

C 550.4

BOUGHT WITH
THE GIFT OF
WILLIAM GRAY,
Of Boston, Mass.
(Class of 1829.)

Received *May 28,*
1860.

37-147
23-6

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
HERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXV.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALlicANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA ;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALlicIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTRUGE.

1857

c 550.4

HARVARD COLLEGE LIBRARY

1860. May 28

Gray Fund.

82.87

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXV CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

	pag. 1.
Prolegomena.	col. 1
Oratio sive liber contra gentes.	95
Oratio de Incarnatione Verbi.	197
Expositio fidei.	207
In illud : <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre.</i>	219
Encyclica ad episcopos epistola.	239
• Apologia contra Arianos.	411
• Epistola de Nicænis decretis.	477
• Epistola de sententia Dionysii.	513
Epistola ad Dracontium.	535
Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ.	593
Apologia ad imperatorem Constantium.	643
• Apologia de fuga sua.	679
Epistola ad Serapionem de morte Arii.	691
Epistola ad monachos.	695
Historia Arianorum ad monachos.	695
Condemnatio Arii. — Epistola synodalis Alexandri Alexandrini.	797

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

37-143
23-6

EPISTOLA NUNCUPATORIA

EDITIONI VENETÆ PRÆFIXA (a).

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PIO VI, PONTIFICI OPTIMO MAXIMO,

NICOLAUS ANTONIUS JUSTINIANI EPISCOPUS PATAVINUS F.

Cum verissimum sit, quod asseritur ab Ambrosio, nihil esse religione majus, nihil sublimius fide. eorum consilium optimum semper duxi, qui, quacunq̄e ratione potuerunt, ad ejusdem fidei ac religionis incrementum atque propagationem elaborarunt. Horum et ipse imitatione succensus Magni Athanasii Opera seminarii mei typis edenda curavi; illius scilicet Athanasii, cujus ardentissimum in religionem studium, atque doctrinam hæretici ejus præsertim ætatis, atque adeo ethnici ipsi pertimuerunt. In quo quidem vehementer lætor oblatum mihi in præsentia tempus, testandi publice officium meum, et summam erga te, beatissime Pater, venerationem, tuum illud augustum nomen, quo nullum in terris majus, ad hujus operis præsidium ac patrocinium usurpans. Cui enim hæc, quæ fidei defensionem spectant, potiore jure dicanda sunt, quam illi, quem primum omnium ejusdem fidei assertorem ac vindicem Deus constituit? Accipe igitur meæ hunc sollicitudinis fructum, sanctissime Pater, fidei hujus et confessionis hæres legitime, qua firmissime Ecclesia nititur, ut contra ipsam inferorum portæ prævalere non possint. Neque vero ad id audendum me impellit summus tantum ille dignitatis gradus, ad quem divino afflante Spiritu erectus es, sed etiam eximia tua illa pietas atque doctrina, unde tibi novum splendoris decus accedit. Norunt siquidem omnes tuam in civilium atque sacrarum rerum procuracione solertiam et integritatem, ecclesiasticæ disciplinæ studium, in summa potestate modum, pietatem, æquitatem, munificentiam: norunt tuum in litteras earumque cultores amorem ac propensionem, et quam honorifice de te senserit ingeniorum æstimator acerri- mus Benedictus XIV, qui te in adiutorem studiorum asciscendum sibi pro singulari sapientia sua judicavit. Hæc, quæ omnes norunt, ad id mihi sunt maximo incitamento. Quanquam ad te Athanasius ipse venire gestit, quique olim dum viveret validissimam decessorum tuorum opem expertus est, idem nunc se tibi sistit, et in clientelam tuam sese confert, sua tibi omnia in unum quasi corpus collecta exhibens, quæ cum antea late sparsa et variis fuerint inventa temporibus, clarissimorum virorum sedulitate recuperavit. Magnus archiepiscopus pontificem maximum te compellat, tibi plurimum, ubi admissus fuerit, profuturus. Habebis nempe sagacissimum virum in tot tantisque curis amplissimisque negotiis optimum consiliarium; habebis sapientissimum Ecclesiæ Doctorem, qui te possit in tanta temporum pravitate solari, et eos, qui contradicunt, arguere erumpentes ex Aquilone et mari: habebis tandem pulcherrimum virtutum omnium exemplar, in quod oculqs animumque quotidie intendas. Utinam diutissime Ecclesiæ vivas! Interim Athanasius ex procellosis tam diuturni et ardui episcopatus quasi fluctibus in plenissimæ quietis et tran-

(a) Athanasii Opera omnia quæ exstant vel sub ejus nomine circumferuntur, opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri; novissimis nunc curis emendatiora et quarto volumine aucta. Græcè ac Latine. Patavii 1777, curante Nicolao Antonio Justiniani episcopo Patavino, operam navantibus H. Gradonico et Andrea Galandio. III tomi in IV voll., fol. Tria volumina priora reddunt editionem Benedictinorum; quartum vero es, quæ post illam publici juris fecit D. Bernardus de Montfaucon in *Collectione nova Patrum* et in *Bibliotheca Coisliniana*, una cum pluribus locis ex *Epistolis festalibus* a Cosma in *Topographia Christiana* servatis, nec non omnia quæ Wolf ac Maffei miserunt in lucem; tum interpretatio Psalmorum ex Montfauconii *Collectione*, et alla, sive de titulis Psalmorum ab Nicolao Antonelli, Romæ 1746, fol., edita, postea variis lectionibus cod. Vatic. aucta.

quillitatis portum receptus tibi, sanctissime Pater, in totius Ecclesiæ administratione felicitatem obtineat. Tuis ipse tandem sanctissimis pedibus provolutus a te illud enixe flagito, ut mihi, seminario meo, totique gregi mihi concredito apostolicam benedictionem imperas. Vale.

AD LECTOREM.

(Ed. Venet. 1777.)

Divi Athanasii Opera cum jam pridem a multis desiderentur, non exiguis illa laboribus et impensis ad publicam utilitatem et commodum evulganda curavimus, eademque, benigne lector, tibi in præsentia sistimus. Minime nunc necessarium putamus pluribus id ostendere, qualis nempe quantusque Athanasius fuerit inter veteres illos sanctissimosque Græciæ doctores, cum unanimi consensu ab omnibus ipse et dictus, et habitus Magnus sit. Illum certe Patres certatim laudant, ac duo præsertim splendidissima Catholicæ Ecclesiæ lumina Basilius et Gregorius Nazianzenus ut fidei magistrum venerantur, nec deficit qui ipsum cæteris Patribus anteponeret. Hinc maximo semper in honore fuerunt ejusdem Opera, quæ sibi adhuc superesse ad sui ipsius decus atque præsidium vehementer gaudet Christiana respublica. Meminit enim illa se his, veluti quibusdam armis instructam, insignes victorias de suis hostibus retulisse. Meminit his convictam olim fuisse perniciosam Arii dialecticam, his Eusebii Cæsariensis calliditatem deprehensam, his hæreticorum omnium tela depulsa. Utinam vero nullum lateret adhuc ex tanti Doctoris scriptis adeo pretiosis, ut si quid novi ex iisdem rursus occurrat, nec alia ratione servari possit, id eruditus vir vel in vestimentis ipsis jubeat inscribi. Ad hujusmodi Operum celebritatem magis augendam, ac propagandam utilitatem plurimorum virorum industria conspiravit, qui variis temporibus eadem modo Latine tantum, modo etiam Græce ediderunt. Nondum tamen satisfecerant eruditis, sed nova alia, eademque accuratior expelebatur editio, quæ errata veterum emendaret. Hanc concinnandam aggressus est P. Bernardus de Montfaucon totius antiquitatis peritissimus, ac rerum hujusmodi sagacissimus explorator, eamdemque summo cum labore ac laude perfectam ac tribus magnis voluminibus comorehensam Parisiis anno 1698 publici juris fecit.

Multa præterea alia D. Athanasii scripta detexit subsequentibus annis idem P. Bernardus de Montfaucon, quæ ab eodem Parisiis in lucem edita anno 1707 obtinent primum locum in volumine altero ex iis duobus quæ ab ipso *Nova Patrum et Græcorum scriptorum Collectio* inscribuntur. Atque hæc appendix quodammodo dici possunt et additamentum editionis primæ Operum S. Athanasii, in quibus eruendis ac discernendis, digerendis, castigandis, illustrandis ille plurimum laboravit. Neque enim solum epistolas plurimas in varias Europæ partes ad nova detegenda transmisit, sed etiam longas peregrinationes suscepit, Galliam et Italiam peragravit, bibliothecas utrobique lustravit, quotquot occurrerunt codices diligentissime evolvit, monumenta percurrit, aliaque perfecit, ut ipse fateatur in præfatione utrique editioni præmissa. Nos primam editionem secuti qualem ipse protulit, talem damus: quæ vero postea edidit, ea cum pluribus aliis in tertium tomum conjecimus, quod ex ejusdem præfatione cognosces (a). Sic qui primam postulant horum Operum editionem, eamdem a nobis habent, nec aliis, quæ postea detecta sunt, fraudantur. Quidquid interea sit, hoc certe testari possumus, editionem hanc nostram primam esse post Parisiensem illam a B. de Montfaucon concinnatam, eademque multo locupletiore. Adhuc fortasse latent alia S. Doctoris scripta. Ne litterati eadem investigandi laborem fugiant. Interim, amice lector, oblatum munus ne respuas, ac nostrum tibi inserendi desiderium benevolo animo fac inflammes. Vale.

(a) Mox sequitur.

PRÆFATIO

EDITIONIS VENETÆ TOMO TERTIO (a) PRÆFIXA.

Hactenus D. Athanasii editionem opera et studio A monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri adornatam, ac Parisiis an. 1698 typis excusam fideliter in omnibus secuti sumus. Atque in hoc quidem ita nobis nihil licere existimavimus, ut ipsas etiam emendationes, quas illi absoluto jam operi apposuerunt, suis locis insertas exhiberi noluerimus, ut nostra hæc volumina legentibus illud etiam appareat, quid illi primum, quid postea cogitaverint, et ne viris doctissimis eam laudem quodammodo eriperemus, quæ ex posterioribus curis (quæ sapientiores esse solent) proficiscitur. Cum vero ex quo eadem editio felicissime absoluta fuit ad nostram usque ætatem per industrios antiquitatis indagatores non pauca S. Doctoris monumenta e bibliothecarum tenebris eruta in lucem venerint, B plurima vero ad ejus scripta ac gesta illustranda, ac majus in lumen collocanda ab eruditissimis viris subinde fuerint elucubrata, ideo nos, qui in id studium omne ac diligentiam impendimus, ut nostra hæc et exacte omnino elaborata, et, quantum in nobis est, numeris omnibus absoluta prodeat, quæcumque post ea tempora Magni Athanasii scripta et ἀποστομάρτια vulgata sunt, accuratissime collegimus, et in unum quasi corpus congressimus; ex eruditorum autem opusculis ac dissertationibus ea tantummodo selegimus, quæ et magis necessaria et gratiora legentibus judicavimus, ne si omnia coacervaremus, et levioribus locus esset, et volumina ipsum in nimiam magnitudinem excresceret. C Neque vero hujusmodi S. Athanasii monumentorum, quæ typis nostris commisimus, collectionis laudem nobis tributam volumus; iis enim jure optimo debetur, quorum doctrina et consilio id præstitimus. Ea vero laus, ac gloria propria in primis Joan. Hieronymi Gradonici, archiepiscopi Utinensis, qui ad ecclesiasticæ dignitatis amplitudinem in hoc præcipue studiorum sacrorum genere singularem quamdam et exquisitam eruditionem adjungit. In hujus etiam societatem venit congregationis Oratorii presbyter, Andreas Galland, qui, quantum studio, doctrina, criticæ artis peritia, ac rerum ecclesiasticarum cognitione præstat, *Nova Patrum Bibliotheca* ab ipso Venetiis edita satis luculenter ostendit. In iis vero quæ horum consilio D studiosos admonitione anno proxime elapso edita

typographus noster indicavit; neque enim ad id fide obstrictos nos duximus; et cum hic ordo ex libero cujusque arbitratu potius pendeat, quam ex rerum ipsarum convenientia, eum demum prætulimus qui magis arrisit. Quid igitur a nobis præstitum fuerit, breviter indicemus, ac singula quæ postremo hoc volumine comprehensa sunt, sub unum quasi conspectum (quod munus eorum est qui præfantur) subjiciamus.

I. Principem itaque locum *XXII Animadversionibus in D. Athanasii vitam et scripta* attribuimus, quas statim excipiet *Diatriba de causa Marcelli Ancyranii*: egregium utrumque opus præstantissimi P. Monisfaucii, quo nemo in excutiendis et illustrandis D. Athanasii operibus, ac rebus ad ejus vitam et scripta pertinentibus impensius ac felicius insudavit. Atque in priore quidem cum nonnulla in Parisiensi editione in transcurso agitata accuratius, ut ipse fatetur, excussit; tum præcipue cl. Tillemontium strenue refellit, ubicunque ille aut in gestorum recensione, aut in temporum supputatione sibi adversatur. In posteriore vero rem in ecclesiastica historia perobscuram, et ab eruditissimis magna animorum contentione in utramque partem agitatum, de Marcelli nempe Ancyranii doctrina, disquirendam aggreditur, eaque affert, ex quibus nova Marcellianis rebus lux oboriatur, ut sin minus in omnibus, in multis saltem quæstionis admodum implicatæ difficultas enodetur.

II. Neque minus obscura atque difficilis quæstio est de anno, quo D. Athanasius tantorum laborum pro Ecclesiæ utilitate exantlatorum præmia recepturus e vivis excessit. Ut enim de iis taceam qui ejus interitum ad an. 375 referendum putant, nonnulli magni nominis scriptores et chronographi sanctissimum patriarcham an. 371 decessisse arbitrantur: contra vero ecclesiasticorum annalium parens Baronius pro an. 372 acriter pugnat: maxima tandem eruditorum pars insequente an., nempe 373, eundem obiisse contendit. Postrema hæc opinio cum jam vulgo recepta esset, totius antiquitatis peritissimus vir Justus Fontanus, archiepiscopus Ancyranus, *Historiam litterariam Aquileiensem* conscribens, ut certo statueret quo anno Rufinus et Melania in Ægyptum venero (eodem autem anno venisse constat, quo D. Athanasii interitus contigit), quæstionem de anno emortuali S. Doctoris iterum ad examen revocavit peculiari dissertatione ad calcem

mus. Cæterum ordinem novum cum veteri collatum ad calcem tomi IV exhibebimus. EDIT.

(a) Cum scripta in hoc volumine contenta disposuerimus juxta ordinem novum a nobis institutum, præfationes eidem volumini præfixas huc revocavi-

Historiæ litterariæ Aquileiensi adjecta. In ea vir et ingenio et eruditione summus multa eaque gravia ex omni ferme antiquitate testimonia congerit, quibus Baronii calculos longe accuratissimos cæteris fideiiores ostendat. Gratum igitur lectoribus nos facturos putavimus, si post *Animadversiones* ac *Diatribam* cl. Montfauconii hanc quoque dissertationem adjungeremus, ut in re adeo in ancipiti posita, pro qua summa ingenia haud segniter inter se decertarunt, quid ad veritatem accedere propius videretur, clarius dispicere ac dignoscere possent. Hæc nimirum solummodo ex eruditorum lucubrationibus ad scripta, gesta obitumque Athanasii spectantibus nobis seligere visum est; de cl. autem Scipionis Maffei animadversionibus in insigne historiæ ecclesiasticæ sæc. IV fragmentum ab eo Veronæ repertum editumque paulo infra dicemus.

III. His in antecessum præmissis ad ipsius Athanasii Opera devenimus, quæ nunc primum collecta typis nostris evulgamus. Ex his, quæ primo loco occurrunt, quæque secundo supra vicesimum numero censentur, e bibliothecarum latebris primus eduxit ac publici juris fecit cl. Montfauconius, duobus contra Novatianos fragmentis exceptis, decimo octavo numero comprehensis, quæ ex codice LVIII bibliothecæ collegii Novi Oxoniensium prodierunt cura ac diligentia Joan. Christophori Wolfii (a). Insignis siquidem ille Benedictinæ familiæ monachus, atque indefessus antiquitatis pervestigator, lustratis excussisque summa cura ac studio Galliæ et Italiæ bibliothecis, quotquot ad manum venerunt codices evoluit, ut si qua adhuc laterent Athanasii scripta in lucem emitteret; tantique laboris ac solertis fructus fuere quæ supra innuimus opera. Ac fragmentum quidem ex *sermone de fide in Coisliniana Bibliotheca* edidit, reliqua vero in *Nova Patrum et scriptorum Græcorum Collectione*. Neque vero omnia ut genuinos sanctissimi antistitis fetus venditat, de pluribus tamen nihil esse ambigendum statuit. Quid vero de illis sentiendum sit, ex ejusdem præfatione potius, et ex *Monitis* singulis operibus præfixis, quam ex nobis ediscendum. Nihil enim pro ea, qua pollebat, eruditione ac doctrina prætermisit, quod ad rectam eorum intelligentiam atque judicium necessarium videretur.

IV. Inter Athanasiana vero, quæ collegimus, scripta suum etiam habere locum putavimus monumenta aliquot ecclesiastica a cl. Maffeo in lucem emissa tum tom. III opusculorum quibus titulus *Osservazioni letterarie*, tum in fine ejus operis quod inscripsit *Storia teologica*. Non omnia quidem a Magno Athanasio conscripta sunt, sed duæ tantum epistolæ, quarum altera ad Mareoticas Ecclesias missa fuit, ad clerum altera Alexandrinum ac Paremبولam. Verum cum ex illis quoque, quæ Athanasium auctorem non jactant, non pauca ejusdem vitam ac scripta propius attingant, nullum duximus

omittendum. Ac primum quidem ex hisce monumentis historicum quoddam fragmentum est ad Meletiani schismatis primordia pertinet, in quo duas habemus epistolas perraras eorum temporum reliquias, quæ Nicænam synodum præcesserunt. Sequitur deinde Sardicensis concilii ad Mareoticas Ecclesias epistola, itemque D. Athanasii duæ, quas paulo ante commemoravimus. Ac Sardicensis quidem concilii epistola eo magis summo in pretio atque honore habenda est, quod, ut recte animadvertit cl. Maffei, licet multæ ab eodem conscriptæ fuerint, paucæ admodum injuria temporum ad nos pervenerunt; ex priore vero D. Athanasii, etsi in ea subscriptiones sæde alicubi depravatæ appareant, episcoporum tamen aliquot Ecclesiarum nomina ediscimus, quas apud sacros geographos frustra requiras; nonnulla etiam virorum ac locorum nomina nondum emendata rectæ lectioni restituntur, ex posteriore demum præcipuarum in historia ecclesiastica gestarum rerum veritas evidentius demonstratur firmissimeque stabilitur. Hujusmodi tres epistolas *Historia acephala* consequitur ad Athanasium potissimum ac res Alexandrinæ pertinet, in qua nonnullæ rerum *περὶ τὰς αἰ* prius ignotæ afferuntur, quædam explicantur enucleatius, quædam etiam aliter enarrantur, singula vero temporibus exacte prorsus distincta sunt; quæ utinam amanuensium incuria non vitiasset! Verum, quod est notatu præcipue dignum, annus est æmortalis S. Athanasii, quem, si hujus historiæ scriptori habenda est fides, an. 373 decessisse comperimus; ex quo celeberrimi Montfauconii cæterorumque hac de re sententiæ non parum roboris ac firmitatis accedit. Qui vero pleniorem de istis ecclesiasticis monumentis cognitionem desiderat, is legat, quas simul edendas curavimus, cl. Scipionis Maffei in eadem animadversiones, seu potius commentaria, in quibus omnia pro mira ingenii sui felicitate sagaciter evoluit, et exquisitæ eruditionis luce perfundit, quin etiam obiter aliqua eruditorum errata castigat.

V. Græcus quoque textus *Epistolæ ad papam et Clerum Persarum* prætermittendus non fuit, ne quid in hac nova Operum Athanasii collectione deesset. Latium typis excudimus tom. II, pag. 649; Græcum primum dedit cl. Montfauconius in *Bibl. Coislin.*, pag. 269, unde nos illum desumpsimus. De hac epistola nihil addendum *Monito* quod Latino ejus textui Benedictini monachi præmiserunt.

VI. Exstat tom. VII, pag. 846, *Novæ conciliorum Collectionis*, quam Venetus typographus Antonius Zatta edere pergit, Athanasii de Christo testimonium, asserturque a Leontio Byzantino monacho in opere nondum edito *contra Nestorianos et Eutichianos*. Vetustus hujus operis codex asservatur Venetiis in Græca D. Marci bibliotheca. Ex eo quædam

(a) Vid. ejusdem Præf. ad tom. III *Anecd. Græc.*

exscripsit, Latine reddidit, notis illustravit cl. vir Antonius Bongiovanni, misitque ad doctissimum virum Joan. Dominicum Mansi, archiepiscopum postea Lucensem, quibus novam et amplissimam conciliorum Collectionem, cujus paulo ante meminimus, locupletaret. Hoc Athanasii de Christo testimonium illud ipsum est, quod in ejusdem *De Incarnatione Verbi Dei* opusculo legimus inter opera dubia initio tom. II (a) a monachis Benedictinis relato. Quoniam vero in eo pauca quaedam aliter leguntur atque ibi editum fuit, ne quid videamur omittere, placet illud hoc loco proferre. ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ ὁμοφύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μιᾷ προσκυνήσει. Quæ ita vertit Ant. Bongiovanni: *MAGNI ATHANASII. Confitemur et ipsum esse Dei Filium, atque Deum secundum Spiritum, et filium hominis secundum carnem, non autem duas naturas unum Filium, unam adorandam, aliam non item; sed unam in ipso Dei Verbo naturam incarnatam, atque uno eodemque cultu prosequendam.* Exstat pariter tom. I, pag. 34, *Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecæ Medicæ Laurentianæ*, quem diligentissimus æque ac eruditissimus vir Ang. Mar. Bandinius Florentiæ edidit an. 1764; exstat, inquam, interpretatio tituli psal. LXXVII, quæ Magni Athanasii nomen præ se fert. Desumpta est ex plut. V, cod. XIV, in quo habetur catena quorundam Patrum in Psalmos; cumque ipsa etiam ab edita (b) tituli ejusdem psalmi interpretatione differat, hic saltem post Bandinium merito recudendam putavimus. Ea autem est hujusmodi: *Ψαλμὸς οἷ'. Συνέσεως τῷ Ἀσάφ. Ἐνταῦθα τὰ τῆς Ἐξόδου, τὰ τῶν Ἀριθμῶν, καὶ τὰ τοῦ Δευτερονομίου ψάλλει, τὸν δὲ ψαλμὸν ᾄδει τῷ νέῳ λαῷ, παραινῶν τῷ νόμῳ προσέχειν τῷ εὐαγγελικῷ τοῦ δὲ παλαιοῦ τῶν Ἰουδαίων δήμου κατηγορῶν, ὡς ἀγνώμονος, καὶ ἀχαριστία τὰς εὐεργεσίας ἀμειψαμένου, παρορμῶν δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐπιφερομένων, Συνέσεως τὴν ἐπιγραφὴν ἐποίησαντο.* Quæ nos ita interpretamur: *PSALMUS LXXVII. INTELLECTUS ASAPH. Refert in hoc psalmo quæ in libris Exodi, Numerorum et Deuteronomii nar-*

pauca dicamus. Librum itaque *De titulis Psalmorum* a sanctissimo Doctore fuisse conscriptum nos dubitare non sinit D. Hieronymus *De script. eccles.* cap. 87. S. Athanasii librum interpretationis Psalmorum synodus quoque in Nicæna commemorat act. 6. Fragmenta quædam Athanasiana *Expositionum in Psalmos* Latina interpretatione donaverat Politianus; quædam etiam Daniel Barbarus, et Balthasar Corderius in *Catenis Patrum* ad Psalmos protulerant; Petrus item Felckmannus ex *Catena Nicetæ Heraclotæ* fragmenta *Commentariorum* Athanasii in *Psalmos* evulgaverat. Postea monachorum Benedictinorum studio ac diligentia locupletiores in *Psalmos Expositiones* D. Athanasii prodierunt, et quam inscriptionem non satis commode libro *De titulis Psalmorum* ab Hieronymo laudato convenire ultro fateatur Montfauconius, ea tamen genuinum S. Doctoris setum asseverat. Verum enimvero non defuerunt viri eruditi, qui, re attentius explorata, easdem Magno Athanasio abjudicarunt. Tandem quod cl. Montfauconius in *Praefatione* ad opera S. Athanasii ab se in *Nova Patrum Collectione* evulgata persuasum sibi esse affirmaverat, nimirum præter ea, quæ tunc temporis in vulgus primum mittebat S. Doctoris scripta, alia insuper inedita delitescere, eruditus vir Nicolaus Antonellus inter manu exaratos bibliothecæ Barberinorum codices *Expositionem Psalmorum*, sive librum *De titulis Psalmorum*, de quo agimus, feliciter detexit. Id germanum esse D. Athanasii opus omnino non ambigit, idemque esse ac librum *De titulis Psalmorum* à D. Hieronymo recensitum. Quod ut sibi persuadeat, duorum doctissimorum virorum Andrææ Scotti, et Lucae Holstenii auctoritate præcipue movetur; multa præterea, eaque non levia argumenta affert, quibus id ipsum manifeste evincat; quædam etiam, quæ in contrariam partem objici possent, ingeniose non minus quam erudite refellit. Legenda omnino ejusdem *Praefatio*, quam operi a se edito præmisit, ubi rem totam docte admodum ac fusiore stylo persequitur. Ultra istarum in *Psalmos interpretationum* Athanasio tribuenda sit, eane Benedictini monachi, an vero quam Antonellus detexit, definire ipsi nos non audeamus: litem hanc eruditorum judicio dirimendam relinquimus. De hoc uno, quod ad nos attinet, admonendus est lector, post editum nempe ab Antonello *Psalmorum Commentarium* Athanasii nomine insignitum in bibliotheca Vaticana repertum fuisse codicem inter Palatinos n. XLIV, in quo *Psalmi*, idemque *Commentarium* continebatur, unde ille plurimas variantes lectiones ac supplementa deprompsit, eaque omnia appendicis loco suæ editioni adjecit. Ut igitur Barberini ac Vaticani codicis identidem conferendi labor ac tædium lectori immiueretur, variantes lectiones et addimenta suis locis inseruimus, codicis tantum adjecto nomine, vel ut

VII. Reliquum tandem est, ut de interpretatione Psalmorum, sive libro *De titulis Psalmorum*, quem ut genuinum D. Athanasii opus edidit Nicolaus Antonellus Romæ an. 1746, quique, licet postremam, maximam tamen hujusce voluminis partem conficiet,

(a) Nostræ recensione quartæ. Edit.

(b) Tom. II edit. Paris. an. 1698 et Venetæ 1777, nostræ tom. III. Id.

plurimum nulla codicis mentione facta, si quasdam variantes textus Psalmorum lectiones excipias, quas perspicuitatis gratia Vaticani vel Palatini codicis nomine indicavimus. Neque vero verba singula ab Antonello in appendice ascripta retulimus, sed ea duntaxat, quibus constat lectionis varietas; quæ porro ille ex conjectura sagaciter emendaverat, ubi illa cum Vaticano codice concinere animadvertimus, quod sane pluribus in locis accidit, prætermittenda duximus, ne idem iteratum legeretur; minime autem variantium lectionum interpretationem omisimus, quam nec ipse omisit Antonellus, quotiescunque alteram ab altera differreprehendimus. Hæc nos de D. Athanasio locuti, summam tandem laudem Nicolao Antonello debere certe fatemur, cujus doctrina cum ex omni eruditionis genere floresceret, fuit etiam sancti hujus doctoris Operibus for-

atunatissima. Ille quidem amplissimam dignitatem consecutus Romanæ purpuræ splendorem auxit, editis vero luculentissimis operibus sui nominis immortalitati consuluit. Nos, quam viro huic honoris gratique animi significationem debemus, eam non aliter explebimus, quam ea subjiciendo quæ ipse scripsit, quæque Christophanus Amadutius earum litterarum, quas Romæ proficetur, Græcarum scilicet, scientissimus cl. Joanni Lamio a. d. vi Kal. Octob. an. 1767 per epistolam commemoravit (a). Hæc igitur nos præmonuimus; hæc illa sunt, quibus nostra hæc D. Athanasii Operum editio præ cæteris, quæ ad hanc diem prodierunt, aucta et locupletata publicæ luci sese committit; quæ si eruditorum suffragio, ut nobis pollicemur, comprobabitur, majora etiam, quæ animo volvimus, in posterum aggrediemur.

PRÆFATIO

In opera S. Athanasii quæ nunc primum *collecta* publicantur.

(MONTFAUCON, *Nova Bibliotheca Patrum*, t. II. Stellulis prænotata interseruerunt editores Veneti. — Omnia, ut jam diximus, ordine novo donavimus, quem indicabit editio utriusque collatio.

Qui a primis adolescentiæ annis ad decursam usque ætatem, frangendis tum calamo tum opera hæreticorum conatibus et consiliis strenue advigilavit, Athanasius; qui totis sex et quadraginta annis Alexandrinæ Ecclesiæ præsul, non plebis modo regimini, sed etiam fovendæ per orbem rei catholicæ totus incubuit; infinita prope scripserit necesse est. Nam quanta putas edidisse contra hæreticos, nec tantum illos qui sua ætate ingenti numero prorupere, Arianos, Pneumatomachos, Photinianos, Dimæritas, Apollinaristas; sed etiam eos, qui pridem exorti, sanæ fidei oppugnandæ nondum finem fecerant, Manichæos, Novatianos, Marcionitas? Quot epistolas ejusdem fidei causa ultro citroque missas penes se habuit, qui de rebus solum Sardicensis synodi quadringentorum episcoporum litteras ad se missas, servare se testificatur: quibus ἀποβιβάτας remisisse, silente licet Athanasio, indubitatum videtur? Quot homilias ad populum edidit ille, dum præsens Alexandria consideret, itemque dum profugus per otium solitudinis, populos ad pietatem et rectam fidem, missis litteris, informaret? Non mirum ergo si nova in dies prodeant S. Doctoris opuscula: ac etiamsi, lustratis Galliæ et Italiæ bibliothecis, summa cura studioque quotquot ad ma-

num venerunt codices evolverim, ut Athanasii ἀνέκδοτα eruerem, publicique juris facerem, bene multa adhuc latere nihil ambigo, eruditosque, nec sine spe amplæ segetis, investigandi laborem adire peropto. Quanquam vero ad singula opera præviis Monitis, quid de quolibet sentiendum sit, aperuimus: libet ea quæ jam diximus paucis retractare, et quæ nobis δευτέραις φροντίσιν notitiæ accesserint, lectori benevolo patefacere.

I. *De legatione Ecclesiæ Ancyranæ* ad Athanasium pro causa Marcelli peculiari diatriba pluribus infra agitur, ac eximii opusculi occasione, Marcelli causa pro virili expeditur.

II. *Sermo major de fide*, opus a Theodoro laudatum, egregia est contra Arianos aliosque Athanasiani ævi hæreticos disceptatio: ubi syllogismis et dilemmatibus lucifugarum errores proterit et refellit S. Doctor. Et primo quidem cum Ariani deitatem Verbi minuentes, ἐλαττοῦντες, dicerent, Verbum esse rem factam et creatam; iis ille strenue obstitit, evincitque, non posse rem creatam esse eum, qui omnia creaverit, tam visibilia, quam invisibilia: nec vere dici posse omnia creasse Deum Verbum, si vel aliud quidpiam ab ipso non creatum, vel ipsum Verbum creatum esse reperitur: hinc ipsum Filii *toranense* illustrato da lui con note e dissertazioni; le *Ragioni della santa sede sopra Parma e Piacenza*; la dissertazione sopra il titolo di S. Evarista e l'altra sulla commemorazione del Romano pontefice da farsi dagli Orientali nel sacrificio della inessa; e finalmente un nuovo Compendio della *Somma* di S. Tommaso stampato ultimamente in *Propaganda* per uso degli alunni di quel collegio, lo distingueranno sempre per un egregio letterato, e per un degnissimo cardinale.

(a) Qui nient' altro v' è di nuovo, che abbia di letterario, se non che la perdita pur troppo funesta alla più colta letteratura, che facemmo Giovedì notte all' ore 6, del più dotto cardinale che ornasse ora il sacro collegio, l' eminentissimo sig. card. Niccolò Antonelli, morto in età d'anni 69 involatoci in poche ore da una gagliardissima infiammazione. L' *interpretazione Greca de' Salmi* di S. Atanasio, le *Opere Armene* di S. Jacopo Nisibeno, quella e queste da lui tradotte in Latino ed illustrate con prefazione e con note; l' antice *Messale Romano monastico La-*

nomen proprietatemque, quominus sit creatus Filius officere : nam, etsi multi filiorum Dei nomen nacti sint, quin vere et natura filii essent ; non parem esse de Filio Dei rationem : etenim, ut alibi ait, ideo *μονογενής*, sive unigenitus ille dicitur, quod solus Filii rationem vere et proprie obtineat. Consequenter vero Arianos arguit, quod dicant Filium esse mutabilem : cum enim Pater natura sit immutabilis ; Filius, qui naturam et essentiam Patris accipit, alias enim non vere Filius esset, natura immutabilis sit oportet. Quoniam autem Ariani, Scripturas ad libitum usurpantes, multa de Christo ut homine dicta, ad Verbi deitatem minuendam in medium afferbant, accuratissime Athanasius, quæ a Christo ut homine gesta sunt ab iis, quæ ab ipso ut Deo sunt edita, distinguit et segregat. Nec minus illos adortus est, qui de incarnatione Verbi falsa proferebant, Dimœritas maxime aliosque, in quos ad Epictetum scribens invehitur. Quia enim nonnulli hoc Joannis dictum interpretantes, *Et Verbum caro factum est*, ita explicari volebant, ac si Verbum ipsum in carnem et ossa mutatum fuisset ; eam ille opinionem ut insanam explodit, ac repetitis exemplis probe commonstrat, in usu esse ut ex aliquo extrinsecus adjuncto, dicatur homo, verbi gratia, tale quidpiam factus esse, quin naturam mutaverit. Cum autem ii qui Verbum in carnem vere conversum fuisse dicebant, humana opera, et τὰ πάθη ipsi Verbo, ut Verbum erat, ascriberent ; comprobatur ille, non Verbo ascribi posse, quatenus scilicet Verbum et Deus est, quod postulet pro nobis, quod passum fuerit, etc. Licet autem Christi, ut Deus est, opera, ab iis quæ ut homo operatus est distingui velit, negat tamen Verbum unquam deseruisse quod semel assumpserat, affirmatque corpus Christi incorruptum mansisse post mortem *propter Verbum inhabitans*, quod a corpore unquam discessit. Ex iis fortasse quæ contra Dimœritas afferuntur, non abs re credatur, tunc ab Athanasio editum fuisse *Sermonem majorem de fide*, cum jam Dimœritæ erumperent et blasphema dicta contra Christum efferrent, anno circiter 369 vel 370.

III. In fragmento ex sermone *De fide* agit de junio.

IV. In fragmento *de Paulo Samosateno*, ait Paulum Zenobiæ patrocinio nixum fuisse dum errores spargeret ; sed nihil ipsi profuisse ejus patrocinium, nec obstitisse, quominus is ab episcopis in synodo coactis damnaretur.

V. *Fragmentum de Stephano Antiocheno* est pars historię cujusdam ab Athanasio conscriptę, ubi de conspiratione Stephani in legatos synodi Sardicensis Euphrate et Vincentium structa, quam in *Historia ad monachos* carptim tetigerat, pluribus agit ille, remque memorat accuratius.

VI. *Epistola ad monachos*, brevissima licet, pulcherrimas de Arianorum consortio declinando præ-

ceptiones offert : nam, quia multi Catholicorum erant qui Arianorum conventibus interesse cum illisque precari solebant, a tali consuetudine eos qui rectę fidei hærent, absterere conatur Athanasius. Qua de re vere auream ejus sententiam hic apponere libet : *Ne quid igitur tale contingat, id vobis in proposito sit, dilecti, ut eos qui palam impie sentiunt aversemini ; eos autem qui se cum Ario non sentire putant, sed cum impiis tamen communicant, caveatis : nam quorum sententiam aversemur, eorum maxime communionem fugere consentaneum est. Quod si quis dum rectam se fidem profiteri simulat, cum illis tamen communicare videtur, hunc hortamini ut a tali consuetudine absteat : ac si quidem pollicetur, hunc fratris loco habeatis ; sin proterve insistat, hujusmodi hominem repudiare.*

VII. *Commentaria, sive Sermones Athanasii in Matthæum* exstitisse jam certo constat : quorum nos partem haud modicam ex codicibus erimus. Quia vero opus antiquissimum Athanasii semper nomen prætulit, vere Athanasii esse opinamur. Licet autem Origenem, quem in *Epistolis ad Serapionem* purgare videtur, hic *ἄθλιον* vocet, hinc tamen nihil scrupuli exoritur : exploratum quippe est Origenem, quem magistri loco in honore habebant Ariani, ab adversę partis scriptoribus temeritatis nomine culpatum fuisse : ac etsi Athanasius, dum, ad confutandos Pneumatomachos ejus auctoritatem usurpat, illum, licet tamen frigide, excusare videatur, nihil tamen obest quin, expensis ejusdem lucubrationibus, ipsum alio loco et tempore insectetur ; ut de Basilio Ancyrao a S. Doctore factum deprehendas.

Primo quidem occasione stellę quæ Magos ad præsepe duxit, egregie pugnat contra genethliacos et astrologos, qui actiones et vitam nostram astrorum motu regi dicebant : unde id absurdi sequi commonstrat, neminem sceleris admissi causa culpandum, si astrorum motui vel fato humana gesta ascribantur : nam contra fatum et necessitatem, ut vulgo fertur, ne Jovis quidem pater pugnare valet. Quæ de novem Herodis morbis et ejus genealogia sub hæc leguntur, ex Josepho et Africano mutuatus Athanasius est ; neque hac de re quidpiam jam dictis adjicere libet.

Agit postea Athanasius contra hæreticos nonnullos, qui dictum illud Jobi : *Nemo mundus a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus*¹, de peccatis tenellorum infantium actualibus intelligi pugnant. Quæ tanta insania forte videatur, vix ut credi posset id opinionis alicui unquam hæsisse ; nisi magistra rerum experientia doceret, in absurdissima quæque commenta prorumpere eos qui arbitrio suo religionis capita definire audent. Horum itaque sententiam acriter depellit Athanasius ; et quia existimabat ille sordes animi cujusque de actuali tantum peccato proprie intelligi posse, de sordibus corporeis, quas ex utero matris contrahimus, Jobi

¹ Job xiv, 4.

dictum explicat S. Doctor, non quod inficietur singulos homines cum peccati originalis sordibus in lucem edi: eam quippe ille sententiam clarissime proficitur; sed cum hæretici illo Jobi loco nixi, actualia peccata in parvulis constituerent: ex adverso pugnans ille a sordibus animi ad corporeas maculas ejus loci interpretationem transfert. Quia vero locus ille Athanasii, initio et sine mutibus, non totam illius hæc de re sententiam exprimit, abs re esset his explicandis citius immorari, cum maxime peccati originalis doctrinam perspicue Athanasius, si quisquam alius, enuntiet. Sic p. 866: *Omnes itaque qui ex Adamo oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur, in proavi sui damnationem collapsi: et alibi multis in locis, quæ longum esset enumerare.*

Singulare admodum est quod habet S. Doctor in hæc Matthæi verba, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum* ², etc., quod Athanasiani ævi conditioni apprime convenit. Ait quippe ille, dieti hujus explicationi insistens, Si episcopus et presbyter, qui sunt corporis Ecclesiæ oculi, vel si diaconus, qui pro manu habetur, aut demum minister, qui pes esse intelligitur, improbe versentur, et populo lapsus occasio sint, abjiciendos oportere ex Ecclesia, præstabiliusque esse abjectis illis conventus agere, quam cum ipsis damnationem incurere: quæ res eo tempore non insolens erat. Nam Theodorus Oxyrinchi episcopus ab Georgio Ariano ordinatus, a clero et populo abjectus est. Ecclesiam vero deinde interposito temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Similiterque Georgius Alexandrinus a plebe pulsus narratur; aliosque multos perinde a populo eliminatos haud difficile esset recensere. Verum, etsi Athanasius hæc monita dederit, cavesis putes licuisse populis præsules suos, etsi sotes et improbos, indiscriminatim ex Ecclesia pellere: nam id muneris ad synodos episcoporum spectabat. At cum illo ævo Ariatorum Meletianorumque protervia omnia miscuisset, ac ecclesiastica synodaliaque statuta pessumdaret, cum venalia omnia conscelerati illi proponerent, episcopos plerumque ethnicos simoniacos, aliosque sexcentis sceleribus obnoxios cõoptarent; tum scilicet cum nullum a Catholicis præsulibus subsidium sperari posset, oppressis nempe, in exilio degentibus sedequè motis; licitum popu-
lis erat episcopos, qui luporum instar Ecclesias occupaverant, pellere si possent, et Ecclesiæ aditu arcere.

In illud, *Nolite judicare, ut non judicemini* ³, hæreticorum sui temporis consuetudinem carpit. *Hi namque, sic ille, per insanos atque perniciosos pœnitentiæ ritus pecuniæ quæstum aucupantes, aiunt non judicandum sive damnandum esse eum, qui peccata mortalia perpetrat; ait quippe Dominus, Nolite judicare, ut non judicemini. Quod si ita se res habet,*

A ut affirmant ipsi, Noe sane rix justus damnatus fuit, quod derisorem Chamum judicaverit et damnaverit, ut esset fratrum servus. Nimirum illi pactione pecuniæ homines gravissimis peccatis obnoxios, pœnitentiæ legibus et satisfactione immunes dimittebant. Quod Arianis et Meletianis apprime convenit, qui ecclesiasticos ritus pessumdabant, nihil non quæstus causa agere parati.

In illud, *Nolite sancta dare canibus, neque mitatis margaritas vestras ante porcos* ⁴, hæc pulchre tradit Athanasius: *Quemadmodum enim si quis porcum e cæno eduxerit, id sibi porcus damno esse arbitratur; ita si quis libidinosum ex cæno voluptatis avertat, is temperantiæ consiliarium non amici, sed adversarii loco habet. Ne projiciamus ergo nostras incontaminatorum mysteriorum margaritas ante homines porcis similes. At dicit quispiam, Sacrorum participes esse volunt, et sunt tamen canes impudentes, et porci volutati in cæno voluptatis. Tu vero ne dederis: nam ægri quoque aquam postulant, sed medici velant: tyranni regiam purpuram expetunt, sed illius custodes, periculum suspicantes, non concedunt. Vide ergo tu quoque, diacone, ne indignis purpuram impeccabilis corporis præbeas, ne rationi reddendæ, non secundum Romanas leges, sed secundum Domini dicta obnoxius sis.*

In hæc verba, *Propterea dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittitur hominibus, sed blasphemia in Spiritum non remittetur illis. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro* ⁵: eandem compendio explicationem profert, quam in fine epistolæ ⁶ ad Serapionem pluribus adduxerat; ita ut sententias prope iisdem verbis usurpet; ut vel inde hæc Commentaria certissime Athanasii esse pronuntiet, quisquis hæc accurate mutuo conferat. Hic ille Origenem, ut diximus, carpit, quod pœnarum finem aliquem in futuro sæculo præscripserit, et Novatum, quod pœnitentiam rejecerit. Cætera studioso lectori mittimus exploranda.

VIII. *Commentaria in Lucam*, ut in *Monito* diximus, vere Athanasium edidisse, ipsa res perspicue commonstrat; contra quam olim suspicabamur, videlicet fragmenta illa Athanasii in *Lucam*, quæ in eatenis cum manuscriptis tum editis circumferuntur, ex variis S. Doctoris, illisque jam amissis operibus excerpta fuisse. Etenim monuisse juvabit in catenis manuscriptis, ubi non ex justis commentariis, sed ex variis hinc inde operibus, interpretationes afferuntur, notare semper catenarum collectores ex tali vel tali opere (a) excerptam expositionem fuisse. Ad hæc vero, hic Lucæ versiculos ordine affert et explicat Athanasius, quo perspicuum sit ipsum ple-

² Matth. v, 29. ³ Matth. vii, 1. ⁴ ibid. 6. ⁵ Matth. xii, 31, 32.

(a) Speciminis loco hæc sint quæ in catena in Novum Testamentum Oxonii anno 1844, curante J.-A. Cramer edita, ad hæc cap. vi vers. 18 Epist. I ad Cor., *ὁ δὲ πορευθὼν εἰς τὸ ἴδιον σὺν μὲν ἀμαρτάνει,*

leguntur: *Τὸῦ ἀγίου Ἀθανασίου. Ἔστι πρὸς τοῦ- τοῦ ἁπασιν καὶ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἐπισημῆτα ἐν τῷ Περὶ Σεμεῖου γράμμου. Hæc catena, nec plura. Edit.*

nos in Lucan commentarios dedisse, quorum hic aliquantulam partem publicam facimus.

Ipsa in limine singulari modo cognationem B. Mariz Virginis cum Elizabetha explanat Athanasius. Cognatam autem, ait, sanctissimæ Virginis Elizabetham dixit angelus, sive quia ex uno eodemque procreato Jacobo ortum ambæ ducebant, sive quia ante datam legem Aaron, qui ex tribu Levi erat, Elizabetham uxorem accepit, filiam Aminadab et sororem Naason, ex tribu Juda orti. Siquidem hic regia tribus Juda, ex qua sanctissima Virgo exorta est, sacerdotali tribui Levi conjuncta est, ex qua Elizabetha erat.

Insequentibus, p. 34, contra Arianos agit qui dicto Lucæ, Scimus te quis sis, Sanctus Dei⁶, ad Filii deitatem oppugnandam abutebantur. Hos sanctus Doctor strenue pro more suo refellit, eademque ipsa argumenta quæ in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ protulerat, sed hic paucioribus, in mediam adducit. Tantaque est inter hæc loca similitudo, ut eandem utrobique Athanasii manum nullo negotio internoscas.

Pulchre Athanasius binos status eorum qui in peccatis obeunt distinguit (p. 36): aliorum qui saluti quidem aliquam sollicitudinem habent, sed prænegitæ, incuria, aut procrastinatione non omnia pietatis munia implent; aliorumque improbe versantium, qui in cæno voluptatis demerguntur, neque ullam habent conscientiæ curam. Prioribus ait, cognatorum et familiarium auxilium prodesse; videlicet eos suorum precibus bonisque operibus juvari: nam ii, inquit, quæ defuncto deerant supplementant: ei autem, qui posteriori modo versatus est, nullus omnino, ait, porriget manum; atque ita cum ipso agetur, ut neque ab uxore, neque a filiis, vel a fratribus, aut a cognatis et amicis juvetur; neque Deus illum ullatenus curabit.

IX. *Homilia in Canticum canticorum*, ut spuriam delinens, aeminemque puto fore, qui ea de re controversiam moveat.

X. *Sermo de patientia*, stylo quidem χυδατω ac demissiore conscriptus est, neque tamen ideo Athanasio abjedicandus: imo vero postremæ Ariænorum carnificiæ sub Constantio excitatæ, imaginem præfert: nam hic episcopi sedibus pulsæ, virgines vexatæ, plebs catholica exagitata et abducta fertur. Populum ergo ad patientiam cohortatur S. Doctor, monetque ut exemplo martyrum, qui olim paribus, imo gravioribus, affecti ærumnis fortiter se gesserant, infictas calamitates alacriter subeant. In memoriam revocat illos olim sibi necessitudine conjunctos præsules, Paphnutium scilicet et Potamonem, tacito tamen nomine, quibus pro fide Christi fuerat olim, imperante Maximino, oculus excelsus. Quæ sane omnia operis γνηστότητι patrocinantur. Quod si styli ratio populare quidpiam ac demissum præferat, nihil mirum, quando infli-

⁶ Luc. iv, 15.

(a) Vide hujus editionis tom. II, post Athanasii *Epistolas festales*. EDIT.

mam plebem, virgines, mulieres, viduas et parvulos alloquitur. Et aliunde fragmenta illa *Epistolarum festalium* Athanasii, quarum sinceritas ne minimam suspicionem admittit, eodem prorsus sunt, nec limatiori styli genere conscripta. Cum autem Athanasius haud dubie pulsus et exsulans, hunc sermonem plebi suæ scriptum transmiserit, ἐγράψαμεν, neque præsens oraverit, hinc forte conjiciatur ipsum ex numero *Festalium*, ab Athanasio exsulante missarum, esse.

XI. *Homilia in Ramos Palmarum* parem cum *Epistolis festalibus* consonantiam exhibet, atque adeo illam ut germanum Athanasii opus admittimus. Epistola alia festalis in *Ramos item Palmarum* sive εἰς τὰ βαζα, scripta est, ut videas in fragmentis a Cosma Ægyptio allatis inferius, pag. 78 (a).

XII. *Opusculum in dictum Apostoli*, « *Novi hominem raptum usque ad tertium cælum*, » ex vitioso linguæ Græcæ usu inter spuria ablegatur.

XIII. *Opusculi in dictum Apostoli*, « *Datus est mihi stimulus carnis*, » pari vobελας vitio laborat.

XIV. *Argumentum in Psalmos* nihil non præfert Athanasio magno dignum, qui nonnulla ex Eusebii commentariis mutuatus videtur.

XV. *Supplementa in Psalmos*, ex manuscripto Ambrosiano recenti, ad fidem antiquioris Scorialensis exarato prodeunt. Nimirum ea quæ in edito Athanasii nostro deerant, hic supplementur. Quare in *hæonito* supplementis præfixo videsis.

XVI. *Fragmentum contra Macedonios* το δριμύ και το ἀπέριτρον, id est, eam sermonis vim, quæ omnem superfluitatem resacet, exhibet: hæc vero sunt notæ et tesseræ styli Athanasiani, ut observat Photius in *Bibliotheca*. Ad hæc autem integram periodum affert, qualis in *Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ* legitur, ut nulla suboriri possit περί γνηστότητος disceptatio. Licet porro multa contra Pneumatomachos, sive Macedonios scripserit Athanasius, in iis quæ supersunt operibus, eam hæresim ille, tacito semper Macedonii et Macedonianorum nomine refellit: hincque tantum illos nominatim perstringit.

XVII. *Fragmenta contra Novatianos ἀποσπασµάτια* sunt insignis cujusdam contra eosdem hæreticos operis, quod in duos saltem libros distributum erat. Siquidem Novatianæ sectæ reliquias ad usque Athanasii ætatem devenisse, non semel in scriptis suis denotat S. Doctor. In tertio autem excerpto, ex eodem, ut videtur, opere desumpto, hanc memoratu dignam sententiam effert Athanasius: *Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus sancti gratia illuminatur, ita qui confitetur in pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissionem accipit.*

* XVIII. Accedunt in hac nostra editione duo alia

Fragmenta contra eodẽm Novatianos, quæ, ut duo A superiora, ad Actus apostolorum illustrandos in catena mss. afferuntur.

XIX. In *Fragmento de amuletis*, sive præstigiis, contra eos agit qui, instante morbo, ad striges seu vetulas confugiebant : veneficarumque hujusmodi usum et consuetudinem paucis depingit.

XX. *Fragmenta alia*, variis ex locis excerpta, varii argumenti sunt. In secundo brevem et dilucidam mysterii S. Trinitatis explicationem offert. In tertio ait, si Adamus in innocentia perstitisset, non naturali via et ordine, sed alio ignoto nobis ritu, propagandum fore genus humanum : quæ item fuit quorundam veterum opinio. In quarto dicitur Africanum et Athanasium de sepultura Domini pertractasse. In septimo fertur Paulum vestimenta servantem, Stephanum protomartyrem multorum manibus lapidasse, quod alii ab Athanasio fortasse mutuati postea usurparunt. In octavo observatur Paulum, non dogmatis tradendi causa, sed ut tempori sese accommodaret, circumcidisse Timotheum.

XXI. *Brevis Expositio fidei* notas omnes Athanasiani ævi præfert : quippe cujus omnia dicta ad repudiandam Arianorum et Pneumatomachorum hæresin concinnata sint.

XXII. *Fragmenta ex Epistolis festalibus*, de quibus hæc habet Cosmas Indicopleusta in suo opere, cui titulus, *Christiana Topographia*, sive *Christianorum opinio de mundo* : « Animadvertite mihi, quæso, C quomodo magnus hic Doctor circa figuram mundi

A nobiscum consonet, cum videlicet regnum cœlorum, magnum et cœleste cœnaculum, quod omni creaturæ sufficiat, appellat : in eoque præcursores pro nobis ingressum Dominum Christum prædicat ac nos cum eo in secundo adventu ingressuros clamat ; atque illud : *Intra in gaudium Domini tui* ⁷, de cœnaculo illo, id est de cœlo cœli, sive de regno cœlorum, explicat : aitque illud a constitutione mundi hominibus a Deo præparatum fuisse, atque tabernaculum a Moyse structum figuram esse cœlorum. »

* XXIII. *Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo*. Cum in hoc fragmento et in cl. Scipionis Maffei animadversionibus non solum scripta quædam S. Athanasii, verum etiam multa ad ejusdem vitam spectantia, et ad ea tempora illustranda, contineantur, operæ pretium putavimus fragmentum ipsum, tum etiam animadversiones ea lingua qua ab auctore celeberrimo exarata fuerunt hoc loco apponere.

* XXIV. Quid de *Epistola ad populum et clerum Persarum*, quam hic Græce etiam damus, sentiendum sit, monuimus tom. II, pag. 649, ubi illam Latine tantum exhibuimus. [Græce et Latine exstat hujus edit. tomo IV. *Ed. Patr.*]

* XXV. *Interpretatio in Psalmos*. Vide præfationem huic interpretationi præfixam.

Hæc S. Athanasii *opusculis nunc primum collectis* præmittenda duximus. Tu vero, lector erudite, vale et his fruire.

⁷ Matth. xxv, 21.

EPISTOLA PRÆFIXA EDITIONI PP. BENEDICTINORUM ANNI MDCXCVIII.

SERENISSIMO PRINCIPI EMMANUELI THEODOSIO DE BOUILLON
S. R. E. CARDINALI EPISCOPO ALBANENSI,
MAGNO FRANCIE ELEEMOSYNARIO, ORDINIS CLUNIACENSIS PRÆPOSITO GENERALI,
ET IN ROMANA CURIA LUDOVICI MAGNI ORATORI ASSIDUO.

Athanasium tibi offerimus, Serenissime Princeps ; magnum illud Ecclesiæ lumen, in observantiæ erga te nostræ significationem, conspectui sistimus tuo. Haud ingrato munere instructis aditus ad magnificentiam tuam perfacilis sane futurus est, qui, qua polles ingenii perspicacitate, pretium cuique rei suum assignare nosti.

Tanti Doctoris opera, etsi a doctis et laudatis viris jamdiu expurgata fuerant, eruditorum tamen judicio, nondum sordibus vacabant ; quid quod inerant passim spuria a Græculis adornata, et sagaci indigna viro ? Jam vero ille suo cultu ornatus, prisco nitore, quoad facultas nostra tulit, restitutus ac tersus prodit : positoque pudore, suis auctus, alienis exoneratus in publicum venit, ac priorem te salutatum Romam commigrat ; ut si quid in Galliis ornamentis, si quid beneficii nactus sit, id tibi, Serenissime Princeps, inter Galliæ magnates conspicuo et æquo rerum æstimatori recenseat.

Nec insolens est quod Gallorum se officiis cultum testificetur Athanasius, cui Gallia perfrugium, dum viveret, non semel fuit. Nunc autem cum non minus scriptorum quam gestorum suorum ope, in memoria hominum vivit et perennat, sub auspiciis tuis in lucem prodire gestit, Eminentissime Cardinalis, et te insignis ille præsul, Gallum patronum, multis nominibus insignem ambit. Nam, sive generis amplitudo, quæ domestica ; sive dignitas et ingenium, quæ tua laus est, spectetur, jure tibi nuncupatus oblatumque tantus Doctor esse

censebitur. Quid si accedat Ludovici Magni, quod unum instar omnium esse possit, iudicium; qui te ad præstantissima omnium negotia gerenda delegit, et tui gratia tantam, tam insignibus in rempublicam officiis præclaram familiam, singulari beneficio, singularis affectus indice, auxit et exornavit? Quid si illa summi Pontificis pro tua dignitate studia, qui delatum a Ludovico Magno beneficium, lubens sanxit et confirmavit? Annon virum certatim a supremis orbis principibus cultum et ornatum jure ac merito Athanasio nostro patronum ascribere videamur?

Tantum Doctorem, orbis spectaculum, præsulum exemplar, comi haud dubie placidoque vultu excepturus es, Serenissime Princeps. Et quæso, ut si quid tibi otii sit a quotidianis illis curis et amplissimis negotiis quæ animum distinent tuum, ne gravere Athanasii scripta lustrare, et tam sagacem virum consiliorum participem admittere. Enimvero ab illo ediscitur quod sit antistitum munus: qui esse debeant in otio, qui in negotio, qui in periculis, qui in calamitatibus vitæ, qui cum æqualibus, qui plebi, qui Ecclesiæ hostibus. Omnia quippe casuum, omnia calamitatum genera emensus Athanasius, nunquam semel initum pietatis cursum intermisit, omniumque virtutum sese specimen obtulit. Nemo est qui tibi sapientius suadere possit Athanasio; nunquam labere, si ipsum audias.

Hæc ratio tibi, Serenissime Princeps, haud injucunda spero fuerit testificandæ obsequentis erga te nostræ: Athanasiique concinnandi laborem nos auspiciato aggressos arbitramur, si lucubrationes nostras in officii signum oblatas tibi, grato animo acceperis, et patrocinium tuum te summe colentibus impenderis

*Obsequentissimis monachis ord. Sancti Benedicti
congregationis Sancti Mauri.*

PRÆFATIO

IN UNIVERSA S. ATHANASII OPERA.

(Ed. Bened. 1698 [a].)

Mirari subit quare cum in antiquorum libris A emendandis nostro et præterito ævo tanta sit industria desudatum, nonnullorum tamen Ecclesiæ Græcæ Patrum opera sateant mendis, sordescant misere spuris intermista; et dum in dies eruditorum manibus teruntur, non sordes deponant, non ad meliorem conditionem revocentur. Hæc sane sent quæ stimulos nobis addiderunt, ut quoad facultas ferat, Patribus Græcis manum admoveamus, quando jamdudum nostri Latinis. Prior autem suapte dignitate ad hujusmodi curam nos evocavit, qui inter Ecclesiæ Græcæ doctores primas tenet, magnus ille Athanasius, cujus scripta immane quantum vitio laborent. Nemo enim est, qui percursis ejus operibus, et perturbatum librorum ordinem conspiciat, sparsa hinc et inde spuria nulla vobetas B significatione distincta, orationem passim vitiatam, hincam, laceram, Homericum illud non exclamet: Πολλὰ δ' ἀνάρτα, κάρτα, κάρτα τε δόγμαδ τ' ἤλοοι (b).]

Tanti Doctoris, omnibus retro sæculis celebra-

(a) Monendus Lector in textu et in notis paginas retineri editionis Venetæ, quas typis grandioribus

tissimi, scripta in tam misera sorte versari ne patremur, vetabat recordatio victoriæ olim de perniciosissimis Ecclesiæ hostibus, non aliis quam hisce telis partæ. Quis enim, si perpendat quantum ingenio, quantum peritia litterarum, quantum humana gratia valerent quibuscum Athanasius assidue per totam vitam congressus est, non maximi ea scripta ducat, quibus ii profligati, vera doctrina asserta sunt? His Arii dialectica, Eusebii Nicomediensis calliditas illa, parque maximis gerendis rebus ingenium; his gentilis ejus Cæsariensis eruditio varia, Theodori Heracleotæ sacrarum litterarum peritia erroribus tuendis addicta, his demum hæreticorum omnium tela depulsa sunt. Operæ igitur pretium fuerit, ut ea pristino nitore restituere curemus, per quæ, Numine ita providente, id nacti sumus, ut sana fides ad nos usque pervenerit. Qua autem ratione, quid actum sit, quænam hujusmodi scripta complectantur, paucis expendere jubet animus, cum de manuscriptis ac de prius editis pauca præmiserimus.

expressimus. EDIT.

(b) Hom. *Iliad.* 7, vers. 116.

I.

De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.

1. Res est explorata, Athanasium certa quædam opera sua asservasse, lustrasse cum id otium ferret, iis quædam adjecisse sicubi res postularet: animadversum id fuit in *Apologia contra Arianos*, et in libro *De synodis*, et fortasse aliis in libris factum, etsi haud certis notis depræhendi queat. Ordinem autem operum, qui in plerisque manuscriptis idem ipse comparet, ut fuit superius recensitus (a), multis secundum Athanasii ætatem sæculi adornatum fuisse hinc liquidum est, quod multi ille complectatur spuria veris intermixta, ut sese dabant, et fors ferebat, nulla servata temporis vel argumenti ratione. Inter codices autem Basiliensis, cujus varias lectiones edidit Petrus Felckmannus, cæteris præstat antiquitate et accuratatione, a Doxopatre quodam exaratus, erudito viro et de Athanasii scriptis bene merito. Hic explanationes hinc inde adjecit, sagacis et periti hominis notam præferentes. Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius numero 2234, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, qui olim fuit monasterii τοῦ Κυπρίου, nam ita folio primo: Ἡ βίβλος αὐτῆ τῆς μονῆς τῆς Κυπρίου. Postea vero cum in alias manus devolutus esset, recentiore caractere scriptum fuit, κτῆμα μονῆς τοῦ κυρίου Διονυσίου. De cæteris codicibus sat alias agitur. Est porro manuscriptorum ordo, qualis qualis est, summo quidem opere notandus, tum hoc nomine quod interdum ab iis scriptoribus æquioris ævi, qui Athanasii opera commemorant, hujusce ratio habeatur; tum etiam ut nuperi scriptoris difficultas levetur, qui cum in amanuensis cujusdam verba incidisset, scilicet: Ἐγράφη ὁπίσω ἐν τῷ ξη' λόγῳ, inaspicite satis legendum putavit ἐν τῷ ξυλλόγῳ, id est, ut comminiscitur ille, in *collectione monumentorum*, quam esse putat *Apologiam contra Arianos*. At τὸ ζη' esse numerum 68, cuilibet laterculum manuscriptorum a nobis editum inspicienti palam erit.

2. Editio autem quæ prior prodiit in publicum, est, ni fallor, Vicentina, anno 1482, Leonardo Basiliensi typographo. Ibi perpauca Athanasii opera Latine tantum, Omnibono Leonicensi interprete, continentur, videlicet, tres *contra Arianos Orationes* hinc inde dispersæ; *Oratio contra gentes* et *De Incarnatione*; *Epistola prima ad Serapionem*; *Liber de Incarnatione Dei Verbi, contra Arium et Apollinarianum*; *Disputatio contra Arium in synodo Nicæna*. Præter ejusdem Omniboni epistola nuncupatoria ad Paulum II, summum pontificem. Neque tamen idem Omnibonus has lucubrationes ipse prelo tradidit, sed ejusdem morte præoccupati operam susceperit Barnabas Celsanus, ut videre est ex epistolis Petri Bruti episcopi Catharensis ad Celsanum, et Celsani

A ad eundem episcopum, huic edito præfixis (b). Versio Omniboni non mala, quæ satis accurate Græcorum sententiam referat. Secundum hanc editionem publicatus est Hægenoræ, anno 1519, liber *De variis quæstionibus*, Joanne Reuchlino Capnione interprete, idipsumque opus Romæ item, anno 1523.

3. Anno 1520, Lutetiæ, apud Joannem Parvum, prodiit Athanasii nomine volumen unum, cui præfixa est epistola Nicolai Beraldi ad Michaellem Boderum, Lingonensium episcopum. Hic autem, præter duas orationes, *contra gentes* et *De Incarnatione*, Ambrosio Camaldulensi interprete, reliqua omnia supposititia sunt; nimirum, *Commentarii Theophylacti in Epistolas Pauli, Disputatio contra Arium Probo judice, Liber de exhortatione monachorum, Historia imaginis Berytensis, Epistola summorum pontificum ad Ægyptios episcopos, Quæstiones ad Antiochum* numero pauciores quam nunc exstant; fragmentum item *Epistolæ ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum, Vita Athanasii* per Joannem Tortelium Aretinum, cui præmittitur ejusdem Tortelii epistola ad Eugenium IV pontificem.

4. Sub hæc, anno 1527, Desiderius Erasmus cum in codicem incidisset, Athanasii non pauca complectentem, ea Latine dedit, nimirum binas ad *Serapionem epistolas*, tertiam scilicet et quartam, *Epistolam de decretis Nicænis, Apologiam de fuga, partem Apologiæ contra Arianos, De passione et cruce Domini, in illud: « Euntes in vicum quod contra vos est; » De virginitate, in illud: « Quicumque dixerit verbum, »* etc., *Epistolam ad Serapionem*, quæ prima omnium est, initium libri *Contra omnes hæreses*. Et mireris, lector erudite, præjudicatam opinionem Erasmo fucum fecisse. Nam quia Athanasium inter Græcorum elegantissimos numerandum, nec injuria, æstimabant; hinc factum, ut *epistolam primam ad Serapionem*, quæ apertissime Athanasii est, non sine convicio auctoris Athanasio abjudicaverit, quoniam videlicet in ea τὸ εὐτονὸν desideratur, non scriptoris vitio, sed quia ab initio ad calcem loca Scripturæ sacræ perpetuo congeruntur; quo in genere scribendi eloquentiam orationisque nervos expetere, idipsum sit quod nodum in scripo quærere. Non hic unus comparet nævus in his Erasmi lucubrationibus. Cum enim in *Apogeticum contra Arianos* incidisset, ubi triginta sex monumenta exstant historicæ ecclesiasticæ opportunissima, hæc nihili fecit ille, imo hæc effatus est: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum de actis adversus Athanasium, quas, quoniam et multæ erant et prolixæ, quædam etiam supposititiæ, piguit vertere*. Hæc sane, quanquam pœnitent in ecclesiasticis arguant. Anno 1532, Lugduni cusa

(a) Post collationem ordinis veteris cum novo, quam nos ad calcem tomi IV exhibemus. Edit.

(b) Infra, p. XLV.

sunt quotquot in Parisiensi editione anni 1520 A
 existant, his additis quæ ab Erasmo versa fuerant.

5. Hactenus igitur valde imperfectæ in lucem venerant Athanasii operum editiones: ac ne plura publicarentur, vetabat, arbitror, codicum Athanasii infrequentia. Verum, anno 1555, Petrus Nannius Alcmarianus, vir Græcæ Latineque peritus, summa cura et studio Athanasii opera multo auctiora quam ante Latina fecit, et Basileæ edenda tradidit; opusque totum ex officina Frobeniana in lucem, sed Latine tantum, emittitur anno 1556. Nanniana illa versio diu inter optimas annumerata est: at accuratius rem expendentibus multa sese vitia obtulere, de qua re inferius. Næ multa laude dignus Nannius est, qui prior elegantissima Athanasii opera, necdum nota, publica fecit. Exinde vero aliæ quædam prodierunt editiones, quæ ne transversum unguem ab illa Basiliensi discrepabant. Parisiensis tamen, anno 1572, a Sebastiano Nivelio cusa, *Vitam Antonii* insuper complectitur, necnon *Vitas Athanasii* per varios auctores concinnatas. Ad hæc, tria opuscula ex collectione Canonum mutuata, scilicet, *Epistolas ad Amunem, tricesimam nonam festalem, et ad Rufinianum*; quæ Parisiis seorsim publicatæ fuerant anno 1574.

6. Hucusque Latine tantum cusa fuerant Athanasii opera: verum, anno 1600, Græcæ primum Heidelbergæ, typis Hieronymi Commelini, in publicum prodierunt; ex codicibusque bibliothecæ Palatinæ Græca desumpta sunt. Sub hæc, confectò pene opere, Petrus Felckmannus summa accuratatione C
 fragmenta multa Athanasii hinc et inde collecta, varias lectiones, notas quasdam, *Epistolas item duas ad Luciferum*, allamque *ad monachos* edicuravit ad calcem omnium. Et fuisset editio illa multum præstantior, si ab initio Felckmannus, vir sane eruditus et φιλόπρονος, ejus curam suscepisset. Sed quia ut plurimum operæ, quibus non erat codicum accuratationem et præstantiam internocendi facultas, Græca non quæ magis ad veram lectionem, sed quæ propius ad Nannii interpretationem accedebant, prelo submiserunt, hinc factum ut editio isthæc non adeo accurata sit. Secundum hæc, anno videlicet 1608, ex officina Claudii Chappletii Parisiis prodit nova Athanasii editio, sed Latine tantum, pauculis adjectis ad marginem Frontonis Ducei, Societatis Jesu, notis. Anno item 1612, Latine cusa sunt Athanasii opera cum ejusdem Frontonis Ducei notis, addita *Vita Antonii* Græcæ ex editione D. Hoeschelii, Augustani.

7. Sed hæc omnes editiones obscuravit Parisiensis Græco-Latina, anno 1627, publicata curante Joanne Piscatore, ubi multa ex variis Felckmanni lectionibus castigata, multo plura prætermissa, nonnulla vitiata fuerunt; quod in variis lectionibus nostris cuique legenti animadvertere est. Versio autem Nannii multis in locis mutata fuit, et plerumque inconsiderate; ita ut contra fidem manusccriptorum editorumque, infeliciter augurando suo-

que Marte, editores sua, non Athanasiana substituerint. Et monuisse juvabit, sicubi nos versionem Nannii memoramus, non Parisiensem significare, quæ innumeris in locis mutata fuit, sed alias ante annum 1600 publicatas. Mirum autem in Parisiensi isthac editione omissas fuisse Felckmanni varias lectiones omnes, quarum pleræque magni pretii sunt. Ut ut sit, castigatior tamen in multis est hæc Parisiensis editio quam Commeliniana, verum in multis etiam inferior. Adjectæ sunt huic editioni *Homiliæ septem* cura et studio Lucæ Holstenii, quas cum plerisque aliis hactenus ineditis inter spuria ablegavimus. Post eas omnes editiones publicata demum est, Coloniensis nomine, Lipsiana, anno 1681, quæ innumeris mendis scatet, adjecto *Syntagmate doctrinæ*, ab Arnolde Norimbergensi edito.

8. Hæc ante nostram prodierunt Athanasii operum editiones bene multæ, quibus tamen, nedum id confectum sit ut non accuratior expeteretur, ne turpiores quidem errores expuncti sunt. Nam si in omnium præstantissimam, Parisiensem videlicet, oculos adjeceris, mirere sane quam oscitantes fuerint, qui tam conspicua vitia ne senserunt quidem. Primo enim germana et vera opera spuris passim intermixta sunt, tam in primo quam in secundo tomo, nullo delectu, nulla νοβελας vel γνησιότητος significatione; quæ quidem res lectorem quantumvis eruditum in consilii inopiam conjicit, cum non in promptu sit internoscere quid sincerum, quid alienum. Deinde perturbatio ubique tanta, ut nulla temporis, nulla argumenti ratio compareat; imo ne ea quidem, quæ natura sua coherent, ac sine vitio semoveri nequeunt, vel minimum inter se ordinem teneant. Sic *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto*, quarum prima secundæ, secunda tertiæ, tertia quartæ occasio fuit; ita distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ fuerunt, ut tomo primo, quæ prior esse debuit, secunda legatur; quæ secunda, primas teneat; duæ autem posteriores in secundum tomm ablegatæ fuerint, ita tamen ut postremæ, quæ quarta est, fragmentum, primo tomo avulsam jaceat. Eandem animadvertere est in *Apologiis ἀταξίας*: nam quæ postrema omnium sita est, et *Apologia secunda* inscribitur, primum debet occupare locum, secunda vero tertium. Omnia demum ut D
 casus tulit posita sunt: adeo ut si quis historia ecclesiastica mediocriter tinctus, aut in Athanasianis hospes, in hæc primum incidat, passim hæreat incertus; imo vero ne periti quidem his sese difficultatibus, nisi manusccriptorum ope expedire valeant. Hinc enim cum alia permulta incommoda, tum hoc omnium fortasse maximum consecutum est; ut quæ certissime Athanasii sunt, a doctis in νοβελας suspicionem vocarentur. Sic Erasmus ο φιλολογώτατος adversus primam ad Serapionem epistolam sententiam tulit: cui, si debito epistolæ illæ ordine sitæ fuissent, ne minimus scrupulus hæsisset; namque alia aliam confirmat, alia aliam memorat. Vulgatum sane est, quæ peregrinis in

locis versantur, peregrinum olere, et quamcunque rem non nisi suo loco suas partes implere posse. Ad hæc autem, tot tantæque mendæ ubique locorum aspersæ, tot lacunæ, tot hiatus, ut in operibus per multis vix quidpiam sanum offendas : maxime vero in libris *De humana natura suscepta*, *De sententia Dionysii*, in *Epistolis ad Serapionem*, et in *Orationibus contra Arianos* ; ibi sexcentæ lacunæ, infinitæ propemodum clausulæ vitiatæ, ut vix ubi pedem secure figas reperias. Quid si in *Epistolam encyclicam*, male ad *orthodoxos* inscriptam, incidas ; ubi nomina virorum perpetuo alia pro aliis substituta deprehendas : annon indigne feras labefactum ab imperitis amanuensibus libellum, qui ad historiam ecclesiasticam quarti sæculi plurimum juvet ? Et incommodum accidit, ut pessimis omnium codicibus usi sint qui priores eam ediderunt, duce nimirum Nanniana versione, ex vitiatò et ipsa codice expressa. Hinc perspicuum quanto scrupulo et religione Athanasii editis illis uti debeatur, et una quam necesse fuerit novam parare editionem, et errata veterum emendare.

9. Interpretationem Nannii quod spectat, diu hærebamus incerti novamne ederemus, an eam, olim probatam, laudatamque et quidem a laudatis prius emaculatam pro facultate, cuderemus iterum. Et sane in hanc potius partem propendebamus initio, ne scilicet actum agere videremur. Verum contra, ne versio illa iterum in lucem prodiret, multa suadebant. Primum enim cum ex manuscripto vitiatò, et infinitis prope mendis asperso expressa illa a Nannio fuerit, necessum erat ut sexcentis in locis immutaretur, ut cum Græcis quadraret. Ad hæc autem ut eruditi viri jamdudum animadverterant, versio illa non ea accurate concinnata fuit, ut Athanasii mentem probe assecutus sit Nannius ; qui vir apprime eruditus et multis nominibus præclarus, præstantiora nostris fortasse dedisset, si ætatis, manuscriptorumque conditio id tulisset. Verum vitiatà lectione, cum quis semel ab auctoris sententia excidit, in reliquis etiam præceps fertur ; et dum ad certos limites redierit, transversus agitur. Innumera possemus afferre ex illa versione exempla : sed pauca satis sunt, ne erudito lectori, dum aliena errata recensemus, fastidio simus.

10. Porro antequam animadversiones illas nostras ordiamur, non ingratum lectori fore puto, si hic afferatur in medium censura Nannianæ versionis olim jussu eminentissimorum cardinalium congregationis Indicis concinnata, et quidem ab emunctæ varis viro, cujus nomen tacetur in schedis nostris. Eam vero ex codicibus mss. Patris Barissy congregationis Vallicellanæ exscriptam transmisit nobis vir clarissimus Stephanotius noster. Necdum, quod quidem norim, lucem aspexit.

CENSURA PRIORIS TOMI OPERUM D. ATHANASII GRÆCE ET LATINE EDITORUM ANNO MDC, LOGO UBI EXCUSA SUNT NON EXPRESSO, JUSSU ILLUSTRISSIMORUM ET

REVERENDISSIMORUM CARDINALIUM CONGREGATIONIS INDICIS FACTA.

« Prior tomus operum D. Athanasii ea continet, quæ Latine solum edita multis ab hinc annis, Petro Nannio interprete, circumferuntur. Græcus ipse textus, qui nuper in lucem prodit, et phrasin certe Athanasii redolet, qualem ille fuisse tradit Gregorius Nazianzenus, minime Atticam et luculentam, sed pietatis et rerum divinarum scientiæ plenam, et nequaquam corruptus aut adulterinum quid passus videtur ; nisi quod fortasse ob incuriam typographorum vel depravata exemplaria, verba quandoque et commata, periodi etiam alicubi desiderantur. Interpret Nannius multa præclare reddidit, ubi præsertim historica narratio fuit illi vertenda. At vero in disputationibus theologicis, ubi creber et vehemens et argutus est Athanasius, succumbit plerumque, et multa verborum copia exprimere conatur quod non assequitur, atque invitus labitur : et aliquando dicta Athanasii de sanctissima Trinitate et mysterio Incarnationis tam infeliciter reddit, ut vix a theologis in scholis propositiones illæ defendi queant, quales illæ sunt quæ infra v. g. apponentur. Certe in duabus de Incarnatione Christi orationibus contra Apollinarium, septuaginta locis totum invertit et confundit Athanasii sensum, dum vel omnino contraria, vel longe diversa, pleraque etiam non nimis sanæ fidei consona scribit. In universum Nannius multa sæpe libertate utitur, et libenter vagatur, improprie loquitur, et obscuritate multa involvit ; solet confundere tempora, periodos interciedere, et proinde rationum vires enervare ; Scripturæ loca ita vertit, et sua semper interpretatione uti velit, cum sæpe, si Vulgata uti voluisset, aptius et apertius rem declarare potuisset. Ea porro loca, in quibus sensa textuum notabiliter corrupta sunt, per totum hunc primum tomum amplius sunt quingenta. In his vel affirmante Athanasio negat Nannius, vel negante affirmat, vel externa loquitur et non cohærentia ; ut aliam ipse, aliam Nannius cantilenam videantur cantare. Verum, ut res facilius pateat, ex eorum numero jam selecta loca quædam adnotata sunt, in quibus interpret non modo diversa loquitur, sed etiam vitiosus utitur dicendi modis, et sententias profert aut ambiguas, aut certe falsas, et omnino Athanasio indignas.

« In oratione contra Sabellii gregales (a), inquit Athanasius, Εἷς Θεὸς τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Nannius vertit : Unus quidem Deus, eo quod perfecta Deitas in Patre intelligatur, et perfecta paternitas in Filio subsistat. Vertendum erat ita : Unus Deus, quia perfecta Deitas in Patre intelligitur, perfecta quoque in Filio paterna existit Deitas.

« In oratione 4 contra Arianos (b), Athanasius : Οὗτως Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσω· τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν καταλλάσσεται. Nann. :

(a) T. II [nunc t. IV], p. 32.

(b) T. I [nunc t. II], p. 439.

Ita Deus fait in Christo, mundum sibi reconcilians; A nam propria substantia Patris Filius est, in quo creatura Deo reconciliabatur. *Vertendum erat ita* : Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians : proprium enim substantiæ Patris est Filius, in quo creatura Deo reconciliabatur.

« In epistola de synodis Arimini et Seleucie celebratis (a), Athanasius : Λέγει δὲ ὁ Υἱὸς, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν, καὶ, Ὅ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα· πῶς δὲ? νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες σώσομεν τὸ ἐν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν; Nannius : Et Filius de se dicit, *Ego et Pater unum sumus*; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem meum*. Quid de istis vocibus sentiendum est? aut in quem significatum eas accipientes tueri possumus, ut Pater et Filius unus habeantur? *Vertendum* : ut Pater et Filius unum habeantur.

« In oratione 5 contra Arianos (b) : Δεῖται δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτό· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἐκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὐ ἔστιν. Nannius : Reliquum igitur est Verbum ex Deo existere : quod si concedas, aliud haud dubie fuerit, quod ex aliquo naturam accepit; et aliud, quod sui alteram naturam dedit. *Vertendum* : Alius fuerit, qui ex aliquo est; et alius, a quo ille est.

« In eadem oratione (c) : Ἡ δὲ διδρακαλία οἶδε Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ σοφόν, καὶ σοφίαν, καὶ Θεόν, καὶ Λόγον· καθόλου μὲν τοι φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα. Nann. : Adversatur enim huic opinioni sacrarum litterarum constitutio, quæ Patrem et Filium sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; ubique tamen quemque in sua natura indivisibilem, indireptumque, et impartibilem per omnia agnovit et servat. *Vertendum* : Sacra vero doctrina agnovit Patrem et Filium, sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; omnino tamen servat utrumque indivisibilem, indireptum et impartibilem per omnia.

« In eadem oratione (d) : Ἐπιφέρει γούν· Ἴνα γνωσῆτε ὅτι ἕγὼ ἓν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐμολ. Τὸ γὰρ ἐν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἐν ἔστιν, εἰπεῖν ἀλλὰ ἐν τῷ αὐτῷ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ τὴν συνάφειαν καὶ τὸ ἀχώριστον. Nannius : Infert ergo : *Ut cognoscatis quod ego in Patre et Pater in me*; quid sit unum esse interpretans, non in eo consistere voluit, quasi in eodem sit illud, quod cum altero est unum, sed quod ipse in Patre et Pater in ipso esset, coactionem, inseparabilitatemque demonstrans. *Vertendum* : Infert igitur, *Ut cognoscatis quod ego in Patre, et Pater in me*; quid enim sit unum esse explicans, non in eo consistere voluit, ut ipse idem sit, qui ille ad quem refertur, sed conjunctionem, inseparabilitatemque significare ait, eo quod ipse in Patre, et Pater in Filio sit.

(a) T. I [nunc t. II], p. 608.

(b) Ibid. p. 491.

(c) Ibid. p. 494.

(d) Ibid. p. 490.

(e) Ibid. p. 732.

« In epistola ad Adelphium (e) : Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγιγνώσκωμεν. Nann. : Ita enim et Deitatem ejus ex Patre oriundam agnoscimus. *Vertendum* : Ita enim et paternam ipsius deitatem agnoscimus.

« In oratione contra Sabellii gregales (f) : Χωρίζομεθά τε καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων, καὶ τῶν Χριστιανισμῶν ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραφθειρόντων, οἱ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι Θεὸν ἓνα παραπλησίως Ἰουδαίοις λέγουσιν, οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος, καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεόν, ἀλλ' ὡς ἄγονον Υἱοῦ καὶ ἄκαρπον. Nann. : Disjungimur quoque a judaizantibus, qui Christianismum in Judaismum depravant; et ab iis, qui Deum ex Deo inficiantes Deum unum itidem ut Judæi prædicant, quique non ideo quod solus sit increatus et solus fons deitatis, solum Deum nominant; sed quia infecundum eum existimant. *Vertendum* : Disjungimur quoque a judaizantibus et Christianismum in Judaismum depravantibus, qui Deum de Deo negantes, Deum unum esse aiunt, itidem ut Judæi, non quod solus sit ingenuus, et solus fons deitatis, sed quia fecunditate Filii careat.

« In epistola de sententia Dionysii contra Arianos (g) : Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς μὴ δὴ ἐν τοῦτω ὑπονοεῖτω κατ' αὐτοῦ, ὡς οὕτω λέγοντος· σύνεστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνήφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διστάδαι. Nann. : Imo ne hic quidem quispiam Ariarum male de eo sentire debet, cum dicit, ita una cum Patre Filium esse, ut ipsa nomina, quæ cum invicem cohæreant, re tamen inter se plurimum distant. *Vertendum* : Ne vero hic etiam quispiam Ariarum male de eo sentiat ita dicente, Filius Patri coexistit; quasi velit dicere, nomina quidem inter se invicem conjuncta esse, res vero ipsas plurimum inter se distare.

« In libello de communi essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti (h) : Μαρτυραὶ ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ ἄγονον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέριχτον καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν. Nannius : Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione similis esse inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Vertendum* : Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione ex eo, quod Patris et Filii et Spiritus sancti pari ratione difficilis contemplatio, et una sit operatio.

« In oratione 4 contra Arianos (i) : Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ἀεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ Πατήρ· δηλονότι ἃ ἔχει ὁ Υἱὸς ταῦτα ὄντα τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἐστίν ἐν αὐτῷ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὐδὲ ποτε ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὅτι ἔχων ἀίδιως ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Nannius : Si enim quæ Patris sunt ad Filium pertinent, et semper illa Pater habet, cer-

(f) T. II [nunc t. IV], p. 28.

(g) T. I [nunc t. II], p. 203.

(h) T. II [nunc t. IV], p. 2.

(i) T. I [nunc t. II], p. 464. Græca vitata SUGT.

tum est Filium semper habere ea quæ sunt Patris; A tamen ipsorum verba sunt. *Vertendum autem* : Qui quippe qui semper in eo sit. Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quæ possidet ut Deus, ea postulat ut Filius. *Vertendum* : Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quia habens perpetuo Filius quæ habet, ea a Patre habet.

« *Et secunda oratione contra Arianos (a)* : Καὶ φανερόν ἐκ τούτου δείκνυται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετεχόμενον τούτῳ ἐστὶν ὁ Υἱός. *Nannius* : Atque inde clarum ac evidens fuerit Filium nullius rei extraneæ, diversæque a Patre participatu imbui ac tingi, sed id ipsum quod ex participatu Patris existit Filium esse. *Vertendum autem* : Huic porro clarum ac evidens fuerit, ipsum quidem Filium nullam rem participare; quod autem ex Patre participatur, id esse Filium.

« *In oratione quarta contra Arianos (b)* : Ὡς γὰρ ὁ Κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου θεοποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *Nannius* : Ut enim Dominus induto corpore factus est homo, ita et nos homines ex Verbo Dei deificamur, eo quod illud receptum sit in carne. *Vertendum autem* : Ut enim Deus induto corpore factus est homo, ita nos homines a Verbo deificamur assumpti per carnem ipsius.

« *In eadem oratione (c)* : Εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος ἀσὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη. Καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεωρορεῖται ἐν τῷ Λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ τοῦ Λόγου. *Nannius* : Si enim Verbum caro factum est, ergo carni et sua qualitas, diversæque a Verbo affectiones sunt. Rursum, si caro in Verbo Deum gestat, gratiam inde commodaque percipit. *Vertendum autem* : Etsi enim Verbum caro factum est, passiones tamen propriæ sunt carnis. Rursus, si caro a Deo gestatur in Verbo, gratia tamen et virtus Verbi est.

« *In oratione, « Quod unus sit Christus (d)* : » Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην φανερὰν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶς συκοφαντοῦσι καὶ πείρονται ἕνα πανταχόθεν εἰς ἐν τῶν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους συμπληρωτικῶν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον τῷ Θεῷ, ἢ ἕτερον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἄλλην ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς. *Nannius* : Cæterum, qui ista loquuntur, suam ipsorum mentem sensumque aperiant, quod duas hypostases sive personas in Christo constituent, et adversum nos calumniis utantur, et undequaque satagent nostros sermones ad aliquid absurdum detorquere, quasi corpus diceremus aliquid conferre ad absolvendam Verbi essentiam, aut illud esse ejusdem cum Deo substantiæ, aut non alienum externumque omnibus modis a persona Filii, quæ

(a) T. I [nunc t. II], p. 531.
 (b) Ibid., p. 463.
 (c) Ibid., p. 468.
 (d) T. II [nunc t. IV], p. 40.

talia contentiose aiunt, mentem suam aperiant, quod duas in Christo hypostases esse velint; et conantur undecunque eo nos redigere, ut unum ex hisce absurdis concedamus, vel corpus esse quid absolvens et consummans personam Verbi, vel esse Deo consubstantiale, aut certe externum quid aut alienum omnino a substantia Filii: quod ipsi concedunt et est illorum sententia.

« *Ibidem* : Οὐδέ τις γὰρ τῶν εὐφρονούντων, ἢ νήρειν ὄλωσ καὶ νοεῖν δυνάμενος εἶποι ἂν ὅτι ὡσπερ ὁ Λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος οὐ προσεδείτο σαρκὸς, ἵνα Θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ Λόγου ἐχρηζεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἄνθρωπος γένηται. *Nannius* : Nullus enim eorum qui recte sapient, aut quisquis sobrius est, aut mente non destituitur, de ea re dubius esse potest, quod quemadmodum Verbum perfectum est et sua hypostasi absolutum, neutiquam opus habuit carne, ut Deus perfectus esset; ita neque corpus Verbo indiguit, ut integrum pro sua hypostasi fieret. *Vertendum autem est* : Nullus enim qui sapiat, aut sanæ mentis homo, et qui ratione uti possit, dixerit; quod, quemadmodum Verbum, cum perfectum esset et sua hypostasi subsistens, non indigebat corpore, ut Deus absolutus efficeretur; ita neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus et subsistens homo fieret.

« *In oratione De salutari adventu Jesu Christi (e)* : Πῶς οὖν ἰσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λύσαι ναὸν Θεοῦ καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρῆσαι, εἰς καὶ ὑμᾶς ἔσχε τοῦτον τὸν τρόπον ἢ τοῦ σώματος νέκρωσις; *Nannius* : Quomodo igitur possunt Judæi solvere templum Dei, et indissolubile temperamentum carnis cum Verbo disseparrare, nisi instar nostri, proque nostra ratione sese habuisset corporis mortificatio? *Vertendum autem est* : Quomodo igitur potuerunt Judæi solvere templum Dei et, indissolubilem carnis cum Verbo conjunctionem dissolvere, si mors corporis eo modo facta est quo vos dicitis, nimirum per separationem deitatis a corpore?

« *In oratione De incarnatione, contra Apollinarianum (f)* : Καὶ τίς ἔν τούτοις εὐεργεσία, ὧ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ οὐ γέγονεν, ἀ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ; *Nannius* : At quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea in Christo constituatis, quæ in protoplasto? *Vertendum autem est* : Quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea natura in Christo non fuit, quæ facta est in protoplasto Adami?

« *In epistola ad Epictetum episcopum (g)* : Τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθὲν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ, κηρῦσαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν. *Nannius* : Corpus tum quippe in sepulcro erat positum, cum Verbum abiit ut prædicaret spiritibus qui in carcere tenebantur. *Vertendum autem est* : Corpus hoc erat, quod fuit in sepulcro positum, cum

(e) T. I [nunc t. II], p. 760.
 (f) Ibid., p. 740.
 (g) Ibid., p. 725. Vide ibi.

ipsam Verbum non separatam a corpore, profectum A litteras ad Julium mittit; rogans ut ab ipso synodo est ut prædicaret.

« *Indisputatione in Nicæno concilio contra Arium (a):* Οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοτίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῆ ὅτι σάρκα ἦν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ Λόγος καὶ Θεός, ταύτην ἀνέλαθεν διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν. Nannius : Non Verbum quod Deus est laboravit lassitudine, sed ideo factum est, ut ostenderet carnem, quam prius non habebat, cum Verbum et Deus esset, eam se denuo resumpsisse. *Vertendum autem est : Non enim qua est Deus Verbum, lassitudine affectus est; sed ideo factum, ut ostenderetur, quod carnem, quam prius non habebat, Verbum divinum assumpsit.*

« *In oratione de sanctissima Deipara, quæ tamen neque styllum, neque exactum illum scribendi morem Athanasii præ se fert : nam ibi Platónico more philosophatur nuctor de vocabulo οὐσίας et videtur etiam aperte docere, distinctum quid esse in divinis essentiam ab attributis et actionibus essentialibus; quæ fuit posteriorum Græcorum opinio, et multum contra divum Thomam agitata a quodam Gregorio Palama, quem fuisse alunt Marci Ephesini præceptorem : cum Athanasius ipse pluribus in locis contrarium doceat. Dicit præterea sicut beatam Virginem, illa ipsam animam Christi, non habuisse clarum Verbi visionem necnon beatam Virginem hæsitasse ad verba angeli, etiam cum dixit : Ecce ancilla Domini; optandique modo dixisse, Fiat mihi secundum verbum tuum. Refertur vero ibi propositio illa, quam Cyrillus in epistola ad Successum episcopum Diocæsariensem ait esse Patrum antiquorum his verbis (b) : Δὶδ καὶ τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιτέροντας ἐψυχωμένην λογικὴν τε καὶ νοερὴν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα. Nannius : Ideoque et eos qui dicunt, solam naturam Dei Verbi incarnatam, neque addunt eam animatam esse, et rationale, et mente præditam, non admodum recipimus. *Vertendum autem est : Ideoque eos qui dicunt unam esse Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt carnem assumptam esse animatam rationali et intellectiva anima, non admodum recipimus.**

« *Postremo quia in verbis Athanasii in Apologia secunda, auctor ille qui confecit indices tomo secundo affixos, deducere vult suam illam conclusionem, quod Julius pontifex ab Eusebio episcopo Ariano iudex fuerit constitutus, notata sunt Athanasii verba, quibus ille oppositum asserit : inquit enim (c), Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἡξίωσαν σύνοδον καλεῖσθαι, καὶ αὐτῶν Ἰούλιον, εἰ βούλοιο, κριτὴν γενέσθαι. Nannius : Quin et Eusebiani ad Julium litteras misere, et ut nos terrerent, synodum jusserunt convocari, et ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. *Vertendum autem est : Quin et Eusebius**

litteras ad Julium mittit; rogans ut ab ipso synodo convocaretur, aut si vellet, ipsemet præberet se iudicem, putans se terriculis hisce nos commoturum.

« *Explicit censura in primum tomum Operum sancti Athanasii Græce et Latine editorum anno 1599, ex translatione Petri Nannii.*

« *Censura in secundum tomum deest in manuscripto codice.* »

11. Hæc probe observata. Verum haud felicius, ni fallor, in historicis, ut putat iste quisquis sit anonymus, versatus Nannius est, quam in theologicis. Exemplis id palam fiat (d) : Οὕτως εἰσὶ πρόδοι, καὶ φιλόκνηθοι, καὶ τὸν τρόπον ἐπεικείεις· μάλλον δὲ, εἰρήσεται γὰρ τάληθες, πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόδων καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπεικειας, ἀ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμῶμενοι. Ubi Nannius : *Homines scilicet admodum mandueti, et moribus æquis, vel quod verius est, improbi et perquam acerbis, qui terroribus et minis potius, quam pietate et æquitate, quod episcopus decet, ad pœnas deproperant. Vides quam importune illud, τιμῶμενοι, ad pœnas deproperant, interpretetur; ubi vertendum, honorantur, vel, honorari student. Et paulo post : Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοί, τὰ παρ' αὐτῶν γενόμενα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία· ἵπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια· τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος; Καλυννία enim est, dilecti, quam tentant, eaque gravissima et maxime omnium capitalis, idque in summis omnium rerum humanarum tribunalibus. Quis enim alius istius quæstionis finis, nisi ut mors regio tumultu inferatur? Illud, πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια, palam est significare, omnium humanorum suprema tribunalia, ἐκ βασιλικῆς κινήσεως, quam prave, regio tumultu, reddit, cum luce clarius sit vertendum esse, ex imperatoris ira, vel, a commoto imperatore. Et, paucis interjectis, ut videas lector, quam frequens ruat Nannius, καὶ φονεύειν ἐπιχειροῦσιν, ἐὰν συγχωρῶνται, καὶ ποιῆν ἐξορίστους· συνεχωρήθησαν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων ἀντὶ θανάτου τῇ μεταθέσει τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Ille Nannius, non advertens de unius Athanasii exsilio agi, imperite vertit : *Aut necem moluntur, si ipsis liceat, aut saltem exsules facere. Quod et impetraverunt ab religiosissimo Cæsaris patre, qui iras ipsorum offensasque, cum supplicium capitale posceretur, exsilio dumtaxat explevit. Ne multa, si quis Græce guarus, et historiciæ ecclesiasticæ peritus, subsequentia percurret, vix aliquam periodum Nannianis lapsibus vacuam deprehendat. Inferius vero quam incommode illud (e), Καὶ καθαίρεισιν οὐνεδίξειν αὐτῶν τολμᾶ, καθαίρειθεις αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαίρεισεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (f) κατάστασιν. Πῶς οὖν ἢ αὐτὸς ἢ**

(a) T. II [nunc t. IV], p. 162.

(b) T. II [nunc t. IV], p. 310.

(c) T. I, p. 110.

(d) Edit. Commel. p. 562, edit. Parisiens. pag.

723, edit Venet. pag. 99.

(e) Edit. Parisiens. p. 727.

(f) Sic probe legit Nannius, non ἀντ' αὐτῶν, ut habet editio Parisiensis.

Θεόγνως ἰδύοντο καθαίρειν ἄλλον, αὐτοὶ καθαίρε-
θέντες, καὶ ταῖς ἀντ' αὐτῶν καταστάσεσιν ἐλεγγόμε-
νοι; Οἴδατε γὰρ ἀκριδῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν
Νικομηδείᾳ, Χρηστός δὲ ἐν Νιχαίᾳ καταστάθησαν ἀντ'
αὐτῶν. Ubi Nannius : *Nec veretur ei objicere ejus
dignitatis exauctorationem, ipse interim maxime ex-
auctoratus, ut qui suæ exauctorationis testimonium
et argumentum in ipsa sui constitutione ostendat. Qui
igitur vel ipse vel Theognius potuerunt alios deponere,
ipsi depositi et exauctorati, et vitio suæ creationis
famosi? Bene siquidem cognitum habetis, Amphionem
Nicomediæ in eorum locum episcopos constitutos
esse.* Ubi vertendum fuit, ut quisque vel mediocriter
peritus advertat : *Ac depositionem ipsi (Eusebius
Athanasio) exprobrare non veretur, cum ipse depositus
fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod
alter ejus loco successus sit. Quomodo igitur vel ipse
vel Theognius alium deponere potuerunt, cum ipsi
depositi sint; ut vel hinc arguitur, quod alii eorum
loco sini constituti? Probe etenim nostis, Amphionem
Nicomediæ, Chrestum Nicææ eorum loco fuisse ordi-
natos.* Est ubi Nannius nomina propria non advertat,
et quasi aliud quam nomen viri significarent, inter-
pretetur. Sic in epistola Alexandri Thessalonicensis
hæc, Ὅπως μὲν οὖν διαχειρέσθαι περὶ τὸν μνήμης
ἄξιον Σαῦλον, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, ita vertit (a) : *Quo
igitur nos affectu esse erga eum, qui ita virum me-
moriam dignum in se conservat, existimas.* Ubi hæc
vera interpretat. : *Quo igitur affectu fuerimus erga
Sozonem memoria dignum virum, non ignoras.* Et
in Epistola encyclica (b), olim ad orthodoxos inscri-
pta, Πιστόν nomen proprium, fidum perperam in-
terpretatus est : quæ vox inconsulte est a Parisien-
sibus editoribus in Γρηγόριον commutata. Innume-
ra proferre possem, quibus eruditus lector luce
clarius id perspiceret, non licuisse nobis Nanniana
eti versione; quando tam multa immutanda oportuit,
ut vix Nannii versio exinde vocari posset : ve-
rum ne in re nota et pervulgata multus et insolens
sim, libenter ingrato labore supersedeo. Miretur
autem acutus quilibet inter præstantissimas annu-
meratam, et quidem a doctis viris, Nannii versio-
nem; ut propalam sit iustusmodi iudices in confe-
renda cum Græcis illa interpretatione non multum
otii consumpsisse. Nimirum decipit frons prima
multos : cum enim in loca quædam feliciter recitata
casu incidissent (et sunt fatemur ejusmodi non pau-
ca), de cæteris conjecturam fecerunt. Auctoribus
igitur et consuasoribus cll. VV. Bigotio et Cangio,
quos memorantem

Καλεπὸν ἐμὲ πέρθοις ἰδρῆι,

ad novam edendam versionem animum appulimus,
cui rem arduam fore prospiciebamus. Etenim quam
difficile sit ad tot eruditum nutum ac sententiam
Græca Latine dare, hinc palam, quod quantunvis

(a) Edit. Parisiens. p. 785.

(b) Edit. Parisiens. p. 948

A multi sint qui librum eundem vertere seorsim ag-
grediantur, ne duo quidem eandem prorsus inter-
pretationem edant. Ea porro fuit instituti nostri ra-
tio, ut interpretando mediam ceu viam teneremus
inter παραφραστικὴν vertendi rationem, et strig-
osam illam aliam, quæ Græca e vestigio et κατὰ
πόδα consecratur : atque ita Græca reddidimus, ut
quoad facultas tulit, a consuetudine Latina lingua
non deflecteremus. A vocibus tamen perpetuo usu in
Ecclesia admissis, etsi Latine minus usitatis, non
abstinuimus, ut sunt exempli causa, *mortificatio,
tribulatio, persecutio*, et aliæ id genus, quia potissi-
mum exstant in Vulgata nostra, et a Patribus fre-
quentantur. Nec morigeros esse visum est iis, qui
oblitas Latine voces tam sedulo aucupantur, ut etiam
B importuno scrupulo a suavi, et ab ipsis Ecclesie in-
cunabulis ubique recepta SALVATORIS voce absti-
neant. Contra vero religio fuit sacrum nomen cum
aliis commutare, etsi magis ad Latina lingua idio-
ma accedentibus : cum maxime exploratum sit
voci Σωτήρ nullam e Latinis probe congruere. Audi
Tullium (c) : *Itaque eum non solum patronum istius
insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidit Syracusis.
Hoc quantum est? Ita magnum, ut Latino uno verbo
exprimi non possit. Is est nimirum SOTER qui salutem
dedit.* Frustra igitur quæras apud antiquos Latini-
tatis auctores vocem quæ isti Σωτήρ respondeat :
quapropter vulgo Salvatoris eam nomine reddimus,
raro Serratoris; a reliquis vero, nuper excogitatis,
utpote insolentioribus, abstinemus. Scubi porro sub-
limior res agitur, ut Trinitatis Incarnationi que
ratio, tum simpliciore vocum usu omnia interpreta-
mur, nam in hisce, ait Julius papa, non speciem
eloquentiæ quærendum est. Si occurrunt Scripturæ
sacræ loca, Vulgatam, ubi res fert, sequimur : sed
quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur,
quia plerumque Vulgata quæ ex Hebræo expressa
fuit, cum Græcis Septuaginta non convenit, tum ne-
cesse prorsus est litteræ obsequi, aliamque versionem
parare : imo etiam cum Vulgata nostra ex Græcia
exprimitur, non raro ab ea nonnihil deflectere oportet,
sive lectio diversa, sive Athanasii mens aliam
interpretationem postulet : quod haud raro evenit.

Ordinem quod spectat, una nobis fuit temporis
D ratio, omnium scilicet opportunissima cum ad histo-
riam et chronologiam, tum ad iudicium vobiscum vel
γνησότητος ferendum. Admonitiones euique libro
aut epistolæ; vel sicubi plura opuscula mutuo co-
hererent, pluribus, præmisimus. Ibi tempus investi-
gamus; opus germanum esse, cum res postulat,
palam facimus; quæ difficillima occurrunt explica-
mus, quantum in nobis situm est. Monitum porro
lectorem volumus, nos sic omnia temperasse, ut ne
nimia notarum prolixitate ipsi nauseam mole-
stiamve crearem; ac multa consulto prætermi-
sisse, quia vel in *Onomastico* explanata sunt, si

(c) In Verr. iv.

qua voces spectant; vel in *Athanasii Vita*, si qua A
historiam; vel in *Monitis*, si qua res diversas et
insolentes; ut possit quisque animum explere suum.
Dabia et spuria in secundum tomum (1), præmissis
vetelaz signis, ablegavimus. Quanto autem labore
ac studio contenderimus, ut si qua laterent in variis
Europæ bibliothecis Athanasii opera non edita
transmitterentur nobis, fidem spero ii facient,
quotquot ministerio atque officii ea in re usi su-
mus. Et sane bene multa jam primum Athanasianis
accedunt sive hactenus inedita, sive hic illic in
editis variis distracta. Quæ omnia observare licet
in catalogo suis distincta notis. In ἀνεκδότοις vero
mole et pretio anteit *Commentarius in Psalmos*,
qui ex compluribus manuscriptis jam primum in
lucem prodit, et quidem ingenti labore exscriptus, B
ut pluribus ad frontem operis indicatur. Sed quanti
quanti, bene emitur quod necesse est. Ne quid le-
ctoris commodis deesset, *Onomasticon*, quoad fa-
cultas tulit, accuratissimum damus ac non Atha-
nasii modo, sed aliorum etiam Patrum scriptis in-
telligendia peropportunum. Varias lectiones notis
intermistis ad intum paginæ locamus: quæ ratio
omnium est commodissima. Lectiones autem etiam
eas, quæ parvi pretii videntur, non duximus negli-
gendas; id licet nostrum Gallorum genium non sa-
piat, ut minutis, si quæ ita videntur, rebus operam
demus: qui quodcumque primo aspectu leve puta-
tur, statim cum fastidio respicimus. Quorsum illæ
æzniz, aientes, quis usus lectionis hujusmodi, quin
isthæc missa faciunt? Verum in promptu est quod C
opponatur: nos omnium inscrivere commodis, ne-
que modo curare ut theologi, sed etiam grammati-
ci, rhetorici, et si qui alii, nihil in hoc opere de-
siderent. Et præterea non desunt ex iis qui in re-
publica litteraria inter primarios computantur, qui
id summe expetant a nobis. Et ni ea res nos lon-
gius ab incepto traheret, utilitates varias diversarum
lectionum etiam minutissimarum commonstrare
in promptu esset. Nihil denum, candide lector,
quod vires quidem ferrent, negleximus, ut opus
totum sartum et tectum, ut aiunt, tibi offer-
temus.

II.

De stylo Athanasii.

1. A priscis perinde atque a nuperis scriptoribus
admirationi habita est Athanasii eloquentia: Ejus
scripta quot quantisque veterum testimoniis laudi-
busque celebrentur, videre est in collectione locorum,
quæ bene multa congegimus. At ut semper
fuere quædam pestes hominum laude aliena dolen-
tium, unus repertus est Philostorgius, qui Athana-
sium innumeris prope maledictis in *Historia* sua
insectatus est: et nihil agebat aliud, quam ut do-
lorem suum in talem virum, suæ sectæ perniciem,
conviciis exoneraret. Is impudenter ait quodam

(a) Suidas in voce Βασίλειος.

(1) Apud nos quartum. Edit.

loco (a), Athanasium Basilio, Gregorio et Apollinari-
rio comparatum, instar pueri habendum esse. Sane
tanti faciendæ Philostorgii de Athanasio verba,
quanti hæc Eunomii de Basilio; quem, ut ait Gre-
gorius Nyssenus, lib. 1 *contra Eunomium*, vocabat
πονηρὸν, κακοήθη, ψευστὴν, καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις,
θραυτὸν, ἀμαθῆ, παράγραπτον, τῶν θεῶν ἀμύτην.
Id est: *Malum, improbum moribus, mendacem; et
præterea audacem, indoctum, falsificum, divinarum
rerum imperitum*. Misso itaque iniquissimi rabulæ
judicio, ad Photium veniamus, æquum peritumque,
si quis alius, judicem. Is ait in *Bibliotheca* sua:
Σαφῆς μὲν ἐστὶ τὴν φράσιν, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφε-
λῆς, δριμύς δὲ καὶ βαθύς, καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρή-
μασιν εὐτόνος. — Καὶ τὸ γόνιμον αὐτοῦ, ἡλίχιον
ἄδον καὶ θαυμάσιον. Hoc est: *Clarus, nihil redun-
dans, simplex; acutus tamen et altus, in argumen-
tationibus nervosus. Cujus tanta est ubertas ut ad-
mirabilis sit*. Et cætera quæ fusius ille prosequitur:
additque in subsequentibus, Basiliū et Gregorium
Nazianzenum ex ejus contra Arianos scriptis theo-
logiam hausisse suam.

2. Sublimiorem adhuc dicendi facultate Athana-
sium exhibet Erasmus, qui videtur eum Patribus
ferme omnibus anteferre. Sic ille in epistola ad
Joannem episcopum Lincolnensem: *Erat vir ille
saeculo tranquillissimo dignus, dedisset nobis egregios
ingenii facundiaque suæ fructus. Habebat enim vere
dotem illam, quam Paulus in episcopo putat esse
præcipuam, τὸ διδασκικόν, adeo diuvidus est, acu-
tus, sobrius, attentus, breviter omnibus modis ad
docendum appositus. Nihil habet durum, quod offen-
dit in Tertulliano: nihil ἐπιδεικτικόν, quod vidimus
in Hieronymo: nihil operosum, quod in Hilario:
nihil laciniosum, quod est in Augustino, atque etiam
Chrysostomo: nihil Isocraticos numeros, aut Lysiae
compositionem redolens, quod est in Gregorio Na-
zianzeno, sed totus est in explicanda re.*

3. Quid si incidisset Erasmus in exquisitissima
illa opera tam multa quæ nunquam vidit, in *Episto-
las* scilicet *De sententia Dionysii, ad Dracontium,
ad monachos, ad Epictetum*, in libros *Contra Aria-
nos, Contra Apollinarium*? Quid si in librum *Contra
gentes*, in *Apologiam ad Constantium*? Nunon tan-
torum operum artificem, omnium eloquentissimum
nuncupasset? Sed paulum libet spatium: et quia
tantam laudem tulit Athanasius, et quidem a lau-
datis viris, ut elegantissimis Græciæ scriptoribus
anteferretur, jam qua in re præstare, qua item
aliis nonnihil cedere videatur expendamus; et quæ
crebro Athanasii scripta regustando comperimus,
proponamus studioso lectori. Primo quidem si
Gregorii Nazianzeni illam quadrandæ orationis in-
dustriam, si numeros spectes, ab hoc eloquentiæ
genere alienus semper fuit Athanasius, cujus dictio
plus habet nativæ elegantiae quam artificiosæ dili-

gentiæ. Et si quando hic plusculum artis adhibeat, **A** ab omnibus simul servatum intueatur, quin secum cogitet hæc non a semetipsis, sed ab alio, nempe ab Auctore, administrari et regi? Quis solem die exortiri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino dierum numerum decrescere ac crescere; atque ex sideribus alia quidem discurrere, cursusque varie immutare, alia vero citra errorem moveri conspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari? Quis contrarias naturas mutuo conjungi ac consonam efficere harmoniam cernens: quis ignem cum frigido junctum, et sic cum humido commistum, nec tamen secum invicem pugnant, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non colligat, alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis videns, etc. Quibus quid validius, quid concinnius? Horum elegantiam Græce periti solum plene advertere possunt.

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώττης μέλιτος γλυκίων βέβη ἀδὴ, illam expeditam et profluentem verborum copiam, concinnitatis leporisque plenam, non attingit Athanasius, qui plerumque pressus ac brevis est, et majore sententiarum quam verborum ubertate. Verum longe præstat salubris, nervis et τῷ εὐτόκῳ redundantiam omnem resëcante. Nimirum possunt esse summi, qui inter se sint dissimiles: quod in cloquentia pariter et in mutis artibus observatur. Basilio autem nemo propius ad Athanasii dicendi genus accedit. Sed præit ille elaboratione; hic longe præstat acrimonia. Et hac in parte, quæ scilicet nervos spectat, sales, acrimoniam; omnes, mea quidem sententia, longe antecellit Athanasius, estque hoc in genere princeps. Figuris autem, sicnbi hæreticos insectatur, frequens est, apte et apposite distributis, etsi potius suoapte ingenio quam elaboratione adhibitis. Hujus oratio nunquam effluit, nunquam longius vagatur.

4. Sunt autem Athanasii, ut et alterius cujusque, opera, non pari elegantia concinnata. Quæ aliis antecellunt, meo quidem judicio, sunt: **Oratio contra gentes**, eximium opus; et cui, dicere liceat, par in eodem genere vix deprehendas; si respicias vim argumentorum, nervos; si advertas quam perspicuus sit, quam nitidus; quam salse rideat, ubi res fert, gentilium superstitiones, quam concinnus sit in descriptionibus. Nec pœniteat quædam hic arponere (p. 27): Τίς γὰρ ὄρων τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ἑμοῦ σωζομένην, οὐκ ἐνθυμεῖται ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἑτερός ἐστὶν ὁ διακοσμῶν αὐτὰ ποιητής; τίς δὲ ὄρων ἡλίον μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νόκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαρᾶλλᾶκτως, κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν, καὶ τῶν ἀστρῶν τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως ἐναλλάττοντα τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα· οὐκ ἂν ἐννοίαν λάθοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός; τίς ὄρων τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα καὶ σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἀρμονίαν, οἶον, τίς ἰδὼν πῦρ ψυχρῶ, καὶ ξηρὸν ὑγρῶ κεκραμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἑνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖ ἔξωθεν εἶναι τοῦτων τὸν ταῦτα συνάψαντα; τίς ἰδὼν, etc. Id est: *Ecquis enim cæli ambitum, solique ac lunæ cursum, aliorumve siderum positiones ac circumnectiones, contrarias quidem ac dissimiles; sed in ipsa dissimilitudine æqualem ordinem*

B ab omnibus simul servatum intueatur, quin secum cogitet hæc non a semetipsis, sed ab alio, nempe ab Auctore, administrari et regi? Quis solem die exortiri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino dierum numerum decrescere ac crescere; atque ex sideribus alia quidem discurrere, cursusque varie immutare, alia vero citra errorem moveri conspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari? Quis contrarias naturas mutuo conjungi ac consonam efficere harmoniam cernens: quis ignem cum frigido junctum, et sic cum humido commistum, nec tamen secum invicem pugnant, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non colligat, alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis videns, etc. Quibus quid validius, quid concinnius? Horum elegantiam Græce periti solum plene advertere possunt.

5. Miræ sunt eloquentiæ *Epistola de sententia Dionysii, Epistola ad Dracontium*; itidemque *Orationes contra Arianos*: ubi in altercandō cum hæreticis, aculeis frequenter, maledictis facete utitur; creber in repertiendis, acutus in solvendis argumentis. *Apologia de fuga et ad Constantium elegantes*, quibus plus inest quam reliquis diligentiae et artis, tropis apposite et sobrie respersæ, salibus frequentissimis. Salsum est illud in priore (p. 254): Μὴν δὲ γῶσις; ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χεῖρονα χεῖροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθήσασθαι διαβάλλουσι· πῶθεν γὰρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς, ὑπὲρ τῶν μὴ συντρέχόντων αὐτοῖς τῇ κακοφροσύνῃ; Ἄλλὰ κακοῦθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιβορεῖν, νομίζοντες, εὐθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοί, ὡς ἄρα δεῖ τῆς παρ' αὐτῶν λαιδορίας προσάξομεν ἑαυτοὺς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα περιτρέχουσι, etc. Hoc est: *Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus comminisci. Nostram qui per fugam non eo criminantur quo velint nos cum virtute ac fortiter agere: nam unde inimicis votum hujusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt: rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitii aliquando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant, etc.* Et infernis hæc quam pulchre, quam argute dicta (p. 257): Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον καθ' ἡμῶν ἐτύρσευαν κακοῖς, ἐτι καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ἐδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλειον πεποιθήσασιν, καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν βνειδίξιν, ἀγνοοῦντας ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μῆμψιν. Et γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν πολλῶ χεῖρον ἐδιδώκειν. Id est: *Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugere potuerimus; imo potius acerbe tu-*

gent, quod me non a medio prorsus sustulerint : ac deinceps simulate timiditatem exprobrant ; non intelligentes se, dum ita obmurmurant, in sese magis ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi, et cætera bene multa, præclara etiam, quæ consulo brevitatis causa prætermittimus.

6. Limitior etiam Apologia ad Constantium, quam cum lego videor mihi Ciceronianam orationem ob oculos habere. Annon Ciceroniana isthæc, quæ, cum mentirentur Ariani, misisse illum litteras ad tyrannum Magnentium, depellendi criminis causa dicit (p. 237) : Ποία με πρόφασις εἶλε γράφαι τῷ τοούτῳ ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον γράφων αὐτῷ ; Ὅτι τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν εὐεργιστῶν εὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φρονέοντας καλῶς ἐποίησας, καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστοτάτους ἀνδρας ἀνελόντα ; καὶ ἀποδέχομαι σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ρώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους ; Hoc est : *Quanam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem ? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium ? Num illud : Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos ac fidelissimos sustuleris ; te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ?* Prorsus simile habes apud Tullium in Verrina v : *Quæ porro præfatio tuæ donationis fuit ? Illa scilicet reus atque imperatoria : Quando tu quidem in prælio, in bello, in re militari : cujus ne mentio quidem te prætoris ulla facta est ? An illa : Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate ac turpitudine defuisti, omnibusque in iisdem flagitiis mecum et in legatione et in prætura, et hic in Sicilia versatus es* etc.

7. Tempus me deficeret, si loca similia congerere vellem, si adnotare quæ notatu digna sunt : quam salse nimirum mordeat aversam eunuchorum libidinem, admistis facetiis, quæ tamen nihil de gravitate decerpant ; quam acriter insectetur Meletianorum avaritiam, qui dignitates ecclesiasticas venales quibuslibet viris proponebant, etc. Acutissimæ sunt etiam *Orationes contra Apollinarium*, in iisque invenimus Athanasium Athanasio δριμύτερον. In polemicis enim maxime ætatem contrivit, curans semper ne aliena dogmata Arianorumque ausus plebi catholice quid apportarent mali. Etsi vero asper est, et sannis maledictisque plenus, quando res est illi contra hæreticos : nemo tamen est, qui perspecta hæreticorum, maxime Arii sequacium pertinacia, ferore, immanitate in Christianos, in episcopos, proborum item hominum carnificina, in nefarios aliquid inclementius dictum arbitretur. Aspere scilicet agit Arianos, quia nihil contra tantam vim sine vi fieri poterat : et remisse depellere feroces

A homines, fateri erat diffusum se causæ suæ. Etsi vero mordet acriter, cum insolentia criminum aut hæresum temeritas acrem postulat oratorem ; ubi tamen res illi est cum adversariis aliquam æqui bonique rationem tenentibus, sobrie ac prudenter verba facit,

..... mollitque animos et temperat iras.

Fuit autem illud sobrii temperatisque animi argumentum, cum rogatus a Serapione ut Arii mortem mandaret litteris, hominis Deo juxta hominibusque invisæ ; perniciem divinitus immissam ægre recensere se testificatur (p. 269), ne quantumvis impio post obitum insultare videatur ; nimirum, Ζῶντας κολάζειν οὐκ εὐσεβές.

Ὁὐ γὰρ ἐσθ.λὰ καθαρῶσι κερτομεῖν ἐπ' ἀν [δράσειν (a).]

8. Ad mansuetiores vero musas an aliquando se contulerit Athanasius, necne, haud facile dictu est : augurari tamen licet sanctum Doctorem, cum quotidianæ curæ angerent animum, et pro Ecclesia semper ille, pro capite, pro fide decerneret, modicam hujusmodi studiis operam dedisse, descriptionibus videlicet, encomiis, philosophiæ. Carmina vero ne minimum attigisse videtur. Dictione ejus pura et elegans est ut plurimum : nec inficior tamen nonnullis ejus operibus aliquam peregrinitatem attulisse Latinæ linguæ usum ; quale illud est, Ἐκκλησίαν ἔδωκεν εἰς πρέδαν, βετεράνος, et alia id genus. Impetratum scilicet a consuetudine fuerat, ut si ex quotidiana Latinorum familiaritate aliquæ hujusmodi dictiones in buccam venirent, ne ab his vel Græce peritiores abstinere. Licet autem insidias auribus minime paret, lectoris sibi tamen, illecebris nescio quibus, benevolentiam captat. Nihil morosus in exordiis est, sed statim ab initio in arcem causæ invadit, et contra hæreticos canit quodammodo eia sicum. Platonis Homerique libros legit assidue, necnon aliorum veterum, ut ex *Oratione contra gentes* et ex aliis ejus operibus propalam est. Quod si Gregorius Nazianzenus illum hac in parte mediocriter duntaxat eruditum fuisse narret, id nimirum Gregorio visum fuit, qui magnam ætatis suæ partem his in studiis contrivit. Aliis autem jure videatur Athanasius φιλολόγος, et his in rebus probe eruditus.

III.

De amissis Athanasii operibus.

1. Etsi tam peritum dicendi opificem Athanasium fuisse mox narrabamus, ut ne nos poeniteat dicti, vel id unum satis sit, quod tanta vario scribendi genere Athanasii scripta amissa fuerint, ut nonnisi partem debitæ laudis tulisse ille videatur. Quot, amabo, opera emisit in lucem, qui ineunte adolescentia ejusmodi ludum ingressus, mox specimina dabat magistro digna ; qui decursa jam ætate adeo naviter et salse Ecclesiæ hostes aggreditur, ut dicas hæc dicendi ornamenta accrevisse viro, dum cor-

(a) Archilocus.

poræ vires deficerent? Quot, putas, tot annorum A spatio elucubravit, ita diligens et navus, advigilans semper frangendis hæreticorum consiliis? Anni certe intersunt ab edita *Oratione contra gentes*, ad absolutos usque *Contra Apollinarianum* libros, plus quatuor et quinquaginta, quibus innumera haud dubie scripsit, in otio, in negotio, homilias videlicet, epistolas, commentarios, hæreticorum confutationes. Quanta æstimas edidisse in deserto, dum calamitas, metus, solitudo prohiberent ab officio, et spatij multum esset ad scribendum; atque aliunde curis confectus animus nonnisi litterarum usu sese exonerare posset? Hinc propalam est, etsi multa ab antiquis laudantur Athanasii opera, jam injuria temporum extincta, multo plura esse quæ a scriptoribus tacita relicta sunt.

2. Paucissima sane enumerat Hieronymus, si vel solum conferas cum iis quæ jam edita exstant: et ex illis tamen ab eo memoratis quædam nusquam comparent, liber nempe *Contra Ursacium et Valentem*, liber *De virginitate*, alius scilicet ab eo qui inter dubia computatur secundo [quarto] tomo. Duos *Contra gentes* libros idem doctor commemoravit, unus jam superest ea inscriptione; ne tamen secundum amissum existimato. Nam qui librum *Contra gentes* excipit, *De incarnatione* nuncupatus, quoad magnam partem et ipse contra gentes datus est, et serie mutua coheret cum præcedenti; ut exploratum sit hos esse binos contra gentes libros. Liber *De Psalmorum tituliis* ab eodem Hieronymo inter Athanasiana connumeratus, si non idipsum est quod argumenta in expositionibus Psalmorum, ad frontem cujusque psalmi posita, vel quod expositiones ipsæ, extinctus pariter fuit (1).

3. Sed nulla, opinamur, jactura major quam *Epistolarum ἑορταστικῶν*, aut *festalium*, sive in cœtu Ecclesiæ legendarum, quas item laudat Hieronymus. Has ingenti numero Athanasius, cum Arianici furoris declinandi causa in deserto Thebaidis latens ageret, ad plebem catholicam Alexandrinam misit. Atque ut ex iis quæ hodieque supersunt fragmentis, conjectare licet, magna pars in enarrauda et deploranda Ecclesiæ calamitate versabantur (2). Hic quæstiones ab Arianis injectæ, ut plebem absente pastore a proba sententia excuterent, et vacillantes D animo ad deteriores partem applicarent, ab Athanasio solvebantur. Hic quæ doctrinam, quæ disciplinam, quæ mores spectabant, per otium solitudinis explanabat ille. Et demiror plane amanuensium Græcorum gustum; qui dum aniles fabulas, fœdissimaque commenta, Athanasii nomine publicata, plus millies exscriberent, quæ nemo sanus sine stomacho legere possit, hæc ita neglexerunt, ut incuria perierint. Hoi hei! quam pungit dolor amissi thesauri! quantum ad historiam, ad consue-

(a) Epist. 75.

(1) Is est quem publici juris fecit Antonelli: Vide ejus præfationem hujus editionis tom. III. (Edit.)

(2) Athanasii *Epistolas festales* Syriace Londini nuper edidit Dr. Willielmus Cureton; Syriace et Latine card. Angelo Mai, ex quo eas accepimus. Adi tomum III. Edit.

tudines Ecclesiarum, ad morum præcepta hinc lucis accederet! Et fortassis adhuc alicubi latent in Oriente, ubi bene multa exstant. Nam licet complures inde ad nos perlati codices fuerint, at cum plerumque ut fors tulit, sine delectu et apparatu quopiam, ad eam rem tamen perquam necessario, codices accumularint qui curam hujusmodi suscipere; hinc factum ut sæpe quorum jam operum multi codices exstant in bibliothecis nostris; eorundem alios codices sine fine compararent; et contra quorum vel rari vel nulli penes nos erant, ea præmitterent. Ad *Epistolas festales* ut redeamus, exstat sãt prolixum tricesimæ nonæ fragmentum, qua Arianorum falsis rumoribus, de Scripturæ sacre libris, commotam catholicam plebem sedat

B sanctus Doctor, et verum Scripturarum sacrarum textit catalogum. Ad hæc Colbertinum quemdam codicem antiquissimum evolvendo, in aliud fragmentum incidimus Latine ex Græco versum, quod perquam gratissimum accidit. Hinc cernas in Occidentem usque perlatas fuisse ejusmodi *festales epistolas*. Hæc autem, cujus fragmentum jam primum publicamus, ab Athanasio post traditas anno 356 Arianis ecclesias, consolationis causa, ad plebem catholicam missa est. Haud improbabiler conjectamus, fragmentum item a Theodoro allatum, ab eoque *Ad virgines* nuncupatum, fuisse in cœtu Ecclesiæ legendum: nam cœtum populorum alloquitur in masculino genere. Et quia virgines maxime omnium ab Arianis vexatæ fuerant, cum in illis *παραμυθητικοῖς λόγοις*, id est *consolatoriis sermonibus*, frequens virginum esset memoria, et sæpe fortasse virgines alloqueretur Athanasius, hinc factum ut *Ad virgines* nuncuparetur. *Festalium* item *epistolarum* mentio est inferius.

4. Athanasius ipse in sua *De Nicænis decretis epistola* prolixiore laudat ab se ad amicum datam, quæ jamdiu interiit et a nemine antiquo quod sciamus memorata fuit. Item in *Epistola ad Palladium*, alterius meminit, *ad monachos Cæsarienses*.

5. Ad hæc Basilijus, cujus epistolæ ad Athanasium non pauce supersunt, cum magna significatione familiaritatis, aliquas memorat (a) ab eo ad se transmissas, quas ipse asservabat penes se; iisque velut norma quadam, sicubi res postularet, utebatur. Nam ad res ecclesiasticas componendas dabant illi operas mutuas.

6. Ait Epiphanius Athanasium contra Manichæum scripsisse, quod opus funditus periit. Ejus nomine perpauca affert Facundus Hermianensis libro undecimo, quæ sunt Serapionis, non vero Athanasii, ut adnotavit Sirmondus. *Dialogus enim contra Manichæos*, qui inter Damasceni opera exstat, in manuscripto quodam ascribitur Athanasio, sed perperam: est enim revera ejusdem Damasceni. Qua de

re in præfatione secundi [quarti] tomi. Memoratur A item apud Epiphanium (a) in epistola synodi Diocæsariensis epistola Athanasii ad ejusdem synodi Patres. In *Ancorate* ejusdem in epistola Tarsini, Matidii et aliorum fertur Athanasius litteris suis multos, qui circumventi in errorem lapsi fuerant, ad sanum consilium reduxisse.

7. In *Chronico Alexandrino* epistolæ Athanasii ad Epiphanium excerptum legimus, editum una cum aliis fragmentis ad calcem.

8. Meminit insuper Theodoretus *Sermonis de fide majoris*, ejusque loca nonnulla affert, quæ nos ad calcem inter fragmenta locavimus (1).

9. Synodus vi œcumenica maximam partem affert operis in hæc Scripturæ verba : *Nunc anima mea turbata est.*

10. Facundus item Hermapensis hæc Athanasii scripta jam amissa memorat, horumque excerpta affert quæ nos edidimus ad calcem tomi primi, *Epistolam ad Diodorum Tarsensem* Tyri tum agentem, *Epistolam etiam ad Antiochenos*: ejus item fragmentum habetur in Actis concilii Lateranensis. Antiquæ editæ sunt ad calcem primi tomi. Aliud item Athanasii rescriptum in eodem concilio memoratur (b).

11. Leontius Byzantinus in libro *Adversus Apollinaristarum fraudes*, quorundam Athanasii scriptorum meminit. Hæc sunt ejus verba : *Sufficiunt hæc iis qui non sunt nimium rudes et tardi, ad ostendendum Apollinarii esse epistolas quæ nomine Julii feruntur, præter eas epistolas Apollinarii, de quibus Athanasius et historici meminerunt. Discipuli enim Apollinarii antiquiores sunt omnibus qui his usi sunt, quas, ut verisimile est, qui a Julio per schisma discesserant, inscripsero. Neque solum hoc : sed sua ex orthodoxis qui, inscriptions decepti, rectas eas esse intelligere et dicere perseverabant propter personæ auctoritatem fide dignam. Alioquin magis orthodoxorum est agnoscere illos sermones proprii doctoris esse. Ne autem ex solo testimonio discipulorum, sermones ipsius Apollinarii agnoscamus, quamvis aliqui eos Julia, quamvis Gregorio, quamvis Athanasio falso inscribant; sed etiam ex eodem genere sermonis et stylo.* In concilio Lateranensi, t. VI Conciliorum, p. 301, exstat fragmentum epistolæ cujusdam ad Antiochenos de doctrina vera agentis, a D vobis pariter cusum ad calcem.

12. Laudat Joannes Damascenus in *Oratione de defunctis*, sub finem, librum Athanasii *De mortuis in Domino*, qui jam non exstat. Item alium hac inscriptione, *Εκ τῶν κοιμηθέρτων παραρμόριος λόγος*, quæ fortasse idem.

13. In secunda Nicæna synodo locum sat prolixum habes ex *Epistola* Athanasii ad *Euppsychium Cæsareæ presbyterum*, quem pariter edidimus ad calcem, una cum fragmentis ex Gelasio desumptis : quæ tamen excerpta videntur ex operibus Athanasii, quæ

jam exstant, verbis paulum immutatis. In codice Felkmanni quodam affertur locus ex libro Athanasii *De honorabili conjugio*.

14. Photius in *Bibliotheca* sua memorat *Commentarium Athanasii in Ecclesiasten*, jam penitus amissum. Item in *Cantica canticorum*, ejus fragmenta dedimus. Alia porro fragmenta *Commentariorum in Jobum* et in *Evangelia*, quæ itidem edi curavimus ad calcem, suspicamur ex variis Athanasii operibus, cum jam exstantibus, tum deperditis, a catenarum collectoribus excerpta fuisse, non autem ex perpetuis sancti Doctoris commentariis. Cujus rei sat perspicuum argumentum illud est, quod eorum multa in operibus jam exstantibus compareant.

15. Librum quemdam *De Incarnatione* laudat Michael Glycas, p. 208, ejusque bina affert fragmenta, quæ ni fallor non exstant in editis. In concilio Florentino hæc leguntur : *Τούτο γάρ τὸ πνεῦμα, φησὶν ὁ ἱερεὺς Ἀθανάσιος, πνοή ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ.* Hoc est : *Hic enim spiritus, ut ait sanctus Athanasius, spiratio Filii est.* Quæ videntur ex quodam supposititio opere profecta.

16. *Disputatio cum Zacchæo Judæorum nomodiascalo*, quæ exstat in bibliotheca Vindobonensi, et Athanasii nomine memoratur a Petro Lambecio tom. V, pag. 135.

17. In schedis quibusdam Emerici Bigotii τοῦ μαχαρίτου, quæ penes me sunt, fertur esse quædam beatæ Theclæ Vita in bibliotheca Scorialensi, quæ Athanasii nomen præferat.

18. Exstat item *Spicilegii* tom. II *Epistola Potamii ad Athanasium*, et quidem, ni labor opinione, ingenti suspitione laborat.

19. In *Vitis sanctorum Siculorum*, Octavio Cajetano Syracusano collectore, est nomine Athanasii Vita S. Philippi Agyrrensensis, de qua in spuris.

20. Vir clar. et nobis amicissimus Gabriel Grodecus, linguæ Hebraicæ Lipsiæ professor, in catalogo quodam mihi transmissio, de quo alias fusius, testatur se Mediolani in bibliotheca Ambrosiana vidisse codicem, in quo exstat *Commentarius* nomine Athanasii in *canticum Moysis et Merie*.

21. Agmen claudat opus jussu Athanasii a quodam ejus familiari elucubratum, de quo hæc Lambecius ad tricesimum septimum codicem theologicum, p. 58 : *Valde autem notabile est, in solo hoc codice 37 ante epistolam sancti Jacobi exstare anonymi cujusdam pervetusti auctoris proœmium sive epistolam dedicatorem ad sanctum Athanasium archiepiscopum Alexandrinum, qua clare atque expresse testatur, se hypotheses illas et lemmata capitum Epistolarum catholicarum fraterno ipsius jussu composuisse. Titulus istius proœmii, una cum principio, est talis : Πρόλογος τῶν καθολικῶν Ἐπιστολῶν. Μικροὶ μὲν κἀν μικρὰ τολμῶσιν, οὐκ ἀδελεῖς. Ὁ δὲ ἐλάχιστος ἐγὼ*

(a) Hæc. LXXV.

(b) Concil. Lateran., t. VI Conc., p. 301 et p. 228.

(1) Integrum postea edidit Montfauconius in *Bibliotheca nova Patrum Græcorum*.

τοῖς ὑπὲρ ἐμῆ πόνους ἐγχειρῶν οὐχ ἥμισυ πύφουκα Ἀ
ἀκινδύνως ὡσπερ ἂν εἴ τις. etc. Id est : « Prolo-
gus in catholicas Epistolas. Pusillis et pusilla aggre-
dientibus, res metu non vacat. Quod autem ego per-
quam minimus homo laborem qui vires meas longe
superet aggrediar, non modici periculi res est. Quem-
admodum si quis, » etc. Nec multo post auctor hu-
jus proœmii sanctum Athanasium appellat fratrem
his verbis : Ἐφ' οἷς οὖν ἔγωγε τομῶ συγγνώμην αἰ-
τῶν νέμειν, ἀγάπης νόμῳ βεβιασμένος ὑπὸ ΣΟΥ
ΛΔΕΑΦΕ ΑΘΑΝΑΣΙΕ ΤΙΜΙΩΤΑΤΕ. Οἶα γάρ τις
ἡμιθνήτων, etc. Id est : *De tali ausu meo veniam
rogans, vi et lege charitatis abs te compulsus, VENERA-
BILISSIME FRATER ATHANASI. Nam quasi semimor-
tuus. Clauditur denique idem proœmium hoc modo :*
Δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ' ἡμῶν ἀσμένως τῶν σῶν
ἐπιταγμάτων τὴν πραγματεία, εὐχῇ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν
ἡμᾶς τῆς κειθοῦς διηλεκτῶς ἀμειδόμενος. Ἐγὼ δὲ
στοιχηδὸν τὰς καθολικὰς καθεξῆς Ἐπιστολάς ἀνα-
γνώσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἐκθεσιν ἡμοῦ καὶ θεῶν
μαρτυριῶν ἐνθένδε ποιούμενος. Id est : *Accipe igitur,
accipe libenter a nobis opus jussu tuo editum, et
assidue precibus tuis obsequentiam nostram remunera.*
*Ego vero catholicas Epistolas ordine perlegam,
atque capitum una atque dirinorum testimoniorum
expositionem edam. Sequitur deinde hypothesis Epi-
stolæ sancti Jacobi his verbis :* Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰα-
κώβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυ-
λῶν, etc. Id est : *Quoniam Jacobus hanc duodecim
tribubus rescribit, etc.*

IV.

De doctrina Athanasii.

1. In Christianæ fidei exortu non erant ejus my-
steria certarum vocum limitibus circumscripta; sed
emergentibus deum erroribus vocabula quædam
definiri necessum fuit, quibus seu claustris contine-
rentur temerarii homines rerum novandarum stu-
diosi. Et indicare ne pigeat, cum nihil periculi ex
indicio sit, salvis semper et integris rebus, ac fide
nihil mutata, multa Athanasii ævo ejusque ope in-
dincta verba fuisse, et ad certam formam redacta
fidei capita; ut pater hodiernæ theologiæ jure ille
vocari possit. Quo major vir habendus est, ut qui eam
fidei enarrandæ rationem prior induxerit, ex qua pe-
ritissimi quique, tanquam ex fonte, verum sentiendi
pariter et loquendi modum haurirent: inter quos
Ecclesiæ lumina Basilii et Gregorius Nazianzenus
pro fidei magistro virum habuere. Nos ut Athanasii
doctrinæ specimen demus, a Deo optimo maximo
orsi, ad cætera progrediemur.

2. *De Deo.* — Primo ait (p. 27 seqq.), Deum cognosci
ex officitis, exque harmonia rerum, quæ quidem ratio
cognoscendi Dei cuique obvia est, ut nulla sit venia
aut excusatio iis, qui tantarum, tam disparatarum
rerum concentum et motum ἀνοήτως et citra cujus-
dam intelligentiæ moderamen regi et servari pu-
tent. A simili autem probat (p. 29), animam cogno-

(a) Eurip., *Mcdea*.

sci ex concinnis et cum ratione adornatis corporis
motibus. Sed quoniam qui profligatis moribus sunt,
quo liberius vivendi sit potestas, et Deum esse et
animam esse immortalem inficiantur; contendit ille
validis argumentis (p. 25), animam non exstingui
exstincto corpore, scelestorumque perfligium amo-
vet; qui, proli dolor! id summi boni loco efflagi-
tant, ut aliquando existendi finem faciant. Cujus
rei in propria salute periculum facere grave est.
Ferreum sane pectus, quod tanto discrimine non
moveatur; cum vel ipsi gentiles et profani præ-
mia et pœnas, felicitatem et infortunia secundum
hanc vitam esse arbitrati sint, juxta illud Tragici :

*Εὐδαιμονοῦτορ, ἀλλ' ἐκεῖ· τὰ δ' ἔρθα δὲ
Πατήρ ἀζει.λετ' (a)*

B Furiosæ matris dictum, quæ dum necem liberis pa-
rat, felicitatem ipsis in futura vita precatur, quam
pater abstulerat in præsentī. Deum esse unum plu-
ribus commonstrat contra gentiles, pugnatque vel
unum vel nullum esse: ibi (p. 30) hanc præclaram
edit sententiam, quæ fertur in primis, Ἐλέγομεν
τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι. Hoc est : *Dicebamus
multiplicitatem deorum, esse nullitatem deorum.* Cui
alludere forte videatur Gregorius Nazianzenus ora-
tione 24, cum gentilium superstitionem vocat πολυ-
θεον ἀθεταν. Lepide autem nec sine facetiis exagitat
illam gentilium deorum turbam, quorum quisque
flagitii suis nobilitabatur, ita ut non nisi nota quadam
turpitudinis alius secerneretur ab alio. Religionem
sane pulchre ad perniciem hominum instructam,
cum nullus modus sceleris esset, quin alicujus dei
exemplo niteretur.

3. *De Deo uno.* — Ait item sanctus Doctor (p.
30), si multi essent dii, necesse fore ut multi
mundi essent, nec posse ἀπαράτως a multis unum
regi mundum. Unum, inquit (p. 49, 171), Deum et
in mundo et extra mundum suapte natura esse,
quin spatio ullo circumscribatur. Depellit item
(p. 38) Epicureorum commentum, qui nugaban-
tur mundum sortuito factum; et Platonem, qui ex
prius exstante materia conditum affirmabat. Ge-
nesim sive genethliologiam exitiosam artem, quæ
ad hæc usque tempora perseverat, graviter exagi-
tat (p. 46).

D 4. *De generatione Filii.* — Passim ac pene ubi-
que locorum ait, Patrem Filium suum ab æterno
gignere: generationemque illam esse *passione* va-
cuam. Pugnat item frequens (p. 341), Filium esse
ὁμοούσιον τῷ Πατρί, æternum, non factum, per-
inde atque Patrem: nec insolentem esse vocem ὁμο-
ούσιον, exemplo Dionysii Alexandrini commonstrat,
cui vitio datum fuit, quod ea voce non uteretur
cum de origine Verbi Dei sermonem haberet.
Id argumento est, eam vocem, licet a Patri-
bus ante Dionysium non memoretur, fuisse tamen
antea frequentatam. Exstat porro inter nugacissima
Valentinianorum commenta vox ὁμοούσιον, sed lon-

ge alio usu. Affirmat contra Arium et assecclas ejus (p. 174, 598) Verbum a Deo nnum proferrī, non multa. Deus, inquit sanctus Doctor (p. 31, 54), per Verbum suum omnia facit ac dispensat; ac per id intelligi datur, quod dicitur, ipsum esse principium viarum Domini: per ipsum movet etiam invisibiles illas potestates. Contendit Athanasius adversum Judæos (p. 36) Patrem cum diceret, *Faciamus hominem ad similitudinem nostram*, Filium compellasse suum; et hæc trita fuit omnium antiquorum Patrum sententia. Ut commonstret autem Verbum non esse rem factam, ex quotidiano Ecclesiæ usu progreditur, atque hoc utitur argumento (p. 388): Non licet rem factam adorare: Verbum adoratur: non est ergo res facta.

5. *De Spiritu sancto. Tres hypostases.* — Spiritum B sanctum ait (p. 86) esse *ἐκπόρευμα*, quasi dicas *emissionem* Patris. Ex Filio quoque procedere haud obscure prædicat, cum sit non semel (p. 701, 782), apud Deum Patrem Filium esse fontem. Spiritus sancti: et alio loco (p. 535), ideo Spiritum sanctum a Patre procedere, quia ex Filio *effulget*, atque ab eo mittitur (p. 81). Res cum primis observatu digna est, nec prætermittenda, quod Dionysius Alexandrinus atque Athanasius (p. 200) dicant, in manibus Patris et Filii esse Spiritum sanctum, et neque a mittente Patre, neque a ferente Filio dividi. Spiritus quoque *ὁμοούσιος* est Patri (p. 540), et tota Trinitas *ὁμοούσιος* dicitur (p. 741). Vulgare est et passim obvium (p. 700, 558, 718), in Patre, Filio, et Spiritu sancto unam esse deitatem, unam potentiam, unam substantiam. Pater per Verbum in Spiritu omnia condidit (p. 540, 554), non quidem ita ut Verbo, vel Spiritu sancto, ceu instrumentis aut administris spiritibus ab se conditis, Pater usus sit; sed tres personæ principii unius rationem tenere, tenentque. Tres hypostases, *ὑποστάσεις*, in Trinitate esse non semel docet, et quidem perfectas (p. 86, 616, 701): non tamen inter se divisas (p. 80); caute enim isthæc explicantur, ne suboriantur lapsus occasio. Et advertas quam inconsulte quidam ævi nostri scriptores Athanasium dicant nusquam hypostases memorasse. Ariani quoque tres hypostases profitebantur esse, verum subdolo consilio; eo quippe nomine diversas et divisas substantias intelligebant: monstrum scilicet erroris, quo vel unitas Dei, vel trinitas personarum elevatur. Etsi porro tres hypostases esse plerumque dicat Athanasius, nequaquam repudiat eos (p. 616) qui unicam *ὑπόστασιν* admissam vellent in Trinitate, dum id de substantiâ communi personarum intelligant, earumque distinctionem servant illasam; imo ipse quoque alicubi (p. 714) ait, *ὑπόστασιν* idipsum esse quod *οὐσίαν*, seu substantiam, ea videlicet quam supra commemoravimus, sententia. In synodo autem Alexandrina anno 362 utraque formula, id est una hypostasis, et tres hypostases, catholica dicitur, dum recta servetur sententia. Et si quando vetat Athanasius, ne dicatur Filius ex aliâ hypostasi esse quam Pa-

ter, mox interpretationem adjicit hoc pacto (p. 1016), *Ἡ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, ἢ οὐσίας φάσκοντες εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεπτὸν ἢ ἄλλωτὸν, τοὺτους ἀναθεματίζομεν*. Id est: *Aut qui dicunt ex alia hypostasi vel substantia esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, mutabilem aut variabilem, hos anathemate damnamus*. Et in *Epistola ad Afros* similiter *ὑπόστασιν* per *οὐσίαν* sive *substantiam* explicat, ita ut ubi hypostasin eandem esse in Patre et in Filio prædicat, mox adjiciat *οὐσίαν* sive *substantiæ* explicationem. Hypostasin autem simpliciter ac sine addito hujusmodi, unam in Patre atque eandem in Filio esse, non memini me legisse in germanis Athanasij operibus.

6. Patrum antiquioris ævi scripta commemorat, ac excerpta eorum afferens, doctrinæ suæ auctoritatem parat. Origenem nunquam sine laude memorat, imo purgat eum a suspicionibus jam contra tanti viri doctrinam obortis: atque, quas sententias problematicis more *ὁ φιλόσοφος* dixerat, non perinde ac si affirmando dictæ fuissent, acceptas oportere. Idipsum vero Pamphilus martyr, in *Apologético pro Origene*. Quare non est quod inclementer cum viro tanto agatur; si dum liberum esset varie mysteria sacra enuntiare, ea dixerit, quæ ad hodiernum usum non satis accedant. Duram provinciam capit, qui ad certos verborum limites vult omnia omnium sæculorum effata revocare. Res, tempus, animus et cætera ponderanda; et sic odia minuas. Præter Origenem, Theognostum item præclarum virum Origenis æqualem laudat, et scripta ejus asserti in testimonium doctrinæ suæ. Utitur quoque Dionysii Romani pontificis loco eximio ad Arianorum commenta propulsanda. Æque huic rei opportunus Dionysius Alexandrinus, cujus auctoritate τὸ *ὁμοούσιον* confirmat. Etsi enim ille in suspicionem pravæ circa Filium Dei sententiæ vocatus fuerat, cujusdam dicti causa quo Filium incautius inter res factas connumerare videbatur, qua de causa in crimen vocatus a Basilio est; ac cum postea sui purgandi gratia, et quid vere sentiret effatus, et τὸ *ὁμοούσιον* professus fuerit, adversum Arianos telo confodit. Nam cum Dionysium illi erroris sibi auctorem esse clamitarent, ejus auctoritate assertum *ὁμοούσιον* nec sine pudore conspexerunt. Eximia porro Dionysii fragmenta nobis attulit Athanasius, ac perceptato nobis datum est, ut codicum ope præclaram de Trinitate clausulam restitueremus, quæ sic habet: *Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνωμεν ἀδιάρητον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμεινωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα*. Id est: *Sic quidem nos unitatem quæ dividi nequit in Trinitatem dilatamus, et rursus Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus*. Hanc sententiam, quæ in nullis exstat editis Græcis, ex omnibus quibus bene multis usi sumus codicibus jam integram damus, magni usus sane contra novos Arianos, qui tertii

saeculi Patres secum consentire factitant. Ob alia vero quæ minus considerate dixisse videbatur Dionysius, in Basilii reprehensionem incurrit: verum sat ab Athanasio purgatur ab omni adversum suspicionem.

7. *De Incarnatione.* — Alt Doctor sanctissimus (p. 737), carnis cum Verbo conjunctionem ex utero factam fuisse. Frequenti autem usu, carnis nomine testificatur se totius hominis, animæ scilicet et corporis, naturam complecti (p. 762). Et contendit non magis rationi absonum esse Verbum humanam assumpsisse naturam, quam omnibus in rebus existere (p. 69). Ait autem (p. 42) ideo Filium hominem factum fuisse, quia, cum omnia creasset, omnia solus instaurare potuit. Christum esse τέλειον ἄνθρωπον καὶ τέλειον Θεόν (p. 747), id est, *perfectum hominem et perfectum Deum*, quem cum adoramus non rem creatam aliquam adoramus, sed omnium rerum opifcem (729, 732). Estque Athanasii illud effatum memorabile (p. 703): Χριστός ἐστιν ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρὸς. *Christus est manus ipsa, et manus ipsæ Patris*; quo indicat, nihil nisi per Christum a Patre effici vel creari. Neque minus memoratu dignum est, aliquando vocem, *Dominus*, in Veteri Testamento pro Filii persona intelligi, cum ab Athanasio (p. 707), tum ab aliis plerisque Patribus. Multis commonstrat (p. 53), e re fuisse ut Christus interficeretur, nec vulgari hominum morte interirat. Verbum ipsum natum et passum esse dicitur (p. 50), quia corpus non alterius, sed ejus ipsius erat. Quoniam vero Apollinariæ Deum ipsum, id est divinitatem passam fuisse nugabantur, hæc adversus lucifugas verba facit Athanasius (p. 758): *Cur ego scripsistis Deum esse, qui in carne passus est et resurrexit? Si enim Deus sit, qui per carnem passus sit ac resurrexit, passibilem ergo dicitis et Patrem et Paracletum, cum unum sit nomen, et una divina natura*. Ante Nestorianam enim hære in, cum nondum res controversiis implicata esset, nec cautione esset opus, bono animo, salvaque fide hæc locum habebant: *Deus passus non est, Deus non est natus*, intelligas scilicet, divina natura aut divinitas, ut explicat Athanasius (p. 65), hinc palam est, non esse quod Nestorianismi nota aspergatur liber ille Anonymus secundo [quarto] tomo quia inter alias clausulas isthæc rejicit, *Passum est Verbum carne*: nondum quippe res ad certum vocum usum deducta fuerat. Et dum Dei nomine divina natura intelligeretur, Deum passum esse negare fas erat: hoc pacto negat Athanasius (p. 331), atque eo nomine Appollinaristas insectatur. Cum Filius exaltari dicitur, jubet Athanasius (p. 47) intelligas de Christo secundum humanam naturam. Qua sententia porro dicatur Filius hominis ignorare iudicii diem, pluribus explanat ille, et nos spero non indiligenter in notis, etsi paucis pro instituti ratione. Mariam Virginem passim Θεοτόκον, sive Deiparam nuncupat: sapienter, si consilio, feliciter, si casu: peropportuna quippe contra

Nestorianos fuit Athanasii hac in re auctoritas. Duas esse in Christo voluntates ῥητῶς affirmat (p. 709), et commonstrat ex plerisque litterarum sacrarum locis. Moriente Christo, deitatem corpus ejus non reliquisse haud ait semel (p. 723, 748, 758); et si quid alienum dicere aliquando videatur, res est aliis locis explicanda.

8. Christi adventum veritatemque Christianæ religionis pluribus comprobat: contra Judæos quidem (p. 60, 64) sexcentis Veteris Testamenti locis, ac potissimum ex famosa illa Danielis propheta. Contra gentiles autem (p. 71) Christiani cultus veritatem propugna: his argumentis: quod Græci philosophi tanta rerum peritia, tot conscriptis libris, ne pauculos quidem vicinorum ad suam pellexerint opinionem; cum contra evangelica doctrina humilibus dictis, atque usu plebeio tritis late serperet in dies et totum pervaderet orbem: quod ea ipsa doctrina (p. 74), simulacra deorum, magicam artem, philosophos omnes profigaverit, non opibus armisque, sed innata vi veritatis: quod falsorum numinum cultus ab adventu Christi paulatim fractus viribus ad interitum pergeret (p. 76); dum homines alio conferrent animum consequerentque ad veram religionem.

9. *De Scriptura sacra et de fide.* — Scripturæ sacrae dignitatem haud semel prædicat, atque cæteris omnibus præstare (p. 575): non quo tollat traditionis aut synodorum auctoritatem; minime gentium; imo vero non uno loco ait (p. 166, 167) licitum synodis esse voces proponere ex litteris sacris non mutuatas. Affirmat evangelicam doctrinam eandem esse, quam antiquorum Patrum, Adami, Abelis, Enoch, Noë, Abrahamæ, Moysis. Libros Scripturæ sacrae in canone receptos enumerat accuratissimo (p. 768). Eleganter de fide loquens ita iatur (p. 559): Τὰ γὰρ πιστεῖ παραδιδόμενα ἀπεριέργαστον ἔχει τὴν γνώσιν. Hoc est: *Quæ fide traduntur, notitiam habent non curiose investigandam*. Memorabilia isthæc quoque sunt (p. 757): Ὅτι γὰρ πίστις κατὰ θελοῦ φαεινομένη πίστις ἂν λέγοιτο· ἀλλ' ἐστὶ πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ἰσχύϊ, καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φαρτὸν ἐν ἀφάρσι, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. Hoc est: *Neque enim fides evidenter apparet, fides dici potuerit: verum fides est, quæ quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod corruptibile in incorruptione, quod mortale in immortalitate esse credit*. Eam Christianæ fidei testeram, hunc χαρακτήρα esse ait (p. 550), quod Verbum Dei Filius, propter nostram salutem, in fine saeculorum homo factus sit.

10. *De restauratione humani generis. De gratia. De baptismo.* — Hominem suapte malitia collapsum esse dicit (p. 5): nam a Deo creatus cum libero vel boni, vel mali agendi arbitrio, ad deteriorem partem declinavit. Hiuc sædata labefactataque divina illa ab ortu imaginæ, opus fuit adventu Filii Dei, qui sarciret danimum, et recrearet collapsum

humano genus, instauraretque divinam illam imaginem: Sufficiebat, inquit Athanasius (p. 46), *gratis qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum, et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui hominum infirmitas probe nota erat, eorum negligentia prospexit; ut nempe si Deum per seipsum cognoscere negligenter, possent ex naturæ officii Creatorem non ignorare. Gratia* (p. 542) *et donum, quod a Trinitate datur, datur a Patre per Filium in sancto Spiritu. Gratia autem peccato amittitur* (p. 455), pœnitentia recuperatur. Baptismi necessitatem ubique prædicat: sed ait diserte (p. 403) inutilem esse baptismum Arianorum ac quorundam hæreticorum. Ubi meminisse iuvabit ea tempestate moris fuisse, ut qui baptismum adirent, Christianæ doctrinæ addiscendæ per ætatem idonei essent: *Ἦν' ἐκ τῆς μαθήσεως, inquit Athanasius, ἡ πίστις ὀρθῆ γένηται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτισματος τελείωσις προστεθῆ. Ut ex doctrina oriatur recta fides, et cum fide baptismi initiatio accederet. Inferius autem, de hæresibus loquens: Ἀλυσιτάλεις, αἰτ. Ἐχουσι καὶ τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λειπόμενον εὐσεβείας, id est: Inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas. Nimirum ideo inutilis, quoniam qui illa tinguntur, salutem consequi non valent. Eiusvero quod Athanasius iterandum esse baptismum censuerit, non constat; imo potius contrariæ sententiæ esse videtur ex Antiochenæ synodi tomo et ex epistola ad Rufinianum, ubi de conditione hæretici recipiendi agitur, nec dicitur baptismum ab Arianis datum de integro repetendum oportere. Et sane, dum ait ibidem (p. 403) in periculum venire Arianos amittendæ baptismi integritatis, subindicat se non eam esse sententiam, iterandum esse eorum baptismum. Vide notam ibi. Hæc de iteratione baptismi satis sunt; rem enim pluribus agitare per otium non licet. Et exploratum est eam fuisse olim sat tritam in Oriente sententiam, hæreticorum baptismum esse redintegrandum (p. 100, 706). Adeantur qui hæc fuse pertractarunt, inter quos facile princeps Augustinus.*

41. *De Eucharistia.*—Corpus et sanguinem Christi in Eucharistia esse diserte neque semel prædicat, apertissime vero ubi ait, corpus quod sedet a dextris Dei, illud ipsum esse quo pontifex et apostolus est, per mysterium quod dedit nobis, dicens: *Hoc est corpus meum*, etc. Ubi vero dicit, corpus illud esse spiritualem cibum, et spiritualiter dari in escam, id ita intelligas, ut pluribus in notis explicatur: non more cibi corpore sumi, nec esse cibum corporalem, qui per partium divisionem comminationemve comedatur: *Quot enim hominibus, inquit, corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum? Ibi videsis.*

42. *De ordine.*—Ordinatio presbyteri a presbytero facta, nulla habebatur, ut propalam est exemplo Colluthi presbyteri, qui ausu temerario et insolenti presbyteros constituendi potestatem vindicabat sibi. Verum jussu Alexandrinæ synodi, cu-

rante illosio, quotquot tali aditu ecclesiasticos gradus invaserant, ad laicorum conditionem reducti sunt. Memoratu dignum est, episcopos, cum in litteris suis de presbytero aut diacono agerent, ita eos nuncupare solitos esse, συμπρεσβύτερος, συνδιάκονος ἡμῶν, *compresbyter, condiaconus noster.* Quod signum est, ea illos fuisse sententia, ut episcopi gradum presbyteri et diaconi ordinem complecti putarent. Præter episcopos, presbyteros, et diaconos, subdiaconi, ὑποδιακόνου, item meminuit Athanasius.

43. Animam justorum statim post obitum in cœlum ferri dicitur in *Vita Antonii* (p. 675). Suspectus autem est ille locus ex Damasceno allatus p. 1024, quem hic etiam afferre ne pigeat: *Ἐἴτα ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιβλεπτας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος, τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν· ὅτι περ διὰ τοῦτο τοὺς σωζομένους ὁ Θεὸς κεχάρισται τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ψυχικῶς ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχὴν ἔχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληροῦσθαι θεῶν δωρεῶν, id est: Præterea conspicuus ille vita et moribus, atque Ecclesiæ fundamentum Athanasius, hæc habet de mortuis in Domino: Idcirco Deum iis qui salutem consequuntur concessisse, ut usque ad communem resurrectionem, animæ uno in loco simul commorantes, collatentur, cum spe ut futurorum tandem bonorum possessione fruantur. Quæ cum millenariorum sententiam oleant, et aperte repugnent cum loco Athanasii iudex memorato, jure in suspicionem vocetas vocentur.*

Juramento perperam aut præcipitanter dato non standum esse docet non semel Athanasius (p. 209, 210, 235)

V.

De hæreticis ab Athanasio impugnatis et memoratis.

1. Impugnandi hæreticos studium ubique præferebat Athanasius: quod inceptum a parvo cum ætate accrevit simul. Arius enim unus perniciosus Ecclesiæ et patriæ suæ civis, totam pene Athanasii ætatem bellis, pugnis, controversiis, calamitatibus contrivit: nam defuncti provinciam in eadem palæstra exceperunt, qui Ario nihil concedebant ferocitate, astutia, protervia. Ac præter istos, alii hæretici ex transverso subinde inexpectati accedentes, in discrimen vocabant Ecclesiæ tranquillitatem. Athanasius vero unus pene omnium impetum excepit, unus innumeros profligavit. Annon extinctam apud homines veræ fidei curam dixisses, cum instante Constantii metu fracti omnes, aut cedere, aut dissimulare compulsi sunt; Athanasiique solitudo tanta erat, ut ne desertum quidem sat tutum ipsi esset ab insidiis consecleratorum? Et tamen illa strenuus veræ fidei patronus, non Arianorum modo, sed aliorum quoque conatus fregit, eorum scilicet qui postquam exoneratus ille Ariano metu fuerat, novarum opinionum auctores fuere. E re autem fore speramus, si de hæresibus, quas vel data opera confutavit, vel captivum tetigit Athana-

sus, paucis pro more verba faciamus. Nam Epi-
phanus, tametsi magno labore et accuratone hæ-
reticorum sententias collegit, attamen, ut solet
in hujusmodi enumerationibus evenire, multa
prætermisit intacta, quæ ab Athanasio aliisque Pa-
tribus notantur. Quoniam vero Arianam hæresim
potissimum adortus est Athanasius : et si quando
alias insectatur, vel occasione Arianorum, vel ab
Arianis proseminatas exagitat, de Ariana primum
agetur.

2. Arianismi in ipso exortu hæc fundamenta,
hæc tesserae fuerunt. Ore impio Arius, quos pri-
vatim et in angulis consperserat errores, in sy-
nodo demum Alexandrina protulit audacterque pro-
pugnavit. Aiebat ergo, Dei Verbum non semper
fuisse, sed ex nihilo factum et creatum (p. 314), non
æternum, non Patri simile secundum substantiam,
neque verum Dei Verbum, aut sapientiam, sed κα-
ταρηστικῶς ita vocari : esse natura mutabile, ne-
que nosse Patrem, imo ne suam quidem ipsius natu-
ram. Propter nos factum fuisse, ut illo ceu in-
strumento nos conderet Deus; neque creandum
unquam fuisse, nisi nos Deus condere voluisset.
Hæc vera Arii doctrina, hæc pluribus ille in *Thalia*,
quam vocem inter res tam serias ne memoratam
quidem oportuit. Erat quippe illa effeminatis qui-
busdam ac joculariis modis adornata, exemplo scilicet
impurissimi Sotadæ, nobilis hoc in genere
poetæ. Unde est quod a Gregorio Nysseno (a)
Arianæ *Thaliæ* dicta παραθερμύμενα Σωτάδεια
nuncupentur. Callide item Arius cum vulgi multi-
tudo nascenti hæresi nomen daret, carmina et
cæntus popularibus adornavit, quibus errorem pro-
pinaret suum : nam priscum est :

Τὴν γὰρ δοξὴν μᾶλλον ἐπικλήσεισ' ἄνθρωποι
Ἦτις ἀκούοντεςσι νεώτερον ἀμφιπέληται (b).

3. Hisce probe ad perniciosam instructus, multis
exilio fuit. Si quando vero post hæc vel ipse Arius,
vel ejus sequaces, in fidei formulis ac controversiis,
quædam vel celaverint prorsus, vel mitigarint, id
vafre et fraudulenter, metu impendentium malorum,
ut paulum tempori concederent. Et quia solet ad-
versarius ille humani generis litteras sacras ob-
tendere in velamen errorum, Arius, diaboli versutia
usus, hæc ex Scriptura sacra argumenta mutuaba-
tur (p. 405), his Verbi divinitatem tolli putabat :
*Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea
misit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, præ consorti-
bus tuis.* Et, *Dominus creavit me initium viarum
suarum in opera sua.* Item, *Omnia mihi tradita sunt
a Patre meo.* Et : *Nunc anima mea turbata est,* atque
aliis bene multis. quæ in indice congesta videre est.
Aiebant item : Si Filius semper fuisset, frater Patris
vocari posset, utpote ipsi cœvus. Et, Si Filius per-
fecta esset imago Patris, etiam gignendi facultatem
haberet. Eos perspicue refellit Athanasius (p. 240),

A injectasque difficultates elevat : Arianos vero hæc
dilemmate oppugnat (p. 167) : Verbum vel est Fi-
lius Dei natura, vel gratia, ut sunt ii de quibus Joannes :
*Quotquot autem receperunt eum dedit eis pote-
statem filios Dei fieri.* Si priore modo, est igitur ejus-
dem substantiæ atque Pater; si posteriore, ut vole-
bant Ariani (p. 168), falso unigenitus vocatur, neque
a nobis in Filii ratione differt. Reponebant Ariani :
Ita intelligimus Filium rebus creatis antecellere, et
ideo unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo
factus sit; cætera vero omnia a Deo per Filium
sint creata. Id depellit Athanasius hisce argumentis:
Si Pater solum creat Verbum, an præ lassitudine
a cæteris condendis abstinet? atqui impium illud
est : an quia sua potentia indignum putans ea omnia
condere, administrum ante creavit? verum nulla
in Deo superbia, tumor nullus; et alioquin pugnat
illud cum sexcentis Scripturæ locis, ubi omnia a Deo
facta dicuntur, scilicet per Verbum suum : an quia
cætera opificia invictam Dei τοῦ ἀγενήτου, id est,
non facti, manum ferre non valeret, opus fuit Filio
qui conderet, ut Asterius et Arius tradideret? Verum
argute Athanasius id propulsat : Si, quia res factæ
sunt, non facti manum ferre non possunt; sane ne-
que Filius, qui, ut vos dicitis, factus est, manum
ejus ferre potuit; et alio medio erit opus, itaque
erit in infinitum progressio. Aliis item argumentis
Arii insaniam depellit : Si Filius aliquando non fuit,
non fuit semper Trinitas; Pater item non fuisse
semper Pater, non existente Filio; insuper Pater
fuerit aliquando ἄλογος, sine verbo. Nam animad-
vertas velim, eam Arii opinionem fuisse, quod Pa-
ter verba multa produxerit. Quæ sententia, ut im-
pia ab Athanasio rejicitur, æc merito quidem; unum
quippe in Deo Verbum est. Nam Deus sapiens est
per sapientiam suam, id est per Filium; et rationalis
per rationem suam, id est λόγον, seu Verbum.
Demum si ex Arii furore aliquod erumperet novum
argumentum, omnia Athanasio erant ad illud fran-
gendum expedita.

4. Sentit fortasse lector quem procul abducere-
mur, si omnia Athanasii argumenta, si Arianorum
sophismata recenseremus : quare, missis aliis, vi-
deamus quo pacto depellat argumentum Arianorum
ex hoc Proverbiorum dicto depromptum : *Dominus
creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹.
Insita hominum mentibus est opinio, Athanasium,
si Hebraice peritus fuisset, si veram hujusce dicti
sententiam tenuisset דָּבַר אֱלֹהִים בְּרֵאשִׁית דָּרַס קִדְמָה
אֲנִי כִפְעַלְי מִצַּח quæ est : *Dominus possedit me initium
viæ suæ ante opera sua ex tunc,* non tantum laboris
suscepturum fuisse in enervando argumento Arianorum,
qui dictum hujusmodi : *Dominus creavit me,*
ad Filium inter creatas res connumerandum de-
torquebant. Verum perquam facile Athanasio fuit
ex Origenianis *Hexaplis*, quæ penes ipsum erant,

¹ Prov. viii, 22.

(a) Contra Eunomium.

(b) Odyss. A.

germanam Hebraicæ lectionis sententiam mutuari. A fortasse id non tanti ponderis futurum erat, quanti arbitrantur illi. Nam una Septuaginta viro-
ram interpretatio in Ecclesia Græca obtinebat, nec sedandæ controversiæ pares erant Aquilæ aliorum-
que interpretum versiones. Cujus rei id indicium est conspicuum, quod Eusebius Pamphili, quo sese
ex hac difficultate expediat, non Hebraicam lectio-
nem, non Origeniana *Hexapla*, quæ tamen frequens ille adibat, in medium attulerit; sed interpretatio-
nem dederit, Athanasianæ finitimam (a). Verum ut
et sit, opportunam Athanasius huic sententiæ ex-
plicationem suppeditat, dum ait has voces, *feci, pos-
sedi, peperit*, idipsum in Scripturis plerumque signifi-
care, et ad rem perbelle hoc Geneseos exemplo
statur (p. 373): *Possedi hominem per Deum*, ubi
possedi, Idem est quod *genui*; quod referas item ad
eam sententiam: *Dominus possedit me initio viarum
suarum*. Nam utrobique Verbum ἔσθι legitur. Aria-
norum vero sententiæ, quam paucis supra complexi
sumus, non una semper fuit: dum enim manaret in
dies latius, alii alia apprehenderunt, et in varias
opinionem distracti sunt: multi quippe, non qua-
lis initio prodierat, hæresin vindicabant, sed quod-
dam delinquitam verborum colore. Soli vero Aetiani
et Anomæi dissimilitudinem substantiæ propugna-
bant, dum alii temporum conditioni sese adtempe-
rantes, ut rerum eventus ferebat, plus minusve de-
traherent ex errorum perfidia. Orso autem dissidio
Semiariani ab Arianis, priscum retinentibus, abs-
cesserunt. Erant porro Semiariani ii qui, repudiato
ἐκπευσθη, Filium ὁμοουσίον, sive substantia simili-
tem esse profitebantur. Quam sententiam non peni-
tas improbat Athanasius, nec nisi ut minus idoneam
respuit. Erant tamen ex Seminariorum grege,
qui obtento verborum furo in Arii impietatem pro-
cessu relaberentur. Etsi enim aiebant Filium esse si-
mitem Patri, at consensu et voluntate tantum, non
autem natura.

5. Ex inauspicata huiusmodi radice prodierunt
item Pneumatomachi, principe Macedonio episcopo
Constantinopolitano. Hi ingentes in Oriente atque in
Ægypto turbas dederunt, dum dicerent Spiritum
sanctum esse rem creatam; unumque ex admini-
stris spiritibus, Patri dissimilem, etc. Rem ut primum
accepit Athanasius, indicante Serapione Thmuis-
tano episcopo, nascentem hæresin, missis ad eum-
dem Serapionem litteris, pluribus exagitavit. Novos
autem laicifugas Tropicorum nomine insectatur,
quia tropis signisque sacras adulterabant litteras. Hi
Tropici, ex Ario prognati, cum Arianis maxima pars
coesentiabant. Nam plurimi Arianorum pari in Fi-
lium atque in Spiritum sanctum vesania debaccha-
bantur. Arius igitur, qui ut novati dogmatis suspi-
cionem declinaret, in alios hæreticos declamabat
assiduo, hæreticorum ipse deterrimus fuit. A quo
ferme ortum duxere omnes quarti et quinti sæculi

A hæreses. Ille vero, impietatem suam ex superiorum
ætatum hæreticis hauserat, et simplicioribus, quibus
per animi imbecillitatem non licebat bonam a prava
doctrina internoscere, haustum venenum propina-
bat. Et vero quid ex qualibet hæresi mutuatus
Arius sit, obiter commemorat Athanasius. Hæc nos
paucis lectori ob oculos ponemus; orsi ab iis qui
primis Ecclesiæ temporibus novas opiniones in
Christianum orbem invexerunt.

6. Basilides putabat angelos creavisse mundum
(p. 388), cui hac in parte affines Ariani erant, quod
ipsi a Filio Dei, re, ut impie dicebant, condita, mun-
dum creatum fuisse arbitrarentur. Idipsum docuit
Carpocrates (p. 364), ideoque cum Arii magistris
connummandus.

B 7. Valentinus non modo angelos creasse mundum
autumabat, verum etiam Christum ejusdem atque
angelos generis esse, atque ea in re proxime ad
Arianam hæresin accessit (p. 364, 386). Duo prin-
cipia in Deo nugabatur, qua in parte cum Arianis
item consentit: ii namque cum Filium diversæ a
Patre naturæ esse comminiscerontur, et tamen Fi-
lium ἀρχήν, principium rerum creatarum esse di-
cerent (p. 614); duo principia genere discrepantia
inducebant. Ad hæc Valentiniani litteras sacras
adulterabant (p. 303), in quo iisdem finitimi Ariani
erant, qui licet ipsam Scripturarum litteram mi-
nime vitarent, adulterabant tamen ad pravam do-
ctrinam detorquendo. Hac in re quoque cum Ario
consonat Valentinus (p. 486), quod Arius sive ejus
sequaces Ariani duo verba prædicarent: aliud in
Patre, ἐνδιδάχτην scilicet, sive internum; aliud ex-
tra Patrem προφορικόν nuncupatum, sive prolati-
tium aut externum, quæ tamen voces non ex Arii
officina profectæ, sed multo antiquiores sunt; Va-
lentinus autem Unigenitum vocat νοῦν seu mentem,
atque ab eo λόγον procedere dicit, quæ sententiæ
cum Ariana probe consonat. Cum Pneumatomachis
item mira Valentino affinitas (p. 527); ait quippe
Misso Paracleto, una cum eo coævus ipsi angelos
fuisse missos, illi vero comministrum angelorum
Spiritus sanctum esse impie comminiscerantur.
Valentinum in crimen vocabant Ariani (p. 583);
quod docuisset Filium esse Patris προβολήν, id est,
rem emissam, quæ tamen sententiæ, nisi ab hære-
ticis, corrupta mente præditis, ac via quidpiam sa-
num admittentibus profecta esset, benigne fortasse
explicari posset. Erat item Valentinus ex eorum nu-
mero, qui dicerent Christum δοχῆσθαι tantum (p. 728);
id est, sola specie et phantasia venisse in mundum;
commentum Valentino antiquius, et post Valenti-
num inter Dimositarum errores connumeratum.
Putabant item Valentiniani (p. 743) Patrem et Spi-
ritum sanctum gestasse carnem. Et si nonnunquam
iis pugnantia sentire deprehendantur, id solemne
hæreticis est, ut, amisso semel veritatis tramite,
huc illuc oberrent, et ne secum quidem consistere

(a) Euseb. Pamphil. contra Marcellum, p. 45.

possit : atque item contingit plerumque, ut ejusdem A sectæ homines alii aliud apprehendant, et diversa proferant. Cæterum Ptolemæus Valentini discipulus dixit (pag. 482), cum ἀγενήτω, sive cum Deo, duo conjuncta esse, nimirum cogitationem et voluntatem : ac primum cogitasse; deinde voluisse, nec quæ cogitaret potuisse proferre; nisi postquam voluntatis virtus accesserat. Hinc sane, subsequitur Athanasius, doctrinam suam mutuati Ariani, voluntatem et arbitrium Verbo prætere volunt. Nam impie censebant Ariani, voluntate et consilio Patrem creavisse Verbum suum.

8. Marcion monarchiam, id est unitatem principii in Deo, in tria principia secabat, qua in re cum Arianis et pneumatomachis consentire videntur. Is Vetus Testamentum negabat; et cum aliis superius memoratis hæreticis affirmabat angelos creasse mundum: Dixit etiam, Christum non verum corpus, sed similitudinem corporis gestasse, quod fuit item Dimœritarum commentum (p. 182, 215, 386, 744).

9. Phrygum seu Montanistarum sententiam hanc ait esse (p. 473), prophetas et alios verbi ministros, cum ea quæ agunt, tum ea quæ annuntiant ignorare.

10. Manichæos sæpissimè commemorat Athanasius, hæresisque illorum, ut dicebamus, peculiari quodam opere confutavit. In duo principia inducebant, duoque ἀγέννητα, unum bonum, alterum malum. In hoc affines Arianis, quod sicut Manichæi Deum alium commenti sunt, qui omnia sub aspectum cadentia condiderit (p. 401, 402); ita et Ariani præter Verbum quod est in Patre, aliud sibi Verbum, Filiumque omnium conditorem excogitarunt. Ad hæc autem, hos Manichæorum errores variis in locis (p. 215, 302, 303, 360, 724, 737, 743, 475, 583, 223) enumerat Athanasius. Manichæi legem et Vetus Testamentum negabant, Scripturas sacras adulterabant, Verbum carnem esse factum, corporeumque illius adventum inficiabantur; sed δοχῆται seu specie solum advenisse dictabant. Cujus naturam, non vero πράξι, peccatum esse impie affirmabant: nam aiebant peccatum ex natura esse. Nugabantur inasper, ex ignorantia quæsiisse Deum, Adam ubi es? et: Ubi est Abel frater tuus? Si sit Arianis fides, putabat Manichæus, Patris prolem esse partem ejus ipsi ὁμοούσιον. Demum ait Athanasius, penes Manichæos nullam esse misericordiam, remque perosam ipsi esse pauperem miserari.

11. Sabellii hæresis disparata omnino ab Ariana, in eo sita erat, quod diceret, nullam in Deo esse personarum distinctionem, Deumque non ὁμοούσιον, sed μονούσιον esse, id est non consubstantialem, sed unius et ejusdem substantiæ non distinctæ personis. Nimirum unum Deum, penes varia officia, Patrem, Verbum seu Filium, et Spiritum sanctum nuncupari (p. 182, 205). Nam vocabat Filium ἀυ-

πύστατον, id est, sine hypostasi, et Spiritum sanctum ἀνύπαρκτον, scilicet sine existentia.

12. Paulus Samosatenus doctrinam sectatus est Artemæ ejusdam, affirmantis Christum esse merum hominem. A quo Artema, sive Artemone, ait Athanasius (p. 586) posita fuisse fundamenta Arianae hæreseos. Paulus autem Samosatenus aiebat, Christum non fuisse antequam fieret, et hominem tantum esse perinde atque cæteros homines, atque Patri externum (p. 339, 349, 379, 475, 180). Ex discipulis porro ejus erant quidam magistro ipso nugatioris, qui Verbum a Filio separarent. Ut ait autem Athanasius (p. 606), cui accinit Basilus (a), ideo Patres Antiocheni vocem ὁμοούσιον repudiaverunt, quia Paulus arguari vellet ac diceret: Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo consubstantialis est Patri, atque hinc necesse est tres esse substantias, unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma carentes dixere Christum non esse consubstantialem; neque enim Filius ita erga Patrem se habet, ut ille cogitabat.

13. Rhetorius Ægyptius prodigii similem induxit sententiam, quam memorat Philastrius. Putabat enim omnes hæreses optimas, omnes hæreticos probe sentire. Quæ sententia ita portentosa Athanasio videtur (p. 739), ut ne commemorare quidem ipsam velit. Illius sectatorum summam infrequentiam fuisse verisimile est. Nam exigua permansit hominis memoria:

14. Hieracas item Ægyptius aiebat Filium ex Patre esse, ut lucernam ex lucerna, ut lampadem in duo distinctam (p. 583). Quæ tamen tolerari forte potuissent, nisi insolentia dicti in suspicionem erroris vocaretur. Ad hæc autem, si fides auctori libri *Contra omnes hæreses*, qui inter spuria ablegatus est (t. II [IV], p. 186), nuptias rejiciebat Hieracas, ac Vetus Testamentum negabat.

15. Meletii nullus initio error contra fidem erat: sed hominis ambitus, scelus, protervia, totam Ægyptum in perniciosum dissidium conjecit. Verum in ordinem a synodo Nicæna redacti Meletiani, stimulante dolore amissæ dignitatis, societatem ineunt cum Arianis; et dum communis rei gerendæ studio mutuas darent operas, demum Meletiani ex frequenti Arianorum usu et familiaritate veræ fidei jacturam fecerunt. Horum historia pluribus in *Vita Athanasii*; quamobrem missis aliis, famosam illam de receptis in Nicæna synodo Meletianis questionem obiter attingamus. Apud Theodoretum igitur in epistola Nicænae synodi fertur, eos qui a Meletio ordinati fuissent, sanctiore manuum impositione confirmatos, μυστικῶς τερά χειροτονία βεβαιωθέντας ad communionem statim conditionibus admissos fuisse. Hinc controversiæ, hinc pugnae: aliis collatas per Meletium ordinationes, irritas arbitrantibus; aliis veras opinantibus, sed ritu quodam confirmatas. Nonnihil fortasse lucis huic controversiæ afferant hæc Pseudo-

(a) Basil. epist. 300.

Justinus verba (a) : Τοῦ αἰρετικοῦ ἐπὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐρχομένου τὸ σφάλμα διορθοῦται : τῆς μὲν κακοδοξίας τῆ μεταθέσει τοῦ φρονήματος : τοῦ δὲ βαπτισματος τῆ ἐπιχρίσει τοῦ ἁγίου μύρου : τῆς δὲ χειροτονίας τῆ χειροθεσίᾳ· καὶ οὐδὲν τῶν πάλαι μένει ἄλυτον. Id est : Cum hæreticus ad sanam fidem accessit, sic erratum eius purgatur : pravæ doctrinæ scilicet mutando sententiam ; baptismatis per unguenti sacri unctionem ; ordinationis vero per manuum impositionem, ita ut nihil ex prioribus abrogetur. Quod si hæreticorum ordinationes inter irritas non numerabantur, multo minus schismaticorum qui nihil in fide peccarent. Μυστικώτερα autem, sive sanctior aut secretior ideo nancupari videtur iterata illa manuum impositio, quia a sanctis et catholicis præsulibus collata : lugentis operæ foret rem pro dignitate agere, quæ nos a cursu destinatæ viæ revocaret.

16. Colluthiani a Collutho, qui presbyter cum esset tantum; eo erupit audaciæ, ut presbyteros constituendi sibi facultatem vindicaret; ac multis ejus cupidini suffragantibus præset invito Alexandro episcopo (p. 153, 154). Imo etiam contra sanam fidem peccabat; cum perspicuum sit non inesse presbytero hujusmodi facultatem. Colluthiani perinde atque Meletiani ad Arianorum partes confugerunt.

17. Marcellus Ancyranus (p. 118, 130, 494, 506), quicum Athanasio diuturnus usus et familiaritas intercessit, Arianorum hostis acerrimus, in erasmæ novata doctrinæ ab ipsis vocatus est. Eusebius autem Cæsariensis, jussu Constantinopolitanæ synodi Ariana, ut testificatur ipse, Marcelli librum Περὶ ὀποροῦς Κυρίων, id est, *De subjectione Domini* inscriptum insigni volumine exagitavit. Atque in ipso sui operis exordio, livoris odiique erga fratres Marcellum inculat his verbis, Ἡ ὑπόθεσις αὐτῶ τῆς γραφῆς μεταδολφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἰτίον ζῆλος καὶ φθόνος. Hoc est : *Argumentum hujusce libri scribendi ipsi fuit odium in fratres : causa vero ejus edendi livor et invidia.* Ejus porro doctrinam his de causis in crimen vocat : quod affirmet, Verbum non ante fuisse Filium, quam carnem assumeret; Patrem et Filium unum esse ὁποσάσει· nullam esse Filii existentiam; Christum ante ascensionem non fuisse Dei imaginem : ait etiam illum Sabellii errore imbutum esse, etsi non semel ille Sabellium oppugnet. Impie quoque in Marcellum invehitur, quod Verbum æternum esse dicat. Viro item vitio vertit, quod Deum dicat esse τριπρόσωπον, quæ tamen sententia ex æquo et bono accepta vera est et catholica. Verum hæc omnia Eusebius ex Marcelli scriptis hinc inde excerpta collegit, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam doctrinam vi ratiocinii deducta; Eusebius scilicet et ipse suspectæ fidei homo, quem inter Arianorum primipilares recensent Athanasius et Hilarius. Nec defuere tamen ex Ecclesiæ magistris, qui Marcello corruptæ fidei notam inurerent.

(a) Justin. edit. Paris. p. 390.

(b) Basil. epist. 52.

A Basilius enim multis in locis asperè hominem violatæ veræ doctrinæ causa insectatur, acmissis Athanasio sub extremum vitæ ejus litteris (b), ait necessum videri sibi Marcellam, disparatam Arianae hæresin invehentem, perinde atque Arium damnari. Unde id certum videatur, Athanasium, etsi suspectam Marcelli fidem teste Epiphanio aliquando habuerit, nondum tamen virum communionem interdixisse sua cum Basilius hæc scriberet. Et vero testatur Epiphanius, a multis suo ævo in controversiam vocatum fuisse, hæreticusne an catholicus Marcellus esset.

18. Verum si dubia Marcelli, apertissima sane fuit discipuli ejus Photini impietas, qui affirmabat Christum non fuisse ante Mariam, eaque de causa damnatus fuit in variis synodis

19. Agmen claudat Dimercitarum sive Apollinaristarum hæresis, extremis Athanasii vitæ annis exorta; de Dimercitarum nomine non semel alias actum, eorum porro sententiæ ejusmodi erant. 1° Verbum non assumpsisse carnem humanam; 2° corpus ex Maria natum, esse consubstantialie Verbi deitati; 3° Verbum in carnem, ossa, capillos, et in totum corpus mutatum fuisse : error olim Marcionis; 4° Dominum δοκῆσαι solum adventasse in mundum, antiquissima et omnibus retro sæculis vulgatissima hæresis; 5° ipsam deitatem circumcisam et passam fuisse; 6° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia, corpus efformasse; 7° qui ait Domini corpus ex Maria esse, non trinitatem, sed quaternitatem admittere. Ab argumentis autem adversum pugnantibus referendis abstinemus, quoniam hosce errores dilucide et naviter Athanasius propulsat in *Epistola ad Epictetum*, et in elegantissimis *contra Apollinarianum* libris. Ipse autem Apollinarius, superstitie Athanasio, ejus captandæ amicitia gratia, catholicam fidem ementiebatur; ita ut etiam Athanasius, fraude veteratoris deceptus, Timotheum ejus discipulum Damaso papæ commendaret, teste Facundo Hermianensi, cujus hæc verba sunt (c) : *Nam et si legere alia dignentur qui legenda conscribunt, invenient etiam Timotheum Apollinariani discipulum, a beato Athanasio per ignorantiam, temporibus beati Damasi, sedi apostolicæ velut orthodoxum commendatum : atque ab ipso papa Damaso sine cohibentia hæresis simpliciter esse susceptum.* Verum si fragmentum illud in *Matthæum* jam primo publicatum pag. 1006 (ubi ad hæc Scripturæ verba, *Surgens accipe puerum*, dicitur his argui Apollinarianum qui dixit animam intelligentiæ capacem non inesse Christo), Athanasii vere sit, sub finem vitæ ejus conscriptum fuerit, ac recte arguerit Athanasium sub extremum vitæ Apollinariani impietatem edidicisse; nisi forte dicatur eum, qui hæc in *Matthæum* expositiones ex variis ejus operibus conscripsit, nomen Apollinariani suo Marte adjecisse.

(c) Lib. vii.

VI.

De disciplina Ecclesiae Athanasii aeo, ex ejus scriptis συνοπτικῶς.

1. Grandis otii res esset, quarti saeculi disciplinam ecclesiasticam, tot controversiis implicatam, minutatim ac pro rerum singularum dignitate commemorare: neque tamen horreret animus ab hujusmodi studio et labore, si aliqua venirent feriae. Verum in praesenti, pro instituti mei ratione, id mihi negotii credo solum dari, ut quae de consuetudine Ecclesiae Athanasius vel pluribus agit, vel tangit obiter, recenseam accurate, iis plerumque additis, quae scitu opus sunt ad Athanasii locorum intelligentiam.

2. *Sacrorum celebratio* (p. 100, 264, 88, 117, 298).

— Mos erat illo aeo in secretiore aliqua ecclesiae parte sacra facere, qui locus *εστωτικόν* sive *sacrarium* dicitur. Significabatur item eo nomine coetus ministrorum altaris. Exempla vide in *Onomastico*. Altare autem seu mensa, utroque enim nomine notatur, aut lignea erat, aut lapidea, ut innuere Athanasius videtur cum ait: *Εἶτα ὡς τὸ ἄλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες, τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ κόμης καὶ καθολικὸς παρήγγελον ἀρπάσαντες τὰ συμφέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξυλὴν γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα ὅσα ἠδυνήθησαν ἐξενέγκαντες ἔκασταν.* Id est: *Hinc quo penitus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes catholicusque, praecipiebant), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiae, ac cetera quae potuere, direpta et asportata combusserunt.* Ubi illa exceptione, nam lignea erat, indicat ex alia materia nonnunquam exstrui altaria, scilicet ex lapide. Ligneum altare memorat item Optatus Milevitanus (a) ubi ait: *Quis fidelium necit, in peragendis mysteriis ipsa ligna linteamine cooperiri? Inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum. Aut si tactu possit penetrare velamen, ergo penetrantur et ligna. Si penetrari possunt ligna, penetratur et terra. Si a vobis lignum raditur, et terra quae subter est fodiat. Altam facite scrobem, dum pro vestro arbitrio quaeritis puritatem. Sed observate ne vaniatis ad inferos, et illic inveniatis Core, Dathan et Abiron schismaticos, magistros scilicet vestros. Ergo et fregisse vos et rasisse constat altaria. Quid est quod in hac re vester quasi languere visus est furor? Videmus enim vos postea mutasse consilium, et altaria a vobis jam non frangi, sed radi tantummodo aut removeri.* Unde propalam fit, illa tempestate usu receptum fuisse ut altaria lignea essent, non omnia quidem, sed lapidea quoque alia deprehenderentur, ut Athanasii exceptione exploratum videtur, et ut disertè ait Chrysostomus hom. 20 in II ad Corinthios.

3. *Synaxis* (p. 105, 156, 116). *Locus plebi deputatus in ecclesia* (p. 105, 312). *Thronus episcopalis* (p. 265, 109). *Cerei et candelabra* (p. 90).

(a) Optat. lib. vi contra Parmenianum.

A — Mos item in Aegypto illa aetate fuit, ut non nisi Dominico die sacra adirentur: qui sacrorum usus *συναξίς* Graece vocabatur, varia exinde nomina consecutus. Non licitum catechumenis, multoque minus gentilibus et Judaeis erat, oblationi aut sacris rebus interesse. Sacrum calicem populis episcopi propinabant, ministrantibus, ut vero simile est, diaconis. Erant populares omnes, excepto clericorum coetu, sacrarii aditu interclusi. Intra sacrarii ambitum suggestus ligneus erat, *θρόνος* dictus, editior, quo prospectus episcopo ad plebem esset; atque, ut videtur, proxime populares positus, ut hinc clerus, inde populus episcopi conspectibus pateret. Ut episcopale munus decebat, erat thronus tapetibus velaminibusque circumquaque exornatus, *επισκοπικῶς ἐστολισμένος* et quidem, ut ex Athanasii verbis augurari licet, muro defixus, quo firmius consisteret. Erat ecclesia velis aut ad ornatum, aut ad usum quemlibet instructa, itemque subselliis atque cancellis ad populi commodum. Cerei et candelabra haud semel memorantur; et quidem, ut videtur, ad rem sacram deputata, nec nisi cum honore tractari solita. Hinc queritur Athanasius, candelabra ecclesiae ad parietem reclinata fuisse, ac si rei sacrae violatae Arianos accusaret. Quem usum cereorum ad rem sacram in Occidente suo aeo fuisse negat Hieronymus (b), conceditque tamen in Oriente admissum fuisse. Frequenti ac vulgato usu, cum metus instaret, aut incursionis formidine populi agitentur, oleum, vinum, facultates deportabant in ecclesias ceu in perfugii ac praesidii loca.

4. *Baptisterium* (p. 90). *Fidei confessio in baptismo* (p. 92). — Baptisterium in ecclesia erat, muro aut saltem septo ligneo clausum. Nam queritur Athanasius, Judaeos in baptisterium dum conflagraret ingressos. Qui sacro baptismate tingebantur, hanc perbreve ceu fidei formulam recitabant: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, et in Spiritum sanctum.* In extremo vitae baptismus quamplurimis conferebatur, in quam consuetudinem acerrime invehitur Augustinus. Erant tamen qui ad obitum usque rem non extraherent, ut in loco superius allato videre est et in *Vita Athanasii*.

5. *Delectus episcopi* (p. 88, 102, 117, 207, 210, 281). — Mos erat, ut episcopus deligeretur a populo et a clero: et quidem ex coetu cleri ejusdem civitatis, in eaque baptizatus, educatus, populis notus, ipsisque acclamantibus. Qua in re tamen non una consuetudo, non mos ubique idem. Jam enim eo tempore homines erant honoris quam officii cupidiore, qui in episcopatus involarent, vi, pecunia, gratia et patrocinio. Et frequens illa tempestate fuit, homines videre, qui de ambitu postulabantur, in synodis. Nec impune erant qui non trita via gradus ecclesiasticos adirent. Exteriores quadam nota episcopi, etiam cum decumberent ac somnum cape-

(b) In lib. contra Vigilantium.

rent, dignoscebantur; sed quæ illa nota esset ignoratur. Tres episcopi, recepto et vulgato more, ordi-
nabant eum qui a populis allectus esset. Verum in-
stante hæreticorum formidine, cum non liberi aditus
essent ad eam civitatem, unus poterat officio tali de-
fungi, ut exemplo Siderii animadvertere est ad
annum 371. Nefas erat episcopum, nisi suprema ne-
cessitas urgeret, episcopatum deserere: *Cum Scri-
pturas legeris, ait pulchre Athanasius Constantium
alloquens, nosti quantum illud sit criminis, episco-
pum Ecclesiam deserere suam, Deique ovilia non
curare. Pastorum enim absentia gregis invadendi
occasionem lapis præbet.* Et cætera quæ bene multa
adjicit ille.

6. *Res nefaria episcopatum emere* (p. 309).— Pro
nefario et execrando habebatur, episcopalem di-
gnitatem pactione pecuniæ nancisci. Malum Atha-
nasii ævo totam pervaserat Ægyptum, Meletianis,
corruptissimis viris, venales ecclesiasticas dignitates
proponentibus. Neque curabant impii homines au-
catechumenus esset, an gentilis, qui tale munus
postulatum accedebat, aurum modo daret; nam

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?
kleo autem viri ne quidem Christiani, ac nulla men-
tis ingeniique dote commendati, dignitatum eccle-
siasticarum cupidine flagrabant, quia immunes cle-
rici, multoque magis episcopi, erant a publicis ope-
ribus ac vectigalibus: atque ut conjicere licet, pin-
guiores fundi et majores opes erant Orientalibus epi-
scopis attributæ quam Occidentalibus; nam horum
plerique laborabant inopia rei familiaris, ut vix ad
vulgarem plebeiumque usum necessaria suppeterent
(p. 579).

7. *Commutatio episcopatum illicita* (p. 102, 114,
131).— Non licitum episcopis erat ad aliam, ma-
ximèque ad ampliorem civitatem transire. Qui id
ageret, priorem etiam quam occupabat Ecclesiam
amittebat, ἀκυρώσας αὐτήν, utriusque scilicet ec-
clesiastico jure jacturam faciebat: ac perinde atque
mæchus, qui alienæ uxori, despecta sua, cupiditatis
oculos adjiceret, abdicabatur. Lex tamen impune
ab Eusebio violata est.

8. *Perlustratio locorum per episcopos* (p. 108, 151,
147, 121).— Episcopus comitante clero, suæ ditionis
loca, ordinis ac veræ fidei servandæ causa, frequens
lustrabat. Imo legimus in *Vita Pachomii*, Athana-
sium, utpote Ægypti totius metropolitanum, initio
episcopatus sui Thebaidem perlustrasse, ut infirmos
in verâ fide atque vacillantes recrearet, atque ad me-
iorem applicaret partem. Non licebat episcopis citra
sententiam metropolitani sui decretum ullum edere,
quod vel episcopos, vel rem communem spectaret.
Ait Julius papa, id esse moris, ut ne de causis qui-
busdam (quas majores vocamus) inconsulto Romano
pontifice judicetur. Hæc ejus verba sunt querentis
de Athanasii abdicatione: "Ἡ ἀγνωστε ὅτι τοῦτο ἔθος
ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἐνθεν ὀρί-
ζεσθαι τὰ δίκαια; id est: *An ignoratis eam fuisse
consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ac deinde*

A quod justum est decernatur? Et sane hujusce moris
luculentum videmus exemplum ex tertio sæculo pe-
titum: ubi Dionysius Alexandrinus, cum cujusdam
epistolæ causa in suspicionem minus sanæ doctrinæ
vocaretur, ad Dionysium Romanum ab Alexandrinis
fratribus delatus est.

9. *Archiepiscopi nomen* (p. 148).— Archiepiscopi
nomen in *Breviario* Meletii primum reperimus usur-
patum. Post enumeratos enim alios aliarum civita-
tum episcopos, quos ausu temerario et insolenti,
invitoque metropolitano, ordinarat ipse, de Joanne
hæc Meletius ait: "Ἐν Μέμφι Ἰωάννης κελουθεὶς
παρὰ τοῦ βασιλέως; εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου,
id est: *Memphi, Joannes jussus ab imperatore ut es-
set (sive maneret) cum archiepiscopo.* Dixi in notis
ad eum locum, Joannem juberi cum Meletio, qui
archiepiscopi nomen aut jure obtinebat aut usur-
pabat, consistere atque una manere. At vidi secun-
dum hæc emunctissimæ naris hominem, qui his de
causis isthæc ad Alexandrum Alexandriæ archiepi-
scopum, cui *Breviarium* suum tradidit Meletius,
spectare existimat, quia scilicet archiepiscopi no-
men ad Alexandrinum quam ad Lycopolitanum præ-
sulem potius pertinet. Itidem cum Meletius prima
persona loquens *Breviarium* ordiatur hoc pacto,
"Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκῶ, hic dicturus erat, ὁ κελου-
θεὶς εἶναι μετ' ἐμοῦ, non, μετὰ τοῦ ἀρχιεπι-
σκόπου, si quidem hæc verba Meletii essent; sin
glosseina sit Athanasii, nunquam Athanasius Me-
letium vocaturus erat archiepiscopum. Ad hæc,
verisimilius est Joannem petulantem virum, tur-
barumque auctorem, jussum fuisse manere cum
Alexandro, ubi nullus motuum locus, nulla turbandi
via fuisset, quam apud Meletium, turbulentum et
ipsam procacemque hominem. Verum isthæc, ut
erudite observata sunt, non tanti mihi videntur esse,
ut animum alio conferre suadeant. Nam archiepi-
scopi nomen quod spectat, ne semel quidem vel in
Alexandri epistolis, vel in operibus Athanasii in
usu reperimus: quo conjectura nascitur hæc verba
esse Meletii qui totum *Breviarium* descripsit; nec
antequam hæc proferantur, loquendi finem fecisse
videtur. Quid quod certum est Meletium archiepi-
scopi nomen usurpasse? Epiphanius enim, qui suam
de Meletianis historiam ab aliquo illius sectæ homine
hausisse videtur, ita scilicet laudibus celebrat vel
petulantissimos Meletianorum, Meletium ipsum ita
exornat, ὁ δευτέρων τῶ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπι-
σκοπήν, hoc est, *qui secundas post Petrum in archi-
episcopatu obtinebat.* Et alio loco: Μελέτιος ὁ τῆς
Αἰγύπτου ἀπὸ Θεβαίδος δοκῶν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρχι-
επίσκοπος. *Meletius qui in Thebaidæ Ægypti regione
archiepiscopus et ipse erat.* Nam vox δοκῶν, uti ob-
servamus in *Onomastico*, frequentissime nihil ni-
nuit affirmationem. Quamobrem cum exploratum
sit Meletium sibi archiepiscopi nomen arrogasse,
et nusquam Alexander aut Athanasius illud memo-
raverint, aut sibi attribuerint, annon potius hic vox
ἀρχιεπίσκοπος videatur esse Meletii, qui superius

ad hanc usque vocem verba fecit, quam Athanasii? Quod autem Meletius in prima persona loquatur initio *Breviarii*, hic vero in tertia, quid hæc ἀλλαγῆ frequentius, et quot vel ex Athanasii scriptis afferri possent consimilia exempla? Unum esto satis. In *Historia Arianorum ad monachos* (p. 281) hæc ille: Ἐτα μετὰ μῆνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου, μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράψας αὐτῷ μὲν φιλικῶς, δι' ὧν θαρβεῖν καὶ ἔλθεῖν πρόετρεπε· πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' εἴη μᾶλλον θαρρῶν ἐπανέλθοι, ἐνομίξε γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων διγυραῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ τῷ ἀδελφῷ ἐξουτοῦ Κόνσταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανέλθειν με προτρέψῃται. Διεβεδαιοῦτο γὰρ ἐνιαυτὸν ὅλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον. Id est: *Hinc post decem circiter menses, defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore acciecit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitia plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit quoque presbyterum diaconumque, ut majore animi securitate rediret: ratus me, ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium exspectavisse.* Illic vides paucarum linearum spatio a tertia ad primam, a prima rursus ad tertiam personam regressum dari. Ad hæc autem, si Athanasius hæc glossematis more adjecisset, cum ignorantibus, multo post datum *Breviarium* annorum spatio, scriberet, non videtur ita perplexe locutus fuisse. Contra Meletius, absoluta Nicæna synodo, mox *Breviarium* dedit, et de re manifestissima loquens paucis rem tetigit. His comprobatis, vix crediderim hic vocem ἀρχιεπισκοπος intelligi de Alexandro, sed de Meletio putarim. Idque suadere videtur historia hujusce temporis: nam tribus post Nicænam synodum mensibus Joannes ab ipso Meletio orator ad imperatorem missus est. At si jussisset Constantinus Joannem proxime Alexandrum Alexandria consistere, an legatum a Meletio æquo animo excipisset? Annon potius existimes Meletium imperatori legatum talem misisse, qui jussu ipsius penes se degeret? Utra conjectura melior lectori erudito æstimandum relinquatur.

10. *Frumenti largitio* (p. 409). — Frumentum a Constantino primum in usum viduarum egenorumque erogatum, ab episcopo tribui solebat, qui clericis hac in re administris utebatur.

11. *Memoria episcoporum*. — Mos erat defunctorum episcoporum, qui cum laude vitam egerant, nomina in album reponere.

12. *Clericorum officia* (p. 43, 300, 301). — Clericorum, scilicet presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum officia hæc erant: ægros invisere, eos qui in extremo positi necdum baptizati essent sacro lavacro tingere, quod ad presbyterosne solos pertineret, altum silentium. Clerici item erant, qui

A egenis et viduis in assignato loco, et quidem in tra ecclesie septum, sedentibus victum erogarent.

13. *Forenses judices* (p. 124, 137, 141). — Forenses judices arcebantur a causis ecclesiasticis, quæ tamen consuetudo, cum magno res in motu essent, sæpe violata fuit. Presbyteri ac clerici, multoque magis episcopi, gaudebant ἀλειτουρησις, id est immunitate a publicis operibus. Clerici in sacerorum officio stichariis lineis utebantur, quod vestis sacræ genus pluribus describitur in *Euchologio Goari*.

14. *Pervigilia* (p. 105, 511). — Ab ipsis primordiis more receptum erat pervigilia celebrare, quæ παννυχίδας vocabant. Nocte scilicet cum magna solemnitate, tum Dominicam in qua synaxis habenda erat, præcedente, in ecclesias confluebant, pernoctabantque, orationibus et psalmis vacantes. Episcopus in throno sedebat: jussu ejus diaconus psalmum incipiebat ad medium usque versus: tum populi diacono respondebant, atque extrema versusum prosequiebantur. Inter cantica Ecclesie, principem obtinebat locum ἡ δοξολογία, scilicet hic versus, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Sanctus, sanctus, sanctus (p. 86), cui etiam τρισάγιον nomen fuit. Doxologia vero Hierosolymitana hæc verba complectebatur: Ὁ Κύριε, ὠσον δὴ, ὦ Κύριε, εὐδωσον δὴ, ἠύλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· Ὁ Domine, salutem da, o Domine, bene prosperare, benedictus qui venit in nomine Domini. Mos erat inter orandum manus extendere (p. 241).

C 15. *Cœmeteria* (p. 581, 689). — Cœmeteria loca sacra erant, in quibus Catholicorum tantum corpora humare licitum erat. Consuetudo a priscis usque idolorum temporibus, condiendi corpora defunctorum, atque in lectis reclinandi, adhuc obtinebat apud Christianos Ægyptios. Quem morem acerbissime inæctabatur sanctus Antonius, monachorum pater, et curabat apud episcopos, ut subditos suos a simili ritu deterrerent.

16. *Signum crucis* (p. 2, 642). — Signum crucis passim usu veniebat apud Christianos, eoque sancti viri ad mirabilia patranda dæmonesque fugandos utebantur. Vis illius non semel memoratur celebraturque.

D 17. *Synodorum ritus* (p. 103, 110, et in *Vita Athanasii*). — Synodi pro veris ac legitimis non habebantur, si episcoporum maxima pars ejus qui reus agebatur inimici essent; si depositi, vel idololatriæ crimini obnoxii; si vis quædam sæcularis conventum moderaretur. In templis celebrari solebant: quamobrem haud immerito carpuntur Ursacius et Valens, qui in Augusti palatium synodum Mediolanensem ex ecclesia transtulerunt. Officium diaconorum erat eos in synodum intronittere, quorum causa agebatur. Synodorum cogendarum hæc causæ erant: hæresis oborta, grandis quædam de ecclesiastica disciplina controversia, qualis fuit illa de Paschate in synodo Nicæna; ingens cujuspiam episcopi flagitium; encænæ templi recens ex-

citati celebranda. In synodis vulgo edebantur fidei formulæ (p. 157, 586). Experientia quarti maxime sæculi compertum fuit, synodorum nimiam frequentiam plus ad perniciem quam ad commodum Ecclesiæ contulisse. In fidei formulis non temporis nota præmitti solebat, non imperatoris consulumve nomina. Quapropter cum Valens, Ursacius aliique præsules, quotidiano aulæ Cæsareæ usu ad nimiam assentationem eruditi, Constantii nomen, cum odiosa æterni nuncupatione, fidei formulæ præfixissent, in crimine ea de causa haud abs re vocantur ab Athanasio (p. 619). Qui episcopi synodo interesse non poterant presbyteros aut diaconos mittebant actum quæ agenda oporteret: aliqui etiam monachos.

18. Synodo reorum exsilium aut cædem decernere curareque non licitum erat (p. 103). Nicæna synodus concessit (p. 112), ut acta prioris synodi in subsequenti expenderentur, ut caute priores definirent, quæ post examini subjectum iri noverant. Signum communionis erat, alicui litteras mittere, missasque ab eo recipere: quare in synodo Sardicensi prohibetur litterarum usus cum hæreticis. Precari cum hæreticis vetitum erat: et si quis id facinoris admitteret, cum illo pariter precum usus interdictus erat. Lapsi in hæresim hac lege recipiebantur, ut si qui impietatis auctores patronive fuissent, iis venia quidem, non locus tamen restitueretur aut gradus pristinus in clero; iis vero qui vi aut necessitate compulsi ad hæreticos descivissent, et venia respicientibus daretur et locus pristinus. Eunuchos vetabat lex ad ecclesiasticum prorsus consilium admitti (p. 93, 110, 772, 768, 769, 290).

19. Tria videmus isto ævo per quidem mira atque insolentia. Epiatolam Alexandri (p. 313) sic inscribit: *Alexander presbyteris diaconisque Alexandriæ et Marcotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem*: datam scilicet illis qui præsentibus aderant. Litteras Alexandrinæ synodi, anno 362 missas (p. 619) ab Eusebio et Asterio cum aliis ea in synodo tum versantibus, ad seipsos ad Antiochenam synoduin properantes, hac forma: *Athanasius, Eusebius, Asterius... Luciferus, Eusebio, Asterio*, etc. Denique morem Ægyptiorum præsulum subscribendi pro absentibus, si quando synodum celebrarent (p. 718).

20. *Exsules, martyres* (p. 261). — Quotquot tyrannorum Christianæ religionis furorem declinantes, profugi interirent, martyrum loco habebantur.

21. *Monachi* (p. 634). — Monachi perpauca in Ægypto, ac pene ignoti fuerant, ad initium usque quarti sæculi. Eo namque tempore Antonius innumeros exemplo suo ad eam vitæ rationem deduxit. Pachomius item in extremis Thebaidos partibus cœnobia excitavit quamplurima, ac numerosa cœnobitarum sodalitia. Ammonius etiam in Nitria monasteria exstruxit frequentissima, sed paucorum singula monachorum. Ex Ægypto Romam demi-

A grare cœpit institutum hujusmodi anno 341, cum Athanasius eo profectus, Ammonium et Isidorum monachos virtutis eximie, viæ sibi comites ascivit (a). Quorum prior tanta erat humanarum rerum incuria; ut, etsi Romæ amplitudo omnes vel longe terrarum situs homines ad sui spectaculum evocaret, ille tamen amphitheatra, plateas et opera publica, Romæ degens, ne conspectum quidem ire vellet. Is ipse Ammonius est, qui postea ad episcopatum evocatus, abscissa sibi aure, ad eam dignitatem mutilatione corporis sibi aditum præclusit. Hinc vero colligas, ejusmodi vitium corporeum impedimento fuisse, ne quis episcopus constitueretur. Isidorus autem non minore virtutis fama et fluxarum rerum abdicatione florebat. Tum cœpit monasticus ordo in Occidente frequentari, ita ut paucis post annis monasteria permulta ubique locorum excitarentur, quorum frequentiam memorare videtur Athanasius sub initium *Vitæ Antonii*. Permultos circa medium quarti sæculi cum Alexandriæ, tum in locis circum positis fuisse monachos palam videtur esse: nam in tumultibus per Arianos excitatatis monachi semper asperè accepti feruntur. Tanta erat virtutis monachorum fama, ut honoris causa episcopi interdum ipsis in sacrario cum clericis locum darent. Ait enim Athanasius (p. 265), monachos et clericos, qui secum intus aderant quando Syrius cum exercitu ecclesiam circumscedit, in thronum ubi sedebat ipse conscendisse, atque vi extractum inde ferro inimicorum proripuisse. Ex monachorum numero permulti in episcopos allecti Athanasii ævo, tali munere cum laude perfuncti sunt (p. 210). Quorum unus Serapion erat, is ipse fortasse, quicum Athanasius conjunctissime vixit, videlicet Thmuitanus. Monachi omnes ascetæ vocabantur: sed an ascetæ omnes monachi tum essent, incertum. Opinor sane multos fuisse, qui Antonium ἀσκήσεως, sive exercitationis causa adirent, qui exinde tamen vitam monachi non inibant. Talisque fuisse videtur Athanasius, asceta scilicet nec modico tempore cum Antonio versatus, qui tamen nusquam monachus fuisse memoratur (p. 102, 665).

22. *Cœtus virginum* (p. 634, 90, et in *Vita Antonii*). — Ab ipso tertio sæculo cœtus erant virginum, quæ in corporis integritate consenescebant. In earum numero versabatur soror B. Antonii, quæ demum in præfectam cœnobia allecta fuit. Erant item aliæ virgines per urbes et pagos, quæ a tenera juventute voto virginitatem suam Deo offerebant. Virgines porro maforte, sive μαφορῶν, aut velo operiebantur: et grandis injuriæ loco habebatur, si quis virginum capita nudaret.

VII.

Varia explicantur.

1. Ad pag. 111 de Danio pauca tetigimus; et quia vulgaris opinio nostræ penitus adversatur, res est pluribus et accuratius explananda. Julius, litteris

(a) In *Vita Athanasii* ad hunc annum.

Orientalium provocatus, qui synodum ad Athanasii causam expendendam postulabant, eosdem Romam ad synodum ibidem celebrandam evocat. Superbe illi Romanum iter detrectant, atque inter alias querelas, hanc futilem afferunt, Julium scilicet Eusebio soli, factiosorum antesignano, litteras suas nuncupasse. Litteras ille denuo mittit hac inscriptione: *Julius Danio, Flacillo, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro*, etc. Queritur quis iste Danius fuerit. Et primo manifestum est ab amanuensis vitiatum fuisse nomen, ac varie in manuscriptis exstare. Nannius enim legisse videtur διακόνω, vertit quippe *diacono*. Putant ferme recentiores omnes cum Baronio esse Dianæum Cæsareæ Cappadociæ episcopum. Et sane ait Sozomenus lib. III, c. 5, Dianæum Cæsareæ adfuisse synodo Antiochenæ, quæ anno 341 habita est. Nuncupatur autem ille, cum a Sozomeno, tum a Basilio in epistola ad Bosporium episcopum, *Διάνοιος, Dianæus*. Nos autem arbitramur esse Diognium, sive Theognium Nicænum inter factiosos insignem et passim memoratum, qui prior semper recensetur in legatione Mareotica, ubi sex erant legati, Diognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens. Quod autem Theognius illo *Diognius* etiam vocaretur, planum est. Sic p. 196, ubi memorantur legati Mareotici, legitur: *Diognios, Διδόνιος, Maris*, etc. Similiterque p. 149, *Διδόνιος, Μάρης*, etc. Et p. 129 Regius codex, quem solum in eam *Apologiam* legimus, habet, *διάκονοι Διογνίου, diaconi Diognii*, ut exinde conspicuum sit promiscue Theognium ac Diognium dici. Certe Hilarius col. 1284 *Diognium* ait, Theognium scilicet indicans. Cum igitur Julius septem Arianorum primipilares hic commemoret, puto hunc Danium corrupte positum fuisse pro Diognio. Nemo eat inficias, hic Julium inter multos episcopos, eos consilio non casu enumerare, qui inter Eusebianos antesignani erant. Quamobrem æque mirum esset inter illos recenseri, ac primas tenere Dianæum Cæsariensem, qui nuspiam inter Eusebianos, vel ab Athanasio, vel ab aliis memoratur; atque prætermitti Diognium vel Theognium Nicænum, qui tum in vivis erat et rem strenue gerebat contra Athanasium, facileque secundas post Eusebium hoc in negotio tenebat. Fuitque Eusebio superstes, imo etiam post mortem Eusebii, ejusdem sectæ strenuus vindex. Nam is est qui Macedonium tunc Arianum, postea Pneumatomachorum ducem, episcopum Constantinopolitanum, in Eusebii defuncti locum, ordinavit. Tam proclivi errato Danius ex *Διογνίω*, quam ex *Διάνω*, effici potest. Quid causæ igitur fuerit, quod Dianæum hic, Eusebianis peregrinum, potius substituamus quam Diognium, in quem omnes conjecturæ quadrant. Ad hæc Patres Sardicensis in epistola synodali sic habent apud Hilarium col. 1284, num. 2: *Quam quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio consacerdoti nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo adversus vradictos*

coepiscopos nostros (dicimus autem Athanasium et Marcellum), ut scripserunt ex aliis locis episcopi nostri, quæ autem ab Eusebio facta sunt, nihil aliud quam falsitatis et mendacii fuisse plena. Nam etsi ex eo quo vocati sunt a Julio episcopo charissimo fratre nostro, claruit noluisse eos venisse ex ipsis litteris, quibus eorum mendacia detecta sunt. Venissent enim, si habuissent fiduciam, etc. His omnino consonat Theodoretus, qui eandem synodi Sardicensis epistolam affert libro II, cap. 8. Athanasius autem, qui eandem affert p. 127, solum Eusebii nomen habet, quia brevitatis causa nomina propria resecare solet, ut videre est hic et alibi. Ex superioribus autem patet, litteras Julii superius memoratas Diognium etiam spectare ut et alios Eusebianos: queritur enim eos noluisse Romam ad synodum accedere, quod perinde Theognio competit atque aliis. Re sic liquido enarrata, erudito lectori iudicium permittimus.

2. Pag. 112, scholiastes quidam ad marginem Regii codicis 2284, in hæc verba: *Ατά τοῦτο καί οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συναλθόντες ἐπίσκοποι, οὐκ ἄνευ Θεοῦ βουλήσεως συνεχώρησαν ἐν ἑτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι*. Id est, *Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt*, hæc adnotavit ab annis circiter trecentis, ut ex caractere conjicere licet: *Σημείωσαι ὅτι οὐκ ἀπατεῖ τὴν ἐκκλησίαν ὡς πάπας καὶ ἄκρος ἀρχιερεῖς, ἀλλ' ἀπλῶς ἀξιοὶ ἐν ἑτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου*. Id est: *Nota eum (scilicet Julium cujus sunt superius allata verba) non exigere appellationem, utpote papam et summum pontificem, sed simpliciter postulare, ut in alia synodo quæ a priore decreta fuerint exquirantur, juxta canonem Nicænae synodi*. *Ἐκκλησίαν* enim dici appellationem ad summum pontificem tritum vulgatumque est.

Pag. 113. Diximus in notis, epistolam Alexandri episcopi Alexandrini ad calcem operum Athanasii eudendam fore. At secundum hæc mutata sententia, ex re magis visum est eam ante quatuor *contra Arianos orationes*, utpote quæ Arianismi initia spectet, collocare.

Pag. 119. Quam hic in notis vocamus epistolam ad solitarios, ea est quæ suo loco a nobis Athanasii vestigio hærentibus, *Historia Arianorum ad monachos* nuncupata est. Nec prætermittendum est, abs re vocatum in controversiam fuisse, utrum hoc præclarum opus Athanasii sit, an alterius qui jussu Athanasii hæc litteris mandarit. Nam quod dicunt, hic nunquam prima persona sed tertia semper loqui auctorem hujusce operis, illud, inquam, non considerate dictum est. Nam superius locum attulimus pag. xxxviii, in quo Athanasius bis in prima persona sermonem habet. Hæc ultra quam satis dicta sunt.

3. Pag. 152. In subscriptionibus Sardicensibus,

qui septuaginta octo primi recensentur ii sunt qui A synodo interfuerunt, neque sunt per provincias distributi, ut alii absentes qui post solutam synodem nomen ascripsere. Palam res est ex Hilarii subscriptionibus (a), quæ eadem ferme sunt, atque illæ in prima classe ab Athanasio locatæ. Pauca tamen ommissa nomina sunt in subscriptionibus Athanasii, quæ apud Hilarium leguntur; multoque plura omittit Hilarius, quæ Athanasius enumerat. Quæ apud Athanasium omittuntur, isthæc sunt ex Hilario desumpta: Marcellus Ancyranus, Evagrius a Macedonia de Heracliano, Julius ab Acacia [*lege Achaia*], de Thebe *Eptapyleos*, nisi sit idem qui Julianus apud Athanasium dicitur. Miror Labbeum (b) hoc loco restitui voluisse, *Eptapoleos*, cum luce clarius sit esse Theben *Ἐπτάπυλον*, id est, *septem portarum*, aut Thebas *Ἐπταπόλους*, quæ ita vocantur πρὸς ἀντιδιαστολήν Thebarum Ægyptiarum, quæ *ἑκατόμυλοι*, sive centum portarum erant. De Thebis Græciæ Homerus (c),

Ἡμεῖς καὶ Θήβης ἕδος εἰλομεν ἑπταπόλιοι;
De Ægyptiacis vero Thebis (d),

οὐδ' ὄσα Θήβας,

Διγυπτίας, δοὶ πλείστα δόμοις ἐν κτήματα
[*κείται,*

Αἰὸ' ἑκατόμυλοι εἰσι.

Cochras item ab Achaia, Dionysius. Nam duo sunt Dionysii apud Hilarium, unus apud Athanasium. Verissimus ex iis qui synodo interfuerunt inter Gallos recensetur ab Athanasio. Istos sex episcopos ab Athanasio omissos, si jungas cum 78 quos enumeravit, erunt 84. His si addas Euphratam Coloniensem et Olympium, qui synodo Sardicensi interfuerunt, et ab Athanasio et Hilario prætermittuntur, 86 reperies. Dominianus idem est qui *Domitianus* ab Hilario dicitur, *Musæus* idem qui *Moyisus* Hilarii, *Fortunatus* idem qui *Fortunatianus*; *Irenæus* idem videtur esse qui *Lerenius* Hilarii, *Ursicius* idem qui *Ursarius*; *Eutyehius* idem videtur esse qui *Euthitius*, et *Eutyehus* fortasse idem qui *Titius*: nam apud Hilarium corruptiora nomina sunt quam apud Athanasium. *Asclepius* idem qui *Asclepas Gazensis*.

4. Pag. 139. Paulinum sive Paulum episcopum, qui litteras Ursacii et Valentis ad Julium papam Athanasio transmisit, esse Tiburensem aut Tiburtinum, non Trevirensem antistitem, vix est quod ambigamus. Nam omnes manuscripti et editi, hoc loco *Τιβέρων* habent. Apud Photium autem ex *Eulogio* l. c. lxxxii, episcopus Tiburensis, aut Tiburtinus, sic vocatur *Ἀγαμέμνων ἐπίσκοπος Τιβέρως*: et verisimilius est Tiburtinum vicinum Romæ episcopum, quam Trevirensem tanto itineris spatio dissitum litteras Julii Athanasio misisse. Paulinus autem Trevirensis anno 349, quo datæ putantur litteræ Ursacii et Valentis ad Julium papam, nondum iniisse episcopatum videtur. In *Historia* porro *Arianorum*

(a) Hilar., col. 1292.

(b) Tom. II, concil. Sardic.

ad monachos missa legitur, Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων, ubi *Τριβέρων* videtur mendose positum pro *Τιβέρων* ab amanuensibus. Nam quod *Paulus* hic dicatur, qui Paulinus superiore loco vocatus est, forte amanuensium vitio contigit, imo fortasse posterior lectio præstat priori. In *Italia* namque *sacra*, Paulus episcopus Tiburtinus memoratur, qui Ursicium pseudopontificem consecravit anno 366. Nannius vertit, *episcopo Tyburis*. Eodem autem loco dele *ρ*, et lege *Τιβέρων*.

5. Pag. 187. Augustaliana, hoc nomen diximus ex Augustalibus profectum. At licet vox Augustalis antehac plerumque usurpata reperitur, non legimus tamen præfectos Ægypti ante annum 351, quo hæc *Apologia* scripta est, Augustales sine addito vocatos. Quare in incerto res versatur.

6. Pag. 288 dicitur Roma esse metropolis Romanæ, τῆς Ῥωμανίας, ubi Nannius vertit, *metropolis Romanæ ditionis*. Eademque sententia vox isthæc bis usurpatur ab Epiphano, scilicet hæresi lxxvi et hæresi lxxix.

7. Pag. 318. Præter allata in *Monito ad Epistolam ad monachos*, quibus defenditur diversum illud opus esse a quatuor *Orationibus contra Arianos*, aliæ suppetunt gravissimæ rationes quæ idipsum suadeant. Nam illud ad monachos missum opus vetat Athanasius cuiquam exhiberi: hæc autem quatuor orationes, ut cuique legenti palam erit, ita concinnatæ sunt, ut publicis controversiis destinatæ haud dubie fuerint. Ac secunda adornata fuit ad ea confutanda, quæ adversus primam Arianum obtendebant. Tertia similiter est secundæ defensio. Et sane non publicæ modo fuere; verum etiam, ut ex ordiendi ratione conspicuum, diversis temporibus, ut res et usua postulabat, adornatæ; ita ut altera alterius occasio fuerit.

Pag. 632. Ex quo *Antonii Vita* edita fuit, in codices Latinos varios incidi, in quibus legitur, *non paululum temporis cum eo feci*. Hæc porro Evangelii versio tametsi libera admodum, et sententias modo resecat, modo adauget, hoc in loco κατὰ πόδα consecratur. Unde magis magisque adaugetur animus mihi, ut eam lectionem germanam existimem.

8. In *Monito ad Vitam Antonii* omisimus præclarum Justiniani imperatoris locum ex tractatu, *adversus Origenis errores*, qui sic habet: Εἶπε δὲ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος καὶ αὐτὸς Ἀλεξανδρείας γενόμενος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀγριππίου ταῦτα: « Πῶς δὲ χλευάζειν ἡμᾶς τολμάτε λέγοντας τὸν Χριστὸν ἀνθρώπων πεφανερῶσθαι: ὅπου γε ὑμεῖς ἐκ τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν ὀρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι αὐτὴν καὶ πεπτωκέναι ἀπὸ τῆς ἀπίδος τοῦ οὐρανοῦ εἰς σῶμα; » Id est: *Dixit autem sanctus Athanasius, quæ et ipse episcopus Alexandriae fuit, in libro De Vita beati Antonii: « Qui autem nos irridere aude-*

(c) Iliad. Δ.

(d) Iliad. Θ.

tis, quia dicimus Christum hominem apparuisse; A Ludovici Magni, aliosque passim memoratos in *Monitiis* nostris.

9. Quoniam res est fortasse parvi momenti, ne pigeat hic adnotare, vocem $\Delta\alpha\delta\iota\delta$ ita cum β in prius editis haberi, quos etiam secuti sumus. Verum comperimus exinde $\Delta\alpha\upsilon\delta$ vulgo a Græcis scribi: quod tamen raro animadverti potest, quia semper in codicibus $\Delta\alpha\delta$ brevitate causa scribitur. Semel $\Delta\alpha\upsilon\tau\tau\omega\delta$, *Davidice*, scriptum reperimus. Et in codice Regio 211, ubi minio vita Davidis depingitur in tabellis sub initium adornatis, $\Delta\alpha\upsilon\delta$ semper cum υ scribitur.

10. Restat ut erudito lectori, quorum codicibus et opera usi simus significemus, et in grati animi obsequium, quid et quantum officii a singulis acceperimus litteratis omnibus qui in partem beneficii veniunt, palam faciamus. Præit autem hoc in munere bibliotheca illa vere Regia Ludovici Magni, omnium per orbem amplissima, unde ad arbitrium nobis codices omnis generis suppeditati sunt humanitate clar. viri abbatis De Louvois, bibliothecarii regii, cujus prolixam in nos voluntatem et in fovendis studiis nostris propositum passim experti sumus. Officia item nobis certatim impenderunt, qui secundum illum eam bibliothecam curant viri eruditissimi Clementius et Boivinius, toto orbe litterario notissimi. Haud minores suppetiæ accedere ex bibliotheca faustæ memoriæ viri clar. Joannis Bapt. Colberti, regii ministri, qui in usum et commodum litterarum, ingentem codicum vim ex remotissimis terræ partibus advectam accumulavit. Horum nobis ad nutum copiam fecit vir eruditissimus ac multis nominibus nobis conjunctissimus Stephanus Baluzius, quem ignorat nemo qui litteras norit. Hic non codicibus modo, verum et consiliis semper adfuit rogantibus, sicubi res postulavit. Grandi nobis auxilio fuit Seguerianæ bibliothecæ codex, illustrissimi ac nobilissimi episcopi Metensis, qui tum abbas Coislinius audiebat, opera et consilio nobis concediti. Qui codex quanti nobis usus fuerit, advertet passim eruditus lector. Cæteros longum esset commemorare, quorum vel opera vel codicibus usi sumus, clar. viros Renaudotium, D Tolnardum, Desmarezium, RR. PP. Jesuitas collegii

Roma lectiones permultas, fragmenta, opuscula ex codicibus Vaticanis aliisque exscripta nobis transmisit dominus Claudius Stephanotius, procurator generalis congregationis nostræ, opera usus et manu ut plurimum Joannis Guillotii, sodalis sui, qui haud ita pridem obiit. In Anglia vero juvandis studiis nostris intentus semper fuit vir præclarus et eruditione conspicuus Jacobus Millius, principalis collegii S. Edmundi Oxoniensis, ut variis in locis observare quisque poterit: nec non quid collatum nobis fuerit a clar. viris Grodecio, Muratorio aliisque.

B Nec prætermittendi silentio sunt domestici, qui nobis harumce lucubrationum auctores et consuasores fuere, quos memorando vix a lacrymis temperamus, scilicet D. Claudius Martinus δ $\mu\alpha\chi\alpha\pi\lambda\epsilon\tau\eta\varsigma$, vir pietate et religione insignis, litteratorum in sodalitiis nostro patronus, quem patris loco venerabamur omnes. Is anno præterito cœlitibus, ut speramus, ascriptus fuit: cui enim nisi tam probo, tam pio, sors illa obvenerit? Itemque D. Antonius Durban, cœnobiarcha noster, nuperrime sublatus, vir frugi, probus, litteratis opportunus, integris moribus *ut prisca gens mortalium*. Cujus obitu vix consolabilem animo dolorem caperemus, nisi qui munus excepti, pari animo, æquali studio et opera rei litterariæ patrocina-retur.

C Ingemui ablatum mihi symmystam meum D. Jacobum Loppinum, quicum initio hujusce editionis dabamus operas mutuas. Is, vixdum ad mediam primi tomii partem deveneramus, cum præmatura morte abreptus, mihi summo dolori fuit, vir Latine et Græce probe, Hebraice $\mu\epsilon\tau\pi\lambda\omega\varsigma$ eruditus, in philosophicis apprime versatus: comitate et modestia jucundus sodalibus. Hæc de nostris morte sublati dicenda nobis erant,

Τὸ γὰρ ῥῆμας ἐστὶ θανάτου.

Jam de Commelini Felckmannique lectionibus, necnon de codicibus quibus usi sumus hac in editione, agendum nobis est. Ac primum lectori Nannii, Commelini et Felckmanni hac de re *Monita* subjicienda,

EXCERPTUM EX PRÆFATIONE PETRI NANNI ALCMARIANI.

Usus autem sum tribus exemplaribus, quorum primum cœnobii Prædicatorum Basiliensium fuit, adeo vetustum, ut litteræ multis in locis exolescerent, quo plurimum usus est Joannes Reuchlinus. Secundum fuit Justini Gobleri, juris peritia et eruditione linguarum, et quibusdam Demosthenicis versis clarissimi nominis, id quoque nullis mendis vitatum, sed notulis formisque abbreviationum

nusquam alibi visis, ita difficile, ut potius ex sequentiis verba, quam ex verbis sententias divinarim. Tertium Joannis Christophorsoni, Angli, eruditissimi et integerrimi viri, graviorum auctorum translatione insignis; id simul et emendatum et lectu facile et verbis ad plenum scriptis, non ita interpretem remorabatur. Illi tres clarissimi viri ad multos annos mihi sua exemplaria patientissime commu-

daverunt, quorum benignitatem silentio mihi præmittendam non putavi. Exstant et alia vulgo Athanasii nostri nomen præ se ferentia, a diversis interpretibus in Latinum traducta, quæ Frobenius

et Episcopus chalcographi humanissimi, undecunque conquisita in quartum tomum congesse- runt, ne quid Athanasio ascriptum huic operi de- esset. Labores igitur nostros tibi debitos, etc.

PRÆFATIO AD LECTOREM IN EDITIONE COMMELINIANA.

Ut scias, Lector, quid in hac Athanasii editione præstitum sit :

Principio Græcum textum antea nunquam edi- tum de libris manuscriptis jam primum nos edi- dimus. Et quidem sic edidimus ut perpauca desint, quæ nondum reperire licuit. Sed quæ et ipsa separatis pagellis edituri, et ad reliquum opus adjun- cti sumus, si quando nacti fuerimus, ad quam rem ut nobis adjumento sint qui possunt, publici commodi causa, vehementer etiam atque etiam rogamus. Deinde Latinam versionem Nannii, ubi- cunque eam habuimus integram et nullo prorsus apice mutatam Græco contextui e regione addi- dimus, ut de ejus integritate integrum cuique le- tori judicium relinqueretur. Habuimus autem ver- sionem Nannii toto tomo primo, paucis lineis 716 et 828 exceptis, quas ille, nescimus qua de causa non converterat. Tomo vero secundo, ubi Nannii versio plane defecit, in quibusdam opusculis an- tiquas Erasmi Roterodami, Joannis Reuchlini, Joannis Curterii, et aliorum doctorum virorum ver- siones ascivimus : in plerisque autem hactenus nondum versis novas versiones studiose factas ad- hibuimus, et itidem omnes Græco contextui e re- gione apposuimus, præterquam in uno opusculo *De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi*, in quo Græca exemplaria, neque inter sese, neque cum Latinis congruebant, ibi duo Græca inter sese conjunximus, Latinum unum subjunximus : rati, gratius fore lectori, si legat illa, qualia in biblio- thecis antiquis reperiantur, quam qualia a recen- tibus interpolatoribus adornari possent.

Porro in Græcis excudendis usi sumus exempla- ribus manuscriptis plus quam viginti : quorum un- decim ad tomum primum pertinent, reliqui ad se- cundum. Primus codex, isque vetustissimus (ideo- que lectu perdifficilis), optimus et qui plura reli- quis omnibus habet, est Academiae Basiliensis, olim collegii Prædicatorum ibid., in quo præter- quam quod inter media Athanasii opera non pauca inserta sunt quæ ad historiam synodi Nicænæ per- tinent, multa quoque continentur Cyrilli Alexan- drii, Theodreti et Damasceni hactenus, vel nun- quam, vel certe Latine tantum edita. Secundus est collegii S. Trinitatis in Academia Cantabrigiensi, olim D. Joannis Christophorsoni, quem in Italia magno pretio olim coemerat; qui ut præcedente est recentior, ita etiam faciliior est, ac minus accurata. Tertius hoc non paulo vetustior est : scriptus namque est circa annum mundi 6829, secundum Græcorum chronologiam (hoc est anno Christi

1319), ut hæc ipsius scriptoris verba in fine codicis indicant : *Χειρὶ ἀμαρτωλῶ 'Ρωμανῶ ἀναγνώστη ἔτους 6829*. Fuit is olim Justinii Gobleri : nunc cujus sit nondum exploratum habemus, cum inter res Hieron. Commelini repertus sit nullo posses- soris nomine adjecto. Cæterum vere de hoc scri- bere potuit Nannius (qui eo ut et præcedentibus duobus usus est), eum notulis formisque abbrevia- tionum nusquam alibi visis ita difficilem esse, ut potius ex sententiis verba quam ex verbis senten- tiæ divinandæ ipsi fuerint, comperiet quisque cui is olim in manus venerit. Ubi tamen mirari subit, quid tandem causæ fuerit, cur hunc potius secutus sit, cum illorum utriusque lectio longe sit faciliior. Observavimus enim in lectionibus codicum discrepantibus Latinam Nannii versionem cum istius codicis lectione pene per omnia consentire. Quartus vetus non est, nec a Græca manu exaratus, Goble- riani absque dubio descriptum, cum quo (paucis locis et mendis descriptoris exceptis) penitus con- sentit, adeo ut totidem quoque et eosdem libros ac eodem ordine cum eo dispositos habeat, incerti vero domini. Quintus bene vetustus, elegans, obscuris, tamen et creberrimis abbreviationum notis refer- tus, ideoque difficilior : bonam quoque operum, Athanasii partem continet, sed et ipse ἀδελφὸν, κτῆμα. Textus, nostro judicio, centesimum annum non superat, elegantî ac æquabili scriptura, minus tamen accuratus et pauca quoque opuscula com- plectens. Septimus et octavus ejusdem ætatis, a diversa tamen manu : ille solam orationem tertiam contra Arianos comprehendens : hic quatuor priores et paucas quasdam alias, similiter ἀδέσποτοι et isti; quemadmodum etiam nonus et decimus : qui quia admodum recentes sunt, ac per omnia similes Ba- siliensi, ex eo descripti videntur. Undecimum com- municavit nobis ex bibliotheca Augustina vir clar. David Heschelius. Continet is præter opuscula quædam quæ in tom. II rejecta sunt, *Disputationem Athanasii cum Ario* Nicænæ habitam. Conscriptus vero est ab Andræa Dernario Epidaurio anno 1584, Venetiis. Et hæc quidem de codicibus, quibus in primo tomo usi sumus. Nam ad secundum ad- ornandum pene solis codicibus biblioth. Palat. adju- tum sumus, excepto uno atque altero, qui ex Gallia ad nos perlati fuerunt, de quibus monuimus initio eu- jusque opusculi, et in variis lectionibus.

Cæterum, quia in tot codicibus inss. major erat varietas scriptionum, quam ut una perpetua lectio indubitata inde erui posset, ne vel reipublicæ ec- clesiasticæ, vel tuis, quisquis es, pie lector, pri-

vatis studiis deessemus, varias lectiones codicum Græcorum non tantum scrupulose, sed pene etiam superstitiose adnotari cum elogiis Athanasii, ac reliquiis et fragmentis ejusdem, inter excudendum diverso tempore repertis conjungi, tituloque appendicis simul edi curavimus.

Hæc de materia scriptorum Athanasianorum. Ad dispositionem quod attinet, animadvertimus ex schedis Commelinianis voluisse illum ante omnia excudere ea quæ Nannius vertisset et antehac Latine edidisset. Id igitur consilii etiam nos secuti sumus, et in primum tomm omnia ea quæ Nannius converterat, conjecimus, alio tamen ordine. Nam ab ordine Nanniano (quem post ipsius Nannii præfationem videre poteris si voles) Commelinus tempestive discesserat. Ejus igitur vestigiis, quantum quidem ea deprehendere licuit, insistentes, in primo tomo primum elenctica, deinde historica, variis apologiis et epistolis comprehensa, mox exegetica sive commentationes in nonnulla sacræ Scripturæ dicta, deinde homilistica sive conciones populares posuimus. In elencticis quidem, primo loco quæ contra gentes, altero quæ contra Arianos et eorum complices, tertio quæ contra Apollinaristas, Sabellianos et Samosatenarios, quarto et postremo quæ contra omnes hæreses Athanasius scripserat collocatæ voluimus. Sed hunc ordinem operæ typographicæ semel atque iterum interruperunt, et orationem Athanasii contra omnes hæreses, ac protestationem secundam populi Alexandrini a suis locis divulsas ad extremum primi tomi rejecerunt: in secundo tomo, quem ordinem servaverimus, ipse librorum catalogus, altera post titulum pagina collocatus, satis superque ostendet.

Porro, si quos titulos in catalogo editionum Nannianarum priorum exstantes hic non repereris, ne te id moveat, Nihil omisimus, sed ea tantum quæ per inscitiam antea pro peculiaribus libris, et sub peculiaribus titulis vendita erant, cum non nisi aliorum librorum jam antea in hoc volumine excusorum fragmenta essent, sustulimus: ne his eadem frustra vel exprimerentur et venderentur, vel emerentur et legerentur. Hujus generis erant opusculum *De doctrina*, fragmentum *De passione*, et *Declaratio Levitici*, de diversa ejusdem rei nomenclatura; quorum tamen alia in aliis atque aliis

A tantummodo Athanasii Latinis editionibus exstant. Ac primum quidem est fragmentum *Epistolæ de synodo Nicæna*, ut videre est p. 30 tomi I. Alterum vero est fragmentum homiliæ *De passione*, ut patet ex tom. I, pag. 790. Tertium denique fragmentum est orationis quintæ *contra Arianos*, ut ex pag. 321, vers. 24, tom. I, manifestum evadit. Unicum λόγον σύντομον qui itidem est fragmentum primæ orationis *contra Arianos*, ut videre est ex tom. I, pag. 125 E et seqq., denuo excudi passi sumus: tum quod verba quædam Græca hic mutata essent præsertim ab initio: unde daretur existimandi copia quod Athanasius ipse hoc compendium suarum de deitate Christi demonstrationum seorsum exstare, atque ita in conspectu esse voluerit: tum quod versionem nacti essemus novam cujus collatio cum versione Nanniana non videretur fore infructuosa.

Sed et illud scito, Lector, in exemplari ms. Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, multa inesse quæ neque Athanasii titulum præ se ferant, et jam antea, tam Græce, quam Latine in *Historia ecclesiastica* exstant, atque inde omnino in istum codicem transcripta: ista igitur omisimus, vel potius ad *Historiam ecclesiasticam*, unde ad verbum descripta erant, remisimus; idque ideo nos fecisse indicamus, ne quis forte, qui codicem Basiliensem aliquando viderit, nostram hanc editionem mutilam esse suspicari possit. Quam suspicionem ut evitarem, quæcunque usquam Athanasii nomine divulgata esse comperissemus, cum cæteris Athanasii libris, sine omni vel detractioe vel adjectione conjunximus, etsi certum nobis esset multa ex illis esse supposititia; quod et Nannius latetur, et cum ipso latēbuntur omnes, quicunque ad hanc lectionem et scientiæ et conscientiæ non nihil attulerint. Nec enim felicior hac in parte cæteris Patribus fuit Athanasius: quorum nullus unquam claruit, cui ista supposititorum librorum injuria illata non esset. Quæ autem in his duobus voluminibus genuina Athanasii scripta sint, vel non sint, theologis æstimandum relinquimus. Nos nullis partium studiis impliciti nostrum in faciendo officio nostro typographico candorem universo Christianorum populo probatum esse cupimus, et ita fore confidimus. V.

Et ad frontem variarum lectionum, hæc adnotat Petrus Felckmannus Coronæus.

Ad Lectorem.

De codicibus quibus in adornanda hac Operum D. Athanasii editione uti sumus, satis superque superius in præfatione tomo I monuimus. Hoc saltem nunc restat, ut quem codicum illorum quæque littera a tergo variæ lectionis posita signet, hic exponamus. Sic igitur accipe: B signat codicem Basiliensem, A Anglicanum sive Cantabrigiensem,

G Goblerianum, I primum anonymum et incerti domini, in ordine alias quartum; II secundum anonymum, sed in ordine quintum; III tertium sive sextum; IV septimum; V octavum, et sic deinceps: AV denique ultimum sive Augustinum. Ad hæc Fr. k amici nomen est, qui quasdam observationes nobis communicavit: at Fr. D. Frontonem Quæcum signat

VETERUM ATHANASII EDITORUM

PRÆLIMINARIA.

(Ex D. Bernardi de Montfaucon *Collectione nova veterum Patrum Græcorum*, t. II.)

MONITUM. — *Dum huic cudentæ novæ Collectioni insudaremus, e re visum est fore ut etiam vetustissimorum Athanasii editorum præliminaria adnecteremus; quæ sane cum memoratu digna non pauca complectantur, nec ingrata lectori, nec infructuosa erunt: cum maxime editiones illæ perraræ sint, et vix uspiam compareant. Prima omnium est Vicentina, quæ prodit anno 1482, et has initio præfert Epistolas et Præfationes.*

Petrus Brutus artium doctor, episcopus Catha- A
rensis, Barnabæ Celsano, S. P. D.

Non me fugit te errata corrigere, mi Barnaba: si qua sunt exscribentium vitio imperitorum divini operis adversus gentiles Athanasii scriptoris doctissimi: quod jam pridem magna lucubratione et industria ex Græco in Latinum traduxit omnibus vir quidem ex omni parte bonus atque dicendi peritus. Quod laboris, mihi crede, religioni nostræ et fidei multum conferet: eritque legentibus et curiosis utile ac per jocundum. Ego enim qui librum quandoque lectitavi, mihi non parum emolumenti excepi. Quare tibi gratias ago et habeo, quod tuo labore, studio atque opera legi possit. Perge igitur ut cœpisti, et te hac suscepta provincia mortalibus gratum redde: quippe qui mores tuos, ingenium atque doctrinam, et in primis litterati omnes, et approbant et amplectuntur. Non enim vereor quin de virtute benemeriti omnes, quamprimum te virum doctissimum codicem perlegisse acceperint, eam sibi peculiare præ omnibus habituri sint. Delectabitur profecto studiosissimus litterarum, qui de fide catholica bene sentit, modo ex hoc dialogo, modo ex illo. Inest enim tanta verborum concinnitas, tantaque dicendi copia cum gravitate conjuncta, ut divinum opus quidem, et in arce poni dignum, quasi Minerva illa Phidia merito dici et affirmari possit. Mirabar equidem, vir doctissime, cum non ignorarem priscorum nostrorum permultos codices et poetarum et oratorum tua emendatione castigatos, si missum faceres hoc tantum opus: quod non tantum fugatis nebulis irradiante sole mandis; ubique lucet atque discernitur; quantum hujusmodi scriptis et disceptationibus pro veritate tuenda explendescit Christianus sensus et intellectus humanus. Nutritur veritas, augetur fides, ratioque servatur, necnon singulari quodam et admirabili documento ritus nostros et institutiones contra hæreticos cœleste hoc opus et necessarium

firmavit et stabilivit. Quæ res non latuit Omnibonum doctorem tuum: cujus benevolentibus floribus atque doctrina te mirum in modum perornasti; et adeo perornasti, ut te omnes qui virtute præditi sunt, virum bonum, doctum atque peritum judicent, dicant et affirmant. Novit ipse hominum mentes quamplurimorum sæpius, curiosa quadam cupiditate, divina percontari, et dubitare aliquando quod certum est: quæ res quantum mali hominibus interdum afferri possit corde volutans et memoria repetens, Athanasii litteris Græcis scriptum in Latinum elere animum induxit: nec potuit vir optimus ipse addere quod optabat, minuere quod volebat, morte correptus: non sane ut scriptoris sententiam perturbaret, sed ut quod Græce dulce, Latine dulcius personaret. Nonne permisit hoc Deus? Voluit quidem atque decrevit: quando te alterum Omnibonum jure et merito hæc nostra ætas habeat et contempletur. Traduxit ipse, tu vero corrigis, castigas atque emendas: utrique debet non parum humana hæc mortalitas. Et cui plus? aliis relinquamus iudicium. Attamen exitus acta probat (ut ille ait), et finis, non pugna, coronat. Neque, te rogo, Barnaba, exspectes ut aliquorum adhortatione et auctoritate ad hoc perficiendum munus incitatus videaris: quandoquidem inceptum hoc a te perfectum iri tua virtute, bonitate, constantia, integritate, boni judicent omnes. Fefellit unquam neminem probissimorum hominum optima de te opinio: quod impræsentiarum si decepti fortasse viderentur, eo gravius ferrent, quo facilius fideliusve hoc a te viro doctissimo Heri posse arbitrabantur. Non hæc scribo ut prudentiæ tuæ diffidam, vel quid tibi agendum sit te fugere dubitem; sed me æternus incitat amor, cogitque fides. Lego et ipse oratores tuos, quandoque lego et poetas animi causa: cum e communi studio nostro juris pontificii et sacrarum litterarum lectione aliquantulum me subtraham: quorum doctrina, ut orationis suavitatem omittam, et

carminum dulci modulatione currentium, tantam præ se fert dignitatem, et rationem bene vivendi; ut non nisi quæ ingenio atque cognitione digna sunt in ipsis inveniri possint. Sed tamen nihil commodius ægritudinibus humanis, nihil animis nostris conducibilius, quam scriptis sanctorum Patrum incumbere, Joannis Chrysostomi, Basilii, Athanasii, Gregorii Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini atque Gregorii, et hujusmodi omnium, qui de sacris litteris benemeriti exstiterunt. Hæc sunt quæ nostris ængoribus sola medentur et sanant, adversa non curant, jocunditatem parant, felicitatem atque beatitudinem pollicentur. Ad hæc igitur incumbere,

A humanissime Barnaba, peto a te precario: et præsertim hujus nostri Athanasii operis copiam perficito, omissis omnibus aliis; ut quamprimum haberi possit: ne illustrata fidei veritas, quam summus ille opifex hominibus dedit, incuria tua longius in occulto jacere videatur. Da hoc muneris tuo Petro episcopo Catharensi, da Vicentinis omnibus et cæteris, qui te virtute tua diligunt et observant. Hoc exspecto, hoc volo: qui si me audieris, habebis me profecto in omnibus semper jocundum et æque charum. Vale, litteratorum decus. Quarta Nonas Decembres, MCCCCLXXXI in palatio episcopali Vicentino.

Barnabas Celsanus, Petro Bruto episcopo Catharensi, S. P. D.

Si eruditissimus quisque nostri sæculi Christiano munere fungeretur, Petre Brute episcopo Catharensis, non tam bene dicendi, quam etiam bene vivendi rationes iniri studeretur. Hinc efficeretur ut jam florentibus bonarum artium studiis, non deessent nobis optimi et eloquentissimi viri, qui de rebus divinis pulcherrime et ornatissime scriberent. Nam vis ingenii, et copia dicendi, ut ait Fabius, quemadmodum juncta natura, sic etiam officio copulata esse deberent. Sed, per Deum immortalem! quotusquisque est eloquentiæ studiosus, qui non malit humana ornate dicendo laudare, quam vel recte scribendo, vel bene agendo divina complecti? An desunt fortasse vobis quæ de Deo dici possint? de beatissima Virgine? de mysteriis divinis? de universa Christiana religione? Quæ tam multiplex est, tam dives, tam copiosa, ut optimo cuique ingenio uberimam dicendi materiam præbere queat. Qua ex re plerique ad optimam frugem pervenirent, ac sapientiam cum vera religione conjungerent: cujus officium est docere, ut conculcatis terrestribus et abjectis erroribus, ad æterna cœlestis thesauri præmia dirigamur. Quid enim ad agritionem Dei conducibilius? quid ad veram beatitudinem consequendam aptius? quid homini Christiano magis necessarium, quam divinarum rerum contemplatio? Nam cum humana despiciamus, cognoscentes superna atque cœlestia, hæc nostra ut exigua et mortalitati subjecta contemnimus, atque ego satis mirari nequeo quid ita cupidi cæteris bonis artibus incumbamus, atque cujusque placitæ disciplinæ consecremur magistros; divinarum vero rerum libros negligentius evolvamur: et, quod monstro simile esse videtur, nos homines nati ad divinarum rerum contemplationem, a sacris litteris abhorreamus, atque in fabellis, et deliramentis magnam temporis partem conteramus. Hinc fit ut bona eruditorum pars potius inter gentiles, quam inter Christianos, censeretur mereantur. Sed ex omni doctissimorum nostri temporis numero, pace aliorum dixerim, duos ego novi viros in omni genere doctrinæ eminentissimos: eosdem etiam vita probatissimos, ac Christianæ religionis assertores constantissimos; te dico, Petre Brute episcopo Catharensi, omni vir-

B tute et doctrina præstantem; alter exstitit Omnibonus Leonicensus, præceptor meus suavissimus; Omnibonus, inquam, nostri sæculi decus, civitatis vero nostræ fama et gloria, litterarum tam Græcarum quam Latinarum columen, bonorum specimen, veræ probitatis exemplum, ut alter suæ ætatis Socrates merito dici potuerit. Religione vero tanta atque modestia fuit, ut nihil ei defuerit, quod in optimo et sanctissimo viro requirendum videatur. Nemi unquam detraxit Omnibonus, neque loquendo, neque scribendo, quamvis ab æmulis sæpius fuerit lacessitus. Tanta denique vixit integritate, ut ἀμαρτητος dici potuerit. Quantum vero litteris Græcis valuerit (nam de Latinis testes sunt perpolitæ ejus orationes, et libri ornatissime conscripti) vel ex hoc intelligi potest, quod cum in Venetiis apud Bissarionem (sic) cardinalem Nicænum Græcæ orationem habuisset, tanta facundia peroravit, ut Græcos omnes eloquentia doctissimi viri judicio præstituisse dictus sit, eloquentiæque palmam, quam sola Græcia possidebat, eum ita ad Latinos transulisse, ut nihil aut parum egregiæ laudis apud Græcos relictum esse dicere non dubitaverit: quemadmodum de Marco etiam Tullio tradunt Apollonius dixisse. Sed, ut præterita et quæ sub oculis non sunt missa faciamus, conferamus Græcum Athanasium cum Latino: lectitemus utrumque; tum facile unicuique erit videre, si utramque linguam calluerit, quantum ille Græcarum litterarum cognitionis habuerit, in quo tanta dignitas, tanta veritas servatur, tanta verborum et sententiarum concinnitas, ut quod est in interprete mirum, ubique perspicitur æquabilitas orationis et gravitas. Non ita copiosa est ut luxuriet oratio, neque ita suavis, ut lasciviat, nec adeo compta, ut affectata compositione fucata esse videatur. Quibus virtutibus atque contextu orationis nihilo ipsius Athanasii archetypo inferior apparet: ex quo intelligi potest, quantum vel in scriptione Latina, vel eruditione Græca valuerit. Quamobrem nemo vel aptius, vel fidelius, vel etiam elegantius, quam Omnibonus, poterat traducere divinum Athanasii opus *Contra gentiles*: quippe qui et Christianissimus esset, et in utraque lingua præstantissimus: ut crediderim Deum opti-

non maximum hunc delegisse hominem, qui ad institutionem nostram hunc librum posteris legendum atque ediscendum interpretaretur. Quod autem me, humanissime præsul, tam suavi epistola demulces tantumque tribuis, facis quidem amice; sed verone id abs te potius ex propensa quadam erga me benevolentia dici plerisque videatur, quam quod tanto tanti viri præconio dignus existam. Nam quod tantopere me hortaris, petis, imo jubes, ut pergam hoc ipsum Athanasii opus emendare, id ego feci ἀκριβέστερος et celerius quam ipse putabam; sive suavitate orationis pellectus, quod jocundissimi præceptoris mei viva vox adhuc auribus meis personare videretur, sive quod non ignorabam quam tibi jocunda futura foret nostra hæc qualiscunque esset emendatio. Jam nos tuæ morem gessimus voluntati, jam tibi satisfacimus. At tu (nam cum tua venia dicam), quid dormitas? quo veterno languescis? An oblivioni tradidisti id quod jam pridem mihi recepisti [rescripsisti], te editurum propediem contra Judæos opus prophetica veritate conscriptum? Quid igitur in editione cessas? An expectandum tibi est, ut inveterata exuti pervicacia, ultro ad fidem convertantur? Aversi sunt penitus, mihi crede, a vera religione. Id ipse satis didicisti, optime præsul, cum eos proximis diebus et antehac sæpius in frequentissimo doctissimorum cœtu gravissimis disputationibus incessisti: liberius etiam monuisti, vellent vates suos audire rectum salutis suæ trami-tem ostendentes, non esse amplius Messiam expectandum. Sic enim Jesum Christum humani generis Redemptorem appellant. Venisse jam qui mitten-

A dus erat. Quod tum multis rationibus, tum per suas illas hebdomadas, tum vero per Osee gravissimum oraculum facile declarabas. *Sedebunt, inquit, filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdote*¹. Hæc et alia permulta, quæ memoriter enarrabas, Christianissime præsul, pro officio tuo argute simul, et copiose disserebas. Et ne gens impia tibi nimiam in disputando objiceret subtilitatem, in redarguendo vehementiam, in disserendo artificium (nam iis omnibus quantum valeas testes sunt optimi et doctissimi viri, qui hisce disputationibus interfuerunt), Hebraica volumina cum Latinis conferebas, verba verbis, sensa sensibus, non sine peritissimo Hebraicæ linguæ interprete componebas. At illi modo calumniabantur, interdum prævaricabantur, nonnunquam tergiversabantur: quod Deus ipse per Isaiam futurum prædixit: *Audite, inquit, audientes, et nolite intelligere; videte visionem, et nolite cognoscere: excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravata*². Tu tamen, optime præsul, a persequendo istos verpos non desistes, ut, si fieri possit, aliquando intelligant, non corpore, sed mente circumcidi oportere, si volunt veræ beatitudinis fieri consortes. Age igitur, solve rostratam navem, permitte vela ventis, atque in Judæorum classem ferare: quorum submersas obrue puppes, aut age diversos, et disjice corpora ponto: ut Judæus se tandem omni pelle instar fabulosi illius Marsyæ, exutum intelligat. Vale, præsidium meum et Judæorum scopule. Vicentiæ quinto Kalendas Januarias MCCCCLXXXI.

Omniboni Leoniceni rhetoris excellentissimi in Athanasium ad Paulum Venetum II, summum pontificem, præfatio feliciter incipit.

In multis Scripturæ locis, beatissime Pater, dolum quasi inimicum Dei legimus; sed præcipue ubi Dominus dixit disperdere omnia labia dolosa, et recte quidem: nam si Deus veritas est, contrarium nihil magis habet quam falsitatem: et repentibus sanctorum virorum monumenta persuaderi facile potest aliam vim nullam fuisse, quæ bellum Ecclesiæ Romanæ gravius aut periculosius intulerit. IdololatRIA primùm gentes non tam errore seductas quam illecebris suis captas aliquandiu tenuit: mox ubi veritas de terra orta est, et lux de cælo prospexit, cum ipsa per se vanitas facile redargueretur, tum vero ineptiis suis homines magis magisque erubescere incipientes, Christum Dominum quidam spe alacres aperte sequebantur; pars metu perculsi sentiebant melius quam fatebantur. Nam cæteri grassabantur in eos, quia suis cupiditatibus impliciti novæ legis sanctimoniam videre non poterant, vel certe nolebant, quippe adversantem voluptatibus suis, quas illi magnopere amplexi tenentes, cum aliter non possent, vi ac terrore lueri parabant; donec jam fide confirmati complures, ferrum ac tormenta peterent, mortemque ipsam pro Christi

nomine contemnerent. Nec viri solum et feminae, sed pueri etiam atque puellæ; ut abs se terrorem in eos qui inferebant metuendi magis quam metuentes converterent, et id quod novum est victoriæ genus, cæsi de occidentibus triumpharent: nam quos vincens ratio non flexerat, eosdem mors devicta frangebatur. Jamque omnes propemodum in una Ecclesia Domino ac Deo Christo dicata coalescebant: cum subito hæreseos dolus exoritur, qua nulla pestis perniciosior dici, aut fingi potest, qui mentes hominum securas ipsas, et prætextu pacis securiores factas, circumvenit. Siquidem sese ostentat, armis nostris et insignibus instructus, ut incautos opprimat, nihil minus quam bellum expectantes. Dolus enim, ut mihi videtur, nihil aliud est quam falsa miscere cum veris, bona cum malis: ut vinum aqua vitiatum, ut aurum vel argentum ære confusum adulteratur; sic veritas quoties sanctis verbis profana inseruntur. Eo evenit ut multis antea tempestatibus perfidus hic hostis fidem nostram suis insidiis obsitam, pene ad interitum deduxerit: cum adversus rem Christianam filios prope innumeros ediderit. Hic Eunomios extulit, hic Nesto-

¹ Ose. III, 4. ² Isa. vi, 9, 10.

rios, hic Samosatēnos, hic Marcionēs et Manichæos, A hic Herodianos, hic Eutyckios, hic Sadducæos Arabesve protulit, aliosque multos, quos omneis longum esset enumerare : sed novissime dirum nefas Arium progenuit, sicut in fabulis tellus, gigantum indignata cæde, monstrum in deos peperisse fertur immanius. Nam alii tametsi magnas in re Christiana calamitates fecerunt, eos tamen aliquando nostri nominis theologi viri singulos singuli excipientes profligavere. Nunc vero in unum conversi omnes (tantum fallendī arte pollebant!) vix tandem subigere potuerunt. Et ut alios omitam Christianæ fidei pugiles, ex nostris notissimi Hieronymus et Augustinus, duo, ut ita dicam, hæreticorum scopuli; ex Græcis duos item præ cæteris in Arianos scripsisse comperio, Cyrillum et Athanasium : quorum alter librum B edidit, in quo vir ille omnes eorum ambages evolvere ac refellere studet; Athanasius autem orator locuples, disputator acutus idem ac vehemens, subdolum et ipse Arium multiplicemque perentat : ut ipsius ad Ægypti et Libyæ episcopos epistola indicat, et altera ad Serapionem de Spiritu sancto, quatuorque sermones, necnon divinus ille cum Ario dialogus, ubi ex ipso dilabente, ac diu multumque repetente, veritatem extorqueat. Hæc Athanasii contra Arium scripta divinitus, cumque his homilias duas, contra gentiles unam, alteram de humanitate Christi, magno studio traducenda suscepī : quæ nomini tuo, beatissime Pater, Dei benignitate traducta devoevo. Nam etiamsi tantī viri characterem exprimere non potui, ut quantum ille C dicendo, tantum ego vertendo consequerer; tua tamen lectione, beatissime Pater, non indigna putavi, nec absorta quidem ab ea cogitatione, in qua mens tua tota versatur, ut hanc a grege tuo belluam pastor avertas, quæ cervicibus nostris jampridem imminere videtur. Nam ut illi, de quibus modo dicebam, sanctissimi viri ne veritatem inultam desererent, extrema omnia pati non dubitabant, injurias, contumelias, relegationes, exsilium, mortem denique ipsam, si falsitati aliter obviam ire non poterant; sic tu nuper, beatissime Pater, nullam laborem, nullum periculum recusasti, ut com-

muni omnium saluti consuleres. Non longitudinem viæ, non locorum asperitates horruisti : omnia vitæ incommoda pro nihilo habuisti : ut qui jam tum Ecclesiæ cardo, nec ætati nec valetudini parceres : sed quod Dominus dixit reipsa præstares, *Pastor bonus animam suam pro ovibus ponit*^a. O te felicem, Christiane populus, qui talem tantumque Patrem sortitus fueris! O benignum potius, misericordemque Deum, qui tempora nostra miseratus gregem suum pastori vero demandaverit! Jam vero spē bona vos esse jubeo, Christiani. Profecto tantum promptitudinis Deus, tantumque studii minime contemnet. Nam si veteres illi Patres in dolo inimico Dei expugnando, qui ut ab initio docui, perniciosus est (capit enim improvidos, utpote sacris palliatus eloquiis); si in ambiguo, inquam, refellendo, quod sub veri specie latebat, sancti viri præsentia sua tantum valere, ut a veritate Romanos etiam imperatores stare compulerint; quid in periculo propulsando, tam certo tamque explorato, sanctissimus Pater quantum efficit? Nonne conspectu ipso principum ac regum animos movebit, ut se ad hanc expeditionem accingant, tam honestam, tamque necessariam? Sanctorum enim virorum non verba solum, sed frons etiam atque oculi vim divinam quamdam præ se ferunt. Apparebunt igitur majestati tuæ, beatissime Pater, cum cæteri omnes, tum vero Itali duces, tam armis, quam periculo primi. Nam te Itale, te, inquam, appello, quem ista procella petit, cui minatur exitum : quid dubitas? quid tergiversaris? Te belli necessitas sequitur, si eam fugis, quin expergiscere tandem : populusque prior, in bella convertit : quod profecto facies, si bene te tuorumque ingenia novi. Neque enim, fortissime, credo jussa aliena pati, et dominos dignabere Teucros, sic enim se appellant, tantumque sibi vanitate nominis arrogant, ut Romanum imperium, si Deo placet, tanquam debitum repetant. Sed me jamdudum proœmii metas egredi sentio : quare Athanasio cedam, ut ubi volueris, beatissime Pater, virum audias præclare cum Ario de Christi fide certantem.

In editione Parisina anni 1520 hæc Nicolai Beraldi epistola præmittitur, ubi agitur, perinde ac in sequenti præfatione, de Commentariis Theophylacti, quæ tunc ut Athanasianum opus inter Athanasiana scripta cudi solebant.

Nicolaus Beraldu, doctissimo ac sapientissimo præsuli Michaeli Rodeto, Lingonensium episcopo, S. P. D.

Ea est humanarum rerum conditio, ea lex, is ge- D nius, præsul sapientissime, ut ab ipso ortu suo in deterius perpetuo labantur, ab initiisque suis longe lateque degenerent, a seseque dissidant jamjam postremum perituræ : quod cum sæpe nulla hominum culpa, sed naturæ ipsius decreto quodam eveniat, eo ferendum est æquius, quo nulla humana ope, nullo hominum consilio, ea sors vitari potest, atque interdum ne differri quidem. Id vero non paulo indignius, quod quæ ab hominibus hominum

causa summo sunt et ingenio et labore inventa, quæque non diu modo florentissima, sed etiam immortalia esse conveniebat, ea sic ab hominibus ipsa plerumque temerari videmus ac pollui, ut quam sunt ab illis ad usum mortalium sapienter cogitata, tam nunc ad eorum perniciem ab aliis corrupta adulterataque esse videantur. Nam, ut alia omittam, quis non videt quanta sit superioribus sæculis bonis artibus ac studiis a barbaris clades illata, quam scæde a Gothis istis disciplinæ omnes corruptæ, ab

^a Joan. x, 11.

indoctis vexatæ, a sobriis, pene dixerim, excarnificatæ? quæ tandem philosophiæ pars non est hæc contumeliam experta? quotusquisque vero est ex iis, qui se solos Peripateticos ac philosophos haberi volunt, deque Aristotele ipso egregie se meritis gloriantur ac prædicant, quem non magis Buridani nescio cujus lectio teneat, quam Aristotelis? quique immania illa glossemata (quæ tanto philosopho nimium impudenter ascribuntur, ac pro Aristotelicis passim citantur) non pluris faciat, quam quæ vir ille in omni disciplinarum genere summus tanta cura ac studio et exquisita et scripta posteris legenda reliquit? ac de Aristotele quidem ipso facile utcumque fuerat, ut cujus doctrina, quanquam admiranda ac summa, Christiana simplicitas carere potuerit, nisi inde excitata eadem mali labe, ipsas quoque sacrosanctas leges, quibus vivimus, jampridem occuparet. Illud porro indignitatem omnem superat, quod quamplurimæ hoc sæculo exortæ rane (quo nomine potius sophistas appellem?) Salomonis templum, ac Christi quoque Ecclesiam nuper adortæ, ipsam evangelicam veritatem ita foede distrahant, diripiunt, lacerant; ut quæ suo candore illustris, eximia, intacta sacrosanctaque esse deberat, ab iis non modo in ordinem coacta, sed suggillata etiam sit ac pene prostituta: nec desunt tamen (o tempora!) qui ex istiusmodi lacunis malint, quam ex veterum theologorum purissimis fontibus haurire: tantumque eis jam tribuant, ut si quem videant antiquis ac melioribus litteris adiectum, ab id genus scriptis vel tantillum dissidere, eundem protinus e sublimi illa theologorum arce deturbatum infra vilissimos grammatas abiciant. Bhetorculus est, inquit, poeta est, non philosophus, non theologus. Quare mirum non est, si passim summa quæque sibi genus id hominum vindicet, ut cui nihil non hoc sæculo jam concedatur, ob subtilissimas scilicet collectiones istas, elenchos, captionesque ac sophismata, quæ tamen, ut Seneca inquit, nec ignorantibus noceant, nec scientem ulla ex parte juvent. Idque in divinis litteris multo minus. Nam si, ut tragicus quidam scripsit, veritatis simplex est oratio, quorsum attinebat quæ a veritatis auctore profecta sunt, quæque fallere non magis possunt, quam veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, acutis, ut vere dixerim, deliramentis ac somniis implicare? Næ id ergo recte ac sapienter mihi sentire videntur, qui non modo seponendos novitios hos omnes prope theologos (ita enim sane vocentur, dum intelligatur modo id quod res est, nempe augusto hoc nomine eos demum fore dignos, qui se ad veterum theologorum exemplar comparaverint, neque frigidis argutiolis immorandum, nec demum immoriendum esse sibi permiserint), sed omitte-
 tendos etiam in totum ac ejiendos arbitrantur revocandosque veteres illos vere theologos, quorum prior est elocutio, doctrina præstantior, sincerior pietas, charitas longe ferventior. Nam sicuti novum hæc disputandi genus argutum quidem ipsum, sed

A loquaculum ac barbarum, non modo ingenii succum omnem exhaurit, sed pietatis etiam ipsius ignem ardoremque exstinguit, ut mirum non sit, si sic in quorundam quoque pectoribus frigeat, qui se vulgo theologos profitentur; ita veteres illi suavissimo quodam ceu cœlestis ambrosiæ pabulo pium lectorem pascunt, fovent, saginant; neque animos vocum illecebris titillant, sed divino quodam hectaribus ebrios rapiunt, ac transformant. Vivit in illis spiritus quidam plane, ut sic dixerim, vivificus, legentis animum obstruens ac vegetans. In his contra, quod ad rerum humanarum contemptum, summæque illius exoptandæque beatitudinis desiderium pertinet, mirum quantopere frigeant omnia: ac sicuti torpedo, cum suapte natura non torpeat, mire tamen adnatanteis ad se pisces contactu torpescit; ita argumentosi theologo, qui nihil aliud quam quæstionum tendiculas ac retia sectantur, cum per se caleant satis, utpote in disputando acres ac animosi, imo vero nunquam non pertinaces ac refractarii, nil aliud tamen quam lentum quoddam animi frigus legentibus immittunt; et ut promptior quis ad pugnam inde fortasse redeat, ad pietatem profecto nemo redditur instructor, nemo melior. En igitur tuis auspiciis in lucem redeunt Athanasii illius magni Alexandrini episcopi in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia quadam cum eloquentia, tum doctrina refertissimi, atque antehac ubique rarissimi, ab exemplari vetusto quidem ipso, sed unico tamen, eodemque locis innumeris corrupto nostra opera nuper recogniti, multoque accuratius quam antehac et emendati, et distincti. Nam præterquam quod mendas, quibus opus ipsum ex sese satis luculentum, vel impressoris imperitia, vel emendatoris ignavia depravatum fuerat, non paucas sustulimus, illud etiam nobis permisimus, ut si quid uspiam esset Latinis auribus durum, quod vel interpretis negligentia, ne quid aliud dicam, vel temporum vitio, quibus Latine se primum litteræ experirent exercere, sæpius accidit, id ipsum permutatis verbis aliquot citra sententiæ detrimentum velut emolliremus. Quod ipsum tamen eo parcius fecimus, quod vulgo nefas esse videremus in sacris codicibus quidpiam immutari, ab homine præsertim in iis litteris hæc ita diu versato. Sed nec magno-
 pere vacabat aliis quibusdam occupato, divina hæc studia tractare, mihi alioqui grata adeo, adeoque et jucunda et suavia, ut cætera omnia ad hæc, non modo inamœna insuaviaque, sed plane flocci quicquidque esse videantur. Unum illud affirmare tibi posse videor, Commentarios hosce, quanquam sic quoque eleganteis per se satis ac nitidos, aliquanto tamen nitidiores fuisse in lucem prodituros, sicubi Græcum exemplar id temporis, quo hæc excudebantur, inveniri potuisset. Nam nec Budæus ipse tuus, eloquentiæ vir utriusque princeps, tam eximio operi vel instaurando, vel refingendo componendoque defuisset, operamque hæc sibi vel primariam sumpsisset, vel vicariam nostram sua juvisset industria,

vir non humanarum modo rerum omnium, sed divinarum etiam peritissimus, sæculique hujus egregium decus, ac ornamentum quoddam (absit verbo invidia) prorsus incomparabile. Quantulumcunque vero id est, quod restituendo Athanasio operæ præstitimus, tibi debetur, tibi quoque nominatim inscribitur, præsul doctissime, ut quem unicum pene temporis hujus Mæcenatem studiosi omnes agnoscant, et ipse sim reapse, ut Plautus inquit, sapius expertus : quemque in Ecclesiam Christi non secus esse videamus affectum, atque olim fuit Da-

vid ille regum sanctissimus, quem arcana litteræ tradunt incredibili lætitia gestire solitum, cum populum spectaret varia pro se quemque donaria ad templi structuram congerere. Quare sicuti Origenis opera sub tui nominis auspicio proxime emissa, nunc ubique leguntur, ac per varias Europæ totius regiones circumferuntur; ita Athanasius hic noster quodam velut ejusdem nominis amuleto tutus, nunc e tenebris situque pulvereo in publicam lucem egreditur, multa ut sperarem, tecum sæcla victurus. Vale diu felix. Lutetiz.

In editione Lugdunensi ann. 1532 hæc præfatio præmittitur.

Ad Christianum Lectorem Epistola Chalcographi parænetica.

Eam potissimum ob causam, Christiane lector, et efficti, et hunc in mundum emissi sumus, ut de externo cujusvis hominis corpore, quantum per facultatum copiam licet, volentes bene mereamur : maximè vero, sed longe abundantius et cumulatis, de anima. Nam si ipsi corpori, quod tandem aliquando perituum est, futurumque ut vermibus consumptum in fetidum redigatur cinerem, ipsi officia non mediocria exhibemus ; par est nimis ut ipsi animæ, quippe quæ tum præstantior, tum immortalis haud dubiè futura sit, multo studiosius invigilemus, consulamus, prosimus. Ut enim a Thalete Milesio, Græcorum sophorum facile principe, sapienter admodum dictum est, corpus utique evanescet et consumetur ; anima vero permansura. Id itaque præscriptum executioni demandare cupiens, cœpi mecum animo volutare, mecumque rimari, num quodpiam opus, typographiæ exercendæ appositum foret, cujus sinceris præceptionibus et hominum salutem promovere, et de Christiana republica non nihil benemereri possem. Quibus mentis cogitationibus anxie nimium inhærenti, demum feliciter occurrerunt divini illius Athanasii, insignis Alexandrinorum episcopi, in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia sane cum eloquentia, tum doctrina quam refertissimi : quos cum non semel perlegissem, itque mihi viderentur evangelicæ veritati mirum in modum per omnia consentanei, non solum amplius quam antea et veneratus sum, et suspexi, verum etiam admodum pie religioseque facturum existimavi, si accuratissima cum diligentia castigatos, nostris characteribus, Deo gratia, haud omnino contemnendis, ipse tradendos curarem, excusos justo pretio distraherem, emendatos boni quique studiosius evolverent. Porro ut de opere non nihil attingam, initio quidem ab eo recedendo deterrebatur animus : partim quod non satis vetustis exemplaribus instructus essem, quibus in ejusmodi præsertim sanctissimo negotio opus erat, partim quod adeo mendis scatebat innumeris, ut lectorem vel eruditissimum in plerisque locis remorari potuisset : tamen absurdum ducens et indignum, tam pium opus, tam elegans, tam luculentum, in oblivionis gremium consequutum iri, malui vel nonnulla rei familiaris jactura, denuo studiose recognitum in lu-

cem emittere, quam portentosis mendis conspurcatum a paucis legi, a plerisque parvi duci, a nonnullis etiamnum (ut sunt quidam, qui anilia nugamenta, hominumque somnia plenis buccis efferunt, sacras autem litteras naso suspendunt), scurriliter derideri. Nam mihi videntur non mediocre munus in Christianam rempublicam conferre qui evangelicis auctoribus in lucem eruendis invigilant, quique ceu ad Solomonis templum exstruendum, lapides comportant quadratos, quo sinceritati evangelicæ (proh dolor!) quotidie relabenti vel utcunque possint consulere. Cæterum vix aliud opus, secundum tamen sacras litteras, jam exstare credam, quod perinde manibus omnium teri referat, atque hos Athanasii Commentarios ; hos, inquam, et apostolicam resipientes salivam, et minime doctriinis gentilium, sed Jesu Christi Servatoris nostri suavissimis præceptionibus onustissimos. Nam præterquam quod in eis morum Christianorum, et vitæ purioris exempla proponuntur ; ad cognoscendam tum Pauli erga fratres quam flagrantissimam charitatem, tum ipsius ærumas et exantillatos labores, quæ ob Dei amorem perpeusus sit, maxime videntur conducere. Deinde ea in enucleando puritas et pietas, ea in abstrusioribus sensibus eruendis subtilitas, id denique in dictis et paradoxis pondus, ut non possim non mihi certo persuadere, hosce quidem Commentarios Spiritu sancto dictante fuisse conscriptos. Quamobrem, candide Lector, nequaquam mirum, si in eis recudendis et sumptus fecerimus non mediocres, et operam supra quam dici possit majorem libenter adhibuerimus. Porro hæc Commentaria sintne Athanasii, aut cujusquam alterius, vel jam inter litterarum professores agitur controversia, et ut ait ille, adhuc sub iudice lis est. Non enim desunt, qui vel quadam pervacitate, audeant ea Theophylacto ascribere, quem, ut suam tueantur sententiam, modo Vulgarium, modo Bulgarium solere vocari astruunt : adducentes etiam id, tanquam suæ opinionis firmissimum cardinem, Basilium in eis Commentariis sæpius induci, quem tamen Eusebius, si recte quidem animadvertit, fuisse Athanasio posteriorem, asserere minime veretur. Et hinc lis et controversia. Ego igitur, quando jam adhuc sum litterarum mysta, atque inter illarum colentes vel sane mini-

mus, censuram meam inter tot tantosque viros non interponere : tamen si quis privatim atque amice me roget, cujusnam esse arbitrer, auderem vel juramento apposito respondere, nullius quidem omnino alterius esse, præterquam Athanasii, utcumque varient hæreses et sententiæ, hoc sane maximo argumento, quod in Theophylacti Commentariis, quæ in Paulum edidit, et his, quæ titulo Athanasii circumferuntur, varia phrasis, varius stylus, variæ frequentius sententiæ : et hoc tum in Græcis, tum Latinis codicibus. Quod cum ita sit, præsertim in opinionum discrimine, qui fieri potest, ut ea commentaria possint Theophylacto vindicari? Aliorum tamen esto judicium : nam ejus rei veritatem haud plane possum assequi. Verum, optime lector, nequaquam nominis rationem habeto : atque id unum tibi persuade, cujuscunque tandem sint, nihil præter pietatem, præter religionem, denique præter sanctitatem iis inesse : multoque aliam illic vivendi rationem depingi, quam nunc temporis observemus : eam tamen Servator noster Christus tandem aliquando et redire et reflorescere jubeat. Sane si plurimum laudibus efferendi sunt ii, qui sacra potissimum tractant, quique cœlestem callent sapientiam, inter hos nimirum Athanasius primus commendandus venit, eique palma jure deferenda. Nam apud hunc adeo sunt omnia divine scripta, adeo sunt ingenio atque arte composita, adeo mirum in exemplis eligendis judicium, ut fieri non possit, quin sobinde occuperis in contemplanda ejus viri sublimitate : tanti, inquam, ut in enarratione cœlestium mysteriorum velut solem quemdam suspiciam. Quare, obsecro, quædam brevius percurrit, quædam tempestive enucleat; rursus quædam sæpius repetit? Ne legentium memoria excidant. Et hæc quidem de auctore : de laboribus vero et sudoribus in eum impensis, pauca perstricte dicenda sunt. Atque in primis tantis sudoribus mihi constitit, ut vel jurejurando affirmare audeam nunquam Hercules, ut fabulantur poetæ, tam sustinuisse laboris in Augiæ stabulo repurgando, quam tum hoc in negotio mihi tolerandum fuerit : adeo ut trecentos amplius errores inde sustulerim. Quod haud dubie possis cognoscere, si collatis exemplaribus, periculum feceris. Etenim quiddam haud sane omnino poenitendi præstitimus : atque non pauca prisino tum candori tum sensui restitimus ; sed id opitulante Christo : nos enim ne minimum quidem boni ex nobis ipsis possumus efficere, utpote homines ; hoc est, plus carni addicti, quam spiritui. Et sane libenter labores tacite præterirem, qui nobis in qualicunque emendatione suscipiendi vernerunt, ne forsitan cuiquam moroso gloriosulus apparerem : sed quoniam pauci admodum sunt, qui recte labores æstiment, quos veteribus restituendis auctoribus impendere convenit, nisi qui aliquando in eadem palæstra dimicaverint, visum est te paucis super ea re commonefacere : tametsi non desint quidam calumniatores impij, quibus hæc

A tam amica prærensis et adhortatio vix fidem factura sit. Malim enim multo Marte proprio quidpiam commentari et contexere, quam auctorem depravatum germanæ et veræ lectioni reddere. Quam nimirum provinciam plerique vel eruditissimi refugiunt, scientes quia emolumenti parum habet, laboris vero et calumniæ plurimum : sed, ut jam præfatus sum, etiam hæc decies repetita, vix tandem sycophantis quibusdam persuaderi poterunt. Neque vero putes nos mendas in universum omnes sustulisse (nam quis, vel olim doctissimus id præstare posset?); sed adeo in ea re nos sudavisse, ut opera multo emunctiora luculentioraque nunc habeas, quam antea vel ex Gallica, vel Germanica editione circumferebantur : et hanc recentiore eo cultu B prodire, ut veteri omnino dissimilem arbitreris. Sane (quod tamen citra reprehensionem dictum velim) sive Gallicum, sive Germanicum exemplar absque punctis decentibus claudicabat, absque litteris majusculis suo loco impingendis, demum sæpius absque artificio grammatico : et ibi periculosus notabatur, ubi legentis spiritus deciderat. Sunt nihilominus forsitan et in his characteribus quædam erratula : quæ tamen sensum litteræ minime possunt invertere, si protinus et diligenter emendaveris, utpote a pro æ, u pro n, s pro f; et cætera hujusmodi. Ea igitur cum benignitate simul et silentio castigabis, non vociferans erratorum plaustrum te deprehendisse : hoc enim non est charitatem imitari, quæ neminem lædit, prodest omnibus : tum tecum et tacite reputabis, nos etiamnum homines esse, id est lubrico insidere, quemadmodum cæteri, qui possimus et falli, et fallere. Bonam tamen mendarum partem, si quas deprehenderit, chalcographiæ tumultuationi vindicabis : nihil enim adeo terse, adeoque pure excudi potest, quin semper aliquid cœni non remaneat : sed hoc certe nulli norunt absolutissime, nisi qui aliquando similem nobiscum telam contexuerunt. Ob imprimendi siquidem difficultatem, fieri nequaquam potest, ut vel summa et cura et sedulitate apposita, non tamen aliquid erratorum inter excudendum incidat. Id enim omnium suffragiis et calculo comprobatum est, præstare nempe ne ulla mendula in opus aliquod irrepat, multo sane difficilius esse, quam vel Jovi fulmen (ita enim garriunt mendaces poetæ) vel clavam Herculi detrahere : præsertim cum sint adeo oculate perpendenda cola et cominata, verborumque phaleris et cultui nonnunquam diutius immorandum, ad sensus obscuritatem eruendam. Sed utinam verborum leuocinium, cui tam multi plus æquo dediti sunt, procul ablegarem, rem vero ipsam pressius perpendere liberet. Sunt enim quidam curiosuli, qui dum verborum elegantiam attendunt, umbram duntaxat rerum degustant. Non quod velim politum et ornatum dicendi sermonem mea censura damnare : si enim hoc vellem persuadere, plurimi statim exorirentur, qui me retunderent : sed quod iniquo feram animo, quia tam multi, atque ii sanc

patati doctissimi, totum studium, totum tempus, A totam denique ætatem linguæ duntaxat expoliendæ conferunt. Quo quid superbius, quid gloriæ cupidius, quid Deo invisio dici potest? Nempe ut divus Augustinus ait: Idiotæ rapiunt cœlos, et nos cum nostra litterarum peritia, cum scientiarum rhapsodiis hinc et inde consutis, ad inferna demergimur. Hic sane nonnihil ab instituto digressi sumus: tamen vana et effrenis mundi gloria, præposterum quoque hominum iudicium, ad id me compulit. Atque utinam (si tamen per sophos hujus mundi audeam id prodere), utinam, inquam, linguarum studium homines adeo callide non inescasset, neque invasisset. Plurimi enim aggressi litteras, omne vitæ suæ tempus in otio transigunt, sibi viventes, suo inclusi musæo, insudantes suis libris ad paran-

dam gloriam: citra denique manuum laborem, quem tamen Paulus omnibus in universum præscribens, ita inquit: *Qui non laborat, nec et is vescatur.* Cujus versiculi sensum docte periunde ac evangelice noster hic Athanasius exerit: quam interpretationem utinam tam factis exprimeremus, quam ore proloquimur. Quod superest, optime lector, quandiu hac aura vitali fruemur, bonis litteris, maxime vero sacris, nequaquam defuerimus: per eas enim, ut ait Paulus, vivimus, movemur et sumus: totisque præterea viribus enitemur, ut semper quidpiam non indignum a nostra prodeat officina, si modo nostram operam conatusque pios boni consulueris, hosque divinos in Epistolas Paulinas Athanasii Commentarios, tibi non ingratos fuisse perspexerimus. Vale pie, feliciter et Christiane.

IN SEQUEM TABELLAM GEOGRAPHICAM MONITUM.

Grandis otii et consilii res esset Alexandrini patriarchatus plenam numerisque omnibus absolutam descriptionem agredi. Cum enim centum circiter episcopatus in Ægypto, Libya et Pentapoli esse testificetur Athanasius, quantæ, amabo, operæ foret, cujusque nomen, situs, limites investigare? Quamobrem id putamus esse ad præsens institutum satis, si loca Ægypti cum in Vita tum in operibus Athanasii memorata in tabella nostra topographica quamproxime ad verum situm adpingamus. Nec tamen erudito lectori dissimulandum duximus, nos dum in his pro facultate et tempore versaremur, nec opinantes incidisse in nonnullis geographorum ævi nostri errores, quos cautionis et accuratioris causa ne pigeat indicare, ut ne qui post futuri sunt, in Ægyptiacis rebus per imprudentium locorum errant.

Jam adnotavimus ad pag. 148 Hermopoleos parvæ episcopatum eundem esse, qui τῆς Ἀλεξανδρίων γῆρας, sive agri Alexandrini dicitur. Hermopolis enim metropolis τῆς Ἀλεξανδρίων γῆρας vocatur a Ptolemæo; et apud Athanasium Dracontius modo Hermopoleos parvæ, modo τῆς Ἀλεξανδρίων γῆρας episcopus nuncupatur. Non una porro Alexandrini civitas pro agro et suburbanis peculiarem episcopatum habuit; sed etiam Arsinoe, quæ et Cleopatris dicitur, apud Athanasium, aliosque ecclesiasticos posteriore ut plurimum nomine insignitur. Strabo certe l. xvii, p. 801: Καὶ τοῦ Ἀρσινόης ἔστι Κλεοπάριδος πόλις. Et in subscriptionibus IV tomo Concil., p. 83, Theophilus Cleopatridis, quæ et Arsinoe, comprehendit. Præter episcopatum autem Cleopatridis sive Arsinoes, erat alius τῆς Ἀρσινόης, id est nomi Arsinoitæ seu locorum Arsinoe circumjacentium. Sic eodem tomo Concil., p. 119, est quidam Calosirius τῆς Ἀρσινόης, id est locorum circa Arsinoen episcopus. Hallucinantur porro qui Cleopatrida diversam ab Arsinoe rati, eam urbem nullo auctore propter Hermopolin partem locum, procul scilicet ab Arsinoite nomo, et Arsinoitæ episcopatum arbitrantur eundem esse qui Arsinoes. Num præter loca mox allata, in Breviario Meletii, pag. 148, ita perspicue hi episcopatus distinguuntur: Ἰσάκιος ἐκ Κλεοπάριδος, Μένας ἐκ Ἀρσινόης. Et in Notitia antiqua, cusa per Carolum a Sancto Paulo Fultensi, Cleopatridis et Arsinoitæ diœceses memorantur, Arsinoes vero nulla mentio, quia uti commemoratum est, eadem ipsa est quæ Cleopatris vocatur.

Est illud geographorum quorundam nobile erratum, quod urbem Andro, ad Canobiticum Nili canalē sitam, vocent Andromenam, errore hinc orto quod quidam editi Athanasii ad hunc locum Epistolæ ad Antiochen-s. p. 619, Ζῆλος Ἰσίδρου, Ζῆλος Ἀνδρόφρου, Zoilus Andro, Menas Antiphrorum, una voce Andromenas legunt. Et propterea est Menas esse episcopi Antiphrorum nomen. Miror quæ causa sit hujusmodi lapsus, cum erratum ab annis fere centum in notis suis emendaverit Petrus Felckmannus; cujus emendationem secuti sunt anno 1627 Parisienses editores. In Notitia antiqua mox memorata errore consimili legitur Ἀνδρόπολις, perperam adjuncto scilicet Nicius episcopatu cum Andropolitano. Ubi monitum lectorum volumus, haud satis consulto geographos ætatis nostræ urbem Nicius aut Nicii procul a canali Canobitico versus occidentem constituisse; ita ut longius ab Andro, quam Latopolis ipsa distet. Et exploratum tamen est urbem Nicius stationem esse publicæ viæ inter Andropolin et Latopolin; ita ut medium inter hæc urbes teneat, et propter Canobiticum canalē locanda sit, ut ex Itinerario Antonini planissime constat.

Ea item in re labuntur plerique omnes hujus sæculi cosmographi, quod Philas extremum versus Æthiopiam Ægypti oppidum ad oram Nili occidentalem constituent, etsi certum est ad ripam adversam sive orientalem situm esse. Nam in Itinerario Antonii, ubi describitur iter ab extremis Ægypti partibus versus Æthiopiam ad usque Clysmon locum in Arabia, procedendo scilicet ad oram fluminis orientalem, sic legitimus:

Item per partem Arabicam trans Nilum.

- CONTRA PSELCIM.
- CONTRA TALMIS.
- CONTRA TAHIS.
- P HILAS.
- S YENEM.
- O MBOS.
- CONTRA APOLLONOS.
- CONTRA LATON.
- T HEBAS.

Ubi vides ad eandem Nili oram sitas esse has urbes, Philas nempe, Syenem, Ombos, Thebas, quæ ut nemo nescit in orientale ripa jacent. Aliæ contra, nempe Pselcis, Talmis, Tahis, Apollinis urbs, Latopolis, ad oram adversam sive occidentalem, ut voce contra planum est.

Syenem Athanasius vocat Συήνην, quam sic a p'eriisque nuncupari commemoravimus in nostro De veritate historię Judicis opusculo, et in notis ad p. 306. Vocabatur item Συήνη, et quidem frequentius.

Haud ingratum lectori fore putavimus, si triginta sex illas mansiones, quæ Alexandria Antiochiam intercedunt, in tabella nostra geographica adpingi curavimus, quæ scilicet eandem controverſiæ ansam præbuerant. Nannius enim, cui vox πορὶ sive mansio perpetuus scopulus fuit, hunc locum epistolæ Julii papæ p. 117, ἡ ἐκ τῶν ἐπιπέδων καὶ ἐκ πορῶν ἐκ Ἀντιόχεις δι-οικουμένης πρὸς τὴν ἑλεφαντίνου ἕδραν, ita verberat: An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum solutarunt, ubi vides triginta sex mansiones illas, in triginta sex episcopos commutatas, quod solenne Nannio fuit: nam alias ἀπὸ πενήνητα πορῶν, et ἀπὸ ἑξή-κοντα πορῶν, a quinquaginta, et ab octoginta episcopis tertii. Prima post Alexandriam mansio fuit Cereu, vel, ut Athanasius et Gregorius Nazianzenus vocant, Σαῖνον, propter cæcælem Alexandrinum sita, ad oram occidentalem. Reliquas in tabella vides.

ÆGYPTI
ET
VICINARUM REGIONUM
TABULA

In qua delineantur loca sive ab
Athanasio sive in Vita Athanasii
memorata. Et una describuntur
triginta sex mansiones quibus
consciebatur iter Alexandria
Antiochiam.

MARE ÆGYPTIUM

CYPRUS INSULA

ANTIOCH. 37

Cathala 36

35

Leontias

Cabala

Balones

32

Arca

Antia

50

T. polis

Byblus

38

Derylus

37

Telus

36

Sidonia

35

Castro

Belharon

Diopola

34

Jerusalem

33

Ascalon

32

Gaza

31

Rhans

30

corura

29

Raphia

28

Phoenicia

27

metala

26

Petra

25

MARE PHOENICIUM
PALSestina

ARABIA PETRÆA

PARS

ARABIAE

FELICIS

MARE ERYTHREUM et

MARE RUBRUM

AUGUSTAMNICE

EGYPTI

THEBAIS

RIOR

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

THEBAIS

DIOSPOLIS

TENTYRUS

IN VITAM SANCTI ATHANASII MONITUM.

1. Sera querimonia esset, æqualibus amicisque Athanasi viuo dare, quod tanti viri gesta silentio prætermiserint, neque ullus familiaris ea scribendi provinciam susceperit, quæ jam haud sine ingenti labore hinc et inde e monumentis veterum repeli possunt. Duræ partes nobis sunt, cum haud minor sollicitudo incumbit qui caveamus commenta et fabulas, quam quo pacto vera et germana deprehendamus. Ne nos tamen curarum nimis pœniteat divino consilio prospectum est, quando Athanasii scripta bene multa a temporum injuria vindicata sunt, quorum ope plerumque vera a falsis internoscere sit facultas. Quod si salva et integra omnia essent, facilius foret a commentis, a præposteris putandi rationibus, a turbato rerum ordine, quæ ut plurimum in reliquis scriptoribus occurrunt, sese expedire.

2. Ut enim ab iis ordiamur, qui tempore Athanasii vixerunt, Eusebius perpauca affert Athanasii vitam spectantia, ac mutæ cum Arianis operæ causa, suspiciosissima. Quod autem per mihi mirum videtur, ne verbum quidem de Athanasio affert, nihil de pugnis cum Ariana hæresi, nihil de Tyriis rebus, et quasi per dissimulationem ignorandi omnia præterit, puta quia gestorum pudor silentium imperaret. Hilarius multa affert opportuna Athanasii vitæ adornandæ: at eorum pleraque apud Athanasium item leguntur, ita ut pauca nova et ab aliis intacta referat. Jam ad eos accedamus, qui proxime Athanasii ætatem vixerunt, ita ut senem et videre et alloqui potuerint. Gregorius Nazianzenus præit ætate dignitateque, par sane enarrandis Athanasii gestis, quantumvis tritum ac vulgarem rerum usum excedant. Verum ille ut scite atque naviter oratoris munus explevit, ita jejune et tenuiter res, acta, tempora tetigit, ut ejus *Ἐγκύκλιος* perfectio haud multum doctiores abeamus, imo vero incertiores in plerisque quam dudum fuimus, ob minus accuratam certarum rerum memoriam.

3. Æqualis huic Epiphanius, de Meletianis, Arianis, Semiarianis, Dimœritis agens, multa dixit Athanasii historiam spectantia; at quæ de Meletianis ait, cum ex Meletiano quopiam hauserit, et plerumque commentitia sint, nedum quidpiam lucis afferant, fucum factum accedere videntur. Reliqua melioris notæ sunt, verum implicata sæpe et pauca pro tantarum rerum usu. Rufinus suppar, negligentiae nomine passim suspectus, nimia facilitate historiolas multas invexit, quæ fingentis magis artificium quam rem vere gestam oleant: hinc est ut caute incauti ducis vestigia sectari necesse plerumque sit. Tam præposterus est in temporum rationibus, ut, cum Socrates illo auctore priores *Historiæ* suæ libros conscripsisset, ubi se longius abductum sensit, a Rufino in deviis locis actum se questus, a cursu ipso gradum revocaverit, et aliam ingressus viam sit. Sulpitius Severus importuna brevitate præterlabitur, ut vix rem quæ agitur ob oculos ponat; pauca de Athanasii vita narrat, perplexæ satis, neque magni ad ejus historiam est usus. Auctor *Vitæ Pachomii*, quæ nuper in *Actis sanctorum*, tom. III Maii, cusa fuit, non pauca suppeditat nova, præclara, hactenus intacta, similiterque epistola Ammonii episcopi Athanasio æqualis, secundum eam *Vitam* cusa. Socrates Rufinum, ut mox dictum est, auctorem et ducem secutus est in prioribus *Historiæ* suæ libris, donec se abactum procul sensit, et novam historiæ viam ingressus est; neque seipso feliciore duce usus est, quam Rufino; plurima ex Sabino Macedoniano hausit, vel eo nomine suspecta et cavenda: quantam vero in ordine et tempore perturbationem attulerit, pluribus est alias commonstratum. Sozomenum aiunt vulgo ex Socratis scriptis omnia fere expiscatum esse, et nos statim rumore auctore idipsum putabamus; verum longe alio modo rem se habere deprehendimus, et tractatione diuturna comperimus, multo præstantiorem esse Sozomeni quam Socratis *Historiam*. Etsi enim ut plurimum consimili rerum ordine procedit, plurima certe affert optimæ notæ, ab Socrate intacta, inobservata, aut minus accurate recensita: cujus-

modi sunt res Tyri gestæ, Georgii expulsio Alexandria, quam in annum circiter 356 reponimus : et similia quæ *Vitam Athanasii* a nobis adornatam inspicienti passim sese offerent. Ad hæc res pluribus majorique accuratione vulgo recenset. Id cuique Sozomeni Historiam legenti, dum præjudicatam ponat opinionem, propalam erit. Theodoretus etsi vulgo ita brevis et perplexus est, ut res misceat ; opportunus tamen, quia acta quædam et monumenta rerum affert quæ nusquam alias exstant. Gelasius Cyzicenus nugax plerumque, quo sine magna cautione uti non licet. Hujus tamen beneficio aliquot epistolis, et sinceris quidem, aucti sumus. His maxime scriptoribus antiquis in adornanda *Athanasii Vita* usi sumus. Nam *Vitas Athanasii* Græcas a nobis editas quod spectat, quam minimi pretii illæ sunt. Prior enim quæ est anonymi cujusdam, ex Socratis, Sozomeni, et Theodreti scriptis desumpta est, adjectis insuper sexcentis fabellis : nihil ibi sanum, omnia contaminata, sus deque versa ; demum magno conatu magnæ nugæ dicuntur. Exstant ibidem quædam præfectorum nomina, non alibi memorata, ideoque non sine magno vulo usurpanda. Quæ vero ex Photii *Bibliotheca* desumpta est Athanasii Vita, ipsius Photii judicio, quisquiliæ sunt sine pari. Quod si, ut ait Tullius, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater, in his haud dubie fastidii et nauseæ parens erit ; et fateamur necesse est nos damno auctos esse. *Vita Athanasii* Metaphrastæ opera concinnata melioris quidem notæ ; sed cum ex laciniis hinc et inde consarcinatis constet, a scriptoribus qui etiamnum exstant mutualis, non magni usus esse potest. Agmen claudit *Vita Athanasii* ad usum Coptorum adornata ex Arabico versa a clar. viro Renaudotio, linguarum Orientalium scientissimo, qui eam nobiscum amice ac perhumaniter communicavit. Est autem ea gens stupendæ ignorantie et nugacitatis, ut etiam, quod gravissimum dictu est, Græcos ea in parte longe retro relinquunt, quod vel ex hoc opusculo videre est, nugis et ineptiis supra fidem plenissimo. Nec tamen pœnitet edidisse, ut videas, candide lector, gentis acumen. Exstant in Latinis codicibus Athanasii Vitæ nonnullæ, ex *Tripartita historia* et ex Rufino collectæ, nullius omnino usus ; easque ideo urætermisimus.

4. Ad recentiores *Vitæ Athanasii* auctores veniamus, qui decimo quinto, decimo sexto, et præsentis sæculo floruerunt. Non omnium porro, qui huic rei operam dederunt, lucubrationes recensere animus est : res propemodum infinita foret, sed satis esto illos enumerare, qui hæc in parte primarii esse videntur. Primas inter illos oblinet Joannes Tortellus Arelinus, qui *Vitam Athanasii* ex veris, dubiis, falsis Athanasii et aliorum quæ tum Latine exstabant operibus concinnavit, quæ in editione Parisiensi anni 1520 exstat, et nuncupatoriam præfixit epistolam ad Eugenium quartum pontificem. Hujus conatus pro temporis conditione laudandus : et si quidem jam nullius usus sit hujusmodi lucubratio, id ætati potius quam scriptori tribuas. Lipomanus multis post annis *Vitam Athanasii* inter alias dedit ; et nihil aliud egit, quam quod ex diversis diversorum locis hinc et inde accitis unum opus contexuit, perturbato plerumque rerum et temporum ordine. Nec plus lucis Athanasianis rebus attulerunt, qui secundum hæc Vitæ sanctorum scribendis operam navarunt. Aliam exhibent veteres editi *Vitam Athanasii*, ab nescio quo anonymo, non ineleganter quidem, sed oratorio more conscriptam, permistis plerumque rebus, quam perinde atque cæteras mox commemoratas missas facere nullo dispendio licuit. Demum anno 1671 clar. vir Hermantius, insigni opere *Vitam Athanasii* Gallico idiomate in lucem emisit, probatam quidem, et omnium ore celebratam, ubi non quæ Athanasium modo, sed quæ æquales ejus spectant, pluribus complectitur vir eruditus. Et accuratius multo opus dedisset, si editione Commeliniana et Felckmanni lectionibus fuisset usus. Hujus lucubrationes magni facimus, sententiam tamen haud raro impugnamus : tum quia, ut vulgo fertur, variant opiniones ; tum fortasse, quia diuturniore usu operum Athanasii, codicum et cæterorum ad eam rem pertinentium, plura perspicuntur. Et vero is si tantumdem otii codicibus et editis Athanasii consumpsisset, multo plura vidisset, et accuratiora nostris dedisset.

5. Jam de *Athanasii Vita* a nobis adornata sit sermo, et quidem paucis : nam ego tuum, erudite lector, hac de re judicium exspecto, non tu meum. Id primum scitu opus est, in

proposito nobis minime fuisse, ut omnia Arium, Arianos aliosque hæreticos illius ætatis; itidemque Alexandrum Alexandrinum, Hosium, Marcellum, Serapionem, aliosque Athanasii familiares aut synodos spectantia recensere; sed solummodo ea quæ vel ad Athanasii Vitam pertinent, vel ad eam proxime accedunt. Etsi porro curarum pro facultate, ut narrationem gestorum ne interciperem: at ubi incidunt controversiæ, et interpellatum opus, tum paulum spatii sumo, et paucis ad quæstionem allatis destinatum persequor iter. Nova non pauca, nec quod sciam hæcenus observata, animadvertent eruditi. Annalium more adornata omnia sunt, opportuno scilicet, ac dictis viris acceptissimo. Tametsi vero, si quid occurrat in gestis difficultatis, id, ut plurimum, quoad facultas tulit, expendimus, quædam tamen, ut evenire solet, prætermissa sunt, quæ jam explicemus oportet.

6. Diximus ad annum 322, num. 1, videri nobis Colluthum, temerarium illum presbyterum qui suoapte arbitrio jus constituendi presbyteros sibi arrogabat, eundem ipsum esse qui epistolæ synodi Alexandrinæ, anno 321 celebratæ, prior subscripsit; secus arbitrati sunt alii viri docti. Rem paucis lectori expromam. Arius damnatur cum sociis in synodo Alexandrina anno circiter 320 vel 321. Damnationi Arii subscribunt presbyteri omnes Alexandrini et Mareotici, et diaconi, quotquot scilicet ad Arium non desciverant; inter hosce presbyteros Colluthus unus hoc nomine fertur, qui prior dat suffragium contra Arianos: Colluthum vero audacem illum, infensum Arianis fuisse narrat Alexander Alexandrinus in epistola sua ad Alexandrum Constantinopolitanum (a). Hinc conjectamus Colluthum dissidii auctorem eum ipsum esse qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit. Nondum enim quo tempore celebrata synodus Alexandrina fuit, anno scilicet 320 vel 321, nefariam illam rem aggressus fuisse videtur Colluthus; nam si jam orsum et publicatum malum fuisset, quæ causa erat quod de tanto ausu nihil in ea synodo ageretur? Res sane est ad synodos pertinens, et gravissima quidem. Sin vero orsum dissidium Colluthianum non erat cum ejusmodi synodus celebrata fuit, quid vetat quin putemus Colluthum presbyterum, qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit inter presbyteros, et solus hujusce nominis ibidem memoratur, eundem ipsum esse qui dissidii paulo post auctor fuit (b); cum hic quoque et presbyter Alexandrinus, et Arianis, initio saltem sectæ suæ, infensus fuerit, ut testatur Alexander episc. Alexandrinus? Aiunt autem ex adverso, Alexandrum ita de Collutho schismatico verba facere, ut indicare videatur eodem quo Arius tempore ipsum turbas movisse; et Epiphanium hæc. LXXIX dicere, Colluthum, Sarmatam, Carponem et Arium presbyteros, quibus erant quatuor Alexandrinæ Ecclesiæ contributæ, turbarum auctores fuisse et populi Alexandrini multitudinem in varias distraxisse partes. Qui Epiphanius hæc dicendo videtur indicare, eodem tempore abortas fuisse illas Alexandrinæ factiones; atque adeo Colluthum jam tum cum Arius damnaretur defecisse ab Ecclesia, ideoque non illum ipsum esse qui Alexandrinæ synodo prior ex presbyteris suffragium dedit. Verum nemo, ut spero, citra præjudicatam opinionem Alexandri et Epiphanii verba leget, qui existimet eos ita stricte tempus significare voluisse, ut eodem omnino temporis puncto Arium, Colluthum et alios dedisse turbas et schismatis auctores fuisse narrent. Et vulgatum est ut eodem tempore gesta dicamus, quæ modico temporis spatio, licet alia prius, alia posterius, evenerint. Ad hæc ex Epiphanio haud invalidum pro nostra opinione argumentum eruitur. Cum enim in Alexandrina synodo superius memorata, Arius, Carpones et Sarmates damnentur, ac de Collutho nulla mentio sit; nisi in subscriptionibus presbyterorum Alexandrinorum ubi primas ille tenet; hinc sane confici videtur, Colluthum nondum aperte defecisse, et eum ipsum esse qui suffragium adversus alios dedit, et paulo post auctor dissidii fuit. Idem autem Colluthus, anno 324, ab Hosio in synodo Alexandria iu ordinem redactus est. Totam rem eruditi lectoris arbitrio permittimus.

7. Ad annum 326, num. 1, diximus mortem Alexandri Alexandrini præsulis a quibus-

(a) Theod. ub. 1, cap. 4.

(b) Theod. ibid

dam consignari in 26 Februarii ejusdem anni : res jam accuratius investiganda nohis est. Ut diu ignotus Occidentalibus fuit annus obitus Athanasii; sic qua die decesserit Alexander, ad usque nostram ætatem ignoratum est; donec scilicet *Oriente Chronicon* ab Abrahamo Eckellensi editum fuit in typographia regia, anno 1631, et quidem concinnata ad mentem Coptorum seu Jacobitarum, non Melchitarum seu Græco ritui addictorum; ejus *Chronici* non contemnenda pars est chronographia patriarcharum Alexandriæ Latine translata ab eodem Eckellensi. Ibi annus obitus Athanasii, et anni episcopatus ejus apprime notantur. Alexander vero ibidem obiisse fertur die 22 Barmudæ, ut vocant, mensis exacto jam anno 318, currente vero 319 æræ Christianæ Alexandrinæ, videlicet anno 326 Dionysianæ, decima septima Aprilis Juliani, cum esset littera Dominicalis B, Dominica nimirum, ex antiquo Orientalis Ecclesiæ usu, inchoata ad vesperam Sabbati, occidente sole, ad vesperam usque sequentem; ita tamen ut vicesima secunda Barmudæ mensis, qui Coptis pro Aprile habetur, ad mediam noctem more Romano desineret. Obiit igitur Alexander, nocte Dominicam inter et feriam secundam intercedente, anno 326, decima septima Aprilis. Wanslebius in Ægyptum haud semel peregrinatus, ex Coptorum libris eandem obitus Alexandri diem assignavit, scilicet 22 Aprilis (Coptici), quem Ægyptii vocant Barmudam, inciditque in 17 Aprilis Juliani. Eadem porro die S. Alexandri memoria celebratur a Copta et Abyssinis, et in antiquissimo eorum Calendario ipsissima die mortuus fertur Alexander. Argumentum porro illud est, illam veram esse et genuinam Alexandri obitus diem, quod in Calendario Abyssinorum Æthiopum, qui ex Coptico catalogo exscriptus olim fuit, ad vicesimam secundam mensis Barmudæ hæc legantur, *Alexandros Likæ Papas*, id est *Alexander presbyterorum patriarcha*, ac si dicas, *summus sacerdos*. In quæ verba hæc notat Ludolphus (a) : *Decimus nonus patriarcha Alexandrinus, Likæ Mahæbær, præses concilii Nicæni œcumenici ab encomiaste vocatur, cui astipulantur historici Orientales, obiit hoc ipso die*. Si Theodoretus fides esset, Alexandri obitus probe in Februarium anni 326 referri posset : ait quippe diem obiisse, *μετὰ μῆνας πέντε τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, quinq̄ue mensibus post Nicænam synodum exactis*. At Theodoretus haud satis accurate Athanasii sententiam excepit. Longe namque varia narrat Athanasius; sed en ejus mentem. Dum turbas daret Meletius, *ταῦτα δὲ πρᾶττοντος τοῦ Μελετίου, hæresim Arianam exortam esse, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις*. Deinde vero hæresim Nicææ damnatam, Arianos vero Ecclesia ejectos fuisse, *ἐξελήθησαν*. At secus cum Meletianis actum, nam admissi in Ecclesiam fuere; additque Athanasius non necessum esse narrare quid causæ fuerit quod illi admitterentur. *Ὅπως γὰρ πέντε μῆνας παρῆλθον, nam quinque mensibus nondum exactis, Alexander reversus Alexandriam, Nicæno jussui obsequens, perfidos in Ecclesiam admittit, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, et beatæ memoriæ Alexander obiit*. *Οἱ δὲ μελετιανοὶ δῖον ἡρμῶν καὶ χάρεν ἔχουσιν ὅτι πᾶν ὄλωσ' ἰδέχθησαν, scilicet Meletiani, quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo admissi fuissent, οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας, etc.*, statim post mortem Alexandri, quasi canes ad vomitum reversi sunt. Palam est Athanasium, ut nolet Meletianorum perfidiam, significare pacem cum illis initam damno fuisse, quando vix quinque mensium spatio post datum fœdus exacto, ad ingenium rediissent, et pejorem quam ante intulissent Ecclesiæ cladem. Illud porro, *mensibus quinque nondum exactis*, non a soluta Nicæna synodo ait Athanasius, uti diximus, sed a receptis Meletianis : quod qua ratione peractum fuerit, narrat inferius, n. 72 *Apol. contra Arian*. Athanasius, ubi post allatum Meletii *Breviarium*, ait Meletium episcopos et presbyteros, abs se per diversa Ægypti loca constitutos, Alexandro coram abductos obtulisse. Ubi advertas velim, necessum esse non paulum intervenire temporis spatium ab adventu Alexandri Nicæa remigrantis Alexandriam, usque dum tot episcopi in tam dissitis locis positi in eandem urbem convenirent, ut Alexandro coram sisterentur. Ideo autem Athanasius post hæc verba, *οἱ δὲ μελετιανοὶ ἐπισωδύποτα ἰδέχθησαν* : οὐ γὰρ ἀναγκαῖον εὖν τὴν αἰτίαν ὀνομάζειν, *ποχ* adjicit, *ὅπως γὰρ πέντε μῆνας παρῆλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, οἱ δὲ μελετιανοὶ, δῖον ἡρμῶν, ut palam faciat infirmam fuisse pacem illam cum Meletianis, cum vix elapsis quinque post reconci-*

(a) In Commentario.

liatam gratiam mensibus denuo turbas dederint : unde perspicuum videatur, quinque mensium exordium duci ab adventu et reconciliatione Meletianorum cum Alexandro. In antiquis Latinorum Martyrologiis nulla S. Alexandri Alexandrini memoria erat : verum vicesima sexta Februarii die memorabantur Alexander, Nestor et Theon martyres cum sociis suis. Ita scilicet in Martyrologio Gellonense et in vetustissimo Luceæ cuso cum notis Florentinii(a). In his, inquam, Martyrologiis (Gellonianum excipe) secundum martyres mox memoratos, legitur : *In Alexandria Felicis et sociorum*. Hinc vitiosa interpunctione, illud, *in Alexandria*, ad superius memoratos martyres, scilicet Alexandrum, Nestorem, etc., adjunctum fuit. Sic turbato semel ordine, auctor brevissimi Martyrologii Aquileiam Romæ transmissi, et Adoni Viennensi postea oblato, nimium conjecturis indulgens, Alexandrum illum præulem esse ratus, sic audacter restituit, *Alexandriæ Alexandri gloriosi senis episcopi*, et ad vicesimam septimam ejusdem mensis habet, *Juliani martyris et Euni qui cum ipso sene in confessione perduravit*; ita ut martyrem et episcopum quoque Alexandrum fuisse memoret, quod utique falsum. Et vero Alexander ille quidem, ut primitus jacebat integris rebus, martyr vere fuit, ut observant in notis suis Florentinius et Henschenius. Vandelbertus autem in Martyrologio suo metricè conscripto, Alexandrum omittit, socios memorat, Theonam scilicet et Nestorem martyres; Rabanus, Alexandrum et socios tantum. Ado autem Viennensis duce usus Martyrologio suo superius memorato, Alexandrum præulem hic male situm suis etiam notis distinxit, adjiciens eum episcopum Alexandriae exstitisse, et damnasse Arium, ac Nicænae interfuisse synodo. Usuardus, auctor Martyrologii Bedæ falso ascripti, Noikerus, auctor Martyrologii Romani, quasi oves gregariæ, Adonis lapsum sequuntur. Atque exinde erratum obtinuit, ac in vicesimam sextam Februarii certatim omnes diem obitus Alexandri contulerunt. In decimam porro septimam Aprilis si constituamus, optime quadrabunt omnia, uti est a nobis superius commonstratum.

Ad annum 327, ubi de itinere Athanasii Thebaico, notandum eam clausulam Græcam *Vitæ Pachomii*, ἀρχόμενος τῆς επισκοπῆς, non fuisse Latine versam ab interprete. Ejus vera sententia est, Athanasium eo concessisse cum iniret episcopatum.

Ad annum 362 magnopere observanda hæc Ammonii in epistola *De Vita Pachomii* verba βαί μετὰ τὸ διωχθῆναι τὴν πάπαν Ἀθανάσιον τῷ ἐννάτῳ μηνὶ τοῦ ἔκτου ἔτους, Ἰουλιανὸς βασιλεύσας, ἀνὴρ εἰδωλόατρος, τὸν μὲν πάπαν Ἀθανάσιον εἰς τὴν Θεβαΐδα ἐξώρισεν, etc. Id est : *Nono mense sexti anni post pulsum papam Athanasium, Julianus imperio potitus vir idololatra, papam Athanasium in Thebaidem relegavit*. Duo hic observatu dignissima deprehenduntur. Primo Athanasium, circa mensem Octobrem anni 362, sub Juliano, pulsum fuisse, scilicet nono mense sexti anni postquam profligatus a Constantio fuerat, quod tum accidit cum mense Februario a Syriani et militum impetu se proripuit anno 356; postea vero, scilicet sub finem anni 361, vel initio 362, cum inauguratus Julianus imperator facultatem exsulibus redeundi dedisset, Alexandriae novem circiter menses commoratus est, donec mense circiter Octobri, ejusdem Juliani jussu, Alexandria decederet. Secundo Juliani jussu in Thebaide exsulasse, quod ab aliis ecclesiasticæ historiæ scriptoribus minime traditum est.

Ad annum 363, num. 1. Non parum negotii fecerunt hæc verba quæ apud Ammonium Græce ita leguntur : Διὸ οὐκ ὀρεῖσαι ἐπὶ τὴν Θεβαΐδα συλλόμενος ἀπαλθεῖν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιμῆτατον λεληθότως γενέσθαι. Συντεύξῃ γὰρ αὐτῷ καθ' ὄδον, καὶ γνησίως ὑποδεχθεῖς, ἐπανήξεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Id est : *Propterea ne molestum iter ad Thebaidem excipias; sed ad comitatum clam te conferas. In via namque ipsum offendes, et clementer ab eo exceptus, reverteris in Ecclesiam*. Ubi videtur Theodorus, qui hæc ex prophético spiritu Athanasio mandat, jubere ipsi ut recta imperatoris comitatum petat et imperatorem adeat. Et tamen certum videtur ex iis quæ in *Vita Athanasii* ad hunc annum, et in *Monito* ad epistolam Joviani diximus, Athanasium non statim imperatorem adiisse, sed primum petiisse Alexandriam, ibique aliquantisper commoratum esse.

(a) *Spicileg. Dacheri.*

VITA SANCTI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI.

Anno 296. — *Athanasii ortus, patria, parentes.* — A lecidit Athanasii ortus in Diocletiana illa tempora, calamitatibus cædibusque Christianorum funestata. Parentes ejus plii, Christiani, ac, si qua fides inferioris ævi scriptoribus, nobilitate et opibus insignes. Patrium solum Alexandriam fuisse cum alii plurimi tradunt, tum ipse nec semel innuit, et perspicue cum profugus missis ad Luciferum litteris ait (a), exebantes Arianos in aditus portasque urbis, admisse sibi, ex quo se illorum manibus proripuerat, parentes invisendi facultatem. De ortus anno altum ubique silentium. Verum, prementibus ultro citroque argumentis et conjecturis, natum opinamur Athanasium anno circiter 296. Ne citius ortum dicamus, vetat quod ait ille (b) se a patribus accepisse quæ Maximiano principe anno 303 Christianis illata sunt mala : cum scilicet ipsi per teneram ætatem ne domesticas quidem calamitates sentire liceret et observare. Qui autem anno 290 natum putant, ve-reor ut majorem duodenne tantæ cladis immemorem sædant. Et vero si anno 290 natus sit, anno 326, quo fuit in episcopum allectus, triginta septem annorum fuerit ; ac ne minus quidem Arianis fuisset locus criminandi, quod minore quam lex ferret ætate in episcopum Alexandrinum fuisset cooptatus : de quo tamen Athanasium in crimen vocatum fuisse memorat Ammonius (c). Ne post annum 296 referamus multa dehortantur : a mætyribus quippe Athanasius se, ante annum scilicet 311, edidicisse ait sublimem divinarum Litterarum doctrinam : quod vergentem ad adolescentiam ætatem arguit (d), cum tantarum rerum tenella et infantilis capax non sit. Ad hæc vero, antè annum 319, nondum exorto Arianismo, libros edidit, tanta eruditione et gravitate, ut nullis non Patrum scriptis sint comparanda. At enim si ineunte sæculo ortus esset, ut autumant nonnulli, quis putet novemdecim annorum adolescentem tantis edendis libris parem et maturum ? Hæc jam satis sunt, multa enim quæ consequuntur, nostram firmant opinione.

Anno 301. — 1. *Exortus Meletiani schismatis.* — Dum tenera adhuc infantia esset, cœpit respublica in Ægypto Christiana intestino et extitio dissidio conflagrare. Namque Meletius, Lycopolitanus episcopus (e), multorum scelerum, oblatque gentilium numinibus sacrificii reus, in judicium vocatur a synodo Alexandrina, cui tum

A præerat Petrus Alexandriæ præsul ; ibique ille in promeritam flagitiis pœnam damnatus et abdicatus est. Meletius vero, conscientia nempè stimulatus exagitatus, non ausus aliam appellare synodum ; nec, quæ una supererat gratiæ ineundæ via, facti ventam precatus, abducta secum consceleratum turba, Petri in cujus ditione erat imperium detrectare ; nova in dies machinari ; episcopos presbyterosque ubique locorum contra jus fasque constitutere ; alias atque alias paroccias ad defectionem sollicitare ; Mareotem ipsam nobilem Alexandrini episcopatus portionem tentare, quod tamen ei minime cessit ex voto. Fertur demum tanta fuisse vafritie, ut calumniis insidiisque non paucos a Petri, Achillæ et Alexandri partibus abduceret. Hujus sequaces, amisso Christianorum nomine, Meletiani audierunt ; qui Athanasio haud minus quam decessoribus infesti, virum non semel fictis criminibus vocarunt in capitis discrimen

2. Hæc ex Athanasio verace et ut plurimum oculato teste. Verum diversa longe narrat Epiphanius (f), quibus facti invidia Petro non minus quam Meletio conferatur. Ait nimirum Petrum et Meletium fidei causa comprehensos, atque in carcerem cum multis aliis reclusos, de recipiendis lapsis questionem agitasse : Meletiumque, gentilium ritibus pollutos, qui veram fidem negassent, Ecclesiæ aditu interclusos oportere contendisse : ac ne facilitas veniæ multis occasioni et offendiculo foret, deterrendos exemplo severitatis : Petrum contra, et quorum melior sententia menti, pœnitentiæ locum dandum esse respicientibus defendisse, ne præcisa spe veniæ, in extremum perniciæ et infidelitatis ruerent qui semel lapsi fuissent. Acriter, ait Epiphanius, utrinque versa res est, aliis in aliam partem, quoscilicet opinio ferebat, concedentibus. Tum Petrus pallium in medio carcere stravit, et proclamari a diacono jussit : « Qui mecum sentiunt, huc accedant. » Mox pauci episcopi, monachi, presbyteri Petrum ; multo plures Meletium adeunt. Palam certe res est, Epiphanium Meletiani cujusdam fraude circumventum tale commentum edidisse, cui reclamant cum Athanasio omnes ecclesiastici scriptores. Quamobrem, missis cæteris quæ ille ad Meletii laudem et commendationem attulit, nos veriora sectemur. Annum porro orsi Meletiani dissidii, Athanasii vestigiis hærentes, statuimus 301. At Baronius

(a) *Ep. 2 ad Luciferum.*

(b) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 64.

(c) *Epist. Ammonii*, p. 380.

(d) *De Incarnat.*, n. 56.

(e) *Apol. contra Arian.*, n. 69.

(f) *Hæres.*, LVIII.

ex male intellecto Athanasii loco perperam inita temporis ratione in annum refert 306. Qua de re pluribus actum est ad epistolam Ægyptiis episcopis datam.

ANNO 303. — *Maximiani furor in Christianos.* — Insignis est annus 303 furore Diocletiani et Galerii Maximiani in Christianos : qui Alexandria potissimum tam atrociter sæviit, ut gentiles ipsi misericordia erga Christianos moti quoad facultas erat cruciatibus subducerent, nec sine fortunarum et capitis discrimine domi occultarent. Quam rem, quod prima Athanasii pueritia evenerit, non sua illa, sed patrum memoria gestam narrat (a).

AB ANNO 303 AD 311. — 1. *Arii mores et gesta.* — Neque ita multo post, grassante Meletiano schismate, longe gravius exitium Ecclesiam Dei invadit. Arius enim (b), ex Libya monstrorum parente oriundus, mutatis sedibus, Alexandriam commigrat, Petro sedem occupante. Procera homo statura, subtristi et macilento ore, cujus pallor animi tetra versantis indicium; passi crines et incompti, vestis squalida et ad reliquam speciem composita. Hoc apparatus, hoc artificio populi spectaculorum amantibus gratiam captabat. His artibus animus gloriæ appetens aditum sibi parabat ad honores et dignitates. Ad hæc, ait Epiphanius, leni interdum officii-que pleno vultu obviis occurrere solebat; cunctosque comiter compellere, quo sibi quamplurimos devinceret. Ili mores hominis. Erat porro dialecticæ artis aliarumque disciplinarum scientissimus; et, quæ opportunior ad existimationem via, præferbat pietatis religionisque studium singularare. Hic perspectis factionum partibus, statim in Meletii clientelam se contulit. Verum mutata brevi sententia, qua faciliorem putabat ad gradus ecclesiasticos aditum, eo consilia et studia convertens, a Meletio descendit ad Petrum Alexandrinum; a quo perhumaniter exceptus, ut erat ad fraudem et ad simulationem natus, viri gratiam aucupatur, ac brevi in diaconatus ordinem delectus est. Haud ita multo post, cum Meletianos Petrus ut factiosos, et reipublicæ Christianam adversarios pelleret Ecclesia, Arium etiam, quem (ut est ambitio inquieta et turbulenta) gesta sua improbare traducereque, ac nova in dies moliri deprehendit, Ecclesiæ ingressu et communionem interdixit.

2. *Athanasii institutio.* — Inter hæc Athanasius in juvenili ætate humanis divinisque traditus disciplinis, specimina dabat ingenii ad summa nati. In humanis autem addiscendis non modicum operæ temporisque consumpsisse suadent ejus scripta, potissimum *Contra gentes*, varia et antiqua illa eruditione referta; ac videtur in primis fuisse in Homeri Platonisque libri versatissimus. Grammaticorum item ac rhetorum scholas frequentavit (c) : nec

ignarum hoc eruditionis genere produnt ejus quæ jam supersunt opera. Quid si superessent infinitæ prope illius homiliæ, epistolæ, commentaria, ingenti reipublicæ cum literariæ tum ecclesiasticæ dispendio amissa? Divinas autem Litteras frequens adeo perlegit, ut universam pene Scripturam memoriter tenuisse dicas, ita frequenter et opportune illa utitur. In Patrum item superioris ævi scriptis evolendis assidue diligenterque versatus, magistros in divinis sibi fuisse testatur (d), theologos eruditosque viros, pietatis doctrinæque causa martyrio consummatos. Iis ille doctoribus, quæ Christi incarnationem Scripturamque sacram spectant, edidicisse se commemorat. Et fortasse martyres cum meminit, apud Petrum ipsum Alexandrinum se Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse subindicat. Jurisconsultum appellat Sulpitius Severus. Et vero videtur, cum ex scientia rerum gerendarum, tum ex sparsis per diversa ejus opera locis, fuisse hoc litterarum genere egregie peritus. Sane providente Numine hæc opportune tela comparavit, quibus exinde hæreticorum agmina impeteret profligaretouc, quod omni spe maturius evenit.

ANNO 311. — 1. *Petri martyrium.* — Petri Alexandrini martyrio nobilitatus est annus 311, cujus sanguine restincta videtur immanis illa Christianorum vexatio, per Ægyptum præsertim, Maximini temporibus grassata. Quæ fertur autem in quibusdam Actis (e) historia de Petro antistite, cui instante morte Christus apparuerit, talari qua operiebatur veste ab Ario discissa, monens ut ne Arium admitteret ad Ecclesiæ communionem, idipsumque præciperet Achillæ et Alexandro, qui ejus futuri successores essent; hæc, inquam, a nemine veterum tradita, jure ac merito in vobiscum suspicionem vocatur, vel eo nomine quod Achillæ et Alexandri amicus aliquandiu fuerit Arius. In hujusmodi porro viros nulla contemptæ sancti viri jussionis suspicula cadere potest.

2. *Achillas Alex. episcopus.* — Petrum excipit Achillas (f), vir litterarum aprime gnarus, ab Theona Petri decessore in presbyterum cooptatus; si tamen is ipse Achillas est quem memorat Eusebius, quod veri plane simillimum. Ab illo Arius delicti defectionisque veniam precatus, reconciliata gratia, assuetæ simulationis artificio, tantam sibi apud virum pietatis existimationem peperit, ut ad presbyterii gradum promotus sit. Quas in eo gradu positus sub Alexandro Achillæ successore turbas dedit mox occurreret enarrandum.

ANNO 312. — *Achillæ succedit Alexander.* — Paucis Achillas mensibus sedit; defunctoque subrogatur Alexander, eruditione vir omnique virtutum genere ornatus. Si Eusebii *Chronico* steterimus, annu tantum 321 pontificatum iussit Alexander. Ve-

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 64.
 (b) Epiphanius hæreticus. LXIX; Gelasius. *Cyzic. part. II*; Sozomenus. lib. I, cap. 15.
 (c) Gregorius Nazianzenus in *Encomio*.

(d) Oratio *De Incarnatione*, n. 56.
 (e) In Actis Combesiensibus.
 (f) Eusebius *Hist. Eccl.* I. VII, c. 32; Theodoretus, I. I, c. 2.

rum aperte reclamant Epiphanius, Theodoretus (a) et alii, qui Achillam paucos menses episcopalem sedem occupasse tradunt. Repugnat item Athanasius, qui cum in *Epistola ad Ægyptios* anno 356 conscripta sit (n. 22), a triginta sex annis Arium et sequaces damnatos et proscriptos fuisse, palam significat in annum 320 vel 321 consignandam esse synodum ab Alexandro episcopo contra Arianos coactam, quam synodum non modico spatio, et fortasse aliquot annis, prævertit impia illa Arii vesania, qua Alexandro jam episcopo errores spargere suos aggressus est.

ANNO 315. — 1. *De pueris ab Athanasio baptizatis.* — In Alexandri pontificatus initium conferenda, quæ tradit Rufinus (b) de pueris ad oram maris ab Athanasio baptizatis. Hæc illius verba: «Tempore quo apud Alexandriam Petri martyris diem Alexander episcopus agebat; cum post expleta solemnia conventuros ad convivium suum clericos expectaret in loco mari vicino, videt eminens puerorum super oram maris ludum, imitantium, ut fieri solet, episcopum, atque ea quæ in ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutine pueros inspectaret, videt ab iis geri quædam etiam secretiora et mystica. Perturbatus, illico vocari ad se clericos jubet, atque eis quid eminens ipse videret ostendit. Tum abire eos, et comprehensos ad se perducere omnes, pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, et quid egissent vel quomodo, percontatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi negare primo; deinde rem festam per ordinem pandunt, et baptizatos a se esse quosdam catechumenos consentunt per Athanasium, qui ludi illius puerulis episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderiat, simul et ab eo qui interrogaverat, ubi videt secundum religionis nostræ ritum cuncta constare, colloctus cum concilio clericorum, statuisse traditor illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerit infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea quæ a sacerdotibus mos est, Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a notario integre et a grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini nutritur, et ab eo pergente ad Patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur.» Subdit autem Sozomenus (c), Alexandrum postea Athanasio scribæ et amanuensis loco usum fuisse.

2. Verum hæc Rufini historia grandi apud eruditos laborat suspitione. Etsi enim per Athanasii ætatem minime repugnaret ejusmodi lusus, quod haud facile tamen concedatur de adolescente, cui ex memoratis superius vix minus duodeviginti annorum tum ascripserimus; non is erat Alexander, qui tam seria in re ludum puerorum ratum haberet.

ANNO CIRCITER 315. — *Antonium adit Athanasius.* — Sub hæc, Antonium, magnum illum solitudinis cultorem, cujus jam fama erat ubique locorum pervagata, adiit Athanasius. Et viri pietate, vitæ genere, innata nec studio parta dicendi vi usque eo delectatus est (d), ut profectus et institutionis causa non modico tempore cum eo sit versatus, atque abluenti manus, ut olim Eliæ Elisæus, aquam ministraret. Hujus, ut putamus, magisterio ascetæ vitam iniiit, ut testes locupletissimi sunt Ægyptii episcopi in epistola synodica (e). Exinde vero Antonium frequens invisit quicum magna ipsi societas et necessitudo intercedebat.

ANTE ANNUM 319. — 1. *Scribit contra gentes.* — Viduum adolescentiam prætergressus, *Operationes contra gentes* edit, tanta eruditione, tanta elegantia, ut nihil supra. Mirere sane in juvene salem, leporem, vim argumenti. In priore salse ridet ac repudiat gentilium numinum turbas, profanos obscenosque ritus; in altera Christi incarnationem adversum Judæos maxime comprobat, allatis ex Veteri Testamento opportunioribus ad eam rem locis. Necdum oborta Ariana hæresi hæc conscripta videntur: ne vel minima enim in hisce ejusmodi errorum mentio, licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. Ejusmodi ceu præliis, Christi militiam ingressus Athanasius, ad periculosiora et jam imminencia certamina adornabat sese. Inter hæc etiam ad cleri statum evocatus, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus, in diaconi ordinem promovetur ab Alexandro, atque inter familiares computatus, ipsi a consiliis fuit.

2. *Arianæ hæreseos exordium.* — Arianæ vero hæreseos initia in quem sint annum conferenda incertissimum. Damnatum certe constat Arium in Alexandrina synodo anno 320 vel insequente, ipso teste Athanasio, qui in epistola ad Ægyptios anno 356 data, elapsos esse indicat triginta sex annos ab hujusmodi habita synodo. Et vero anno 321 late per Ægyptium effusa et pervagata hæresis illa erat: unde aliquot ante annos orsa videatur, quando præsertim exploratum est, Alexandrum nonnisi post multas Arii ad sanam mentem reducendi ten-

(a) Epiph. hæc. LXIX; Theod. lib. 1, cap. 2.

(b) Lib. 1, cap. 14.

(c) Lib. II, c. 17.

(d) In *Vita Antonii* sub initium.

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 6.

tatas vias, hominem cum sequacibus ferisse anathemate.

3. *Arius Alexandro infestus. Arii impietas.*—Arium igitur, cui erat explanandæ sacræ Scripturæ provincia tradita, Alexandrinæ sedis occupandæ libido incesserat. Quare cum delectum in antistitem Alexandrum inique ferret (a), excubat in occasiones turbarum, et quæ crimina viro offerat meditatatur. Verum iis erat moribus Alexander, ut nullus criminationi aditus, nullus esset calumniæ locus: sanctimonia quippe haud minus quam senectute venerabilis, eloquentia, mansuetudine, liberalitate, omnium sibi gratiam conciliarat. Sed eo acrius invidia erupit, quo minus loci ad obrectandum inveniebat. Aliquando enim Alexandro Filii deitatem, eandemque Patris et Filii substantiam prædicante, ferociter Arius et impudenter eam doctrinam nec sanam, nec apostolicam, sed Sabellianam esse vociferatur, Filiumque inter opificia et res creatas non æternas connumerandum, hoc usus argumento (nam dialecticæ peritia exitio fuit homini): Si Pater genuit Filium, initium habet existendi qui genitus est, et fuit tempus cum non esset. Quam viri proterviam et impietatem Alexander, ut erat mitis et pacis amans, primum leniter coarguit, monetque a pravis opinionibus abstat: tum suam ipse doctrinam ex sacris Litteris sinceram comprobat, Arianam vero impiam et execrandam. Ea porro lenitas vitio versa antistiti fuit: imo, si fides Sozomeno (b) est, sub initium controversiæ hærebat ille incertus cui potius opinioni accederet: quæ res tam scriptorum omnium testimonio refragatur. Addit Philostorgius (c), presbyterum quemdam cognomento Baucalim, quia in dorso tumor excreverat instar vasi testacei, cui baucalas nomen Alexandriæ, simultatis Alexandrum inter et Arium materiam subministrasse. Fides sit penes auctorem.

4. *Arius doctrinam spargit suam.*—Arius autem, ut rudioribus fucum faceret, ex antiquorum Patrum scriptis nonnihil auctoritatis dignitatisque suæ sententiæ afferre nitebatur, novatæ doctrinæ suspicionem declinans; ut simplicitate verborum, queis per ingenii imbecillitatem non licebat res subtilius expendere, haustum venenum propinaret (d). Tum cœpit ille errores ubique spargere, vicatim domos adire, ex clericis, quos novandarum rerum studiosos comperit, sibi asciscere, alios cujusvis ætatis ac conditionis ab Alexandri partibus abducere. Ex virginum choro, Epiphanio teste (e), septingentæ ad Arii partes descivere: cui pro tanto numero vix fides habetur. Excitatum itaque ab Ario malum late per Ægyptum, Thebaidem et Libyam pervasit. Neque vulgi solum multitudo nascenti hæresi

(a) Theodor., lib. 1, cap. 2, *Hæret. fab.*, p. 232.

(b) Lib. 1, p. 426.

(c) Lib. 1, n. 4.

(d) Basil. *contra Eunomium*, p. 6; Soer., lib. 1, c. 2; Theodoret., lib. 1, c. 2.

nomen dedit, sed ad Arium quoque defecere presbyteri Carpones et Sarmates, quibus erant duæ intra urbem ecclesiæ commissæ. Ii jam olim Alexandro infesti (f), data occasione, ab Alexandro pariter et a sana fide desciscunt. Cum his item Achilles, Æthales et Arius alter; diaconi vero, Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius et Gaius; imo vero episcopi duo turpiter et indecore ad eorum partes defluxere, Secundus scilicet Ptolemaidis, et Theonas Marmarices.

ANNO CIRCITER 320. — *Alexander tentat Arium a cæpto revocare.* — Ut animadvertit Alexander malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, litteras dat ad Arium et socios, monet a prave inceptis desistant, impiam doctrinam ne ultra tueantur, sed sanæ catholicæque obtemperent. Tum Alexandrinus cogit et Mareoticos presbyteros diaconosque: rogat sibi sinceram fidem vindicanti ferant opem, litterisque suis, ad Arium et asseclas datis, suffragia ascribant; spem esse totius cleri monitis obtemperaturos, qui suis hactenus obstitissent. Alexandro morem gerunt presbyteri omnes et diaconi, quorum suffragiis munitæ litteræ Arianis offeruntur. Hasce illi, feroces cupidine cœpti perficiendi, nihili fecerunt, neque minus perstiterunt in pristina impietate.

ANNO 321. — 1. *Alexander synodum cogit.* — Sensit demum Alexander nullam superesse spem reconciliandæ pacis, Ariique ad sanum consilium reducendi. Quamobrem (g) coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, synodum celebrat, in qua de Arii causa ageretur accuratius. Acciti impii homines, parati meditati que veniunt. De doctrina rogati, incertum majore impietate an impudentia verba fecerint: Dei namque Filium ex non exstantibus factum affirmavere, creatum, Patri dissimilem, mutabilem. Sciscitanti cuidam, an perinde mutabilis esset atque diabolus, respondent aut secus mutabilem. Hac data voce exhorruere Patres, tantæque impietatis auctores, nulla interposita mora, uno omnium calculo, damnant abdicantque.

2. *Multi ad Arium desciscunt.* — Verum tanto vulnere curando impar fuit remedium. Arius enim, multo ardentior perturbandæ rei ecclesiasticæ cupiditate, asseclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera asciscere. Tum ingens fuit in Mareote defectio: Chares enim et Pistus, presbyteri: Serapion, Paramnon, Zosimus et Irenæus, diaconi, Arianis nomen dedere. Arius autem, quo facilius gesta tueri liceret, vindicem et patronum sibi conciliat Eusebium, quicum vetus sibi necessitudo studiorumque societas intercedebat: qui Eusebius audax homo (h), honorum cupidine fla-

(e) *Hæret. LXIX.*

(f) *Epist. Alexandri*, n. 2.

(g) *Epist. Alexandri*, n. 4, 2; *Socr.*, lib. 1, c. 6.

(h) *Epist. Alexandri*, n.

grans, relicto nuper Berytensi episcopatu, Nicomediensem invaserat, quod episcopalem dignitatem metiretur amplitudine civitatum. Inerat vis ingenii, nec mediocris principum gratia, cum arte et officio, tum Constantiæ Constantini sororis affinitate parata. Parem studio et consiliis hominem eo libentius in arctiorem amicitiam recepit, quo altius in corde defixam tenebat eandem circa Dei Filium impietatem. Quare litteris ubique missis, episcopis per diversa loca auctor est, ut Arii sociorumque doctrinam et facta propugnent: Alexandri invidia ait immerentes pulsos Ecclesia fuisse. Exstat apud Albanasium (a) epistolæ Eusebii ad Arium fragmentum, quo clare deprehenditur viri impietas: « Cum recte sentias, inquit, precare ut omnes ita sentiant. Palam enim omnibus est, quod factum est, non existisse antequam fieret; quod autem factum est, existendi initium habet. » Litteras item frequens mittit ad Alexandrum, monens ut, compressa huiusmodi quæstione, Arium admittat ad communionem. Epistolis autem ultro citroque ea de causa missis factum, ut controversia, Ægypti hactenus limitibus circumscripta, per Orientem prope totum maneret. Hinc rixæ, disceptationes, invidiæ, iræ; aliis rei insolentia, aliis novandi studio concitatis.

3. *Alexandri litteræ de Ariansmo.* — Alexander vero, qui damnatis a synodo sectæ principibus, fractam hæresim, et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serperet (b). Ut autem vidit ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare; epistola data, episcopis per orbem omnibus Alexandriæ synodi acta renuntiat, memorat Arii et sectatorum ejus blasphemia dicta, quæ ausi fuerant in cœtu Patrum proferre ac propugnare: rogat ne magis Eusebio adversus Christum jam pridem sentienti et ecclesiasticas leges pro libidine violenti morem gerant, quam tot episcopis, quibus sincera mens inesset, ac veræ fidei studium. Tum ut major litteris fides esset, Alexandriæ et Mareotæ clerum rursus evocat, laudat probum consilium, animumque paci et concordiæ addictum, monet e re fore, ut epistolæ omnibus ubique locorum episcopis mittendæ addant suffragia, necnon abdicationi Arianorum, etiam eorum, qui post latam sententiam descivissent. Presbyteri igitur Alexandrii septemdecim, inter quos primas tenet Colluthus; diaconi quatuor et viginti, in quorum numero duo comparent Athanasii, eorumque alteruter is de quo agitur est, item ex Mareote presbyteri novemdecim, diaconi viginti, antistiti obtemperantes epistolæ suffragia ascribunt. Hunc porro rerum

A in Arianae sectæ exortu gestarum ordinem ex Arii condemnatione et ex epistola Alexandri mutuati sumus, quo pateat quanta ex brevissimo opusculo rebus ante admodum implicatis lux accesserit.

4. *Alii Ario adjuncti.* — Præter commemoratos superius, ad Arium deficit Ammonius quidam, inter Arianorum principes exinde connumeratus: ex Libya autem Sisinnius, et Seras presbyter, Eustathius etiam multis post annis in Sebastenum episcopum cooptatus, ac Basilio infensissimus. Arii doctrina ab adolescentia imbuti sunt item Ursacius et Valens: qui exinde fuere Arianae sectæ primitiales, Athanasioque non semel perniciem machinati sunt (c).

B ANNO CIRCITER 322. — 1. *Colluthi aejectio.* — Inter hæc intestina mala, novo dissidio misere distracta civitas Alexandrina est (d). Colluthus enim presbyter, is ipse, ut arbitramur, qui in Arianos prior suffragium scripsit, arrepta ex conditione temporis occasione, ausu temerario atque insolenti, presbyter cum esset tantum, jus sibi arrogabat constituendorum sacerdotum, quod episcoporum duntaxat munus est. Nactus autem sectatores non paucos, Alexandri sese imperio subduxit, et a cœtu Catholicorum suoapte motu et consilio segregatus, despecto pontificis nutu, suas sibi regendas Ecclesias ascripsit. Ariani vero, qui nondum in hanc proruperant audaciam, Colluthi exemplo, ecclesiis, seu potius, ut ait Alexander, speluncis latronum sibi constructis, jam separatim cœtus agere cœperunt. Tum illi nocte dieque calumniis in Ecclesiam spargendis advigilare, turbas dare, seditiones movere, mulierum virilis audaciæ opera, probus frugique viros in jus, in forum vocare, probro atque infamia universam conspergere Ecclesiam. Hinc tumultus, concursationes, dissidia, rixæ, virorum, mulierum, juvenularum: quæ turpiter et indecore gesta cæcinnorum materies fuere gentilibus, quibus fabulæ argumentum isthæc erant in scenis ludisque publicis, ubi mysteria Christianæ religionis traduci et rideri videre erat.

2. *Arius demigrat in Palæstinam.* — Sub hæc Arius, Achilla comite, demigrat in Palæstinam. Ne posset enim Alexandriæ diutius consistere, vetabat Alexandri sollicitudo in fovendis rebus catholicis, et coercendis seditiosorum conatibus. In Palæstina igitur aliquantum moratus, non immemor veteratoris artis, ementita pietatis specie, episcoporum regionis gratiam inire tentabat: et qua aditus esset observans, litteris et colloquiis præsulum animos experiebatur, pacem aiens et concordiam Ecclesiæ cordi sibi semper fuisse, sed livore Alexandri seque suosque solum vertere coactos. Doctrinam vero

ron., *Dialog. contra Luciferianos*; Basil., *epist. 74.*

(d) Theodoret., *lib. 1, c. 4*; Athan. *Apol. contra Ariana.*, n. 76.

(a) *Epist. De synodis*, n. 17.

(b) *Epist. Alexandri*, n. 1, et in *condemn. Arii.*

(c) Ath. *Ep. encyclic. ad episc.*, n. 7; Hie-

suam non qua ratione Alexandriae vulgaret, exposuit; sed blasphemata dicta partim silentio tegere, partim fucatis verbis delinere satagebat, quo lateret impietatis virus. His ille artibus, hac vafricitie, non paucos, nec ignobiles episcopos conciliat sibi (a), Paulionem nempe Tyrium, Eusebium Cæsariensem, neque ita multo post Theodotum Laodicenum, Athanasium Anazarbensem, Gregorium Beryteasem, Aetium Diospolitum. Nec desuere tamen quibus Arius verba dare non potuit. Ille erant senes, viri graves, neque novatoribus opportuni, qui præcauta vi ingruentis mali, curarunt ut non modo sibi, sed ne notis etiam damno foret pestiferorum hominum aditus. Tres hujusmodi memorantur ab Ario in epistola ad Eusebium Nicomediensem, Philogonium Antiochenus, Macarius Jerosolymitanus, et Hellanicus Tripolitanus, quos ille conviciis insectatur et maledictis: alios contra, qui operam sibi commodarent, vel immerentes, laudibus ad cælum tollit. Eam epistolam per Ammonium, quem honoris causa Patrem ille suum dicit, cum eodem itinere Alexandria in Bithyniam properaret, misit Eusebio Nicomediensti, quem compellat titulo *virii Dei*, et *fidei defensoris*, vocatque Collucianistam, quia eodem magistro Luciano martyre disciplinis addiscendis ambo dedissent operam. Ex vero ex Luciano discipulis non pauci ad Arianos descivere. Eusebius vero, flagrans cupidine promovendæ sectæ cui nomen dedisset, par in aliis studium expetebat: cunctantem et pene incertum consilii cernens Paulinum Tyrium, missis litteris carpit (b), animos facit, ut rem ardentius aggrediatur sænet. Cui gessisse morem Paulinus ex iis quæ sunt consecuta deprehenditur.

3. *Gesta Alexandri contra Arium.* — Secundum hæc Alexander, cum rumore nuntio comperisset nullas non fraudes, nulla non artificia Arium adhibere; excubare in dies ad omnes erroris spargendi occasiones, præsulum extraneorum fidem tentare, captare benevolentiam, jam multos esse astu et dolo hominis circumventos: ut grassanti malo occurreret, epistolas misit ad permultos ubique terrarum episcopos, quas ait Epiphanius (c) ad suum usque tempus studiosorum cura asservatas, ut iis res uti gestæ fuissent aperiret, atque una Arianam fraudem et impietatem. Memorantur ab Epiphanio quibus hujusmodi epistolæ missæ sunt, Eusebius nimirum Cæsariensis, Macarius Jerosolymitanus, Asclepius seu Asclepas Gazensis, Longinus Ascalonensis, Macrinus Janniensis, Zeno quidam senex homo Tyrius, non quidem episcopus Tyri; nisi fortasse senio confectus, fractusque viribus, munus episcopale Paulino detulerit. Alexandri litteris acceptis præsulibus, ut cujusque ferebat animus, responsum dedere, alii, commissuros se nunquam ut

reciperent Arium, alii ex rerum gestarum ignorantia; pars ejus ad sanam mentem revocandi studio, admisisse virum: demum nonnulli, quod essent Ario impensius addicti, simulata mutati consilii signa dederunt.

4. *Arius Nicomediam petit. Initium odii Arianorum in Athanasium.* — Non frustra datæ sunt Alexandri litteræ (d): Arius enim, cum multos episcoporum errore pristino levatos cerneret, ac vix quidpiam loci residuum sibi esse videret apud Palæstinos, quorum maxima pars hominem finibus pulsus suis exoptabant, ad Eusebium Nicomediensem se proripuit, neque dubiæ neque nascentis fidei amicum. Et vero ille Arianum reditum Alexandriam ab Alexandro, missis litteris, impetrare nititur; curatque inter ambos pacem et communionis societatem reintegrare. At induci non potuit Alexander ut tanti artificem mali, necdum pertæsum ac poenitentem factorum, in pristinum locum restitueret. Erat eo tempore Athanasius noster episcopo familiarissimus; qui cum ad hujusmodi bella conficienda divino quodam consilio natus esse videretur, jam cum episcopo suo, conspirantibus animis, arcendo hæreticorum impetui dabat operam. Nec fugiebat Arianos Athanasium a consiliis Alexandro, auctoremque esse negandi Ario aditus (e). Quare acerrimo in eum odio incensus, exsilium postea atque perniciem ipsi non semel machinati sunt.

ANNO CIRCA 323. — 1. *Arius et asseclæ mittunt ad Alexandrum litteras.* *Thalia Arianæ.* — Dum Nicomediæ cum Eusebio agit Arius, cum per ejus gratiam et patrocinium liceret, erroribus liberius spargendis vacabat; atque Alexandro epistolam misit suo suorumque nomine datam (f), qua non modo impietatem nudam ac nullo definitam verborum colore aperiuunt, verum etiam se ejusmodi verba ab ipso Alexandro media in ecclesia loquente accepisse mentiuntur. Huic porro epistolæ suffragia ascripserunt Arianæ complures, imo duo episcopi apud Epiphanium, Secundus scilicet Ptolemaidis et Theonus Marmarices. Quos tamen vix existimetur tum Nicomediæ degisse; sed vero similis est nactus illam epistolam, postquam missa fuit, munisse subscriptione sua (g). Nicomediæ item Arius execrandum opus edidit, quod *Thalia* inscripsit, ubi Sotadem impurum poetam Ægyptium imitatus, effeminatis quibusdam ac ridiculis modis penitiora Christianæ religionis arcana versabat, admixto errorum veneno. Nec tantæ rei dignitas ademit vesano homini jocandi libidinem. Hujus sæpe libri apud Athanasium mentio est, potissimum in *Epistola de synodis*, ubi nec modicam *Thaliæ* partem inspectare licet. Ad hæc (h), cantica nautis, pistrinariis, viatoribus conscripsit, certis concinnata modulibus, quibus vulgi animis insidias parabat,

(a) Epist. Alexandri; Soerat., l. 1, c. 6.

(b) Theodoret l. 1, c. 6.

(c) Epiphanius hæc. LXIX.

(d) Epiphanius hæc. LXIX.

(e) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

(f) Epiphanius hæc. LXIX; Athan. De synodis, n. 16.

(g) Athan. De synodis.

(h) Philostorg. l. II, n. 2.

ut per cantus suavitatem hausta sensim impietate A verborum, ad suas partes confluerent. Et sane, ut levi momento multitudinis animi ducuntur, hujusmodi jocularia dicta non paucis exitio fuerunt. Carpit Athanasius Arianos (a) quod ejusmodi cautum inter pocula et tripudia ederent.

2. Arius sibi Constantiam conciliat. — Ejusdem Eusebii Nicomediensis opera, consilio, artibus, Constantiæ favorem et gratiam sibi conciliat Arius (b): quæ res origo malorum fuit, ut inferius narratur. Eusebius autem, cui una fovendi Arianismi cura erat, perinique ferens, Alexandrum non ævis, non suorum litteris a proposito dimoveri, synodum cum suis in Bithynia celebrat. Qui una coacti, missis undequaque per orbem litteris, episcopis Arianos ut frugi homines, Arianam doctrinam D ut piam, ut sanam venditabant. Rogabant admitti viros ad communionis societatem, agi apud Alexandrum, ut ne ultra eos intercluderet aditu ecclesiarum. Sed nihil hac via et ratione perfectum est: neque enim is erat Alexander, a quo crebris litteris, precibus, obsecrationibus, impetrari quid posset in gratiam perniciosorum hominum, pestium reipublicæ Christianæ. Sub hæc, Arii postulatu, et opera Paulini Tyrii, Eusebii Cæsariensis et Patrophili Scythopolitani, synodus item in Palæstina cogitur, in qua de Arianis ad communionem admittendis actum. Inopportune cecidit ut qui aliis præerant auctoritate, eruditionis fama, eloquentia erga Arianos voluntate propensi essent. Quare Arianorum petitioni episcoporum suffragia data sunt, jus C tamen additis, ut parerent Alexandro, et quamprimum aliquam pacis ineundæ viam tentarent.

3. Epistolæ Alexandri. — Inter hæc Arii sectatorum molimina, nihilo secius Alexander, cernens quam sibi cum vaftris et turbulentis hominibus res esset, advigilabat eorum frangendis consiliis et artibus. Tomumque sive epistolam, ut putamus, synodicam supra memoratam, variis per orbem præsulibus missis litteris offerebat subscribendam (c). Quo factum ut permulti ex Ægypto, Thebaide, Libya, Pentapoli, Syria, Pamphylia, Asia, Cappadocia episcopi, pacis et concordiæ litteras mitterent Alexandro, Arium et socios ut motuum turbamque auctores traductos diris deberent. Epistolas certe complures dedit sanctus ille præsul, quarum duæ solum ad nostra usque tempora deemerunt: illa scilicet synodica, et altera ad Alexandrum Byzantinum, multo prolixior, qua non semel usi sumus: est quippe rebus Colluthianorum et Arianorum ordinandis ac digerendis percommoda. Epistolas illas Alexandri septuaginta pene numero fuisse auctor est Epiphanius. Adjicitque Socrates (d), quæ ab Alexandro vel Alexandri causa conscriptæ fuissent, in volumen unum compactas esse, et quæ Arii causa, ab eodem Ario in alterum;

atque hinc deinceps Arianos, Eunomianos, Macedonianos, tela, quibus errores propugnarent, esse mutatos. Hisce vertendis rebus multæ per Ægyptum synodi coactæ fuere (e): quarum Acta epistolæque synodice Injuria temporum interierunt.

4. Arianorum principes. — Operæ autem pretium fuerit, priusquam majora ingrediamur Arianorum machinamenta, sectæ principes enumerare. Qui ab exortu pestiferæ doctrinæ nomen dedere, hi teste Athanasio (f) sunt, Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neroniadis, Patrophilus Scythopolitanus, Maris Chalcedonensis, Paulinus Tyrius, Theodotus Laodicensis, Athanasius Anazarbensis, Georgius presbyter. Isti non consiliis modo et opera sed etiam scriptis suis, firmando ac præmovendo errori advigilabant. Non est quod de Eusebio Nicomediensi agatur, qui, ut jam ex superius recensitis exploratum est, si quid gratiæ, si quid potestatis, si quid scientiæ inerat, fovendis Arianis conferebat. Jam de gentili ejus Eusebio Cæsariensi, qui postquam ad Arianam descivit opinionem, haud semel in scriptis suis ejus semina conspersit: ad Euphrationem enim Balanæ episcopum rescribens, non timuit palam efferre, Christum non esse verum Deum. Hujus porro epistolæ fragmentum exstat in actione quinta synodi Nicænæ II, ubi aperte ait, non una existere cum Patre Filium, sed esse Patrem et ordine et honore priorem: et in actione sexta habetur aliud fragmentum ex ejusdem epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Arianorum vindicat opinionem, qua dicebant esse Filium rem a Patre creatam. Quare vereor ne acrem verberare videantur, qui ab hujusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem dimovere. Athanasius autem Anazarbensis, clare et nihil circūtione usus, impietatem propugnabat, cum diceret, esse Filium Dei unam ex centum ovibus in Evangelio memoratis, atque inter opificia numerari. Georgius vero, tum presbyter Alexandrinus, post Laodicensis episcopus, suo motu et consilio, nec ad id officii evocatus, paci inter utramque partem conciliandæ simulate dabat operam, Arianis tamen nec obscure deditus. Hic litteris Alexandrum carpere ausus, non oportere aiebat argui Arianos, quod dicerent Patrem ante Filium fuisse. Contra vero Arianis, vafre et de industria ludens, dicebat, Non culpandum esse Alexandrum quod ex Patre Filium esse diceret, cum omnes pariter res conditæ ex Deo sint. Hic autem Georgius, quem Arianorum nequissimum vocat Athanasius, ab Alexandro, cum studii Arianarum rerum, tum obscenæ libidinis causa abdicatus damnatusque est. Postea tamen ab Arianis in mercedem impietatis, necnon navatæ sibi operæ, cooptatus est episcopus Laodicensis. Hisce annumerandus circulator ille Asterius sophista, vir flagitiis nobilitatus, oblatus nu-

(a) Urat. contra Arian.

(b) Hieron. ad Ctesiphontem. Sozom. l. 1, c. 15.

(c) Epistolæ Alexandri. Theodoret. l. 1, c. 4.

(d) L. 1, c. 6.

(e) Sozom. l. 1, c. 16.

(f) De synodis, n. 17.

minibus gentilium sacrificii reus; qui sibi sua auctoritate, nullo ornatus ecclesiastico gradu, Christianæ fidei prædicandæ partes vindicabat. Hic temeritate et audacia cæteros longe retro reliquit. Effutiebatur quippe, haud secus Dei virtutem esse Filium quam cæteras in Litteris sacris memoratas virtutes; ut exempli gratia, bruchus et locusta, non virtutes modo, sed virtutes magnæ appellantur. Ii duces, hi magistri Arianorum.

ANNO 324. — 1. *Constantinus de dissidio Orientium certior factus.* — Sub hæc, Constantinus Licinio devicto pacem orbi restituit. At ne tantæ fructu victoriæ potiretur, factum reipublicæ Christianæ dissensionibus. Audivit siquidem Orientalem Ecclesiam intestinis odiis et dissidiis conflagrare. Inopportune cecidit in catholicæ rei ingens detrimentum, ut Eusebio Nicomediensi narrante de rerum ecclesiasticarum conditione fieret certior. Quam rem non cujuspiam scriptoris testimonio accipimus; sed ex eo probe conjectare licet, quod in Nicomedia, Eusebii sede, litteras mox memorandas dederit imperator, ad quem perfacilis erat Eusebio aditus, cum dignitatis ingeniique, tum affinitatis causa. Veterator igitur homo totam obortarum quæstionum invidiam in Alexandrum conferre nititur, et Constantino auctor fuisse putatur (a), ut Alexandro juxta atque Ario litteras scriberet, hactenus in Eusebii *Historia* superstites, in quibus vafritiem Eusebii et probam imperatoris mentem deprehendas. Nam in Alexandrum pariter atque in Arium acriter invehitur Constantinus, quod levissima de causa (sic Eusebio doctore existimabat) tantam movissent quæstionem, ac in mutuum exinde odium exarsissent. Monet ut, positis altercationibus, finem dissidendi faciant, pacemque inter se concilient; fore tum ut pateat sibi in Orientem aditus, eorum ante jurgio interclusus. Has ille litteras Hosio Cordubæ in Hispania episcopo, spectatæ fidei viro, tradidit Alexandriam deferendas.

2. *Alexandrina synodus.* — Caput mali Ariana hæresis erat. At multa quoque alia instabant negotia (b), licet neque tanti ponderis, neque tantæ operæ futura; quibus tamen a principio occurrendum erat, ne malum neglectum latius serperet. Hujusmodi erant Meletii et Colluthi factiones. Erat item per multas Orientis regiones mota de Paschatis tempore controversia; cujus in Alexandrina synodo componendæ provinciam Hosio tradit Augustus. His de causis Alexandriam demigrans Hosius, coacta isthic synodo, Colluthi audaciam et temeritatem compressit, constitutos ab eo clericos presbyterosque ad pristinam reverti conditionem jussit: ex quorum erat numero Ischyras quidam Mareoticus, qui operam postea suam in Athanasii perniciem Arianis locavit. Neque enim turbatum finem fecerunt Colluthiani: sed pacto non

(a) Euseb. l. III; Socrat. l. I, c. 7; Sozom. l. VI, c. 16.

(b) Socrat. l. III, c. 6

A semel cum Arianis fœdere, malis Ecclesiæ catholicæ inferendis inhiabant. Meletiani porro et Ariani altiores posuerant radices, quam ut Hosii conatu et ope convelli possent; frustra que cessit ea in opera Hosii. Auctor est Socrates (c), Hosium Sabellii doctrinam evertere studuisse, ac de substantia et hypostasi agitasse quæstionem. Pro controversia autem de Paschate componenda quid actum: et provisum sit, ignoratur. Unum constat, rem minime cessisse ex Constantini voto; cum ea quæstio inter præcipuas cogendæ Nicænæ synodi causas enumeretur. Quapropter re infecta Hosius ad Constantinum remigrat. Id tamen lucri catholicis rebus ex ejus itinere accessit, quod Imperator, Hosio narrante, de Ario protervia et impietate certior factus, cum postea oborti dissidii habuerit auctorem et antesignanum.

3. *Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt.* — Ariani vero et Meletiani ex rebus improspere gentis in furorem et desperationem acti, Constantini statuas ferocius aggressi, jactis lapidibus deformare ausi sunt. Quæ ad imperatorem delata, misericordiam ejus magis movere quam iracundiam, ut nihil ille cum sceleratis expostularet. Si qua fides Meletianorum criminationibus (d) Tyri Athanasio oblatis, delatus ab Athanasio fuit Ischyras apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appellisset, atque ea de causa in carcerem detrusus. Quæ res, si vere gesta, in hoc posse tempus conferri videtur, cum maxime Ischyras a sacrorum aditu et officio remotus ab Hosio, rem, ut æstimare est, perindigne tulerit.

4. *Litteræ Ario ad Constantinum et Constantini ad Arium.* — Tum Arius, missis ad Constantinum litteris, et questus de rebus in se suosque admissis, suam imperatori fidem aperit, sed simulatis quibusdam et fucatis vocibus (e), ut solebat cum e re fore speraret. Cui imperator rescribens, adversam Christo et Ecclesiæ doctrinam ejus coarguit, Ario depingit mores, carpit rerum novandarum cupidinem, pronum ad iracundiam et furorem animum: interminatur ultionem, si non respiscat; nec ipsum modo, sed et discipulos plectendos. Demum versa in clementiam severitate, leniter hortatur ut se conveniat: tumque, si minus sana sit sententia, ab se ad veram revocatum iri; sin vera sinceraque, id ingenti sibi gaudio futurum.

ANNO 325. — 1. *Synodus Nicæna convocatur.* — Sed cum frustra cederent Constantini monita, nec quidpiam flecteretur Ario sectatorumque ejus perveracitas; œcumenici tantum concilii opera incendium ejusmodi restingui posse ratus imperator, synodum convocat Nicææ in Bithynia celebrandam: cujus nos Acta a multis dudum studiose recensita,

(c) Ibid.

(d) Sozom. lib. II, cap. 25.

(e) Gelas. l. II.

paucis narramus, quibus non vacat per otium ea pluribus persequi.

2. Anno igitur Christi 325, imperii Constantini decimo nono vertente (a), Paulino et Juliano coss., Niczam confluunt ex variis terræ partibus episcopi ad 318, ut ferunt potissima scriptorum pars: alii pauciores numerant; Eusebius autem (b) supra ducentos quinquaginta; presbyteros autem, diaconos, acolythos et alios, ingenti numero. Ex universis Europæ, Africæ atque Asiæ Ecclesiis, qui inter Dei ministros principem tenebant locum, una conveniunt. Eadem orationis domus, ceu Dei consilio dilata, Syros simul, Cilices, Phœnices, Arabes, Palæstinos, itemque Ægyptios, Thebæos, Libyes, aliosque ex Mesopotamia profectos suo ambitu complexa est. Non Persa, non Scythia defuit. Pontus item, Galatia, Pamphylia et Cappadocia, Asia quoque et Phrygia, lectissimum quemque suorum eo misere. Imo Thraces, Macedones, Achæi et Epirotæ, atque qui longiore distabant intervallo, accessere nec invitati. Ab Hispania quoque vir ille celebratissimus Hosius una cum multis aliis eo iter instituit. Aberat quidem senectutis causa Sylvester, imperatoris antistes civitatis, sed ejus vicem implebant presbyteri ejus Vito et Vincentius. Interfuit Alexandrinus præsul, qui pene solus antea Arii molimina depulerat: itineris comes fuit Athanasius (c) tam diaconus, consiliorum administer, qui strenue rem catholicam propugnavit. Eo pariter convenit imperator Constantinus, hoc animo, ut tantam sanctissimorum præsulum frequentiam oculis ipse suis coactam perspiceret, præsensque magno concilio pacis momento esset. Quæ victum honestumque cultum spectant Augusti sumptibus cætui toti subministrata sunt, ac viaticum abunde cuique suppeditatum.

3. Niczam vixdum pervenerant episcopi, cum mature in ecclesia conveniunt. Actisque Deo gratiis de alta pace Constantini victoriis parta, de converso Constantini animo ad veri Numinis cognitionem, cælesti se lumine perfundi obnixè precantur, quo veram possint doctrinæ rationem assequi ac definire.

4. Qui episcopi Arianis faverent. — Etsi porro episcoporum maxima pars ad synodum veræ fidei tuendæ studio commisit, non defuere tamen qui nec obscure Arianis faverent. Horum, ut dictum est, princeps erat Eusebius Nicomediensis. Alii autem, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Theodotus Laodicenus, Paulinus Tyrius, Athanasius Anazarbensis, Gregorius Berytensis, Aetius Lyddensis: qui omnes Syri, Palæstini et Phœnices erant. Cæteri, Menophantus Ephesinus, Narcissus Neronopoleus in Cilicia,

Theognius sive Diognius Nicænus, Maris Chalcedonensis; Theonas item Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, ambo jam ante quinque annos in Alexandrina synodo abdicati.

5. Libelli Constantino oblatis. — Nec defuere qui oblatis Constantino libellis quosdam episcoporum reos agerent. Arianine an Catholici ii fuerint, nullius antiqui scriptoris (d) testimonio compertum est; sed arbitrantur post Baronium recentiores pene omnes, id rei nonnisi Arianis episcopis ascribi posse, qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniam argumentum aucuparentur. Verum si se ita res habuit, quid causæ esse possit quod Rufinus, Theodoretus et Sozomenus Arianorum nomen taceant? an eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non aspersum in ecclesiasticæ doctrinæ corruptores passim per scripta sua conspergunt? Unde in incerto res versatur. Hujusmodi libellos Constantinus in fasciculum colligatos, annuloque suo obsignatos, asservari jussit. Postquam vero pacem præsules inter conciliarat, in medium allatos igne absumpsit, juratus nihil eorum se legisse: nefas aien episcoporum delicta in sæcularium notitiam devenire.

6. Imperator synodo interest. — Sub hæc imperator diem dixit, quo episcoporum conventus inirentur, decimam nonam scilicet Junii anni 325. Coacti vero conducta die in Palatio episcopi, imperatorem tacite præstolabantur mox adfuturum. Accedenti assurrexere omnes, dum inter episcopos ille ultro citroque positos permeans, in aurea sella, nec nisi petita ab iis venia, sederet. Primam secundum Constantinum sedem occupasse nomine Sylvestri papæ Hosium, testatur Gelasius (e). Hosil comites fuere Vito et Vincentius presbyteri a Sylvestro item legati. Et sane quod primas tenuerit Hosius, videtur Athanasius innuere cum ait (f): « Cui synodo non præfuit senex ille Hosius? » Nec tamen res dubio vacat. Tum qui a dextris sedebat, orationem ad imperatorem habuit, quæ potissimum versabatur in referendis Deo gratiis ob collatas Augusto dotes ac victorias. Ab Eustathio Antiocheno oratum ait Theodoretus (g): verum id Sozomenus (h) Eusebio, Nicetas vero ex Theodoro Mopsuestiæ, Alexandro ascribit. Hinc multis imperator præsules alloquitur. In votis esse sibi, compressa vi tyrannorum paceque orbi restituta, concordiam in Ecclesia obtinere, intestina deponi odia, dissidiorumque finem esse: eum se fructum summe sperare ex tot tantorumque episcoporum adventu consecuturum.

7. Arius suos propugnat errores. Athanasius contra Arium disputat. — His præmissis, jubent episcopi Arium se sistere in medium, de doctrina et

(a) Socrat. l. 1, c. 8.

(b) Athan. ad Afros. De Vita Constantini, l. III, c. 7.

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

(d) Rufin., Sozom. l. 1, c. 47; Theodoret. l. 1, c. 2.

(e) Lib. II, c. 5.

(f) Apolog. De fuga, II, 5.

(g) Lib. 1, c. 8.

(h) Lib. 1, c. 19.

fide sua responsurum. Is non intrepide modo in jus ambulat, sed proterve tuetur errores. Non imperatoris dignitas, non tanti cœtus reverentia, hominis arcet impudentiam. Blasphema Arii dicta non sine stomacho horroreque audiunt episcopi. At ne, si præmaturo ulciscendæ veræ doctrinæ studio Arius, necdum confutatus damnaretur, querelarum ipsi superesset locus, par esse visum, primo controversiam inire cum hæresiarcha. Hic complurium antistitum emicuit vis ingenii, veræ fidei amor, studium ecclesiasticæ pacis, Marcelli in primis Ancyranî, maxime tamen omnium Athanasii : qui tametsi diaconus solum erat, et, ut ait Theodoretus (a), juvenilis ætatis, nemini uni quantumvis grandævø secundus erat studio Arii confutandi : qua de re audiendus Gregorius Nazianzenus : « In sancta synodo Nicæna atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero, quos Spiritus sanctus in unum cœgerat, quoad facultas tulit, morbum compressit. Nondum ille quidem in episcoporum numerum allectus, verum primas tenuit inter eos qui una eo commigrassent. Non minus enim virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censebatur. » Nec modo Arii ille (b), sed etiam propugnatorum ejus Eusebii, Theognii et Maris insidiis atque conatibus pro virili occurrit. Quo factum, ut tota vis mali in capitis ejus periculum postea immineret, ipseque unus omnium impetum exciperet. De Athanasii contra Arium disputatione hæc accepimus, pro gravitate certe dignitateque rei paucissima. Nam quæ vulgo fertur Athanasii cum Ario disputatio (c), Græculi commentum est, uti pluribus est a nobis alias comprobatum.

8. *Eusebiani libellum fidei offerunt.* — At Eusebius Nicomediensis, studio flagrans tuendæ impietatis, interposita clientium gratia et opera, imperatori auctor erat (d), ut Arii patrocinium susciperet ; sed contra quam sperabat res se dederunt. Nam de fide ubi queri cœptum est, rescriptum Eusebii affertur in medium, blasphemis dictis plenissimum : quod palam episcopis audientibus recitatum, cæteris dolori, Eusebio autem summo dedecori ac pudori fuit. Et jam patefacta impiorum et Arii sequacium sententia, impius libellus discerptus est. Verum Ariani conspecta Catholicorum et frugum hominum indignatione, mox Arium Eusebiumque cum sociis damnatum iri prospicientes novam inveniunt insidiarum viam ; rogantesque silentium, ementito pacis concordiaque nomine, priores ipsi oblatum libellum, qui omnibus offensionem fuerat, damnant et proscribunt ; aliumque mox libellum omnium consilio adornatum muniunt suffragiis suis. Sed isthæc simulate et insidiose facta esse, explo-

Joel II, 25. ¹ I Cor. XI, 7. ² II Cor. IV, 41.

(a) Theod. l. I, c. 8 ; Sozom. l. I, c. 47 ; Greg. Naz. in *Encomio*.

(b) Socrat. l. I, cap. 8.

(c) Inter spuria, tom. II [nunc tom. IV].

ratum postea fuit : damnatas enim opiniones modo clam, modo publice defendunt ; et conspicati cum peritis et sagacibus sibi rem esse, nullo non artificio utuntur ne causa cadant. Hæc ex Theodoro lib. I, c. 7, qui eadem ipsa, c. 8, ex Eustathio confirmat. Hallucinantur porro, qui libellum capite 7 memoratum, diversum esse putant ab alio de quo c. 8, nam idipsum utrobique narrari, nemini accuratius legenti dubium (e). Hic ipse libellus exstat in epistola Eusebii Cæsariensis ; estque fidei formula. Præterea epistolam, teste Ambrosio, obtulerunt Ariani, qua confutarent τοῦ ἠμωούσιου vocem. Quod si ejus nemo præter Ambrosium meminit, id ex amissis Actis Nicænis evenit.

9. *Quid pro τοῦ ἠμωούσιου voce statuenda actum.* —

Sub hæc, cum peroptarent Patres certas quasdam, omniumque calculo et consilio admissas sacrarum Litterarum voces statuere ac promulgare (f), quæ omnis dissidii levaretur occasio, primo afferunt in medium eam formulam, ex Deo Filium esse. Verum Eusebiani id cum prava inveterataque sua opinione convenire rati, non ægre admisissent huic formulæ nomen dare, quando id juxta de conditis rebus dicitur quod ex Deo sint. Animadversa fraude ac subdolo lucifugarum consilio, præsules multas alias indidem mutuatas voces efferunt, Verbum scilicet esse virtutem, veramque Patris imaginem, ipsi in omnibus similem, ac semper esse. Tum Eusebiani deprehensi sunt sibi mutuo oculis annuere, ac musitare inter se, posse scilicet his vocibus suffragia ascribi, cum alia præter Verbum multa virtutes appellentur, erucam enim et bruchum magnam Dei virtutem nuncupari in sacris Litteris ¹. Imaginem quoque Dei vocari posse Filium, quando nos homines imaginem et gloriam esse Dei ait Apostolus ². Imo perridicule dicebant, nobis quoque id ascribi posse quod semper simus, secundum hæc Apostoli verba : « Semper enim nos viventes ³, » etc. Verum episcopi insidias et vafritiem veteratorum conspicati, eo demum appulere animum, ut, præcisa subterfugii occasione, vocem ἠμωούσιου proferrent in medium, qua posita circuitionibus nihil residui foret. Contra Eusebiani, qui ea voce ademptas erroribus suis latebras perspicerent, auctoritatem opponunt synodi Antiochenæ, in qua vox hujusmodi proscripta fuisset. At, cum non usque adeo obliterata esset ejus synodi memoria, ante annos tantum tres supra quinquaginta celebratæ, non fugiebat episcopos, nequaquam de consubstantialitate Verbi actum isthic fuisse, sed de sententia Pauli Samosatani prave interpretantis vocem ἠμωούσιου. Quamobrem uno omnium catholicorum Patrum consilio hanc vocem usurpatam oportere decretam fuit.

(d) Theod. lib. I, cap. 7, 8.

(e) Athan. *De decretis Nicænis*.

(f) Id. *ibid.*, n. 19.

40. *Hosius Nicænum Symbolum adornat.* — Adornandæ porro fidei formulæ provincia magno Hosio Cordubensi tradita. Is omnibus retro sæculis celebratum illud Nicænum Symbolum concinnavit, quod omnium votis exceptum (a), cunctante nemine uno Catholicorum suffragium addere suum, promulgatum est. Et sane voce ὑποουστου omnis de natura Filii prava opinio evertitur, omnis ambiguitas resecat. Data est hujusmodi formula anno 325, die 19 Junii.

41. *Eusebianorum protervia. Demum simulate subscribunt.* — Verum Eusebiani, cum non arbitrato suo formula concinnata, sed inopportuna esset suis consiliis et cogitatis, detrectare illam, negare suffragia, ut insolentibus constructam vocibus despicerent (b). Septemdecim erant numero qui adversum pugnarent et obsisterent; qui tamen imperatoris minis fracti ac perterriti, exsilii declinandi causa subscripserunt (c). Residui tamen quinque obstinatius animo cæpta propugnabant, nimirum Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicæus, Maris Chalcedonensis, Theonas Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis: qui tandem, exceptis Theona et Secundo, aliorum cessare monitis et argumentis.

42. *Verum simulate Eusebium atque socios Nicænz synodo nomen et suffragium dedisse, cum æqualium hominum testimoniis, tum iis quæ consecuta sunt consceleratum gestis propalam fuit.* Eos Constantiæ Augustæ consilio ad dissimulationem consentiendi adductos tradit Philostorgius Arius (d). Eusebius autem Cæsariensis missa ad suos epistola causam affert cur ad subscribendum appulerit autum, multa que περὶ τοῦ ὑποουστου edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirmant.

43. *Arius damnatus et in exsilium pulsus.* — His peractis, eo demum ventum est, ut Arius synodi iudicio anathemate feriretur, qui perversi animo ad finem usque errores propugnabat (e). Non ille monitis imperatoris, non Patrum Athanasique argumentis cessit. Sed cum nulla spes esset ejus ad sanam mentem reducendi, obstinatiusque ille blasphemata dicta hactenus inaudita proferret; omnium calculis damnatus et abdicatus est, atque a Constantino in Illyricum relegatus. Nec desunt tamen qui Arium tantisper declinandi exsilii causa cessisse, ac suffragium Nicænz formulæ simulate dedisse narrent (f); atque ideo, cæteris integris, solo Alexandriam ingressu interdictum fuisse. Sed præstat epistolis Nicænz et Alexandrinæ synodi habere fidem. Hisce namque Arius damnatus abdicatusque fertur: quod etiam testatur Athanasius.

44. *Thalia damnata.* — Tum proscripta et dam-

nata est impia illa et perridicula Aril *Thalia*, cujus blasphemata dicta ne auditu quidem ferebant Nicæni Patres, ita scilicet stomachum faciebat (g). Exsecrandi autem opusculi non lectione modo interdixit Constantinus, verum edixit quoque, nemini licere horrendum hujusmodi librum penes se asservare. Ut autem una cum mali auctoribus, sectatoribus etiam æternam probri et infamiz notam inureret, jussit in posterum Arianos compelli Porphyrianos, Porphyrii videlicet nomine, qui fuerat olim Christianæ fidei infensissimus; quasi scilicet ne inter Christianos quidem connumerandi essent, qui Christi divinitatem, fundamentum Christianæ religionis, impugnare aggredirentur.

45. *Theonas et Secundus cum Ario damnati.* — Damnati et depositi cum Ario fuere Theonas Marmaricæ et Secundus Ptolemaidis, qui Arianæ hæreseos ab exortu propugnatores acerrimi fuerant (h), ac proterve ad finem usque errori inhæserunt: quare in ordinem redacti, una cum factionis principe Ario ablegantur in Illyricum. Alii item non pauci hæreseos nomine anathemate percussi sunt: inter quos principem obtinent locum Pistus, exinde ab Ariano in episcopum Alexandrinum delectus, et Euzoius tum diaconus, postea episcopus Antiocheus eorumdem lucifugarum consilio et opera constitutus. Nec audiendus Baronius, qui Secundum putat demum cessisse. At enim ex solis Nicænis subscriptionibus id mutuatur illustrissimus *Annalium* scriptor: quæ subscriptiones, cum aperte vitio laborant, non tanti sunt ut scriptorum omnium testimoniis antependantur.

46. *Meletiani qua conditione recepti.* — Unum restabat Alexandrinæ redintegrandæ paci pernecessarium, videlicet ut de Meletianis quid agendum definiretur (i). Quæ res si ex regulæ ecclesiasticæ usu ac præscripto decreta fuisset, nonnisi Meletianorum abdicatione conficienda erat. Verum ut properantius dissidiorum finis accederet, ea lege atque omne episcopi per Meletium promoti in sedibus constiterent suis, ut nullo fungentes episcopali officio vacuum nomen retinerent, aliis ab Alexandro constitutis Ecclesiarum munia obeuntibus. Hujusmodi autem Meletianis oblatam conditionem, non ex sententia Athanasii fuisse memorat ipse (j), nec semel, nec sine quadam indignantis animi significatione.

Adimere autem Meletio fraudis occasionem volens Alexander episcopus (k), breviarium seu laterculum postulavit eorum, quos ipse variis in locis ad episcopatum promovisset; ut ne postea ad libidinem suam varios subiceret, quos, etsi nunquam constituerat, constituisse se mentiretur. Exstat hujusmodi laterculus in *Apologia Athanasii*

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 42.

(b) Rufin. l. 1, c. 5; Sozom. lib. 1, cap. 18.

(c) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(d) Philost. l. 1; Athan. *De decretis Nicænis*,

n. 4.

(e) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. 1, cap. 21.

PETROL. GN. XXV.

(f) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(g) Socrat. *ibid.*

(h) Theod. lib. 1, cap. 8; Philost. lib. 1, n. 8.

(i) Socrat. l. 1, c. 9; Sozom. lib. 1, cap. 24.

(j) *Apol. contra Arian.*, n. 59.

(k) Athan. *ibid.*, n. 71.

contra Artanos. Archiepiscopi nomen apud suos A nus, magna voluit celebritate ferriari (c). Commo-
obtinuisse Meletium, haud improbabiler conjecta-
mus ex hisce laterculi verbis : « Joannes qui jussus
fuit cum archiepiscopo degere. » Qua de re plura in
præliminaribus.

17. *De Paschate decretum.* — Hæc scita, hæc pla-
cita synodi fuere. Ad hæc vero actum de celebran-
di Paschatis die (a). Namque Ecclesiæ permultæ,
veteri renovato errore, eodem quo Judæi tempore
paschalem agebant solemnitatem, nec sine ingenti
cæterarum offensione. Quam præcisam volentes
consuetudinem Nicæni Patres, sanxere ut ubique
terrarum una eademque dies esset celebrando Pas-
chati assignata, nempe æquinoctio transacto verno
prima post quartam decimam lunam Dominica;
cujus diei præsignificandæ commissa cura fuit B
Alexandrino episcopo, quod Ægyptia gens habere-
tur astrorum cursus peritissima. Nec tanta res ac-
curatione acta fuit, quin ea reformatione opus
fuerit, quam invenit sæculo præterito Gregorius XIII
pontifex.

18. *Canones Nicæni.* — Quæ disciplinam item
spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus san-
cita sunt : in quibus exponendis moras extrahere
nostri non est instituti, cum res a multis viris
doctis accurate et pluribus expensa fuerit.

19. *Epistolæ Constantini et Nicænæ synodi.* —
Imperator Constantinus, cui una ecclesiasticæ con-
cordiæ cura erat, rebus ex voto et arbitrio suo
gestis, missis litteris gestiens lætusque acta per
synodum significat ubique (b). Ecclesiis maxime, C
quæ dissidebant de Paschatis celebratione, auctor
fuit ut starent synodi placitis, et dissidiorum finem
facerent. Alexandrinos autem cohortatus est, ut si
qui essent Arianae doctrinae sectatores, eam quam
maturrimè repudiarent; præstabilius esse episco-
pis plus trecentis obtemperare, quam unico impie-
tatis auctori; id se sperare gaudii ex eorum obse-
quentia consecuturum. Exstat itidem alia sancto-
rum Patrum epistola ad Alexandrinos, qua signifi-
cant impiam Arii sententiam, præsentè Constan-
tino, præsulum omnium consilio, præmisso exa-
mine et diligenti perquisitione reprobata et pro-
scriptam fuisse, Ariumque, quod audacius bla-
sphema dicta propugnaret, exsilio multatum : im-
pietate pares Theonam et Secundum pari ultione
plexos, Meletianos in ordinem redactos, Paschatis
celebrandi diem uno omnium voto assignatam; si
quid ulterius definitum fuerit, id ipsos Alexandro
narrantè accepturos, cui ut remigranti læti occur-
rerent, ipsique gererent morem sumnopere cohör-
tabantur. Soluta demum synodus fuit die vicesima
sexta Augusti, anno 325, vicesimo imperii Constan-
tini.

20. *Celebritas Nicææ magna.* — Prospero eventu
rerum ecclesiasticarum mire gaudens Constanti-

nus, magna voluit celebritate ferriari (c). Commo-
dum incidit ipsa in diem illam, qua de vicesimo
inito imperii sui anno festum agebat. Et, quæ læ-
titiæ accessio foret, Constantium filium eadem die
Cæsarem proclamari jussit. Eratque ingens concur-
sus, summa frequentia præsulum, aulicorum, opti-
matum. In tanto cœtu orationem habuit Eusebius
ad Constantinum et ad reliquam primatum multi-
tudinem. Post hæc imperator ad lautas epulas to-
tum conventum evocavit. Quæ res quo ritu et or-
dine gesta, non indiligenter Eusebius ibidem perse-
quitur.

21. *Constantini pietas.* — Insigne illud fuit imperato-
riæ pietatis argumentum, quod episcoporum quibus
fuerat pro Christi nomine dexter oculus exculp-
tus, vulnere vestigia Constantinus frequens oscu-
laretur honõris causa (d), muneribus cumularet
omnes, juberetque statim frumenti mensuram quot-
annis in singulis urbibus distribui, in alimentum
viduarum, virginum, ecclesiasticorum. Quæ tanta
largitio ad imperium usque Juliani Apostatae per-
duravit Instante episcoporum digressu, pluribus
cohortatus omnes est, pacem ut curarent, dissidio-
rum et rixarum finem facerent, odia invidiamque
ponerent, delicta mutuo condonarent, caverent ne
jurgiorum et disceptationum frequentia risum pa-
rarent inimicis Christianæ religionis, neu in con-
temptum res ecclesiasticas deducerent. Tum enixe
rogabat, ut fuis precibus sibi suisque numen pro-
pitiu esse impetrarent. Ita dimissus est amplissi-
mus ille cœtus, nullius non ævi, nullius non populi
laudibus celebratus. Regressi vero singuli, in suam
quisque civitatem, quid gestum, quidve definitum
a synodo fuisset, commemorarunt.

22. *Ariani et Meletiani non quiescunt.* — Post-
quam soluta synodo Alexandriam remigrasset Ale-
xander, ac decreta sanctorum Patrum protulisset,
optatissimam sibi pacem conciliare non potuit (e).
Flagrantem enim Meletianorum dissidio Ariano-
rumque furore Ægyptum, non synodi decreta, non im-
peratoria edicta compescerunt. Meletius quippe,
contra quam statutum fuerat, in episcopatum Ly-
copoleos ad sui vices implendas promovit Joannem,
cognomento Archaph, hominem sibi addictissimum,
qui Meletio defuncto factionis princeps fuit. Neque
magis Ariani synodi placitis acquiescere; namque
ex damnatis erroribus suis in furorem et vesaniam
acti, gesta synodi traducere in dies, in contemptum
atque ludibrium voces ex sacris litteris non mutua-
tas, passim vocare, redintegrare controversias, nul-
lum finem facere discordiarum. Si fides Epipha-
nio (f), Meletius missis ad imperatorem oratoribus,
Joanne scilicet supra memorato, Callinico Pelusii,
et Paphnutio quodam anachoreta, Alexandrum in
crimen vocabat. Verum imperator, cui perspecta
erat viri integritas et sanctimonia, turbulentos hu-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(b) Socrat. ibid.

(c) Sozom. lib. 1, cap. 25; Euseb. Hist. eccl.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 1.

(e) Epiphani. hæres. LXXIII.

(f) Ibid.

iusmodi viros, nec auditos, re infecta dimisit. A ab Ecclesia descivissè. Hæc ille Arianico et impio ore mentitus est.

23. *Eusebius et Theognius exsulant.* — Neque tamen tantis Augusti studiis, tanta navata opera extinctum malum fuit. Vixdum enim trium mensium spatium ab celebrata synodo elapsum erat, cum Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus (a), quod Arianis partibus non obscure studerent, accitos ab imperatore Arianos adiissent, excepissent domi diversores, iniissent cum illis societatem, relegati a Constantino sunt in Galliam. Constantinus autem in epistola ad Nicomedienses aliam exsilii causam, subobscura tamen, indicat, reumque agit Eusebium pacti cum aliquo sibi adversante tyranno fœderis, cui ministerium et opem suam commoddasset ille. Huiusce rei penes se luculenta esse argumenta testatur imperator, quando presbyteros diaconosque Eusebio hac in re administratos deprehenderat. Hæc causæ exsilii cum Eusebio, tum consistorum socii Theognii : in quorum vicem Amphion Nicææ, Chrestus Nicomediæ episcopus constitutus fuit. Qui sit autem ille tyrannus, quocum societatem iniit Eusebius, non aperte significat imperator : sed nihil dubium de Licinio hic agi.

24. Mitto cætera quæ de eorum exsilio feruntur, quod vel magna suspicione, vel aperte falsitate lajorent. Cujusmodi est illud, Eusebium scilicet et Theognium, postquam Nicææ synodo subscripserant, subornato exinde notario nomina abrasisse sua, ac deinde strenuos τοῦ ἑτεροουσιου præcones fuisse (b). Qua de causa imperatore Theognium cum Eusebio expostulante, respondisse audacissime Eusebium, ostensa qua indebatur veste : « Si hæc vestis insuetante me divisa esset, nunquam dicerem utramque partem ejusdem esse substantiæ. » Quæ causa irarum et ultionis fuerit. Verum isthæc commentum esse ipse qui enarrat Sozomenus ait. Longius a similitudine veri absunt, quæ narrat Philostorgius, ὁ φιλοσοφῆς οὗτος καὶ κακοστόργιος, Eusebium nempe, Theognium et Marin, dati suffragii penitentes, imperatorem adisse, hisque compellasse dictis : « Iniqui, imperator, ea in re sumus, quod tui metu perculti, impietati nomen ascripserimus. » Quo factum ut imperator ira percitus homines in Galatias seu Gallias occidentales relegarit (c), et Arianos sua quemque patria excedere jusserit. Et alio loco nugacissimus idem scriptor ait, Secundum cum sociis jussu imperatoris revocatum ab exsilio, litteris quaquaversum missis prescripsisse τὸ ἁποούσιον, et τὸ ἑτεροούσιον propugnasse : quibus litteris Alexandrum suffragium ascripsisse ait, Ariumque ad communionem admisisse; sed postea Alexandrum, cum ab imperatoris metu respiraret, ad priscam rediisse mentem; et tunc demum Arium cum sectariis ab Alexandro et

Inter hæc Alexander, ætate ac senio confectus, diem obiit supremum. Instante obitu Athanasium designat sibi successorem. Cum enim ingravescente morbo paulatim deficerent vires, derepente Athanasium compellat (d). Respondet vocanti quidam nostro gentilis. Quem nihil affatus ille, interposita mora, Athanasium repetitis vicibus vociferatur, absentem indicans alium se vocare : qui re præcauta atque prævisa, ut tantum munus declinaret, sese proripuerat. Prophetica autem mente demum Alexander : « Effugisse te credis, ait, Athanasi, nec tamen effugies; » his significans, gravissimis cum certaminibus et calamitatibus deputatum. Sunt porro qui existiment, ea tempestate Athanasium rerum ecclesiasticarum causa in imperatoris aula versatum fuisse. Incidit Alexandri mors in diem vicesimam sextam Februarii mensis, anno 326, quinque scilicet post ejus Alexandriam reditum mensibus (e). Ita quidam, quibus consonat Theodoretus, vita functum referens quinque post Nicænam synodum mensibus. Quod autem habet Epiphanius, demortuum Alexandrum eodem quo Nicæna habita synodus est anno, intelligas nondum elapso anno post synodum celebratam.

2. *Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexandrinum.* — Si fides Epiphanio (f), excubantes Meletiani ad quascunque oblatas turbarum occasiones, defuncto Alexandro, absenteque Athanasio, in præsulis Alexandrini munus provehunt quemdam suæ factionis hominem, nomine Theonam, quo tribus elapsis mensibus extincto, promotus exinde fuit Athanasius. Næ si Meletianorum spectetur audax animus, et novandarum rerum percupidus, hæc fidem superare non videantur. At mirum nullam de hujusmodi homine, vel apud Athanasium, vel apud æquales haberi mentionem, cum maxime frequentissimæ adfuerint illius memorandi occasiones. Verum fortasse quia secundum promotionem non nisi paucos menses superstes fuit, nulla aut exigua permansit hominis memoria.

3. *Athanasius deligitur.* — Quæ causa, quæ ratio Athanasium compulerit ad redeundum ex recessus loco (g); suone ille consilio, oblata muneris declinandi spe, an divino instinctu ad officium evocatus accesserit, pariter incertum. Redux autem summa populorum lætitia excipitur. Hinc concursus, clamor, vota publica plebis catholicæ Athanasium sibi episcopum efflagitantis. Hoc animo multitudo innumera confluit in ecclesiam, ubi tum erant Ægyptii episcopi eadem de causa coacti. Tum plebs incensa cupidine optati potiundi, edito clamore rogare, ob-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9 et 14; Sozom. lib. 1, cap. 21.

(b) Sozom. ibid.

(c) Philostorg. lib. 1.

(d) Sozom. lib. 1, cap. 17.

(e) Theod. lib. 1, cap. 26; Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 59. Vide in *Monito.*

(f) Hær. LXVIII.

(g) Athan. ibid., n. 6.

testari præsules, Athanasium exposcere; deinde A
 versis ad Christum precibus obsecrare, concedi
 sibi postulatam virum: non passuros se ecclesia
 episcopos excedere, donec allectus Athanasius
 esset: virum frugi vociferantes, religiosum, vere
 Christianum, ascetam, vere episcopum. Illis per-
 moti Ægyptii episcopi, Athanasium in sedem
 Alexandrinam provehunt, et quidem ingenti popu-
 lorum plausu lætitiæque. Hæc in synodica Ægyptii
 præsules, oculati testes, qui suis ipsi manibus Atha-
 nasium in episcopali throno collocarant. At secus
 multum rem Eusebiani missis ad imperatorem lit-
 teris significarunt. Aiebant quippe (a) Meletianos
 cum Catholicis iuncta societate, una confluisse
 Alexandriam ex Thebaide et Ægypto episcopos
 quatuor et quinquaginta, qui (sic illi) iurati statue-
 runt omnium calculo et suffragiis deligendum qui
 Alexandrinam occuparet sedem; verum sex, sep-
 temve episcopos a cœtu digressos, imprudentibus
 invitisque cæteris omnibus, clam constituisse
 Athanasium episcopum; quæ causa esset ut fre-
 quens populus, clericique permulti ejus communio-
 nem aversarentur. Hæc illi. Verum multo impu-
 dentius Philostorgius (b), Athanasium narrat eccle-
 siam Sancti Dionysii invasisse, atque duos episco-
 pos isthic repertos vi compulsisse ut episcopale sibi
 munus deferrent, cæteros autem facti indignatione
 permotos damnasse hominem, Athanasiumque vi
 multitudinis ac populi præsidio superiorem, litte-
 ris, ceu totius consilio civitatis, imperatori se elec-
 tum fuisse significasse: quo factum ut vi occupa-
 tam sedem teneret. Hæc nimirum mendacissimus
 Philostorgius, qui nedum veritatem, ne veritatis
 quidem umbram et speciem sectatur.

4. Annum itaque cooptati in episcopum Athanasii
 assignamus 326, elapsis quibusdam ab Alexandri
 obitu mensibus. Atque ita probe constat quod a
 Cyrillo (c) et aliis traditur, Athanasium scilicet in
 episcopali sede totum sex super quadraginta anno-
 rum spatium emensum obiisse. At enim si ponti-
 ficatus Athanasii exordium ducatur ab anno 326,
 aut dimidio circiter aut vertente, ad 373, die se-
 cunda Maii, quo tempore obiisse inferius demon-
 stratur, computantur anni sex et quadraginta cum
 quibusdam mensibus.

5. In Athanasii promotionem hæc habet Sozome-
 nus (d): « Ego sane virum hujusmodi non citra
 Dei nutum ad sacerdotium pervenisse existimo, ut-
 pote eloquentia juxta atque intelligentia præditum,
 et ad occurrendum insidiis adversariorum paratissi-
 mum, cujusmodi virum illa tempora quam maxime
 postulabant. Fuit certe ad conciones ecclesiasticas
 et ad sacerdotii munus obeundum aptissimus, atque
 ab læuente ætate in ejusmodi rebus ἀροδίτα
 κτος. »

6. Labet Athanasii præconem omnium clarissi-

imum Gregorium Nazianzenum in hanc rem au-
 dire (e). « Sic porro educatus et institutus, ut eos
 nunc quoque oporteret qui plebis antistites futuri,
 magnumque Christi corpus tractaturi sunt. Secun-
 dum ineffabile Dei consilium ac præscientiam, quæ
 magnarum rerum materiam diu ante præparat, in
 præclarum hunc sacerdotum ordinem cooptatur,
 atque in eorum qui appropinquant Deo appropin-
 quant numerum allegitur: cunctisque ecclesiasti-
 corum graduum muneribus perfunctus, Alexan-
 drino populo, quod idem est ac si dixissem universo
 terrarum orbi, præficitur. Neque sat definire pos-
 sum, virtutis præmium, an Ecclesiæ fontem ac
 vitam hujusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim
 oportebat veritatis siti languentem, ac prope con-
 fectam, Ismaelis instar, potu recreari, aut velut
 Eliam, arente per siccitatem terra, ex torrente re-
 focillari, paulumque respirantem ad vitam revo-
 cari, ac semen Israël relinqui: ne ut Sodoma et
 Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est
 improbitas, celebrior autem interitus; incolis
 nempe igne et sulphure oppressis et obrutis.
 Propterea nobis jacentibus cornu salutis erectum
 est. » Et paucis interjectis: « Sic igitur et ob eas
 causas, totius populi suffragiis, non autem secun-
 dum pravam formam, quæ postea obtinuit, per vim
 aut cædem; sed apostolico ac spirituali more, ad
 Marci thronum provehitur: non minus pietatis,
 quam sedis successor. Ut enim si hanc spectes,
 remotissimus ab eo futurus est; ita si illius ratio-
 nem habeas, statim illi proximus inveniatur, quæ
 quidem proprie successio existimanda est. » Et
 quibusdam interpositis hæc habet de illius vitæ
 instituto: « Athanasius vita quidem sublimis erat,
 verum animo demissus et humilis: et tanta quidem
 erat virtute, ut ad eam accedere posset nemo; ea
 comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus
 esset aditus, mansuetus, mitis, ad miserationem
 propensus, sermone jucundus, moribus jucundior,
 facie et multo magis mente angelicus, in increpando
 lenis, in laudando erudiendi vi præditus: sic
 utrumque temperans, ut neutrum horum per im-
 moderationem labefactaret; sed ut increpatio pater-
 nam charitatem, et laudatio imperii gravitatem
 D retineret: nec aut lenitas mollior, aut severitas
 æquo rigidior esset; quin potius illa facilitatis et
 benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utra-
 que vero sapientiæ laudem consequeretur. Cui id
 morum probitas præstabat, ut minus verborum
 esset opus; id verba, ut parcius virga uteretur; id
 virga, ut sectione rarius opus haberet. » Et post
 pauca: « Hic illius in jejuniis atque orationibus as-
 siduitatem laudibus ornet, ille insuperabilem in
 vigiliis et psalmodiis vigorem: alius egentium cu-
 ram et præsidium, alius enarret ut superbis restite-
 rit et ad humiles sese demiserit. Virgines pronu-

(a) Sozom. lib. 11, cap. 17; Athan. ibid., n. 6.

(b) Lib. 11, c. 11.

(c) Epist. 4.

(d) Lib. 11, cap. 17.

(e) Num. 4.

boni laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, A moderatorem; qui solitariam agunt vitam, excitatorem et erectorem; qui in sodalitiis vivunt, legislatores; simplices deductores; speculationi dediti theologorum; hilares frenum; calamitosi consolatores; canities baculum; juvenus pædagogum; paupertas largitorem; divitiæ dispensatorem. Quin et mihi videntur et viduæ patronum laudatæ, et pupilli patrem, et peregrini hospitem, et fratres fratrum amantem, sani valetudinis custodem, omnes denique eum qui omnia omnibus factus est, ut omnes vel quamplurimos lucrifaceret. » Hoc Athanasii institutum, hæc episcopalis officii gerendi ratio fuit

ANNO CIRCITER 327. — 1. Ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς. Athanasii in Thebaidem iter. — Neque B ita multo post episcopatus sui exordium, Thebaidis ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque moribus desflagrantes perlustravit, quo vacillantes debilesque animo recrearet ac firmaret in vera fide. Usque Syenem autem, extremum versus Æthiopiæ Thebaidis oppidum, contendit adverso flumine. Cumque Tabennesin navigio transmitteret, exit obviam Pachomius (a) magna comitante monachorum frequentia, qui adventantem hymnis, psalmis, cantu, nulla prætermissa gaudii significatione, virum exceperunt. Tum Sarapion Tentyrorum episcopus Athanasium compellat. « Adest, inquit, in his sedibus, meo episcopatu contributis, monachorum quidam Pater et vere homo Dei; quem omnibus, qui in sinibus meis degunt, præficias monachis, et presbyterum constituas pervelim. » Quo Pachomius audito, sese in cœtu fratrum abdidit, donec transmitteret Athanasius. Is tamen cum navim perlustrasset oculis, Dei famulum agnovit, ediditque jam multa eum Evangelii causa sustinuisse, veræque ipsum fidei sectatorem esse, cujus gratia postmodum in calamitates varias incidit.

ANNO CIRCITER 328. — 1. Arius ab exilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius. — Vixdum elapso post Nicænam synodum triennii spatio, Arius redit ab exilio antequam Eusebius et Theognius suas repetendi sedes facultatem impetrarent (b). Nec statim Ario copia facta remigrandi Alexandriam, ne de integro, conspiratis factionum partibus, turbæ, seditiones, tumultus oborirentur. D Quis porro artibus, qua ratione, cujus opera redeundi veniam impetrarit, ignoratur. Neque ita multo post Eusebius ac Theognius, circumvento solius fraudibus atque dolis imperatore (c), oblatoque episcoporum principibus fictæ pœnitentiæ libello, acciti et in proprias sedes restituti sunt. Exstat libelli exemplum apud Socratem, quo queruntur illi se indicta causa ab episcopis damnatos in exiliumque pulsos, suffragia tamen Nicæne fidei

ascripsisse, atque eidem mordicus hæerere, ratam illam habere, tametsi condemnationi Arii non erant astipulati. At quando jam Arius ab exilio revocatus esset, rogant id apud imperatorem agatur, ut sibi quoque redeundi potestatem faciat. Impetrata reditus facultate, Amphionem illi et Chrestum, quorum alter Nicææ, Nicomediæ alter, in pulsorum vicem constituti fuerant, deturbant sedibus. Sunt porro qui nullam hujusmodi libello fidem esse opinantur: verum ne minimam quidem præfert libellus, nisi mea me fallit opinio, ὁβελᾶς aut suspitionis notam.

ANNO CIRCITER 329. — 1. Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur. — Reversi ad sedes, quas turbas dederint, quæ B molimina, quas machinas, quas insidias struxerint in assertores et vindices τοῦ ὁμοουσίου, haud facile narratu est. Eminebat inter veræ fidei propugnatores Eustathius Antiochenus (d) vir multis nominibus insignis, dignitate, pietate, eruditionis fama, confessionis gloria nemini secundus. Hic ardens studio veræ doctrinæ promovendæ, infestus Arianis, quos interclusos societate et communionem sua edixerat, in odium invidiamque Eusebii et sociorum incurrit. Ad hæc, multa contra Arianos opera in lucem emisit, quorum mentio apud Hieronymum et Theodoretum. Cum Eusebio item Cæsariensi iniiit controversiam, eumque ut Nicæne fidei infensum scriptis suis exagitavit. Ille contra Eustathium reum agit Sabellianæ opinionis, quod Sabellianismi C crimen solemne Arianis erat iis offerre, qui Ariam hæresim infesti adorirentur. Neque in Eusebium duntaxat, sed etiam in Patrophilum Scythopolitanum et Paulinum Tyrium acerrime invehebatur. His accensi veritatis hostes, quo virum patrio solo et Ecclesia exturbarent, insidias parant et crimina comminiscuntur. Quod calumniæ genus adornatum in Eustathium fuerit, quæve occasio illi calamitatis, non convenit inter scriptores. Ait Athanasius (e), ad imperatorem accusatum Eustathium irrogatæ matri ipsius contumeliæ, nulla interposita mora in exilium actum fuisse cum magna comitantium presbyterorum et diaconorum frequentia. Socrates autem et Sozomenus narrant, odio flagrantes Eusebianos, Eustathium in synodo D Antiochiæ celebrata abdicasse, cum Sabellianismi, tum alius criminis non memorandi causa. Verum quod illud fuerit crimen aperit Theodoretus (f), Eusebium scilicet Nicomediensem in veritatis vindices insidias machinatum, desiderio videndi Jerusalem magnificumque templum ab Augusto excitatum flagrare se simulatent, Constantino vehiculum ministrante, eo profectum esse una cum Theognio Nicæno conspirationis socio. Quibus Antiochiam perlatis, amice et comiter Eustathius præbet

(a) Vita Pachomii in Actis SS. 14 Maii.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 16.

(c) Philostorg. l. 11, cap. 7.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 19; Philostorg. l. 11, cap. 7.

(e) Hist. Arian. ad Monachos. n. 4.

(f) Lib. 1, c. 21.

hospitium. Inde, ait Theodoretus, cum ad sacra loca pervenissent, in partem consilii et conspirationis vocant Eusebium Cæsariensem, Patrophilum Scythopolitanum, Aetium Lyddensem, Theodotum Laodicenum; qui una omnes properant Antiochiam. Ibi conducta muliercula, quæ corporis pulchritudine quæstum faciebat, auctores sunt ut rei secum habitæ sanctum præsulem accuset. In episcoporum cœtum intromissa mulier, infantem uberibus admotum ostendens, illum ex Eustathii coitu peperisse affirmat. Eustathius vero, non ignarus conflatae in se conspirationis, mulierem si quem haberet huiusmodi facinoris conscium in medium proferre jubet. Cumque neminem illa objecti criminis testem habere se diceret, ipsi iusjurandum Eusebiani detulere. Juravit illa infantem Eustathii esse, statimque iudices iniquissimi virum damnant ut adulterum, reclamantibus licet cæteris episcopis qui eo loci convenerant, veri tenacibus, et frugi hominibus, qui Eustathio auctores erant ut ne iniquæ sententiæ acquiesceret. Hanc item criminationem commemorat Hieronymus, *Apolog. II adversus Rufinum*: « Istæ, inquit, machinæ hæreticorum, id est magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus filios, dum nescit, invenit. »

2. Per mihi mirum est tam atrocem calumniam Athanasium præteritisse, si vere oblata fuerit. Sin resciverit, quid causæ est quod tantum Eusebianorum facinus premat silentio, qui huic affinem historiam de Euphrate Coloniensi Stephani Antiocheni insidiis per intromissam mulierculam tentato, accurate recenset. Ex Athanasii utique silentio non nihil fortasse nascatur suspitionis, quando potissimum cernimus, plerosque istius ævi scriptores libenter afferre muliercularum historias, quarum nonnullæ pari suspitione laborant. Et quod augeat scrupulum, Joannes Chrysostomus in prolixo [Eustathii *Encomio*, ubi permultas affert ejus pro fide calamitates, rem istam præterit silentio. Næ Socrates postquam Eustathium Sabellianismi causa abdicatum narravit, adjicit, ὡς μὲν οὖν τινες φασίν, δι' ἄλλας οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας φανερώς δὲ οὐκ εἰρήχασι. Hoc est, « Ut vero quidam narrant, aliis de causis minus honestis abdicatus est, quas tamen aperte non proferunt. » Quibus verbis innuit non concordi omnium sententia eam rem tum admissam fuisse.

ANNO CIRCITER 330. — 1. *Seditio Antiochiæ.* — Abdicato igitur Eustathio, non in eo stetit Eusebianorum odium flagitiumque; sed imperatorem convenientes, auctores sunt ut in exsilium pellatur antistes (a). De exsilii loco non una sententia. Hieronymus Trajanopolin in Thracia, Theodoretus vero in quamdam Illyrici urbem relegatum narrant. Secus alii dicunt, nec nostrum est rem pluribus investigare. Cæterum in Eustathii abdicatione tota

(a) Hieronym. *De scriptoribus ecclesiasticis*; Sozom. lib. II, cap. 19.

(b) Lib. I, cap. 22.

A pene seditione conflagravit Antiochena civitas. Fremebant populi perinque tanti viri casum ferentes. Cumque de successore deligendo ageretur, tanta flamma dissensionis exarsit, ut prope fuerit totius civitatis pernicietas excidiumque. In duas namque partes distracta civitas erat, aliis Eusebium Pamphili allegere, aliis Eustathium retinere nitentibus. Stabant utrinque armati, hostilem spirantes animum. Militum quoque turmas vidisses utrique parti adjunctas. Omnia ad pugnam et horrendam cladem parata; ventumque fuisset ad gladios, nisi imperatoris metus plebis impetum coercuisset. Sed supervenientes Augusti litteræ mitigarunt animos. Eusebiani igitur Eustathio Eulalium subrogant; qui cum exiguo tempore superstes fuisset, ejus loco deligitur Eusebius Pamphili. Verum abnuit ille subire munus; ex animine temperantia, ut innuit Socrates, an quod prospiceret nunquam sibi pacem fore cum Antiochenis catholicis, id summopere incertum. Ariano itaque alii, cui nomen Euphronio, episcopale munus defertur: quo post annum et paucos menses vita functo, deligitur Flacillus item Ariannus, et uno avulso non deficit alter. Quæ causa fuit ut multi, cum populares, tum clerici, quibus religio catholica cordi, a cœtibus Arianorum abhorrentes, seorsum collectas agerent. Hi ex ardenti erga Eustathium studio amoreque, Eustathiani deinceps audierunt. Huiusmodi porro discordia Antiochenorum ad integrum ferme sæculum extracta fuit.

C 2. Cæterum, si Theodoretus (b) fides, meretrix quæ Eustathium accusavit, cum in gravissimum ac diuturnum morbum incidisset, calumniam detexit, ac scenam totam aperuit: nec duobus tribusve, sed quamplurimis sacerdotibus indicavit ea quæ dolo fuerant concinnata, fassa se mercede conductam Eustathium in crimen vocasse; neque tamen falso juratam se, quando Eustathius quidam ærarius faber infantis pater esset. Quod si vere gestum, miror tam apertum Eusebianorum flagitium vel fugisse Athanasium, vel prætermissum ab eo fuisse.

3. *Gesta Eusebianorum in Asclepam Gazensem et Eutropium.* — Per idem fere tempus Eusebiani, qui veræ fidei assertoribus inexpiabile bellum indixerant, Asclepam Gazensem episcopum, virum probitate et multis ingenii dotibus ornatum, adoriuntur (c); et, quod adornatum erat adversum insontes et orthodoxos telum, præpostere de Christiana fide sentire criminantur. Nec mora, abdicato subrogant Quintianum nescio quem, suæ factionis hominem, Asclepamque patrio solo exterminant. Hinc conversis ad Eutropium Adrianopolitanum τὸν φιλόχριστον conatibus, virum fictis criminibus deturbare nituntur. Eutropius autem, ut nomen sonat, summæ vir probitatis, in crimen ideo vocatur, quod libere Eusebium coargueret, et istac transeuntibus auctor esset ut ne impiis ejus dictis haberent fidem. Quod

(c) Athan. *Hist. Arianorum ad monachos*; n. 5; Theod. lib. I, cap. 20.

in causa fuisse creditur ut Eusebius, ulciscendi sui cupidine, Basilinam Julii Constantii uxorem conciret in sanctum præsulem, cujus opera, eadem qua Eustathius pœna multatur, urbe pulsus pariter et Ecclesia. Cum porro Basilina anno 334, paucis postquam Julianum pepererat mensibus, diem clauserit extremum, Euphronii exsilium opportune conferri potest in annum 330.

4. *Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur.* — Jam ad conversionem Abyssinorum Æthiopum enarrandam evocant nos scriptores omnes ecclesiastici, qui sub initium episcopatus Athanasii venisse Alexandriam Frumentium (a), atque ab Athanasio delectum fuisse episcopum, apostolumque ejus regionis testantur. Eam historiam ad verbum ex Rufino mutuamus, qui se ab Ædesio, Frumentii comite peregrinationisque socio, rem accepisse commemorat. « In ea, inquit Rufinus, divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, et Matthæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet, multis variisque linguis et gentibus habitata; quam velut longe remotam nullus apostolicæ prædicationis vomeri impresserat: quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspicendorum locorum, et orbis perscrutandi gratia ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus, simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris, utpote propinquos, instituebat. Quorum unus, qui erat junior, Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervasis et in notitiam captis his quibus animus pascetur, cum philosophus redire cœpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa, ad portum quemdam navis qua vehebatur applicuit. Moris est inibi barbarorum, ut si quando fœdus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint jugulentur. Invaditur navis philosophi, cuncti cum ipso pariter perimuntur: pueruli reperti sub arbore meditantibus, et lectiones suas parantibus, barbarorum miseratione servati, ducuntur ad regem. Horum ille alterum, id est Ædesium, sibi pincernam fecit; Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat et prudentem, rationes suas scriniaque commisit: ex quo et in honore magno apud regem habitus, et in amore.

5. *Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Abyssinorum.* — « At vero moriens rex uxorem cum parvulo filio regni reliquit hæredem; adolescentibus autem quid vellet agendi dedit liberam facultatem: quos tamen regina suppliciter exorat, tanquam

A quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum usquequo adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur; et præcipue Frumentium, cujus prudentia ad moderandum sufficeret regnum: nam alius fidem puram et sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent, et regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem ejus et animos instigante, requirere sollicitus cœpit, si qui inter negotiatores Romanos Christiani essent, et ipsis potestatem maximam dare ac monere ut conventicula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluerent: sed et ipsa multo magis eadem facere, et ita cæteros cohortari, favore et beneficiis invitare, præstare quidquid opportunum fuisset, loca ædificiis aliaque necessaria præbere, et omnino gestire ut Christianorum ibi semen exurgeret. Sed cum regius puer adolevisset, qui procurationem regni gerebant, expletis omnibus et ex fide traditis, multum licet detinentibus et rogantibus ut manerent regina vel filio, ad orbem tamen nostrum revertuntur. Ædesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere, Frumentius Alexandriam pergit, dicens æquum non esse opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem ut gesta est exponit episcopo, ac monet ut provideat virum aliquem dignum, quem congregatis jam plurimis Christianis, et ecclesiis constructis in barbarico loco, episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius et propensius Frumentii dicta gesta que considerans, in concilio sacerdotum ait: « Et quem alium inveniemus virum talem, in quo sit spiritus Dei sicut in te, qui hæc possit implere? » Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia unde venerat jubet. Qui cum episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum apostolica fierent, et infinitus numerus barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum et Ecclesiæ factæ sunt, et sacerdotium cœpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente, cognovimus. » Hæc Rufinus; cui, ut audita narranti, haud licet negare fidem. At multa sunt in quibus vel errore ipse labitur, vel vulgo receptam ævo suo, licet falsam, sequitur opinionem. Hæc paucis commemoranda nobis sunt, iis additis quæ, Tellezio cæterisque PP. Societatis Jesu auctoribus, accepimus. Quæ a clarissimo viro Jobo Ludolpho accuratissime collecta, et innumeris aucta monumentis haud ita pridem in lucem prodierunt.

6. Indiam Rufinus, quemadmodum et alii scriptores ecclesiastici, eam vocat regionem, quæ Frumentii ope Christi fide illustrata est. Tum enim remotissimis quibusque regionibus versus orientem ac meridiem late patentibus Indiæ nomen erat. At

(a) Socrat. lib. I. cap. 19; Sozom. lib. II, cap. 24; Theodor. lib. I, cap. 23.

immane quantum labitur Rufinus, cum Indiam A illam ulteriorem, ut vocat, inter Indiam citeriorem et Parthiam sitam dicit. Exploratissimum quippe est, regionem, quæ Frumentium nacta apostolum est, eam esse Æthiopiæ partem, quæ Abyssinia, Habessinia, vel Abassia dicitur. Hujus regia tunc erat Auxumis, urbs perampla et opulenta, cujus hodieque rudera visuntur, nec nisi oppidulum est Acsum dictum, in regno Tigræ situm, decimo quarto et dimidio gradu latitudinis septentrionalis. Obtruncatum ait Rufinus Meropium: id negant Habessini, sed morbo aiunt extinctum. Frumentium autem et Ædesium sua voce nuncupant *Fremonatum* et *Sydracum*. Priorem *Salamam* quoque appellare solent, quo nomine his celebratur carminibus ex Æthiopico versis a Ludolpho:

*Salutem voce lætitiæ dico ei,
Magnificans et extollens eum,
Salamam, januam misericordiæ et clementiæ:
Qui oriri fecit in Æthiopia luminis Christi splen-*
[*dorem,*

Cum antea in ea caligo et tenebræ fuissent.

Fremona item exstat oppidum in eodem Tigræ regno situm, ex Fremonato seu Frumentio ita dictum. Frumentii autem memoria apud Æthiopes celebratur die decima octava Decembris. Unicum regi obeunti filium fuisse memorat Rufinus; sed Athanasii Æthiopumque testimoniis compertum, duos fuisse fratres, qui apud Athanasium in epistola Constantii ad eosdem principes nuncupantur Aizana et Zazana Auxumeos tyranni, ab Æthiopibus autem Abreha et Atzbeha, quo nomine principum memoria C recolitur die 4 Octobris, atque his carminibus ab Æthiophe vate celebratur:

*Salutem Abrehæ et Atzbehæ, qui sederunt
In regno uno, mutuo se amantes.
Priscis hominibus, qui in præceptis legis Mosnicæ*
[*ambulabant.*
Ore eorum prædicatum fuit verbum Evangelii
[*Christi,*
Et manibus eorum quoque ædificata fuit habi-
[*tatio ejus.*

Ex inveterata quadam opinione ortum, quod dicitur horum principum ævo legem Mosaicam obtinuisse in Habessinia. Nam putant regum suorum originem duci a quodam Menileheco, Salomonis ex regina Saba filio: quæ res sagacibus fabulam sapit. Quod vero ritus Judaici non pauci apud eos ad hæc usque tempora usu veniant, id unde progressum haud difficile est augurari. Nam tanta Judæorum multitudô jam olim eo confluit, ut non semel Negusi seu imperatoris copias adorti, in discrimen rem Æthiopicam adduxerint. Memoratur sane Judæus quidam Gedeon nomine, qui cum imperatoribus quatuor strenue sæpe congressus, demum anno 4624 victus captusque pœnas dedit. Ab hisce igitur Judæis invecta putatur circumeisio, Sabbati observatio, et similes ritus.

7. Jam quod annum delecti ab Athanasio Frumentii spectat, haud levem controversiæ ansam

(a) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59; Epiphani. *hæres.* ㄷㄷㄷ.

Afferunt Rufini cæterorumque scriptorum verba; cum exemplo Metrodori philosophi, qui in ulteriorem Indiam commigrarat, dicunt Meropium tantam suscepisse navigationem. Metrodori autem reditus in annum ut citius 324 conferri oportere certum est. Nam ex illa peregrinatione reversus, Constantinum Byzantii offendit, cui gemmas unionesque ex India furtim ablatas dono dedit. Qui Constantinus anno tantum 324 Orientis imperio potitus, non autem potuit Byzantii considerare. Si vero Meropius post Metrodori reditum profectus est, anno puta 325 vel 326, qui potuerit Frumentius sub initium episcopatus Athanasii Alexandriam venisse, qui, uti diximus supra, anno 326 electus est episcopus? Nam præter illud in peregrinando elapsam temporis B spatium, annos sane plurimos egisse Frumentium necesse est, sive cum Æthiopiæ rege, sive post defunctum regem cum regina, usque dum adolevissent filii. Sane si suscepta peregrinatio post Metrodori reditum fuit, vix anno 340 potest Frumentii Alexandriam profectus contigisse. Atque ita non paulo post electum Athanasium Alexandriam venerit; sed multis post annis. Verum his omnibus occurritur, si Meropium, non exspectato Metrodori reditu, Æthiopicum iter instituisse dicamus. Nec quidpiam in Rufini narratione comparet, quod huic sententiæ adversetur. In annum ergo circiter 330, vel fortasse maturius, conferenda Frumentii ordinatio videtur. Promotus ille ab Athanasio in Æthiopiæ episcopum, gentem illam Christi doctrinâ illustravit, ejusque apostolus haberi meruit.

ANNO CIRCA 331. — 1. *Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.* — Eusebius porro et assectæ, pulso Eustathio cæterisque veri defensoribus, ad hoc nervos omnes industriæ contenderunt, ut Arii Alexandriam regressum impetrarent (a); cumque occasionem illi et ansam gerendæ rei percipide observarent, opportune cecidit ut tum Meletiani per Ægyptum turbas darent, ac contra quam fuerat in Nicæna synodo definitum, rebus sese immiscerent ecclesiasticis. Homines Athanasius precibus, hortamentis, comminationibus ad officium revocare societatemque communionis inire tentabat. At Meletianorum protervia frustra cessit conatus. Re comperta Eusebius, tum factionis suæ facile princeps, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, de Arii reditu constituit agendum. Postquam ergo prius Ariani cum Meletianis simultates aperte gesserant (b), ubi adverterunt plebem catholicis sacerdotibus esse addictam, stimulante livore, ejusmodi fœdus inter se inierunt, communesque inimicitias susceperunt adversus clerum Alexandrinum. Quæ res male vertit Meletianis (c): ex Arianorum enim consuetudine et societate veræ fidei jacturam fecerunt, hausto sensim erroris veneno, ita ut et ipsi

(b) Sozom. l. II, cap. 21.

(c) Athan. *ibid.*, n. 60.

persæpe Ariani sint appellati. Hoc juncti fœdere, operam inter se diviserunt; ut Meletiani callidissimi homines et ad calumnias semper parati, pro suis partibus criminum confictionem suscipiant, Ariani vero, Eusebianorum gratia et auctoritate freti, judicii ferendi sibi partes vindicarent.

2. *Eusebii calumniæ in Athanasium. Arius et Euzoio libellum fidei offerunt Constantino.*— Et principio quidem Eusebius Athanasii animum tentavit, optatissimum sibi putans esse (a), ac rebus Ariano- rum augendis commodissimum, si tantus ille vir ad eorum partes accederet; ac litteris quidem suis rogabat Arianis aditum, tabellarii autem opera interminabatur insidiis appetendum fore, nisi concederet postulatum. Verum Athanasius, ubi res agebatur ecclesiastica labefactanda, nec minis nec precibus opportunus, optatis Eusebii abnuvit: nec modo Arianis non aditum concessit, verum etiam in eorum hæresi exstirpanda operæ semper plurimum studii- que consumpsit. Quæ res Eusebii et sectatorum ejus animum exasperavit in antistitem. Et conspicati non posse virum ab instituto revocari, promotionem ejus in sedem episcopalem in invidiam vocant; juniorem pro tanto munere, indignum, ab improbis delectum ementiti, cujus criminationis vanitas ex recensita superius cooptati Athanasii ratione perspicua est. Ruebat suapte infirmitate calumnia, testibus innumeris rei veritatem proclamantibus. Intellexit autem Eusebius nihil ejusmodi machinationis perfectum iri, nisi imperator suam interponeret auctoritatem. Quamobrem alio vertit studia et conatus, et qua valebat apud Constantiam Augustam auctoritate et gratia usus (b), ministerio quoque adhibito cujusdam presbyteri inter familiares Augustæ computati, muliebrem animum ad Ariano- rum patrocinium allicere tentabat. Et vero administrator ille consiliorum Eusebii sæpe cum Constantia de Ario sermonem habuit, virum alens injuria affectum a synodo, nec ita sentire ut vulgi rumore ferebatur, sed sanæ fidei hærerere. His Constantia fidem habuit; nec tamen ea de re imperatori verba facere est ausa. Accidit inter hæc, ut in gravem illa morbum incideret: ægram imperator frequens adibat. Ingravescente morbo, desperataque valetudine, Constantino presbyterum illum commendat, testata viri probitatem juxta atque religionem, necnon benevolam illius imperio animum. Neque ita multo post diem illa clausit supremum. Presbyter exinde inter familiarissimos imperatoris annumeratus est: et majorem in dies nactus gratiam fiduciamque, denum Constantino suum de revocando Ario consilium aperit, nihil sentire virum alens, quam quod in synodo decretum fuisset, si in conspectum ejus admittatur, astipulaturum Nicænis decretis; sine causa reum agi et in crimen vocari.

A Nova res atque admiranda imperatori visa est. Respondetque roganti: « Si decretis synodi Arius, si doctrinæ astipulatur, libenter hominem ad conspectum admittam, et cum honore Alexandriam reverti concedam. » Litterisque confestim evocat Arium (c). Procrastinantem ut videt, secundas mittit, 27 Novembris datas, quibus cohortatur ut profectum maturet, nec moras ulterius trahat, sed consensu publico vehiculo se conveniat. His acceptis Arius, comitante Euzoio diacono impletatis, abdicationis, exsillii socio, imperatorem adit. Accedentes imperator percontatur, veramne fidem serentur. Sectari, amplecti eam respondent. Libellum fidei dare jubet. Illi protinus offerunt meditatum vaserrime, et dolosis verbis concinnatum, quæ nec aperte fidem impugnant, neque erroris virum eliminarent. Perorabant autem sub libelli finem, rogantes, quando sana et sincera essent opinione, aditum sibi ad Ecclesiam non negari. Hac Arii formula offensi multi sectatorum ejus, pristini erroris reinventissimi, quibus impietas nullis delinita verbis, ut principio fuerat publicata, cordi erat, ab eo desciscunt, aliamque di- parem familiam ordiuntur, cujus secundum hæc antesignati fuerunt Aetius et Eunomius.

ANNO CIRCITER 332.— 1. *Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.*— Cæterum delusus Arii calliditate Constantinus, eo appulit animum, ut eum Alexandriam proficisci libens concederet (d). Verum Athanasius, qui hominem pristino semper errore implicatum, simulatamque ac dolo plenam ejus fidei confessionem probe norat, aditum ei ad Catholicorum communionem interclusit. Et vero non sine causa repulsam tulisse Arium mox propalam fuit. Errores enim ille per urbem disseminare de integro conatus, turbas Alexandriæ dabat, et in discrimen vocabat pacem reipublicæ Christianæ. Ut vidit Eusebius frustra tentari Athanasium (e), nisi imperatoris jussio accederet, auctor ipsi fuit ut litteras ad antistitem daret minarum plenas, quarum partem affert Athanasius sic habentem: « Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti efflagitant, liberum præbeto ingressum. Si quos autem in Ecclesiæ communionem admitti cupientes te prohibuisse, aut aditum illis interclusisse didicero, mit- tam quamprimum, qui te jussu meo abdicet, et ex sedibus transferat tuis. » His adit Sozomenus (f), Eusebii et Theognii criminationes in Athanasium, quod videlicet turbarum et tumultuum auctor esset, multisque in Ecclesiam ingredi cupientibus clauderet aditum, veras esse contendisse Meletianos, Joannis sequaces; qui crebris ad imperatorem itionibus, ementito Catholicorum nomine, Athanasio et catholicis episcopis crimina, carces, vincula,

(a) Socrat. lib. 1, cap. 23; Sozom. lib. 11, cap. 18; Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 25; Sozom. l. 11, cap. 25.

(c) Socrat. *ibid.*; Sozom. lib. 11, cap. 27.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 27; Sozom. lib. 11, cap. 23.

(e) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(f) Lib. 11, cap. 22.

verbera, plagas, incendia ecclesiarum ascribebant. Athanasius acceptis ab imperatore litteris rescribit ipsi : Joanni et sociis ejus illegitimas objicit sacerdotum promotiones, studium immutandæ Nicænæ fidei, doctrinam minime sanam, contumelias et seditiones adversus orthodoxos. Inter hasce ultro citroque oblatas criminationes, animi pendens et cui crederet ignorans Constantinus, eam demum dedit epistolam, cujus superius partem exaravimus, deferentibus Syncletio et Gaudentio palatinis.

2. *Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petiit.* — Ejusmodi litteris nihil permotus Athanasius (a), imperatori renuntiat nullam esse hæreticis Christo adversantibus cum Ecclesia catholica societatem, nec posse se, salvo officio, hujusmodi hominibus aditum præbere. Imperator autem nihil ultra questus, Athanasio liberam rei ad arbitrium gerendæ facultatem permisit. At Eusebius, non ex voto cadente negotio, consilium inquit opprimendi Athanasii, ratus non posse, eo incolumi, impetrari quod in optatis erat. Meletianis igitur usus insidiarum administris, hortatur ut memores veteratoriarum artis, qua olim Petrum, Achillam et Alexandrum per calumniam vocassent in crimen, jam pari ausu aggredirentur Athanasium. Illi nec impigre Eusebii jussa exsequuntur: excubantesque in occasiones criminandi Athanasii, cum nullus accusationi locus vel aditus esset, demum Eusebii consilio, opera Isionis Athrabeos, Eudæmonis Taneos, et Callinici Pelusii, Meletianorum, hanc priorem fingunt criminationem; quod scilicet Athanasius lege data linea sticharia, seu vestes sacras ministrorum altaris ab Ægyptiis primus exegisset. Nec mora, crimen ad imperatorem defertur. Sed commodum evenit ut duo Alexandrini presbyteri, quibus nomen Apis et Macarius, istic tum versarentur; a quibus rei veritatem cum didicisset imperator, Meletianorum deprehensa calumnia est. Secundum hæc litteras mittit Constantinus, queis Isionis factum damnans, Athanasium jubet se convenire. Eusebius, re improspere gesta, non finem fecit insidiarum: sed Isioni et consceleratis auctor est Nicomedia ne accedant, sed adventantem Athanasium novis adorianatur criminationibus. Eo cum pervenisset ille, delatores parati meditatique accedunt; ac primo Macarium Athanasii presbyterum de confracto calice sacro insimulant, ipsumque Athanasium in capitale crimen omniumque atrocissimum vocant; quod videlicet hostili erga imperatorem animo, in subsidium belli scrinium misisset auri plenum Philumeno cuidam imperium affectanti. Hæc sane erant ferini in Athanasium odii signa. Sed, providente Numine, ejusmodi hostium tela, quæ in sacri illius capitis periculum imminabant, brevi depulsa sunt. Ubi enim Athanasium hujusmodi crimen propulsantem in suburbio Nicomediæ, cui nomen Psammathia

(a) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 60.

(b) Athan. *ibid.*, n. 60, 61.

A audivisset Augustus (b), illi de more falsi convicti repulsam tulere. Athanasius autem honorifice exceptus remittitur Alexandriam, litteris munitus imperatoris ad populum Alexandrinum; quibus Constantinus Meletianorum scelera, turbas, ambitionem acriter insectatur, Athanasiumque commendat ut pium et frugi virum, æqui bonique studiosum.

3. *Ischyrae historia.* — Reversus Athanasius aliquantisper in pace degit. At Meletiani, in calumniis et conspirationibus adornandis pervigiles (c), haud multo interposito spatio, pacti initi memores, oblatam molendi nova in Athanasium occasionem arripiunt, et redintegrant de calice fracto querelam. Eo totam fabulæ causam. In Mareote, Alexandrii agri portione, viculus erat nomine Pax Secontaruri, quo loco sedem habebat Ischyra quidam profligatis moribus homo, perosus plebi; qui olim a Collutho presbyter creatus, ad laicorum conditionem Hosii jussu, ut dictum est, reductus fuerat. Is nefario ausu sacra attingere et munus sacerdotale obire nihil verebatur. Et cum nulla in viculo exstaret ecclesia, in ædícula orphani cujusdam Isionis rem sacram agebat, tanta tamen infamia apud accolas rusticanos laborans, ut nonnisi septem ex affnibus cœtibus ejus interessent. Re comperta presbyter, cui erat ejusmodi viculus contributus, Athanasio ecclesias de more perlustranti facinus denuntiat; qui Macarium presbyterum mittit, Ischyram accitum. Eum ægritudine laborantem ac decumbentem reperit Macarius: patrique illius jubet, ut a tali ausu filium coerceat. Morbo demum levatus Ischyra, cum prohibente patre sacra adire facultas non esset, ad Meletianos se proripit: qui haud illibenter scelestissimum hominem, et consiliis opportunum suis recipiunt. Et quamprimum, ne frustra forent tanta accessione aucti, hominis ad meditatam facinus operam requirunt, insidias aperiant in Athanasium structas, ejus ministerio opus esse sibi aiunt. Et si perditis moribus erat homo, initio tamen negare operam, horroreque criminis resilire. At Meletiani vi compulsus, atque plagis oneratum, ad iniquam pactionem deducunt; ac hujusmodi criminationem una omnes fingunt et comminiscuntur (d), irruentem scilicet Macarium sacrum calicem confregisse, mensam evertisse, libros combussisse, et, ut narrant alii, cathedram dejecisse, ecclesiamque diruisse a fundamentis. Si Socrati fides, Nicomediam Ischyra, a sacrorum officio interclusus profugit, et cum Eusebio concinnandæ calumniæ rationem inivit. Verum cum ejusmodi profectio ab Athanasio juxta atque a cæteris scriptoribus taceatur, jure in suspicionem falsi veniat, maxime quia rem sæpissime tractans Athanasius, id non prætermisurus erat, si revera gestum fuisset. Meletiani igitur Ischyram esse presbyterum prædicant ubique, ut ejusmodi calumniam pervulganti habeatur fides. Is vero commentitium facinus ubique denuntiat. Verum a consanguineis

(c) Athan. *ibid.*, n. 70 et 74.

(d) Hilarii Fragment., p. 1311.

obnoxius, pertæsusque sceleris, ad Athanasium adit collacrymans. Hominem ob tantum flagitium increpat Athanasius (a). Ille subornatum se et circumventum a Meletianis ait ad ejusmodi criminationem comminiscendam, libellum tradit antistiti, quo se testatur ab Isaaco Cleopatridis, Heraclide Nicii, et Isaaco Letopoleos, Meletianis episcopis, plagis et verberibus ad id facinoris compulsum. Ac Deum obtestatus, renuntiat se probe scire nihil ab Athanasio vel a Macario admissum hujusmodi. Rogat demum sibi Athanasii conventibus interesse liceat. Ejusmodi libellum curavit Athanasius a multis presbyteris diaconisque, cum Alexandrinis tum Mareoticis, subscribi et suffragiis muniri. Neque tamen statim Ischyrae concessus ad ecclesiam Catholicorum aditus (b). Cum enim jam diu ad Colluthianos, atque eziande ad Meletianos descivisset, diuturniore opus erat experimento, ut sincera viri pœnitentia comprobaretur.

In epistola Mareotici cleri quædam præfert Nannii versio (c), quæ in nullo edito vel scripto codice, quem quidem inspectare licuerit, Græce comparet. Hæc sunt ejus verba: « Nam cum ille (Ischyra) post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari et conjungi vellet, quemadmodum et Pistus, qui et ipse quoque talia de Athanasio in vulgus sparserat; neutrum tamen, quanquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, et se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt. » Vix sane creditur de Pistis isthæc sine codicis cujuspiam Græci auctoritate adjecta fuisse a Nannio. Quæ si vera sunt, mirum ita carptim rem perstrictam fuisse.

4. *Arsenii historia.* — Neque fuerunt isthæc Meletianis ad perniciem Athanasio inferendam satis (d). Verum, ut multiplici crimine facilius virum opprimerent, aliud comminiscuntur portenti sane ac prodigii simile. Rem altius ordiri necesse est. Erat quidam Arsenius episcopus Hypseles, Meletianis necessitudine junctus, licet in *Breviario* supra memorato inter Meletianos episcopos non compareat; qui an ad Meletianos jam episcopus desciverit, an contra quam velitum in Nicæna synodo fuisset, ad iisdem fuerit cooptatus, pariter incertum. Eum sibi Meletiani ad singularem atrocemque criminationem in Athanasium adornandam administrum parant. Princeps conspirationis ordiendæ fuit Joannes cognomine Archaph, Meletianorum antesignanus. Et quia nemo solet ad maleficium sine spe et emolumento accedere, pactione pecuniæ hominem perpulit ad sese occultandum, eo nempe consilio, ut viri non ulterius inter homines versantis cædem aut mutilationem evulgandi facultas esset. Latebrarum locus monasterium fuit nomine Ptemencyrcis, in Antepolite nomo situm. Latente igitur Arsenio, primum

A rumores ubique spargunt, enectum ab Athanasio fuisse Arsenium, ac veneficii causa membratim obtruncatum. In sceleris testimonium truncam manum circumferebant, obviis ostentabant, ut universorum in auctorem iram accenderent. Demum ea ipsa crimina Ischyram et Arsenium spectantia deferunt ad Constantinum, qui, quod permirum videatur, etsi jam sycophantas Meletianos oculis ipse suis deprehenderat, fidem nihilo minus hæc renuntiantibus habuit: ideoque litteras misit Antiochiam ad Dalmatium censorem, cui homicidii causam audiendam committebat.

ANNO 333. — 1. *Synodus Cæsareæ indicitur. Arsenii fabula deprehenditur.* — Et vero, ut nostra quidem fert opinio, eodem tempore synodus edixit Cæsareæ in Palæstina celebrandam, triginta nimirum mensibus ante Tyriam synodum, ut habet Sozomenus (e), videlicet mense circiter Martio anni 335. Quæ res item Philippopolitanæ synodi epistola firmatur, quæ sic habet: « Nam propter hæc necessario concilium apud Cæsaream Palæstinam primo videtur esse conductum: et cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro propter ejus facinora necessario iterum celebratur. » Cui synodo, ut videtur, Dalmatius Censor (f), quemadmodum Tyri Dionysius Comes, interfuturus erat, omnia auctoritate et arbitrio suo moderaturus. Censor Athanasio diem dixit, ut se adornaret ad eam depellendam criminationem. Qui litteris Dalmatii acceptis, initio futilem et a veri similitudine abhorrentem calumniam nihil curabat, tutus conscientia ne cogitati quidem, nedum admissi facinoris. Attamen ubi commotum ira imperatorem esse accepisset, ad comministros episcopos per Ægyptum rem significat diaconumque mittit, qui pervestigaret, ubi locorum esset Arsenius, qui a quinque vel sex annis in Athanasii conspectum non venerat. Diaconus autem profectus ad monasterium Ptemencyrceos, quo loco latere Arsenium rumor erat, primum incidit in quosdam, Pecysium nempe presbyterum, Sylvanum Helia monachi ejusdem monasterii fratrem, Tapenacerameum, et Paulum Hypseles monachum, qui Arsenium istic versari confessi sunt. Re comperta, Pinnis ejusdem monasterii presbyter hominem in naviculam conjici curavit, ut secundo flumine ad inferiores Ægypti partes una cum Helia monacho concederet. Post hæc, elapsis, ut putamus, quibusdam ab Arsenii profectioe diebus, Athanasii diaconus cum comitibus nonnullis reversus, derepente in monasterium quærendi Arsenii causa sese immisit; quem, utpote alio transmissum, cum non reperirent, Pinnem presbyterum cum Helia monacho Arsenii comite Alexandriam deportatos duci obtulere. Et cum nulla negandi via esset, fassi

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 63.

(b) Athan. *ibid.*, n. 74.

(c) Athan. *ibid.*, in notis.

(d) Athan. *ibid.*, n. 63 et seqq.

(e) Sozom. lib. II, cap. 25; Hilar. *Fragm.* p. 1512.

(f) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 65 et seqq.

sunt in vivis Arsenium ac minime obtruncatum A esse. Ad hæc omnia jam memorata Pinnes in monasterium regressus Joanni Archapho rescripsit, monens ut ne modo, pervulgata rei veritate, Athanasio eadem ascribere aggrediretur: quam epistolam, Paphnutii monachi manu exaratam, nobis Athanasius integram servavit. Narrat item Pinnes, Arsenii enecti fabulam ita per totam Ægyptum percrebuisse, ut ne ultra celari posset. Hæc causa fuisse putatur Arsenio ut Tyrum profugeret, quo ibi procul patria et Athanasio, tutius delitesceret. At forte evenit Archelai consularis famuli, ut in taberna latere Arsenium quibusdam renuntiantibus acciperent, remque indicarent hero. Is mature virum perquiri, repertumque in custodiam tradit asservandum; et sub hæc Athanasio significat deprehensum Arsenium. B Cujus item rei oculati fuere testes quidam ipsius Athanasii familiares. Arsenius vero ne deprehensus quidem se Arsenium esse fatebatur, donec ad Pauli Tyri episcopi tribunal evocatus atque convictus, negandi finem faceret. Hoc autem ille pacti cum Eusebio initi causa agebat, ne se sycophanta deprehensio tota evanesceret fabula. Peccat autem Socrates (a), qui istam deprehensi Arsenii historiam Tyrizæ synodi tempore contigisse narrat. Nos Athanasium sequimur fide sane digniorem.

2. *Calumniæ detecta.* — Inter hæc Eusebius Nicomediensis, Theognius Nicænus, et Theodorus Heracleotes, postquam crebris itionibus postulationibusque, intolerabilia, ut aiebant, Athanasii facinora in synodo aliqua disquiri oportere imperatori suassissent (b), jamque celebrandæ synodo deputata esset Cæsarea in Palæstina; versus Orientem properabant animo Athanasii in ejusmodi synodo abdicandi. Verum ille gnarus insidiarum et malæ mentis adversariorum, iter et judicium istius synodi, nec injuria, detrectabat. Quare peracta de Arsenio perquisitione, et patefactis Meletianorum conspirationibus, imperatori renuntiat repertum Arsenium, et totam homicidii scenam de medio sublatam fuisse: ac quæ de Macario presbytero olim Meletiani ad ipsum detulissent, revocat in memoriam. Commodum item accidit, ut Meletiani in iteratis suis, de calice fracto et de mensa subversa criminationibus Athanasium modo, modo Macarium insimularent. Quod utique signum erat luculentum conficti et excogitati criminis. Hæc misso Macario diacono significat imperatori: qui statim judicio censoris prohibito, Eusebium et socios in Orientem Athanasii Ecclesia deturbandi cupidine properantes retrogredi jubet; litterisque missis Athanasium cohortatur, ut populo suo pacem et tranquillitatem conciliare studeat, id cum primis in optatis esse sibi. In Meletianos autem, quos omni execratione dignos appellat, invehitur acerrime. Mirari se ait, quos illi viros interemptos jactitabant, eos ipsos incolumes ante omnium oculos versari;

(a) Socrat. lib. 1, cap. 29.

(b) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 65 et seq.; Theodoret. l. 1, cap. 28.

A mensam eversam, calicem fractum vecordes homines modo ab Athanasio, mox a Macario effutire, ut illa incertitudine accusationis in sycophantiæ suspicionem vocarentur. Jubet palam legi epistolam; ut nemo unus gestam rem, Meletianorumque insidias ignoret. Plectendos denuntiat, si quos paria ausos deprehenderet. Gratulatoriam Alexander Thessalonicensis Athanasio epistolam misit (c), acceptis per Serapionem Sozontis filium, bene moratum adolescentem, ejusdem litteris; scelerato Joanni aiens jure infamiz notam inustam, utpote turpissimarum rerum artificii.

3. *Arsenius delicti veniam petit.* — Apertissimum autem illud fuit conspirationis argumentum, cum Arsenius ipse, postquam latens deprehensus fuerat, missis ad Athanasium litteris (d), significavit cordi esse sibi pacem et communionem Ecclesiæ catholicæ, rogare aditum sibi dari, polliceri nullam initurum se cum schismaticis societatem, neque imprudente aut invito Athanasio, scitum aliquod vel decretum una cum aliis episcopis editurum. Istas Arsenius dedit litteras, qui multa post hæc nec obscura prætulit mutati et catholicis rebus addicti animi signa. Re cognita Joannes Archaph, ut vidit gesta sua in ore omnium versari, traduci in dies, magnam sibi invidiam conflare, quasi penitens facti, communionem Athanasii efflagitare cœpit: ac litteris imperatori testificatur se, jam omni posita simultate, pacem communionemque cum Athanasio exoptare ac requirere. Pergratæ litteræ Constantino fuere, pacis scilicet amantissimo; dataque epistola virum evocat, publici vehiculi copiam facit, ut majore gaudio præsentem pacisque studiosum exciperet. Talis tum fuit rei exitus, et aliquantum temporis sopitum negotium fuit.

ANNO CIRCIER 334. — 1. *Antonius Alexandriam venit.* — Per id circiter tempus Ariani, rumoribus spargendis semper invigilantes, temere jactitabant magni per Ægyptum nominis virum Antonium monachorum patrem doctrinæ suæ favere et astipulari (e). Perlata res Antonio dolori fuit; graviterque succensens novatoribus, hortatu episcoporum, et maxime Athanasii, Alexandriam se confert. Tum cœpit Arianos publice coarguere, hæreticos appellare, hæresim eorum vocare Antichristi prodromum, prædicare Filii æternitatem, deitatem, populum voce monitisque in vera doctrina confirmare. Ingens fuit multitudinis lætitia, grande odium conflatum hæresi adventu viri Dei. Accurrebant cives videndi Antonii cupidine flagrantes. Ipsi gentiles conspecta viri litterarum imperiti vi orationis, stupefacti signis miraculisque ad preces ejus editis (nam energumenos, ac mente captos bene multos curabat); tanto numero ad Christianam fidem confluxerunt, ut plures paucis diebus, quam alias per integrum annum, veræ fidei viam ingrederentur. Et vero tanta

(c) Athan. *ibid.*, n. 66.

(d) Athan. *ibid.*, n. 69.

(e) In *Vita Antonii*, n. 69.

erat opinione sanctimoniam et pietatis, ut universi, A ne paganis quidem exceptis, hominem Dei, Antonium compellerent.

2. *Antonius curat dæmoniacam.* — Cum autem excederet urbe, Athanasio honoris causa comitante, ut ad portam pervenit, retro clamans mulier sistere gradum rogabat, et sanare filiam suam dæmone vexatam. Rogante etiam Athanasio, substitit ille; et propius accedente cum filia muliere, dæmon puellam humi dejecit. Tum precatus Antonius, impurum dæmonem fugat, et incolumem matri filiam restituit. Cunctisque cum gratiarum actione Antonium honorifice deducuntibus, gestiens in amatam solitudinem remigravit. Quædam certe sunt queis inducamur, ut contra quam sentiunt nonnulli docti viri, in annum circiter 334, Antonii Alexandriam profectionem consignemus. Ne ultra annum 334 vel ut tardius 335 differamus, vetat quod Athanasius in Antonii Vita, ubi apprime temporis rationem ducit, ejus Alexandriam profectum enarrat, priusquam de Constantini ad eundem Antonium missis litteris verba faciat. Et quia eo tempore Alexandriæ versabatur Athanasius, ut ipse narrat, non potest ultra annum 335 differri iter Antonii; quia post annum illum, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit Athanasius. Ad hæc, post Athanasii exsilium, cum frequens litteras Antonius ad Constantinum reditus ipsius impetrandi causa mitteret, nullus residuus fuit Arianis locus evulgandi, sibi suisque erroribus astipulari Antonium; cum contra clamarent viri gesta, et Catholicis addictum proderent. Quæ sane causa nobis est, ne profectum ejus post annum 335 conferamus.

3. *Eusebius Cæsariensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios.* — Hoc item anno Eusebius Cæsariensis in odium inimicitiamque adversus Ægyptios episcopos palam prorupit. Etsi enim a multis jam annis esset Arianis rebus nec obscure deditus (a): at non ita ut catholicorum præsulum palam hostis audiret. Quæ porro causa fuerit simultatis, ut nulli non tunc exploratum et notum fuisse memorant Ægyptii episcopi, sic jam non in promptu fuerit augurari. Subodoramur tamen, ideo Eusebium Ægyptiis succensusisse, quod fortassis una cum Athanasio abnuissent ad synodum Cæsareæ indictam se conferre, quia Eusebius jam in Arianismi et odii erga Athanasium suspicionem venisset. Sane ait Theodoretus (b), suspectam Athanasio Cæsaream fuisse ob illius urbis antistitem.

ANNO 335. — 1. *Synodus Tyria.* — Meletiani vero prefectis insidiis pudore affecti, studia et consilia alio converterant (c); ac fortasse conspirandi finem fecissent, nisi accessissent Eusebianorum stimuli, quibus non Meletianorum fama et dignitas, sed Arianorum res cordi et sollicitudini erant. Cum vi-

derent ergo, per otium et pacem Athanasio licere solitam augendæ rei catholicæ operam navare; interturbare consilia ejus Meletianorum ope satagunt, hosque rursus evocant ad pristinam fingendi et calumniandi artem. Meletiani igitur instaurato fœdere (d), elapsis triginta ab indicta Cæsareæ synodo mensibus, Athanasium denuo reum agunt apud imperatorem, et inveteratas confutatasque criminationes renovant. Prodigii simile est, tam versatilem et sycophantis opportunum Constantini animum fuisse; ut quæ toties ille falsæ et commentitia deprehendisset, ea denuo in judicium vocari concederet. Eusebiani ergo, ut ait Athanasius, iis usi scenæ quam parabant histrionibus, auctores sunt imperatori, ut synodum Tyri jubeat congregari. Tum comes Dionysius eo mittitur, imperio suo omnia moderaturus (e). Satellitium militare Eusebians datur, ut arbitrio suo peragant omnia. Eo concedunt magno numero Eusebiani; quorum principiales Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neronopolitanus, Placillus Antiochenus, Theognius Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heraclæotes, Patrophilus Scythopolitanus, Theophilus, Ursacius Singidonensis, Valens Mursinus, Macedonius Mopsuestenus, Georgius Laodicensis, et alii plurimi. Nec tamen deerant quibus æqui bonique studium esset, sed perpauci. Inter eos maximum Hierosolymitanus, Marcellus Ancyranus, Alexander Thessalonicensis, Asclepas Gazensis. Sexaginta omnes numero præter Ægyptios erant, auctore Socrate (f). Ab hoc cœtu avertēbat Athanasii animum pristinæ recordatio conspirationum; nec tutum esse arbitrabatur hostibus se committere, quos penes tunc summa rerum esset, ubi nulla æqui ratio futura, sed omnia Eusebianorum arbitrio agenda, jubente comite, cogentibus militibus. At vel invitatus ille, litteris compulsus imperatoris, iniquo judicio secum agi passus, eo cum Ægyptiis episcopis quadraginta novem se contulit. Macarius item presbyter vinctus, catenisque onustus, Tyrum adductus a militibus est, ob delatum crimen fracti calicis et eversæ mensæ. Quæ res per quidem indigna erat, sacerdotem necdum convictum tam aspere excipi in præsentia episcoporum.

D 2. *Eusebium arguit Potammon.* — Constantinus reconciliandæ pacis percupidus (g), litteris ad Tyriam synodum missis, significavit optatissimum esse sibi, ut similtas omnis et altercatio in Ecclesia comprimatur; sed quia non deessent, queis turbas dare et omnia miscere animus esset, hortari se episcopos ad synodum celebrandam convocatos, ut dissidentia membra ad concordiam revocarent, quam de medio sustulerat paucorum hominum arrogancia. Monet ut citra odium gratiamque aliquam, juxta Ecclesiæ regulas delictorum pœnas

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 78.

(b) Lib. 1, cap. 28.

(c) Athan. *ibid.*, n. 70, 71.

(d) Sozom. l. 11, c. 25.

(e) Athan. *ibid.*, n. 71.

(f) Lib. 1, cap. 25.

(g) Theodoret. l. 1, c. 29.

sumant. His acceptis litteris, episcopi causam Athanasii agere cœperunt. Sedebant episcopi Athanasio infensissimi, inter quos eminebat Eusebius Cæsariensis. Stabat coram Athanasio, cui sedis suæ jure primas deferri oportuisset, una cum Ægyptiis episcopis, qui in viâ periculique societatem venerant. Eusebium inter judices conspicuus Potammon Heracleæ in Ægypto episcopus (a), cui fuerat sub Maximiano pro fide Christi oculus exsculptus, collacrymans et dolens his hominem dictis compellat. *Tene, inquit, Eusebi, sedere, et insontem Athanasium te judicem ferre? Quis iathæc toleret? Dic sodes, nonne tecum tyrannorum tempore in custodia fuisti? Atque ego quidem oculo sum pro veritate mutilatus: tu nulla corporis parte mutilatus es, neque in fidei testimonium aliquid passus, sed incolumis integerque ades. Quanam ratione ex custodia elapsus es, nisi quia pollicitus es te nefarium quidpiam admissurum, vel fortasse admisisti?* His Eusebius auditis excaudit; et mox consurgens cœtum solvit hæc locutus: *Si tanta hic procul finibus vestris arrogantia estis; haud abs re in crimen petulantia et superbia vocamini a contribulibus vestris.* Non desunt tamen, qui Eusebium purgare curent a crimine vel suspicione oblatis diis sacrificii: verum nobis ad ulteriora properantibus hæc non licet subtilius explorare. Cæterum non Eusebius tantum accusatus est; sed erant in cœtu Eusebianorum alii criminibus obnoxii: qui cum hæreseos, tum aliorum fœde gestorum causa male audiebant; hos inter eminebat nequissimus ille Georgius Laodiceus, ab Alexandro olim abdicatus, qui turpissimæ vitæ causa omnibus perosus erat.

3. *Quæ crimina Athanasio offeruntur.* — Ventum deinde ad crimina est; acceduntque ex parte Joannis Archaphi delatores Meletiani, Callinicus Pelusii, et Ischyras sive Ischyron (b). Hic de confracto calice, de mensa et cathedra episcopali subversis accusationes redintegravit. Querebatur item se sæpenumero Athanasii opera in vinculis detentum; et accusatum ficto crimine apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appetiisset, in carcerem detrusum fuisse. Callinicus abdicatum se ab Athanasio conquestus est, licet ante Alexandro communionem junctus fuisset; causam irarum fuisse, quod Callinicus ipse communicatum se cum Athanasio negasset, donec calicis confracti crimen et suspicionem depelleret. Indigne ferre se Callinicus aiebat, quod Marcum quemdam, presbyteri officio deturbatum, in Pelusii episcopatum promovisset; seque militarem custodiam, tormenta ac judicia ejusdem Athanasii artibus, subire compulsus. Aderant præterea ex Meletianorum caterva Euplus, Pachomius, Isaac, Achilles et Herinæon episcopi, qui inflicta sibi ab Athanasio verbera mentiebantur. Omnes porro una ejusdem farinae accusatores promotionem ejus in crimen vo-

(a) Epiphan. nær. LXIX.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

cabant. Aiebant nempe, cum omnes episcopi ante decrevisset, ut nemo eligeretur antequam oblata sibi crimina coram dilueret; Athanasium tamen quorundam perjurio ad episcopatum pervenisse; quæ causa ipsis fuerat, ut fraude circumventi ab ipsius societate et communionem desciscerent. Athanasium autem, nedum oblata crimina propulsaret, vi illata ipsos accusatores in carcerem conjecisset. Post hæc accusatio de Arsenio iterum agitata. Atque ut evenire solet, cum ii, qui perniciem alicujus machinantur, gratia et auctoritate valent, videre erat Eusebio assentantes nonnullos, qui inter amicos Athanasii ante numerabantur, jam inexpectatos accusatores accedere. Lectus est quoque libellus popularium exclamationum, quasi scilicet plebs Alexandrina, odio Athanasii incensa, conventus ecclesiasticos detrectaret. Athanasius autem jussus causam dicere, ac frequenter in jus vocatus, ex oblatis criminibus alia depulit; pro aliis tempus et moram postulavit ad perquisitionem. Hæc ex Sozomeno hausimus; in cujus narratione veri vestigia comparent. Meletiani namque omnes hic memorati, uno excepto Euplo, enumerantur omnes in breviario Meletii.

4. Etsi porro crimina multa offerebant antistiti, duo potissimum erant in ejus exitium comparata, in quibus comprobandis operam ponebant. Aderat Ischyras, qui Athanasium modo, modo Macarium confracti calicis insimulabat. Præsens item erat Joannes, qui Arsenii necem Athanasio imputaret perquam impudentissime, postquam, nec sine ejus pudore et infamia, deprehensa ac detecta calumnia fuerat.

5. *Calumniæ deteguntur.* — Tum Athanasius alique Ægyptii, qui principio Eusebium et socios superius memoratos judices in sua causa recusarant, quod probe scirent, neminemque fugeret, eos non Athanasii modo, sed orthodoxorum omnium inimicos esse, quæis quavis data occasione insidias et bellum pararent; necessitate atque injuria compulsi, Meletianorum criminationem in Athanasium adornatam propulsare aggrediuntur. Verum Eusebiani dicta episcoporum interpellare, eorumque testimonia repudiare nisi sunt. Tum versi in judices, quibus quoddam inesset veri et æqui studium, alios minis, alios conviciis lacescere, ut deterrerent ab æquitate vindicanda. Neque tamen summa licet vi usi (c), licet comitis auctoritate ac militum manu freti, licet carnifice quodam et compulsore ministris usi, licet omnia præter jus fasque agerent, comprobare potuerunt crimina Athanasio oblata. Ischyrae namque calumnia de calice fracto et de mensa subversa, episcoporum omnium Ægyptiorum testimonio depulsa est, nec quodpiam gestæ hujusce rei potuit Ischyras, argumentum proferre.

6. Quod aliam vero sycophantiam spectat de Ar-

(c) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 7-9.

senii nece (a), sic illa referente Theodoro detecta, nec sine ingenti Meletianorum ignominia, fuit. Deinde famosam illam thecam et manum sale conditam protulerunt, tum erupit spectantium clamor; aliis verum flagitium esse æstimantibus; aliis, qui latere Arsenium norant, falsum putantibus. Vix tandem compressis clamoribus, iudices Athanasius percontatur, num cui notus Arsenius. Cum multi respondissent eum se probe nosse, adduci hominem jubet. Rursum ille, isne esset Arsenius rogabat, quem peremisisset ipse, quem perquirerent illi, cujus manum ipse dexteram amputasset. Fatentur illi, Arsenium ipsum esse. Quibus Athanasius, reducto pallio, utramque manum ostendit, dextram sinistramque. Aliam, inquit, præterea nemo requirat; duas enim solum manus a conditore Deo omnes accepimus. Socrates autem ita rem narrat. Athanasius pallio in alterum latus reducto, manum hominis ostendit. Rursum nonnullis suspicantibus aliam eum manu truncatum; aliquantum moratus, ancipites illos hæere permisit, cum alterum pallii latus reduxisset, alteram quoque Arsenii nudavit manum; et præsentem compellens: Arsenius quidem, ait, ut videtis, utraque manu integer est. Tertia hæc unde excisa fuerit, indicent accusatores. Utrum vero ista serie calumnia mutilati Arsenii detecta sit, an exornandæ orationis causa multa sint adjuncta, incertum. Unum constat (b), Arsenium nempe synodo adfuisse, præsentemque cædis et mutilationis crimen repulisse, ut narrat Athanasias.

7. His perspectis accusatores, ait Sozomenus, ad levandam ignominiam novo usi crimine, aiunt Plusianum quemdam episcopum, Athanasio addictum, jussu illius incendisse domum Arsenii, ipsumque columnæ alligatum loris excepisse, et in cellulam inclusisse, unde elapsus Arsenius per fenestram se proripuisse; ac exinde aliquandiu delituisse, nec sine causa pro mortuo et ambusto habitum fuisse: qui quod præclarus vir esset et confessionis gloria insignis, idcirco Joannem et assecclas, ejus perquirendi causa, magistratus adiiisse. Ait tamen Socrates, Joannem detectæ calumniæ pudore illico fugam fecisse.

8. *Historia mulierculæ suspecta.* — Aliam memorat Rufinus criminationem mulierculæ, quæ ad synodum intromissa vociferari cœpit (c), virginitatem se Deo vovisse, sed ab Athanasio tum hospite suo vi compressam et pollutam fuisse: « Introduci ad hæc, ait Rufinus, jubetur Athanasius. Ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet ut posteaquam mulier dicendi finem fecisset, se tacente, ad ea quæ dixerat responderet. Cumque mulier ea quæ docta fuerat perorasset, Timotheus conversus ad eam: Vere, inquit, mulier, ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi, ut asseris, feci?

(a) Socrat. l. 1, cap. 28; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodor. lib. 1, cap. 30.

(b) Athan. *Apol. contra Arian*, n. 72.

A Tunc illa, ut mulierum se talium procacitas habet, objurgans Timotheum: Tu, tu, inquit, mihi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Tum omnes ridiculosus pudor habere cœpit, quod tam facile tacente eo fictio compositi criminis patuisset. Tum dimissa mulier fuit. Athanasius vero non dimittendam esse contendebat, sed interrogandam quis horum auctor esset. Verum illi occlamarunt, alia superesse crimina longe graviora, quæ nullo possent artificio depelli. Ac tum ventum esse ait ad criminationem de Arsenio enecto.

9. Sed eam mulierculæ historiam multis nominibus suspectam esse, ac fingentis magis artificium, quam rem vere gestam olere, nemo indicias eat, qui adverterit eam non ab Athanasio, qui res Tyri gestas accurate bis terve recenset, imo nec a synodis Alexandriana, Romana sub Julio, et Sardicensi memorari, in quarum synodicis epistolis pluribus enumerantur aliæ Eusebianorum in Athanasium adornatæ criminationes. Quæ vero causa tanti facinoris silentio prætermittendi, potissimum in Sardicensi synodo, quando e re Patrum erat id inter alia afferre, quo liquidius foret jure ac merito tantæ calumniæ artifices damnari et abdicari? Quorsum Philippopolitani præsules conscelerati, repetitis aliis in Athanasium criminationibus, hanc taceant? Cur Epiphanius et Socrates tam nobile flagitium Ariariorum omittant, si vere gestum, qui pluribus Tyrias res persequuntur? Et sane Sozomenus, qui ex Rufino eam historiam, ut et Theodoretus, mutuatus est, fatetur eam non in actis synodalibus comparere, sed, utpote turpem et ridiculam, omissam fuisse. Quasi vero id more receptum sit, ut in judicio taceantur reorum calumniæ, cum turpes, cum ridiculæ sunt, ubi e re judicium est, ut pateat omnibus jure ac merito infligi penas. Et alioquin non talis hæc historia est cui honos præfandus sit; cum maxime quantumvis turpe factum possit carptim honesteque narrari. Ad hæc, quis Eusebianos putet tam supinos, tam oscitantes fuisse, ut adornatæ ad calumniam mulierculæ non indicarent, quem accusatum oporteret?

10. At his fortasse argumentis quis occurrat, dicendo Philostorgium (d), qui sanctis et catholicis D infestus viris, criminationes ab eorum adversariis conflatas ipsis ascribere solet, enarrare mulierculam ab Athanasio subornatam fuisse, quæ Eusebium Nicomediensem illati stupri accusaret: cui occasio hæc scribendi fuisse videatur illa Eusebianorum calumnia in Athanasium parata. Sed cum ante Philostorgii ætatem ea, seu vera, seu falsa sit evulgata, nihil hinc ad eam asserendam erui potest. Philostorgius quippe tam ex falsa, quam ex vera historia, potuit ea scribendi occasionem arripere.

11. — *Legatio Mareotica.* Eusebiani patefacta deprehensaque conspiratione, pudore affecti, inopes-

(c) Rufin. lib. 1, cap. 17; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodoret. l. 1, cap. 30.

(d) Lib. 11, n. 11.

que consilii, usque eo quid agerent non habebant, A ut Dionysio comiti auctores essent legatos in Mareotem mittendi, perquisitum an quidpiam criminis possent in Macarii gestis deprehendere (a), quasi res non satis agitata et expensa fuisset. Verum nec obscure id consilii Eusebianis erat, ut quia, depulsis criminibus, interclusam sibi spem opprimendi Athanasii cernerent, in Athanasium absentem pro libidine conspirarent. Athanasius autem et Ægyptii contra contendere supervacaneam fore illam in Mareotem legationem, palam perstringere eorum simulationem atque vafritiem, quod rem tandiu meditatam, tanta opera concinnatam, jam inopia argumentorum dicerent non satis exploratam esse; quia res secus cessisset, quam peroptarent ipsi. Tum ubi adverterunt, eo demum Eusebianorum dolo et perveracia ventum esse, ut omnino ejusmodi legatio mittenda esset; id rogabant, ut ne saltem suspecti viri quæsitores darentur. Æqua res comiti visa est, viros æqui bonique studiosos, nec cuiquam factioni deditos, eo mitti oportere. At illi, quibus in animo erat insidias iterum parare in Athanasium perniciem, missis quatuor ante diebus veredaris, qui Meletianis in Mareotem alienam sibi regionem cogerent, præmissis item Meletianis et Colluthianis quibusdam, qui omnia ad conspiracyonem adornarent, habito seorsim concilio, clam legatos eo delegant suæ sectæ principes, Theognium scilicet, Maris, Theodorum, Macedonium, Ursacium et Valcutem. Hinc litteræ ad præfectum datæ, ut arbitratu legatorum omnia ageret. Hinc militare satellitium deputatum, ut militum ope et auxilio testimonia extorquerent, et documenta conscriberent. Quodque suspitione plenum ac iniquissimum erat, Macario presbytero sub militum custodia relicto, accusatorem secum abduxere.

12. *Conquestio Athanasii et Ægyptiorum.* — His conspectis Ægyptii episcopi, qui cum Athanasio Tyri versabantur, rei indignitatem non ferentes, data ad alios episcopos Tyri coactos epistola (b), contestantur perspicuam sibi esse Eusebianorum in Athanasium et in se conflata conspiracyonem. Queruntur contra jus fasque gesta omnia, suspectos egeratosque iudices fuisse, ficta crimina, legatos sibi adversarios designatos, qui nihil non arbitratu Eusebianorum agerent, pari fide gesta cætera. Monent demum, Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Colluthianis, Meletianis et Arianis adversum se scriptam: cavendum esse ne quidpiam eorum rogatu designetur, utpote inimicorum sibi; non ignorare illos qui causæ esset, quod ab anno proximo Eusebius Cæsariensis in apertas adversum se inimicitias prorupisset. Huic quoque simile rescriptum Dionysio tradunt comiti.

13. *Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum.* — Horum certior factus Alexander

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 72.

(b) Athan. *ibid.*

(c) Athan. *ibid.*, n. 80.

episcopus Thessalonicensis, cuius grandis erat apud utramque partem existimatio, fama que sanctimoniam, litteris monet comitem (c) palam se videre conspiracyonem in Athanasianos adornari, quod suspectos et recusatos homines eo misissent legatos: allatum sibi fuisse nuntios præmissos a Joanne, periculumque esse ne Colluthiani, Meletiani et Ariani per Ægyptum totam turbas moveant: neu locus criminandi episcopos fuerit, si non ex æquo et bono iudicium feratur.

14. *Ægyptii appellant imperatorem.* — Comes Dionysius litteris Alexandri commotus, Eusebio atque sociis rescribit, « jam se Flacillo renuntiasset conquestum Athanasium de iniqua et præpostera legatione, rem nequaquam ex animo domini animæ suæ (sic ille) Alexandri factam; id sibi semper consilii fuisse ut communi calculo et suffragio mitterentur legati; haud levem fore criminationi locum, si Alexander episcopus rebus gestis non obtemperaret. » Hæc ille. Neque id non intelligebant Eusebii: sed vetabat cupido exterminandi Athanasii, ne quid consilio et æquitati darent. Cumque animadverterent Ægyptii episcopi, Eusebianos nihilominus ad cæpta progredi, neque sistere gradum; rescripto ad Dionysium comitem dato, rogant ut quando Eusebii pro libidine, nulla servata æqui bonique ratione, multa in suam perniciem machinarentur, iudicium totum reservaretur imperatori. Comes autem, etsi legationis iniquitatem palam coarguebat, infestus tamen Athanasio, multum adversus illum operæ insumebat, usus ad arbitrium vi auctoritateque sua. Quæ causa fuit ut Athanasius, conspicatus omnia arbitratu et impulsu adversariorum agi, seque in discrimine versari, se proriperet adiretque imperatorem.

15. *Fuga Athanasii.* — Videtur porro Athanasius profectus esse statim atque legati ad Mareotem iter instituerunt, Ægyptiis imperatorem appellanti- bus. Et vero quid reliquum erat post huiusmodi appellationem, quam ut adiretur Constantinus? Et hæc est item concursus scriptorum pene omnium sententia. Quæ vero quæstio movetur, utrum crimen prius oblatum, illudne de calice fracto, an aliud de enecto Arsenio, levis omnino momenti. Fortassis hac ratione facile conciliantur opiniones, si cum Athanasio dicamus, allatam primum fuisse criminationem illam de calice fracto et de mensa subversa; sed cum idonea testimonia et argumenta ad eam comprobendam non suppeterent, itum ad criminationem de Arsenii nece; quæ cum ipso præsentem Arsenio falsa et nugatoria esse deprehenderetur, inopia criminum, redintegrata tum fuisse pristina illam propter quam legatio clam decreta fuit.

16. Narrant Rufinus, Sozomenus et Theodoretus (d), detectis insidiis ac deprehensa conspiracyone, accusatores et iudices qui fraudis conscii

(d) Athan. *ibid.*, n. 82; Rufin. lib. 1, cap. 17; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodor. lib. 1, cap. 30.

erat, tumultu ac seditione synodum complevisse, A prestigiatorem vociferantes Athanasium, maleficum, sacerdotio indignum, ac de medio tollendum: tum eos qui jussu imperatoris disciplinæ pacisque servandæ causa synodo intererant, veritos ne violentis ei inferrent manus, clam iudicibus virum proripisse, Athanasiumque conscensa navi Constantinopolim profectum esse, ut causam apud imperatorem ageret.

17. *Legatorum gesta Alexandria et in Mareote.*— Interea legati cum Ischyra profecti, relicto sub militum custodia Macario, Alexandriam venerunt (a); datæque litteræ Philagrio sunt Ægypti præfecto, genere Cappadoci, transfugæ a religione Christiana, qui auctoritate deinceps et opera sua in res Eusebianorum gerendas incubuit. Alexandriæ dum versarentur legati, domus victusque quotidianam societatem habuere cum accusatore Ischyra. Et sub hæc, comitante Philagrio, militibus stipati in Mareotem proficiscuntur, sedemque ponunt in ipsius Ischyrae domo. Hic monumenta edita, hic perquisitiones factæ sunt: hic dolos, machinas, cuncta veteratoris artis tela compararunt. Animadversa presbyteri Alexandrini et Mareotici legatorum nequitia atque vafritie, homines coram objurgant, quod soli cum accusatore, reo Tyri dimisso, accederent: postulant sibi saltem eorum actis et perquisitioni interesse liceat; se totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent esse conscios, gnaros item qui testes veraces, qui contra ab Ischyra subornati essent: quorum nedum admissa postulatio fuerit, non sine vi repulsi et eliminati sunt. Quodque mirum, ac tali caterva dignissimum, exactis presbyteris, Philagrium militesque ethnicos admisissent ad rerum sacrarum quæstionem. Intromissi ad testimonium ferendum, non clerici, sed catechumeni, qui sacris nunquam interessent. Immo vero ethnici ac Judæi in testes admissi, ubi de confractio sacro calice, de mensa seu altari subverso res erat; quibus, utpote profania, nec iniunctis, ne obtueri quidem res hujusmodi licitum erat. Non ea mente, non eo consilio interrogabantur (b), ut veritatem aperirent, sed ut nutu inimicorum Athanasii, crimina proferrent. Si quis Athanasium illatæ contumeliæ insinularet, is mox Catholicus audiebat, etsi nunquam Christianam professus religionem. Nec satis consulto tamen concinuatæ res fuere; suisque ipsi fraudibus, suis machinamentis proditi, ac suis, ut ita dicam, telis confossi sunt. De sacris enim quæstionibus habentes cum Judæis et catechumenis: Ubiam, aiebant, eratis, quando irrumpens Macarius mensam evertit? Inquis, inquirunt, eramus. Atqui non poterat oblatio tum fieri, si catechumeni intus erant. Et cum litteris divulgasset ubique, stante Ischyra et sacra faciente, irruisse Macarium, et omnia evertisse; ea quoque de re percontantur, ubinam esset Ischyra, quo tempore Macarius irru-

perit. Responderunt iterum illi, in cellula ægrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, nec sacra faciebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testificante Ischyra a Macario ambustos fuisse ecclesiæ libros; ipsi tamen testes, etiamsi submissi et subornati, fassi sunt nihil hujusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Et perquam mirum fuit conquestos lucifugas, occultatos fuisse ab Athanasio eos qui testimonium ferre possent, eosdem tamen palam interrogasse. Acta autem hujusmodi eorum arbitrio et nutibus, præfecti terrore, militum vi atque illatis plagis conscripta, tanto pudori vel ipsiq̄ auctoribus fuere, ut ea summa sollicitudine abderent, amanuensibusque juberent, ut eorum nemini copiam facerent: sed cessit res contra quam rati erant. Nam Rufus eorum scriba, qui postea fuit in Augustaliana spiculator, omnium gnarus, aderat qui gestorum ferret testimonium. Eusebiani quoque (c) paucis post annis ea per oratores suos Romam miserunt, Athanasioque sunt ea ipsa per Julium episcopum transmissa. Quæ res sceleratos in furorem et vesaniam agebat, quod videlicet quæ occulta et ignota esse peroptarent, ea Athanasius præ manibus haberet, ea legeret.

18. Presbyteri autem et diaconi, cum Alexandrini, tum Mareotici (d), rei indignitatem non ferentes, rescripta edunt; contestantur non ex æquo et bono perquisitionem haberi. Et Alexandrini quidem, litteris ad legatos missis, queruntur reo non præsentem habitam quæstionem, sibi rerum gnaris denegatum aditum; ut solis liceret pro libidine rem gerere. Dare se epistolam istam, quæ in vera synodo in testimonium afferretur. Mareotici vero, epistola ad synodum Tyrjam missa, significant Ischyram non vere presbyterum, ficta crimina in Macarium, id sibi in eodem agro versantibus probe compertum esse, qui Athanasio Mareotica loca perlustranti semper adessent: accedentes se ut inquisitionibus interessent, aditu interclusos, repulsam tulisse, et summo quidem opere extoptare, ut Tyrum accedendi facultas sit, si non omnibus, saltem quibusdam a se legatis. Eadem ferme ipsa Mareotici, Philagrio præfecto, Palladio Curioso et Antonio com meatuum præfecto litteris renuntiant, rogantque ut hujusce rei notitia ad imperatorem et ad filios ejus deferatur. Data fuit hæc epistola die decima mensis Thot, id est septima Septembris, cons. Julio Constantio fratre Constantini imperatoris et Rufino Albiuo, anno Domini 335.

19. Ex Mareote profecti Alexandriam (e), indigna in Catholicos, in virgines, in frugi homines Athanasii amantes perpetrarunt. Eorum quippe jussu milites et gentiles strictis gladiis obvios, et maxime virgines impetere, earum sacra corpora nudare, cadere, ita ut pedibus male multatæ claudicarent. Ethnici vero aras et sacrificia minitari; adeo ut

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 15, 14.

(b) Athan. *ibid.*, n. 85.

(c) Athan. *ibid.*

(d) Athan. *ibid.*, n. 73

(e) Athan. *ibid.*, n. 15.

temerarius quidam homo, quasi potestate ab impio præfecto in episcoporum gratiam accepta, virginem manu abreptam ad altare forte obvium raptaret, vim olim Christianis illatam et tyrannorum violentiam æmulatus. Inter hæc facinora videre erat virgines fugere, et ethnicos Ecclesiam ridere, et quidem ante ipsas episcoporum ædes, quæ revera erant officina nequitiae et diversorum flagitiorum. Ex ea quippe domo gladiis ac telis instructi prodibant, qui vim et mala Catholicis inferrent, qui virgines nullo non contumeliarum genere onerarent. Et hæc illæ jejunii tempore a militibus contubernalibus et compotioribus episcoporum perpessæ sunt. Quæ autem tantorum flagitiorum occasio fuerit, nusquam traditur. Verum augurari licet eo iniquitatis et violentiæ legatos et præfectum progressos, quia cernerent populum Alexandrinum, maximeque virgines horrere illam periniquam contra Athanasium structam conspirationem, et fortasse maledictis ejus artifices insequi, cum post peracta illa nefaria monumenta procederent per urbem.

20. *Athanasius damnatur.* — Legati demum rebus præclare gestis Tyrum renigrarunt, cum sese jam Athanasius Eusebianorum furori proripisset (a). Ait vero Socrates, post fugam Athanasium, declinati judicii causa, damnatum fuisse; postquam autem acta Mareotica allata sunt, abdicationis in eum sententiam tulisse Eusebianos. Sozomenus vero (b), qui Tyrias res accuratius quam alii recenset, his prope verbis rem enarrat. Synodus absentem Athanasium damnavit et episcopatu abdicavit; interdixitque aditu Alexandriae, ne tumultuum turbarumque auctor esset. Joannem vero et assecelas, tanquam injuria pulsos et male acceptos, ad communionis societatem admittit, singulisque suum in clero gradum restituit. Hinc litteris imperatori gesta sua significant Eusebiani, epistolasque omnibus ubique terrarum præsulibus mittunt, quos hortantur ut ne ultra Athanasii communioni sint adjuncti, ne litteris ultro citroque missis amicitiam cum illo foveant; scelestum vocantes, reum multorum criminum deprehensum, fuga elapsum iudicibus, quod novum facinorum esset argumentum. Hac porro de causa inflictas ei pœnas esse, quod cum anno proximo synodum Athanasii causa celebrari edixisset imperator, detrectasset ille iter instituere, tametsi adventum ipsius expectantes multi præsules, diuturnum Cæsareæ tempus extraxerant; deinde quod cum plurimi episcoporum Tyri convenissent, ille multitudine stipatus accedens, turbis seditionibusque excitandis navasset operam, modo oblata crimina depellere abnuens, modo singulos episcopos conviciis et probris onerans, interdum accitus non gerens inorem. Confracti autem mystici poculi convictum fuisse denuntiant, cujus rei testes essent Mareotici

(a) Socrat. lib. 1, cap. 28.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

(c) Athan. *Apol. contra Arian*, n. 17.

(d) Lib. II, cap. 8.

(e) Lib. III, cap. 6.

A legati. Hæc conscelerati homines litteris mandare non erubuerunt. Presbyteri autem Mareotici, qui confutandi Ischyrae causa accesserunt (c), ne auditi quidem, repulsi sunt. Multi tamen ex episcopis qui aderant, in quo judicio ac rebus contra jus fasque gestis minime astipulati sunt. Maximus autem Jerosolymitanus, cum in turba sceleratorum consisteret, vir tamen pius et sanctimonia insignis, et Christi confessor, a Paphnutio Ægyptio episcopo pariter confessore, cui effossus oculus pro Christi nomine fuerat, manu eductus est ex synodo, ne pravorum judicio astipularetur. Sunt autem qui antea in ipso synodi decursu id gestum ardentur. Ait autem Socrates (d), Maximum damnationi Athanasii suffragium ascripsisse. Verum accuratius multo B Sozomenus (e), quam Socrates, quæ Tyriam spectant synodum pertractavit. Nec plus habet firmitatis, quod ait ipse Socrates (f), Arsenium subscripsisse Athanasii abdicationi. Nam Ægyptii episcopi anno 340, contestantur sibi Arsenium hæere; et a vero simili abhorret, Arsenium, qui tempore synodi ex partibus stabat Athanasii, ut criminationem propulsaret, condemnationi postea ejus suffragium dedisse. Ignoratur porro quinam episcopi abdicationi Athanasii subscribere renuerint: unus tantum memoratur Marcellus Ancyranus, cujus persæpe mentio inferius.

21. *Ischyras episcopus constituitur.* — Unum restabat, ut scilicet Ischyrae sycophantæ pactam calumniæ mercedem Eusebiani solverent. Itaque ut optatis hominis fieret satis (g), eum, tametsi nondum presbyterum, in vico ipsius omnium Mareoticorum minimo episcopum constituerunt. Neque tamen non intelligebant illi rem perabsurdam perque indignam esse, atque ecclesiasticæ traditioni adversari. Sed pactione sua id agere compulsi sunt; ne si ingrato cum sceleratissimo homine ageretur, fabulam ille totam denuntiaret. Imperatori igitur auctores fuere, ut litteris ad Catholicum seu Thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae ædificari in loco Pax Secontaruri dicto, eo quidem consilio ut episcopus cum esset atque ecclesia politus, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Nullum enim unquam nactus fuerat obsequentem D populum, ne cognatos quidem et affines suos; sed sycophanta audiebat apud omnes, et, ut ait Athanasius, quasi canis pellebatur ubique. Catholicus autem epistolam misit ad exactorem Mareotæ, jubens ecclesiam in hujusmodi vico excitari: quod tamen minime peractum fuit, sed vacuum ille et inutilem servavit epistolam, quam ad verbum affert Athanasius.

22. *Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam. Synodus Jerosolymitana.* — Eusebiani Athanasio damnato (h), necdum tamen confectis re-

(f) Lib. 1, cap. 32.

(g) *Apolog. contra Arianos*, n. 85.

(h) Socrat. lib. 1, cap. 33; Sozom. l. II, cap. 26; Euseb. lib. IV *De vita Constantini*, c. 45 et sequent.

bus (una quippe supererat, cujus gratia tanta molimina, tantum negotiorum vim, tantum iter susceperant, nempe ut Arium Arianosque in ecclesiastica communionis societatem admitterent), rem propediem acturi, imperatoris litteris evocantur Hierosolymam, tabellario præclaro quodam viro, imperatoris notario, cui nomen Marianus. Exstructa namque in Calvariae loco ecclesia, quæ magnum martyrium deinceps nuncupata est, encæniis totam synodum interesse celebritatis causa voluit Constantinus. Mature igitur ex Augusti voto eo se contulere episcopi, ut alios ex toto terrarum orbe coactos convenirent. Tanti cœtus amplitudinem, dignitatem, pietatem magnifice describit Eusebius Cæsariensis; cui fortassis fidem habere religio fuerit, cum eos quoque laudibus exornet qui nec obscure Arianis rebus dabant operam, alios itidem celebret sexcentis sceleribus obnoxios. Tacito autem cujusque nomine, indicatis solum provinciis, de episcopis verba facit. Qui Macedoniæ primas dicitur Alexander est Thessalonicensis, vir sane frugi, insidiis tamen et machinamentis Arianorum circumventus, eo adductus est ut in eorum partibus consisteret. Lecta illa Paunoniæ et Mœsiæ juvenus, ii sunt Ursacius et Valens, multis flagitiis nobilitati, Arii magisterio, studioque promovendæ hæreseos insignes. Episcopus autem Persarum memoratus ab Eusebio putatur esse Milles, qui postea Christi causa cervicem dedit. Cilices episcopi erant Narcissus Neroniadis et Macedonius Mopsuestenus Arianis deditissimi. Longum esset reliquos ex Thracia, Bithynia, Syria, Phœnice, Palæstina, cæterisque regionibus commemorare. Ex Ægypto autem Thebaide atque Libya aderant Meletiani episcopi: qui post initam cum Eusebianis societatem eorum cœtus adire non impigri erant. Penes Eusebianos summa rerum erat; et si qui fuerunt in cœtu tanto æqui bonique studiosi, ii dolo atque mendaciis illorum a probo consilio abducti et circumventi sunt. Interfuit etiam Marcellus Arianis infestissimus, de quo mox plurima.

23. Non est instituti nostri ea recensere, quæ incundæ cum Arianis gratiæ causa affert Eusebius de Hierosolymitanæ synodi dignitate, ita ut ausit eam cum Nicæna, decem ante annos celebrata, conferre. Ecclesiæ igitur a Constantino exstructæ ejusque donis auctæ encænia episcopi celebrant. Orationem ea die solemnem habuit Eusebius Cæsariensis ad totum episcoporum et aulicorum cœtum. Diem celebritati assignat Chronicon Alexandrinum xvii Septembris, Græci recentiores decimam tertiam ejusdem mensis. Quæ ratio temporis vix ac ne vix quidem quadrare potest cum epistola cleri Mareotici, quæ dicitur die decima mensis Thot conscripta, id est septima Septembris, quo tempore in Ægypto versabantur Theognis cæterique legati ad Mareotem. Inde vero illi post peractam perquisitionem Tyrum concessere,

A ubi perfecti; eorum monumentis, abdicatus Athanasius est. Sub hæc, evocante Constantino, Hierosolymam contendunt. Minus vero spatii et temporis est a decima Septembris ad decimam tertiam, vel decimam septimam, quam ut a numeroso cœtu tantum itineris sit emensum. Adeoque aut error sit oportet in epistola Cleri Mareotici, quod minus probabile; aut Græci encænia ecclesiæ Hierosolymitanæ non celebrant ea ipsa qua contigerunt die.

24. Arius admittitur ad communionem. — Secundum hæc Eusebiani palam fecerunt quo spectarent illa tanta in Athanasium molimina (a), quo illæ circuitiones, conspirationes, calumniæ; concinnata scilicet hæc omnia fuisse, ut aditus pararetur Arianis ad Ecclesiæ communionem. Tentatæ igitur ab Ario reductus viæ, cum non ex suo suorumque voto hæcenus cessissent, jam Eusebii et asseclarum opera apertæ munitæque fuere. Iisdem enim, ut putatur auctoribus, litteris Constantinus Hierosolymitanam synodum cohortatur, ut Arium et sequaces admittat, quos nulli non bono infesta invidia diu foris Ecclesiam detinuisse. Sanam eorum fidem ipsis coram loquentibus et ad interrogata respondentibus comperisse, atque eorum fidei formulam epistolæ suæ adjicere. Cujus formulæ argumentum superius ad annum 329 expensum est.

25. Ejusmodi accepta imperatoris epistola Eusebiani, haud impigre ejus placitis obtemperant; et, rem scilicet jamdiu paratam meditatamque, Arium et Arianos admittunt ad communionem: resque gestas missis litteris ubique terrarum significant, receptos Arianos evulgant; idque imperatoris hortatu, ac synodi decreto. Non desunt tamen ex recentioribus, qui tempore synodi Hierosolymitanæ jam mortem obiisse Arium arbitrentur, neque Arium ipsum, sed ejus sequaces admissos. Quam sententiam alias confutavimus.

26. Eusebiani Marcellum Ancyranum impetunt. — Ut res sese prospere dabant, ad Marcellum Ancyranum infensum sibi præsumere deturbandum vertunt conatum Eusebiani (b). Qui Marcellus, quoniam calamitatum, et, ut ita dicam, fortunarum Athanasii consors fuit, jubet animus res eum spectantes altius ordiri. Asterius quidam in Cappadocia sophista, sophisticæque artis magister, Christianam amplexus est fidem. Sub hæc autem ad Arianam perfidiam descivit, ejusque propugnandæ gratia libros edidit. Quæ causa est ut ab Athanasio multiceps sophista, Arianorumque orator appelletur. Versabatur is assidue cum episcopis, et cum primis Arii asseclis: frequens synodos adibat, observans num quam posset episcopalem sedem invadere, a qua tamen spe, sacrificii diis oblatis causa, lapsus est. Atque Philostorgius lapsum Asterium, ad pœnitentiam Luciani martyris monitis revocatum, cujus item Luciani discipulus fuisse dicitur. Is ergo Asterius urbes

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 84.

(b) Socrat. *lib. 1, cap. 36*; Athan. *De synodis*, n. 18.

Syriæ peragrans libellos in vulgus spargebat : imo, A qua erat temeritate, in suggestu, quod unis licitum sacerdotibus est, legere multitudini non verebatur, in grave audientium detrimentum. Re comperta, Marcellus librum edidit confutandi causa hominis, *De subjectione Domini* inscriptam, quo strenue Asterianam juxta atque Arianam doctrinam impugnabat, invecus acriter in multos novatorum principes, Eusebium Nicomediensem, Paulinum, et Narcissum. Quæ res cum impotentium hominum iram inflammasset, excubant exinde in occasiones viri opprimendi. Coacta porro Jerosolymitana synodo ubi quocunque inclinarent Eusebiani, eo omnium concursus animus accedebat, evocant Marcellum causam dicturum. Ait Socrates deprehensum in synodo fuisse Marcellum Pauli Samosatani errore implicatum esse, jussumque ut a sententia decederet; illum vero pudore affectum pollicitum esse se flammis daturum scripta sua. Evocati autem inter hæc Eusebiani a Constantino, causam Marcelli intermittere coacti sunt.

27. *Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Jerosolymitanos præsules. Nova calumnia Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur.* — Interea Athanasius Tyro imperatoris adeundi causa profugus, Constantinopolim pervenit, atque ingredienti in urbem Constantino equo insidenti (a), de repente media in via cum quibusdam se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem attulerit. Et primo quidem intuitu imperator virum non agnovit : sed sciscitatus aulicos, et qui esset et quibus affectus injuriis edidicit. Verum ex præjudicata opinione et occupato Eusebianorum criminationibus animo, ne quidem audire hominem volebat; proximumque erat ut amoveri præciperet. Ait Epiphanius (b) Athanasium, cum repulsam ab imperatore ferret, conquestum hæc vociferatum esse : *Dominus mei tuique judex erit, quando eorum partibus adjungeris qui me calumniis opprimunt.* Abnuente autem Constantino vel auditum ferre, libere instat Athanasius, majoreque cum fiducia, nihil se postulare ait, quam ut evocentur Jerosolymitani præsules, quo posset coram de illatis malis et injuriis conqueri. Rogabat item ut imperator legitimam cogi synodum curaret, aut ipse sese purganti præberet aures. Equum postulatum Constantinus admittit; missisque mox litteris, evocat episcopos in synodo coactos, jubet Constantinopolim accedere, maturare profectum gesta defensuros; objurgat homines ut turbarum ac tumultuum auctores et oppressores veri. Ejusmodi litteris acceptis Eusebiani, perterriti scelerum conscientia, cum propediem futurum esset ut palam eorum consilia et studia evaderent, ad veteratoriam artem de more confugiunt; cæterisque episcopis Constantinopolitano itinere interclusis, ne iis testibus rei gestæ veritas depre-

henderetur, a solis factionis suæ principibus rem apud imperatorem agendam decernunt. Erant ii Eusebius Nicomediensis, gentilis ejus Cæsariensis, Theognius, Patrophilus, Ursacius et Valens. Qui soli Constantinopolim advolant. Ubi imperatorem convenerunt, nulla ulterius fuit de calice fracto, de enecto Arsenio memoria : sed callide novum crimen comminiscuntur, imperatori commovendo peropportunum. Comminatus, inquit, Athanasius est, se comeatum frumenti quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum interclusurum. Rei insolentia indignatus Constantinus, plenus iræ, vultu voceque terribilis, gravissimas effert minas. Inexpectata calumnia et Constantini furore stupefactus Athanasius, quæ una supererat adversus tantam iniquitatem defensionis ratio, ingemiscere, obtestari, affirmare falsam criminationem, nec posse virum, cui tenues opes et nullæ facultates essent (c), tantam aggredi rem. At Eusebius, qui quando semel verendiciæ fines transierat, bene et naviter impudens erat, juratus affirmat divitem ac præpotentem Athanasium, penesque illum esse talia moliri, si vellet. Tum Constantinus, qui amoris suo erga patriam, ita vocabat Constantinopolim, plus sæpe largitus erat quam concederet æquitas, non expectata ejus defensione, virum relegavit in Gallias. Aderant cum Athanasio Ægyptii episcopi numero quinque, qui rei testes fuere, Adamantius nempe, Anubion, Agathammon, Arbethion et Petrus; erratque Socrates qui præsules istos putat Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse, deceptus scilicet obscuritate sententiæ cujusdam in epistola Ægyptiorum præsulum (d). Narrat porro Sozomenus redintegratam coram imperatore fuisse criminationem de calice fracto, quæ causa fuerit ut in exilium Treviros amandaretur Athanasius. Sed reclamant ipse Athanasius et Ægyptii episcopi, qui diserte aiunt, Eusebianos coram imperatore ne minimam quidem de calice fracto et de Arsenii nece fecisse mentionem.

28. Permirum sane, tanta pietate et æquitate principem eo calumniis maledicorum adductum, ut ne quidem expectata defensione insontem virum pelleret in exilium. Verum criminis opportunitate ita imperatoris animum occupavit Eusebius, ut perquam difficilis aditus veritati relinqueretur (e). Id eum non supplicii causa fecisse affirmat Constantinus junior, sed quo virum eriperet inimicis inagnopere sævientibus. At licet Constantini facilitate nonnunquam Eusebius ad libidinem abuteretur, non tamen ejus animus eo usque Eusebii placitis deditus erat (f), ut in ejus gratiam, quem æstimaret insontem, solum vertere juberet. Quod sane perspicuum ex ejus ad episcopos epistola, ubi acriter objurgat illos quod Athanasium abdicassent. Et perquam tutus fuisset Alexandriae Athanasius, si ex imperatoris placito eo reversus fuisset; nec quidquam ipsi formidinis hæ-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 86.

(b) *Hæres.* LXXIX.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

(d) Sozom. lib. II, cap. 28.

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

(f) Athan. *ibid.*, n. 87.

sisset in patria sua ab Eusebii potentia et malignitate. Quamobrem vero similis arbitramur hæc dixisse Constantinum juniorem, ut patris memoriam consulere, atque pulsus Athanasii iniquitatem et invidiam minuere saltem posset. Næ ita in Athanasium exasperatum Constantini animum narrant Ægyptii præsules, ut ex sola numinis providentia factum putent, quod exsilio tantum, non capite, virum multaret.

29. *Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur.* — In Athanasii pulsus et ejecti locum, alium factionis suæ episcopum deligere parabant Eusebiani et Ariani. Verum Constantinus sceleratos a tali ausu coercuit (a), quia oblatorum Tyri criminum convictus non fuisset Athanasius (b). Neque tamen illi, qua erant pervercia et temeritate, finem faciebant hæc noliendi, donec intentatis minis imperator, petulantes homines a cœpto et proposito deterreret. Sub idem ferme tempus presbyteri quatuor Alexandrini, quod episcopo suo conjunctissimi essent, pulsus pariter et in exilium acti sunt; quorum hæc nomina, Paulus, Plution, Aphthonius et Paulus Capitonis filius (c).

30. Eusebiani pro-pero rerum eventu læti, jam cum potestas erat, adversariis suis perniciem machinantur. Quamobrem synodum Constantinopoli, repugnante licet Alexandro istius urbis episcopo (d), celebrant; et quod in votis erat, Marcelli causa affertur in medium. Is librum suum, quod ante (si Socrati fides) promiserat, flammis dare recusat. Quamobrem abdicato illo, Basilium in ejus deligitur locum. Vetat autem synodorum Romanæ et Sardicensis auctoritas, ne putemus errorem in Marcelli scriptis exstitisse. Nam expensis istic Marcelli clausulis, quarum causa damnatus et sede pulsus fuerat, deprehensum est virum recte sentire, et injuria fuisse abdicatum. Eusebius porro Cæsariensis jussu, ut testatur ipse, Constantinopolitanæ synodi, Marcelli librum confutavit, quem Marcellum in ipso sui operis exordio invidiæ ac livoris accusat his verbis: Ἡ ὑπόθεσις ἀπὸ τῆς γραφῆς ἡ μισαδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἰτιὸν ζήλος καὶ φθόνος. Ejus vero doctrinam multis nominibus culpat. Verum, ut alias commonstratum est, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam opinionem vi ratiocinii deducta, ut etiam testatur Julius Papa in epistola ad Orientales (e).

ANNO 336. — 1. *Athanasius Treviros concedit.* — Athanasium solum vertere coactus, Treviros exsilio locum contendit: eo cum pervenisset, a beato Maximo tum episcopo perhumaniter exceptus est (f). Treviris versabatur item Constantinus junior; a quo pariter honorifice habitus, omnibusque ad victum honestumque cultum necessariis abunde instructus fuit. Ejus porro Treviros adventum cum viris doctis

A conferimus in exordium anni 336, cujus temporis ratio pluribus inferius indaganda veniet.

2. *Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert.* — Inter hæc Eusebiani nervos omnes industriæ contendebant, ut tantæ mollis rem, Arii videlicet in Ecclesiam admittendi propositum, perficerent (g). Is Jerosolyma Alexandriam profectus erat, ut jussu synodi ad Catholicorum collectas accederet. Verum Alexandrini indigne ferentes impurum hominem Catholicorum sese rebus immiscere, efferrati item nuntio antistitis sui artificii et fraudibus hæreticorum sede et patria pulsus, in sceleratum hominem commoti, turbas ac tumultus concitant, futurumque erat ut tota civitas seditione conflagraret, nisi Constantinus, postquam perversam Arii mentem compererat, eum rursus Constantinopolim evocasset, rationem motuum redditurum, quorum nec obscure auctor ille fuisset. Eusebius tamen quodam loco ait, rogatu suo, repugnante licet ac invito Alexandro, acitum Arium ab imperatore fuisse (h). Evocatum Arium Eusebius et assecræ, solitis artibus ac pro innata vafritie, curabant in Ecclesiæ Constantinopolitanæ conventus admitti. Quam rem ut imperatoris auctoritate conficere possent, de fidei formula Constantino offerenda una omnes prospiciunt, præcaventque ne quid in illa offensionis occurrat. Ingressum post hæc Arium interrogat imperator, num Ecclesiæ catholicæ teneat fidem. Ille, cui perinde erat ad perjurium atque ad mendacium accedere, se recte sentire juramento confirmat, ac libellum offert fidei, ubi occultato hæreseos veneno, Scripturæ voces dolose usurpabat. Tum imperator: Si sana, inquit, est fides tua, probe jurasti; sin impia, et tamen jurasti, de jurato Deus sumat pœnas. Dimisso ab imperatore Ario Eusebius et socii solita usi petulantia in ecclesiam aditum facere tentabant. Jacobus autem Nisibensis episcopus, pietate vir ac miraculis clarus, Catholicis auctor fuit ut tantæ calamitatis declinandæ causa preces ad Deum funderent. Obsistebat item Constantinopolitanus præsul, non debere aieni hæreseos auctorem, locum in ecclesia occupare. At Eusebiani, jactatis interminationibus, hæc impudenter fari: Ut repugnantibus licet vobis impetravimus evocari ab imperatore virum; ita die crastina, te licet invito, nobiscum Arius in hac ecclesia aderit conventui. Quis Alexander auditis, grandi mœrore perfusus, ingressus est in ecclesiam Irene cognominatam; supplicesque manus ad Deum tendens, collacrymans in vultum procidit intra sacrarium; humique jacens, auditus a Macario presbytero est hasce mœstas effundere voces. *Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac luce dimittito, et ne sinas cum impio pium commisceri et una interire. Sin Ecclesiam miseraris tuam, et quidem miseraris, hoc*

(a) *Apol. contra Arian.*, n. 29.

(b) *Athan. ibid.*, n. 30.

(c) *Athan. ibid.*, n. 40.

(d) *Socrat. lib. 1, cap. 37; Sozom. lib. II, cap. 29.*

(e) *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 32.

(f) *Athan. ibid.*, n. 87.

(g) *Socrat. lib. 1, cap. 37; Sozom. lib. II, cap. 29.*

(h) *Athan. Epist. de morte Arii*, n. 2.

bene novi, animadvertite Eusebii et sociorum verba, et ne dederis in exitum et in opprobrium hæreditatem tuam, ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis una introire videatur, neu deinceps impietas pietatis loco habeatur.

3. *Mors Arii.* — Hæc Sabbato pomeridianis horis precabatur antistes, et sub hæc multum anxius digreditur. Ea vero ipsa hora, egressus imperiali palatio Arius (a), Eusebianis satellitum instar stipantibus, per civitatis medium magnifice incedens ac gestiens gaudio, futilia loquens, omnium in se movebat oculos. Cumque pervenisset ad forum Constantini dictum, quo in loco statua porphyretica posita erat, ut ait Socrates, conscientia scelerum expulsores, ad alvi exonerandæ necessitate compulsus, percontatur num in proximo latrinæ. Cum pone Constantini forum esse didicisset, eo pergit; ac derepente animo deficit, et una cum excrementis dilabuntur intestina cum splene ac jecore; et, si Athanasii verba sunt ad litteram accipienda, crepuit ille medius velut alter Ischariotes; et ita multo vitam cum sanguine fudit. Cumque elapso quodam temporis spatio non regrederetur, qui foris hominem præstolabantur introgressi, extinctum in sella jacentem inveniunt. Ejusmodi fuit Arii exitus. Eo Eusebiani spectaculo pudefacti, sociique exitio perterriti, defuncti corpus humarunt. At beata vir memoriæ Alexander episcopus, lætis Catholicorum animis, accurrentibusque beneficii accepti causa fratribus, synaxin celebravit. Tum resonare omnia laudibus, et gratiarum actionibus celebrare omnes Dei providentiam, quæ tanta cura rebus prospicit ecclesiasticis; non quo gauderent de impii hominis interitu, sed quod ea res ex singulari Numinis providentia præter humanum usum accidisset. Latrinas porro illas ait Socrates longo post tempore superfuisse; sed Sozomenus (b) ita habet: Fertur porro diuturno tempore neminem ea sella usum. Nam, cum multi pellente necessitate eum in locum confluerent, alii alios monebant ut eam declinarent sellam, in qua Arius impietatis pœnas dedisset; atque demum execrationi fuit locus. Aliquanto post Arianus quidam prædives et opulentus locum cmit: et commutata priore ædificii forma domum illic excitavit, ut res paulatim in oblivionem veniret.

4. Postquam rumore nuntio evulgata mors Arii fuit, non una omnium fuit, ut evenire solet, de re tam insolenti opinio. Putarunt alii repentino morbo oppressum, aut ingenti lætitia, quod res cecidisset ex voto, occupatum interiisse; alii scelerum et impietatis pœnas luisse. Pars ante ejus factioni dediti, audito subitaneo casu, ab Arianis partibus desciscunt. Alii errorum retinentissimi maleficis artibus enectum clamitant. Constantinus accepto Arii interitu, eum ut perjurum habuit atque hæreticum, promerito supplicio divinitus affectum; perniciesque

hominis animos fecit, ut impensius veram doctrinam vindicaret, quia Nicænæ fidei veritatem vi miraculi confirmatam intelligeret. Nec audiendus Rufinus (c), qui contra scriptorum omnium fidem et auctoritatem, narrat obitum Arii sub Constantio accidisse, aliaque immiscet plurima vero aperte repugnancia.

5. *Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum.* — Cæterum defuncto Ario (d), nequaquam sedata controversia fuit de dogmatibus ejus oborta, neque sectatores ejus insidiarum finem fecerunt, nec attritæ res eorum ducis casu et exitio videbantur. Sane cum populus Alexandrinus precibus, clamore, conquestionibus de revocando Athanasio ageret assidue, magnusque Antonius frequens litteras mitteret ad imperatorem, queis malam fidem, malam mentem Meletianorum aperiebat, monebatque ne crederet nebulonum criminationibus; Alexandrinis Constantinus petulantiam et temeritatem exprobravit, clericis et virginibus ut quiescerent edixit, non posse alens Athanasium revocari, seditiosum hominem et ecclesiastico judicio condemnatum. Antonio autem rescripsit, non licere sibi sententiam synodi despiciere: quamvis enim nonnulli aut odio aut gratia permoti in tali judicio fuissent, pari tamen modo affectam tantam prudentum proborumque episcoporum multitudinem credibile non esse; Athanasium hominem esse superbum, contumeliosum, ac discordiæ auctorem. Tantum præjudicata Constantini opinio valuit, tantum Eusebianorum machinæ potuerunt. Næ illi, gnari mire abhorre imperatorem a controversiarum et motuum auctoribus, ejusmodi crimina opportuna scilicet rebus suis offerebant in Athanasium. Neque tamen omnino res cessit ex voto Arianorum. Nam cum Constantinus duas in partes distractam Ecclesiam Alexandrinam esse accepisset, et alios quidem Athanasium fovere, alios Joannem Meletianum; in Joannem juxta atque in Athanasium indignatus, hominem mulctavit exilio; nec ipsi profuere Tyriæ synodi decreta, quibus fuerat ad ecclesiasticam communionem admissus.

6. Interdixit præterea Constantinus (e), ne extra ecclesiarum septa, aut privatim aut palam hæretici convenirent, sed jussit ut se Catholicorum jungerent cœtibus. Necdum enim Ariani in sectam aliquam ab aliis hæreticis distinctam loco scilicet et conventibus, abierant; sed exceptis Novatianis, Phrygibus, Valentinianis, Marcionitis et Paulianis, aliorum indiscriminatim hæreticorum conventibus intererant. Hæc scilicet Sozomenus, cui in hoc reclamat Alexander Alexandrinus supra p. lxxiv, ubi ait, Colluthianos atque eorum exemplo Arianos in separatis locis conventus agere. Ex prædicta imperatoris lege factum, ut earum hæresum memoria magna ex parte oblitterata sit.

(a) Socrat. lib. 1, cap. 38; Sozom. lib. 11, cap. 50.

(b) Socrat. ibid.; Sozom. ibid.

(c) Lib. 1, cap. 13.

(d) Sozom. lib. 11, cap. 52.

(e) Sozom. ibid., cap. 33.

7. *Eusebius et Theognius fidei formulam edunt.* — Eodem ferme tempore Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus, turbarum ac motuum percipidi, novam fidei formulam edidere, qua τοῦ ὁμοουσιῶτος vocem non repudiare quidem metu Imperatoris Nicænae fidei deditissimi, sed quibusdam ad suam libidinem interpretationibus infirmare sunt ausi. Atque inde novarum quaestionum et disceptationum origo.

8. *Alexandri Constantinopolitani mors. Paulus in ejus locum subrogatur.* — Alexander interim episcopus Constantinopolitanus, neque ita multo post relegatum in Gallias Athanasium, totos tres supra viginti annos episcopali munere cum laude perfunctus, diem obiit extremum (a), annos natus nonaginta et octo. Ut ante Constantini obitum ejus mortem conferentius, suadet Athanasius, qui successorem ejus Paulum eodem imperante patrio solo ejectum narrat. Errat Theodoretus, ubi Eusebium dicit post mortem Alexandri eam sedem invasisse. Nec minus labi videntur Socrates et Sozomenus, qui obitum ejus referunt in Constantii imperium. Præstat sane Athanasio habere fidem, qui duobus post Alexandri decessum annis Constantinopoli agens, per moram et quietem intermissi itineris testis fuit iteratæ in Paulum criminationis, quam cæteris scriptoribus, qui post elapsam sæculum hæc conscripserunt. In Alexandri ergo locum cooptatus Paulus fuit. Qui Alexander instante obitu rogantibus clericis, cuiusnam deferenda sedes esset: Si virum, inquit, pietate et doctrina insignem quaeritis, adest Paulus; sin hominem cum gerendis rebus peracrem, tum colloquendi cum iudicibus peritum, mavultis, commodior Macedonius. Non intactum, neque dolis suls insidiisque expertem Paulum siverunt Ariani, virum scilicet pietatis sibi et integræ fidei nominæ perosum; sed, quæ expedita illis assuetaque erat perniciem machinandi via, crimina insonti offerunt, ipsamque reum agunt apud imperatorem. Constantinus, iterum circumventus artificio veteratorum, Paulum relegat in Pontum. At non diuturnæ exsilium fuit. Defuncto namque Constantino, in sedem ut alii exsules reversus est.

ANNO 357. — 1. *Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini.* — Anno 357 ineunte, Julius in Romanum pontificem deligitur (b), cum post Marci pontificis ac Sylvestri successoris mortem sedes apostolica vacasset quatuor mensibus. Insignis idem annus fuit Constantini magni obitu; qui morbo laborans supremo, Nicomediae Eusebii manibus baptismo tingitur, ut jam vulgata eruditorum fert opinio. Inopportune cecidit in catholicæ rei grave detrimentum, ut testamentum suum traderet Ariano presbytero, quem supra meminimus a Constantia Augusta in fratris clientelam et gratiam evocatum; obstrictum jurejurando, ut simul ac

A Constantius præ cæteris dilectus sibi filius adventaret, testamentum mature ipsi traderet. Nemo enim unus filiorum obeunti patri adfuit. Re sic constituta, exiguo interposito dierum spatio, vita functus est. Fertur in epistola Constantini junioris, id animi fuisse patri, ut Athanasium revocaret in sedem suam, sed fato præoccupatum non potuisse optatum exsequi. Obiit ille die sancto Pentecostes, vicesima Maii cons. Feliciano et Titiano.

2. *Constantius cognatos trucidat.* — Defuncto Constantino, imperium Constantius cæde consanguineorum est auspicatus. Nam sive clam jussi ab eo milites, sive suapte motu et consilio, ut tutior Constantini filiis pateret ad regnum aditus, Constantio interea per dissimulationem ignorandi rem non ingratham sibi fieri concedente, Dalmatium Cæsarem, Annibalianum regem, Julium Constantium Constantini fratrem, cum alio item ejus fratre, cuius tacetur nomen, et quinque alios cognatos obtruncant. Cæsi etiam sunt Optatus patricius et Ablavius prætorii præfectus. Quæ res magnam, uti par erat, invidiam ineunti imperium Constantio conflavit. Non perinde tamen in fratres iniquus, ambos, Constantinum scilicet et Constantem, in Pannonia convenit, ex æquo et hono imperium divisit, ut non potiore ipse sibi sortem ascriberet.

3. *Eusebiani Constantium ad suas partes alliciunt.* — Inter hæc (c) Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus, assidui turbarum in Ecclesia auctores, opportunum, Constantino demortuo, tempus se nactos arbitrati, de voce ὁμοουσιῶτος abieganda, inducendaque Arii doctrina solliciti, eo consilia omnia referunt, rei gerendæ administro usi presbytero, cui concreditum a Constantino testamentum fuerat. Quod cum ille, ut jussus erat, Constantio obtulisset; hic ut optatum sibi a patre assignari Orientis imperium edidit, presbyterum in pretio habuit et in honore, liberumque concessit ad imperatoriam domum aditum. Hac data facultate brevi ille, ut erat veterator homo, et ad conciliandam sibi gratiam compositus, imperatrici perfamiliaris fuit, eunuchis item perharus et necessitudine junctus, quorum ingens erat in Constantii palatio numerus juxta atque auctoritas. Et brevi, eunuchorum principe Eusebio imperatorii cubiculi præposito in Arii sententiam deducto, ejus deinceps opera tota earteva eandem doctrinam amplexa est. hno vero ipsa Augusta, presbyteri et spalonum hortatu, Arii sese partibus adjunxit. Ad cæteros auctores malum pervasit, atque ex palatio delatum in urbem, exinde per totum Orientem emanavit et late pervagatum est: dum interea occidentales regiones hujusmodi peste vacuæ et liberæ essent. Constantium item sæpe familiariter allocutus Ariannorum ille administer, ubi ejus animum versati-

cap. 34.

(c) Socrat. lib. II, cap. 2; Sozom. lib. III, cap. 1; Theod. lib. II, cap. 2.

(a) Socrat. lib. II, cap. 6; Sozom. lib. II, cap. 6; Theod. lib. I, cap. 19.

(b) Socrat. lib. I, cap. 30; Sozom. lib. II,

lem levissimamque deprehendit, ad Arianorum patrocinium suscipiendum pellicere tentat, deplorat tempestates quibus essent Ecclesiae agitatae, tantae cladis auctores ementitur eos [qui innoxios esse discolorum et factionum occasionem, eam aeternum retineri ansam omnium controversiarum. Hinc in Athanasium reliquosque frugi praesules tantam invidiam derivare conatur. Hunc nacti factorem Eusebius, Theognius, et Theodorus Heraeolotes, cum, utpote vicini, frequentes imperatorem convenirent, Athanasio reditum intercludere moliebantur, quo possent in ejus locum Arianorum aliquem intrudere. At consilium eorum praevertit et disturbavit Athanasius. Cum enim tres Augusti una convenissent in Pannonia, Isthic de exsulum reditu actum; unusque fuit omnium animus, ut remigrarent omnes in sedem patriamque suam.

ANNO 338. — 1. *Athanasii reditus.* — Quare Constantinus, cui Galliae sorte obvenerant, eodem reversus (a), cum Treviris moraretur, Athanasium remisit Alexandriam, datis ad populum Alexandrinum litteris, quibus virum summis exornat laudibus: atque ideo a Constantino patre sede pulsum, quod periculum esset ne inimicorum insidiis interceptus periret; in animo fuisse patri virum remittere in ecclesiam suam, sed fato praecipuum quod in optatis erat exsequi non potuisse. Data fuit epistola Treviris die xvii Junii anno, ut putamus, 338.

2. Non desunt tamen qui ad annum 337, his de causis referant. Primo, quod Constantinus junior Caesaris solum nomen in ea epistola usurpet, Augusti accepturus, si ad annum 338 illa pertineret. Nam Augustus promulgatus est anno 337, mense Septembri. Ad haec, aiunt, si annus erat 338, jam illi sua imperii portio obvenerat, nec quidpiam in Alexandriis, in Constantii ditione sitos, obtinebat auctoritatis, ut exsulem Alexandriam posset remittere. Verum haec argumenta non tanti sunt, ut apertis Athanasii, Epiphani ac Theodoretii testimoniis prevalere debeant. Aiunt namque duo priores, ex trium fratrum sententia revocatos exsules fuisse. Cum autem Constantinus Nicomediae obierit anno 337, vicesima die Maii, vix potuit decima septima Junii ejusdem anni mortis Constantini nuntius ad Treviros pervenire; multaque minus potuere tres Augusti, tanto terrarum intervallo dissiti, de revocandis exsulis una egisse. Ad haec, narrat Theodoretus Athanasium duos annos et quatuor menses Treviris moratum. Ex quo conficitur non remigrasse Alexandriam ante annum 338. Quod autem objiciunt Constantinum juniorem, si anno 338 eam scripsisset epistolam, Augusti nomen usurpatum, non est, ut arbitror, tanti ponderis. Neque enim Augusti nomen in epi-

stolis Augustorum semper comparet, neque etiam Caesaris nomen semper abest. Sic in epistola Maximi Augusti apud Eusebium haec inscriptio legitur, *Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Μαξιμῖνος*. Et Constantinus in epistola quae apud Theodoretum exstat, l. 1, c. 17, nec Augusti, nec Caesaris, nec imperatoris nomen assumit. Reliqua nullas momenti quae objiciuntur conserto omittimus.

3. Accepta Athanasius redeundi venia (b), Alexandriam contendens, Vinniano transit, ac ibi in Constantii conspectum venit; et qua erat animi temperantia nihil in malam partem de Eusebio et sociis exsilio sui auctoribus locutus est. Inde Constantinopolim contendit, et istic aliquantisper comoratus, criminationi per Macedonium Paulo episcopo intentatae interfuit. Si quidem Paulus decreti Augustorum beneficio post Constantini obitum sedem repetierat: nec diu viro catholicae opinionis licuit in pace versari. In proximo namque erat Eusebius Nicomediensis, impotens cupidine Constantinopolitanae sedis invadendae, qui Macedonio presbytero usus calumniae artifice, virum accusari et deferri curavit. Tacent autem ecclesiastici scriptores quae fuerit illa criminatione, atque solum Theodoretus Paulum seditionis aliorumque criminum accusatum. Unum exploratum est, ex Eusebii ambitione natam fuisse calumniam. Attamen tunc temporis intermissa causa est, compositisque rebus, Macedonius cum episcopo reconciliata gratia inter presbyteros ejus annumerabatur, donec redintegratum crimen esset. Qua de re alius nobis locus ad dicendum est constitutus.

4. Athanasius vero (c), post aliquam ut videtur moram, Constantinopoli profectus, per Cappadociam pergens Alexandriam, Caesareae Constantium iterum offendit; ipsumque allocutus, nihil durum, nihil asperum effert in Eusebium et asseclas sibi semper infensissimos. Inde vero per Syriam, vertente, ut putamus, anno 338, Alexandriam pervenit. Reducem Athanasium ingenti laetitia excipiunt Alexandrini (d), accurrere omnes, magna vis populi confluere, laudibus cuncta resonare, gestire universos sancti praesulis videndi cupidine. Maxima vero fuit ministrorum clericorumque jubilatio, qui eam exinde diem inter faustissimas computabant, Aegyptii autem episcopi, qui exsule Athanasio pulsos se cum illo aestimabant, regresso illo rebantur patrium sibi solum restitui.

ANNO 339. — 1. *Eusebii nova moluntur in Athanasium.* — Verum Eusebii et sociorum livor, aeternumque in Athanasium odium diuturnitati pacis atque laetitiae obfuit. Vixdum enim sedem suam repetierat, cum illi nova ineunt deturbandi viri consilia (e), veriti, ait Rufinus, ne si quando Constantium libere alloqueretur, verae fidei amplectendae, Arianaeque repudiandae ipsi auctor esset. Nec mora,

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 87.

(b) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 5.

(c) Ibid.

(d) *Apolog. contra Arian.*, n. 7.

(e) Socrat. lib. II, cap. 3; Sozom. lib. III, cap. 2.

novæ illi calumnias struunt, veteres redintegrant, A 339. Socrates autem perperam Alexandri Constantinopolitani obitum, et quæ illum subsecuta sunt, post Constantini junioris mortem enarrat, sed præpostere, ut nemo peritus non videat. Eusebius optatum assecutus (b), imperatorisque amicitia et gratia fultus, tandiu meditatam consilium de recipiendis in Ecclesiam Arianis palam exsequi et implere decrevit. Et cum eo tempore Antiochiam peteret Constantius, isthuc cum eo Eusebius et socii sunt profecti: nec jam artibus solitis, occultisque insidiis usi sunt in Catholicorum perniciem; sed aperte causam Arianorum ut suam agere cœperunt.

3. *Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum.* — Coacti igitur Antiochiæ, Pistum Arianum presbyterum ab Alexandro olim abdicatum, in B Athanasii locum episcopum constituunt Alexandrinum. Hoc exordium fuit malorum et origo calamitatum tumultuumque, qui haud ita multo post eam civitatem invaserunt. Missis autem Eusebiani Alexandriam ad Arianos diaconis, qui rem communem gererent, tum aperte cœperunt cum Arianis adungi, nec puduit damnatos a synodo lucifugas in communionis societatem admittere: diaconi autem Alexandriam missi cum solis Arianis conventus agebant. Eusebius ipse Arianorum opinionem ut sanam et orthodoxam ubique prædicabat, commendabat litteris, fovebat pro viribus. Sub hæc ædem Eusebius cum quibusdam sociis oratores cum litteris ad Julium papam mittit, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesychium diaconos; erantque litteræ C adversus Athanasium, Marcellum et Asclepam conscriptæ. Legatis jussum, ut Pisti causam cum Julio agerent, auctoresque illi essent ut litteras daret pacificas ad *ψευδοπύλονον* illum transmittendas. Legationis qui fuerit exitus, mox enarrabimus.

4. Hoc ci re iter anno excessisse vita putamus Eusebium Cæsariensem, virum eruditione scriptisque suis quam fide et probitate insigniorem: cujus in locum subrogatur Acacius ejus discipulus, qui magistrum impietate facile superavit.

2. *Eusebius, pulso Paulo, Constantinopolitanam sedem invadit.* — Antequam erumperet in Athanasium Eusebianorum furor (a), Eusebius cupiditate semper flagrans imperatoris urbis sedem episcopalem invadendi, initam proximo anno in Paulum Constantinopolitanam criminationem per Macedonium redintegrari curavit. Et tum quidem, cessante actione, Macedonius Paulo subditus, reconciliata gratia pacem colebat. At Eusebius, qui episcopalem dignitatem amplitudine civitatum metiebat, sperabat se, si regis urbis ecclesiam occuparet, magis magisque officils posse et obsequio imperatorem demereri. Moræ igitur impatiens Paulum desert ad imperatorem, et qua erat veteratoris artis peritia, ejus animum exasperat in optimum antistitem. Jussu ergo imperatoris acciti episcopi, plerique omnes Arianæ, synodum Constantinopoli celebrant. Ibi Paulus ad Eusebii libidinem et arbitrium damnatus, depositusque est; et, qui unus erat conlatae conspirationis scopus, Eusebius in ejus locum promotus. Id gestum arbitramur anno

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 3.

(a) *Historia Arianorum ad monachos*, n. 7.

(b) *Sozom. lib. III, cap. 5.*

putari, quorum nedum auctor ipse occasione suis-
set, ne redux quidem, quando istiusmodi gesta
sunt, erat; sed adhuc procul patria in Syria versabatur : negotiaque huiusmodi vel Ecclesiam, vel
Athanasium nullatenus spectasse. In eorum fidem
acta ipsa et sententias iudicum se attexere episto-
læ. Multa deinceps enarrant, quæ jam a nobis suis
sunt recensita locis, purgantque Athanasium a cri-
minationibus adversariorum, carpunt Eusebii am-
bitum et cupidinem magnarum occupandarum ci-
vitatium. Mirari se a viro, qui jamdiu et jure qui-
dem abdicatus fuisset, objici Athanasio illam por-
tentosam et contra jus fasque Tyri editam abdicat-
ionem. Falso jactare illos, redeuntem Athanasium
ægre et indignante populo cleroque Alexandrino ad-
missum, quando contra, omnium votis, lætitia
plausu exceptum nemini non exploratum esset;
tauta cupidine viri perniciem expetere, ut contra
quam perspectum sibi et Alexandrinis esset, illum
apud imperatorem de conversa in rem propriam
annona publica detulissent. Monent demum univer-
sos, Eusebium et socios posita larva cum Arianis
palam societate et communione junctos, iisdem in-
teresse cœtibus ecclesiasticis, atque Arianum epi-
scopum Alexandrinis dedisse, novam hæresim ubi-
que commendare celebrareque. Rogant præules
omnes, ut nō Eusebianis, si quid rescriberent
contra Athanasium, fidem habeant, etiamsi lit-
teræ Ægyptiorum complurium episcoporum no-
men præferant: esse quippe ejusmodi nomina et
suffragia Meletianorum schismaticorum, qui viros
in dies tanto gradu perquam indignos ad sacerdo-
tium promoverent.

2. Synodum porro Alexandrinam ideo non ante
annum 340, celebratam arbitramur, quia non
minore spatio temporis geri videntur potuisse, quæ
ab reditu Athanasii ad eam usque synodum gesta
sunt. Athanasius enim sub finem Junii mensis anno
338 Treviris profectus, cum per Germaniam, Pan-
noniam, Mœsiam et Thraciam Constantinopolim;
indeque per Asiam, Bithyniam, Cappadociam, Sy-
riam, Palæstinam in Ægyptum reversus sit, non-
nisi vertente eodem anno, tanto nimirum itineris
emenso spatio, potuit Alexandriam pervenire. Ex-
inde vero Eusebiani nova in eum commentiti crimina
undique pervulgarunt, imo ad tres miserunt Augu-
stos. Quo factum ut litteras Constantius ad Atha-
nasium miserit querelarum plenissimas. Accedit
Antiochenum Constantii et Eusebianorum iter, et
synodus istic celebrata, in qua Pistus deligitur,
legati cum litteris mittuntur Romam. Quas litteras
sibi transmissas, et quidem, ut videtur, Romæ, in-
nuunt episcopi Ægyptii. Sub hæc, celebratæ synodi
Antiochenæ accepto nuntio, Ægyptii Alexandriae
synodum habuere. Vix autem possunt isthæc om-
nia intra anni 339 spatium circumscribi. Ad hæc in
epistola quadam Athanasii anno 341 conscri-

(a) Athan. *Epist. encyclica.*

pta (a) dicitur, fratres sive legatos suos πέποι,
id est, anno proxime elapso 340, synodum Ro-
mæ postulasse : probabilique conjectura possunt
synodus et ejus legatio in annum eundem con-
ferri.

3. *Legati Athanasii cum Eusebianis congregiantur.* — Hoc igitur, ut putamus, anno, missi sunt
ab Athanasio et a synodo Alexandrina presbyteri,
qui epistolam illam synodicam Julio offerrent, ac
Eusebii legatorum postulatis obniterentur. Macarius
siquidem presbyter, Martyrius et Hesychius dia-
coni oratores ab Eusebio missi, Romam, ut di-
ctum est, commigrarunt; traditisque Julio litteris
significarunt admissos ab Eusebianis ad commu-
nionem fuisse Arianos, auctoresque ipsi erant ut
gratiæ pacisque ineundæ causa litteras daret ad
Pistum Arianum ab Eusebianis delectum. Julio
item tradunt monumenta et acta Mareotica, quæ
ad Athanasium ille transmisit. Multa certe, dum
Alexandrini legati accederent, mollebantur illi in
Athanasium, nulla non mala prædicabant; nihil
contra officii prætermittent ad gratiam Arianis
conciliandam. Accedentibus autem Athanasii lega-
tis, perterriti inopinato adventu, ac supra fidem
animo fracti sunt, ut etiam legationis princeps
Macarius, corpore licet æger, noctu se proriperet,
propediem futurum non ferens pudorem: quando
Pistum, cujus ille causam agebat, legatorum Atha-
nasii testimonio, non Arianum modo, sed a Se-
cundo per Nicænam synodum abdicato ordinatam
fuisse, comprobandum fore prospiciebat. Marty-
rius autem et Hesychius coram legatis Athanasii
constituti, oblati de more criminibus et maledictis,
ita probe naviterque confutati et repulsi sunt, ut
inopes consilii eo demum confugerent, ut synodum
indici rogarent, in qua polliciti sunt omnia se
Athanasio oblata crimina comprobaturus. Id cum
efflagitarent etiam Athanasii legati, edixit Julius
ut utriusque arbitrio partis locus assignaretur, ubi
posset res accuratius expendi. His perlatis ad
Eusebianos, ubi subodorantur, Julii auctoritate ce-
lebrandam synodum æqui ac boni studiosam fore,
in qua nihil favori aut gratiæ concederetur, ab-
nuunt Julio gerere morem. Athanasius contra
conditionem accipit. Nec tempus itaque nec locus fu-
turæ synodi assignatus a Julio fuit, sed res est
partium arbitrio permissa. Aiii porro per orbem
episcopi, quibus tradita est Alexandrinæ synodi
epistola, Pistum impietatis causa damnarunt ana-
themate, et abdicarunt ut hæreticum.

4. *Athanasius libros Scripturæ sacre mittit ad Constantem.* — Per idem fere tempus Constans Au-
gustus litteris Athanasium rogat (b), uti curet sibi
litterarum sacrarum libros in usum commodos
adornari, quia scilicet Ægyptia gens iis exarandis
et compingendis solertior cæteris esset. Quod ille
haud indiligenter exsecutus, confectos libros ad

(b) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 4.

Constantem transmisit. Neque audiendi qui arbitrantur *πυρρία* illa, ut vocat Athanasius, esse *synopsin* Scripturæ sacræ, ut pluribus alias ostensum est.

Constantinus junior obit. — Hoc anno diem obit Constantinus junior Augustus, qui cum bellum moveret in Constantem fratrem, ab hujus exercitu oppressus cæsusque est, coss. Acyndino et Proclo. Post hujus necem Constanti accessit Gallia et Hispania, cæteræque trans Alpes sitæ regiones.

ANNO 341. — 1. *Synodus Antiochena. Eusebius Emisenus episcopus Alexandrinus constituitur: negat subire munus.* — Eusebiani cum conciliandi sibi Julii pontificis præcisam spem intelligerent, multosque cererent præsules a partibus suis desciscere, ad Constantii patrocinium confugiunt (a). Commodum illis accidit ut basilica aurea, cujus fundamenta Antiochiæ posuerat Constantinus pater, absolute demum cura Constantii ædificio, solemniter ritu dedicanda foret. Ad cujus eucænia majoris celebritatis causa evocat Constantius ex Oriente magnam vim episcoporum. Anno igitur ineunte 341, coss. Marcellino et Probino, indictione decima quarta, conflant Antiochiam episcopi xcvii, vel, ut habet Athanasius, xc. Horum principes erant Eusebius Constantinopolitanus, Theognis Nicænus, Flacillus Antiochenus, Theodorius Perinthius, Narcissus Neroniades, Macedonius Mopsuestenus, Maris Chalcedonensis, Acacius Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Eudoxius Germanicæ in Syria, Georgius Laodicænus, Theophronius Tyanensis. Aderant etiam quidam frugi et catholici viri. Nec defuere tamen qui tali conventui interesse detrectarent; ex quorum numero Macarius Jerosolymitanus, qui semel circumventus Eusebianorum fraudibus, caute jam eorum frequentiam declinabat. Sed neque Julius quemquam misit qui vices impleret suas; cum tamen, ut ait Socrates (b), ecclesiastica regula vetet, ne absque nutu Romani pontificis quidpiam in Ecclesia decernatur. Aderat item synodo Constantius quotidianis querimoniis in Athanasium exasperatus, qui vi et auctoritate sua omnia in gratiam Eusebianorum moderaretur. Tum redintegratæ calumniam, repetita crimina sunt; nimirum quod abdicatus Athanasius episcopalem sedem, non expectata synodi cujuspiam sententia, suo arbitrio repetisset; quod sub ingressum ejus excitato tumultu, multi in seditione extincti, alii verberibus ab eo excepti, in jus vocati alii fuissent. Oblatæ de novo sunt inveteratæ illæ, nec sine delatorum infamia olim repudiatæ criminationes, de Arsenio obtruncato et de fracto calice. Quibus allatis in medium, de successore in Athanasium locum deligendo contestis actum. Pudebat enim cooptati Pisti, omnium calculo episcoporum damnati, nec a quopiam

A veri loco præsulis habiti. Quamobrem alio convenerunt studia. Erat tum Antiochiæ vir nobilis quidem et egregie eruditus, sed Ariana labe infectus, Eusebius cognomento Emisenus (c); qui Edessa oriundus, et a puero sacris litteris institutus, Græcæ postea disciplinas a magistro quodam tum Edessæ degenti edoctus est, ac demum Patrophilo et Eusebio Cæsariensi doctoribus sacrarum interpretationem litterarum edidicit. Sub hæc Antiochiam cum venisset, Eustathio tunc Arianorum insidiis abdicato, societatem inivit Eusebius cum Euphronio ejus successore. Inde vero sacerdotii vitandi causa Alexandriam se proripuit, atque istic philosophiæ dedit operam. Hinc reversus Antiochiam, cum Flacillo Euphronii successore versatur quam familiariter. Atque istic morabatur, quando ipsi ab Eusebio Constantinopolitano sedes Alexandrina defertur. Verum ille, cui perspectus erat Alexandrinorum erga Athanasium amor, negat id muneris se subire posse: quare in episcopum Emesæ in Phœnicia cooptatur. Emiseni adventantem ut episcopalem occuparet sedem conviciis onerant et maledictis, quod esset ille astrologiæ, quam apotelesmaticen vocant, periculosam admodum disciplinam, deditissimus. Ita pulsus ad Georgium Laodicenum confugit, qui Georgius curavit a Flacillo et Narcisso Emesam reduci.

2. *Gregorio munus defertur.* — Abnuente Eusebio, defertur episcopatus Alexandrinus Gregorio Cappadoci (d). Qui olim Alexandriæ litteris addiscendis dederat operam, comiterque ab Athanasio ac perhumaniter exceptus, atque filii et amici loco habitus, immemor officii, fabulæ cæsi Arsenii evulgandæ operam suam locarat. Ejusmodi hominem, postquam oblatæ fidei formulæ nomen et suffragium dedisset, Alexandriam mittunt episcopum, militari manu stipatum, viæ comitibus datis Philagrio præfecto et Arsæcio eunucho, qui vi Alexandrinis illata, viam ipsi munirent ad episcopalem sedem.

3. *Antonius Paulum adit.* — Ut fertur in Hieronymi *Chronico* et *Historia*, hoc anno, Antonius Magnus, monachorum Pater, divino monitus oraculo, interiorem petit eremum, invisurus Paulum (e), qui ab ineunte adolescentia in cellula reclusus, hominibusque ignotus ad provectam usque ætatem, tantam coluit solitudinem, nemini ut notus esset. Instante obitu Paulus rogat Antonium, ut monasterium repetat, quæsiturus pallium dono ipsi ab Athanasio datum, quo sui defuncti corpus obvolveret. Quod eo ille animo efflagitavit, ut absentis mortem moderatius ferret Antonius, et una ut se communionem Athanasio ad mortem usque conjunctum profiteretur. Quæ ille omnia divino illustratus numine acceperat, nullum, uti diximus, a tenebris annis hominum allocutus.

(a) Socrat. lib. i, cap. 8; Sozom. lib. iii, cap. 5.

(b) Lib. ii, cap. 48.

(c) Socrat. ibid., cap. 9; Sozom. lib. iii, cap. 6.

(d) Socrat. ibid., cap. 40.

(e) Hieronymus in *Chronico*, et in *Vita sancti Pauli*.

4. *Fidei formulæ Antiochiæ editæ.* — Interea Eusebius et socii (a), misso Alexandriam Gregorio, qui Athanasium invictum τοῦ ὁμοουσίου vindicem, sede, patria, vita, si posset, exueret, de eodem ὁμοουσίου abrogando deliberant. Quare fidei formulam edunt, qua se profitentur non Arii sequaces esse; sed ita sentire, ut sua, quam edunt, fidei formula esset. In ea autem tacetur invisum illud τοῦ ὁμοουσίου vocabulum. Sed quasi non esset illa ad fidem suam declarandam satis, aliam proferunt prolixiorem, in qua pariter misso ὁμοουσίου vocabulo, suspiciosissimam clausulam adjiciunt, dum aiunt, *Filiam non esse creaturam velut unam ex creaturis*, errorem ita suum ambiguitate verborum contegentes: quam fidei professionem Ariani nominis et commendationis causa Luciano martyri ascripsere. Verum, ut habet auctor *Dialogorum de Trinitate* (b), Luciani confessionem multis laciniis hæretici interpolaverunt. Tertiam breviorē protulit Theophronius episcopus Tyanensis, in qua, præter τοῦ ὁμοουσίου, omissionem nihil culpandum occurrit. Exstant præterea in Collectionibus canonum cum editis, tum manuscriptis, xxv canones Antiochenæ synodi, de quibus multæ nostro ævo controversiæ a doctis viris editæ; quo mitimus lectorem, ne, quam institutum ferat, longiores sinus.

5. *Gregorii Invasio truculenta.* — Gregorius autem, Philagrio et Arsacio comitibus, cum Alexandriam adventaret (c), populum Alexandrinum alta pace fruentem invenit, atque conventibus Athanasii de more vacantem. Tranquilla omnia, cum in urbe, tum in regione; summa pax episcoporum Ægypti, Thebaidis, et Libyæ cum Athanasio, mutuis officiis, mutuo amore culta cum repente præfectus Ægypti ceu bellicum canere cœpit, edicto denuntians Gregorium Cappadocem, in locum Athanasii episcopum Alexandrinum mitti, et in comitatu esse. His auditis, populi insolentia rei permoti in ecclesiis accurere, atque collectas frequentare. At ubi animadvertunt novum episcopum cum solis Arianis versari, ingenti clamore obstantur iudices, magistratus, universam urbem, contra jus fasque rem agi, non accusatum legitime Athanasium deturbari; si quod crimen erat, oportuisse secundum leges ecclesiasticas rem inquiri et penas exposci, neque derepente vi atque patrocinio magistratum, vero episcopo pulso, ecclesiam invadere. Vel ipsis ethnicis dari male suspicandi causam ac æstinandi, non ex legum ecclesiasticarum præscripto, sed nundinatione et favore episcopos creari. At frustra fuit populi clamor: ingrediente namque Gregorio ut animadvertit Philagrius catholicam plebem tanto amore ac studio Athanasium amplecti, tam frequentem conventibus ejus interesse, coacta ethnicorum, Judæorum, opilionum, aliorumque forensium et petulantium juvenum caterva, multa pollicitus si rem strenue gererent, eos confertim in

A ecclesias immittit. Qui promissis Philagrii concitati, irruunt in ecclesias: atque in ea potissimum, quæ Cyrini vocabatur, vix enarranda perpetrant flagitia. Incenditur ecclesia, sacrumque pariter baptisterium. Hinc luctus, ejulatus, et clamor populi rem indigne ferentis, ac contestantis vim inferri sibi ab impio præfecto. Scelesti autem illi, ceu furibundi et amentes, virgines sacras nudare, cædere, obsistentes in periculum mortis conjicere, monachos in terram decussos calcantium impetu extinguere; alios fustibus ferire, vulnerare, occidere.

6. In sacram autem mensam flagitia omnium impiissima admissa. Aves enim strobilosque, seu pineas nuces, numinibus immolabant gentilium, laudes in deorum honorem, maledicta in Christum proferentes. Sacri libri, si qui obvii fuere, in ignem conjecti et combusti sunt. Imo mysteria, de quibus violatis Macarium accusarant Meletiani, ab ethnicis rapta humique projecta sunt. Tum Judæi atque ethnici in baptisterii adhuc conflantis septum ingressi, ac sese nudantes, obscena vociferabantur in sacri loci contumeliam. Nec defuere in tam impia turba qui tyrannos imitati, virgines honestasque matronas manibus pertractas raptatasque, cogerent blasphema dicta in Christum proferre, abnuentes vero cæderent impetenterque calcibus.

7. *Athanasii se fuga proripit.* — Tum Gregorius in rerum præclare gestarum mercedem, Judæis, ethnicis et aliis ecclesiam tradit in prædam. Concessa hac inique ac petulanter agendi licentiâ, quæ ex inde consecuta sunt, bello erant pejora et latrocinio crudeliora; ita ut alii obviam quæque diriperent; alii quorundam deposita inter se dividerent; grandem vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; januas et cancellos ceu spolia singuli raperent; candelabra ecclesiæ ad parietem reclinarunt; cereos idolis suis accenderent. Uno verbo, nihil nisi vastitas in ecclesia et plurima mortis imago. Atrociora post hæc videre erat; carnifices enim illi presbyteros et laicos plagis lacerare, virgines detracto maforte, seu sacro velamine, ad tribunal ducis pertrahere, et in carcerem conjicere, alios proscribere et flagellis cædere, panes ministrorum ac virginum intervertere. Hæc autem in sancta quadragesima prope festum Paschalis gesta sunt. Sub hæc, in ipsa Parasceve Gregorius in unam ecclesiarum cum duce et ethnicis ingressus, ut populos violentum ipsius introitum aversari animadvertit, auctor duci fuit ut hora una triginta quatuor cum nobiles viri, tum virgines et matronæ, flagris publice cæsi in carcerem conjicerentur. Virginem vero aliquam lectionis studiosam, cui psalterium præ manibus, palam verberari jussit. Demum liber raptus a carnificibus, virgo autem in carcerem reclusa est. His peractis, in aliam ecclesiam;

(a) Socrat. lib. II, cap. 40.

(b) Athan. tom. II [IV], *Dialog. III de Trinit.*,

J. 1; Sozom. lib. III, cap. 5.

(c) Athan. *Epist. encyclica*, n. 2, 3.

ubi solebat Athanasius iis diebus agere, impetu A feruntur, eo consilio ut antistitem nec opinantem confoderent. Verum expilatio in Cyrino facta Athanasio salutis fuisse videtur. Nam ubi accepisset quanta illi et quam indigna perpetrarent, ad primum nuntium, necdum confecto in alia ecclesia latrocinio, populis se subduxit, maturavitque ab arbe proficisci, cavens mala non sibi solum, sed plebi, virginibus, ecclesie mox inferenda, nec sine caedum discrimine; tanto nimirum erant furore correpti. Memor itaque Dominici præcepti: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*^b, carnificibus se subduxit. Eam Alexandrinæ Ecclesie calamitatem duobus ante annis futuram prospexerat Antonius monachorum pater (a). Dum enim sedens labori manuum vacaret, derepente B extra se raptus contremiscens ac gemens in genua procumbit, et diu precando perseverat, stupentibus omnibus qui aderant. Surgens demum lacrymis perfusus, rogatur a fratribus quæ causa tantæ commotionis, tantorum fletuum esset. Cunctatus ille, demum rogantibus respondet: Vidisse se mensam Dominici sive ecclesie mulis undique circumsessam, qui ejus interiora calcibus vehementer impeterent; audisseque vocem dicentem, *Altare meum polluetur*. Addidit autem Antonius, non diurnam fore calamitatem, sed ecclesiam ad pristinum statum ornatumque cito redituram.

8. Tanta porro erat Gregorius impietate, tanta immanitate, ut ne ipsa quidem Dominica Paschatis C die abstineret a sceleribus et a calamitatibus inferendis: diemque ille resurrectione Domini, et redemptione generis humani faustissimam, coniectis in carcerem catholicis viris, in luctum vertit. Ecclesias igitur dux vi atque impetu occupavit, occupatas Arianis tradidit; ut qui jam olim fuissent impietatis causa pulsati, tunc ecclesiarum invasione gloriarentur: ac si qui vel laici, vel clerici a communionem hæreticorum abhorrent, ii introitu arcebantur ecclesiarum. In naucleros usque cæterosque furor convertitur: nam præfecti jussu, cruciatibus, verberibus, vinculis, carcereque compulsi sunt litteras Arianorum deferendas accipere. Nec inferior patronis ac vindicibus suis arte fingendi Gregorius erat. Ut enim elapso manibus suis Athanasio perniciem inferret, acta et monumenta conscribi curat, tot criminibus et accusationibus referata, ut nonnisi capitalis supplicii pœna lui possent: usus hac in re ministerio cujusdam ethnici scribæ D neminum cultoris, transfugæque a religione Christiana. Qui autem nomen et suffragium ascripsere, ethnici erant, idolorum æditui, ac cum ipsis Arianis. Ne immani quidem illa tyrannorum tempestate, tanta crudelitate in Christianos sævitum est. Tunc enim, ait Athanasius, saltem qui se proripuerat,

^a Math. x, 23.

(a) Athan. in Vita Antonii, n. 82.

(b) Athan. Epist. encyclica, n. 2.

Arare, et qui latitabat, baptizari poterat: nunc autem immanissimi viri Babyloniorum impietatem sunt æmulati. Quemadmodum enim illi [Danielem, sic præclarus Gregorius eos, qui domi orant, defert ad præfectum, ac ministros Ecclesie cum ingenti contumelia observat; ita ut ejusmodi violentia multi nondum baptizati in discrimen salutis veniant; alii vero quamplurimi morbo laborantes, omnium ministrorum aditu et obsequio interclusi, lacrymis vicem suam deplorent, eamque calamitatem vel morbo ipso duriorem existiment. Dum enim Ecclesie ministri contumeliis et injuriis lacessuntur, populi, qui hæreticorum impietatem execrantur, malent ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo imponatur.

B 9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romam transmittit. — Hæc Athanasius; qui postquam sese fuga proripuisse, quo loci statim se recepisset incertum. Constat (b) illum propter urbem aliquot dierum spatio cum quibusdam fratribus commoratum, ut res quorsum evaderent occultis nuntiis acciperet. Tum litteris ad omnes ubique terrarum episcopos, missis tabellariis, significat res a Gregorio et sociis gestas, quo ferme ordine nos ante narravimus. Communem agi rem ait, et rogat ut quisque quasi læsus ipse opem ferat; periculum alias, ne res ecclesiasticæ Arianorum dolis et insidiis labefactentur, si litteras Gregorius, si Eusebius et socii mittant, ne accipiant illas, tabellarios cum repulsa ejiciant. Ariomanitarum gratia isthæc C admitti flagitia indicat, virginum supra, caedes, ecclesiarum vastitatem, incendia, maledicta. Dictata hujusmodi epistola, cum Romam evocatus a Julio fuisset, navim cum quibusdam fratribus conscendit, et Romam versus habet iter. Eo anno incidit Paschatis solemnitas in diem decimam nonam Aprilis; arbitramurque profectum Athanasium postremis hujus mensis diebus, mense Maio ad Italiam oras appulisse.

D 10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo. — Ingressus Romam Athanasius, a Julio Papa perhumaniter et honorifice excipitur. Et cum non una itineris causa esset, Arianorum ferocitas, et illatæ in patriam calamitates; sed etiam quo, ut statutum fuerat, synodo istic celebrandæ interesset: ideo Julius quamprimum presbyteros duos Elpidium et Philoxenum ad Eusebianos cum litteris misit, significans ut ante statam certam diem Romam se conferrent (c); alioquin male suspicandi ansam duros. Quam vero diem Julius dicebat, ut Romam Orientales accederent, putamus versus finem anni 341 incidisse. Legati vero Julii vel Maio vertente, vel ineunte Junio profecti sunt, ut ex ordine gestarum rerum licet opinari. Præter Julium, qui comi semper et

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 20. et Hist. Arian. ad monachos, n. 11

gratioso erga Athanasium animo fuit, Eutropium Constantii matertera bene morata matrona (a), Abaterius item et Sperantius exsulem omnibus humanitatis ac benevolentiae officiis prosecuti sunt. Erant porro cum Athanasio viæ et exsilii comites monachi duo Ægyptii, quorum exemplo (b), vitæ sanctimonia, secessus studio, Romana tum primum Ecclesia in monastici instituti amorem accensa fuit. Eorum nomina, Ammonius et Isidorus: prior tanta mundanarum rerum incuria, ut Romana illa ædificia, quæ nullis non admirationi erant, ac quorum gratia Roma visitatur frequentissime ab extraneis, ne inspectare quidem dignaretur; solasque Petri et Pauli basilicas adierit. Is ipse Ammonius est, qui sub hæc, cum ad episcopatum raperetur, fuga elapsus, alteram sibi abscondit aurem, ut mutilatione corporis sacerdotale munus declinaret. Isidorus autem non minore pietate et fluxarum rerum abdicatione micabat. Factumque ut eorum æmulatione inflammati Romani, tum primum monasticam colerent disciplinam. Hinc monasteria multa per Italiam excitata, et institutum hujusmodi exinde per Occidentem manavit in dies latius. Addidit stimulos Athanasius, cum eximii monachi, monachorumque patris Antonii præclara gesta recensuit; cujus abstinentiæ, solitudinis, certaminum memoria multis abdicandi sæculi causa fuit. Sunt qui putent Athanasium Romæ versantem, edidisse symbolum quod vulgo ejus nomine circumfertur. Verum nec ab Athanasio, nec ejus ævo conscriptum fuisse, probe alias commonstratur.

11. *Oratores ad Julium mittit Gregorius.* — Gregorius autem sede potitus Alexandrina, retinendæ dignitatis percupidus, optatissimum sibi putans esse, si Julii papæ suffragio et consensu posset in occupata sede consistere, oratores mittit Romam, Carponem quemdam presbyterum, Arianismi causa ab Alexandro antistite olim damnatum et officio deturbatum, cum quibusdam aliis pari modo abdicatis. Quamobrem et ob alia in ejus Alexandriam ingressu admissa facinora, in Julii offensionem incurrit Gregorius (c).

12. *Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem.* — Interposito post synodum Antiochenam paucorum mensium spatio, Eusebiani aliam per brevem fidei formulam edunt, in qua nihil quidem contra orthodoxam fidem comparat, sed præmittitur vox ὁμοούσιος, quam formulam per legatos mittunt ad Constantem Augustum (d). Oratores porro fuerunt Narcissus Neroniadis, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, et Marcus Arethusius. Iis mandatam ut Constanti significant quæ causa fuerit Athanasii abdicandi, quæ Pauli et aliorum præsulum, quo jure alii in eorum locum es-

sent adlecti. Eam igitur illi formulam in præsentia clientium et aulicorum offerunt Constanti. Quod autem ait Socrates (e), abnuisse oratores cum Athanasio colloquia miscere, non ita intelligas, quasi tum Athanasius in Constantis aula versaretur; certum quippe est tum Romæ fuisse; sed quod vel Romam cum eo congressuri se conferre noluerint, vel quod Roma cum pertransirent, Athanasii congressum declinarint. Fidei autem formulam postremo a se conscriptam, abditis et silentio missis prioribus, Constanti offerunt. Non ignota Augusto erat innata hominum vafrities mensque dolis plena. Quapropter re infecta oratores, ad suos remigrarunt.

13. *Alii episcopi ab Eusebianis pulsi.* — Nacti opportunum consiliis suis et voluntatibus principem Eusebiani, post pulsum Athanasium, tantam vim hominis, jam nihil inausum, nihil inaccessum consceleratis. Cæteros igitur adorti infestos sibi antistes, alium post alium deturbant sede, pellunt patriis finibus. Quibus exactis (f), unum fuit perflugium Julius Romanus, quem ex multis orbis et remotissimis regionibus plurimi uno ferme tempore episcopi adierunt. Ex eorum numero Marcellus Ancyranus, jam olim ab illis abdicatus et pulsus; quem denno impotentes furore aggressi, nullis non malis affecerunt; ut possent Marcello illatæ calamitates iis, quæ invadente Gregorio Alexandria gesta sunt, probe conferri. Is ergo Julium convenit, fidem suam, cujus causa agitabatur, sinceram commonstrat; rogat evocari et coram statui adversarios. Accedit item Asclepas Gazeusis, quem paribus artificis et calumniis deturbatum, quasi seditiosum et auctorem turbarum profigarant. Hic Romæ anno uno ac tres menses moratus, Sardicensi postea synodo interfuit. Magna utique fuit pulsorum qui Romam se proripuerunt turba, Lucius videlicet Adrianopolitanus non semel ferro et vinculis Arianorum opera constrictus; ex Thracia item Paulus Constantinopolitanus bis Arianorum vexatione solum vertere coactus. Alii item eo confluerunt ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia, et Palæstina. Et verisimile quidem est eos ipsos esse, qui alicubi memorantur ab Athanasio; ex Thracia scilicet, præter Lucium et Paulum, Theodulus Trajanopolitanus et Olympius Ænorum, de quibus plura inferius; ex Syria, Cymatius Palti, alter Cymatius Aradi, Cyrus Berœæ, Carterius Antaradi, Euphratibon Balanæ; ex Phœnicie, Hellanicus Tripolitanus, vir catholicæ fidei observantissimus, infestus Arianæ, et ea de causa ab Arianis exactus, qui in ejus locum Theodorum quemdam suæ factionis adlegerant. Ii erant episcopi.

ANNO 342. — 1. *Eusebianorum ad Julium litteræ.* — Elpidius autem et Philoxenus presbyteri, Julii

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 6.

(b) Sozom. lib. iii, cap. 7.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 24.

(d) Soer. lib. ii, cap. 48; Athan. *De synodis*, n. 25.

(e) Ibid.

(f) Athan. in epist. Julii; Sozom. lib. iii, cap. 8.

legati, Antiochiam profecti (a), litteras ejus offerunt Eusebianis. Hi ubi Athanasium venisse Romam intellexere, prospicientes ecclesiasticum illic fore iudicium, quo procul absorent comes, milites, imperialia auctoritas; queis freti rem arbitrato suo agerent (iis nanique deficientibus ne mutire quidem audebant); exagitante facinorum conscientia tanto sunt terrore percussi, ut interpellandæ synodi causa legatos ultra præfinitum a Julio tempus detinerent, nec nisi mense Januario subsequentis anni abire coacerent, datis ad Julium litteris querelarum plenissimis (b), oratorioque more conscriptis. Et quidem initio fatebantur Romanam Ecclesiam, eximiam omniumque metropolim esse, sed ex Oriente proditisse doctores ejus; neque se inferiore loco haberi, quod amplitudine præstantior illa esset, quando ipsi virtute, consilio, sententia, facile antecelerent. Nec par esse evocari se a Julio Romam ad synodum, cum Antiochena ab se edita decreta, rata, firma et legitima essent, nefas vilipendi synodum a tot episcopis celebratam; admitti ad societatem viros a se depositos et damnatos. Episcopos Orientis nequaquam iis repugnasse, quæ contra Novatianum decreta Romæ fuissent: neque vicissim Romanum pontificem obtitisse abdicationi Pauli Samosatani in Antiochena synodo decretæ. Querebantur item præfinitum temporis spatium angustius esse, quam ut valerent Orientales ante conductam diem Romam concedere; imminens quoque Persicum bellum profectus impedimento sibi esse; non decuisse, Eusebio et quibusdam sociis ejus, epistolas nuncupari a Julio, sed toti Orientalium antistitum cœtui; neque Julium suo, sed synodi nomine conscribere oportuisse. Demum pacem et concordiam fore cum Julio sibi pollicentur, si tamen res per se gestas ratas haberet; secus, si improbaret. Cum absurdis hujusmodi querelis legatos remittunt. Unum tamen erat quo se maxime arceri itinere Romano mentiebantur, Persarum scilicet bellum. Sed quid ad episcopos bellum? inquit Athanasius. Et qui Persico bello præpediantur quominus Romam pergant, longinquam et transmarinam urbem; qui per Orientis loca etiam Persis finitima, tum temporis instar leonum ultro citroque cursabant, quæsitum num quis adversaretur rebus Arianis, ut confictis criminibus pellerent in exsilium? Sed revera Romani itineris detrectandi causa erat admissorum scelerum conscientia.

2. *Immania Gregorii in Ægypto facinora.* — Sub hæc Eusebiani, prospicientes non e re sua fore Romanæ synodi decreta, jam ad solitam audaciam et ferocitatem vertuntur. Missis itaque litteris auctores Philagrorum sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragrare curet (c). Nec mora, scelesti Ægyptum pervadunt. Hinc videre erat episcopos Athanasio conjunctos verberibus excipi, ac vinculis

acerbe constringi. Non senum illi gravitatem, non dignitatem præsulum curabant: omnia perfregit prostravitque furor. Sarapammonem igitur, grandævum episcopum et confessorem, pellunt in exsilium: Potammonem item episcopum atque confessorem, cui fuerat oculus pro Christi nomine exculptus, tot plagis in cervicem laniantur, ut non ante cædendi finem facerent, quam virum extinctum putarent. Abjectus senex atque humi prostratus, curatione adhibita et stabelli ope paulum respiravit ac revixit; ita tamen, ut haud ita multo post ex vulnere dolore vita functus sit, iterati pro Christo martyrii gloria insignis. Alii item episcopi grandævi, qui in episcopatu consenserant, ad lapidicinas adducti sunt: alii item episcopi, presbyteri, clerici in exsilium transmissi. Quot monachi flagris cæsi, idque jussu Gregorii et Balacii ducis, qui ejusmodi carnificinæ aderant! Quot episcopi plagis laniati! Quot virgines verberatæ! His admisis sceleribus facinorosus homo populum cohortabatur, ut ad communionem suam accederent; quæsi vero id illatis verberibus et contumeliis ille, non humanitate et beneficiis consequi posset. In episcopi autem Athanasii materteram (d), quam dum superstes esset calamitatibus oppræsserat, vel defunctam ita sæviit, ut ne ejus quidem funeri justa solvi concederet. Quod sane futurum erat, abjectaque illa fuisset insepulta, nisi cadaver a quibusdam hominibus, quasi ad familiam suam pertineret, exportatum fuisset. Jussit præterea impius homo quæ viduis egenisque erogari consueverant abripi, vasaque confringi vino atque oleo distribuendo deputata. Alia nefanda edidit, quæ vix enarrari possint, digna sane viro qui non ex ecclesiasticis legibus cooptatus, sed militari manu stipatus in episcopalem sedem quasi in arcem invasisset, suamque dignitatem pro civili non sacro ministerio et officio haberet. Quare Magnatum quam episcoporum vel monachorum malebat gratiam inire. Patris Antonii sanctitate conspicui viri si quando litteras acciperet, nihil pensi habebat; si imperatoris aut ducis cujuscumque, quos ille sibi demereri efflagitabat, quasi re præclare gesta, ingenti perfusus erat letitia.

3. *Mors Balacii.* — Contigit interea ut Antonius audita Balacii ducis erga virgines monachosque ferocitate (e), missis litteris divinam scelerato interminaretur ultionem, nisi finem faceret Christianos excrucianti. Risit Balacius, annuenteque Gregorio, in epistolam humi projectam conspuat; tabulariisque cum repulsa et injuria remissis, renuntiare jubet Antonio, quando monachorum ipse vicem doleret, se paribus eum malis impetiturum. Necdum extracto quinque dierum spatio, cum ad primam mansionem Cereu dictam cum Nestorio Ægypti præfecto haberet iter, ambo equis Balacii omnium

(a) Athan. *Anol. contra Arian.*, n. 20; et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 11.

(b) Socrat. *lib. II, cap. 15.*

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 12.

(d) Athan. *ibid.*, n. 13.

(e) Athan. in *Vita S. Antonii*, n. 86.

mitissimis vecti, dum pergerent, et equi pro more solito luderent, repente mansuetior, quo vehementer Nestorius, morsu Balacium decussit in terram, irruensque femur illius ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus intra triduum obiret. Quod ex divina ultione factum nemo non arbitratus est.

4. *Synodus Romana.* — Legati interea Elpidius et Philoxenus Antiochia profecti, Romam transmittunt (a), Julioque offerunt Antiochenæ synodi litteras. Lectas Julius aliquandiu penes se tenuit occultas, spem esse putans nonnullos saltem Orientalium accessuros, atque ita integris rebus posse litteras querelarum plenissimas Patrum subripi notitiæ: veritus scilicet ne lectionem earum indigne ferrent. At ubi spem sibi præcisam intellexit, epistolam profert: qua perlecta, stupor primo, hinc indignatio omnes invasit. Coacti itaque præsules plus quinquaginta numero in ecclesia Vitoni presbytero commissa, Athanasium coram consistentem audiunt. Is oblata crimina propulsat, atque ex ipsis rerum gestarum monumentis conficta, et adversariorum conspiratione concinnata ostendit. Quibus illi perspectis, virum ad ecclesiasticam communionem admittendum decernunt, et pro irritis habenda factiosorum scita definiunt. Marcellum pariter, postquam sese purgaverat, recipiunt, itemque alios episcopos pari artificio et iniquitate pulsos.

5. *Epistola Julii synodica ad Eusebianos.* — Tum Julius conscriptas hortatu synodi litteras per Gabianum comitem ad Antiochenos misit (b), nuncupatas scilicet ad Danium, quem nos Theognium Nicænum arbitramur, Flacillum, Eusebium, Narcissum, Marin, Macedonium, Theodorum, aliosque. Primo notat superbiam et procacitatem hominum, quam litteris ipsi suis proderent; majus eloquentiæ studium in iis præferri, quam postularent ecclesiastica negotia. Non debere sibi vitio verti, quod ad synodum Romæ celebrandam diem dixisset, quando oratores ipsorum id postulassent; nec esse præter ecclesiasticum morem, quod de qua re ipsi jam sententiam tulissent, de eadem ipsa denuo Romæ ageretur: esse quippe iteratam de eodem negotio quæstionem ex decreto Nicænae synodi licitam. Carpit eos qui cum Arianis societatem amicitiamque foverent, hominibus a Nicæna synodo damnatis et Ecclesia pulsis: et tacito nomine Eusebianos nec obscure tanti flagitii reos significat. Si per Novatiani et Pauli Samosatani exemplum scita synodorum vigere oporteat, nefas trecentorum præsulum decreta vilipendi, admittendo Ariomanitas. Argute depellit illam pervicacium hominum querelam, non ex Romæ amplitudine dignitatem ejus metiri oportere. Non decuit igitur, ait, eum, cui parva civitas concedita fuerat, illa despecta, ampliorem ex sola Iuanis gloriæ cupidine invadere: quis Eusebii am-

bitum exagitabat. Futilem afferri itineris detrectandi causam, cum dicerent, ob angustiam definiti temporis se non posse Romam concedere. Si iter ingressos, inquit, dies ille prævertisset, æqua foret querimoniæ causa: at cum nedom iter instituerint, legatos etiam Romanos ultra præfinitum tempus detinuisent, negata ad Januarium usque mensis discedendi facultate, frustra esse querelam. Nugatoriam aliam afferre causam, Persicum scilicet bellum, viros utique quos tanti belli terror non coereret ab inferendis calamitatibus. Levissimum esse quod querebantur, soli Eusebio litteras suas nuncupasse Julium; quando solus Eusebius sibi litteras misisset. Quod si solus ipse litteras suo nomine mittat, id ex Italiæ episcoporum sententia factum, ut nullam hinc irarum ansam arripiant. Afferit causas admissi ad communionem Athanasii, postquam oblata ille crimina depulisset, et malum inimicorum apernisset animum; reliquos item episcopos, postquam sese purgaverant, similiter admissos. Perstringit acerrime Gregorii invasionem, deploratque calamitates et mala Ecclesiæ, Catholicis, presbyteris, monachis, imo et episcopis, Alexandriæ et per Ægyptum eo tempore inflictas. Queritur exinde interclusos itinere fuisse episcopos et presbyteros qui voluissent ad synodum accedere. Aliquos in ipsorum cœtu reperiri immanium scelerum reos, quibus, si crimina propulsandi facultas esset, accedendum erat, ut omnis adversa suspicio levaretur. Leniter postea hortatur, ut querelarum et dissidiorum finem faciant, et accedant quibus cordi fuerit pax Ecclesiarum; accepisse se paucos esse numero discordiæ auctores. Mirari cum de inclyta Alexandrina sede ageretur, nihil sibi rescriptum; cum ea esset consuetudo, ut nihil nisi consilio Romano antistite in tantis rebus definiatur. Rogat demum epistolam claudens, ut secum animo repotent gestorum omnium reddendam æquissimo judici Deo rationem.

6. *Mors Eusebii.* — Synodalem Julii epistolam Gabianus comes, uti diximus, detulit in Orientem, et quidem, ut narrant Socrates et Sozomenus (c), Eusebio interea antequam synodi gesta comperisset defuncto. Quis, ut mea quidem fert opinio, nequam refragatur Athanasius, dum ait, postquam hæc scripsisset Julius, Eusebium et socios, τοὺς περὶ Εὐσέβιον, cœptis instillasse, ac turbas de more dedisse. Id enim dum Gabianus comes tantum itineris perficeret, potuit Eusebius moliri, obisseque tamen ante comitis in Orientem adventum. Eusebii autem sodales eo defuncto cœptis naviter iustitere. Extremum igitur diem clausit Eusebius mense circiter Octobri vel Novembri anni 342.

7. *Seditio Constantinopolitana.* — Plebs Constantinopolitana Nicænae fidei studiosissima, defuncto Eusebio, Paulum revocat in sedem (d). Eodem

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 23.

(b) Athan. *ibid.*, n. 20, 21.

(c) Socrat. lib. II, cap. 12; Sozom. lib. III, cap. 7.

(d) Socrat. *ibid.*, cap. 13; Sozom. *ibid.*, cap. 7.

antem tempore assidui turbarum auctores Theogius Nicænus, Theodorus Hieracleotes, alique ejusdem factionis homines, qui tum Constantinopoli versabantur, in alia coacti ecclesia, Macedonium, opulante Arianorum caterva, in episcopum promovent. Hinc turbis et seditionibus urbs prope universa conflagravit. Ex Catholicis enim nemo erat quin ardere omnia mallet, quam videre in Pauli viri optimi sede jactantem se Macedonium sycophantam. In tanto partium odio et furore, congressis utrinque popularibus, non pauci cæsi ac vulnerati sunt. Re compta imperator, cui tum sedes Antiochiæ, Hermogenum magistrum militum in Thraciam iter habentem, jubet eodem itinere Constantinopolitanas res componere, Paulumque episcopatu deturbare. Ille Constantinopolim cum pervenisset, conatus jussa complere, turbam populi concitavit: qui adversi militibus, instructi ad pugnam, irrumpunt in Hermogenum, ejusque incensa domo, virum pertractum, ac ultro citroque raptum interimunt. Gesta res est cons. Constantio tertium et Constante iterum, id est, anno 342. Quo perlato nuntio, Constantius quam matissime Constantinopolim eques se confert, animo plebis ulciscendæ. At ubi cives collacrymantes, ac veniam precantes obviam sibi occurrere perspexit, pepercit quidem multitudini; sed media solitæ annonæ parte multavit, Paulumque jussit pelli civitate. Sed et Macedonio quoque graviter succensuit, tum quod auctor seditionis cædiumque fuisset, tum quod ejus non expectato nutu in episcopum fuisset adlectus. Et tamen nec approbata nec abrogata ejus promotione Antiochiam remigravit.

8. Sed longe aliam temporis rationem inierunt viri nostro ævo eruditionis fama conspicui, qui haud leviter quoque nobiscum in rebus gestis discedunt. Nam primo octodecim mensium, quos Athanasium versatum Romæ narrat in epistola sua Julius papa, initium ducunt ab anno 339. 2. Legatorum Elpidij et Philoxeni profectum Antiochiam ante Gregorii invasionem, reclamante licet Athanasio, constituunt. 3. Januarium mensem anni 342, quo profectos Antiochia eosdem legatos ait Julius, in Junium anni 341 commutandum arbitrantur. Nam si omnium miss. et editorum lectio steterit, ut

Januarius legatur, ruunt omnia, et ad sententiam accedant nostram necesse est. Si Januarius quippe sit, est anni 342, non 341, ut ex inferius positis propalam est. 4. Romanam synodum et epistolam Julii in annum 341 consequenter referunt. Verum hæc omnia mirum quam pugnent cum Athanasii et Julii litteris.

9. Et sane priorem illam Athanasii Romam profectioem anno 339, moramque diuturnam, per totum scilicet annum 340, et partem sequentis, ut octodecim menses a Julio memorati conficiantur, nullam fuisse perspicuum est ex iis quæ superius pag. xciii de synodo Alexandrina diximus. Non erat quippe Romæ Athanasius cum Eusebiani Antio-

chiam profecti Pistum delegerunt, ac legatos miscere Romam; quæ anno 339 gesta sunt. Non erat Romæ cum Alexandrina synodus celebrata est, neque cum ejus legati missi Romam cum Eusebiapris congressi sunt, quæ ad annum 340 referri debere ibidem commonstravimus. Non erat Romæ Quadragesimæ tempore anno 341, cum Gregorius Alexandrinam invasit ecclesiam, Qua ergo ratione illos octodecim menses Romani otii in annum 341 desinere stuant?

10. Elpidium autem et Philoxenum, nonnisi post Gregorii invasionem et Athanasii Romam profectum, circa Maium mensem iter instituisse perspicue scribit Athanasius in *Historia ad monachos*, ubi post descriptam Gregorii invasionem sic habet n. 11: *Athanasius porro his nondum peractis, ad primum rei auditum Romam navigavit quod hæreticorum furorem probe perspectum haberet, quo etiam, prout statutum fuerat, synodus istic celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum cum litteris misit. Et in Apologia contra Arianos, n. 20: Cum igitur Romam venissemus, Julius, ut par erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis, Elpidium et Philoxenum. Eusebiani vero ubi nostrum adventum audierunt, consternati, quod nullatenus æstimarent nos eo venturos, accedere renuerunt. Ex quibus conspicuum legatos tunc solum Roma profectos, cum Athanasius post Pascha anno 341, Arianis necem molientibus, se proripuit Romam. Cum autem mense circiter Maio ejusdem anni legati Julii profecti sint, palam certe est germanam esse lectionem, qua nec sine querela dicitur a Julio, legatos ab Eusebianis ultra conductum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Januarium Antiochiæ detentos fuisse: et perperam volunt Januarium hic positum esse pro Junio; tum quia omnes editi juxta atque manuscripti codices Januarium habent; tum quia perabsurdum esset queri legatos ultra conductum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Junium anni 341 detentos fuisse: qui legati mense ut citius Maio ejusdem anni Roma Antiochiam profecti fuerint.*

11. Cum itaque mense Januario anni 342 remissi fuerint Elpidius et Philoxenus, in tanto itinere adversa hiemis tempestate conficiendo, aliquot mensium spatium decurrisset necesse est. Romam cum venissent, Julius litteras Eusebianorum non modico temporis spatio Patrum oculis subluxit, sperans aliquos Orientalium venturos. Ubi nihil spei residuum, eas litteras profert: expenduntur post hæc negotia Athanasium, Marcellum et reliquos spectantia. Soluta synodo, epistolam synodicam scribit Julius mense circiter Octobri vel Novembri. En ubi octodecim menses quos Romæ moratus Athanasius est, a Maio scilicet anni 341 ad Novembrem anni 342, quin vel minima sit verbis Athanasii vel Julii vis inferenda.

12. Unum est in quo fortasse quidpiam difficultatis hæreat, quod scilicet Athanasius in *Historia ad monachos* (n. 11), post enarrata flagitia quæ Gregorius, Alexandriam ingressus, in ecclesia Cyrini perpetravit, dicat se, iis nondum actis, ad primum rei auditum navigasse Romam. Ex quo perperam inferunt eum, antequam veniret Gregorius Alexandriam, confugisse Romam. Verum hæc difficultas ipsis juxta atque nobis est concoquenda. Non modo enim exploratum est Athanasium Alexandriæ fuisse quando irrupit Gregorius, verum etiam edidicisse, antequam profugeret, expilationem in Cyrino factam. Illud ipse testatur his verbis: « Populis me subdixi: noveram enim ex iis quæ in aliam ecclesiam intulerant malis, nihil non sceleris in hac quoque ecclesia admissuros. » Sed Athanasius per Athanasium explicandus, et ne minima quidem supererit difficultatis ratio. Nam hæc quæ disparata videntur loca perfacile conciliantur, si dicamus, cum milites ecclesiæ Cyrini vastitatem inferrent, nuntium hujusce rei ad Athanasium venisse, qui ad primum rei auditum, necdum confecta expilatione, fuga se proripuerit.

ANNO 343. — 1. *Photinus*. — In hoc circiter tempus confertur Photinianæ hæreseos exortus, Photino scilicet Galata auctore: qui cum juvenis Marcello Ancyrano doctore litteris operam dedisset, Sirmii in Illyrico episcopus creatus est. Hic cura facundia multum polleat, popularium gratiam et existimationem conciliat sibi. At ubi postea profugatis esse moribus deprehensum est, minusque sanam de Trinitate et de Incarnatione doctrinam spargere, versa rerum conditio est. Quid demum de Photino actum sit, pluribus infra.

2. Athanasius vero in tanta temporum iniquitate, post Romanam synodum, tribus ferme annis Romæ versatur: qui tantum otii nactus quid gesserit edideritve, altum ubique silentium. Unum ipso auctore Athanasio discimus, dum Romæ moraretur, ecclesiasticis conventibus frequentem adfuisse. Non desunt qui arbitrentur sanctum præsulium per Romanum otium synopsis Scripturæ, quæ inter ejus opera recensetur, edidisse. Sed, uti a nobis est alias ostensum, grandi hic liber *vetæ* suspicione laborat, et diversus plane est ab illis Scripturæ sacræ voluminibus ab Athanasio ad Constantem Augustum transmissis. Narrat item Julius papa litteras ipsum frequenter Alexandrinorum accepisse, quibus non parum exsillii molestia levaretur.

ANNO 344. — *Ariani episcopi novam edunt fidei formulam*. — Anno circiter 344, tribus videlicet post compositam postremam, de qua superius, fidei formulam, annis, coacti Ariani episcopi novam edunt, prioribus prolixiorum (a): in qua quidem hæc Arianica sententia $\xi\zeta\ \omicron\upsilon\chi\ \delta\upsilon\tau\omega\nu$, aliæque hujusmodi confutantur, verum nihil de $\omicron\delta\omicron\tau\alpha$ et $\delta\mu\omicron\upsilon\sigma\tau\omega$ effertur. Dicitur Filius Patri quidem simi-

(a) Athan. *De synodis*, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 19; Sozom. l. III, cap. 11.

(b) Hilar. col. 1331.

lis, sed factus, eîsi non eodem quo aliæ res creatæ modo. Missi in Occidentem sunt qui deferrent, Eudoxius Germaniciæ, Martyrius quidam, Macedonius Mopsuestenus, et alii. Oblata illi formula, vacui et re infecta remittuntur, proflentibus Occidentalibus esse sibi Nicænam fidem satis, neque egere se aliis doctrinæ formulis.

ANNO 345. — *Synodus Mediolanensis*. — Mediolani agens Constans Augustus, synodum ea in urbe celebrari curat, cujus perpauca nota. Eo item proficiscuntur legati Orientalium Demophilus, Macedonius, Eudoxius et Martyrius (b), spe ducti confirmandæ suæ fidei formulæ. Qui cum rogarentur Arii doctrinam proscribere, iratis illi animis re negata discedunt. Et fuit illud in synodo Mediolanensi multorum præsulium consilium, ut pulsorum causa in synodo œcumenica ageretur. Hujusce rei apud Constantem Augustum auctores et consuasores erant, ut putatur, Julius papa, Maximinus Trevirensis et magnus Hosius, id ipsum rogantibus Athanasio et cæteris, qui malis Ariarum artibus patrio solo pulsi fuerant. Nec fugiebat Augustum repulsos Eusebianorum legatos Romæ fuisse, cum rogarent exsiliis ab Julio communionem negari: nec imprudens erat calamitatum Alexandrinæ ac cæteris ecclesiis per fraudes et scelera Ariarum illatarum. His ille inductus, pacis nimirum ecclesiasticæ percupidus, litteris fratrem compellat et rogat, ut ad hujusmodi negotia componenda, utriusque nutu et arbitrio, synodus convocetur. Sub hæc Constans Athanasium accivit. Qui causam evocandi sui ignorans, ac stupens, sciscitatus quod negotium instaret, edidit quæ res tum ageretur. Ille Mediolanum profectus, comite Protasio urbis antistite, Constantem adit; a quo perhonorifice excipitur, et ipsius Augusti ore evocandi causam ediscit. Tum Athanasius res Ariarum insidiis actas deplorat, apostolicam fidem bello peti conqueritur, patris pium animum revocat in memoriam, qui quæ in magna synodo decreta fuissent, ad mortem usque vindicasset. Quibus monitis pium principem inflammavit ad sanam fidem vindicandam.

ANNO 346. — Synodi tamen Sardicensis convocatio ad annum 347 extracta fuit: quia tum Constantius, Persico urgente bello, haud ita cupide et mature res curabat ecclesiasticas. Ubi autem in proximo fuit, ut episcopi eam in urbem iter instituerent, evocat Constans Athanasium in Gallias, quo item Hosius concesserat: ut una inde ambo, cum Galliæ præsulibus eodem proficiscentibus, Sardicam secundo, ut putatur, Istri flumine concederent.

ANNO 347. — 1. *Synodus Sardicensis*. — Itaque, coss. Rufino et Eusebio, Sardicam confluent ex Occidente episcopi prope centum. Ad usque trecentos scribunt Socrates et Sozomenus, decepti

quodam Athanasii loco, qui totidem ait synodo A suffragium et nomen ascripsisse, annumerans scilicet præsentibus quotquot absentes subscripsere. Qua item sententia narrat Theodoretus ducentos quinquaginta in antiquis exstare monumentis (a). Sed fide dignior Athanasius, qui centum septuaginta circiter cum ex Occidente, tum ex Oriente eo convenisse memorat. Et si demas LXXIII Orientales, qui Sardica se proripientes Philippopolin concessere, circiter centum supererunt. Sed erit fortasse rei pluribus indagandæ locus. Cum autem Jedio negotiis detento non esset eo commigrandi facultas, legatos ille misit qui vices implerent suas, Archidamum et Philoxenum presbyteros, quibuscum erat quidam Leo diaconus. Primas obtinebat in synodo magnus ille Hosius. Qui intererant cæteri, B ex Hispaniis erant, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Bardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta et Ægypto. Quinam ex qualibet regione adfuerint, non in promptu est recensere. Aderant item Athanasius, Marcellus, Asclepas, nec non alii episcopi Arianorum furore, dolo, insidiis patrio exturbati solo. Eminebat inter alios Lucius Adrianopolitanus, catenas circumferens queis non semel fuerat constrictus et oneratus: ventitabant et alii, plagis, fame, variis calamitatibus æfflicti.

2. *Orientalia reformidant iudicium Occidentalia.* — Orientales vero, quorum principes erant C Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadiis, Stephanus Antiochenus, qui non diu Flacillum defunctum exceperat, Acacius Cæsariensis, Menophantus Ephesinus, Ursacius Singidonis, Valens Mursi, aliique numero 73, si tamen subscriptionibus Philippopolitanis sit fides, nimia conscientiæ formidine tenebantur, ut accederent soli; sed secum patronos et viæ socios adducebant Musonianum comitem et Hesychium Castrensem, Nihil enim perinde reformidabant atque honesto et ecclesiastico iudicio conflictari, nec nisi magistratum ope se rem bene gesturos sperabant. At ubi Sardicam advenere, rem contra ac rati erant se habere conspicati, ecclesiasticumque tribunal adesse, ubi non comes D esset, non milites, non imperatoris formido, sed ex veritate causa penderetur, ingenti sunt terrore percussi. Præsto namque erant accusatores ex singulis Ecclesiis, urbibus, regionibus, argumentis et probationibus instructi. Inopportune ceciderat ipsis, quod duo venerabiles episcopi, Arius scilicet in Palæstina episcopus et Asterius Petrarum in Arabia, qui cum factiosorum caterva ex Oriente venerant, cum primum Sardicam advenissent, desciscerent ad Occidentales, ac vafritiem conspirationemque hominum cæteris renuntiarent, comme-

morarent item eorum formidinem, quando conspexerant aliter causam agi atque illi existimarent.

3. *Fuga Orientalium.* — His illi animadversis (b), tametsi alacriter et prompte sese viæ commiserant, rati Athanasium pulsoque cæteros, metu sui, ne commigrare quidem Sardicam ausuros, ubi, versa rerum conditione, paratos, causæ fidentes conspexere, in palatio, quo domicilio utebantur, clausis foribus considunt. Tum perterriti deliberant quid facto opus, quæ via expediendi se in tam difficili conditione rerum: nihil præsidii adesse, omnia ad sui perniciem comparata; integros iudices, accusatores documentis instructos, rem prope desperatam. Demum eo appellunt animum, quæ unica supererat tanti periculi declinandi via, ut fuga se subducerent. Synodus tamen ait (c), jam cum iter ingrederentur, eo consilio fuisse, ut quamprimum Sardicam venissent, sese statim aliquo obtentu proriperent. Ut autem causam digrediendi vel commentitiam afferrent, se non posse aiunt cœtum adire episcoporum, nisi Athanasium, Marcellum cæterosque a se damnatos eijcerent. Quæ conditio periniqua erat; cum id, quode quaestio tunc esset, ut decretum ac definitum haberi contenderent. Tum Patres una cum Athanasio compellere homines ac provocare: par fuisse aut non iter ingredi, aut jam coram positos non subterfugere: id esse maximum argumentum eos maleficorum conscientia torqueri. Si possent quæ crimina Athanasio obtulerant, comprobare, accederent; sin, cum non possent, se nolle simularent, aperte sycophantas esse et damnatum iri. Quibus illi auditis stupefacti, usque eo quid inirent consilii non habebant, ut iteratam ad Marcotem legationem postularent, quo ipsis in locis quid vere gestum fuisset deprehenderetur. Explosa hominum petitione, alteram illi perridiculam afferunt remigrandi causam; sibi scilicet maturandum in Orientem, quia Constantius Augustus litteris renuntiarat, magnam se Persarum stragem edidisse, et victoria lætum evocare præsules. Ante profectum Hosius, quo illis omnem querendi causam levaret, homines in ecclesiam adventantes lepiter et pacifice commonet: si quid criminis habeant Athanasio offerendum ne cunctentur enuntiare, æquum fore ea de re iudicium. His senex alloquitur consceleratos, ac lis hortatur, si nollent in conspectu synodi, sibi saltem indicent quid esset querimoniam. Si reum peragant Athanasium, damnandum pollicetur ad Occidentalibus; sin insons ille, ipsi sycophantæ deprehendantur, et tamen nolint virum recipere, auctorem ipsi fore, ut in Hispanias secum proficiscatur. Conditionem, disparem licet et iniquam, accipiebat Athanasius. Verum illi, tanto nimirum conscientiam timore tenebantur, rem negant, et fugam faciunt. Iter ingressos synodus mittit compel-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.* n. 36, 33; Sozom. lib. II, cap. 20; Theodor. I. I, cap. 7.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 36.

(c) Hilar. *Fragm.* 2, n. 7.

latum, denunciatumque damnandos fore ut sycophantas, nisi se sisterent. At illi cum læsos vexatosque a se viros coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, properantius fugiebant.

4. *Exsules depulsi criminibus restituantur.* — Cum igitur Orientales indecore ac turpiter se propripuissent, tum reliqui Patres exsulum et oppressorum causam agitant. Leguntur litteræ cleri et populi Alexandrini, litteræ quoque octoginta Ægyptiorum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis de quibus ad annum 340 dictum est. Erant isthæc totidem innocentis testimonia, quibus purgabatur Athanasius ab allatis criminibus. Vertuntur ad hæc decantatæ illæ Meletianorum accusationes de enecto Arsenio et de calice fracto, quarum statim vanitas palam fuit. Arsenius quippe, quem obruncatum jactitarant, inter vivos comparebat integer et incolumis. Acta autem Mareotica, a factiosis edita, iuter se pugnabant, ut est superius enarratum. Marcellus item et Asclepas probe et naviter crimina propulsant, ac innoxii deprehenduntur. Præsto erant alii scelestorum accusatores: comparebant viri ab exilio reversi, aliorum item exsulum legati, familiaresque aliorum qui ferocitate Arianica cæsi fuerant: proferebat Lucius catenas, quibus constructus onustusque fuerat. Vulnera alii ostentabant: fame et inedia se afflictos nonnulli testificabantur. Oratores a diversis missi Ecclesiis denuntiabant, milites armatos immissos in ecclesias, turbasque clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum conflictas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam defuncto ad Augustos missæ, dolosæ conflictæ, quibus imperatores inflammaret in Athanasium; quas vere a Theognio datas fassi sunt ejus diaconi. His adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, carceres, quæ mala in gratiam Arianorum iudicta fuerant.

5. *Ariani episcopi damnantur.* — His perspectis ac probe comonstratis, Patres Athanasium, Marcellum, Asclepam, aliosque pulsos episcopos declarant innocentes, restitunt in sedes, in ecclesias remittunt, missisque litteris jubent a Christiana plebe recipi. In consceleratos autem severe, graviter et prisæ actum. Eos namque, qui luporum instar sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet Alexandrinum, Basiliium Ancyranum, Quintianum Gazensem, ne nominandos quidem episcopos definiunt neque cum ipsis ullam habendam societatem. Theodorum autem Heraclææ, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ Palæstiniæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Menophantum Ephesi, Georgium Laodiceæ, damnant et abdicant.

6. *Epistolæ synodica.* — His peractis, quæ gesta in synodo fuissent litteris ubique significantur (a). Quarum exstant etiam nunc quatuor, cæteris inju-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19, 20, 21.
(b) Hilar. col. 4290.

ria temporum auctasis. Prima nempe ad clerum et populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res in synodo gestæ; aiuntque Patres se rogasse Augustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, arcerenturque iudices a causis clericorum: hortantur ut redeuntem Athanasium, patrem et episcopum suum, honorifice et cum gaudio recipiant: monent Gregorium τὸν ψευδελίσκοτον a synodo damnatum et abdicatum esse: edicunt ut nulla cum eo ineatur communionis societas. Admissos indicant ut insontea, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum et Plutionem presbyteros pulsos ab Eusebianis. His similia scribunt ad episcopos Ægyptios (b): pluribus autem omnia in encyclica epistola. Ad Julium papam scribentes, iidem ferme recensitis, adjiciunt Patres se ita credere, ut semper ante credidissent. Probant acceptumque habent Julii consilium, qui non sine causa Sardicam una cum aliis non concesserit: congruentissimum videri sibi si ad caput, id est, Petri apostoli sedem, de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes. Narrant breviter quæ gesta Sardicæ sint. Tria fuisse pertractanda, de fide scilicet, de vexatis et pulsis episcopis, de scelertis tantarum auctoribus calamitatum. Exagitant deinde impios et imperitos adulescentes, sic vocant Ursacium et Valentem, quod nunquam finem facerent adulterinam spargendi doctrinam. Valentem maxime carpunt, quod, relicta ecclesia sua, alienam, nimirum Aquileiensem, invadere tentasset; quo factum ut commota civitate unus ex fratribus, Viator nomine, obrutus et oppressus fuisset. Hisce epistolis nomen ascripsere Patres Sardicenses, atque exinde multi qui non adfuerant dedere suffragium, quos ad cccxxxiv recenset Athanasius.

7. *Nihil de fide Sardicæ actum.* — De fide quoque actum Sardicæ fuit; nec deerant qui novam fidei formulam in medium afferrent admittendam a synodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid in Nicæna desideraretur. Quod indigne tulere Patres, decreveruntque nullam ulterius edi debere fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne turbulentis hominibus novas scribendi formulas hinc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi rescriptum idipsum putatur esse, quod Theodoretus τῆ ἐγκυκλίῳ epistolæ concilii Sardicensis attexit. Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuere. Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus constituta sunt.

8. *Synodus oratores ad Constantium mittit.* — Oratores postea synodus mittit ad Constantium, Vincentium nempe Capuanum episcopum et Euphratam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi, deque exsulum causa agerent (c). Quibus etiam commendatitias ad fratrem litteras dedit Constans Augustus, interminatus fratri bellum, nisi pulsus præsulibus in ecclesias suas revertendi copiam faceret.

(c) Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20.

Constantio nimirum auctor est ut episcopis facilem præbeat aurem, Stephani Antiocheni et asseclarum scelera perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia et malignitate, gregi suo restitui jubeat : si neget postulata, sese, ad motis copiis, profligatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturum. Soluta porro synodo, Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commemoratus est donec evocaretur a Constante.

9. *Orientalium facinora.* — Inter hæc Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt (a). Quia autem permulti in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia et comunione abhorrent, delatos illi ad Constantium, qui Arianis omnia indulgebat, curarunt malis et calamitatibus affici, et nonnullos etiam capitali sententia damnari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympii Ænorum, et Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Hi capitis damnati fuga salutem prospiciunt; ac dum se carnificibus proriperet Theodulus, extremum clausit diem, nondum soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hactenus in controversiam vocata (b), ac quorum conciliatio prope desperata, apprime convenient; ille scilicet epistolæ Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodulus esse defunctus, alterque in *Historia Arianorum ad monachos*, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsum et profligatum, quod cavesis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

10. *Synodus Philippopolitana.* — Facinorosi autem homines Philipponoli consistunt (c), ausuque temerario damnant episcopos, Julium Romanum, Hosium, Protogenem, Gaudentium, Maximinum, Athanasium, Marcellum, Asclepam et Paulum; epistolamque scribunt ἐγκύκλιον, quam nominis et commendationis causa Sardicæ datam ementiuntur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordiantur autem ab ementito quod præferunt pacis concordiaque servandæ studio. Marcellum exinde ut facinorosum exagitant, admissum ad communionem querunt. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fræcio, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesieque solo æquata, de presbytero Ischyra tradito custodiae militari. Addebant ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinuisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte multasse; jussum Cæsaream ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri

A damnatum abdicatumque fuisse et ab imperatore ablegatum in exilium; in reditu pristinis graviora edidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos, imo ethnicos, promovisse; adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata et abducta gentiliū manu templum incendisse, altare comminuisse, et clam aufugisse. In Paulum exinde atque in Marcellum et Asclepam acerrime invehuntur, et nefaria de more comminiscuntur. Moxque Athanasium de novo maledictis et calumniis onerant, fallaciis scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad suas pellexisse partes, et fraude impetrasse ut a Julii admitteretur. Queruntur Occidentales defensorum, non judicum animo accessisse, et novis studere legibus, ut scilicet Orientales episcopi iudicio subessent Occidentalium. Qui jam inita pace mutuam concordiam foverent, acerbis olim inimicitias conflictatos esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicatiōni interfuisse, suffragium damnationi dedisse. Multis additis in cæteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium et Protogenem, et conflictata immani scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, vetant demum ne quis cum Hosio, Protogene, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio et aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate jungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam ascribunt, et LXXIII episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conficta, ad calcem adjiciunt.

11. *Decem laici capite truncati, alii vexati.* — Neque hic conatit scelus. Eos enim, qui se perfidiæ et timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Adrianopolitanos, qui ab eorum communione abhorrebant, deferunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Adrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati: ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrilo, tum iis in locis comite. Horum tumulos propter urbem sitos conspexit illac transeundo Athanasius. Duos presbyteros, diaconosque tres, quos sibi infensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem et Asterium episcopos, quos a cœtu eorum descivisse supra memoravimus, non modo extorres in superiorem Libyam amandant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contumeliis et probris onerant. In Lucium autem Adrianopolis antistitem, qui grandi loquendi fiducia lucifugas insectabatur, acrius sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo et manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exilium; ubi paucis post annis sanctus præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrium vertere solum coegerunt. Quid sit de Theodulo et Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausam Sardicensem synodum con-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 18, 19.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 46.

(c) Hilar. col. 1307.

ut glisse arbitramur; et fortasse nonnulla ex iis, quæ proxime recensuimus, ante finem synodi Sardicenis obvenere. Non ordine quippe res enarrat Athanasius.

42. *Alexandrinis et Ægyptiis inflata mala.* — Eorundem opera et gratia ad Alexandrinos usque et Ægyptios calamitas et vexatio pervasit. Litteris namque jussum, ut portus aditusque urbium custodiis intercludantur, ne quibus id concessum ab synodo Sardicensi fuerat, ad ecclesias remigrarent suas; præscribiturque iudicibus, ut sive Athanasius, sive alius quispiam exsul episcopus aut presbyter, vel in urbem, vel in fines ejus ingressus deprehendatur, liceat isthic repertos capite truncare. Accepta autem illi publici curriculi facultate, si quos, ultro citroque cursando, offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarentur hæresim, hos flagris, vinculis, exsilio multabant. Tantusque terror carnicum erat, ut multi ad simulandum metu compulsi sint, multi contra in solitudinem se proripere mallet, quam cum hujusmodi viris communicare.

43. *Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.* — Eodem anno celebratur Mediolani synodus adversus Photinum episcopum Sirmiensem. Qui quotve fuerint præsules ibi coacti, pariter ignoratur. Unum constat, Photinum damnatum abdicatumque fuisse. Verum Sirmiensis populi amor et benevolentia præsidio ipsi fuit, ne sede pelleretur. Sunt qui arbitrentur, ea in synodo Ursacium et Valentem libellum penitentiae dedisse. Sed, ut probe adverterunt fratres nostri in postrema Hilarii operum editione, non adeo desperata res eorum tum fuisse videntur, ut homines protervi ac propositi retinentissimi eo inopia consilii devenirent: quanquam fortasse existimari queat, non pari tum conditione fuisse Valentem et Ursacium, ac cæteros Arianos, utpote qui in Constantis, catholice parti deditissimi, imperio versarentur.

ANNO 348. — 4. *Stephani Antiocheni factum in legatos.* — Insequente anno contigiisse putatur Stephani Antiocheni Arianorum antesignani conspiratio in Sardicensis synodi oratores (a), quam Athanasio ac Theodoro his pene verbis acceptam referimus. Antiochiam cum pervenissent legati Sardicenses, litteras Constantis fratri Constantio offerunt, cui tum temporis sedes Antiochiæ; polliceturque ille nihil non fratris nutu et arbitrio facturum. At cum rem perindigne ferreat veritatis hostes, in episcopos qui juxta clivum diverterant, magistro militum non eodem loco diversante, execrandum opus agrediuntur. Princeps autem conspirationis fuit urbis antistes, qui alio incredibili scelere priora scelera cumulavit.

2. *Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.* — Stephano igitur præsuli Antiocheno varii audaciae suæ administri erant, quorum ille opera veræ fidei

sectatores opprimeret. Horum facile princeps erat quidam projectæ temeritatis adolescens, multis flagitiis nobilitatus; qui non solum homines ex foro abducere, ac contumeliis verberibusque excipere soleret, verum etiam domos invadens, probos viros matronasque honestissimas deturbaret lacessendi causa. Quia vero non manibus tantum, sed et calcibus obvios impeteret, Onager nuncupabatur. Is heri jussu ipsis sanctissimi Paschatis diebus metreticam adiens, peregrinos advenisse ait qui ejus cupidine flagrarent, noctemque cum ipsa agere percuperent. Assumptos deinde quindecim socios locat in insidiis; datoque conveniendi signo, properat ad fores diversorii. Tum scorto auctor fuit, ut sese in id conclave immitteret. Contigit porro ut in exteriori cubiculo somnum caperet Euphratas Colonæ Agrippinæ episcopus, Vincentius autem Capuanus in interiore. Ingressa alacriter muliercula, quod se a juvene advocari putaret, deinde senem hominem dormientem, episcopi forma, ignarumque facti conspiciens, se delusam aestimavit, rata non hominem id ætatis scortum accessere. Sensit Euphratas in cubiculo gradientem; expergefactusque, quis esset percontatur. Illa edito clamore vim inferri sibi conqueritur. Conturbatus Euphratas, dæmonem auspicatur muliebri forma adventantem, Dominique Christi implorat auxilium: Onager vero rogat scortum ut taceat, atque episcopum criminetur; statimque se cum agmine in conclave intronisit, vociferans homines iniquos adventasse, qui se sperarent iniquitatis fore iudices. Tum ingenti oborto clamore, servi omnes concurrere, quid esset sciscitari, maturare ad fores diversorii occludendas. Onager fugam facit, relicti intro septem socii, qui una cum scorto deprehensi in custodiam traditi sunt. Primo diluculo, cum Salianum magistrum militum excitassent a somno, simul ad palatium properant: ac de Stephano conquesti, ad quem suspicio malefici pertinebat, non iudicio opus esse contendebant, vel perquisitione. Magister vero militum rogabat, ut juberet imperator, non ecclesiastico, sed forensi iudicio rem inquiri: clericos Euphratæ et Vincentii se quæstionis habendæ causa traditurum, dum pari modo traderentur Stephani clerici. Contra Stephanus, quem conscientia sceleris exagitabat, non licere aiebat clericos tormentis subijci, vetitum scilicet id esse ecclesiastica regula. Interrogata primum mulier fuit, quis accivisset: adolescentem illa indicavit, qui comitante juvenum turma se deductam intronisisset in cubiculum. Commemoravit item interrogationem, metum et precationem episcopi, impetumque petulantis catervæ. His cognitis iudices natu minimum adduci jubent; qui non expectata verberum quæstione, compositi facinoris scenam detexit, et rei auctorem Onagram esse lassus est. Accitus Onager id se jussu Stephani admisisse testificatur. Quis pudor, quæ

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19; Theodorct. l. iv, cap. 8 et 9.

infamia hinc consecuta! Antiochenum episcopum A tati in Oriente nominis, tantæ in Ecclesia dignitatis turpissimæ rei artificem deprehensum! In sceleris igitur pœnam abdicatur Stephanus, Ariani autem, tali amisso patrono, operam dederunt ut alius suæ factionis in ejus locum cooptaretur, Leontius scilicet castratus. Is cum Eustolium quamdam adamaret, quæ virgo audiebat, licet Leontii consuetudine a virginum conditione et integritate lapsa, ea de re accusatus, quo facultas sibi foret cum illa habitandi, sese castraverat; atque adeo, si ex ecclesiasticæ regulæ præscripto cum illo actum esset, nunquam fuerat in episcopum promovendus. At enim Arianismi studium aditum facinoroso homini præbuit ad sedem Antiochenam. Ab episcopis itaque Ariani promotus ille fuit, atque B deinceps Arianas res pro virili auxit; ementitæque mansuetudinis specie, Catholicos, præsertimque Athanasium, quoad licuit, dire vexavit; vel hinc omnibus deinde sæculis pro nefario et execrando habendus, quod Aetium τὸν ἄθρον in amicis habuerit, et diaconum ordinavit. Nimirum κακὸς κακῶν ἡγιάζει.

3. *Constantius revocat exules.* — Imperator autem Constantius rem in Euphratam gestam secum repotans, et crimine ab uno id genus esse alia Arianorum in cæteros episcopos molimina suspicatus (a), de solita in probos catholicosque homines sævitie paulum remisit. Quamobrem quos Alexandria in Armeniam relegarat presbyteros, diaconosque, liberos quamprimum dimitti jubet; publiceque C litteras mittit Alexandriam, ac vetat ullam ulterius clero et populo Alexandrino infligi calamitatem. Aliisque pariter exsulibus liberum ad suas sedes et ecclesias reditum concessit. Tum Athanasio fuit Alexandriam commigrandi facultas. Nec mirum tamen, si perspecta adversariorum fraude, Constantiique levitate, insidias cavens, non continuo sese viæ commiserit.

ANNO 349. — 1. *Gregorius ab Alexandrinis obruncatur.* — Secundum hæc, elapsis nempe decem post Stephani abdicationem mensibus, Alexandrini nefariis Gregorii τοῦ ψευδοπισκόπου sceleribus commoti, mitioribusque postremo datis Constantii jussis animo audaciores (b), ut mos est multitudinis, D afflictis rebus frangi, secundis ultra modum efferris, impetu facto, scelestum præsulem trucidant. Quæ causa, quæve ratio cædis, omnium pariter scriptorum silentio premitur. Verum fortasse, quia superstitie Gregorio plebs Alexandrina optatissimo sibi Athanasio præcisam esse remigrandi spem intelligeret, in id facinoris prorupit. Ejus obitu levatum Athanasio fuit omne reditus impedimentum.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21, 22.

(b) Theodoret. lib. II, cap. 12.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 3.

(d) *Lodii recchio.*

2. *Athanasius Constantem convenit.* — Inter hæc ipse Athanasius, qui soluta Særdicensi synodo Naissum concesserat, litteris a Constante Augusto acceptis (c), inde profectus Aquileiam est, ubi imperatorem comite Fortunatiano illius urbis episcopo est allocutus. Memoratque idem Athanasius nequaquam se Constantem solum remotisque arbitris convenisse, sed comite semper episcopo urbis in qua degeret imperator. Nimirum Patavii cum Crispino ipsum adiit, Veronæ cum Lucillo, in Laude Pompeia (d) cum Dionysio, aliis in locis cum Vincentio Capuano, Maximino Trevirensi, Protasio Mediolanensi, Eugenio item magistro. Quod divino consilio præcautum fuisse videatur: nam postmodum Ariani, quod Athanasius Constantem frequens B adiisset, inde criminandi eum ansam arripuerit; quod scilicet simultatis inter fratres movendæ causa cum Constante frequens colloquia misceret. Cui propulsandæ calumnix commodum opportunumque fuit, quod nunquam solum Constantem solus convenisset.

3. *Constantius Athanasium hortatur ad reditum.* — Aquileix cum degeret, ecclesiasticisque conventibus operam daret, in templo quod tum excitabatur, necdum tamen absoluto, collectam haberi conspexit, cui etiam aderat Constans Augustus. Quæ res pariter ipsi utilis fuit ad aliam depellendam criminationem, ut inferius dicitur. In eadem urbe litteras accipit Constantii imperatoris, qui, deprehensa Arianorum in legatos Sardicenses conjuratione, leniore erga Athanasium erat animo: et tunc desævire tempestas cœpit (e). Sanctum illo præsulem hortabatur, ut iter in patriam et ecclesiam suam susciperet, diu esse quod exspectaret venturum ultro ac redeundi facultatem postulaturum. Ne metus ulterioris moræ causa esset, jubere se ut omni posita formidine iter ingrederetur: scripsisse se fratri Constanti ut veniendi copiam faceret. At cum Athanasius, tot ante malis afflictus, vix a pristino metu respiraret, comperendinatus est donec altera accederet imperatoris Constantii epistola, qua virum jubebat consensu publico vehiculo se convenire, ut optatis fruere- tur. Tertiam item epistolam Constantius per Achitam diaconum misit ad sanctum præsulem, quem D diuturniores trahere moras ægre ferebat; conquestus se jamdiu illum exspectare, quem patriæ restituere peroptaret et ecclesiæ suæ. Scripsit item Constanti fratri, rogans ut eum ad reditum cohortaretur. At enim affirmabat se annum integrum exspectasse, neque concessisse novas dari turbas, aliumque Gregorii loco deligi episcopum. Nimirum id satagebant Ariani imperatori suadere. Ut autem omnem formidinis causam levaret, comites quoque suos, quibus maxime habenda fides erat, Polemium

(e) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 15; *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21; *Apol. contra Arian.*, n. 54, 55; *Socrat. lib. II, cap. 23*; *Sozom. lib. III, cap. 20*; *Theodoret. lib. II, cap. 11.*

scilicet, Datianum, Bardionem, Thalassum, Tarsum et Florentium, Athanasii, ut videtur, necessarios (a), jussit epistolas ad Athanasium dimovendæ suspicionis causa mittere.

4. *Athanasii reditus.* — Imperator ergo Constantius fratris sui litteris permotus (b), Athanasium accivit in Gallias. Qui mox Aquileia, ubi tum versabatur, profectus, Romam venit, episcopo Julio et Ecclesiæ vale dicturus. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa, Juliusque pontifex redeunti gratulatus, litteras dedit ad clerum et populum Alexandrinum, quibus se testificabatur summopere lætari de reditu tanti tandiuque expetiti præsulis, laudare propositi eorum perseverantiam, quam condigno et optatissimo Deo exitu donasset. Laudat exinde Athanasii virtutem, fortitudinem animi, patientiam in adversis: virum tot periculis perfunctum jam clariorem reverti quam ante fuerat, ex animo se gaudere prospicientem in adventu Athanasii lætitiâ populis futuram: sic præterita mala læto exitu obliterari. Tum decedit Roma in Gallias, Augustumque convenit Athanasius.

5. *Constantium convenit Athanasius.* — Hæsimus nos aliquando incerti Aquileiano in Gallias, acceptis Augusti litteris, confestim recta properavit, ac deinde ex Galliis concesserit Romam; an Aquileia profectus Romam venerit, antequam de Italia, Augustum aditurus, decederet. Verum jam nobis pene constat, quia Athanasius Adrianopoli Alexandriam remigrans pertransiit, Aquileia Romam venisse antequam ad Constantem properaret, inde vero per Germaniam secundo, ut putatur, Istri flumine magnam itineris partem confecisse. Adrianopolim cum pervenisset (c), decem laicorum, qui Arianorum præsulum jussu cæsi fuerant, tumulos conspexit propter urbem sitos. Inde vero Antiochiam concedens Constantium adiit; qui virum perhumaniter excepit, comi placidoque vultu intultus. Cum autem Athanasius de sibi illatis malis conquereretur, ac benefici et gratiæ loco peteret, ut ne criminationes adversariorum post discessum suum audiret; sed, si luheret, jam maledicis evocaret, ut coram objicerent crimina, id denegavit Imperator. At enim quidquid adversus eum ex calumniis inimicorum, litteris et publicis tabulis mandatum esset, abradi et obliterari jussit, pollicitus juratusque nullas ulterius admissurum se criminationes.

6. Antiochiæ dum degeret Athanasius, Leonii cæterorumque Arianorum conventu et communione semper abstinuit, sed ad collectas Eustathianorum frequens ventitabat. Erant tum ex Arianis, qui cum gratia plurimum valerent apud imperatorem, auctores ipsi erant ut curaret, provideretque, eccl-

A siam aliquam Alexandriæ Arianis ad collectas concedi. Quibus morem gerens Constantius, rogat Athanasium, quandoquidem ipse ex ejus voto omnia ageret, sibi etiam ille quod in optatis erat non denegaret, ut scilicet ecclesiarum, quæ bene multæ erant Alexandriæ, unam Arianis tradi concederet pro conventionibus agendis. Ad hæc Athanasius, æquum quidem esse respondit imperatoris placito ea in re obtemperare; sed quia multi etiam Antiochiæ Catholici degerent, qui ab Arianorum communione abhorrent, postulare se nutuo iisdem ad collectas celebrandas ecclesiam concedi. Et vero non iniqua imperatori visa fuit ejusmodi ab Athanasio oblata conditio. Verum Ariani secus existimabant. Nam cum grandis Athanasii esset Alexandriæ auctoritas, non magni interesse putabant sodalibus suis Alexandrinis quod Ecclesiam obtinerent, cum tanti viri monitis atque adhortationibus futurum prospicerent, ut exigua aut nulla foret Arianicis rebus accessio, etiamsi ecclesiam illi possiderent. Contra vero Antiochiæ Eustathianos cernebant magno esse numero; qui, si ecclesia sibi concederetur, rebus suis augendis studerent in Arianae factionis ingens detrimentum. Nam tum etiam cum nullam haberent, sibi tamen formidini erant. Quamobrem imperatori auctores fuere, ut ab ejusmodi postulatis absteret.

7. *Epistolæ Constantii in gratiam Athanasii.* — Constantius autem vi et ingenio hominis obstupescens (d), missis ad varios per diversa loca iudices litteris, quibus ante jusserat aditus intercludere omnes, tum significavit ut liberum præberent transitum. Data item epistola episcopis ac presbyteris renuntiavit, se Athanasium patriæ et ecclesiæ suæ restituere, omnia quæ adversus eum scripta vel gesta fuerant abrogare, decernereque ut clerici ejus eadem qua ante gauderent immunitate: dari episcopis, dari clericis eidem adhærendi facultatem; eam fore exinde notam argumentumque recti propositi, si quis Athanasii communionem sequeretur. Aliam item dedit ad Alexandrinam plebem; ubi postquam summis Athanasium laudibus exornavit, populi carpit animum inquietum ac tumultuosum, hortatur ad pacem et concordiam, monet semel iterumque ut turbas movendi finem faciant, se iudicibus præcepisse ut quotquot seditiosos esse comperirent, legum subjicerent ultioni. Fortasse Gregorii nec commotus Imperator, animum appulit ad minas hujusmodi proferendas. Jussit præterea, quæcunque Eusebii Nicomediensis consilio adversus Athanasium in commentarios essent relata, obliterari et abrogari: missusque Eusebius decurio ea abstulit ex tabulis. Cujus rei causa litteras misit Constantius ad Nestorium Ægypti præfectum, itemque ad præfectos Augustanicæ, Thebaidis et

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 22.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 55.

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 22; Sozom. lib. III, cap. 20;

Theodor. lib. II, cap. 12.

(d) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 54, et *Hist. ad monachos*, n. 23.

Libyarum; mandavitque ut abolerentur quæcunque in damnum et contumeliam Athanasii decreta et conscripta essent, ejusque clericis pristina restitueretur immunitas.

8. *Excipitur Athanasius a synodo Jerosolymitana.*

— His ita gestis (a), postquam familiaribus valedixisset Athanasius, sese viæ commisit. Dumque Syriam peragraret, amici amicam videntes, lætari; alii ex gestorum conscientia cum pudore occurrere; pars se coram sistere non ausi, sese occultare; alii pœnitentia ducti scripta adversus episcopum sua repudiare. In Palestinam autem cum pervenisset, omnes illius provinciæ episcopi, duobus vel tribus exceptis, Patrophilo scilicet et Acacio, ut amicam excepere; litterisque nonnulli apud eum se factorum pœnitere testificati sunt, nec suo motu ac consilio, sed metu ac terrore compulsos litteras adversus eum dedisse. Synodus autem in adventu illius Jerosolymis convocatur: ubi comiter exceptus Athanasius, cum litteris ad episcopos Ægypti gratulatoriis dimittitur. Episcoporum nomina, qui synodali epistolæ subscripsere, hæc memorantur ab Athanasio: Maximus Jerosolymitanus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Sylvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus et Claudius.

9. *Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.*

— Quanta porro fuerit et quam effusa in reditu Athanasii Alexandrinorum ac episcoporum per Ægyptum et Thebaidem lætitia (b), libet ex ipso Athanasio ediscere: quanquam, ut est ille temperans et a laude propria alienus, non sui, sed pacis conciliatæ causa, gaudio perflusos enarret. « Quod spectat, inquit, Ægypti et Libyarum episcopos, necnon earundem regionum Alexandriaeque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit. Accurrere enim omnes ingenti gaudio perflusi, non solum quod præter spem suos reciperent incolumes, sed etiam quod ab hæreticis eriperentur, ceu a tyrannibus rabidisque canibus. Grandis itaque fuit lætitia populorum se mutuo in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, nubendi ante cupidæ, virgines Christo addictæ permanserunt! Quot adolescentes, aliorum exemplo concitati, vitam amplexi sunt monasticam! Quot parentes illis suis auctores erant arctioris incundæ vitæ! Quot filii parentes obsecrabant, ut ne suam pro Christi amore exercitationem interpellarent! Quot uxores viris, quot viri uxoribus suaserent, ut secundum Apostoli jussum orationem incuberent! Quot viduæ, quot orphani, fame prius ac nuditate afflicti, ex ardenti populorum affectu, alimento et vestitu abunde sunt instructi! Tanta demum erat de virtute contentio, ut singulas familias, singulas domos, ex probitate inhabitantium et precandi fervore, tot ecclesias existimasses. Altam pacem videre erat

in ecclesiis, episcopis undique ad Athanasium litteras mittentibus, ab eoque recipientibus. »

10. Athanasii Alexandriam ingressum magnifice suo more describit Gregorius Nazianzenus. « Tum nobis, inquit, ille athleta ex præclara peregrinatione, sic enim ejus pro Trinitate et cum Trinitate susceptam fugam appello, remigrat in urbem; atque eo modo lætis civibus accedit, imo vero tota prope Ægypto undequaque in unum concurrente. In tumulis quibusque turba consistere, ut alii vel sola Athanasii voce, alii forma et aspectu fruerentur; alii, quod de apostolis accepimus, vel ex umbra saltem, vacuo corporis simulacro, sanctitatem contraherent: ita ut cum multi sæpenumero honore occursuque populorum ornati fuerint, nec modo præfecti et episcopi, verum etiam viri quique amplissimi in familiam suam reversi; nullis tamen occursus frequentia, nullus splendore major memoretur. Unus duntaxat Athanasius Athanasio comparandus, unus ingressus Ingressui: cum scilicet ex priore fuga, simili de causa suscepta, summo cum honore in urbem rediret suam. » Et paucis de Philagrio interjectis. « Tum e vulgo quispiam, cui infinita esse tanta multitudo videbatur, ceu pelagus quoddam cujus non esset finem oculis attingere, familiarem, ut solet in ejusmodi rebus, ita compellasse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum ornandum hominem effusam? Mihi nime, ait ille, ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum iri arbitror, » quasi scilicet imperatorem memorando honoris cumulum indicaret. Tum ille perquam suaviter arridens, « Quid ais? » inquit; imo ipsum quoque Athanasium pari honore exceptum vix crediderim, » quod patrio ille juramento affirmavit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum cuique perspectum arbitror, ut ipsi imperatori Athanasium anteferet. Tanta apud omnes erat viri veneratio! tanto stupore ingressus ejus memoria homines etiamnum afficit! Nam per sexus, ætates atque artes singuli divisi, quo pacto solet civitas illa instrui, cum publico aliquem excipit honore (æqua enim alia ratione possim magnificum hoc spectaculum declarare?), fluvius omnes unus erant. Nilum etiam quivis poeta dixerit, illum, inquam, vere aurifluum et spicis uberem, ab urbe ad Chereu retroacto cursu fluentem, diurno, imo longiore itinere. Liceat mihi per vos, quæso, paulum adhuc in hac narratione luxuriari; eo namque fertur animus, nec sermonem ab ea celebritate revocare facile possum. Pullus vehebat (absit, quæso, insaniam suspicio), haud secus fere ac Jesum meum pullus ille famosus, sive gentilis populus, quem consensu benefico, ignorantiam vinculis absolvit, sive quid aliud hisce verbis designetur. Hoc unum interfuit discriminis, quod Christum rami exceperrunt, et varia indumenta, multiplici florum genera

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 57, et *Historia ad monachos*, n. 25.

(b) Athan. *ibid.*

constrata; excelsus autem et magnificus vir Athanasius id honoris minime consecutus est, Christi scilicet adventui impar. Hac quoque in re adventus Christi expressam imaginem cernere licet, quod erant etiam qui præeundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non puerilis solum turba faustis virum acclamationibus exciperet, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum sese mutuo superare contendentium. Nam quid publicos plausus commemorem, et aromatum profusiones, pervigilia et totam urbem lumine coruscantem, cæteraque omnia lætitiæ argumenta, quæ Athanasio amplissime, imo supra fidem conferebantur? Sic vir eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur.

11. Etsi porro Gregorius Nazianzenus Athanasii relictum, qui anno 362, post Georgii necem contigit, narrare se profiteatur, certissimum tamen, exque ipsius verbis exploratum videtur, complura hic recensita ad reditum et ingressum Athanasii Alexandriam pertinere anni 349, imo vero utrumque ingressum promiscue superiori narratione describi existimatur. Nam quæ de Constantio commemorantur, suadent istum, quem narrat ingressum, superstite adhuc Constantio contigisse; qui cum anno 361 vitam clauserit, hinc sane consequitur non posse isthæc ad annum 362 referri, sed esse in annum 349 conferenda. Inferius item Gregorius Nazianzenus, orat. 21, postquam de Athanasii vexatione et fuga sub Juliano Apostata verba fecerat, hæc adjicit: "Ἐδει γὰρ τρισὶ παλαίσμασι τὸν γεννάδαν νικήσαντα τελείας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναβήσεως, id est: « Fortissimum enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum inde præconium consequeretur. » Quo liquidum est, bina eum sub Constantio exsilia et certamina miscere, atque ut unum enarrare; ita ut quod sub Juliano contigit, quartum numero, ut tertium ipse recenseat. Primo namque Treviris exsulavit Athanasius sub Constantino; secundo Romæ et in Occidente regnante Constantio; tertio in deserto Ægypti et Thebaidos eodem imperatore, quo defuncto, Alexandriam reversus est, quarto sub Juliano Apostata. Cæterum quæ de Philagrino habentur apud Gregorium, quæque nos brevitate causa prætermisimus, ἀσύστατα sunt. Neque enim ad secundum vel ad tertium Athanasii reditum pertinere possunt. Nam anno 349, non Philagrins, ut innuit Gregorius Nazianzenus, sed Nestorius erat Ægypti præfectus. Anno autem 362, non potuit Philagrins eam gerere præfecturam, cum teste Nazianzeno et ipso Athanasio bis solum præfecturam obierit; primum anno 335, ut liquet ex Tyriæ synodi epistolis; secundum, anno 341, in Gregorii ingressu Alexandriam, ut enarrat Athanasius. Quem Philagrins, hominem sane see

A leratissimum, non probe norat Gregorius, qui tot laudibus exornavit.

12. *Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio.* — Quo tempore Athanasius a comitatu in Ecclesiam suam revertebatur, monachi quidam Pachomii, ex quorum numero abbas Zacchæus erat, Antonium magnum in exteriori mente tum versantem adeuntes, renuntiarunt obisse Pachomium (a); quos ille multis consolatus sciscitabatur, quis jam ejus vices impleret. Responderunt, Orsisius esse. Quibus ille: « Ne Orsisius, inquit, sed Israelitam nuncupetis. Si vero ad episcopum Athanasium, virum eo gradu dignissimum, vobis est iter, sic ipsum meo nomine compellate: « Hæc tibi commendat Antonius: Curam habe filiorum Israelitæ. » Quo dicto, fausta illis precatus, non sine commendatitiis ad Athanasium litteris dimisit. Qui ut Alexandriam pervenerunt, a sanctissimo pontifice ob Antonii commendationem magna benevolentia significatione excepti sunt. » Hæc in *Vita Pachomii*. Nec prætermittenda quæ inferius eadem de re feruntur. Pachomius cum didicisset Athanasium fidei causa exulare, non diu ante prædixerat eum cito rediturum ad Ecclesiam suam. Qui sanctissimus monachorum pater sub ipsum Athanasii reditum, signis et virtutibus clarus, diem clausit extremum. Diu ante obitum his fratres suos, Theodoro monacho presente, sermonibus est allocutus. « Futurum est ut nostris quoque temporibus tria in Ægypto præclara Dei beneficio lumina intueamur, in laborantium omnium commodum atque utilitatem, Athanasium videlicet episcopum, Christianæ fidei fortissimum vindicem; abbatem Antonium solitariæ vitæ perfectissimum exemplar; fratrumque Tabennesiotarum cœtum, qui omnibus salutem consequi cupientibus in præclarissimum exemplum ac normam propositi sunt. »

13. *Ursacii et Valentis pœnitentia.* — Cum cernerent porro Ursacius et Valens tantam in Athanasii rebus inclinationem, sua se damnante conscientia Mediolanum sunt profecti; ubi proscripta atque condemnata Ariana hæresi, conflictata esse declarant crimina a se pridem Athanasio oblata. Miseruntque ipsi Athanasio conciliandæ gratiæ causa litteras, tametsi nullas ab eo acceperant (b). Verum, ut ex postremis hominum gestis exploratum fuit, non ex vera illi maleficiorum pœnitentia Athanasii amicitiam et communionem expetebant: sed quia ut res sese dabant, ad quascunque transire partes prompti paratique erant; tum labefactatis ac prope desperatis Arlanorum rebus, æstimabant haud sine magno periculo posse se cœptis insistere. Animo autem ita fracti, ita prostrati erant, qui nec diu antea pestem catholicæ reipublicæ moliebantur, ut supplices Romam concederent: ubi maledicta atque crimina

(a) *Vita S. Pachomii, Acta SS.*, Maii die 14, p. 326, 326.

(b) *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 37; *Historia*

ad monachos, n. 26; *Socrat. lib. II, cap. 24*; *Sozom. lib. III, cap. 23 et 24*.

se hactenus in Athanasium congesta immerenti oblata fuisse confessi, veniam a Julio papa et communionis societatem postulant. Pontifex, ut prouideret ad condonanda, quam scelesti illi ad perpetranda facinora, homines admisit ad ecclesiasticam communionem. Reversi ad suas sedes, necdum posita formidine, litteras poenitentiae suae testes mittunt ad Julium papam: quarum exemplar Athanasio per Paulinum Tiburensem episcopum transmissum fuit. Tiburensem enim, non Trevirensis legi oportere propalam est; quando in mss. Τιβέρων legitur, et episcopus Tiburensis apud Photium vocatur ἐπίσκοπος Τιβερέων. Sane veri similis est Tiburensem episcopum Italum, quam Trevirensis litteras Valentis et Ursacii ad Julium Athanasio misisse. Initio fatebantur, fictitias se criminationes in Athanasium protulisse; Julium tamen pro insita humanitate veniam facti tribuisse. Polliceri se, si ab Orientalibus vel ab Athanasio in jus vocentur, citra conscientiam Julii non adfuturos; haereticum Arium damnare se, ac semper damnasse. Quod jam in priore libello suo Mediolani professi fuerant. Ut autem Athanasii quoque gratiam inirent, pacificas ipsi litteras per Musæum presbyterum miserunt, rogantes ut se ad communionem admitteret, litterasque mutuo daret ipse in concordiae societatisque testimonium. Secundum hæc Ursacius et Valens, oblati sibi Athanasii nomine per Petrum et Irenæum presbyteros et per Ammonium laicum litteræ, libenter subscripserunt.

14. Tam fausto rerum exitu, quæ jubilatio, quæ lætitia omnium subierit animos, Athanasio narrante comperimus (a). « Quis, inquit, his animaduersis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta rem non miratus est? Quis non gaudio perfusus est, tantam cernens tot episcoporum concordiam? Quis non laudibus Deum celebravit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quæntus eorum numerus, qui cum inimicis ante computati, respicientis signa dederunt? Quam multi qui prius crimina obsecrant, veniam sunt precati? Quam multi ex inimicis inter amicos, versa rerum conditione, annumerati sunt? Quam multi litteris ante virum criminati, palinodiam cecinerunt? Quot alii, qui non proprio consilio, sed vi atque necessitate compulsi ad Arianos desciverant, noctu veniam precaturi accedebant: hæresisque ferientes anathemate, rogabant non sibi vitio verti, quod metu insidiarum criminationumque, eorum conventibus interessent, cum tamen corde et propensione voluntatis cum Athanasio conuenirent! » Quorum tamen postulationi vix credatur Athanasium obtemperasse, cum nullatenus licitum sit vel formidinis, vel humanæ gratiæ causa a Catholicorum costibus ad hæreticos desciscere.

15. *Damnatu Photinus.* — Eodem anno Sirmii

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 27.

(b) *Bilar.* col. 4206; *Sozom.* lib. 17, cap. 6.

(c) *Socr.* lib. 11, cap. 20; *Sozom.* lib. 11, cap. 24.

contra Photinum hæreticum synodus sententiam tulit (b). Qui damnatus cum fuisset, interpellante turba populi, cui adhuc erat eloquentiæ gratia acceptissimus, abdicatus, uti decretum fuerat, sedequ pulsus non est. Photini damnationem episcopi Sirmienses missis undequaque litteris publicarunt. In Oriente vero, præsules erant prompti semper paratique ad captandas belli turbarumque occasiones: qui data ad Occidentales epistola Marcellum Ancyranum Photini conscium et δυόφρονα esse criminabantur, eo nempe consilio ut Sardicensis synodi, quæ Marcellum innoxium declarabat, acta abrogare et evertere possent, exindeque facultas foret Athanasii denuo criminandi.

ANNO 350. — 1. *Athanasii reducis gesta in Arianos.*

B — Athanasius interea sedi suæ restitutus, Arianosque nec indiligenter adortus, rescriptis, orationibus, litteris undequaque missis exagitabat. Si fides est Socrati Sozomenoque (c), ejus sectæ præsules, quos prævi consilii errorisque tenaces conspiceret, abdicabat, ut eorum sedes probis catholicisque viris contraderet, ac Nicænæ fidei hærentibus. Et vero episcopi Alexandrini, cujus summa erat in Ægypto et Libya auctoritas, hoc munus hoc officium erat, ut hæreticos antistites, qui in popularium perniciem spargendis erroribus advigilarent, sede pelleret atque profligaret. Verum quod iidem narrant, sacrum nempe præsulem, cum in reditu varias peragraret provincias, si quos deprehenderet episcopos Ariana labe conspersos, in ordinem redegissem, aliisque contulisse dignitatem, haud facile credatur: si quidem et magnæ invidiæ res fuisset in alienis regionibus episcopos abdicare, et ingentis operæ, transeunti maxime atque ad imperatorem prope-ranti, invitos deturbare, quibus haud dubie non spernenda civitatum pars hæreret. Mirum profecto, si sic res acta sit, Arianos episcopos non acris expostulasse cum illo, qui quavis minima occasione ingentes excitare turbas soliti erant. Quid causæ igitur est, quod hujusmodi querela inter accusationes infra memorandas, non compareat? Nimirum de abdicatione præsulum non in crimen vocassent, qui quod Ischyram, qui vacuum presbyteri nomen usurpabat, sacrorum officio et aditu interdixisset Athanasius; cum infinitis prope calamitatibus, vexationibus, exsilio demum multari curaverant?

2. *Constans occiditur. Cædes Romæ.* — Ineunte anno 350, conspiratione Marcellini, Chresti et Magnentii cæsus sublatusque est Constans Augustus, servens Athanasii patronus (d). Magnentius autem, occupato Occidentis imperio, bellum parabat adversus Constantium. Audita Constantis nece, Vetricio quidam in Pannonia legatus, curavit a militibus imperium deferri sibi. Ut autem permistis rebus, turbatoque imperii ordine, solent multi in ejus potiundi spem venire, Nepotianus Eutropii sororis Constantini fi-

(d) *Eutropius*, *Zoimus Socrat.* lib. 11, cap. 25; *Sozom.* lib. 1 v, cap. 1 et seqq.

lius Romæ inauguratur; sed vixdum elapsis xxviii diebus a Magnentii legato Marcellino victus perimitur. Tum Roma Nepotiani cognatorum familiariumque sanguine cruentata (a). Eutropium ejus mater obruncata est: cæsi item Abuterius et Sperantius de Athanasio bene meriti, qui eum, cum Romæ degeret, beneficiis donisque cumulabant. Quorum omnium casum deploravit, fuscisque lacrymis prosecutus est Athanasius.

3. *Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium.* — Dum seditionibus Occidens conflagraret, in Oriente Persæ redintegrato bello sub Sapore rege (b), Nisibin Orientalium partium præsidium jam tertio obsidebant. Cumque contra tantas difficultates Constantius consilio satis providere non posset, opportune accessit Dei subsidium. Precibus namque Jacobi Nisibensis tum sanctitate signisque præclari, Persæ variis divinitus inmissis cladibus calamitatibusque afflicti, fugati tandem sunt. Constantius vero ea parte sollicitudinis levatus, diligenter undique in Vetricionem et Magnentium copias cogeat, ingentique comparato exercitu, milites quosque hortatus est, qui nondum sacro baptismatis fonte abluti essent, ut quamprimum sacramenti hujus beneficio peccatorum sordes deponerent. Inter hæc Magnentius oratores ad Constantium misit Servatium Tungrensem episcopum, et Maximum item episcopum, aulicosque duos, Clementium et Valentem. Valens in Libyam contendit, ejus, ut videtur, ad defectionem sollicitandæ studio. Athanasius porro cum accepisset Valentem per Libyam iter habere, vehementer extimuit, veritus ne quidpiam ille facinoris aggrederetur; neu Constantis amicis, quibus ipse cum primis annumerabatur, violentas inferret manus. Quorsum autem abierint ejusmodi Valentis molimina, quive rei fuerit exitus, non fertur apud illius ævi scriptores. Clementius alter legatus, Alexandriam profectus, Athanasium convenit; cumque de Constante suorum perfidia trucidato verba faceret, in lacrymas sanctus præsul erupit, gemitibusque viri cædem lamentabatur. Tum pro Constantii incolumitate Domini opem imploravit; præsentibusque Felicissimo Ægypti duce, Rufino thesaurario, Stephano magistro, Asterio comite, Palladio palatii magistro, qui ambo missi fuerant, ut mox dicitur, a Constantio; Antiocho et Evagrio agentibus in rebus, hæc supplices emittebat voces: *Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii.* Populusque una voce statim acclamavit: *Christe, auxiliare Constantio.* Et hæc precaulo aliquandiu perseveravit.

4. *Ariani crimina redintegrant in Athanasium.* — Constantis metu et auctoritate perterriti Athanasii adversarii, nihil ausi sunt, illo superstite, in sanctum præsulem movere (c). Ejus autem evulgata

A nece, rumores denuo spargere cœperunt, atque occulte maledictis serpere, crimina jam olim oblata, totiesque depulsa ementiri vera esse, Arsenii necem, mensam eversam, fractum poculum denuo opponere, eo nempe consilio, ut versa rerum conditione, liberi metu, Athanasium aliosque infestos sibi præsules astu insidiisque circumvenirent. Quibus perspectis Athanasius prolixam illam edidit apologiam, antequam, ut ex compluribus ejus locis animadvertere est, Ursacius et Valens, qui ficta poenitentia defecerant ab Arianis, mutatæ iterum sententiæ signa darent, ac nova molirentur in Athanasii perniciem. In ea igitur apologia vir sanctus ex ipsis rerum actibus et monumentis falsa sibi comprobatur, et jam multoties repulsa objici crimina: malam mentem, malum animum inimicorum patefacit. Supervacaneum ait, de quibus toties judicatum fuerat, eadem denuo in judicium vocari. Esse Ursacii et Valentis poenitentiam ad innocentiam suam testimonium satis; suo ipsos nutu, nulloque cogente, facti veniam postulasse. Cætera autem que ille persequitur, suis jam in locis descripta et enarrata sunt.

5. *Constantii litteræ ad Athanasium.* — Ait porro Socrates (d), eosdem Athanasii adversarios nomen ejus apud imperatorem detulisse, quod per Ægyptum atque Libyam turbas seditionesque conciliaret, atque præter Ecclesiæ regulam in alienis provinciis episcopos constitueret. Verum Constantius Magnentiano tum bello occupatus, ac propediem pugnam commissurus, veritus, ut credibile est (e), ne, si quam Athanasio inferret molestiam aut calamitatem, hinc causæ irarum suborirentur ac seditionum apud Alexandriam plebem Athanasii amatissimam, Asterium comitem, olim Armeniam ducem, et Palladium palatii magistrum misit cum litteris ad Felicissimum Ægypti ducem et ad Nestorium præfectum, arceri jubens Philippum quemdam ac quemvis alium ab insidiis Athanasio parandis. Hisdemque litteras dedit Latine scriptas ad Athanasium deferendas; quibus deplorata Constantis fratris nece, Athanasium fidere jubet, nec adversariorum machinamentis perterreretur, sed populum edocere veram pietatem ac religionem, velle se ac prooptare ut in sede Alexandrina imperturbatus semper consistat. Hæc litteras Athanasius ceu inducias belli, haud ita multo post futuri, accepisse videtur: non ignarum quippe fuisse arbitramur, exasperatum Constantii animum simulato beneficio occultari.

6. *Vetricio abdicatus.* — Constantius porro cum grandi itinere multisque peragratis nationibus in Daciam pervenisset, Vetricionem numero instructum exercitu offendit (f); eventumque pugnae reformidans, ut astu declinaret, de pacis conditioni-

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 6.

(b) Victor., Eutrop., Zosim.

(c) *Apolog. contra Ariam*, sub initium.

(d) Lib. II, cap. 20.

(e) *Apolog. ad Constantium*, n. 22, 23; *Historia ad monachos*, n. 24.

(f) Socrat. lib. II, cap. 28; Sozom. lib. IV, cap. 4; Zosim. lib. II.

bus agere velle simulat. Tum ubi senex ille, Constantii arte delusus, in conspectum ejus venisset, in suggestum ambo conscendunt, circumstantibus undique militibus. Constantius autem, qui occulta largitione militum sibi animos devinxerat, pluribus commemorare Constantini beneficia, sacramenta militum ob oculos ponere, rem indignam dicens, tyrannum cæso Constantini filio imperium invasisse. Tum milites uno ore clamare, non nisi Constantini filio deferendum imperium esse, ipsum solum inaugurari oportere. Vetrantio autem tanta rerum inclinatione perterritus, protinus ex suggestu descendens, insignia imperii ad pedes Constantii deposuit; quem perhumaniter Constantius exceptum, Prusiamque in Bithynia missum, omnibus ad victum honestumque cultum necessariis instruxit. Senex vero piis hinc operibus deditus, reliquum vitæ suæ tempus probe et ut Christianum decebat exegit. Contigit Vetrantionis abdicatio anno Domini 350, die vicesima quinta Decembris.

ANNO 351. — 1. *Sirmiensis synodus Photinus ablegatur in exsilium.* — Anno sequente celebratur secunda Sirmiensis synodus adversus Photinum, versante tum Sirmii Constantio (a). Qui aderant episcopi, maxima pars Orientales erant. Photinus porro, cum obstinato animo ad extremum usque errores propugnaret suos, impiæ doctrinæ causa damnatus depositusque fuit. Quo peracto, aliam fidei formulam adjectis duodevigiinta anathematismis ediderant Orientales, quam transmisere nobis Athanasius et Hilarius (b). In ea tametsi nihil comparet ab ecclesiastica fide absonum, id suspiciosum tamen est quod τοῦ ὁμοουσίου nomen tacetur, nec excluditur hærescos venenum. Photino oblata fidei formula est, ut, si eam vellet subscriptione sua munire, integris rebus suam repeteret sedem. Respuit ille conditionem, adiensque Constantium, se immerentem vexari et abdicari querebatur; si copia foret sibi congregandi cum adversariis, ex Scripturarum se testimoniis sententiam suam confirmaturum. Constantius autem Photini conquestione permoctus, septem aulicis designatis, jubet coram ipsis iniri controversiam. Quanquam turpis conditio, quia tamen id imperatori in optatis erat, deligitur a synodo Basilii Ancyranus, qui Photinum ipso præsentem Constantio confutavit, atque ex sacris Scripturis coarguit hæreticum esse. Hic deinde in exsilium deportatus, multis post annis in impietate perseveravit. Et quia rebus suis augendis strenue Ariani invigilabant, Germinium quemdam suæ factionis hominem curarunt in Photini locum cooptari.

2. *Mursina clade accisæ res Magnentii.* — Eodem anno, commisso ad Mursam prælio, diu ancipiti Marte pugnatum est. Victus demum Magnentius in Italiam se recepit, ut pro facultate copias instauraret. Accidit autem, ut tempore pugnæ, dolo ac simulatione Valentis ejus civitatis episcopi, Constan-

tius, qui jam nimium in Arianas res animo propendebat, totus demum ad hæreticorum partes accederet. Quod qua ratione gestum sit, ita narrat Sulpitius Severus: « Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodi decreta subvertere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur: quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor exstiterat: Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens; sed initium Christi ex Mariæ prædicabat. Igitur Ariani astuto consilio miscent innoxium criminosis damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt: illud nimirum apud imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello et Photino vera sensissent. Veruntamen ea tempestate Ariani perfidiam suam occultabant, non ausi palam erroris sui dogmata prædicare; catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesiæ submoverent, qui semper eis velut murus obstiterat, quo remoto reliquos in libidinem suam cessuros sperabant. Sed pars episcoporum, quæ Arium sequebatur, damnationem Athanasii cupitam accepit, pars coacti metu et factione in studia partium concesserant. Pauci, quibus fides chara et veritas potior erat, injustum judicium non receperunt; inter quos Paulinus episcopus Treverorum, oblata sibi epistola ita subscripsisse traditur, se in Photini atque Marcelli dampnationem præbere consensum, de Athanasio non præbere. Tum vero Ariani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt. Namque quodlibet audere atque agere facile erat, regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant: quin etiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant. Nam omnes fere duarum Pannoniarum episcopi, multique Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum conjuraverant. Sed principes mali istius habebantur a Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Heracleia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acacius a Casarea, Menophanes ab Epheso, Georgius a Laodicea, Nareissus a Neropoli. Hi ita palatium occupaverant, ut nihil sine eorum nutu ageret imperator: obnoxius quidem omnibus, sed præcipue Valenti deditus. Nam eo tempore, quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnæ non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente tum ejus loci episcopo in solatium assumpto, diversatus est. Cæterum Valens callide per suos disposuerat, ut quis prælii fuisset eventus, primus cognosceret: vel gratiam regis captans, si prior-bonum nuntium detulisset; vel vitæ consulens, ante

(a) Socrat. lib. 11, cap. 20; Sozom. lib. 14, cap. 8.

(b) Athan. 1. *De synodis*; Hilar. *De synodis*.

capturus fugiendi spatium, si quid contra accidis-
set. Itaque paucis qui circa regem erant metu tre-
pidis, imperatore anxio, primus nuntiat hostes fu-
gere. Cum ille indicem ipsum intronitti posceret,
Valens ut reverentiam sui adderet, angelum sibi
fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum im-
perator, palam postea dicere est solitus, se Valen-
tis meritis, non virtute exercitus, vicisse. Ab hoc
initio illecti principis extulere animos Ariani, po-
testate regis usuri, ubi auctoritate sua parum va-
luisent. Hæc Sulpitius Severus, cui in eo hæud
libenter astipulamur, quod ait Marcellum eo tem-
pore hæretici loco habitum ab Athanasio, quippe
cum in *Historia Arianorum* (a) anno 358 ad mo-
nachos missa, inter præsules qui rectæ fidei ac pie-
tatis causa ab Arianis exagitati vexatique fuissent,
annumeretur Marcellus.

ANNO 352. — 1. *Librum scribit Athanasius de Ni-
cænis decretis, et de sententia Dionysii.* — Etsi vero
omnia ad perniciem Athanasio inferendam parata,
Arianumque bellum tot præsulum hæreticorum
opera mox redintegratum iri formido erat, in pace
tamen Alexandria versabatur Athanasius, veræ
fidei tuendæ augendæque plurimum intentus. Popu-
lus autem Alexandrinus, sancti viri monitis et
exemplis institutus, florebat pietate, vera fide mo-
rumque probitate ornatus. Quæ res Eusebii soda-
lium invidiam inflammabat. Queritare illi semper
spatium occasionemque turbaram, nova machina-
menta committisci, quibus tantum pietatis studium
interturbarent. Aliquot tamen annis Athanasio li-
cuit in sua ecclesia considerare, donec scilicet Aria-
norum furor, ope principis, quo erumperet haberet
locum. Nec deerant interea quædam ceu velifica-
tiones, in diesque controversias agitari videre erat,
ut solet fieri cum contrariis studia multitudinem
in varias distrahunt partes. Erat tum quidam ex
Athanasii familiaribus, qui de fide frequens cum
Arianis disceptabat, literisque monebat Athana-
sium quid utrinque dictum allatumque esset, qua
quisque ratione sententiam asserere suam satage-
ret (b). In quadam vero disputatione, cui nonnulli
intererant Eusebii familiares, cum fracti Ariani
planeque ab hujusmodi viro confutati; eo tandem
argumentorum inopia confugerent, ut Nicænam sy-
nodum, quia vocibus ex Scriptura sacra non nu-
tuatis usa fuisset, repudiarent: rem ille Athanasio
significat. Quapropter Athanasius hunc circiter, ut
putamus, annum epistolam dedit de Nicænis decre-
tis inscriptam; ubi quæ gesta sint in sacra illa sy-
nodo, cui ipse præsens interfuerat, recenset, quæve
causa fuerit vocis *ὁμοούσιον* usurpandæ, quo pacto
Eusebius ipse Pamphili vocem illam censuerit ad-
mittendam in sua ad Cæsarienses epistola, neque
deesse ex antiquis Patribus qui ea ipsa aut simili-
bus sint vocibus usi. Theognostum dicit, Diony-

sium Alexandrinum, et gentilem ejus Romanum,
Origenemque. Memorat autem fusiorem epistolam,
quam eidem familiari rescripserat, jamque injuria
temporum amissam. Vocem etiam *ἀγέννητον*, in
cujus usu ludebant Ariani, quoad varias quibus
accipi solet significationes erudite explanat. Occa-
sione, ut quidem æstimamus, hujus epistolæ, Ariani
cum eodem Athanasii amico congressi, Dionysium
Alexandrinum sibi suæque sententiæ astipulari
contendebant (c). Et sane Basilius non obscure in-
nuit, minus probe de ortu Filii Dei verba fecisse
Dionysium. Verum Athanasius, data iterum episto-
la, sanam sancti viri fuisse fidem comprobat ex aliis
ejusdem scriptis et operibus. Quæ res, quia pluri-
bus jam a nobis pertractata est, ne historiæ fines
prætergressi extra metam excurramus, non ultie-
rius hic indagabitur.

2. *Julii mors, et Liberii exordium pontificatus.* —
Hoc anno, duodecima mensis Aprilis, Julius, invi-
ctus ille Athanasii patronus, diem obiit extremum,
cum sedem apostolicam rexisset annos quindecim,
menses duos, tresque dies. In ejus vero locum die
vicesima secunda Maii deligitur Liberius Romanus.
Is, si quid fidei vel auctoritatis inesset epistolæ (d),
quæ illius nomine inter Hilarii Fragmenta circum-
fertur, mox ab inito pontificatu Athanasio in-
festus, virum a societate et communionem sua repulit.
Enimvero cum litteras, ut fertur ibidem, adversus
Athanasium ab Orientalibus Julio missas, ipso inter-
ea demortuo, Liberius excepisset, presbyteros
Lucium, Paulum et Helianum cum litteris Alexan-
driam legavit, Athanasio jubens ut maturaret Ro-
mam, ex ecclesiasticæ regulæ præscripto oblatorum
criminum redditurus rationem; si non properaret,
Ecclesiæ Romanæ communionem interdictum iri.
Reversis autem legatis, renuntiantibusque Athana-
sium detrectare iter Romanum, Liberius missa ad
Orientales epistola indicavit, cum illis sibi, mini-
meque cum Athanasio pacem et communionem
esse. Verum, ut probe commonstratum a nostris
fuit in postrema Hilarii editione, hæc epistola
aperte vobetq̄ laborat. Athanasius enim, qui illatam
sui damnandi causa Liberio viam variis in locis
commemorat, nihil uspiam horum innuit; quodque
plurimum urgeat, ipse Liberius, cum patrii soli
repetendi desiderio flagrans, Orientalibus rescribe-
ret (e), ait se virum ideo admisisse ad communio-
nem, quia suscepisset eum decessor ejus Julius, ne
in quorundam offensionem, despectis defuncti pla-
citis, incurreret: at ubi deprehendisset jure dam-
natum fuisse, tum ejus abdicationi esse astipulatum.
Quibus verbis palam innuit, se tum solum condem-
nasse Athanasium, cum Beroam relegatus, tædio
diuturnioris exsilii fractus, sedis suæ recipiendæ
causa Arianorum, quos penes tunc summa rerum
erat, gratiam efflagitaret. Quod ex aliis item Liberii

(a) Sub initium.

(b) Athan. epist. *De Nicænis decretis*, sub initium.

(c) Athan. epist. *De sententia Dionysii*.

(d) Hilar. col. 1527.

(e) Hilar. *Fragm.*, col. 1536.

apud Hilarium locis advertere est. Compertum itaque exploratumque nobis est Liberium, donec in exsilium pulsus ab Athanasio deficeret, ejus semper fuisse partibus addictum.

3. *Livor Arianorum præsulum in Athanasium.* — Hoc circiter tempus Arianorum principes, Leontius Antiochenus, Georgius Laodiceus, Acacius Casariensis, Theodorus Heracleotes, et Narcissus Neroniadis, qui omnes, Leontio excepto, abdicati fuerant in synodo Sardicensi (a), invidia juxta atque metu agitati, magnis rursus excitandis tumultibus atque turbis intenti sollicitique erant. Et quidem invidia illi summa flagrabant, quod tantam cernebant episcoporum cum Athanasio concordiam: nam plus quadringentis erant, qui cum illo pacem et societatem foreverent. Metu item laborabant, ne episcopi nuper fraude ac insidiis suis circumventi, ad tantam multitudinem paulatim defluerent, neu desererent illi, hæresisque eorum infamata, in triumphum, ait Athanasius, una ducerentur. Tantæ ergo calamitatis declinandæ causa, primum Ursacio et Valenti auctores sunt, ut mutata iterum sententia, ad suas denuo partes deficiant, idque excusationis obtendant, se nimirum Constantis Augusti formidie compulsos fuisse ad pœnitentiam simulandam. Quæ res tamen, ait Athanasius, prorsus commentitia erat. Nullo siquidem compellente, nullo cogente, nullo accersente, ipsi ultro Romam profecti, in cœtu Ecclesiæ, ubi nulla extranea formido erat, facti veniam precati sunt. Id vero, mea quidem sententia, sic intelligatur; non quod illi nullo imperatoris Constantis urgente timore ad simulandam pœnitentiam deducti sint (ad quid enim illa tanta terroris, tanta fracti animi signa pertinerent, nisi imperatoris metus accessisset?), sed quod nulla Constantis jussione, nullis intentatis minis, ipsi ultro ejus mandata prævertentes, factorum se pœnitere simulaverint. Ad hæreticorum itaque catervam reversi Ursacius et Valens, una cum aliis imperatorem adeunt; cui ea commemorarunt, quæ jam prænuñtiassem ante Athanasii reditum, nimirum si exsuli foret ad ecclesiam Alexandrinam regressus liber, exitium sectæ suæ parari; omnes ab hujusmodi viro Arianis infestissimo, a suis partibus abductum iri, periculumque fore ne ipsi mox soli, deficientibus omnibus, deserantur, atque cum Manichæis annumerentur hæreticorum nequissimis.

4. *Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.* — Constantius autem, qui tum Magnentii debellandi causa properabat (b), conspecta tot tantorumque episcoporum cum Athanasio societate, atque iis et similibus Arianorum verbis inflammatus, cum rem concoquere non posset, exinde viro adversari calamitatesque parare cœpit, juramentorum juxta ac litterarum, fraternique officii immemor: quæ quidem tertio post anno in apertum bel-

lum eruperunt. Athanasius porro cum exacerbatum imperatoris animum esse cognooceret, persuasumque haberet insidias sibi in palatio adornari (c); ipse quidem ad imperatoris comitatum proficisci nec ausus, nec e re fore sua ratus, delectos quinque episcopos, ex quorum erat numero Serapion Thnuitanus, admirabili vir sanctimonia et eloquentia, parque tali negotio gerendo, ad imperatorem in Occidentis partibus tum degentem misit, datis legationis comitibus tribus presbyteris, qui omnes una a se aversum Constantii animum mitigarent, et adversariorum criminationes depellerent, cuncta denique agerent, quæ cum sibi tum Ecclesiæ conducere existimarent: qui, ut ex subsequentibus gestis licet augurari, re infecta reversi sunt.

B ANNO 353. — 1. *Magnentii mors.* — Magnentius autem, qui post Mursinam cladem sese Aquileiam receperat, victus in Italia anno 352, cum ad Alpes præsidii causa concessisset, demum accisis rebus anno 353 Lugduni manus intulit sibi, cum tres annos ac dimidium tyrannidem occupasset (d). His prospere gestis, Constantius victoria elatus, superbiaque tumens, eo insanix progressus est, ut æternum se dominumque totius orbis, nec sine risu gentilium, appellari juberet. Tum videre erat assentantium Arianorum impudentiam, qui Filio Dei æternitatem denegare ausi, leviusculi ingenii hominem, æternum compellere non verebantur. In cujus appellationis insolentiam calerit invenitur Athanasius, Hilarius, et Lucifer Calaritanus.

C 2. *Fraus Arianorum insignis.* — Hoc item anno Arianæ episcopi sua contra Athanasium molimina orsi, fictitias litteras Constantio obtulerunt (e), quasi ab Athanasio conscriptas, quibus rogaret, ipsius Augusti adeundi gratia, facultatem sibi in Italiam properandi concedi, ut una de ecclesiasticis instaurandis rebus agere liceret. Eo autem, ut videtur, consilio his insidiis usi sunt Arianæ, ut quia sancto præsuli Alexandrini populi amor præsidio erat, facilius esset peregrinanti perniciem machinari. Et fortassis ipse Constantius in partem fabulæ venerat. Vix namque credatur, imprudente imperatore, Athanasii nomine litteras exarare ausos fuisse Arianos; cum mox Athanasio reclamante, fraudemque aperiente, exploratum foret, inscio episcopo, inimicorum dolo datas fuisse. Epistolam porro Constantii, qua quod fraudulentis litteris postulatum fuerat concedebat, Athanasio detulit Montanus Palatinus; atque ut ex Athanasii verbis coniectare licet, publici vehiculi copiam faciebat imperator ad Italicum iter instituendum. His acceptis litteris Athanasius, animadversa que inimicorum conspiratione, scripto verboque significavit se iter minime detrectare, si imperator accerseret: at cum non suo ille nutu, sed dolo Arianorum litteras dedisset, quasi ipse proficiscendi facultatem peti-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, v. 22.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 30.

(c) Sozom. *lib. iv, cap. 9.*

(d) Athan. *lib. De synodis*, sub initium; Amnia- nus Marcel. *lib. xv.*

(e) Athan. *Apolog. ad Constantium.*

set, qui ne id cogitaret quidem, nequaquam iter ingressuram, nisi sincera et imperatoris consilio data epistola accederet. Et hoc in capitale crimen Athanasio vertere Ariani sunt conati, ut narratur inferius.

3. Hæc circiter tempora, annum quippe assignare in promptu non est, aliud contigit, ex quo item criminandi Athanasii materiam nacti sunt ejus adversarii. Erant Alexandriae ecclesiae permultæ, sed pro populi frequentia ita angustæ, ut haud sine præfocationis periculo posset Christianorum turba conventus celebrare (a). Quæ causa fuerat, ut Gregorius $\delta \psi \epsilon \upsilon \delta \epsilon \pi \iota \sigma \tau \epsilon \rho \omicron \varsigma$, impetrata ab imperatore Constantio facultate, Adrianeum, sive templum ab Adriano excitatum, in ecclesiam convertere aggressus, ædificium opibus Constantii extrueret, ita tamen ut nondum confecto opere obtruncatus ille fuerit. In quadragesimæ igitur synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque populi frequentiam, multi infantes, mulieres, aniculæ, adolescentes, compressi ac pene exanimati domum delati sunt, ita tamen ut nullus, Deo concedente, extingueretur. Sed universa multitudo, conqueri, obmurmurare postulareque ut in magna ecclesia, licet nondum absoluto opere, conveniretur. Accedente autem Paschatis solemnitate, ingens Christianorum frequentia cogitur, et grandi edito tumultu rogare omnes ut in eam ecclesiam conventus causa concederetur, ne cæterarum angustia ecclesiarum multos in periculum conjiceret; Athanasius contra hortari, turbamque obsecrare, ut nihil properantius ageretur, remque tantisper differrent, et donec completum opus esset, in aliis ecclesiis collectas celebrarent. At, quod fere sit in populi turba, ut quod semel apprehenderunt, exere ac repudiare vix possint, nequaquam illi obtemperarunt; imo parati erant ex urbe egredi, et ad deserta loca grandi causa proficisci. Malebant quippe itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere. Tum Athanasius populo morem gessit, veritus et ipse ne cum discrimine vitæ conventus ageretur. Qua de re itom vir sanctus in capitis crimen vocatus est. Ita nimirum, ut ipse neo semel conqueritur, erat opportunus insidiis atque eriminationibus hæreticorum.

4. *Calumniæ Ariarum in Athanasium.* — His machinamentis Ariani Athanasio exitium parabant, quod videlicet putarent perniciem ejus cum magna catholica vel calamitate esse conjunctam. Næ illi jam inveterata priorum criminum invidia, Arsenii necem, mensam subversam, aliaque id genus missa faciunt: gravioraque commenti, Athanasium reum agunt apud imperatorem (b). Etsi porro quædam crimina jam meminimus ab Arianis Athanasio oblata, non ingratum lectori erit, si cum memoriæ causa, tum ut liceat hujusmodi eriminationes omnes quo diu in medium allatæ sunt paucis intel-

ligere, omnia denuo breviter perstringamus. Hæc itaque deferunt illi ad imperatorem. Primo, quod erebris itionibus atque colloquiis Constantem Augustum in Constantium exasperare, odiaque et inimicitias inter fratres movere conatus esset. Secundo, quod Magnentio gratiæ ejus ineundæ causa misisset litteras. Tertio, quod in ecclesia Cæsareæ dicta, necdum absoluto ædificio, conventus habuisset. Quarto, quod jussus a Constantio in Italiam ipsius adeundi causa proficisci, non obtemperasset. Si quid loci æquitati reliquum fuisset, hisce calumniis non nisi post accuratam rerum perquisitionem fidem habiturus erat Constantius. At ille insidiis obsequiaque Ariarum circumventus, eunuchorum agmine obsessus, quorum audacia ipso imperante nihil non moliebatur, horum consilio et opera nullam aequi bonique rationem habuit, sed exinde Athanasio necem quavis data occasione machinatus est.

5. *Synodus Arelatensis. Lapsum Vincentii Capuani.* — Constantius post debellatum exstinctumque Magnentium in Gallias venit (c), Arelateque a die decima Octobris mensis ad annum ineuntem 354 conestit. Eo in loco adversus Athanasium signa canere cœperunt ejus adversarii, cum sancti præsulis abdicandi gratia auctores sunt imperatori convocandæ in ista urbe synodi. Sperabant scilicet, præsentis ac patrocinantis Augusto, inimici arbitrio suo ulciscendi facultatem fore sibi. Eo missi a Liberio sunt Vincentius Capuanus et Marcellus in Campania episcopus, datis quibusdam aliis viæ legationisque sociis. Quia vero decretum jam fuerat, ut Aquileiæ synodus celebraretur, non autem Arelate, postulatum accedebant, ut in illa prius assignata urbe evocarentur omnes. Detulit item Vincentius Orientalium litteras, nec non alias ab Ægyptiis episcopis octoginta in gratiam Athanasii conscriptas. Rogabat porro per oratores suos Liberius, ut de fide deque Athanasii causa sincera mente ageretur, quo vera nullisque obnoxia fraudibus insidiisve pax posset conciliari. Hanc Liberii postulationem perinique tulit Constantius, ut nullis postea ejus dictis excusationibusque mitigari potuerit; tam feroci nimirum ex prosperis fortunæ casibus erat animo. Grandem in Vincentio Capuano spem repositam habebat Liberius, quod is rein quæ tractabatur apprime cognosceret, et iudex in eadem causa inter episcopos frequens sedisset. Interfuerat quippe Romanæ synodo ann. 342, Sardicensi ann. 347, et, ut veri quidem simile est, ipse Vincentius tum presbyter Nicænæ synodo interfuit cum Vitone item presbytero, legati ambo a Sylvestro pontifice. Verum cessit res contra quam ratus erat. Ardens enim furore ac scelere in Athanasium Constantius (d), terrore omnia et formidine complet, exsilium interminat episcopis, qui bene multi ex Italia eo concurrerant, nisi Athanasium

(a) Athan. *Apol. ad Constantium*, n. 14.

(b) Athan., *ibid.*

(c) Ammian. Marcellin., lib. xiv; Hilar. in *Frag-*

ment.; Hilar. *contra Arianos*,

(d) Sulpicius Severus.

proscriberent. Minis hujusmodi fractus perterritusque Vincentius, eo appulit animum, ut quem insontem toties declarasset, jam reum ageret atque damnaret. Et principio quidem ille integris rebus postulabat agi de fide. Id negabant Ariani episcopi, veriti ne si in medium afferretur hæresis Ariana, Occidentalibus stomachum faceret, ac deinde peroptatam ipsi Athanasii damnationem impetrare non possent. Rem paulo secus narrat Liberius (a), legatos videlicet, ubi urgeri se ad Athanasium damnandum conspexere, spondidisse virum se damnaturos, dum damnarentur item Ariani. Hi vero re secum deliberata respondent, non præsentis esse instituti Arii doctrinam proscribere, sed de sola Athanasii damnatione agi. Tum denique Vincentius tanta imperatoris formidine percussus est, ut contra quam vere sentiebat, simularet Athanasium se damnare, ejusque communionem respuere. Eam tamen postea maculam diluit Vincentius, ubi strenue Arianorum conatibus obstitit, abnuquitque actis Ariminensibus suffragari.

6. *Paulini Trevirensis constantia et exsilium.* — Eadem in synodo Arelatensi fortitudine atque constantia emicuit Paulinus episcopus Trevirensis (b), qui Maximino successerat Athanasii necessario. Is, cum pari violentia, intentatis minis, episcopi Ariani instarent, juberentque ut cum Arianis amicitiam communionisque societatem iniret (c), Athanasiumque damnaret, inulit sceleratorum vindictæ subjacere, quam ad indecoram simulationem deduci, se Photinum aiens et Marcellum damnatum, non adduci tamen posse ut Athanasium, quem insontem æstimaret. Cum autem e re fore sua putarent iniqui homines, si a tanto viro Athanasii damnatio extorqueretur, blandimentis atque promissis, quando vi nil impetrarent, id obtinere nisi sunt. Sed cum frustra se invictum Paulini animum tentare animadverterent (d), ut Ecclesia indignum atque nefarium in exsilium deportari curant. Sic autem vir ille fortissimus exsulavit, ut non diu eodem loco consistere liceret, sed ex alia in aliam urbem raptatus, varias peragraret regiones: eo nimirum consilio, ut fractus tædio diuturnioris itineris animo concideret, moremque gereret Arianis. Dum vi compulsus sedes subinde commutat, in ea demum loca appulit, ubi Jesu Christi nomen non colebatur, in Phrygiam scilicet Montanistarum erroribus refertam. Erat siquidem impia mens nefariumque consilium Arianorum, ut vel fame istic interiret, vel pollutos exsecrandis Montani et Maximilla ritibus cibos, penuria cogente, comederet; qui demum, non fractus animo, sed inedia ærumnisque debilitatus, confessor et exsul occubuit anno 358.

ANNO 354. — 1. *Liberii gesta Athanasii causa.* — Post Arelatensem synodum, pacis conciliandæ

A specie, mandatum per Italiam totam prodiit, ut episcopi omnes Orientalium sententiis astipularentur, gravibus in eos qui non obtemperarent jactatis interminationibus. Liberius autem, cui tum cordi erat æquitatis veræque fidei causa (e), accepto legatorum suorum lapsu, tanto punctus est dolore, ut præoptandam sibi fuisse mortem testaretur Hosius rescribens, quam ut in legatis suis novissimum omnium Athanasii delator videretur esse, aut sententiis Evangelio adversantibus astipulari. Ac ne permultis Vincentii lapsus exemplo vel offendiculo foret, litteras mittit ad Cæcilianum Spoletanum episcopum, hominem cohortans, ut ne a probo consilio Vincentii transgressione evocaretur; firmusque persisteret in æquitatis veræque doctrinæ sollicitudine ac studio. Et vero ad magnum item Hosium dat litteras, deplorans legatorum lapsum. Quem Hosium, ceu quendam Ecclesiæ columnam suspiciebant tum universi. Præter hæc autem de integro oratores ad Constantium mittendos censuit (f), Luciferum nempe Calaritanum, qui Liberium adiens, sese ultro legationi ad Constantium obeundæ obtulerat, Pancratium (Eutropium vocat Athanasius) presbyterum, et Hilarium diaconum cum epistola ad Augustum, datis item litteris, Eusebio Vercellensi eodem itinere, antequam Constantium adirent, tradendis: cujus hoc erat argumentum, solatio esse sibi invictam ejus fidem (g), quod sane commodum opportunumque accebat. Nam post Vincentii casum, Orientalibus obtemperaturos fuisse reliquos per Italiam episcopos, nisi superveniens Lucifer ex Sardinia, qui probe norat eorum in Athanasium invidiam atque implacabilem iram, sese obtulisset ad legationem apud Augustum obeundam, postulaturus celebrandæ synodi facultatem. Rogat sua suorumve opera Lucifero ad id impetrandum ferat opem; rem pluribus legatos ipsi narraturos. Constantio autem Augusto litteris significabat, spem fuisse sibi a Christiano imperatore et Constantini filio postulata concedenda fore, nisi exasperatum ejus erga se animum arguerent, quæ ad se lacerandum populo misisset. Miraculo esse sibi a tam clemente principe profectam rem ejusmodi. Veram se cum imperatore pacem requirere, non licitam et simulatam. Non Athanasii modo causa haberi synodum oportere; sed alia quoque multa instare negotia, atque in primis de vera fide esse agendum. Rem ejus imperio dignam esse, ut tot disceptationes finem inveniant. Multos esse discidorum percupidos, qui se litteras quasdam occultasse mentirentur, quo possent latere crimina damnati viri, nempe Athanasii. Se illas quidem evulgasse litteras, legisse ecclesiæ, legisse concilio; minime tamen iis habuisse fidem, quod putaret octoginta episcoporum de Athanasio sententiam iis

(a) Hilar. Fragm., col. 1332.

(b) Marcellin. et Faustin., in *Libello*.

(c) *Historia ad monachos*.

(d) Hilar., col. 1282.

(e) Hilarii Fragment., col. 1334.

(f) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 41.

(g) Baron., ann. 353, n. 2.

esse antefendam. Ea scripta detulisse Eusebium quemdam, qui iter in Africam haberet, eadem Arelatem pertulisse Vincentium Capuanum. Exinde vero, ut crimina propulset apud Constantium sibi oblata, se testificatur nihil ex temerario quodam furore, nihil per jactantiam aut gloriæ cupiditatem hactenus admisisse. Invitum se ad delatam sedem pontificiumque munus accessisse, suum jam esse cum timore Dei omnia peragere, ac curare non sua, sed apostolica statuta servari; se nihil jura Romani episcopatus minui, nihil augeri esse passum, fidemque veram illibatam custodiri se semper exoptare. Significare quidem Orientales, pacem se cum Liberio et cum Occidentalibus habere velle; sed nullam esse posse cum hominibus, quorum oratores ante annos octo Mediolani abnuissent Arianam sententiam proscribere. Erantque ii legati quatuor episcopi Ariani Demophilus, Macedonius, Eudoxius, et Martyrius. Non esse novum quod jam occasione nominis Athanasii moliebantur Ariani. Exstare quippe litteras Alexandri Alexandriæ episcopi ad Sylvestrum olim conscriptas, quibus significabat undecim tam presbyteros quam diaconos, quod essent Arianis erroribus conspersi, a se Ecclesia ejectos fuisse; ex quorum numero quidam superessent qui privata extra ecclesiam conciliabula haberent, quibus erat societate ac communione junctus Georgius episcopus, ut videtur Laodiceus. Nullam esse pacem posse, si talibus hominibus cogantur obsequi Itali episcopi. Ex Vincentii et sociorum litteris propalam esse, terrore ipsos animique perturbatione, non proprio consilio descivisse ad sententiam Orientalium: proposuisse tamen ut alii episcopi Arianam hæresim proscriberent, sed repulsam tulisse. Obsecrat demum Liberius imperatorem, ut isthæc negotia curet provideatque in synodo agitari: legatos suos Luciferum, Pancratium et Hilarium perbenigne recipiat, concedatque celebrandæ synodi facultatem.

2. Profectis autem legatis, litteras Liberius, Calepodio quodam deferente, ad Eusebium misit; rogatusque tabellarius, ut Eusebio auctor esset cum legatis ad Constantium proficiscendi. Legatos autem Eusebius Vercellis honorifice comiterque excipit, viæ juxta atque legationis comitem offert sese. Liberio significat, libentissime se huic negotio dare operam, nec defuturum officio, Ecclesiæ, Lucifero. Cui mox rescribit Liberius, gaudere se ex animo quod ejus negotii curam susciperet, sperare multum rem ejus sollicitudine feliciter gerendam: scripsisse Fortunatiano Aquileiensi, ex cujus idem consilio atque opera impetrandæ synodi spes accederet.

3. *Synodus Mediolanensis indicitur.* — Neque tamen tantæ fuit operæ synodum impetrare, quantæ rebatur Liberius: nam eo Arianorum quoque præ-

sulum vota concurrebant; qui Constantii ope et auctoritate freti, se nihil non in synodo pro libidine et arbitrio suo consecuturos sperabant. Resque sane contigit ut peroptabant ipsi. In annum itaque proxime sequentem imperator synodum indicit Mediolani celebrandam.

4. *Galli mors.* — Hoc anno Gallus Cæsar de cædibus aliisque maleficiis delatus ad Constantium, jussu ejus capite truncatus pœnas luit. Julianus vero frater ejus in summum capitis discrimen venit, vix impetrata a Constantio incolumitate. Is ipse Julianus est, qui ad imperium postea evectus, a Christiana religione ad gentilitios ritus deficiens, ingentes intulit Ecclesiæ calamitates.

5. *Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe.* — Si fides est Sozomeno (a), anno post delatas a Montano Alexandriam litteras subsequente, scilicet hoc anno 354, ætate, alter ab imperatore eadem de causa missus Alexandriam, una cum magistratibus urbis, Athanasium urgebat ut civitate decederet, gravissimumque clericis ejus bellum indixerat. At cum populares ejus impulsu atque impetu perterriti respirassent a metu pristino, adversique et ad pugnam instructi consisterent, imperatoris legatus metuens seditionem ac cædem, re infecta discessit. Eo loci apud Sozomenum perspicuo vitio laborat Valesii interpretatio. Hæc quippe verba, τῷ δὲ ἐπιγενομένῳ θέρει παραγενόμενος ἕτερος ἐκ βασιλέως, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἄρχουσι, κατήπειγεν αὐτὸν ἐξέρχεται τῆς πόλεως, ita interpretatur ille: *Sequente ætate alter ab imperatore missus cum provinciæ rectoribus Alexandriam veniens, eum ex urbe discedere compulsi.* In qua versione duplicem nævum statim advertas. Illud enim, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἄρχουσι, nequaquam copulandum cum præcedente voce παραγενόμενος; neque enim putandum magistratus Ægypti vel civitatis Alexandriæ, ex comitatu imperatoris, qui tunc in Galliis versabatur, in Ægyptum venisse; sed jungas velim cum voce κατήπειγεν, ut sententia sit: cum magistratibus Ægypti legatus ille compellebat Athanasium urbe excedere. Illud enim Valesii compulsi vitiosum item est; neque enim Alexandria tunc decessit Athanasius, et sane verbum κατήπειγεν in imperfecto jacet.

ANNO 355. — 1. *Synodus Mediolanensis.* — Annus 355 rei catholicæ exitiosus fuit; in quo vi et tyrannica Constantii potestate religionis jura violata, hæreticis summa rei ecclesiasticæ administrandæ permissa, catholicis præsulibus vis illata, oblata exsillii capitisque pericula, nisi Athanasium ferirent anathemate (b). Mediolanum igitur, ut statutum anno proximo fuerat, convenerunt episcopi, ex Oriente quidem pauci, reliquis aut morbi, aut senectutis, aut longinqui itineris causa eo concedere detrectantibus: Occidentales autem ingenti numero, ad trecentos enim adfuerunt. Et, uti supra tetigimus, suspi-

(a) Sozom. lib. iv, cap. 9.

(b) Sociat. lib. i, cap. 36; Sozom. lib. iv, cap. 9; Sulpitius Severus; Baron. ann. 353, u.

rari quidem erat, ex Constantii animo diuturnis Arianorum fallaciis circumvento, exque rebus Arelate gestis, Arianorum præsulum arbitrato gerenda omnia fore. Quamobrem quibus cordi erat ecclesiastica doctrinæ integritas, cujus strenuus vindex a multis annis audiebat Athanasius, vix induci poterant ut Mediolanum concederent, ubi damnandum prospiciebant insontem virum. Eusebius in primis, qui proximo anno orator Mediolanum venerat, in istam urbem, etsi propinquam, accedere abnuebat. Verum Ariani e re fore sua arbitrati si vir ille tantussynodi actis astipularetur, curarunt litteris synodi nomine conscriptis evocari. Et sane litteræ maximum pacis charitatisque studium præferebant; missique duo sunt qui inter Arianorum principes computabantur, Eustomius scilicet, seu, ut putatur, Eudoxius, et Germinius, qui litteras afferrent, et Mediolanum accedendi auctores essent. Se aiebant æquitatis concordixque amore adventum ejus expectere, rogare legatis gereret inorem, nec cunctaretur contra Marcellum et Photinum hæreticos, Athanasiumque sacrilegum definire, quæ jam prope totus definiisset orbis; plura dicturos legatos. Si non obtemperaret, ea se præstituros quæ postulare ecclesiastica regula, nec ipsi querelarum locum superfore, quando missis legatis rogatus fuerat. Cui epistolæ permulti episcopi subscripserunt. Exstant hodieque in subscriptionibus triginta præsulum nomina; ex quorum numero Valens, Leontius, Acacius, Germinius, Arianorum primipilares. Eusebio rescripsit etiam imperator, urgens profectum, ac commonens ut cum cæteris episcopis paci Ecclesiæ conciliandæ navaret operam. Accesserunt item litteræ Luciferi, Pancratii et Hilarii legatorum, vehementiore ac mordaci, ut solebat Lucifer, stylo conscriptæ, quibus auctores Eusebio sunt (a), ut quam maturissime proficiscatur, spem esse ut ejus adventu propelliam Valens profligetur, Arianorumque machinæ obruantur: se summopere ejus præsentiam et operam expectere. His amicorum inimicorumque litteris inductus Eusebius, missa ad Constantium adventus sui prænuntia epistola, Mediolanum se contulit. Quo vixdum pervenerat, cum ecclesiæ aditu intercluditur: ac deinde totum decem dierum extrahitur spatium, antequam miscendi colloquii facultas esset. Quo toto tempore conspirationis adornandæ rationem inibant Ariani. Cum porro essent omnia ad fraudem composita, et machinamenta in Athanasii perniciem comparata, tum evocatur Eusebius cum comitibus legatis, a quibus coram constitutis postulatum ut Athanasii damnationi astipularentur. At Eusebius contra primum de fide tractandum contendebat, adesse quippe viros hæretica labe pollutos; oblatoque Nicæno symbolo, se, si vellent ipsi ejusmodi fidei formulæ subscribere, damnatum hominem pollicetur. Quam ille conditionem, iniquam licet, tuto offerebat: nunquam enim Arianorum

principes Nicænae fidei, cui ab annis triginta implacabile bellum indixerant, astipulaturi erant. Tum accepta charta Dionysius Mediolanensis, veræ fidei propugnator, prior suffragium Nicænae formulæ ascribere cœpit. Valens autem calamum et chartam violenter extorsit, vociferatus id nihil ad rem quæ tum agebatur pertinere, nec quidpiam ea ratione perfectum iri. Suborto exinde clamore, res in vulgus emanat, gravisque omnium animos dolor occupavit, quod ab ipsis sacerdotibus impugnari fidem cernebant. Valens autem, Ursacius, et reliqui Ariani, iudicium populi reformidantes, ex dominico seu ecclesia ad palatium transeunt, quasi scilicet aulicorum comitia, non episcoporum, convocarentur.

2. *Edictum Constantii offertur subscribendum.* —

Intra palatium congregati, ait Sulpitius Severus, illinc epistolam sub imperatoris nomine mittunt, omni pravitare refertam: eo nimirum consilio, ut si eam æquis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent. Sin aliter fuisset excepta, omnis invidia esset in rege, et ipsa ventialis: quia etiam tum catechumenus sacramentum fidei merito videretur potuisse nescire. Erat quidem edictum magnificis descriptum verbis: affectabat quippe Constantius eruditionis et eloquentiæ famam. Arianis auctoribus et magistris hæreseos vestigia in ejusmodi litteris videre erat; et quod fuit male feriatu capitis argumentum, se per somnum Constantius quæ diceret a Deo accepisse mentiebatur. Primo igitur episcopis edictum subscribendum offertur per aulicos et palatinos, omnibus in eodem quo imperator conclavi consistentibus, sed velo intermedio, qui mos erat ea tempestate, ut perfacile Constantius colloquium audiret (b). Commemorabant aulici imperatoris sollicitudinem in concilianda Ecclesiæ pace, ejus esse votum ac in eo totum versari, ut Dei voluntatem impleret; etsi vero Lucifer Arianæ illum doctrinæ addictum criminaretur, sanam ejus esse fidem ex collatis ipsi a Deo beneficiis ac victoriis comprobari. Ad hæc Lucifer, vehementi de more studio iucensus, reclamat, Nicænam fidem Arianæ oppositam solam piam, solam sanam, nec si adessent universæ Constantii copiæ militaresque turmæ, posse se edictum sacrilegum non despiciere, et maledicta in Deum non execrari. Tum Constantius ea legatorum loquendi fiducia offensus, homines esse petulantes exclamare, nec ipsorum munus esse imperatorem ab Arianæ doctrina revocare; ac derepente, mutato consilio, precibus viros, quando interminatione nihil conficiebat, tentare cœpit. Sed frustra eorum animos cum minis, tum blanditiis impetebat. In petra namque fundati, ut decumanos fluctus imperterriti exceperant, ita neque blandimentis a proposito dimoventur.

5. *Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exsilium ablegati.* — Populus autem lectam in cœtu Ecclesiæ Constantii epistolam perindigne tulit. Plebs

(a) Hilar., col. 1222.

(b) Lucifer. lib. Mor. pro Dei Filio.

nanque Mediolanensis veræ fidei studiosissima, A non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset : rogare ut eum timeret, ne derepente datum adimeret ; interminari iudicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessum daret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, nec Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque aurem præbuit, neque plura dicere concessit ; quin et acrius stricto adversum illos gladio comminabatur : imo nonnullos ad supplicium rapi abducique jusserat ; sed postea mutato consilio vitam nec rogantibus concessit. »

His Lucifer adjicit, eam episcopus obtulisse conditionem, præsto esse se suis sumptibus Alexandriam properare, ut auditis duntaxat catholicis accusatoribus, si qui forent, æquum de Athanasii causa ferre possent B iudicium. Hac vero repudiata conditione, habitisque ut supra colloquiis, (quæ tamen omnia ordine uti gesta sunt non in promptu est enarrare : nam hinc et inde ex variis collecta scriptoribus consequenter recensere facultas non est,) tres episcopus Constantius in exsilium misit, Pancratium item presbyterum (quem Eutropium vocat Athanasius), una cum Lucifero a Liberio legatum pariter extorem fecit. Hilarium autem diaconum, ejusdem legationis comitem, Ursacium et Valens una cum spardonum caterva ubi nudassent, atque dorso flagellis cæcidissent, in exsilium item deportari curarunt. Inter flagellandum autem hæc scelerati homines vociferabantur (c) : Quare Liberio non obstitisti? cur ejus detulisti litteras? Diaconus vero inter verbera gratias Domino rependere atque dicere : *Dorsum meum flagellis obtuli*. Illi autem irridere ac cachinnos effundere, nec erubescere quod levitiam contumelias et plagis onerarent. In exsilium itaque acti sancti confessores, excusso pulvere pedum, erectisque ad Deum oculis, cujus amore neque imperatoris iras reformidaverant, neque stricti gladii metu veritatem prodiderant, exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim loca civitatesque peragrarent, etsi vinculis constricti, sanæ fidei prædicationem nihil intermittebant, Arianam hæresim impiam ubique renuntiabant, traducebantque Ursacii et Valentis pœnitentiam. Quod contra quam rati erant, cessit insidiatoribus. Nam quanto longiore spatio et intercapedine distabat exsilii locus, tanto gravius in impios homines concitabatur odium, latiusque serpebat invidia facti. Sanctorum itaque præsulum demigratio, vere prædicatio fuit, qua eorum impietatis fama ubique manaret. Quis enim dum peragrantes cerneret, non laudibus ut confessores exornavit? quis non Arianos maledictis et probris insectatus est ut impios, carnifices et homicidas, et non quovis potius quam Christianorum nomine compellavit? Ceterum exsules, ait Sulpitius Severus, satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumptum affatim congestas, legationibus quoque

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 76.(b) *Ibid.* n. 33, 34.(c) Athan. *ibid.* 41.

eos plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos.

4. *Liberii litteræ ad confessores.* — Accepto Liberii rerum Mediolani gestarum nuntio, gratulatorias exsulibus misit litteras, quamvis, aïens, malis affici videantur, ipsos tamen singularis suæ fidei causa acceptissimos esse Deo, et jam ad futuram martyrii gloriam designatos. Optasse ut sibi priori id boni contingeret; sed quia illi prævertissent, rogare ut se studio amoreque præsentem æstimarent: et cum per hujusmodi ærumnas atque calamitates propius ad Deum accessissent, precibus jam suis ipsi opitularentur. Postulat demum, missis literis sibi quid gestum sit accurate significent, ne ipse inter incertos vulgi rumores animi pendat.

5. Quo autem acerbiorē exsilii pœnam sancti præules experirentur, (quod erat hæreticorum consilium studiumque,) non unum in locum relegati sunt, sed in varias et multo intervallo distitas transmissi regiones, ne mutui conspectus solatio supplicii dolor levaretur. Verum, ut cæca res est malitia, non advertēbant scelerati, in grave rerum suarum detrimentum veritatis præcones ac hæreseos hostes varia loca peragrarē, quo latius manarent illa perfidiæ Arianae argumenta. Nemo enim conspectis sanctis viris tantam pro veritate calamitatem ferentibus, sceleratorum iniquitatem non est exsecratus. Eusebius igitur Scythopolin exsilii locum pervenit; cujus urbis episcopus erat Patrophilus Arianus, qui tanta cura, Epiphano teste, Catholicos a sua parçecia exegerat, ut nonnisi unus Joseph comes isthic superasset, qui Ariantum non sectaretur errorem. Erit fortasse narrandi locus quid ejus cura et opera perpessus sit Eusebius. Fuit autem Eusebio peregrinationis laborumque socius Exuperantius, qui postea fuit in Tortonensem episcopum cooptatus. Lucifer Germanician mittitur; cujus tum episcopus erat Eudoxius Arianus. Quo in loco quibus sit ærumnis affectus, describit ipse in sua ad Constantium epistola. In carcere quippe reclusus ac luce privatus, in tenebris asservabatur, ut ne cuipiam ejus invisendi copia esset. Dionysius autem Mediolanensis in Cappadociam deportatus, illic exsilii juxta ac vitæ finem invenit; Dominum precatus scilicet, ut ex hac vita demigrare liceret, ne reversus, parçeciam suam Ariana labe infectam deprehenderet. Et sane res ut augurabatur accidisset, si diutius protraxisset vitam. In ejus quippe locum successit Auxentius Ariantium deterrimus, a Gregorio Alexandrino præbyter ordinatus, qui Arianae rei augendæ atque promovendæ strenue operam dedit.

6. Præter memoratos autem episcopos, alii pauci exsilii pœnam subire maluerunt, quam vel Athanasium damnare, vel cum Arianis inire societatem. Maxima pars minis, terrori ac fraudibus Constantii concessere; ex quorum nu-

mero Fortunatianus Aquileiensis, et Eremius Thesalonicensis, quorum lapsum deplorat Athanasius.

7. *Maximus sede pellitur.* — Eminuit autem inter veritatis confessores Maximus Neapolitanus; qui cum agitudine stomachi laboraret, ab Arianis subscriptionem suam extorquere conantibus multis est afflictus malis. At cum ille in ægro corpore invictum gereret animum, nullis cedens cruciatibus, in exilium tandem pulsus est. In cujus locum cooptatur Zosimus quidam. Is cum hactenus catholicam fidem constanter propugnasset, tum Arianis rebus emolumentum causa studere cœpit. Quo audito Maximus dira homini imprecatus, prænuntiat eum non diu episcopali in sede permansurum. Accidit res ut præfatus ille fuerat. Cum enim Zosimus episcopali munere in populi cœtu fungeretur, (derepente lingua horrendum in modum foras erupit, ut neque reducendi facultas esset. Quod cum repetitis vicibus accidisset, sensit ille divinitus immissum malum, novitque non frustra vaticinatum fuisse Maximum, ac sponte dignitatem exiit episcopalem. Maximus autem in exsilii loco postremum obiit diem, confessionis exinde gloria clarus.

8. *Martyrium Rufiniani.* — Iisdem annumeratur item Rufinianus quidam vitæ sanctimonia conspicuus; qui fidei causa ab impiissimo Epicteto Centum-cellarum episcopo immanem in modum vexatus, ante currum ejus concitato cursu procedere compulsus est: quo factum, ut erumpentem sanguinem ore evomens, exstinctus sit.

9. *Vexatio Catholicis per orbem illata.* — Nec solum autem Mediolani ac per Italiam Ariana lues grassabatur; sed per totum Romanum imperium horrore omnia plena: minæ, multe, exsilia, quodvis ærumnarum genus iis qui nolent Athanasii damnationi subscribere. Qua de re Athanasium libet audire loquentem. Statim litteræ ad præfectum missæ, jussumque est Athanasium solita frumenti annonæ privari, totamque in usum Arianorum sectatorum conferri. Data cuique volenti facultas est, contumeliam iis inferendi qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque iudicibus intentatæ, nisi cum Arianis communionis societatem inirent. Paria in aliis regionibus jussa prodire: videreque erat per urbes singulas missos notarios et palatianos, qui iudices concitarent in Athanasium, et episcopos vel ad ferendum suffragium inducerent, vel pellerent in exilium, populisque graves interminerentur calamitates. Legatis dabantur itineris comites Ursacii et Valentis clerici: qui si iudices viderent non strenue rem agere, deferrent ad imperatorem. Et quod stupendum plane erat, cum cæteras hæreses intactas sinerent, solis Catholicis bellum inferebant. Tum episcopi, ut scriptum est, ad reges et præsides ducti, a iudicibusque hæc audiebant: Aut subscribite, aut decedite ab Ecclesiis; nam jus-

sit imperator ut abdicemini. Alii a praefectis exturbati; quod tamen primarii viri non odio quodam infensoque animo praestabant, sed ut ne ipsi inter episcoporum amicos computarentur, atque hinc foret sui criminandi occasio. Nam ipsis magistratibus missae litterae sunt, minisque adhibitis, multa pecuniaria indicta, nisi singuli suae civitatis episcopum compelleret ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore erat ac tumultu plena, dum raptati episcopi pellerentur, populi omnia luctu gemitibusque comple-

10. Haec erant missorum palatinorum gesta. Admirandi autem homines iis quae nati sunt patrociniis freti, in eo toti erant ut alios episcopos accirent ad imperatorem, alios litteris fictisque criminationibus circumvenirent, ut illi Constantii vultum conspectumque, hi legatos, minas, conficta crimina pertinescentes, pariter a recto pioque consilio evocarentur. his artibus imperator tam multos episcopos compulit ad haec proferenda verba: *Non ultra cum Athanasio communicamus.* Nam eos qui se adirent non ante ad conspectum admittebat suum, neque domo egredi facultatem dabat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exilium. Id agebat autem, gnarus invisam omnibus haeresim esse: quae potissima causa fuit quod tam multos vi compelleret, ut paucis annumerarentur. Cura summa atque sollicitudo ipsi erat vim nominum una cogere, cum ut invidiam Athanasio committeret, tum ut Arianae haeresi, cujus fervens ipse vindex erat, aliquam afferret dignitatis speciem, ratus veritatem se perinde atque homines circumvenire posse:

11. *Sylvani defectio.* — Inter haec in Galliis contigit Sylvani defectio, qui ab exercitu imperator est inauguratus. Ea res Constantium in summam consilii inopiam perturbationemque coniecit. At cum ille interpositis viginti octo post defectionem diebus ab Ursicino obruncatus esset, ingenti Constantius metu liberatus est.

12. Dum hi per totum orbem motus, haec turbabantur, Athanasius Alexandriae haud sine metu impendentis periculi versabatur, populi praesidio et amore tutus ab insidiis Arianorum: qui semper machinis erant et calumniis struendis intenti, quo virum urbe pellerent et exterminarent.

13. *Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio.* — Accidit autem paucis ante Paschalem solemnitatem diebus huius, ut opinamur, anni, ut vacante sede Hermopolis parvae, quae praecia maximam Alexandrini agri partem complectebatur, Dracontius quidam monachus et monachorum ἡγουμενος in episcopum ejus loci promoveretur. Et quidem tantis erat ille populorum votis expetitus, ut gentiles etiam se Christianos fore pollicerentur, dum Dracontius esset episcopus. Is vero sive imminentis Christiano populo calamitatis declinandae causa, sive quod monachali instituto ad-

A dictus animus episcopalem adire dignitatem pertimesceret, cum de eligendo antistite agebatur, ubi advertit inclinatas in se omnium voluntates, juramento edixit se, si deligeretur, nequaquam obtenturum. Cum autem communi calculo electus fuisset, auctoribus et consuasoribus monachis quibusdam fugam fecit, seseque occultavit. Re comperta Athanasius de fuga summe doluit, elegantemque ad Dracontium misit epistolam per tabellarios Hieracem presbyterum et Maximum lectorem, jussos ut et ipsi cohortarentur ad remigrandum. Multis aiebat Athanasius, sibi in primis offensionem esse, quod propter impendentes Ecclesiae calamitates fugam fecisset; hinc futurum ut episcopalis sedes a multis iisque improbis hominibus invaderetur, utque ethnici, qui se Christianos fore spondissent, in idolorum cultu perseverarent. Minabatur judicii diem, nisi vocanti Domino obsequeretur. Si enim, inquit, eadem omnes semper mente fuissent, qua ratione Christianus tu esses, non exstantibus episcopis? Et si qui post futuri sunt, eodem animo fuerint, qua ratione constare valebunt Ecclesiae? Deinde exemplo Moysis, Eliae, Elisaei, et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina, et capitis periculum adire non recusaverant, Dracontium ille ad delatum munus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Monachos item recenset, qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. Erant ii Apollon, Agathon, Ariston, Ammonius, Muis, Paulus. Non tam conditionem ipsam, quam institutum veri monachi amplexandum esse; quod praestare etiam episcopo liceret. Carpit autem monachos, qui Dracontio ejusmodi fugae auctores fuissent. Hortatur ut maturet praeciam adire suam, cum maxime instet Paschatis solemnitas: ne populi in laetissimo resurrectionis festo absentem doleant pastorem suum. His Athanasii hortamentis cessit Dracontius, nec diu postea pro catholica fide in exilium ab Arianis pulsus est.

14. *Constantius Liberium a proposito dimovere tentat.* — Constantius, tot pulsus episcopis, Arianorum consilio Liberium aggreditur. Cum advertent enim eum sanae doctrinae cultorem esse, Athanasio patrocinari, erroribus adversari suis, seque ut haereticos ubique locorum traducere; rati impii homines se, si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos, virum apud imperatorem criminantur. Ille vero sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spationem quemdam Romam mittit Eusebium nomine, qui principem inter eunuchos obtinebat locum; dona ferentem, ut Liberium muneribus tentaret, ac si minus dona possent, additis litterarum minis optatum finem assequeretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat pontifici ut adversus Athanasium suffragium scriberet cum Arianisque commu-

dicaret : id exoptare, id jubere imperatorem. Hinc A oblati muneribus hortabatur, manusque Liberii contrectans aiebat : « Imperatori obtempera, et hæc accipe. » Episcopus contra compellere hominem, et hæc adversum dicere : Non posse damnari Athanasium, quem non una duntaxat, sed et altera synodus purum innoxiumque promulgasset; quem Romana synodus cum pace dimisisset, æquum non esse a se Romano pontifice condemnari. Si imperatori tamen placeret abrogari quæ fuerant pro Athanasio conscripta, irrita quoque forent quæ adversus eum gesta, atque litteris mandata essent, ac de integro res in synodo ageretur, procul palatio, ubi non imperator, non forensis iudex, non comes, nulla demum extranea formido adesset, sed ex solo Dei timore ederentur omnia : ac primo exigentur Ariani, utpote a Nicæna synodo anathemate percussi, aditus omnis ad hujusmodi synodum esset hæreticis interclusus, postea de reis ageretur, ut fontes pœnas luerent, insontes liberi dimissi tuto consistenterent in sedibus suis. Hæc imperatori renuntiaret, moneretque ut ne aurem ultra præberet Ursacio et Valenti, qui cum de rebus ante gestis pœnitentiam egissent, jam nulla essent fide digni.

15. Hæc Liberii dicta indigne ferens spado, non tam quod in Athanasium subscribere detrectaret (a), quam quod illum hæresi adversarium comperisset, nihil reveritus episcopum, acriter interminatus, cum donis abscedit; nefariamque rem aggreditur, C Christiano homine indignam, et majoris audaciæ quam quæ spadonem deceat. Profectus enim ad martyrium Petri apostoli, dona illi apposit. Re comperta Liberius in loci custodem graviter succenset quod non prohibuisset hominem : ipsaque dona, quasi illicitum sacrificium, abjicit. Quæ res castratum vehementius ad iram concitavit. Quære profectus ad imperatorem de Liberii in Arianam hæresim odio conquestus, juvantibus cæteris eunuchis, penes quos tum summa rerum erat, quorum vis et audaciæ multa in Arianorum gratiam moliebatur, hominem impotentem in furorem agit. Litteras igitur Romam quamprimum mittit : rursumque palatini, notarii et comites ad id negotii iter suscipiunt. Litteris præfectus urbis jubetur, aut Liberium dolo Roma subductum in castra transmittat, aut vi aperta comprehensum ad se pertrahat. Ejusmodi missis litteris exorta formido est, insidiæ per totam urbem paratæ, promissa dona iis qui strenne adversus Liberium rem gererent. Tum episcopi his perspectis rebus sese adbere, matronæ calamitiarum metu per pagos secedere, ascetæ insidiis appeti, homines Romæ commorantes expelli, portis exitusque portarum intercludi, ut ne quis ingressus Orthodoxorum Liberium inviseret. Tunc

A Roma quoque Christi hostium immanitatem experta, re ipsa novit quæ vix ante crediderat, cum rumore nuntio audiret quantam cæteris Ecclesiis singulisque urbibus impii illi intulissent vastitatem.

16. *Liberius ad imperatorem trahitur.* — Cum itaque Constantius litteris, interminationibus, jussis instaret urgeretque profectum, Liberius tandem (b) curante Leontio Romæ præfecto ad imperatorem trahitur; multaque usus loquendi fiducia, « Desine, inquit, Christianos vexare, ne nostra opera cures impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati potius quam cum Ariomanitis annumeremur. Ne nos Christianos cogas christomachos evadere. Auctores tibi sumus, ne bellum moveas in eum qui hoc tibi imperium tradidit, neu gratiarum actionis loco impietatem ipsi referas. Ne calamitatem iis inferas qui in Christum credunt, ne ipse quoque audias : *Durum est tibi contra stimulum calcitrare* ¹. Sed utinam aurem præbeas, ac tu quoque quemadmodum beatus Paulus morem geras! Ecce adsumus, accessimus, vel antequam crimen illi comminiscantur. Ideo properavimus, gnari licet a te nobis expectandum exsilium esse, ut ante confictam criminationem damnemur, cunctisque propalam sit pari ratione cum aliis actum esse, oblataque ipsis crimina similiter conficta ab inimicis fuisse; quorum omnia dicta nihil nisi calumnæ, nihil nisi mendacia fuere.

17. *Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii.* — Hæc de colloquio Liberii cum Constantio Athanasius. Rem pluribus affert Theodoretus (c), cujus dialogum ascribere ne pigeat; ex eo quippe cum Liberii constantia et fortitudo, tum imperatoris in Athanasium infensus animus palam perspicitur. Constantius imperator dixit : « Nos, quoniam et Christianus es et nostræ urbis episcopus, te evocandum duximus, ac monemus ut nefariæ dementiæ impii Athanasii communionem abjicias. Id enim æquum esse orbis terrarum censuit, eumque ab ecclesiastica communione alienum fore synodali sententia decretum est. Respondit Liberius : *Judicia ecclesiastica, o imperator, summa cum æquitate ferri oportet : quare si pietati tuæ libeat, iudicium institui iubeto; et si quidem Athanasius damnatione dignus videatur, tum juxta ecclesiasticæ regulæ formam sententia in illum ferretur. Neque enim vir a nobis condemnari potest de quo non judicavimus. Cui Constantius : Totus terrarum orbis de ejus impietate tulit sententiam, eo quod jam inde ab initio deludendo tempus trahat. Ad hæc Liberius episcopus : Quotquot subscriperunt, res gestas ipsi non viderant; sed ex Inani gloria, tui metui, ignominia a te inurendæ formi-*

¹ Act. ix, 5.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 57.
(b) Athan. *ibid.*, n. 39; Ammian. *Marc. lib.* xv.

(c) Lib. ii, cap. 16.

dne subscripserunt. Tum imperator : Quæ gloria, qui metus, quæ ignominia? Infit Liberius : Quotquot Dei gloriam non amant, ii tua munera autepontes, eum quem non viderant, de quo ne judicarent quidem, damnaverunt : quod alienum a Christianis est. Hic imperator : Atqui de præsentē judicatum est in synodo Tyria, universique orbis episcopi in ea synodo hominem damnare. Cui Liberius : Nunquam ille præsens iudicio fuit. Quotquot enim eo tempore coacti in eum sententiam tulere, post Athanasii discessum inique de absente judicant. Tum Eusebius eunuchus : In synodo Nicæna alienus a catholica fide demonstratus est. Liberius imperatori (despecta eunuchi futilitate) : Ex iis qui cum Ischyra navi in Mareoten transmiserunt quinque solum fuere iudices, quos illi quidem miserant ut adversus reum acta conficerent. Ex iis qui tunc eo legati sunt, duo ex hac vita migrarunt, Theognius scilicet et Theodorus, reliqui tres adhuc superstites sunt, Maris, Valens, et Ursacius. Contra hæc in Mareoten missos Sardinia ea ipsa de causa lata sententia est. Qui postea veniam precati libellos obtulerunt, ob acta scilicet quæ per calumniam, altera duntaxat præsentē parte, in Mareote confecerant. Quos quidem libellos nunc in manibus habemus. Utris horum assentiri et communicare debemus, imperator; hisne qui cum Athanasium ante damnassent, veniam postea rogant, an illis qui nuper istos condemnarunt? Tum Epictetus episcopus : Non fidei causa, nec pro defensione iudiciorum ecclesiasticorum Liberius jam verba facit, o imperator; sed ut apud Romanæ civitatis senatores gloriatur imperatorem a se fuisse superatum. Imperator Liberio : Quota pars es orbis terrarum, ut tu solus impio homini suffragari velis, et orbis Romani totiusque mundi pacem perturbes? Cui Liberius : Etiamsi solus sim, fidei ratio non ideo minuitur. Nam et olim tres tantum reperti sunt qui regis mandato obsisterent. Eusebius eunuchus ait : Imperatoremne nostrum Nabuchodonosori confers? Tum Liberius : Nequaquam. Sed tu inique hominem damnas, de quo non iudicavimus. Ego vero postulo, ut primum quidem omnium præcedat subscriptio, quæ fidem Nicææ editam confirmet, deinde ut revocatis ab exilio fratribus nostris et in sedes suas restitutis, si ii, qui jam tumultus in Ecclesiis auctores sunt, apostolicæ fidei consentire visi fuerint, tunc universi Alexandriam convenientes, ubi et accusatus et accusatores sunt, necnon eorum patronus, eorum examinata causa sententiam proferamus. Tum Epictetus episcopus : Verum cursus publicus vehendis episcopis nequaquam erit satis. Cui Liberius : Ecclesiastica negotia non egent cursu publico : Ecclesiæ enim singulæ episcopos suos ad mare usque perducere suis sumptibus facile possunt. Imperator dixit : Quæ jam rite statuta sunt, non ultra abrogari possunt : valere

A debet plurimorum episcoporum sententia. Tunc solus es qui impii hominis amicitiam foveas? Liberius : Nunquam audivimus, imperator, absenti reo iudicem impietatis notam inurere, quasi privatus eum eo inimicitias gerat. Imperator autem : Universos quidem ille affectu injuria, sed nullum perinde atque me. Qui non contentus exitio fratris mei majoris natu, felicitis memoriæ Constantem ad suscipiendas mecum inimicitias nunquam destitit; et id sane contigisset, nisi nos majore mansuetudine et incitantis et incitati impetum pertulisset. Nullam itaque victoriam tanti facio, ne illam quidem quam de Magnentio retuli ac de Sylvano, quanti ut hunc sceleratum ab Ecclesiæ administratione submoveam. Cui Liberius : Noli, imperator, inimicitias tuas per episcopos vindicare. Ecclesiasticorum enim manus ad sanctificandum vacare debent. Jube igitur, si placet, ut episcopi ad proprias sedes revocentur : ac si quidem videantur cum illo consentire, qui rectam fidem Nicææ editam jam tuetur, in unum coacti paci orbis terrarum prospiciant, ne insontem virum infamia notatum esse comprobetur. Tum imperator : Unum est quod quaeritur. Te namque, ubi ecclesiarum communionem fueris amplexatus, Romanam remittere volo. Assentire igitur paci, et suffragium scribe, atque ita Romam revertere. Ad hæc Liberius : Fratribus qui Romæ sunt jam vale dixi. Romano quippe domicilio anteferenda ecclesiasticæ leges. Imperator autem : Triduum ergo tibi ad deliberandum conceditur, utrum postquam suffragium dederis Romam velis commigrare, aut ad deligendum quem in locum cupias deportari. Cui Liberius : Trium dierum aut trium mensium interposita mora non mutabit sententiam. Itaque mitte quo libet. » Biduo post imperator, cum Liberium accivisset, atque is de sententia non decederet, eum Beroeam in Thraciam relegari jussit. Egresso Liberio, imperator quingentos solidos offerri jubet ad viaticum. Defertenti Liberius ait : Abscede, et hæc redde imperatori, qui iis sane in stipendium militum opus habet. Similiter Augusta tantumdem ipsi pecuniæ misit. Remisitque Liberius : Redde, aiens, isthæc imperatori; iis enim habet opus in militum annonam. Quod si his non egeat, dentur Auxentio et Epicteto, qui opus habent. His rejectis, aliam pecuniæ summam attulit Eusebius eunuchus. Cui Liberius : Ecclesias orbis terrarum expilasti, et mihi tanquam reo elemosynam affers? Abscede, et prius Christianus efficiare. Elapso autem triduo relegatus Beroeam est Liberius. Felix sane, si tanta invictæ mentis argumenta fœdis exinde fracti et emolliti animi notis non labefactasset.

18. Nec prætermittenda quæ de Liberii exsilio habet Ammianus Marcellinus (a) : « Hoc administrante Leontio, ait, Liberius Christianæ legis antistes, a Constantio ad comitatum mitti præceptus

(a) Lib. xv, p. 91.

est, tanquam imperatoris jussis et plurimorum sui consortium decretis obsistens in re quam brevi textu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores assidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) removit a sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quæve augurales portenderent alites scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. Super his intendebantur ei alia quoque a proposito legis abhorrentia cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali paria sentiens cæteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur: nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimum sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque qua potiores æternæ Urbis episcopi firmari, desiderio nitebatur ardenti. Quo non impetrato Liberius ægre, populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate, noctis medio potuit asportari. Quod ethnici hominis testimonium, Romanæ sedis auctoritate comprobandæ peridoneum, iniquum sane Athanasio est, quod augurali arti tribuat eam divinitus inditam Athanasio facultatem futura prospiciendi, quam sancto viro ascribit Sozomenus (a), ubi illum a Deo monitum pericula sæpe prævidisse declinasseque commemorat. Illam futura prospiciendi vim in crimen vocabant gentiles et hæretici, quasi scilicet id ille magicis artibus consequeretur. Ut fertur autem, quodam tempore, Athanasio per urbem incedente, forte supervolitans cornix crocitavit. Turba vero gentilium, quæ tum aderat, quasi præstigiatorem deridens, rogabat quidnam cornix illa prænuntiaret. At ille suaviter ridens: Cras, inquit, clamat. Id autem vociferans, injucundam vobis fore crastinam diem denuntiat. Significat enim vobis ab imperatore prohibitum iri, ne cras festum diem de more celebretis. Quæ Athanasii prædictio, etsi ridicula visa illis est, vera tamen fuit. Insequente enim die magistratibus redditæ sunt imperatoris litteræ, vetantes ne pagani templis adire sua, neve solennes sacrorum ritus ac publicos conventus celebrare liceret.

19. *Felix in Liberii locum adlegitur.* — Pulso Liberio, de successore deligendo actum fuit. Quod quam indigne, quam contra ecclesiasticum morem peractum sit, ita narrat Athanasius (b): Imperator Epictetum quemdam, audacem adolescentem, qui etsi neophytus in episcopum adlectus fuerat, quod ad nulla non scelera paratum promptumque cognosceret in amicis habebat, ejusque opera invisibi episcopis arbitrato suo parabat insidias. Hujusmodi itaque usus administro rem plane stupendam

(a) Lib. IV, cap. 5.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 75.

A Romæ aggreditur, quæ Antichristi malignitatem præse ferat. Adornato namque in ecclesiæ vicem palatio, populi Christianique cœtus loco tres sibi spadones adesse jubet. Demumque improbos tres cata-scopos, id est exploratores (haud enim episcopi nuncupandi), compulit ut Felicem quemdam moribus sibi consimilem virum in ipso palatio ordinarent episcopum. Populi namque, animadversa hæreticorum prævaricatione, aditus illis ad ecclesias intercluserunt, et procul abscessere. Qui Felix Catholicisne postea, an Arianis rebus studuerit, jam quæstio est inter scriptores.

20. *Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium.*—Unum restabat Arianis quod maxime cordi erat, ut scilicet Hosium illum venerandum et nobilem senem in suam sententiam perducerent. Qua de re Constantium conveniunt (c), monent nibildum actum esse, nisi sibi suisque factis magnus ille Hosius confessionis gloria conspicuus astipuletur. Rogant ut virum perinde atque cæteros vi compellat, ut secum communicet Athanasiumque damnet. His inductus imperator senem accivit, qui centenariis major annos jam plus sexaginta episcopalem occupabat sedem. Accedentem Hosium rogabat Constantius, lenibusque dictis hortabatur ut contra Athanasium sententiam daret, Arianisque communionem jungeretur atque amicitiam. Senex, qui rei hujusmodi vel auditum ægre ferret, indignatus, quod talem imperator obtulisset conditionem, virum acriter compellat, monet ut finem faciat hujusmodi verba profereudi, clamare ait facti insolentiam: demum dictis suis persuasum ac perterritum deducit e sententia; atque ita integris rebus redit in patriam et in ecclesiam suam. Sed cum absente eo hæretici haud sine querimoniis et lamentis denuo instigarent, urgerent, et sua eunuchorumque opera nullis non machinis levissimum Constantii animum tentarent; acquievit demum ille postulatis assentantium, litterasque minarum plenas ad Hosium misit. Hinc Hosius contumeliis, periculorum denuntiatione exagitur: neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur, sed fidenter hæresim ut impiam noxiamque traducit ubique locorum. His auditis Constantius cœpit senis animum iteratis litteris sollicitare, modo adulari quasi patrem, mox interminari exsilium. Necdum tamen ille vel minarum et impendentium malorum formidine, vel blandimentorum illecebris, cessit e sententia. Imo epistolam constantis et firmitatis plenissimam rescripsit imperatori, significans se jam pridem sub Maximiano pro Christi nomine passum, paratum esse ad æumnas quaslibet, si sit opus, pro veritate perferendas. Monet, Arianorum doctrinam ne tueatur, neu Ursacio et Valenti habeat fidem. Non tam illos Athanasii perniciem machinari, quam impietati Arianæ augendæ atque promovendæ studere. Commemoratur quæ in Sardicensi synodo gesta essent, Arianorum

(c) Athan. *ibid.*, n. 43, 44.

metum, conscientiam scelerum, turpem in conspectu synodi fugam. In mentem revocat Ursacii atque Valentis poenitentiam, qua palam esset insonti Athanasio fuisse crimina oblata. Hortatur ne se rebus immisceat ecclesiasticis : « Tibi, inquit, Deus imperium, nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum qui tibi imperium eriperet, Deo providenti repugnaret; ita metue ne si tibi ecclesiastica vindicæ, magni criminis reus evadas. » Se nedum cum Arianis consentiat, eorum hæresim anathemate ferire; Athanasium vero minime damnare, quem Romana Ecclesia, universalis synodus, ipseque imperator pro insonte habuisset. Hæc tum Hosius, qui haud diu, ut infra memoratur, in probo huiusmodi proposito perseveravit. Namque Constantius nec insidiarum finem fecit, neque desiit occasiones aucupari, minasque in senem intentare. Accesserunt Arianorum criminationes, querimoniarum, maledicta. Aiebant eum, zedum Athanasium damnaret, hæresim Arianam diris vovere atque proscribere, omnibusque auctorem esse ut fidem catholicam integram intactamque servent. Insuper monent Constantium, plurimos in Hispania eadem esse atque Hosium sententia, quorum imperator suffragia adversus Athanasium postulabat. Hi cum non metu imperatoris, non minis, non pollicitationibus eo adduci possent, in Hosium ducem vertitur Constantii furor. Accitus itaque senex anno integro Sirmii detinetur. Res quorsum evaserit, infra memoratur.

21. *Profigatis aliis Constantius Athanasium aggredditur.* — Constantius igitur, postquam terrore, minis, exsilio, malis artibus episcopos pene omnes aut profligasset, aut ad simulationem compulisset, jam in Athanasium machinas intendit (a); promissorum scilicet oblitus, immemor juramenti. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium quam ad mendacium perducere consuevit. Hoc autem callide Arianis auctoribus, postquam præsulum turbam in suas allexisset partes, aggressus est, eo nimirum consilio, ut multorum antistitum suffragia ostentare posset, Athanasioque non modo retinendæ dignitatis, sed etiam deplorandæ calamitatis adimeret potestatem. Itaque concitatus imperator ab Arianis, primum litteras mittit ad ducem et ad milites, interminatus iram suam, nisi probe contra Athanasium rem gererent. Legantur item notarii Diogenes et Hilarius, et una cum illis palatini quidam. Horum consilium erat ut Athanasium dolo Alexandria extraherent, et quidem, ut ex imperatoris litteris postea memorandis liquidum est, nullis non malis, imo et morte multandum. Si namque palam et intra urbis mœnia manus in Athanasium violentas intulissent, non deerat turbarum tumultuumque formido. Quare astu providerant virum pellere, populique præsidio subducere. Inter hæc, imminente Arianorum furore, obiit magnus ille de-

A sertus incola Antonius (b), annos quinque supra centum natus, qui instante morte, discipulos hortatus multis ad veræ fidei virtutisque cultum, demum perorans his commonet dictis : « Mea inter vos vestimenta dividite : Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo utebar olim : ab eo novum acceperam, jam detritum usu est. Melotem alteram Sarapioni episcopo tradite; vos habete cilicinum indumentum. Et quod reliquum est, salvete, filii : Antonius quippe hinc migrat, nec ultra vobiscum erit. » His ille dictis, placido vultu, lætusque animam efflavit. Qui autem, subsequitur Athanasius, melotes et pallium acceperunt, perinde asservant ac si magni res pretii essent; iisque conspectis Antonium se videre putant, iis amicti Antonii monita gestare se arbitrantur. Ita nimirum Athanasius dum insidiis eunuchorum Arianorumque impeteretur, viris Dei percharus erat et in amicis. Interea notarii adventantes Alexandriam jussa Constantii nec impigre exsequi conantur.

ANNO 356. 1. *Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt.* — Diogenes porro nullas ab imperatore datas litteras tradidit Athanasio, nec in ejus unquam conspectum venit. Syrianus autem dux Ægypti, vel sub idem quo Diogenes tempus, vel paucis post diebus, Alexandriam ingressus, instare jubereque ut Athanasius Alexandria decederet (c). Ariani autem ubique spargere, id litteris, id jussis imperatoris ferri. Sciscitabatur porro ex Syriano Athanasium, num eas quas jaclitabant Ariani litteras penes se haberet. Cum autem non habere se dixisset, rogare Athanasium, ut vel ipse Syrianus, vel præfectus Ægypti Maximus hoc sibi jussum scripto traderent. Nam, uti supra memoratum, Athanasium Constantius jusserat nullis inimicorum fraude sparsis rumoribus moveri, sed cum pace populum edocere veram religionem : velle namque se ut tranquille degeret in sua parœcia. Hæc causa erat, ut nonnisi Constantii jussu civitate decedere vellet. Id ipsum ad Syrianum adeunt populares, presbyteri, clerici, parsque maxima civitatis postulabant, præsentem Maximo Ægypti præfecto : nimirum vel litteras tradi, si quæ tandem essent; vel Ecclesiam non turbari, donec ea de re missis oratoribus cum imperatore ageretur. Populo acriter instante, Syrianus, sive quod perspectum haberet quam æqua postulatio esset, sive quod motum seditionemque, concitata plebe, metueret, præsentem tunc Hilario, inspectantibusque multis, per salutem Constantii pollicetur se nihil mali Athanasio vel ecclesiæ illaturum, antequam rem detulisset ad Constantium. Cujus rei testes erant cohortes ducis, præfectique Maximi, qui ejusmodi rescriptum penes se retinuit. Quæ porro causa esset, quod cum Athanasius, tum plebs Alexandrina, ducis fidem interponi curarent, ipse aperit Athanasius. Aderat

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monach.*, n. 47, 48, 50.

(b) Athan. in *Vita Antonii*, n. 91, 92.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 19 et seqq., et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 52.

scilicet ingens suspicio insidiarum, non tantum quia nullo oblato imperatoris rescripto jussum esse jactarent ut Athanasius Alexandria excederet, sed etiam quia permulti cum Syriano essent Ariani comites quibuscum ille quotidie epulabatur ac consilia iibat, ut nisi eorum arbitratu nihil ageret. Quæ omnia certam male suspicandi causam Athanasio afferrent. Cum Syrianus itaque decima septima Januarii fidem ita dedisset, populus lætus, ac bene secum actum esse putans, conventibus ecclesiasticis vacabat, omni posito metu ac suspicione. Sed insidiosa promissa fuisse exitus comprobavit.

2. *Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetratæ. Athanasius se subducit.* — Nam elapsis viginti tribus a data fide diebus, incunte nona Februarii, dum pervigilium agitur subsequenti in Parasceve synaxeos, media circiter nocte, dux exercitus Syrianus derepente cum militibus irrupit plus quinque milibus, qui armis, strictis gladiis, arcubus, telis, fustibus, galeis instructi erant (a). Atque concitantibus comitibusque Arianis, ecclesiam densis collocatis militibus, ceu arcem quendam hostiumve castra circumscedit, ne quis posset evadere. Tum Athanasius, ratus non probi pastoris esse gregem in tanto tumultu deserere, ac se solum subducere periculo, in throno sedens diacono jussit ut Psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in æternum misericordia ejus*, ac omnes deinceps se recipere, abirentque domum. Verum peracta lectione, populoque precante, a militibus jaquæ contractæ sunt. Foribus autem vi multitudinis patefactis, Syriani jussu alii sagittas emittere, alii bellicum canere; hinc arumorum strepitus insonare, enses ad lampadam fulgorem micare. Post hæc virgines occisæ, multi irrumpentibus militibus corruere, alii sagittis confossi cadere. Militum pars ad prædam versi virgines nudabant, quibus vel mininus virorum contactus ipsa morte acerbior erat. Tum episcopus qui in throno sedebat, inspecta clade et calamitate, sargit et ad preces cohortatur. Dux autem, qui loci sanctitatem tantidem quanti fidem suam fecit, agmen agebat comite Hilario notario, qui ea machinabatur quæ rerum exitus palam fecit. Nam Arianorum, quorum furoris administer fuit ille, hoc consilium erat, ut Athanasium nec opinantem confoderent, rati non posse diu se, vero episcopo incolumi, alienam ecclesiam obtinere. Milites porro sacrario circumfusi, corona facta, locum obsident, ut Athanasio adimant evadendi facultatem. Tunc quotquot clerico et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut se subduceret. Ille contra negare recessurum se, nisi singulis egressis; satius esse periclitari se, quam lædi quempiam e plebe. Excedentibus ergo quamplurimis, cæterisque subsequenti, qui cum Athanasio intus erant monachi et ex clericis quidam, in thronum ascendentes sanctum præselem per-

A traxere. Raptatus autem ille, ac Deo duce monachorumque et clericorum ope via facta inter strictos gladios et carnifices, qui ei necem parabant, pene exanimatus vi trahentium et compressione turbæ, clam militibus numine providente discessit; licet pars sacrarium circumsciderent, pars ecclesiam considerent. Ac in tuto cum fuit, dignas divinæ misericordiæ gratias retulit, quod, nec populo deserto, inimicorum manus evadere licuisset. Exinde vero Syrianus et Hilarius ubi stragem conspexere, militibus imperarunt ut defunctorum corpora amolirentur, in abditisque locis deponerent. Sanctissimæ porro virgines, quæ cæcæ relictæ fuerant, in monumentis sepultæ sunt, martyrii gloriam ipsis Constantii qui se Christianum profitebatur, temporibus adeptæ. Diaconi autem in ipsa ecclesia plagis concisi ac reclusi sunt.

3. *Contestatio Alexandrinorum.* — Neque tamen hic constitit scelus. Nam post ea gesta (b), quivis arbitratu suo quam posset januam confringebat, ut obvia quæque diriperet. Imo ad ea loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. His locis tam sanctis manus impias ac sacrilegas afferre ausi sunt scelerati homines, a quibus etiam oculos cohibere religionis jura cogebant. Hæc autem præsentem ipso Alexandriæ duce Gorgonio gesta sunt. Abscedentibus porro re adeo præclare gesta militibus, arma, tela, enses in ecclesia relictæ sunt, quæ populus ibidem suspendit in facti memoriam. Nam postquam fracti ac perterriti improvisa irruptione animi confirmati sunt, tum catholicorum multitudo coacta rescriptum edidere, quo rerum indigne gestarum ferrent testimonium, commemorarentque contractas fores, invasionem in ecclesiam, cædes, expilationem, aliaque id genus. Quod ubi comperit dux Syrianus, obvius vi compellebat ad testificandum, nullum existisse tumultum, nullam cædem factam. Quod sane argumentum erat, injussum illum id facinoris perpetrasse. Alexandrini autem, inspecta ducis iniquitate, hominem adeunt, rogant nulli vim inferat, neu gesta neget. Ille plebem fustibus cædi ac profligari jubet, nihil reveritus Christianorum cœtum. Ac cum edidicisset, arma et tela a militibus relictæ in templo fuisse suspensa in rei gestæ memoriam, exercitus ut vocabant Dynamium cum tribuno misit, qui asportarent. At Catholicorum cœtus id minime concessit, nec sivit auferri tam conspicua violatæ ecclesiæ vestigia. Exinde vero plebs catholica aliud edunt rescriptum ad imperatorem transmittendum (c), quo testificantur, cum ex priore rescripto occasionem arripuerit Syrianus contraria gestis rebus testimonia extorquendi, rogare et obtestari se Maximum Ægypti præfectum et curiosos, ut facti veritatem Constantio deferant; obtestari item et obsecrare nautas omnes, ut imperatori isthæc omnibusque

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 25, et *Apol. de fuga sua*, n. 24, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 81.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 81.

(c) Athan. *ib.*

per diversa loca præfectis ac iudicibus renuntient. Exinde narrant ordine quæ ad v Idus Februarii gesta essent, uti nos supra rerensuimus. Si sit illud ab imperatore edictum, paratos esse se ad martyrium subeundum; sin hoc Augusti placitum non sit, rogare Maximum reliquosque magistratus id apud Constantium agant, ut ne in posterum ejusmodi res eveniat. Obsecrare item, ut rescriptum a se editum imperatori offeratur, nec quis alius episcopus intrudatur in locum Athanasii, quem sibi Deus ab initio dedisset secundum successionem Patrum suorum, quem ipse Constantius juratus cum litteris transmisisset Alexandriam. Datum fuit hujusmodi rescriptum post consulatum Arbethionis et Lolliani, Mechir xvii, quæ est xii Februarii.

4. *Georgius Antiochiæ deligitur.* — Interea de successore in vicem Athanasii deligendo agebant Ariani. Et sane veri satis simile est quod habet Sozomenus (a), ordinatum scilicet Georgium fuisse in synodo Antiochiæ coacta; cujus principes erant Arianorum ea tempestate antesignani. In mensem Februarium hujusce anni opportune potest Georgii ordinatio conferri. Cætera porro, quæ ibidem narrat Sozomenus, ἀσύστατα sunt, potissimumque quod ait, superstite adhuc Constante cooptatum fuisse Georgium. De ejus moribus et ingressu Alexandriam pluribus inferius.

5. *Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit.* — Accepta Imperator Alexandrinæ clade a Syriano gesta, ut erat feroci in Athanasium ejusque sequaces animo, factum probavit (b). Non ille funestatam cædibus ecclesiam, non sacrorum expiationem, non denudatas virgines, non omnia sacra profanaque violata graviter tulit. Tanto nimirum Arianismi studio tenebatur, ut quantumvis atrox immaneque facinus, in rem modo illius cederet, probe factum optimeque consultum existimaret. Neque hic tamen fuit calamitatum finis. Litteris quippe ad senatum et populum Alexandrinum missis juvenes cohortabatur, ut una coacti Athanasium insequerentur, ac ubi locorum esset pervestigarent, interminatus indignationem suam si non gererent morem. Litteras ejusmodi detulit Heraclius quidam comes, præcursor Georgii mox Alexandrinam sedem invasuri. Litteræ autem publice lectæ sunt. Aiebatque Constantius se in gratiam fratris sui Constantis, non suo motu vel consilio, dedisse Athanasio Alexandriam revertendi facultatem. Comes jussu imperatoris denunciavit Alexandrinis, maximeque gentilibus, si non obtemperarent, auferendum panem, evertenda idola, ac plurimis optimatibus popularibusque expectandam fore captivitatem. Deinde his denunciatis minis, non puduit hominem, hæc palam altaque voce proferre: Athanasium imperator non vult episcopum esse, ecclesias Arianis tradi jubet. Hinc mirari omnes,

mutus dare ac dicere: Num Constantius hæreticus effectus est? Ille autem nullo turpissimæ rei pudore, nullo rubore affectus, contra instare, urgere, postulare a senatoribus ethnicorum optimatibus, ædituis idolorum, ut imperatorio rescripto nomen et suffragium darent, profiterenturque illum se recipere episcopum, quem mitteret Constantius. In hoc certe agendo, ait Athanasius, Constantius Ecclesiæ canones egregie vindicabat, namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras; pro Christiani populi suffragiis, ædituorum suffragia reposcebat; guarus scilicet se non episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mittere. Ethnici itaque, qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quopiam misso iudice ageretur, licet inviti, minas tamen pertimescentes, suffragium dederunt. Nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret?

6. *Alia Christianorum calamitas.* — Heraclius porro comes cum comperisset Christianum populum quarta Sabbati coactum in ecclesia esse (c); insequente die, assumpto secum Cataphronio Ægypti præfecto, Faustino catholico sive rationali, Bithynoque hæretico homine, juniores quosdam forenses idolorum cultores concitat, et ab imperatore jussum denuntiat, ut in ecclesiam irruant, populumque lapidibus obruant. Cum itaque jam plurimi post dimissionem Catholici digressi essent, remanentibus paucis mulieribus, tum uti jussum fuerat gesta res est. Eratque miserabile spectaculum. Nam cum paucæ completa oratione mulieres sederent, derepente petulans caterva cum lapidibus et fastibus nudi irruentes alias cædere, alias lapidare, sacra virginum corpora plagis concidere, detractis velaminibus earum capita nudare, ex adverso trahentes illas pedibus impetere. Virginum vero modestiam, auriumque castimoniam cum perspectam haberent, gnari graviorem obscenitatis dictis, quam gladiis et lapidibus, injuriam inferri, turpia quæque vociferari, instigantibus Arianis, qui ad ejusmodi sermones erumpentibus in cachinnos. Jubentibus autem et cohortantibus comite atque catholico, subsellia, thronum, mensam, quæ lignea erat, vela ecclesiæ et cætera quæcunque potuere, direpta et asportata in magna platea ante ostium combusserunt, thusque iniecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens, inquit Athanasius, temperet a lacrymis? imo aures non obstruat, ne alium narrantem ferat. ratus ejusmodi rerum vel auditum damno sibi fore? Tum ethnici in idolorum deorumque suorum laudes erumpunt, palamque clamant ad suam Constantium accessisse religionem, Arianosque suum nec horrere nec improbare cultum, imo vero sese ethnicos simulare, ut sua stabiliatur et confirmetur hæresis. Exinde buculam irrigandis hortis deputatam immo-

(a) Lib. iv, cap.

(b) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 48

et seqq.

(c) Athan. ibid., n. 55.

bre aggressi sunt; et sane immolassent, nisi feminae fuisset, quas in sacrificium offerre religio ipsis erat.

7. *Ultio divina in petulantes ethnicos.* — Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis admisere, rati ea in Catholicorum vertere contumeliam. At divinum Numen inultum scelus non prætermisit (a), gravesque facinorosis immisit pœnas, quibus sese læsum injuriaque affectum ostenderet. Nam ut juvenis quidam ex petulantioribus in sacrarium irruens ausus esset in episcopali throno sedere, sedensque temerarius ille meretricium nescio quid naribus personaret, inde cum surrexisset, thronum convellere ad seque trahere conatus, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam, avulso ligno ventrem ipse autem percussit, atque ictu intestina foras emisit. Collapsus itaque asportatus est, et postridie interiit. Ingressus item alius, qui thallos manu gestabat, cum more ethnicorum manu illos agitaret, cachinnosque profunderet, repente tenebris offusus oculisque captus, non ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam collapsurus, a comitibus suis manu adductus et sustentatus exivit, vixque postridie mentis compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui immemor.

8. His conspectis ethnicis perterriti sunt, nihilque ultra aggredi sunt ausi: Arianos vero ne tum quidem gestorum pudit, sed ejusmodi facinora a petulantibus hominibus admissa libentes ac læti conspiciabant. Aderat ipsis, opemque ferebat Faustinus quidam rationalis sive thesaurarius, circumforaneus et arrogans homo. Neque sane spectatores illi scelerum tantum fuerunt, sed nefariis ipsi manibus graviora perpetrarunt. « Quam enim, ait Athanasius (b), non diripere domum? quas ædes pervestigandi causa non expilarunt? Quem hortum nimis concursationibus non devastarunt? Quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirere, cum nihil tamen aliud curarent, quam diripere et obvios quosque spoliare? Quam multorum domus obsignatæ sunt! Quam multa, quæ in hospitalibus erant, administris suis militibus traderunt! Quis eorum improbitatem expertus non est? Quis illis obvis non sese in foro occultavit? Quis non, relicta domo, in deserto pernoctavit? Quis, dum sua intacta servare curat, non multorum jacturam fecit? Quis maris imperitus non maluit adire periculum navigandi, quam minitantes illos conspiciere? Multi sane in discrimen ne vocarentur, domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia transmearunt. Quam multi, cum insidiis Arianorum multa sibi esset irrogata, cum nihil suppeteret, ab aliis mutuari coacti sunt, gravioris scilicet jacturæ vitandæ causa! » Nemo scilicet Arianorum manus effugere poterat in calamitatibus infligendis exercitatus. Hæc autem variis

acta temporibus acervatim uno loco recenset Athanasius.

9. Præfactorum itaque et comitum patrocinio freti Ariani omnibus terrori erant, imperatorisque formidinem opposcentes, apud omnes venditabant sese, comminantes illius iram. Virginibus autem Christi implacabile bellum indixerant impuri homines (c), quia eas impietatem detestari comperebant. Quamobrem alias ex ædibus dejecerunt, alias affecere contumeliis; earumque capita, quæ potissima tunc erat ignominia nota, nudari jusserunt a petulanti illa juvenum caterva. Mulieribus quoque suis facultatem dederunt contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ igitur ac fideles matronæ, his conspectis, declinabant occursum hujusmodi. Illæ autem quasi bacchæ et furis circumcursantes, detrimentum putabant, si quam non offenderent cui inferrent injuriam.

10. *Quo se proripuit Athanasius.* — Jam ad Athanasium redeamus, a quo nos paulum abduxit illa tanta ab Arianis concitata tempestas. Postquam ergo furori Syriani militumque se proripuisset, hoc unum curavit, ut vitam suam sicariorum manibus ereptam fugæ solitudinique mandaret. Nec tamen in promptu est dicere quo statim loco se receperit. Nam vulgata illa Palladii de Athanasii secessu historia (d) multis nominibus suspecta nobis est. Apud virginem quamdam, inquit Palladius, speciosissimam, viginti annos natam aufugit, stichario tantum seu tunica et birro instructus. Obstupuit virgo rei insolentia. Cui episcopus: Me Ariani nefariis sceleribus accusatum perquirunt: ne ergo in malam incidam famam, neve peccati causa sita iis qui me volunt supplicio afficere, fuga mihi consulere decrevi; mihi que Dominus revelavit hæc nocte nonnisi apud te posse me salutem consequi. Illa vero ex animo gaudens, totos sex annos, donec scilicet superstes fuit imperator Constantius, sanctissimum episcopum occultavit, pedes ablucens, necessaria suppeditans, librosque mutuata legendos ipsi tradens. Accepta porro Constantii morte, solus nocte in ecclesiam concedit, honesto indutus habitu. Mirantibus autem amicis, quod quem virum defunctum putarent, vivum conspicerent, rogantibusque qui sibi fuisset latebrarum locus, respondit Athanasius: Ea de causa ad vos non confugi, cum ut sciscitantibus jurare vobis licitum esset, tum ut nemini suspectum locum nemo mei querendi causa adiret. Scribit porro Palladius, eam se vidisse virginem septuaginta tum annos natam. Verum in hujusmodi historia nonnulla aperte falsa, reliqua suspecta videntur. Quod narratur enim divinitus præmonitum, vix dato ad vestimenta induenda spatio, aufugisse; toto sexennio delituisse apud virginem; amicos ejus virum per tantumdem temporis pro mortuo habuisse; hæc, inquam, plane repugnant

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 57.

(b) *Ibid.*, n. 55 et seqq.

(c) Athan. *ibid.* n. 59.

(d) Pallad. lib. viii, cap. 136.

sexcentis Athanasii et aliorum testimoniis. Unde nec immerito historia isthæc tota ingenti suspicione laborare videtur. Vel si omnino ad virginem profugerit, paucis sane diebus isthic commoratus est; cum ante ipsam Georgii ingressum, ex deserto, ut testatur ipse, litteras quasdam dederit, quæ hodieque supersunt.

11. *Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit.* — In remotiora igitur Ægypti loca concessit; nec unquam tamen ab eo, licet absente, debitum Ecclesiæ suæ officium requisitum est. Accepto namque rerum post discessum suum gestarum nuntio, consolatoriam plebi catholicæ Alexandrinæ epistolam misit; qua deplorabat inflictam calamitatem, eædem, expilationem. Hortabatur ne conciderent animo, sed in Deo spem reponerent res ipsorum prospiciente. Et quia de ablati Ariatorumque cœtui traditis ecclesiis dolebant maxime Catholici: « Illi, inquit, loca; vos fidem apostolicam habetis. Illi in locis existentes a vera fide sunt foris; vos vero a locis quidem foris estis, sed fides intus est. Discutiamus quid sit majus, locus, an fides? clarum est utique quia vera fides. Quis ergo plus amisit, vel quis plus habet, qui locum tenet, an qui fidem? Bonus quidem locus est quando illic apostolica fides prædicatur; sanctus est, si ibi sanctus habitat. » Exinde vero se didicisse ait, Arianos ecclesiam convertisse in speluncam latronum, in domum negotiationis, et in domum veli. Quid sit autem domus veli, vide in *Onomastico* ad vocem βῆλον. Hanc porro epistolam ex numero earum arbitramur esse, quæ ἐορταστικαὶ seu festales vocantur, et ab Athanasio dum, inimicorum furorem declinans, in deserto Ægypti et Thebaidos subinde mutans locum versaretur, ad gregem ipsius missæ sunt, ut in cœtu Catholicorum legerentur. Alterius item numero xxxix fragmentum exstat Græce, nec non aliud cujusdam epistolæ ex *Festaliis* numero infra commemoratur ex Theodoro.

12. *Martyrium Eutychiei.* — Inter hæc Ariani Alexandriae ecclesiarum rerumque omnium potiti, nihil semel initam intermittebant Catholicorum vexationem, eædem, vastitatem (a). Enimvero Scytharum barbarorumque more, Eutychieum subdiaconum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, ubi taurinis scuticis dorso ad necem ferme cædi curassent, rogarunt ad metalla transmitti; ad metalla sane omnium asperrima, Phæno appellata, ubi reus vix paucis diebus vitam agere posset. Et quod erat prorsus inhumanum, ac ferini odii indicium, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concesserunt; sed continuo lacerum viæ commiserunt. Tum superbe impii homines hæc effutire: Si ita res agatur, reformidabunt omnes, ac deinceps nostris erunt partibus addicti. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore iter ad metalla conficere non posset, inter eundem exstinctus est.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 60.

Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem homines, qui sensum omnem humanitatis amiserant, atrociora statim admisere scelera. Nam cum supplices populi pro Eutychiei salute precarentur, jusserunt illi ut quatuor ex turba probi liberique viri, interque eos Hermias, qui mendicorum pedes abluebat, mox corripere, quos gravibus ante plagis concisos dux coniecit in carcerem. Hos ubi Ariani plagarum vi non interire perspexerunt, efferatis animis in ducem fremere, expostulare, comminari: Eunuchis, aiebant, renuntiabimus ducem non arbitrio nostro verbera infligere. Dux autem non ignarus summam rerum penes eunuchos tuncesse, perterritus homines denuo comprehensos concidi verberibus mandat. Illi vero cum probe nossent quid causæ esset quod ita vapularent, hæc inter verbera effari: « Propter veritatem vapulamur, nec tamen communicamus cum hæreticis. Verbera pro libidine, a Deo hac de re in iudicium vocandus es. » Impii vero Ariani summopere optabant, ut illi in carcere vi vulnerum interirent. Sed catholica plebs nacta opportunitatem, septem interpositis diebus, impetrarunt probis viris libertatem.

13. *Eleemosynam erogare Ariani vetant.* — Ariani autem, quasi rem indigne ferrent, immane facinus aggrediuntur. Cum enim egenos conspicerent et viduas sedere in assignato sibi loco a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat (b); (namque cum dux Ariani ecclesias tradidisset, interclusus Catholicis erat earum aditus;) cum cernerent item prompto et alacri animo viduis victum necessariaque præberi, tum cœperunt calcibus eas impetere, fugare, territare; eos autem qui victum eis erogarent deferebant ad ducem, ministro usi Dynamio quodam milite. Eratque illud Sebastiano Manichæo pergratum perque jucundum. Apud Manichæos namque nulla commiseratio: perosa sane res ipsis erat pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus, novum tribunal ab illis jam primum excogitatum est. Ob beneficium namque collatum in jus ambulabant homines. Qui beneficium tribuerent, deferebantur, qui reciperent, vapulabant. Neque tamen scelesti Ariani his præclare actis ea nacti sunt, quæ assequi peroptabant: imo vero in gravissimum incurrerunt universorum odium. In spem venerant, terrore, insidiis, periculorum denuntiatione, multos ad hæresim amplectendam abductum iri, atque ita magnam conventibus suis parari frequentiam: verum cessit res contra quam rati erant. Ærumnas enim et vastitatem Catholici fortiter ferebant; ac nedum veritatem proderent et negarent, fortiore in dies animo pericula et calamitates adibant, rati ea sibi martyrii loco esse. Amentes autem Ariani grandem sibi vel apud gentiles parabant invidiam; qui conspecta barbarorum hominum carnificina, nullis non maledictis, nullis non conviciis scelestos

(b) Athan. *ibid.*, n. 61.

incessebant. Est quippe ab ortu insita hominibus **A** *de fuga (d)*, inter ea quæ post Georgii adventum gesta commemorat, nihil ex supra recensitis compareat. Et vero ex epistola ejus encyclica ad episcopos Ægypti (e) palam est, jam multa ante Georgii ingressum, Alexandria et per totam Ægyptum in catholice rei perniciem machinatos fuisse Arianos, imo episcopos et presbyteros quamplurimos misisse in exilium. Nam ad omnia quæ jam ad miserant facinora, novum hoc insidiarum genus adjectere: coacti scilicet Ariani formulam fidei edunt ad episcopos Ægypti transmittendam, ab ipsisque subscribendam, denuntiantes exilium iis qui nolent suffragium dare. Quo comperto Athanasius epistolam misit encyclicam ad universos Ægypti et Libyæ episcopos; in qua, præmissis multis de diaboli versutia, insidiis, machinationibus, de inani hæreticorum sollicitudine ut testimoniis ex Scriptura mutuatis errores suos confirmet, ait accepisse se illos multam in eo navare operam, ut episcopos Ægypti et Libyæ cogant suæ sententiæ astipulari; si abnuant, pellant sedibus; eo scilicet consilio, ut sua confirmata sententiâ, Nicænam abrogent fidem. Nec mirum, non esse illis Nicænam doctrinam satis, quando ne suis quidem contenti formulis, novas singulis annis edunt, priores obliterant: quod sane perspicuum sit Arianæ impietatis atque instabilitatis argumentum. Queritur virus ad episcopale munus, tanto gradu indignos, ac ne Catholicos quidem, promoveri ab impiis hominibus. Adjectis eandem multis, narrat Arii interitum, ut commonstret Deo invisum fuisse hominem tam insolenti mortis genere sublatum. Meletianos ait cum Arianis non primitus et ab origine consentire, sed cum ante mutuo odio conflagrassent, jam in unum veritatis opprimendæ consilium concurrisse. Uirosque autem ab Ecclesiæ communione jamdiu proscriptos fuisse, Meletianos nempe ut schismaticos ante quinquaginta quinque annos, Arianos vero ut hæreticos ab annis triginta sex, in Alexandria nempe synodo anno 320, et in Nicæna anno 325. Jam multa molitos et machinatos esse Arianos, ecclesias invasisse, episcopos misisse in exilium; sed spem esse sibi, fore ut imperator, si quando hæc comperiat, eorum consilia disturbet ac prævertat. Hortatur demum fortiter impiis obsistant, nec veritatis causa mortis adire periculum reformident.

14. *Presbyteri et diaconi fugati.* — Sub hæc autem in presbyteros et diaconos grassatur Ariana rabies (a); qui ducum et judicum auctoritate profligati, fuga sibi salutem providere coacti sunt. Tum in affines eorum sævitum est; qui statim pulsati domibus ac sedibus suis, fugatique sunt. Si qui vero in decem manus incidere, hi plagis et verberibus ad necem ferme lancinati sunt. Quodque indignissimum juxta ac fœdissimum erat, cum vivorum, tum mortuorum panes petulanter diripiebant. Neque vero audiendi, qui vocem ἀρτους, *artus*, non panes, verti volunt. Res est sane apertissima, panes hic ab Athanasio, ut et alias similibus in locis, intelligi. Neque exemplo quopiam nititur prior interpretatio.

15. *Martyrium Secundi.* Ariani formulam fidei edunt. Epistola Athanasii. — Ea porro erant animi vafritie Ariani et calliditate, ut patrocini sui pollicitatione ac pecuniarum largitione, multos sibi allicere tentarent; ut quandoquidem non ex æquo et bono in pretio erant, vel hiuc saltem apud rudiores aliquam præferrent speciem dignitatis. Si quos recte frugi homines infensos sibi nossent, apud quos nullus ad pecuniam, ad blandimenta, ad numera aditus esset, hos nullis non malis, nullis non calumniis onerabant. Videre erat homines per urbem, perque varia Ægypti loca circumcursare, ut si quos offenderent hujusmodi, flagris, verberibus, exsilio, imo morte, si possent, affligerent. Non illis nocturnæ invasio, non cædes atque expulatio, non ab Heraclio illata vexatio erant satis; sed levissimum suisque consiliis addictum Constantii animum ad graviora inferenda compellebant, necemque piorum hominum omni arte et studio moliebantur. Nam summæ viri audaciæ, Secundus Pentapolitanus strenuus rei Arianæ propugnator, et Stephanus scelerum socius, gnari se hæreseos gratia et patrociniis nulla non crimina impune admissuros, cum in Barca presbyterum sibi non obsequentem deprehenderent, Secundum nomine, ita calcibus virum impetierunt, ut ictuum vi et frequentia interiret. Ille dum necaretur has emisit voces (b): Nemo me apud iudices ulciscatur, ultor aderit Dominus, cujus causa hæc patior. Illi vero nulla ejus miseratione commoti, nulla ducti sanctæ Quadragesimæ, qua hæc agebantur, reverentia, eum calcitrando interemerunt.

15. Hæc porro quæ superius enarrata sunt ante Georgii ingressum Alexandriam gesta opinamur: tum quod ea ipsa Athanasius post Syriani et Heraclii gesta consequenter enarret in *Historia Arianorum ad monachos (c)*, antequam ad ingressum Georgii Alexandriam veniat; tum quod in *Apologia*

B *de fuga (d)*, inter ea quæ post Georgii adventum gesta commemorat, nihil ex supra recensitis compareat. Et vero ex epistola ejus encyclica ad episcopos Ægypti (e) palam est, jam multa ante Georgii ingressum, Alexandria et per totam Ægyptum in catholice rei perniciem machinatos fuisse Arianos, imo episcopos et presbyteros quamplurimos misisse in exilium. Nam ad omnia quæ jam ad miserant facinora, novum hoc insidiarum genus adjectere: coacti scilicet Ariani formulam fidei edunt ad episcopos Ægypti transmittendam, ab ipsisque subscribendam, denuntiantes exilium iis qui nolent suffragium dare. Quo comperto Athanasius epistolam misit encyclicam ad universos Ægypti et Libyæ episcopos; in qua, præmissis multis de diaboli versutia, insidiis, machinationibus, de inani hæreticorum sollicitudine ut testimoniis ex Scriptura mutuatis errores suos confirmet, ait accepisse se illos multam in eo navare operam, ut episcopos Ægypti et Libyæ cogant suæ sententiæ astipulari; si abnuant, pellant sedibus; eo scilicet consilio, ut sua confirmata sententiâ, Nicænam abrogent fidem. Nec mirum, non esse illis Nicænam doctrinam satis, quando ne suis quidem contenti formulis, novas singulis annis edunt, priores obliterant: quod sane perspicuum sit Arianæ impietatis atque instabilitatis argumentum. Queritur virus ad episcopale munus, tanto gradu indignos, ac ne Catholicos quidem, promoveri ab impiis hominibus. Adjectis eandem multis, narrat Arii interitum, ut commonstret Deo invisum fuisse hominem tam insolenti mortis genere sublatum. Meletianos ait cum Arianis non primitus et ab origine consentire, sed cum ante mutuo odio conflagrassent, jam in unum veritatis opprimendæ consilium concurrisse. Uirosque autem ab Ecclesiæ communione jamdiu proscriptos fuisse, Meletianos nempe ut schismaticos ante quinquaginta quinque annos, Arianos vero ut hæreticos ab annis triginta sex, in Alexandria nempe synodo anno 320, et in Nicæna anno 325. Jam multa molitos et machinatos esse Arianos, ecclesias invasisse, episcopos misisse in exilium; sed spem esse sibi, fore ut imperator, si quando hæc comperiat, eorum consilia disturbet ac prævertat. Hortatur demum fortiter impiis obsistant, nec veritatis causa mortis adire periculum reformident.

16. *Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio.* — Erant ea quæ supra memoravimus mala, præludia ingressus Georgii Alexandriam. Is demum magna militum manu stipatus, qui mos erat Arianorum præsulum, sedem invasit Alexandrinam (f). Erat Georgius genere Cappadox, Tharbastenites dictus a vico, ut putatur, unde traxit originem (alii Cilicem dicunt), homo illiberalis et ine-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 65.

(b) Athan. *ibid.*, n. 65.

(c) N. 58 et seqq.

(d) N. 6 et seqq.

(e) N. 22.

(f) Athan. *Ep. ad episc. Ægypti et Libyæ*, n. 7, et *Apol. de fuga sua*, n. 6, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 75. Greg. Naz. *orat.* 21; Ammian. *Marcell.* l. xxii; Sozom. *lib.* iv, cap. 40.

ruditus, nulla mentis dote commendatus. Fullonis filium fuisse ait Ammianus Marcellinus; qui parasi statim et gnathonis conditionem sectatus, nihil non ventris gulæque causa agere paratus erat. Postmodum autem auctus in damnum complurium, penulariorum exceptor effectus, Constantinopoli suillis carnibus recipiendis ac distribuendis operam dabat; cumque pecunias omnes depeculatus esset, repetundarum reus aufugerat. His vir præclarus gradibus ad episcopi dignitatem ascendit. Ne quidem Christianum fuisse, quando fuit ad sacerdotale ministerium vocatus, testatur Athanasius. Hujusmodi hominem quærebant Ariani, venalem scilicet, cujus vita omnibus flagitiis inquinata esset, sumptus effusi cum probro atque dedecore, prorupta audacia, tantaque avaritia, ut nihil non ipsi quæstui esset opportunum. Ut talem igitur hominem decebat, adfuit ingredienti militare satellitium, quasi scilicet arcem ille non Ecclesiam regendam susciperet. Quadragesimæ tempus erat cum ille advenit (a). Neque ita multo post, quid ab hujusmodi pastore Dominico gregi exspectandum esset palam fuit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, multa nocte Christianos ædibus deturbari, domicilia obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Nam hebdomade sacram Pentecosten subsequente (b), cum populus expleto jejuni orandi causa ad cæmeterium, vel ut alio loco ait Athanasius, ad desertum locum prope cæmeterium egressus esset (nam quod omnes a Georgii societate et communione abhorrent, ecclesias Arianis traditas frequentare nolebant), re comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem concitat, auctorque est ut populum infestus adoriatur. Qui nec mora, cum manu militum plus trium millium, armis, strictis gladiis, arcibus et telis instructorum ipsa die Dominica in populum irrupit. Tum perstreperet et horrere omnia, tumultu, clamore, plagis, gemitu dolentium, quod solet in hujusmodi incursionibus evenire. Commodum tamen accidit, ut cum adveniente hora turba populi digressa domum se recepisset, pauci eo in loco residui essent, qui nullis non malis contumeliisque sunt affecti. Non mulieres, non parvuli intacti fuere; qui tamen mali nihil admiserant, precibusque vacabant. Exinde vero in virgines sævitum est. Accenso quippe rogo, adnotas igni dux compellebat ad Arianam fidem amplectendam. Ubi autem eas vim tormenti superare ignemque nihil curare animadvertit, nudas tot plagis in vultum impactis dehonestavit, ut per aliquantum temporis spatium ne a familiaribus quidem internosci possent. Dum autem illæ inter verbera

(a) Athan. *De fuga sua*, n. 6.

(b) Athan. *Apol. ad Const.*, n. 27.

(c) Athan. *De fuga sua*, n. 7.

Christi Domini auxilium implorant, dentibus illi stridere ceu læsi et injuria affecti. Viros quadraginta comprehensos, dux insolenti ac inmani supplicii genere multavit. Nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medicorum subinde manu opus haberent, ino quidam vim plagarum non ferentes interirent (c). Reliquos autem omnes apprehensos una cum virginibus in magnam Oasin deportari curarunt.

17. *Consolatoria Athanasii epistola*. — Corpora porro eorum, qui vi plagarum extincti sunt, non continuo ad funeris justa solvenda tradiderunt; sed ipsa abjecerunt insepulta, cænisque discernenda, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent; qui haud sine magno labore curarunt, ut ne cuipiam res nota esset. Ariani hisce efferati animi indicibus summæ sibi crudelitatis famam conciliarunt, ut nemo non eos quasi facinorosos et execrandos ubique traduceret. Hac de re porro consolatoriam epistolam misit Athanasius, cujus fragmentum affert Theodoretus. « Horum, inquit, causa nemo vestrum dolore crucietur, licet impii sepulturam invadeant, et funeralia prohibeant. Eo enim usque progressa est Arianorum impietas. Portas ocludunt, ad sepulcra sedent quasi dæmones, ne quis defunctus eo inferatur. » Ad virgines missam epistolam ait Theodoretus. Viros tamen una cum virginibus alloqui videtur Athanasius, cum ait, καὶ θαπτομένοις ὑμῶν φθονοῦσιν. Unde conjectare liceat ad cæterum Catholicorum missam epistolam fuisse, et aliquam esse ex iis quæ *λοπαστῆσαι* sive in cætu Christianorum legendæ dicuntur.

18. In sacras autem virgines hæc etiam gesta fuisse commemorat Athanasius (d). Admirandi, inquit, Ariani, iudicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, nudatas virgines in hermetariis, ut vocant, suspendi jusserunt, et sic illarum latera ternis usque vicibus lancinarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Sed jam ad ista omnia Ariani obduruerant, et humanitatem omnem amiserant.

19. *Ecclesie jussu Constantii Arianis traduntur. Episcopi vexati et pulsi*. — Eo ipso tempore edicto mandavit Constantius, ut omnes episcopi catholici Ægypti et Libyæ sedibus pellerentur, ecclesieque traderentur Arianis (e). Qua data jussione, confestim una omnes episcopi vexati, profligati, pulsi, vel ad simulandam cum Arianis communionem coacti sunt. Ad nonaginta numero erant qui cum Athanasio communionem et societatem colerent, in quos omnes Arianus furor grassatus est. Nam misit Sebastianus dux litteras ad omnes ubique locorum præpositos militaresque tribunos; quorum

(d) *Apol. ad Constant.*, n. 33.

(e) Athan. *ibid.* n. 27, et *Apol. de fuga sua*, n. 7, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 72.

opera veri ac probi episcopi exacti; ii vero, qui lupie sentirent, in eorum sedes intrusi sunt. Grandævus igitur episcopos, qui ab Alexandro ordinati in sacerdotio consenuerant, in exsilium deportari curarunt, Ammonium scilicet, Hermem, Anagampum et Marcum in superiorem Oasin; Muim, Psenosirim, Nilanmonem, Plenem, Marcum et Athenodorum in Ammoniacam, non alia mente, quam ut per deserta loca peragrantes interirent. Nam ne infirmos quidem miserati, dum ægre illi conficerent iter, compellere tamen illi, urgere; et si qui non possent incedere, ne puncto quidem temporis intermissa via sellis deferebantur. Tam ardui itineris laborem non ferens unus e turba præsul, cujus tacetur nomen, exstinctus est. Illius cadaver suis asportandum non concesserunt. Tam feroci nimirum erant animo, ut ne morte quidem adversariorum mitigari possent. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca circa Clysma in Arabia relegarunt: Philonem, Babylonem, Adelphium in Psinabla Thebaidis, Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Alios ad fugam eapessendam compulerunt, nempe Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollon, Paphnutium, Gajum et Flavium antiquos episcopos: Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psaim item episcopos profigarunt; quorum alios ad lapicidas, rem prorsus indignam, abduxerunt, alios ad necem insecuti sunt, aliorum multorum facultates diripuerunt. Demum ad triginta numero, ut fertur apud Albanasium, vexati et in fugam versi sunt, præter exsules, qui ad sedecim erant. Eratque miserabile spectaculum, episcopos vinculis constringi, presbyteros et monachos ferreis catenis ligari, ad necemque laniatos mitti in exsilium. Tum mista ubique omnia, atque in periculo versabatur Ægyptus tota. Dum enim populi edictum huiusmodi perindigne ferrent, viderentque bona sua et fortunas devastari et in Arianam rem converti, in motuum seditionumque discrimen respublica vocabatur.

20. *Monasteria eversa.* — Tum monachi cum primis Arianorum furorem experti sunt. Enimvero non erat improbis hominibus satis quod monasteria everterent et solo æquarent (a); sed etiam monachos in ignem conjicere, vivosque concremare conabantur. Dum Catholicorum domos devastarent, deposita etiam ab Athanasio in honestorum civium ædibus collocata irrumpentes abstulerunt. Interea tamen clerus plebsque catholica tot ærumnis, tot calamitatibus afflicti (b), de constantia ac de veræ fidei studio nihil intermittebant. Duo certe tantum presbyteri, Machetes et Didymus, vexationis declinandæ causa ad Arianorum se partes proripuere. Nec defuere inter episcopos Ægypti, qui fracti

A terrore atque impendentium periculorum metu ad Arianos descenderent; inter quos adnumeratur Theodorus Oxyrinchi, qui postquam inter Arianos computatus est, denuo ordinatus a Georgio fuit (c).

21. *Qui fuerint episcopi ab Arianis constituti.* — Periniqua perque indigna res populis visa fuit, cum tot tamque gravibus ac grandævus episcopis profugatis (d), ethnici nondum initiati, catechumeni, senatores, juniores petulantesque homines, idololatræ, bigami, magnisque criminibus obnoxii viri ad eorum implendas vices delecti sunt, postquam ab Arianis Christianam fidem didicissent, qui Ariani ad suos quæstus Ecclesiæ dignitatibus abusi, venalia cuncta proponebant. Hoc sane cæteris eorum sceleribus velut cumulus accessit. Non quærebatur ex apostolico præcepto, inculpatusne quis ac integris moribus esset; sed qui plus auri penderet, is episcopus renuntiabatur. Nihil curabant impii quod vel gentilis esset qui accederet, aurum modo daret. Hinc populis gravior emersit calamitas: cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a duce mancipati sunt. Quod ille, utpote Manichæus et Catholicis infensus, libenter exsequabatur. Qui porro ejusmodi episcopos ordinarent, Meletiani erant: qui plerique omnes non religiosa institutione educati, non sanam fidem, non quid Christianismus, non quibus Christiani Scripturis uterentur noverant. Nam quidam eorum ex gentilitate, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad Christianos accesserant, ut miseram immunitatem ac patrocinium nanciscerentur; antiquioribusque Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem, priusquam catechumeni essent. At etiamsi fuissent, qualis, quæso, institutio apud Meletianos? Nullatenus ergo instituti derepente accedunt, statinique accepto quasi infantes nomine, episcopi sunt appellati: ignari sane homines quid esset pietatem inter et impietatem discriminis. Hi igitur, jubente imperatore, ne minimum quidem cunctati, ex Meletianis Ariani sunt effecti, parati certe ad quemvis Constantii nutum religionem mutare. Næ illi, cum ita moribus et cultu versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum, cum adhuc idolorum impietatem utpote ethnici saperent, usurpato tamen præclaro Christi nomine, Ariana peste totam infecerunt Ægyptum; Ægyptum scilicet, in qua sola Orientis regione libera hactenus ubique fuerat sanæ fidei prædicatio (e).

De violatis Ecclesiæ sacerdotibus gravissime conqueritur Athanasius (f): tantæque auctorem calamitatis Sauli et Achabo, Pharaoni cæterisque huiusmodi tyrannis comparat. Imo Achabum in ea re Constantio antefereudum, quod viso Elia pœnitens

(a) Alban. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 70, 72.

(b) Lucifer *pro Athanasio*, 11.

(c) Marcellin. et Faustin. in *Libello*.

(d) Athan. *ibid.* n. 73, 78.

(e) Athan. *Apolog. ad Constant.*, n. 40.

(f) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 67, 68.

perтусusque sceleris aliquando fuerit : verum Constantius in malis inferendis exercitatus, calamitatibus calamitates adjiciebat, atque pulsus graviores ærumnas parabat, ἀθάνατον κακὸν γινόμενος εἰς αὐτοῦς, ait Athanasius (a), alludens ad Homeri carmen de Scylla :

Ἡ δὲ τοι οὐ θρητῆ, ἀλλ' ἀθάνατον κακὸν ἐστὶ.

Non mirum autem, subsequitur ille, si ita in episcopos sæviat, qui ne cognatis quidem suis pepercit. Patruos enim occidit, patruales sustulit, socerum cognatosque nihil miseratus est. Omnibus perjurus : erga fratrem, cujus sepulcrum excitare se simulat, impius et inhumanus : nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille ad obitum usque apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Eam Constantius scilicet Arsaci Armeniæ regi locavit conjugem, neque multo elapso tempore post Constantis mortem.

22. *Pia populi Christiani studia.* — Inter innumeras istiusmodi calamitates, verbera, exsilia, cædes, eminebat Christiani populi alacritas ad martyrium subeundum (b), graviorque in impiam hæresim odio conflagrabant Catholici. Hinc luctus, lacrymæ, gemitus, universis uno ore ad Dominum clamantibus : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium inimicis tuis : sed festina ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepererunt, sed viam præmunium Antichristo.*

23. *Oxyrinchi laus.* — Sensit sancta Oxyrinchi civitas hæreticorum furorem. Erat ea urbs perampla et populosissima, in qua tum uno tempore viginti millia virginum, et monachi ad decem millia degebant (c). Ejus, uti diximus, episcopus Theodorus, cum ad Arianas partes descivisset, denuo ordinatus a Georgio fuit. Quam rem indigne ferentes populi, ab ejus communione recesserunt, quemadmodum et monachi; quorum tum antesignanus erat Paulus quidam, vir sanctitate conspicuus. Ecclesiam vero deinde interposito quodam temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Si Faustino et Marcellino sit fides, in Theodori locum cooptatus est Heraclides, qui postea ad Luciferianos defecit. Erat item, ut in aliis permultis Ægypti Ecclesiis, episcopus quidam Oxyrinchi Meletianus, nomine Apollonius, qui Seleuciensi postea synodo interfuit. Ita tres in partes distracta tum erat civitas. Tantam scilicet hæreticorum furor Constantiique levitas reipublicæ Christianæ intulerant perturbationem atque perniciem.

24. *Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus eremi locis per summa corporis incommoda delitescebat, ac cum feris, ut ipse ait (d), latendi

A causa versabatur. Cum autem Constantii imperatoris animum non probe perspectum haberet, ratus imprudente illo tanta admitti facinora, orationem in ejus conspectu ad propulsanda crimina habendam adornabat. Et primo quidem ille imperatorem, utpote Christianum ac religiosum, cum fiducia se adire significabat. Statinque a principio ex visceribus causæ orsus, grande se ait afferre in sycophantas argumentum, quia scilicet Ursacius et Valens, qui a multis retro annis ficta sibi crimina obtulerant, libellum postea poenitentiae dedissent, quo se mentitos esse et calumnias protulisse aperte fateantur. Magnam hujusmodi argumento accessionem esse, quod se absente, arbitrato suo ipsi rem gessissent; cujusmodi acta non valere nemini comperit non esset. Ex hisce patam esse nullam fidem mendacibus habendam, si quas post hæc criminationes offerrent. Et primo quidem quod jaclitabant illi, Athanasium Constanti Augusto in malam partem de Constantio fratre verba fecisse, id notum verisimile esset, ne fieri quidem potuisse, quando nunquam ille Constantem solum solus esset allocutus, sed semper comitibus permultis, qui gestæ rei testimonium ferre possent. Rogat ut ne patiantur istam manere suspicionem, sed reminiscatur seipsum Augustum Constantium ter convenisse, ac inter alloquendum ne verbum quidem fecisse contra Eusebium et socios tantarum sibi calamitatum auctores. Quod si ne illos quidem accusaverit, quos criminandi causa aderat, qua ductus insania imperatorem apud imperatorem accusasset, fratremque concitasset in fratrem? Aliam exinde adversariorum calumniam depellere aggreditur. Aiebant enim eum litteras gratiæ conciliandæ causa misisse ad Magnentium, cujus exemplar in suas incidisse manus jaclitabant. Gemit quidem Athanasius sibi tam atrocis rei vel suspicionem fuisse injectam, cum ignotus plane sibi fuerit parricida Magnentius, qui Constanti sibi patrono aliisque permultis de se bene meritis necem intulerit. Sibi multum ab hujusmodi viro amicorum Constantis interfectore pertimescendum fuisse, cum nemini ipse hac in parte secundus esset. Aliis vero permultis ad eam levandam suspicionem allatis, ad tertiam criminationem progreditur. In crimen quippe vertebant, quod in magna ecclesia, nondum absoluto ædificio, nec exspectato Constantii jussu, synaxin habuisset. Ille vero non negat quidem factum, verum ait se non dedicationem ecclesiæ celebrasse, quod injussu Constantii nefas fuisset, sed cum ob ingentem populi frequentiam non possent Catholici omnes in aliis ecclesiis absque periculosa compressione convenire, rogantibus, imo obmurmurantibus populis, ac in desertum locum angustiae vitandæ causa proficisci parantibus, compulsus se fuisse eorum optatui gerere morem, atque in ecclesia in

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 68.

(b) *Athan. ibid.*, n. 79.

(c) *Marcellin. et Faustin. in Libello.*

(d) *Apol. ad Constantium.*

Cæsareo dicta conventum habere, quam rem et ex aliorum usu, et ex recta ratione licitam esse demonstrat. Quartam exinde criminationem ut proponeret Athanasius, qua mentiebantur eum imperatori, iubenti ut se adiret, non obtemperasse: negat litteris Constantium suis Athanasio iussisse ut se conveniret, sed quasi rogatum concessisse facultatem se adeundi, quem tamen ipse nunquam postulasset; hincque palam esse eas litteras ex adversariorum suorum conspiratione fuisse datas. Deinde vero cætera sanctus præsul prosequitur quæ nos superius enarravimus. Hac postrema confutata criminatione apologiam clauserat Athanasius, ejusque coram imperatore recitandæ gratia ad eum properabat. At iter ingressus, rumore vulgi edidit quas sui causa Occidentis episcopis Constantius intulisset calamitates. Quo comperto, cum obstupesceret Athanasius ac secum hæsitaret, altera ecce fama vagatur, ecclesias Ægypti Arianis traditas, episcopos pulsos, viros Christianos, virginesque ad necem lancinatos, ethnicos in episcoporum sedes intrusos fuisse. Hæc quamvis accepisset Athanasius, pergebat tamen ad imperatorem, ratus imprudente illo ista peragi; cum tertium ecce nuntium accipit, epistolam a Constantio missam Alexandrii fuisse, qua Athanasium aelectam, nefarium, omni supplicio dignum significaret, Georgium vero præstantissimum virum in rebus ecclesiasticis exercitissimum. Epistolam item datam ad tyrannos Auxumenos Æzanam et Sazanam, qua jubebat ut Frumentium Auxumeos episcopum transmitterent Alexandriam, ut a Georgio veram fidem sanamque religionem edisceret. Hæc profecto litteræ, quas ad verbum refert Athanasius, animum præferunt maledicorum criminationibus vehementer exasperatum. His acceptis, Athanasius intellexit quanto in discrimine versaretur. Cumque omnes aditus arduos seu potius interclusos videret, in eremum pedem retulit, atque *Apologiæ* suæ ea quæ posterius enarravimus adjecit, ubi et legitimam sibi adfuisse fugæ causam, nec se officio suo desisse demonstrat. De virginum in Ecclesia dignitate et sanctimonia multa commemorat, et quantum sit criminis Christi sponsas a Christianis tam indignè exceptas, quas ipsi gentiles summo honori et admirationi haberent. Cæterum Constantius ea feritate erat, ut juberet aut adduci Athanasium, aut afferri caput ejus, magna promissa ei qui id ageret mercede (a).

25. *Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in eodem restituitur.* — Interea Georgius fretus Constantii gratia, cum sine injuria potestatem levem atque inopem arbitraretur, exactoris ac tyranni magis quam episcopi munus agebat, vimque toti civitati ac populo inferebat ut etiam civibus, erepta

A paterna bona in rem suam converteret (b). Ad hæc nitrum sibi omnem attribuit, cujus magna vis quotannis colligebatur ad lacum Mariam, atque una papyri calami que paludes, necnon salinaria stagna. Imo tam sordida avaritia laborabat, ut quantumvis vilissimæ res essent ipsi quæstui opportuna. Nulla turpitudine, nulla infamia hujus unquam cupiditatem retardabat. Nam inter cætera, lecticarum ad efferenda mortuorum corpora certum numerum assignavit; nec cuiquam, præter eos, quos ipse constitueret, mortuorum, maximeque peregrinorum, corpora efferre licitum erat. Quod non ille hospitalitatis amore, sed lucri pecuniæque causa faciebat. Nemo impune et citra periculum corpus humabat, quia ex singulis cadaveribus non nihil ipsi quæstus obveniret. Si quis autem sibi indigna molienti obsisteret, eum quamprimum ad Constantium deferebat, professionis suæ oblitus, ait Ammianus Marcellinus, quæ nihil nisi justum suadet et lenè. Memoratur a Juliano Apostata (c) quidam Zeno medicus, Georgii opera in exilium pulsus: qui postea revocatus, ac cum honore restitutus ab eodem Juliano fuit. « Et inter cætera (hæc Ammianus) dicebatur id quoque malignè docuisse Constantium, quod in urbe prædicta, ædificia cuncta solo cohærentia, a conditore Alexandro magnitudine publicarum impensarum exstructa, emolumentis ærarii proficere debent ex jure. » Non cogitabat scilicet homo pecuniæ semper quam officii cupidior, quam turpia illa, quam aliena a pastoris munere. Non secum reputabat in civitate versari se, quæ suoapte motu, et ubi causæ non suppetent, seditionibus crebris agitabatur. Quæ sane inconsiderantia virum tandem conjecit in perniciem.

26. Cum itaque his de causis in Catholicorum juxta et gentilium odium incurriasset, concitata plebs, ardensque furore, eum in ecclesia agentem adorta est, parumque absuit quin hominem trucidaret. Vix itaque elapsus, ad imperatorem profugus adiit (d). Hinc autem data Athanasianis occasione, ecclesias ipsi, exactis Arianis, denuo obtinuerunt; quibus tamen non diu licitum fuit conventus in illis celebrare. Alexandriam enim concedens dux Ægypti, Catholicis ereptas iterum tradit Arianis. Post hæc missus ab imperatore Notarius, qui de seditionis pœnas exposceret, multos Alexandrinorum excrucianos verberibusque cadendos tradidit. Pulsus Georgium memorat cum Sozomene Athanasius in libro *De synodis*. Neque ita multo post ipse Georgius regressus Alexandriam, memor ejus quo perfunctus erat periculi, ardens vindictæ cupiditate, multo plura quam ante mala infert populis. Quibus ipsi calamitatibus magis magisque ad iram accensi, hominem ceu pestem quamdam pero-

(a) Theod. lib. II, cap. 14.

(b) Rufin. lib. I, cap. 23; Greg. Naz. orat. 21; Ammian. Marcellin., lib. XXII.

(c) Epist. 45.

(d) Athan. *De synodis*, n. 37; Sozom. lib. VI, cap. 10.

sum et execrabilem habuere. Præterea perfidiæ et arrogantiae incusabatur a monachis, quorum ingens tunc erat per Ægyptum numerus. Hoc autem genus hominum multitudini erat pietatis virtutisque causa acceptissimum. Ut autem narrat Gregorius Nazianzenus, et inferius dicitur in colloquiis Joviani, non in Ægypto duntaxat, sed et in Syria et per totum Orientem, parem quoad facultas fuit intulit vastitatem. « Exque proceribus, ait Gregorius, eos sibi pecunia conciliabat, qui auri amorem Christi amori anteferebant; ac potissimum mulieres homines (id est eunuchos) inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem perspicuos: quibus cum feminarum cura committatur, haud scio qui fiat ut eos Romani imperatores virorum officiis muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille sator zizaniorum, ille Antichristi præcursor, qui tum episcopo quodam ea tempestate omnium disertissimo linguæ vice utebatur (si cui tamen disertum eum appellare lubeat, qui non tam impius sectarius fuerit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen ejus consulto præteribo): ipse manus sibi officium apud suæ factionis turbam retinuit, qui veritatem auro evertere conabatur, quod quidem ad pios usus corrogatum, impietatis instrumentum improbis curantibus evasit. » Quis autem esset episcopus ille, quo vice linguæ uteretur Georgius, haud facile dictum est. Augurantur nonnulli Aca-cium fuisse Cæsariensem. Sed qui potuit, tanto intercedente inter utrumque spatio, ejus hac in re ministerio uti? Annon potius Meletianum quempiam Ariannumve episcopum hic subindicari putandum? Res esto penes eruditi lectoris arbitrium.

27. Georgium porro Alexandriae sedentem convenit Aetius, τοῦ Ἀθῆου nomine infamatus apud sui ævi et sequentium temporum homines. Si Epiphano creditur, a Georgio Aetius diaconi gradum accepit; verum alii a Leontio dicunt. Aetii vero adeundi causa Alexandriam item concessit Eunomius ejus discipulus æmulusque impietatis. Cujusmodi homines Georgius amice comiterque excipiebat, dum Catholicis piisque viris asperriam bellum indiceret.

ANNO 357. — 1. *Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti.* — Inter hæc, ex episcoporum numero, qui veræ fidei et Athanasii causa exsulabant, alii invicto semper animo ærumnas, solitudinem inediaque ferebant; alii vero diuturnitate calamitatum fracti cessere demum, atque ad simulandam cum Arianis concordiam deducti sunt. Eminuit quidem Eusebii Vercellensis fortitudo animique firmitas: qui Scythopolin relegatus, principio quidem blande perhumaniterque exceptus fuit, a Patrophilo autem deinceps et ab Ariamis, nullis non malis et contumeliis est affectus.

(a) Joan. Stephan. Ferrerius, *De vita S. Eusebii Vercell.*

Quæ quidem minutatim enarrare prolixius esset, quam instituti nostri ratio ferat. Adeatur Ferrerius (a), qui rem fuse describit. Scythopoli postea in Cappadociam, inde in Ægyptum deportatus, synodo demum Alexandrinæ anni 362 interfuit, ut narramus inferius. Emicabat item inter confessores lumen Gallix Hilarius episcopus Pictaviensis de cujus vita, certaminibus operibusque fuse nostri in postreina Hilarii operum editione.

2. *Liberii reditum Romanæ senatoriæ impetrans.* — Verum inter ea firmitatis et constantiæ exempla, quibus Christiani quique ad veram fidem tuendam et propugnandam concitabantur, summus ex Liberii Hosiique lapsu mœror piis hominibus coortus est. Nam ad Liberium quod spectat, dum Berœæ ille versaretur, Romam Constantius venit, atque triumphantis more urbem ingressus est 28 Aprilis anno 357. Tum matronæ Romanæ honorabiliores et senatoriæ, detrectantibus officium viris, Constantium supplices adeunt, reditumque Liberii præsulis sui obnixè postulant. Ille respondet adesse Felicem urbis episcopum, virum tanto munere dignum. Cui illæ, invisum omnibus Felicem esse, nec unquam se posse eo deduci, ut cum ejusmodi viro societatis vel communionis quidpiam habeant. Constantius autem, ut rem pergratam Romanis ediceret, jubet revocari Liberium, et una cum Felice ecclesiam moderari. Qua conditione cum risu excepta, et contra clamante populo, unus Deus, unus Christus, unus episcopus, postulatum ille plebi concessit. Ut autem habet Sozomenus, nonnisi re cum episcopis deliberata evocandum statuit Liberium, et quidem ea lege et conditione, ut Orientalium ante sententiam amplexaretur. Cui non statim fuit Romam commigrandi facultas, ut infra narramus.

3. *Blasphemia fidei formula Sirmii edita.* — Hoc anno Sirmii coacti Ariannæ factionis præsules eam edidere fidei formulam, quæ septima numero recensetur ab Athanasio, tanta referat impietate, ut blasphemiam nomine insignita fuerit. Nam in lib. *De synodis* apud Hilarium hæc inscriptio legitur: « Exemplum blasphemix apud Sirmium per Hosium et Potanium conscriptæ. » Sed, ut conjectare licitum est, dolo Arianorum Hosius hic præmittitur, quo major formulæ auctoritas tam præclari viri nomine accederet; quia scilicet Hosius, uti mox narrabitur, eidem formulæ vi et plagarum dolore compulsus, suffragium ascripsit. In ea tacetur nomen substantiæ et consubstantialis, Filius minor Patre prædicatur, honore, dignitate, claritate, majestate, Patrique subditus. Dicitur Pater solus initio carere, immortalis, invisibilis, impatibilis esse. Quamobrem jure ab Hilario hæc fidei confessio, blasphemiam et hæresis Sirmiana nuncupatur. Potamius vero illius, ut vulgo existimatur, artifex, Ulyssiponensis episcopus, qui olim catholicæ fidei

strenuus vindex fuerat, imperatoris gratiæ aucto-
pandæ causa illam prodidit, Arianisque sese socie-
tate junxit. In cujus prævaricationis præmium
fundo fiscali, cui cupiditatis oculos adjecerat, do-
natus est. Quo factum, ut Hosius Potamium ut
impium et hæreticum traduceret ubique. Neque bo-
nis tanta impietate partis frui Potamio licuit. Dum
enim fundi recipiendi causa properat, divina per-
cussus ultione, ulcere linguam corrodente, necdum
conspecto prædio, diem obiit extremum.

4. *Hosii lapsus.* — Tot prostratis subornatisque
veritatis vindicibus Constantius, ad Hosium a pri-
stino consilio deturbandum semper intentus, senem
anno integro Sirmii patria extorrem detinuit. Non
ille viri canitiem, non dignitatem, neque paternum
erga Hosium amorem est reveritus vir inhumana-
nus; sed majorem centenario, non exsilio tantum,
sed contumeliis, verberibus, plagis afficere est ausus.
In cognatos autem ejus crimina fugunt Ariani,
strenui calumniarum artifices, ut suis suorumque
malis jam senio confectus homo frangeretur, ad
suasque partes deficeret. Quibus tandem calamita-
tibus oppressus Hosius eo adductus est, ut cum
Ursacio et Valente iniret communionis societatem,
Sirmiensi fidei subscriberet, nec tamen unquam
calculum ferret in Athanasium, quod peroptabant
Ariani. De cujus lapsu a multis hoc sæculo dispu-
tatum est. Sunt qui dicant, virum id ætatis non sat
mentis compotem tum fuisse, sed calamitate et
senio debilitatum ad imperatoris conditiones venisse.
Ait porro Athanasius Hosium, instante morte,
vim sibi illatam quasi testamento declarasse, Ari-
anam hæresim feruisse anathemate, vetuisseque ne
quis illam reciperet. Non desunt tamen qui de Ho-
sii pœnitentia controversias moveant. Nos a re
multum implicata consulto brevitatis causa absti-
nemus. Adcantur ii quibus rei fusius tractandæ
otium fuit.

5. *Liberii lapsus.* — Hosii prævaricationem haud
ita multo post subsecutus est Liberii lapsus: qui
cum priorem vexationis tempestatem fortiter tulisset,
fractus demum diuturnitate ac tædio exsilio,
minis Arianorum, suis suorumque ærumnis, remo-
tione familiarium, æmuli item sui felicitate stoma-
chatus, jam ad simulandum declinabat, cum accedens
Fortunatianus Aquileiensis dubium Liberii
animum, ad ineundam cum Arianis societatem et
denegandam Athanasio communionem deduxit.
Moxque ille a Demophilo Berceensi oblatam Sir-
miensem fidem, sive potius perfidiam, suffragio suo
munivit, pollicitus nullam se cum Athanasio socie-
tatem communionemve admissurum. Exinde litte-
ras dat ad Constantium mittendas, cui testatur se
jam dicto audientem esse, damnare Athanasium,
precarî legatis suis, sibi, aliis exsulis episcopis
renigrandi ab exsilio facultatem. Nec tamen ille
tantis animi emolliti significationibus postulatum
statim est assecutus. Quare diuturnioris moræ
impatiens, litteras Orientalibus episcopis rescripsit,

A Itemque Ursacio, Valenti ac Germinio Arianorum
in Occidente antesignans: cum probro atque de-
decore fractum abjectumque sese indicans, damna-
toque Athanasio, supplicans eis amicitia et
communionem adjungi. Usque eo plus apud illum
potuit amor patriæ et sedis recuperandæ libido,
quam officii ac præteritæ laudis et existimationis
recordatio. Ursacio autem et sociis pro Liberio
imperatorem rogantibus, demum ipsi in Ecclesiam
revertendi copia facta est.

ANNO 358. — 1. *Athanasii Apologia de fuga sua.*
— Inter hæc Athanasius in secretioribus Ægypti
locis degens, monachorumque tantum cœtus fre-
quentans, comperit Leontium Antiochenum, Nar-
cissum Neroniadis, Georgium Laodicenum, cæte-
rosque Arianos probra et convitia multa spargere
in fugam ipsius, ac timiditatis ipsum accusare,
quod formidine mortis percussus se proripisset.
Quorum ille maledicta ut propulsaret, elegantem
edidit apologiam; ubi salse ab exordio irridet ho-
minum amentiam, qui eo consilio, ea spe sibi fu-
gam formidinemque exprobrarent, ut pudore ejus-
modi convitii, ultro ipsis occurreret. Narrat vero
quantis eos malis affecerint, quos secum non con-
sentire deprehendissent, Liberium scilicet, Hosium,
aliosque permultos. Contendit per evangelicam
regulam cuique licere capiti et salutis suæ prospice-
re. Exemplum affert veterum Patrum, propheta-
rum, apostolorum, imo ipsius Christi, qui non
solum docuit esse persecutionis tempore fugiendum
ab alia in aliam civitatem, sed et ipse ad necem
conquisitus, haud semel se proripuit insidiantibus.
Demum, apologiam claudens, enarrat quo pacto
obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum
versabatur, portentis ac prodigiis simile fuerit quod
Deo opitulante tantum declinaret periculum.

2. *Epistola item et Historia ad monachos.* — A
monachis autem frequenter rogatus Athanasius ut
rerum sibi ab Arianis gestarum Ecclesiæque histo-
riam transmitteret, necnon Arianorum dogmatum
confutationem, eorum ille optatis obsecutus, Ari-
nismi ad illud usque tempus historiam scripto
mandavit, unde nos eorum quæ hactenus enarrata
sunt maximam partem hausimus. Misit item librum,
quo paucis impugnabat hæreseos Arianae commenta.
Et rogabat, qua erat animi temperantia, ut post-
quam legissent opusculum, sibi remitterent, nec
cuipiam legendum commodarent. Non enim, in-
quit, tutum est nostrum balbutientium et indocto-
rum litteras ad posteros pervenire. Eam vero Ari-
nismi confutationem penitus interiisse arbitramur.
Diversa enim prorsus erat ab orationibus contra
Arianos et ab epistola secunda ad Serapionem, ut
pluribus alibi commonstratur.

3. *Epistola ad Serapionem de morte Arii.* — Ne-
que ita multo post accidit, ut cum Serapione et
alii quidam disputationem inissent, ibi controversiæ
finem facerent, an Ecclesiæ communionem junctus
obisset Arius, quæ res in proximo congressu per-

tenda erat. Interpositis ad quætionem diebus, Athanasium Serapion rogavit, Arianorum historiam et Arianismi confutationem mitteret sibi, ac una percontatus est, quæ ratio mortis Arii, quid ea de re ipse comperisset. Duo quidem postulata libenter exsequitur Athanasius, transmissis iis quæ ad monachos ante conscripsisset. Tertium vero ægre se atque ingrato animo concedere fatetur, veritus ne mortuo insultare ac in pernicie hominis enarranda gestire videatur. Vetat similiter ullum libelli contra Arianos apographum edi. Tutum non est, inquit, imperiti scripta edere; ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus perfecte dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

4. *Libri contra Arianos.* — Idem circiter tempus, ut putamus, quatuor edidit libros contra Arianos, famosos quidem illos et nullis non sæculis postea celebratos; ex quibus ceu fontibus argumenta deinceps mutuati sunt quotquot pro divinitate Verbi asserenda scripserunt. Non uno quidem et eodem tempore illos evulgavit; sed ubi priorem ediderat, gnarus Arianos contra insurgere, et adversus veritatem eo libro vindicatam dimicare, alterum edidit. Nec quiescentibus Arianis, tertium et postea quartum exaravit. Libros autem hujusmodi amicorum nescio cui mittit. Et fortassis quia innotuit se eadem scripta viro nuncupare, qui controversiis adversus Arianos operam dare solitus erat, hinc suspicio oriatur esse Serapionem Thmuitanum, qui multus erat in confutandis coarguendisque Arianis, et subinde controversias coram inibat. In prima vero ait Athanasius (a), Arianos circumcirca concursare solitos pueris in foro occurrere, atque ut argutiis a fide dimoverent interrogare: Qui est, eumne qui nondum esset fecit ex nihilo, an qui jam esset? Et rursus: Unumne est ἀγέννητον an duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Non enim instar lapidis immobilis est. Mulierculas itidem sciscitatos esse: Num filium, aiebant, habuisti priusquam pareres? Atqui quemadmodum non prius habuisti, ita nec Dei Filius fuit antequam nasceretur. Hæc Arianorum sophismata invictus Verbi defensor, nec sine Arianorum convitio confutat, et vanissima ostendit.

5. *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto.* — In deserto item, cum ardentibus instantibusque adversariis suis ad necem ubique locorum perquireretur, quatuor illas ad Serapionem epistolas etiamnum superstites conscripsit; quarum hujusmodi data occasio est. Litteris Athanasio significabat Serapion, nonnullos esse qui Arianam quidem liberesim proscriberent, sed de Spiritu sancto ita

præpostere sentirent, ut non modo rem creatam esse pugnant, sed etiam unum ex administris spiritibus esse, soloque gradu ab angelis differre. Re comperta Athanasius impios homines proluxa illa priore ad Serapionem missa epistola, innumeris pene ex Scriptura sacra mutuatis testimoniis confutavit. Quam epistolam cum Serapion familiaribus necessariisque suis obtulisset, rogabant illi ut rem fusius istic agitatam in compendium redigeret ipse Athanasius; quo facilius ipsi possent veræ fidei hostes paucis coercere. Id quoque libenter Athanasius, Catholicorum semper commodis intentus, præstitit; alteraque missa ad Serapionem epistola de divinitate Filii, tertiam rescripsit, quæ erat prioris epitome. In quarta quoque idipsum argumentum persequitur, atque ceu appendicis loco explanat illud: *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis* ¹, etc. Qui plura de epistolis ad Serapionem desiderarit, consulat monitum in earum fronte adornatum.

6. *Liberius Romam redit.* — Hoc ipso anno Romam cum pervenisset Liberius, jussus, contra quam concessum fuisset, una cum Felice Romanæ Ecclesiæ gubernacula tenere, ingenti omnium plausu et lætitia exceptus est (b). Felix vero perosus multitudini, haud ita multo post pulsus profligatusque, procul Urbe postremum clausit diem. Non desunt qui eum quasi martyrem haberi atque celebrari oportere contendunt. Alii vix æstimant hominem in locum viri pro vera fide pulsati constitutum, martyris nomine ornandum esse, cum maxime ab æqualibus ferme omnibus traducatur ut tyrannus et Catholicis invidis ordinatus, nec nisi a viris qui multis postea sæculis scripsere pro vera fide passus tradatur.

7. Quid autem toto septem annorum spatio exsul Athanasius egerit, cum incertis sedibus remotiora deserti loca peragraret, mirum ubique silentium: quo gravior oriatur dolor ex illa vel lacrymis deploranda jactura epistolarum festalium, quas magno numero sanctus præsul Alexandrinæ plebi in cœtu Catholicorum legendas transmisit; ubi de malis et calamitatibus Ecclesiæ illatis, deque gestis Arianorum persæpe mentio erat, atque dubio procul de ratione et instituto vitæ suæ apud monachos, quorum cœtus frequens adibat. Cum monachis, ait Gregorius Nazianzenus, consuetudinem habens magnus ille vir, ut aliorum omnium arbiter et conciliator erat, eum scilicet imitatus, qui sanguine suo ea quæ dissidebant in pacem deduxit; ita solitariam quoque vitam cum communi conciliavit: ostendens sacerdotium non esse philosophiæ expertis, et philosophiam sacerdotio egere. Sic enim hæc duo copulavit consociavitque, et tranquillam actionem, et actuosam tranquillitatem: ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem mo-

¹ Math. xii, 32.

(a) Orat. 1 contra Arian. n. 22.

(b) Sozom. lib. iv, cap. 15; Theod. lib. ii, cap. 17; Philostorg. lib. iv, cap. 3.

rum potius gravitate et constantia, quam corporis A
 recessione exprimi atque insigniri. Quo pacto David
 simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et
 in summâ tamen solitudine degebat; si cui tamen
 illud: *Singulariter sum ego donec transeam*³, ad
 hujus dicti confirmationem afferri posse videatur.
 Ita ut qui alios virtute antecibant, iidem ab illius
 consilio et mente longiore intervallo abessent, quam
 reliquos antecederent: atque ad sacerdotii munus
 numeris omnibus absolvendum pauca conferentes,
 multo plura ad monasticæ vitæ rationem partibus
 omnibus explendam reciperent. Tantumque ei tri-
 buebant, ut quidquid ipsi visum esset pro lege ha-
 berent; ac rursus vetitum sibi et interdictum quid-
 quid ille sententia sua improbasset existimarent,
 illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducerent, ac B
 majore quam quæ sanctis viris deberi videatur ipsius
 veneratione afficerentur. »

8. *Athanasius ad desertum usque perquiritur. Ar-
 temius dux ad monasteria venit.* — Tanta porro ve-
 sania, tanto furore et odio erant ejus adversarii
 correpti, ut ne desertum quidem sat. tutum illi a
 perquisitionibus adversariorum esset, sed in quo-
 tidianis adhuc insidiis versaretur. « Nam cum qui-
 dam, prosequitur Gregorius, eo se contulissent,
 ut pium virum perinde ac feram quamdam investi-
 garent, nec eum undequaque perquisitum inveni-
 rent, ne miscere quidem cum iis qui missi fuerant
 colloquia voluere: verum cervices gladiis objicie-
 bant, velut pro Christo periclitantes, atque ita ani-
 mo comparati, ut, si acerbissimi quidpiam pro eo
 perferrent, id magni ad philosophiam momenti du-
 cerent, diuturnisque jejuniis, chameuniis, cæte-
 riaque corporis ærumnis, quas pro perpetuis de-
 liciis haberent, multo sublimius ac divinius. » Hæc
 Gregorius N. zianzenus. Quid autem in ejusmodi
 perquisitione eadem, ut videtur, quam narrat Gre-
 gorius, gestum sit, pluribus recensetur in vita Pa-
 chonii (a) ad hunc ferme modum. Post hæc, cum
 Athanasius ab imperatore Constantio perquiretetur,
 atque ex insidiis Arianorum, ejus vestigandi pro-
 vincia cuidam duci data esset Artemio nomine, is
 ubique perscrutatus est. Cum rumor autem esset
 eum fortasse latere apud Tabennesiotas monachos
 sibi dilectissimos, solvit dux ut illuc navigaret. Cui
 adverso flumine contendenti occurrit Theodorus; D
 qui secundo flumine lerebatur, perlustraturus mo-
 nasteria circa Hermopolin. Cum autem monasterio
 cui Cajo nomen erat appropinquaret, vidit retro
 navigantem ducem. Domino autem revelante quid
 futurum esset intellexit, ac fratribus renuntiavit.
 Cum percuperent autem fratres retrogredi ipsum-
 que antevenire, ne forte fratres in Pabau agentes
 perturbarentur, ait illis: Is cujus gratia tantum
 itineris spatium servorum ipsius invisendi causa
 cœmisi sumus, potest eam rem citra tristem casum
³ Psal. CXL, 10. ³ Isa. LX, 8.

aut eventum dispensare, atque cœptum ad mona-
 steria iter prosecutus est. Posteaquam itaque ad
 monasterium Pabau propius accessit Artemius,
 haud secus ac si bellum gereretur, dispositis circum-
 quaque militibus, jussit monasterium observari. In-
 gressus ibi considebat. Extra locum tamen conventus
 cum præpositis agebat, constitutis ultro citroque
 sagittariis. Quo conspecto fratres perterriti sunt.
 Erat tum istic vir sanctitate conspicuus nomine
 Pecysius, qui fratrum animos confirmabat. Dux
 autem interprete usus, Quo, inquit, in loco pater
 omnium vestrum versatur? Respondit abbas Pecy-
 sius: Abscessit ad monasteria. Cui dux: Qui se-
 cundum ab eo locum obtinet ubinam est? Tum in-
 dicant abbatem Psarphium magnum œconomum.
 B Quem seorsim dux alloquitur. Est penes me, inquit,
 imperatoris jussum contra Athanasium, quem apud
 vos delitescere fama est. Cui abbas Psarphius: Ipse
 quidem omnium nostrum pater est, necdum viri
 faciem aspexi; ecce monasterium. Diligenter per-
 scrutatus dux, cum Athanasium non invenisset, ad
 conventum accedens: Orate, inquit, pro me. Repo-
 nunt ille: Non licet nobis. Vetitum quippe nobis est
 a Patre nostro, ne cum aliquo oremus qui cum Arianis
 communicet. Cum duce namque Arianum
 quemdam versari conspexerant episcopi formam
 præferentem. Abscedentibus autem illis, solus dux
 precatu est. Ac cum interdiu in synaxi obdormis-
 set, expergefactus sanguinem naribus emittebat.
 Cumque ignorarent monachi quid accidisset ipsi:
 C perterritus Artemius, Oblata mihi, inquit, visione,
 ex miseratione divina vix mortem effugi; atque ita
 discessit. Quæ cum reversus audisset Theodorus,
 Deo gratias retulit.

9. *Athanasii iter ad monasteria Thebaidis.* —
 Haud multo post ipse Theodorus, cum accepisset
 Athanasium in Thebaidem accedere, obviam cum
 antiquioribus patrum fratrumque monasterii pro-
 greditur (b); virumque offendunt ante quam in
 Hermopoliten nomum pervenisset. Quo procul con-
 specto, fratres maturantes accurrunt. Ultramque
 autem fluminis ripam innumerabilis multitudo oc-
 cupabat episcoporum, clericorum, monachorum.
 Quos ubi primum vidit Athanasius, hæc ex Scripturis
 vociferatur: *Qui sunt isti qui ut nubes volant,
 et quasi columbæ cum pullis suis ad me feruntur*³?
 Tantam exinde frequentiam salutavit Athanasius,
 ignarus quis abbas Theodorus esset. Neque enim
 ille ita proxime ad pontificem accesserat, sed mo-
 nachorum seniores ad turmæ frontem incedere jus-
 sit. Primo tamen aspectu virum agnovit Athana-
 sius; cujus apprehensa manu: Et quomodo, inquit,
 fratres se habent? Cui Theodorus: Sanctissimis
 tuis precibus bene, Pater, valemus. Tum fratres
 circiter centum numero psalmos canere, in tanta
 frequentia ut nemo proximum sibi cognosceret.

(a) *Acta SS. 14 Maii.*

(b) *In Vita Pachonii.*

Abbas interea Theodorus asinum, quo pontifex ve-
hebatur, manu tenens præibat cum fratribus psal-
lentibus. Lucernæ et faces utro citroque micabant.
Athanasius autem Theodorum cernens animo fer-
ventem, non in promiscua solum turba pedibus
incedere, sed ab ærensis utrinque facibus ferme
comburri, tantamque alacritatem, tantum virtutis
studium præferre, alios episcopos sic affatur : Vi-
dete quanto nos spatio antecedit ille tantæ mona-
chorum frequentiæ Pater. Nobis haud vere Patrum
nomen convenit. Illi sane Patres, qui humilitati et
obsequentiæ ex Dei amore dant operam. Beati pro-
fecto et nulla non laude digni, qui semper crucem
Domini gestant : quorum ignominia vere est gloria,
quorum labor vere requies. Paucisque diebus Anti-
noopoli et Hiermopoli commemoratus, utilibus eos ac
divinis cohortatus sermonibus, ad monasteria pro-
fectus est. Conspecta ibi fratrum probitate sine-
raque mente summe lætus, laudes Domino retulit.
Ac cum monasterium circumquaque perlustraret,
attenteque dispiceret collectarum locum, mensæ
conclave, singularum domorum cellulas, et ipsa
nsque ædificia, admiratione captus ait : Magnum, o
Theodore, opus peregristis, curantes requiem ani-
marum. Monachales vestras regulas audivi, præclara
omnia. Hinc subjungit : Patris vestri opera vobis
inest gratia Dei. Cum te conspicimus nos, Christum
conspicere putamus. Paucisque ibi diebus commo-
ratus, dicit abbati Theodoro : Quoniam prope est
Pascha, fratres de more convoca ; ego vero ut Do-
minus dispensaverit agam. Ipsoque salutato, istinc
profectus est. Litterasque per eum misit ad Orsi-
sium ejusque fratres ; quibus se ad conspectum
Theodori fratrumque ejus summopere lætatum fuisse
significabat, nec unquam fore sanctissimi hujusmodi
cœtus immemorem.

10. Alia item exstat epistola Athanasii ad mona-
chos per Ægyptum ; quæ quo tempore scripta sit
ignoratur. Cum accepisset nimirum Athanasius non-
nullos Arianorum esse, qui monasteria peragrantes
sanam et orthodoxam fidem simularent, ut fratrum
ex hinc animos, sensim et occulte serpentes, dolo
abducerent a recta fide, admonet illos ne cum Aria-
nis ullam habeant vel ad precandum societatem, ne
quibusdam rudioribus offensionis ac perniciæ hinc
occurat : nec modo ab Arianorum congressu
et colloquio absterneant, imo ne iis quidem jungan-
tur qui cum Arianis foveant communionis socie-
tatem ; potuisse se hujusmodi hortamentum innum-
eris ex Scriptura mutuatis locis confirmare, su-
persedere tamen, quia cum callentibus Scripturas
ageret.

11. *Ariani in varias divisi sectas.* — Ariani ubi
omnia ex sententia et arbitrato suo, profligatis iis
qui catholicam fidem tuerentur, procedere videban-
tur, obstos jam multis factionibus, mutuis discidiis,

A mutuo bello conflagrabant (a). Hinc proseminatæ
sunt quasi familiæ dissentientes inter se ac multum
disjunctæ et dispares. Macedonius quippe, inter
Arianorum principes hucusque computatus, novam
de Spiritu sancto sententiam induxit, aperteque
docuit esse creaturam et unum ex administris spi-
ritibus, licet aliis longe præstantiorem. Alii veri ac
puri Ariani erant, duce Aetio, administris vero Eu-
doxio, qui Antiochenam hoc circiter tempus invasit
sedem, ejusque discipulo Eunomio, qui haud ita
multum postea hujusmodi sectæ nomen indidit.
Maxima tamen pars Semiariani erant, antesignano
et doctore Basilio Ancyrae episcopo. si autem hæc
una in re a Catholicis dissentiebant, quod consub-
stantialitatem repudiarent. Filium namque affir-
mabant in omnibus Patri similem. Et vero, ipso
fatente Athanasio, non erant ii prorsus ab ecclesia
communione abjiciendi, cum ea tantum repu-
diata voce, cum Catholicis reipsa concordarent. At
non una, ut in similibus sectis solet, erat omnium
Semiarianorum opinio. Non deerant enim ex illis,
qui Filium quidem Patri similem dicerent, sed per
gratiam tantum, omni repudiata naturæ similitu-
dine. Basilius vero cum gratia et auctoritate apud
Constantium multum valeret, Anomœus erat doctrinæ
causa infestissimus ; auctorque fuisse Constantio
fertur, ut Aetius, Eudoxius, et alii permulti ejusdem
sectæ homines, pellerentur in exsilium. In eo sitæ
res erant anno 358, cum Anomœi, qui paulum a
calamitate respirabant, synodum celebrari rogant ;
eque in re concurrentibus item Semiarianorum
votis, amborum optatui ut fieret satis, synodum
Constantius Nicomediæ indixit, in qua erat de fide
maxime statuendum. Sed jam multis episcopis eo
concedendi causa iter ingressis, accidit ut horrendo
terræ motu urbs everteretur, quodque intactum ab
hujusmodi perniciæ superfuera, incendio periret.
Quæ causa fuit, ut ad cogendam synodum Nicææ,
celebris illa ac magna synodo anno 325 nobilitata
urbs, iterum deputaretur. Ut autem instabiles erant
Ariani, ut sua quisque interesse putabat, mutato
consilio, auctores et suosores Constantio sunt, ut
divisis episcopis Occidentales Ariminum, Orientales
Seleuciam in Isauria convenire jubeat.

D ANNO 359. — 1. *Synodus Sirmiensis.* — Anno 359,
cum Sirmii Constantius ageret, præsentibus Ariani
episcopis haud parvo numero (b), qui aulicorum
more principis comitatu hæere solebant, quos in-
ter videre erat Georgium, Alexandriae *κατάσκοπον*
et Basilium Semiarianorum antesignanum ; inibi
controversia, eo demum ventum est, ut novæ eu-
dendæ formulæ fidei Marco Arethusio provincia da-
retur ; qui ut erat τῷ δημοσλίῳ infestus, diserte
nomen substantiæ et consubstantialis proscrībendum
in ipsa formula statuebat. Cui, nec tamen sine con-
troversia, suffragium dederunt quotquot aderant

(a) Sulpicius Severus, lib. 11; Rufin. lib. 1, cap. 25 ;
Socrat. lib. 11, cap. 35 ; Sozom. lib. 14, cap. 11.

(b) Socrat. lib. 11, cap. 37.

episcopi. Non nostrum est ea omnia recensere, quæ A
tum Sirmii ejusdem formulæ occasione designata
sunt. Sed non silendum, cum magna Catholicorum
omniumque frugi hominum offensa, fidei professioni
præmissum hujusmodi titulum fuisse: *Edita est catho-
lica fides, præsentem domino nostro piissimo et victoriis-
simo Constantio Augusto, æterno, venerando. Coss.
Fl. Eusebio, et Fl. Hypatio clarissimis. Sirmii unde-
cimo Kalendas Junias.*

2. Displicebat iis quibus ecclesiastica disciplina
et traditio cordi, quod in fronte formulæ temporum
scriberetur memoria, quando in his quæ fidem
spectant nulla temporis ratio conditioque observanda
sit. Nec minoris erat invidiæ, quod ubi Filii Dei
æternitas ab impiis hominibus in controversiam vo-
cabatur, æternus tamen impudentissima assentatione
Constantinus appellaretur. Hæc maxime omnium car-
pit Athanasius (a). Cui item illud rationi et Chri-
stianæ religioni absonum videtur, quod nulla ur-
gente causa, nullo postulante negotio, tantum iter
cæspendum episcopis esset: quasi vero non esset
Nicæna synodus ad sinceram firmam fidem satis,
ut in dies novæ de integro formulæ ac fidei profes-
siones prodirent in publicum.

3. *Synodus Ariminensis.* — Ariminum itaque
cum convenissent episcopi circiter quadringenti,
Ariani, qui octoginta numero accesserant, Sirmien-
sem fidem de qua mox actum, totius synodi calculis
et suffragiis consignandam offerunt (b). His Patres
conspicis, statim insidias suspicari, solisque Ur-
sacii et Valentis artes et machinas ad Nicænam
everendam fidem comparatas subodorari. Quamob-
rem in hujusmodi conspirationis artifices conversi,
acriter compellant et alloquuntur, non sibi formulæ
promulgandæ causa a se tantum iter susceptum
fuisse, quibus esset Nicæna fides satis; sed eo con-
silio accessisse, ut quotquot huic adversarentur fe-
rent anathemate. Ursacio autem Valente et sociis
contra obnitentibus, et facta fidemque suam propu-
gnantibus, nulla interposita mora, Patres Ursacium,
Valentem, Germinium, Auxentium, Gajum, et De-
mophilum damnant ut hæreticos: missisque per
viginti oratores ad Constantium litteris, quid gestum
sit significant. Jussi sunt autem legati, qui episcopi
erant, apud principem causam episcoporum agere.
Obnixæ quippe rogabant, ut sibi ad parœcias suas
revertendi copia esset: esse quippe multos pauper-
tate ac senio laborantes, quibus diuturnior eo loci
commoratio ærumnæ ac tædio esset. Verum aucto-
ribus et consuasoribus Ariani Constantius, trahere
moras, nec legatis sui conspectus copiam facere;
idque dolo ac versutia, ut rerum imperitos ac ætate
juniores episcopos tædio moræ, præcisa spe per-
ficiendi negotii, frangeret demum, et ad ineundam
cum Ariani societatem adduceret. Nec modico post
accessum legatorum interposito spatio, Ariminen-

sibus Patribus rescribit imperator, se negotiorum
mole obrutum nondum potuisse legatos alloqui. Illi
contra obsecrare per litteras imperatorem, ut sibi
ecclesias suas ante ineuntem hiemem repetendi fa-
cultas esset, nunquam se a proposito recessuros,
quantumvis moræ diuturnitate ærumnisque pressos.
Interea Ariani instare, urgere ac sollicitare legatos,
qui tum Nice in Thracia versabantur, ut latam in
synodo Ariminensi in Ursacium Valentem et socios
sententiam abrogarent. Qui demum tædio ac despe-
ratione bene gerendæ rei fracti ac devicti, optata
concedunt Ariani, dato ad eorum libidinem re-
scripto. Quodque maxime deplorandum fuit, contu-
melliis et calamitatibus Arianorum opera inflictis,
demum et ipsi Ariminenses episcopi, paucissimis
exceptis, cesserunt; ac quæ jure ante decreverant,
irrita ac rescissa fuere, non sine magna proborum
offensione. Nam ingemiscens, ait Hieronymus (c),
orbis terrarum se Arianum esse miratus est.

4. *Synodus Seleuciana. Acaciani damnantur.* —
Dum hæc in Occidente geruntur, Orientales episcopi
ad 160 numero Seleuciam conveniunt; ibique deci-
ma septima Septembris de fide agere ceptum
est (d). Interfuit synodo Hilarius. Athanasium-
que ipsum opinantur adfuisse quidam recentio-
res: quia nimirum ipse Athanasius librum de sy-
nodis orsus, testatur ea se scribere quæ vidit,
quæque accurate novit, ἀπερ ἐώραξα καὶ ἔγνων
ἀκριβῶς. At vix credatur Athanasium per totam
Ægyptum ea tempestate ad necem perquisitum, ut
locum ubi consisteret reperire vix posset, Seleu-
ciam concessisse, ubi nulla subterfugiendi via erat
ab insidiis inimicorum. Itaque quod ait ipse ea se
scripto tradere quæ vidisset, non ita intelligendum
putamus, quod præsens ea coram aspexerit; sed
quod non rumore vulgi ea acceperit, verum litte-
ras et acta synodorum suis ipse oculis intuitus sit.
Et sane verba isthæc, ἀπερ ἐώραξα καὶ ἔγνων ἀκρι-
βῶς, non unam synodum Seleuciensem spectant,
sed Ariminensem quoque, cujus historiam priore
loco enarrat Athanasius, postea vero Seleuciensis
synodi ad hunc fere modum: Erant istic, inquit (e),
episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem
multorum nomina de variis criminibus deferrentur,
accusatoresque edito clamore scelera objicerent,
Acacius, Patrophilus, Urianus Tyri, Eudoxius, qui
Antiochenam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodo-
rus, Evagrius, Theodulus et Georgius ille Laodice-
nus facinorum fama nobilitatus, veteratores homi-
nes, ac præteritarum fraudum non immemores, futu-
ram damnationem astu declinare conantur. Veriti quip-
pe cum argumenta adversariorum in se comparata,
tum solitudinem suam, pauci enim admodum erant,
et ingens illorum frequentia; alios sibi Ariani fac-
tionis ascivere, mercenarios homines, a Secundo
Pentapolitano ordinatos, ex Libya scilicet Step-

(d) Socrat. lib. II, cap. 59; Sozom. lib. IV, cap. 22; Theod. lib. II, cap. 26; Athan. lib. *De synodis*, sub initium.

(e) Lib. *De synodis*.

(a) Lib. *De synodis*, n. 4 et seqq.
(b) Socrat. lib. II, cap. 37; Sozom. lib. IV, cap. 17 et sequent.; Theod. lib. II, cap. 17.

(c) *Dialog. contra Lucif.*

num, Scram et Pollucem, scelestos et reos homines, Insuperque Pancratium et Ptolemæum quemdam Meletianum. Tum ut accusationes adversariorum subterfugerent, de fide agere velle simulant. Quorum vafritiem conspicati cæteri episcopi eorum exinde gesta observabant. Illi autem non obscure Arianam se hæresim propugnatos significabant. Quæ causa fuit ut duas in partes propalam synodus abiret. Pars minima, quæ ceu colluvies erat hominum, qui aut rei, aut suspecti, aut sceleribus insigniti erant, hærebant Acacio Casariensi; alii longe majori numero ab iis segregati Basilium, Ancyranum ducem sequebantur. Acaciani igitur temerarii homines, quibus nihil inausum, Nicænam synodum aperte criminari, negare fidem ejus sinceram, abroganda ejus decreta contendere, atque de integro statuendum de fide prædicare. Cæteri autem qui magno, ut dictum est, numero erant, summo quidem opere obnitebantur impiis hominibus, unam tamen, cæteris integris, consubstantialis vocem præcidi optabant ex Nicænis decretis, eo scilicet obtentu, quod obscuritatis causa suspecta quamplurimis et formidolosa videretur. Cum igitur longiores istic moræ traherentur, instantibus accusatoribus, reis autem solita calliditate judicium refugientibus, episcoporum cætus, cum negotii diuturnitatem, tum excogitatas in dies ab impiis hominibus ad subterfugendum machinas indignissime ferentes, damnatos Acacium, Patrophilum, Uranium, Eudoxium, Georgium olim exactorem, et alios ex Asia, Leontium, Evagrium et Theodulum abdicarunt. Communionem autem sua interdixerunt Asterium, Eusebium, Angarum, Basilicum, Phæbum, Fidelity, Eutychem, Eustathium, et Magnum, quod in jus vocati, ut oblatas criminationes depellerent, comparere detrectassent: decretumque fuit ut ea conditione perstarent, donec se ab hujusmodi criminationibus purgarent. Confessionem autem novam fidei ediderunt, qua voces *ὁμοούσιος* et *ὁμοουσιος*, quod motuum et querelarum occasio fuissent, abjiciebant; *ἀνόμοιον* autem damnabant anathemate; in reliquis nihil alienum a catholica doctrina. Cæterum, postquam ad singulas ecclesias judicium in Acacianos latum miserant Semiariani, Constantium adeunt Augustum, actaque illi sua renuntiant. Hujusmodi fuit Seleuciensis synodi exitus.

5. *Athanasius epistolam scribit de synodis.* — Hæc maxima pars hausta ex epistola Athanasii de synodis, conscripta post celebratas synodos Ariminensem et Seleuciensem, antequam legatorum et patrum Ariminensium lapsus edidicisset. In cujus Prima parte paucis narrat quid in istiusmodi synodis sit actum. In secunda recenset blasphemias ab Arianorum principibus in Filium Dei prolatas. Ut autem eorum instabilem animum inconstantiamque palam faciat, recenset undecim diversas

A fidei formulas per eos variis locis et temporibus conscriptas. In tertia, vocum *ὁσία* et *ὁμοούσιον* sinceritatem propugnat contra Semiarianos, quos tamen non inimicorum habere loco proficitur, in primisque Basilium Ancyranum, cum vocem tantum *ὁμοούσιον*, non rem ipsa significatam, respiciant. Quibus autem litteras miserit Athanasius, haud plane constat. Socrates *ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς γυναικίμους* nuncupat, Sozomenus vero *πρὸς τοὺς ἐπιτηδέους*. Sunt qui putent ad monachos missas. Sed crederem potius ad catholicum cœtum Alexandrinum, ne inter incertos vulgi rumores de ejusmodi synodis ubique pervagantes animi penderent: et sane initio et sine epistolæ cœtum, ut videtur, alloquitur.

B ANNO 360. — 1. *Synodus Constantinopolitana.* — Semiariani autem Constantinopolim profecti, cum multa alia peregerunt, quæ nos consulto enarrare supersedemus, tum celebrata ea in urbe synodo, Aetium cum asseculis percusserunt anathemate. Et de more, quasi non essent tot jam pridem editæ fidei formulæ satis, qua erant animi volubilitate mentisque incertitudine, eam quæ numero decima fertur apud Athanasium de integro promulgant; qua similem quidem Patri Filium declarant, sed voces *ὁμοούσιος* et *ὁμοουσιος* repudiant: quia scilicet populis offensionem iuxta ac suspitionem essent, nec exstarent in divinis litteris.

C 2. *Lucifer pro Athanasii defensione libros edit. Epistolæ Athanasii ad Luciferum.* — Hoc, ut putatur, anno, vel fortassis superiore, Lucifer Calaritanus libros pro Athanasio necessitudine sibi aliisque nominibus conjunctissimo, itemque alia quæ adhuc exstant opuscula concinnavit; ubi acerrime in imperatorem invehitur, quod Athanasium bonum virum, æqui ac veri studiosum, de medio rerum tollere, quantum in ipso situm erat, satageret, universorum subscriptiones et suffragia extorqueret in perniciem innocui. Ideo autem istæc in annum conferimus 360, quia Lucifer ait bellum eo tempore Constantio fuisse cum Soporino sive Sapore Persarum rege. Quod bellum cum anno proximo 359 cœperit, opportune in annum 360 Luciferi scripta conferri posse arbitramur. Cum rumore nuntio hæc a Lucifero conscripta fuisse accepisset Athanasius, misso Eutychete diacono litteris rogat Luciferum, ut sibi hujusmodi scriptorum copiam faciat, quem eximio confessoris nomine compellat. Optatum ei Lucifer quamprimum libens concedit. Id vero consecutus Athanasius, ex animo gaudens, libros accurate perlectos Græce, si fides Marcellino (a), transtulit, *εὐχαριστήριον* eidem Luciferi litteras remisit Athanasius; ubi deploratis Ecclesiæ calamitatibus, ait Arianos tanto furore in Catholicos agi, ut non modo clericos militum opera verterent in fugam, verum etiam nefarias in monachos et eremitas inferrent manus; quo factum ut ipse sa-

(a) In libello precum Marcellini et Faustini.

hinc causa in remotiora Ægypti loca secederet. A Grandi labore et periculo ejus accepisse lucubrationes, mirari opus, hortamenta ejus ad subeundum pro Christo martyrium magni facere : auctorem tanti operis suspicere, Eliæque similem habere. Rogat ut Deum supplicet, tum in sui gratiam, tum eorum qui præ formidine lapsi essent. Queritur ex quo Arianis auctoribus ad fugam compulsus esset, non modo fratres videre sibi non licuisse, sed ne parentes quidem suos. Tanta scilicet Ariani cura urbis aditus observabant. « Naves, ait, quaerunt, eremias gyrant, domos perturbant, concutunt fratres, singulis negotia concinnant : quibus tamen rebus magis magisque universorum odium incurrent. » Sed sceleratos tandem facinorum poenas duros. Hæc erat, cum Athanasius hæc scripsit, ecclesiasticarum rerum conditio. Ubi parentes autem meminit, non de patre matreque acceptum velim ; grandævus quippe jam erat Athanasius : verum fortassis interpres vocem *πατρὸς* per parentes expressit. Et sane, in ecclesiasticis maxime, haud infrequens hujus vocabuli *parens* usus ad cognatos designandos.

ANNO 361. — 1. *Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Arianis.* — Anno 361 ineunte, Meletius vir pietate, sanctimonia, eruditione insignis, studio et opera Arianorum, qui non sat explorato ejus animo inter suos hominem connumerabant, in episcopum Antiochenum, defuncto Eudoxio, delectus est. Verum ut in tanto munere vix latere potest quid quisque sentiat, cum potissimum ille nec obscure *ἐπιδοκίμιον* prædicaret propugnaretque, Ariani deprehensa ejus doctrina deturbatum ex episcopatu curarunt in exsilium ablegari, cum vix triginta sedisset dies, is ejusque locum Euzoiorum cooptarunt, nequaquam suspectum sibi nec dubiæ fidei hominem, sed Arianum Arianæque hæreseos vindicem accerrimum. Hinc tres in partes distracta civitas. Prima numero potior Arianorum, Euzoio episcopo. Secunda Meletianorum, qui in Palæa seu veteri urbe collectas agebant, a Meletio sanam edocti fidem. Tertia Eustathianorum a sancto Eustathio olim episcopo. Hi a reliquis omnibus segregati, Paulini presbyteri conventibus interesse solebant. Hæ factiones, hæc dissidia, etsi levi motu, ac temerario prorsus ausu exorta sunt, ad multum tamen annorum spatium furore et perveracia partium sunt extracta.

2. *Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus.* — Porro ut solemne erat Arianis et Semiarianis nunquam in unum coire, quin novam aliquam fidei formulam publicarent, quia scilicet a veritatis tramite deflecti, atque errorum caligine obvoluti, multiplici tentato itinere, nullum sat tutum, nullum pervium reperire poterant, novum jam fidei rescriptum ediderunt, quod cæteras fidei formulas impieptate longe superaret. Filium scilicet in omnibus Patri dissimilam prædicabant. Et tanto quidem opere a pristina sententia, quam Constantinopoli

evulgarant, descivere, ut ipsis Arianæ doctrinæ vindicibus in communionis societatem admissis ecclesias traderent. Hinc orsæ Anomæorum et Euxontiorum nomenclaturæ. Horum principes Eunomius, Acacius, ac reliqui conscelerati, nullo metu, nulla adversa formidine impetum retardante, blasphema quæque et maledicta in Christum proferre ausi sunt, Constantium nacti impietatis vindicem ; qui cum in hæresi confirmanda ad usque finem perseverasset, diem obiit extremum. Cum properaret enim adversus Julianum, qui ab exercitu in Galliis inauguratus imperator in Orientem agebat iter, morbo correptus, Mopsucrens in Cilicia defunctus est 4 Octobris, vel, ut alii, 3 Novembris : atque instante obitu ab Euzoio Ariano baptisate tingi voluit. Cujus corpus ingenti pompa in ecclesia Apostolorum Constantinopoli depositum fuit, populis ultro citroque accurrentibus ad exsequias cohonestandas.

ANNO 362. — 1. *Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium.* — Etsi vero videbatur Ecclesiæ licitum fore, extincto Constantio, a calamitate ac terrore pristino respirare, occulto divinæ providentiæ consilio secus res cecidit. Julianus enim, repugnante nemine, imperium integrum adeptus, a Christiana fide, quam nomine tenus specieque tantum colebat, aperte descivit, impiisque profanorum ritibus impensè addictus, turbam gentilium deorum invexit in orbem. Christianis porro etiam bellum patam non indiceret, quavis data occasione sæviebat in eos qui eo deferrentur nomine. Unde infami apostatæ titulo appellari cœpit. Attamen, ut philosophiæ humanitatisque famam affectabat, cum imperium iniret, exsules omnes edicto publico revocavit. Quo factum, ut quotquot a Constantio pulsati in exsilium fuerant episcopi, redirent sedes suas. Antiochiam autem profectus Artemium ex duce Ægypti, de quo haud multo ante actum fuit, de templorum expilatione ab Alexandrinis gentilibus delatum, capitali supplicio multavit. Qui exinde Artemius pro martyre cum a Græcis, tum a Latinis est habitus. Et sane quanquam eum paulo ante vidimus imperatoris jussu ad monasteria, Athanasii perquirendi causa, profectum, attamen immissa divinitus castigatione, poenitentem facti fuisse ex ipsius supra memoratis verbis liquidum est. Pius autem eo nomine existimandus, quod monachos obnixè rogaret in suum ad fundendas Deo preces conventum admitti : Deo item charus, quia castigatus, divina tamen miserante providentia mortem effugerit.

2. *Georgii et multorum Christianorum cædes.* — Allato Alexandriam necis Artemii nuntio, gentilium turba insolenti de inaugurato suæ religionis homine gaudio effusi, impetu Georgium et Christianos omnes adoriuntur. Erant quippe tum Georgio offensi pagani omnes ob hujusmodi causam a Secrate uer-

moratam (a). Locus erat in urbe jam inde a priscis temporibus vacuus et neglectus, multa sordium coluvione refertus, in quo gentiles Mithræ mysteria peragentes immolare homines consueverant. Hunc utpote vacuum ac desertum Constantius ecclesiæ Alexandrinorum jam ante attribuerat. Georgius vero cum Ecclesiam eo loco excitare vellet, repurgari adytum præcepit. In perampro hujusmodi loco mysteria gentilium erant recondita; complures scilicet hominum calvariæ, juvenum pariter ac seniorum: qui olim mactati ferebantur, quando extorum inspectione divinarent, ac magica sacrificia ad incantandas animas peragerent. Hæc in Mithræ adyto reperta Christiani ad gentilium ludibrium foras omnium oculis exposuere, eadem gestantes traduxere per civitatem. Quæ res paganorum turbam inflammavit. Tum furere arma ministrante, in obvios quosque Christianos impetum faciunt; quorum permultos vario mortis genere enecantur, ferro, fustibus, lapidibus. Nec deerant qui funibus homines strangularent, nonnullosque ad ludibrium crucis in crucem agerent, alios vulnerarent. Non familiaribus illi, non cognatis pepercere; sed amicus amicum, frater fratrem, parentes filios confodere, ac in mutuam ruere cædem. Quæ causa fuit ut Christiani a repurgando Mithræ adyto absisterent. Gentiles vero Georgium abstractum ab ecclesia, et ad camelum alligatum, per urbem totam raptatum, fustibus percussum, variisque cruciatibus affectum et enecatam, cum aliis pariter cæsis, qui camelis impositi erant, combusserunt; cineresque in mare projecti sunt, ne a Christianis collecti, in honore deinceps ut martyrum reliquiæ haberentur. Cum illis autem obruncati sunt Dracontius monetæ præpositus et Diodorus quidam veluti comes; qui fure cruribus alligati, pertracti ultro citroque raptati, eo in supplicio extincti sunt: ille quod aram in moneta cui præerat recens locatam evertisset; alter quod, dum ædificandæ præset ecclesiæ, cirros puerorum, quos ad deorum cultum pertinere æstimabat, licentius detonderet. Nec prætermittendum quod adjicit Ammianus, potuisse scilicet homines ad crudele supplicium ductos Christianorum auxilio defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete flagrasset: qui Georgius facinoræ gravitate et frequentia sibi omnem misericordiæ aditum præcluserat.

3. Præter superius memoratam, aliam enecati Georgii causam affert Ammianus: quod scilicet cum transiret per speciosum genii templum, multitudine stipatus ex more, oculis in delubrum ipsum coniectis dixisset: *Quand'u sepulcrum hoc stabit?* Quo audito pagani reformidantes ne illud quoque tentaret evertere, quantum poterant in ejus perniciem insidias parabant, donec, inaugurato Juliano, oblatam illi occasionem arripuerunt. Hic exitus

(a) Socrat. lib. III, cap. 2; Sozom. lib. IV, cap. 3; Ammian. lib. XV, cap. 7.

(b) Lib. II, cap. 7.

A Georgii fuit. Felix sane, si fidei causa, et non in scelerum pœnam, homo gentilibus juxta atque Christianis inuisus, tam male multatus esset. Enecti porro Georgii invidiam in Catholicos conjicere conati sunt Ariani. Verum ex Epiphano et Ammiano Marcellino constat a solis gentilibus id facinoris perpetratum, et quidem, ut ait mendacissimus Philostorgius (b), concitatis ab Athanasio. Quæ calumnia vel hinc confutatur, quod per id tempus Athanasius in secretioribus eremi locis profugus et occultus versaretur.

4. *Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre simulat.* — Accepto Julianus rerum Alexandriæ gestarum nuntio, se quidem tantum tumultum, tam immanem carnificinam damnare simulat; B quamquam negligentia ulciscendi facinoris, non ingrati accidisse rem significaret (c). Litteris itaque missis, carpit animum Alexandrinorum turbulentum atque seditiosum: parcere tamen ait multitudini, rebus a Georgio scelerate gestis in furorē actæ. Oportuisse Alexandrinos Alexandri conditoris, magni Sarapidis, sui etiam imperatoris reverentia a tanto scelere cohiberi. Et si quidem atrocibus Georgii flagitiis accensū concitatisque fuisse, par fuisse judicibus hominem pro merito plectendum tradi, non ipsi temerariam turbam violentas inferre manus. Præclare cum eis actum esse, quod se imperante tantum facinus sit admissum; qui partim verecundia in Deum, partim reverentia C avi et avunculi sui veniam concederet civitati. Velat ne in simile crimen prorumpere deinceps audeant.

5. *Georgii bibliothecam transmitti sibi curat.* — Secundum hæc, Ægypti præfecto Ecdicio jussit, ut Georgii bibliothecam multis philosophiæ, et rhetoriæ codicibus, necnon aliis Christianam religionem spectantibus instructam, diligenter perquisitam, Antiochiam curaret transmitti sibi. A quo Georgio quosdam se libros olim, cum in Cappadocia degeret, mutuatum esse commemorat. Et tamen Georgium illiberalem et ineruditum, præsertim in rebus ecclesiasticis, fuisse tradunt Athanasius alique Patres.

6. *Athanasius Alexandriam regreditur.* — Post publicatum Juliani edictum, quo exsulis redeundi potestas erat, Athanasius Alexandriam reversus (d), ingenti de more plebis Catholiçæ gaudio exceptus est. In hunc reditum Gregorius Nazianzenus ea omnia confert, quæ jam superius commonstratum est ad reditum anni 349 pertinere. Alexandrinus autem populus, Ariani ejectis, ecclesias conventibus ecclesiasticis frequentandas traivit Athanasio. Pulsi porro Ariani ab ecclesiis, clam privatisque in ædibus collectas agebant. In defuncti vero Georgii locum Arianos Lucium suæ factionis hominem cooptasse narrat Socrates. Verum reclamare videntur

(c) Socrat. lib. III, cap. 3; Jul., epist. 10.

(d) Socrat. lib. III, cap. 4.

acta, Joviano principe, edita. Non dicitur enim eo loci Arianos episcopum sibi Lucium constituisse, sed constituere voluisse. Et fortasse cum in Georgii sedem Lucium subrogare vellent, coerciti a Catholicis fuerant, quorum ingens erat Alexandriae multitudo.

7. Simul atque ad Ecclesiam pervenit Athanasius, inquit Infra Gregorius Nazianzenus, tanta lenitate atque humanitate res eorum a quibus laesus fuisset administravit, ut ne iis quidem ipsis reductus eius molestus fuerit. Ac templum quidem sacrilegis mundinatoribus, qui Christo ad quaestum abutebantur, repurgat perinde atque ipse Christus; nisi quod non texto flagello, sed argumentis ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui inter se et cum ipso similitates gerebant, in mutuum concordiam reducit: et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Ad hæc, injuria affectos tyrannide liberat, nullo posito inter sectatores suos et alienos discrimine. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit: ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendorque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit; aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes eradiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens, quam solam ut ier ad Deum recta instituat, satis esse putabat. Hæc Nazianzenus.

8. *Alexandrina synodus.* — Neque ita multo post reditum Athanasius synodum Alexandriae celebravit (a), ad quam convenit Eusebius Vercellensis; qui cum Lucifero in Thebaide exsul, promulgato Juliani de pulsorum revocatione edicto, Alexandriam rogante Athanasio concessit. Rogatus item Lucifer maluit Antiochiam, ad ejus Ecclesiae factionum partibus laborantis negotia componenda, iter habere. Interfuit etiam Alexandrinae synodo Asterius Petrarum Arabiae, qui olim Sardicæ ab Arianis ad Catholicos desciverat. Ex Ægypto autem quamplurimi episcopi ad synodum convenere, quorum septemdecim tantum nomina in synodali epistola comparent, ferre omnes ab Arianis antea pulsos, variisque calamitatibus afflicti. Eo item concesserunt diaconi duo a Lucifero legati, Herennius et Agapetus; a Paulino autem Antiocheno, Maximus et Calemerus item diaconi. Aderant etiam quidam monachi ab Apollinario episcopo missi.

9. *Acta synodi de lapsis.* — Actum est ea in synodo de iis qui tempore vexationis in hæresim essent delapsi (b). Eratque nonnullorum sententia, ejusmodi homines si episcopi essent aut clerici, officio sacerdotumque aditu interdicendos atque in laicorum conditionem dejiciendos. At cæteris præsulibus,

(a) Socrat. lib. III, cap. 5 et 7; Sozom. lib. v, cap. 12.

A quorum mitior sententia, re accuratius expensa, placuit ut lapsis, si quidem erroris aut impietatis cujuspiam artifices auctoresque fuissent, venia quidem rogantibus concederetur, sed ab officiis deturbati, inter laicos computarentur; sin necessitate solum ac vi illata eo deducti essent, ut, cum hæreticis communionem et societatem simularent, et veniam et de integro sedem esse concedendam; cum potissimum si non absurdam causam et excusationem afferrent: se nimirum œconomia quadam et probo consilio id præstitisse, nec in impietatem lapsos esse, sed maluisse aliquantum vi illatæ concedere, quam ut ab impiissimis hominibus Catholicæ plebis perniciem machinantibus occupatas viderent ecclesias. Ea tamen lege atque conditione admittendos censuerunt, ut Arianam hæresim damnarent, Nicænam fidem amplecterentur; damnarent item eos qui dicerent Spiritum sanctum esse creatum, necnon cæteras hæreses, Sabellii videlicet, Pauli Samosatani, Valentini, Basilidis et Manichæi, ac nominatio Euzoii et Eudoxii. Cæterum tabellam Sardicensem, illam in Sardicensi synodo oblatam et propositam (de qua ad annum 347) proscripserunt Alexandrini Patres, quia non fuerat in synodo admissa.

10. *De hypostasibus.* — Actum præterea de hypostasibus, quas jam cœperant nonnulli in controversiam vocare. Erant nimirum qui tres hypostases in Trinitate esse dicerent, aliis unam esse pugnantibus. Re autem quaesita et deliberata, expensisque singulorum sententiis, utrorumque fidem sanam et orthodoxam esse deprehensum est. Nam qui tres hypostases dicerent, se ita profiteri aiebant, quod Trinitatem non nomine tenus crederent, sed singulas personas vere existentes et subsistentes; ita tamen admissa distinctione, ut neque tres deos, neque totidem principia vellent prædicari, sed Filium Patri consubstantialem, Spiritumque sanctum non creatam rem, sed a substantia Patris et Filii indivisum. Qui autem unam hypostasim esse defendebant, non ea mente ita enuntiabant, ut quemadmodum Sabellius, Filium ac Spiritum sanctum de medio tollerent, sed quia existimarent idem esse hypostasim atque οὐσίαν sive substantiam, quam unam eandemque in Patre, Filio ac Spiritu sancto esse propugnabant. Re sic utrinque explanata, eandem omnium sententiam esse exploratum fuit. Atque uno omnium ore, uno consensu, hæretici omnes proscripti, Nicæna fides, ut omnium præstantissima, admissa est. Ea porro in disputatione et controversia, Orientalium Asterius, Occidentalium Eusebius Vercellensis causam et partes egerunt.

11. *De Apollinarii sententia.* — Ventum deinde est ad Apollinarii doctrinam expendendam. Tum monachi ab eo legati doctoris sui opinionem, occul-

(b) Athan. tom. ad Antiochenos et Epist. ad Rufinianum.

tato tamen hæreseos veneno, apernerunt : nempe, A non qua ratione in prophetas advenit Verbum Domini, eadem in sanctum hominem, scilicet Christum, venisse; sed ipsum Verbum carnem esse factum, et cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, exque Maria virgine secundum carnem pro nobis hominem esse factum. Profitebantur item, non corpus inanimatum aut sensus expers, aut mente carens Christum habuisse. Neque enim, aiebant, possibile erat, Domino nostri gratia homine facto, corpus ejus sine mente exsistere : siquidem non corporis duntaxat, sed animæ quoque in ipso Verbo salus facta est. Hæc scilicet illi jubente Apollinario, qui Athanasii gratiam et amicitiam affectabat, professi sunt. Verum vafre ac subdole. B Neque enim ea germana erat Apollinarii sententia. In epistola enim sua ad Patres Diocæsariensis synodi, cætera quidem ut a monachis Alexandriæ allata fuerant profertur, adjicit tamen ipsum Verbum carnem esse factum, non assumpta mente humana, mente mutabili, quæ turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente immutabili et cœlesti. In synodo igitur Alexandrina Apollinarii doctrina, ut a monachis exposita est, utpote Catholica, admissa fuit. Et vero licet Athanasius laud semel postea in Apollinarianorum errores invecus sit, nunquam tamen Apollinarianum ipsum nominatum est adortus : quoniam videlicet, ut quidem opinamur, dum vixit Athanasius, Apollinarius occulte serpens, errores spargebat quidem quantum in C ipso situm fuit, apud Athanasium autem Catholicæ et sinceræ fidei studium eminentiatur. Quo defuncto, palam apertisque verbis in ipsa Diocæsariensi synodo virus hæreseos ore impio evomit.

12. *De rebus Antiochenis.* — De rebus item Antiochenæ Ecclesiæ componendis actum Alexandriæ fuit. In ea quippe civitate tanta vis dissidii et contentionis obtinuerat, ut non ab Arianis modo, sed inter sese Catholici disjuncti essent, nec mutua communionis societate fruerentur; aliis Meletio præsule ecclesiam in veteri urbe sitam, aliis Paulino presbytero rectore aliam in urbe nova occupantibus. Optatissimum Patribus erat, ut non modo Catholicorum illæ factiones in unum coirent, verum D etiam si qui ex Arianis ad veram fidem accedere vellent, iis facilis pateret aditus, dum Arianam proscriberent, Nicænam amplexarentur fidem. Quamobrem duos ex episcopis, qui Alexandrinæ synodo intererant, cum tomo seu synodali epistola legarunt Antiochiam, qui pacem inter dissidentes conciliarent. Quodque insolens et fortasse hactenus inauditum, non ad eos tantum, qui tum absentes Antiochiæ versabantur, epistola nuncupata est, sed etiam ad eos qui deferrent, atque inter mittentes adnumerarentur, hac forma : *Eusebio, Lucifero, Asterio, etc.*

A Athanasius.... Eusebius, Asterius, etc. Hæc litteris Alexandrini Patres pacis conciliandæ auctores erant. Rogabant ut liberum facilemque aditum præberent iis qui secum conjungi ac communicare cuperent, dum Arianam damnarent impietatem, maximeque omnium iis, qui in veteri conventus agerent, scilicet Meletianis. Exinde vero res a se in synodo gestas enarrant, quo ferme ordine nos recensuimus. Huic epistolæ subacripsero præsules omnes Alexandrini, eorumque subscriptiones etiamnum exstant. Ait porro Socrates (a) Athanasium, quod fugæ ac secessus causa insimulatus fuisset, apologiam de fuga sua in synodo legisse.

13. *Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat.* — Cum hujusmodi litteris profecti Eusebius et Asterius, res Antiochenas deprehendunt præpostera Luciferi festinatione labefactas (b). Is enim Paulinum Antiochenum Eustathianis rogantibus ordinat episcopum. Factum improbavit Eusebius Vercellensis, et cæteri quibus pax Ecclesiarum cordi. Qua enim in urbe jam duo episcopi erant, quorum alter hæreticus, Catholicus alter esset, in eadem novum ex Catholicis deligere, quid id erat aliud, quam æterni prope dissidii auctorem esse? Et sane multis post annis discordia hujusmodi perseveravit. At obdurato Lucifer obstinatoque animo, iis insuper qui lapsi fuissent ad communionem Ecclesiæ aditum negabat. Quæ causa fuit ut in proborum præsulum, qui leniore ac moderatiore C erant mente, offensam incurreret. Atque hinc ortum schisma Luciferianum. Nec prætermittendum Philonem episcopum Ægyptium, qui ab Arianis veræ fidei causa Babylonem in Ægypto relegatus fuerat, Luciferi sententiam in deneganda lapsis communionem secutum, ad Alexandrinam synodum non convenisse, quod Patrum, ut putatur, erga lapsos lenitatem, quam futuram prospiciebat, improbaret. Quæ item causa fuisse videtur, quod Lucifer, rogante licet Eusebio exsilio socio, Alexandriam iter habere noluerit.

14. *Athanasius partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ recipit.* — Dum post reditum Athanasius Alexandriæ consideret, partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ ad se transmissam accepit. (Nam Juliani temporibus, ait Rufinus (c), velut relaxatis frenis efferbuit in omnem sævitiam feritas paganorum. Ex quo accidit, ut apud Sebasten, Palæstinæ urbem, sepulcrum Joannis Baptistæ mente turbida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulveri immistos per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentia factum est, quosdam de Jerosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes

(a) Lib. III, cap. 8.

(b) Socrat. lib. III, cap. 9; Sozom. lib. V, cap.

15; Theod. lib. III, cap. 5.

(c) Lib. II, cap. 28.

quam hujusmodi piaculo funestari, inter eos qui A
ossa ad exurendum legebant misti, diligentius in
quantum res patiebatur, ac religiosius congregan-
tes, furtim se vel stupentibus vel insanientibus
pertraxere, et ad religiosum Patrem Philippum
venerandas reliquias pertulere. Ille supra se ducens
tantum thesaurum propriis servare vigilis, ad
pontificem maximum tunc Athanasium hostiæ im-
maculatæ reliquias per Julianum diaconum suum,
post etiam Palæstinæ urbis episcopum, mittit. Quas
ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii
periete inclusas, prophetico spiritu profuturas gene-
rationi posteræ conservavit : quibus nunc, dejectis
et postratis idololatriæ vestigiis, in ædibus quondam
profanis aurea tecta consurgerent. » Hæc Rufinus.

15. *Ethnici Julianum concitant in Athanasium.* B
Epistolæ Juliani contra Athanasium. — Haud diu
Athanasio licuit Alexandriæ post reditum consi-
stere. Gentiles namque suæ addictum impietati
imperatorem nacti (a), metuentesque cūltui nu-
minum suorum, qui Athanasii doctrina, sermone,
precibus, decrescerat in dies : velot tetros serpen-
tes e cavernis egressos una secum assumpsere ma-
gus, aruspices et augures, qui simul contestaren-
tur, sibi e re gentilitatis prospere cessurum, nisi
Athanasius pelleretur. Præterea dæmones, ait Theo-
doretus (b), cum vim sermonum precationumque
Athanasii ferre non possent, ministros suos ad
maledicta in eum congerenda incitarunt, ac multis
exposebant exturbari Athanasium; addebantque :
Si Athanasius remanserit, nullus supererit deorum
cultor, cunctos enim ille ad suas partes alliciet.
Litteris ergo ethnici ad imperatorem missis monent,
Athanasium conventus in ecclesia agere, libere
populum docere, multosque gentiliū illo consua-
sore Christianæ fidei nomen dedisse, nobiles ma-
tronas ejusdem fidei rudimentis imbutas baptismate
donatas. Re comperta Julianus factum perindigne
tulit, ac hujusmodi litteras dedit ad Alexandri-
nos (c). « Equum erat eum, qui imperatoris edictis
compluribus ejectus fuerat, unum saltem imperato-
ris edictum præstolari ad repetendam domum : nec
singulari temeritate atque amentia legibus tanquam
prorsus extinctis illudere. Enimvero nos haud ita
pridem Galilæis a Constantio ejectis, non reditum
ad ecclesias, sed ad patriam cuique suam concessi-
mus. Audio Athanasium hominem audacissimum
solita audacia elatum, episcopatus, ut ipsi vocant,
sedem usurpare. Quæ res non mediocriter Alexan-
drino populo displicet. Quare eum jubemus urbe
excedere, quo die humanitatis nostræ litteras acce-
perit. Quod si in urbe remanserit, longe majores
gravioreque pœnas ei denuntiamus. » Christiano-
rum vero perampla multitudo, cum litteris Julia-
num rogasset, ut omnium votis expetitum optatis-

simumque sibi Athanasium in pace Alexandriæ
consistere liceret, prolixiorum ille ad eosdem Ale-
xandrinos dedit epistolam, futilibus dictis et face-
tiosis plenissimam, qua deorum turbam laudibus ce-
lebrans, in Galilæos invehitur; pudori esse in-
quiens, si vel unus eorum se Galilæum esse fateat-
tur. « Vos igitur, ait (d), si momenti mihi obtempe-
rare vultis, majorem lætitiā afferetis : sin illa in
superstitione et vafrorum hominum institutione per-
severare mavultis, at mutuam inter vos concor-
diam retinete, neque Athanasium desiderate. Sunt
enim ex ejus discipulis atque complures, qui pru-
rientibus ac sermonibus impiis expleri cupien-
tibus auribus vestris faciant satis. Utinam enim
Athanasio solo sacrilegæ ipsius scholæ circum-
scripta esset improbitas : sed est in vobis hujus-
modi non ignobilis multitudo. Ac nullius sane no-
gotiū res est : nam quicumque tandem e populo
delectus erit a vobis, quod ad Scripturarum enarra-
tionem pertinet, nihilo est eo qui optatur a vobis
deterior. Sin quod vos Athanasii solertiam exoptatis,
veteratorem enim esse hominem audio, scitote
hac ipsa de causa urbe illum ejectum fuisse. Ete-
nim noxia per se res est, vir populi præfectus, ac
rerum novandarum cupidus. Quod si ne vir quidem
est ille, sed contemptus homuncio, qualis revera
est præclarus ille vir, qui jam in capitis discrimen
venit, hoc sane publicæ perturbationis initium
est. Quamobrem ne quid simile apud vos contingat,
cedere illum pridem urbe jussimus : nunc autem
C Ægypto etiam universa. » Ut urgeret autem Atha-
nasii exilium, aliam misit epistolam (e) ad Ecclē-
cium Ægypti præfectum, his verbis conscriptam.
« Etsi nihil nobis de cæteris rescribis, atamen de
illo deorum hoste Athanasio rescribere debuisti;
potissimum quia quod præclare a nobis decretum
fuit ante audiveras. Testor magnum Sarapin, nisi
ante Kalendas decembres inimicus deorum Atha-
nasius ex ea urbe, vel potius ex universa Ægypto
decesserit, centum auri pondo cohortem quæ tibi
paret multatum tri. Scis autem quam sim lentus
ad condemnandum, et quanto lentior postquam
condemnavi ad ignoscendum. Per mihi molestum
est ejus opera deos omnes contemni. Equidem nihil
a te factum libentius videam audiamque, quam
D Athanasium illum scelestum ex omnibus Ægypti
locis pulsus esse, qui ausus est in meo imperio
matronas Græcorum nobiles baptizare. »

16. *Athanasius se abducit. In desertum se recipit.* — Quamobrem cum se denuo in discrimen et
periculum vocari animadverteret magnus Athana-
sius (f), quarto jam solum vertere coactus, cum cir-
cum se collacrymantes Christianos videret : Bono,
inquit, animo estote; nebula est, quæ brevi evanes-
cet. Quæ cum dixisset, profectum parat; et Ecclē-

(a) Socrat. lib. II, cap. 13 et 14; Sozom. lib.
v, cap. 15.

(b) Lib. III, cap. 9.

(c) Julian. epist. 28.

(d) Julian. epist. 15.

(e) Julian. epist. 6.

(f) Sozom. lib. III, cap. 14; Theod. lib. III,
cap. 9.

sia amicis quibuscum arctiore charitatis vinculo A junctus erat commendata, excedit urbe. Litteris porro Juliani secretioribus non pelli modo Athanasium, sed etiam obtruncari jussum erat. Subduxit se tamen Athanasius, inquit Theodoretus, comperto quærentium se accessu; nactusque ad ripam fluminis navigium, ad Thebaidem contendebat. Is vero, cui Athanasium confodere jussum fuerat, audita ejus fuga, quam celerrime virum insequitur. Præcurrens autem quidam Athanasii familiaris, maturare nuntiavit, qui ipsi ad necem perquirerent. Tum nonnulli ex comitibus rogabant, ut in solitudinem secederet. Ipse re secum deliberata, gubernatori præcepit ut converso cursu, secundo flumine navigium dirigeret Alexandriam. Cum ergo obvii perquirentibus navigarent, occurrit sicarius, et quantum abesset Athanasius sciscitatur. Ille haud procul abesse respondit; ac prævertens Alexandriam repetiit, ubi latens degebat, reliquo imperii Juliani tempore. Hæc Socrates et Theodoretus. Verum quod postremo aiunt Athanasium ad necem usque Juliani delituisse Alexandriæ, aperte repugnat historiæ mox enarrandæ; cui, utpote ab Ammonio Athanasii æquali traditæ, fidem negare nefas. In desertum igitur, teste Ammonio, Juliani furorera declinans, profugit (a). Et ad ejus usque obitum, nec satis tutus ab insidiis inimicorum, incertis sedibus apud monachos diversabatur.

ANNO 363.—1. *Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est.* — Quid autem ipsi, qua die cæsus Julianus est, nempe xxvi Junii, acciderit, ipso apud Ammonium narrante Athanasio comperimus. « Cæterum, ait Ammonius, quia beatus papa Athanasius, me omnium minimo, aliisque Ecclesiæ Alexandriæ clericis præsentibus, beatæ memoriæ viro Ammonio, qui fuit episcopus Elearchiæ, et Hermoni Bublicorum in magna ecclesia de Theodoro aliquid enarravit, quod tuam existimo sanctitatem tum præsentem audivisse; operæ pretium duxi, ad renovandam tuæ pietati eorum memoriam, ea conscribere quæ ille locutus est. Cum memorati episcopi de beato Antonio nec sine admiratione verba facerent: qui vir sæpe cum Athanasio versabatur, eos sic affatur Athanasius: Vidi etiam ea tempestate magnos Dei viros, Theodorum Tabennesiotarum monachorum præfectum, aliumque monachorum Patrem propter Antinonum, cui nomen abbas Pammo, qui hæud ita pridem obdormierunt. Cum enim me illo tempore Julianus ad necem perquireret, expectaremque in dies interitum, amicis necessariisque meis periculum renuntiantibus; duo memorati viri me quadam die Antinonum conveniunt. Cum mecum ego reputarem, qua ratione apud Theodorum possem latere, ejus naviculam undique operam atque clausam conscendi, abbate Pammonem nos honoris causa comitante. Vento au-

^a Habac. i, 46.

(a) In epistola Ammonii. *Acta SS.* 14 Maii.

tem minus secundo affante, equidem corde anxius Dominum precabar: qui vero Theodorum comitabantur monachi, egressi naviculam trahebant. Cumque mœrenti mihi abbas Pammo consolandi gratia verba faceret, respondi: Crede affirmanti mihi, non tanta tempore pacis cordi meo fiducia inest, quanta tempore persecutionis. Confido quippe me pro Christo patientem, atque ejus misericordia roboratum, etiamsi occidar, multo majorem ab eo misericordiam consecuturum. Hæc verba necdum compleveram, cum Theodorus abbatem Pammonem intuitus subrisit: et cum pene arrideret abbas Pammo: Quid, inquam, me ista loquentem ridetis? An me timiditatis arguitis? Tum ad Pammonem Theodorus: Dic illi, ait, quæ sit nobis causa ridendi. Cui Pammo: Tuum illud est. Ait Theodorus: Ille ipsa hora in Perside Julianus occisus est, ut de illo Deus prænuntiaret: *Arrogans vir, contemptor et superbus, nihil perficiet*^b. Surgit autem Christianus imperator, qui præclarus quidem, sed brevioris vitæ futurus est. Quare ne in Thebaidem ascendas, nec tanti itineris laborem feras: sed in comitatum clam te confer. Quem in itinere offendes, atque ille (Jovianus) citius a Deo ex hac auferetur vita. » Hæc apud Ammonium Athanasius; in cujus postremis verbis quædam hæret difficultas alic loco excutienda.

2. Nec tamen Athanasius Theodori consilio obsecutus, ad imperatorem statim, sed interposita quadam mora spatioque, adiit. Ad hæc vero narrat Sozomenus (b), cuidam ex Juliani familiaribus revelatum divinitus futurum ejus interitum: Didymumque Alexandrinum Christianum philosophum gravissimo de Augusti impietate animoque falsis numinibus addicto affectum mœrore, cum deplorandis ac jejuniis precibusque avertendis futuris Ecclesiæ cladibus daret operam, somno oppressum: vidisse equites candidis equis cœlo discurrentes, tum eam accepisse vocem: Nuntiate Didymo hodie Julianum ac ipsa hora peremptum esse, idque ille Athanasio episcopo significet, et exurgens comedat.

5. *Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum.* — Athanasius ergo accepta Juliani nece, nec exspectata, ut arbitramur, a successore remigrandi venia, sedes quamprimum suas repetiit. Jovianus autem Christianus, mira vir pietate animique lenitate, uno cohortium voto post Juliani interitum inauguratus, exsulum episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Moxque ab Athanasio, qui cæteris multum pietate anteibat, orsus, litteras misit benevolentis et observantis plenissimas, sancti præsulis virtutem, in ferendis calamitatibus fortitudinem, affectum erga Christum mirifice exornans. Revocat ad salutis doctrinam prædicandam, jubet remeare in ecclesiam, populumque verbo Dei pascere. Testificatur magnam

(b) Sozom. lib. vi, cap. 2.

se spem in precibus ejus repositam habere. Εὐχαρι-
 στήτους porro litteras imperatori rescripsisse Atha-
 nasium nihil dubium, injuria scilicet temporum
 amissas. Neque ita multo post aliam dedit Jovianus
 ad Athanasium epistolam, rogans fidei veritatem,
 in sexcentas opiniones partesque distractam, trans-
 mittat sibi. Tum Augusto ille alteram misit tanto
 doctore, qui cumulus est laudis, dignissimam no-
 mine synodi episcoporum Ægypti, Thebaidis et
 Libyæ conscriptam : qua se principis erga res cœ-
 lestes amorem descendique studium suspicere ac-
 ceptumque habere testificatur : Nicænam fidem com-
 mendat, Arianosque carpit quod istius synodi de-
 cretis stare renuissent; unde ortæ tantæ turbæ,
 tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat exinde
 provincias et regiones in quibus obtineret ejusmodi
 doctrina, paucis admodum Arianis temerario atque
 impio ausu adversus eam dimicantibus, excubanti-
 busque ad quasvis turbarum occasiones. Affert
 postea Nicænum symbolum, cui nonnulla perspicui-
 tatis causa subjungit; iisdemque cum alia per ne-
 cessaria, tum maxime Spiritus sancti deitatem
 declarat. Quæ Athanasii litteræ Joviano pergratæ
 perque jucundæ fuere, ut eas deinceps ceu veræ
 doctrinæ tesseram censuerit. Istam item Athanasii
 epistolam celebrat Gregorius Nazianzenus, quod
 trium personarum unam essentiam, unam divinitatem
 esse propalam et nullis ambagibus profiteatur.
 Estimavit porro vir cl. Henr. Valesius Antiochiæ
 datam ejusmodi epistolam fuisse, isthuc cum
 Athanasio profectis Ægyptiis præsulibus. Sed eam
 sententiam, utpote Theodoro aliisque scrip-
 toribus adversam, pluribus in Monito confuta-
 mus.

4. *Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam. Ari-
 anorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani.*
 — Accepta Jovianus Athanasii epistola, ejus vi-
 dendis desiderio flagrans, eum rogat Antiochiam
 proficiscatur. Quo cum ille concessisset, comiter
 exceptus ab Augusto, a consiliis, ut licet augurari,
 ipsi fuit, et machinamenta hæreticorum aperuit,
 commodum sane in tali rerum conditione. Enim-
 vero Arianorum principes, inter quos Lucius ad
 Georgii implendas vices pridem ab Arianis desti-
 natus, necnon Bernicianus nescio quis, Antiochiam
 concesserant, Athanasium Augusto de multis sceleribus
 delaturi, quod perpetuum erat eorum stu-
 dium. Quadam ergo die (a) Joviano per Romanen-
 sem portam in agrum concedente, inexpectati
 accedentes Ariani Ægyptii Augustum compellant
 his verbis : Rogamus potentiam, imperium, pieta-
 tem tuam, nos audias. Quibus ille : Quinam, et
 unde estis? Cui illi : Christiani, domine. Unde, ait
 imperator, et ex qua civitate? Respondent : Alexan-
 drina. Imperator : Quid postulatis? Tum Ariani :
 Rogamus potentiam tuam et imperium tuum, ut

des nobis episcopum. Hic imperator : Jussi Atha-
 nasium, quem prius habuistis, in throno collocari.
 Tum Ariani : Jam multis annis exsul et reus est.
 Statimque miles ira commotus : Obsecro, inquit,
 imperium tuum, ipse inquiras quinam et unde sint.
 Sunt enim abjectæ reliquiæ Cappadociæ, residua
 turba improbi illius Georgii, qui civitatem et mun-
 dum universum devastarunt. Quibus imperator au-
 ditis, admotis calcaribus equum concitavit, et abiit
 in campum.

5. Nec ejusmodi repulsa stupefacti Ariani, se-
 cundo imperatorem ita alloquuntur : En adsunt
 criminationes et argumenta in Athanasium, qui
 ante decem et viginti annos a Constantino et Con-
 stantio in exilium relegatus est, itemque sub bea-
 tissimo philosopho Juliano exsulavit. Quibus Augu-
 stus : Jam obsoleverunt quæ ante decimum, vicesi-
 mum et tricesimum annum institutæ sunt accusa-
 tiones. Ne mihi de Athanasio verba faciatis. Neque
 enim ignoro qua de causa accusatus et proscriptus
 sit.

6. Nec ista quoque responsio audaces homines
 compescuit. Tertio namque ad Jovianum adeuntes
 aiunt : Aliæ quoque suppetunt accusationes contra
 Athanasium. Quibus imperator : Non ex tumultu et
 loquacitate, quid jus, quid æquum sit deprehende-
 tur. Sed deligite ex vobis duos, ex plebe totidem.
 Nequeo enim ad singulos vestrum respondere. Tum
 qui ex plebe aderant : Illi sunt reliquiæ improbi
 Georgii, qui provinciæ nostræ intulere vastitatem,
 et in civitatibus nullum permiserunt consiliarium
 habitare (b). . . . Instabant Ariani : Quemcumque
 volueris præter Athanasium. Dixi vobis, ait im-
 perator, quæ Athanasium spectant jam constituta
 esse; et ira commotus, Feri, feri, clamabat. Nihilo
 Ariani minus : Si mittas, inquirunt, Athanasium,
 perit civitas nostra; nemo cum illo consentit. Con-
 tra imperator : Atqui diligenter sciscitatus, novi
 illam recte sentire ac docere, orthodoxumque esse.
 Illi impudenter : Ore quidem recte loquitur, animo
 autem dolose sentit. Tum argute imperator : Satis
 est testificari vos eum recte loqui ac docere. Quod
 si lingua quidem recte loquitur, animo autem prave
 sentit, res illi cum Deo est. Nos quippe homines
 sermonem tantum audimus; quæ autem in corde
 latent novit unus Deus. Ariani vero : Jube nos
 conventus celebrare. Imperator : Quis vos prohibet?
 Illi contra : Hæreticos et dogmatistas nos appellat.
 Quibus Augustus : Hoc ejus est officium, necnon
 eorum qui recte docent. Iterum Ariani : Hunc ferre
 non possumus; nam et agros Ecclesiarum in rem
 propriam divertit. Imperator autem : Pecuniarum
 igitur, et non fidei causa, huc accessistis. Subdidit-
 que : Recedite, in ecclesiam concedite. Cras con-
 ventus vobis erit, et post dimissionem, adsunt hic
 episcopi, itemque Nemesinus. Quisque vestrum se-

(a) Athan. Petit. ad Jovianum imperat.

(b) Hæc ipsissima sunt verba. Athan. ibid.

cundum fidem suam subscriptionem dabit. Adest etiam Athanasius. Qui fidei doctrinam ignorat, ediscat ab illo. Erit vobis crastinum et perendinum. Egredior enim in campum.

7. Quidam autem scholasticus ex Cynicorum numero conquestus apud imperatorem est, Catholicum sive rationalem ædes sibi eripuisse. Cui imperator : Si Catholicus ædes tibi eripuit, quid hoc ad Athanasium? Alius item scholasticus, cui nomen Patalas, dixit accusationem habere se in Athanasium proferendam. Tum Jovianus : Ecquid tibi cum Christianis, cum sis gentilis? Quidam autem ex plebe Antiochea comprehensum Lucium imperatori offerentes : Vide quæso, aiunt, quem voluerunt episcopum constituere.

8. *Lucius alloquitur imperatorem.* — Ipse quoque Lucius imperatorem convenit ad atrium palatii, aitque : Obsecro potentiam tuam, me audias. Tum imperator substitit, et ait : Tibi Lucio dico, quo pacto huc venisti? navine, an pedes? Cui Lucius : Navi. Statimque Jovianus, et facete quidem : Deus mundi et comatus sol atque luna iis succenseat, qui tecum navigarunt, quod non te in mare abjecerint : et navis illa nunquam in posterum secundis fruatur ventis, nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus unquam ad portum appellat.

9. Cum autem Ariani eunuchos sibi, Probatium scilicet et socios Eusebii et Bardionis successores, Euzoii opera conciliassent; rati fortasse ut apud Constantium, ita et apud Jovianum spadones vi et gratia valere, re cognita imperator, eunuchos ex cruciandos tradit, ita locutus : Hæc patiatur quisquis ausus fuerit Christianos deferre. Atque ita dimisit eos Jovianus.

10. *Athanasius quærit gratiam inire Meletii Antiocheni.* — Athanasii animus erat, cum Antiochiam proficisceretur, nihil non agere conciliandæ cum Meletio Antiocheno gratiæ causa. Sed veteratorum hominum consilio factum, ut ad aliud tempus extracta res fuerit. Et magno quidem opere ille nitatur pacem communionisque societatem inire cum Meletianis, communemque operam rebus ecclesiasticis conferre. Verum illi, sive Paulini amico dissisi (a), sive alio interpellante negotio, promissis quidem Athanasio spem fecere perficiendæ rei, optatissimamque ipsi pacem distulerunt in opportuniorē tempestatem. Et tamen multis post annis, cum Basilius scilicet jam episcopus esset, excubante licet Athanasio ad omnem concordiæ reducendæ occasionem, pondum confecta res fuerat. Quæ causa fuit ut Basilius hæc in quadam epistola Meletio verba fecerit (b) : « Athanasium quod spectat, prudentiam tuam, gnaram licet hujusce rei, commonefacimus, nihil posse litteris meis hoc in negotio confici vel promoveri; nisi a vobis quoque, qui olim tempus

extrahebatis, quando de communionem cum ipso ineunda ageretur, litteras accipiat. Certe aiunt illum summo studio vestram gratiam mutuique officii societatem efflagitavisse, et jam summopere dolere, tum quod eo tempore rem consecutus non sit, tum quod jam vacua et infructuosa promissa vestra experiatur. » Cum itaque repulsam hujusmodi a Meletianis tulisset Athanasius, pacificis exinde mutuique litteris societatem fovit cum Paulino, alio catholicarum partium episcopo.

ANNO 364. — *Mors Joviani.* In cuius locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. — Grandis sane spes Catholicis erat, si ad multum temporis superstes et incolumis Jovianus fuisset, Arianam hæresim funditus evertendam fore (c). At occulto providentis Dei consilio, necdum octo ab inito imperio mensibus elapsis, Dadastane ad Bithyniæ fines subito extinctus est, die decima septima Februarii, anno 364. Cujus loco, septem interpositis diebus, inauguratur ab exercitu Valentinianus vir Christianus et pius; qui sub Juliano Christi nomen confessus, pulsus in exilium fuerat. Et sane si solus, non admissio consorte imperii, clavum tenuisset, redintegrata spes, et sat prospectum reipublicæ Christianæ commodo et utilitati erat. Verum in gravem Ecclesiæ perniciem xxviii Martii hujus anni Valentem fratrem pronuntiat imperatorem : divisoque imperio, Occidentem sibi, fratri Orientem assignat. Qui Valens quantis Catholicos malis affecerit, a nullis non illius ævi scriptoribus narratur.

ANNO 365. — 1. *Mors Theodori abbatis.* — Prioribus tamen ab ineunte Valentis imperio annis pax Athanasio fuit a vexationibus et æromnis, atque facultas edocendi libere populi. Anno autem circiter 365 Theodorus ille abbas (d), quicum Athanasius exsul et profugus haud semel versatus est, diem obiit extremum. Quo perlato ad Athanasium nuntio, litteras ille consolatorias Orsio abbati misit et monachis ei subditis, quibus testificatur se summe de obitu tam præclari viri dolere, in usum ac salutem fratrum nati; multis lacrymis mortem ejus prosecuturum, nisi summam nactum felicitatem crederet. Rogat monachos, precibus suis de pace Ecclesiæ confirmanda cum Deo agant. Licuisse sibi ait per inducias belli et vexationis isto etiam anno sanctum Pascha et Pentecosten cum lætitia celebrare.

2. *Athanasius scribit Vitam Antonii.* — Hoc item circiter tempus, rogantibus transmarinis monachis in peregrina regione versantibus, et quidem, ut arbitramur, Occidentalibus (jam enim per Occidentem frequentari cœperat monasticum institutum), Antonii præclari illius deserti incolæ vitam, gesta, et miracula scripto mandavit, ex iis quæ frequens adeundo virum nec modico temporis intervallo cum

(a) Basil. ep. 275.

(b) Basil. ep. 349.

(c) Socrat. lib. iv, cap. 1.

(d) In Vita Pachonii, Acta SS., 14 Maii.

eo versatus, oculis ipse conspexisset suis, necnon A sodalium monachorum testimoniis texens historiam. Opus sane singulare, cujus dignitas omnibus retro sæculis commendata. Quod mox in Occidentem perlatum, non, ut quorundam fert opinio, ab Evagrío, qui jam antea, anno scilicet 362, cum Eusebio Vercellensi in Italiam iter habuerat, sed a tabellariis ad se transmissis, ut ipse indicat Athanasius. Eam autem Antonii Vitam in Occidente degens Evagrius Latine fecit ante annum 369, superstite adhuc Athanasio: quod vel solum est ad eorum sententiam, qui id operis Athanasio abjudicant, refellendam satis. Quam celebris autem illa in Occidente, quam studiose excepta fuerit, fidem faciunt, cum sexcentorum pene scriptorum testimonia, quorum nonnulli æquales, ac necessarii Evagrío fuere, tum manuscriptorum copia et antiquitas. Qua de re pluribus in *Monito ad Vitam Antonii*.

3. *Athanasius librum scribit de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto.*—Cum per otium Alexandrinum et pacem liceret, nihil intermittebat Athanasius Lucifugarum confutationem, quorum potissima tum pars erant Anomœi et Pneumatomachi sive Macedoniani. Istos insigni opere adortus, æqualem in Trinitate personarum dignitatem demonstravit, non aliunde quam ex Scripturæ testimoniis petens argumenta. Titulus operis aperto in editis vitio laborans ejusmodi est in manuscriptis: *De incarnatione Dei Verbi, contra Arianos*. Ab antiquissimis etiam scriptoribus hoc nomine laudatur: *De Trinitate et Incarnatione*. Inscriptio sane accommodatior ad libri materiam et argumentum. Mirum quam præclara hoc unum opusculum complectatur, de Trinitate et æqualitate trium personarum, de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, de Eucharistia, et de aliis permultis. Huic persimilem lucubrationem, quæ Latine tantum exstat, Athanasio vindicamus adversus quorundam hujus ævi scriptorum sententiam. Utrumque porro opusculum in nullum isto 363 commodiorem annum conferri posse putamus.

ANNO 366. — 1. *Mors Liberii; in cujus locum subrogatur Damasus.* — Anno 366, mense Septembris, diem obiit Liberius papa. Qui post lapsum patriæ, et Ecclesiæ suæ restitutus, munere exinde episcopali inculpate ac diligenter ad obitum usque perfunctus est. Paucis interpositis post ejus exitum diebus in pontificem deligitur Damasus, eruditione, auctoritate, fortitudine in oppugnandis hæreticis præclarus. Sub idem tempus, ut erat tum factionum partibus distracta Romana civitas, seditiosorum conspiratione in episcopum cooptatur Ursicinus quidam. Hinc turbæ, hinc cædes, cæteraque mala permixta et perturbatis rebus oboriri solita. Verum Damasi partibus a principio accesserunt, cum Athanasius, tum quotquot pacem curabant ecclesiasticam.

2. *Epistola Athanasii ad Rufinianum.*—In hunc circiter annum conferre licet epistolam Athanasii ad Rufinianum. Is inter varias de recipiendis iis qui in hæresim lapsi essent opiniones animi dubius, ab Athanasio, quem patriis compellat nomine, quæ forma, quæ conditio lapsis offerenda, ediscere efflagitabat. Cui Athanasius pro innata sapientia hanc a diversis synodis definitam formam missis litteris indicavit: ut qui hæresis seu auctores seu patroni fuerint, si quidem respiscant, ad communionem tantum admittantur, nec pristinam in clero dignitatem occupent; sin infirmitate atque formidine fuerint ad hæresim simulandam compulsi, integris rebus, gradum et officium retineant. Quæ quidem regula una Catholicis omnibus erat, solis Luciferianis aditum pœnitenti negantibus. Hi namque, ut gesta clamant, nihili ducebant Alexandrinæ synodo placita.

ANNO 367. — 1. *Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit.* — Annus 367, ut cum viris doctis opinamur, immani Valentis Ariani in Catholicos vexatione insignis fuit (a), qui Eudoxio auctore et consuasore singulis per urbes et regiones magistratibus, denunciatio in repugnantes ac non obsequentes fortunarum periculo, mandavit ut episcopi Constantii temporibus abdicati, atque imperante Juliano restituti, sedibus pel-lerentur, et Ecclesiis suis. Edicti gravitate compulsi Ægyptii magistratus, Athanasium rursus ecclesia deturbare et pellere urbe parabant. Non levis enim pœna omnibus per Orientem magistratibus, atque militibus indicta; nec modo multam pecuniæ ingentem, sed etiam corporis cruciatum interminabatur Augustus, si non strenue jussa exsequerentur. Tunc episcopo metuens Christiana plebs, quæ haud semel periculum et ferrum a cervicibus Athanasii depulerat, coacta ad Tatianum Ægypti præfectum adit, rogat ut ne temere et inconsulto Athanasium ejiciat, sed perpendat accuratius quid esset imperatoris litteris definitum; ad eos enim tantum pertinere, qui, temporibus Constantii pulsi in exsilium, imperante Juliano remigrassent. At enim Athanasium, tametsi sub Constantio pulsum, eodem tamen revocante sedem aliquando repetisse suam, Julianum autem, cæteris restitulis, ipsum solum patrio solo exturbasse, quem denuo Jovianus Ecclesiæ restituerat. Hac habita oratione, cum nihil præfecti animum mitigassent, tum ejus conatibus obsistere, et violentiam ab episcopo propulsare. Cum multitudo vulgi confluere, ingensque tumultus ac perturbatio totam urbem occuparet, omniaque essent ad seditionem et bellum parata, rem imperatori præfectus denuntiat, passus interim Athanasium in urbe manere. Interposito inultorum dierum spatio, cum sedatus tumultus videretur, clam urbe digressus Athanasius, in occultum se locum proripuit, et jam quin-

(a) Socrat. lib. iv, cap. 13; Sozom. lib. vi, cap. 12.

vir prope acta et decursa ætate patrium vertere solum coactus est. Multa nocte præfectus Ægypti, comitante duce militibus stipato, ecclesiam in qua domicilium habebat Athanasius invadit, ratus scilicet compressa seditione, populisque somnum capientibus, se nullo negotio, nullo concitato tumultu irrupentem, Valentis imperata facturum. Et cum ubique Athanasium in ipsis usque tabulatis perquisivissent, spe falsi, reque infecta abscedunt. Ingens tum admiratio cunctos subiit, quod Athanasius sive cœlesti monitu, sive ingenii perspicacitate, re præcauta atque prævisa, se subduxisset. Tamen, ait Sozomenus, ut quis tam opportuno tempore sibi prospicere insidiasque cavere possit, id majoris videtur esse providentiæ quam quæ in hominem cadat. Sunt qui dicant, Athanasium, cum inconsideratum populi tumultum prævideret, veritum ne barbarum ipse auctor haberetur, haud mollesco tempore in sepulcro patrio delituisse.

2. *Valens Athanasium revocat.* — Sub hæc Ariani, queis animi ex Valentis edicto multum creverant, ab eo postulant, ut Alexandriam Lucius mitteretur, qui episcopalem sedem occuparet. Quod tamen illis Athanasio superstitute minime concessum. Ino vero Valens popularem seditionem reformidans, litteris suis Athanasio fecit repetendæ sedis potestatem. Suspicio, ait Sozomenus, Valentem non suo prope consilio has litteras dedisse, sed, vel quod insitam omnium animis de Athanasii virtute opinionem secum reputaret, remque ideo Valentiniano, qui Nicænae fidei hærebat, fore permolestam; vel quod Athanasii sectatorum multitudinem reformidaret, ne scilicet erumperent in turbas atque seditiones. Ad hæc vero Arianae factionis episcopi non tanta sollicitudine excubabant ad eum episcopali sede deturbandum: futurum prospicientes, si pelleretur denuo, imperatores interpellaturum; nactaque ipsos adveniendi occasione, periculum fore ne Valentem ad suam deduceret opinionem, Valentinianumque, veræ sectorem fidei, querelis, oratione, dignitate inflammaret in adversarios. Ne viri ingenium et sagacitas ex iis quæ Constantio imperatore contigerant, sat perspecta, sat explorata erat: prudentia quippe ac prospiciendi vi insidias et conspirationes sæpe declinaverat. Quæ causa fuisse videtur ut Ariani a consilio exturbandi Athanasii tum desciscerent, atque in pace sinerent Alexandriæ consistere, dum cætera circum loca, Orientalesque provinciæ omnes Valentis in Catholicos inhumanitate, cædibus, exsiliis, proscriptionibus, nullo non calamitatis genere conflarent.

3. Fugam autem Athanasii postremam, cum erudito viro Antonio Pagio in annum rejicimus circiter 367. Quia scilicet ait Theophanes Athanasium quadraginta sex annis episcopali perfunctum munere, totos quadraginta in periculis calamitatibusque versatum, ita ut sex postremis solum vitæ suæ

annis ei licuerit alta et imperturbata frui pace. Quæ sane temporis ratio constabit, si ad annum 367 ejus fugam reditumque conferamus. Et vero cum Theophane consentire videtur Sozomenus, qui post allatam ab Eustathio et sodalibus cusam fidei confessionem, ait eisdem acceptis Liberii litteris in Siciliam transmittentes istuc synodum habuisse, et eodem tempore lectis in synodo Tyanensi iisdem litteris, cum alia permulta, tum id etiam decretum fuisse, ut proximo vere Tarsi in Cilicia synodus celebraretur. Quæ tamen prohibitu Valentis habita non fuit. Is eodem tempore edixit, exturbandos fore catholicos præsules. Cum porro ut tardius anno 366 data sit epistola Liberii, qui eo ipso anno defunctus est, anno subsequente imperatoris edictum promulgatum fuerit. Non videtur enim ante datum, cum ad annum 367 Valens bello occupatus Gothico, tantæ inferendæ per totum imperium vexationi, vix spatium et occasionem habuisse potuerit.

ANNO 368.—*Synodus Romana prior sub Damaso.*— Anno, ut opinamur, 368, Damasus papa celebrato Romæ pro confirmanda Nicæna fide concilio, Valentem et Ursacium famosos illos Occidentalium Arianorum antesignanos damnatos abdicavit, atque lapsos tempore vexationis episcopos ad officium revocare conatus est, detectis iis qui defectionis auctores fuissent. Litteris autem synodus acta et decreta sua ubique significavit.

ANNO 369. — *Synodus Alexandrina.* — His acceptis litteris, Athanasius synodum convocat Alexandriæ cujus synodalis ad Afros epistola exstat inter opera Athanasii. Is quanta sollicitudine non suorum modo, sed etiam externorum salutem invigilaret, hisce litteris deprehenditur. Cum enim accepisset, nonnullos esse oppugnandæ Nicænae fidei cupidos, qui synodi Ariminensis Acta, illa nempe Constantii auctoritate, minis, formidine ad suam libidinem conscripta, afferrent in medium, ac omni ope studioque contenderent Nicænis decretis anteferenda, Afros Athanasius rei veritatem edocet; Arianorum scilicet hæc molimina, hæc nova machinamenta esse (a); Nicænam fidem a cccxviii episcopis editam, firmam, sanam, et omnium pietatis amantium calculo apud Indos usque et Barbaros receptam; Arianam vero, nedum probis esset accepta, ne ab Arianis quidem sat firmam haberi, qui in synodis plus deceum totidem formulas, mutata subinde sententia, varias inter se, nec satis sibi constantes edidissent. Nec esse quod de Ariminensi synodo sibi gratularentur: quæ dum libera, dum extranea formidine vacua esset, et arbitrato suo rem ageret, Arianorum principes abdicasset, Ursacium nempe, Valentem, Eudoxium et Auxentium. Si qua Ariminensibus Actis esset fides, huic habendam decreto, quod ex libero Patrum arbitrio datum ignoraret nemo; secus autem aliis Constantii opera terroreque extortis suffragiis. Testimoniis exinde antiquorum Patrum vocis ὁμοού-

(a) Epist. Athanasii ad Afros.

usum, dignitatem, sinceritatem commonstrat, et pluribus defendit adversum hæreticos. Ait esse nonaginta circiter per Ægyptum episcopos, qui secum ista scriberent; qui tam concordii, tam unanimi sententia essent, ut ex recepto more, qui adessent pro absentibus subscriberent. His similes Alexandrina synodus litteras ad Damasum papam dedit, quibus permirum sibi aiunt, Auxentium, non Arianum modo, sed etiam sexcentis flagitiis nobilitatum, Gregorio Alexandrino olim in amicis, ac scelere parem, non damnatum, non abdicatum in Romana synodo fuisse. Gratias Damaso et synodo referunt, quod pacis et ecclesiasticæ concordix causa factiosos et turbarum auctores Ursacium, Valentem, et asseclas damnaverint.

ANNO 370.— *Synodus Romana altera.* — Athanasii aliorumque præsulum monitis morem gessit Damasus. Coacta quippe anno 370 vel sequente Romæ synodo, de Auxentii causa actum, qui omnium suffragio episcoporum condemnatus est (a), et munera dignitateque abdicatus. Quæ hactenus superest synodica Damasi epistola, videtur compendium esse epistolæ ad Afros, seu potius ei consimilis, quam ad Damasum miserant Ægyptii præsules, ejusque occasione conscripta. In ea quippe Auxentium damnatus, Ariminensis proscripta formula, Nicæna fides confirmata est. Quas res omnes complectitur epistola ad Afros. Vulgo arbitrantur, Basilium, qui anno 370 in episcopum delectus est, legatos Romam ad eam ipsam synodum cum epistola misisse. Quod si exploratum esset, palam hinc foret, Romanam synodum vel anno 370, vel sequente fuisse celebratam. Sed cum ea Basilii epistola ad episcopos Italiæ et Galliæ nuncupata sit, nulla facta synodi cujuscumque mentione, nullius, mea quidem sententia, est momenti ad temporis rationem ineundam. Conjectando solum in hoc circiter tempus Romanam synodum consignamus. Nam priorem sub Damaso synodum in annum referimus circiter 368, Alexandrinam vero in sequentem. Qui autem illam in annum 366, hanc in 371 conferunt, minus certe probabilem ineunt chronologiæ rationem. An Athanasius et Ægyptii episcopi totum quinque vel sex annorum spatium effluere permiserunt, ut inveteratis rebus gestis, gratias Damaso et synodo Romanæ referrent? Ad hæc, non videtur Damaso sub finem anni 366 in pontificem cooptato, et ineunte episcopatu Ursicini ænuli factione exagitato, spatium fuisse ad synodum eodem anno celebrandam; sed rebus demum compositis anno 368 de synodo cogitasse probabilius est, anno autem insequente litteras accepisse Athanasii et Ægyptiorum, iisque obtemperasse, ac synodum postea coegisse ad Auxentii causam excutiendam.

ANNO 371. — 1. *Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communionem interdicit.* — Hac circiter

A tempestate, Basilio jam episcopo, in Libya monstrosum semper parente præfectus erat crudelitate et lascivia insignis, cui mos erat in alienos toros inhare. Impuri hominis sceleribus permotus Athanasius, ut infamem, Ecclesiæ communionem interdixit, missisque litteris, cum obscenam hominis vitam, tum illatas merenti pœnas significavit. Iis acceptis Basilius (b) litteris factum laudat, pronuntiat hominem esse Athanasii sententia exsecrandum, nemini cum illo ignis, aquæ vel tecti communionem ineundam; e re Ecclesiæ fore, ut violenti hujusmodi tyranni communi omni omnium calculo proscribantur.

2. Aliæ item exstant ejusdem Basilii ad Athanasium epistolæ (c). In ea vero, quæ secundo fertur loco, deplorat calamitates Orientalis Ecclesiæ: et rogat Athanasium, apud Occidentales id agat, ut quam sollicitudinem adversus unum duosve qui prave sentirent prætolerant, eandem ipsam vertent ad res Orientales componendas. Neminem esse ad eam rem impetrandam ipso opportuniorem, sive ingenium, sive prudentiam, seu virtus, seu venerabilis canities spectaretur: id epistolis, id legatis, id precibus obtinere contenderet. Ac cum primis res Ecclesiæ Antiochenæ tum luctuoso discidio, ac triplici factione conflagrantes componi curaret: si caput totius Orientis ad concordiam revocaretur, spem fore gratiæ inter reliqua membra reconciliandæ. Sunt autem qui putent, eam epistolam Athanasio missam antequam celebraretur Alexandrina synodus de qua superius. Verum ut eorum sententiæ palam non repugnemus, cum tamen paulo post Ursacii et Valentis abdicationem, quæ nec obscure in hac Basilii epistola memoratur, ea synodus subsequuta sit, hinc sane firmatur conjectura nostra.

3. In alia epistola rogat, ut in tanta Ecclesiæ perturbatione precibus se, consilio, peritia rerum gerendarum adjuvet, nec aliquam elabi sinat litterarum sibi mittendarum occasionem; grandi quippe subsidio et consolationi sibi esse ejus epistolas. In sequente de Meletio agit, Athanasioque inuit optatissimum quibusque esse, ut ipse solus Antiochenam regat Ecclesiam, reliquæ vero partiunculæ in corpus unum coaptentur. Hanc excipit alia epistola, qua deploratis de more Ecclesiæ calamitatibus, postulat Athanasii epistolas ad varios episcopos datas sibi transmitti. Claudis agmen alia, qua se testificatur ingenti gaudio Petrum ab Athanasio missum excepisse, se omnibus in negotiis ipsum quasi ducem ac rerum gerendarum principem habere: Dorotheum Meletii diaconum ad ipsum mittere. Videri sibi consentaneum, si litteris apud Romanum episcopum agatur, ut rebus Orientalibus constituendis curam operamque navet. Nec synodo opus esse, sed ipse auctoritate propria viros deligat cum ferendis viæ molestiis, tum rebus gerendis idoneos, qui mansue-

(a) Theod. lib. II, cap. 22.

(b) Epist. 47.

(c) Epist. 47-52.

tudine et facilitate ingenii male affectos valeant ad sanam reducere mentem : et quidem clam taciteque accederent, ut qui adversæ partis erant, ne præsentiscerent quidem adventuros. Esse qui Marcellum contenderent abjici ab Ecclesia oportere, qui Verbi Dei ante incarnationem et post resurrectionem existentiam tollerent.

4. *Athanasius cum Meletio reconciliatur.* — Ex hac postrema epistola confici videtur, Basilii opera Athanasium Meletio reconciliatum fuisse. Nam quod Meleti diaconi ad Athanasium conveniendum properaret, id ea tempestate inter signa inixæ aut saltem ineundæ pacis computabatur. In hisce omnibus epistolis magnam cernere est Basilii erga Athanasium observantiam. Virum ut patrem, ut doctorem, ut arbitrum semper alloquitur : et totius ferme Ecclesiæ sortem ex ipsius maxime pendere consilio testificatur. Athanasius vicissim Basilium filii loco semper habuit, ejusque doctrinam, vim ingenii, pietatem quanti faciat, haud semel significat in litteris Basilii causa conscriptis. Nam quæ ad ipsum Basilium datæ sunt, injuria temporum interierunt.

5. *Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia.* — Hoc circiter tempore excitatis de Spiritus sancti divinitate quæstionibus, Basilium temporum sese conditioni atemperans, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo competunt ascriberet, et Deum vere ipsum credere esse, a Dei tamen nomine abstinere, ne res auditoribus appellationi hujusmodi insuetis offensionem foret. Id cum indigne ferrent monachi nonnulli, sanctum virum ubique traducere atque insectari cœperunt. Re litteris Joannis cujusdam et Antiochi presbyterorum comperta, Athanasius missa ad eosdem epistola, monachorum carpit audaciam et temeritatem, necnon eorum qui quæstionibus movendis intenti turbam et dissidiorum essent auctores. Rem pluribus agit in epistola ad Palladium, quem rogat ut pacem Basilium inter et monachos componere curet. Probari sibi ait, acceptamque esse piam illam Basilii simulationem, qui pro infirmorum utilitate infirmitatem et ipse præferret. Virum hujusmodi, Ecclesiæ gloriam esse contendit. Et hæc quidem de Athanasii cum Basilio societate et amicitia dicta sunt, non quidem temporibus distincta suis, cum non sat conspicua ferant ejusmodi litteræ temporum signa. Hoc unum certum exploratumque, trium annorum spatio hæc omnia circumscribi oportere, ab anno scilicet 570, quo ordinatus fuit Basilium, ad 573, in quem, ut mox comprobatur, mors Athanasii conferenda est. Nec prætermittenda alia quædam Basilii dicta grandem Athanasii existimationem præferentia. In epistola ad Neocæsarienses (a) hæc habet : « Cum accepissem a beatissimo patre Athanasio Alexandriae episcopo litteras, quæ etiam nunc penes me sunt, et flagitantibus offero legendas, quibus ille aperte edixit eos, qui ex Arianorum hæresi

(a) Epist. 75.

A ad nos transire voluerint, admittendos esse, dum Nicænæ synodi fidem profiteantur, nec vel minimum esse ea in re hæsitandum : et cum sententiæ hujus consortes ille mihi cum Macedonia tum Achaia episcopos allegasset, necesse duxi tanto viro propter gravissimam eorum auctoritatem qui id decreverant obsequi : simulque præmium pacificis destinatum nancisci cupiens, eos qui fidem istam confiterentur communicantium parti ascripsi. » In epistola autem ad Euphemium hæc habet : « Studium tuum erga Athanasium evidentissimum erat argumentum, te in maximis fidei capitibus recte sentire. »

6. *Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasius.* — Hæc item circiter tempora res evenit, quam Synesio auctore ediscimus (b). Erant in quadam Pentapoleos diocesi, cui nomen Erythrum, vici duo, Palæbisca et Hydrax. Episcopo autem Erythri Orioni, jamliu gravi et protracta ætate cum esset, summa facilitas ex ingenii mentisque imbecillitate advecta vitio vertebatur. Cum diutius autem vitam extraheret, longioris moræ impatientes vicorum incolæ, juvenem quemdam gerendis rebus strenuum, Siderium nomine, ab exercitu Valentis adventantem delegerunt, ut vicos administraret, ejusmodi virum scilicet, qui et inimicis nocere, et amicis prodesse posset. Per id enim tempus hæresis multitudine et auctoritate valebat, opportunumque tum dexteritas in agendo quæ est administræ prudentiæ. Is primus fuit Palæbisca creatus episcopus ; sed neque legitime, cum nec Alexandria, nec a tribus, ut mos erat, episcopis fuerit ordinatus. Solus namque Philo Siderium ordinavit. Is Philo fortasse idem est, qui fidei causa sub Constantio relegatus, Luciferianis postea nomen dedit, homo patria Cyrenensis, junioris cujusdam Philonis patruus : in cæteris quidem ex præscripto Christianæ disciplinæ vitam agens, quod autem ad regendum et parendum atinet audacior, quam legum observantior. Verumtamen hoc ad Philonis veniam asferri poterat, quod formidolosis temporibus accuratorem disciplinam prætermitti necesse fuerit. Quæ causa fuit ut Athanasius id tempori dederit, nec vel cum ordinante, vel cum ordinato expostularit. Imo vero cum exiguam adhuc fidei scintillam quæ Ptolemaide residua erat fovere, et magis magisque vellet accendere, Siderium majoribus gerendis idoneum eo commigrare præcepit, ut metropolitanam regeret Ecclesiam. At ubi senex demum extinctus esset, Palæbisca et Hydrax in antiquam redactæ formam sunt, atque Erythro contributæ. Insequentibus autem annis turbæ rursus eadem de causa datæ sunt.

7. *Apollinarij errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum.* — Interea Apollinarij errores, qui post synodum Alexandrinam anni 362 ex simulata ejusdem confessione compressi et extincti videbantur, late serpere et in multas spargi regiones cœperant, ut non per Syriam, Palestinam, et Ægyptum modo, sed per Græciam et Achaïam emana-

(b) Synesius, ep. 77.

rent. Et uti solet nova quæque opinio in varias A
distrahi partes, cum, ut putamus, ex variis et in
omnem partem effusis Apollinarii scriptis, alius
aliud apprehendisset, hinc variæ obortæ sententiæ,
quas uno Dimœritarum nomine complectitur Epipha-
nias (a). Ejusmodi ergo prævæ et adulteræ opiniones
cum Corinthi propositæ agitæque fuissent, Epi-
cletus istius urbis episcopus commentarios edidit,
ad Athanasiumque transmisit, rogans sibi quid agen-
dum, quidve sentiendum, qua ratione confutandi
ejusmodi errores essent, indicaret. Hæc autem erant
istiusmodi sententiarum capita : 1° Consubstantiale
Verbi divinitati esse corpus ex Maria genitum ; 2°
Verbum in carnem, ossa, nervos, capillos fuisse
mutatum. Qui error Marcionitis ascribitur in dia-
logo Origenis nomine publicato ; 3° Dominum fi-
ctio, non natura, gestasse corpus. Perantiqua
hæresis ab Ignatio et ab omnibus ferme Patribus
deinceps memorata ; 4° Ipsam divinitatem circum-
cisam et cruci affixam fuisse ; 5° Verbum nequaquam
ex Maria, sed ex sua sibi substantia corpus effor-
masse ; 6° Eum qui ait Domini corpus ex Maria or-
tum, non trinitatem sed quaternitatem admittere.
Isthæc erant, testibus Epiphano et Gregorio Na-
zianzeno, Apollinaristarum commenta. Tacebatur
tamen in commentariis Epicteti error ille, qui ab
initio fuerat Apollinaristarum ceu tessera, quo
negabant scilicet mentem humanam inesse Christo.
Acceptis Athanasius Epicteti commentariis, litteris
ad eundem missis errorum opiniones acriter inse-
ctatur, validisque confutat argumentis. Mirere sane
in homine prope decursa jam ætate tantum acri-
moniz, salis, eloquentiz, quantum vix deprehen-
das in cæteris efflorescente ætate conscriptis. Nec
omittendum, initio istius epistolæ errores hujusce-
modi tanquam insolentiores, ac sibi hactenus inau-
ditos exagitare Athanasium. Unde pateat, reliqua
opuscula adversum Dimœritas et Apollinaristas a
sancto doctore adornata, secundum eam ad Epi-
cletum epistolam fuisse conscripta ; quæ ad quin-
que sexve adhuc supersunt. Epistolam ad Epicte-
tum, consequenter ad eam quam superius augu-
rando statuimus chronologiz rationem, in annum
consignamus circiter 371. Memorat quippe istic
Athanasius synodum Romanam anno 370 a Da-
maso adversus Auxentium celebratam.

8. *Athanasii epistola ad Adelphium.* — In eandem
circiter tempestatem referimus epistolam ad Adel-
phium confessorem. Qui litteris Athanasium, totius
orbis eo tempore arbitrum et ceu oraculum, mo-
nuerat, esse ex Arianis nonnullos, qui negarent
Christi corpus esse adorandum ; sed aiebant tamen
Verbum hominem factum, quod animæ vicem in
humano corpore impleret, adorandum esse. Eju-
smodi homines datis ad Adelphium litteris solita
vi ingenii refellit et coarguit : reprobratque Arianis,
quod rem quam creatam putarent, Verbum scilicet,
adorarent. Alios item oppugnat, qui carnem Chri-

(a) Hæc 77

sti ex conjunctione cum Verbo incretam evasisse
affirmarent. Quæ sane opinio recidit in proxime
commemoratos Apollinarii errores.

9. *Athanasii epistola ad Maximum.* — Inter hæc
Maximum quidam philosophus, is ipse, ut videtur,
qui ementita post hæc Gregorio Nazianzeno amici-
tiz necessitudine junctus, eundem sede pellere ag-
gressus est, litteris Athanasio significavit, esse qui
adversus Dei Verbum sententias efferrent erroneas,
et quidem, ut inibi cernitur, Apollinaristarum hæ-
resi finitimas. Athanasius vero, qui impigre semper
obortis erroribus convellendis excubabat, eosdem
integra mentis acie confutavit in epistola ad Maxi-
mum, quæ etiam nunc superest.

B ANNO 372. — 1. *Athanasii libri contra Apollina-
rium, et alia opuscula.* — Eiusdem elegantiz sunt
duo libri contra Apollinarium, quos incunctanter
post epistolam ad Epictetum reponendos censemus,
quibus errores hominis et sectatorum ejus insecta-
tur, tacito semper Apollinarii nomine. Nam quod
in inscriptione comparet, id videtur librariorum
auctoritate inductum, quando in quibusdam exem-
plaribus non exstat. Et vero ea re firmatur nostra
sæpe memorata opinio, Apollinarium, dum viveret
Athanasius, ejus semper gratiam affectasse, atque
studuisse imprudente illo errores spargere suos.
Sane gloriabatur ille, multas se ab Athanasio acce-
pisse litteras. Quæ nota esset servatæ semper ejus
gratiz amicitizque. Athanasio autem defuncto, po-
sita larva, palam cœpit errores evulgare ; ut ausus
sit etiam missis ad Diocæsariensem synodum lit-
teris virus hæreseos detegere et publicare. Præter
memorata opuscula exstat alia perbrevis oratio con-
tra Apollinarii errores, omisso de more illius no-
mine, quam antebac ineditam nunc primum publici
juris facimus. Itemque fidei confessio laud multum
diversa ab ea quam Joviano roganti transmisit
Athanasius, insertis solum clausulis adversum Apo-
llinaristas et Pneumatomachos ; quæ ab Athanasio
sub finem vitæ concinnata jam primum lucei
aspicit.

2. *Melania iter Alexandriam.* — Hoc item anno
Alexandriam proficiscitur Melania matrona Romana,
et quidem, ut ex Rufini et Palladii testimoniis com-
monstrari videtur, Athanasio superstite ; etenim
donatam aiunt ab Athanasio ovina pelle, dono ante
sibi oblata a Macario abbate : qui Macarius eam a
leone in beneficii præmium acceperat et mercedem
restituti catulis suis luminum usus.

ANNO 373. — 1. *Mors Athanasii.* — Demum
Athanasius cum totos quadraginta sex annos in epi-
scopatu consedisset, et quadragesimum septimum
ageret, ætate ac senio confectus, prope octoge-
narius, promeritum tantis officiis, tantis labori-
bus præmium accepturus, sexto Nonas Maii diem
obiit (b). Moriturus successorem sibi designavit
Petrum, virum jam plurimis fidei causa una cum

(b) Sozom. lib. x, cap. 19; Theod. lib. iv, cap. 20.

Athanasio susceptis laboribus præclarum, populorumque votis expetitum, dignum scilicet, quæ summa laus, qui Athanasium exciperet.

2. Non una est de anno obitus Athanasii sententia. Ex Socratis enim testimonio, qui cons. Gratiano secundum et Probo defunctum ait, multi nec ignobiles viri mortem ejus conferunt in annum 371 : sed hanc chronologiæ rationem sat firmitatis non habere suadent, cum ea quæ superius dicta sunt, tum aperta antiquiorum et fide digniorum scriptorum testimonia. Basilius namque anno 370 mense Junio, ut firmior fert sententia, in episcopum cooptatus est. Atque exinde multas quæ hactenus exstant misit, multas itidem accepit ab Athanasio litteras. Unde jam videatur angustius temporis intervallum, viris tanto terra marique spatio disjunctis, ad tot epistolas ultro citroque mittendas. Minus enim undecim mensibus ab ordinatione Basili ad Athanasii obitum interessent. Et quod magis urget, ait Basilius in una epistolarum ad Athanasium, unum duosve ex Arianis Romæ damnatos, scilicet Ursacium et Valentem, in priore scilicet Romana synodo. Ex quo colligitur, necdum secundam sub Damaso Romanam synodum, ubi damnatus Auxentius Arianorum nequissimus fuerat, celebratam fuisse. Unde conficitur eam vel sub finem anni 370, quo delectus Basilius est, vel sequente habitam fuisse. Huic autem synodo diu superstes Athanasius erat, qui illam in epistola ad Epictetum laudat, quique multa alia, ut proxime ostendebamus, secundum eam datam epistolam edidit. Ad hæc, in vivis erat Athanasius anno 372, cum Melania in Ægypto peregrinaretur. Quamobrem Hieronymi et Proterii episcopi Alexandrini et martyris testimoniis hæere præstat. Hieronymus enim ad annum Domini 374, ait Petrum Athanasii sedem excepisse, qui annus est æræ nostræ 373. Proterius vero in epistola *Paschali* sic habet : « In octogesimo nono anno ab Imperio Diocletiani, superstitè patre nostro et episcopo Athanasio, cum xiv luna Paschalis xxviii die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translatus est hebdomadem, ita ut quinta die mensis Pharmuthi, hoc est, pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum. » Quæ

A adjicit argumentum vir eruditus Pagius mutuatum ex historia patriarcharum Coptitarum, Latine versa et evulgata per Abrahamum Eckellensem, ubi dicitur obiisse sanctus patriarcha, septimo Bescinas die Jovis, cujus dies septimus cum die secunda Maii concurrat. Quare cum anno 373 dies secunda Maii in feriam quintam inciderit, in eundem annum optime confertur mors Athanasii.

3. Eo igitur anno ad cœlestem vitam demigravit vir ille tantus, tot laboribus periculisque perfunctus, tot emensis declinandæ vexationis causa terrarum spatiis, tot pro Christi fide ærumnis et calamitatibus affectus, quinquies exsul, insidiis semper Arianorum appetitus. Quot annos vitæ, tot fere annos calamitatis enumeres. Annos ferme septem supra quadragesimam sedem tenuit, annos prope totidem hæreticorum impetu, conspirationibus, fraudibus agitalus; qui exsuli necem, reduci exsilium parabant assidue. Non ille minis, non terroribus, non capitalis periculi denuntiationibus fractus unquam fuit, aut cessit adversariis; imperatores quatuor, duces, præfectos exercitus, mala perniciosamque sibi parantes vidit: et qua erat animi fortitudine, imperterritus semper, nunquam deflexit a veritatis via. Ad hæc, quantum consilio, quantum dicendi copia valeret, cum ex rebus negotiisque per totum vitæ curriculum quantumvis ardua et periculosa essent, feliciter juxta atque prudenter administratis, tum adversariorum testimonio comprobatur; qui cum tam acri, tam sagaci viro rem esse sibi inique ferentes, haud senel ira feroces in maledicta erupere. Sed ut acer cum hæreticis et novatoribus, ita mitis et modestus cum iis qui, ex imbecillitate lapsi, resipiscerent: in bello pacis studiosissimus, faciles semper aditus præbens ad reconciliandam gratiam, quantum salvo officio poterat: quod ex rebus cum Basilio Ancyrano et Meletio Antiocheno gestis perspicuum. Qui vero fuerit in re domestica et familiari, ne sciamus, vetat omnium antiquorum ea de re silentium, vetat epistolarum ejus jactura. Sed amor populi Alexandrini, famaque sanctitatis apud Ægyptios juxta, et alios externa usque orbis incoelentes, omnium genere virtutum præclarum fuisse testificantur: quarum præmium obtinuit, æternumque habiturus est.

ANIMADVERSIONES

IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII

PROOEMIUM.

Novæ nec spernendæ Athanasii operum supelle-

(a) Ea intellige quæ post absolutam editionem Benedictinam publici juris fecit D. Bern. de Montfavon in *Bibliotheca nova*.

ctili (a) visum est observationes aliquot præmittere, quas per otium et diurnam tractationem in vitam

Scripta ejus adornavimus. Etsi enim iis edendis haud indiligentem pro facultate operam dederimus, nonnulla tamen in transcurso agitata, sub hæc ἀντίρροπος φροντίσει accuratius excussumus: ex assiduo quippe usu nova in dies aëstetur rebus jam tentatis accessio. Alia item intervenit his denuo manum admovendi causa. Tillemontius quippe in egregio ad historiam ecclesiasticam opere, ut sæpissime nobis astipulatur, ita nonnunquam in gestorum recensione et temporum computo aliam setatur viam et sententiam oppugnat nostram; qui si auspicato rem aggressus esset, nobis uno veri studio permotis, ejus observationibus suffragium addere liberet, ubi quidem liceret. At cum editionem ille nostram vix sesquimense ante obitum nactus, diuturnoque morbo pressus, cum paulatim vires tum corporis tum animi deficerent, nec res sane perplexas et obscuras ea qua par erat diligentia expendere, nec si quid difficilius occurreret, aliorum comparatione locorum explanare, nec quod minus accurate positum erat posterioribus curis sarcire potuerit; nonnulla sunt cum in temporum calculo, tam in recensione gestorum, quæ minus assecutus videtur vir eruditus. Qui si tantumdem otii Athanasii scriptis evolvendis insumpsisset, nostris sane accuratiora dedisset, omnibusque numeris absolutam narrationem adornasset.

ANIMADVERSIO I.

Num Athanasius a martyribus institutus sit.

A prima Athanasii adolescentis institutione initium quæstionum ducentes, in litem non ambiguum descendimus. Ex perspicuo namque S. Doct. testimonio, ipsum apud maxyres Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse diximus: atque ut spero sic stabit sententia. Tillemontius contra (a), martyres ab Athanasio memoratos, ipsos esse apostolos arbitratur, in quorum libris adolescens Athanasius Christi doctrinam hauserit: hosce magistros et doctores habuisse putat; non autem martyres qui in Maximini carnificina cervices pro Christo dederunt. Ex uno Athanasii loco tota res penditur (b): Ἐξεῖναι μὲν γὰρ, sic ille, διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν, ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων θεοπνεύστων διδασκάλων, οἱ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῆ φιλομαθείᾳ. — Id est: Illæ enim (Scripturæ) theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt: quarum sententiam cum a magistris divino Spiritu afflatis, qui ipsas legerant, quique deitatis Christi martyres affecti sunt didicerimus, eandem tuæ sedulitati tradimus. Hic sane mireris rem ita planam in controversiam vocari: aperte namque et sine ambage ulla ait, Scripturas quidem sacras de Verbi adventu et de doctrina Christi a theologis viris, scilicet ab apostolis et evangelistis editas fuisse; se vero

earum mentem a magistris suis, qui martyres Christi fuere, quique eas accurate perlegerant, edidicisse. De quibus item magistris suis initio libri *Contra gentes* hæc testificatur: *Exstant quoque plurimi ea de re a beatis magistris nostris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodammodo intelliget, et eam, quam expetit, cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea, quæ ab illis didicimus, tibi patefacere et scribere.* Quia igitur magistrorum libri non aderant, nec forte poterat res aliud in tempus prorogari, acceptam ab illis doctrinam, ut memoria tenebat, his in libris tradidit.

Magistri vero a quibus institutus Athanasius est, alii ut liquet ab apostolis et evangelistis, illi haud dubie erant, qui Maximino grassante martyrio perfuncti sunt: quibus accensendus Petrus martyr, Alexandrinus præsul, eximius divinusque doctrinæ magister, θεῖόν τι χρῆμα διδασκαλίας, ait Eusebius (c), ac studio peritiaque sacrarum litterarum insignis. Et fortasse cum magistros pluraliter memoret Athanasius, una cum Petro subindicat Phileam Thumitanum episcopum doctrina conspicuum, qui scripto rem Christianam exornaverat, et post diuturnas in carcere cum Petro moras, cervices dederat. Petro item haud dubie annumerandi sunt, οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι, presbyteri Alexandrini, Faustus, Dius, Ammonius, qui in illa Maximini carnificina perfuncti martyrio feruntur. Hi doctores et magistri Athanasii.

Ex dictis porro liquet Rufini historiam (d) de puerili lusu, quo Athanasius puer paris ætatis infantes ad oram maris, Alexandro episcopo spectante, baptizavit, non posse cum vera putandi ratione consistere. Nam cum Petrus martyr, an. 311, postquam annum egerat in carcere pro Christo necatus sit, Athanasius, qui anno ut tardius 310, sub ejus aliorumve martyrum disciplina, penitioribus Christianæ doctrinæ mysteriis eruditus institutusque fuerit, tunc primam saltem adolescentiam ingressus sit oportet. Qui ergo potuerit sub Alexandro præsule, id est tribus hinc annis elapsis, sive anno ut citius 313, quo cœpit Alexander, puerili hujusmodi lusui vacare, qui tunc novemdecimum ut minus ætatis annum, ex definito a nobis annorum calculo (e), inierat; ex Hermantii autem computo vicesimum tertium?

ANIMADVERSIO II.

De titulo in Vitam Antonii, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit.

Præit Prologo ad *Vitam Antonii* titulus hujusmodi (f): Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ὄσλοισι Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου, συγγραφεὶς καὶ ἀποσταλεὶς πρὸς τοὺς ἐν τῇ ξέρῃ μοναχοὺς παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Id

(a) *Vie de S. Athanase*, not. 3.

(b) Ath. *De Incarnat.*, p. 77.

(c) *Hist.* l. vii, c. 32; l. viii, c. 10, 13; l. ix, c. 6.

(d) Lib. i, cap. 14.

(e) In *Vita Ath.*, p. 1.

(f) Athanas., p. 631; Tillemont., not. 93.

est: *Vita et conversatio S. P. nostri Antonii, scripta missaque ad monachos in peregrina regione versantes, a S. P. nostro Athanasio episcopo Alexandriae.* His probe Græca exprimuntur, ut nemo non videt. At Bollandus illud, *πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἑβρῆ μοναχοῦς, ad monachos in Xene degentes*, explicandum putat: ratus Xenem esse monasterium quoddam, aut regionem circa Scethen proxime Ægyptum. Verum ad regionis, non vero monasterii cuiusdam, monachos *Vitam Antonii* missam Athanasium his testificatur: καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν βνομα πολιτεύεται: hoc est: *nam apud vos quoque demum monasteria habentur, et monachorum nomen frequentatur*: quod sane non de monasterio quodam, sed de regione vel tractu, intelligere fas est. Ἑβρῆν vero regionem frustra quæras: atque huiusmodi voce peregrinum aliquem tractum indicari, cum res ipsa, tum titulus Evagrii qui, superstitè adhuc Athanasio, Latinam *Vitæ Antonii* versionem concinnavit, comprobatur: sic ille habet: *Athanasius episcopus, ad peregrinos fratres.* Ea item Bollandi sententia aliis mox afferendis Athanasii testimoniis obruitur. Hæc quidem in re nobis astipulatur Tillemontius: verum nescio quo permotus adjecerit, non posse se ex Athanasii dictis excipisci, proculne an e vicino sita fuerit regio isthæc: ex Prologi quippe dictis liquet fuisse transmarinam: καὶ ὑμεῖς δὲ μὴ παύσησθε (sic ille) τοὺς ἐνθάδε πλέοντας ἐρωτᾶν, *Ne desinatit homines hinc ad vos navigantes percontari*; id est, ut gesta Antonii ediscatis; et inferius ait se festinanter *Vitam Antonii* describere, quia vertente jam navigandi tempestate tabellarius maturam discessionem pararet, ὁ καιρὸς τῶν πλωτῶν συνέκλειε. Quo sane transmarinam fuisse regionem significatur. Nam ad navigationem Nili adverso flumine peragendam id referre, ut tentavit quidam, ἀπροσδιόνυσον est: siquidem ad superioris Ægypti monachos, in montibus procul degentes, longe expeditior terrestris via erat, ut nemo nescit: et alioquin ad monachos rerum Antonii ignaros hæc *Vita* mittitur, quod de Ægyptiis vel finitimarum regionum monachis, quis somniverit? An auctor est Athanasius Palæstinis et finitimis Ægyptoque vicinis monachis, ut nautas vectoresque ad oras suas appellentes percontentur, quis qualisve fuerit Antonius, qui in media Ægypto ad quintum supra centesimum annum vitam producens, tantam monachorum populariumque frequentiam ex Syria, Palæstina, aliisque Orientis regionibus, ad sui spectaculum evocabat, ut testificatur Athanasius et Hieronymus (a)? An Athanasius ne navigandi tempestas efflueret, et opportunitas elaboretur, festinanter admodum, ut ait ille, *Vitam Antonii* edidisset, si ad Syros vel Palæstinos aliosque vicinos monachos transmittenda erat? Inde nobis exploratum omnino videtur, ad transmarinos et procul versantes monachos missam Antonii *Vitam* ab Athanasio fuisse, et ut conjecta-

(a) In *Vita Hilarionis*.

mus ad Occidentales, quæ tamen non perinde certum. Hæc de titulo in fronte posito.

Jam ad locum Prologi, ubi veterum codicum et editorum lectionem a nobis restitutam respuit Tillemontius (b), et Hæschilianam pugnacissime defendit. Utque rem ab exordio ducamus: in antiquis omnibus Latinis editis, sub finem Prologi Athanasii ad *Vitam Antonii* ex versione Evagrii, hæc leguntur: *Ideo ea, quæ et ipse noveram: frequenter enim eum visitavi, et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo feci, dilectioni vestræ indicare properavi.* Hæc item lectio in omnibus Latinis exemplaribus manuscriptis, quæ ingenti numero vidi, quorumque non pauca ad hunc locum nominatim indicavi, ipsis verbis habetur: in uno tamen illius loco, *feci*, legitur, *fui*: in altero, *fueram*, eadem prorsus sententia. *Vitam Antonii* Græce prior edidit David Hæschelius, an. 1611, ex vitiatò exemplari expressam, ut videre licet ab innumeris mendis, quas in editione Athanasii nostra notavimus: ubi nonnunquam hiatus decem duodecimve linearum deprehendas. Ibi vernè sic legitur: *Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτός τε γινώσκω, πολὺ λάκις γὰρ αὐτὸν ἐώρακα, καὶ ἃ μαθεῖν ἠδυνήθην παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ἔλιγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα.* — Id est: *Ideo quæcumque novi, sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, atque lavanti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Secundum hanc unam Hæschiliani editi lectionem, nulla manuscripti Latini auctoritate suadente, Rosweidus in Evagrii versione *fecit*, pro *feci*, reposuit, qua unius litterulæ additione Hæschilianæ Latinam lectionem coaptavit hoc pacto: *Et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo fecit.* Sub hæc dum Athanasii operibus edendis insudamus, et codices diligentissime perquirimus, in quatuor optimæ notæ manuscriptis, lectionem cum Latina veteri quadrantem deprehendimus, quæ sic habet: *Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτός τε γινώσκω, καὶ ἃ μαθεῖν ἠδυνήθην παρὰ αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ἔλιγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα.* Hoc est: *Ideo quæcumque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo didici, qui non modico tempore virum secutus sum, atque ablenti manus aquam effudi, vestræ pietati scribere festinavi.* Eandem vero postea lectionem in exemplari Vaticano perantiquo, num. 566, et in codice RR. PP. S. Basilii Romæ paris vetustatis reperi. In quatuor autem aliis exemplaribus fertur Hæschiliana supra memorata lectio, quibus subjungendum aliud viri docti D. du Poirier Turonensis, sed recens et bombycinum, quod Hæschilianæ item lectioni accinit. Verum quæ hanc postremam præferunt, non mutuo consonant: nam horum omnium vetustissimum Regium sic habet: *παρὰ τῷ*

(b) Not. 4.

ἀκολουθήσαντι αὐτῷ, et reliqua perplexa refert. In qua manuscriptorum varietate quid agendum nobis erat, quam ut tot Græcis, Latinisque omnibus asserteram lectionem amplecteremur : ac in Latino exemplari vocem restituerem, ut erat ante Rosweidum ; cum maxime altera lectio varie feratur, et in novanda sententia ab amanuensibus titubatum esse palam sit ? Nam cum omnes omnino codices Latini, ac editi quoque ante Rosweidum, eandem ipsam lectionem præferant ; hinc sequitur ita legisse Evagrium, qui Athanasio adhuc superstite Antonii Vitam Latine vertit, atque adeo germanam illam esse Athanasii lectionem, quam item tot Græci codices præferant. Et hæc una nobis ratio erat ad eam restituendam satis.

Nec deerant alia quæ me ad Hæschillanam repodiandam lectionem permoverent : hæc quippe loquendi ratio, καὶ ἂ μαθεῖν ἡδυνήθην παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον. et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, etc., insolens prorsus cum Athanasio tum aliis scriptoribus est ; et vero potius diceret παρὰ τινος ἀδελφοῦ vel παρὰ τινος μοναχοῦ, nec indefinite παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος, præter assuetum morem enuntiasset. Ad hæc vero quæ sequuntur, καὶ ἐπιχέαντος ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ. et qui abluenti manus aquam effudit, ab re prorsus asserantur : nam quid inde ad conciliandam narranti fidem, quod aquam abluenti manus ministraverit ? De ipso autem Athanasio dictum apprime quadrat, ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ. Quæ postrema verba, ex libro IV Reg., III, 11, expressa videntur, ubi de Elisæo dicitur, ὃς ἐπιχέων ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας Ἠλιού. qui Eliæ manibus aquam effundebat ; nimirum id honori sibi ducit Athanasius, quod perinde atque Elisæus Eliæ, ipse Antonio aquam lavanti manus ministraverit. Aliud, quod licet dirimat, assero, sed iis solis qui Græcorum exemplarium sint usui assuefacti : nec enim latebuntur in utramvis lectionem cadat vitium, id ex mutatione παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, aut παρὰ τοῦ in παρ' αὐτοῦ invecutum esse ; nam ea frequentissima mutatio in manuscriptis Græcis occurrit. Si facta mutatio fuerit ex παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, quod nos volumus (a) ; cum jam non quadraret sententia, nimirum παρὰ τοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων, librarii, ut consonarent omnia, ἀκολουθήσας in ἀκολουθήσαντος, et ἐπιχέων in ἐπιχέαντος, commutarunt, et sic totam dicti sententiam vitiarunt, ut nos contendimus ; sin ex παρὰ τοῦ vitio librariorum παρ' αὐτοῦ scriptum fuerit, non necesse erat, nec in mentem illis venisset, mutare genitivum in nominativum, et sensum invertete, hoc modo, καὶ ἂ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας αὐτοῦ. Quin facta illa in παρ' αὐτοῦ mutatione, expeditum erat regimine et

A sensu intemeratis vitium sarcire additione τοῦ, hoc modo, καὶ ἂ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀκολουθήσαντος, etc. Hinc sane videbunt Græcorum exemplarium peritiores mutationem in solam Hæschillianam lectionem cadere potuisse. Quamquam hæc supervacanea forte videantur, quando alteram lectionem vere Athanasii esse sat comprobatum superius est.

Res itaque nostra auctoritate exemplarium, ac veræ seriei ratione asseritur. Argumenta vero quæ Tillemontius ad Hæschillianæ lectionis partes tutandas asserit, levissima sane, imo potius nulla sunt. Ait igitur ille, χρόνον οὐκ ὀλίγον aliquot annorum spatium subindicare : neque potuisse Athanasium in juventute aliquot annos in solitudine commorari, qui a puero, Alexandri Alexandrini præsolis jussu, B pædagogorum disciplinæ traditus sit, teste Rufino, ac deinde ipsi semper hæserit. Diceres his perfectis nos Athanasii in juventute gesta annuatim scripto consignata tenere ; ut non possit quis vel paulum temporis indicare, quo ubi vel penes quem egerit ignoretur. At vel paucissima vel fere nulla habemus, et si qua minutissima traduntur, ea sane plerumque vacillant incertaque sunt : maxime vero Rufini locus ille (b), quo nititur Tillemontius ; is enim post enarratum commentitium illum Athanasii pueros baptizantis ludum, ita pergit : Athanasium vero atque eos, quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a notario integre et a grammatico sufficienter Athanasius suisset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini utitur, et ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Tillemontius, inquam, qui Rufino puerilem hujusmodi ludum narranti fidem derogat, ab appendicula illa ne latum unguem deflectere vult. Mirum non advertisse hominem plane consideratum, non minus appendiculam illam, quam ipsam puerilis ludi historiam, cum sua computandi ratione pugnare : ideo namque ludum puerilem repudiat, quia hæc ut citius anno 313, sive Alexandri episcopatus primo, agi potuere, quo ex Hermantii calculo vicesimum tertium ætatis annum agebat Athanasius ; ex nostro autem, quem non improbat Tillemontius, saltem decimum nonum : an minus repugnat, ut tunc primum grammatico traditus fuerit, quam ut pueriliter luserit ; cum maxime jam ante aliquot annos Athanasius ab iis qui postea martyres fuere, altioribus Christianæ theologiæ disciplinis institutus fuerit, ut superius comprobatum est ? An Rufinus, sublestæ fidei homo, semperque rumoris serviens, fide dignior in appendicula, quam in historia ? Adde etiamsi Rufini narrationi fides haberetur, cum rem ille compendio et paucissimis efferat, non abs re posse aliquam

(a) Vide Ath. edit. ad not. p. 552 et 616.

(b) Lib. I, cap. 14.

exceptionem cogitari et admitti, quam tanta brevitatis non exprimat: quod nemo sane inficias eat. Cum igitur ignoremus quem in juventute vitæ cursum tenuerit Athanasius, nihil repugnat, quominus paucos adolescens annos cum Antonio egerit. Nec concedam tamen illud, χρόνον οὐκ ὀλίγον, non parum temporis, hic necessario annos indicare: si qua enim conjectura de temporis spatio hic duci valeat, ea ex serie narrationis petatur oportet. Ait autem ille: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi: et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Tantum ergo temporis hic intelligere par est, quantum necesse fuit, ut in familiaribus colloquiis multa ad Antonii vitam spectantia, ipsius Antonii ore ediceret. Quot et quanta vero in quotidianis confabulationibus unius anni, imo etiam sex mensium, spatio audire potuit? Ne multa, sive annos sive menses dicas, æque nobis expedita manet ad objecta diluenda ratio. Hic porro notes velim Athanasium, cum ait, *Et quæ ab eo ediscere potui, ἡδυνήθην, qui non parum temporis virum secutus sum,* subindicare Antonium, ut solent pii ac modesti homines, ægre gesta commemorasse sua: quod etiam lectionem confirmat nostram, si tamen confirmatione opus ad rem tot codicum et editorum auctoritate fultam.

Aliud opponit ille, scilicet, si Athanasius non parum temporis cum Antonio egisset, annon idipsum in decursu vitæ ejus narraturus erat? Verum ad manum est quod huic regeratur: Si Athanasius sæpe Antonium inviserit, ut omnes codices editique in Prologo ferunt, annon vel semel in decursu vitæ ipse se Antonium adlisse commemorasset? At neutrum præstitit, quia ipse fuit utrumque in exordio indicare satis. Par ultro citroque ratio est, et quæ ipsi causa frequentes aditus silendi fuit, eadem commemorationem cum Antonio tacere suasit. Nimirum urgente tabellario quærebat compendium, ut in exordio ipse profiteretur. Et alioquin ea est modestia Athanasius, ut semper a sui commemoratione declinet, quantum nempe licitum est.

Pergit Tillemontius: Si Athanasius non parum temporis cum Antonio mansisset, an diceret ulterius ad majorem sibi conciliandam fidem, se frequenter Antonium vidisse? Hic fateor me non capere argumenti vim et efficaciam: quotidiani ac plebei usus est dicere: Probe novi talem hominem, utpote quem frequens inviserim, et quicum non parum temporis aliquando moratus sim. Hujusmodi vero objecta, unam præ se ferunt præjudicatam opinionem; siquidem Athanasii lectio, quam tuemur, omnino quadrat: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam ministravi:* id est: Ea quorum ocula-

tus testis fui, qui frequenter hominem invisi; itemque illa, quæ in familiaribus colloquiis per otium solitudinis ab eo edidici, hic narraturus sum. Argumenta igitur isthæc ne minime quidem officiant veræ assertæque a nobis lectioni.

Ad hæc Athanasium ascetam fuisse, Ægyptiorum centum præsulum testimonio asseritur, qui in synodo Alexandrina anno 340, Athanasium ἕνα τῶν ἀσκητῶν fuisse narrant, et in electione ejus sic acclamatum esse ab Alexandrina plebe dicunt (a): Πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, χριστιανόν, ἕνα τῶν ἀσκητῶν, ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. Sed optima quæque prædicantes, probum, pium, Christianum, ex ascetis unum, ac verum episcopum nuncupabant. Itaque Athanasium aliquandiu asceticam vitam egisse conspicuum est, idque, ut ex restituto loco palam est, sub Antonii disciplina: nam alter locus alterum confirmat et defendit. At obviatur Tillemontius, et penes se domi Athanasium asceticam egisse vitam pugnat. Verum ubi nam? an apud grammaticum? an apud notarium? an cum Alexandro episcopo regendæ Alexandrinæ Ecclesiæ minister adesset? nam, uti supra diximus, ita juventutis ejus spatia his circumscribi, nemine auctore, contendit ille, ut alio concessisse non patitur. Sed ex Athanasio quid ascetæ et asceticæ vitæ nomine intelligatur excutiendum. Antequam Antonius in interiorem eremum concederet, ascetæ et monachi, si qui in Ægypto erant, haud procul vico suo in secessu debebant et asceticam vitam agebant: ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν, οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας ἔσχετο. Sicque Antonius ipse a principio, ad asceticæ vitæ perfectionem contendebat; idque anno Christi circiter 271, cum is vicesimum ageret annum; natus anno 251. Multis postea laboribus exercitatus anno Christi 305, ætatis 55, monasteria plurima in montibus et in remotis solitudinibus excitavit, multosque ad asceticæ vitæ amorem inflammavit (b), quibus omnibus quasi pater ipse præerat, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατὴρ καθηγέτο. Hinc frequenter ille ascetas et monachos, nam utroque nomine alternatim compellat, ad solitarii instituti perfectionem provocat, asceticamque vitam eam quæ in solitudine et in monasteriis agitur nuncupat, nec aliam agnoscit, ut frequentibus in locis videas. In montibus itaque et in solitudinibus nihil aliud videbatur, quam multitudo ascetarum, ἀλλὰ πλῆθος μὲν ἀσκητῶν. Sub hæc autem, Maximino grassante, cum Antonius martyrii cupidus (c), sese judici obtulisset, providente Domino servatus est. *Ἰνα ἐν τῇ ἀσκήσει, ἣν ἐκ τῶν Γραφῶν αὐτὸς μεμάθηκε, πολλοῖς διδάσκαλος αὐτὸς γένηται· καὶ γὰρ καὶ μόνον βλέποντες αὐτοῦ τὴν ἀγωγὴν, πολλοὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ σπουδάζοντο ζῆλωται γενέσθαι. Ut asceticæ vitæ, quam ex Scripturis ipse didicerat, permul-*

(a) P. 102.

(b) P. 644.

(c) P. 662.

magister foret. Eminvero multi, perspecto ejus vitæ instituto, imitari illum studuere. In quorum numero haud dubie Athanasius censendus, qui post Maximi carnificinam asceticum institutum, Antonio magistro, in solitudine iniiit, et quidem cum aliis multis: nam id manifeste indicant hæc verba, Ἐν τῶν ἀσκητῶν, unum ascetarum, eorum scilicet qui cum Antonio simul agebant in solitudine. Hic quærendi ascetæ, non autem in domo notarii, aut grammatici aut Alexandrini antiatistis; sed in multitudine eorum quos modo ἀσκητὰς, modo συνασκητὰς nuncupat Athanasius (a), quia simul versabantur. Ubi notes velim ex ascetis alios, qui monachali instituto se penitus dederant, monachos item fuisse vocatos; alios autem qui exercitationis causa ad certum temporis spatium in solitudine degebant, ascetas solum dictos esse: e quorum numero Athanasius; ut innuit idem in Vita Antonii de Amune monacho loquens (b): Ἦν δὲ οὗτος ἕως γῆρου ἀσκητῆς διαμείνας. Is autem ad senectutem usque in ascetæ statu perseveravit; quo subindicare videtur alios fuisse, qui ad tempus solum ascetarum institutam colebant, quod Athanasium fecisse putandum.

ANIMADVERSIO III.

Libri Contra gentes et De incarnatione quo tempore scripti.

Librum *Contra gentes* et subsequentem *De Incarnatione* in fronte operum Athanasii positos, eodem tempore scriptos, unumque esse in partes duas distributum opus, ipse rerum ordo, ipsumque posterioris libri exordium aperte significat: neque ulla movetur hac de re disceptatio. Dudum, et, ut videtur, ab ipso Athanasii ævo obtinuit, ut inter Athanasii opera hi duo libri primas tenerent. Hieronymus quippe in recensione sua libros duos *Contra gentes* primos enumerat, similiter et Photius in *Bibliotheca*: in omnibusque prorsus antiquis exemplaribus iidem libri agmen agunt: quos ideo in fronte locatos arbitramur, quia primi omnium scripti fuerant. Nec desunt alia, et quidem gravia, ad eam tuendam sententiam opportuna: nam in secundo libro, cui *De incarnatione* titulus, ubi contra gentes, Judæos et plerosque hæreticorum, qui Christi deitatem negarent, pro viribus depugnat ille; ne verbum quidem comparet, quod vel Ariam hæresim jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas; licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. At enim si jam Arianicæ exortæ turbæ disissent, etiamsi de industria Arianum nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile, aliqua tamen in longissimo opere, temeritatæ ab Arianis verbi Dei doctrinæ signa superessent. Agitur enim deitas Christi, quam Athanasius contra omnes quotquot emergerant hostes, acerrime propugnat, Græcos, Judæos, Valentinianos, Manichæos aliosque

A hæreticos: quod si Ariana hæresis, ipsis infestissima, signa adversum canere cœpisset, putasne S. doctorem rem silentio fuisse prætermisurum? Id certe vix in animum inducas; si perpendis eum, quavis minima data occasione, etiam cum aliud agitur, lucifugas illos insectari ac proterere.

Verum his non obtemperat Tillemontius (c), qui suam tamen sic offert sententiam, ut ignores plusne sibi quam nobis adversetur. *Hoc opus, sit ille, edidit Athanasius, rogante quodam Macario Christiano, cui librum nuncupat. Libros autem Patrum cum penes se non habere testificetur, subindicat fortasse se, dum pulsus et vexatus lateret, opus hujusmodi in lucem dedisse. Arbitrantur Benedictini ante annum 319 hæc publicata fuisse; quia nihil ibi contra*

B *Arianos: quos tamen confutandi eadem ratio et occasio aderat, quæ ad alios hæreses propulsandas Athanasium perpulit. At maturius fortasse quam ætas ferret, opus hujusmodi factum putabat: ignoroque quid causæ esset, cur se libris tunc carere dixerit. Attamen cum hæc florido stylo narraverit, in primos ætatis annos opportunius conjiciantur. Sans vero videtur modicam tum Romanarum rerum notitiam habuisse, atque priusquam Romam adiiisset, hæc scripsisse. Sed postquam ita clausit, ut in partem nostram propendere videatur, dictorum fortassis immemor, in Notis suis, anno 346 edium opus fuisse probabiliter existimat. Non igitur prius quam Romam vidisset hunc librum edidit: nam auctore Tillemontio (d) Romam primo adiiit anno 339, etsi biennio maturius eam migrationem ponat, ut infra comprobatur. Qui ergo dubitare potuit, num mos Romani senatus, quo defunctos imperatores in deorum numero consignabat, tum exolevisset, qui jam aliquot annos Romæ consederat? Ad hæc vero anno 346, Ariani totum per orbem errores late sparserant, iugentique tumultu Catholicos oppugnabant; hic maxime error deitatem Verbi tum impetebat: quis vero putat Athanasium deitatis Christi hostes aggressum, hos deterrimos omnium intactos præteriisse?*

At junior videtur fuisse, pergit ille, ut ante annum 319 hoc opus emitteret. Verum cum anno 318 vicesimum quartum saltem ex computo nostro, vicesimum vero nonum, ex Hermantii calculo, annum ageret, ænon suscipiendæ rei par et maturus videatur, cum maxime annis hinc septem elapsis ad supremum rerum apicem evectus sit, in Alexandrinum archiepiscopum cooptatus? Quot vidimus paris aut minoris ætatis eximia protulisse? Huc accedit quod in hisce libris non suam ille, sed magistrorum doctrinam efferre se profiteatur; ita ut inopiam librorum, recenti disciplinarum memoria sarciret: et alioquin, ipso latente Tillemontio, hæc floridiore, quam Athanasius soleat, stylo conscripta, in primos ætatis annos opportu-

(a) P. 669.

(b) P. 672.

(c) *Vie de S. Athanase*, art. 118.

(d) Not. 110.

nus conferantur. Quod ait vero, tunc verosimiliter Athanasium, pulsatum nempe vexatumque, in latebris egisse, utpote qui magistrorum libros ad manum non haberet, id sane nihili est. At enim de annis adolescentiæ Athanasii traditur fere nihil. Quid igitur de statu, de conditione, de loco attingi valeat? Quis sciat in agrone, in deserto, in urbe hæc scripserit? vel an Alexandriæ degens, cum facta perquisitione libros nancisci posset, quod ea quæ scripturus erat probe teneret, accersere nihil curaverit? Certe hac ex re notam temporis eruere, idipsum est, quod nodum in scirpo quæreret.

Nannii versionem secutus Tillemontius ait (a), libros *Contra gentes* Macario cuidam nuncupatos esse. Verum hallucinatur Nannius dum illud, ὁ μακάριε, o Macari, vertit: nam initio secundi libri hoc compellendi modo utitur Athanasius, ὁ μακάριε, καὶ φιλόχριστε, et subinde inter orandum, modo μακάριε, modo φιλόχριστε dicit: quare planum videtur non magis μακάριε, quam φιλόχριστε, nomen proprium esse. Athanasius ergo vel ejus ad quem scribit, nomen consulto tacens, sic eum in genere compellat; vel, ut verosimilius, cuius Christi amanti, ac proinde beato, sermonem nuncupat.

ANIMADVERSIO IV.

Quæ sit θεὰ Νεωτέρα ab Athanasio memorata.

In libro *Contra gentes* (b) varia Græcorum Ægyptiorumque numina recensens Athanasius, femius in Ægypto deas deridet et traducit, in quibus erant, Ἴσις, Κόρη, καὶ Νεωτέρα, Isis, Proserpina, et Neotera, sive dea junior. Hanc porro νεωτέραν nusquam memoratam me reperisse niemi: nec nisi in numismatibus Cleopatrx ea vox occurrit usquam mihi. Nummus quippe M. Antonii exstat in cimeliarchio regio, in cujus antica caput Antonii cum hæc circum inscriptione: Αὐτοκράτωρ. Θεὰ νεωτέρα, id est: Imperator. Dea nova, sive dea junior. Illud autem, Dea nova, Cleopatram spectat, cujus caput in altera nummi facie cunsum est (c). Plutarchus in *Antonio* ait, ipsum Antonium, novum Bacchum in Ægypto dictum fuisse; de Cleopatra vero talia satur: Στολήν ἐτέραν ἱερὰν Ἰσιδος ἐλάβανε, καὶ νέα Ἴσις ἐχρημάτιζε. Stulam alteram sacram Isidis sumebat, et nova Isis vocabatur, ubi interpret male, stulam Isidis sacram sumebat, atque novæ Isidis nomine responsa dabat. Cultum porro novæ deæ, et ejusdem farinae deorum, ad ævum usque suum perseverasse, testis est ibidem Athanasius (d). Hæc autem nova Isis, sive νεωτέρα vocabatur ad discrimen veteris Isidis. Duas quippe Isides agnoscebant Ægyptii: veterem alteram, quam pro luna colebant; alteram novam, eandem scilicet quam lo Græci nuncupa-

abant, quæ postrema, jure nova Isis et Neotera dicebatur.

ANIMADVERSIO V.

De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus.

Vi morbi, ut arbitror, interceptus Tillemontius, Acta depositionis Arii et sociorum, ut nos primum edidimus, secus intellexisse videtur: resque nonnullas planas et apertas, ut mea quidem fert opinio, miscuit ipse vel præpostere narravit. Quia vero in prima Arii condemnatione rerum notitiam ordinemque haurire licet, neque ulla exstant monumenta his certiora, utpote ab Alexandro Alexandrinæ synodi præside confecta; ea hic præmittere visum, ut valeat lector de rerum conditione et tempore in utram visum fuerit partem ferre iudicium. In exemplari igitur Regio 2284, sæculi x circiter, inter Athanasii opera exstat hoc ordine condemnatio et depositio Arii et sociorum, quam nos tom. I, p. 396 (313 ed. Venet.) edidimus Græce, et Latine sic vertimus:

DEPOSITIO ARII ET SOCIORUM AB ALEXANDRO ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPO.

Alexander, presbyteris diaconisque Alexandriæ et Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem. Licet jam subscripseritis litteris meis ad Arium suosque missis, quibus hortabar illos, ut, abnegata impietate, sanæ et catholicæ fidei obtemperarent; eaque in re rectum propositum vestrum, necnon Ecclesiæ catholicæ circa dogmata consonantiam, pulam feceritis: attamen quia omnibus etiam ubique terrarum comministris, quæ Arium sociosque ejus spectant litteris significavi; necesse duxi, vos urbis clericos convocare, vos item Mareoticos arcessere: præsertim cum ex vobis Chares et Pistus presbyteri; Sarapion, Parammon, Zosimus et Irenæus diaconi, ad Arii partes transierint, atque voluerint deponi cum illis; ut nota sint vobis quæ nunc scripta sunt: utque vestram in hisce concordiam declaretis, ac depositioni Arii et sociorum, Pisti item et sociorum suffragium addatis vestrum. Par quippe est comperta vobis esse quæ a me conscripta sunt, eaque singulos, quasi quisque vestrum scripisset, corde complecti.

His statim subjicitur condemnatio et depositio illa, sive epistola synodica, hoc ritu:

HARRISSIMIS HONORATISSIMISQUE UBIQUE TERRARUM ECCLESIE CATHOLICÆ COMMINISTRIS, ALEXANDER, IN DOMINO SALUTEM.

Cum unum sit Ecclesiæ catholicæ corpus, etc. Hinc Eusebium Nicomediensem exagitat quod relicto Berytensi Nicomediensem episcopatum invaserit; quodque suscepto Arianorum patrocinio, commendatitias in eorum gratiam litteras ubique terrarum transmittat. Deinde subsumit: Ecclesiæ autem desertores hi sunt, Arius, Achilles, Aitalles,

(a) Vie de S. Athanase, art. 118.

(b) P. 8.

(c) Vaillant., De numismatibus Cleopatrx, p. 189 (d) P. 7 et 8.

Carpones, Arius alter, Sarmates, olim presbyteri, A Eusebius, Lucius, Julius, Menas, Helladius, et Gaius, olim diaconi, ac cum ipsis Secundus et Theonus, olim episcopi nuncupati. Verba autem ab illis adinventata, ac præter Scripturarum mentem prolata, hæc sunt : Non semper Deus Pater fuit.

Scitante quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum atque diabolus mutatus est ; non veriti sunt illi respondere : Sane potest : nam, utpote factum et creatum, mutabilis est naturæ. Hæc Arianos loquentes, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Ægypti et Libyarum prope centum, in unum coacti, cum illis, tum eos qui ipsos secuti sunt, anathemate percussimus. At Eusebius et socii admiserunt illos. Deinde vero, confutatis Arii et sectatorum erroribus, sic clausit epistolam Alexander : Cum

itaque Dominus et Salvator noster Jesus Christus per se ipse ita præceperit, et per Apostolum res nobis huiusmodi significaverit ; jure nos qui impietatem illorum ipsi coram audivimus, homines, ut supra dictum est, anathemate damnavimus, ipsosque a catholica Ecclesia et fide alienos declaravimus : remque, charissimi et honoratissimi comministri, vestre religioni indicavimus ; ut ne quospiam ex illis, si pœulante vos adire ausi fuerint, recipiatis : neve Eusebio, vel alii cuiquam de illis ad vos scribenti fidem habeatis. Nos enim, utpote Christianos, decet omnes qui contra Christum loquuntur aut sentiunt, velut Dei hostes animarumque corruptores adversari, ac ne quidem Ave illis dicere : ne quando scelerum ipsorum participes simus, ut præcipit B. Joannes.

Salutate fratres qui vobiscum sunt, vos qui mecum sunt salutant Alexandriæ presbyteri. Colluthus presbyter hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt. Et ita deinceps feruntur subscriptiones presbyterorum et diaconorum Alexandriæ et Mareotæ. Hæc necesse fuit in medium proferre, quia in omnibus pene, quæ de Arianismi exortu et condemnatione hic gesta feruntur, a Tillemontio dissentimus.

Ex his vero Alexandri litteris eam rerum gestorumque seriem fuisse asseritur, quam nos in Vita Athanasii texuimus, nimirum, ut animadvertit Alexander, malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, hortatorias litteras dedit ad Arium et socios, quo illos ad sanam mentem reduceret : utque dictis adderet fidem, Alexandrini et Mareotici cleri suffragiis munitas ad Arium assecclasque mitit. Cum autem Arius et assecclæ, feroces cupidine cœpti perficiendi eas nihili facerent, nec minus persisterent in pristina impietate ; Alexander, cum nulla spes superesset reconciliandæ pacis, coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, Arii et sociorum causam agitavit : queis pertinacius cœpta tuentibus, synodus adversus illos sententiam dixit. Arius hinc multo ardentior propagandæ hæresis studio, assecclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera adsciscere satagebat. Tum ingens fuit in Marcote defectio : tres

enim presbyteri, et quatuor diaconi Arianis nomen dedere. Alexander vero, qui damnatis a synodo sectæ principibus, fractam hæresim et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serperet. Ut autem videt ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare, litteras omnibus per orbem episcopis dedit, quales superius attulimus, ac cleri Alexandrii munitas suffragiis, quo Arianorum damnationem pervulgaret, undequaque misit. Hanc gestorum seriem perspicue in allatis litteris efferrî nemo non sciteatur. Verum Tillemontius ex earundem, ut putat, litterarum auctoritate, longe aliam narrandi viam aggredditur. Primo enim, contra fidem manuscriptorum et editorum omnium, subscriptiones illas cleri Alexandrini et Mareotici, quæ litteris Alexandri synodalibus, damnationem Arii et sociorum ferentibus, subjiciuntur ; non ad eas litteras, sed ad hortatorias initio memoratas pertinere contendit. At qui hortandi modus isthic esset, si ii, qui hortatoriis subscribunt, sententiam depositionis et damnationis ferant in eos, quos ad pacem et reconciliationem evocant ? Sicine hortarentur presbyteri et diaconi : Colluthus presbyter hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt ? Miror plane Tillemontium fidem omnibus exemplaribus et manuscriptis derogare, ut rem prorsus incredibilem statuatur et defendat. At enim ut exemplaria editique libri ferunt, ac nativus rerum ordo postulat, hortabatur Alexander Arium, ut resipiscentia sua damnationem præverteret et declinaret : ac postquam huic sarciniendo malo nihil hortatio profuerat, demum ad extrema et ad damnationem ventum est.

Quo sua sibi constet ratio Tillemontius, binas Alexandriæ datas ab Alexandro episcopo Arii et sociorum damnationes comminiscitur, priamam videlicet illam, quam ipse sibi, nemine auctore, conflinxit, nempe hortatoriam damnationem, ad quam pertinent, ut ait, subscriptiones, quæ secundæ subjiciuntur ; secundam vero vult illam esse, quæ etiamnum superest, hoc principio, Cum unum sit Ecclesiæ corpus, etc., cui perperam adjunctas subscriptiones arbitratur. Eam vero nullis testatam auctoribus opinionem his argumentis ille tuetur. In epistola, inquit ille, quam præsens præsentibus, ut supra, dedit Alexander ; alios memorat, qui secundum priores illos Arianos, ad Arium defecerant, nempe Charem, Piatum, etc., hortaturque postea eosdem, ut non modo Arii et sociorum, sed etiam Pisti et sociorum depositioni subscribant : verum neque Pisti neque sociorum ulla mentio in epistola encyclica quæ superest, unde inferas subscriptiones adjunctas non ad eam epistolam pertinere, sed ad aliam, quæ interierit, quæque hortando diris devovebat Arianos. Ægritudinis scilicet angustia pressus, hæc in transcursu legerat vir eruditus, neque animadverterat non

modo Arium et sequaces illos priores; sed etiam eos qui post defecerant, clare ab Alexandro memorari. Nam ubi diserte nominavit Arium, Achillem, Aithalem, et reliquos qui priores hæresin professi fuerant, atque in ipsa centum episcoporum synodo impietates impudenter extulerant, hæc subiungit: Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἀρειον, καὶ ἐπὶ τοῦτοις ἀναισχυντοῦντας, αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθησαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Ἀγυπτου καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων, ἕγγυς ἑκατὸν ὄντων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν. Id est: *Hæc dicentes Arium et socios, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Ægypti et Libyarum prope centum; cum illos, tum eos qui ipsos secuti sunt anathemate percussimus*: ubi vides clare distingui priores illos Arianos impietatem in ipsa synodo professos, ab iis qui postea sese ipsis adjunxerant, αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθησαντας αὐτοῖς. In epistola vero Alexandri superius allata, quæ sic habet, *præsens præsentibus*, utriusque defectionis primipilares cum sequacibus indicantur his verbis, καὶ τῇ καθαίρεσι τῶν περὶ τὸν Ἀρειον, καὶ τῶν περὶ τὸν Πιστόν σύμφηγοι γένησθε, ac depositioni Arii sociorumque, et Pisti sociorumque, suffragium addatis vestrum. Quibus respondent illa Alexandri dicta: *cum illos*, scilicet Arium et socios; *tum eos qui ipsos secuti sunt*, videlicet Pistum et socios. Nam ut Arius primæ defectionis signifer erat, sic Pistus secundæ: neque necessarium fuit ut nomina eorum qui secundo defecerant in epistola encyclica subijuncta repeterentur.

Hæc de prima eaque hortatoria damnatione, quam Tillemontius manente adhuc Alexandriæ Ario datam autumat. Secundam vero Arii depositionem et damnationem post recessum Arii ad Eusebium Nicomediensem, et post datas ab Eusebio in gratiam Arii et gregalium litteras, prolata opinatur: eam scilicet quæ superest, cujusque partem supra retulimus. Nam, ait ille, cum ratione pugnarejvidetur, Eusebium, qui tam asperè in epistola encyclica exagitur, secundum eam datam epistolam ad Alexandrum pro Arianis scripsisse: quare post priorem condemnationem in hortatoria, quæ periit, epistola expressam, ubi nulla Eusebii mentio erat, epistolas ipsi pro Arianis scripserit necesse est. Hæc ille, non animadvertens se, non modo cum epistola Alexandri ad clerum, et cum epistola encyclica; sed etiam ecclesiasticæ historiæ scriptoribus pugnare. Socrates enim l. 1, c. 6, hæc post allatam Alexandri epistolam enarrat: *Hujusmodi litteris ad omnes episcopos per singulas urbes ab Alexandro datis, malum in deterius profecit, cum ii, qui litteras acceperant, ad contentionem excitarentur. Et alii quidem litteris consentientes, iisdem etiam subscripserunt: alii vero contrarium fecere. Sed maxime omnium Eusebius Nicomediensis episcopus ad dissentendum impulsus est, eo quod Alexander in suis litteris nominatim ipsum perstrinxisset. Porro tunc temporis Eusebius plurimum poterat, propterea quod imperator Nicomediæ debebat: illic enim paulo ante Diocletianus pa-*

latium edificaverat. Hanc igitur ob causam multi episcopi Eusebio obsequebantur: at ille frequentes litteras mittebat, nunc ad Alexandrum, monens ut suppressâ quæstione, quæ inter ipsos commota fuerat, Arium in communionem reciperet; nunc ad singulorum urbium episcopos, suadens ne Alexandro consensum accommodarent. Viden, Eusebium postquam ab Alexandro in epistola synodali perstrictus fuerat, ipsi tamen litteras pro Arianis scripsisse? quod ipsum paulo infra repetit. Eodem ordine et sententia Sozomenus loquitur l. 1, c. 15. Quam enim ob causam Eusebius, etsi ab Alexandro in epistola encyclica lacessitus, eidem non rescriberet, quandoquidem Arius et gregales damnati, cum exonerati metu Nicomediæ degerent, litteras Alexandro ob-

B *servantiæ plenissimas miserunt, et quidem, ut existimatur, imo vero planum videtur, approbante et suadente Eusebio Nicomediensi, penes quem tum agebant? Annon item Athanasio, quem iufensum sibi norat Eusebius, pro Ario postea rescripsit? Quo deducta res ecclesiastica erit, si ex levissimis hujusmodi conjecturis historiæ et actuum synodalium ordinem invertere liceat?*

Cæterum quod habet Tillemontius, cum epistola encyclica Alexandri conscripta fuit, jam Arium et socios Nicomediæ demigrasse; id, Inquam, suo Marte protulit, nec videtur cum ipsa epistola encyclica consentire. Nam sub initium epistolæ sic habetur: *Equidem volebam rem silentio tegere, ut in solis hæresis præfectis malum absumeretur, ne in cætera loca prævadens, simpliciorum quorundam aures contaminaret. At cum Eusebius jam Nicomediæ episcopus, ratus penes se sita esse ecclesiastica omnia.... apostatarum istorum patrocinium suscepit, litterasque pro iis commendatitias ubique scribere aggressus sit, ut quosdam rei ignaros in hanc turpissimam Christianæ oppugnatricem pertrahat hæresim: necesse mihi fuit, haud ignorantibus quid in lege scriptum sit, non ultra rem silentio premere.* Hæc sane cuique, spero, scripta videbuntur antequam Arius Achilla comite demigraret in Palæstinam: nam Alexandria decedens, eo prius profectus est, quam Nicomediæ adiret. Etenim quid causæ fuisset ut rem silentio obtegere vellet, ne qua serperet malum ad alios, si jam Arius Palæstinam petiisset, ut contra Alexandrum classicum caneret? Sane si jam profectus fuisset Arius cum sociis, non taceret Alexander lucifugarum decessum, quorum ad alias regiones aditus rei catholicæ summo opere erat pertimescendus. Et vero id formidare se testificatur Alexander, dum sub finem epistolæ encyclicæ sic episcopos affatur: *Remque, charissimi atque honoratissimi comministri, vestri religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis: quis item subindicat eos nondum ex Ægypto denigrasse.* Neque vero aliquis scriptorum veterum ante publicatam Arii damnationem ejus ex Ægypto profectum constituit: sed præ-

Tillemontius ex præjudicata opinione, sic res et tempora ordinavit.

Ait deinde Tillemontius credi forte posse, Arium in illa episcoporum prope centum synodo impiam protulisse sententiam : cum rogatus a quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum, atque diabolus mutatus est : Sane potest, respondit ille. Ubi Tillemontius rem planam et æpertam in ancipiti vult relinqui : in epistola quippe synodica Alexander istius synodi princeps idipsum refert, ut cuique superius legere in promptu est.

De Collutho Alexandrino presbytero, qui prior huic epistolæ synodicae subscripsit, quædam exoritur difficultas et quæstio, quam nos in Præfatione ad *Vitam Athanasii* pro virili expendimus : quo lectorem mittimus, nam Tillemontius ne quidem legisse videtur.

ANIMADVERSIO VI.

Quid sit τόμος, sive tomus ille quem episcopus per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit.

Jamdū agitari cœptum est, quid sit ille tomus de quo in epistola ad Alexandrum Byzantium, Alexander Alexandrinus talia satur (a) : Τούτους ἀποστραφέντες, ἀγαπητοὶ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφοί, σύμφηφοὶ γίνεσθε κατὰ τῆς μανιώδους αὐτῶν τόμης, καθ' ὁμοίότητα τῶν ἀγανακτησάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστειλάντων μοι κατ' αὐτῶν καὶ τῷ τόμῳ συνοπογραφάντων · ἀ καὶ διεπεμφάμην ὑμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἀπίωνος τοῦ διακόνου, τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος · τοῦτο δὲ Λιβύης καὶ Πενταπόλεως, καὶ Συρίας, καὶ ἔτι Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἀσίας, Καππαδοκίας, καὶ τῶν ἑλλῶν περιχώρων · ὧν καθ' ὁμοίότητα καὶ παρ' ὑμῶν δεῖξασθαι πέποιθα. Id est : *Hos aversantes, charissimi atque unanimes fratres, suffragium addite vestrum adversus furiosam illorum audaciam, perinde ac comministri nostri, qui indignati sunt et mihi epistolas scripserunt adversus illos, et tomo subscriperunt ; quæ etiam ad vos misi per filium meum Apionem diaconum, tum ex Libya et Pentapoli ; tum ex Syria, Lycia, Pamphylia, Asia, Cappadocia aliisque provinciis. Quorum exemplo a vobis quoque acceptum iri confido. Voci τόμος explicandæ opportunus est hic Gregorii Nazianzeni ep. 1 ad Cledonium locus, Δεῖξουσι δὲ πάντως ἢ διὰ τόμου συνοδικῷ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν · οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. Id est, Omnino autem ostendent (se scilicet ad communionem admissos esse) vel per tomum synodalem, vel per epistolas communicatorias. Nam hic synodorum mos est. Hic igitur mos synodorum erat ut per tomos synodicos quæ sancita erant emitterent. Cujus rei apertissimum testimonium habes in epistola synodi Alexandrinæ anni 362, ad Antiochenos ab Athanasio ipso conscripta, ut videre est sub linem, p. 620. Ea nempe τόμος Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, tomus Athanasii archiepiscopi Alexandrini inscribitur ; ut nos ad omnium omnino manuscripto-*

rum fidem edidimus ; etsi titulo fidem addere necesse fuerit, in fine dicitur : Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον · id est, *Postquam autem hic tomus Alexandria missus est. Id porro genus epistolarum synodicarum, idem tomus dicitur, quia paucis edi solebat, συντόμως ὑπογεγραμμένον, paucis dictavimus, ut habetur ibidem : quibus accinit Niceph. patriarcha, lib. 11 Adversus Niceph. Gregoriam : quia scilicet ibi res συντεταγμένως, id est paucis, sic ille, enarrantur. Eodem usu vox τόμος occurrit apud Epiphanium hæc. Plotinianorum : hinc etiam in Collectione conciliorum, tomus Leonis ad Flavianum. Unde Ducang. in Glossario Gr. τόμος, Libellus, acta et decreta synodi et totum illud, quod fidei professionem et expositionem continet, complectens, ubi multa loca explicationi huic opportuna colligit. Gretzerus item ad Cantacuzenum, l. 11, c. 40, τόμον, in synodis ait esse libellum, acta et decreta ejus, et totum illud quod fidei professionem expositionemque continet, complectentem. Itaque tomus quarto præsertim sæculo pro epistola synodica habebatur, quæ breviter res in synodo gestas, et dogmata promulgata enarraret, uti ex locis Gregorii Naz., Nicephori patriarchæ, ac præsertim exemplo tomi Alexandrini ab Athanasio conscripti, commonstratur. Cum igitur epistolam hujusmodi synodicam paucis conscriptam ab Alexandro nomine synodi centum circiter episcoporum datam habeamus, in qua cum Arii damnatio tum synodi sententia efferuntur, quam aliam dixerimus tomum nuncupari, nisi eam quam ad omnes universæ Ecclesiæ catholicæ episcopos misit, quamque superius ex parte retulimus ? Eam siquidem jam a plurimis per orbem episcopis subscriptam memorat idem Alexander in epistola sua ad Alexandrum Byzantium. Huic tæmen sententiæ Tillemontius obsistit, hoc argumento sane frigido et nullo : Non verisimile, inquit, est episcopos gestis quamplurimis in ea epistola memoratis, quorum testes esse non possent, suffragium dedisse. Sufficiebat enim ut confessioni fidei subscriberent, et se Arianos non recepturos ad communionem esse profiterentur : neque videtur tomus aliud quidpiam complexus esse. Hæc ille : at non meminit multa hoc sæculo exempla offerri, ubi absentes episcopi tomis et epistolis synodalibus, quæ gesta bene multa enarrantur, suffragium dant et subscribunt. In tomo quippe Athanasii supra memorato, in quo gesta synodi accurate recensentur, Antiocheni qui gestis non interfuerant calculum addunt. Sic enim ibi, p. 620, Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον, οὕτω παρὰ προσηρημένων ὑπογεγραμμένον, κατὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ὑπέγραψαν · id est, *Postquam autem tomus hic Alexandria missus est, a supra dictis illa subscriptus, postea et ipsi quoque (Antiocheni) subscribere : et postea a fertur Paulini subscriptio, qui sane gestis in tomo memoratis non interfuerat, nec eorum**

(a) Tillem., *Vie de S. Alexandre* ; Theodoret. l. 1, c. 4.

testis esse poterat. Et epistolæ encyclicæ synodi A Sardinensis, ubi historia rerum in synodo gestarum recensetur, episcopi plus ducenti, qui synodo non interfuerant, subscribere, qui longo itineris intervallo dissili, gestorum testes esse non poterant. Verum non quasi rerum in synodo gestarum testes subscribebant; sed dogmata, anathemata, hæreticorum et factiosorum hominum depositiones suffragio suo muniebant. Tillemontii igitur ratio nulla: neque felicis Valesii (a) qui putat tomum huiusmodi esse epistolam ad Alexandrum Byzantium missam. Nam ex iis quæ superius attulimus videtur tomum illum aliud quidpiam ab epistola esse. Tomus item ille ad omnes ubique episcopos missus fuerat, ut ex memoratis ibidem subscriptionibus liquet; hæc vero epistola ad unum Alexandrum missa est. Ad hæc B autem epistola ad Alexandrum prolixior est, quam quæ possit τόμος vocari: nam, ut supra notavimus, tomus dicitur in quo συντετημένως ες συντόμως, sive perbrevisiter res enarrantur; hic vero fuscè admodum recensentur, nam vix tredecim quatuordecimve paginis epistola illa persolvitur.

ANIMADVERSIO VII.

Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viserit.

Auctor Vitæ S. Pachomii (b), qui quarto sæculo scripsit, narrat Athanasium initio episcopatus sui Thebaidis Ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque motibus deflagrantes perlustrasse, quo vacillantes debilesque animos recrearet et firmaret in vera fide. O δὲ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν κατὰ τὸν καιρὸν ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς: id est, Sanctissimus archiepiscopus Alexandrinus tunc temporis episcopatum inibat. Hinc nos in annum circiter 327 hunc profectum consignamus. Nimirum Athanasius vertente, ut diximus, anno 326, in episcopum Alexandrinum allectus (c), sequente hoc iter instituerit. Id tamen scriptori nostro non placet, qui in annum 353 Thebaicum iter conferendum æstimat. Et quia cum ratione pugnare videtur ut is, qui anno 326 episcopus esse cœperit, anno 353 episcopatum inire dicatur, nec nisi ἀμυχανίας ergo potest talis conjectura proferri, validissima, ut putat ille, argumenta adversum stare pugnat. Nam, inquit, eadem in Vita narratur Athanasium D jam pro fide Christi varia perpessum esse (d), μάλιστα ἀκούων τοὺς ποικίλους πειρασμοὺς οὓς ὑπέμεινε κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κατὰ τὴν ὀρθὴν πίστιν, ἧς ἔνευεν καὶ μετὰ ταῦτα ἔπασχεν. Hinc vero consequitur, perguit ille, post cœptas de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece criminationes, atque adeo circiter annum 333, hoc iter suscepisse Athanasiam, nam anno 327 nondum periculis et ærumnis perfunctus erat. Verum etsi jejuna nimis horumce temporum historia oblatas Athanasio ca-

lamitates nullas memoraret, esset hujus scriptoris testimonium ad rem alioquin probabilissimam asserendam satis: conspecto namque turbulento Arianorum Meletianorumque animo, vel tacentibus scriptoribus, multa ipsos in Athanasii perniciem molitos verisimile esset. At longe secus res se habet. Nam Athanasius ipse ait, Arianorum, postquam primo damnati fuerant, scilicet anno 321, impetum in se prorupisse, hincque eosdem conspecta sua in Nicæna synodo pro fide tuenda firmitate in majus sui odium exarsisse: in epistola autem Ammonii Athanasio æqualis, fertur Athanasium, statim atque ordinatus fuerat, a sceleratis quibusdam lacessitum fuisse calumniis; quasi scilicet junior pro tanto munere cooptatus fuisset, eosdemque improbos Ecclesiam Dei scindere nisus esse narratur (e): Ἐλεγε δὲ ἡμῖν πᾶσι Παχοῦμιος (sic Ammonius), ἅμα τὸ κατασταθῆναι Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον, οὐκ ἀγαθοὶ ἄνδρες αἰτιῶνται τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἅπ' αὐτῷ γενόμενον, προβαλλόμενοι τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τὸ νέον, καὶ σχίσαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σπουδάζοντες. Cui suffragatur Epiphanius (f), dum ordinatum post Alexandri Alexandrini mortem a Meletianis Theonam quemdam testificatur, qui Alexandrinam sedem, conspirante lucifugarum turba, tribus mensibus tenuerit. Itaque licet parcissime res illius temporis tangant scriptores, magnas tamen Athanasio tum objectas tentationes significant: certumque insuper est multo plura prætermisisse, quam narraverint. Ex leviori ergo conjectura rem ille planam et dilucide narratam evertit. Et vero perinde mihi absonum videtur dici, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, qui septimum vel octavum episcopatus annum ægit, ac si quis illud Lucæ, ἦν ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, sic explicaret, ut Jesum tum tricesimum septimum vel tricesimum octavum vitæ annum egisse statueret. Ad hæc, consentaneum est Athanasium ipso episcopatus initio loca remotiora, Meletianorum Arianorumque fraudibus tentata, adisse, nec in plures annos remisisse munus. Et alioquin anno 353, mense circiter Martio quo susceptum ab Athanasio iter vult Tillemontius, dum bello ferrent omnia, et jam ardentes scelere adversarii extrema ipsi portenderent, non sat otii et spatii habuisse videtur, ut remotissima illa loca peteret. Illo quippe anno, Eusebianis molientibus, in perniciem Athanasii Cæsareæ in Palestina indicta synodus est; ut calumniæ de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece ab ipsis conspirationis auctoribus disquirerentur. Quod malum ut præverteret Athanasius, detectæ sycophantiæ monumenta imperatori remisit, quo factum ut ille Eusebianos in Palæstinam properantes revocaret, et a cœptis perficiendis arceret. Aliquot autem annis antequam synodus Cæsariensis indiceretur, Meletiani Eusebia-

(a) In notis ad l. 1, c. 4, Theodoretii.

(b) Acta SS., Maii tom. III, num. 20.

(c) Tillemont, Vie de S. Athanase, art. 14 et not. 16.

(d) Ibid.

(e) Ibid., p. 65.

(f) Hær. LXVIII.

rorum suaso crimina in Athanasium committi, a turbas per Ægyptum moverant, ad imperatorem confectas accusationes detulerant, Athanasium eo deduxerant, ut sui purgandi causa Nicomediam ad imperatorem se conferret: omnia tumultu repleverant. Nec videtur in illud tempus opportune posse Athanasium in Thebaidem profectioem conferri.

ANIMADVERSIO VIII.

Quo tempore Antonius Alexandriam venerit.

Ariani, rumoribus in sectæ suæ gratiam spargendis pervigiles, Antonium monachorum patrem doctrinæ favere suæ cum effutirent, Antonius suspicioni levandæ, rogantibus episcopis, Alexandriam properat. Ubi palam se Arianos detestari professus, hæresim illam Antichristi prodromum esse declaravit. Hunc Antonii profectum nos in annum circiter 334 his de causis coniecimus, quod Athanasius qui in *Vita Antonii* temporis ordinem apprime secitatur, ante missas a Constantino imperatore ad Antonium litteras, hanc rem scripto consignet. Et sane ea accuratione ille Antonii gesta recenset, ut ne vel unam rem gestam præpostere narrare deprehendas. Ne autem post annum 335 id reponi posse putemus vetat Athanasius, qui ait se cum Antonius accessit, Alexandriae fuisse. At ab anno 335, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit ille, qui toto deinceps Constantini tempore Treviris exulabat. Et tamen ex Athanasii serie, Constantino imperante Antonium Alexandriam venisse necesse est. Huc accedit Antonium in gratiam Athanasii exsulis ad Constantinum scripsisse, secundum quas datas litteras, qui potuerint Arianos effutire, ac populis suadere Antonium ex partibus stare suis; Ita ut hujus levandæ opinionis ergo necesse fuerit Antonium Alexandriam arcesere.

Verum annis prope viginti tardius Tillemontius (a) hunc profectum Antonii statuit his de causis: primo quia Hieronymus testificatur se infantem fuisse cum Antonius Alexandriam venit: cum autem Hieronymus anno 342 vel 343 natus apud Baronium feratur, non potest tempore Constantini venisse Alexandriam, nam imperator ille anno 337 obiit, aliquot scilicet annis ante Hieronymi ortum. Ad hæc Didymus, teste Hieronymo, ita florebat cum Antonius Alexandriam venit, ut fama viri per-motus ille ipsum adierit: at is cum anno 392, quo Hieronymus librum *De scriptoribus ecclesiasticis* adornavit, lxxxiii annorum fuerit ut idem Hieronymus testificatur, anno 334 vel 335 xxvi annorum fuerit: qua ætate non tantæ fuerit existimationis, ut homines ad sui spectaculum evocarit. Hæc ille. Et sane si vere anno 342 vel 343 natus Hieronymus esset, ut habet Baronius, magni habenda ratio esset: verum hæc opinio quæ Mariani item Victorini est, ex præjudicata opinione oritur,

quia scilicet Hieronymus sub finem imperii Constantii se infantem fuisse dicit: quæ loquendi ratio apud Hieronymum frequens, de tricenario expressa nonnunquam apud eundem scriptorem deprehenditur; ut pluribus rem comprobabit D. Martianæus noster in *Vita Hieronymi*. Cum itaque Hieronymus anno 420 finem vivendi fecerit, nonagenario proximus, sive ut vetus Vita ejus scriptor narrat lxxxviii annorum sexque mensium, quæ item Erasmi sententia fuit, anno xxxi vel xxxii ortum duxerit. Aliud de Didymo admodum leve est: nam sive annorum xxvi cum Antonius Alexandriam migraret, sive etiam aliquantum junior fuisset, non immature dicatur jam illa ætate eum disciplinis instructum tantaque Scripturarum Intelligentia præditum fuisse, ut mirer talem adversum rationem adduci in medium. Quare nihil ad seriem Athanasii interturbendam momenti afferunt argumenta illa ex Didymi et Hieronymi ætate petita. Addo nullo modo stare posse Tillemontii sententiam, qua ejus Alexandriam iter in annum consent 352, id est in finem vitæ illius. Me quippe fugit quæ causa tunc erat ut Antonius imminente jam obitu se Arianis non favere testificaretur, qui ex quo pervulgata pestis illa fuit, classicum in Thebaide canebat contra hæreticos, qui ad imperatorem Constantinum Athanasii exsulis revocandi gratia litteras miserat, qui Balacio, duci Arianis amico, Catholicis infensissimo, mortem anno 341 ejus rei causa interminatur, quæ nec diu postea subsecuta est, qui Arianos semper, ut Athanasius habet, ceu canes pellebat: an hujusmodi viri dubia ad finem usque vitæ de Arianis sententia? At, dicit Tillemontius, impudentissimi homines erant Ariani, qui vel in apertissimis rebus, si e re fore sua sperarent, mentirentur. Verum illi patefacto sexcentis argumentis Antonii erga se odio, eum nihili faciebant ac vilipendebant, nedum ut suæ sectæ hominem prædicarent. Sic Gregorius Arianus ejus litteras cum ignominia et risu excepit, auctorque Balacio fuit ut in eas humi projectas contumeliæ causa conspueret, idque jam ab anno 341: *Ἐπιπτε οὖν*, sic Athanasius (b), *ὁ Πατήρ Ἀντωνίου, ἐκ τοῦ θροῦ ἐγραφεν, ὡσπερ βδέλυγμα ἀμαρτωλῶν θεοσέβεια, οὕτως ἐβδελύσσετο τὰ τοῦ ἀγίου γράμματα*. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est, sic ille sancti viri litteras exsecratur: et paulo post, Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille (Gregorius) ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem ducem, et ad proximam mansionem iter instituentem, conversus equus in femore ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum ille obiret. Hæc Athanasius, postquam ante dixerat, in illa Arianorum irruptione monachos dire vexatos et plagis laniatos

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 66 et not. 69.

(b) P. 278.

suisse. Hæc anno 341 et 342. An exinde opus fuerit ut Antonius Alexandriam veniret, quo se cum Arianis non consentire declararet, qui jam anno 335 Constantino in gratiam Athanasii rescripserat, qui anno 339, paulo post reditum Athanasii ab exilio, divinitus revelatam sibi proximam Arianorum irruptionem, cum detestatione eorumdem ubique pervulgarat: annon vel tunc Antonii erga Arianos animus omnibus perspectus et notus erat? Num sibi amicum talem Ariani vel tunc temporis, vel subsequentibus annis jactitassent, tot datis ultro citroque infesti animi signis? Sane ex iis, quæ supra diximus, liquet Antonii Alexandriam profectioem ante primum Athanasii exsilium sive ante annum 335 contigisse. Unum est quod negotium facessere valeat: Theodoretus lib. 17, c. 27, ait, Antonium Constantii temporibus Alexandriam venisse, ἐν τοῖς Κωνσταντιου καιροῖς, qui Constantius imperium iniiit anno 337. Non potest igitur in annum 334 Antonii Alexandriam profectus consignari. Verum Theodoretii narratio nos a sententia minime dimoveat: nam ibi Theodoretus ἐκ παρέργου loquitur, ubi res Ephesinæ synodi recenset: et alioquin Athanasii nobis auctoritas, et cætera quæ attulimus, Theodoretii testimonio potiora essent. Nam Theodoretus plerumque in temporum calculo labitur; ut cum ipse Tillemontius, tum alii, qui historiæ ecclesiasticæ navant operam, sæpissime deprehendunt.

ANIMADVERSIO IX.

An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insinulaverit.

Veteris opinionis retinentissimus Tillemontius (a), zegre tulit a nobis ut suspectam mulierculæ violati pudoris in synodo Tyria Athanasium accusantis historiam afferri. Verum ea in re vulgarem æstimandi morem sectamur. Subornatam ab Arianis mulierem, quæ Athanasio crimen offerret, ait Rufinus, idipsum a Rufino mutuati narrat Theodoretus et Sozomenus (b); sed hic postremus, addita cautione, rem in actis non reperiri dicit. Socrates, Rufini pedissequus, suspectam rem habuit, ideoque prætermisit. Jam hinc vacillare videtur historiæ fides: verum nutabit omnino, et fortasse corruet, si animadvertas Athanasium, qui ut sese purgaret, et ut Arianorum nequitiam sycophantiamque proderet, res Tyrias bis terve fuse recensuit, ea de re siluisse: synodosque Alexandrinam, Romanam et Sardicensem, in quarum epistolis synodalibus Athanasius singulatim ab objectis Tyri criminibus purgatur, pari silentio uti. Annon hujusmodi silentium nutanti jam historiæ fidem derogat? An hujusmodi crimen est, quod taceri possit a iudicibus, qui recensitis calumniis sententiam ferunt in sycophantas, ut præstitere Sardicenses Patres? Reus agitur episcopus, quod mulierculam violaverit: ejus

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 20.

(b) Rufin. l. II, c. 17; Sozom. l. II, c. 25; Theod. l. I, c. 30.

sycophantiæ auctores falsi in synodo arguuntur: an potest tam atrox flagitium ab Athanasio, qui his res Tyrias fuse prosequitur, a Sardicensibus Patribus, qui recensitis calumniis sententiam in maleficos proferunt reticere, si vere gestum fuerit? Quid ex hujusmodi silentio arguatur, nisi rem nec notam nec gestam unquam fuisse? Nam Rufini testimonium hujusmodi silentio obruitur. Et alioquin hæc historia fingentis potius artificio, quam rem vere gestam subolet: quis credat enim Arianos tam supinos tam stolidos fuisse, ut subornatæ mulierculæ, quæ Athanasium de facie non noverat, non indicarent quis Athanasius esset, quem in iudicio accusandum oporteret?

ANIMADVERSIO X.

De significato vocis ἐργασία.

Putabamus olim hunc Athanasii locum *Apol. contra Arianos*, p. 107, ἐργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπεσελοντο, καὶ ἔθνικοι δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπτειν, sic exponendum esse: *Hinc flagitia adversus illas (virgines) admissa: populi nempe ethnici ipsas nudabant, verberabant*, etc. Sub hæc autem in *Onomastico* monuimus, hic ἐργασίας officinarum operas commodius exprimere. Cui interpretationi suffragatur inscriptio a Sponio eruta (c), Τοῦτο τὸ ἡρώων στεφανοὶ ἡ ἐργασία τῶν βαφείων· hoc est, *Hoc heroum sepulcrum corona exornant operæ tinctorum*. Hic igitur Athanasii locus sic explicandus: *Officinarum operæ, populique ethnici adversus illas concitantur, ut eas nudarent, verberarent*, etc.

ANIMADVERSIO XI.

Ad quem missa Flavii Hemerii epistola.

Ischyrae, cujus ministerio usi Eusebiani insidias in Athanasium struxerant, ecclesiam episcopatumque excitare curantes, quo sycophantiæ gratiam pensarent, imperatori auctores fuerunt, ut litteris ad catholicum, sive thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae aedificari in loco Pax Secontaruri dicto: nec tamen ille quæsitam scelere episcopatus umbram nancisci potuit. In *Apologia* vero contra Arianos exstat (d) epistola Flavii Hemerii catholici, cujus titulus in prius editis vitio laborabat; ita quippe legebatur, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ· deinde vero, Φλαύιος ἡμέριος Ἐξαρχὸς Μαρεώτου. Ubi nos ex Regio exemplari decimi circiter sæculi optimæ notæ sic restituimus, ἐπιστολὴ τοῦ Καθολικοῦ· ac postea Φλαύιος Ἡμέριος Ἐξάρχης Μαρεώτου· quam lectionem optime habere ex præcedentibus liquet, nam paulo superius ita legitur: καὶ ὁμοῦς πεποιθήκασιν καὶ βασιλεῖα γράψαι τῷ καθολικῷ, πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν, ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα ταύτην ἔχων, ἀξιόπιστος φαίνηται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Ubi prius editi contra fidem codicum omnium, sic habent, καὶ βασιλεῖα γράψαι τῷ Κολλούθῳ. Editores quippe ex subsequenti vitiatō titulo, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ, hic etiam Κολλούθῳ repro-

(c) *Voyage*, t. III, p. 150.

(d) *Athan.* p. 158 et 159.

nendum censuerunt, licet omnes mss. τῷ καθολικῷ A litteraria bene meritis (a), nos libro *De Nicænis decretis* epistolam Eusebii subjunxisse : ratus rem esse prorsus peregrinam, et extra sedem propriam hic locari : ac de tali ausu, usque adeo indignatur ut in *Elencho* rerum nos ideo malæ fidei accusaverit. Hæc ejus verba sunt, p. 90 : *Antequam hanc de epistola Eusebiana disputationem claudam, non abs re erit breviter inquirere, unde factum sit, ut inter Athanasii opera locum habeat. Reposuerunt illam in tom. I novissimæ editionis curatores, Petrum Felckmannum hac in parte secuti, qui editionem Commelinianam anno 1601 adornavit, primusque hanc epistolam editis Athanasii operibus inseruit; præter unicum Basiliensem, nullum codicem manuscriptum reperire potuit, quo inter opera Athanasiana reperta fuerit : alterum addidere Benedictini, in bibliotheca Regia Parisiensi : cujus vero ætatis, quantive pretii hi codices sint, nos non docent. Unde Parisienses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam excluserunt. Certe mihi videtur ab aliis adjecta, et ex Theodoretii historia primum deprompta. Verum ipsius Athanasii testimonio sententiam suam confirmare satagunt (b), unica Felckmanni conjectura nixi. Frustra quidem. Ipsa Athanasii verba hæc sunt (c); postquam dixisset Eusebium epistola sua Arianos accusasse, sequitur, Καὶ τοῦτο οἶδς καὶ Ἀκάκιος· ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς, νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου· ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς αὐτῶν διδασκάλους ἀγνομοσύνην. Et hoc ipsum scit Acacius, nisi et ille quoque nunc metu temporum id dissimulandum putet, veritatemque inficari velit. Certe et is in sine subjunxit epistolam Eusebii, unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas. Hæc ut sententiæ suæ accommodarent, textui Athanasiano vim inferre necesse habent, ac proinde pro ὑπέταξε, substituerunt ὑπέταξα, plane contra omnium codicum fidem, non diffidente ipsomet Felckmanno, qui nea ipse textum mutare ausus est. Quin et totus ipse contextus, quidquid aliter sentiat Felckmannus, repugnat; disputat enim his verbis Athanasius adversus Acacium, ipsius Eusebii discipulum et successorem, inconstantis ingenii virum, qui nunc cum catholicis, nunc cum Arianis fecit, quique ad scripti alicujus sui calcem (multa enim, eaque, ut videtur, in Ariano-rum gratiam scripsit) hanc magistri sui epistolam subnexuerat, eoque pacto stoliditatem adversus præceptores suos ostenderit, subjecta nimirum Eusebii epistola, qua Arianos diserte damnaverat. Verbis in hunc sensum explicatis, commode et perspicue fluunt omnia. An vero rem acu tetigerim, eruditorum judicium esto. Hæc ille : at in ea docti viri narratione, nihil sanum, verum nihil deprehendas. Nam quod tom. II, p. 47. Var. lect., p. 55.*

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Mareotæ, salutem. Ichnya presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Paz Secontaturi dicto construi ecclesiam : jussit eorum divinitas, θεϊότης, id quam primum effici. Curato B igitur, ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita reverentia priore loco positum est, nec non monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito perlustrata in commentario reponas, ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

Ex his igitur, ut etiam ex Regii codicis lectione, palam est epistolam hanc Flavii Hemerii catholici esse et ad exactorem Mareotæ mitti : nam quod in prius editis legitur Φλαύιος Ἡμέριος Ἐξαρχος Μαρεώτου, ab editoribus ideo positum est, quod Basiliensis codex sic habet, Φλαύιος Ἡμέριος Ἐξάρχων male : illi vero Ἐξάρχων in Ἐξαρχος perperam verterunt, neque enim in Mareote, Alexandrini agri parte, exarchus esse poterat. Hæc pluribus efferre visum, quia Tillemontius eam restitutionem nostram vel non animadvertit, vel penitus neglexit. Et quidem ille meradum subodoratus, conjectura lapsus incidere conatus est ; sed non ita feliciter. Etenim illius loco, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ, sic legendum putat, ἐπιστολὴ τῷ καθολικῷ· at perperam, nam, ut supra videas, epistola catholico missa, Augustorum et Cæsarum erat, eaque nusquam reperitur : quæ sequuntur autem sic restauranda putat Tillemontius post Henricum Valesium, Φλαύιος Ἡμέριος Ἐξάρχῳ Μαρεώτου, quæ sane ἀπροσδιόνυσα sunt : nam idem essent catholicus et exarchus, officia sane longe disparata ; at in Mareote Alexandrini agri parte nec catholicus nec exarchus erat. Exarchi enim summi imperii proceres fuere, quorum ea erat auctoritas et dignitas, ut ministerium imperialis fastigii peregrisse dicantur in libro Diurno Romani pontif., c. 2, tit. 4, p. 19. Hæc vero posita lectione, quisnam erit ille Flavius Hemerius qui tanta auctoritate catholico et exarcho, ut dominus famulo imperat : cujusque officium nullum memoratur secundum Tillemontianam restitutionem ? Hic spero neminem, re perpensa, restitutioni nostræ repugnare esse.

ANIMADVERSIO XII.

An epistola Eusebii Cæsariensis libro *De Nicænis decretis recte subjungatur.*

Ægre tulit vir quidam eruditus et de republica

(a) Guillelmus Cave.

(b) *Admonit.*, § 10, p. 208, t. I ed. novæ. Felckm.

(c) *De decret. syn. Nic.*, p. 405.

ait primo Felckmannum fateri (a) in omnibus codicibus, uno excepto Basiliensi, adesse lectionem ὑπέταξε, majoremque codicum numerum hanc lectionem præferre, non accurate dictum, siquidem Felckmannus duos solum de decretis Nicænis adesse sibi codices testificatur; nimirum Basiliensem et eum quem VII notat. Primus autem, scilicet Basiliensis, omnium antiquissimus et optimus, ἐπέταξα habet, cui addas Regium decimi sæculi exemplar egregiæ notæ. Cum ergo duo manuscripti codices, iique præstantiores et antiquiores, nostram lectionem præferant, unusque tantum et quidem inferioris notæ et ad Basiliensis fidem descriptus, ut ait Felckmannus in notis p. 55, secus habeat, cur nobis exemplarium penuriam perpetuo decantat? Nam quod ait ille, nec Felckmannum monuisse cujus vetustatis esset Basiliensis codex, nec nos de antiquitate codicis Regii dixisse quidpiam, perinde falsum, et ne dicam, malæ fidei, summæ saltem oscitantix est: nam in Præfatione ad editionem Commelinianam, cui notas suas subjunxit Felckmannus, hæc habentur: *Primus codex isque vetustissimus (ideoque lectu perdifficilis) optimus, et qui plura reliquis omnibus habet, est academiæ Basiliensis...* et postea, in exemplari Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, etc. De Regio autem codice diximus nos in Præfatione: *Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius, num. 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, etc.* Et postea in syllabo codicum diximus nos eodem codice Regio 2284, ad epistolam de Nicænis decretis usos esse, init. t. I. Itaque ex Felckmanni et ex nostra parte stant duo vetustissimi omnium codices; ex altera duo item, sed longe recentiores et inferioris notæ. Et aliunde lectio ὑπέταξε ita loco congruens est, ut si ὑπέταξε legas, aptam sententiam frustra quæras, ut inferius clare comprobatur. Non frustra loquitur cum ait, Felckmannum vocem ὑπέταξε in ἐπέταξα commutare non ausum esse: nam ideo non emendavit, quia lapsus sero nimis animadvertit: et incogitantia item evenisse testificatur, quod epistola Eusebii in secundo tomo cusa, epistolæ de decretis Nicænis subjuncta non fuerit. Dolebat quippe veram lectionem non restitutam, nec epistolam in sede propria locatam fuisse, ut ex ejus verbis arguitur. Etenim secundo tomo Commelinianæ editionis hæc notat Felckmannus ante epistolam Eusebii ad Cæsarienses, p. 47: *Sequentis epistolæ cum sæpe Athanasius mentionem faciat.... Et vero etiam lib. De decretis Nicænis dicat se eam illi operi subjuncturum (ita enim textus ibi legendus est), quemadmodum etiam in cod. ms. Græco Academiæ Basiliensis post id posita est: idcirco eam hoc loco post Athanasii epistolas subijcere voluimus bona fide ex dicto ms. Basil. descriptam, cum ea sero nimis animadversa suo loco reponi jam non posset.* Sic censor ille res non uti se habent, sed uti sua inter-

esse putat, effingit; quale est illud, *Unde Parisenses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam excluserunt.* At secum reputare debuit editionem illam Parisiensem omnium teri manibus, nec posse tale commentum impune proferri. Editores quippe infinita propemodum immutarunt, aliquando bene, frequenter secus, ordinem non raro inverterunt: non modo epistolam Eusebii, sed et alia multa resecerunt, ut epist. minorem Athanasii ad monachos, varias lectiones omnes, etc., ut plerique conquesti sunt; multa spuria tanquam germana adjecerunt: num dicere postea ausis, editores Parisienses edit. Commelinianam presso pede secutos esse? Itaque vir eruditus isthæc obiter pertractavit, qui nec quæ legenda erant legerit, nec iis quæ legit satis attenderit; id autem aperte liquet, in eâ quam ex Nannio attulit loci, quo de agitur, interpretatione: hæc Græca verba sunt, Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν, ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξε γοῦν (alios codex ἐπέταξε) ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου, πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην, quorum sensus haud dubie hic est: *Quod sane non ignorat Acacius (id est, Eusebium in epistola sua ad Cæsarienses τὸ ὁμοούσιον admisisse), nisi et ipse nunc præsentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget.* Itaque in fine subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium, ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (sive ingratum animum) ex ea liquido cognoscas. Nimirum Athanasius hic Acacium et Arianos perfidiet ingratissimi accusat, quia τὸ ὁμοούσιον, quod in epistola sua Eusebii Cæsariensis ipsorum magister confessus erat, ipsi negarent et impugnarent; utque res ad ejus, cui litteras mittit, amici notitiam veniat, illam se Eusebii epistolam in fine subnexurum ait. Contra vero si ὑπέταξε legeris, et ab Acacio subjunctam epistolam dixeris, aptam sententiam nunquam efficias: nam cui operi hanc subjunxerit Acacius, nusquam meminit Athanasius; imo nec Acacii, nec operis cujuscumque ab eo editi, unquam ante in hac epistola verba fecit. Et prorsus ἀπροσδιόνυσον est dicere Acacium ideo illam epistolam subjunxisse, ut ille amicus Athanasii, cui epistolam mittit, cognosceret Arianorum et ipsius Acacii perfidiam. Et tamen hæc est loci sententia, si stet lectio veterum editorum, Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην. Quamobrem Naunius ex vitiosa lectione εἰς ἀμηχανίαν actus, eam quam supra attulimus edidit versionem: *Certe is in fine subjunxit epistolam Eusebii.* Quæ sunt ἀσύστατα, nam neque Athanasius Acacium antea, nec unquam

(a) V. edit. Felckm. tom. II.

opus quoddam illius ἰνδιδεῖν, cui epistolam Eusebii subjungeret; particula autem γοῦν hic aperte concludentis est, et itaque vertenda, ut ex ordine sermonis videas. Quæ sequuntur autem in Nannii versione vitio laborant: *Unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas.* Nam ut vel mediocriter perito liquidum est, sic legendum et vertendum est: *Itaque in fine subjecti Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (seu ingratum animum) ex ea liquido cognoscas.* Et sane cum duo antiquissimi omnium codices in fine libri *De decretis Nicænis* epistolam Eusebii subjunctam habeant, hinc demonstratur ab ipso Athanasio vere subnexam fuisse: nunquam enim cogitasset amanuensis ipsam huic operi subnectendam exquirere, si non adfuisset. Nam quod alius posterioris ævi et infimæ notæ codex ipsam non circumferat, nihil mirum: quia ut persæpe in Athanasii edito monuimus, amanuenses, cum levandi laboris, tum quæstus causa, multa etiam necessaria prætermittebant, ut majus ex opera et labore suo lucrum accederet. Hæc satis superque sunt. Siquidem etiamsi epistolam Eusebii non subjunxisset Athanasius, quod tamen fecisse illum certissimum est, quid mali admisissimus, eam subnectendo, de qua scilicet pluribus agit ille in libro *De Nicænis decretis*?

Cæterum quod ille scriptor eruditus Eusebium ab Arianismo purgare nitatur, etsi pari atque cætera *ἀρχαῖα* id tentaverit; nihil curo. Quid ea de re sentiam ex ipsis Eusebii scriptis, subnotis pro more altercationibus, declaravi in Præliminaribus ad *Commentaria Eusebii in Psalmos*. Quod autem adjicit idem: *Et quidem parum hac in parte audiendi sunt scriptores pontificii* (sic Catholicos vocare libuit), *jurati utpote Eusebii hostes, causam non dissimulante Baronio*; id non vere dicitur: non desunt enim apud Catholicos, qui Eusebii partes tueantur; et quidem prohibente nemine. Quod si multo plures in Eusebium sententiam dicant, quid inde arguas, nisi Eusebium adeo frequentes et perspicuas Arianismi notas tum gestis tum scriptis suis dedisse, ut paucissimi pro illo, innumeri contra semper steterint?

Adde, Erasmus, qui prior illam Athanasii epistolam Latine vertit, eam ipsam, quam nos, lectionem Græcam secutum esse. Locus Athanasii sic habet. Καὶ τοῦτο οἶδς καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεῖς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσεται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἐκπτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην quæ sic Erasmus transtulit: *Novi: hoc et Acacius, nisi nunc et ipse metu percussus pro tempore simulat, negatque veri-*

tatem. Subjuncti igitur in fine epistolam Eusebii, ut ex hac abunde cognoscas, et istorum qui Christo rebellant, ac Acacii adversus suos doctores, ingratitude. Ubi vides Erasmus ὑπέταξα legisse, ut omnes antiqui codices habent, ac lectionem ὑπέταξε quæ in solo Gobleriano codice ad fidem Basiliensis exscripto, adest, amanuensis mendum esse: nam Basiliensis et Regius, ut diximus, ὑπέταξα habent. Hæc porro Erasmi versio cusa est in editione Latina Athanasii Lugdunensi an. 1552; vide fol. 263.

ANIMADVERSIO XIII.

Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 339 an 340

Quia non ita feliciter calculum posuit Tillemontius (a), dum epistolam Julii papæ synodicam in annum 341 contulit, quæ tamen nonnisi sub finem anni 342 data fuisse potest; hinc res ante Romanam synodum gestas mirifice arctare compulsus est. Nam Constantinopolitanæ sedis invasionem ab Eusebio factam, in finem anni 338, aut initium subsequentis conjicit; synodus vero Alexandrinam in medio anni 339 celebratam putat: cum enim invasionem Eusebii ea synodus memoret, post illam coacta sit oportet. Ut autem liberis spatiis veram temporum seriem teneamus, a reditu Athanasii orsi, sic omnia ad verum ordinem redigi posso censemus. Athanasius Treviris exsul, a Constantino juniore remigrandi veniam accepit, datis ad eam rem xvii Junii litteris (b); idque anno, ut nobiscum censet Tillemontius, 338. Sub finem Junii profectus Athanasius, Viminacii ad Danubium Constantium adiit; inde Constantinopolim petiit: atque criminatiōni quam Macedonius episcopo suo Paulo obtulit præsens fuit: sed postea reconciliata gratia Macedonius Paulo junctus, solito presbyteri munere fungebatur. Sub hæc autem Constantius, dum in Orientem contra Persas concederet, Athanasium eodem itinere patriam repetentem Cæsareæ in Cappadocia iterum vidit et allocutus est, mense Septembri: nam Constantius jam Antiochiam venerat mense Octobri: quippe qui v Idus Octobris legem Antiochiæ dederit *De decurionibus*, ut videas in codice Theodosiano. Contra Persas igitur properans Antiochiam venit. Inde Octobri mense D Emesam, ubi data lex est *De decurionibus*, v Kal. Novembr. Paulo post ad Persarum confinia vectus in Mesopotamiam, Edessæ consedit, ut ait Libanius oratione ad Theodosium, ubi tamen lapsu graphico Emesam legitur; sed haud dubie Edessam legendum, ut et alibi: quæ postrema urbs in Mesopotamia erat. Inde reversus Antiochiam, legem dedit ad Acyndinum præfectum prætorio *De temporum cursu*, vertente anno 338, scilicet vi Kal. Januarii. Ineunte anno 339, cum in Syria degeret Constantius, Laodiceæ data lex est *De verborum formulis* (in codice Justin.) Kalend. Februarii.

(a) Note 58.

(b) *Apol. contra Arianos*, p. 152; *Apol. ad Constant.*, p. 236; *Hist. Arian. ad monachos*, p. 275.

Paulo post idem imperator Heliopoli in Phœnice leges dedit, pridie Idus Martias, scilicet quartam, *De maternis bonis*, et octavam, *Qui admitti ad bonorum possess.* Eodem mense Martio reversus est Antiochiam : ibidemque data est lex prima, *De incestis nuptiis*, pridie Kal. Aprilis. Hinc profectus Constantinopolim Constantius, Idibus Augusti legem ii dedit : *Ne Christianum mancipium.* Hoc posito, eoque certissimo rerum ordine, propalam est Constantium, medio circiter anno 338 contra Persas profectum, non ante medium anni 339 Constantinopolim revertissè. Ibi vero, instigante Eusebio, synodam coegit, in qua, accusationem, redintegrante Macedonio, Paulus depositus, Eusebiusque ejus in locum subrogatus est. Hinc vero manifeste ruit illa nuperi scriptoris computatio, qua synodum Alexandrinam centum episcoporum in medio anno 339 celebratam putat : nam cum ea synodus Eusebii intrusionem, multaque alia deinde gesta Eusebianorum commemoret, post illam coacta sit oportet. Pauli vero, cui subrogatus Eusebius est, depositio, accusante Macedonio peracta est : siquidem Macedonius, qui, uti supra diximus, cum patriam repetens Athanasius Constantinopolim advenisset, illo præsentè, Paulum reum egerat, deinde reconciliata gratia, a cœpto destitit. At vixdum elapso a prima accusatione anno, instigante Eusebio, antistiti suo iterum crimen obtulit, unde Pauli abdicatio et Eusebii invasio consecutæ sunt.

Hic vero Tillemontius iis (a), quos ipse sibi nemine auctore præscripserat, arctatus limitibus, ne Macedonii accusationem illam priorem sub Constantio (nam sub Constantino semel, sub Constantio bis in crimen vocatus est), quæ mense circiter Augusto anni 338 facta sit oportet, reconciliatam gratiam, inducias illas et pacem aliquanto tempore servatam, Constantinopolitanam synodum, repetitam accusationem et abdicatorem Pauli ; hæc, inquam, omnia quatuor mensium spatio includere cogatur ; priorem illam sub Constantio ab Athanasio memoratam accusationem in annum 336 conjicit, non animadvertens se Athanasio, quem tamen auctorem affert, manifeste repugnare : accusationi namque priori sub Constantio, de qua verba facit Athanasius, ipse præsens interfuit, *πρόντων*, inquit, *ὄμων κατὰ τὴν κατηγορίαν.* Neque potuit ille alteri, Paulo episcopo oblata, criminationi anno 336 interesse, Constantino videlicet imperante ; quippe qui anno 335, Alexandro Pauli decessore superstite, in Gallias relegatus sit, et anno tantum 338, sub finem Junii Treviris profectus ab exilioque redux Constantinopolim venerit.

Ex supradictis planum est non posse stare Tillemontii calculum, qui medio anno 339 celebratam putat Alexandrinam synodum, cum maxime illa non intrusionem Eusebii modo, sed etiam bene multa alia commemoret post sedis Constantinopolitanæ

A invasionem ab Eusebio et sociis perpetrata. Verum ex repetito rerum gestorum ordine id exploratum, ut spero, cuique erit. Athanasius Cæsareæ in Capadocia Constantium allocutus, inde pedestri itinere per Syriam et Palæstinam Alexandriam petit sub finem anni 338. Aliquanto post tempore Eusebiani, quorum in Athanasium odia nondum detumuerant, in unum coacti Arianos receperunt, Pistum Arianum Alexandriæ episcopum constituerunt, legatos Marcium, Martyrium et Hesychem ad Julium papam ; ad tres item imperatores, tunc variis in orbis partibus versantes, litteras miserunt : queis Athanasium, ut cædium et exsiliorum, postquam Alexandriam remigraverat, reum agebant : ejusque nomen apud Constantium deferebant, quod frumentum a Constantino patre viduis alendis deputatum divenderet ac propriam in rem converteret. Oblatorum apud imperatores criminum nuntium Alexandriam devenit : quibus conspectis allatisque Athanasius centum episcoporum synodum coegit. An ferendus itaque Tillemontius, qui in medium anni 339 hanc synodum celebratam velit ? Nam præter superius allata, quibus obsisti nequit, ut cum colore aliquo possent Eusebiani memorata crimina objicere ; nempe cædes et exsilia post reditum irrogata, frumentum distribuendum in propriam rem distractum ; necesse fuit Athanasium aliquanto jam tempore Alexandriæ commoratum, nuntiumque commentitorum criminum Eusebianis, qui tum procul agebant, missum fuisse : in synodo Eusebianorum quæ narravimus geri oportuit, mitti nuntios ad imperatores ; oblata apud tres Augustos crimina Alexandriæ renuntiari, cogi synodum Alexandrinam centum episcoporum. Quæ sane cordatus nemo, nisi volucris nuntiis usi Eusebiani fuerint, tam pauculorum mensium spatio facta concesserit ; Constantinus quippe in Galliis, Constans in Italia degebat. Anno igitur 340 celebratam Alexandrinam synodum putamus : quod ipsius Athanasii testimonio confirmatur. Is enim anno 341 sub finem Aprilis ait, fratres ejusdem synodi Alexandrinæ legatos, uti certum est, Romæ synodum anno præterito *πέποι* postulasse, legatis Eusebii cum Athanasianis idipsum petentibus : commode namque eundem in annum synodus ejusque legatio conferantur (b) : quod item ex præcedentibus propalam esse videtur, vix enim, ac ne vix quidem quæ a reditu Athanasii gesta feruntur anno integro accidere potuerunt. Et ideo, ut diximus, Tillemontius tantum hæc arctare compulsus est, quia synodi Romanæ tempus anno uno præverterit : quod innox spero commonstrabitur. Ad hæc vero cum pseudosynodus illa Constantinopolitana, qua intrusus in Constantinopolitanam sedem Eusebius fuit, post adventum Constantii Constantinopolim, qui sub finem Julii anni 339 certissime accidit, congregata fuerit, post anni medium celebrata illa fuit. Cum autem synodus Alexandrina

(a) Vide Till., sur *S. Paul de CP.*

(b) Athan., p. 93 et 112.

entium episcoporum, non intrusionem Eusebii modo, sed etiam multa alia illam consecuta commoret, nequaquam potest illa ante annum 340 coacta fuisse.

Non placet Tillemontium (a) quod diximus, Pistum ab Eusebianis in episcopum cooptatum in synodo fuisse. Ego vero fateor, illum Eusebianorum conventum, ab Athanasio, qui solus de Pisti ordinatione loquitur, synodum nusquam vocari. Verum au cœtus ille Eusebianorum, in quo Arianis ad communionem admissi, Pistus selectus, Athanasius repudiatus, tres legati ad Julium missi sunt, synodus nuncupari debeat, id eruditorum examini permittam. Scio tamen in more esse, ut talis consensus synodus appelletur. Nec sine causa queritur Athanasius synodos quotannis ab Arianis celebrari.

ANIMADVERSIO XIV.

Probat̄ur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342.

Esi perspicuum putemus celebratam illam synodum, et datam Julii epistolam fuisse anno 342, quia tamen a viris insignibus, Baronio, Hermantio et Tillemontio, pro adversa opinione naviter pugnatum est; rem qualis in Athanasii scriptis et in Julii papæ epistola enuntiatur ipsis verbis afferemus: nam horum auctoritas, annuente Tillemontio, Soeratis et Sozomeni, qui plerumque res miscuent, testimonio longe anteponenda. Synodus Antiochena, Constantio Augusto præsentē, anno 341 celebrata est: ubi Eusebianorum opera Gregorius Cappadox Alexandriam episcopus missus est, qui Athanasium deturbaret. Præmisso autem Philagrio, ut allectum Gregorium nuntiaret, Ipse Gregorius paucis post Philagrii adventum diebus Alexandriam invasit sedem. Athanasius vero post ingressum Gregorii, cum proximum periculum esset, ut scrutantium eluderet manus Paschalibus ipsis diebus se subduxit, et Romam navigavit. Hactenus, refragante nemine, sic se res habuerunt. Quid vero de rerum post gestarum serie Athanasius et Julius narrent, jam expendere libet. Post adventum Athanasii Romam Julii papa legatos misit Elpidium et Philoxenum Antiochiam ad Eusebianos, ut Athanasius post allatam Alexandrinæ synodi epistolam enarrat his verbis (b) : Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης. Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἤξιωσαν σύνοδον καλέσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιο, χριτὴν γενέσθαι. Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστελῶν καὶ δύο πρεσβυτέρους ἑαυτοῦ Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον. Ἐκεῖνοι δὲ ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐταράχθησαν, οὐ προσδοκῆσαντες ἡμᾶς ἀνέρχεσθαι· καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι· ἰδὲ ἔστι: Hæc quidem Ægyptii ad omnes episcopos et

A ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet, iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illic venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti. Hic vides legatos Elpidium et Philoxenum post adventum Athanasii Romam a Julio papa missos. Ut autem palam sit cum adventum illum Athanasii Romam, tum legationem, post Gregorii invasionem, quæ anno 341 in Paschate facta est, contigisse, locum Athanasii ex historia ad monachos longiusculum licet

B offerimus. Γράφει τοίνυν τότε Κωνσταντίος, πάντας δὲ διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγριον Ἐπαρχον, καὶ Ἀρσάκιον τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας, καὶ τοιαῦτα γέγονεν οἷα καὶ πρότερον. Ξυναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων καὶ ποιμένων καὶ ἄλλων τῶ ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεωτέρων μετὰ ξιφῶν καὶ ροπαλῶν, ἐπλήθον ἀθρόως τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίου· καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς κατακόψαντες εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώριζον. Πολλὰς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἴλκον εἰς τὸ δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριχῶν ἔλκοντες ὑβρίζον· ἄλλους ἐδήμευσον, ἄλλων ἄρτους ἀφηρούοντο, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ Γρηγόριον δέζωνται τὸν ἀπὸ βασιλείως ἀποσταλέντα. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πρὶν γενέσθαι ταῦτα, καὶ μόνον ἀκούσας, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς τε τὸν θυμὸν τῶν ἀρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ σύνοδος γένηται· ὁ δὲ Ἰούλιος γράφει, καὶ πέμπει πρεσβυτέρους Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὄρισας καὶ προθεσμίαν, ἵνα ἔλθωσιν· ἰδὲ ἔστι: Litteras itaque scribit Constantius, ac in omnes movet persecutionem, Philagriumque mittit et Arsacium quemdam eunuchum. Mittit item Gregorium cum militari manu: resque superioribus similes gestæ sunt. Coacta quippe illi bubulcorum, opilionum, aliorum forensium ac petulantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavibus in ecclesiam Cyrini dictam irrupere: ibique alios occiderunt, alios conculcarunt, alios plagis lanctos in carcerem truserunt, in exsiliumque populerunt; mulieres plurimas abductas ad tribunal palam pertraxerunt, crinibusque raptatas contumeliis affecere; alios proscripsere, aliorum panes abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos Arianis adhærere, Gregoriumque ab imperatore missum recipere cogèrent. Athanasius vero antequam hæc facta essent, ad primum rei auditum Romam navigavit, quod hæreticorum furorem perspectum haberet; at etiam, prout placitum erat, synodus ibi celebraretur: Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum mittit, tempusque illis (Eusebianis) præstituit, ut intra ψ-

(a) Note 38.

(b) P. 110.

ad Romam se conferrent. Ex his omnibus luce clarius est, Athanasii Romam profectionem, ac Elpidii et Philoxeni legationem, post invasionem Gregorii, quæ fatentibus omnibus in Paschate anni 341 contigit, factam fuisse. Nec quispiam, spero, negabit, nisi sponte cæcutire velit. Jam ad cætera pergamus. Eusebiani Elpidium et Philoxenum legatos usque ad Januarium mensem, nempe anni 342 detinent, et ut habet Athanasius, ultra conditum a Julio ad celebrandam synodum tempus, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους κατασχέειν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν. Julius autem hæc habet: Οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι κατασχέσασιν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, id est: *Illi quibus accedere non placuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerunt.* Ex his porro Athanasii et Julii dictis facile calculum ponas. Athanasius Alexandria Romam proficiscitur paschali tempore anni 341, ut adversariorum furorem prudenti absentia falleret. Post ejus Romam adventum legatos Julius Antiochiam mittit Elpidium et Philoxenum: id una serie bis testificatur Athanasius: ad usque Januarium proximum (haud dubie anni 342) legati Antiochiæ detinentur. Id Julius narrat. Reversi Romam legati, Eusebianorum litteras Julio offerunt, quas Julius, ut testificatur ipse, aliquantum temporis penes se servavit, nec synodo protulit, sperans aliquot eorum mutata sententia ad conditum venturos. Spe tali depulsus, litteras demum recitat; Athanasius, Marcellus et Asclepas rei acti, discussis et confutatis criminibus, ad communionem admittuntur: denique annuente synodo epistolam Julius mittit, qua dicit Athanasium a mensibus octodecim Eusebianos Romæ exspectare. Hæc sponte fluunt, et temporum notæ apprime quadrant: nam si legatos post fugam Athanasii, et ejus Romam adventum, profectos statuas; si usque ad Januarium mensem Antiochiæ detentos, atque sub hæc remigrasse dicas; si Julii, acceptis litteris, cunctationem, indeque synodi celebrationem, purificationem Athanasii, Marcelli, et Asclepæ, congruentibus spatiis metiare, octodecim menses in epistola Julii memoratos, quos Athanasius Romæ exegisse dicitur, nullo negotio enumeres; nimirum octo postremos anni 341, ac decem priores anni 342, ita ut mense Octobri vel Novembri epistola Julii data fuerit.

Jam vero restat ut videamus qua arte, quibusque machinis Tillemontius Julium et Athanasium ad sententiam suam detorqueat (a): nam, quod plane mirum, ut synodum Romanam et Julii epistolam in annum 341 conferat: auctoritate Athanasii et Julii, ut putat, hanc rerum temporumque seriem inducit. Legatos Elpidium et Philoxenum diu ante Gregorii invasionem, anno scilicet 340, Antiochiam profectos ait, quod ita manifeste in locis Athanasii superius allatis exploditur, ut perquidem mirum

A sit virum alias accuratum et doctum hæc vel cogitasse. Januarium mensem contra fidem mancriptorum et editorum omnium vult in Junium commutari: qua facta mutatione, id absurdum sequitur, quod Julius queratur legatos suos mense, ut citius, Maio Roma profectos Antiochiam, ibi usque ad Junium ejusdem anni reditu interclusos fuisse: qui tamen vix mense Junio eodem pervenire poterint. Octodecim porro menses quos Athanasium Eusebianos exspectantem exegisse Romæ testatur Julius papa, ita vult ille computari, ut hujus temporis pars ab anno 340, quo venisse Romam Athanasium comminiscitur, ineatur; hinc Alexandriam rediisse putet, et aliquot ibi menses moratum, remigrasse Romam, et aliquot iterum menses ibi substituisse: atque ita calculum ponit, ut octodecim menses partim ante profectum ejus Alexandriam, et moras ibidem; partim post reditum Romam constituat. En Julii verba: Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτοις πᾶσι, παρέμεινεν ἐναυθὰ ἐναυθὸν καὶ ἕξ μῆνας, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν, ἢ τῶν βουλομένων ἐλθεῖν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντα· οὐκ ἂν παρήν, εἰ μὴ ἐθάρρει· id est: *Etenim præter hæc omnia, annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum, aut eorum qui huc se conferre vellet, exspectaret; suaque præsentia omnes pudore afficiebat: non adfuturus quippe, nisi causæ suæ confidisset.* Sane nisi Julii dicto palam vis inferatur, hic octodecim continuos, nec longa et diuturna peregrinatione interceptos menses intelligas oportet. Nam si per Romanum otium xviii mensium Athanasius Tiburem aut Tusculum se contulerit, fatemur id nihil officere, quominus octodecim mensibus Romæ exspectantem condisse dicatur; verum si anno 340 Romam commigraverit, ibique novem menses exegerit; deinde Alexandriam reversus, aliquot ibi menses consederit, tum Romam repetierit, et novem iterum menses ibi manserit; nequidquam dicatur ab octodecim mensibus eum Eusebianos in Oriente positos exspectasse. Ad hæc vero, ne Tillemontius quidem, rerum et gestorum serie ad arbitrium suum ordinata, potest octodecim illos menses, quos Romæ Athanasium egisse narrat Julius, reperire. Siquidem fatetur ipse legatos Athanasii et synodi Alexandrinæ anno 340 cum legatis Eusebianorum disceptasse coram Julio papa, cum adhuc Athanasius Alexandriæ degeret, ἤνιχα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν, ait Julius. Athanasius vero non ante Romam profectus est, quam legati redirent. Jam vero extremis omnia lineis in gratiam Tillemontianæ opinionis ponamus, dicamusque, legatorum disputationem mense Januario contigisse, ipsosque mox profectos mense Februario Alexandriam advenisse, Athanasium statim a legatorum reditu conscensa navi Romam mense Martio adventasse, ibique mansisse ad finem usque anni

(a) Tillemont, note 49, et *Vie du pape Jule*, n. 4.

quodem. Hinc remeasse Alexandriam, ubi, fatente Tillemontio, aliquot menses substitit; invadente Gregorio, denuo aufugisse Romam, profectumque sub Aprilis finem, mense Maio advenisse: demum epistolam Julii papæ, qua dicit Athanasium ab octodecim mensibus Romæ exspectare, datam fuisse mense Augusto vel Septembri anni 341, ut vult Tillemontius (a): sic rebus in gratiam sententiæ illius, etiam præter verisimilitudinem compositis, xviii mensium numerum non conficias, nam si novem anni 340 menses, quatuor aliis (a Maio nempe ad usque Augustum vel Septembrem) adjungas, tredecim aut ad summum quatuordecim reperias. Ita omni ex parte labitur isthæc opinio. Omnes itaque temporis notas Tillemontius elusit: et certe hujusmodi sunt illæ, ut si vel una maneat, tota ejus supputatio subruat: nam si legati Julii post invasionem Gregorii et fugam Athanasii profecti sint, ad nostram accedat sententiam necesse est, perindeque si stet lectio manuscriptorum et editorum, quæ legatos ad Januarium usque mensem reditu interclusos ait; vel si octodecim continuos menses Romæ mansisse Athanasium dicatur, anno 342 epistola Julii data sit oportet: quod ipse Tillemontius fatetur. Cum contra si vera et asserta lectio servetur; si dicta Julii et Athanasii pura nec distorta maneant, res nativo ordine per se consistat.

Verum obnititur Tillemontius: Eusebiana Romanæ synodi judicium in Antiochena synodo ineunte anno 341 celebrata præverterunt: non poterunt autem prævertere, nisi indicta illis antea fuisset, indicta vero fuit Romana synodus per legatos Elpidium et Philoxenum: unde sequatur Elpidium et Philoxenum ante annum 341 venisse Antiochiam, ut Romanam synodum indicerent. Qua in re sane vir eruditus se Athanasii et Julii verba non sat ponderasse testificatur. Nam Athanasius quidem, postquam Gregorii carnificinæ se subdukerat anno 341, Paschalibus diebus, hæc scribit: Καὶ πέρυσιν οἱ κατὰ Πρωμῆν ἀδελφοί, μήπω τούτων γενομένων, ἀλλ' ἕνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον ἐγραψάν γενέσθαι, ἵνα κάκεινα ἐκδικηθῆ· ἦν περ εὐλαβοῦμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προύλαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν· hoc est: *Etiam anno præterito fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur: quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt.* His luce clarius est, jam anno 340 de synodo agenda Romæ statutum fuisse, et quidem cum nondum Athanasius Romam venisset: ac tunc synodum per alios quam Elpidium et Philoxenum indictam esse, ut ex Julii dictis videas. Ait enim ille, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesyrium diaconos, Eusebianorum legatos, antequam Athanasii oratores accederent, rogasse ut Alexan-

driam Pisto cuidam pseudepiscopo litteras mitteret Julius, quo tempore Athanasius Alexandriæ degebat, ἦν ἔτι καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν. Cum advenissent autem Athanasii oratores, nec valerent Eusebianorum legati eorum argumentis obsistere, synodum in qua res accuratius indagaretur postularunt: qua impetrata, tunc primo Eusebiana synodum indixerunt: illi vero conscientia scelerum perterriti, in Antiochena synodo anno 341 ineunte celebrata, Romanæ synodi decreta præverterunt, deinde Gregorium Alexandriam episcopum miserunt qui Athanasium deturbaret. Athanasio autem anno 341 sese proripiente et Romam profecto, tunc demum Julius per legatos Elpidium et Philoxenum Romanam synodum secundo indixit. Ex allatis quippe duobus locis propalam est tum primo postulatam impetratamque synodum fuisse, cum Athanasius Alexandriæ ageret, et antequam Romam veniret. Cum autem perinde liquido constet, legatos Elpidium et Philoxenum, Athanasio Romæ præsentem, missos fuisse, qui Eusebianos ad synodum provocarent, diemque ipsis præstituerent; planum certe est synodum illam Romanam bis indictam fuisse: atque ita ruit tota scriptoris nuperi conjectura. Cur autem postquam anno 340 indicta fuerat, tantum spatii elapsum sit, ut secundo indicere necessum fuerit, haud difficile est augurari: cum videret enim Athanasius sub finem anni 340 cogi Antiochenam synodum, quæ initio anni 341 celebrari cœpta est; non nescius id in suam perniciem et expulsionem moliri Eusebianos, ne absente se quasi vacuum sedem novo a se creato episcopo traderent, ad adventum usque Gregorii Alexandriæ resedit.

Quod autem Athanasius post invasionem Gregorii Romam primo venerit anno 341, neque alia anno 340 Romam profectio statuenda sit, perspicuum sane est, cum ex iis quæ hactenus diximus, tum maxime ex primo, quem supra attulimus, loco, ubi dicitur: *Porro Eusebiana quoque ad Julium scripserunt: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero, ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commentis.* Quod si anno 340, postquam primo indicta synodus Romana fuerat, Athanasius Romam profectus esset, an id Eusebiana ignorasset; solumque mense Junio Juliove anni sequentis, narrantibus Julii papæ legatis, edidicissent, qui in deturbando Athanasio toti erant? id certe ne somniari quidem potest. An vero sileri poterat ille Romam profectus ab Athanasio, dum anno 341 paschalibus diebus, antequam Romam demigraret,

(a) *Vie de S. Jule*, art. 8.

hæc scriberet : *Etiam anno præterito, fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur : quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt?* Si ipse ad synodum celebrandam eo se contulisset, ut cum Eusebianis coram synodo concertaret; ac Eusebianis accedere non ausis, re infecta, remeasset Alexandriam, an id prætermitti poterat? Hoc silentii genus, in re præsus necessario dicenda, si quidem gesta fuisset, adversam sententiam obruere nemo eat inficias.

Ut autem videas quantum præjudicata opinio valeat, ait Tillemontius : Si Januarius mensis, quo Eusebiani legatos Julii Elpidium et Philoxenum dimiserunt, steterit, et si anni 342 fuerit, hinc consequetur synodum Antiochenam centum fere episcoporum, quæ ineunte anno 341 celebrata est, usque ad annum 342 prolatam esse, quod haud verisimile. Et hæc causa est, ut contra fidem manuscriptorum et editorum omnium pro Januario velit Junium apponi. Sic ille, non animadvertens epistolam Julii, cui afferendæ deputatus est Gabianus comes, non ad synodum illam mitti, sed ad Danium, Flacillum, Narcissum, Eusebium et alios episcopos; neque ullam in epistola Julii synodi tum Antiochiæ consentientis mentionem haberi : miror prorsus a mente nuperi scriptoris excidisse, epistolam Julii responsionem esse, non ad synodum missam, sed ad illos qui se litteris provocarant episcopos, ut ipse passim innuit in epistola sua. Ecquid ergo abs re nobis synodum, et nimiam synodi durationem obtrudit? Hic ne γρὺ quidem contra mussitare liceat.

Pergit ille, verisimile non est synodum Romanam pro mense Decembri, incommoda scilicet tempestate, indictam fuisse : quod tamen innuere videntur Julius et Athanasius, dum aiunt, legatos Elpidium et Philoxenum ultra præfinitum ad synodum celebrandam tempus, ad usque Januarius mensem ab Eusebianis detentos fuisse; tum credibile non esse legatos mense Januario, media nempe hieme, ab iisdem dimissos fuisse. Hæc omni ex parte labuntur; nam etsi daretur synodum ad mensem Decembrem indictam fuisse, non procul exempla petenda essent, ad comprobandum id non præter consuetudinem admitti : quando numerosa illa synodus Antiochena ex omnibus, etiam extremis, Orientis partibus collecta, ineunte anno 341 media videlicet hieme, celebrata est, ut fatetur vel ipse Tillemontius : quare nihil hinc vel ad synodi Romanæ celebrationem, vel ad protectionem legatorum obicis adesset : cum præsertim Eusebiani, non ita humani et opportuni essent, ut curarent adversane an commoda tempestate legatos Julii, cui tunc infesti erant, dimitterent. Quid quod nec Athanasius nec Julius aiunt, vel ad Decembrem vel ad alium

mensem indictam synodum fuisse; sed duntaxat legatos ultra præfinitum tempus ad Januarius usque reditu interclusos narrant, nec indicant quodnam definitum illud tempus fuerit? Ex his porro videas nuperum scriptorem levissimis conjecturis planas et nullis circuitionibus enuntiatas temporum notas impetere.

ANIMADVERSIO XV.

Αν πυκτία τῶν θείων Γραφῶν, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod synopsis Scripturæ sacræ; et an synopsis illa sit vere Athanasii.

Athanasius in *Apologia ad Constantium* (a) hæc habet : Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραψαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον, ἔτι ὢν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπολογήσασθαι· καὶ ὅτε πυκτία τῶν θείων Γραφῶν κελεύσαντος αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι, ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· hoc est : *Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani, missis adversum me litteris, nisi equitatem mihi intulere, cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi : iterumque cum illo præcipiente ut divinarum Scripturarum libros adornarem, confectos ad ipsum transmissi.* Hæc πυκτία τῶν θείων Γραφῶν vult Tillemontius (b) esse synopsis Scripturæ sacræ, quam nos inter dubia opera secundo tomo cusimus. Sed ad quæstionis notitiam, quærendum statim quid sint πυκτία, quidque ævo maxime Athanasii hoc vocabulo indicaretur. Unde miror Tillemontium, qui nostrum in synopsis monitum legisse se testificatur, nihil pensi habuisse quid de hujus vocis significato perspicuis exemplis dixerimus! Juvat itaque quid sint τὰ πυκτία pluribus indagare. Suidas τὸ πυκτίον sic explicat, τὸ βιβλίον ἀπὸ τοῦ πυκτίζω, ὃ ἔστιν ἀσφαλίζεσθαι καὶ συγκλείεσθαι, id est, πυκτίον, a verbo πυκτίζω, quod significat compingere et concludere. Est itaque πυκτίον liber compactus sive volumen : neque hac voce intelligitur liber qui dicitur tractatus aut quid simile; ut et mox afferendis locis propalam erit. Nam Gregorius Naz., oratione xx, sic habet : Ὅσον ἐν τῶν ἀκολουθῶν εἶπεν, ἀραμένῳ τὸ πυκτίον ἀκολουθεῖν· id est : *Quam uni ex asseclis, ut se accepto libro sequeretur, imperaret; et orat. 6 : Ὅτι μοι πυκτίον ἐν χερσὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου, mihi in manibus esse librum Apollinariii; et epist. 64 : Τῶν δὲ πυκτίων ὧν ἤτησας, τὸ μὲν εὖρον, καὶ ἔπεμψά σοι προθύμως· τὸ δὲ ἐζημιώθην, οὐκ ἔχων οἴου χρήσεις, τὴν Ἰλιάδα· Ex libris porro quos postulas, alterum inveni, eumque ad te libenter misi; alterum quem poscis damno meo non habeo, nimirum Iliadem; ep. 87 : Πυκτίον ἀπεστύλαχάμην σοι τῆς Ὠριγένους Φιλοκαλλίας· Librum ad te misimus Origenis Philocaliæ; epist. 165 : Τὸ πυκτίον ὅπερ εἰληφας παρ' ἡμῶν, τὰς Ἀριστοτέλους ἐπιστολάς· Librum quem a nobis accepisti, Aristotelis Epistolas; et postea : Αἰτεῖς πυκτία παρ'*

(a) P. 236.

(b) *Vie de S. Athan.*, art. 57, et note 45.

ἡμῶν εἰς ῥητορικὴν ἀνηθάσκειν· *Libros a nobis ex-*
positis, ad rhetoricam repubescentes; et epist. 199: Ἰδοῦ
σοι τὰ πυκτῖα, ἄπερ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σήτας διέφυγε,
καὶ τὸν καπνὸν ὑπὲρ οὗ κατέκειτο· En libros eos a
nobis habes, quos postulas, eos, inquam, omnes, qui
inuis effugerunt, fumumque supra quem siti erant.
 Gregorius item Nyssenus epistola ad Petrum fra-
 trem: Μόλις ἐπιτυχῶν βραχείας σχολῆς, τῇ τε τοῦ
 σώματος θεραπεία προσχεῖν ἠδυνήθη, μετὰ τὴν ἐκ
 τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον, καὶ συναγαγεῖν τὰ σχεδάρια
 τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ συμβουλήν τῆς σῆς συνέσεως
 ὑπηρευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν
 συναρμοσθῆναι τὸν πόνον, καὶ πυκτὸν ἤδη γεγε-
 ῆσθαι τὸν λόγον· *Vix tantillum otii nactus, post*
meum ex Armenia reditum, curando corpori operam
dare potui, et schedulas contra Eunomium prudenti-
æ consilio dictatas in unum colligere; ita ut labor
ille meus in tractatus formam concinnatus sit, et
jam tractatus ille in libri magnitudinem excre-
verit.

Innumera proferre licet his similia loca, queis
 palam fiat πυκτῖα τῶν θεῶν Γραφῶν nihil aliud
 esse, quam libros Scripturarum sacrarum plura in
 volumina compactos, non vero synopsis Scripturæ
 sacræ: quemadmodum πυκτὸν Ἀπολλινάριου est
 liber Apollinarii, et πυκτὸν Ὀριγένους Φιλοκα-
 λίας est liber Philocaliæ Origenis, etc. Nec abs re
 erit monere apud Græcos eodem sensu usu venire
 vocem πυκτῖς, ἴδος, in codice quippe Regio 2284, x
 sæculi ingentis molis, hic titulus præmittitur, Πίναξ
 ἀκριβῆς τῆς παρούσης πυκτῖδος, hoc est, *Index ac-*
curatus hujusce libri. Igitur Scripturæ sacræ libros,
 Græce haud dubie exaratos, Constant Augustus ab
 Athanasio expetiit, et ab illo catholicarum partium
 in Oriente principe descriptionem accurari voluit:
 certus, hoc vigilante doctore, sacras litteras pu-
 ras, nec hæreticorum ausibus vitiatas, se nacturum
 esse.

Synopsis autem Scripturæ sacræ germanum
 Athanasii fetum esse defendit Tillemontius (a): ne
 minimamque ibi νοθεύας suspicionem deprehendit.
 Nobis secus videtur: nam multa occurrunt quæ
 Athanasio nostro abjudicandum opus esse sua-
 deant; nostro dixi, nihil quippe obest quominus
 alteri cognominis ascribatur. Primo quidem scru-
 pulum movet, quod nemo veterum tam insigne
 opus, tam prolixum, memoret; maximeque quod
 Hieronymus id taceat, qui in Præfationibus ad sa-
 cram Scripturam alios bene multos scriptores af-
 fert, argumento minus opportunos, Apollinarium,
 Ammonium, Hesygium et alios. Ad hæc, in an-
 tiquis Athanasii collectionibus hæc synopsis nus-
 quam habetur: et quod magis urgeat, in colle-
 ctionibus canonum omnibus perantiquis, ubi κανο-
 νικά Athanasii in Scripturam sacram feruntur,
 una comparet epistola festalis 39, ex numero Festa-

lium, quas Hieronymus ab Athanasio datas memo-
 rat, in qua ex transcursu Scripturæ sacræ libri
 recensentur: itemque aliorum SS. PP. canones
 Scripturarum afferuntur. Ibi vero ne verbum qui-
 dem de synopsi Athanasii, quæ cæteris omnibus
 præstat et eruditione, et accurata omnium quæ ad
 Scripturam spectant mentione. Hoc sane opus non
 poterat, si quidem pro Athanasiano habitum fuis-
 set, reticere, ubi de industria Patrum canones circa
 Scripturam sacram instituuntur. Præterea hæc syn-
 oipsis, quod gravius est, cum epistola festali Atha-
 nasii non consonat: nam epistola præmissis Scri-
 pturæ libris, qui in canone locabantur, de aliis
 hæc subjicit (b): "Ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων
 ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν· τετυπωμένα δὲ παρὰ
 τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἀρτι προσερχο-
 μένοις, καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσε-
 βείας λόγον· σοφία Σολομῶντος, καὶ σοφία Σιράχ,
 καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδῖθ, καὶ Τοβίας, καὶ διδαχὴ κα-
 λουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ Ποιμήν. Καὶ ὁμοίως,
 ἀγαπητοὶ, κάκεινων κανονιζόμενων, καὶ τούτων
 ἀναγιγνωσκομένων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνή-
 μη· id est: *Præter hos alii libri sunt, qui in ca-*
none quidem non habentur; sed quos a Patribus de-
cretum est legendos ab iis esse, qui nuper ediscendi
pietatis verbi gratia accesserint: Sapientia Salomonis,
et Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias,
Doctrina, ut vocant, apostolorum et Pastor. Attamen,
dilecti, cum illi in canone reponantur, hi legantur,
nusquam est apocryphorum mentio. Sic Athanasius.
 At auctor synopsis (c) longe diversum horum ca-
 talogum texit: *De libris, ait, Veteris Testamenti,*
quibus contradicitur, jam antea diximus; ut sunt,
Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Sirach,
Esther, Judith et Tobias. Istis etiam connumerantur
Machabæici libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi et
Canticum Salomonis, Susannæ historia. Hi ex Ve-
teri Testamento sunt, quibus contradicitur. Deinde
 vero postquam apocryphos recensuit, ad ἀντιλεγό-
 μενα Novi Testamenti transit: *Periodi Petri, in-*
quit, Evangelium secundum Thomam, Doctrina apo-
stolorum, Clementina. Ubi vides librum Pastoris,
 non in epistola solum festali, sed alibi quoque, ut
 perutilem ab Athanasio laudatum, silentio præter-
 mitti, aliosque libros induci bene multos ab Atha-
 nasio nusquam memoratos. Huic argumento ut oc-
 currat Tillemontius, hæc postrema adjunctitia esse
 ait. Verum quis audeat asserere istæc invecta
 fuisse? nemo negaverit hæc ad scriptoris scopum at-
 tinere, qui accuratissime, ut videre est, omnia ad
 Scripturam sacram spectantia in recensione sua
 attingere voluit. Sane cum hæc aptissime cohæ-
 reant, nec valeant Athanasio ascribi, hinc conse-
 quitur in totam synopsis parem, suspicionem ca-
 dere.

Nec prætermittendum, ea quæ de veteribus Scri-

(a) Note 45.
 (b) P. 768.

(c) Tom. II [nunc IV].

pturæ interpretibus subjiciuntur, de Aquila scilicet, A Symmacho, Theodotione, etc., ex Epiphaniï libro *De mensuris*, expressa et a synopsis auctore in compendium redacta fuisse, ut cuivis legenti propalam erit. Hæc vero Athanasii non esse fatetur ipse Tillemontius : sed pro more suo ille adjecticia et secundæ manus esse dicitur. Id autem gratis omnino dicitur : nihil quippe illic præter primum scriptoris institutum fertur : hæc recensere debuit is, cui exactam rerum ad sacram Scripturam spectantium notitiam tradere in animo fuit ; hunc vero scriptoris scopum fuisse, nemo qui legerit inficias eat. His nos de causis synopsis Scripturæ sacræ dubiam et suspectam habemus : qua in re, spero, quivis emanctæ naris homo nobis astipulabitur.

ANIMADVERSIO XVI.

An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicive fuerint.

Est locus in *Historia Arianorum ad monachos*, p. 280, qui sic habet : Καὶ πεποικῆσιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάβρικος δέκα λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · ubi de episcopis Arianis agitur, qui Sardica fugientes omnia tumultu et cædibus replebant : *Effeceruntque ut ex Fabrica, ita scilicet dicta, decem laicorum capita truncarentur.* In editione vero Commeliniana legitur, δέκην λαϊκῶν, typographorum sane mendo : quæ lectio in editione item Parisiensi anni 1627 ad Commelinianæ fidem exprimitur. Veram nos lectionem, ut supra, ex optimis codicibus et nominatim ex Regio perantiquo, restituimus : iis item suffragatur Nannius, qui ita vertit, *decem laicorum capita.* In Commeliniana lectione aptam sententiam frustra quæras : nam quid, quæso, sibi vult illud : *Effeceruntque ut ex Fabrica instar laicorum capita præciderentur ?* Hanc tamen vitiatam lectionem Tillemontius, Hermanthius secutus, veræ anteposuit, atque ita vertit ac si legeretur, Πεποικῆσιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάβρικος ἐκκλησιαστικῶν δέκην λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · *Effeceruntque ut ex Fabrica ecclesiasticorum instar laicorum capita præciderentur.* Sic ille suo marte, cum tamen ecclesiasticorum in Adrianopolitana Fabrica cæsorum nulla uspiam mentio habeatur, et alia quam asseruimus lectio optime habeat. Fabricenses autem Adrianopoli magno numero fuisse ab Ammiano Marcellino memoratur. *Omnem plebem*, inquit Ammianus Marcellinus (a), *cum Fabricensibus, quorum illic ampla multitudo.* Cum itaque Ariani episcopi, stimulante acelerum conscientia, quo Sardicensis synodi iudicium subterfugerent, Sardica se proripissent, ubi conspexerunt Adrianopolitanos se perfidiæ timiditatisque nomine aversari, atque a communione abhorreere sua, ministro usi Philagrïo, auctores fuerunt ut ex Fabricensibus, qui pars magna civitatis erant, decem capite minuerentur. Qua in re nihil dubii difficultatisve residuum

(a) *Lib. xxxi, c. 6.* De Fabricensibus item in *Notitia Imperii* videsis.

(b) Athan. p. 129 et 280.

ANIMADVERSIO XVII.

Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur.

In editionibus Athanasii Commeliniana et Parisiensi anni 1627 locus aperte vitiatum exstat, unde exortæ de obitu Theoduli Trajanopolitani controversiæ sunt. Locus sic habet iisdem in editis (b) : Ὁ οὖν συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν· κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Hanc clausulam manifeste mutilam ex Regio exemplari antiquissimo sarcivinius hoc modo : Ἀπέθανεν οὖν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν· κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν · id est : *Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniatibus fuga sibi consuleret : ob eorum quippe criminationem, capitis fuerat damnatus.* Quæ lectio plane asseritur ex Hilarii versione epistolæ synodi Sardicensis dictum illud præferentis : quæ versio eodem tempore concinnata, magni est ad lectionem confirmandam momenti. *Decessit enim*, sic ibi, *coepiscopus noster, beatissimus Theodulus.* Et sane vox μακαρίτης, quæ cum apud Athanasium, tum apud Theodoretum, qui eandem synodi Sardicensis epistolam attulit, circumfertur, de defuncto solum dicitur. Unde ejusdem Theodoretï lectionem corrigas, quæ sic habet, Ἀνέστη γοῦν ὁ συλλειτουργὸς, ubi tamen doctissimus Valesius sic interpretatur, *Obiit igitur comminister* : hancque putat esse dicti sententiam. At quod Valesium et Tillemontium (c) εἰς ἀμνηστῆσαν egit, Athanasius in *Historia Arianorum ad monachos*, post enarrata Sardicensis synodi gesta, hæc de Arianis episcopis subjicit : Οἱ δὲ κηθαρεθέντες, δέον καὶ οὕτως ἤρμεσιν · οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἐδρασσαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δεχθῆναι πράξεις · id est : *Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par erat, post adeo turpem fugam talia perpetrarunt, ut levia priora facinora iis collata viderentur.* Hæc porro facinora sub hæc recenset Athanasius (d), quod scilicet decem Fabricenses, de quibus supra, obtruncari curaverint ; episcopos, presbyteros diaconosque extorres fecerint ; ac Olympium et Theodulum in Thracia episcopos ad necem quæsierint. Unde arguit Tillemontius, qui potuit Theodulus post Sardicensem synodum ad necem quæri, qui in ipsa Sardicensis synodi epistola obiisse fertur ? Verum in iis ne minima quidem adest difficultatis ratio : nam, ut ex allatis superius verbis liquidum est, Athanasius non modo quæ post absolutam synodum, sed etiam quæ post fugam Arianorum præsulum, antequam synodus perficeretur et epistola synodalis daretur, gesta sunt, promiscue recenset : idque sane vel hinc perspicuum, quod eadem quæ hic, scilicet in *Historia Arianorum ad monachos*, de Theodulo post fugam

(c) Vales. not. ad Theodoret., p. 19 ; Tillemont, *es Ariens*, note 22.

(d) Athan. p. 280.

episcoporum Arianicæ factionis gesta memorantur, A *Historia Arianorum ad monachos*, nempe p. 277 : in epistola pariter synodali Sardicensi recenseantur. Athanasius quippe in *Historia ad monachos* (a), postquam res synodi Sardicensis enarraverat, talia scribit: Ὀλύμπιον δὲ τῶν Αἰώνων, Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραπεζουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς, καὶ ὀρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἐωρύχασαι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντῆος τὸ δεῦτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι· ἦν δὲ τὰ γραφέτα, μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικὴν διδόναι δίκην, εἴ που εὐρεθεῖεν οὗτοι· id est : *Olympium autem Aenorum, Theodulumque Trojanopoleos, ambos in Thracia episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverterent esse insensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eoque de re scripserat imperator Constantius: secundo autem ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant; ut non modo ipsi urvibus ecclesiisque suis pellerentur, sed etiam capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur.* In epistola autem synodali Sardicensi (b) legitimus : Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἐφθασαν ἀπονοίας, ὥς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλον ἄν, εἰ μὴ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν, κατέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν· hoc est : *Eo enim insanie devenerunt, ut conarentur etiam episcopos perimere: et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret: ob eorum quippe criminationem capitis damnatus fuerat. Ubi videas, eadem, quæ Athanasius post synodi Sardicensis historiam enarravit, ante absolutam synodum Sardicensibus episcopis nota, ideoque ante datam epistolam necessario gesta fuisse. Qua in re sane dubii nihil suboritur. Nam Ariani episcopi ante initam synodum Sardica aufugerunt; et statim pro more solito multa in Catholicos moliti sunt: Olympium et Theodulum suis artibus capitali sententia damnatos, ad fugam compulerunt: qui Theodulus, dum se periculo subduceret, e vivis excessit. Ejus porro obitus ante solutam synodum et datam synodalem epistolam contigit. At enim synodus post fugam Arianorum inita, ad multum temporis extracta fuerit necesse est: nam infinita prope ibidem excessa et examinata fuere, ut in synodicis ejus epistolis videre est. Dum hæc porro gererentur, Theodulus profugus obiit: ejusque descensus nuntium ad Sardicensis Patres, epistola synodica nondum conscripta, allatum est.*

ANIMADVERSIO XVIII.

De significatu vocis ἀνέξοδος.

Vox ἀνέξοδος bis occurrit apud Athanasium in

(a) P. 280.

(b) P. 129.

Historia Arianorum ad monachos, nempe p. 277 : Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάξεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι· quæ nos sic interpretamur : *Præterea enim cum viduæ cæterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant, confringi.* Et ibidem p. 300 : Ἐρμεῖαν λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, id est, *Hermiam qui mendicos, sive, mendicorum pedes abluebat.* Hunc vero postremum locum inauspicato verterat Hermantius, *Hermiam, qui angiportus non pervios lavabat*, Gallico vulgari idiomate *les culs de sac des rues*: nam, ut liquidum est, vox ἀνεξόδους homines quospiam significat. Tillemontius vero his vult intelligi inclusos sive incarceratos homines: nec felicius sane; siquidem ut ex primo loco propalam est, erant ἀνέξοδοι ii qui stipem cogebant, sive inopes et mendici, qui cum viduis panem emendicabant. Et sane Athanasius quos ἀνεξόδους ante vocaverat, δεομένους sive egenos infra nuncupat, p. 301 : Τοὺς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας (ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδέδωκεν ὁ δοῦξ τοῖς Ἀρειανοῖς, ἐν αὐταῖς διατρέθειν οὐκ ἔδύναντο), καθεζομένας ἐν οἷς ὤρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι τὰς χήρας κληρικῶν, ἐπειδὴ ἔβλεπον τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιδίδόντας αὐταῖς· id est : *Nam cum viderent egenos et viduas (qui cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concedita erat; cum cernerent, inquam, fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, etc.*

Quid quod vel ipsa Athanasii loquendi ratio manifes e indicat τοὺς ἀνεξόδους, perinde atque viduas, nihil aliud esse quam mendicos: nam ait, Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάξεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι. [*Præterea enim cum viduæ cæterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi, quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant confringi.* Ubi illud, καὶ ἄλλων ἀνεξόδων, palam indicat, ipsas viduas in ἀνεξόδων numero comprehendī, qui ad usum necessaria vicatim emendicabant, similiterque ἀνεξόδους et viduas erogatum oleum in vasis detulisse dicitur, quod de incarcerationis neutiquam intelligi potest. Itaque vox ἀνέξοδος, hic non ex particula negativa a adjecto v euphonia causa conficitur, ut vult Tillemontius, neque ἀνέξοδος significat, inclusus et incarceratus; sed ἀνέξοδος constat ex ἀνὰ et ἐξοδος· ita ut ἀνέξοδοι sint ii qui ἀνὰ τὰς ἐξόδους, in exitibus viarum, stipem cogunt et emendicant.

ANIMADVERSIO XIX.

Num in Historia Arianorum ad monachos, τοὺς ἄρτους, artus sive membra, vel panes expriment. Pulo post locum de quo supra legitur (c), Ἄ γὰρ

(c) P. 301.

καὶ πρῶτον διακόνους πεποιθήκασιν, καὶ πῶς αὐτοὺς, ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν, ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκῶν τοὺς οἰκείους αὐτῶν, διὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγῶν Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν, τό γε πάντων ὠμότερον, καὶ τῶν ἤδη τετελευτηκότων τοὺς ἄρτους μεθ' ὅσης ὑβρεως διήρπασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώσης τῆς ὠμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν. quem locum sic nos vertimus : Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt : quo pacto illos ducis iudiciumque auctoritate in fugam verterint, et affines domesticosque illorum domibus deturbarint; militum scilicet opera, Gorgoniique ducis, qui plagis eos lancinabat; quo pacto, illorum (rem sane crudelissimam), eorumque, qui jam obierant, panes, quantaque contumelia diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest : eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Ibi Nannius, τοὺς ἄρτους, Latine vertit, artus sive membra : quam amplexus interpretationem esse Hermantius, et post eum Tillemontius (a), hoc nixi argumento : An postquam Ariani non paucos enecarunt, pro re omnium crudelissima habeatur, si eorum panes diripiant? nonne ad rem aptius dicatur, homicidas illos eo crudelitatis devenisse, ut artus sive membra cæsorum discerperent? Non advertentes, non mortuorum modo τοὺς ἄρτους, sed etiam vivorum et profugorum direptos fuisse, quod de artubus et membris dici nequeat. Sic etiam in Apologia de fuga inter Arianorum facinora hoc enuntiatur, Ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι καὶ ἄρτος, id est : Orphanorum viduarumque domus et panes diripiebantur; non autem, discerpebantur artus et domi. Etsi enim impetratum a consuetudine fuerit, ut Latine quædam voces a Græcis illo ævo usurparentur, ut δουκηνάριος, ἐξέκτωρ, et aliæ id genus; at nunquam ἄρτος, aut similes tam vulgares et familiares eodem usu venire deprehendas, cum maxime ἄρτος, si pro Latina voce artus usurpetur, amphibologiam pariat. Quod dicunt autem non summæ crudelitatis videri, si cæsorum panes diripiuntur, id nihili est : nam præterquam quod non defunctorum tantum panes direpti feruntur ibidem, sed etiam vivorum et profugorum; cædere quidem et lancinare, utpote specie saltem iudicis inflictum, defendi potest : panes autem et domos cæsorum diripere, summæ crudelitatis est : quia ex mera violentia, nec ex iudicium decreto fieri potest.

ANIMADVERSIO XX.

An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne.

In Fragmentis Hilarii (b) legitur Liberii nomine epistola ad Orientales, qua testificatur Liberius se Athanasium causam dicturum per legatos

A evocasse Romam, repugnantem vero a communionem Romanæ Ecclesiæ alienum declarasse. Juvat porro epistolam, quæ perbrevis est, hic ascribere; ut expeditior sit ejus vel tuendæ vel repudiandæ facultas.

DILECTISSIMIS FRATRIBUS ET COEPISCOPIS NOTRIS UNIVERSIS PER ORIENTEM CONSTITUTIS, LIBERIUS URBIS ROMÆ EPISCOPUS ÆTERNAM SALUTEM.

Studens paci et concordie Ecclesiarum, postquam litteras charitatis vestræ de nomine Athanasii et cæterorum factas ad nomen Julii bonæ memoriæ episcopi accepi; secutus traditionem majorum, presbyteros urbis Romæ Lucium, Paulum et Helianum e latere meo ad Alexandriam ad supradictum Athanasium direxi, ut ad urbem Romam veniret : ut in præsentem id; quod Ecclesiæ disciplina exstitit, in eum statueretur. Litteras etiam ad eundem per supradictos presbyteros dedi, quibus continebatur, quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ecclesiæ Romanæ communionem. Reversi igitur presbyteri nuntiaverunt eum venire noluisse. Secutus denique litteras charitatis vestræ, quas de nomine supradicti Athanasii ad nos dedistis, sciatis his litteris, quas ad unanimitatem nostram dedi, me cum omnibus vobis, et cum universis episcopis Ecclesiæ catholicæ pacem habere : supradictum autem Athanasium alienum esse a communionem mea, sive Ecclesiæ Romanæ, et consortio litterarum ecclesiasticarum.

His subjungit Hilarius :

Quid in his litteris non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens est? Sed Potamius et Epictetus, dum damnare urbis Romæ episcopum gaudent, sicut in Ariminensi synodo continetur, audire hæc noluerunt. Quinetiam Fortunatianus episcopus epistolam eandem rursus diversis episcopis mittens, nihil profecit. Ut autem in negata Athanasio communionem sibi potius essent onerosi, remque omnem sibi periculi facerent, dummodo nihil Sardinensi synodo, qua Athanasius absolutus et Ariani damnati fuerant, decerperent; litteræ ex Ægypto omni atque ab Alexandria missæ admonebant : quoniam quales ad Julium pridem de reddenda exsulanti Athanasio communionem erant scriptæ, tales nunc, ut de subjectis intelligetur, ad Liberium datæ sunt de tuenda.

Hanc Liberii epistolam cum nostri in editione S. Hilarii, tum nos ut supposititiam habuimus. Nam statim a morte Julii papæ, et ineunte Liberii episcopatu data dicitur : inquit autem Liberius anno 352. At exploratum est utriusque præsulis, Liberii et Athanasii, testimoniis, non nisi anno 357 Liberium, tædio exsiliis fractum, ab Athanasii communionem recessisse. Et quidem de toto illo spatio quod ab anno 353, quo Liberius synodum pro causa Athanasii postulavit, ad 357 intercurrit, nulla po-

(a) Tillemont, Vie de S. Athanase, art. 76, et la not. 71.

(b) Col. 1327.

testoriri controversia, cum certum sit illum per A id temporis nec officio nec Athanasio defuisse: quod autem nec anno 352 quo iniiit episcopatum, prænaturam hauc Athanasii damnationem emiseric, haud minus compertum: ipse quippe Liberius in epistola ad Constantium anno 354, vel circiter, data, de Orientalium epistolis contra Athanasium ad se missis talia sator: *Qui fidem et sententiam non commodarimus nos:ram, quod eodem tempore octoginta episcoporum Ægyptiorum de Athanasio sententia repugnabat. . . . unde contra divinam legem visum est, etiam cum episcoporum numerus pro Athanasio major exsisteret, in parte aliqua commodare consensum.* Quod qui, amabo, dicere potuisset, si jam missa ad Athanasium legatione, illum iter Romam deterrantem alienum a communione sua dixisset? Ad hæc vero cum fractus ærumnis Liberius se purgatum Arianis esse cuperet, eorumque communione expeteret, in epistola sua ad Orientales anno 357 hæc ait: *Ego Athanasium non defendo: sed quia susceperat eum bonæ memoriæ Julius decessor meus, verebar ne forte ab aliquo prævaricator iudicaret. At ubi cognori, quando Deo placuit, iuste vos illum condemnasse, mox consensum commodavi sententiis vestris: litterasque super nomine ejus per fratrem nostrum Fortunatianum dedi, perferendas ad imperatorem Constantium.* Hinc plane perspicuum est Liberium non ante Athanasium a communione removisse, quam litteras ea de causa ad imperatorem Constantium mitteret, quod anno 357 factum: nemo quippe his perfectis non fateatur, omnino repudiandam esse epistolam illam, qua dicitur Liberium statim ab initio susceptæ dignitatis Athanasium damnasse. Et vero ne tempus quidem deprehendas quo Athanasium a communione sua removerit. Nam an. 352, Aprili vertente, in episcopum Romanum allectus fuit: anno autem 353, missis ad Constantium legatis Arelatem, ab ipso postulabat, ut juberet, sic Liberius, sicut jamdudum ipsi placuerat, concilium ad Aquileiam congregari; videlicet pro causa Athanasii, ut exquireretur an rejiciendus a communione esset necne. Ubi vides jam ante aliquod tempus, ut illo, jamdudum, significatur, de synodo pro causa Athanasii cogenda cum imperatore egisse Liberium. Cum autem anno 352 Liberius in episcopum Romanum allectus fuerit, si illud, jamdudum, aliquot saltem retro menses significare concedas, aut nihil prorsus spatii supererit, vel tam angustum tempus maneat necesse est, ut nullatenus possint ea, quæ in Liberii epistola initio allata feruntur, tam brevibus includi limitibus. Nam, si Liberius anno 352, Aprili mense, ad sedem evectus, Orientalium acceptis litteris, legatos tres Lucium, Paulum et Helianum miserit Alexandriam, qui Athanasium ad Romanam synodum evocarent, ac postea legati, re infecta et Athanasio abnuente Romam redierint, Liberiusque de-

muum reluctantem Athanasium a communione sua repulerit, quod in tempus rejicias illam Aquileiensis synodi indictionem: siquidem anno 353, Liberius ait, jamdudum Aquileiensem synodum indictam fuisse pro causa Athanasii examinanda: pone indictam fuisse sub finem anni 352, quo pacto alia quæ a mense Aprili ad finem ejusdem anni gesta feruntur, tam brevi spatio emetiari? Imo vero etiamsi ad ea omnia spatii satis esset; an putes Liberium cum in medio anni 352 litteras Orientalium accepisset, mox legatos misisset, ac post eorum reditum, Athanasium a communione sua removisset, statim synodum in Athanasii gratiam postulasse? Annon hæc ἀσύνταξαι essent, etiamsi, quod tamen negamus, spatii satis esset?

Non minus cum Athanasii, quam cum Liberii dictis hæc epistola pugnat: nam is in fine *Apologiz contra Arianos* ait Liberium pro judicio episcoporum, qui secundum Athanasium sententiam dixerant, obtulisse Arianis, donec biennii exsilio fractus cederet. Et in epistola encyclica, scripta anno 356, ait (a), Arianis episcopis fidem habendam fore, si paria scriberent. Hosius, Maximinus, Philogonius, Eustathius, Julius et Liberius, etc., quod qui dicere potuisset, si Liberius jam pridem se Arianis episcopis astipulari declarasset? Et quod magis urgeat, in *Historia Arianorum ad monachos*, ait Athanasius, Arianos Liberium ab initio episcopatus sui, κατὰ τὴν ἀρχὴν, calumniis apud imperatorem velicasse, ut abducerent a proposito: *Arbitrati sunt impij homines, inquit, se si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos: exindeque curasse, ut ad ipsum Liberium Eusebius spado mitteretur, qui aut d. n. s. aut interminationibus viri constantiam emolliret, eumque ad Athanasium damnandum instigaret.* Spadonem vero Liberius sic æstatur: *Qui, quæso, adversus Athanasium id agatur? nam quem non una solum, sed et altera synodus ex toto orbe concta, purum innoxiumque declaravit, quem Romana synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem præsentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? non ecclesiastici canonis illud est, etc.* Queis ipsa luce lucidius est, Liberium ab initio episcopatus sui, rem insolentem et contra canones esse putasse, si Athanasius aliquot in synodis absolutus, ab ecclesiastica communione removeretur; atque adeo epistolam, quæ in Fragmentis Hilarii qualem supra descripsimus circumfertur, ubi Athanasius a Liberio episcopatum incunte damnatus dicitur, supposititiam esse. Nam præter ea, quæ supra diximus, animadvertas, quæso, nullam vel Arianos, vel Eusebium eunuchum, vel Constantium Augustum, quorum cum Liberio colloquia, et quidem prolixa, feruntur, pristinae illius contra Athanasium dictæ

(a) P. 219.

sententiæ mentionem fecisse : quod certe validissimum erat ad Liberii tentandam æquitatem incitamentum. Et sane dixissent illi : Quare Athanasium, quem tute jam damnare occupasti, tam naviter nunc defendis? quorsum isthæc mutatio tam repentina?

Reponit Tillemontius (a) : Eam epistolam Liberius in arcanis habuit, nec emisit; sed anno tantum 357, postquam ærumnis fractus cesserat, ipsam evulgavit. At si de epistola tantum ageretur, vix ac ne vix quidem staret illud sive ratiocinium, sive commentum. Cum autem legatione solemnium presbyterorum Liberius Athanasium ad synodum evocasse feratur, interminatus communionis privationem ni accederet, incassum inter arcana hæc computare satagit. Nihilne horum subodorati Ariani fuerint? An inter arcana hæc item legatio statui possit?

Verum instat ille : Non possumus hanc epistolam, utpote intermistam aliis germanis epistolis, pro supposititia habere. Hæc sane abs re afferuntur; supposititia namque veris intermista hoc maxime ævo deprehendere non insolens, sed admodum frequens est. Annon Liberii ad Athanasium, et Athanasii ad Liberium epistolæ, quæ a multis retro sæculis inter germana Athanasii opera locum habebant, jam cuivis sagaci viro pro supposititiis habentur? Annon, ut habet Athanasius in *Apologia ad Constantium*, Ariani non modo Athanasii et parium, sed etiam imperatorum nomine epistolas confligebant : quid vetat et hanc item confictam ab Arianiis fuisse?

Quod ad Appendicem Hilarii spectat, etsi illa admodum perplexa sit, ac vitiosa circumferatur, videtur tamen σπρωγνικῶς ille, tanquam de re suspecta dicere, *Quid in his litteris non sanctitatis? quid non ex metu Dei eveniens est?* Nam Hilarius, qui nunquam Athanasio et fidei orthodoxæ defuit, nihil sanctitatis in hisce litteris deprehendere potuit. In subsequentibus autem indicat, Potanium, Epictetum et Fortunatianum, epistolam illam Liberii respuisse. Verum hæc adeo intricata sunt, ut vix aptam sententiam expiscari possis. Sed satis sunt quæ de Liberii epistolæ νοθεύξ diximus.

ANIMADVERSIO XXI.

An epistola catholica Athanasii sit, necne.

Non paucas in hac epistola peregrinitatis notas deprehendimus; etsi illa adeo brevis sit, vix ut pagellam absolvat. In ipso quippe titulo vox epistola catholica ita insolens videtur, ut mirer si uspiam apud Patres usurpata reperias : siquidem hæc vox septem catholicis epistolis (Canonicas vulgo nuncupant) consecrata deprehenditur. Ad hæc vero, epistola isthæc in antiquis Athanasii Operum collectionibus non comparet; sed peregrinis in locis

reperta est, permista scilicet cum operibus variorum : nec stylum Athanasii sapit, imo vero multas ibi voces Athanasio minus usitatas et insolentes reperias. In titulo quippe præter illam supra notatam, vox συνεπισκοποι, Athanasio non usu venit, qui semper συλλειτουργοί, et quidem frequentissime habet : his adjice σύμβολον τῆς πίστεως, et θεῖον πνεῦμα, ignotas Athanasio voces : qui priorem sexcenties sic effert, ἐκθεσεὶς πίστεως, vel πίστεως· secundam vero θεῖον πνεῦμα ubique scribit. Illic animadvertas, hujus epistolæ auctorem, quasi rem maximi momenti dicturum epistolam ordiri, et tamen paucissimis rem absolvere, ut vix sciatur quæ res quodve negotium sic urgeat, et ad scribendum impellat. Ne multa, quoties illam perlegi, in peregrinis versari mihi videbar; Ita dissimilis Athanasianis operibus est : nèque tamen περὶ νοθείας vel γνησιότητος iudicium ferre ausus sum; sed inter dubia locavi. Tillemontius (b) contra vult penitus certam, nec ἀμφιβάλλεσθαι. Lis sub iudice pendeat : nobis quæ causa ambigendi sit exposuisse satis esto.

ANIMADVERSIO XXII.

De aliis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis.

Orationem, cui titulus, *Unum esse Christum*, dubiam esse cum multis doctis viris censemus, nec dubiam diffusetur Tillemontius (c). Verum ait, quia hæc oratio a Petro Diacono in epistola ad S. Fulgentium laudatur, nos argumento, quod hinc adversus opinionem nostram eruitur, occurrere debuisse. Sed argementum hujusmodi ne minimum quidem negotii facessere possit : opusculum enim perantiquum, et Athanasii nomine sæculo Nestoriano editum fuisse arbitramur. Qui mirum igitur si sæculo sexto Athanasii nomine a Petro Diacono laudatum fuerit?

Librum de Incarnatione, qui in prius editis contra Paulum Samosatenum inscriptus erat, nos inter dubia opera ablegavimus; Tillemontius vero γνήσιον esse pugnat. At longe plures suspicandi causas præfert hoc opusculum, quam oratio *Unum esse Christum*, suisque se notis prodit Nestoriano ævo fuisse confectum. Id vero propalam videtur ex hoc uno loco : Ὁ δὲ ἄνθρωπος, sic ibi, ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶον ἐν, ἀπὸ τε πνεύματος καὶ σαρκός· κατὰ δὲ τὸ ὁμολώμα αὐτοῦ νοητέον τὸν Χριστὸν ἓνα καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅπερ ἡ νῦν ἀπιστία βιάζεται σαφῶς, ἀπολειπομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἑλληνικῷ σκανδάλῳ περιπέπτουσα, id est : *Homo autem una persona, et unum animal est, spiritu et carne constans; ad cujus similitudinem intelligendum est, Christum unam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudine divinæ gratiæ destituta et in gentiliis scandalum prolapsa, aperte et summe*

(a) Tillem. *Vie de S. Athan.*, not. 68.

(b) *Ibid.*, art. 110.

(c) *Ibid.*, not. 104.

ri *contendit* : in cæteris item, quæ subsequuntur, Nestorianum errorem tum grassantem videas. Hæc vero Athanasii ævo ascribere non licet : ubi enim Athanasio superstitie videas hæreticos duas in Christo personas esse aperte et summa vi contendere. Hæc etiam ad Nestorianum sæculum pertinere, indicare videtur Codex antiquissimus Basiliensis, qui ad marginem, ubi de Paulo Samosateno agitur, sic habet : ὅτι ἀρχὴ τῆς Nestοριου ἀπέσεως ὁ Σαμοσατεύς, id est, *Nestorianæ hæresi initium dedit Samosatenus*. Ad hæc vero, hoc in opusculo affertur hæc apostolici dicti lectio, ὁ θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί - *Deus manifestatus est in carne*, quæ in nonnullis Græcis exemplaribus habetur ; in aliis vero legitur, ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, *Quod manifestatum est in carne*¹. Priorem vero lectionem nunquam Athanasius in scriptis suis attulit : quo manifeste liqueat ejus exemplaria posteriorem habuisse : nam, si priorem illam circumtulissent, locum sane contra Arianos opportunissimum sexcenties usurpasset Athanasius, qui incredibili diligentia Scripturas pervestigavit, ut si qua contra Christi hostes objici posset, ex sacra penu deproneret. Hæc nobis dubitandi causæ : hisque perspectis neminem puto non læsitaturum, nisi quid ulterius decernatur.

Tractatum cui titulus, *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis*, opinatur Tillemontius esse partem epistolæ ad Marcellinum : quo videas non legisse eum quæ de hoc fragmento diximus. Est quippe, ut ex optimis codicibus et ex serie comprobavimus, pars postrema epistolæ quartæ ad Serapionem. Vide quæ hac de re necnon de epistolis ad Serapionem edisserimus p. 515, initio secundæ partis (l. II). Earum quippe seriem haud dubiis indicibus et codicum auctoritate restauravimus ; ὁ μαχαρίτης *verè* ingravescente morbo in extremisque versans, hæc non animadvertit.

Cæterum fragmenta *in Leviticum*, et *in Paulum Samosatenum*, quæ jure suspicatur ille alicunde divulsa fuisse, nos in Syllabo ad frontem Operum Athanasii unde excerpta fuerint indicavimus.

Restat ut de ordine Operum Athanasii paucis agamus : Tillemontius quippe quam tenuimus temporis seriem, non omnino probatam sibi testificatur : nam, inquit, paucissima sunt Athanasii opera, quæ quo tempore conscripta fuerint assignari valeat : quare alium ille ordinem secundum argumenti et materiæ rationem conflat, et commodius iniri posse æstimat. Verum hæc Tillemontii observatio ne vel tantillum nos a pristino instituto dimovet : quia ex diuturna Athanasii scriptorum tractatione, commodiorem nostram non posse texi seriem comperimus. Siquidem contra quam putat Tillemontius, inter præcipua Athanasii opera pauca sunt, quorum tempus, circiter saltem, ignoretur. Nam duo libri *Contra gentes*, qui agmen agunt, ante Arianorum tumultum ab Athanasio juvene conscripti sunt. *Ex-*

positio fidei proxime sequens nullam præfert temporis notam ; sed quia ejusmodi doctrinæ causa cum Arianis pugnatum est, ante scripta Arianismum oppugnantia commode locatur. Tractatus in illud, *Omnia mihi tradita sunt a Patre*², quia autem Eusebii Nicomediensis mortem scriptus fertur, quæ contigit anno 342, ab anno 359, quo redux ab exilio Athanasius Alexandrinæ sedi restitutus est, ad 342, quo obiit Eusebius, scriptus fuerit oportet. Epistola encyclica anno 341, certissime scripta est. *Apologia contra Arianos*, anno circiter 350, edita fuit, ut fatetur ipse Tillemontius. Libri *De Nicænis decretis* et *De sententia Dionysii*, post reditum Athanasii a secundo exilio et ante tertium adornati sunt, scilicet ab anno 350 ad 354, ut ibi comprobatur ; Epistola ad Dracontium, imminente ultimo Athanasii sub Constantio exilio anno circiter 354, ipso fatente Tillemontio. Quæ sequuntur haud dubiis notis sic ordinamus : Epistola ad episcopos Ægyptii et Libyæ, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologia de fuga*, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologia de fuga*, anno 357 vel 358, Epistola ad Serapionem *de morte Arii* et *Historia Arianorum ad monachos*, eodem anno 358 ; Orationes contra Arianos eodem circiter tempore profugus scripsit, pariterque epistolas quatuor ad Serapionem contra Arianos et Pneumatomachos ; Librum *De synodis* subsequentem, anno 359 ; Tomum ad Antiochenos, anno 362. Hæc maxima pars operum Athanasii cum ordine temporis, tum argumento cohærent, et Arianici tumultus seriem quandam exhibent, ac pene omnia polemica, historica simul et dogmatica sunt. Illa porro sejungere, ac distrahere, diversisque titulis cum dubiis etiam operibus permista digerere, ut tentavit Tillemontius, cum recta ratione ita pugnat, ut libenter ad ipsum Tillemontium melius consultum, si in vivis esset, appellarem. Neminemque puto fore, qui hæc accurate perlegerit, quin hæc nativo ordine distributa esse contendat, et quin ægre ferat aliam proponi seriem et ordinis rationem. Hæc satis sunt : cum maxime quod ordinem et seriem operum cujusvis Scriptoris spectat, arbitrato et nutu quisque suo iudicet, et alii alia ratio digerendi placeat. Exempli causa ; si parem Tillemontianæ operam suscepissem, nunquam induxissem animum, ut res historiam Ecclesiæ spectantes vitis sanctorum et virorum illustrium singillatim descriptis includerem ; unde illud importunum accidit, ut, cum res v. g. Nicænæ synodi quis perlegere velit, non sub uno titulo omnia simul posita deprehendat ; sed ad Constantini, Alexandri Alexandrini, Ilosii, Athanasii, Eusebii Cæsariensis et aliorum Vitas, diversis etiam in tomis conscriptas, remittatur ; ut quid singuli eorum eadem in synodo egerint ediscere queat. Verum quæ mihi ingrata est, Tillemontiana ratio, aliis fortasse perjudicanda et probata erit : neque ego probantibus et laudan-

¹ I Tim. III, 16. ² Matth. XI, 27.

tibus repugnabo, dum mihi quid sentiam libere fari A volo lectori, de animadversionibus nostris in utram liceat. Perinde vero liberum erit erudito et bene- visum fuerit partem ferre iudicium.

*Absoluta Vita sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, non abs re visum fuit duos laterculos hic ad-
 cere: primum episcoporum Alexandriae Graece ex codice Colbertino num. 3558, recenti manu exarato, sed
 ex antiquiore descripto; alterum Romanorum Alexandrinorumque pontificum ex Bibliotheca mss. S. Joan-
 nis Laudunensis ab annis plus mille descripto.*

EX CODICE COLBERTINO 3558, XVI SÆCULI.

Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας.

α'. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής,
 β'. Ἀνιανός,
 γ'. Αἰμύλιος,
 δ'. Κέρδων,
 ε'. Πρίμος,
 ς'. Ἰούπτος,
 ζ'. Εὐμένιος
 η'. Μάρκος,
 θ'. Κελαδίων,
 ι'. Ἀγριπίνος,
 ια'. Ἰουλιανός,
 ιβ'. Δημήτριος,
 ιγ'. Ἡρακλᾶς,
 ιδ'. Διονύσιος,
 ιε'. Μάξιμος,
 ις'. Θεωνᾶς,
 ιζ'. Πέτρος ὁ μάρτυς,
 ιη'. Ἀχιλλᾶς,
 ιθ'. Ἀλέξανδρος,
 κ'. Ἀθανάσιος,
 (α) (Πέτρος abest) κα'. Θιμόθεος,
 κβ'. Θεόφιλος,

ἐτη β'. κγ'. Κύριλλος,
 κδ'. Διόσκορος,
 κε'. Προτέριος,
 κς'. Τιμόθεος,
 κζ'. Πέτρος, ς' ἡμισυ* ἐξεβλήθη
 ια'. κη'. Ἰωάννης,
 ιγ'. ηθ'. Ἀθανάσιος,
 ι'. λ'. Ἰωάννης,
 ιδ'. λα'. Διόσκορος,
 ιβ'. λβ'. Τιμόθεος,
 ι'. λγ'. Γαϊανός,
 μγ'. λδ'. Θεοδοσίος,
 ις'. λε'. Παῦλος,
 ιζ'. λς'. Ζωΐλος,
 ιη'. λζ'. Ἀπολλινάριος,
 ιθ'. λη'. Ἰωάννης,
 ι'. λθ'. Εὐλόγιος,
 α'. μ'. Θεόδωρος,
 ις'. μα'. Ἰωάννης,
 ις'. μβ'. Γεώργιος,
 ε'. μγ'. Κύριλλος,
 κη'. μδ'. Πέτρος,

λβ'.
 ζ' ἡμισυ.
 ς' ἡμισυ.
 γ'.
 η'.
 ζ' ἡμισυ.
 ια'.
 ιγ'.
 ιδ'.
 α'.
 β'.
 β'.
 ζ' ἡμισυ.
 κθ'.
 ια'.
 ις'.
 ε'.
 ι'.
 θ'.
 ι'.
 η'.

Incipiunt Romanorum nomina Sacerdotum.

1. Petrus apostolus,	ann. 25 (b), mensis	2. C	34. Marcus,	mensis	8.
2. Julius,	ann. 15, mensis	6.	35. Julius,	ann. 17, mensis	4.
3. Cletus,	ann. 12, mensis	1.	36. Liberius,	ann. 6, mensis	4.
4. Clemens,	ann. 9, mensis	1.	37. Damasus,	ann. 18.	
5. Evarestus,	ann. 9, mensis	10.	38. Musonius,	ann.	
6. Alexander,	ann. 12, mensis	7.	39. Siricius,	ann. 15.	
7. Xistus,	ann. 10, mensis	3.	40. Anastasius,	ann. 5, mensis	1.
8. (c) Telesphorus,	ann. 11, mensis	1.	41. Innocentius,	ann. 15, mensis	3.
9. Iginus,	ann. 4, mensis	3.	42. Zosimus,	ann. 7, mensis	9.
10. Pius,	ann. 19.		43. Bonifacius,	ann. 3, mensis	8.
11. Niceta,	ann. 11, mensis	4.	44. Cælestinus,	ann. 9, mensis	10.
12. Soter,	ann. 8, mensis	2.	45. Xistus,	ann. 5.	
13. Eleuterius,	ann. 15, mensis	3.	46. Leo,	ann. 21, mensis	1.
14. Victor,	ann. 15, mensis	4.	47. Hilarius,	ann. 6, mensis	2.
15. Zepherinus,	ann. 18, mensis	6.	48. Simplicius,	ann. 15.	
16. Calistus,	ann. 5, mensis	10.	49. Felix,	ann. 9.	
17. Urbanus,	ann. 9, mensis	1.	50. Gelasius,	ann. 4, mensis	8.
18. Pontianus,	ann. 7, mensis	10.	51. Anastasius,	ann. 1, mensis	11.
19. Anterus,	mensis	2.	52. Simmachus,	ann. 15, mensis	6.
20. Fabianus,	ann. 14, mensis	4.	53. Ormisdas,	ann. 9.	
21. Victor,	ann. 15, mensis	3.	54. Johannes,	ann. 2, mensis	9.
22. Cornelius,	ann. 2, mensis	5.	55. Felix,	ann. 2, mensis	2.
23. Lucius,	ann. 3, mensis	7.	56. Bonifacius,	ann. 2.	
24. Stefanus,	ann. 11, mensis	5.	57. Joannes,	ann. 2, mensis	4.
25. Xistus,	ann. 7.		58. Agapius,	ann. 1.)	
26. Maximus,	ann. 8, mensis	5.	59. Vigilus,	mensis	12.
27. Felix,	ann. 4, mensis	2.	60. Silverius,	mensis	10.
28. Euticianus (sic). Dionysius,	ann. 9, mensis	9.	61. Vigilus,	ann. 19, mensis	3.
29. Gaius,	ann. 11, mensis	4.	62. Gelasius,	ann. 4.	
30. Marcellinus,	ann. 9.		63. (c) Catellus, qui et Johannis.		
31. Eusebius,			64. Benedictus.		
32. (d) Miltiades,	ann. 4, mensis	7.	65. Pelagius, usque præsens, tempore Mauriti imperat. Augusti.		
33. Silvester,	ann. 33 (lege 23).		66. Gregorius.		

(a) l. ϰς'.
 (b) Sic mss.
 (c) Sic.

(d) Sic.
 (e) Sic.

Item Alexandrinorum nomina Sacerdotum et Antistitum.

1. Marcus,		21. Petrus,	ann. 2.
2. Anianus,	ann. 22.	22. Thimoteus,	ann. 5.
3. Avilius,	ann. 12.	23. Theophilus,	ann. 29.
4. Cerdon,	ann. 11.	24. Cyrillus,	ann. 33.
5. Primus,	ann. 12.	25. Dioscorus hæreticus,	
6. Justus,	ann. 11.	26. Proterius martyr,	ann. 5, mensis 5.
7. Eumenes,	ann. 15.	27. Timotheus (c) illarus,	ann. 5.
8. Marcus,	ann. 10.	28. Timotheus alius.	
9. Calendio,	ann. 14.	29. Petrus Mongos.	
10. Agripinus,	ann. 12.	30. Inannis Tavenensis (Joannis).	
11. Julianus,	ann. 10.	31. Athanasius.	
12. Demetrius,	ann. 43.	32. Joannis alius, Niceta.	
13. (a) Herachas,	ann. 16.	33. Dioscorus alius.	
14. Dionisius,	ann. 17.	34. Timotheus.	
15. Maximus,	ann. 8.	35. Theodosius Hæresiarchus.	
16. Thomas (Theonas),	ann. 18.	36. Gaianus Hæresiarchus.	
17. Petrus martyr,	ann. 10.	37. Paulus.	
18. Afillas (Achillas),	(b) ann. 6.	38. Zoilus.	
19. Alexander,	ann. 15.	39. Apollinarius.	
20. Athanasius,	ann. 46.		

S. P. N. GREGORII

NAZIANZENI

ORATIO IN MAGNUM ATHANASIAM.*Vide inter Opera Gregorii Nazianzeni.***ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ**

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ (d)

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

VITA ET CONVERSATIO**SANCTI PATRIS NOSTRI ET CONFESSORIS ATHANASII**

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

INCERTO AUCTORE.

1. Ἄλλοι μὲν ἄλλα τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ὑπομνήματα πρὸς ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ ζῆλον διεξιέ-
 τωσαν, καὶ ἀκοαῖς φιλοθέων ταῦτα παραδιδότωσαν·
 ἀπὸ γὰρ τοῦ συνεχῶς μεμνηθῆσαι τῶν ἀρετῆν (r)
 μετιόντων τὸ καὶ μετιέναι καὶ ζηλοῦν ἀρετῆν περι-
 γίνεσθαι πέφυκεν· ἐγὼ δὲ, ἦντινά μοι δοκῶ πατρῶν
 ἀρίστην κατὰ Θεοῦ πολιτείαν, δυσχερῆ μὲν ἄλλως

1. Alii quidem alia beatorum virorum scripta exem-
 pli et imitationis causa commemorent, auribus quo
 tradant hominum Dei amantium: ex frequenti enim
 eorum qui virtute clari fuere memoria, ad virtutis
 studium et exercitium inflamnamur. Ego vero quam
 puto omnium optimam secundum Deum vivendi rati-
 onem, alioqui licet ad perfecte imitandum diffi-

(a) Heraclas.

(b) Forte menses.

(c) Ælurus.

(d) Πιστ., καὶ ὁμολογητοῦ ὅτι μοχ γενομένου desunt

in quibusdam mss.

(e) Sic Colbert. 2, et Reg. Edit. vero, male, τῶν ἀρετῶν.

cilem et inaccessam eam si vel aliquatenus assequamur, non minimum nobis arbitror asserere fructum. De Athanasii loquor vita, quam ceu quamdam virtutis columnam, omnibus conspicuam notamque exhibere conabor. Hujusmodi namque viri vita, tot propter Deum calamitatibus perfuncti, tot tantisque mutationes experti, tam frequentes, tam varias: non talis modo est, quæ probis animis admirationem una cum voluptate asserat; sed quæ illos ad philosophiæ studium, ad quamcumque aliam virtutem, spem, magnanimitatem, patientiam opportunissime instituat. Haud facile profecto illius gesta omnia percensere: non modo enim ob magnitudinem imitatu difficilia, sed etiam ob multitudinem vix sunt enumeranda: verum quæ audire utilissimum erit: quæ quidem, una cum aliis, explorata multis sunt.

2. Athanasio igitur patria fuit urbs in Ægypto celeberrima Alexandria. Parentes aliis virtute præstantiores; sed filio tamen uni inferiores, ut ex fructu arbor, ex germine radix, majorem consequeretur laudem. Cujus animi ingenuitas liberalitasque, sanum ac constans ingenium, pietas erga Deum, propensio ad spiritualia, statim a pueritia omnicuit. Vixit enim excesserat ab infantia, quando (ut solet illa ætas ludis, et æqualium consortio gaudere, ob animi simplicitatem) ad quoddam maris littus cum æqualibus ille accessit, visusque est ibi joculari cum illis. At res seria lusus ille erat, atque futurorum signum, necnon occasio fuit et principium, quo ad Dei famulatum accessit. In ludo namque pueri sacerdotum ministeria imitati, Athanasium ordiant episcopum; ac qui in presbyteros et diaconos deputati erant, admovebant ipsi pueros baptismo nondum obsignatos, ut ab eo tingerentur. Tum ille omnia constituta rite perficiens; pueros aqua marina baptizatos, videbatur velle aliquam admonitione cohortari. Qui vero Alexandrinæ tum præerat Ecclesiæ divus Alexander, nactus aliquam negotiorum intermissionem, aliquantumque vacans a rebus suis, cum recreandi animi causa jucundum maris aspectum oculis contempleretur, videns huic ludo vacantem Athanasium, postquam non modicum temporis spectaculo intentus constitisset, valde rem admiratus, pueros statim accivit: ac quibuscumque cum Athanasii prææ manibus, tum illi divinatorum præceptorum ab infantia diaconi sive ministri, ceu quamdam in Christo sigilli formam imposuerant; eos ille prompta manu inungit, quasi honestarum Athanasii prææ manuum impositionem revereretur; neque irritam faciendam esse judicaret. Illos, inquam, inungit ac baptismate iniuat. Necdum enim initiatos fuisse jam supra dictum est. Ipsum autem Athanasium, dulcem illum virtutis florem: amoenissimam plantam, jam tempestivis, imo prææ maturis spiritus fructibus pullu-

Α ούσαν καὶ οὐκ ἐφικτὴν τελείως πρὸς μίμησιν, καὶ ἐπὶ ποσὸν δὲ ὅμως κατορθωθείη, οὐκ ἐλάχιστον ἡμῖν κέρδος παρεχομένην, Ἀθανασίου φημί τοῦ μεγάλου, ταύτην ὡσπερ τινὰ στήλην ἀρετῆς ἐμψύχον καὶ ἀθάνατον, διαφανῆ πᾶσι καὶ γινώριμον καταστήσασθαι περιάσσομαι. Ἄνδρὸς γὰρ τοιοῦτου βίος, καὶ τοσαύταις μὲν διὰ Θεὸν πληγέντος ταῖς συμφοραῖς, τοσαύτας δὲ καὶ μεταβολὰς ὑποστάντος, καὶ οὕτως αὐτῆς ἀλλεπαλλήλους καὶ ἀγχιστρόφους, οὐ μόνον ἱκανὸς ἔσται καὶ ἀπλῶς ἀκούμενος θαῦμα μετ' ἡδονῆς ἐνθεῖναι ταῖς φιλαγάθοις ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίαν, αὐτῆς μετὰ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ἐλπίζω, μεγαλοψυχίαν, ὑπομονήν, παιδεῦσαι καιριώτατος (α). Πάντα μὲν οὖν οὐ βῆδιον τὰ ἐκείνου διεξίεναι· εἰσὶ γὰρ οὐ μιμήσασθαι μόνον διὰ τὸ μέγεθος χαλεπὰ, ἀλλὰ καὶ τῷ πληθεὶ διελεῖν δυσχερῆ· ἀλλ' ὅσα γε καὶ ἀκούειν ὠφελιμώτερα, καὶ τοῖς πολλοῖς ἅμα τῶν ἄλλων ἐστὶ γινωριμώτερα.

2. Ἀθανασίῳ τοίνυν πατὴρ μὲν ἦ κατ' Αἴγυπτον ὀνομαστοτάτη πόλις Ἀλεξάνδρεια· πατέρες δὲ τῶν μὲν ἄλλων διενεγκόντες τὴν ἀρετὴν, μόνου δὲ τοῦ παιδὸς λειπόμενοι, ὡς ἐκ τοῦ καρποῦ μᾶλλον τὸ φυτὸν, καὶ τὴν ῥίζαν ἐκ τοῦ βλαστοῦ μακαρίζεσθαι. Οὐ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς τε καὶ ἐλευθέριον, καὶ τὰ ὑγιᾶς τοῦ ἤθους καὶ στάσιμον, ἦ τε πρὸς Θεὸν νεύσις καὶ ἡ περὶ τὰ πνευματικὰ ῥοπή, ἐκ παιδὸς εὐθὺς διεφαίνετο. Ἄρτι γὰρ τὴν τῶν νηπίων ἀμείδων ἠλικίαν (καὶ ὅλα πέφυκεν αὐτῆ παιδιαῖς ἀεὶ χαιρῆν καὶ ὁμηλικῶν συνουσίαις δι' ἀπλότητα), ἐρχεται καὶ οὗτος ποτε μετὰ τῶν ἠλικιωτῶν ἐπὶ τινὰ τῆς θαλάσσης ἀκτὴν. Καὶ συμπαίζει μὲν αὐτοῖς παρὰ ταῖς ὄχθαις ἐδόκει, σπουδῆ δὲ ἦν ἀληθῶς ἡ παιδιὰ, καὶ τῶν μελλόντων οὐ τύπος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόφασις Ἀθανασίῳ καὶ ἀπαρχὴ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκίωσως. Ὑποκρινάμενοι γὰρ ἐν τῇ παιδιᾷ τὰ τῶν ἱερῶν οἱ παῖδες, Ἀθανάσιον μὲν ἐπίσκοπον δῆθεν χειροτονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ, εἰς πρεσβυτέρους ὡσπερ καὶ διακόνους ἀφρηισθέντες, προσήγον αὐτῷ παῖδας τέλους ἀσφαγίστους ἐπὶ τῷ θείῳ βαπτίσματι, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Κάκεινος πάντα τελῶν ἐπ' αὐτοῖς (β) τὰ νενομισμένα, καὶ θαλαττίῳ τοῖς παῖδας βαπτίζων ὕδατι, ἐβόηκε βούλεσθαι τινος πρὸς αὐτοῦ καὶ παραινέσεως ἀψασθαι. Ὁ γοῦν τῆς Ἀλεξανδρέων τῆνικαῦτα προστώς θεὸς Ἀλέξανδρος, σχολὴν τῶν ἐν χερσὶν ἄγων, καὶ τινι μετριζοῦς ἑαυτὸν ἀνέσει, τὰς εἴψεις τε τοῖς ἡδίοις ἐπιβαλὼν τῆς θαλάσσης θεάμασι, καὶ παιδιᾷ τοιαύτῃ χρώμενον ἰδὼν Ἀθανάσιον, ἱκανῶς τε τῇ θῆξ προσδιατρίψας, καὶ πάνυ σφύδρα θαυμάσας καθ' ἑαυτὸν, ἄγει τοὺς παῖδας εὐθύς· καὶ τούτων ὅσας μὲν αἱ καθαρὰ χεῖρες Ἀθανασίου καὶ θείων ἐντολῶν ἐκ νηπίου διάκονοι, καθάπερ τινὰ τύπον τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐπέβαλον, τούτους προθύμῳ χερσὶ καὶ αὐτὸς ἐπιχρίει, οἷα τὴν τῶν καλῶν ἐκείνων Ἀθανασίου χερῶν ἐπίθεσιν καὶ (γ) πρὸ τῆς ἠλικίας δυσωπηθεὶς καὶ ματαίαν θεῖναι μὴ δικαιοσύνας· ἐπιχρίει τοίνυν αὐτοῦ καὶ τελείῳ διὰ τοῦ βαπτίσμα-

(α) Colbert. 2, κυριώτατος.

(β) Sic tres mss. recte. Editi vero, ὑπ' αὐτῆς.

(γ) Coll. 2, καὶν.

τος· ἔτι γὰρ αὐτοὺς ἀμυητοὺς εἶναι προλαβὼν ὁ λόγος ἐδήλωσεν· αὐτὸν δὲ Ἀθανάσιον, τὸ γλυκὺ τῆς ἀρετῆς ἄνθος, τὸ τερπνὸν ἐκείνης φυτὸν, ἥδη τε ὠρίμοις βρῦον καρποῖς τοῦ πνεύματος καὶ πρὸ τῆς ὥρας, παραδίδωσι τοῖς τεκοῦσιν, ὥστε γράμμασι αὐτῶ τὸν παῖδα προσαγαγεῖν, τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ Σαμουήλ.

3. Οὕτω τοιγαροῦν Ἀθανάσιος, τοῖς θεοῖς ἐμμελέτησας μαθήμασι καὶ τινα τῶν ἐγκυκλίων ἀπέχθησας, ἥδη δὲ καὶ τὴν ἡλικίαν πρόσηθος ὢν, τῷ ἀρχιερεὶ πάλιν (a) ὑπὸ τῶν τεκόντων προσάγεται. Ὁ δὲ, τεῦτον ἀσμένως δεξιόμενος (ἦδει γὰρ οἶον εἶσθαι ταῖς Ἐκκλησίαις ἀγαθὸν Ἀθανάσιος), τὴν ἱερατικὴν αὐτῷ στολὴν περιτίθει, καὶ τῷ κλήρῳ συγκαταλέγει, τὸν σύμμαχον τοῖς ἀγωνισταῖς, τὸν ἀριστεία τῇ παρατάξει. Πολλὰ μὲν οὖν Ἀθανάσιος τῶν τρόπων πλεονεκτήματα, πολλὰ δὲ καὶ λόγων θαυμάσια ἄξια κατορθώματα ὧν οὐδὲν οὕτω τὸν ἄνδρα γνωρίζει, ὡς οἱ περὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀγῶνες, καὶ τὰ κατὰ τῆς ἀσεβείας νεανιεύματα· ἄπερ ἀριθμεῖν πάντα ἐξῆς ἐπίσης ἐστὶ καὶ κοτύλαις ὕδωρ θαλάσσης ἀναμετρεῖν. Ἄλλ' ἡμῖν γε ὀλίγα πάντως τῶν ἐκείνου παραληπτέων· ὡσπερ γὰρ τὸ πάντα διελεθῆν ἀδύνατον, οὕτω πάλιν τὸ πάντα καταλιπεῖν προφανῶς ἀδίκον, καὶ φθονούτων μᾶλλον ἢ χαίρωντων τοῖς ἀγαθοῖς ἴδιον. Ἐλύσσα μὲν Ἄρειος ὁ πολὺς τὴν μανίαν καὶ πᾶσαν ἐκλόνην τὴν Ἐκκλησίαν, ἥδη δὲ καὶ τὴν οἰκουμένην αὐτήν, καὶ διὰ πάντων ἡ κακία ἐχίρει, καὶ ὄρον αὐτῆς ἐκεῖνος οὐδένα οὐδὲ καιρὸν ἐποικεῖτο· ἀλλὰ καὶ ὑπερορίαν κατακρηθεὶς, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μερίδος ἐκκηρυχθεὶς, καὶ σχεδὸν ἡμιθανῆς (b) ὁ δράκων γενόμενος, ἔσπαιρε τῷ οὐρῷ, καὶ τοῖς δρόμοις ἐσάλευε μαθηταῖς. Διὰ τούτων οὖν καὶ τὸν μέγαν τὴν εὐσέβειαν Κωνσταντῖνον τὸ μέγα φρόνημα συναρπάσας· οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἐλευθέρα ψυχὴ πρὸς δόλον ἀνύποπτον· τὸν βασιλέα τοιγαροῦν ἕρκοις καὶ γράμμασι πολλὸν τὸ ἐπαγωγὸν τε καὶ πιθανὸν ἔχουσι διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἢ διδασκάλων μᾶλλον τῆς ἀσεβείας καὶ νομοθετῶν ὑποφθειρας, καὶ τὸ οἰκτεῖον ὄγμα ἐκθέμενος, ῥήμασι μὲν ψιλοῖς, καὶ αὐτῷ τῷ ἀκοῦσαι ὁμοίως ἔχων δῆθεν τῷ ἡμετέρῳ, πράγμασι δὲ, καὶ γνώμῃ καὶ ταῖς ἐν βάθει διανοαῖς παρὰ πολὺ διεστῶς, ταύτην τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἀνάκλησιν πραγματεύεται.

4. Οὕτω δὲ τῷ μιᾶρῷ ἐκείνῳ τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας καταλαβόντι ὁ στεβρὸς ὀπλίτης Χριστοῦ, ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ τῆς εὐσεβείας προασπιστής, ὁ μέγας εὐθύς προσέβαλλεν Ἀθανάσιος, καὶ πολὺς ἦν ὑποκινῶν τὸν ἀρχιερέα καὶ πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον διεγείρων στρατηγὸν, καθάπερ τις ὑπερασπιστής (c) γενναϊότητος· ἤξιωτο γὰρ ἥδη καὶ τοῦ τῶν ἀρχidiaκῶν βαθμοῦ καὶ τῆς τάξεως· ἐφ' οἷς ἐταράττετο μὲν Αἴγυπτος, ἐταράττετο δὲ πᾶν ὅσον περὶ

A lantern, parentibus tradit, quo litteris statim ascendis daret operam, atque adultus sibi iterum offerretur, vel potius Ecclesiae atque Deo, quemadmodum, aiebat, Anna Samucllem.

τέως αὐτὸν ἔκπονεῖν, εἰς ἡλικίαν δὲ ἤκοντα, πάλιν μᾶλλον καὶ τῷ Θεῷ, καθὰ, φησὶ, καὶ ἡ Ἄννα τὴν

3. Atque ita Athanasius in divinis institutus litteris, liberalium quoque disciplinarum aliquantum edoctus, cum adolescens jam esset, archiepiscopo iterum adducitur a parentibus. Quem ille libenter exceptum (norat enim quale quantumque bonum Ecclesiis foret Athanasius) sacra induit stola, atque clero annumerat, pugnantibus scilicet commilitonem, in castris strenuum hominem. Multa itaque Athanasii erant bene morati hominis recte gesta: multa verborum, mirabiliaque documenta: quorum nullo ita praeclarus efficitur, ut iis quae sanae doctrinae subiit certaminibus, atque arduis contra impietatem pugnis. Quae omnia ordine recensere perinde fuerit atque cotylis aquam maris metiri. Sed nobis tamen pauca sunt enarranda. Quemadmodum enim omnia recenseri nequeat, sic rursus omnia praetermittere plane esset iniquum, invidorumque magis quam bonis alienis gaudentium. Furebat tum Arius ingentis insaniae homo, totamque agitabat Ecclesiam, imo vero ipsum orbem, ac ubique malitia permeabat, nec ullus erat ejus terminus, temporis ratio nulla. Sed exilio damnatus, atque ex Christi partibus proscribitus, ac pene semimortuus ille draco, cauda palpitabat, ac sectatores discipulosque concitabat. Horum igitur opera pietatis prudentiaeque insignis virum Constantinum sibi conciliavit. Nihil enim aequae, ac liberalis animae, dolis est incautum. Imperatorem, inquam, juramentis litterisque multum probabilitatis verisimilitudinisque habentibus per discipulos suos, aut potius magistros, vel legislatores circumvenit: suaeque exposita doctrina, verbis utique simplicibus, quae primo quidem auditu nostrae doctrinae affinita apparerent, re tamen atque latente intellectu ac sententia quam maxime differrent, hac ille arte sibi ab exilio rever-

D 4. Cum scelerato itaque illo in magnum reipublicae et Ecclesiae malum Alexandriam invadente, strenuus Christi miles, sanae doctrinae ac pietatis defensor, magnus Athanasius statim congregitur: multusque erat in concitando archiepiscopum, ac ipsum ducentem ad bellum inferendum movebat, ceu quidam generosissimus autesignanus. Jam enim archidiaconi gradum erat ei ordinem consecutus. Iis perturbabatur Aegyptus, tumultuabantur Eusebiani, contentiosi pravaeque doctrinae homines, qui

(a) Sic codices omnes mss. Editi vero, male, Παύλω.

(b) Reg. et Colbert. 2, ἡμιθανῆς. Mox 3 mss. οὐκ ἐπιβίον.

(c) Omnes mss. διεγείρων καθάπερ τις στατηγὸν ὑπαπιστής. Paulo post mss. ἐφ' οἷς. Editi, ἐφ' ἧς, male. Mox Reg. περὶ εὐσεβείαν.

icum imperatoris simplicitatem litteris circumvenere suis. Athanasius porro non otio vacabat ; sed lingua manuque strenue utebatur , ac una cum Alexandro , non cessabat epistolas ad imperatorem mittere , quibus sane asperius argueret ejus in audiendis pravis hominibus simplicitatem : quod scilicet eum qui semel rectam Christianorum fidem abjecisset , ac ea de causa a Deo et a cunctis patribus proscriptus esset , ejus figmentis fabulisque circumventus , admitteret , patrumque terminos , uti scriptum est ¹ , immotos ipse moveret. Tum imperator talem obhurgationem non moderate ferens , sed ab Eusebio et sociis accensus , aspere dureque respondet , comminatus depositionem nisi eorum doctrinæ acquiescerent. Hæc autem non agebat ille , quod ira commotus esset , aut quidpiam circa fidem innovaret , et Arianismum amplecteretur ; sed zelo permotus , qui tamen non erat secundum scientiam : utque videretur operam dare , ne Ecclesia discinderetur.

5. Alexander una cum Athanasio , ejusmodi ab imperatore acceptis litteris , brevi post tempore superstes , optimo exitu vitam obiit. Tum Athanasius ut morum , sic statim ejus throni successor fuit : totiusque populi calculo episcopatus illi conceditur , dignum sane talis unguenti vasculum , eamque sedem , non ut humanæ gratiæ opus , sed ut Spiritus donum , et virtutis certamen habuit. Tum graves impietatis patroni , occultique zizaniorum satores , ardentisque malitiæ ministri , paulum quidem temporis latere , nihil moventes , nihil tumultuantes , sed impetum reprimebant , bellumque Athanasio indicere cunctabantur. Deinde velut accepta a maligno qui cor eorum alloquebatur te sera , partuque animæ suæ erumpente , latentem antea aperire malitiam , insidias illi parare gravissimas : virumque illi cælestibus dignum tabernaculis , non throno tantum , sed urbe etiam pellere conantur. Ille imperterritus cum Davide psallere : *Si consistant adversum me castra , non timebit cor meum* ². Princeps ponendarum insidiarum erat , qui solo nomine pietate præditus fuit , ejus sane mores tali appellationi oppositi erant , Eusebius , inquam , impietatis instrumentum. Ille enim cum assecclis captans imperatoris simplicitatem , atque opportunum tempus se nactum esse ratus , omnia movere , omnia miscere , quo Athanasium throno amoveret. Ea enim ratione sperabat se et alia consequi posse et Arii firmare sententiam. Conflata itaque adversus eum conspuratione , insidias , ratione ad persuadendum , ut sibi videbatur , aptissimas , paravere. Ex Meletianis vero hæreticis , Isonem conducere , itemque malitia divitem Eudæmonem , et pravitate omnes superantem Callnicum. Accusationes porro in

¹ Prov. xxii, 28. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Sic duomss. recte. Editi male, ελεγε.

(b) Ita mss. recte. Editi, εκτεινων.

(c) Omnes mss. δεξάμενοι.

Α Εὐσέβιον ἦν, φιλόνηκόν τε καὶ ἑτερόδοξον, Ἐγραφόν τε πρὸς βασιλέα, καὶ ὑπεποιούnton αὐτοῦ τὴν ἀπλότητα. Ἀθανασίῳ δὲ οὐκ ἦν ἡρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ γλώσσα ἦν αὐτῷ, καὶ χεὶρ ἐνεργὸς· καὶ σὺν Ἀλεξάνδρῳ καὶ αὐτὸς οὐκ ἔληγε (a) τῷ βασιλεὶ ἐπιστέλλων, καὶ γράμμασιν αὐτοῦ πλήττων ἀσθηροτέροις τὴν περὶ τοῦς σκολιωτέρους ἀκεραιότητα· ὅτι τὸν ἅπαξ τῆν ἑρώως ἔχουσαν τῶν Χριστιανῶν ἀθετήσαντα πίστιν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν Πατέρων ἐκκηρυχθέντα, πλάσμασιν αἰθῆς καὶ μύθοις ἀπατηθεῖς, παραδέχοιτο, καὶ ὄρα Πατέρων κινεῖται κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀκίνητα· ὅτε δὴ καὶ βασιλεὺς, οὐκ ἐνεγκὼν μετρίως τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐξαφθεῖς, ἀσπηρὰς δίδωσι καὶ τραχείας τὰς ἀποκρίσεις, ἀπειλήσας αὐτοῖς καὶ καθάρισιν.

Β εἰ μὴ τοῖς ἐκείνῳ (b) δεδομένοις ἐφησυχάσειαν. Ταῦτα δὲ οὐ θυμῷ δουλεύον ἐποίει, οὐδὲ κιννοτομῶντι περὶ τὴν πίστιν, καὶ τὸν Ἀρειανισμὸν ἀσπαζόμενος, ἀλλὰ ζήλῳ χρώμενος μᾶλλον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν, καὶ τῷ δοκεῖν τὸ μὴ τὴν Ἐκκλησίαν διεσπῆσθαι πραγματευόμενος.

5. Ὁ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος, τοιαῦτα σὺν Ἀθανασίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως δεξάμενος (c) γράμματα, χρόνον ὀλίγον ἐπιβιούς, αὐτὸς μὲν ἐν τέλει καλῶ καταλύει τὴν βίον· ὁ δὲ τοῦ τρόπου διάδοχος Ἀθανάσιος εὐθὺς καὶ τοῦ θρόνου γίνεται, καὶ ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντὸς τὴν ἱερουσόνην πιστεύεται, μύρου τιούτου δοχεῖον ἀποδειχθεὶς ἄξιον, οὐ χάριτος ἀνθρωπίνης ἔργον, ἀλλὰ Πνεύματος δῶρον, καὶ ἀρετῆς ἄλλον ταύτην πεποιημένος. Οἱ δεινοὶ μέντοι τῆς ἀσεβείας προστάται, οἱ κρυπτοὶ τῶν ζιζανίων στορεῖς, οἱ θερμοὶ τῆς κακίας διάκονοι, ἔστειγον μὲν ἄκριτινὸς παρακιννοῦντες οὐδὲν ὧλως οὐδὲ ταράττοντες, ἀλλ' ἠσύχαζον αὐτοῖς; αἱ ὄρμαι, καὶ Ἀθανασίῳ πόλεμον ἐπικηρύξαι φανερώς ἀνεβάλλοντο· ἔπειτα, ὡς περὶ ὑπὸ τοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς εἰς καρδίαν πονηροῦ λαβόντες τὸ σύνθημα, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς ψυχῆς ἀναβήξαντες, καὶ τὴν κρυπτομένην τέως γυμνόσαντες πονηρίαν, ἐπιβουλὰς αὐτῷ πάντοθεν ἐπήγον χαλεπωτάτας· οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐκβαλεῖν τὸν ἄξιον ὄντως τῶν οὐρανῶν σκηνῶν σπουδάζοντες. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀσειστος ἦν μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλων· Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ἦρχε δὲ τῆς πονηρᾶς ταύτης ἐπιβουλῆς ὁ μόνος (d) κοινωνῶν εὐσεβεῖα τῆς κλήσεως, ὡς ὁ γε τρόπος ἐναντίος ἀτεχνῶς τοῦ ὀνόματος, τὸ τῆς ἀσεβείας ἔργον, φημι, ὁ Εὐσέβιος. Ὑπελθὼν γὰρ σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν οὗτος τὴν βασιλέως ἀκεραιότητα, καὶ καιρὸν οἰκεῖον ἔχειν νομίσας, πάντα κινῶν καὶ ταράσσων ἦν, ὥστε καὶ Ἀθανάσιον τοῦ θρόνου μετακινήσας. Ταύτη γὰρ καὶ τῶν ἄλλων περιγενέσθαι, καὶ τὴν Ἀρείου κρατῦναι δόξαν ἐνόμιζε. Συσκευάζονται γοῦν κατὰ τοῦ ἀνδρός καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐναλήθως ἔγαν, ὡς αὐτοῖς ἔδδκει, καὶ πιθανῶς διατίθενται. Μισθοῦνται δὲ καὶ τῆς Μελετίου (e) αἰρέσεως

(d) Sic duo mss. Editi, μόνος.

(e) Colb. 2, Μελετίου.

Ἰστανά τε καὶ τὸν πλούσιον ἐν πονηρίαις Εὐδαί-
μονα, καὶ τὸν ἐν κακίᾳ νικῶντα Καλλίνικον. Ἐγκλή-
ματα δὲ Ἀθανασίου (a)· τὸ μὲν ὅτι λιπὴν ἐσθῆτα
τοῖς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησία τελεῖν
ἀναγκάσει· τὸ δὲ, ὅτι μὴ περὶ τὸν κρατοῦντα
ἐπιθετικῶς, ἀλλὰ καὶ βασιλικῶς ἐπιβουλεύσει
γράμμασι· τρίτον ἡ φιλοχρηματία, ὅτι καὶ λάρνακά
τινα χρυσοῦ μεστήν πρὸς τινὰ τῶν αὐτοῦ φίλων
ἐπέμφει· τέταρτον ἐπὶ τούτοις, ὁ Ἰσχύρας παρ-
ήγετο, ἀνὴρ ἀσχιστα μὲν καὶ δεινότατα ἐργασμέ-
νος, καὶ οὐχ ὅπως κατηγορεῖσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλεῖσθαι
ἕξις· πολύτροπος δὲ καὶ ποικίλος τὸ ἦθος, καὶ πε-
ριτρέφει μᾶλλον τὰς αἰτίας τοῖς ἐγκαλοῦσι δυνάμε-
νος· Ὅς, ἱερωσύνην τινὰ πλασάμενος, καὶ ὄνομα
πρεσβυτέρου (c) ἑαυτῷ περιθεῖς, καὶ μυσταγωγὸς
ἐξ ἀμύητου, καὶ σοφὸς τὰ θεῖα καὶ συνετὸς ἐξ ἀσυ-
νῆτου καὶ ἀφρονος ἀθρόον ἀναφανείς, ὅσα καὶ ἱερεῦς
πράττειν ἤξιον· καὶ ταῦτα μὴδὲ ὄναρ ἱερωσύνης
τετιμημένος. Πόθεν ὁ παντάπασιν ἀπειναντίας ἱερωσύνη
βεβιωκώς;

6. Μαθὼν δὲ τὰ κατ' αὐτὸν Ἀθανάσιος, οἷος ἐκεῖ-
νος ἀκριβὲς αἰετῶν τοιούτων ἐξεταστής, Λυδία τις,
τὸ τοῦ λόγου, λίθος, τὸν πρεσβύτερον Μακάριον εἰς
Μαρεώτην ἐπέμπει (τῆδε γὰρ Ἰσχύρας ἐτύγγανε
διατριβῶν), τὴν τοῦ πράγματος ἔρευναν αὐτῷ ἐπι-
τρέψας. Ἐπεὶ δὲ φρασεῖς ὁ Ἰσχύρας ἔγνω, καὶ οὐκ
εἶχεν ὁ τι καὶ δράσειεν, ἀποδράς ἐκείθεν, τὴν Νικο-
μήδους καταλαμβάνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον πρό-
σεισι καταβοῶν ἀναισχύντως Ἀθανασίου, καὶ τὰ ἐκεῖ-
νος πάντα διασύρων, καὶ πικρῶς αὐτῷ λοιδοροῦμε-
νος. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία, εὐπροσώπου ἀφορμῆς
ἀπορήσασα, ἐπὶ τὸ ψεῦδος ὁμοσε χωρεῖ, καὶ φανερώς
κατὰ τῆς ἀληθείας ὀπλιζέται. Οἱ δὲ τιμῶσιν αὐτὸν
ὅσα καὶ ἱερέα, καὶ γνησίως ἄγαν τὸν ἀποστάτην καὶ
θεοῦ καὶ νόμων καὶ κανόνων ἱερῶν ὑποδέχονται.
Φύσει γὰρ ἡδόμεθα τοῖς ὁμοίοις, ὅπως ἂν ἡμῶν (d)
ἕκαστος ἢ φαυλότητος ἢ ἀρετῆς ἔχωμεν. Ἐκείνοι
τοίνυν, τῇ πρὸς Ἀθανάσιον διαφορᾷ τὰς ψυχὰς φλε-
γμαίνοντες, μετὰ πόσης ἂν εἰποις τὸν Ἰσχύραν
εἶδον περιχαρείας, καὶ τὴν μεστήν αὐθαδείας ἐκείνην
καὶ θράσους ψυχὴν ἀγαθῶν ἐλπῖσι παρέθηνον, καὶ τῷ
μεγάλῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιώματι τιμήσειν αὐτὸν
ἐπιγγέλλοντο, μόνον εἰ κατηγορίαν τινὰ, φησί, κατὰ
τοῦ δικαίου ῥάψαι δυνήσῃ, τοιούτων ἔργων τοιαύτας
ἀντιδόσεις παρέχοντες, καὶ τοσούτων ψυχῶν προστα-
σίαν μισθὸν συκοφαντίας ποιούμενοι. Ὅ δὲ (καὶ γὰρ
ἔξουθεν σκευάσαι (e) πράγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ συγχεῖαι
ταῦτα καὶ περιτρέφαι δεινότατος, ὡς ὁ λόγος ἤδη
φράσας ἐδήλωσεν) Ἀθανάσιω μᾶλλον ἀντεπάγει τὸ
ἔγκλημα, ὡς ἄρα γνώμη τῇ ἐκεῖνου Μακάριος ὁ
πρεσβύτερος, κατὰ τῆς ἐκκλησίας ληστρικῶς ἐπελθὼν,
καθόλιτο (f) μὲν ὄλην θυμῷ τοῦ θυσιαστηρίου, τρά-
πεζαν δὲ ἐκείνην ἀνατρέψαι τὴν ἱεράν, ποτήριόν τε
συντρέψαι τὸ μυστικόν, καὶ τὰς ἱεράς δὲ βίβλους πυρὶ
κατακαύσαι. Καὶ τοιαύτη μὲν τοῦ δράματος ἡ δια-

A Athanasium hujusmodi fuere : quod lineam vestem
Ægyptios Alexandrinæ Ecclesiæ pensitare coegis-
set : quod se probe erga principem affectum non
exhiberet : sed imperatoris litteris insidiatus esset.
Tertio avaritiæ accusabatur, nempe quod arcam
auri plenam ad quemdam misisset amicum. Quarte
producebatur Ischyras, vir turpissimis gravissimis-
que facinoribus obnoxius : qui non modo indignus
qui accusaret ; sed indignus misericordia erat. Va-
fer autem versutusque, qui posset causas accusan-
tibus evertere. Qui cum sibi sacerdotium confinge-
ret, nomenque presbyteri usurparet ; qui, non
initiatum licet, mystagogus in divinisque sapiens ;
imprudens licet et insanus, prudens videri couaba-
tur ; et ea quæ sacerdotis sunt agenda volebat, cum
ne per somnum quidem sacerdos ordinatus fuisset.
Unde illi talis honor, qui modo sacerdote indignis-
simo vitam egisset?

6. Ea cum didicisset Athanasius, qua fuit semper
diligentia in hujusmodi rebus explorandis, et ceu
Lydus, ut aiunt, lapis, presbyterum Macarium in
Mareotem mittit (ibi enim debebat Ischyras), eique
rei perquisitionem committit. Postquam autem no-
vit Ischyras se deprehensum esse, cum quid ageret
non haberet, fuga se proripiens, Nicomediam petit
ibique Eusebio et sociis se sistit, impudenter cla-
mans contra Athanasium, omniaque ipsum spectan-
tia traducens, acerbeque homini maledicens. Sic
enim se habet malitia, opportuna siquidem data oc-
casione, ut mendacium cito concedit, atque palam
contra veritatem arma sumit. Illi eum quasi sacer-
dotem honorant, atque apostatam transfugamque a
Deo, a legibus et a sacris canonibus, perhumaniter
recipiunt. Natura enim similibus delectamur, prout
quisque nostrum aut vitio aut virtute præditus est.
Illi igitur sua cum Athanasio discordia animo æstuan-
tes, quanta putas lætitia Ischyram videre, et illam
arrogantia audaciaque plenam animam, præmiorum
spe concitarunt. Magna autem episcopatus digni-
tate eum se honoraturos promiserunt, si modo quam-
dam adversus justum accusationem confingeret.
Talia nimirum talibus factis munera destinant.
Ac tot animarum curam mercedem fecerunt syco-
phantiæ. Tum ille, qui non modo negotia ordiri, ve-
rum etiam confundere ac perturbare probe norat,
uti jam superius dictum est, hanc Athanasio dicam
impingit, quod scilicet jussu illius Macarius pre-
sbyter, in ecclesiam latronum more irrupisset, in-
que altare animose insillisset, sacram mensam ever-
tisset : mysticum calicem confregisset, sacros li-
bros combussisset. Talis Ischyrae apparatus ad sce-
nari fuit. Porro ab aliis quoque insidiæ instructæ
cum essent, ea deferunt imperatori Constantino;

(a) Sic mss. omnes. Editi vero, Ἀθανάσιον.

(b) Omnes mss. nostri, ἔχοι.

(c) Ita mss. Editi vero, πρεσβυτέρων.

(d) Editi, ὅπως ἂν μὲν. Sed μὲν deest in omnibus

mss.

(e) Reg. συσκευάσαι.

(f) Sic mss. Editi vero, καθόλιτο.

concitantque illum atque iram ejus commovent in Athanasium. Quod autem magis accendebat illum (idque malitiæ inventum fuit, gnaræ, quam sint homines natura sua honoris cupidi), aiebat illi: Ne vestris quidem litteris obtemperavit, neque Arium ad communionem admisit. Quæ cum audiret Constantinus, primo quidem paulum conturbatus, rem deinde apud se considerabat, nec sciebat quid consilii caperet, quo se verteret, aut cui parti accederet. Virtutem Athanasii, omni suspicione superiore norat: eorum tamen calumnia multum sane probabilitatis habebat atque coloris. Cum ita se haberet, mediam elegit viam, neque Athanasium damnans, neque inquisitionem fieri recusans; sed quoniam eo tempore Eucænia Jerosolymis celebrabantur, eoque conveniebant fere omnes episcopi: jubet ille ut paulum a via deflectentes, Tyri ea quæ Athanasium magnum spectabant examinarent, neque minus de Arij rebus constituerent: ut si, quemadmodum aiebat ipse, in recta doctrina cum consisteret, per invidiam proscriptus fuisset, rursus in clerum atque in synodum admitteretur, et jungere membrum reliquo corpori. Quod si eloquentia ille uteretur ad subripiendam veritatem, juxta sacras leges judicaretur: atque dignam subversionis dogmatum subiret poenam.

καὶ συναφθῆ τὸ μέλος τῷ λοιπῷ σώματι· εἰ δὲ τὸ ὅλον τοὺς ἱεροὺς κρίνοιτο νόμους, καὶ δίκην ἀξίαν ὑπόσχοι

7. Tricesimus ille annus erat imperii Constantini: aderantque ex variis urbibus episcopi. Ducebatur etiam a militibus Macarius presbyter vinculis manibus. Aderat præfectus ipse una cum episcopis iudicem agens; imo etiam quidam ex magistratu: intererant sycophantæ. Tribunal judicarium aperiebatur: accusabatur Athanasius: ac primo quidem illa de linea veste, et de avaritia proposita est aliena calumnia: sed statim criminis solutio conquirebatur, manifestum sane inhumanitatis eorum argumentum. Nam ea ipsa hora litteræ ab imperatore ad iudicii locum advenere, quibus non medio-criter carperentur accusatores, crimine solveretur Athanasius, accersereturque perhumaniter ad ipsum imperatorem. Quoniam Apis et Macarius (non is de quo jamjam sermo habitus est: ille namque pro reo ab Eusebianis habebatur: sed alius ipsi cognominis), ambo Alexandrini presbyteri, Nicomediam non de industria, sed alio casu adierant, imperatoremque convenientes, omnia uti vere se habebant enarravere, falsamque adversus sanctum hominem accusationem, necnon iniquas illas insidias resolvunt. Quibus cum fidem haberet imperator, atque persuasus, imo potius veris argumentis pudefactus ac convictus, nihil credibile, nihil congruens esse cum veritate in calumnia hujusmodi, sed invidiæ scelerum illam esse: hujusmodi ille delit litteras: quibus in ipsa accusationis productione ad tribunal

(a) Sic mss. Editi vero, αὐτοῦ.

(b) Sic mss. vere. Editi vero, male, γινώσκων.

(c) I: a duo mss. Editi vero, μὲν.

σκευὴ τῷ Ἰσχυρά. Ἦδη δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ τελεείως τῆς ἐπιβουλῆς κατασκευασθείσης, προσίαι τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ταῦτα περὶ Ἀθανασίου λέγοντες, καὶ ὅπως εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν, τοὺς τοῦ βασιλέως θυμούς ἐξάπτοντες· ἦν δὲ τὸ μάλιστα παροξύναν αὐτόν (a) (τοῦτο γὰρ ἐξεῦρεν ἡ πονηρία, ἐπισταμένη, ὅπως φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ φιλότιμον) ὅτι, Μηδὲ τὸ ὑμέτερον, φασί, γράμμα προσήκατο, μηδὲ τὴν Ἀρείου κοινωνίαν ἀνάσχοιτο. Ὡν ἀκούσαντα Κωνσταντίνον, πρῶτα μὲν μικρὰ διαταραχθῆναι, ἔπειτα δὲ καθ' αὐτὸν ἀνασκοπῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς ἀμυχανίαν πάντοθεν περιστηῆναι, μὴ ἔχοντα ὅποι νεύσει, καὶ προστεθήσεται· τῆς μὲν Ἀθανασίου ἀρετῆς κρείττονος οὐσης ὑπονοίας ἀπάσης, τῆς ἐκείνων δὲ πάλιν διαβολῆς πολὺ τὸ πιθανόν καὶ παρόμοιον ταῖς ἀληθείαις ἐχούσης. Οὕτως οὖν ἔχων, τὴν μέσσην ἐχώρει, μήτ' Ἀθανασίου καταγινώσκων (b), μήτε πάλιν ἀπογινώσκων τὴν ἔρευναν· ἀλλ' ἐπεὶ τῆνικαῦτα τοῖς Ἱεροσολύμοις τὰ Ἐγκαίνια ἐτελεῖτο, καὶ εἰς ταῦτο σχεδὸν ἐπίσκοποι πάντες συνησαν· κελεύει, κατὰ τὴν Τύρον ἑδοῦ πάρεργον γενομένους, καὶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐξετάσαι, οὐδὲ δὲ ἤτερον ἐπιστήσαι καὶ τοῖς Ἀρείου· ἴν', εἰ μὲν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἐν ὄροις μένων (c) τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, διὰ φθόνου ὑπέστη τὴν ἀποκλήρυξιν, παραδεχθῆ πάλιν τῷ κλήρῳ καὶ τῇ συνόδῳ, βημάτων ἐστὶ πειθῶ κλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τῆς τῶν δογμάτων διαστροφῆς.

7. Τριακοστὸν τοῦτο τῆς βασιλείας ἔτος ἐνεστήκει τῷ Κωνσταντίνῳ, καὶ παρῆσαν μὲν ἐκ διαφόρων πόλεων οἱ ἐπίσκοποι· παρήγετο δὲ καὶ ὁ πρεσβύτερος Μακάριος ὑπὸ στρατιωτικῶν χειρῶν δέσμιος· παρῆν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχὸν συνδικάσων τοῖς ἐπισκόποις· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει τινέες· παρεστήκεισαν δὲ καὶ οἱ συκοφάνται. Καὶ τὸ μὲν δικαστικὸν ἀνεπτύσσεται βῆμα· ἐκαλεῖτο δὲ Ἀθανάσιος. Καὶ πρῶτον (d) μὲν τὰ περὶ τῆς λιγῆς ἐσθῆτος, καὶ ἡ τῆς φιλοχρηματίας εἰσήχθη ἀλλόκοτος διαβολή· ἀλλ' εὐθύς καὶ τοῦ ἐγκλήματος ἡ λύσις ἐπηκολούθει, σαφῆς ἐλεγχος οὕσα τῆς ἐκείνων ἀπανθρωπίας. Γράμματα γὰρ ἐκ τοῦ βασιλέως κατ' ἐκεῖνο τῆς ἡμέρας ἐπιφοιτᾷ τῷ δικαστηρίῳ, ἀπτόμενα μὲν, οὕτε (e) μετρίως, τῶν κατηγορῶν, αἰτίας δὲ Ἀθανασίου ἀφιέντα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἡμέρας πάντων καὶ γνησίως μετακαλούμενα. Ἐπειδὴ Ἄπισ τε καὶ Μακάριος (οὐχ ὃν ἦδη φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ἐκεῖνος γὰρ ἐν ὑπευθύνῳ μοίρᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἐνομίζετο· ἀλλ' ἕτερος μᾶλλον ὁμωνύμως αὐτῷ καλούμενος), τῆς Ἀλεξανδρέων ἀμφοῦ πρεσβύτεροι, Νικομηθεῦσιν οὐκ ἐκ προνοίας, ἀλλ' οὕτω συμβᾶν ἐπιστάντες, καὶ βασιλεῖ συγγενόμενοι, πάντα καταλέγουσι μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ ψευδὲς ἐγκλημα κατὰ τοῦ ἁγίου, καὶ τὴν ἀδικον ταύτην ἐπιβουλήν διαλύονται. Οἷς καὶ πιστεύσας ὁ βασιλεὺς, καὶ πεισθεὶς, μᾶλλον δὲ τοὺς ἐκ τῆς ἀληθείας ἐλέγχους δυσωπηθεὶς, ὅτι μηδὲν εἶχε πιστόν, μηδὲ τῆς τοῦ πράγματος ἀκολουθίας ἐχόμενον, ἀλλὰ φθόνου γέννημα μόνον ἀτεχνῶς

(d) Omnes mss. καὶ πρῶτον.

(e) Ita omnes mss. nostri. Editi vero, οὕτε.

ἢ διαβολῇ. τὰ τοιαῦτα ἐξέθετο γράμματα· ὧν ἐν αὐτῇ
 τῇ τῆς κατηγορίας εἰσαγωγῇ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου
 ἀναγνωσθέντων, ἀγωνία τοὺς περὶ Εὐσέβιον εὐθύς
 καὶ θεὸς κατείχε, καὶ οὐκ εἶχον ὃ τι καὶ γέγονται.
 Πλὴν ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα ἴσταντο τῆς μανίας, οὐδὲ ἤγά-
 πων ἀποξ' ἐληλεγμένοι· ἀλλὰ καὶ οὕτω κατηγορίας
 αὐτοῖς (α) εἰς τὸναντίον περιτραπίσης, καὶ βασιλι-
 κῆς μᾶλλον ἐγκλήμασι τοὺς ἀνοήτους ὑποβαλλούσης,
 ἔκεινοι καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐτρέποντο καὶ τὰ κατὰ
 τὴν πρεσβύτερον Μακάριον ἐκινεῖτο. Καὶ παρήγετο
 κατήγορος μὲν ὁ Ἰσχύρας, μάρτυρες δὲ οἱ περὶ Εὐ-
 σέβιον· οὗς πρῶτα μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροὺς παρ-
 ερράπετο, καὶ νόμοις αὐτοῖς, καὶ ταῖς ἐκ τῶν νόμων
 ἀνάγκαις εἶργε τῆς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας· ἔπειτα
 ἔτι καὶ εἰ (β) ὁ κατήγορος Ἰσχύρας ἱερεὺς εἴη ταῖς
 ἀληθείαις δεικνυσθαι ἤξιον· καὶ τότε λόγους ὑπέφειν
 εἰς τὴν αὐτὸς τοῦ ἐγκλήματος. Ταῦτα ἐκείνος μὲν
 ἔλεγε· οἱ δὲ δικασταὶ δὲ οὐκ ἠνείχοντο· ἀλλ' εἰσῆγγετο
 μὲν ἡ κατὰ τοῦ Μακαρίου δίκη καὶ ἐκροτεῖτο, καὶ
 πρὸς ἀγῶνας ἤδη καὶ ἀποδείξεις ἐχώρει. Ἀπονησάν-
 των δὲ τῶν ἐλέγχων, ἀναβολὴν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόασις·
 ὥστε καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ τόπου δεηθῆναι ζητήσεως.
 Ἐπεὶ δὲ οὗς Ἀθανάσιος παρεγράφετο, τούτους ἑώρα
 πεμπόμενους πρὸς τὴν ἐξέτασιν, τότε οὐδὲ σιωπᾶν
 ἔκρινεν, οὐδὲ φέρειν, ἀλλ', Ἀπέσθη τὸ δίκαιον, ἐβόα-
 πεπάτηται (c) ἡ ἀλήθεια, νόμων ἀκρίβεια καὶ δικα-
 σῶν οὐκ εἶται. Πῶς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτόπων
 τὸν μὲν ἀπολογησόμενον ὑπὸ δεσμοῖς ἀσφαλῶς τη-
 ρεῖσθαι, τὸν κατηγορήσοντα δὲ καὶ τοὺς ἐχθροὺς τὴν
 αὐτῆς δίκης πεπιστευθῆναι ψῆφον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
 μάρτυρας αὐτῶν τούτους εἶναι τῶν ἐγκλημάτων, ἐφ'
 οἷς αὐτοὶ δικάσαι (d) μέλλουσι; Ταῦτα τοῦ μεγάλου
 ραββίτου ἐπιβοῶντος, κοινή δὲ καὶ τῆ συνόδῳ πάσῃ
 ἐμαρτυρομένου, ὡς οὐδένα λόγον αὐτοῦς τοῦ τε δι-
 κίου καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων ποιουμένους ἑώρα· ὁ μὲν
 ἀνχώρησιν ἐννοεῖ, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα λαθῶν ἐπ-
 θέσειν· ἡ σύνοδος δὲ αὐτίκα, ἣ τὸ πονηρὸν φάναι
 συνέβριον, ἐρήμην αὐτοῦ καταδιαιτᾷ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ
 ἐν τῷ Μαρτυρῶν πεπραγμένα πέρας εἶχε, καὶ πάντα
 κατὰ γνώμην τοῖς ἐχθροῖς ἔκειτο, καθαίρεισιν Ἀθα-
 νασίῳ παντελῆ ψηφίζονται, οἱ ταύτης ἀξιοὶ μᾶλλον,
 ἀληθείας κρινούσης, τοῦ μηδένα μῶμον ἐν τῷ κάλλει
 θαιρητικοῖς, καὶ ὕβρεσι καὶ διασυρμοῖς πλεονάζαντες, καὶ
 8. Τοῦτων οὕτω τελεσθέντων, ὡς εἶχον, εὐθύς ἐπὶ
 τὰ Ἱεροσόλυμα ἔτρεχον· ἐνθα καὶ τὸν θεομανῆ δέ-
 χονται Ἀρειον, ὅσοι γλώσση μόνον εὐσεβεῖν εἶλοντο,
 καὶ τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ προσποιητῶς τῷ ὁμο-
 ωσίῳ ὑπογεγράφασιν. Οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ
 αὐτῇ καρδίᾳ καὶ χεῖλεσιν ὑγιῶς ἔχοντες, ὄρισαντες,
 ἐπὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου τὸν Ἀρειον ἐξετά-
 ζεσθαι, καὶ τοῖς τε ῥήμασι καὶ ταῖς διανοαῖς προ-
 εχόντες τὸν νοῦν καὶ πολλὴν εἰσενεγκάμενοι τὴν
 ἀκρίθειαν, φωρῶσι τὸν δόλον ὑπὸ πολλοῖς τοῖς παρα-
 πτάσμασι, τοῖς ἐκ τῶν ἐννοιῶν φημι καὶ τῶν λέξεων,
 ὑποδευχόμενα, καὶ τὸν ἐχθρὸν αἰροῦσι τῆς ἀληθείας,
 καὶ παλεύουσι (e) τὴν ἀλώπεκα. Ἔτα γράμματα καὶ

A lectis, angor mox et formido Eusebianos invasit;
 nec quorsum evaderent sciebant. At non hic eorum
 furor constitit; nec semel convicti quievere. Sed
 accusatione sic in contrarium conversa, et insanos
 illos imperatoris expostulationibus subjiciente: ad
 alias illi accusationes sese vertunt. Ac tum crimi-
 natio adversus Macarium affertur. Et adducebatur
 accusator Ischyras: testes autem Eusebiani erant.
 Quos primum utpote inimicos recusarat Athanasius,
 ipsisque legibus, legumque necessitate, arcebat a
 testimonio adversum se dicendo. Postulabat deinde,
 ut an sacerdos Ischyras esset vere comprobaretur:
 tumque ea lege pollicebatur se causam dicturum.
 Hæc ille dicebat: at iudices id non concessere. Sed
 tum in medium adducta est Macarii causa; jamque
 ad concertationes et probationes veniebant: sed
 cum infirma essent argumenta, intermissio erat
 actionis, ita ut etiam in ipso loco perquisitio facienda
 necessario esset. At videns Athanasius eo ad per-
 quisitionem mitti viros a se recusatos; tunc non
 ultra silendum viros illum ferendum ratus: Exstincta
 est, exclamavit, justitia, conculcataque veritas: le-
 gum atque iudicum æquitas abscedit. Qui enim ab-
 surdum non fuerit, eum qui causam defendit vin-
 culis constrictum teneri, accusatorem vero et inimi-
 cos, totum iudicii calculum penes se habere: imo
 testes ea proferre crimina, de quibus ipsi iudices
 sint? Hæc cum palam exclamasset vir magnus, con-
 testatusque coram universa synodo, se nullam ibi
 æqui bonique rationem cernere; de discussu cogita-
 vit, et clam imperatorem adiit. Statim autem syno-
 dos, aut potius sceleratus ille cœtus, fugæ illum
 insinulat. Cum res in Mareote gestæ ad finem de-
 ductæ essent, omniaque inimicis ex sententia ces-
 sissent, condemnationem Athanasii plenam decer-
 nunt, ipsi potius, veritate iudice, condemnatione
 digni, quam ille qui nullam in pulchritudine animæ
 suæ maculam admittebat: qui accusationibus, ab
 dicandi causa viri, contumeliis, derisionibus eum
 supra modum afflicentes, extremo usi sunt furoris
 impetu.

τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἔχοντος, κατηγορίας ἐν τοῖς κα-
 ταφορᾷ χρησάμενοι.

8. Illis ita completis, statim quam maturrime
 Jerosolymam accurrunt: ubi etiam illum contra
 Deum furiosum Arium, ad communionem admiser-
 runt, quotquot scilicet lingua solum pii esse decre-
 verant, et in Nicæna synodo simulate tantum con-
 substantiali subscripserant. Qui autem sana erant
 fide, et tam corde quam labiis recte sentiebant, ac
 decreverant ut Arius in Alexandrina synodo exami-
 naretur: qui item cum verbis tum sententiis au-
 nimium adhibuerant, multaque accurratione expend-
 erant, deprehenderunt dolum multis opertum invo-
 lucris, tam sententiarum, inquam, quam verborum,
 veritatisque inimicum capiunt ac vulpem compre-

(a) Sic omnes mss. Editi vero, εὐθύς.

(b) Ita mss.; et deest in editis.

(c) Sic mss. Editi, πεπάτηται.

(d) Ita omnes mss. Editi, ἐκτάζεσθαι. Mox omnes
 mss. ἐπιβωμένους.

(e) Reg. παλαίουσι.

bendunt. Exinde litteræ rursus imperatorie prodeunt, quibus jussum erat ut Athanasius quidem se conveniret, et ipsi quoque quam celerrime adfarent. Hinc haud modicus timor synodo incussus. Verebantur quippe ne apud ipsum etiam imperatorem deprehenderentur, partim gratia, partim odio sententiam tulisse, patroni scilicet mendacii et manifesti proditores veræ fidei. Quamobrem maxima pars eorum domum remigrarunt. At Eusebius, Theognis et cæteri, verisimili conficta in iis locis remanendi occasione, non parvum fecere moram, atque sese apud imperatorem litteris suis excusarunt. Interea, dum hæc fierent, imperatori rursus Nicomediæ coram se sistit Athanasius, atque accusationem de pecunia intentatam legitime aperteque diluit. Cum autem magis magisque Eusebiani comperendinarent, litteris suis imperator Athanasium remittit Alexandriam, episcopatumque tradit ipsi, significans accusationes illas omnes sceleratas futilesque videri sibi. Athanasio igitur ita reverso Alexandriam, congregatisque Arianis, magna confusio atque tumultus populorum occupavit, ita ut multi indigne ferrent, cum ea quæ a tot episcopis jam examinata essent, iterum viderent in iudicium vocari. Iratus ergo Athanasius, quod non modo Alexandriam, sed totam quoque Ægyptum tumultuantem videret, omnia indicat imperatori, eumque ad pœnas de Ario sumendas cohortatur, aliquam cupiens hujusce rei haberi ultionem. Statimque litteræ Alexandriam venerunt, quibus Arius arcessebatur, ut immoderatæ linguæ sententiæque suæ supplicium subiret.

9. Cum ergo Alexandria ad imperatorem adduceretur Arius, Cæsaream pervenit, convenitque Eusebium, Theognin et Mariu. Hic mihi, quæso, perspicue facinorum gravissimum, ut undenam tanta Athanasio tentationum procella orta sit. Consors illis Arius sermonis, consors morum; mensæ particeps, qui pugnae contra Deum particeps item erat: omnia recenset quæ ipsum spectabant, tum consilia inveniunt mutua, ut nequæ Deo, prohi furorem! neque Athanasio parcerent. Alias itaque adversus illum consuunt calumnias; homines qui, secundum maximum Isaiam, parturiunt laborem et pariunt Iniquitatem, qui posuerunt mendacium spem suam, et dixerunt: Mendacio obtegemur: omnemque verborum funem movent, ut throno sanctum virum dejiciant, et belli contra Christianos Alexandriam veluti tutam arcem constituent. Imperatorem itaque adierunt: Arius quidem sese defensurus, Eusebius autem et socii mendacio patrocinaturi, testimoniumque contra Athanasium et contra veritatem dicturi. Postquam autem imperatori astantes, de rebus in synodo gestis interrogati essent, statim aliis de rebus verba facientes: Non ita, aiunt, imperator, ægre se-

α πάλιν ἕτερα τοῦ βασιλέως ἐπικαταλαμβάνει, Ἄθανάσιον μὲν ὡς αὐτὸν ἦκειν, καὶ αὐτοὺς καὶ ὡς τάχιστα παρῆναι διακελεύοντα. Ταῦτα φόβον οὐ μικρὸν ἐπέσεισε τῇ συνόδῳ, μήποτε καὶ ἀλώσιον ἐπὶ τοῦ βασιλέως, τὰ μὲν πρὸς χάριν, τὰ δὲ καὶ πρὸς (α) ἀπέχθειαν κρίναντες, συνήγοροι τε τοῦ ψεύδους καὶ προδόται τῆς ἀληθοῦς πίστεως γεγεννημένοι. Ὡς ἐνεκεν οἱ πλείους μὲν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος ἀνεχώρει (β)· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον Θεογίνν τε καὶ τοὺς λοιποὺς, πιθανὰς προφάσεις, ὥστε κατὰ χώραν μένειν, πλάσσαντες, οὐκ ὀλίγην τῷ χρόνῳ διατριβὴν ἐνεποιούν, καὶ βασιλεῖ μεταξὺ διὰ γραμμάτων ἀπελογουῦντο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο κατὰ πρόσωπον τῷ βασιλεῖ, πάλιν ἐν τῇ Νικομήδους παραστάς Ἄθανάσιος, καὶ τὸ περὶ τοῦ χριστοῦ ἐγκλημα νομίμως καὶ φανερώς ἀποδύεται. Ὡς δὲ καὶ ἐτι μᾶλλον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀνεβάλλοντο, γράμμασιν ὁ βασιλεὺς Ἄθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρέων προπέμπει, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῷ ἐγχειρίζει, σαθρὰ φανῆναι σημάνας τὰ τῶν διαβολῶν ἅπαντα καὶ ἀνίσχυρα. Οὕτως οὖν Ἄθανάσιος κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν γενομένου, καὶ τῶν Ἀρείου συγχροτουμένων, πολλή τις εἶχε τὸ πλήθος σύγχυσις τε καὶ ταραχή· οἷα μὴδὲ φέρειν τῶν πολλῶν δυναμένων τὰ ὑπὸ τοσοῦτοις ἐπισκόποις ἦδη δοκιμασθέντα πάλιν ὀρθῶν ἀναδικαζόμενα. Ἀγανακτῶν οὖν Ἄθανάσιος, ὅτι μὴ μόνην τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν Ἀγυπτὸν πᾶσιν κλονουμένην ἐώρα, μὴνεῖ πάντα τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτῷ τὴν Ἀρείου παρακαλεῖ, λαβεῖν τινα παρ' ἐκείνου τιμωρίαν βουλόμενος. Καὶ παρακρηῖμα γράμματα τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει, μετάπεμπτον ἀγεσθαι Ἀρείου, δίκην ἀκολάστου γλώσσης καὶ γνώμης ὑφέξοντα.

9. Ὡς οὖν ἦγετο παρὰ βασιλέα τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀρείος, γέγονέ τε κατὰ Καισάρειαν, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, Θεογίνν (c) τε καὶ Μάριν συγγέγονεν. Ἐνταυθα μοι σκόπει τῶν προσβολῶν τὴν χαλεπωτάτην, καὶ ὅθεν τῷ μεγίστῳ Ἀθανασίῳ κλύδων ἐπανάστη τῶν πειρασμῶν. Κοινωνὸς μὲν λόγων αὐτοῖς ὁ κοινωνὸς καὶ τῶν τρόπων· κοινωνεῖ δὲ καὶ τραπέζης ὁ κοινωνὸς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν μάχης. Πάντα τε διηγέεται τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ συμβούλους ἀλλήλους ποιοῦνται, τοῦ μήτε Θεοῦ, ψεῦ τῆς μανίας! μήτ' οὖν Ἀθανασίου φέισασθαι. Ῥάπτουσι τοιγαροῦν ἑτίρας κατ' αὐτοῦ καὶ πάλιν συκοφαντίας ἐκείνοι, οἱ, κατὰ τὴν παρμύεγαν Ἡσαΐαν, κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν, οἱ ψεῦδος ἔθεντο τὴν ἐλπίδα, καὶ, τῷ ψεῦδει, εἶπον, σκεπασθησόμεθα· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινουῦσιν, ὥστε τοῦ θρόνου τὸν ἅγιον καθελεῖν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν πολέμου τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὀρηγήτριον ἀσφαλὲς ποιήσασθαι. Ἥεσαν οὖν παρὰ βασιλέα, Ἀρείος μὲν ἀπολογησόμενος, Εὐσέβιος δὲ καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν τῷ ψεῦδει συνηγορήσοντες, Ἀθανάσιος δὲ καὶ τῆς ἀληθείας φανερώς καταμαρτυρήσοντες. Ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ παραστάτας τὰ εἰκότα περὶ τῶν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων

(a) Πρὸς deest in omnibus mss.
 (b) Q uines mss. nostri, ἀνεχώρουσιν. Mox Reg. et Colb. 1, Θεογίννιον.

(c) Reg. Θεογίννιον. Paulo post, editi, καὶ ὅθεν ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος κλύδων ἐπανάστη. Manuscripti ut in textu.

ἔρωτηθεῖεν, αὐτίκα περὶ μὲν τῶν ἄλλων, οὐχ οὕτως, ἔρησαν, ὡ βασιλεῦ, ἀνιώμεθα, τὸ μὲν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, τὸ δὲ τοῦ μουσικοῦ ποτηρίου, ὅπως ἀνέστρεψε μὲν ἐκείνην, κατέαξε δὲ τοῦτο, καὶ εἰς λεπτὰ διεῖλεν, ὅπως δὲ καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων τῆ πόλει συνήθως ἐκπεμπόμενον στόνον διακυλώσειν ἠπειλήσει· ταῦτα λυπεῖ, ταῦτα δάκνει· ταῦτα τίνος οὐ ψυχῆς ἄπτεται, καὶ ἀδαμαντίνης; Τούτων μάρτυρες Ἀδαμαντίνος τε καὶ Ἀνουθίων (a); Ἀρθεθίων τε καὶ Πέτρος ἐπίσκοποι· παρ' ὧν ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐξελεγχθεὶς, δίκην μὲν τὴν ἀξίαν ἀπέδρα, διαδράναι δὲ καὶ τὴν ἀποκήρυξιν ὁμως οὐκ ἤδυνήθη, ἀλλὰ κοινῶς ὑπὸ τῆς συνόδου πάσης, ὡς τοιούτων ἀθέσμων ἔργων καὶ ἀνοσίτων πολμητῆς ἐπικεκλήρκεται. Τούτων ἔτι λεγομένων (b), ὁ βασιλεὺς τὸ πρῶτον ἠσυχῆ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐταράττετο· καὶ τέλος τῶν ὤτων ἀναρτηθεὶς, εἰς ὄργην ἐκίπτεται, καὶ τὴν ἐν Γαλλίαις ὑπερορίαν τοῦ δικαίου καταφθίζεσθαι, ἐνταῦθα μόνον καὶ ἦθος καὶ γνώμην διαφθερῆσαι, καὶ ἀμφοτέρας τοῖς περὶ Εὐσέβιον τὰς ἀπάς ὑπανεῖς. Κλέπτουσι γὰρ τῷ ὄντι, καὶ διαφθερῶσιν ἦθη χρηστὰ, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν, ὁμιλῶν καὶ· καίτοιγε τὴν ἐτέραν ἀκεραλίαν ἀεὶ τῷ κατηγορομένῳ φυλάττων· ὅπερ οἶονε! (c) τις αὐτῷ βύτις ἐγένετο καὶ σπῆλος, ἀβρύπων ἐξουτὸν; τὰ γε ἄλλα καὶ καθαρόν συντηρήσαντι. Εἰσι δὲ ὁφασιν, ἀκριβέστερον καὶ σκοποῦ τάχα καὶ κρίσεως λογιζομένων ἔχοντες, ὡς οὐδὲ καταγνώσει τινὲ τῆ πρὸς Ἀθανάσιον ταύτην αὐτοῦ κτείνε τὴν ὑπερορίαν, ἀλλ' ἐνώσει τῶν Ἐκκλησιῶν μᾶλλον καὶ συμφωνίαν, ὥστε καταστῆλαι τὴν ζήτην αἰετῆς, καὶ κοιμίσει τὸν θόρυβον. Ἐπειδὴ γὰρ στάσις οὐκ ἦ τοχούσα τὴν τε Ἀλεξανδρέων, ὁπόση ἦν, καὶ τῆς Αἰγύπτου δὲ κατελήφει τὰ πλείω, κατὰστασιν ἐκείνους τοῖς πράγμασι μηχανώμενος, ἐκποδῶν ἔγνω τὸ γε νῦν ἔξον ποιήσασθαι Ἀθανάσιον. Ταύτη γὰρ τὰς τῶν ἄλλων ἐπισκόπων θεραπεῦσαι γνώμας, καὶ εἰς ταῦτὸ συναγαγεῖν πάντας ἐσχέφατο, εἰ φανερῶς

10. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐν τούτοις καταλύει τὸν βίον τριακοστῷ μὲν τῆς βασιλείας ἔτει, πέμπτῳ δὲ καὶ ἐξηκοστῷ τῆς ἡλικίας, διαδόχους τῆς βασιλείας τοῖς υἱέσι χρησάμενος, καὶ ταύτην εἰς αὐτοὺς καταδιελών. Κωνσταντῖνον μὲν γὰρ τῷ μεῖζον τῶν υἱῶν μεῖζονα καὶ τὴν ἀρχὴν καταλείπει· τὴν δὲ διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὲ παρατίθεισι, κρύφα τὴν Ἀρείου νόσον καὶ ἐν μυχῷ τῆς ψυχῆς νοσοῦντι, ὅστις ἔκρυπτε καὶ ταύτην μετὰ τῆς νόσου· καὶ παρὰ πολλῶν ἐρωτώμενος, εἰ ἐπὶ διαθήκαις ὁ βασιλεὺς τελευτήσειεν, εἰπεῖν ἀνεβάλλετο· κοινονοὺς οὕτω πράγματος ἀπορρήτου καὶ τοῖς οἰκειοτάτους τῶν βασιλέως εὐνοῦχων πεποιμηένος. Ἐπεὶ δὲ βραδύναντος Κωνσταντίνου περὶ τὴν ἀνάσσειν, ὁ τρίτος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνος πρῶτος παραγίνετο ἐξ Ἀντιοχείας, ἐγγχειρῆσαι λαθραίως αὐτῷ τὴν τοῦ πατρὸς διαθήκην, καὶ μόνην παρ' αὐτοῦ καὶ μίαν αἰτεῖ χάριν, ὥστε τοῖς Ἀρείου κάκεινον συναπαχθῆναι· καὶ ταύτην ἀμοιβὴν τῆς βασιλείας τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ Χριστῷ δίδωσι, τὸ μὴ Θεὸν αὐτὸν, ὡ τῆς ἀπονοίας! μὴδὲ τοῦ παντὸς εἶναι (d) δεσπότην. Συν-

A rimus, quod sacram mensam everterit, calicemque contractum in minutissimas partes redegerit; quam quod comminatus sit, se frumenti conmeatum, Alexandria in urbem transmitti solitum se impediturum; hæc dolorem faciunt, hæc mordent, hæc cujus animum vel adamantinum non moveant? Horum testes sunt Adamantinus, Anubion, Arbethion, et Petrus episcopi: a quibus horum omnium gestorum convictus, supplicium quidem effugit, abdicationem tamen effugere non valuit; sed ab universa synodo, ut nefandorum atque impiorum ejusmodi facinorum auctor abdicatus et depositus est. Dum hæc ita dicentur, imperator primum silebat animoque turbabatur: ac demum tali auditu suspensus, in iram prorupit, justique viri exsilium in Gallias decernit; in hoc solum et animo et sententia corruptus, ac utramque Eusebianis aures subjiciens. Revera enim circumveniunt et corrumpunt bonos mores, ut ait sapiens, colloquia prava. Sane semper antea alteram aurem integram et incorruptam accusato reservarat: at tunc hæc ipsi macula et labes inhæsit, qui se antea incorruptum purumque conservarat. Sunt qui dicant, et forte accuratius scopum ejus atque judicium compertum habentes, eum non pænæ et damnationis causa exsilio multasse Athanasium; sed ut Ecclesiarum tranquillitati et concordie provideret, tempestatem sedaret, ac tumultum compesceret. Quia enim seditio non parva Alexandriam totam, atque Ægypti maximam partem invaserat, tranquillitatem ille rebus afferre conatus, decrevit pro eo scilicet tempore Athanasium ablegare. Hac enim ratione, se aliorum episcoporum animas emolliturum putabat, atque in unam omnes sententiam adacturum, si palam hominem urbe pelleret in exsilium.

ὑπερορίσει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως.

10. Sed interea ille vitam obiit, imperii anno tricesimo, ætatis sexagesimo quinto: imperique successores habuit filios, quibus illud ipsum diviserat. Porro Constantino filiorum majori, majus reliquit imperium: testamentumque presbytero cuidam committit, clam et in occulto animæ suæ Arianæ morbo laboranti, qui una testamentum et morbum suum celabat: a multisque interrogatus, an imperator testato decessisset, responsum distulit, atque occulti negotii eunuchos imperatori familiarissimos conscios effecit. Cum autem cunctaretur Constantinus accedere; tertio filiorum Constantio qui Antiochia prior advenit, testamentum tradidit, atque unam ab illo postulat gratiam, ut ad Arianas et ipse transiret partes: atque eam ille immortalis imperatori Christo, collati imperii gratiam retulit; ut ipsum nec Deum esse, o amentiam! neque dominum agnosceret. Sociusque illis audaciæ accedebat supra dictus Eusebius, et qui cum eo erant, rati se temporis opportunitatem esse nactos. Hæc autem

ἦν δεest in tribus manuscriptis.

(d) Codices duo εἶναι. Alii cum editis, σιδέναι.

(a) Ita mss. Editi vero, male, ἀνθρώπου βίον.

(b) Ita mss. Editi vero, ἐπιλεγομένων.

(c) Sic mss. Editi vero, φυλάττοντι οἶονε! Infrâ,

bendunt. Exinde litteræ rursus imperatoris prodeunt, quibus jussum erat ut Athanasius quidem se conveniret, et ipsi quoque quam celerrime adfuerent. Hinc haud modicus timor synodo incussus. Verebantur quippe ne apud ipsum etiam Imperatorem deprehenderentur, partim gratia, partim odio sententiam tulisse, patroni scilicet mendacii et manifesti proditores veræ fidei. Quamobrem maxima pars eorum domum remigrarunt. At Eusebius, Theognis et cæteri, verisimili conficta in his locis remanendi occasione, non parvum fecere moram, atque sese apud imperatorem litteris suis excusarunt. Interea, dum hæc fierent, imperatori rursus Nicomediæ coram se sistit Athanasius, atque accusationem de pecunia intentatam legitime aperteque diluit. Cum autem magis magisque Eusebiani comperendinarent, litteris suis imperator Athanasium remittit Alexandriam, episcopatumque tradit ipsi, significans accusationes illas omnes sceleratas futesque videri sibi. Athanasio igitur ita reverso Alexandriam, congregatisque Arianis, magna confusio atque tumultus populum occupavit, ita ut multi indigne ferrent, cum ea quæ a tot episcopis jam examinata essent, iterum viderent in iudicium vocari. Iratus ergo Athanasius, quod non modo Alexandriam, sed totam quoque Ægyptum tumultuantem videret, omnia iudicat imperatori, eumque ad pœnas de Ario sumendas cohortatur, aliquam cupiens hujusce rei haberi ultionem. Statimque litteræ Alexandriam venerunt, quibus Arius arcessebatur, ut immoderatæ linguæ sententiæque suæ supplicium subiret.

9. Cum ergo Alexandria ad imperatorem adduceretur Arius, Casarem pervenit, convenitque Eusebium, Theognin et Mariu. Hic mihi, quæso, perspice facinorum gravissimum, ut undenam tanta Athanasio tentationum procella orta sit. Consors illis Arius sermonis, consors morum; mensæ particeps, qui pugnae contra Deum particeps item erat: omnia recenset quæ ipsum spectabant, tum consilia ineunt mutua, ut nequæ Deo, proli furorem! neque Athanasio parcerent. Alias itaque adversus illum consuunt calumnias; homines qui, secundum maximum Isaiam, parturiunt laborem et pariunt iniquitatem, qui posuerunt mendacium spem suam, et dixerunt: Mendacio obtegemur: omnemque verborum funem movent, ut throno sanctum virum dejiciant, et belli contra Christianos Alexandriam veluti tutam arcem constituent. Imperatorem itaque adierunt: Arius quidem sese defensurus, Eusebius autem et socii mendacio patrocinatori, testimoniumque contra Athanasium et contra veritatem dicturi. Postquam autem imperatori astantes, de rebus in synodo gestis interrogati essent, statim aliis de rebus verba facientes: Non ita, aiunt, imperator, ægre fe-

Α πάλιν ἕτερα τοῦ βασιλέως ἐπικαταλαμβάνει, Ἄθανάσιον μὲν ὡς αὐτὸν ἦκειν, καὶ αὐτοὺς καὶ ὡς τάχιστα παρῆναι διακελεύοντα. Ταῦτα φόβον οὐ μικρὸν ἐπέσεισε τῇ συνόδῳ, μήποτε καὶ ἀλώσιν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, τὰ μὲν πρὸς χάριν, τὰ δὲ καὶ πρὸς (α) ἀπέχθειαν κρίναντες, συνήγοροι τε τοῦ ψεύδους καὶ προδοταὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως γεγεννημένοι. Ὡς ἐνεκεν οἱ πλείους μὲν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος ἀνεχώρει (β)· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον Θεόγνιν τε καὶ τοὺς λοιποὺς, πιθανὰς προφάσεις, ὥστε κατὰ χώραν μένειν, πλάσασμένοι, οὐκ ὀλίγην τῷ χρόνῳ διατριβὴν ἐνεποιοῦν, καὶ βασιλεῖ μεταξὺ διὰ γραμμάτων ἀπειλοῦντο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο κατὰ πρόσωπον τῷ βασιλεῖ, πάλιν ἐν τῇ Νικομήδους παραστάς Ἄθανάσιος, καὶ τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἐγκλημα νομίμως καὶ φανερώς ἀποδύεται. Ὡς δὲ καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀνεβάλλοντο, γράμμασιν ὁ βασιλεὺς Ἄθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρέων προπέμπει, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῷ ἐγγειρίζει, σαθρὰ φανήναι σημάνας τὰ τῶν διαβολῶν ἅπαντα καὶ ἀνίσχυρα. Οὕτως οὖν Ἄθανάσιος κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν γενομένου, καὶ τῶν Ἀρείου συγχροτουμένων, πολλὴ τις εἶχε τὸ πλήθος σύγχυσις τε καὶ παραχρῆ· οἷα μὴδὲ φέρειν τῶν πολλῶν δυναμένων τὰ ὑπὸ τοσοῦτοις ἐπισκόποις ἦδη δοκιμασθέντα πάλιν ὀρθῶν ἀναδικαζόμενα. Ἀγανακτῶν οὖν Ἀθανάσιος, ὅτι μὴ μόνην τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν Ἀίγυπτον πᾶσιν κλονουμένην ἐώρα, μηνύει πάντα τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτοῦ τὴν Ἀρείου παρακαλεῖ, λαβεῖν τινα παρ' ἐκείνου τιμωρίαν βουλόμενος. Καὶ παραχρῆμα γράμματα τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει, μετὰπεμπτον ἄγεσθαι Ἀρείου, δίκην ἀκολάστου γλώττης καὶ γνώμης ὑφ᾽ ἑξόντα.

9. Ὡς οὖν ἦγετο παρὰ βασιλέα τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀρείου, γέγονε τε κατὰ Καισάρειαν, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, Θεόγνιν (c) τε καὶ Μάριν συγγέγονεν. Ἐνταυθαῖ μοι σκόπει τῶν προσβολῶν τὴν χαλεπωτάτην, καὶ ὅθεν τῷ μεγίστῳ Ἀθανασίῳ κλύδων ἐπανάστη τῶν πειρασμῶν. Κοινωνὸς μὲν λόγων αὐτοῖς ὁ κοινωνὸς καὶ τῶν τρόπων· κοινωνεῖ δὲ καὶ τραπέζης ὁ κοινωνὸς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν μάχης. Πάντα τε διηγεῖται τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ συμβούλους ἀλλήλους ποιοῦνται, τοῦ ἡμέτερου Θεοῦ, φεῦ τῆς μνίας! μήτ' οὖν Ἀθανάσιου φείσασθαι. Ῥάπτουσι τοιγαροῦν ἐτίρας κατ' αὐτοῦ καὶ πάλιν συκοφαντίας ἐκείνοι, οἱ, κατὰ τὴν παμμέγαν Ἡσαΐαν, κύουσι πόνον, καὶ τίχτουσιν ἀνομίαν, οἱ ψεῦδος ἔθεντο τὴν ἐλπίδα, καὶ, τῷ ψεύδει, εἶπον, σκεπασθησόμεθα· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινουσιν, ὥστε τοῦ θρόνου τὸν ἅγιον καθελεῖν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν πολέμου τὴν Ἀλεξανδρείαν ὀρηκτήριον ἀσφαλὲς ποιήσασθαι. Ἦεσσαν οὖν παρὰ βασιλέα, Ἀρείος μὲν ἀπολογησόμενος, Εὐσέβιος δὲ καὶ οἱ ἄλλοι αὐτὸν τῷ ψεύδει συνηγοροῦσόντες, Ἀθανάσιου δὲ καὶ τῆς ἀληθείας φανερώς καταμαρτυρήσοντες. Ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ παραστάντες τὰ εἰκότα περὶ τῶν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων

(a) Πρὸς δεest in omnibus mss.
 (b) Q omnes mss. nostri, ἀνεχώρουν. Mox Reg. et Colb. 4, Θεόγνιον.

(c) Reg. Θεόγνιον. Paulo post, editi, καὶ ὅθεν ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος κλύδων ἐπανάστη. Manuscripti ut in textu.

ἔρωτηθεῖεν, αὐτίκα περὶ μὲν τῶν ἄλλων, οὐχ οὕτως, ἔρσαν, ὡ βασιλεῦ, ἀντιώμεθα, τὸ μὲν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, τὸ δὲ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου, ὅπως ἀνέστρεψε μὲν ἐκείνην, κατέαξε δὲ τοῦτο, καὶ εἰς λεπτὰ διεΐλεν, ἔπος δὲ καὶ τὸν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων τῆ πόλεως συνήθως ἐκπεμπόμενον σῆτον διακυλλῶσιν ἠπειλήσῃ· ταῦτα λυπεῖ, ταῦτα δάκνει· ταῦτα τίνος οὐ ψυχῆς ἄπεται, καὶ ἀδαμαντίνης; Τούτων μάρτυρες Ἀδαμαντίνος τε καὶ Ἀνουβίων (α), Ἀρθεβίων τε καὶ Πέτρος ἐπίσκοποι· παρ' ὧν ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐξελεγχθεὶς, δίκην μὲν τὴν ἀξίαν ἀπέδρα, διαδράναι δὲ καὶ τὴν ἀποκηρύξιν ὁμῶς οὐκ ἠδυνήθη, ἀλλὰ κοινῶς ὑπὸ τῆς συνόδου κάσας, ὡς τοιοῦτων ἀθέσμων ἔργων καὶ ἀνοσίων τῶμης ἐκκεκήρυκται. Τούτων ἓτι λεγομένων (β), ὁ βασιλεὺς τὸ πρῶτον ἠσυχῆ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐταράττει· καὶ τέλος τῶν ὧτων ἀναρτηθεὶς, εἰς ὄργην ἐκπίπτει, καὶ τὴν ἐν Γαλλίαις ὑπερορίαν τοῦ δικαίου καταφθίζεται, ἐνταῦθα μόνον καὶ ἦθος καὶ γνώμην διαφθαρείς, καὶ ἀμφοτέρας τοῖς περὶ Εὐσέβιον τὰς ἀπὸς ὑπαινεί. Κλέπτουσι γὰρ τῷ ὄντι, καὶ διαφθείρουσιν ἦθη χρηστὰ, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν, ὁμίλια καὶ· καίτοιγε τὴν ἑτέραν ἀκραίαν ἀεὶ τῷ κατηγορημένῳ φυλάττων· ὅπερ οἶονε! (γ) τις αὐτῷ ῥυτίς ἐγένετο καὶ σπῆλος, ἄβρῦπον ἐαυτὸν; τὰ γε ἄλλα καὶ καθαρὸν συντηρήσαντι. Εἰσι δὲ ὁφρασιν, ἀκριθέστερον καὶ σκοποῦ τάχα καὶ κρίσεως λογισμὸν ἔχοντες, ὡς οὐδὲ καταγκῶσει τιμὴ τῆ πρὸς Ἀθανάσιον ταύτην αὐτοῦ κτείνε τὴν ὑπερορίαν, ἀλλ' ἐνώσει τῶν Ἐκκλησιῶν μίλλιν καὶ συμφωνίαν, ὥστε καταστεῖλαι τὴν ζάλην εἰσαῖς, καὶ κοιμήσαι τὸν θόρυβον. Ἐπειδὴ γὰρ στάσις καὶ ἡ τυχοῦσα τῆν τε Ἀλεξανδρέων, ὁπόση ἦν, καὶ τῆς Αἰγύπτου δὲ κατελήφει τὰ πλείω, κατὰστασιν ἐκείνοις τοῖς πράγμασι μηχανώμενος, ἐκποδὸν ἔγνω τὸ γε νῦν ἔχον ποιήσασθαι Ἀθανάσιον. Ταύτη γὰρ τὰς τῶν ἄλλων ἐπισκοπῶν θεραπεῦσαι γνώμας, καὶ εἰς ταῦτ' συναγαγεῖν πάντας ἐσκέψατο, εἰ φανερῶς

A rimus, quod sacram mensam everterit, calicemque contractum in minutissimas partes redegerit; quam quod cōminatus sit, se frumenti commeatum, Alexandria in urbem transmitti solitum se impediturum; hæc dolorem faciunt, hæc mordent, hæc cuius animum vel adamantinum non moveant? Horum testes sunt Adamantinus, Anubion, Arbethion, et Petrus episcopi: a quibus horumce omnium gestorum convictus, supplicium quidem effugit, abdicationem tamen effugere non valuit; sed ab universa synodo, ut nefandorum atque impiorum ejusmodi facinorum auctor abdicatus et depositus est. Dum hæc ita dicebantur, imperator primum silebat animoque turbabatur: ac demum tali auditu suspensus, in iram prorupit, justique viri exsilium in Gallias decernit; in hoc solum et animo et sententia corruptus, ac utramque Eusebianis aurem subjiciens. Revera enim circumveniunt et corrumpunt bonos mores, ut ait sapiens, colloquia prava. Sane semper antea alteram aurem integram et incorruptam accusato reservarat: at tunc hæc ipsi macula et labes inhæsit, qui se antea incorruptum purumque conservarat. Sunt qui dicant, et forte accuratius scopum ejus atque judicium compertum habentes, eum non pœnæ et damnationis causa exsilio multasse Athanasium; sed ut Ecclesiarum tranquillitati et concordie provideret, tempestatem sedaret, ac tumultum cempesceret. Quia enim seditio non parva Alexandriam totam, atque Ægypti maximam partem invaserat, tranquillitatem ille rebus afferre conatus, decrevit pro eo scilicet tempore Athanasium ablegare. Hac enim ratione, se aliorum episcoporum animas emolliturum putabat, atque in unam omnes sententiam adacturum, si palam hominem urbe pelleret in exsilium.

10. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐν τούτοις καταλύει τὸν βίον τριακοτῶ μὲν τῆς βασιλείας ἔτει, πέμπτῳ δὲ καὶ ἐξηκοτῷ τῆς ἡλικίας, διαδόχοις τῆς βασιλείας τοῖς υἱέσι χρητάμενος, καὶ ταύτην εἰς αὐτοὺς καταδιελών. Κωνσταντῶ μὲν γὰρ τῷ μείζονι τῶν υἱῶν μείζονα καὶ τὴν ἀρχὴν καταλείπει· τὴν δὲ διαθήκην πρεσβυτέρῳ τῷ πατρὶ θήσει, κρύφα τὴν Ἀρείου νόσον καὶ ἐν μυστῷ τῆς ψυχῆς νοσοῦντι, ὅστις ἐκρυπτε καὶ ταύτην μετὰ τῆς νόσου· καὶ παρὰ πολλῶν ἐρωτώμενος, εἰ ἐπὶ διαθήκαις ὁ βασιλεὺς τελευτήσσειεν, εἰπεῖν ἀνέβλετο· κοινωνοὺς οὕτω πράγματος ἀπορρήτου καὶ τὸς οἰκειοτάτους τῶν βασιλέως εὐνοούχων πεποιθένους. Ἐπεὶ δὲ βραδύαντος Κωνσταντίνου περὶ τὴν ἀνάσσειν, ὁ τρίτος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου πρῶτος παραγένοιο ἐξ Ἀντιοχείας, ἐγγχειρίζει λαθραίως αὐτῷ τὴν τῷ πατρὶ διαθήκην, καὶ μόνην παρ' αὐτοῦ καὶ μίαν αἰεὶ χάριν, ὥστε τοῖς Ἀρείου κάκεινον συναπαχθῆναι· καὶ ταύτην ἀμοιβὴν τῆς βασιλείας τῷ ἀθανάτῳ βασιλεὶ Χριστῷ δίδωσι, τὸ μὴ θεῶν αὐτὸν, ὡ τῆς ἀπικίας! μὴ δὲ τοῦ παντὸς εἶναι (δ) δεσπότην. Συν-

ὑπερορίσει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως.

10. Sed interea ille vitam obiit, imperii anno tricesimo, ætatis sexagesimo quinto: imperiique successores habuit filios, quibus illud ipsum diviserat. Porro Constantino filiorum majori, majus reliquit imperium: testamentumque presbytero cuidam committit, clam et in occulto animæ suæ Arii morbo laboranti, qui una testamentum et morbum suum celabat: a multisque interrogatus, an imperator testato decessisset, responsum distulit, atque occulti negotii eunuchos imperatori familiarissimos conscios effecit. Cum autem cunctaretur Constantinus accedere; tertio filiorum Constantio qui Antiochia prior advenit, testamentum tradidit, atque unam ab illo postulat gratiam, ut ad Arianas et ipse transiret partes: atque eam ille immortalis imperatori Christo, collati imperii gratiam retulit; ut ipsum nec Deum esse, o amentiam! neque dominum agnosceret. Sociusque illis audaciæ accedebat supra dictus Eusebius, et qui cum eo erant, ratii so temporis opportunitatem esse nactos. Hæc autem

ἔνδεστ in tribus manuscriptis.

(d) Codices duo εἶναι. Alii cum editis, εἰδέναι.

(a) Ita mss. Editi vero, male, ἀνθρώπου βίον.

(b) Ita mss. Editi vero, ἐπιλεγόμενων.

(c) Sic mss. Editi vero, φυλάττοντι οἶονε. Infra,

una illis via esse videbatur Arii confirmandi, et veritatis evertendæ, si Athanasii et ipse exsilium ob-signasset : quasi probe et jure decretum esset. Ad quam rem manus illis promptissima exsecrandis iste sacerdos fuit, qui cum aliis domus etiam imperatoris præpositum ubi corrupisset, cum partem Arianæ impietatis nec minimam esse commoustravit. Ab eo namque ad reliquos etiam eunuchos morbus pervasit, qui perfaciles erant ad improbitatem admittendam, et apti ad eam aliis communicandam. Imo ipsa imperatoris uxor, blasphemis paulatim colloquiis corrupta, eadem ipsa quoque labe infecta est. Nec multum postea ipse quoque imperator, heu mihi, servorum facinora est imitatus, ubi, inquam, contra dominum suum insurrexit, atque improbe imperatorem suum affecit contumelia : ad Arii item sententiam abreptus ; ita ut in illo impleretur illud Jeremiæ : *Etiam ipsi pastores impie egerunt in me*¹. Jubet itaque ille ut ejus doctrina vim obtineret, et ut quasi illius jussu episcopi improbe sentirent, et impietatem amplecterentur ; non obtemperantes quidem, sed potius reformidantes. In tam gravi tempestate, et tanta procella, gubernatores Ecclesiarum erant, Maximus Jerosolymorum, Athanasius Alexandriæ, qui, tametsi in exsilio degabat, gubernacula non dimiserat, et Alexander Constantinopolitanus

μεθίστο τῶν οὐράνων, καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὄντας ἐτύχχανον.

11. Eusebius porro pro impietate ardens audacissimusque, opportunitatem et loca, ut in pugnis solent optimi imperatores, ad veritatis subversionem observans : hujusmodi quidpiam cogitavit. Arium introducit Constantinopolim, cum maxima pompa, ita ut quæstio in aliena regione haberetur, cum Athanasius quidem in exsilio versaretur, nullusque adesset, qui sanam doctrinam vindicaret ; imo imperator et magistratus omnes ad aliam partem transissent, propter oppugnationis absentiam. Hæc ille secum reputabat. At supernus ille sapiens œconomus alio modo rem dispensavit, parvoque casu improbitatis impetum repressit, et quanto magis Arii adversus pietatem lingua vigeat, tanto plus ejus intestina paulo postea diffuebant. Ac vacuus quidem intestinis, vacuus visceribus in impuris locis Arius projectus est. Justa pœna effrænatæ oris, ac putredine plent pravi-que vasis digna evacuatio. Illo igitur ita anima ita corpore miserabiliter disrupto, Eusebius atque socii omne subire bellum, omnes conturbare nisi sunt, utpote quibus instar manuum in hisce agendis erant imperatorum eunuchi : scelesti illa, violenta ac rerum mutationibus semper ac confusione gaudentia mancipia. Ac illi quidem priori suo scopo insistebant, ut scilicet Athanasium, throno simul et verbo, et doctrina et fiducia intercluderent. At diversa plane sapiens

¹ Jerem. 11, 8.

(a) Quidam mss. ὑπέδειξεν.

(b) Sic codices omnes. Editi vero, ἐπὶ τάγματος.

(c) Ita quidam codices. Editi vero, τοῦ ὑπὸ.

ἐφῆπτετο δὲ αὐτοῖς τοῦ τολμήματος καὶ ὁ προῤῥηθῆναι· Εὐσέβιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δὲ πάντες, καιροῦ τηνικαῦτα λάβεσθαι δόξαντες. Μία δὲ αὐτοῖς Ἀρείου τε σύστασις, καὶ τῆς ἀληθείας ἐδόκει κατάλυσις, εἰ τὴν Ἀθανασίου καὶ οὗτος ὑπερορίαν ἐπισφραγίσαιτο, ὡς εὖ μᾶλλον καὶ τῷ δικαίῳ γεγεννημένην. Πρὸς ὃ χεῖρ αὐτοῖς ἀνυσιμωτάτη καὶ ὁ μικρὸς ἐκεῖνος ἱερεὺς γέγονεν, ὃς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἐν τοῖς βασιλείοις πραιπόσιτον ὑποφθείρας, μέρος οὐ τὸ ἐλάχιστον καὶ αὐτὸν τῆς Ἀρείου κακοδοξίας ἀπέδειξεν (a). Ἐκ τούτου γὰρ διέβαινε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν εὐνούχων ἡ νόσος, εὐχερεῖς ὄντας φύσει καὶ μεταλαβεῖν κακίας, καὶ μεταδοῦναι λιαν ἐπιτηδείους. Καὶ ἡ τοῦ βασιλέως δὲ γαμετή, ταῖς βλασφημίαις κατὰ μικρὸν ὁμιλίαις διαφθαρεῖσα, τῆς ὁμοίας καὶ αὐτὴ λύμης ἐμπίπτατο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς, οἱ μοι, τὰ τῶν πονήρων ἔδρα δούλων, τοῦ ἰδίου δεσπότητος φημί κατεῖ-
 αναστάς, καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ κακῶς ἐξυθρίσας βασιλεία, καὶ τῷ Ἀρείου συναπαχθεὶς φρονήματι· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ τοῦ θεοῦ πεπληρωσθαι Ἱερεμίου, ὅτι « Καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. » Κλεῦει τοιγαροῦν τὰ ἐκεῖνου κρατεῖν, καὶ ὡσπερ ἐξ ἐπιτάγματος (b) τοῦ ἐπισκόπου φρονῆσαι κακῶς, καὶ μὴ πεισθέντας, ἀλλὰ πτήξοντας μᾶλλον, ἀσπάσασθαι τὴν ἀσέβειαν. Κυβερνῆται δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν οὕτω χειμῶνι μεγάλῳ καὶ κλύδωνι Μάξιμος μὲν Ἱεροσολύμων, Ἀθανάσιος δὲ Ἀλεξανδρείας, ὃς κἀν τῇ ὑπερορίᾳ ὦν οὐ

11. Εὐσέβιος δὲ, θερμὸν τι πνέων καὶ πάντολμον ὑπὲρ ἀσέβειας, καὶ καιροὺς καὶ τόπους, ὡσπερ ἐν μάχαις κατὰ τοὺς εὐμηχάνους τῶν στρατηγῶν εἰς ἐπιθεσιν τῆς ἀληθείας, ἐπιτηρῶν, τοῖόνδε τι ἐπινοεῖται. Εἰτάγει τὸν Ἀρείον εἰς τὴν Κωνσταντινοῦ μετὰ πολλῆς πάνυ τῆς αὐθεντίας, ὥστε τὴν ζήτησιν ἐν ἀλλοδαπῇ γενέσθαι, ὄντος μὲν ἐπὶ τῆς ὑπερορίας Ἀθανασίου, μηδενὸς δὲ παρόντος τοῦ ὑπὲρ (c) τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀνθεξομένου, ἀλλὰ καὶ βασιλέως αὐτῷ καὶ τῶν ἐν τέλει προστεθησομένων ἀπάντων διὰ τὴν τοῦ ἀντιτείνοντος ἐρημίαν. Ταῦτα ὁ μὲν ἐσκόπει καθ' ἑαυτὸν· ἐτέρως δὲ πάλιν ὁ σοφὸς ἀνωθεν οἰκονόμος μετεσκεύαζε τὰ τοιαῦτα, μικράν (d) τινα ἐγκοπὴν διδοὺς τῇ θερμῇ φορᾷ τῆς κακίας· καὶ ὅσῳ περ (e) Ἀρείῳ μᾶλλον ἔρρει κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ γλῶσσα, τοσοῦτον πλέον αὐτὴ καὶ τὰ ἔνδον μετὰ βραχὺ συνεῤῥύη. Καὶ κενὸς μὲν ἐγκάτων, κενὸς δὲ σπλάγχχνων ἐν βεβήλοις τόποις Ἀρείου ἐρρίπτο (f)· δίκῃ δικαία στόματος ἀκολάστου, καὶ σαπρίας γέμοντος πονηροῦ σκεύους ἀξία κένωσις. Οὕτω τοιγαροῦν αὐτοῦ καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐλεινῶς ἀπορῥήξαντος, Εὐσέβιος τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὸν πάντα πόλεμον ὑπῆρχοντο καὶ τὴν μάχην, καὶ ταραττεῖν ἅπαντας ἐπιχειροῦν, ὅσα καὶ χεῖρας ἐν τοῖς τοιοῦτοις τοῖς τῶν βασιλέων εὐνούχους ἔχοντες, τὰ μοχθηρὰ δὴ ταῦτα καὶ θερμουργὰ, καὶ πραγμάτων μεταβολαῖς ἀεὶ καὶ συγχύσεισι χαίροντα. Καὶ οἱ μὲν εἶχοντο τοῦ πάλαι σκοποῦ, καὶ θρόνων

(d) Editi et quidam mss. μακράν.

(e) Ita mss. quidam. Editi vero, ὅσῳ περὶ.

(f) Tres manuscripti, ὁ ἄθλιος ἐρρίπτο.

βροῦ καὶ λόγων, καὶ διδασκαλίας καὶ παρρησίας· Ἄθανάσιον ἀποκεκλιεῖσθαι πάσης ἐσπουδάζον· ἕτερα δὲ πάλιν ἡ σοφὴ πρόνοια ποικιλοῦσα ἦν, καὶ κινή-
 σασα τὴν Κωνσταντίνου ψυχὴν, ὅς τῶν τοῦ μεγάλου
 Κωνσταντίνου υἱῶν καὶ ἡλικίᾳ καὶ βασιλείᾳ πρῶτος
 ἐτύγχανε· Ῥώμης γὰρ τριπλαῦτα τῆς πρεσβυτέρας
 εἶχε τὸ κράτος· λῦσαι μὲν αὐτῷ παρασκευάζει τὴν
 ἑξορίαν· ἐπιστεῖλαι δὲ Ἀλεξανδρεῦσι, καὶ αὐτὸν
 ἔχουσι·

*Νικητῆς Κωνσταντίνος Ἀλεξανδρέων
 τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ.*

Ἵμαι μηδένα ὑμῶν ἀγοεῖν τὰ κατὰ τὸν μέγαν
 κήρυκα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοῦ προσκυνητοῦ νόμου
 ὑποφήτην Ἄθανάσιον πρῶην συμβεβηκότα, ὅπως τε
 κατ' αὐτοῦ κοινῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀν-
 τρέβιστο πόλεμος, καὶ ὅπως ἐν ταῖς Γαλλίαις σὺν
 ἐμοὶ δικάγειν κεκέλευστο, ὥστε μετρία γοῦν τὸν ἐπηρ-
 τισμένον κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκκλῖναι κίνδυνον.
 Οἱ μὴ παντάπασιν ἀειφυγίξ (α) καταβεδίσαστο, ἀλλὰ
 καὶ τοῦτον δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον πολλῆς τινος ἀπ-
 ἔλανε παρ' ἐμοῦ θεραπείας· ὥστε μηδὲν αὐτῷ γενέ-
 σθαι τῶν ἀβουλήτων, εἰ καὶ καρτερικὸς, εἴπερ τις ἄλ-
 λος, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καὶ φερέπονος, καὶ τῷ
 κατὰ θεὸν ζῆλῳ πάντοισιν ἔχθος ῥῆθον φέρειν δυνάμε-
 νος. Καὶ ὁ μακαρίτης δὲ Κωνσταντίνος ὁ ἐμὸς πατήρ
 ἀποκαταστῆσαι τοῦτον ὅσον οὐδέπω τῷ ἰδίῳ θρόνῳ
 ἐβούλετο· ὅς ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ὦν, καὶ μὴ φθάσας
 ἐκπληρῶσαι τὰ τοῦ σκοποῦ, ἐμοὶ κατὰ διαδοχὴν τὸ
 πρῶτον κατέλιπε, τελευταίας περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐντο-
 λὰς ἐπισκῆψας. Κελεύομεν οὖν ὑμῖν νῦν μὲν αἰδοῦ τε
 αὐτὸν τῇ πάσῃ, καὶ λαμπραῖς ὑπαντήσοι· καὶ τιμαῖς
 ὑποδέξασθαι· μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν πρὸς ἡμᾶς παρα-
 πέμψαι, ὅς, ἐπειδὴν εἰς ἑσῖν καὶ αὐθις ἡμῖν κα-
 τιστῆ, ὅσως τεύξεται παρ' ἡμῶν τῆς θεραπείας καὶ
 τῆς αἰδοῦς, καὶ ὑμεῖ· εἰσεσθε.

12. Τοῦτοις θαρῶν τοῖς γράμμασιν Ἄθανάσιος,
 τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει (b), καὶ ἤδιστα μὲν
 αὐτὸν ὁ τῶν ὀρθοδόξων ὑποδέχεται ἄλλος· ὅσοι δὲ
 καὶ ἀρειανίζοντες ἦσαν καθ' ἑταιρείας συστάντες,
 πολέμους αὐθις κατ' αὐτοῦ καὶ παραχρᾶς ἀνεβρίπιζον.
 Καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἄλλας τε κατὰ τοῦ ἁγίου
 παρεῖχον διαβολῶν ἀφορμὰς, καὶ ὅτι, μὴ ψηφισαμέ-
 νης αὐτῷ τῆς συνόδου τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἐπάν-
 ὀδον (c), οἰκοθεν ἑαυτῷ ταύτην ἐπιτρέψαι κατελιπέ
 τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ καὶ νεκρὰν τινα τοῦ
 ἁγίου κατεψεύσαντο (d) χεῖρα, συλλαμβάνεσθαι φά-
 σκοντες αὐτῷ ταύτην ἔνεκεν καὶ θαυμάτων καὶ γοη-
 τείας, οἱ μισροὶ ἐκείνοι καὶ διεφθαρμένοι, καὶ φανε-
 ρῶς γόητες. Τὴν δὲ χεῖρα εἶναι τινος Ἀρσενίου τῶν
 Ἀλεξανδρέων ἐνός, ἐκ μηχανῆς φασιν, Ἄθανασίῳ
 ἐκκεκομμένην· οἷς ὁ βασιλεὺς, τὰ ὡτα κλαπέις (ἐπεὶ
 καὶ πέφυκεν ἀκοὴ τῶν καινότητος τοιαύτας ἐχόντων,
 καὶ τερατείαις πιθανῶς μάλιστα συγκατεμένη ψυχᾶς
 εὐκλίου· ἐπάγεσθαι), ἀειφυγίαν μὲν ἐκ πρώτης εὐθὺς
 οὐ κατακρίνει Ἄθανασίου (e)· τοῦτο γὰρ τοῖς ἐχθροῖς
 ἐκ παντὸς ἐσπουδάζετο· ἀλλ' ὥστε, νόμοις τῶν πρα-

illa providentia apparabat, quæ animum movit
 Constantini, et ætate et imperio, inter magni
 Constantini filios maximi : nam veteris tum ille
 Romæ imperium obtinebat, ut eum exsilio li-
 beraret : litterasque Alexandrinis mitteret, ac ip-
 sum mitteret Athanasium cum litteris sic habenti-
 bus.

δὲ Ἄθανάσιον συνεχπέμψαι τοῖς γράμμασιν οὕτως

*Victor Constantinus Alexandrinis Ecclesiæ
 et populo.*

Neminem vestrum ignorare arbitror, quæ pridem
 acciderunt magno pietatis præconi, et venerandæ
 legis interpreti Athanasio, quomodo adversus illum
 a veritatis inimicis bellum sit concitatum, et qua
 ratione mecum in Galliis versari jussus sit, ut ita
 imminens capiti suo periculum declinare posset.
 Neque tamen perpetuum ipsi exsilium indictum fuit ;
 sed etiam illo ipso exsili tempore, multa nobis
 ejus cura fuit, ita ut nihil ei præter voluntatem ac-
 ciderit. Tametsi ærumnarum, si quis alius, et laborum
 patiens pro veritate est : atque ex zelo secundum
 Deum quamvis angustiam ferre valet. Sane
 beatæ memoriæ Constantinus pater meus brevi eum
 in proprium restituere volebat : qui cum vitæ finis
 immineret, nec posset scopum implere suum, rem
 mihi hanc agendam per successionem reliquit : dat-
 is pro viro illo supremæ hac de re voluntatis jus-
 sionibus. Mandamus igitur vobis, ut jam eum cum
 omni reverentia, cum splendido occurso et honore
 excipialis : et postea ad nos eum iterum remittatis,
 qui postquam in conspectum venerit nostrum, cum
 quanta a nobis excipiendus sit reverentia, vobis
 compertum erit.

12. His confusus litteris Athanasius, Alexandriam
 petit, ac libentissime quidem illum recipit orthodo-
 xus populus. Quotquot autem Ariani erant una con-
 venientes, bella rursus et turbas movere, Eusebianis-
 que alias sancti calumniandi occasiones suppeditare,
 quod scilicet nullo synodi decreto regressum
 ab exsilio concedente, ipse sua sententia remigrans
 occupasset Ecclesiam. Deinde mortuam quamdam
 manum afferentes, falso jactitabant illam eum rese-
 cuisse mirabilium patrandorum atque præstigiaram
 causa. Hæc, inquam, aiebant illi execrandi, cor-
 rupti, ac aperte venefici homines. Manum autem
 dicebant esse Arsenii cujusdam Alexandrini, arte
 quadam, ab Athanasio resectam. Quibus verbis im-
 perator captus auribus (nam solet auditus ad tales
 novitates resque portentosas credendas propensus
 simplices animas secum trahere), nequaquam per-
 petuo exsilio Athanasium ab alio exsilio jamjam
 reversum multavit, id licet inimici obtinere totis
 viribus niterentur ; sed jubet ut secundum leges
 hæc negotia pertractentur, ut sic legitimum ille

(a) Duo mss. ἀειφυγίξ. Alii, cum editis, ἀειφυ-
 γίαν.
 (b) Ita mss. omnes. Editi vero, λαμβάνει.

(c) Unus, ἐπάνδον. Alii, κάθοδον.
 (d) Sic omnes mss. recte. Editi, κατεψήφισαντο.
 (e) Ita mss. Editi vero, Ἄθανάσιον.

subeat supplicium, si in talibus deprehendatur delictis. Archelaum itaque virum sibi familiarem et domesticum, una cum Nonno tum Phœnices præfetto, ad earum perquisitionem rerum mittit. Illi ubi Tyrum advenissent: in illa quippe Athanasius probationes de præstigiis illis exspectabat, paulum dilatatum est examen, ac ideo quemadmodum videbatur, quod accusatores expectarentur qui ipsis oculis exsecrandum facinus perspexerant. Ut autem vere eventus rei docuit, quia Deus superne rei hujusmodi perspiciebat, atque clementer eam intermissionem fieri dispensavit, quo ipse tandem Arsenius adesset, cujus erat manus demortua, injusta præcisio, talisque tragœdia. Arsenius namque unus erat ex gradu lectorum, qui ob secretum quoddam facinus haud leves daturus pœnas, fugam cogitat, atque Athanasio et Ecclesiæ se proripit. Illi itaque malitia sapientes, maligna adversarii portio, rati nunquam ausurum Arsenium, non modo ad medium judicium procedere, sed ne ipsam quidem domum obtueri, ob nefarium scilicet et detestandum illud flagitium; ideo scilicet abscissam manum illi ascribebant, atque id contendebant, ut tantæ impletatis, tanti flagitii crimen ipse subiret. Quare frequenter nomen Arsenii proferebant.

ἄθλημα, καὶ τὸ μῦθος, αὐτὸν ὑποστῆναι διετείνοντο
 13. Fama ergo undique perlata, Arsenii causa Athanasium de veneficio judicandum iri, deindeque re ad ipsum Arsenium perveniente, commiseratione motus ille erga Athanasium, ac veritatem miseratus, namque ipsa ante generosam illam animam interitura erat. Per bonum malo medetur, et clandestinam fugam aperta loquendi libertate corrigit. Omniaque sua nihili ducens, brevi Tyrum pervenit, solus soli Athanasio se sistit, atque privatim eum convenit. Qui Arsenio id solum dat consilii, id suggerit, ut ne ante judicium appareret, neque se quorumcumque oculis aperte proderet: ne fortassis quid illi mali scelesti inferrent: qui si nihil aliud, saltem judicium declinarent. Arsenius ergo ita se gessit, ac in tutissimo latebat loco. Inter hæc minime quiescebat invidia, neque Athanasii malis exaltata erat; sed ad alias procedebat insidias, ac cœtu ad tribunal iterum convocato adulterii crimen intentant pravis affectibus carenti homini. Fuitque drama hujusmodi: mulierem quamdam introducunt impudenti vultu, abominanda mente, quæ egregie calumniis assueverat. Igitur illa calumniatrix, pecunia cuncta aiebat se domi excepisse Athanasium, et pietatis et virtutis causa. Cum autem ad mediam circiter noctem ventum esset, contraria omnino iis quæ existimasset, vidisse, passamque ab illo esse. Sic illa accusante, aderat Athanasius hæc audiens, cum illoque intererat Timotheus presbyter, foris ad januam stantes: qui adversus eam calumniam aliquid excogitat sapiens et valde generosum. Repente enim cum Athanasio ingressus, eumque probe re-

Α γμάτων καὶ διαιτηταῖς ἐγγχειριζομένων, νόμιμον αὐτὸν ὑποστῆναι καὶ τιμωρίαν, ἐὰν ἐπὶ τοιούτοις ἀλῶ ἀμαρτήμασιν. Ἀρχέλαον τοιγαροῦν ἄνδρα τῶν αὐτῶ συνεστῶτων καὶ ὁμοφρόνων, ἅμα καὶ Νόννον (α) τότε Φοινίκης ἀρχοντι, κατὰ ζήτησιν τῶν τοιούτων ἐκπέμπει. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι πρὸς τῇ Τύρῳ γεγόνασιν· ἐν αὐτῇ γὰρ Ἀθανάσιος τοὺς περὶ τῆς γοητείας ἔμμενον ἐλέγχους· ὑπερεπίθετο μικρὸν ἢ ἐξέτασις, τῷ μὲν δοκεῖν τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κατηγοροῦς τοὺς αὐτοὺς δῆθεν ὀφθαλμοῖς τὸ μῦθος ἰδόντας ἐκδεχομένη· ὡς δὲ τὸ τέλος ἀπὸ τῆς ἀληθείας δεικνυσθῆναι· ὅτι Θεὸς ἀνωθεν ἦν ἐφορῶν τὰ τοιαῦτα, καὶ τὴν ἀναβολὴν φιλανθρωπῶς οἰκονομούμενος, ὥστε καὶ αὐτὸν Ἀρσένιον ἐπιστῆναι, οὗ ἡ νεκρὰ χεὶρ καὶ ἡ αἰσχρὸς ἐκτομή, καὶ ἡ τοσαύτη τραγωδία τοῦ δράματος. Ἀρσένιος γὰρ οὗτος εἰς μὲν ἐτύγχανε τοῦ βαθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν, διὰ τινὰ δὲ πρᾶξιν τῶν ἀποβόητων (b) δίκας οὐ μεμπτάς ἀποτίσαι μέλλων, δρασμὸν ἐνοεῖ, καὶ φυγὰς Ἀθανασίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται. Οἱ γοῦν σοφοὶ τὴν κακίαν ἐκείνοι, ἡ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου μερῆς, μηδέποτε τολμήσαι Ἀρσένιον, οὐχ ὅπως εἰς μέσον τὸ δικαστήριον παρελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτῆς προκῦψαι μικρὰ τῆς οἰκίας οἰόμενοι, διὰ τὸ τῆς πράξεως ἐναγῆς καὶ ἀπόπτυστον, διὰ τοῦτο γοῦν αὐτῷ τε τὴν χεῖρα ἐπέγραφον, καὶ τὸ τοσοῦτον ἀσέμνον· καὶ τὸ ὄνομα συνεχῶς Ἀρσένιον προέτεινον.

13. Πανταχοῦ τοίνυν τῆς φήμης διαβρύσεισθε, ὡς ἄρα μέλλοι· δι· Ἀρσένιον Ἀθανάσιος κρίνεσθαι γοητείας· ἔπειτα δὲ καὶ ὡς αὐτὸν Ἀρσένιον ἤδη παρελθούσης, οἴκτων ἐκείνου Ἀθανασίου λαβῶν, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐλεήσας· καὶ γὰρ ἔμμελλον αὐτῇ προσπύλλυσθαι τῆς γενναίας ψυχῆς· καλῶ τὸ κακὸν ἰσθαι, καὶ τὴν λαθραῖαν ἐκείνην φυγὴν παρῆρησά φανερᾶ θεραπεύει. Καὶ πάντα καθ' ἑαυτὸν ἐν οὐδενὶ θέμενος, τὴν Τύρον ἐν ὀλίγῳ καταλαμβάνει, καὶ μόνῳ πρόσσεισι μόνος Ἀθανασίῳ, καὶ κατ' ἰδίαν αὐτῷ συγγίνεται. Ὁ δὲ τοῦτο μόνον Ἀρσένιῳ συμβουλεύει, καὶ υποτίθησιν, ὥστε μὴ πρὸς τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι, μηδὲ δῆλον ἑαυτὸν ὀφθαλμοῖς τισὶ τὸ παράπαν ἐνθεῖναι· ὅπως μὴ τι καὶ κακὸν ἴσως αὐτὸν οἱ κακοὶ δράσειαν· ἤγουν, εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν εἰκὴν τῶς ἐκκλίνωσιν. Ἀρσένιος μὲν οὖν οὕτως ἐπολεῖ, καὶ ἀσφαλέστατα τῆν κρυπτόμενος. Ὁ φθόνος δὲ οὐκ ἠρέμει, οὐδὲ τινὰ κέρον ἦδει τῶν Ἀθανασίου κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐτέρας ἐχώρου ἐπιβουλὰς· καὶ τοῦ βήματος αὐτῆς συκροτηθέντος, μοιχείας ἐγκλήμα ἐπήγον τῷ ἀπαθεῖ. Καὶ τὸ δράμα τοιοῦτο· Γυναῖκά τινὰ παράγουσιν, ἀναιδῆ τὴν ὄψιν, βδελυρὰν τὴν διάνοιαν, ἀκριβῶς τὰ συκοφαντῶν ἠσκημένην. Αὐτῇ οὖν ἡ συκοφάντις, χρημάτων ὄνιον γενομένη, ἔλεγεν, ὡς ὑπεδέξατο μὲν τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἀθανάσιον εὐλαθείας χάριν καὶ ἀρετῆς· ἐπεὶ δὲ περὶ μέσας γένοιτο νύκτας, τάναντία παντάπασι ὦν ὑπεκλήθη, παρ' αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν. Ταῦτα τῆς κατηγοροῦ διεξιούσης, παρὴν ἀκούων καὶ Ἀθανάσιος, συμπαρήν δὲ σὺτῶ καὶ Τιμόθεος ὁ πρῶτος· ὅστις ἐπινοεῖται τι πρὸς τὴν διαβολὴν, συνετὸν ἄγαν καὶ γενναῖον.

(a) Omnes mss. Νόννον. Editti, Νόννο.

(b) Tres mss. ἐπιβόητων.

Ἄφνω γὰρ σὺν Ἀθανασίῳ ἐπιπεσοῦν (α), κάκεινον εὖ μάλα ὑποκρινάμενος ὁ Τιμόθεος, Γύναι, φησίν, ἐγὼ σοὶ νόκτωρ ἐπέθραγον τὴν βίαν, ὡς αὐτὴ λέγεις, ἐγώ; Ἡ δὲ πρὸς τοὺς δικαστὰς, ὡς εἶχεν εὐθὺς ἱταμῶς ἄγαν καὶ ἀναισχύντως ἐπιστραφεῖσα, Οὗτός μου, φησίν, ὁ φθορεὺς· οὗτος ὁ τῆς ἀγνείας ἐπίβουλος· οὗτος, οὐκ ἄλλος, ὁ παρ' ἐμοὶ καταλύσας, καὶ ἀντιδοὺς τὴν βίαν τῆς χάριτος. Τῆς ἀκολάστου τοίνυν ἐκείνης οὕτως ἀπὸ τῶν ἐαυτῆς ῥημάτων ἐλεγχθείσης, καὶ οἰκοθεν ὁ μάρτυς, τὸ τοῦ λόγου, φανείσης, ἀνθ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν ἤδει τὸν ὑπ' ἐκείνης κατηγορούμενον, ὅστις ἦν, καὶ τοῦ πλάσματος ἐν φανερωῖ γυμνωθέντος, οἱ δικασταὶ πρὸς ὃ τι καὶ χρῆσονται λοιπῶν ἐαυτοῖς οὐκ εἰδότες, ἤσυχόν τι καὶ γαληνὸν ὑπομειδιώσιν· ὅπερ εἰωθεν ἀμηχανία ποιεῖν, ἐντροπὴν ὕφως ἐπιχυῖται μηχανωμένη. Οἱ γὰρ αὐτοὶ πάντα ἦσαν Ἀθανασίῳ, καὶ κριταί, καὶ μάρτυρες, καὶ κατήγοροι. Δὲ καὶ τὴν κατὰ τῶν συκωρατῶν ἀπόφασιν τοῦ νόμου παραλιπόντες, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας ἐγκλημα τρέπονται, τοῖς δευτέροις οἱ ἀνόητοι παραμύθιον τι τῆς προτέρας αἰσχύνης ἐφευρεῖν σπουδάζοντες. Τὸ δὲ ἦν ἔλεγχος μᾶλλον τοῦ ψεύδους ἐπιφανέστερος. Προσάγουσι (β) τοίνυν τὴν χεῖρα, μῦθος οἰκτιρμοσιν ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ ψιλῶς μόνον ἰδεῖν ἀπεκτόν. Ταύτην ἀπηνώς ἐκείνοι καὶ ἀναιδῶς ἐπισηαίνοντες τῷ ἁγίῳ. Αὕτη σου, φησίν, Ἀθανάσιε, καὶ σιγῶσα, κατηγορεῖ· αὕτη σου ἀφύκτως ἔχεται καὶ στερῆώς· ταύτην οὐ λόγοις, οὐ τέχνην, οὐκ ἄλλη τινὶ μηχανῇ δυνήσῃ διαφυγεῖν. Ἰσασι πάντες Ἀρσένιον, ὃ σὺ, ἔδικε καὶ ἀνόσιε, τὴν χεῖρα ταύτην ἔκοψας. Λέγεις ἂν ἤδη λοιπὸν, ἐφ' ᾧ κέρησαι ταύτην, καὶ πρὸς τί ἔρα τὴν ἐκκοπὴν (γ) ἔδρασας; Ὁ δὲ πρᾶξι φωνῆ, καὶ ὡς ἂν εἴποι ψυχὴ τῆς αὐτῆς, καὶ τὰ Χριστοῦ πάντα ζηλοῦν σπεύδουσα, ὅς, ἀνόμως ὑπὸ Ἰουδαίων κρινόμενος οὐκ ἐρέζων ἦν οὐδὲ κρυαζῶν, ἀλλ' ὡς πρόδατον ἐπισφαγὴν ἤγετο, τὰ μὲν ὅλως σιγῶν, τὰ δὲ πρῶτως ἀποκρινόμενος· Τίς οὖν ἐξ ὧμῶν, φησίν, Ἀρσένιον ἐγνωκώς; ἢ τίς ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιάν ἀκριδῶς εἶναι εἰδώς; Οὐκ ὀλίγων δὲ πρὸς ταῦτα τῆς καθέδρας διαναστάντων, καὶ Ἀρσένιον αὐτὸν, καὶ τὴν χεῖρα, καὶ πάντα εἰδέναι σαφῶς διατεινομένων, λύσας αὐτίκα, τὴν σκηνὴν Ἀθανάσιος, κελεύει παρελθεῖν εἰς μέσους Ἀρσένιον. Ἐπαλ δὲ οὗτος εἰσῆχθη ζῶν τε καὶ ὑγιὲς ἔμφω τὰ χεῖρες, προσχὼν τοῖς κατηγόροις καὶ τοῖς κριταῖς ὁ μακάριος, καὶ δριμύτερον ἐμβλέψας αὐτοῖς. Οὐχ οὗτος, ἐφη, Ἀρσένιος; οὐχ οὗτος ὁ παρ' ὧμῶν νεκρὸς καὶ τὴν χεῖρα καθ' ὧμᾶς ἀποβεβληκώς; οὐχ οὗτος ὁ πᾶσιν Ἀλεξανδρεῦσι γινώριμος; Καὶ ἅμα πρὸς τὸ μεσαίτατον αὐτὸν ἐπισπασάμενος τοῦ δικαστηρίου, ὡς ἂν καὶ δῆλος ὀφθαλμοῖς εἴη τοῖς πᾶσιν, ὑπεκθάλλει πρῶτα τὴν δεξιάν· εἶτα κελεύει πρὸς ὕψος ἀνατεῖναι καὶ τὴν λαίαν, καὶ μέγα τι καὶ γεγωνὸν (δ) ἀνακράξας, οἷα τοὺς μακρὴν τῆς ἀληθείας ὄντας ἀνακαλούμενος, Οὗτος μὲν, ὦ ἄνδρες, Ἀρσένιος, ἐφη· αὐταὶ δὲ χεῖρες ἐκείνου, τὴν ἐκκοπὴν ἀγνοήσαται. Τὸν δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀρσένιον, ἀπιδὼν πρὸς τοὺς κατηγόρους, Ὡ θαυμάσιοι, φησὶ, δικασταί, ἀξίῳ τίς τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνας ἡ ἐκτεμηθεῖσα χεῖρ αὕτη, καὶ ἡμῖν ὡς τὴν ἐκτομὴν ἐργασασμένους ταύτης ἐγκαλούμενην;

- (α) Tres mss. ἐπιπεσεῶν.
 (β) Quidam mss. προσάγουσι.
 (γ) Alii ἐκτομήν.

PATROL. GR. XXV.

A presentans Timotheus : Mulier, ait, ego tibi noctu vim intulit, ut ipsa ais. Egone ? Tum illa ad iudices conversa quam citissime, proterve valde ac impudenter : Hic, ait, est corruptor meus, hic castitatis meae insidiator. Hic, non alius, est qui ad me diversatus, vim pro gratia retulit. Igitur impudente illa sic suis ipsius verbis convicta, et in seipsam teste, ut ita dicam, apparente, quippe quæ nesciret quidem quem illorum accusaret : reque ita palam facta, iudices, quid postea facerent ignorantes, quiete atque tranquille subrisere, ut solet fieri ubi quispiam in consilii inopia, vultus ruborem obtegere conatur. Ipsi namque omnia erant Athanasio, iudices, testes, accusatores. Quare legis sententiam contra calumniatores omittentes, ad beneficii crimen convertuntur, insanique in secunda accusatione, requirunt pristini pudoris levamen, quod potius erat apertior mendacii reprehensio. Manum itaque producunt, rem exsecrandam misericordibus oculis, neque vel solo visui ferendam. Hanc crudeliter illi et impudenter sancto viro agitant : Hæc te, aiunt, Athanasi, vel silens accusat : hæc te firmiter ac sine effugio urget : hanc nec verbis, nec artificio, nec alia quavis machina effugies. Norunt omnes Arsenium, cui tu, inique et impurissime homo, manum hanc amputasti. Dic ergo jam, quam ad rem illa es usus, et ad quem usum abscideris illam. Tum ille placida voce, ut decebat talem animam, quæ omnia studiose exsequebatur Christum spectantia, qui cum inique a Judæis judicaretur, non contendebat, neque clamabat, sed tanquam ovis ad cædem duccebatur, partim omnino silens, partim mansuete respondens : Quis vestrum, ait, Arsenium novit ? aut quis accurate scit, hanc ejus esse manum ? Ad hæc autem non paucis cathedra surgentibus, et Arsenium ipsum ejusque manum se probe nosse contententibus, solvens statim scenam Athanasius, jubet in medium prodire Arsenium. Cum autem ille vivus ambabusque manibus sanus inductus esset, tum beatus ille vir accusatores et iudices intuitus, torveque homines aspiciens : Nonne, ait, hic est Arsenius ? nonne hic est, qui secundum vos mortuus est, et manum amisit ? nonne hic omnibus Alexandrinis est notus ? et simul ad medium tribunal adducens illum, ut omnium pateret oculis, primo dexteram educit : hinc jubet illum attollere sinistram, atque magna atque voce exclamans, quasi eos qui longe erant a veritate revocaret : Hic, o viri, inquit, Arsenius : hæc manus illius sunt, amputationis nesciæ (e). Tum Arsenio relicto, ad accusatores conversus : O mirabiles, inquit, iudices, rogo, quisnam is sit ostendite, et ejusnam hæc abscissa manus, quæ nos amputationis accusat ?

Tὸν δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀρσένιον, ἀπιδὼν πρὸς τοὺς κατηγόρους, Ὡ θαυμάσιοι, φησὶ, δικασταί, ἀξίῳ τίς τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνας ἡ ἐκτεμηθεῖσα χεῖρ αὕτη, καὶ ἡμῖν ὡς τὴν ἐκτομὴν ἐργασασμένους ταύτης ἐγκαλούμενην;

- (d) Sic quidam codices recte. Alii vero γεγωνός, cum editis.

(e) Forte vitiosa lectio.

14. Tunc non ultra iudicibus tolerabilis cathedra fuit, sed una cum satellitibus, ea relicta, tristes admodum ac demissa facie evidentia pudoris signa in vultu ferentes, abscessere. Itaque populus cum illos sic perturbatos cerneret, ac cum pudore et tristitia a tribunali recedere, quasi eorum et suæ pariter impietatis studio effervesceret, jam enim Arii lue fene repletus erat : et alioquin, ut et episcopis et imperatori gratum faceret, Athanasium lædere tentabant, ac undique virum circumstant, verbis perstringentes, manus inferentes : Garrulus, veneticus, qui male pereat, aientes, multaue alia iis pejora, quæ nihil sane ad illum attinebant, sed ad eos qui hæc proferrent, quæ etiam clementiora erant iis quæ ipsi audire merebantur : tum iudicibus conviciabantur, quod non pœnis atque suppliciis, potius quam legitimis argumentis, sententiam tulissent, ac mortem ipsi, suoque nutu, iusto comminabantur. Cum tanta tamen seditio excitata fuisset, et tantus tumultus in populo coortus, nihil eam rem Gallio curavit, qui tum præfectus erat civitatis; ita malam ulterius pervasurum fecisset, nisi Archelaus descendens, verborum suasionem et lenitatem plebem sedasset, Athanasiumque ab iis mox dilaniandum, ex mediis populi inanibus eripuisse, clamque urbe subduxisset. Erat porro Archelaus tribunalis quidem præfectus : virque alias prudentissimus, mansuetissimus, ac dicendi peritissimus paratusque ad inortis periculum adendum, si id opus fuisset. Hic populo furenti minime cedens, suadet Athanasio ut per secretos urbis exitus evadat. Cum itaque ille ea de causa urbe excessisset, coacti injustissimi illi iudices deliberant contra sanctum, reumque allatorum criminum pronuntiant. Scribunt acta, quæ ubique divulgant : intercludunt eum aditu omnium regionum, urbium, ecclesiarum : omnique ratione ostendunt tenebrarum filii, se longe abesse velle a tanta luce. Ira item incendant Constantium adversus illum ; ita ut etiam pecunias et honores decerneret iis qui aut vivum indicarent, aut mortui caput afferrent. Ille vero ac si non intra Romani fines imperii, sed etiam extra orbem exulare iussus et damnatus, sexennium in lacu sicco et inaquoso latens peregit. Cum autem ei ne ita quidem ad finem usque latere liceret, sed futurum esset ut insequente die caperetur, ubique enim accurate perquirebatur, et investigabatur, divina quadam providentia et visione lacu egressus, alium in locum procedit. Post metuens ne illic quoque comprehensus periculum iis crearet qui se recepissent, ex orientalibus discedens partibus, ad occidentales concedit.

15. Imperabat tum in Occidente Constans Constantini frater, qui nuper fratri Constantino succes-

(a) Tres mss. ἀνεκτόν.

(b) Ita mss. Editi vero δικαιοτάτοι, ironice.

14. Τότε οὐκ ἔτι οὐδὲ αὐτῇ τοῖς δικασταῖς ἀνεκτὸς (a) ἡ καθέδρα, ἀλλὰ καὶ ταύτην μετὰ τῶν δορυφόρων ἀπολιπόντες, σκυθρωποὶ λυαν καὶ κατηρεῖς, σαφῆ τὰ σύμβολα τῆς αἰσχύνῃ ἐπὶ τῶν ὄψεων φέροντες ἀνεχώρουν. Τὸ γοῦν πλῆθος, οὕτως αὐτοὺς ἰδόντες τετραραγμένους, καὶ σὺν αἰσχύνῃ καὶ ἀθυμίᾳ τοῦ δικαστηρίου ἀποφοιτῶντας, καὶ ὡσπερ ὑπὲρ ἐκείνων καὶ τῆς κοινῆς ἀσεβείας ζηλωτᾶντες, (ἤδη γὰρ τῆς Ἀρείου λύμης ἱκανῶς ὑποπέπληστο, ἄλλως τε δὲ καὶ τοῖς ἐπισκόποις καὶ βασιλεῖ χαριζόμενοι,) βλάπτειν Ἀθανάσιον ἐπεχειροῦν, καὶ περιίστανται πάντοθεν αὐτὸν, βήμασι βάλλοντες, χεῖρας ἐπάγοντες, ὁ λῆρος, ὁ γόης, ὁ κακῶς ἀπολούμενος, καὶ πολλὰ ἕτερα χεῖρω τοῦτον ἀποκαλοῦντες· ἃ πρὸς μὲν ἐκείνον οὐδὲν ὄλως κοινὸν εἶχον· πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς λέγοντας, καὶ πολλῶ τοῦ δέοντος ἦσαν φιλανθρωπότερα, καὶ ὧν αὐτοὶ ὑπῆρχον ἀκούειν ἄξιον· αὐτοὶ καὶ τὴν δικασταῖς διαλοιδορούμενοι, ὅτι μὴ ποινᾶς μᾶλλον καὶ τιμωρίαις, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐλέγχους τὴν ψῆφον ἐπέτρεψαν, καὶ θάνατον οἰκοθεν αὐτοὶ πάλιν ἀπειλούμενοι τῷ δικαίῳ. Τοσαύτης δὲ ὄμως στάσεως ἀναρριπισθείσης, καὶ τηλικαύτης ἀταξίας ἐχούσης τὸν δῆμον, οὐδὲν ὄλως ἐμέλησε τῷ Γαλλίῳ, ὃς ἤρχε τότε τῆς πόλεως· ὥστε κἂν προέβη τὸ κακὸν περαιτέρω, εἰ μὴ Ἀρχέλαος, καταδᾶς, πεῖθοί τε λόγων καὶ ἡμερότητι λεαίνει τὸ πλῆθος, καὶ μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον, ἐκ μέσων τῶν τοῦ δήμου χειρῶν, αὐτὸν ἀφαρπάξει, καὶ λαθραίως ὑπεξάγει τῆς πόλεως. Ἦν δὲ Ἀρχέλαος οὐτος τοῦ κριτηρίου μὲν προεστῶς· τᾶλλα δὲ καὶ σωφρονέστατος καὶ ἐπιεικέστατος, καὶ εἰπεὶν ἱκανώτατος. εἰ δὲ που καὶ θανάτου δέοι καταφρονεῖν ἐτοιμώτατος. Οὗτος οὖν εἴξας μαινομένῳ τῷ δήμῳ, πείθει τὸν Ἀθανάσιον ἐν κρυπταῖς τῆς πόλεως ἐξόδῳ ὑπεξελεθῆναι. Τοῦ δὲ διὰ ταῦτα τὴν πόλιν ἀπολιπόντος, οἱ ἀδικώτατοι (b) δικασταί, συνελθόντες, βουλευόμενοι κατὰ τοῦ ἀγίου, ψηφίζονται, ἀποφαίνονται, ὑπεύθυνον τοῖς ἐγκληθέντοισι ποιοῦνται· γράφουσιν ὑπομνήματα, πανταχοῦ διαπέμπουσιν, ἐκκλείουσιν αὐτὸν πάσης χώρας, πόλεως, ἐκκλησίας, παντὶ τρόπῳ δεικνύουσιν οἱ τοῦ σκότους υἱοὶ μακρὰν εἶναι βούλεσθαι τοιοῦτου φωτός. Ἐξοργίζουσι δὲ καὶ Κωνσταντίον (c) κατ' αὐτοῦ, τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρήματα καὶ τιμὰς ὑποτελεῖναι τοῖς ἢ ζῶντα τὸν ἄνδρα μηνύουσιν, ἢ ἀναίρεθέντος τῆν κεφαλὴν οἴσουσιν. Ὁ δὲ καθάπερ οὐκ ἐν ὄροις τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, ἀλλ' ἐξω καὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμένης τὴν φυγαδείαν κατακριθεὶς, ἕκτον μὲν ἔτος ἐν λάκκῳ τινὶ ξηρῷ παντάπασιν καὶ ἀνύδρῳ λανθάνων ἐκρύπτετο· ἐπεὶ δὲ μηδὲ οὕτω λαθεῖν ἦν διὰ τέλους, ἀλλ' ἐμελλε τῆς ἐπιούσης ἀλλσχεσθαι· πανταχοῦ γὰρ ἀκριβῶς ἐξητεῖτο καὶ ἀνιχνεύετο· θεῖα τινὶ προνοίᾳ καὶ ὄψει τοῦ λάκκου ὑπεξελεθὼν, ἀλλαγῶ μεταβαίνει. Ἐπειτα, δεισας μὴ καὶ ἐκεῖσε πάλιν ἀλοῦς κινδύνου τοῖς ὑποδεξαμένοις αἴτιος καταστῆ, πρὸς τὴν ἐσπέραν ἀπὸ τῆς ἐξῶς μετεφοίτα.

15. Ἦρχε δὲ αὐτῆς τηλικαῦτα Κώνστας ὁ Κωνσταντίνου ἀδελφός, ἄρτι τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντίνον

(c) Ita mss. Editi vero, μακρὸν εἶναι βουλευέσθαι... Κωνσταντίνον, male.

διαδεξάμενος, ὅς, οὕτω τὴν ἀρχὴν διαθείς, ὡσπερ καὶ λέγεται, δέχεται πρὸς τῇ Ἀκυλητῆ παρὰ τῷ ποταμῷ Ἄλσῳ τὴν τελευτὴν ἐπιθέσει τῆς στρατιᾶς. Τῇ Εὐρώπῃ τοιγαροῦν Ἀθανάσιος ἐπιστάς, Ἰουλίῳ τε Ῥώμης ἐπισκόπῳ, πρὸς δὲ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ Κόνσταντι παραβαλὼν τὰ κατ' αὐτὸν διηγείται. Μαθὼν δὲ τὴν ἐπὶ καταστροφῇ μὲν ἑαυτῶν, διαστροφῇ δὲ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν, ὡς μὴ ὠφέλε, σύνοδον, καὶ ὅτι Γεώργιός τις, πονηρὸν τοῦ ἀντικειμένου γεώργιον, εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ὄσφ οὐδέπω μέλλει ἀντικαθίστασθαι, φέρειν οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἔγραφεν ἀπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, τῷ κλήρῳ, τοῖς ἐν τέλει, τῷ δήμῳ, παρακαλῶν, ἀπειλῶν, νοθετῶν, παντοδαπὰς ἐλιττων ὁδοὺς ἐν τοῖς γράμμασιν, ὥστε ἀπαραδέκτους μείναι παντάπῃ τῶν Ἀρείου ζιζανίων, καὶ πάσης ἀμύγη βλασφημίας αὐτῷ τῆς ὀρθοδοξίας τρησῆαι τὰ σπέρματα. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, δεινοὶ καὶ παρασύραι τινα, καὶ ὑποποιήσασθαι ὄντες, ὡς ἤδη πολλὴν ἐύρων τοῦ ἀπολογησομένου τὴν ἐρημίαν, ὅλη γλώσση πρὸς τὸν βασιλέα κατειπόντες Ἀθανασίου, καὶ τὸν εὐκολὸν ἐκείνον καὶ ἀφελῆ Κωνσταντίον ὄλον ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμόψηφον (α) αὐτοῖς θέμενοι, Ἀθανασίου μὲν καθάρσει καὶ μὴ παρόντος καταψηφίζονται· Γρηγόριον δὲ τίνα τῇ Ἀλεξανδρέων, λύσσης ἀναπεπληγμένον Ἀρειανικῆς, ἀντεισάγουσιν. Οὕτω δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν ταῦτα διοικησάμενοι, κατὰ πολλὴν ἤδη τὴν ἐξουσίαν καὶ δόγμα οἰκείου εισφέρουσι. Γρηγόριος δὲ, μήπω τῆς Ἀλεξανδρέων ἐπιβάς, ὡς ἤδη τῆς Ἐκκλησίας προεστὼς, καὶ τοῦ θρόνου ἀντιποιοῦμενος, καὶ ὡσπερ ἔχειν παρ' ἑαυτῷ προσδοκῶν, ὅπερ οὐδ' ἕναρ ἔξειν ἠλπίζετο, γράμμασι χειρὸς ἰδίας καὶ αὐτὸς ἐπιστοῦτο τὰ δεδογμένα. Τοιοῦτον γὰρ ἀναίδεια καὶ κουφότης ἐν χερσὶν ἔχειν ἀεὶ δοκοῦσι τὰ προσδοκώμενα. Εὐσέβιος μέντοι, ὅς καὶ ἀξιόμαχος ἦν τῆς ἀσεβείας προασπιστής, ἐπεὶ κατὰ γνώμην αὐτῷ τὰ παρόντα διέθετο, πρεσβεύεται πρὸς Ἰούλιον, πολλὴν μὲν Ἀθανασίου καταδρομὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ποιησάμενος· πέμψας δὲ καὶ ἄς ἔβραψε κατ' αὐτοῦ ἐπισουλὰς καὶ συκοφαντίας, καὶ δικαστὴν ἅμα καθίζωντοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐπιτιμητὴν τὸν Ἰούλιον. Ὁ δὲ (ἦν γὰρ οὐχ οἷος πλάσμαι καὶ δόλοις εὐκόλως ὑποσπῆναι, ἀλλὰ καὶ φαρᾶσαι ταῦτα καὶ συνεῖναι μᾶλλον δόρυτατος), τὰ Εὐσέβιου γράμματα κομισάμενος, καὶ σπουδαίως ἄγαν καὶ προσεχόντως αὐτὰ διελοῦν, καὶ σαφῆ φλυαρίαν ὄντα κατανοήσας, τὸναντίον αὐτῶς ἀποψηφισάμενος, καὶ γράμμασιν Ἀθανάσιον ὀχυρώσας, ἐκπέμπει πρὸς Ἀλεξανδρείαν, οὐκ ὀλίγα καὶ τῶν προπετιῶς αὐτὸν καθελόντων ἀψάμενος.

16. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν οἰκίαν καταγομένου, τοῦς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνειλεγμένους θόρυθος οὐ μικρὸς εἶχε καὶ δέος, μὴ, προληφθείσης Ἀθανασίῳ τῆς ἐκκλησίας, ἀποτεχισθῆ λαιπὸν αὐτοῖς ἢ πρὸς Ἀλεξανδρείαν πάροδος. Ταῦτά τοι καὶ τὸν μὲν ἐλεῖν (μᾶλλον δὲ ἀνελεῖν), ἐσπουδαζόν, τῷ θρόνῳ δὲ Γρηγόριον ἀντεισγαγεῖν. Διὸ δὴ καὶ τὴν ταχίστην αὐτὸν κατῆγον εἰς Ἀλεξανδρείαν. Συνέπραττε δὲ Γρηγόριῳ τὴν χάθοδον

A serat, qui cum ita de imperio statuisset, ut dicitur, exercitus sui seditione ad Aquileiam prope Alsum fluvium finem vitæ accepit. In Europam cum advenisset Athanasius, Julium adiit Romæ episcopum, itemque Constantem imperatorem, quibus suas res commemorat. Cum audisset autem de synodo, quam ad suam ipsorum perniciem, et ad fidei orthodoxæ ruinam, Antiochiæ nullo jure coegerant; et quod Georgius quidam, pravum adversarii, seu diaboli, γεώργιον, id est agricultora, in thronum suum brevi constituendus esset, rem non tulit; sed ubique per Ægyptum litteras misit, clero; magistratibus, populo, rogans, comminans, admonens, omnes vias litteris terens suis; ut nullatenus Ariana zizania reciperent, seminaque rectæ doctrinæ blasphemii nullo modo commiscerent. Eusebiani porro graves ad persuadendum, et ad simulandum, ubi viderunt procul abesse qui causam defenderet, effrenata lingua apud imperatorem criminantes Athanasium, atque perfacilem illum et simplicem Constantium subornantes, ad sententiamque suam petrahentes, Athanasii licet absentis depositionem decernunt: Gregorium vero quemdam, Arianico plenum furore, Alexandriam intrudunt in Athanasii locum. Ut autem arbitrato suo hæc ita dispenserant, magna jam cum potestate suam inferunt doctrinam. Gregorius autem, nondum Alexandriam ingressus, quasi jam Ecclesiæ præsul esset, et thronum occupasset; et quasi jam sibi ea obvenire cerneret, quæ ne per somnum quidem sperasset, litteris propria manu conscriptis decreta ipse confirmabat. Talis enim est impudentia et levitas, in manu semper illa habere se putat quæ exspectantur. Eusebius autem, dignus sane impietatis antesignanus, ubi ex sententia sua res constitutæ fuere, legatos mittit ad Julium, Athanasium in epistolis suis vehementer accusans; misit item eas quas contra virum struxerat calumnias et sycophantias, judicem simul et correptorem constituens Julium. At ille (neque enim talis erat qui commentis et dolis facile circumveniretur; imo potius perspicacissimus ad hujusmodi res intelligendas ac deprehendendas), cum Eusebii litteras accepisset, ac diligenter et attente perlegisset, intellecta earum futilitate, contrariam ipse tulit sententiam, Athanasium litteris munitum suis remittit Alexandriam, nec parum perstrinxit eos qui deposuissent.

16. Cum autem ille Alexandriam pervenisset, laud modicus tumultus ac tremor invasit eos qui Antiochiæ congregati erant; veritos, ne si Athanasius Ecclesiam occuparet, aditus sibi Alexandriam intercluderetur. Quamobrem ipsam capere (imo potius occidere) queritabant, in ejusque locum Gregorium intrudere. Quare quam celerrime ipsum Alexandriam deduxerunt. Gregorium vero

(α) Sic mss. Editi vero. ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμόψηφον.

comitabatur Syrianus dux, cum sua militum manu, ita jubente imperatore, ut Athanasio necem, Gregorio episcopatum conferret. Qua porro via ex media eorum sagena effugere potuerit Athanasius, mox dicemus. Cum jam sol ad occasum vergeret, urbs tota festum celebrabat ac pervigilium agebat. Tum quasi in pugna irruiet dux, instructaque acie cinxit ecclesiam. Hæc ubi castra conspexit Athanasius, curis plenus, non quo ipse non caperetur, sed quomodo potius nullum sui causa populo damnatum inferretur, præcipit diacono ut orationem incipiat. Orationem porro canticum totius populi quoddam excepit. Hinc exorto magno clamore atque concentu, uti fieri solet, a magno viro jussi sunt per eandem omnes exire januam. Ducem vero et militibus studium erat populi, neque ulli manus conjecerunt. Sed erant omnium oculi in Athanasium intenti, ut quocumque eum in loco viderent interirent. At ille in turba populi, quasi eorum unus, per medium tumultum et plebem evadens, sic militum oculos latens effugit. Et sic fugiens Romam remigravit. Gregorius vero occupata jam Ecclesia, adversus sanam fidem arma audacter arripuit. Quod cum non ferret Alexandrinus populus, magnam concitavit seditionem, ac templum Dionysii dictum incendit. Hujusmodi tumultu propter Christum læsus fuit etiam magnus vir S. Paulus Constantinopolitaneæ Ecclesiæ tum præsul, thronoque exactus ipse quoque, Romamque fugiens, Athanasii socius fuit pietatis pariter ac periculorum. Constantem igitur ibi atque Julium convenientes, tum quæ passi essent ipsi, tum quæcunque alia contra veritatem Eusebiani designassent, enarrarunt. Statim ergo imperator Constans fratri super hac re litteras mittit. Cum autem nihil proficeret, synodum aliam universam Athanasius atque Paulus postularunt. Depositionem quippe suam, non alia de causa factam aiebant, quam ut secum una sana fides damnaretur.

περὶ τὸν Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον γενέσθαι ἤξιον. Τὰς γὰρ καθαιρέσεις αὐτῶν μὴ δι' ἄλλο τί φασιν ἐπινενοῆσθαι, ἢ ὥστε καὶ τὰ τῆς ὑγιоῦς πίστεως αὐτοῖς συγκαθαιρεθῆναι.

17. Amborum igitur jussu imperatorum, universalis rursus et œcumenica synodus Sardicæ congregata. Occidentales autem, ut ipse refert Athanasius, coacti sunt episcopi plus quam trecenti: Orientales vero, ut ait Sabinus, solum septuaginta, inter quos Ischyra Mareoticus recensebatur. Qui igitur ex Asia confluxere, ne ad conspectum quidem Occidentalium se sistere ausi sunt: affirmantes, se nunquam colloquium instituturos, nisi Paulum et Athanasium ex concilio pellerent. Cum autem illi ne audire quidem rem ejusmodi vellent, quam celerime Eusebiani regressi sunt, et cum Philippopolim pervenissent in Thracia, utinam in infernum potius, ibi demum peculiarem ineunt conventum: atque consubstantialem (quæ tua fuit patientia, Rex Chr. sic!) aperte anathemate condemnant: in epi-

καὶ Συριανὸς ὁ στρατηγός, μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν χειρὸς προηγούμενος, οὕτω κελεύσαντος βασιλέως, ἐν Ἀθανασίῳ μὲν θάνατον, ἐκείνῳ δὲ τὴν ἐπισκοπήν πραγματούσῃται. Ὅπως δὲ καὶ διαφυγεῖν ἐκ μέσης αὐτοῦς τῆς σαγήνης Ἀθανάσιος ἴσχυσεν, ὁ λόγος δηλώσει. Ἦδη περὶ δύσιν ὄντος ἡλίου, ἡ μὲν πόλις ἐορτάζοντες τε καὶ παννυχίζοντες ἦσαν, ἤκει δὲ ὡσπερ ἐν μάχαις ὁ στρατηγός, τὴν στρατιάν διατάξας, καὶ κύκλῳ τὴν ἐκκλησίαν διαλαβὼν. Ταύτην οὖν τὴν παρεμβολὴν ὄρων Ἀθανάσιος, καὶ φροντίζων πληρούμενος, οὐχ ὅπως ἂν αὐτὸς μὴ ἀλλ', ἀλλ' ὅπως ἂν μᾶλλον τῷ λαῷ μηδεμίαν δι' αὐτὸν γένοιτο βλάβη, σημαίνει μὲν εὐχὴν κηρῦσαι τῷ διακόνῳ τὴν εὐχὴν δὲ ὡδὴ τρις-τοῦ πληθους κοινῇ διεδέχετο. Εἶτα βῆς τὴς πολλῆς καὶ συμφωνίας, ὡς εἰκός, γινομένης, διὰ τῆς αὐτῆς ἅπαντας ἐξίεναι πύλης ὑπὸ τοῦ μεγάλου προστάτακτο. Τῷ μὲν οὖν στρατηγῷ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν φιλῶ (η) τε ἦν πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ οὐδενὸς τούτων χεῖρας ἐπέηγον· ἀλλὰ πρὸς μόνον πᾶς ὀφθαλμὸς εἴωρα τὸν Ἀθανάσιον, ὅπου περ ἂν αὐτὸν ἰδόντες ἀνέλοιεν. Ὁ δὲ, τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, καὶ οἷα τῶν πολλῶν εἰς, διὰ μέσου τοῦ θορύβου καὶ τοῦ πλῆθους διελθὼν, καὶ ταύτην στρατιωτῶν ἑμματα λαβὼν, ὤχετο. Ἐκεῖνος μὲν οὖν εἰς τὴν Ῥώμην οὕτω διαφυγὼν ἐπανῆκε. Γρηγόριος δὲ, τῆς Ἐκκλησίας ἤδη κρατήσας, κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀδεῶς ὠπλίζετο, ἃ μὴδὲ φέρειν οὐδὲ τε ὦν ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος. στάσιν τε χαλεπὴν ἀνήψαν, καὶ τὸν καλούμενον Διονυσίου ναβὴν ἐνέπερσαν. Παραπέλαυσε δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης διὰ Χριστὸν καὶ ὁ μέγας ἐν ἁγίοις Παῦλος ὁ τῆς Κωνσταντινου τῆνικαῦτα προσεστὸς (b) Ἐκκλησίας, τοῦ θρόνου καὶ αὐτὸς καθαιρεθεῖς, καὶ εἰς Ῥώμην φοιτήσας, καὶ κοινωνὸς Ἀθανασίῳ τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν κινδύνων γενόμενος. Κωνσταντι τοίνυν ἐκεῖ καὶ Ἰουλίῳ συνενεχθέντες, ὅσα τε αὐτοὶ πάθιοιεν, καὶ ὅσα κατ' αὐτῶν καὶ τῆς ἀληθείας οἱ περὶ Εὐσέβιον δράσαιαν, ἅπαντα διηγούνται. Ἀμέλει καὶ βασιλεὺς μὲν Κώνστας περὶ τούτων εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ ἐπιστέλλει· ἐπεὶ δὲ οὐδὲν πλέον ἤνυετο, σύνοδον ἐτέραν κοινὴν οἱ

17. Γνώμη τοιγαροῦν τῶν βασιλέων ἀμοφοῦ κοινῇ τε ἅμα καὶ οἰκουμενικῇ κατὰ τὴν Σαρδικὴν αὐτῆς ἀβροῖζεται σύνοδος. Καὶ τῶν μὲν ἐσπερίων, καθὰ φησι καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος, συνέτρεχον ἐπίσκοποι πλείους ἢ τριακόσιοι· τῆς ἐψᾶς δὲ μόνον, Σαβίνος φησιν, ἑβδομήκοντα, οἷς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας ὁ τοῦ Μαρεώτου ἠρίθμητο. Οἱ μὲν οὖν Ἀσιαθεν συνερρηκότες οὐδὲ εἰς ὄψιν τῶν ἐσπερίων ἐλθεῖν ὑπέμενον, ἰσχυριζόμενοι μὴ ἂν ἄλλως αὐτοῖς εἰς λόγων κοινωνίαν ἐλθεῖν, ἢ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐκβάλλωσι πρότερον τοῦ συλλόγου. Τῶν δὲ μὴδ' ὅλων ἀκρις ἀκοῆς ρυθναῖ τὸν λόγον ἀνασχομένων, ἐκείνοι ὡς εἰχον εὐθὺς ἀνέστρεφον, καὶ φθάσαντες εἰς πόλιν Φιλίππου τῆς Θράκης, ὡς ὄφελον ἐν ἄδου πρότερον, ἐκεῖ λοιπὸν ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ τὸ μὲν ὁμοούσιον οἱ πρόδρομοι τὴν ἀσέβειαν (τῆς σῆς ἀνοχῆς, Χριστῆ

(a) Sic mss. Editi vero, φύλα γε, mendose.

(b) Ita mss. Editi vero τῆνικαῦτα καὶ αὐτὸς πρ.

βασιλεῦ!) φανερώς ἀναθεματίζουσιν· ἐν ἐπιστολαῖς δὲ τὴν τοῦ ἑτερουσίου δόξαν ἐκτίθενται, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας πανταχοῦ τοῖς ὑπ' αὐτοὺς διαπέμπονται. Ταῦτα μαθόντες οἱ ἐν τῇ Σαρδικῇ, πρῶτα μὲν αὐτῶν ἐρῆμην δικαίως καταψηφίζονται· ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς κατηγόρους Ἀθανασίου τῶν οικειῶν ἐξωθοῦσι βαθμῶν· τὸν ὄρον τε τῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ κρατύνοντες, καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίσαντες, κηρύττουσι τρανοτέρᾳ γλώσσει τὸ ὁμοῦσιν· καὶ γράψαντες ἐν ὑπομνήμασι καὶ αὐτοὶ πᾶσαν μικροῦ τούτου τὴν οἰκουμένην διαλαμβάνουσιν. Ἄθῃ καὶ βασιλεὺς Κώνστας ἀναμαθῶν, καὶ τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ γνωρίσας, ἀποκαταστῆναι Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον τοῖς οικείοις παρ' αὐτοῦ θρόνοις ἤξίου. Τοῦ δὲ ἀναδουμένου πρὸς τοῦτο καὶ διαμέλλοντος, αὐστηροτέροις αὔθις ἐκεῖνος ἐχρήτο τοῖς γράμμασι, καὶ ὡς, εἰ μὴ ἐκὼν εἴξειεν, ἀλλὰ καὶ ἄκοντος γοῦν αὐτὸς ἠπεῖλει ἐκάτερον ἀποδοῦναι τῇ κατ' αὐτοὺς Ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντίος τοίνυν οὐ πρὸς ἀναβολὰς ἐτι καὶ χρόνον, ἀλλὰ, τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἔνστασιν ὑποδειλάσας, οικείοις εὐθὺς μετεκαλεῖτο γράμμασιν Ἀθανάσιον. Τοῦ δὲ ὑπόπτως ἔχοντος πρὸς τὴν κλήσιν· οὐδὲ γὰρ θαρρῆεν αὐτὸν εἰς τὰ προλαβόντα· δευτέροις αὐτὸν ἐκεῖνος ὑπέρχεται γράμμασι, πολὺ τὸ θεραπευτικὸν καὶ ἡπιον ἔχουσιν. Ὡς δὲ μὴδὲ πρὸς ταῦτα καθαρὸς ἦν ὑποψίας, οὐδὲ οὕτως ἡ τοῦ ἀνδρὸς παρουσία τῷ Κωνσταντίῳ παρημελεῖτο· ἀλλὰ καὶ πάλιν αὐτῷ ἐπιστέλλει, προσθεὶς ἐν τοῖς γράμμασιν ἐτι τὸ ὑπειμένον καὶ προσηνές· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων ἀπολογίαν, ὡς ἄρα βούλοιο μὲν φησι τῆν·καῦτα καὶ τῶν ἱερέων τινὰ πρὸς ὑπάντησιν τοῦ ἀνδρὸς ἀποστεῖλαι· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῷ μνηστῆς ἐγένετο τῆς ἐπιδημίας.

Ἦν δὲ φησι καὶ τὸν διάκονον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκπέμψαι Ἀλήταν, ὅστις σοι καὶ τὴν ἡμετέραν ὁλοῖαν διάθεσιν γνωριεῖ, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν θαρρῆεν ἐγγυησεται.

18. Ταύτας Ἀθανάσιος δεξάμενος τὰς ἐπιστολάς, ἐκβάλλει μὲν τῆς ψυχῆς, εἰ τι περιεῖς ἦν καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐλπίδα· πονηρὰν αὐτῷ ἐπισείων (α). Ὑποδείξας δὲ καὶ αὐτῷ Κώνσταντι καὶ Ἰουλίῳ, πολλῆς αὐτοῦς τε καὶ τῆν ὑπὸ Ῥωμαίοις πᾶσαν ἡθονῆς πληροὶ καὶ φαειρότητος· καὶ ἰδίαν ἕκαστος ἐορτὴν ἐποιεῖτο τὴν Ἀθανασίου πρὸς τὸν θρόνον τὸν ἑαυτοῦ ἐπάνοον. Βασιλεὺς μὲντοι παραχρῆμα Κώνστας, καὶ αὐτὸς δὲ Ἰούλιος, ὁ μὲν βασιλικοῖς ὑπασπισταῖς καὶ δορυφόροις, ὁ δὲ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πᾶσι σχεδὸν κληρικοῖς τε καὶ λαϊκοῖς Ἀθανάσιῳ (β) τὴν προπομπὴν ἐφιλοτιμοῦντο. Ἐλθόντα δὲ, ἀσμένως ἄραν αὐτὸν Κωνσταντίος ὑποδέχεται, καὶ ἡδίστα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀποκαθιστᾷ πόλει, καὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ· ὀνειδίξει καὶ πρᾶως, καὶ τὸν δρασμὸν ἐκεῖνον φιλικῶς αὐτῷ ἐγκαλεῖ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου λαθραίαν καὶ ἀδύλον υποχώρησιν. Ὅμως τούτων ἀπάντων μίαν, Ἀθανάσιε, χάριν αὐτῷ, ἔφη, τὸ καὶ μετὰ τῶν ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτηταῖς Ἀρείου παραχωρήσαι. Ὁ δὲ καὶ προθύμως ἐκκληρῶσαι τὸ αἰτηθὲν ἐπηγγεῖλατο, εἴπερ ἑτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αὐτὸς ἀπονείμῃ τοῖς ὀρθοδόξοις εἰς βραχεῖαν τινὰ ζῦμην ὅλης τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

A stolis autem, alterius substantiæ sententiam edunt, exemplariaque impietatis suæ apud suos ubique promulgant. His compertis ii qui Sardicæ erant, primum quidem desertæ causæ illos jure condemnant. Hinc Athanasii accusatores suis pellunt gradibus. Conflrmatoque Nicænx fidei decreto, ac anathemate percussa τοῦ ἀνομοίου, id est dissimilis, voce, clarius consubstantialitatem prædicant : scriptis ea de re libellis, hisce totum pene pervadunt orbem. Quæ cum didicisset imperator Constans, atque imperatori Constantio indicasset, rogat ut Paulus et Athanasius suis thronis restituantur. Tum illo tergiversante atque moras trahente, durioribus ille usus litteris, minatur, nisi cedat, vel invitum se cogendum fore ad utrumque Ecclesiæ suæ reddendum. Constantius ergo non ultra rem distulit nec comperendinavit. Sed fratris contentionem voritus, suis statim litteris accivit Athanasium. Illo autem de hujusmodi accitu male suspicante, neque enim eum quæ prius gesta fuerant fidenter agere permittebant, secundis imperator litteris invitavit officiosius ac mitius conscriptis. Cum autem nec illæ suspicionem levarent, ne tum quidem ejus profectum adventumque neglexit Constantius; sed rursus viro scribit, litterisque denuo magnam exhibet clementiam et humanitatem, imo de prius gestis excusationem, se voluisse siens sacerdotum aliquos in ejus occursum mittere, sed nullum ad se ejus profectus nuntium venisse. Jam vero cum epistola se mittere diaconum Aletan, qui ei suum affectum patefaceret, et de cætero fiduciam habere præciperet.

18. Athanasius, his acceptis litteris, quidquid timoris supererat animo ejicit, nec non quidquid male spei in futurum esset. Cum eas Constanti ac Julio ostendisset, ingenti eos, et quidquid Romanis suberat, lætitia implet et gaudio. Tum singuli festum celebrabant ob Athanasii reditum ad thronum suum. Tum imperator Constans, et Julius papa, ille militibus et satellitibus, hic clericis laicisque qui in Ægypto et Alexandria erant pene omnibus, jussere ut debito cum honore et apparatu reciperetur. Venientem porro placide admodum recipit illum Constantius, ac libentissime Alexandrinorum restituit urbi, clero, populo : mansuete tamen exprobrat, et amice arguit fugam, clandestinumque ex tribunali secessum. Attamen, ait, hanc a te, Athanasi, gratiam postulo, ut unam saltem ex Alexandrinis ecclesiis Arii sequacibus concedas. Ille se libenter concessurum postulatam rem promittit, dum ille unam item ecclesiam Constantinopoli orthodoxis concederet, in modicum fermentum totius veræ fidei. Cum imperator petitioni facile annueret, dolor adversarios intolerandus invasit, quod accessus quidam foret Athanasio et iis qui cum eo communi-

(a) Ita mss. Editi vero. ἐπισείωντων.

(b) Ita mss. Editi vero, Ἀθανασίου.

carent Constantinopoli. Constantio autem tum mirabiliore prudentia Athanasius esse videbatur. Ferturque dixisse imperatorem stupore plenum haud frustra qui Arianæ sunt hæresis, adversus virum huiusmodi omnes movere machinas. Sic illius prudentiam admiratus, reductionem illi gratissimam adornat, scribitque Alexandrino populo, atque episcopis et magistratibus per Ægyptum. Itemque Nestorio Augustalio, ac Thebaidis et Libyæ præfectis, ut eum magno honore et reverentia exciperent : ac non solum ipsi thronos, sed etiam omnibus qui cum eo communicarent proprius gradus et ministerium restitueretur. His ille nunitus epistolis, et quasi resumpta fiducia, per Syriam et Palæstinam iter habens Jerosolyman pervenit, atque Maximum episcopum et confessorem convenit, didicitque quanta et ipse pro Christo passus esset. Enarrat item vicissim Athanasius quæ contra se ante, quæ pro se nuper acta decretaque essent cum a synodo tum ab imperatore. Quibus auditis Maximus, nihil cunctatus, accersit omnes Orientis episcopos, et una omnes Athanasio communionem et dignitatem reddiderunt.

φισθέντα, καὶ αὐτῇ συνόδῳ κυρωθέντα καὶ βασιλεῖ. μεταπέμπεται πάντας τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, ἀξίαν ἀπέδωσαν.

19. Illo itaque cum tali honore et celebritate jam tertium urbem suam recuperanti, atque ab innumeris pene illis laboribus et calamitatibus paulum respiranti, videbatur reliquum vitæ cum tranquillitate et quiete transigendum fore : at revera tunc maximum illi calamitatum mare intumescibat. Cum enim Constans nuper a Magnentio factioso oppressus et occisus fuisset, grave tum ab Arianis incendebatur bellum. Rursum Athanasio insidiæ, ad imperatorem calumniæ deferuntur. Et magnum vetusque illi malum aderat Constantius. Rursum decreta, rursum minæ, fugæ, formidines, perquisitio per totum mare perque universam terram. Iterum sator ille zizaniorum Georgius Alexandriam occupans, Palæstinam deprædians, tumultu totum imprensus Orientem, neque ob insaniam impietatemque tolerandus, rursum Acacius, malitia præclarus, et Patrophilus Ario impietatis patri amicus ; Jerosolyman concedentes, pulsoque Maximo, Cyrillum constituunt, virum qui tanto impietatis, quanto magnus ille vir pietatis studio tenebatur. Ecqua ratione jam quis digne deploraret illa omnia quæ eo tempore a Georgio Alexandriæ gesta sunt ? nisi qua ipse vir beatus in *Apologia de fuga sua* rem enarravit. Hæc jam nobis memoranda, verum potius ipsi dulcissimæ viri linguæ committenda, quæ illa modeste moderateque, ut mos erat ipsi, recensuit.

20. Quidam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem perquirunt, factaque sunt

A Τοῦ δὲ βῆον ἐπινεύσαντος τῇ αἰτῆσει, λύπη κατέσχε τοὺς ἐναντίους οὐ φορητῆ, ὅτι καὶ βάσιμα δῖως τὰ Κωνσταντινουπολιτῶν Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ κοινωνοῖς. Κωνσταντίῳ δὲ καὶ ἐτι θαυμαστὸς μᾶλλον τὴν σύνεσιν Ἀθανάσιος. Καὶ λέγεται ποτε θαυμάσαντα φάναι τὸν βασιλέα μετ' ἐκπλήξεως· Οὐ μάτην οἱ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως ἀπάσας κεκινήκασι μηχανὰς πρὸς ἄνδρα τοιοῦτον ἔχοντες. Οὕτως οὖν αὐτὸν ἀγάμενος τοῦ φρονήματος, προπομπὴν τε αὐτῷ χαριστάτην ποιεῖται, γράφει τε τῷ δήμῳ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόποις καὶ ἄρχουσιν· πρὸς δὲ καὶ Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ, καὶ τοῖς κατὰ Θηβαῖδα καὶ Λιβύην ἡγεμόσι, μετὰ πλειστής αὐτὸν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς ὑποδέξασθαι· καὶ τοῦ μὴ μόνον αὐτῷ τὸν οἰκεῖον θρόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῷ κεκοινωνηκόσι τὴν ἰδίαν ἐκάστῳ τάξιν, καὶ λειτουργίαν ἀποδοθῆναι. Ταύταις ἐκείνος ὀχυρωθεὶς ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ ὡσπερ ἀναθαρσῆσας, διὰ τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἔρχεται, τὴν Ἱερουσόλυμων τε καταλαμβάνει, καὶ Μαξίμῳ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὁμολογητῇ συγκρίνεται, ἀκούει τε, ὅσα κάκεινος πεπόνθοι διὰ Χριστοῦ, καὶ διηγεῖται πάλιν αὐτὸς, τὰ τε κατ' αὐτοῦ πρότερον, τὰ τε ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν πραχθέντα καὶ ψῆφον ἐπειδὴ ἀκούσειε Μάξιμος, μηδὲν αὐτίκα μελλήσας καὶ κοινῇ πάντες Ἀθανασίῳ τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν

C 19. Οὕτως οὖν τὸ τρίτον αὐτῷ καὶ μετὰ τοιαύτης τιμῆς τε καὶ πανηγύρεως τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καταλαβόντι καὶ τῶν μυρίων ὡσπερ ἐκείνων καμάτων καὶ πόνων μικρὸν ἀναπνευσότι, τῷ μὲν δοκεῖν γαλήνης αὐτῷ τὰ ἐξῆς τοῦ βίου καὶ ἀνέσεως ἤρχετο· τὸ δὲ ἀληθές, ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐπεκύμαινε θάλασσα. Κώνσταντι γὰρ ἄρτι Μαγνησίου ἐπαναστάντος, καὶ τελευτήν αὐτῷ τοῦ βίου ἐπαγαγόντος, δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἀρειανιστῶν αὐθις ἀνήπτετο (η) πόλεμος· καὶ πάλιν Ἀθανασίῳ ἐπιβουλαί, καὶ πρὸς βασιλέα διαβολαί· καὶ τὸ μέγα καὶ παλαιὸν αὐτῷ κακὸν, ὁ Κωνσταντίος. Πάλιν οὖν διατάγματα, πάλιν ἀπειλαί, φυγαί, φόβοι, καὶ ἡ διὰ πάσης θαλάσσης καὶ γῆς ἀναζητήσις· ὁ τῶν ζιζανίων πάλιν σπορεύς Γεώργιος Ἀλεξάνδρειαν καταλαμβάνων, Αἴγυπτον κατασύρων, τὰ Παλαιστινίων ληϊζόμενος, ταραχῆς πᾶσαν τὴν ἐψᾶν ἀναπιπλῶν, καὶ μηδαμοῦ χωρητέων τὴν μανίαν καὶ τὴν ἀσέθειαν· πάλιν Ἀκάκιος ὁ πολὺς τὴν κακίαν, καὶ Πατροφύλιος ὁ τοῦ τῆς ἀσεβείας πατρὸς Ἀρείου (θ) φίλος, Ἱερουσόλυμοις ἐπιφοιτῶντες, καὶ Μάξιμον ἐξωθοῦντες, καὶ ἀντικαθιστῶντες Κύριλλον, ἄνδρα ὅσον γε ὁ μέγας ἐν εὐσεβείᾳ, τοσαῦτα τῷ τῆς ἀσεβείας ζῆλῳ ἀντίθετον. Τί ἂν τις ἐκτραγωδοίη πάντα ἐξῆς τὰ Γεωργίῳ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγενημένα ; Πλὴν ὅσα καὶ ὁ μακάριος περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς ἀπολογούμενος διεξῆλθε, τούτων καὶ ἡμῖν ἄρτι μνημονευτέον, μᾶλλον ἀνδρὸς παραχωρητέον, ὑφειμένως αὐτὰ δὲ [καὶ]

20. Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν, φησὶν, ἐπεφύησαν τινες ζητούντες ἡμᾶς ἀποκτείνειν· καὶ

(a) Tres mss. ἐξήπτετο.

(b) Sic inss. Editi πρὸς Ἀρείου. Errore ex abbreviatione orto. Similes sæpe mendas annotavimus.

γέγονε τὰ νῦν χείρονα τῶν πρώτων. Στρατιωταὶ γὰρ ἐξαιφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἀντὶ εὐχῶν ἐγένετο. Εἶτα εἰσελθὼν τῇ ἁγίᾳ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανίζοντων ἀποσταλὴς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ἠδύσεν, ἃ παρ' αὐτῶν μεμαθήκοι κακά. Μετὰ γὰρ (α) τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς τὰ δεσμοτήρια ἐθεβάλλοντο, ἐπίσκοποι ὑπὸ στρατιωτῶν ἦγοντο δεδεμένοι, ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἄρτοι, ἐφόδιοι κατὰ τῶν οἰκειῶν ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο· ἐπισηραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ ἀδελφῶν ἐκινδύνευσον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα γινόμενα. Τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον, εὐξασθαι τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος οὗτος, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανικαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῷ τῷ Κυριακῷ κατὰ τοῦ λαοῦ. Καὶ ὀλίγους ἑρῶν εὐχομένους· οἱ γὰρ πλείους πάλαι διὰ τὴν ὕβριν ἀναχωρήσαντες ἦσαν· τὰ πάντων δεινότερα κατεπράξατο. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένας παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν ἐκωτὸς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικῶσας αὐτὰς ἐβλεπε, καὶ μὴδ' ὄλωσεν τοῦ πυρὸς φρονιζούσας, γυμνώσας αὐτὰς, οὕτως αὐτῶν τὰ πρόσωπα κατέκεψε ταῖς πληγαῖς, ὥστε μετὰ παρολίην μακροῦ χρόνου μάλιστα πρὸς τῶν οἰκειῶν ἐπιγινώσκεσθαι. Ἀνδρας τε κατασχὼν τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε· βράβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων αὐτίκα τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἐτι ἐχούσας τοὺς σκόλοπας, ἐκώτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὥς τινὰς μὲν πολλὰς χειρουργηθῆναι· διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐταῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας οὕτως ἐναποθανεῖν ταῖς πληγαῖς. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας, πρὸς δὲ καὶ τὰς ῥηθείσας παρθένας ὑπερορίους περὶ τὴν μεγάλην Ὑασιν ἀποστέλλει. Τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων, οὐδὲ τοῖς προστόκοις, κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἀποδοθῆναι πεποιθῆκεν· ἀλλ' ἐκρύψαν, ὡς ἠθέλησαν αὐτοῖ, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοῖς λάνθανεῖν τὴν τοσαύτην ἠμώτητα. Πράττουσι τε ταῦτα πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρο-

A praesentia pejora prioribus. Milites quippe derепente ecclesiam obsedere, bellicusque tumultus vice precum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui a Macedonio et Arianis ex Cappadocia missus fuerat Georgius, mala quae ab illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, vidisses virgines in carcerem conjici, episcopus a militibus victos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Haec quidem atrocita, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, ad caemeterium Sancti Petri episcopi et martyris orandi causa egressus esset, eo quod omnes a Georgii communione abhorrerent, re comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem Manichaeum hominem concitat: qui mox cum turba militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsum Dominicum impetum fecit adversus populum. Et cum paucos invenisset orantes, plurimi namque adveniente hora recesserant, omnium atrocissima commisit facinora. Nam accenso rogo virginum igni admotas adigebat ut dicerent se Arianæ esse fidei: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cecidit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiore modo verberavit: nam virgines palmarum recens amputatis quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint; imo quidam vim plagarum non ferentes exincti sint. Porro omnes quotquot apprehenderant una cum virginibus in magnam Oasin relegarunt. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis traderentur suis, sed ipsa arbitrato suo occultarunt abjeceruntque insepulta, rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore teuebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et ex Libyis in exilium miserunt episcopos, Ammonium, Moin, Gaium, Philonem, Hermen, Paulinum, Psenosirin, Nilammonem, Agathonem, Anagamphum, Marcum, alterum Ammonium et Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, ac presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exilii loco interirent. Episcopus vero plus triginta ad perpetuum exilium condemnarunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

(a) Sic omnes mss. Editi vero, τὴν ἑβδομάδα.

(b) Mss., Λινάμωνα. Infra editi, Ἀγαθηνόδωρον.

Editi vero, Ἀθηνόδωρον.

(c) Lcg. Ἀνάγαμψον.

σκόπων πλείους των τριάκοντα· σπουδή γάρ ἦν αὐτοῖς γῆς τὴν ἀλθθβαιαν.

21. Hæc magna illa Ecclesiæ tuba, ardens veritatis patronus, de malis Alexandriæ admissis, propria voce recenset. Nobis vero reliqua addere in animo est. Constantius ergo mortuo fratre imperator declaratus, cum solus potestate frueretur, nullusque superesset qui sententiæ ac voluntati suæ impedimento esset, non ultra malignitatem occultavit suam, sed magna cum auctoritate in medium illam protulit; et cum Orientem totum gravissima impietate replevisset, quiescere nec sciebat nec volebat, nisi una Occidentem corrumpere; alioquin putasset exiguum sibi esse imperium, et id in contumeliam fore gloriæ suæ: quocirca etiam Occidentales episcopos ad communionem cum Arii doctrina diligenter invitabat, monebatque unam sibi securitatis viam esse, si nempe Athanasium condemnarent. Qua de causa synodum coegit Mediolanum, Italiæ urbem: ac multos, hei mihi! etiam fortes ac generosos viros, alios metu, alios adulatione, necessitate alios, nonnullos fraude subornans, ad suam trajecit, imo potius dejecit voluntatem, et quam ipse foveam miserorum animabus effodit, eam ipsam Eusebius, Dionysius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, placide declinarunt. Athanasii namque condemnationem, rectæ fidei condemnationem, ut vere erat, arbitrati, una fraudem quam citius potuerunt effugere, ac jure eos condemnarunt qui condemnarant. Sed illos quidem Arimino excedere vetat Constantius. Athanasius vero gnarus dolis circumventum imperatorem, iudicesque corruptos esse, jamque instare præfectos qui se comprehenderent, ex divina iterum visione, media nocte episcopali domo egressus ad juvenulam quamdam virginem se proripit, quæ vicesimum circiter agebat annum. Speciosa porro ac jucunda erat virgo illa, cui domicilii cum viris societas nunquam exers foret suspicione. Hæc tam inexpectata re stupefacta, ejus causam sciscitabatur, cui ille rem totam enarravit. Cum, ait, nullam ubique de me perquisitionem faciant qui Arianæ communionis sunt, metuens ego ne captus et occisus ab eis, immortalis supplicii causa ipsis essem, fugam cogito ac Deo soli negotia mea commendo, qui mihi hac nocte revelavit quod apud te solam incolumitatem reperiturus sim. Hæc ubi audivit virgo, omni remota animi suspicione, gaudio plena totas Athanasio portas aperuit, seu potius cordis januam reseravit, ac supinis eum, ut aiunt, manibus excepit. Eumque illa per sex annos, quot scilicet Constantius vitam produxit, in recessibus domus occultavit, communes quotidie sales apponens, librosque aliunde acceptos, ipsi ad exercitium et meditationem asserens. Atque ita illius corpori et animæ convivia pie parabat: hanc sermonibus quos panem angelorum esse credimus, illud vero quotidiana mensa atque convivio, necnon quibuscunque aliis officiosa illa manus hospitem excipere valebat. Propriis item

21. Ταῦτα ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς τῆς ἀληθείας προστάτης, περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κακῶν φωναῖς οικειαῖς διέξεισιν. Ἡμῖν δὲ βούλεται τοῖς εἰρημένοις ὁ λόγος προσθεῖναι καὶ τὰ λειπόμενα. Κωνσταντίος τοίνυν, τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος, αὐτοκράτωρ ἀναδειχθεὶς καὶ καθαρῶς ἀπολαύσας τῆς ἐξουσίας, ἐπεὶ μηδένα εἶχε τὸν ἐμποδῶν αὐτοῦ τῆ γνώμῃ καὶ τοῖς θελήμασιν ὄντα, οὐκέτι τὴν κακίαν κρύπτειν ἠθέσχετο, ἀλλὰ κατὰ πολλὴν αὐτὴν εἰς μέσον προῆγε τὴν αὐθεντίαν· καὶ τὰ πρὸς ἑω πάντα δυσσεβείας ἀναπλήσας χαλεπωτάτης, ἠρεμεῖν οὐκ ἔγνωκεν, οὐδ' ἠγάπα, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὴν ἐσπέραν συνδιαφθεῖροι, μικρὰν αὐτῷ εἶναι τὴν βασιλείαν, καὶ ὕβριν τοῦτο τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐνόμιζε. Ταύτη τοι καὶ τοὺς κατὰ δύσιν ἐπισκόπους ἐπὶ κοινωνίᾳ τῶν Ἀρείου δογμάτων σπουδαίως μετεκαλεῖτο, καὶ μόνην ἐκείνων ἀσφάλειαν εἶναι τὴν Ἀθανασίου καθαίρειν ὑπετίθει. Ἐφ' ᾧ καὶ σύνοδον συνεκρότει κατὰ Μεδιόλανα, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς, οἱμοὶ! καὶ τῶν γενναίων καὶ στερέβων, τοὺς μὲν φόβῳ, τοὺς δὲ κολακείᾳ, τοὺς δὲ χρεῖα, τοὺς δὲ ἀπάτη, καὶ ἄλλον ἄλλως παραγαγῶν, πρὸς τὸ οὐκ εἶον μετήνεγκε, μᾶλλον δὲ κατήνεγκε, βούλημα, καὶ ὃν ἐκείνος ὄρωρε βόθρον ταῖς τῶν ἀθλίων ψυχαῖς, ταύτην τὴν προσβολὴν Εὐσέβιός τε καὶ Διονύσιος, καὶ Ῥοδανός, Παυλίνός τε καὶ Λούκιφερ, ἠδέως ἐξέκλιναν. Τὴν γὰρ Ἀθανασίου καθαίρειν, καθαίρειν, ὡσπερ ἦν, τῆς ὀρθῆς νομίσαντες πίστεως, ὁμοῦ τε τὴν ἀπάτην, ἢ ποδῶν εἶχον, ἐφυγον, καὶ σὺν δίκῃ τῶν ψηφισαμένων κατεψηφίσαντο. Ἀλλὰ τοῦτους μὲν ἐν Ἀριμίνῳ περιορίζει Κωνσταντίος· Ἀθανάσιος δὲ, τὸν βασιλέα μαθὼν οὕτω συσκευαζόμενον, διεσφορὸς τε τὸ δικαστήριον, ἐπιόντας δὲ ἦδη καὶ τοὺς ἐπαρχικοὺς, ὥστε συλλαβεῖν αὐτὸν, κατὰ θέλειαν καὶ πάλιν ἔβην, μέσας νύκτας τοῦ ἐπισκοπεῖου ὑπεξεσθῶν, ἐπὶ τινι νέαν καταφεύγει παρθένον, εἰκοστόν που ἦδη τῆς ἡλικίας ἄγουσαν ἔτος. Ὁραῖον δὲ ἄρα χρῆμα καὶ τερπνὸν ἡ παρθένος, καὶ καθαρὰν ὑπονοίας τὴν κατὰ τῶν ἀρβύλων συνοίχησιν παρέχειν οὐ δυναμένη. Ἥτις, τῷ ἀδοκίμῳ τοῦ πράγματος ἐκπλαγεῖσα, τὴν αἰτίαν ἐζητεῖ. Κάκεινος, ὑπολαβὼν, διηγείτο, ὡς Ἐπειδὴ, φησὶ, πολλὴν πανταχοῦ περὶ ἐμοῦ τὴν ἔρευναν οἱ τῆς Ἀρείου κοινωνίας πεποινηταί, δεύσας ἐγὼ μὴ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀναίρεθεις, ἔπειτα τιμωρίας αὐτοῖς ἀθανάτου γένωμαι πρόβλενος, φυγὴν ἐνωσῶ, καὶ Θεῷ μόνῳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν ἐπιτρέπω. Τῆς νουκτὸς δὲ μοι ταύτης ἐκείνος παρὰ σοὶ μόνῃ τὴν σωτηρίαν εὐρεῖν ἀπορρήτως ἀνακαλύπτει. Τούτων ὡς ἤκουσεν ἡ παρθένος, πᾶσαν εὐθύς ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὑπόνοιαν ἐκβαλοῦσα, μεστὴ τε ἡδονῆς γενομένη, καὶ ὅλας Ἀθανασίῳ πύλας ἀναπετάσασα, ἡ καὶ τὰς τῆς καρδίας μᾶλλον εἰπεῖν, ὑπέρταται αὐτῶν, ὃ δὴ λέγεται, δέχεται ταῖς χερσίν. Ὅντινα δὴ καὶ εἰς ἕκτον ἐξ ἐκείνου χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλονότι καὶ Κωνσταντίῳ τὰ τῆς ζωῆς παρετίετο, ἐν οἴκῳ μυχοῖς ἦν κατακρύπτουσα, κοινούς καθ' ἑκάστην ἄλλας παρατιθεῖσα, βέβλους τε ἀλλαγθῆεν ἀναιρου-

μένη, καὶ αὐτῶ πρὸς ἀσκησιν καὶ μελέτην παρ-
 ἔχουσα· καὶ οὕτως αὐτοῦ φιλοθέως καὶ σῶμα καὶ
 ψυχὴν ἐστιῶσα, τὴν μὲν λόγοις, οὗς δὴ καὶ ἄρτον
 ἀγγέλων εἶναι πιστεύομεν, τὸ δὲ καθημερινῆ τρα-
 πῆζῃ καὶ ἐστιάσει, καὶ ὅσοις ἄλλοις ἢ φιλότιμος
 ἐκινή χειρ δεξιουῖσθαι τὸν ξένον ἠδύνατο· νίπτουσα τε
 αὐτῇ τῇ προσφάσει τῶν ἐκείνου ποδῶν ἀγιάζουσα, σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῶ τὰς χρείας
 διακονοῦσα, κάκεινου μᾶλλον ἢ ἑαυτῆς τὰ τε ὄντα καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Ἐν τοσοῦτῃ δὲ Ἀλεξανδρέων ἢ τε πόλις καὶ
 ὁ ἄσμος κατὰ ζήτησιν Ἀθανασίου πανταχοῦ πε-
 ρήσαν, οὕτω τι λίαν ἐπιμελῶς, ὥστε καὶ ψυχῆς ἀν
 αὐτῆς ἕκαστος τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐρεσιν ἠδέως ἐπρίαν-
 το. Ἄλλ' ἦν ἄπολις, ἄοικος, ἀγνωστος (a), τῇ παρ-
 θένῃ δὲ μόνῃ καὶ Θεῷ γνώριμος· ὥστε καὶ πολλῇ
 κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὴν Ἐκκλησίαν κατεῖχε κατε-
 ἤρεια, καὶ ἦν τὸ κάλλος ἰδεῖν τῆς θυγατρὸς Σιών
 ἀπικνουῦν ἀθρόως καὶ μαραινόμενον. Πλὴν γὰρ ὀλί-
 γων ἄγαν, οἱ μὲν καὶ πράγματι καὶ ὄνοματι οἶα
 καὶ (b) μετήρσαν τὴν ἀσέθειαν· οἱ δὲ ὄνοματι
 μόνον τὸν Χριστιανισμὸν τιμῆσαντες, ἔργῳ δὲ τοὺς
 πρώτους πολὺ μᾶλλον εἰς κακίαν νικήσαντες, ὅσον οὐ
 φανερώς, οὗς ἐνῆν ὅσα καὶ πολεμίους φυλάξασθαι,
 ἀλλ' ἄφανῶς ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ, τὸ
 βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον.
 Μέρος μέντοι τῆς τοιαύτης ἀσεθείας οὐκ ἐλάχιστον
 ὁ Κωνσταντῖος, ὅσῃ καὶ τὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἀπὸ τῆς
 βασιλείας συναιρομένην, καὶ πάντα εἰκοντας ὀξέως
 αὐτοῦ καὶ μόνῃ τῷ νεύματι. Παρεκελεύετο οὖν πρὸς
 τε τοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐπισκόπους, καὶ πρὸς τοὺς
 ἀπανταχοῦ γῆς διαβαίνειν τὴν νόσον· ἢ μὴ ὑπογρά-
 φειν τῷ ἑτερουσίῳ περιρηγμένους, ἐξωθεῖσθαι μὲν
 αὐτοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν, ἑτέρους δὲ τοῖς θρόνοις ἀν-
 τικαθίστασθαι· ὅτε καὶ ὁ πολὺς ἐν ὁσίοις καὶ μέγας
 Λιβέρριος, μετὰ Ἰουλίον τὸν τοῦ μακαρίου Σιλδέστρου
 διάδοχον κληρονόμος τοῦ κατὰ Ῥώμην θρόνου γενό-
 μενος, ὑπερορίαν καταδικάζεται. Φῆλιξ (c) δὲ τις,
 ἀντ' αὐτοῦ παρὰ τῶν αἰρετικῶν αἰρεθεὶς, θεηλάτῃ
 παραχρῆμα ποιῆ τὴν δίκην διδωσι· νῦν μὲν τῶν
 ἔλεων ἐλεεινῶς ἀποστερηθεὶς, νῦν δὲ λοιμικῆ νόσῃ
 χρόνῳ ἐπὶ συχνὴν διαφθαρείς, καὶ κακῶς ἄγαν κακῶς
 ἀπολλύμενος, τῆς θείας οὕτω δίκης τοὺς ὑβριστὰς
 μετιούσης. Γεώργιος δὲ, ἢ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐριν-
 νός, εἶπεν ἂν τις, τὰ συνήθη πάλιν περὶ τὴν πόλιν
 ἐποίει, θερμότερος αὐτὸς ἑαυτοῦ φανείς, καὶ πλείονι
 τῇ κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ὀρμῇ καὶ τῷ θυμῷ χρώμε-
 νος. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχείων
 ἐπίσκοπος, τῷ ὁμοουσίῳ διαβρήδῃν συνηγορῶν, τοῦ
 θρόνου καθαιρεῖται, καὶ ὑπερορίαν καταψηφίζεται,
 ἢ πολὺ τι πλῆθος τῶν ὀρθοδόξων ἐπόμενον ἦν, τὴν
 πῶν ἐναντίων κοινωνίαν οὐκ ἀνασχόμενοι. Εὐζώτιος
 δὲ, ὁ ταῖς ἀληθείαις κακόδιος, εἰς τὴν Ἀντιοχείων
 καθίσταται. Ταύτης γὰρ προεστῆκε Μελέτιος. Εὐ-
 δόξιος τε ὁ λίαν κακός τοῦ Κωνσταντινουπολι-
 τῶν ἐπιβαίνει. Οὕτως ἢ κακία, οὕτως ὁ φθόνος,
 πάντοθεν τὰ τῆς Ἐκκλησίας συνταράξας τε καὶ
 συγχέας, καὶ πρὸς τὰ πολιτικὰ χωρεῖν ἄρχεται, καὶ
 Ἰουλιανὸν ἀναδείκνυσαι Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, ὑπ'

A manibus ejus pedes abluebat; imo potius, ipso pe-
 dum ejus contactu manus sanctificabat suas, et
 quidquid ipsi opus erat diligenter ac studiose submi-
 nistrans, quasi ipsi potius quam sibi et facultates et
 domus propriae essent.

τε χειρσὶν οικείαις τοὺς πόδας, μᾶλλον δὲ τὰς χεῖρας
 σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῶ τὰς χρείας
 καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Tantopere autem Alexandrinorum civitas et
 populus, ad perquirendum Athanasium tum ubique
 circumeursabat, atque cum tanta cura, ut quisque
 vel animæ suæ pretio virum reperire peroptaret.
 Sed erat ille sine civitate, sine domo, ignotusque
 nisi soli virgini atque Deo, ita ut ingens eo tempore
 tristiitia Ecclesiam occuparet, videreque erat deco-
 rem filiae Sion flaccescentem in dies et emarcescen-
 tem. Paucissimis enim exceptis, alii quidem et re
 et nomine impietatem veluti artem profitebantur:
 alii vero solo nomine Christianismum colentes, sed
 re ipsa vel malitia præstantissimos longe supera-
 bant, latenter licet, non ut ii qui utpote inimici,
 caveri facile poterant; sed occulte ac Christiani-
 simi sub specie, blasphemam Arii doctrinam confir-
 mare satagebant. Non minima sane hujusmodi im-
 pietatis portio Constantius erat: quod inesset illi
 imperatoria potestas, quodque nutui illius omnes
 statim cederent. Jussit ergo ut ad omnes Italiæ epi-
 scopos et ad omnes alios ubique terrarum morbus
 ille pervaderet, et si qui τῷ ἑτερουσίῳ, id est alteri-
 us substantiæ, subscribere recusarent, ii exige-
 rentur Ecclesiis suis, aliique eorum loco in thronos
 constituerentur. Quando etiam eximius ille inter
 sanctos, atque magnus Liberius, qui post Julium
 beati Sylvestri successorem, Romanum occupavit
 thronum, exsilio damnatus fuit. Felix autem qui-
 dam in ejus locum ab hæreticis cooptatus, divina
 statim ultione pœnas dedit, tum oculis miserabiliter
 privatus, tum pestilenti morbo longo tempore con-
 sumptus, admodumque malus male periit, sic divina
 vindicta contumeliosos insequente. Georgius autem
 Alexandrinorum furia, ut quis dixerit, de more in urbe
 sese gerebat, seipso vehementior effectus, ac inagno
 contra sanam doctrinam impetu atque animo utens.
 Eodem quoque tempore Meletius Antiochenus epi-
 scopus, consubstantialem aperte defendens, throno
 dejecitur, et exsilio mulctatur, quem multa ortho-
 doxorum turba secuta est, quod adversariorum
 communionem ferre non possent. Euzoius vero,
 improbæ sane vitæ homo, in Antiochenam sedem
 ordinatus intruditur, cujus præsul erat Meletius.
 Eudoxius vero, pravæ doctrinæ homo, Constantino-
 politanam invadit Ecclesiam. Ita improbitas, ita in-
 vidia, ubique Ecclesiam perturbans et confundens,
 etiam ad rem civilem procedere incepit, ac Julia-
 num in Galliis Cæsarem declarat ab ipso Constan-
 tio promotum.

αὐτοῦ Κωνσταντίου προχειρισθέντα.

(a) Ita mss. In editis vero ἀγνωστος deest.

(b) Ita mss. recte. Editi, τέχνην.

(c) Duo mss. Φίλιξ. Unus Φλιξ.

23. Constantius ergo cum Constantinopolim petiisset, Eudoxium, uti prius dictum est, constituit episcopum : ac templi Sophiae dicti, a seque tunc renovati celebrat Encænna, decimo imperii sui anno, Juliano tertium consule, decima quinta Februarii. Ille vero pravissimæ sane doctrinæ homo Eudoxius, jam completis Encænna in thronum conscendens, hanc primam emisit vocem, utinam cum voce animam : Pater non pius, Filius pius. Cum igitur ea de causa tumultus atque seditio Ecclesiam occupasset, resumens ille, quasi volens sedare tumultum : Nulla, inquit, vos ob tale dictum perturbatio invadat. Nam Pater quidem non pius est, quod neminem pie colat; Filius vero pius est, quia Patrem pie colit. Inde risus auditoribus ortus, ita ut multi ejus improbantis ineptias ecclesia excesserint. Futurumque erat ut Constantius male exciperetur, et illatæ in Deum contumeliæ condignas lueret pœnas. Deinde namque impius Julianus cupiditate imperii totius occupandi, magnum exercitum in Gallia conscribens, purpuram induit, et Augustus ab exercitu proclamatur. Constantius tum bello detinebatur Persico. Nec modicum ad famam gestorum Juliani commotus, insuperque ab impio Euzoio ad bellum ipsi inferendum concitatus, exercitum adversus patruelem comparat, aperte intestinum concitat bellum. Cum autem Mopsucrenis inter Cappadociam et Ciliciam versaretur, a proplexia correptus, vitam isthic cum imperio amisit, cum annos vixisset quadraginta quinque, post patrem autem viginti quinque.

Καππαδοκῶν τε καὶ Κιλικίων ἐν Μόψου κρηναὶς τῷ βίον, νόσον ὑπομείνας ἀποπληξίαν, πέντε μὲν καὶ ἐπὶ τοῖς εἴκοσι μετὰ τὸν πατέρα ἐπιθίους.

24. Sed hunc quidem ita divina ultio abstulit. Quomodo autem contumeliosum Georgium invaserit, ac impium, sibi similibus, ut scriptum est, manibus abstulerit, nequaquam prætereundum est. Erat quidam Alexandriae locus, Mithræ olim Græcorum deo, ejusque sacrificiis et initiationibus destinatus, tum vero temporis, fimo et putredine plenus, neque ad ullam rem civitati aut populo utilis. Hunc igitur Constantius, utpote omnino vacuum et desertum, Ecclesiæ attribuit. Georgius porro cum templum isthic excitare vellet, finium et sordes asportari jubet. Expurgato loco, reperitur adytum quoddam in recessibus terræ, ubi Græcorum mysteria occultabantur. Hæc autem erant calvariarum carnibus nudatæ, virorum et puerorum, quos fama erat Mithræ immolatos fuisse, quando Græci divinationibus ab extis, sectionibus, animarumque præstigiis utebantur. In hæc itaque cum Christiani quidam incidissent, palam ea ut risum populo moverent exposuerunt : atque omnium oculis triumphantium more obtulerunt. Quod Græci non ferentes, atque impio pro diis et sacris suis studio commoti, in Christianos irrupere, hi gladiis,

23. Τὴν Κωνσταντινοῦ τοῖνον καταλαβὼν ὁ Κωνσταντῖος, Εὐδόξιόν τε, ὡς ἦδη φθάσαντες εἴπομεν, χειροτονεῖ, καὶ τῷ τῆς σοφίας ἑπαωνύμῳ ναῦ τῷ παρ' αὐτοῦ τότε καινουργηθέντι τελεῖ τὰ Ἐγκαίνια δεκάτῳ μὲν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, τρίτῳ δὲ τῆς Ἰουλιανοῦ ὑπατείας, πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ Φεβρουαρίου. Ὁ μέντοι κακοδοξότατος ἐκεῖνος ταῖς ἀληθείαις Εὐδόξιος, τοῦ θρόνου, τελουμένων ἦδη τῶν Ἐγκαίνων, ἐπιδάς, πρώτην ταύτην ἀφῆκε φωνήν, ὡς βεβηλον ἄρα σὺν ἐκείνῃ καὶ τὴν ψυχὴν· Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς. Θεοῦ τοῖνον, ὡς εἰκός. ἐπὶ τοῦτο καὶ στάσεως κατασχούσης τὴν Ἐκκλησίαν, αἰθῆς ἐκεῖνος ἀναλαβὼν, καὶ ὡσπερ κοιμηῆσαι τὸν σάλον βουλόμενος, Μηδεῖς, φησὶν, ὑμᾶς, ὧ οὔτοι, πρὸς τὸ λεχθὲν τάραχος κατάσχοι. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὅτι μηδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβῆς, ὅτι σέβει καλῶς τὸν Πατέρα. Πρὸς ταῦτα γέλωσ ἐλάμβανε τοὺς παρόντας· ὥστε καὶ λῆρον αὐτοῦ σαφῆ τοὺς πολλοὺς καταγνόντας, ὑποχωρηῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Ἐμελλε δὲ ἄρα καὶ Κωνσταντίῳ γενέσθαι κακῶς, καὶ δίκας αὐτὸν ἀξίας τῆς εἰς τὸ θεῖον ὑποσχρῆν ὕβρεως. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ δυσσεβῆς Ἰουλιανὸς, ἐπιθυμία τῆς τοῦ παντὸς ἐξουσίας χεῖρα συχὴν ἐν Γαλλίαις ἐταιρισάμενος, περιτίθεισιν ἑαυτῷ τὴν ἀλουργίδα, καὶ Αἰγύουτος ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου ἀναγορεύεται. Κωνσταντίον δὲ κατεῖχε μὲν ὁ Περσικὸς ἐτι πόλεμος· οὐ μετρίως δὲ καὶ πρὸς τὰς Ἰουλιανοῦ φήμας διακείμενος, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ θεομάχου Εὐζούου πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μάχην ἐρεθιζόμενος, στρατεύμα κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ συγκροτεῖ (α).

καὶ σαφῶς ἐμφύλιον ἐξεγείρει μάχην. Μεταξὺ δὲ χωρίῳ γενόμενος, καταλείπει μετὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν τεσσαράκοντα τῆς ἡλικίας ἔτη βίου, πέντε δὲ πάλιν

24. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὕτως ἡ δίκη μετῆλθεν· ὅπως δὲ καὶ τὸν ὕβριστὴν μετῆει Γεώργιον καὶ τὸν ἀσεβῆ, κατὰ τὸ γεγραμμένον διὰ χειρῶν ὁμοίων, οὐκ ἀξιον παρελθεῖν. Ἦν τις ἐν τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων τόπος, παλαι μὲν Μίθρα τῷ τῶν Ἑλλήνων θεῷ, καὶ ταῖς ἐκεῖνου θυσίαις καὶ τελεταῖς ἀνειμένος· νῦν δὲ κόπρου καὶ σαπρίας κατάπλεως, καὶ πρὸς οὐδ' ὀτιοῦν τῇ τε πόλει καὶ τῷ κοινῷ χρήσιμος. Τοῦτον τοιγαροῦν ὁ Κωνσταντῖος, ὡς ἀργῶς ἔχοντα παντάπασιν καὶ ἀχρήστως, ἀπονέμει τῇ Ἐκκλησίᾳ. Γεώργιος δὲ, ναδὸν ἐν αὐτῷ δειμασθαι βουληθείς, τὴν τε κόπρον ἐκείνην καὶ τὸν πολλὸν συρφετὸν ἐκφορηθῆναι προστάττει. Ἦδη δὲ ἀνακαθαιρομένου τοῦ τόπου, εὐρίσκειται τι τῶν ἀδύτων εἰς μυχὰ γῆς, ἐν ᾗ τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια κέκρυπτο. Τὰ δὲ ἦν ἄρα κρανία γυμνὰ τῶν σαρκῶν, τὰ μὲν ἀνδρῶν, τὰ δὲ παίδων, οὓς μῦθος εἶχε τῷ Μίθρα διατεθῆσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγγων μαντείας ἐκείναις Ἑλληνες καὶ ταῖς ἀνατομαῖς, καὶ ταῖς κατὰ ψυχῶν μαγανείαις ἐκέχρητο. Τοῦτοις οὖν τινες τῶν Χριστιανῶν ἐντυχόντες, γέλωτα τῷ δήμῳ ταῦτα φανερὸν ἐποιούοντο, καὶ ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς ἐθριάμβευον. Ὅπερ Ἑλλήνων παῖδες οὐκ ἐνγυκόντες, ἀλλ' ὑπὲρ τε θεῶν καὶ ἱερῶν

(α) Duo codices, συγκρινεῖ. Unus, συγκροτεῖ recte. Edditi, συγκρίνει.

ἂν σφετέρων ἀθλίως ζηλώσαντες, θεὸν ἐπ' αὐτούς, αἱ μὲν ξίφει παίνοντες, οἱ δὲ λίθοις· ὥστε καὶ πολλοὺς ἐπιβεβήναι τῶν Χριστιανῶν, τοὺς δὲ καὶ ἀνασταυρωθῆναι, ὅσους ἔτι ζῶντας κατασχεῖν ἠδυνήθησαν, καὶ ἄλλους ἄλλοις ἐκδοθῆναι θανάτου τρόποις καὶ ποικίλαις ἰδέαις κολάσεων. Τὸν μέντοι δυσσεβῆ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ὡς εἶχον ἐξαγαγόντες, καὶ τινος καμήλου ἐκδήσαντες, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν ἡ κάμηλος σπαράξειέ (α) τε καὶ διασπάσαιτο, εἶτα καὶ βίην ἱκανὴν συμφορῆσαντες, καὶ πῦρ ἐν κοινῇ θέα ὑφάψαντες αὐτῇ καμήλῃ, τοῦτον κατέκαυσαν. Οὕτως ὅφ' ἐνὶ μὲν τῷ τρόπῳ, διαφόροις δὲ ταῖς αἰτίαις, αἱ μὲν μακάριοι τοῦ τέλους, ὁ δὲ ἄθλιος τοῦ θανάτου τὴν βίον μετέλλαξαν. Καὶ τὰ μὲν κατ' αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἐχῶρει.

25. Ἰουλιανὸς δὲ τοῦ παντὸς οὕτω Κύριος καταστάς, καὶ ἀνατρέπειν τὰς Κωνσταντινίου πράξεις ἔργον ποιούμενος, ἔγνω καὶ τοὺς ἐν ὑπερβολαῖς ἀνακαλεῖσθαι. Ὅπερ οὖν μαθὼν Ἀθανάσιος, καὶ δεῖσας μὴ καὶ Ἰουλιανὸν οἱ τῆς Ἀρείου μοίρας φθάσαντες ἐπιγάγωνται· (ἠγνοεῖτο γὰρ ἔτι τὸ δυσσεβὲς τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἀπιστὸν τε καὶ φιλομύθηρον) ὑπὸ νύκτα τοῦ οἴκου βαθεῖαν ἀπάρας, ἀφ' οὗ πεφυγάδευτο, ἐν ἐκκλησίᾳ μέσῃ τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων εὐρίσκεται. Τί ἂν τις διεξιῶι τὰ ἐπὶ τούτοις; ὅπως μὲν ἡδέως αὐτὸν θεάσαντο, ὅπως δὲ κατὰ θάνατον ἐκείνου πανταχόθεν ἠθροίζοντο, ὁ κληρὸς, ἡ πόλις, ὁ δῆμος, οἱ μὲν θερμῶς εὐχαριστοῦντες τῆς ἐπανόδου, οἱ δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον διεγκαλοῦντες, καὶ τὴν ζημίαν αὐτῷ καὶ τὴν στέρησιν ὀνειδίζοντες. Εἶτα ὡσπερ ἱκανῶν τινα πίστιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας παρέχοντες, ἄλλως τε δὲ καὶ ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ καλοῦ ποιμένου ἐκείνου παρουσίας θάρρους ἐμπλοεῖ, τὰς ψυχὰς καταστάντες ἐξωθοῦσιν αὐτίκα μάλᾳ τοὺς Ἀρειανιστάς, καὶ τὴν πόλιν Ἀθανάσιῳ, καὶ ἑαυτοὺς ἐγχειρίζουσιν. Οἱ δὲ, καὶ οὕτως αἰσχυρῶς ἐλαυνόμενοι, καὶ εἰς ἐρήμους τόπους τινὰς καὶ ἀσῆμους κατακρυπτόμενοι, οὐδὲ οὕτω τῆς μανίας ἐκείνης καὶ τῆς λύττης ἀπέληγον, ἀλλὰ καὶ Γεωργίου δίκας, ὡς ἡδὴ φθάσαντες εἶπομεν, ὑποσχόντος ἀξίας, Λουκίον ἑαυτοῖς ἀντικαθιστῶσι, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτῷ πάλιν τὴν περὶ τὰς αἰρέσεις σπουδὴν ἐπανάγουσι, τοιούτου αὐτοῖς προεστῶτος ἐπισκόπου (β), τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ὀμότητι παρ' ἐκείνου μηδαμῶς ἠττηθέντος. Νῦν μὲν οὖν τὰ τοῦ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ κακὰ, καὶ τὴν ἀσεβείαν ἐν παρόντι ὁ λόγος ἐηλώσει, προσθεὶς καὶ τὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου, πῶς τε αὐτοῦ οὐδὲν μέρος τοῦ βίου κινδύνων καὶ ἀγώνων ἐξω ὑπῆρχε· τοῦ γὰρ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν φθάσαντος, καὶ τοῖς εἰρήμοι, οἷος ἦν καὶ αὐτὸς, καὶ τῶν θεῶν ὀνόμασι μᾶλλον ἢ τοῖς θεοῖς θύοντος, πᾶσα μὲν τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία ἐταράττετο· οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων ναοὶ, οἱ μὲν ἀνεώγεισαν, οἱ δὲ ἀνεοῦντο· ἀλλὰ μὴν καὶ νεοὶ ὠκοδομοῦντο, καὶ πάλιν κτίσασα καὶ καπνὸς πανταχοῦ, καὶ θυοίαι, καὶ τομαὶ ζῶων, καὶ αἶμα, καὶ ἐν αὐτῇ, αἰμοὶ! τοῦ Κωνσταντινίου πόλεως· Τύχης τὸ

A lapidibus illi impetentes; ita ut Christianorum multi cæsi, alii crucifixi, quos scilicet vivos comprehendere potuerunt, alii aliis suppliciiis variisque cruciatuum generibus necati fuerint. Impium sane Georgium extemplo ecclesia extractum, cum camelo cuidam alligassent, et camelus illum vehementer dilaniasset et distraxisset, comportatis lignis multis, omniumque sub conspectu succenso igne, eum una cum camelo combussere. Atque ita uno utique modo, variis tamen de causis, beati quidem illi felici exitu, hic vero miser infelici, vitam cum morte commutarunt. Et hæc quidem illis accidere.

B 25. Julianus porro omnium dominus eo pacto constitutus, cum statuisset omnia Constantii abolere acta, decrevit ut ii qui exsularent ab exilio revocarentur. Quod cum didicisset Athanasius, veritus ne etiam Julianum Ariani abriperent (ignorabat enim adhuc animæ illius impietatem, infidelitatem, malitiam), obscura nocte profectus domo ad quam confugerat, in media Alexandrinorum ecclesia reperitur. Quis porro enarraverit quæ gesta sunt? quam libenter scilicet eum conspexerint; quomodo ad conspectum ejus undique coacti sint, clerns, civitas, populus: alii ex animo gratias agentes de reditu; alii de tanta mora arguentes, ac damnum ex ejus absentia subortum exprobrantes. Deinde quasi suæ erga illum benevolentię satis fidem fecissent, aliasque ex sola boni illius pastoris præsentia fiducia repleti, confirmatis animis quamprimum Arianos urbe pellunt, Athanasioque civitatem ac seipsos tradunt. Illi vero, etsi ita turpiter exacti, et ad deserta quædam obscuraque loca occultati, nequaquam tamen destiterunt a furore illo atque insaniam, sed etiamsi Georgius, uti supra diximus, condignas luisse pœnas, Lucium sibi ejus loco constituunt, et rursus sub illo omnem operam hæresi navant, talem nacti præsullem, nec malitia nec impietate illi inferiorem. Jam impii Juliani mala obiter attingamus, adjungimusque ea quibus vir ille magnus afflictus est, cujus scilicet vita, nunquam vel tantillum periculis laboribusque vacua fuit. Cum enim impius Julianus imperium occupasset, ac dæmonibus qualis ipse erat, potiusque deorum nominibus, quam diis inmolarer, tota quidem Ecclesia Christianorum perturbata fuit; Græcorum vero templa, alia aperta, alia instaurata sunt, imo nova exstructa. Ac rursus nidus ubique et fumus, sacrificia, sectiones animalium: et in ipsa, hei mihi! Constantini urbe, Fortunæ statua et libationes publice, hostiæ et alia hujusmodi, imperatore curam omnium imperiique potestatem contra pietatem adhibente.

ἀγαλμα, καὶ σπονδαὶ δημοσίαι, καὶ θύματα, τὰ τε

(a) Mss. omnes, σπαράξετε.

(b) Ab hisce verbis contextus in Colb. 1, 2, et in

Reg. ita discrepat ab editis, vix ut una sententiâ inter se quadrent.

ἄλλα τοιαῦτα, τοῦ βασιλέως πᾶσαν σπουδὴν καὶ τῆς βασιλείας τὸ κράτος κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιτείνοντος.

26. Tum etiam Maris, Chalcedonis in Bithynia A
episcopus, imperatorem adiens palam conviciabatur illi, impium, apostatam, atheum et similia profrens. Erat porro Maris præ senectute laborans cæcitate. Julianus vero contumelias juste illatas injuste depellebat, garrulum eum et cæcum vocans, quem neque Deus Galilæorum sanasset. Ille quasi stimulo concitatus, cum fiducia imperatori respondit: Gratias ago, inquit, Deo, qui me ad utilitatem meam excæcavit, ne impudentem vultum tuum conspicerem, qui tam proterve in impietatem delapsus es. Hujus libertatis exemplo commoti Jovianianus et Valentinianus, soluta cingula tyranno projecerunt. Nos, inquiunt, præsto sumus propter Christum vitam ipsam tradere. Imperator itaque, et qui cum eo sentiebant, adversus piam religionem tum conspirabant, et sapientes quidam qui cum illo versabantur, magos, veneficos, et divinatores coegerunt, rogaruntque sententiam, quo pacto Christianos de medio tollerent. Omnium una sententia fuit ut Athanasius occideretur. Sublato namque fundamento facile fore reliquas fidei partes dissolvere. Rursum itaque judicia, rursum judices qui condemnarent, rursum missus exercitus: turbatur populus, Alexandria circumsidetur, ecclesia deprædatur, Athanasio ad necem perquisito. Sed cum etiam tunc ille per medium illorum evaderet, nullus eum cognovit: imo qui videbant ignorabant eum esse, cujus causa ecclesiam, hei mihi! tanta militum manus obsederat, cujus item causa vias omnes armis intercluserant. Sic igitur, superna munitus manu Athanasius, inimicorum manibus elapsus, vix ullo prohibente, omni cum fiducia, secessit urbe. Tunc iterum fletus gemitusque occupavit Alexandriam. Ille noctu ad Nilum progressus, conscensa navicula, in Thebaidem rursum adverso flumine concedebat. Instabat autem quidam a tergo satrapes, a tyranno jussus eum necare ubicunque illum comprehenderet. Cum autem vectorum quidam qui cum Athanasio erat, procul novisset, conspexissetque insequentem, remiges urgebat. Tum Athanasius ubi paulum substitisset, secum oculis interioribus quiddam prospiciens, uti solebat, jubet remiges cursum vertere, et navigationem Alexandriam versus dirigere. Illis perturbatis, ut par erat, veritatisque ne inciderent in satrapam, Athanasius jubet confidere, et divinum id opus esse inquires, persuasit. Tum conversa prora, et nave adversa fronte, recta Alexandriam navigarunt, persequentes eos, res mira! qui persequerentur. Cum autem jam prope satrapam accessissent, barbari quasi caligine quadam eorum oculis offusa, ac si nihil eorum quæ sub oculis erant vidissent, præternavigabant. Percontatur Athanasius, ut olim Elisæus, quem inquirant: Athanasium, respondent; tum ille: Paulum vos præcedit, quasi navigando quosdam se insequentes fugiat. Ita decepti illi animis excæ-

26. Τότε δὴ καὶ Μάρις, ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, πολλὰ τὸν βασιλέα προσελθὼν προφανῶς περιύβρισε, τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀποστάτην, καὶ ἄθεον, καὶ τὰ ὅμοια καλῶν. Ἦν δὲ ὁ Μάρις πρὸς τῷ γῆρᾳ ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὰς δικαίας ὑβρεὶς ἀδίκως ἡμείβετο, σπερμολόγον καὶ τυφλὸν καλέσας, ὃν οὐδὲ ὁ τῶν Γαλιλαίων Θεὸς θεραπεύσει. Ὁ δὲ, ὡσπερ οἱ στρωτὶ ἐπιληφθεὶς, καὶ παρρησιέστερον τῷ βασιλεὶ ἀποκρινόμενος, Εὐχαριστῶ, φησί, τῷ Θεῷ, τῷ τυφλώσαντί με λυσιτελῶς, ἵνα μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπόν σου, τὸ οὕτως ἰταμῶς πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐκπεπτωκός. Ἀπὸ ταύτης τῆς παρρησίας κινούμενοι Ἰοβιτιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας, προσεβέβησαν τῷ τυράννῳ. Ἡμεῖς, φασίν, ἔτοιμοι ἔσμεν διὰ Χριστὸν καὶ τὴν ζωὴν παραδοῦναι. Ὁ γοῦν βασιλεὺς καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐταῦ συνετίθεντο περὶ τῆς εὐσεβείας· καὶ τῶν σοφῶν τινες τότε σὺν αὐτῷ μάγους καὶ φαρμάκους καὶ μάντις συνήγον, καὶ πῶς τοὺς Χριστιανούς περιέλωσιν γνώμην παρ' αὐτῶν ἤτησαν. Ἐδόκει δὲ πᾶσι τούτοις ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἀναίρεσις. Τοῦ γὰρ θεμελίου ἀφαιρεθέντος, ραδίως εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πίστεως καταλύειν. Πάλιν μὲν οὖν κριτήρια, καὶ δικασταὶ καταδικάζοντες, καὶ στρατὸς ἀποπεμπόμενος· καὶ ὁ μὲν λαὸς ταραττέται, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια περιέχεται, καὶ ἡ ἐκκλησία ληΐζεται, τοῦ Ἀθανασίου πρὸς θάνατον ζητουμένου. Ἀλλὰ τούτου μὲν καὶ νῦν διὰ μέσων αὐτῶν ἐκθάπτω, οὐδένος δὲ αὐτὸν ἐπιγινώσκοντος· ἀλλὰ καὶ ἰδόντες ἤγγουσαν αὐτὸν εἶναι, οὐ ἔνεκεν τὴν ἐκκλησίαν, οἴμοι! τοσαύτη χεὶρ περιεκύκλωσαν, καὶ διδὼν πάσας τὰς ἐξόδους ὅπλοις συνέκλειον. Οὕτως οὖν, παρὰ τῆς ἀνωθεν χειρὸς ὀχυρωθεὶς Ἀθανάσιος, ἀκράτητος ἦν ταῖς τῶν ἐχθρῶν χερσὶ, καὶ σχεδὸν οὐδένος κωλύοντος πάντα θαρσῆσας, τῆς πόλεως ἀνεχώρει. Τότε πάλιν κλαυθμὸς καὶ οἰμωγὴ τὴν Ἀλεξανδρέων κατέλαβεν. Ἐκεῖνος δὲ, νύκτωρ τῷ Νεῖλῳ προσερχόμενος, ἐπιβάς ὀλάδος εἰς Θηβαῖδα πάλιν ἐπιφόρως ἀνήγετο. Ἠπείγετο δὲ τις ὀπισθεν αὐτοῦ καὶ σατράπης ἀνελεῖν, ὅπου καὶ καταλάβοι τοῦτον ἀπὸ τοῦ τυράννου προστεταγμένος. Ἐπεὶ δὲ τις τῶν Ἀθανασίῳ συμπλεόντων ἔγνω πόρρωθεν, ἰδὼν τὸν διώκοντα, καὶ τοὺς ἐρέττοντας ἐπετάχυνε· μικρὸν Ἀθανάσιος ἐπισχῶν, καὶ τὴν κεκρυμμένον, ὡς ἔοικε, τοῖς ἐντὸς ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, ἀναστρέφειν ἐκέλευε τοῖς ἐρέταις, καὶ τὸν πλοῦν αὔθις ποιεῖσθαι πρὸς Ἀλεξάνδρειαν. Τῶν δὲ θορυβηθέντων, οἷα εἰκός, καὶ ὅπως μὴ τῷ σατράπῃ περιπέσωσι δεδιότων, πολλὰ παραθαβρύνας ἐκεῖνος, καὶ θεῖόν τι τὸ πραττόμενον εἰπὼν ἔπεισεν. Ἐῖτα συστρέψαντες τὴν κεφαλάν, καὶ τὴν ναῦν εἰς τὰ πρόσω ἀνακρουσάμενοι, ἔπλεον εὐθὺς τῆς Ἀλεξανδρέων, μεταδιώκοντες τοὺς διώκοντας, τὸ καινότερον. Ὡς δὲ πλησίον ἤδη καὶ παρὰ τὸν σατράπην ἔγγινον, οἱ βάρβαροι μὲν ὡσπερ τινὸς αὐτῶν ἀχλύος ἐπιχυθείσης τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἷα μηδὲνα τῶν ὀρωμένων ὀρώντες, παρέπλεον, Ἀθανάσιος δὲ τῖνα ζητοῖεν, καθάπερ ἐπὶ Ἐλισσαίου, πυνθάνεται. Τῶν

ἢ Ἀθανάσιον ἀποκριναμένων. Μικρὰ προάγει ὑμῶν, ἰη, κατὰ τὸν πλοῦν, οἶονεϊ τινὰς αὐτὸν διώκοντας φεύροντα. Οὕτως ἀπατηθέντες οἱ τὰς φρένας τυφλοὶ, μετελλωκον, ὅν ἐν χερσὶν ἔχοντες οὐκ ἠσθάνοντο. Ὁ δὲ, τὸ τάχος εἰς Ἀλεξάνδρειαν καταχθίεις, τῇ πόλει π ἀθρόον ἐπιδημήσας, ἡδονῆς ὅσας αὐτὴν ἐμπέπλησ. Τοιοῦτον γὰρ ποθομένη ἔψις ἀδοκῆτως ἐπιφαισισα. Ἐπειτα ἡσυχίᾳ δούς ἑαυτὸν, ὅσος ἐξῆς ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς Ἰουλιανοῦ βασιλείας ἐκρύπτετο.

27. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰουλιανὸς μὲν, ὀνομαστότακων τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος εἰς ἀσέβειαν, καὶ μικρὸς κακίαν πάντας αὐτοὺς ἀποδείξας, μετὰ μυρίους τοὺς κατὰ τῶν εὐσεβῶν πολέμους εὐρίσκει καὶ τέλος τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀκριδῶς μὲν οὐκ ἔστιον, ὡς τοῖς ἐκεῖθεν δικαιοτηριοῖς ταμειομένως, πλὴν οὐδὲ εἰς ἅπαν τριβὸν ἀμαρτωλῶν δεικνύον εἰθνομένην. Γοηταίαις γάρ τισι καὶ τεραταίαις καὶ μάγων τέχναις ἑαυτὸν ἐπιτρέψας, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρον κτήσισθαι δυναστείαν ἀπατηθείς, οἶον ἐκείνῳ τὸ ἦθος ἀεὶ δόξης ἔρωτι σφοδρῶς κατεχόμενον, ἑαυτὸν δὲ εἶναι μᾶλλον ἐν ἐτέρῳ σώματι τὸν Μακεδόνα πισύσας, καὶ Πέρσαις ἐπιστρατεύσας, ἀνθήσας τε ταῖς πρώταις ἐλπίζειν, ἦνίκα τι μέγα καὶ λαμπρὸν κατορθοῦν ἐνόμιζε, τότε καὶ ἦν εἶχεν ἀρχὴν αἰσχροῦς ἀπέβαλε, καὶ σὺν αὐτῇ τὴν ζωὴν. Δόλῳ γὰρ τινος αὐτομόλου, τὰ τε σιτηγοῦντα διὰ τὸν ποταμὸν πλοῖα, καὶ ὄσοις ἄλλοις τῇ στρατιᾷ τὰ πολλὰ τῶν ἀναλωμάτων μετεκομίζετο, ἔκδοτα τῷ ποταμῷ ποιησάμενος, γῆς τε ξηρᾶς ἐπιβάς καὶ ἀνύδρου καὶ διακεκαυμένης, λιμῷ τε καὶ δίψει πιέσας τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ τὸ πάλυ σχεδὸν ἀπολωλεκῶς τοῦ στρατεύματος, ἐπειδὴ πάντων ἀγανακτούντων, καὶ πολλῇ βλασφημίᾳ καὶ γλώσση λοιδόρω κατ' αὐτοῦ κεκρημένων, παρῆν αὐτὸς ἰππότης. Τότε ἀδημονοῦν παραμυθούμενος, καὶ τὸ κάμνον τῆς στρατιᾶς ἀνακτώμενος· οἶδόν σου τὸ ἔργον, ὦ δίκτη! ἀκόντιον, οὐκ οἶδ' ὅθεν, διὰ μέσου θραμὸν τοῦ βραχίονος, εἰς τὴν δεξιᾶν ἐκείνου πίπτει πλευράν. Καὶ ὁ μὲν ἄθλιος ἔκειτο, εἶτε παρὰ τοῦ αὐτομόλου βληθείς, εἶτε τινὸς καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα· ἐκάτερα γὰρ περὶ αὐτοῦ παραδέδοται· εἶτε καὶ θεηλάτῳ πληγῇ, ὃ δὴ καὶ μᾶλλον τοὺς πλείονας ἔχει· ταύτην δὲ ὁμως τοῦ βίου τελευτὴν μετὰ ἐνιαυτὸν ἕνα τῆς βασιλείας καὶ μῆνας ὀκτώ δεξάμενος. Ἐπειτα φήσῳ τοῦ στρατοῦ παντὸς Ἰουλιανὸς τὴν βασιλείαν πιστεύεται. Ὁ μῆνας ἐπὶ μόνους ἄρβας, τοῦ ὀγδοῦ γενόμενος κατὰ τὴν Γαλατίαν, ἄφῳ τελευτᾷ τὸν βίον, ὑπὸν κερᾶσας θάνατον. Οὐαλεντινιανὸς μέντοι μετὰ τοῦτον ἀναγορεύεται, ὃς τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντα κωνωνὸν ποιεῖται τῆς βασιλείας, καὶ τὰ πρὸς ἦλιον ἐσπέραν μεθ' ἡμέρας τριάκοντα, καὶ τὰς Γαλλίας ἀπέδραμε.

28. Παραλαβὸν οὖν Οὐάλης τὴν βασιλείαν, οὐκ ἐφρόντισε θησαυρῶν, οὐκ ἐπεμελήθη χρημάτων, οὐδ' ἔπως ἂν σχολίᾳ αὐτῷ καλῶς τὰ τῆς στρατιωτικῆς τάξεώς τε καὶ ἀρμονίας· ἀλλ' ὅπως ἂν τὰ μὲν Ἀρσενικῶν αὐξήσοι, τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων εἰς ἔλαττον θείῃ, καὶ τρόπῳ τῷ παντὶ κατέλοι, ἢ πᾶσα ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας φροντίς. Καὶ τοῦτο μόνον εἰς λαμπρότητα καὶ δόξαν ἀρκοῦν ἔκρινεν εἶναι. Ταύτη τοι καὶ

A cauti homines, insequabantur eum quem se in manibus habere non animadvertabant. Ille vero celerime Alexandriam delatus, statimque urbem ingressus, ingenti illam voluptate replevit : uti solet fieri cum insperato conspiciatur quod desideratur. Hinc quieti sese tradens, toto imperantis Juliani tempore degit oculus.

27. Postea Julianus decessorum omnium impietate celeberrimus, quos omnes ostendit malitia sibi longe inferiores, post sexcenta adversus pios certamina, improborum operum invenit finem, nec tamen condignum, quasi in illo tribunali sibi iram et supplicium reconderet. Caeterum declaravit ille peccatorum viam non esse plane felicem; praestigiis enim, portentis et magicis incantationibus cum sese dedisset, atque deceptus spe ejus, quod Alexandri fuisset olim imperii potiundi, ut erat semper vehementi gloriae cupidine captus, imo ratus se in alio corpore Macedonem esse, illato Persis bello, cum spe initio floruisset, ac putaret se magni quidpiam ac praecleari editurum, tum id quod tenebat imperium turpiter amisit, et una vitam. Dolo namque transfugae cujusdam, oneraria importandis per fluvium frumentis navigia, et reliquos pro castrorum usu commeatus, in fluvium conjecit; in aridamque et exustam terram egressus est, ubi decrat aqua: tum fame sitique sui afflicti sunt, ita ut maxima pars exercitus interiret. Deinde cum rem omnes indigne ferrent, et maledictis multis ac conviciis eum insectarentur, eques ipse aderat, ut cohortaretur eos qui desponderent animum, defessosque recrearet. Quale tuum opus, o ultio! Sagitta, nescio unde, per medium volans brachium, in dextrum cadit latus. Tum prostratus est miser ille, sive a transfuga illo confossus, sive a suorum aliquo; utrumque enim de illo traditum est: sive etiam, quod plurimum fert sententia, divinitus inflictio vulnere. Hunc exitum vitae invenit post annum imperii unum mensesque octo. Deinde totius exercitus calculo, Joviano imperium traditur. Qui cum menses duntaxat septem imperasset, cum octavo in Galatia degeret, derepente vitam clausit, somno miscens mortem. Post illum inauguratur Valentinianus, qui cum fratre Valente societatem iniiit imperii, Orientemque ipsi tradito, in Occidentem ipse post triginta dies, in Galliasque properavit.

28. Accepto igitur Valens imperio, non thesauros curavit, non de pecuniis sollicitus fuit; non de exercitus ordine disciplinaque, sed omnis illi cura fuit quo pacto Arianorum rem augeret, orthodoxorumque immineret, ac quibusvis modis perderet. Quod ipsum sibi satis esse aestimabat ad gloriam ac splendorem. Quare brevi, episcopos, sacerdotes, diaconos, eosque qui monasticam agerent vitam

extremis affecit malis. Tum Meletium pietate incomparabilem hominem, Antiocheno dejecit throno, Athanasium item magnum inter athletas virum comprehendere satagebat. Meletius porro exsiliis damnatus est, et una cum eo pulsus totus Ecclesie clerus: necnon multi alii præsules, uno verbo, quotquot cum Arii corruptela communicare nollent, ecclesiis exacti, patria pulsati sunt, familiaribus et cognatis privati, calamitatibus item et cruciatibus gravissimis traditi. Cum autem ingens illud Alexandriam illatum bellum fuit, præfectorumque jussa, cunctante Eudoxio, ubique missa sunt, tum maximus ille athleta Athanasius persecutionem passus est, moxque capiendus erat, cum clam egressus urbe in paternumque ingressus sepulcrum, quatuor ibi menses transegit, atque ita brutum impetum et furorem vitavit. Tatiano tum Ægypti præside, horrendi Christianos omnes et gravissimi cruciatu exceperunt: ac per eum multi martyrii finem adepti sunt. At dignas statim ille pœnas luit, fortunæ una et dignitate privatus, et ad hæc, oculorum morbo excæcatus, valdeque miserabiliter palam mendicans, vita sic functus est: neque mortuo quispiam Alexandrinorum libavit; imo etiam in ejus statuam et imaginem debacchati sunt, ut etiam fulgine faciem ejus inungerent, qua sola ille vere dignus erat. Sed hæc quidem gesta sunt, fraude jam marcescente et efflorescente.

κρῶ σπειραμένων αὐτῶ τῶν Ἀλεξανδρέων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ εἰκόνης καὶ τοῦ τύπου τῆς μορφῆς πεπαρωνηκότων, καὶ τὰς ἔψεις ἀσόβλων διαχρισάντων, ἧς μόνης ἐκεῖνος ἀληθῶς ἄξιος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἤδη τῆς ἀπάτης μαραινόμενης καὶ ἀπανθούσης.

29. Quæ vero Constantinopoli adversus orthodoxos Eudoxius designarit, quæ lingua enarrare, aut solum memorare sustinuerit? Cum tot igitur tantaque mala primo Valentiniani et Valentis consulatione totum orbem occuparent, jure merito homines supernis etiam castigabantur plagis. Tantus enim fuit terræ motus, quantus nunquam fuerit, nec, ut videtur, futurus sit. Quo cum urbes aliæ dirutæ; tum in Creta plus centum ingenti ruina eversæ sunt. Mare item suis egressum limitibus quædam loca ita inundavit, ut fundos permultos prius arabiles, tum navigabiles efficeret, rem insolitissimam: aliis in locis tantum discessit, ut medio cursu navigantes in sicco solo reperti sint. Sed ne ita quidem improbi homines, communibus orbis calamitatibus, elementorumque mutationibus emendabantur; imo potius ad malitiam ferventiores postea erant, vehementiusque deinde et atrocius in Christianos concitabatur bellum. Cum autem Athanasii desiderio, adversus imperatores Alexandrinus populus exasperaretur, et jam ad arma ac seditionem verteretur, re audita Valens, eorum veritus tumultum et audaciam, necessitate compulsus est ecclesiarum regimen rursus Athanasio tradere. Quod ille non illius gratia agebat; sed quod nullus ex subditis esset, ut par erat, qui sibi obtemperaret. Quo factum est, ut ab assiduis illis persecutionibus et bellis quiesceret Athanasius. Gravis

μικροῦ πάντας ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς διακονουμένους τε καὶ ὄσοι τοῦ μοναδικοῦ ἐτύγγανον βίον, ἐσχάτους κακοῖς περιέβαλε. Καὶ τοῦτο μὲν Μελέτιον ἄνδρα τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας καθήρει, τοῦτο δὲ καὶ τὸν μέγαν τοῦτον ἐν ἀθληταῖς Ἀθανάσιον λαβεῖν ἐπεζήτει. Καὶ Μελέτιος μὲν ὑπερορίαν κατεδικάζετο· ὁ δὲ σὺν αὐτῷ κληρὸς ἅπας τῆς Ἐκκλησίας ἠλαύνετο· καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἀρχιερέων ἕτεροι, καὶ πάντες ἀπλῶς, ὄσοι γε μὴ τῆς Ἀρείου λύμης ἠνείχοντο κοινωνεῖν, ἐξωθοῦντο μὲν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἠλαύνοντο δὲ πατριῶν, πρὸς δὲ καὶ οἰκειῶν καὶ συγγενῶν, ζημίαις τε καὶ τιμωρίαις χαλεπωτάταις ἐξεδίδοντο. Ὡς οὖν ὁ μέγας οὗτος καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦκε πόλεμος, καὶ προστάγματα τῶν ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδόξiou πανταχοῦ κατέπέμπετο, ἐδίωκετο δὲ πάλιν ὁ μέγας οὗτος τρισαριστὴς Ἀθανάσιος· ἤδη δὲ καὶ ὅσον οὕτω ἀλώσιμος ἦν, ὑπέξεισι μὲν λάβρα τὴν πόλιν, εἰς τινα δὲ πατῶν καταδύς τάφον, καὶ μῆνα τέταρτον ὅλον ἐν αὐτῷ διαμέννας, ταύτην τὴν ἄλογον ὀρμὴν καὶ μαρὶν ἐξέκλινε. Τατιανοῦ γὰρ τνηκαῦτα τῆς Αἰγύπτου ἡγεμονεύοντος, δεινὰ Χριστιανούς ἅπαντας, δεινὰ καὶ βαρεῖαι κολάσεις ἐλάμβανον, καὶ πολλοὶ δι' αὐτοῦ τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος ἐδέχοντο. Ἄλλ' ὁ μὲν τὴν ἀξίαν εὐθύς ἔτισε δίκην. Τῆς τε γὰρ οὐσίας ἅμα καὶ τῆς ἀξίας ἀφαιρεθεῖς, πρὸς δὲ καὶ νόσω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποτυφλωθεῖς, καὶ ἐλεεινῶς σφόδρα δημοσίᾳ προσαιτῶν, καταστρέφει τὸν βίον, μηδὲ νε-

29. Ἄ δὲ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν Εὐδόξiou ἐπεδείκνυτο, ποῖα τις ἂν καὶ διηγῆσασθαί γλώσσα καὶ μνημονεύσαι μόνον ἀνάγκη; Τοσοῦτων οὖν κατὰ πάσαν ἐπὶ τῆς πρώτης Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ὑπατείας, καὶ τηλικούτων γενομένων κακῶν, εἰκότως ἄνθρωποι καὶ ταῖς ἀνωθεν πληγαῖς ἐπαιδεύοντο. Τοῦτο μὲν γὰρ σεισμὸς ἐπιστήψας, οὗ οὐτε ὁ παρελθὼν ἠνεγκε χρόνος, οὐτε ὁ μέλλον οἴσειν ἠλπίζετο, πολλὰς τε ἄλλας ἀνέτρεψε τῶν πόλεων, καὶ ἡ Κρήτη πλείους τῶν ἑαυτῆς ἢ ἑκατὸν χαλεπὸν εἶδε πτώμα κατενεχθεῖσας· τοῦτο δὲ καὶ ἡ θάλασσα, τοὺς οἰκειοὺς ὄρους ἀπολιποῦσα, τινὰς μὲν τόπους οὕτως ἐπέκλυσεν, ὥστε πολλοὺς καὶ τῶν πρώην ἀροσίμων πλωτῆμοις θεῖναι, πρᾶγμα καινότατον· ἐτέρωθι δὲ τοσοῦτον ἀπέστη πάλιν, ὡς καὶ κατὰ μέσον τὸν πλοῦν ἐπὶ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους εὐρεθῆναι τοὺς πλέοντας. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως οἱ κακοὶ ταῖς κοιναῖς μάστιξι τῆς γῆς, καὶ ταῖς μεταβολαῖς τῶν στοιχείων ἐσωφρονίζοντο· ἀλλὰ καὶ θερμότεροι μᾶλλον τὴν κακίαν ἐγίνοντο, καὶ σφοδρότερος ἔτι καὶ χαλεπώτερος· ὁ κατὰ Χριστιανῶν ἦρετο πόλεμος. Ἐπειδὴ δὲ πόθω τῷ πρὸς Ἀθανάσιον ἅπας ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἐτραχύνετο τε πρὸς τοὺς κρατοῦντας, καὶ ἤδη πρὸς ὅπλα καὶ στάσιν ὄρων ὄληος ἦν, μαθὼν ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, καὶ δεῖσας τὴν ἀναρχίαν αὐτῶν καὶ τὸ θράσος, ἠναγκάσθη καὶ αὐθὶς Ἀθανασίῳ τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιτρέψαι. Τοῦτο δὲ οὐ θεραπεῖων ἐκεῖνον ἐπέκει, ἀλλ'

ὅτι μηδένα εἶχεν, ὅσα δέοι, βασιλεὶ πειθαρχοῦντα τῶν ὑπηκόων. Ὅπερ οὖν ἀναπνεύσαι τοὺς περὶ τὸν Ἀθανάσιον τέως τῶν συνεχῶν διωγμῶν ἐκείνων καὶ τῶν πολέμων πεποίηκεν. Ἐκράτει γὰρ πανταχοῦ τῆς ἀνατολῆς τὰ δεινὰ, καὶ ἰοφύλοισι αἵμασι Χριστιανῶν κατεχραίνοντο. Οὐάλετο δὲ πρὸς τὴν Ἀντιοχείαν ἐπειγομένον, μεταλλάττει μὲν Εὐδόξιον τὸν βίον ὁ τῶν Ἀρείου δογμάτων ζηλωτῆς, καὶ βεβαιωτῆς, καὶ προστάτης, ἔννατον ἐπὶ δεκάτῳ τοῦ διωγμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας ἄγων ἐνιαυτὸν· ἀντικαθίστασι δὲ οἱ μὲν τῆς χαλεπῆς Ἀρείου κοινωνίας Δημόφιλον, οἱ δὲ τῆς ὑγιεῖς καὶ ὀρθοδόξου μοίρας Εὐάγριον, ἄνδρα καὶ βίον, καὶ λόγον, καὶ τρόπους ἐπίσημον. Τοῦτον μὲν οὖν αἱ ἱεραὶ χεῖρες ἐτελείωσαν Εὐσταθίου, ἄνδρος ἐπιφανοῦς, καὶ πάλαι μὲν εἰς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον ἀναθρόντος, ὑπερροίαν δὲ μετὰ ταῦτα κατακρίθεις, ὑπὸ Ἰοβιανῶν τε αὐτῆς ἀνακληθέντος καὶ τῆ Κωνσταντινουπόλεως τηλικαῦτα τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπιδημούντος, ὃν οὐδὲ λαθεῖν ἦν τὴν πολλὴν ἐκείνην ὑδάμεντος κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀπήνειαν. Ἀλλὰ χεῖρ οὐκ ὀλίγη σρατιωτῶν μετὰ βραχὺν τινα χρόνον τῆς Εὐαγρίου χειροτονίας ὑπερόριον πάλιν εἰς Βιζύην καθίστη· οὐδὲ τὸν Εὐάγριον ἀδείας ἀπολαθεῖν ἀφείσα, ἀλλ' ἐτέρωσε κάκεινον ἀπαγαγούσα, ἐπ' ἴση ἀμφοτέρους τῆ παρρησίᾳ τῆς πίστεως. Οὐάλης δὲ, τὴν Ἀντιόχου καταλαβὼν, τοὺς τοῦ ὁμοουσιῶν πρεσβευτῶν ἀνέδην ἐπολιόρχει τε καὶ ἀπήλαυνεν, οὐκ ἐκκλησιῶν μόνον, οὐδὲ συνάξεως, οὐδὲ κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ βαθμῶν καὶ οἰκιῶν, καὶ πόλεως ἀπάσης σχεδὸν, ἥδη δὲ καὶ τῆς ἐξῆς αὐτῆς. Πρὸς δὲ καὶ σφοδρὰ κολάσεις ἐπήρητητο, καὶ θάνατος αὐτοῦς χαλεπὸς ἐξεδέχετο. Εἶδε ποταμὸς Ὁρόντης ταῦτα, καὶ στενωποὶ τῆς Ἀντιόχου, καὶ ἀγοραὶ, καὶ ὁδοί, καὶ προάστεια· ὁ μὲν αἵμασιν ἱερῶν βάψας τὸ ρεῖθρον, τὰ δὲ μεστὰ σωματῶν νεκρῶν γεγενημένα. Ἐν τοσούτῳ τοῖνον χειμῶνι, καὶ οὕτω μεγίστῳ καὶ σφοδρῶτάτῳ, καὶ ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ μέγας τὴν κατὰ θεὸν πολιτείαν καὶ τὴν ἀρετὴν Ἀθανάσιος, μετὰ τοὺς μακροὺς ἐκείνους διὰ Χριστὸν ἰδρωτάς, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας θήλους, καὶ τὰς ἀοιδίμους φυγὰς τε καὶ ἐξορίας, καὶ τὰ περιφανῆ τρόπαια πολλὰ, τῷ τοῦ θρόνου Πέτρῳ διαδόχῳ προειπῶν τῶν μελλόντων, ἔκτω καὶ τεσσαρακοστῷ τῆς ἱερωσύνης ἔτει, ὀγδόῃ ἐπὶ δέκα μηνὸς Ἰανουαρίου, ἐπὶ τῆς Γρατιανοῦ καὶ Πρόβου ὑπατείας τὸ δεῦτερον, καταλείπει τὸν βίον, καθάπερ ἱκανῶς αὐτῷ τῶν πόνων καὶ τῶν καμάτων ἐχόντων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἀνωθεν τοῦ ἀγωνοθέτου μετακαλεσαμένου τὸν ἀθλητὴν· ἵνα ταῖς παρ' ἐκτουτο πάλιν ἐκείνος λαμπρότησι καὶ τοῖς στεφάνοις, καὶ ταῖς τῶν ἀπορόβητων ἀγαθῶν ἀντιδόσει, ἀξίως αὐτὸν ἀμείβηται ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quippe calamitas totum occupabat Orientem, et Christiani mutuo sese sanguine polluebant. Valente porro Antiochiam profecto, vitam clausit Eudoxius ardens Arii doctrinæ assertor et patronus, cum annum persecutionis sanæ doctrinæ ageret decimum nonum. Cujus loco substituunt Arianæ sectæ homines Demophilum; qui vero sanæ et orthodoxæ partis erant, Evagrium, virum vita, sermone et moribus insignem, quem initiarant sacræ Eustathii manus, præclari viri, qui olim in Antiocheum constitutus thronum, postea exsilio fuerat damnatus; ac rursus (per Jovinianum revocatus) tum temporis Constantinopoli degebat cum orthodoxis, nec ipsi latebat ingens illa Valentis immanitas in orthodoxos. Sed manus illum non parva militum brevi post Evagrii ordinationem exsulem Bizyen deduxit. Neque Evagrium quiete frui passa est, sed alium adduxit in ejus locum, ob parem utriusque fidei enarrandæ libertatem. Valens porro Antiochiam ubi venisset, consubstantialis assertores oppugnabat pellebatque, non ecclesiis tantum, vel conventibus et communionem; sed etiam gradibus, domibus, urbe ferme tota exigebat, imo toto Oriente. Ad hæc gravissimi cruciatus ingruebant, atroxque mors excipiebat. Vidit isthæc Orontes fluvius, et Antiochiæ vici, fora, viæ, suburbia: ille sacerdotum sanguine tincto alveo, hæc cadaveribus repleta. In tanta igitur tempestate, tam gravi, tam vehementi, præclarus ille et magnus vitæ secundum Deum instituto et virtute Athanasius, post tam diuturnos illos propter Christum sudores, post illa pro orthodoxa fide certamina, post celebres fugas et exsilia, et insignia tropæa permulta, cum successori Petro futura prænuntiasset, sexto et quadragesimo sacerdotii anno, decimo octavo die mensis Januarii, Gratiano et Probo secundum consulibus, vitam clausit, utpote qui jam sat laborum et ærumnarum percepisset, ideoque athletam agonotheta sursus ad se vocabat; ut eum ille splendoribus et coronis, arcanorumque bonorum retributione condigne remuneraret. Quæ faxit Deus ut et nos consequamur; in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

VITA ATHANASII EX PHOTIO.

Ἀνεργάσθη ἐκ τοῦ λόγου ὃς ἐπιγράφεται· Βίος ἦτοι ἀθλησῆς τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἰσον δαιτυπούμενος τρόπον.

1. Ὁ τῆς ἐσοτῆς καιρὸς τοῦ ἀρχιερέως Θεοῦ καὶ

D Lectus est liber cui titulus: Vita seu certamina sancti Patris nostri Magni Athanasii episcopi Alexandrini, pari modo conscriptus.

1. Aderat festum sacerdotis Dei et martyris Pe-

tri, cujus memoriam venerabatur Alexandria tota. At successor illius sanctus Alexander post divina mysteria, insigniores e clero convivio excepit. Dum pararentur omnia, cernit ex quodam inaspecto loco ad oram maris pueros simplici animo ludentes, quorum jocus erat imitatio sacrorum terribiliumque mysteriorum: non quod ad contumeliam hæc fierent, sed solo spectaculi desiderio, ausi sunt ea quæ audere non oportuit. Tum eadem rituum imitatione Athanasium episcopum constituere, reliquos autem in catechumenos, baptizatos, presbyteros item et diaconos deputarunt. Stupefactus hisce gestis Alexander, pueros ad se duci jubet, cumque comperisset, non risus et ludi causa hæc acta fuisse; sed, ut ex subsequentibus æstimatur, afflatu quodam, atque simplicitate mentis, in amorem Dei excitatæ; quotquot igitur illorum baptizati fuerant, eos unxit, atque Christi signaculo initiavit. Athanasium autem parentibus commendat, mandata tradens ut eum disciplinis erudirent, et cum ad adolescentiam perveniret, sibi, imo potius Ecclesiæ traderent, quasi scilicet alterum a se oblatum Samuellem. Præstant igitur parentes quod jussum sibi fuerat ab episcopo, ac tempore id postulante puerum offerunt. Quem accipit ille domi, habuitque illum consiliorum participem ac pietatis consortem.

2. Cum porro Arii rabies orbem fere labefactaret, sub initium ille cum divino Alexandro, ac postremum per se ipse pro veritate decertavit. Nam cum Arius post depositionem et anathema, pietatem simularet quidem, sed illa ad breve tempus simulatione stabilire moliretur impietatem; id deprehendit sapiens Athanasius, Ariumque missum ad Alexandriæ episcopum Alexandrum a pio imperatore Constantino (solet enim sæpe dolus et vafrities etiam sapientes circumvenire), ne reciperetur contendit. Deinde, defuncto beato Alexandro, ipse successor designatus ad majora sese instruxit certamina. Quamobrem totus hæreticorum cætus eum quasi scopum posuit loquacitatis et calumniarum suarum. Sese itaque adversus illum adornant Eusebius Nicomediensis et socii, conductisque quibusdam Meletianis hæreticis, eorum ministerio crimina confingunt. Quorum primum fuit: quod ex Athanasii avaritia lineam vestem Ægyptii Ecclesiæ Alexandrinæ pensarent. Secundum: quod imperatori insidiatus, Philumeno cuidam, qui tyrannidem affectasse ferebatur, sese adjunxisset, illique crumenam misisset auri plenam. Tertium: Ischiram spectabat, necnon mensam subversam, et confractum calicem mysticum, Mareotem etiam, et Macarium presbyterum, ejusque violentam latronum instar irruptionem, quæ omnia quasi in scena representabantur.

3. Hæc et similia dramata commenti Eusebius et socii, ad aures ea deferunt imperatorias, ad iramque concitarunt imperatorem, accusantes Atha-

μάρτυρος ἐνεστήκει Πέτρου, καὶ Ἀλεξάνδρεια πᾶσα τὴν μνήμην ἐγέραιρε, καὶ ὁ τούτου διάδοχος ὁ ἱερεὺς Ἀλέξανδρος μετὰ τὰς θείας τελετὰς καὶ τραπέζῃ τοὺς ἐν τῷ κλήρῳ λογάδας ἐδεξιοῦτο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἠὺτρεπίζετο, ὁρᾷ τινος ἐξ ἀπόπτου παρὰ τὰς θύρας τῆς θαλάσσης παιδᾶς ἀπλάστῳ γνώμῃ παίζοντας καὶ τὸ παίγνιον μίμησις τῆν ἱερατικῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων, οὐκ εἰς ὕβριν αὐτὰ περιτρέπουσα, τῷ πῶθῳ δὲ τοῦ θεάματος τολμῶσα καὶ τὰ ἀτόλμητα. Ἀλλὰ γὰρ τὸν μὲν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον ἐποίησε ἡ μίμησις· τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τε κατηχουμένους καὶ βαπτιζομένους καὶ δὴ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐσχημάτιζεν. Ἐκπλαγείς οὖν τοῖς τελουμένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἀγει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς παιδᾶς, καὶ γνοὺς οὐ χλευή ταῦτα γινόμενα, ἀλλ', ὡς ἂν τις ἐκ τῶν ἐκβεθηκότων φαίη, ἐπιτινοῖα τινὶ καὶ ψυχῆς ἀπλότῃ εἰς ἔρωτα προδιανισταμένης τοῦ κρείττονος· ὅσοι μὲν αὐτῶν ἐβαπτίσαντο, τούτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐτελείωσεν· Ἀθανάσιον δὲ τοκεῦσι παρατίθεισιν ἐντολὰς δεδωκὺς παιδεύειν μὲν τοῖς μαθήμασιν, ἡδῶντα δὲ ἀποδοῦναι αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἄλλον τινα Σαμουὴλ παρ' αὐτῶν Θεῷ προσαγόμενον. Πράττουσιν οὖν οἱ γονεῖς ὡς αὐτοῖς τὸ ἀρχιερατικὸν ἐκέλευε πρόσταγμα· καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος, τὸν παῖδα προσφέρουσι. Ὁ δὲ δέχεται καὶ ὁμορρόφιον εἶχε, καὶ κοινωνῶν βουλῆς καὶ τῆς εὐσεβείας συλλήπτορα.

2. Τῆς δὲ Ἀρείου λύσεως μικροῦ τὴν οἰκουμένην λυμαινομένης, πολλοὺς ἀγῶνας ἀρχομένης μὲν σὺν Ἀλεξάνδρῳ τῷ θεσπεσίῳ, ὕστερον δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διήθλησε. Καὶ γὰρ Ἀρειὸν μετὰ τὴν καθάρσειν καὶ τὸ ἀνάθεμα ὑποκρινόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας, κρατῦνεν δὲ τῇ πρὸς ὀλίγον ὑποκρίσει μηχανώμενον τὰ τῆς ἀσεβείας, ἐφώρασέ τε ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος, καὶ ἀποσταλὲν πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Ἀλεξανδρείας παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου (οἶδε γὰρ πολλάκις μεμηχανημένος δόλος καὶ τοὺς συνετοὺς ἐκκλέπτειν), μὴ παραδέξασθαι συνηγωνίαστο. Εἶτα τοῦ ἐν ἁγίοις τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς καταστὰς διάδοχος πρὸς πολλῶν μείζους ἀγῶνας ἐναπεδέυετο. Διὰ καὶ ἅπαν τὸ αἰρετικὸν σύστημα σκοπὸν αὐτὸν τῆς οἰκείας προϋτίθεσαν γλωσσολογίας τε καὶ συκοφαντίας. Συμφράττονται δὴ μάλιστα κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, καὶ μισθοῦνται τινὰς τῆς Μελετίου αἰρέσεως καὶ δι' αὐτῶν κατηγορίας συρράπτουσιν. Ὡν ἡ μὲν πρώτη, λινῆν ἐσθῆτα τοῦς Αἰγυπτίους τελεῖν τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκ τῆς Ἀθανασίου πλεονεξίας, συνέπλαττεν. ἡ δευτέρα δὲ, ὡς τοῖς βασιλέως ἐνεδρεῦει πράγμασι, Φιλουμένῳ γὰρ τινι, ἐπιθέσθαι τυραννίδι φήμην λαβόντι, χρυσίου πλήρης ἐξαποστειλαὶ γλωσσόκομον, ὑπετίθετο· καὶ ἡ τρίτη Ἰσχυραν καὶ τὴν ἀνατραπέϊσαν τράπεζαν, καὶ τὸ κατεαγὸς μυστικὸν ποτήριον, καὶ τὸν Μαρεώτην, καὶ Μακάριον πρεσβύτερον, καὶ τὴν ληστρικὴν αὐτοῦ ἑφοδὸν, καὶ τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεατρισθὲν δρᾶμα σκηνοποιεῖ.

3. Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἕτερα οἱ περὶ Εὐσέβιον δραματοργήσαντες, εἰς ἀκοὰς ἐνηχοῦσι τὰς βασιλικὰς, καὶ κινοῦσιν εἰς ὀργὴν αἰτιασάμενοι, ὅτι καὶ Ἀρειὸν

βασιλικῶς καὶ γράμμασι καὶ κροστάγμασι παροιδώ-
 τα, καίτοι τὰ ὀρθὰ φρονούντα, οὐκ ἠνέσχετο δέξα-
 σθαι. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Ἱεροσο-
 λύμων ἐγκαίνια σχεδὸν πάντες συνήσαν οἱ ἐπίσκο-
 ποι· καὶ γράφει Κωνσταντῖνος ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς
 κλιν συλλεγῆναι σύνοδον ἐποψομένην ἅ διέβαλλέ τε
 Ἀθανάσιον καὶ ἅ συνίστη τὸν Ἄρειον. Καὶ εἰ μὲν
 φθόνος ὀρθοδοξοῦντα τὸν Ἄρειον τῆς Ἐκκλησίας δι-
 ἔστησεν, εἰς εἰρήνην συμβιδάσαι τὴν διάστασιν· εἰ δὲ
 εὐτὺς ἀπάτη κέχρηται, εἰς Ἀλεξανδρείαν τε διαπεμ-
 φθῆναι, κάκει σὺν ἀκριβεῖ ὕπ' ἐξέτασιν ἀγεσθαι.
 Τὴν δὲ διάσκεψιν τὴν περὶ Ἀθανάσιον καὶ Ἄρειον
 περνομένους ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοῦ πάρεργον ἐν
 Τύρῳ ποιήσασθαι. Τριακοστὸν δὲ τότε ἠνύετο ἔτος
 τῆς Κωνσταντίνου βασιλείας. Ἐξήκοντα δὲ ἐπίσκο-
 ποι τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον ἐπλήρουν, Διονυσίου τοῦ ὑπά-
 τικου συνάγοντος αὐτοῦς, μεθ' οὗ καὶ ὁ τῆς ἐπαρχίας
 ἔργων καὶ τινες τῶν ἐν τέλει τῆ συνόδῳ συνόδρευον·
 κατῆν δὲ καὶ Ἀθανάσιος, ἀλλὰ καὶ Μακάριος ὁ πρε-
 σβύτερος, στρατιωτικῆς χειρὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας
 εὐηροδέσιμον αὐτὸν ἀγούσης. Πρώτην οὖν κατηγο-
 ρίαν οἱ συκοφάνται τὴν περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος προ-
 βάλονται· ἀλλὰ ταύτην τὴν διαβολὴν οὐκ ἐν Τύρῳ
 μόνον κινήθεισαν, ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν Νικομηδείᾳ
 ταῖς τοῦ βασιλέως ἐνεχθεῖσαν ἀκοαῖς, Ἄτις τε καὶ
 Μακάριος οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, ἐκεῖσε
 παρτυχόντες, ῥαδίως διήλεγξαν. Διὸ τῶν μὲν συκο-
 φαντῶν ὁ βασιλεὺς καθήψατο γράμμασι, Ἀθανάσιον
 δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐλθεῖν προεπέψατο. Καὶ τὰ γράμμα-
 τα ἔχε πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ εἰς καθέφειαν
 τὴν περὶ τὸν Εὐσέβιον φατρίαν συνέστειλεν, ἥδη πολ-
 λὴν βέουσαν κατ' Ἀθανασίου· ὅτι τε αὐτοῦς ὁ βα-
 σιλεὺς ἠτιάσατο, καὶ ὅτι ἡ κατὰ τὴν λινὴν ἐσθῆτα συ-
 κοφαντία προέφθασε δοῦναι τὸν ἔλεγχον.

4. Τῆς δὲ διαβολῆς ταύτης ἐκπεσόντες, τὰ περὶ
 Ἰσχύραν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον προτείνου-
 σιν. Ὁ δὲ σοφὸς Ἀθανάσιος παρεγράφετο μὲν κατὰ
 νόμους πράττων τοὺς προφανεῖς ἔχθρους, Εὐσέβιον
 ἦμι καὶ τοὺς ὁμόφρονας· ἤξιον δὲ πρὸ πάντων Ἰσ-
 χύραν ἀποδειχθῆναι πρεσβύτερον, οὐ λειτουργούντος
 ἐπισπεσεῖν ἐπλαττεν ἡ κατηγορία τὸν Μακάριον
 κατὰ ληστρικὴν ἔφοδον ἐξ ἀποστολῆς Ἀθανασίου, καὶ
 ἀντρέψαι τὴν ἱερὰν τράπεζαν, καὶ τὸ μυστικὸν κα-
 τεῖξαι ποτήριον, καὶ τὰ τῆς θείας Γραφῆς ἡμῶν βι-
 βλία πυρὶ παραδοῦναι. Ἄλλ' ὁ μὲν τὰ δύο ταῦτα νό-
 μῳ κοινῷ ἀντιπαρετίθει καὶ ἀντιπροῦβάλλετο· οἱ δὲ
 κριταὶ οὐχὶ κρίνουν, εἰς δὲ τὸ κρατύνειν τὴν συκοφαν-
 τίαν ὅλον ἔτεινον τὸν λογισμόν· διὰ λόγον μὲν τῶν δι-
 καίως λεγομένων οὐδένα εἶχον. Εἰσάγεται δὲ ἡ περὶ
 τὸν Μακάριον καὶ Ἰσχύραν κατηγορία, καὶ τὸ μὲν
 πρῶτον ἦν τῶν συκοφαντῶν ἀφόρητον, τὸ δὲ τῆς
 ἀποδείξεως ἄπορον τὴν προθυμίαν ἐδείκνυ διουσεβείας
 καὶ φθόνου κακούργημα. Ὑπερβέσει δὲ καὶ τέχνη
 τὴν τῆς ἀποτυχίας αἰσχύνῃν σκευάζοντες, πρὸς τὸν
 Μαρεώτην τῆς αὐτῶν συμμορίας ἀποστέλλουσιν,
 ἐκεῖσε τὴν ἔτασιν, ἐν ᾗ ἡ πράξις προῆλθε, δέον γενέ-
 σθαι προφασισάμενοι. Ὡς δ' εἶδεν ὁ Ἀθανάσιος οὗς
 παρεγράφετο κριτὰς στελλομένους, Θεογόνιος γὰρ ἦν
 καὶ Μάρης, καὶ Θεόδωρος, καὶ Μακεδόνιος καὶ Οὐρ-

PATROL. GR. XXV.

A nasium, quod Arium imperatoris litteris et jussio-
 nibus munitum, licet recte sentientem, recipere
 noluisse. Eodem porro tempore ad Jerosolymorum
 Encæniam episcopi prope omnes convenerunt.
 Scripsit Constantinus pius imperator, ut iterum
 synodus celebraretur, in qua examinarentur quæ
 ad Athanasii accusationem et ad Arii commenta-
 tionem dicta essent. Quod si Arium invidia ab Ec-
 clesia disjunctisset, ad pacem illum admitterent;
 sin dolo ipse usus esset, Alexandriam mitteretur,
 atque illic accurate disquireretur de illo. Examen
 autem negotiorum Athanasii et Arii, jussit, ut Je-
 rosolymam profecti episcopi, paulum a via defle-
 centes Tyri perficerent. Tricesimus tum absolve-
 batur imperii Constantini annus. Sexaginta autem
 episcopi Tyri aderant, cogente illos Dionysio con-
 sulari, quocum et provincia præfectus, et aliqui
 magistratum in concilio sedebant. Aderat et Atha-
 nasius, atque etiam Macarius presbyter Alexandria
 vinculis catenis ferreis a militari manu abductus.
 Primum itaque sycophantæ illi accusationem pro-
 ferunt de linea veste, sed illam accusationem jam
 ante Nicomediæ imperatoris auribus allatam, Apis
 et Macarius Alexandrini presbyteri, qui tum illuc
 casu advenerant facile confutaverunt. Quapropter
 sycophantas imperator litteris suis perstrinxit,
 Athanasiumque ut se adiret hortatus est. Litteræ
 porro ad synodum venerunt Tyriam, ac dolore Eu-
 seabium et socios affecere, qui jam in unum multi
 confluerant adversus Athanasium: quod imperator
 illos graviter culparet, et quod calumnia de linea
 veste confutationem ipsis attulisset.

4. Cum porro ab hujusmodi sycophantia lapsi
 essent, quæ Ischyram et Macarium spectabant in
 medium afferunt. Sapiens autem Athanasius, juxta
 leges agens, apertos recusabat hostes, Eusebium
 scilicet et sectatores illius: in primis autem de-
 monstrari volebat an Ischyras vere presbyter es-
 set; quo scilicet liturgiam celebrante, falso accu-
 sabant irruisse Macarium, ab Athanasio missum,
 cum impetu latronum instar violento, atque sacram
 evertisse mensam, poculum sacrum confregisse,
 nostros divinæ Scripturæ libros in ignem conse-
 cisse. Hæc duo ex communi lege opponebat ille et
 objiciebat. At judices non ad judicandum de ca-
 lumnia, sed ad firmandam eam toto animo conten-
 debant, quamobrem eorum quæ juste dicta fuerant
 rationem habuere nullam. Inducitur ergo accusatio
 de Macario et Ischyra, eratque sycophantarum ani-
 mositas intolerabilis, nec suppetebant argumenta,
 quod sane indicium erat impietatis invidiæque illo-
 rum. Ut autem mora et arte quadam pudorem re-
 pulsæ tegerent, legatos suæ factionis mittunt in
 Mareoten, eo scilicet obtentu, quod ibi examen
 fore oporteret, ubi facinus admissum fuisset. Ut
 autem vidit Athanasius eos mitti legatos, quos re-
 cusasset ipse, Theogonium scilicet, Marin, Theo-

n

tri, cujus memoriam venerabatur Alexandria tota. At successor illius sanctus Alexander post divina mysteria, insigniores e clero convivio excepit. Dum pararentur omnia, cernit ex quodam inaspecto loco ad oram maris pueros simplici animo ludentes, quorum jocus erat imitatio sacrorum terribiliumque mysteriorum: non quod ad contumeliam hæc fierent, sed solo spectaculi desiderio, ausi sunt ea quæ audere non oportuit. Tum eadem rituum imitatione Athanasium episcopum constituere, reliquos autem in catechumenos, baptizatos, presbyteros item et diaconos deputarunt. Stupefactus hisce gestis Alexander, pueros ad se duci jubet, cumque comperisset, non risus et ludi causa hæc acta fuisse; sed, ut ex subsequentibus æstimatur, afflatu quodam, atque simplicitate mentis, in amorem Dei excitatæ; quotquot igitur illorum baptizati fuerant, eos unxit, atque Christi signaculo initiavit. Athanasium autem parentibus commendat, mandata tradens ut cum disciplinis erudirent, et cum ad adolescentiam perveniret, sibi, imo potius Ecclesiæ traderent, quasi scilicet alterum a se oblatum Samuelem. Præstant igitur parentes quod jussum sibi fuerat ab episcopo, ac tempore id postulante puerum offerunt. Quem accipit ille domi, habuitque illum consiliorum participem ac pietatis consortem.

2. Cum porro Arii rabies orbem fere labefaceret, sub initium ille cum divino Alexandro, ac postremum per se ipse pro veritate decertavit. Nam cum Arius post depositionem et anathema, pietatem simularet quidem, sed illa ad breve tempus simulatione stabilire moliretur impietatem; id deprehendit sapiens Athanasius, Ariumque missum ad Alexandriæ episcopum Alexandrum a pio imperatore Constantino (solet enim sæpe dolus et vafrities etiam sapientes circumvenire), ne reciperetur contendit. Deinde, defuncto beato Alexandro, ipse successor designatus ad majora sese instruxit certaminis. Quamobrem totus hæreticorum cætus eum quasi scopum posuit loquacitatis et calumniarum suarum. Sese itaque adversus illum adornant Eusebius Nicomediensis et socii, conductisque quibusdam Meletianis hæreticis, eorum ministerio crimina confingunt. Quorum primum fuit: quod ex Athanasii avaritia lineam vestem Ægyptii Ecclesiæ Alexandrinæ pensitarent. Secundum: quod imperatori insidiatus, Philumeno cuidam, qui tyrannidem affectasse ferebatur, sese adjunxisset, illique crumenam misisset auri plenam. Tertium: Ischyram spectabat, necnon mensam subversam, et confRACTUM calicem mysticum, Mareotem etiam, et Macarium presbyterum, ejusque violentam latronum instar irruptionem, quæ omnia quasi in scena representabantur.

3. Hæc et similia dramata commenti Eusebius et socii, ad aures ea deferunt imperatorias, ad iramque concitarunt imperatorem, accusantes Atha-

μάρτυρος ἐνεστήκει Πέτρου, καὶ Ἀλεξάνδρεια πᾶσα τὴν μνήμην ἐγέραιρε, καὶ ὁ τούτου διάδοχος ὁ ἱερεὺς Ἀλέξανδρος μετὰ τὰς θείας τελετὰς καὶ τραπέζῃ τοὺς ἐν τῷ κλήρῳ λογάδας ἐδεξιοῦτο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἡύτρειζέτο, ὁρᾷ τινος ἐξ ἀπόπτου παρὰ τὰς ὁχθὰς τῆς θαλάσσης παῖδας ἀπλάστῳ γνώμῃ παίζοντας καὶ τὸ παίγνιον μίμησις τῆν ἱερατικῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων, οὐκ εἰς ὕβριν αὐτὰ περιτρέπουσα, τῷ πόνῳ δὲ τοῦ θεάματος τολμῶσα καὶ τὰ ἀτόλμητα. Ἀλλὰ γὰρ τὸν μὲν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον ἐποίησε ἡ μίμησις· τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τε κατηχουμένους καὶ βαπτιζομένους καὶ δὴ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐσχημάτιζεν. Ἐκπλαγεῖς οὖν τοῖς τελουμένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἄγει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς παῖδας, καὶ γνοὺς οὐ χλευή ταῦτα γινόμενα, ἀλλ', ὡς ἂν τις ἐκ τῶν ἐκθερηκότων φράτῃ, ἐπιπνοῖα τινὲ καὶ ψυχῆς ἀπλότῃ εἰς ἔρωτα προδιανισταμένης τοῦ κρείττου· ὅσοι μὲν αὐτῶν ἐβαπτίσαντο, τούτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐτελείωσεν· Ἀθανάσιον δὲ τοκεῦσι παρατίθεισιν ἐντολὰς δεδωκὼς παιδεύειν μὲν τοῖς μαθήμασιν, ἡδῶντα δὲ ἀποδοῦναι αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἄλλον τινὰ Σαμουὴλ παρ' αὐτῶν Θεῷ προσαγόμενον. Πράττουσιν οὖν οἱ γονεῖς ὡς αὐτοῖς τὸ ἀρχιερατικὸν ἐκέλευε πρόσταγμα· καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος, τὸν παῖδα προσφέρουσι. Ὁ δὲ δέχεται καὶ ὁμοβόριον εἶχε, καὶ κοινωνὸν βουλήσ καὶ τῆς εὐσεβείας συλλήπτορα.

2. Τῆς δὲ Ἀρείου λύσεως μικροῦ τὴν οἰκουμένην λυμαινομένης, πολλοὺς ἀγῶνας ἀρχομένης μὲν σὺν Ἀλεξάνδρῳ τῷ θεσπιστῷ, ὕστερον δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διέθλησε. Καὶ γὰρ Ἀρειοὺ μετὰ τὴν καθάρσειν καὶ τὸ ἀνάθεμα ὑποκρινόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας, κρατύνειν δὲ τῇ πρὸς ὀλίγον ὑποκρίσει μηχανώμενον τὰ τῆς ἀσεβείας, ἐφώρασέ τε ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος, καὶ ἀπσταλέντα πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Ἀλεξανδρείας πατέρα τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου (ὁδὸς γὰρ πολλάκις μεμηχανημένος δόλος καὶ τοὺς συνετοὺς ἐκκλέπτειν), μὴ παραδέξασθαι συνηγωνίσαστο. Εἶτα τοῦ ἐν ἀγίοις τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς καταστὰς διάδοχος πρὸς πολλῷ μείζους ἀγῶνας ἐναπεδύετο. Διὸ καὶ ἅπαν τὸ αἰρετικὸν σύστημα σκοπὸν αὐτὸν τῆς οἰκείας προὔθεισαν γλωσσολογίας τε καὶ συκοφαντίας. Συμφράττονται δὲ μάλιστα κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, καὶ μισθοῦνται τινὰς τῆς Μελετίου αἰρέσεως καὶ δι' αὐτῶν κατηγορίας συβρᾶπτουσι. Ἄν ἡ μὲν πρώτη, λινῆν ἐσθῆτα τοῦς Αἰγυπτίους τελεῖν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ τῆς Ἀθανασίου πλεονεξίας, συνέπλαττεν. ἡ δευτέρα δὲ, ὡς τοῖς βασιλέως ἐνεδρεῦει πράγμασι, Φιλουμένῳ γὰρ τινι, ἐπιθέσθαι τυραννίδι φήμην λαβόντι, χρυσοῦ πληρὴς ἐξαποστειλαὶ γλωσσόκομον, ὑπετίθετο· καὶ ἡ τρίτη Ἰσχυρὰν καὶ τὴν ἀνατραπέισαν τράπεζαν, καὶ τὸ κατσαγὸς μυστικὸν ποτήριον, καὶ τὸν Μαρσεώτην, καὶ Μακάριον πρεσβύτερον, καὶ τὴν ληστρικὴν αὐτοῦ ἐφοδόν, καὶ τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεατρισθὲν δρᾶμα σχηνοποιεῖ.

3. Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἕτερα οἱ περὶ Εὐσέβιον δραματούργησαντες, εἰς ἀκοὰς ἐνηχοῦσι τὰς βασιλικὰς, καὶ κινοῦσιν εἰς ὀργὴν αἰτιασάμενοι, ὅτι καὶ Ἀρειοὺ

βασιλικοῖς καὶ γράμμασι καὶ κροστάγμασι ποιηθέντα, καίτοι τὰ ὀρθὰ φρονούντα, οὐκ ἠνέσχeto διέξασθαι. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἔγκαινια σχεδὸν πάντες συνήεσαν οἱ ἐπίσκοποι· καὶ γράφει Κωνσταντῖνος ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς κλιν συλλεγῆναι σύνοδον ἐποφομένην ἃ διέβαλλέ τε Ἀθανάσιον καὶ ἃ συνίστη τὸν Ἀρειον. Καὶ εἰ μὲν φθόνος ὀρθοδοξούντα τὸν Ἀρειον τῆς Ἐκκλησίας διέστησεν, εἰς εἰρήνην συμβιβάσαι τὴν διάστασιν· εἰ δὲ κτὴς ἀπάτη κέχρηται, εἰς Ἀλεξάνδρειάν τε διαπεμφθῆναι, κάκει σὺν ἀκριβεῖ ὑπ' ἐξέτασιν ἀγεσθαι. Τὴν δὲ διάσκεψιν τὴν περὶ Ἀθανάσιον καὶ Ἀρειον περυσμένους ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοῦ πάρεργον ἐν Τύρῳ ποιήσασθαι. Τριακοστὸν δὲ τότε ἠνύετο ἔτος τῆς Κωνσταντίνου βασιλείας. Ἐξήκοντα δὲ ἐπίσκοποι τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον ἐπλήθρουν, Διονυσίου τοῦ ὑπατικού συνάγοντος αὐτούς, μεθ' οὗ καὶ ὁ τῆς ἐπαρχίας ἔρχων καὶ τινες τῶν ἐν τέλει τῆ συνόδῳ συνέδρευον· κατῆν δὲ καὶ Ἀθανάσιος, ἀλλὰ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, στρατιωτικῆς χειρὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εὐηροδέσιμον αὐτῶν ἀγούσης. Πρώτην οὖν κατηγορίαν οἱ συκοφάνται τὴν περὶ τῆς λιγῆς ἐσθήτος προβάλλονται· ἀλλὰ ταύτην τὴν διαβολὴν οὐκ ἐν Τύρῳ μόνον κινήθεισαν, ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν Νικομηδείᾳ ταῖς τοῦ βασιλέως ἐνεχθεῖσαν ἀκοαῖς, Ἄπισ τε καὶ Μακάριος οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, ἐκεῖσε παρατυχόντες, ῥαδίως διήλεγξαν. Διὸ τῶν μὲν συκοφαντῶν ὁ βασιλεὺς καθήψατο γράμμασι, Ἀθανάσιον δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔλθειν προετρέψατο. Καὶ τὰ γράμματα ἔχε πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ εἰς κατήφειαν τὴν περὶ τὸν Εὐσέβιον πατριᾶν συνέστειλεν, ἥδη πολλὴν βέουσαν κατ' Ἀθανασίου· ὅτι τε αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ἠτιάσατο, καὶ ὅτι ἡ κατὰ τὴν λιγῆν ἐσθῆτα συκοφαντία προέφθασε δοῦναι τὸν ἔλεγχον.

4. Τῆς δὲ διαβολῆς ταύτης ἐκπεσόντες, τὰ περὶ Ἰσχύραν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον προτεινοῦσιν. Ὁ δὲ σοφὸς Ἀθανάσιος παραγράφεται μὲν κατὰ νόμους πράττων τοὺς προφανεῖς ἐχθροὺς, Εὐσέβιον φημι καὶ τοὺς ὁμόφρονας· ἡξίου δὲ πρὸ πάντων Ἰσχύραν ἀποδειχθῆναι πρεσβύτερον, οὗ λειτουργούντος ἐπισπεσεῖν ἐπλάττειν ἡ κατηγορία τὸν Μακάριον κατὰ ληστρικὴν ἔφοδον ἐξ ἀποστολῆς Ἀθανασίου, καὶ ἀνατρέψαι τὴν Ἱερὰν τράπεζαν, καὶ τὸ μυστικὸν κατεῖξαι ποτήριον, καὶ τὰ τῆς θείας Γραφῆς ἡμῶν βιβλία κυρτὴ παραδοῦναι. Ἄλλ' ὁ μὲν τὰ δύο ταῦτα νόμῳ κοινῷ ἀντιπαρετίθει καὶ ἀντιπροὔβαλλετο· οἱ δὲ κριταὶ οὐχὶ κρίνουν, εἰς δὲ τὸ κρατύνειν τὴν συκοφαντίαν Ἰβλιν ἔτεινον τὸν λογισμὸν· διὸ λόγον μὲν τῶν δικαίως λεγομένων οὐδένα εἶχον. Εἰσάγεται δὲ ἡ περὶ τὸν Μακάριον καὶ Ἰσχύραν κατηγορία, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἦν τῶν συκοφαντῶν ἀφόρητον, τὸ δὲ τῆς ἀποδείξεως ἀπορον τὴν προθυμίαν ἐδείκνυε δυσσεβείας καὶ φθόνου κακούργημα. Ὑπερβῆσει δὲ καὶ τέχνη τὴν τῆς ἀποτυχίας αἰσχύνῃν σκευάζοντες, πρὸς τὸν Μαρεώτην τῆς αὐτῶν συμμορίας ἀποστέλλουσιν, ἐκεῖσε τὴν ἔτασιν, ἐν ᾗ ἡ πράξις προῆλθε, δέον γενέσθαι προφασισάμενοι. Ὡς δ' εἶδεν ὁ Ἀθανάσιος οὗς παρεγράψατο κριτὰς στελλομένους, Θεογονίος γὰρ ἦν καὶ Μάρης, καὶ Θεόδωρος, καὶ Μακεδόνιος καὶ Οὐρ-

PATROL. GR. XXV.

A nasium, quod Arium imperatoris litteris et jussionibus munitum, licet recte sentientem, recipere noluisset. Eodem porro tempore ad Jerosolymorum Encænia episcopi prope omnes convenere. Scripsit Constantinus pius imperator, ut iterum synodus celebraretur, in qua examinarentur quæ ad Athanasii accusationem et ad Arii commendationem dicta essent. Quod si Arium invidia ab Ecclesia disjunnisset, ad pacem illum admitteret; sin dolo ipse usus esset, Alexandriam mitteretur, atque illic accurate disquireretur de illo. Examen autem negotiorum Athanasii et Arii, jussit, ut Jerosolymam profecti episcopi, paulum a via deflecentes Tyri perficerent. Tricesimus tum absolvetur imperii Constantini annus. Sexaginta autem B episcopi Tyri aderant, cogente illos Dionysio consulari, quocum et provinciæ præfectus, et aliqui magistratuum in concilio sedebant. Aderat et Athanasius, atque etiam Macarius presbyter Alexandria vinculus catenis ferreis a militari manu abductus. Primum itaque sycophantæ illi accusationem proferunt de linea veste, sed illam accusationem jam ante Nicomedie imperatoris auribus allatam, Apis et Macarius Alexandrini presbyteri, qui tum illuc casu advenerant facile confutaverunt. Quapropter sycophantas imperator litteris suis perstrinxit, Athanasiumque ut se adiret hortatus est. Litteræ porro ad synodum venerunt Tyriam, ac dolore Eusebium et socios affecere, qui jam in unum multi confluerant adversus Athanasium: quod imperator illos graviter culparet, et quod calumnia de linea veste confutationem ipsis attulisset.

4. Cum porro ad hujusmodi sycophantia lapsi essent, quæ Ischyram et Macarium spectabant in medium afferunt. Sapiens autem Athanasius, juxta leges agens, apertos recusabat hostes, Eusebium scilicet et sectatores illius: in primis autem demonstrari volebat an Ischyras vere presbyter esset; quo scilicet liturgiam celebrante, falso accusabant irruisse Macarium, ab Athanasio missum, cum impetu latronum instar violento, atque sacrama evertisse mensam, poculum sacrum confregisse, nostros divinæ Scripturæ libros in ignem conjecisse. Hæc duo ex communi lege opponebat ille et objiciebat. At judices non ad judicandum de calumnia, sed ad firmandam eam toto animo contendebant, quamobrem eorum quæ juste dicta fuerant rationem habuere nullam. Inducitur ergo accusatio de Macario et Ischyra, eratque sycophantarum animositas intolerabilis, nec suppetebant argumenta, quod sane indicium erat impietatis invidiæque illorum. Ut autem mōra et arte quoddam pudorem repulsæ tegerent, legatos suæ factionis mittunt in Mareoten, eo scilicet obtentu, quod ibi examen fore oporteret, ubi facinus admissum fuisset. Ut autem vidit Athanasius eos mitti legatos, quos recusasset ipse, Theogonium scilicet, Marin, Theo-

dorum, Macedonium et Ursacium, contestatus est omnibus manifestam esse injustitiam : et quod Macarius, qui prior accusationem subiisset, in vinculis esset, dum Ischyras accusator illegitimis iudicibus adjuugeretur. Cum autem synodus nullam ejus querelæ et contestationis rationem haberet, clam imperatorem, utpote accitus, adiit. Judices porro in Marcoten missi, altera absente parte, ut ipsis mendacium et invidia imperabant, commentarios eam edidissent, ad synodum remigrarunt, quæ priusquam illi advenissent, Athanasium desertæ causæ damnarat. Cum advenissent autem, depositionem ejus confirmarunt, multis additis contumeliis. Statimque ad consecrationem ecclesiæ Jerosolymitanæ, qui gestis suis sacerdotium profanaverant festinanter perrexerunt, Ariumque instantem libenter Eusebiani admiserunt : qui vero rectæ fidei erant illum aversati sunt, staueruntque, ut Alexandriæ, quo in loco crimen illi intentabatur, rationem redderet, quo illum jam advenisse deprehensum est. Cum res in tali motu essent, adveniunt imperatoris litteræ : quæ una Athanasium se adire, et ipso in imperatoriam se conferre civitatem præcipiebant : quæ res synodum coniecit in animi anxietatem.

5. Quamobrem maxima illorum pars domum reversi sunt. Eusebius autem Theogonius et socii illic moram trahere decreverunt, illa temporis extractione sese ex angustiis extricare conati. Interea vero alia accusatio, qua dicebatur Athanasius aurum misisse Philumeno, coram imperatore confutata fuit in suburbio Nicomediæ cui nomen Psammathia. Mittiturque cum honore Alexandriam Athanasius, imperatoris litteris ejus innocentiam populo declarantibus. Aderat item Arius missus, ut superius dixi, ab Jerosolymitanis episcopis, rursusque tumultus in Ægypto abortus est. Hæc autem imperatori rescripsit Athanasius, qui imperator Arium revocavit. Hic vero cum Eusebianis iter faciendo Cæsariæ congressus, alias rursus contra Athanasium conflavit sycophantias. Ut autem vix sero tandem Eusebiani in imperatoriam urbem accesserunt, dicebant, se non alias quidem accusationes in examen adducturos : quæ vero Ischyram spectabant se jam disquisivisse et probe scire ab Athanasio facta esse. Similiterque quod frumenti commeatum quotannis Alexandriam Constantinopolim vehi solitum ipse prohiberet. Quorum criminum cum reus Athanasius deprehensus esset, clam secedens iudicium effugisset. His imperator commentis persuasus, Athanasium certaminibus assuetum in exsilium mittit in Gallias ad civitatem Trevirorum, ut illic degeret. Tumultu autem ac tempestate Ægyptum commovente, et hæresi seu quadam peste Ecclesiis labefactatis, imperator Constantinus in quodam Nicomediæ suburbio, cum unum et triginta annos in imperio consumpsisset, hinc translatus est, anno a

σάκιοις· διεμαρτύρατο πᾶσι τὸ περιφανέστατον τοῦ ἀδικήματος· καὶ ὅτι· Μακάριος μὲν ὁ πρῶτος τὴν γραφὴν ὑφιστάμενος ἐν σιδήροις τῶν Ἰσχυράς δὲ ὁ κατήγορος τοῖς ἐκθέτοις κριταῖς συνετέτακτο. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχον ἡ σύνοδος οἷς ἤτειτο καὶ διεμαρτύρατο, διαλαθὼν πρὸς βασιλέα, ἅτε δὴ καὶ μετακληθεὶς, ἀνεχώρησεν. Οἱ δὲ τοῦ Μαρεῶτου κριταί, ἐκ μονομερείας ὡς αὐτοῖς τὸ ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐπέταττεν, ὑπομνήματα συνταξάμενοι, πρὸς τὴν σύνοδον ἐπανήσαν. Αὕτη δὲ, πρὶν ἢ παραγενέσθαι τοὺτους, ἐρήμην Ἀθανάσιον κατεδίφτησε. Παραγεγονότων, τὴν τε καθαίρειν ἐπεκύρωσαν, καὶ λοιδορίας ἐπηύξησαν. Καὶ παραυτίκα πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας, οἱ τὸ ἱερουργικὸν ἐξ ὧν ἔπραξαν ἀνοσιουργήσαντες, σπουδῇ παραγίνονται· καὶ τὸν Ἄρειον ἐπιστάντα, οἱ μὲν περὶ Εὐσέβιον ἀσμένως προσδέχονται, οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς ἀπεστράφησαν πίστεως, ὄρισαντες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν λόγον ὑπέχειν ὧν ἐν αἰτίᾳ καθίσταται, ἐν ἧ καὶ παραγεγονῶς ἔαλω. Ἐν τούτοις δὲ τῶν πρᾶττομένων κινουμένων, φθίνει γράμματα τοῦ βασιλέως, καὶ Ἀθανάσιον πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλοντα ἤκειν, καὶ αὐτοῦς ἐπὶ τὴν βασιλίδα παραγενέσθαι· καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμβάλλει τὴν σύνοδον.

5. Διὸ οἱ πλείους μὲν αὐτῶν εἰς τὰ οἰκεῖα ἐπανήσαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεογόνιον τέως αὐτόθι χρονίζειν ἐγίνωσκον, τῇ παρολκῇ τοῦ καιροῦ τὴν ἀγωνίαν λύειν μηχανώμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐκκλημάτων, ὃ τῷ Φιλομένῳ χρυσίον ἔλεγεν Ἀθανάσιον διαπέμψαι, κατὰ πρόσωπον διαλύεται τοῦ βασιλέως ἐν προαστείῳ τῆς Νικομηδείας Ψαμαθίῳ καλουμένῳ διατρίβοντος. Καὶ ἀποστέλλεται εἰς Ἀλεξανδρείαν μετὰ τιμῆς Ἀθανάσιος, γραμμάτων βασιλικῶν τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρυττότων· παρῆν δὲ καὶ Ἄρειος ἀποσταλὴς, ὡς μοι προεῖρηται, ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τάραχον ἡ Αἴγυπτος δέχεται πάλιν. Καὶ γράφει ταῦτα τῷ βασιλεῖ ὁ Ἀθανάσιος, καὶ μετάπεμπτον βασιλεὺς ἄγει τὸν Ἄρειον. Ὁ δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον κατὰ τὴν ὁδὸν ἐν Καισαρείᾳ συμβάλλει, καὶ ἄλλα πάλιν κατὰ Ἀθανάσιον συκοφαντήματα βάπτεται. Ὡς δ' ὄψῃ καὶ μόλις οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ βασιλίδι παρεγίνοντο, τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐκκλημάτων ἔλεγον ὑπ' ἐξέτασιν μὴ ἀγαγεῖν, τὰ δὲ περὶ Ἰσχυράν καὶ ἐξετάσαι, καὶ σαφῶς εἰδέναι ὑπ' Ἀθανασίου τετολμηθῆσαι. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν σιτοπομπίαν τὴν ἐξ ἔθους δι' Ἀλεξανδρείας τῇ Κωνσταντινουπόλει φερομένην κωλύσειεν. Ἐν οἷς καὶ φωραθεὶς ἔνοχος Ἀθανάσιος, λαθραίως ἀναχωρήσας, τὴν δίκην ἔφυγε. Συναρπαγῆς οὖν τοῖς πλάσμασιν ὁ βασιλεὺς, εἰς τὰς Γαλλίας (α) οἰκεῖν ἐν Τριβεριάδι ὑπερόριον ἐκπέμπει τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον. Θορόδου δὲ καὶ ζάλης τὴν Αἴγυπτον ἐκκυμαίνοντων, καὶ λοιμοῦ δίκην τῆς αἰρέσεως τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν λυμαινομένης, ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίνος κατὰ τι προαστεῖον τῆς Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύσας ἔτος, μεθίσταται

(a) In editis, Γαλλίας.

τῶν ἐναυθα, ἀγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ ἐξη-
 κοστόν. Καταλείπει δὲ τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ
 τινὶ τὴν Ἀρείου λύσαν νοσοῦντι, προστάξας τῷ
 ὁμωνύμῳ ταύτην ἐγχειρίσαι Κωνσταντίνῳ. Δι' αὐ-
 τῆς γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς βασιλείος ἀρχὴ εἰς
 κληρὸν ἀντὶ τῆς Ἑσπερίας ἀφωρίζετο. Ἄλλ' ὁ δεῖλαιος,
 πολλῶν πυνθανομένων εἰ βασιλέως διαθήκη προελή-
 λυθε, μὴ γενέσθαι διεισίνετο, συνεργοὺς ἔχων τοῦ
 ψεύδους τοὺς ἀνδρογύνους εὐνοῦχους. Μετ' ὄλιγον δὲ
 πρὸ τῶν ἄλλων παραγεγονότι Κωνσταντίνῳ τὴν τοῦ
 βασιλέως ἐγχειρίζει διαθήκην λάθρα· καὶ χάριν ἀντὶ
 τῆς προδοσίας αἰτεῖ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ καὶ ὀρθῆς
 πίστεως τὴν προδοσίαν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, παρεια-
 ῶσιν διὰ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς Κωνσταντίνον λαβόντες,
 Εὐσέβιον τε τὸν πραιπόσιτον, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς ἄλλους
 εὐνοῦχους, καὶ ὁδὴ καὶ τὴν βασιλίδαν, τῆς αἰρέσεως παρα-
 σευάζουσιν ἐραστάς. Καὶ τὰ Ἀρείου πάλιν ἐκρατύνετο.

6. Τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων κατ' ἑκείνο καιροῦ
 Μάξιμος μὲν τῶν Ἱεροσολύμων εἶχε τὴν ἐφορείαν,
 Ἀλέξανδρος δὲ τῆς βασιλίδος, Ἀθανάσιος δ' ἦν ὑπερ-
 ὀριος. Ἀρειος δὲ, παραγεγονὼς ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει, τὴν τοῦ Θεοῦ διαφθεῖρειν ἐφρουάττετο Ἐκκλη-
 σίαν. Ἄλλ' ἡ φιλόανθρωπος οὐκ ἐμακροθύμησε δίκη·
 ταῖς δὲ τοῦ ἱεροῦ Ἀλεξάνδρου παροξυνθεῖσα προσευ-
 χεῖς, αὐτῇ αἰρέσει ἐκκόπτει τὸν Ἀρειον, καὶ τῶν
 πλάγχθων αὐτοῦ ἀθρόον διαπεσόντων κάτωθεν, τῆς
 ζωῆς ἀπελευνεται. Μικρὸν δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἐφυσυ-
 γασάντων, αὔθις ἅπαντα κινουσι, τὸ ὑπερόριον Ἀθα-
 νασίου μέγα ὄπλον αὐτοῖς εἰς τὸ καταπράξασθαι ἃ
 διανοοῦντο, νομίζοντες. Ἄλλ' ἡ θεία πρόνοια τὴν αὐ-
 τῶν σπουδὴν προφθάνουσα, Ἀθανάσιον ἐπανάγει τῆς
 ὑπερορίας γράμμασιν ὠχυρωμένον βασιλικῶς· οἷς
 αὐτὸν ὁ τῆς δύσεως ἔχων τὸ σκῆπτρον Κώνστας ἐφο-
 διάζων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐξαπέστειλε. Καὶ ἥδιστα
 μὲν τὸν ποιμένα ὅσοι τῆς ὀρθοδοξίας ἦσαν ἐδέχοντο·
 τὸ δ' αἰρετίζον στάσεις ἀνεκίνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέ-
 βιον ἀφορμὰς παρῆχον ἐνδιαβάλλειν πάλιν τὸν Ἀθα-
 νάσιον πρὸς Κωνσταντίνον, καὶ τοσοῦτον ταῖς διαβο-
 λαῖς εἰς ὄργην τὸν εὐρίπιστον ἀνεβρίπισαν, ὡς αὐτί-
 κα πάλιν ὑπερορίαν κατὰ τοῦ ἁγίου ψηφίσασθαι. Οὕ-
 τοι, καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα εἰς ὄπλον συκοφαντίας
 κατὰ τοῦ ὁσίου ἐκκόψαντες, καθωπλίσαντο, Ἀρσένιου
 δὲ ταύτην ἐφήμιζον, καὶ ἀπὸ Ἀθανασίου μὲν ἐκκλή-
 φθαι (α), εἶναι δὲ αὐτῷ ταύτην μαγικῆς τέχνης ὄργανον.
 Καὶ ἡ μὲν τῆς ὑπερορίας ψήφος οὐ λύεται· συνέδριον
 δὲ ἐν Τύρῳ, βασιλέως προστάττοντος, συναθροίζεται
 καὶ προχειρίζεται τὸ βασιλικὸν βούλημα ἄνδρα συν-
 ἔστιον καὶ ὁμόφρονα Ἀρχέλαον ὄνομα, καὶ σὺν αὐτῷ
 τὴν Φοινίκης ἀρχοντα συνεδριάσαι τε τοῖς περὶ Εὐ-
 σέβιον, καὶ συνδιασκέψασθαι ἃ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου
 συνεσεύαστο. Ἐχρόνιζον οὖν οἱ ἐν Τύρῳ, ὡς μὲν οἱ
 δυσσεβεῖς ἐπλάττοντο, τοὺς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας κατ-
 ἡγόρους ἀναμένοντες, οὓς καὶ τοῦ μύσουσ αὐτόπτας,
 καὶ τὸν Ἀρσένιον κελῶς ἐπιγινώσκειν διήγγελλον·
 ὡς δὲ τὸ ἐκβεθηκὸς εἶδειξε, κατὰ θέλαν πρόνοιαν. Ἦν
 μὲν γὰρ ὁ Ἀρσένιος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας
 ἀναγκαστής, καὶ ποτε δίκην αἰσχροῦς αἰτίας μέλλων
 ἔπαυειν, ἐξαρχαζέται μὲν ὑπὸ Ἀθανασίου, δρασμῶ

A natiuitate sexagesimo quinto. Testamentum autem
 commisit cuidam presbytero, qui Ariano furore la-
 borabat, iubens ut cognomini sibi Constantino traderet.
 Quo ipsi patris imperium loco Occidentalis
 imperii tradebatur. At miser ille sciscitantibus
 plurimis, an imperator testamentum fecisset, non
 fecisse affirmabat, nactus mendacii adutores an-
 drogynos eunuchos. Paulo post autem aduenienti
 ante alios Constantio clam testamentum tradidit
 imperatoris, ac in proditionis suæ mercedem, gra-
 tiam postulat, paternæ scilicet sanæque fidei pro-
 ditionem. Eusebiani porro presbyteri opera perflu-
 gium apud Constantium adepti, Eusebium præ-
 positum, ac per eum alios eunuchos, imo ipsam
 imperatricem ad hæreseos trahunt amorem atque
 patrucinium. Tum Arianae res firmitatem accipere.

B
 6. Archiepiscopales autem thronos tum hi occu-
 pabant, Maximus Jerosolymitanum, Alexander im-
 peratoris urbis, Athanasius vero exsul erat. Arius
 vero cum Constantinopolim venisset, desiderio in-
 fremebat labefactandæ Dei Ecclesiæ. Sed divina
 ultio rem non ultra toleravit : precibusque sancti
 Alexandri commota, hæresin Ario privat, qui vi-
 sceribus effusus exstinctus est. Cum autem post hæc
 parum conquievissent Ariani, omnia denuo com-
 moverunt, rati magno sibi fore telo Athanasii exsilium
 ad omnia pro libidine peragenda. Verum di-
 vina providentia conatum præoccupavit eorum,
 Athanasiumque ab exsilio reduxit, litteris munitium
 imperatoris : quibus eum Constans Occidentalium
 partium imperator, ceu viatico quodam instructum,
 remisit Alexandriam. Tum pastorem suum quot-
 quot sanæ fidei erant, libentissime receperunt, hæ-
 retici autem seditiones excitarunt, ac Eusebio oc-
 casionem dederunt, ut Athanasium rursus apud
 Constantium calumniaretur, atque calumniis suis
 levissimum hominem ita in iram concitarunt, ut
 sanctum iterum exsilio damnaret. Ili mortui cujus-
 dam manu abscissa, eam quasi telum adversus
 sanctum virum ad calumniam protulere, quam ma-
 num dicebant Arsenii esse, et ab Athanasio abscis-
 sam, aiebant esse magicæ artis instrumentum. De-
 cretum porro exsillii nequaquam solutum fuit : sed
 D jussu imperatoris concilium Tyri cogitur : manda-
 tumque imperatorium traditur, ut Archelaus, qui
 eadem in domo habitabat, ac cum ipsis sentiebat,
 una cum Phœnices præfecto Eusebianis assiderent,
 et una examinarent ea quæ adversus Athanasium
 conflictæ fuerant. Moram itaque trahebant qui Tyri
 sedebant, quasi Alexandria venturos accusatores
 exspectarent, quos oculos esse sceleris testes, at-
 que Arsenium probe nosse nuntiabant : ut autem ex
 eventu palam fuit, divina providentia ita dispen-
 sante. Erat enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ
 lector, qui cum turpis sceleris pœnas daturus esset,
 ab Athanasio ereptus fuerat et fuga quæsierat sibi
 salutem. Cumque perfuga ille lateret, hinc calum-

(a) Sic, pro ἐκκεκλόφθαι. EDIT. PATROL.

niandi audacia impiis accessit. Sed commiseratione ductus Arsenius erga liberatorem suum (in illa enim concilii cunctatione sycophantiæ fama ubique pervagata est), Tyrum concedit; ratus sibi potius moriendum esse, quam sui causa circa tantum virum totum orbem scandalizari; Athanasio autem secreto se sistit, ac consilium ab eo accipit ut ante iudicium omnibus lateret, ne quid ipse mali a sycophantis pateretur, et ut conspecta calumniæ confictæ manifesta confutatione, accusationem adversarii desererent.

7. Convocato itaque concilio, primam illi calumniam intentant mulieris de stupro oblato accusantis. Clamabat porro impudens muliercula, sibi noctu ab irrumpente Athanasio vitium oblatum fuisse. Aderat porro illi virginitatis amatori et Timotheus ejus presbyter, unaque consilium ineunt sapientissimum, imo a Deo ipso inspiratum, quo malæ impiorum artes, facile confutatae forent. Cum enim coram muliere adducti essent, qui accusatus fuerat quiete Deum precabatur. Timotheus autem, furiosa illa muliere impudenter agente, et Athanasium, uti edocta fuerat, corruptorem vocante; ille, inquam, presbyter, quasi Athanasius ipse fuisset, Dic mihi, inquit, mulier, egone apud te mansi? aut tu me domi excepisti, an noctu te violavi? Illa, utpote ex publico lupanari mulier, impudente vultu, oculisque ad Timotheum intuentis: Tu es, exclamat, qui vim mihi intulisti, meque noctu corrupisti. Et ad iudices conversa, calumniis suis horrenda adjecit juramenta, Timotheumque digito ostendens, illumque trahens dicebat: Is est, et non alius, corruptor meus. Judices porro cum satellitibus ridere, Athanasiique prudentiam mirari, quod vel silens, accusationem contra se intentatam in accusatores vertens, impudentissimos esse sycophantas palam fecisset. At illi nequaquam resipuere nec majorem æqui bonique habuere curam. Accusatores igitur, quos ingemere oportebat, et gratiæ loco habere, quod sycophantiæ pœnas non luerent, linguam adornant suam ad calumniam de Arsenii manu, crimenque cædis et veneficii viro ascribunt pietatis propugnatori. Ille voce ac mente imperterritus: Quis, inquit, ex vobis Arsenium novit vel dexteram ejus? Respondentibus ex consessu non paucis qui erant cum accusatoribus, se probe nosse Arsenium; tum Athanasius: Quandoquidem, ait, se probe et accurate nosse Arseniam consententur; adest ille, ingreditur. Quo ingresso, rursus interrogavit, an illum introductum, nossent esse Arsenium. Cum id negare non possent illi, pertrahit illum propius ad tribunal, jubetque primum ut dexteram erigat manum, deindeque sinistram. Et exclamavit: Ecce Arsenium, viri cives, ecce ambas ejus manus, o admirandi iudices. Dicant ergo accusatores, cujus est manus isthæc, et a quo illam resecurerint: quo autem animo ea sint usi, nemini ambiguum; resecur-

δὲ τὴν σωτηρίαν καρποῦται. Καὶ τὸ ἀφανὲς τοῦ φυγάδος θαρρῆν τῷ πλάσματι τοὺς δυσσεβεῖς ὑπετίθετο. Ἄλλ' οἶκτον λαβὼν τοῦ σωτῆρος ὁ Ἀρσένιος (ἐν γὰρ τῷ βραδύνειν τὸ συνέδριον ἢ τῆς συκοφαντίας φήμη πανταχοῦ διέδραμε), πρὸς τὴν Τύρον παραγίνεται, κρείσσον λογίζομενος εἰ δεῖ αὐτὸν καὶ τεθνάναι, ἢ δι' αὐτὸν τὴν οἰκουμένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Ἐμφανίζεται δὲ κατὰ μυστικὴν ὁμιλίαν τῷ σεδασμῷ Ἀθανασίῳ, καὶ δέχεται βουλήν λαμβάνειν πάντας πρὸ τῆς δίκης· ἵνα μὴ τι κακὸν αὐτὸς παρὰ τῶν συκοφαντῶν πάθοι, ἢ τὸν ἔλεγχον ἀφυκτον τοῦ δράματος συνιδόντες εἰς ὑπέρθειν τὸ ἔγκλημα διαλύσωσιν.

7. Ἀθροίζουσιν οὖν τὸ συνέδριον· καὶ πρώτη συκοφαντία, γύναιον αὐτῷ ἐπαφίσει· μοιχείαν ἀνακαλούμενον. Ἐδοῦα δὲ τὸ ἀναίδες ἐκεῖνο καὶ μεμισθωμένον γύναιον νύκτωρ ἀκουσα φθορὰν ὑποστῆναι ἐπιπεσόντος αὐτῇ Ἀθανασίου. Συνῆν τῷ τῆς παρθενίας ἐραστῇ καὶ Τιμόθεος ὁ αὐτοῦ πρεσβύτερος καὶ βουλήν σοφίας, μᾶλλον δὲ θείας ἐπιπνοίας βουλευόμεναι, δι' ἧς τὸ κακομήχανον τῶν δυσσεβῶν βῆδως ἔμελλεν ἀπαιτεῖσθαι τὸν ἔλεγχον. Ἐπεὶ γὰρ εἰς πρόσωπον ἤχθησαν τοῦ γυναιου, ὁ μὲν κατηγορούμενος, ἡσυχῇ θεὸν ἔδυσάπει· Τιμόθεος δ', ἀναιδευομένης τῆς μαινάδος, καὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ἐδιδάχθη, φθορέα καλούσης, ὁ πρεσβύτερος, ὡς δῆθεν Ἀθανάσιος, εἶπέ μοι, ὦ γύναι, φησὶν, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα, ἢ σύ με ἐν οἴκῳ τῷ σῷ ὑπεδέξω, ἢ νύκτωρ σὲ ἐδισσάμην; Ἡ δὲ, οἷα γύναιον ἐκ δημοσίου τέγους, ἀναιδεῖ προσώπων καὶ ἀνεβένιν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν Τιμόθεον ἀποβλέψασα, Σὺ εἰ ὁ τὴν βίαν μοι ἐπενεγκῶν, καὶ τὴν φθορὰν νύκτωρ, ἀνεβόα· καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐπιστραφεῖσα τοὺς φρικτωτάτους ὄρκους ταῖς διαβολαῖς συνῆπτεν, ὡς οὕτως, τὸν Τιμόθεον πάλιν δακτυλοδεικτοῦσα καὶ ἔλκουσα· Οὗτός ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλος ὁ ἐμὸς φθορεὺς. Οἱ δὲ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις τῆς μαχλάδος μὲν κατεγέλων, Ἀθανάσιον δὲ τῆς συνέσεως ἐθαύμαζον, ὅπως σιγῶν τὸ κατ' αὐτοῦ ἔγκλημα εἰς τοὺς κατηγοροὺς περιτρέψας, ἀναιδισταῖτος συκοφάντας ἀπέδειξεν. Αὐτοὶ δὲ ἑαυτῶν οὐδὲν ἀμείνους εἰς τὸ φροντίσαι τοῦ δικαίου γεγόνασιν. Οἱ δὲ κατήγοροι, δεόν στενεῖν καὶ χάριν εἰδέναι, εἰ τις αὐτοὺς μὴ ἀπαιτοῖ τὴν τῆς συκοφαντίας δίκην, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀρσένιου δεξιάν τὴν γλῶσσαν ὀπλίζουσι· καὶ φόνον ἅμα καὶ γοητεῖαν τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῇ περιάπτουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐν τῷ ἀταράχῳ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γνώμης, Καὶ τίς γὰρ ἐστι, φησὶν, ἐξ ὑμῶν, ὁ γινώσκων τὸν Ἀρσένιον ἢ τὴν αὐτοῦ δεξιάν; Φαμένων δ' οὐκ ὀλίγων οὖς εἶχε τὸ συνέδριον σὺν τοῖς κατηγοροῖς, ὡς σαφῶς εἶδειεν τὸν Ἀρσένιον· Καὶ ἐπεὶ βεβαίως καὶ ἀκριβῶς, ὁ Ἀθανάσιος εἶρησε, γινώσκειν οὗτοι συνωμολόγησαν τὸν Ἀρσένιον, ὁ δὲ πάρεστιν, εἰσῆτω. Εἰσελθόντος δὲ, πάλιν ἐπηρώτα εἰ τὸν εἰσαχθέντα ἴσασιν, ὡς εἶη Ἀρσένιος. Τῶν δὲ οὐκ ἔχόντων ἀρνήσασθαι, ἔλκει τε αὐτὸν μᾶλλον τοῦ βήματος ἐγγύτερον· καὶ πρώτῃν τὴν δεξιάν ἀνατείνειν· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ἀνδρες πολλοὶ! Ἰδοὺ καὶ αἱ τοῦτου δύο χεῖρες, ὧ θαυμασίοι δικασταί. Εἰπάτωσαν οὖν οἱ

κατηγοροὶ τίνος ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ τίνος αὐτὴν ἐξέκο-
 ῦσαν· ἐφ' ᾧ γὰρ ταύτῃ ἐχρήσαντο, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐ-
 δὲν ἀμφισβήτησις· ἐχειροκόπησαν γὰρ ἀνθρώπων ὡς
 ἂν ἡμᾶς θανατώσωσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτω τὰ τῶν
 ἀντιπάλων πάντα διέλυε μηχανήματα· οἱ δὲ κριταί,
 τυφλοὶ καὶ κωφοὶ ἔκ τε τοῦ ζητεῖν ἀρέσκειν Κωνσταν-
 τίῳ γεγονότες, καὶ ἐξ ὧν ἀπέκλινον τοῖς αἰρετικῶσιν,
 ἀπέλιπόν τε τὸ βῆμα, καὶ σιγῇ διδόναι τὰ ἐλληλεγμένα
 ἐπεγράζοντο. Ἰποχωρησάντων δὲ τούτων, κίνησις
 οὐκ ἔτι συκοφαντιῶν, ἀλλ' ἀναιδῶς (η) μαιφονίας κατὰ
 τοῦ τρισαριστέως ἀναβῆγγυται. Καὶ οἱ μὲν λόγοις,
 οἱ δὲ καὶ χερσὶ τὸν νικητὴν προὔπηλάκιζον· οἱ δὲ καὶ
 τὸν ἐκ τοῦ βασιλέως ἐπέσειον θάνατον. Ὁ δὲ Ἀρχέ-
 λως μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν ὄσιον ὑπὸ τῶν δυσσε-
 βῶν, μόλις τῆς οἰκίας καταθᾶς (εἰ γὰρ καὶ πρὸς τὴν
 χρίσιν οὐκ ἔώρα, ἀλλ' οὐκ εἶχε τινα τῆς φύσεως αἰδῶ),
 μετὰ καὶ τῶν δορυφόρων ἐξαρπάξει, καὶ δρασμὸν
 κρύφιον αὐτῷ παρασκευάζει, καὶ ὑποτίθεται· τὸ δὲ
 ὄσισσός ἐστιν ἐπιβουλή αὐτοῦ γράφουσι· τε τὸν ἀναίτιον αἰτίας ἀτόποις, ἃς αὐτοὶ συγέπλασαν, ἀλῶναι·
 καὶ διαφόροις βιβλιδίοις ἐγκαταθέμενοι τὰ τοῦ ψεύδους, τῷ τε Κωνσταντίῳ καὶ πάσῃ διαπέμπονται ἡ
 ἀκουμένη.

8. Καὶ γίνεται τῷ πολυάθλῳ πᾶσα χώρα φυγῆ
 σφόδρα ζητούμενη. Καὶ ἡ ζήτησις τοῖς μὲν συνειδόσι
 καὶ μὴ καταμνησούσι ζωῆς ἀφαίρειν ἐπέβαλλε τὴν
 ζημίαν· τοῖς δὲ κομιζούσιν ἡ ζῶντα ἡ τὴν αὐτοῦ
 κεφαλὴν δωρεὰν προὔτεινοντο μεγάλαι. Ἄ συνιδῶν ὁ
 τῆς ὑπομονῆς ἀδάμας, ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐπὶ
 ἐξ ἔσται λαθῶν ἑκατέρηρι. Ὡς δὲ καὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο
 προδιδῶσθαι ἐμελλε, θείας ὕψεως τὴν προδοσίαν τῷ
 θεράποντι πρὸ μιᾶς ἡμέρας μηνυσάσης, ἀκαίρως
 ἀποδιδράσκει, καὶ πρὸς τὴν Δύσιν ἀπαίρει· τοῦ Κών-
 σταντος ἤδη τὴν ἀρχὴν ἔχοντος, οὐ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ
 καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ γὰρ αὐτὸν
 τὸ στρατιωτικὸν, τυραννίδι ἐπιθέμενοι (b), ἀνεῖλον.
 Διδάσκει τοιγαροῦν διὰ συνδρομῆς Ἰουλοῦ τοῦ Ῥώ-
 μης τὸν βασιλέα Κώνσταντα τὰς συσκευὰς ἃς ὑπὸ
 τῶν Ἀρειανῶν ὑπέστη, καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Ἀν-
 τιοχείᾳ ἐπὶ διαστροφῇ τῆς πίστεως συγκροτηθεῖσαν·
 καὶ ὡς Γεώργιον εἰς τὴν αὐτοῦ θρόνον ἐκθέσμως χει-
 ροτονήσαντες ἐγκαθίδρυσαν· καὶ οὐκ ἐκεῖνον μόνον,
 ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκεῖνου Γρηγόριον. Εὐσέβιος μέντοι,
 διαπραξάμενος ἃ ἐσπούδαζε, διαπρεσθεύεται πρὸς
 τὸν ὄσιον Ἰούλιον, κοινῶν λαθεῖν τῆς Ἀθανασίου
 κατακρίσεως μηχανώμενος. Ὁ δὲ ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἔγρα-
 φεν, οὐ κατάκρισιν, ἀθῶσιν δὲ μᾶλλον Ἀθανασίου
 συνορῶν, γράμμασι τὸν ἡδικομένον ἐπιβρώσας, εἰς
 Ἀλεξάνδρειαν ἀποστέλλει· ἐν οἷς καὶ τοὺς αὐτὸν
 καθελόντας δικαία καὶ οὐ μικρὰ μέμψις μετήρχετο.
 Ἄλλ' οἱ τῆς Ἀρείου λύσεως, ὑποφθειραντες ἐπὶ πλέον
 τὸν Κωνσταντίνον, ὃν αὐτοὶ κεχειροτονήκασιν Γρη-
 γόριον, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν στρατιωτικῇ χειρὶ
 ἐκπεμφθῆναι καταπράττονται (Συριανὸς ἦν στρατη-
 γὸς τῆς τοιαύτης παρατάξεως), καὶ ὁ στρατὸς εἰς
 πέντε χιλιάδας ἀπηρτίετο. Διαφεύγει δ' οὖν ὁ σοφὸς
 Ἀθανάσιος τὸν τε στρατηγὸν καὶ τοὺς στρατιώτας
 πνέοντας κατ' αὐτοῦ τὸν θόνον· καὶ τὸ δεύτερον ἐπὶ

A runt enim ab homine, ut nos interficerent. Sic ite-
 rum ille sycophantarum machinas evertit omnes.
 At iudices, cæci atque surdi, tum studio placendi
 Constantio, tum ex animo ad hæreticos propenso,
 tribunale relicto, rem gestam silentio premere mo-
 liti sunt. Discedentibus illis, non jam inimici in ca-
 lumnias, sed in cædem strenuissimi viri erumpunt.
 Et alii verbis alii vocibus pulsant victorem; alii
 mortem ab imperatore illatum iri comminantur.
 Archelaus porro sanctum virum jamjam ab impiis
 discernendum, cum vix domo descendisset (tametsi
 enim ad justum judicium non respiceret, naturali
 tamen verecundia tenebatur), cum satellitibus eri-
 puit illum, occultamque ut fugam faceret monuit et
 curavit. Impii autem cum rursus consessum venis-
 sent, nefaria crimina a se conficta insonti ascribunt,
 cumque in variis libellis mendacia sua exarassent,
 Constantio atque universo transmittunt orbi.

8. Tumque de alia in aliam regionem fugiebat vir
 sanctus, ærumnis confectus, acriter perquisitus;
 adeo ut qui sciret ubinam esset, nec indicaret, ca-
 pitali plecteretur poena; iis vero qui indicarent
 ubi degeret, vel caput ejus afferrent, magna propo-
 nerentur præmia. Quorum gnarus patientiæ Ada-
 mas, in foeca aqua carente toto sex annos patienter
 latuit. Pridie vero ejus diei qua prodendus locus
 erat, divina quadam visione admonitus servus Dei,
 inde aufugit, inque Occidentem contendit: cum jam
 Constans imperium, non modo suum, sed etiam fra-
 tris Constantini obtineret; nam illum exercitus ty-
 rannidem affectantem interfecerat. Docet igitur,
 opitulante Julio Romano, imperatorem, quas passus
 esset conspirationes ab Arianis, necnon synodum
 Antiochiæ ad eversionem fidei convocatam esse:
 qua ratione item Georgium illegitum in eamdem
 sedem ordinatum constituissent; nec illum duntaxat,
 sed prius etiam Gregorium. Eusebius porro cum
 quæ in animo erant perfecisset, ad sanctum Julium
 legationem mittit, hoc agens ut Athanasium ille una
 damnaret. Ille vero ex Eusebii litteris, Athanasium
 non damnandum, sed potius absolvendum judicavit;
 litterisque munitum suis mittit Alexandriam. Quibus
 litteris eos qui damassent jure merito acriterque
 culpabat. Sed Ariani furentes, cum magis magisque
 Constantium corrupissent, ordinatum a se Grego-
 rium Alexandriam cum militari manu transmitti
 curant (Syrianus copiarum dux erat) eratque exer-
 citus quinque millium hominum. Fugit ergo sapiens
 Athanasius ducem atque milites, sibi necem inferre
 peroptans, iterumque Romam concedit. Impius
 porro Gregorius Alexandriam occupavit. Populusque
 rem non ferendam ratus, ecclesiam incendit Dio-
 nysii nuncupatam. Romæ igitur una erant exsules

(a) Forte ἀναιδῶς. EDIT. PATROL.

(b) Sic supra legitur τὸ δυσσεβὲς (collective pro οἱ δυσσεβεῖς) συνεδριάζοντες. In.

venerandus Athanasius et Paulus, æqualibus ornati certaminibus et palmis.

ενεχθῆν οὐκ ἐν τῷ ἀνεκτῷ θεμένῃ τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Συνῆσαν οὖν ἀλλή-

λοῖς φυγάδες ὄντες ὁ τε σεβάσιμος Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος, τοῖς ἰσοῖς ἀριστελοῖς κοσμοῦμενοι.

9. Scripsit autem Constans, incitante Julio pontifice, fratri suo Constantio, monens ut qui injuste læsi essent suis episcopatibus restituerentur. Cum autem nihil impetrasset, rogant eum Athanasius et socii, ut in œcumenica synodo, cum de rebus suis, tum de læsa fide judicaretur. Consensu itaque ambrosii imperatoris Sardicæ indicitur œcumenica synodus, undecimo anno a morte Constantini imperatorum patris. Ex Occidente autem episcopi convenere plus trecentis : ex Oriente tantum sex et septuaginta, quibus annumerabatur Ischyras ut episcopus. Cum igitur Sardicæ convenissent omnes, Orientales in conspectum venire Occidentalium recusabant, nisi prius Athanasium et Paulum ex concilio pellerent. Tum Protogenes Sardicæ episcopus, Hosius Cordubæ et reliqui episcopi, ne audire quidem injustam eorum postulationem voluerunt, ut scilicet viros pro quibus judicandis convenerant, absque prævio judicio condemnarent et expellerent. Hinc Orientales sese a Sardicensibus segregantes, Philippopoli congregantur : ibique consubstantialitatem, non jam clandestina sententia, sed propalam audaci lingua condemnarunt, dissimilitudinemque substantiæ declararunt. Tum impia sua decreta transmiserunt ubique. Sardicensis autem primum quidem eos qui abscessissent desertæ causæ condemnarunt : deinde accusatores Athanasii sycophantas esse cum deprehendissent, dignitate sua spoliarunt, ac tertium jam Nicænæ synodi decretum confirmant, consubstantialitatem promulgant, dissimilitudinem substantiæ reprobant. Tum litteras ad universas orbis Ecclesias mittunt. Compertis vero Occidentis imperator rebus Sardicæ gestis, de his statim fratrem certiore facit, restituitque Paulo, Athanasio et aliis thronos suos partim hortatur partim jubet ; cumque Athanasius rursus Arianorum insidiis peteretur, ac Romæ degeret, Occidentis imperator rursus fratri litteris significavit, se si ipse bono animo Athanasium recipere vellet, ipsique episcopalem thronum restituere, paratum esse ad Athanasium eo mittendum ; si nollet, se suo Marte juris ac justitiæ vindicem fore.

Ἀθανάσιον· εἰ δὲ μὴ βούλοιοτο, αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ τοῦ

10. Metuens itaque Constantius, litteris suis non semel, neque bis tantum, sed usque tertio, perhumaniter atque blande ad se vocat strenuissimum Athanasium. Quem Occidentis imperator cum multis satellitibus mittit. Julius item pontifex variis eum epistolis quasi viatico communivit. Advenientem porro Constantius iu proprium restituit thronum, comiter prius increpatum : Cum aufugisti, ait, magnam mihi irrogasti contumeliam, tametsi te humaniter tractare cogitarem. Verum unam jam mihi conferto gratiam. Ille se dixit pro viribus imperatori facturum satis. Tum Constantius postu-

Α τὴν Ῥώμην ἀνατρέχει. Ὁ δὲ δυσσεβῆς Γρηγόριος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκράτησε· καὶ ἡ πόλις, τὸ συν-

Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Συνῆσαν οὖν ἀλλή-

Παῦλος, τοῖς ἰσοῖς ἀριστελοῖς κοσμοῦμενοι.

9. Γράφει δὲ Κωνσταντῆ, τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ συμπαραρρωμῶντος αὐτὸν καὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἰουλίῳ, ὥστε τὰς ἰδίας ἐπισκοπὰς ἀναλαθεῖν τοὺς ἰδικημένους. Ὡς δὲ οὐδὲν ἤνυεν, ἀξιοῦσιν αὐτὸν οἱ περὶ Ἀθανάσιον οἰκουμενικῆ συνόδῳ τὰ περὶ αὐτοῦς τε καὶ τῆς συνεπηραζομένης πίστεως ἐπικριθῆναι· καὶ κηρύσσειται γνώμη τῶν δύο βασιλέων κατὰ Σαρδικὴν οἰκουμενικὴ σύνοδος. Ἐνδέκατον δ' ἦν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευτῆς Κωνσταντίνου τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων. Ἐκ μὲν δὲ τῆς Ἑσπερίας ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπίσκοποι, ἐκ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἕξ μόνοι καὶ ἑβδομήκοντα, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Μαρεῶτου Ἰσχυράς ἠριθμεῖτο ὡς ἐπίσκοπος. Ὡς οὖν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνῆσαν ἅπαντες, οἱ τῆς Ἀνατολῆς εἰς ὄψιν τῶν Ἑσπερίων ἔλθειν ἀπήρεσκοντο, εἰ μὴ πρότερον τοὺς περὶ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον τοῦ συλλόγου ἀπελάσωσι. Πρωτογένης δὲ ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος καὶ Ὅσιος Κουδρούθης, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπόμενοι οὐδ' εἰς ἀκοήν τὴν ἐκθεσμον αὐτῶν ἀξίωσιν παρεδέξαντο, ἀνδρας, οὓς συνῆλθον κρίναι, ἀκρίτως κατακρίναι καὶ ἀπελάσαι. Ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς Ἀνατολῆς, σχισθέντες τῶν ἐν Σαρδικῇ, ἐν τῇ Φιλίππου πόλει συναθροίζονται καὶ τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἐτι γνώμη ὑφάλω, ἀλλ' ἐμφανεστάτη καὶ γλώσσης θρασυτήτι ἀναθεματίζουσι, καὶ τὸ ἀνόμιον δογματίζουσι καὶ τὰ δυσσεβῆ ψηφίσματα πανταχοῦ διαπέμπονται· οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ πρῶτον μὲν τῶν ἀποσχισάντων ἐρήμην κατεψήφισαντο· εἶτα τοὺς Ἀθανασίου κατηγορούς, συκοφαντίας ἀλόγους, καθαιροῦσι τοῦ ἀξιώματος· καὶ τρίτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸν ὄρον κρατύνουσι, καὶ ἀνακηρύττουσι τὸ ὁμοούσιον ἐπὶ πᾶσι, τὸ ἀνόμιον δὲ ἀποκηρύττουσι. Καὶ γράμματα πρὸς πάσας τὰς οἰκουμένης Ἐκκλησίας διαπέμπονται. Γνοὺς δ' ὁ τῶν Ἑσπερίων βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν Σαρδικὴν συνενεχθέντα, διδάσκει μὲν παραυτίκα τὸν ἀδελφόν, ἀποδοθῆναι δὲ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτοὺς τοὺς οικεῖους θρόνους ἅμα μὲν παρῆναι, ἅμα δὲ καὶ παρεκελεύετο. Καὶ Ἀθανάσιος μὲν ὑπεοτέλλετο τὰς τῶν Ἀρειανῶν ἐπιβουλὰς, καὶ τῇ Ῥώμῃ προσέδρευεν· ὁ δὲ τῆς Δύσεως βασιλεὺς πάλιν γράφει τὰδελφῷ, ὡς, εἰ μὲν προθύμως προσδέχοιτο τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀποδίδουσι θρόνον, ἔτοιμός ἐστιν ἐκπέμπειν τὸν δικαίῳ γενήσοιτο τιμωρὸς.

D 10. Καθίσταται δὲ ὁ Κωνσταντῆ εἰς δέος καὶ διὰ γραμμάτων οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρις σταλέντων, ἐπαγωγῶν τε καὶ θελκτικῶν, καλεῖ πρὸς ἑαυτὸν τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον· καὶ μετὰ πολλῆς δορυφορίας ἀποστέλλει τοῦτον ὁ τῆς Ἑσπερίας βασιλεὺς, καὶ Ἰουλίῳ τοῦ ἀρχιερέως γράμμασιν αὐτὸν διαφόροις ἐφοδιάζοντος· Κωνσταντῆ δὲ παραγεγονότα εἰς τὸν οικεῖον θρόνον ἀποκαθίστησιν, ὑφεμένῳ πρότερον ὀνειδισμῷ καθυποβαλῶν· Ἀποδράς γὰρ, ἔλεγε, μεγάλην ἐμοῦ λοιδορίαν κατέχεας, καίτοι γε περὶ σοῦ φιλόανθρωπα μελετώντος. Πλὴν ἀλλὰ γε νῦν μίαν μοι δίδου χάριν. Ὁ δὲ τὴν κατὰ δύναμιν ἔτοιμας

εἶναι διωμολόγει χαρίζεσθαι. Καὶ ὁ Κωνστάντιος μίαν ἐκκλησίαν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιζητεῖ τοῖς Ἀρειανῶς δοθῆναι συνακτῆριον. Ὁ δὲ οὐκ ἀπέπειν, συνάπτει δὲ τῇ καταθέσει εἰ καὶ Κωνστάντιος ἐν Κωνσταντινουπόλει μίαν τοῖς ὁμοδόξοις ἦν οὕτω εἶχον ἐγχειρίσεια. Κωνστάντιος δὲ προθύμως τε καὶ σὺν ἡδονῇ ἐπηγγεῖλατο. Ἐγνόει δὲ ἄρα λυπῶν τὰ μέγιστα τοῖς ὁμόφρονας. Πλὴν καταπλαγεὶς τὴν τοῦ Ἀθανασίου σῆναι τε καὶ ἀγχνίοναι, ὡς προεῖρηται, μετὰ πάσης βλάβης καὶ τιμῆς ἐκπέμπει, γράφων καὶ πρὸς τὸν Ἀύγουσταλίον τὰ τε ἄλλα διὰ σεβασμιότητος ἀγειν αὐτὸν, καὶ πάντα οἷς αὐτὸν αὐτὸς τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ κατεψήφισαντο, τὸ ἄκυρον καὶ ἀνενέργητον ἔχειν· ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ κληρὸν τὴν προτέραν τιμὴν καὶ πάσης δημοσίου ὑπηρεσίας ἀναλαβεῖν τὴν ἐλευθερίαν. Καταλαβὼν οὖν ὁ Ἀθανάσιος τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ Μαξίμῳ τῷ ἀρχιερεῖ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμολογητῇ συνελθὼν εἰς ὕψιν τε καὶ ὀμίλιαν, τὰ τε ἐν Σαρδικῇ διαπεπραγμένα, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν Κωνστάντιος διετέθη ἀναδιδαχόμενος, σύνοδον ἀθροῖσαι τὸν ὁμολογητὴν καταπράττεται. Καὶ ἡ σύνοδος τῷ θαυμαστῷ Ἀθανασίῳ καὶ τὴν κοινωσίαν καὶ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα ἐπιψηφίζεται. Καὶ γράφει τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃ τῇ τε Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἅ περὶ Ἀθανασίου ἔγνω τε καὶ διεπράξατο. Ὁ δὲ γενναῖος οὗτος ἀθλητῆς, τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιστάς, καθίζει καὶ αὐτὸς ἀρχιερέων ἐξ Αἰγύπτου τε καὶ Λιβύης σύλλογον· καὶ αὐτὴ (α) τὰς ὁμοίας καὶ ἀπαρτάτους ψήφους ταῖς ἐν Σαρδικῇ καὶ Ἱεροσολύμοις συνόδοις ψηφίζεται. Ἀλλὰ γὰρ Μαγνηντίου τυραννίδι ἐπιθεμένου, καὶ τὸν βασιλεύοντα τῆς Δύσεως διαφείραντος, οἱ ἐξ Ἀρείου πάλιν τὸν κοινοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τοῦ πολυάθλου ἀναβρίπτουσι· καὶ πάλιν ἐκ τῆς ἀσεβείας ψηφίσματα, καὶ πάλιν φυγὴ καὶ πάλιν ἔρηννα, καὶ πάλιν ἀναζήτησις. Ναὶ δὴ καὶ Γεώργιος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως ἀρπάσας τὸν θρόνον ἅμα τοῖς περὶ Ἀκάκιον καὶ Πατρόφιλον, οἱ τῆς Ἀρείου φατρίας, ἐξωθήσαντες Ἱεροσολύμων τὸν ὁμολογητὴν Μάξιμον, ἀντεισάγουσι Κύριλλον. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Γεώργιος, τοσοῦτων τὴν Ἀλεξανδρέων ἐνέπλησε κακῶν, ὡς τὰ τοῖς Ἑλλήσι κατὰ Χριστιανῶν τοιμηθέντα φιλανθρωπίαν νομίζεσθαι. Αἰκισμοὶ τε γὰρ σωματικῶν καὶ ψυχικῶν ἀπορήτους φέροντες τὰς ἀληθῆνας κατέξαινον, καὶ πῦρ γυναικῶν παρθένων προσφερέτο· καὶ θάνατος πολλοῦς ἄλλους καὶ τοῦ ζῆν καὶ τῆς τιμωρίας ἐξήρπαζε. Γεγόνασι καὶ ὑπεροραὶ τῶν κατὰ τὴν Αἰγύπτου ἱερέων τε καὶ ἀρχιερέων δύο καὶ τριάκοντα.

11. Ὁ δὲ Κωνστάντιος, προσλαβὼν καὶ τὴν τὰδε-
φοῦ ἀρχὴν, καὶ τοὺς Ἑσπερίους ἐπισκόπους μεθέλκειν εἰς τε τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐσπούδαζεν ἀρεσιν. Διὸ καὶ σύνοδον διὰ ταῦτα κατὰ Μεδιόλανον πόλιν τῆς Ἰταλίας ἀθροίζει, καὶ τινὰς μὲν πρὸς οἰκεῖον διαστρέφει βούλημα· Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσέβιος καὶ Ῥοδανός, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ, τὸ οἰκεῖον καὶ τῆς εὐσεβείας μὴ καθυδρίσαντες φρόνημα, καὶ οὐδ' Ἀθανασίου καταγνώνα ἀνασχόμενοι (ἤδεισαν γὰρ τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν τὴν τῆς πίστεως προοιμιάζεσθαι καθαίρειν), ἐν Ἀριμῆνῳ ὑπερορίζονται. Γνοὺς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων Ἀθανάσιος, ὡς πάλιν κατ' αὐτοῦ πικρότερόν τε καὶ

A lat unam ex Alexandrinis Ecclesiis Arianis pro conventibus celebrandis tradi. Nec abnuat Athanasius, adjectitque, dummodo unam Constantius Constantinopoli, iis qui secum sentirent Ecclesiam traderet, ubi nulla potiebantur. Quod Constantius libenter ac prompte promisit ignarus se eos qui secum sentirent summo afficere dolore. Cæterum summam Athanasii prudentiam, ingeniique acrimoniam miratus, eum, uti diximus, summa cum gloria et honore dimisit. Litteris Augustalio jubens, eum cum veneratione tractari, atque omnia quæ vel ipse Constantius, vel sui adversus eum promulgassent irrita forent, ac clerum illius pristino restitui honori, publicique ministerii immunitatem recipere. Cum itaque Athanasius Jerosolymam pervenisset, Maximumque Dei pontificem et confessorem adiiisset, collocutus cum eo est de rebus Sardicæ gestis, deque Constantii erga se affectu, ac confessori auctor fuit cogendæ synodi. Quæ synodus admirando viro Athanasio et communionem et pontificalem dignitatem restitui decrevit. Scripsit item Alexandrinis omnibus perque Ægyptum et Libyam res a se Athanasii causa gestas et statutas. Generosus autem athleta, Alexandriam cum venisset, synodum et ipse convocat episcoporum Ægypti et Libyæ. Quæ similia omnino decreta tulit iis quæ Sardicæ et Jerosolymis statuta fuerant. Verum cum Magnentius tyrannidem occuparet ac interfecisset imperatorem Occidentis, rursus Ariani pulverem movent, Constantium scilicet, adversus generosum Athanasium concitant. Hinc rursus impia decreta, rursus fuga, iterum perquisitio et investigatio. Interea Georgius thronum invadens Alexandrinum, una cum Acacio et Patrophilo Arianis hominibus, Jerosolymis pulso confessore Maximo, in ejus locum Cyrillum constituunt. Impius vero Georgius tot tantisque Alexandriam replevit malis, ut commissa a gentilibus in Christianos facinora, humana viderentur iis comparata. Novæ enim plagæ recens excogitata corporibus infliguntur, quæ intolerandum afferrent dolorem. Ignis nudis virginibus admotus. Mors vero multos vitæ et suppliciiis eripuit. Tum in exilio pulsati sunt sacerdotes et episcopi in Ægypto triginta duo.

D 11. Constantius vero suscepto fratris imperio, Occidentales, cum ad Athanasii condemnationem, tum ad suam hæresin pertrahere satagebat. Quare synodum in Italiæ civitate Mediolano congregat, ac quosdam ibi ad suam abduxit voluntatem. Dionysius vero, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, qui suam piamque religionem nequaquam contumelia affecere, neque Athanasium condemnare voverunt (sciebant enim Athanasii condemnationem esse fidei condemnationis quasi proœmium), Ariminum mittuntur in exilium. Cum nosset porro Dei servus Athanasius, hæreticam turmam iterum adversum se acerbius ac crudelius commoveri,

(α) Leg. αὐτὸς, refertur enim ad σύλλογος. EDIT. PATROL.

clam omnibus qui in urbe erant ad virginem quamdam fugit, ut ad locum nullatenus suspectum non perquireretur. Erat enim speciosissima puella, ut omnes certum putarent virum nullum, nedum archiepiscopum apud illam diversatum iri. Eratque annos nata viginti. Commemorat autem ipsi veritatis ille magister et custos quæ se spectarent, quod scilicet ad sui cædem sese instruerent hæretici. Et quod omnia quæ extra urbem essent vestigarentur: quodque ex revelatione Dei saluti suæ consulentis ad ipsam venisset. Illa cum ineffabili gaudio virum recipit et per sex annos occultat, donec Constantii mors sinem afferret latebris. In omnibus autem alacriter virgo, et cum reverentia sancto viro ministrabat, quod in civitate parvi et magni, amici et persecutores juxta ignorabant. Jussit porro Constantius ut quotquot in Italia episcopi nollent Arianæ hæresi subscribere, suis exigerentur Ecclesiis, eorumque loco ordinarentur impii homines. Exsulavit tunc etiam Liberius, qui post Julium Romanum occupabat thronum, cujus loco ordinatur Felix, qui confestim divinitus immissa cæcitate pœnas luit, ac deinceps pestilenti morbo sublatus est. Ea ipsa Meletius Antiochiæ episcopus patitur, ejusque loco hæresis Euzoium constituit, Constantinopoli vero Eudoxium, viros impios dignamque hæresi sua vitam agentes.

δ' Ἀντιοχείας ὑφίσταται, καὶ ἀντικαθιστᾷ ἡ αἵρεσις ἄνδρας δυσσεβεῖς καὶ τὸν βίον ἐπαξίους τῆς αἵρέσεως.

12. Eodem tempore Julianum Constantius Cæsa-
rem proclamat, et in Gallias mittit. Novam autem ecclesiam a se Constantinopoli constructam, ipsi Dei Sapientiæ cognominem dedicavit. Tum impius Eudoxius in festo Encænium in throno constitutus, primam illam audacem stultissimamque protulit vocem: *Pater impius, Filius pius*. Tumultu autem jure inde oborto, malo malum sedare conatus est: Nihil id vos, inquit, conturbet, nam Pater impius, quia neminem pie colit; Filius vero pius, quia Patrem pie colit. Hoc furiose dictum in cabinnos et risus tumultum vertit, ita ut multi ab ecclesia discederent. Porro Julianus in Galliis agens, victoriis contra barbaros reportatis, a militibus imperator declaratur. Comperta Constantius ejus inauguratione, baptizatur impia Euzoii manu, armaturque contra adversarium. Cumque Mopsu-
erenem pervenisset, Ciliciæ oppidulum, belli sollicitudinibus ita laboravit, ut apoplexia correptus obiret, annum agens a nativitate quadragesimum quintum, imperii a morte patris vicesimum quintum. Georgius autem Alexandriæ templum Græcorum dirutum in quo olim Græci Mithræ mysteria agebant, viros sacrificantes, pueros item et mulieres ut eorum extis divinarent, hoc, inquam, templum emundare aggressus est, ut illic oratorium excitaret. Dum expurgaretur, multæ reperiuntur calvariarum occisorum, quas Christiani zelo permoti eduxerunt, ut Græcorum mysteria traducerent et risum populo moverent. Hanc γενήτιες

Α φορικώτερον τὸ αἵρετικὸν παροξύνεται στίφος, λαθὼν ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρθένῳ τινὶ καταφεύγει τῷ ἀνυπόπτῳ τῆς κόρης κλέπτων τὴν εὐρεσιν· ἦν γὰρ ἡ νεάνις καὶ τὴν ἕψιν ὠραία, καὶ συνοικεῖν αὐτῇ μηδὲ τὸν τυχόντα ἄνδρα, μήτιγε ἀρχιερέα, πολλὴν καὶ βεβαίαν τὴν πληροφορίαν παρέχουσα. Ἔτος δὲ τῆς ἡλικίας εἰκοστὸν ἠνύετο αὐτῇ ἀπὸ γενέσεως. Ἀνατίθηναι οὖν αὐτῇ ὁ τῆς παρθενίας καὶ διδάσκαλος καὶ φύλαξ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὅτι πρὸς μαιφονίαν αὐτοῦ ἐξοπλίζοιτο τὸ αἵρετικὸν· καὶ ὡς πάντα τὰ ἐξω τῆς πόλεως προκατελιπταὶ ἐρεύνας· καὶ ὡς, ἐκ θείας ἕψως τὴν σωτηρίαν αὐτῷ πρυτανευούσης, πρὸς αὐτὴν ἦκοι. Ἡ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀνεκκαλήτου καὶ ὑποδέχεται καὶ ἐπὶ ἕξ ἔτη κατακρύπτει· καὶ ἡ Κωνσταντίου τελευτῆ λύσις γίνεται τῆς ἀποκρυφῆς. Ἐν πᾶσι δὲ προθύμως καὶ σεβασμῶς ἡ παρθένος ἐξυπηρετεῖ τὸν ὄσιον, πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει μικροὺς τε καὶ μεγάλους, καὶ τοὺς φιλοῦντας καὶ τοὺς διώκτας διαλανθάνουσα. Προστάττει δ' οὖν ὁ Κωνσταντίος τοὺς μὴ βουλομένους τῶν κατὰ τὴν Ἱταλίαν ἀρχιερέων τῇ Ἀρείου καθυπογράψαι ἐξουθεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, ἄντ' ἐκείνων τοὺς δυσσεβεῖς ἐγκαθίστασθαι. Ὑπερωρίζετο καὶ Λιβέριος τότε μετὰ Ἰουλίον τὸν θρόνον Ῥώμης ἰθύνων· καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φίλιξ, ὃς παραχρῆμα μὲν ποιητῆ θεηλάτῃ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν πηρώσει ὑποβάλλεται, ὕστερον δὲ καὶ λοιμικῇ νόσῳ κατασχεθεὶς διαφθείρεται. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Μελέτιος τὸν Εὐζώϊον, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ τὸν Εὐδόξιον,

12. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ Ἰουλιανὸν ὁ Κωνσταντίος ἀναγορεύει Καίσαρα, καὶ πρὸς τὰς Γαλλίους ἐκπέμπει. Ἐγκαινίζει δὲ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρ' αὐτοῦ νεοσυρηθείσαν ἐκκλησίαν· ἐπώνυμον αὐτῇ ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία. Καὶ ὁ δυσσεβὴς Εὐδόξιος κατὰ τὰ ἐγκαινία ἐνθρονισθεὶς, πρώτης ἐκείνην τὴν τολμηρὰν καὶ ἀφρονεστᾶτην ἀφῆκε φωνῆν· ἰ Ὁ Πατὴρ ἀσεθῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς. » Θεοῦ δὲ δικαίου τὸ πλῆθος περιλαθόντος, κακῶ τὸ κακὸν ἐπενόει κατευνάζειν· καὶ, Μηδὲν, φησὶ, ταραττέτω· ὁ μὲν γὰρ ἀσεθῆς Πατὴρ, ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβῆς, ὅτι σέβει τὸν Πατέρα. Ταῦτα τοῦ δυσσεβοῦς εἶπειν ἐπιμανέντος, ὁ θόρυβος εἰς χλεῦν καὶ μυχθηρισμὸν ἐκλυθεὶς, τοὺς πολλοὺς τῶν συνειλεγμένων διεσκέδασε τῆς ἐκκλησίας. Ὁ μένοιτος Ἰουλιανὸς κατὰ τὰς Γαλλίους διατρίβων, καὶ νίκας ἀναδησάμενος κατὰ βαρβάρων, ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνακηρύττεται βασιλεὺς. Καὶ Κωνσταντίος, μαθὼν τὴν ἀνάβησιν, βαπτίζεται μὲν τῇ θεομάχῃ χειρὶ Εὐζώϊου, ἐξοπλίζεται δὲ κατὰ τοῦ ἐπαναστάντος. Γενόμενος δὲ ἐν Μάφου κρήνῃ (πολλύχιον δὲ τοῦτο τῆς Κιλικίας), ὑπὸ φροντίδων αἷς αὐτὸν ὁ πόλεμος συνεῖγεν ἀποπληξία ληφθεὶς, τελευτᾷ, ἔτος μὲν ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτου καὶ τεσσαρακοστῶν, βασιλεύσας δὲ μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτῆν ἔτη πέντε καὶ εἰκοσι. Γεώργιος δὲ ὁ ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ναδὸν Ἑλληνικὸν δὴ κατηρειπωμένον (ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν οἱ Ἕλληνες τελετὰς ἐτέλουν τῷ Μίθρᾳ θύοντές τε ἄνδρας, καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας, καὶ τοῖς σπλάγγχοις αὐτῶν μαντευόμενοι), τοῦτου ἀνακαθαίρειν ἐπεμελεῖτο ἐπὶ τὸ ἀνοικοδομησάσαι ἐν-

κῆριον. Ἀδικαθειωμένοι δὲ, εὐρηται πολλά κρα-
νία τῶν ἀνηρημένων· καὶ τῶν Χριστιανῶν οἱ ζη-
λαὶ ἐκτομπεύοντες τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια
εἰς γέλωτα τῷ δήμῳ καὶ χλεύην τὰ κρανία προ-
έγουσι. Τὸ δὲ Ἑλληνικὸν, τὴν ὕβριν οὐκ ἐνεγκόντες,
ὀργῆς αὐτοῖς ἀθέου στρατηγούσης, ὀρμῶσι κατὰ τῶν
Χριστιανῶν· καὶ τοὺς μὲν ξίφεσι, τοὺς δὲ ῥοπάλοις,
κτείναν, ἐνίοις δὲ αὐτῶν καὶ ἀνεσταύρωσαν· τὸν δὲ Γεώργιον, τῆς ἐκκλησίας ἐξελεύσαντες, καμῆλῳ τε
προσέθησαν, καὶ διασπαραχθέντα σὺν αὐτῇ πυρὶ

A contumeliam, impia ducente ira in Christianos
irrupunt: et alios gladiis, alios fustibus, quosdam
lapidibus, ac quovis passim occurrente trucidarunt,
nonnullos etiam crucifixere. Georgium autem ec-
clesia extractum, cameloque illigatum, cum eo
pacto discerpissent, coniecerunt in ignem.

τινάς δὲ λίθοις, ἄλλους δὲ τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπέ-
παρέδωσαν.

13. Ἰουλιανὸς γε μὴν τὸ τῆς βασιλείας κράτος
λαβὼν, τὰ μὲν Ἑλλήνων ἐποπούδαζεν· ἃ δὲ Κων-
σταντίῳ κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀρχιερέων πεπαρή-
νητο, στέργειν οὐ προηρείτο. Διὸ τοὺς ἐν ὑπεροχῆς
πάντας φωναῖς φιλανθρώποις ἀνεκαλέσατο. Ἐξ οὗ
καὶ Ἀθανάσιος θαρβήσας ἔξισι μὲν τῆς οἰκίας ἐν
ἧ κατεκρύπτετο τῆς παρθένου· κατὰ νύκτα δὲ ἐνδον
ἔφθη τῆς ἐκκλησίας· καὶ ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος
ἀσμένως αὐτὸν, καὶ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα, κατὰ ἐορ-
τῆς φαιδρότητα ὑπέδέξαντο. Ὅσον δὲ Ἀρειανίζον
ἐν τῇ πόλει ὑπελείπετο εἰς τὸν Γεωργίου τόπον
Δούκιον προχειρίζονται. Ἰουλιανὸς δὲ πανταχοῦ
ἔασθε τὰ Ἑλλήνων· ἔθυε δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντι-
νούπολιν δημοσίᾳ τῷ τῆς Τύχης ἀγάλματι· ἤνικα
καὶ Μάρης ὁ Καλκηδόνος χειραγωγούμενος (ἦν γὰρ
ὑπὸ τοῦ γήρωσ ὑπόχυσιν ἔχων ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς),
πᾶλλὰ τὸν ἀποστάτην ἐκάκιζεν. Ὁ δὲ τυφλὸν καὶ
πονηρὸν ἀντελοιδορεῖτο, καὶ ὡς ὁ Γαλιλαῖος αὐτοῦ
θεῶς οὐ θεραπεύσειεν αὐτὸν, κατωειδίζεν. Ὁ δὲ
Μάρης· Τοῦτό με πρὸς τὴν μεγίστην εὐχαριστίαν
κινεῖ τοῦ Θεοῦ, ὅτι με τυφλὸν ἔθετο, ἵνα τὸ σὸν
ἀντιδῶς οὕτω δι' ἀσεβείας ἀμαυρωθὲν μὴ θεάσωμαι
πρόσωπον. Τότε δὴ τότε καὶ Ἰωδιανὸς καὶ Οὐαλεν-
τιανῶς οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαν-
τες, λύσαντες αὐτῶν τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ προσ-
έβησαν, « Ἐχε, λέγοντες, καὶ τὰς ζώνας καὶ τὰς
τιμάς· » εἰ βούλει δὲ καὶ κολάζειν, προθύμως σοι
παρέχομεν καὶ τὰ σώματα. Ὁ μὲντοι Ἀποστάτης σὺν
τοῖς ὁμόφροσι βουλήν βουλευόνται Ἀθανάσιον ἐκπο-
δῶν ποιῆσαι, ἐννοοῦμενος, ὡς, εἴπερ ἡ Ἀλεξάνδρου
πᾶσις ἐκείνου ἀπαλλαγείη, βράδιως τοὺς ἐν αὐτῇ
Χριστιανούς εἰς τὸ οἰκεῖον μελελεύσει δυσέδημα.
Ἀπὸ πάλιν συκοφάνται, καὶ πάλιν στρατηγός, καὶ
πάλιν στρατὸς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιος ἐκζητούμενος,
καὶ πάλιν φυγῆ. Καὶ τῆς ἐκκλησίας διαδράς ὀκνάδος
ἐπιβαίνει, καὶ ἐπὶ τὴν Θηβαίδα ἰθύνεται. Καὶ ὁ
σατράπης ἔπισθεν καταδιώκει· καὶ μηνύεται τοῦτο
ὁ διωκόμενος· καὶ ὄψις αὐτὸν θεία παρακελεύεται
ἐντιστρέψαι τὸ πλοῖον, καὶ τὴν ἐναντίαν πλωτῆ-
σθαι. Τῶν δὲ συνόντων κωλυόντων οὐ λόγοις μόνον,
ἀλλὰ καὶ δάκρυσι, μὴδ' εἰς ὄλεθρον οὕτω προζαῆ
ἐαντὸν τε κάκεινους ἐκδοῦναι, ἐθάβρυνέ τε μὴ δε-
λιεῖναι, καὶ ἀνεδίδασκεν, ὡς τὸ θεῖον αὐτοῖς εἴη σύμ-
μαχον. Ἐξ ὑποστροφῆς οὖν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν
ἀναγομένοις συναντῶσιν οἱ διώκοντες, καὶ ἐπερω-
τῶσιν, εἴ που ἴδοιεν Ἀθανάσιον φεύγοντα. Οἱ δὲ
ἠμεῖδοντο καὶ ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ ὡς, εἰ ἐπιταχύνειαν,
τούτων καταλήψεσθαι. Καὶ τούτους μὲν πλανωμέ-
νους ἀπέπεμπον· αὐτοὶ δὲ θάπτον εἰς τὴν Ἀλεξάν-
δρου κατήχθησαν. Καὶ βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεῖς ὁ

B 13. Julianus autem accepto imperio, gentiliū
quidem religionem coluit; quas autem Constantius
Dei pontificibus calamitates intulerat, noluit appro-
bare. Quare quotquot in exilio degebant, humani-
ter revocavit, quo factum ut Athanasius, accepta
fiducia domo egrederetur virginis in qua degebat.
Noctu autem in ecclesia comparuit, Alexandrinus-
que populus libenter illum, quasi viventem ex mor-
tuis festum agens excepit. Quotquot autem Ariani
in urbe residui erant, in Georgii locum Lucium
constituerunt. Julianus vero ubique locorum genti-
lium mysteria colebat: Constantinopolique palam
fortunæ idolo sacrificavit: quo tempore Maris
Chalcedonis episcopus manu ductus (laborabat
enim præ senectute oculorum hebetudine), multis
apostatam conviciis lacessivit. Ille cæcum impro-
bumque contra nuncupabat, exprobratque quod
Galilæus Deus non ipsum curaret. Cui Maris: Et
ideo maximas ago Deo gratias, qui me excecavit
ne impudentem tuum et impietate obscuratum
vultum conspicerem. Tum vero temporis Jovianus
et Valentinianus, qui postea imperarunt, soluta
cingula sua tyranno projecerunt, habeto tibi, di-
centes, cingula et honores; quod si velis pœvas de
nobis sumere, libenter tibi, (sicut, Juliano appropin-
quantes), corpora nostra offerimus. Apostata
vero cum viris secum sentientibus deliberat Atha-
nasium de medio tollere, ratus, si Alexandrina ci-
vitas illo liberaretur, facile Christianos cives in
suam pertrahendos impietatem. Quamobrem iterum
sycophantæ, iterum dux, iterum exercitus, iterum
Athanasius quæritur et fugit. Furtim itaque ex urbe
fugiens conscendit in naviculam, et ad Thebaidem
cursum convertit. Satrapes illum a tergo secutus
est, quod ille cum didicisset divina visione jubetur
cursum convertere et retro navigare. Quod cum
prohiberent qui cum illo erant, non modo verbis,
sed etiam lacrymis monentes, ne se suosque in
apertum conjeceret interitum. Confidere jussit ho-
mines, nec reformidare, docuitque Deum sibi opi-
tulari. Revertentibus Alexandriam occurrunt per-
secutores, rogant num fugientem Athanasium vidis-
sent. Respondent illi et se vidisse, et si maturarent
cito comprehendi posse. Sic itaque errantes illos
dimiserunt. Illi autem cito Alexandriam appule-
runt. Ac cum brevi tempore latitasset Athanasius,
postquam Julianus Apostata apud Persas pœnas
dedidit, tum ille libere ac confidenter egit, ac
Salvatoris sui fidem docuit et prædicavit. Julianus
porro in Perside interfectus est; aliis necem ad

transfugam Persam referentibus, aliis ad aliquem A ex militibus. Quæ vero plurimorum est, et verisimilior opinio, docet eum divinitus illata nec sublatum fuisse. Vitam igitur obiit cum annos vixisset triginta et unum, vicesimo initi imperii mense, Romanumque imperium totius exercitus calculo excipit Jovianus, cujus paulo ante meminimus. Sed ille cum octo tantum menses imperium tenuisset in Bithynia obiit. Post illum autem Valentinianus, vir, ut decessor illius, veritatis propugnator, Romanique sceptri consortem (quod utinam nunquam factum) admittit Valentem fratrem. Cumque mensem unum Constantinopoli degisset, Valenti Orientem, sibique Occidentis imperium reservavit.

τὰ ἀνθρώπινα. Μετ' ἐκεῖνον δὲ Οὐαλεντινιανός, ἀνὴρ, ὡσπερ ὁ πρὸ αὐτοῦ, τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος· καὶ λαμβάνει κοινωνὸν (ὡς εἶθε μὴ ὠφελεῖ!) τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων Οὐάλεντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ μῆνα ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίψας, ἀφορίζει μὲν Οὐάλεντι τὴν Ἀνατολήν, αὐτῷ δὲ λείπει τῆς Δύσεως τὴν ἀρχήν.

14. Cum in Occidentem profectus esset, qui frater B ejus erat uterinus, sed minime frater, imo adversarius, fidem quod spectabat, bellum implacabile adversus Ecclesiam, seu adversus orthodoxam fidem concitavit. Ac primo quidem admirandum Meletium a Juliano revocatum, ac proprio throno restitutum, in exsilium ablegavit cum multis aliis episcopis et ex clero præcipuis. Deinde etiam Ægyptum perturbat, ac seditiones tumultusque præcedentibus graviores Alexandriam invaserunt. Metuens porro vir Dei, ne in causa ipse esset popularis tumultus, totos quatuor menses in paterno delituit sepulcro. Tatianus autem præfectus, qui cædibus Ægyptum afflixerat, divinitus cædium et impietatis pœnas dedit. Nam dignitate juxta et multis divitiis excidit, ita ut stipem ipse cogeret, et amissis oculis, vita miserrime et turpiter functus est. Cum autem tantis motibus omnia fluctuarent, terræ motus supervenit omnium qui retro fuerant longe maximus, qui multas evertit urbes: totasque decem in Creta urbes solo æquavit. Tum mare proprios excedens terminos, multam continentem reddidit novum mare, multam item terram ante aqua cooptam aratro subjecit. Sed nihil eorum Valentem ad bonam frugem reduxit. Cum porro Alexandrinus populus, desiderio pastoris sui tumultuaretur, se scilicet naves vehendo frumento deputatas, publica item horrea combusturos, nisi doctorem reciperent suum. His auditis impius Valens, litteris suis Athanasio integram dat libertatem, ut Ecclesias administraret. Cum autem Antiochiam profecturus esset, quia Eudoxius Christi inimicus, postquam novemdecim annis adversus orthodoxos implacabile bellum gessisset, extinctus fuerat, Nicomedie substitit. Arianique Demophilum ordinant: qui autem consubstantialitatem propugnant, Evagrium quemdam, cui beatus Eustathius manus imposuerat. Qui Eustathius cum ante Meletium Antiochenam regeret Ecclesiam, ab Arianis insi-

θεσπέσιος, Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου τὴν δίκην ἐν Πέρσαις ἀπαιτηθέντος, ἐπαρρησιάσατό τε, καὶ τὴν τοῦ σεσωκότος πίστιν ἐδογματίζεε καὶ ἀνεκήρυττεν. Ἄλλὰ γὰρ Ἰουλιανὸς μὲν ἐν Περσίδι ἀνηρέθη, τῶν μὲν εἰς Πέρσην τινὰ τῶν αὐτομόλων τὴν ἀναίρεσιν ἀναφερόντων, τῶν δὲ εἰς τινὰ τῶν ὑποτελῶν στρατιωτῶν. Ὁ δὲ πολὺς καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγύτερος λόγος, θεήλατον αὐτὸν ὑποστῆναι τὴν σφαγὴν, ἐκδιδάσκει. Καταστρέφει γοῦν τὸν βίον ἐν καὶ τριακοστὸν διαβιούς ἔτος, ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ μῆνας εἴκοσι. Καὶ διαδέχεται τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ψήφῳ τοῦ παντὸς στρατεύματος Ἰωδιανός, οὗ καὶ μνήμην ὁ λόγος ἔσχεν ἔμπροσθεν. Ἄλλ' οὗτος, ὀκτὼ μῆνας μόνους ἐν τῇ βασιλείᾳ διαρκέσας, κατὰ Βιθυνίαν ἀπολείπει

14. Ἐπεὶ δὲ οὗτος εἰς Δύσιν ἀπήρην, ὁ ἀδελφός B μὲν ταῖς μητρικαῖς ὠδίαισι, οὐκ ἀδελφός δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀντίπαλος τὴν πίστιν, πόλεμον ἀσπονδὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἤγουν τῆς ὀρθοδοξίας, κινεῖ. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν θαυμαστὸν Μελέτιον ὑπὸ Ἰουλιανοῦ ἀνακληθέντα, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀπειληφότα θρόνον, ὑπερρορίζει μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ἐν κλήρῳ λογάδων· ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐκταράσσει, καὶ στάσεις καὶ θόρυβοι χαλεπώτεροι τῶν φθασάντων διέσειον τὴν Ἀλεξανδρέων πόλιν. Δεδιώξ δὲ ὁ θεόληπτος, μὴ ἄρα τῆς ἐν τῷ πλήθει στάσεως αὐτῆς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας ὄλους μῆνας ἑαυτὸν ἐν πατρῷφ τάφῳ κατακρύπτει. Ὁ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον φόνους παλαμύμενος, C Τατιανὸς ἦν ὁ ταύτης ἐπαρχος, ὃν ἡ θεία δίκη καὶ τῆς μισοφονίας καὶ τῆς δυσσεβείας θάττον μετήλαθε· τοῦ τε γὰρ ἀξιώματος καὶ τῶν πολλῶν ἐκπίπτει χρημάτων, καὶ τῆς τροφῆς αὐτῆς ἐπαίτης ἦν. Ἄλλὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποβαλὼν, τὸν βίον ἀλγεινῶς τε καὶ αἰσχυρῶς καταστρέφει. Ἐν τούτοις δὲ, κυμαινομένων τῶν ὄλων, σκηπτὸς ἐπισκῆπτει τῶν πώποτε γεγενημένων ὁ μέγιστος, καὶ πολλὰς ἐδαφίζει τῶν πόλεων· ἀτὰρ δὴ καὶ τῆς Κρήτης τὰς δέκα πόλεις κατηρείπωσε· καὶ ἡ θάλασσα, τῶν ἰθίων ὄρων ὑπερχυθεῖσα, πολλὴν μὲν τῆς ἠπείρου ἀποτεμομένη θάλασσαν νέαν ἔδειξε, πολλὴν δὲ τῆς ὑποβρυχίου ἀρότρω ὑπέθηκεν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐσωφρόνισε τὸν Οὐάλεντα. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος πόθῳ καὶ πίστει τοῦ ποιμένου ἐστασιαζέε τε καὶ πάντα D πράξειν ἠπείλει, καὶ τὰ τε σιτηγὰ τῶν πλοίων, καὶ αὐτοὺς τοὺς δημοσίους σιτοβολῶνας, εἰ μὴ τὸν διδάσκαλον ἀπολήψοιντο, πυρὶ παραδοῦναι διετείνοντο· γνοὺς ταῦτα ὁ δυσσεθὴς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων δίδωσιν Ἀθανασίῳ πᾶσαν ἄδειαν τὰς Ἐκκλησίας ἰθύνειν. Ἐξορμᾶν δὲ μέλλον εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπεὶ Εὐδόξιος ὁ μισόχριστος, δώδεκα (α) καὶ ἑννέα ἔτη κατὰ τῶν εὐσεβῶν ἀσπονδὸν πόλεμον ἀναλαβὼν, ἀπεφάρη, τῆς ὁδοπορίας κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἐπεσχέθη. Καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀρείου Δημόφιλον χειρο-

(α) ἰ. δέκα.

νοῦσιν· οἱ δὲ τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύοντες Εὐάγγριον
 τινὰ τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου τὴν τελεσιουργίαν χει-
 ρισαμένου, ὃς πρὸς Μελετίου τὴν Ἀντιοχέων Ἐκκλη-
 σίαν ποιμαίνων (α) ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν συνεσκευ-
 άθη, καὶ τῆς ὑπερορίας ψηφίσματι τοῦ εὐσεβοῦς
 Ἰωδιανοῦ ἀνακληθεὶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτρι-
 βεν. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Οὐάλης, μαθὼν τὰ πραχθέντα,
 οἷς μὲν οἱ ἐξ Ἀρείου ἔπραξαν συνήσθη τε καὶ ἠγά-
 πησε, τῶν δὲ κηρύκων τῆς εὐσεβείας Εὐστάθιον μὲν
 τὸν χειροτονήσαντα διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς ἐν Βι-
 ζύῃ πόλει τῆς Θράκης περιορίζει· Εὐάγγριον δὲ τὸν
 χειροτονηθέντα ἄλλη συνείχεν ὑπερορία. Καὶ ταῦτα
 πράξας ὁ δυσσεβὴς, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχου ἀφικνεῖται,
 τὰ αὐτὰ κατὰ τῶν εὐσεβοῦντων καὶ πράττων καὶ
 διανοούμενος· μᾶλλον δὲ πολλῶν χεῖρονα· καὶ γὰρ
 διαφόροις θανάτοις τοὺς εὐσεβοῦντας ὑπῆγε· μά-
 λιστα δὲ τῶν φόνων αὐτῷ τὸ προχειρότατον ποταμὸς
 ὁ Ὀρόντης. Τῆς συγχύσεως οὖν καὶ ταραχῆς ταύτης
 τὴν οἰκουμένην ἀνατρεπούσης μετὰ τοὺς πολλοὺς
 καὶ μακροὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀθλοῦ καὶ καμά-
 θους εἰς τὸν κοινὸν Ἰαεσπότην, ὃν ἐφίλει, καὶ ὑπὲρ
 τῶν, ἀπεδήμησεν, Ἐτη διαρκέσας ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ
 τεσσαράκοντα.

Ἅτοι ἡ συγγραφή ἐξ ἧς ἡ προκειμένη προήλθεν
 ἐκλογὴ μᾶλλον ἐπὶ τὸ ἡμελημένον ἢ τὸ διηκριθ-
 μένον ἔχει τὴν ῥοπήν· μάλιστα δ' ἐν τῇ τῶν νοημά-
 των οἰκονομίᾳ ἐν πολλοῖς κεφαλαίοις καὶ καινότεοα
 παρὰ τοὺς ἄλλους ἱστορεῖ.

mulatus fuerat, atque exsilio revocatus ex decreto
 pii Joviani, Constantinopoli debebat. Impius igitur
 Valens compertis iis quæ gesta fuerant, Arianorum
 quidem facta cum gaudio probavit. Ex præconibus
 autem piæ religionis Eustathium, qui ordinasset,
 cum militari manu misit Birzyen Thraciæ urbem,
 Evagrium autem ordinatum in aliud egit exsiliium.
 Et his gestis impius ille, Antiochiam concedit, ubi
 eadem ipsa adversus orthodoxos perpetravit et ma-
 chinatus est; imo multo pejora; variis enim sup-
 pliciorum generibus ipsos interfecit, quod magis
 autem in promptu erat illi ad homines de medio
 tollendos, Orontes erat fluvius. Dum itaque tanta
 confusio, tantus tumultus universum orbem misce-
 ret, post tot tanta tamque diuturna pro pia reli-
 gione certamina, post tot labores, ad comminam
 quem dilexerat Dominum ejus causa passus fue-
 rat, gaudens athleta migravit præmia consecuturus,
 cum annos in episcopatu, imo potius in certaminibus
 egisset quadraginta.

οὐ ἔπασχε, χαίρων ὁ ἀθλητῆς, ἵνα τύχη τῶν ἐπά-
 τετῆ, μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσμασι,

Liber unde hæc excerpimus negligentiam potius
 redolet quam diligentiam; maxime autem quod
 pertinet ad œconomiam orationis et sententiarum in
 multis capitibus, multa item nova enarrat quæ apud
 alios non reperiuntur

VITA S. ATHANASII EX METAPHRASTE.

ΒΙΟΣ ΗΤΟΙ ΑΘΑΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ
 ΠΑΤΡΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟ-
 ΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Πολλοὶ μὲν τῶν ἁγίων, τῷ οὐρανίῳ πόθῳ τρω-
 θέντες, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τοῦ ἀγωνοθέτου Χρι-
 στοῦ ἐνατενίσαντες ἀκριβῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ
 καταυγασθέντες φωτὸς, μέχρι θανάτου ὑπὲρ τοῦ κη-
 ρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀθλή-
 σαντες, τὸν οὐράνιον στέφανον ἀνεδήσαντο, προτι-
 μήσαντες τῶν ὁρατῶν τὰ ἀόρατα, καὶ τῆς παρουσίας
 ζωῆς τὴν μέλλουσαν, καὶ τῶν ἐν χερσίν ὄντων τὰ
 μὴ βλέπομενα· ἐξαιρέτως δὲ ὁ τῆς ἀποστολικῆς χά-
 ριτος μέτοχος ὑπάρχων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἐν
 τοῖς ἐπισκόποις τῆς μεγαλωνύμου Ἀλεξανδρείας
 ὡσπερ μαργαρίτης διαφανῆς, καὶ ζῶων τῷ πνεύ-
 μτι, καὶ περὶ τῶν οὐρανίῳ πόθῳ, ἐν πολλοῖς
 ᾠδῶρα χρόνοις καὶ βασιλεῦσι πολεμοῦσι τῇ εὐσεβείᾳ
 μαχόμενος, καὶ τῷ ἐσμῶ τῶν αἰρετικῶν ἐν πάσῃ τῇ
 ὑψηλῷ, ἤρατο νίκην τῷ οὐρανίῳ σθένει κατὰ πάσης
 τῆς κακοδόξων ὁμηγύρεως. Οὕτινος τοὺς ἁγίονας
 μὲν ἐκθέσθαι καὶ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκα-
 λίᾳ τῶν θείων λογίων σοφίαν, ἧτις καὶ διὰ τῶν κα-
 ταλειφθέντων παρ' αὐτοῦ συγγραμμάτων τηλαυγῶς

VITA SEU CERTAMINA SANCTI PATRIS
 NOSTRI ATHANASII OLIM EPISCOPI
 ALEXANDRINI.

1. Multi sanctorum cœlesti desiderio vulnerati,
 et splendoribus Christi, certantium remuneratoris,
 studiose intenti, atque a vera luce illustrati, ad
 mortem usque pro Evangelii prædicatione, et pro
 vera religione certantes, cœlesti corona donati
 fuere, quod invisibilia visibilibus, præsentī vitæ fu-
 turam, præsentibus ea quæ in conspectu non erant
 antetulissent. In primis vero apostolicæ gratiæ par-
 ticeps, magnus ille Athanasius, qui inter episcopos
 celeberrimæ Alexandriæ veluti margarita conspi-
 cuit, fervens spiritu, alatus desiderio cœlesti, mul-
 tis annis contra imperatores piæ religioni adversan-
 tes, necnon contra cœtum hæreticorum in toto orbe
 dimicans, virtute cœlesti victoriam retulit de toto
 prave sentientium conventu. Cujus certamina va-
 riamque ejus in sacrorum eloquiorum doctrina sa-
 pientiam quæ, ex scriptis ab eo relictis, omnibus
 perspicue nota est, enarrare nemo digne poterit,
 etiamsi fuerit dicendi peritissimus. Nos vero, quoad
 feret facultas, gesta ejus recensēbimus. Oportet

(α) In editis ποιμαίνειν.

autem primum, pauca de viri a puero institutione enarrare. Nuper igitur sancto Alexandro Alexandriae episcopo ad episcopatum promotus, post sancti Petri conventum qui antea martyrio affectus fuerat, cum ille ad convivium invitasset clerum, expectaretque donec cogeretur, cum in loco staret inaspecto, vidit pueros ecclesiasticam juxta normam, ludum quempiam agitantibus. Erat enim domus ad mare conversa, ad cujus litus ludebant sacratissimi pueri, quorum episcopus erat Athanasius, et alii convenæ presbyteri et diaconi, qui adducebant ipsi pueros catechumenos, ut baptizaret illos. Quos juxta ecclesiasticum ritum baptizatos alloqui volebat. Rem itaque miratus Alexander, pueros ad se duci jubet, compertisque iis omnibus quæ gesta fuissent, ex clericorum sententia pueros baptizatos unxit, sigilloque in Domino confirmavit: vocatisque Athanasii parentibus, commendat puerum, litteris institui jubens, et in Domino proficere; adultum vero reddi sibi, seu potius Ecclesiae, ut Anna, ait, Samuelem obtulit. Cum advenisset ergo tempus, parentes offerunt ipsi Athanasium, statimque Alexander sacerdotale ipsi Ephod imponit; novum Samuelem in Ecclesia promovens, ad ultionem alienigenarum. Etenim multa ab hæresibus passus est certamina; ita ut de illo dixerit Dominus noster: *Ego enim ostendam illi quanta oporteat illum pro nomine meo pati*¹. Siquidem in illum conspirarunt, non quadraginta viri, sed totus hæreseos cœtus per universum orbem, Athanasio cum Davide psallente: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*², ne scilicet coronam gloriæ consecuturum. Quoniam igitur multa quæ illi accidunt commemorare constitui, infinita namque in persecutione perpressus est, insignioribus gestis ejus contenti erimus, quæ apud omnes viro familiares nota sunt. Impius itaque Arius minime quiescebat, sed in exsilio cum esset potuit piissimum imperatorem Constantinum circumvenire; cumque id arte sua effecisset ut arcessetur ad ipsum imperatorem, fidemque suam adhibito juramento descriptam exhibuisset, verbo quidem tenus nostræ fidei similem, revera autem, multum ab ea discrepantem, in admirationem cadit imperator, statimque eum Alexandriam remisit. Cum veniret igitur Alexandriam, sanctus Alexander Alexandrinus episcopus, eum minime recepit: instigante atque incitante sancto Athanasio, tum archidiacono: eum namque quasi rem abominandam execrabatur, quod iterum vellet læresim concitare. Ex hoc igitur iterum Ægyptus turbabatur. Tum Eusebius Nicomediensis litteras misit, imperatoremque ad scribendum concitavit.

ἑτῶσιν, εἰς ἑξοτᾶσιν τὸν βασιλεῖα περιπεσεῖν, ὥστε τιμῆς αὐτὸν ἐκπέμψαι. Καταλαβόντα οὖν αὐτὸν τὴν

A πᾶσι γνωρίζεται, ἀξίως οὐκ ἂν τις δυνήσεται, εἰ καὶ ἱκανὸς περὶ τὸ λέγειν ὑπάρχοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν οἶόν τέ ἐστι, τὰ κατ' αὐτὸν δῆλα ποιήσομεν διὰ τῆς ὑψηγῆσεως. Χρῆ δὲ πρῶτον βραχέα περὶ τῆς ἐν παιδὸς ἀναγωγῆς τοῦ ἀνδρὸς διελεῖν. Ἄρτι τοίνυν τότε τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὴν ἱερωσύνην ἐγγχειρισθέντος μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου σύναξιν, τοῦ πρὸ αὐτοῦ μαρτυρήσαντος, καὶ τὸν κληρὸν εἰς ἑστίασιν προτρεψαμένου, καὶ περιμένοντος, ἕως ἂν συναθροισθῶσιν, ἐξ ἀπύπτου ἐστῶς ὁρᾷ παῖδας ἐκκλησιαστικῶ κανόνι παιγνιον ὑπελθόντας. Ἦν γὰρ οἶκος πρὸς θάλασσαν τετραμμένος, ἧς παρὰ τὰς ὄχθας ἐπαιζον οἱ ἱερωτάτοι παῖδες, ἐν οἷς ἦν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἄλλοι συνήλυδες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἱ καὶ B προσῆγον αὐτῶ παῖδας κατηχουμένους εἰς τὸ βαπτίζεσθαι, οὓς παντὶ τόπῳ [τῶν] ἐκκλησιαστικῶ βαπτίσας, ἐβούλετο λόγον αὐτοῖς παρελθεῖν. Ἐκστᾶς οὖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἀγεσθαι πρὸς αὐτὸν κελεύει τοὺς παῖδας· καὶ ἐπιγνοὺς ἅπαντα ὅσα ἐγένετο, γνώμῃ τῶν συγκληρικῶν τοὺς μὲν παῖδας τοὺς βαπτισθέντας ἐπιχρίσας, τῇ ἐν Κυρίῳ σφραγίδι ἐτελείωσε· τοὺς δὲ γεννήσαντας τὸν Ἀθανάσιον συγκαλέσας, παρέθετο αὐτὸν αὐτοῖς, κελεύσας παιδεῦσαι γράμματα αὐτὸν, καὶ ἐν (α) Κυρίῳ προδιδάξαι· ἡβῶντα δὲ αὐτῶ ἀποδοῦναι, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἡ Ἄννα, φησὶ, τὸν Σαμουὴλ ἐποίησεν. Προβάντος οὖν τῆ ἀνακαρῶ, οἱ γονεῖς προσφέρουσιν αὐτῶ τὸν Ἀθανάσιον, καὶ εὐθύς ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ἱσρατικὸν αὐτῶ ἐφοῦδ περιτίθησιν, νέον C Σαμουὴλ τῇ Ἐκκλησίᾳ προδιδάξων εἰς ἀμυναν τῶν ἀλλοφύλων. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπέμεινεν ἀπὸ τῶν αἰρέσεων· ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν· « Ἐγὼ γὰρ αὐτῶ ὑποδείξω, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. » Ὅτι καὶ συνωμῶσιν (β) οὐ τεσσαράκοντα ἄνδρες κατ' αὐτοῦ ἐποίησαν, ἀλλὰ πᾶν τὸ πλῆθος τῆς αἰρέσεως τὸ ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλοντος· « Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολῆ, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· καὶ ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω, » στέφανον νίκης περιθέσθαι δηλαδὴ. Ἐπειδὴ οὖν τὰ πολλὰ τῶν συμβάντων αὐτῶ διευθῆναι διεταξάμην· ἄπειρα γὰρ ὑπέστη διωκόμενος· ταῖς ἐπισημοτέrais αὐτοῦ πράξεσιν ἀρκεσθησώμεθα (c), αἷ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις τοῦ ἀνδρὸς ᾄδονται. Ἀρείου τοίνυν τοῦ δυσσεβοῦς μὴ ἡσυχάζοντος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐξορίᾳ ὄντος, καὶ δυνηθέντος διὰ τῶν δημοφρόνων αὐτοῦ συναρπάσαι τὸν εὐσεβέστατον βασιλεῖα Κωνσταντῖνον, καὶ ἀνακληθῆναι πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξορίας παρασκευάσαντος, καὶ ἐνωμῶτως καὶ ἐγγράφως αὐτοῦ ἐκθεμένου τὴν πίστιν, λόγους μὲν εὐκχεῖται τῇ ἡμετέρᾳ πίστει (d), ταῖς δὲ ἀληθείαις παρὰ πολὺ διε-εὐθέως καὶ παραχρημα εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ Ἀλεξάνδρειαν, ὅστις Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Ἀλεξαν-

¹ Act. ix, 16. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Palat., γεννήτορας τοῦ Ἀθανασίου... παιδεῦσαι γράμμασι, καὶ ἐν.

(b) Palat., συννομοθέσιον.

(c) Palat., ἀρκεσθησώμεθα. Infra idem τοῦ ἀσεβοῦς μῆ.

(d) Sic Palat., ἡμετέραν πίστιν.

ἔρην ἐπίσκοπος, οὐκ ἐδέξατο, παρορμῶντος αὐτὸν καὶ διεγείροντος πρὸς τοῦτο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅτε βντος ἀρχιεπισκόπου· ὡς μῦθος γὰρ αὐτὸν ἐξετρέπετο αὐθις ἀνακινεῖν ἐπιχειροῦντα τὴν αἵρεσιν. Ἐκ τούτου οὖν πάλιν ἡ Αἴγυπτος ἐπαράττετο. Τότε δὴ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηθεῖα αὐτοὶ τε ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλέα γράφειν παρεσκεύαζον.

2. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πάντῃ τοῦ δέξασθαι αὐτοὺς ἄπιθρευσ, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα γράφων σὺν τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἐδίδασκεν εἶναι τοὺς ἅπασι τὴν πίστιν ἀθετήσαντας, καὶ ἀναθεματισθέντας αὐθις ἐξ ὑποτροφῆς μὴ προσλαμβάνεσθαι. Τότε ὁ βασιλεὺς, βαρῶς ὑπενεγκῶν, ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον πρὸς ὄργην κινήσει, τάδε τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ γράφων ἐπέλιθην.

Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον.

« Ἔχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆς τὸ γνῶρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσοδον. Ἐὰν γὰρ ὡσεὶ κεκώλυκίς τις αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπειρήξας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραχρῆμα τὸν καὶ καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τὸν τόπον σε μεταστήσοντα. »

Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἴσα περὶ Ἀρείου ἔγραψε. Τοιαῦτα μὲν ἔγραφον ὁ βασιλεὺς τοῦ λυσαιτελοῦς γινόμενος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν Ἐκκλησίαν διασπᾶσθαι· τοὺς γὰρ πάντας ἐπὶ τὴν ὁμοίωσαν ἄγειν ἐσπούδαζε. Δεξάμενος δὲ ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ τοῦ βασιλέως τὰ νράμματα, καὶ ὀλίγον ἐπιβιώσας χρόνον, μακαρίῳ τέλει μεταλλάττει τὸν βίον. Ἀθανάσιος δὲ τῆς ἱερωσύνης τὴν λειτουργίαν ὑπεδέξατο. Οἷος δὲ ἦν νουνεχεῖα καὶ τῆ εὐσεβεῖα καὶ τῆ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διατυπώσεσι, τὰ ἐξῆς δηλώσει. Παρ' ᾧ καὶ αἵρετικοὶ ἐπιγνόντες, ὅτι ἐξάρχει τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μὲν πρῶτα συνέπεσον· αὐθις δὲ οὕτως αὐτῷ μὴ γνώμη συμβάλλουσιν, ὥστε, εἰ χρῆ λέγειν, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς περιελεῖν, καθὼς οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Κυρίου ἐλογίσαντο. Παρ' αὐτὰ γὰρ εὐθὺς προστάνας αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἱ περὶ Εὐσέβιον, ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον ἔχοντες, οὐκ ἠρέμουν (α)· τότε δὴ καιρὸν εὐκαιρον τὴν τοῦ βασιλέως λύπην ὑπουργῶν ἐλάβανον τοῦ ἰδίου σκοποῦ· καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνουν, ἀποκινήσαν αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς σπουδάζοντες, ὡς ἀναξίως, φησὶν, ὑπελθόντα αὐτὸν τὴν ἱερωσύνην. Οὕτω γὰρ μόνον ἤλπιζον τὴν Ἀρειανὴν δόξαν κρατῆσειν, Ἀθανασίου ἐκποδῶν γενομένου. Συμφράττονται οὖν κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηθεῖα, καὶ μισθοῦνται τινὰς τῆς Μελετίου αἵρέσεως, Ἰσιονα, Εὐδαίμονα, Καλλίνικον, καὶ διαφόρους κατὰ Ἀθανασίου κατηγορίας ἐκίνησαν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι Ἀθανάσιος, φησὶν, ὑπεισελθὼν τῇ ἐπισκοπῇ λιγὴν ἐσθῆτα τελεῖν τοὺς Αἴγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσε. Δευτέραν ἐπιστολὴν ἀπέστειλε διαβολὴν πολλῶν τῆς προτέρας χείρωνα, ὡς ἔρα Ἀθανάσιος, ἐπιβουλεύων τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασι, Φιλομένῳ τινὶ πέμψαι γλωσσόκομον πλήρες χρυσίου. Τρίτον, Ἰσχυρᾶς (β) οὕτω καλούμενος πρᾶγμα ὑπέδου πολλῶν θανάτων ἕξιον.

2. Athanasius porro, ne reciperentur prohibebat, missisque cum episcopo Alexandro ad imperatorem litteris, docuit illum, eos qui semel fidem negassent, et anathemate percussi essent, redcuntes minime esse recipiendos. Tum imperator, rem indigne ferens, ab Eusebio commotus ad iram, hæc sancto Athanasio scribens minatus est.

Pars epistolæ imperatoris ad sanctum Athanasium.

« Cum itaque voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in ecclesiam ingredi voluerint, liberum permittito aditum. Quod si quospiam Ecclesiæ adungi volentes cohiberis, aditamque illis intercluseris, mittam quamplurimum qui te jussu meo deponat, et ex sedibus transferat tuis. »

Episcopo item Alexandro paria de Ario scripsit. Et hujusmodi quidem imperator scripsit ut illi proposito, quod nollet Ecclesiam distrabi: omnes quippe ad concordiam agere peroptabat. Cum accepisset Alexander ab imperatore litteras, pauco tempore superstes beato fine vitam clausit. Athanasius vero sacerdotii ministerium excepit. Qualis porro fuerit, prudentia, pietate, Ecclesiæ administratione, sequentia declarabunt. Hæretici porro cum cognoscerent Ecclesiæ illum præesse, primum animo conciderunt. Deinde vero illum uno animo aggressi sunt quasi, ut ita dicam, memoriam illius de terra tollere curarent, quemadmodum Judæi contra Dominum moliti sunt. Statim namque ille Ecclesiæ præpositus fuit, Eusebius et socii, invisum habentes Athanasium, nequaquam quiescebant, sed tempus nacti opportuno imperatoris iram consilii sui administram adhibuerunt, omniaque movere ut eum episcopatu pellerent, quasi indigno, ut aiebant, talem occupasset dignitatem; ita enim duntaxat prævalere posse putabant Arianicam doctrinam, si Athanasius tolleretur de medio. Deliberant itaque Eusebius Nicomediensis et socii adversus illum; ac mercede conducunt nonnullos Meletianæ hæreseos, Isionem, Eudæmonem, Callnicum, variasque in Athanasium accusationes comminiscuntur. Ac primo quidem Athanasium cum irrepsisset in episcopatum, Ægyptiis maudasse, ut lineam vestem Alexandrinæ Ecclesiæ pensitarent. Secundam item struunt calumniam, priori multo graviorem: Athanasium scilicet imperatoris rebus insidiantem, Philumeno cuidam misisse marsupium auri plenum. Tertiam, Ischyras suscipit, negotium multiplici nece dignum. Cum enim nunquam sacerdotium accepisset, nomen sibi presbyteri attribuens, in vicis Mareotæ ausus est

(a) Οὐκ ἠρέμουν deest in Palat.

(b) Palat., Ἰσχύρας cum accentu in penult. hic et infra.

sacerdotis munia obire : interea vero sanctus Athanasius in Mareoten venit ; ut parœciam illam visitaret. Ac de Ischyrae gestis certior factus, misit Macarium presbyterum, exploraturum, an ea vere dicerentur. Quare deprehensus Ischyra, isthinc se fuga proripuit Nicomediam, et ad Eusebianos confugit. Qui odio Athanasii, illum quidem recipiunt ut presbyterum, promittuntque episcopalem illi dignitatem, si velit accusationem in beatum Athanasium suscipere. Ille porro hæc commentus est : Macarius, aiebat, presbyter, missus ab Athanasio, irruptione facta in ecclesiam nostram, in altare insiliit, sacram subvertit mensam, mysticum confregit calicem ; sacros libros combussit.

σταλεῖς, φησὶ, παρὰ Ἀθανασίου, ἔφοδον ποιήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν, καλεῖσθηδύσας εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀνατρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἁγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατεάξει μυστικόν· καὶ ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσεν.

3. Hæc et talia Eusebiani imperatorem edocent, iramque illius accendunt in Athanasium : addentes item, illum, divinis acceptis litteris, nihil curasse, neque admisisse Arium ; a deo ut imperator auditis iis contra Athanasium criminationibus, in furorem actus, juberet, ut synodus iterum cogeretur. Licet enim ille firmum pro pia religione studium foveret ; at cum putaret lædi adversarios, utpote justus iudex illam denuo tulit molestiam. Cum autem ad Encæniam Jerosolymorum omnes ferme convenissent episcopi, scripto jussit, ut examinarentur accusationes in Athanasium allatæ : similiter monet de Ario, ut accurate expendant, num, quemadmodum aiebat Arius, cum in recta staret fide, invidia separatus et ejectus fuisset. Et si quidem invidia in causa esset, curarent inter utrumque pacem conciliare. Quod si conflictæ pœnitentia usus esset Arius, Alexandriam concederet, atque isthic de ea causa judicaretur. Episcopus itaque paulum a via deflectentes, jubet imperator, Tyri coactos, causam Athanasii et Ario expendere, ut e medio sublata omni similitate, pacatius ecclesiæ dedicationem celebrarent, consecrantes eam Deo. Tricesimus is erat annus imperii Constantini. Tyri aderant ex variis urbibus episcopi sexaginta, Dionysio consulari congregante illos. Ducebatur autem Macarius presbyter Alexandria a militari manu, vinctus catenis, simul assidente illius provinciæ præfecto, aliisque compluribus magistratibus. Paulo post accitum Athanasium a synodo, præsentibus sycophantæ, primum de linea veste accusarunt. Sed eam calumniam Apis et Macarius presbyteri Alexandrini, qui Nicomediæ erant, exstinxere, imperatorem docentes falsa illa esse quæ contra Athanasium dicerentur. Quare accusatores imperator litteris suis perstrinxit, jussitque Athanasium se adire. Statim ergo sub initium disquisitionis, traditis imperialibus litteris, Deo rem ita dispensante, in anxietatem Eusebius et socii redacti sunt. Cum igitur hac in parte excidissent accusatores, ad accusationes contra Macarium vertuntur.

Οὐδέποτε γὰρ ἱερωσῆνης τυχῶν, τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἔνομα ἑαυτῷ περιθέμενος, τὰ ἱερώς πράττειν ἐτόλμησεν ἐν ταῖς κώμαις τοῦ λεγομένου Μαρεύτου. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καταλαβὼν τὸν Μαρεύτην, τῆς ἐκεῖ παροικίας ἐπεσκέπτετο. Καὶ μαθὼν τὰ περὶ τοῦ Ἰσχυρᾶ, ἀποστέλλει Μακάριον τὸν πρεσβύτερον ἐποπτεύσοντα, εἰ ἀληθῆ εἴη τὰ λεγόμενα. Ὅθεν φωραθεὶς ὁ Ἰσχυρᾶς, ἀποδράς ἐκείθεν, καὶ καταλαβὼν τὴν Νικομήδειαν, προσφεύγει τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Οἱ δὲ μίσει τῷ πρὸς Ἀθανάσιον δέχονται μὲν αὐτὸν ὡς πρεσύτερον· ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίᾳ τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν ἐνοστήσεσθαι κατὰ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἀναδέξεται. Ὅς δὲ κατῴει (a) ταῦτα· Ὅτι Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἀπο-

στρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἁγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατεάξει μυστικόν· καὶ ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσεν.

3. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν βασιλεῖα ἀναδιδάσκουσιν οἱ περὶ Εὐσέβιον, εἰς ὀργὴν κινούντες αὐτὸν κατὰ Ἀθανασίου, καὶ ὅτι τὸ θεῖον γράμμα λαβὼν οὐ προσήκατο, καὶ Ἄρειον οὐκ ἐδέξατο· ὡς ἀκούσαντα τὸν βασιλεῖα τὰ κατὰ Ἀθανασίου λεγόμενα εἰς ἔκστασιν περιπεσεῖν, ὥστε προστάξει πάλιν σύνοδον συγκροτηθῆναι. Τοὺς (b) γὰρ, εἰ καὶ τὸν εὐσεβείας τόνον εἶχεν ἀχύνωντον, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀδικεῖσθαι τοὺς ἐναντίους, ὡς κριτῆς δίκαιος ἠνέσχετο πάλιν ταύτης τῆς σκύλευσος. Ὅς δὲ ἐπὶ ἐγκαίνια Ἱεροσολύμων σχεδὸν πάντες συνήσαντο ἐπίσκοποι, γράφει καὶ περὶ τοῦ γυμνασθῆναι τὰ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λεγόμενα ὁμοίως (c) δὲ περὶ Ἀρείου ὑπομιμήσων, ἵνα ἀκριβῶς ἐπιστήσωσιν, εἰς ἃ, καθὼς λέγει, ὁ Ἄρειος τῆς ὀρθῆς ἐντὸς ὧν πίστεως, φθόνῳ τὴν διαίρεσιν ὑπέστη· καὶ εἰ μὲν ὁ φθόνος αἰτιος ἦν, ἵνα σπουδάσωσιν αὐτοὺς ἐκατέρους πρὸς εἰρήνην συναΐψαι· εἰ δὲ πλαστῆ τινι μεταμελείᾳ κέχηται ὁ Ἄρειος, καταλάβοι τὴν Ἀλεξάνδρειαν, κάκει περὶ τούτων κρίνοιτο.

Ὅδοῦ οὖν παρέργον πρότερον ἐν τῇ Τύρῳ συναχθέντας τοὺς ἐπίσκοπους, τὰ κατὰ τὸν ἁγίον Ἀθανάσιον γυμνασθῆναι, καὶ τὰ κατὰ Ἄρειον προστάξεν, ὅπως ἂν, ἐκποδῶν γενομένης πάσης ἐρεσχελίας, εἰρηνηκώτερον τὰ ἐπιβατήρια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτελέσωσιν, καθιεροῦντες αὐτὴν τῷ Θεῷ. Τριακοστὸν δὲ ἦν τοῦτο ἔτος τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου. Παρῆσαν δὲ ἐπὶ τὴν Τύρον ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπίσκοποι ἐξήκοντα, Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συναγαγόντος αὐτούς. Ἦγετο δὲ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας σιδηροδέσιμος διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς, συνεδρίασαντος καὶ τοῦ ἀρχοντος τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐτέρων πλείων ἐν τέλει ὄντων. Μετ' οὐ πολλὸν ἐκαλεῖτο πρὸς τῆς συνόδου Ἀθανάσιος, καὶ παρόντες οἱ συκοφάνται, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς λιγῆς ἐσθῆτος διεβάλλον.

Ἄλλὰ ταύτην μὲν τὴν διαβολὴν Ἄππις καὶ Μακάριος πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῇ Νικομηδείᾳ τότε τυχερῶς ἐπιδημοῦντες, ἀπέσβεσαν, ψευδῆ τὰ λεχθέντα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι τὸν βασιλεῖα διδάξαντες. Διὰ τῶν μὲν κατηγορῶν ὁ βασιλεὺς διὰ γραμμάτων κινήσαστο· Ἀθανάσιον δὲ πρὸς αὐ-

(a) Palat., κρατύνει.— Mox leg. ἀνέτρεψε... κατέαξε. EDIT. PATROL.
(b) Leg αὐτός. Id

(c) Palat., ὁμοίως καὶ. Infra idem, τῆς ὀρθῆς ὅπως πίστεως ὧν.

τὸν (α) ἔλθειν προετρεφάτο. Εὐθέως οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκρόασις, τῶν βασιλικῶν γραμμάτων ἀποδοθέντων, τοῦ Θεοῦ ταῦτα προετρεπίσαντος, εἰς ἀγωνίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρατριάσαντες κατέστησαν. Τοῦτου οὖν τοῦ μέρους ἐκπεσόντες οἱ κατήγοροι, ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ Μακαρίου κατηγορίαις ἐρέποντο.

4. Καὶ πρῶτον μὲν Ἀθανάσιος ὁ μέγας νομίμως A τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο· ἔπειτα δεικνύσθαι, εἰ ὁ κατήγορος Ἰσχυρᾶς ἀληθῶς πρεσβύτερος εἴη. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἐνεγέγραπτο. Τοῦτων δὲ οὐδένα λόγον οἱ κριταὶ ἐποιοῦντο· ἀλλ' εἰσῆχθη μὲν ἡ κατὰ Μακαρίου δίκη· ἀτουησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ὑπέρθεσιν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόασις, ἐφ' ᾧ τε παραγενέσθαι ἐπὶ τὸν Μαρεώτην τινὰς, ἵνα ἐπὶ τὴν τόπον ζητηθεῖη τὰ ἀμφίβολα. Ὡς δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πεμπομένους εἶδεν, οὓς παρεγράφετο, θεόγινον, Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, Οὐρσάκιον, ἑδῶ σκαιωρίαν εἶναι καὶ δόλον τὰ γινόμενα· οὐδὲ γὰρ δίκαιον εἶναι Μακάριον μὲν τὸν πρεσβύτερον ἐν δεσμοῖς εἶναι, τὸν δὲ κατήγορον ἅμα τοῖς ἐχθροῖς ἀπέναι, ἐφ' ᾧ τε ἐκ μονομεροῦς πρᾶξιν ὑπομημάτων (β) ποιήσασθαι. Ταῦτα βοῶντος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ διαμαρτυρουμένου τὸ κοινὸν τῆς συνόδου, καὶ Διονύσιου τὸν ὑπατικόν, ὡς εἶδε μηδένα λόγον τούτων ποιεῖσθαι, αὐτοὺς διαλιπὼν ἀνεχώρησε, καὶ πρὸς τὴν βασιλέα ἀνέδραμεν. Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες εἰς τὸν Μαρεώτην, ποιήσαντες ἐκ μονομεροῦς ὑπομημάτα καθὼς ἠθούλοντο, ἦσαν· ἡ δὲ σύνοδος πρῶτον μὲν ἐρήμην τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατεδιήτησεν· ὡς δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα συνέθεσε, καθαίρεσιν ἐψηφίσαντο Ἀθανασίου, πολλὰ ἐν τοῖς καθαιρετικοῖς αὐτὸν (γ) λοιδορήσαντες. Εὐθύς τε ὡς εἶχον ἐκ τῆς Τύρου σπουδαίως ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐπρεῦοντο ἐπὶ τῇ καθιερώσει τῆς νέας Ἱερουσαλήμ· ἔλθοντα τε ἐκεῖσε δέχονται τὸν Ἄρειον οἱ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου προσποιητῶς εἰς τὸ ὁμοῦσιον ὑπογράφαντες· φημι δὲ οἱ περὶ τὸν Νικομηθεῖα Εὐσέβιον. Οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀπεστράφησαν τὸν Ἄρειον, ὀρίσαντες ἐπὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν συνόδῳ αὐτὸν (δ) ἀκουσθήσεσθαι, ἐν ᾗ καὶ παραγεώμενος ἕάλω. Τοῦτων δὲ ὄντων ἐν τούτοις, ἐπικαταλαμβάνει ἕτερα γράμματα τοῦ βασιλέως, σημαίνοντα Ἀθανάσιον μὲν ἔχειν πρὸς αὐτὸν, αὐτοὺς δὲ παρεῖναι ὡς τάχιστα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως.

Ἐ Νικητῆς Κωνσταντίνος, Σεβαστὸς, τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τινος παραχόδου ἀταξίας ἢ ἀλήθειας διεστράφηαι ὑφ' ὑμῶν, δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχελίαν, ἣν ἀήτητον (ε) εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντες. Ἄλλ' ἔσται τῆς θείας προνοίας ἔργον, καὶ τὸ τῆς φιλονεικίας ταύτης, καὶ τὰ φανερώς ἄλόντα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβήδην ἐπιδείξαι, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποίησαθε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκοίνατε. Τοιγαρ-

4. Et primum quidem Athanasius ille magnus Eusebium et socios, utpote sibi inimicos, jure recusabat. Hinc postulabat comprobari, num accusator Ischyras presbyter esset. Ita enim accusatione scriptum erat : sed Macarii causa in medium adducta est. Cum autem infirma argumenta essent, intermissa fuit interrogatio, ut quidam in Mareotem concederent, ut ipso in loco ambigua disquirerent. Ut vidit autem Athanasius illos mitti, quos recusaret ipse, Theognium, Marin, Theodorum, Macedonium, Ursacium, exclamavit, dolo fraudeque res peragi, nec æquum esse, in vinculis manere Macarium presbyterum, dum accusator cum inimicis abiret, rem et commentarios altera absente parte edituris. Hæc clamante sancto Athanasio, ac communem synodum, et Dionysium consulem in testes compellente ; ut advertit, nullam eos gestorum rationem habere, illis relictis abscessit, et ad imperatorem properavit. Qui porro missi in Mareotem fuerant, cum altera absente parte, arbitrato suo rem gessissent, remigrarunt : synodus vero primum Athanasium desertæ causæ damnavit. Ubi autem accessere quæ in Mareote gesta fuerant, tum Athanasii depositionem decernunt, multis cum conviciis in scriptis suis onerantes. Tum quam celerrime Jerosolymam concessere, ad novæ Jerosolymæ dedicationem. Isthuc porro occurrentem Arium admittunt, qui in Nicæna synodo, consubstantiali simulate subscripserant ; Eusebius videlicet Nicomediensis et socii. Qui vero orthodoxæ fidei erant, Arium aversati, statuere audiendum illum esse in Alexandrina synodo, quo illum concessisse deprehensum fuerat. Cum hæc ita se haberent, accedunt aliæ litteræ imperatoris, jubentes Athanasium accedere, ipsosque Constantinopolim quam maturime se conferre.

Epistola imperatoris.

Ἐ Victor Constantinus Augustus episcopis Tyri congregatis.

Ἐquidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata : veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur a vobis, scilicet ob mutuam vestram contentionem, D quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala, manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit isthic congregatis veritatis cura, et si iudicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem

(γ) Sic Palat. Editi vero, αὐτόν.

(δ) Palat., αὐτοῦ.

(ε) Hæc, ἣν ἀήτητον desunt in Palat.

(α) Sic Palat. Editi vero, παρ' αὐτόν.

(β) Palat. πρᾶξιν οὐκ μηνμάτων. Infra idem, τὸ κενὸν τῆς συνόδου.

nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros, » etc.

6. Hæ litteræ, homines in synodo coactos ad angustias redegere. Quamobrem plures domum regressi sunt : Eusebius, vero, Theognis et reliqui, aliquantum ibi cunctari studio extrahebant tempus ; litteris autem suis piissimo imperatori significant, invitos se detineri quominus ipsum adirent. Interea autem, aliud profertur crimen de auro ad Philumenum misso. Sanctus Athanasius sistit se in conspectum imperatoris in Psammathia suburbano Nicomediæ. Quare cunctantibus Eusebianis cum honore Alexandriæ Ecclesiæ episcopum eorum Athanasium falso fuisse accusatum. Cum autem advenisset Alexandriam sanctus Athanasius, congregatique essent qui Ario faverent, frequens erat populi concursus, et spes, circa ejus negotii exitum : cum maxime viderent ea quæ a tot episcopis decreta essent divexari. Cum porro adverteret Athanasius iterum tumultu repleri Alexandriam Ægyptumque totam, non reticuit, sed ad imperatoris aures retulit. Cum autem imperator audivisset, Ario sententiam iterum prave detortam fuisse, accitum denovo illum Constantinopolim venire jussit, rationem redditurum de iis quæ commovere aggressus esset. Ario vero cum Alexandria ad comitatum duceretur, congressus Cæsareæ cum Eusebio, Theognio, Mari et reliquis asseclis, cum narrasset ea quæ sese spectarent, plurimisque diebus versatus cum illis, eorum usus consiliis ; alias una cum illis in Athanasium consuere calumnias in animum induxit. Tum præmissus ab illis ad imperatorem Ario, profectus est causam propugnaturus. Eusebiani vero Constantinopolim iterum profecti, ut pacti erant contra Athanasium, omnem lapidem moventes, quod dicitur, ut episcopatu eum pellerent. Accitum namque ab imperatore et interrogati ab eo de actis in synodo, respondent : Non tanta nobis, imperator, de prioribus Athanasio illatis cura est, quanta de sacra mensa subversa et de mystico poculo confracto ; insuperque quod interminatus sit se impediturum fruementi commeatum Alexandria Constantinopolim vehi solitum. Aiebant hæc Athanasii dicta audivisse, Adamantium, Anubionem, Arbationem et Petrum episcopos, a quibus convictus, in omnibus reus deprehensus, judicium subterfugisset Athanasius. Sic igitur circumventus imperator, atque in iram versus, exsilio multat Athanasium, Treviros in Gallias abire jussum. Aiunt autem quidam id egisse imperatorem animo pacis ecclesiasticæ conciliandæ ; quandoquidem

(a) Τέως deest in Palat. Infra idem, τῷ εὐλαβεστάτῳ βασ.

(a*) Legit interpres συστήσας ἐαυτόν. Cæterum phrasis mutila est. Edit. PATROL.

(b) Palat., παραινέσθαι.

(c) Sic Palat. et sic legit vetus interpres. Editi

οὖν ἠπειγμένους πάντας ὁμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειαν βούλομαι, ἵνα τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσητε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

5. Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγῶνα τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ κατέστησε. Διὸ οἱ μὲν πλείους ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγνιον, καὶ τοὺς λοιποὺς τέως (a) ἐχρόνιζον αὐτόθι παρέλκοντες ἔκοντι τὸν καιρὸν· ἔγραφον δὲ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἀκοντας ἐπιχεῖσθαι ἐπειγομένους ἐξορμᾶν πρὸς αὐτόν. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἀποδύεται καὶ τὸ ἕτερον ἐγκλημα τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ τοῦ πρὸς Φιλούμενον. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, συστάς ἐαυτῷ (a) κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ἐν Ψαμμαθίᾳ προαστείῳ τῆς Νικομηδείας. Διὸ καὶ βραδυνόντων τῶν περὶ Εὐσέβιον, μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, γράψας τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Ἀθανάσιος ψευδῶς διαδέβληται. Ἐν δὲ τῷ παραγενέσθαι (b) τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ συγκροτεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον, πολλή τις ἦν καὶ τοῦ πλήθους συνέλευσις καὶ ἐλπίς, ἐπὶ ταλαντεύουσῃ ἐκδᾶσει περιεχομένη· μάλιστα πάλιν ὁρώντων τὰ τοσοῦτοις ἐπισκόποις κριθέντα διασχυλλόμενα. Ὅρων δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐθις ταρρατομένην τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ πᾶσαν Ἀίγυπτον, οὐ παρεσιώπησεν· ἀλλὰ φανερόν ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς κατέστησεν. Ὡς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπέθετο (c) θεσπράξασθαι πάλιν τὴν Ἄρειου γνώμην, μεταπέμπων αὐθις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤκειν αὐτὸν ἐκέλευσε, λόγον δώσοντα ὡς ἀνακινεῖν ἐπεχειρεῖ (d). Ὡς δὲ ἦγετο πάλιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν κομιτάτον ὁ Ἄρειος, συμβαλὼν ἐν Καισαρείᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, Μάριν, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεργοῦς (e), διηγησάμενος τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐπὶ πλείους τε ἡμέρας συμφατριασας αὐτοὺς, καὶ συμβούλοις χρησάμενος αὐτοῖς (f), ἑτέρας πάλιν συκοφαντίας κατὰ Ἀθανασίου ῥάπτειν προεθυμοῦντο. Καὶ προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ὁ Ἄρειος πρὸς τὸν βασιλέα, ἦει ἀπολογησόμενος. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον αὐθις ἐπανελθόντες ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ; οἱ συνέβησαν κατὰ Ἀθανασίου τὸ δὴ λεγόμενον, πάντα λίθον κινουῦντες, τοῦ ἐξωσθῆναι (g) αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς. Μετακληθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτώμενοι ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῇ συνόδῳ, εἶψαν· Οὐχ οὕτω, βασιλεῦ, σπουδῆν πεποιήμεθα περὶ τῶν προτέρων, ὡς ἐνήγετο Ἀθανάσιος, ὅσον περὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς ἀνατραπέλης, καὶ περὶ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ κατεαγέντος, ἔτι τε καὶ ὡς ἠπέλει κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν σίτον τὸν ἐξ ἔθους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον. Καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἀθανασίου ἀκηκοέναι Ἀδαμάντιον, Ἀνουθίωνα, Ἀρθεθλίωνα, Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους, ὑφ' ὧν ἐλεγχθεὶς, φωραθείς (h) τε ἐπὶ πᾶσιν, ἀπέδρα τὴν κρίσιν ὁ Ἀθανάσιος, ἐποίητο.

(d) Palat., ἐπιχειρεῖ.

(e) Συνεργούς deest in Palat.

(f) Ita Palat. Editi vero, αὐθις.

(g) Palat., τοῦ ἐξωθησῆσαι.

(h) Φωραθείς deest in Pal.

νάσιος. Οὕτω γοῦν συναρπαγείς ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς ἄβυθον ἐκπεσὼν, ἐξορίᾳ ὑποβάλλει τὸν Ἀθανάσιον, τῆς Γαλλίας οἰκεῖν ἐν τῇ (α) Ἱβερίᾳ διακελεύσας. Θεοὶ δὲ τινες τοῦτο πεποιθέναι τὸν βασιλέα σκοπῶν τοῦ ἐνωθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν· ἐπειδὴ Ἀθανάσιος πάντῃ κοινωῆσαι τοῖς περὶ τὸν Ἄρειον ἐξετρέπετο. Θορόδου οὖν καὶ στάσεως οὐ τῆς τυχοῦσης κατειληφίας, οὐ μόνον τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὀδυρομένων δὲ περὶ τοῦ σφῶν ἐπισκόπου, ἀνεφύοντο πάλιν, ὡσπερ ἐκ μυγῶν τινων, οἱ τὰ λιν, ἐξερουόμενοι τὰ φθοροποιὰ καὶ θανατηφόρα αὐτῶν ἀπατωμένους.

6. Ἀλλὰ τούτοις ἐπινηγομένων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν (β), ὁ Κωνσταντῖνος τέλος ὑπομένει τοῦ βίου ἐν τινι προαστείᾳ Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστῶν ἔτος διαρκέσας ἐπὶ τῆς βασιλείας· ὁ δὲ πᾶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος ἐν ἐξηκονταπέντε ἔτεσι διαλήξας· διαδόχους τοῖς υἱοῖσι χρησάμενος, παραδοὺς τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ ἐνδιαθέτῳ τὰ Ἀρείου φρονούντι, εἰπὼν Κωνσταντίνῳ τῷ ἡμιονύμῳ ἀποδοθῆναι αὐτήν. Πολλῶν γοῦν διαπυθνομένων εἰ πεποιθῆται διαθήκην, διανεβάλλετο ὁ πρεσβύτερος, ἔχων συμμύστας τοῦς εὐνοῦχους (γ) τοῦ ἱεροῦ κοιτῶνος. Παραγίνεται δὲ μικρὸν ὕστερον ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ κρύβτην αὐτῷ δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν διαθήκην ὁ πρεσβύτερος, μάλα εὐθὺς χάριν αὐτῷ αἰτῶν, τὰ Ἀρείου φρονεῖν. Τελευτήσαντος τοῖνον τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ καιροῦ δεδράχθαι εὐκαιροῦ νομίσαντας, τὰ Ἀρείου συνιστᾶν ἐσπούδαζον (δ). Περιέσεσθαι δὲ τούτου ἠλπίζον, ἐὰν μὴ ἀναχωρήσῃ τῆς ἐξορίας ὁ Ἀθανάσιος. Ταῦτα δὲ κατεσκευάζον συνεργῶ χρώμενοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς χάριν τῆς διαθήκης ὑποδύς πάλιν, ἐν τοῖς βασιλείοις τὸν πραιπόσιτον τοῦ βασιλέως, τοῦνομα Εὐσέβιον, συνθέσθαι τῇ Ἀρείου δόξῃ συνέπεισεν. Ἐκ δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ τῶν εὐνοῦχων τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἐπειθοντο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γαμετή, δὲ τῶν εὐνοῦχων καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποπλανηθεῖσα, τῇ αὐτῇ δόξῃ προστίθεται. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑπήχθη τῷ αὐτῷ φρονήματι· παραχρῆμά τε κελεύει τὰ Ἀρείου συστήναι, καὶ ἀκοντας τὰ δόγματα αὐτοῦ τοῖς ἐπισκόποις ἡμῶν καταδέξασθαι. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας ἤγειτο, καὶ Ἀλεξανδρείας ὁ μέγας Ἀθανάσιος· ἐν δὲ τῇ ἐξορίᾳ (ε) διήγεν· καὶ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος, καθὼς ἐν τισὶν Ἀθανασίου γράμματιν ἀνέγνωμεν. Εὐσέβιος δὲ ὁ Νικομηδεὺς, ἔχων συνεργὸν τὸν εἰρημένον πρεσβύτερον, μηχανᾶται τὸν Ἄρειον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκούεσθαι, οἰόμενος ῥᾶστα περιέσεσθαι Ἀθανάσιον, ἐπ' ἀλλοδαπῆς γενομένης τῆς ζητήσεως, τῇ αὐθεντικῇ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐκεῖσε συνεργησάντων, τὰ Ἀρείου δόξαν φρονούντων (ς). Ἀλλ' ὁ μὲν Ἄρειος, ὄργανον τῶν τοῦ διαβόλου καὶ σκευὸς αὐτοῦ κατηρτισμένον, φανταζόμενος τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας· διαρπάσειν, τέλος ἄξιον ἀπ-

A Athanasius communionem cum Arianis prorsus aversaretur. Tumultu itaque ac seditione non minima concitata, non solum Alexandria sed etiam per universam Ægyptum, hominum scilicet Iugentium episcoporum suum; rursus quasi ex recessibus emergentes Ariani, totam commovere civitatem, evomentes pestifera illa et exitiosa Arianæ dogmata, atque pealis instar ingruentes hominibus a se deceptis.

Ἀρείου φρονούντες, καὶ διετάραττον πᾶσαν τὴν πόλιν Ἀσίου δόγματα, καὶ λοιμοῦ δίκην ἐνιέντες τοῖς ὑπὸ

B 6. Dum autem humanæ cogitationes in hæc rebus incumbere, sinem vivendi facit Constantinus in quodam Nicomediæ suburbio, cum annos unum supra triginta imperium tenuisset, totumque ejus vitæ tempus sexaginta quinque annis absolutum est. Successores filios reliquit, tradito testamento atque in manibus deposito cuidam presbytero cum Ario sententi, mandans ut Constantino cognomini traderet illud. Multis igitur quærentibus non edidisset testamentum, cunctabatur presbyter, nactus consilii socios eunuchos sacri cubiculi. Paulo post advenit Constantius, clamque ipsi presbyter testamentum tradit, unam statim ab eo rogans gratiam, ut cum Ario sentiret. Defuncto itaque imperatore Constantino, Eusebius Nicomediensis et socii, tempus se nactus opportunitatem rati, Arianæ hæresin firmare studebant. Quod ex voto cessurum sperabant, dum ab exilio Athanasius non remigraret. Hæc autem moliebantur opera usi presbyteri illius, qui testamenti traditi beneficio, sese ingerens in palatium, imperatoris præpositum, nomine Eusebium, induxit, ut Arianæ doctrinam tueretur. Hinc illi eunuchi ad eadem sentiendam inducebantur. Quin imo ipsa imperatoris uxor per eunuchos ac presbyterum decepta, eidem doctrinæ adjungitur. Nec multum postea ipse imperator in eandem sententiam deductus est: ac statim mandat, ut Arianæ hæresis firmaretur, omnesque episcopi nostri ejus doctrinam vel invito cogentur amplecti. Dum hæc spiritualis tempestas ageretur, præerat Jerusalemitanæ Ecclesiæ Maximus episcopus, Alexandrinæ magnus Athanasius, qui in exilio agebat; Constantinopolitanæ vero Alexander, ut in quibusdam Athanasii scriptis legimus. Eusebius autem Nicomediensis, socium habens supra dictum presbyterum, operam dat ut Arius Constantinopoli audiatur, ratus facile superatum iri Athanasium, si in peregrina urbe quæstio haberetur, auctoritate scilicet imperatoris, aliisque eo conventibus Arianice sentientibus. Sed Arius cum esset instrumentum diaboli et vas ejus paratum, cum cogitaret Dei Ecclesiam diripere, condignum retulit facinoræ finem. Precibus namque sancti Alexandri episcopi

(α) Palat. ἐν τῇ Βερίᾳδι pro ἐν Τριβέρρις.

(β) Hæc, τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, desunt in Pal.

(γ) Τοῖς εὐνοῦχοις deest in Pal.

PATROL. GR. XXV.

(δ) Συνιστᾶναι νομίζων Palat.

(ε) Palat. εἰ καὶ ἐν τῇ ἐξορ.

(ς) Palat. φρονεῖν. Editi, φρονούντων.

nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros, » etc.

6. Hæ litteræ, homines in synodo coactos ad angustias redegere. Quamobrem plures domum regressi sunt : Eusebius, vero, Theognis et reliqui, aliquantum ibi cunctari studio extrahebant tempus ; litteris autem suis piissimo imperatori significarunt, invitos se detineri quominus ipsum adirent. Interea autem, aliud profertur crimen de auro ad Philumenum misso. Sanctus Athanasius sistit se in conspectum imperatoris in Psammathia suburbano Nicomediæ. Quare cunctantibus Eusebianis cum honore illum Alexandriam remisit, scribens Alexandriæ Ecclesiæ episcopum eorum Athanasium falso fuisse accusatum. Cum autem advenisset Alexandriam sanctus Athanasius, congregatique essent qui Ario faverent, frequens erat populi concursus, et spes, circa ejus negotii exitum : cum maxime viderent ea quæ a tot episcopis decreta essent divexari. Cum porro adverteret Athanasius iterum tumultu repleri Alexandriam Ægyptumque totam, non reticuit, sed ad imperatoris aures retulit. Cum autem imperator audivisset, Arii sententiam iterum prave detortam fuisse, accitum denovo illum Constantinopolim venire jussit, rationem redditurum de iis quæ commovere aggressus esset. Arius vero cum Alexandria ad comitatum duceretur, congressus Cæsareæ cum Eusebio, Theognio, Mari et reliquis asseclis, cum narrasset ea quæ sese spectarent, plurimisque diebus versatus cum illis, eorum usus consiliis ; alias una cum illis in Athanasium consuere calumnias in animum induxit. Tum præmissus ab illis ad imperatorem Arius, profectus est causam propugnaturus. Eusebiani vero Constantinopolim iterum profecti, ut pacti erant contra Athanasium, omnem lapidem moven-tes, quod dicitur, ut episcopatu eum perellerent. Accitum namque ab imperatore et interrogati ab eo de actis in synodo, respondent : Non tanta nobis, imperator, de prioribus Athanasio illatis cura est, quanta de sacra mensa subversa et de mystico poculo confracto ; insuperque quod interminatus sit se impediturum frumenti commeatum Alexandria Constantinopolim vehi solitum. Aiebant hæc Athanasii dicta audivisse, Adamantium, Anulionem, Arbetionem et Petrum episcopos, a quibus convictus, in omnibus reus deprehensus, judicium subterfugisset Athanasius. Sic igitur circumventus imperator, atque in iram versus, exsilio multat Athanasium, Treviros in Gallias abire jussum. Aiunt autem quidam id egisse imperatorem animo pacis ecclesiasticæ conciliandæ ; quandoquidem

(a) Τέως deest in Palat. Infra idem, τῷ εὐλαβεστάτῳ βασ.

(a') Legit interpres συστήσας ἑαυτὸν. Cæterum phrasis mutila est. EDIT. PATROL.

(b) Palat., πραινέσθαι.

(c) Sic Palat. et sic legit vctus interpres. Editi

οὖν ἠπειγμένους πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειαν βούλομαι, ἵνα τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσητε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

5. Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγῶνα τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ κατέστησε. Διὸ οἱ μὲν πλείους ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγνιον, καὶ τοὺς λοιποὺς τέως (a) ἐχρόνιζον αὐτόθι παρέλκοντες ἔκοντι τὸν καιρὸν· ἔγραφον δὲ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἀκοντας ἐπέχεσθαι ἐπειγομένους ἐξορμᾶν πρὸς αὐτόν. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἀποδύεται καὶ τὸ ἕτερον ἐγκλημα τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ τοῦ πρὸς Φιλούμενον. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, συστήσας ἑαυτῷ (a) κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ἐν Ψαμαθίᾳ προαστείῳ τῆς Νικομηδείας. Διὸ καὶ βραδυνάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον, μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, γράψας τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Ἀθανάσιος ψευδῶς διαβέβηται. Ἐν δὲ τῷ παραγενέσθαι (b) τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ συγκροτεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον, πολλή τις ἦν καὶ τοῦ πλήθους συνέλευσις καὶ ἐπίτις, ἐπὶ ταλαντεουσῆ ἐκβάσει περιεχομένη· μάλιστα πάλιν ὁρῶντων τὰ τοσοῦτοις ἐπισκόποις κριθέντα διασχυλλόμενα. Ὅρῶν δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐτῆς ταρρατομένην τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ πᾶσαν Αἴγυπτον, οὐ παρεσιώπησεν· ἀλλὰ φανερὸν ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς κατέστησεν· ὡς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπέυθετο (c) διεστράφηται πάλιν τὴν Ἄρειου γνώμην, μεταπέμπων αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤκειν αὐτὸν ἐκέλευσε, λόγον δώσοντα ὡν ἀνακινεῖν ἐπεχειρεῖ (d). Ὡς δὲ ἤγετο πάλιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν κομιτάτον ὁ Ἄρειος, συμβαλὼν ἐν Καισαρείᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, Μάριν, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεργοὺς (e), διηγησάμενος τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐπὶ πλείους τε ἡμέρας συμματριάσας αὐτοὺς, καὶ συμβούλις χρησάμενος αὐτοῖς (f), ἑτέρας πάλιν συκοφαντίας κατὰ Ἀθανασίου ῥάπτειν προεθυμοῦντο. Καὶ προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ὁ Ἄρειος πρὸς τὸν βασιλέα, ἤκει ἀπολογησόμενος. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον αὐτῆς ἐπανελθόντες ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἷα συνέθεσαν κατὰ Ἀθανασίου· τὸ δὲ λεγόμενον, πάντα λίθον κινουόντες, τοῦ ἐξωσθῆναι (g) αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς. Μετακληθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτώμενοι ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῇ συνόδῳ, εἶπαν· Οὐχ οὕτω, βασιλεῦ, σπουδῆν παποϊήμεθα περὶ τῶν προτέρων, ὧν ἐνήγετο Ἀθανάσιος, ὅσον περὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς ἀνατραπέυσης, καὶ περὶ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ κατεαγέντος, ἔτι τε καὶ ὡς ἠπελεῖ κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν σίτον τὸν ἐξ ἔθους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον. Καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἀθανασίου ἀκηχόνα Ἀδαμάντιον, Ἀνουβλιονα, Ἀρθεθλιονα, Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους, ὑφ' ὧν ἐλεγχθεῖς, φωραθεῖς (h) τε ἐπὶ πᾶσιν, ἀπέδρα τὴν κρίσιν ὁ Ἀθανάσιος, ἐποίησθε.

(d) Palat., ἐπιχειρεῖ.

(e) Συνεργοὺς deest in Palat.

(f) Ita Palat. Editi vero, αὐτῆς.

(g) Palat., τοῦ ἐξωσθῆσαι.

(h) Φωροθεῖς deest in Pal.

νάσιος. Οὕτω γοῦν συναρπαγείς ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς Ἀθήνην ἐκπεσών, ἐξορία ὑποβάλλει τὸν Ἀθανάσιον, εἰς τὴν Γαλλίαν οἰκῆν ἐν τῇ (α) Ἱερὴν διακελεύσας. Φεοὶ δὲ τινες τοῦτο πεποιθέναι τὸν βασιλέα σκοπῶ τοῦ ἐκωθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν· ἐπειδὴ Ἀθανάσιος πάντη κωνωνῆσαι τοῖς περὶ τὸν Ἄρειον ἐξετρέπετο. Θορόδου οὖν καὶ στάσεως οὐ τῆς τυχοῦσης κατελιγφύας, οὐ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὄδυρομένων δὲ περὶ τοῦ σφῶν ἐπισκόπου, ἀνεφύοντο πάλιν, ὡσπερ ἐκ μυγῶν τινῶν, οἱ τῶν ἐξερουόμενοι τῶν φθοροποιῶ καὶ θανατηφόρα αὐτῶν ἀπατωμένοις.

6. Ἀλλὰ τούτοις ἐπινηγομένων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν (β), ὁ Κωνσταντῖνος τέλος ὑπομένει τοῦ βίου ἐν τινι πρόστασι Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστὸν ἔτος διαρκέσας ἐπὶ τῆς βασιλείας· ὁ δὲ πᾶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος ἐν ἐξηκονταπέντε ἔτεσι διαλήξας· διαδόχους τοῖς υἱέσι χρησάμενος, παραδοὺς τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ ἐνδιαθέτῳ τῶ Ἀρείου φρονούντι, εἰπὼν Κωνσταντίνῳ τῷ ὁμωνύμῳ ἀποδοθῆναι αὐτῇ. Πολλῶν γοῦν διαπυθανομένων· εἰ πεποιθῆται διαθήκην, διανεβάλλετο ὁ πρεσβύτερος, ἔχων συμμύστας τοῦ εὐνούχου (γ) τοῦ ἱεροῦ κοιτῶνος. Παραγίνεται δὲ μικρὸν ὕστερον ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ κρύβτην αὐτῷ δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν διαθήκην ὁ πρεσβύτερος, μὴ ἐν εὐθὺς χάριν αὐτῷ αἰτῶν, τὰ Ἀρείου φρονεῖν. Τελευτήσαντος τοίνυν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ, καιροῦ δεδράχθαι εὐκαιροῦ νομίσαντας, τὰ Ἀρείου συνιστᾶν ἐσπούδαζον (δ). Περιέσεσθαι δὲ τούτου ἠλπίζον, ἐὰν μὴ ἀναχωρήσῃ τῆς ἐξορίας ὁ Ἀθανάσιος. Ταῦτα δὲ κατεσκευάζον συνεργῶ χρώμενοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς χάριν τῆς διαθήκης ὑποδύς πάλιν, ἐν τοῖς βασιλείοις τὸν πραιπόσιτον τοῦ βασιλέως, τὸνομα Εὐσέβιον, συνθέσθαι τῇ Ἀρείου δόξῃ συνέπεισεν. Ἐκ δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ τῶν εὐνούχων τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἐπειθοντο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γαμετή, δὲ τῶν εὐνούχων καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποπλανηθεῖσα, τῇ αὐτῇ δόξῃ προστίθεται. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑπήχθη τῷ αὐτῷ φρονήματι· παραχρῆμα τε κελεύει τὰ Ἀρείου συστήναι, καὶ ἀκοντας τὰ δόγματα αὐτοῦ τοῖς ἐπισκόποις ἡμῶν καταδέξασθαι. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοσητὸν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας ἤγειτο, καὶ Ἀλεξάνδρειας ὁ μέγας Ἀθανάσιος· ἐν δὲ τῇ ἐξορίᾳ (ε) εἶπεν· καὶ Κωνσταντινουπόλειως Ἀλέξανδρος, καθὼς ἐν τισὶν Ἀθανασίου γράμματιν ἀνέγνωμεν. Εὐσέβιος δὲ ὁ Νικομηδεὺς, ἔχων συνεργῶν τὸν εἰρημένον πρεσβύτερον, μηχανᾶται τὸν Ἄρειον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκούεσθαι, οἰόμενος ῥᾶστα περιέσεσθαι Ἀθανασίου, ἐπ' ἀλλοδαπῆς γενομένης τῆς ζητήσεως, τῇ αὐθεντίᾳ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐκείσε συνερχομένων, τὰ Ἀρείου δόξου φρονούντων (ς). Ἀλλ' ὁ μὲν Ἄρειος, ὄργανον τῶν τοῦ διαβόλου καὶ σκεῦος αὐτοῦ κατηρτισμένον, φανταζόμενος εἰς τὸ θεοῦ Ἐκκλησίας διαρπάξεν, τέλος ἀξίον ἀπ-

Athanasium communionem cum Arianis prorsus aversaretur. Tumultu itaque ac seditione non minima concitata, non solum Alexandria sed etiam per universam Ægyptum, hominum scilicet lugentium episcoporum suum; rursus quasi ex recessibus emergentes Ariani, totam commovere civitatem, evomentes pestiferam illa et exitiosa Arianæ dogmata, atque pestis instar ingruentes hominibus a se deceptis.

Ἀρείου φρονούντες, καὶ διετάραττον πᾶσαν τὴν πόλιν Ἀρείου δόγματα, καὶ λοιμοῦ δίκην ἐνέντες τοῖς ὑπὸ

6. Dum autem humanæ cogitationes in hæcibus rebus incumberent, finem vivendi facit Constantinus in quodam Nicomediae suburbio, cum annos unum supra triginta imperium tenuisset, totumque ejus vitæ tempus sexaginta quinque annis absolutum est. Successores filios reliquit, tradito testamento atque in manibus deposito cuidam presbytero cum Ario sententi, mandans ut Constantino cognomini traderet illud. Multis igitur quærentibus an edidisset testamentum, cunctabatur presbyter, nactus consilii socios eunuchos sacri cubiculi. Paulo post advenit Constantius, clamque ipsi presbyter testamentum tradit, unam statim ab eo rogans gratiam, ut cum Ario sentiret. Defuncto itaque imperatore Constantino, Eusebius Nicomediensis et socii, tempus se nactos opportunum rati, Arianæ hæresin firmare studebant. Quod ex voto cessurum sperabant, dum ab exilio Athanasius non remigraret. Hæc autem moliebantur opera usi presbytero illius, qui testamenti traditi beneficio, sese ingerens in palatium, imperatoris præpositum, nomine Eusebium, induxit, ut Arianæ doctrinam tueretur. Hinc illi eunuchi ad eadem sentiendam inducebantur. Quin imo ipsa imperatoris uxor per eunuchos ac presbyterum decepta, eidem doctrinæ adjungitur. Nec multum postea ipse imperator in eandem sententiam deductus est: ac statim mandat, ut Arianæ hæresis firmaretur, omnesque episcopi nostri ejus doctrinam vel inviti cogentur amplecti. Dum hæc spiritualis tempestas ageretur, præerat Jerosolymitanæ Ecclesiæ Maximus episcopus, Alexandrinæ magnus Athanasius, qui in exilio agebat; Constantinopolitanæ vero Alexander, ut in quibusdam Athanasii scriptis legimus. Eusebius autem Nicomediensis, socium habens supra dictum presbyterum, operam dat ut Arius Constantinopoli audiatur, ratus facile superatum iri Athanasium, si in peregrina urbe quæstio haberetur, auctoritate scilicet imperatoris, aliisque eo convenientibus Arianice sentientibus. Sed Arius cum esset instrumentum diaboli et vas ejus paratum, cum cogitaret Dei Ecclesiam diripere, condignum retulit facinorum finem. Precibus namque sancti Alexandri episcopi

(α) Palat. ἐν τῇ Βερίδι προ ἐν Τριβέρσις.
(β) Hæc, τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, desunt in Pal.

(γ) Τοῖς εὐνούχοις deest in Pal.

PATROL. GR. XXV.

(δ) Συνιστᾶναι νομίζων Palat.

(ε) Palat. εἰ καὶ ἐν τῇ ἐξορῳ.

(ς) Palat. φρονεῖν. Editi, φρονούντων.

Constantinopolitani, in latrinis imperatoris urbis viscera ejus avulsa sunt. Sed etiam post Arii mortem, parvo elapsō tempore, Eusebius Nicomediensis et socii ejus, eunuchorum sibi addictorum opera, quotquot rectæ doctrinæ adhærescerent perturbare aggressi sunt, lucrum sibi existimantes sancti Athanasii absentiam, ac studentes suæ sententiæ episcopum in Alexandrina Ecclesia constituere. Sed Dei gratia præoccupavit eos, veritati præmium adjudicans. Hæc enim illis cogitantibus, magnus Athanasius ab exsilio regressus est, imperatoriis munitus litteris ex Occidente scriptis a Constante filio beatæ memoriæ Constantini, ad populum Alexandrinum, hisce verbis:

γράμμασι παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίου Ἀλεξανδρείας, ἅπερ ἔχει οὕτως·

Victor Constantinus, catholicæ Ecclesiæ et populo urbis Alexandriæ.

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem, in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis immineret, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, ex faucibus adorientium se virorum est ereptus. Quamobrem sub me degere jussus est, ut in nullo sibi necessario deficeret. Tametsi ejus præclara virtus divinis freta auxiliis, graviores calamitates fert libentissime. Dominus porro noster beatæ memoriæ Constantinus Augustus pater meus, eundem religiosissimum episcopum suis sedibus restituere parabat. Quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum implesset suum ex hac vita migravit, consentaneum existimavi divinæ memoriæ imperatoris propositum hæreditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ mihi venerationi fuerit, cum ad conspectum venerit vestrum agnoscetis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim desiderii vestri imago et tanti viri dignitas animam meam concitavit atque commovit. Divina vos Providentia conservet, fratres dilecti.

7. His confisus litteris Athanasius, Alexandriam venit, eumque libentissime excepit populus Alexandrinus. Quotquot autem isthuc Ariani erant, conventicula cogeabant adversus illum; unde frequentes ortæ seditiones ansam Eusebianis dedere, virum apud imperatorem calumniandi: quod nullo episcoporum conventu id decernente, suo ipse motu remigrans occupasset Ecclesiam: eo usque calumnias illi ferebant. Ac rursus memorati homines imperatoris aures obtundentes, inconsiderato furore concitant illum, ut exsiliū decernat in Athanasium; veriti, ne si patris propositum sequeretur, vellet de fide edoceri, ipsique in periculum venirent. In tantum itaque furorem improbitate sua

(a) Palat. ἀφεδρόνι.

(b) Sic Palat. Editi vero Κώνστας, male.

ηνέγκατο τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, ταῖς εὐχαῖς τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀφεδρόνι (a) τῆς βασιλίδος πόλεως τῶν σπλάγγων αὐτοῦ κατασπασθέντων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Ἀρείου, χρόνου βραχείως διελθόντος, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας πάλιν, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διὰ τῶν συνεργούντων αὐτοῖς εὐνούχων ταραττεῖν τοὺς τῆ ὀρθοδοξίᾳ προσκειμένους ἐπεχείρουν, ἔρμαιον ἠγούμενοι τὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἀπουσίαν, καὶ σπουδάζοντες τῆς αὐτῶν δόξης ὁμόφρονα ἐπίσκοπον ἐγκαθίστην τῆ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις προέτρεχε βραβεύουσα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν διανοουμένων, ἔφθασεν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐπανελθεῖν ἀπὸ τῆς ἔξορας ὠχυρωμένος βασιλικῶς Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς Δύσεως γραφεῖσι τῷ λαῷ

B Νικητῆς Κωνσταντίνος (b), τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲν τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπεφυγέναι γινώσκοντες οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην, πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεπέμψαι, ἵνα, ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμηνε, ἀνήκεστα ὑποστῆ. Πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοίνυν ταύτην, ἀφηρέθη τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο ὑπ' ἐμοῦ μὲν διάγειν κεκέλευσται, ὥστε μηδὲν αὐτῶ τῶν ἀναγκαίων ἐλλείψαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἡ αἰδοῖμος αὐτοῦ ἀρετὴ, ταῖς θείαις πεποιθῆναι βοηθείαις, καὶ τὰ τραχύτερα ἄθνη φέρει εὐχερῶς. Καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνος ὁ σεβαστὸς ὁ ἐμὸς πατὴρ τὸν αὐτὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχεῖν ἠδούλετο. Ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῃ κλήρῳ προσληθθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπέασατο, ἀκόλουθον ἠγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις, ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσέφωος, ὅσης παρ' ἐμοῦ αἰδοῦς τετύχηγε γινώσσεσθε. Καὶ οὐ θαυμάστον, εἰ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα (c) καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἦ τε τοῦ ὑμετέρου πάθους εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προέτρεπεν. Ἡ θεία Πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

7. Τοῦτοις θαρρῶν τοῖς γράμμασιν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξανδρείαν, καὶ ἤδιστα αὐτὸν ἐδέξατο ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων λαός. Ὅσοι δὲ ἐτύγχανον Ἀρειανίζοντες ἐν αὐτῇ, φρατρίδας συνιστῶσαν κατ' αὐτοῦ (d), δι' ὧν συνεχεῖς στάσεις ἐγίνοντο, αἰτινας ὑπόθεσιν παρεῖχον τοῖς περὶ Εὐσέβιον τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ· ὅτι, μὴ κρίναντος τοῦ κοινοῦ συνεδρίου τῶν ἐπισκόπων, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας τὴν Ἐκκλησίαν κατέλαβεν· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὰς διαβολὰς ἐξέτειναν. Αὐτῶς τε τοῦ βασιλέως τὰ ὅσα οἱ προειρημένοι χράναντες, ἀπερισκέπτως μαίνονται, ἔξοριαν φημίσασθαι αὐτὸν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, δεδιότες μὴ, τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ χρησάμενος, ἐθελήσῃ τὰ περὶ τῆς πίστεως ἐκμαθεῖν,

(c) Palat. πεποίηκα μὲν.

(d) Palat. φρατρίδας συνίστων κατ' αὐτοῦ.

καὶ περιπέσωσι κινδύνῳ. Ἐπὶ τοσούτον τοίνυν ἐν-
 εμάνησαν τῇ φαυλότῃ, ὥστε καὶ νεκροῦ τίνος χεῖρα
 εὑρεῖν, ἣν ἔλεγον Ἀθανασίῳ εἰς γοητείαν εἶναι ἐπι-
 τηθεῖαν, καὶ τίνος εἶναι ἔφασκον εἰδέναί. Ἀρσενίου
 γὰρ τίνος ἀνδρὸς ἔλεγον τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν
 ταύτην ἐκκεκόφθαι παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Δι'
 ἦν αἰτίαν ὁ βασιλεὺς τὴν μὲν ἔξορίαν οὐ ψηφίζεται
 κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἣν ἐδόκουν οἱ τὰ Ἀρείου
 φρονούντες φιλανθρωπότερον ἔξειτεῖσθαι, ὡς ἀπάν-
 θρωπον αὐτοῖς εἰς αἷμα γράψασθαι κατηγορίαν, οἷσι
 κληρικοῖς· διάγνωσιν δὲ προστάττει γενέσθαι, δι'
 ἤθ' ἑμέμψοιεν, δοῦναι τὸν Ἀθανάσιον. Προχειρίζε-
 ται γοῦν τὸν Ἀρχέλαον, ἀνδρα τῶν συνεστίων καὶ
 ὁμοφρόνων αὐτῷ, ἐκπέμψας ἐν Τύρῳ, ὁμοῦ τῷ τῆς
 Φοινίκης ἄρχοντι διακοῦσαι τῆς ὑποθέσεως. Διῆγεν
 ὧν ἐν τῇ Τύρῳ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, τοὺς περὶ τῆς
 γοητείας κατηγοροῦς ἐκδεχόμενος. Ὑπέρθεσις δὲ
 ἐγένετο, ὡς μὲν ἐκεῖνοι ἔλεγον, ἵνα ἀπὸ τῆς Ἀλεξ-
 ἀνδρείας παραγένωνται οἱ ὑπ' ἑβὴν τὸ μῦσον γινώ-
 σκοντες, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρσένιον ἐπιστάμενοι· ὡς
 ἔξ ἡ ἀκολουθία διδωσιν ἐννοεῖν, κατὰ Θεοῦ οἰκονο-
 μίαν. Ἦν γὰρ αὐτὸς ὁ Ἀρσένιος ἀναγνώστης τῆς
 κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίας, ὃν διὰ τινὰ αἰ-
 σχροουργίαν μέλλοντα δίκας διδόναι, ὁ μακάριος Ἀθα-
 νάσιος περιποιησάμενος, δρασμὸν ὑποδῦναι ὑποτίθε-
 ται. Ἀμεριμνοῦντες οὖν μὴ φανήσεσθαι τὸν Ἀρσέ-
 νιον, ὡς ὑπόδικον, ὄνομαστὶ πρὸς πίστωσιν τῶν
 ἀκούοντων, λέγοντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρσενίου, ἐνήγον
 τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ. Διαδίδονται γοῦν ἡ φήμη τῷ Ἀρ-
 σενίῳ, ὅτι δι' αὐτὸν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ὑπονοή-
 μαγείας ἐν Τύρῳ πάρεστι, καὶ οἶκτον λαβὼν τοῦ μα-
 κάριου ἀνδρὸς ὁ Ἀρσένιος, ἀμείψασθαι τε θέλων αὐ-
 τὸν τῆς εὐπορίας τῆς εἰς αὐτὸν, ἀπειπὼν ἑαυτοῦ,
 φθάσει τὴν Τυρίων πόλιν, τὸν δρασμὸν ἐκλελοιπώς·
 κρείσσον λέγων ἑαυτὸν θανεῖν, ἢ πάναν τὴν οἰκου-
 μένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Καὶ
 εἰθὼν ἐν Τύρῳ, τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ ἐμφανίζεται ἐν μυ-
 τήρῳ, ᾧ καὶ συμβουλεύεται, μὴ πρὸ τῆς δίκης
 ἐμφανισθῆναι πολλοῖς, ἵνα μὴ τι δράσῃσι αὐτὸν οἱ
 ὑπεκάντιοι φαῦλον· ἢ διωρίαν ἔχοντες σκέψωνται
 ἐ' ὑπερθέσεως λῦσαι τὴν δίκην τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου
 Ἀθανασίου τῆς περὶ τῆς γοητείας. Μένει γοῦν ἐκεῖσε
 ὁ Ἀρσένιος πρὸ μιᾶς τῆς δικασίμου παραγενόμενος.
 Τῇ ἑξῆς οὖν, πρὸ βήματος οἱ κριταὶ καθεσθόντες,
 ἠγεσθαι κελεύουσι τοὺς κατηγοροῦς καὶ Ἀθανάσιον.
 Πρὸ τὴν δὲ κατηγορίαν περὶ μοιχείας αὐτῷ ἐπάγον-
 τες, παρήγον γυναῖκά τινα ἀναιδῆ, ἀκριβῶς τὸ συ-
 κωφαντεῖν ἐπισταμένην· ἥτις ἔλεγεν, ὅτι, ὑποδεξα-
 μένη τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον οἶκοι εὐλαβείας χάριν,
 ὑπέστη φθορὰν ὑπ' αὐτοῦ νύκτωρ αὐτῇ ἐπιπεσόντος.
 Ἀδῆσι τοίνυν τὸν Ἀθανάσιον εἰσαχθῆναι κελεύουσιν,
 ἑστῶτα παρὰ τὸν πέτασον τῆς ἀκροάσεως. Ἦν δὲ
 σὺν αὐτῷ καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις καὶ
 συνελθὼν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ, αὐτὸς πρὸς τὸν γύ-
 ναιον ἀντι τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λέγει· Εἰπέ μοι, γύ-
 ναι, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα; ἢ σὺ με ὑπέδέξω ἐν τῷ
 οἴκῳ τῷ σὺ; ἢ νύκτωρ σοὺ ἐβιάσαμην, καθὼς μου
 κατηγορεῖς; Ἡ δὲ, ὅσα γύναιον ἐκ ἐημοσύτου τέγους
 ἀργυρισθὲν, προαλῶς τὴν ἐβὴν περιτρέψασα, καὶ τὸ

deducti sunt, ut mortui cujusdam manum nacti,
 dicerent eam ab Athanasio ad veneficia fuisse
 usurpata: seque nosse ejus esset: affirmabant
 quippe eam Arsenio cuidam viro, ab Athanasio
 fuisse abscissam. Qua de causa imperator nequa-
 quam decrevit exsilium contra sanctum Athana-
 sium, ut sperabant Ariani, rati se humanius qui-
 dam postulare, quam si capitis accusationem scri-
 berent, clerici cum essent; sed jussit perquisiti-
 onem haberi, qua Athanasio liceret sese defendere.
 Mandat ergo Archelaum familiarem sibi et democ-
 sticum virum, mittitque Tyrum, ut una cum Phœ-
 nices præfecto causam cognosceret. Tyri ergo de-
 gebat sanctus Athanasius, exspectans illos de ve-
 neficio accusatores. Mora autem et cunctatio fuit,
 ut causabantur illi, quo Alexandria accedere pos-
 sent ii, qui flagitii testes oculati fuissent, et ipsum
 nosset Arsenium: at ut ex consequentibus cogi-
 tare licet, id divina Providentia factum est. Erat
 enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ lector, quem
 ob turpe facinus pœnas daturum beatus Athanasius,
 ut liberaret, ad fugam hortatus fuerat. Rati ergo
 nequaquam compariturum Arsenium, utpote reum;
 ad fidem auditoribus faciendam, pronuntiato Arse-
 nii nomine, crimen intentabant in Athanasium.
 Pervenit ad Arsenium fama, quod ejus causa Atha-
 nasius episcopus, Tyri in suspicionem magiæ veni-
 ret, beatumque miseratus virum Arsenius, atque
 accepti beneficii gratiam referre peroptans, nihil-
 que suum curans periculum, Tyriorum in civita-
 tem venit e fuga reversus; potius esse ducens
 mori se, quam totum orbem terrarum ob tantum
 virum offendi. Cum venisset Tyrum, Athanasio
 clam se sedit, qui consilium dat illi, ut ne ante ju-
 dicium sese multis exhiberet; ne quod illi malum
 inferrent adversarii, neve si per tempus liceret,
 studerent solvere istam: contra sanctum Athanasium
 accusationem de veneficio. Manet igitur ibi Arse-
 nius, qui uno die accesserat antequam causa dice-
 retur. Insequenti igitur die, sedentes pro tribunali
 judices, jubent adduci accusatores et Athanasium.
 Primam igitur accusationem de adulterio inten-
 tant, adducta impudente muliere, quæ apprime
 callebat calumniandi modum. Dixit illa, cum ple-
 tis causa Athanasium domi suscepisset, ab ipso no-
 ctu irruente vitium sibi oblatum fuisse. Deinceps
 jubent introduci Athanasium, qui tum stabat ad
 limen secum habens Timotheum presbyterum, qui
 una ingressus cum sancto Athanasio, dicit: Ain' tu
 mulier, egone apud te mansi? Tune me domi sus-
 cepisti? an te noctu violavi, uti me accusas? Tum
 illa, utpote mulier ex publico prostibulo pecunia
 conducta, petulanter converso vultu, et labello vel-
 uti lenocinium extenso, ad Timotheum clamavit:
 Tu es qui mihi vim atque vitium obtulisti: tu ipse
 es qui noctu me violasti invitam, et castitatem
 fœdasti meam. Hinc ad judices cum juramento
 clamat: Hic est corruptor meus; hic, non alius
 est, qui mei corrupendæ causa ad me venit. Co-

gnita furiosae mulieris insania, iudices cum satellitibus ridere, atque mirari sancti Athanasii prudentiam, qui vel silens, accusationem illam esse calumniam comprobabat, confusis adversariis suis. Scenae haud dissimile negotium fuit: nam in Timotheo Athanasius, actum adversariorum dolo plenum esse monstravit. Athanasius accusatus est, Timotheus insinuatulus sese defendit, atque ita clypeos suos amiserunt adversarii. Fuit enim ipsis mulier, quam multa mercede conduxerant, telum perniciosum, conflictum non sustinens, imo praer ignorantia contra suos dimicans. Qua de causa etiam poenas effugiunt a lege praescriptas: ipsi namque una iudices erant et accusatores.

μοι. Γέγονε γάρ αὐτοῖς ἡ γυνή, ἣν πολλοῦ κεφαλαίου ἐξηγοράσαντο, ὄπλον σαθρότατον, οὐκ ἀντέχον πρὸς βυστάσιν, ὑπὸ ἀγνοίας δὲ τοῖς ἰδίοις ἀντιστρατευσάμενον. Διὰ τοι τοῦτο καὶ φεύγουσι, τὴν ἐκ τῶν νέμων ἀπόφασιν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ κατηγοροὶ.

8. Quamobrem suppressa mulieris accusatione, ad venesicii erimen concedunt: et cum se putarent ex secundo crimine priori calumniae fidem facturos, ipsi sese potius illaqueant, capti sua impietate. Itaque manum proferunt, detestandam rem magistratibus ostendentes, aiuntque: Viri iudices, ecce brachium, quod artificiosis verbis non valet Athanasius declinare. Ipsa te manu silendo accusat, o Athanasi, quam Arsenio abscidisti. De qua defensionem pares oportet, in quem illam usum amputaris. Tum Athanasius ad illos: Quis ex vobis novit Arsenium? Aut quis hanc ejus esse dexteram agnoscit? Et surgentes quidam cum accusatoribus, se Arsenium probe nosse dicebant. Tum Athanasius ad iudices: Quandoquidem, ait, se Arsenium nosse confessi sunt, rogo adduci Arsenium: adest namque. Ut autem adductus est Arsenius, adversarios obtuitus beatus Athanasius, ait accusatoribus ac iudicibus: Annon hic est Arsenius, de quo mihi crimen offertur? Ecce adest Arsenius omnibus Alexandrinis notus. Et pertracto illo ante tribunal, dexteram ejus manum primo erigit, ac jubens rursus ut sursum aliam elevaret ad consensum exclamavit: Ecce Arsenium, o eives, ecce hominis manus, o mirabiles iudices! Rogo perquiratur, cujus sit manus illa quam tenent adversarii, et unde illam resecurerint. Tum nox et caligo eorum oculis offusa est, non modo ob sancti Athanasii purgationem; sed quod suis ipsi accusationibus venesicii, et, quod grave dictu est, sycophantes deprehensi essent. In illum sane costum quadrat illud quod dicitur: *Lacum aperuit et effudit eum, et incidit in fossam quam fecit*¹. Sed quoniam iudices idcirco convenerant, non ut de jure et justitia disquirerent, sed ut Athanasium condemnarent, compressa legum auctoritate, et potestatis ascia: quamprimum igitur satellitibus tribunal reliquerunt, silentio studentes veritatem oblietere, ne imperatorem offenderent. Itaque videre erat discedentibus iudicibus seditionem, adversariorum contra sanctum

A χάλυον ματροπορνεία ἀνατείνασα, ἀνεβήθη πρὸς τὸν Τιμόθεον· Σὺ εἶ ὁ τὴν βίαν μοι πρὸς τὴν φθορὰν ἐργασάμενος (α)· σὺ εἶ ὁ νύκτωρ ἀκουσάμ με βιασάμενος, καὶ τὴν ἀγγελίαν μου κηλιδύσας. Καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐνωμῶτως ἀνέκραγεν, ὅτι οὗτός ἐστί μου ὁ φθορεὺς· οὗτος δὲ, οὐκ ἄλλος, ὁ τὴν ἐφοδὸν μοι ἐπὶ τῇ φθορᾷ διαπραξάμενος. Καὶ ἐπιγόντες τὴν παροινίαν τῆς μαινάδος οἱ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις ἐμειδίον, καὶ τὸ φρόνημα ἐθαύμαζον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅτι σωτῶν τὸ ἐγκλημα συκοφαντίαν εἶναι ἀπέδειξε, περιτρέψας τοὺς ἐναντίους. Σκηπῆς γὰρ οὐδὲν διέφερε τὸ γεγονός, ὅτι ἐν Τιμοθέῳ Ἀθανάσιος τὸ δρᾶμα τῶν πολεμίων διήλεγχε δόλου πεπληρωμένον. Ἀθανάσιος κατηγορήθη, καὶ Τιμόθεος ἐπεκαλεῖτο ἀπολογούμενος, καὶ βυστάσιδες γεγονάσιν οἱ πολέ-

B 8. Διὰ τοῦτο, τὸ τῆς γυναικὸς συστειλαντες ἐγκλημα, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας χωροῦσι· καὶ δοκούντες ἐκ τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον διαβάλλειν, μάλλον ἐνελοιῦνται ἀλισχόμενοι τῇ ἀσεβείᾳ. Προσάγουσι γοῦν τὴν χεῖρα, μῦσος ἀνύποιστον κοσμικοῖς ἀρχουσιν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ φασιν· Ἄνδρες δικασταί, ἰδοὺ ὁ βραχίων, ὃν ἐντέχνους λόγους οὐ δύναται παραγράφασθαι ὁ Ἀθανάσιος. Αὐτῆ σου, φασίν, ἡ χεῖρ σιγῶτα κατηγορεῖ, ὡς Ἀθανάσις, ἣν Ἀρσενίῳ περιέκοψας. Περὶ ἧς ὀφείλεις ἀπολογησασθαι, εἰς τίνα σοι χεῖραν τέμνηται. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος πρὸς αὐτούς· Τίς γὰρ ἐστὶν ἐξ ἡμῶν, φησὶν, ὁ ἐπιγινώσκων Ἀρσένιον; Ἡ τίς ἐστὶν ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν γνωρίζων; Καὶ ἀναστάντες τινὲς σὺν τοῖς κατηγοροῖς, σαφῶς εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον ἔλεγον. Καὶ ὁ Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς κριτὰς· Ἐπειδὴ, φησὶν, ὡμολόγησαν εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον, ἀξιώ εἰσαχθῆναι τὸν Ἀρσένιον (β)· πάρεσει γὰρ. Ὡς δὲ εἰσηχθῆ ὁ Ἀρσένιος ἔνω προσέχων τοῖς ἐναντίοις, εἶπε τοῖς κριταῖς καὶ τοῖς κατηγοροῖς ὁ μακάριος Ἀθανάσιος· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ Ἀρσένιος; οὐ περὶ τούτου μοι ἐνάγεται; Ἰδοὺ πάρεστιν ὁ Ἀρσένιος, ὁ καὶ πᾶσι γινώριμος; τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἐπισπασάμενος αὐτὸν πρὸ τοῦ βήματος, ὑπεγεῖρει πρῶτην τὴν δεξιὰν, καὶ πάλιν καὶ τὴν ἄλλην ἀνατείνει εἰς ὕψος κελεύσας, ἐδόξα ἐπὶ τοῦ συνεδρίου· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ὡς ἄνδρες πολλοὶ, ἰδὼν καὶ τοῦ ἀνθρώπου αἱ χεῖρες. Ὁ θαυμάσιος δικασταί, ἀξιώ διερευνῆσαι, τίνας ἐστὶν ἡ χεῖρ, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀντίδικοι, καὶ πόθεν αὐτὴν κόψαντες ἤκασι. Τότε νύξ αὐτοῖς καὶ σκότος ἐν τῇ θύρῃ περιεχύθη, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' ὅτι ἐν ταῖς κατηγορίας αὐτῶν γόητες ἀπέδεικνυντο, πολλοῦ γε εἰπεῖν, συκοφάνται. [Ἔτις τόνδε γοῦν τὸν χορὸν ἐπληρώθη τὸ λόγιον, τὸ φάσκον· Δάκνον ἄρουρα καὶ ἀνέσκαστα, καὶ ἐμπροσθεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰρηλάσσει. Ἄλλ' ἐπειδὴ συνήλθον οἱ κριταί, οὐ διαγινώσκου περὶ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ Ἀθανασίου καταψηφίσασθαι, συστειλαντες τὴν ἀθηνείαν τῶν νόμων, καὶ τῆς ἐξουσίας τὸν πέλκεν· ὡς τάχιστα σὺν τοῖς δορυφόροις τὸ

¹ Psal. vii, 16.

(a) Haec clausula deest in Palat.

(b) Haec, ἀξιώ... Ἀρσένιον, desunt in Psati.

ἴημα ἀπέλειπον, σιγή τὴν ἀλήθειαν πειρώμενοι περιγράφαι, ἵνα μὴ τῷ κρατοῦντι προσκρούσωσιν. Ἦν γαῦν ἰδεῖν, ὑποχωρησάντων τῶν δικαστῶν, στάσιν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῶν ἐναντίων, οἶαν οὐδεὶς τῶν καθ' ἡμᾶς θεσάσατο ποτε. Οἱ μὲν γὰρ λόγους, οἱ δὲ χερσὶν αὐτὸν προὔπηλάκιζον, λῆρον, γόητα ἀποκαλοῦντες, καὶ τὰ πάνδεινα κακὰ διατιθέμενα· ἀλλὰ δὲ καὶ ἠπειλοῦν οὐ πολλῶ ὑστερον τὸν μόρον αὐτῶ ἐπαχθῆναι πρὸς τοῦ κρατοῦντος· οἱ δὲ καὶ δολοφονῆσαι αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, καταχέοντες τῶν δικαστῶν ὕβρεις, καὶ λοιδοροῦμενοι πάμπολλα· ἔνοι δὲ ὑπόγειον ἐμελέτων αὐτὸν διαχειρισσάσθαι. Ὡ τῆς βίας ἰδέσθαι, φασίν, οὐχ ἠσύχασεν, ἵνα μὴ ζήση ὡς ἀλόους τῆ γοητείας, ἀλλ' ἔσπευσεν ἐνοσθῆναι τῆ εὐσεβείᾳ διὰ σαφιστάτης παραγραφῆς, τῶν ἐπιφυνέντων αὐτῶ περιγεόμενος; Καὶ τοσαύτης οὐσης στάσεως, οὐδὲν, φησὶ, τῷ Γαλλίῳ ἐμελε· φημί τῷ ἄρχοντι τῆς πόλεως. Κραζόντων τε καὶ κόνιν εἰς τὸν ἄερα βιπτόνων, παμπληθεῖ τε βοώντων· Αἶρε, αἶρε Ἀθανάσιον· οὐ γὰρ καθήκει αὐτὸν ζῆν. Ὁ οὖν Ἀρχέλαος, καταβὺς, μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον ἀφάρπάζει· ἦν γὰρ καὶ τοῦ κριτηρίου ἔξαρχος, καὶ τὰ ἄλλα ἐπιεικέστατος, καὶ δυνατὸς τῷ κρατοῦντι ἀπολογησάσθαι, εἶπου δὲ καὶ θανάτου περιφρονῆσαι ἔτοιμος· καὶ κρυπταῖς ἐξόδοις αὐτὸν ὑπεξελθεῖν ποιεῖ τῆς πόλεως, θρασυὸν αὐτῶ δούς, καὶ πείσας αὐτὸν, ὅπου δήποτε γῆς εὐρεθείη, μὴ γνωρισθῆναι. Πάλιν δὲ οἱ δι' ἐναντίας συνέδριον ποιήσαντες πλάτυνται ὑπομνήματα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου βουλευόμενοι, ἐν οἷς ἐντιθέασιν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐγγλέμασι Ἀθανάσιον καταφωραθῆναι· καὶ πολλὰ ἀντίγραφα ποιήσαντες ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἐκπέμπουσιν. Ἀπαγγέλλουσι δὲ τῷ Κωνσταντίνῳ. Οὕτω δὲ τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ πᾶς τόπος φησὶ ἐγένετο σφοδρῶς ζητούμενος, ὥστε καὶ ἐπαγγελίας πολλὰς προτεθῆναι τοῖς ὅπου γῆς εὐρισκόμενον αὐτὸν καταμηνύουσι. Πόλεις ὁμοῦ τε πᾶσαι ἀνεκινῶντο, καὶ ἄρχοντες, ποτὲ μὲν πρόστιμον ὀρίζοντες πᾶς ἐπὶ τῆς εἰρήνης τεταγμένοι, ποτὲ δὲ ζημίαν ζωῆς ὑπέδειξαν τοὺς διωγμίτας, εἰ μὴ τὸν Ἀθανάσιον ζῶντα παραστήσωσιν· ἢ μὴ τοῦτο, κἂν γοῦν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μεθ' ὑπομνημάτων δηλούντων τὴν ἀφρίθειαν διακομίσουεν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐν ἑξ ἔτεσι διέτριψε λαυθάνων, τῇ πρὸ μᾶς, ἐν ᾗ ἡμελλεν ὁ τόπος παραδίδεσθαι, ἕκ τινος θέας ἐπαφανείας εἰς ἕτερον τόπον ἀποδιδράσκει. Ἀσπυζόμενος δὲ μὴ καὶ ἄλλοις κινδύνων παραίτιος γένηται σπεύδουσιν αὐτῶ ἐπικουρεῖν, ἀπολιπὼν τὰ στασας, ὁ Κωνσταντίνος ἀδελφός, ἄρτι τότε τὴν ἀρχὴν θανόντος ἐπιθέσει τοῦ στρατοῦ πρὸς τῇ Ἀκυλιᾷ.

9. Ὁ μὲντοι Ἀθανάσιος, ἐλθὼν πρὸς ἐπίσκοπον Ῥώμης Ἰουλίον, καὶ πάντα τὰ συμβάντα αὐτῶ διηγήσας, σὺν αὐτῶ γνωρίζουσι καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ κατ' αὐτοῦ σκαωρίας γεγεννημένας. Διάγων τούτων ἐν τῇ Ῥώμῃ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καὶ μαθὼν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν σύνοδον ἐπὶ διαστροφῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τῆν Γεωργίου κατάστασιν, ὡς ὅτι εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἡμελλε πέμπεσθαι, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐπιτόπους τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν κληρὸν, καὶ λαὸν τῆς Ἀλεξανδροῦν πόλεως,

A Athanasium, qualem nemo nostro ævo vidisset unquam. Illi quidem verbis, illi manibus eum pulsabant, garrulum appellantes, veneficum, et gravissima quæque mala. Imo et comminabantur, non multo post mortem illi ab imperatore illatum iri: alii dolo occidendum denuntiabant, effusis in iudices contumeliis conviciisque multis: aliqui vero clanculum machinabantur ipsi necem. O violentiam! quare, aiebant, non quievit ut veneficus deprehensus occideretur; sed curavit per manifestissimam refutationem, pietatem comprobari suam, ac compressit accusatores suos? Et cum tanta seditio esset, nihil rem curavit Gallio præfectus urbis. Clamantibus autem illis, atque pulverem in aerem projicientibus, unaque omnibus vociferantibus: Tolle, tolle Athanasium, non enim convenit illum vivere; Archelaus descendens Athanasium janijam dilacerandum eripit; erat quippe præfectus iudicij, aliqui manentissimus, qui posset eum purgare apud imperatorem, etiam mortem contemnere paratus; eumque ille occultis meatibus dimittens ex civitate, fugam illi aperuit, auctorque illi fuit ut curaret neminem posse quo in terræ loco ille versaretur. Rursum adversarii, coacto concilio, deliberant de confingendis adversus sanctum Athanasium commentariis; quibus significabant, omnium criminum Athanasium reum fuisse deprehensum. multaque eorum exempla in totum orbem terrarum emisere. Rem annuntiant autem Constantio. Itaque Athanasio de loco in locum fugere necesse fuit, cum vehementer ubique perquiretetur; adeo ut magna iis præmia proponerentur, qui ubicunque inventum illum indicarent. Civitates simul omnes movebantur, et magistratus, aliquando præmia decernentes iis, qui pacis ergo constituti essent; aliquando capitis prænam in persecutores, nisi Athanasium vivum exhiberent; aut si id non possent, caput ejus afferrent, cum certis evidentibusque indicijis. Postquam ergo sex annos in puteo aquam non habente delituisse; pridie quam locus deprehenderetur, ex divina quadam revelatione in alium profugit locum. At metuens ne etiam aliis periculum crearet, qui tum sibi auxilio essent; relictis Orientalibus partibus, in Occidentem se confert, cui imperabat Constans Constantii frater, qui nuper imperium Constantini fratris acceperat, perempti ab exercitu Aquileiæ ad Alsum fluvium.

ἀνατολικά μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἤρχε Κωνσταντίνος ἀδελφός, ἀρτι τότε τὴν ἀρχὴν ἀποκαταστάσας τὸν στρατὸν πρὸς τῇ Ἀκυλιᾷ κατὰ Ἄλσῳ ποταμῷ.

9. Athanasius ergo profectus ad Julium Romæ episcopum, commemorat ipsi omnia quæ accidissent: ambo una imperatori Constanti renuntiant, quæ scelera, quas fraudes in eum machinasti essent. Cum itaque Romæ degeret sanctus Athanasius, edidicissetque coetam esse Antiochiæ synodum, ad orthodoxam fidem revertendam, Georgiumque constitutum, qui in ejus locum mittendus esset, rescripsit ad Ægyptios episcopos et ad clerum ac populum Alexandrinum, ut aversarentur illa ab impio

Ario dissimulata zizania. Cum itaque persecutio prævaleret, necnon insidiæ adversus sanctum Athanasium conflatae, cumque ad Occidentales partes se contulisset ille, Eusebiani statuunt magnum Athanasium apud imperatorem Constantium calumniari primum quidem, quod contra canonem egisset a se olim decretum, quia scilicet non communi episcoporum calculo ordinem episcopatus accepisset. Reversus enim, aiebant, ab exsilio, suopte arbitrio ecclesiam invasit, atque in ejus ingressu, mota seditione, multi interiire. Imo res quoque Tyri contra Athanasium gestas in medium adducebant. Hoc itaque modo virum condemnantes, in Alexandrinum episcopatum substituunt ordinantque Gregorium quemdam Arianum : quo peracto fidem immutant, cui ipse Gregorius Arianus, Alexandriam nondum ingressus, subscribit tanquam illius urbis episcopus. Eusebius porro, cunctis arbitrato suo peractis, legationem misit ad sanctum Julium Romæ archiepiscopum, missis etiam calumniis adversus sanctum Athanasium conflatis, rogabatque ut ipse iudex foret eorum quæ contra Athanasium gesta essent, lite ad se vocata. Julius ergo, acceptis ab Eusebio litteris, expensisque iis quæ Athanasium spectarent, cum deprehendisset id negotii nihil nisi calumniam esse, ipsum commendatitiis munitum litteris mittit Alexandriam, sedem illi restituit, nec leviter reprehendit eos qui temere illum deposuissent. Cum igitur Athanasius recuperasset Ecclesiam, et id illis, qui ad Antiochenam synodum convenerant, delatum esset; Ariani, non modice Julii litteris exasperati, mittunt quamprimum Gregorium quem in locum Athanasii ordinarant. Deluxit igitur Alexandriam Gregorium Arianum furorē spirantem Syrianus dux, et cum illo armatus exercitus quinque millium hominum. Accesserunt autem ad illos qui isthic cum Ario sentiebant. Quo pacto autem sanctus Athanasius inquirerentium se manus effugerit, enarrandum. Vespera erat, populusque sequentis synaxeos pervigilium celebrabat. Venit autem, instructisque undique militibus, circumsedit ecclesiam. Magnus autem Athanasius, iis persectis, curam habuit, ne quod sui causa populo detrimentum foret, præcipiensque diacono, ut orationem indiceret, rursus psalmum canendum curavit. Concertu autem psalmi facto, per unam ecclesie januam omnes exierunt. Quod cum fieret, milites omnes immoti neque pugnantes manebant : sanctus autem Athanasius in medio psallentium præterivit illasus incolumisque. Hoc modo rursus elapsus Romam fugit. Tumque impius Gregorius ecclesie potitus est. Cæterum populus Alexandrinus rerum gestarum impatiens, ecclesiam Dionysii nuncupatam incenderunt. Cum tantus Alexandriæ esset tumultus, sanctus Paulus Constantinopolitanus episcopus, Ecclesia exactus, partibus relictis Orientalibus, in Occidentem concessit, ubi Constans frater Constantii imperabat, ac cum magnum Athanasium ibi reperis-

A ἐκτρέπεσθαι αὐτοὺς τὰ ὄπισθ' Ἀρείου τοῦ ἀσεβοῦς ἐπισπαρέντα ζιζάνια. Τοῦ διωγμοῦ τοίνυν ἐπικρατοῦντος, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπὶ τὰ ἐσπέρια οὖν μέρη ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔργον τίθενται διαβάλλειν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντίον τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· πρῶτον μὲν ὡς παρὰ κανόνα πράξαντα, ὃν αὐτοὶ ὄρισαν τότε, ὅτι μὴ γνώμη τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπισκόπων τὴν τάξιν τῆς ἱερωσύνης ἔλαβεν. Ἐπανελθὼν γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσεπήδησεν, καὶ ὅτι ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, στάσεως γενομένης, πολλοὶ ἀπέθανον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Τύρῳ πεπραγμένα κατὰ Ἀθανασίου εἰς μέσον ἦγον. Τοῦτον τοίνυν τὸν τρόπον καταψηφισάμενοι αὐτοῦ, προχειρίζονται Γρηγόριόν τινα Ἀρειανίζοντα εἰς τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπὴν· καὶ τοῦτο καταργασάμενοι, μεταποιοῦσι τὴν πίστιν, ἐν ἧ καὶ Γρηγόριος ὁ Ἀρειανὸς, ἡμίση τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίδασ, ὡς ἐπίσκοπος αὐτῆς καθυπέγραψεν. Εὐσέβιος δὲ, καταργασάμενος ὅσα ἐβούλετο, διεπρεσβεύετο πρὸς τὸν ὄσιον Ἰούλιον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης, ἀποστείλας καὶ τὰς καττυθείσας κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συκοφαντίας, αὐτὸν τε κριτὴν τῶν κατὰ Ἀθανασίου γενέσθαι παρεκάλει, πρὸς ἑαυτὸν καλοῦντα τὴν δίκην. Δεξάμενος οὖν Ἰούλιος τὰ παρὰ Εὐσέβιου γράμματα, καὶ διαγνοὺς τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, καὶ μαθὼν συκοφαντίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, παρῆρησιαστικοῖς τε γράμμασιν ὀχυρώσας αὐτὸν, ἀποστέλλει ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀποδιδούς αὐτῷ καὶ τὸν τόπον, καταπτώμενος οὐ μικρῶς τῶν προπετιῶν αὐτὸν καλεόντων. Ἀθανάσιος τοίνυν καταλαβόντος τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, μαθόντες οἱ ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνελθόντες συνόδῳ, καὶ οὐ μικρῶς στυφθέντες ἐκ τῶν παρὰ Ἰουλίῳ γραμμάτων οἱ Ἀρειανίζοντες, διὰ τάχους ἐκπέμπουσιν Γρηγόριον, ὃν ἦσαν ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου χειροτονήσαντες. Κατήγεν (α) οὖν τὸν Γρηγόριον τὴν Ἀρείου μανίαν πνέοντα ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν Συριανὸς τε ὁ στρατηγὸς κελύσει βασιλικῇ, καὶ ὁ σὺν αὐτῷ ὀπίτης στρατὸς ἀριθμῶ ὄντες πενταχισχιλιοι. Συνελαμβάνοντο δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἐκεῖ τὰ Ἀρείου φρονούντες. Ὅπως δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος τῆς ἐκκλησίας ἐξωθούμενος τοὺς συλλαβεῖν αὐτὸν ἐσπουδακῶς διέφυγε, λεκτέον. Ἐσπέρα γὰρ ἦν· ὁ δὲ λαὸς ἐπαννύχιζε προσδοκώμενης συνάξεως. Ἦκει δὲ ὁ στρατηγὸς κατὰ φάλαγγα τάξας τοὺς στρατιώτας πανταχόθεν κύκλῳ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος, ἑωρακῶς τὰ γινόμενα, φροντίδα τίθεται, ὅπως ἂν μηδεμίᾳ τῷ λαῷ βλάβῃ γένηται δι' αὐτὸν, καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύξαι εὐχὴν, αὐτὸς ψαλμὸν λέγεσθαι παρεσκεύασε. Συμφωνίας τε ἐκ τοῦ ψαλμοῦ γενομένης, διὰ μῆδός τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας πάντες ἐξέισαν. Τοῦτου γινόμενου, οἱ μὲν στρατιῶται ἀπόμαχοι ἔμενον· ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν μέσῳ τῶν ψαλμψοῦντων ἀβλαβῆς διεσώζετο. Τοῦτον τὸν τρόπον διαφυγῶν, πάλιν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀνέδραμεν. Καὶ Γρηγόριος μὲν τότε ὁ ἀσεθῆς τῆς ἐκκλησίας ἐκράτησεν· ὁ δὲ Ἀλεξαν-

(α) Palat. κατήγον.

ἰρῶν λαός, οὐκ ἐνεγκόντες τὸ γεγονός, τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Τοιαύτης δὲ οὐσης συγχύσεως κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ἐξωθείς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀπολιπὼν τὰ ἀνατολικά μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἤρχε Κώνστας ὁ Κωνσταντίου ἀδελφός· καὶ εὐρῶν ἐκεῖσε τὸν μέγαν Ἀθανάσιον διάγοντα, ἔρχεται πρὸς Ἰούλιον (α) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης· καὶ διηγησάμενος ἅπαντα αὐτῷ τε Ἰουλίῳ, καὶ τῷ ἐκεῖ βασιλεῖ, ἕμα Ἀθανασίῳ διήγεν ἐκεῖσε· Ἐπιγνοὺς οὖν ὁ Κώνστας τὰ κατὰ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, γράφει τῷ ἀδελφῷ (β), προστάττων τοῦτος δεχθῆναι. Καὶ ἐπέπερ, γράψαντος τοῦ βασιλέως τοὺς ἰδίους τόπους, οὐδὲν πλέον ἠνύετο· σύνοδον ἄλλην καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ τὰ τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμένηῃ συνόδῳ πέρας λαβεῖν, διδάσκοντες τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπινενοεῖσθαι (γ) ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

10. Κηρύσσεται οὖν αὖθις οἰκουμένηῃ σύνοδος, ὡς ἐπὶ τὴν Σαρδικὴν γνώμη τοῖν δυοῖν βασιλέων ἐν ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς τελευτῆς τοῦ πατρὸς τῶν Αὐγούστων. Ἐκ μὲν οὖν τῶν ἐσπερίων μερῶν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνήλθον ἐπισκόπους, ὡς φησὶν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἑμῶν ἑβδομήκοντα ἕξ μόνον, ὡς ὁ Σαβίνος φησὶν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς κατηρίθμητο καὶ Ἰσχυρᾶς, ὡς τοῦ (δ) Μαρζούτου ἐπίσκοπος ἔν. Ὡς οὖν συνήλθον ἐν τῇ Σαρδικῇ, οἱ μὲν Ἀνατολικὸι εἰς πρόσωπον τῶν Ἐσπερίων ἔλθειν οὐκ ἠβούλοντο φάσκοντες μὴ ἄλλως εἰς λόγους ἔλθειν, εἰ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐξελάσσει τοῦ συλλόγου. Ὡς δὲ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος, καὶ ὁ Ὅσιος Κορδοῦθης (ε) οὐκ ἠέλθοντο μὴ παρεῖναι τοὺς περὶ τὸν ἅγιον Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, ἀπεχώρουν εὐθέως αἱ Ἀνατολικοί. Καὶ γενόμενοι ἐν Φιλίππου πόλει τῆς θράκης, ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ φανερώς λοιπὸν τὸ μὲν ὁμοῦσιον ἀναθεματίζουσι· τὴν δὲ τοῦ ἀνομοῦ δόξαν ἐπιστολαῖς ἐγγράψαντες, πανταχοῦ διαπέμπονται. Οἱ δὲ ἐν τῇ Σαρδικῇ πρῶτον μὲν ἐρήμην κατεψήφισαντο τὴν σύνοδον· ἔπειτα τοὺς κατηγοροῦς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς ἀξίας ἀφείλοντο· ὅρον τε τῆς πίστεως τὸν ἐν Νικαίᾳ κρατύναντες (ς), καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίσαντες καὶ ἐκβαλόντες, φανερώτερον τὸ ὁμοῦσιον ἐκδιδάσιν, ἐγγράψαντες καὶ (γ) αὐτοὶ πανταχοῦ διαπέμπονται. Μετὰ ταῦτα δὲ γνοὺς ὁ τῶν ἐσπερίων μερῶν βασιλεὺς τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ γενόμενα, γνώριμα εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ καθίστησιν, ἀποδιδοῦσθαι τε τῷ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκίους τόπους παρεκελεύετο. Τῷ δὲ ἁγίου Ἀθανασίου ἔτι ὑποστελλομένου τὰς ἐπιβουλάς τῶν Ἀρειανίζοντων, ὡς ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς, γράφει τῷ ἀδελφῷ (η).

Ὅδε μὲν ἔστιν παρ' ἐμοὶ Ἀθανάσιος· ἀλλὰ πυνθανόμενος διέγκων εὐσεβείας αὐτὸν χάριν διώκεσθαι. Εἰ μὲν οὖν (ι) ἐπαγγέλλεις ἀποδιδοῦναι τούτῳ τὸν θρόνον, ἀμνημόνως τοὺς μάτην αὐτὸν ἐπιφυομένους, ἀποστελῶ πρὸς σὲ τὸν ἄνδρα· εἰ δὲ ἀνανεοὺς ταῦτα οὐ-

(α) Ἐρχεται σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν μακάριον Ἰούλιον.

(β) Palat. τῷ ἀδελφῷ τὰ κατὰ Ἀθανασίου ἐσδεχθῆναι. Item, ἠνύετο ὅθεν σύνοδον.

(γ) Palat. τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν γεγενεῖσθαι (sic) ἐπὶ καταλ.

(δ) Ita Palat. Editi vero, ὁ τοῦ.

A set, Julium adit archiepiscopum Romanum : omnibusque Julio et imperatori commemoratis, isthic cum Athanasio degebat. Constans itaque cum comperisset ea quæ Athanasium et Paulum spectarent, missis fratri litteris jubet recipi homines. At cum litteris imperatoris Constantis, quibus mandabat, ut Paulo Athanasioque suæ sedes restituerentur, nihil amplius effectum esset, aliam cogi synodum rogant Athanasius et Paulus, ut in œcumenica synodo, cum negotia sua, tum quæ fidem spectarent, finem acciperent, docentes suam condemnationem ad fidei eversioem conflata fuisse.

Κώνσταντος, ὥστε ἀποδοθῆναι Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ παρακαλοῦσι γενέσθαι οἱ περὶ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον παρακαλοῦσι γενέσθαι οἱ περὶ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

10. Indicitur ergo rursus, ex sententia duorum imperatorum, Sardicæ synodus œcumenica, anno a morte patris Augustorum undecimo. Ex Occidentalibus itaque partibus episcopi plus trecentis coacti sunt, ut ait ipse sanctus Athanasius, ex Orientalibus autem tantum septuaginta sex, ut Sabinus ait ; in quibus annumeratus est Ischyra tanquam Marceotæ episcopus. Igitur cum Sardicæ convenissent, Orientales in conspectu Occidentalium accedere recusarunt, dicentes non aliter se ad colloquendum venturos, nisi Paulum et Athanasium pellerent ex synodo. Cum autem Protogenes Sardices et Hosius Cordubæ non paterentur abesse sanctos Paulum et Athanasium, statim Orientales abscesserunt. Cumque Philippopolin in Thracia pervenissent, peculiare habuerunt concilium. Ac palam deinde consubstantiale anathemate feriunt ; ac dissimilis substantiæ sententiam epistolis conscriptam, ubique transmisere. Qui porro Sardicæ erant, primum quidem synodum illam desertæ causæ damnarunt, deinde vero Athanasii accusatores dignitate sua privarunt. Confirmata vero fidei definitione Nicææ facta, ac dissimilis-substantiæ voce anathemate damnata atque rejecta, consubstantiale explicant evidentius, ac ubique transmittunt litteris suis. Post hæc cum nosset Occidentalium partium imperator res in Sardicensi synodo gestas, eas statim fratri Constantio significat, jubetque Paulo et Athanasio sedes restitui suas. Cum porro Athanasius adhuc peteretur insidiis Arianorum, re comperta imperator, hæc fratri rescribit :

Hic quidem apud me degit Athanasius ; sed sciscitatus novi pietatis eum causa persecutionem sustinere. Si quidem promittas illi sedem restituere, ultus eos qui sine causa vexant ipsum, mittam ad te virum ; sin abnueris hæc agere, certo scias me-

(ε) Sic Palat. Editi vero, Κορδοῦθης. Mox Palat. ἀποχωροῦσιν.

(ς) Palat. κρατύνοντες.

(γ) Palat. γράψαντες δὲ ἐπιστολάς καὶ.

(η) Palat. ὡς ἔμαθε Κώνστας ὁ βασις.

(ι) Palat. ἐπαγγέλλῃ. Paulo post idem, μάτην αὐτῷ ἐπιφυομένους, ἀποστελῶ.

Ipsū isthuc esse venturum, et vel te invito virum Δ
proprie sedi esse restitutum.

Cum nosset igitur Constantius fratris propositum, formidine illius, sanctum Athanasium propriis accessit litteris, non semel neque bis tantum, sed utque tertio rescribens Athanasio hęc verbis :

INTERPRETATIO EPISTOLÆ I.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Ditius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari, nostrę clementię humanitas non permisit; te scilicet patriis penis nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distulisti B
mentis meę propositum litteris tibi significare, te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspecto; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exsequerere tuum, ideo litteras munificentię nostrę plenissimas ad tuam constantiam misimus, ut absque metu quamprimum conspectui nostro te pręsentem sistere cures, quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum metu patrię restituaris, hocque gratię pignus assequare.

λεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἵνα, ἀμφοτέρων (d) ἡμῶν ἐπινευόντων, τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῆς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ II.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conserres; quod summopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiam nunc hasce litteras ad tuam constantiam misimus, quibus adhortamur, ut circa diffidentiam aut metum publica vehicula inscendas, et ad nos properes, ut optatis frui valeas.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ III.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Cum Edessę degeremus, pręsentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero, ad nostrum D
comitatum properares, ut ubi vultum nostrum conspexisses, quamprimum Alexandriam proficiscerere: sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam

(a) Palat. καὶ δεῖσας αὐτὸν, καλεῖ Ἀθ..... ἐλθεῖν παρ' ἐαυτῶ..... τῷ ἀγίῳ Ἀθαν.

(b) Sic Palat. Editi vero, Προσδοκῶ οὖν. Mox Palat., παραγίνεσθαι. Ibid. editi, ἀπολαβεῖν. ubi Palat., αἰτεῖν. Mox Palat., ἐνεπόθησε, pro ἐνεπόδισε.

(c) Sic mss. Editi vero, καὶ πρᾶθηση... ἀποκα-

τα ποιεῖν, εἰ ἴσθι, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ αὐτόθι γινόμενος, καὶ ἀκαντὸς σου τὸν ἄνδρα τῷ οἰκείῳ ἀποδίδωμι θρόνῳ.

Ἔνους οὖν ὁ Κωνσταντίος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἔνστασιν, καὶ δευλιάσας αὐτὸν, καλεῖ τὸν ἄγιον Ἀθανάσιον, δι' οἰκείων γραμμάτων ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν (a), οὐχ ἕκασθ' ἕτε δις, ἀλλ' ἤδη καὶ τρίτον γράψας τῷ Ἀθανασίῳ ἐν τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν·

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αἰγυπτῶς Ἀθανασίῳ.

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν οὐκ ἀφήκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρύας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις, οὐ παρείδεν ἡ ἡμετέρα εὐσέβεια. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ υπερθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας προσδοκῶν (b) αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν σε τὴν Θεραπείαν· ὅμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς σῆς προθέσεως ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεαῖς πληρηστάταις γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερερότητα διεπεμφάμεθα· ἵνα ἀφόδως ταῖς ἡμετέραις προσόψεσι ταχέϊαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν παρασχέϊν σπουδάσης, ἐπὶ τῷ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαύσαι καὶ πειραθεῖς (c) ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίῳις ἀποκατασταθῆς. Τοῦτο γὰρ ἐνεκεν καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφόν μου Κωνσταντα τὸν νικητὴν Αἰγυπτῶν ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἵνα, ἀμφοτέρων (d) ἡμῶν ἐπινευόντων, τῇ πατρίδι ἀποκα-

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Β'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αἰγυπτῶς Ἀθανασίῳ.

Εἰ καὶ μάλιστα διὰ προτέρων ἐδηλώσαμεν γραμμάτων, ὅπως ἀμερίμνω εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον (e) παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαι σε εἰς τὰ ἴδια· ὅμως καὶ νῦν ταῦτα αὐτὰ τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερερότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτρέπομεθα χωρὶς τινος ἀπιστίας καὶ φόβου ἐπιβῆναί σε δημοσίοις ὀχήμασιν, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμῆς, ἀπολαύσαι δυνήθῃς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Γ'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αἰγυπτῶς Ἀθανασίῳ.

Ἦνίκα ἐν τῇ Ἐδέσῳ (f) διετρίβομεν, παρόντων τῶν ὧν πρεσβυτέρων, ἤρρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σέ, σπουδάσης ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον, ἐπὶ τῷ, ἰδόντα (g) σε τὴν ἡμέτερον πρόσοψιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὀδεύσαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπητήσας, διὰ τοῦτο καὶ

τασταθεῖς.

(d) Ita Palat. Editi vero, ἐπὶ τῶν ἀμαρ.

(e) Sic Palat. Editi vero, κομητάτον. hic et infra.

(f) Palat., ἐν τῇ Ἐδεσσινῶν.

(g) Sic Palat. Editi vero, εἰδὸτα. Infra Palat., ἐπειδὴ πλείστος χρόνος.

νῦν δοκῶν ἡσῶσαι σε ἐπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχέϊαν ἀποδώς (α), καὶ οὕτω δυνηθείης τῇ πατρίδι σου ἀποκαταστήναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν. Πρὸς δὲ πληροστέτην διήγησιν Ἀλήτῃαν τὸν διάκονον ἀπεστελαμεν παρ' οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων, ὧν εὐχῆ, τυχεῖν δυνήσῃ.

11. Ταύτας τὰς ἐπιστολάς δεξάμενος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐπιδείξας τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουλίῳ, ἐν μεγίστῃ χαρᾷ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν κατέστησε. Παραχρῆμα δὲ ὁ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς θρυφρορίας ἐκπέμπει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνσταντίνον τὸν ἐκυτοῦ ἀδελφόν. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰούλιος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρίᾳ καὶ πάσης Αἰγύπτου καὶ Λιβύης (β) κληρικοῖς τε καὶ λαοῖς χαίρων περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπέστειλεν (γ). Ἐλθόντα γοῦν παραδέχεται τὸν Ἀθανάσιον ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίνος, καὶ τῇ κατὰ Ἀλεξανδρείαν Ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστησιν, ἐπιτιμῆσας αὐτῷ ὑπεριμένως. Πρὸς γὰρ λοιδορίαν μω, φροσίν, τοιοῦται ἐχρήσῃ (δ) δρασμῶ, ἐμοῦ ἐτοίμως ἔχοντος φιλανθρωπότερον πρὸς σὲ διατεθῆναι. Καὶ δὴ κατὰ ὑπόθεσιν τῶν ἐναντίων ὁ Κωνσταντίνος λέγει πρὸς τὸν Ἀθανάσιον· Μίαν μοι δίδου χάριν αἰτοῦντί σοι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀσμένως παρέξομαι, βασιλεῦ, κατὰ δύναμιν αἰτηθείς (ε). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐρη· Μίαν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν κατὰ Ἀλεξανδρείαν τοῖς Ἀρείου φοιτηταῖς πρὸς τὰ κατ' ἔθος παραχώρησον. Ὁ δὲ λέγει· Ποιήσω, βασιλεῦ, καθὼς ἐκέλευσας, ἦν καὶ σὺ μοι παρέξεις ἐνθάδε ἐκκλησίαν εἰς συνέλευσιν τῶν ὀρθῶς εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Ὁ δὲ Κωνσταντίνος προχειρῶς ἐπηγγελάτο. Ἐλύπει δὲ τοῦτο τοὺς ἐναντίους. Οὕτως οὖν ὁ βασιλεὺς κατεπλήρη τοῦ ἁνδρός τὴν φρόνησιν, ὡς καὶ νοῆσαι, ὅτι πρὸς ἄνδρα ἔχουσιν οἱ ἐκ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως· καὶ ἀπολύει αὐτὸν μετὰ πάσης τιμῆς, γράψας ἐπισκόποις τε κληρικοῖς καὶ λαοῖς περὶ τοῦ ἀσμένως αὐτὸν ὑποδέξασθαι, καὶ τῷ δήμῳ (f) τῶν Ἀλεξανδρέων. Γράφει δὲ καὶ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον γράμματα οὕτως·

Κωνσταντίνος Νικητῆς Αὐγουστος Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ.

Εἰ τι δὴποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταθῆν ἐβρίσκειται, ταῦτα νῦν ἀπαλειφθῆναι (h) βουλόμεθα· καὶ τὴν ἀλειτουρησίαν, ἣν ἔσχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα· ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνούντας (i) αὐτῷ ἔχειν τὴν ἀλειτουρησίαν, ἣν ἀεὶ ἔσχον· ἴν' οὕτως καὶ αὐτοὶ γίρωσι.

Τῷ αὐτῷ τύπῳ καὶ τοῖς ἐν (j) Ταμνικῇ, καὶ Θηβαίῃ, καὶ Λιβύῃ ἡγέμοσι, ταῖς τοιαύταις (k) ἐπιστο-

A celerissime nobis te sistas, quo et palatia restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Aletam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostrae propositum, et te quae optas assequi posse.

11. Has epistolas cum accepisset sanctus Athanasius, et monstrasset imperatori et episcopo Julio, maxima laetitia Romanam affecit Ecclesiam. Confestim autem imperator cum multis satellitibus, mittit magnum Athanasium ad Constantium fratrem suum. Et beatus Julius Alexandriae et universae Aegypti et Libyae clericis et populis gratulans de sancto Athanasio litteras misit. Venientem igitur Athanasium excipit imperator Constantius, Alexandrinae restituit Ecclesiae, cum leniter objurgasset virum. Nam in contumeliam, ait, mea, ejusmodi fuga usus es, cum paratus ego essem ad te perhumaniter amplectendum. Ac suggerentibus adversariis dicit Constantius Athanasio : Unam mihi petenti concede gratiam, Tum ille : Libenter, inquit, imperator, pro facultate optatum praestabo. Imperator autem : Unam, inquit, Alexandrinarum ecclesiarum Arianis in usum concedito. Reponit ille : Faciam, o imperator, quod jubes ; si tu mihi hic ecclesiam concedas, ad conventum eorum qui recte in Christum credunt. Constantius id repente promisit : sed hoc pungebat adversarios. Ita igitur Imperator viri prudentiam admiratus, intellexit Arianos cum strenuo viro negotium habere, ac cum magno dimisit honore, litterisque suis jussit episcopis, clericis et populis ut libenter cum reciperent, itemque populo Alexandrino. Scripsit etiam ad Augustalem et ad praefectos per Aegyptum. Litterae porro ad Augustalem sic habent :

Constantius Victor Augustus Nestorio Augustali.

Si quid hactenus ad damnum contumeliamve eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antebac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruuntur. Hoc autem nostrum decretum observari jubemus, ut Athanasio Ecclesiae suae restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, et qua caeteri fruuntur clerici ; ut idipsum consecuti gaudeant.

Eadem forma iis qui in Tamnice, Thebaide, et Libya erant rescripsit. Ejusmodi epistolis munitus

(g) Palat. καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας.

(h) Palat. ἀπληρέφθαι.

(i) Palat. ὥστε ἀποδοθῆναι Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ τοὺς κοιν.

(j) Αὐγουσταμνικῇ.

(k) Palat. καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Θηβαίῃ καὶ Λιβύῃ ἡγεμόσιν ἐπέστελλεν, καὶ τοιαύτ.

(a) Sic Palat. Editi vero, ἀποδώσης.

(b) Palat. καὶ πάσῃ Αἰγύπτῳ Λιβύῃ. Mox idem, καὶ λαϊκοῖς.

(c) Sic Palat. Editi vero, ἀπέστειλεν.

(d) Palat. ἐκέχρησο. Mox editi, κατὰ ὑπόθεσιν. Palat. ut in textu.

(e) Palat. αἰτοῦντι..... Ὁ δὲ εἶπεν· Ποιήσω, Βασ.

(f) Palat. λαϊκοῖς... σθαι ὁμοίως δὲ καὶ τῷ δήμῳ.

sanctus Athanasius, per Syriam profectus, Palaestinae pervenit; cumque pervenisset Jerosolymam, episcopo Maximo magno et confessori, qui et ipse multa propter Dominum Jesum Christum passus erat, nota facit acta Sardicensis synodi; et quod imperator Constantius eorum iudicio astipulatus esset, curatque synodum cogi episcoporum istius regionis. Maximus quippe nihil cunctatus, cum convocasset omnes Orientis episcopos, et synodum celebrasset, sancto Athanasio suam restituit communione et dignitatem. Scripsit et ipsa synodus Alexandrinis, omnibusque per Ægyptum et Libyam episcopis clericis et populis, quæcunque de Athanasio decreta essent. Athanasius autem magnus ita Alexandriam cum pervenisset, Ægyptiorum episcoporum synodos coegit, quæ consimilia decreverunt iis quæ ab episcopis Sardicæ coactis statuta fuerant, necnon a Maximo in synodo Jerosolymitana. At cum Magnentius imperium invasisset, et occidisset Constantem, rursus Arii sectatores dolose adversus Athanasium incitant Constantium. Rursus edicta, rursus minæ, rursus fuga, rursus perquisitio ubique terrarum et marium. Cumque Athanasius Ecclesiam deseruisset, Georgium mittunt, Arianæ sectæ hominem, quemadmodum et ante Gregorium quemdam. Acacius autem et Patrophilus sectatores Arii, sanctum Maximum Jerosolymis cum expulissent, Cyrillum ei substituerunt. Qualia autem Alexandriae Georgius eodem tempore perpetravit, ex ipsa beati Athanasii voce qui isthæc passus est, quique præsens tum erat, audi. Nam in *Apologetico de fuga sua*, hæc ad verbum de actis ibidem ait:

τοὺς γενομένους, ἐπάκουσον. Ἐν γὰρ τῷ Ἀπολογητικῷ αὐτοῦ τῷ περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς λόγῳ, τὰδε κατὰ λέξιν περὶ τῶν ἐκεῖ γεγενημένων φησίν.

12. *Exemplum epistolæ Athanasii.*

Nam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem denuo perquirunt, factaque sunt præsentia pejora prioribus. Milites quippe de repente ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice præcum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui a Macedonio et Arianis missus fuerat, Georgius, mala quæ ab illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus victos abduci, orphanorum viduarumque domos diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos deijci, domos obsiguari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, ad cœmeterium sancti Petri episcopi et martyris, orandi causa egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrerent; re

(a) Ἐκεῖ δεest in Palat. Mox idem. Ὁ δὲ ἅγιος.

(b) Palat. καθίσας. Editi, καθήσας. Mox Palat. ἀπορίδωσι τὴν ἀξίαν. Γράφει τε.

(c) Palat. καὶ λαϊκοὺς τὰ ἐψηφισμένα περὶ.

(d) Palat. καὶ ὁμόφωνα. Paulo post idem, τῷ ὁσίῳ

λαῖς, ὁχυρωθεὶς ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος διὰ τῆς Συρίας ὁρμήσας, τῆς Παλαιστίνης ἐπέβη· καταλαβὼν τε τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Μαξίμῳ τῷ μεγάλῳ καὶ ὁμολογητῇ, καὶ αὐτῷ διὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν πολλὰ πεπονθότι, καταφανῆ ποιήσας τὰ τε ὑπὸ τῆς Σαρδικῆς συνόδου πρᾶχθέντα, καὶ ὡς ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίος τῇ ἐκείνων κρῖσει ἐγένετο σύμφηρος, παρασκευάζει σύνοδον τῶν ἐκεῖ (a) ἐπισκόπων γενέσθαι. Ὁ γὰρ ἅγιος Μάξιμος, μὴδὲν μελλήσας, μετεπέμπετο πάντας τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους, καὶ καθίσας (b) συνέδριον, ἀποδίδωσι καὶ αὐτὸς τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἐγράφει τε καὶ αὐτῇ τῇ συνόδῳ τοῖς τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἐπισκόποις τε, καὶ κληρικοῖς, καὶ λαοῖς τὰ ἐγνωσμένα περὶ (c) Ἀθανασίου. Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας ἐν τοσούτῳ, καταλαβὼν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, συνόδους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπισκόπων συνήθροισεν, αἱ ὁμόφωνα (d) ἐψηφίσαντο τοῖς τότε ἐν Σαρδικῇ συνελευσῶσι καὶ τῇ παρὰ τῷ ἁγίῳ Μαξίμῳ ἐν τοῖς Ἱεροσόλυμοις γενομένῃ συνόδῳ. Ἄλλὰ Μαγνηντίῳ τῇ βασιλείᾳ ἐπιθεμένου, καὶ ἀνεόντος Κωνσταντα, πάλιν οἱ Ἀρείου φοιτηταὶ πρὸς Ἀθανάσιον ἐξαπατοῦσι (e) τὸν Κωνσταντίον. Πάλιν διατάγματα· πάλιν ἀπειλαί· πάλιν φυγὴ ἔντονος· πάλιν ἀναζητήσις διὰ πάσης γῆς καὶ θαλάττης. Καὶ ἐκλειπίστος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, Γεώργιον ἐκπέμπουσι τῆς φρατρίας Ἀρείου, καθὼς καὶ ἐμπροσθέν τινα Γρηγόριον. Ἀκάκιος δὲ καὶ Πατρόφιλος, φοιτηταὶ ὄντες Ἀρείου, τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν Ἱεροσόλυμων (f) ἐξωθήσαντες, Κύριλλον ἀντικατέστησαν. Οἷα δὲ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Γεώργιος ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐιργάζετο, τῆς φωνῆς αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, τοῦ πεπονθότος καὶ παρόντος

12. *Ἰσον ἐπιστολῆς Ἀθανασίου (g).*

Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύησαν ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι, καὶ γέγονε χεῖρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων. Στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ πολέμων (h) ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγένετο. Εἶτα εἰσελθὼν τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανιζόντων ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος ἠξήσεν ἅ παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακά. Μετὰ γὰρ τὰ ἑβδομα τοῦ Πάσχα παρθένου εἰς δεσμοτήρια ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἦγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ἄρπαντων καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἄρπαγαί, καὶ ἐφοδοὶ κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα. Τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς, νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὐξασθαι τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ

Μαξ.

(e) Palat. ἐξάπτουσι.

(f) Palat. ἐκ τῶν Ἱεροσολ. Editi, τὸν Ἱεροσολ.

(g) Hic titulus abest a Palat.

(h) Palat. τὰ τῶν πολεμίων.

πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Ἄλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος οὗτος, παρώξυνε τὴν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλῆθους στρατιωτῶν ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τὸν λαόν. Καὶ ὀλίγους εὐρῶν εὐχομένους (οἱ γὰρ πλείστοι πάλιν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν)· τοιαῦτα γὰρ εἰργάσατο, ὅσα ἔπρεπε παρ' αὐτοῦ ἀκούσαντας πράξει. Πυρκαϊᾶν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν αὐτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικώσας αὐτὰς ἔβλεπε, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας αὐτὰς, οὕτω κατέκοψε καὶ πρόσωπα αὐτῶν, ὡς μετὰ χρόνον μόλις αὐτὰς ἐπιγυωσθῆναι. Ἄνδρας τε κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθύς (a) τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἐχούσας ἔτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νῦτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλαίς χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιλειφθέντας ἀθρόως, καὶ τὰς παρθένους ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην βασιλῆα· τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίῳις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποίηκεν· ἀλλ' ἐκρυψαν, ὡς ἠθέλησαν, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λαυθάνειν τὴν τσοαῦτην (b) ὠμότητα. Πράττουσι δὲ πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρονες. Τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων χαϊρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηνοῦντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζον ἐξήχει τὰ κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μοῦϊμ (c), Γάϊον, Φίλωνα, Ἐρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, Ἄγαμμον, Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνώδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἰέρακα καὶ Διόσκορον. Καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὡς τινὰς αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ (d) τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσε δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. Σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχάδ, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν.

13. Τοιαῦτα μὲν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος περὶ τῶν ὑπὸ Γεωργίου κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν γενομένων οἰκειᾶς διεξήλθε φωναῖς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος, ὡς ἔωρα αὐτῶν κοσμοκράτορα, ἀρθεὶς εἰς ὑπεροψίαν, καὶ τοὺς ἐν τῇ δούσει ἐπισκόπους ἐπεχείρησεν εἰς τὴν Ἀρείου αἵρεσιν ἔλκειν (e), ἐν πρώτοις τὴν Ἀθανασίου κατάκριτον ἐρεῖσθαι παρεγγυῶν ὑποβολῇ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων. Καὶ δὴ περὶ τούτου σύνοδον ἐπεκρότησε, κατὰ Μεδιολάνον, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς ἐτρέφεν εἰς τὸ οἰκεῖον θέλημα. Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσέβιος, καὶ Πρόβανος, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερος, ὑπὸ τῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης οὐχ ἠτήθησαν. Ὡς γὰρ εἶδον ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πίστεως τὸ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ψήφισμα κυρωθὲν, ἔλεγον ἐπὶ παρρησίᾳ τῆς πίστεως, καὶ οὐ χάριν Ἀθανασίου ταῦτα

A comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat : qui cum turrim militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsa Dominica impetum fecit in populum. Et cum paucos invenisset orantes (plurimi namque adveniente hora recesserant), ea admisit facinora, quæ decebat facere viros ab illo edoctos. Nam accenso rogo, virgines igni adnotas adigebat dicere se Arianæ esse fidei : ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiore modo verberavit : nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adluc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut B nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint ; imo quidam, vim plagarum non ferentes, extincti sint. Porro omnes quotquot residui erant una cum virginibus in magnam relegavit oasin. Neque initio concessit, ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur ; sed ea arbitrato vira occultarunt, abjeceruntque insepulta ; rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora ; hæc sane causa fuit, ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et ex Libyis in exsilium miserunt episcopos, Ammonium, Muim, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirin, Nilanomonem, Agathonem, Agamphum, Marcum, alium Ammonium et Marcum, Dracontium, Adolphium, Athenodorum, et presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in exsilio loco interirent. Episcopus vero plus triginta in fugam verterunt. Ea enim illis, quemadmodum Achabo, cura fuit, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

13. Hæc sanctus Athanasius, de iis quæ Alexandriæ a Georgio gesta fuerant propriis commemorat verbis. Constantius vero cum se jam videret totius orbis imperatorem esse, in superbiam elatus, Occidentales quoque episcopos conabatur ad Arii hæresin trahere ; mandans in primis ut Athanasii damnationem proferrent, idque suggerentibus Orientalibus episcopis. Propterea enim synodum coegit in urbe Italiæ Mediolano, multosque in suam traduxit sententiam. At Dionysius, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, imminente vi superati non sunt. Cum nossent enim ad condemnationem fidei sententiam contra Athanasium fuisse pronuntiatam ; dicebant, ad eversionem fidei, non Athanasii gratia eos isthæc moliri ; quos ille Avimini detineri

(a) Palat. εὐθύς, habet pro νέους.

(b) Palat. τοιαύτην.

(c) Palat. Μωϊν. Infra idem Νηλάμμωνα. Editi male, Λινάβωνα.

(d) Αὐτῷ deest in Palat.

(e) Sic Palat. In editis ἔλκειν nec est. Mox Palat. ἀρεῖσθαι. Ubi editi ἐρεῖσθαι habent.

jussit. Sanctus autem Athanasius cum sciret Constantium Arianorum tueri sententiam, Arianosque in eum conspirasse, ac conari per calumniam eum accusare; in corrupto tribunali nemini confidebat, non amico, non clerico, non cuiquam alii; sed præfecti satellitibus repente episcopalem domum invadentibus ac quærentibus eum occidere, sumpto sibi stichario et birrhis aufugit ad puellam virginem, annorum circiter viginti, forma pulcherrimam, et ob pulchritudinem fagiendam. Illa porro rei insolentia stupefacta est. Ait ergo illi Athanasius: Conquiro ab Arianis, et calumniis impetor. Ac ne inconsideratam mihi gloriam conciliem, et in peccatum conjiciam eos qui me pœnas dare volunt, ad fugam animum appuli. Revelavitque mihi Deus hac nocte dicens: Apud neminem nisi apud illam evadere potes. Tum illa præ gaudio, omni abjecta suspitione, totam se contulit ad Dominum, atque sanctissimum virum sex annos occultavit, usque ad Constantii mortem. Ipsa pedes ejus aluens, ac purgantia auferens, necessaria omnia subministrans, ac libros mutuata præbebat illi, nec quisquam norat hominum in tota urbe Alexandria, quo loco degeret sanctus Athanasius. Eodem tempore pulchritudo faciei Ecclesiæ in sordes et tristitiam mutata est. Compositi namque erant Ecclesiarum præsules, ac nomine quidem Christiani; communionem autem promiscuam, nihil ab hæreticis differebant. Non utique illi usque ad libationem idolorum prævaricabantur; sed specie Christianismi blasphemiam Arii doctrinam tueri conabantur. Constantius autem imperator, qui jam antea Arianam sententiam tuebatur, multo magis id tum præstabat, cum penes illum summa rerum esset: quare jussit lidem Arianorum ad Italiæ Ecclesias mitti, jubens expelli ab Ecclesiis eos qui nollent ei subscribere, et alios in eorum vicem subrogari. Ut autem etiam sanctus Liberius post beatum Julium Marci et Sylvestri successorem, Romæ episcopus, in exilium pulsus esset, hæreticorum furor in ejus locum Felicem quemdam constituit Ecclesiæ Romæ episcopum. Quem statim divinitus inmissa pœna excepit. Nam visu privatus, divinam confitebatur vindictam se impetivisse; hinc vero pestilentii morbo aliquanto post tempore consumptus, periit. Sermo autem Christi clarior evasit, sancto Liberio pro fide patiente. Georgius autem, uti supra dictum est, Alexandriæ elatus in superbiam, ne in specie quidem sese cohibuit, conversus plane ad crudelitatem, ita ut videretur fascibus et securi imperium obtinere, magis quam sacerdotio præesse. Cum autem sanctus Meletius episcopus Antiochenus consubstantialitatem mani-

α αὐτοὺς ἐπινοεῖν· οὐσινὰς περριορισθῆναι ἐκέλευσεν ἐν Ἀριμνηῷ. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, γνοὺς πάλιν καὶ τὸν βασιλεῖα Κωνσταντίνου τῶν Ἀρειανῶν κρατύνειν, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς συσκευαζομένους αὐτὸν (α), καὶ σπουδάζοντας κατὰ συκοφαντίαν ἀθέμιτα αὐτοῦ κατηγορεῖν, ἐπὶ διεφθαρμένῳ δικαστηρίῳ οὐκ ἐθάμβησεν οὐδενί, οὐ φιλῶ, οὐ κληρικῷ, οὐκ ἄλλῳ τινί· ἀλλ' αἰφνίδιον εἰσελθόντων τῶν ἐπαρχικῶν εἰς τὸ ἐπισκοπεῖον, καὶ ζητούντων αὐτὸν συλλαβεῖν, λαθῶν αὐτοῦ τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιβλίον ἐν μεσοτάτῃ νυκτὶ (β), κατέφυγε πρὸς παρθένον νέαν, ὡς ἐτῶν εἴκοσι, σφοδρὰ ὠραιότατην, φευκτὴν διὰ τὸ κάλλος. Ἡ δὲ, ξενισθεῖσα ἐπὶ τῷ πράγματι, ἐπιστήθη. Λέγει οὖν αὐτῇ, ὅτι· Ἐπιζητοῦμαι παρὰ τῶν Ἀρειανῶν (γ), καὶ ἀθέμιτα συκοφαντοῦμαι. Καὶ ἵνα μὴ κατὰ ἄλογον ἀπενέγκωμαι δόξαν, καὶ εἰς ἀμαρτίαν ἐμβάλω τοὺς τιμωρησασθῆναι με βουλομένους, ἐνεθυμήθη φυγεῖν. Ἀπεκάλυψεν οὖν μοι ὁ Θεὸς ταύτῃ τῇ νυκτὶ, ὅτι παρ' οὐδενὶ ἔχεις σωθῆναι εἰ μὴ παρ' ἐκείνῃ (δ). Ἀπὸ πολλῆς οὖν χαρᾶς ἐκέλευε πάντα διαλογισμῶν, ὅλη γεγένηται τοῦ Κυρίου, καὶ κατέκρυψε τὸν ἀγῶνιστον ἐκεῖνον ἐπὶ ἕξ ἔτη μέχρι τῆς ζωῆς Κωνσταντίνου. Αὕτη καὶ περινήπτουσα τοὺς πόδας, καὶ τὰ περιτώματα διακονοῦσα, καὶ τὰς χρεῖας αὐτοῦ πάσης οἰκονομοῦσα, καὶ βιβλία κίχραμένη (ε) καὶ παρέχουσα αὐτῷ, καὶ οὐδεὶς ἀνθρώπων πάσης Ἀλεξανδρείας ἔγνω ἐν τοῖς ἕξ ἔτεσι, ποῦ διάγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος. Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὸ κάλλος τοῦ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας ρυτίσι καὶ κατηρεῖα ἠλλοίωτο. Μίσηθη γὰρ ἦσαν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν ἑσάρχοι, ὀνόματι μὲν Χριστιανοὶ καλούμενοι, τῇ δὲ ἐπιμίξια τῆς κοινωνίας τῶν αἰρετικῶν μηδὲν διαφέροντες. Οὐ σπονδαῖς γὰρ εἰδῶλον τὴν παράδοσιν ἑπραττον, ἀλλ' ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ τὸ βλάσφημον Ἀρειοῦ δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντίνος καὶ ἤδη μὲν πρῶτον συνεκρότει τῆς Ἀρειανῆς δόξαν, πολλῶν δὲ πλέον αὐτοκράτωρ γενόμενος· διὸ ἐκέλευσε τὴν τῶν Ἀρειανῶν πίστιν καὶ εἰς τὰς περὶ Ἰταλίαν Ἐκκλησίας πέμπασθαι, προστάξας τοὺς μὴ βουλομένους ὑπαγράφειν αὐτῇ ἐξωθεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ἑτέρους ἀντικαθίστασθαι. Ὡς δὲ καὶ ὁ ὁσῖος Λιθέριος μετὰ Ἰουλίον τὸν μακάριον τὸν Μάρκον καὶ Σιλβέστρου διάδοχον, τῆς Ρώμης ὢν ἐπίσκοπος, ἐξορίαν ὑφίσταται, ἡ τῶν αἰρετικῶν μανία ἀντ' αὐτοῦ φηλικῶς (f) τινα καθίστησι τῆς Ἐκκλησίας Ρωμαίων ἐπίσκοπον, ὃς παραρῆμα ποιὴν θεήλατον ἐξέτισε. Νῦν μὲν γὰρ τῆς ὕψεως ἀποστερηθεὶς ἐξωμολογεῖτο τὴν θείαν δίκην εἰκότως αὐτὸν μετελθεῖν· νῦν δὲ λοιμικῇ νόσῳ ἐπὶ χρόνον διαφθαρεὶς ἀπέθανεν. Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ λόγος ἐνδοξότερος ἐγένετο, τοῦ ἁγίου Λιθέρου πάστορος ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ὁ δὲ Γεώργιος, καθὰ προσηρῆται, κατὰ τὴν Ἀλεξανδρίαν ὑπεροψία (g) ἀρθεὶς, οὐδὲ

(a) Palat. κρατύνοντα.

(b) Palat. τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιβλίον ἐν μεσοτάτῃ τῇ.

(c) Palat. αὐτῇ ὁ μέγας Ἀθανάσιος.

(d) Palat. παρ' ἐκείνῃ τῇ παρθένῳ.

(e) Sic Palat. Editi vero, διακονοῦσα, καὶ βιβλία

κίχραμένη.

(f) Sic Palat. Editi, Φηλικα. Ibid. Palat. ἀντικαθίστωσι ταῖς ἐκ. Mox idem, ἐξέτισεν, recte. Editi, ἐξήτησεν.

(g) Ita Palat. recte. Editi, ὑπεροψία.

ἐπὶ σχήματος ἐπέειχεν ἑαυτὸν, ἐξηλλαγμένους παντά-
 πασι πρὸς ὠμότητα, ὡς δοκεῖν αὐτὸν βάρδοις καὶ
 πλυκίτην ἡγεμονίαν διέπειν (α), ἢ ἱερωσύνης προϊστα-
 σθαι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιο-
 χίων ἐπίσκοπος τὸ ὁμοούσιον σαφῶς ἐκήρυττε, καὶ
 τούτων οἱ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως περιορίζουσιν ὧ
 κατὰ πλῆθος συνηκολούθησε, τῆς κοινωνίας τῶν ἐναντίων ὀλιγορῆσαντος. Εὐζώϊον δὲ ἀντὶ τοῦ ἁγίου Με-
 λετίου εἰς τὴν ἐπίσκοπὴν Ἀντιοχείας προχειρίζονται,
 αἰας ἐπίσκοπον προστησάμενοι.

14. Τοιοῦτον δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ μισοκά-
 λου ἐξανάφαντος πόλεμον, Κωνσταντίος ὁ βασιλεὺς
 ἀναδείκνυσιν Ἰουλιανὸν Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, καὶ
 καταλαβὼν τὴν Κωνσταντινουπόλιν, Εὐδόξιον τὸν
 Ἀντιοχείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας
 ἐπίσκοπον καὶ ἱερέα ἀναδείκνυσιν. Ἐν τούτῳ τῷ
 χρόνῳ καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἣ ὄνομα Σοφία,
 ἐνεκαίνισεν, ἐν ὑπατεία Κωνσταντίου τε δεκάτου, καὶ
 Ἰουλιανὸν Καίσαρος τὸ τρίτου, μηνὸς Φεβρουαρίου
 παντεκαίδεκάτῃ (β). Ὁ αὖν ἀσκήτης Εὐδόξιος καθεσθίεις
 εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς τοῖς ἐγκαινίοις, πρώτῃ ἀφῆκε
 φωνὴν φήσας (γ). Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς.
 Θεοῦ δὲ πολλοῦ καὶ στήσεως ἐπὶ τούτου γενομένης.
 κηρὲν, φησὶ, ταράσσεσθε πρὸς τὸ λεχθὲν παρ' ἐμοῦ.
 Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὅτι οὐδένα σέβει. ὁ δὲ Υἱὸς
 εὐσεβῆς, ὅτι σέβει τὸν Πατέρα. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ
 Εὐδοξίου, ὁ μὲν θρόνος καταστάλη· γέλωτος δὲ πολὺς
 ἀντὶ τοῦ θροῦδου κατεῖχε τὴν ἐκκλησίαν· ὥστε τοὺς
 πλείστους αὐτῶν, καταγελάσαντας αὐτοῦ, ἐξελεθεῖν
 αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ εὐν ὀλίγοις τοῖς περὶ αὐτὸν κα-
 ταλειθῆναι. Καὶ μένει τὸ ῥηθὲν (δ) ὑπὸ Εὐδοξίου
 ἔχει τῆς δεῦρο γελώμενον. Τοιαῦτα γὰρ δὴ οἱ αἰρε-
 σιάρχει σεριζόμενοι, καὶ περὶ τοιαύτας ἀσχολούμενοι
 ἴδεις, τὴν ἐκκλησίαν διέσπασαν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, ἐν
 ταῖς Γαλλίαις πολλοὺς βαρβάρους συμπλακεῖς, καὶ νική-
 σας, ἐπ' αὐτῶν ἀναγορεύεται βασιλεὺς. Μαθὼν δὲ ὁ
 Κωνσταντίος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεομάχου Εὐζώϊου,
 ἐπὶ τὸν πρὸς αὐτὸν ἔχουσι πόλεμον (ε). Γενόμενος δὲ
 ἐν πολίχνῃ τῆς Κιλικίας, Μόφου κρήνη τοῦνομα, ὑπὸ
 φρονιδοῦ ἀποπληξία ληφθεὶς τελευτᾷ ἐν ὑπατεία
 Ταύρου καὶ Φλορεντίου, τρίτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνός,
 εἰκοσι πέντε ἔτη μετὰ τὴν τελευταίην τοῦ πατρὸς
 ζῆσας, τὰ δὲ πάντα ἔτη τεσσαράκοντα καὶ πέντε (ς).
 Καλὸν δὲ σωπῆ μὴ παραδραμεῖν ἐνταῦθα μήτε τὴν
 τῶν Ἑλλήνων τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν μανίαν τε καὶ
 ζουφότητα, μήτε τὴν Γεωργίου ἀπώλειαν (γ), τὴν
 κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου μεγάλην πόλιν. Συνέθη παρα-
 χῆν γενέσθαι ἐξ αἰτίας τοῦδε· τόπος ἦν ἐν τῇ πό-
 λι ἐκ παλαιῶν ἔρημος καὶ ἡμελημένος, σφραγετοῦ
 γέμων πολλοῦ, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες τὸν παλαιὸν τῷ
 Μίθρᾳ τελετὰς ποιούντες ἀνθρώπους (η) καθέθουσαν.
 Τούτων Κωνσταντίος ἤδη πρότερον ὡς σχολαίου τῆ
 Ἀλεξανδρείαν ἐκκλησίᾳ προσεκεκρυώκει. Γεώργιος δὲ,
 βούλομενος ἐν αὐτῷ εὐκέρειον οἶον κατασκευάσαι,

A feste prædicaret, illam etiam hæreticè Ariani cir-
 cumvenere : quem multa sequebatur turba, adver-
 sarioꝝ communione despecta ; Euzoium vero heo
 sancti Meletii in Antiochenum episcopatum ordi-
 narunt : ac impium Eudoxium Constantinopolitana
 Ecclesiæ præficiunt.

14. Cum porro tantum bellum boni omnis inimi-
 cus adversus Ecclesiam accendisset, Constantius
 imperator Julianum in Gallia, Cæsarem promulga-
 vit, ac Constantinopolim concedens, Eudoxium An-
 tiochenum Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopum
 et sacerdotem declaravit. In eodemque tempore
 magnam ecclesiam, cui nomen Σοφία, seu Sapien-
 tia, dedicavit eoss. Constantio decimum, et Juliano
 Cæsare tertium, Februarii decima quinta. Igitur
 iupius Eudoxius cum sederet in throno ipsius in
 dedicatione, eam primam edidit vocem : Pater im-
 pius, Filius pius. Multo hinc exorto tumultu atque
 seditione : Ne, inquit, hoc dicto meo turbemini.
 Pater namque impius, quia neminem pie colit ;
 Filius vero pius, quia pie colit Patrem. Hæc cum
 dixisset Eudoxius, tumultus quidem sedatus est, at
 risus magnus pro tumultu ecclesiam occupavit : ita
 ut plurimi, deridentes eum, ecclesia excederent,
 illeque cum paucis asseclis suis remaneret. Et hac-
 tenus Eudoxii dictum risui habetur. His argutiis
 hæresiarchæ, talibusque circa voculas cavillationi-
 bus, ecclesiam distraxere. Julianus porro in Galliis
 contra multos barbaros eollatis signis, cum vicisset,
 imperator ab eis proclamatus est. Re comperta
 Constantius, baptizatus ab Euzoio Dei adversario,
 ad bellum ipsi inferendum profectus est. Cum per-
 venisset autem ad quamdam Ciliciæ urbem, nomine
 Mopsucrenem, ex nimia sollicitudine apoplexia cor-
 reptus, interiit, consulibus Tauro et Florentio, ter-
 tia mensis Novembris, cum vixisset viginti quinque
 post mortem patris annos, essetque annorum qua-
 draginta quinque. Neque par est hic silentio præ-
 terire Græcorum qui Alexandriæ erant furorem et
 levitatem, neque Georgii perniciem, quæ in magna
 civitate Alexandria contigit. Hæc porro tumultus
 causa fuit : locus erat in civitate jamdiu desertus,
 ineultus, serdeque multa refertus, in quo Græci
 olim Mithræ, in sacrificia immolabant homines.
 Eum locum Constantius jam antea, utpote vacuum,
 Alexandrinæ adjunxerat ecclesiæ. Georgius vero
 cum vellet in eo oratorium construere, locum ju-
 bet emundari, dumque id præstaretur, adytum in-
 ventum est valde profundum, in quo Græcorum
 mysteria occultabantur. Erantque illa hominum et

(α) Sic Palat. Editi vero, διάγειν.

(β) Sic Palat. μηνός προστ. in editis. Infra Palat.,
 αὐτῆς τοῖς ἐγκαινίοις αὐτῆς.

(γ) Palat. πρώτῃ ἐκλήθη τὴν πολυθρόνητον
 ἀφῆκε. Infra idem, πρὸς τὰ λεχθέντα. Mox idem,
 ἵδου οὐδένα.

(δ) Palat. τὸ λεχθὲν

(ε) Palat. πρὸς αὐτὸν πόλεμον ὄρμ. Γεν.

(ς) Δε δεest in Palat. Infra idem, παραδραμεῖν κατὰ
 τότε συμβάντα μήτε τ.

(γ) Palat. ἀπώλειαν. Κατὰ γὰρ τὴν Ἀλεξ.

(η) Palat. τῷ Μίθρᾳ θυσίας τελοῦντος ἀνθρ. Inf. idem,
 ὡς σχολάζοντα τῆ.

puerorum calvariae, quos fama erat occisos olim A fuisse, quando extis ad vaticinia Græci utebantur, ac divinatoria immolabant sacrificia, animas incantationibus revocantes. Christiani igitur cum talia in Mithræ adyto reperissent, curarunt ut omnibus risum moverent, ostendentes Græcorum mysteria, educebantque nudas calvarias ut exhiberent populo. Hæc cum viderent Græci Alexandrini, nec ferrent opprobrium facti, ira accenduntur, et quavis re obvia usi pro telo, irruunt in Christianos, eorumque multos omnibus mortis generibus trucidant. Hos enim gladiis, hos lapidibus aut lignis occidere, quosdam in crucem egerunt. Georgium vero ecclesia extractum, cameloque alligatum, cum discerpissent, una cum camelo combussere.

ἄνακαθαροῦθινα κελεῦει τὸν τόπον. Καὶ δὴ ἀνακαθαίρουμένου αὐτοῦ (α), ἄδυτον ἡῦρηται κατὰ βάθους πολλοῦ, ἐν ᾧ τὰ μυστήρια τῶν Ἑλλήνων ἐκέκρυπτο. Ταῦτα δὲ ἦν κρανία ἀνθρώπων τελείων τε καὶ παιδίων, οὗς λόγος κατεῖχε πάλαι ἀνηρεῖσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγγνων μαντεῖαις ἐχρῶντο Ἕλληνες, καὶ μαντικὰς (β) ἐπετέλουον θυσίας, καταμαγαγεύοντες τὰς ψυχὰς. Οἱ οὖν Χριστιανοί, ταῦτα εὐρόντες ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ Μίθρου, σπουδῆν (γ) εἶθεντο πᾶσιν ἐν τῷ φανερῷ γέλωτα δεῖξαι τῶν Ἑλλήνων τὰ μυστήρια, ἐξεπόμευόν τε εὐθύς γυμνά τῷ δῆμῳ τὰ κρανία δεικνύοντες. Ταῦτα ὀρώντες οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν Ἕλληνες, καὶ μὴ φέροντες τὸ τοῦ πράγματος ἐπιοειδιστον, εἰς ὀργὴν ἐξάπτονται, καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν ὄπλον ποιοῦμενοι, ὁρμῶσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν αὐτῶν. Τοὺς μὲν γὰρ ξίφεσι, τοὺς δὲ λίθοις ἢ δὲ προσδήσαντες, καὶ σπαράξαντες, σὺν αὐτῇ κατέκαυσαν.

15. Julianus porro imperio politus, ut dictum est, B cum curaret omnia Constantii facta abrogare, exsules omnes revocavit. Ut novit illud sanctus Athanasius, honeste vestitus egressus domo virginis, quam superius memoravi, rursus nocte inventus est in ecclesia : quem Alexandrinus populus libenter excepit, quasi redivivum. Excusationem porro istam amicis attulit : Ea de causa ad vos non confugi ; cum ut tutejurare possētis (me apud vos non latere), tum propter perquisitionem apud vos faciendam. Ad illam porro confugi, in quam nulla cadere poterat suspicio, scilicet, ob speciem et juventutem. Alexandrinus vero populus, pulsus ab ecclesiis Ariani, oratoria Athanasio tradidit. Tum Ariani in vulgaribus domibus conventus agentes, in locum Georgii Lucium constituunt sibi ducem. Julianus C porro qui idolis delectabatur, iterum ecclesias turbabat, templa Græcorum aperiebat, sacrificia Fortunæ Constantinopolitanæ offerebat palam in impetratoria, ubi stabat Fortunæ statua. Quo tempore Maris Chalcedonis in Bithynia episcopus, manu ad ductus, præ senectute namque oculorum hebetudine laborabat, imperatorem adiens, multa in eum convicia protulit, impium vocans, apostatam, atheum. Ille verbis convicia depellebat, cæcum appellans et oculis captum, aiensque, non posse Galilæum medelam ferre. Tum beatus ille confidenter reponit : Gratias ago Deo, qui me excæcavit, ne tuam impudentem faciem viderem, quæ ita collapsa est in impietatem. Tum porro Jovianus et Valentinianus solitas zonas ad tyrannum projecere dicentes : Accipe zonas, habeto tibi honores tuos. Exposita tibi etiam ad libitum sunt corpora nostra. Quorum ille constantiam pertimuit. Tum imperator, et qui cum illo sentiebant, veluti ex tenebris adytis prorepen-

15. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τὸ κράτος περιθέμενος, ὡς εἴρηται, καὶ σπουδάζων πάντα τὰ παρὰ Κωνσταντίου πραχθέντα ἀνατρέπειν, τοὺς περιορισθέντας ἀπαντας ἀνεκαλέσατο. Ὡς οὖν ἔγνω τοῦτο ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καλῶς ἐνδυσάμενος, ἐξεληθὼν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς παρθένου, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἄνω εἴρηκα, πάλιν, ἐν τῇ νυκτὶ εὐρέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὃν ὁ Ἀλεξανδρέων λαὸς ἀσμένως ἐδέξατο, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα (δ). Ἀπελογεῖτο οὖν τοῖς γνησίοις αὐτοῦ φίλοις, ὅτι τοῦτου χάριν πρὸς ὑμᾶς οὐ κατέφυγον, ἵνα εὐορκον ὑμῖν ἢ ἄλλως τε δὲ καὶ διὰ τὴν ἔρευναν. Κατέφυγον δὲ πρὸς ἐκεῖνην, πρὸς ἣν ὑποψίαν οὐδεὶς ἠδύνατο ἔχειν, ὡς ὠραίαν καὶ νεωτέραν. Ὁ δὲ Ἀλεξανδρέων λαὸς, ἐξωθήσαντες τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς τοῦ Ἀρείου δόγματος παραδιδόσιν Ἀθανασίῳ τοὺς εὐκτηρίους οἴκους. Οἱ δὲ Ἀρειανίζοντες, ἐν οἰκίσκοις ἀσήμεως συναγόμενοι, εἰς τόπον Γεωργίου Λούκιον προχειρίζονται ἡγεῖσθαι αὐτῶν (ε). Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τοῖς εἰδώλοις ἐπιτεπερόμενος, αὐτοὺς τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττε, τὰ ἱερά τῶν Ἑλλήνων ἀνοίγων, καὶ θυσίας ἐπιτελῶν τῇ Κωνσταντινουπόλει Τύχῃ δημοσίᾳ ἐν τῇ βασιλικῇ, ἐνθα τὸ τῆς Τύχης Ἴδρυτο ἄγαλμα (ς)· ὅτε καὶ Μάρτις ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, χειραγωγούμενος ἦν γὰρ ἡδὴ πρὸς τῷ γήρατι ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας· πολλὰ τὸν βασιλεῖα εἰσελθὼν ὕβρισε, ἀσεβῆ καλῶν τὸν ἀποστάτην, τὸν ἄθεον. Ὁ δὲ λόγος τὰς ὕβρεις ἡμύνετο, τυφλὸν καὶ πηρὸν ἀποκαλῶν, καὶ μὴδὲ τὸν Γαλιλαῖον αὐτοῦ δυνάμενον αὐτὸν θεραπεῦσαι (γ). Ὁ δὲ μακάριος παρῆρσιέστερον πρὸς τὸν βασιλεῖα ἔφη· Εὐχαριστῶ, φησὶν, τῷ Θεῷ τῷ τυφλώσαντί με, ἵνα σου μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπον οὕτως ἐκπεπτωκὸς πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Τότε δὴ καὶ Ἰοβιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας προσέβριψαν τῷ τυράννῳ εἰπόντες· Δέχου τὰς ζώνας, ἔχε σου καὶ τὰς τιμὰς. Πρόκειται δὲ σοι, εἰ βούλη, καὶ τὰ σώματα ἡμῶν· ὧν

(a) Ita Palat. In editis αὐτοῦ δεest.

(b) Palat. ἐχρῶντο οἱ Ἕλληνες, καὶ μαγικὰς.

(c) Palat. τοῦ Μίθρου, πολλὴν σπουδῆν.

(d) Palat. Ὁ οὖν Ἀλεξ... ἐδέξατο ἰδῶν αὐτὸν ὡς δει...

(e) Ita Palat. In editis ἡγεῖσθαι αὐτῶν δεest.

(f) Palat. Ἰδρυται. Infra Palat. ἡδὴ πρὸς τὸ γήρας. Paulo post idem, προσελθὼν ὕβρισε, τὸν.

(g) Palat. πονηρὸν... τὸν Γαλιλαῖον αὐτὸν... παρῆρσιαιστικώτερον.

καὶ τὴν ἔνστασιν ἔδειξεν. Ὁ τε βασιλεὺς (α) καὶ οἱ ἄλλοι ἐκ τῶν φιλοσόφων καὶ μαθηματικῶν κληῖτος, τῶν τε μάγων καὶ μάντεων φρατριάσαντες, βουλεύσαντο οὐκ ἄλλως περιέτεσθαι τῶν Χριστιανῶν, ἢ μὴ Ἀθανασίου ἀπαλλαγῶν, ἅτε δὴ θεμελίου θύτου αὐτοῦ Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο γοῦν, πάλιν δικαστῶν κίνησις, πάλιν στρατὸς (β), πάλιν βουλή καὶ ἄλλοι ἐταράσσοντο, Ἀθανάσιον ἀπαιτούμενοι· ὃς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ταραπτομένης (γ) διέδρα σπουδῆ τῶν εὐσεβούντων. Ὁ δὲ λαὸς λῆπη καὶ δάκρυσι συνείχετο· νόκτωρ περὶ τὸν Νεῖλον αὐτοῦ ὀρμίωντος περισταῖτες ἔλεγον· Πού πάλιν ἀποδιδράσκεις (δ), ὁ ποιμὴν ὁ καλός; Τίτι δὲ ἡμῶν καταλείπεις ὡς ναῦν ἀκυβέρνητον, τρικυμιαῖς καὶ σπιλάσι περιεγεμένην; Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Μὴ δλοφύρεσθε, τέκνα· νέφος θηνοπωρινόν ἐστιν οὗτος ὁ τάραχος, πρὸς ὀλίγον φαινόμενος, ὀξέως δὲ ἀφανίζόμενος. Θάπτον ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, Θεοῦ συνεργούντος· μικρὸν χρόνον ὑμῶν χωρισθήσομαι. Ὡς δὲ ἐπέθη ὀλκάδι τοῖς Νεῖλου βίθροις ἐπὶ τὴν Θηβαίδα ἀναγόμενος (ε), ὁ τὴν ἀπόφασιν ἔχων κατ' αὐτοῦ σατράπης ἀνὴρ ἤγετο, κατ' ἐπισθεν θάνατον ἀπειλῶν (ς). Ὡς δὲ ἀπήγγειλε τοῦτό τις Ἀθανασίῳ, ὡς τάχος λέγων ἀπαρτεῖν, μὴ καταληφθεῖτε πρὸς τοῦ διώκοντος, βραχὺ σιγήσας, λέγει, ὀράματι θεῖῳ καταπεισθεῖς· Ἀντιστρέψωμεν τὸν πλοῦν, ὡ ἄνδρες, τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, ὡς τάχιστα με Ἀλεξανδρεῦσιν ἀποδοθῆναι. Τῶν δὲ διακωλύοντων, καὶ δι' ὀλίγον θρηνοῦντων, καὶ τὸν οἰκεῖον κίνδυνον ὑφορωμένων (g), εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος· Μὴ οὕτως, ἀδελφοί, συγκόπτετε ἑαυτούς. Πιστεύσατε, ὅτι πλείους οἱ μεθ' ἡμῶν, ὑπὲρ τοὺς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀνίκητός ἐστιν ὁ ἡμέτερος σύμμαχος. Οὕτω κατ' ἐπισθεν γενόμενοι (h), παλινόροσι φέρονται τὴν ὀλκάδα ἀναστρέφαντες. Ἀλλὰ συνήτησαν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ τῶν προδοτῶν τινες ἄνδρες Ἑλληνικώτατοι, οἱ καὶ τὸν διώκτην πείσαντες κατόπιν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐργεσθαι. Ἐγγὺς δὲ γενομένων αὐτῶν καὶ ἀρασιὰ κρατηθέντων, ὁ Ἀθανάσιος, οἶα ἐπὶ Ἐλισσαίου ἐγεγόνει, πυνθάνεται, τίνα ζητοῦν. Τῶν δὲ λεγόντων· Ἀθανάσιον· αὐτὸς ἀποκρίνεται· Σπουδάσειν αὐτὸν ἔγνω ὀλίγον πρότερον καὶ παραδραμόντα ἐθέσαντο (i).

16. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος θάπτον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατήχθη, πλείστης χαρᾶς τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπλήσας· ὅπου βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεῖς, μικρὸν ὕστερον μετὰ παρήρησας τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ παρήρησάζετο. Ὁ γὰρ Ἰουλιανὸς, πολλὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διαπραξάμενος, τέλος ἀξιὸν ἀπηνέγκατο. Κατὰ Περσῶν γὰρ στρατεύσας, καὶ πεπιστευκῶς μακταίαις τισὶ καὶ ὄνειροπολήσας τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοιο πόλιν λαθεῖν, ἣ καὶ μᾶλλον αὐτὸν Ἀλέξανδρον εἶναι ἐν ἐτέρῳ σώματι, πολλὰς κώμας

tes, philosophi et mathematici magno numero, magi item atque divini, una convenientes consilium dedere, non aliter posse opprimi Christianos, nisi Athanasius tolleretur de medio, quippe qui fundamentum esset Ecclesiae. Quamobrem rursus motus judicium, rursus exercitus, rursus consilium, populi que turbati sunt, dum Athanasium exposcerent. Ille vero, in tanto Ecclesiae tumultu, piorum opera aufugit. Tum populus mœrore lacrymisque conciebatur, nocteque prope Nilum eum abeuntem circumstantes sic compellabant: Quocirca profugis, pastor bone? Cui nos relinquis, ut navem gubernatore carentem fluctibus, et piratarum navibus circumdatam? Ille vero: Ne flete, ait, filii, autumnalis est nubes iste tumultus, quæ ad tantillum temporis apparet, ac mox evanesceat. Brevi ad vos remigrabo, Deo juvante, modico tempore a vobis segregabor. Ut autem conscendit naviculam, ut per Nilum adverso flumine concederet in Thebaidem; qui sententiam contra illum ferebat satrapes, insectus est mortem comminans. Ut autem quidam id Athanasio renuntiavit, suadens ut quamprimum solveret, ne comprehenderetur a persequente, cum paulisper conticuisset ait, divina visione persuasus: Navigationem, o viri, convertamus, Deo ita volente, ut quamprimum restituar Alexandrinis. Illis vero prohibentibus, ac tantum non plorantibus, propriumque periculum prospicientibus, ait sanctus Athanasius: Ne ita dolore vos afficiatis, fratres, credite plures nobiscum esse quam cum illis, invictumque nostrum auxiliatorem esse. Ita converso cursu retro feruntur nave. Sed occurrerunt sancto Athanasio proditorum quidam viri Græci, qui persecutori persuaserant jamjam se in conspectum sancti Athanasii venturos. Cum jam propius accessissent, oculisque capti essent, Athanasius, uti ab Elisæo gestum fuit, interrogat quem quærent: illis dicentibus, Athanasium: respondet ille: Scio illum paulo ante properasse ut vos anteverteret. Eumque illi prætermittentes eum persecuti sunt, quem habentes coram non viderunt.

16. Sanctus autem Athanasius cito Alexandriam reductus, summo gaudio replevit Ecclesiam. Ubi paulisper occultatus, paulo post cum libertate verbum Dei palam prædicabat. Nam Julianus multa contra Christianos machinatus, dignum interitum consecutus est. Nam cum Persis bellum intulisset et divinationibus quibusdam persuasus ac somniis deceptus, quod Alexandriini Macedonis urbem capturus esset, aut potius Alexander ipse esset in alio corpore, multos vicos et præsidia Persarum

θάνατον ἀπειλῶν. Infra idem, ὡς τάχος. Editi, εἰς τάχος.

(g) Palat. καὶ διωλύγιον θρηνοῦντων, καὶ τὸν οἰκεῖον θάνατον ὑφορ.

(h) Sic Palat. Editi vero, γενόμενος. Mox Palat. ἀντιστρέψαντες.

(i) Palat. οὐκ ἐθέσαντο, οὐδὲ ἐκράτησαν.

(a) Sic Palat. Editi vero, Ὁ δὲ βασιλεὺς.

(b) Πάλιν στρατὸς abest a Palat.

(c) Palat. ὁ δὲ, τῆς ἐκκλησίας χαρακωμένης.

(d) Palat. διδράσκει. Infra idem, περιεγεμένην τῆδε κἀκείσε; Ὁ δὲ.

(e) Palat. ἀγόμενος.

(f) Sic Palat. Editi vero, ἀνὴρ ἤγε τὸν ἐπισθεν,

populatus, urbesque quasdam cum cepisset, et Ciesiphontem magnam urbem circumsediaset, supplicesque Persas adesse, atque legatos ad se mittere coegisset, eorum tamen supplicationes non admisit; quod in immiuentem a Deo sibi vindictam reservatus esset. Accusabant autem illum Romani, quod oblato sibi lucro, pugnam non vitaret: atiamen contra presentem hostem ad pugnam se instruxere: rursumque adversarios vertunt in fugam. Sciendum porro Julianum a Persa transfuga deceptum, onerarias naves quæ annonæ per fluvium vehendæ deputatæ erant, combussisse; quæ causa fuit ut exercitus fame laboraret. Nam cum Persa transfuga promississet illi, intra triduum traditurum se Babylonem, nec tum ulterius annonæ advecta opus fore: his persuasus ille frumentum cum navigiis et lardum, cum igne consumpsisset, necnon et alia pro exercitu victu comportata in fluvium demersisset; tum esca fallaciæ devorata, hamo traheretur credulus, dignamque factorum poenam luebat. Cum enim ad tertium quartumve diem, imo plures etiam, spiritus erroris circumduceret eum cum exercitu per deserta loca, ingens erat anxietas animi per totum exercitum, in siccis et aqua carentibus locis, penuria omnium necessariorum circumclusum: omnibus autem conclamantibus, præsens aderat eques ipse Julianus, atque inermis exercitum confirmabat. Ex occulto autem sagitta in eum volat, et per brachium transiens, in dextrum latus infixæ est, quo ex vulnere vitam cum morte commutavit, ut incertum esset a quo fuisset occisus: alii enim aiunt a transfuga Persa; alii ab aliquo e suis militibus. Ut autem plurimum sermone fertur, divinitus inflictum vulnus fuit. Ita igitur cum viginti menses imperio potitus esset Julianus, in quarto suo consulatu quem cum Salustio gerebat vita functus est, mensis Junii vicesimo sexto die, cum vixisset unum et triginta annos.

17. Post mortem itaque Juliani, totius exercitus calculo, imperium excipit Jovianus: qui cum octo menses imperasset, in Dedestanis Galatiæ et Bithyniæ finibus mortuus est. Post Joviani mortem, imperium suscipit Valentinianus ab exercitu proclamatus Augustus. Valentinianus porro germanum fratrem Valentem imperii socium declarat: qui Valentinianus cum triginta solum dies Constantinopoli remansisset, et Valenti fratri suo Orientales partes tradidisset, ipse abiit in Occidentem. Sed Valens nullam curam suæ administrationis ad utilitatem agebat, a turba autem hæreticorum evocatus et abductus, in via impietatis illorum abiit. Quæ causa fuit ut orthodoxæ fidei multos, episcopos, presbyteros, diaconos, monachosque in exilium eiceret. Bellumque implacabile concitavit adversus Ecclesias

(a) Palat. περιτοιχίσας δὲ Χτισ. Mon Palat. εαυτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(b) Sic Palat. Editi, αὐτὸς δέ.

(c) Sic Palat. Editi, ἀπλως.

και φρούρια τῶν Περσῶν πορθήσας, και πόλεις λαθῶν, περιτοιχίσας δὲ και Κτησιφῶντα (a) τὴν μεγάλην πόλιν, ἰκέτας τοὺς Πέρσας ἐαυτοῦ κατέστησε, και πρεσβεύειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀνέπεισεν· ὁ δὲ τὰς ἰκετηρίας τῶν Περσῶν οὐκ ἐδέξατο· πάντως εἰς τὴν ἐπερχομένην αὐτῷ θεήλατον ὄργην αὐτοῦ φυλατόμενος. Διεμέμφοτο δὲ αὐτὸν Ῥωμαῖοι, διότι μὴ ἐπὶ κέρδος ὑφῆκε τῆς μάχης. Ὅμως δὲ τὰς παρούσιν ἀντιπαρατάττοντο, και αὐθις τοὺς πολεμίους τρέπουσιν εἰς φυγὴν. Ἰστέον δὲ, ἔτι ὑπὸ αὐτομόλου Πέρσου ἀπατηθείς ὁ Ἰουλιανὸς, τὰ σιτηγούντα διὰ τῶν ποταμῶν πλοίαρι κατέκαυσε· δι' ὃ και λιμῶ περιέπεσεν ὁ στρατός. Τοῦ γὰρ αὐτομόλου Πέρσου ὑποσχόμενος αὐτῷ ἐν τρισὶν ἡμέραις παραδώσειν τὴν Βαβυλῶνα, και μὴ χρῆξεν πλείονος τούτων ἀναλώματος, καταπεισθεὶς τὸν μὲν σίτον σὺν τοῖς πλοίοις και τὴν λάρδον πυρὶ καταφλέξας, και τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ κεχόμιστο, ἀφανίσας πάντα, και τῷ ποταμῷ ἐκδοτὰ δούς· αὐτὸς τε (b) τὸ δέλεαρ τῆς πλάνης καταπιῶν, εἴλακετο τῷ ἀγκίστρῳ πεπιθόμενος, ἀξίαν ποιήνῃ ἀποτίσων, ὧν ἔδρασεν. Ὡς γὰρ τρίτην και τετάρτην ἡμέραν, και ἐπὶ πλείους ἤγε και περιῆγεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης κατὰ τὴν ἐρημον σὺν τῷ στρατῷ, πολλῆς ἀμηχανίας οὐσης ἐν τῷ στρατῷ, ἐν ἀνύδροις και ἀχμηροῖς τόποις συγκαίεσθέντι ἀπορίᾳ τῶν ἐπιτηδείων, και πάντων καταβόωντων, παρῆν ἱππότης αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς και ἐπερώννυε τὸν στρατὸν ἀσπλος (c). Ἐξ ἀφανοῦς δὲ ἀκόντι φέρεται κατ' αὐτοῦ, και διὰ τοῦ βραχίονος διαδραμῶν, εἰς τὴν πλευρὰν τὴν δεξιὰν εἰσέδω, και ἐκ ταύτης τῆς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀθλήου γενομένου τοῦ ἀνελόντος αὐτόν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τεῦ αὐτομόλου Πέρσου φασὶν, οἱ δὲ ὑπὸ οἰκείου στρατιώτου. Ὡς δὲ ὁ πολὺς λόγος κρατεῖ, θεήλατον εἶναι τὴν πληγὴν. Οὕτω μὲν οὖν εἰκοσι μῆνας ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐπαρθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὸν βίον κατέστρεψεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ, ἣν ἅμα Σαλοουστίῳ ἔδωκεν, μηνὸς Ἰουνίου εἰκάδι ἕκτη, ζήσας ἐν και τριακοστῷ ἔτος.

17. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίαν Ἰουλιανοῦ, ψήφω παντὸς τοῦ στρατοῦ, Ἰουλιανὸς (d) τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει· ὅς, ὀκτώ βασιλεύσας μῆνας, ἐν Δεδεστανοῖς μεθορίοις Γαλατίας και Βιθυνίας ἐτελεύτησε. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίαν Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανὸς τὴν βασιλείαν ὑποδέχεται ἀπὸ στρατιωτῶν δειχθεὶς Ἀβγουστος. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸν αὐτοῦ γνήσιον ἀδελφὸν Οὐάλεντα τῆς βασιλείας κοινὸν ἐποίησε (e)· ὅστις Οὐαλεντινιανὸς, τριάκοντα ἡμέρας μόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιήσας, παρὰ δούς τε τῷ οἰκείῳ ἀδελφῷ Οὐάλεντι τὰ πρὸς ἀνατολῆν μέρη, αὐτὸς ἀπέειπεν ἐπὶ τὰ τῆς δύσεως. Ἀλλὰ ὁ Οὐάλης οὐδεμίαν μὲν φροντίδα λυσιτέλειαν τῆς διοικήσεως ἐποίησε (f)· τῷ πληθῆσι δὲ τῶν αἰρετικῶν ἐπικληθείς, ἐπορεύθη τῇ ὁδῷ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς τῶν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ἐπι-

(d) Palat. Ἰουθιανός, et infra Ἰουθιανού.

(e) Palat. κοινῶν εἶναι ποιεῖ.

(f) Palat. λυσιτέλειαν τοῦ κοινού ἐποίησε.

σκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους τε καὶ μονάζοντας εἰς ἔξοριαν ἀπέσωτο· πολέμον δὲ ἄσπονδον κατὰ τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως Ἐκκλησιῶν ἀνεκίθει. Καὶ πρῶτα μὲν τὸν ἅγιον Μελέτιον, τὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον, ἐξορίᾳ ἐξημίωσε καὶ πολλοὺς ἑτέρους μετ' αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου· τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ὅσοι μὴ ἐβούλοτο κοινοῦναι τοῖς αἵρετικοῖς (α), τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐξήλαυσε, ζημίαις δὲ καὶ τιμωρίαις ὑπέβαλεν. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ Αἴγυπτον οὐχ ὁ τυχὼν ἀνερέπιση διωγμὸς. Πρῶσταγμα (β) γὰρ ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδοξίου καὶ νεύματι βασιλέως ἤγετο παρὰ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου, εὐθὺς τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάρασεν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἄλογον ὁρμὴν ὑφορώμενος, δεδουκῶς τε μὴ ἄρα τῶν γενησομένων ἀτόπων αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας ὄλους μῆνας ἐν μνημεῖῳ πατρῷῳ ἑαυτὸν ἀπέκρυψε (γ). Κατὰ γὰρ τὴν Αἴγυπτον τῆνικαῦτα Τατιανοῦ ἡγουμένου, πολλοὶ οὐ μόνον διαφόρους αἰτίας ὑπέμνον, ἀλλὰ καὶ ἑμαρτύρησαν, πολλὰ τε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπινοήσαντες· ὅπερ Τατιανὸν ἢ θεία δίκη ποινὴν τούτων (δ) ἀπήτησεν. Ὁμοῦ γὰρ τῷ ἀξιώματι καὶ τῶν χρημάτων ἀλλοτριωθεὶς, ἔρανον ἤτησε, καὶ τυφλὸς ἀσχημὸς ἀποθνήσκει, κατὰ πᾶσαν πόλιν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ ἀσβόλη (ε) περιχυθεὶς οὐκ εἰς γέλωτα καὶ ἑμπαίγμην πᾶσι τοῖς θεομέλους. Οὐχ ἦτρον δὲ καὶ Εὐδόξιος ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων τολμᾶν ἐπεχειρεῖ (ς). Τοσοῦτων δὲ αὖν κακῶν πανταχόσε δρωμένων, σεισμὸς ἐπιγινόμενος οἰκουμένικὸς πολλὰς τε τῶν πόλεων ἐβλάψε, τῆς τε Κρήτης τὰς ἑκατὸν πόλεις κατηρίπωσε. Ἡ θάλασσα δὲ τοὺς ἰδίους ὄρους (γ) ἐνήλλαξε. Τισὶ μὲν γὰρ τόποις τοσοῦτον ἐπέκλυσεν, ὥστε τοὺς πρῶην βασιμους τόπους καὶ σπορίμους πλέεσθαι· ἑτέρων δὲ τόπων τοσοῦτον ἀπέστη, ὡς ἐν ξηρᾷ εὐρεθῆναι τοὺς πλόνας. Καὶ τοῦτο γέγονε κατὰ τὴν πρῶτην ὑπατίαν τῶν δύο βασιλέων, Οὐαλεντιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Καὶ τούτων δὲ γενομένων, οὐχ ἡσύχαζεν ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸς. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πᾶς ὁ ἴδιος Ἀλεξανδρείας (η) ἐστασίαζε πᾶσι τῷ πρὸς αὐτὸν, ἔφασκόν τε οὐ μόνον τὰς σκάλας καὶ τὰ σιτηγὰ πλοῖα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν δημοσίων ἐχόμενα πυρὶ καταναλίσκειν (ι), εἰ μὴ Ἀθανάσιον ἀπολάβοιεν· γνοὺς ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων ἐσήμανεν ἀδεῶς κρατεῖν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀθανάσιον. Καὶ τοῦτο αἰτιον γέγονε τοῦ τῶν ἀναχωρῆναι τινα γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας διωγμοῦ, πλὴν ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολὴν ὁ ἐμφύλιος κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκράτει (ι) πόλεμος. Ὁ μὲντοι βασιλεὺς Οὐάλης ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν σπεύδον ἀπῆρεν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπεσχέθη κατ' αὐτὴν δι' αἰτίαν

A orthodoxæ fidei addictas. Ac primum quidem sanctum Meletium Antiochiæ episcopum exsilio multavit, multosque cum illo alios, ut dictum est, episcopos et clericos. Cæteros autem omnes qui nolere cum hæreticis communicare, ecclesiis expulsi, pœnisque ac cruciatibus affixit. Similiter Alexandria et per Ægyptum, non vulgaris excitata est persecutio. Mandatum enim præfectorum, Eudoxii studio exnuto imperatoris, dabatur a præfecto Alexandrino, qui statim Ecclesiam conturbavit. Sanctus autem Athanasius, brutum multitudinis impetum propiciens et metuens, ne si qua nefaria patrentur culpa in se transferretur, totos se quatuor menses occultavit in paterno sepulcro. Nam cum illo tempore præfecturam in Ægypto gereret Tatianus, multi non modo diversis plagis afflicti sunt, sed etiam martyrio affecti, multa illo contra Ecclesiam moliente. Quem Tatianum ultio divina pœnis affixit. Nam una dignitate et divitiis privatus, stipem cogebat ac cæcus ignominiose mortuus est, per omnem urbem fuligine conspersis ejus stautis ad risum et ludibrium omnium intuentium. Nec minus et Eudoxius Constantinopolitanus contra pie sentientes ausus est. Tantis igitur malis ubique grassantibus, terræmotus ubique terrarum superveniens, multas læsit urbes, Creta centum urbes dejecit. Mare autem suos mutavit limites. Quædam enim loca usque adeo inundavit, ut quæ trita olim et consita fuerant, jam navigarentur: ab aliis contra locis ita recessit, ut in sicco essent quæ olim navigabantur. Quod contigit duobus imperatoribus Valentiniano et Valente primum consulibus. His porro gestis, nequaquam cessavit persecutio adversum Christianos. Quoniam autem propter absentiam sancti Athanasii, totus Alexandrinus populus tumultuabatur præ illius desiderio, minatus etiam, se non modo navalia et naves, frumento comportando deputatas, imo etiam omnia publice asservata incensuros, nisi sibi Athanasius restitueretur. Quo cognito imperator Valens, litteris significavit ut absque timore Athanasius ecclesiam occuparet. Et hæc causa fuit ut intermissio quædam sleret persecutionis adversus Ecclesiam concitata, nisi quod per totum orbem intestinum contra Christianos D vigeat bellum. Imperator itaque Valens Constantinopoli Antiochiam profectus est, cumque Nicomediam pervenisset, ibi substitit, ob causam ejusmodi. Eudoxius ille Arianorum episcopus, acer Christi fidelium persecutor, statim ab egressu imperatoris obiit, Valentiniano et Valente tertium consulibus cum novemdecim annos orthodoxos persecutus fuisset. Quapropter in ejus locum Ariani Demophilus constituunt. At qui consubstantialitatem tue-

(α) Palat., τοῖς Ἀρειανοῖς.

(β) Palat., προστάγματα.

(γ) Palat., ἀπέκρυψεν. Editi, ἀνέκρυψεν.

(δ) Sic Palat. Editi, τούτω.

(ε) Sic Palat. Editi vero, ἀσβόλην.

(ς) Palat., ἐπεχειρεῖ βλασφημῶν. Infra idem, πλόνας τε. Editi, πολλά τε.

(γ) Palat., καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἰδίους ὄρους.

(η) Ἀλεξανδρείας deest in Palat. Mox pro σκάλας, an σκάφας?

(ι) Palat., ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτὰ τὰ τῶν σῖτων ἔχοντα ὄρεα (id est, horrea) πυρὶ καταναλ.

(ι) Palat., ἐκράτησε.

populatus, urbesque quasdam cum cepisset, et Ciesiphontem magnam urbem circumsedisset, supplicesque Persas adesse, atque legatos ad se mittere coegisset, eorum tamen supplicationes non admisit; quod in imminuentem a Deo sibi vindictam reservatus esset. Accusabant autem illum Romani, quod oblato sibi lucro, pugnam non vitaret: atiamen contra presentem hostem ad pugnam se instruxere: rursumque adversarios vertunt in fugam. Sciendum porro Julianum a Persa transfuga deceptum, onerarias naves quæ annonæ per fluvium vehendæ deputatæ erant, combussisse; quæ causa fuit ut exercitus fame laboraret. Nam cum Persa transfuga promississet illi, intra triduum traditurum se Babylonem, nec tum ulterius annonæ advecta opus fore: his persuasus ille frumentum cum navigiis et lardum, cum igne consumpsisset, necnon et alia pro exercitu victu comportata in fluvium demersisset; tum esca fallaciæ devorata, hamo trahebatur credulus, dignamque factorum pœnam luebat. Cum enim ad tertium quartumve diem, imo plures etiam, spiritus erroris circumduceret eum cum exercitu per deserta loca, ingens erat anxietas animi per totum exercitum, in siccis et aqua carentibus locis, penuria omnium necessariorum circumclusum: omnibus autem conclamantibus, præsens aderat eques ipse Julianus, atque inermis exercitum confirmabat. Ex occulto autem sagitta in eum volat, et per brachium transiens, in dextrum latus infixæ est, quo ex vulnere vitam cum morte commutavit, ut incertum esset a quo fuisset occisus: alii enim aiunt a transfuga Persa; alii ab aliquo e suis militibus. Ut autem plurium sermone fertur, divinitus inflictum vulnus fuit. Ita igitur cum viginti menses imperio politus esset Julianus, in quarto suo consulatu quem cum Salustio gerebat vita functus est, mensis Junii vicesimo sexto die, cum vixisset unum et triginta annos.

47. Post mortem itaque Juliani, totius exercitus calculo, imperium excipit Jovianus: qui cum octo menses imperasset, in Dedestanis Galatiæ et Bithyniæ finibus mortuus est. Post Joviani mortem, imperium suscipit Valentinianus ab exercitu proclamatus Augustus. Valentinianus porro germanum fratrem Valentem imperii socium declarat: qui Valentinianus cum triginta solum dies Constantinopoli remansisset, et Valenti fratri suo Orientales partes tradidisset, ipse abiit in Occidentem. Sed Valens nullam curam suæ administrationis ad utilitatem agebat, a turba autem hæreticorum evocatus et abductus, in via impietatis illorum abiit. Quæ causa fuit ut orthodoxæ fidei multos, episcopos, presbyteros, diaconos, monachosque in exsilium ejiceret. Bellumque implacabile concitavit adversus Ecclesias

(a) Palat. περιτοιχίσας δὲ Χτισ. Non Palat. ταυτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(b) Sic Palat. Editi, αὐτὸς δέ.

(c) Sic Palat. Editi, ἀόπλωσ.

καὶ φρούρια τῶν Περσῶν πορθήσας, καὶ πόλεις λαβὼν, περιτοιχίσας δὲ καὶ Κτισφῶντα (a) τὴν μεγάλην πόλιν, ἰκέτας τοὺς Πέρσας ἐκυτοῦ κατέστησε, καὶ πρεσβεύειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀνέπεισεν· ὁ δὲ τὰς ἰκετηρίας τῶν Περσῶν οὐκ ἐδέξατο· πάντως εἰς τὴν ἐσπερομένην αὐτῷ θεήλατον ὄργην αὐτοῦ φυλατόμενος. Διεμέμφοντο δὲ αὐτὸν Ῥωμαῖοι, διότι μὴ ἐπὶ κέρδος ὑφῆκε τῆς μάχης. Ὅμως δὲ τοῖς παροῦσιν ἀντιπαρετάττοντο, καὶ αὐθις τοὺς πολεμίους τρέπουσιν εἰς φυγὴν. Ἰστέον δὲ, ὅτι ὑπὸ αὐτομόλου Πέρσου ἀπατηθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὰ σιτηγούντα διὰ τῶν ποταμῶν πλοίαρχα κατέκαυσε· δι' ὃ καὶ λιμῷ περιέπεσον ὁ στρατός. Τοῦ γὰρ αὐτομόλου Πέρσου ὑποσχομένου αὐτῷ ἐν τρισὶν ἡμέραις παραδώσειν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ μὴ χρῆξεν πλείονος τούτων ἀναλώματος, καταπεισθεὶς τὸν μὲν σίτον σὺν τοῖς πλοίοις καὶ τὴν λάρδον πυρὶ καταφλέξας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ κεχόμιστο, ἀφανίσας πάντα, καὶ τῷ ποταμῷ ἐκδοτὰ δούς· αὐτὸς τε (b) τὸ δέλεαρ τῆς πλάνης καταπιῶν, εἴλακετο τῷ ἀγκίστρῳ πειθόμενος, ἀξίαν ποιήνῃ ἀποτίσων, ὧν ἔδρασεν. Ὡς γὰρ τρίτην καὶ τετάρτην ἡμέραν, καὶ ἐπὶ πλείους ἦγε καὶ περιῆγεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης κατὰ τὴν ἐρημον σὺν τῷ στρατῷ, πολλῆς ἀμηχανίας οὐσης ἐν τῷ στρατῷ, ἐν ἀνύδροις καὶ ἀχμηροῖς τόποις συγκατεσθέντι ἀπορίᾳ τῶν ἐπιτηδείων, καὶ πάντων καταβόωντων, παρῆν ἱππότης αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς καὶ ἐπερώννυε τὸν στρατὸν ἀσπλος (c). Ἐξ ἀφανοῦς δὲ ἀκόντιον φέρεται κατ' αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦ βραχίονος διαδραμῶν, εἰς τὴν πλευρὰν τῆν δεξιὰν εἰσέδω, καὶ ἐκ ταύτης τῆς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀδήλου γενομένου τοῦ ἀνελότος αὐτόν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τεῦ αὐτομόλου Πέρσου φασὶν, οἱ δὲ ὑπὸ οἰκείου στρατιώτου. Ὡς δὲ ὁ πολὺς λόγος κρατεῖ, θεήλατον εἶναι τὴν πληγὴν. Οὕτω μὲν οὖν εἴκοσι μῆνας ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐπαρθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὸν βίον κατέστρεψεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ, ἣν ἅμα Σαλοουστίῳ ἔδωκεν, μῆνας Ἰουνίου εἰκάδι ἔκτη, ζήσας ἐν καὶ τριακοστῷ ἔτος.

47. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίην Ἰουλιανοῦ, ψήφω παντὸς τοῦ στρατοῦ, Ἰουλιανὸς (d) τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει· ὅς, ὀκτώ βασιλεύσας μῆνας, ἐν Δεδεστανίοις μεθοριοῖς Γαλατίας καὶ Βιθυνίας ἐτελεύτησε. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίην Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανὸς τὴν βασιλείαν ὑποδέχεται ἀπὸ στρατιωτῶν δειχθεὶς Ἀβγουστος. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸν αὐτοῦ γνησίον ἀδελφὸν Οὐάλεντα τῆς βασιλείας κοινὸν ἐποίησε (e)· ὅστις Οὐαλεντινιανὸς, τριάκοντα ἡμέρας μόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιήσας, παρδούς τε τῷ οἰκείῳ ἀδελφῷ Οὐάλεντι τὰ πρὸς ἀνατολῆν μέρη, αὐτὸς ἀπεισιν ἐπὶ τὰ τῆς δύσεως. Ἀλλὰ ὁ Οὐάλης οὐδεμίαν μὲν φροντίδα λυσιτέλειαν τῆς διοικησεως ἐποίητο (f)· τῷ πληθει δὲ τῶν αἰρετικῶν ἐπικληθεὶς, ἐπορεύθη τῇ ὁδῷ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς τῶν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ἐπι-

(d) Palat. Ἰουθιανός, et infra Ἰουθιανού.

(e) Palat. κοινῶν εἶναι ποιεῖ.

(f) Palat. λυσιτέλειαν τοῦ κοινού ἐποίητο.

αύτους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους τε καὶ μονάζοντας εἰς ἔξοριαν ἀπέσωτο· πόλεμον δὲ ἄσπονδον κατὰ τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως Ἐκκλησιῶν ἀνεκίει. Καὶ πρῶτα μὲν τὸν ἅγιον Μελέτιον, τὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον, ἔξοριᾷ ἐξημίωσε καὶ πολλοὺς ἑτέρους μετ' αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου· τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ὅσοι μὴ ἐβούλοτο κοινωνεῖν τοῖς αἰρετικοῖς (α), τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐξήλαυσε, ζημίαις δὲ καὶ τιμωρίαις ὑπέβαλεν. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ Αἴγυπτον οὐχ ὁ τυχῶν ἀνεβρίπτισθη διωγμός. Πρόσταγμα (β) γὰρ ἐπάρχων σπουδῇ τῆ Εὐδόξiou καὶ νεύματι βασιλέως ἤγετο παρὰ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου, εἰδὼς τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάρασεν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἄλογον ὄρμηιν ὑφορμέως, δεδοικώς τε μὴ ἄρα τῶν γεννησομένων ἀτόπων αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας ὄλους μῆνας ἐν μνημεῖω πατρῶω αὐτὸν ἀπέκρυψε (γ). Κατὰ γὰρ τὴν Αἴγυπτον τηλικαῦτα Τατιανοῦ ἡγουμένου, πολλοὶ οὐ μόνον διαφόρους αἰτίας ὑπέμνον, ἀλλὰ καὶ ἑμαρτύρησαν, πολλὰ τε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπωθήσαντος· ὄνπερ Τατιανὸν ἡ θεία δίκη ποιήντων (δ) ἀπήτησεν. Ὁμοῦ γὰρ τῷ ἀξιώματι καὶ τῶν χρημάτων ἀλλοτριωθεὶς, ἔρανον ἤτησε, καὶ τυφλὸς ἀσχημὸς ἀποθνήσκει, κατὰ πᾶσαν πόλιν τῶν εἰρημικῶν αὐτοῦ ἀσβόλη (ε) περιχυθεῖσιν εἰς γέλωτα καὶ ἔμπαιμην πᾶσι τοῖς θεωμένοις. Οὐχ ἤττον δὲ καὶ Εὐδόξιος ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων τολμῶν ἐπεχειρεῖ (ς). Τοσοῦτων δὲ αὖν κακῶν πανταχόσε δρωμένων, σεισμός ἐπιγινόμενος οἰκουμηνικὸς πολλὰς τε τῶν πόλεων ἐβλάψε, τῆς τε Κρήτης τὰς ἑκατὸν πόλεις κατηρίπωσεν. Ἡ θάλασσα δὲ τοὺς ἰδίους ὄρους (γ) ἐνήλλαξε. Τισὶ μὲν γὰρ τόποις τοσοῦτον ἐπέκλυσε, ὥστε τοὺς πρώην βασιμους τόπους καὶ σπορίμους πλέεσθαι· ἑτέρων δὲ τόπων τοσοῦτον ἀπέστη, ὡς ἐν ξηρᾷ εὐρεθῆναι τοὺς αἰόντας. Καὶ τοῦτο γέγονε κατὰ τὴν πρώτην ὑπαίτιαν τῶν δύο βασιλέων, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλενται. Καὶ τοῦτων δὲ γινομένων, οὐχ ἡσύχαζεν ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμός. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πᾶς ὁ ἴδιος Ἀλεξανδρείας (η) ἐστασίαζε πῶθεν τῷ πρὸς αὐτὸν, ἔφασκόν τε οὐ μόνον τὰς σκάλας καὶ τὰ σιτηγὰ πλοῖα, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν δημοσίων ἐχόμενα πυρὶ καταναλίσκειν (ι), εἰ μὴ Ἀθανάσιον ἀπολάβοιεν· γνοὺς ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων ἐσήμανεν ἀδεῶς κρατεῖν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀθανάσιον. Καὶ τοῦτο αἰτιον γέγονε τοῦ τῆς ἀναχωρῆν τινα γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας διωγμοῦ, πλὴν ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολήν ὁ ἔμφυλιος κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκράτει (ι) πόλεμος. Ὁ μέντοι βασιλεὺς Οὐάλης ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν σπεύδων ἀπῆρεν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπεσχέθη κατ' αὐτὴν δι' αἰτίαν

A orthodoxæ fidei addictas. Ac primum quidem sanctum Meletium Antiochiæ episcopum exsilio multavit, multosque cum illo alios, ut dictum est, episcopos et clericos. Cæteros autem omnes qui nolere cum hæreticis communicare, ecclesiis expulit, pœnisque ac cruciatibus affixit. Similiter Alexandriae et per Ægyptum, non vulgaris excitata est persecutio. Mandatum enim præfectorum, Eudoxii studio ex nutu imperatoris, dabatur a præfecto Alexandrino, qui statim Ecclesiam conturbavit. Sanctus autem Athanasius, brutum multitudinis impetum prospiciens et metuens, ne si qua nefaria patrentur culpa in se transferretur, totos se quatuor menses occultavit in paterno sepulcro. Nam cum illo tempore præfecturam in Ægypto gereret Tatianus, B multi non modo diversis plagis afflicti sunt, sed etiam martyrio affecti, multa illo contra Ecclesiam moliente. Quem Tatianum ultio divina pœnis affixit. Nam una dignitate et divitiis privatus, stipem cogebat ac cæcus ignominiose mortuus est, per omnem urbem fulgine conspersis ejus statuis ad risum et ludibrium omnium intuentium. Nec minus et Eudoxius Constantinopolitanus contra pie sentientes ausus est. Tantis igitur malis ubique grassantibus, terræmotus ubique terrarum superveniens, multas læsit urbes, Creta centum urbes dejecit. Mare autem suos mutavit limites. Quædam enim loca usque adeo inundavit, ut quæ trita olim et consita fuerant, jam navigarentur: ab aliis contra locis ita recessit, ut in sicco essent quæ olim navigabantur. C Quod contigit duobus imperatoribus Valentiniano et Valente primum consulibus. His porro gestis, nequaquam cessavit persecutio adversum Christianos. Quoniam autem propter absentiam sancti Athanasii, totus Alexandrinus populus tumultuabatur præ illius desiderio, minatus etiam, se non modo navalia et naves, frumento comportando deputatas, imo etiam omnia publice asservata incensuros, nisi sibi Athanasius restitueretur. Quo cognito imperator Valens, litteris significavit ut absque timore Athanasius ecclesiam occuparet. Et hæc causa fuit ut intermissio quædam fletet persecutionis adversus Ecclesiam concitaret, nisi quod per totum orbem intestinum contra Christianos D vigeat bellum. Imperator itaque Valens Constantinopoli Antiochiam profectus est, cumque Nicomediam pervenisset, ibi substitit, ob causam ejusmodi. Eudoxius ille Arianorum episcopus, acer Christi fidelium persecutor, statim ab egressu imperatoris obiit, Valentiniano et Valente tertium consulibus cum novemdecim annos orthodoxos persecutus fuisset. Quapropter in ejus locum Ariani Demophilum constituunt. At qui consubstantialitatem tue-

(α) Palat., τοῖς Ἀρειανοῖς.

(β) Palat., προστάγματα.

(γ) Palat., ἀπέκρυψεν. Editti, ἀνέκρυψεν.

(δ) Sic Palat. Editti, τούτω.

(ε) Sic Palat. Editti vero, ἀσβόλην.

(ς) Palat., ἐπεχειρεῖ βλασφημῶν. Infra idem, πῶλός τε. Editti, πολλά τε.

(γ) Palat., καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἰδίους ὄρους.

(η) Ἀλεξανδρείας deest in Palat. Mox pro σκάλας, an σκάφας?

(ι) Palat., ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτὰ τὰ τῶν σίτων ἔχοντα ὄρεα (id est, horrea) πυρὶ καταναλ.

(ι) Palat., ἐκράτησε.

bantur, rati se temporis opportunitatem nactos esse, fidei suscepiunt episcopum constituunt Evagrium quemdam : quem ordinat beatus ille Eustathius, qui cum olim Antiochenus episcopus fuisset, revocatus fuerat ab exsilio per Jovianum, tumque aderat Constantinopoli, illudque egit, animo confirmandæ fidei consubstantialitatis, et ibi clam ille versabatur. Hæc cum didicisset imperator, jussit per militarem manum comprehensos ordinantem et ordinatum, alium alio in loco exsulare. Eustathius in urbem Thraciæ Byzam relegatus est, Evagrius vero alium in locum abductus est. His ita gestis Valens venit Antiochiam, ac omnes qui consubstantialitatem sentirent, nec Ariani esse vellent dire vexavit, quos non modo Alexandria, sed omnibus etiam orientali- bus urbibus expulit : nec his contentus variis etiam addidit suppliciis : multoque plures quam ante vario mortis genere interficiebat : quorum multos in Orontem præcipitavit. Illa autem spiri- tuali sub Valente tempestate, sanctus Athanasius post tanta ab illo pro ria religione suscepta certamina, quorum, ut supra dixi, quam plurima prætermisi, insignioraque tantum recensui, cum sex et quadraginta annos in episcopatu consummasset, cum multa successori sibi episcopo Petro mandasset quo pacto hæresibus obsistendum foret, vitam obiit, Gratiano secundum et Probo consulibus : cælestibusque coronis ac æterno gaudio donatus est, cujus nos etiam participes fore contingat, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

σημηνάμενος (b), ἔξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη διαρκέσας ἐπὶ τῆς ἱερουσάλιμης, πολλὰ προσειπὼν Πέτρῳ τῷ μετ' αὐτὸν ἐπισκόπῳ, ὅτι πρὸς τῶν αἱρέσεων ὑποστήσεται, τὸν βίον ὑπεξέρχεται ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ (c) τὸ δεύτερον καὶ Πρόβου, τῶν οὐρανίων ἀξιοθεῖς στεφάνων καὶ τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἧς γένοιτο καὶ ἡμᾶς μετασχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(a) Palat., τοιάνδε. Infra idem, εἰς τὸν Χριστὸν εὐσεβοῦντων.

(b) Palat., τοὺς μεγάλους ἐπίσημοι.

(c) Sic Palat. Editi vero, ἐν ὑπατείᾳ Θεραϊανοῦ. Hic desinunt in edit. Commel. varix lectiones Felckmanni viri studiosi et de Athanasio bene meriti, qui suum ita claudit opus : « Et hæc sunt, le-

τοιαύτην (a). Εὐδόξιος οὗτος ὁ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐπίσκοπος, ὁ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων θερμὸς διώκτης, εὐθύς μετὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἔξοδον τελευτᾷ ἐν ὑπατείᾳ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ τρίτον, δέκα καὶ ἑννέα ἔτη κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμῶν ποιήσας. Διὸ οἱ μὲν Ἀρειανοὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ καθιστῶσι Δημόφιλον. Καιροῦ δὲ νομίσαντες δεδράχθαι οἱ τοῦ ὁμοουσίου, τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπίσκοπον Εὐάγριόν τινα προσέβαλλοντο· χειροτονεῖ δὲ τοῦτον ὁ μακάριος Εὐστάθιος ὁ πάλαι ποτὲ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος γεγωνὸς, ὃς ἀνακέκλητο μὲν ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τῆς ἔξορίας, τότε δὲ παρῆν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοπῶ τοῦ στηρίζαι τοὺς τῆς ὁμοουσίου πίστεως, καὶ κατὰ ταύτην λανθάνων διήγε. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσε, διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς συλληφθέντας τὸν τε χειροτονήσαντα καὶ τὸν χειροτονηθέντα, ἄλλον ἀλλαγῶ περιορίζεσθαι. Εὐστάθιος μὲν οὖν ὁ ὄσιος ἐν Βίβη πόλει τῆς Θράκης περιωρίζετο· Εὐάγριος δὲ εἰς ἄλλον τόπον ἀπήχθη. Τοῦτων οὕτως καταπραχθέντων, Οὐάλης ἐπὶ Ἀντιόχειαν παρὰγίνεται· ἐπόρθησεν εὐθύς τοὺς τὸ ὁμοούσιον φρονοῦντας, καὶ μὴ θέλοντας Ἀρειανίζειν· ἐξήλαυνέ τε οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν ἀνατολικῶν πόλεων. Καὶ οὐκ ἤρκειτο τοῦτοις, ἀλλὰ γὰρ καὶ διαφόροις κολαστηρίοις ὑπέβαλλεν. Ἀπώλλυν δὲ πολλῶ πλείους τῶν προτέρων, διαφόροις μὲν θανάτοις παραδίδους, ἐξαιρέτως δὲ τῷ ποταμῷ Ὀρόντῃ. Κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοσητὸν ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, μετὰ πολλοὺς ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, ὧν, ὡς εἶπον, τοὺς πλείονας παρέλειψα, τοὺς ἐπισημότερους αὐτοῦ ἐπι-

ctor benevole, quæ hoc tempore dare festinatis operis potuimus. In quibus si quæ forte sunt, quæ parum ad gustum, ut nobis ignoscas etiam atque etiam oramus. Quod si quando occasio fuerit hæc recognoscendi, meditatoria et plura (spero) dabimus. Tu nunc hæc æqui bonique consule, ac frue. Vale simul etiam atque salve.»

ATHANASIUS APOSTOLICUS

INTER PATRIARCHAS VICESIMUS,

Sive Vita Athanasii ex Arabico versa, interprete viro clarissimo D. Renaudotio.

Cum obiisset piæ memoriæ Pater Alexander, vidua est paucis admodum diebus Ecclesia; congregata enim plebe consilium inierunt elegeruntque Patrem Athanasium et in solio evangelico collocaverunt. Scripsit ille tractatus eximios et orationes multas, vocatusque est in patriarchatu suo apostolicus ob

rerum gestarum excellentior, propter quæ apostolicæ erant similes.

Ejus tempore habitæ est synodus in Galatia, cui interfuit Basilius Magnus auctor Liturgiæ, tempore Juliani imperatoris apostatæ. Julianus Patricius huic synodo præsidebat. Porro cum Julianus imperator occisus fuisset manu inclyti martyris Mercurii, successor ejus in imperio Jovianus Patricius fuit, sub quo Ecclesia quietem obtinuit. Athanasius quidem patriarcha calamitates multas sustinuit, et in exilium ejectus est, maligni laqueis circumventus, adeo ut a sede sua abesse coactus fuerit, malorum quæ perpessus erat multitudine. Itaque in Sahid, seu superiorem Ægyptum profectus, mansit illic per annos multos, simulans se esse operarium, seque mercenarium efficiens, neque manifestans se esse patriarcham. Imperatores infideles, Valens scilicet et . . . per annos undecim imperium obtinuerunt. Quando autem Deo visum est ut sedi suæ restitueretur, secundum orationes ejus sanctas et acceptas, perdidit imperatores illos morte funesta, ob illa quæ contra orthodoxam fidem perpetraverant. Dominus autem imperatorem constituit fidelem nomine Theodosium, cujus tempore recreata Ecclesia, tranquillitatem, securitatem et pacem obtinuit. Ita rediit Athanasius ad sedem suam, maxima totius Ægypti lætitia; quod Deus dignatus esset concedere illis reditum pastoris sui. Hic pastor bonus spiritualis obtinuit sedem D. Marci evangelistæ annis quadraginta septem, mortuusque est septima mensis Baschnes. Is autem Ecclesiam defendens victor fuit adversariorum veritatis, oppugnantium fidem orthodoxam, indutus gloriam a Christo Domino, magnum plebi suæ desiderium sui reliquit, cum privata est pastore tali apostolico.

Quæ de vita ejus habemus hæc fere sunt. Ter coactus est sedem suam deserere oppressus persecutionibus, et tunc illam hæretici obtinuerunt. Ultima ejus absentia undecim annorum fuit. Scripsit interea ab exilio, ad virgines quæ erant Alexandriæ, dicens inter alia: Sponsus vester est Christus invisibilis et immortalis; quandiu autem perseveraveritis in ejus charitate, nunquam eritis viduæ. Dicebat etiam: Scitote me fuisse secretarium patris mei Alexandri, ipse nunquam sive in cella sua sive alibi legebat Evangelium, sedens, sed stans, Deusque singularem illi in legendis Scripturis gratiam concesserat. Quadam nocte cum stans oraret, et Evangelii lectioni incumberet, venerunt ad eum moniales, petitaque orandi licentia, accesserunt, et eum venerantes dixerunt ei: Sunt apud nos virgines quæ sex diebus jejnant, nihil quidquam interea manibus operantes, unde supersit aliquid quod in solitariorum cibos impendi queat. Rogamus ergo te, Pater, præcipias illis ut libent, et ut jejuniæ suo, modum adhibeant. Tum ille: Scitote, sorores meæ, me nunquam biduo jejnasse, neque in die jejunium solvisse, neque

manducasse nisi ex præscripta mensura, neque me ipsum labore afflixisse aut corpus vehementius vexasse, quia optimum est ut jejunium cum moderatione fiat, quod etiam in potu et somno similiter observari debet. Cum enim quisque comederit quantum opus est, firmiter in oratione perseverat, ita etiam cum cibo, potu et somno utitur moderate. Dicite illis itaque ut jejunium solvant, cum moderatione cibum capientes, et omnia quantum in se est recte agant.

Atque ne sermonem diutius protrahamus, hæc epistola primum scribit Athanasius de sancto Alexandro patre spirituali suo, cujus oratio mellis instar suavis erat omnibus qui illum audiebant, multiplicabatque gratiam Christo Domino.

Dicitur autem Arius aliquando ad Alexandrum venisse, petentique ut admitteretur, jussisse responderi in hunc modum: Præcepit mihi pater meus ut te non susciperem, neque ad me intrares, aut tecum ego sermonem miscerem. Ille quippe pater meus, martyr Christi Domini, vidit illum per somnium, vestemque ejus a te laceratam, præcepitque mihi ut te non susciperem. An ignoras linguam tuam ipsam esse quæ te ab illo alienum fecit per illa quæ de ipso dixisti? Roga ergo Christum Dominum salvatorem, et confitere peccatum tuum, cumque te ille susceperit, præcipiet quoque mihi ut te suscipiam, sicut Petro patri meo ut te non susciperet præcepit, quamvis ab ipso Christo Domino præceptum fuerit, ut ne quisquam credentium in eum aditu ecclesiæ prohiberetur: sed quando quis peccatum aliquod commisit, separamus eum a communione, ut respiscat et poenitentiam agat: postquam vero illum suscepit Christus, nos quoque illum suscipimus. Cum hæc Arius audivisset, iratus magnopere, abiit et collegit magnam hominum multitudinem, proposuitque sententias blasphemias et impios sermones protulit linguæ abscissione dignos; asserbat enim Filium Dei creatum esse. Hæbitum est itaque illius causa concilium Nicææ, ad quod convenerunt antisites quatuor sedium, nempe patriarchæ Romæ, Alexandriæ, Ephesi et Antiochiæ. Consedit pariter cum illis Constantinus imperator fidelis, cumque absolvisset quæcunque pertinebant ad stabilendam fidem orthodoxam, jejuniique et Paschæ disciplinam, dixit illis imperator: Rogo vos ut constituatis urbem Constantinopolin, patriarchalem, quia est civitas imperatoris, et simili Hierosolymam honore afficiatis, quia civitas est imperatoris veri cælestis: illi, observata ejus modestia, hoc fecerunt, et Arium impium deposuerunt: cujus anathemati Constantinus imperator propria manu subscripsit: de eo dicens, quod perdidisset illos quos Christus sanguine suo sancto redemerat. Fugit autem Arius in Africam, neque requiem ullam consecutus est tempore Constantini imperatoris et Alexandri patriarchæ. Is porro Alexander Athanasium optime educaverat; erat nempe filius mulieris pri-

mariae et divitis, sed idolorum cultui addictae, apud quam pupillus relictus fuerat. Cum vero ad justam aetatem pervenisset, volebat illa ut ille uxorem duceret, ille renuebat: itaque dolis eum aggressa, submitit meretricem cum qua rem haberet, ac ita facilius [matrimonio animum adjungeret. Ille nihil tale commisit, Deo illum conservante ad res maximas. Immisit ergo mulier puellas formae eximiae quae ornatae et unguentatae, ad eum dormientem accederent, et ibi pernoctantes prope ipsum, se illi objicerent. At ille expergefactus illas verberatas a se ejecit. Haec omnia mulier designabat quo illum ad connubium contrahendum compelleret, bonisque et divitiis paternis illi pleno jure cederet, sed nihil perfecit. Accersivit ergo mulier magum quemdam Alexandrinum ex illorum sapientum numero qui Sabaeorum philosophiam profitebantur, atque illi quid sibi negotii cum filio intercederet exposuit. Voca me, inquit ille, hodie, ut cum eo panem manducem. Illa gaudens apparato magifico convivio illum invitavit, simulque comederunt et biberunt. Postridie philosophus ad eam veniens: Ne, inquit, frustra labores, neque enim poteris filio tuo prevalere, quandoquidem Galilaeus factus est, et Galilaeorum sententiam amplexus, futurumque est ut vir maximus evadat. Quinam, inquit mulier, sunt isti Galilaei? Tum ille: Sodales, inquit, Ecclesiae qui templa destruxerunt et idola everterunt. His auditis illa apud se dixit, Si ego illi molestiam exhibeo, abibit a me et sola manebo: mox surrexit, et assumpto secum Athanasio venit ad Alexandrum cui totam Athanasii filii sui historiam et vitam narravit, simulque cum eo baptizata est. Aliquo tempore interfecto defuncta cum esset, mansit ille apud Alexandrum, qui eum tanquam filium habens, instituit in omni doctrinarum genere, Evangelia memoriter didicit, librosque divinos legit: cumque aetatem proveciorem attigisset, Alexander ordinavit illum diaconum, et secretarium suum constituit, factusque est tanquam interpres Patris illius, sermonisque ejus administer quandocunque loqui vellet.

Cum vero mortuus esset Constantinus imperator fidelis in senectute bona, successit illi Constantius ejus filius, qui in recta fide non perseveravit, timore et vitioso hominum pudore victus. Eam occasionem nactus Arius ad imperatorem se applicuit, ejusque sibi amorem concilians, cor ejus corripuit, et ad sententiam suam inclinavit: adeoque illum decepit, ut Alexandrum Constantinopolin Alexandria venire juberet. Nesciebat imperator quanta esset Alexandri dignitas, quam ob causam Arium anathemati subjecisset et ab Ecclesia expulisset. Erat Alexander licet annis et senio gravis, sensibus tamen integris: Athanasius erat ejus interpres, et scriba, et ejus nomine verba faciebat per virtutem Spiritus sancti, quia fidei orthodoxae summam scientiam habebat. Consedit Alexander coram imperatore; adfuitque Arius, qui multa secundum suam sententiam imprudenter locutus est. Athanasius

A contra eum disputavit refellens oratione sua quaecunque ab illo dicta fuerant: unde turbatus Arius est, solutusque consessus, et mox Alius, inquit, nobis consessus dabitur. Cum porro intelligeret Arius vires se adversum Athanasium habere nullas, data pecunia illis qui januae regiae praepositi erant, pepigit cum eis ut in proxima collatione prohiberent ingressu Athanasium. Postridie imperator cum eos adesse jussisset, intrassetque Alexander, janitores Athanasium ingredi non passi sunt. Imperatore considente, et praesente Alexandro, Arius multis sermonibus disputare coepit. Alexander ad dextram et sinistram oculos convertens, nec videns Athanasium secretarium suum, obtulit. Tum imperator: Cur, inquit, non loqueris? Respondit Alexander: B Quomodo loquerer absque lingua? Intellexit imperator significare Athanasium, quem statim venire jussit. Illum ut vidit Arius ingressum, protinus egressus consistere non ausus est. Tunc Alexander imperatori dixit: Scias velim, o princeps, Arii istius depositionem factam fuisse in concilio. Neque ego illum deposui solus: sed parens tuus pie memoriae imperator, et omnes qui concilio intervenerunt, deposuerunt eum. Ipse etiam imperator sententiam anathematis in Arium pronuntiatam sua manu subscripsit; cumque oculis observaveris scripturam patris tui, ejus manum agnosces. Ita autem dico: an quem deposuit Constantinus imperator, et totum concillum, ego absolvam? Hoc si faxim, schisma inducerem: nam pater tuus vere scripsit contra eum sententiam anathematis, et C ejus depositionem manus suae subscriptione firmavit in concilio Nicæno. Haec cum audisset imperator, simulque fratrem metuens, noluit irritum facere mandatum patris sui imperatoris. Hujus enim rei gratia frater ejus legationem ad eum miserat, ad eum dimovendum.

Itaque Alexandrum dimissum ad sedem suam redire permisit: mansitque Arius excommunicatus et anathemate ligatus, quamvis antea existimasset se et auctoritate principis, et pecuniarum erga ejus domesticos largitione superiorem futurum. Mortuus est deinde Pater Alexander et quietem accepit cum patribus suis, postquam sacerdotibus et plebi moriens praecipisset, ut Athanasium in sede patriarchali se defuncto collocarent. Illi magnam inde laetitiam perceperunt ob propensam omnium erga illum voluntatem. Postquam vero sedit in sede apostolica, ejecit sequaces Arii ab Ecclesia, productaque anathematis sententia quam Constantinus imperator et qui sancto concilio interfuerant subscriptionibus suis firmaverant, legit eam in ecclesia coram frequente populo. Haec Arius cum audisset valde iratus et furore incensus, venit ad imperatorem et dixit ei: Si Alexander patriarcha Constantinopolitanus me suscepit jussu tuo, causam obtinui. Accersito ad se imperator dixit: Iste Alexandrinus patriarcha recusavit Arium suscipere, et mandata mea insuper habuit, scis autem quod te

constituerimus patriarcham et in sede Constantinopolitana collocaverimus. Oportet igitur te alterius exemplo nobis non contradicere, vir enim mitis es: atque adeo ut Arium tecum assumas eumque suscipias, rogamus. Tum patriarcha dixit ei, quod Ecclesia Arium non susciperet, sed neque oportere quemquam ab illa suscipi, nisi qui ejusdem cum Ecclesia fidei foret; hunc vero qui Trinitatem creatam esse constituat, jure merito ab Ecclesia reiectum. Dixit illi imperator, Non ita est, sed Trinitatem confitetur. Tum patriarcha, Det, inquit, mihi professionem fidei sua manu subsignatam, ut qualis illa sit certo sciam. Accessiri jubet Arium imperator, et hoc divinitus fiebat; ille autem professionem fidei manu sua subsignavit, licet in animo contraria sentiens. Mox patriarcha peliit ut juraret, nullum sibi in animo dubium circa fidem superesse; quod Arius juravit. Tum imperator ad patriarcham: Quid, inquit, jam suspicionis adversus illum habere potes? Respondit ille: Nempe quod Pater Athanasius patriarcha Alexandrinus, renovavit Alexandriae sententiam anathematis adversus Arium firmatam subscriptionibus tum patris tui piæ memoriæ Constantini imperatoris, tum Nicæni concilii Patrum, et legi iterum fecit, ejusque sectatores ab Ecclesia ejecit. Quod si nihil mali acciderit Ario isti ab hac die usque ad proximam diem Dominicam, ego illum suscipiam, et ad communionem cum sacerdotibus admittam. Exiit Arius expectans diem Dominicam: quæ cum advenisset, ingressus est in ecclesiam indutus veste splendida, unguentisque delibutus, seditque ad portam sanctuarii sacerdotum ordine. Patriarcha autem et qui ei consentiebant, totam hebdomadam perseveraverant jejunantes, et orantes coram Christo Domino, postulantes ut non imputaretur illis peccatum Arii, quia imperator juraverat ei quod si Dominica die ante horam octavam non susciperet Arium, Ecclesia magnam penitentiæ summam mulctæ nomine pendere cogeretur. Cum igitur convenissent sacerdotes et plebs eo die in ecclesiam, adessetque Arius, patriarcha valde mœstus, liturgiæ celebrationem inchoavit: et jam lector cœperat legere, cum Ario intestina commota sunt, adeo ut foras in angulum ad exonerandam alvum secesserit: atque ibi viscera omnia sua ejecerit. Cum igitur ille ex conspectu se subtraxisset, quasi verunt eum nec invenerunt, tandemque postquam diligenter quæsierunt repererunt eum sedentem, frigidum, artibus solutis, ventre projecto, siccum, et omnia viscera ejus effusa coram eo. Significaverunt hæc statim patriarchæ, qui stupens et silens gratias egit Domino Jesu Christo, et laudavit eum qui Arium judicasset, eumque subitaneum exitum perdidisset, propter perjurium ejus et fidem perniciosam. Imperatori quoque et universæ multitudini manifesta apparuit veritas eorum quæ Petrus martyr patriarcha Alexandrinus prædixerat. Itaque Alexander Constantinopolitanus patriarcha liturgiam eo die

A absolvit cum lætitia, laudibus et hymnis, misitque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum qui hæc suo nomine nuntiarent: Nos glorificamus Deum tibi-que, frater, notum facimus, Arium morte stupenda extinctum esse: hæresin ejus excisam, sectatores dispersos. Imperatori hæc omnino displicuerunt, propter amicos Arii.... Georgium et illorum sequaces, qui ecclesiam Alexandrinam invaserant. Si quidem Georgio dedit imperator equites ex copiis suis quingentos, quos misit cum illo ut eum patriarcham Alexandriae constituerent. Scripsit etiam litteras in omnes provincias, doctrinam Arii in illis publicans, nempe quod Deus creatura esset. Eum tamen nullus suscepit in terra Ægypti: sed communionem accipiebant a sacerdotibus quos Athanasius ordinaverat. Is porro Georgius ingressus est in ecclesiam Alexandriae per dolum, aut ut alii dicunt introductus per milites qui cum illo venerant, a quibus occisi sunt ex Christiana plebe plurimi qui cum Athanasio sentiebant, ita ut sanguis inundaret ecclesiam, et ad genua pertingeret. Vasa etiam sacra prædati sunt, et virginibus quæ erant in ecclesia vitium obtulerunt. Athanasius latebat interea, et per longum tempus Christiani in speluncis desertis et latibulis per universas usque ad Thebaidem Ægypti provincias sacra mysteria percipiebant. Ariani vero, favente imperatore cui adhærebant, ubique prius obtinuerunt

B Serapion tunc erat episcopus Tmæos. Is ad Athanasium et universum populum litteras scripsit, monens ut ab Arianis caverent. Elapsis annis sex Athanasius prodiens in publicum, adiit imperatorem, judicans ab illo se morti addicendum, atque adeo martyrii coronam percepturum.

C Jussit imperator ut naviculæ imponeretur, absque pane aut aqua, nautis aut gubernatore, sed ipse solus in eam injiceretur et in mare deduceretur; quod factum est. Fluctus vero, Deo custodiente illum et gubernante, deduxerunt eum, ita ut Alexandriam tertio ipso die pervenerit. Clerus et plebs ad eum profecti occurrerunt ipsi cum gaudio, et honorifice exceperunt, usque dum in ecclesiam ingressus est, ex qua Georgium ejecit et eos qui perversam ejus fidem sequebantur. Eo die Athanasius festum Deo celebravit, omnisque populus per totam Ægyptum in summa lætitia fuit. Post annos septem venit in Ægyptum vir quidam Gregorius nomine cum duobus militum millibus, qui ecclesiam spoliavit et Athanasium comprehendit, quem imperator tradidit impio cuidam viro nomine Salis, idolorum cultori. Illum etiam occidere designavit ut et Liberium Romanum patriarcham, et Dionysium Antiochenum qui patres erant orthodoxæ fidei, sed illos Deus ex manibus ejus liberavit, salvosque præstitit: venit Athanasius cum Liberio Romano, et apud eum mansit, donec mortuus est Constantius, et successit illi filius ejus Constans. Is orthodoxus cum esset, statim atque thronum obtinuit, imperavit ut Athanasius in sedem suam restitueretur.

Erat eo tempore Hierosolymorum patriarcha Cyrilus, per quem miracula magna edita sunt : inter alia apparuit columna ignea super sepulcrum Christi Domini Salvatoris nostri, quam ethnici omnes, et quicumque tunc in urbe aut vicinis locis erant observaverunt : durabatque ab hora tertia usque ad nonam : porro ad eam videndam ingens undique concursus hominum fiebat. Scripsit itaque Cyrillus ad Constantinum imperatorem litteras, quibus de hoc miraculo significabat. Imperator Athanasium diligebat, qui postea quam sedi suæ restitutus esset, viginti quinque annos in pace et tranquillitate vixit, cum antea annos duos et viginti ex quo eam obtinuerat in exsilio, certaminibus et persecutionibus transeisset. Mortuus cum esset Constans, imperium ejus loco suscepit Julianus apostata ethnicae religioni et idolorum cultui addictus : filius sororis Constantini Magni. Is Julianus statim gentilium templa aperiri jussit. Antiochiæ permansit, neque enim dignus erat qui domum magni Constantini habitaret. Venit aliquando in templum idolorum, et acceptum gallum gallinaeum tradidit idolorum sacerdoti ; quem cum diabolo obtulisset, accepit cor victimæ et comedit.

Erat Juliano nepos ex sorore, Julianus quoque appellatus, impius avunculi sui exemplo. Is sacerdotem Theodorum comprehendens occidit, quod cum fecisset, avunculo significavit, qui contra eum magnopere indignatus : Noluisset, inquit, ut illum occidisses, siquidem Christiani gloriari solent cum occiduntur, dicentes se fieri martyres. Verum ego ita apud me constitui, ut cum rediero, ex Persica expeditione, accipiantur pro quocunque Christiano tres uncia naphthæ, volens scilicet infundi super Christianos donec idola ejus adorarent, existimans eos naphtham ardentem sustinere non posse.

Erat tunc Ecclesia dives, quatuor columnis suffulta, nempe Athanasio patriarcha, Antonio et Pachomio monachis Ægyptiis et Basilio episcopo Cæsareæ in Cappadocia. Is et Liberius patriarcha Romanus, amici fuerunt Juliani imperatoris, in eadem cum illo schola instituti. Cum audiissent vero pravas opiniones quas profitebatur, assumptis episcopis ad eum profecti sunt. Qui contempletus aliquandiu vestitum eorum et barbam, dixit eis : Quid queritis? Querimus, inquit, pastorem bonum qui nos pascat. Tum ille ad Basilium : Ubi, inquit, reliquisti fabri filium, dum huc ad me venisti? Reliqui illum, inquit Basilius, occupatum in compingendo tibi ferro, ut te in illud collocaret. Ad quæ imperator : Nisi, inquit, amicus meus esses, et esset in me voluntatis erga te propensio, hoc momento caput tibi præcidi juberem. Tunc Basilius : Annon, inquit, doctrinæ quondam amore flagrabas, cur igitur sapientiam deservisti? Respondit imperator : Legi, inquit, quæ ad eam pertinent, memoriæ commendavi et abjeci. Verum, inquit Basilius, neque eam

A legendo bene didicisti aut memoriæ mandasti ; si enim eam cognovisses, aut animo complexus esses, nunquam abjecisses. Imperator dixit : Oportet ut vos detineri in vinculis jubeam, donec ab expeditione Persica rediero, et exspectabitis quodcumque deinceps futurum. Dixit et Basilius : Si proficiscaris, et rediveris, Deus in me locutus non est. Tandem Julianus : Quid, inquit, faciam adversus Galilæum istum mendacem, qui dixit : Destruam templum quod Judæi ædificaverunt? ædificabo scilicet illud regia magnificentia, atque ita unicuique manifesta erit falsitas ejus : dixit enim non amplius ædificandum fore. Postea conjecit in carcerem Basilium et duos qui cum eo venerant, et in Persarum regionem profectus, transivit per Hierosolymam. Ibi cum vidisset templum destructum, adeo ut nullus paries in eo superesset ex quo Vespasianus imperator illud destruxit, Judæosque perdidit et in servitum adduxit ; Julianus vero jussit, ut loco mundato novum ædificium construeretur. Et profectus est, relicto qui operi præset ; ille cœpit eodem in loco ædificium instaurare : nam ruina templi talis erat ut ne quidem relictus esset lapis super lapidem, sicut dicit Evangelium sanctum ¹. Præcepit itaque novum ex integro ædificium excitari, cogitans templum idolorum illud facere. Operarii toto die usque ad noctem ædificabant : postridie cum reverterentur, inveniebant quodcumque ædificaverant destructum manu alia quam hominis : sed reperiebant parietes integros eversos a fundamentis et in terram dejectos. Perseveraverunt nihilominus mensibus duobus, neque quidquam ædificare potuerunt. Dixeruntque ad eos Judæi : Ignem injicite sepulcris istis in quibus Christiani jacent, et solida erit ædificatio quam molimini. Ignem igitur injecerunt sepulcris, incipientes a duobus ; in quibus erant corpora Elisæi prophetæ et Joannis Baptistæ : sed ignis nullo modo illa absumere potuit ; unde majorem in modum obstupefacti sunt, cum per dies multos ignis ardens ad ea non accederet. Fideles porro quidam ad præfectum adeuntes, oblata pecunia, petierunt ut sibi liceret corpora duo ex sepulcris transferre : quod ille concessit. Illi levata sancta corpora miserunt ad Athanasium patriarcham Alexandrinum. Ille cum ea recepisset, parem inde lætitiæ cœpit, ac si illos viventes esset intuitus : acceptaque corpora in quodam loco deposuit donec ædificandæ illis ecclesiæ copiam nancisceretur. Quodam die cum Athanasius domi sederet, simulque fideles multi ad audiendum sermonem ejus, in quo vita erat animarum illorum, levavit oculos, vidensque colles duos e regione loci in quo erat, dixit : Tempus jam reperi, quo super illos colles ædificem ecclesiam Joanni Baptistæ et Elisæo prophetæ. Theophilus ejus scribe sedebat ad mensam prope illum, cum aliis fidelibus multis, et hæc verba cum audiisset, servavit apud se. Interea Julianum imperatorem apostatam, cum in Persas

¹ Matth. xxiv 2.

profectus esset, tradidit Deus in hostium suorum manus, sanctorum causa quos in vincula coniecerat ante perfectionem, et eorum quæ illis comminatus fuerat. Mortis ejus talis ratio fuit: Nocte vidit quosdam milites desuper ex aere in eum irruentes, quorum unus lancea percussit eum in capite, eamque ategit usque in ventrem ejus. Intellexit illum esse aliquem ex martyribus, implevitque manum suam sanguine quem sursum jaciens dixit: Accipe hoc, Jesu, nempe locum integram capis. Ita cum blasphemasset, corruit mortuus, liberavitque Deus populum suum, Romanique ad proprias sedes reversi sunt. Triduo autem ante mortem Juliani, Basilium cum esset in carcere, evigilans a somno dixit duobus qui secum erant: Vidi hac nocte S. martyrem Mercurium intrantem in ecclesiam suam; ibi accepit hastam suam, et dixit: Certe non sinam impium hunc blasphemare adversus Deum meum. Hæc cum dixisset disparuit ab oculis meis neque amplius illum aspexi. Uterque illorum dixit ad eum: Equidem vidi quoque illud ipsum. Tum inter se dixerunt: Credimus profecto vere, quod res ista fiet. Miserunt igitur ad ecclesiam martyris Mercurii, qui inspicerent lanceam ejus quæ illic erat, utrum illic esset aut non: ea non inventa, certam habuerunt somnii veritatem. Elapso triduo litteræ et nuntii de morte Juliani Antiochiam pervenerunt. Principesque imperii congregati virum nomine Jovianum ad imperium evererunt. Erat ille fidelis, sanctus, timens Deum a juventute sua: et statim atque capessivit imperium, Patres e carcere liberare jussit. Ita comprobata est veritas sermonis quem Basilium columna veritatis ad Julianum apostatam habuerat, quod rediturus non esset, æque ac quod Michæas propheta Achabo impio Israelitarum regi prædixerat. Deus enim qui facit mirabilia, ipse amborum prophetæ scilicet istius, et sancti illius Patris Deus erat, qui utriusque verba accepta habuit. Jovianus deinde tres illos Patres venire ad se jussos, honore affecit, multaque illis largitus munera eos ad sedes suas dimisit. Orationes quæ in ecclesiis fieri solent frequentabat. Dedit quoque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum litteras, in quibus ita eum alloquebatur: O Pater, pastor vere et fidelis Athanasi martyr Christi, qui Deus est imperii mei, ipse te foveat et majorem in modum consoletur. Conforta cor tuum et apprehende virgam sacerdotalem et cum ea depelle lupos rapaces a grege spirituali: illos, inquam, quorum ora plena sunt maledictione et amaritudine veneni aspidum, quique animas occidunt. Lectæ sunt illæ litteræ in ecclesia Alexandrina, misitque eas Athanasius pa-

A triarcha in provincias Ægypti, ubi lectæ sunt in ecclesiis ad confirmandos et confortandos fideles. Expulsi etiam fuerunt sectatores Arii, Vincentius, etc.....

B Postea quidam illorum Jovianum imperatorem adeuntes, querelas contra Athanasium detulerunt; quarum ille nullam rationem habuit, perspectam habens illorum malitiam. Jam vero Athanasius senuerat cum multis antea Tractatus et Orationes scripsisset. Scripsit inter alia de Melchisedeco: et de Patre Antonio, cujus vitam descripsit. Præterea quadraginta septem Heortasticas seu Paschales Epistolas, de cruce, de Christo Domino, quod erga eum diabolus nihil viderit, existimans illum esse purum hominem, et cum ad eum accessit anathema dixit ipsi in faciem Dominus, digito uno qui auriculari proximus est: et eum destruxit quando (apostolos) vicarios suos constituit. Nempe potestatem ejus dissipavit et abolevit infirmamque reddidit: ostenditque nobis se per infirmitatem vicisse potentiam diaboli: eo enim digito qui est ab auriculari secundus, homo nihil agit cum sit digitorum imbecillior: sed neque subito illud aggressus est, sed potestatem ejus inanem reddidit, sicut in psalmo LXXVII scriptum est: *Exurgat Deus et disperdat inimicos suos*. Scripsit etiam Athanasius alia multa quæ ad doctrinam Christianam spectant et alia innumera. Ad Basilium quoque litteras semel et iterum scripsit, ad quas ille respondit. Item ad Arsenium de morte Theodori consolatorias, in quibus scripsit inter alia: Utinam quisque nostrum, eum quem Theodorus frater tuus locum consequatur, et navis nostra ad eum in quo receptus est portum perveniat! Scripsit præterea opus, quo demonstrat, malum esse a diabolo, quodque in Deo locum non habeat omnino. De eodem Patre Athanasio patriarcha dicitur, quod angelus Domini eum sustulerit dum per longa itinera fugere cogeretur ab impiis imperatoribus, eumque quo volebat detulerit, sicut olim Habacuc propheta Hierosolymis Babylonem delatus est, et Ezechiel Babylone Hierosolyma: neque enim hoc Deo difficile est. Erat Alexandriae idolum nomine *Rarail*: cum vero Athanasii jam febre correpti quies appropinquaret, dixit: Si invenio misericordiam apud Christum Dominum meum, procidam coram eo neque faciem meam levabo, donec claudantur fores templi idoli istius. Testati vero sunt sacerdotes Alexandrini, quod septem diebus elapsis ab ejus obitu, misit Jovianus imperator fidelis mandata, secundum quæ templum illud oclusum est.

JUSTI FONTANINI

ARCHIEPISCOPI ANCYRANI

DE ANNO EMORTUALI SANCTI ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI
DISSERTATIO.

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, tom. I.)

I. Eruditorum animos jampridem variæ sententiæ distinuerunt de anno emortuali sancti Athanasii; hic a nobis necessario examinandæ, ut tempus eisdem anno connexum, quo Melania et Rufinus in Ægypto primum apparuerunt, firmiter stabiliatur. Etenim alii A. D. 371, alii A. D. 375 sanctissimum patriarcham decessisse contendunt, utrique mediæ viæ quam tenuit Baronius propemodum oblitus, dum is A. D. 372 strenuum fidei catholicæ defensorem ad præmia æterna vocatum existimavit. Nobis, qui Baronii suffragio hac in re libenter accedimus, quia inter omnes auctores præcipuam laudem hujus quæstionis penes illum exstare arbitramur, singulorum pondus perpendere opus est, ut viri magni calculos longe accuratissimos cæteris præstare ostendamus, quod seorsum ab *Historia litteraria Aquileiensi* facere visum est, ne illius cursus longiori disquisitione perturbaretur. Nequam tamen est animus ut scriptorum, quos merita in rem litterariam clarissimos reddiderunt, laudum cumulo vel minimum detrahatur, sicubi veritatis inquirendæ causa ab illorum judicio discedimus, quandoquidem citra ullius injuriam haud parvi profecto interest, obitum Athanasii suo anno restitui; in quo restituendo viri celeberrimi desudarunt, cum ille sit quædam veluti epocha generalis, unde maximæ in antiquitate ecclesiastica res pendunt; nec solum enim persecutio inde Alexandrina deducitur, sed gesta Hieronymi, Rufini, et Melaniæ, historia etiam Palladii, et Paulini Nolani epistolæ non modicum illustrantur, ut in *Historia nostra* visum est, cujus potissimum scriptio nos perpulit ut in eundem annum e tenebris antiquitatis eruendum, gnæviter incumberemus. Primæ ergo sententiæ auctor est Socrates, lib. iv, cap. 19, ubi Athanasium demortuum facit Gratiano II et Probo coss., nempe A. D. 371, eique præter Godofridum Hermannum in *Vita*, lib. xi, cap. 17, et Petrum Franciscum Chiffletium in *Paulino illustrato*

A parte II, cap. 11, astipulantur Bollandiani auctores in tomo I Maii, p. 248, iterumque in *Historia patriarcharum Alexandrinorum*, tomo V Junii præfixa, hoc fulti Baronii axioma, quod ex A. D. 69, § xxxvi, in medium sistunt: *Tempora unnumerata per consules libentioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris illa frequentior, liberalior et verior esse noscatur chronographia, quæ a fastis deducta est consularibus.*

Hac, ut puto, ratione victus chronologorum facile princeps Dionysius Petavius in lib. xiii *De doctrina temporum* A. D. 371, atque alibi etiam, Socratis narrationi acquievit. At vero lib. II, epist. 9 ad aliam magni nominis chronologum Ægidium Bucherium, sui argumenti pondus inde augeri existimavit, quod Nicephorus testetur in Chronico, Theophilum Athanasio successorem datum anno xv post ejusdem obitum. Datus est autem Arcadio et Bautone coss. A. D. 385, ex Socrate lib. v, cap. 12, et quidem post diem xxvi Julii, quo Timotheus decessit. Sed hinc potius sequeretur Athanasii obitum contigisse A. D. 370; itaque benigna explicatione juvandus est, ubi ait pag. 416, Petrum post Athanasium in exsilio vixisse *anno uno*, Lucium annis v, Petrum secundo anno uno, Timotheum annis viii, quem excepit Theophilus. Aliud est Theophilum annos xv, ab Athanasii decessu episcopum sedisse, aliud sedere cæpisse postquam Athanasii quatuor successores annos xv in eadem sede explevissent. Hinc enim sequitur Theophilum anno demum xviiis successorem datum: critici omni præconio majores, duce Baronio, cum Socrate signa conferunt; nec tamen omnes in eundem scopum arma collineant; nam Baronius stat pro A. D. 372, cæteri pro A. D. 373 haud segniter pugnant; atque hi sunt Henricus Norisius in censura *contra Joannem Garnerium*, pag. 45, ubi sententiam Baronia-
nam expungit ab se olim probatam in *Historia Pelagiana* lib. I, cap. 2, Antonius Pagius A. D. 372,

§ IX, Sebastianus Nanus, Tillemontius in *Commentariis Historiæ ecclesiasticæ* tomo VI, pag. 582, et tomo VIII, pag. 252, 721; et Bernardus de Montefalconis, insignis Benedictinæ familiæ monachus, in *Vita*, quam operibus Athanasianis præfixit; nuperque adhuc locupletius in epistola inscripta: *An vera narratio Rufini de baptizatis pueris ab Athanasio puero*, in qua summus et vir et amicus animadvertit, Socratem non raro confusum, res omnino disparatas conjungere, atque adeo tunc esse præcipue accuratum, quando acta publica cum notis consularibus recitat, non ita vero ubi cum iisdem notis, proprio Marte dispositis, aliquod gestum enarrat. Quare effatum Baronii per hagiologos Bollandianos adductum, *de antiquis scriptoribus* accipiendum, ut ipsemet doctissimus cardinalis statim se accipere explicat, nimirum de æqualibus, non ita de illis, qui rem notis consularibus suoapte ingenio distinguunt, cui tamen ipsi haudquaquam æquales, sed posteriores fuerunt. Alia id genus in Socrate deprehendit vir illustris de Montefalconis, cujusmodi est, ubi scribit historicus Athanasium demortuum *post quadraginta sex annos in episcopatu* completos: qui numerus quidem certe Socrati opponitur: sed tamen nobis facilem viam sternit ad Athanasii annum emortualem proxime detegendum. Etenim sanctus Alexander episcopus Alexandrinus a concilio Nicæno redux A. D. 326, Athanasio sibi in successorem affecto, diem obiit eodem anno, mensibus quinque nondum exactis ab receptione Meletianorum, quæ contigit uno vel altero mense post absolutum concilium. Id testatur ipsemet Athanasius in *Apologia* II, tomo I Operum pag. 140 (Venetæ editionis), et Theodoritus. At vero annorum numerum hinc ad A. D. 371 deductum, quo Socrates ejus obitum signat, non *quadraginta sex annos*, sed *solos quadraginta quinque* conficere exploratum est. Neque hic annorum numerus compleri poterit, etiamsi illum cum sociis Bollandianis, præter vetustatis consensum inchoare velimus ab die XVIII Januarii, non vero ab exeunte Aprili anni 326, tres enim menses et aliquot dies, qui inde reliqui exsurgerent, *quadraginta quinque annos* eousque amplificare non possunt, ut *quadraginta sex integros* constituere videantur. Enimvero Cyrillus in sede Alexandrina, annis circiter quadraginta duntaxat post Athanasium, episcopus, disertim testatur in epistola 4 ad solitarios, tom. V Operum parte II, pag. 5, eundem decessorem suum Alexandrinæ Ecclesiæ præfuisse *annis integris quadraginta sex*: ἐφ' ὧντος ἔτασι τεσσαράκοντα καὶ ἑξ, quod de annis jam pridem elapsis, non de elapsuris intelligendum esse, nemo, ut puto, negabit, quanquam secus visum fuerit Paschasio Quesnello, qui probationes ex numero annorum pontificatus, *indirectas* judicans, easdem cum Proteriana mortis Athanasii epocha, et cum Hieronymi calculo stare posse pronuntiavit in tomo II Operum sancti Leonis pag. 900. Quot autem errores hic cubent, postmodum apparebit. Lu-

terim Socrati et Cyrillo, in eodem numero annorum determinando, consonat etiam Rufinus Athanasii olim funeri præsens, ubi ait lib. XI, cap. 3, illum quievisse *quadragesimo et sexto anno sacerdotii sui*. Idem habent Sozomenus lib. VI, cap. 19, auctor farraginis Alexandrinæ in excerptis Eusebii Scalligeri pag. 84, Theophanes, Anastasius Bibliothecarius et Nicephorus in *Chronicis* quanquam alias ab errore non vacui: quibus Arabicos etiam scriptores jungit Eusebius Renaudotius in *Historia patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum*, pag. 96. Quapropter hæc omnia conjunctim exposita, in sancti Athanasii annorum episcopatum numero expresse defluendo, nulla arte infirmari posse crediderim; ideoque Rufini et cæterorum annos haudquaquam cavos, sed undique plenos et integros Cyrilli auctoritas reddit: qui sui decessoris elogium dedita opera scribens, rem adeo vulgatam atque testatam ignorare non potuit; quique *quadraginta sex annos integros* non appellasset, qui tantum *quadraginta quinque* fuissent. Quare etiamsi tres menses a Bollandianis excogitatos admitteremus, adhuc probandum esset, tres illos eosdem menses deserto et luculento vocabulo non solum *anni*, sed *anni integri*, sive pleni et absoluti, ab Cyrillo denotari potuisse.

II. Multa alia huic loco possem attexere, sed quæ docte et copiose disserit Cl. Montefalconis, invito etiam fateri cogunt, Athanasii mortem in A. D. 371, ab laudatissimis viris frustra ferri. Vereor tamen, ut eadem felicitate, qua illinc dejecit, conjici possit in A. D. 373, quemadmodum conjiciendam esse non dubitant præstantes viri Pagius, Tillemontius et post eos Montefalconis, qui postremus omnium uberrime hanc spartam ornavit, ita ut nihil sibi reliqui fecerit in ea quam memoravi epistola de *Narratione Rufini*. Fundus in quo tanti viri consistunt est epistola Proterii Alexandrini ad pontificem Leonem Magnum A. D. 454 conscripta, quam post Petavium Latine vulgavit Ægidius Bucherius in *Commentario De doctrina temporum*; ibi enim pag. 84 hæc leguntur: *In octogesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstitie beatæ memoriæ patre nostro et episcopo Anastasio (lege Athanasio) cum XIV luna Paschalis XXVIII die mensis Phaminoth, id est nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translata est hebdomadem, ita ut quinta die Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum.*

Hæc notæ chronologicæ in annum Domini 373 quadrare noscuntur: quo Pascha in subsequentem Dominicam, sive diem XXXI Martii translata fuisse tradit epistola: et superstite quidem Athanasio, qui postmodum inter mortales vivere desierit, si assertoribus ejusdem anni 373 auscultare velimus. Hæc enim variis doctis persuaserunt, supremam diem Athanasii extra A. D. 373 non esse

quærendum. Nec profecto illorum sententia male A
 procederet, dummodo et reliqui characteres, quem-
 admodum ab A. D. 371 abhorrent, ita et cum vul-
 gato Proterii calculo in annum 373 sponte sua et
 æquo pede concurrerent. Verum hic Rhodus hic
 saltus; ubi enim hanc supputationem amplecti vel-
 limus, annos Athanasii non tantum *quadraginta sex*
integros ex veterum scriptorum consensu illi attri-
 butos numerabimus, sed *quadraginta septem*, uni-
 versa antiquitate reclamante, numerari videbimus.
 Atque hæc causa est cur tutius et commodius existi-
 miam, ne latum quidem unguem deflectere a Baro-
 nii sententia, qui A. D. 372, § 42, Socratis col-
 legio consulari posthabito, licet ab se olim excepto
 in notis ad Martyrologium, hæc litteris consignavit:
Hoc item anno, iisdemque consulibus (Modesto et B
*Arintheo), sanctus Athanasius episcopus Alexandri-
 nus post innumeros pro tuenda fide catholica susce-
 ptos labores, cum sedisset annos QUADRAGINTA SEX,
 sexto nonas Maii solutus carnis vinculis, accepturus
 immortalitatis coronam migravit in cælum. Hic
 primo corrigimus quod aliquando cum Socrate nos
 dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe
 trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse.
 Porro cum constat anno sequenti a Nicæno concilio,
 nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto, fuisse
 creatum episcopum Alexandrinum; ad hunc usque
 annum oportuit pervenisse; licet apud Hieronymi
 Chronicon anno sequenti ponatur substitutio succes-
 soria. Ita Baronius: cujus tamen calculis Hierony-
 mum etiam concinere, secus atque ipsi visum est, C
 inferius monstrabo. Idem vir purpuratus postquam
 Rufini tum in Ægypto cum Melania versantis, et
 Cyrilli quoque Alexandrini testimonia de annis ab
 Athanasio in episcopatu transactis, recitasset, Cy-
 rillum hæc omnia exploratissima habuisse merito
 censet, utpote ejusdem Ecclesiæ episcopum; atque
 hinc mendacii Socratem arguit, qui cum totidem
 ejus sedis annos Athanasio tribuat, decessisse tamen
 ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus;
 quanquam haud sane mentitum Socratem puto: sed
 humani aliquid passum, ut viris etiam summis non
 raro accidit, unum par consulum oscitanter pro alio,
 eidem proximo, sumpsisse non dubito. Ad Proteria-
 nam epistolam, quam, utpote suo tempore necdum D
 editam, Baronius non vidit, postmodum revertemur.*

Sane præter exactum et præfinitum annorum
 numerum, cætera omnia huic A. D. 372 prorsus
 conveniunt, quæ neque A. D. 371, neque 373 aptari
 ullo modo possunt, ut statim visuri sumus. Et prin-
 mum illud peculiarem observationem meretur, quod
 non solum Pagius A. D. 372, § 43, sed etiam Montefal-
 conius pag. 41, uno ore confirmant, Rufinum
 scilicet ac Melaniam, qui A. D. 371, *ingruente jam*
hieme, ex Hieronymi epistola 22, alias 25, in
 Palæstinam profecturi, ex Urbe discesserant, Ale-
 xandriæ visos A. D. 372, quo Melania ab sancto
 Athanasio pelle ovina donata est, quam hyena in

mercede restituti catulo suo oculorum usus, Marco
 abbati, Marcus postea Athanasio obtulerat. Id ex
 ore Melaniæ se accepisse tradit Palladius in *Para-
 diso Heraclidis*, cap. 6, pag. 954 editionis n. He-
 riberti Rosweydi. Hac enim antiqua versione *Hi-
 storiae Lausiacæ* hic libenter atque alibi utimur,
 quotiescunque recentior interpretes Gentianus Her-
 vetus ob Græci codicis corruptionem ab errore non
 vacat. Sane bandquaquam vacare deprehenditur
 cap. 20 de ovina pelle sermonem faciens. Adi Pa-
 gium A. D. 372, § 49, ubi locum ex conjectura fel-
 liciter emendavit, ad quem multiplici limo turbatum,
 hæsisse comperio non solum Rosweydem in notis
 ad Palladium pag. 786, § 52, sed præterea Chiffle-
 tium in *Paulino illustrato*, parte II, pag. 11, et Til-
 lemontium ad *Vitam sancti Macarii*, tomo VIII, pag.
 811. Alium, sed similem eventum, Rufinus de Ma-
 cario narrat lib. XI, cap. 4. Alium item de alio mo-
 nacho Sulpicius in Dialogo I, cap. 9, locum Palla-
 dii nuper adductum ad mentem Pagii ex codicibus
 mss. postea restituit Montefalconius pag. 40.

III. Constat ergo Melaniam, ipsa Melania apud
 Palladium suum necessarium narrante, pellem ovi-
 nam accepisse ab Athanasio. Hanc tamen accepisse
 non potuit, nisi A. D. 372, quo Ægyptum intravit;
 nam teste Palladio, cap. 117, sex menses tantum in
 Ægypto morata est. Et quemadmodum Marcus mor-
 rituros pellem Athanasio reliquerat, ita et Atha-
 nasium non nisi moriturum eodem A. D. 372 Melaniæ
 illam reliquisse pro certo habeo. Cur enim tam
 cito antequam moreretur pretiosas exuvias a viro
 sancto postremis tabulis sibi relictas, in matronæ
 insignis quidem, sed peregrinæ, et vixdum sibi
 fortasse notæ possessionem transferre voluisset?
 Aliud in hac disceptatione validum argumentum
 suppetit ex Rufino, in re quam vidit, fide dignis-
 simo; is enim in lib. XI, cap. 2, et 3 testatur, Ale-
 xandriæ continuo post Athanasii obitum persecu-
 tionem in Catholicos excitatam ab Arianis, quibus
 Valens Augustus favebat, *Tatiano Alexandriæ præ-
 sidente*: quod non nisi A. D. 372 contingere potuit.
 Etenim anno sequenti 373, non amplius *Tatianus*,
 sed *Palladius*, qui eidem in præfectura Ægypti suc-
 cesserat, Alexandriæ præsidebat, ex Socrate lib. IV,
 cap. 20, et ex Theodoro lib. IV, cap. 22. *Rufinus*
 porro omnem hac in causa dubitationem convellit,
 dum præfectum nominat, sub quo continuo post
 Athanasii obitum ea persecutio exarsit: in qua et
 ipsemet *Rufinus* exsilia et carceres subiit; unde
 ait: *Quæ præsens vidi, loquor; et eorum gesta refero,*
quorum passionibus socius esse promerui. Melaniam
 in hac eadem persecutione, continuo post Athanasii
 obitum conflata, intra illos sex menses, quos in Æ-
 gypto transegit A. D. 372, fugatos et apprehensos
 fovendo, Christiana virtute excelluisse, auctorem
 habeo Paulinum Nolanum, qui epist. 29 alias 10, §
 44, hæc non perfunctorie legenda scribit ad Seve-
 rum Sulpicium: *De multis tamen in illa (Melania)*

virtutibus Dei, unam saltem, de qua ejus omnia estimantur opera, prædicabo: Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei rivi furor Ariannorum, rege ipso impietatis satellite, persequebatur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi, ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis et injuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Hæc Paulinus de Melania, in æstu Alexandrinæ persecutionis intrepida: quæ Latine referre visum est, propter quod multum ad hoc argumentum illustrandum conferre videantur. Ne vero alios quam Ægyptios ab strenua muliere adjutos intelligamus, hæc Nolanus antistes ibi statim subjungit: *Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis parit.* De monachis Nitriæ, tunc post cives Alexandrinos ab eadem procella compressis, agit Rufinus in loco a nobis superius indicato

Tatianus (mense Maio A. D. 367, Ægypto præerat, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani, pag. 70. Auctor Farraginis Alexandrinæ testari videtur Tatianum Ægypto præfuisse per quadriennium, scilicet integrum, non computato primo anno, quo cœpit; neque ultimo, haud integro, quo præfecturam finiit, fortasse propterea quod illi duo anni pleni non essent; sive primum decessori, ultimum successoris potius reliquerit. Sed idem auctor vel sarcinator, utpote confusus et barbarus, magna luce non raro indiget, ut critici norunt. Ait tamen diserte, sub *Tatiano Augustalio* Athanasium obiisse, eique suffectum Petrum archipresbyterum. Eundem Tatianum A. D. 374, ex præfecto Ægypti comitem sacrarum largitionum habemus in Chronologia Gothofredi, pag. 94, sed iterum postea per triennium Ægypto præfuit A. D. 374, 375, 376, de quo auctor Farraginis Alexandrinæ pag. 84, ubi tamen consules turbatos esse observat Gothofredus. Quia vero in eadem Farragine, *Hodesto et Arintheo* cons. statim post Tatianum, *Publius Augustalius* occurrit (quod fortasse fuerit Palladii prænomen, nisi cum Pagio A. D. 372 § 12, *Palladium* pro *Publio* legere nialimus), hinc discernimus, hoc eodem A. D. 372, quo iidem consules processerunt, Tatianum egressum et Palladium ingressum præfecturam Ægypti; ita ut prius semestre spatium Tatianus, qui statim post mortuum Athanasium mense Maio, in Catholicos præferociter sæ-

A viit; posterius vero Palladius, qui persecutionem ab Tatiano inceptam, eadem æstate continuavit, res Alexandrinæ pro Valente Augusto supremi judices administraverint. Agebat eo tempore Valens Antiochiæ, ubi legem jussit die XIII Maii ex Chronologia Gothofredi, pag. 91. Quare teste Socrate lib. IV, cap. 21, *Ariani absque mora imperatori, tunc Antiochiæ agenti, curaverunt significandam Athanasii mortem.* Idem historicus hæc postea subjungit: *PAUCIS DIEBUS INTERJECTIS, Euzoius Antiochenæ sedis simul et hæreseos Ariannæ præses, temporis occasione captata, decrevit ire Alexandriam, uti administrationem Ecclesiarum ibidem Lucio pariter Ariano traderet.*

B IV. Hæc sine mora et paucis interjectis diebus a morte Athanasii fieri omnia non potuissent A. D. 375, quia Valens hieme tantum hujus anni mansit Antiochiæ; æstatem vero, qua Athanasius obiisset, non Antiochiæ, sed procul in bello contra Saporem Persarum regem traduxit, e quo victor Antiochiam ad stativa hiberna remeavit. Ita ex Ammiano et Zosimo Tillemontius, tom. V *Hist. imperatorum*, pag. 105. Quare Valens A. D. 372 æstatem agens Antiochiæ nuntium accepit de morte Athanasii, imperavitque, ut auctor est Socrates, Magno comiti largitionum et Palladio, qui Tatiana in præfectura Ægypti tunc recens eodem anno successerat, ut impii Euzoi propositum copiis militaribus adjuverent. In hoc Theodoriti etiam testimonium concurrat, qui lib. IV, cap. 21, tradit, post collocatum in throno pontificali Petrum, *confestim* provinciæ præfectum Palladium, hominem cultu idololatram, cum gentilium et Judæorum phalange ecclesiam Catholicorum vólasse, ut in Petrum manus iniiceret.

V. Fortassis hæc tam fuse persequendo nimium videar; sed tamen quando huc pervenit oratio, novum adhuc robur ex sancto Hieronymo adjungam, de quo peropportune me monent qui ejus auctoritatem vel temere elevant, vel perperam citant. Hieronymus ergo in Chronico Eusebiano ab se aucto Petri Athanasio suffecti ordinationem statuit sub anno Olympiadis 288, cui respondere putant annum Dionysianum 373; atque hinc fit, ut certantes pro anno emortuali 371, Hieronymi chronologicos canones insuper habeant: qui vero pugnant pro A. D. 373, illorum se præsidio tueantur. Sic porro Hieronymi auctoritas variam fortunam subit. Sed viri docti ad alia properantes animadvertisse haudquaquam videntur, sub illo eodem anno in Chronico Eusebiano nonnulla alia, Petri ordinationi conjuncta, inemorari, quæ tamen nullo pacto in A. D. 373 conjici possunt. Hæc ut exploratius patefiant, integrum Hieronymi laterculum, ut prostat in editione Scaligeri, hic lubet enucleare.

Laterculus Chronici Eusebiani, auctore sancto Hieronymo.

Annus Abrahami 2389. Annus Olympiadis 288. Annus Christi secundum Eusebium 374.	I.	Saxones cæsare Deusione in regione Francorum.
	II.	Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt.
	III.	Clearchus præfectus urbis Constantinopolis AGNOSCITUR; a quo necessaria et diu exspectata votis aqua inducitur civitati.
	IV.	Alexandriæ ORDINATUR episcopus Petrus, qui post Valentis interitum, tam affabilis in recipiendis hæreticis fuit, ut nonnullis suspicionem acceptæ pecuniæ intulerit.

1. Nunc locus postulat ut hujusce laterculi Hieronymiani singula segmenta explicem, unde magnam lucem anno emortuali sancti Athanasii affulgere nemo, ut auguror, in dubium vocabit. Saxones per Theodosium comitem *bellis navalibus* consumptos sub Valentiniano imp. A. D. 369 eruius ex Pacato in cap. 5 Panegyrici ad Theodosium Magnum, ejusdem comitis filium. Iterum postea occisione occisi fuerunt Valentiniano et Valente Augustis IIII coss., nempe A. D. 370, ex Ammiano lib. xxviii, cap. 5. Ob hanc injuriam popularibus illatam cum Saxones A. D. 372 tertium in Gallias erupturi per Germaniam magno agmine ingruerent, Valentinianus Deusonem illorum clade nobilitavit : quod præter Hieronymum scribit Paulus Orosius in lib. vii, cap. 32, quorum prior in regione *Francorum*, alter in Francorum terris eosdem Saxones ab Valentiniano devictos litteris prodidit. Deusonem porro oppidum cultu Herculis in nummis Postumi Augusti olim insigne, nunc vulgo *Dutisium* ex adverso Coloniae Agrippinæ in regione Francorum stetisse, docet Joannes Isacius Pontanus in *Originibus Francicis* lib. II, cap. 3, et Thomas Reinesius epist. 35 ad Rupertum, pag. 276. Hanc duplicem Saxonum cladem ab aliis in unum conflata distinxit Adrianus Valesius in *Rebus Francicis* lib. I, pag. 47, propterea quod altera incursio navalis, altera pedestris exstiterit. Illam Ammianus, Valentiniano et Valente Augustis IIII; hanc Cassiodorus, in *Chronico* lisdem Augustis IV consulis factam testantur. Sed quia Hieronymus posteriorem locat initio anni I olympiadis 288, quod A. D. 372 separandum non esse mox apparebit, ideo illam sub finem ejusdem anni contigisse crediderim, quam postea in longinquis regionibus initio anni sequentis vulgatam, Cassiodorus illi anno defixerit, nisi potius ex male perceptis Hieronymi calculis illam Cassiodorus in eundem annum rejecit ; quod libentius existimaverim.

2. Valesius ut duas Saxonum clades, ita et duas Burgundionum expeditiones iisdem annis illigatas distinguit; alteram quidem ab Ammiano, alteram ab Hieronymo, Orosio et Cassiodoro uno eodemque numero *octoginta millium* determinatam. Profecto hæc verba Hieronymi : *Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt*, argumento sunt alias expeditiones contra Gallos a Burgundionibus *ante* susceptas; neque Hieronymum, testem æqualem, in re tam nova legitimo tempore consignanda, falli debuisse facile reputaverim. Petavium in hanc eandem sententiam ivisse conspicio in lib. xiii *De doctrina temporum*, ubi periodo Juliana 5085, A. D. 372, Burgundionum ad Rhenum descensum consignat.

3. Clearchus Constantinopoli præesse cœpit A. D. 372, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani pag. 90; quo in munere biennium insumpsit, deque exordio præfecturæ Clearchi Hieronymum loqui, pandit verbum *agnoscitur*.

4. Ubi Hieronymus isti exordio conjungit ordinationem Petri, Athanasio suffecti, cujus obitum silet, satis aperte indicat eandem ordinationem ab se copulari cum A. D. 372, non autem cum anno insequenti 373. Eusebius pariter atque ejus continuator Hieronymus annum primum Olympiadis cum auspiciantur ab Kalendis Octobribus, Olympiadas vulgares ab solstitio æstivo, sive ab die XIX Junii inchoatas, antecedentibus, eidem anno olympiastico ita deducto cæteras epochas jungunt. Hoc adnotarunt Petavii *De doctrina temporum* lib. IX, cap. I et 46, et Pagius in Dissertatione de periodo Græco-Roinana, § 83. Illic tamen legitur *Septembris pro Octobris*, manifesto errore typographi vel exscriptoris, propterea emendando ex § 29 præfationis, ubi idem Pagius initium anni Abrahamitici, cui initium quoque anni Olympiastici apud Eusebium copulatur, deducit ab Kalendis Octobribus, non vero Septembris. Cum ergo quilibet annus olympiadi

cus ex anni præcedentis autumno trahatur, eundem quoque annum Olympiadicum inde secum res trahere necesse est, quæ illi tempori adhærent; ita ut annus primus Olympiadis 288 in annos vulgares 372 et 373 se extendat. Quare non semper quæ annis singulis olympiadicis assignantur ad unum tantummodo Christi annum, sed ad alterutrum, vel ad utrumque pertinere dicenda sunt. Huc totum laterculum proxime expositum venire, quæque ibidem clauduntur, citra A. D. 372 nequaquam egredi, certissimum est. Rursus aliunde astruitur annus Dionysianus 372, in præsentem quæstionem vocatus. In laterculo a nobis exhibito Petri Alexandrini ordinatio connectitur anno Abrahamitico 2389. Deme hinc numeros millenarios et septemdecim, supererit annus Dionysianus 372, quo obitus Athanasii et Petri ordinatio evenerunt, cyclo solis xvii, lunæ xii, litteris Dominicalibus A. G., indict. xv. Quia vero anni Abrahami duobus cyclis lunaribus cyclos Dionysianos superant, deme illos, et habebis cyclum lunæ xii, jam adnotatum. Hæc ex methodo quam Pagius ad annos Abrahamiticis cum Dionysianis in *Chronico* Eusebii copulandos tradidit in Dissertatione de periodo Græco-Romana § 79, quæ quidem methodus, quanquam est facilis, nemini tamen antea observata. Postremo hæc omnia mirifice solidantur ex A. D. 374, cui annus primus Olympiadis in Hieronymiano *Chronico* adnectitur, nam epocha incarnationis, qua utitur Eusebius et ejus continuator Hieronymus, biennio Dionysianam antevertit, ex Pagio proxime adducto § 78, adeoque annus Christi 374, qui ibidem signatur, detracto biennio, exprimit annum vulgarem Dionysianum 372. Vereor ut tam spissa tricarum hujusmodi conglobatio fastidium pariat; sed illa quodammodo necessaria erat ad demonstrandum tot et tam luculentis chronologicæ characteribus, ordinationem Petri in eundem annum esse deduxam; atque hinc tantum abest ut Hieronymus eorum sententiam astruat, qui in A. D. 373 Athanasii obitum referunt, ut e contrario Baronianam et nostram omnino tueatur, dum Petri ordinationem eidem anno 372 conjungit, quo Athanasius in cælum migravit. Desinant ergo Hieronymi calculos aspernari, qui eosdem suis divinationibus adversantes offendunt. Huc faciunt verba Montefalconii, ad Hieronymum, non pro illo quidem, sed pro nobis loquentem, accommodata: *Ille vero, utpote Athanasio æqualis, et oculatus, ut dicam, testis, hac in re fide dignus est, tum quia tanti auctoritatis, qui illo ævo pro Ecclesiæ lumine passim habebatur, annum obitus non videtur ignorare potuisse; tum quia fide dignioribus, nempe ipsis Athanasii successoribus, accinit.* Eadem in Quesnellum regeruntur, qui Hieronymi auctoritatem ab se male perceptam cum Proterio compoui posse immerito censuit. Hæc omnia ob oculos repræsentare visum est, ut plenius intelligatur annum emortualem Athanasii ab A. D. 372 non esse amovendum.

5. Nunc reliquum est, ut argumento occurramus ex Athanasii epistolis Paschalibus derivato; quæ licet nondum recentioribus visæ, et fortasse olim prorsus deperditæ, cum tamen numero *quadraginta septem* in Arabum scriptis recenseantur, inde clarissimus Montefalconius consequi putat Athanasium, post A. D. 326, totidem Paschata suis epistolis prænuñtiasse, quot præter lapsa numerantur ab A. D. 327, quo primum Pascha Athanasius episcopus celebravit, ad A. D. 373, quo virum sanctissimum defunctum fuisse contendit. Sed enimvero, si jam dicta hucusque probe consistunt, neque numerus earundem epistolarum fatiscit, necesse est Athanasium adhuc superstitem A. D. 372, epistolam Paschalem 47 exarasse pro insequenti A. D. 373, ut non leve indicium nobis suppediat epistola sancti Proterii, de qua postea. Quod si Athanasius A. D. 373 exspirasset, non 47 sed 48 paschales epistolæ edidisset, quarum ultima anni insequentis 374 Pascha denunciare debuisset. Neque enim litem intendam de die et mense emortuali sancti Alexandri pontificis Alexandrini et ejus successoris Athanasii, cum persuasum habeam illum denatum die 17 Aprilis A. D. 326, hunc vero die 2 Maii A. D. 372: unde effluunt *quadraginta sex anni integri* Athanasianæ sessionis. In hos dies vetustissima Christianorum monumenta conspirant, et si qua ab his diversos assignant, ad alias omnino causas, quam mortis, referendos esse non ambigo.

6. Multis consulto præteritis, quæ sicut contra A. D. 371 optime pugnant, ita pro anno 373 nequaquam faciunt, silentio prætermitti nequaquam debet Proterii Alexandrini epistola; quandoquidem in ea, velut in arce munitissima, viri docti consistunt. Illam Græce, ut Proterius scripsit, post sæculorum memoriam nemo hactenus vidit, Latinamque Dionysii Exigui versionem ex mendoso codice post Petavium eduxit Bucherius, ut dictum est; qui nec illam erroribus scaterè dissimulavit, tum in ipso nomine sancti Athanasii, tum in notis etiam numeralibus, et in aliis nonnullis, de quibus in ora lectores identidem monuit, eaque Bollandistæ recensuerunt die 11 Maii pag. 248, § 401. Id tanto ante Proterius prædixerat in fine epistolæ se passurum per librariorum audaciam et interpretum Latinorum inscitiam; qui *Græca non valentes diligenter exprimere, læderent veritatem.* Ergo his omnibus circumspectis, haudquaquam mirari subit, si isthæc Latina translatio, utpote saltem ex apographo minus integro accepta, se in pluribus oppido vitiosam prodit; ita ut ubi ait A. D. 373, *superstite Athanasio*, Pascha in *subsequentem* hebdomadam *translatum* fuisse, absque alia explicatione, perpauca fidei mereatur. Hoc sane jamdudum criticis majorum gentium suboluit, quos nequaquam movit hujus epistolæ auctoritas, ut in A. D. 373 obitum Athanasii conferrent. Nec auctor novæ editionis Operum sancti Leonis Magni, qui illam epistolam tomo I, pag. 646 ex codice Oxoniensi emendatiorem in-

seruit, ab omni macula immunem reddere potuit. Hinc Bollandianos continuatores suspicio incessit, primitus in codice Græco lectum fuisse ἀποθιόντος, *defuncto*, in cujus postea locum facili errore ἐπιθιόντος, *superstite*, ab librario scriptum, vel ab interprete lectum fuerit. Petavius in notis ad eandem epistolam ex eodise Jacobi Sirmondi ab se editam sub finem tomi II *De doctrina temporum*, Proterium hallucinatum existimavit, quasi nempe Athanasium, qui ante decesserat, adhuc illo tempore vixisse crederet. Tillemontius tomo VIII, pag. 720, errorem inde oriri potuisse consentit, quod Proterius in tabulario Ecclesie Alexandrinæ Pascha pro A. D. 373 pridem ab Athanasio digestum comperisset, ordinatumque, ut eo anno celebraretur die xxxi; non, vero xxiv Martii: quod, inquit, ordinasse potuit A. D. 371, imo vero 372, ut statim patebit. Idipsum pridem conjecerant Bollandi continuatores, Proterium narraſſe rati, non quid factum A. D. 373 adhuc *superstite Athanasio*, sed quid Athanasius adhuc *superstes* pro ejusdem anni celebratione Paschatis, biennio citius fecisset; quandoquidem in Ecclesia Alexandrina tabulæ Paschales in antecessum digerebantur ex præscripto concilii Nicæni, cujus iudicium res paschales subierant.

7. Sed conjecturis præstantium ingenio et doctrina virorum sepositis, omnes difficultatum nodi facile dissolventur, si veterem et sacrum illum rei paschalis denuntiandæ ritum penitus introspexerimus. Enimvero cum episcopo Alexandrino cura incumberet investigandæ diei, qua Pascha quotannis celebrandum, ut patet ex epistola 94, alias 64, sancti Leonis Magni ad Marcianum Augustum; Athanasius non A. D. 371, sed 372, investigare debuit diem Paschatis anni insequentis 373, de quo mature certa redderetur apostolica sedes, ut *hujus scripti ad longinquiores Ecclesias indicium generaliter percurreret, sit idem pontifex*; nam post acceptum ab Alexandrino consilium, ad eandem sedem apostolicam pertinebat diem Paschatis secuturi omnibus *Occidentalium partium sacerdotibus* denuntiare, ut inquit idem Leo Magnus epist. 112, ad Marcianum Augustum; nimirum cunctis Romani patriarchatus metropolitibus per Italiam, Illyricum solidum, Britannias, Gallias, Hispanias et Africam, nempe toti Europæ usque ad Thraciam, idque secundum canonem I concilii I Arelatensis in editione Labbei tom. I, pag. 1427. Vide Norisium in Responsis ad Gerras germanas Francisci Macedi pag. 41, et, si lubet, consule etiam Franciscum Bernardinum Ferrarium in libro I, cap. 25, *De ritu sacrarum concionum*. Ejusdem Romani patriarchatus amplitudinem his verbis innuunt Patres Arelatenses in epistola synodali ad sacrum Silvestrum pontificem, pag. 1419, *Qui majores diœceses tenes utique patriarchales*, quas superius nominavi. Eadem ratione sanctus Basilius epist. 10, ad Gregorium Nazianzenum, vocat Romanum pontificem *Occidentalium antesignanum*. Quamobrem Athanasius neque A. D.

A 471 anticipare, neque usque ad A. D. 373 differre debuit, nec potuit, investigationem et prænuntiationem diei paschalis pro eodem A. D. 373. Porro diem paschalem, per universas Ægypti Ecclesias denuntiandum, in præcedenti festo Epiphaniæ, diaconorum præconio apud Alexandrinos vulgari consuevisse, præcipue constat ex Cassiani collatione x, cap. 2. At vero litteras paschales ab antistite Alexandrino ad Romanum, a quo reliquæ accepturæ essent Ecclesie, anno superiori præmissas, jam adnotavit Baronius A. D. 399, § 52, a Norisio perperam refutatus lib. I *Hist. Pelagianæ*, cap. 2. Siquidem Leo Magnus, accepta a Proterio Alexandrino epistola, de qua agimus, ut celebratio Paschatis A. D. 455 explicabatur, idem summus pontifex de more *episcopis per Gallias et Hispanias constitutis* Pascha anni secuturi denuntiavit v *Kalendas Augustas* præcedentis anni 454, ut liquet ex epistola 109, alias 95. Leo autem epistola 112 Marcianum Augustum certiore reddidit de die paschali mox secuturo, ut ab se dudum episcopis, sive, ut ipsa ejus verba usurpem, omnibus *Occidentalium partium sacerdotibus intimato: quem Alexandrini episcopi declaravit instructio*. Profecto hoc ipsum, nulla pene vi epistolæ Proterianæ illata, haud obscure subsequenti verba loqui videntur: *in octogesimo nono quidem anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio*. Latinus interpres verborum ordinem nonnihil invertit, unde quædam obscuritas orta est, cum scribere debuisset: *superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio* (nempe A. D. 372), *in octogesimo nono quidem anno* (nempe A. D. 373), *Pascha translatum est*, etc., adeo ut vir sanctus adhuc *superstes* A. D. 372, Pascha anni 373 in subsequentem hebdomadam transferendum curaverit. Annus Diocletiani 89, ex Petavio lib. x, cap. 72, iniit a Thoth fixo, nempe ab die xxix Augusti A. D. 372, post jam mortuum Athanasium, qui tamen adhuc *superstes* Ecclesiam monuit epistola paschali 47 de translatione Paschatis anni 373, proxime secuturi. Hæc nobis in re hactenus maxime dubia, vero propiora, et quantum assequi possumus clara, et quodammodo certa visa sunt. Quare jam tandem in comperto est, annum 372, quo Modestus et Arinthæus consules processerunt, obitu magni viri insignem fuisse, totque ac tanta testimonia junctim coeuntia idipsum confirmant, ut ea quæ aliorum abire videntur, vel explicari, vel cum nostris calculis in concordiam redigi, vel omnino rejici debeant. Sed rem omnino unico testimonio adhuc conficiam, eoque locupletissimo, huc adducto, ex epistola sancti Cyrilli ad Aurelium Carthaginensem aliosque episcopos in Africana syuodo congregatos apud Petavium t. II *De doctrina temporum*, pag. 503, editionis II. Verba Cyrilli hæc sunt: *De Pascha vero, ut scripsistis, mandamus vobis ix Kalendas Mæias nos futura indictione celebrare*. Hæc futura indictio eo anno

420, fuit III, inique, de more, a Kalendis Septembris. Ergo epistola, hoc idem prænuntians, scripta est A. D. 419, indictione II; adeoque Cyrillus ante Septembrem ejusdem anni 419, Pascha futuri anni 420 Patribus Africanis significavit. Desunt enim in primigenio codice Græco verba hæc, v *Kal. Decembris*, quæ perperam assuta leguntur initio versionis Latinæ ejusdem epistolæ, ut Petavius lib. II, epist. 8, indicavit Ægidio Bucherio. Jam vero quod pertinet ad diem mortis sancti Athanasii, variæ sententiæ, æque ac de anno, circumeunt; quas omnes accurate recenset Tillemontius, t. VIII, pag. 722, qui tamen cum Bollandianis observat, Latinos, Græcos, Ægyptios eum colere die II Maii, nempe VII mensis Bescinas, sive Pachonis: qui dies A. D. 372 incidere debuit in Feriam III, currentibus tunc litteris Dominicalibus A. G. Ipso autem die VII Bescinas sanctum præsulem decessisse docet Chronicon Orientale, ex Arabico in Latinum sermonem translatum ab Abrahamo Ecchellensi, ubi tamen pag. 117, perperam legitur die *Jovis* pro die *Martia*, errorem que satis produunt an. XLVI,

A et dies XV, Athanasianæ sessionis, ibidem expressi, et deducti ab die XXII Pharmuti, seu XVII Aprilis anni 326, quo obiit sanctus Alexander, Athanasii decessor; quanquam alias adeo in tuto posita res est, ut fulciri non egeat auctoritate Chronici Orientalis, quæ sane extra res Muhamedicas haud magni sit, ubi cum antiquioribus non convenit; auctor enim est recens, quippe qui scripserit Hegira 655, nempe A. D. 1257. Cæterum pro eodem mense Maio emutuali invictum argumentum suppeditare videntur, quæ de Melania retulimus. Hæc enim cum *ingruente jam hieme*, hoc est circa Novembrem A. D. 371, trajecerit in Ægyptum, ibique intra semestrem moram pellis ovinae ab Athanasio morituro donum acceperit, consequens est Athanasium obiisse intra illam semestrem moram, quæ Junium quidem non transcendit; nam Hieronymus in epist. 1, alias 41, *Mediæ fervore ætatis Rufinum et Melaniam in Ægypto adhuc esse putabat, cum tamen Ægypti confessores, et voluntate jam martyres tunc exsulasset, quos continuo post Athanasii obitum exsulasse jam patefecimus.*

DE CULTU S. ATHANASII.

(Acta Sanctorum Bolland., Maii die 2, tom. I, pag. 248, Vita Athanasii num. 398-455.)

Annus et dies mortis atque cultus: Vitæ scriptores posteriores.

Quod ad annum pertinet, quo e vivis abiit sanctus Doctor, eum Socrates, proximus ævo scriptor, lib. IV, cap. 16, notatum reliquit, « Gratiano et Probo consulibus, cum annis quadraginta sex inter multa pericula episcopatum administrasset. » Eundem consulatum, qui annum 371 notat, eundemque annorum episcopatu impensorum numerum notant auctor *Vitæ* anonymus et Metaphrastes, Socratem secuti. Barouius, ad an. 69, num. 36, ita loquitur: « Tempora annumerata per consules, libentioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris illa frequentior, liberalior et verior noscatur esse chronographia, quæ a fastis deducta est consularibus. Certe quidem cum vetera monumenta in antiquis scriptoribus interdum invenimus consulibus esse signata, magno afficitur gaudio, perinde ac si in tenebris oberranti fax aliqua exoptata præfulgeat. » Hæc ille, sed postea, sui oblitus voti, prælatam sibi a Socrate faciem ipse exstinguit, acturus de S. Athanasii morte; eamque in notis ad Martyrologium, « Modesto et Ariuntheo cons., » annum 372 notantibus et apud neminem antiquorum inventis, primus signat. Quo autem argumento « mendacii arguitur Socrates? » Quia, inquit, ad an. 372, num. 63, « ex sententia Cyrilli, quem hæc omnia explo-

C ratissima habuisse oportuit, utpote ejusdem sedis episcopum, quadraginta sex annos (quos etiam habet Socrates) eosque integros Athanasius sedisse traditur;... constat autem anno sequenti a concilio Nicæno nempe Domini 326 fuisse creatum episcopum Alexandrinum. »

Cyrilli verba in epistola I ad solitarios hæc sunt: « Ὁ τῆς αἰδείμου μνήμης Πατῆρ ἡμῶν Ἀθανάσιος, τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας κατακομήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν τεσσαράκοντα καὶ ἕξ τὸν ἀριθμὸν. Sed non ita clara hæc verba sunt, ut secundum Græcæ locutionis proprietatem annos integre completos designent, et non salvari possint eo sensu, quo Rufinus, Cyrillo senior, dixit Athanasium « quievisse in pace quadragesimo et sexto anno sacerdotii sui: » et τὸ ὅλοις, *integris*, licet videatur afficere vocem *ἔτεσι*, *annis*, immediate sequentem; ex mente tamen loquentis trahi potest ad solam integritatem numeri, ut si dicat, *annis omnino sexaginta sex*, quomodo loquimur etiam cum ultimo non plene decursus habetur. Habentur autem, a die 18 Januarii anni 326, usque ad anni 371 diem 2 Maii, anni 45, menses 3 et dies 16. Græcis porro Ægyptiisque, a Septembri mense annum includentibus, adeoque in primo Athanasii ad communem æram aptato menses fere octo, in postremo menses rursus octo invenientibus, tanto fuit facilius utrin-

que incompletos annos numerare pro integris, quanto minus ad plenitudinem deesse videbatur.

Theophanes in *Chronographia*, ultimum S. Athanasii annum cum anno Alexandrinæ æræ 365 componens, eundem cum anno communis æræ 373 conjungit; quem annum etiam S. Hieronymus in *Chronico* ascribit initio Petri, post Athanasium ordinati, et eundem Labbæus noster præfert, atque indubitabilem esse credit, propter auctoritatem S. Proterii, qui et ipse episcopus Alexandrinus fuit, paucis post S. Cyrilli mortem annis in locum Dioscori, propter hæresim depositi, subrogatus. Hic autem an. 454 ad S. Leonem papam scripsit epistolam de Paschate, quam ex ms. acceptam Bucherius noster inseruit ad Victorii Canonem Commentario, ubi pag. 84 sic legitur: « In octogesimo anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Anastasio (imo Athanasio) cum 14 luna Paschalis 28 die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico; in subsequentem translatum est Dominicum, ita ut quinta die mensis Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium celebraretur Pascha Dominicum. » Omnes isti characteres annum procul dubio notant 373: quo si adhuc usque ad Maium aut ultra vixisset Athanasius, jam non solum 46 annis, sed 47 et amplius in episcopatu exlesse dicendus foret: quod omnium omnino auctorum, ipsiusque Theophanis consensui repugnaret; maxime autem Cyrillo, qui non debuisse numerum imminuere eo loco, ubi ex ipsa annorum multitudine, quibus Ecclesiæ præfuit, Athanasii auctoritatem exaggerat in materia fidei, circa sacram Virginem, ut vere Deiparam, tenendæ.

Quod autem ad Proterii auctoritatem atinet, ea major foret si vel ipsum Græcum textum habere-
mus incorruptum, vel saltem Latinam versionem ex autographo incorrupto acceptam: nunc vero ea reperta est in manuscripto aliis pluribus locis vitioso, uti in margine notat Bucherius; non tantum ipsum Sancti nomen, sed et numeros annorum, jubens successive corrigi, et pag. 85 pro 255 legi 171, pag. 86 pro 275 scribi 198, et pro die 28 mensis diem 30. Sane id passus videtur Proterius per librorum socordiam, aut interpretum ignorantiam, quod ne sibi ipsi aut suis notariis eveniret, ait in fine, « transferre hanc epistolam in Latine vocis eloquium non satis certum esse putavimus; ne forte Græcizantes apud vos, nec etiam valentes hæc diligenter exprimere, læderent veritatem propter informem sermonem atque incongruum; et qui forte non ita possit attendenter scienterque transferri atque causa poscebat. »

Quid igitur, si eo loco, ubi Græce legebatur ἀποθνήσκων, defuncto, scripserit vel legerit aliquis ἐπιθνήσκων, superstite? Quid si exciderint verba aliqua,

A scripseritque Proterius, non quid factum sit eo anno superstite Athanasio, sed quid pro eo anno aliquandiu ante sit ordinatum ab eodem vivente; nec enim incredibile est quod tabellæ Paschales, uti nunc ad multos annos consequenter notatæ inveniuntur in antiquissimis mss. Latinis, sic etiam in Ecclesia Alexandrina pro pluribus annis haberentur digestæ. Has igitur statim post Nicænum concilium, a quo quæstio de Pascha discussa fuerat, renovandas curaverit Athanasius; et rursum iterum ante mortem, dum pacator Ecclesiæ Alexandrinæ status otium ejusmodi curis idoneum suggererat. Hieronymi *Chronicon* scriptum ab eo admodum juvene, ut alibi sæpe in digerendis per annos rebus, ita hic etiam si erraverit, sicut postea erravit Theophanes, ex eo quod totos 46 annos poneret inter annos ordinationis et mortis, non valde nobis curandum est, nec ullatenus tolerandum ut propterea consules commutentur.

De die minus videtur ambigendum, quin omnino fuerit 2 Maii: in hoc enim omnes omnino conveniunt fasti Ægyptii, Græci, Latini. Ægyptii quidem; nam in eo Martyrologio quod Romæ apud Maronitas servatur, nobisque Latinum fecit Gratia Simonius, ad 2 Maii notatur « Memoria S. Athanasii Magni, » cum hac seu oratione seu antiphona, « Fuisti columna veræ doctrinæ et Ecclesiæ, divina confessione, o pontifex Athanasi, quia prædicasti Filium Patri esse consubstantialem, et confudisti Arium, o sancte Pater, precare Christum Deum ut concedat nobis magnam misericordiam. » In duplici simili *Heortologio Coptico*, Arabice (uti et Romanum illud) scripto, similiter invenitur ad 7 Baschnes, id est, ad 2 Maii. Ac primum quidem in eo quod apud Abulaibsan Achmed Calcasendum, scriptorem Mahometanum perinsignem, reperisse se ms. dicit Seldenus, lib. iv, cap. 15, *De synedriis Hebræorum, Festum Asasii*, perperam indubie scriptum, pro *Athanasii*. Iterum vero apud eundem Seldenum ex simili manuscripto ad calcem Evangeliorum, anno 1268 exaratorum descripto, *Sancti Athanasii*: et additur *apostoli*, pro quo in *Historia patriarchali* melius ponitur cognomento *apostolici*, quod sane labores ejus pro fide meruerunt. Notandum est autem quod in nullo istorum Arabicorum scriptorum alibi uspiam habeatur nomen S. Athanasii nisi hoc 2 Maii. Exstat tamen in prædicto collegio Maronitico Chaldaicum Kalendarium, a Simone Moysis Maronita Italice transcriptum, ubi ad 18 Januarii memoria S. Athanasii iteratur, quemadmodum et in omnibus mss. Græcis; nisi quod hæc conjungant eidem memoriam S. Cyrilli, ut diximus.

Denique in *Historia patriarcharum Coptitarum*, usque ad an. 1258 deducta, quam Abrahamus Echellensis Latinam fecit et vulgavit, dicitur quod obiit sanctus patriarcha, septima Bescinas, die Jovis: Diem mensis, ex communibus, uti vidimus, Kalendaris auctor accepit; feriam ex suo calculo,

nimum quam sæpe exorbitante, addidit : nam cum A deatur ab aliis in Italia Ecclesiis exemplum accepisse quod imitaretur. volens integros 46 annos episcopatus numerare, notasset annum æræ Alexandrinæ 364, qui nobis esset 367 bissextilis, notatus litteris Dominicalibus A G, secundus Maii fuisset dies Mercurii; dies autem Jovis non fuit nisi anno 373. Ipso autem quo obiisse Sanctum diximus anno dies 2 Maii concurrebat cum Feria 2 hebdomadæ. Sed fortasse non ita constans Ægyptii Kalendarii ratio est, ut hujus menses eodem semper modo concurrant cum Latinis mensibus, quod aliis examinandum relinquo; unum moneo, ne quem decipiat *Athanasii episcopi Alexandrini* nomen, alicubi fortassis inveniendum 16 aut 17 Septembris, qui respondent 20 et 21 Ægyptii Thoth: hic enim juxta prædictam *Historiam* est alius plus quam centum annis posterior, sicut supra diximus, et tanquam *hæreticus* notatur in S. Nicephori *Chronologia*.

Græci in gemino cultus die conveniunt: et quidem pro 18 Januarii allegat Baronius in Notis Martyrologium Emmanuels imperatoris constitutionem; quando etiam in Menæis inveniuntur odæ, ab iis quæ 2 Maii præscribuntur diversæ, sub acrosticho tali:

Ἀθανάσιος εὐχος ὀρθοδοξίας ἔφυ.
Decus Athanasius orthodoxiæ fuit.

Sintne hæ odæ S. Germani patriarchæ Constantinopolitani opus, cujus alia sunt *Sticharia*, etiam 2 Maii recurrentia, non est facile definire: quæ ipso 2 Maii præscribuntur nulli acrosticho illigantur, atque adeo vetustiores videntur iis quæ in Januario recitantur; ut vetosimile sit prius festum in Constantinopolitana Ecclesia serius fuisse receptum, quando scilicet communior cœpit esse acrostichorum usus ad odas ejusmodi componendas.

Inter Latinos, qui S. Athanasii nomen sacris factis ad 2 Maii inscribere, primum locum sibi vindicat Bedæ; non supposititius ille, quem solum novit viditque Baronius; sed genuinus, qualem ante totum II Martii dedimus, cum his verbis, « IV Nonas Maii, sancti Patris nostri Athanasii Alexandrini episcopi; » quod Rabanus transcripsit. Florus addidit « orthodoxi, qui pro Christi fide multa perpessus est. » Plura, et fere ex Rufino sumpta, subjungunt Ado et Notkerus. Medius inter horum prolixitatem et breviter Bedæ incedit Usuardus, cujus phrasim in hodierno Romano Martyrologio modice auctam expolitaneque habemus, postquam Pius V annue de eo agendum officium sub ritu duplicis ordinavit: quod antea sub ritu simplicis agendum quis primus decreverit haud ita liquet. Gavantus in rubricis Breviarii sect. 7, cap. 7, sic invenisse ait in Breviario anni 1550: sed multo ante cardinalis Quignonius, in suo per Paulum III approbato Breviario, officium de Athanasio recitandum proposuit, et nomen inscriptum Kalendariis reperitur. Breviarium quoque Capuanum anni 1499 officium simplex cum tribus propriis lectionibus habet, ut in hoc Sancto colendo Romana Ecclesia omnino vi-

PATROL. GR. XXV.

deatur ab aliis in Italia Ecclesiis exemplum accepisse quod imitaretur.

Vitæ scriptores, tam Græci quam Latini, fuere multi: sed, si Gregorium Nazianzenum excipias et ætate proximos ecclesiasticæ historiæ scriptores, sæpe in hoc commentario citatos, nemo aliquid edidit quod huic operi inseri mereatur. Inter opera exstat duplex Græca, altera auctoris anonymi, quam nova Latinitate donaveramus, priusquam ejus vitia haberemus comperta; altera solo fere stylo politiori differens a priori, editaque sub nomine Metaphrastis: tertiam in *Bibliotheca* describit Photius, aliquanto contractiorem prioribus; et omnes iisdem laborant defectibus, quos etiam me tacente curiosus lector facile per se cognoscet, postquam hunc commentarium legerit.

Præcipua sunt, quod ad Alexandrum et Athanasium datas dicant Constantini Magni litteras pro Ario, quæ fuerunt Alexandro et Ario communiter scriptæ, absque ulla Athanasii mentione. Secundo quod Arsenium, de cujus cæle accusatus fuit Athanasius, et quem hic pluries episcopum nominat, Vitæ istæ faciant lectorem Alexandrinum, metu commeritarum ob pudendum aliquod facinus poenarum ab Athanasio profugum. Tertio quod pro conciliabulo Antiocheno, contra Athanasium ex mandato Constantii coacto, inducant secundum quoddam conciliabulum Tyrium; de quo ea narrant omnia quæ sub Constantio Tyri acta sunt. Quarto quod narrent Athanasium istic damnatum, sex annis latuisse in fovea, priusquam in Europam transiret ad Julium et Constantem; cum tamen Romam adierit Sanctus interim dum contra se conspirarent adversarii; atque illuc redierit eodem anno, opem imploraturus adversus Gregorium suæ sedis invasorem et iniqua Arianorum judicia: et deinceps mansit in Occidente. Quinto quod post conciliabulum Mediolanense iterum ad sexennium concludant Athanasium cum virgine sacra, quando eum constat in eremo apud monachos delituisse.

Latina legendaria antiqua in pergamento, referentia S. Athanasii Vitam, habemus quædam, plura vidimus; quin et transcribi fecimus aliqua, primum ex ms. Ultrajectino S. Salvatoris, deinde ex codice 145 Cassinensis bibliothecæ Longobardicis litteris exarato. Sunt autem omnia fere ex Rufino collecta ac sæpe iisdem plane verbis atque pro rerum ab Athanasio gestarum et toleratarum amplitudine nimis profecto arcta. Recentioris autem compositionis est primum, quam ut considerari mereatur. Cassinense in tres lectiones sic dividebatur, ut tota Vita simul legi ad secundum nocturnum posset; neque ultra prædictum cœnobium extendisse se usus illarum lectionum videtur, certe non transiisse Alpes, ad nobilissima alias Benedictinæ professionis cœnobio. Ergo Adelbertus, prior cœnobii SS. Udalrici et Afræ, Augustæ Vindelicorum in Suevia, primum se credidit « Vitam S. Athanasii Alexandrini episcopi, fidei defensoris, qui symbolum *Quicumque*

vult *salvus esse* composuit, » singulari opusculo colligendam ex diversis antiquis historiis suscepisse, hæc inter alia præfatus, « Anno exacto, cum operam dedissem ordinandi et scribendi ad vigilias matutinales in festis sanctorum legendas, totum libri confessorum respiciens, et S. Athanasii Vitam inter alias non reperiens adnotatam, repente obstupui; et suspirando cœpi mirari, et intra me protestari, quod vir tantus, toti orbi notus, tanta pro fide catholica passus, in partibus nostris de Actibus suis saltem libellum manuum non haberet specialem. Nil ergo moratus, historias, *Ecclesiasticam* videlicet Eusebii Cæsarensis, et *Tripartitam* Theodoretii, Sozomeni et Socratis, Græcorum disertissimorum, ac librum illustrium virorum, nec non librum chronicalem pertractans » (hi duo quinam sint nec divinare lobet, nec vacat operosius indagare) « et capita in distinctionibus librorum diligenter examinans, legi in quodam capitulo de Rufino, qui vitam illius suo nobilitavit eloquio: reperi etiam abunde in eisdem libris ad desiderium meum. » Narrat deinde, quomodo expleto legendarum volumine, desideratum opusculum de S. Athanasio scribere exorsus varias difficultates in eo recte ordinando objectas superaverit, atque concludit: « Si qua ergo in hoc opusculo reprehendenda reperiuntur, non incitiæ meæ aut ignaviæ reputentur, sed illorum qui antiquitus illa scripserunt: quia in nullo verba ipsorum permutavi, nisi quod locorum et civitatum nomina, non bene cognita, aliquo addimento explanavi: »

Quandouam Adelbertus iste vixerit, mihi non constat; nec puto scient dicere Udalriciani monachi, quorum cœnobium totum conflagrasse anno 4333 scribit Bernardus Hertfelder, in brevi ipsius loci *Chronico*, luculenter descriptam SS. Udalrici et Afræ basilicam, ante hos 60 annos ibidem prior. Isto autem incendio etiam prædictum de S. Athanasio opusculum, fortassis haud diu ante conscriptum, periisse hoc verosimili indicio credo, quod anno 1660 bibliothecam celeberrimi monasterii et mss. codices omnes diligenter scrutatus (erant autem in iis aliqui ab annis circiter trecentis scripti) nihil tale invenerim. Sed quod in loco suo natali non inveniebatur, invenerat ante dictus Gamansius noster in Blaburensi prope Ulmam ordinis Benedictini abbatia, insertum parti I. Passionalis, ibidem a Fr. Bartholomæo Krafft circa annum 1480 exarati. Idem Gamansius suum Blaburensis ms. egraphum curiose contulerat anno 1649, cum alio vetustiori quam prius Passionali, vicini Wiblingensis monasterii; unde conjectura nostra de Adelberto priore, quod sæculo xiii vixerit, utcumque confirmatur. Incipit ille ab enumeratione sex omnino civitatum, quæ idem Alexandria nomen antiquitus tulerunt; ac deinde opus cœptum pluribus interstinguit titulis, in propositum argumentum sic ingrediens: « Regnante Constantino imperatore, egregii confessores et catholicæ fidei fideles defen-

A sores, Alexander apud Alexandriam, Maximus Hierosolymis, Alexander æque Constantinopoli sacerdotio, fungebantur. » Minus operose, et contextu absque titulorum interpositione et absque præloquis ullis continuato, eandem rem videtur egisse, nescio an Adelberti exemplo, alius in S. Maximini prope Treviros abbatia, unde similem collectionem habemus tali principio: « Cum apud Alexandriam post Achillam, qui Petro episcopo et martyri successerat, Alexander sacerdotium suscepisset, » etc., verbis pene Rufini, ac deinde aliis aliorum. Eodem fere stylo et initio habemus ipsam Athanasii Vitam, in præclaro grandium sex tomorum Passionali, quod ecclesiæ S. Mariæ de Valcellis aliquando fuit, et primo tomo excepto venditum clar. v. Balthasari B Moreto, ne ad usum typographiæ laceraretur, ab eodem redemimus; ac deinde Vitam illam contulimus cum codice 696 reginæ Sueciæ in quo ipsa aliquanto contractior habebatur; multo etiam magis contracta in Passionali Bodecensi, unde sua manu eandem nobis descripsit prælaudatus Gamansius, in duos quasi libros divisam.

Sed hæc omnia, et si quæ alia, ut nomine auctoris carent, ita non merentur operosius distingui: laudandus vero nominatim est Joannes Aretinus, Romanæ Ecclesiæ subdiaconus, qui sub Eugenio papa IV, circa ann. 1440, ex auctorum Græcorum fontibus, Eusebio præsertim, Socrate, Theodoro atque Sozomeno, necnon ex Vita sub nomine Metaphrastis inventa, prolixam satis contexuit historiam, dictoque pontifici dedicavit, ut innumeras persecutiones eatenus injuste perpesso, inter quas suæ illi æque ac S. Athanasio non defuerint consolationes. Nam sicut hic multa interim pro Dei Ecclesia se perfecisse gavisus, tandem suæ propriæ Alexandrinæ pacem redditam vidit: sic et illi gratulatur Joannes inveteratum Græcorum atque Armenorum schisma perduxisse ad unionem, infinitis pene impensis ac summis laboribus, rem multis decessorum tentatam, perfectam nemini. Nullam hic mentionem facit Jacobitarum, qui missi altero post prædictam unionem anno et 41 istius sæculi, nullam etiam legatorum, qui anno mox sequenti venerunt a Prestecianne; ut scriptæ dedicationis tempus nullatenus possit in dubium revocari.

D Vitam hanc Aloysius Lipomannus vulgavit tomo III *De Vitæ sanctorum*; nos autem anno 1660 eandem, sed absque auctoris nomine, manuscriptam invenimus Senis in armario quodam bibliothecæ Pontificiæ, olim Pii II cura juxta cathedralem ecclesiam ornate instructæque, nunc autem fere vacuæ; eique adjunctam reperimus epistolam Justiniani imperatoris ad Menam patriarcham, quæ quinto concilio celebrando dedit occasionem, cujus contextum Græcum profitebatur se habuisse interpretem (idem haud dubie qui Vitæ collector) a Theodoro Feltrensi episcopo. Qualem cum in toto Feretranorum episcoporum Catalogo nullum reperimus: vide num hic non possit inter noni inter

Joannem de Arimino, cujus pro anno 1424 exstat memoria, servata in calice tunc per ipsum oblato; et Franciscum Angelum de Claravallibus, anno 1444 ad cathedram illam admotum. Circa eundem annum composita est Venetiis quædam ejusdem sancti Vita, ad usum monialium Sanctæ Crucis, ad quas recens fuerat corpus translatum: quæ Vita cum non satis certa cultaque videretur, Hermolaus Barbarus episcopus Veronensis etiam ex Eusebii scriptis compilavit. De utraque infra plura dicentur.

Exstat etiam alia Actorum S. Athanasii collectio, ex prædicto Aloysio Lipomanno, post ipsius Sancti Opera; estque veluti catena ex Socrate, Theodoro, atque Sozomeno: cui ibidem subjungitur « Oratio de vita, certaminibus, et laudibus Sancti, a viro quodam docto ante multos annos conscripta: » quod hic sufficit indicasse, ut tandem finiam cum Nazianzeno, Sanctum sic alloquente: « Ast tu, o sacerum et charum caput... benignus de cælo nos respicias, populumque hunc regas, perfectum perfectæ Trinitatis cultorem, quæ in Patre, Filio, et Spiritu sancto intelligitur et adoratur; meque, siquidem in pace agere liceat, manu teneas, simul gregem pascens; sin autem vivendum est in bello, abducas hinc sive assumes, tecumque et cum tui similibus colloques, tametsi grande est quod petitur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula. Amen. » Quibus verbis et ipse suam de maximis Athanasii meritis fiduciam explicat, et exemplo præbit ipsum invocandi, etiam in his quæ Ecclesiam nunc turbant variarum novarumque opinionum tempestatibus: quas veluti in speculo proponere videtur noster Ludovicus Maimbourg, duobus tomis Gallice editis et *Historia Ariani* appellatis, ubi S. Athanasius præcipuas ubique partes agit.

Quæ autem quantæque virtutes ejus in tam varia fortuna et jactatione exstiterint, si quis velit ex ipsiusmet scriptis collectum videre, habet ultimum librum Vitæ Gallicæ, in principio laudatæ, cujus summariam synopsis per capitulum titulos hic lubet proponere.

LIBER XII.

- Cap. I. *De fide S. Athanasii, fundamento constantiæ ejus.*
 II. *De soliditate et eminentia scientiæ ejus, Scripturis et traditioni innitæ.*
 III. *De spe ipsius et fiducia in Deum.*
 IV. *De charitate ejus erga Deum.*
 V. *De amore ejus erga Ecclesiam in genere, et specialiter erga Alexandrinam.*
 VI. *De prudentia et justitia S. Athanasii.*
 VII. *De fortitudine et magnanimitate ejusdem.*
 VIII. *De frequenti ejus recessu et fuga, pœsillanimitatis haudquaquam accusanda.*
 IX. *De patientia ejus, quantique in regimine animarum fecerit exercitium hujus virtutis.*
 X. *De ejus temperantia, vitæ austeritate et perfectissima continentia.*
 XI. *De humilitate et mansuetudine S. Athanasii.*
 XII. *Quid senserit de statu episcopali, et quibus regulis ingressum ad eundem præmunerit scribens ad Dracontium.*

XIII. *Quantum solitudinem et solitarios semper amaverit.*

XIV. *Qualem de sacris virginibus curam gesserit, regulas eis opportunas præscribens.*

XV. *Quanti fecerit Psalmos Davidicos, psalmodiæ ecclesiasticæ æstimator præcipuus.*

De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetias translato et ejus ibidem cultu.

Quæ de corpore S. Athanasii, Alexandria Constantinopolim translato, diximus supra per conjecturam duntaxat, certitudinem accipiunt ex certitudine ædificatæ ibidem ejus ecclesiæ et post secutæ translationis Venetias. Hoc illuc in ædem S. Zachariæ delatum dum dicunt Baronius et Ughellus, erraverunt sine dubio in nominanda ecclesia: quia ibi nulla est S. Athanasii memoria: corpus vero prædictum adhuc hodie servatur in monasterio, ad quod delatum initio fuit, Sanctæ Crucis de Judaica, earum insularum una, quæ Veneticæ urbem quædam veluti concatenatione præcingunt, ex ea parte qua S. Marci basilica et forum mare respiciunt. Distinctiorem de præsentis corporis statu factaque olim translatione notitiam requirenti mihi, R. P. Aloysius Gonzaga, professor domus nostræ Venetiis præpositus, cum per se nequiret servire, ad urgentiora officii sui negotia evocatus in agrum Patavinum, curavit ut unus e suis responderet, vir sano accuratissimus, uti ex sequenti ejus scripto, in publici testimonii formam digesto apparet.

« In nomine Domini. Amen. Aloysius Carnolinus, Bononiensis, Societatis Jesu professor, annorum 59, accessi die 15 Septembris anno 1676 ad ecclesiam monialium Sanctæ Crucis, ordinis S. Benedicti, positam Venetiis in Judaica: et vidi super altare, situm in medio ecclesiæ, arcam ingentem, ligneam, conopæo serico Damasceno, aureis sinitribus terminato, opertam, affabre sculptam, ac totam inauratam: ubi ajunt asservari corpus S. Athanasii, episcopi Alexandrini, qui fuit auctor symboli, *Quicumque*, nam ita denominatur. Amoto conopæo, sublata est pars versatilis anterior prædictæ arcæ, ac per nitidissimas ingentes crystallos, admota etiam per me qui conscenderam altare una ex candelis, de more quoties patefit arca accessis; vidi sanctum corpus supinum, veste sacrificati pretiosissima indutum: per cujus vestes et amplas ex arte rimas, vidi brachium alterum et femur, manum etiam utramque ac digitos gemmatis annulis ornatos. Pedes habet calceatos: capitis autem loco, quod pridem Romam delatum ajunt, involutum est quoddam ex subtilissima bysso, serico phrygiato distinctum, cui mitra est imposita. Parieti ecclesiæ dextero affixa est prægrandis tabula, non ineleganter depicta, in cujus altera parte exprimuntur gesta S. Athanasii celebriora, ea præsertim quæ in Romano Breviario ad 2 diem Martii notantur; in altera parte series et historia translationis ad urbem Venetam atque ad hanc ædem. Ex eodem pariete videre est pendentia anathemata plura votiva ex argento, tabellasque ligneas depictas, in fidem ac memoriam

sanitatum ac beneficiorum acceptorum malorum- A que depulsorum per S. Athanasium.

Præterea in Calendario Veneto, sive Ordine recitandi divini officii, quotannis imprimi solito, ubi notatur nomen S. Athanasii, semper additum legitur, Ejus corpus in ecclesia monasterii Sanctæ Crucis in Judaica. In libro quoque Venetiis impresso, cui titulus *Chronologia Veneta*, diserte asseritur, in Judaica penes ecclesiam Sanctæ Crucis jacere corpus S. Athanasii patriarchæ Alexandrini. Tandem monachi Græci, qui Venetiis colunt ecclesiam S. Georgii Græcorum, singulis annis stata die accedunt ecclesiam Sanctæ Crucis in Judaica, ut in ea devenerentur corpus S. Athanasii, suamque coram ipso psalmodiam peragunt ritu solemniori. In templo S. Laurentii servatur adhuc, et quidem ab aliquot sæculis, digitus e sancto corpore revulsus : apud moniales vero S. Zachariæ Venetiis nusquam est S. Athanasius : non ejus corpus, non pars corporis, non reliquia ulla ; non monumentum, non tabula privata aut publica ; non rumor sive fama de hoc aliqua, neque apud ipsas moniales. Et hæc post exactissimam inquisitionem, atque adeo ut certo certiora attestor.

His ita inspectis reverendissima cœnobii illius abbatissa, D. Cæcilia Cesara, exorante nobili senatore D. Livio Sanudo, obtulit mihi librum, apud se solitum asservari, cum hoc titulo Italice scripto, *Liber in quo de Vita et translatione gloriosi S. Athanasii*. Est codex in quarto, ut aiunt, ad crassitiam pollicis humani consueti compactus ex crassissima charta, ligneis tabellis armatus, fibulisque coriaceis oclusus : in quo post narratam cursim Italice, sed inconditissimo sermone vitam S. Athanasii, occurrit hic titulus : *Incipit translatio gloriosi S. Athanasii patriarchæ Alexandrini* : quam fideliter in linguam Latinam deinde transtuli et translata una cum hisce mitto. Meminit idem liber anni 1600, quo ex priori arca corpus S. Athanasii repositum fuit decentius in elegantiorum, quæ hodie visitur, arcam ; nec sine pompa populique affluxu restitutum solemniori ritu in eundem locum die 1 Maii. Anno autem 1633, jubente cardinali Cornelio, patriarcha Veneto, ad ornamentum atque tutelam apposita eidem crystallus est.

Atque hæc una cum prædicta translationis historia excerpti ex libro ms. prædicto : quem cum redderem abbatissæ, ab eadem ostensus mihi est alter liber, parvi magnitudinis et formæ, rubro corio contextus, item manuscriptus ; in quo eadem prorsus continentur quæ in altero, ast sermone Latino, cum hac præliminari epistola. Hermolaus Dei patientia episcopus Veronensis ad venerabiles sanctimoniales Sanctæ Crucis de Judaica. Petiistis a me, sorores ac filiae in Christo dilectissimæ, ut Athanasii sanctissimi viri vitam, quam constat olim ab Eusebio Græco sermone conscriptam, vobis in Latinam linguam traducerem ; ut vir ille, singularis excellentiæ atque vir-

tutis, Latinis quoque litteris decantaretur ; et quales fuerint ejus mores ac disciplina, qualisque pro Christi fide concertatio animique constantia, vere fideliterque dignosceretis ; cum existimetis veterem illam de eo viro pervulgatam historiam, quæ ob vestram in eum devotionem quotidie in vestris versatur manibus, haudquaquam fidelem esse, nec ejusmodi, ut ejus oratio viri illius gravitati ac præstantiæ possit ulla in parte respondere ; judicetisque eam in multis apocrypham esse, nec ubique veritatem continere : eamque per reverendum Patrem meum virumque devotissimum Bartholomæum, S. Nicolai in Littore abbatem, ad me misistis, ut non vestro magis quam meo quoque judicio aut comprobaretur aut refelleretur.

Verum etsi ego non sim ejusmodi qui existimem me posse, aut orationis elegantia aut conversionis dignitate, vestræ de me expectationi respondere ; et potissimum cum omnem illam pene litterarum Græcarum cognitionem, quam ab adolescentia mea imbiberam, hæc pastoralis meæ adjuncta dignitati cura aut præoccupasse videatur, aut ad alios utiliores ac sanctiores usus divertisse ; tum etiam quia nulla exstat apud nos Græca historia, in qua contemplari viri illius vitam possemus : turpe tamen judicavi id vobis a me negari, quod intelligebam vos zelo quodam virtutis ac mira in eum virum veneratione et charitate deprecari : maluique imprudens forte cæteris videri, quam vobis defuisse, ac tam honestæ petitioni et cupiditati vestræ aliquid de officio meo subtraxisse : et præsertim cum certum esset, pristinam, quam ad me misistis de viro eo historiam, plerisque in locis, præsertim cum ad finem devertitur, prorsus a veritate deflectere.

Feci igitur, ut a me petistis ; non ea forte dignitate aut elegantia, quam videmini a me desiderare, aut quæ tanti viri gloriæ conveniret, quem constat elegantissimum fuisse ; sed ea, quam mihi pro sua benignitate ineffabilis ac immensa Spiritus gratia conspiravit. Unum certissimum est, me veritatem de eo viro conscripsisse, Eusebium potissimum secutum, quem fidelissimum scriptorem nostræ semper Ecclesia comprobavit. Adjunxi præterea quo pacto sanctissimum illius corpus ad nos translatum est, ne memoria tantæ rei aliquo ætatis casu interiret ; sed potius semper perstaret, et æternis litterarum monumentis futuræ ætati commendaretur ; intelligerentque posteræ, quantum benignitatis suæ immortalis Deus præstiterit huic civitati nostræ. Non enim factum esse id sine singulari illius Divinitatis beneficio et munere semper existimavi, ut tam pretiosum monile, ex mediis illius prope civitatis flammis ac ruinis ereptum, ad eam civitatem deduceretur, cui semper gloria fuit sanctorum corpora magnopere venerari ; et hæc mulieres id

« possiderent, quæ religione et sanctitate in eadem civitate præstarent, et quæ semper cultrices exstiterint ejus viri et continentiæ et integri-tatis. »

« In calce ejusdem libri exstat officium quoddam de S. Athanasio, per devotum sacerdotem et doctum dominum Ægidium de Sarzana secundum ritum monasticum : cujus primus hymnus ad Vesperas incipit :

Ecce defensor fidei supernæ.

In progressu autem hæ strophæ leguntur, præter alias :

*Vosque thesauro Veneti reperto
Corporis sancti, civitas beata,
Atque donati jubilante læti
Munere tanto.*

*Vos quoque, o matres Crucis in Judaica,
Cantica et laudes resonent frequentes :
Atque Patris corpus honore digno
Semper habete.*

In tertio nocturno hujus officii, post Evangelium, ponuntur lectiones de homilia Hermolai Barbari, episcopi Veronensis, et incipiunt : *Vidistis, sorores in Christo dilectissimæ* : unde constat et prologum et totam historiam Latinam, in hoc libro contentam, esse Hermolai Barbari. »

Hactenus Aloysius Carnolius, jamjam Venetiis migraturus ; pro reliquo tamen, si quod restaret opere, relinquens ibidem R. P. Danielem Simonetti, ad cœpta ab illo obsequia proseguenda paratissimum. Tam prompta igitur voluntate usus, cum suspicaret ex Latina Hermolai historia sumptum esse contextum Italicum, qui libro priori continebatur, ac proinde eam fore operi nostro magis idoneam, in quo profitemur singula monumenta dare primigenia auctorum phrasi, petii et obtinui, ut ex Latino quoque libro describeretur historia translationis et miraculorum : nam quæ de Vita ex Eusebio collegisse profitebatur Hermolaus non erant usum habitura, rem totam accuratius deductam habentibus. Verum ut legi, quæ transcripta erant, et cum historia a Carnolio traducta contuli, cognovi illam, quamvis Italice scriptam, antiquiorem tamen esse, multoque accuratiorem compositione Hermolai, qui eloquentiam impendens sermonibus, inter translationis auctores ultro citroque habitis, prout haberi potuisse videbantur, explicandis adornandisque, rem ipsam strictius retulerit, multisque notabilibus circumstantiis imminuerit ; miracula autem prorsus omiserit. Quare eo seposito prætuli versionem Carnolii, strictiorem verbis, rebus uberiorem, tanquam historia ex fide publicorum Actorum, ipso

(a) In hac oratione adornanda dimidiam fere descriptionis suæ partem insumit Hermolaus, utpote in recenti clade : capta enim erat urbs præcedenti anno die 19 Maii.

(b) Trigona namque Constantinopolis est, cujus unum latus secundum Bosphorum porrectum, terminatur regione urbis duodecima, quæ hic designatur, de qua infra pluribus.

(c) In Italica plerumque præponitur titulus *Mes-*

quo res gesta est anno 1454, scribi Italice cœpta, cum Hermolaus ad Veronensem cathedram promotus anno præcedenti, usque ad 1471 vitam in eumunere propagarit, adeoque pluribus annis post rem gestam et scriptam suam opusculum composuisse potuerit

Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus, ex veteri ms. Italico, interprete Aloysio Carnolio S. J.

« Sub annum millesimum quadragesimum quinquagesimum quartum, mense Decembri, Constantinopolim cum sua nave appulit D. Dominicus Zolarelli : quod cum metropolita quidam sive Græcus episcopus intellexisset, qui tum Constantinopoli morabatur, pridem cupidus videndi aliquem hominem Catholicum, accessit ad navim : in eamque gratiose ac reverenter, uti par erat, receptus, cœpit cum navis patrono agere de variis sanctæ catholicæ fidei persecutionibus, quas inter numerabat abscissionem nobilissimi unius membri, urbis scilicet Constantinopolitanæ (a). Id vero cum maximum esse damnum affirmaret navarchus, multaque invicem lamentarentur de facto ibidem exterminio, quo tot ecclesiæ erant destructæ, dissipatæ res sacræ, sanctorum corpora atque reliquiæ expositæ ludibrio ; navarchus, tanquam verus catholicus multumque desiderans aliquam insignem reliquam subducere manibus Turcicorum illorum canum, dixit episcopo : « Utinam, Pater, auxilio vestro aliquam ejusmodi reliquam obtinere possem, et Venetias deferre, isthic cum honore debito habendam atque colendam, neque amplius conculcandam pedibus infidelium istorum canum ! Certe nihil ea re gratius mihi facere posses. »

« Ad hæc metropolita, considerans pium navarchi desiderium, contemptumque quotidianum sacerorum corporum in locis, ac zelo religioso motus, dixit ei : « Si tibi suppetit ad eam rem animus, monstrabo ego insignem unam et valde pretiosam. » Cum autem recepisset navarchus cuncta se, quæ suggereret, fidenter exsecuturum ; « Vade, inquit episcopus, ad extremum procurrentis in mare teluris angulum (b), ibi in tali platea (et hanc nominabat) invenies capellam operatam plumbo ; et in ea corpus (c) S. Athanasii patriarchæ Alexandrini, qui fecit tertium Ecclesiæ catholicæ Symbolum (d) : quod si potueris inde auferre, habebis certe reliquam pulcherrimam : ego autem constitui cito ab hac regione discedere ; nec enim ultra sustineo videre tantas iniquitates. » Talibus ejus dictis fidem adhibens navarchus, accersivit (e) naupegum suum,

sir, id est *Dominus*.

(d) S. Athanasii *Symbolum tertium* dicitur, cum respectu ad priora duo apostolicum, quo vulgo utimur ; et *Nicænum*, quod in missarum solemnis decantatur.

(e) Iterum hic Hermolaus inducit navarchum oratione proluxa suos hortantem ad opus ; et eum qui se obtulit, *fabrum lignarium* appellat ; recte, si *nauticum* intelligas, Venetis *marangon*.

sermonis Græci peritum et regionum urbis; qui A promptissimo animo sese obtulit ad opus, dicens navarcho: « Rem mihi credite, et ego promitto quod ipsum sanctum corpus salvum tibi ad navim deferam. »

¶ Cumque deliberasset negotium aggredi die aliquo turbido ac pluvio, crastinus mox talem ei se præbuit, ex quo divina voluntas evidentius patuit. Videns ergo naupegus consilium suum a Deo dirigi, cœlumque ex voto suo dispositum, nautica sese veste longa induit, et saccum (a) sumpsit, atque ad designatam sibi capellam accessit, ubi benedictum istud corpus in grandi lignea capsâ reperit, in cujus operculo ab intus depicta erat figura expressumque nomen S. Athanasii: videbaturque ipsa capsâ per capellam raptata fuisse a Turcicis canibus, erat enim aperta maleque composita. Tunc naupegus (b) acceptum corpus gloriosum immisit in saccum quem ferebat, sed minus quam ipsum erat longum, ideoque necesse habuit complicare ejus tibias (c): itaque meliori ut potuit modo compositum ad hoc ut ipsum auferre posset, sub veste sua abdidit.

¶ Prodiens autem foras, in ipsa via haud longe capella prædicta vidit eminens contra se venientes sex Turcas: a quibus sibi metuens ingressus est Græcanicam quamdam maceriam (d), alicujus olim ut videbatur vinæ, tanquam necessitatis naturalis causa: ibidemque sanctum corpus abscondit, ut potuit, infra vepres, in loco vilissimo, ut videri non posset: et mox in viam rediit, ne quam suspicionem Turcis ingereret, simulabatque cœptum se iter prosequi. Interrogaverunt autem eum illi, quo iret et quis esset. Ipso autem respondente hominem se esse nauticum, atque ad navem redire; euntes porro via sua liberum quoque ipsum transire permiserunt, nihil ultra quærentes, uti voluntas Dei ferebat. Eos ergo procul transgressos videns naupegus extraque conspectum, regressus est ad tollendum sanctum corpus; quo sublato vehementissimus imber descendit e cœlo, tam opportune, ut non intermitteret donec ad navem veniret inobservatus atque securus; non absque insigni Dei favore; neque enim crederet naupegus futurum ut citra periculum grande tam longam viam emetiretur: D quo autem evidenti appareret miraculum, mox ut in navim illatum est sacrum corpus, serenatum subito cœlum fuit.

(a) *Linteâ* in genere vertit Hermolaus.

(b) Idem describit prævium naupegi hortorem, ad conspectum sacri corporis in terram procedentis ac tremebundi, donec divinitus confirmaretur.

(c) Idem has tam notabiles circumstantias prætermittit, ex quarum una discimus non tantum incorruptum, sed etiam membris omnibus flexile fuisse corpus sanctum. Cætera quæ deinceps ille transiit plurima adnotare prætermitto: ad finem enim ei exhibe præcipitur narratio, quæ vixdum nobis bene cœpta.

(d) *Italice un certo tersen Greco.*

¶ Tum desiderantem thesaurum devotè ac reverenter suscipiens navarchus (e), vovit sese illum portatrum Venetias, oblatorumque venerabilibus dominabus Sanctæ Crucis in Judaica. Deinde mandavit gubernatori abducere navim ab eo in quo stabat loco, ad alium magis secretum: ad Columnas (f) dictum, ubi solent naves armari: ipse vero abiit terra ad negotia sua. Gubernator autem ad alium quam qui præscriptus erat locum navem applicuit. Noctu ergo cum revertisset navarchus, locumque considerasset attentius, utpote quem præcipua cura spectabat; minime securam esse stationem vidit, neque navim ibi esse ubi jusserat intellexit. Quo cognito dixit navarcho gubernator: Domine patrone, nihil formides: profunda hic enim aqua est plus quam novem passus.

¶ Acquivit ejus verbis navarchus: ipsa autem nocte gravis tempestas exorta est, judicabaturque necessarium esse ut pluribus anchoris firmaretur navis, prout navarchi jussu factum est. Sed nihil damni tempestas attulit, per Dei gratiam et gloriosius illius Sancti, cujus hic primum effulsit miraculum. Nam cum tempestas noctu exorta, mane cessasset, navis stetit prorsus immobilis. Quod admirans navarchus, « Quid hoc, inquit, est rei? An forte spuma intra navim est (g)? » Currentes et insipientes navim nautæ renuntiarunt nullam ibi spumam esse. Tum jacta bolide placuit explorare fundum, et inventa est navis supra terram stare. Tum enim vero tam ipse quam cæteri omnes dixerunt: Eia! solis sancti hujus ac gloriosi Athanasii meritis ascribendum est, quod hæc navis, cum omnibus nobis, salva integraque permanserit, ab hoc tam grandi periculo certo enim certius per eam quam sustinimus hac nocte tempestatem, navis adhærens terræ debuisset dissolvi frangique in partes. Et sane quisquis rem intelliget pulcherrimum miraculum fuisse affirmabit, quod in tam sæva procella damni nihil sit passa navis, quam credere licet ea durante fuisse veluti a terra suspensam, meritis et intercessionem S. Athanasii. Etenim ubi malacia rediit, non potuit in altum navis adduci, nisi levata onere, multisque viribus et machinis adhibitis: quod tamen etiam citra damnum est factum.

¶ Cum porro aliquanto adhuc tempore ibidem moram facere deberent, occasionem habuit navarchus interim scribendi Venetias, significandique prædi-

(e) Addit Hermolaus, quod « allato cophino inter sericeas vestes illud jussit collocari. »

(f) Satis apparet designari locum qui hodie *Arzenale* vocatur, et lateris istius quod mare spectat fere tenet umblicum: ut proinde videatur navis antea non longe ab ea ripa stelsse, unde proxime ad S. Athanasii templum ascendebatur; incuria autem gubernatoris solum ad eam partem fuisse provecta, que *Lavulaca* nunc appellatur.

(g) *Italice bava*: cum autem nequeat aqua, nondum spuma, navi recepta ipsam immobilem reddere, superstitiosæ alicujus inter nautas observationis suspicio mihi ex hoc loco nascitur.

et dominabus Sanctæ Crucis in Judaica, quale A minus eis donare vellet, corpus videlicet gloriosi S. Athanasii : ipsæ vero rem totam indicarunt reverendissimo domino patriarchæ Mozenico Justiniano (a). Qui ea intellecta dedit operam per mensem Februarium, ut priusquam prædicta navis ad nos appelleret, inveniretur aliquis Constantinopolitanarum rerum peritus, a quo haberi certa informatio posset pro exploranda veritate istius sancti corporis. Divulgata autem per urbem fama, reperi- tus est quidam magister Jacobus, professione tonsor, origine Venetus, qui totis octodecim annis fuerat Constantinopoli commoratus : ipsiusque sancti corporis optimam æ dicebat habere notitiam, eo quod, cum esset familiarissimus calogero ipsius ecclesiæ, in quo ipsum servabatur, illud frequenter inspexisset.

Hunc ergo arcensit patriarcha, et caute cœpit examinare, interrogans primo de regione : quam ille respondit, Ixirolaphum (b) nuncupari Græce : ubi est columna altissima, sculpta (c) sicut illa quæ Romæ visitur ; et ex una quidem parte est locus qui nominatur Christus in cruce, ex altera S. Athanasius, totus autem locus dicitur Ixirolaphus. Quæsit deinde reverendissimus patriarcha quantum ab eo loco distarent fora (d) ; respondit ille, ad duo vel tria passuum millia. Tum patriarcha, « An etiam aliæ ibi erant ecclesiæ ? — Sex, respondit ille, vel septem, sed ruinosæ, inter quas etiam ecclesia S. Athanasii : cujus corpus ibidem habere- tur in capella cooperta plumbo, intra arcam li- gneam et pictam. » Interrogatus an aliquo in honore ipsum corpus ibi esset, respondit, esse apud Catholicos aliquos. Ad alia denique multa de variis

minutioribus circumstantiis tonsor ille interrogatus respondit, quæ sigillatim hic recensere prætermitto brevitalis studio (e).

« Sed revertamur ad navim, quæ Constantinopoli solvens, cum itinere prospero Methonem (f) præterveheretur, visæ sunt obviam venire duæ naves, quas Venetorum esse rati nautæ, magna cum lætitia expectavere, sperantes aliquid novæ rei ex illis discere de familiaribus suis, ut fieri assolet : apparuit deinde etiam navis tertia : quibus propius factis cognitum est Catalanorum eas esse naves, quibus nescio qua via innoverat S. Athanasii corpus ea navi vehi, quemadmodum ex post secutis apparuit. Verum disponente sic Deo factum est, ut aliquanto infra navim Venetam appellentes illæ, non potuerint ipsi se applicare tam prope quam volēbant, ad hoc ut corpus sanctum eriperent Venetiis, nihil minus quam quod Catalani meditabantur suspicantibus. Cumque sequenti nocte solvisset navis Veneta, iter suum prosecutura, litigium super eare magnum exstitit inter Catalanos, elapsam e manibus navim Venetam conspicatos, quemadmodum postea Venetiis certo innotuit per ipsosmet Catalanos, qui iis navibus vehebantur, atque appulsi in Catalauniam commorantibus istis mercatoribus Venetiis narraverunt quæ contigerant in via circa Venetam navem.

« Hæc ergo per Dei gratiam et Sancti sui merita sic liberata in Istriam appulit, ubi navarchus exscensionem fecit et Venetias venit : ipsa dein vela fecit versus portum, notabili spatio foris extra sicam (g). Ad eam ibi consistentem navarchus rediit, cum duobus nepotibus ac tribus famulis suis in cymba, salvus quidem, sed non sine labore, quia

(n) Nemo alius hic intelligi potest, quam primus Venetæ urbis patriarcha, ut infra dicitur ; et ut proprio eum nomine Hermolaus, qui optime norat, appellat. B. Laurentius Justinianus, eum titulum consecutus a Nicolao V anno 1451, et vita functus anno 1455, 8 Januarii, uti ex epitaphio constat. Ideoque initio hujus historiae, ubi notabatur absolute mensis December anni 1454, posui, « sub annum 1454, » a Januario scilicet proximo inchoandum. Neque enim alia eo vivente geri potuissent, quæ proximo Febuario, Aprili et Maio gesta esse infra nar- rantur. Sed quomodo hic Mocenigi nomen additur cognomini Justiniani, non Laurentii ? An ex Moceniga familia fuit mater Quirina ? ut hujus quoque cognomen cum paterno cognomento usurparit ? an vero gens Justinianæ in duos divisa ramos, altero nomine addito distinguebatur ? Veneticæ nobilitatis studiosis considerandum hoc relinquo : sic enim clare scribitur : « la Signoria reverendiss. de monsignor patriarcha Mozenigo Justinian. »

(b) Recte ac vere Ἰξιρόλαφος, id est *Aridus collis*. Est autem ultimus et maximus e septem, quibus secundum Bosphori littus spectatur civitas velut vallata. Describit eum accurrate Petrus Gillius lib. iv *De topographia Constantinopolitana*, cap. 7 : libro autem i, cap. 18, ait, « plus minusve duodecim millia passuum in circuitu complecti, ac plusquam tertiam urbis partem continere ; » sed ea haud dubio laxior acceptio est.

(c) Etiam hujus columnæ, quam Arcadius imperator exstruxit, et statua sua desuper collocata or-

navit, exactissimam descriptionem habet idem Gillius dicto jam lib. iv, cap. 7. Est autem columnæ *scapus*, ut idem ait, « sculptus pugnis variis ; et sculptura procedit in modum columnæ, quæ Romæ Trajano sacra est, inter elices binas cochleæ more surgentes. »

(d) Italice pluraliter *dalle piazze* : Quamvis autem singulæ regiones urbis sua haberent fora, et quædam plura, unumque esset nominatus cæteris, Forum antonomastice dictum, alias a Constantino auctore appellatum : apparet tamen certum aliquem locum intelligi, in plura divisum fora, unde determinata posset distantia accipi ; et hunc puto ad ripam Bosphori concipiendum extra urbis mœnia, ubi singulæ nationes suum distinctum forum et consequenter etiam stationem haberent cum suis mercibus venim exponerent, ut passim in magnis ad mare aut flumina laxiora emporiis fieri scimus ; adeo ut proprie hic intelligatur peti, quantum a ripa sive littore distaret S. Athanasii ecclesia, sive locus in quo stabat columna.

(e) Totam hanc inquirendi diligentiam Venetiis adhibitam, et quæ deinceps sequuntur ad sancti corporis veritatem comprobendam, transiit Hermolaus.

(f) Methone Messeniæ oræ urbs antiqua, in extrema Peloponneso, ubi Archipelagum totum enonsæ naves Adriaticum mare versus cursum flectere incipiunt.

(g) Italice, *verso el porto di fuori della Foca su grund pezzo*. « Locus qui hodie la Eose dicitur, et

ventus vehementior insurrexerat. Dominus autem patriarcha intelligens advenisse navim, auferri ab ea sanctum corpus jussit : sed quia invalescebat ventus, opus fuit mittere onerariam robustiorem (a), et hæc ipsa ubi in mari fuit nonnulli ex naviculariis nauseam pati cœperunt, alii autem turbari propter violentiam tempestatis. Cum autem accesserunt ad navim, viderunt cymbam navarchi abnavigasse cum sancto corpore; ideoque matuo se animantes dicebant : « Eia insequamur cymbulam istam; ut auxilio ei esse possimus, si quid forte sinistrum contingat. » Verum navigabat illa tam quiete, ut supra marinos fluctus, non cymba, sed avis volare videretur; et per Dei gratiam salva citra periculum appulit; cum oneraria patriarchalis non nisi multo cum labore viam ac portum tenere potuerit. Et tamen cymba illa, præter sacrum corpus, sex homines ferebat, et varias insuper merces, pondus ipsorum vectorum multum superantes.

Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemniter ad ecclesiam Sanctæ Crucis.

« Detulit autem cymba illa corpus sanctum usque Castellum (b), ubi illud præsentatum est reverendissimæ dominationi D. Mocenigi Justiniani, primi Venetiarum patriarchæ, qui jussit ut secreto deportaretur ad dominas Sanctæ Crucis in Judaica, districte prohibendo ne illi honor aliquis aut reverentia exhiberetur, priusquam certior esset factus ipsum vere esse corpus S. Athanasii, doctoris Ecclesiæ catholicæ, qui fecit pulchrum istud symbolum quod incipit : *Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem.* Volens ergo de re tota certificari, quamvis jam antea locutus fuisset cum supradicto Mag. Jacobo tonsore, qui sæpius visitaverat et inspexerat ipsum sanctum corpus, uti supradictum est; statim tamen atque navis appulit, jussit dominatio sua patriarchalis illum accersiri, simulque naupegum qui gloriosum corpus ex sua capella Constantinopoli abstulerat; cum unus nihil sciret de altero, et naupegum nunquam allocutus fuisset nedum examinasset tonsor prædictus.

« Tum hoc præsentate cœpit patriarcha, juxta ea quæ antea ex tonsore audiverat, interrogare naupe-

olim (ut videtur) dicebatur *la Fucca*, tribus miliaribus Italicis distat ab utroque portu, id est a portu Malemoci, quem intrant majores naves, et a portu Litioris seu del Lido, quem etiam mediocres intrare solent. Locus vero *Fose* dictus, extendit se ad duo Germanica miliaria quoad latitudinem et longitudinem, in quo aqua est satis profunda et mare nudum, ita ut facile possint projicere anchoras, et ibi sistere naves donec habeant tempus commodum intrandi et auxilium periti ductoris, qui naves per profundum recurvumque meatum ad portum introducat, ne ad arenam impingentes prope portum (ut

gum, unde corpus illud sustulisset. Qui respondit, E regione et civitate Constantinopolitana. Ex quo vico? inquit patriarcha. Ex eo, respondit naupegus, qui Ixirolaphus dicitur, ubi est columna grandis et pulchra. De qua ecclesia? inquit. De ecclesia S. Athanasii, respondit alter. Ille iterum, De qua capella? De una, retulit alter, quæ plumbo tegitur. Interrogatus autem de forma sepulturæ, respondit, capsam fuisse ligneam: sed et de signis unde cognosci distinctius posset requisitus, dixit aforis et deintus pictam esse. Quin et circa ipsas figuras ibidem depictas examinatus, respondit figuram abintus videri S. Athanasii. Denique ad omnem quæ sibi flebat quæstionem respondit naupegus ita congrue et conformiter ad ante relata a tonsore, ut dubitari non posset, quin omnia cum veritate consistenter; et dominatio sua patriarchalis, cum omnibus super eo negotio constitutis, satisfactum sibi plenissime fateretur; quia autem tonsor antea dixerat, ipsum corpus sanctum habere retro in tergo duas maculas nigras, etiam hoc exploratum fuit, inventæque reipsa maculæ illæ sunt. Postremo interrogatus naupegus, num de illo corpore famæ esset certa et constans, ipsum esse S. Athanasii doctoris Ecclesiæ, respondit omnino talem ibi esse.

« Alterum præterea testimonium veritati prædictæ obtigit hoc modo. Nobilis quidam e familia Justinianæ, Constantinopolim propter quædam negotia sua erat profectus, eo tempore quo iste grandis pestilentia sæviebat: a cujus contagione ut securior et remotior esset nobilis prædictus, hospitium sibi delegerat apud illum sacerdotem, in cujus cura erat prædictum sanctum corpus; cum eoque manserat mensibus sex, ab eodem linguam Græcam discens, et interea sæpius ipsum sanctum corpus inspiciens. Hic interrogatus num illud agniturus esset si videret, respondit, se id non posse promittere, eo quod jam anni sex transissent ab eo tempore quo ultimum vidit; unum tantum se recordari, quod scilicet digitus unus deesset manui dexteræ. Rogatus deinde est ut dignaretur per sese accedere ad moniales Sanctæ Crucis in Judaica: quod ille libenter fecit: statimque ut vidit manum digito mutilam, Certissimo, inquit, hoc est corpus quod vidi: digitus autem qui hic deest, servatur ab antiquo in ecclesia S. Laurentii Venetiis (c).

præfidentioribus solet nonnunquam contingere) naufragium faciant. »

(a) Onerariam etiam vertit Hermelæus, Italice *peota*.

(b) Exigua insula, ubi prima Veneti episcopi sedes fuit, unde et Castellanenses episcopi dicebantur, estque civitati ex parte orientali extrema, eique per pontem connexa ipsum Portum proxime prospiciens.

(c) Sanctimonialium hæc est ecclesia, ei in qua S. Marci basilica est insulæ vicinior, in qua etiam est ecclesia S. Georgii Græcorum.

« Maxima præterea et exactissima diligentia nostri reverendissimi domini patriarchæ actum est, ut plura alia veritatis prædictæ argumenta clara haberentur, a die decima (a) Aprilis, usque (b) in diem undecimam Maii: tempus enim intermedium totum exactum est interrogandis et diversimode examinandis, tam ipso naupego, qui corpus a capella S. Athanasii sustulisse se affirmabat, quam navarcho seu patrono ipsius navis, omnibusque iis, a quibus indicium aliquod vel documentum haberi circa rem istam posset, ad certo dilucideque sciendum ipsum esse verum corpus S. Athanasii. Habita igitur tam plena certitudine, magno cum fervore convertit se sua reverendissima dominatio ad honorandum tam sacrum pignus; neque patriarcha tantum, sed et multi alii episcopi ac prælati, ipseque illustrissimus senatus Venetus cum omni populo, consenserunt ad celebrandam, quam maxima fieri posset et conveniebat pompa, translationem gloriosissimi istius sancti, quem Deus ipse, per tam evidentem demonstrationem veritatis, singulari prorsus honore dignum significarat.

« Parata sunt autem omnia huc spectantia in Dominicam infra octavam Ascensionis sanctissimæ: quando sub auroram misit dominatio sua reverendissima, qui sanctum corpus secreto transferrent, a Sancta Cruce in Judaica, ad ecclesiam S. Marci: ubi debita cum devotione et reverentia collocatum fuit supra aram principem, pannis aureis pretiosissime splendidissimeque vestitum. Præparatum insuper fuerat ex maximis navibus, inter sese firmiter concatenatis contabulatisque, pegasus spatiosum, instructum sedilibus, pannisque sericis diversi coloris aureisque speciosissime adornatum, ut gravissimum cominus eminusque intuentibus præberet spectaculum. Competenti autem hora convenerunt reverendissimus dominus patriarcha cum suis suffraganeis (c), et D. episcopus Patavinus (d) cum aliis episcopis et prælati, qui tunc Venetiis inveniebantur quindecim aut sedecim, mitrati omnes: item cunctæ sacerdotales congregationes numero novem, cunctique religiosi cum suis capitulis solemniter apparatus, intra suas quique planas naves. Tam quatuor majores scholæ cum suis luminari-

bus, ac denique serenissimus princeps (e) cum suo nobilissimo ornatissimoque senatu, ad debitam reverentiam sancto corpori exhibendam.

« Verum ubi hæc splendidissima pompa (f) ad aream S. Marci appulit, vehementior mari incubuit ventus, quam processioni ordinate faciendæ convenire videbatur per aquas sic turbatas. Procedendum nihilominus censuit reverendissimæ suæ dominatio, confidens in Domino et servo ejus. Itaque procedere cœperunt primum quatuor scholæ, tum religiosi, deinde congregationes, ac denique capitulum S. Marci cum illustrissimo senatu. Quibus procedentibus, jussit patriarcha ut episcopi octo pontificaliter vestiti atque mitrati subjicerent humeros sacro feretro, collocando supra contabulationem prædictam loco excelso et eminenti, prout factum, eadentibus circumquaque reverendissimo patriarcha cum episcopis et prælati, serenissimoque principe et senatoribus ejus. Quibus omnibus in destinata sibi sedilia receptis, posuit ventus, conquievit mare, et facta est tranquillitas magna et admirabilis.

« In hunc modum discessum a littore est versus Judaicam, magno cum jubilo et lætitia universorum, personantibus tubis tibiisque et omnis generis instrumentis musicis. Excensionem autem omnes fecerunt eodem quo venerant ordine, scholæ, religiosi, congregationes sacerdotum, et cæteri ad parochiam S. Euphemie (g), atque ad Sanctam Crucem processerunt per insulam, totam virentibus ramis herbisque instratam ac convestitam: campum vero illius omnem implebant tentoria, ordinate atque devote disposita. Interim paulatim adnatabat machina, sanctum corpus cum suo reverendissimo ac serenissimo comitatu ferens: quæ ubi etiam ipsa in modum currus triumphalis applicuit, progredientibus obviam pluribus parochiarum Venetarum plebanis, cereos grandes ardentes gestantibus, sublatum est feretrum humeris prædictorum prælatorum, atque intra ecclesiam Sanctæ Crucis delatum, in ejusque medio impositum excelso pegmati ad id præparato.

« Neque vero sine mysterio fuisse videtur, quod prælaudatus navarchus ejus sancti corpus, qui dum

(a) Anno 1454 Pascha fuit 21 Aprilis: cœptum ergo examen ante hebdomadam sanctam, die Jovis post Dominicam Passionis.

(b) In Italico dicitur « usque in diem translationis, qui fuit undecimus Maii. » Verum inferius dicitur Translatio facta « Dominica infra octavam Ascensionis, » quæ Dominica eo anno, littera Dominicali F, fuit dies 2 Junii. Itaque cœspitationem scriptoris claram corrigens, delevi verba loco non suo posita. Voluit fortasse auctor dicere, 2 Maii finito examine, constitutum fuisse, ut fieret solennis translatio jam dicta Dominica. Nec vero apparati necessarii brevius tempus, quam trium hebdomadarum, sufficere poterat; tot autem præcise numerantur ab 11 Maii ad 2 Junii.

(c) Chærepius intelligit, pro ecclesiis Castellana et Gradensi sub uno Veneti patriarchatus titulo

D unitis.

(d) Fantinus Dandulus, nobilis Venetus, Pataviniæ Ecclesiæ præfuit ab anno 1448 ad 1459.

(e) Franciscus Foscarius, dux seu princeps Venetiarum, ab anno 1423 ad 1457, longævo regimine id assecutus, ut successorem vivum acciperet; quod ei mortem acceleravit.

(f) Totam hanc pompam prætermittit Hermolaus: contra primam receptionem, qua sanctum corpus ad Castellum excepit patriarcha, commendat a festivo apparatu totius prope civitatis in occursum effusæ, et gratiarum agris corporibus impetrandarum spe visere ac contingere gestientis.

(g) Parochia S. Euphemie in ipsa Judaica, inter 110 parochias urbis Venetæ cœsetur ultima, vulgo S. Fumia.

vixit pro fide sanctæ crucis adeo viriliter decertavit, donandum censuerit ejusdem Sanctissimæ Crucis ecclesiæ : quandoquidem etiam Domino Deo placuerit, ut vitam finiret atque ad perpetuam gloriam transiret in pervigilio Crucis inventæ. Collocato autem, ut diximus, corpore, recitata fuit brevis oratio, qua Deus laudabatur de tali dono ac munere, huic benedictæ civitati Venetiarum oblato, quod esset verum corpus unius ex sanctæ Ecclesiæ doctoribus. Actæ deinde gratiæ sunt reverendissimo D. patriarchæ, omnibusque episcopis et prælatis eum comitantibus, tum serenissimo principi totique illustrissimo senatui, et omnibus eos secutis, de tali ac tanto honore.

« Neque vero ab hominum memoria visa est solemnitas tam ornata tamque devota. Rapuerat illa omnium oculos animosque statim a principio, quando sanctum corpus deferebatur ab ecclesia S. Marci ; magis vero in progressu per aquam : maxime autem dum poneretur loco suo, cum tanta quiete ac reverentia, in adeo grandi populi undique affluentis multitudine, ut nullus strepitus, nullum aspiciam scandalum fuerit notatum, nihil etiam missum perditumve. Quare consolatissimi omnes recesserunt, agnoscentes rem totam certissimo actam esse ex Dei omnipotentis voluntate, ad honorandum Servum suum in hoc benedicto loco Sanctæ Crucis : quod et demonstrare non cessat quotidianis evidentibusque miraculis ac signis, quæ isthic divina majestas operatur, in favorem omnium qui se meritis et intercessioni S. Athanasii commendant. Unde licet probationes prædictæ deficerent, ad declarandum quod hoc sit verum corpus S. Athanasii, qui scripsit pulchrum istud symbolum, *Quicumque vult salus esse* ; miraculosæ tamen gratiæ, quas fecit Deus specialibus quibusdam personis, ad ipsum symbolum ejusque gloriosum auctorem pie devotis, sufficerent ad plenam certitudinem faciendam. Aliquas earum, ne longior prolixitas fastidium pariat, hic consequenter subnectam. »

Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.

« Primum quod S. Athanasius fecit miraculum, cæseri debet suavissimus odor, procedens ab ejus corpore, eo in loco in quo fuit depositum, cum maxima circumstantium omnium admiratione. Quanto enim ad eum locum quisque accedebat propius, tanto magis illum suaviusque percipiebat, et cum stupore dicebat : Quæ ista est fragrantia ? quam mirabilis ! In ipso autem suæ translationis glorioso die, quacunque sacrum corpus transibat, idem odor percipiebatur.

« Fuerat præsens Venetiis juvenis quidam Parmensis, cum sacrum corpus ex navi elatum primo deponeretur apud Sanctam Crucem : huic deinde pestis advenit : qua invalescente, apparuit ei noctu sanctus quidam episcopus, eumque confortans : « Ne animum, inquit, desponde : sed vade ad Sanctam Crucem in Judaica, ibique devote recitans ter *Pater*

A et *Ave*, jube tibi admoveri reliquias illius Sancti, et statim liber eris. » Fecit postridie quod jussus erat æger circa horam Vesperarum, accessit ad ecclesiam Sanctæ Crucis, ubi reperit occupatos sacerdotes in sancto corpore apte decenterque collocando ; reliquias ejus affectæ corporis parti admovit, moxque convaluit : quod cum ejus quidam proximus consanguineus, in ejus comitatu advenerat, dubitaret credere : « Tuis, » inquit juvenis, « manibus explora num veritatem loquar. » Exploravit ille, et ita rem se habere cognovit ac credit.

« Mulier quædam gravissimam patiebatur infirmitatem per annos quindecim, qua omnes ejus nervi contrahabantur, adeo ut toto corpore assiderata instar paralyticæ teneret. Nulli eam medici, medicinæ nullæ juvare potuerant ; sed magis magisque aggravabatur malum. Cum ergo intellexisset delatum esse Venetias gloriosum corpus S. Athanasii, sæpius sæpiusque ejusdem precibus se commendare cœpit. Quadam autem die plus solito patiens, auxit etiam devotionem ac fidem, rogans Deum per benedicti illius Sancti merita, ut siquidem salutis animæ suæ expedire cognosceret, hanc infirmitatem a se auferret. Et hanc orationem faciens melius sibi fieri sensit, ipsoque die persanata exstitit, nec amplius morbum illum est passa.

« Mulier quædam, totis quatuor mensibus cum maximo capitis cruciatu conflictata, nec minori in brachio, statim ut se commendavit S. Athanasio utriusque membri sanitatem obtinuit, et utriusque cereum simulacrum attulit, ad visitandum sanctum corpus cum gratiarum actione veniens. Alia mulier filiolum habebat, capite tantum inflato ut nullam lucem oculis admitteret : posuit autem eum super altare S. Athanasii, et puer coram multis presentibus aperuit oculos ac clare videre cœpit. Tertia, eaque nobilis continuo anno brachium dolebat adeo graviter ut ipsum nulla posset ratione movere : quæ Sancto se commendans, et *Quicumque* recitans, atque affectam partem cruce signans, subito liberatam a cruciatu illo sese experta et mirata est.

« Altera kedum in facie morbum patiebatur, nec a medicis vel medicinis ullum ferebat auxilium : quare multum anxia decrevit visitare corpus S. Athanasii, coram quo orans dixit : « Domine Deus, « per merita hujus gloriosi Sancti, dignare mihi redere sanitatem, quam medici ac medicinæ restituere nequeunt : » tum globulorum precatoriorum sertum, quod corpori sancto admoverat, applicuit vultui, eo se loco devote signans ubi malum sedebat, et sanata fuit. Nobilis quidam grandi et continua, quam patiebatur, febrî ad mortem adductus, vovit prædicto glorioso Sancto, quod si a febre liberaretur, nullum alium ad locum prius iret, quam ad visitandum ejus corpus, ibique pulchram missam cantari faceret : moxque sanatus votum suum cum singulari devotione implevit.

« Mulieris cujusdam infirmus filius magis magisque quotidie vergebat ad mortem : sed ad votum matris, ceream pro eo statuam cum missa, si sanaretur dicenda, promittentis, subito convaluit. Alius puer, quatuor mensium spatio assideratus, erat sub cura medicorum ; sed eam nihil proficere experiens mater huic glorioso Sancto eum commendavit, et brevi spatio persanatum habuit. Juvenis quidam incurabili infirmitate novem annis laborans, signavit se candela quæ corpus sacrum attigerat, subitoque convaluit, atque vovit ipsum sanctum corpus visitare : sed quia votum implere neglexit, eadem ipsi infirmitas et multo quam antea gravior rediit. Femina quædam habebat filium qui spatio quinque mensium diu noctuque non desinebat ejulare, præ cruciatu quem sustinebat : quod cernens afflicta mater pueroque compatiens, recordata est hujus benedicti sancti, vovitque deferre filium in ecclesiam ubi ejus corpus servatur. Nec mora : sanatus est puer, et votum suum læta mater implere festinavit.

« Alia femina, quadam sui corporis parte impediata, commendabat se variis quibus devote afflictebatur sanctis, præcipue in eorundem festivitibus gratiam postulans sanitatis : denique etiam ad S. Athanasium se convertens, subitoque curata, necivit cuinam potissimum, ex pluribus quos invocaverat, acceptam deberet sanitatem referre. Hinc vario cogitationum æstu jactata cum multum anxietur, et die quadam orto inter ipsam et contortem litigio coacta fuisset domo egredi, denuo se commendavit S. Athanasio, dicens : « O sancte Athanasi, si tu es ille per cujus merita Deus mihi contulit sanitatem, fac obsecro ut domum revertens pacem inveniam : » eodemque die desideratæ gratiæ compos facta, vitam deinceps cum consorte egit in pace, quemadmodum antea.

« Tireneis quædam peregrina jactabatur tempestate in mari, cum superveniens fluctus quindecim ex eo homines rapuit, et cæteros ita conterruit, ut de vita sua desperantes peccata invicem confiterentur. Erat inter eos quidam, qui Constantinopoli existens fuerat devotus S. Athanasio : huic ergo votum facit ; et ecce fluctus ab alio latere in navim veniens ipsos illos quindecim quos prior excusserat in eam reposuit, factaque est subito tranquillitas magna. Scientes autem quod corpus S. Athanasii Venetiis jam esset, quam primum potuere istuc venerunt : votoque quo erant obligati expleto, sanctimonialibus narraverunt miraculum quod sibi acciderat.

« Nobili cuidam matronæ famula erat assiderata, multumque afflicta, eo quod nullam haberet absque subaxillaribus fulcris gradiendi facultatem. Huic in visione apparuit episcopus quidam dicens : « Vade ad Sanctam Crucem in Judaica, et isti Sancto te commenda : ipse enim, Dei gratia mediante, te sanabit. » Evigilans porro dixit dominæ suæ quæcumque viderat et audierat, rogans ut ipsam duce-

ret ad Sanctam Crucem, ubi est istud corpus sanctum. Ipso ergo illo matutino tempore deduxit eam matrona prædicta cum suis furcillis ad prædictum sanctum, mandans duobus famulis ut eam de cymba elatam carrucæque impositam veherent ad ecclesiam : quæ multum devote se commendavit benedicto isti Sancto, ac deinde domum reverta est cum domina sua. Sequenti autem nocte apparuit eidem episcopus, prædictus, eamque palpavit per omnes eas partes corporis in quibus erat assiderata : dixitque, « Scias te esse sanam ; » abstulitque furculas juxta positas, detulitque ad alteram cubiculi partem. Evigilans autem illa somniasse se credebat, atque ad furculas capiendas manum extendens, deesse illas deprehendit. Tentavit ergo num absque iis movere se posset, movebatque se optime : quare subito assurgens, maxima cum lætitiâ perrexit ad cubiculum dominæ suæ ; et quidquid acciderat sibi eidem narravit. Die autem facto venit ad Sanctam Crucem in Judaica cum gaudio magno, curavitque ibi cantandam missam in honorem hujus gloriosi S. Athanasii : et in monumentum facti in se miraculi ibidem appendit furculas suas, laudans Deum et hunc benedictum Sanctum, qui tam pulchrum miraculum huic se fuerat operatus.

« Vir quidam honestus ex Pastena et duo ejus filii patiebantur gravem infirmitatem : cumque ei venisset in memoriam egregia festivitas qua celebrata fuerat S. Athanasii translatio, eidem sese et filios suos devovit : eademque hora sanati sunt omnes ab infirmitate illa. Similiter subito convaluit puer, quem animam agere videns mater, eidem Sancto devoberat. Mulier quædam ex Herza, mensibus octo infirma, et tam dire cruciata ut diu noctuque vociferaretur ejulans, nulloque invento remedio ad mortis articulum deducta judicaretur ; recordata est gloriosi S. Athanasii, eique se commendavit cum desiderio tangendi aliquid de reliquiis ejus. Venit autem ei in mentem annulus, quem ab episcopo Patavino acceperant reverendæ matres monasterii a corpore Domini nuncupati, qui amulus sancti corporis tactu erat consecratus. Petiit ergo illum sibi afferri ex dicto monasterio, allatumque posuit eo loci ubi majorem sentiebat cruciatum, ac subito dormire cœpit, viditque pueros multos albis vestitos, interque eos virum illustrem, et qui dixit : « Quid tibi est mulier ? » Illa vero, « Ah ! malum grande. » Ipse autem capiti ejus imposuit manum dicens : « Redde te mihi sponte, nullum enim amplius malum senties. » Tunc illa curiosius intuens vidit eum esse absque capite : et experrecta narravit viro suo per ordinem quæ viderat. Cui vir suus : « Scias, inquit, eum sanctum, qui habetur ad Sanctam Crucem, cuique te commendasti, non habere caput. » Ab eaque hora et deinceps remansit sana ab omni infirmitate.

« Mulier alia, a primis pueritiæ annis, maximum

dolorem patiebatur in tibia ex quodam ejus defectu; adeo ut non nisi paucillum posset ambulare. Cum igitur annis multis eam infirmitatem tolerasset, commendavit se S. Athanasio, cui jam antea multum devota fuerat, haud paucis ab eo gratiis aliis munerata. Quamvis autem difficilis impetratu ipsi videretur sanitas sua, cum magna tamen fiducia et devotione etiam hanc gratiam ab eodem decrevit petere, votis et precibus ad eum directis: subitoque liberam se sentiens, ambulare cepit, solita deinceps dicere sæpius, quod libenter fecisset manus unius jacturam pro facultate ambulandi obtinenda. Quare ex eo quod sibi acciderat consolatissima remansit, nec videbatur expleri posse agendis Deo gratiis et benedicto ejus Sancto, pro favore tam singulari. Infans quidam ita leprosus in mundum natus erat, ut cum fasciæ ei ac panni mutarentur, carnes deciderent et tenella ossa totius corporis nuda apparent. Non audebat illius mater medicamentorum quidpiam admovere ei, metuens ne pejus exinde haberet: solum cum devotione et fide maxima recursum habuit ad S. Athanasium: cui mox atque votum fecit, infans totus sanus integerque apparuit, tanquam uihil mali unquam passus.

« Juvenis quidam, annis quatuor incurabili consumptus lepra, erat a medicis depositus: quare ad S. Athanasium vota et spem convertit, ac subito melius habere cepit, cuteque siccata nihil ei veteris morbi remansit præter exiguum vestigium, eo loci ubi primum apparuerat. Erat autem tunc dies Sabbati, Lunæ autem sequenti venit ipse ad visitandum benedictum hunc S. Athanasium: et in memoriam tanti miraculi, posito veteri, assumpsit nomen Athanasii. Puer quidam annis jam tribus quartana laborabat febrim admodum vehementi, et nullum in medicis aut medicinis reperiebat levamen, donec pater suus eum commendavit S. Athanasio, cujus meritis ille mox persanatus fuit. »

De cultu sacri capitis in Hispania et Gallia.

Sacrum S. Athanasii corpus, non modo nunc carere capite deprehendit R. P. Aloysius Carnolius; sed a principio suæ ad Venetos translationis absque eo fuisse, manifeste apparet ex verbis supra relatis, cum S. Athanasius moribundæ mulieri esset sine capite conspectus. Quamvis enim in tota præcedenti narratione et examine, super allati aut afferendi corporis veritate habito, nulla fiat mentio capitis deficientis; satis tamen id colligitur, primo ex verbis nobilis illius Veneti, qui dubitabat an sæpe sibi visum corpus esset agnitus, post annos sex quibus Constantinopoli non fuerat, nisi ex digiti unius defectu; ex duabus maculis nigris, in tergo ejusdem corporis requisitis, juxta Jacobi tonsoris testimonium. Quanto enim distinctiora magisque obvia indicia seu signa distinctiva desumi potuissent, ex forma et statu vultus integri, aut extremitatibus narium, aurium, vel laborum deficientium

minuti; qualia in plerisque eorum, quæ post mortem integra quadamtenus monstrantur, corporum sanctorum passim conspexisse memini? Deinde ordinarii sacci mensura, qui corpus capere non potuisset, nisi flexis in tergo pedibus immissum foret; suadet, capite imminutum fuisse truncum, nam etiam hoc altius sacco exstitisset, nec sivisset naupego eundem saccum abscondere sub eo quem indutus erat bardoeucullo: absque illo autem sarcina, haud multo plus quam tres et medium pedes longa, deferri sub axilla haud difficulter in sacco potuit.

At quonam delatum caput dicemus? Venetiis creditur, pridem illud Romæ haberi. Id si fuit, admodum pridem fuisse oportuit: nam modo nulla ejus ibi notitia aut memoria. Fr. Gregorius Bravus de Sotomayor, in historia monasterii Vallis-Venarum vulgo Valvanera, in termino Calagurritanæ diocæseos, part. 1, cap. 8, f. 40, inter alia argumenta quibus conatur probare, veram esse traditionem loci, quo creditur S. Athanasius Alexandriæ episcopus ibidem persequente ipsum Constantio, delituisse, et cœnobiî coquum egisse, quarto loco allegat, et quod hac traditione instante, antiqui Patres hujus cœnobiî a quodam summo pontifice adepti sunt casulam S. Athanasii, et caput cum lingua: quæ honorifice asservantur inter alias reliquias in majori ara. Traditionem ipsam probare non possum: ideoque Antonio de Yepes magis assentior, coquum monasterii Athanasium, cujus ibi memoria cum sanctitatis opinione vigeat, et cujus occasione nata sit opinio de latebra S. Athanasio Alexandrino isthic præbita, fuisse ordinis Benedictini monachum. Idem cum Yepesio censet Tamaycs de Salazar ad hunc diem, in suo Martyrologio Hispanico: neque movetur eo argumento Bravi, et quod fere in omnibus privilegiis, gratiis et indulgentiis, quibus hunc locum locupletarunt summi Romani pontifices, asseritur ea illos concedere in honorem B. Mariæ et S. Athanasii doctoris magni, qui in illa habitavit domo; et quod Innocentius III pontifex maximus, qui Ecclesiam ad an. 1117 gubernavit, et Athanasii Vitam scripsit, concessit huic domui magnas indulgentias, contemplatione sancti Doctoris, referens habitaculum in ea. Si tamen pars altera traditionis de casula, capite, lingua Romanam allatis subsistit, quam credere volo ipsarum reliquiarum exhibitione præsesti probari posse; eo illa evaderet verosimilior, quo integritas hactenus servatæ linguæ vero quoque similis facit ex corpore hactenus integro ipsam esse.

Verum Hispanis adversantur Franci, apud quos in diocæsi Turonensi pagus est, *du Serrin* dictus, in eoque ecclesia parochialis, quæ S. Athanasii Alexandrini caput hodieque ostentat: quod, uti super his rogatus R. P. Guilielmus Quirini nobis scripsit, et creduntur Alexandria attulisse et isthic deposuisse domini de Sanblanse, pagi Serrenio vicini, qui et duces Andegavenses olim et reges Hie-

rasslem. » Tabulæ geographicæ tertia ab urbe leuca notant oppidum *Samblanony*, eique ad occidentem vicinum *te Serrain*, in quo jam dictus Pater (quem suus pro hoc opere zelus compulit ipsummet eo ire) invenit an. 1676 « caput S. Athanasii, argenteo capiti inclusum, et honestius quam alias viderat asservatum, sed absque scripturis ullis : » accepit tamen a pastore « loci, qui in apostolicis litteris appellatur S. Athanasii, » exemplar archiepiscopalis mandati ante non multos menses editi, quod ex Gallico placet Latinum facere.

« Michael, Dei misericordia et sanctæ sedis apostolicæ gratia archiepiscopus Turonensis, charitativis fidelibus nostræ diocesis salutem et benedictionem in Domino Jesu Christo, qui est Deus pacis et charitatis. Nescio quomodo fiat, ut res magis sanctæ et majori veneratione dignæ, majori perumque premantur pauperie. Certe non absque gemiu nostro intueri possumus, veterem illam Serrinii ecclesiam, non minus antiquitate sua quam pretiosarum reliquiarum thesauris commendabilem, eo redactam paupertate loci ut ruinam undique minitetur. Cogimur ergo charitatem fidelium diocesis nostræ et aliarum implorare, ut conferre velint aliquid de suo abundanti ad restorationem istius loci, supra quem eam benedictionum cœlestium largitatem effudit cœlum, quam testantur indulgentiæ plenariæ eidem concessæ, intuitu magui S. Athanasii, cujus caput illa integrum possidet, cum aliis pluribus pretiosis reliquiis : quarum indulgentiarum thesaurus aperietur ad primas Vesperas festi ejusdem Sancti, prima die proximi Maii, omnibus personis charitativis, qui de suo illic tribuent aliquid, pollicendo, quod futuri sint participes, generatim et particulatim, omnium precum, quæ ibidem loci fient. Dilectos autem nostros priores et curatos vicinos exhortamur, ut cum sua quisque plebe illuc processionaliter accedant, redempta vota sua ; et commissos sibi populos efficaci

A exemplo ad idem præstandum invitantes, ut scilicet præsentibus adsint processioni et prædicationi ibidem faciendæ, et cum benedictione sanctissimi Sacramenti terminandæ. Datum Turonibus, sub signo nostro et sigillo archiepiscopali, cum sub-signatione secretarii quoque nostri, xviii Aprilis 1676. »

Non est meum componere controversiam, quæ hinc existit inter Hispanos et Francos : nam si his difficile est probare, Alexandria acceptum esse quod habent caput ; nihilominus laborabunt Hispani, ut probent se Roma accepisse quod obtinent. Si objiciatur Hispanis credible esse, reliquias quas ostentant, capitis præsertim et linguæ, esse fortassis illius coqui, unde sumpta occasio comminiscendi incolatum S. Athanasii episcopi in illo loco : reponent Hispani, æque facile fieri potuisse, ut ex Constantinopolitano potius quam Alexandrino patriarchatu acceperint Galli caput cujuspiam S. Athanasii episcopi, puta Corinthiorum, qui colitur 5 Maii. Ad hæc, quam est incertum an coquus ille sanctus unquam in rerum natura fuerit, aut saltem an Athanasii nomine appellatus ; tam videtur certum casulam simul asservatam cum capite signum episcopi esse, non fratris laici : itemque sola cranii ossa, omni carne nudata esse in Gallia ; caput autem quod est in Hispania, uti linguam adhuc imputrem servat, ita et servare carnem saltem exsuccam ; quod magis convenit ei statui in quo est reliquum corpus Venetiis. Quod si ita quis judicaret de capite Serriniensi, multo magis sic judicaret de brachio, quod nos an. 1661, 17 Martii vidimus in sacrario monasterii Cassinensis, et de costa, quam Joannes Schekmannus in *Epitome seu Medulla gestorum Trevirensium* an. 1617 excusa, fol. 55, asserit in monasterio S. Maximini servatam ; scilicet eam non posse credi S. Athanasii Alexandrini, si ejus est corpus servatum Venetiis, de quo non videtur dubitandum amplius.

ELOGIA

A QUIBUSDAM VETERUM ATHANASIO TRIBUTA.

Greg. Naz. Orat. de S. Athan. in Edit. Græco-Latina suorum operum, pag. 373, vel in appendice Encomiorum, quæ posteriori tomo operum D. Athanasii subjecta est.

Athanasium laudans virtutem laudabo ; idem enim A
est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre,
quoniam omnes virtutes collectas tenebat, vel, ut
verius loquar, tenet.

Ἀθανάσιον ἐπαινον, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι • ταύτων
γὰρ ἐκείνῳ τε εἰπεῖν, καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι • οὐ
πάσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἢ, τό γε
ἄληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει.

Et paulo post :

Athanasius, quandiu nobiscum versatus est, vera
Ecclesie columna fuit.

Ἀθανάσιος ἡμῖν ἕως παρῆν, ὁ στῦλος τῆς Ἐκ-
κλησίας.

Et sub finem :

Cum autem eum vitæ curam tenuisset, etque
ita institutus fuisset, ipseque alios instituisset, adeo
ut vita ipsius morumque integritas episcoporum
norma esset, et ipsius dogmata fidei orthodoxæ
teges haberentur, quodnam tandem pietatis suæ
travium reportat ?

Ζῆσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας,
ὥστε ὅρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ
τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα,
τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται ; [Plena est in-
signium encomiorum tota illa Oratio.]

B

Basiliius Magnus in epist. ad Athanasium, quæ est inter epistolas Basilii in ordine 48 edit. Paris.

Quis autem ad ea perficienda prudentia tua va-
lentior est ? Quis acutius, quid faciendum sit, ex-
pendet ? Quis ad ea, quæ utilia sunt, agenda effica-
cior ? Quis ad considerandam fratrum necessitatem
condolentis affectu magis præditus ? Quis universo
Occidenti honorabili canitie tua venerabilior ? Re-
linque monumentum aliquod ista tuæ conversatio-
nis vita dignum, colendissime Pater, innumeros
illos, quos pro pietate tui labores, uno isto opere
confirma.

Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως
δυνατώτερος ; Τίς συνιδεῖν τὸ δέον δεύτερος ; Τίς
ἐνεργῆσαι τὰ χρήσιμα πρακτικώτερος ; Τίς πρὸς τὴν
κατανόησιν τῶν ἀδελφῶν συμπαθέστερος ; Τίς τῆς
σεμνοτάτης σου πολιᾶς πάσῃ τῇ δούτι αἰδεσιμώτερος ;
Κατάλιπέ τι μνημόσυνον τῷ βίῳ τῆς σῆς ἐπάξιον
πολιτείας, τιμώτατε Πάτερ, τοὺς μυρίους ἐκείνου ;
ὕπερ τῆς εὐσεβείας ἄθλους ἐνὶ τούτῳ κατάστησον
ἔργῳ.

Et in sequenti ad eumdem.

Quantum Ecclesiarum languores auctiores eva- C
dunt, tantum universi ad tuam convertimur inte-
gritatem, unam nobis malorum consolationem in
tua tutela relictam esse credentes, qui et precum
virtute et scientia rerum gerendarum, qua quid
optimum factu sit admonere potes, ex horribili ista
tempestate conservare nos ab omnibus, qui aliquan-
tulum integritatem tuam vel auditu vel experientia
cognoverunt, crederis.

Ὅσον τῶν Ἐκκλησιῶν τὰ ἀρρωστήματα ἐπὶ τὸ
μεῖζον πρόβεισι, τοσοῦτον πάντες ἐπὶ τὴν σὴν ἐπι-
στρεφόμεθα τελειότητα, μίαν ἑαυτοῖς ὑπολείπεσθαι
τῶν δεινῶν παραμυθίαν τὴν σὴν προστασίαν πεπι-
στευκότες • ὃς καὶ τῇ δυνάμει τῶν προσευχῶν, καὶ
τῷ εἰδέναι τὰ βέλτιστα τοῖς πράγμασιν ἀποτίθεσθαι,
διασώσασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ φοβεροῦ χειμῶνος παρὰ
πάντων ὁμοίως τῶν καὶ κατὰ μικρὸν, ἢ ἀκοῆ, ἢ
παίρῃ γνωριζόντων τὴν τελειότητά σου, πιστεύῃ.

Item in alia epistola ad eundem.

Ὅταν μὲν πρὸς τὰ πράγματα υποβλέψωμεν, καὶ ἂν δυσκολίας κατέδωμεν, ὅφ' ὧν πᾶσα ἀγαθὸν ἐνέργεια οἶον ὑπὸ τινος θεσμοῦ ἐμποδιζομένη κατέχεται, εἰς ἀπόγνωσιν ἑαυτῶν ἐρχόμεθα παντελῆ· ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τὴν σὴν ἀπιδώμεν σεμονοπρέπειαν, καὶ λησώμεθα, ὅτι σε ἰατρὸν τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀφύσθημάτων ὁ Κύριος ἡμῶν ἐταμιεύσατο, ἀναλαμβάνομεν ἑαυτῶν τοὺς λογισμοὺς, καὶ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀπόγνωσιν πτώματος πρὸς τὴν ἐλπίδα τῶν χριστοτέρων διανιστάμεθα.

Quando ad res ipsas quidem respicimus, et difficultates expendimus, a quibus omnis boni efficax operatio, quasi quodam retinaculo impedita detinetur, eo relabimur, ut prorsus de nobis ipsis desperemus. Quando vero ad honestam illam gravitatem tuam convertimur, ac cogitamus [quod te ecclesiasticarum infirmitatum Dominus noster medicum constituerit, animos resumimus, et ex desperationis lapsu ad spem rerum meliorum erigimur.

Et paulo post :

Πρὸς ταῦτα τίς ἱκανὸς κυβερνήτης ; τίς βξιος διασπαστῆσαι τὸν Κύριον ἐπιτιμῆσαι τῷ ἀνέμῳ καὶ θαλάσῃ ; τίς ἕταρος ἢ ὁ ἐκ παιδὸς τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας θαβλήσας ἀγῶσιν ;

Et ad ista quis sufficiens gubernator ? quis tantæ fidei, ut credatur excitaturus Dominum, qui et ventum increpet et mare ? quis alius quam qui a puero in pietatis agonibus decertavit ?

Rursum in epistola sequenti.

Τῶν ἄλλων τοῖς πλείστοις ἐξαρκεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον περισκοπεῖν· σοὶ δὲ οὐχ ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλ' ἡμέριμνά σοι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τσοσάυτη, ὅση καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ κοινού Δεσπότη ἡμῶν ἐμπιστευθείσης ἐπίκειται, ὅς γε οὐδένα χρόνον διαλείπεις διαλεγόμενος, νοουθετῶν, ἐπιστέλλων, ἐκπέμπων τινὰς ἑκάστοτε τοὺς ὑποτιθεμένους τὰ βέλτεστα. [Videantur iidem in epistolis plur.]

Quoniam aliorum plurimis hoc satis est, si sibi quisque circumspiciat, at tibi istud haud satisfacit, sed tantam geris omnium Ecclesiarum curam, quantam ejus, quæ tibi peculiariter a Domino concredita est, ita ut nullo non tempore de sacris edisseras, admoneas, scribas, frequenterque mitas aliquos, qui undelibet quid optimum sit admo-

C neant.

Julius Romanus in epistola ad Alexandrinos apud Socratem, lib. II Hist. eccles., cap. 23, Gr. edit. inter alia.

Καὶ ἔγωγε, ἀγαπητοί, τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ πάντα πειρασμὸν οὐκ ἄδοξον ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑμετέρα καὶ ἡ τούτου πίστις ἐγνώσθη παρὰ πᾶσι καὶ δεδοκίμασται. Εἰ γὰρ μὴ τσοσάυτα συμβεβήκει, τίς ἂν ἐπίστευσεν ἢ εἰς ὑμᾶς τσοσάυτην κρίσιν, καὶ τσοσάυτην ἀγάπην περὶ τὸν τηλικούτων ἐπίσκοπον ἔχειν, ἢ ἐκείνον τσοσάυταις ἀρεταῖς περιβεβῆσθαι, δι' ἃς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος οὐκ ἄλλοτριος γένοιτο ; Ἐπέτυχε τοίνυν οἷω δῆποτε τρόπω, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ὁμολογίας ἐνδοξον μαρτυρίαν. Διαφόρως γὰρ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν πολλὰ πειρασθεὶς, τὴν σκευωρίαν πᾶσαν τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως κατεπάτησε, καὶ πολλάκις διὰ φόβον καὶ εἰς κίνδυνον ἐπιβουλεύθεις, κατεπρόνθησε θανάτῳ, φρουρούμενος ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλπίζων ἅμα καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν καὶ ἀποκατασταθῆσεσθαι πρὸς ὑμετέραν παράκλησιν, φέρων ὑμῖν ἅμα ἐκ τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως μείζονα τὰ τρόπαια· ἐν οἷς καὶ ἄχρι τερμάτων πάσης τῆς γῆς ἐνδοξος ἐγνώσθη, δοκιμασθεὶς ἐκ τοῦ βίου, παρήρησασθήμενος μὲν τῇ προθέσει καὶ τῇ οὐρανίῳ διδασκαλίᾳ, ἀποδειχθεὶς δὲ ἀθανάτῳ κρίσει παρ' ὑμῶν ἀγαπώμενος.

Atque res omnes adversas, quas expertus est, fratres charissimi, sua laude minime carere arbitrator. Etenim hoc modo cum vestra, tum ipsius fides apud omnes perspecta explorataque est. Nam si tam gravis casus illum non afflixisset, quis unquam credidisset vel tam stabile iudicium in vestris animis insedissee, tantumque charitatis ardorem erga tam egregium episcopum incensum esse, vel illum tam præclaris virtutibus præditum, ob eas spei, quæ est nobis in cælis reposita, particeps fiet ? Quamobrem cum in præsentem tum in futuro sæculo eximium confessionis testimonium est consecutus. Nam multas calamitates variis modis terra marique expertus, omnes Ariæ factionis insidias quasi pedibus conculcavit. Ac sæpenumero invidiæ causa in vitæ periculum per adversarios insidiosè conjectus, mortem contempsit ille quidem : sed tamen Dei omnipotentis et Domini nostri Jesu Christi auxilio evasit incolumis. Unde spem animo concepit, se tum hostium insidias devitaturum, tum vobis ad vestrorum animorum solatium tandem restitutum iri, quo ex vestra recte factorum conscientia una vobiscum illustrissima trophæa reportaret, quibus sane ad extremas universæ terræ oras

eximie nobilitatus est, certissimaque vitæ præclare antea actæ indicia omnium oculis subiecit, quippe qui non modo fidei suæ professionem et doctrinam cœlestem sit libere tutatus, verum etiam iudicio certo et quasi immortalis vestrum erga ipsum singularem amorem perspicue declaraverit.

Et paulo post.

Quid autem tanto viro dignum proferri possit, qui tot et tantis periculorum exantlatis laboribus, redditur tandem vobis incolumis, non beneficio nostri tantummodo, verum etiam totius concilii iudicio talis declaratus? Siquidem hoc sibi divinitus concessum esse decrevit, quod nimirum in tantum viri cognitionem venire potuerit.

Τί ἂν τις εἶποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσοῦτου ἀνδρός, ὅς, κινδύνους τοσούτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδεται ὑμῖν ἀθῶος, οὐ παρ' ἡμῶν (sic enim cum interprete malim legere) μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθεῖς; Ubi simul etiam sibi ipsi de hoc gratulatur, Ὅτι θεόθεν καὶ τοῦτο αὐτῷ συγχωρηθῆσαι συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρός ἔλθειν δεδύνηται.

Constantinus junior Constantini M. F. imp. in epistola ad Alexandrinos.

Ego episcopum vestrum Athanasium libenti animo complexus sum, et ita cum illo collocutus sum, ut vere Dei hominem esse mihi persuaserim.

Ἐγὼ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμένως προσεχάμη, οὕτω τε προσεφραγξάμη, ὡς ἀνθρώπων αὐτὸν θεοῦ ὄντα πεπεισμένος.

Joviani imperatoris epistola, Athanasii laudes continens, exstat infra, tom. II

D. Hieronymus in Scriptoribus ecclesiasticis.

Sophronius interpret Hieronymi.

Athanasius Alexandriæ urbis episcopus multas Ariatorum perpressus insidias, ad Constantem Galliarum principem fugit: unde reversus cum litteris, post mortem ejus rursus fugatus usque ad Joviani imperium latuit, a quo recepta Ecclesia, sub Valente moritur. Feruntur ejus adversus gentes libri duo, et contra Valentem et Ursacium unus, et de virginitate, et de persecutionibus Ariatorum plurimi, et de Psalmorum titulis, et historia Antonii anachoretæ Vitam continens, et ἑορταστικὰ epistolæ, et multa alia, quæ numerare longum est.

Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, πολλὰς παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὑπομείνας ἐπιβουλὰς, πρὸς Κωνσταντῆν τῶν Γαλλῶν βασιλέα προσέφυγεν· ὅθεν ἀναζεύξας μετὰ γραμμάτων, καὶ αὖθις μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διωχθεὶς, ἕως τῆς βασιλείας Ἰουλιανοῦ διέλαθε, καὶ ἀναλαβὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ Οὐάλεντος τελευτᾷ. Φέρονται αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐθνῶν λόγοι δύο, κατὰ Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου εἰς, περὶ ἀρθηνείας, περὶ διωγμῶν Ἀρειανῶν πλείστοι, περὶ ἐπιγραφῆς ψαλμῶν, καὶ ἱστορία Ἀντωνίου ἀναχωρήτου τὸν Βίον περιέγουσα, καὶ ἑορταστικὰ ἐπιστολά, καὶ πλείστα ἄλλα τινὰ, ἅπερ ἀπαριθμεῖσθαι ὀκνῶ.

Rufinus, Ecclesiasticæ Hist. lib. 1, cap. 14.

Igitur apud Alexandriam defuncto Alexandro Athanasius susceperat sedem. Quod vero esset vir acris ingenii, et in ecclesiasticis negotiis apprime vigilans, satis jam tunc hæreticis innotuerat, cum ad concilium Nicænum cum episcopo suo sene Alexandro venerat, cujus suggestionibus hæreticorum ludi ac fallaciæ vigilantiter detegbantur.

Joannes Cassianus, lib. vii De incarnat., cap. ult.

Athanasius Alexandriæ urbis sacerdos, eximium constantiæ et virtutis exemplum; quem hæreticæ persecutionis procella non contrivit, sed probavit: qui similem semper splendenti speculo vitam habens, prius pene indeptus est martyris meritum, quam confessoris caperet dignitatem.

Vincentius Lirinensis, in Commonitorio, contra profanas hærestum novationes, cap. 42.

Sunt ergo hi viri, quorum in illo (Ephesino 1) concilio, vel tanquam iudicum, vel tanquam testium scripta recitata sunt: S. Petrus Alexandrinus episcopus doctor præstantissimus, et martyr beatissimus, sanctus Athanasius ejusdem civitatis antistes, magister fidelissimus, et confessor eminentissimus.

Cyrillus Alexandrinus in epist. ad presbyteros, diaconos, et Patres monachorum, quæ exstat in Actis synod. Ephes. 1, cap. 1.

Enimvero percelebris memoriæ Pater Athanasius, qui totos quadraginta sex annos Alexandriæ

Καὶ γοῦν ἐ τῆς ἀοιδίμου μνήμης Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος, τῆς Ἀλεξανδρείων Ἐκκλησίας κατακυ-

σμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὄλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἕξ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν ἐρσειολογίαις ἄμαχόν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάτων σύνεσιν, καὶ ὅλον εὐσομοτάτῳ μύρῳ τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἐπ' ὀρθότητι καὶ ἀκριβεῖα παρὰ πάντων μαρτυρεῖται.

Ecclesiae pontificatum egregia cum laude gessit, loquacibusque impurorum haereticorum commentis invicta planeque apostolica sapientia restitit, quippe scriptis suis veluti fragrantissimo quodam unguento totum hunc orbem mirifice recreavit, et ob dogmatum absolutam integritatem fideique rectitudinem magna apud omnes existimatione et auctoritate fuit.

Et paulo post, ibidem.

Ἄξιόχρεως μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ καὶ θαρσεῖσθαι πράπων, ὃς οὐκ ἂν ἔφη τι τῶν ὄσα μὴ ἔστι τοῖς ἱεροῖς συμβαινόντα λόγοις. Πῶς γὰρ ἂν ἀμάρτοι τάλληθους ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ διαδόχτος, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Νικαίᾳ φημι συναγγηγμένη, πρὸς ἀπάντων τεθαυμασμένος; Οὐπω μὲν γὰρ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς διεῖπε θρόνον, ἐτέλει δὲ μᾶλλον ἐν κληρικοῖς, πλὴν ἀγγιονίας ἕνεκα, καὶ τῆς ἄλλης ἐπιεικειᾶς καὶ ἰσχυρῆς ἄγαν καὶ ἀσυγκρίτου φρενὸς, παρελήφθη μὲν τὸ τηλικαῶς παρὰ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου. Συνῆν δὲ τῷ πρεσβύτῃ, οἷά περ υἱὸς πατρὶ, ποθηγῶν εἰς ἕκαστα τῶν χρησίμων, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πρακτέων ὄδον εὖ μάλα παραδεικνύς.

Sane idoneus est hic vir apprimeque dignus, cui intrepide fidem adjungere, quemque tuto sequi liceat, ut qui nihil quidquam aliquando dixerit, quod a sacris litteris alienum esset. Quo enim patre illustis ille celebratusque Pater, qui in sacra illa magnaque synodo Nicæna in tanta omnium admiratione habitus est, a veritatis tramite aberraret? Nam etsi per id tempus episcopi munus nondum sustineret, sed inter inferioris ordinis clericos etiamnum degeret, attamen propter præclaram indolem insignemque vitæ probitatem, et incredibilem peneque incomparabilem mentis perspicaciam, a beatæ memoriæ episcopo Alexandro ad episcopalis provinciæ consortium ascitus fuit. Versabatur autem cum sene, tanquam filius cum patre, ad quidvis utiliter conficiendum sese ducem præhens, necnon in omnibus, quæ obeunda forent, commodum iter ostendens.

Marcianus imperator, in sacra contra hæreticos act. ultima synodi Chalcedonensis, et in L. Quicumque, C. De hæreticis et Manichæis.

Quicumque ergo vel in hac sacra urbe, vel in Alexandrina civitate, vel in omni Ægyptiaca dicecesi, et diversis aliis provinciis Eutychetis profanam perversitatem sequuntur, et ita non credunt, ut trecenti decem et octo sancti Patres tradiderunt, catholicam sanctam fidem in Nicæna civitate fundantes: vel ita ut centum quinquaginta alii venerabiles episcopi, in hac alina urbe convenerunt: et sicut Athanasius et Theophilus, et Cyrillus sanctæ recordationis episcopi Alexandrinæ civitatis crediderunt, quos etiam Ephesina synodus (cui beatæ memoriæ Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est) universos secuta est quos et nuper venerabilis Chalcedonensis synodus est secuta, prioribus conciliis sacerdotum ex omni parte consentiens, nihilque adimens sacrosancto Symbolo, neque adjiciens, sed Eutychetis fureta dogmata condemnans, sciant se esse hæreticos Apollinaristas, etc.

Synodus Chalcedonensis, quarta œcumenica, act. xvi, in relatione ad imp. Marcianum.

Sic Athanasii ad Epictetum amplectimur litteras, sic tanquam propriam Gregorii ad Chelidonium epistolam ubique proferimus.

Theodoretus Cyrensis episcopus in Dialogo primo τῷ Ἀτρέπτῳ.

ὍΡΘ. Ἄξιόχρεως εἶναι σοι δοκεῖ Ἀθανάσιος ἐκεῖνος, ὁ πολυβρύλλητος, ὁ φανότατος τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας φωστῆρ; ἘΡΑ. Πάνυ γε. ὍΡΘ. Τοῖς γὰρ τῆς ἀληθείας παθήμασι τὴν διδασκαλίαν ἐκύρωσεν. Idem in tractatu MS. *Quod post incarnationem unus sit Christus: Ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρέων αἱ μεγάλοι φωστῆρες Ἀλέξανδρος καὶ Ἀθανάσιος, καὶ ὁμορρονῶντες, τοὺς παρὰ πάντων ἡδομένους κινδύνους ὑπέμειναν.*

Α ΟΡΤΗ. Nunquid videtur idoneus esse Athanasius ille, celeberrimum et lucidissimum Alexandrinæ Ecclesiæ lumen? ΕΡΑ. Omnino. ΟΡΤΗ. Ut pote qui variis perturbata motibus veritate doctrinam suam auctoritate propria comprobavit.

Hæc inter cætera, duo illa magna Alexandrinorum Ecclesiæ columnina Alexander et Athanasius, ab omnibus nunquam satis decantata pericula unanimiter tolerarunt.

Vigilius episcopus Tridentinus et martyr lib. II Contra Eutychen, cap. 4.

Cur formidas duas dicere naturas, quod Athanasius omnium ecclesiasticorum virorum iudicio probatissimus dixit? In qua fidei professione cuncti Græcæ linguæ tractatores, quos superiore libello commemoravi, et omnes Latini sermonis apostolici viri, id est, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Augustinus, et Hieronymus, cœlestibus imbuti doctrinis, simul pariterque consentiunt.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXV.

Mazentius Joannes in libello fidei, cap. 2.

Has igitur duas naturas Dei Verbi Domini nostri Jesu Christi, hoc est, divinitatis et humanitatis naturaliter sive substantialiter, secundum traditionem sanctorum Patrum, credimus et constemur unitas, et quod natura inviolabilis Dei Verbi, naturæ unita est passibili: beatissimo simul atque doctissimo Athanasio dicente: *Verbum caro, non caro Verbum factum est, etc.*

Justinianus imperat. in edicto De fide, cap. 4.

Propter hæc igitur oportebat eos, si factum consilium recte suscipereut, non tales blasphemias ei applicare, sed sequi doctores catholicæ Ecclesiæ, et maxime sanctum Athanasium, qui fuit Alexandria episcopus, et plurimos et magnos labores suscepit pro recta Christianorum fide adversus omnem hæresin, et maxime contra impiissimos Arianos. Ipsi enim Arianis ad decipiendos populos suos errori conjungentibus Dionysium, qui multis annis ante Athanasium fuit Alexandria episcopus, dicentibus, quod et ipse Dionysius similia eis sapuit: Athanasius magnus Ecclesiæ doctor multis modis ostendit in scriptis certam fidem Dionysium ab initio prædicasse, nulloque modo participem Arianæ impietatis fuisse.

Constantinus imp. in epist. ad Occidentales. act. xviii synodi vi œcumenicæ.

Et testis horum irreprehensibilis athleta Dei cultor Pater noster Athanasius. A Καὶ μάρτυς τούτων ἀμεμπτος ἀθλητῆς· καὶ θεοσεβῆς ὁ Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος.

Damascenus, Orat. de defunctis, sub finem.

Vita et moribus admirabilis, et Dei Ecclesiæ fundamentum Athanasius. B Ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίβλεπτος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος.

Photius in Bibliotheca sua, cujus hoc fragmentum optimo illo vetustissimoque Athanasiano codice, qui est academia Basileensis, præfixum est totidem verbis: illudque jam olim a Petro Nannio, qui eodem codice usus est, sic Latine redditum est.

Photius archiepiscopus Constantinopolitanus, B Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ταράσιον περὶ τῶν λόγων τοῦ ἐν ἀγίοις μεγάλου Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.
ad fratrem suum Tarasium, de sermonibus magni inter sanctos Athanasii Alexandria archiepiscopi.

Hic, inquit, et in sermonibus ubique locutione clarus est, brevis et simplex: acutus tamen et altus, et argumentationibus omnino vehemens, et in his tanta ubertas, ut admirabilis sit. Logicis autem methodis nihil tenuiter, nihil juvenliler, ut puer et rudes, sed philosophico, sed magnifice utitur. Scripturarum testimoniis ac demonstrationibus ad confirmationem communitus est, et in primis sermo ille contra gentiles et qui de humanitate Verbi Dei habitus est, quinque in Arium libri, qui revera sunt omnis hæreseos tropæum, sed Arianæ polissimum. Et si quis Theologum Gregorium, et divinum Basilium diceret ex hoc libro tanquam fonte quodam haurientes, orationis suæ pulchros ac per lucidos contra errorem fundere fluvios, non erit, ut arbitror, procul a verisimilitudine. Scripta sunt autem ab eo, et in Ecclesiastem Commentaria, et in Cantica canticorum, sic et in Psalterium, et in alia multa. Gratia tamen et ornatu vere excellent Sermones contra Apollinarium, et epistolæ, quot quot ejus excusationem continent.

εν ἑτέροις πολλοῖς. Εἰς μὲν τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος, καὶ τῶν ἐπιστολῶν ὅσαι τὴν ἀπολογίαὶν αὐτοῦ τῆς φυγῆς περιέχουσιν.

Τοῦ Δοξαπάρχου, qui manu sua codicem Bas. cujus meminimus, scripsit, ἔπος in Arium de laudibus Athanasii, in limine ejusdem codicis. Edium a Felckmanno qui hæc elogia collegit.

Ari, tace, qui silentio damnatus es,
Athanasio docto loquente.
Inepte blatero, putide, nequitia scaten,
Sophista vetule satanicorum dogmatum,
Delitescere tandem multo pudore confusus,

B Ἄρειε, σίγα, τὴν σιγὴν κατεκρίθης,
Ἀθανασίου τοῦ σοφοῦ κεκραγότες.
Φλήναφε, παμδέθλη κακίας πίθε,
Γέρον σοφιστὰ τῶν Σατᾶν σοφισμάτων,
Κρύφθητι λοιπὸν αἰσχύνῃ, πολλῆς γέμων.

φαινοῖσι καὶ γὰρ Ἀθανασίου λόγοι,
 Καὶ πανταχοῦ φθάνουσιν ἀστραπηθάλως,
 τοῖς σοῦ φίλους φλέγοντες, ἢ σὴν καρδίαν·
 Ἐξ ἧς τὰ σαθρὰ τῶν διδαγμάτων, πλάνα,
 Ἀρχὴν λαβόντα τὴν φθορὰν παρεισάγει.
 Ἐσπενδονίσθησθε πνεύματος τῆ σπενδόνῃ·
 Ὅτως ἐπλήθησθε τοῖς τοῖς ἐνθέοις·
 Ὅπως ἐδλήθησθε ταῖς βολαῖς ταῖς καιρίαις,
 Ὅσπερ κατηκόντισεν ἐνθεωτάτως
 Ἡ γλώττα τοῦ μάκαρος Ἀθανασίου.
 Δίψησθε καὶ δύσχηστε τῆς πανουργίας,
 Οἰκτιστε καὶ δύστηνε τῆς βδελυρίας,
 Ὅπως δίδωκασι ἀξίαν τιμωρίαν,
 τῶν σὺν λυθέντων ἐγκάτων. Ἄλλ' ἐνδίκως
 τοσούτον ἔσχεσθε καὶ τέλος σοὶ τοῦ βίου,
 Μίσον κοπρωδῶν ἐκλιπῶν ψυχῆν τόπων,
 Ὅπου περ ἦς βαδίζων. Ὡ θεία δίκη
 Ἡ πᾶσιν οὔσα πάνσοφος ζυγοστάτις!
 Ἄλλ', ὦ θεράπον θεῖο τοῦ Θεοῦ θύτα,
 Ἀθανάσιε, τῶν σοφῶν πηγῆ λόγων,
 Ἐγγυσσον ἡμῖν βελῖθρον ἀθανασίας.
 Τὸν ψυχικὸν δίσκον ἐξ ἡμῶν μόρον·
 Ἐνσταθῶν ἡμῖν μικρὸν εἰς σωτηρίαν,
 Καὶ σύμμαχος φαίνου καὶ σεμνὸς πρόμος.
 Ὅρξ τὰ δεινὰ συρρέουσι μοι πόσα;
 Ὅρξ τὸ βεῦμα τῶν ἐναντίων μέγα,
 Ἐψόμενον μὲν οὐ μικρῶς καθ' ἡμέραν,
 Ἡμῖν δ' ἀπειλοῦν τὴν ἀπώλειαν τάχα;
 Ἐνστηθι, μάκαρ, παῦσον αὐτοῦ τὴν βύμην,
 Μὴ δὴ καταίγῃς ποντίσειεν ὀδάτων.
 Οἱ μὲν φθοροῦντες δωρεάν μοι παγίδας,
 Ἄε τιθοῦσιν ἀφανῶς κεκρυμμένας,
 Κατηγοροῦντες καθ' ἐκάστην μυρία
 Διαστρέφειν λέγοντες ἡμᾶς τὰς χρίσεις.
 Ὅταν τι καινὸν εἰσάγωμεν ἐν μέσῳ,
 Καὶ τίλλει μοι κλέκοντες εἰς ἀδικίαν.
 Αἰ αἰ! πολυστένακτον ἄγομεν βίον.
 Ἄνωθεν ἀπλίζοντες εὐρεῖν τὴν λύσιν
 τῶν κκοποῦν καὶ φθορῶν παραίτων.
 Ὅθεν παραμύθιον ἐγγένοιτό μοι,
 Οἰκτιστον ἀνύοντι δυστυχῶς βίον.
 Πόσοι καθ' ἡμᾶς ἀκονοῦσιν ὡς ξίφη
 Γλώττας ἐαυτῶν, καὶ πλέκουσι τοὺς δόλους,
 Κατηγοροῦντες, λοιδοροῦντες ἀσχετῶς;
 Ἄλλ' εἶθε, Χριστὲ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Λόγε,
 Ἄναρχε καὶ πάνταρχε, καὶ πανεργάτα,
 Ὅ πάντα ταῦτα συντετευχῶς πανσόφως,
 Ἐῖν, οὐρανὸν, θάλασσαν, ἀστέρων φάη,
 Ὅρη, πέτρας, φάραγγας, ἄντρα, καὶ νάπας,
 Αἰτῶ σε τοῦτο λυπρὸς οἰκτρὸς οἰκέτης,
 Πειρασμῶ; ἡμᾶς μηδὲ μὴ τις βυθίσση·
 Φύλαξ γίνου μοι τῆς ψυχικῆς ἐλακῶδος,
 Τήρησον ἀκλόνητον αὐτὴν μοι μόνην·
 Τὰ δ' ἄλλα μοι πρὸς τήνδε, δευτέρου λόγου,
 Ἄ μὴ μένουσιν, ἰπτοῦσι τοῦ βίου.
 Τὸ λαμπρὸν ἀξίωμα κόμπων παρέχον
 Παραίτιον μάλιστα τῆς βλάβης ἐνι.
 Ὅ πλοῦτος ἂν βεῖ, Δαβὶδ ἐκδοῖ μέγα·
 Μὴ προστίθασθε καρδίᾳ, τραυῶς λέγων,

A Emicant etenim Athanasii sermões.
 Et ubique volitant fulguris in modum,
 Tuos amicos urentes vel pectus tuum;
 Ex quo putredo dogmatum tuorum, o impostor,
 Ortum sortita tibi exitium parat.
 Tu percussus es spirituali funda:
 Vere vulneratus es divinis telis:
 Vere sauciatus es jaculis lethiferis,
 Quæ jaculata est divinitus inspirata
 Lingua beati Athanasii.
 Putide, vane et inutilis malitia,
 Miserrime, infelix tua impudentia:
 Vere dedisti meritas pœnas
 Tuorum dissolutione intestinorum, sed merito jure
 Talem habuisti vitæ tuæ exitum,
B In mediis stercorem animam relinquens locis,
 Quo tu secesseras. O divina justitia,
 Quam omnibus es sapiens statera!
 Sed, o famule divine Dei sacerdos,
 Athanasi, sapientium fons orationum,
 Effunde in nos fluxum immortalitatis:
 Spiritualem expelle a nobis mortem:
 Instilla nobis modicum quid ad salutem,
 Et commilito appareas et promus insignia.
 Vides quantæ in me confluunt molestiæ?
 Vides magnos adversariorum fluctus,
 Qui quotidie non leviter insurgunt,
 Nobisque perniciem munitantur repentimam?
 Insiste, beate, et eorum impetum comprime,
 Ne fluctuum procella nos submergat.
C Sunt invidi qui mihi laqueos
 Semper tendunt latenter occultos.
 Proferentes singulis diebus in me sexcenta
 Pervertere nos dicentes judicium
 Quando novum aliquid in medium producimus,
 Et alia mihi confingentes ad injustitiam.
 Hei, hei! valde luctuosam ducimus vitam,
 Superius sperantes invenire dissolutionem
 Malefactorum et interitum molientium.
 Unde solatium adsit mihi
 Miserrimam infeliciter ducenti vitam.
 Quot contra nos acuunt ut gladios
 Linguas suas, et fraudes confingunt,
 Accusantes et conviciis intolerabilibus insectantes?
D Sed utinam, o Christe Dei Patris Verbum,
 Sine principio omnium principium et opifex,
 Qui hæc omnia sapientissime composuisti,
 Terram, cœlum, mare et astrorum lumina,
 Montes, saxa, convalles, antra, latices:
 Rogo te infirmus et miser famulus,
 Ne nos ulla tentatio præcipites deturbet,
 Fias custos meæ spiritualis naviculæ,
 Conserva eam solam mihi inconcussam,
 Cætera vero mea præ hisce, sunt posterioris census
 Quæ non durant, et vitæ tenuis expediunt.
 Dignitas illustris, quæ fastum præbet,
 Causa maxime perniciæ solet esse.
 Divitiæ fluunt, David exclamat valde:
 Ne assentiamini cordi vestro, diserte loquens;

Nobilitatem generis pessundatam
Temporum mutationes reddunt instabilem.
Alienum tamen obtinens negotium
Inutile existit possidentibus.
Mihi ergo hujus vitæ fortuita
Sic judicantur et æstimantur, o Verbum,
Ut ipse nosti Judex universi generis.
Alii vero gaudeant in gloria vitæ
Nos videntes in malis sordescentes,
Tantum abstinemus a blasphemiâ.
Et pie imperantis coronati
Auditum inveniamus inimicorum sermonibus
Aditum claudentem, ut Scriptura loquitur.
Δοξαπατρὴς ista cum lamentis scribit,
Cum gemitibus monodiam texens.
Mitte vero novam visionem ex alto, o Verbum,
Pacifico regi Romanorum
Occulta docentem ipsum in judicio,
Qualiter plura tuorum sapientum judiciorum
Jamjamque morituris nullo merito
Impertierunt salutem quasi præter spem.
Si enim docere digneris, o Domine,
Abscondita imperantem universæ Romæ,
Ad tuam bonitatem suspicientem,
Ad tuam humanitatem tendentem,
Compatibilem animum gerentem,
Omnino profert tibi sacrificium luculentius,
Proficiendo, crescendo, et augendo [tionis.
lacrementum divinum et efficax supernæ domina-

Τὴν εὐγένειαν τὴν κάτω πατουμένην
 Χρήτων φοραὶ φθείρουσιν ἄστατουμένην.
 Ἄλλότριον τὸ πρᾶγμα τυγχάνει δ' ὅμως,
 Ἄσυντελὲς πέφυκε τοῖς κεκτημένοις.
 Ἔμοι οὖν τὰ τοῦτου τοῦ βίου
 Οὕτω κρίνονται καὶ λογίζονται, Λόγε,
 Ὡς οἶδας αὐτὸς ὁ κριτὴς παντὸς γένους.
 Ἄλλοι δὲ χαιρέτωσαν ἐν δόξῃ βίου,
 Ἡμᾶς ὀρώντες ἐν κακοῖς πεφυρμένους·
A Μόνον φυλαχθεῖμεν ἐκ βλασφημίας.
 Καὶ τοῦ κρατοῦντος εὐσεβῶς στεφηφόρου
 Τὴν ἀκοὴν εὐροῦμεν εἰς ἐχθρῶν λόγους
 Τὴν εἴσοδον κλειούσαν, ὡς Γραφὴ λέγει.
 Ὁ Δοξαπατρὴς ταῦτα σὺν γόοις γράφει,
 Μετὰ στεναγμῶν τὴν μονωδίαν πύκτων.
 Πέμψον δὲ καινὴν ἔψιν ἐξ ὕψους, Λόγε,
 Τῷ παγγαλήνῳ βασιλεῖ τῶν Αἰσόνων,
 Τὰ κρυπτὰ διδάσκουσαν αὐτὸν ἐν κρίσει,
 Ὅποια πολλὰ τῶν σοφῶν σου κριμάτων
 Πολλοῖς παρέσχε γνῶσιν ἀγνοουμένων·
 Θνήσκειν δὲ καὶ μέλλουσιν ἀδικωτάτως
 Δέδωκε τὴν λύτρωσιν ὡς παρ' ἐλπίδα.
 Εἰ γὰρ διδάσκειν ἀξιοῖς, ὁ Δεσπότης,
 Τὰ κρυπτὰ τὸν κρατοῦντα τῆς Ῥώμης ὄλης,
B Πρὸς σὴν ἀγαθότητα τὸν δεδορκότα,
 Καὶ πρὸς τὸ φιλόανθρωπον ἱστονηκότα,
 Καὶ συμπαθῆ φέροντα καλῶς καρδίαν·
 Πάντως προσάγει θυσίαν σοι καλλίω,
 Ἄει προκόπτων, ἀναβαίνων, ἀξάνων
 Αὐξήν θουρηγὸν τῆς ἀνω σκηπτουχίας.

MONITUM

IN DUOS CONTRA GENTES ET DE INCARNATIONE LIBROS.

I. Athanasii duos Contra gentes libros commemoravit Hieronymus in libro De scriptoribus ecclesiasticis, hoc pacto : « Feruntur ejus adversus gentes libri duo, » etc. ; Photius vero loco superius allato, priorem librum Contra gentes nuncupat, posteriorem vero De incarnatione. Et tamen exploratum est hosce libros, qualibet tandem ferantur inscriptione, eosdem ipsos esse qui memorantur ab Hieronymo. Nam ex modo ordiendi posterior liber nativa serie cohæret cum priore : et magna pars initio, contra gentes ac sædissima confictorum numinum simulacra, conscripta fuit : reliqua vero de incarnatione ; ita ut jure ac merito illum utroque nomine inscribere facultas fuerit. Editi tamen ac codices omnes postremum De incarnatione inscribunt.

II. Quo autem anno isthæc Athanasius emisit in lucem, nusquam fertur. Haud leves tamen conjecturæ sunt, quibus proxime ad veri temporis fines deducamur. Nam quod observatu dignissimum, in posteriore, licet ad Christi deitatem commonstrandam multa afferantur, nihil comparet, quod vel Arianam hæresim jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas : ac licet idipsum hic contra Judæos comprobandum veniat, quod postea contra Arianos assertum fuit, videlicet deitas Christi, varia prorsus argumenta sunt, diversumque pugnandi genus. Etenim si jam cum Arianis dimicatum fuisset, etsi de industria Arii nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile est, aliqua tamen jam initæ pugnæ signa superessent, ut fere fit in hujusmodi rebus. Unde arbitramur ante exortas Arianicas turbas hæc conscripta fuisse, anno circiter 318. Sic igitur Christi militiam ingressus Athanasius, cum per ætatem vizdum ejusmodi militiæ patiens esset, statim ferocissimos Christianæ fidei hostes profligat, gentiles nimirum et Judæos. Neque tamen alios teræ fidei adversarios, Manichæos nimirum, quorum tum temporis hæresis grassabatur, Marcionitas, Valentinianos cæterosque intactos prætermittit, imo validissime, sicubi res fert, aggreditur : multo sane minus ab Arianis abstinuisset, si jam infesti veram doctrinam adorti fuissent : vehementiore namque impetu, quam aliæ omnes superiorum ætatum hæreses, divinitatem Christi oppugnavit Ariani. Quæ si jam signa adversum canere cepisset, pntasne athletam nostrum pugnam detrectaturum fuisse ? Est aliud unde fortasse quædam temporis ratio duci valeat : postquam enim Athanasius gentilium ἀποθεώσεις exagitavit, his verbis ita proseguitur : Καὶ μὴ τοι θαυμάσης, μηδὲ μακρὰν πίστεως εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσης, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῶν πρότερον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πρότερον αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρξάντας βασιλέας, ἢ πάντας ἢ οὐδὲν αὐτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκυεύσθαι θεοὺς γράφουσι. Id est : « Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus Romanus, quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet, et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. » Unde forte quis inferat, tum scriptos fuisse libros hosce, cum Constantinus quidem accessisset ad fidem : nam anno 313 is Christianum cultum amplexus est : neque tamen protinus Romanorum senatus inveteratam illam et impiam imperatores consecrandi consuetudinem posuisset : quia non statim ab initio exsecrandos ritus potuit Constantinus antiquare. Hunc porro locum erudito lectori sistendum duximus, non quo putemus validum quoddam hinc erui argumentum, sed ut illius judicio rem permittamus.

III. Sryli porro genus quod spectat, fateare necesse est, vix quidpiam eo in genere tanta concinnitate adornatum fuisse, mirere sane elegantiam, sales, vim argumenti, eruditionem variam, maxime vero in prima oratione, quæ inter primarios tantii viri fetus locum habet. Vides Athanasium, nihil eorum quæ gentilium theologiam, sive potius ματαιολογίαν spectant, ignorare, inque libris Homeri, Platonis aliorumque scriptorum versatissimum esse, ut decebat eum qui hujusmodi operam suscepit. In oratione porro De incarnatione, validis argumentis commonstrat veritatem religionis Christianæ et incarnationis Jesu Christi. Laudatur oratio Contra gentes in synodo Nicæna II, loco inferius allato. De oratione vero quæ De incarnatione inscribitur, hæc habet Felckmannus : « Titulus hujus orationis in omnibus nostris exemplaribus est Περὶ ἐνανθρωπήσεως, et sic citatur etiam a Theodoro Dialog. 3, τῷ ἀπαθεί, ubi aliquot ejus loca adducit, quæ vide infra. Adrianus I papa in epist. ad Constantinum et Irenen imp., quæ exstat in actis syn. VII œcum. sive Nicænae II, act. II, hanc citans, sic etiam describit, De eo quod Dominus carnem humanam assumpsit. Locum quem exerpavit vide infra. Photius in Bibliotheca (loco infra afferendo) appellat λόγον hunc Περὶ ἐνωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγον. De his enim, non vero de illo infra, ejusdem argumenti contra Apollinarium, eum loqui exiustimo. Mss. codices, quorum quinque habuimus, Basiliensem nimirum, Anglicanum, Goblerianum I et II, hos anonymos et incerti domini, an λόγος sermo, aut oratio, sive liber, vel epistola, vel aliud quid hic tractatus sit, non consentiunt. Bas. enim vocat λόγον, reliqui omnes tacent ac in incerto relinquunt. Præterea illud, Θεοῦ, in inscriptione non est nisi in solo II, quo overæ in colligendis litteris usæ sunt. » Hæc Felckmannus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

ORATIO CONTRA GENTES ⁽¹⁾.

Dei quidem cultus rerumque omnium veritatis A cognitio non tam hominum doctrina indiget, quam ex seipsa haberi potest, quippe quæ quotidie operibus prope clamet, et sese per Christi doctrinam sole clarius commonstret. Quia tamen ea de re doceri desideras, o vir beate, age, pauca de fide Christi pro viribus nostris exponamus. Nam tametsi illam ex divinis Litteris tibi ipse comparare potes, ex aliis tamen etiam discere exoptas. Et vero sanctæ ac divinæ Scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Exstant quoque plurimi ea de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodam modo intelliget, et eam quam expetit cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, B necesse est ea quæ ab illis didicimus tibi patefacere et scribere (loquor autem de nostra in Christum Salvatore fide), ut ne quis vel doctrinam qua informamur parvi pendat, vel fidem qua in Christum credimus, nulla ratione innixam esse suspicetur; ut immerito certe sentiant gentiles, qui variis calumniis nos vellicant et profusis cachinnis irrident, nihil aliud nobis quam Christi crucem objicientes. Qua quidem in re illorum stupiditatem maxime miserari convenit, quod scilicet dum cruci insultant, ejusdem virtute totum orbem terrarum repleti, et per eam divinæ cognitionis opera omnibus patefacta fuisse non videant. Neque enim, si

1. Ἡ μὲν περὶ τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς τῶν ὀλων ἀληθείας γνώσις οὐ τοσοῦτον τῆς παρὰ (2) τῶν ἀνθρώπων διδασκαλίας δεῖται, ὅσον ἀφ' ἑαυτῆς ἔχει τὸ γινώριμον· μόνον γὰρ οὐχὶ καθ' ἡμέραν τοῖς ἔργοις κέχραγε, καὶ ἡλίου λαμπρότερον (3) ἑαυτὴν διὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιδείκνυται· ποθοῦντι δὲ σοὶ ὁμῶς τὰ περὶ ταύτης ἀκοῦσαι, φέρε, ὦ μακάριε, ὡς ἂν οἶοί τε ὤμεν, ὀλίγα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐκθώμεθα, δυναμῆν μὲν σοὶ καὶ ἀπὸ τῶν θείων Λογιῶν ταύτην εὐρεῖν, φιλοκάλως δὲ ὁμῶς καὶ παρ' ἐτέρων ἀκούοντι. Αὐτάρχεις μὲν γὰρ εἰσιν αἱ ἅγαι καὶ θεόπνευστοι Γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπαγγελίαν (4)· εἰσὶ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν διδασκάλων εἰς ταῦτα συνταχθέντες λόγοι· οἷς ἂν τις ἐντύχοι, εἴσεται μὲν πως τὴν τῶν Γραφῶν ἐρμηνείαν, ἧς δὲ ὀρέγεται γνώσεως τυχεῖν δυνήσεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰς τῶν διδασκάλων συντάξεις ἐν χερσὶ νῦν οὐκ ἔχομεν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἃ παρ' ἐκείνων ἐμάθομεν, ταῦτα καὶ ἀπαγγέλλειν καὶ γράφειν σοὶ· λέγω δὲ τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν πίστιν· ἵνα μήτε εὐτελεῖ τις τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου διδασκαλίαν ἡγήσεται, μήτε ἄλογον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπολάβῃ (5)· ὅποια διαβάλλοντες Ἕλληγες χλευάζουσι, καὶ πλατὺ γελῶσι καθ' ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προφέροντες (6)· ἐφ' ᾧ μάλιστα καὶ τὴν ἀναισθησίαν αὐτῶν οἰκτειρήσειεν ἂν τις, ὅτι, τὸν σταυρὸν διαβάλλοντες, οὐχ ὀρώσι τὴν τούτου δύναμιν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπληρωκυῖαν, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ τῆς θεογνωσίας ἔργα πᾶσι πεφανέρωται.

(1) Ms. Colbertinus hunc habet titulum : Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἑλλήνων. Seguerianus, κατὰ εἰδώλων. Vox λόγος deest in utroque. Basiliensis et Felckmanni secundus et tertius anonymus, ut ipse vocat, habent κατὰ εἰδώλων. Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, κατὰ Ἑλλήνων.

(2) Παρὰ deest in ms. Colb.

(3) Felckmanni 3 anonymus, λαμπρότερον.

(4) Colb. et Anglicanus, ἀπαγγέλλειν. Paulo post συνταχθέντες, Colb. habet συντιθέντες.

(5) Sic Seguer., alii vero cum editis ὀπολάβοι.

(6) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckmanni 1 et 2 anon. Alii vero cum editis προσφέροντες.

ὄν ἄν γάρ, ἐλπὲρ ἦσαν καὶ αὐτοὶ γησιῶς ἐπιστή-
 λικουτον· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτοὶ τοῦτον ἐπεγίνωσκον
 Σωτῆρα τοῦ παντός, καὶ τὸν σταυρὸν μὴ βλάβην ἀλλὰ
 θεραπείαν τῆς κτίσεως γέγονέναι. Εἰ γάρ τοῦ σταυ-
 ροῦ γενομένου (7), πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθηρέθη,
 πᾶσα δὲ δαιμόνων φαντασία τῷ σημείῳ τούτῳ ἀπε-
 λαίνεται, καὶ μόνος ὁ Χριστὸς προσκυνεῖται, καὶ δι'
 αὐτοῦ γινώσκειται ὁ Πατήρ, καὶ οἱ μὲν ἀντιλέγοντες
 κταισχύνονται, ὁ δὲ τῶν ἀντιλεγόντων ὁσημέραι τὰς
 φύγας ἀφανῶς μεταπειθεῖ· πῶς (εἰκότως γάρ ἄν τις
 εἶποι πρὸς αὐτούς) ἔτι (8) ἀνθρώπινον ἔστιν ἐπι-
 νεῖν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ μᾶλλον ὁμολογεῖν Θεοῦ (9)
 Λόγον καὶ Σωτῆρα εἶναι τοῦ παντός τὸν ἐπὶ τοῦ
 σταυροῦ ἀναβάντα· πάσχειν δὲ καὶ οὗτοι μοι δοκοῦ-
 σι ὁμοιον, ὡς εἰ τις τὸν ἥλιον ὑπὸ νεφῶν σκε-
 πόμενον διαβάλλοι, τὸ δὲ τοῦτο φῶς θαυμάζοι, βλέ-
 πων, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ὑπὸ τούτου καταλάμπεται.
 Ὡς γὰρ καλὸν τὸ φῶς, καὶ καλλίων ὁ τοῦ φωτός ἀρ-
 χηγὸς ἥλιος· οὕτω (10) θελοῦ πράγματος ὄντος τοῦ
 τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τὴν αὐτοῦ γνώσεως πεπληρω-
 σθαι, ἀνάγκη τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα τοῦ τοιοῦτου
 κατορθώματος εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Λόγον. Λέγο-
 μεν (11) οὖν ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, πρότερον διελέξαντες
 τὴν τῶν ἀπίστων ἀμαθίαν· ἵνα, τῶν ψευδῶν διελε-
 γθέντων, λοιπὸν ἡ ἀλήθεια δι' ἑαυτῆς ἐπιλάμψῃ, καὶ
 θαρρήσῃ καὶ αὐτός, ὡς ἄνθρωπε, ὅτι ἀληθεῖς πεπίστευ-
 κας, καὶ τὸν Χριστὸν γινώσκων οὐκ ἠπατήθης. Πρέ-
 πιν δὲ σοι ἡγοῦμαι φιλοχρίστῳ ὄντι τὰ περὶ Χρι-
 στοῦ διαλέγεσθαι, ἔπει καὶ πάντων τιμιωτέραν τὴν
 περὶ τούτου γνώσιν καὶ πίστιν ἡγεῖσθαι· σε πεπί-
 στευκα.

2. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐκ ἦν κακία· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ
 νῦν ἐν τοῖς ἀγίοις ἐστίν, οὐδ' ὅλος κατ' αὐτούς ὑπάρ-
 χει αὕτη· ἄνθρωποι δὲ ταύτην ὑστερον ἐπινοεῖν ἤρ-
 ζαντο, καὶ καθ' ἑαυτῶν (12) ἀνατυπούσθαι· ὅθεν δὴ
 καὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἐπίνοιαν ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο,
 τὴν οὐκ ὄντα ὡς ὄντα λογιζόμενοι. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ
 παντός δημιουργὸς καὶ παμβασιλεὺς Θεός, ὁ ὑπερ-
 ἔκεινα πάσης οὐσίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ὑπάρ-
 χων, ἄτε δὴ ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαιλος ὢν, διὰ τοῦ ἰδίου
 Λόγου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώ-
 πινον γένος κατ' ἰδίαν εἰκόνα πεποίηκε· καὶ τῶν ὄν-
 των αὐτὸν θεωρητὴν καὶ ἐπιστήμονα διὰ τῆς πρὸς
 αὐτὸν ὁμωίσεως (13) κατεσκεύασε, δοὺς αὐτῷ καὶ
 τῆς ἰδίας ἀιδιότητος ἔννοιαν καὶ γνῶσιν, ἵνα, τὴν
 ταυτότητα σώζων, μήτε τῆς περὶ Θεοῦ φαντασίας
 ποτὲ ἀποστή, μήτε τῆς τῶν ἁγίων συζήσεως (14)
 ἀποπηδῆσῃ, ἀλλ' ἔχων τὴν τοῦ δεδωκότος χάριν,
 ἔχων καὶ τὴν ἰδίαν ἐκ τοῦ πατρικοῦ Λόγου δύναμιν,
 ἀγάλλεται καὶ συνομιλῆ τῷ Θεῷ, ζῶν τὸν ἀπῆμόνα
 καὶ μακάριον ὄντως τὸν ἀθάνατον βίον. Οὐδὲν γὰρ
 ἔχων ἐμπόδιον εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, θεωρεῖ

(7) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus, γινω-
 μένου.

(8) Ἐτι deest in Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

(9) Seguer. et Colb. Θεόν.

(10) Seguer. οὕτως, et ita deinceps sæpius. Ibid.
 Colb. habet πρόστάγματος pro πράγματος.

(11) Omnibonus videtur legisse λέγωμεν, vertit

A ipsi sincero attentoque animo ejus divinitatem in-
 spexissent, rem tantam riderent; sed illum potius
 mundi Salvatore esse agnoscerent, ejusque cruce
 mundi non perniciem rerum sed medicinam fuisse fa-
 lerentur. Namque si erecta cruce, universa idolola-
 tria eversa est; si hoc Ω signo omnes dæmonum
 præstigix fugantur, solusque Christus adoratur, et
 per ipsum Pater cognoscitur; si denique hi quidem
 qui contradicunt, erubescere coguntur, ipse vero
 contradicentium animos quotidie latenter immutat:
 qui fit (merito enim quis eos ita aggrediatur) ut
 humanum opus id adhuc opinentur, ac non potius
 fateantur Dei Verbum, et Salvatorem mundi illum
 esse, qui in crucem ascendit? Sane idem istis acci-
 dere mihi videtur, ac si quis solem nubibus obscu-
 ratum reprehendat, ejusque nihilominus lucem ad-
 miretur, quippe qui totum terrarum orbem ab ea
 illuminatum cernat. Ut enim pulchra lux est, et ipse
 sol, lucis auctor, luce pulchrior est: ita cum res sit
 plane divina, universum mundum Dei cognitione re-
 pletum esse, necesse est ducem et auctorem tanti
 operis Deum ipsum et Dei Verbum esse. Itaque pro
 virili parte de re tam admirabili disseremus, prius-
 que infidelium incitiam refellemus, ut falsis con-
 futatis, veritas per seipsam deinceps illucescat, tu-
 que ipse, charissime, certum persuasumque habeas
 te veritati credidisse, Christumque cognoscendo
 deceptum non fuisse. Tecum porro, qui Christum
 amas, de Christo disserere maxime convenire arbi-
 tror, quandoquidem te ejus cognitionem et fidem
 C rebus omnibus pretiosorem ducere autumo.

2. Principio quidem malitia non fuit, quoniam
 ne nunc quidem in sanctis reperitur, nec prorsus
 in illis exsistit: sed eam postea homines excogitare
 atque adversus seipsos effingere cœperunt; unde
 etiam idolorum commenta effinxere, ea quæ non
 sunt, perinde ac si essent, animo concipientes.
 Nempe mundi opifex et omnium moderator Deus,
 qui universa natura et humana intelligentia longe
 superior est, ut vere bonus ac summe benignus,
 per proprium Verbum et Salvatorem nostrum Je-
 sum Christum, humanum genus ad propriam ima-
 ginem fecit, quæ illa secum similitudine homi-
 nem ad rerum naturam cognoscendam et contem-
 plandam aptum reddidit. Hinc propriæ etiam æter-
 nitatis cogitationem et cognitionem eidem imperti-
 vit, ut videlicet hac conservata similitudine, nunquam
 cogitationem a Deo averteret, neque a sanctorum
 convictu discederet: sed datam Dei gratiam et pro-
 priam ex paterno Verbo vim infusam retinens ex-
 sultaret, et cum Deo familiariter viveret, securam-
 que ac vere beatam immortalem vitam duceret.

enim, dicamus.

(12) Felckm. 3 anon., καθ' ἑαυτούς. Sic etiam
 legisse videtur Omnibonus, qui vertit, per seipso
 fingere. Alii cum editis καθ' ἑαυτῶν.

(13) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii
 cum editis ὁμοιότητος.

(14) Edit. Commel., συζητήσεως.

Nam si ulla re a Dei cognitione impediatur, animæ munditia, Patris imaginem, Deum Verbum, ad cujus quoque imaginem factus est, semper contemplatur, maximaque admiratione afficitur, cum Providentiam, qua mundus per ipsum administratur, intelligit. Ita rebus quæ sub sensus cadunt et corporeæ sunt excelsior efficitur, cum his vero vi mentis conjungitur, quæ cœlestes ac divinæ sunt solaque intelligentia comprehenduntur. Cum enim corporibus mens humana non adhærescit, neque aliquid ex eorum cupiditate extrinsecus admistum habet, sed tota ipsa sursum secum est, sicuti initio facta est; tunc ea quæ sensus movent omniaque humana transcendens, in sublime fertur, Verbumque, et in Verbo Verbi Patrem videt, cujus contemplatione delectata, suo erga illum amore et desiderio renovatur: quemadmodum utique primum hominem, qui Hebræa lingua Adam dictus est, sacræ Scripturæ narrant initio summa cum libertate et fiducia mente Deo adhæsisse, sanctorumque societate et consuetudine potitum fuisse in illa rerum cœlestium contemplatione, qua illo in loco fruebatur, quem sanctus Moyses tropo quodam paradisi appellavit. Animæ enim munditia eam ad Deum per seipsam contuendum idoneam reddit, uti ipse Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ¹.

3. Sic ergo Creator, ut dictum est, hominum genus condidit, quos etiam in eo statu perseverare voluit. At illi, rebus potioribus neglectis, ignavique et inertes ad illas intelligendas effecti, sese ad ea quæ sibi propiora erant, convertere. Hæc autem corpus et sensus corporis erant. Itaque homines, mentem et cogitationem a rebus cœlestibus avocarunt, et seipsos contemplari cœperunt. Seipsos autem contemplando, corporique aliisve rebus, quæ sensus movent, inhærendo, ac velut in propriis decepti, in sui cupiditatem delapsi sunt, propriis rebus rerum divinarum contemplationi antepositis. In his porro commorantes, nolentesque a proximis sibi rebus discedere, suam animam omni cupiditatum genere turbatam et inquinatam, corporis voluptatibus constrinxere, ac vim quam ab initio a Deo acceperant, penitus oblitii sunt. Id vero ita se habere vel ex primo homine videre licet, ut ex sacris Scripturis discimus. Siquidem quandiu ille mentem ad Deum et Dei contemplationem applicavit, corporis contemplationem respuit: cum vero serpentis persuasione cogitationem a Deo avertit, seque contemplari cœpit; tunc illi in corporis cupiditatem misere inciderunt, et se nudos esse cogno-

¹ Matth. v. 8.

(15) Sic Segner. Angl. et Felckm. 2 an. Alii cum editis ὅλως vel ὅλος ἐστὶν ἑαυτῷ.

(16) Ὁ ἅγιος δεῖσθαι in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(17) Colb. et Felck. 2 an., ἐνοπτρίζεσθαι. Ibid. ante hanc vocem editi et plures mss. Com. habent αὐτῆς. Seg. Colb. Gobl. et Felck. 1 an., ἑαυτῆς.

(18) Colb., ἐγγύτερον.

Α μὲν αὖτε διὰ τῆς αὐτοῦ καθαρότητος τὴν τοῦ Πατρὸς εἰκόνα, τὸν Θεὸν Λόγον, οὐ καὶ κατ' εἰκόνα γέγονεν· ὑπερεκπλήττεται δὲ κατανοῶν τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ πᾶν πρόνοιαν, ὑπεράνω μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ πάσης σωματικῆς φαντασίας γινόμενος, πρὸς δὲ τὰ ἐν οὐρανοῖς θεία καὶ νοητὰ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ συναπτόμενος. Ὅτε γὰρ οὐ συνομιλεῖ τοῖς σώμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μεμιγμένον ἐξωθεν ἔχει, ἀλλ' ὅλος ἐστὶν ἄνω ἑαυτῷ (15) συνῶν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς· τότε δὴ, τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβάς, ἄνω μετάρσιος γίνεται, καὶ τὸν Λόγον ἰδὼν, ὁρᾷ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, ἡδόμενος ἐπὶ τῇ τούτου θεωρίᾳ, καὶ ἀνακαινούμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τοῦτον πόθῳ· ὥσπερ οὖν τὸν πρῶτον τῶν ἀνθρώπων γενόμενον, ὃς καὶ κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Ἀδάμ ὠνομάσθη, λέγουσιν αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπισχύντῃ παρῆρσι τὸν νοῦν ἐσχηκέναι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ συνδιατεῖσθαι τοῖς ἁγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ, ἣν εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃν καὶ ὁ ἅγιος (16) Μωϋσῆς τροπικῶς παράδεισον ὠνόμασεν. Ἰκανῆ δὲ ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης ἐστὶ τὸν Θεόν δι' ἑαυτῆς κατοπτρίζεσθαι (17), καθάπερ καὶ ὁ Κύριός φησι· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁψονται.

3. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Δημιουργός, ὥσπερ εἰρηται, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατεσκεύασε, καὶ μένειν ἠθέλησεν· οἱ δὲ ἄνθρωποι, κατολιγορήσαντες τῶν κρείττωνων, καὶ ὀκνήσαντες περὶ τὴν τούτων κατάληψιν, τὰ ἐγγυτέρω (18) μᾶλλον ἑαυτῶν ἐζήτησαν. Ἐγγύτερα δὲ τούτοις ἦν τὸ σῶμα, καὶ αἱ τούτου αἰσθήσεις. Ὅθεν τῶν μὲν νοητῶν ἀπέστησαν ἑαυτῶν τὸν νοῦν, ἑαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο (19). Ἐαυτοὺς δὲ κατανοοῦντες, καὶ τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμενοι, καὶ ὡς ἐν ἰδίῳ ἀπατώμενοι, εἰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν ἔπεσαν (20), τὰ ἴδια προτιμήσαντες τῆς πρὸς τὰ θεία θεωρίας· ἐνδιατρίψαντες δὲ τούτοις, καὶ τῶν ἐγγυτέρω μὴ ἀποστῆναι θέλοντες, ταῖς μὲν τοῦ σώματος ἡδοναῖς συνέκλεισαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, τεταραγμένην καὶ πεφυρμένην πάσας ἐπιθυμίας· τέλειον δὲ ἐπελάθοντο τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν παρὰ Θεοῦ δυνάμεως. Τοῦτο δ' ἂν τις ἴδοι καὶ ἐκ τοῦ πρώτου πλασθέντος ἀνθρώπου ἀληθές, ὡς αἱ ἱεραὶ περὶ αὐτοῦ λέγουσι Γραφαί. Κάκεινος γάρ, ἕως μὲν τὸν νοῦν εἶχε πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα θεωρίαν (21)· ὅτε δὲ συμβουλίᾳ τοῦ ὄφρατος ἀπέστη μὲν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν διανοίας, ἑαυτὸν δὲ κατανοεῖν ἤρξατο, τὴν καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν, καὶ

(19) Hæc verba ἑαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο, quæ egerant et verterant interpretes, desiderabantur in editis, quæ ex mss. Segner. Colb. Gobler. Felckm. 2 et 3 anon. restituumus.

(20) Sic Segner. et infra. At Colb., ἀνεπίστων. Alii cum editis ἔπεσον.

(21) Colb. et Felckm. 2 anonymus, φιλιαν.

ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ γυμνότες ἠσχύνθησαν. Ἐγνωσαν δὲ ἑαυτοῦς γυμνοὺς οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδύματων (22), ἀλλ' ὅτι γυμνοὶ τῆς τῶν θεῶν θεωρίας γενοῦναι, καὶ πρὸς τὰ ἐναντία τὴν διάνοιαν μεταῆσαν. Ἀποστάντες γὰρ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντα, θεὸν λέγω, κατανοήσεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν πάθου, λοιπὸν εἰς διαφόρους καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐπιθυμίας ἐπέβησαν (23) τοῦ σώματος. Εἶτα, ὅσα φιλεῖ γίνεσθαι, ἐκάστου καὶ πολλῶν ἐπιθυμίαν λαβόντες, ἤρξαντο καὶ τὴν πρὸς αὐτὰς σχέσιν ἔχειν ὥστε καὶ φοβεῖσθαι ταύτας καταλείψαι. Ὅθεν δὴ καὶ δεῖλαι, καὶ φόβοι, καὶ ἡδοναί, καὶ θνητὰ φρονεῖν τῇ ψυχῇ προσέγγονεν. Οὐ θέλουσα γὰρ ἀποστῆναι τῶν ἐπιθυμιῶν, φοβεῖται τὸν θάνατον καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος. Ἐπιθυμοῦσα δὲ πάλιν, καὶ μὴ τυγχάνουσα τῶν ὁμοίων, ἔμαθε φονεῦναι καὶ ἀδικεῖν. Πῶς δὲ καὶ ταῦτα ποιεῖ, εὐλόγον κατὰ δύναμιν σημεῖναι.

4. Ἀποστῆσα τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, καὶ ταῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος ἐνεργείαις καταχρωμένη, καὶ ἡσθεῖσα τῇ τοῦ σώματος θεωρίᾳ, καὶ ἰδοῦσα καλὴν ἑαυτῇ εἶναι τὴν ἡδονήν, πλανηθεῖσα κατεχρήσατο τῷ τοῦ καλοῦ ὀνόματι, καὶ ἐνόμισεν εἶναι τὴν ἡδονὴν αὐτὸ τὸ ὄντως καλόν· ὡς περ εἰ τις, τὴν διάνοιαν παραπληγῆς, καὶ ἀπαιτῶν ξίφος κατὰ τῶν ἀπαντῶντων, νομίζοι (24) τοῦτο εἶναι τὸ σωφρονεῖν. Ἐρασθεῖσα δὲ τῆς ἡδονῆς, ποικίλως αὐτὴν ἐνεργεῖν ἤρξατο. Οὐσα γὰρ τὴν φύσιν εὐκίνητος, εἰ καὶ τὰ καλὰ ἀπεστράφη, ἀλλὰ τοῦ κινεῖσθαι οὐ παύεται. Κινεῖται οὖν οὐκ ἐτι μὲν κατὰ ἀρετὴν, οὐδὲ ὥστε τὸν θεὸν ὁρᾶν· ἀλλὰ τὰ μὴ ὄντα λογιζομένη, τὸ ἑαυτῆς δυνατὸν μεταποιεῖ, καταχρωμένη τούτῳ εἰς ἃς ἐπενόησεν ἐπιθυμίας, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιος γέγονε. Δύναται γὰρ ὡς περ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὕτω καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέφεται· ἀποστρεφομένη δὲ τὸ καλόν, πάντως τὰ ἐναντία λογίζεται· παύσασθαι γὰρ καθόλου τοῦ κινεῖσθαι οὐ δύναται, τὴν φύσιν οὐσα, ὡς προεῖπον, εὐκίνητος. Καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξούσιον ἑαυτῆς, ὁρᾷ ἑαυτὴν δύνασθαι κατ' ἀμφοτέρα τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι (25) χρᾶσθαι εἰς τε τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα· ὄντα δὲ ἐστὶ τὰ καλὰ, οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. ὄντα δὲ φημι τὰ καλὰ (26), καθότι ἐκ τοῦ ὄντος θεοῦ τὰ παραδείγματα ἔχει· οὐκ ὄντα δὲ τὰ κακὰ λέγω, καθότι ἐπινοιαὶ ἀνθρώπων οὐκ ὄντα ἀναπέπλασαι. Ἐχοντος γὰρ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ τὴν κτίσιν ὁρᾶν, καὶ διὰ τῆς παναρμονίου ταύτης συντάξεως γινώσκειν τὸν Δημιουργόν· ἔχοντος δὲ καὶ ἀκοῆν εἰς ἐπακρόασις τῶν θεῶν λόγιον καὶ τῶν τοῦ θεοῦ νόμων· ἔχοντος δὲ καὶ χειρᾶς, εἰς τε τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνεργεῖαν καὶ ἔκτασις τῆς πρὸς τὸν θεὸν εὐχῆς ἢ ψυχῆ ἀποστῆσα τῆς πρὸς τὰ καλὰ θεωρίας, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς κινήσεως, λοιπὸν πλανωμένη κινεῖται εἰς τὰ ἐναντία. Εἶτα τὸ δυνατὸν ἑαυτῆς, ὡς προεῖπον, ὁρῶσα, καὶ τούτῳ καταχρωμένη, ἐνεβό-

A verunt, quæ ipsis causa fuit erubescendi. Seipso porro non tam vestibus nudos esse deprehenderunt, quam quod rerum divinarum contemplatione nudi facti sunt, atque animum ad contraria traduxerunt. Desciscentes enim ab illius qui et unus et vere est (Deum intelligo) cognitione et amore, in diversas posthac et singulas corporis cupiditates sese projecere. Deinde, ut fieri solet, cum singularum et multarum rerum cupiditatibus flagrarent, in illas ferri habitu cæperunt, adeo ut eas relinquere etiam reformidarent. Hinc factum est ut timiditates, metus ac libidines in anima orientur, nihilque illa nisi mortale saperet. Siquidem nolens cupiditates dimittere, mortem corporisque disjunctionem pertimescit. Cum item ea quæ concupiscebat non assequeretur, occidere et injuste agere didicit. Quam autem ratione ista omnia agat, operæ pretium est pro facultate exponere.

4. Postquam a rerum cœlestium contemplatione recessit anima, singulisque corporis facultatibus pravè usa, et corporis contemplatione delectata est, ut vidit bonum sibi esse voluptatem, boni nomine, errando abusa est, atque voluptatem ipsum verum bonum esse existimavit, non secus ac si quis mente percussus, gladium in obvium quemque distringendum postulaverit, idque sapientis esse arbitretur. Amore porro voluptatis irretita, eam varie exercere cœpit. Cum enim ex natura sua sit facile mobilis, tametsi ab his quæ bona sunt sese avertit, moveri tamen non desinit. Movetur itaque jam non secundum virtutem, neque ut Deum videat: sed inania cogitans, suas facultates alio transfert, iisque ad explendas suas cupiditates abutitur, utpote quæ libera facta sit. Ut enim se ad bona convertere, sic ab iisdem se avertere potest. A bono autem aversa, contraria omnino cogitat. Nam a motu plane quiescere non potest, quippe quæ ex natura sua, ut superius dixi, sit mobilissima. Illa ergo propriæ libertatis conscia, videt se membris in utramque partem uti posse, tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt. Ea autem sunt, quæ bona sunt: ea vero non sunt, quæ mala sunt. Porro ea esse dico quæ bona sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo qui vere est. Ea vero non esse dico quæ mala sunt, quatenus, cum nihil sint, solis hominum commentis conficta sunt. Nam cum corpus habeat oculos ad res creatas videndas, et ad Creatorem per aptissimam earumdem rerum compositionem cognoscendum: cum aures habeat ad divína oracula et Dei leges audiendum: cum manus habeat cum ad necessaria peragenda, tum ad eas in precibus extendendas: anima, bonorum contemplatione dimissa, ubi in his motum exercere desiit, in contraria jam errans moveri cœpit.

(22) Segner., ἐνδύματος. Ibid. hæc verba, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδύματων desunt in Felckm. 3 anon.

(23) Sic Seguer. At Colb. et Felckm. 2 anon. ἐπέβησαν. Alii cum editis, ἀπέβησαν.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

cum editis νομίζει,

(25) Sic Seg. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 anonymus. Alii cum editis μέρεσι.

(26) Οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. ὄντα δὲ φημι τὰ καλὰ desunt in Basil. et Angl.

Deinde suis facultatibus, ut dixi, perspectis, hisque abutens, intellexit se corporis membra posse etiam in contraria movere. Hinc loco contemplationis naturæ, oculos ad cupiditates convertit, se id quod posse ostendens, atque existimans, dummodo moveatur, se suam dignitatem servare, nec peccare, faciendo quod potest. Verum ignorabat se creatam esse, non ut simpliciter moveretur, sed ut ad ea quæ oportet moveretur, ut hæc vox Apostoli optime monet: *Omnia licent, sed non omnia expediunt* ².

5. At hominum audacia non ad id quod expediebat et decebat, sed ad id quod poterat attendens, contraria agere cœpit: unde et manus in contrarium movens, cædes perpetrare jussit; aures ad non obediendum convertit: membra alia ad liberos legitime procreandos data, stupris et adulteriis imservire permisit: linguam nobis ad benedicendum concessam, ad calumniandum maledicendumque et pejerandum adhibuit: manibus ad furandum et similes homines verberandos, odoratu ad varios amatorios odores indagandos, pedum celeritate ad sanguinem effundendum abusa est: ventrem denique ebrietati et inexplebili satietati dedit; quæ quidem omnia, vitia et peccata sunt animæ, quorum nulla alia causa est, quam quod se a rebus præstantioribus avertit. Enimvero idem illi contigisse videtur ac si auriga, qui equos in stadio ascendit, meta quo currendum est neglecta, ab eaque aversus, equum, ut potest, tantum agitare curet (potest autem ut sibi videtur³), hincque modo in obvium quemque impetum faciat, modo in abrupta loca tendat et quocumque equorum pernicitas eum abriperit, ratus se, dum ita currit, a meta non aberrare, quippe qui solum cursum habeat ante oculos, nec proinde se extra metam ferri animadvertat. Ita sane anima a via quæ ad Deum ducit aversa, et præter id quod decet corporis membra impellens, imo vero ipsa quoque una cum illis a seipsa impulsula, peccat et malum sibimet fingit, nec animadvertit se a via aberrasse, et extra veritatis metam vagari, quam beatus Paulus, qui Christum in se ferebat, præ oculis habens, ita loquebatur: *Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Jesu Christi* ⁴. Itaque sanctus Apostolus cum ipsum bonum, scopum et finem haberet, nihil unquam mali agebat.

5 6. Nonnulli quidem Gentilium a veri via aberrantes, nec Christum cognoscentes, malitiæ substantiam aliquam esse ac per seipsam existere affirmavere, qua profecto in opinione, duplici ratione

² I Cor. vi, 12. ³ Philip. iii, 14.

(27) Felkm. 3 anon., ἐπιθυμίαν.

(28) Particula καὶ deest in Seguer., nec eam legunt Omnibonus et Ambrosius Camald.; in aliis vero legitur.

(29) Seguer., ἀδύνατον.

(30) Sic Seguer. Gobler et Felkm. 4 anon., alii cum editis νομιχῆς.

(31) Colbert, Gobler, et Felkm. 4 anon., κατασχῆσει.

ἦσεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἐναντία δύναται κινεῖν τὰ τοῦ σώματος μέλη· καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ τὴν κτῆσαν ὄρα, εἰς ἐπιθυμίας (27) τὸν ὀφθαλμὸν ἀποστρέφει, δεικνύουσα, ὅτι καὶ τοῦτο δύναται· καὶ νομίζουσα, ὅτι, ἅπαξ κινουμένη, σώζει τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ οὐχ ἁμαρτάνει· ποιούσα δὲ δύναται· καὶ (28) οὐκ εἰδυῖα, ὅτι οὐχ ἀπλῶς κινεῖσθαι, ἀλλ' εἰς ἃ δεῖ κινεῖσθαι γέγονε· τούτου γὰρ χάριν καὶ ἀποστολικὴ παραγγυῆ φωνή· Πάντα ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.

5. Ἄλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ τόλμα, οὐκ εἰς τὸ συμφέρον καὶ πρέπον, ἀλλ' εἰς τὸ δυνατόν (29) σκοπήσασα, τὰ ἐναντία ποιεῖν ἤρξατο· ὅθεν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸ ἐναντίον κινουμένη, φονεύειν πεποίηκε, καὶ τὴν ἀκοὴν εἰς παρακοὴν παρήγαγε, καὶ τὰ ἄλλα μέλη εἰς τὸ μοιχεύειν ἀντὶ νομιμῆς (30) τεκνογονίας· καὶ τὴν μὲν γλῶτταν ἀντὶ εὐφημίας εἰς βλασφημίας καὶ λοιδορίας καὶ ἐπιπορίας, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς εἰς τὸ κλέπτειν καὶ τύπτειν τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους· καὶ τὴν μὲν βουφρησιν, εἰς ὀσμῶν ἐρωτικῶν ποικιλίας· τοὺς δὲ πόδας εἰς ὀξύτητα τοῦ ἐκχέαι αἷμα· καὶ τὴν μὲν γαστέρα εἰς μέθην καὶ χόρον ἀπλήρωτον· ἅπερ πάντα κακία καὶ ἁμαρτία ψυχῆς ἐστίν. Αἰτία δὲ τούτων οὐδεμία, ἀλλ' ἡ τῶν κρειττόνων ἀποστρόφη. Ὡς γὰρ ἐν ἡνίοχος, ἐπιβάς ἵπποις ἐν σταδίῳ καταφρονήσῃ (31) μὲν τοῦ σκοποῦ, εἰς δὲ ἐλαύνειν αὐτὸν προσήκει, ἀποστραφεὶς δὲ τοῦτον, ἀπλῶς ἐλαύνῃ τὸν ἵππον ὡς ἂν δύνηται· δύναται δὲ, ὡς βούλεται· καὶ πολλάκις μὲν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας ὄρμα, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ κρημνῶν ἐλαύνῃ (32), φερόμενος ὅπου δ' ἂν ἑαυτὸν τῆ ὀξύτητι τῶν ἵππων φέροι, νομίζων, ὅτι, οὕτω τρέχων, οὐκ ἐσφαλὴ τοῦ σκοποῦ· πρὸς γὰρ μόνον τὸν δρόμον ἀποδιέπει, καὶ οὐχ ὄρα, ὅτι ἐξω τοῦ σκοποῦ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀποστραφεῖσα τὴν πρὸς τὸν θεὸν ὁδὸν, καὶ ἐλαύνουσα παρὰ τὸ πρέπον τὰ τοῦ σώματος μέλη, μάλλον δὲ καὶ αὐτὴ μετ' αὐτῶν ὑφ' ἑαυτῆς ἐλαυνουμένη, ἁμαρτάνει καὶ τὸ κακὸν ἑαυτῇ πλάττει, οὐχ ὄρωσα, ὅτι πεπλάνηται τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐξω γέγονε τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ, εἰς δὲ ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὁ μακάριος Παῦλος ἀποδιέπων ἔλεγε· Κατὰ σκοπὸν διώκω, εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· σκοπῶν γοῦν τὸ καλὸν ὁ ἀγιος, οὐδέποτε τὸ κακὸν ἐποίησε.

6. Ἐλλήνων μὲν οὖν (33) τινες, πλανηθέντες τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ἐγνωκότες, ἐν ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τὴν κακίαν ἀπεφάναντο ἁμαρτάνοντες κατὰ δύο ταῦτα· ἢ τὸν Δημιουργὸν ἀποστα-

(32) Seguer. Colbert. Basil. et Felkm. 4 anon., ἐλαύνει.

(33) Particula οὖν deest in Colb. Quos autem hic notet S. Athanasius, nobis plane non liquet. Certe Araspas quidam apud Xenophonem *Cyropæd.* lib. vi satis indicat hanc aliquorum philosophorum: isse sententiam, duas in homine esse animas, bonam alteram, alteram malam.

ροῦντες τοῦ εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων· οὐκ ἂν γὰρ εἴη ἡ
 τῶν ὄντων Κύριος, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ἡ κακία ὑπόστασιν
 ἔχει καθ' ἑαυτὴν καὶ οὐσίαν· ἢ πάλιν, θέλοντες αὐ-
 τὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄλων, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ
 κακοῦ δόξουσιν εἶναι· ἐν γὰρ τοῖς οὐσίαι καὶ τὸ κακὸν
 κατ' αὐτοὺς ἐστὶ. Τοῦτο δὲ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον ἂν
 φανεῖ· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλοῦ τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ
 ἐστὶν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ· ἐπεὶ οὐκέτι καλὸν ἂν εἴη μεμι-
 γμένην ἔχον τὴν φύσιν, ἢ αἰτίον γινόμενον (34) κα-
 κοῦ. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, ἐκπεσόντες τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς διδασκαλίας, καὶ περὶ τὴν πίστιν ναυαγή-
 σαντες, καὶ οὗτοι μὲν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ παραφρο-
 νοῦσιν εἶναι· ἀναπλάττονται δὲ ἑαυτοῖς παρὰ τὸν
 ἀληθινὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα θεὸν ἕτερον, καὶ τοῦ-
 τον ἀγέννητον τοῦ κακοῦ ποιητὴν καὶ τῆς κακίας ἀρ-
 χηγόν, τὸν καὶ τῆς κτίσεως δημιουργόν. Τούτους δὲ
 εὐχερῶς ἂν τις ἐλέγξειεν ἐκ τε τῶν θείων (35) Γρα-
 φῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀνθρώποις διανοίας, ἀφ' ἧς
 καὶ ταῦτα ἀναπλασάμενοι μαίνονται. Ὁ μὲν οὖν
 Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς
 ἑαυτοῦ Εὐαγγελίοις φησὶ βεβαίως τὰ Μωυσέως ῥή-
 ματα, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς εἷς ἐστὶν καὶ, Ἐξομολο-
 γοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς
 γῆς. Εἷς δὲ εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὗτος οὐρανοῦ καὶ
 γῆς Κύριος, πῶς ἄλλος ἂν εἴη Θεὸς παρὰ τοῦτον;
 Ποῦ δὲ καὶ ἔσται ὁ κατ' αὐτοὺς Θεός, τὰ πάντα τοῦ
 μόνου καὶ ἀληθινοῦ (36) πληροῦντος κατὰ τὴν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ καὶ γῆς περιλήψιν; Πῶς δὲ καὶ ἄλλος ἂν εἴη
 ποιητὴς, ὢν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ
 Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; Εἰ μὴ ἄρα,
 ὡς ἐν Ἰσοστασίῳ, καὶ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν φαῦ-
 λον δύνασθαι γενέσθαι κύριον (37) εἴποιεν. Ἄλλ' ἐὰν
 τοῦτο λέγωσιν, ὄρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν ἐκπίπτουσιν· ἐν
 γὰρ τοῖς τὰ Ἰσα δυναμένοις τὸ ὑπερέχον καὶ κρείττον
 οὐκ ἂν εὐρεθεῖη. Καὶ γὰρ εἰ μὴ θέλοντος τοῦ ἐτέρου,
 τὸ ἕτερον ἐστὶν ἴση ἀμφοτέρων ἡ δύναμις καὶ ἡ
 ἀσθένειά ἐστὶν· ἴση μὲν, ὅτι νικῶσιν ἀλλήλων τὴν
 βούλησιν ἐν τῷ εἶναι· ἀσθένεια δὲ ἀμφοτέρων ἐστὶν,
 ὅτι μὴ βουλομένοις αὐτοῖς παρὰ γνώμην ἀποβαίνει
 τὰ πράγματα· ἐστὶ γὰρ καὶ ὁ ἀγαθὸς παρὰ γνώμην
 τοῦ φαύλου, ἐστὶ καὶ ὁ φαῦλος παρὰ βούλησιν τοῦ
 ἀγαθοῦ.

7. Ἄλλως τε· καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτοῖς εἴποι·
 Εἰ τὰ φαινόμενα ἔργα τοῦ φαύλου ἐστὶ, τί τὸ ἔργον
 τοῦ ἀγαθοῦ; φαίνεται γὰρ οὐδὲν πλὴν μόνης τῆς
 τοῦ δημιουργοῦ κτίσεως. Τί δὲ καὶ τοῦ εἶναι τὸν (38)
 ἀγαθὸν γνώρισμα, οὐκ ὄντων αὐτοῦ ἔργων δι' ὧν ἂν
 γνωσθεῖη; ἐκ γὰρ τῶν ἔργων ὁ δημιουργὸς γινώσκει-
 ται. Πῶς δὲ ὅλων καὶ δύο ἂν εἴη ἐναντία ἀλλήλων, ἢ
 τί τὸ διαίρου ἐστὶ ταῦτα, εἶνα χωρὶς ἀλλήλων γένων-
 ται; εἶναι γὰρ αὐτὰ ἅμα ἀδύνατον, διὰ τὸ ἀναιρε-
 τικὰ ἀλλήλων εἶναι. Ἄλλ' οὐδὲ ἕτερον ἐν ἐτέρῳ δυνη-
 θεῖη ἂν εἶναι διὰ τὸ ἄμικτον καὶ ἀνόμιον αὐτῶν

¹ Marc. xi, 29. ² Matth. xi, 25.

(34) Colbert., γενομενον.

(35) Vox θείων deest in Seguer. Gobler. et Felkm.
 1 auon.

(36) Vox Θεου additur in Colbert. et particula

A peccabant. Vel enim negabant Creatorem rerum
 omnium effectorem esse; nec enim omnium rerum
 Dominus foret, si, uti consent, malitia substantiam
 et naturam per seipsam haberet. Vel rursus, si il-
 lum volunt rerum omnium effectorem esse, mali
 quoque auctorem esse concedant necesse est, quan-
 doquidem juxta illos, malum res aliqua est. Verum
 id fieri non posse et absurdum esse, valde perspi-
 cuum est: nam malum ex bono non oritur, neque
 in ipso, neque per ipsum est; alioquin jam bonum
 non esset, quod mistam naturam haberet, vel mali
 causa existeret. Hæretici quoque qui ex ecclesia-
 stica doctrina exciderunt ac in fide naufragium fe-
 cerunt, mali aliquam substantiam esse stulte et ipsi
 existimant, sibi que præter verum Christi Patrem
 alium deum effingunt, quem etiam non genitum,
 mali effectorem et malitiæ auctorem atque naturæ
 creatæ opificem volunt esse. Verum illi facile refu-
 tari possunt cum ex divinis Scripturis, tum ex ipsa
 quæ in hominibus inest intelligentia, qua etiam ista
 dementer commenti sunt. Itaque, ut ab auctoritate
 Scripturæ exordiar, Dominus et Servator Jesus
 Christus verba Moysis in suo Evangelio confirmans,
 ait: *Dominus Deus unus est* ¹. Et: *Confiteor tibi,
 Pater, Domine cæli et terræ* ². Si ergo unus est
 Deus, et ipse cæli et terræ Dominus est, quomodo
 alius præter ipsum erit? Ubinam vero illorum Deus
 futurus est, cum omnia quæ cæli et terræ ambitu
 continentur unus et verus Deus impleat? Quomodo
 etiam alius opifex earum rerum fuerit, quarum
 ipse Deus et Pater Christi est Dominus, ut suo ipse
 ore testatur Salvator? Nisi forte ut in parium con-
 ditione accidit, boni Dei malum posse esse domi-
 num dixerint. Sed si ita sentiunt, vide in quantum
 impietatem incidant. Inter illos enim qui paria pos-
 sunt, neminem qui excellat et fortior sit, inveniris.
 Etenim si nolente altero, alter existit, æqualis certe
 amborum vis et imbecillitas est; æqualis quidem
 vis, quia alter alterius voluntatem, existendo
 vincit: imbecillitas vero, quia ipsis nolentibus
 res præter mentem eveniunt; siquidem bonus
 invito malo, et vicissim malus bono nolente exsi-
 stit.

7. Aliter etiam eos hoc modo refellere possumus.
 D Si ea quæ apparent, sunt mali opera: quodnam,
 quæso, est boni opus? nam nihil apparet præter
 naturam quam Creator condidit. Quodnam porro
 indicium est bonum existere, cum nulla existent
 opera quibus cognoscatur? ex operibus enim opi-
 fex cognoscitur: Qui vero fieri potest ut ambo sibi
 invicem sint contrarii? vel quidnam est quod illos
 dividit, ut simul invicem non sint? Namque simul
 esse non possunt, cum sese invicem destruant. Al-
 ter quoque in altero esse non potest, cum diver-
 sæ

καὶ post ὧν mox sequens.

(37) Vox Κύριον deest in Colbert. Ibid. additur
 particula ἔν.

(38) Sic Colbert. Alii cum editis, τὰ.

et dissimilis sicut naturæ. Ergo tertium quoddam erit, quod illos dirimat, quodque ipsum sit Deus. At cuiusnam, quæso, naturæ tertium istud futurum est? bonine an mali? incertum utique videbitur; nec enim potest amorum naturæ esse. Itaque cum futilem hanc illorum sententiam esse liqueat, necesse est ecclesiasticæ doctrinæ veritatem elucere, scilicet malum nec a Deo nec in Deo esse, neque ab initio fuisse, nec naturam aliquam ejus esse: sed homines, boni contemplatione remota, ea quæ non erant, prout volebant, sibi ipsi excogitare et effingere cœpisse. Quemadmodum enim si quis, sole collucente suisque radiis universum terrarum orbem illustrante, oculos clauserit, et tenebras, quæ tamen nullæ sunt, sibi ipsi fluxerit, ac deinde ille mediis velut in tenebris errans incedat, quæ causa illi sit sæpius cadendi atque in aspera et prærupta loca incurrendi, dum interim ipse arbitratur non lucem, sed tenebras esse, quippe qui cum videre putat, nihil prorsus videat: ita humana anima, clausis oculis quibus Deum videre potest, sibi ipsi mala effingit, in quibus dum ipsa movetur, nescit sese nihil agere, cum aliquid agere existimat; quæ enim illa effingit, nullo modo existunt. Nec vero qualis creata est, talis etiam perseveravit: sed qualem contaminavit seipsam, talis et comparet. Namque creata est ut Deum videat, et ab eo illuminetur: ipsa autem pro Deo res caducas et tenebras quæsit, ut alicubi Spiritus his verbis testatur: *Deus hominem rectum fecit: ipsi autem rationationes multas quæsierunt* ⁶. Itaque malitiæ inventio et excogitatio sic hominibus initio exorta et conflictata est. Quam vero ratione etiam ad idolorum insaniam devoluti fuerint, jam dicere necesse est, ut cognoscas idolorum inventionem nullo modo a bono sed a malitia ortum habere. Quod porro principium malum habet, nulla unquam in re bo-

8. Malitiam excogitasse non contenta hominum anima, paulatim sese ad deteriora cœpit impellere. Postquam enim varias voluptatum species didicit, et rerum divinarum oblita est, corporeis affectibus delectata, atque ad sola præsentia et vanas, quæ de his habentur, opiniones attendens, nihil præter aspectabilia existere, solaque temporalia et corporea, bona esse arbitrata est. Sic autem a vero aversa, et se ad imaginem boni Dei factam esse oblita, non amplius Deum Verbum, ad cuius similitudinem creata est, sua facultate videt: sed extra seipsam posita, ea quæ non sunt cogitat et effingit. Obstructo quippe corporearum cupiditatum involucris illo quod in ipsa est quasi speculo, per quod unum Patris imaginem contueri poterat, jam non cernit quæ animam intelligere oportet, sed in omnem partem circumfertur, solaque illa videt quæ in sensum

⁶ Eccles. vii. 30.

(59) Seguer. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. hic χαμύων, et paulo post χαμύσασα habent. Alii cum editis, χαμύων et χαμύσασα.

(40) Sic Seguer., alii vero cum editis ἐπινοεῖ, et paulo post περιπατεῖ, ubi Seguer. περιπατῆ.

Α τῆς φύσεως. Οὐκοῦν ἐκ τρίτου τὸ διαιροῦν φανήσεται, καὶ αὐτὸ Θεός. Ἄλλὰ ποίας ἀν εἶη καὶ τὸ τρίτον φύσεως; πότερον τῆς τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ φαύλου; ἀδύνατον. Σαθρὰς δὴ τοίνυν τῆς τοιαύτης αὐτῶν διανοίας φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν διαλάμπειν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσεως· ὅτι τὸ κακὸν οὐ παρὰ Θεοῦ οὐδὲ ἐν Θεῷ οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία τις ἐστὶν αὐτοῦ. Ἄλλὰ ἄνθρωποι κατὰ στέρησιν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν ἤρξαντο καὶ ἀναπλάττειν τὰ οὐκ ὄντα, καὶ ἄπερ βούλονται. Ὡς γὰρ ἀν τις ἡλίου φαινομένου, καὶ πάσης τῆς γῆς τῷ φωτὶ τοῦτου καταλαμπομένης, χαμύων (59) τοὺς ὀφθαλμοὺς, σκότος ἑαυτῷ ἐπινοῆ (40) οὐκ ὄντος σκότους, καὶ λοιπὸν ὡς ἐν σκότει πλανώμενος περιπατῆ, Β πολλὰκις πίπτων καὶ κατὰ κρημνῶν ὑπάγων, νομίζων οὐκ εἶναι φῶς, ἀλλὰ σκότος (41). δοκῶν γὰρ βλέπειν, οὐδ' ὄλως ὀρᾶ· οὕτω καὶ ἡ ψυχῆ τῶν ἀνθρώπων, χαμύσασα τὸν ὀφθαλμὸν, δι' οὐ τὸν Θεὸν ὀρᾶν δύναται, ἑαυτῇ τὰ κακὰ ἐπινοήσεν, ἐν οἷς κινουμένη, οὐκ οἶδεν ὅτι, δοκοῦσά τι ποιεῖν, οὐδὲν ποιεῖ· τὰ οὐκ ὄντα γὰρ ἀναπλάττεται. Καὶ οὐχ ὅποια γέγονε, τοιαύτη καὶ ἔμεινε· ἀλλ' ὅποια ἐαυτῇ ἐνέφυρε, τοιαύτη καὶ φαίνεται. Γέγονε μὲν γὰρ εἰς τὸ ὀρᾶν τὸν Θεόν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ φωτισθεῖσαι· αὕτη δὲ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὰ φθαρτὰ καὶ τὸ σκότος ἐζήτησεν, ὡς πού καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγγράφως φησὶν· Ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν εὐθῆ· αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς. Κακίας δὴ οὐν εὗρεσις καὶ ἐπινοία τοῖς ἀνθρώποις ἐξ ἀρχῆς οὕτω γέγονε καὶ πέπλαστα. Πῶς δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν εἰδώλων μανίαν καταθεβήκασι, ἦδη λέγειν ἀναγκαῖον, ἵνα γινώσκῃς· ὅτι ὄλως ἡ τῶν εἰδώλων εὗρεσις οὐκ ἀπὸ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀπὸ κακίας, γέγονε. Τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν ἐν οὐδενὶ ποτε καλὸν κριθεῖη, ὄλον δὲ φαῦλον.

principium malum habet, nulla unquam in re bo-

8. Οὐκ ἀρκεσθεῖσα τῇ (42) τῆς κακίας ἐπινοία τῶν ἀνθρώπων ἢ ψυχῆ, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰ χεῖρονα ἑαυτῇ ἐξάγειν ἤρξατο. Μαθούσα γὰρ διαφορὰς ἡδονῶν, καὶ ζωσαμένη τὴν τῶν θεῶν λήθην, ἡδομένη δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη καὶ πρὸς μόντα τὰ παρόντα, καὶ τὰς τούτων δόξας ἀποδέλπουσα, ἐνόμισε μηδὲν εἶναι πλέον εἶναι τῶν βλεπομένων, ἀλλὰ μόντα τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ σωματικὰ εἶναι τὰ καλά. Ἀποστραφεῖσα δὲ καὶ ἐπιλαθομένη ἑαυτῇ εἶναι κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, οὐκ εἶτι μὲν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τὸν Θεὸν Λόγον, κατ' ὄν καὶ γέγονεν, ὀρᾶ· ἐξω δὲ ἑαυτῆς γενομένη, τὰ οὐκ ὄντα λογίζεται καὶ ἀνατυποῦται. Ἐπικρύψασα γὰρ ταῖς ἐπιπλοκαῖς τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ὡς ἐν αὐτῇ κάτοπτρον, δι' οὐ μόνου (43) ὀρᾶν ἤδύνατο τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, οὐκέτι μὲν ὀρᾶ ἃ δεῖ ψυχὴν νοεῖν· παντὶ δὲ περιφέρεται, καὶ μόντα ἐκεῖνα ὀρᾶ τὰ τῇ αἰσθήσει προσπί-

(41) Felckm. 3 νομίζων εἶναι φῶς, ἀλλ' οὐ σκότος, sed corrupte, ut liqueat.]

(42) Particula δὲ quæ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 in aliis legitur.

(43) Seguer. et Felckm. 2 anon. μόνον.

ποντα. Ὅθεν δὴ πάσης σαρκικῆς ἐπιθυμίας γέμου-
 τα, καὶ ἐν ταῖς τούτων δόξαις ταρρατομένη, λοιπὸν,
 ἐν ἐπλάθετο τῇ διανοίᾳ θεὸν, τούτον ἐν σωματικοῖς
 καὶ αἰσθητοῖς ἀναπλάττεται, τοῖς φαινόμενοις τὴν τοῦ
 θεοῦ προσηγορίαν ἀνατιθεῖσα, καὶ μόνα ταῦτα δοξά-
 ζουσα, ἅπερ αὐτῇ βούλεται (44), καὶ ὡς ἡδέα ὄρῃ.
 Προηγείται τοίνυν αἰτία τῆς εἰδωλολατρίας ἢ κακία.
 Μαθόντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὴν οὐκ οὖσαν κακίαν
 ἐαυτὰς ἐπινοεῖν, οὕτω καὶ τοὺς οὐκ ἦντας θεοὺς ἐαυ-
 τὸς ἀνεπλάσαντο. Ὀλον δὲ εἴ τις, εἰς βυθὸν καταδύς,
 μηκέτι μὲν βλέπει (45) τὸ φῶς, μηδὲ τὰ ἐν τῷ φωτὶ
 φαινόμενα, διὰ τὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ κάτω
 νεῦμα, καὶ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιχειμένην ἐπίχυσιν
 αὐτῷ· μόνα δὲ τὰ ἐν τῷ βυθῷ αἰσθόμενος, νομίζοι
 πῶς μὴδὲν ἐκεῖνων εἶναι, ἀλλ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα
 αὐτῷ τῶν ὄντων εἶναι τὰ κύρια· οὕτω καὶ οἱ πάλαι
 τῶν ἀνθρώπων παράφρονες, καταδύντες εἰς τὰς τῶν
 σαρκικῶν (46) ἐπιθυμίας καὶ φαντασίας, καὶ ἐπιλα-
 θόμενοι τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας καὶ δόξης, ἀμυδρῶ τῷ
 λογισμῷ, μᾶλλον δὲ ἀλογίᾳ χρησάμενοι, τὰ φαινό-
 μενα θεοῦς ἀνετυπώσαντο, τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτί-
 σεντα δοξάζοντες, καὶ τὰ ἔργα μᾶλλον ἐκθειάζοντες
 ἢ περ τὸν τούτων αἴτιον καὶ δημιουργὸν δεσπότην
 θεόν. Ὅσπερ δὲ κατὰ τὸ προλεχθὲν παράδειγμα, οἱ
 εἰς τὸν βυθὸν καταδύμενοι, ὅσῳ μᾶλλον ἐπικατα-
 βαίνουσι, τοσοῦτον (47) εἰς τὰ σκοτεινότερα καὶ βα-
 θύτερα ὀρμῶσιν· οὕτω καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων πέπονθε
 γένος. Οὐ γὰρ ἀπλήν ἔσχον τὴν εἰδωλολατρίαν, οὐδὲ
 ἀπ' ὧν ἤρξαντο, ἐν τούτοις καὶ διέμειναν· ἀλλ' ὅσον
 τοὺς πρώτοις ἐνεχρόνιζον, τοσοῦτον ἐαυτοὺς καινοτέ-
 ρας (48) ἐφεύρισκον δεισιδαιμονίας· καὶ κόρον οὐ
 λαμβάνοντες τῶν πρώτων, ἄλλοις πάλιν ἐνεπίμπλαντο
 κακοῖς, προκόπτοντες ἐν τοῖς αἰσχίτοις, καὶ πλείον
 ἐκυντὸν ἐπεκτεινόντες τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ
 θεία Γραφή μαρτύρεται λέγουσα· Ὅταν ἔλθῃ ἀσε-
 βείας εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ.

Impiissimis, suamque impietatem magis magisque
 ur : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit¹.

9. Ἄρτι γὰρ ἀπεπέδησεν ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων
 ἀπὸ θεοῦ, καὶ καταβαίνοντες ταῖς ἐννοίαις καὶ τοῖς
 λογισμοῖς οἱ ἄνθρωποι, πρώτοις οὐρανῶν καὶ ἡλίου καὶ
 αἰθήρης καὶ τοῖς ἀστροῖς τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν ἀνέθη-
 καν, ἐκεῖνους οὐ μόνον θεοὺς εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ
 καὶ τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτοὺς αἰτίους τυγχάνειν·
 εἰς, ἐπικαταβαίνοντες τοῖς σκοτεινοῖς λογισμοῖς, αἰ-
 θέρα καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι προστηγόμευσαν
 θεοὺς. Προβαίνοντες δὲ τοῖς κακοῖς, ἤδη καὶ τὰ στοι-
 χεῖα, καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν σωμάτων συστάσεως,
 τὴν θερμὴν καὶ τὴν ψυχρὰν, καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν
 ὑγρὰν οὐσίαν θεοὺς ἀνύμνησαν. Ὡς δὲ οἱ τέλειον πε-
 σόντες περὶ τὴν γῆν ἰλυοσπῶνται δίχην τῶν ἐν τῇ χέρ-
 σῳ κοχλιῶν· οὕτως οἱ ἀσεβέστατοι τῶν ἀνθρώπων,
 πεσόντες καὶ καταπεσόντες ἀπὸ τῆς περὶ θεοῦ φαν-

¹ Prov. xviii, 3.

(44) Sic Seguer. Collb. Basili. Anglic. Gobl. Felckm. 1 et 2 aion. Alii cum editis, βούληται. libi. Seguer. et Collb. habent δ pro ἅπερ.

(45) Seguer. Collbert., βλέπει.

(46) Sic Seguer. Alii cum editis, σαρκῶν.

A cadunt. Hinc sane illa omnibus carnis cupiditatibus
 plena, falsisque opinionibus quas de illis imbibit
 conturbata, demum quem mente oblita est Deum,
 hunc ipsum in corporeis et sensibilibus rebus com-
 menta est : unde Dei nomine rebus aspectabilibus
 attributo, sola ea amplectitur et cogitat quæ sibi
 placent, et ut jucunda suspicit. Prima ergo ido-
 lolatriæ causa est malitia. Ut enim homines ma-
 litiam, quæ nulla res est, sibi ipsis confingere
 didicerunt, sic et deos, qui nulli sunt, sibi quoque
 commenti sunt. Idem profecto est ac si quis in
 profundum demersus nec lucem nec quæ luce
 conspiciuntur videret (quippe cum ejus oculi de-
 orsum aspicerent, et ipse aquarum mole obruc-

B retur) ; ille autem idcirco sola ea quæ in profundo
 sunt sensu percipiens, nihil præter ipsa existere
 eaque rerum omnium præcipua esse arbitraretur :
 ita enim prisca insipientes homines ubi in carnis
 cupiditates et fallaces illecebras demersi sunt, Dei-
 que notitiam et cognitionem oblivione deleverunt,
 obtusa ratione, vel potius 7 rationis expertes facti,
 res aspectabiles deos esse slexerunt, ipsamque crea-
 tam naturam præ Deo honorarunt, ac opera potius
 quàm operum auctorem et opificem Dominum Deum,
 Defûtulo divinisque honoribus decorarunt. Ut vero
 illi qui, secundum superius exemplum, in profun-
 dum demersi sunt, quanto magis progrediuntur, eo
 in obscuriora et profundiora loca abripiuntur : ita

C quoque simile quoddam humano generi accidit. Non
 enim in simplici hæserunt idololatria, neque unde
 cœperunt, ibi etiam persisterunt : sed quo plus
 temporis in primis suis erroribus consumpsere, eo
 recentiores identidem excogitare superstitiones,
 hinc prioribus nondum satiati, rursus sese in alia
 flagitia ingurgitarunt. Sic illi profecere in rebus
 auxere. Id sane divina Scriptura his verbis testa-

9. Ut enim mens humana a Deo recessit, homines
 vanis suis cogitationibus ac ratiocinationibus deorsum
 vergentes, primum cælo, soli, lunæ, et astris,
 Dei honorem ascripserunt, illosque non tantum deos,
 sed etiam rerum aliarum auctores esse censuerunt :
 postea vero tenebrosos suis cogitationibus deorsum
 rursus progressi, æthera, aerem, et ea quæ in aere
 sunt, deos appellaverunt. Idem rursus in malis pro-
 cedentes, elementa quoque et principia composi-
 tionis corporum, nempe calidam et frigidam, sic-
 cam et humidam naturam, deos agnovere. Ut vero
 qui penitus in profundum ceciderunt, in terra et
 cæno, terrestrium cochlearum instar, repunt : ita
 impiissimi mortales, postquam cogitationem a vera
 Dei notione removerunt, homines hominumque

(47) Sic Seguer. et Collb. Alii cum editis, τοσοῦ-
 το.

(48) Omnibus et Ambros. Camald. Κεωτέ-
 ρας legerunt : nam hic uniores ille iniores
 venit.

formas, cum viventium tum mortuorum inter deos referre cœperunt. Quin etiam pejora meditati, in lapides et ligna, in reptilia aquatilia et terrena, atque in feras et brutas animantes divinum et cœlestie Dei nomen transtulerunt, omnesque soli Deo debitos honores illis attribuerunt: verum autem Deum Christi Patrem rejecerunt. Utinam vero hic saltem stetisset insanorum mortalium audacia, nec ultra progressi sese graviore impietatis genere contaminassent. Siquidem nonnulli adeo mente conciderunt, et eorum animus fuit obscuratus, ut etiam ea, quæ nullo modo essent, nec inter res creatas existerent, ipsi comminiscerentur et deos facerent. Humanam enim formam cum brutis animantibus permiscentes, naturasque dissimiles simul connectentes, tanquam deos venerari non erubuerunt. Hujusmodi utique sunt dii illi qui apud Ægyptios canis, serpentis et asini caput habent, et apud Libyæ populos Ammon arietis capite insignis. Alii vero corporis partes, ut caput, humeros, manum, pedem, seorsim divisas, singulas inter deos collocaverunt, et divinis honoribus sunt prosecuti, quasi non contenti religione erga totum et integrum corpus adhibita. Alii impietate latius diffusa voluptatem et cupiditatem, quæ ipsorum malitiæ et tantæ impietatis occasio fuit, deos fecere et adoravere, qualis est apud eos Amor et Venus in Papho insula. Alii velut pejora ambitiose æmulati, suos principes, aut etiam illorum liberos vel pro sua erga eos observantia, vel eorumdem tyrannidis metu inter deos numerare ausi sunt. Talis est in Creta celeberrimus apud ipsos Jupiter, **Σ** in Arcadia Mercurius, apud Indos Dionysius sive Bacchus, et apud Ægyptios Isis, Osiris et Orus. Talis his etiam temporibus Antinous Adriani Romanorum imperatoris amasius, quem tametsi hominem fuisse et quidem hominem minime gravem et honestum, sed impurissimum non ignorant, eum tamen ob metum imperantis venerantur. Cum enim, Adriano in Ægypti regione diversante, Antinous illius voluptatis minister e vita migrasset, eum imperator coli jussit: quo utique facto et se adolescentis etiam post ejus mortem amore flagrare est testatus, et justæ reprehensionis argumentum in seipsum præbuit, ac denique insigne adversus universam idololatriam statuit monumentum, quo nempe pateret illam non aliter ab hominibus inventam fuisse quam vana comminiscantium cupiditate; quod et Dei sapientia his verbis declarat: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum* *. Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus

* Sap. xiv, 12.

(49) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, βουλόμενοι.

(50) Vox δυνα deest in Seguer.

(51) Sic Seguer. Colb. et Anglic. Editi, ἐγγείραντες. Felckm. 2 anon. ἐνεγγείραντες. Paulo post desinit ms. Colb.

Α τασίας, λοιπὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀνθρώπων μορφάς, τῶν μὲν ἐστὶ ζώντων, τῶν δὲ καὶ μετὰ θάνατον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν. Ἐστὶ δὲ καὶ χεῖρονα βουλευόμενοι (49) καὶ λογιζόμενοι, ἦδη δὲ καὶ εἰς λίθους, καὶ εὔλα καὶ ἔρπετὰ, ἐνυδρὰ τε καὶ χερσαῖα, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων ἀνήμερα ζῶα, τὴν θείαν καὶ ὑπερκόσμιον τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν μετήνεγκαν, πᾶσαν τιμὴν αὐτοῖς Θεοῦ ἀπονέμοντες, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως δυνα (50) Θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ἀποστρεφόμενοι. Εἶθε δὲ καὶ μὲχρι τούτων εἰστήκει τῶν ἀφρόνων ἡ τόλμα, καὶ μὴ περαιτέρω βαίνοντες ἑαυτοὺς ταῖς ἀσεβείαις ἐνεφύρον! Τοσοῦτον γὰρ τινες καταπεπτώκασιν τῇ διανοίᾳ καὶ ἐσκοτίσθησαν τὸν νοῦν, ὥστε καὶ τὰ μὴδ' ὅλων μηδαμῶς ὑπάρχοντα, μὴδὲ ἐν τοῖς γενομένοις φαινόμενα, ὁμῶς ἑαυτοῖς ἐπινοήσασιν καὶ θεοποιήσασιν. Λογικὰ γὰρ ἀλόγοις ἐπιμίξαντες, καὶ ἀνόμοια τῇ φύσει ἐνεύραντες (51), ὡς θεοὺς θρησκείουσιν· οἳ εἰσὶν οἱ παρ' Αἰγυπτίους κυνοκέφαλοι καὶ ὄφιοκέφαλοι καὶ ὄνοκέφαλοι, καὶ ὁ παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. Ἄλλοι δὲ τὰ μέρη τῶν σωμάτων, κεφαλῆν, καὶ ὤμων, καὶ χεῖρα, καὶ πόδα καθ' ἑαυτὰ διελόντες, ἕκαστον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν, καὶ ἐξεθειασαν, ὥσπερ οὐκ ἀκούομενοι ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ ὅλου σώματος ἔχειν τὴν θρησκείαν. Ἐπιτείνοντες δὲ τὴν ἀσεβείαν ἕτεροι, τὴν πρόφασιν τῆς τούτων εὐρέτους καὶ τῆς ἑαυτῶν κακίας τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν θεοποιήσαντες προσκυνοῦσιν· οἷός ἐστιν ὁ παρ' αὐτοῖς Ἔρωσ, καὶ ἡ ἐν Πάρῳ Ἀφροδίτη. Οἱ δὲ αὐτῶν, ὥσπερ φιλοτιμούμενοι τοῖς χεῖροσιν, ἐτόλμησαν τοὺς παρ' αὐτῶν ἀρχοντας ἢ καὶ τοὺς τούτων παῖδας εἰς θεοὺς ἀναθεῖναι ἢ διὰ τιμὴν τῶν ἀρξάντων. ἢ διὰ φόβον τῆς αὐτῶν τυραννίδος, ὡς ὁ ἐν Κρήτῃ παρ' αὐτοῖς περιβόητος Ζεὺς, καὶ ὁ (52) ἐν Ἀρκαδίᾳ Ἐρμῆς· καὶ παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Διόνυσος, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἴσις (53), καὶ Ὀσίρις, καὶ Ὀρος, καὶ ὁ νῦν Ἀδριανοῦ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως παιδικὸς Ἀντίνοος, ὃν καίπερ εἰδότες ἀνθρώπων, καὶ ἀνθρώπων οὐ σεμνὸν, ἀλλ' ἀσελγείας ἐμπλεῶν, διὰ φόβον τοῦ προστάξαντος σέβουσιν. Ἐπιδημήσας γὰρ Ἀδριανὸς τῇ χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων, τελευτήσαντα τὸν τῆς ἡδονῆς αὐτοῦ ὑπηρετὴν Ἀντίνοον ἐκέλευσε θρησκείεσθαι, αὐτὸς μὲν καὶ μετὰ θάνατον ἐρῶν τοῦ παιδὸς, ἐλεγχον δὲ ὁμῶς καθ' ἑαυτοῦ, καὶ γνώρισμα κατὰ πάσης εἰδωλολατρίας παρέχων, ὅτι οὐκ ἄλλως ἐφευρέθη **Π** παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αὕτη ἢ δι' ἐπιθυμίαν τῶν πλασαμένων, καθὼς καὶ ἡ σφραῖμα τοῦ Θεοῦ προμαρτυρεται λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων. Καὶ μήτοι (54) θαυμάσης μὴδὲ μακρὰν πίστεως εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσης, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῶν πρότερον, ἢ τάχα καὶ μὲχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ-ἀρχῆς ἀρξάντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὐδ' ἂν αὐτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θεοσκείεσθαι θεοὺς

(52) Articuli. ὁ deest in Seguer. Colb. Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(53) Isis Græcis est Δημήτηρ, id est Ceres, Osiris, Διόνυσος, id est Bacchus: et Orus, Apollo, teste Herodoto in Euterpe.

(54) Seguer. Alii, μήτι.

γράφουσιν. Οὗς μὲν γὰρ ἀπεχθάνονται, τούτους ὡς πολέμους τὴν φύσιν ὁμολογοῦσι, καὶ ἀνθρώπους ὀνομάζουσιν· οὗς δὲ καταθυμίουσιν ἔχουσι, τούτους δι' ἀνδραγαθίαν θρησκείας προστάττουσιν, ὡσπερ ἐπ' ἔξουσίας (55) ἔχοντες τὸ θεοποιεῖν, αὐτοὶ ἀνθρωποὶ τυγχάνοντες, καὶ εἶναι θνητοὶ μὴ ἀρνούμενοι. Ἐδει δὲ θεοποιούντας αὐτοὺς μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι θεοὺς· τὸ γὰρ ποιῶν τοῦ ποιουμένου κρεῖττον εἶναι δεῖ, καὶ ὁ κρῖνων τοῦ κρινόμενου ἐξ ἀνάγκης ἀρχεῖ, καὶ ὁ διδοὺς πάντως ὃ ἔχει, χαρίζεται· ὡσπερ ἀμέλει καὶ πᾶς βασιλεὺς ὃ μὲν ἔχει χαρίζεται, τῶν δὲ λαμβανόντων κρεῖττων καὶ μεῖζων ἐστίν. Ἐπερ οὖν οὗς θέλουσιν αὐτοὶ, τούτους θεοὺς δογματίζουσιν εἶναι, ἔδει καὶ αὐτοὺς πρῶτον εἶναι θεοὺς. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν ἐστι τοῦτο, ὅτι, αὐτοὶ ἀποθνήσκοντες ὡς ἀνθρωποὶ, ἐλέγχουσι τὴν ἑαυτῶν περὶ τῶν θεοποιηθέντων ὑπ' αὐτῶν ψήφον εἶναι ψευδῆ.

10. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος οὐ καινόν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἡρξαστο βουλῆς, ἀλλ' ἦν ἀνωθεν προγιγνώμενον καὶ προμελετώμενον ἐπὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἔννοιαν. Καὶ γὰρ οἱ πάλαι παρ' Ἑλλήσι διαβεδοημένοι θεοὶ Ζεὺς, καὶ Ποσειδῶν, καὶ Ἀπόλλων, καὶ Ἥφαιστος, καὶ Ἑρμῆς, καὶ ἐν θηλείαις Ἥρα, καὶ Δήμητρα, καὶ Ἀθήνη (56), καὶ Ἄρτεμις, ταῖς θησέως τοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἱστορουμένου διαταγαῖς ἐκρίθησαν λέγεσθαι θεοί· καὶ οἱ μὲν διαταξάμενοι, ὡς ἀνθρωποὶ ἀποθνήσκοντες, θρηνοῦνται· οὗς δὲ διατάξαντο, οὗτοι ὡς θεοὶ προσκυνοῦνται. Ὁ πολλῆς ἐναντιότητος καὶ μανίας! Τὸν διαταξάμενον εἰδότες, οὗς διατάξατο (57), προσιμῶσι. Καὶ εἴθε μέχρις ἀβρῆνων εἰσθήκει τούτων ἡ εἰδωλομανία (58), καὶ μὴ εἰς θηλείας κατέφερον τὴν θείαν προσηγορίαν. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκας, ἃς οὐδὲ εἰς κοινήν περὶ πραγμάτων συμβουλίαν λαμβάνειν ἀσφαλῆς, ταύτας τῆ τοῦ Θεοῦ τιμῆ θρησκείουσι καὶ σέβουσιν, ὡς αἱ μὲν παρὰ θησέως διαταγεῖσθαι, ἃς (59) προειρήκαμεν, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἴσις καὶ Κόρη καὶ Νεωτέρα (60), καὶ παρ' ἄλλοις Ἀφροδίτη. Τὰ γὰρ τῶν ἄλλων ὀνόματα οὐδὲ λέγειν εὐαγῆς ἡγοῦμαι, πάσης χλεῦς ὄντα μεστά. Πολλοὶ γὰρ οὐ μόνον ἐν τοῖς πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἀποβαλόντες φίλτατα καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γυναῖκας, πολλαὶ δὲ καὶ ἀνδρας ἀποβαλοῦσαι, οὗς πάντας ἡ φύσις ἤλεγξεν ἀνθρώπους εἶναι θνητοὺς, τούτους καὶ ταύτας διὰ τὸ πολὺ περὶ αὐτῶν πένθος ἀναζωγραφῆσαντες, καὶ θυσίας ἀναπλάταντες, ἀνέθηκαν, ὡς οἱ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν πλάνην, καὶ τὴν τοῦ τεχνίτου φιλοτιμίαν θεοὺς ἐθρήσκουσιν, πρᾶγμα πάσχοντες οὐ κατὰ φύσιν. Οὗς γὰρ οἱ γονεῖς ὡς μὴ ὄντας θεοὺς ἐθρήνησαν (οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἤδεισαν αὐτοὺς

A Romanus quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. Namque illorum quidem quibus illi infensi sunt, naturam agnoscunt, eosque utpote inimicos, homines appellant: at vero quos diligunt et charos habent, eos ob virtutem coli præcipiunt, quasi deos faciendi potestatem ipsi habent, qui utique homines sunt, et se mortales esse non iudicantur. Hi enim profecto potius qui deos faciunt dii esse censendi sunt, quam quos ipsi faciunt deos. Siquidem res quæ facit, ea quæ fit præstantior esse debet; et qui aliquem judicat, ejus qui judicatur, dominus sit necesse est: is item qui aliquid donat, omnino id quod habet largitur; quem admodum certe et omnis imperator, id quod ipse habet, donat, iisque qui accipiunt potentior et major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decernunt: eos sane primum deos quoque esse oporteret. Verum hoc inter cætera admiratione dignum videtur, quod ipsi tanquam homines morientes, suum de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

10. Nec vero recens est istiusmodi consuetudo, neque a Romano senatu initium duxit, sed diu ante ad fingenda idola inventa et instituta est. Illi enim qui a tanto tempore dii apud Græcos celebrantur, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, et e feminis Juno, Ceres, Pallas, Diana, edictis Thesei, quem Græcorum historiæ præcipue commendant, divinitatem sunt consecuti. Hinc illi qui id sanciverunt, ut homines, mortui lugentur: hi autem quos deos esse statuerunt, tanquam dii adorantur. O incredibilem repugnantiam atque insaniam! Notus ipsis est qui deos illos esse sanxit, et quos ille sanxit, eidem anteposuit! Verum utinam saltem in maribus stetit eorum idololatria, neque feminis divinum nomen detulissent! Siquidem etiam mulieres, quas neque ad publica concilia admittere tutum est, divinis honoribus colunt et venerantur, quales sunt, quæ, ut supra diximus, Thesei præscripto inter numina sunt relatæ, et apud Ægyptios Isis, Puella et Adolescentula, atque apud alios Venus. Nam aliarum ridicula nomina proferre fas esse non reor. Multi enim non priscis tantum, sed nostris etiam temporibus, post amissos quos habebant charissimos, tum frâtes tum cognatos ac uxores: multæ item mulieres extinctis viris (quos sane omnes, mortales homines fuisse natura convincit), illos et illas, cogente luctus acerbitate, pictura expresserunt et confictis sacrificiis consecraverunt, quos deinde posteri ob pictum simulacrum et artificis industriam tanquam deos venerati sunt, idque præter omnem naturæ rationem. Quos enim ipsi parentes luxere ut qui dii non essent (namque

(55) Sic Basil. et Anglic. Editio Commel. et alii mas. unica voce habent ἐπεξουσίας, sed mendose.

(56) Seguer., Δήμητρα εἰ Ἀθηνᾶ.

(57) Seguer., διατάξαντο.

(58) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 an. Alii cum editis, εἰδωλομανεῖα.

(59) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., ὡς.

(60) Ambros. Camaldul., Puellam et Adolescentulam hic vertit: Omnibonus, Proserpinam et Neu-

teram. Nannius Proserpinam minorem quasi Νεωτέρα ad Κόρη referretur. Κόρη Latinis Proserpinam esse nemo nescit. Quid autem sit Νεωτέρα, nihil certi dicere habemus. Forte Junonis filiam Ἥθην deam juventutis significat. Verum quidquid hic sit Κόρη et Νεωτέρα, Ambrosii interpretationem, quæ Græcis verbis simpliciter respondet, visum est amplecti.

si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos deslevisent : quia vero non tantum non esse deos, sed nec existere quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent, quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant, istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interitus celebratur. Dodonæa item ærea et Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse deum, sed hominem, eumque ex patre carnivoro procreatum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoreret.

11. Hæc autem et similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est : *Initium fornicationis est exquisitio idolorum : et adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis idolorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cepit, subditisque suis sacra et cærimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore invalescens, tanquam lex custodita est, et tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adlarentur. Ad religionis autem et venerationis amplificationem etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo cotebatur, nunc numen esse reputavit ; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseræ aut tyrannidi deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt⁹. Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium habuerit et efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus confutationem aggrediamur : quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligenius argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus*

⁹ Sap. xiv, 12-21.

(61) Particulam οὐ restituimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(62) Seguer. Basil. et Felckm. 2 anon., Πειραιᾶ. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., Πειραιᾶ.

(63) Sic Seguer. et Basil. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis κρατηθέν.

(64) Art. τὰ deest in Seguer.

A θεοὺς, ὡς ἀπολομένους ἐκόψαντο· τούτου γὰρ χάριν, οὐ μόνον οὐ (61) νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, ἀλλὰ μὴδ' ὅλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκόνι τούτους ἐτυπώσαντο, ἵνα τοῦ μηκέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκότος δόκησιν ὀρῶντες, παραμυθῶνται, τούτοις ὁμοίως οἱ ἄφρονες ὡς θεοὶ εὐχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. Ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίρειως, καὶ Ὀρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρῆνος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκεῖα, καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ Κορύβαντες, τὸν Δία μὴ εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον ἐκ πατρὸς ὠμοδόρου γενόμενον. Καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, ὅτι καὶ ὁ πάνυ παρ' Ἑλλήσι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχήσάμενος, ὡς περὶ Θεοῦ διανοηθεὶς, ὁ Πλάτων, εἰς τὸν Πειραιᾶ (62) μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἀνθρώπου τέχνην πλασθεῖσαν Ἄρτεμιν προσκυνήσων.

11. Ταύτας δὲ καὶ τὰς τοιαύτας τῆς εἰδωλομανίας εὐρέσεις ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προεβίβασκεν ἡ Γραφή λέγουσα· Ἄρχῃ πορνεῖας ἐπίνοια ἐιδώλων· εὐρέσεις δὲ αὐτῶν φοβερὰ ζωῆς. Οὕτε γὰρ ἦν ἀρ' ἀρχῆς, οὔτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Κενοδοξία γὰρ ἀνθρώπων ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τέλος ἐπεσηθῆ. Ἄωρον γὰρ πέρθει τρυχόμενος πατήρ, τοῦ ταχέως ἀφαιρεθέντος τέκνου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε νεκρὸν ἄνθρωπον, νῦν ὡς ζῶντα ἐτίμησε, καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχείριοις μυστήρια καὶ τελετάς. Ἐτε' ἐν χρόνῳ κρατυνθέν (63) τὸ ἀσεβὲς ἔθος, ὡς νόμος ἐφυλάχθη. Καὶ τυράννων ἐπιταγαῖς ἐθρησκύετο τὰ (64) γλυπτὰ, ἀδὲ ἐν θυεὶ μὴ δυνάμενοι τιμῆν ἄνθρωποι, διὰ τὸ μακρὰν οἰκίσιν, τὴν κόββωθεν θυεὶν ἀσπυνοσάμενοι, ἐμφανῆ εἰκόνα τοῦ τετιμημένου βασιλέως ἐποίησαν, ἵνα τὸν ἀπόντα ὡς παρόντα κολακεύσωσι διὰ τῆς σπουδῆς. Εἰς ἐπίτασιν δὲ θρησκείας καὶ τοὺς ἀγροῦντας ἡ τοῦ τεχνίτου προστρέψατο φιλοτιμία· ὁ μὲν γὰρ, ἴσως τῷ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρέσαι, ἐξεδιάσατο τῇ τέχνῃ τὴν ὁμοίτητα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ πλῆθος, ἐφελκόμενον διὰ τὸ (65) εὐχαρί τῆς ἐργασίας, τὸν πρὸ ὀλίγου τιμηθέντα ἄνθρωπον, νῦν (66) σέβασμα ἐλογίσαντο· καὶ τοῦτο ἐγεγόνει τῷ βίῳ εἰς (67) ἔρεδρον· ὅτι, ἡ συμφορὰ ἡ τυραννίδι δουλεύσαντες ἄνθρωποι, τὸ ἀκοινῶρητον δρομα ἄλθοις καὶ ἐξύλοις περιέθηκαρ. Τοιαύτης τοίνυν τῆς (68) τῶν εἰδώλων εὐρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῇ Γραφῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρξάμενης καὶ ἀναπλασθείσης, ὦρα λοιπὸν σοὶ καὶ τὸν κατ' αὐτῆς ἐλεγχὸν ἀποδείξει, οὐ τοσοῦτον ἐξωθεν, ὅσον ἀφ' ὧν οὗτοι περὶ

(65) Felckm. 2 anon., εὐμορφον.

(66) Felckm. 2 anon., εἰς θεοὺς. Ibid. Basil. et Anglic., ἐλογίσαστο.

(67) Basil., ὡς.

(68) Art. τῆς deest in Felckm. 2 anon. Ibid. τῶν deest in Seguer. et Anglic.

αὐτῶν φρονουσι τὰ τεκμήρια λαμβάνοντας (69). Εἰ γὰρ τις τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρῶτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτωθεν ἄρξωμαι, λάβοι τὰς πράξεις, εὐρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίστους γεγονότας. Οἶον γὰρ, οἶόν ἐστιν ἰδεῖν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Διὸς ἔρωτας, καὶ τὰς ἀσαλγείας; Οἶόν ἐστιν αὐτὸν (70) ἀκούειν ἀρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδην, καὶ τὰς κλοπιμαίους ἐργαζόμενον μοιχείας, δεδιότα δὲ καὶ δειλιώντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τρώων ἀπόληται (71) τείχη; Οἶόν ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν ἀγθόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σαρπηδόου (72), καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλεύμενον μὲν (73) ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηναῖς δὴ λέγω καὶ Ἥρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθούμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατονταχείρου Αἰγαίου· καὶ νικώμενον ὑπὸ ἠδῶν, δουλεύοντα δὲ γυναίξῃ, καὶ δι' αὐτάς ἐν ἀλόγοις ζωαῖς τετράποσι τε καὶ πτηνοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυπτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλήν, τὴν δὲ Κρόνον ὑπ' αὐτοῦ δεσμευόμενον (74), κάκεινον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; Ἄρ' οὐκ ἄξιον τοῦτον ὑπονοεῖν θεόν, τσσαῦτα δράσαντα, καὶ διαβληθέντα, ἃ μὴδὲ οἱ κοινοὶ Ῥωμαίων νόμοι καὶ τοὺς ἀπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι ποιεῖν;

12. Ἴνα γὰρ ἐκ πολλῶν ὀλίγα μνημονεύσω διὰ τὸ πλῆθος, τίς ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Λήδαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ Λητώ, καὶ Μαίαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομίαν καὶ φθοράν· ἢ τίς, ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχειρήσιν καὶ τόλμαν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναῖκα, οὐκ ἂν χλευάσειε, καὶ ζημιώσειε θανάτῳ; Ὅτι μὴ μόνον ἐμοίχευσε, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποιήσας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ τὴν τῆς θεοποιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὧν εἰσι Διόνυσος καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἐρμῆς, καὶ Περσεύς, καὶ Σώτειρα (75). Τίς, ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλακτον πρὸς αὐτοὺς ἔριν ἐν Ἰλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους παρώξυναν; Τίς, ἰδὼν ὑπὸ μὲν Διομήδους τιτρωσκομένους Ἄρεα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλέους τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ὑποχθόνιον ὃν καλοῦσι θεόν, Ἀἰδονέα, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσέως, Ἀθηναῖν δὲ ὑπὸ Ἀρκάδος, καὶ τὸν Ἥφαιστον ῥιπτόμενον καὶ χωλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφῆσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, φαρτοὺς δὲ

sentiant. Si quis enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid enim, quæso, turpius quam illi Jovis amores, et impudicitiae, quas apud poetas legere licet? Quid foedius dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, **10** furtiva adulteria patrare, timere et pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum moenia diruantur? Quid indignius cogitaveris, quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, eique opitulari velle, nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, openique ferri a Thetide muliere et a centimano Ægeone: cum item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursum eundem ut patris insidias fugiat, latebras quærere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

12. Ut enim præ multitudinem pauca ex multis commemorarem, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maïam, Europam, Danaen et Antiopam vitia vitavit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat, et morte dignum æstimet? Enimvero non supra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam gravitatem legendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum et Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnant, eorum imbecillitatem non condemnet, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venerem a Diomede vulnerari, Junonem vero et infernum quem vocant Deum, Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e caelo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit, quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quo-

tacula dñ deest in Seguer.

(74) Sic Seguer. Alii cum editis, δεσμούμενον.

(75) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellatam esse observat Natalis Comes *Mythol.* lib. iii, c. 18, nempe quod parentibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Ciceroe lib. i *De nat. deor.*, et alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror et uxor Jovis erat, non filia, qualis erat quæ hic Σώτειρα appellatur.

(69) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis λαμβάνοντας.

(70) Anglic. et Felckm. 2 anon., αὐτῶν.

(71) Sic Seguer. et Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., at Angl. et Felckm. 2 anon., ἀπόληται. Cæleri cum editis, ἀπόλληται.

(72) Sic Seguer. et Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis Σαρπηδόου, mendose. Vide Homeri *Iliad.* II.

(73) Particula μὲν deest in Felckm. 3 anon. Ibid. vox λεγομένων deest in Basil. et Anglic. Ibid. par-

minus deos illos esse dicat, sed potius cum corruptioni subjectos et patibilis naturæ esse intellexerit, nihil profecto aliud eos quam homines, atque imbecilles homines esse agnoscat, magisque illos qui vulnerant, quam qui vulnerantur, jure et merito admirabitur? Quis item Martis cum Venere adulterium, et utriusque paratas a Vulcano insidias, aliosque quos vocant deos ad stupri spectaculum ab eodem Vulcano accersitos advenire, et illorum impudicitiam contueri conspiciens, risum tenere queat, eosque non valde aspernetur? Quis non rideat, si Herculeum viderit præebrietate libidinose in Omphalem insanire? Nam libidinosa illorum gesta turpissimosque amores, ac eorum imagines auro, argento, ære, ferro, lapidibus et lignis expressas, nihil est cur accurate reprehendam, cum res ipsæ ex sese execrandæ sint, et manifestam erroris notam habeant. Qua sane in re, eorum, qui his fallaciis seducuntur, maxime misereri convenit. Hi enim qui adulterium, qui ad ipsorum uxorem audeat accedere, maximo odio prosequerentur, adulterii magistros deos facere non verentur: cumque ipsi cum sororibus **II** commisceri reformidant, eos qui id ipsum faciunt, venerantur: qui iidem pueros corrumpere crimen esse fatentur, illos nihilominus colunt qui hujusce flagitii rei esse prædicantur: ac denique ea, quæ leges hominibus prohibent, suis, ut appellant, diis non erubescunt ascribere.

43. Præterea cum lapides et ligna adorant, non attendunt se res prorsus similes pedibus conculcare et comburere, quarum partes deos nuncupant, et quæ paulo ante in usum assumebant, hæc eadem sculpta insipienter venerari: quæ dum faciunt, non certe advertunt nec omnino cogitant se non deos sed cælatoris artem adorare. Siquidem quandiu impolitus est lapis et materia rudis, tandiu ista calcant et ad suos sæpe usus etiam viliores adhibent. Cum vero fictor artem suam in illis exercuerit, et viri vel mulieris forma materiam figuravit, tunc gratias agunt artificii, jamque ut deos colunt, quos mercede a cælatore emerunt. Quinetiam fictor, quasi oblitus quæ ipse fabricavit, propriis operibus supplicat, et quæ paulo antescalpebat et inciderebat, hæc eadem, perfecto opere, deos salutat. Atqui si illa admiratione digna erant, cælatoris sane artem laudare et admirari, non autem quæ ficta erant fictori præferre decebat. Siquidem non materia artem, sed ars materiam ornavit et deum fecit. Multo igitur æquius erat ab illis coli artificem, quam ea quæ ipse fecerat, tum quia ipse diis illis arte factis tempore prior est, tum quia, ut voluit, sic illi effecti sunt. Nunc vero, rejecta æquitate, scientiaque et arte posthabitis, ea adorant quæ scientia et arte

(76) Hæ voces αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους desunt in Felckm. 3 anon. et Anglic. In Gobler. autem et Felckm. 1 anon. desunt tantum καὶ ἀνθρώπους.

(77) Anglic., μῖσος.

(78) Seguer., ἐπιμισγόμενοι. Gobler., ἐπιμιγνύμενοι. Paulo post Felckm. 3 anon. κακῆν habet,

A καὶ παθητοὺς αὐτοὺς ἀκούων, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους (76) ἀσθενεῖς ἐπιγνώσεται, καὶ μᾶλλον τοὺς τρώσαντας ἢ τοὺς τρωθέντας θαυμάσειεν; Ἡ τίς, ἰδὼν τὴν Ἄρεος πρὸς Ἄφροδίτην μοιχείαν, καὶ τὸν Ἥφαιστου κατ' ἀμφοτέρων κατασκευαζόμενον ὄδλον, καὶ τοὺς ἄλλους λεγομένους θεοὺς ἐπὶ θέαν τῆς μοιχείας ὑπὸ τοῦ Ἥφαιστου καλουμένους, καὶ αὐτοὺς ἐρχομένους, καὶ ὀρώντας αὐτῶν τὴν ἀσέλγειαν, οὐκ ἂν γελάσειε καὶ καταγνώσειε τῆς φαυλότητος αὐτῶν; Ἡ τίς οὐκ ἂν γελάσειεν ὀρών τὴν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ὀμφάλην ἐκ μέθης παραφροσύνην καὶ ἀσωτίαν; Τὰς γὰρ καθ' ἡδονὴν αὐτῶν πράξεις, καὶ τοὺς παραλόγους αὐτῶν ἔρωτας, καὶ τὰς ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ χαλκῷ καὶ σιδήρῳ, καὶ λίθοις καὶ ξύλοις θεοπλάστιας, οὐ δεῖ διελέγειν μετὰ σπουδῆς, τῶν πραγμάτων καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐχόντων τὸ μῦθος (77), καὶ δι' ἑαυτῶν ἐπιδεικνυμένων τὸ τῆς πλάνης γνώρισμα· ἐφ' οἷς μάλιστα καὶ οἰκτεیرهσειεν ἂν τις τοὺς ἀπατωμένους ἐν αὐτοῖς. Τῆ γὰρ ἑαυτῶν γυναικὶ μισοῦντες τὸν ἐπιβαίοντα μοιχόν, τοὺς τῆς μοιχείας διδασκάλους θεοποιούντες οὐκ αἰσχύνονται· καὶ ταῖς ἀδελφαῖς αὐτοὶ οὐκ ἐπιμιγνύμενοι (78) τοὺς τοῦτο ποιήσαντας προσκυνοῦσι· καὶ ὁμολογούντες εἶναι κακὸν τὴν παιδοφθορίαν, τοὺς ἐπὶ ταύτῃ διαβαλλομένους θρησκέουσι· καὶ ἃ μὴδὲ ἐν ἀνθρώποις εἶναι ἐπιτρέπουσιν οἱ νόμοι, ταῦτα τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζομένοις (79) θεοῖς περιτιθέντες οὐκ ἐρυθριῶσιν.

C 13. Εἶτα προσκυνούντες λίθοις καὶ ξύλοις (80), οὐχ ὀρώσιν, ὅτι τὰ μὲν ὅμοια τοῖς ποσὶ πατοῦσι καὶ καίουσι, τὰ δὲ τούτων μέρη θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ ἃ πρὸ ὀλίγου εἰς χρῆσιν εἶχον, ταῦτα διὰ παραφροσύνην γλύψαντες ἐσέθουσι· οὐχ ὀρώντες, οὐδὲ λογίζόμενοι τὸ σύνολον, ὅτι οὐ θεοὺς, ἀλλὰ τὴν τέχνην τοῦ γλύψαντος προσκυνοῦσιν. Ἔως μὲν γὰρ ἀξυστός ἐστὶν ὁ λίθος, καὶ ἡ ὕλη ἀργή, ἐπὶ τοσούτων ταῦτα πατοῦσι, καὶ τούτοις εἰς ὑπηρεσίας τὰς ἑαυτῶν πολλάκις καὶ τὰς ἀτιμοτέρας χρῶνται· ἐπειδὴν δὲ ὁ τεχνίτης εἰς αὐτὰ τῆς ἰδίας ἐπιστήμης ἐπιβάλη τὰς συμμετρίας, καὶ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὴν ὕλην σχῆμα τυπώσῃ, τότε δὴ, χάριν ὁμολογήσαντες τῷ τεχνίτῃ, λοιπὸν ὡς θεοὺς προσκυνοῦσι, μισθοῦ παρὰ τοῦ γλύψαντος αὐτοὺς ἀγοράσαντες. Πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαματοποιὸς, ὡσπερ ἐπιλαθόμενος ὧν αὐτὸς ἐργάτατο, τοῖς ἰδίοις ἔργοις προσεύχεται· καὶ ἃ πρὸ ὀλίγου κατέξεε καὶ κατέκοπτε, ταῦτα μετὰ τὴν τέχνην θεοὺς προσαγορεύει. Ἔδει δὲ, εἴπερ ἦν θαυμάζειν ταῦτα, τὴν τοῦ ἐπιστήμονος τέχνην ἀποδέχσθαι, καὶ μὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντα τοῦ πεποιηκότος προτιμῆν. Οὐ γὰρ ἡ ὕλη τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ τέχνη τὴν ὕλην ἐκόσμησε καὶ ἐθεοποίησε. Πολλῶ οὖν μᾶλλον δικαιοῦτερον ἦν τὸν τεχνίτην αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἢ περ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένα, ὅτι τε καὶ προὔπηρχε τῶν

ubi alii κακὸν.

(79) Omnes hic addunt εἶναι πρᾶτερ ms. Felckm. 3 anon.

(80) Καὶ ξύλοις desunt in Seguer. Idem paulo post πρὸ ὀλίγου habet, ubi alii, πρὸς ὀλίγον. Item, pro καίουσι, Gobler. et Felckm. 1 anon. ξέουσι habent.

ἐκ τέχνης θεῶν, καὶ ὅτι ὡς ἐβουλήθη, οὕτω καὶ γέγονασι. Νῦν δὲ παραγκωνισάμενοι τὸ δίκαιον, καὶ τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην ἀτιμάσαντες, τὰ μετ' ἐπιστήμης καὶ τέχνης γεγονότα προσκυνοῦσι· καὶ τοῦ ποιήσαντος ἀνθρώπου ἀποθνήσκοντες, τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα, ὡς ἀθάνατα τιμῶσιν· ἃ, εἰ μὴ τύχοιεν τῆς καθ' ἡμέραν ἐπιμελείας, πάντως τῷ χρόνῳ διὰ τὴν φύσιν ἀφανίζονται. Πῶς δὲ οὐκ ἂν τις αὐτοὺς οἰκτιρήσειε καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι βλέποντες αὐτοὶ τοῖς μὴ βλέπουσι (81) προσκυνοῦσι, καὶ ἀκούοντες αὐτοὶ τοῖς μὴ ἀκούουσι προσεύχονται· καὶ βλάψονται καὶ λογχοὶ κατὰ φύσιν ὄντες οἱ ἄνθρωποι, τοὺς μὴ δ' ὄλως κινουμένους, ἀλλὰ καὶ (82) ἄψυχους ὄντας, ὡς θεοὺς προσεγορεύουσι· καὶ τὸ γε θαυμαστόν, ὅτι οὐδ' αὐτοὶ φιλάττουσιν ὑπ' ἐξουσίαν ἔχοντες, τούτοις ὡς δεσπότητας θυλεῖουσι; Καὶ μὴ τοὶ νομίτης ταῦτά με λέγειν ἀπλῶς, ἢ ψεύδεσθαι κατ' αὐτῶν· ἔστι μὲν γὰρ πάρεστι τοῖς βουλευμένοις ὁρᾶν τὰ τοιαῦτα.

14. Κρείττων δὲ μαρτυρία περὶ τούτων ἔστι καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς προδιδασκούσης ἀνωθεν· καὶ λεγούσης· *Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρῆσιον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται* (83)· *στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν. Ὦτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσουσιν· ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφραθήσονται. Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψήλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν· οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λαγγίῳ αὐτῶν.* Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο (84) οἱ ποιοῦντες αὐτά. Οὐδὲ προφητικῆς δὲ τούτων ἀπεστι μίμησις, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τούτοις ὁ κατ' αὐτῶν ἔσχυρος, λέγοντος τοῦ Πνεύματος· *Αἰσχυνθήσονται* (85) *οἱ κλάσσοντες θεὸν, καὶ γλύφοντες πάντες μάτια· καὶ πάντες ὄθεν ἐγένοντο, ἐξηράνθησαν· καὶ κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων συναχθήτωσαν πάντες, καὶ στήλωσαν ἅμα, καὶ ἐτραπήτωσαν καὶ αἰσχυνθίτωσαν* (86) ἅμα· *ὅτι ὄξυνε τέκτων σιδηρον, καὶ σκεπάρῳ εἰργάσατο αὐτὸ, καὶ ἐν τερέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτὸ* (87), *καὶ ἔστησεν αὐτὸ τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ πειράσει καὶ ἀσθερήσει, καὶ οὐ μὴ κίη ὕδωρ.* Σῦλον γὰρ ἐκλεξάμενος τέκτων, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κόλλῃ ἐρρύθμισεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορῆν ἀνδρός καὶ ὡς ὠραιότητα ἀνθρώπου, ἔστησεν αὐτὸ ἐν οἴκῳ (88) ὁ ἔκοψε ξύλον ἐκ τοῦ ὄρυμου, ὁ ἐφύτευσεν ὁ Κύριος, καὶ ἔτελες ἐμήκυνεν, ἵνα ἢ ἀνθρώποις εἰς καῦσιν, καὶ λαβῶν ἀπ' αὐτοῦ θερμανθῆ, καὶ καύσωντες ἐπέψαν ἄρτους

¹⁰ Psal. cxiii, 12-15; vel cxv, 4-7, secundum textum Græcum.

(81) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., τοὺς μὴ βλέποντας· et paulo post. τοὺς μὴ ἀκούοντας, ubi alii cum editis τῆς μὴ βλέπουσι, et τοῖς μὴ ἀκούουσι, ut et legitur in concil. vii, act. vi, ubi hic locus quoad sensum, verbis paulini immutatis, ut Athanasii citatur et explicatur.

(82) Solus ms. Seguer. particulam καὶ habet. Paulo post idem ms. ut et Basil. et Ang. μὴ τοὶ habent, ubi alii cum editis μὴ τοί.

(83) Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται desunt in Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

(84) Seguer. hic addit πάντες. Idem paulo post ἀπεστι habet, ubi alii cum editis ἀπέστη.

(85) Anglic. αἰσχύνθητε. Ibid. κλάσσοντες Seguer. Anglic. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii

A effecta sunt : cumque ipse homo illorum auctor moriatur, ea quæ ab illo facta sunt, tanquam immortalia colunt, quibus utique nisi assiduam curam adhibuerint, ex sua certe natura tempore interitura sunt. Qui porro miserandi non sunt vel ea de causa, quod ipsi videntes, res quæ non vident adorent : ipsi audientes, rebus quæ non audiunt supplicent : ipsi denique cum sint homines anima et ratione ex sua natura præditi, illos qui nullo plane modo mori ventur, sed inanitati sunt, tanquam deos honorent : et quod stupendum est, quod ipsi in sua potestate habent et custodiunt, iis ut dominis seruiant ! Nec vero putes hæc a me temere vel falso dicta fuisse : nam horum omnium fides etiam oculis obvia et exposita est, volentique licet huiusmodi B spectacula cernere.

καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἢ πίστις ἀπαντῶσα τούτων, καὶ

14. Gravius autem de his testimonium suppeditat divina Scriptura, quæ id nos jam pridem his verbis edocuit : *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Oculos habent, et non videbunt : os habent, et non loquentur. Aures habent, et non audient : nares habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt : pedes habent, et non ambulabunt : non clamabunt in guttore suo. Similes illis fiant, qui faciunt ea* ¹⁰. Neque vero hic etiam descleratur Prophetæ incusatio, sed illos Spiritus sanctus hoc modo coarguit et refellit : *Erubescant qui Deum fingunt, et quicumque vana sculptunt : et omnes unde facti sunt, aruerunt : 12 et mutui ab hominibus congregentur universi, et stent simul, pudore et rubore suffusi ; quia faber ferrum acuit, et securi illud elaboravit terebroque concinnavit, ac statuit illud brachio fortitudinis suæ : et esuriet et infirmabitur, neque aquam bibit. Lignum enim elegit faber, quod in mensura statuit, et glutine aptavit, ipsumque fecit tanquam viri formam, et ut pulehritudinem hominis, statuit illud in ædibus, quod ex silva lignum cecidit, quod plantavit Dominus, et pluvia crevit, ut sit hominibus ad comburendum, et ex eo sumens calefactus est, et comburentes, panes eo coxerunt, reliquum vero in deos figurarunt, quos et venerati sunt, cujus mediam partem igne combusserant. Media autem ejus parte carnem coxit, et comedit, eaque satiatum est, et calefactus dixit : Dulce mihi est, quod calefactus fuerim, et ignem viderim :*

D cum editis πλάσαντες. Paulo post Seg. et Græc. Script. textus πάντας habent, ubi alii cum editis πάντα.

(86) Καὶ ἐτραπήτωσαν καὶ αἰσχυνθίτωσαν desunt in Gobler. Felckm. 1, 2 et 3 anon.

(87) Καὶ ἐν τερέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτὸ· habent Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. Alii omittunt. In Græco Scripturæ textu loco ἐρρύθμισεν est ἔστησεν, deinde pro ἔστησεν quod sequitur, est εἰργάσατο αὐτὸ ἐν τῷ βραχίονι, etc. Paulo post, loco ἐρρύθμισεν Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐρρύθμισεν.

(88) Particula καὶ hic et paulo post ante ὁ deest in Seguer. et Græco Scripturæ textu : in Gobler. et Felckm. 1 anon. in primo tantum loco. In aliis est in utroque.

reliquam vero partem adoravit dicens : Eripe me , quia Deus meus es tu. Nescierunt sapere, quia obscurati sunt, ne oculis viderent, et corde intelligerent : neque secum homo cogitavit in corde suo, vel in anima sua, neque novit prudentia, quia mediam ejus partem igne combussit, et panes in illius carbonibus coxit, assatamque carnem manducavit, et quod reliquum ex eo fuit, in abominandum simulacrum formavit, quod et ipsi adorant. Scitote quia cinis cor eorum est, et errant, et nemo potest eripere animam eorum. Videte, nec dicetis, quia mendacium in dextra mea ¹¹. Quomodo itaque non ab omnibus impii esse judicandi sunt, quos impietatis aperte condemnat divina Scriptura? vel quomodo infelices et miseri non sunt, qui tam manifeste convincuntur res inanimas præ veritate colere? Quænam vero illis spes superest: quam, quæso, veniam sperare possunt, qui rebus ratione et motu destitutis confidunt, quas loro veri Dei venerari non dubitant?

Γραφῆς ἀσεβείας κατηγορούμενοι; Ἡ πῶς οὐκ ἂν εἴεν κακοδαίμονες οἱ οὕτω φανερώς ἐλεγχομένοι τὰ ἄψυχα θρησκεύοντες ἀντὶ τῆς ἀληθείας; Ποία δὲ τούτοις ἐλπὶς, ἥ τίς ἂν αὐτοῖς γένοιτο συγγνώμη, πεποιθόσιν ἐπὶ τὰ ἄλογα καὶ ἀκίνητα, ἃ ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ σέβουσιν.

15. Utinam enim, utinam saltem sine figura deos illis finxisset artifex, ne evidens propriæ stupiditatis argumentum haberent! Simplicium siquidem animos adducere potuissent, ut sensum idollis esse crederent, nisi signa sensuum uti oculis, nares, aures, manus et os, immobilia haberent ad sentiendum. Nunc autem habentes non habent, stantes non stant, et sedentes non sedent. Neque enim hæc agendi vim habent, sed ut fictori placuit, ita manent et jacent, nullumque divinitatis indicium exhibent, sed inanima prorsus sunt solaque hominum arte existunt. Utinam quoque hujusmodi falsorum deorum prædicatores et vates (poetas et historicos dico) deos illos esse satis habuissent scribere, nec eorum gesta litteris mandassent, quæ nempe illos minime esse deos, sed turpem vitam duxisse essent argumento! Namque vel solo divinitatis nomine veritatem subripere aut potius plurimos ab ea avertere potuissent. Jam vero cum Jovis amores et impuritates, cum corruptos ab aliis pueros, cum aliorum, præ sua in feminas libidine, suspiciones et sollicitudines, metus pavorisque ac alia vitia recensent, nihil aliud certe efficiunt quam ut videantur de diis se non solum non loqui, imo nec de probis hominibus, sed de turpibus omnis honestatis alienis commentitia narrare.

16. At vero hic fortasse impii ad ingenium poetarum confugient, ac contendunt proprium poetarum esse, ut ea quæ non existunt, comminiscan-

¹¹ Isa. XLIV, 10-20.

(89) Art. ὁ hic nullus est in Seguer. Felckm. 2 anon. et Græco Scripturæ textu: in aliis autem legitur.

(90) Græcus Scripturæ textus γινώθι. Paulo post

ἂ ἐπ' αὐτῷ, τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο εἰς θεοὺς, καὶ προσεκύνησαν αὐτοῖς, οὐ τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαισαν πυρὶ. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμῖνος αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας, ἔφαγε καὶ ἐνεπλήσθη· καὶ θερμανθεὶς εἶπεν· Ἡδὺ μοι, ὅτι ἐθερμάνθην, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ δὲ λοιπὸν προσεκύνει λέγων· Ἐξέλου με, ὅτι θεός (89) μου εἶ σύ. Οὐκ ἔγνωσαν φρονησαί, ὅτι ἀπημαρνώθησαν τοῦ βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ· καὶ οὐκ ἀνελογίστατο ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνελογίστατο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω τῇ φροσῆσει, ὅτι τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαισεν ἐν πυρὶ καὶ ἔπεψεν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄρτους· καὶ ὀπτήσας κρέας ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυγμα ἐποίησε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτό. Γινώτε (90), ὅτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλανῶνται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ἴδετε, καὶ οὐκ ἐρεῖτε, ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου. Πῶς οὖν οὐκ ἄθεοι παρὰ πᾶσι κριθεῖεν οἱ καὶ παρὰ τῆς θείας

καὶ παρὰ τῆς θείας

15. Εἶθε γὰρ, εἶθε καὶ χωρὶς σχήματος αὐτοῖς τοὺς θεοὺς ἐπλαττεν ὁ τεχνίτης, ἵνα μὴ τῆς ἀναίσθησίας φανερὸν ἔχωσι τὴν ἐλεγχον. Ὑπέκλεψαν γὰρ ἂν τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀκεραίων, ὡς αἰσθημένων τῶν εἰδῶλων, εἰ μὴ τὰ σύμβολα τῶν αἰσθήσεων, ὅλον ὀφθαλμοῦς, καὶ ῥίνας, καὶ ὠτα, καὶ χεῖρας, καὶ στόμα εἶχον ἀκινήτως κείμενα πρὸς τὴν τῆς αἰσθήσεως χρῆσιν καὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀντίληψιν. Νῦν δὲ ἔχοντες οὐκ ἔχουσι καὶ στήκοντες οὐ στήκουσι, καὶ καθεζόμενοι οὐ καθέζονται. Οὐ γὰρ ἔχουσι τούτων τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ὡς ὁ πλάσας ἠθέλησεν, οὕτω καὶ μένουσι κείμενοι, Θεοῦ μὲν γνώρισμα μὴδὲν παρέχοντες, ἄψυχοι δὲ καθόλου μόνον ἀνθρώπου τέχνη φαινόμενοι τεθέντες. Εἶθε δὲ καὶ οἱ τῶν τοιούτων ψευδοθεῶν κήρυκες καὶ μάντιες, ποιηταὶ λέγω καὶ συγγραφεῖς, ἀπλῶς θεοὺς αὐτοῦ εἶναι γεγραφήκεισαν· ἀλλὰ μὴ καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν πρὸς ἐλεγχον ἀθεότητος καὶ αἰσχροποιοῦ πολιτείας ἀναγεγραφήκεισαν. Ἡδύναντο γὰρ καὶ μόνῳ τῷ τῆς θεότητος ὀνόματι τὴν ἀληθεῖαν ὑφαρπάσαι, μᾶλλον δὲ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας πλανῆσαι. Νῦν δὲ ἔρωτας καὶ ἀσελγείας διηγούμενοι τοῦ Διὸς, καὶ παιδοφθορίας τῶν ἄλλων, καὶ ζηλοτυπίας πρὸς ἡδονὴν τῶν θηλειῶν, καὶ φόβους καὶ δειλίας, καὶ τὰς ἄλλας κακίας, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἑαυτοὺς ἐλέγχουσιν, ὅτι οὐ μόνον οὐ περι θεῶν διηγούνται, ἀλλ' οὐδὲ περι ἀνθρώπων σεμνῶν, περι δὲ αἰσχρῶν καὶ τοῦ καλοῦ μακρὰν ὄντων μυθολογοῦσιν.

16. Ἄλλ' ἴσως περὶ τούτων οἱ δυσσεβεῖς ἐπὶ τὴν ἰδιότητα τῶν ποιητῶν καταφεύξονται, λέγοντες τῶν ποιητῶν ἴδιον εἶναι (91) χαρακτῆρα τὰ μὴ ὄντα

Felckm. 3 anon. ἐρεῖται habet, ubi alii ἐρεῖτε. Paulo post art. οἱ post κριθεῖεν deest in Seguer.

(91) Art. τόν, qui deest in Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., hic legitur in aliis.

πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι περὶ μύθων εἰς ἡδονὴν τῶν ἀκούοντων, οὗ χάριν καὶ τὰ περὶ θεῶν αὐτοῦς πεποιημένοι φήσουσιν. Ἄλλ' αὕτη καὶ πάντων μάλ-
 λον ἢ πρόφασιν αὐτοῖς ἔωλος δειχθήσεται ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ τούτων ἔχουσι δόξαν, καὶ πρότερον βαι. Εἰ γὰρ τὰ παρὰ ποιηταῖς ἐστὶ πλάσματα καὶ ψευδῆ, ψευδῆ ἂν εἴη καὶ αὕτη ἢ περὶ τοῦ Διὸς, καὶ Κρόνου, καὶ Ἥρας, καὶ Ἄρεος, καὶ τῶν ἄλλων ὀνομα-
 σία. Ἴσως γὰρ, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ τὰ ὀνόματα πλάσται, καὶ οὐκ ἐστὶ μὲν ὅλως Ζεὺς, οὐδὲ Κρόνος, οὐδὲ Ἄρης· πλάττονται δὲ τούτους ὡς ὄντας οἱ ποιη-
 ται πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων. Πλάττοντων δὲ τῶν ποιητῶν τὰ μὴ ὄντα, πῶς ὡς (92) ὄντας αὐ-
 τοῖς θρησκεύουσιν; Ἡ Ἴσως γὰρ ἂν πάλιν φήσουσι, τὰ μὲν ὀνόματα οὐ πλάττονται, τὰς δὲ πράξεις ψεύ-
 δονται κατ' αὐτῶν; Ἄλλὰ καὶ τούτο οὐδὲν ἦτρον πρὸς ἀπολογία ἀυτῶν οὐκ ἀσφαλές. Εἰ γὰρ τὰς πράξεις ἐψεύσαντο, ἐψεύσαντο (93) πάντως καὶ τὰ ὀνόματα, ὧν καὶ τὰς πράξεις εἶναι διεγήσαντο. Ἡ εἰ ἀλη-
 θεύουσι περὶ τὰ ὀνόματα, ἀληθεύουσι καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀνάγκης. Ἄλλως τε οἱ εἶναι τούτους θεοὺς μυθολογήσαντες ἴσασι ἀληθῶς καὶ ἂ δεῖ θεοὺς πράττειν, καὶ οὐκ ἂν ποτε τὰς ἀνθρώπων θεοῖς προσ-
 ἄφουεν ἐννοίας· ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ πυρὸς ἔργον τῷ ὕδατι τις ἀναθήσει· τὸ μὲν γὰρ καίει, τὸ δὲ ἐμπαλιν τὴν οὐσίαν ἔχει ψυχράν. Εἰ μὲν οὖν αἱ πράξεις εἰσὶ θεῶν ἀξίαι, θεοὶ ἂν εἴεν καὶ οἱ τούτων ἐργάται· εἰ δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ (94) καὶ ἀνθρώπων οὐ καλῶν τὸ μαχεύειν, καὶ τὰ προειρημένα ἔργα, ἀνθρωποὶ ἂν εἴεν οἱ ταῦτα πράξαντες, καὶ οὐ θεοί. Κατ' ἀλλήλους γὰρ ταῖς οὐσίαις καὶ τὰς πράξεις εἶναι χρή, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας ὁ πράξας μαρτυρηθῆ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας πράξις γνωσθῆναι δυναθῆ. Ὅσπερ οὖν εἰ τις, διαλεγόμενος περὶ ὕδατος καὶ πυρὸς, καὶ τὰς τούτων ἐνεργείας ἀπαγγέλλων, οὐκ ἂν εἶπε, τὸ μὲν ὕδωρ καίει, τὸ δὲ πῦρ ψύχει· οὐδ' εἰ τις περὶ ἡλίου καὶ γῆς διεγείτο, ἔλεγεν ἂν τὴν μὲν γῆν φωτίζειν, τὴν δὲ ἡλίον βοτάνας καὶ καρποὺς (95) σπεῖρεσθαι, ἀλλὰ καὶ λέγων, πᾶσαν παραπληξίαν ὑπερέβαλεν· οὕτως οὐκ ἂν οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς, καὶ μάλισ-
 τα ὁ πάντων ἐξοχώτατος ποιητής, εἴπερ ἤδεισαν θεοὺς εἶναι τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους, τοιαύτας αὐτοῖς περιέθησαν πράξεις, αἷ μὴ εἶναι θεοὺς αὐτοῦς ἐλέγ-
 χουσι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους εἶναι, καὶ ἀνθρώπους ἢ οὐ σώφρονας. Ἡ εἰ ἐψεύσαντο ὡς ποιηταί, καὶ σὺ τούτων καταψεύδῃ, διὰ τί μὴ καὶ (96) ἐπὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ἡρώων ἐψεύσαντο, καὶ ἀντὶ μὲν ἀνδρείας ἀσθένειαν, ἀντὶ δὲ ἀσθενείας ἀνδρείαν ἐπλάσαντο; Ἔδει γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, οὕτω καὶ τοῦ μὲν Ἀχιλλεύου ἀνανδρείαν καταψεύσασθαι, τοῦ δὲ Θερσίτου δύναμιν θαυμάσαι· καὶ τοῦ μὲν Ὀδυσσεὺς ἀσυνεσίαν διαβαλεῖν, τοῦ δὲ Νέστορος παραπροσύνην πλάσασθαι· καὶ τοῦ μὲν Διομήδους

tur et fabulas ad audientium voluptatem excogitent, quam **13** ob causam eos ista de diis finxisse. Verum hancce illorum excusationem omnibus etiam aliis obsoletiore et futilliore esse ex his ipsis demonstrare licet, quæ ipsi de diis illis opinantur et prædicant. Si enim quæ poetæ narrant commentitia et falsa sunt, falsa quoque Jovis, Saturni, Junonis, Martis aliorumque nomina fuerint. Siquidem, ut ipsi fatentur, forte ipsa etiam nomina ficta fuerunt, nec ullus omnino existit Jupiter vel Saturnus vel Mars: sed eos quasi existentes ad auditores decipiendos finxerunt poetæ. Atqui si poetæ res quæ non existant fingunt, quare deos illos velut existentes colunt? An enim forte responsuri sunt nomina quidem non fingi, sed facta falso illis ascribi? At id etiam ad illorum defensionem nihilo tutius est. Nam si facta commenti sunt, plane et eorum nomina quorum facta esse scripsere, etiam sunt commenti. Vel si in vulgandis nominibus veraces esse necesse est. Præterea qui illos deos esse finxere noverant utique quæ deos agere decet, neque unquam hominum notas diis affintissent: uti nemo ignis effectum aquæ attribuerit, cum ignis vim comburendi habeat, aquæ autem frigida sit natura. Quapropter si facta digna sunt deorum, dii sane fuerint qui ista egerunt. Sin autem hominum et quidem non honestorum sit adulterari, aliaque quæ supra memoravimus scelera committere: homines procul dubio fuerint, non dii, qui illa patravere. **C** Actus enim naturis congruere debent, ut et effectus auctorem testetur, et ex natura actus possit cognosci. Quemadmodum ergo si quis de aqua et igne disputare, eorumque effectus afferre vellet, nunquam profecto dicere auderet aquam comburere, et ignem refrigerare. Similiter si quis de sole et terra disserere aggrediretur, nequiquam certe affirmaret terram illuminare, solem autem herbas et fructus producere: alioquin stupiditatem amentiamque omnem superaret. Ita si deos esse Jovem cæterosque alios certum habuissent illorum scriptores, ac præcipue omnium præstantissimus poeta, hujusmodi actus illis non ascripsissent, quibus eos non deos sed potius homines, homines, inquam, non sapientes fuisse manifestum fieret. Vel si mentiti sunt poetæ, tuque illos falsi arguis, quare de herorum fortitudine falsa dixisse non vis, nec pro fortitudine imbecillitatem, aut pro imbecillitate fortitudinem commentos esse? Nempe debuissent, uti de Jove et Junone commenti sunt, ita etiam Achillem ignavia insimulare et Thersitæ vires admirari, Ulyssis imprudentiam et stupiditatem insectari, Nestori insipientiam tribuere, Diomedæ et

(92) Ὡς deest in Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Paulo post Seguer. et Anglic. φήσουσι habent, alii autem cum editis φήσουσι.

(93) Ἐψεύσαντο deest in Felckm. 2 anon. Paulo post particulam et post ἢ restitimus ex mss. Segner. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(94) Sic Seguer. et Gobler. Alii cum editis. εἰσὶ. Vox ἔργα, quæ mox sequitur, deest in Felckm. 2 anon.

(95) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βοτάναις καὶ καρποῖς.

(96) Particulam καὶ Seguer. habet: alii cum editis omittunt.

Hectori muliebres actiones, Hecubæ vero fortitudinem affingere : siquidem, ut ipsi volunt, proprium poetarum erat in omnibus fingere et mentiri. Atqui cum de hominibus quidem scripserunt, veritatem servavere : cum autem de iis, quos deos vocant, sermonem habuerunt, mendaces esse non sunt veriti. Nam id etiam forte aliquis illorum dixerit, falsa poetas scribere, cum impudica deorum facta narrant : at cum eos laudant, cum Jovem patrem deorum supremumque ac Olympium et in cælis imperantem prædicant, illos nihil comminisci, sed vera dicere. Verum id responsi contra illos esse, non mihi soli, sed cuivis facile est ostendere, iterumque veritas eadem argumentis, quæ jam supra attulimus, sese adversus eos tuebitur. Facta enim illos 14 fuisse homines palam convincunt ; sed laudes quibus eos efferunt, hominum naturam longe superant. Atqui utrumque horum secum pugnat : nam neque proprium est cælestium ista agere, neque qui hæc agunt, deos suspicari quis recte possit.

17. Quid igitur restat, quam ut intelligamus falsas quidem et adulationis ergo fictas fuisse laudes, facta autem vera esse ? Idque ita esse ex vulgari more licet cognoscere. Nemo enim qui aliquem laudare aggreditur, ejus vitam vituperat : sed contra, quorum vita turpis est, ad vituperationem quæ inde sequi solet removendam, illos laudibus supra modum extollunt, ut et laudum magnitudinem audientes decipiant, et illorum, quos laudant, nequitiam occultent. Itaque quemadmodum qui aliquem laudare instituit, si nullam vel in factis vel in moribus laudis materiam repererit, quippe cum nihil nisi turpe in his occurrat, alio commendandi genere uti cogitur, illique, quem laudat, ea quæ propriis meritis majora sunt attribuit : ita cum egregios illos poetas deorum suorum turpitudinis puderet, nomen humana natura majus eis affinxere. Verum non intellexerunt se commentis, quæ in mortalium conditionem minime quadrant, humana facta non obscurare vel abscondere, sed potius humanis eorum vitiiis aperte demonstrare Dei notiones illis nequaquam congruere. Ego sane arbitrator eos contra propriam mentem illorum vitia et facta enarrasse, sed cum incommunicabile, ut loquitur Scriptura¹², Dei nomen et honorem, iis, qui non dii sed mortales homines fuere, ascribere studerent, quod magnum et gravissimum fuit flagitium : idcirco inviti illorum vitia, compellente veritate, exponere coacti sunt, ut ea scriptis exarata, posteris omnibus evidens argumentum essent, illos non esse deos.

¹² Sap. xiv, 21.

(97) Sic Seguer. Alii cum editis, καταψεύσασθαι.

(98) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis λέγουσι. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. *μόνος* habent, alii *μόνον*. Particula καί, quæ mox sequitur, deest in Gobler. et Felck. 2 au.

(99) Seguer. Gobler. Felck. 1 anon., ἀπολείπεται,

A καὶ Ἐκτορος γυναικείας πράξεις, τῆς δὲ Ἑκάθης ἀνδρείαν μυθολογήσαι. Ἐπὶ πάντων γὰρ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἔδει τοὺς ποιητὰς πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι. Νῦν δὲ τοῖς μὲν ἀνθρώποις τὴν ἀλήθειαν ἐφύλαξαν, τῶν δὲ λεγομένων θεῶν οὐκ ἐφοβήθησαν καταψεύδεσθαι (97). Καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτῶν εἴποι, ἐν μὲν ταῖς περὶ ἀσελείας αὐτῶν πράξεσι ψεύδονται· ἐν δὲ τοῖς ἑπαίνοις, ὅταν πατέρα Θεῶν καὶ ὕπατον καὶ Ὀλύμπιον καὶ ἐν οὐρανῷ βασιλεύοντα λέγωσι (98) τὸν Δία, οὐ πλάττονται, ἀλλ' ἀληθεύοντες λέγουσι. Τοῦτον δὲ οὐ μόνος ἐγὼ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὅστις ἐλέγξει κατ' αὐτῶν εἶναι τὸν λόγον. Πάλιν γὰρ ταῖς πρώταις ἀποδείξεσιν ἡ ἀλήθεια κατ' αὐτῶν φανήσεται. Αἱ μὲν γὰρ πράξεις ἀνθρώπων· αὐτοὺς εἶναι ἐλέγχουσι, τὰ δὲ ἐγκώμια ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων ἐστὶ φύσιν· ἐκάτερον δὲ τούτων ἀκατάλληλόν ἐστι πρὸς ἑαυτό· οὕτε γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἰδίον ἐστὶ τοιαῦτα πράττειν, οὕτε τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας ὑπονοεῖν τις δύναται θεοῦς.

17. Τί οὖν ὑπολείπεται (99) νοεῖν, ἢ ὅτι τὰ μὲν ἐγκώμια ψευδῆ καὶ κεχαρισμένα τυγχάνει, αἱ δὲ πράξεις ἀληθεύονται (1) κατ' αὐτῶν ; Καὶ τοῦτο ἀληθὲς ἐκ τῆς συνηθείας ἂν τις ἐπιγνώσεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκωμιάζων τινα (2), καὶ κατηγορεῖ τῆς τούτου πολιτείας· ἀλλὰ μᾶλλον οἷς εἶναι αἱ πράξεις αἰσχυραί, τοὺς διὰ τὸν ἐκ τούτων φόγον ἐπαίρουσι τοῖς ἐγκωμίοις, ἵνα, τῇ τούτων ὑπερβολῇ τοὺς ἀκούοντας ἀπατήσαντες, ἐπικρύψωσι τὴν ἐκείνων παρανομίαν. C Ὅσπερ μὲν εἰ τις, ἐγκωμιάσαι τινα προθέμενος, μὴ εὐρίσκει οὐδὲ ἐκ πολιτείας μὴδὲ ἐξ ἀρετῆς τῆς ψυχῆς τὴν πρόφασιν τῶν ἐγκωμίων διὰ τὴν ἐν τούτοις αἰσχύνην, ἄλλως δὲ αὐτοὺς ἐπαίροι, τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς αὐτοῖς χαριζόμενος· οὕτω καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς θαυμαστοὶ ποιηταί, δυσωπούμενοι ἐπὶ ταῖς αἰσχυραῖς πράξεσι τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς θεῶν, τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῖς προσήψαν ὄνομα, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὐ ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ὑπονοίαις ἐπισκιάσουσιν αὐτῶν τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀνθρωπίνοις αὐτῶν ἐλαττώμασι τὰς Θεοῦ ἐννοίας μὴ ἀρμόζειν αὐτοῖς δι·λέγξουσι. Καὶ ἐγὼ γε νομίζω καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῖς εἰρησθαι τὰ τούτων πάθη καὶ τὰς τούτων πράξεις. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκοινώνητον, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, προστηγορίαν καὶ τιμὴν τοῖς οὐκ ὄσι θεοῖς, ἀλλ' ἀνθρώποις θνητοῖς ἐσπούδαζον ἀναθεῖναι, καὶ μέγα καὶ δυσσεβὲς ἦν τὸ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενον, τούτου ἕνεκεν καὶ ἀκοντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἔναγκάσθησαν τὰ τούτων ἐκθέσθαι πάθη· ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ τούτων πάθη (3) πρὸς ἕλεγχον τοῦ μὴ εἶναι τούτους θεοῦς ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν γραφαῖς καίμενα, πᾶσι φαίνηται.

(1) Sic Seg. Gobler. Felck. 1 an. Alii et editi, ἀληθεύουσαι.

(2) Sic Seguer. et postea τούτου. Alii cum editis τινός ἐι τούτων. Particula καί ibid. deest in Basil.

(3) Hæ voces τὰ τούτων πάθη restituiimus ex mss. Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

18. Τίς οὖν ἀπολογία, τίς ἀπόδειξις περὶ τοῦ εἶναι Α τοὺτους θεοὺς γένοιτ' ἂν τοῖς ἐν τούτοις δεισιδαίμονουσιν; Ἐκ μὲν γὰρ τῶν λεγθέντων μικρῶ πρότερον, ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους οὐ σεμνοὺς (4) ὄντας, ὁ λόγος ἀπέδειξεν· εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπήσσονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εὑρεθείσι τῶ βίῳ χρήσιμοις, λέγοντες διὰ ταῦτα αὐτοὺς καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμοι γέγονασιν. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἰσχυρέναι, Ποσειδῶν δὲ τὴν τοῦ κυβερνήτου· καὶ Ἥφαιστος μὲν χαλκευτικὴν, Ἄθηνά δὲ τὴν ὑφαντικὴν· καὶ Ἀπόλλων μὲν τὴν μουσικὴν, Ἄρτεμις δὲ τὴν κυνηγητικὴν, καὶ (5) Ἥρα στολισμὸν, Δήμητρα γωργίαν, καὶ ἄλλοι ἄλλας, ὡς οἱ ἱστοροῦντες περὶ αὐτῶν ἐξηγήσαντο. Ἀλλὰ ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστήμας οὐκ αὐτοῖς μόνοις ἔδει τοὺς ἀνθρώπους Β ἀναθεῖναι, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, εἰς ἣν ἀνεψίζοντες ἀνθρωποὶ τὰς τέχνας ἐφευρίσκουσι. Τὴν γὰρ τέχνην καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι φύσεως αὐτὴν (6) εἶναι μίμημα. Εἰ τοίνυν ἐπιστήμονες περὶ αὐτῶν ἐποῦδας τὰς τέχνας γέγονασιν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ θεοὺς αὐτοὺς νομίζειν ἀνάγκη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν αἱ τέχναι, ἀλλ' ἐν ταύταις καὶ αὐτοὶ τὴν φύσιν ἐμιμήσαντο. Ὅντες γὰρ ἀνθρωποὶ κατὰ φύσιν δεκτικοὶ ἐπιστήμης κατὰ τὸν περὶ αὐτῶν τεθέντα ὄρον, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀποδλέποντες, καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαθόντες (7), τὰς τέχνας ἐπέσῃσαν. Ἡ εἰ διὰ τὰς τῶν τεχνῶν εὐρέσεις θεοὺς αὐτοὺς ἄξιον ἀναγορεύεσθαι λέγουσιν· ὦρα καὶ τοὺς τῶν ἄλλων τεχνῶν εὐρετὰς θεοὺς ἀναγορεύειν, καθ' C ὃν λόγον κάκεινοι τῆς τριαυτῆς ὀνομασίας ἡξιώθησαν. Γράμματα μὲν γὰρ ἐφεῦρον Φοίνικες, πόλιν δὲ ἡρωϊκὴν Ὀμηρος· καὶ διαλεκτικὴν μὲν Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ῥητορικὴν δὲ τέχνην Κόραξ ὁ Συρακούσιος· καὶ καρπὸν μὲν μελισσῶν Ἀριστάτος, σίτου δὲ σπορὰν Τριπτόλεμος· καὶ νόμους μὲν Λυκούργος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν δὲ γραμμάτων τὴν σύνταξιν καὶ ἀριθμοὺς, καὶ μέτρα καὶ σάθμια Παλαμήδης ἐφεῦρε· καὶ ἄλλοι ἄλλα καὶ D διάφορα τῶ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἀπὶ γῆρας χρήσιμα, κατὰ τὴν τῶν ἱστορησάντων (8) μαρτυρίαν. Εἴπερ οὖν αἱ ἐπιστήμαι θεοποιούσιν, καὶ διὰ ταύτας εἰσὶ θεοὶ γλυπτοὶ, ἀνάγκη καὶ τοὺς ὑστερον ἐκείνων ἐφευρετὰς τῶν ἄλλων γενομένους, εἶναι καὶ αὐτοὺς θεοὺς· ἢ εἰ μὴ τοὺτους ἀξιοῦσι τῆς τοῦ (9) Θεοῦ τιμῆς, ἀλλ' ἀνθρώπους ἐπιγινώσκουσιν· ἀκόλουθον καὶ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν, καὶ τοὺς ἄλλους μὴδὲ ὀνομάζεσθαι θεοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι πιστεύειν, καὶ κατὰ περιττὸν, ὅτι μὴδὲ σεμνοὶ γέγονασιν, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς (10) τῶν ἀγαλμάτων γλυφῆς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐλέγχουσι.

(4) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, ἀσεμνοὺς.

(5) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibidemque post Ἥρα addunt τὸν, εἰ post Δήμητρα, addunt δὲ τὴν. Ibidem et Seg. ante ἄλλοι addunt οἱ, in aliis deest. Oī autem mox sequens deest in Basil. et Felckm. 2 anon.

(6) Αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii non habent.

(7) Hæc verba καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαθόντες

desunt in Felckm. 3 anon.

(8) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀνθρώπων.

(9) Τοῦ deest in Seguer. Paulo post Seg. Gobler. Felck. 1 anon. habent ἀκόλουθον καὶ. Basil. Anglic. Felck. 2, ἀκολουθεῖ καὶ. Alii cum editis, ἀκόλουθον ἂν εἴη. Mox quoque Seguer. Gobler. Felck. 4 et 2 anon. μὴδὲ habent, ubi alii cum editis μὴ.

(10) Hic omnes præter Seguer. διὰ inutilitèr interjectum habent.

18. Quid igitur superstitiosi respondebunt . quo argumento illos deos esse ostendent ? Nam ex his, quæ paulo superius diximus, homines eos, et quidem turpes homines, fuisse probatum est. At enim eo forte postremum se vertent, ut, quæ illi vitæ hominum utilia invenere, magnifice jactent, asserentque eam ob rem deos haberi, quia hominibus fuere utiles. Jupiter enim plasticæ sive artis figlinæ auctor fuisse dicitur ; Neptunus, nauticæ ; Vulcanus, fabrilis ; Minerva, textrinx ; Apollo, musicæ ; Diana item venandi artem, vestes sive corporis ornatum Juno, Ceres agriculturam, alique alias artes invenere, ut apud historicos legitur. Verum hæc et similes artes non illis solis sed communi hominum naturæ erant ascribendæ ; siquidem homines, diligenti naturæ contemplatione et observatione, artes inveniant : hinc in omnium ore est artem naturæ esse imitationem. Si ergo illi in his artibus, quibus navarunt operam, periti evaserunt, non idcirco dii sed potius homines existimandi sunt. Nec enim artes ab illis sunt profectæ : sed ipsi in artibus naturam imitati sunt. Nam cum homines, uti ex hominis definitione constat, natura sint scientiæ capaces : nil mirum, si illi humano ingenio in suam ipsorum naturam intuentes, ejusque percepta cognitione, artes excogitaverint. Porro si ob inventas artes 15 deos eos merito nuncupandos esse contendant, restat ut et alii artium inventores eodem quo illi jure dii appellentur. Etenim litteras Phœnices invenere ; poesim heroicam, Homerus ; dialecticam, Zeno Eleates ; rhetoricam, Corax Syracusius ; apum opera, Aristæus : frumenti sementem, Triptolemus ; leges, Lycurgus Spartiates et Solon Atheniensis ; litterarum ordinem et numerum mensurasque et pondera, Palamedes. Alii denique alias et varias res hominum vitæ perutiles, ut testantur historici, protulerunt. Igitur si scientia deos facit, atque ideo dii sculpti existunt : necesse omnino est illos quoque, qui postea aliorum artium auctores fuere, inter deos numerari. Vel certe si eos divinis honoribus dignos non judicant, sed homines esse agnoscunt : consequens est, ut nec Jupiter, nec Juno, nec alii, dii appellentur, sed vere homines fuisse credantur, eoque magis, quod probi non fuerint. Certe ipsi etiam idololatræ sculptis deorum simulacris nihil aliud eos quam homines esse declarant.

19. Quam enim, quæso, formam cælatores diis illis affingunt, nisi marium et feminarum, imo rerum etiam longe viliorum, et quæ natura sua rationis sunt expertes, ut volucrum variarum, quadrupedum cicurum et ferocium, ac reptilium, quæcunque terra et mare ac universa aquarum natura producit? Nimirum cum homines belluarum insanos impetus ac libidines præcipiti lapsu secuti, nihil præter voluptates et carnis cupiditates ob oculos haberent: ut mentem in hisce pecudum vitii defixam et occupatam tenebant, sic etiam in belluis pro affectuum varietate numen expresserunt, atque tot deos sunt fabricati. Hinc enim quadrupedum, reptilium et avium simulacra apud illos exstant, quemadmodum divinæ et veræ pietatis interpres his verbis docet: *Evannerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium; propterea tradidit illos Deus in passionem ignominie*¹². Postquam enim animam, ut modo memini, voluptatibus belluarum propriis inquinaverunt, ad hujuscemodi deos effingendos sunt inducti; hincque factum est ut, Deo derelicto, jam veluti traditi, sese in illis flagitiis volutarint, et in rebus quæ rationis expertes sunt, Deum rationis sive Verbi Patrem exprimere ausi fuerint. Sane his de rebus convicti ethnicorum philosophi et doctores, non eunt inficias hominum et belluarum formas ac figuras esse suos illos deos qui palam sunt expositi. Verum respondent ideo ita esse, ut Deus per has figuras ipsis det responsa atque appareat: nec enim eum, qui oculis videri non potest, aliter posse cognosci quam per hujusmodi simulacra et cæremonias. Alii vero præstantiores philosophi, altiora rati dicere, aiunt hæc facta et expressa fuisse ad divinos angelos et potestates invocandum et accersendum, ut, per hæc simulacra apparentes, Dei cognitionem ipsos docerent; esseque hominibus instar literarum, quarum lectione, divinis angelis per illa advenientibus, Dei scientiam percipere possint. Sic illi inscite nugantur, non ut theologi loquuntur: absit enim ut ista theologorum dicantur! Verum si quis id responsi diligenter velit expendere, facile reperiet non **16** minus falsam istorum opinionem esse, quam quæ supra a nobis refutata sunt.

20. Ita enim eos aliquis velim, veritate judice, si quis interroget: Quonam modo Deus per hæc simulacra respondet et cognoscitur? An ob materiam ex qua constant, an ob formam quam habent? Si ob materiam: quis ergo formæ usus, et cur, ante-

¹⁰ Rom. I, 21-24.

(11) Particulam τε habent Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(12) Ὁ Θεός legitur in Segner. et Felckm. 1 anon. et Rom. I, 24. In aliis omittitur. Paulo post art. τῶν ante ἡδονῶν deest in Seguer.

19. Τίνα γὰρ ἄλλην αὐτοῖς γλύφοντες ἐπιβάλλουσι μορφήν ἢ τὴν ἀρρένων καὶ γυναικῶν, καὶ τῶν ἐπι κατωτέρω τούτων καὶ ἀλόγων ὄντων τὴν φύσιν πετεινῶν παντοίων, τετραπόδων ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, καὶ ἔρπετων, ὅσα γῆ καὶ θάλαττα, καὶ πᾶσα τῶν ὑδάτων ἢ φύσις φέρει; Εἰς γὰρ τὴν τῶν παθῶν καὶ ἡδονῶν ἀλογίαν πεσόντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ πλέον οὐδὲν ὀρώντες ἢ ἡδονὰς καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας, ὡς ἐν ταῦτοις τοῖς ἀλόγοις τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐν ἀλόγοις καὶ τὸ θεῖον ἀνεπλάσαντο κατὰ τὴν ποικίλαν τῶν παθῶν ἑαυτῶν, καὶ θεοὺς τοσοῦτους γλύψαντες. Τετραπόδων τε (11) γὰρ εἰκόνες καὶ ἔρπετων, καὶ πετεινῶν εἰσι παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ ὁ τῆς θείας καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ἐρμηνεύς φησιν· Ἐμυταιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν, καὶ ἠλλαξάν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθά, τοῦ θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκότος φθορτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπετων· διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς ὁ θεός (12) εἰς πάθη ἀτιμίας. Προπαθόντες γὰρ τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἡδονῶν ἀλογίαις, ὡς προείπον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην θεοπλαστὴν κατέπεσον· καὶ πεσόντες, λοιπὸν ὡς παραδοθέντες (13) ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν θεὸν αὐτοῖς οὕτως ἐν αὐτοῖς κυλιόνται, καὶ ἐν ἀλόγοις τὸν τοῦ λόγου πατέρα θεὸν ἀπεικάζουσι. Περὶ ὧν οἱ παρ' Ἑλλήσι λεγόμενοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, ἐλεγχομένοι μὲν οὐκ ἀρνοῦνται ἀνθρώπων εἶναι καὶ ἀλόγων μορφὰς καὶ τύπους τοὺς φαινομένους αὐτῶν θεοῦ· ἀπολογούμενοι δὲ λέγουσι, διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἔχειν, ἵνα διὰ τούτων τὸ θεῖον αὐτοῖς ἀποκρίνηται καὶ φαίνεται· οὐκ ἄλλως γὰρ αὐτὸν τὸν ἀόρατον δύνασθαι γνῶναι ἢ διὰ τῶν τοιούτων ἀγαλμάτων καὶ τελετῶν. Οἱ δὲ ἐπι τούτων φιλοσοφώτεροι καὶ βαθύτερα λέγειν νομιζόντες φασὶ διὰ τούτου ταῦτα κατεσκευάσθαι (14) καὶ τετυπῶσθαι· πρὸς ἐπίκλησιν καὶ ἐπιφάνειαν θεῶν ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, ἵνα διὰ τούτων ἐπιφανήμενοι γνωρίζωσιν αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως· καὶ εἶναι τούτους ὡς περὶ γράμματα τοῖς ἀνθρώποις, οἷς ἐντυγχάνοντες, δύνανται γινώσκειν περὶ τῆς τοῦ θεοῦ καταλήψεως, ἀπὸ τῆς δι' αὐτῶν γινομένης τῶν θεῶν ἀγγέλων ἐπιφανείας. Ταῦτα μὲν οὕτως ἐκείνοι μυθολογοῦσιν· οὐ γὰρ θεολογοῦσι· μὴ γένοιτο! Ἐὰν δὲ τις ἐξετάσῃ τὸν λόγον μετ' ἐπιμελείας, εὐρήσει τούτων οὐκ ἑλαττων τῶν πρότερον δειχθέντων τὴν δόξαν εἶναι ψευδῆ.

20. Εἴποι γὰρ ἂν τις πρὸς αὐτοὺς παρελθὼν ἐπι ἀληθείᾳ κρινούσῃ· Πῶς ἀποκρίνεται ἢ γνωρίζεται θεός διὰ τούτων; Πότερον διὰ τὴν περιχειμένην αὐτοῖς ὕλην, ἢ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς μορφήν; Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὴν ὕλην, τίς ἡ χρεια τῆς μορφῆς, καὶ μὴ, πρὶν

(13) Sic Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, παροφθέντες.

(14) Sic Seg. Alii cum editis, κατασκευάσθαι, sed mendose.

πλασθῆναι ταῦτα, διὰ πάσης ἀπλῶς ὕλης ἐπιφαίνε-
σθαι τὸν Θεόν; Μάτην δὲ καὶ τοὺς ναοὺς οὗτοι περι-
τετειχισθαι, συγκλειόντες ἓνα λίθον, ἢ ξύλον, ἢ χρυ-
σοῦ μέρος, πάσης τῆς γῆς πεπληρωμένης τῆς τούτων
οὐσίας. Εἰ δὲ ἡ ἐπικειμένη μορφή αἰτία γίνεται τῆς
θείας ἐπιφανείας, τίς ἡ χρεία τῆς ὕλης τοῦ χρυσοῦ
καὶ τῶν ἄλλων, καὶ μὴ μάλλον δι' αὐτῶν τῶν φύσει
ζῶων, ὧν εἰσι μορφὰι τὰ γλύμματα, τὸν Θεὸν ἐπιφαί-
νεσθαι; Καλλίων γὰρ ἂν ἡ περὶ τοῦ (15) Θεοῦ δόξα
κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγεγόνει, εἰ διὰ ζῶων ἐμφύχων
λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ἐπεφάνετο, καὶ μὴ ἐν ἀψύ-
χοις καὶ ἀκινήτοις προσδοκᾶτο· ἐφ' οἷς μάλιστα
καθ' ἑαυτῶν ἀσέβειαν ἐργάζονται. Τὰ γὰρ φύσει ζῶα
τετράποδά τε καὶ πετεινά καὶ ἔρπετά βδελυττόμενοι
καὶ ἀποστρεφόμενοι ἢ διὰ τὴν ἀγριότητα ἢ διὰ τὴν
βυρπᾶν, ὅμως τοὺς τούτων τύπους ἐν λίθοις καὶ
ξύλοις καὶ χρυσοῦ γλύψαντες θεοποιούσιν. Ἐδει δὲ
αὐτὰ μάλλον τὰ ζῶα θρησκεύειν αὐτοῦς (16) ἢ τοὺς
τύπων τύπους ἐν τούτοις προσκυνεῖσθαι. Ἡ τάχα
τούτων μὲν οὐδὲν, οὔτε ἡ μορφή οὔτε ἡ ὕλη αἰτία
τῆς Θεοῦ παρουσίας ἐστὶ· μόνη δὲ ἡ μετ' ἐπιστήμης
τέχνη τὸ Θεῖον ἐκκαλεῖται, ἅτε δὴ μίμημα τῆς φύσεως
αὐτῆ τυγχάνουσα. Ἄλλ' εἰ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἐπι-
φοιτᾷ τὸ Θεῖον τοῖς γλύμμασι, τίς πάλιν ἡ χρεία τῆς
ὕλης, οὐσης τῆς ἐπιστήμης ἐν τοῖς ἀνθρώποις; εἰ
γὰρ ὅπως διὰ τὴν τέχνην ἐπιφάνεται ὁ Θεός, καὶ διὰ
τοῦτο θρησκεύονται ὡς θεοὶ τὰ γλύμματα· ἔδει τοὺς
ἀνθρώπους τῆς τέχνης ὄντας ἀρχηγούς προσκυνεῖ-
σθαι καὶ θρησκεύεσθαι, ὅσα (17) καὶ λογικοὶ καὶ τὴν
ἐπιστήμην ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

21. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτῶν καὶ βαθυτέρας δῆ-
θεν ἀπολογίας, καὶ ταῦτα ἂν τις ἀκολούθως εἴποι· Εἰ
οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ (18) τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν ταῦτα
ὑμῖν πεποιήται, ὡς Ἕλληνες, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγγέλων
ἐκεῖ παρουσίαν· διὰ τί τὰ ἀγάλματα, δι' ὧν ἐπικα-
λεῖσθε τὰς δυνάμεις, κρείττονα καὶ ὑπὲρ αὐτὰς τὰς
ἐπικληθείσας δυνάμεις ποιεῖτε; Χάριν γὰρ τῆς περὶ
Θεοῦ καταλήψεως γλύφοντες τὰς μορφάς, ὡς φατε,
αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν τιμὴν καὶ προσηγορίαν αὐτοῖς
(19) τοῖς γλύμμασι περιτίθετε, πρῶγμα πάσχοντες
οὐκ εὐαγές. Ὁμολογοῦντες γὰρ ὑπεραίρειν τὴν τοῦ
Θεοῦ δύναμιν τῆς τῶν ἀγαλμάτων σμικρότητος, καὶ
διὰ τοῦτο μὴ τολμῶντες τὸν Θεὸν δι' αὐτῶν, τὰς δὲ
ἐλάττω δυνάμεις ἐπικαλεῖσθαι, αὐτοὶ ταύτας ὑπερ-
βάτες, οὐ τὴν παρουσίαν ἐφοβήθητε, τοῦτου τὴν
προσηγορίαν τοῖς λίθοις καὶ (20) ξύλοις ἀνεθήκατε·
καὶ θεοὺς ἀντὶ λίθων καὶ τέχνης ἀνθρώπων ὀνομά-
ζετε καὶ προσκυνεῖτε. Εἰ γὰρ καὶ ὡς γράμματα
εἰσιν ὑμῖν ταῦτα, ὡς ψεύδεσθε, τῆς ἐπὶ Θεὸν θεω-
ρίας, ὡς δίκαιον τὰ σημαίνοντα τοῦ σημαινομένου
προτιμᾶν. Οὐδὲ γὰρ εἰ γράφοι τις τὸ βασιλέως (21)
ὄνομα, ἀκινδύνως ἔχοι τὸ γράμμα προτιμῶν τοῦ βα-

(15) Art. τοῦ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. in aliis ut et in editis hic legitur. Mox ibid. pro αὐτόν, Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. habent αὐτῶν.

(16) Αὐτοῦς deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

(17) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1 et 2 anon. Alii autem cum editis ὅτι.

(18) Gobler. Felckm. 1 anon. αὐτήν.

(19) Αὐτοῖς deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post sequens καὶ deest in Felckm. 3 anon.

(20) Art. τοῖς, qui in Seguer. Gobler. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. deest, in aliis ut et in editis hic legitur.

(21) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. Alii cum editis, τῷ βασιλεῖ.

A quam hæc efficta essent, per quamlibet materiam se videndum Deus non præbebat? Frustra quoque templa muris muniunt, lapidemque unum, aut lignum, aut aliquam auri partem in his includunt, cum universa terra hujusmodi rebus sit plena. Si vero imposita forma divini adventus causa est, quis usus materiæ auri aliarumve rerum? cur non potius per ipsa vera animalia, quorum effigies sunt simulacra, Deus apparet? Dignior siquidem de Deo opinio eadem de causa haberetur, si per animalia viventia sive ratione prædita sive rationis expertia appareret, neque in inanimis et immobilibus conspicendus exspectaretur. Summam enim impietatem adversus seipsos committunt, qui cum vera animalia, quadrupedes, aves et serpentes seu ob feritatem seu ob sæditatem fugiant et abhorreant, horum tamen formas lapidibus, lignis et auro insculptas deos faciunt. Convenientius sane erat ipsa viventia quam eorum formas coli. At forte neutrum horum, nempe neque forma, neque materia Dei adventus causa est: sed sola ars cum scientiâ conjuncta divinum numen evocat, quippe cum ipsa sit naturæ imitatio. Sed si propter scientiam et artem Deus ad simulacra accedit, quis rursus materiæ usus, cum ars et scientia in hominibus resideant? si enim prorsus propter artem apparet Deus, et idcirco simulacra tanquam dii coluntur: ipsi profecto homines auctores multo magis venerandi et colendi erant, quod ratione sint præditi scientiamque et artem in seipsis habebant.

C 21. Ad alteram autem et sublimiorem eorum responsionem hæc reponenda arbitror: Si non ut ipse Deus, sed ut angeli illic appareant, ista, o gentiles, fabricati estis: cur simulacra per quæ potestates invocatis, iisdem quas invocatis potestatibus pluris facitis? Vos enim qui Dei cognoscendî gratia has figuras scalpere dicitis, ipsius Dei honorem et nomen his ipsis simulacris imponitis, quod profecto impium et sacrilegum est. Nam vos ipsi qui divinam potestatem simulacrorum tenuitate longe præstare satemini, eamque ob causam per illa non audetis ipsum Deum, sed inferiores tantum potestates invocare: vos, inquam, ipsi, illis prætermissis, cujus præsentiam formidabatis, hujus nomen lapidibus et lignis imposuistis, quæ deos nominare divinisque honoribus afficere non veremini, cum vere nihil nisi lapides et artificium hominum debeant appellari. Enimvero, si ut mentimini, hæc vobis instar litterarum sunt ad Deum contemplandum: æquum certe non est res significantes his quas significant anteferre. Neque enim si quis scriptum imperatoris nomen ipsi imperatori.

prætulērit, id impune facturus est : sed ille quidem A morte multabitur ; scriptum autem nomen nihil utique aliud nisi scribentis opus erit. Ita, si vobis sana mens esset, tam augustum divinitatis insigne nunquam materiæ attribuissetis, neque scalptum simulacrum scalptenti homini antepone-re ausi fuissetis. Tametsi enim instar litterarum Dei præsentiam significant, atque idcirco ut 17 Dei signa divinitate digna judicantur : nihilominus artificem qui illa cælavit et insculpsit, deum fieri longe erat convenientius, utpote qui illis sit potentior et divini-or, cum illa ad ejus arbitrium edita et insculpta fuerint. Si igitur litteræ sunt admiratione dignæ, multo sane magis ipse scriptor propter suam artem et animæ scientiam est admirandus. Quocirca si ea causa nulla est cur dii existimentur, eos iterum de B idolorum insaniam percunctari placet, ut causam hujusmodi illorum figuræ nos tandem docere ne gra-ventur.

22. Nam si idcirco numen cum humana effigie ex-pressum est, quia hominis formam habet : quare belluarum speciem eidem assignunt ? Sin autem animalium rationis expertium formam habet, cur figu-ram animalium ratione præditorum ipsi tribuunt ? Si vero utrumque simul est, et Deum ex utraque specie compositum hominumque et belluarum formis indutum concipiunt, cur conjuncta disjungunt, bel-luarumque et hominum formas separant, neque illum semper cum utraque forma cælant, ejusmodi plu-rima sunt fabularum commenta, ut Scylla, Cha-rybdis, Hippocentaurus, et apud Ægyptios canino capite Anubis ? siquidem vel cum duplici tantum na-tura pingendi erant : vel si formam unicam habent, alia ipsis assignenda non erat. Rursus si marium formas habent, cur seminarum lineamenta illis at-tribuunt ? si autem seminarum habent formas, cur marium figuras eis assignunt ? si porro utrumque simul sunt, non dividere sed utrumque conjungere oportebat, similesque pingendi erant his, quos her-maphroditos appellant, ut nempe tam stulta super-stitio non solum impietatem et infamiam præ se ferret, sed etiam risum spectatoribus moveret. Quod si denum numen corporeum esse suspicatur, ven-tremque et manus, pedes, cervicem, pectus aliaque ad generandum necessaria membra habere singunt D et comminiscuntur : vide in quantam impietatem mens illorum ceciderit, ut hæc de Deo cogitent. Inde enim sequitur cætera etiam, quæ corporis propria sunt, hujusmodi numen omnino pati, adeo ut secari, dividi prorsusque corrumpi possit. Certe hæc et alia similia non propria Dei sunt, sed potius terrestrium corporum. Deus enim nec corporeus est, nec corrumpi vel mori potest, nullaque re ad ullum usum indiget. Hæc autem et corrumpuntur, et cor-porum sunt effigies, hominumque cura et industria,

(22) Sic Seguer. Alii cum editis, ἔχεις. Idem Seguer. paulo post θεϊότητος habet.

(23) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἐστίν.

(24) Αὐτούς ἀστ in Gobler. Felckm. 1 anon.

σιλέως · ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατον μὲν ἔχει τὴν ζημίαν, τὸ δὲ γράμμα τῆ τοῦ γράφαντος ἐπιστήμη τετύπω-ται. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, εἴπερ ἐβρωμένον εἴχετε (22) τὸν λογισμὸν, οὐκ ἂν τὸ τηλικαῦτον τῆς θεότητος γνώρισμα εἰς ὕλην κατεφέρετε · ἀλλὰ καὶ τὸ γλύμμα οὐκ ἂν προετιμήσατε τοῦ γλύψαντος ἀνθρώπου. Εἰ γὰρ καὶ ὅλως ὡς γράμματα σημαίνουσι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς θεὸν σημαίνοντα, θεο-ποιίας εἰσὶν ἄξια · ἀλλὰ γούνην ταῦτα γλύψαντα καὶ χαράξαντα, φημί δὴ πάλιν τὴν τεχνίτην, πολλῶ πλεόν ἔδει θεοποιηθῆναι, ὡς μᾶλλον ἐκείνων δυνατώτερον καὶ θειώτερον ὑπάρχοντα, ὅσῳ κάκεινα κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐξέσθη καὶ τετύπωται. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα θαύματος εἰσὶν (23) ἄξια · πολλῶ πλεόν ὁ γράψας ὑπεραίρει τῷ θαύματι διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην. Οὐκοῦν εἰ μὴ διὰ τοῦτο θεοὺς αὐτοὺς (24) ἄξιον νομίζειν, πάλιν αὐτοὺς ἂν τις ἔροτο περὶ τῆς τῶν εἰδώλων μανίας, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύ-της αὐτῶν μορφῆς παρ' αὐτῶν ἀξίων μαθεῖν.

22. Εἰ μὲν γὰρ, ὅτι ἀνθρωπόμορφόν ἐστι τὸ θεῖον, διὰ τοῦτο οὕτω τετύπωται, διὰ τί καὶ ἀλόγων αὐτῶ τύπους περιτιθέασιν ; Εἰ δὲ ζῶων ἀλόγων ἐστὶν ὁ τοῦ-του τύπος, διὰ τί καὶ λογικῶν αὐτῶ περιτιθέασιν γλυ-φάς ; Εἰ δὲ τὸ συναμφοτέρον ἐστὶ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων κατελήφασιν τὸν θεόν, ὅτι τε ἀλόγων καὶ λογικῶν ἔχει τοὺς τύπους· τί διαιροῦσι τὰ συνημμένα, καὶ χωρίζουσι τὴν ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων γλυφὴν, καὶ οὐ πάντοτε ἐξ ἀμφοτέρων αὐτὸν γλύφουσι, ἴποια τὰ παρὰ τοῖς μύθοις ἐστὶ πλάσματα, ἢ Σκύλλα, καὶ ἡ Χάρυβδις, καὶ ὁ Ἴπποκένταυρος, καὶ ὁ παρ' Ἀλυ-πτίους κυνοκέφαλος Ἄνουβις ; Ἔδει γὰρ ἢ μόνους αὐ-τούς οὕτω γράφεσθαι διφυεῖς, ἢ μίαν αὐτῶν ἐχόντων μορφήν, μὴ καὶ τὴν ἄλλην ἀναπλάττεσθαι κατ' αὐ-τῶν. Καὶ πάλιν εἰ ἀρβενικαὶ τούτων εἰσὶν αἱ μορφαί, διὰ τί καὶ θηλειῶν αὐτοῖς περιτιθέασιν τύπους ; εἰ δὲ θηλυκῶν εἰσι (25), διὰ τί καὶ ἀρβενικῶν κατ' αὐτῶν ψευδονται τὰς μορφάς ; εἰ δὲ πάλιν τὸ συναμφοτέρον εἰσιν, ἔδει μὴ διαιρεῖσθαι, ἀλλὰ ἀμφοτέρα συνάπτε-σθαι, καὶ γίνεσθαι κατὰ τοὺς λεγομένους ἐρμαφρο-δίτους· ἵνα μὴ μόνον ἀσέθειαν καὶ συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ γέλωτας αὐτῶν ἢ δεισιδαιμονία τοῖς ὄρωσι παρά-σχη· καὶ ὅλως εἰ σωματοειδὲς τὸ θεῖον ὑπολαμβάνου-σιν, ὥστε καὶ γαστέρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πάλ-ιν ἀχένα καὶ στήθη καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς γένεσιν ἀνθρώπων μέλη ἐπινοεῖν αὐτῶ καὶ ἀναπλάττειν· ὅρα εἰς ὅσην ἀσέθειαν καὶ ἀθεότητα καταπέπτωκε τούτων ὁ νοῦς, ὥστε τοιαῦτα ὑπονοεῖν (26) περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἄκολουθεῖ γὰρ αὐτῶ καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος πάν-τως πάσχειν, ὥστε καὶ τέμνεσθαι, καὶ διαιρεῖσθαι, καὶ πάλιν ἐξ ὅλου φθεῖρεσθαι· ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦ-τα οὐκ ἴδια Θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἐπὶ γῆς σωμα-των ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀσώματος ἐστὶ καὶ ἀφθαρ-τος καὶ ἀθάνατος, οὐδένας εἰς ὅτιοῦν δεόμενος· ταῦτα δὲ καὶ φθαρτὰ καὶ σωματίων εἰσὶ τύποι, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιδεόμενα χρεῖας, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρη-

(25) Basil. hic addit καὶ. Ibidem post εἰσὶν, Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt αἱ μορφαί.

(26) Sic Seguer., alii cum editis, ἐπινοεῖν. Paulo post πάντως deest in Basil.

ται· πολλάκις γὰρ (27) ὀρώμεν ἀνακαινούμενους τοὺς Α παλαιωθέντας, καὶ οὗς ὁ χρόνος, ἢ ἐνέτος, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων ἠφάνισε, τούτους ἀναπλαττομένους. Ἐφ' ᾧ ἂν τις αὐτῶν καταγνώσῃται τῆς παραφροσύνης· ὅτι ὦν αὐτοὶ ποιηταὶ τυγχάνουσι, τούτους θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ οὗς αὐτοὶ ταῖς τέχναις περικοσμοῦσιν ἕνεκα τοῦ μὴ φθαρῆναι παρὰ τούτων, αὐτοὶ σωτηρίαν αἰτοῦσι· καὶ οὗς οὐκ ἀγνοοῦσι θεομένους τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας, παρὰ τούτων αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν χρείας ἀξιοῦσιν ἀποπληροῦσθαι (28)· καὶ οὗς ἐν μικροῖς οἰκίσκοις κατακλείουσι, τούτους οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀπάσης δεσπότας οὐκ αἰσχύνονται καλοῦντες.

23. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τούτων ἂν τις αὐτῶν τὴν ἀθεότητα καταμάθοι, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἐστὶν ἀσύμφωνος ἡ δόξα. Εἰ γὰρ αὐτοὶ θεοὶ εἰσιν, ὡς λέγουσι καὶ περὶ αὐτῶν φιλοσοφοῦσι, τίνοι τις πρόσθηται τούτων, καὶ ποῖους ἂν αὐτῶν κρίνη κυριωτέρους, ἢνα ἢ τὸν Θεὸν θαρρήσῃ προσκυνῶν, ἢ, ὡς φασι, ἐν αὐτοῖς μὴ διατάξῃ γινώσκων τὸ Θεῖον; Οὐ γὰρ οἱ αὐτοὶ παρὰ πᾶσιν ὀνομάζονται θεοί· ἀλλ' ὅσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐστὶν ἔθνη, τοσοῦτοι καὶ θεοὶ ἀναπλάττονται. Ἔστι δ' ὅπου καὶ μία χώρα καὶ μία πόλις πρὸς ἑαυτὰς (29) στασιάζουσι περὶ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας. Φοίνικες γοῦν οὐκ ἴσασιν τοὺς παρ' Αἰγυπτίους λεγομένους θεοὺς, οὐδὲ Αἰγύπτιοι τὰ αὐτὰ τοῖς παρὰ Φοίνιξι προσκυνοῦσιν εἰδῶλα. Καὶ Σκύθαι μὲν τοὺς Περσῶν, Πέρσαι δὲ τοὺς Σύρων οὐ παραδέχονται θεοὺς. Ἄλλὰ καὶ Πελασγοὶ μὲν τοὺς ἐν Θράκη θεοὺς διαβάλλουσι· Θράκες (30) δὲ τοὺς παρὰ Θρᾷαίους οὐ γινώσκουσιν. Ἰνδοὶ δὲ κατὰ Ἀράβων, καὶ Ἀραβες κατ' Αἰθιοπίων, καὶ Αἰθίοπες κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις διαφέρονται. Καὶ Σύροι μὲν τὰ Κιλικίων οὐ σέβουσι· Καππαδοκῶν δὲ τὸ γένος ἄλλους παρὰ τούτους ὀνομάζουσι θεοὺς. Καὶ Βιθυνοὶ μὲν ἑτέρους, Ἀρμένιοι δὲ ἄλλους ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. Καὶ τί μοι δεῖ (31) πολλῶν; Ἠπειρώται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ἄλλους θεοὺς προσκυνοῦσι· καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκεύουσι. Καὶ ὅλως ἐκάστη πόλις καὶ κώμη, τοὺς ἐκ γειτόνων οὐκ εἰδῶλα θεοὺς, τοὺς ἑαυτῆς προκρίνει, καὶ μόνους εἶναι τούτους νομίζει θεοὺς. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μυσαρῶν οὐδὲ λέγειν ἐστὶ, πᾶσιν ἐπ' ὀφθαλμῶν (32) ὄντων, ὅτι ἐναντίας καὶ μαχομένας ἀλλήλαις ἔχουσι τὰς θρησκείας αἱ πόλεις, καὶ οἱ ἐκ γειτόνων ἀεὶ σπουδάζουσι κατὰ τῶν πλησίων τὰ ἐναντία σέβειν· ὁ γοῦν παρ' ἑτέροις προσκυνούμενος ὡς θεὸς κροκόδειλος, οὗτος παρὰ τοῖς πλησίων βδέλυγμα νομίζεται· καὶ ὁ παρ' ἑτέροις λέων ὡς θεὸς θρησκεύμενος, τοῦτον οἱ ἀστυγέτονες οὐ μόνον οὐ θρησκεύουσιν, ἀλλὰ καὶ εὐρόντες ἀποκτείνουσιν ὡς

ut supra diximus, opus habent. Hinc non raro cernimus illa ob vetustatem renovari : vel si tempore, pluvia, aut alicujus terrestri animalis injuria labefactata fuerint, iterum effingi. Quare merito stultitiæ sunt condemnandi, qui illos, quorum ipsi effectores sunt, deos esse prædicare audeant : qui quos sua arte curant ne corrumpantur, ab his salutem efflagitare non dubitent : qui quos sua opera egere non ignorant, ab illis suam indigentiam expleri precantur : qui denique quos in parvis ædiculis concludunt, illos cælorum et terræ universæ dominos appellare non erubescant.

23. Verum non ex his tantum illorum impietatem discere possumus, sed etiam ex opinionum discordia, quas ipsi quoque de idolis habent. Si enim, ut prædicant et philosophantur, illi vere dii sunt, cui nam, quæso, horum se addicere audeant : quosnamve potentiores judicabit, ut vel Deum cum fiducia adoret, vel nihil, ut aiunt, in cognoscendo numine hæsitet? Nec enim iidem apud omnes nominantur dii : sed quot fere sunt gentes, tot etiam dii confunduntur. Quin etiam videre licet unam eandemque regionem et civitatem cum seipsa circa idolorum superstitionem dissidere. Hinc Phœnices deos, quos Ægyptii colunt, ignorant : et contra Ægyptii non eadem idola ac Phœnices venerantur. Nec Scythæ Persarum, nec Persæ Syrorum numina admittunt. Pelasgi quoque Thraciæ deos reprobant, et Thracæ Thebanorum. Indi cum Arabibus, Arabes cum Æthiopicibus, et Æthiopes cum illis de idolis dissentiant. Syri Cilicium deos non colunt : Cappadoces item alios deos præter istos agnoscunt. Bithyni similiter alios, aliosque Armeni deos sibi sūxere. Quid multa? Qui in continenti habitant alios deos, quam hi qui insulas colunt, venerantur; et vicissim, qui in insulis manent, alios quam qui in continente, deos admittunt. Denique singulæ civitates et vici, deos vicinorum nesciunt, suosque aliis anteposunt, atque hos solos deos esse arbitrantur. Nam quod ad abominandos Ægyptiorum ritus pertinet, dicere nihil necesse est, cum omnium oculis pateat diversas ac inter se pugnantem religionem civitatum esse, vicinorumque contraria vicinis semper colere studuisse. Hinc crocodilus, quem alii tanquam deum adorant, apud vicinos execrationi est. Leo etiam quem alii ut deum colunt, a finitimis non solum non colitur, sed inventus tanquam fera occiditur. (33) Piscis item quem alii inter numina referunt, ab aliis idem in cibum capitur. Inde sane bella, seditiones, crebraque cædium occasiones inter eas exoriuntur :

(27) Segner. γοῦν.

(28) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἀναπληροῦσθαι.

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. περὶ αὐτῶν. Paulo post Seguer., οὐκ ἴσασιν habet post παρ' Αἰγυπτίους.

(30) Sic Seguer. Alii cum editis, Θράκες. Mox idem ms. ut et Gobler. Felck. 1 anon. habet, Θρᾷτων, Ἀρράβων et Ἀρράβες.

(31) Δεῖ deest in Felckm. 3 anon. Ibid. mox pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 anon. περὶ habent,

et Seguer. τοῖς pro τοῦς. Ταῖς seq. deest in Basil. Hæc item verba sequentia, καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκεύουσι desunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Esse in Basil. et Angl. scribit Felckmannus. Ea item legerunt Omnibonus, Ambros. Camakul. et Nannius.

(32) Felckm. 3 anon., ἐν ὀφθαλμοῖς. Idem paulo post ἀλλήλαις non habet. Item infra pro πλησίων Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. habent πλησίων.

(33) Huius abs re erit hic referre quod habet

hinc omnes libidines apud illos vigent. Cæterum illud in primis admirationem movere debet, quod cum Pelasgi, ut historici narrant, deorum nomina ab Ægyptiis didicerint, Ægyptiorum deus iidem non agnoscant, sed alios plane venerentur. Tandem, ut summam dicam, omnium gentium quæ stulte idola colunt, multiplex opinio et religio est, neque eadem apud omnes reperiuntur: quod utique non immerito illis contigit. Quia enim ab unius Dei contemplatione recessere, ea causa fuit cur in multa et diversa præcipites abierint; mentemque in varia distractam ii justissime habent, qui se a vero Patris Verbo, omnium servatore Christo, removerunt. Nam quemadmodum qui solem fugiunt et in tenebricosis locis versantur, multas incultas vias circumveunt, præsentibusque non vident, et absentes adesse arbitrantur: uno verbo, videntes non vident; ita certe qui se a Deo averterunt atque animo obæcæcati sunt, mentem agitatam ac vacillantem habent, et res quæ nullæ sunt, tanquam qui sunt ebrui et nihil vident, cogitatione fingunt.

οὐσθέντες τὴν ψυχὴν βεβηδόμενον ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ τὰ οὐκ ὄντα ὡς μεθύοντες καὶ μὴ ὄρῶντες φαντάζονται.

24. Hæc porro non levi sunt argumento nullos vere deos ab illis agnosci. Nam cum per urbes ac regiones plurimi diversique sint dii, alterque alterius deum tollat et repudiet: efficitur profecto ut omnes ab omnibus rejiciantur. Etenim qui apud alios putantur dii, deorum quos alii colunt sunt victimæ, et hostiæ: et vicissim aliorum victimæ, dii aliorum sunt. Ægyptii quippe bovem **IS** et Apim qui vitulus est, venerantur: at alii istos Jovi immolant. Nam quamvis illos ipsos, quos Ægyptii inter deos referunt, non immolent: tamen cum horum similes sacrificent, eosdem offerre videntur. Libyæ quoque populi ovem sive arietem, quem Ammonem vocant, deum habent: at idem ab aliis, ut victima, multis immolatur. Indi Bacchum colunt, quem vinum ænigmatice appellant, quod ipsum aliis alii libant. Alii fluvios et fontes, et maxime Ægyptii, aquam cæteris rebus præferunt deosque agnoscunt. Alii nihilominus, atque ipsi etiam Ægyptii qui hæc colunt, suas aliorumque sordes aquis ablunt, et quod inde reliquum est cum contemptu projiciunt. Denique universa fere Ægyptiorum idololatria, aliorum diis fit victima; adeo ut ipsi non parum ab illis deri-

θηρίων· καὶ ὁ παρ' ἄλλοις ἀνατεθεὶς ἰχθύς (33), οὗτος ἐν ἄλλῃ ἀλίσκεται τροφή (34). "Ὅθεν δὴ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ πᾶσα φόνων (35) πρόφασις, καὶ πᾶσα τῶν παθῶν ἡδονὴ παρ' αὐτοῖς ἐστὶ. Καὶ τότε θαυμάστον, ὅτι, ὡς οἱ ἱστορήσαντες ἐξηγοῦνται, παρ' Αἰγυπτίων οἱ Πελασγοὶ μαθόντες τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, οὐκ ἴσασιν οὗτοι τοὺς παρ' Αἰγυπτίους (36) θεοὺς, ἀλλὰ ἄλλους παρ' ἐκείνους θρησκεύουσι. Καὶ ὅπως πάντων τῶν ἐν εἰδώλοις· μανέντων ἐθνῶν διάφορός ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ θρησκεία, καὶ οὐ τὰ αὐτὰ παρὰ τοῖς αὐτοῖς εὐρίσκεται. Καὶ εἰκότως γε τοῦτο πάσχουσι. Ἐκπεσόντες γὰρ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα Θεὸν κατανοήσεως, εἰς πολλὰ καὶ διάφορα καταπεπτώασαι· καὶ ἀποστραφέντες τὸν ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν πάντων Σωτῆρα Χριστὸν εἰκότως (37) εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν ἔχουσι βεβηδόμενῃ. Καὶ ὡστερ οἱ τὸν ἥλιον ἀποστραφέντες καὶ ἐν σκοτεινοῖς γενόμενοι τέποις, πολλὰς ἀνόδους κυκλεύουσιν ὁδοὺς· καὶ τοὺς μὲν παρόντας οὐχ ὀρῶσι, τοὺς δὲ μὴ ὄντας φαντάζονται ὡς παρόντας, καὶ βλέποντες οὐ βλέπουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ τὸν Θεὸν ἀποστραφέντες καὶ σκοτιτὰ οὐκ ὄντα ὡς μεθύοντες καὶ μὴ ὄρῶντες φαντά-

24. Ταῦτα δὲ οὐ μικρὸς Ἐλεγχὸς ἐστὶ τῆς ἀληθῶς (38) ἀθεότητος αὐτῶν. Διαφόρων γὰρ ὄντων καὶ πολλῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν θεῶν, καὶ τοῦ ἐτέρου τὸν τοῦ ἐτέρου ἀναιροῦντος θεῶν, οἱ πάντες παρὰ πάντων ἀναιροῦνται. Καὶ γὰρ οἱ παρ' ἄλλοις νομιζόμενοι θεοὶ τῶν παρ' ἄλλοις λεγομένων θεῶν γίγνονται θυσίαι καὶ σπονδαί· καὶ ἄλλων αἱ θυσίαι, ἄλλων ἔμπαλιν εἰσι θεοί. Αἰγύπτιοι δὲ τὸν βούν καὶ τὸν Ἄπιν μόσχον ὄντα σέβουσι· καὶ τοῦτους ἄλλοι τῷ Διὶ θύουσι. Κἂν γὰρ μὴ αὐτοὺς ἐκείνους οὐς ἀνατεθείασαι, θύσωσιν, ἀλλὰ τὰ ὅμοια θύοντες, τὰ αὐτὰ προσάγειν δοκοῦσι. Λίβυες πρόβατον, ὃ καλοῦσιν Ἄμμωνα, θεὸν ἔχουσι· καὶ τοῦτο πολλοὶς παρ' ἐτέρων εἰς θυσίαν σφάζεται. Ἰνδοὶ τὸν Διόνυσον θρησκεύουσι, συμβολικῶς οἶνον αὐτὸν ὀνομάζοντες· καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις σπένδουσιν ἕτεροι. Ἄλλοι ποταμοὺς καὶ κρήνας, καὶ πάντων μάλιστα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμῆασαι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ ὁμοῦ ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ταῦτα θρησκεύοντες Αἰγύπτιοι, τοὺς τῶν ἄλλων ῥύπους, καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἀπορίπτουσι τοῖς ὕδασι, καὶ τὸ λείψανον μετὰ ἀτιμίας ἐκρίπτουσι. Σχεδὸν δὲ πᾶσα ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλοποιία τῶν παρ' ἄλλοις θεῶν ἐστὶ θυσία· ὡς· ἂν αὐτοὺς καὶ παρ' αὐτῶν ἐκεί-

Xenophon *Cyri Anab.* lib. 1, scilicet Cynm venisse ἐπὶ τὸν Χάλον ποταμὸν, ὄντα τὸ εὖρος πλέθρου, πληρῆ δ' ἰχθύων μεγάλων καὶ πρᾶτων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον, καὶ ἀδικεῖν οὐκ ἔτιον, οὐδὲ τὰς περισσεύσας. Id est, *Cyrum venisse ad fluvium Chalum, cujus latitudo jugeri est, quique magnis et cicuribus piscibus plenus est, quos Syri deos esse existimabant, nec eis ullam injuriam fieri patiebantur, uti nec columbis.*

(34) Vox τροφή deest in Seguer. nec eam legisse videtur Naunius. In editis habetur, eamqueegerunt Omnibonus et Ambros. Camald. In editione Commel. hic locus sic jacet: οὗτος ἄλλων ἀληθεύεται τροφή. Id est, *ille aliorum molitur citus.* Sed nostram lectionem habent editio, Parisiensis et

Colon. ut et ms. Segner., omissa sola voce τροφή, uti notavimus. Ita quoque legernit Omnibonus, Ambros. Camald. et Naunius, qui solus vocem τροφή non exprimit, alii autem exprimunt.

(35) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., quo item modo legernit Omnibonus et Naunius: alii cum editis φρόνων, ut etiam legit Ambros. Camald. qui *invidiæ* vertit.

(36) Sic Segner. Basil. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, Αἰγυπτίων. Mox Gobler. et Felck. 1 anon. ἐκείνων habent, ubi alii ἐκείνους.

(37) Εἰκότως deest in Basil. et Anglic.

(38) Gobler. et Felckm. 1 anon. ἀληθοῦς. Paulo post Felckm. 3 anon. habet κατὰ πόλεις καὶ χώρας.

ων χλευάζεσθαι, ὅτι μὴ θεοὺς, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων
βί τε καὶ παρ' αὐτοῖς ἀποτροπιάσματα καὶ θυσίας
ἕτα θεοποιούσιν.

25. Ἦδη δὲ τινες εἰς τοσαύτην ἀσεβειαν καὶ παρα-
φροσύνην ἐξενέχθησαν, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώ-
πους, ὧν εἰσι τύποι καὶ μορφαί, τοῖς παρ' αὐτοῖς
ψευδοθεοῖς κατασφάττειν καὶ θυσίας προσάγειν. Καὶ
οὐκ ὀρώσιν οἱ κακοδαίμονες, ὅτι τὰ σφαγιαζόμενα
θύματα ἀρχετύπα εἰσι τῶν ὑπ' αὐτῶν πλασθέντων
καὶ προσκυνουμένων θεῶν, καὶ οἷς προσάγουσι τοὺς
ἀνθρώπους. Σχεδὸν γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις ἢ μάλ-
λον τὰ κρείττονα τοῖς ἐλάττοσι προσάγουσιν. Ἐμφυ-
χα γὰρ ἀψύχοις θύουσι, καὶ λογικὰ τοῖς ἀκινήτοις
προσάγουσι. Σκύθαι γὰρ οἱ καλούμενοι Ταύρειοι (39)
τῇ παρ' αὐτοῖς Παρθένῳ (40) καλουμένῃ τοὺς ἀπὸ
νευαγίων καὶ ὄσους ἀν λάδωσι τῶν Ἑλλήνων, εἰς θυ-
σίας ἀναφέρουσι, τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν
ὁμογενῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν
αὐτῶν τὴν ὠμότητα· ὅτι οὐδ' ἡ Πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης
ἐκ κινδύνων διέσωσε, τοὺτους αὐτοὶ κατασφάττουσι,
μονουχὶ κατὰ τῆς Προνοίας γινόμενοι· ὅτι τὴν ἐκε-
νῆς εὐεργεσίαν τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ κατακρύ-
πτουσι. Ἄλλοι δὲ τῷ Ἄρει, ἐπειδὴν ἐκ πολέμων
ἐπανέλθωσι καὶ νίκας φέρωσι, τὸ (41) τρηναῦτα εἰς
ἐκατοντάδας διελόντες τοὺς ληφθέντας, καὶ ἀφ' ἐκά-
στης ἓνα λαμβάνοντες, τοσοῦτους κατασφάττουσι,
ὄσους ἀν κατὰ μίαν ἐκατοντάδα ἐκλέξωνται. Οὐ μόν-
οι δὲ Σκύθαι διὰ τὴν ἐν βαρβάρους ἔμφυτον αὐτοῖς
ἐγγιότητα τὰ τοιαῦτα μυσαρὰ δρώσιν, ἀλλ' Ἰδιὸν ἐστὶ
τῆς τῶν εἰδώλων καὶ δαιμόνων κακίας τοῦτο τὸ δρᾶ-
μα. Καὶ γὰρ καὶ (42) Αἰγύπτιοι ἔθουν μὲν πάλαι τῇ
Ἥρᾳ τοιαῦτα σφάγια· Φοινίκης δὲ καὶ Κρήτης τὸν
Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἑαυτῶν ἰλάσκοντο. Καὶ
οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία
ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκουν· καὶ ἄλλοι ἄλλως, καὶ
πάντες ἀπλῶς ἐμύθων καὶ ἐμύθωντο. Ἐμύθωντο
μὲν αὐτοὶ δρῶντες τὰ φονικά· ἐμύθωντο δὲ τοὺς ἑαυ-
τῶν ναοὺς τοιαύταις καπιζόντες θυσίαις. Ἀπὸ δὲ
τούτων τὰ κακὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς πλῆθος ἐφθασεν·
δρῶντες γὰρ ἐν τούτοις τοὺς παρ' αὐτοῖς ἡδομένους
δειμόνας, εὐθέως καὶ αὐτοὶ τοῖς τοιαύτοις πλημμε-
λήμασι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ἐμύθησαντο, ἴδιον ἡγούμε-
να κατόρθωμα τὴν πρὸς τὰ κρείττονα, ὡς αὐτοὶ νο-
μίζουσι, μύθησιν. Ἐνθεν ἀνδροφονίας καὶ τεκνοκτο-
νίας καὶ πάσαις ἀσελγείαις ἠττήθησαν οἱ ἀνθρωποι.
Καὶ γὰρ σχεδὸν πᾶσα πόλις πάσης ἀσελγείας ἐστὶ
μεστὴ δι' ὁμοιότητα (43) τρόπων τῶν παρ' αὐτοῖς
θεῶν γινόμενῃ· καὶ οὐκ ἐστὶ σῶφρων ἐν τοῖς εἰδώ-
λοις, εἰ μὴ μόνος ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπ' ἀσελγείᾳ μαρτυ-
ρούμενος.

(39) Sic Segner. Gohler. Felckm. 1 anon. Alii enim editis ταύριοι. Iidem paulo post εἰς θυσίας habent, alii εἰς θυσίαν.

(40) Diana hoc nomine indicatur, quam Tauricam quoque vocat Clemens Alexandrinus *Admonit. ad gentes*. Vide item Euseb. *Præpar. evang.* lib. iv, c. 16.

(41) Τὸ δεῖξαι in Gohler. Felckm. 1 anon. Paulo post τοὺς ληφθέντας καὶ ἀφ' ἐκάστης ἓνα λαμβάνοντες desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. pro ἀφ' legitur

A deantur, quod res, quæ dii non sunt, sed quæ apud alios atque etiam apud ipsos placula et victimæ habentur, inter deos numerant.

25. Quin etiam nonnulli eo impietatis et insaniam venere, ut ipsos quoque homines, quorum illi dii simulacra et imagines sunt, suis falsis diis immolent et tanquam hostias offerant. Nec advertunt miseri victimas quas jugulant, deorum quos effinxere ac venerantur, et quibus homines immolant, archetypa sive exemplaria esse, propemodum enim similia similibus, vel potius præstantiora deterioribus immolanda offerunt. Nam animata inanims, et ratione prædita, motu et sensu carentibus sacrificant. Siquidem Scythæ qui Tauri dicuntur, illi quam Virginem appellant, naufragos et quotquot ex Græcis ceperint in sacrificium offerunt; qua adeo immani impietate in homines sui similes commissa, suorum deorum crudelitatem palam produnt, qui nempe quos Providentia ex maris periculis eripuit, hos ipsi jugulant, atque ita Providentiæ videntur obsistere, cujus beneficium sua crudelitate occultant et irritum faciunt. Rursus alii ex bello, victoria reportata reversi, captivos in centurias distribuunt, e quibus singulis unum seligunt, totque Marti immolant, quot ex qualibet centuria delegerint. Verum non soli Scythæ pro innata barbaris feritate, res hujusmodi execrandas peragunt; sed idolorum et dæmonum propria hæc sunt facinora. Nam Ægyptii etiam similes victimas Junoni quondam immolabant. Phænices quoque et Cretenses liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddere conabantur. Prisci item Romani Latialem, ut vocant, Jovem humanis hostiis colebant. Denique alii aliter omnesque prorsus polluebant et polluebantur. Ipsi, inquam, propriis polluebantur homicidiis, sua autem templa talium sacrificiorum fumo et suffimentis polluebant. Ex his sine dubio quamplurima mala hominibus sunt exorta. Nam cum suos deos illis rebus oblectari cernerent, eos statim similibus peccatis et flagitiis sunt imitati, rem egregiam se facturos confidentes, si, ut putabant, potiora, sive deorum exempla sequerentur. Inde nec homicidia, nec liberorum cædes horruere: inde se totos omnibus libidinibus dedere. Siquidem nulla fere est civitas, quæ ob morum similitudinem, quam cum suis diis habere gestit, omni luxuriæ genere non redundet: nec apud idololatrias ullus probus est, nisi cujus libidines testatæ et manifestæ sunt.

ἐφ' in Gohl. Felckm. 1 anon. Ibid. Segner. κατασφάζουσιν. Gohler. et Feleck. 1 anon. κατασφάζωσι, et paulo post ἐκλέξονται. Mox ibid. ante Σκύθαι art. οἱ qui erat in editis, abest ab omnibus mss.

(42) Καὶ Segner. habet, alii omittunt. Paulo post ἑαυτῶν ante ἰλάσκοντο habent Segner. Basil. Angl. Alii et editi, αὐτῶν.

(43) Sic Segner. et Edit. Commel. aliique mss. præter Gohl. et Felckm. 1 anon. qui ὠμότητα habent.

20 26. Sane olim Phœnicix mulieres in idolorum templis prius prostabant, suique meretricii quæstus primordia diis, qui illic colebantur, consecrabant; suam deam stupris propitiam reddi, benevolamque hoc pacto effici ratæ. Viri quoque propriam ementiti naturam, nec amplius inares se esse patientes, in feminas se converterunt, pergratam et honorificam matri deorum se ita facturos arbitrati. Omnes denique una cum perditissimis vivunt, et secum ipsi pugnant ut pejores, quotidie evadant, atque ut dixit sanctus Christi minister Paulus, *Femine eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu femine, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes*¹⁴. Hæc autem et similia agendo, fatentur certe et arguunt deos, quos ipsi colunt, huiusmodi vitam duxisse, scilicet ex Jove puerorum corruptiones atque a Iulteria, ex Venere meretriciam vitam, ex Rheæ luxuriam, ex Marte cædes, ex aliis alia similia didicere, quæ quidem cum leges puniunt, tum prohi homines abhorrent. Num igitur dii haberi digni sunt qui ista agant? Annon potius præ morum perversitate ac luxuria bestiis deteriores sunt censendi? Num qui illos colunt, digni sunt qui homines existimentur? Annon potius, ut belluis stupidiores et ut inanibus rebus magis inanimi, miseratione sunt digni? Si enim suæ ipsorum (49) animæ mentem tantisper considerassent, in hæc toti præcipites non ruissent, nec verum Christi Patrem Deum negarent.

ἐλογίζοντο τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐν ἀληθινὸν ἠρνούντο τοῦ Χριστοῦ Πατέρα Θεόν.

27. At forte qui inter eos sapientiores videri volunt, et rerum creaturarum admiratione tenentur, nostris argumentis multo cum pudore evicti, non ibunt inficias hæc ab omnibus facile confutari et redargui posse: sed tutam et invictam sibi illam esse opinionem autumabunt, qua adducuntur ut mundum mundique partes colant; etque in eo gloriabuntur, quod non lapides, ligna, hominumque et animalium, volatiliū reptiliūve seu quadrupedum formas venerentur, sed solem, lunam, cunctumque cœlestem mundum, necnon terram et universam aquarum naturam. Imo nec contendere dubitabunt neminem ostendere posse res illas non esse natura deos: cum omnibus manifestum sit, ea neque inanima neque ratione vacua, sed etiam hominum na-

¹⁴ Rom. 1, 26, 27.

(44) Sic Anglic. Cæteri, εἰδώλους. Idem Anglic., γυναίκας pro γυναῖκες habet. Paulo post pro ἀπαρχόμενοι, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐπαρχόμενοι. Basil. παρρχόμενοι et in margine γρ. ἀπαρχόμενοι.

(45) Τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν non sunt [in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. In aliis vero habentur, eaque legerunt Omnibon. et Ambros. Camaldul. Ibid. pro ἑαυτῶν, Anglic. αὐτῶν habet, et contra Felckm. 2 anon. pro αὐτῶν seq. habet ἑαυτῶν.

(46) Anglic. et editio Commel. τὸν Θεόν. Ibid.

26. Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδώλοις (44) τῆς Φοινίκης πάλοι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν (45) μισθαροῖαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεόν (46) ἑαυτῶν ἰλάσασθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἀγειν αὐτὴν διὰ τούτων. Ἄνδρες δὲ, τὴν φύσιν ἀρνούμενοι, καὶ μηκέτι εἶναι θέλοντες ἄρβρες, τὴν γυναικῶν πλάττονται φύσιν, ὡς ἐκ τούτων καταθύμια καὶ τιμὴν τῇ μητρὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν ποιοῦντες. Πάντες δὲ ὁμοῦ τοῖς ἀλογιστοῖς βιοῦσι, καὶ τοῖς χεῖροισιν ἑαυτοῖς ἀμιλλῶνται· καὶ ὡς εἶπεν ὁ ἀγιος τοῦ Χριστοῦ διάκονος Παῦλος· Ἄν τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν (47) τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρβρες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρβρες ἐν ἄρσει τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ὁμολογοῦσι καὶ ἐλέγχουσι καὶ τοὺς λεγομένους αὐτῶν θεοὺς τοιοῦτον ἐσχηκέναι τὸν βίον. Ἐκ μὲν γὰρ Διδὸς τὴν παιδοφθορίαν καὶ τὴν μοιχείαν, ἐκ δὲ Ἀφροδίτης τὴν πορνείαν. καὶ ἐκ μὲν Ἐρέας τὴν ἀσέλγειαν, ἐκ δὲ Ἄρεος τοὺς φόνους, καὶ ἐξ ἄλλων ἄλλα τοιαῦτα μεμαθήκασι, ἃ οἱ νόμοι μὲν κολάζουσι, πᾶς δὲ σώφρων ἀνὴρ ἀποστρέφεται. Ἄρ' οὖν ἄξιον ἐστὶ (48) τούτους νομίζειν εἶναι θεοὺς, τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας, καὶ μὴ μᾶλλον τῶν ἀλόγων ἀλογωτέρας ἡγεῖσθαι τούτους διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῶν τρόπων; Ἄρα ἄξιον τοὺς θρησκείοντας αὐτοὺς νομίζειν ἀνθρώπους, καὶ μὴ μᾶλλον ὡς ἀλόγων ἀλογωτέρους, C καὶ τῶν ἀψύχων ἀψυχοτέρους, οἰκτερεῖν; Εἰ γὰρ τούτοις κατεπεπιτώκεισαν ὄλοι πρηγεῖς, καὶ τὸν

27. Ἄλλ' ἴσως οἱ ἐπαναβεδηκότες τούτων καὶ περὶ τὴν κτίσιν ἐπτοημένοι, δυσωπούμενοι τοῖς περὶ τῶν βδελυγμάτων ἐλέγχους, εὐκατάγνωστα μὲν καὶ εὐέλεγκτα παρὰ πᾶσιν ὄντα ταῦτα οὐκ ἀρνήσονται καὶ αὐτοί· ἐκεῖνην δὲ αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν δόξαν καὶ ἀναντιρρήτην εἶναι οἰήσονται τὴν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου μέρη θρησκείαν· καυχῆσονται γὰρ οὐχ ὡς λίθους, καὶ ξύλα, καὶ μορφὰς ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων πτηνῶν τε καὶ ἐρπετῶν καὶ τετραπόδων ἀπλῶς, ἀλλ' ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ πάντα τὸν κατ' οὐρανὸν κόσμον, καὶ γῆν αὖ πάλιν καὶ σύμπασαν τοῦ ὕψους τὴν φύσιν σέβοντες καὶ θρησκείοντες· καὶ φήσουσι μὴ δύνασθαι τινὰς ἀποδειξάει καὶ τούτους μὴ εἶναι φύσει θεοὺς, πᾶσιν ὄντος φανεροῦ, ὅτι οὕτως D ἀψυχα, οὕτως ἄλογα τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρώπων

Gobler. et Felckm. 1 anon. ἑαυτοῖς. Et paulo post idem Gobler. et Felckm. 1 anon. εὐωδία. pro εὐμένειαν habent. Ibid. Anglic. αὐτῶν habet pro αὐτῆν.

(47) Basil. μετηλλάξαντο. Infra post locum Apostoli καὶ, ante τὰ τοιαῦτα, non legitur in Felckm. 2 anon.

(48) Felck. 2 anon. ἐστὶ. Basil. ἐπὶ τούτοις. Ibid. εἶναι deest in Gobler. et Felck. 1 an. τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας non leguntur in Felck. 2 an.

(49) Sic, uti in Græco est, vertimus, quia S.

θεραφείν φύσιν, τῷ (50) τὰ μὲν ἐν οὐρανοῖς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικεῖν. Ἄξιον οὖν καὶ περὶ τούτων κεῖν καὶ διερευνησαί. Πάντως γὰρ καὶ ἐν τούτοις εὐρήσει ὁ λόγος τὸν ἔλεγχον ἀληθῆ κατ' αὐτῶν. Πρὶν δὲ ἡμᾶς ἰδεῖν (51) καὶ τῆς ἀποδείξεως ἄρξασθαι, ἀρκεῖ τὴν κτίσιν αὐτὴν κατ' αὐτῶν μονουχὶ βοῆσαι, καὶ δεῖξαι τὸν αὐτῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεὸν, τὸν καὶ ταύτης (52) καὶ τοῦ παντὸς βασιλεύοντα τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃν ἀποστρέφονται μὲν οἱ δοκῆσάσοι (53), τὴν δὲ παρ' αὐτοῦ γενομένην κτίσιν προσκυνοῦσι καὶ θεοποιοῦσι, καίτοι προσκυνούσαν καὶ αὐτὴν καὶ ὁμολογοῦσαν ὃν ἐκεῖνοι δι' αὐτὴν ἀρνούντοι Κύριον. Οὕτω γὰρ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ταύτης μέρη κεχρηνότες καὶ θεοὺς νομίζοντας ταῦτα δυσωπήσῃ ἂν καλῶς αὐτοὺς ἢ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα χρεῖα· γνωρίζει δὲ καὶ σημαίνει τὸν κατ' αὐτῶν ὄντα Κύριον καὶ ποιητὴν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, τῇ ἀναντιρρήτῳ προστάξει τῆς εἰς αὐτὸν ὑπακοῆς, ἣ φησι καὶ (54) ἡ θεία νομοθεσία· *Οἱ οὐρανοὶ διηγούντοι δόξαν Θεοῦ· ποιήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.* Πίστις δὲ πούτων οὐκ ἀφανής, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐναργής ἐστι τοῖς τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας μὴ πάντῃ πεπηρωμένον ἔχουσι. Εἰ γὰρ τις καθ' ἑαυτὰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως λάβοι, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ νοήσει, ὅσον ἥλιον καθ' ἑαυτὸν μόνον, καὶ σελήνην χωρὶς, καὶ γῆν αὐτὴν καὶ ἄερα, καὶ τὴν θερμὴν καὶ ψυχρὰν, καὶ ξηρὰν (55) καὶ ὑγρὰν οὐσίαν διελθὼν ἀπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφῆς, ἕκαστον ἐκλάβοι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίᾳ θεωρήσειεν· εὐρήσει πάντως μὴδὲν ἱκανούμενον ἑαυτῷ, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀλλήλων χρεῖας δεόμενα, καὶ ταῖς παρ' ἀλλήλων (56) ἐπικουρίαις συνιστάμενα. Ἥλιος μὲν γὰρ τῷ συμπαντι οὐρανῷ συμπεριφέρεται καὶ ἐμπεριέχεται, καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκείνου κυκλοφορίας οὐκ ἂν ποτε γένοιτο· σελήνη δὲ καὶ τὰ ἄλλα ὄστρα μαρτυροῦσι τὴν παρὰ ἡλίου γιγνομένην (57) αὐτοῖς ἐπικουρίαν· γῆ δὲ πάλιν οὐκ ἄνευ ὑετῶν τοὺς καρποὺς ἀποδιδούσα φαίνεται· οἱ δὲ (58) ὑετοὶ χωρὶς τῆς τῶν νεφελῶν χρεῖας οὐκ ἂν καταβαίεν ἐπὶ γῆς· ἀλλ' οὐδὲ νέφη χωρὶς τοῦ ἀέρος καθ' ἑαυτὰ ἂν φανεῖη καὶ συσταίη ποτέ. Ὅτε ἄρ οὐχ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ μὲν (59) τοῦ αἰθέρος διακαίεται, ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος λαμπρύνεται. Καὶ πηγαὶ μὲν καὶ ποταμοὶ οὐκ ἄνευ τῆς γῆς συστήσονται ποτε· γῆ δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς ἐρρήσεται (60), ἀλλ' ἐπὶ μὲν τὴν τῶν ὑδάτων οὐσίαν συνέστηκεν, ἐμπεριέχεται δὲ καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ μέσον συνδεθεῖσα τοῦ παντός. Ἡ τε θάλασσα καὶ ὁ ἔξωθεν

tura superiora esse, eo quod ipsa in caelis, in terris habitent. Itaque hæc a nobis discuti et examinari par est. Nec enim dubito quin in his quoque firmissimum contra illos argumentum reperturi simus. Prius vero quam id dispicere et demonstrare ordiamur, satis profecto fuerit ipsam rerum naturam adversus illos propemodum clamare, suumque effectorem et auctorem Deum, sui ac totius universi rectorem Domini nostri Jesu Christi Patrem aperte testari: quem injuste admodum rejiciunt falsi sapientes, qui naturam ab ipso conditam adorant et Deum habent: quamvis ipsa quoque adoret et Dominum confiteatur, quem illi ejus causa respuunt. Sane **21** quotquot partes universi admirantur, easque totidem deos esse existimant, ex mutua ipsarum inter se necessaria ope præclare possunt coargui. Id enim illarum Dominum et effectorem Verbi Patrem, invicto imperio et præscripto, quo ei obediunt, egregie significat et indicat, ut etiam lex divina his verbis docet: *Cæli enarrant gloriam Dei et opera manuum ejus annuntiat firmamentum* ¹⁰. Nec vero occulta et abstracta est hujus rei fides, sed admodum clara et perspicua his qui mentis oculum non omnino obcæcatum habent. Si quis enim naturæ partes singillatim circumspiciat, et singulas seorsum consideret, ut solem solum, vel solam lunam, itemque terram et aerem, necnon calidam ac frigidam, sicquamque et humilidam naturam; si quis, inquam, mutuum rerum illarum inter se conjunctionem dissolvat, singulasque separatim accipiat et contempletur: nullam omnino sibi ipsi satis esse, sed omnes mutua ope indigere, hocque mutuo auxilio consistere inveniet. Sol enim una cum universo caelo circumfertur eoque continetur, nec unquam extra proprium circulum egreditur. Luna vero aliaque astra, quantum ex sole pendeant, palam testantur. Terram quoque sine pluviis fructus nullos edere cernimus. Rursus pluviz sine nubium subsidio in terram decidere non queunt. Nubes autem sine aere per se consistere nunquam videas. Aer item non a seipso sed ab æthere calorem, et lumen a sole mutuatur. Nec etiam fontes nec fluvii remota terra per se ipsos constant. Nec terra se sua vi fulcit, sed aquarum natura sustinetur, atque in medio universi constricta tenetur ac circumsidetur. Mare similiter, quique universam terram extrinsecus undique aluit magnus oceanus, a ventis movetur et fertur

¹⁰ Psal. xviii, 2.

Athanasius, ut complures alii, mentem ab anima distinguebat.

(50) Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. Anglic. τό. Paulo post ἄξιον Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. habent οὖν. Alii cum editis, δέ.

(51) Gobler. et Felckm. 4 anon., Πλὴν δὲ ἡμᾶς ἐπιδεῖν, et ead. manu in Gobler. γρ. πρὶν.

(52) Sic omnes mss. Editi autem, καὶ τῆς ταύτης.

(53) Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anon., δοκῆσάσοι, ut et infra. Sed mendum est ex pronuntiatione orium. Gobler. et Felckm. 4 anon. mox habent γινομένην.

(54) Καὶ abest a Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon.

(55) Καὶ ξηρὰν abest a Felckm. 3 anon.

(56) Ταῖς παρ' ἀλλήλων desunt in Gobler. et Felckm. 4 anon. Paulo post pro συμπεριφέρεται, Felckm. 2 anon. habet συμπεριφαίνεται, Basil. et Anglic. περιφέρεται.

(57) Sic Seg. Gobler. Fel. 1 an. Alii cum editis γενομένην.

(58) Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. οὐδέ.

(59) Μὲν deest in Basil.

(60) Gobler. Felckm. 4 anon. ἐρρήσεται, forte pro ἐρρίδεται. Paulo post Felckm. 3 anon. αὐτῇ pro αὐτὴ habet.

quocunque vis illorum impulerit. Ipsi porro venti non per seipsos, sed, ut docent qui hæc tractant, ex ardore et calore orti quem ab æthere aer recipit, in ipso aere consistunt, ac per eum flant ubique. Nam quod ad quatuor elementa pertinet, nempe calidum et frigidum, siccum et humidum, ex quibus corporum natura componitur, quis adeo mente captus est, ut nesciat hæc simul quidem conjuncta consistere, divisa vero et separata jam sese invicem, prout quodque superius fuerit, destruere. Calor enim redundante frigore exstinguitur: frigus vicissim vi caloris evanescit. Siccitas rursus humore madefit: et humor siccitate exhauritur.

ταῦτα κατὰ τὴν τοῦ πλεονάζοντος ἐν αὐτοῖς ἐπικρατεῖται; θερμὸν τε γὰρ ὑπὸ ψυχροῦ πλεονάσαντος ἀναίρεται· καὶ ψυχρὸν πάλιν ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀφανίζεται· καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ξηραίνεται.

28. Qui igitur fieri potest ut res illæ dii fuerint, B quæ mutua ope indigent? vel quo pacto aliquid ab eis petere possumus, quæ mutuam ipsæ exigunt operam? Namque si omnium consensu constat Deum nulla re indigere, sed solum sibi satis esse sequē ipso plenum esse, omniaque in illo consistere, imo ipsum omnibus dare ut consistant: qua, quæso, ratione solem et lunam aliasque creatæ naturæ partes, quæ tales utique non sunt, sed mutuo auxilio opus habent, deos appellare æquum est? At forte divisa illa et seorsim sumpta aliis indigere fatebuntur, quod in omnium oculis pateat: verum omnia simul conjungentes ac velut unum ingens corpus ex his componentes, totum illud Deum esse respondebunt. 22 Toto quippe constituto, nulla amplius re externa illis opus erit, sed totum sibi ad omnia satis erit et sufficiet. Hæc, inquam, effutient falsi sapientes, ut nempe hac etiam ex parte possint redargui. Nam ex hoc responso non minus quam ex his quæ supra dicta sunt, summam eorum impietatem atque inscitiam demonstrare licet. Si enim singulæ partes simul conjunctæ totum efficiunt, totumque ipsum ex singulis partibus componitur: igitur totum ex singulis partibus constat, quæ singulæ, totius partes sunt. Atqui id Dei notionibus maxime est alienum; Deus enim totum, non partes est: neque ex diversis rebus constat; sed ipse constitutionis rerum omnium auctor est. Adverte autem quam impia proferant, qui ita de Deo loquuntur. Enimvero si Deus ex partibus constat; sane sibi ipse dissimilis, atque ex dissimilibus completus videbitur. Nam si sol est, luna non est. Si luna est, terra non est; si terra est, non est mare: denique si singulas mundi partes percurramus, quam hæc illo-

(61) Seguer. Basil., προσήρη.

(62) Τὴν hic et mox deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(63) Seg. et Fel. 2 anon. συνίσταται. Paulo post Seg. καθ' αὐτά.

(64) Ἄν deest in Basil. Angl. Paulo post Gobler. et Fel. 1 anon. προσήκει habent: Seguer. προσήκεν. Alii cum editis, προσήκε.

(65) Felckm. 3 anon. συνεστηκέναι. Paulo post pro ἐπιδιδόναι Gobler. et Felckm. 1, anon. habent ἐνδιδόντα.

περιβρέων τὴν σύμπασαν γῆν μέγας ὠκεανὸς ὑπὸ ἀνέμων κινεῖται καὶ φέρεται ὅποι δ' ἂν αὐτὸν ἢ τῶν ἀνέμων προσήρηση (61) βία. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀνεμοὶ οὐκ ἐνεαυτοῖς, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς περὶ τούτων εἰπόντας, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀέρα τοῦ αἰθέρος διακαύσεως καὶ θερμότητος ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι συνίστανται, καὶ δι' αὐτοῦ πανταχοῦ πνέουσι. Περὶ γὰρ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν ἡ τῶν σωμάτων φύσις, τὴν (62) θερμὴν λέγω καὶ τὴν ψυχρὰν, ξηρὰν τε καὶ ὑγρὰν οὐσίαν, τίς τοσοῦτον ἀπέστραπται τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ εἰδέναι, ὅτι ὁμοῦ μὲν συνημμένα ταῦτα συνίστανται (63), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ γινόμενα, λοιπὸν καὶ ἀλλήλων εἰσὶν ἀναιρετικὰ δυνάμεις· ξηρὸν τε αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ διυγραίνεται,

28. Πῶς οὖν ταῦτα ἂν (64) εἴεν θεοὶ δεδόμενα τῆς παρ' ἐτέρων ἐπιουρίας; ἢ πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαι τι προσήκει, καὶ αὐτῶν ἀπαιτούντων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρεῖαν; Εἰ γὰρ περὶ Θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδενὸς αὐτὸν ἐπιδεῖν εἶναι, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (65), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοῖς πᾶσιν ἐπιδιδόναι· πῶς ἤλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ ἔντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (66) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρεῖας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεοῦς; Ἄλλ' ἴσως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖν εἶναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὀφθαλμῶν οὐσης· ὁμοῦ δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (67) ἐν ἀποτελοῦντες μέγα σῶμα, τὸ ὅλον θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γὰρ τοῦ ὅλου, οὐκ ἔτι μὲν ἐξωθεν αὐτοῖς χρεῖα γενήσεται: ἑαυτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησισσοφοί, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαιδευσίας οὐκ ἔλαττον τῶν πρόσθεν ἀποδείξει. Εἰ γὰρ τὸ καθ' ἑκάστον συναφθὲν, τὸ ὅλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ ὅλον ἐκ τῶν καθ' ἑν συνίσταται· τὸ ὅλον ἔρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἑκάστον τοῦ ὅλου μέρος (69) τυγχάνει. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πάρρηθεν καθέστηκεν. Ὁ γὰρ θεὸς ὅλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρη, καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θέα γὰρ ὄσσην ἀσέβειαν κατὰ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἐξηγούνται. Εἰ γὰρ ἐκ μερῶν συνέστηκε, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνόμοιος φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γὰρ ἤλιός ἐστιν, οὐκ ἔστι σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστίν, οὐκ ἔστι γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἂν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐφ' ἑκάστου λαμβάνων ἂν τις εὐρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ ποιούτου αὐτῶν λόγου.

(66) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Post καί, art. τὰ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1, 2 anon. et Angl. legitur in aliis. Ibidem pro λειπόμενα, Felckm. 2 anon. habet λεγόμενα et in margine δεδόμενα.

(67) Gobler. et Felckm. 1 anon. et εἰς.

(68) Ἐαυτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται desunt in Felckm. 2 anon.

(69) Seguer. μέρη. Idem paulo post pro μέρη, μέρος habet.

(70) Καὶ abest a Felckm. 3 anon

Τούτο δ' ἂν τις καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπιῶν σώματος ἰδὼν καταγνοίῃ τούτων. Ὡς γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ ἔστιν ἀκοή, οὐδὲ ἡ ἀκοή χεῖρ, οὐδὲ ἡ γαστήρ ἔστι στέρνα, οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐχὴν ἔστι πούς· ἀλλ' ἕκαστον τούτων ἰδίαν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἐκ τούτων διαφόρων ὄντων ἐν συνίσταται σῶμα, συνημμένα μὲν ἔχον τὰ (71) μέρη κατὰ τὴν χρεῖαν, διαιρούμενα δὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου παρουσίαν, ὅταν ἡ φύσις ἡ συνδέξις ταῦτα διέλῃ, ὡς ὁ προστάξας Θεὸς βούλεται· οὕτω (συγγνώμην (72) δὲ ὁ λόγος ἐχέτω παρ' αὐτοῦ τοῦ κρείττονος), εἰ, τὰ μέρη τῆς κτίσεως συνάπτοντες εἰς ἓν σῶμα, θεὸν ἀναγορεύουσι, ἀνάγκη αὐτὸν μὲν καθ' ἑαυτὸν ἀνόμοιον ἑαυτῷ εἶναι, ὡς περ ἐδείχθη, διαιρεῖσθαι δὲ πάλιν κατὰ τὴν τῶν μερῶν εἰς τὸ μερίζεσθαι γενομένην φύσιν.

29. Καὶ ἄλλως δὲ ἂν τις αὐτῶν ἐλέγξειε τὴν ἀθεότητα κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας θεωρίαν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀσώματός ἐστι, καὶ ἀόρατος, καὶ ἀψυστος τῇ φύσει, πῶς σῶμα τὸν Θεὸν ἐπινοοῦσι, καὶ τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὦν ψάουσιν τῇ χειρὶ, θρησκεύουσι τῇ τοῦ (73) Θεοῦ τιμῇ; Καὶ πάλιν, εἰ ὁ περὶ Θεοῦ κρατεῖ λόγος, δυνατόν αὐτὸν εἶναι κατὰ πάντα, καὶ μηδὲν μὲν αὐτοῦ κρατεῖν, αὐτὸν δὲ τῶν πάντων κρατεῖν, καὶ δεσπόζειν· πῶς οἱ τὴν κτίσιν θεοποιούντες οὐχ ὀρώσιν αὐτὴν ἐκτός οὔσαν τοῦ τοιούτου περὶ Θεοῦ ὄρου; Ἡλίου μὲν γὰρ ὑπὸ γῆν γενομένου, τὸ φῶς ἡ γῆ σιάζει μὴ δρᾶσθαι· σελήνην δὲ μεθ' ἡμέραν ὁ ἥλιος ἐπικρύπτει τῇ τοῦ φωτός λαμπηρόνι. Καὶ γῆς μὲν τοὺς καρπούς πολλάκις χάλαζα βλάπτει· τὸ πῦρ δὲ, εἰ γένοιτό τις ὑδάτων πλημμύρα, σθένεται. Καὶ χειμῶνα μὲν ἕαρ παραγκωνίζεται, θέρος δὲ τὸ ἕαρ ὑπερβῆναι τοὺς ὄρους οὐκ ἐπιτρέπει, καὶ αὐτὸ πάλιν ὑπὸ τοῦ μετοπώρου κωλυόμενον τὰς ἰδίας ὥρας ἐξέρχεται. Εἴπερ οὖν ἦσαν θεοὶ, ἔδει τούτους μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἠτῆσθαι καὶ ἐπικρύπτεσθαι (74), ἀλλὰ πάντοτε ἀλλήλοις συνεῖναι, καὶ κοινὰς ἅμα τὰς ἐνεργείας ἀποτελεῖν (75). Ἐδει μεθ' ἡμέραν καὶ μετὰ νύκτα ἥλιος ὁμοῦ καὶ σελήνην καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορὸν ἴσον (76) ἔχειν τὸ φῶς, καὶ τοῦτο πᾶσι λάμπειν, καὶ πάντα παρ' αὐτῶν καταυγάζεσθαι· ἔδει θέρος ὁμοῦ καὶ χειμῶνα καὶ ἕαρ καὶ μετόπωρον ἀπαρτάλακτως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνίστασθαι· ἔδει τὴν θάλασσαν ταῖς πηγαῖς ἐπιμύγνυσθαι (77) καὶ κοινὸν ἀνθρώποις τὸ πόμα παρέχειν· ἔδει νηνεμίας καὶ τῶν ἀνέμων τὰς πνοὰς ἐν ταῦτῳ γίνεσθαι· ἔδει τὸ πῦρ ὁμοῦ καὶ τὸ ὕδωρ κοινήν καὶ μίαν ἀνθρώποις τὴν χρεῖαν παρέχειν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βλάβην ἂν τις ἐξ αὐτῶν ὑπέμεινε, θεῶν ὄντων κατ' αὐτούς, καὶ μηδὲν ἐπὶ βλάβῃ, ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ μᾶλλον πάντα ποιούντων. Εἰ δὲ ταῦτα γίνεσθαι ἀδύνατον διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα

A rum ratio absurda et inepta sit, statim patebit. Idem autem ex humani quoque corporis consideratione potest refelli. Ut enim oculus non est auris; nec auris, manus; nec venter, pectus; nec cervix, pes; sed singula illa propriam habent efficientiam, ex quibus diversis unum corpus constituitur, quod usu quidem conjunctas habet partes, sed quæ tunc disjungentur, cum natura, quæ illas copulavit, easdem Dei jussu separabit. Ita (sed ipse Deus dicenti ignoscat) si creatæ naturæ partes in unum corpus coagmentatas, deum appellant: necessarie sequitur eum in seipso sui esse dissimilem, ut ostensum est, ac præterea dividi, quandoquidem partes ex natura dividuæ sunt

B 29. Verum alia quoque ratione, si veritatem consulamur, illorum impietatem haud difficile erit convincere. Nam si Deus incorporeus est, si nec videri nec tangi natura potest: cur ergo Deum corpus esse excogitant, resque, quas oculis videmus et manibus contrectamus, divino cultu prosequuntur? Rursus, si verum est Deum omnipotentem esse, eumque a nulla re superari, sed omnia vincere et tanquam Dominum regere: quare qui creatam naturam Deum faciunt, hanc Dei definitionem illi minime convenire non attendunt? namque cum sol subter terram est, quominus ejus lumen videatur, terræ umbra impedit. Lunam autem sol ipse lucis suæ fulgore per diem abscondit. Terræ item fructus non raro grando lædit: ignis vero aqua inundante exstinguitur. Hiemem similiter ver propellit; æstas ver transgredi terminos non sinit, et vicissim autumnus æstatem intra proprios limites sistere cogit. Itaque si dii essent, nequaquam se invicem vincerent et absconderent, sed potius semper simul invicem esse, communesque effectus una producere par esset. Oporteret ergo per dies et noctes solem simul et lunam cæteraque sidera par lumen habere, idque omnibus lucere, ac res universas ab illis collustrari. Oporteret æstatem simul et hiemem, ver atque autumnum, absque vicissitudine, una persistere. Oporteret mare cum fontibus commisceri et communem hominibus potum præbere. Oporteret aerem simul 23 tranquillum esse et ventis agitari. Oporteret denique ignem simul et aquam unius ejusdemque usus esse hominibus. Nullum siquidem ex his detrimentum oriretur, si, ut putant, dii essent, qui proinde nihil nocendi causa sed potius nihil nisi quod utile foret agerent. Si vero hæc obmutuam inter se oppositionem simul jungi non queunt:

(71) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Editi vero ἔχοντα. Anglic. ἔχον τὰ.

(72) Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon. συγγνώμης. Paulo post Felckm. 3 anon. συνάγοντες habet pro συνάπτοντες. Item mox Basil. ἀναγορεύουσιν.

(73) Τοῦ deest in Felckm. 3 anon. et Seguer. Paulo post μὲν deest in Felckm. 3 anon.

(74) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. At Anglic. περικρύπτεσθαι. Alii cum editis ὑποκρύπτεσθαι.

(75) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ἐπιτελεῖν. Ibid. Felckm. 3 anon. habet τὰς εὐεργεσίας.

(76) Sic Seguer. Alii cum editis ἴσως. Idem mox et Gobler. et Felck. 1 an. post. καὶ addunt πάντα, quæ vox in aliis non est.

(77) Seguer. ἐπιμύγνεσθαι. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπισμύγεσθαι. Ibid. κοινὸν habent omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui ut editi κοινῶν μενδοσε habet.

qui fieri potest ut res illæ, quæ inter se contrariæ sunt et pugnant, nec invicem consistere possunt, dii adhuc nominentur, vel eis divini honores tribuantur? Quæ item discordi inter se sunt natura, quomodo aliis pr. cantibus, pacem præbere concordiaque auctores esse queunt? Merito igitur neque sol, neque luna, neque alia pars naturæ creatæ, ac proinde multo magis neque ex lapide aurove seu ex alia materia conflata simulacra, neque etiam qui poetarum fabulis celebrantur Jupiter, Apollo cæterique similes, dii esse censendi sunt, uti demonstravimus: sed alii ex hujusmodi diis partes sunt naturæ creatæ, alii res sunt inanimæ, alii homines mortales duntaxat fuere. Unde qui illos colunt et inter deos collocant, non pietatem, sed summam impietatem prostentur, maximeque erroris, quo ab unius et solius veri Dei, Christi scilicet Patris, cognitione recessere, certissima dant indicia. Quapropter quoniam hæc ita a nobis refutata sunt, ostendimusque infidelium idololatriam omni impietatis genere repleri, neque ad bonum sed ad perniciem humanæ vitæ introductam fuisse: age, ut initio promisimus, repulso errore, viam veritatis jam ineamus, et ducem atque opificem mundi, Patris Verbum contemplemur, ut per ipsum, ejus quoque Patrem Deum cognoscamus, intelligentque gentiles quam procul seipsos a veritate removerint.

30. Omnia quidem illa quæ supra refellimus, nihil aliud esse ostensum est quam erroris tenebras vitæ hominum obsusas. At via veritatis ad Deum verum tendit: ad quam cognoscendam et certo perspicendam non aliis quam nobis ipsis opus habemus: neque, ut est ipse Deus supra omnia, ita via, quæ ad illum ducit, foris et procul a nobis est: verum in nobis ipsis est, ejusque initium haud est difficile a nobis reperire, ut et Moyses his verbis docuit (84): *Verbum fidei intra cor tuum est* ¹⁶. Quod idem Salvator declaravit et confirmavit dicens: *Regnum Dei intra vos est* ¹⁷. Quia enim intus in nobismet ipsis fidem regnumque Dei habemus, facile possumus universitatis rectorem, Patris salutare Verbum intelligere et contemplari. Nec vero hic excusatione utantur gentiles idololatræ, nec quisvis alius seipsum perperam decipiat, quasi hujusmodi via caruerit, ac proinde justam impietatis causam habuerit. Siquidem omnes in eam viam sumus in-

¹⁶ Deuter. xxx, 14. ¹⁷ Luc. xvii, 21.

(78) Seguer. Gobler. Felckm. 1 an. πρύτανις. Sed Gobler. et Felck. 4 anon. soli habent γένιοις. Mox ante εικότως Felck. 3, an. addit καί.

(79) Seguer. μυθολογούμενοι.

(80) Τοίνυν abest a Basil. Ib. ἐλέγχεται abest a Basil. et Anglic. Item mox Gobler. et Felck. 4 anon. pro παρά habent περί. In iisdem paulo post desunt ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ. At in Basil. ἐπ' tantum desest.

(81) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii cum editis omittunt τοῦ παντός. Eandem quoque vocem exprimit Amb. Cain. et Nannius: non vero Omnibonus. Paulo post vox Θεόν abest a Felckm. 3 anon.

(82) Post μὲν Anglic. addit γάρ, Gobler. et Felck. 1

ἐναντιότητα, πῶς οἶόν τε ταῦτα ἀλλήλοις ἐναντία καὶ μαχόμενα, καὶ μὴ δυνάμενα ἀλλήλοις συστήναι, ἐπιθεοὺς ὀνομάζειν, ἢ Θεοῦ θρησκειῦσθαι τιμαίς. Τὰ δὲ πρὸς ἑαυτὰ ἀσύμφωνον τὴν φύσιν ἔχοντα πῶς ἂν ἄλλοις εὐχομένοις εἰρήνην παρέχοιεν, καὶ ὁμοιοίαις αὐτοῖς γένοιτο πρυτάναις (78); Ὅυτε οὖν ἕλιος εἰκότως, οὔτε σελήνη, οὔτε ἄλλο τι μέρος τῆς κτίσεως, πολλῶν δὲ πλέον οὐδὲ τὰ ἐν λίθοις καὶ χρυσῶν καὶ ταῖς ἄλλαις ὕλαις ἀγάλματα, οὐδὲ οἱ παρὰ ποιηταῖς μυθεύμενοι (79) Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων καὶ οἱ ἄλλοι εἶεν ἀληθῶς θεοὶ, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν· ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν μέρη τῆς κτίσεώς ἐστι, τὰ δὲ αὐτῶν ἄψυχα τυγχάνει, τὰ δὲ μόνον ἀνθρωποὶ θνητοὶ γεγύνασι. Διὸ καὶ ἡ περὶ ταῦτα θρησκεία καὶ θεοποιία οὐκ εὐσεβείας, ἀλλὰ ἀθεότητος καὶ πάσης ἀσεβείας ἐστὶν εἰσηγήσις, καὶ μεγάλης πλάνης ἐλεγχος ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν γνώσεως, λέγω δὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα. Ὅτε τοίνυν (80) ταῦθ' οὕτως ἐλέγχεται καὶ δέδεικται ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰδωλοατρεία πάσης ἀθεότητος οὕσα μεστή, καὶ οὐκ ἐπ' ὠφελείᾳ, ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ τῶν βίω τῶν ἀνθρώπων εἰσαχθεῖσα· φέρε λοιπὸν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος ἐπηγγείλατο, τῆς πλάνης διελεγχθείσης, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν ὀδεύσωμεν, καὶ θεωρήσωμεν τὴν ἡγεμόνα καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός (81) τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν κατανοήσωμεν, καὶ γινώσκιν Ἕλληνας ὅσον τῆς ἀληθείας ἑαυτοὺς ἀπεσχόμισαν.

30. Τὰ μὲν (82) προειρημένα οὐδὲν ἕτερον ἢ πλάνη τῶν βίω διηλέγθη· ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ὁδὸς πρὸς τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἔξει τὸν σκοπὸν. Πρὸς δὲ τὴν ταύτης γινώσκιν καὶ ἀκριβῆ (83) κατάληψιν οὐκ ἄλλων ἐστὶν ἡμῖν χρεία, ἀλλ' ἡμῶν αὐτῶν οὐδ', ὡς περ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς ὑπεράνω πάντων, οὕτω καὶ ἡ πρὸς τοῦτον ὁδὸς πόρρωθεν ἢ ἐξωθεν ἡμῶν ἐστὶν· ἀλλ' ἐν ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἀφ' ἡμῶν εὐρεῖν τὴν ἀρχὴν δυνατὸν, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἐδίδασκε λέγων· *Τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ἐντὸς τῆς καρδίας σου ἐστὶν*. Ὅπερ καὶ ὁ Σωτὴρ σημαίνων καὶ βεβαιῶν ἔλεγεν· *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστὶν*. Ἐνδὸν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες τὴν πίστιν καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα ταχέως θεωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὸν τοῦ παντός βασιλεῖα, τοῦ Πατρὸς σωτήριον Λόγον. Καὶ μὴ προφασιζέσθωσαν Ἕλληνες οἱ τοῖς εἰδώλοις θρησκεύοντες· μηδὲ ἄλλος τις ἀπλῶς (85) ἑαυτὸν ἀπατάτω, ὡς τὴν τοιαύτην ὁδὸν οὐκ ἔχων, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀθεότητος ἑαυτοῦ πρόφασιν εὐρίσκων. Πάντες γὰρ εἰς αὐτὴν ἐπιβεδήκαμεν καὶ ἔχομεν, εἰ

ἀνοη. οὔν.

(83) Seg. Gobler. Fel. 1 an. ἀπλανῆ. Interpretes ἀκριβῆ legerunt.

(84) Hic locus est ex Deuter. xxx, 14, ubi legitur Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ρῆμα σφόδρα ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. *Justitiam te est sermo valde in ore tuo et in corde tuo*. Et Rom. x, 8: Ἐγγύς σου τὸ ρῆμα ἐστὶν ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν. *Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo, hoc est, verbum fidei quod predicamus*.

(85) Anglic. omittit ἀπλῶς.

καὶ μὴ πάντες αὐτὴν ὀδεύειν, ἀλλὰ παροδεύειν ἐκβαίνοντες θέλουσι διὰ τὰς ἐξωθεν αὐτοὺς ἐλκούσας ἡδονὰς τοῦ βίου. Καὶ εἰ τις ἂν ἔροιτο, τίς ἂν εἴη αὕτη φημί δὴ τὴν ἐκάστου ψυχὴν εἶναι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νοῦν (86). Δι' αὐτοῦ γὰρ μόνου δύναται Θεὸς θεωρεῖσθαι καὶ νοεῖσθαι· ἐκτὸς εἰ μὴ, ὡσπερ τὸν Θεὸν ἠρνήσαντο, οὕτω καὶ ψυχὴν ἔχειν παραιτήσονται οἱ ἄσεβεῖς, εἰκότως τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων λέγοντες. Οὐ γὰρ ἐχόντων ἐστὶ νοῦν (86) ἀρνεῖσθαι τὸν τοῦτο ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν. Ὅτι μὲν οὖν ἕκαστος, ἀνθρώπων ψυχὴν ἔχει καὶ ταύτην λογικὴν, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστι δεῖξαι δι' ὀλίγων διὰ τοὺς ἀκριβοῦς, ἐπεὶ μάλιστα τινες ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἀρνοῦνται καὶ τοῦτο, οἰόμενοι μὴδὲν πλέον (87) εἶναι τὸν ἀνθρώπον. ἢ τὸ φαινόμενον εἶδος τοῦ σώματος· ἵνα ταύτης δειχθείσης, φανερώτερον δι' ἑαυτῶν τὸν κατὰ τῶν εἰδώλων ἕλεγον ἔχειν δυνηθῶσι.

31. Πρῶτον μὲν οὖν οὐ μικρὸν γνώρισμα τοῦ λογικῆν εἶναι τὴν τῶν ἀνθρώπων ψυχὴν, ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ἄλογα διαλλάττειν αὐτὴν διὰ τοῦτο γὰρ ἐκεῖνα μὲν καλεῖν ἄλογα ἢ φύσις εἴωθεν, ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἐστὶ λογικόν· ἔπειτα δὲ καὶ (88) τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν οὐ τὸ τυχόν ἂν εἴη, ἐκ τοῦ μόνου τὸν ἀνθρώπον τὰ ἐξωθεν ἑαυτοῦ λογίζεσθαι, καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὰ μὴ παρόντα, καὶ πάλιν ἐπιλογίζεσθαι καὶ κρίσει τὸ κρεῖττον τῶν λογισμῶν αἰρεῖσθαι· τὰ μὲν γὰρ ἄλογα, μόνα τὰ παρόντα βλέπει, καὶ πρὸς μόνα τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ὄρμα, κἂν μετὰ ταῦτα τὴν βλάβην ἔχη· Ὁ δὲ ἀνθρώπος οὐ πρὸς τὰ βλεπόμενα ὄρμα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τὰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν (89) ὀρώμενα κρίνει· πολλάκις γοῦν ὀρμήσας κεκράτῃται (90) τῷ λογισμῷ· καὶ λογισάμενος, πάλιν ἐπελογίσατο, καὶ αἰσθάνεται ἕκαστος, εἰ τῆς ἀληθείας γένοιτο φίλος, ὅτι ἄλλος παρὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων νοῦς· διὰ τοῦτο γοῦν ὡς ἄλλος ὢν, αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων γίνεταί κριτής· καὶ ὢν ἐκεῖναι (91) ἀντιλαμβάνονται, ταῦτα οὕτως διακρίνει, καὶ ἀναμνήσκει, καὶ δείκνυσιν αὐταῖς τὸ κρεῖττον. Ὁφθαλμοῦ μὲν γὰρ ἐστὶ μόνον τὸ ὄρμα, καὶ ὠτων τὸ ἀκούειν, καὶ στόματος τὸ (92) γεύεσθαι, καὶ ῥινῶς ὀσμῶν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ χειρῶν τὸ ἅπτεσθαι· ἀλλ' ἂν δεῖ ὄρμα καὶ ἀκούειν, καὶ ὢν ἅπτεσθαι δεῖ, καὶ γεύεσθαι, καὶ ὀσμᾶσθαι, οὐκέτι τῶν αἰσθήσεων ἐσθαι, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ (93) τοῦ ταύτης νοῦ διακρίναι. Ἀμέλει· καὶ ξίφος λαβέσθαι δύναται ἢ χεῖρ, καὶ δηλητηρίου γεύεσθαι τὸ στόμα· ἀλλ' οὐκ οἶδεν, ὅτι βιάπτεται ταῦτα, εἰ μὴ ὁ νοῦς διακρίνη. Καὶ εἰσὶ γὰρ τὸ ταυτοῦτον, ἵνα ἐπὶ εἰκόνας αὐτὸ θεωρήσωμεν, λύρα

A gressi, omnes eam habemus, licet non omnes illam sequi et pergere, sed plerique, externis vitæ voluptatibus allicientibus, deserere velint. Si quis vero interrogaverit, quænam tandem illa sit via : uniuscujusque animam et animæ mentem esse respondeo. Sola enim mente Deum contemplari et intelligere valemus : nisi forte, quemadmodum Deum esse negant impii, ita animam quoque se habere inficientur : quod quidem verisimilius quam cætera dixerint. Nec enim mentem habentium est, mentis auctorem et opificem Deum negare. Itaque 24 rudium hominum gratia paucis ostendere necesse est singulis hominibus esse animam ratione præditam, præsertim cum id negent nonnulli hæretici, qui hominem nihil amplius esse arbitrantur quam corporis externam speciem : ut nimirum ea re a nobis demonstrata, ipsi evidentius adversus idola argumentum per seipsos habere possint.

31. Primum ergo nec parvum indicium est, hominum animam ratione præditam esse, quod a bellicis, quæ rationis sunt expertes, differat. Siquidem idcirco belluas animalia irrationalia appellare natura consuevit, quia hominum genus rationale est. Deinde, nec illud etiam ad id probandum levi est momento, quod solus homo res absentes et extra se positas animo et cogitatione comprehendat, quod eadem secum sæpius examinet ac perpendat, idque quod inter ea, quæ cogitat, sibi melius visum fuerit, judicio eligat. Nam belluæ sola præsentia cernunt, et ad ea tantum, quæ ante oculos sunt posita, impetu feruntur, etiamsi postea damnium aliquod sequatur. At homo non ita ad ea quæ videt, cum impetu rapitur : sed ratione et cogitatione ea, quæ oculis cernit, dijudicat. Itaque sæpe incitatus, ratione retinetur : et ea quæ cogitavit, iterum recogitat. Denique quisquis veritatis amator est, hominum mentem aliam omnino esse a corporis sensibus se in seipso sentire fatebitur. Quia ergo mens alia est a sensibus, sensuum ipsa judex est, et quæ illi apprehenderint, ipsa discernit et reminiscitur, quidque melius fuerit, illis commonstrat. Namque oculorum est tantum videre : aurium, audire : oris, gustare : narium, olfacere : manuum, tangere ; sed quæ videre, audire, tangere, gustare et olfacere conveniat, non sensuum sed animæ ejusque mentis est dijudicare. Manus quidem gladium accipere, et os venenum gustare potest : sed hæc nocere nescit, nisi mens discernat. Ut autem rem aliqua comparatione et imagine illustremus, id no-

(86) Sic omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui, et et editi, ἐστὶν οὖν habet, sed mendose.

(87) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 an. Alii cum editis pleiōν.

(88) Felckm. 3 anon. ut et editi, καὶ omittit.

(89) Sic Seguer. Gobler. Basil. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. Alii, ut et editi, τῶν omittunt. Felckm. 3 anon. habet ἐν ὀφθαλμοῖς.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. At alii cum editis κεκράτῃται.

(91) Sic omnes mss. Editi autem ἐκεῖνα.

(92) Τὸ in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. lo-

gitur : in aliis et editis deest ; ibid. ante στόματος, καὶ deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post ἀλλ' ἂν habent omnes mss. Editi vero ὢν pro & habent : quod additum fuisse videtur, eo quod in aliquot mss. ex ἀλλ' ἂν factum sit ἀλλά, ut forte in Felckm. 3 anon, in quo ὢν deesse notat Felckmannus, et in reliquis mss. leg. ἂν. Seguer. vero habet ἀλλ' ἂν.

(93) Particula καὶ, quæ in Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. non est, in aliis ut et editis hic legitur. Τῆς etiam addit editio Commel. quæ vox similiter deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

bis simile videtur lyræ apte dispositæ, et musico qui ea cum arte utitur. Nam ut in lyra nervi singuli proprium sonum habent, alius gravem, acutum alius, alius medium, alius acutissimum, alius denique alium, quorum omnium concentus et compositio nisi a viro hujus artis perito distingui et discerni non potest; tunc enim suavem harmoniam et gratissimum concentum efficiunt, cum is, qui lyram tenet, nervos pulsat, et singulos apte tangit. Eodem modo, sensibus in corpore instar lyræ dispositis, cum perita mens illis præverit, tunc discernit et novit anima, quid faciat, quidve agat. Id autem hominum duntaxat est proprium, ipsaque est animæ facultas ratiocinandi, qua utendo differt illa a beluis, et se diversam esse ab exteriori corporis specie manifeste testatur. Hinc homo sæpe, jacente in terra corpore, cœlestia cogitat et contemplatur. Sæpe item nihil agente, quiescente et dormiente corpore, intus homo movetur resque extra se positas intuetur, remotas regiones **25** petit et peragrat, amicis notisque occurrit, nec raro per hæc, quid per diem acturus sit prænoscit et præsagit. Quid vero aliud id esse potest, quam anima rationis particeps, qua homo ea quæ supra se sunt cogitat et intelligit?

32. Sed et illud quoque ad penitus coercendam eorum impudentiam, qui animam ratione privant, addere juvat: Qui sit ut cum corpus natura mortale sit, homo de immortalitate cogitet, sæpeque mortem virtutis amore expetat? Qui sit ut, cum corpus per aliquod tantum temporis spatium duret, æterna homo meditetur, atque idcirco præsentia contemnat, et ad bona illa futura tendat desiderio? Certe ipsum corpus nihil tale de seipso, nec res extra se positas potest cogitare. Namque mortale est, nec nisi per aliquod tempus durat. Necesse est autem illud quod contraria naturæ corporis cogitet, aliud esse a corpore. Quidnam porro illud fuerit, nisi anima rationalis et immortalis? Nec enim foris sed intus ipsa corpori, ut musicus lyræ, quod melius congruerit, sonat. Enimvero quare cum oculus ad videndum natura aptus sit et auris ad audiendum, alia tamen refugiunt, alia eligunt? Quis enim oculum a videndo avertit? vel quis aurem, cui naturalis est audiendi facultas, ab audiendo arcet? Quis gustum ad gustandum ex natura idoneum sæpe a naturali appetitu refrenat? Quis item manum ex natura ad agendum aptam ab aliquibus rebus tangendis

(94) Segner. *ἐκάστη μὲν ἔχει.*

(95) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii et editi, *ὅτε.* Ibid. τὴν λύραν non legitur in Anglic.

(96) Sic Seg. Basil. autem et Felckm. 2 an. *ἀρμονίως.* Editi et alii mss. *ἀρμονίας.*

(97) Seguer. *μόνων.*

(98) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. τὰ φαινόμενα. In iisdem ἐν σώματι non legitur. Omnibonus et Ambros. Camaldul. ita legerunt ut hic habetur. Nannius legisse videtur ut in Seg. Gobl. Felckm. 1 anon., nam ita hunc locum reddit, *præter et quæ*

A καλῶς κατεσκευασμένη, καὶ τῷ ταύτην κρατοῦντι μουσικῷ μετ' ἐπιστήμης. Ὡς γὰρ αἱ ἐν τῇ λύρᾳ νευραὶ ἕκασται μὲν ἔχουσι (94) τὸν ἴδιον φθόγγον, ἡ μὲν βαρὺν, ἡ δὲ ὀξύνη, ἡ δὲ μέσον, ἡ δὲ ὀξύτονον· ἡ δὲ ἄλλον ἀδιάκριτος δὲ ἐστὶν αὐτῶν ἡ ἀρμονία καὶ ἀδιάγνωστος ἡ σύνθεσις χωρὶς τοῦ ἐπιστήμονος· τότε γὰρ καὶ ἡ ἀρμονία αὐτῶν δεικνύται καὶ ἡ σύνταξις ὀρθή, ὅταν (95) ὁ κατέχων τὴν λύραν πλήξῃ τὰς νευράς, καὶ ἀρμοδίως (96) ἐκάστης ἀψήται· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ἐν ἀσθήσεων ἐν τῷ σώματι ὡς λύρας ἡρμοσμένων, ὅταν ὁ ἐπιστήμων νοῦς αὐτῶν ἡγεμονεύῃ· τότε καὶ διακρίνει ἡ ψυχὴ, καὶ οἶδεν ὃ ποιεῖ καὶ πράττει. Τοῦτο δὲ μόνον (97) ἴδιον ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τοῦτό ἐστι· τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ᾧ χρωμένη διαλλάττει τῶν ἀλόγων, καὶ δεικνυσιν, ὅτι ἀληθῶς ἄλλη παρὰ τὸ φαινόμενόν (98) ἐστὶν ἐν σώματι. Πολλάκις γοῦν κειμένου τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς, τὰ ἐν οὐρανοῖς φαντάζεται καὶ θεωρεῖ ὁ ἀνθρώπος· καὶ πολλάκις τοῦ σώματος ἡρεμοῦντος καὶ ἡσυχάζοντος καὶ καθεύδοντος, κινεῖται ἔνδον ὁ ἀνθρώπος, καὶ τὰ ἐξωθεν ἑαυτοῦ θεωρεῖ, χώρας ἀποδημῶν καὶ περιπατῶν, καὶ ἀπαντῶν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πολλάκις διὰ τοῦτον τὰς μεθ' ἡμέραν πράξεις ἑαυτοῦ μαντευόμενος καὶ προγινώσκων (99). Τοῦτο δὲ τί ἐν εἴῃ ἕτερον ἢ ψυχὴ λογικὴ, ἐν ἣ ἡ λογίζεται καὶ νοεῖ τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν ὁ ἀνθρώπος;

32. Καὶ τοῦτο δ' ἂν εἴῃ πρὸς ἀπόδειξιν ἀκριβοῦς τοῖς ἐπιπρὸς ἀναίδειαν τῆς ἀλογίας τετραμμένοις· Πῶς, τοῦ σώματος θνητοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, λογίζεται ὁ ἀνθρώπος τὰ περὶ ἀθανασίας, καὶ πολλάκις ἑαυτῷ τὸν θάνατον ὑπὲρ ἀρετῆς προκαλεῖται (1); Ἡ πῶς, προσκαίρου τοῦ σώματος ὄντος, τὰ αἰῶνια φαντάζεται ὁ ἀνθρώπος, ὥστε τῶν μὲν ἐμποδῶν καταφρονεῖν, εἰς ἐκεῖνα δὲ τὸν πόθον ἔχειν; Τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐκ ἂν ἑαυτὸ (2) περὶ ἑαυτοῦ τοιαῦτα λογισθῆται, καὶ οὐκ ἂν τὰ ἐξωθεν ἑαυτοῦ λογίζοιτο· θνητὸν γὰρ καὶ πρόσκαιρόν ἐστιν· ἀνάγκη δὲ ἕτερον εἶναι τὸ ἐναντία καὶ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ σώματος λογιζόμενον. Τί οὖν ἂν εἴῃ τοῦτο πάλιν, ἢ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἀθάνατος; Καὶ γὰρ οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐνδοθεν αὐτῇ τῷ σώματι (3), ὡς ὁ μουσικὸς τῇ λύρᾳ, ἐνηχεῖ τὰ κρείττονα. Πῶς δὲ πάλιν κατὰ φύσιν ὢν ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ ὄραϊν, καὶ ἡ ἀκοὴ εἰς τὸ ἀκούειν, τὰ μὲν ἀποστρέφονται, τὰ δὲ αἰροῦνται; Τίς γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ὄραϊν ἀποστρέφων; ἢ τίς τὴν ἀκοὴν κατὰ φύσιν οὔσαν ἀκουστικὴν ἀποκλείει τοῦ ἀκούειν; Ἡ τίς τὴν γεῦσιν, κατὰ φύσιν οὔσαν γευστικὴν, κωλύει πολλάκις τῆς φυσικῆς ὀσμῆς; Τίς δὲ τὴν χειρὰ, κατὰ φύσιν οὔσαν εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἐπέχει (4) τοῦ ψαύειν τινός; Τίς δὲ τὴν

oculis apparent.

(99) Gobler. Felckm. 1 anon. γινώσκων.

(1) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis προσκαλεῖται. Paulo post ἐμποδῶν quod ita in Basil. scribitur, ultimam circumflectit in Seguer. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 anonym. Anglic. autem ἐμποδῶν habet.

(2) Gobler. Felck. 1 anon., ἑαυτῷ, atque ita legit Omnibonus, qui vertit *sibi*. Mox ibid. Gobler. Felckm. 1 anonymus, αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ.

(3) Basil. τοῦ σώματος.

(4) Sic omnes mss. Editi vero, ὑπέχει.

βαρῆσιν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸ ὀδύσθαι γενομένην, ἀποστρέψει τοῦ μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι; Τίς ὁ ταῦτα κατὰ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος ἐνεργῶν (5); "Ἡ πῶς τὸ σῶμα, τὴν φύσιν ἀποστρέψει, ἐπιστρέφεται πρὸς τὰς ἐτέρου συμβουλίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκείνου νεῖμα ἠνωχεῖται; Ταῦτα γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἢ ψυχὴν λογικὴν ἀποδείκνυσιν ἕγεμονεύουσαν τοῦ σώματος. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸ τὸ σῶμα πῶσκει ἐλαύνειν, ἀλλ' ὑφ' ἐτέρου ἀγεται καὶ φέρεται, ὡσπερ οὐδὲ ἵππος ἑαυτὸν ὑποξεύγνυσιν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος ἐλαύνεται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νόμοι μὲν ἀνθρώποις τὰ κατὰ μὲν πράττειν, τὴν δὲ κακίαν ἐπιστρέφειν· τοῖς δὲ ἀλόγοις ἀλόγιστα τὰ κακὰ καὶ ἄκριτα μένει, ἅτε διὰ τῆς λογικότητος (6) καὶ τῆς κατὰ λόγον διανοίας ἐκτὸς τυγχάνουσιν. Εἶναι μὲν οὖν ψυχὴν λογικὴν ἐν ἀνθρώποις ἐκ τῶν προσηρημένων, νομίζω δεδειχθαι.

33. Ὅτι δὲ καὶ ἀθάνατος γέγονεν ἡ ψυχὴ, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶδέναι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ πρὸς Ἐλεγχον τῆς τῶν εἰδώλων ἀναιρέσεως. Γένοιτο ἂν οὖν ἡ περὶ τούτων γνώσις ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐκ τῆς περὶ τοῦ σώματος γνώσεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸ σῶμα διαλλάττειν αὐτήν. Εἰ γὰρ ἄλληλῃ αὐτὴν (7) ὁ λόγος ἀπέδειξε παρὰ τὸ σῶμα, ἔστι δὲ τὸ σῶμα φύσει θνητόν· ἀνάγκη τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τῷ μὴ εἶναι κατὰ τὸ σῶμα. Καὶ πάλιν εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα (8) κινεῖ, ὡς δέδεικται, καὶ οὐχ' ὑπὸ ἄλλων αὐτὴ κινεῖται, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑφ' ἑαυτῆς κινουμένην τὴν ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς (9). Οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ ἔστιν ἡ ἀποθνήσκουσα· ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχωρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν καὶ αὐτὴ (10) ὑπὸ τοῦ σώματος ἐκινεῖτο, ἀκόλουθον ἦν, ἀναχωροῦντος τοῦ κινούντος, ἀποθνήσκειν αὐτήν· εἰ δὲ ἡ ψυχὴ κινεῖ καὶ τὸ σῶμα, ἀνάγκη μᾶλλον αὐτὴν ἑαυτὴν κινεῖν. Ἐαυτῇ δὲ κινουμένη, ἐξ ἀνάγκης καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος (11) θάνατον ζῆ. Ἡ γὰρ κίνησις τῆς ψυχῆς οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἡ ζωὴ αὐτῆς· ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὸ σῶμα τότε ζῆν λέγομεν, ὅτε κινεῖται, καὶ τότε θάνατον αὐτοῦ εἶναι, ὅτε τῆς κινήσεως παύεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐν σώματι καθάπαξ ἐνεργείας αὐτῆς φανερώτερον ἂν τις ἴδοι. Εἰ γὰρ καὶ ὅτε τὸ σῶμα ἐπιβέβηκε καὶ συνδέεται (12) τούτῳ, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος σμικρότητα συστέλλεται καὶ συμμετρεῖται, ἀλλὰ πολλάκις, ἐπὶ κλίνης τούτου κειμένου καὶ μὴ κινουμένου (13), ἀλλ' ὡς ἐν θανάτῳ κοιμωμένου, αὐτὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν γρηγορεῖ, καὶ ὑπερκεθαίνει τὴν τοῦ σώματος φύσιν· καὶ ὡσπερ ἀποθημοῦσα τούτου, μένουσα ἐν τῷ σώματι, τὰ ὑπὲρ γῆν φαντάζεται καὶ θεωρεῖ, πολλάκις δὲ καὶ τοῖς ἔξω τῶν γῆινων σωμάτων ἀγίοις καὶ ἀγγέλοις (14) συνα-

A *cobibet? Quis odoratum ad odorandum factum ab odorando continet? Quis, inquam, ista omnia contra naturam corporis efficit? Qui fit ut corpus ab eo quod sibi naturale est, abhorreat, et alius consilium sequatur atque ad ejusdem nutum regatur? hæc sane omnia nihil aliud probant quam animam rationalem corpori præsidere. Nec enim seipsum corpus potest impellere, sed ab alio agitur et fertur, uti neque equus seipsum regit, sed ab equite regitur et agitur. Eam ob rem leges boni agendi et mali fugiendi hominibus datæ sunt. At bellæ nec expendere nec discernere mala queunt, utpote quæ ratiocinandi et cogitandi facultatis sint expertes. Itaque ex his quæ supra dicta sunt probatum fuisse arbitror homines anima rationali esse præditos.*

B *33. Eamdem vero immortalem quoque fuisse factam necesse est in ecclesiastica schola non ignorari, quo evidentius appareat idola plane esse deturbanda. Id porro facilius et propius, ex corporis cognitione, ejusque et animæ differentia percipere licebit. Enimvero si ut nostra oratione ostendimus, diversa illa est a corpore; cum corpus naturale sit, necesse est animam immortalem esse utpote quæ corpori non sit similis. Præterea, si anima corpus movet, ut ostensum est, nec ipsa ab aliis moveitur, sequitur a seipsa moveri animam, atque etiam post corporis interitum eam iterum a seipsa moveri. Nec enim anima moritur, sed ejus discessu corpus moritur. Itaque si ipsa a corpore moveretur, recedente movente, necessario moreretur. Sed si anima 26 movet corpus, ipsam a seipsa moveri prorsus necesse est. Quia ergo ipsa seipsam movet, necessario sequitur eam etiam post corporis mortem vivere. Siquidem animæ motus nihil aliud est quam ejusdem vita: quemadmodum quoque corpus tunc vivere dicimus, cum movetur: et mortuum esse, cum moveri cessat. Id autem ex his quæ in corpore ipsa agit, clarius perspicitur. Namque si in corpore inclusa ac cum eo colligata, non pro corporis parvitate contrahitur et circumscribitur, sed sæpe in lecto jacente corpore, sine motu, ac veluti mortuo, ipsa propria sua facultate vigilat, naturamque corporis transcendit, et quasi ab eo digressa, quanquam in ipso manens, ea quæ supra terram existunt cogitat et contempletur: quin etiam sanctos a terreno corpore sejunctos, atque angelos non raro convenit, et ad illos mentis munditia fidens advolat: an non, quæso, multo magis soluta a corpore, cum placuerit Deo, qui eam colli-*

(5) Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, ἐνεργεῖων.

(6) Felckm. 3 anon., λογικότητος.

(7) Hanc vocem αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Cæteri omittunt.

(8) Totum id argumentum ex Platone sumptum est, quo multi prode illi usi sunt ad probandum animam esse immortalem. Videsis ipsum Platonem in *Phædro*, et lib. x *De legibus*, ubi animam describit, τὴν δυναμένην αὐτὴν αὐτὴν κινεῖν κίνησιν, id est, id quod seipsum movere potest.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon., ὑφ' ἑαυτοῦ, male.

(10) Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῇ. Paulo post iidem post κινεῖ, καὶ omittunt. Iidem post κινεῖν seq. habent αὐτῇ. At Basil. Angl. Felck. 2 anon., αὐτῇ. Seguer., ἑαυτῇ. Editi, ἑαυτῇ.

(11) Seguer. Basil. Anglic., τῷ σώματι.

(12) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felck. 1 et 2 an. Alii et ed. Commel., συνδέσται.

(13) Καὶ μὴ κινουμένου desunt in Felckm. 3 an. et in Basil. recenti manu addita fuere. Ibid. sic αὐτῇ scribitur in Segueriano.

(14) Καὶ ἀγγέλοις Anglic. omittit.

gavit, evidentioremmortalitatis cognitionem est habitura? Si enim in corpore adhuc vineta, vitam, quæ extra corpus est, vivit: multo magis post mortem corporis vivet, nec vivere desinet Dei beneficio, qui eam per suum Verbum Dominum nostrum Jesum Christum talem utique fecit. Idcirco enim immortalia et æterna cogitat et sapit, quia immortalis est. Namque ut mortalis corporis sensus nihil nisi mortale percipiunt: sic animam res immortales contemplantem et meditantem, immortalem quoque esse et semper vivere necesse est. Siquidem nunquam illam deserunt immortalitatis notiones et cogitationes, sed in ea ad immortalitatis securitatem instar fomitis constanter resident. Hinc ergo contemplationis Dei notionem et cogitationem habet, sibi que ipsi fit via, neque extrinsecus, sed ex seipsa Dei Verbi cognitionem et comprehensionem accipit.

ἔχει τὴν ἔννοϊαν, καὶ αὐτῆς ἑαυτῆς γίνεται ὁδὸς, οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς λαμβάνουσα τὴν τοῦ Θεοῦ Ἀδ-
 γου (15) γνώσιν καὶ κατάληψιν.

34. Itaque quod antea dictum fuit iterum dicimus, illos scilicet, quemadmodum Deum negaverunt, et res inanimas colunt, sic etiam animam rationis participem se non habere existimantes, hanc suæ insipientiæ pœnam sponte sua luere, ut inter pecudes numerentur. Quare veluti inanimum religionem in rebus inanimis superstitiosè constituentes, miseratione profecto digni sunt et ductore opus habent. Si vero animam se habere putant, et de ratiocinandi facultate multum gloriantur, idque jure merito: cur tanquam anima carentes, contra rationem agere non verentur, nec ea quæ sapere oportet sapiunt, sed seipsos Numine etiam præstantiores faciunt? Siquidem ipsi immortalis anima, quam nec oculis videre possunt, præditi, Deum in rebus, quæ oculis videntur et caducæ sunt, figurant. Cur item quemadmodum a Deo recesserunt, ita rursus ad eundem non confugiunt? Namque ut Deum mente deseruere, et res quæ nullæ sunt deos effinxere, sic eadem suæ animæ mente ascendere et se iterum ad Deum possunt convertere. Possunt, inquam, si quas omnium cupiditatum sordes induerint, deponant, et tandiu abluant, donec quidquid alienum animæ accesserit abjecerint, eamque solam, qualis creata est, exhibuerint: ut hoc pacto Patris Verbum, ad cujus similitudinem ab initio facti sunt, in illa intueri valeant. Ad imaginem siquidem et similitudinem Dei facta et creata est anima, ut **27** et divina Scriptura indicat, quæ ex persona Dei ita loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*¹⁸. Quocirca cum omnes peccati maculas, quibus aspersa fuerit, absterserit, et solam illam similitudinem puram

¹⁸ Genes. 1, 26.

(15) Basil. Anglic., περί τοῦ Θεοῦ.

(16) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., σέβουσιν. Idem τὴν seq. non habent.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐπιμισθίαν, ἤνο etiam modo legisse videntur Nannius et Omnibonus, qui hanc vocem vertunt, *mercedem*.

τῆς, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται τῆ τοῦ νοῦ θαρβύουσα καθαρότητι· πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ πολλῶ πλέον, ἀπολυθεῖσα τοῦ σώματος, ὅτε ὁ συνδήσας αὐτὴν βούλεται Θεός, φανερωτέραν ἔξει τὴν τῆς ἀθανασίας γνώσιν; Εἰ γὰρ καὶ συνδεθεῖσα σώματι τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος ζωὴν ἔζη, πολλῶ πλέον καὶ μετὰ θάνατον τοῦ σώματος ζήσεται, καὶ οὐ παύσεται τοῦ ζῆν διὰ τὸν οὕτως αὐτὴν ποιήσαντα Θεὸν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀθάνατα καὶ αἰώνια λογίζεται καὶ φρονεῖ, ἐπιδη καὶ ἀθάνατός ἐστι. Καὶ ὡς περ, τοῦ σώματος θνητοῦ τυγχάνοντας, θνητὰ καὶ αἰ τοῦτου θεωροῦσιν αἰσθήσεις, οὕτως ἀθάνατα θεωροῦσαν καὶ λογιζομένην τὴν ψυχὴν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι καὶ αἰετῆ ζῆν. Αἱ γὰρ περὶ τῆς ἀθανασίας ἔννοιαι καὶ θεωρίαι οὐδέποτε αὐτὴν ἀφίαισι μένουσαι ἐν αὐτῇ, καὶ ὡς περ ἔκκαυμα ἐν αὐτῇ γινόμεναι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἀθανασίας. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ τῆς περὶ Θεοῦ θεωρίας

ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς λαμβάνουσα τὴν τοῦ Θεοῦ Ἀδ-
 γου (15) γνώσιν καὶ κατάληψιν.

34. Λέγομεν οὖν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὡς περ τὸν Θεὸν ἠρνήσαντο, καὶ ἀψύχα θερησκεύουσιν (16), οὕτως καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἔχειν λογικὴν νομίζοντες, αὐτόθεν ἔχουσι τῆς παραπροσύντης τὴν ἐπιτιμίαν (17) ἐν ἀλόγοις καταριθμούμενοι· καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀψυχοὶ ἐν ἀψύχοις ἔχοντες τὴν δεσιδιαμονίαν, ἐλεύσας καὶ χειραγωγίας εἰσὶν ἄξιοι. Εἰ δὲ ψυχὴν ἄξιουσιν (18) ἔχειν, καὶ ἐπὶ τῶ λογικῶ μέγα φρονοῦσιν, εἰκότως τοῦτο ποιοῦντες· διὰ τί ὡς μὴ ἔχοντες ψυχὴν παρὰ λόγον τολμῶσι, καὶ οὐχ ἂν δεῖ φρονεῖν φρονοῦσιν, ἀλλὰ κρείττονας ἑαυτοὺς (19) καὶ τοῦ Θεοῦ ποιοῦσι; Ψυχὴν γὰρ ἀθάνατον ἔχοντες καὶ μὴ βλεπομένην αὐτοῖς, τὸν Θεὸν ἐν τοῖς βλεπομένοις καὶ θνητοῖς ἀπεικάζουσιν. Ἡ δὲ διὰ τί, ὡς περ ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτως οὐ καταφεύγουσι πάλιν πρὸς αὐτόν; Δύνανται γὰρ, ὡς περ ἀπεστράφησαν τῆ διαβολῆς τὸν Θεὸν, καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἀνεπλάσαντο εἰς θεοὺς, οὕτως ἀναβῆναι τῶ νῶ τῆς ψυχῆς, καὶ πάλιν ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπιστρέψαι δὲ δύνανται, ἐάν ὄν ἐνεδύσαντο ρύπον πάσης ἐπιθυμίας, ἀποθωνταί, καὶ τοσοῦτον ἀπονήψωται, ἕως ἂν ἀπόθωνται πᾶν τὸ συμβεβηκὸς ἀλλότριον τῆ ψυχῇ, καὶ μόνην αὐτὴν (20) ὡς περ γέγονεν, ἀποδείξωσιν, ἐν οὕτως ἐν αὐτῇ θεωρῆσαι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, καθ' ὃν καὶ γεγόνασιν ἐξ ἀρχῆς, δυναθῶσι. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ πεποιτῆται, καὶ καθ' ὁμοίωσιν γέγονεν, ὡς καὶ ἡ θεῖα σημαίνει Γραφή ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγουσα· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*. Ὅθεν καὶ ὅτε πάντα τὸν ἐπιχυθέντα ρύπον τῆς ἀμαρτίας ἀφ' ἑαυτῆς ἀποτίθεται, καὶ μόνον τὸ κατ' εἰκόνα καθαρὸν φυλάττει, εἰκότως, διαλαμπρυνθέντος τοῦτου, ὡς ἐν κατόπτρῳ θεωρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, καὶ ἐν αὐτῶ τὸν

(18) Felckm. 2 anon., αὐχοῦσιν. Idem paulo post φρονοῦντες habet, ubi alii ποιοῦντες.

(19) Ἐαυτοὺς non est in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. καὶ deest in Basil. et Anglic.

(20) Αὐτὴν abest a Felckm. 3 anonymo.

Πατέρα, οὗ καὶ ἔστιν εἰκὼν ὁ Σωτὴρ, λογίζεται. Ἡ Α εἰ (21) μὴ αὐτάρκης ἔστιν ἢ παρὰ τῆς ψυχῆς διδασκαλία διὰ τὰ ἐπιθολοῦντα ταύτης ἔξωθεν τὸν νοῦν, καὶ μὴ ὄραϊν αὐτὴν τὸ κρείττον· ἀλλ' ἔστι πάλιν· καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γῶσιν καταλαβεῖν, τῆς κτίσεως ὡπερ γράμμασι διὰ τῆς τάξεως καὶ ἀρμονίας τὸν ἑαυτῆς δεσπότην καὶ ποιητὴν σημαίνουσης καὶ βούσης.

libilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

35. Ἀγαθὸς γὰρ οὖν καὶ φιλόανθρωπος ὁ Θεὸς, καὶ κηδόμενος τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων (22) ψυχῶν, ἐπειδὴ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτος ἔστι τὴν φύσιν, ἐπέκεινα πάσης γενητῆς οὐσίας ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο ἐμελλε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀτυχεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως, τῷ τὰ (23) μὲν ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, τὸν δὲ ἀγέννητον· τοῦτο ἔνεκεν τὴν κτίσιν οὕτω διεκόσμησε τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ὁ Θεός, ἵν', ἐπειδὴ τὴν φύσιν ἔστιν ἀόρατος, κἂν ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεισθαι δύνηθῃ τοῖς ἀνθρώποις. Ἐκ γὰρ τῶν ἔργων πολλακίς ὁ τεχνίτης καὶ μὴ ὁρῶμενος γινώσκειται· καὶ οἷόν τι λέγουσι περὶ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ Φειδίου, ὡς τὰ τοῦτου δημιουργήματα ἐκ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν (24) ἀναλογίας ἐμφαίνειν καὶ μὴ παρόντα Φειδίαν τοῖς ἑρῶσιν· οὕτω δεῖ νοεῖν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου τάξεως τὸν τοῦτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν, κἂν τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς μὴ θεωρηθῆται (25). Οὗ γὰρ κατεχρήσατο τῇ ἀοράτῳ φύσει αὐτοῦ ὁ Θεός· μὴ τις τοῦτο προφασίζεσθω· καὶ παντελῶς ἑαυτὸν ἀγνωστον τοῖς ἀνθρώποις ἀφήκεν· ἀλλ' ὡς προεῖπον, οὕτω διεκόσμησε τὴν κτίσιν, ὥστε καὶ μὴ ὁρῶμενον αὐτὸν τῇ φύσει, ὅμως ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεισθαι. Καὶ τοῦτο οὐ παρ' ἑμαυτοῦ φημι, ἀλλ' ἐφ' ὧν ἀπὸ (26) τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἔμαθον, ὧν εἷς ἔστιν ὁ Παῦλος, Ῥωμαίοις μὲν γράφων οὕτω· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται. Λυκάσει δὲ παρήρσιζόμενος καὶ λέγων· Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπάθει· ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ Θεὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὃς ἐν ταῖς παρρηκίταις γενεαῖς εἰσεσε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ἐδοῖς αὐτῶν. Καίτοι γε (27) οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφήκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν (28) ἰδοὺς νετοῦς καὶ καιροῦς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ ἐφόροσύνης τὰς καρδίας

¹⁹ Rom. I, 20. ²⁰ Act. XIV, 14-16.

(21) Anglicanus, ἡ δὲ, forte pro εἰ δὲ. Idem paulo post περὶ habet pro παρὰ.

(22) Seguer., γενομένων. Paulo post idem et Basil. et Anglic. habent γεννητῆς. Alii, γενητῆς.

(23) Basil. et Anglic. τῷ τόν. Anglic. ibid. habet ἀγέννητον. Alii et editi, ἀγέννητον. Mox post Λόγῳ, ὁ Θεός non legitur in Gobler. et Felckm. 1 anonymo.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editio Commel., μελῶν. Ibid. mox Anglic., ἐμφαίνει.

(25) Sic Seguer. Alii autem cum editis, θεωρεῖται.

(26) Seguer. Basil. Angl. et Fel. 2 anon., παρὰ.

atque integram servaverit, merito in ea purgata ac splendescente, tanquam in speculo, Verbum imaginem Patris contemplabitur; et in Verbo Patrem, cujus et Salvator imago est, cogitatione comprehendet. Vel si ipsa per se anima hæc præstare jam non queat, cum ob ea quæ mentem extrinsecus turbant et inquinant, tum quia ipsa quid potius eligendum sit non videat: certe ex rebus aspectabilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

35. Bonus enim et clemens Deus, animarum quas creavit curam gerens, quia ejus naturæ est quæ videri et comprehendi nequeat, omnemque creatam substantiam transcendat, atque idcirco futurum erat ut humanum genus illius cognitionem non assequeretur, eo quod homo sit ex nihilo factus, et Deus sine ullo sit principio: eam ob rem naturam creatam suo Verbo tam apte composuit, ut quia ipse ex sui natura videri non potest, saltem ex operibus ab hominibus cognosci posset. Sæpe enim ex operibus artifex, etiamsi non videatur, cognoscitur: atque ut de statuario Phidia narrant, ejus nempe opera ex mutua partium inter se proportionem et dispositionem Phidiam licet absentem spectantibus exhibuisse; ita ex mundi constructione illius effector et opifex Deus intelligendus est, tametsi oculis corporis non aspicitur. Nec enim sua invisibili natura abusus est Deus (nemo id causetur), nec se hominibus plane ignotum reliquit: verum, ut modo dicebam, sic naturam creatam composuit, ut quamvis ipse ex natura sua videri non queat, ex operibus tamen cognoscatur. Nec vero hæc a me ipso loquor, sed a viris theologis didici, inter quos est Paulus qui a I Romanis ita scribit: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* ¹⁹. Idem quoque Lycaonius his verbis audacter docebat: *Et nos similes sumus vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum viventem, qui fecit cælum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimoniis semetipsum reliquit, beneficiens: de cælo nobis dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra* ²⁰. Ecquis enim cæli ambitum solisque et lunæ cursum, aliorumve siderum positiones et circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles, sed in ipsa dissimilitudine

Gobler. Felckm. 1 anon., περὶ. Paulo post ante Παῦλος, ὁ ἀβέτ a Gobler. Felckm. 1 anon. et μὲν seq. a Felckm. 2. anon.

(27) Sic Seguer. Gobler. et Fel. 1 anon., ut et legitur Act. XIV, 17. Alii cum editis particulam γε omittunt.

(28) Sic Seguer. Gobler. Fel. 1 et 2 anon., ut et habetur eodem loco Act. Alii et ed. Commel. nec non ms. 1 Oxoniensis Novi Test. edit. Oxon. 1675, ὑμῖν. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. ζωῆς habent, ubi alii τροφῆς.

æqualem ordinem ab omnibus simul servatum in-
tueri potest, quin secum cogitet hæc non a scinet-
ipsis sed ab alio, nempe ab auctore, administrari
et regi? Quis solem die exoriri et lunam nocte ap-
parere, immutabilique lege per æqualem omnino
28 dierum numerum decrescere et crescere, at-
que ex sideribus alia quidem discurrere cursusque
varie immutare, alia vero inerrantia constanter
moveri aspiciens, non intelligat illa necessario ab
opifce aliquo gubernari?

καὶ τῶν ἀστρῶν τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλων
νούμενα, οὐκ ἂν ἔνοιαν λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ

κυβερῶν αὐτὰ δημιουργός;

56. Quis contrarias naturas secum conjungi et
consonam efficere harmoniam cernens, exempli gra-
tia : quis ignem cum frigida natura conjunctum, et
naturam siccam cum humida commistam videns,
nec tamen sibi invicem resistere, sed unum quasi
ex uno corpore conficere, non inde colligat alium ab
his esse qui illa simul copulavit? Quis hiemem
veri, ver æstati, æstatem autumno succedere obser-
vans, eaque quamvis contraria inter se sint na-
tura (nam aliud refrigerat, aliud urit, aliud alit,
aliud corrumpit et destruit), tamen omnia æqualem
et securum sui usum hominibus præstare; quis,
inquam, hinc non agnoscat aliquem esse his præ-
stantiorem, qui æqualitatem omnibus præbeat,
omniquæ administret, etiamsi ille a nobis non vi-
deatur? Quis nubes per aerem ferri, et in nubibus
pondus aquarum colligari considerans, non illum
cogitet qui ista conjunxit et fieri jussit? Quis ipsam
terram, quæ natura gravissima est aquis fundatam
et immobilem super elementum natura mobile per-
manere conspiciens, non intelligat aliquem Deum
esse qui hanc ita constituerit et fecerit? Quis an-
nuos terræ fructus, pluvias e cælo delapsas, amnium
fluxiones, fontium scaturigines, animalium ex dis-
similibus procreaciones, hæcque non semper sed
statujs temporibus fieri animadvertens : quis de-
nique in tam dissimilibus et contrariis rebus æqua-
lem et similem ab iisdem absolvi perficique ordi-
nem attendens, non statim percipiat aliquam esse
vim, quæ ipsa immobilis manens, illa ut sibi videtur
disponat et regat? Siquidem nunquam illa propter
naturarum discordiam per seipsa consistere vel
etiam existere possent. Aqua enim natura gravis
est et deorsum fluit : nubes contra leves et tenues
sursum feruntur : et tamen nihilominus aquam gra-
vissimam in nubibus ferri videmus. Terra item gra-
vissima est, et aqua levior est quam terra : at-
tamen id quod gravius est ab eo quod levius est fer-
tur, nec demergitur, sed stat terra immobilis. Si-

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῶν, alii
vero, ὕμῶν, forte pro ἡμῶν. Duo mss. Novi Test. ed.
Oxon. 1675 habent item ὕμῶν, cæteri et editi,
ἡμῶν.

(30) Gobier et Felckm. 1 anonymus, σωζομένην.

(31) Αὐτὰ deest in Felckm. 3 anon. Paulo post
Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. mēn addunt post
ἡλιον, alii omittunt : iidem mox μεθ' ἡμέραν ha-
bent, alii καθ' ἡμέραν.

A ἡμῶν (29). Τίς γάρ, ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ
τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων
τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν
καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν
τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ σωζομένην (30), οὐκ
ἐνθυμείται, ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἕτερός ἐστὶν ὁ
διακοσμῶν αὐτὰ (31) ποιητής; Τίς δὲ, ὁρῶν ἡλιον
μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσιν
κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσιν, καὶ πληρουμένην ἀπα-
ρλλάκτως κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν,
ἐναλλάττοντα (32) τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κι-
νοῦμενα;

B 36. Τίς, ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα, καὶ
σύμζωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἷον, τίς, ἰδὼν πῦρ
ψυχρῷ, καὶ ξηρὸν ὑγρῷ κεκραμμένον, καὶ ταῦτα μὴ
ἀντιστατοῦντα πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα
ὡς ἐξ ἐνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖται ἔξωθεν εἶναι
τούτων τὸν ταῦτα συνάψαντα (33); Τίς, ἰδὼν χειμῶνα
παρὰ χερῶν ἀέρι, καὶ ἕαρ θέρει, καὶ θέρος με-
τοπύρω, καὶ ὅτι ἐναντία ὄντα ταῦτα τῇ φύσει· τὸ μὲν
γὰρ ψύχει, τὸ δὲ καίει, τὸ δὲ τρέφει, τὸ δὲ φθίνει·
ὁμοῦς τὰ πάντα ἴσῃ καὶ ἀδραστῇ τοῖς ἀνθρώποις ἀπο-
τελοῦντα τὴν χρῆσιν· οὐκ ἂν ἐνοήσεις, ὅτι ἐστὶ τις
κρείττων τούτων, ὁ τὴν ἰσότητά παραέχων πᾶσι καὶ
κυβερῶν τὰ πάντα, καὶ μὴ βλέπων τοῦτον; Τίς, ὁρῶν
ἐν ἀέρι τὰς νεφέλας ὑποδασταζόμενας, καὶ ἐν νεφέ-
λαις τὴν τῶν ὕδατων δεδεῖσαν βαρύτητα, οὐκ ἔνοιαν
λαμβάνει τοῦ ταῦτα δέξαντος καὶ προστάξαντος

C γενέσθαι; Ἡ τίς, ὁρῶν αὐτὴν τὴν γῆν βαρυτάτην
οὔσαν τῇ φύσει, ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐδραστεῖσθαι καὶ ἀκίνη-
τον μένουσαν ἐπὶ τὸ φύσει κινούμενον, οὐ διανοηθήσεται
εἶναι τινα τὸν ταύτην (34) διαταξάμενον καὶ ποιήσαντα
θεόν; Τίς, ἰδὼν τὴν κατὰ καιρὸν τῆς γῆς καρποφο-
ρίαν, καὶ οὐρανὸν ὑετούς, καὶ ποταμῶν ἐπιρροίας,
καὶ πηγῶν ἀναβλύσεις, καὶ ζώων ἐξ ἀνομοίων γονάς,
καὶ ταῦτα οὐκ ἀεὶ ἀλλὰ κατὰ καιροὺς ὠρισημένους
γιγνομένα· καὶ δὴως τίς, κατανοήσας ἐν ἀνομοίαις καὶ
ἐναντίαις τὴν ἴσῃ καὶ ὁμοίαν παρ' αὐτῶν ἀποτελου-
μένην τάξιν, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖται, ὅτι ἐστὶ μία δύναμις
ἢ ταῦτα διακοσμήσασα (35) καὶ διέπουσα, ὡς ἂν αὐτῇ
δοκῇ, μένουσα καλῶς; Αὐτὰ μὲν γὰρ καθ' ἑαυτὰ οὐκ
ἂν συσταῖη καὶ φανῆναι ποτε δυναθεῖται διὰ τὴν πρὸς
ἄλληλα τῆς φύσεως ἐναντιότητα. Τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ
φύσει βαρὺ καὶ κάτω βέον ἐστὶν, αἱ δὲ νεφέλαι κοῦ-
φαι καὶ τῶν ἐλαφρῶν καὶ τῶν ἀνωφερῶν τυγχάνουσι·
καὶ ὁμοῦς τὸ βαρυτέρον ὕδωρ ὁρῶμεν ἐν ταῖς νεφέ-
λαις βασταζόμενον. Καὶ πάλιν ἡ μὲν γῆ βαρυτάτη
ἐστὶ, τὸ δ' αὖ πάλιν ὕδωρ κορυφώτερόν ἐστι ταύτης·
καὶ ὁμοῦς ὑπὸ τῶν ἐλαφροτέρων τὸ βαρυτέρον βαστά-
ζεται, καὶ οὐ καταφέρεται, ἀλλ' ἔστηκεν ἀκίνητος ἡ
γῆ. Καὶ τὸ μὲν ἄρβρον οὐ ταῦτόν ἐστι τῷ θήλει, καὶ

D

(32) Felckm. III anonymus, διαλλάττοντα.

(33) Gobler. Felckm. 1 anon., γράψαντα. Mox ibid.
Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., παρὰ χερῶν ἔχοντα.
Paulo post, ὄντα deest in Basil. et Angl.

(34) Seguer., ταῦτα.

(35) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., διακοσμη-
σαμένην. Paulo post, Gobler. Felckm. 1 anon., ἕχει
pro δοκῇ.

ὅμως εἰς ἓν συνάγεται, καὶ μία παρ' ἀμφοτέρων ἀπο-
τελείται γένεσις τοῦ ὁμοίου ζώου. Καὶ συνελόντι
φάναι, τὸ ψυχρὸν τῷ θερμῷ ἐναντίον ἐστὶ, καὶ τὸ
ὕγρὸν τῷ ξηρῷ μάχεται· καὶ ὅμως συνελθόντα (36)
οὐ στασιάζει πρὸς ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐξ ὁμοιοῦς ἐν σῶμα
καὶ τὴν πάντων γένεσιν ἀποτελοῦσιν.

37. Οὐκ ἂν οὖν μαχομένα καὶ ἐναντία ὄντα τῇ
φύσει ἑαυτὰ συνήγαγον, εἰ μὴ κρείττων ἦν καὶ κύριος
ὁ συνδήσας αὐτὰ, ᾧ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὡσπερ δοῦλα
δεσπότη (37) ὑπακούοντα, εἴκει καὶ πειθεται· καὶ
οὐκ, εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἑκαστον σκοποῦν, ἀντι-
μάχεται πρὸς τὸ ἕτερον· ἀλλὰ τὴν συνδήσαντα Κύ-
ριον γινώσκοντα, ὁμόνοιαν ἔχουσι πρὸς ἑαυτὰ, φύσει
μὲν ὄντα ἐναντία, τῇ δὲ τοῦ κυβερνῶντος βουλήσει
φιλιζόντα. Ἐπεὶ εἰ μὴ κρείττονι προστάξει ἐγεγώ-
ναι τούτων μία κρᾶσις, πῶς ἂν τὸ βαρὺ τῷ ελαφρῷ, ἢ
τὸ ξηρὸν τῷ ὑγρῷ, ἢ τὸ περιφερὲς τῷ ὀρθῷ, ἢ τὸ πῦρ
τῷ ψυχρῷ, ἢ ὅλως ἡ θάλασσα τῇ γῆ, ἢ ὁ ἥλιος τῇ
σελήνῃ, ἢ τὰ ἄστρα τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἀήρ τὰς νεφέ-
λαις ἐμίγη καὶ συνήλθεν, ἀνομόλου οὕσης τῆς ἐκάστου
πρὸς τὸ ἕτερον φύσεως; Ἐμελλε γὰρ καὶ μεγάλη
στάσις γίνεσθαι πρὸς αὐτὰ, τοῦ μὲν καίοντος, τοῦ
δὲ ψύχοντος, καὶ τοῦ μὲν βαρέως κάτω, τοῦ δὲ κού-
ρου ἐκ τῶν ἐναντίων ἄνω ἔλκοντος, καὶ τοῦ μὲν
ἡλίου φωτίζοντος, τοῦ δὲ ἀέρος σκοτιζόντος· καὶ γὰρ
καὶ τὰ ἄστρα (38) ἐστασίασαν ἂν πρὸς ἑαυτὰ, ὅτι τὰ
μὲν ἀνωτέρω, τὰ δὲ κατωτέρω τὴν θέσιν ἔχει· καὶ
ἡ νύξ δὲ οὐκ ἂν παρεχώρησε τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ ἔμενε
ἂν πάντως μαχομένη πρὸς αὐτὴν καὶ στασιάζουσα. C
Τούτων δὲ γιγνομένων, λοιπὸν ἦν ἰδεῖν οὐκέτι κόσμον
ἀλλ' ἄκοσμιαν, οὐκέτι τάξιν ἀλλ' ἀταξίαν, οὐκέτι
σύστασιν ἀλλ' ἀσύστατον τὸ ὅλον (39), οὐκέτι μέτρα
ἀλλ' ἀμετρίαν. Τῇ γὰρ ἐκάστου στάσει καὶ μάχῃ ἢ
πάντα ἀνηροῦντο, ἢ τὸ κρατοῦν (40) μόνον ἐφαίνετο.
Καὶ τοῦτο πάλιν τὴν τοῦ παντὸς ἄκοσμιαν ἐδείκνυε.
Μόνον γὰρ γενόμενον καὶ λειπόμενον τῇ τῶν ἄλλων
χρείᾳ, ἀνάρμιστον τὸ ὅλον ἐποίησεν· ὡσπερ εἰ καὶ μό-
νος πῦρ, καὶ μόνῃ χεῖρ ἀπομείνασα, οὐκ ἂν ἔσωσεν
ὀλόκληρον τὸ σῶμα (41). Ποῖος γὰρ κόσμος ἦν, εἰ
μόνος ἥλιος ἐφαίνεν, ἢ σελήνη μόνῃ περιεπλόει, ἢ
νύξ μόνῃ ἦν, ἢ ἡμέρα ἀεὶ ἐτύγγανε; Ποῖα δὲ πάλιν
ἦν ἁρμονία, εἰ μόνος ἦν ὁ οὐρανὸς χωρὶς τῶν ἀστρων,
ἢ τὰ ἄστρα χωρὶς τοῦ οὐρανοῦ; Τί δὲ καὶ χρησιμον,
εἰ μόνῃ θάλασσα ἦν, καὶ εἰ (42) μόνῃ γῆ χωρὶς ὑδά-
των καὶ τῶν ἄλλων τῆς κτίσεως μερῶν ἔκειτο; πῶς
δ' ἂν καὶ ἄνθρωπος ἐφάνη ἢ ὅλως ζῶον ἐπὶ γῆς, τῶν
στοιχείων πρὸς ἑαυτὰ στασιάζόντων, καὶ ἐνὸς ὄντος
τοῦ κρατοῦντος καὶ μὴ δυναμένου πρὸς τὴν τῶν σω-
μάτων σύστασιν ἀρκεῖν; Οὐκ ἂν γὰρ ἐκ μόνου θερ-
μοῦ, ἢ μόνου ψυχροῦ, ἢ μόνου ὑγροῦ, ἢ ξηροῦ συν-

A militer mas non idem est ac femina, simul tamen
conjunguntur, ut una similis animalis procreatio ab
utroque perficiatur. Denique ut uno verbo dicam,
frigus calori contrarium est, humor siccitati; at
nihilominus simul juncta non inter se dissident, sed
ex concordia unum corpus atque omnium rerum
procreationem absolvant.

37. Non ergo res illa, quæ inter se pugnant et
contrariæ sunt, seipsas simul copularent, nisi ali-
quis superior et dominus eas colligaret, cui et ipsa
elementa, tanquam servi hero, tam prompte pa-
rent, cedunt et obtemperant, ut nullum eorum pro-
prium naturam spectans alteri adversetur: sed sin-
gula Dominum colligantem agnoscentia, concordiam
erga se servant, et quantumvis contraria sint natura,
B gubernantis voluntate ineam amicitiam. Cæteroque
nisi potentiore imperio simul invicem commiscerentur,
quomodo gravia cum levibus, sicca cum humidis,
rotunda cum rectis, ignis cum frigore, vel mare cum
terra, sol cum luna, astra cum cælo, aer cum nubibus
sociari et coire possent, cum unumquodque dissimilem
29 ab alio naturam habeat? Gravissimam siquidem
seditionem inter illa concitari necesse esset, alio
prente, refrigerante alio, quod grave est deorsum,
illo quod leve est contra sursum contendente, sole
illuminante, aere obscurante. Astra similiter inter
se dissiderent, quippe quorum alia superius, alia
inferius posita sint. Nox quoque diei non cederet,
sed profecto cum illo assidue pugnaret et certaret.
C His autem ita se habentibus, jam nullus ordo sed
nihil nisi confusio in mundo videretur: nihil locum
suum servaret, sed omnia perturbata forent: nihil
consisteret, sed cuncta essent instabilia. Nullus de-
nique modus vel mensura rerum posset esse. Vel
enim singulorum seditione et pugna omnia destruc-
rentur, vel fortius duntaxat remaneret; quod sane
non minimam mundo deformitatem afferret. Nam-
que istud unum relictum, aliorum utilitatibus de-
stitutum, inconcinnam rerum universitatem redder-
et: quemadmodum si solus pes vel sola manus su-
peresset, non servaretur corporis integritas. Qualis
enim mundus esset, si vel sol tantum appareret,
vel sola luna circumferretur, aut sola nox esset,
aut dies perpetuo duraret? Qualis esset harmonia,
D si vel cæli sine stellis vel stellæ sine cælis essent?
Quænam vero utilitas, si mare solum esset, vel si
sola terra sine aquis aliisque naturæ partibus exister-
ret? Quomodo, quæso, vel homo vel ullum animal
in terris nasci posset, elementis inter se dissidentibus,
quorum etsi unum superaret, tamen ad cor-
pora constituenda satis esse non posset? Nihil enim

(36) Συνελθόντα non est in Gobler. et Felckm. f
anon. Basil. habet συνευελθόντα.

(37) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. f
anon. Alii cum editis, δεσπότη.

(38) Gobler. et Felckm. f, anon., οἱ ἀστέρες, et
paulo post ἑαυτοῦς, et, ὅτι οἱ μὲν ἀνωτέρω, οἱ δὲ, εἰ,
ἔχουσι.

(39) Τὸ ante ὅλον addunt Seguer. et Anglic. Alii
vero ut et editi omittunt.

(40) Sic Seguer. Anglic. At Gobler. et Felck. f
anon., κρατεῖν. Alii cum editis, κρατούμενον.

(41) Pro ὀλόκληρον τὸ σῶμα, Seguer. Gobler. et
Felckm. f anon. habent ἐν ἄλλῳ τὴν τοῦ σώματος
δόξαν. Interpretes nostram lectionem secuti sunt.
Paulo post iidem Seguer. Gobler. et Felckm. f
anon. μόνον pro μόνος ante ἥλιος habent.

(42) Pro καὶ εἰ, Gobler. et Felckm. f anon. ha-
bent ἢ.

vel ex solo calido elemento, vel ex solo frigido, vel ex solo humido aut sicco componi potuissent: sed omnia universe inordinata et incondita essent. Verum neque etiam illud quod dominari videretur, sine aliorum adminiculo posset existere, quippe quod nunc non nisi hoc pacto existat.

38. Quapropter cum non confusio sed ordo sit in universo: cum nihil in eo incondite et turbide, sed omnia concinne compositaeque et quam aptissime cohaereant, necesse est Dominum qui illa una congregavit, constrinxit, et conciliavit, mente et cogitatione attingamus. Nam tametsi oculis non conspicitur, ex ordine tamen et concordia rerum contrariarum, earum moderator, rector et imperator intelligi facile potest. Etenim quemadmodum si civilitatem ex multis et diversis hominibus, pusillis et magnis, divitibus et pauperibus, senibus et adolescentibus, viris et mulieribus compositam, praecclare administrari et regi cerneremus, illosque qui eam componunt, tametsi diversos, concordem tamen inter se esse, neque divites adversus pauperes, neque majores contra minores, aut juniores contra senes pugnare, sed omnes aequaliter pacem habere: si haec, inquam, videremus, plane intelligeremus principis praesentiam hujus concordiae causam esse, etiamsi eum oculis non intueremur. Enimvero ubi ordo non est sed confusio, argumento est nullum ibi moderatorem esse: at ordo, ducis et rectoris evidens signum est. Similiter cum in corpore membrorum inter se concordiam observamus, nec oculum auri adversari, nec manum cum pede dissidere, sed singula membra proprium officium absque seditione persolvere, inde concludimus necessario, **30** animam in corpore esse quae illa regat, quamvis illam non videamus: ita ergo ex ordine et harmonia universitatis, Deum mundi gubernatorem cogitemus necesse est, eumque unum, non multos esse. Siquidem ipse dispositionis ordo, omniumque partium concursu conspiratio non multos sed unum mundi ducem et moderatorem Verbum esse manifeste ostendit. Nam si plures mundo praesentent, ordo ille servari non posset, sed omnia confusione et perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, et adversus alium pugnaret. Namque ut multos deos, nullos deos esse dicebamus: sic multos rectores, nullos rectores esse dicendum est. Cum enim alter alterius imperium everteret, nullus certe esset qui imperaret et dominaretur, nemo qui regeret et gubernaret. Ubi autem nullus rector est, illic necessario nullus ordo est, sed tantum confusio. Contra vero multorum et

(43) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus. Alii cum editis, *ἄλλων*.

(44) Segner. solus hic addit *αὐτῷ*. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. post *ἀρρένων*, τε addunt. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. *θηλειῶν* habent; cuius penultimam Gobler. et Felckm. 1 anon. acciunt.

(45) Forte *ἐνεοῦμεν* vel *ἐνοοῦμεν*.

(46) Segner. solus post *γὰρ*, καὶ iterum addit. Idem et Goblerianus, ac Felckmanni 1 an. post *με-*

A *ἔστι* τι τῶν ἄλλων (43). ἀλλ' ἦν ἄτακτα πάντα καὶ ἀσύνητα καθόλου. Ἄλλ' οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ δοκοῦν κρατεῖν ἡδυνήθη ἂν συστήναι χωρὶς τῆς τῶν ἄλλων ἐπικουρίας· οὕτω γὰρ καὶ νῦν συνέστηκεν.

38. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀταξία ἀλλὰ τάξις ἐστὶν ἐν τῷ παντί, καὶ οὐκ ἀμετρία ἀλλὰ συμμετρία, καὶ οὐκ ἀκοσμία ἀλλὰ κόσμος καὶ κόσμου παναρμόνιος σύνταξις· ἀνάγκη λογίζεσθαι καὶ λαμβάνειν ἔννοιαν τοῦ ταῦτα συναγαγόντος καὶ συσφίξαντος, καὶ συμφωνίαν ἐργαζομένου πρὸς αὐτὰ Δεσπότητος. Κἂν γὰρ μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρᾶται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ συμφωνίας τῶν ἐναντίων, ἔννοεῖν ἐστὶ τὸν τούτων ἄρχοντα καὶ κοσμητόρα καὶ βασιλέα. Ὅσπερ γὰρ πόλιν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων συνεστῶσαν, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πλουσίων αὐτῶν (44) καὶ πενήτων, καὶ πάλιν γερόντων καὶ νεωτέρων, καὶ ἀρρένων καὶ θηλειῶν, εἰ θεωρήσαιμεν εὐτάκτως οἰκουμένην, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρους μὲν ὄντας, ὁμοιοῦντας δὲ πρὸς ἑαυτούς, καὶ μήτε τοὺς πλουσίους κατὰ τῶν πενήτων, μήτε τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν μικρῶν, μήτε τοὺς νέους κατὰ τῶν γερόντων γιγνομένους, ἀλλὰ πάντας κατὰ τὴν ἰσομοίραν εἰρηνεύοντας· εἰ ταῦτα βλέπομεν, πάντως ἔννοοῦμεν (45), ὅτι ἄρχοντος παρουσία τὴν ὁμοίαν πρυτανεύει, κἂν μὴ ὁρῶμεν αὐτόν. Ἡ μὲν γὰρ ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνώρισμα· ἡ δὲ τάξις τὸν ἡγεμονεύοντα δείκνυσι. Καὶ γὰρ (46) καὶ τὴν ἐν τῷ σώματι τῶν μελῶν πρὸς ἑαυτὰ συμφωνίαν ὁρῶντες, ὅτι οὐ μάγεται ὁ ὀφθαλμὸς τῇ ἀκοῇ, οὐδὲ ἡ χεὶρ τῷ ποδὶ στασιάζει, ἀλλ' ἕκαστον τὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ χρεῖαν ἀστασιάστως, ἔννοοῦμεν ἐκ τούτου πάντως εἶναι ψυχὴν ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν (47). Οὕτως ἐν τῇ τοῦ παντὸς τάξει καὶ ἁρμονίᾳ τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα νοεῖν ἀνάγκη θεῶν, καὶ τοῦτον ἕνα καὶ οὐ πολλούς. Καὶ ἡ τάξις δὲ αὕτη τῆς διακοσμήσεως, καὶ ἡ τῶν πάντων μεθ' ὁμοιοῦς ἁρμονία, οὐ πολλούς, ἀλλ' ἕνα τὸν αὐτῆς ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα δείκνυσι λόγον. Οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ τῆς κτίσεως ἄρχοντες, ἐσώζετο τοιαύτη τάξις τῶν πάντων· ἀλλ' ἦν πάλιν ἄτακτα πάντα διὰ τοὺς πολλούς, ἔλκοντος ἐκάστου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τὰ (48) πάντα, καὶ μαχομένου πρὸς τὸν ἕτερον. Ὅσπερ γὰρ ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι, οὕτως ἀνάγκη τὴν πολυαρχίαν ἀναρχίαν εἶναι. Ἐκάστου γὰρ τὴν τοῦ ἑτέρου ἀρχὴν ἀναιρούμενος, οὐδεὶς ἐφαίνετο λοιπὸν ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἦν ἀναρχία παρὰ πάνσιν. Ἐνθα δὲ μὴ ἐστὶν ἄρχων, ἐκεῖ πάντως ἀταξία γίνεται. Καὶ ἐμπάλιν ἡ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων μία τάξις καὶ ὁμοιοία ἕνα καὶ τὸν ἄρχοντα δείκνυσι. Καθάπερ γὰρ (49)

λῶν, πρὸς ἑαυτὰ addunt: alii cum editis omittunt.

(47) Haec verba, ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν, desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. βλέπομεν habent.

(48) Τὰ δεest in Basiliensi.

(49) Γὰρ hic addunt Seg. Gobl. et Felck. 1 anon. Alii cum editis omittunt. Ibid. Felckm. 3 anon., ἀκούων pro ἀκούει.

εἰ τις πόρρωθεν ἀκούει λύρας ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων νευρῶν (50) συγκειμένης, καὶ θαυμάζει τοῦτων τὴν ἁρμονίαν τῆς συμφωνίας, ὅτι μὴ μόνη (51) ἡ βαρεῖα τὸν ἦχον ἀποτελεῖ, μηδὲ μόνη ἡ ὀξεῖα, μηδὲ μόνη ἡ μέση, ἀλλὰ πᾶσαι κατὰ τὴν ἴσην ἀντίστασιν ἀλλήλαις συνηχοῦσι· καὶ πάντως ἐκ τούτων ἐννοεῖ οὐχ ἑαυτὴν κινεῖν τὴν λύραν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ πολλῶν αὐτῆς τύπεσθαι· ἕνα δὲ εἶναι μουσικόν, τὸν ἐκάστης νευρᾶς ἦχον πρὸς τὴν ἑναρμόνιον συμφωνίαν κεράσαντα τῇ ἐπιστήμῃ, κἂν μὴ τοῦτον βλέπῃ· οὕτω παναρμονίου οὖσης τῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ, καὶ μήτε τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, μήτε τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω στασιαζόντων, ἀλλὰ μιᾶς τῶν πάντων ἀποτελουμένης τάξεως, ἕνα καὶ μὴ πολλοὺς νοεῖν ἀκόλουθόν ἐστι τὸν ἄρχοντα καὶ βασιλέα τῆς (52) πάσης κτίσεως, τὸν τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ τὰ πάντα καταλάμποντα καὶ κινούντα.

39. Οὐδὲ γὰρ πολλοὺς εἶναι δεῖ νομίζειν τοὺς τῆς κτίσεως ἄρχοντας καὶ ποιητάς, ἀλλὰ πρὸς εὐσέβειαν ἀκριβῆ καὶ ἀληθεῖαν ἕνα τὸν ταύτης δημιουργὸν πιστεύειν προσήκει· καὶ τοῦτο τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐμφανῶς δεικνυούσης. Γνώρισμα γὰρ ἀσφαλὲς τοῦ ἕνα τὸν ποιητὴν εἶναι τοῦ παντός ἐστι τοῦτο, τὸ μὴ πολλοὺς ἀλλ' ἕνα εἶναι τὸν κόσμον. Ἔδει γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ θεοὶ, πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους τοὺς κόσμους. Οὐτε γὰρ ἔπρεπε τοὺς πολλοὺς ἕνα κόσμον κατασκευάζειν, οὔτε τὸν ἕνα ὑπὸ πολλῶν ποιεῖσθαι διὰ τὰ ἐκ τούτων δεικνύμενα ἄτοπα. Πρῶτον μὲν ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ εἶς ἐγεγόνει κόσμος, ἀσθένεια τῶν ποιημάτων ἦν· ὅτι ἐκ πολλῶν ἐν ἔργῳ ἀπετελέσθη· καὶ ἐκ τούτου γνώρισμα οὐ τὸ τοχὸν ἦν τῆς ἀτελοῦς ἐκάστου πρὸς τὸ ποιεῖν ἐπιστήμης. Εἰ γὰρ ἤρκει εἷς, οὐκ ἂν οἱ πολλοὶ τὴν ἀλλήλων ἀνεπλήρουν ἔλλειψιν. Ἐνθεῶν δὲ λέγειν εἶναι τι ἑλλειπές οὐ μόνον ἀσεβὲς, ἀλλὰ καὶ πέρα τῶν ἀθεμιτῶν ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ τεχνίτην ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἂν τις εἴποι τέλειον, ἀλλὰ ἀσθενῆ, εἰ μὴ μόνος, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἐν ἀποτελοίῃ τὸ (53) ἔργον. Εἰ δὲ ἕκαστος μὲν ἡδύνατο τὸ ὅλον ἀποτελεῖσαι, οἱ πάντες δὲ εἰργάσαντο διὰ τὴν τοῦ γιγνομένου (54) κοινωνίαν· γελοῖον μὲν ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον, εἰ (55) διὰ ὁἷαν ἕκαστος εἰργάσατο· ἕνα μὴ ὡς ἀδύνατος ὑπονοηθῆ. Κενοδοξίαν δὲ πάλιν ἐν θεοῖς λέγειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. Ἐπειτα, εἰ ἕκαστος ἰκανὸς (56) ἦν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δημιουργίαν, τίς ἡ χρεια τῶν πολλῶν, ἐνὸς αὐτάρκους γιγνομένου πρὸς τὸ πᾶν; ἄλλως τε ἀσεβὲς καὶ ἄτοπον ἂν φανεῖται, εἰ τὸ μὲν πῶλημα ἐν τυγχάνει, οἱ δὲ ποιήσαντες διάφοροι καὶ πολλοὶ, λόγου ἔντος φυσικοῦ τὸ ἐν καὶ τέλειον τῶν διαφόρων κρεῖττον εἶναι. Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ κόσμος ἐγεγόνει, διαφό-

(50) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., χορδῶν.

(51) Sic Seguer. Alii cum editis μόνον. Paulo post pro μηδὲ μόνη, in Gobler. et Felckm. 1 anon. legitur tantum ἡ.

(52) Τῆς abest a Basil. Ibid. τὰ ante πάντα habent Seguer. Angl. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(53) Τὸ ante ἔργον habent Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1 anon. Sed alii et editi omittunt.

A *diversorum unus ordo et consensus, unius rectoris certum indicium est. Quemadmodum enim si quis lyram ex multis et variis chordis compositam procul audierit, quarum concentum et harmoniam admiratur, quod scilicet non sola gravis, nec sola acuta aut sola media sonum efficiat, sed omnes pari velut contentione inter se consonent: ex his plane intelligit lyram non quidem a seipsa moveri, neque a multis pulsari, sed unum esse musicum qui singularum chordarum sonum ad concordem et perfectum concentum sua arte accommodet, quamvis illum minime videat. Ita cum in universo mundo quam aptissimus sit ordo, neque superiora adversus inferiora, vel inferiora adversus superiora dissideant, sed unum ordinem omnia efficiant, consequens sane fieri ut non multos sed unum totius universi imperatorem et moderatorem, qui omnia suo lumine collustret et moveat, esse intelligamus.*

B *39. Nec enim putandum esse multos esse naturæ rectores et effectores: sed unum illum opificem credere, germanæ pietatis et veritatis est, idque vel ipsa natura aperte declarat. Siquidem firmissimum illud argumentum est unum universi esse auctorem, quod scilicet non multi sed unus sit mundus. Nam si multi essent dii, multos et diversos mundos esse oporteret. Neque enim decet vel multos unum mundum construere, vel unum a multis ædificari: hinc enim non pauca absurda sequerentur. Primum si unus mundus a multis factus, esset, id auctorum imbecillitatem argueret, utpote cum a multis unum opus fuisset confectum: nec leve profecto id esset signum imperfectæ singulorum ad faciendum scientiæ. Enimvero si unus sufficiebat, non multi mutuum inopiam explerent. Atqui in Deo aliquid deesse, non solum dictu impium est, sed omne nefas superat. Quippe nec etiam inter homines perfectum artificem sed imbecillum appellaverimus, qui non solus sed cum multis unum opus absolverit. Quod si singulos mundum universum condere potuisset, sed omnes propter operis communitatem, mutuum operam contulisse dicatur: illud sane perdidiculus fuerit, si gloriæ comparandæ causa singuli laboraverint, ne 31 scilicet quis eorum impotens et infirmus haberetur. Inanem enim et vanam gloriam diis ascribere nonnisi perabsurdum videri potest. Deinde, si singuli ad universi creationem idonei erant, quid multis opus fuit, cum unus ad omnia sufficeret? quod quidem præcipue impium et absurdum videbitur, si opus unum fuerit, auctores autem varii et multi; quippe cum ratio naturalis doceat unum et perfectum diversis multum præstare. Id etiam silendum*

(54) Gobler. Felckm. 1 anon. et Angl., γενομένου.

(55) Particulam δὲ editi hic habebant, quæ abest a Seguer. Gobler. Angl. Basil. Felckm. 1 et 2 anon. nec eam legit Omnibonus. In aliis mss. legitur, eamque expriment Ambros. Camald. et Nannius. Sed omitti debere ex sensu patet.

(56) Felckm. 3 anon., δυνατός. Paulo post Seguer, αὐτάρκους pro αὐτάρκους habet.

non est, si a multis factus est mundus, diversos et sibi ipsi dissimiles motus habuisse. Nam fieri non potuit quin ad singulos auctores respiciens varios motus habuerit. In illa autem varietate, ut supra dictum est, nullum rursus ordo in mundo servari posset, sed confusa et perturbata omnia forent. Nam nec navis a multis gubernata recto cursu ferri potest, nisi ejus clavum unus gubernator tenuerit: nec lyra a multis pulsata perfectum concentum efficiet, nisi musicus unus eam percusserit. Quare cum una sit creata natura, et mundus unus ac unus illius ordo: unum quoque ejus rectorem et opificem Dominum esse intelligendum est. Siquidem ea etiam de causa ipse opifex universum mundum unum fecit, ut ne multis constructis multi quoque opifices putarentur, sed ut opere uno existente, unus quoque ejus auctor esse crederetur. Nec tamen quia unus est effector, unus quoque est mundus. Nam alios etiam mundos Deus fabricari poterat. Sed quia unus est mundus qui creatus est, ejus quoque fabricatorem unum esse credere necesse est.

40. Verum quisnam tandem ille est? Id enim in primis declarare et dicere operæ pretium fuerit, ne quis hujus ignoracione seductus, alium esse suspicetur, et in eandem denuo impietatem, quam supra reprehendimus, delabatur. Arbitror autem neminem hac de re jam ambigere. Etenim si quos poetæ deos esse dicunt, non esse deos nostra oratione probavimus, ostendimusque illos errare qui rem creatam deum faciunt, et universim gentium idololatricam, summam impietatem esse convicimus: diis illis sublatis, necesse est omnino apud nos tantum piam esse religionem, illumque quem colimus et prædicamus, solum verum Deum esse, qui idem et rerum creatarum dominus et totius naturæ opifex sit. Quis ergo alius ille fuerit quam sanctissimus et rebus omnibus creatis longe excellentior Christi Pater, qui tanquam optimus gubernator propria sapientia et proprio Verbo, Domino nostro et servatore Christo, omnia ubique salutariter gubernat, dispensat et facit, prout rectum esse viderit? Rectum est autem illa esse ut facta sunt et fieri conspiciamus, quoniam id ita ipse vult, quod sane nemo negaverit. Nam si rerum creatarum motus absque ratione fieret, temereque mundus volveretur, jure merito nulla fides dictis esset adhibenda. Sed si ratione, sapientia et scientia conditus atque omni ornatu instructus est, necesse est hujus auctorem et exornatorem non alium esse quam Verbum seu Rationem Dei. Ratio-

ρους (57) είχε και τὰς κινήσεις και ἀνομοίους ἑαυτῷ. Πρὸς ἕκαστον γὰρ τῶν ποιησάντων ἀποθλέπων, διαφόρους είχε και τὰς κινήσεις. (58) Ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, πάλιν ἦν ἀκοσμία και τοῦ παντὸς ἀταξία· ἐπειδὴ οὐδὲ ναῦς ὑπὸ πολλῶν κυβερνωμένη κατ' ὀρθὸν πλεουσεῖται, εἰ μὴ εἰς ταύτης τοὺς σφάκας κρατοῖη κυβερνήτης· οὐδὲ λύρα ὑπὸ πολλῶν κρουομένη σύμφωνον ἀποτελέσει τὸν ἦχον, εἰ μὴ εἰς ὃ ταύτην πλήττων εἴη τεχνίτης. Οὐκ οὖν μιᾶς οὐσης τῆς κτίσεως, και ἐνὸς ὄντος κόσμου, και μιᾶς τῆς τούτου τάξεως, ἕνα δεῖ νοεῖν (59) και τὸν ταύτης βασιλεῖα και δημιουργὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο γὰρ και αὐτὸς ὁ δημιουργὸς ἕνα τὸν σύμπαντα κόσμον πεποίηκεν, ἕνα μὴ τῇ τῶν πολλῶν συστάσει πολλοὶ και οἱ δημιουργοὶ νομίζονται, ἀλλ' ἐνὸς ὄντος τοῦ ποιήματος, εἰς και ὃ τούτου ποιητῆς πιστεύεται. Καὶ οὐχ ὅτι εἰς ἔστιν ὁ δημιουργὸς, διὰ τοῦτο και εἰς ἔστιν ὁ κόσμος· ἡδύνατο γὰρ και ἄλλους κόσμους ποιῆσαι ὁ θεός. Ἄλλ' ὅτι εἰς ἔστιν ὁ κόσμος ὁ γενόμενος, ἀνάγκη και τὸν τούτου δημιουργὸν ἕνα πιστεύειν εἶναι.

40. Τίς οὖν (60) ἂν εἴη οὗτος; Καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον μάλιστα δηλώσαι και λέγειν, ἕνα μὴ, τῇ περὶ τοῦτον (61) ἀγνοίᾳ πλανηθεὶς τις, ἕτερον ὑπολάβῃ, και εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν τοῖς πρότερον ἀθεότητα ἐμπέσῃ. Νομίζω δὲ μὴδένα περὶ τοῦτου τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχειν. Εἰ γὰρ δὴ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς οὐ εἶναι θεοὺς ὁ λόγος εἰδείξε, και τοὺς τὴν κτίσιν θεοποιούντας ἠλεγξε πλανωμένους, και καθόλου τῆ τῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρειᾷ ἀθεότητα και ἀσεβείαν ἔβωσαν ἀπέδειξε· ἀνάγκη πάσα τούτων ἀναιρουμένων, λοιπὸν παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν εὐσεβῆ θρησκείαν, και τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, και κτηρυγγόμενον τοῦτον μόνον εἶναι θεὸν ἀληθῆ, τὸν και (62) τῆς κτίσεως Κύριον και πάσης ὑποστάσεως δημιουργόν. Τίς δὴ οὖν ἔστιν οὗτος, ἀλλ' ἢ ὁ πανάγιος και ὑπερεπέκεινα (63) πάσης γενετῆς οὐσίας, ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατὴρ, ὅστις, καθάπερ ἄριστος κυβερνήτης, τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ και τῷ ἰδίῳ Λόγῳ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν και Σιωτῆρι Χριστῷ (64), τὰ πανταχοῦ διακυβερνᾷ σωτηρικῶς και διακοσμεῖ, και ποιεῖ, ὡς ἂν αὐτῷ καλῶς ἔχειν δοκῇ; Ἐχει δὲ καλῶς, ὡς γέγονε και ὀρωμεν γιγνόμενα, ἐπειδὴ και τοῦτο βούλεται· και τοῦτο οὐκ ἂν τις ἀπιστήσειεν. Εἰ μὲν γὰρ ἄλογος ἦν ἡ τῆς κτίσεως κίνησις, και ἀπλῶς ἐφέρετο τὸ πᾶν· καλῶς ἂν τις και τοῖς λεγομένοις ἠπίστησεν· εἰ δὲ λόγῳ και σοφίᾳ και ἐπιστήμῃ συνέστηκε, και παντὶ κόσμῳ διακεκόσμηται· ἀνάγκη τὸν ἐπικείμενον και διακοσμήσαντα, τοῦτον οὐκ ἄλλον τινὰ ἢ Λόγον εἶναι

(57) Seguer., ἀδιαφόρους.

(58) Hic Gobler. et Felckm. 1 anon. iterum addunt και ἀνομοίους ἑαυτῷ. Ibidem paulo post ἐπεὶ pro ἐπειδὴ.

(59) Seguer. hic addit εἶναι. Ibid., post δημιουργόν, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt Κύριον, alii vero cum editione Commel. omittunt.

(60) Οὗν deest in Seguer. Ibid. Felckm. 3 anon., οὗτος ὁ τοιοῦτος.

(61) Sic Seguer. At Basil., τούτου. Alii cum editis, τούτων.

(62) Καὶ deest in Fe .km. 3 anon.

(63) Seguer. Anglic. et Felckm. 3 anon., ὑπερέκεινα. Ibid. Seguer. Basil. et Anglic., γενετῆς. Alii et editi, γεννητῆς.

(64) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ibid. pro τὰ, quod habent Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent τῷ, mendose. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 et 2 anon., διακυβερνᾷ, alii cum editis κυβερνᾷ. Paulo post pro δοκῇ, Goblerian. et Felckm. 1 et 2 anon. δοκεῖ habent.

τοῦ Θεοῦ. Λόγον δὲ φημι οὐ τὸν ἐν ἐκάστῳ τῶν γενομένων (65) συμπεπλεγμένον καὶ συμπεφυκότα, ὃν ἢ καὶ σπερματικόν τινες εἰώθασιν καλεῖν, ἀψυχον ὄντα καὶ μὴδὲν λογιζόμενον μήτε νοοῦντα, ἀλλὰ τῇ ἑξῆσιν τέχνῃ μόνον ἐνεργοῦντα κατὰ τὴν τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὸν ἐπιστήμην· οὐδὲ οἷον ἔχει τὸ λογικὸν γένος λόγον τὸν ἐκ συλλαβῶν συγχείμενον, καὶ ἐν αἰερί σημαινόμενον· ἀλλὰ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων ζῶντα καὶ ἐνεργῆ Θεὸν αὐτολόγον (66) λέγου, ὃς ἄλλος μὲν ἐστὶ τῶν γεννητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ἴδιος δὲ καὶ μόνος τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ὑπάρχει Λόγος, ὃς τὸδε τὸ πᾶν διεκόσμησε καὶ φωτίζει τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ. Ἀγαθοῦ γὰρ (67) Πατρὸς ἀγαθοῦ Λόγος ὑπάρχων, αὐτὸς τὴν τῶν πάντων διεκόσμησε διάταξιν, τὰ μὲν ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συνάπτων, ἐκ τούτων δὲ μίαν διακοσμῶν ἁρμονίαν. Οὗτος, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία ὢν, οὐρανὸν μὲν περιστρέφει, γῆν δὲ ἀναρτήσας (68), καὶ ἐπὶ μηδεὸς κειμένην τῷ ἰσῶν νεύματι ἔδρασε. Τούτω φωτιζόμενος ἥλιος τὴν οἰκουμένην καταυγάζει, καὶ σελήνη μεμετρημένον ἔχει τὸ φῶς. Διὰ τοῦτον (69) καὶ τὸ ὕδωρ ἐπὶ νεφελῶν κρημαῖται, καὶ ὕετοί τὴν γῆν ἐπικλύζουσι, καὶ ἡ μὲν θάλασσα περιορίζεται, ἡ δὲ γῆ παντοίως φυτοῖς καὶ (70) κομᾶ καὶ χλοηφορεῖ. Καὶ εἰ τις ἀπιστος ζητοῖ περὶ τῶν λεγομένων, εἰ ὅλως ἐστὶ Λόγος Θεοῦ, μαίνοιο μὲν ὁ τοιοῦτος ἀμφιδάλλων περὶ Λόγου Θεοῦ· ἔχει δὲ ὄμιος ἐκ τῶν ὀρωμένων τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι πάντα Λόγῳ Θεοῦ καὶ Σοφίᾳ (71) συνέστηκε, καὶ οὐκ ἂν ἠδράσθη τι τῶν γενομένων, εἰ μὴ Λόγῳ ἐγεγόνει καὶ Λόγῳ τῷ θεῷ, καθάπερ ἐλέχθη.

41. Λόγος δὲ ὢν, οὐ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὁμοίτητα, ὡσπερ εἶπον, ἐστὶ συγχείμενος ἐκ συλλαβῶν· ἀλλὰ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς εἰκὼν ἐστὶν ἀπαράλλακτος. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἐκ μερῶν συγχείμενοι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενόμενοι, συγχείμενον ἔχουσι καὶ διαλυόμενον τὸν (72) ἑαυτῶν λόγον· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· διὸ καὶ ὁ τούτου Λόγος ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· ἀλλ' εἰς καὶ μονογενὴς Θεός, ὁ καὶ ἐκ Πατρὸς οἷα πηγῆς ἀγαθῆς ἀγαθὸς προελθὼν, τὰ πάντα διακοσμεῖ καὶ συνέχει. Ἡ δὲ αἰτία, δι' ἣν ὁ Λόγος (73), ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τοῖς γενομένοις ἐπιδέθηκεν, ἐστὶν ἀληθῶς θαυμαστὴ καὶ γνωρίζουσα, ὅτι οὐκ ἄλλως ἔπρεπε, ἢ οὕτω γενέσθαι· ὡσπερ καὶ ἐστὶ. Τῶν μὲν γὰρ γεννητῶν (74) ἡ φύσις, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστάσα, βευστή τις καὶ ἀσθενὴς καὶ θνητὴ καθ' ἑαυτὴν συγκρινομένη τυγχάνει· ὁ δὲ τῶν ὄλων Θεὸς ἀγαθὸς καὶ ὑπέρχαλος τὴν φύσιν ἐστὶ. Διὸ καὶ φιλόανθρωπός ἐστιν. Ἀγαθῶ γὰρ περὶ οὐδεὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδὲ τὸ εἶναι τι φθονεῖ, ἀλλὰ

(65) Gobl. et Felck. 4 an., γενομένων. Felck. 3 anon., γελομένων.

(66) Gobl. et Felck. 1 an., αὐτολόγου. Felckm. 3 anon., αὐτὸν· Λόγον. Mox ibid. Basil. et Angl., γεννητῶν. Alii et editi γεννητῶν. Τῆς seq. abest a Gobl. et Felckm. 4 anon.

(67) Γὰρ abest a Gobl. et Felck. 4 an. Paulo post Felck. 3 an. τάξιν habet : alii cum editis, διάταξιν.

(68) Gobl. et Felckm. 4 anon., ἀναρτήσας.

(69) Seg. Gobl. et Felck. 4 an., τοῦτο. Ibidem mox, κρημαῖται.

A nem autem intelligo, non quæ in singulis rebus creatis implicita, insita atque innata est, quam etiam nonnulli seminalem vocare solent, quæ quidem inanimata est, nec cogitandi vel intelligendi vi est prædita, sed externa tantum arte pro inserentis scientia agit. Neque etiam Verbum intelligo, quale est hominum quod nempe ex syllabis constat, et in aere exprimitur : sed ipsius boni et Dei rerum universarum viventem et efficacem Deum dico qui per se est Verbum, qui idem ab omnibus creatis diversus est, propriumque et solum boni Patris est Verbum, cujus providentia totus hic mundus, quem et condidit, illuminatur. Ipse enim qui boni Patris bonum Verbum est, rerum omnium ordinem disposuit, contraria cum contrariis conjunxit, unumque concentum ex his composuit. Idem ipse qui Dei virtus et sapientia est, cælum volvit, terramque suspensam ac nulla re innixam, proprio nutu fundavit et firmavit. Ab illo sol collucens universum orbem illustrat, et luna lumen dimensum habet. Ejus numine aqua in nubibus suspenditur, pluvix terram irrigant, mare limitibus circumscriptur, terra variis plantis frondescit et viret. Denique si quis infidelis ea quæ diximus in quæestionem vocare voluerit, an omnino sit Verbum seu Ratio Dei, is certe sana mente non esse censendus sit, qui de Dei Verbo seu Ratione audeat dubitare. Verumtamen ex his rebus, quæ aspectabiles sunt, discere ei licet omnia Verbo et Sapientia Dei facta fuisse, nec rem ullam consistere potuisse, nisi Verbo et quidem Verbo divino, ut dictum est, fuisset facta.

41. Hoc autem Verbum, non ut hominum verbum, quemadmodum dixi, ex syllabis constat, sed sui ipsius Patris quam simillima est imago. Homines enim quia ex partibus compositi et ex nihilo sunt creati, compositum quoque et dissipabile verbum habent. Deus autem quia vere est, nec compositus est, ejus quoque Verbum vere est, neque compositum est, sed unus et unigenitus Deus est, qui ex Patre velut ex bono fonte bonus procedens, omnia ornât, disponit et continet. Causa porro cur verbum, Verbum, inquam, Dei ad res creatas venerit, admirabilis sane est, eaque clare ostendit res non aliter, quam uti nunc sunt, fieri decuisse. Nempe rerum creatarum natura, utpote ex nihilo facta, fluxa, infirma et mortalis per se est : at universonum Deus natura bonus, imo optimus est, ac proinde benignus et humanus. Bonus enim nemini ullam rem invidet. Quapropter neque etiam ulli quod sit invidet, sed contra, omnes vult esse ut humani-

(70) Particula καὶ, quæ in Seguer. Gobl. et Felckm. 4 an. nulla est, in aliis et editis hic legitur.

(71) Seguer., Λόγῳ καὶ Θεοῦ Σοφίᾳ. Paulo post pro γενομένων, Angl. Gobl. et Felckm. 4 anon., γενομένων. Felckm. 3 anon., λεγομένων.

(72) Sic Seguer. At alii cum editis, τῶν.

(73) Felckm. 2 et 3 anon., ὄλος pro ὁ Λόγος.

(74) Sic Seguer. Basil. Angl. Gobl. et Felckm. 4 anon. At Felckm. 3 anon., γεννητῶν. Editio Commel., γεννητῶν. Ibid. ἐστὶν abest a Gobl. et Felckm. 4 anon. post γεννητῶν. In aliis vero et editis legitur.

tatem exercere possit. Hinc ergo cum res omnes creatas pro sua conditione fluxas videret esse et dissolubiles, ne id accideret, iterumque in nihilum rediret mundus, ille qui suo et æterno Verbo omnia fecit, et rebus creatis naturam dedit, eas suapte natura ferri et agitari sinere noluit, ne forte in nihilum reverterentur : sed ut bonus suo Verbo, quod ipsum quoque Deus est, universam naturam gubernat, et sustentat, ut Verbi ductu providentiaque et administratione illuminata, firma consistere et manere possit, quippe quæ Verbi Patris, quod vere est, fiat ipsa particeps, et ab eo ut sit adjuvetur, ne scilicet esse desinat, quod utique fieret, **33** nisi a Verbo conservaretur, quod ipsum est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ ²¹: quoniam per ipsum et in ipso consistunt omnia cum ea quæ videntur, tum quæ non videntur, idemque est caput Ecclesiæ, ut in sanctis litteris veritatis ministri docent ²².

καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς (77) τῆς

42. Hoc ergo omnipotens et sanctissimum Patris Verbum res universas pervadens, ac suas vires ubique explicans, omniaque visibilia et invisibilia illuminans, ea in seipso continet et constringit, ita ut nihil sua potentia vacuum relinquat, sed omnibus et per omnia, singulisque speciatim, et generatim cunctis simul vitam impertiatur et conservet. Hinc naturæ corporeæ principia, quæ sunt calidum et frigidum, humidum et siccum elementum, simul commiscet, nec inter se dissidere sinit, sed unam et consonam harmoniam cogit efficere. Per ipsum ejusque virtutem neque ignis cum frigore pugnat, neque humidum elementum cum sicco : sed res illæ, quæ per seipsas sunt contrariæ, quasi amicæ et cognatæ, una coeundo, rebus aspectabilibus vitam tribuunt, et corporibus causæ sunt existendi. Huic eidem Deo Verbo obtemperantes res terrenæ vitam habent, et cœlestes consistunt. Ejusdem imperio mare universum magnusque oceanus propriis terminis suos motus coerces, et terra tota herbis diversisque plantis, ut jam dixi, exornatur. Denique ut non in re manifesta singulis recensendis insistam, nihil est rerum omnium quæ sunt et fiunt, quod non in ipso et per ipsum factum sit et consistat, uti etiam vir theologus his verbis docet : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ²³. Quemadmodum enim musicus lyra ad concentum accommodata, gravibusque cum

²¹ Coloss. 1, 15. ²² ibid. 16-18. ²³ Joan. 1, 1, 3.

(75) Pro ὡς ἀγαθός, Felck. 2 an. habet ὡς ἐξ ἀρχῆς τῷ αὐτοῦ λόγῳ. Et μοχ. σύμπασαν διακοσμήσας κτίσιν καθίστησιν. Et pro διακοσμήσει seq. idem habet διακυβερνήσει. Id. paulo post pro ἅτε δὴ habet οὕτω καὶ, et pro βοηθουμένη, παρηγγμένη.

(76) Ἄν ἀβὲσ α Felck. 3 an. Paulo post Seguer. ante εἰκῶν addit γάρ.

(77) Pro ὡς Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 anon. ol habent : Anglic., ἡ, et in marg. forte ἔν. Interpretes ὡς legerunt. Ibid. pro ἀληθείας Felckm. 3 anon., Ἐκκλησίας.

πάντας εἶναι βούλεται, ἵνα καὶ φιλανθρωπεύεσθαι δύνηται. Ὅρων οὖν τὴν γενετὴν πᾶσαν φύσιν, ὅσων κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς λόγους, βευστὴν οὖσαν καὶ διαλύομένην· Ἰνα μὴ τοῦτο πάθῃ, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλυθῆ τὸ ἅλον, τοῦτου ἕνεκεν τῷ ἑαυτοῦ καὶ ἀδίδω λόγῳ ποιήσας τὰ πάντα, καὶ οὐσιώσας τὴν κτίσιν, οὐκ ἀφήκεν αὐτὴν τῇ ἑαυτῆς φύσει φέρεσθαι καὶ χειμάζεσθαι, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι· ἀλλ' ὡς ἀγαθός (75) τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ καὶ αὐτῷ ἔντι Θεῷ τὴν σύμπασαν διακυβερνᾷ καὶ καθίστησιν, ἵνα, τῇ τοῦ Λόγου ἡγεμονίᾳ καὶ προνοίᾳ καὶ διακοσμήσει φωτιζομένη ἡ κτίσις, βεβαίως διαμένειν δυνήθῃ, ἅτε δὴ τοῦ ἔντως ἔντος ἐκ Πατρὸς Λόγου μεταλαμβάνουσα καὶ βοηθουμένη δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι· μὴ ἄρα πάθῃ ὅπερ (76) ἂν ἐπαθεν, εἰ μὴ ὁ Λόγος αὐτὴν ἐτῆρει, λέγω δὴ τὸ μὴ εἶναι, ὅς ἐστιν εἰκῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ἀληθείας διάκονοι διδάσκουσιν ἐν ἁγίοις γράμμασιν.

42. Αὐτός γοῦν ὁ παντοδύναμος καὶ παντέλειος ἄγιος ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος, ἐπιβάς τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας, καὶ φωτίσας, τὰ τε φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα πάντα, εἰς ἑαυτὸν συνέχει καὶ συσφίγγει, μὴδὲν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀπολειοιπῶς, ἀλλὰ πάντα καὶ διὰ πάντων, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ, καὶ ἀθρόως ὁμοῦ τὰ ἅλα ζωοποιῶν καὶ διαφυλάττων· τὰς τε ἀρχὰς πάσης αἰσθητῆς οὐσίας, ἀπερ εἰσὶ θερμὴ καὶ ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ καὶ ξηρὰ εἰς ἕν συγκεραννύων, ποιεῖ μὴ ἀντιστατεῖν, ἀλλὰ μίαν καὶ σύμφωνον ἀποτελεῖν ἁρμονίαν. Δι' αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν οὔτε τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ μάχεται, οὔτε τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ· ἀλλ' ὡς φίλα καὶ ἀδελφὰ τὰ (78) καθ' ἑαυτὰ ἔντα ἐναντία, συνελθόντα ὁμοῦ, τὰ τε φαινόμενα ζωογονοῦσι, καὶ τὸ εἶναι τοῖς σώμασιν ἀρχαὶ γίνονται (79). Τοῦτω τῷ Θεῷ λόγῳ πεπιθόμενα τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ζωογονεῖται, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς συνίσταται. Καὶ διὰ τοῦτον θάλαττα μὲν πᾶσα καὶ ὁ μέγας ὠκεανὸς ὄροις τοῖς ἰδίοις ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν κίνησιν· ἡ δὲ ξηρὰ πᾶσα χλοηφορεῖ καὶ κομᾷ παντοίοις καὶ διαφόροις φυτοῖς, ὡς προσέρηται. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ἐπὶ φανεροῖς, ὀνομάζων ἐνδιατρίβω, οὐδὲν ἐστὶ τῶν ἔντων καὶ γινομένων, ἃ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε καὶ ἔστηκεν, ἢ (80) φησι καὶ ὁ θεολόγος ἀνὴρ· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (81). Οἷον γὰρ εἰ τις, λύρην μουσικὸς ἁρμολύμενος κατὰ βαρεὰ τοῖς ὀξείσιν,

(78) Τὰ Seguer. habet : alii cum editis omittunt. Idem paulo post et Gobler. ac Felck. 1 anon. ζωογονοῦσι habent ; alii cum editis, ζωογονεῖ.

(79) Particula καὶ quæ non est in Seg. Gobler. Felck. 1 et 2 anon., in aliis et editis hic legitur. Felckm. 1 et 2 anon. pro τούτω, ταῦτα habet.

(80) Pro ἢ Gobler. et Felckm. 1 anon. ὃ habent. Ibid. Basil. et Felckm. 2 anon., θεολογίας ἀνὴρ.

(81) Ὁ γέγονεν hic addit Felckm. 3 anon.

καὶ τὰ μέσα τοῖς ἄλλοις (82) τῇ τέχνῃ συναγαγῶν, ἔν τῷ σηματούμενον μέλος ἀποτελοῖη (83)· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, τὸ ὅλον ὡς λύραν ἐπέχων, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ ἐν ἀέρι τοῖς ἐπὶ γῆς συναγαγῶν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ ὡς ἐν ἀέρι, καὶ τὰ ὅλα τοῖς κατὰ μέρος συνάπτων καὶ περιάγων τῷ ἑαυτοῦ νεύματι καὶ θελήματι, ἔνα τὸν κόσμον καὶ μίαν τὴν τούτου τάξιν ἀποτελεῖ καλῶς καὶ ἡρμοσμένως, αὐτὸς μὲν ἀκίνητος μένων παρὰ τῷ Πατρὶ, πάντα δὲ κινῶν τῇ ἑαυτοῦ συστάσει, ὡς ἂν ἕκαστον τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δοκῇ. Τὸ γὰρ παράδοξον αὐτοῦ τῆς θεότητος τοῦτο ἔστιν, ὅτι ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ (84) νεύματι πάντα ὁμοῦ καὶ οὐκ ἐκ διατημάτων, ἀλλ' ἀθρόως ὅλα τὰ τε ὀρθὰ, καὶ τὰ περιφερῆ, τὰ ἄνω, τὰ μέσα (85), τὰ κάτω, τὰ ὑγρά, τὰ ψυχρὰ, τὰ θερμὰ, τὰ φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα περιάγει καὶ διακοσμεῖ κατὰ τὴν ἑκάστου φύσιν. Ὁμοῦ γὰρ τῷ αὐτῷ νεύματι αὐτοῦ, τὸ μὲν ὀρθὸν ὡς ὀρθὸν, τὸ δὲ περιφερὲς περιάγεται· τὸ δὲ μέσον, ὡς ἔστι, κινεῖται· τὸ θερμὸν θερμαίνεται, καὶ τὸ ξηρὸν ξηραίνεται· καὶ τὰ ὅλα ὡς ἔχει φύσεως ζωοποιεῖται καὶ συνίσταται παρ' αὐτοῦ· καὶ θαυμαστή τις καὶ θεία ἀληθῶς ἀρμονία ἀποτελεῖται δι' αὐτοῦ.

85. Καὶ ἵνα ἐκ παραδείγματος τὸ τηλικούτον κηθεῖν, ἔστω τὸ λεγόμενον ὡς ἐν εἰκόνι χοροῦ μεγάλου. Ὡς τοῖνον τοῦ χοροῦ συνεστῶτος ἐκ διαφόρων ἀνθρώπων (86), παιδῶν, γυναικῶν αὐτῶν καὶ γερόντων, καὶ τῶν ἑτι νέων· καὶ ἐνδὸς τοῦ καθηγεμόνος σημαίνοντος, ἕκαστος μὲν κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτοῦ καὶ δύναμιν φωνεῖ, ὁ μὲν ἀνὴρ ὡς ἀνὴρ, ὁ δὲ παῖς ὡς παῖς, ὁ δὲ γέροντ' ὡς γέροντ', καὶ ὁ νέος ὡς νέος, πάντες δὲ μίαν ἀποτελοῦσιν ἀρμονίαν· ἢ ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ψυχὴ ἐν αὐτῷ τὰς ἐν ἡμῖν αἰσθήσεις κατὰ τὴν ἑκάστης ἐνέργειαν κινεῖ, ὥστε παρόντος πράγματος ἐνδὸς τὰς πάσας ὁμοῦ κινεῖσθαι, καὶ τὸν μὲν ὀφθαλμὸν ὄραν, τὴν δὲ ἀκοὴν ἀκούειν, τὴν δὲ χεῖρα ἅπτεσθαι, καὶ τὴν ὄσφρησιν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν γούσιν γεύεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ τὰ ἄλλα μέλη (87) τοῦ σώματος, ὥστε καὶ τοὺς πόδας περιπατεῖν· ἢ ἵνα καὶ τρίτῳ παραδείγματι τὸ λεγόμενον σηματοῦθι, ἔοικεν οἰκοδομηθεῖση μάλιστα μεγάλῃ πόλει, καὶ οἰκονομουμένη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ καὶ ταύτην οἰκοδομήσαντος ἀρχόντος καὶ βασιλέως. Ἐκεῖνου γὰρ παρόντος, καὶ προσάττοντος, καὶ πρὸς πάντα τὸν ὀφθαλμὸν τείνοντος, ἐπόμενοι πάντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν γεωργίαν, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ὑδραγωγοὺς ὑδρευόμενοι σπεύδουσιν· ἄλλοι δὲ ἐπισιτισόμενοι προέρχεται· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τὴν βουλήν βαδίζει, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεται· καὶ ὁ μὲν δικαστὴς ἐπὶ τὸ δικάζειν, ὁ δὲ ἀρχὼν ἐπὶ τὸ θεσμοθετεῖν· καθίσταται δὲ εὐθέως ὁ μὲν τεχνίτης ἐπὶ τὴν ἐργασίαν, ὁ δὲ ναυτὴς ἐπὶ τὴν θάλατταν κατέρχεται, ὁ τέκτων ἐπὶ τὸ τεκτονεύειν, ὁ ἰατρὸς ἐπὶ τὴν θεραπείαν, ὁ οἰκοδόμος ἐπὶ τὴν οἰκοδομίαν· καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ἀγρὸν βαδίζει, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἀνέρχεται· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν πόλιν ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξέρχονται, καὶ

(82) Felckm. 2 anon., ἀκροίς. Idem, προσαγαγῶν.

(83) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποτελέσῃ. Ibidem paulo post pro συναγαγῶν, ἐπισυνάπτων. Item paulo post ante νεύματι, Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. αὐτοῦ habent pro ἑαυτοῦ.

(84) Basil. et Felckm. 3 anon., αὐτοῦ.

A acutis, et mediis cum aliis arte temperatis, unum efficit concentum : Ita quoque Dei Sapientia universum mundum veluti lyram tenens, resque aerias cum terrenis et cœlestes cum aeris conjungens, omniaque cum singulis connectens, et suo nutu ac voluntate circumducens, unum mundum unumque mundi ordinem pulchre et concinne admodum efficit, ipsumque interim Dei Verbum apud Patrem manet immobile, dum omnia, prout Patri visum fuerit, suæ naturæ constantia movet. Illud enim in ejus divinitate admirabile est, quod uno eodemque nutu omnia simul, nullis temporum intervallis, sed omnia, inquam, simul, recta et globosa, superiora, media et infima, humida, frigida, calida, visibilia et invisibilia circumducat, et pro uniuscujusque natura gubernet et administret. Nam simul eodem illius nutu, rectum recte, et rotundum rotunde fertur; medium, sicuti est, movetur; calidum calescit, sic cum arescit; omnia denique pro sua natura illo dante vivunt et consistunt, admirabilemque ac vere divinum concentum per ipsum component.

43. Ut vero res tanta imagine aliqua intelligi possit, age : numerosi alicujus chori exemplum adducamus. Itaque quemadmodum in choro ex variis hominibus, pueris, mulieribus, senibus et adolescentibus composito, 34 uno præside moderantē, singuli pro sua natura et facultate cantant, vir ut vir, puer ut puer, senex ut senex, adolescens ut adolescens, omnes tamen unum concentum efficiunt· vel quemadmodum nostra anima eodem tempore nostros sensus pro cujusque efficacitate movet, adeo ut præsentē re aliqua omnes simul moveantur, oculusque videat, auris audiat, manus tangat, odoratus olfaciat, gustet gustatus, aliaque corporis membra sæpe etiam agant, verbi gratia, pedes ambulent : vel ut tertio exemplo rem illustremus, id maxime simile esse videtur magnæ alicui urbi conditæ, quæ præsentē principe et imperatore, qui eam condidit, administretur. Siquidem illo præsentē et jubente, atque oculum ad omnia intendente, omnes obtinent, hi propter ad colendos agros, illi ad aqueductus ad hauriendam aquam festinant : hic ad cibum comparandum progreditur, senatum petit ille, alter in ecclesiam intrat : judex ad judicandum, princeps ad jus dicendum se parat : artifex similiter statim in opus incumbit, nauta ad mare excurrit, faber ad fabricandum, medicus ad curandum, et architectus ad ædificandum se confert : alter in agrum exit, ex agro redit alter : alii circum urbem versantur, alii ex urbe egrediuntur, iterumque in eam revertuntur. Hæc porro omnia unius principis præsentia et imperio geruntur et fiunt. Ita profecto rem quoque se habere in universa rerum natura, licet tenue admodum sit exemplum, altiori tamen intel-

(85) Basil., μέσω. Idem paulo post, τὰ θερμὰ omittit.

(86) Seguer., ἀνδρῶν. Paulo post, ἀνὴρ post μὲν, παῖς et γέροντ' post δὲ desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon., qui iidem ibid. habent ὁ δὲ ὡς νέος.

(87) Sic Seguer. Alii cum editis, μέρη.

ligentia est percipiendum. Nimirum uno ictu Dei Verbi nutus omnia simul administrantur, adeo ut, quæ rerum singularum propria sunt, ea a singulis fiant, et ab omnibus simul unus ordo perficiatur.

μιάς ριπῆς (89) νεύματός τινος τοῦ Θεοῦ Λόγου ἑκάστου γίνεται, καὶ παρὰ πάντων ὁμοῦ μία τάξις ἀποτελεῖται.

44. Namque nutu et virtute rectoris et moderatoris omnium, divini et paterni Verbi, cælum vertitur, moventur astra, sol lucet, vagatur luna, aer a sole illuminatur, æther calescit, flant venti, stant montes alte elati, mare fluctuat, et quotquot in eo sunt animantes aluntur, terra immobilis manens fert fructus, homo formatur, vivit, ac deinde moritur: uno verbo, omnia animantur et moventur: ignis urit, aqua refrigerat, fontes scaturiunt, inundant flumina, tempora et tempestates succedunt, decidunt imbres, nubes implentur, sit grando, nix et glacies compingitur, aves volant, progrediuntur serpentes, aquatilia natant, mare navigatur, terra seritur et propriis temporibus germina emittit, plantæ et arbores crescunt, quarum aliæ teneræ et recenties sunt, aliæ maturæ: aliæ postquam creverint, senescunt atque deficiunt, dumque aliæ pereunt, aliæ rursus producuntur et e terra erumpunt. Hæc autem omnia et plura alia, quæ præ numero commemorare non valeamus, admirabile Dei Verbum lucem et vitam infundendo, suo nutu movet et gubernat, atque unum mundum efficit. Nec vero invisibiles potestates virtutis suæ expertes dimittit: sed eas quoque, u'pote quarum creator sit, inter res universas complectitur, suoque nutu et providentia continet et vita donat: nec quidquam proponi potest quo istud incredibile fiat. Nam ut ejus providentia crescunt corpora et rationalis anima movetur, atque vitam ac vim cogitandi habet, ut facile probatu est, cum rem ipsam oculis intueamur: sic idem Dei Verbum uno et simplici 35 nutu, sua virtute mundum visibilem invisibilesque potestates movet et complectitur, singulisque propriam efficientiam impertitur, ita ut res quidem divinæ modo diviniori moveantur, visibles vero, eo quo cernimus modo. Ipse autem qui omnium præses, imperator, et constantia est, omnia ad cognitionem et gloriam sui Patris promovendam ita agit, ut per ea quæ sunt opera docere et dicere videatur: *Ex magnitudine et pulchritudine rerum creaturarum, convenienter Creator conspicitur* 24.

γιννομένων (96) ἔργων αὐτοῦ διδάσκων καὶ λέγων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται.

24 Sap. xiii, 5.

(88) Seg. δὲ addit post πάντα, alii cum editis omittunt.

(89) Felckm. 3 anon., ροπῆς.

(90) 'O deest in Seguer. Ibid. hæc verba, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται, desunt in editione Commel., post quæ Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. καὶ etiam addunt.

(91) Seguer. Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon., καὶ ζῆν πάλιν καὶ θνήσκει.

(92) Τὰ νέφη πληροῦνται desunt in Gob. et Fel. 1 an.

(95) Καὶ θαυματοποιὸς deest in Seguer. Gobler. et

πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανάρχονται. Πάντα (88) δὲ ταῦτα τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἐνὸς ἀρχόντος, καὶ τῇ τοῦτου διατάξει γίνονται, καὶ συνίστανται. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐπὶ τῆς συμπάσης κτίσεως, κἄν μικρὸν ἢ τὸ παράδειγμα, ὁμοῦ μίξιον διανοίᾳ χρῆ νοεῖν· ὑπὸ γὰρ ὁμοῦ τὰ πάντα διακοσμεῖται, καὶ τὰ οικεῖα παρ' ἀποτελεῖται.

44. Νεύματι γὰρ καὶ ταῖς δυνάμεσι τοῦ ἐπιστατοῦντος καὶ ἡγεμονεύοντος τῶν πάντων θεοῦ καὶ πατρικοῦ Λόγου, οὐρανὸς μὲν περιστρέφεται, τὰ δὲ ἀστρα κινεῖται, καὶ ὁ μὲν ἥλιος φαίνει, ἡ δὲ σελήνη περιπολεῖ, καὶ ὁ (90) ἀήρ μὲν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεται, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται καὶ ἀνεμοὶ πνέουσι· τὰ δρη εἰς ὕψος ἀνατεταμένα ἴστανται, ἡ θάλασσα κυμαίνει, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα τρέφεται, ἡ γῆ ἀκίνητος μένουσα καρποφορεῖ, καὶ ὁ ἄνθρωπος πλάττεται, καὶ ζῆ, καὶ ἀποθνήσκει· πάλιν (91)· καὶ ἀπλῶς πάντα ψυχοῦνται καὶ κινεῖται· τὸ πῦρ καλεῖ, τὸ ὕδωρ ψύχει, πηγὰ ἀναβλύζουσι, ποταμοὶ πλημμυροῦσι, καιροὶ καὶ ὥραι παραγίγνονται, ὑετοὶ κατέρχονται, τὰ νέφη πληροῦνται (92), χάλαζα γίνεται, χιών καὶ κρύσταλλοσ πήγνυται, πετεινὰ ἴπταται, ἐρπετὰ πορεύεται, ἐνυδρα νήχεται, θάλαττα πλέεται, γῆ σπειρεται καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καιροὺς χλοφορεῖ, φυτὰ αὖξει, καὶ τὰ μὲν νεάζει, τὰ δὲ πεπαίνεται, τὰ δὲ αὐξάνοντα γηράσκει καὶ φθίνει, καὶ τὰ μὲν ἀφανίζεται, τὰ δὲ γιννᾶται καὶ φαίνεται. Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ ἐτι πλείω τούτων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ἰσχύομεν ἡμεῖς λέγειν, ὁ παραδοξοποιὸς καὶ θαυματοποιὸς (93) τοῦ Θεοῦ Λόγος φωτίζων καὶ ζωοποιῶν, τῷ ἑαυτοῦ νεύματι κινεῖ, καὶ διακοσμεῖ, ἕνα τὸν κόσμον ἀποτελών, οὐκ ἔξωθεν ἑαυτοῦ καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἀφεί· καὶ γὰρ καὶ (94) ταύτας, οἷα δὴ καὶ αὐτῶν ποιητῆς ὑπάρχων, συμπεριλαβὼν ἐν τοῖς ὅλοις, συνέχει καὶ ζωοποιεῖ πάλιν τῷ ἑαυτοῦ νεύματι, καὶ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ· καὶ τούτου οὐκ ἂν τι γένοιτο πρὸς ἀπιστίαν ἐφόδιον. Ὡς γὰρ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ καὶ σώματα μὲν αὖξει, ψυχὴ δὲ ἡ λογικὴ κινεῖται, καὶ τὸ λογίζεσθαι καὶ τὸ ζῆν ἔχει, καὶ τοῦτο οὐ πολλῆς ἀποδείξεως δεῖται· ὁρῶμεν γὰρ τὰ γινόμενα· οὕτω δὴ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνὶ καὶ ἀπλῶ νεύματι, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει· τὸν τε ὁρατὸν κόσμον καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις κινεῖ καὶ συνέχει, ἑκάστω τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀποδιδούς· ὥστε τὰς μὲν θείας θειοτέρως κινεῖσθαι, τὰ δὲ ὁρατὰ ὡσπερ καὶ ὁρᾶται. Αὐτὸς δὲ, ἐπὶ πάντων, ἡγεμὼν τε καὶ βασιλεὺς καὶ (95) σύστασις γινόμενος τῶν πάντων, τὰ πάντα πρὸς δόξαν καὶ γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς ἐργάζεται, μονοουχὶ διὰ τῶν· Ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων ἀναλόγως

Felck. 1 et 3 anon.

(94) Καὶ hic deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(95) Ita omnes mss. At in margine ms. Anglicæ legitur: Forte συστάτης, atque ita videtur legisse Nannius, qui hic veritū conditor. Omnibonus et Ambros. Camald. σύστασις legerunt: nam ille constitutio, hic constantia vertit.

(96) Gobler., γιννομένων. Angl. et Felckmanni 3 anonymus, φαινόμενων.

45. Ὅσπερ γὰρ, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν οὐρανὸν, A καὶ ἰδόντας τὸν κόσμον αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν ἀστρον ῥῶς, ἔστιν ἐνθυμισθαι τὸν ταῦτα διακοσμοῦντα Λόγον· οὕτω νοοῦντας Λόγον Θεοῦ, νοεῖν ἔστιν ἀνάγκη καὶ τὸν τοῦτου πατέρα Θεὸν, ἐξ οὗ προῦν, εἰκότως τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἐρμηνεύς καὶ ἄγγελος λέγεται· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἂν (97) ἴδοι. Εἰ γὰρ ἦ, λόγου προϊόντος παρὰ ἀνθρώπων, ἐνθυμούμεθα τὴν τοῦτου πηγὴν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῷ λόγῳ ἐπιβάλλοντες, τὸν νοῦν σηματονόμενον ὀρώμεν τῷ λογισμῷ· πᾶσι πλεον μείζονι φαντασίᾳ καὶ ἀσυγκρίτῳ ὑπερσῆ τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν ὀρώντες, ἔνοιαν λαμβάνομεν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ σωτὴρ φησὶν· Ὁ ἐμὲ ἐωρακώς ἐώρακε τὸν Πατέρα μου (98). Ταῦτα δὲ καὶ πᾶσα θεόπνευστος Γραφὴ φανερώτερον καὶ κατὰ μείζον κηρύττει, ἀφ' ὧν δὴ καὶ ἡμεῖς τεθαβρήκατες ταῦτά σοι γράφομεν, καὶ σὺ, ταῦταις ἐντυγχάνων, δυνήσῃ τῶν λεγομένων ἔχειν τὴν πίστιν. Λόγος γὰρ ἐκ μείζονων βεβαιούμενος, ἀναντιρρήτην ἔχει τὴν ἀπόδειξιν. Ἄνωθεν τοίνυν περὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀναίρεσεως προσηφιλίετο τὸν (99) Ἰουδαίων λαὸν ὁ θεὸς Λόγος λέγων· Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἶδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Τὴν δὲ αἰτία τῆς τοῦτου καθαιρέσεως, ἐτέρας σημαίνει λέγων· Τὰ εἶδωλα τῶν ἄθρων ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται· ὠτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· ῥίνας ἔχουσι (1), καὶ οὐκ ὀσφρανθήσονται. Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψηλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν. Οὐ σεσιώπηκε δὲ τὴν περὶ τῆς κτίσεως διδασκαλίαν· ἀλλὰ καὶ μάλα (2) εἰδὼς αὐτὸν τὸ κάλλος, ἵνα μὴ τινες, τῷ κάλλει τοῦτων ἐναποβλέψαντες, οὐχ ὡς ἔργα Θεοῦ, ἀλλ' ὡς θεοὺς θρησκεύουσι, προσεφιλίετο τοὺς ἀνθρώπους λέγων· Καὶ μὴ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ἰδὼν τὸν ἄλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλανηθεὶς, προσκνηθήσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπέπειμε Κύριος ὁ Θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπέπειμε δὲ ὡς εἰς τὸ εἶναι θεοὺς αὐτοὶ; αὐτὰ, ἀλλ' ἵνα τῇ τούτων ἐνεργείᾳ γινώσκωσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν τὸν τῶν ἄντων δημιουργὸν Θεὸν (3), ὡσπερ εἴρηται. Ὁ γὰρ Ἰουδαίων πάλαι λαὸς κατὰ πλεῖον εἶχε τὴν διδασκαλίαν, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν εἶχον τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν. Καὶ καθόλου δὲ τοὺς ἀνθρώπους (4) ἀπὸ τῆς περὶ τὰ εἶδωλα πλάνης καὶ ἀλόγου φαντασίας ἀφέλκων, φησὶν· Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ. Οὐχ ὡς ὄντων δὲ θεῶν ἄλλων κωλύει τούτους αὐτοὺς ἔχειν, ἀλλ' ἵνα μὴ τις, τὸν ἀληθινὸν ἀποστρα-

45. Ut enim cælum intuenso, ejusque ornatam et astrorum lumen contemplando, Verbum quod illa tam miro ordine disposuit intelligere facile est : ita qui Verbum Dei cognoscit, ejus quoque patrem Deum cognoscat necesse est, ex quo quia oriatur, jure merito sui Patris interpres et nuntius appellatur, idque ex his quæ in nobis sunt licet percipere. Namque si mentem fontem esse intelligimus verbi sive sermonis qui ab homine profuit, sermonemque attendentes, mentem quæ illo significatur, cogitatione cernimus : multo certe majori et infinite præstantiori ratione cum Verbi virtutem intuemur, bonum ejus Patrem animo concipere debemus, ut ipse Salvator ait : Qui videt me, videt et Patrem ²⁵. Verum hæc eadem clarius et uberius docent Scripturæ divinitus inspiratæ, quibus nos fidentes, ista tibi scribimus. Tu vero si in illarum lectionem incumbes hæc quæ disputamus vera esse poteris perspicere. Siquidem sermo majorum auctoritate confirmatus non potest quin fidem faciat. Itaque jam olim Verbum divinum Judæorum populum adversus idola his verbis præmuniebat : Non facies tibi idolum, neque ullius rei similitudinem, sive rerum quæ sursum in cælo sunt, sive quæ deorsum in terra ²⁶. Causam autem cur rejicienda sint aliter ita declarat : Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur ; oculos habent, et non videbunt. Aures habent, et non audient ; nares habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt ; pedes habent, et non ambulabunt ²⁷. Nec etiam quid de rebus creatis sentire debeamus, nos docere omisit : sed cum illarum pulchritudo optime ipsi perspecta esset, ne aliqui earum speciem admirati, non ut Dei opera, sed ut deos colerent, homines ab hoc errore avertit, dicens : Neque oculis respiciens et videns solem et lunam et omnem ornatum cæli, deceptus illa adoraveris, quæ dedit Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub cælo sunt ²⁸. Dedit porro non ut ipsis dii essent, sed ut gentes Deum omnium opificem rerum illarum effectibus agnoscerent. Judæi enim pleniori doctrina olim imbuti fuere, quippe qui non solum ex rerum creaturarum operibus, sed etiam ex divinis Scripturis Dei cognitionem haberent. Universim quoque homines ab errore et stulta cogitatione idololatriæ revocans, ait : Non erunt tibi dii alii præter me ²⁹. Non porro quasi alii dii vere essent, illos prohibet colere : sed ne quis vero Deo repudiato, res quæ nullæ sunt deos sibi fingere inciperet, quales scilicet qui apud poetas et scriptores memorantur, quosque deos non esse a nobis ostensum est. Hæc autem verba, non **36** erunt tibi dii alii, illos deos non esse manifeste probant, quatenus nempe

²⁵ Joan. xiv, 9. ²⁶ Exod. xx, 4. ²⁷ Psal. cxiii, 4-7. ²⁸ Deuter. iv, 19. ²⁹ Exod. xx, 5.

(97) Τις ἂν δεest in Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. Paulo post pro ἀνθρώπων, Seguer. habet ἀνθρώπου. Mox ibid. τὴν τοῦτου δεest in Basil. et Anglic.

(98) Μου δεest in Seguer. nec legitur in Evangelio sancti Joannis.

(99) Felckm. 3 anon. τῶν hic addit.

(1) ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφραν. om. Seg.

(2) Felckm. 5 anon. et editi μάλλον Id. Felckm. 5 anon. Paulo post habet ἐναποβλέψαντες : alii vero cum editis, ἀποβλέψαντες.

(3) Θεὸν δεest in Seguer.

(4) Basil, τοῖς ἀνθρώποις.

rem futuram significant. Quod enim futurum est, **Α** φεις Θεον, εαυτῷ τὰ μὴ ὄντα θεοποιεῖν ἀρξῆται, tunc sane non existit, cum futurum dicitur. **ὅποιοι εἰσιν οἱ παρὰ ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσιν ὀνομασθέντες καὶ δειχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς δείκνυσσι, δι' ἧς φησιν· Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνεται. Τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον οὐκ ἔστι τότε ὅτε ταῦτα λέγεται.**

46. Num igitur post sublatam impiam gentium superstitionem et idolorum cultum, siluit divina doctrina, hominumque genus sine ulla Dei cognitione præceps ferri permisit? Minime certe, sed illos huiusmodi verbis præmonuit, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est* ²⁰. Et rursus: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota fortitudine tua* ²¹. Et: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, illique adhaeresces* ²². Quod autem tota divinitus inspirata Scriptura Verbi quoque providentia et administratione res plane universas regi testificetur, satis probant hæc quæ a theologis viris subjiciuntur: *Fundasti terram et permanet: ordinatione tua perseverat dies* ²³. Et iterum: *Psalte Deo nostro in cithara, qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluviam; qui producit in montibus fennum, et herbam servituti hominum, et qui dat jumentis escam* ²⁴. Per quem vero alium dat quam per illum per quem omnia facta sunt? Consequens enim est ut per ejus providentiam administrarentur, per quem facta fuere. Quis igitur ille est præter Dei Verbum, de quo et in alio psalmo dicitur: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* ²⁵. Omnia quippe in ipso et per ipsum facta esse asserit et nobis his verbis persuadet Scriptura: *Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt* ²⁶. Quemadmodum etiam Moyses vir in omnibus magnus initio historiæ creationis mundi testatur, qui eadem illa verba hoc modo exponit: *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem* ²⁷. Absoluta item cæli, terræ rerumque omnium procreatione, eidem dixit Pater: *Fiat cælum, et congregentur aquæ, et ardeat arida, et producat terra herbam et omne animal* ²⁸. Quibus utique verbis Judæos, qui Scripturas non legitime scrutantur, coarguere quis possit. Cum quo enim, quæso, Deus loquebatur, ut etiam imperando loqueretur? Nam si rebus procreandis imperabat et loquebatur, supervacaneus erat sermo; nondum quippe exsistebant, sed duntaxat futuræ erant. Nemo autem cum re quæ non est sermonem habet; neque etiam rei quæ nondum facta

²⁰ Deuter. vi, 4. ²¹ ibid. 5. ²² ibid., 13 sec. LXX. xxxii, 6. ²³ ibid. 9. ²⁴ Genes. i, 26.

(5) Seguer. Basil. et Anglic., Θελου.

(6) Πάλιν deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post Gob. et Felck. 1 anon. πρὸς αὐτῷ habent, ubi alii cum editis et S. Script., πρὸς αὐτόν. Mox ib. Seg. Basil. Angl. et Felckm. 2 an. habent καὶ ἡ διά, alii cum editis omittunt ἡ, at ἡ seq. in solo Felckm. 3 an. deest: τῆς seq. deest in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(7) Gobler. et Felckm. 1 anon., ὄντους. lidem et Seg. pro ἐξαγαγόντι habent ἐξανατέλλοντι, ut et legitur in vers. Græca Scripturæ.

(8) Δι' οὗ γὰρ γέγονε abest a Gobler. et Felckm. anon.

46. Ἄρ' οὖν, ἀνελὼν τὴν τῶν ἐθνῶν ἢ εἰδώλων ἀθεότητα, σεσιώπηκεν ἡ ἐνθεος διδασκαλία, καὶ ἀπλῶς ἀφήκε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀμοιρον τῆς τοῦ Θεοῦ (5) γνώσεως φέρεσθαι; Οὐχί γε, ἀλλὰ καὶ προαπαντᾷ τῇ διανοίᾳ λέγουσα· Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι· καὶ πάλιν· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου· καὶ πάλιν (6)· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ. Ὅτι καὶ ἡ διὰ πάντων καὶ ἡ εἰς πάντα τοῦ Λόγου πρόνοια καὶ διακόσμητις ἀπὸ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μαρτυρεῖται, ἀρκεῖ τὰ νῦν λεγόμενα δεῖξαι τοῦ λόγου τὴν πίστιν, ἢ φασι οἱ θεολόγοι ἄνδρες· Ἐθεμελλωσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει· τῇ διατάξει σου διαμένει ἡ ἡμέρα· καὶ πάλιν· Ψάλλετε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα, τῷ περιβάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν ψαλμοῖς, τῷ ἐτοιμάζοντι τῇ γῆν ὕδρον (7), τῷ ἐξαγαγόντι ἐν ἔρσει χόρτον καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ δίδόντι τοῖς κτήνεσι τροφήν. Διὰ τίνος δὲ δίδωσι ἢ δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε; Δι' οὗ γὰρ γέγονε (8), δι' αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν πάντων ἀκολουθία ἐστὶ πρόνοια. Τίς οὖν ἂν εἴη οὗτος ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, περὶ οὗ καὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ (9) λέγει· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωθήσονται, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Καὶ γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γενόμενα (10) διαλέγεται, ἀφ' ὧν καὶ ἡμᾶς πείθει λέγουσα· Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐπέτελλετο, καὶ ἐκτίσθησαν· καθὼς (11) καὶ ὁ πάντα μέγας Μωϋσῆς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας βεβαίῳ τὸ λεγόμενον ἐξηγουμένους καὶ λέγων· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐπειδὴ καὶ τὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων ὑφιστάς γένεσιν, αὐτῷ εἶπεν ὁ Πατήρ· Γενηθήτω (12) οὐρανός, καὶ συναχθήτω τὰ ὕδατα, καὶ ἐσθίτω ἡ ξηρὰ· καὶ ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην καὶ πᾶν ζῶον· ἀφ' ὧν καὶ Ἰουδαίους ἂν τις ἐλέγξειεν οὐ γνησίως ἐπιστάοντας ταῖς Γραφαῖς. Τίνι γὰρ, ἂν τις εἴποι πρὸς αὐτοὺς, ὠμίλει ὁ Θεός, ἵνα καὶ προστάτων λαλῇ; Εἰ μὲν οὖν τοῖς γιγνομένοις (13) προσέτατε καὶ ὠμίλει, περιττός ἦν ὁ λόγος· οὕτω

²⁵ Psal. cxviii, 90, 91. ²⁶ Psal. cxlvi, 7-9. ²⁷ Psal.

(9) Ψαλμῷ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(10) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, γινόμενα. Ibid. διαλέγεται habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 3 anon.; alii vero cum editis, διάγεται.

(11) Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς. Ibid. ὁ πάντα μέγας deest in iisdem, ut et duo καὶ seq.

(12) Seguer. ὁ addit ante οὐρανός, alii cum editis omittunt. Mox post βοτάνην, Gobler. et Felckm. 1 anon. χόρτον addunt, ut et legitur Genes. 1, 11.

(13) Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., τοὺς γενομένους.

γάρ ἦν, ἀλλ' ἔμελλε γίνεσθαι· οὐδεὶς δὲ τῷ μὴ ὄντι ἄλλεῖ, οὐδὲ εἰς τὸ γενέσθαι τῷ μηδέπω γενομένῳ προστάττει καὶ λαλεῖ. Εἰ γὰρ τοῖς ἐσομένοις προστάττει ὁ Θεός, ἔδει λέγειν αὐτὸν· Γενού, οὐρανέ, καὶ γενοῦ, γῆ, καὶ ἐξελεθε, βοτάνη, καὶ ποιήθητι, ἀνθρώπε· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε· προστάττει δὲ λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ ἐξελεθὲν βοτάνη· ἀφ' ὧν δεικνύται ὁ Θεός (14) ὡς πληστον τινι διαλεγόμενος περὶ τούτων.* Οὐκοῦν ἀνάγκη συνεῖναι τινα τούτῳ, ᾧ καὶ ὁμιλῶν ἐπολεῖ τὰ ὅλα. Τίς οὖν ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ τούτου Λόγος; τίμη γὰρ ἂν τις εἰς Θεὸν ὁμιλεῖν ἢ τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ; Ἡ τίς τούτῳ συνῆν ποιοῦντι τὴν γενετὴν (15) πᾶσαν οὐσίαν ἢ τὴν τούτου σοφία, ἢ λέγουσα· *Ἡρίκα ἐπολεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, συμπάρημην αὐτῷ· ἐν δὲ τῇ (16) οὐρανοῦ καὶ γῆς ὀνομασίᾳ, πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ γῆ γενητὰ συμπεριλαμβάνει.* Συνὼν δὲ ὡς σοφία, καὶ ὡς Λόγος τὸν Πατέρα βλέπων, ἐδημιούργει τὸ πᾶν καὶ συνίστη καὶ διεκόσμη· καὶ δύναμις δὲ ὧν τοῦ Πατρὸς, τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι ἰσχυροποιεῖ, ἢ φησι καὶ ὁ Σωτὴρ· *Πάντα ὅσα βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, κἀγὼ ὁμοίως ποιῶ· καὶ δι' αὐτοῦ δὲ (17) καί τις αὐτὸν τὰ πάντα γεγονέναι· οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, καὶ ὅτι ἀγαθὸν ἐξ ἀγαθοῦ γέννημα, καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς ὑπάρχων, δύναμις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ σοφία, καὶ Λόγος, οὐ κατὰ μετοχὴν ταῦτα ὧν, οὐδὲ ἐξωθεν ἐπιγινομένων (18) τούτων αὐτῷ κατὰ τοὺς αὐτοῦ μετέχοντας καὶ σοφίζομένους δι' αὐτοῦ, καὶ δυνατοὺς καὶ λογικοὺς ἐν αὐτῷ γινομένους, ἀλλ' αὐτοσοφία, αὐτολόγος, αὐτοδύναμις ἰδίᾳ (19) τοῦ Πατρὸς ἐστίν, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια, αὐτοδικαιοσύνη, αὐτοαρετή, καὶ μὲν καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα καὶ εἰκὼν. Καὶ συνελόντι φράσαι, καρπὸς παντέλειος τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος ἐστὶν Υἱὸς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς.*

47. Τίς οὖν ἂν, τίς ἐξαριθμήσειε τὸν Πατέρα, ἵνα καὶ τοῦ Λόγου τούτου τὰς δυνάμεις ἐξεύροι; Ἔστι γὰρ ὡσπερ τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ σοφία, οὕτω καὶ τοῖς γενητοῖς συγκαταβαίνων, γίνεται πρὸς τὴν τοῦ γενήτορος γνῶσιν καὶ ἔνοιαν αὐτοαγιασμός καὶ αὐτοζωή καὶ (20) θύρα, καὶ ποιμὴν, καὶ ὁδὸς, καὶ βασιλεύς, καὶ ἡγεμὼν, καὶ ἐπὶ πᾶσι σωτὴρ, καὶ ζωοποιὸς καὶ φῶς, καὶ πρόνοια τῶν πάντων. Τοιούτων ἄρα ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν Υἱὸν ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ ὁ Πατήρ, οὐκ ἀφανῆ αὐτὸν τοῖς γενητοῖς ἀπέκρυψεν· ἀλλὰ καὶ ὁσημέραι τούτον ἀποκαλύπτει τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν πάντων δι' αὐτοῦ συστάσεως καὶ ζωῆς. Ἐν αὐτῷ δὲ καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἑαυτὸν ἐμφαίνει, καθὼς ὁ Σωτὴρ φησιν· *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· ὥστε ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ γεννησάντι, καὶ τὸν γεννηθέντα σὺν τῷ Πατρὶ διαιωνίζεσθαι. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ οὐδενὸς ἐξωθεν αὐτοῦ*

¹⁹ Gen. i, 6, 9, 12, 20. ²⁰ Prov. viii, 27. ²¹ Joan. v, 19. ²² Rom. xi, 36. ²³ Joan. xiv, 10.

(14) Seguer. omittit ὁ ante Θεός. Idem ibid. pro ὡς, ἔν habet.

(15) Felckm. 2 anon., γεννητὴν. In eod. ἢ seq. deest.

(16) Seguer. post δὲ addit τῇ, alii cum editis omittunt.

(17) Δὲ deest in Felckm. 3 anon. Mox οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, desunt in Felckm. 2

A est imperat et dicit ut fiat. Nam si rebus quæ futuræ erant imperabat Deus, illum oportuerat dicere: *Fias cælum, fias terra, prodi herba, fias homo.* At ita non egit, sed jubet et dicit: *Faciamus hominem, et, Producatur herba;* quibus perspicue ostenditur Deum cum aliquo sibi proximo hic loqui. Necesse est igitur aliquem cum illo fuisse quicum etiam loquens omnia faceret. Quis ergo ille fuerit nisi ipsius Verbum? cum quo enim Deus videri possit loqui quam cum suo Verbo? Vel quis cum ipso universam creatam naturam faciente aderat, quam ejusdem sapientia, quæ ipsa ait: *Quando faciebat cælum et terram, cum eo aderam* ²². Cæli porro et terræ nomine omnia quæ in cælo et terra facta sunt complectitur. Cæterum ut sapientia et ut Verbum cum illo aderat, Patremque aspiciens, res universas ²³ procreabat, componebatque ac convenienti ordine disponebat. Ut potentia item Patris, vim ad existendum et permanendum illis impertiebat, uti ipse Salvator ait: *Omnia quæcumque video Patrem facientem, et ego similiter facio* ²⁴. Sane per ipsum et in ipso omnia facta fuisse sacri ejus discipuli docent ²⁵, eumque quia bona boni proles ac verus Filius sit, Patris potentiam, sapientiam, Verbum et rationem esse, neque communicatione hæc illum esse, aut extrinsecus habere, ut illis contingit qui ipsius sunt participes et sapientiam per eum accipiunt, quique potentiam et rationem in illo habent, sed illum ipsam per se sapientiam, ipsam per se rationem, ipsam per se potentiam propriam Patris, ipsum per se lumen, ipsam per se veritatem, ipsam per se justitiam, ipsam per se virtutem, nec non characterem sive figuram, splendoremque et imaginem esse. Denique ut breviter dicam, perfectissimus Patris fructus, solusque Filius et quam simillima imago est.

47. Quis ergo, quis omnia quæ in Patre sunt enumeraverit, ut ejus Verbi vim et potentiam assequi et percipere queat? Ut enim Patris Verbum et sapientia est, ita quoque se ad res creatas benigne accommodans, sit illis ad Patrem cognoscendum et intelligendum ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, nec non janua, pastor, via, imperator, dux, ac denique servator, vitæ auctor, lux et providentia omnium. Itaque talem bonum et opificem Filium ex seipso habens Pater, illum rebus creatis occultum esse noluit, sed eum quotidie per res omnes, quæ per ipsum consistunt et vivunt, cunctis patefacit. In ipso autem et per ipsum se quoque ipse ostendit, sicuti Salvator testatur: *Ego in Patre, et Pater in me* ²⁶, adeo ut necesse sit Verbum in genitore, et genitum cum Patre perpetuo permanere. Quæ cum ita sint, nihilque extra ipsum existat, sed cælum

anon. Item pro τούτου, Gobler. et Felckm. 1 anon., αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Angl. et Felckm. 2 anon., ἀγαθός, ubi alii, ἀγαθόν. Item mox, pro υἱός, ut legitur in Seg. Gobi. et Felckm. 1 an. Alii, Θεός habent.

(18) Seguer., ἐπιγενομένων. Gobi. Felckm. 1 et 2 anon., ἐπιγενομένῳ.

(19) Ἰδίᾳ abest ab Anglic.

(20) Καὶ ante θύρα et ante βασιλεύς et ante φῶς

et terra atque omnia quæ his continentur ex illo pendeant : nihilominus stulti homines ejus cognitione et cultu repudiatis, ea quæ non existebant, iis quæ existebant prætulērunt, et loco Dei vere existentis, res quæ nullo modo erant deos fecerunt, *Servieruntque creaturæ potius quam Creatori* ²¹ : quod certe stultum admodum et impium fuit. Idem enim est ac si quis opus, non opificem, dignum admiratione putaret, et ædificia civitatis alicujus admiratus, architectum sperneret : vel si quis musicum aliquod instrumentum laudandum existimans, ejus contemneret artificem. Insani profecto et valde cæci ! Qui enim prorsus ædificium, vel navem, aut lyram possent cognoscere, nisi faber navem, et architectus domos ædificasset, et lyram musicas construxisset ? Ut ergo ille, qui ita sentiret, dementissimus haberetur : sic mihi sana mente esse non videntur, qui Deum ignorant, nec ejus Verbum, Servatorem omnium, Dominum nostrum Jesum Christum colunt, per quem omnia Pater administrat ac continet, et rebus universis providet : in quem quandoquidem tu fidem habes et pius es, o Christi amator, gaude et certo spera tuæ pietatis et fidei fructum fore immortalitatem et regnum cælorum, si modo anima, ut ejus leges præscribunt, adornata fuerit. Ut enim illorum qui secundum ejus præcepta vivunt, merces est vita æterna : ita qui contrariam ²² semitam elegerint nec viam virtutis fuerint secuti, probrum ingens et inevitabile periculum in die judicii subituri sunt, quia etiamsi veritatis viam non ignoraverint ; his tamen quæ noverant contraria egere.

Α τυγχάνοντος, ἀλλὰ καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξηρητημένων αὐτοῦ, ὁμοῦς ἄνθρωποι παράφρονες, παραγκωνισάμενοι τὴν πρὸς τοῦτον γνώσιν καὶ εὐσέθειαν, τὰ οὐκ ὄντα πρὸ τῶν ὄντων ἐτίμησαν· καὶ ἀντὶ τοῦ ὄντως (21) ὄντος Θεοῦ, τὰ μὴ ὄντα θεοποίησαν, *τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες*, πρᾶγμα πάσχοντες ἀνόητον καὶ δυσσεβές. Ὅμοιον γὰρ εἴ τις τὰ ἔργα πρὸ τοῦ τεχνίτου θαυμάσειε, καὶ τὰ ἐν τῇ πόλει δημιουργήματα καταπλαγεί, τὸν τούτων δημιουργὸν καταπατοίη (22)· ἢ ὡς εἴ τις τὸ μὲν μουσικὸν ὄργανον ἐπαινοίη, τὸν δὲ συνθέντα καὶ ἀρμολογούμενον ἐκβάλλοι. Ἄφρονες καὶ πολὺ τὸν ὀφθαλμὸν πεπρωμένοι ! Πῶς γὰρ ἂν ἔγνωσαν ἄλλως (23) οἰκοδομῆν, ἢ ναῦν, ἢ λύραν, μὴ οὐχὶ τοῦ ναυπηγοῦ ἐργασταμένου, καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος οἰκοδομήσαντος, καὶ τοῦ μουσικοῦ συνθέντος ; Ὅσπερ (24) οὖν ὁ ταῦτα λογιζόμενος μάλνεται καὶ ὑπερέκεινα πάσης μανίας ἐστίν, οὕτως οὐ μοι δοκοῦσιν ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν οἱ τὸν Θεὸν μὴ ἐπιγινώσκοντες, καὶ τὸν τούτου Λόγον μὴ θρησκεύοντες, τὸν Σωτῆρα τῶν πάντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ διακοσμεῖ, καὶ συνέχει, καὶ προνοεῖται τῶν ὅλων· εἰς δὲ σὺ τὴν πίστιν ἔχων καὶ τὸ θεοσεβές (25), ὦ φιλόχριστε, χαῖρε καὶ εὐελπίς γίνου, ὅτι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας ἀθανασία καὶ βασιλεῖα οὐρανῶν ἐστίν ὁ καρπός, μόνον ἐὰν κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους ἡ ψυχὴ κεκοσμημένη γένηται. Ὅσπερ γὰρ τοῖς κατ' αὐτὸν πολιτευομένοις ἐστὶ καὶ ἐπαθλον ζωῆς αἰώνιος, οὕτω τοῖς τὴν ἐναντίαν καὶ μὴ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀτραπὸν ὀδεύουσιν αἰσχρὴν μεγάλην καὶ κίνδυνον ἀσύγγνωστον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι, καίτοι γινόντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἐναντία ὧν ἔγνωσαν ἔπραξαν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΗΜΑΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

ORATIO DE HUMANA NATURA A VERBO ASSUMPTA, ET DE EJUS PER CORPUS AD NOS ADVENTU.

1. Quandoquidem superiori oratione, licet pauca ex multis delibantes, satis tamen abunde de gentium in idolis colendis errore et superstitione diximus, quæque prima idolorum origo fuerit, et quoniam

²¹ Rom. 1, 25.

omittunt Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 3 anon. pro καὶ ante πρόνοια, habet ὡς.

(21) Ὅντως deest in Anglic. et Felckm. 2 anon. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., λατρεύσαντες, alii cum editis, λατρεύοντες.

(22) Goblerianus et Felckman. 1 anon., καταπατοίη, et paulo post, ἐπαινεῖη.

(23) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., ὅλων.

1. Αὐτάφως ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐκ πολλῶν ἄλλα διαλαβόντες (27) περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν περὶ τὰ εἰδωλα πλάνης καὶ τῆς τούτων δεισιδαιμονίας, πῶς ἐξ ἀρχῆς τούτων γέγονεν ἡ εὐρεσις, ὅτι ἐκ κακίας οἱ ἄνθρω-

(24) Seguer. et Felckm. 2 anon., ὑπερέκεινα.

(25) Seguer. Gobler. et Felck. 1 anonymus, θεοφιλέ.

(26) In Seguer. ms. is est titulus, Τοῦ αὐτοῦ Λόγος, etc. Ibid. ante Λόγου solus ms. Felckm. 2 anonymus Θεοῦ habet.

(27) Goblerianus et Felckman. 1 anonymus, διαλεχθέντες.

καὶ ἐπιτοῖς τὴν πρὸς τὰ εἰδῶλα θρησκείαν ἐπεινόησαν· ἀλλὰ γὰρ χάριτι Θεοῦ σηµάναντες ὀλίγα καὶ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς εἰς πάντα προνοίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ τοῦτω τὰ πάντα διακοσμεῖ, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ζῶντοιοεῖται· φέρε κατὰ ἀκολουθίαν, μακάριε καὶ ἀληθῶς φιλόχριστε, τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας πίστει καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου διηγησώμεθα, καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡµᾶς ἐπιφανείας δηλώσωµεν (28)· ἦν Ἰουδαῖοι μὲν διαβάλλουσιν, Ἕλληνας δὲ χλευάζουσιν, ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦµεν· ἦν ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς δοκίµης εὐτελείας τοῦ Λόγου µεῖζονα καὶ πλείονα τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἔχῃς. Ὅσῳ γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται (29), τοσοῦτω µεῖζονα τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρτυρίαν παρέχει· ὅτι τε ἂ καὶ µὴ καταλαµβάνουσιν ἄνθρωποι ὡς ἀδύνατα, ταῦτα αὐτὸς ἐπιδείκνυται δυνατὰ· καὶ ἂ ὡς ἀπρεπῆ χλευάζουσιν ἄνθρωποι, ταῦτα αὐτὸς (30) τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι ἐπρεπῆ κατασκευάζει· καὶ ἂ σοφίζόμενοι οἱ ἄνθρωποι (31) ὡς ἀνθρώπινα γελῶσι, ταῦτα αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει θεῖα ἐπιδείκνυται, τὴν μὲν τῶν εἰδῶλων φαντασίαν τῇ νομιζοµένῃ ἑαυτοῦ εὐτελείᾳ διὰ τοῦ σταυροῦ καταστρέφων, τοὺς δὲ χλευάζοντας καὶ ἀπιστοῦντας μεταπειθῶν ἀφανῶς, ὥστε τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ δύναιμι ἐπιγινώσκειν. Εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων διήγησιν, χρεῖα τῆς τῶν προειρηµένων µνήµης· ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν σώματι φανερώσεως τοῦ τοσοῦτου καὶ τηλικούτου πατρικοῦ Λόγου γινῶναι δυναθῆς, καὶ µὴ νοµίσης, ὅτι φύσεως ἀκολουθίᾳ σῶμα πεφόρεκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὅτι, ἀσώματος ὢν τῇ φύσει, καὶ Λόγος ὑπάρχων, ὁµως κατὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς διὰ τὴν ἡµῶν σωτηρίαν ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι ἡµῖν πεφανέρωται. Πρέπει δὲ, ποιουµένους ἡµᾶς τὴν περὶ τούτου διήγησιν, πρότερον περὶ τῆς τῶν ὄλων κτίσεως, καὶ τοῦ ταύτης δημιουργοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, ἵνα οὕτως καὶ τὴν ταύτης ἀνακαίνισιν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς δημιουργήσαντος Λόγου γεγενῆσθαι, ἀξίως ἀντιθεωρήσασιν. Οὐδὲν γὰρ ἐναντίον φανήσεται, εἰ δὲ οὐ ταύτην ἐδημιούργησεν ὁ Πατὴρ, ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ταύτης σωτηρίαν εἰργάσατο.

2. Τὴν δημιουργίαν (32) τοῦ κόσμου καὶ τὴν τῶν πάντων κτίσιν, πολλοὶ διαφόρως ἐξεῖληφασιν, καὶ ὡς ἕκαστος ἐθέλησεν, οὕτως καὶ ὤρρισαν. Οἱ μὲν γὰρ αὐτομάτως, καὶ ὡς ἔτυχεν, τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγουσιν, ὡς οἱ Ἐπικούρειοι, οἱ καὶ τὴν τῶν ὄλων πρόνοιαν καθ' ἑαυτῶν οὐκ εἶναι μυθολογοῦσιν (33) ἀντικρως παρὰ τὰ ἐνεργῆ φαινόμενα λέγοντες. Εἰ γὰρ αὐτομάτως τὰ πάντα χωρὶς προνοίας κατ' αὐτοὺς γέγονεν, ἔδει τὰ πάντα ἀπλῶς γεγενῆσθαι, καὶ ὁμοια εἶναι, καὶ µὴ διά-

A modo homines propriis vitiis impulsus eorum cultum excogitaverint : quoniam item, Dei gratia, nonnulla de Verbi Patris divinitate et ejus in res omnes providentia et potentia indicavimus, ostendimusque bonum Patrem omnia per illum administrare, omniaque ab ipso moveri, et in ipso vitam habere; age, o vir beate et vere Christi amans : jam deinceps, ut piæ nostræ fidei ordo postulat, dicere pergamus de humana natura quam Verbum assumpsit, ac de divino ejusdem ad nos adventu, quem Judæi quidem calumniis insectantur et gentiles irridunt, nos vero veneramur, quo scilicet etiam ex externa Verbi humilitate tua in eum pietas crescat. Nam quo magis apud infideles irridetur, eo majus suæ divinitatis testimonium exhibet. B Quæ enim homines, quasi quæ fieri non possint minime comprehendunt, hæc ipse Dei Filius posse esse ostendit : quæ illi ut indecora irridunt, hæc ipse suæ bonitati consentanea effecit : denique quæ illi, philosophando, tanquam humana ludibrio habent, hæc ipse sua virtute et potentia divina esse demonstrat, ut etiam idolorum speciem et pompam sua, ut putant, humilitate et abjectione per crucem evertat, et irrisores atque incredulos ab errore occulte abducatur, suamque divinitatem et potentiam cogat agnoscere. Verum ad ista exponenda, operæ pretium fuerit ea quæ supra diximus memoria repetere, ut et causam cur tale ac tantum Patris Verbum in corpore apparuerit, possis cognoscere, nec arbitreris naturæ conditione Salvatorem corpus habuisse, sed eum qui ex propria natura C expers est corporis, et Verbum est, Patris sui clementia et bonitate exigente, nostræ salutis causa, nobis in humano corpore apparuisse. Porro convenit nos his de rebus disserentes, prius de mundi creatione, ejusque opifice Deo dicere, ut hac ratione, ejus renovationem a Verbo, a quo idem initio conditus est, factam fuisse, digne queat intelligi. Siquidem nihil contrarium videbitur, si per quem naturam creavit Pater, eandem in ipso sanaverit.

2. De mundi fabrica et rerum omnium creatione multi varie disputavere, ac singuli, prout sibi placuit, rem definire. Siquidem alii sponte et fortuito omnia facta fuisse aiunt, ut Epicurei, qui etiam nullam rerum providentiam esse false et adversus seipsos contendunt, quod profecto contra 39 apertam et evidentem veritatem affirmant. Nam si, ut volunt, omnia sua sponte sine providentia exorta essent : omnia temere fieri et similia,

(28) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii autem cum editis, δηλωσώμεθα.

(29) Hæc verba, γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται, τοσοῦτω, desunt in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis habent, eaque legerunt interpretes.

(30) Ταῦτ' ἂν legebatur in editis, at omnes niss. ταῦτα tantum habent.

(31) Οἱ ἄνθρωποι habent omnes mss. at editi omittunt. In Gobleriano et Felckmanni 1 anonimo articulus οὐ δεest. Mox ibid. Seguerianus, αὐτοῦ habet, ubi alii cum editis, ἑαυτοῦ.

(32) Τὴν δημιουργίαν, etc., usque ad ὤρρισαν, desunt in Gobleriano et Felckm. 1 anon.

(33) Seguerianus, μυθολογοῦντες.

non dissimilia esse debuissent : omnia enim ut in uno corpore vel solem vel lunam esse necesse fuisset : et in hominibus totum debuisset esse vel manus vel oculus vel pes. Atqui hæc ita non se habent, namque videmus aliud quidem solem esse, aliud vero lunam, et aliud terram ; similiter in humanis corporibus, aliud pes est, aliud manus, aliud caput. Hic autem ordo et rerum dispositio certum argumentum est ista non sua sponte facta fuisse, sed aliquam causam illis præfuisse, ex qua Deum, qui omnia fecit et in suo quidque ordine collocavit, licet intelligere. Alii, inter quos etiam magnus apud gentiles Plato numeratur, asseverant Deum omnia fecisse ex materia prius existente et non facta : neque enim Deum aliquid facere potuisse, nisi prius materia existisset, quemadmodum opus est ut lignum, quo faber utitur, prius existat, ut ex eo aliquid facere possit. Verum qui ita philosophantur, non vident se imbecillitatem Deo ascribere. Si enim ipse non est materiæ effector, sed res ex subjecta materia facit, imbecillis sane est, cum nihil sine materia fabricari queat, quemadmodum utique fabri imbecillitatem indicat, nihil eum sine ligno posse facere. Siquidem, ut illi sentiunt, nisi materia fuisset, nihil effecisset Deus. Quod si ita est, qui effector et creator dici queat, qui ex alia re, nempe ex materia, habuit hoc ipsum quod faceret ? Certe si ita se res habet, faber tantum secundum illos erit Deus, non vero ut creator rebus dabit ut sint, si nimirum in subjecta materia agat, nec ipse sit materiæ auctor. Nam, ut uno verbo dicam, creator dici non potest, nisi materiam creet, ex qua res creatæ factæ sunt. Hæretici autem alium sibi fingunt rerum opificem præter Patrem Domini nostri Jesu Christi ; sed illi summam cæcitatem vel in his ipsis quæ loquuntur ostendunt. Cum enim Dominus ad Judæos dicat : *Non legistis quia qui ab initio creavit, masculum et feminam fecit eos, et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una ; et deinde Creatorem indicans : Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet* ⁴³ ; quomodo illi creationem Patri externam inducere audent ? Quod si secundum Joannem qui omnia plane complectitur nihilque excipit, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁴⁴ : quis, quæso, alius creator esse possit præter Christi Patrem ?

5. En ergo quæ illi quidem effutiunt, at divina

⁴³ Matth. xix, 4-6. ⁴⁴ Joan. i, 3.

(34) In Basil. ex ἐνός factum est ἓν. Utrumque deest in Anglic. Ibid. τὰ πάντα omnes mss. habent : τὰ in editis deerat. Item ibid. post ἕλιον, Seguer., Gobler. et Felckmanni 1 anonym. ἡ habent : alii cum editis, καί.

(35) Ὁ μέγας παρ' Ἑλλησι desunt in Goblerian. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro ποιῆσαι, iidem ποιῆσθαι habent : utrumque autem deest in Basil. Anglic. Infra ἡ ante ὕλη abest ab Anglicano.

(36) Ita docet Plato in utroque *Timæo*, sed clarius initio *Timæi* Locri.

(37) Seguer., Basil., Anglic., Gobler. et Felckm. 1

A φορα· ὡς γὰρ ἐπὶ σώματος ἐνός (34) ἔδει τὰ πάντα εἶναι ἕλιον ἢ σελήνην· καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔδει τὸ ὄλον εἶναι χεῖρα, ἢ ὀφθαλμὸν, ἢ πόδα. Νῦν δὲ οὐκ ἔστι μὲν οὕτως· ὀρῶμεν δὲ τὸ μὲν ἕλιον, τὸ δὲ σελήνην, τὸ δὲ γῆν· καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων τὸ μὲν πόδα, τὸ δὲ χεῖρα, τὸ δὲ κεφαλὴν. Ἡ δὲ τριαύτη διάταξις οὐκ αὐτομάτως αὐτὰ γεγενῆσθαι γνωρίζει, ἀλλ' αἰτίαν τούτων προηγείσθαι δείκνυσιν· ἀφ' ἧς καὶ τὸν διαταξάμενον καὶ πάντα ποιήσαντα Θεὸν ἔστι νοεῖν. Ἄλλοι δὲ, ἐν οἷς ἐστι καὶ ὁ μέγας παρ' Ἑλλησι (35) Πλάτων (36), ἐκ προὑποκειμένης καὶ ἀγενήτου ὕλης πεποιηκέναι τὸν Θεὸν τὰ ὅλα διηγούντων· μὴ ἂν γὰρ δύνασθαι τι ποιῆσαι τὸν Θεὸν, εἰ μὴ προὑπέκειτο ἡ ὕλη· ὡσπερ καὶ τῷ τέκτονι προὑποκεῖσθαι δεῖ τὸ ξύλον, ἵνα καὶ ἐργάσασθαι δυνηθῇ.

B Οὐκ ἴσασι δὲ τοῦτο λέγοντες, ὅτι ἀσθένειαν περιτιθέασι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι τῆς ὕλης αὐτὸς αἴτιος, ἀλλ' ὅπως (37) ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ποιεῖ τὰ ὄντα, ἀσθενῆς εὐρίσκειται, μὴ δυνάμενος ἀνευ τῆς ὕλης ἐργάσασθαι τι τῶν γενομένων· ὡσπερ ἀμέλει καὶ τοῦ τέκτονος ἀσθένειά ἐστι τὸ μὴ δύνασθαι χωρὶς τῶν ξύλων ἐργάσασθαι τι τῶν ἀναγκαίων. Καὶ καθ' ὑπόθεσιν γὰρ (38), εἰ μὴ ἦν ἡ ὕλη, οὐκ ἂν εἰργάσατο τὸ ὁ Θεός. Καὶ πῶς ἐστὶ ποιητῆς καὶ δημιουργοῦς ἀν λεχθεῖ ἔξ ἐτέρου τὸ ποιεῖν ἐσχηκώς, λέγω δὲ ἐκ τῆς ὕλης ; Ἔσται δὲ, εἰ οὕτως ἔχει, κατ' αὐτοὺς ὁ Θεὸς τεχνίτης μόνον καὶ οὐ κτίστης εἰς τὸ εἶναι, εἰ τὴν (39) ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζεται, τῆς δὲ ὕλης οὐκ ἔστιν αὐτὸς αἴτιος. Καθόλου γὰρ οὐδὲ κτίστης ἂν λεχθεῖ, εἰ μὴ κτίζει τὴν ὕλην, ἐξ ἧς καὶ τὰ κτισθέντα γέγονεν.

C Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἄλλον ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται δημιουργὸν τῶν πάντων παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τυφλώτοντες μέγα καὶ περὶ ἀφῆγγονται. Τοῦ γὰρ (40) Κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· *Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπεν· Ἐνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· καὶ ἕσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν·* εἶτα σημαίνων τὸν κτίσαντά φησιν· *Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέλεξε, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω·* πῶς οὗτοι ξένην τοῦ Πατρὸς τὴν κτίσιν εἰσάγουσιν ; Εἰ δὲ κατὰ τὸν Ἰωάννην πάντα περιλαβόντα καὶ λέγοντα· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν·* πῶς ἂν ἄλλος εἴη ὁ δημιουργὸς παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ·

5. Ταῦτα μὲν οὗτοι μυθολογοῦσιν· ἡ δὲ ἔνθεος δι-

anon. ὅπως habent : alii cum editis omitunt.

(38) Sic Seguer. Basil., et Angl. At in Gobler. et Felck. 1, anon. γὰρ deest, ut et γοῦν quod in aliis et editis pro γὰρ legitur.

(39) Seguer., et te. Gobler. et Felckm. 1 an. εἴ γε, qui iidem Seguer. et Gobler. paulo post habent, εἴ γε μὴ κτίζει.

(40) Gobler. et Felckm. 1 anon. particulam γὰρ non habent. Mox ibid. ἀπ' ἀρχῆς abest a Basil. Item ἄρσεν habent omnes mss., ut et legitur Matth. xix, 11. Editi, ἄρρεν.

δασκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις τὴν μὲν τούτων ἁματιολογίαν ὡς ἀθεότητα διαβάλλει. Οὐτε γὰρ αὐτομάτως, διὰ τὸ μὴ ἀπρονοήτα εἶναι, οὕτε ἐκ προϋποκειμένης ὕλης, διὰ τὸ μὴ ἀσθενῆ εἶναι τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ μηδαμῶς (41) ὑπάρχοντα τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι πεποιημέναι τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου οἶδεν, ἢ φησὶ διὰ μὲν Μωϋσέως· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένου· Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ὅτι καὶ ὁ Παῦλος σημαίνει φησὶ· Πίστευσον ὅτι κατηρτίσθη τὸν αἰῶνα ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φουρομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀγαθὸς ἐστὶ, μᾶλλον δὲ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὑπάρχει· ἀγαθῶ δὲ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδενὶ τοῦ (44) εἶναι φθονήσας, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς πρὸ (45) πάντων τῶν ἐπὶ γῆς τὸ ἀνθρώπων γένος ἐλεήσας, καὶ θεωρήσας, ὡς οὐχ ἱκανὸν εἶναι κατὰ τὸν τῆς ἰδίας γενέσεως λόγον διαμένειν αἰεὶ, πλέον τι χαριζόμενος αὐτοῖς οὐχ ἀπλῶς, ὡς περὶ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἄλογα ζῶα, ἔκτισε (46) τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐποίησεν αὐτοὺς, μεταδούς αὐτοῖς καὶ τῆς τοῦ ἰδίου Λόγου δυνάμεως, ἵνα ὡς περὶ σκιάς τινας ἔχοντες τοῦ Λόγου, καὶ γενόμενοι λογικοὶ, διαμένειν ἐν μακαριότητι θνητῶσι, ζῶντες τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως τῶν (47) ἁγίων ἐν παραδείσῳ βίον. Εἰδὼς δὲ πάλιν τὴν ἀνθρώπων εἰς ἀμφοτέρωθεν νεύειν δυναμένην προαίρεσιν, προλαβὼν ἡσφαλιστὸ νόμον καὶ τόπον τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν. Εἰς τὸν ἑαυτοῦ γὰρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγὼν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον· ἵνα, εἰ μὲν φυλάξαιεν (48) τὴν χάριν, καὶ μένοιεν καλοὶ, ἔχουσι τὴν ἐν παραδείσῳ ἄλυπον καὶ ἀνώδυνον καὶ ἀμέριμον ζωὴν, πρὸς τῷ καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίας αὐτοῦ τὴν ἐπαγγελίαν ἔχειν· εἰ δὲ παραβαίεν καὶ στραφέντες γένοιτο φαῦλοι, γινώσκοντες ἑαυτοὺς τὴν ἐν θανάτῳ κατὰ φύσιν φθορὰν ὑπομένειν, καὶ μηκέτι μὲν ἐν παραδείσῳ ζῆν, ἔξω δὲ τούτου λοιπὸν ἀποθνήσκοντες μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἐν τῇ φθορᾷ. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφὴ προσημαίνει (49) λέγουσα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γνώσκου καλὸν καὶ κορηδὸν οὐ φάγησθε (50) ἀπ' αὐτοῦ· ἢ ὅτι ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Τὸ δὲ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὸ μὴ μόνον ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ διαμένειν;

⁴¹ Genes. 1, 1. ⁴² Lib. II, mandato 1. ⁴³ Hebr. XI, 3. ⁴⁴ Genes. II, 10.

(41) Segner., μηδαμῆ μηδαμῶς.

(42-43) Ita habet textus Græcus: at in Vulgata sic legitur, ut ex invisibilibus visibilia fierent.

(44) Gobler. et Felckm. 1 anon., τό.

(45) Πρό deest in Segner., Basil. et Anglie. Ibid. Anglie. ἀνθρώπων pro ἀνθρώπων. Item mox in cod. ὡς deest, cujus loco manu recenti, ὅτι.

(46) Pro ἔκτισε quod habent Segner., Gobler., et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent ἐποίησεν.

(47) Τῶν deest in Felck n. 2 anon.

doctrina et Christi fides procul has illorum ineptias tanquam detestandam impietatem rejicit. Novit enim res non fortuito factas esse, quia providentia gubernantur: neque ex materia prius existente, quia Deus imbecillis non est: sed Deum omnia, neutiquam prius existentia, ex nihilo per Verbum fecisse ut essent, uti per Moysen ait: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁴²; et in utilissimo Pastoris libro ⁴³: *Primum omnium crede unum Deum esse, qui omnia creavit et perfecit, eaque quæ non erant ut essent fecit.* ⁴⁴ Idem etiam Paulus his verbis declarat ⁴⁵: *Fide intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei, ut res quæ cernuntur non ex rebus apparentibus fierent* (42-43). Scilicet Deus bonus est, vel potius fons ipse est bonitatis: bonus autem nulli invidet, quapropter nulli rei quominus sit invidens, omnia per proprium Verbum Dominum nostrum Jesum Christum ex nihilo fecit, e quibus cum hominum genus præ cæteris omnibus, quæ in terra existunt, miseraretur, cerneretque illos ex propriæ naturæ conditione non sibi satis esse ad semper permanendum, aliquid amplius illis donavit, nec simpliciter, ut omnes brutas et terrestres animantes, homines creavit, sed eos ad suam imaginem fecit proprii Verbi virtutis participes reddidit, ut quasdam velut umbras Verbi habentes, et rationales facti, in beatitudine perseverare, veramque et sanctorum vere vitam in paradiso vivere possent. Præterea cum videret hominum voluntatem in utramque partem posse inflecti, datam eis gratiam lege et loco providentissime præmunivit. Siquidem illis in suum paradysum introductis legem dedit, ut si gratiam concessam conservarent et boni permanerent, præter promissam in cælis immortalitatem, vita mæroris, doloris et sollicitudinis vacua in paradiso fruerentur; sin vero datam legem transgressi, mali ferent, certo scirent se mortis corruptionem secundum naturam sulituros, nec jam amplius in paradiso victuros, sed extra illum morientes, in morte et corruptione permansuros. Id porro testatur quoque divina Scriptura, quæ ex Dei persona sic loquitur: *Ex omni ligno paradisi comedes: de ligno autem scientiæ boni et mali, non comedetis ex illo; quacunque autem die comederitis, morte moriemini* ⁴⁶. Quid aliud, quæso, his verbis, *morte moriemini*, significatur, quam illos non tantum morituros esse, sed etiam in mortis corruptione permansuros?

(48) Segner., φυλάξαιεν. Paulo post καὶ ἀνώδυνον abest a Basil. Mox ibid. Anglie., Gobler., et Felckm. 1 anon., τό, ubi alii eum editis τῷ.

(49) Goblerian. et Felckm. 1 anonym., παρασημαίνει.

(50) Sic Gobler. et Felckm. 1 anon. atque ita legitur Gen. II, 17. Alii autem cum editis, φάγησθε. Mox ibid. hæc verba: τὸ δὲ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, deest in Segner., Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea exprimit Naunius: at alii cum editis habent, et expriment Omnibus et Ambrosius Camald.

4. Miraris fortassé, quid tandem nos, cum de humana natura a Verbo assumpta dicere instituerimus, nunc de prima hominum origine disputemus. Atqui id a fine nostræ orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventu fuisse occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam fuisse, ut ad nos accederet et inter homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus cur corpus assumpserit, nostramque ob salutem in humano corpore nasci et apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit atque immortalem manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contemplatione, sibi ipsis malitiam excogitaverunt, uti superiore oratione dictum est, atque ita in denuntiata mortis damnationem misere inciderunt, nec vero post hæc quales creati sunt, permanserunt; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem et potestatem sunt redacti. Nam præcepti transgressio illos ad propriæ naturæ conditionem revocavit; ut quemadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo quod sunt, corruptionem, labente tempore, paterentur, idque meritissimo. Namque, si Verbi præsentia et beneficentia vocati sunt ut essent, qui ex naturæ conditione aliquando non erant, consequens fuit ut homines Dei contemplatione nudati et ad res quæ nullo modo existunt conversi (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quæ a Deo existente facta sint), beneficio quoque semper existendi spoliarentur, hoc est, ut dissoluti, in morte et corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortalitas est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retudisset mansissetque incorruptus, sicuti Sapientia ait: *Observatio legum, confirmatio est incorruptionis*⁶⁰. Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina Scriptura alicubi his verbis significat: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines morimini, et sicut unus de principibus caditis*⁶¹.

5. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab æternis rebus aversi et ad res corruptioni subjectas consilio diaboli conversi,

⁶⁰ Sap. vi, 19. ⁶¹ Psal. LXXXI, 6, 7.

(51) Gob. et Fel. 1 anon., ἀλλ' ἴσως. Alii ἴσως tantum habent, et ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(52) Gobler. et Felckm. 1 anon., γινώσκεις. Mox Seguer. ἐξείνω habet, ubi editi ἐκείνων, mendose. Item paulo post pro παράβασις, Gobler. et Felckm. 1 anon., παράδοσις male habent.

(53) Editio Commel. αὐτήν.

(54) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐποίησεν.

(55) Felckm. 2 anon., ἐλέγχθη.

(56) Gobler. et Fel. 1 anon., ἀποστραφέντες, mendose.

4. Ἴσως (51) θαυμάζεις τί δήποτε, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου προβέμενοι λέγειν, νῦν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων διηγοῦμεθα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἀλλοτρίον ἐστὶ τοῦ σκοποῦ τῆς διηγήσεως. Ἀνάγκη γὰρ ἡμᾶς, λέγοντας περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, λέγειν καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρχῆς, ἵνα γινώσκῃς (52), ὅτι ἡ ἡμῶν αἰτία ἐκείνω γέγονε πρόφασις τῆς καθόδου, καὶ ἡ ἡμῶν παράβασις τοῦ Λόγου τὴν φιλανθρωπίαν ἐξεκαλέσατο, ὥστε καὶ εἰς ἡμᾶς φθάσαι καὶ φανῆναι τὸν Κύριον ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γὰρ ἐκείνου ἐνσωματώσεως ἡμεῖς γεγόναμεν ὑπόθεσις, καὶ διὰ τὴν (53) ἡμῶν σωτηρίαν ἐφιλανθρωπεύσατο καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ γενέσθαι καὶ φανῆναι σίματι. Οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον πεποίηκε (54), καὶ μένειν ἠθέλησεν ἐν ἀφθορίας. Ἀνθρώποι δὲ, κατολιγωρήσαντες καὶ ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόησιν, λογισάμενοι δὲ καὶ ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥσπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη (55), ἔσχον τὴν προαπειληθεῖσαν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, καὶ λοιπὸν οὐκ εἶτι, ὡς γεγόνασι, διέμενον· ἀλλ' ὡς ἐλογίζοντο, διεσθεῖροντο, καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. Ἡ γὰρ παράβασις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοὺς ἐπέστρεψεν, ἵνα, ὥσπερ οὐκ ὄντες γεγόνασιν, οὕτως καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι φθορὰν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως. Εἰ γὰρ, φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναι ποτε, τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν, ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περὶ Θεοῦ ἐνοίας καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἀποστραφέντας (56) (οὐκ ὄντα γὰρ ἐστὶ τὰ κακὰ, ὄντα δὲ τὰ καλὰ, ἐπειδὴ περὶ ἀπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ γεγόνασι) κενωθῆναι καὶ τοῦ εἶναι ἀεὶ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ. Ἔστι μὲν (57) γὰρ κατὰ φύσιν ἀνθρώπος θνητὸς, ὅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων γεγώνως. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν (58) ὄντα ὁμοιότητα, ἦν εἰ ἐφύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανόησεως, ἡμῶν ἐν τὴν κατὰ φύσιν φθορὰν, καὶ ἐμείνεν ἀφθαρτος, καθάπερ ἡ Σοφία φησί: *Προσοχὴ νόμων βαβαλωσις ἀφθορίας*. Ἀφθαρτος δὲ ὢν, ἐξ ἡ λοιπὸν ὡς Θεός, ὡς που καὶ ἡ Θεία (59) Γραφή τοῦτο σημαίνει λέγουσα: *Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱὲ Ὑψίστου πάντες· ὑμεῖς δὲ ὡς ἀνθρώποι ἀποθήσκατε καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε*.

5. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρισάτο τῇ τοῦ Λόγου χάριτι· οἱ δὲ ἀνθρώποι, ἀποστραφέντες (60) τὰ αἰώνια, καὶ συμβουλίᾳ τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἴτιοι τῆς

(57) Μὲν abest a Basil. et Anglic.

(58) Sic Seguer. Editi τὰ. Omnibonus quoque et Ambros. Camald. legerunt τὸν ὄντα, necnon Nannius qui hanc vocem vertit *Deo*. Mox ibidem, post ἦν, Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon., εἰ, editi omittunt. Felckm. 2 anon., ἦν mendose habet absque particula εἰ.

(59) Καὶ ἐθεία desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Vulgata habet, *moriemini et cadetis*.

(60) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποστρέφοντες.

ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μὲν, ὡς ἀποσείπον, κατὰ φύσιν φθαροὶ, χάριτι δὲ τῆς τοῦ Λόγου μετουσίας τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμνήκεισαν καλοί. Διὰ γὰρ τὸν συνόντα τοῦτοις Λόγον καὶ ἡ κατὰ φύσιν φθορὰ τούτων οὐκ ἤγγιξε (61), καθὼς καὶ ἡ Σοφία φησὶν· Ὁ Θεὸς ἐκτίσεν τὸν ἀνθρώπον ἐπ' ἀφθοροῦ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀιδιότητος (62)· φθόνῳ δὲ διωδύλου θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ μὲν ἄνθρωποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατ' αὐτῶν ἤκμασεν, καὶ πλεῖον τοῦ κατὰ φύσιν ἰσχύουσα καθ' αἴλου τοῦ γένους, ὄσῳ καὶ τὴν ἀπειλήν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς κατ' αὐτῶν προεἴληφει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πλημμελήμασιν οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἄχρις ὄρων ὠρισμένον εἰστήκεισαν· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἐπεσχετινόμενοι, λοιπὸν καὶ εἰς ἀμετραν ἐληλύθασιν (63), ἐξ ἀρχῆς μὲν εὐρεταί τῆς κακίας γινόμενοι, καὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν θάνατον προκαλεσάμενοι καὶ τὴν φθορὰν ὑπέστησαν ὑπερβάλλοντες, καὶ μὴ ἐνὶ κακῷ ἰστάμενοι, ἀλλὰ πάντα καινὰ καινοῖς ἐπισκοποῦντες, ἀκόριτοι περὶ τὸ ἀμαρτάνειν γεγόνασι. Μοιχεῖαι μὲν γὰρ ἦσαν καὶ κλοπαὶ πανταχοῦ, φόνων δὲ καὶ ἀρπαγῶν πλῆρης ἦν ἡ σύμπασα γῆ· καὶ νόμου μὲν οὐκ ἦν φροντίς περὶ φθορᾶς καὶ ἀδικίας· πάντα δὲ τὰ κακὰ καθ' ἕνα καὶ κοινῇ παρὰ πᾶσιν ἐπράττετο. Πόλεις μὲν κατὰ πόλειον ἐπολέμουν· καὶ ἔθνη κατὰ ἔθνων ἠγείρετο (64)· διήρητο δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη στάσει καὶ μάχαις, ἐκάστου φιλονεικοῦντος ἐν τῷ παρανομεῖν. Οὐκ ἦν δὲ τούτων μακρὰν οὐδὲ τὰ παρὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Ἀπόστολος· Ἀὶ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· ὁμοῦ δὲ καὶ οἱ ἄρρένες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρρένες ἐν ἄρρεσι τὴν ἀσχημοσύνην καταργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἦν ἔδει τῆς πλάτης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες (65).

6. Διὰ δὲ ταῦτα πλεῖον τοῦ θανάτου κρατήσαντος, καὶ τῆς φθορᾶς παραμενοῦσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθείρετο· ὁ δὲ λογικὸς καὶ κατ' εἰκόνα γινόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινόμενον ἔργον παραπώλλυτο (66). Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος, ὡς προεἶπον, νόμον λοιπὸν ἴσχυε καθ' ἡμῶν· καὶ οὐχ οἶόν τε ἦν τὸν νόμον ἐκφυγεῖν, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ τεθεῖσθαι τοῦτον τῆς παραβάσεως χάριν. Καὶ ἦν ἄτοπον ὁμοῦ καὶ ἀπρεπὲς τὸ γινόμενον ἀληθῶς. Ἄτοπον μὲν γὰρ ἦν εἰπόντα (67) τὸν Θεὸν ψεύσασθαι, ὥστε νομοθετήσαντος αὐτοῦ.

⁶¹ Sap. II, 23, 24. ⁶² Rom. I, 26, 27.

(61) Basil., ἤγγισε.

(62) Græcus Scripturæ textus habet, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν, imaginem propriæ proprietatis fecit eum. Vulgata, ad imaginem similitudinis suæ fecit illum.

(63) Anglicanus, ἐξεληλύθασιν. Καὶ seq. abest ab eodem.

(64) Sic Seguer. Alii vero cum editis, ἐγείρετο.

(65) Sic Seguer., Bas. l., Goll. et Felckm. 1 an.,

A sibi ipsis corruptionis mortis auctores facti sunt : qui, ut dixi, ex natura quidem mortales erant, sed gratia, qua Verbi erant participes, naturæ conditionem haud dubie effugissent, si boni utique permansissent. Siquidem propter Verbum, quod cum illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non accessisset, ut et Sapientia his verbis testatur : *Deus creavit hominem ut incorruptus esset, et imaginem propriæ æternitatis : invidia autem diaboli mors introivit in mundum* ⁶¹. Quo quidem facto homines mori cœperunt, deincepsque contra illos viguit corruptio, quæ eo majores vires quam ipsa etiam naturæ conditio in universum genus habuit, quod Numinis comminationem ob violatam legem antea contra homines acceperat. Neque enim illi in peccatis intra certos terminos constitere, sed paulatim progredientes, omnem modum transcendere. Initio quidem facti malitiæ inventores, mortem et corruptionem adversus seipsos provocaverunt : deinde vero in injustitiam delapsi, omnemque iniquitatem prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti sunt. Hinc ubique stupra et furta erant : cædibus et rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nullaque lex corruptelas et injustitiam cohibebat : sed omnia mala privatim et publice cuncti committebant. Civitates adversus civitates bella gerebant ; gentes contra gentes insurgabant, totus denique orbis pugnis et seditionibus discindebatur, dum singuli in patrandis flagitiis contenderent. Nec vero illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul ab his erant, sed, ut dixit Christi testis Apostolus : *Femine eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu femine, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes* ⁶².

42 6. Eam ob rem morte magis magisque invalescente, et corruptione contra homines persistente, peribat hominum genus, ipseque homo rationis particeps et ad imaginem factus interibat, ac opus a Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec vitari poterat lex illa, quippe quæ a Deo prævaricationis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurda simul et indecora fuit. Nam absurdum erat Deum loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si mandatum violaret mori statuente, violato mandato non

atque ita legitur in Græco S. Scripturæ textu : alii vero cum editis, ἀπολαμβάνοντες.

(66) Seguer., Goll. et Felckm. 1 anon., παραπώλλετο. Ibid. Goll. et Felckm. 1 anon. omitunt καὶ γὰρ, quæ nec exprimit Nannius : alii autem cum editis habent, et legerunt Omnibus et Ambrosius Camald.

(67) Anglicanus, Ἄτοπον γὰρ ἂν εἶη.

4. Miraris fortasse, quid tandem nos, cum de humana natura a Verbo assumpta dicere instituerimus, nunc de prima hominum origine disputemus. Atqui id a fine nostræ orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventus fuisse occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitationem fuisse, ut ad nos accederet et inter homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus cur corpus assumpserit, nostramque ob salutem in humano corpore nasci et apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit atque immortalem manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contemplatione, sibi ipsi malitiam excogitaverunt, ut superiore oratione dictum est, atque ita in denuntiatam mortis damnationem misere inciderunt, nec vero post hæc quales creati sunt, permanserunt; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem et potestatem sunt redacti. Nam præcepti transgressio illos ad propriam naturæ conditionem revocavit; ut quoadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo quod sunt, corruptionem, labente tempore, paterentur, idque meritissimo. Namque, si Verbi præsentia et beneficentia vocati sunt ut essent, qui ex naturæ conditione aliquando non erant, consequens fuit ut homines Dei contemplatione nudati et ad res quæ nullo modo existunt conversi (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quæ a Deo existente facta sint), beneficio quoque semper existendi spoliarentur, hoc est, ut dissoluti, in morte et corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortalitas est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retudisset mansissetque incorruptus, sicuti Sapientia ait: *Observatio legum, confirmatio est incorruptionis*⁵⁰. Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina Scriptura allucubi his verbis significat: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines morimini, et sicut unus de principibus caditis*⁵¹.

5. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab æternis rebus aversi et ad res corruptioni subjectas consilio diaboli conversi,

⁵⁰ Sap. vi, 49. ⁵¹ Psal. LXXXI, 6, 7.

(51) Gobl. et Felckm. 1 anon., ἀλλ' ἴσως. Alii ἴσως tantum habent, et ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(52) Gobl. et Felckm. 1 anon., γινώσκεις. Mox Seguer. ἐκείνη habet, ubi editi ἐκείνων, mendose. Item paulo post pro παράβασις, Gobl. et Felckm. 1 anon., παράδοσις male habent.

(53) Editio Commel. αὐτήν.

(54) Gobl. et Felckm. 1 anon., ἐποίησεν.

(55) Felckm. 2 anon., ἐλέγχθη.

(56) Gobl. et Fel. 1 anon., ἀποστρέφοντας, mendose.

4. Ἴσως (51) θαυμάζεις τι δῆποτε, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου προθέμενοι λέγειν, νῦν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων διεγούμεθα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἀλλοτριὸν ἐστὶ τοῦ σκοποῦ τῆς διεγίγσεως. Ἀνάγκη γὰρ ἡμᾶς, λέγοντας περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, λέγειν καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρχῆς, ἵνα γινώσκῃς (52), ὅτι ἡ ἡμῶν αἰτία ἐκείνη γέγονε πρόβασις τῆς καθόδου, καὶ ἡ ἡμῶν παράβασις τοῦ Λόγου τὴν φιλανθρωπίαν ἐξεκαλέσατο, ὥστε καὶ εἰς ἡμᾶς φθάσαι καὶ φανῆναι τὸν Κύριον ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γὰρ ἐκείνου ἐνσωματώσεως ἡμεῖς γεγόναμεν ὑπόθεσις, καὶ διὰ τὴν (53) ἡμῶν σωτηρίαν ἐφιλανθρωπεύσατο καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ γενέσθαι καὶ φανῆναι σώματι. Οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον πεποίηκε (54), καὶ μένειν ἠθέλησεν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀνθρώποι δὲ, κατωλιγωρήσαντες καὶ ἀποστρέφοντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόησιν, λογισάμενοι δὲ καὶ ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥστε ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέγχθη (55), ἔσχον τὴν προαπειληθεῖσαν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι, ὡς γεγόνασι, διέμενον· ἀλλ' ὡς ἐλογίζοντο, διεφθέροντο, καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. Ἡ γὰρ παράβασις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοῦ ἐπέστρεψεν, ἵνα, ὥστε οὐκ ὄντες γεγόνασιν, οὕτως καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι φθορὰν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως. Εἰ γὰρ, φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναι ποτε, τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν, ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περὶ Θεοῦ ἐνοίας καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἀποστρέφοντας (56) (οὐκ ὄντα γὰρ ἐστὶ τὰ κακὰ, ὄντα δὲ τὰ καλὰ, ἐπειδὴ περὶ ἀπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ γεγόνασι) κενωθῆναι καὶ τοῦ εἶναι ἀεὶ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ. Ἔστι μὲν (57) γὰρ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος θνητὸς, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων γεγονὸς. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν (58) ὄντα ὁμοίωσιν, ἦν εἰ ἐφύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανόησεως, ἠμύλωνεν ἂν τὴν κατὰ φύσιν φθορὰν, καὶ ἔμεινεν ἀφθαρτος, καθάπερ ἡ Σοφία φησί· *Προσοχὴ νόμων βεβαίως ἀφθαρσίας*. Ἀφθαρτος δὲ ὢν, ἐξ ἡμῶν ὡς Θεός, ὡς πού καὶ ἡ θεία (59) Γραφή τοῦτο σημαίνει λέγουσα· *Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε, καὶ υἱὲ Ὑψίστου πάντες· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε*.

5. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσατο τῇ τοῦ Λόγου χάριτι· οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀποστρέφοντες (60) τὰ αἰώνια, καὶ συμβουλία τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστρέφοντες, ἑαυτοῖς αἰτιοὶ τῆς

(57) Μὲν ἀβέστ. a Basil. et Anglic.

(58) Sic Seguer. Editi τὰ. Omnibonus quoque et Ambros. Camald. legerunt τὸν ὄντα, necnon Nannius qui hanc vocem verit̄ Deo. Mox ibidem, post ἦν, Seguer., Anglic., Gobl. et Felckm. 1 anon., εἰ, editi omittunt. Felckm. 2 anon., ἦν mendose habet absque particula εἰ.

(59) Καὶ ἐθεία desunt in Gobl. et Felckm. 1 anon. Ibid. Vulgata habet, *morieturini et cadetis*.

(60) Gobl. et Felckm. 1 anon., ἀποστρέφοντας.

ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μὲν, ὡς ἄνθρωποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατ' αὐτῶν ἤμαθεν, καὶ πλεῖον τοῦ κατὰ φύσιν ἰσχύουσα καθ' αἴλου τοῦ γένους, ὅσῳ καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐντολῆς κατ' αὐτῶν προεἴληφει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πλημμελήμασιν αἱ ἄνθρωποι οὐκ ἄχρις ὄρων ὠριμένον εἰστήκεισαν· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἐπεκτεινόμενοι, λοιπὸν καὶ εἰς ἀμετρον ἐληλύθασιν (63), ἐξ ἀρχῆς μὲν εὐρεταὶ τῆς κακίας γινόμενοι, καὶ καθ' ἑαυτὸν τὸν θάνατον προκαλεσάμενοι καὶ τὴν φθορὰν ὑστερον δὲ εἰς ἀδικίαν ἐκτραπέυτες, καὶ παρανομίαν πᾶσαν ὑπερβάλλοντες, καὶ μὴ ἐνὶ κακῷ ἰστάμενοι, ἀλλὰ πάντα καινὰ καινῶς ἐπινοοῦντες, ἀκόριτοι περὶ τὸ ἀμαρτάνειν γεγόνασι. Μοιχεῖται μὲν γὰρ ἦσαν καὶ κλοπαὶ πανταχοῦ, φόνων δὲ καὶ ἀρπαγῶν πῆρξ ἦν ἡ σύμπασα γῆ· καὶ νόμου μὲν οὐκ ἦν φροντίς περὶ φθορᾶς καὶ ἀδικίας· πάντα δὲ τὰ κακὰ καθ' ἓνα καὶ κοινῇ παρὰ πᾶσιν ἐπράττετο. Πόλεις μὲν κατὰ πόλεων ἐπολέμουν· καὶ ξθνη κατὰ ἰθῶν ἠγείρετο (64)· διήρητο δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη στάσεις καὶ μάχαις, ἐκάστου φιλονεικουόντος ἐν τῷ παρανομεῖν. Οὐκ ἦν δὲ τούτων μακρὰν οὐδὲ τὰ παρὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Ἀπόστολος· *Αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρβρες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρβρες ἐν ἄρβρεσι τὴν ἀσχημοσύνην καταργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάτης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες* (65).

6. Διὰ δὲ ταῦτα πλεῖον τοῦ θανάτου κρατήσαντος, καὶ τῆς φθορᾶς παραμενούσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθέρετο· ὁ δὲ λογικὸς καὶ κατ' εἰκόνα γενόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενόμενον ἔργον παραπώλλυτο (66). Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος, ὡς προεἶπον, νόμῳ λοιπὸν ἴσχυε καθ' ἡμῶν· καὶ οὐχ οἷόν τε ἦν τὸν νόμον ἐκφυγεῖν, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ τεθεῖσθαι τοῦτον τῆς παραδόσεως χάριν. Καὶ ἦν ἄτοπον ὁμοῦ καὶ ἀπρεπὲς τὸ γινόμενον ἀληθῶς. Ἄτοπον μὲν γὰρ ἦν εἰπόντα (67) τὸν Θεὸν ψεύσασθαι, ὥστε νομοθετήσαντος αὐτοῦ.

⁶³ Sap. 11, 23, 24. ⁶⁴ Rom. 1, 26, 27.

(61) Basil., ἡγγίσε.

(62) Græcus Scripturæ textus habet, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν, *imaginem propriæ proprietatis fecit eum*. Vulgata, *ad imaginem similitudinis suæ fecit illum*.

(63) Anglicanus, ἐξελήλυθασιν. Καὶ seq. abest ab eodem.

(64) Sic Seguer. Alii vero cum editis, ἐγείρετο.

(65) Sic Seguer., Basl., Gohler. et Felckm. 1 an.,

sibi ipsis corruptionis mortis auctores facti sunt : qui, ut dixi, ex natura quidem mortales erant, sed gratia, qua Verbi erant participes, naturæ conditionem haud dubie effugissent, si boni utique permansissent. Siquidem propter Verbum, quod cum illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non accessisset, ut et Sapientia his verbis testatur : *Deus creavit hominem ut incorruptus esset, et imaginem propriæ æternitatis : invidia autem diaboli mors introivit in mundum* ⁶³. Quo quidem facto homines mori cœperunt, deincepsque contra illos viguit corruptio, quæ eo majores vires quam ipsa etiam naturæ conditio in universum genus habuit, quod Numinis comminationem ob violatam legem antea contra homines acceperat. Neque enim illi in peccatis intra certos terminos consistere, sed paulatim progredientes, omnem modum transcendere. Initio quidem facti malitiæ inventores, mortem et corruptionem adversus seipsos provocaverunt : deinde vero in injustitiam delapsi, omnemque iniquitatem prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti sunt. Hinc ubique stupra et furta erant : cædibus et rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nullaque lex corruptelas et injustitiam cohibebat : sed omnia mala privatim et publice cuncti committebant. Civitates adversus civitates bella gerebant ; gentes contra gentes insurgabant, totus denique orbis pugnis et seditionibus discindebatur, dum singuli in patrandis flagitiis contenderent. Nec vero illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul ab his erant, sed, ut dixit Christi testis Apostolus : *Femine eorum immulaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu femine, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes* ⁶⁴.

6. Eam ob rem morte magis magisque invalescente, et corruptione contra homines persistente, peribat hominum genus, ipseque homo rationis particeps et ad imaginem factus interibat, ac opus a Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec vitari poterat lex illa, quippe quæ a Deo prævaricationis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurda simul et indecora fuit. Nam absurdum erat Deum loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si mandatum violaret mori statuente, violato mandato non

atque ita legitur in Græco S. Scripturæ textu : alii vero cum editis, ἀπολαμβάντες.

(66) Seguer., Gohler. et Felckm. 1 anon., παραπώλλυτο. Ibid. Gohler. et Felckm. 1 anon. omittunt καὶ γὰρ, quæ nec exprimit Nannius : alii autem cum editis habent, et legerunt Omnibus et Ambrosius Camald.

(67) Anglicanus, Ἄτοπον γὰρ ἂν εἶη.

moreretur, sed irritus fieret ejus sermo. Siquidem verax Deus non fuisset, si illo nos morituros dicente, homo non moreretur. Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes et Verbi Dei semel factas participes interire. rursusque in nihilum corruptione reverti. Divina enim bonitate indignum prorsus erat res a Deo factas, ob fraudem, qua homines diabolus circumvenit, destrui. In primis vero dedecebat, Dei artem in hominibus vel propter illorum incuriam vel propter dæmonum dolum deleri. Itaque hominibus pereuntibus talibusque operibus in exitium labentibus, quid Deum, qui bonus est, facere oportebat? An sinere ut corruptio adversus illos valeret et mors eis dominaretur? At quid profuisset illos ab initio factos esse? Satius enim erat eos omnino non fieri, quam factos negligi et interire. Siquidem hujusmodi negligentia infirmitatis Dei non bonitatis majus fuisset argumentum, si nimirum opus quod fecerat destrui permisisset, quam si hominem ab initio penitus non fecisset. Si enim non fecisset, nullus esset qui de infirmitate cogitaret: at, postquam illum fecit et ut esset creavit, opus perire præsertim in ipsius auctoris conspectu res fuisset perabsurda. Itaque par Deo non erat sinere homines in corruptionem labi, quia id indecorum et indignum divinæ bonitatis erat.

ἔδει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀφίεναί· φέρεσθαι τῇ φθορᾷ, ἀγαθότητος.

7. Verum, quemadmodum ita rem esse decebat: sic rursus e contrario, Deo quoque conveniebat in lege quam de morte tulerat veracem videri. Absurdum enim fuisset Deum veritatis patrem, nostræ utilitatis et conservationis causa mendacem videri. Quid igitur hac in re fieri oportuit, vel quid hic agere Deus debuit? Legis perfractæ pœnitentiam ab hominibus exigere? Id enim Deo dignum esse non immerito quis dixerit, ut quemadmodum ex transgressione corruptioni subjecti fuerunt, sic ex pœnitentia incorrupti iterum fierent. Atqui neque pœnitentia id quod Deo decorum est servabat, quandoquidem si mortem homines effugissent, Deus non verax nihilominus mansisset, neque etiam pœnitentia naturæ conditionem solvit, sed tantum a peccatis coercescit. Unde, si solum fuisset peccatum, nec corruptio subsequuta fuisset, recte hic locum habuisset pœnitentia; sed ubi præeunte transgressione, homines in corruptionem naturæ debitam incurrerunt, et divinæ similitudinis gratia spoliati sunt, quid aliud, quæso, fieri oportuit? vel cujusnam opera ad hujusmodi gratiam et instaurationem præstandam necessaria sunt, nisi Dei Verbi, a quo omnia ex nihilo

(68) Sic omnes mss. Editi autem, ἡ χρεια τις.

(69) Seguer., Goblerian. et Felckm. 1 anon., γινόμενα.

(70) Segner. et Anglic., ποιήκει.

(71) Ὡστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεὸν desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea expressit Nannius: alii cum editis habent, et verterunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(72) Ita omnes mss. Editi vero, γένοιτο.

(73) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

θανάτῳ ἀποθνήσκειν τὸν ἄνθρωπον, εἰ παραβαίῃ τὴν ἐντολήν, μετὰ τὴν παράβασιν μὴ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ λύεσθαι τὸν τούτου λόγον. Οὐκ ἀληθὴς γὰρ ἦν ὁ Θεός, εἰ, εἰπόντος αὐτοῦ ἀποθνήσκειν ἡμᾶς, μὴ ἀπέθνησκον ὁ ἄνθρωπος. Ἀπρεπέες δὲ ἦν πάλιν τὰ ἀπαξ γενόμενα λογικὰ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ μετασχόντα παραπλῆυσσαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι διὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστρέφειν. Οὐκ ἄξιον γὰρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα διαφθεῖρεσθαι διὰ τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου γενομένην τοῖς ἀνθρώποις ἀπάτην. Ἄλλως τε καὶ τῶν ἀπρεπεστάτων ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ τέχνην ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανίζεσθαι ἢ διὰ τὴν αὐτῶν ἀμέλειαν ἢ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην. Φθειρομένων τοίνυν τῶν λογικῶν καὶ παραπολλυμένων τῶν τοιούτων ἔργων, τί τὸν Θεὸν ἔδει ποιεῖν ἀγαθὸν ὄντα; Ἄφίεναί τὴν φθορὰν κατ' αὐτῶν ἰσχύειν, καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν κρατεῖν; Καὶ τίς ἡ χρεια (68) τοῦ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ γενέσθαι; Ἔδει γὰρ μὴ γενέσθαι, ἢ γενόμενα (69) παραμεληθῆναι καὶ ἀπολέσθαι. Ἀσθένεια γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγαθότης ἐκ τῆς ἀμελείας γινώσκειται τοῦ Θεοῦ, εἰ ποιήσας παρορᾷ φθαρήναι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, ἢ περὶ εἰ μὴ πεποίηκε (70) κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸν ἄνθρωπον. Μὴ ποιήσαντος μὲν γὰρ οὐκ ἦν ὁ λογίζόμενος τὴν ἀσθένειαν· ποιήσαντος δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι κείσαντος, ἀτοπώτατον ἦν ἀπολλύσθαι τὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἐπ' ὕψει τοῦ πεποιηκότος. Οὐκοῦν διὰ τὸ ἀπρεπέες καὶ ἀνάξιον εἶναι τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ

7. Ἄλλ' ὥσπερ ἔδει τοῦτο γενέσθαι, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἐναντιῶν πάλιν ἀντίκειται τὸ πρὸς τὸν Θεὸν εὐλογον, ὥστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεὸν (71) ἐν τῇ περὶ τοῦ θανάτου νομοθεσίᾳ. Ἄτοπον γὰρ ἦν διὰ τὴν ἡμῶν ὠφελίαν καὶ διαμονὴν ψεύστην φανῆναι τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα Θεόν. Τί οὖν ἔδει καὶ περὶ τούτου γενέσθαι ἢ ποιῆσαι τὸν Θεόν; Μετάνοιαν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπαιτῆσαι; Τοῦτο γὰρ ἂν τις ἄξιον φῆσειε Θεοῦ, λέγων, ὅτι, ὥσπερ ἐκ τῆς παραβάσεως εἰς φθορὰν γεγόνασιν, οὕτως ἐκ τῆς μετανοίας γένοιτο (72) πάλιν ἂν εἰς ἀφθορσίαν. Ἄλλ' ἡ μετάνοια οὕτε τὸ εὐλογον τὸ πρὸς τὸν Θεὸν ἐφύλαττεν ἔμμενε γὰρ πάλιν οὐκ ἀληθὴς, μὴ κρατούμενον ἐν τῷ θανάτῳ τῶν ἀνθρώπων· οὕτε δὲ ἡ μετάνοια ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνακαλεῖται, ἀλλὰ μόνον παύει τῶν ἀμαρτημάτων. Εἰ μὲν οὖν μόνον ἦν πλημμέλημα καὶ μὴ φθορᾶς ἐπακολούθησις, καλῶς ἂν ἦν ἡ μετάνοια· εἰ δὲ, ἀπαξ προλαβούσης τῆς παραβάσεως, εἰς τὴν κατὰ φύσιν (73) φθορὰν ἐκρατοῦντο οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὴν τοῦ κατ' εἰκόνα χάριν ἀφαιρεθέντες ἦσαν, τί ἄλλο ἔδει γενέσθαι; ἢ τίνας ἦν χρεια πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν καὶ ἀνάκλησιν ἢ τοῦ καὶ (74) κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος τὰ ὅλα τοῦ Θεοῦ Λόγου;

cum editis, παρὰ φύσιν, atque ita legit Nannius. Omnibonus et Ambrosius Camald. κατὰ φύσιν legerunt, idque melius et ex mente sancti Athanasii, ut patet.

(74) Seguer., Basil. et Felckm. 2 anon., καὶ post τοῦ addunt et post ἀρχὴν tollunt: editi contra post τοῦ omittunt et post ἀρχὴν addunt: alii mss. utrobique omittunt. Mox post ὅλα, art. τοῦ deest in Anglic.

Αὐτοῦ γὰρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν ἐνεργεῖν, καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων εὐλογον ἀποσῶσαι πρὸς τὸν Πατέρα. Λόγος γὰρ ὢν τοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας ὢν, ἀκολούθως καὶ ἀνακτίσαι τὰ ὅλα (75) μόνος ἦν δυνατὸς, καὶ ὑπὲρ πάντων παθεῖν, καὶ προσθεῖσαι περὶ πάντων ἰκανὸς πρὸς τὸν Πατέρα.

8. Τοῦτου δὴ ἕνεκεν ὁ ἀσώματος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἄυλος τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, οὐτε γε μακρὰν ὢν πρότερον· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολείπεται τῆς κτίσεως μέρος, πάντα δὲ διὰ πάντων πεπληρωκεν αὐτὸς συνὼν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· ἀλλὰ παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ ἐπιφανείᾳ. Καὶ ἰδὼν τὸ λογικὸν ἀπολλύμεγον γένος, καὶ τὸν θάνατον κατ' αὐτῶν βασιλεύοντα τῇ φθορᾷ· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν ἀπειλήν τῆς παραβάσεως διακρατοῦσαν τὴν καθ' ἡμῶν φθορὰν, καὶ ὅτι ἀτοπον ἦν πρὸς τὸ πληρωθῆναι τὸν νόμον λυθῆναι· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ἀπρεπὲς ἐν τῷ συμβεβηκότι, ὅτι ὢν αὐτὸς ἦν δημιουργὸς, ταῦτα παρηφανίζετο· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλουσαν κακίαν, ὅτι κατ' ὀλίγον καὶ ἀφόρητον αὐτὴν ἠῤῥησαν καθ' ἑαυτῶν· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ὑπεύθυνον πάντων τῶν (76) ἀνθρώπων πρὸς τὸν θάνατον· ἐλεήσας τὸ γένος ἡμῶν, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν οἰκτειρήσας, καὶ τῇ φθορᾷ ἡμῶν συγκαταβάς, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κράτησιν οὐκ ἐνέγκας (77), ἵνα μὴ τὸ γενόμενον ἀπόληται, καὶ εἰς ἀργὸν τοῦ Πατρὸς τὸ εἰς ἀνθρώπους ἔργον αὐτοῦ γένηται, λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλοτριον τοῦ ἡμετέρου. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἠθέλησεν ἐν σῶματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον ἠθέλε φανῆναι· ἐδύνατο γὰρ, εἰ μόνον ἠθέλε φανῆναι, καὶ δι' ἑτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἀκράντου (78) καὶ ἀμιάντου, ἀνδρὸς ἀπειρου Παρθένου, καθαρὸν καὶ δυτικῶς ἀμιγῆς τῆς ἀνδρῶν συνουσίας. Αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὄλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὡς περ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωρίζμενος καὶ ἐνοικῶν· καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ὅμοιον λαβὼν, διὰ τὸ πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἐντὶ πάντων αὐτὸ θανάτω παραδιδούς, προσῆγε τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο φιλανθρωπῶς ποιῶν, ἵνα, ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, ἅτε δὴ πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σῶματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντος κατὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέψαντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τοὺς ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι τὸν θάνατον ἀπ' αὐτῶν (79) ὡς καλὰ μὴν ἀπὸ πυρὸς ἐξαφανίζων.

(75) Sic omnes mss. atque ita omnes interpretes legunt. Editio Commel., ὄλος. Ibidem pro ἀνακτίσαι, Ambrosius Camaldul. et Nannius legisse videntur ἀνακτίσαι. Nam hic vertunt *recuperare*.

(76) Art. τῶν δεῖστ in Seguer. et Felckm. 1. anon. Paulo post, ἡμῶν ante οἰκτειρήσας deest in Anglic.

(77) Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 1

A initio facta sunt? 43 Ipsius siquidem erat id quod corruptum erat, incorruptum iterum reddere et pro omnibus id quod Patrem decebat servare. Cum enim Patris sit Verbum, et omnibus longe antecellat, solus quoque ipse idcirco universa instaurare poterat: solus idoneus fuit qui pro omnibus pateretur, et pro cunctis apud Patrem intercederet.

8. Itaque hujus rei gratia incorporeum et corruptionis ac materiæ expers Dei Verbum, in nostram regionem advenit, quanquam antea non procul aberat: nulla enim pars mundi illo unquam vacua fuit, sed una cum suo Patre existens omnia ubique implebat. Venit vero sua erga nos benignitate, et quatenus sese palam nobis exhibuit. Nempe, cum hominum genus interire, et mortem contra illos corruptione dominari cerneret; cum Dei comminatione et sententia in transgressionem lata, nostri corruptionem corroborari videret, absurdumque esse legem solvi antequam impleretur: cum item attenderet non decere ea deleri quorum ipse opifex esset: cumque aliunde conspiceret hominum malitiam supra modum crescere, illamque paulatim contra seipsos adeo auxisse, ut jam amplius tolerari non posset: cum denique omnes homines mortis reos esse videret, nostri ipse generis et infirmitatis misertus, nostraque motus corruptione, nec mortem in nobis dominari ferens, ne scilicet quod factum fuerat periret, sicutque Patris in homine formando opus vanum fieret, sibi ipsi corpus accepit, idque nostri non dissimile; nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam, si tantum apparere voluisset, potuisset sane aliud præstantius corpus assumere; verum nostrum corpus accepit, idque non quoquo modo, sed ex inviolata et incorrupta ac viri experte Virgine purum verique nullius viri conjunctione inquinatum accepit. Nam cum ipse potens et rerum omnium sit effector, sibi in Virgine templum, corpus scilicet, exstruxit, illudque tanquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret et habitaret: sic ergo simili corpore e nostris accepto, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summa cum benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quæ in Dominico corpore suam vim complevisset, nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet; tum ut homines in corruptionem reversos, iterum incorruptos redderet, atque a morte ad vitam revocaret, corpore quod sibi assumpserat et resurrectionis gratia mortem ab eis, non secus ac stipula ab igne consumitur, penitus amovens.

anonymus, ἐνεγκῶν.

(78) Felckm. 2. anon. et editio Commel., ἀρβάντου. Ibid. ante ἀνδρός, particulam καὶ exprimit Nannius et Ambrosius Camald. Item ibid. pro ἀνδρός ἀπειρου, Anglic. μητρός habet. Idem ibid. pro ἀμιγῆς. ἀνευ habet.

(79) Seguer. ἀπ' αὐτῶν post θάνατον habet; alii cum editis post πυρὸς. In Anglic. utrobique deest.

9. Nam cum Verbum intelligeret non posse aliter hominum corruptionem solvi, nisi omnino inorerentur: cum item fieri non poterat ut Verbum, utpote immortale et Patris Filius, inoreretur: idcirco corpus quod mori posset sibi assumpsit, ut illud Verbi omnium præsidis factum particeps, morti pro omnibus satis esset, atque propter Verbum in se habitans, incorruptum permaneret, ac denique in posterum ~~ἐξ~~ corruptio resurrectionis gratia ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit, velut hostiam et victimam omnipuram macula mortis offerendo, mortem statim ab omnibus similibus, suo pro aliis oblato, propulsavit. Sic enim Dei Verbum superius omnibus existens, suum templum et corporeum instrumentum pro omnibus, uti decebat, devovendo et offerendo, id quod debebatur in morte solvit, atque ita omnibus per simile corpus conjunctus incorruptus Dei Filius, omnes resurrectionis promissione incorruptos jure et merito reddidit. Ipsa siquidem mortis corruptio nullam jam vim adversus homines habet ob Verbum quod in illis per unum corpus habitat. Nempe, quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una ejus domo maneret, id maximo honori illi civitati esset, nec eam tunc vel hostis vel latro auderet divexare: sed potius ob imperatorem in una ejus domo commorantem diligentissime custodiretur: ita quoque idem in omnium moderatore licet observare. Nam ubi ille in nostram regionem introivit, et sibi domicilium in uno corpore ex nostris elegit, mox omnes hostium adversus homines insidiae finem habuere, et mortis corruptio, cujus vires adversus illos tantæ antea erant, penitus evanuit. Periisset enim hominum genus, nisi omnium Dominus et servator Dei Filius mortem consumpturus advenisset.

10. Cæterum vere magnum hoc opus divinæ bonitati in primis congruebat. Namque, si imperator domum sive urbem a se ædificatam, ac deinde civium incuria a latronibus impugnatam nequaquam deserit, sed ut proprium opus defendit et tuetur, neque ad civium inertiam, sed ad id quod sibi decorum est respicit: multo magis optimi Patris Deus Verbum in corruptionem abeuntem hominum naturam non dereliquit: sed mortem, in quam illi incurrerant, proprio oblato corpore, delevit, illorumque negligentiam sua doctrina emendavit, et omnia, quæ hominum erant, sua virtute ac potentia

9. Συνιδὼν γὰρ ὁ Λόγος (80), ὅτι ἄλλως οὐκ (81) ἦν λυθεῖν τῶν ἀνθρώπων ἢ φθορὰ, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντως ἀποθανεῖν· οὐχ οἶόν τε δὲ ἦν τὸν Λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα καὶ τοῦ Πατρὸς Υἱόν· τούτου ἔνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα, ἵνα τοῦτο (82) τοῦ ἐπὶ πάντων Λόγου μεταλάβῃ, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἐνοικῆσαντα Λόγον ἀφθαρτον διαμαίνη, καὶ λοιπὸν ἀπὸ πάντων ἢ φθορὰ παύσεται τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι. Ὅθεν ὡς ἱερεῖον καὶ θῦμα παντὸς ἐλεύθερον σπῖλου, ὃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔλαβε σῶμα προσάγων εἰς θάνατον, ἀπὸ πάντων εὐθύς τῶν ὁμοίων ἤφηνε τὸν θάνατον τῇ προσφορᾷ τοῦ καταλλήλου (83). Ὑπὲρ πάντας γὰρ ὧν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰκότως, τὸν ἑαυτοῦ ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν ὄργανον προσάγων ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρου τὸ ὄφελόμενον ἐν (84) τῷ θανάτῳ· καὶ οὕτως συνὼν διὰ τοῦ ὁμοίου τοῖς πᾶσιν ὁ ἀφθαρτος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδυσεν ἀφθαρσίαν (85) ἐν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ. Καὶ αὕτη γὰρ ἡ ἐν τῷ θανάτῳ φθορὰ κατὰ τῶν ἀνθρώπων οὐκέτι χώραν ἔχει διὰ τὸν ἐνοικῆσαντα Λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἐνὸς σώματος· καὶ ὡς περ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἰς τινα πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκήσαντος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, πάντως ἡ ποιαυτή πόλις τιμῆς πολλῆς καταξιοῦται, καὶ οὐκέτι τις ἐχθρὸς αὐτῇ οὕτε ληστής ἐπιδαίμων καταστρέφει, πάσης δὲ μάλλον ἐπιμελείας ἀξιοῦται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκήσαντα βασιλέα· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων βασιλέως γέγονεν. Ἐλθόντος γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ οἰκήσαντος εἰς ἐν τῶν ὁμοίων σῶμα, λοιπὸν πᾶσα ἡ κατὰ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλή πέπαυται, καὶ ἡ τοῦ θανάτου ἠφάνισται φθορὰ ἢ πάλαι κατ' αὐτῶν ἰσχύουσα. Παραπλωλῆει γὰρ ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰ μὴ ὁ πάντων δεσπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς παρεγεγόνει πρὸς τὸ τοῦ θανάτου τέλος.

10. Πρέπον (86) δὲ καὶ μάλιστα τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Εἰ γὰρ βασιλεὺς, κατασκευάσας οἰκίαν ἢ πόλιν, καὶ ταύτην ἐξ ἀμελείας τῶν ἐνοικούντων πολεμουμένην ὑπὸ ληστῶν, τὸ σύνολον οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ὡς ἴδιον ἔργον ἐκδικεῖ καὶ περισώζει, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνοικούντων ἀμελειαν ἀφορῶν, ἀλλ' εἰς τὸ ἑαυτοῦ πρέπον· πολλῶν πλέον ὁ τοῦ παναγάθου Θεοῦ Λόγος Πατὴρ εἰς φθορὰν κατερχόμενον τὸ δι' αὐτοῦ γεγόμενον τῶν ἀνθρώπων γένος οὐ παρεῖδεν· ἀλλὰ τὸν μὲν συμβεβηκότα θάνατον ἀπήλειψε διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἰδίου

legerunt.

(84) Ἐν abest a Theod. At mss. et edit. habent, et legerunt Omnihonus et Ambros. Camald. Ibid. post θανάτῳ, Theodor. habet καὶ οὕτως συνὼν. Angl. vero, καὶ ὡς συνὼν. Alii cum editis, ὡς οἶόν τε. Ambrosius Camald. videtur legisse ut Theod. Nam hic vertit, *eoque commercio*. Theodoretus lectionem sequi visum est, ut quæ meliorem sensum efficiat.

(85) Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, ἀφθαρσίαν.

(86) Editio Commel., πρέπον.

(80) Hic locus ab hac voce συνιδὼν ad hæc verba διὰ τοῦ ἐνὸς σώματος integer refertur a Theodoro, dialogo 3, qui ἀπαθῆς inscribitur.

(81) Sic mss. et Theod. Editio autem Commel., οὐ καὶ. Mox pro πάντας ut editi habent, Seguer., Gobl., Felck. 1 anon. et Theod. πάντως habent; Anglic. παντός mendose pro πάντως.

(82) Sic Seguer., Basil. et Theod. At alii cum editis τοῦτο omittunt. Ibid. pro πάντων, Theod. πάντας habet.

(83) Gobler., Felckm. 1 anon. et Theod., τῇ καταλλήλῳ. Alii cum editis, καταλλήλου, ut et interpretes

σώματος, τὴν δὲ ἀμέλειαν αὐτῶν διωρθώσατο τῆ
 εαυτοῦ διδασκαλίᾳ, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς
 εαυτοῦ δυνάμεως κατορθώσας. Ταῦτα δὲ καὶ παρὰ
 τῶν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος θεολόγων ἀνδρῶν πιστούσθαί
 τις δύναται ἐντυγχάνων τοῖς ἐκείνων γράμμασιν, ἢ
 (87) φασιν· Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει
 ἡμᾶς κρίνωτας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων
 ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ
 πάντων ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς μηκέτι εαυτοῖς ζώ-
 μεν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἀνα-
 στάντι ἐκ νεκρῶν, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στῷ· καὶ πάλιν· Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους
 ἠλαττωμένον (88) βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πά-
 θημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον,
 ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσεται θανά-
 του. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ ἄλλον δεῖν ἢ αὐτὸν
 τὸν Θεὸν Λόγον ἀνανθρωπήσαι· σημαίνει λέγων·
 Ἐπερπε γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ
 τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα,
 τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημά-
 των τελειῶσαι. Τούτο δὲ σημαίνει λέγων, ὡς οὐκ
 ἄλλου ἢν ἀπὸ τῆς γενομένης φθορᾶς τοὺς ἀνθρώπους
 ἀνεγκλεῖν ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ (89) κατὰ τὴν
 ἀρχὴν πεποικηκότες αὐτούς. Ὅτι δὲ διὰ τὴν περὶ τῶν
 ὁμοίων σωμάτων θυσίαν σῶμα καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος
 ἔλαβεν εαυτῷ, καὶ τοῦτο σημαίνουσι λέγοντες· Ἐπι-
 οὖν τὰ παιδία κεκοιμήθηκεν αἱματος καὶ σαρ-
 κός, καὶ αὐτὸς παρακλητικῶς μετέσχε τῶν αὐ-
 τῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ
 κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διά-
 βολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανά-
 του διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἐνοχοὶ ἦσαν δουλείας.
 Τῇ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θυσίᾳ, καὶ τέλος ἐπέθηκε
 τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν,
 ἠπίδα τῆς ἀναστάσεως δωδικῶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ
 ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διὰ
 τοῦτο πάλιν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου
 ἢ τοῦ θανάτου καταλύσις γέγονε, καὶ ἡ τῆς ζωῆς
 ἀνάστασις, λέγοντος τοῦ χριστοφόρου ἀγδρός· Ἐπειδὴ
 γὰρ δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου
 ἀνάστασις νεκρῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ
 πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ
 πάντες ζωοποιηθήσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα,
 οὐκέτι γὰρ νῦν ὡς κατακρινόμενοι ἀποθνήσκομεν, ἀλλ' ὡς
 ἐγειρόμενοι περιμένομεν τὴν κοινὴν πάντων
 ἀνάστασιν, ἣν καιροῖς ἰδοὺς δείξει ὁ καὶ ταύτην ἐργασάμενος
 καὶ χαρισάμενος Θεός. Ἀτὰ μὲν δὴ πρώτη (90)
 τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος αὐτῆ. Γνωτὴ δ' ἂν
 τις αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν εἰς ἡμᾶς παρουσίαν εὐλόγως
 γεγενησθαι καὶ ἐκ τούτων.

11. Ὁ Θεὸς ὁ πάντων ἔχων τὸ κράτος, ὅτε τὸ D
 τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου ἐποίησε,
 κατιδὼν πάλιν τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς
 οὐκ ἱκανὴ εἶη ἐξ ἐαυτῆς γυνῶναι τὸν Δημιουργόν, οὐδ'
 ὅλως ἐννοιαῖν λαβεῖν Θεοῦ, τῷ τὸν μὲν εἶναι (91)
 ἀγέννητον, τὰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενησθαι, καὶ τὸν
 87 II Cor. v, 14, 15. 88 Hebr. 11, 9. 89 ibid. 10.

(87) Gobler. et Felckm. 1 anon., οἷς. Paulo post
 et post ὅτι, omittunt editi, habent vero mss.
 (88) ἠλαττωμένον abest a Gobler, et Felckm. 3
 anon. lidem post Ἰησοῦν, addunt Χριστόν.
 (89) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.
 (90) Πρώτη abest a Gobl. et Felck. 1 an. lidem

A instauravit. Hæc autem theologorum Salvatoris di-
 scipulorum auctoritate confirmare poterit quisquis
 illorum scripta legerit, ubi aiunt : *Charitas enim
 Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus
 pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt :*
*et pro omnibus mortuus est, ut nos non amplius no-
 bis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et e
 mortuis resurrexit, Domino nostro Jesu Christo* 87.
 Et rursum : *Eum autem, qui modico quam angeli
 minoratus est, videmus Jesum, propter passionem
 mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro
 omnibus gustaret mortem* 88. Postea idem rationem
 offert cur non oportuerit alium, quam Deum Ver-
 bum, hominem fieri : *Decebat enim eum, inquit,
 propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos*
 B *filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum
 per passionem consummare* 89. Quibus quidem verbis
 significat non alterius fuisse homines ab exorta
 corruptione revocare, quam Dei Verbi, a quo ab
 initio creati erant. Quod autem idcirco ipsum Ver-
 bum sibi corpus accepit, ut victima pro similibus
 corporibus fieret, iidem quoque hoc modo declarant :
*Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini,
 et ipse similiter 45 participavit eisdem, ut per mor-
 tem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id
 est diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per
 totam vitam obnoxii erant servituti* 90. Siquidem prop-
 rium corpus immolando, legi adversum nos latæ
 finem imposuit, et vitæ principium, spe resurgendi
 data, nobis innovavit. Quia enim mors ex hominibus
 vires in homines acceperat, hinc per Deum Verbum
 hominibus factum, mortis solutio et vitæ resurre-
 ctio facta est, uti vir Christo plenus ait : *Quoniam
 enim per hominem mors, et per hominem resurrectio
 mortuorum. Nam, sicut in Adam omnes moriuntur,
 ita et in Christo omnes vivificabuntur* 91, et cætera quæ
 sequuntur. Non enim jam ut damnandi morimur :
 sed tanquam a mortuis excitandi communem omnium
 resurrectionem expectamus, quam nimirum propriis
 temporibus ejus auctor et largitor Deus exhibiturus
 est. Itaque hæc prima est causa, cur Salvator homo
 factus est. Præterea eum convenienter admodum ad
 nos advenisse, ex his quoque licet percipere.

11. Deus, qui rerum omnium Dominus est, cum
 hominum genus per proprium Verbum creavit, ejus
 naturæ imbecillitate perspecta, quæ scilicet tanta
 est ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere nec de
 Deo cogitare possit, quod ille quidem non factus,
 hæc autem ex nihilo sit facta : ille corporis expers
 87 ibid. 14, 15. 88 I Cor. xv, 21, 22.

ante αὐτῆ addunt, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ. Seg. addit tantum τοῦ Σωτῆρος, ut et legis
 Omnibus. Alii cum editis has voces omittunt.
 (91) Gobler. et Felckm. 1 an., τὸ μὲν εἶναι lidem
 et Anglic., ἀγέννητον. Alii vero cum editis, ἀγέννη-
 τον, minus bene.

ut, homines vero corporei sint creati : ac denique quod valde multa rebus creatis desint ad Creatoris cognitionem assequendam ; idcirco humani generis ille, utpote bonus, misertus, sui cognitione vacuos eos noluit dimittere, ut ne frustra existerent. Quid enim utilitatis rebus factis posset esse, si suum opificem ignorarent? Vel quomodo homines rationis essent participes, si Patris Rationem sive Verbum in quo facti sunt nescirent? Certe nulla in re differrent a brutis animantibus, si nihil præter terrena cognoscerent. Et vero quid Deus illos creavisset, si ab illis nolisset cognosci? Quapropter, cum bonus sit, ne id fieret, propriæ imaginis Domini nostri Jesu Christi illos participes reddidit, et ad suam imaginem ac similitudinem fecit, ut hujusmodi gratiæ ope imaginem, Patris videlicet Verbum, animo concipientes, Patris cognitionem per ipsum assequi possent, et Creatorem cognoscendo, felicem ac vere beatam vitam viverent. Verum insani rursus homines hanc etiam sibi impertitam gratiam parvipendentes, ita sese a Deo averterunt et animum inquinaverunt, ut non solum Dei notionem oblivione deleverint, sed etiam alia pro aliis sibi effinxerint. Nempe simulacra pro veritate sibi formavere, et ea quæ nihil erant Deo qui vere est prætulere, potiusque creaturæ quam Creatori servierunt. Sed quod nequissimum est, etiam ad ligna, ad lapides et ad omnem materiam atque ad homines Dei honorem traduxerunt, hisque plura, uti supra dictum est, patravere. Siquidem tanta illorum fuit impietas, ut etiam dæmones venerari et deos appellare, atque illorum parere cupiditati ac libidini non dubitarent. Namque illis, quemadmodum diximus, et belluas et homines, ut eos colerent, immolabant, sequæ in dies, lisdem stimulantibus, fortioribus vinculis **46** astringebant. Hinc ergo artes magicæ apud eos edocebantur, et oracula variis in locis edita miseros homines decipiebant, cunctique sibi et nascendi et existendi causas astra et cætera corpora cælestia esse arbitrabantur, nihilque præter ea, quæ videbant, cogitabant. In summa, omnia impietate et nequitia erant plena, solusque Deus et ejus Verbum ignorabatur, quamvis seipsum hominibus minime occultaverit, nec simplicem sui cognitionem illis impertiverit, sed variis multisque modis eam eis explicaverit.

12. Sufficiebat equidem gratia, qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui

(92) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii cum editione Commel. ponunt. Mox ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ὅπως, ut et legit Omnibonus : alii cum editis, ὅλην.

(93) Τὸ hic habent Seg., Basil., Gob. et Felck. 1 an. Alii cum ed. omittunt.

(94) Seguer., cōdē. Anglic. paulo post, ἐγίνωσκον.

(95) Gobl. et Felck. 1 anon. et Seg. habent μν-

α μὲν ἀσώματων εἶναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους κτῶντου (92) σώματι πεπλάσθαι, καὶ ὅπως πολλὴν εἶναι τῆν τῶν γεννητῶν ἑλλείψιν πρὸς τὴν τοῦ πεπονηκότος κατάληψιν καὶ γνῶσιν· ἐλέησας πάλιν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, ἅτε δὴ ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἀφήκεν αὐτοὺς ἐρήμους τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, ἵνα μὴ ἀνόνητον ἔχωσι καὶ τὸ (93) εἶναι. Ποῖα γὰρ ὄνησις τοῖς πεπονημένοις μὴ γινώσκουσι τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν; Ἡ πῶς ἂν εἶεν λογικοὶ μὴ γινώσκοντες τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ γεγόνασιν; Οὐδὲν (94) γὰρ οὐδὲ ἀλόγων διαφέρειν ἐμελλον, εἰ πλέον οὐδὲν τῶν περιγεῖων ἐπεγίνωσκον. Τί δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε τούτους, ἀφ' ὧν οὐκ ἠθέλησε γινώσκεισθαι; Ὅθεν ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀγαθὸς ὢν, τῆς ἰδίας εἰκόνας αὐτοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταδίδωσι, καὶ ποιεῖ **B** τούτους κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν εἰκόνα νοοῦντες, λέγω δὴ τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, δυναθῶσιν ἐννοῖαν δι' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν, καὶ γινώσκοντες τὸν ποιητὴν ζῶσι τὸν εὐδαίμονα καὶ μακάριον ὄντως βίον. Ἄλλ' ἀνθρώποι πάλιν παράφρονες, κατολιγωρήσαντες καὶ οὕτω τῆς δοθείσης αὐτοῖς χάριτος, τοσοῦτον ἀπεστράφησαν τὸν Θεόν, καὶ τοσοῦτον ἐβόλωσαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ μόνον ἐπιλαθέσθαι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων ἑαυτοῖς ἀναπλάσασθαι. Εἰδωλὰ τε γὰρ ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, καὶ τὰ οὐκ ὄντα τοῦ ὄντος Θεοῦ προετίμησαν, τῇ χρίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λαθροῦντες, καὶ τὸ γε χριστοῦ, ὅτι καὶ εἰς ξύλα, καὶ εἰς λίθους, καὶ εἰς πᾶσαν ὕλην καὶ ἀνθρώπους τὴν **C** τοῦ Θεοῦ τιμὴν μετετίθουν, καὶ πλείονα τούτων ποιοῦντες, ὥσπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἴρηται. Τοσοῦτον δὲ ἠσέβουν, ὅτι καὶ δαίμονας ἐθρῆσκευον λοιπὸν καὶ θεοὺς ἀνηγόρευον, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀποπληροῦντες. Θυσίας τε γὰρ ζώων ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων σφαγὰς, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, εἰς τὸ ἐκείνων καθήκον ἐπετέλουν, πλείον ἑαυτοὺς τοῖς ἐκείνων οἰστροῦμασι καταδεσμεύοντες. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ μαγεῖαι παρ' αὐτοῖς ἐδιδάσκοντο, καὶ μαντεῖα (95) κατὰ τύπον τοῦ ἀνθρώπου εἰπλάνα, καὶ πάντες τὰ γενέσεως καὶ τοῦ εἶναι ἑαυτῶν τὰ αἴτια τοῖς ἄστροις καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν πᾶσιν ἀνετίθουν, μηδὲν πλέον τῶν φαινομένων λογιζόμενοι. Καὶ ὅπως πάντα ἦν ἀσεβείας καὶ παρανομίας μεστὰ, καὶ μόνος (96) ὁ Θεὸς οὐδὲ ὁ τούτου Λόγος ἐπεγινώσκειτο, καίτοι οὐκ ἀφανῆ ἑαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπικρύψας, οὐδὲ ἀπλήν τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν αὐτοῖς δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ποικίλως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὴν αὐτοῖς ἐφαπλώσας.

12. Αὐτάρκης μὲν γὰρ ἦν ἡ κατ' εἰκόνα χάρις γνωρίζειν τὸν Θεὸν Λόγον (97), καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· εἰδὼς δὲ ὁ Θεὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώ-

ταῖα. Alii cum editione Commel., μαντεῖα, atque ita legerunt interpretes.

(96) Editio Commel., οὐ μόνος.

(97) Gobler. et Felckm. 1 anon., Θεοῦ Λόγον habent : alii cum editione Commel., Θεὸν Λόγον, atque ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis.

παν, προνοήσατο καὶ τῆς ἀμελείας τούτων, ἵν', ἐὰν ἀμελήσαιεν δι' ἑαυτῶν τὸν Θεὸν ἐπιγνώσκειν, ἔχουσι διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὸν Δημιουργὸν μὴ ἀγνοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνθρώπων ἀμέλεια ἐπὶ τὰ χεῖρονα κατ' ὀλίγον ἐπικαταβαίνει, προνοήσατο πάλιν ὁ Θεὸς καὶ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσθενείας νόμον (98) καὶ προφήτας τοὺς αὐτοῖς γνωρίμους ἀποστείλας, ἵν', ἐὰν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ὀκνήσωσιν ἀναβλεῖν καὶ γῶναι τὸν ποιητὴν, ἔχουσιν ἐκ τῶν ἔγγυς τὴν διδασκαλίαν. Ἄνθρωποι γὰρ παρὰ ἀνθρώπων ἔγγυτέρω δύναται μαθεῖν περὶ τῶν κρείττωνων. Ἐξὼ οὖν ἦν, ἀναβλέψαντας αὐτοὺς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ, καὶ (99) κατανοήσαντας τὴν τῆς κτίσεως ἁρμονίαν, γῶναι τὸν ταύτης ἡγεμόνα τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν τῆ ἑαυτοῦ εἰς πάντα προνοεῖν γνωρίζοντα πᾶσι τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὅλα κινῶντα (1), ἵνα δι' αὐτοῦ πάντες γινώσκωσι τὸν Θεόν. Ἡ εἰ τοῦτο αὐτοῖς ἦν ὀκνηρὸν, κἂν τοῖς ἁγίοις δυνατὸν ἦν αὐτοῖς συντυγχάνειν, καὶ δι' αὐτῶν μαθεῖν τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν Θεόν, τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα· καὶ οὗ τῶν εἰδώλων ἡ θρησκεία ἀθέτης ἐστὶ καὶ πάσης ἀσεβείας μεστή. Ἐξὼ δὲ ἦν αὐτοῖς, καὶ τὸν νόμον ἐγνωκότας, παύσασθαι πάσης παρανομίας, καὶ τὸν κατ' ἀρετὴν ζῆσαι βίον. Οὐδὲ γὰρ διὰ Ἰουδαίους μόνους ὁ νόμος ἦν, οὐδὲ δι' αὐτοὺς μόνους οἱ προφῆται ἐπέμποντο, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν ἐπέμποντο, καὶ παρὰ Ἰουδαίων ἐδιδάσκοντο· πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἦσαν διδασκάλιον κερὸν τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν πολιτείας. Τοσαύτης οὖν οὐσίας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, ὅμως οἱ ἄνθρωποι, νικώμενοι ταῖς παρανομίαις ἡδοναῖς, καὶ ταῖς παρὰ δαιμόνιον φαντασίαις καὶ ἀπάταις, οὐκ ἀνένευσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἑαυτοὺς πλείοσι κακοῖς καὶ ἁμαρτήμασι ἐνεφύρησαν, ὡς μηκέτι δοκεῖν αὐτοὺς λογικοὺς, ἀλλὰ ἀλόγους ἐκ τῶν τρόπων νομίζεσθαι.

13. Οὕτω τοίνυν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτω τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐπισκιάζουσας τὰ πανταχοῦ, καὶ κρυπτούσης τὴν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γῶσιν, τί τὸν Θεὸν εἶδει ποιεῖν; Σιωπῆσαι τὸ τηλικούτον καὶ ἀφεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ δαιμόνων κλανῶσθαι, καὶ μὴ γινώσκειν αὐτοὺς τὸν Θεόν; Καὶ (2) τίς ἡ χρεια τοῦ ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον; Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ἀπλῶς ὡς ἄλογον γενέσθαι, ἢ γενόμενον λογικὸν τὴν τῶν ἀλόγων ζωὴν μὴ (3) βιοῦν. Τίς δὲ ὄλιος ἦν χρεια ἐνώπιον αὐτὸν λαβεῖν περὶ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς; εἰ γὰρ οὐδὲ νῦν δεξιός ἐστι λαβεῖν, εἶδει μηδὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δοθῆναι. Τί δὲ καὶ ὄφελος τῷ πεποικηκότῳ Θεῷ, ἢ ποία ὄψα αὐτῷ ἂν εἶναι, εἰ αὐτῷ αὐτοῦ γενόμενοι

A hominum infirmitas optime erat perspecta, illorum negligentiae providit, ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligerent, possent ex naturae operibus Creatorem non ignorare. Quia vero hominum malitia in pejus sensim prolabitur, huic quoque illorum infirmitati prospexit, cum legem et prophetas iisdem notos misit, ut si in caelum suspicere et rerum omnium effectorem agnoscere gravarentur, doceri a proximis possent. Homines enim id, quod melius et praestantius est, ex hominibus propius possunt ediscere. Licebat ergo oculis ad caeli immensitatem erectis, et creaturarum rerum ordine et concentu perspecto, ejus duces et moderatores. Patris Verbum intelligere, quod sua in res omnes providentia Patrem omnibus indicat, atque idcirco omnia movet, ut Deum omnes per ipsum agnoscant. Si autem id illis erat molestum, saltem sanctos viros audire, ac per eos rerum omnium creatorem Deum, Christi Patrem discere poterant, ut et idolorum cultum summa impietate plenum esse. Licebat quoque, lege cognita, omnem coercere nequitiam, rectamque ac honestam vitam ducere. Neque enim propter Judaeos solos lex data fuit, aut prophetae missi sunt: ad Judaeos quidem mittebantur, et a Judaeis vexabantur: sed totius orbis erant veluti sacrum magisterium cum ad Dei cognitionem docendam, tum ad animam recte instituendam. Quamvis ergo tanta Dei fuerit benignitas et humanitas, attamen homines, praesentibus voluptatibus daemoneumque praestigiiis ac fallaciis victi, oculos ad veritatem cognoscendam non aperuerunt, sed seipsos in pura ac majora vitia et scelera ingurgitarunt, ut jam rationis participes non viderentur, sed ex moribus rationis esse expertes censerentur.

13. Sic igitur hominibus ad belluarum sortem redactis, et daemonica fraude ubique instar umbræ incumbente et veri Dei cognitionem obscurante, quid Deum agere oportebat? Remne tam nefandam silere, sinereque homines a daemoneibus decipi, nec Deum agnoscere? Sed quid profuisset hominem ad Dei imaginem ab initio factum fuisse? Vel enim ille rationis expertus, ut brutæ animantes, creandus erat, vel certe factus rationis particeps belluarum vitam vivere non debuit. Quid item illi prorsus profuisset Dei notionem ab initio accepisse? Si enim nunc indignus est qui eam accipiat, certe neque illi ab initio dari oportuit. Quæ porro inde utilitas Deo creatori, quæ gloria redundaret, si homines

Ambrosius Camald. Alii autem cum editis omitunt.

(3) Μη ἀβησθ α Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis habent, atque ita legit Omnibonus. Ambrosius autem Camald. et Nannius non videntur legisse: nam eam particulam non exprimunt, sed hoc sensu locum istum reddunt: *Præstare enim videbatur irrationali fieri, quam rationalem conditum brutorum vivere vitam.* Ita Ambros. Similia habet Nannius.

(98) Sic Basil. et Seguer. ut et legisse videntur interpretes, qui hic *legem* habent: alii cum editis νόμος.

(99) Seguer. hic habet conjunctionem *καί*, quam et interpretes exprimunt: alii autem cum editis omitunt.

(1) Seguer., κινῶνται, quod et legisse videtur Omnib. qui hic vertit, *moventur.* Ibid. τὰ δεεστ in Gobl. et Felck. 1 anon.

(2) Seguer., Basil. et Anglic. καὶ hic habent, quam particulam item exprimunt Omnibonus et

47 quos creavit, eum non colerent, sed alios sui efflores esse arbitrarentur? Ita enim videretur Deus non sibi sed aliis homines creasse. Insuper, Imperator, tametsi homo, oppida a se constructa in aliorum ditionem et servitutem venire, neque ad alios deficere sinit: sed cives litteris monet, sæpe etiam per amicos illis scribit, ipseque, si exigit necessitas, eos convenit, ut sua præsentia flectat, ea tantum de causa ne aliis serviant, vel irritum opus suum fiat. Annon ergo multo magis Deus rerum, quarum creator est, miseretur, ne a se aberrant, et rebus quæ nullæ sunt serviant, cum præsertim hujusmodi error illis exitii et interitus sit causa? sane perire non decebat res imaginis Dei semel factas participes. Quid igitur Deum agere conveniebat? Quid aliud fieri oportuit, quam illam similitudinem, qua ad Dei imaginem facti sunt, renovari, ut Deum per illam denuo possent homines cognoscere? Qui vero istud fieret, nisi ipsa Dei imago Salvator noster Jesus Christus advenisset? Namque per homines id fieri non poterat, quandoquidem ipsi quoque ad imaginem Dei facti sunt: neque etiam per angelos, neque enim ipsi imagines sunt. Quapropter Dei Verbum per seipsum advenit, quo, ut imago Patris, hominem ad imaginem factum reficere posset. Præterea, id quoque fieri non potuisset, nisi morte et corruptione deletis; unde valde congruenter mortale corpus accepit, ut et mors in ipso deleretur, et homines ad imaginem facti refici possent. Nemo igitur alius ad id negotii fuit idoneus, nisi sola imago Patris.

14. Nam, quemadmodum si qua alicujus effigies in tabula aliqua depicta, injectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum, cujus illa est effigies, iterum adesse, ut ejus imago in eadem materia possit restitui; ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non projicitur, sed deleta effigies in ea renovatur: ita sanctissimus Patris Filius, qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum reficeret, et tantquam perditum, concessa peccatorum venia, recuperaret, uti ipse in Evangeliiis ait: *Veni ut quod perierat invenirem et salvum facerem*⁹⁹. Unde etiam ad Judæos dixit: *Nisi quis renatus fuerit*¹⁰⁰. Quibus verbis non procreationem ex mulieribus significabat, ut illi quidem suspicabantur; sed animam, quatenus ad imaginem Dei renascitur et reficitur, denotabat. Itaque idololatria et impietate universum terrarum orbem occupante, et Dei cognitione

⁹⁹ Luc. xix, 10. ¹⁰⁰ Joan. iii, 5.

(4) *Αἰτία* abest a Gobl. et Felckm. 1 anonymo: quod recenti manu additum est in Anglicano.

(5) Ad hunc locum, in Basil. cod. hæc nota legitur: *Σήμανον*, ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν εἰκόνας Θεοῦ. Sed fallitur ille scriptor, nam hic tantum docet S. Athanasius angelos non esse imagines ad quas homo factus est, non autem non esse Dei imagines.

(6) Hic locus refertur ab Adriano papa epist. ad

A ἄνθρωποι οὐ προσκυνοῦσιν αὐτῷ, ἀλλ' ἐτέρους εἶναι τοὺς πεποιηκότας αὐτοὺς νομίζουσιν; Εὐρίσκειται γὰρ ὁ Θεὸς ἐτέροις καὶ οὐχ ἑαυτῷ τοὺτους δημιουργήσας. Εἶτα βασιλεὺς μὲν, ἄνθρωπος ὢν, τὰς ὑπὸ αὐτοῦ κτισθείσας χώρας οὐκ ἀφίησιν ἐκδότους ἐτέρους δουλεῦν, οὐδὲ πρὸς ἄλλους καταφεύγειν· ἀλλὰ γράμμασιν αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει, πολλάκις δὲ καὶ διὰ φίλων αὐτοῖς ἐπιστέλλει, εἰ δὲ καὶ χρεῖα γίνονται, αὐτὸς παραγίνεται, τῇ παρουσίᾳ λοιπὸν αὐτοὺς δυσωπῶν, μόνον ἵνα μὴ ἐτέροις δουλεύσωσι, καὶ ἄργον αὐτοῦ τὸ ἔργον γένηται. Οὐ πολλῶν πλέον ὁ Θεὸς τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων φείσεται πρὸς τὸ μὴ πλανηθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς οὐκ οὔσι δουλεῦν, μάλιστα ὅτι ἡ τοιαύτη πλάνη ἀπωλείας αὐτοῖς αἰτία (4) καὶ ἀφανισμοῦ γίνεται; οὐκ ἔδει δὲ τὰ ἅπαντα κοινωθήσαντα τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνας ἀπολέσθαι. Τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν Θεόν; Ἥ τί ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' ἢ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνανεῶσαι, ἵνα δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν γινῶναι δυνηθῶσιν οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνας παραγενομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δι' ἀνθρώπων μὲν γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκόνα γεγόνασιν· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγγέλων· (5) οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ εἰσὶν εἰκόνας. Ὅθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἑαυτοῦ παρεγένετο. Ἰν' ὡς εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον ἀνακτίσαι δυνηθῆ. Ἄλλως δὲ πάλιν οὐκ ἂν ἐγεγόνει. εἰ μὴ ὁ θάνατος ἦν καὶ ἡ φθορὰ ἐξαφανισθεῖσα· ὅθεν εἰκότως ἔλαθε σῶμα θνητὸν, ἵνα καὶ ὁ θάνατος ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἐξαφανισθῆναι δυνηθῆ, καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαινισθῶσιν ἄνθρωποι. Οὐκοῦν ἐτέρου πρὸς ταύτην τὴν χρεῖαν οὐκ ἦν εἰ μὴ τῆς εἰκόνας τοῦ Πατρὸς.

14. (6) Ὡς γὰρ τῆς γραφείσης ἐν ξύλῳ μορφῆς παραφανισθείσης ἐκ τῶν ἐξωθεν ῥύπων, πάλιν χρεῖα τοῦτον (7) παραγενέσθαι, οὐ καὶ ἔστιν ἡ μορφή, ἵνα ἀνακαινισθῆναι ἡ εἰκὼν δυνηθῆ ἐν τῇ αὐτῇ ὕλῃ· διὰ γὰρ τὴν ἐκείνου γραφὴν ἡ αὐτὴ καὶ ὕλη ἐν ἧ καὶ γέγραπται, οὐκ ἐκβάλλεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἀνατυπύεται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ πανάγιος τοῦ Πατρὸς Υἱός, εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς, παρεγένετο ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους (8) τόπους, ἵνα τὸν κατ' αὐτὸν πεποιημένον ἄνθρωπον ἀνακαινίσῃ, καὶ ὡς ἀπολόμενον εὐρῆ διὰ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἧ φησι καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· *Ἦλθον τὸ ἀπολόμενον εὐρεῖν καὶ σῶσαι*. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους (9) ἔλεγεν· *Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῆ*· οὐ τὴν ἐκ γυναικῶν γέννησιν σημαίνων, ὡσπερ ὑπενόουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὴν ἀναγεννωμένην καὶ ἀνακτιζομένην ψυχὴν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα δηλῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰδωλομανία καὶ ἀθεότης κατέχευε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις

Constantium et Irenæi, synod. vii œcumen., act. 2; sed verbis paulum diversis, quod ex Latina lingua in Græcæm versa fuerint.

(7) Basil., τοῦτο. Mox ibid. omnes mss. artic. ἡ ante εἰκὼν addunt, editi omittunt.

(8) Sic Seguer. Editi, ἡμετέρων.

(9) Gobl., Felckm. 1 anon. et Seguer., ἰδίους. Interpretes Ἰουδαίους legerunt. Gobl. et Felckm. 1 anon. ibid., γεννηθῆ.

ἐκίρνωτο· τίνας ἦν διδάξαι τὴν οἰκουμένην παρὰ
 Πατρός (10); Ἀνθρώπου φαίη τις ἂν; Ἄλλ' οὐκ ἦν
 ἀνθρώπων ἐνδὸν τὴν ὑψηλίον πᾶσαν ὑπελθεῖν, οὔτε τῆ
 φύσει τοσοῦτον ἰσχυρότων δραμεῖν, οὔτε ἀξιοπίστων
 περὶ τούτου δυναμένων γενέσθαι, οὔτε πρὸς τὴν τῶν
 δαιμόνων ἀπάτην καὶ φαντασίαν ἱκανῶν δι' ἑαυτῶν
 ἀποστήναι. Πάντων γὰρ κατὰ ψυχὴν πληγέντων καὶ
 παραχθέντων παρὰ τῆς δειμονικῆς ἀπάτης, καὶ τῆς
 τῶν εἰδώλων ματαιότητος, πῶς οἶδόν τε ἦν ἀνθρώπου
 ψυχὴν καὶ ἀνθρώπων νοῦν μεταπειῖσαι, ὅπου γὰρ οὐδὲ
 ὄραν αὐτοὺς δύνανται; ὁ δὲ μὴ ὄραί τις, πῶς δύνα-
 ται μεταπαιδεῦσαι; Ἄλλ' ἴσως ἂν τις εἴποι τὴν
 κτίσιν ἀρκεῖσθαι. Ἄλλ' εἰ ἡ κτίσις ἤρκει, οὐκ ἂν
 ἐγεγόνει τὰ τηλικαῦτα κακὰ. Ἦν γὰρ καὶ ἡ κτίσις·
 καὶ οὐδὲν ἤττον οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ αὐτῇ περὶ Θεοῦ
 πλάνη ἐκυλλόντο. Τίνος οὖν ἦν πάλιν χρεῖα ἡ τοῦ
 Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ὁρώντος, τοῦ καὶ
 τὰ ὅλα ἐν τῇ κτίσει κινούντος, καὶ δι' αὐτῶν γνωρι-
 ζόντος τὸν Πατέρα; Τοῦ γὰρ διὰ τῆς ἰδίας προνοίας
 καὶ διακοσμήσεως τῶν ὅλων διδάσκοντος περὶ τοῦ
 Πατρὸς, αὐτοῦ ἦν καὶ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἀνα-
 νείσασθαι. Πῶς οὖν ἂν ἐγεγόνει τοῦτο; ἴσως ἂν τις
 εἴποι, ὅτι ἐξὸν ἦν διὰ τῶν αὐτῶν, ὥστε πάλιν διὰ
 τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὰ περὶ αὐτοῦ δεῖξαι. Ἄλλ'
 οὐκ ἦν ἀσφαλὲς ἐτι τοῦτο. Οὐχί γὰρ παρείδον γὰρ
 τοῦτο πρότερον οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἐτι μὲν ἄνω,
 κάτω δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐσχέκασιν. Ὅθεν εἰκότως,
 ἀνθρώπους θέλων ὠφελῆσαι, ὡς ἄνθρωπος ἐπιδημῶν,
 λαμβάνων ἑαυτῷ σῶμα ὁμοίον ἐκείνοις, καὶ ἐκ τῶν
 κάτω λέγω δὴ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων· ἵνα οἱ
 μὴ θελήσαντες αὐτὸν γινῶναι ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα προ-
 νοίας καὶ ἡγεμονίας αὐτοῦ κἂν ἐκ τῶν δι' αὐτοῦ τοῦ
 σώματος ἔργων γινώσκωνται τὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ
 Θεοῦ Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.

genu noluerant, saltem ex operibus per corpus editis,
 Patrem agnoscerent.

15. Ὡς γὰρ ἀγαθὸς διδάσκαλος κηδόμενος τῶν
 ἑαυτοῦ μαθητῶν, τοὺς μὴ δυναμένους ἐκ τῶν μειζό-
 των ὠφελῆθῆναι, πάντως διὰ τῶν εὐτελεστέρων συγ-
 καταβαίνων αὐτοὺς παιδεύει, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν
 τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς
 σοφίας τὸν Θεὸν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μω-
 ρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.
 Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἀποστραφέντες τὴν πρὸς
 τὸν Θεὸν θεωρίαν, καὶ ὡς ἐν βυθῷ βυθισθέντες κάτω
 τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ἐν γενέσει καὶ τοῖς αἰσθη-
 τοῖς τὸν Θεὸν ἀνεζήτουν, ἀνθρώπους θνητοὺς καὶ
 ταίμονας ἑαυτοῖς θεοὺς ἀνατυπούμενοι· τούτου ἕνεκα
 ὁ φιλόνητος καὶ κοινὸς πάντων Σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐν
 ἀνθρώποις ἀναστρέφεται, καὶ τὰς αἰσθήσεις πάντων
 προσλαμβάνει, ἵνα οἱ ἐν σωματικαῖς νοοῦντες εἶναι
 τὸν Θεὸν, ἀπ' ὧν ὁ Κύριος ἐργάζεται διὰ τῶν τοῦ σώ-
 ματος ἔργων, ἀπ' αὐτῶν νοήσωσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ
 δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα λογιῶνται. Ἀνθρωποι δὲ ὄντες

^a I Cor. 1, 21.

(10) Περὶ Πατρὸς deest in Anglic. et Basil.

A ubique latente, cujus, amabo, erat hominibus Patris
 cognitionem impartire? Hominisne? Verum non
 humanæ potentiæ erat universum terrarum orbem
 peragrare, nec tantum spatii percurrere hominum
 natura ferebat: nec vero illi ea auctoritate fuis-
 sent, ut sibi hac de re fides haberetur, nec denique
 dæmonum fallaciis et præstigiis per seipsos resi-
 stere valebant. Omnium enim animis dæmonica
 fraude ac idolorum vanitate circumventis et con-
 turbatis, qui fieri poterat, ut hominis animam et
 hominum mentem cogere sententiam mutare,
 cum ab illis ne videri quidem possent? Quod vero
 non videt quis, quomodo ex sententia deducere
 potest? Sed forte dixerit aliquis res creatas id
 præstare potuisse. Verum si potuissent, non tanta
 B profecto mala evenissent. Existebant siquidem res
 creatæ: at homines nihilominus **AS** in eodem circa
 Deum errore volutabantur. Cujus ergo alius opus
 fuit, quam Dei Verbi quod animam et mentem in-
 tuetur, omniaque in natura movet, et per illa Pa-
 trem notum facit? Ejus enim certe erat, qui propria
 providentia et rerum universarum dispositione Pa-
 tris cognitionem docet, eandem doctrinam reno-
 vare. Quomodo igitur id fieri potuisset? Respon-
 derit forte aliquis, per eadem potuisse fieri, ita ut
 scilicet ex creatæ naturæ operibus Pater iterum
 cognosceretur. Atqui id minime securum erat. Non,
 inquam, securum erat: id ipsum enim prius negle-
 xerant homines; nec jam amplius sursum, sed de-
 orsum defixos habebant oculos: unde congruenter
 C hominibus prodesse volens, ut homo advenit, si-
 bique simile corpus accepit et ex rebus inferiori-
 bus, hoc est, per corporis opera, ut qui Deum ex
 suo imperio et providentia in res universas intelli-
 gere Dei Verbum in corpore existens, ac per ipsum.

15. Namque ut optimus magister, qui discipu-
 lorum curam habet, illos, quos difficiliora præcepta
 adjuvare nequeunt, faciliioribus erudire non gra-
 vatur: ita sane se quoque Verbum gessit, ut et
 Paulus docet: *Nam, inquit, quia in Dei sapientia
 non cognovit mundus per sapientiam Deum: placuit
 Deo per stultitiam prædicationis salvos facere cre-
 dentes*^a. Quia enim homines, Dei contemplatione
 repudiata, ac velut in profundo demersi, depres-
 sisque in terram oculis, in natura et rebus quæ
 sentiuntur Deum conquirebant, mortalesque ho-
 mines necnon dæmones sibi deos effingebant: id-
 circo humanissimus et communis omnium Servator,
 Dei Verbum sibi corpus accepit, et tanquam homo
 D inter homines versatus est, omniumque hominum
 sensus assumpsit, ut qui in rebus corporeis Deum
 esse putabant, ex his, quæ Dominus, corporis mi-
 nisterio, agebat, agnoscerent veritatem, et Patrem
 per eumdem ipsum, intelligerent. Hinc illi, qui et
 homines erant et humana omnia cogitabant, quo-

cuique converterent sensus, seipsos ibi suscipi et veritatem undique edoceri cernebant. Sive enim creatam naturam admirarentur, eam ipsam Christum Dominum confiteri videbant; sive illorum menti digni viderentur homines quos deos existimarent: sane si Salvatoris opera vellem cum aliorum factis conferre, ex his perspicuum esset solum cum inter omnes homines Filium Dei esse, cum nihil apud illos sit his simile, quæ a Deo Verbo facta fuerunt. Sin autem dæmonibus addicti erant: cum illos a Domino pelli cernerent, solum illum Dei Verbum esse et dæmones deos non esse agnoscere facile poterant. Sin porro superstitiosus mortuorum cultus illorum animos occupasset, ut et heroas, et quos poetæ celebrant deos venerarentur: certe ubi Christum resurrexisse viderent, illos mendaces esse, solumque Dominum verum Patris Verbum et mortis Dominum esse fateri cogentur. Idcirco igitur natus est, et homo visus est, mortuus est et resurrexit, suisque propriis factis omnia hominum, qui unquam floruerunt, gesta obscuravit, ut quacunq; ex parte præoccupati fuissent homines, inde illos reduceret, et verum sui Patrem doceret, uti ipse ait: *Veni salvum facere et invenire quod perierat* ⁶¹.

16. Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret **49** homines, illorumque sensus ad se converteret; atque ut iidem homines eum tanquam hominem intuentes, ex his quæ ageret operibus crederent ipsum non tantum hominem esse, sed etiam Deum et Dei veri Verbum ac sapientiam. Id ipsum sane Paulus voluit his verbis indicare: *In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et subtilitas et profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* ⁶². Cum enim Verbum ubique sese explicaverit sursum et deorsum, in profundum et in latum: sursum quidem, rerum creatione; deorsum vero, humana natura assumpta; in profundum autem cum in inferos descendit; in latum denique quatenus universum mundum suo adventu illustravit; omnia profecto Dei cognitione repleta sunt. Eam utique ob rem neque statim atque advenit, victimam pro omnibus obtulit, corpus morti tradendo, ac illud deinde excitando a mortuis; ita enim potius se nobis occultasset: verum se per illud videndum exhibuit, quatenus in eo permansit, ac ejusmodi opera egit, et signa edidit, quæ illum non hominem sed Deum

⁶¹ Luc. xix, 10. ⁶² Ephes. iii, 17-19.

(11) Seguerianus, γεγέννηται.

(12) Seguer. τῶν ἀνθρώπων hic habet, et exprimit interpretes; alii cum editis omittunt.

(13) Seguerianus, ἀνθρώπων. Alii cum editis, ἀνθρώπος, ut et interpretes legerunt.

καὶ ἀνθρώπινα πάντα νοοῦντες, οἷς ἐὰν ἐπέβαλον τὰς αὐτῶν αἰσθήσεις, ἐν τούτοις προσλαβανομένους ἑαυτοὺς ἐώρων, καὶ πανταχόθεν διδασκομένους τὴν ἀλήθειαν. Ἐίτε γὰρ εἰς τὴν κτίσιν ἐπέστητο, ἀλλ' ἐώρων αὐτὴν ὁμολογοῦσαν τὸν Χριστὸν Κύριον· εἴτε εἰς ἀνθρώπους ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια προληφθεῖσα, ὥστε τούτους θεοὺς νομίζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σωτῆρος, συγκρινόντων τε ἐκείνων, ἐφαίνετο ἐν ἀνθρώποις μόνος ὁ Σωτὴρ Θεοῦ Υἱὸς, οὐκ ὄντων παρ' ἐκείνοις τοιοῦτων ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ καὶ εἰς δαίμονας ἦσαν προληφθέντες, ἀλλὰ ὀρῶντες αὐτοὺς διωκομένους ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἐγίνωσκον μόνον εἶναι τοῦτον τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ οὐκ εἶναι θεοὺς τοὺς δαίμονας. Εἰ δὲ καὶ εἰς νεκροὺς ἦδη τούτων ἦν ὁ νοῦς κατασχεθεῖς, ὥστε θρησκειῖν ἤρωας, καὶ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς· ἀλλ' ὀρῶντες τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ὠμολόγουν ἐκείνους εἶναι ψευδεῖς, καὶ μόνον τὸν Κύριον ἀληθινὸν τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν καὶ τοῦ θανάτου κυριεύοντα. Διὰ τοῦτο καὶ γεγέννηται (11), καὶ ἀνθρώπος ἐφάνη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, ἀμβλύνας καὶ ἐπισκιάσας τὰ τῶν πρότερον γενομένων ἀνθρώπων διὰ τῶν ἰδίων ἔργων, ἵνα ὅπου δ' ἂν ὧσι προληφθέντες οἱ ἀνθρώποι, ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀναγάγη, καὶ διδάξη τὸν ἀληθινὸν αὐτοῦ Πατέρα, καθάπερ καὶ αὐτὸς φησιν· *Ἦλθον σῶσαι καὶ εὐρεῖν τὸ ἀπολωλὸς*.

16. Ἄπαξ γὰρ εἰς αἰσθητὰ πεσοῦσης τῆς διανοίας τῶν ἀνθρώπων (12), ὑπέβαλεν ἑαυτὸν διὰ σώματος φανῆναι ὁ Λόγος, ἵνα μετενέγκῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς ἀνθρώπος τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν εἰς ἑαυτὸν ἀποκλίνῃ, καὶ λοιπὸν ἐκείνους ὡς ἀνθρώπων (13) αὐτὸν ὀρῶντας, δι' ὧν ἐργάζεται ἔργων, πείσῃ μὴ εἶναι· ἑαυτὸν ἀνθρώπον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν καὶ Θεοῦ ἀληθινοῦ Λόγον καὶ σοφίαν. Τοῦτο δὲ (14) καὶ ὁ Παῦλος βουλόμενος σημεῖναί φησιν· *Ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ θεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις, τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ ὕψος, καὶ βάθος, γινώσκει τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλῆρωμα τοῦ Θεοῦ· πανταχοῦ γὰρ τοῦ Λόγου ἑαυτὸν ἀπλώσαντος, καὶ ἄνω, καὶ κάτω, καὶ εἰς τὸ βάθος, καὶ εἰς τὸ πλάτος· ἄνω μὲν εἰς τὴν κτίσιν, κάτω δὲ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, εἰς βάθος (15) δὲ εἰς τὸν ᾄδην, εἰς πλάτος δὲ εἰς τὸν κόσμον· τὰ πάντα τῆς περι Θεοῦ γνώσεως πεπληρωταί. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ παρατὰ παραγενόμενος τὴν θυσίαν τὴν ὑπὲρ πάντων ἐπετελεῖ, παραδίδους τὸ σῶμα τῷ θανάτῳ, καὶ ἀνιστῶν αὐτὸ, ἀφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου ποιῶν· ἀλλὰ καὶ (16) ἐμφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου καθίστη διαμένων ἐν αὐτῷ, καὶ τοιαῦτα τελῶν ἔργα καὶ σημεῖα διδούς, ἃ μηκέτι ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ Λόγον αὐτὸν ἐγνώριζον. Ἀμφότερα γὰρ ἐφιλανθρωπέυετο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐνανθρωπή-*

(14) Seguer. δὲ hic addit, alii vero cum editis omittunt.

(15) In Gobleriano et Felckmanni ἡ anonymo, deest præpositio εἰς ante βάθος et πλάτος.

(16) Editi καὶ omittunt.

σως, ὅτι καὶ τὸν θάνατον ἐξ ἡμῶν ἠγάπησε, καὶ ἀνεκαίνισεν ἡμᾶς· καὶ ὅτι, ἀφανὴς ὢν καὶ ἀόρατος, διὰ τῶν ἔργων ἐνέφαινε, καὶ ἐγνωρίζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ βασιλέα.

17. Οὐ γὰρ δὴ περιεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι· οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαχόσε δὲ οὐκ ἦν· οὐδὲ ἐκεῖνο μὲν ἐκίνει, τὰ ὅλα (17) δὲ τῆς τούτου ἐνεργείας καὶ προνοίας κεκένωτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξότατον, Λόγος ὢν, οὐ συνείχετο μὲν ὑπὸ τινος, συνείχε δὲ τὰ πάντα μᾶλλον αὐτός· καὶ ὡσπερ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ὢν, ἐκτὸς μὲν ἐστὶ τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν, ἐν πάσῃ δὲ ἐστὶ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ εἰς πάντα ἐν πάσῃ τῇ ἑαυτοῦ πρόνοιαν ἐφαπλῶν, καὶ ἕκαστον καὶ πάντα ὁμοῦ (18) ζωοποιῶν, περιέχων τὰ ὅλα καὶ μὴ περιεχόμενος, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὅλος (19) ὢν κατὰ πάντα· οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι ὢν, καὶ αὐτὸς αὐτὸ ζωοποιῶν, εἰκότως ἐξωποιοῖ καὶ τὰ ὅλα· καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐγίνετο, καὶ ἐξω τῶν ὅλων ἦν· καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος, δὲ διὰ τῶν ἔργων γνωριζόμενος, οὐκ ἀφανὴς ἦν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ὅλων ἐνεργείας. Ὑψῆς μὲν οὖν ἔργον ἐστὶ θεωρεῖν μὲν καὶ τὰ ἐξω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμοῖς, οὐ μὴν καὶ ἐξωθεν τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἢ τὰ τούτου μακρὰν τῇ παρουσίᾳ κινεῖν. Οὐδέποτε γοῦν ἀνθρώπος διανοούμενος τὰ μακρὰν, ἤδη καὶ ταῦτα κινεῖ καὶ μεταφέρει· οὐδὲ εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκίας καθέζοιτο τις καὶ λογιζοίτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ἤδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ τὸν οὐρανὸν περιστρέφει· ἀλλ' ὁρᾷ μὲν αὐτὰ κινούμενα καὶ γεγονότα, οὐ μὴν ὥστε ἐργάζεσθαι αὐτὰ ὀνατὸς τυγχάνει. Οὐ δὴ τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Οὐ γὰρ συνεδέετο τῷ σώματι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τούτο, ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐτύχχανε, καὶ ἐξω τῶν ὄντων ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ ἀνεπαύετο. Καὶ τὸ θαυμαστόν τοῦτο ἦν, ὅτι καὶ ὡς ἀνθρώπος ἐπολιτεύετο, καὶ ὡς Λόγος τὰ πάντα ἐξωογόνει, καὶ ὡς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνῆν. Ὅθεν οὐδὲ τῆς Παρθένου τικτοῦσης ἐπάσχειν αὐτὸς, οὐδὲ ἐν σώματι ὢν ἐμολύετο· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ σῶμα ἠγάπησεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πᾶσιν ὢν, τῶν πάντων μεταλαμβάνει· ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ζωογονεῖται, καὶ τρέφεται. Εἰ γὰρ καὶ ἥλιος ὁ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενος καὶ ὑφ' ἡμῶν δρώμενος, περιπαλῶν ἐν οὐρανῷ, οὐ ῥυπαίνεται τῶν ἐπὶ γῆς σωματίων ἀπτόμενος, οὐδὲ ὑπὸ σκότους ἀφανίζεται, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ταῦτα φωτίζει καὶ καθαρίζει· πολλῶ πλέον ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ καὶ τοῦ ἡλίου ποιητῆς καὶ κύριος ἐν σώματι γνωριζόμενος οὐκ ἐρρυπαίνεται· ἀλλὰ μᾶλλον ἀφθαρτος ὢν, καὶ τὸ σῶμα θνητὸν τυγχάνον ἐξωοπολεῖ καὶ ἐκαθάριζεν, ὅς ἀμαρτιῶν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ σῶματι αὐτοῦ.

A Verbum esse certissimo essent indicio. Duo enim ista, humana natura suscepta, Salvator benigne præstitit, nempe et mortem a nobis depulit ac nos renovavit : et ipse, qui ex sui natura nec apparere nec videri poterat, per opera apparuit, palam ostendit se Verbum Patris, mundi ducem et moderatorem esse.

17. Nec enim in corpore circumclusus erat Dei Filius, nec sic in corpore erat, ut alibi non esset, aut ita illud movebat, ut res universæ ejus efficiencia et providentia vacuæ manerent : sed quod valde admirabile est, ut Verbum, a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat. Ut enim ipse in omnibus creatis rebus existens, extra universum mundum secundum substantiam, et in omnibus rebus est sua potentia, omniaque administrat, ac suam providentiam erga omnia in omnibus expandit, singulisque et omnibus simul vitam tribuit; omnia denique continens a nullo continetur, sed in solo suo Patre totus per omnia existit : sic etiam in humano corpore existens, eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat, et extra res omnes erat : cumque ex his quæ corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturæ quoque effectibus nequaquam latitabat. Itaque animæ quidem proprium munus est ea quæ extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus, vel quæ ab illo remota sunt, sua præsentia movere. Nullus siquidem homo res remotas cogitando movet et transfert : neque qui domi sedens cælestia animo considerat, solem idcirco movet, aut cælum volvit : sed illa quidem moveri et facta esse cernit, non tamen ea ipse potest efficere. At non simili modo Dei Verbum in homine erat. Nec enim corpore constringebatur, sed illud potius continebat, ita ut et in illo, et in omnibus, et extra res omnes esset, atque in solo Patre requiesceret. Hinc, quod quidem perquam mirum erat, ut homo ipse agebat, et ut Verbum vitam omnibus dabat, atque ut Filius una cum Patre erat. Unde neque Virgine pariente ipse partiebatur, neque corpore, in quo erat, inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat. Neque enim cum in omnibus existit, 50 omnium sit particeps, sed potius omnia ejus beneficio vivunt et nutriuntur. Nam si sol, quem ille fecit et nos contuemur, dum in cælo volvitur, terrestria corpora attingendo non maculatur, nec tenebris obscuratur, sed potius cuncta ipse illuminat et purgat : multo magis sanctissimum Dei Verbum, solis effector et dominus, cum se in corpore cognoscendum præbebat, inde non inquinabatur : sed potius ipse corruptionis expers, corpori mortali vitam et munditiam conferebat, qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus⁶⁵.

⁶⁵ 1 Petr. II. 22.

(17) Gohler. et Felckm. f anon., ἄλλα.

(18) Ὁμοῦ abest ab Anglic.

(19) Sic S. g. et alii mss. præter Basil. qui ὅλος habet. Editi, ὅλον.

18. Cum igitur illum manducasse, bibisse et natum esse docent qui hæc tractant theologi, observa quod corpus quidem ut corpus nascebatur et congruentibus nutriebatur alimentis : ipse vero qui corpori conjunctus erat Deus Verbum, omnium gubernator, per ea, quæ in corpore agebat, non hominem, sed Deum Verbum se esse aperte indicabat. Ista nihilominus de eo dicuntur, quia corpus comedens, nascens et patiens non alterius, sed Domini erat, qui quandoquidem homo factus fuerat, hæc quoque de illo tanquam de homine debebat dici, ut verum non autem fictum sive phantasticum corpus habere videretur. Verum quemadmodum ex his corpus eum habere constabat, sic ex operibus quæ corpore agebat, se Filium Dei esse manifeste ostendebat. Unde et ad Judæos qui credere renuebant ita ipse clamabat : *Si non facio opera Patris mei, non credite mihi : sin autem facio, et si mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognoscatis et sciatis quia Pater in me est et ego in Patre*⁴⁵. Ut enim, quatenus invisibilis est, ex natura effectibus cognoscitur : ita homo factus et in corpore delitescens, operibus ostendebat enim, qui illa faciebat, non hominem, sed Dei virtutem et Verbum esse. Nam illum dæmonibus imperare eosque fugare, non humanum sane sed divinum opus est. Ecquis vero morbos, quibus humanum genus obnoxium est, ab illo sanari cernens, hominem eum non Deum putaverit? Leprosos enim mundos reddebat, claudis restituebat gressum, surdorum aures aperiebat, visum tribuebat cæcis : denique omnes morbos et ægritudines ab hominibus abigebat, ex quibus ejus divinitatem perspicere cuivis profecto erat facile. Ecquis enim illum ea quæ natura in ortu negaverat reddere, et ejus, qui cæcus natus fuerat, oculos aperire videns, non cogitet ei subdi hominis procreationem, ejusque auctorem illum esse? Nam dubitari non potest quin ille originis hominum sit Dominus qui id, quo homo in ortu caruit, eidem restituit. Hinc cum initio ad nos advenit, ex virgine sibi ipsi corpus formavit, ut omnibus non parvum suæ divinitatis argumentum exhiberet, ut scilicet inde pateret, eum, qui corpus illud formaverat, aliorum quoque corporum opificem esse. Nam quis corpus sine viro ex virgine sola prodire attendens non intelligat eum, qui in illo apparet, aliorum etiam corporum effectorem et Dominum esse? Quis aquarum naturam mutatam atque in vinum conversam considerans, non credat hujusce rei auctorem, omnium quoque aquarum esse creatorem? Hinc ergo etiam, ut Dominus, in mare ascendit ibique velut in terra ambulavit,

⁴⁵ Joan. x, 37.

(20) Sic Gobler., Felckm. 1 anonym. et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii cum editis, χωρούμενος, ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(21) Gobler. et Felckm. 1 anon., τῶν ἀνθρώπων. Paulo post Basil. Anglic. et editio Commel. λέπραν habent, ubi alii λεπρούς.

18. Όταν τοίνυν ἐσθίοντα καὶ πίνοντα καὶ τιετόμενον αὐτὸν λέγωσιν οἱ περὶ τούτου θεολόγοι, γίνωσκει ὅτι τὸ μὲν σῶμα, ὡς σῶμα, ἐτίετο καὶ καταλλήλοις ἐτρέφετο τροφαῖς, αὐτὸς δὲ ὁ συνὼν τῷ σώματι Θεὸς Λόγος τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ δι' ὧν εἰργάζετο ἐν τῷ σώματι, οὐκ ἀνθρωπὸν ἑαυτὸν, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον ἐγνώριζεν. Λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα ἐσθίων καὶ τιετόμενον καὶ πάσχον, οὐχ ἐτέρου τινός, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἦν· καὶ ὅτι ἀνθρώπου γενομένου, ἔπρεπε καὶ ταῦτα ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι, ἵνα ἀληθεῖα καὶ μὴ φαντασία σῶμα ἔχων φαίνηται. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκ τούτων ἐγίνωσκετο σωματικῶς παρὼν, οὕτως ἐκ τῶν ἔργων ὧν ἐποίησε διὰ τοῦ σώματος, Ἰδὼν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐγνώριζεν. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἰουδαίους ἐβόα λέγων· *Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε· ἵνα γινώσκετε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ.* Ὡς γὰρ, ἀράτος ὢν, ἀπὸ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων γινώσκεται, οὕτως ἀνθρώπος γενόμενος καὶ ἐν σώματι μὴ ὀρώμενος (20), ἐκ τῶν ἔργων ἀνγνωσθεῖη, ὅτι οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις καὶ Λόγος ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος. Τὸ γὰρ ἐπιτάσσειν αὐτὸν τοῖς δαίμοσι, κἀκείνους ἀπελαύνεσθαι, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖον ἐστὶ τὸ ἔργον. Ἡ τίς, ἰδὼν αὐτὸν τὰς νόσους ἰώμενον, ἐν αἷς ὑπόκειται τὸ ἀνθρώπινον (21) γένος, ἐτι ἀνθρώπων καὶ οὐ Θεὸν ἠγείτο; Λεπρούς γὰρ ἐκαθάριζε, χωλοὺς περιπατεῖν ἐποίησε, κωφῶν τὴν ἀκοὴν ἤνοιγε, τυφλοὺς ἀναβλέπειν ἐποίησε, καὶ πάσας ἀπλῶς νόσους καὶ μαλακίας (22) πάσας ἀπήλαυεν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπ' ὧν ἦν αὐτοῦ καὶ τὸν τυχόντα τὴν θεότητα θεωρεῖν. Τίς γὰρ, ἰδὼν αὐτὸν ἀποδίδοντα τὸ λεῖπον, οἷς ἡ γένεσις ἐνέλειψε, καὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίγοντα, οὐκ ἀνενόησε τὴν ἀνθρώπων ὑποκειμένην αὐτῷ γένεσιν, καὶ ταύτης εἶναι δημιουργὸν τοῦτον καὶ ποιητὴν; Ὁ γὰρ τὸ μὴ ὁ ἐκ γενέσεως ἔσχεν ὁ ἀνθρώπος ἀποδίδους, δῆλος ἂν εἴη πάντως, ὅτι Κύριος οὗτός ἐστι καὶ τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ κατερχόμενος πρὸς ἡμᾶς, ἐκ παρθένου πλάττει ἑαυτῷ τὸ σῶμα, ἵνα μὴ (23) μικρὸν τῆς θεότητος αὐτοῦ γνώρισμα πᾶσι παράσχη· ὅτι ὁ τοῦτο πλάσας, αὐτός ἐστι καὶ τῶν ἄλλων ποιητής. Τίς γὰρ, ἰδὼν χωρὶς ἀνδρὸς ἐκ παρθένου μόνης προερχόμενον σῶμα, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸν ἐν τούτῳ φαινόμενον εἶναι καὶ τῶν ἄλλων σωματῶν ποιητὴν καὶ Κύριον; Τίς δὲ, ἰδὼν καὶ τὴν ὑδάτων ἀλλασσομένην οὐσίαν, καὶ εἰς οἶνον μεταβαλοῦσαν, οὐκ ἐννοεῖ τὸν τοῦτο ποιήσαντα Κύριον εἶναι καὶ κτίστην τῆς τῶν ὄλων ὑδάτων οὐσίας; Διὰ τοῦτο γὰρ ὡς δεσπότης ἐπέβαινε καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ περιεπά-

(22) Seguer., πᾶσαν μαλακίαν. Gobler. et Felckm. 1 anon. πᾶσας omitunt. Paulo post καὶ sequens deest in Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(23) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii autem cum editis μὴ omitunt, nec legit Omnibonus; at Ambrosius Camaldul. et Nannius legerunt.

τει ὡς ἐπὶ γῆς, γινώρισμα τῆς ἐπὶ πάντα δεσποτείας αὐτοῦ τοῖς ἑρῶσι παρέχων. Τρέφων δὲ καὶ ἐξ ὀλίγων τοσοῦτον πλῆθος, καὶ ἐξ ἀπόρων εὐποριῶν αὐτῶς, ὥστε ἀπὸ πέντε ἄρτων πενταχιλιούσις κορεσθῆναι, καὶ ἄλλο τοσοῦτο καταλείψαι, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν καὶ τῆς ὄλων (24) προνοίας Κύριον ἐγνώριζεν.

19. Ταῦτα δὲ πάντα ποιεῖν τῷ Σωτῆρι καλῶς ἔχειν ἰδῆκε· Ἰν', ἐπειδὴ τὴν ἐν τοῖς πᾶσιν αὐτοῦ πρόνοιαν ἠγνόησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ κατενόησαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως αὐτοῦ θεότητα, κὰν ἐκ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔργων αὐτοῦ ἀναβλέψωσι, καὶ ἐννοίαν λάβωσι δι' αὐτοῦ τῆς εἰς τὸν Πατέρα γνώσεως, ἐκ τῶν κατὰ μέρος τὴν εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ πρόνοιαν, ὡς προεῖπον, ἀναλογιζόμενοι. Τίς γάρ, ἰδὼν αὐτοῦ τὴν κατὰ δαιμόνων ἐξουσίαν, ἢ τίς, ἰδὼν τοὺς δαίμονας ὁμολογούνας εἶναι τούτων αὐτὸν Κύριον, ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις; Οὐδὲ γάρ τὴν κτίσιν αὐτὴν σιωπῆσαι πεποιήκεν, ἀλλὰ τὸ γε θαυμαστὸν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίῳ, λέγω δὴ τῷ σταυρῷ, πᾶσα ἡ κτίσις ὡμολόγει τὸν ἐν τῷ σώματι γνωριζόμενον καὶ πασχόντα, οὐκ ἀπλῶς εἶναι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεοῦ Υἱὸν καὶ σωτῆρα πάντων. Ὅτε γάρ ἥλιος ἀπεστράφη, καὶ ἡ γῆ ἐσαίετο, καὶ τὰ ὄρη ἐρῆγγυτο, πάντες κατέπησσον· ταῦτα δὲ τὸν μὲν ἐν τῷ σταυρῷ Χριστὸν Θεὸν ἐδείκνυον, τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν τούτου δούλην εἶναι, καὶ μαρτυροῦσαν τῷ φόβῳ τὴν τοῦ Δεσπότητος παρουσίαν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἐνεφάνισε τοῖς ἀνθρώποις. Ἀκόλουθον δ' ἀνεῖη καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν σώματι διαγωγῆς καὶ περιπολήσεως αὐτοῦ διηγῆσασθαι καὶ εἰπεῖν, καὶ (25) ὁποῖος γέγονεν ὁ τοῦ σώματος θάνατος· μάλιστα ὅτι τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἡμῶν ἐστὶ τούτο, καὶ πάντες ἀπλῶς ἀνθρώποι περὶ τούτου θρυλλοῦσιν· ἵνα γινώσκῃ, ὅτι καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον οὐδὲν ἥττον γινώσκεται Θεὸς ὁ Χριστὸς· καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός.

20. Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὡς οἶόν τε ἦν, ἐκ μέρους καὶ ὡς ἡμεῖς ἔδυνήθημεν νοῆσαι, προεῖπομεν, ὅτι οὐκ ἄλλου ἦν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν, εἰ μὴ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιηκτός τὰ ὅλα· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς εἰκόνης τοῦ Πατρὸς· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστήσαι (26), εἰ μὴ τῆς αὐτοζωῆς οὐσης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν περὶ Πατρὸς διδάξαι, καὶ τὴν εἰδώλων καθαιρῆσαι θρησκείαν, εἰ μὴ τοῦ τὰ πάντα διακοσμοῦντος Λόγου καὶ μόνου τοῦ Πατρὸς ὄντος Υἱοῦ μονογενοῦς ἀληθινοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὑπερλίμενον παρὰ πάντων ἔδει λοιπὸν ἀποδοθῆναι· ὡφείλετο καὶ πάντας, ὡς προεῖπον, ἀποθανεῖν, ὅτι ὁ μάλιστα καὶ ἐπεδήμησε· τούτου ἕνεκεν

(24) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., ut et legit Omnibonus. Alii mss. cum editis, ἄλης, quo etiam modo legit Ambrosius Caswald.

PATROL. GR. XXV.

ut hoc facto 51 sui in res omnes dominatus indicium daret. Cum similiter paucis ex rebus tantam multitudinem aluit, et ex inopia tantam ipsæ copiam suppeditavit, ut ex quinque panibus quinque millia hominum satiarentur, et tot reliquæ superessent, nihil profecto aliud docere nos voluit, quam se rerum universarum providentiæ Dominum esse.

19. Hæc autem omnia facere Salvatore maxime conveniens videbatur, ut quoniam homines providentiam, qua ipse universa administrat, ignoraverant, nec ejus divinitatem per res creatas intellexerant, saltem ex his, quæ per corpus agebat, oculos erigerent, ac per ipsum ad Patris cognitionem pervenirent, suam in res omnes providentiam ex rebus singularibus, ut dixi, percipientes. Quis enim ejus adversus dæmones potestatem, ipsosque dæmones suum illum esse Dominum fateri videns, adhuc dubitabit an ipse sit Dei Filius et sapientia et virtus? Neque vero ipsas res creatas silere permisit, sed, quod singulari admiratione dignum est, etiam in morte, vel potius in ipso de morte erecto trophæo (cruce[m] intelligo), universum mundum eum illum, qui in corpore comparebat et patiebatur, non purum hominem, sed Dei Filium et servatorem omnium esse palam prædicabat. Cum enim se sol ab indigno illo spectaculo averteret, cum terra quatere[tur], montes dirumperentur, et omnes paverent: quid hæc aliud indicabant quam Christum, qui cruci affixus erat, vere Deum esse, universamque naturam illi esse subjectam et suo timore Dominum præsentem testari? Sic itaque ex operibus sese Deus Verbum hominibus notum effecit. Jam vero consequens videtur ut finem ejus cursus et vite, quam in corpore egit, qualisque fuerit ejus corporis interitus referamus et scribamus, præsertim cum id fidei nostræ sit caput, et in omnium hominum ore circumferatur, quo nimirum perspicias, ex his quoque nihilominus probari Christum, Deum et Dei Filium esse.

20. Itaque quænam corporei ejus adventus causa fuerit, quoad fieri potuit, ex parte et quantum valuimus capere, supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere, quam solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat; nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt, restituere, nisi imaginis Patris; alius item non erat mortale immortalitate donare, nisi Domini nostri Jesu Christi qui scilicet ipsa est vita; denique alius non erat Patris cognitione homines informare et idolorum cultum evertere, præterquam Verbi quod et omnia administrat, et solus verus unigenitus est Patris Filius. Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat: nam omnes, ut jam dixi, mori debebant, quæ præcipua ejus adventus causa fuit:

(25) Gobler. et Felckm. 1, anon. καὶ omitunt.

(26) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀναστήσας.

idcirco ille, postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes a veteri transgressione liberos ac immunes redderet, seque morte fortiozem ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens. Nec vero mireris si sæpe eadem repetamus. 52 Nam cum de benigna Dei erga nos voluntate loquimur, idcirco idem verbis multis interpretamur, ne aliquid videamur omisisse, nobisque detur crimini quasi minus quam par erat de re tanta dixerimus. Præstat siquidem eadem sæpius cum vituperationis periculo repetere, quam aliquid eorum quæ litteris mandari debent prætermittere. Itaque corpus, quod et ipsum communem cum omnibus naturam habebat (nam humanum corpus erat), tametsi novo miraculo ex sola virgine procreatum est, tamen, quia mortale erat, uti alia corpora mortuum est. Quia vero Verbum illud idem sibi assumpserat, non secundum propriam naturam corruptum est, sed ob Verbum in se habitans, corruptionis immune est factum. Quocirca duo in re eadem miracula contigerunt: ut scilicet mors omnium in Dominico corpore impleretur, et ut mors ac corruptio propter Verbi conjunctionem destruerentur. Namque morte opus erat, et pro omnibus mors erat obeunda, ut quod omnes debebant solveretur. Quapropter, ut dixi, cum Verbum mori non posset (nam immortale erat), corpus quod posset mori sibi accepit, quo illud ut proprium pro omnibus offerret; et ut idem ipse, pro omnibus patiendo, ob suum in corpus ingressum, ejus qui imperium mortis habebat, venie diaboli⁶⁶, irritos conatus redderet, eosque liberaret qui mortis formidine per totam vitam obnoxii erant servituti.

21. Certe, postquam communis omnium Servator pro nobis mortuus est, nos, qui in Christo fideles sumus non jam ut olim ex legis comminatione mortem subimus (siquidem finem accepit hujusmodi damnatio): sed corruptione desinente et evanescente in resurrectionis gratia, jam nunc pro mortalis corporis conditione tantummodo tempore illo dissolvimur, quod unicuique Deus desinivit, ut præstantiorem resurrectionem consequi possimus. Siquidem instar seminum, quæ terræ mandantur, nequaquam perimus cum dissolvimur, sed velut sati, morte per gratiam Christi destructa, resurgemus. Hinc ergo beatus quoque Paulus sponsor resurrectionis omnibus factus ait : *Οportet corrupti-*

⁶⁶ Heb. 11, 14.

(27) Gobler. et Felckm. 1 anon., περί. Paulo post Seguer. πάντας habet, ut et legisse videntur Ambros. Camaldul. et Nannius; alii vero mss. et editi habent πάντως, quod et legit Omnibus.

(28) Hic locus citatur a Theod. dial. 3, ubi pro περί της θεότητος legitur θεοτάτας.

(29) Λοιπόν abest a Theodor., qui idem paulo post pro έαυτου habet αυτού.

(30) Sic Seg. Basil. et Anglic. At Gobl. et Felck. 1 anon., μή. Editi μήτι. Ista autem usque ad Τὸ μὲν οὖν σώμα, utpote quæ nihil ad propositum pertinent,

μετά τὰς περί (27) τῆς θεότητος (28) αὐτοῦ ἐκ τῶν ἔργων ἀποδείξεις, ἤδη λοιπὸν (29) καὶ ὑπὲρ πάντων τὴν θυσίαν ἀνέφερεν, ἀντὶ πάντων τὸν ἑαυτοῦ ναὸν εἰς θάνατον παραδίδους, ἵνα τοὺς μὲν πάντας ἀνυπευθύνους καὶ ἐλευθέρους τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ποιήσῃ· δέλεῃ δὲ ἑαυτὸν καὶ θανάτου κρείττονα, ἀπαρχὴν τῆς τῶν ὄλων ἀναστάσεως τὸ ἴδιον σῶμα ἀφθαρτὸν ἐπιδεικνύμενος. Καὶ μὴ τοι (30) θαυμάσῃς εἰ πολλάκις τὰ αὐτὰ περί τῶν αὐτῶν λέγομεν. Ἐπειδὴ γὰρ περί τῆς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ λαλοῦμεν, διὰ τοῦτο τὸν αὐτὸν νοῦν διὰ πλειόνων ἐρμηνεύομεν, μὴ ἄρα τι παραλιμπάνειν δόξωμεν, καὶ ἔγκλημα γένηται ὡς ἐνδεῦς εἰρηκόσι. Καὶ γὰρ βέλτιον ταῦτο λόγια μέμψιν ὑποστῆσαι, ἢ παραλεῖψαι τι τῶν ὀφειλόντων γραφῆναι. Τὸ μὲν οὖν σῶμα, ὡς καὶ αὐτὸ κοινὴν ἔχον τοῖς πᾶσι τὴν οὐσίαν (σῶμα γὰρ ἦν ἀνθρώπινον), εἰ καὶ καινότερον θαύματι συνέστη ἐκ παρθένου μόνης· ὁμῶς θνητὸν ὄν, κατὰ ἀκολουθίαν τῶν ὁμοίων καὶ (31) ἀπέθνησκε· τῆ δὲ τοῦ Λόγου εἰς αὐτὸ ἐπίδασαι, οὐκέτι κατὰ τὴν ἴδιαν φύσιν ἐφθείρετο· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνοικήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐκτός ἐγένετο φθορᾶς. Καὶ συνέβαιεν ἀμφοτέρα ἐν ταύτῳ γενέσθαι παραδόξως· ὅτι τε ὁ πάντων θάνατος ἐν τῷ κυριακῷ σώματι ἐπληροῦτο, καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ φθορὰ διὰ τὸν συνόντα Λόγον ἐξφανίζετο. Θάνατος γὰρ ἦν χρεῖα, καὶ θάνατος ὑπὲρ πάντων ἔδει γενέσθαι, ἵνα τὸ παρὰ πάντων ὀφειλόμενον γένηται. Ὅθεν (32), ὡς προείπον, ὁ Λόγος, ἐπεὶ οὐχ οἶόν τε ἦν αὐτὸν ἀποθανεῖν (ἀθάνατος γὰρ ἦν), ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν, ἵνα, ὡς ἴδιον ἀντὶ πάντων αὐτὸ προσενέγκῃ, καὶ ὡς αὐτὸς ὑπὲρ πάντων πάσων διὰ τὴν πρός αὐτὸ (33) ἐπίδασιν, καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτεστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντός τοῦ ζῆν (34) ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

21. Ἀμέλει τοῦ κοινῷ πάντων Σωτῆρος ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκέτι νῦν ὡσπερ πάλοι κατὰ τὴν τοῦ νόμου ἀπειλὴν θανάτῳ ἀποθνήσκομεν οἱ ἐν Χριστῷ πιστοὶ (πέπαυται γὰρ ἡ τοιαύτη καταδίκη)· ἀλλὰ τῆς φθορᾶς παυομένης καὶ ἀφανιζομένης ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, λοιπὸν κατὰ τὸ τοῦ σώματος θνητὸν διαλυόμεθα μόνον τῷ χρόνῳ, ὃν ἐκάστῳ ὁ Θεὸς ὤρισεν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τυχεῖν δυνηθῶμεν. Δίκην γὰρ τῶν ἐν τῇ γῆ καταβαλλομένων σπερμάτων οὐκ ἀπολλύμεθα διαλυόμενοι, ἀλλ' ὡς σπειρόμενοι ἀναστησόμεθα, καταργηθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ἐγγυητῆς τῆς ἀναστάσεως πᾶσι γενόμενος, φησὶ· *Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθα-*

omittit Theodoretus, qui et pro τὸ μὲν οὖν, habet τὸ μὲν γάρ, conjunctionis scilicet gratia. Idem quoque ibid. τοῖς πᾶσι omittit.

(31) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 anon., nec Theodoretus.

(32) Hæc item a Theodoro eodem loco citantur.

(33) Theodoretus τὸ σῶμα addit.

(34) Διὰ παντός τοῦ ζῆν habet Seguer. et expriment Ambros. Camald. et Nannius: alii vero cum editis omittunt.

πια, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθάναται. Ὁσὰν δὲ τὸ φθαρόν τοῦτο ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν, καὶ (35) τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσεται ἀθάνασίαν, ὥστε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος· ποῦ σου, θάνατε, τὸ ἄντρον; ποῦ σου, ᾄδη, τὸ νίκος; Διὰ τί οὖν, ἂν τις εἴποι, ἐπερ ἀναγκαῖον ἦν ἀντὶ πάντων αὐτὸν παραδόναι τὸ σῶμα θανάτῳ, οὐχ (36) ὡς ἄνθρωπος ἰδίως ἀπέθετο τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ σταυρωθῆναι παρηλθεν; Ἐντίμως γὰρ μᾶλλον ἐπρεπεῖ ἀποθέσθαι τὸ σῶμα, ἤπερ μεθ' ὑβρεως τὸν τοιοῦτον θάνατον ὑπομείναι. Θέα δὲ πάλιν εἰ μὴ ἡ τοιαύτη ἀντίθεσις ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον θεῖον ἀλλοῶς καὶ ἄξιον τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ πολλά. Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ συμβαίνων τοῖς ἀνθρώποις θάνατος κατὰ ἀσθένειαν τῆς αὐτῶν φύσεως αὐτοὺς παραγίνεται· οὐ δυνάμενοι γὰρ ἐπὶ πολὺ διαμένειν, τῷ χρόνῳ διαλύονται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ νόσοι τοῦτοις συμβαίνουσι, καὶ ἐξασθενήσαντες ἀποθνήσκουσιν. Ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἀσθενῆς, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, καὶ αὐτοζῶν. Εἰ μὲν οὖν ἦν ἴδιον, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων ἀποθέμενος τὸ σῶμα ἐν κλίτῃ, ἐνομισθῆν ἂν καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν τοῦτο παθῶν, καὶ μηδὲν ἔχων πλεόν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἐπειδὴ δὲ καὶ ζωὴ ἦν καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ εἶδε τὸν ὑπὲρ πάντων γενέσθαι θάνατον· διὰ τοῦτο ὡς μὲν ζωὴ καὶ δύναμις ὧν συνέσχυεν ἐν αὐτῷ τὸ σῶμα· ὡς δὲ ὀφείλωντος γενέσθαι τοῦ θανάτου, οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ παρ' ἐτέρων ἐλάμβανε τὴν πρόφασιν τοῦ τελειῶσαι τὴν θυσίαν· ἐπεὶ μηδὲ νοσεῖν εἶδε τὸν Κύριον, τὸν τῶν ἄλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα. Ἄλλ' οὐδὲ ἐξασθενῆσαι εἶδε πάλιν τὸ σῶμα, ἐν ᾧ καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀσθενείας ἰσχυροποιεῖ. Διὰ τί οὖν καὶ τὸν θάνατον ὥσπερ καὶ τὸ νοσεῖν οὐκ ἐκώλυσεν; Ὅτι διὰ τοῦτο (37) ἔσχε τὸ σῶμα, καὶ ἀπρεπεῖς ἦν κωλύσαι, ἵνα μὴ καὶ ἡ ἀνάστασις ἐμποδισθῆ. Προηγῆσασθαι μέντοι τοῦ θανάτου νόσον ἀπρεπεῖς πάλιν ἦν, ἵνα μὴ ἀσθένεια τοῦ ἐν τῷ σώματι νομισθῆ. Οὐκ ἐπέλιπεν οὖν; Ναὶ ἐπέλιπεν διὰ τὸ βίον τοῦ σώματος· ἀλλ' οὐ λιμῷ διεφθάρη διὰ τὸν φοροῦντα αὐτὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο, εἰ καὶ ἀπέθανεν διὰ τὸ ὑπὲρ πάντων λῦτρον, ἀλλ' οὐκ εἶδε διαφθοράν. Ὁλόκληρον γὰρ ἀνέστη· ἐπεὶ μηδὲ ἄλλου τινοῦ, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ζωῆς ἦν τὸ σῶμα.

22. Ἄλλ' εἶδε, φήσειεν ἂν τις, κρυθῆναι τὴν ἐπιβουλήν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα καθόλου τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἀθάνατον διαφυλάξῃ. Ἀκουέτω δὲ ὁ τοιοῦτος, ὅτι καὶ τοῦτο ἀπρεπεῖς ἦν τῷ Κυρίῳ. Ὡς γὰρ οὐκ ἐπρεπεῖ τῷ τοῦ (38) Θεοῦ Λόγῳ, ζωῆν ἔναι, τῷ σώματι ἑαυτοῦ θάνατον παρ' ἑαυτοῦ δίδόναι, οὕτως οὐκ ἤρμοζεν οὐδὲ τὴν παρ' ἐτέρων διδόμενον φεύγειν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον βιάσκειν αὐτὸν εἰς ἀναίρεσιν. Ὅθεν εἰκότως οὕτε ἑαυ-

⁶⁷ I Cor. xv, 55-55.

(35) Basil. Goblerian. Felckman. 1 anonym. et Seg. omittunt τὸ φθαρόν τοῦτο ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν, καὶ, nec legerunt Omnib. et Ambros. Camald., nec item habet Vulgata versio: alii vero habent ut et Graecus Scripturae textus. Ibidem, ποῦ σου, ᾄδη, τὸ νίκος; desunt in Segueriano, Basiliensi, et Anglicano, nec legerunt iidem interpretes.

*A bile hoc induere incorruptionem: et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria: ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria?** Sed dixerit aliquis: Si igitur necesse erat illum pro omnibus corpus suum morti tradere, cur non ut homo illud privatim deposuit, sed cruci affixus est? Magis enim eum decebat corpus cum honore deponere, quam huiusmodi mortem cum ignominia pati. Verum hic, quæso, considera an non hæc objectio mere sit humana. Quod autem a Salvatore factum est, vere divinum est ejusque divinitatē multis de causis dignum. Primo, mors, qua homines intereunt, illis ex eorum naturæ infirmitate advenit: siquidem idcirco tempore dispereunt, quod diu persistere non queant. Hinc in morbos incidunt, factique infirmi moriuntur. At Dominus non infirmus, sed Dei virtus, et Dei Verbum ipsaque vita est. Si ergo privatim et consueto more corpus in lecto deposuisset, id illi ex naturæ infirmitate accidisset, nihilque amplius aliis hominibus habuisse putaretur. Quia vero et vita et Verbum Dei erat, et mortem pro omnibus suscipi necesse erat: ea de causa quatenus vita et virtus est, in seipso corpus roborabat: quatenus vero mors subeunda erat, non a seipso sed ab aliis sacrificium perficiendi cepit occasionem. Neque enim par erat Dominum, qui aliorum morbos curabat, morbo ipsum corripi. Nec etiam infirmari debuit corpus, in quo aliorum sanabat infirmitates. Quare igitur non mortem ut morbum impeditivum? Quia nempe propter mortem corpus habuit, nec eam illum a se arcere decuit, ne id resurrectioni esset impedimentum. Similiter morbum morti præire indecorum erat, ne istud illius qui in corpore erat infirmitati ascriberetur. An non ergo esurivit? Ita sane est: pro corporis proprietate esurivit: at illud propter Dominum, ad quem pertinebat, fame non interiiit. Quapropter, tamen si mortuus est ut pretium pro omnibus solveret, tamen corruptionem non vidit, sed integer resurrexit, quia non alius cujusquam sed ipsius vitæ corpus erat.

22. At, dixerit aliquis, Judæorum certe insidias vitare debebat, ut scilicet suum corpus penitus immortale servaret. Verum is, qui hæc objicit, audiat id Domino indecorum fuisse. Ut enim non decebat Dei Verbum, quod ipsum vita erat, mortem suo corpori per se inferre: ita nec conveniebat ab aliis illatam fugere, sed illam potius destruendam persequi. Unde valde congruenter neque per seipsum

(36) Anglicanus, οὐ μόνον. Paulo post μᾶλλον habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii cum editione Commel. omittunt.

(37) Seguerianus, τοῦτον.

(38) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguerian. Alii vero et editio Commel. omittunt τοῦ.

corpus deposuit, neque rursus, insidiantes Judæos fugit. Id porro non signum erat infirmitatis Verbi, sed potius et Servatorem et vitam esse indicio erat, quod et mortem ad ejusdem exitium expectari, et eam oblatam pro omnium salute conficere et exple-re festinarit. Præterea non ut suæ sed ut hominum morti finem imponeret venit Salvator. Quocirca non propria morte, quam nullam habuit, utpote qui vita ipse erat, corpus deposuit, sed illatam ab homini-bus suscepit, ut eam ad suum corpus accedentem penitus interimeret. Insuper, hæc etiam quæ sequantur probant, Dominicum corpus convenienti admodum ratione talem mortem subiisse. Maximæ enim curæ erat Domino de corporis resurrectione quam erat effecturus. Id quippe insigne de morte tropæum fuit, eam omnibus videndam exhibere, omnesque certiores facere a se deletam fuisse corruptionem, et immortalitatem corporibus esse restitutam, cujus veluti pignus nec non futuræ omnium resurrectionis signum, suum corpus incorruptum conservavit. Quod si corpus morbo affectum fuisset, et Verbum in omnium conspectu ab eo discessisset, indecorum profecto fuisset eum, qui aliorum mor-bos caraverat, proprium instrumentum morbis attritum negligere. Qui enim aliorum infirmitates depulisse crederetur, si in eo proprium templum infirmum fuisset? Vel enim aliis irrisionis ansam dedisset, tanquam qui morbum non posset repellere: vel si potuisset nec id fecisset, erga alios quoque inhumanus haberetur.

23. Si porro absque morbo vel dolore, privatim, seorsumque et in angulo aliquo, vel in solitudine, aut domi, sive ubivis corpus abdidisset, ac post hæc iterum subito comparens seipsum ex mortuis resurrexisset asseverasset, fabulas narrare omnibus certe visus fuisset, multoque magis nulla ipsi de resurrectione loquenti fides fuisset habita, quando nemo prorsus ejus mortis testis adfuisset. Atqui resurrectioni mors præire debet, cum morte non præeunte nulla sequatur resurrectio. Unde si occultus fuisset 54 corporis interitus, sane quia mors latuisset, neque coram testibus obita fuisset, occulta quoque ac sine testibus fuisset ejus resurrectio. Verum enimvero quam ob causam mortem occulte voluisset obire, qui postquam resurrexit, suam resurrectionem palam prædicavit? Vel cur ille qui dæmones coram omnibus expulit, et cæco nato visum restituit, aquamque in vinum mutavit, ut per hæc se Verbum Dei esse fidem faceret, id quod mortale erat non in omnium conspectu incorruptum exhibuisset, quo ipse vita esse crederetur? Quomodo vero ejus discipuli de resurrectione libere loqui ausi fuissent, qui illum prius mortuum fuisse affirmare non possent? Aut quomodo illis eum prius mortuum esse, deinde resurrexisse dicentibus creditum fuisset, nisi eos ipsos, apud quos fidenter loquebantur,

(39) Sic mss. Editi vero, ἀπόλειψιν.

(40) Seguerianus, πάντων.

(41) Sic Seguer. et omnes interpretes. Editi, ναοῦ

τῷ ὄπτεθετο τὸ σῶμα, οὕτε πάλιν ἐπιβουλεύοντας τοὺς Ἰουδαίους ἐφυγε. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀσθένειαν ἐδείκνυε τοῦ Λόγου· ἀλλὰ μᾶλλον Σωτῆρα καὶ ζωὴν αὐτὸν ἐγνώριζεν· ὅτι καὶ τὸν θάνατον εἰς ἀνάβρεσιν περιέμενε, καὶ τὸν διδόμενον θάνατον ὕπερ τῆς πάντων σωτηρίας ἐσπευδε τελεῦσαι. Καὶ ἄλλως δὲ οὐ τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ἦλθε τελεῦσαι ὁ Σωτῆρ· ὅθεν οὐκ ἰδίῳ θανάτῳ (οὐκ εἶχε γὰρ ζωὴ ὢν) ἀπέτρεθετο τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐδέχετο, ἵνα καὶ τοῦτον ἐν τῷ ἑαυτοῦ σώματι ποσειθόντα τέλειον ἐξαφανίσῃ. Ἐπειτα καὶ ἐκ τούτων ἂν τις εὐλόγως ἴδοι τὸ τοιοῦτον τέλος ἐσχηκέ- ναι τὸ κυριακὸν σῶμα. Ἐμελε τῷ Κυρίῳ μάλιστα περὶ τῆς ἐμελλε ποιεῖν ἀναστάσεως τοῦ σώματος. Τοῦτο γὰρ ἦν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπιον ταύτην ἐπιδει- 5 ξασθαι πᾶσι, καὶ πάντας πιστώσασθαι τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην τῆς φθορᾶς ἀπάλειψιν (39), καὶ λοιπὸν τὴν τῶν σωμάτων ἀφθαρσίαν, ἧς πᾶσιν ὡσπερ ἐν- ἔχυρον καὶ γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντας (40) ἐσομένης ἀναστάσεως τετήρηκεν ἀφθαρτον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν ἦν πάλιν νοσήσαν τὸ σῶμα, καὶ ἐπ' ὅψει πάντων διαλυθεὶς ἀπ' αὐτοῦ ὁ Λόγος, ἀπρεπέδες μὲν ἦν τὸν τῶν ἄλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα παρορᾶν τὸ ἴδιον ὄργανον ἐν νόσοις τηχόμενον. Πῶς γὰρ ἂν ἐπι- στεύθῃ τὰς ἄλλων ἀπελάσας ἀσθενείας, ἀσθενοῦντος ἐν αὐτῷ τοῦ ἰδίου ναοῦ; Ἡ γὰρ ὡς οὐ δυνάμενος ἀπελάσαι νόσον ἐγαλάσθῃ· ἢ δυνάμενος, καὶ μὴ ποιῶν, ἀφιλόνητος καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐνομι- 6 ζετο.

23. Εἰ δὲ καὶ χωρὶς τίνος νόσου (41) καὶ χωρὶς τίνος ἀλγηδόνος, ἰδίᾳ που καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐν γωνίᾳ, ἢ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ἢ κατ' οἰκίαν, ἢ ὅπου δήποτε τὸ σῶμα κρύψας ἦν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐξαίφνης φανεῖς, ἔλεγε ἑαυτὸν ἐκ νεκρῶν ἐγηγέρθαι· μύθους μὲν ἂν ἔδοξε λέγειν παρὰ πᾶσιν, ἠπιστήθη δὲ πολλῶν πλέον καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως λέγων, οὐκ ὄντος ὅλως τοῦ μαρτυροῦντος περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τῆς δὲ ἀναστάσεως προηγεῖσθαι δεῖ θάνατον, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ἀνάστασις μὴ προηγουμένου θανάτου. Ὅθεν εἰ κρύφα που ἐγεγόνει τοῦ σώματος ὁ θάνατος, οὐ φαινομένου τοῦ θανάτου, οὐδὲ ἐπὶ μαρτύρων γενομένου, ἀφανῆς καὶ ἀμάρτυρος καὶ ἡ τούτου ἀνάστασις. Ἡ διὰ τί τὴν μὲν ἀνάστασιν ἐκήρυττεν ἀναστὰς, τὴν δὲ θάνατον ἀφανῶς ἐποίησε γενέσθαι; Ἡ διὰ τί τοὺς μὲν δαίμονας ἐπ' ὅψει πάντων ἀπήλαυε, τὸν τε ἐκ γενε- 7 τῆς τυφλὸν ἀναβλέπειν ἐποίησε, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἵνα δι' αὐτῶν πιστευθῇ Λόγος Θεοῦ· τὸ δὲ θνητὸν οὐκ ἐπ' ὅψει πάντων ἀφθαρτον ἐδείκνυεν, ἵνα πιστευθῇ αὐτὸς ὢν ἡ ζωὴ; Πῶς δὲ (42) καὶ οἱ τούτου μαθηταὶ παρῆρσιαν εἶχον περὶ τοῦ τῆς ἀναστάσεως λόγου, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν, ὅτι πρῶτον ἀπέθανεν; Ἡ πῶς ἂν ἐπιστεύθησαν λέγοντες γεγονέναι πρῶτον θάνατον, εἶτα τὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ παρ' οἷς ἐπαρῆρσιάζοντο, εἶχον τούτους μάρτυρας τοῦ θανάτου; Εἰ γὰρ καὶ οὕτως, ἐπ' ὅψει πάντων γενομένου

mendose.

(42) Seguer. δὲ hic inserit: alii et editi omit- tunt.

που τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, οὐκ ἠθέλησαν οἱ τότε Φαρισαῖοι πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑωρακότας τὴν ἀνάστασιν ἠνάγκασαν ἀρνήσασθαι ταύτην· πάντως εἰ κεκρυμμένως ἐγεγονέι ταῦτα, πόσας ἂν προφάσεις ἀπιστίας ἐπένοον (43); Πῶς δὲ ἄρα τὸ τοῦ θανάτου τέλος ἐδείκνυτο, καὶ ἡ κατὰ τοῦτου νίκη, εἰ μὴ ἐπ' ὄψει πάντων προσκαλεσάμενος αὐτὸν ἠλεγξε νεκρὸν κενωθέντα (44) λοιπὸν τῆ τοῦ σώματος ἀφθαρσία;

24. Τὰ δὲ καὶ παρ' ἐτέρων ἂν λεχθέντα, ταῦτα προλαβεῖν (45) ἡμᾶς ἀναγκαῖον ταῖς ἀπολογίαις. Τάχα γὰρ ἂν τις εἴποι καὶ τοῦτο· Εἰ ἐπ' ὄψει πάντων καὶ ἐμάρτυρον ἔδει γενέσθαι τὸν τοῦτου θάνατον, ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀναστάσεως πιστευθῆ λόγος· ἔδει κἂν αὐτὸν ἑαυτῷ (46) ἐνδοξὸν ἐπινοήσασθαι θάνατον, ἵνα μὴ τὴν ἀτιμίαν τοῦ σταυροῦ φύγῃ. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο ποιήσας ἦν, ὑπόνοιαν καθ' ἑαυτοῦ παρείχεν, ὡς οὐ κατὰ παντὸς θανάτου δυνάμενος, ἀλλὰ μόνου τοῦ περι αὐτοῦ ἐπινοηθέντος· καὶ οὐδὲν ἤττον πάλιν ἦν ἡ πρόφασις τῆς περι τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίας. Ὅθεν οὐ παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιβουλῆς ἐγένετο (47) τῷ σώματι ὁ θάνατος· ἵνα ὅν αὐτοὶ προσαγάγῃ τῷ Σωτῆρι θάνατον, τοῦτον αὐτὸς ἐξαφανίσῃ. Καὶ ὡσπερ γενναῖος παλαιστής, μέγας ὢν τῆ συνέσει καὶ τῆ ἀνδρείᾳ, οὐκ αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀντιπάλους ἐκλέγεται, ἵνα μὴ ὑπόνοιαν τῆς πρὸς τινας δειλίας παράσῃ· ἀλλὰ τῆ τῶν θεωρούντων διδούσῃ, καὶ μάλιστα κἂν ἐχθρὸν τυγχάνωνσιν, ἵνα πρὸς ὃν ἂν συμβῶλλωσιν αὐτοί, τοῦτον αὐτὸς καταρῆξας, κρείττων τῶν πάντων πιστευθῇ· οὕτως καὶ ἡ τῶν πάντων ζωὴ ὁ (48) Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς οὐκ ἑαυτῷ θάνατον ἐπένοιε τῷ σώματι, ἵνα μὴ ὡς ἕτερον δειλιῶν φανῇ· ἀλλὰ τὸν παρ' ἐτέρων, καὶ μάλιστα τὸν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ὃν ἐνόμιζον εἶναι δεινὸν ἐκεῖνοι καὶ ἄτιμον καὶ φευκτόν, τοῦτον αὐτὸς ἐν σταυρῷ δεχόμενος ἠνείχετο, ἵνα καὶ, τοῦτου καταλυθέντος, αὐτὸς μὲν ὢν ἡ ζωὴ πιστευθῇ, τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλος καταργηθῇ (49). Γέγονε γούντι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· ἐν γὰρ ἐνόμιζον ἄτιμον ἐπιφέρειν θάνατον, οὗτος ἦν τρόπιον κατ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Διὸ οὐδὲ τὸν Ἰωάννου θάνατον ὑπέμεινε, διαιρουμένης τῆς κεφαλῆς, οὐδὲ ὡς Ἡσαίας ἐπίρσθη, ἵνα καὶ τῷ θανάτῳ ἀδιαιρέτον καὶ ἀλόκληρον τὸ σῶμα φυλάξῃ, καὶ μὴ πρόφασις τοῖς βουλομένοις διαιρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν γένηται.

25. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἑαυτοῖς λογισμοὺς ἐπισωρεύοντας· ἂν δὲ καὶ τῶν ἐξ ἡμῶν τις μὴ ὡς φυλόνεικος, ἀλλ' ὡς φιλομαθὴς ζητῇ (50), διὰ τί μὴ ἐτέρως, ἀλλὰ σταυρὸν ὑπέμεινε· ἀκούετω καὶ (51) οὗτος, ὅτι οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἡμῖν συνέφερε,

A ejus mortis testes habuissent? Etenim, si morte et resurrectione coram omnibus peractis, Pharisei credere non solum noluerunt, sed etiam illos, qui resurrectionem viderant, eam negare coegerunt; profecto si occulte hæc acta fuissent, quot, quæso, causas non credendi excogitassent? Quomodo porro mortis interitus aut victoria de eadem reportata nota fuisset, nisi illam in omnium conspectu provocatam, mortuam et sui corporis incorruptione exinanitam ostendisset?

24. Cæterum ea, quæ ab aliis forte objici possent, necesse est quoque nostra defensione antecupare. Id ergo forte quis proposuerit: Si in omnium conspectu ac coram testibus eum mori oportuit, ut scilicet prædicatio resurrectionis fidem habere possent, saltem honorificam mortem sibi eligere debuit, ut vel crucis ignominiam effugeret. Atqui si id fecisset, suspicioni locum adversus seipsum dedisset, quasi qui non qualibet morte esset fortior, sed illa duntaxat quam elegisset: ac proinde non minor fuisset occasio fidem resurrectioni derogandi. Unde non ex seipso, sed ex insidiis corpus mori voluit, ut nimirum quam illi mortem Salvatori inferrent, eam ipse destrueret. Ac veluti generosus pugil prudentia et fortitudine æque insignis, non ipse sibi adversarios eligit, ne cui timiditatis erga aliquos suspicionem moveat: sed id spectantium, maximeque si illos adversarios patiat, arbitrio permittit, ut prostrato ac devicto quemcunque illi objecerint, omnibus fortior habeatur; ita quoque omnium vita, Dominus et Salvator noster Christus non per se mortem corporis delegit, ne aliam reformidare videretur, sed ab aliis et præcipue ab hostibus injectam, quam asperam illi et ignominiosam fugiendamque arbitrabantur, ipse in cruce subire non renuit, ut morte dissoluta, ipse quidem vita esse crederetur, et mortis imperium funditus everteretur. Mirum ergo quiddam et inexpectatum accidit, ut quam illi ignominiosam mortem inferre putabant, ea adversus ipsam mortem trophæum esset. Hinc neque Joannis mortem capitis amputatione passus est, neque sicuti Isaias secus est, ut et in morte corpus sine divisione integrum servaret, et nulla causa his suppeteret qui Ecclesiam vellent discindere.

D 25. Et hæc quidem ad externos qui sibi ipsis argumenta solent accumulare: si quis vero ex nostris non **55** contendendi sed discendi studio quærat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit: audiat etiam iste, idcirco hoc mortis genus Dominum

Id. Seguer. et Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon. uox, ἐπινοῆσαι.

(47) Sic Seguer. Editi, ἐγένετο.

(48) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii cum editis art. ὁ omittunt; ὁ seq. abest a Gobl. et Felckm. 1 an.

(49) Τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλος καταργηθῆναι desunt in Gobler. et Felckm. 1 an.

(50) Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii et editi ζητεῖ.

(51) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 an.

(43) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐπενόησαν.

(44) Sic Seguer. atque ita etiam legisse videntur interpretes, quorum Omnibonus et Ambros. hanc vocem vertunt, *exinanitam*; Nannius, *inanem eam exhaustamque*. Alii mss. et editi habent, κενώσαντα. Ibid. καὶ mox seq. omittunt Gobler. et Felckm. 1 anon.

(45) Sic Anglic. Ita quoque emendatum est in Basil. Alii et editio Commel., προλαβεῖν.

(46) Seguer. habet ἑαυτῷ, quod et expriment omnes interpretes; alii vero mss. et editi omittunt.

pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. Nam si ideo venit ut maledictionem, in quam incideramus, portaret, quomodo aliter factus fuisset maledictio, nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est, nam scriptum est: *Maledictus qui pendet in ligno*⁶⁸. Deinde, si mors Domini pretium est omnium, ejusque morte medius paries maceris solvitur⁶⁹, ac fit vocatio gentium, quomodo nos convocasset, nisi fuisset crucifixus? siquidem in sola cruce extensis manibus mori quis potest. Quocirca id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes attraheret, ac utrosque in seipso conjungeret. Id quippe et ipse dixit significans qua morte omnes esset redempturus: *Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum*⁷⁰. Præterea, si diabolus nostri generis hostis, e cælo delapsus, circa hunc infimum aerem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia sui similibus Imperans, eorum opera homines præstigil seducit, et his qui sursum tendunt obstare nititur; qua de re Apostolus: *Secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis contumaciæ*⁷¹: si insuper venit Dominus ut diabolum prosternat, aerem purget, ac nobis viam in cælum per velamen, id est, carnem suam⁷², ut ait Apostolus, aperiat; denique si id morte faciendum fuit, quam, amabo, alia morte hæc potuissent peragi, nisi ea quum in aere in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aere moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujusmodi mortem convenienter sublit Dominus. Hoc enim modo sursum elatus, aerem a diabolicis omnibusque dæmonum insidiis purgavit, uti his verbis testatus est: *Videbam Satanam sicut fulgur cadentem*⁷³. Iter autem ad cælum nobis instauravit dicens: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ aeternales*⁷⁴. Nec enim Verbum opus habuit ut januæ reserarentur, cum sit Dominus omnium; nec quidquam ex rebus creatis Creatori clausum erat; sed nos ipsi, quos proprio suo corpore sursum efferebat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit, sic etiam per idem illud iter in cælum aperuit.

ἤμεν οἱ χρήζοντες, οὓς ἀνέφερον αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδίου ἤνεγκε τῷ θανάτῳ· οὕτω δὲ αὐτοῦ πάλιν ὠδοποίησε

26. Recte ergo et convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit: cujus quidem rei causa omni ex parte rectæ rationi valde est consentanea, cui nempe sit evidens ac perspicuum saltem omnium non potuisse aliter quam per crucem restitui. Namque ne sic quidem ille vel in cruce ignotus esse passus est, sed imo creatam naturam

⁶⁸ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 5. ⁶⁹ Ephes ii, 14. ⁷⁰ Luc. x, 48. ⁷¹ Psal. xxiii, 7.

(52) Gobler. et Felckm. 1 an., σταυρός, καθὰ γέγραπται. Anglic. item γὰρ non habet.

(53) Gobler. Felckm. 2 an. et Segner., μέλλει. Mox φησὶν deest in Seguer. et art. ὁ ante ἐχθρός.

(54) Τοῦ πνεύματος deest in Seguer.

(55) Sic Gobler. Felck. 1 an. et Seguer. Alii et

καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καλῶς ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Ἐὶ γὰρ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατάραν ἤλθεν αὐτὸς βαστάσαι, πῶς ἂν ἄλλως ἐγένετο κατάρα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρῃ γένομενον θάνατον ἐδέξατο; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ σταυρός· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται (52)· Ἐπι-κατάρατος ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλου. Ἐπειτα, εἰ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων, καὶ τῷ θανάτῳ τούτου τὸ μεστόχορον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἔθνων ἡ κλήσις· πῶς ἂν ἡμᾶς προσεκαλέσατο, εἰ μὴ ἐσταύρωτο; ἐν μόνῳ γὰρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσὶ τις ἀποθνήσκει. Διὸ καὶ τοῦτο ἔπρεπεν ὑπομείναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαὸν, τῇ δὲ τοῖς ἀπὸ τῶν ἔθνων ἐλύσει, καὶ ἀμφοτέρους ἐν αὐτῷ συνάψῃ. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἰρηκεν, σημαίνων

πολιῶν θανάτῳ ἐμέλλει (53) λυτροῦσθαι τοὺς πάντας. Ὅταν ὑψωθῶ, φησὶν, πάντας ἐλεύσω πρὸς ἐμάντην. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ ἐχθρός τοῦ γένους ἡμῶν διάβολος ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν ἀέρα τὸν ὠδε κάτω πλανᾶται, κάκει τῶν σὺν αὐτῷ δαιμόνων ὡς ὁμοίων ἐν τῇ ἀπειθείᾳ ἐξουσιάζων, φαντασίας μὲν δι' αὐτῶν ἐνεργεῖ τοῖς ἀπατωμένοις, ἐπιχειρεῖ δὲ τοῖς ἀνεργομένοις ἐμποδίζειν· καὶ περὶ τούτου φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Κατὰ τὸν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος (54) τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Ἦλθε δὲ (55) ὁ Κύριος, ἵνα τὸν μὲν διάβολον καταβάλῃ, τὸν δὲ ἀέρα καθαρῶς, καὶ ὁδοποιήσῃ ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ κατακατεδάσματος, τοῦτ' ἐστὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἔδει γενέσθαι διὰ τοῦ θανάτου· πολὺ δ' ἂν ἄλλῳ θανάτῳ ἐγεγόνει ταῦτα ἢ τῷ ἐν ἀέρι γενομένῳ, φημί (56) δὴ τῷ σταυρῷ; Μόνος γὰρ ἐν τῷ ἀέρι τις ἀποθνήσκει, ὁ σταυρῷ τελειούμενος. Διὸ καὶ εἰκότως τοῦτον ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Οὕτω γὰρ ὑψωθείς, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζεν ἀπὸ τε τῆς διαβολικῆς καὶ πάσης τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς λέγων· Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν πεσόντα· τὴν δὲ εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ὁδοποιῶν ἀνεκαίνιζε λέγων πάλιν· Ἀρατε πύλας, οἱ ἀρχόντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι. Οὐ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος ἦν ὁ χρήζων ἀνοίξεως τῶν πυλῶν, Κύριος τῶν πάντων ὢν· οὐδὲ κεκλεισμένον ἦν τι τῶν ποιημάτων τῷ ποιητῇ· ἀλλ' ἡμεῖς

σώματος αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸ προστήν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον.

26. Πρέπων οὖν ἄρα καὶ ἀρμόζων ὁ ἐν τῷ σταυρῷ γέγονε θάνατος ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἡ αἰτία τούτου εὐλογος (57) ἐφάνη κατὰ πάντα, καὶ δικαίους ἔχει τοὺς λογισμοὺς, ὅτι μὴ ἄλλως ἀλλὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἔδει γενέσθαι τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων. Καὶ γὰρ οὐδ' οὕτως ἀφανῆ ἑαυτὸν οὐδὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἀφῆκεν· ἀλλὰ κατὰ περιττὸν τὴν μὲν κτίσιν ἐποίησε μαρτυρεῖν

⁷⁰ Joau. xii, 32. ⁷¹ Ephes. ii, 2. ⁷² Hebr. x, 20.

editi δὲ omitunt.

(56) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et ed. Commel. τουτέστι.

(57) Goblerian. et Felckman. 1 anonym., εὐλογον.

τὴν τοῦ ἑαυτῆς δημιουργοῦ παρουσίαν· τὸν δὲ ἑαυτοῦ ναὸν τὸ (58) σῶμα οὐκ ἐπὶ πολὺ μένειν ἀνασχόμενος, ἀλλὰ μόνον δείξας νεκρὸν τῆ τοῦ θανάτου πρὸς αὐτὸ συμπλοκῆ, τριταῖον εὐθέως ἀνέστησε, τρόπαια καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι γενομένην ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου τὸ σῶμα διεγείραι καὶ πάλιν δεῖξαι ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς προῖδὼν ὁ Σωτῆρ οὐ πεποίηκεν. Εἶπε γὰρ ἂν τις μηδὲν αὐτὸ τεθνηκέναι, ἢ μὴδὲ τέλος αὐτοῦ τὸν θάνατον ἐψαυκέναι, εἰ παρ' αὐτὰ τὴν ἀνάστασιν ἦν ἐπίδειξας. Τάχα δὲ καὶ ἐν Ἰσρ τοῦ διαστήματος ἔντος τοῦ τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἄδηλον ἐγίνετο τὸ περὶ τῆς ἀφθαρσίας κλέος. Ὅθεν, ἵνα δειχθῆ νεκρὸν τὸ σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσην ὁ Λόγος, καὶ τριταῖον τοῦτο πᾶσιν ἔδειξεν ἀφθαρτον Ἐνεκα μὲν οὖν τοῦ δειχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταῖον ἀνέστησε τοῦτο· ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πολὺ διαμείναν καὶ φθαρὲν τέλειον ὑστερον ἀναστήσας ἀπιστηθῆ, ὡς οὐκ αὐτὸ, ἀλλ' ἔτερον σῶμα φέρων· Ἐμέλλε γὰρ ἂν τις καὶ διὰ τὸν (59) χρόνον ἀπιστεῖν τῷ φαινομένῳ, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν γενομένων· διὰ τοῦτο οὐ πλείων τῶν τριῶν ἡμερῶν ἠνέσχετο, οὐδὲ ἐπὶ πολὺ τοὺς ἀκούσαντας αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρεβλυσεν· ἀλλ' εἰς τῶν ἀκούων αὐτῶν Ἐναυλον ἐχόντων [Ἰσως ἐχουσῶν] τὸν λόγον, καὶ εἰς τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκδεχομένων, καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἠρημένης, καὶ ζώντων ἐπὶ γῆς εἰς, καὶ ἐπὶ τόπων (60) ὄντων τῶν θανατωσάντων, καὶ μαρτυρούντων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ κυριακοῦ σώματος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τριταίῳ διαστήματι τὸ γενόμενον νεκρὸν σῶμα ἔδειξεν ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον· καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος Λόγου τέθηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν αὐτῷ τῆ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus,

27. Τοῦ μὲν γὰρ καταλεῦσθαι τὸν θάνατον, καὶ νίκην κατ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὸν σταυρὸν, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἰσχύειν, ἀλλ' εἶναι νεκρὸν αὐτὸν ἀληθῶς, γνώρισμα οὐκ ὀλίγον καὶ πίστις ἐναργής τὸ παρὰ πάντων τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν αὐτὸν καταφρονεῖσθαι, καὶ πάντας ἐπιβαίνειν κατ' αὐτοῦ, καὶ μηκέτι φοβεῖσθαι τοῦτον, ἀλλὰ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆ εἰς Χριστὸν πίστει καταπατεῖν αὐτὸν ὡς νεκρὸν. Πάλαι μὲν γὰρ πρὶν τὴν θείαν ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ Σωτῆρος, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις ὁ θάνατος, καὶ (61) πάντες τοὺς ἀποθνῆσκοντας ὡς φειρομένους ἐθρήνουν· ἄρα δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀναστήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν ὁ θάνατός ἐστι φοβερός, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες, ὡς οὐδὲν αὐτὸν ὄντα πατοῦσι καὶ μᾶλλον ἀποθνῆσκειν αἰροῦνται, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἰσασί γὰρ ὄντως, ὅτι ἀποθνῆσκοντες οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ

A Creatoris præsentiam mirum in modum voluit testificari. Templum quoque suum nempe corpus non diu exanime jacere sivit, sed cum illud mortis congressu mortuum ostendisset, tertia die statim a mortuis excitavit, corporis incorruptionem et indolentiam, veluti trophæa et palmis, morte victa reportans. Poterat quidem statim post mortem corpus exsuscitare et vivum iterum ostendere. Verum id non sine magna providentia facere noluit Salvator. Siquidem inde potuisset aliquis suspicari illud nequaquam mortuum esse, vel non omnino a morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortassis etiam si eodem temporis spatio mors et resurrectio evenissent, incorruptionis decus incertum et ignotum fuisset. Quocirca, ut corpus mortuum fuisset constaret, media una die passum est Verbum, et corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit. Itaque, ut corpus vere mortuum fuisse manifestum esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id incredibile videretur, aliudque cum habere corpus putarent homines, si nimirum non nisi post multum temporis, cum jam penitus fuisset corruptum, illud vitæ reddidisset (nec enim defuissent qui propter longiorem moram fidem non adhiberent, et quæ acta essent obliviscerentur) : idcirco non amplius quam tres dies exspectavit, neque illos qui se de resurrectione dicentem audierant in longius distulit ; sed cum ejus verbis illorum aures adhuc personarent ; cum eum adhuc attentis exspectarent oculis, et animo essent suspensi ; cum adhuc in terra viverent et iisdem in locis versarentur qui illum occiderant et mortis Dominici corporis testes erant ; ipse Dei Filius corpus, quod trium dierum spatio mortuum fuerat, immortale et incorruptum exhibuit, palamque factum est non imbecillitate sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

27. Mortem enim dissolutam esse et cruce devictam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere mortuam esse, non tenue argumentum sed certissimum indicium est, quod ab omnibus Christi discipulis illa contemnatur, omnesque eidem insultent, nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis et fide Christi tanquam mortua conculcetur. Olim siquidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos qui moriebantur tanquam pereuntes deflebant. Jam autem, postquam Salvator corpus suum a mortuis excitavit, mors non amplius terribilis est, sed omnes, qui Christo credunt, eam tanquam quæ nihil sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem Christi negare. Nimirum certo sciunt se moriendo non perire, sed vivere et incorruptos per resurrectionem fieri. Ille autem qui nobis antea morte im-

(58) Seguer. τό habet, quod alii et editi omittunt.

(59) Sic Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerianus. Alii et editi, αὐτόν. lidem paulo ante διαμείναν habent, ubi alii et editi, διαμείνον.

(60) Sic Gob. et Felck. 1 an. At alii et editi, τόπων.

Mox ibid. Seguer. μαρτύρων τοῦ θανάτου.

(61) Hæc verba, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις ὁ θάνατος, καί, absunt a Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer.

pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. Nam si ideo venit ut maledictionem, in quam incideramus, portaret, quomodo aliter factus fuisset maledictio, nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est, nam scriptum est: *Maledictus qui pendet in ligno*⁶⁶. Deinde, si mors Domini pretium est omnium, ejusque morte medius paries maceris solvitur⁶⁷, ac fit vocatio gentium, quomodo nos convocasset, nisi fuisset crucifixus? siquidem in sola cruce extensis manibus mori quis potest. Quocirca id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes attraheret, ac utrosque in seipso conjungeret. Id quippe et ipse dixit significans qua morte omnes esset redempturus: *Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum*⁷⁰. Præterea, si diabolus nostri generis hostis, e cælo delapsus, circa hunc infimum aerem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia sui similibus imperans, eorum opera homines præstigiis seducit, et his qui sursum tendunt obstare nititur; qua de re Apostolus: *Secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis contumaciæ*⁷¹: si insuper venit Dominus ut diabolum prosternat, aerem purget, ac nobis viam in cælum per velamen, id est, carnem suam⁷², ut ait Apostolus, aperiat; denique si id morte faciendum fuit, quanam, amabo, aha morte hæc potuissent peragi, nisi ea quam in aere in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aere moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujusmodi mortem convenienter sublit Dominus. Hoc enim modo sursum elatus, aerem a diabolicis omnibusque dæmonum insidiis purgavit, uti his verbis testatus est: *Videbam Satanam sicut fulgur cadentem*⁷³. Iter autem ad cælum nobis instauravit dicens: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales*⁷⁴. Nec enim Verbum opus habuit ut januæ reserarentur, cum sit Dominus omnium; nec quidquam ex rebus creatis Creatori clausum erat; sed nos ipsi, quos proprio suo corpore sursum efferebat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit, sic etiam per idem illud iter in cælum aperuit.

ἤμεν οἱ χερήζοντες, οὗς ἀνέφερον αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδίου ἤνεγκε τῷ θανάτῳ· οὕτω δὲ αὐτοῦ πάλιν ὠδοποίησε

26. Recte ergo et convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit: cujus quidem rei causa omni ex parte rectæ rationi valde est consentanea, cui nempe sit evidens ac perspicuum salutem omnium non potuisse aliter quam per crucem restitui. Namque ne sic quidem ille vel in cruce ignotus esse passus est, sed imo creatam naturam

⁶⁶ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 5. ⁶⁷ Ephes. ii, 14. ⁷⁰ Luc. x, 18. ⁷¹ Psal. xxiii, 7.

(52) Gobler. et Felckm. 1 an., σταυρός, καθὰ γέγραπται. Anglie. item γάρ non habet.

(53) Gobler. Felckm. 2 an. et Seguer., μέλλει. Mox φησὶν deest in Seguer. et art. ὁ ante ἐχθρός.

(54) Τοῦ πνεύματος deest in Seguer.

(55) Sic Gobler. Felck. 1 an. et Seguer. Alii et

καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καλῶς ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Εἰ γὰρ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατάραν ἤλθεν αὐτὸς βαστάσαι, πῶς ἂν ἄλλως ἐγένετο κατάρα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρᾳ γενομένον θάνατον ἐδέξατο; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ σταυρός· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται (52)· Ἐπι-κατάρατος ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Ἐπειτα, εἰ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων, καὶ τῷ θανάτῳ τοῦτου τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἐθνῶν ἡ κλήσις· πῶς ἂν ἡμᾶς προσεκαλέσατο, εἰ μὴ ἐσταύρωτο; ἐν μόνῳ γὰρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσὶ τις ἀποθνήσκει. Διὸ καὶ τοῦτο ἐπρεπεῖν ὑπομεῖναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαὸν, τῇ δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐλκύσῃ, καὶ ἀμφοτέρους ἐν ἑαυτῷ συνάψῃ. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἰρηκεν, σημαίνων πολὺν θανάτῳ ἐμελλεῖν (53) λυτροῦσθαι τοὺς πάντας. Ὅταν ὑψωθῶ, φησὶν, πάντα ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ ἐχθρός τοῦ γένους ἡμῶν διάβολος ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν ἀέρα τὸν ὠδε κάτω πλανᾶται, κάκει τῶν σὺν αὐτῷ δαιμόνων ὡς ὁμοίων ἐν τῇ ἀπειθείᾳ ἐξουσιάζων, φαντασίας μὲν δι' αὐτῶν ἐνεργεῖ τοῖς ἀπατωμένοις, ἐπιχειρεῖ δὲ τοῖς ἀνερχομένοις ἐμποδίζειν· καὶ περὶ τοῦτου φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Κατὰ τὸν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος (54) τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Ἦλθε δὲ (55) ὁ Κύριος, ἵνα τὸν μὲν διάβολον καταβάλλῃ, τὸν δὲ ἀέρα καθαρῶσιν, καὶ ὁδοποιήσῃ ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ κατακεκτόσματος, τοῦτ' ἐστὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ εἶδει γενέσθαι διὰ τοῦ θανάτου· πολὺν δ' ἂν ἄλλῳ θανάτῳ ἐγεγόνει ταῦτα ἢ τῷ ἐν ἀέρι γενομένῳ, φησὶν (56) δὴ τῷ σταυρῷ; Μόνος γὰρ ἐν τῷ ἀέρι τις ἀποθνήσκει, ὁ σταυρῷ τελειούμενος. Διὸ καὶ εἰκότως τοῦτον ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Οὕτω γὰρ ὑψωθείς, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζεν ἀπὸ τε τῆς διαβολικῆς καὶ πάσης τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς λέγων· Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν πεσόντα· τὴν δὲ εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ὁδοποιῶν ἀνεκαίνιζε λέγων πάλιν· Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐκάρθητε, πύλαι αἰώνιοι. Οὐ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος ἦν ὁ χερήζων ἀνοξείως τῶν πυλῶν, Κύριος τῶν πάντων ὢν· οὐδὲ κεκλεισμένον ἦν τι τῶν ποιημάτων τῷ ποιητῇ· ἀλλ' ἡμεῖς σώματος αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸ προστήν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον.

26. Πρέπων οὖν ἄρα καὶ ἀρμόζων ὁ ἐν τῷ σταυρῷ γέγονε θάνατος ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἡ αἰτία τοῦτου εβλογος (57) ἐφάνη κατὰ πάντα, καὶ δικαίους ἔχει τοὺς λογισμούς, ὅτι μὴ ἄλλως ἀλλὰ διὰ τοῦ σταυροῦ εἶδει γενέσθαι τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων. Καὶ γὰρ οὐδ' οὕτως ἀφανῆ ἑαυτὸν οὐδὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἀφῆκεν· ἀλλὰ κατὰ περιττὸν τὴν μὲν κτίσιν ἐποίησε μαρτυρεῖν

⁷⁰ Joan. xii, 32. ⁷¹ Ephes. ii, 2. ⁷² Hebr. x, 20.

editi δὲ omittunt.

(56) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et ed. Commel. ουτέστι.

(57) Goblerian. et Felckman. 1 anonym., εβλογον.

την τοῦ ἑαυτῆς δημιουργοῦ παρουσίαν· τὸν δὲ ἑαυ-
τοῦ ναὸν τὸ (58) σῶμα οὐκ ἐπὶ πολὺ μένειν ἀνασχό-
μενος, ἀλλὰ μόνον δείξας νεκρὸν τῆ τοῦ θανάτου πρὸς
αὐτὸ συμπλοκῆ, τριταῖον εὐθὺς ἀνέστησε, τρόπαια
καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι
γενομένην ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν. Ἡδύνατο μὲν
γὰρ καὶ παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου τὸ σῶμα διεγείραι
καὶ πάλιν δείξαι ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς προῖδὸν
ὁ Σωτῆρ οὐ πεποίηκεν. Εἶπε γὰρ ἂν τις μηδὲν
αὐτὸ τεθνηκέναι, ἢ μηδὲ τέλος αὐτοῦ τὸν θάνατον
ἐφαυκέναι, εἰ παρ' αὐτὰ τὴν ἀνάστασιν ἦν ἐπιδείξας.
Τάχα δὲ καὶ ἐν Ἰσρ τοῦ διαστήματος ὄντος τοῦ τε
θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἔδηλον ἐγίνετο τὸ περὶ
τῆς ἀφθαρσίας κλέος. Ὅθεν, ἵνα δευχθῆ νεκρὸν τὸ
σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσθον ὁ Λόγος, καὶ τριταῖον
τοῦτο πᾶσιν ἔδειξεν ἀφθαρτον Ἐνεκα μὲν οὖν τοῦ
δευχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταῖον ἀν-
έστησε τοῦτο· ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πολὺ διαμείναν καὶ φθα-
ρῆντέλεον ὑστερον ἀναστήσας ἀπιστηθῆ, ὡς οὐκ αὐτῆ,
ἀλλ' ἕτερον σῶμα φέρων· ἐμελλε γὰρ ἂν τις καὶ διὰ
τὸν (59) χρόνον ἀπιστεῖν τῷ φαινόμενῳ, καὶ ἐπιλαν-
θάνεσθαι τῶν γενομένων· διὰ τοῦτο οὐ πλείω τῶν
τριῶν ἡμερῶν ἠνέσχετο, οὐδὲ ἐπὶ πολὺ τοὺς ἀκούσαν-
τας αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρεῖλκυεν· ἀλλ'
ἔτι τῶν ἀκοῶν αὐτῶν ἑναυλον ἐχόντων [Ἰσως ἐχου-
σῶν] τὸν λόγον, καὶ ἔτι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκδε-
χομένων, καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἠρτημένης, καὶ
ζώντων ἐπὶ γῆς ἔτι, καὶ ἐπὶ τόπων (60) ὄντων τῶν
θανατωσάντων, καὶ μαρτυρούντων περὶ τοῦ θανάτου
τοῦ κυριακοῦ σώματος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τρι-
ταίῳ διαστήματι τὸ γενομένον νεκρὸν σῶμα ἔδειξεν
ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον· καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι
οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος Λόγου τέθηκε
τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἔξαφανισθῆναι ἐν
αὐτῷ τῆ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus,

27. Τοῦ μὲν γὰρ καταλεῦσθαι τὸν θάνατον, καὶ
νίκην κατ' αὐτοῦ γεγενησθαι τὸν σταυρὸν, καὶ μη-
κέτι λοιπὸν ἰσχυεῖν, ἀλλ' εἶναι νεκρὸν αὐτὸν ἀληθῶς,
γνώρισμα οὐκ ὀλίγον καὶ πίστις ἐναργῆς τὸ παρὰ
πάντων τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν αὐτὸν καταφρο-
νεῖσθαι, καὶ πάντας ἐπιβαίνειν κατ' αὐτοῦ, καὶ μη-
κέτι φοβεῖσθαι τοῦτον, ἀλλὰ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ
καὶ τῆ εἰς Χριστὸν πίστει καταπατεῖν αὐτὸν ὡς νε-
κρὸν. Πάλαι μὲν γὰρ πρὶν τὴν θείαν ἐπιδημίαν γενέ-
σθαι τοῦ Σωτῆρος, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις
ὁ θάνατος, καὶ (61) πάντες τοὺς ἀποθνήσκοντας ὡς
φθειρομένους ἐθρήνουν· ἄρα δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
στήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν ὁ θάνατός ἐστι φοβε-
ρός, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες, ὡς οὐδὲν
αὐτὸν ὄντα πατοῦσι καὶ μᾶλλον ἀποθνήσκειν αἰροῦν-
ται, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἰσασι
γὰρ ὄντως, ὅτι ἀποθνήσκοντας οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ

A Creatoris præsentiam mirum in modum voluit te-
stificari. Templum quoque suum nempe corpus non
diu exanime jacere sivit, sed cum illud mortis
congressu mortuum ostendisset, tertia die statim a
mortuis excitavit, corporis incorruptionem et indo-
lentiam, veluti trophæa et palmas, morte victa re-
portans. Poterat quidem statim post mortem cor-
pus exsuscitare et vivum iterum ostendere. Verum
id non sine magna providentia facere noluit Salva-
tor. Siquidem inde potuisset aliquis suspicari illud
nequaquam mortuum esse, vel non omnino 56 a
morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortas-
sis etiam si eodem temporis spatio mors et resurre-
ctio evenissent, incorruptionis decus incertum et
ignotum fuisset. Quocirca, ut corpus mortuum
B fuisse constaret, media una die passum est Verbum,
et corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit.
Itaque, ut corpus vere mortuum fuisse manifestum
esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id in-
credibile videretur, aliudque eum habere corpus
putarent homines, si nimirum non nisi post multum
temporis, cum jam penitus fuisset corruptum, illud
vitæ reddidisset (nec enim defuissent qui propter
longiorem moram fidem non adhiberent, et quæ
acta essent obliviscerentur): idcirco non amplius
quam tres dies exspectavit, neque illos qui se de
resurrectione dicentem audierant in longius distul-
lit; sed cum ejus verbis illorum aures adhuc per-
sonarent; cum eum adhuc attentis exspectarent
oculis, et animo essent suspensi; cum adhuc in
C terra viverent et iisdem in locis versarentur qui
illum occiderant et mortis Dominici corporis testes
erant; ipse Dei Filius corpus, quod trium dierum
spatio mortuum fuerat, immortale et incorruptum
exhibuit, palamque factum est non imbecillitate
sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destruere-

27. Mortem enim dissolutam esse et cruce devi-
ctam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere
mortuam esse, non tenue argumentum sed certis-
simum indicium est, quod ab omnibus Christi di-
scipulis illa contemnatur, omnesque eidem insult-
tent, nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis et
fide Christi tanquam mortua conculcetur. Olim si-
quidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis
etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos
qui moriebantur tanquam pereuntes desolebant. Jam
autem, postquam Salvator corpus suum a mortuis
excitavit, mors non amplius terribilis est, sed om-
nes, qui Christo credunt, eam tanquam quæ nihil
sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem
Christi negare. Nimirum certo sciunt se moriendo
non perire, sed vivere et incorruptos per resurre-
ctionem fieri. Ille autem qui nobis antea morte im-

(58) Seguer. τό habet, quod alii et editi omittunt.

(59) Sic Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerianus. Alii et editi, αὐτόν. lidem paulo ante διαμείναν ha-
bent, ubi alii et editi, διαμείνον.

(60) Sic Gob. et Felck. 1 an. At alii et editi, τόπων.

Mox ibid. Seguer. μαρτύρων τοῦ θανάτου.

(61) Hæc verba, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις
ὁ θάνατος, καὶ, absunt a Gobler. Felckm. 1 an. et
Seguer.

probe insultabat diabolus, solutis mortis doloribus⁷⁵, solus vere mortuus mansit; cujus quidem rei signum est, quod homines antequam Christo credant mortem ut terribilem intueantur et refugiant: postea vero quam ad illius fidem et doctrinam transierint, adeo fortiter mortem spernunt, ut et mira alacritate ad eam properent et testes fiant resurrectionis quam Salvator contra illam produxit. Hinc ipsi etiam infantes mori festinant, seseque contra mortem non viri tantum sed et mulieres exercent. Ita scilicet infirma facta est ut et mulieres, quas prius deceperat, nunc illi velut mortuæ et dissolutæ illudant. Quemadmodum enim si tyrannus aliquis a vero rege superatus, manibus ac pedibus vincitur, nemo jam illac transierit, quin eum irrideat, verberet ac distrahat, ejus furorem et sævitiam ob victoriam a rege de illo reportatam non amplius extingens: ita devicta morte et a Salvatore in cruce velut in cippo pedibus manibusque ligatis exposita, omnes, qui in Christo transierunt, eam **57** intrepide calcant, et Christo dantes testimonium, mortem derident et acriter objurant, ea quæ supra scripta sunt dicentes: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi tuus, inferne, stimulus*⁷⁶?

ζουσι τὸν θάνατον, ἐπικερτομούντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωθεν κατ' αὐτοῦ (66) γεγραμμένα λέγοντες, *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νῆκος; Ποῦ σου, ᾄδη, τὸ κέντρον;*

28. Num igitur tenue et exile istud est mortis imbecillitatis indicium? Num leve est victoriæ de ea a Salvatore reportatæ argumentum, quod Christiani pueri et puellæ præsentem vitam despiciant, et mortem meditentur? Homo quidem ex natura æsthem corporisque dissolutionem reformidat: unde id summopere admirandum est, quod qui crucis fidem induit, ea quæ sunt secundum naturam respuat, nec mortem propter Christum pertimescat. Nimirum quemadmodum si quis, cum ignis vim naturalem comburendi habeat, aliquid esse diceret quod flammam ejus non metueret, sed potius ejus argueret infirmitatem, quale scilicet de Indorum amianto refertur: cui ista asseveranti si quis credere nolens, rem ipsam per se vellet experiri, is amiantum induens, eumque igni objiciens, ita profecto ipsius ignis contra amiantum imbecillitatem exploratam per se ipse haberet: vel quemadmodum si quis vinctum tyrannum videndi desiderio teneretur, necesse est se in regionem et imperium victoris conferat, illicque eum, qui aliis formidandus erat, factum imbecillum intuetur: ita si quis post res tantas, post tot in Christo effectus

⁷⁵ Act. II, 24. ⁷⁶ I Cor. xv, 55; Ose. XIII, 14.

(62) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et editi, *πονηρός*.

(63) Seguerianus, πιστεύσωσιν.

(64) Seguer., γεγεννημένης.

(65) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii vero et ed. Commel., αὐτοῦ ὡς νεκροῦ καὶ παρειμένου.

(66) Κατ' αὐτοῦ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(67) Art. ὁ deest in Gobler. Felckm. 1 an. et Se-

καὶ ζῶσι, καὶ ἀφθαρτοὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως γίνονται. Ἐκείνος δὲ ὁ πάλαι τῷ θανάτῳ πονηρῶς (62) ἐναλλόμενος διάβολος, λυθεισῶν αὐτοῦ τῶν ὠδίνων, ἐμεινε μόνος ἀληθῶς νεκρός. Καὶ τούτου τεκμήριον, ὅτι, πρὶν πιστεύσωσιν (63) οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὀρῶσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ἐκείνου πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὀρμᾶν, καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένης (64) ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ ἐτι νῆπιοι ὄντες τὴν ἡλικίαν, σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν, καὶ μελετῶσι κατ' αὐτοῦ τοῖς ἀσχῆσεσιν οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Ὑβτωσ ἀσθενῆς γέγονε, ὡς καὶ γυναῖκας τὰς ἀπατηθείσας τὸ πρὶν παρ' αὐτοῦ νῦν παίζειν αὐτὸν ὡς νεκρὸν καὶ παρειμένον (65). Ὡς γὰρ τυράννου καταπολεμηθέντος ὑπὸ γησίῳ βασιλέως, καὶ δεθέντος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πάντες λοιπὸν οἱ διαβαίνοντες καταπαίζουσιν αὐτοῦ, ὑπτόντες καὶ δασύροντες, οὐκ ἐτι φοβούμενοι τὴν μανίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγριότητα διὰ τὸν νικήσαντα βασιλέα· ὁμοίως καὶ τοῦ θανάτου νικηθέντος καὶ στηλιτευθέντος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, πάντες οἱ ἐν Χριστῷ διαβαίνοντες αὐτὸν καταπατοῦσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσιν αὐτὸν κατ' αὐτοῦ (66) γεγραμμένα λέγοντες, *Ποῦ*

28. Ἄρ' οὖν τοῦτο μικρὸς ἐλεγχὸς ἐστὶ τῆς τοῦ θανάτου ἀσθενείας; Ἡ μικρὰ ἐστὶν ἀπόδειξις τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης νίκης παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅταν οἱ ἐν Χριστῷ παῖδες καὶ νέαι κόραι παρορῶσι τὸν ἐνταῦθα βίον καὶ ἀποθάνειν μελετῶσιν; Ἔστι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος δειλιῶν τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος διάλυσιν· τὸ δὲ παραδοξότατον τοῦτό ἐστιν, ὅτι ὁ (67) τὴν τοῦ σταυροῦ πίστιν ἐνδυσάμενος καταφρονεῖ καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τὸν θάνατον οὐ δειλιᾷ διὰ τὸν Χριστόν. Καὶ ὡς περ τοῦ πυρὸς ἔχοντος κατὰ φύσιν τὸ καλεῖν, εἰ λέγοι τις εἶναι τι τὸ μὴ δειλιῶν αὐτοῦ τὴν καῦσιν, ἀλλὰ καὶ μέλλον ἀσθενῆς αὐτὸ δεικνύον, ὅλον δὴ λέγεται τὸ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἀμίαντον (68). Ἔτα ὁ τῷ λεγομένῳ μὴ πιστεύων, εἰ πείραν θελήσει λαβεῖν τοῦ λεγομένου, πάντως τὸ δκαυστον ἐνδυσάμενος καὶ προσθαλὴν πυρὶ, πιστοῦται λοιπὸν τὴν κατὰ [ἴσως τούτου] τοῦ πυρὸς ἀσθένειαν· ἢ ὡς, εἰ τις τὸν τύραννον δεδεμένον ἰδεῖν θελήσει, πάντως εἰς τὴν τοῦ νικήσαντος χώραν καὶ ἀρχὴν παρελθὼν, ὄρᾷ τὸν ἄλλοις φοβερὸν ἀσθενῆ γενόμενον· οὕτως εἰ τις ἐστὶν ἀπιστος, καὶ ἀκμήν (69) μετὰ τσαῦτα, καὶ μετὰ τοὺς τοσοῦτους ἐν Χριστῷ γενομένους μάρτυρας, καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέ-

guer.

(68) Amiantus, teste Plinio, *Natur. Histor. lib. xxxvi*, lapis est alumini similis. Ex eo telas texti ait Diosc., lib. v, c. 915, quæ in ignem injectæ ardenti quidem, non autem comburuntur, sed splendidiore evadunt.

(69) Καὶ ἀκμήν non habent Gobler. Fel. 1 an. et Seg. Mox καὶ ante μετὰ τὴν, etc., habet Anglic. Alii et editio Commel. omitunt.

ρον γινομενην κατὰ τοῦ θανάτου χλεύην παρὰ τῶν ἀμφίβολον ἔχει περὶ τοῦ κατηργηθῆαι τὸν θάνατον, καὶ τέλος ἐσχηκέναι, καλῶς μὲν ποιεῖ θαυμάζων περὶ τοῦ τηλικούτου· πλὴν μὴ σκληρὸς εἰς ἀπιστίαν, μηδὲ ἀνιδῆς πρὸς τὰ οὕτως ἐναργῆ γινέσθω. Ἄλλ' ὥσπερ ὁ τὸν ἀμίαντον λαθῶν γινώσκει τὸ ἀκαυστον (70) τοῦ πυρὸς πρὸς αὐτὸ, καὶ ὁ τὸν τύραννον δεδεμένον θέλων ὄψιν, εἰς τὴν τοῦ νικησαντος ἀρχὴν παρέρχεται· οὕτω καὶ ὁ ἀπιστῶν περὶ τῆς τοῦ θανάτου νίκης λαμβανέτω τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τοῦτο διδασκαλίαν παρερχέσθω· καὶ ὄψεται τοῦ θανάτου τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ νίκην. Πολλοὶ γὰρ πρότερον ἀπιστοῦντες καὶ χλευάζοντες, ἕστερον πιστεύσαντες, οὕτω κατεφρόνησαν τοῦ θανάτου, ὡς καὶ μάρτυρας αὐτοῦ (71) γενέσθαι τοῦ Χριστοῦ.

29. Εἰ δὲ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν καταπατεῖται ὁ θάνατος, δῆλον ἂν εἴη παρὰ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ μὴ ἄλλον εἶναι ἄλλ' ἢ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια καὶ νίκας ἐπιδειξάμενον, κάκεινον ἐξασθενῆσαι ποιήσαντα· καὶ εἰ πρότερον μὲν ἴσχυεν ὁ θάνατος, καὶ διὰ τοῦτο φοβερός ἦν, ἄρτι δὲ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν καταφρονεῖται· φανερόν ἂν εἴη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντος Χριστοῦ κατηργηθῆαι καὶ νενικῆσθαι τὸν θάνατον. Ὡς γὰρ, ἐὰν μετὰ νύκτα γένηται ἥλιος, καὶ πᾶς ὁ περίγειος τόπος καταλάμπεται ὑπ' αὐτοῦ, πάντως οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, εἰ ὁ τὸ φῶς ἐφαπλώσας ἥλιος πανταχοῦ αὐτὸς ἔστιν ὁ καὶ τὸ σκότος ἀπελάσας, καὶ τὰ πάντα φωτίσας· οὕτω, τοῦ θανάτου καταφρονηθέντος καὶ καταπατηθέντος, ἀφ' οὗ γέγονεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐν σώματι σωτηρίας ἐπιφάνεια καὶ τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ, προδῆλον ἂν εἴη, ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ Σωτὴρ ὁ καὶ ἐν σώματι φανερός, ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, καὶ κατ' αὐτοῦ τρόπαια καθ' ἡμέραν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεικνύμενος. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τις ἀνθρώπου ἀσθενεῖς ὄντας τῇ φύσει, προσηδύντας εἰς τὸν θάνατον, καὶ μὴ καταπτήσσοντας αὐτοῦ τὴν φοβρὰν, μηδὲ τὰς ἐν ἔθου καθόδους δειλιῶντας, ἀλλὰ προθύμῳ ψυχῇ προκαλουμένους αὐτὸν, καὶ μὴ πτήσσοντας βασάνους, ἀλλὰ μάλλον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς προκρίνοντας διὰ τὸν Χριστὸν τὴν εἰς τὸν θάνατον ὁρμὴν ἢ καὶ ἐὰν θεωρὸς τις γένηται ἀνδρῶν καὶ θηλειῶν καὶ παιδῶν νέων ὁρμώντων καὶ ἐπιτηδύντων εἰς τὸν θάνατον διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, τίς οὕτως ἔστιν εὐθήης, ἢ τίς οὕτως ἔστιν ἀπιστος, τίς δὲ οὕτω τὴν διάνοιαν πειρήρωται, ὡς μὴ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι, ὅτι ὁ Χριστὸς, εἰς ὃν μαρτυροῦσιν οἱ ἄνθρωποι, αὐτὸς τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην ἐκάστω παρέχει καὶ δίδωσιν, ἐξασθενεῖν αὐτὸν ποιῶν ἐν ἐκάστω τῶν αὐτοῦ ὄντων πίστιν ἐχόντων, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ φορούμενων; Καὶ γὰρ ὁ τὸν θῆιν βλέπων καταπατούμενον, εἰδὼς αὐτοῦ μάλιστα τῆ· προτέραν ἀγριότητα,

A martyres, post quotidie irrisam mortem ab insignioribus Christi athletis; si quis, inquam, post hæc omnia non credat, adhucque dubitet utrum mors destructa sit et finem habuerit: recte quidem ager si rem tantam admiretur. Verumtamen, ne difficilis fiat ad credendum, nec impudens sit in rebus adeo evidentibus; sed ut ille qui amiantum accepit, eum ab igne non comburi cognoscit, ut item ille qui vinctum tyrannum videre cupit, in victoris imperium transit: ita, si quis de morte victa dubitet, Christi fidem accipiat, et ad ejus scholam transeat, tuncque mortis imbecillitatem, ac de ea reportatam victoriam videbit. Siquidem multū qui prius credere renuerant ac nos irriserant, postquam crediderunt, adeo fortiter mortem contempserunt, ut etiam ipsi martyres Christi fierent.

29. Porro, si signo crucis et Christi fide mors conculcatur: iudice veritate, concludendum est neminem alium præter ipsum Christum esse, qui palmas et triumphos de morte retulerit eamque debilitaverit; si item mors, quæ antea multum valebat, et hanc ob causam terribilis erat, jam post Salvatoris adventum et ejus corporis mortem ac resurrectionem contemnitur: sane inde manifestum fuerit mortem ab ipso Christo, qui in crucem ascendit, deletam et devictam esse. Namque non secus ac post noctem oriente sole totumque terrarum orbem suis radiis illuminante, nemini dubium est quin sol, qui suam lucem ubique diffundit, ipse etiam sit qui tenebras repulerit et cuncta illustravit: ita, cum mors contemni et calcari cœperit ex quo Salvator corpore indutus ad nos salutariter advenit ac in cruce mortuus est; inde sane evidens est ipsum Salvatore, qui in corpore apparuit, mortem destruxisse, quotidieque in suis discipulis tropæa de illa excitare. Si quis enim viderit homines natura imbecilles ad mortem fidenter convolare, nec ejus corruptionem **58** formidare, aut descensum ad inferos refugere, sed alacri animo illum provocare; nec tormenta timere, sed potius Christi amore mortem præsentis vitæ præferre: si quis item spectator fuerit virorum, mulierum tenerorumque puerorum qui, sua in Christum pietate impulsī, ad mortem concurrunt et properant; quis ita stolidus, vel incredulus aut mente obtæcatus fuerit, ut non intelligat et cogitet Christum, cui testes esse merentur homines, singulis victoriam adversus mortem tribuere et concedere, illamque in omnibus, qui ejus fidem habent, et crucis signum gerunt, iusfirmare? Enimvero, qui serpentem proteri cernit, maxime si ejus feritatem antea non ignoraverit, nihil jam dubitat quin ille mortuus penitusque extinctus sit, nisi forte is mente captus fuerit, nec sanos corporis habuerit sensus. Quis enim leonem pueris ludibrio esse videns ignoret

(70) Anglic. Gobler. Felckm. 1 an. et Seg., ἀψαυστον.

(71) Seguer., αὐτοῦς.

vel illum mortuum esse, vel saltem vim suam omnem amisisse? Itaque quemadmodum hæc vera esse ipsis etiam oculis patet, sic, quandoquidem mors a Christi fidelibus irridetur et contemnitur, nemo jam credere refugiat, nemo jam dubitet quin mors a Christo destructa ejusque corruptio dissoluta et deleta fuerit.

οὕτω παιζόμενου καὶ καταφρονουμένου τοῦ θανάτου ἀμφιβαλλέτω, μηδὲ γινέσθω τις ἄπιστος, ὅτι ὑπὸ Χριστοῦ κατήργηται ὁ θάνατος, καὶ ἡ τοῦτου φθορὰ διαλέλυται καὶ πέπαιται.

30. Itaque mortem a Christo esse extinctam, et crucem Dominicam tropæi instar adversus illam fuisse collocatam non levi argumento sunt ea quæ diximus. Quod autem immortalis corporis resurrectio a communi omnium servatore Christo, qui vera vita est, effecta fuerit, res ipsæ multo evidentius quam verba probant his scilicet qui sanum habent mentis oculum. Si enim, ut ostendimus, mors destructa est, eamque omnes propter Christum conculcant, multo magis ipse illam proprio corpore primus conculcavit et destruxit. Morte porro ab illo interempta quid restabat nisi ut corpus resurgeret, et tropæum adversus mortem fieret? Quomodo enim mors destructa esse videretur, nisi Dominicum corpus resurrexisset? Si cui autem hæc ad ejus resurrectionem probandam satis non fuerint, saltem ex his quæ oculis obvia sunt fidem dictis habeat. Nam si mortuus nihil prorsus agere potest, sed ejus memoria usque ad sepulcrum duntaxat viget, ac deinceps desinit; si vero soli viventes agunt, solique apud homines aliquid possunt efficere; videat certe qui velit et ex his quæ viderit veritatem seipso iudice fateatur. Cum enim tot et tanta Salvatore in hominibus efficiat; cum tot undique Græcis et barbaris occulte quotidie persuadeat ut suam fidem amplectantur, et suæ doctrinæ omnes obediant: num adhuc dubitabit aliquis utrum a Salvatore facta sit resurrectio et vivat Christus, imo vero ipse sit vita? An ergo mortui est mentes hominum ita compungere, ut patriis legibus repudiatis, Christi doctrinam sequantur? Aut si nihil agit (nam id mortui proprium est), quomodo ipse agentes et viventes ab agendo coercescit, ita ut adulter jam non adulteret, homicida non interficiat, injustus neminem fraudet, et ex impio pius quis evadat? Qui fieri potest, si non resurrexit, sed mortuus est, ut dæmones, quos deos false appellant et venerantur infideles, ipse expellat, persequatur et profliget? Ubi enim Christus Christique fides nominatur, inde omnis idololatria exturbatur, omnes statim dæmonum fraudes ac fallaciæ 59 patefiunt, nullusque dæmon vel ipsum solum nomen ferre potest, sed eo vel audito mox aufugit et abit. Hoc profecto mortui non opus est,

(72) Sic Segner. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii et editi, ἐπεστράφη. Ibid. mox Seguer., ἔχοι.

(73) Sic Segner.; ἑαυτοῦ ἴtem habent Anglic. et Basil. Alii vero et editi, αὐτοῦ τὴν.

(74) Sic Seg. Basil. et Anglic. qui postremus αὐταρχες habet. Gobl. et Felckm. 1 an.. Εἰ δὲ οὕτω μὴ

οὐκ ἀμφιβάλλει λοιπὸν, ὅτι νεκρὸς ἔστι καὶ τέλειον ἐξησθένησεν, ἐκτὸς εἰ μὴ τὴν διάνοιαν ἀπεστράφη (72), καὶ οὐδὲ τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις ὑγιαίνουσας ἔχει. Τίς γὰρ, καὶ λέοντα παιζόμενον ὑπὸ παιδίων ὄρων, ἀγνοεῖ τοῦτον ἢ νεκρὸν γενόμενον ἢ πᾶσαν ἀπολέσαντα τὴν ἑαυτοῦ (75) δύναμιν; Ὡσπερ οὖν ταῦτα ἀληθῆ εἶναι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔξεστιν ὄραν, ὑπὸ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, μηκέτι μηδεὶς Χριστοῦ κατήργηται ὁ θάνατος, καὶ ἡ τοῦτου φθορὰ

30. Τοῦ μὲν οὖν κατηργῆσθαι τὸν θάνατον, καὶ τρόπαιον εἶναι κατ' αὐτοῦ τὸν κυριακὸν σταυρὸν, οὐ μικρὸς ἔλεγχος τὰ προειρημένα. Τῆς δὲ γενομένης λοιπὸν ἀθανάτου ἀναστάσεως τοῦ σώματος παρὰ τοῦ κοινου πάντων σωτῆρος καὶ ζωῆς ὄντως Χριστοῦ ἐναργεστέρα τῶν λόγων ἢ διὰ τῶν φαινομένων ἀποδείξις ἔστι τοῖς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἔχουσιν ὑγιαίνοντα. Εἰ γὰρ κατήργηται ὁ θάνατος, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν πάντες αὐτὸν καταπατοῦσι· πολλῶ πλείον αὐτὸς αὐτὸν πρῶτος κατεπάτησε τῷ ἰδίῳ σώματι καὶ κατήργησεν αὐτόν. Τοῦ δὲ θανάτου νεκρωθέντος ὑπ' αὐτοῦ, τί ἔδει γενέσθαι ἢ τὸ σῶμα ἀναστῆναι, καὶ τοῦτο δειχθῆναι κατ' αὐτοῦ τρόπαιον; Ἡ πῶς γὰρ ἂν ἐφάνη καταργηθεὶς ὁ θάνατος, εἰ μὴ τὸ σῶμα τὸ κυριακὸν ἦν ἀναστάν; Εἰ δὲ τῷ μὴ αὐτάρχῃ (74) ἢ ἀποδείξις αὐτῆ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, κἂν ἐκ τῶν ἐν ὕψει γενομένων πιστοῦται τὸ λεγόμενον. Εἰ γὰρ δὴ νεκρὸς τις γενόμενος οὐδὲν ἐναργεῖν δύναται, ἀλλὰ μέχρι τοῦ μνηματός ἔστιν αὐτῷ ἡ χάρις, καὶ πέπαιται λοιπὸν· μόνων δὲ τῶν ζώντων εἰσιν αἱ πράξεις καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνεργεῖαι· ὁράτω δὴ ὁ βουλόμενος, καὶ γενέσθω δικαστὴς ἐκ τῶν ὀρωμένων τὴν ἀλήθειαν ὁμοθρώπων. Τοσαῦτα γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐνεργούντος ἐν ἀνθρώποις, καὶ καθ' ἡμέραν πανταχόθεν ἀπὸ τε τῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον οἰκούντων τοσοῦτον πληθος ἀοράτως πείθοντος εἰς τὴν ἑαυτοῦ (75) πίστιν παρελθεῖν, καὶ πάντας ὑπακούειν τῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ· Ἄρ' ἔτι τις τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔξει εἰ γέγονεν ἀνάστασις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ζῆ ὁ Χριστὸς, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἔστιν ἡ ζωὴ; Ἄρα δὲ νεκροῦ ἔστι τὰς μὲν διανοίας τῶν ἀνθρώπων καταλύττειν (76), ὥστε τοὺς πατρικοὺς ἀρνεῖσθαι νόμους, τὴν δὲ Χριστοῦ διδασκαλίαν πρόσκυνεῖν; Ἡ πῶς, εἴπερ οὐκ ἔστιν ἐνεργῶν, νεκροῦ γὰρ ἴδιον ἔστι τοῦτο, αὐτὸς τοὺς ἐνεργούντας καὶ ζώντας τῆς ἐνεργείας παύει, ὥστε τὸν μὲν μοιχὸν μηκέτι μοιχεύειν, τὸν δὲ ἀνδροφόνον μηκέτι φονεῦειν, τὸν δὲ ἀδικούντα μηκέτι πλεονεκτεῖν, καὶ τὸν ἀσεβῆ λοιπὸν εὐσεβεῖν; Πῶς δὲ, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀλλὰ νεκρὸς ἔστι, τοὺς λεγομένους ὑπὸ τῶν ἀπίστων ζῆν ψευδοθεοὺς καὶ θρησκευομένους δαίμονας αὐτὸς ἀπκλαίνει, καὶ διώκει, καὶ καταβάλλει; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται Χριστὸς καὶ ἡ τοῦτου πίστις, ἐκεῖθεν πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθαιρεῖται,

αὐτάρχῃς. Alii et editi, Εἰ δὲ μήπω αὐτάρχῃς.

(75) Sic Seg. Gob. Fel. 1 an. et Ang. Alii et ed., αὐτοῦ.

(76) Sic Segner. Gobl. Felck. 1 an. et Angl. Alii et editi, κατανοῦγειν.

πᾶσα δὲ δαιμόνων ἀπάτη ἐλέγχεται, πᾶς δὲ δαίμων οὐδὲ τὸ ὄνομα ὑποφέρει (77), ἀλλὰ καὶ μόνον ἀκούσας, φυγὰς οἴχεται. Τοῦτο δὲ οὐ νεκροῦ τὸ ἔργον, ἀλλὰ ζῶντος καὶ μάλιστα Θεοῦ. Ἄλλως τε καὶ γελοῖον ἂν εἴη τοὺς μὲν διωκομένους ὑπ' αὐτοῦ δαίμονας, καὶ τὰ καταργούμενα εἰδῶλα λέγειν ζῶντας εἶναι, τὸν δὲ ἀπελαύνοντα, καὶ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει μηδὲ φανῆναι ποιῶντα τούτους, ἀλλὰ καὶ ὁμολογούμενον ὑπὸ πάντων εἶναι Θεοῦ Υἱὸν, τοῦτον λέγειν εἶναι νεκρὸν.

31. Μέγαν δὲ καὶ (78) καθ' ἑαυτῶν τὸν ἐλεγχον οἱ ἀπιστοῦντες τῇ ἀναστάσει προβάλλονται, εἰ τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν τὸν Χριστὸν ἅπαντες δαίμονες καὶ οἱ προσκυνούμενοι παρ' αὐτῶν θεοὶ οὐ διώκουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ Χριστὸς τοὺς πάντας ἐλέγχει νεκρούς. Εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸν νεκρὸν μηδὲν ἐνεργεῖν, ἐργάζεται δὲ τοσαῦτα καθ' ἡμέραν ὁ Σωτὴρ, ἴκων εἰς εὐσέθειαν, πείθων εἰς ἀρετὴν, διδάσκων περὶ ἀθανασίας, εἰς πόθον τῶν οὐρανίων ἐνάγων (79), ἀπακλύπτων τὴν περὶ Πατρὸς γνῶσιν, τὴν κατὰ τοῦ θανάτου δύναμιν ἐμπνέων, ἐκάστην δεικνύων ἑαυτὸν, καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεότητα καθαιρῶν· τούτων δὲ οὐδὲν δύνανται οἱ παρὰ τοῖς ἀπίστοις θεοὶ καὶ δαίμονες, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νεκροὶ γίνονται, ἀργὴν ἔχοντες καὶ κενὴν τὴν φαντασίαν· τῷ δὲ σημείῳ τοῦ σταυροῦ πᾶσα μὲν μαγεία παύεται, πᾶσα δὲ φαρμακεία καταργεῖται, καὶ πάντα μὲν τὰ εἰδῶλα ἐρημιοῦται καὶ καταλιμπάνεται, πᾶσα δὲ ἄλογος ἡδονὴ παύεται, καὶ πᾶς τις εἰς οὐρανὸν (80) ἀπὸ γῆς ἀποβλέπει· τίνα ἂν τις εἶποι νεκρὸν; Τὸν ποσαῦτα ἐργαζόμενον Χριστόν; Ἄλλ' οὐκ ἴδιον νεκροῦ τὸ ἐργάζεσθαι. Ἡ τὸν μηδὲν ἐνεργοῦντα, ἀλλ' ὡς ἀψυχὸν κείμενον, ὅπερ ἴδιον ὑπάρχει τῶν δαιμόνων καὶ εἰδώλων ὡς νεκρῶν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὢν καθ' ἡμέραν ἐργάζεται, καὶ ἐνεργεῖ τὴν πάντων σωτηρίαν· ὁ δὲ θάνατος ἐλέγχεται καθ' ἡμέραν αὐτὸς ἐξασθενήσας, καὶ τὰ εἰδῶλα καὶ οἱ δαίμονες μᾶλλον νεκροὶ τυγχάνοντες, ὡς ἐκ τούτου μηδένα διστάζειν εἶτι περὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἔοικε δὲ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος ἀπιστῶν ἀγνοεῖν δύναμιν Θεοῦ Δόξης καὶ Σοφίας (81). Εἰ γὰρ ὁλως ἔλαθεν αὐτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο ἰδιοποιήσατο κατὰ τὴν εὐλόγον ἀκολούθῃαν, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε· τί ἔδει τὸν Κύριον ποιεῖν περὶ ταύτου; ἢ ποῖον ἔδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώματος, ἅπασι ἐπιβάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μὴ ἀποθανεῖν μὲν γὰρ αὐτὸν ἐδύνατο, ἅτε δὴ (82) θνητὸν ὢν, καὶ ὑπὲρ πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον· οὐ χάριν καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸ κατεσκεύασεν αὐτῷ· μεῖναι δὲ νεκρὸν οὐχ οἶόν τε ἦν, διὰ τὸ ζωῆς αὐτὸ ναὸν γεγενῆσθαι. Ὅθεν ἀπέθανε μὲν ὡς θνητὸν· ἀνέζησε δὲ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζωὴν, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐστὶ γῶρισμα τὰ ἔργα.

32. Εἰ δ', ὅτι μὴ ὁρᾶται, ἀπιστεῖται καὶ ἐξηγῆσθαι, ὅρα καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀρνεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας.

(77) Anglic., ὑποφέρειν δύναται. Mox ante οἴχεται. Seguer. φυγὰς addit; alii et editi omittunt.

(78) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 an. Paulo post Seguer. habet et. τὸν Χριστὸν τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν οἱ πάντες, εἰς.

(79) Seguerianus, ἀνάγων.

A sed viventis maximeque Dei. Præterea ridiculum fuerit viventes putare dæmones quos ille pellit, et idola quæ destruit, eum vero mortuum dicere qui illos pellit, et sua virtute efficit ut ne appareant quidem, quem etiam ipsi omnes fatentur esse Filium Dei.

31. Grave autem in eos, qui de resurrectione dubitant, istud fuerit argumentum, si nempe Christum, quem mortuum ipsi putant, universi dæmones ac dii, quos colunt, non persequantur, sed potius ipse Christus omnes illos mortuos esse convincat. Si enim verum sit mortuum nihil agere, tot autem et tanta quotidie agit Christus, qui nempe homines ad pietatem attrahit, qui illis ut virtutem sectentur persuadet, qui eos immortalitatem docet, et rerum cœlestium desiderio inflamat, qui sui Patris cognitionem iisdem impertit, vimque contra mortem infundit, qui denique singulis seipsum patefacit et impiam idolorum evertit superstitionem; cum contra nihil simile efficere possint infidelium dii et dæmones, sed potius Christi præsentia mortui fiant, eorumque præstigiæ irritæ reddantur; siquidem signo crucis omnis ars magica deficit, incantamenta omnia evanescunt, idola deseruntur et relinquantur, sedaturque insana et turpis voluptas, ac quilibet jam e terris in cœlum suspicit; quis, quæso, mortuum dicendus est? Christusne qui res tantas efficit? Atqui non proprium est mortui agere. An non potius is qui nihil prorsus agit, sed velut inanimus jacet, quod jam dæmonibus et idolis utpote mortuis convenit. At Filius Dei vivus et efficax quotidie agit et omnium salutem efficit: contra vero mortem magis in dies infirmari idolaque et dæmones magis ac magis mortuos fieri ita clarum est, ut nemo jam amplius de Christi corporis resurrectione dubitare possit. Si quis autem adhuc fuerit qui Domini corpus resurrexisse credere renuat, is sane Dei Verbi et Sapientię vim ignorare videtur. Si enim vere corpus accepit, illudque convenienti ratione sibi proprium reddidit, ut nostra oratione exposuimus; quid, quæso, de illo Dominum facere oportebat, vel quis corporis finis esse debuit, postquam semel ad illud accessit Verbum? Nec enim poterat non mori, cum mortale esset et pro omnibus morti offerretur, quæ quidem causa fuit cur sibi illud Salvator aptaverit: mortuum quoque manere non potuit, quia vitæ templum factum fuerat. Quapropter mortuum quidem est, ut mortale; revixit vero, quia vitam in se continebat, cujus sane resurrectionis indicia ipsa sunt opera.

32. Quod si ideo resurrexisse non creditur, quia non videtur; quid aliud superest quam ut ea quæ

(80) Seg. Gobl. et Felckm. 1 anon., πιστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Ibid. Seguerian. ἀναβλέπει. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonum. mox Χριστόν habent, ubi alii, Θεόν.

(81) Anglicanus, σοφίαν.

(82) Ἄτε δὴ deest in Gobler. et Felckm. 1 an.

naturæ propria sunt negent hujusmodi homines? Siquidem Dei proprium est, non quidem videri, sed ex operibus cognosci, uti supra diximus. Itaque si desunt opera, recte ei non apparenti credere recusant. Sin autem ipsa clamant opera et rem manifeste probant, cur ultro tam claram resurrectionis vitam negant? Etsi enim mente sint obcæcati, externis tamen sensibus invictam Christi potentiam et divinitatem licet illis aspicere. Ut enim cæcus tametsi solem non videt, attamen calore quem producit percepto, solem super terram esse **60** intelligit: ita qui contradicunt, quamvis nondum credant, quippe qui adhuc circa veritatem cæci sint, aliorum saltem qui credunt fortitudine cognita, Christi divinitatem et factam ab illo resurrectionem negare non debent. Nam si Christus mortuus jaceret, certe dæmones non fugaret, nec idola expoliaret; nec enim mortuo obtemperarent dæmones. Sed si ejus nomine prolato palam fugantur, mortuum illum non permanere certissimum hoc indicium fuerit; præsertim cum dæmones, qui ea, quæ ab homine non videntur, ipsi vident, cognoscere facile possent, an vere Christus mortuus jaceret, nec proinde illi morem gererent. Nunc autem illum ipsum, cui impii non crederent, vident dæmones Deum esse, eamque ob causam fugiunt ac coram eo procidunt, eadem quæ olim, cum in corpore esset, dicentes: *Novimus te quis sis, tu es Sanctus Dei*⁷⁷. Et: *Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? Obsecro te, ne me torqueas*⁷⁸. Fatentibus itaque dæmonibus, factisque quotidie testantibus, nullus jam veritati impudenter resistat, sed omnes pro certo habeant Salvatore corpus suum exsuscitasse, et verum esse Filium Dei, ex quo videlicet tanquam ex Patre proprium Verbum, sapientia et virtus existit, qui postea, salutis omnium causa corpore assumpto, Patris cognitione mundum universum illustravit, mortem destruxit, atque omnibus, resurrectionis promissione, ut incorrupti essent donavit, cujus primitias proprium corpus e mortuis excitavit, quod et trophæum de morte et ejus corruptione, signo crucis, exhibuit.

33. Cum porro res ita se habeant, manifestumque sit corpus Domini resurrexisse et mortem a Salvatore fuisse devictam, age, Judæorum quoque **D** infidelitatem et gentium cachinnos retundamus. Hic enim pariter Judæi non credunt et gentiles rident, qui et crucis ac Dei Verbi hominis facti dedecus, ut ipsis quidem videretur, vehementius insectantur. Verum utrisque mea oratione occurrere nihil gravabor, maxime cum adversus illos evidentia suppetunt argumenta. Siquidem Judæi non credentes

⁷⁷ Luc. iv, 34. ⁷⁸ Marc. v, 7.

(83) Seguer. xaf. Gobler. et Felckm. 1 an., καὶ καὶ ὁμολογῶντες. Ibid. Seguer., γενομένης.

(84) Sic Seg. Alii et editi hæc verba ἠδύναντο γινώσκωσιν post Χριστός habent. Ibid. Seg., αὐτοῦ ἐπὶ ψ, ubi alii et editi, αὐτῷ ἐπὶ δ.

(85) Gobl. et Felck. 1 an., διὰ τοῦτο πιστεύουσι καὶ

Θεοῦ γὰρ ἴδιον μὴ ὁρᾶσθαι μὲν, ἐκ δὲ τῶν ἔργων γινώσκωσθαι, καθάπερ καὶ ἐπάνω λέλεκται. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔργα μὴ ἔστι, καλῶς τῷ μὴ φαινομένῳ ἀπιστοῦσιν· εἰ δὲ τὰ ἔργα βῶθ καὶ δείκνυσιν ἐναργῶς, διὰ τί ἐκόντες ἀρνοῦνται τὴν τῆς ἀναστάσεως οὕτω φανερώς ζωὴν; Εἰ γὰρ καὶ τὴν διάνοιαν ἐπηρώθησαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐξωθεν αἰσθήσειν ὄρεον ἔστι τὴν ἀντίρρητον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ θεότητα· ἐπεὶ καὶ τυφλός, ἂν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, ἀλλὰ καὶ (83) τῆς ὑπ' αὐτοῦ γινομένης θερμῆς ἀντιλαμβάνόμενος, οἶδεν, ὅτι ἥλιος ὑπὲρ γῆς ἐστίν. Οὕτω καὶ οἱ ἀντιλέγοντες, εἰ καὶ μὴπω πιστεύουσιν, ἀκμὴν τυφλωτόντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πιστευόντων γινώσκοντες τὴν δύναμιν, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάστασιν. Δῆλον γὰρ, ὅτι, εἰ νεκρός ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν τοὺς δαίμονας ἐδίωκε, καὶ τὰ ἐδάδα ἐσκύλευε· νεκρῷ γὰρ οὐκ ἂν ὑπήκουσαν οἱ δαίμονες. Εἰ δὲ διώκονται φανερώς τῇ τούτου ὀνομασίᾳ, δῆλον ἂν εἶη μὴ εἶναι τοῦτον νεκρὸν, μάλιστα, ὅτι δαίμονες, καὶ τὰ μὴ βλέπομενα τοῖς ἀνθρώποις ὄρωσιντες, ἠδύναντο γινώσκωσιν (84) εἰ νεκρός ἐστὶν ὁ Χριστός, καὶ μηδὲν ὑπακούειν αὐτῷ. Νῦν δὲ δὲ μὴ πιστεύουσιν ἀσεβεῖς, ὀρώσιν οἱ δαίμονες, ὅτι Θεός ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο φεύγουσι καὶ προσπίπτουσιν αὐτῷ λέγοντες (85), ἃ καὶ ὅτε ἦν ἐν σώματι ἐφθέγγαντο· *Ὀίδαμεν σε τίς εἶ· σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ· καὶ, "Εἰ, τί σοὶ καὶ ἡμῖν, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Δέομαί σου, μὴ με βασανίσῃς.* Δαιμόνων τολμῶν ὁμολογούντων καὶ τῶν ἔργων ὁσημέραι μαρτυρούντων, φανερόν ἂν εἶη, καὶ μηδεὶς ἀναιδεῦσθω πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τε ἀνέστησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὁ Σωτήρ, καὶ ὅτι Θεοῦ Υἱός ἐστιν ἀληθινός, ἐξ αὐτοῦ ὅσα δὴ ἐκ Πατρὸς ἴδιος Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχουν, ὅς χρόνους ὕστερον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων λαβεῖν σῶμα, καὶ τὴν μὲν οἰκουμένην περὶ Πατρός ἐδίδαξε, τὸν δὲ θάνατον κατήργησε, πᾶσι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχαρίσατο διὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἀναστάσεως, ἀπαρχὴν ταύτης τὸ ἴδιον ἐγείρας σῶμα, καὶ τρόποσιον αὐτὸ (86) κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τούτου φοβῆς ἐπιειξάμενος τῷ σημεῖῳ τοῦ σταυροῦ

33. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ φανερῶς οὖσης τῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου γενομένης, ὑπὸ τοῦ Σωτήρος νίκης, φέρε, καὶ τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων χλευσὴν διελέγξωμεν. Ἐπὶ τούτοις γὰρ Ἰσως Ἰουδαῖοι μὲν ἀπιστοῦσιν, Ἕλληνες δὲ γελῶσι, τὸ ἀπρεπὲς τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου διασύροντες· ἀλλὰ κατὰ ἀμφοτέρων ὁ λόγος οὐκ ὀκνήσει χωρῆσαι, μάλιστα κατ' αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις ἐναργεῖς ἔχων. Ἰουδαῖοι

φεύγουσι προσπίπτοντες λέγοντες... ἐφθέγγαντο ἐβ. Ibid. εἰ σὺ δεest in edit. Commel., nec legitur Lör. iv, 34; εἰ semel tantum est in Gobl. et Felckm. 1 an. At Seguer. habet ut hic legitur.

(86) Gobl. Felckman. 1 anou. et Seguer., αὐτῷ.

μὲν ἀπιστοῦντες ἔχουσιν ἀφ' ὧν ἀναγινώσκουσι καὶ αὐτοὶ Γραφῶν τὸν ἔλεγον· ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάσης ἀπλῶς θεοπευόστου βιβλίου περὶ τούτων βούσεως (87), ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα πρόδηλα. Προφήται μὲν γὰρ ἔκωθεν περὶ τοῦ κατὰ τὴν Παρθένον θαύματος, καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς γενόμενης γεννήσεως προεμήνου, λέγοντες· Ἴδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἔστι μεθερμηνεύμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Μωσῆς δὲ (88) ὁ τῷ ὄντι μέγας, καὶ παρ' αὐτοῖς πιστευόμενος ἀληθής, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐντὶ μεγάλου τοῦ ῥήτων δοκιμάσας, καὶ ἀληθῆς ἐπιγνοῦς ἔθηκε λέγων· Ἀναταλεῖ ἀστὴρ ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ· καὶ πάλιν· Ὡς καλλοὶ σου οἱ οἴκει, Ἰακώβ, αἱ σκιφαὶ σου, Ἰσραὴλ! Ὡσεὶ ῥάβια σκιαζέουσαι, καὶ ὡσεὶ παρδάριοι ἐπὶ ποταμῶν, καὶ ὡσεὶ σκιφαὶ, ἃς ἐπηξεν ὁ Κύριος, ὡσεὶ κέδροι παρ' ὕδατα. Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν. Καὶ πάλιν Ἡσαίας· Πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύτιμιν Δαγισκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. Ὅτι μὲν οὖν ἄνθρωπος φανήσεται, διὰ τούτων προκαταγγέλλεται· ὅτι δὲ Κύριος τῶν πάντων ἔστιν ὁ ἐρχόμενος, πάλιν προμηνύουσι λέγοντες· Ἴδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σιτισθήσεται τὰ χειροκοίτηα Αἰγύπτου. Καὶ γὰρ κακεῖθεν αὐτὸν ὁ

habent unde convincantur, Scripturas nimirum sacras, quas et ipsi legunt. Namque libri Deo afflante scripti hæc passim variis in locis docent, uti ipsis verbis liquet. Prophetæ quidem jam olim Virginis et prolis ex ea nascituræ miraculum his verbis prædixere : *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*⁷⁹. Similiter Moyses vir vere magnus, quem et ipsi veracem credunt, quod dictum erat de humana natura a Salvatore assumenda, tanquam rem magni momenti expendit, ejusque cognitam veritatem ita litteris consignavit : *Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel, et percutiet duces Moab*⁸⁰. Et rursus : *Quam pulchræ tuæ domus, Jacob ; tabernacula tua, Israël ! Ut valles umbrosæ, et ut horti juxta fluvios, et ut tabernacula, quæ fixit Dominus, quasi cedri secus aquas. Egredietur homo ex semine ejus, et dominabitur in multis gentibus*⁸¹. Et iterum Isaias : *Antequam scial puer vocare patrem vel matrem, auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samaritæ coram rege Assyriorum*⁸². Quod ergo homo futurus sit, his prænuntiatur : quod autem is qui venit Dominus sit omnium, sequentia præmonstrant verba : *Ecce Dominus sedet in nube levi, et venit in Ægyptum, et concutientur simulcra Ægypti*⁸³. Nam et inde illum Pater revocat dicens : *Ex Ægypto vocavi Filium meum*⁸⁴.

Πατὴρ ἀνακαλεῖ λέγων· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν

34. Οὐ σεσιώπηται δὲ οὐδὲ ὁ τούτου θάνατος· ἀλλὰ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἐν ταῖς θείαις σημαίνεται Γραφαῖς· καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, ὅτι μὴ δι' ἐαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων ἀθανασίας καὶ σωτηρίας ὑπομένει, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴν, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν γινομένας παρ' αὐτῶν ὕβρεις οὐκ ἐποθήθησαν εἰπεῖν, πρὸς τὸ μηδένα αὐτῶν τῶν γινομένων ἀνῆκον εἶναι καὶ πλανηθῆναι. Φασὶ τοίνυν· Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτιμώσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος (89) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πότῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθηντες. Θαύμαζε τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀτιμώσεται, ἵνα ἡμεῖς (90) ἐντιμοὶ γενώμεθα. Πάντες γὰρ, φησὶν, ὡς πρόβυτα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς, διὰ τὸ

61 34. Neque etiam mors ejus fuit silentio prætermissa, sed valde aperte in divinis Scripturis indicata est. Namque et causam mortis, quod scilicet non propter seipsum sed pro omnium immortalitate et salute eam sustinuerit, et Judæorum insidias nec non injurias, quibus eum affecere, narrare non reformidarunt, ut videlicet nemo his non auditis erraret ; sic ergo aiunt : *Homo qui in vulnere est, et scit ferre infirmitatem, quia aversus est vultus ejus, despectus est, nec reputatus est : ipse fert peccata nostra, et pro nobis dolore afficitur ; et nos putavimus eum esse in labore, et in vulnere, et in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, et languidus factus est propter iniquitates nostras : disciplina pacis nostræ super eum. Cicatrice ejus nos sanati sumus*⁸⁵. Admirare Verbi erga homines amorem, qui ignominia, nostri gratia, affectus est, ut nobis gloriam compararet. *Omnes enim, inquit, quasi oves erravimus, homo in via sua erravit : et Dominus tradidit ipsum peccatis nostris, et ipse quia affligitur non aperit os suum. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce : sic*

⁷⁹ Isa. vii, 14 ; Matth. i, 23. ⁸⁰ Num. xxiv, 17. ⁸¹ Ose. xi, 1. ⁸² Isa. liii, 3-5.

(87) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., διδασκούμενος.

(88) Goblerianus et Felckmanni 1 anon., Μωσῆς δὲ φησὶν, cæteris omissis.

(89) Seguer., αὐτός. Anglic. Basil. Gobler. et Felck.

1 an., αὐτός. Mox Basil. et Anglic. ὅπερ ἡμῶν. Ibid. καὶ ἡμεῖς abest ab Auglic., et a Basil. sola vox ἡμεῖς.

(90) Basiliensis, ἵνα καὶ ἡμεῖς. Idem pro ἐπλανήθημεν habet ἐλογίσθημεν.

non aperit os suum; in ejus humilitate judicium ejus sublatum est⁶⁶. Deinde, ne quis eum vulgarem hominem, ex his quæ patitur, suspicetur; hominum opiniones præoccupat, ejusque potentiam ac naturæ differentiam his verbis Scriptura explicat: *Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur e terra vita ejus, ab iniquitatibus populi ductus est in mortem: et dabo malos pro sepultura ejus et divites pro morte ipsius, quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus: et Dominus vult mundare eum a plaga*⁶⁷.

κακαῶσθαι, οὐκ ἀνολεῖ τὸ στόμα. Ὡς πρόβουτος ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμυδρὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος (91) αὐτὸν, ἀφρανος· οὕτως οὐκ ἀνολεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ· Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρῖσις αὐτοῦ ἤρθη. Ἐἶτα ἵνα μὴ τις αὐτὸν κοινὸν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πάθους ὑπολάβῃ (92), προλαμβάνει τὰς ὑπονοίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνόμιον τῆς φύσεως διηγείται ἡ Γραφή λέγουσα: Τὴν δὲ γερσάν αὐτοῦ εἰς διηγήσεται; ὅτι αἰσθεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς ποτηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν (93) οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ Κύριος βούλεται καθαρῶσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς.

35. Sed forte auditis de ejus morte vaticinationibus, cupis quoque discere quænam crucein præsignificaverint? neque enim id omissum est, sed clarissime a viris sanctis est expressum. Nam primus id Moyses magna voce prænuntiavit dicens: *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros, nec credideritis*⁶⁸. Alii quoque qui Moysen secuti sunt prophetæ idem ita testificantur: *Ego vero quasi agnus innoxens qui immolandum ducitur, non cognovi. Super me cogitaverunt malam cogitationem, dicentes: Venite et injiciamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium*⁶⁹. Et rursus: *Foderunt manus meas et pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*⁷⁰. Mors porro in aere et in ligno tolerata, non alia certe fuerit quam ipsa crux, nullaque in morte pedes et manus perforantur, nisi in sola cruce. Quia vero Salvatoris adventu omnes ubique gentes Deum cognoscere cœperint, neque etiam id sine signo reliquerunt, sed luculenta hac de re mentio sit in sacris litteris. *Erit enim, inquit, radix Jesse, et qui exsurgit regere gentes: in eum gentes sperabunt*⁷¹. Et hæc quidem pauca ad eorum quæ facta sunt confirmationem sint dicta. Omnis autem Scriptura plena est testimoniis quibus Judæorum infidelitas confutatur. Quis enim unquam justorum sanctorumque prophetarum et patriarcharum, qui in divinis litteris commendantur, ex sola virgine ortus est? **62** vel quæ mulier sine viro hominem generare potuit? An non Abel ex Adam natus est, Enoch ex Jared, Noe ex Lamech, Abraham ex Tharra, Jacob ex Isaac? An non Judas ex Jacob, Moyses et Aaron ex Amram, Samuel ex Elcana? An non David ex Jesse, Salomon ex David, Ezechias ex

κακαῶσθαι, οὐκ ἀνολεῖ τὸ στόμα. Ὡς πρόβουτος ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμυδρὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος (91) αὐτὸν, ἀφρανος· οὕτως οὐκ ἀνολεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ· Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρῖσις αὐτοῦ ἤρθη. Ἐἶτα ἵνα μὴ τις αὐτὸν κοινὸν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πάθους ὑπολάβῃ (92), προλαμβάνει τὰς ὑπονοίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνόμιον τῆς φύσεως διηγείται ἡ Γραφή λέγουσα: Τὴν δὲ γερσάν αὐτοῦ εἰς διηγήσεται; ὅτι αἰσθεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον.

35. Ἄλλ' ἴσως, περὶ μὲν τῆς τοῦ θανάτου προφητείας ἀκούσας, ζητεῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ σημαινόμενα μαθεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σεσιώπηται· δεδήλωται δὲ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἀπὸ τῶν ἁγίων. Μωϋσῆς γὰρ πρῶτος· καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ προσηγορεύει λέγων· Ὅψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν (94) κρημαμένην ἀπάντη τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε. Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ προφήται (95) πάλιν περὶ τοῦτου μαρτυροῦσι λέγοντες· Ἐγὼ δὲ, ὡς ἀρνίον ἀκακὸν ἀγόμενον τοῦ· θύεσθαι, οὐκ ἔγνω. Ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο ποτηρὸν λογισμῶν (96), λέγοντες· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζώντων· καὶ πάλιν· Ὁρῆσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου· ἐξηρίθμισαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐν τοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. Θάνατος δὲ μετέωρος καὶ ἐν ξύλῳ γινόμενος οὐκ ἄλλος ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ σταυρὸς· καὶ ἐν οὐδενὶ δὲ πάλιν θανάτῳ διορύσσονται πόδες καὶ χεῖρες εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ σταυρῷ. Ἐπειδὴ δὲ τῆ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημία καὶ πάντα τὰ ἔθνη πανταχῶθεν ἐπιγινώσκουν τὸν Θεὸν ἠρξάντο, οὐδὲ τοῦτο ἀπαρσῆμαντον κατέλειψαν· ἀλλ' ἔστι καὶ περὶ τούτων μνήμη ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν (97)· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἡ ρίζα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεὶν ἔθνων· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἔλλιοῦσι. Ταῦτα μὲν ὅλγα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν γενομένων. Πᾶσα δὲ Γραφή πεπλήρωται διελέγχουσα τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν. Τίς γὰρ πώποτε τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἱστορηθέντων δικαίων, καὶ ἁγίων προφητῶν, καὶ πατριαρχῶν, ἐκ παρθένου μόνης ἔσχε τὴν τοῦ σώματος γένεσιν; ἢ τίς γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς αὐτάρκτης γέγονε πρὸς σύστασιν ἀνθρώπων; Οὐκ Ἄβελ μὲν ἐξ Ἀδάμ γέγονεν, Ἐνῶχ δὲ ἐκ τοῦ Ἰάρεδ, Νῶε ἐκ Λαμὲχ, καὶ Ἀβραὰμ μὲν ἐκ Θάβρα, Ἰσαὰκ δὲ ἐξ Ἀβραὰμ,

⁶⁶ Isa. LIII, 6, 8, Act. VIII, 32, 33. ⁶⁷ Isa. LIII, 8-10. ⁶⁸ Deut. XXVIII, 66. ⁶⁹ Jerem. XI, 19. ⁷⁰ Psal. XXI, 17, 19. ⁷¹ Isa. XI, 10; Rom. XV, 12.

(91) Sic Seguer. ut et legitur apud Isaiam. Alii cum editis, κείροντος. Ibid. editio Commel., αὐτός.

(92) Αὐτὸν adiunt omnes præter Seguer. qui et Gobl. et Felck. 1 an. ibidem habent, ὑπολάβοι. Mox pro ἀνθρώπων Gobl. et Felckm. 1 anon. αὐτῶν habent. Mox item τῆς φύσεως omittit Anglc.

(93) Sic Seguerianus, Goblarianus, Felckmanni 1 anonymus, et Basiliensis, et ita legitur apud Isaiam. Alii cum editione Commel., ἀμαρτίαν.

(94) Seguerianus, ἡμῶν.

(95) Vox προφήται deest in Gobl. et Felckm. 1 anon.

(96) Λογισμὸν abest a Segueriano, Goblariano, Felckman. 1 anonymo, Basiliensi et Anglicano.

(97) Has voces, ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν, omittunt Gobl. et Felck. 1 anon. Basil. habet συγγράμμασιν.

καὶ Ἰακώβ ἐξ Ἰσαάκ; Οὐχὶ Ἰούδας ἐξ Ἰακώβ, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐξ Ἀμεράμ (98); οὐ Σαμουὴλ τοῦ Ἐλκανᾶ γέγονεν, οὐ Δαβὶδ τοῦ Ἰεσσαί, οὐ Σολομῶν τοῦ Δαβὶδ, οὐκ Ἐζεκίας τοῦ Ἀχάζ, οὐκ Ἰωσίας τοῦ Ἀμώς, οὐκ Ἡσαΐας τοῦ Ἀμώς (99), οὐχὶ Ἰερεμίας τοῦ Χελκίου, οὐκ Ἰεζεκιήλ τοῦ Βουζί; Οὐχ ἕκαστος ἔσχε τὸν πατέρα τῆς γενέσεως ἀρχηγόν; Τίς οὖν ὁ ἐκ παρθένου μόνης γεγωνῶς; Ὅτι καὶ λίαν ἐμέλησε τῷ προφῆτῃ περὶ τῆς τούτου σημασίας. Τίνας δὲ τῆς γενέσεως προέδραμον ἀστέρα ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὸν γεννηθέντα ἐσήμανε τῇ οἰκουμένῃ; Μωϋσῆς μὲν γὰρ γεννώμενος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν γονέων· Δαβὶδ δὲ οὐδὲ τοῖς ἐκ γειτόνων ἠκούσθη, ὅπουγε οὐδὲ ὁ μέγας Σαμουὴλ αὐτὸν ἐγένωσκεν, ἀλλ' ἐπυθάνετο,

εἰ ἔτι ἄλλος ἐστὶν υἱὸς τῷ Ἰεσσαί; Ἀβραάμ δὲ λοιπὸν Χριστοῦ γενέσεως μάρτυς οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀστέρα

36. Τίς δὲ πώποτε τῶν γενομένων βασιλέων πρὶν ἰσῦναι καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα ἐβασίλευσε, καὶ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰληφεν; Οὐ Δαβὶδ τριακονταετῆς ἐβασίλευσε, καὶ Σολομὼν νέος γεγωνῶς ἐβασίλευσεν; Οὐκ Ἰώας ἑτῶν ἑπτὰ γενόμενος ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρῆλθε, καὶ ὁ ἔτι κατωτέρω Ἰωσίας περὶ (1) ἔτη γεγωνῶς ἑπτὰ τῆς ἀρχῆς ἀντελάβετο; Ἀλλὰ καὶ ὅμως οὗτοι ταύτην ἀγοντες τὴν ἡλικίαν, ἰσχυοὶ (2) καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ σχεδὸν πρὶν γενέσεως βασιλεύων, καὶ σκυλεύων τοὺς ἐχθρούς; Τίς δὲ τοιοῦτος γέγονε βασιλεὺς ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἐν τῷ Ἰουδαίᾳ, λεγέτωσαν Ἰουδαῖοι οἱ διερευνησάντες, ἐφ' ὃν τὰ ἔθνη πάντα τὴν ἐλπίδα τέθειναι καὶ εἰρήνην εἶχε; Καὶ οὐ μᾶλλον ἠναντιοῦντο πανταχόθεν αὐτοῖς; Ἔως γὰρ συνειστήκει ἡ Ἱερουσαλήμ, πόλις ἦν ἀσπονδὰ αὐτοῖς, καὶ ἐμάχοντο πάντες πρὸς τὸν Ἰσραὴλ, Ἀσσύριοι μὲν θλίβοντες, Αἰγύπτιοι δὲ δούκοντες, Βαβυλώνιοι δὲ ἐπιθαίνοντες· καὶ τό γε θαυμαστὸν ὅτι καὶ Σύρους τοὺς ἐκ γειτόνων ἀντιπολεμοῦντας εἶχον αὐτοῖς· ἢ οὐχὶ Δαβὶδ τοὺς ἐν Μωάβ ἐπολέμει, καὶ τοὺς Σύρους ἐξέκοπτεν, Ἰωσίας τοὺς πλησίον ἐφυλάττετο, καὶ Ἐζεκίας ἐδειλία τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Σεναχηρείμ, καὶ Μωϋσεῖ ὁ Ἀμαλῆκ ἐστρατεύετο, καὶ οἱ Ἀμορραῖοι ἠναντιοῦντο, Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυὶ οἱ τὴν Ἱεριχῶ κατοικοῦντες ἀντιπαρετάσσοντο; Καὶ ὅλως ἀσπονδὰ ἦν τοῖς ἔθνεσι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ τὰ τῆς φιλίας; Τίς οὖν ἐστὶν, εἰς ὃν τὰ ἔθνη τὴν ἐλπίδα τίθεται, ἀξίον ἰδεῖν· εἶναι γὰρ δεῖ, ἐπεὶ καὶ τὸν προφῆτην ἀδύνατον ψεύσασθαι. Τίνας δὲ τῶν ἁγίων προφητῶν ἢ τῶν ἀνωθεν πατριαρχῶν ὁ θάνατος ἐν σταυρῷ γέγονεν ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; Ἦ τίς ἐτραυματίσθη καὶ ἀνηρέθη ὑπὲρ τῆς πάντων ὑγείας; Τίς δὲ τῶν δικαίων ἢ τῶν βασιλέων κατέβηεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῇ τούτου καθόδῳ τὰ τῶν Αἰγυπτίων (3) εἰδῶλα πέπτωκεν; Ἀβραάμ μὲν γὰρ κατῆλ-

A Achaz, Josias ex Amos, Isaias ex Amos, Jeremias ex Helcia, Ezechiel ex Buzi genitus est? An non singuli sui ortus auctorem patrem habuere? Quis ergo ex sola virgine natus est? Namque hujus rei signum magnæ curæ fuit prophetæ. Cujus item partui sidus in cælis præcucurrit, et natum mundo indicavit? Nam Moysis ortum parentes celaverunt. David autem ne vicinis quidem notus erat, quippe quem nec magnus Samuel cognosceret, sed sciscitabatur: an alius esset filius Jesse? Abraham vero grandis tantum factus proximis agnitus est. At Christi nascentis non homo testis fuit, sed stella quæ in cælo unde et ipse descenderat apparuit.

γεγωνῶς μέγας ἐγκώσθη τοῖς ἔγγυς. Τῆς δὲ τοῦ φαινόμενος ἦν ἐν οὐρανῷ, ὅθεν καὶ κατέβαινεν.

B 36. Quis unquam regum, antequam patrem vel matrem appellare posset, regnavit et palmas de hostibus retulit? An non David triginta annos natus, et Salomon adolescens factus regnaverunt? An non Joas septimo ætatis anno, et posterior inter Josias circa septimum annum imperium susceperunt? Atqui qui ista erant ætate, patrem utique vel matrem vocare valebant. Quis itaque ille qui fere antequam nasceretur regnavit et hostes exspoliavit? Quis talis rex exstitit in Israel et in Juda in quo omnes gentes spem suam collocarint et pacem habuerint? Inquirant et dicant Judæi. An non potius ipsis undique gentes adversabantur? Nam, quando stetit Jerusalem, fuit illis cum ea bellum implacabile, cunctique adversus Israelitas pugnabant, quippe quos Assyrii premerent, Ægyptii persequebantur, Babylonii incursionibus vexarent: et quod mirum est, vicinos Syros hostes quoque habuere. An non enim David bellum adversus Moabitas gessit, et Syros profligavit? An non Josias sibi a proximis cavebat, et Ezechias arrogantiam Sennacherib formidabat? An non contra Moysen Amalec duxit exercitum, eique Amorrhæi resistebant? An non cives Jericho cum Jesu filio Nave dimicabant? Denique nulla erant inter gentes et Israel amicitia: fœdera. Quis itaque ille sit in quo gentes spem ponant, disquirere operæ pretium fuerit. Nam esse aliquem necesse est, quandoquidem fieri non potest ut propheta mentitus sit. Quis item sanctorum prophetarum et veterum patriarcharum in cruce pro omnium salute obiit? Vel quis porro omnium sanitate vulneratus et occisus est? Quis justorum aut regum in Ægyptum descendit, ejusque adventu Ægyptiorum idola corruerunt? Abraham quidem illuc descendit: at nihilominus ido-

" IV Reg. xi, 24; xxii, 1.

(98) Sic ms. Anglic. Alii vero et editi Ἀβραάμ. Sed Ἀμδράμ apud Septuaginta Interpretes legitur.

(99) Hæ voces οὐχ Ἡσαΐας τοῦ Ἀμώς, quæ leguntur in Basil. Gobl. Felckm. 1 anon. et Seguer. in aliis et editis desiderantur. Mox ibid. Gobler. et Felckm. 1 an., Ἐλκίου.

(1) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

Alii vero cum editis περὶ omittunt.

(2) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonym., ἰσχυοῦσαν. Ibid. Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerian., πατέρα ἢ. Alii autem et editi, πατέρα καὶ.

(3) Τῶν Αἰγυπτίων abest a Basil. Ibid. Seguer. et Basil., πέπταυται.

idolatria ibidem viguit. Illic et Moyses natus est : sed eadem quæ antea permansit errantium superstitionis.

37. Quis inter eos, quos Scriptura commemorat, manibus et pedibus perfossus vel in ligno suspensus, atque in cruce pro omnium salute mortuus est? Namque Abraham in cubili obiit: similiter Isaac et Jacob pedibus in lecto extentis mortui sunt. Moyses et Aaron in monte, David domi nullas populorum insidias passus interiiit; licet enim a Saule ad necem conquistus fuerit, tamen sine damno evasit. Sectus est quidem Isaias, at in ligno non fuit suspensus. Jeremias contumeliis affectus est, sed non condemnatus periit. Ezechiel passus est, at non pro populo, sed quia adversa populo eventura prædicebat. Præterea hi, qui ista patiebantur, homines erant, quales sunt omnes naturæ similitudine. Quem vero Scripturæ pro omnibus passurum prænuntiant, non simpliciter homo, sed omnium vita dicitur, etiam secundum naturam hominibus similis fuerit. *Videbitis enim, inquit, vitam vestram pendentem ante oculos vestros*²²; et, *Generationem ejus quis enarrabit*²³? Siquidem omnium sanctorum generationem si quis didicerit, eam ab origine repetere, et unde quisque ortus sit enarrare facile poterit. At ejus qui vita est generationem narrari non posse divina declarant oracula. Quis igitur ille est, de quo hæc loquuntur divinæ Scripturæ? Quis tantus ille est, ut et prophetæ de illo tanta prænuntiaverint? Certe nullus alius in Scripturis reperitur præter communem omnium servatorem Dei Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum. Hic enim ille est, qui ex Virgine prodiiit, et homo in terris visus est, et cujus corporea generatio enarrari nequit: siquidem nemo est, qui ejus patrem secundum carnem indicare possit, cum ejus corpus non ex viro sed ex sola sit Virgine. Quemadmodum ergo Davidis et Moysis omniumque patriarcharum patres numerari possunt: ita nemo est qui corpoream Salvatoris ex viro generationem narrare queat. Hic ille est qui sui corporis ortum stella cominonstrari voluit. Decebat enim Verbum e cælo descendens, e cælo quoque indicari: decebat naturæ regem prodeuntem, palam ab universa natura agrosoci. In Judæa nascebatur, et Persæ eum adoraturi veniebant. Hic ille est qui, priusquam in corpore appareret, victoriam de adversantibus demonibus reportavit ac de idololatria triumphavit. Hinc ergo omnes undique gentes patrium morem et idolorum impietatem detestati, suam jam spem in Christo collocant, seque ei adiscunt, uti vel oculis

²² Deut. xxviii, 66. ²³ Isa. liii, 8.

(4) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Seguerianus, κατήλθε καὶ πάλιν. Ibid. vox ἐπεκράτησε deest in iisdem.

(5) Τὸν Seguer. habet; alii et editi omittunt.

(6) Ἐτύγγατος abest ab Anglicano, Gobleriano, Felckmanni 2, anonymo, et Segueriano.

(7) Γὰρ omittunt Gobler. et Felckm. 1 an. Mox iisdem et Basil. et Seguer. habent κοινὸν πάντων.

θεν, ἀλλὰ πάλιν (4) ἡ εἰδωλολατρεία κατὰ πάντων ἐπεκράτησε. Μωϋσῆς ἐκεῖ γεγέννηται, καὶ οὐδὲν ἤττον ἦν ἐκεῖ ἢ τῶν πεπλανημένων θρησκεία.

37. Τίς δὲ τῶν ἐν τῇ Γραφῇ μαρτυρουμένων διωρύχθη τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἢ ὄλως ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται, καὶ σταυρῷ τετελείωται ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; Ἄβραμ μὲν γὰρ ἐπὶ κλίνης ἐκλείπων ἀπέθανεν· Ἰσαὰκ δὲ καὶ Ἰακώβ καὶ αὐτοὶ ἐξάραντες τοὺς πόδας ἐπὶ κλίνης ἀπέθανον. Μωϋσῆς καὶ Ἄαρὼν ἐν τῷ ὄρει, Δαβὶδ ἐν τῷ οἴκῳ τετελεύτησεν, οὐδεμίαν ἐπιβουλήν ὑπὸ τῶν λαῶν παθῶν. Εἰ δὲ καὶ ἐζητήθη ὑπὸ τοῦ (5) Σαούλ, ἀλλ' ἀβλαβῆς ἐσώζετο. Ἡσαίας ἐπρίσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται· Ἱερεμίας ὑβρίσθη, ἀλλ' οὐ κατακρηθὲς ἀπέθανεν· Ἰεζεκιὴλ ἔπασχεν, ἀλλ' οὐκ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐσόμενα κατὰ τοῦ λαοῦ σημαίνων. Ἐπειτα οὗτοι, καὶ πάσχοντες, ἄνθρωποι ἦσαν, ὅποιοι καὶ πάντες κατὰ τὴν τῆς φύσεως ὁμοιότητα. Ὁ δὲ σημαίνόμενος ἐκ τῶν Γραφῶν ὑπὲρ πάντων πάσχειν οὐκ ἀπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζωὴ πάντων λέγεται, καὶ ὁμοιος κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐτύγγατος (6). Ὅψοσθε γὰρ, φησὶ, τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμμένην ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· καὶ, τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Πάντων μὲν γὰρ τῶν ἁγίων τὴν γενεάν τις μαθῶν, δύναται ἀνωθεν διηγῆσασθαι τίς καὶ πόθεν ἕκαστος γέγονε· τοῦ δὲ τυγχάνοντος ζωῆς ἀδιήγητον τὴν γενεάν οἱ θεοὶ σημαίνουσι λόγοι. Τίς οὖν ἐστὶ, περὶ οὗ ταῦτα λέγουσιν αἱ θείαι Γραφαί; Ἡ τίς τηλικούτος, ὡς καὶ τοὺς προφῆτας περὶ αὐτοῦ τσαῦτα προκαταγγέλλειν; Ἀλλὰ γὰρ (7) οὐδεὶς ἄλλος ἐν ταῖς Γραφαῖς εὐρίσκεται πλην τοῦ κοινου πάντων σωτήρος τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ ἐκ Παρθένου προελθὼν καὶ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς φανεῖς, καὶ ἀδιήγητον (8) ἔχων τὴν κατὰ σάρκα γενεάν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὃς δύναται τὸν κατὰ σάρκα πατέρα τούτου λέγειν, οὐκ ὄντος τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐξ ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ παρθένου μόνης. Ὅσπερ οὖν τοῦ Δαβὶδ, καὶ Μωϋσέως, καὶ πάντων τῶν πατριαρχῶν τοὺς πατέρας τίς γενεαλογεῖν δύναται, οὕτως οὐδεὶς δύναται τὴν κατὰ σάρκα γενεάν τοῦ Σωτήρος ἐξ ἀνδρός διηγῆσασθαι. Οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν ἀστέρα σημαίνει τὴν τοῦ σώματος γένεσιν ποιήσας· ἔδει γὰρ, ἀπὸ οὐρανοῦ καταρχόμενον τὸν Λόγον, ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὴν σημασίαν ἔχειν· καὶ ἔδει τὸν τῆς κτίσεως βασιλεῖα προερχόμενον ἐμφανῶς ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως (9) γινώσκεισθαι. Ἀμέλει ἐν Ἰουδαίᾳ ἐγεννᾶτο, καὶ οἱ ἀπὸ Περσίδος φερόντες προσκυνῶσι αὐτῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ καὶ πρὶν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας λαθῶν τὴν κατὰ τῶν ἀντικειμένων (10) δαιμόνων νίκην, καὶ κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας τρόπον. Πάντες γοῦν πανταχόθεν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν

Alii et editi, πάντων.

(8) Sic Seguer. Basil. et Anglic. ut et legerunt interpretes. Alii et editio Commel., εὐδιήγητον, mendose.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., οἰκουμένης.

(10) Vox ἀντικειμένων deest in Anglic. Mox Seguer. καὶ κατὰ habet, ubi alii et editi, καὶ τὰ tantum.

ἐξομνύμενοι τὴν πατριὸν συνθήθειαν καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεότητά πρὸς τὸν Χριστὸν λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τίθενται, καὶ αὐτῷ καταγράφουσιν ἑαυτοὺς, ὡς καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔξεστιν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτο. Οὐδὲ γὰρ ἄλλοτε ἢ τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότης πέπαυται εἰ μὴ ὅτε ὁ Κύριος τοῦ παντός, ὡς ἐπὶ νεφέλης ἐποχούμενος, τῷ σώματι κατήλθεν ἐκεῖ, καὶ τὴν τῶν εἰδώλων κατήργησε πλάνην, πάντας δὲ εἰς ἑαυτὸν καὶ δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μετήνεγκεν. Οὗτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς ἐπὶ μάρτυρι τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ κτίσει καὶ τοῖς αὐτῷ τὸν θάνατον προσαγαγοῦσι· καὶ τῷ τούτου θανάτῳ ἡ σωτηρία (11) πᾶσι γέγονε, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα λελύτρωται. Οὗτός ἐστιν ἡ πάντων ζωὴ καὶ ὁ ὡς πρόβατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἀντίψυχον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα εἰς θάνατον παραδούς, καὶ. Ἰουδαῖοι μὴ πιστεύουσιν. 1

38. Εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκη νομίζουσι ταῦτα, καὶ ἐξ ἐτέρων πειθέσθωσαν ἀφ' ὧν αὐτοὶ πάλιν ἔχουσι λογίων. Περὶ τίνος γὰρ λέγουσιν οἱ προφῆται· *Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν· εἶπυ, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθρει οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα· ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα; Τίς ὁν ἐστιν ὁ ἐμφανῆς γενόμενος; ἔστω τις πρὸς Ἰουδαίους. Εἰ μὲν γὰρ ὁ προφήτης ἐστί, λεγέτωσαν πότε ἐκρύπτετο, ἵνα καὶ ὑστερον φανῇ; Ποῖος δὲ εὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ὁ καὶ ἐμφανῆς ἐξ ἀφανῶν γενόμενος, καὶ τὰς χεῖρας ἐκπέτασας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ; Τῶν μὲν οὖν δικαίων οὐδεὶς, μόνος δὲ ὁ τοῦ θεοῦ Λόγος, ὁ ἀσώματος ὢν τὴν φύσιν καὶ δι' ἡμᾶς τῷ σώματι φανεῖς, καὶ ὑπὲρ πάντων (12) παθῶν. Ἡ εἰ μὴδὲ τοῦτο αὐταρκὲς αὐτοῖς, καὶ ἐξ ἐτέρων δυσωπίεσθωσαν, οὕτως ἐναργῆ τὸν ἔλεγχον ὀρῶντες. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· *Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμμέναι καὶ γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε οἱ ὀλιγόψυχοι (13) τῇ διαβολῇ· ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσιν· αὐτὸς ἦξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλειῖται ὡς ἔλαφος ὁ χλωδός, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου δύνανται λέγειν, ἢ πῶς ὄλωσ καὶ πρὸς τοῦτο τολμῶσιν ἀντιλέπειν (14); Ἡ μὲν γὰρ προφητεία θεὸν ἐπιδημεῖν σημαίνει· τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὸν χρόνον τῆς παρουσίας γνωρίζει (15). Τό τε γὰρ τυφλοὺς ἀναδλέπειν, καὶ χλωδὸς περιπατεῖν, καὶ κωφοὺς ἀκούειν, καὶ τρανωῦσθαι μογιλάλων τὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τῇ γινομένῃ (16) θεῖᾳ παρουσίᾳ λέγουσι. Πότε τοίνυν γέγονε τοιαῦτα σημεῖα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἢ ποῦ τοιοῦτόν τι γέγονεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, λεγέτωσαν. Δεπρὸς ἐκαθαρίσθη Νααμάν· ἀλλ' οὐ κωφὸς ἦκουσεν, οὐδὲ χλωδὸς περιεπάτησε. Νεκρὸν ἤγειρεν Ἡλίας καὶ Ἐλισαῖος· ἀλλ' οὐκ ἐκ γενετῆς ἀνέδλεψε τυφλός. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐγείραι νεκρὸν ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ τοιοῦτον, ὅποιον τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος θαῦμα. Πλὴν εἰ τὸ περὶ τοῦ λεπροῦ καὶ**

A licet aspicere. Neque enim unquam alias Ægyptiorum impietas dissoluta est, nisi cum Dominus omnium velut in nube vectus, corpore illuc ivit, idolorumque errorem evertit, et omnes ad seipsum, et per seipsum ad Patrem convertit. Hic ille est, qui sole, natura, atque his ipsis, qui eum interfecere, testibus, crucifixus est : cujus morte salus omnibus exorta est, et omnis natura liberata est. Hic ille est omnium vita, qui et tanquam ovis pro omnium salute, suum corpus pro aliis morti tradidit, licet nolint credere Judæi.

38. Enimvero si hæc ad faciendam fidem satis esse non arbitrantur, saltem ex aliis, quæ ipsi habent, oraculis id sibi persuaderi velint. De quo enim dicunt prophetæ : *Palam apparui his qui me non quaerebant : inventus sum a non interrogantibus me : dixi, Ecce sum, genti quæ non invocavit nomen meum : expandi manus meas ad populum non obedientem et contradicentem* 22? Quis, quaeso, ille est qui palam apparuit? dixerit quis ad Judæos. Nam si prophetam volunt esse, dicant quandonam abscondebatur ut postea appareret? Qualis vero ille est propheta qui ex occulto manifestus factus est, et manus in cruce extendit? Nullus certe justorum, sed solum fuit Dei Verbum, quod cum ex sua natura expertus esset corporis, propter nos corpore apparuit, et pro omnibus pati voluit. Verum si neque id illis satis fuerit, ex aliis saltem convincantur, qui tam evidens argumentum ob oculos habent, ubi nempe dicit Scriptura : *Roboramini, manus remitte et genua dissoluta : consolamini, qui pusillo animo estis : roboramini, non timete. Ecce Deus noster judicium retribuit : ipsa veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum audient. Tunc sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum* 23. Quid ergo illi de hujusmodi testimonio possunt dicere, aut quomodo vel oculos contra erigere ausint? Siquidem prophetia Dei adventum prænuntiat, cujus adventus tempus signa declarant. Nempe divino illo adventu caecos videre, claudos ambulare, surdos audire, et balborum linguam expediti docent. Quando igitur hujusmodi signa in Israel visa sunt, vel ubi tale quid in Judæa factum sit, nobis dicant. Leprosus quidem Naaman mundus factus est, sed surdus non audivit nec claudus ambulavit. Mortuum excitavit Elias et Elisæus, sed non vidit cæcus natus. Magnum quidem revera est, mortuum excitare : sed non tale fuit miraculum, quale Salvator edidit. Nam si de leproso et viduæ defuncto filio non tacuit Scriptura, si utique accidisset

22 Isa. LXV, 1, 2. 23 Isa. XXXV, 3-6.

(11) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, τῷ τοιοῦτῳ τοῦ θανάτου τρέπω ἢ σωτηρία.

(12) Seguerianus, ἡμῶν.

(13) Seguerianus, ὀλιγόπιστοι.

(14) Sic Anglicanus, Basilienis, Seguerianus : at

Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, ἀντιλέπειν. Alii et ed. Commel., ἀποδλέπειν.

(15) Sic Seguer. qui ibid. et Anglic. verbum γνωρίζει omittunt, quod hic iterum habent alii et editi hoc modo : Τότε γὰρ γνωρίζει.

(16) Seguerianus, γενομένην.

ut et claudus ambularet et cæcus videret, hæc quoque commemorare non omisisset. Quia vero de his silent sacri codices, non prius facta fuisse manifestum inde est. Quando itaque hæc evenerunt, nisi cum ipsum Dei Verbum in corpore apparuit? Quando porro apparuit, nisi cum claudi ambulare, balbi clare locuti sunt, surdi audierunt, cæci nati viderunt? Ideo enim his tunc conspectis Judæi, ut qui ea nunquam alias facta audivissent, aiebant: *A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quiddam* 96.

39. Verum forte ipsi rebus tam apertis repugnare non valentes, ista quidem scripta esse non ibunt inficias, sed ea se exspectare, nondumque advenisse Deum Verbum respondebunt. Id ipsum enim perperam illi dicitant, nec eos pudet rebus adeo manifestis impudenter adversari. Verum hic etiam potissimum confutabuntur, non a nobis quidem, sed a sapientissimo Daniele, qui et præsens tempus et divinum Salvatoris adventum his verbis præsignificavit: *Septuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut consummetur peccatum, et obsignentur peccata, et deleantur iniquitates, et remittantur injustitiæ, et adducatur justitia sempiterna, et obsignetur visio et propheta, et angatur Sanctus sanctorum, et cognosces et intelliges ab exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem* 97. Equidem in aliis forsitan testimoniis, saltem effugia reperire, et ea quæ scripta sunt in futurum tempus differre possint. Quid autem ad hæc dicere vel opponero habent, ubi nempe et Christus significatur, et is, qui ungitur, non homo simpliciter, sed Sanctus sanctorum esse declaratur, 65 et usque ad ejus adventum stat Jerusalem, ac postea desinit propheta et visio in Israel? Olim quidem David, Salomon, et Ezechias uncti sunt, sed tamen et Jerusalem et locus stetit, prophetæque vaticinati sunt, scilicet Gad, Asaph, Nathan, et post illos Isaias, Osee, Amos et alii. Præterea, ii qui uncti fuerunt, homines quidem sancti vocati sunt, non vero Sancti sanctorum. Quod si captivitatem objiciant, et propter eam, Jerusalem non stitisse contendant, quid de prophetis dixerint? Etenim postquam olim populus Babylonem deductus est,

96 Joan. ix, 32, 33. 97 Dan. ix, 24, 25.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἔλεγον· Οὐδέποτε ἐγγήσεται τοιοῦτος ἐν Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ αἰῶνος. Alii et editi præter ms. Seguer. post ἀκούσαντες αἰδούντ' item οὐδέποτε, etc., quæ Seguer. non habet, nec leguntur apud evangelistam, uti nec legerunt Omnibus et Ambros. Camald.

(18) Τοῦ δεστ in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. particulam οὐκ quam habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., alii et editi omittunt.

(19) Seguerianus, et Basiliensis, φαίνόμενα.

(20) Καὶ Seguerianus habet, alii et editi omittunt.

Α τοῦ νεκροῦ τῆς χήρας οὐ σεσωπῆκεν ἡ Γραφή· πάντως εἰ ἐγεγόνει καὶ χωλὸν περιπατεῖν, καὶ τυφλὸν ἀναδλέπειν, οὐκ ἂν παρῆκε καὶ ταῦτα δηλῶσαι ὁ λόγος. Ἐπειδὴ δὲ σεσωπῆται ἐν ταῖς Γραφαῖς, δηλὸν ἐστὶ μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα πρότερον. Πότε οὖν γέγονε ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν σώματι παραγγέγονε; Πότε δὲ παραγγέγονεν, εἰ μὴ ὅτε χωλοὶ περιεπάτησαν, καὶ μογιλάλοιο ἐτρανώθησαν, καὶ κωφοὶ ἤκουσαν, καὶ τυφλοὶ ἐκ γενετῆς ἀνέδλεψαν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ τότε θεωρούμεντες Ἰουδαῖοι ἔλεγον, ὡς οὐκ ἄλλοτε ταῦτα γενόμενα ἀκούσαντες (17). Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἠρέφξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ τοῦ (18) Θεοῦ, οὐκ ἐδύνατο ποιεῖν οὐδέν.

39. Ἄλλ' ἴσως μὴ δυνάμενοι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰ φανερά διαμάχεσθαι, οὐκ ἀρήσονται μὲν τὰ γεγραμμένα· προσδοκῶν δὲ ταῦτα καὶ μηδέπω παραγγενησθαι τὴν Θεὸν Λόγον διαθεβαῖουσονται. Τοῦτο γὰρ ἔνω καὶ κάτω θυλλοῦντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν ἀναιδεύμενοι πρὸς τὰ φανερά (19). Ἄλλὰ περὶ τούτου καὶ πρὸ πάντων μᾶλλον ἐλεγχθήσονται, οὐ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ σοφωτάτου Δανιὴλ σημαίνοντος καὶ τὴν παρόντα καιρὸν, καὶ τὴν θέλειαν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, καὶ (20) λέγοντος· Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συντεμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγισθῆναι ἁμαρτίας, καὶ ἀπαλεῖψαι (21) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσαι δρασίαν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἄγιον ἁγίων, καὶ γνώση (22) καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομηθῆναι Ἰερουσαλήμ ὡς Χριστοῦ ἡγουμένου. Ἴσως ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κἄν προφάσεις εὐρίσκων δύνανται, καὶ εἰς μέλλοντα χρόνον ἀναβάλλεσθαι τὰ γεγραμμένα. Τί δὲ πρὸς ταῦτα λέγειν ἢ ὁλωσ ἀντωπῆσαι δύνανται, ὅπου γε καὶ ὁ Χριστὸς σημαίνεται, καὶ ὁ χριόμενος οὐκ ἄνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλ' Ἄγιος ἁγίων εἶναι καταγγέλλεται, καὶ ἕως τῆς παρουσίας αὐτοῦ Ἰερουσαλήμ συνίσταται (23), καὶ λοιπὸν παύεται προφήτης καὶ δρασίς ἐν τῷ Ἰσραὴλ; Ἐχρίσθη πάλαι Δαβὶδ, καὶ Σολομὼν, καὶ Ἑζεκίας· ἀλλὰ καὶ πάλιν Ἰερουσαλήμ, καὶ ὁ τόπος συνιστῆται, καὶ προφῆται προσηφτευσον, Γὰδ, καὶ Ἀσάφ, καὶ Ναθάν, καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ (24) Ἠσαίας, καὶ Ὡσηῆ, καὶ Ἀμώς, καὶ ἄλλοι. Ἐπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ χρισθέντες ἄνθρωποι ἅγιοι, καὶ οὐκ ἅγιοι ἁγίων ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἐάν τὴν αἰχμαλωσίαν προβάλλωσιν, καὶ δι' αὐτὴν μὴ εἶναι

(21) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. Seguer. et apud Daniel. Alii vero et editi ἀπολεῖψαι. Ibid. Gobler. et Felckman. 1 anon. mox habent, ἐξιλάσασθαι τὰς ἀνομίας. Item ibid. particulam καὶ, quæ in Seguer. et apud Danielem legitur, alii et editi omittunt.

(22) Sic Seguer. ut et legitur apud Daniel. Basil. Felckm. 1 anon., γνώσης. Alii et editi, γνώσεις.

(23) Sic Ang. Basil. Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii et editio Com., συνίστασθαι. Ibid. πὸς Anglic., προφητεία.

(24) Ὁ μετ' αὐτοῦ abest a Gobler. et Felckm. 1 anon., ὁ ab Seguer., μετ' αὐτοῦ; ab Anglic. et Basil.

λέγων τὴν Ἱερουσαλήμ· τί καὶ περὶ τῶν προφητῶν ἂν εἶποιεν; Καὶ γὰρ πάλαι, καταβαίνοντος τοῦ λαοῦ εἰς Βαβυλῶνα, ἦσαν ἐκεῖ Δανιὴλ καὶ Ἰερემίας· προεφῆτευον δὲ Ἰεζεκκιὴλ καὶ Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας.

A illic Daniel et Jeremias aderant, vaticinabanturque Ezechiel, Aggæus et Zacharias.

40. Οὐκοῦν μυθολογοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρόντα τὸν νῦν καιρὸν ὑπερβιβένται. Πότε γὰρ προφήτης (25) ἦ ὄρασις ἐπαύσατο ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ὅτε ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων Χριστὸς παρεγένετο; Σημεῖον γὰρ καὶ μέγα γνώρισμα τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίας τὸ μηκέτι μήτε τὴν Ἱερουσαλήμ ἐστάναι, μήτε προφῆται ἐξεβῆναι, μήτε ὄρασις ἀποκαλύπτεσθαι τούτοις, καὶ μάλα εἰκότως. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ σημεινομένου, τίς (26) ἔτι χρεῖα τῶν σημαινόντων ἦν; Καὶ παρουσίας τῆς ἀληθείας, τίς ἔτι χρεῖα τῆς σκιάς ἦν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προεφῆτευον ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ὁ λυτρωμένος τὰς ἀπάντων ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοσοῦτον συνειστήκει, ἵν' ἐκεῖ προμεινῶσι τῆς ἀληθείας τοὺς τύπους. Παρόντος τοίνυν τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων, εἰκότως ἐσφραγίσθη καὶ ὄρασις καὶ προφητεία, καὶ ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέπνυται. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἐχρίοντο παρ' αὐτοῖς βασιλεῖς, ἕως ἂν ἐχρίσθῃ ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων. Καὶ Ἰακώβ (27) δὲ ἕως αὐτοῦ τὴν Ἰουδαίων Ἰστασθαι βασιλείαν προφητεύει λέγων· *Ὅτι ἐκλείψει ἀρχὼν ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ*, ἕως ἂν ἔλθῃ (28) *τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν*. Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἔδδα λέγων· *Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως (29) Ἰωάννου προεφῆτευσαν*. Εἰ μὲν οὖν ἔστι παρὰ Ἰουδαίους νῦν βασιλεῖς, ἢ προφῆται, ἢ ὄρασις, καλῶς ἀρνοῦνται τὸν ἰθὺντα Χριστὸν· εἰ δὲ μήτε βασιλεῖς, μήτε ὄρασις, ἀλλ' ἐσφράγισται λοιπὸν καὶ (30) πᾶσα προφητεία, καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς ἐάλω· τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσι, καὶ παραβαίνουσιν, ὥστε τὰ μὲν γενόμενα ὄραν, τὸν δὲ ταῦτα πεποιηκότα Χριστὸν ἀρνεῖσθαι; Τί δὲ καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν θεωροῦντες καταλιμπάνοντας τὰ εἰκόλα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχοντας τὴν ἐλπίδα, ἀρνοῦνται τὸν ἐκ τῆς βίβλης Ἰησοῦν κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστὸν καὶ βασιλεύοντα λοιπὸν; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλον ἐθρήσκουν τὰ ἔθνη Θεόν, ἀλλὰ μὴ τὸν Θεὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ Μωϋσέως ὀμολόγουν· καλῶς ἂν πάλιν προύφασιζοντο μὴ ἐληλυθῆναι τὸν Θεόν· εἰ δὲ τὸν Μωϋσῆ (31) δεδωκότα τὸν νόμον καὶ τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγεῖλάμενον Θεόν, καὶ οὗ τὸν Λόγον ἠτίμασαν οἱ Ἰουδαῖοι, τοῦτον τὰ ἔθνη σέβουσι, διὰ τὴ μὴ γινώσκουσι, μᾶλλον δὲ διὰ τὴ ἐκόντες παρορῶσιν, ὅτι ὁ προφητευόμενος ὑπὸ τῶν Γραφῶν Κύριος ἐπέλαμψε τῇ οἰκουμένῃ, καὶ ἐπεφάνη σωματικῶς αὐτῇ, καθὼς

40. Nugantur ergo Judæi cum præsens tempus differunt. Quando enim propheta vel visio ab Israel defecit, nisi cum Sanctus sanctorum Christus advenit? Magnum siquidem signum et indicium est Dei Verbi adventus, quod nec iam stet Jerusalem, nec propheta exurgat, nec illis visio appareat; idque admodum convenienter. Postquam enim is, qui significabatur, advenit, quid adhuc signorum opus esset? Similiter præsentie veritate, quid prodesset umbra? Namque idcirco vaticinabantur, usque dum veniret ille, qui ipsa justitia est et omnium peccata redimit. Unde tandiu stetit Jerusalem, ut illic veritatis figuras præmeditarentur. Quapropter præsentie Sancto sanctorum, congruenter visio et prophetia obsignatæ sunt, ac unem habuit Jerosolymorum regnum. Tandiu enim reges apud illos uncti erant, quoad Sanctus sanctorum ungeretur. Jacob quoque usque ad ipsum permansurum esse Judæorum regnum his verbis prænuntiat: *Non deficiet princeps ex Juda, et dux ex femoribus ejus, donec venerint quæ reposita sunt ei, et ipse est expectatio gentium*²⁶. Hinc et ipse Salvator clamabat: *Lex et propheta usque ad Joannem prophetaverunt*²⁹. Quocirca si nunc apud Judæos vel rex vel propheta vel visio sit, recte Christum venisse negant. Sed si neque regem neque visionem habent, sed et omnis prophetia jam obsignata est, captique est urbs et templum: quid adeo impii sunt et tam grave peccatum committunt, ut facta quidem videant, Christum vero qui hæc ipsa fecit negare audeant? Quid cum ipsos etiam gentiles relictis idolis spem suam per Christum in Deo Israel ponere aspiciant, ipsi nihilominus Christum ex radice Jesse secundum carnem natum ac modo regnantem repudiare non verentur? Namque si alium Deum gentes colerent, nec ipsum Deum Abraham, Isaac, Jacob et Moysi considerentur, justam sane de Dei adventu dubitandi occasionem haberent. Si vero illum ipsum gentes colunt, qui Moysi legem et Abraham promissiones dedit, et cujus Verbum Judæi indignissime tracia-verunt: quare non agnoscunt, vel potius cur ultrò negligunt videre Dominam, quem Scripturæ prædixerunt, orbi terrarum illuxisse, et corpore indutum apparuisse, quemadmodum ait Scriptura: *Dominus Deus apparuit nobis*¹; et, *Misit Verbum*

¹ Genes. xlix, 10. ²⁶ Matth. xi, 13. ²⁹ Psal. cxvii, 27.

(25) Sic Seguer. ut et legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. Ita quoque legitur in ms. Angl., sed loco προφήτης, habet προφητεία. Alii et editio Comemel., Πότε γὰρ ἐπαύσατο προφήτης ἢ ὄρασις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Ibidem Seguer., εἰ μὴ νῦν.

(26) Hæc integræ sententiæ ad τίς sequens deest in Segueriano, Gubleriano, et Felckmanni 1 anonymo, et recenti manu addita in Basiliensi: nec item legerunt Omnibonus et Ambros.

(27) Sic Gub. et Felck. 1 anon. Alii vero et editi, Μωϋσῆς.

(28) Anglic. Ἐλθοι ἐτὶ paulo post, τῶν ἐθνῶν.

(29) Sic Anglicanus, Basiliensis, Gublerianus, Felckmanni 1 anon. et Seguer. Alii et editi, μέχρι. Mox ibid. μὲν abest a Gubler. et Felckm. 1 anon., et paulo post in Anglic. loco προφήτης, legitur προφητεία.

(30) Λοιπὸν καὶ deest in Gubler. et Felckm. 1 anon.

(31) Sic Seguerianus, Basiliensis, et Anglicanus. Alii et editi, Μωϋσῆν.

suum et sanavit eos³; et rursus, *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvos illos fecit*⁴? Certe simile illi agere mihi videntur, ac si quis mente percussus terram a sole ☉ illuminatam aspiciens, solem a quo illuminata est negaverit. Ecquid enim amplius ei quem illi exspectant faciendum restat? An ut gentes vocet? sed jam vocatæ sunt. An ut prophetam, regem et visionem auferat? sed hoc item jam factum est. An ut idolorum impietatem convincat? convicta et proscripita est. An ut mortem destruat? destructa est. Quid ergo non factum est quod Christum facere oportuit, vel quid tandem superest, quod nondum impletum fuit, ut modo gaudeant Judæi, et causam non credendi habeant? Profecto si, quemadmodum utique videmus, nec regem nec prophetam jam habent, si nec Jerusalem, nec sacrificium, nec visio apud illos manet, sed omnis terra Dei cognitione repleta est, et gentes impietate rejecta, jam ad Deum Abraham per Verbum, qui est Dominus noster Jesus Christus, confugiunt: certe vel impudentissimis perspicuum inde fuerit, Christum venisse, eumque omnes omnino sua luce illustrasse, et vera ac divina de suo Patre doctrina informasse. Ex his itaque pluribusque aliis, quæ ex divinis Litteris licet excerpere, Judæos non inepte possumus confutare.

Ἰουδαίους μὲν οὖν ἐκ τούτων καὶ τῶν πλείονων παρὰ τῶν θείων Γραφῶν εἰκότως ἂν τι- ἐλέγ-
ξειεν.

41. Jam quod gentiles spectat, satis mirari non queo, quod ea quæ minime ridenda sunt rideant, ipsique interim in sua turpitudine obcæcati perseverent, quam scilicet se in lignis et lapidibus constituere nequaquam attendunt. Verum quandoquidem firmæ nobis non desunt rationes quibus nostræ doctrinæ veritatem tueamur, age, si placet, illos quoque aptis argumentis refellamus, maxime vero ex his ipsis quæ nosmetipsi conspiciamus. Quid enim aliud absurdum et ridiculum apud nos reperiant, quam quod Verbum in corpore apparuisse dicimus? Atqui hoc ipsum non absurde factum fuisse ipsi etiam consentient, si modo veritatis amatores esse volent. Enimvero si Verbum Dei esse plane inficiantur, inscite nugantur, dum de his quæ nesciunt rident. Sed si Verbum Dei esse concedunt, ipsumque universi rectorem esse, et in illo Patrem mundum creasse, omnia denique ejus providentia illuminari, vivere et esse, ac ejus imperio subijci, ita ut ex providentiæ effectibus et ipsum Verbum cognoscatur, et per Verbum Pater: vide, quæso, an non potius ipsi risum adversus seipsos imprudenter concitent. Mundum, maguam quoddam corpus esse docent gentiles philosophi, nec hic a vero

³ Psal. cxvii. 20. ⁴ Isa. Lxiii. 9.

(32) Sic Anglicanus, Gobelrianus, et Felckmanni et anonymus. Alii et editio Commel., βλέπει. Mox idem et Basiliensis habent ἀρνεῖται, ubi alii et editio Commel., οὐ βλέπει. Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis legerunt ἀρνεῖται.

(33) Ἄλλ' ἀδεστ in Gobelriano et Felckmanni 1 anonymo. Ibidem Seguerianus habet, ἐφθασεν.

ἔλεγον ἡ Γραφή Κύριος ὁ Θεὸς ἐπέφανεν ἡμῖν· καὶ πάλιν· Ἐξυπέστειλε τὸν Λόγον υἱοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς· καὶ πάλιν· Οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς; Ὅμοιον δὲ πάσχουσιν, ὡς εἰ τις παραπεπληγῶς τὴν διάνοιαν, τὴν μὲν γῆν φωτιζομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου βλέπει (32), τὸν δὲ ταύτην φωτίζοντα ἡλίον ἀρνεῖται. Τί γὰρ καὶ πλεῖον ἐλθὼν ὁ προσδοκώμενος παρ' αὐτοῖς ἔχει ποιῆσαι; Καλέσαι τὰ ἔθνη; Ἄλλ' (33) ἐφθασε κληθῆναι. Ἄλλὰ παῦσαι προφήτην, καὶ βασιλέα, καὶ ὄρασιν; Γέγονεν ἡδὴ καὶ τοῦτο. Τὴν εἰδώλων ἀθεότητα διελέγξει; Διηλέγθη ἡδὴ καὶ κατεγνώσθη. Ἄλλὰ τὸν θάνατον καταργῆσαι; Κατήργηται ἡδὴ. Τί τοίνυν οὐ γέγονεν, ὃ δεῖ τὸν Χριστὸν ποιῆσαι; Ἥ τι περιλείπεται, ὃ μὴ πεπληρωται, ἵνα νῦν χαίρωσιν οἱ

Β Ἰουδαῖοι καὶ ἀπιστῶσιν; Εἰ γὰρ δὴ, ὡσπερ οὖν (34) καὶ ὀρώμεν, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε προφήτης, οὔτε Ἰερουσαλήμ, οὔτε θυσία, οὔτε ὄρασις ἐστι παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα πεπληρωται ἡ γῆ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καταλιμπάνοντες τὴν ἀθεότητα λοιπὸν πρὸς τὸν Θεὸν Ἀβραάμ καταφεύγουσι διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δῆλον ἂν εἴη καὶ τοῖς λίαν ἀναισχυνοῦσιν ἐηλυθῆναι τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτὸν πάντας ἀπλῶς τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ καταλάμπαντα, καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ θείαν (35) διδασκαλίαν.

41. Ἑλληνας δὲ καὶ πάνυ τις θαυμάσει γελῶντας μὲν τὰ ἀχλεῦστα, πεπηρωμένους δὲ αὐτούς (36) ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν αἰσχύνῃ, ἣν ἐν ξύλοις καὶ λίθοις ἀναθέντες οὐχ ὀρώσι. Πλὴν οὐκ ἀποροῦντος ἐν ἀποδείξει τοῦ παρ' ἡμῖν Λόγου, φέρε καὶ τούτους ἐκ τῶν εὐλόγων δυσωπήσωμεν, μάλιστα ἀφ' ὧν καὶ αὐτοὶ ἡμεῖς ὀρώμεν. Τί γὰρ ἄτοπον, ἢ τί χλευῆς παρ' ἡμῖν ἄξιον, ἢ πάντως οὐκ ἐπὶ τὸν Λόγον ἐν σώματι πεφανερῶσθαι λέγομεν; Ἄλλὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ συνομολογήσουσι μὴ ἀτόπως γεγενῆσθαι, ἐάνπερ τῆς ἀληθείας γέμωνται φίλοι. Εἰ μὲν οὖν ὄλιγς ἀρνοῦνται Λόγον εἶναι Θεοῦ, περιττῶς ποιοῦσι, περὶ οὐ μὴ ἴσασιν χλευάζοντες· εἰ δὲ ὁμολογοῦσι Λόγον εἶναι Θεοῦ, καὶ τοῦτον ἡγεμόνα τοῦ παντός, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα δεδημιουργηκέναι τὴν κτίσιν, καὶ τῇ τούτου προνοίᾳ τὰ ὅλα φωτίζεσθαι, καὶ ζωογονεῖσθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐπὶ πάντων αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἐκ τῶν ἔργων τῆς προνοίας γινώσκουσι αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· σκόπει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τὴν χλευήν καθ' ἑαυτῶν κινουντες ἀγνοοῦσι. Τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασὶν εἶναι οἱ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, καὶ ἀληθεύουσι λέγοντες· ὀρώμεν γὰρ αὐτὸν καὶ τὰ τούτου μέρη ταῖς αἰσθησεῖν ὑποπίπτοντα. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ κόσμῳ σώματι ὄντι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, καὶ ἐν ὄλιγς καὶ τοῖς

(34) Οὖν hic habent Seguerianus, Basiliensis, et Anglicanus; omittunt vero alii et editi. Paulo post. pro θυσία, Gobelrianus et Felckmanni 1 anonymus habent θυσία.

(35) Anglicanus, εὐθεῖαν.

(36) Αὐτούς δεστ in Seguer. et Anglic.; Basil. vero habet ἑαυτούς.

κατὰ μέρος αὐτῶν πᾶσιν ἐπιβέβηκε· τί θαυμαστὸν ἢ ἄβροπον, εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φαιμέν αὐτὸν ἐπιβεβήκεναι; Εἰ γὰρ ἄβροπον ὅλως ἐν σώματι αὐτὸν γενέσθαι, ἄβροπον ἂν εἴη καὶ ἐν τῷ παντὶ τοῦτον ἐπιβεβήκεναι, καὶ τὰ πάντα τῆ προνοίας αὐτοῦ φωτίζεῖν καὶ κινεῖν· σῶμα γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ὅλον. Εἰ δὲ τῷ κόσμῳ τοῦτον ἐπιβαίνειν καὶ ἐν ὅλῳ αὐτὸν γνωρίζεσθαι πρέπει, πρέπει ἂν καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι αὐτὸν ἐπιβαίνεισθαι, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦτο φωτίζεσθαι καὶ ἐνεργεῖν. Μέρος γὰρ τοῦ παντός καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ γένος. Καὶ εἰ τὸ μέρος ἀπρεπὲς ἐστὶν ὄργανον αὐτοῦ γίνεσθαι πρὸς τὴν τῆς θεότητος γνῶσιν, ἀτοπώτατον ἂν εἴη καὶ δι' ὅλου τοῦ κόσμου γνωρίζεσθαι τοῦτον (37).

Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dedecet, certe perabsurdum similiter fuerit ipsum per universum mundum cognosci.

42. Ὡς περὶ γὰρ, ὅλου τοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργουμένου καὶ φωτιζομένου, εἰ τις λέγει ἄβροπον εἶναι καὶ ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ ποδὸς τὴν δύναμιν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἀνόητος ἂν νομισθεῖται, οἷοι, διδοῦς ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διεικνεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖν, καλύει καὶ ἐν τῷ μέρει αὐτὸν εἶναι· οὕτως ὁ διδοῦς καὶ πιστεύων, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (38) ἐν τῷ παντὶ εἶναι, καὶ τὸ πᾶν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖσθαι, οὐκ ἄβροπον ἂν ἠγήσῃται, καὶ σῶμα ἐν (39) ἀνθρώπῳ ὑπ' αὐτοῦ κινεῖσθαι καὶ φωτίζεσθαι. Εἰ δὲ, οἷοι γένητόν ἐστι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε τὸ ἀνθρώπῳ γένος, διὰ τοῦτο οὐκ εὐπρεπῆ νομίζουσιν ἡμεῖς λέγειν τὴν ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν ὥρα καὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ αὐτὸν ἐκβάλλειν καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ, καὶ γενητῆς οὐσίας τῆς κτίσεως, οὐκ ἄβροπον ἐν αὐτῇ τὸν Λόγον εἶναι, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ αὐτὸν εἶναι ἄβροπον. Ὅποια γὰρ ἂν περὶ τοῦ ὅλου νοήσεται, τοιαῦτα ἀνάγκη καὶ (40) περὶ τοῦ μέρους αὐτοῦ ἐνθυμείσθαι· μέρος γὰρ, ὡς προείπον, τοῦ ὅλου καὶ ὁ ἀνθρωπίνος ἐστίν. Οὐκοῦν ὅλως οὐκ ἀπρεπὲς τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν Λόγον, καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι, καὶ κινεῖσθαι, καὶ ζῆν, καθὼς καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς φασιν, οἷοι· Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. Τί λοιπὸν χλευσῆς βέλιον λέγομεν, εἰ ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Λόγος, τούτῳ πρὸς φανέρωσιν ὡς ὄργανον κέχρηται ὁ Λόγος; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ χρῆσασθαι ἂν ἠδυνήθη τούτῳ· εἰ δὲ προαποδεδώκαμεν ἐν τῷ παντὶ καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος εἶναι τοῦτον, τί ἄπιστον εἰ ἐν οἷς ἐστὶν, ἐν τούτοις αὐτὸν καὶ ἐπιβαίνει; Ὡς περὶ γὰρ ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν ὅλως (41) ἐν ἐκάστῳ καὶ πᾶσιν ἐπιβαίνων, καὶ πάντα διακοσμῶν ἀφθόως, εἰ (42) ἤθελε, διὰ ἡλίου, ἢ σελήνης, ἢ οὐρανοῦ, ἢ γῆς, ἢ ὕδατων, ἢ πυρὸς, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν φωνῇ

^a Act. xvii, 28.

(37) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni et anonymus. At Basilienensis et Anglicanus, τοιοῦτον ποιητῆν. Alii vero et editii, ποιητῆν ianuum.

(38) Seguerianus, Θεοῦ Θεὸν Λόγον.

(39) Sic omnes mss. Editii vero, μὲν.

(40) Seguerianus hic addit καὶ. Alii et editii omittunt. Paulo post, Gobler. et Felckm. I anon. post vocem ἀνθρώπος, omittunt ἐστίν.

41) Seguerianus, ὅλως.

aberrant. Mundum enim ejusque partes sensibus subjici videmus. Si igitur in mundo, qui corpus est, Dei Verbum est, si in omnibus et singulis rebus existit; quid incredibile vel quid absurdum videtur, si ipsum quoque in homine esse asserimus? Nam si Verbum in corpore existere generatim absurdum est, absurdum quoque fuerit ipsum in universo mundo existere omniaque sua providentia illustrare et movere; siquidem corpus est rerum universitas. Sin autem Verbum in mundo existere et in universo notum fieri maxime convenit, nec etiam inconveniens erit ipsum in humano corpore apparere, illudque ab eo illuminari et vim agendi habere: pars enim universi est hominum genus.

Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dedecet, certe perabsurdum similiter fuerit ipsum per universum mundum cognosci.

42. Ut enim insulsus ille non immerito haberetur qui, cum totum corpus ab homine moveatur et illuminetur 67, absurdum esse diceret in pedis digito virtutem hominis existere, quia scilicet cum concedit ipsum in toto corpore esse et agere, eum tamen in parte esse non vult: ita qui fatetur et credit Dei Verbum in universo esse, totumque mundum ab eo illuminari et moveri, huic sane absurdum videri non debet, si unum corpus humanum ab eodem moveatur et illuminetur. Quod si quia factum et ex nihilo creatum fuit humanum genus, idcirco nos ab eo quod decorum est recedere existimant, cum Salvatorem in humano corpore apparuisse dicimus: eum quoque pari ratione ex mundo excludere debent, quippe qui, ut esset, ex nihilo per Verbum factus sit. Sed si quamvis mundus factus est, Verbum in eo esse non est absurdum: nec ergo etiam absurdum est ipsum in homine esse. Quidquid enim de toto mundo cogitaverint, necesse est idem de parte intelligere: siquidem homo, ut antea dixi, pars est totius mundi. Nullo igitur modo dedecet Verbum in homine esse, cunctaque ab illo et in illo illuminari, moveri et vivere, sicuti ipsorum quoque scriptores testantur: *In ipso vivimus, et movemur, et sumus*^b. Quid itaque risu dignum dicimus, si Verbum corpore, in quo est, tanquam instrumento ad sui patefactionem usum fuerit? Nisi enim in illo fuisset, eo utique uti non potuisset. Porro si supra concessum est Verbum in universo et singulis ejus partibus esse, quid incredibile videtur, si in quibus existit; in his se videndum præbeat? Quemadmodum enim ille idem qui propria virtute in singulis et omnibus rebus est, cunctaque splendide administrat, si solis aut lunæ, cœli vel terræ, aquarum aut ignis ministerio uti vellet, ad vocem

(42) Seguer. si omittit. Hic autem ordo verborum videtur paulo esse perturbatus, talisque constitui debere, uti nostra versione expressimus: εἰ ἤθελε διὰ ἡλίου, etc. Φωνῇ χρῆσασθαι καὶ γνωρίσαι αὐτὸν καὶ τὸν αὐτοῦ Πατέρα, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν ἐφύσε πεποιθέναι, ἀπαξ, etc. Ibid. Gobler. Felckm. I anon. et Seguer., αὐτοῦ προ αὐτοῦ, et πάντα προ πάντων.

edendam ac se et suum Patrem notum faciendum, nemo eum absurde et inepte egisse dicere auderet, quippe cum universa jam ipse antea contineret, et cum omnibus ac in ipsa illa parte exsisteret, sequē occulte ostenderet : ita sine dubio absurdum videri non debet, si ille qui res universas gubernat et vita donat, per homines se notum facere cupiens, humano corpore velut instrumento usus sit, quo nobis et veritatem patefaceret, et Patris cognitionem impertiret. Humana siquidem natura pars est totius universi. Unde quemadmodum mens humana, quæ in toto homine est, aliqua parte corporis, lingua videlicet, tanquam sui signo utitur, nec tamen mentis naturam idcirco imminui quispiam dixerit : ita si Verbum in omnibus rebus existens humano instrumento usum est, indecorum nemini debet videri. Alioquin si, uti jam dixi, ipsum corpore velut instrumento uti non decuit, nec etiam in toto universo idem esse decuit.

43. Quod si inquirant, cur igitur non per alias pulchriores mundi partes apparuerit, nec splendidiore instrumento, verbi gratia, sole, luna, astris, igne vel æthere, sed homine tantum usum fuerit? discant illi Dominum non venisse ut se ostentaret, sed ut nos infirmos simul et ignaros curaret et doceret. Ostentantis enim fuisset, solummodo apparere, et spectantes stupore percellere : at sanantis et docentis erat, non tantum advenire, sed indigentium commodo prospicere, atque ut illi ferre possent apparere; ne si modus ipse laborantium necessitatem excederet, illos potius perturbaret, atque ita Numinis adventus ipsis fieret inutilis. Nulla profecto alia rerum creaturarum præter solum hominem circa Dei cognitionem errabat. Siquidem non sol, non luna, non cælum, non astra, non aqua, non æther suum ordinem perturbarunt, sed suum opificem ac imperatorem Verbum agnoscentes, manent uti initio factæ sunt. Soli autem homines bonum aversati, ea postmodum, quæ non sunt, pro veritate sunt commenti, ac Dei cultum et notionem dæmonibus et hominibus in lapideis simulacris attribuerunt. Hinc cum tantam perversitatem negligere divinæ bonitatis indignum esset, cum item eum omnia in universo administrantem ac regentem homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum, tanquam instrumento sibi ipsi assumit, illudque ingreditur, ut, quoniam eum in toto universo agnoscere non potuerant, saltem in parte residentem non ignorarent, et qui vim ejus invisibilem non potuerant conspiciere, saltem ex similitudine eum intelligere et contemplari possent. Cum enim sint homines, hinc per simile corpus ac divina quæ per eum eduntur opera, citius et propius ejus Patrem possunt cognoscere, si scilicet pendere vo-

(43) Gobler. et Felckm. 1 anon., ζωποιοῦντος καὶ θελήσαντος.

(44) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. et Basil. Alii vero et editi, χείρουσι. Mox pro τὴν χρείαν et παράξῃ. Anglic. habet τῆς χρείας et παράξοι.

α χρῆσασθαι καὶ γνωρίσαι ἑαυτὸν καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. ἔφησε πεποιτημένοι, ἀπαξ ἅπαντα αὐτοῦ συνέγοντος, καὶ μετὰ πάντων καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μέρει τυγχάνοντος καὶ ἀοράτως ἑαυτὸν δεικνύοντος οὕτως οὐκ ἄτοπον ἂν εἴη διακρομοῦντα αὐτὸν τὰ πάντα καὶ τὰ ὅλα ζωποιοῦντα, καὶ θελήσαντα (43) δι' ἀνθρώπων γνωρίσαι, εἰ ὄργανῳ κέχρηται ἀνθρώπου σώματι πρὸς φανέρωσιν ἀληθείας καὶ γνῶσιν τοῦ Πατρὸς. Μέρος γὰρ τοῦ ὅλου καὶ ἡ ἀνθρωπότης τυγχάνει. Καὶ ὡσπερ ὁ νοῦς, δι' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου ὦν, ἀπὸ μέρους τοῦ σώματος, τῆς γλώττης λέγω, σημαίνεται, καὶ οὐ δῆπου τις ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ διὰ τοῦτο λέγει· οὕτως ὁ Λόγος, διὰ πάντων ὦν, εἰ ἀνθρωπίνῳ κέχρηται ὄργανῳ, οὐκ ἀπρεπὲς ἂν φαίνοιτο τοῦτο. Εἰ γὰρ, ὡς προείπον, ἀπρεπὲς ὄργανῳ χρῆσασθαι σώματι, ἀπρεπὲς καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὴν εἶναι.

45. Διὰ τί οὖν, ἐὰν λέγωσιν, οὐχὶ δι' ἄλλων μερῶν καλλίωνων τῆς κτίσεως ἐφάνη, καὶ καλλίονι ὄργανῳ, οἷον ἡλίῳ, ἢ σελήνῃ, ἢ ἀστροῖς, ἢ πυρὶ, ἢ αἰθέρι οὐ κέχρηται, ἀλλὰ ἀνθρώπῳ μόνῳ; γινωσκέτωσαν, ὅτι οὐκ ἐπιδείξασθαι ἤθελεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ θεραπεύσαι καὶ διδάξαι τοὺς πάσχοντας. Ἐπιδεικνυμένοι μὲν γὰρ τὴν μόνον ἐπιφανῆσαι καὶ καταπλήξαι τοὺς ὀρώντας θεραπευόντος δὲ καὶ διδάσκοντός ἐστι μὴ ἀπλῶς ἐπιδημῆσαι, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεομένων γενέσθαι, καὶ, ὡς χρῆζοντες φέρουσιν (44), ἐπιφανῆσαι· ἵνα μὴ τῷ ὑπερβάλλοντι τὴν χρείαν τῶν πασχόντων αὐτοὺς τοὺς δεομένους ταράξῃ, καὶ ἀνωφελῆς τοῦτοις ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ (45) γένηται. Οὐδὲν τοίνυν τῶν ἐν τῇ κτίσει πεπλανημένων ἦν εἰς τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, εἰ μὴ μόνον ὁ ἀνθρώπος. Ἀμέλει οὐχ ἡλίος, οὐ σελήνη, οὐκ οὐρανός, οὐ τὰ ἄστρα, οὐχ ὕδωρ, οὐκ αἰθήρ παρήλλαξαν τὴν τάξιν, ἀλλ' εἰδότες τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν καὶ βασιλέα Λόγον, μένουσιν ὡς γεγόνασιν· ἀνθρώποι δὲ μόνον (46) ἀποστραφέντες τὸ καλὸν, λοιπὸν τὰ ὅλα ὄντα ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπλάσαντο, καὶ τὴν εἰς Θεὸν τιμὴν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν δάμοσι καὶ ἀνθρώποις ἐν λίθοις ἀναθεθείκασιν. Ὅθεν εἰκότως, ἐπειδὴ παριδεῖν τὸ τηλικούτου οὐκ ἔξισον ἦν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διέποντα καὶ ἡγεμονεύοντα οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι οἱ ἀνθρώποι, μέρος τοῦ ὅλου λαμβάνει ἑαυτῷ ὄργανον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐπιβαίνει τούτῳ, ἵν' ἐπειδὴ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι, καὶ ἐν τῷ μέρει μὴ ἀγνοήσωσιν αὐτὸν, καὶ ἐπειδὴ (47) ἀναβλέψαι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰς τὴν ἀόρατον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων λογίσασθαι καὶ θεωρῆσαι δυνηθῶσιν αὐτόν. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, διὰ τοῦ καταλλήλου σώματος καὶ τῶν δι' αὐτοῦ θεῶν ἔργων ταχύτερον καὶ ἐγγύτερον τὸν τούτου Πατέρα γινώσκαι δυνήσονται, συγκρίνοντες, ὡς οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ Θεοῦ ἔσοα ἐστὶ καὶ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα. Καὶ

(45) Seguer., Θείου. Idem paulo post, et Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. pro μόνου, μόνος habent.

(46) Seguerianus, μόνου.

(47) Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt particulam δέ.

ἐν ἄτοπον ἦν κατ' αὐτοὺς διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων τὸν Λόγον γνωρίζεσθαι, πάλιν ἄτοπον ἂν εἴη ἐκ τῶν ἔργων τοῦ παντὸς γινώσκεισθαι τούτον. Ὡς περ γὰρ ἐν τῇ κτίσει ὢν, οὐδὲν τι τῆς κτίσεως μεταλαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάντα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως μετέχει (48)· οὕτω καὶ τῷ σώματι ὄργανον χρώμενος, οὐδενὸς τῶν τοῦ σώματος μετεἶχεν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἡγίασε τὸ σῶμα. Εἰ γὰρ δὴ καὶ ὁ παρὰ τοῖς Ἕλλησι θαυμαζόμενος (49) Πλάτων φησὶν ὅτι· Ὁρῶν τὸν κόσμον ὁ γεννήσας αὐτὸν χειμαζόμενον καὶ κινδυνεύοντα εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος δύνευ τόπον, καθίσας ἐπὶ τοὺς οὐρανούς τῆς ψυχῆς, βοηθεῖ, καὶ πάντα τὰ πταίσματα διορθοῦται· τί ἔπιστον λέγεται παρ' ἡμῖν, εἰ, πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκάθισεν ὁ Λόγος ἐπὶ ταύτην, καὶ ἀνθρωπος ἐπεφάνη, ἵνα χειμαζομένην αὐτὴν περισώσει διὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητος;

44. Ἀλλὰ ἕως συγκαταθήσονται μὲν τούτοις αἰσχυρόμενοι, θαλήσῃσι δὲ λέγειν, ὅτι ἔδει τὸν Θεὸν παιδεῦσαι καὶ σῶσαι θέλοντα τοὺς ἀνθρώπους, νεύματι μόνῳ (50) ποιῆσαι καὶ μὴ σώματος ἄφασθαι τὸν τούτου Λόγον, ὡς περ οὖν καὶ πάλαι πεποιήχεν, ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὰ συνίστη. Ἡρὸς δὲ ταύτην αὐτῶν ἀντίθεσιν εἰκότως ἂν λεχθεῖ ταῦτα, ὅτι πάλαι μὲν, οὐδενὸς οὐδαμῆ (51) ὑπάρχοντος, νεύματος γέγονε χρεία καὶ βουλευσεως μόνης εἰς τὴν τοῦ παντὸς δημιουργίαν· ὅτε δὲ γέγονεν ὁ ἀνθρώπος, καὶ χρεία ἀπήτησεν οὐ τὰ μὴ ὄντα, ἀλλὰ τὰ γενόμενα θεραπεύσαι, ἀκόλουθον ἦν ἐν τοῖς ἔξῃ γεγονόμοις τὸν ἱατρὸν καὶ σωτήρα παραγενέσθαι, ἵνα καὶ τὰ ὄντα θεραπεύσῃ. Γέγονε δὲ ἀνθρώπος· διὰ τοῦτο καὶ ἀνθρωπείῳ ὄργανῳ κέχρηται τῷ σώματι. Ἐπει, εἰ μὴ τοῦτον ἔδει γενέσθαι τὸν τρόπον, πῶς ἔδει τὸν Λόγον, ὄργανον θέλοντα χρῆσασθαι, παραγενέσθαι; Ἡ πῶθεν ἔδει τοῦτο λαβεῖν αὐτὸν εἰ μὴ ἐκ τῶν ἔξῃ γεγονόμοις καὶ χρηζόντων τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ τοῦ ὁμοίου; οὐδὲ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα ἔχρηζε σωτηρίας, ἵνα καὶ προστάξει μόνον ἀρίεσθῆ· ἀλλὰ ὁ ἔξῃ γενόμενος ἀνθρώπος ἐφείρετο καὶ παραπώλυτο· ὅθεν εἰκότως ἀνθρωπίνῳ κέχρηται καλῶς ὄργανῳ, καὶ εἰς πάντα ἑαυτὸν ἠπλώσεν ὁ Λόγος. Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἴστέον, ὅτι ἡ γενόμενη φθορὰ οὐκ ἔξωθεν ἦν τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτῷ προσεγεγόνει, καὶ ἀνάγκη ἦν ἀντὶ τῆς φθορᾶς ζῶντα αὐτῷ

(48) Sic Anglic. Basil. et Seguer. Alii vero et D edidit, μεταλαμβάνει. Ibidem articulus τὰ ante πάντα dicit in Gobleriano et Felckmanni 1 anonimo.

(49) Hæc voces, ὁ παρὰ τοῖς Ἕλλησι θαυμαζόμενος, desiderantur in Gobler. et Felckm. 1 an. Mox ibid. Anglic. Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer. habent, γενήσας· alii et edidit, γεννήσας. Hic autem locus ex Platonis Politico excerptus est, ubi ita paulo aliter legitur: Διὸ δὴ καὶ τότε ἔξῃ Θεὸς ὁ κοσμήσας αὐτὸν, καθορῶν ἐν ἀπορίας ὄντα, κηδόμενος ἵνα μὴ χειμασθεῖς, ὑπὸ ταραχῆς διαλυθεῖς εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος ἀπειρον ὄντα τόπον δύη, πάλιν ἐφεδρος αὐτοῦ τῶν πηδαλίων γιγνόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ κατ' αὐτὸν προτέρα περιόδῳ στρέψας, κοσμεῖ τε, καὶ ἐπανορθῶν, ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρω ἀπεργάζεται. Id est: Et itaque tunc Deus qui mundum ornauerat, enim in angustias coniectum videns, sollicitus ne ita male agitato, præ tumultu

A fuerint non hominis sed Dei esse opera quæ ab illo sunt. Quod si absurdum esse putant ex iis corporis operibus Verbum notum fieri, certe absurdum quodque fuerit ipsum ex his quæ in universo agit cognosci. Et vero quemadmodum in rebus creatis existens, nihil earum sit particeps, sed potius res cunctas suæ virtutis participes efficit: ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re ejus efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. Si enim Plato, quem tantopere admirantur gentiles, ait: *Mundi auctorem, cum eum male agitata et in periculo locum dissimilitudinis subeundi constitutum cerneret, animæ gubernaculis insidentem succurrere, omniaque errata emendare: quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura, ei insederit Verbum, et homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem, sua gubernatione et bonitate servaret?*

44. Verum fortasse pudore victi his tandem assentientur. At reponunt Deum homines erudire et servare cupientem solo nutu id debuisset agere, non autem ejus Verbum sibi corpus assumere, quemadmodum utique olim factum est, cum res ex nihilo sunt productæ. Quibus non inepte responderi potest, olim quidem, quando nulla omnino res existeret, solo nutu ac voluntate opus fuisse ad mundum condendum; postquam vero factus est homo, exegitque necessitas ut non ea quæ non erant, sed quæ facta erant, curarentur: consentaneum erat medicum et servatorem ad res jam factas accedere ut ea quæ erant curaret. Atqui factus erat homo: quapropter humano instrumento corpore nimirum uti debuit. Alioqui si non ita fieri oportuit, quoniam modo, quæso, Verbum instrumento uti volens, se gerere debuit? Vel unde illud accipere conveniebat, nisi ex his quæ jam facta erant ejusque divinitate per simile corpus indigebant? Nec enim ea, quæ non erant, egebant salute, ut et tantum jubere satis esse posset: sed homo jam factus corrumpebatur ac peribat; quapropter convenienter admodum Verbum humano usum est instrumento, ac seipsum in omnia expandit. Deinde illud quoque sciendum est, quod orta corruptio non extra corpus erat, sed ei penitus inhæserat: unde necesse quoque fuit

D dissolveretur, et in infinitum dissimilitudinis locum mergeretur: ad ejus gubernacula rursus sedet, partesque laborantes ac solutas ad pristinum sibi conformem statum revocans ornansque et emendans, immortalem eum et senii expertem reddit. Hæc ibid. Nimirum docet Plato, Deum post exactam auream Saturni ætatem, per quam mundum ipse regebat, ejus gubernacula dimisisse: quo facto, mundum post multum temporis, variasque conversiones ita defecisse, ut pene perisset, nisi statim succurrisset Deus, ejusque iterum gubernacula prehendisset.

(50) Seguer., Gobler. et Felckman. 1 anon., μόνον.

(51) Seguer., οὐδαμῶ. Paulo post, post vocem ἀνθρώπος, deest particula καὶ in Gobler. et Felckm. 1 anon.

vitam ipsi pro corruptione inhærere, ut quemadmodum mors in corpore producta fuerat, ita et vita in eodem produceretur. Itaque si mors extra corpus fuisset, extra ipsum quoque vita esse debuisset. Sed si mors in corpore inhærebat, eoque idcirco fortior erat : profecto necesse quoque fuit vitam corpori inhærere, ut corpus vita loco mortis indutum, corruptionem abjiceret. Cæteroque si Verbum extra corpus et non in ipso corpore esse voluisset, mors quidem valde naturaliter ab eo fuisset victa, quippe quæ vitæ resistere non queat : at nihilominus exorta corruptio in corpore permansisset. Quocirca valde congruenter corpus induit Salvator, ut corpus vitæ inhærens non amplius in morte tanquam mortale permaneret : sed ut immortalitatem veluti induens, postmodum resurgens immortale perstaret. Semel enim indutum corruptione, resurgere nunquam potuisset, nisi similiter vitam induisset. Præterea mors per seipsam non nisi in corpore apparere potest : unde idcirco corpus induit, ut mortem quam in corpore inveni-erat deleteret. Enimvero quonam pacto perspicuum fuisset Dominum vitam esse, nisi quod mortale erat vita donasset? Scilicet quemadmodum si quis a stipula, quæ ab igne pro natura sua consumitur, ignem removerit, minime quidem illa comburitur, sed tamen semper stipula manet, vimque ignis extimescit, a quo nempe naturaliter assumitur; sed si quis plurimo amianto, qui igni resistere dicitur, stipulam munierit, illa hujusmodi præsidio secunda nihil amplius ab igne timendum habet : idem sane de corpore et de morte licet dicere. Nimirum si mors solo jussu a corpore fuisset prohibita, nihilominus mortale et corruptioni obnoxium pro natura corporum mansisset; quod ne accideret, incorporeum Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, et corruptio in eo evalescat.

45. Valde igitur convenienter Dei Verbum corpus assumpsit et humano usum est instrumento, ut et corpori vitam impertiret, et quemadmodum in mundo ex operibus cognoscitur, ita etiam in homine ageret et seipsum ubique patefaceret, nihilque sua divinitate et cognitione vacuum relinqueret. Hic enim eadem quæ supra tractavi repeto, scilicet Salvatorem ita egisse, ut quemadmodum omnia ubique præsens implet, ita quoque omnia sui cognitione replet, uti divina Scriptura testatur : *Repleta est universa terra cognitione Domini* *. Sive

* Isa. xi, 9.

(52) Anglicanus, προσλαβεῖν. Mox idem pro γέγονεν, habet γεγέννηται.

(53) Particulam δέ ex ms. Segueriano restituumus. In aliis et editis deest.

(54) Ita ex mss. Basil. Anglic. et Seguer. emendavimus. Nam alii et editi habent ἐνδυσάμενος.

(55) vox ἐστίν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(56) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii autem

προσπλακῆναι (52), ἵνα ὡσπερ ἐν τῷ σώματι γέγονεν ὁ θάνατος, οὕτως ἐν αὐτῷ γένηται καὶ ἡ ζωὴ. Εἰ μὲν οὖν ἐξῴθεν ἦν ὁ θάνατος τοῦ σώματος, ἐξῴθεν ἔδει καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ γεγονέναι· εἰ δὲ ἐν σώματι συνεπλάκη ὁ θάνατος, καὶ ὡς συνὴν αὐτῷ κατεκράτει τούτου· ἀνάγκη καὶ τὴν ζωὴν συμπλακῆναι τῷ σώματι, ἵνα ἀντενδύθην τὸ σῶμα τὴν ζωὴν, ἀποβάλλη τὴν φθορὰν. Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐγεγονοίεν ἐξω τοῦ σώματος ὁ Λόγος, καὶ μὴ ἐν αὐτῷ, ὁ μὲν θάνατος ἤτιστα ὑπ' αὐτοῦ φυσικώτατα, ἅτε δὴ μὴ ἰσχύοντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς· οὐδὲν ἤττον δὲ (53) ἔμενον ἐν τῷ σώματι ἢ προσγενομένη φθορὰ· διὰ τοῦτο εἰκότως ἐνεδύσατο σῶμα ὁ Σωτὴρ, ἵνα, συμπλακέντος τοῦ σώματος τῇ ζωῇ, μηκέτι ὡς θνητὸν ἀπομείνῃ ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ὡς ἐνδυσάμενοσ τὴν ἀθανασίαν, λοιπὸν ἀναστὰν ἀθάνατον διαμείνῃ. Ἄπαξ γὰρ ἐνδυσάμενον (54) φθορὰν οὐκ ἂν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐνεδύσατο τὴν ζωὴν· καὶ πάλιν θάνατος παρ' αὐτὸν οὐκ ἂν φανεῖται, εἰ μὴ ἐν τῷ σώματι· διὰ τοῦτο ἐνεδύσατο σῶμα, ἵνα τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι εὐρῶν ἀπαλείψῃ. Πῶς γὰρ ἂν ὅλως ὁ Κύριος ἐδείχθη ζωὴ, εἰ μὴ τὸ θνητὸν ἐζωοποίησε; Καὶ ὡσπερ τῆς καλάμης ὑπὸ πυρὸς φύσει φθειρομένης, εἰ καλύει τις πῦρ ἀπὸ τῆς καλάμης, οὐ καίεται μὲν ἡ καλάμη, μένει δὲ ὅλως πάλιν καλάμη ἢ καλάμη ὑποπτεύουσα τὴν τοῦ πυρὸς ἀπειλήν· φύσει γὰρ ἀναλωτικὸν ἐστίν (55) αὐτῆς τὸ πῦρ· εἰ δὲ τις ἐνδιδύσκει τὴν καλάμην ἀμείντων πολλῶν, ὁ δὴ λέγεται ἀντιπαθὲς εἶναι τοῦ πυρὸς (56)· οὐκ ἔτι τὸ πῦρ φοβεῖται ἡ καλάμη, ἔχουσα τὴν ἀσφάλειαν ἐκ τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀκαύστου· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου ἂν τις εἴποι· ὅτι, εἰ προστάξει μόνον καλυθεὶς ἦν ὁ θάνατος ὑπ' αὐτοῦ, οὐδὲν ἤττον πάλιν ἦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν κατὰ τὸν πῶν σωμάτων λόγον. Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἐνεδύσατο τὸν ἀσώματον τοῦ Θεοῦ Λόγον· καὶ οὕτως οὐκ ἔτι τὸν θάνατον οὐδὲ τὴν φθορὰν φοβεῖται, ἔχον ἐνδυμα τὴν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῷ ἀφανιζομένης τῆς φθορᾶς.

45. Οὐκοῦν ἀκολούθως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος σῶμα ἀνέλαβε, καὶ ἀνθρωπίνῳ ὄργανῳ κέχρηται, ἵνα καὶ ζωοποίησῃ τὸ σῶμα, καὶ ἴν', ὡσπερ ἐν τῇ κτίσει διὰ πῶν ἔργων γνωρίζεται (57), οὕτω καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἐργασηται, καὶ δείξῃ αὐτὸν πανταχοῦ, μηδὲν ἔρημον τῆς αὐτοῦ θεϊότητος καὶ γνώσεως καταλιμπάνων. Πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ φημι τοῖς πρότερον (58) ἐπαναλαμβάνων· ὅτι τοῦτο πεποίηκεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα, ὡσπερ τὰ πάντα πανταχῶθεν πληροὶ παρῶν, οὕτω καὶ τὰ πάντα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως (59) πληρώσῃ, ἢ φησὶ καὶ ἡ θεία Γραφή· *Ἐπληρώθη ἡ σὺμπασα γῆ τοῦ*

et editi, δς, quanquam vocem ἀπαθὲς retineant.

(57) Ms. Seguer., γνωρίζεται. Alii vero et editi, γνωρίζεται.

(58) Anglic. et Basil. πρόστέροις. Ibid. Seguer. ἐπαναλαβῶν.

(59) Gobler. et Felckm. 1 anon. ἡ ἐν τῷ γένεσιν καὶ γνώσεως. Ibidem mox pro ἡ, habent, φησὶ γὰρ ἡ Γραφή. Ibid. vox γῆ abest ab Anglic. Basil., Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

γνώσει τὸν Κύριον. Εἶτε γάρ τις ἀναβλέπει εἰς τὸν οὐρανὸν βούλεται, ὁρᾷ τὴν τοῦτου διακόσμησιν· εἶτε οἱ δύναται μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰς ἀνθρώπους δὲ μόνον ἀνακύπτει, ὁρᾷ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀσύγκριτον αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπους δύναμιν, καὶ γινώσκει τοῦτον ἐν ἀνθρώποις μόνον Θεὸν Λόγον (60)· εἶτε ἐν διέμοσι τις ἀπασιτάφῃ, καὶ περὶ τούτους ἐπιτόχηται, ὁρᾷ τοῦτον (ἐλαύνοντα) τούτους, καὶ κρίνει τοῦτον αὐτῶν εἶναι δεσπότην· εἶτε εἰς τὴν τῶν ὑδάτων βεδύθισται φύσιν, καὶ νομίζει ταῦτα Θεὸν εἶναι, ὡς περ Αἰγύπτιοι σέθουσι τὸ ὕδωρ· ὁρᾷ ταύτην μεταβαλλομένην ὑπ' αὐτοῦ, καὶ γινώσκει τούτων εἶναι, κτίστην τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ εἰς ἄδην τις κατέβη, καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖ καταβήσας ἡρωᾶς ἐπιτόχηται ὡς θεοῦ· ἀλλ' ὁρᾷ τὴν τοῦτου γενομένην ἀνάστασιν καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην, καὶ λογίζεται καὶ (61) ἐν βίαινοις μόνον εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Κύριον καὶ Θεόν. Πάντων γὰρ τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἤψατο ὁ Κύριος, καὶ τὰ (62) πάντα πάσης ἀπάτης ἠλευθέρωσε καὶ ἤλεξε, ὡς Παῦλος φησιν· Ἀπεικονισάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐθριάμβευσεν ἐν τῷ σταυρῷ· ἵνα μηκέτι τις ἀπατηθῆναι δυνηθῆ, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εὐρη· Οὕτω γὰρ πανταχοῦθεν (63) συγκαλιόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ πανταχοῦ, τουτέστιν, ἐν οὐρανῷ, ἐν ἕβου, ἐν ἀνθρώπῳ, ἐπὶ γῆς ἠπελωμένην τὴν τοῦ Λόγου θειότητα βλέπων, οὐκ εἶ μεν ἀπατάται περὶ Θεοῦ, μόνον δὲ τοῦτον προσκυνεῖ, καὶ δι' αὐτοῦ καλῶς τὸν Πατέρα γινώσκει. Τούτοις μὲν οὖν καὶ Ἕλληνας εἰκότως δυσωπηθήσονται παρ' ἡμῶν ἐκ τῶν εὐλόγων· εἰ δὲ μὴ αὐτάρκεις εἶναι τοὺς λόγους ἤγούνηται πρὸς αἰσχύνην αὐτῶν, κἄν ἐκ τῶν ἐπ' ἕψοι πάντων φαινομένων πιστοῦσθωσαν τὰ λεγόμενα.

46. Πότε τὴν τῶν εἰδώλων θρησκίαν ἤρξαντο καταλιμπάνειν οἱ ἄνθρωποι, εἰ μὴ ἀφ' οὗ γέγονεν ὁ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Θεός (64) Λόγος ἐν ἀνθρώποις; Πότε δὲ τὰ παρ' Ἕλλησι καὶ πανταχοῦ μαντεῖα πέπαυται καὶ κεκένωται, εἰ μὴ ὅτε μέχρι γῆς πεφανέρωκεν ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ; Πότε δὲ καταγινώσκεσθαι ἤρξαντο οἱ παρὰ ποιηταῖς λεγόμενοι θεοὶ καὶ ἥρωες, ὡς μόνον ὄντες ἄνθρωποι θνητοὶ, εἰ μὴ ἀφ' οὗ ὁ Κύριος τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπιον εἰργάσατο, καὶ ὑπερ ἔλαθε σῶμα τετήρηκεν ἀφθαρτον, ἀναστήσας αὐτὸ ἐκ τῶν νεκρῶν; Πότε δὲ ἡ δαιμόνων ἀπάτη καὶ μαντα (65) κατεφρονήθη, εἰ μὴ ὅτε ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Λόγος, ὁ πάντων καὶ τούτων δεσπότης, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθενείαν συγκαταβάς, ἐπὶ γῆς ἐφάνη; Πότε δὲ τῆς μαγείας ἡ τέχνη καὶ τὰ διδασκαλεῖα ἤρξαντο καταπατεῖσθαι, εἰ μὴ ὅτε τὰ θεοφάνια τοῦ Λόγου γέγονεν ἐν ἀνθρώποις; Καὶ ὅλως (66) πότε τῶν Ἑλλήνων ἡ σοφία μεμύρανται, εἰ μὴ ὅτε ἡ ἀληθὴς Coloss. II, 15.

(60) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi Θεοῦ Λόγον. Mox pro τούτους, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent τούτου. Idem Gobler. et Felckm. 1 anon. art. τῶν αὐτῶν ὑδάτων paulo post omittunt.

(61) Particula καὶ deest in Seguer.

(62) Artic. τὰ ahest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(63) Anglic. Basil. et Seguer. vocem λοιπὸν hic addunt. Mox καὶ πανταχοῦ omit. Gobl. Felck. 1 anon.

A enim in cœlum suspicere quis velit, ejus ornatum et pulchritudinem intuetur. Sin autem cœlum contemplari non queat, dummodo oculos ad homines convertat, ex operibus infinitam ejus præ hominibus potentiam agnosceret, solumque illum inter homines Deum Verbum esse fatebitur. Quod si a dæmonibus delusus, 70 eorum vim admiretur, eos ab illo pelli videt, ac proinde illorum esse dominum non difficiliter credit. Si vero in aquarum naturam immersus, eas Deum esse existimet, ut Ægyptii qui aquam venerantur; eam ab illo mutatam cernens, Dominum aquarum creatorem esse statim concludit. Quin etiamsi ad ipsos usque inferos pervenerit, et heroes, qui illuc descenderunt, totidem veluti deos esse attonitus arbitretur; illum resurrexisse et mortem debellasse aspiciens, non dubitat quin solus Christus inter illos verus Dominus et Deus habendus sit. Siquidem omnes mundi partes attingit Dominus, nec non ab omni errore eripuit, et coarguit, uti Paulus ait: *Exspoliatis principatibus ac potestatibus, triumphavit in cruce*; ne quis deinceps posset decipi, sed ubique verum Dei Verbum inveniret. Ita enim homo undique constrictus, et ubique, hoc est, in cœlis, in inferis, in homine atque in terris, explicatam cernens Verbi divinitatem, non amplius in cognoscendo Deo decipitur, sed solum Verbum adorat, et per Verbum cognitionem Patris præclare assequitur. His igitur consentaneis rationibus gentiles non male refellemus, quas si sufficere non putant ut pudore ipsi afficiantur: saltem ex his, quæ in omnium conspectu apparent, vera ea esse quæ diximus persuasum habeant.

46. Eumvero quandonam homines idolorum superstitutionem deserere cœperunt, nisi a quo verus Deus Dei Verbum homo factum est? Quandonam Græcorum et totius orbis oracula cessavere et evanuerunt, nisi postquam Salvator se in terris patefecit? Quandonam poctarum dii et heroes, homines tantum esse deprehendi ac contineri cœperunt, nisi ubi Dominus tropæum de morte confecit, et corpus quod acceperat a mortuis excitans, incorruptum servavit? Quandonam fraus et furor dæmonum cœpit despici, nisi cum Verbum, Dei virtus, omnium nec non illorum Dominus, hominum infirmitatem miseratus, in terra apparuit? Quandonam ars et scholæ magicæ conculcatæ sunt, nisi post divinum Verbi apud homines adventum? Denique quandonam gentilium sapientia stulta facta est, nisi cum vera Dei sapientia seipsam in terris notam reddidit? Olim siquidem homines per totum terra-

(64) Vocem Θεός non habet ms. Seguer. nec eam exprimunt interpretes. Paulo post Seguer. Basilien-sis, Anglic. et Felckm. 2 anon. μαντεῖα habent: alii et editio Commel. μαντεῖα.

(65) Sic Seguer. Anglic. Basil. et Felckm. 2 anon., et ita legerunt Omnibonus et Ambrosius: alii vero et editio Commel. μαγεία.

(66) Καὶ ὅλως non habent Gobler. et Felck. 1 anon.

rum orbem ac per omnes regiones idolorum superstitione illigati errabant, nullosque alios deos præter idola agnoscebant: nunc vero per universam terram vano idolorum cultu relicto, ad Christum confugiunt, quem et Deum venerantes, per eum ad Patris quem non noverant cognitionem perveniunt. Quodque in primis mirum est, cum varix et prope infinita sint religiones, propriumque idolum singulæ regiones habeant, nec possit is, quem Deum appellant, proximum transgredi locum, ut vicinos ad se colendum alliciat, quippe qui vix intra proprios fines colatur (nemo enim vicini deum colebat, sed proprium singuli servabant idolum, quod et omnium esse Dominum existimabant); solus Christus et unus et ubique idem apud omnes adoratur, atque ita quod idolorum infirmitas efficere nequiverat ut saltem proximos acolas ad se adducerent, Christus id ipse effecit, qui non vicinis tantum sed universo plane orbi persuasit ut se **71** unum ac eundem Dominum, et per ipsum, Deum suum Patrem colerent.

47. Et vero olim quidem omnia idolis oraculorum plena erant, falsaque hominum opinione, Delphorum, Dodonæ, Bæotix, Lycix, Libyæ, Ægypti et Cahirorum oracula, nec non Pythiæ omnibus admirationi erant: nunc autem ex quo Christus ubique prædicari cœpit, penitus defecit illorum insania, nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Olim dæmones variis spectris hominum mentes decipiebant; **72** et flammis, lignis aut lapidibus insidentes, stultos mortales præstigiis percellabant: jam vero post divinum Verbi adventum, evanuerunt hujusmodi fallaciæ. Siquidem solo crucis signo adhibito omnes illæ dæmonum fraudes repelluntur. Olim cæci homines, Jovem, Saturnum, Apollinem et heroes apud poetas adeo celebratos deos esse arbitrabantur, eosque miscrando errore colebant: at ubi Salvator inter homines apparuit, illos mortales homines esse amotis involucris manifeste patuit, et solus Christus ex cunctis hominibus Deus verus, Dei Deus Verbum agnitus est. Quid vero de arte magica, quam illi tantopere demirantur, dicemus? Nempe illa quidem ante Verbi adventum, apud Ægyptios, Chaldaeos et Indos maxime valebat et vigebat, spectantesque miro afflictebat stupore: verum veritatis præsentia et Verbi adventu ipsa quoque convicta ac prorsus destructa est. Quod autem ad

(67) Sic ex ms. Seguer. correximus. Alii enim et editi autem habent.

(68) Hæc verba, ὥστε κἀν τοὺς πλησίον οἰκοῦντας πείσαι, desiderantur in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(69) Seguer. hic addit. art. τὸν.

(70) Gobler. Felckm. 1 anon. omittunt ἐν αὐτοῖς.

(71) Καὶ ἕρωας habent Anglie Basil., Gobler., Felckm. 1 anon. Seguer., et legerrunt interpretes; alii omittunt.

τοῦ Θεοῦ σοφία ἐπὶ γῆς ταυτῆν ἐφανέρωσεν; Πάλαι μὲν γὰρ πᾶσα ἡ οἰκουμένη καὶ πᾶς τόπος τῆ ὀρθοκείρ τῶν εἰδώλων ἐπλανᾶτο, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ εἰδωλά θεοῦ ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι· νῦν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν μὲν τῶν εἰδώλων εἰσιδαιμονίαν καταλιμπάνουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ δὲ τὸν Χριστὸν καταφεύγουσι, καὶ θεὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες, δι' αὐτοῦ καὶ ὃν οὐκ ᾔδεισαν Πατέρα γινώσκουσι. Καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, διαφόρων ὄντων καὶ μυρίων σεβασμάτων, καὶ ἐκάστου τόπου τὸ ἴδιον ἔχοντος εἰδωλον, καὶ μὴ ἰσχύοντος τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου Θεοῦ τὸν πλησίον ὑπερβῆναι τόπον, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων πείσαι σέβειν αὐτὸν, ἀλλὰ μόλις καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις θρησκευομένου (οὐδεὶς γὰρ ἄλλος τὸν τοῦ γείτονος ἐσέβητο θεὸν, ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐφιλάττεν εἰδωλον, νομίζων τῶν πάντων αὐτὸ κύριον (67) εἶναι)· μόνος ὁ Χριστὸς παρὰ πᾶσιν εἰς καὶ πανταχοῦ ὁ αὐτὸς προσκυνεῖται· καὶ ὃ μὴ διδύνηται τῶν εἰδώλων ἡ ἀσθένεια ποιῆσαι, ὥστε κἀν τοὺς πλησίον οἰκοῦντας πείσαι (68), τοῦτο ὁ Χριστὸς πεποίηκεν, οἱ μόνοι· τοὺς πλησίον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν οἰκουμένην πείσας ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Κύριον σέβειν, καὶ δι' αὐτοῦ θεὸν (69) τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

47. Καὶ πάλαι μὲν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀπάτης τῶν μαγικῶν ἐπεπλήρωτο, καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς καὶ Δωδώνῃ καὶ Βουωτίᾳ καὶ Λυκίᾳ καὶ Λιβύῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ Καβαίροις μαγτεύματα καὶ ἡ Πυθία ἐθαυμάζοντο τῆ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων· νῦν δὲ ἀφ' οὗ Χριστὸς καταγγέλλεται πανταχοῦ, πέπαιται καὶ τούτων ἡ μαγία, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι λοιπὸν ἐν αὐτοῖς (70) ὁ μαγνεύμενος. Καὶ πάλαι μὲν δαιμόνες ἐφαντασιοκόποιον τοὺς ἀνθρώπους, προκαταλαμβάνοντες πηγὰς ἢ ποταμοὺς ἢ ξύλα ἢ λίθους, καὶ οὕτω ταῖς μαγικαῖς ἐξέπληττον τοὺς ἄφρονας· νῦν δὲ τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ Λόγου γεγεννημένης πέπαιται τούτων ἡ φαντασία. Τῷ γὰρ σημεῖῳ τοῦ σταυροῦ καὶ μόνον ὁ ἀνθρώπος χρώμενος, ἀπελαύνει τούτων πᾶς ἀπάτης. Καὶ πάλαι μὲν τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους Δία καὶ Κρόνον καὶ Ἀπόλλωνα καὶ ἕρωας (71) ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι θεοὺς, καὶ τούτους ἐπλανῶντο σέβοντες· ἄρτι δὲ, τοῦ Σωτῆρος ἐν ἀνθρώποις φανέντος, ἐκείνοι μὲν ἐγυμνώθησαν (72) ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, μόνος δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίσθη θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ θεὸς Λόγος. Τί δὲ περὶ τῆς θαυμαζομένης παρ' αὐτοῖς μαγείας ἂν τις εἴποι; Ὅτι πρὶν μὲν ἐπιδημῆσαι τὸν Λόγον, ἰσχυρὸς καὶ ἐνήργει παρ' Αἰγυπτίους καὶ Καλδαίους καὶ Ἰνδοὺς αὐτῆ, καὶ ἐξέπληττε τοὺς ὄντων· τῇ δὲ (73) παρουσίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Λόγου διελέγθη καὶ αὕτη, καὶ κατηργήθη παν-

(72) Sic Seguer Gobler. et Felck. 1 anon. Alii vero et editi, ἐγνωρίσθη. ubi alii, ἐγνώσθη. Ibid. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. habent, θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ θεὸς Λόγος. Alii et editi, Θεὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ θεὸς Λόγος. Omnibus vertit, *Deus veri Dei Deus filius*. Ambrosius Camald. *Deus verus, Deique filius*.

(73) Sic Seguer. ut et legisse videntur Omnibus et Ambros. Alii vero et editi pro particula δέ, articulum τοῦ mendose habent!

τελῶς. Περὶ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μεγαλοφωνίας, νομίζω μηδένα τοῦ παρ' ἡμῶν δεῖσθαι λόγου, ἐπ' ἕξει πάντων ὄντος τοῦ θαύματος, ὅτι τοσαῦτα γραφάντων τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, καὶ μὴ δυνηθέντων πείσαι κἄν ὀλίγους ἐκ τῶν πλησίων (74) τόπων περὶ ἀθανασίας καὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου, μόνος ὁ Χριστὸς δι' εὐτελεῶν ῥημάτων, καὶ δι' ἀνθρώπων οὐ κατὰ τὴν γλώσσαν σοφῶν, κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παμπληθεὶς ἐκκλησίας ἔπεισεν ἀνθρώπων καταφρονεῖν μὲν θανάτου, φρονεῖν δὲ ἀθάνατα, καὶ τὰ μὲν πρόσκαιρα παρορῶν, εἰς δὲ τὰ αἰώνια ἀποδίδει, καὶ μηδὲν μὲν (75) ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ γῆς δόξαν, μόνος δὲ τῆς ἐπουρανίου ἀντιποιεῖσθαι.

48. Ταῦτα δὲ τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν οὐκ ἄχρι λόγων ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας ἔχει τὴν τῆς ἀληθείας μαρτυρίαν. Παρίτω γὰρ ὁ βουλόμενος καὶ θεωρεῖται τῆς μὲν ἀρετῆς τὸ γνῶρισμα ἐν ταῖς Χριστοῦ παρθέναις καὶ ἐν τοῖς σωφροσύνη ἀγνεύουσι νεωτέροις, τῆς δὲ ἀθανασίας τὴν πίστιν ἐν τῷ τοσοῦτῳ τῶν μαρτύρων αὐτοῦ χορῷ. Ἥκιστω δὲ ὁ πείραν τῶν προλεχθέντων βουλόμενος λαβεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς φαντασίας (76) τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς τῶν μαντιῶν ἀπάτης, καὶ τῶν τῆς μαγείας θαυμάτων, χρησάσθω (77) τῷ σημείῳ τοῦ γελωμένου παρ' αὐτοῖς σταυροῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας μόνον· καὶ ἔβηται πῶς δι' αὐτοῦ δαίμονες μὲν φεύγουσι, μαντεία (78) δὲ παύεται, μαγεία δὲ πᾶσα καὶ φαρμακεία καταργηται. Τίς οὖν ἄρα καὶ πηλίκος ἐστὶν οὗτος ὁ Χριστὸς, ὁ τῆ ἑαυτοῦ ὀνομασία καὶ παρουσία τὰ πάντα πανταχόθεν ἐπισκιάσας καὶ καταργήσας, καὶ μόνος κατὰ πάντων ἰσχύων, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας πληρώσας; Λεγέτωσαν οἱ πάνυ γεῶντες καὶ οὐκ ἐρυθριῶντες Ἕλληνες. Εἰ μὲν γὰρ ἄθρωπος ἐστὶ, καὶ πῶς εἰς ἄνθρωπος τὴν πάντων καὶ παρ' αὐτοῖς θεῶν δύναμιν ὑπερῆρε, καὶ οὐδὲν ἑκείνους ὄντας τῆ ἑαυτοῦ δυνάμει διήλεγξεν· εἰ δὲ μάγον αὐτὸν λέγουσι, πῶς οἶόν τέ ἐστὶν ὑπὸ μάγου καταργεῖσθαι πᾶσαν τὴν μαγείαν καὶ μὴ μᾶλλον συνίστασθαι; Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπου μαγίαν ἐνίκα, ἢ καθ' ἑνὸς ἴσχυε μόνου, καλῶς ἂν ἐνομιόσθη παρ' αὐτῶν (79) κρείττονι τέχνῃ τὴν τῶν ἄλλων ὑπερβάλλων· εἰ δὲ κατὰ πάσης ἀπλῶς μαγείας καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἤρατο τὴν νίκην ὁ τούτου σταυρὸς, ὅλον ἂν εἴη μὴ εἶναι μάγον τὸν Σωτῆρα, ὃν καὶ οἱ παρὰ τῶν ἄλλων μάγων ἐπικαλούμενοι δαίμονες ὡς δεσπότην φεύγουσι. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶ λεγέτωσαν οἱ μόνον ἐν τῷ χλευάζειν ἔχοντες τὴν σπουδὴν Ἕλληνες. Ἴσως ἀνφήσασιν δαίμονα καὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ οὕτως ἰσχύειν. Τοῦτο δὲ καὶ πάνυ (80) λέγοντες ὀφλήσουσι

(74) Sic Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero, πλησίον.

(75) Particula μὲν abest a ms. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Idem ibid. τὴν habent ante ἐπὶ γῆς: quod ab aliis et editis omittitur. Idem item loco ἐπουρανίου, habent ἀθανασίας.

(76) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, ἐπ' αὐτὴν τὴν φαντασίαν.

(77) Ms. Seguer. auctoritate, particulam καὶ que

A gentilem sapientiam et philosophorum magniloquentiam attinget, neminem esse reur, qui nos hac de re verba facere exoptet; quippe cum ante omnium, oculos ipsa admiranda sane observetur, quod cum gentilium sapientes tot scriptis voluminibus nec paucos saltem ex vicinis regionibus adducere poterint, ut suam de immortalitate doctrinam amplecterentur ac virtutem sequerentur; solus Christus, humili ac vulgari sermone, nec disertis hominibus usus, per universum terrarum orbem plurimis hominum cœtibus persuasit, ut morte contempta, immortalia saperent, et rebus caducis neglectis sola æterna bona suspicerent, ac denique ut terrenam gloriam nihilli ducentes, ad solam cœlestem aspirarent.

B 48. Hæc autem, quæ dicimus, non in solis verbis consistunt, sed ipsa etiam experientia præclarum veritati dat testimonium. Accedat itaque quisquis voluerit, ac virtutis insignia in Christi virginibus nec non in adolescentibus qui castimoniam profitentur, immortalitatisque fidem in tanto Christi martyrum choro contempletur. Veniat et quisquis ea quæ diximus experiri cupit, atque in mediis ipsis dæmonum præstigiis et oraculorum fallaciis ac magiæ prodigiis, signo crucis, quæ apud ipsos ludibrio est, utatur, solumque Christum nominet. mox videbit quomodo cito per ipsum fugent dæmones, cessent oracula, ars omnis magica veneficiaque evanescant. Quis itaque quantusque ille est Christus, qui suo nomine ac sua præsentia omnia usquequaque obscurat et delet, solusque cæteris omnibus fortior est, atque universum orbem sua doctrina replet? Respondeant gentiles qui tam effrenate impudentissimeque ridet. Enimvero, si homo ille est, qui fieri potest ut unus homo omnium 72 quos ipsi colunt deorum potentiam superet, nihilque prorens illos esse sua propria virtute convincat? Quod si magum enim esse dicant, qui sit ut a mago ars omnis magica destruat et non potius confirmetur? Namque si duntaxat homines magos vicisset, vel uno tantum fuisset superior, non immerito suspicarentur eum arte quadam præstantiori aliorum fuisse victorem. Si vero de universa plane arte magica ejusque nomine crux Christi triumphavit, perspicuum sane inde fuerit Salvatorem magum non fuisse, utpote quem dæmones, quos alii magi invocant, tanquam Dominum fugiant. Quis itaque ille sit dicant gentiles, quibus nulla alia cura videtur esse, quam ut cachinentur. An dæmonem eum, atque idcirco aliis valentorem fuisse contendunt? Sed si id dixerint, risum haud dubie concitabunt,

In editis et aliis inepte legitur, delevimus. Mox Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. παρ' αὐτοῖς habent: alii et editi, παρ' αὐτοῦ.

(78) Sic ms. Seguer. Alii et editi, μαντεία. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon. habent, φαρμακεία καταργηται.

(79) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, παρ' αὐτοῖς.

(80) Gobler. et Felckm. 1 anon. καὶ πάνυ, quod hic alii et editi habent, omittant. Mox ex Gobler.

prioribusque rationibus poterunt confutari. Qui enim fieri potest ut ille sit dæmon, qui ipse dæmones expellit? Namque si aliquos tantum dæmones abigeret, recte eum in principe dæmoniorum cæteris inferioribus fortiozem fuisse arbitrentur, quod et eidem olim Judæi contumeliose exprobrabant. Verum si omnis dæmonum furor ejus nomine retunditur ac repellitur, nemo certe non videt hic illos etiam errare, nec Dominum nostrum et Salvatorem Christum aliquam, ut putant, dæmonicam virtutem esse. Quocirca si Salvator nec merus homo, nec magus, nec aliquis dæmon est, sed tamen et poctarum commenta et dæmonum fallacias, ac gentiliū sapientiam sua divinitate evertit et obscuravit: an non evidens est atque inter omnes constare debet, vere illum Dei Filium, et Verbum, sapientiamque ac virtutem Patris esse? Hinc enim non humana sed supra hominum conditionem ejus sunt opera, vereque Dei illa esse liquet cum ex rebus ipsis, tum si cum factis hominum comparentur.

49. Quis enim omnium unquam hominum corpus ex sola virgine sibi ipsi composuit? Quis ex hominibus tales unquam sanavit morbos, quales communis omnium Dominus? Quis naturæ defectum exploravit, et cæco nato visum restituit? Æsculapius quidem inter deos ab illis relatus est, quod medicinam exererit, herbasque ægris corporibus peritiles invenerit; nec enim eas ipse ex terra formaverat, sed naturali scientia tantum repererat. Verum quid istud si cum Salvatoris facto conferatur, qui nempe non vulnus curaverit, sed naturam formaverit, et corpus restituerit? Herculem quoque tantquam deum gentiles adorant, quia cum paribus hominibus pugnaverit et feras dolo occiderit; sed quid hæc si ea cum Verbi miraculis compares, cujus scilicet virtus morbos, dæmones, ipsamque mortem ab hominibus repulit? Dionysius item sive Bacchus apud eos colitur, quia hominibus factus est ebrietatis magister: cum interim omnium revera Servator et Dominus ab iisdem derideatur. Verum hæc ita sint per me licet. Quid autem habent quod aliis ejus divinitatis miraculis opponant? Quoniam homine moriente sol obscuratus est et concussa est terra? Certe ad hoc usque tempus moriuntur homines olimque mortui sunt: quibusnam igitur tale quid unquam contigit prodigium? Vel, ut ea quæ corpore egit prætermittam, 73 solaque illa quæ ejus corporis resurrectionem secuta sunt commemorare: cujusnam omnium qui lactenus fuerunt hominum doctrina una eademque per totum terrarum orbem tantum valuit, ut ejus cultus in omnem

χλιδήν, πάλιν ταῖς προτέραις ἀποδείξει διωπατῶσαι δυνάμενοι. Πῶς γὰρ οἶόν τε ἐστὶ δαίμονα εἶναι τὸν τοὺς δαίμονας ἀπελαύοντα; Εἰ μὲν γὰρ ἀπλῶς δαίμονας ἤλαυε, καλῶς ἂν ἐνομισθῆ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμόνων (81) ἰσχύειν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐλαττόνων, ὅποια καὶ οἱ Ἰουδαῖοι θέλοντες ὑβρίζειν ἔλεγον αὐτῷ ἢ εἰ δὲ πᾶσα τῶν δαιμόνων μανία ἐξίσταται τῇ τούτου ὀνομασίᾳ καὶ διώκεται, φανερόν ἂν εἴη καὶ ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι αὐτοὺς, καὶ μὴ εἶναι, ὡς νομίζουσι, δαιμονικὴν τινα δύναμιν τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα Χριστόν (82). Οὐκοῦν εἰ μήτε ἀνθρώπος ἀπλῶς, μήτε μάγος, μήτε δαίμων τίς ἐστὶν ὁ Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ τῆν παρὰ ποιηταῖς ὑπόνοιαν καὶ δαιμόνων φαντασίαν καὶ Ἑλλήνων σοφίαν τῇ ἑαυτοῦ θεϊότητι καθήργησε καὶ ἐπεσκίασε· φανερόν ἂν εἴη καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογηθήσεται, ὅτι οὗτος ἀληθῶς Θεοῦ Υἱός ἐστι, Λόγος καὶ σοφία, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἀνθρώπινά ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἀλλ' ὑπὲρ ἀνθρώπων· καὶ Θεοῦ τῷ ὄντι γινώσκεται ταῦτα καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν φαινομένων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνθρώπους συγχρίσεως.

49. Τίς γὰρ τῶν πάποτε γενομένων ἀνθρώπων ἐκ παρθένου μόνῃς ἑαυτῷ συνεστήσατο σῶμα; Ἡ τίς πάποτε ἀνθρώπων τοιαύτας νόσους ἐθεράπευσε, οἷας ὁ κοινὸς πάντων Κύριος; Τίς δὲ τὸ τῇ γενέσει ἄλλιστον ἀποδίδωκε, καὶ ἐκ γενετῆς (83) τυφλὸν ἐποίησε βλέπειν; Ἀσκληπιῶς ἐθεοποιήθη παρ' αὐτοῖς, ὅτι τῆν ἰατρικὴν ἥσκησε, καὶ βοτάνας πρὸς τὰ πάσχοντα τῶν σωμάτων ἐπενόει, οὐκ αὐτὸς ταύτας πλάττων ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ τῇ ἐκ φύσεως ἐπιστήμῃ ταύτας ἐφευρίσκων. Τί δὲ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον, ὅτι οὐ τραῦμα ἐθεράπευσε, ἀλλὰ γένεσιν ἐπλάσε καὶ ἀποκατέστησε τὸ σῶμα (84); Ἡρακλῆς ὡς θεὸς προσκυνεῖται παρ' Ἑλλήσιν, ὅτι πρὸς Ἰσους ἀνθρώπους ἀντεμαχέσατο, καὶ θηρία δόλοισ ἀνέλλε· τί πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Λόγου γένομενα, ὅτι νόσους καὶ δαίμονας (85) καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἀπήλαυε τῶν ἀνθρώπων; Διόνυσος θρησκεύεται παρ' αὐτοῖς, ὅτι μέθης γέγονε διδάσκαλος τοῖς ἀνθρώποις· ὁ δὲ Σωτῆρ τῷ ὄντι καὶ Κύριος τοῦ παντός, σωφροσύνην διδάξας, χλευάζεται παρ' ἐκείνων. Ἄλλ' ἔστω ταῦτα. Τί καὶ πρὸς τὰ ἕτερα θαύματα τῆς θεότητος αὐτοῦ; Τίς ἀποθνήσκοντος ἀνθρώπου, ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἢ δὲ γῆ ἐσειέτο: ἰδοὺ μέχρι νῦν ἀποθνήσκουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἀπέθανον ἐτι ἀνωθεν (86)· πότε τι τοιοῦτον ἐπ' αὐτοῖς γέγονε θαῦμα; Ἡ, ἵνα τὰς διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πράξεις π. ραλίπω, καὶ τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ μνημονύσω, τίς πάποτε τῶν γενομένων ἀνθρώπων ἢ διδασκαλία ἀπὸ περάτων ἕως περάτων γῆς μία καὶ ἡ αὐτῇ δι' ὅλων ἰσχυσεν, ὥστε διὰ πάσης γῆς τὸ σέβας αὐτοῦ διαπτήναι; Ἡ διὰ τί, ἐπερ ἀνθρώπος ἐστὶν ὁ Χριστός, καὶ οὐ θεὸς Λόγου.

Felckm. 1 anon. Seguer. Anglic. et Basil. vocem ἀποδείξει, quæ in aliis et editis deest, restituiimus.

(81) Seguerianus, δαιμονίων.

(82) Basil., καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστόν. At ea omnia absunt a Gobleriano et Felck. 1 anonymo, ut et mox voces ὁ Σωτῆρ.

(83) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus. Alii autem et editi, γεν-

νητῆς.

(84) Seguerianus, πλάσσει.

(85) Καὶ δαίμονας addunt mss. omnes, et legunt interpretes: suæ voces in editione Commic. desunt.

(86) Ἄνωθεν omittunt Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

γο; (87) κατ' αὐτοῦς, οὐ κωλύεται ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν, εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, ἔνθα εἰσὶ, τὸ τούτου σέβας διασῆναι· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Λόγος ἐπιδημῶν τῇ διδασκαλίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἐκείνων θρησκείαν παύει, καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν κατασχύνει;

50. Πολλοὶ πρὸ τούτου γεγονάσι βασιλεῖς καὶ τύρηννοι γῆς· πολλοὶ παρὰ Χαλδαίους ἱστοροῦνται καὶ παρ' Αἰγυπτίους καὶ Ἰνδοῖς γενόμενοι σοφοὶ καὶ μάγοι· τίς τούτων ποτὲ, οὐ λέγω μετὰ θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐτι ζῶν ἠδυνήθη τοσοῦτον ἰσχύσαι, ὥστε τὴν σύμπασαν αὐτὸν γῆν πληρῶσαι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τοσοῦτον πλῆθος παιδεῦσαι ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας, ὅσους ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ εἰς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων μετήνεγκεν; Ἑλλήνων οἱ φιλόσοφοι (88) μετὰ πιθανότητος καὶ τέχνης λόγων πολλὰ συνέγραψαν· τί οὖν τοσοῦτον ὅσον ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς ἐπεδεξάντο; Ἄχρι γὰρ τελευτῆς αὐτῶν τὰ (89) παρ' αὐτῶν σοφίσματα τὸ πιθανὸν ἔσχεν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἔδοξαν ζῶντες ἰσχύειν, ἐν ἀλλήλοις ἔσχεν τὴν ἀμιλλαν, καὶ κατ' ἀλλήλων μελετῶντες ἐφιλονεῖκουν. Ὁ δὲ τοῦ θεοῦ Λόγος, τὸ παραδοξότατον, πτωχοτέραις ταῖς λέξεσι διδάξας, τοὺς πάνου σοφιστὰς ἐπεσκίασε, καὶ τὰς μὲν ἐκείνων διδασκαλίας καθήρησε, πάντας ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν, τὰς δὲ ἑαυτοῦ ἐκκλησίας πεπλήρωκε· καὶ τό γε θαυμαστόν, ὅτι, ὡς ἄνθρωπος εἰς τὸν θάνατον καταβῆς, τὴν τῶν σοφῶν μεγαλοφωνίαν περὶ εἰδώλων καθήρησε. Τίνος γὰρ ποτε θάνατος ἀπῆλασε δαίμονας; Ἡ τίνας ποτὲ θάνατον ἐροθήθησαν δαίμονες ὡς τοῦ Χριστοῦ; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐκεῖθεν πᾶς δαίμων ἀπελαύνεται. Τίς δὲ οὕτω τὰ ψυχικὰ πάθη περιεῖλε τῶν ἀνθρώπων, ὥστε τοὺς μὲν πόρνους σωφρονεῖν, τοὺς δὲ ἀνδροφόνου; μηκέτι ξίφος (90) κρατεῖν, τοὺς δὲ δειλὰ προκατεχομένους ἀνδρίζεσθαι; Καὶ ὅλως τίς τοὺς παρὰ βαρβάρους καὶ τοὺς κατὰ τόπον τῶν ἐθνῶν ἔπεισεν ἀνθρώπους ἀποθέσθαι μὲν τὴν μανίαν, εἰρήνην δὲ φρονεῖν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον; Τίς δὲ ἄλλος πρὸς ἀθανασίας οὕτως ἐπιστάσας τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς; καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀνάστασις αὐτοῦ; Καίπερ γὰρ τὰ πάντα ψευδόμενοι Ἕλληνες, ὅμως οὐκ ἠδυνήθησαν ἀνάστασιν τῶν ἑαυτῶν εἰδώλων πλάσασθαι, οὐκ ἐνθυμούμενοι τὸ σύνολον, εἰ ὅλως δυνατὸν μετὰ θάνατον εἶναι πάλιν τὸ σῶμα· ἐφ' ᾧ καὶ μάλιστα ἂν τις αὐτοὺς ἀποδέξεται (91), ὅτι, τοιαῦτα λογισάμενοι, τὴν μὲν ἀσθένειαν τῆς ἑαυτῶν εἰδωλοκρατείας ἤλεγξαν, τὸ δὲ δυνατὸν τῷ Χριστῷ παρεχώρησαν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνωρισθῇ παρὰ πᾶσι τοῦ Θεοῦ Υἱός.

51. Τίς οὖν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον ἢ ἄλλως ζῶν περὶ παρθενίας εἰδίδαξε, καὶ οὐκ ἀδύνατον εἶναι τὴν

(87) Sic Gobler, Felckm. 1 anon. et Seguer. ut et Omnibonus legit. Basiliensis, Anglicanus, et Felckm. 2 anonymus, οὐ τοῦ Θεοῦ Λόγος, quod etiam exprimitur Ambrosius et Nannius. In Felckm. 2 anon. art. τοῦ δεσπ.

(88) Goblerianus et Felckm. 1 anonymus, σοφοί.

(89) Sic Seguerianus: alii vero et editi, artic. τὰ οὐκ ἔσχον. Idem vox pro ἔσχον, ἔσχον habet utroque

regionem pervolaverit? Vel quare si secundum illos Christus homo est, et non Deus Verbum, a diis quos colunt non impeditus quominus ejus religio in eandem regionem quam occupant perveniat: sed potius ipsum Verbum suo adventu ac doctrina idolorum cultum antiquat, et fallacias dispellit?

50. Multi quidem ante Christum terræ reges et tyranni exstiterē: multi apud Chaldæos, Ægyptios et Indos sapientes et magi commemorantur: quis ergo illorum, non post mortem dico, sed etiam in vita tantum potuit, ut universam terram sua doctrina impleret, tantamque hominum multitudinem ab idolorum superstitione revocaret, quantum Salvator noster ab idolis ad seipsum convertit? Gentiles philosophi plurimos libros multis cum eloquentia et arte conscripsere: verum quid simile his quæ crux Christi peregit effecerunt? Illorum quidem sophismata, quandiu vixerunt, valuerunt: imo dum etiam viverent, id quod illis auctoritatem conciliare videbatur, mutuas inter eos contentiones suscitavit, ipsisque inter se digladiandi fuit occasio. At Dei Verbum, quod sane perquam mirum est, humiliori stylo utens, vel acutissimos sophistas obscuravit, cunctosque ad seipsum alliciens, illorum doctrinam evertit, et suas ecclesiis complevit. Illud quoque admiratione dignum est, quod mortem ut homo perferens, vanam sapientium de idolis magniloquentiam dejecerit. Nam cujus unquam mors dæmones fugavit? Cujus unquam alius quam Christi mortem reformidarunt dæmones? Ubi enim Christi nomen profertur, inde quivis dæmon expellitur. Quis vero pravas hominum affectiones ita abscedit, ut impudici pudicitiam sectentur, gladios abjiciant homicidæ, et timidi forti sint animo? Denique, quis fecit ut barbaræ et diversæ nationes furore deposito pacem amplecterentur, nisi Christi fides et crucis signum? Quis alius homines ita certos de immortalitate reddidit, ut Christi certus ejusque corporis resurrectio? Nam etsi gentiles omnia sunt commenti, tamen idolorum resurrectionem fingere non potuerunt, quippe qui ne cogitaverint quidem, utrum corpus post mortem possit denuo existerē. Sed in eo mihi maxime approbandi videntur: hoc enim sibi ita persuadentes, suæ quidem idololatriæ imbecillitatem arguerunt, hanc autem potestatem Christo concesserunt, quo Dei Filius apud omnes notus fieri posset.

51. Quis igitur hominum post mortem vel etiam per vitam virginitatem docuit, ac non potius hanc

in loco. Ibidem pro ἀλλήλους, Basil. et Anglic. habent ἄλλοις.

(90) Basil. Gobler, Felckm. 1 anon. et Seguer. ξίφος. Mox καὶ ὅλως Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus omitunt. Paulo post pro εἰρήνην, Goblerianus, Felckm. 1 anon. et Seguer. habent εἰρηναία.

(91) Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Seguerianus, ἀποδέξεται.

virtutem acquiri ab hominibus non posse? At Salvator noster omniumque imperator Christus in illa suadenda virtute tantum pondus habuit, ut etiam pueri legitimam aetatem nondum adepti, virginitatem, quae quidem supra legem est, profliteri non vereantur. Quis unquam homo tantum terrae spatium peragrarere potuit, ut ad Scythias usque et Aethiopas, Persas, Armenios, Gothos, et qui ultra Oceanum commorari dicuntur, nec non qui ultra Hyrcaniam habitant perveniret: vel 74 etiam ut ad Aegyptios et Chaldaeos adiret, homines magicæ arti deditos, ac ultra modum supersticiosos agrestesque moribus, ut apud eos de virtute et pudicitia amplectenda, nec non de abjiciendis idolis dissereret, sicuti fecit omnium Dominus, Dei virtus, Dominus noster Jesus Christus, qui non solum per suos discipulos prædicavit, sed etiam ipse interiori suasionis eorum animos influxit ut morum immanitate abjecta, patrios deos non amplius colerent, sed seipsam agnoscerent, et Patrem per eum venerarentur? Siquidem olim idololatræ gentiles et barbari bellum inter se gerebant, et crudeles etiam in propinquos erant. Hinc propter implacabiles quas in se invicem exercebant inimicitias, nemini, nisi armata gladiis manu, nec per terram nec per mare iter facere licebat: totamque adeo vitam in armis transigebant, ac illis pro baculo et omni adminiculo ensis solus erat. Qui tametsi, ut dixi, idolis serviebant, et victimas dæmonibus immolabant, nihil tamen illis supersticiosus dæmonum cultus contulit ad mores tam agrestes exuendos. At postquam Christi doctrinam susceperunt, tunc utique, quod revera valde admirandum est, mente compuncti, cædium sævitiam reliquerunt, nec jam bella amplius amant: sed nihil illis cordi est nisi perpetua pax et amicitia.

52. Quis igitur tantarum rerum auctor est, vel quis pacem inter illos, qui se invicem odio prosequiebantur, conciliavit, nisi dilectus Patris Filius, communis omnium Servator, Jesus Christus, qui sua erga nos claritate omnia pro nobis sustinuit? Et vero hujusmodi pacem, quam vobis allaturus erat, olim divinæ Scripturæ his verbis prædixerant: *Concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, nec gens in gentem gladium accipiet, nec bellum gerere amplius discent*. Nec vero istud incredibile est, quandoquidem nunc quoque barbari, quibus innata est morum ferocitas, dum idolis

⁷ Isa. II, 4.

(92) Anglic. Basil. et Seguer., Ἰσχυας.

(93) Gohler. et Felckm. 1 anon. conjunctiones omittunt, ut et ibid. vocem ὅλων μοχ sequentem. Iidem ibid. pro τοὺς τρόποις, habent τόπους.

(94) Post ἄλλά, particulam γὰρ addunt editi et mss. præter Gohlerianum, et Felckmanni 1 anonymum, qui hanc omittunt. Mox Anglic. τοὺς πατέρας θύειν θεῶν, ut et legit Omnibonus. Seguerianus, τοὺς πατέρας σέβειν θεούς. Editio Commel. τοὺς πατέρας θύειν θεούς, mendose, Gohlerianus, et Felckm. 1 anon. τοὺς πατέρας σέβειν θεούς.

(95) Gohlerianus, et Felckmanni 1 anonymus

ἀρετὴν ταύτην ἐν ἀνθρώποις; Ἄλλ' ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ καὶ τῶν πάντων βασιλεὺς Χριστὸς τοσοῦτον ἰσχυεν (92) ἐν τῇ περὶ ταύτης διδασκαλίᾳ, ὡς καὶ παιδία μὴπω τῆς νομίμης ἡλικίας ἐπιδάντα τὴν ὑπὲρ νόμον ἐπαγγέλλεσθαι παρθέταν. Τίς πώποτε ἀνθρώπων ἠδυνήθη διαβῆναι τοσοῦτον, καὶ εἰς Σκύθας (93), καὶ Αἰθίοπας, ἢ Πέρσας, ἢ Ἀρμενίους, ἢ Ἰθούους, ἢ τοὺς ἐπέκεινα τοῦ Ὀκεανοῦ λεγομένους, ἢ τοὺς ὑπὲρ Ὑρκανίαν ὄντας, ἢ ὅλων τοὺς Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους παραλθεῖν, τοὺς φρονούντας μὲν μαγικά, δεισιδαιμονίας δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγρίους τοὺς τρόπους, καὶ ὅλων κηρύξει περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς κατὰ εἰδώλων θρησκείας, ὡς ὁ τῶν πάντων Κύριος, ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς οὐ μόνον ἐκήρυξε διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ἀλλὰ (94) καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς κατὰ διάνοιαν τὴν μὲν τῶν τρόπων ἀγριότητα μεταθέσθαι, μηκέτι δὲ τοὺς πατέρας σέβειν θεούς, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα θρησκεύειν; Πάλαι μὲν γὰρ εἰδωλολατρῶντες Ἕλληγες καὶ βάρβαροι κατ' ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ἄνθρωποι πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐτύγχανον οὐκ ἦν γὰρ τινα τὸ σὺνολον, οὕτε τὴν γῆν οὕτε τὴν θάλασσαν διαβῆναι χωρὶς τοῦ τὴν χεῖρα εἴψαι ὀπίσσει ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης· καὶ γὰρ καὶ ἡ πᾶσα τοῦ ζῆν αὐτοῖς διαγωγὴ δι' ὀπλων ἐγένετο, καὶ εἴψος ἦν αὐτοῖς ἀντὶ βακτηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος· εἰρησμοκαίτοι, ὡς προείπον, εἰδώλοις ἐλάτρευον, καὶ (95) δαίμοσιν ἑσπένδον θυσίας, καὶ ὁμως οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαιμονίας ἠδυνήθησαν οἱ τοιαῦτα φρονούντες μεταπαιδευθῆναι· ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβεβήκασι, τότε δὴ παραδόξως, ὡς τῷ ὄντι κατὰ διάνοιαν κατασυγγενεῖς, τὴν μὲν ὁμότητα τῶν φόνων ἀπέθεντο, καὶ οὐκ ἔτι πολέμια φρονοῦσι· πάντα δὲ αὐτοῖς εἰρηναία, καὶ τὰ πρὸς φιλίαν καταθύμια λοιπὸν ἔστιν

52. Τίς οὖν ὁ ταῦτα ποιήσας, ἢ τίς ὁ τοὺς μισούντας ἀλλήλους εἰς εἰρήνην συνάψας, εἰ μὴ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ὁ κοινὸς πάντων Σωτὴρ (96) Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς τῇ ἑαυτοῦ ἀγάπῃ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὑπέστη; Καὶ γὰρ καὶ ἀνοθεν ἦν προφητευόμενον περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ προτανευομένης εἰρήνης, λεγούσης τῆς Γραφῆς (97)· *Συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν*. Καὶ οὐκ ἀπιστόν γε τὸ τοιοῦτον, ὅπου καὶ νῦν οἱ τὸ ἄγριον τῶν τρόπων βάρβαροι ἐμφυτον ἔχοντες (98), ἔτι μὲν

conjunctionem καὶ non habent: qui iidem pro καὶ sequenti, ἀλλὰ habent. Paulo post particula δὴ ab iidem abest post τότε.

(96) Sic Seguer. Gohler. et Felckm. 1 anon., ut et legerunt interpretes: alii et editi, πατὴρ.

(97) Hæ voces, λεγούσης τῆς Γραφῆς, absumt a Gohler. et Felckm. 1 anon., qui ibidem post αὐτῶν, φησὶν habent.

(98) Gohler. Felckm. 1 anon. et Angl'c. omittunt ἐμφυτον ἔχοντες. Paulo post, pro ξίφων, Angl'c. Basil. et Seguer. habent ξίφος.

ὄντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλοις, μαίνονται κατ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ξιφῶν οὐδεμίαν ὥραν ἀνέχονται μένειν· ὅτε δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούουσιν, εὐθὺς ἀντὶ μὲν πολέμων εἰς γεωργίαν τρέπονται, ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφους τὰς χεῖρας ὀπλιζέειν, εἰς εὐχὰς ἐκτείνουσι· καὶ ὅλως ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτοῦς, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ (99) κατὰ δαιμόνων ὀπλιζονται, σωφροσύνη καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τοὺτους καταπολεμοῦντες. Τοῦτο δὲ τῆς μὲν θεϊότητος τοῦ Σωτῆρός ἐστὶ γνώρισμα· ὅτι ὁ μὴ δεδύνηται ἐν εἰδώλοις μαθεῖν οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο παρ' αὐτοῦ μαθηθῆκασιν· τῆς δὲ δαιμόνων καὶ εἰδώλων ἀσθενείας καὶ οὐβενείας ἔλεγχος οὐκ ὀλίγος ἐστὶν οὗτος. Εἰδότες γὰρ ἑαυτοὺς δαίμονες τὴν ἀσθενεῖαν, διὰ τοῦτο συνέβαλον πάλαι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἑαυτῶν πολεμεῖν, ἵνα μὴ, παυσάμενοι τῆς κατ' ἀλλήλων ἔριδος, εἰς τὴν κατὰ δαιμόνων μάχην ἐπιστρέψωσιν. Ἀμέλει μὴ πολεμοῦντες πρὸς ἑαυτοῦς οἱ Χριστῷ μαθητευόμενοι, κατὰ δαιμόνων τοὺς τρόπους καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεις ἀντιπαράτασσονται, καὶ τοὺτους μὲν διώκουσι, τὸν δὲ τούτων ἀρχηγὸν διάβολον καταπαίξουσιν, ὥστε ἐν νεότητι μὲν σωφρονεῖν, ἐν πειρασμοῖς δὲ ὑπομένειν, ἐν πόνοις δὲ καρτερεῖν, καὶ ὑβριζομένους μὲν ἀνέχεσθαι, ἀποστερουμένους δὲ καταφρονεῖν (1)· καὶ τό γε θαυμαστόν, ὅτι καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ γίνονται μέφτυρες Χριστοῦ.

53. Καὶ ἵνα ἐν, ὁ καὶ πᾶν θαυμαστόν ἐστὶ γνώρισμα τῆς θεϊότητος τοῦ Σωτῆρος, εἶπα· τίς πώποτε ἄνθρωπος ἀπλῶς ἢ μάγος, ἢ τύραννος, ἢ βασιλεὺς, ἢ ἐφ' ἑαυτοῦ τοσοῦτος (2) ἠδυνήθη συμβαλεῖν, καὶ κατ' ὅλης τῆς εἰδωλολατρίας καὶ πάσης δαιμονικῆς στρατιᾶς, καὶ πάσης μαγείας, καὶ πάσης σοφίας Ἑλλήνων τοσοῦτον ἰσχυόντων καὶ ἐτι ἀμαζόντων καὶ ἐκπλητόντων πάντας, ἀντιμάχεσθαι καὶ μὴ βροτῇ κατὰ πάντων ἀντιστήναι, ὡς ὁ ἡμέτερος Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ ἀληθὴς Λόγος, ὃς, ἀοράτως ἐκείνου τὴν πλάνην ἐλέγχων, μόνος παρὰ πάντων τοὺς πάντας ἀνθρώπους στυλεῖται, ὥστε τοὺς μὲν τὰ εἰδῶλα προσκυνῶντας λοιπὸν αὐτὰ καταπατεῖν, τοὺς δὲ μαγείαις θαυμασιέντας τὰς βίβλους κατακαίειν, τοὺς δὲ σοφοὺς τὴν τῶν Εὐαγγελίων προκρίνειν πάντων ἐρμηνεῖν; Οὗς μὲν γὰρ προσεκύνουν, τοὺτους καταλιμπάνουσιν· ὃν (3) δὲ ἐχλεύαζον ἐσταυρωμένον, τοῦτον προσκυνοῦσι Χριστὸν, Θεὸν αὐτὸν ὁμολογοῦντες. Καὶ οἱ μὲν παρ' αὐτοῖς λεγόμενοι θεοὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ διώκονται· ὁ δὲ σταυρωθεὶς Σωτὴρ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ Θεὸς ἀναγορεύεται καὶ Θεὸς Υἱός. Καὶ οἱ μὲν παρ' Ἑλλήσι προσκυνούμενοι θεοὶ ὡς ἀίσχρῳ διαβάλλονται παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ τὴν Χριστοῦ λαμβάνοντες διδασκαλίαν σωφρονέστερον ἐκείνων ἔχουσι τὸν βίον. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα εἰ μὲν ἀνθρώπινά ἐστι, δεικνύτω τις ὁ βουλόμενος

A adhuc immolant, mutuo in se invicem furore exardescunt, nec ullam horam sine ense e-se patiuntur : at ubi Christi doctrinam audierint, statim a bello ad agriculturam se convertunt, nec jam manus gladiis armant, sed eas ad precandum extendunt. Denique inter se quidem pugnare desinunt, sed contra diabolum et dæmones armantur, quos et pudicitia virtuteque animæ debellant. Id certe divinitatis Salvatoris non minimum est argumentum, illos ab eo didicisse quod apud idola doceri non poterant : itidemque certissimum idem est dæmonum et idolorum imbecillitatis vilitatisque iudicium. Si quidem dæmones sui infirmitatis non ignari, olim iudeo homines ad bella inter se exercenda inflammabant, ne si adversus invicem congredi cessarent, bellum dæmonibus indicerent. Enimvero Christi discipuli, qui inter se nihil contentionis habent, contra dæmones morum integritate et bonis actibus pugnant, quos et animose insequuntur, eorumque ducem diabolum vilipendunt, adeo ut in adolescentia casti ac pudici sint, in tentationibus patientes, in laboribus fortes, in tolerandis injuriis mitis, in honorum direptionibus tranquillissimi. Quinetiam, quod singulari admiratione dignum 75 est, mortem contemnunt et Christi martyres fiunt.

53. Ne autem unum, quod in primis inasigne est divinitatis Salvatoris indicium, præmittam : quis unquam vel homo tantum, vel magus, vel tyrannus, vel rex per se ipsum cum tanta gentium multitudinis congredi potuit, atque contra universam idololatricam, contra omnium dæmonum exercitum, contra omnem magicam artem, contra totam gentiliū sapientiam, quorum tanta adhuc auctoritas et pondus erat, ut omnes in admirationem raperent ; quis, inquam, contra omnes illos contendere et uno eodemque impetu resistere potuit, sicuti Dominus noscitur, verum Dei Verbum, qui occulte singulorum errores convincens, omnes homines ab omnibus abduxit, ita ut qui prius idola adorabant, ea jam contulerent ; et qui magicas præstigias admirabantur, scriptos de illa arte libros comburant ; ac denique ipsi sapientes et philosophi Evangeliorum interpretationem omnibus anteposant ? Namque quos antea adorabant, ab his discedunt : Christum vero quem crucifixum deridebant, adorant et Deum esse confitentur. Insuper iidem illi, ut appellant, dii, signis crucis fugantur : at crucifixus Salvator, et Deus et Dei Filius ubique terrarum prædicatur. Denique dii, quos gentiles colunt, ut turpes ab iisdem reprehenduntur : qui autem se in Christi disciplinam tradidere, castiorem illis vitam ducunt. Itaque si hæc

(99) Hæ voces, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καί, desunt in Gohleriano, et Felckmanni 1 anonymo.

(1) Gohlerianus, et Felckm. 1 anonymus, στερουμένους ὑπερορῶν, καὶ θάνατον καταφρονεῖν. Iidem καὶ ante ἵνα mox omittunt.

(2) Seguer. et Anglic. τοσοῦτον. Ibid. iidem et Gohler. Felck. 1 anon. βαλεῖν. Καὶ ibid. abest a Gohl. Felck. 1 anon.

(3) Gohl. et Felck. 1 anon. ea quæ hic leguntur ab ὄν usque ad Χριστόν omittunt. Paulo post ex un. Angl. Basil. Gohler. Felck. 1 an. et Seguer., nec non ex versione Omniboni et Ambrosii Camald. restituitur ea quæ sequuntur a voce τῷ σημείῳ ad προσκυνούμενοι θεοί. Ibid. Anglic. pro ἀίσχρῳ, habet ἐχθροί.

et similia humana sint : ostendat qui voluerit et probet homines superioris ætatis eadem fecisse. Sin autem non hominum sed Dei et videntur et revera sunt opera , quid adeo impii sunt infideles, ut illorum auctorem Dominum non agnoscant ? Idem enim prorsus est ac si quis ex mundi operibus Deum ejus opificem non cognosceret. Etenim si ex virtute qua omnia regit, ejus divinitatem agnoscerent, profecto non ignorarent ea, quæ Christus per corpus efficit, non humana, sed Dei Verbi omnium Servatoris esse. Quod si cognovissent, quemadmodum Paulus ait, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ⁶.

54. Quemadmodum igitur si quis Deum, qui ex natura invisibilis est, nec ullo modo videri potest, intueri velit, eum ex operibus intelligit et comprehendit : ita qui Christum mente non videt, saltem ex his quæ per corpus agit eum intelligat, expendatque utrum illa humana sint, an Dei opera : eoque, si quidem humana sint, irrideat per me licet : si vero non humana sed Dei sint, assentiat igitur, nec quæ ridenda non sunt ridere audeat : sed potius admiretur, quod per rem adeo vilem res divinæ nobis patefaciæ fuerint, et per mortem immortalitas ad omnes pervenerit, ac denique per Verbum hominem factum, rerum omnium providentia ejusque administrator et auctor Dei Verbum cognitum sit. Ipse siquidem homo factus est, ut nos dii efficemur : ipse seipsum per corpus videndum exhibuit, ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus : ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit, ut nos immortalitatis hæredes institueremur. Nam ille quidem nihil lædebatur, quippe qui nec pati aliquid nec corrumpi posset, sed ipsum Verbum et Deus esset : at male affectos homines, propter quos et ista perfererat, in sua, ut ita dicam, impassibilitate **76** custodiebat et conservabat. Demum tot et tanta sunt, quæ Salvator, humana natura assumpta, præclare gessit, ut si quis ea enarrare vellet, idem profecto ageret ac si quis maris immensitatem contuens, ejus fluctus vellet numerare. Ut enim omnes maris fluctus oculis non possunt comprehendere, quod novi sibi semper succedentes sensum ejus qui illos numerare conaretur fugiant : ita qui omnia quæ Christus in corpore fecit percipere contenderet, ne cogitatione quidem ea posset complecti, cum plura mentem ejus præterirent quam quæ intellexisse arbitraretur. Satius est igitur non de omnibus velle dicere quorum ne pars quidem digne potest exprimi. Quapropter unius adluc meminisse ubique cuncta ⁷ I Cor. II, 8.

(4) Sic Basil. et Seguer. atque ita etiam legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald. Alii vero et editi, καί. Mox ibid. pro καταλαμβάνετω, Seguer. habet καταμανθανέτω.

(5) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, et δὲ οὐ, ἀλλὰ Θεοῦ γινώσκειται, μὴ γελᾶτω etc. Ibidem ἀλλὰ ante μάλλον restituumus ex mss. Anglicano, Basiliensi, Gobleriano, Felckmanni 1, anonymo, et Segueriano.

(6) Sic Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus. Alii vero et editio Commel. habent τῆν

καὶ τῶν προτέρων τοιαῦτα, καὶ πειθέτω. Εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ταῦτα φαίνεται καὶ εἰσὶ, διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσιν οἱ ἄπιστοι, μὴ ἐπιγινώσκοντες τὸν ταῦτ' ἐργασάμενον Δεσπότην; "Ὅμοιον γὰρ πάσχουσιν, ὡς εἰ τις ἐκ τῶν ἔργων τῆς κτίσεως μὴ γινώσκει τὸν τούτων δημιουργὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ δυνάμεως ἐγίνωσκον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ἔγνωσαν ἂν, ὅτι καὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἔργα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ τοῦ πάντων Σωτῆρός ἐστι τοῦ Θεοῦ Λόγου. Γινώσκοντες δὲ οὕτω, καθάπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.

54. Ὡσπερ οὖν εἰ τις ἀόρατον ὄντα τῇ φύσει τὸν Θεὸν καὶ μὴ δ' ὄλως ὁρώμενον ἐθέλοι ὁρᾶν, ἐκ τῶν ἔργων αὐτὸν γινώσκει καὶ καταλαμβάνει· οὕτως ὁ μὴ ὄρων τῇ διανοίᾳ τὸν Χριστὸν, κἂν (4) ἐκ τῶν ἔργων τοῦ σώματος καταλαμβάνετω τούτον, καὶ δοκιμαζέτω εἰ ἀνθρώπινά ἐστιν ἢ Θεοῦ; καὶ ἐὰν μὲν ἀνθρώπινα ἦ, χλευάζετω· εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπινά ἐστιν, ἀλλὰ Θεοῦ, γινώσκειτω καὶ μὴ γελᾶτω (5) τὰ ἀχλεύαστα· ἀλλὰ μάλλον θαυμάζετω, ὅτι διὰ τοιοῦτου πράγματος εὐτελοῦς τὰ θεῖα ἡμῖν πεφανέρωται, καὶ διὰ τοῦ θανάτου ἢ ἀθανασίας εἰς πάντας ἐφθασε, καὶ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἢ τῶν πάντων ἐγνώσθη πρόνοια, καὶ ὁ ταύτης χορηγὸς καὶ δημιουργὸς αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Αὐτὸς γὰρ ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν· καὶ αὐτὸς ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἔνοιαν λάβωμεν· καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τὴν παρ' ἀνθρώπων (6) ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν. Ἐδολάπτετο μὲν γὰρ αὐτὸς οὐδὲν, ἀπαθῆς καὶ ἀφάρτος καὶ Αὐτολόγος· ὦν καὶ Θεός· τοὺς δὲ πάσχοντας ἀνθρώπους, δι' οὓς καὶ ταῦτα ὑπέμεινε, ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀπαθείᾳ ἡτῆρει καὶ διέσωσε. Καὶ ὄλως τὰ κατορθώματα τοῦ Σωτῆρος τὰ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ γινόμενα τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστιν, ἃ εἰ διηγῆσασθαι τις ἐθέλησειεν, ἔοικε τοῖς ἀφορώσιν εἰς τὸ πέλαγος τῆς θαλάσσης, καὶ θέλουσιν ἀριθμεῖν τὰ κύματα αὐτῆς. Ὡς γὰρ οὐ δύναται τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαβεῖν τὰ ὅλα κύματα, τῶν ἐπερχομένων παριόντων (7) τὴν αἴσθησιν τοῦ περιέζοντος· οὕτω καὶ τῷ βουλομένῳ πάντα τὰ ἐν σώματι τοῦ Χριστοῦ κατορθώματα περιλαβεῖν ἀδύνατον τὰ ὅλα κἂν τῷ λογισμῷ δέξασθαι, κλειδίωνων ὄντων τῶν παριόντων αὐτοῦ (8) τὴν ἐνθύμησιν, ὦν αὐτὸς νομίζει περιειληφέναι. Κάλλιον οὖν μὴ πρὸς τὰ ὅλα (9) ἀφορώντα λέγειν, ὦν οὐδὲ μέρος ἐξεῖπεν τις δύναται, ἀλλ' ἔτι ἐνὸς μνησθῆναι καὶ σοὶ καταλιπεῖν τὰ ὅλα θαυμάζειν. Πάντα γὰρ ἐπίσης ἔχει τὸ θαῦμα, καὶ ὅποι ὄντι τις

πάντων, ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius. Mox pro ἀθανασίαν Seguerianus habet ἀφάρτιαν.

(7) Anglicanus, πλανώντων.

(8) Sic Anglicanus, Basiliensis et Seguerianus. Alii vero et editi, αὐτῷ.

(9) Sic Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, ὄντα. Ibidem mss. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. paulo post, pro μνησθῆναι, habent μνημονεύσαι.

ἀποδύσει, ἐκεῖθεν τοῦ Λόγου τὴν θεϊότητα (10) βλέ-
πων ὑπερεκπλήττεται.

quæ quis se converterit, Verbi divinitatem ibi perspicuens non potest quin obstupescat.

55. Τοῦτο οὖν μετὰ τὰ προειρημένα καταμαθεῖν
(11) σε θεῖόν ἐστι καὶ ὡς ἀρχὴν τῶν ἡδὴ λεχθέν-
των θεῖσαι, καὶ θαυμάσαι λίαν, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος
ἐπιδημήσαντος, οὐκ ἔτι μὲν ἡβύδησεν ἡ εἰδωλολατρεία,
καὶ ἡ οὔσα δὲ ἐλαττοῦται, καὶ (12) κατ' ὀλίγον παύε-
ται· καὶ οὐκ ἔτι μὲν ἡ Ἑλλήνων σοφία προκόπτει,
καὶ ἡ οὔσα δὲ λοιπὸν ἀφανίζεται· καὶ δαίμονες μὲν
οὐκ ἔτι φαντασίαις καὶ μαντείαις καὶ μαγείαις ἀπα-
τώσι, μόνον δὲ τολμῶντες καὶ ἐπιχειροῦντες κατ-
αιτῶνται τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Καὶ συλλήθδην
εἰπεῖν, θεῶν πῶς ἢ μὲν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλία
πανταχοῦ αὖξει· πάντα δὲ εἰδωλολατρεία καὶ πάν-
τα τὰ ἐναντιούμενα τῇ Χριστοῦ πίστει καθ' ἡμέραν
ἐλαττοῦται καὶ ἐξασθενεῖ καὶ πίπτει. Οὕτω δὲ θεωρῶν
προσκύνει μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Σωτῆρα καὶ δυνα-
τὸν Θεὸν Λόγον· καταγίνωσκει δὲ τῶν ἐλαττουμένων
καὶ ἀφανιζομένων ὑπ' αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἡλίου παρόν-
τος οὐκ ἔτι τὸ σκότος ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ εἴ ποῦ ἐστὶ
περιλειπόμενον ἀπελαύνεται· οὕτως ἐλθούσης τῆς
θείας ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύει
τὸ τῶν εἰδῶλων σκότος, πάντα δὲ τὰ πανταχοῦ τῆς
οἰκουμένης μέρη τῇ τούτου διδασκαλίᾳ καταλάμπει-
ται. Καὶ ὡς περ βασιλευσόντος τινοῦ καὶ μὴ φαινομέ-
νου ἐν τινι χώρῃ, ἀλλ' ἔνδον ὄντος ἐν τῷ ἑαυτοῦ οἴ-
κῳ, πολλὰκις τινὲς ἄτακτοι, καταχρώμενοι τῇ τούτου
ἀναχωρήσει, ἑαυτοὺς ἀναγορεύουσι, καὶ ἕκαστος κα-
τατηματισσάμενος τοὺς ἀκεραίους φαντασιοσκοπεῖ
(13) ὡς βασιλεὺς, καὶ οὕτω πλανῶνται οἱ ἄνθρωποι
τῷ ὄνοματι, ἀκούοντες μὲν εἶναι βασιλεῖα, οὐκ ὁρῶν-
τες δὲ αὐτὸν, διὰ τὸ μάλιστα μηδὲ δύνασθαι αὐτοὺς
ἔσω τοῦ οἴκου χωρῆσαι· ἐπειδὴν δὲ ὁ ἀληθῶς (14)
βασιλεὺς προέβη καὶ φανῆ, τότε οἱ μὲν ἀπατῶντες
ἄτακτοι ἐλέγχονται τῇ τούτου παρουσίᾳ, οἱ δὲ ἄν-
θρωποι, ὁρῶντες τὸν ἀληθῶς βασιλεῖα, καταλιμπάνου-
σι τοὺς πάλαι πλανῶντας αὐτούς· οὕτω καὶ πάλαι
μὲν ἡπάτων οἱ δαίμονες τοὺς ἀνθρώπους (15), Θεοῦ
τιμῆν ἑαυτοὺς περιτιθέντες· ὅτε δὲ ἐφάνη ὁ τοῦ Θεοῦ
Λόγος ἐν σώματι, καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ
Πατέρα· τότε δὴ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων ἀπάτη ἀφανί-
ζεται καὶ παύεται, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀφορῶντες εἰς
τὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς Θεοῦ Λόγον, καταλιμπά-
νουσι τὰ εἰδῶλα, καὶ λοιπὸν ἐπιγινώσκουσι τὸν ἀλη-
θινὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ γινώρισμα τοῦ εἶναι τὸν Χριστὸν
Θεὸν Λόγον καὶ Θεοῦ δύναμιν ἐστὶ. Τῶν γὰρ ἀνθρω-
πῶν παυομένων, καὶ μένοντος τοῦ ῥήματος τοῦ
Χριστοῦ, θῆλόν ἐστι παρὰ πᾶσι τὰ μὲν παυόμενα
εἶναι πρόσκαιρα, τὸν δὲ μένοντα εἶναι Θεὸν καὶ
θεοῦ Υἱὸν ἀληθινὸν μονογενῆ Λόγον.

56. Ταῦτα μὲν σοι παρ' ἡμῶν δι' ὀλίγων, ὅσον

55. Istud igitur post ea quæ exposuimus te discere
convenit, atque ut caput omnium quæ hactenus di-
cta sunt habere, ac vehementer mirari, quod post
Salvatoris adventum non amplius creverit idolola-
tria : sed quæ erat, imminui cœperit ac paulatim
deficiat. Nullos item amplius progressus habet gen-
tilium sapientia : sed potius, quæ antea erat, sensim
evanescit. Neminem quoque jam dæmones præsti-
giis, oraculis aut incantamentis decipiunt : sed vel
id solum tentantes et aggredientes, signo crucis
confunduntur. Et, ut summam dicam, attende
quomodo Salvatoris quidem doctrina per totum
terrarum orbem diffundatur : contra autem, univer-
sa idololatria et quidquid Christi fidei adversatur,
quotidie decrescat debiliteturque et cadat. Quæ cum
vides, Salvatorem omnium Dominum et potentissi-
mum Dei Verbum adora : eos autem quos ille defi-
cere et evanescere cogit sperne ac rejice. Ut enim
sole præsentē, nulla amplius vis est tenebris, sed si
quæ superfuerint expelluntur : ita divino Dei Verbi
adventu vim nullam retinent idololorum tenebræ, sed
omnes omnino totius orbis terrarum partes ejus do-
ctrina illuminantur. Quemadmodum item si in illis
regionibus, ubi rex se palam videndum non præbet,
sed domi occultus manet, quidam turbulenti ejus
absentia abutentes, seipsos reges esse prædicent,
singulique mentito habitu simpliciores, quasi veri
reges essent, circumveniant : accidit quidem ut
regis nomine subditi in errorem inducantur, cum
regem esse audiunt, quem tamen non vident, maxi-
me quia in ejus aulam non licet ingredi. Verum ubi
rex verus prodierit ac comparuerit, statim pertur-
bati illi improbi, ejus præsentia facile internoscuntur
et convincuntur ; unde quotquot deceperant,
vero rege conspecto, eos absque mora deserunt. Sic
olim dæmones divinis honoribus usurpatis miseros
homines deludebant : at ubi Dei Verbum in corpore
apparuit, et suum Patrem notum nobis fecit, tunc
dæmonum quidem fallaciæ evanescere et desinere
cœperunt, homines autem verum Patris Deum Ver-
bum intuentes, idola relinquunt, ac verum Deum
agnoscunt. Id porro certo indicio est Christum
Deum Verbum et Dei virtutem esse. Cum enim ces-
sent quæ humana sunt, et Christi verbum constan-
ter perseveret, nemo non videt ea quæ finem ha-
bent temporalia esse, eum autem qui perpetuo per-
manet Deum Deique Filium verum unigenitum Ver-
bum esse.

56. Hæc quidem quæ paucis tractavimus, quan-

Segner. Ibid. pro ἡδὴ, Segner. μὴ habet.

(12) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐλαττοῦται δὲ
καί, etc. καί, seq. in iisdem deest.

(13) Segner., φαντασιοσκοπεῖ.

(14) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀληθῆς.

(15) Anglic. Gobler. Felck. 1 anon. et Segner., δαι-
μόνες τε καὶ ἄνθρωποι. Mox Gobler. Felckm. 1

(10) Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon., θεϊότητα.
Iidem ibid. et Seg. addunt βλέπων, quod in aliis et
editis deest.

(11) Gobl. et Felck. 1 anon., μαθεῖν. Ibid. pro
σε, ut habent Gobler. et Felck. 1 anon., Segner.
habet σοι. Item ibid. particulam καί in editis omis-
sam restituvimus ex mss. Gobler. Felck. 1 anon. et

tum ad Christianæ fidei nec non divini Verbi apud nos adventus elementa et formam exprimentam satis esse videtur, tibi, o vir Christi amans, ultro offerimus. Tu vero occasione inde accepta, si in studium sacrarum litterarum sincero et diligenter incumbere voles, accuratius et clarius, quam vera sint ea quæ exposuimus, intelliges. Illæ enim theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt : quas cum a magistris divino spiritu afflatis et divinitatis Christi martyribus effectis didicerimus, easdem tuæ sedulitati peramanter tradimus. Secundum quoque et gloriosum vereque divinum ejus ad nos adventum ex iisdem perdiscere poteris cum scilicet non in vili forma, sed in propria gloria, non in humili statu, sed in sua majestate, nec iterum passurus, sed suæ crucis fructum, resurrectionem nempe et incorruptionem, omnibus redditurus veniet. Veniet, inquam, non ut rursus judicetur sed ut omnes judicet, prout quisque per corpus egerit, sive bona, sive mala⁹, ac bonis quidem regnum cælorum concedetur : mali vero in ignem æternum et tenebras exteriores projicientur. Id nos ipse Dominus his verbis docet : *Dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis et venientem in nubibus cæli, in gloria Patris*¹⁰. Quocirca salutare profecto est Verbum, quod nos in illam diem præmunit, ita monens : *Estote parati et vigilate, quia qua nescitis hora veniet*¹¹. Nam, ut ait beatus Paulus : *Omnes nos sicut oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque juxta ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum*¹¹.

μάτος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος πρὸς φαῦλον.

57. Verumtamen præter studium et veram cognitionem Scripturarum, vitæ quoque integritas et munditia animæ nec non Christiana virtus necessaria est, ut per eam mens incedens, ea, quæ expetit, assequi, et Dei Verbum, quantum humanæ naturæ licet, comprehendere queat. Siquidem nemo sanctorum verba sine pura mente et illorum vitæ imitatione intelligere potest. Nam quemadmodum qui solis lucem videre cupit, oculum abstergeat et expurget ac seipsum quodammodo soli similem reddat necesse est, ut oculum lux ita effectus, solis lucem videre possit : vel quemadmodum si quis urbem vel regionem aliquam intueri velit, se in ipsum locum spectandi causa confert : ita qui theologorum mentem et sensum percipere exoptat, animam vitæ sanctitate prius abluere et purgare, at-

⁹ II Cor. v, 10. ¹⁰ Matth. xxvi, 64. ¹¹ Matth. xxiv, 42. ¹¹ II Cor. v, 10.

anon. et Segner., ἐπιφάνη. Paulo post τότε δὴ habent Anglic. Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii et editi, τότε δέ.

(16) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. qui et mox post παρ' αὐτῶν, has voces τὰ λεγόμενα, ut in aliis et editis legitur, omittunt.

(17) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editi, θεολόγων.

(18) Sic Seguer. Alii et editi δέ omittunt.

πρὸς στοιχειώσιν καὶ χαρακτηριστῆρα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας ἀνατεθείσθω, ὡ φιλόχριστε ἀνθρώπε. Σὺ δὲ τὴν πρόφασιν ἐκ τῶν πρώτων λαβὼν, εἰ ἐντυγχάνοις τοῖς (16) τῶν Γραφῶν γράμμασι, γνησίως αὐτοῖς ἐπιστάντων τὸν νοῦν, γνώσῃ παρ' αὐτῶν τὰ λεγόμενα, τελειότερον μὲν καὶ τρανότερον τῶν λεχθέντων τὴν ἀκριβείαν. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν· ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων θεοπνευστῶν (17) διδασκάλων, οἱ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῇ φιλομαθείᾳ. Γνώσῃ δὲ (18) καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πάλιν πρὸς ἡμᾶς ἐνδοξον καὶ θεῖαν ἀληθῶς ἐπιφάνειαν, ὅτε οὐκ ἔτι μετ' εὐτελείας (19), ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ· ὅτε οὐκέτι μετὰ ταπεινότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ μεγαλειότητι· ὅτε οὐκ ἔτι παθεῖν, ἀλλὰ λοιπὸν τοῦ ἰδίου σταυροῦ τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι πᾶσιν ἔρχεται· φημί δὲ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν κρίνεται, κρίνει δὲ τοὺς πάντας, πρὸς ἃ ἕκαστος ἐπραξεν διὰ τοῦ σώματος, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε φαῦλα· ἔνθα τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀπόκειται βασιλεία οὐρανῶν, τοῖς δὲ φαῦλα πράξασιν πῦρ αἰώνιον καὶ σκότος ἐξώτερον· οὕτως γὰρ καὶ αὐτὸς (20) ὁ Κύριός φησι· Λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὕψοσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς. Αἰδὲ δὲ καὶ σωτήριός ἐστι λόγος εὐτρεπέων ἡμᾶς εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ λέγων·

Γίνεσθε ἔτοιμοι καὶ γρηγορεῖτε, ὅτι ἡ ὥρα οὐκ οἴδατε ἔρχεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, τοὺς πάντας ἡμᾶς παραστήναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος αὐτοῦ διὰ τοῦ σώματος ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον.

57. Ἄλλα πρὸς τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν ἔρευναν καὶ γνῶσιν ἀληθῆ χρεῖα βίου καλοῦ καὶ ψυχῆς καθαρᾶς καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς, ἵνα, δι' αὐτῆς ὀδούσης ὁ νοῦς, τυχεῖν ὧν ὀρέγεται καὶ καταλαβεῖν δυναθῆ, καθ' ὅσον ἐφικτόν ἐστι τῇ ἀνθρώπῳ (21) φύσει περὶ τοῦ θεοῦ λόγου μαθάνειν. Ἄνευ γὰρ καθαρᾶς διανοίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀγίους τοῦ βίου μιμήσεως οὐκ ἂν τις καταλαβεῖν δυναθῆ τοὺς τῶν ἀγίων λόγους. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις ἐθέλησειεν ἰδεῖν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, πάντως τὸν ὀφθαλμὸν ἀποσμήχει καὶ λαμπρύνει, σχεδὸν ὅμοιον τῷ ποθομένῳ ἑαυτὸν διακαθαίρων, ἵνα, οὕτως φῶς γενόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, τοῦ ἡλίου φῶς ἴδῃ· ἢ ὡς εἰ τις θελήσειεν ἰδεῖν πόλιν ἢ χώραν, πάντως ἐπὶ τὸν τόπον ἀφικνεῖται τῆς θείας ἐνεκεν· οὕτως ὁ θέλων τῶν θεολόγων τὴν διάνοιαν καταλαβεῖν, προαπονήσκει καὶ προαποπλῦναι τῷ βίῳ

D

(19) Segner. pro μετ' εὐτελείας hic habet μετὰ ταπεινότητος : et infra pro μετὰ ταπεινότητος, habet μετ' εὐτελείας. Mox λοιπὸν abest a Gobl. et Felckm. 1 anon.

(20) Gobl. et Felckm. 1 anon., καὶ αὐτὸς, et μοι λέγω ὑμῖν omittunt.

(21) Regius codex, ἀνθρωπίνῃ, et mox, πρὸς τὸν τῶν ἀγίων βίον. Gobler. et Felckm. 1 anon., πρὸς τοὺς τῶν ἀγίων βίους.

την ψυχὴν ὀφείλει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἅρξασθαι τῆ ὁμοιότητι τῶν πράξεων αὐτῶν, ἵνα, σὺν αὐτοῖς τῆ ἀγωγῆς τῆς συζήσεως γενόμενος, τὰ καὶ αὐτοῖς ἀποκαλυφθέντα παρὰ Θεοῦ κατανοήσῃ, καὶ λοιπὸν ὡς ἐκείνοις συναφθεῖς, ἐκφύγγῃ μὲν τὸν τῶν ἀμαρτωλῶν κίνδυνον καὶ τὸ τούτων πῦρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀπολάβῃ δὲ τὰ τοῖς ἁγίοις ἀποκείμενα ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, ἃ ὀφθαλμοῦς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου (22) ἀνέβη, ὅσα ἠτοίμασται τοῖς κατ' ἀρετὴν βιοῦσι, καὶ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ αὐτῷ τῷ Πατρὶ σὺν αὐτῷ τῷ Υἱῷ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τιμὴ καὶ κράτος καὶ δόξα (23) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἐξὸς τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγου (24).

¹ I Cor. 11, 9.

(22) Sic Reg. ut et habetur I Cor. 11, 9. Alii et edidi, ἀνθρώπων.

(23) Gobler. et Felck. 11anon., ᾧ ἡ δόξα, etc. Aliis omissis. Ibid. τῷ Υἱῷ Seguer. habet. Anglic. vero Basil. et Felck. 2 anon., Υἱῷ sine articulo. Male Υἱὸν in edit. Commel. legitur. Post δόξα, An-

que ad ipsos sanctos morum similitudine debet accedere, ut vitæ instituto cum illis veluti consociatus, ea quæ ipsis Deus patefecit intelligat, ac deinceps illis junctus, peccatoribus impendens periculum et paratum in die iudicii ignem effugiat, et quæ sanctis in regno cælorum destinata sunt præmia recipiat, quæ quidem nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparata sunt his qui virtutem sectantur, ac Deum et Patrem diligunt ¹, in Christo Jesu **78** Domino nostro per quem et quocum ipsi Patri una cum ipso Filio in Spiritu sancto sit honor, potestas et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Finis libri de humana natura a Verbo assumpta.

glic. addit μεγαλοσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ, καί, etc. Item ibid. τοῦς Seguer. Anglic. et Basil. habent pro αὐτοῦς, quod mendose in editis legitur.

(24) Hæc in ms. Seguer. adduntur.

ADMONITIO IN SEQUEM FIDEI EXPOSITIONEM.

Cum incertum sit tempus quæ sequentem fidei expositionem ediderit sanctus Athanasius, eam aptiore loco non putamus posse collocari, quam in fronte operum quæ sanctus doctor adversus Arianos conscripsit. Hæc autem duplicis sunt generis: in aliis enim fidem catholicam adversus Arianam impietatem strenue propugnat invictus Verbi defensor: in aliis vero varios gravissimosque recenset casus, quos ipse pro ejusdem fidei defensione, Arianis auctoribus, constanter pertulit; ac proinde valde consentaneum videtur illarum fidem primum exponi, pro cujus causa his perfunctus est laboribus quos ipse enarrat, et pleraque quæ deinceps sequuntur Opera composuit. Quid hæc expositio contineat, ipse docet titulus: nempe brevis est explicatio fidei catholice adversus Arianos, quam quidem Facundus Hermianensis lib. xi, pro defensione trium capitul., c. 2, Symboli expositionem appellat, quæ forte tunc fuit hujus operis inscriptio. Quin is verus sit S. Athanasii fetus nulla sane est dubitandi ratio; neque porro id probare ullo modo opus fuerit: siquidem ipse stylus, ipsa doctrina magnum Athanasium satis per se indicat. Nec enim ex eo quod hic tantum humanam Christi naturam *Dominicum hominem* appellet S. Pater, hanc expositionem ejus non esse licet suspicari, ut nonnullis quidem visum est: quin potius idem contrarium validissime probat, cum veteres quidam scriptores hæc ipsa verba vere S. Athanasii esse aperte testentur, ut paucis referre operæ pretium videtur. Rufinus *Apologia pro Origene* inter opera S. Hieronymi editionis Parisiensis anni 1643, tom. IX, p. 131, meminit libelli S. Athanasii, ubi hæc voces *Dominicus homo* exstabant: quem quidem locum abrasisse ac deinde rescripsisse idem objicit S. Hieronymo, qui hanc a se depellendo calumniam, minime negat id ita scriptum exstitisse in illo S. Athanasii libello. Verum an iste libellus sit hæc fidei expositio, an vero alia major ex qua aliquot fragmenta affert Theodoretus, dialogo 3, ubi eadem voces habentur, certo affirmari non potest: nisi forte fusior illa fidei expositio, quam Theodoretus *majorem de fide orationem* appellat, libellus dici non posse aliquibus videatur. Ut ut sit, inde tamen perspicuum est hanc fidei expositionem minime ob illas voces Athanasio esse abjudicandam, cum, teste Rufino, eum his aliquando fuisse usum constet. Cæterum major illa de fide oratio, de qua Theodoretus, nihil aliud videtur esse, quam fusior et prolixior explicatio hujusce expositionis, nec major inscribi, nisi quia alia etiam, nempe hæc, exstabat, quæ brevior et contractior esset, quod ut clarius pateat, haud ab re fuerit locum ipsum afferre, ubi Christus, ut homo, *Dominicus homo* dicitur. En igitur verba ex τῷ περὶ πίστεως λόγου τοῦ μελζονος, ut appellat Theodoretus: Ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὁ δὲ κυριακὸς ἀνθρώπος οὐκ ἀσθενήσας, οὐδὲ ἀκων ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἤλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκισαντος Θεοῦ Λόγου τοῦ εἰπόντος· Οὐδεὶς αἰρεῖ τὴν ψυχὴν μου

ἀπ' ἐμοῦ· ἀπ' ἐμαντοῦ αὐτῆρ τίστημι· ἐξουσίαι ἔχω θεῖραι αὐτῆρ, καὶ πάλιν ἐξουσίαι ἔχω λαβεῖν αὐτῆρ. Id est: « Accidit ut Lazarus morbo confectus moreretur: at *Dominicus homo* non vi morbi nec invitus est mortuus, sed sua sponte venit ad mortis dispensationem, corroboratus a Deo Verbo in ipso manente qui dixit: *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam: potestatem habeo ponendi eam, et rursus potestatem habeo sumendi eam* ¹². » Hæc ibi, quæ non nisi paulo major est explicatio eorum quæ in sequenti expositione numero 1 leguntur. Ex hac quoque fidei expositione excerptisse videtur Augustinus hæc quæ lib. II *De Sermone Domini in monte* habet, c. 6, n. 20. « Nulli licebit ignorare Dei regnum, cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter in *homine Dominico* de cælo venerit judicaturus vivos et mortuos. » Hæc enim postrema verba, in *homine Dominico judicaturus vivos et mortuos*, habentur in eadem expositione, num. 1, quibus vocibus se usum esse ait Augustinus, quia eas legerat apud catholicos auctores: sic enim scribit, lib. I *Retract.*, c. 19, n. 8: « Hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinatorum eloquiorum, » Deinde addit: « Sed ubicunque hoc dixi, dixisse me nollem: postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. » Ratio autem cur hæc verba reprehendat, hanc ipse ibidem affert: « Non video utrum recte dicatur *homo Dominicus* qui est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus. *Dominicus* autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? » Denique Facundus Hermianensis libro XI pro defensione trium capitulorum, c. 2, tria loca ex hac fidei expositione S. Athanasii profert, inter quæ unus locus est, ubi hæ ipsæ voces *homo Dominicus* leguntur. Verba ipsa infra ad propria loca in notis offeremus. Ex his igitur evidens est nullo modo posse in dubium revocari, utrum S. Athanasius sit auctor hujus expositionis fidei. Nec vero hæc locutio in Athanasio culpanda est, quam nempe ipse, ac post eum Epiphanius in *Ancorato*, § 95, et Cassianus Collat. XI, c. 13, et *De Incarnatione* lib. V, c. 5, et lib. VI, c. 22, forteque alii catholice usurparunt: unde ipse Augustinus, qui eam redarguit, ut vidimus, nonnulla tamen posse ratione defendi fatetur. Hi scilicet quos modo memoravimus, per *hominem Dominicum* nihil aliud intelligunt, quam humanam Christi naturam, quemadmodum certe cum iidem et alii e Patribus *hominem* a Verbo assumptum tam crebro dicunt, humanam tantum naturam indicant, non distinctam personam. Hinc Cassianus in his ipsis locis, ubi Nestorium duas in Christo personas inducentem refellit, iisdem illis vocibus uti minime refugit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΙΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ⁽²⁵⁾.

S. P. N. ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
EXPOSITIO FIDEI.

79 I. Credimus in unum non genitum Deum, A 1. Πιστεύομεν εἰς ἓνα ἀγέννητον Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, τὸν ἔχοντα ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι· καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Λόγον, Σοφίαν, Υἱόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχως

¹² Joann. I, 17.

(25) Segner., τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσις πίστεως. Regius, τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσις μεγάλου Ἀθανασίου πίστεως.

καὶ ἀτέλει· γεγεννημένον (26), Λόγον δὲ οὐ προφορι-
κόν, οὐκ ἐνδιόθετον, (27) οὐκ ἀπόρροϊαν τοῦ τελείου,
οὐ τμήσιν τῆς ἀπαθούς φύσεως, οὔτε προβολήν, ἀλλ'
Υἷον αὐτοτελή, ζῶντὰ τε καὶ ἐνεργοῦντα, τὴν ἀληθι-
νὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς (28), ἰσότημον καὶ ἰσόδοξον·
πῶτο γάρ ἐστι, φησί, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, Ἰνα,
καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, οὕτως τιμῶσι καὶ τὸν
Υἷον· Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, ὡς φησιν
Ἰωάννης ἐν Καθολικαῖς (29) τὸ· Ἐσμὲν ἐν τῷ ἀλη-
θινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν
ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος· παντοκράτορα
ἐκ παντοκράτορος· πάντων γάρ, ὧν ἄρχει ὁ Πατήρ
καὶ κρατεῖ, ἄρχει καὶ κρατεῖ καὶ ὁ Υἱός (30)· ὅλος
ἐξ ὅλου, (ὁμοῖος τῷ Πατρὶ ὧν, ὡς φησιν ὁ Κύριος· Ὁ
ἐμὲ ἠρακλῶς εὐρακε τὸν Πατέρα. Ἐγεννήθη δὲ
ἀνεφράστως καὶ ἀπερινοήτως· Τὴν γὰρ γενεάν
αὐτοῦ· (31) τίς διηγήσεται; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς· ὅς,
ἐπὶ συντελεῖ τῶν αἰώνων κατελθὼν ἐκ τῶν κόλπων
τοῦ Πατρὸς, ἐκ τῆς ἀχράντου Παρθένου Μαρίας τὸν
ἡμέτερον ἀνεληφεν ἄνθρωπον, Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν
ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν παρέδωκεν ἵνα προαιρέσει, ὡς
φησιν ὁ Κύριος· Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ'
ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν
ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σταυρω-
θεὶς, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
καὶ (32) ἀνελήφθη εἰς οὐρανοὺς. Ἀρχὴ ὁδῶν κτισθεὶς
ἡμῖν, ἐν τῇ γῆ ὧν, ἡμῖν ἔδειξεν ἐκ σκότους φῶς, σω-
τηριαν ἐκ πλάνης, ζωὴν ἐκ νεκρῶν, ἔσοδον ἐν τῷ
παραδείσῳ, ἐξ οὗ ἐκδέβληται (33) Ἀδάμ, εἰς ὃν πάλιν
εἰσῆλθε διὰ τοῦ ληστοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος·
Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ·
εἰς ὃν καὶ ὁ Παῦλος εἰσῆει· ἄνοδόν τε εἰς οὐ-
ρανοὺς, ὅπου πρόδρομος εἰσῆλθεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Κυ-

A ex Patre sine initio et ab æternitate genitum, Ver-
bum vero non prolatum vel internum (27), non
aliquid ex perfecto effluens, aut ex impatibili na-
tura sectum vel projectum, sed Filium per se per-
fectum, viventem et agentem, veram Patris ima-
ginem, honore et gloria parem : hæc est enim, in-
quit, voluntas Patris, *Ut quemadmodum Patrem
honorant, ita et Filium honorent* ¹⁴ : Deum verum
ex Deo vero ; uti dicit Joannes in catholicis Epi-
stolis : *Et simus in vero, in Filio ejus Jesu Christo.
Hic est verus Deus et vita æterna* ¹⁵ : omnipoten-
tem ex omnipotente, omnibus enim, quibus impe-
rat et dominatur Pater, imperat et dominatur simi-
liter Filius, qui totus ex toto et similis Patri existit,
ut ipse ait Dominus : *Qui me videt, videt Patrem* ¹⁶.
B Genitum autem est modo inexplicabili et qui com-
prehendi nequeat. Nam *generationem ejus quis enar-
rabit* ¹⁷ ? quod idem est ac si diceretur, nullus. Qui
idem cum in sine sæculorum ex Patris sinu descen-
disset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assump-
sit hominem, Jesum Christum, cujus propriæ vo-
luntati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemad-
modum ipse ait Dominus : *Nemo tollit animam
meam a me : potestatem habeo ponendi eam, et po-
testatem habeo iterum sumendi eam* ¹⁸. In quo ho-
mine crucifixus et mortuus pro nobis, resurrexit
a mortuis, et in cælos assumptus est. Idem prin-
cipium viarum nobis creatus ¹⁹, cum in terra versa-
retur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex
errore, vitam ex mortuis, nec non ingressum in pa-
radisum, ex quo Adam ejectus fuerat, et in quem
idem rursus per latronem ingressus est, quemad-
modum ait Dominus : *Hodie tecum eris in para-*

¹⁴ Joan. v, 23. ¹⁵ I Joan. v, 20. ¹⁶ Joan. xiv, 9.

¹⁷ Isa. LIII, 8. ¹⁸ Joan. x, 18. ¹⁹ Prov. viii, 22.

(26) Seguerianus, γεγεννημένον.

(27) Hæc in Eusebianis dicta esse videntur. qui
Nilei Nicænae ob vocem ὁμοούσιον subscribere renue-
rant. Ἐπεὶ γάρ, ut scribit Socrates *Histor. eccles.*
lib. i, c. 8, ἔφασαν ὁμοούσιον εἶναι ὃ ἐκ τινός ἐστιν ἢ
κατὰ μερισμὸν ἢ κατὰ βῆσιν ἢ κατὰ προβολήν· κατὰ
προβολήν μὲν ὡς ἐκ ριζῶν βλάστημα, κατὰ δὲ βῆσιν
ὡς οἱ πατρικοί παῖδες, κατὰ μερισμὸν δὲ ὡς βῶλου
χρυσίδες δύο ἢ τρεῖς· οὐδὲν δὲ τούτων ἐστὶν ὁ Υἱός,
ἐὰν τούτο οὐ συγκατατίθεσθαι τῇ πίστει ἔλεγον.
Id est, *Nam quoniam consubstantiale illud esse aiebant
quod ex alio est vel partitione, vel fluxu, vel projectu :
projectu quidem ut ex radicibus germina : fluxu ut ex
parentibus liberi : partitione vero ut ex auri massa
duæ vel tres phialæ : nullo porro horum modo Filium
Dei esse, idcirco in eam fidem se consentire non posse
assererant.* Notandum tamen auctores mediæ et
infimæ ætatis voce προβολῆς uti ad significantiam pro-
cessionem Spiritus sancti, ipsumque Joannem Da-
masenum, Patrem appellare προβολῆς τοῦ ἀγίου
Πνεύματος, ut videre est lib. i *Orthod. fid.*, c. 9 et
43.

(28) Gobler. et Felckm. 1 anon., post εἰκόνα τοῦ
Πατρὸς, omissis interjectis, statim subdunt. Ἰνα, καθὼς
τιμῶσι τὸν Πατέρα, etc. Ibid. Reg. post καθὼς ad-
didit φησί.

(29) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐν τῇ Καθολι-
κῇ. Mox Reg., ἐν τῷ ἀληθινῷ αὐτοῦ Υἱῷ Ἰησοῦ
Χριστῷ, ut et habent aliqui mss. Novi Testamenti

edit. Oxon. 1675, qui tamen Υἱῷ ante αὐτοῦ præ-
mittunt. Paulo post art. ἢ post ζωῆ deest in Seg-
guer.

(30) Sic Reg. Gobler. et Felckm. 1 anon. qui
tamen duo ultimi, καὶ ὁ Υἱός, inter ἄρχει et καὶ
κρατεῖ interponunt. Alii mss. et editio Coumel. καὶ
ὁ Υἱός omittunt.

(31) Sic Seguer. et versio Græca Isaïæ. Editi, αὐ-
τῷ Quæ mox sequuntur, refert Facundus Hermia-
nensis lib. xi *Pro defensione trium capitulorum*, cap.
2, his verbis : *Dicit itaque idem beatus Athanasius
in expositionem Symboli : Qui in fine sæculorum
descendens ex sinu Patris, ex immaculata Virgine
Maria nostrum assumpsit hominem Jesum Christum,
quem pro nobis passioni tradidit.*

(32) Sic Regius ms. In aliis vero et editis καὶ
deest. Quæ sequuntur, habet Facundus eodem loco
his verbis : *Principium viarum conditus nobis est in
terra, quæ (forte in qua) nobis ostendit de tenebris
lumen, salutem ex errore, vitam ex mortuis, introitum
ad paradisum, de quo exclusus est Adam, in quem
iterum intravit per latronem, sicut dixit Dominus :
Hodie tecum eris in paradiso (Luc. xxiii, 43), quo
et Paulus intravit, ascensum in cælum quo præcursoꝝ
pro nobis ingressus est Dominicus homo, in quo judi-
caturus est vivos et mortuos.*

(33) Seguer. ἐκδέβλητο. Mox Gobler. et Felckm.
1 anon., ὡς ἔφη ὁ Κύριος.

aiso²⁰, in quem etiam introiit ipse Paulus. Ascensum quoque in cælum nobis paravit, quo præcursor pro nobis intravit Dominicus homo, in quo vivos et mortuos est iudicaturus.

80 2. Credimus similiter in Spiritum sanctum, qui omnia scrutatur etiam profunda Dei²¹. Dogmatis autem omnibus quæ his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio Patrem agnoscimus, qui unius sit substantiæ, non vero consubstantialis, ut volunt Sabelliani, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi salutem gestavit, attribuimus Patri: neque tres hypostases per seipsas divisas, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas est in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum multitudinem iuducamus; sed sicut fluvius, qui ex fonte genitus, ab eodem non separatur, quamvis duæ sint illorum figuræ duove nomina. Siquidem neque Pater est Filius, neque Filius est Pater; nam Pater, Filii Pater est, et Filius, Patris est Filius. Ut enim fons non est fluvius, neque fluvius est fons, sed uterque una et eadem est aqua, quæ ex fonte permanat in fluvium; sic divinitas ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur. Hinc dicit Dominus: *Ex Patre exivi et venio*²². Apud Patrem autem semper is est, qui est in sinu Patris: nec unquam sinus Patris Filii divinitate est exinanitus, namque ait: *Ego eram apud eum componens*²³. Nec vero sentimus creatum ut factum, aut ex nihilo esse rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex existente existentem, ex solo solum, cui ab æternitate ex Patre par gloria et virtus simul ingenta est: nam qui videt Filium, videt et Patrem²⁴. Nempe omnia per Filium creata sunt: at non ipse res est creata, uti his verbis docet Paulus: *Quia in ipso creata sunt omnia, et ipse est ante omnia*²⁵. Non autem dicit eum ante omnia creatum esse, sed esse ante omnia. Hoc igitur verbum, creatum esse, de omnibus quidem dicitur: sed esse ante omnia soli utique Filio congruit.

3. Ille itaque fetus est natura perfectus ex perfecto, ante omnes colles genitus, hoc est, ante omnem naturam ratione et intelligentia præditam, quemadmodum alibi Paulus eum vocat *primogenitum omnis*

Α ριακός άνθρωπος, ἐν ᾧ μέλλει κρῖνειν ζῶντας καὶ νεκρούς.

2. Πιστεύομεν ὁμοίως καὶ (34) εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τὸ πάντα ἐρευνῶν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζοντες τὰ παρὰ τοῦτο (35) φρονοῦντα δόγματα. Οὐτε γὰρ υἱοπάτορα φρονοῦμεν, ὡς οἱ Σαβέλλιοι λέγοντες· μονοούσιον καὶ οὐχ ὁμοούσιον, καὶ ἐν τούτῳ ἀναιροῦντες τὸ εἶναι Υἱὸν· οὐτε τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ Πατρὶ· οὐτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτὰς, ὡσπερ σωματοφυῶς ἐπ' ἀνθρώπων, ἐστὶ λογίσασθαι, ἵνα μὴ πολυθεῖται (36), ὡς τὰ ἔθνη, φρονησωμεν· ἀλλ' ὡσπερ ἐκ πηγῆς ποταμὸς γεγεννημένος οὐ διηρέθη, καίτοι δύο σχήματα καὶ δύο ὀνόματα τυγχάνοντα. Οὐτε γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱὸς ἐστίν, οὐτε ὁ Υἱὸς Πατὴρ ἐστίν· ὁ γὰρ Πατὴρ, Υἱοῦ Πατὴρ ἐστὶ (37)· καὶ ὁ Υἱὸς, Πατρὸς Υἱὸς ἐστίν. Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ πηγὴ ποταμὸς, οὐδὲ ὁ ποταμὸς πηγὴ, ἀμφοτέτερα δὲ ἐν καὶ ταῦτόν ἐστίν ὕδωρ τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μετοχευόμενον· οὕτως ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν θεότης ἀβρύστως καὶ ἀδιαιρέτως τυγχάνει (38). Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω. Παρὰ δὲ τῷ Πατρὶ ἐστὶν αἰὶ ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς· οὐδέποτε δὲ ἐκενώθη ὁ κόλπος τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, φησὶ γὰρ· Ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Οὐ φρονοῦμεν δὲ κτίσμα (39) ἢ ποίημα ἢ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν τοῦ παντὸς κτίστην Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τὸν ἐκ τοῦ ὄντος ἦντα, τὸν ἐκ τοῦ μόνου μόνον, ὡς (40) συναπεγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδίως ἢ ὁμοία δόξα καὶ δύναμις· ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἑώρακα. Τὰ πάντα δηλονότι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν αὐτὸς κτίσμα, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ Κυρίου· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων. Οὐ λέγει, δὲ ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐστὶ· τὸ γοῦν ἐκτίσθαι ἐπὶ πάντων κείται· τὸ δὲ, ἐστὶ πρὸ πάντων, μόνῃ τῷ Υἱῷ ἀρμόττει.

3. Γέννημα τοίνυν κατὰ φύσιν ἐκ τελείου τελείων ἐστὶ, πρὸ πάντων βουῶν γεννηθὲν, τουτέστι πρὸ πάσης λογικῆς καὶ νοεῶς οὐσίας, ὡς καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν αὐτὸν ὁ Παῦλος (41) *πρωτόκορον πάσης*

²⁰ Luc. xxiii, 43. ²¹ I Cor. ii, 10. ²² Joan. xvi, 28. ²³ Prov. viii, 30. ²⁴ Joan. xiv, 9. ²⁵ Coloss. i, 16.

(34) Καὶ abest a Seguer. Gobler. et Felckm. 1 D anon.

(35) Gobler. et Felckman., ταῦτα. Mox Reg. et Seguer. Υἱοπάτορα habent: alii vero et editi, Υἱοπάτερα.

(36) Seguer. πολυθεῖται. Id. mox, γεγεννημένος.

(37) Ἐστὶ hic et mox abest a Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(38) Reg., τυχόν, mendose.

(39) In mss. Reg. et Seguer. particula καί, quam hic alii et editi addunt, nulla est.

(40) Sic mss. Seguer. et Reg. quos ipsi vidimus, atque etiam editi. Nullam quoque hic mss. discrepantiam affert Felckmannus. Nannius sic hunc lo-

cum reddit: *cui ut ab æterno ex Patre genito par gloria et potestas*. An forte ᾧ pro ὡς legerit? Nos ita vertimus quasi ᾧ legendum esset: nam ex particula ὡς nullus rectus sensus, ut nobis quidem videtur, elici potest. Nostram autem conjecturam non parum confirmant quæ subjiiciuntur verba, Ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν, etc. *Nam qui videt Filium, videt et Patrem*. Inde enim clarum est hic significari, Filio ex Patre similem adeo gloriam et virtutem esse ab æternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit simul et Patrem.

(41) Αὐτὸν ὁ Παῦλος abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

κτίσεως. Ἄλλὰ πρωτότοκον εἰπὼν (42), δηλοῖ μὴ εἶ-
 ναι αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς· ζένον
 γὰρ ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι κτίσμα. Τὰ
 γὰρ πάντα ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ·
 ὃ δὲ Υἱὸς μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀϊδίως ἐγεννήθη· διὸ
 πρωτότοκός ἐστι πάσης κτίσεως ὁ θεὸς Λόγος, ἀρε-
 πτος ἐξ ἀρέπτου. Ἔστι τοίνυν τὸ (43) ὃ δι' ὑμᾶς ἐφύ-
 ρεσε σῶμα κτίσμα περὶ οὗ λέγει Ἱερεμίας κατὰ τὴν
 αἰῶν Ἔβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν (44) ἐκδοσιν· Κύριος
 ἡμῶν ἔκτισεν εἰς καταφύτευμα σωτηρίαν καινὴν,
 ἐν ἧ σωτηρίᾳ περιελεύονται ἄνθρωποι. Κατὰ δὲ
 τὸν Ἀκύλαν, περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ κεῖται· Ἐκτισ
 Κύριος καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ. Ἡ δὲ κτισθεῖσα ἡμῶν
 εἰς καταφύτευμα σωτηρία (45) καινὴ καὶ οὐ παλαιά,
 ἡμῶν τε καὶ οὐ πρὸ ἡμῶν, Ἰησοῦς ἐστίν (46), ὃ κατὰ
 τὸν Σωτῆρα γενόμενος ἄνθρωπος, ὃς ἐρμηνεύεται πῆ
 μὲν σωτηρία, πῆ δὲ Σωτῆρ. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ Σωτῆρος
 ἡ σωτηρία, ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτός ὁ φωτισμός. Ἡ
 οὖν ἐκ τοῦ Σωτῆρος σωτηρία κτισθεῖσα καινὴ, καθὼς
 λέγει Ἱερεμίας, ἔκτισεν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ὡς Ἀ-
 κύλας φησὶν, Ἐκτισε Κύριος καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ,
 τουτέστι ἐν τῇ Μαρίᾳ. Οὐδὲν γὰρ ἐκτίσθη καινὸν ἐν
 τῇ θηλείᾳ, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας τεχθὲν
 ἀνευ συνουσίας Κυριακὸν σῶμα, ὡς καὶ ἐν Παροιμίαις
 ἐκ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ (47) λέγει· Κύριος ἔκτισέ
 με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὐ λέγει δὲ,
 πρὸ ἔργων ἔκτισέ με, ἢνα μὴ τις εἰς τὴνθεότητα τοῦ
 Λόγου ἐκλάβοι τὸ ῥητόν.

4. Ἐκάτερα τοίνυν τὰ περὶ τὸ κτίσμα ῥητὰ σωμα-
 τικῶς εἰς τὸν Ἰησοῦν γέγραπται· ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν
 ἐκτίσθη ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος, ὃν (48) εἰς σωτηρίαν
 ἡμῶν ἐφανερώσει. Διὰ τοῦτου γὰρ τὴν πρὸς τὸν Πατέ-
 ρα ἔχουσαν προσαγωγῆν· αὐτοῦ γὰρ ἐστίν ἡ ὁδός, ἡ
 πρὸς τὸν Πατέρα ἀνάγουσα ἡμᾶς (49). Ὅδός δὲ σω-
 ματικὸν τί ἐστι θέαμα, ἥτις ἐστὶν ὁ Κυριακὸς ἄνθρω-
 πος. Τὰ πάντα γούν ἔκτισεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ
 ὄν(κτίσμα), ἀλλὰ γέννημα. Οὐδὲν γὰρ τῶν κτισμάτων
 ἔκτισε· τὸ ἴσον ἢ ὁμοίον ἑαυτῷ· Πατρί δὲ ἔοικε τὸ
 γεννᾶν, τεχνίτη δὲ τὸ κτίζειν. Πόσημα γούν ἐστι καὶ
 κτίσμα (50) τὸ ὃ δι' ἡμᾶς ἐφύρσε σῶμα ὁ Κύριος, ὃ

A *creatura* ²⁶. Verum cum primogenitum dixit, illum non creatum esse, sed setum esse Patris significavit. Siquidem alienum est ab ejus divinitate, rem creatam ipsum dici. Omnia enim a Patre per Filium creata sunt : solus autem Filius ab æternitate ex Patre genitus est, unde Deus Verbum primogenitus est omnis creaturæ, immutabilis ex immutabili. Itaque corpus quod quidem propter nos assumpsit, res creata est, de quo dicit Jeremias juxta Septuaginta interpretum editionem : Dominus creavit nobis in plantationem salutem novam, in qua salute homines circumdabunt ²⁷. Interprete autem Aquila : Creavit Dominus novum in femina. Creato porro nobis in plantationem salutis nova et non antiqua, nobis et non ante nos, Jesus est, qui quatenus Salvator, factus **S**I est homo, quæ quidem vox, Jesus, aliquando salus, aliquando Salvator redditur. Est autem ex Salvatore salus, ut ex lumine illuminatio. Itaque nova ex Salvatore creata salus, ut loquitur Jeremias, nobis salutem novam creavit, vel, ut vertit Aquila, Creavit Dominus novum in femina, id est in Maria. Nihil enim novum in femina creatum est, nisi Dominicum corpus, quod Maria virgo absque concubitu peperit, ut ex persona Jesu in Proverbiis legitur : Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua ²⁸. Non dicit, ante opera creavit me, ne quis id ad divinitatem Filii referret.

B

4. Utrumque ergo illud de re creata dictum, da Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est Dominicus homo, quem nobis nostræ salutis procurandæ causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem ²⁹ : ipse enim est via quæ nos ad Patrem ducit. Via autem corporeum quiddam est quod oculis cernitur, estque ipse Dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque nulla res creata aliquid æquale vel simile sibi ipsi potest creare : sed Patris est generare, et artificis creare. Itaque res

C

4. Utrumque ergo illud de re creata dictum, da Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est Dominicus homo, quem nobis nostræ salutis procurandæ causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem ²⁹ : ipse enim est via quæ nos ad Patrem ducit. Via autem corporeum quiddam est quod oculis cernitur, estque ipse Dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque nulla res creata aliquid æquale vel simile sibi ipsi potest creare : sed Patris est generare, et artificis creare. Itaque res

²⁶ Coloss. 1, 15. ²⁷ Jerem. xxxi, 22. ²⁸ Prov. viii, 22. ²⁹ Ephes. 11, 18.

(42) Seguer. omittit εἰπὼν. Gobler. et Felckm. 1 anon., omisso εἰπὼν, δηλῶν habent. In Reg. pro δηλοῖ, δηλῶν legitur.

(43) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis τὸ omittunt : editique præterea δι' ὑμᾶς post ἐφύρσεε habent.

(44) Ἐρμηνευτῶν δεest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Hic porro locus sic in Hebræo legitur :

וְהוּא הָיָה בְּרֵאשִׁית בְּרָאשִׁית הָאָרֶץ

id est, *Creavit Deus novum in terra, femina circumdabit eum.*

(45) Sic Seguer. Cæteri vero et editi, σωτηρία καινὴ, m·n·ose.

(46) πνεῦμα, unde nomen Jesus a verbo, πνεῦμα, proprie quidem est salus : at nomen proprium inde deductum recte *Salvator* vertitur. Hinc Hieronymus lib. 1 *Commentarior. in Matth.* : *Jesus Hebræo sermone Salvator dicitur.* Huic locum Facundus Hermian. loco supra laudato his verbis refert : *Ea vero salus, quæ nobis condita est ad plantationem nostram, nova*

est et non vetus, nobis et non eis, qui ante nos. Jesus qui juxta Salvatorem factus est homo, qui interpretatur pastor, salus, interdum etiam Salvator. Hæc ibi perperam e Græco reddita.

(47) Goblerianus et Felckm. primus anonymus, τοῦ Υἱοῦ.

(48) Basiliensis ms. ὄν.

(49) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Cæteri vero et editi post ὁδός addunt καθὼς λέγει, Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός, et præterea Reg. ante καθὼς habet καὶ ἡ ἀλήθεια. Ibid. Seguer. ἡμᾶς habet : cæteri et editi ὑμᾶς, nec observat Felckmannus an ἡμᾶς legatur in Gobler. et 1, ut vocat, anonymo, quemadmodum utique legi debet.

(50) Regius, ὄν, omisso καὶ sequente. Idem Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, habent τὸ ὃ δι' ἡμᾶς. Cæteri et editi τὸ omittunt. Mox hæc verba, ὁ Κύριος, ὃ ἐγεννήθη ἡμῶν, desunt in Regio ms. Ibidem Basiliensis habet, ἐγεννήθη.

facta et creata est corpus, quod propter nos gesta-
vit Dominus, *Quod genitum nobis est*, ut ait Paulus,
*a Deo sapientia et sanctificatio et iustitia et redem-
ptio*⁵⁰; quamvis ante nos atque rem quamlibet crea-
tam et fuerit et sit Verbum, Patris sapientia (51).
Sanctus autem Spiritus qui a Patre procedit, sem-
per est in manibus Patris mittentis, et ferentis
Filli, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur
qui ex seipso esse, ut ita loquar, continet, Filium,
uti diximus, genuit, non creavit, non secus ac flu-
vium ex fonte, gerinen ex radice, et splendorem
ex luce, quæ individua esse, natura ipsa agnoscit.
Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas et ma-
jestas ante omnia sæcula, et in omnia sæculi sæ-
culorum. Amen

*Ἐγεννήθη ἡμῖν, ὡς φησιν ὁ Παῦλος, ἀπὸ Θεοῦ σο-
φία καὶ ἀγιασμὸς καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρω-
σις· καίπερ πρὸ ἡμῶν καὶ πάσης κτίσεως σοφία τοῦ
Πατρὸς ἦν ὁ Λόγος καὶ ἔστι. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα,
ἐκπόρευμα ὄν τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ
πέμποντος Πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος Υἱοῦ, δι' οὗ
ἐπλήρωσε τὰ πάντα. Ὁ Πατὴρ, συνέχων (52) ἐξ ἑαυ-
τοῦ τὸ εἶναι, ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, ὡς ἔφαμεν, καὶ οὐκ
ἔκτισεν, ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ ὡς βλαστὸν ἀπὸ
ρίζης, καὶ ὡς ἀπαύγασμα ἀπὸ φωτός, ἃ οὐδὲν ἢ
φύσις ἀδιαιρέτα· δι' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, με-
γαλοσύνη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων (53), καὶ εἰς τοὺς
σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

ADMONITIO IN SEQUEM TRACTATUM.

In Tractatu sequenti pravam Eusebii Eusebianorumque interpretationem in hæc Christi Domini verba, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*⁵¹, refellit sanctus Athanasius. Illi enim ex his verbis Filium Dei nec æternum nec ex Patre esse concludebant: sed falsam hæreticorum commentationem esse ostendit sanctus doctor, nec hæc verba posse intelligi, nisi de Verbi divini incarnatione, in qua scilicet humanum genus peccato primi parentis sauciatur et corruptum, illi ut medico, ut vitæ, ut luci, ut rationi sanandum traditum est, ut nimirum quemadmodum omnia per ipsum facta fuerant, sic in ipso instaurarentur ac reficerentur. Postea ejusdem Verbi cum Patre unitatem probat ex his verbis Joannis xvi, 15, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*: inde enim sequi omnia, quæ sunt in Patre, esse quoque in Filio: ac proinde cum æternus sit Pater, æternum quoque esse Filium: et ut de Patre non potest dici, fuit aliquando tempus cum non esset, vel ex nihilo, ita nec hæc de Filio fas esse suspicari. Addit Dominum caute dixisse, *quæcunque habet Pater*, ne videlicet ipse, Pater esse crederetur, atque adeo his etiam verbis Sabellii errorem manifeste everti. Postremo aliud Arianorum commentum dissolvit Athanasius. Illi nempe ut suam hæresim stabilirent, fingebant cherubim et seraphim ter vocem *Sanctus* diverse proferre, prima scilicet vice, magna voce, ut Dominum indicarent; secunda minus clara, ut subjectionem aliquam significarent, denique tertia vice, voce submissa, ut inferiorem adhuc ordinem denotarent. Verum hanc interpretationem commentitiam esse convincit sanctus doctor, docetque trina illa vocis *Sanctus* iterationes tres perfectas sanctissimæ Trinitatis hypostases significari, una autem vocis *Dominus* pronuntiatione unam ejusdem designari substantiam. Porro hæc eadem loca, *Omnia mihi tradita sunt a Patre*, et, *omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, eodem sensu iisdemque fere verbis explicat Oratione tertia, alias quarta, contra Arianos.

De tempore quo scriptus sit iste tractatus, hoc unum certum habemus, ante obitum Eusebii Nicomediensis, id est ante annum 343 fuisse compositum: siquidem eo adhuc vivente esse editum constat ex ipso exordio. An item integer sit, forte possit quis in dubium vocare ex his primis verbis, καὶ τοῦτο εὖ νοήσαντες, etc., quæ nimirum, alia quædam jam præmissa videntur supponere. Præterea prima tantum pars loci propositi hic explicatur, nihilque omnino dicitur de alia ejusdem parte, quamvis totus locus in titulo veluti explicandus proponatur. Verum ad hæc responderi potest ipsum ex Evangelio Matthæi locum, quem exponendum suscipit sanctus Athanasius, instar exordii esse, ac proinde eum recte exordiri ut hic habetur: deinde integrum licet in titulo locum retulerit, quia nempe totum id erat capitulum, non inde tamen sequi totum quoque debuisse explicare. Hinc ipse in exordio solam primam partem sibi contra Arianos explicandam assuivit.

IN ILLUD:

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo no-
⁵⁰ 1 Cor. i, 30. ⁵¹ Matth. xi, 27.

(51) Similia habentur in epistola de sententia Dionysii.

(52) Reg., ὁ συνέχων. Editio Commel. et 6 mss. Felckm. mendose habent, συνέχων. Mox Seguer., ὡς

B

EIS TO,

Πάντα μοι παρεδόθη ἐπὶ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ

ἔφημεν.

(53) Gobl. et Felckm. 1 anonym., κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. In fine τῶν αἰώνων deest in Regio ms.

οὐδεις γινώσκει (54), τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.

1. Καὶ τοῦτο οὐ νοήσαντες οἱ τῆς αἰρέσεως Ἀρειοῦ Εὐσεβίως τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν Κύριον· φασὶ γάρ· Εἰ τὰ πάντα παρεδόθη (πάντα λέγοντες τὴν κυριότητα τῆς κτίσεως), ἦν ποτε, ὅτε οὐκ εἶχεν αὐτά. Εἰ δὲ οὐκ εἶχεν, οὐκ ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς· Εἰ γὰρ ἦν, εἶχεν ἂν αὐτὰ ἀεὶ ἐξ αὐτοῦ ὦν, καὶ χρεῖαν οὐκ εἶχε τοῦ λαβεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ (55) ἐκ τούτου μᾶλλον ἢ ἀνοια αὐτῶν ἐλεγχθήσεται. Οὐ γὰρ τοῦ ἄρχειν τῆς κτίσεως, ἢ τοῦ ἐπιστατεῖν τῶν ποιημάτων, σημαντικόν ἐστι τὸ ῥητὸν, ἀλλὰ τινα νοῦν τῆς οἰκονομίας δηλωσαὶ θέλει. Εἰ γὰρ, ὅτε εἶπε, παρεδόθη αὐτῷ, δηλὸν ἐστὶ (56) πρὸ τοῦ λάβῃ, κενὴ ἦν ἡ κτίσις τοῦ Λόγου. Καὶ τοῦ τὸ, *Τὰ πάντα ἐκ αὐτῷ συνέστηκεν*; Εἰ δὲ, ἅμα τῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν, παρεδόθη αὐτῷ πᾶσα (57)· χρεῖα οὐκ ἦν παραδόσεως· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περιττὸν τὸ παραδίδοσθαι τῷ Κυρίῳ ταῦτα, ὧν αὐτός ἐστι δημιουργός. Κύριος γὰρ ἦν τῶν γινομένων ἐν τῷ πνεύματι αὐτά. Ἀλλὰ καὶ εἰ (58) μετὰ τὸ γενέσθαι παρεδόθη αὐτῷ, σκόπει τὸ ἄτοπον. Εἰ γὰρ παρεδόθη, καὶ ἀνεχώρησεν ὁ Πατήρ λαθόντος τούτου· καὶ κινδυνεύομεν εἰς τὰς τινων μυθολογίας ἐμπεσεῖν, ὅτι, τούτῳ παραδούς, αὐτὸς ἀπέστη. Ἡ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντος, ἔχει καὶ ὁ Πατήρ, ἔδει μὴ εἰπεῖν, παρεδόθη, ἀλλ' ὅτι προσελάβετο κοινωνόν, ὡς Παῦλος τὸν Σιλουανόν. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἄτοπον τοῦτο· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ὁ Θεός, οὐδὲ διὰ χρεῖαν προσελάβετο τὸν Υἱὸν εἰς βοήθειαν· ἀλλὰ, Πατήρ ὦν τοῦ Λόγου, πάντα δι' αὐτοῦ ποιεῖ, καὶ οὐ παραδίδωσιν αὐτῷ κτίσιν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῆς κτίσεως προνοεῖ, ὥστε μὴδὲ στρουθίον ἀνευ τοῦ Πατρὸς πεσεῖν εἰς τὴν γῆν, μὴδὲ τὸν χόρτον ἀμφιένυσθαι ἀνευ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐργαζομένου τοῦ Πατρὸς, ἐργάζεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἕως ἄρτι. Οὐκ οὖν τῶν ἀσεβῶν τὸ φρόνημα μάταιον. Οὐ γὰρ, ὡς νομοῦσιν, ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ ῥητόν.

nia per ipsum facit; et neque illi res creatas tradit, sed per ipsum et in ipso rebus creatis providet, ita ut nec passerulus sine Patre cadat super terram²⁴, nec fenum sine Deo vestiatur²⁵, et Patre operante Filius quoque usque modo operetur²⁶. Vana itaque et futilis est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant.

2. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμαρτε καὶ πέπτωκεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πεσόντος αὐτοῦ τὰ πάντα τετάρηται, ὁ θάνατος ἴσχυεν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωυσέως (59), ἡ γῆ κεκατάρηται, ὁ ἄδης ἠνοίγη, ὁ παράδεισος ἐκλείσθη, ὁ οὐρανὸς ἐθυμώθη, καὶ τέλος ἐφόρη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀπεκτηνώθη, ὁ δὲ

²⁴ Matth. xi, 27. ²⁵ Coloss. i, 17. ²⁶ Matth. x, 29. ²⁷ Rom. v, 14.

(54) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii et editi, ἐπιγινώσκει. Iid. mox καὶ habent; alii vero et editi ἢ Patre-rea in editis consuetus præligitur titulus, τοῦ ἐν ἁγίοις, etc., quæ absunt a Reg. et Seguer.

(55) Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis καὶ deest.

(56) Sic Segner. Alii autem et editi, δηλώνει. Paulo post pro ἐπ' αὐτῷ, Basil. habet ἐν αὐτῷ.

ut quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare²⁷.

1. Id quoque non intelligentes Arii hæresis sectatores Eusebius ejusque gregales, impie in Dominum agunt. Siquidem illi hac voce omnia rerum creatarum dominatum comprehendentes, ad hunc modum argumentantur: Si omnia ei tradita sunt, fuit ergo aliquando tempus, cum illa non habuerit. Quod si aliquando non habuit, non est ex Patre. Nam si ex Patre esset, illa profecto semper habuisset, nisi qui esset ex Patre, nec proinde ea accipere illi fuisset necesse. Verum inde etiam facilius eorum insipientiam convincere licebit. Nec enim rerum creatarum sive factarum dominatum et principatum denotat vox illa, sed quemdam dispensationis sensum includit. Si enim cum verba illa protulit, omnia tunc ei sunt tradita, manifestum est Verbi inutilem fuisse creationem, antequam ea acciperet. Quod si ita est, qui verum potest esse, quod de illo dicitur: *Omnia in ipso constant*²⁴? si vero tunc cum fiebant res creatæ, omnes illi traditas fuisse dicatur, id sane non necesse fuit, siquidem omnia per ipsum facta sunt; ac proinde supervacaneum fuit illa Domino tradi, quorum ipse erat opifex. Nam vere rerum, quæ fiebant, Dominus erat cum eas ipse faceret. Quod si illas postquam factæ sunt traditas ei esse contendat, vide quam id sit absurdum. Si enim illi traditæ sunt, eoque accipiente recessit Pater, periculum sane est ne in quorundam fabulas incidamus, ut scilicet putemus Patrem, postquam omnia Verbo tradidit, ab iisdem ipsum discessisse. Vel si habente Filio, habet quoque Pater, non dicendum erat, *Tradita sunt*: sed quod Filium socium assumpsit, uti Paulus Silvanum. Verum hoc etiam magis absurdum est, nec enim ulla re indiget Deus, nec inopiæ causa Filium socium sibi et adiutorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, omnia per ipsum et in ipso rebus creatis providet, ita ut nec passerulus sine Patre cadat super terram²⁴, nec fenum sine Deo vestiatur²⁵, et Patre operante Filius quoque usque modo operetur²⁶. Vana itaque et futilis est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant.

2. Postea enim quam peccavit et cecidit homo, etque cadente omnia sunt perturbata, mors ab Adam usque ad Moysen invaluit²⁷, maledicta est terra, inferi aperti sunt, clausus est paradisos, cæli infensi nobis sunt facti, ac denique corruptus est homo et jumentis similis²⁸ effectus est²⁹, quæ

²⁴ Matth. vi, 30. ²⁵ Joan. v, 17. ²⁷ Rom. v, 14.

(57) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii vero et editi, πάντα.

(58) Basil. καὶ post ei addit: Reg. et Seguer. auto ei.

(59) Sic Reg. Segner. et Basil., ut et habetur Rom. v, 14. Alii et editi habent Χριστοῦ. Iidem mss. ἴσχυον ibidem habent; alii et editi, ἴσχυεν.

quidem diabolo causa fuit, cur nobis deinceps insultaret. Tunc ergo benignus Deus hominem ad sui imaginem creatum perire volens dixit: *Quem mittam, et quis ibi?* Cunctis autem tacentibus dixit Filius: *Ecce ego, mitte me*³⁹. Tum Pater, vixit dicens, hominem Filio tradidit, ut scilicet ipse caro fieret, et assumptam carnem totam penitus renovaret. Illi, inquam, homo traditus est tanquam medico, ut morsum quem ipsi serpens indixerat, curaret: tanquam vitæ, ut mortuum excitaret: tanquam luci, ut ejus tenebras illuminaret: tanquam rationi, ut ejusdem rationem restitueret. Ut igitur cuncta ei sunt tradita et factus est homo, omnia statim emendata et perfecta sunt. Terra pro maledictione benedictionem accepit, latroni reseratus est paradisos, inferi tremuerunt, et his qui mortui erant excitatis, aperta sunt monumenta: denique portæ cæli elevatæ sunt⁴⁰, ut ille qui est ex fœdore adveniret⁴¹. Certe ipse Salvator explicans quoniam modo omnia sibi tradita fuerint, mox, ut apud Matthæum legitur, subjicit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*⁴²: mihi enim traditi estis, ut labore defessos reficiam et mortuos revocein ad vitam. Cui et illud concinit quod habet Joannes: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus*⁴³. Dedit enim ut quemadmodum omnia per ipsum facta sunt, sic in ipso omnia possent instaurari. Siquidem non idcirco omnia ei tradita sunt, ut ex paupere dives fieret, neque omnia accepit, ut potestatem quam non habebat acciperet, absit! sed potius ut omnia, tanquam Salvator, instauraret. Nempe decebat creationis quidem exordium *per ipsum* fieri⁴⁴, ut res existerent: earum autem instaurationem, *in ipso*⁴⁵; quæ sane verba inter se differunt. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent: postea vero, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quæ scilicet induit, ut in ipso omnia reficerentur. Siquidem ipse patiando nos recreavit, esuriendo nutrit, et ad inferos descendendo sursum extulit. Tunc ergo cum omnia fierent, jubentis fiebant imperio, ut hæc verba indicant, *producant, fiat*⁴⁶. At in rerum instauratione omnia ei tradidit, ut ipse homo fieret, et omnia in eo renovarentur; homo enim quatenus in illo erat, vivificabatur. Nam Verbum ideo se homini conjunxit, ut nihil amplius contra hominem valeret maledictio. Hinc

(60) διάβολος ἐνήλλετο καθ' ἡμῶν. Τότε δὴ ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος ὢν καὶ μὴ θέλων ἀπολέσθαι τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον, ἔλεγε· *Τίνα ἀποστελῶ, καὶ τίς πορεύσεται;* Πάντων τε σιωπώντων, ὁ Υἱὸς ἔλεγεν· *Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόμ μὲ·* καὶ δὴ τότε λέγων, *βάδιζε, παρέδωκεν αὐτῷ τὸν ἄνθρωπον, ἵνα γένηται αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ;* καὶ παραλαβὼν τὴν σάρκα κατὰ πάντα διορθώσεται. Παρεδόθη γὰρ αὐτῷ, ὡς ἱατρῷ, θεραπεύσαι τὸ δῆγμα τοῦ θρῆνος· ὡς ζωῇ, ἀνέγειραι τὸ νεκρὸν (61)· ὡς φωτὶ, καταυγάζσαι τὸ σκότος· καὶ λόγῳ θυτι, ἀνακαινίσαι τὸ λογικόν. Ὡς γοῦν παρεδόθη αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, εὐθύς διορθώθη καὶ ἐτελειώθη τὰ ὅλα· ἡ γῆ ἀντὶ κατάρτας εὐλόγηται, ὁ παράδεισος ἠνολόγη τῷ ληστῇ (62)· ὁ ἄδης ἐπτήξε, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνολόγη, ἐγειρομένων τῶν νεκρῶν, αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ ἐπήρθησαν, ἵν' ὁ ἐξ Ἐδέμ παραγένηται. Ἄμειλε τὸ πῶς παρεδόθη αὐτῷ πάντα, σημαίνει θέλων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἐπήγαγεν εὐθύς (63), ὡς ὁ Ματθαῖὸς φησιν· *Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς·* παρεδόθητε γάρ μοι, ἵνα κοπιᾶσαντας (64) ἀναπαύσω, καὶ νεκρωθέντας ζωοποιήσω. Συνάδει δὲ τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενον· *Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.* Δέδωκε γάρ, ἵν', ὡς περ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῆναι δυναθῆ. Οὐ γάρ, ἵν' ἐκ πτωχοῦ πλούσιος γένηται, παρεδόθη αὐτῷ (65), οὐδ' ἵνα, ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάθῃ ἐξουσίαν, παρέλαθε τὰ πάντα, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα μᾶλλον, ὡς Σωτὴρ, τὰ πάντα διορθώσεται (66). Ἐπρεπε μὲν γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας δι' αὐτοῦ γενέσθαι εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ, τὴν δὲ διόρθωσιν ἐν αὐτῷ, ἐχουσῶν διαφορὰν τῶν λέξεων. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ δι' αὐτοῦ γέγονεν εἰς τὸ εἶναι· ὕστερον δὲ, πεσόντων πάντων, γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, καὶ ἐνεδύσατο αὐτήν, ἵν' ἐν αὐτῷ τὰ ὅλα κατορθωθῆ. Πάσων γὰρ αὐτὸς ἡμᾶς ἀνέπαυσε (67), καὶ πεινῶν αὐτὸς ἡμᾶς ἔτρεφε, καὶ εἰς τὸν ἄδην καταβαίνων ἡμᾶς ἀνέφερε. Τότε γοῦν γινομένων πάντων πρόσταγμα ἦν τὸ γενέσθαι, οἷον τὸ, *ἐξαγαγέτω, καὶ γενέσθω·* ἐπὶ δὲ τῇ διορθώσει παραδοθῆναι πάντα ἐπρεπε, ἵν' αὐτὸς γένηται ἄνθρωπος, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῆ. Ἐν αὐτῷ γὰρ ὢν ὁ ἄνθρωπος, ἐζωοποιεῖτο· διὰ τοῦτο γὰρ συνεπλάκη ὁ Λόγος τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα ἡ κατάρτα μηκέτι ἰσχύσῃ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ τοῦ

³⁹ Isa. vi, 8. ⁴⁰ Psal. xxiii, 7. ⁴¹ Isa. Lxiii, 1. ⁴² Ephes. i, 10. ⁴³ Genes. i, 3 seqq.

(60) Reg. Seguer. et Basil., ὅτε. Alii et editi, ὁ δέ.

(61) Reg. Goblerianus, τὸν νεκρὸν.

(62) Τῷ ληστῇ habent Reg. Seguer. et Basil. editi vero et alii omittunt.

(63) Εὐθύς addunt Reg. et Seguer., sed alii et editi omittunt. Mox iidem et Basil. habent φησὶ. Editi, ἐφη.

(64) Sic Reg. et Seguer. Alii et editi, κοπιῶσαντας. Paulo post pro τούτῳ, Gobler. et Felckm. 1 suon. habent τούτο. Ibidem hæc verba, παρὰ τῷ Ἰωάννῃ

⁴⁴ Matth. xi, 28. ⁴⁵ Joan. iii, 35. ⁴⁶ Joan. i, 3.

κείμενον habent Reg. Seguer. et Basil., quæ alii et editi omittunt.

(65) Reg. Seguer. et Basil. post γένηται, addunt παρεδόθη αὐτῷ, quæ alii et editi omittunt. Ibid. Reg. et Seguer., ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάθῃ ἐξουσίαν. Alii et editi, ὡς μὴ ἔχων, ἐξουσίαν λάθῃ.

(66) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. Alii vero et editi, διορθώση.

(67) Sic Seguer. et Gobler. At Reg., ἀνέπαυσε. Editi et alii, ἀνέλαθε.

ὀξιοῦντάς φασι (68) τὸν Θεὸν περὶ τοῦ ἀνθρωπείου γένους, Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, ἵνα καὶ τὸ καθ' ἡμῶν κρίμα τοῦ θανάτου, ἕπερ ἦν καθ' ἡμῶν, παραδοῖ τῷ Υἱῷ, καὶ λοιπὸν αὐτὸς ἐν αὐτῷ αὐτὸ ἐξαφανίσῃ, ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· Ἐπ' ἐμέ ἐπεστηρίχθη ὁ θυμός σου. Τὸν γὰρ καθ' ἡμῶν θυμὸν αὐτὸς ἐβάσταζεν, ὡς (69) καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ ψησί· Κύριος ἀνταποδώσει ὑπὲρ ἐμοῦ.

3. Οὕτω μὲν οὖν πάντα παραδεδόσθαι τῷ Σωτῆρι νοεῖν ἔξεστι, καὶ εἰ δεῖ νοήσαντα πάλιν εἰπεῖν (70), παραδεδόσθαι αὐτῷ ἕπερ οὐκ ἔχειν. Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρωπος πρὸ τούτου, ἀλλὰ γέγονε διὰ τὸ σῶσαι τούτον. Καὶ οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ σὰρξ ὁ Λόγος, ἀλλ' ὕστερον γέγονε σὰρξ, ἐν ᾗ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν διήλλαξε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι κατήργησεν, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα καινὸν ἀνθρώπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἓν σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄ μέντοι ἔχει ὁ Πατὴρ, ταῦτα (71) καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ὡς ἐν τῷ Ἰωάννῃ ψησί· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι, πῶν γε καλῶς ἐχόντων τῶν ἡμάτων. Ὅτε μὲν γὰρ ἕπερ οὐκ ἦν ἐγένετο, παραδίδοται αὐτῷ τὰ πάντα· ὅτε δὲ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα σημαίνει βούλεται, οὐ κρύπτει, ἀλλὰ διδάσκει λέγων· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι. Καὶ τὴν ἀκριβῆσαν χρῆσιν θαυμαζειν τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ εἶρηκε, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, δέδωκέ (72) μοι, ἵνα μὴ, ὡς ποτε μὴ ἔχων, διεχθῆ· ἀλλ' ὅτι ἐμά ἐστιν. Ὅντων γὰρ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ἐξουσίᾳ τούτων, ἐστὶν ὁμοίως ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ. Τί δὲ ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐξεταστέον πάλιν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν κτίσιν σημαίνει, οὐδὲν ἄρα ἔχει πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ φαίνεται προσλαμβάνων ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦτο νοεῖν! Ὡς γὰρ ἐστὶν αὐτὸς πρὸ τῆς κτίσεως, οὕτω καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἔχει ἕπερ ἔχει, ἅτινα καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι πιστεύομεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, ἄρα ἂν τὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ἀνατρέπον δὲ τὸ ῥητόν ἐστι τοῦτο τὴν τῶν κακοδόξων πονηρίαν λεγόντων· « Εἰ πάντα παραδεδόσθαι τῷ Υἱῷ, ἄρα πέπανται ὁ Πατὴρ τῆς τῶν παραδοθέντων ἐξουσίας, ἐπειδὴ κατέστησεν ἀν' ἑαυτοῦ τὸν Υἱόν· Καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, πᾶσαν δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. » Ἀλλ' ἐμφρατέσθω τὰ στόματα τῶν λαλούντων τὰ ἄδικα· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, αὐτὸς τῆς δεσποτείας ἐψβίωται· οὐδ' ὅτι πάντα παραδεδόσθαι τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, αὐτὸς οὐκ ἐστὶν ἐπὶ πάντων· χωρίζοντων δὲ σαφῶς τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀχώριστον (73) τῇ φύσει, εἰ καὶ τὰς λόγους οὗτοι μεμηνηότες χωρίζουσιν, οὐ

A qui psalmo septuagesimo primo, Deo pro humano genere suppl. cant, hæc aiunt : *Deus, iudicium tuum regi da* ⁶⁷, ut et iudicium mortis contra nos prolatum Filio deat et ipse pro nobis moriens, illud in seipso delect. Hoc enim ipse significans, in octogesimo septimo psalmo ait : *Super me confirmatus est furor tuus* ⁶⁸. Siquidem ipse furorem portavit, quo Deus in nos inflammatus erat, ut et in psalmo centesimo tricesimo septimo dicit : *Dominus retribuet pro me* ⁶⁹.

3. Itaque eo sensu omnia Salvatore tradita esse licet intelligere, quæ si rursus explicare opus sit, vere ea quæ non habebat, ipsi sunt tradita. Nec enim antea homo erat, sed homo ipse factus ⁷⁰ est, ut hominem exivum faceret. Nec in principio Verbum in carne erat, sed postea caro factum est, in qua Dei in nos inimicitias, juxta Apostolum, reconciliavit, et legem mandatorum decretis evacuavit, ut duos conderet in unum novum hominem, faciens pacem, et ambos Patri in uno corpore reconciliaret ⁷¹. Quæ igitur Pater habet, hæc quoque ad Filium pertinent, ut ipse apud Joannem testatur : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt* ⁷² : quæ quidem apposite admodum sunt dicta. Namque cum factus est quod antea non erat, tunc illi quidem omnia sunt tradita : cum autem suam cum Patre unitatem indicat, non obscure sed aperte ait : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quæ quam accurate sint dicta paulum perpendere nec non admirari operæ pretium fuerit. Non enim dixit : *Omnia quæcumque habet Pater, mihi dedit*, ne videretur ea aliquando non habuisse : sed *mea sunt*. Nam ut illa sunt in potestate Patris, ita et in Filii. Quid autem habeat Pater, necesse est rursus perquirere. Nam si his verbis rerum creationem significat : nihil ergo habuit ante creationem, et quidquid habet, accepit a creatione. Verum absit ut ita intelligamus. Siquidem ut ante creationem ipse existit, ita et quæcumque habet, ante creationem habet, quæ eadem Filii quoque esse credimus. Si enim in Patre est Filius : omnia igitur quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt. Certe hoc dictum pervicaciam et improbitatem evertit hæreticorum, quorum nempe hæc sunt verba : « Si omnia Filio tradita sunt : igitur Pater, eorum, quæ Filio tradidit, potestate cessit, cum ipse qui Filium in sui locum constituerit. *Etenim neminem Pater judicat, sed omne iudicium dedit Filio* ⁷³. » Verum obstruantur ora loquentium iniqua ⁷⁴. Nec enim omnium dominatu spoliatus est Pater, quia omne iudicium dedit Filio : neque quod

⁶⁷ Psal. LXXI, 2. ⁶⁸ Psal. LXXVII, 8. ⁶⁹ Psal. CXXXVII, 8. ⁷⁰ Ephes. II, 15. ⁷¹ Joan. XVI, 15. ⁷² Joan. V, 22. ⁷³ Psal. LXII, 12.

(68) Reg. et Seguer., *φασί*. Editi, *ἔφη*.
(69) Reg. et Seg. post *ὡς*, addunt καὶ, quod alii omittunt. Ibid. iidem et Gubler., *ψησί*, editi, *ἔφη*.

(70) *Ἐπιτεῖν* deest in Reg. et Seguer. Ibidem et Basil. ac Gubler., *παραδίδοται*.

(71) Hæc verba, ταῦτα usque ad ἐμά ἐστι, legitur in Regio, Segueriano et Basiliensi, sed desunt in aliis et editis. Mox Regius et Seguerianus, *ἐγένετο*. Alii et editi, *ἔγένετο*.

(72) Regius et Seguerianus, *παραδεδώκε*.

(73) Basil., τοῦ Πατρὸς τὸ ἀχώριστον.

dictum est omnia Filio tradita esse a Patre, ipsum A idcirco non omnibus præsidere putandum est. Obstruantur, inquam, illorum ora, qui unigenitum Dei Filium, qui quidem ex natura individuus est, audent dividere : quanquam insani verbis tantum dividant. Nimirum impii non intelligunt lucem solis a sole nunquam posse separari, sed semper naturaliter in sole esse. Liceat enim tenui vulgari rerum imagine id quod intelligimus exprimere, quam nemo cogitatione potest comprehendere, curiosius perscrutari.

4. Quemadmodum ergo lux solis, quæ universum orbem illuminat, sine sole lucere intelligi non potest ab his nempe qui sana sunt mente, quia lux solis, ejusdem naturæ unita est : ac proinde si lux ipsa diceret : Accepi a sole ut omnia illuminarem, meoque calore auferem et roborarem : nemo adeo stultus esset ut solem a natura quæ ex ipso exoritur, quæ nimirum lux ipsa est, his verbis separari arbitraretur : ita similiter divinam Verbi substantiam suo Patri ex natura unitam esse vera pietas jubet intelligere, uti ex hoc ipso loco quem modo tractamus clarissimum est. Siquidem hæc Salvatoris verba, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, eum cum Patre semper esse significant. Nam hæc quidem voces, *quæcunque habet*, Patris dominatum ostendunt : istæ vero, *mea sunt*, individuum utriusque unionem indicant. Necesse est igitur nos intelligere æternitatem et immortalitatem in Patre esse : esse, inquam, non tanquam aliena, sed in ipso et in Filio velut in fonte residere. Cum ergo de Filio cogitare volueris, discite prius quænam sint in 85 Patre, eaque in Filio etiam esse credere ne dubites. Itaque si Pater res est creata vel facta, hæc quoque Filio ascribe. Si item de Patre licet dicere, fuit aliquando tempus cum non esset, vel est ex nihilo : id etiam de Filio dicatur. Sin autem hæc in Patre esse absque impietate dici non potest, ea quoque Filio asingere impium sane fuerit. Quæ enim Patris sunt, hæc et ad Filium pertinent. Nam qui Filium honorat, Patrem qui eum misit honorat : et qui Filium recipit, Patrem cum eodem recipit⁸⁴. Siquidem qui videt Filium, videt et Patrem⁸⁵. Quocirca ut Pater non est res creata, ita nec Filius ; atque ut de illo dici nequit, fuit aliquando, cum non esset, vel est ex nihilo ; sic nec ea de Filio dicere convenit. Sed potius ut in Patre est æternitas et immortalitas, ut idem semper est, nec res est creata ; sic eadem de Filio sentire necesse est. Nam, uti scriptum est : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso*⁸⁶. Porro verbo, *dedit*, usus est Christus, ut dantem Patrem ostenderet. Ut autem in Patre est vita, ita et in Filio vitam esse dixit, quo individuum utriusque naturam et æternitatem indicaret. Hinc enim caute dixit, *Omnia quæcunque habet Pater*, ut hic Patrem nominans, ideam ipse non esse Pater

⁸⁴ Matth. x, 40. ⁸⁵ Joan. xiv, 9. ⁸⁶ Joan. v, 26.

(74) Καὶ δεστ in Segueriano.

(75) Gobler. et Felckin. 1 anonym., ἐθέλεις.

(76) Regius, Seguerianus, et Basiliensis, οὕτως οὐκ

νοοῦντες οἱ δυσσεβεῖς, ὡς οὐκ ἂν χωρισθεῖη ποτὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν χερσὶ καὶ (74) συνήθων εἰκόνι πτωχῆ χρησαμένους, τὸ νοούμενον παραστήσαι τῷ λόγῳ δεῖ, ἐπειδὴ τολμηρὸν ἐμβατεύειν τὴν ἀπερινόητον φύσιν.

quandoquidem nimis temeritatis esset naturam,

4. Ὡς οὐκ ἂν τοίνυν ποτὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς τὴν οἰκουμένην καταλάμπων χωρὶς αὐτοῦ περιλάμπειν δυνατόν νοηθῆναι παρὰ τοῖς ἐρρωμένοις τὸν νοῦν, ἐπειδὴ ἦν καὶ τῆ φύσει τοῦ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, καὶ ὡς εἰ λέγοι τὸ φῶς· Πάντα καταλάμπειν παρελθὼν παρὰ τοῦ ἡλίου, καὶ πάντα ἀξίζει καὶ ἐνισχύειν διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ θερμότητος· οὐ χωρίζειν τις μεμνηνὸς νοήσει τὴν τοῦ ἡλίου ὀνομασίαν τῆς ἐξ αὐτοῦ φύσεως, ἣ ἔστι τὸ φῶς· οὕτω νοεῖν εὐσεβὲς καὶ τὴν θέλειαν οὐσίαν τοῦ Λόγου ἠνωμένην φύσει τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ. Καὶ γὰρ τὸ ἐν χερσὶ ρητὸν τὴν σαφήνειαν παρέξει τοῦ ζητουμένου σαφειστάτην, εἰπόντος τοῦ Σωτῆρος· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἔστιν, ὃ δηλοῖ αὐτὸν εἶναι εἶναι σὺν τῷ Πατρὶ· τὸ γὰρ, ὅσα ἔχει, τὴν δεσποτείαν κρατεῖν δείκνυσσι τὸν Πατέρα· τὸ δὲ, ἐμὰ ἔστι, τὴν ἀχώριστον ἑνωσιν. Ἀνάγκη τοίνυν νοεῖν ἡμᾶς ὅτι ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατον· ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ οὐχ ὡς ἀλλότρια αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν τῇ ἑστὶν ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅταν τοίνυν περὶ Υἱοῦ νοεῖν ἐθέλης (75) μαθῶν τίνα ἔσσι τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι πίστευε. Εἰ μὲν οὖν κτίσμα ἔστιν ὁ Πατήρ ἢ ποίημα, ἔστι ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ εἰ θεμιτὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· λεγέσθω τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ ἀσεβὲς ἔστι ταῦτα λέγειν ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι, ἀσεβὲς ἔστω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ταῦτα νοεῖν. Τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἔστιν. Ὁ γὰρ τιμῶν τὸν Υἱὸν τιμᾶ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτὸν, καὶ ὁ δεχόμενος τὸν Υἱὸν, δέχεται σὺν αὐτῷ τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ ἑωρακώς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὡς οὖν οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Πατήρ, οὕτως οὐδὲ ὁ Υἱός (76)· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῦ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· οὕτως οὐχ ἄρμόζει, οὐδ' ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ αὐτό. Ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰδίον, τὸ ἀθάνατον, τὸ εἶναι, τὸ μὴ κτίσμα· οὕτω καὶ περὶ Υἱοῦ φρονεῖν ἀκλόουθον. Κατὰ γὰρ τὸ γεγραμμένον, *Καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Δέδωκε δὲ εἰρηκεν, ἵνα τὸν διδόντα Πατέρα δεῖξῃ.* Ὡς δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἔστιν ἡ ζωὴ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ αἰδίον διδάξῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκριβῶς εἰρηκεν, *Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἵνα, καὶ ὡς λέγων τὸν Πατέρα, μὴ καὶ αὐτὸς Πατήρ νομισθῇ.*

ἔστι κτίσμα ὁ Υἱός. Et paulo post lidem pro τὸ αὐτό, habent ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Et præterea Reg. et Seg. addunt ἢ ἐξ οὐκ ὄντων.

Οὐ γὰρ εἶρηκεν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατήρ, ἀλλ', Ὅσα ἔχει Ἄ

5. Πατήρ μὲν γὰρ, ὡς Ἀρειανοί, παρὰ τοῦ Πατρὸς χρηματίζοι ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ, οὐ μὴν ὡς ἡμεῖς πλανώμενοι ἴσως ἀν' ὑπολάβοιτε, ἀλλ' Υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος Πατρὸς, πατήρ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Δεῖ γὰρ ὑμῶν πάσας τὰς ὑπονοίας περιελεῖν. Φησὶ γοῦν διὰ τοῦ προφήτου· Ἐγεννήθη ἡμῖν Υἱὸς, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ δνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Οὐκοῦν καὶ πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὁ Μονογενὴς, καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς, καὶ ἐξουσιαστής ὁ Υἱὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ· καὶ σαφῶς δέδεικται, ὅτι πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ ἔστι, καὶ καθὼς ζωὴν δίδωσιν ὁ Πατήρ, καὶ τῷ

B Ἰῶ ὁμοίως πάρεστιν οὗς θέλει ζωοποιεῖν (77). Ἀκούσονται γὰρ, φησὶ, τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ οἱ νεκροί, καὶ ζήσονται. Καὶ ἐκ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ βούλημα, ἐπεὶ καὶ ἡ φύσις μία καὶ ἀδιαίρετος. Καὶ περισσῶς οἱ Ἀρειανοὶ κόπτουσιν ἑαυτοὺς, μὴ κούντες τὸ εἰρημένον πρὸς (78) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅ, Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἔστιν. Ἐκ γὰρ τούτου, καὶ ἡ Σαβελίου ἀνατρέπεται παραφροσύνη, καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἐλέγξει τὴν ἀνοίαν. Διὰ γὰρ τοῦτο ζωὴν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁ Μονογενὴς, ὡς ὁ Πατήρ ἔχει, καὶ μόνος οἶδε τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἐν τῷ Πατρὶ ὄν, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα. Εἰκὼν γὰρ ἐστὶ, καὶ ἀκολουθῶς, ὡς ἐν εἰκόνι, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ (79) ἐστὶ. Σφραγὶς γὰρ ἐστὶν ἰσότητος ἐν αὐτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, ἀληθινὸς,

C δύναμις, σοφία, ἀγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις ἡμῶν. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἔσμεν· καὶ, Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ.

6. Καὶ πῶς τολμῶσιν οἱ δυσσεβεῖς φλυαρεῖν, ἢ μὴ θέμις, ἀνθρωποὶ ὄντες, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ εὐρίσκοντες διηγεῖσθαι; Τί δὲ λέγω τὰ ἐπὶ γῆς; τὰ ἑαυτῶν ἡμῖν εἰπάτωσαν, εἰ ἄρα εὐρεῖν δυνήσονται τὴν ἑαυτῶν ἐξιχνιάσαι φύσιν; Τολμηροὶ ὄντως καὶ αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμοντες, ἔνοθα ἐπιθυμοῦσιν ἀγγελιοὶ παρακῦψαι, καὶ τοσοῦτῳ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τάξιν ἀκώτεροι. Τί γὰρ ἐγγύτερον τῶν χερουβὶμ ἢ τῶν σεραφίμ; καὶ ὁμοῦς οὐδὲ ὀρῶντα, ἢ ποσὶν ἐστῶτα, ἀλλ' οὐδὲ γυμνοὶς, κεκαλυμμένοις δὲ ὥσπερ

D καὶ τοῖς προσώποις τὴν δοξολογίαν προσφέρουσιν, ἀπίστοις τοῖς χεῖλεσιν οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν θείαν καὶ ἀπραστον φύσιν τῆς τρισαγιότητι δοξάζοντα. Καὶ οὐδαμῶς τις τῶν θεοσεπίων προφητῶν, τῶν μάλιστα καταξιοθέντων τῆς τοιαύτης θείας, ἀπήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἀπαξ εἰπεῖν τὸ, ἄγιος, μεγάλη τῆ φωνῆ, ἐν δὲ τῷ δευτερώσαι, ἦσσαν, ἐν δὲ τῷ τρισεῦσαι, ὑποθετικῶς· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν πρῶτον ἀγιασμὸν κυριολογοῦντα, τὸν δὲ δεῦτερον ὑποτάσσοντα, καὶ

⁷⁷ Isa. ix, 6. ⁷⁸ Joan. v, 25. ⁷⁹ Act. xvii, 28.

(77) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii vero et editi, ζωοποιεῖν.

(78) Sic Regius et Segner. Alii vero, περι.

A crederetur. Namque non dixit, Ego sum Pater, sed, Quæcunque habet Pater.

5. Equidem ipse unigenitus Dei Filius, o Ariani, pater quoque a Patre appelletur, sed non eo sensu quem vos errantes forte suspicamini: at pater futuri sæculi dicitur. Necesse est enim vestras omnes falsas suspiciones præcidere. En igitur prophete verba: *Genitus est nobis Filius et datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus, ei vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, Deus fortis, potestatem habens, Pater futuri sæculi* ⁷⁷. Pater ergo futuri sæculi est unigenitus Dei Filius ut et Deus fortis et summa potestate præditus: atque dilucide ostensum est omnia quæcunque Pater habet Filii quoque esse, quemadmodum Pater vitam impertit, ita et Filium quibus voluerit vitam tribuere. Nam, et Scriptura præmonet, *Mortui audient vocem Filii et vivent* ⁷⁸. Una quoque Patris et Filii est voluntas ac sententia, quia unam et individuum habent naturam. Frustra igitur seipsos excruciant Ariani, dum hæc nostri Servatoris verba minime intelligunt, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*. Si quidem ex his quoque penitus evertitur insanus Sabellii error, et invicte coarguitur hodiernorum Judæorum insipientia. Hinc enim vitam in semetipso habens Unigenitus, quemadmodum Pater habet, solus novit quis sit Pater, utpote cum ipse sit in Patre, et Patrem habeat in seipso. Namque Imago est, atque adeo omnia quæ Patris sunt, in ipso quoque sunt sicut in imagine. Et enim sigillum est eandem formam referens, et Patrem in seipso representans, Verbum vivens et verum, virtus, sapientia, sanctificatio et redemptio nostra. *In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus* ⁷⁹. Et: *Nemo cognoscit quis sit Pater, nisi Filius; et quis sit Filius, nisi Pater* ⁸⁰.

6. Quid igitur impii his de rebus, quas scrutari nefas est, effutire non verentur; illi, inquam, qui et homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium naturam possunt evolvere? Imo, quæ vel ipsos spectant, ipsi explicant nobis, num videlicet suam ipsorum naturam percipere queant? Temerarii certe illi nimiumque confidentes, qui divinæ majestatis gloriam absque ullo tremore scrutantur, in quam angeli cum natura tum ordine ipsis deo superiores desiderant prospicere ⁸¹. **86** Quid enim Deo propinquius quam cherubim et seraphim? et tamen non audent aspicere vel pedibus stare, imo non nuda sed obiecta veluti facie divinas laudes labii nunquam deficientibus celebrant, nihil aliud quam divinæ et inexplicabilis naturæ gloriam triplici sanctitatis titulo prædicantes. Nec vero ullus e sanctis prophetis, qui hujusmodi visione maxime sunt digni habiti, nobis renuntiavit illos magna voce usos esse cum *sanctus* prima vice proferrent;

⁸⁰ Matth. xi, 27. ⁸¹ I Petr. i, 12.

(79) Regius, Seguerianus, Goblerianus et Basilicenis, ἐν ἐξουτῷ, ut et paulo post, Basil. excepto.

minus clara, secunda vice; submissa denique, A τὸν τρίτον κατώτερον τιθέντα. Ἄλλ' ἀπαγε τῆς ἀνοίας τῶν θεοστυγῶν καὶ ἀφρόνων (80)! Ἡ γὰρ πανύμνητος καὶ σεβάσμιος καὶ προσκυνητὴ Τριὰς μία καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀσχημάτιστος. Συνάπτεται δὲ ἀσυγχύτως, ὡσπερ καὶ ἀτιμήτως ἡ μονὰς χωρίζεται. Τὸ γὰρ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος λέγοντα, τὰς τρεῖς. (81) ὑποστάσεις· τελείας δεικνύντα ἐστὶν ὡς καὶ ἐν τῷ λέγειν τὸ (82), Κύριος, τὴν μίαν οὐσίαν) δηλοῦσιν. Οἱ τοίνυν ἐλασσούντες τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν εἰς Θεὸν βλασφημοῦσι, τὴν τελειότητα κακοδοξούντες, καὶ ἀταλῆ διαβάλλοντες· καὶ κολάσεως μεγίστης ἑαυτοὺς ὑπευθύνους καθιστῶσιν. Ὁ γὰρ εἰς ὀποτέραν τῶν ὑποστάσεων βλασφημιῶν οὐχ ἕξει ἄφασιν οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Β Δυνατὸς δὲ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀνοίξει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν πρὸς κατανόησιν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· ἴν', ἐπιγινόντες, ἢν πάσαι ἠθέτουσιν, συντόνῳ τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῶ σὺν ἡμῖν αὐτὸν δοξάσωσιν, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, τοῦ (83) Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ipsius est imperium, Patris videlicet et Filii et Spiritus sancti, nunc et in sæcula. Amen.

IN ENCYCLICAM AD EPISCOPOS EPISTOLAM MONITUM.

I. *Post Tractatum in illud: Omnia mihi tradita sunt a Patre, etc., opportune subsequitur Encyclica ad episcopos epistola, anno 341 conscripta, quæ gravissimarum causa disceptationum hactenus exstitit. Nonnulli enim vitium in editis jure suspicati, Gregorium semper pro Georgio qui passim illic occurrebat, Pistam semel pro Gregorio substituendum putarunt: alii veterem pro virili vindicarunt lectionem. Nos vero perantiqui Regii codicis ope egregium hoc Athanasii opus suæ integritati reddidisse, ac una huic tantæ quæstioni finem imposuisse putamus. Verum ut intelligatur quid operæ in hac epistola instauranda contulerimus, res est altius repetenda.*

II. *Postquam ex Galliis reversus fuerat Athanasius, Constantii imperatoris auctoritate freti, Eusebiani Pistam Alexandriæ Arianorum episcopum constituerunt. Sed rei indignitate commoti cum ipse Athanasius, tum alii Ægyptii præsules, Eusebianorum audaciam ubique pervulgarunt, deque tanta injuria apud omnes episcopos conquesti sunt. Eusebiani vero cum comperissent male ubique audire Pisti ordinationem, eumque velut intrusum communi omnium calculo damnari, coacta Antiochiæ synodo anno 341, Gregorium item Arianum Pisto subrogant, Philagriique ducis præsidio fultum Alexandrium mittunt: in cujus ingressu illa commissa sunt flagitia quæ per totam hanc epistolam recensentur. Athanasius enim, cum sese ex urbe eoque tanto tumultu proripuisset, de rebus Alexandriæ gestis epistolam scripsit, non ad omnes orthodoxos, sed veteres ferunt editiones, sed ad universos orbis episcopos. Neque vero hic unus error amanuensium vitio irrepsit, nam omnes tam editi quam manuscripti, unico Regio excepto, Gregorii loco Georgium semper habent, errore scilicet ex nominum similitudine orto: omnes item editi et quidam manuscripti, Pisti loco, Gregorium habent. Quæ res densissimas huic historiæ tenebras offudit. At genuinam esse codicis Regii lectionem hacque epistola Gregorii, non vero Georgii, intrusionem enarrari, certum habemus. 1. Namque Regius codex cæteris præstat cum antiquitate tum fide, quod alibi passim observatur. 2. Præter Regium,*

(80) Regius et Seguerianus post θεοστυγῶν, addunt καὶ ἀφρόνων, quæ alii et editi omittunt.

(81) Τρεῖς deest in Regio et Seguer.

(82) Reg. Seg. et Basil. art. τὸ addunt, quem alii et editi omittunt. Mox lidem vocem μίαν omittunt, quam alii et editi habent.

(83) Regius, Seguerianus, et Basil. art. τοῦ hic et in sequentibus omittunt. Ibid. Seguerianus, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Regius et Basiliensis νῦν καὶ omittunt. Regius addit quoque in fine, ἀμήν.

Anglicanus codex numero 6, Piatum, non Gregorium habet, quo item modo legisse Nannium infra dicemus. At si hoc loco Piatum legatur, consentiunt omnes Gregorium alias ubique legendum esse : nam eodem numero Piatum decessor dicitur ejus ad quem hæc historia pertinet, Piatum autem apud Arianos Gregorii decessorem §7 habitum fuisse nemo ignorat. 3. Episcopus de quo hic agitur, Philagrio Ægypti præfecto optulante, Alexandrinam sedem invasisse dicitur : quod recte quidem Gregorio convenit, at non item Georgio, qui Calaphronii Ægypti præfecti ope Alexandrinam occupavit sedem. 4. Episcopus de quo hæc agit Epistola ideo ordinatus est quod ejus decessorem omnes Ecclesiæ præules damnassent, et episcopatu abdicassent. At qui, quæso, hoc ad Georgium referas, qui septem tantum annos post Gregorii decessoris sui obitum ab Arianis ordinatus est? 5. Athanasius calamitates ab Eusebianis sibi illatas recensens, de solo in Gallias exsilio mentionem facit, cur vero tacuisset illud gravius longiusque exsiliū quo ante Georgii intrusionem octo circiter annos, iisdem Eusebianis auctoribus afflicto est? 6. Inter ea quæ a Julio Romano pontifice de Gregorii Alexandriam ingressu infra in Apologia narrantur num. 30, et ea quæ in præsentis Epistola recenset Athanasius, tanta intercedit similitudo, ut vel hinc Gregorii intrusionem hoc loco enarrari nemo eat inficias. Ecce Julii verba : Καθὼς οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησθῆναι ὑπέμεινε, παρθένους ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠκίσθησαν. Prout episcopi scripsere, incendium passa est ecclesia, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et ex populo multi plagis lacerati. His quam simillima in hac epistola, num. 3, legitur : Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται. . . . παρθένους ἄγαι καὶ ἀμύαντοι ἐγυμνούοντο. . . . μονάζοντες κατεπατούντο καὶ ἀπέθνησκον. Ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. . . . sanctæ et immaculatæ virgines nudabantur. . . . monachi conculcati expirabant. Et num. 4, πρεσβύτεροι καὶ λαϊκοὶ ἐξέσθησαν, presbyteri et laici plagis lacerabantur. Utrinqve vides ecclesiam incensam, utrinque virginum denudationes, monachos conculcatos, presbyteros et laicos plagis laniatos, ut nihil ambigas eundem ingressum utrobique narrari. Nec tamen diffiteor in ingressu Georgii quædam his similia gesta esse : ut de incensa ecclesia, vel de monachis conculcatis nihil in illius intrusione legitur. Demum episcopus, de quo hic agitur, ab Eusebio et sociis ejus missus est, qui Eusebius cum quatuordecim annis ante Georgii intrusionem vita functus sit, quomodo potuit Georgium illo mittere? Illud autem οἱ περὶ Εὐσεβίου, quod passim in hac epistola occurrit, semper Eusebium significat, nonnunquam solum, sed sæpius cum sectatoribus suis. Neque enim sequaces Eusebii jam defuncti, usquam apud Athanasium, οἱ περὶ Εὐσεβίου vocantur : sed κοινωνοὶ τῶν περὶ Εὐσεβίου, Eusebii socii, ut infra in Apologia, vel κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας τοῦ Εὐσεβίου, hæredes impietatis Eusebii, sæpe in Epist. ad solitarios. Sed quid plura? Si cui res alioqui sat exploratam ultro indagare placuerit, is conferat historiam ingressus Georgii Alexandriam cum hac epistola, easque in plurimis aliis præcipuisque rebus inter se discrepare comperiet. Hoc de germano hujus epistolæ contextu dicta sint.

III. At quædam disquirenda superessent. An scilicet a tota synodo Antiochena missus sit Gregorius, an solum ab Eusebianis post solutam synodum illic remanentibus, quod in libro de synodis commodius expendemus. Num Athanasius post suum ex Gallias reditum bis Alexandria Romam petierit, et an duplex synodus a Julio Romano pro causa Athanasii sit celebrata, quod utrumque in sequenti Monito ad Apologiam disquirendum veniet.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (84).

Τοῖς κατὰ τόπον συλλειτουργοῖς, κυριοῖς ἀγαπητοῖς, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Ἡ μὲν πεπόνθαμεν, δεῖν καὶ ἀφόρητὰ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐπαξίως (85) αὐτῶν μνημονεύσαι· ἵνα δὲ ταχύτερον τὸ δεῖν τῶν συμβεβηκότων γνωσθῆναι (86) δυναθῆῃ, καλὸν ἠγησάμεν ἱστορίας ἀπὸ τῶν Γραφῶν μνημονεύσαι· Ἀνήρ ποτε Δευτέης, ἀδικη-

(84) Sic in Regio ms. At in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους, ὅτε παρὰ τῶν Ἀρειανῶν διωγμὸς ἐγένετο. Epistola ad omnes ubique orthodoxos, cum per Arianos persecutio fieret. Sed perperam, ubique enim solos episcopos alloquitur, et nusquam populares : quamobrem Regii ms. omnium optimi lectionem sequi visum est. Ibidem, ὅτε ὁ παρὰ τῶν habent Basil. Anglic. et Felckm. 5 anonymus. Bas. l. ante titulum hæc habet : Οὗτος ὁ λόγος ἀναγνώσκειται εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου τῆ κατὰ τὴν

EPISTOLA ENCYCLICA

Beati Athanasii episcopi Alexandriae.]

Ad omnes ubique comministros, dominos dilectos, Athanasius in Domino salutem.

1. Usque adeo atrocita et intolerantia sunt quæ sustinuumus mala, ut pro rei gravitate enarrari nequeant. Ut autem rerum in nos gestarum indignitas citius dignoscatur, operæ pretium duxi historiam ex Scripturis petitam recitare. Vir oliu levita,

δευτέραν τοῦ Ματθαιου μνημόν. Hic sermo in memoriam hujus sancti legitur secunda mensis Maii.

(85) Sic Regius, Basiliensis, Anglicanus, et Felckmanni anonymus 5. Editi vero ἐστὶ, οὐκ ἐστὶ ἐπαξίως.

(86) Sic Regius, Anglicanus, Felckmanni 2 anonymus, Basiliensis, et Felckmanni 5 anonymus, sed duo ultimi, γνωρισθῆναι. Edit. Com., τῶν συμβεβηκότων δυναθῆῃ. Editi. Paris. perperam correxit sic, τῶν συμβεβηκούσθαι δυναθῆῃ.

commissi in uxorem sceleris injuriam passus, exsecrandi facinoris atrocitatem secum perpendens (Hebræa quippe ex tribu Juda mulier erat), tantique flagitii gravitate percussus, divina Judicium⁸⁸ Scriptura narrant, uxorem in frustra concisam misit ad omnes tribus Israel, ut non sibi peculiam, **88** sed omnibus communem injuriam reputarent: et ut si vicem suam dolerent, se ulciscerentur; si negligenter, quasi ipsi tanti criminis auctores essent pudore suffunderentur. Nuntii igitur rem gestam enarrarunt. Illi vero iis auditis atque perspectis, dicebant nunquam talia facta esse, ex qua die filii Israel ex Ægypto ascenderant. Universæ igitur tribus Israel concitatae sunt: omnesque quasi singulis illata fuisset injuria, adversus tanti flagitii auctores in unum coierunt. Ac demum scelesti illi bello devicti, et ab omnibus execrationi sunt habiti: etenim qui convenerant non cognationem, sed facinoris indignitatem præ oculis habuere. Scitis historiam, fratres, et quæ ea de re in Scripturis accurate recensentur: pluribus enim eam prosequi non juvat, apud eos maxime quibus res probe nota est: cum necessitate compellat ea quæ nunc gesta sunt, illis multo graviora, vestrae pietati significare. Ideo enim hujus historici meminimus, ut ea quæ tunc gesta sunt presentibus comparantes, et scientes, hæc illis crudeliora esse, magis indignemini, quam illi tunc adversus scelestos illos indignati sunt. Etenim adversus nos perpetrata facinora, ipsam persecutionum acerbitate longe excedunt; ita ut exigua videatur levitæ calamitas iis collata quæ nunc adversus Ecclesiam commissa sunt: vel potius ejusmodi illa sunt, ut nunquam aliquid simile auditum, nec quisquam istiusmodi mala expertus sit. Tunc enim mulier una contumeliis affecta, unicus item levitæ læsus, nunc autem universæ Ecclesiæ injuria illata est, et sacerdotalis ordo contumeliis est affectus: quodque gravius videatur, pietas ab impietate persecutionem patitur. Et tunc quidem singulæ tribus singula unius mulieris frustra cernentes exhortuerunt: nunc autem universæ Ecclesiæ membra discerpta conspiciuntur. Legati certe tum ad vos, tum ad alios missi, quibus contumeliis injuriisque sint affecti, renuntiant. Concitemini igitur et vos, obsecro, quasi non nos tantum, sed et vos injuria affecti essetis: et quisque, quasi ipse læsus opem ferat, ne brevi ecclesiastici canones et Ecclesiæ

⁸⁸ Judic. xix.

(87) In edit. Com. et Paris. et in quibusdam mss. *ἦν δεστ.* In Reg. Basil. et Felckm. 5 anon. legitur. *Mox Basil., παρανομήσασιν.*

(88) Basiliensis, Anglicanus, ἀπήγγελλον. *Mox Regius, ἀκούσαντες.* Paulo post, editi et quidam mss., τὰ τοιαῦτα. In Reg. et Basil. deest., τὰ.

(89) Ita Reg. At editi, ἐκκίνητο. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anonym., κελίνητο. Regii lectio anteponeunda videtur. *Mox Reg., πεπονήτους* κατὰ τῶν πεπλημμεληκότων.

(90) Reg., *τολμηθέν.* *mox idem, οἶδατε* δὲ τὴν, etc.

θεὸς εἰς τὴν γυναῖκα, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσου ἐωρακώς ('Εβραία γὰρ ἦν (87) ἡ γυνή, καὶ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐτύγχανε) καὶ καταπλαγείς ἐπὶ ταῖς τολμηθεῖσιν εἰς αὐτὸν παρανομήμασιν· ὡς ἡ Οὐλα τῶν Κριτῶν διαγορεύει Γραφή, διελὼν τὴν γυναῖκα ἀπέστειλε κατὰ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ· ἵνα μὴ εἰς αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας κοινὸν τὸ τοιοῦτον ἀδίκημα πιστευθῆ· καὶ ἴνα, ἐὰν μὲν συμπαθῶσιν, ἐκδικήσωσιν· ἐὰν δὲ παρίδωσιν, ὡς αὐτοὶ λοιπὸν ἀδικήσαντες αἰσχυρθῶσι. Καὶ οἱ μὲν ἀποσταλέντες τὸ γεγονός ἀπήγγελλον (88)· οἱ δὲ, ἀκούοντες καὶ ὁρῶντες, ἔλεγον μηδέποτε τὰ τοιαῦτα γεγενῆσθαι, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνέδησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου. Πᾶσα γοῦν φυλὴ τοῦ Ἰσραὴλ κελίνηται (89), καὶ πάντες ὡς αὐτοὶ παθόντες κατὰ τῶν πλημμελησάντων συνῆλθον· καὶ τέλος κατεπολεμήθησαν οἱ τὰ παράνομα δρᾶσαντες, καὶ ἀνάθεμα παρὰ πάντων γεγονῶσιν. Οὐ γὰρ εἰς τὴν συγγένειαν οἱ συνελθόντες ἔσκόπου, ἀλλ' εἰς τὸ πλημμεληθῆν (90) ἀπέδλεπον. Οἶδατε τὴν ἱστορίαν, ἀδελφοί, καὶ τὰ ἐκ τῆς Γραφῆς ἀκριβῶς περὶ ταύτης σημαινόμενα· ἐπεξεργάσασθαι γὰρ πλείονα περὶ αὐτῆς οὐ βούλομαι, πρὸς εἰδή-
 τας (91) γράφων, καὶ ἐπιγόμενος τὰ νῦν ἐκείνων πλείονα σημαίνει τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαθείᾳ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς ἱστορίας ταύτης ἐμνήσθη, ἵνα, τὰ τότε τοῖς νῦν γινομένοις συμβαλόντες (92), καὶ γνόντες, ὡς ταῦτα νενίκηκε τὴν ἐκείνων ὠμότητα, πλείον ὑμεῖς ἀγανακτήσητε ἢ οἱ κατὰ τῶν τότε παρανομησάντων. Καὶ γὰρ καὶ τὰ μικρὰ τῶν διωγμῶν τὰ γενόμενα καθ' ἡμῶν ὑπερδέθηκε (93)· καὶ μικρὰ ἡ τοῦ Λεῖ-
 τῶ συμφορὰ πρὸς τὰ νῦν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τολμηθέντα· καὶ μᾶλλον ταῦτα οὐτε (94) ἠκούσθη ποτὲ ἐν τῇ οἰκουμένῃ, οὐτε τοιοῦτων τις πεπειραται κακῶν. Τότε μὲν γὰρ γυνὴ μία ἦν ἡ ἀδικηθεῖσα, καὶ εἰς Λευίτης ὁ τὴν βίαν παθὼν· νῦν δὲ ὅλη ἡ Ἐκκλησία ἠδικήθη, καὶ τὸ ἱερταῖον ὑδρίσθη, καὶ τό γε μῆζον, εὐσέβεια ἀπὸ (95) ἀσεβείας διώκεται· καὶ τότε μὲν μιᾶς γυναικὸς ἐκάστη φυλὴ μέρος ὁρῶσα κατεπλήττετο, ἄρτι δὲ ὅλης Ἐκκλησίας ὁράται μέλη διηρημένα· καὶ τοὺς μὲν πρὸς ὑμᾶς, τοὺς δὲ πρὸς ἄλλους ἀποσταλέντας, τὴν ὕβριν καὶ τὴν ἀδικίαν, ἦν πεπὸνθασιν, ἀπαγγέλλοντας. Κινήθητε δὴ οὖν καὶ ὑμεῖς παρακαλῶ, μὴ (96) ὡς ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑμῶν ἀδικηθέντων, καὶ ἕκαστος ὡς αὐτὸς παθὼν
 βοηθησάτω, ἵνα μὴ δι' ὀλίγου ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, καὶ ἡ τῆς ἐκκλησίας πίστις παραφθαρή. Κινδυνεύει γὰρ ἀμφοτέρω, ἐὰν μὴ ταχέως ὁ Θεὸς δι' ὑμῶν τὰ πλημμεληθέντα διορθώσεται, καὶ ἐκδικίας

(91) Reg., εἰδήμονας.

(92) Sic Regius, Anglicanus et Felckmanni 5 anonymus. Editi vero, συμβαλόντες. *Mox Basiliensis, ὡς αὐτά.* Paulo post Reg., πλείονα ὑμεῖς.

(93) Sic Reg. et Anglic. Editi vero, ὑπερέδληκε.

(94) Reg., τὰ τοιαῦτα οὐδέ. Paulo infra idem, οὐδὲ τοιοῦτων τις ποτε.

(95) Reg., ὕπερ.

(96) Reg., καὶ ante μὴ. Ibidem μόνων Reg. et Anglic.

ἡ Ἐκκλησία τύχη. Οὐ γὰρ νῦν κανόνες καὶ τύποι αἱ τὰς Ἐκκλησίας ἐδόθησαν, ἀλλ' ἐκ τῶν Πατέρων ἡμῶν (97) καλῶς καὶ βεβαίως παρεδόθησαν· οὐδὲ νῦν ἡ πίστις ἠρξάτο, ἀλλ' ἐκ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν μαθητῶν εἰς ἡμᾶς διαδέθηκεν. "Ἰν' οὖν μὴ τὰ ἐξ ἀρχαίων μέχρις ἡμῶν τηρηθῆναι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐν ταῖς νῦν ἡμέραις παραπτόληται, καὶ τὰ πιστευθέντα ἡμῖν ζητηθῆ παρ' ἡμῶν· κινήθητε, ἀδελφοί, ὡς οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ τυγχάνοντες, καὶ ταῦτα ὑφ' ἐτέρων (98) ἀρπαζόμενα θεωροῦντες. Τὰ μὲν οὖν πλεονα παρὰ τῶν γραμματοφόρων ἀκούσεσθε· συντόμως δὲ καὶ γῶ σημαίνει ἠπειχθῆναι, ἵνα τῷ ὄντι γινώτε, ὅτι οὐδέποτε τοιαῦτα γέγονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἧς (99) ἡμέρας ἀναληφθεὶς ὁ Σωτὴρ ἐνετέλλετο τοῖς μαθηταῖς λέγων· *Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*

2. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομηθέντα οὕτω γέγονε. Συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ (1), τῶν τε λαῶν εὐφραϊνομένων ἐπὶ ταῖς συνάξεσι, καὶ προκοπόντων τῇ (2) κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ, τῶν τε συλλειτουργῶν τῶν κατ' Αἴγυπτον, καὶ Θηβαίδα, καὶ Λιθύην, ἀγάπην καὶ εἰρήνην ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐξείφνης ὁ ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου γράμματα προτίθησι δημοσίᾳ, διατάγματος ἔχοντα τύπον, ὡς Γρηγορίου (3) τινὸς ἐκ Καππαδοκίας εἰσερχομένου διαδόχου μου ἀπὸ τοῦ κομιτάτου (4). Καὶ ἡ μὲν τοιαύτη ἀκοή τοὺς πάντας ἐτάραξε· καινὸν γὰρ ἦν καὶ ἄρτι πρῶτως ἀκουσθῆναι τὸ τοιοῦτον· οἱ δὲ λαοὶ καὶ μάλλον εἰς τὰς ἐκκλησίας συνήρχοντο· ὅτι μάλιστα συνεώρων μῆτε ἑαυτοὺς, μῆτε ἐπίσκοπον, μῆτε πρεσβύτερον, μῆτε ὄλιγους τινὰς (5) μεμψαμένους ἡμᾶς ποτε. Μόνους δὲ Ἀρειανούς ἐώρων σὺν αὐτῷ, καὶ Ἀρειανὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκον ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλέντα. Οὐδατέ δὲ (6), ἀδελφοί, αἶε τοὺς περὶ Εὐσέβιον προστάτας καὶ κοινωνοὺς τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν γενομένους, καὶ δι' αὐτῶν αἶε ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντας, καὶ τῆς εἰς τὰς Γαλλίας ἀποδημίας αἰτίους ἡμῖν γενομένους (7). Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ ἠγανάκτουν, καὶ κατεβδῶν, μαρτυρόμενοι τοὺς ἄλλους δικαστὰς καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι μηδεμιᾶς μέμφεως ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενομένης, ἀλλὰ τῶν (8) αἰρετικῶν Ἀρειανῶν αὐτὰ καθ' ἡμῶν παιζάντων, καινοτομία τις καὶ παρανομία τοιαύτη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γεγένηται. Εἰ γὰρ καὶ ὄλιγος (9) ἦν τις καθ' ἡμῶν μέμφεις κρατή-

⁶⁶ Matth. xxviii, 19.

(97) Reg. ἡμῖν.

(98) Ita Reg. solus. Alii cum editi tum mss. καὶ τὰ ὑφ' ἐτέρων. Lectio Regii sanior videtur.

(99) Reg. ἀφείξ.

(1) Hæc item recensentur in *Apolog. contra Arianos*, et in *Epist. ad solitarios*. Reg. συναγαγόντων.

(2) Sic omnes mss. Editi κατὰ Θεὸν minus recte. Mox τῶν ante κατ' Αἴγυπτον deest in Basil.

(3) Editi et omnes mss. Regio excepto ubique Γεωργίου habent. At Regii lectionem genuinam esse au-

PATROL. GR. XXV.

A fides pessum eant. Utrumque enim periclitatur, nisi vestra opera Deus facinora illa cito corrigit, et Ecclesia vindicetur. Non enim nunc primum canones et statuta Ecclesiæ data sunt, sed a Patribus nobis recte firmiterque sunt tradita : neque nunc fides incepit, sed a Domino per discipulos ad nos usque pervenit. Ne igitur ea quæ ab antiquis hactenus servata sunt in Ecclesiis, istis jam diebus pessum abeant, neve de iis quæ nobis concredita sunt rationes repetantur, incitemini, fratres, utpote dispensatores mysteriorum Dei, dum illa ab aliis diripi cernitis. Plura a tabellariis ediacetis, festinavi tamen paucis ea significare, quo plane vobis constaret nunquam talia adversus Ecclesiam perpetrata esse, ex qua die Salvator in cœlum assumptus discipulis præcepit, dicens : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁶⁶.

2. Quæ igitur scelera adversum nos et adversum Ecclesiam commissa sunt, sic se habent. Cum nos de more in pace conveniremus, populi que in conventibus ⁶⁹ lætarentur ac vitæ institutio secundum Deum proficerent : comministris quoque nostris per Ægyptum, Thebaidem et Lihyam, charitatem et pacem inter se ac nobiscum servantibus ; derepente præfectus Ægypti litteras publice profert, sub forma edicti, quibus declarabat Gregorium quemdam ex Cappadocia mihi successorem ex comitatu ductum esse. Quibus auditis consternati sunt omnes : novum quippe illud erat et hactenus inauditum. Populi autem eo frequentius in ecclesias conveniebant, quod secum reputarent nec se, nec episcopum, aut presbyterum, aut alium quempiam, de nobis unquam conquestum esse, solosque Arianos cernerent cum illo, quem etiam Arianum et Arianis ab Eusebio sociisque ejus missum agnoscebant. Scitis autem, fratres, semper Eusebianos impiæ Ariomanitarum hæresis patronos, ipsique communionem junctos fuisse, eorumque opera nobis semper insidiatos, nostri etiam in Gallias exsilii auctores fuisse. Hæc causa fuit ut populi jure indignati, ingenti clamore obstarentur cum alios iudices, tum universam urbem, quod nulla accusatione ab ecclesiasticis facta, sed hæreticis Arianis ^D illud contra nos molientibus, res adeo nova et iniqua adversum Ecclesiam perpetraretur. Si qua enim adversum nos criminatio vim haberet, oportuit nec Arianum, nec Arianæ sententiæ hominem ordi-

ninum. Mox Reg. ἐτάραττε.

(4) Κομιτάτου, ut cæteras hujus vocis omittamus significationes, de quibus Cangii Glossarium consule, κομίτατος apud Athanasium usu venit pro turma militum clientiumque, imperatorem, aut comitem quemdam, aut præfectum comitante.

(5) Reg. τινὰ.

(6) Δέ deest in Basil. et Felckm. 5 anon.

(7) Reg. αἰτίους γεγεννημένων, omisso ἡμῖν.

(8) Sic Reg. Angl. et Felck. 5 an. Editi ἀλλὰ καὶ τῶν.

(9) Reg. καὶ ὄλιγος.

nari, sed secundum ecclesiasticos canones, et secundum verba Pauli, congregatis populis, et spiritu ordinantium, cum virtute Domini nostri Jesu Christi⁶⁶, omnia juxta ecclesiasticas leges disquiri ac peragi, presentibus populis et clericis qui illum postulerent. Nec decuit eum ex alia regione ab Ariano adductum, episcopi nomen quasi mercatum apud eos qui eum nec peterent, nec vellent, et rem gestam prorsus ignorarent, sæcularium judicium patrocinio ac vi sese intrudere. Illud enim vera ecclesiasticorum canonum abrogatio est, ethnicosque ad blasphemandum inducit et ad suspicandum: quod non secundum divinam legem, sed nundinatione et patrocinio ordinationes fiant.

3. Admiranda igitur illa Gregorii ordinatio ab Ariano facta est, et hoc ejus fuit exordium. Ingressus autem ejus Alexandriam, quot facinorum quantumque malorum causa fuerit, ex litteris nostris et ab illis qui ad vos iter instituent, querere et ediscere licebit. Populis ægre ferentibus, et ob rei novitatem in ecclesias convenientibus ut ne Ariana impietas Ecclesie fidei commisceretur, Philagrius qui jam olim Ecclesiam ejusque virgines injuriis affecerat, et qui nunc Ægypti præfectus est, ipseque ex religione transfuga, ejusdem patriæ ac Gregorius, homo nequaquam spectabilis moribus, sed patrum habens Eusebium, quocirca adversus Ecclesiam navat operam: ille, inquam, cum pollicitationibus, quas postmodum implevit, ethnicos, Judæos, et alios petulantes viros sibi conciliasset, eosdem prius concitatos confertim **90** cum gladiis et fustibus contra populos in ecclesias immittit. Quid autem hinc evenerit haud facile dictu est, neque enim pro facti gravitate enarrari potest, nec atque lacrymis et fletibus, vel minimam eorum partem recensere quis valeat. Quænam enim apud antiquos talis tragædia? Aut quid ejusmodi in persecutione et bello unquam commissum est? Siquidem ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. Statim autem luctus, ejulatus et plandus per totam urbem, civibus hæc facinora indigne ferentibus, et clamore adversus ducem edito, vim sibi illatam obstantibus. Virgines enim sanctæ et incontaminatæ nudari ac nefaria pati; si resisterent,

⁶⁶ I Cor. v, 4.

(10) Ἀρειανῶν Anglic. Mox Reg., κατὰ τοὺς ἐκκ. ομιση δέ. Mox idem, κατὰ τὰ τοῦ Παύλου ῥήματα. Anglic., κατὰ τὸ Παύλου.

(11) Reg., ὡς παρεμπορευόμενον.

(12) In Reg. ante μετὰ legitur ἀλλά. Paulo post idem, τοῦτο μὲν τοὺς ἐκ. Mox omnes mss. παραλύει, præter Felckm. 2 anon. qui cum editis habet παραλύσει.

(13) Reg., ἀλλ' ἐμπορίας ἐνεκεν, καί, etc. Paulo post Γεωργίου, loco Γρηγορίου habent omnes ed. et mss. præter Reg. et ita semper in hac epist.

(14) Ὑμῶν deest in Basil. et Felckm. 5 anon. Mox Reg., παρὰ πάντων τῶν. Paulo post editi ὑπερωτῆσαι. Reg., ἐρωτῆσαι. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. ἐπερωτῆσαι, quos sequi placuit. Post pauca Reg.

Α σασα, ἔδει μὴ Ἀρειανὸν (10), μηδὲ τῶν τὰ Ἀρειῶν φρονούντων, κατὰ δὲ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας, καὶ κατὰ τὸ τοῦ Παύλου ῥήμα, συναχθέντων τῶν λαῶν, καὶ τοῦ Πνεύματος τῶν καθιστανόντων, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντα κανονικῶς ἐξετασθῆναι τε καὶπραχθῆναι, παρόντων τῶν αἰτουμένων λαῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μὴ ἐξωθεν ὑπὸ Ἀρειανῶν, ὡςπερ ἐμπορευόμενον (11) τὸ ἔνομα τοῦ ἐπισκόπου παρὰ τοὺς μὴ αἰτήσαντας μηδὲ βουλομένους, μηδὲ ὅλως γινώσκοντας τὸ γεγονός, μετὰ (12) προστασίας καὶ βίας τῶν ἐξωθεν δικαστῶν ἐπιβῆσαι ἐαυτόν. Τοῦτο δὲ τοὺς μὲν ἐκκλησιαστικούς κανόνας παραλύει, τὰ δὲ ἔθνη ἀναγκάζει βλασφημεῖν καὶ ὑπονοεῖν, ὅτι μὴ κατὰ θεῖον θεσμὸν, ἀλλ' ἐξ ἐμπορίας (13) καὶ προστασίας αἱ καταστάσεις

Β γίνονται.

3. Ἡ μὲν οὖν κατάστασις ἡ θαυμαστὴ Γρηγορίου ὑπὸ Ἀρειανῶν γέγονε, καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀρχήν. Ἡ δὲ εἰσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν οἷα παράνομα κατειργάσατο, καὶ ἡλικῶν κακῶν αἰτία γέγονεν, ἔξεστιν ὑμῖν (14) ἐκ τῶν γραφομένων καὶ παρὰ τῶν ἐπιδηρῶντων ἑπερωτῆσαι καὶ μαθεῖν. Τῶν λαῶν δυσανασχετούντων, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις συναχθέντων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια καταμιγῆ τῇ τῆς Ἐκκλησίας πίστει, Φιλάγριος ὁ καὶ πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰς ταύτης παρθένους ἀδικήσας καὶ νῦν ἐπαρχὸς Αἰγύπτου τυγχάνων, παραβάτης μὲν γενόμενος, πατριώτης (15) δὲ ὢν τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐ σεμνὸν ἔχων τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ προστασίας ἔχων τοὺς περὶ Εὐσέβιον, καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, πειθεῖ τοὺς ἐθνικούς δήμους (16), τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀτάκτους, ἐπαγγελίαις, αἷμα καὶ ὕπερον ἐπεδίδου, καὶ παροξύνει, καὶ ἀθρόως αὐτοὺς μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπαλῶν ἀφίησι κατὰ τῶν λαῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ τί γέγονεν ἐκ τούτων οὐκέτι λοιπὸν ἀπλῶς εἰπεῖν· οὕτε γὰρ ἀξίως (17) σημεῖναι δυνατόν. οὕτε χωρὶς θαυμάτων καὶ θρήνων μνημονεύσειεν ἂν τις κἀν τῶν ὀλίγων. Ποῖα γὰρ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τετραγῶδηται τοιαῦτα; Ἡ τί τοιούτων ἐν διωγμῶ καὶ πολέμῳ γέγονέ ποτε; Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται· εὐθέως δὲ οἰμωγαὶ καὶ ὀλουγαὶ, καὶ θρήνοι ἦν κατὰ τὴν πόλιν, ἀγνακτούντων καὶ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις καὶ καταβοώντων τοῦ ἡγεμόνος (18), καὶ τὴν βίαν μαρτυρομένων. Παρθένοι γὰρ ἅγιοι καὶ ἀμίαντοι ἐγυμ-

Τῶν γὰρ λαῶν. Mox Reg., διὰ τοῦτο αὐτό.

(15) Reg. συμπατριώτης. Mox idem, Γρηγορίου. Alii cum editis Γεωργίου.

(16) Reg., πειθομένους ἔχων τοὺς ἐθνικούς. Paulo post editi, ἐπὶ ἐπαγγελίαις. Sed ἐπὶ, quod deest in Reg., Basil. et Felck. 5 anon. et alioqui superfluum, expunctum est. Mox Reg., ἀποδέδωκε, παροξύνει, omisso καί.

(17) Reg., λοιπὸν ἐστιν εἰπεῖν· οὕτε γὰρ ἐπαξίως. Post pauca κἀν τῶν ὀλίγων. Sic Reg. et Anglic. alii cum editis, καὶ τῶν ὀλίγων.

(18) Sic Reg. et ita legit Nannius. In editis vero et aliis manuscriptis, τοῦ ἡγεμόνος deest. Paulo post Reg., αἱ ἅγιοι. Infra idem Reg., ἀνεχόμενοι. Editi, ἀνασχόμενοι.

νοῦντο, καὶ ἔπασχον ἃ μὴ θέμις· μὴ ἀνεχόμεναι δὲ, ἅ κινδύνευον· μονάζοντες κατεπατοῦντο, καὶ ἀπέθνησκον· καὶ οἱ μὲν ἐδίσκευοντο (19), οἱ δὲ ξίφεσι καὶ ῥοπάλοις ἀνηροῦντο· ἄλλοι ἐτραυματίζοντο καὶ ἐτύπτοντο. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τραπέζης ἡλικία ἀσέβεια καὶ πικρονομία γέγονεν! ὄρνεα καὶ στροβίλους (20) ἐθυσίαζον, εὐφημοῦντες μὲν αὐτῶν τὰ εἰδῶλα· δυσφημοῦντες δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τὰς θείας τῶν Γραφῶν βίβλους, ἃς εὕρισκον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, κατέκαιον. Εἰς δὲ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον, φεῦ τῆς τόλμης! οἱ Κυριακτοὶ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἄθρεια ἔθνηκοι ἀφυλάκτως εἰσερχόμενοι, τοιαῦτα αἰσχρὰ (21) διεπράττοντο καὶ ἐλάλουν γυμνοῦντες ἑαυτούς, ὡς αἰσχύνεσθαι καὶ λέγειν αὐτά. Καὶ τινες ἀσεβεῖς ἄνδρες, τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν μιμούμενοι, παρθένων καὶ ἑγκρατῶν κρατοῦντες τὰς χεῖρας (22) εἶλκον· καὶ διασύροντες, ἐδίξοντο βλασφημεῖν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀρνούμενας κατέκοπτον καὶ κατεπάτουσαν.

4. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἡ θαυμαστὴ καὶ λαμπρὰ εἰσοδος Γρηγορίου τοῦ Ἀρειανοῦ, ἡδομένη (23) τοῖς τοιαύτοις κακοῖς, ὡσπερ ἐπαθλον καὶ μισθὸν τῆς τοιαύτης παρανόμου νίκης παρέχουσα τοῖς ἔθνηκοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς τὰ (24) τοιαῦτα καθ' ἡμῶν ἐργασασμένοις εἰς πρέβαν δέδωκε τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ τῆς τοιαύτης παρανομίας καὶ ἀταξίας συγχωρηθείσης, τὰ πολέμων λοιπὸν χεῖρονα, καὶ ληστῶν ὁμότερα ἐγίνετο. Οἱ μὲν γὰρ τὰ ἀπαντῶντα (25) διήρταζον· οἱ δὲ τὰς ἀποκειμένας τινῶν παρῆλθα; διηροῦντο· τὸν οἶνον πολλὸν ὄντα ἡ ἔπινον ἡ ἐξεκένουν ἢ ἀπέφερον· τὸ ἀποκειμένον ἔλαιον ἤρπαζον· τὰς θύρας καὶ τοὺς καγκέλλους τὰς σκύλα ἔκαπτον ἐλάμβανεν (26)· τὰς λυχνίας παραντὰ ἐν τῷ τοιχίῳ ἀπέπιθσαν, τοὺς κηριόλους τῆς ἐκκλησίας τοῖς εἰδῶλοις ἀνήπτων· καὶ ὅπως ἀρπαγὴ καὶ θάνατος ἦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ οὐκ ἤδουντο οἱ δυσσεβεῖς Ἀρειανοὶ τούτων γιγνομένων (27)· ἀλλ' ἔτι χεῖρονα καὶ ὁμότερα προσετίθουν· πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ ἐξέθθησαν (28), παρθένοι ἀπομαφοριζόμεναι

(19) Regius ἐδίσκευοντο. Anglicanus, et Felckmanni quintus anonymus ἐδίσκευοντο mendose. Alii cum editis, ἐδημαζοντο. Infra Regius codex ἔλλοι δὲ ἔτρ. In eodem hæc, καὶ ἐτύπτοντο, de-

(20) *Στροβίλους*. Hujus vocis complura sunt significata : 1. *Στροβίλος* significat pinnam vel nucem pineam : quam in quadam Italicæ regione *strobilum* vocari ait Plinius, cujus hæc videtur vera lectio ; nam in quibusdam editis, mendose, *stipulas*, in ultima vero editione, *tibulos* legitur. 2. Significat genus quoddam cochleæ. Alia significata, quæ nihil ad nostrum institutum spectant, videsis in Lexicis. Incertum est utram ex allatis interpretationem postulet hic *στροβίλους*. In editis *στροβίλους* legebatur. Mox Reg., ἑαυτῶν τὰ εἶδ.

(21) Reg., αἰσχρῶς. Mox Basil. et Felckmanni 5 anonym. γυμνοῦντες αὐτούς.

(22) *Τὰς χεῖρας* in Reg. et Anglic. leguntur. In aliis cum editis tum mss. desunt. Paulo post Reg., ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστόν. Infra Reg., Γρηγορίου. Alii omnes ed. et mss., Γεωργίου.

(23) Basil., ἡ ἡδομένη. Reg., quem sequimur, ἡ ἡδομένη. In aliis ἡ deest.

A periclitari; monachi conculcati expirare; alii discis impeti; alii gladiis fustibusque interici; alii vulnerari et vapulare. In sacram autem mensam quanta impietas iniquitasque commissa! aves strobilosque sacrificabant, idola quidem sua laudibus efferentes; Dominum autem et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Filium Dei viventis, in ipsis ecclesiis maledictis insectantes, divinos Scripturarum libros, quos in ecclesia invenerunt, combussere. In sacrum autem baptisterium, proh facinus! Dominicidæ Judæi et athei ethnici temere ingressi res adeo turpes perpetrarunt, ac seipsos undantes tam obscenâ protulere verba, ut ea pudeat referre. Imo quidam impii viri persecutionum acerbitatem imitati, virgines et continentes mulieres, manibus pertractas B raptatasque cogebant blasphemare et Dominum abnegare: quas id facere recusantes cædebant pedibusque calcabant.

4. Ad hæc mirabilis ille ac præclarus Gregorii Ariani ingressus, qui hujusmodi malis gaudebat, ut pro hac iniqua victoria, ethnicis, Judæis, iisque qui hæc flagitia contra nos commiserant, quasi præmium tribueret ac mercedem, ecclesiam in prædam ipsi tradidit. Porro concessa hac iniique ac petulantè agendi libertate, quæ dehinc gesta sunt bello sunt pejora et latrociniò crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent: alii quorundam deposita dividerent: magnam vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; januas et cancellos quasi spolia singuli raperent; candelabra ad parietem statim reponerent; ecclesiæ cereos idolis accenderent. Demum direptio et mors ecclesiam occuparat: nec quidquam impios Arianos pudebat horum facinorum. Quin etiam his graviora et crudeliora addiderunt: presbyteri enim et laici plagis lacerari, virgines detracto maforte, 91 ad tribunal ducis pertrahi, et in carcerem conjici: alii proscribi,

(24) In Reg. τὰ deest. Mox Basil., *πραῖδαν* solus. Ecclesia vero de qua hic agit, *Cyrini* vocabatur, ut ait Athanasius ad solitarios, ubi hæc ipsi recensentur. Porro in epistola Julii, quam integram Athanasius refert, *Apol. contra Arianos*, sacra mysteria ab ethnicis direpta et conculcata feruntur; quod cur in hac epistola omittatur, haud difficile est augurari, nempe Athanasio, qui paulo post fugam suam hæc scripsit, nondum omnia illic gesta, explorata fuisse poterant.

(25) Reg. ἀπάντων. Mox Anglic., τινῶν ἀποθήκας.

(26) Hoc loco mire variat Regius mss.; sic enim habet: Καὶ τοὺς καγκέλλους τῶν ἐκκλησιῶν ὡς σκύλα ἔκαπτον ἐλάμβανεν, τὰς λυχνίας παραντὰ ἐν τῷ τοιχίῳ ἀπέπιθοντο, τοὺς κηριόλους, etc.; ex quibus hæc, ὡς σκύλα ἔκαπτον ἐλάμβανεν, saniora videntur iis quæ in editis legebantur, ὡς σκύλα ἔκαπτον ἐβάσταζεν, quare in hoc Regii lectionem sequimur. Κηριόλους. Sic Reg. et Anglic. Editi cum aliis mss., κηριώνας. Mox Reg. solus, ἤπτων προ ἀνήπτων.

(27) Reg., ἀσεβεῖς Ἀρειανοὶ οὐδὲν τῶν.

(28) Reg., Basil., Anglic., ἐξέθθησαν. Editi male ἐξέθθησαν. Hæc ipsa sic leguntur in epistola Julii

flagellisque cædi : panes ministrorum ac virginum A
interverti. Hæc autem in ipsa sancta Quadragesima
circa festum Paschæ gesta sunt, quo tempore fratres
quidem jejunabant ; præclarus autem ille Gregorius
Caiphæ mores imitatus, cum Pilato duce adversus
pious Christi cultores debacchabatur. Certe in Pa-
rasceve in unam ecclesiarum cum duce et cum
ethnicis viris ingressus, ut populos violentum ejus
introitum aversari animadvertit, auctorem se cru-
delissimo duci præbuit ut in hora una triginta qua-
tuor tum virgines tum conjugatæ, sive nobiles viri
flagris publice cæderentur, et carceri manciparen-
tur : inter quas virginem aliquam lectionis studio-
sam, et adhuc psalterium præ manibus tenentem,
publice flagellari jussit, ejusque liber raptus a car-
nificibus, virgo autem ipsa in carcerem reclusa B
est.

μοσία· καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν δημιῶν διηρπάσθη, αὐτὴ δὲ ἡ (33) παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν
καθεύρηθη.

5. His peractis nondum quieverunt : sed consi-
lium iniere ut in alia ecclesia, ubi maxime illis die-
bus ego degere consueveram, eadem quæ prius ege-
rant perpetrarent, ideoque furorem suum ad hanc
quoque Ecclesiam extendere studuerunt, ut me illic
quasi venatu captum interficerent, quod sane mihi
accidisset, nisi Christi gratia opem tulisset, ut vix
effugerem et saltem hæc pauca dictare liceret. Cum
enim eos ingenti furore correptos animadverterem,
cavens ne ecclesia læderetur, et ne virgines quæ C
illie erant indigna paterentur, neu cædes iterum
perpetrarentur, ac rursus populi contumelia affice-
rentur, ne populis subdixi, memor Salvatoris dic-
tentis : *Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fu-
gite in aliam* 66. Noveram enim ex iis malis quæ in
alia ecclesia commiserant, nihil sceleris eos in istam
ecclesiam omisso : ubi ne ipsam quidem Domini-
canam sanctæ festivitatis ulla in reverentia habue-
rant, sed et illius ecclesiæ homines in carcerem
truserant ; et quo tempore Dominus universos ex
mortis vinculis liberavit, Gregorius cum suis velut
bello in Salvatorem suscepto ducis patrocinio freti,
diem illam libertatis Christi servis in luctum ver-
terunt. Nam ethnici quidem qui hanc diem perhor-

ἀπήγοντο εἰς τὸ βῆμα τοῦ ἡγεμόνος, καὶ εἰς τὴν φυ-
λακὴν ἐβάλλοντο (29)· ἄλλοι ἐδημεύθησαν, ἐμα-
στίχθησαν· οἱ ἄρτοι τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν παρθέ-
νων ἐκαλύθησαν. Ταῦτα δὲ ἐγίνετο ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ
Τεσσαρακοστῇ (30) περὶ τὸ Πάσχα, ὅτε οἱ μὲν ἀδελ-
φοὶ ἐνήστευον, ὁ δὲ θαυμαστὸς Γρηγόριος, τὸν
Καϊάφα τρέπον ἀναλαβὼν, μετὰ Πιλάτου τοῦ ἡγε-
μόνος κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν εὐσεβοῦντων ἐνεπαροίνοι.
Ἐν Παρασκευῇ γοῦν εἰσερχόμενος (31) εἰς μίαν τῶν
ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ἐθνικῶν δῆ-
μων, ὡς ἀποστρεφόμενος εἶδε τοὺς λαοὺς τὴν
βίαιαν (32) εἰσοδὸν αὐτοῦ, ἐποίησε τὸν ὠμότατον
ἡγεμόνα ἐν μιᾷ ὥρᾳ τριάκοντα καὶ τέσσαρας παρθέ-
νους, καὶ ὑπάνδρους, καὶ εὐγενεῖς ἄνδρας μαστιχῆαι
δημοσίᾳ, καὶ εἰς τὸ δεσμοκτήριον ἐμβαλεῖν· ἐν οἷς
B μίαν παρθένον φιλολογοῦσαν, καὶ τὸ ψαλτήριον εἰ-
κατέχουσαν ἐν ταῖς χερσὶ, μαστιχθῆναι πεποίηκε δι-
κατέχουσαν ἐν ταῖς χερσὶ, μαστιχθῆναι πεποίηκε δι-

5. Τούτων γενομένων, οὐχ ἡσύχαζον, οὐδὲ εἰς τὰ
ἐξῆς· ἀλλ' ἐβουλεύοντο καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνθα
μάλιστα ἐγὼ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις ὄκουν, τὰ αὐτὰ
τοῖς προτέροις ποιῆσαι· ἐσπούδαζον δὲ τὴν μανίαν
ἐαυτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν ἐπεκτείνειν, ἵνα
με θηρεύσαντες ἀνέλωσιν. Ὁ καὶ ἔπαθον ἂν, εἰ μὴ
ἡ τοῦ Χριστοῦ (34) χάρις ἐβοήθησεν, ἵνα μόνον ἐκ-
φυγῶν ὑπαγορευσαί κἂν τὰ ὀλίγα δυνηθῶ. Ἐγὼ γάρ,
θεωρῶν αὐτοὺς ἔσχατα λυσσῶντας, λογισάμενος ἵνα
C μῆτε ἡ ἐκκλησία βλαβῆ, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ παρθέναι
πάθωσι, καὶ θάνατοι πάλιν γένωνται, καὶ δεύτερον
οἱ λαοὶ ὀδρισηθῶσιν, ὑπέκλεψα ἐμαυτὸν τῶν λαῶν,
μνησθεὶς τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Ἐὰν ὑμῶς διώκω-
σιν εἰς τὴν γῆν τὴν πόλιν, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν
Ἥδειν γὰρ αὐτοὺς ἀφ' ὧν ἔπραξαν εἰς τὴν ἑτέραν
ἐκκλησίαν κακῶν, μὴδὲν τῶν δεινῶν καὶ κατὰ τῆς
ἄλλης παραιτούμενους· ὅπου γε οὐδὲ αὐτὴν τὴν Κυ-
ριακὴν τῆς ἀγίας (35) ἑορτῆς ἠδέσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐν
αὐτῇ τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπους εἰς φυλακὴν καθ-
εῖραν· ὅτε ὁ μὲν Κύριος τοὺς πάντας ἐκ τῶν τοῦ
θανάτου δεσμῶν ἠλευθέρωσεν, ὁ δὲ Γρηγόριος καὶ οἱ
σὺν αὐτῷ, ὡσπερ ἀντιμαχόμενοι τῷ Σωτῆρι, καὶ
θαβρῶντες τῇ τοῦ ἡγεμόνος προστασίᾳ, τὴν ἐλευθέ-
ριον ἡμέραν τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις πένθος πεποίη-

66 Matth. x, 23.

infra, Πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἤκισθη-
σαν, Presbyteri et ex populo multi plagis lacerati
sunt; ex quo patet veram esse lectionem ἐξέσθησαν.
Mox Regius ἀπομαφοριζόμεναί, quæ lectio non sper-
nenda. Nam hoc genus vestis, ut apud Græcos μα-
φόριον, apud Latinos mavors, mafors, mafortes, et
mafortium vocatur; unde existimant nonnulli μαφό-
ριον Græcum, ἀπὸ τοῦ μαφοριου factum esse. Erat
que μαφόριον capitis velamen, quo non moniales
tantum, sed et monachi utebantur. In libro *De vir-
ginitate*, qui falso ascribitur Athanasio: καὶ τὸ μα-
φόριον ἄκροσσον, sit mafortium non fimbriatum.
Ἀπομαφοριζόμενας inepte vetus interpres a cæli
auro divulsus verterat.

(29) Reg. pro καὶ εἰς τὴν φυλακὴν habet αἱ δὲ
εἰς τὴν φυλ. Infra idem, ἄλλοι δὲ ἐδημεύθησαν.

D (30) Reg. ἀγία σαρακοστῇ. Mox editi de more
Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(31) Sic Reg. et Anglic. Editi εἰσερχόμενοι. Basil
et Felckm. 5 anon. εἰσερχόμενον.

(32) Pro βίαιαν, Reg. μιαν.

(33) Sic ex Reg. restituendum putavimus. Alii
cum editis, αὐτῇ τε. Infra Basil. οὐχ ἡσύχαζον

(34) Reg. Θεοῦ. Mox idem ἵνα μόλις ἐκφύγῃ
καὶ ὑπαγορευσαί κἂν ὀλίγα. Infra idem καὶ λο-
γισάμενος. Paulo post in Basil. αἱ δεστ ante ἐν
αὐτῇ. Mox Regius, καὶ ἐν αὐτῇ πάλιν θάνατοι γέ-
νωνται.

(35) Ἁγίας δεστ in Reg. Infra editi Γεώργιος
Reg. vero Γρηγόριος.

καιν (36). Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες ἠυφραίνοντο δυσ-
 απούμενοι τὴν ἡμέραν· ὁ δὲ Γρηγόριος, ἴσως ἐντολάς
 πληρῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, πενθεῖν ἠγάγαζε τοὺς
 Χριστιανούς (37) τῇ κακώσει τῶν δεσμῶν. Διὰ ταύτης
 τοῦν τῆς βίας ὁ ἡγεμὼν ἤρπασε τὰς ἐκκλησίας,
 καὶ ἀρπάσας, Γρηγορίῳ καὶ τοῖς Ἀρειομανίταις παρα-
 ἔδωκε. Καὶ οἱ μὲν ἐκκήρυκτοι παρ' ἡμῶν διὰ τὴν
 ἀπέθειαν γενόμενοι, ἐγκαυχῶνται (38) τῇ ἀρπαγῇ
 τῶν ἐκκλησιῶν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς καὶ οἱ κληρικοὶ
 τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βιάζονται ἢ κοινοῦν τῇ
 ἀσεβείᾳ τῶν αἰρετικῶν Ἀρειανῶν, ἢ μὴ εἰσέρχεσθαι
 εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ναυκλήροις καὶ
 τοῖς ἄλλοις (39) τοῖς τὴν θάλατταν πλέουσιν οὐκ ὀλί-
 γην βίαν καὶ ἀνάγκην ἐπέθηκεν ὁ Γρηγόριος, διὰ τοῦ
 ἡγεμόνος βασιλῆως καὶ μασιλῶν, ἄλλους δὲ καὶ
 δεσμεύων καὶ εἰς τὸ δεσμοτήριον ἐμβάλλων (40)· ἵνα
 μὴ ἀντιλέγῃσι τῇ παρανομίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γράμ-
 ματα παρ' αὐτοῦ λαμβάνωσι. Καὶ ἵνα μὴ ἀχρι τού-
 των ἀρκεσθῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αἵματος ἡμῶν ἐμφορηθῇ,
 πεποίηκε τὸν ὠμότατον καὶ συναργὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα
 ὑφίσταμα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ κατ' ἐμοῦ γράψαι
 τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ (41), ἐπιφθονα
 ῥήματα περιέχον, ἀφ' οὗ μὴ μόνον ἔστι φυγεῖν. ἀλλὰ
 καὶ μυρίους θανάτους προσδοκᾶν. Καὶ ὁ μὲν τὸ ψή-
 ρισμα γράψας ἔστι παραβάτης ἐκ Χριστιανῶν, καὶ (42)
 εἰδῶλα ἀναισχύντως προσκυνῶν· οἱ δὲ ὑπογράφαντές
 εἰσιν ἔθνη καὶ νεωκόροι τῶν εἰδώλων, καὶ σὺν αὐ-
 τοῖς Ἀρειανοῖς. Καὶ ἵνα μὴ πολὺς ἐν τῷ γράφειν
 γένομαι, διωγμὸς ἔστιν ἐνταῦθα, καὶ διωγμὸς οἷος
 οὐδέποτε γέγονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως μὲν γὰρ
 ἐν τῷ περὶ τοῦτου διωγμῷ κᾶν (43) φεύγων τις προσ-
 ῆυχετο, καὶ κρυπτόμενος ἐθαπτίζετο· ἄρτι δὲ ἡ πολλὴ
 ὠμότης καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ἀθεότητα μεμίμηται.
 Ὡς γὰρ οἱ τότε κατὰ τοῦ Δανιὴλ, οὕτω καὶ ὁ θαυ-
 μαστός Γρηγόριος νῦν τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις προσευ-
 χομένους διαβάλλει τῷ ἡγεμόνι, καὶ τοὺς λειτουργούς
 μετὰ πάσης ὕβρεως παρατηρεῖται, ὡς ἐκ τῆς τσαύ-
 τῆς (44) βίας πολλοὺς μὲν ἀθαπτίστους κινδυνεύειν,
 πολλοὺς δὲ χωρὶς τῶν ἐπιτρεπτομένων νοσεῖν καὶ
 δύνεσθαι, πικροτέραν τῆς νόσου τὴν τοιαύτην συμ-
 φορὰν ἠγομένους. Τῶν γὰρ λειτουργῶν τῆς Ἐκκλη-
 σίας διωκομένων, οἱ λαοὶ, καταγινώσκοντες τῆς ἀσεβείας
 νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν (45), ἢ χεῖρα τῶν Ἀρειανῶν

6. Ἀρειανὸς οὗν ἔστιν ὁ Γρηγόριος καὶ τοῖς Ἀρειαν-
 οῖς ἀποσταλεῖς· οὐ γὰρ τις αὐτὸν ἠτήσατο πλὴν μό-
 νων αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὡς μισθωτὸς καὶ ὡς

A rent latabantur : Gregorius vero, Eusebianorum
 fortasse iussa complens, vinculorum acerbitate
 Christianos ad luctum compulit. Hoc igitur violentiæ
 impetu dux ecclesiæ occupavit, occupatas Grego-
 rio et Ariomanitis tradidit. Et qui ob impietatem a
 nobis ejecti fuerant, ecclesiarum invasione glorian-
 tur. Populus autem Dei et catholica Ecclesiæ cle-
 rici, aut hæreticorum Arianorum impietati commu-
 nicare coguntur, aut ecclesiarum introitu arcentur.
 Imo et naucleris et aliis qui in mari navigabant,
 non modicam viam et necessitatem intulit Gregorius,
 dum opera ducis alios excruciat flagrisque cædit,
 alios vinculis constringit et in carcerem conjicit ;
 ut ejus iniquitati non contradicerent, imo litteras a
 se acciperent. Verum ne his quidem contentus,
 B quo se nostro sanguine satiare, crudelissimo fac-
 cinorum socio duci auctor fuit, ut quasi populi
 suffragio, acta adversum 92 me odiosis verbis
 concepta piissimo imperatori Constantio scriberet,
 unde non solum effugere non liceret, sed sexcentæ
 mortes expectandæ essent. Porro qui acta conscrip-
 sit transfuga est ex Christianis, qui idola turpiter
 adorat : qui autem subscripsere sunt ethnici et ido-
 lorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Et ne multus
 sim in scribendo, persecutio isthic adest, imo qualis
 nunquam adversus Ecclesiam exstitit. Nam in su-
 periori quidem persecutione, saltem qui effugerat
 orare, et qui latitabat baptizari poterat : nunc
 autem ingens illa crudelitas etiam Babyloniorum
 C impietatem est æmulata. Ut enim illi Daniele, sic
 præclarus Gregorius eos qui domi orant ad ducem
 defert, et ministros cum ingenti contumelia obser-
 vat, ita ut ex hac violentia multi nondum baptizati
 periclitentur. Plurimi vero quod dum ægrotant a
 nullo invisantur (quod illi haud sine lacrymis tole-
 rarint) ejusmodi calamitatem ipso morbo acerbio-
 rem existimant. Dum enim Ecclesiæ ministri per-
 secutionem patiuntur, populi qui hæreticorum Aria-
 norum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare
 ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo
 imponantur.

ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν.

D 6. Arianus igitur est Gregorius et Arianis mis-
 sus : nam illis solis exceptis, nemo illum postulavit :
 quapropter quasi mercenarius et extraneus, gravia

(36) Sic Reg. Alii cum editis πεποίηται. Paulo
 post editi, Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(37) In editis τότε ante τοὺς Χριστιανούς. Nos
 Regium codicem secuti expruimus. Mox omnes
 editi et mss. præter Reg. διὰ ταύτης τοῦν τῆς
 βίας. Regii ms. lectionem amplectendam duximus.
 Mox editi, Γεωργίῳ. Reg. Γρηγορίῳ.

(38) Reg. καυχῶνται.

(39) Reg. τοῖς λαοῖς.

(40) Sic Reg. Alii vero cum editis, Γεώρ-
 γιος διὰ τοῦ ἡγεμόνος βασιλῆως, ἄλλους δεσ-
 μεύων, omissis interpositis.

(41) Reg. Κωνσταντίνῳ mendose.

(42) Καί, et paulo infra etiam, desunt in editis. Nos
 ex Reg. sumpsimus.

(43) Reg. καί. Infra idem Reg. Βαβυλώνιον, et mox
 ἐνίκησεν pro μεμίμηται. Paulo post idem Γρηγόριος
 νῦν τοῦς. Editi vero Γεώργιος τοῦς.

(44) Ita Reg. Editi τοιαύτης. Mox idem Reg., post κιν-
 δυνεύειν, sic habet, κωλύοντε τοὺς νοσοῦντας ἐπισκέ-
 πτεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦτου ἀθαπτίστους τελευτᾶν αὐτοῦς,
 πικροτέραν τῆς νόσου καὶ τοῦ θανάτου τὴν τοιαύτην,
 quæ sane ἀσύστατα sunt, et cum præcedentibus ra-
 tum cohærent.

(45) Reg. μᾶλλον νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν, ἢ τῶν
 ἀσεβῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἐπιτιθέσθαι. Idem
 Ἀρειανὸς οὗν ἔστιν ὁ Γρηγόριος, etc. Ubi editi de
 more Γεώργιος. Mox idem Reg. ἠτήσατο. Editi vero
 ἠτήται. Paulo post ὡς ante ἀλλότριος in Reg. legitur,
 in editis desideratur.

et acerba in catholicæ Ecclesiæ populos, utpote sibi non proprios, ducis opera perpetrat. Cum enim jam pridem Pistum Arianis episcopum constituissent Eusebius cum sequacibus : ubi de illo nos scripsissemus, vos omnes catholicæ Ecclesiæ episcopi, illum ob impietatem jure anathemate damnastis et abdicastis, qua de causa jam Gregorium ipsismet Ariani miserunt. Deinde ne nobis rursus adversus ipsos scribentibus, denuo illi pudore suffunderentur, externa vi contra nos usi sunt, ut cum Ecclesiis occupaverint Arianismi suspensionem effugisse viderentur. Verum hic quoque spe falsi sunt; nemo enim ecclesiasticorum cum illis versatur, nisi soli hæretici, quique ob crimina ejecti sunt, et quotquot metu ducis simulatione utuntur. Hæc est Eusebianorum scena : hæc Eusebiani cum jam pridem moliti essent ac faciendum constituissent, nunc per calumnias efficere valuerunt, quibus nos apud imperatorem criminati sunt. Sed ne ita quidem quiescunt, sed etiamnum nos interficere quærunt, motique nostris sese terribiles exhibent, ita ut omnes se in fugam vertant, et ab illis mortem expectent. Sed non ideo vos eorum malitiam reformidare oportet, sed potius ulcisci, resque novas quas adversum nos moliti sunt indigne ferre. Si enim uno membro patiente, reliqua membra condolent; et si juxta beatum Apostolum, flere oportet cum flentibus⁶⁶; cum tanta Ecclesia lædatur unusquisque, ac si ipse læsus, facinus illud ulciscatur.

93 Communis enim est Salvator quem illi malefictis incessunt, et omnium sunt canones qui ab illis violantur. Si vobis in ecclesia sedentibus, et populis absque ulla querendi causa congregatis, aliquis derepente decretam proferens, alicujus vestrum successor accederet, nonne illud indigne ferretis? nonne rogaretis qui vos ulciscerentur? Quocirca æquum est vos indignari, ne si hæc taceantur paulatim per singulas Ecclesias hujusmodi malum propagetur, et tandem gymnasium nostrum in emporium forumve convertatur

τούτων σιωπωμένων, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς ἐκάστην Ἐκκλησίαν τὸ τοιοῦτον κακὸν διαβῆ (54), καὶ λοιπὸν ἐμπόριον καὶ ἀγοραῖον τὸ καθ' ἡμᾶς διδασκαλεῖον γένηται.

7. Porro quæ ad Ariomanitas spectant nostis, D fratres (scæpe enim eorum impietatem et singuli pri-

⁶⁶ Rom. xi, 15.

(46) Ἐπειδὴ γὰρ Πιστόν. Sic Reg. Anglic. et ita legerat Nannius qui vertit : ut fidem sibi in episcopum, sed perperam Πιστός fidem transtulit, cum sit nomen proprium de quo in admonitione videsis, Pro ὄνπερ, Reg. et Anglic., αὐτὸν minus recte.

(47) Reg. solus, καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι διὰ γε τὴν ἀσέβειαν. In editis Ἐκκλησίας deest.

(48) Reg., Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς ἀρ. Editi vero, Γεώργιον νῦν τοῖς αὐτοῖς Ἀρειανοῖς.

(49) Reg., ἐκφυγεῖν. Infra οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, hæc, quæ in editis deerant, ex R. g. et Anglic. sumpsimus, quæ etiam a Nannio lecta sunt.

(50) Sic Anglic. et edit. Paris. Alii, διέβαλλον. Mox Anglic., ἡσύχαζον.

ἄλλότριος, δεινὰ καὶ πικρὰ τοῖς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας λαοῖς, ὡς οὐκ οὔσιν ἰδιοῖς, διὰ τοῦ ἡγεμόνος κατεργάζεται. Ἐπειδὴ γὰρ Πιστόν (46) ὄνπερ πρότερον οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς κατέστησαν, μετὰ τὸ γράψαι ἡμᾶς περὶ αὐτοῦ, πάντες ὑμεῖς οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι ἐπίστασθε, ὡς διὰ τὴν ἀσέβειαν (47) εἰκότως αὐτὸν ἀναθεματίσατε καὶ ἀπεκηρύξατε· τούτου ἕνεκα Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς Ἀρειανοῖς (48) ἀπέστειλαν. Εἶτα, ἵνα μὴ καὶ δεῦτερον αἰσχύνῃν ὀφλήσῃσι, γραφόντων ἡμῶν πάλιν κατ' αὐτῶν, διὰ τοῦτο τῇ ἐξωθεν βίᾳ καθ' ἡμῶν ἐχρήσαντο, ἵνα, τῶν ἐκκλησιῶν περικρατήσαντες, δόξωσιν ἐκφεύγειν (49) τὴν τῶν Ἀρειανῶν ὑπόνοιαν. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ αἰρετικοί, καὶ οἱ δι' αἰτίας ἐκκληθέντες, καὶ ὅσοι διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἡγεμόνος ὑποκρίνονται. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐστὶ τὸ δραματούργημα· ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔκπαλαι μὲν ἐμελέτων καὶ συνετίθουν· νῦν δὲ καὶ ἔσχυσαν πρᾶξαι διὰ τὰς διαβολὰς, ἃς διέβαλλον (50) ἡμᾶς βασιλεῖ. Ἀμέλει οὐδὲ οὕτως ἡσυχάζουσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡμᾶς ἀποκτείνειν ζητοῦσι, καὶ τοῖς γνωρίμοις ἡμῶν φοβεροῦς ἑαυτοῦς δεικνύουσιν, ὥστε (51) πάντας φυγαδεύεσθαι καὶ θάνατον παρ' αὐτῶν προσδοκᾶν. Ἄλλ' οὐ διὰ ταῦτα καὶ ὑμᾶς αὐτῶν τὴν παρανομίαν καταπτῆξαι χρὴ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκδικῆσαι, καὶ ἀγανακτῆσαι κατὰ τῶν οὕτως καινοτομηθέντων καθ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ, πάσχοντος μέλους ἐνός, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, καὶ κατὰ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, κλαίειν μετὰ κλαίωντων δεῖ πασχούσης τῆς τηλικαύτης Ἐκκλησίας, ἕκαστος, ὡς αὐτὸς πάσχων, ἐκδικεῖται τὸ πρᾶγμα. Κοινὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Σωτὴρ, ὁ ὑπ' αὐτῶν βλασφημούμενος, καὶ πάντων εἰσὶν οἱ κανόνες (52), οἱ ὑπ' αὐτῶν παραλυμένοι. Ἄρα γὰρ εἰ, καθεζομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ συναγομένων τῶν λαῶν χωρὶς τινος μέμψεως, εἴ τις ἐξαιφνης διὰ προστάγματος διάδοχος ἐληλυθεὶ καθ' ἐνός ὑμῶν, καὶ τοιαῦτα ἐγεγόνει καθ' ὑμῶν, οὐκ ἂν ἡγανακτῆσατε; οὐκ ἂν ἠξιώσατε (53) ἐκδικηθῆναι; Διὰ τοῦτο ἀγανακτῆσαι ὑμᾶς δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μὴ, διὰ τοῦτο ἀγανακτῆσαι ὑμᾶς δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μὴ, καὶ λοιπὸν γένηται.

7. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἀρειομανίτας οἴδατε, ἀγαπητοί· πολλάκις γὰρ αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν ἴδτε

(51) Ὅστε Reg. et Basil. Alii vero cum editis, ὡς. Mox θάνατον. Sic Reg. quem sequimur; editi θανάτους. Infra Reg. solus, ἡμᾶς αὐτῶν τὴν πανουργίαν. Post pauca καθ' ἡμῶν, ex Reg. et Basil. desumptum, in editis et in aliis mss. deerat. Mox editi, μέλους τινός, ut Reg. quem sequimur, μέλους ἐνός, et ita legisse videtur Nannius qui vertit, uno membro. Paulo post καὶ ante κατὰ deest in Reg. Mox Reg., δεινὰ pro δεῖ mendose.

(52) Reg., πάντων ὑμῶν εἰσὶν οἱ κανόνες. Mox in eodem, εἰ post γὰρ deest.

(53) In Reg., ἂν deest ante ἠξιώσατε.

(54) R. g. διαδοθῆ. Mox διδασκαλίον inem. Paulo post idem Reg., ἀδελφοί pro ἀγαπητοί. Infra idem, τὴν ἀσέβειαν καὶ ἕκαστος, ἴδια τε καὶ κοινῆ.

καὶ κοινῇ πάντες ἀπεκηρύξατε· οἴδατε δὲ καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ὡς προείπον, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις ὄντας αἰρέσεως, δι' ἣν καὶ πάλαι (55) ἡμῖν ἐπεδούλευσαν. Τὰ δὲ νῦν δι' αὐτοὺς καὶ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα πικρῶς πολέμων, ἐδήλωσα ὑμῖν, ἵνα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἱστορίαν μισοπονήρον ζῆλον ἀναλαβόντες, ἐξάρητε τοὺς τὰ τοιαῦτα πονηρὰ ἐργασαμένους κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰ γὰρ καὶ πέρυσιν (56) οἱ κατὰ Ῥώμην ἀδελφοί, μήπω τούτων γενομένων, ἀλλ' ἔνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον ἔγραψαν γενέσθαι, ἵνα κακεῖνα ἐκδικηθῆ· ἦν περ εὐλαβοῦμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προύλαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἠθέλησαν ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἵνα λοιπὸν ἐπ' ἀδείας πράττωσιν ἃ βούλονται, καὶ μὴ ἔχωσι τὸν ἐλέγχοντα· πῶσω μᾶλλον ἐπὶ τοῖς τηλικούτοις παρανομήμασιν ἀγανακτῆσαι ὀφείλετε, καὶ καταψηφίσασθαι αὐτῶν, ὅσα καὶ ταῦτα τοῖς προσέροις προσέθησαν; Παρακαλῶ, μὴ παρίδῃτε τὰ τληκαῦτα, μηδὲ ἐπιτρέψῃτε τὴν περιδότην Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν ὑπὸ αἰρετικῶν καταπατηθῆναι. Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ καὶ οἱ λειτουργοὶ κατ' ἐπιτοῦς ἐστὶν, διὰ μὲν τοῦ ἐπάρχου βίας (57) σιωπῶντες, διὰ δὲ τὴν ἀσεβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν ἐκτριπόμενοι. Ἐὰν τοίνυν γράψῃ ὑμᾶς Γρηγόριος, ἢ ἄλλος τις περὶ αὐτοῦ, μὴ δέξησθε, ἀδελφοί, τὰ γράμματα αὐτοῦ, ἀλλὰ σχίσσατε, καὶ δυσωπήσατε τοὺς κομίζοντας, ὡς ἀσεβείας (58) καὶ πονηρίας ὄντας διακόνους. Ἐὰν δὲ καὶ τύπον εἰρηνικὸν τολμήσῃ γράψῃ, μηδὲ ταῦτα δέξησθε· τῷ γὰρ φόβῳ τοῦ ἡγεμόνος οἱ δεχόμενοι κομίζουσι διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ βίας. Ἐπειδὴ δὲ εἰκόσ καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον γράφειν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προὔπομνησαι ὑμᾶς ἐπιπύδασα, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἀπροσωπώληπτον τοῦ Θεοῦ μιμησάμενοι, ἐκδιώξῃτε τοὺς παρ' αὐτῶν· εἰτε ἐνιοῦτι καὶ αἰσῶ διωγμοὺς, καὶ φόβους παρθέμων, καὶ θανάτους, καὶ ἀρπαγὰς τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πυρκαϊῶν, καὶ βλασφημίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις (59), ἔνεκεν τῶν Ἀρειομανιτῶν κατεσκευάσαν ὑπὸ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων γενέσθαι. Οὐκ ἂν δὲ ὁ ἀσεβὴς καὶ μεμηνὼς Γρηγόριος ἀρνήσῃται ἐαυτὸν εἶναι Ἀρειανὸν, ἔχων ἔλεγχον τὸν ὑπογράφοντα αὐτοῦ τὰ γράμματα. Ἀμῶν γὰρ οὗτος ὁ ὑπογράφων, ἐκπαλαί μὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξανδρου τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἐπιτοκόπου ἐπὶ πολλοῖς κακοῖς (60) καὶ ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας. Πάντων οὖν ἔνεκεν καὶ ἀντιγράψαι ἡμῖν θελήσατε, καὶ καταγνῶναι τῶν ἀσεβῶν, ἵνα καὶ νῦν οἱ μὲν λειτουργοὶ, οἱ ἐνταῦθα, καὶ οἱ λαοὶ (61), τὴν ὀρθοδόξου καὶ μισοπονήραν ὁμῶν ὀρῶντες, εὐφρανῶνται τῇ εἰς Χριστὸν ὁμοψύχῳ ὁμῶν πίστει, οἱ δὲ τοιαῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομήσαντες, με-

A vatum et publice omnes condemnastis), nec ignoratis, ut supra dixi, Eusebium ejusque socios ejusdem esse hæreseos, cujus gratia nobis iterum insidias struxere. Quæ vero nunc illorum causa, imo illis auctoribus gesta sunt, bellis sane acerbiora vobis significavi; ut, secundum historiam initio enarratam, studio iniquitatis ulciscendæ instructi, talium in Ecclesiam scelerum auctores deponatis. Si enim anno præterito fratres nostri qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut illa scelera ulciscerentur: quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt, nosque interficere voluerunt, ut pro libidine deinceps agere liceret, nec haberent qui se redargueret; quanto magis hæc tanta scelera indigne ferre illosque damnare debetis, cum maxime ista superioribus addiderint? Obserro ne hæc tam gravia negligatis, neve inclutam Alexandrinorum Ecclesiam ab hæreticis conculcari sinatis, siquidem populi ac ministri, jure merito seorsim degunt, ob præfæcti formidinem taciti quidem, Ariomanitarum tamen impietatem execrantes. Si igitur aut ipse Gregorius, aut alius quispiam illius causa ad vos scripserit, ne recipiatis, fratres, ejus litteras. Sed ipsas lacerate, tabellariosque pudore suffundite, utpote impietatis et malitiæ ministros. Sed etiansi sub pacifica forma scribere ausit, ne sic quoque recipiatis: metu enim ducis eas deferunt qui ad vitandam ejus violentiam ipsas susceperunt. Quoniam autem verisimile est Eusebianos vobis in ejus gratiam scripturos, ideo præmonere vos studui, ut demum imitati sine ulla personarum acceptione, homines ab illis missos expellatis. Hoc enim tempore Ariomanitarum causa, persecutiones, virginum stupra, cædes, ecclesiarum populationes, incendium, blasphemias in ipsis ecclesiis ab ethnicis et Judæis fieri curarunt. Neque enim impius ille et furiosus Gregorius se Arrianum esse inficias ire poterit, cum is qui litteris ejus subscribit, argumentum in contrarium præbeat. Ammon enim iste qui subscribit jamdiu a beatæ memoriæ Alexandro ante me episcopo, ob multa scelera et ob impietatem, ab Ecclesia ejectus est. Horum igitur omnium causa, et nobis, quæso, rescribite, et impios condemnate, ut ministri quidem qui istic degunt populique, vestram et orthodoxam doctrinam vestrumque erga malitiam odium cernentes, de vestra gaudeant concordia in Christum fide; illi autem ejusmodi

(55) Reg., πάλιν pro πάλαι. Mox Anglic. δι' αὐτῶν. Paulo post Reg. πολέμων, καὶ διὰ τοῦτο ἐδήλωσα.

(56) Vox πέρυσιν deest in Reg.; sed cum in omnibus aliis cum editis tum mss. legatur, et alioqui verè hujus temporis historiæ congrua, retinendum videtur. Nam ut mox dicitur in monito ad *Apolo-giam*, anno 340, legati Athanasii, ac etiam Eusebiani synodum a Julio postularunt.

(57) Reg. pro βίας, habet βασάνους. Post priuca idem, Ἄν τοίνυν. Mox idem, Γρηγόριος. Editi vero,

Γεώργιος.

(58) Sic Reg. Alii cum editis, ἀσεβεῖς. Præstat Regii lectio. Paulo post idem, τολμήσει.

(59) Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Hæc absunt a Basil. et Anglic. Infra Reg., Γρηγόριος. Editi, Γεώργιος.

(60) Vox κακοῖς in Reg. habetur, eamque videtur legisse Nannius, interpretatur enim, multis malis; ab aliis abest.

(61) Reg., οἱ ἄλλοι. Mox idem, καὶ τὴν μισοπ. Paulo post idem Reg., τῇ εἰς Θεὸν ὁμοψύχῳ.

scelerum in Ecclesiam auctores, vestris litteris ad meliorem frugem revocati, vel sero tandem resipiscant. Salute eam, 94 quæ apud vos est, fraternitatem. Fratres omnes qui mecum sunt vos salutant. Dominus vos incolumes, nostrique memores conservet, domini vere desideratissimi.

ταπειθευθέντες ἐκ τῶν ὑμῶν γραμμάτων, καὶ ὑπέ-
ποτε δυνηθῶσι μεταγῶναι. Προσείπατε τὴν παρ'
ὑμῶν ἀδελφότητα. Οἱ σὺν ἐμοὶ (62) πάντες ἀδελφοὶ
προσαγορεύουσιν ὑμᾶς. Ἐρρωμένους καὶ μνημο-
νεύοντας ὑμῶν ὁ Κύριος ὑμᾶς διαφυλάξειε, κύριοι
ἀληθῶς ποθεινότατοι.

IN APOLOGIAM CONTRA ARIANOS ADMONITIO.

I. *Apologia contra Arianos*, quæ, quod pleraque complectatur monumenta, *Collectio monumentorum* a nonnullis recentioribus vocatur, in omnibus cum editis tum manuscriptis *Apologia secunda* inscribitur, quia nimirum post *Apologiam de fuga* collocatur; tametsi eam ante alias Athanasii *Apologias* conscriptam fuisse certum est. Siquidem *Apologiam ad Constantium*, et *Apologiam de fuga* ad annum 356 pertinere suo loco dicturi sumus. At *Apologia contra Arianos* non diu post Athanasii ex secundo exilio reditum, qui anno 349 contigit, scribi potuit. Ex compluribus enim hujus *Apologiæ* locis, ac ex ipso potissimum initio, liquet editam fuisse antequam Ursacius et Valens, qui ab Arianis partibus resilierant et suam adversus Athanasium sycophantiam confessi fuerant, in impietatem reciderent, et adversus Athanasium Arianis denuo sese jungerent, quod, ut tardius, anno 352, contigisse alias demonstrabitur. Huc accedit ipsius Athanasii testimonium num. 59 hujus *Apologiæ*, ubi de postremo suo agens exilio ait ἃ νῦν πέπονθα, quæ jam passus sum, quo indicat se paulo post reditum suum hanc *Apologiam* conscripsisse. Nihilque nostræ sententiæ officium quæ de Liberii et Hosii exilio sub finem leguntur, ea quippe diu post conscriptam *Apologiam* addita fuisse ibidem probaturi sumus.

II. Hujus scribendæ hæc causa fuit. Athanasius, ex Sardicensis synodi decreto, ac imperatorum Constantis et Constantii jussu patriæ et Ecclesiæ suæ restitutus, cum comperisset illas tandiu jactatas totiesque confutatas criminationes, de Arsenii nece, de calice fracto, deque mensa subversa, etc., rursum ab Arianis pervulgari, qui etiam niterentur hæc ipsa denuo in judicium vocare, *Apologiam* edidit, ubi varia monumenta et epistolas hac de re conscriptas in unum collegit, ratus nihil æque ad sui purgationem conducere, ac si ex ipsis rerum gestarum actis causæ suæ sinceritas eluceret. Horum monumentorum duæ sunt partes præpostero ordine ab ipso Athanasio digestæ. Prima complectitur epistolas synodicas aliasque de causa Athanasii conscriptas, ab anno 340 ad annum 350, quarum commune argumentum est, confutatio calumniarum ab Eusebianis in synodo Tyria, in Mareote et alibi adversus Athanasium structarum. Secunda pars historiam Meletii, rerumque ab Ischyra, Arsenio et Eusebianis contra Athanasium gestarum, ac una earundem monumenta comprehendit ab anno 300 ad 338. De singulis in utraque parte collectis monumentis quædam pertractanda sunt.

III. In priori parte primo occurrit epistola encyclica Alexandrinæ synodi ad omnes episcopos et ad Julium papam missa, qua Athanasius a calumniis Eusebianorum vindicatur. Eum nempe accusabant hæretici quod post suum ex Galliis reditum multarum cædium auctor fuisset, quod episcopatum Alexandrinum invasisset, furtimque ordinatus fuisset, quod frumentum alendis viduis destinatum, in proprium lucrum divertisset. Has omnes criminationes, necnon veteres illas, de Arsenii nece, etc., validissimis argumentis confutant Ægyptii episcopi, et una Pisti Ariani episcopi ordinationem paucis perstringunt. Hæc causa fuit hujus synodi cogendæ; quo autem anno ea celebrata et hæc epistola conscripta sit, non convenit inter auctores; quidam enim ad annum 339 referunt, alii vero ad 340 quibus libentius assentimur. Siquidem ex ipsa Julii epistola constat Athanasii et Alexandrinæ synodi legatos eo ipso anno 340 Romam concessisse, ac cum Eusebianis congressos, synodum una cum illis postulasse: quod in præcedenti encyclica epistola, anno 341 scripta, diserte testatur Athanasius; ait enim πέρυσσι, id est anno præterito, fratres Romæ synodum postulasse. Porro verisimile omnino est synodum et ejus legationem in eundem annum cadere. Hæc sententiæ, alioqui probabilissima, extra dubium erit, si Socrati fides habeatur, qui Eusebii in sedem Constantinopolitanam intrusionem refert ad annum 340, post necem scilicet Constantini junioris. Cum enim hæc epistola illam Eusebii invasionem memoret, eam non ante annum 340 scriptam fuisse conspiciendum erit.

(62) Reg. τὸν ἑμῶν.

IV. Sequitur postea epistola Julii ad Eusebianos præsules qui Antiochiæ synodum celebrant, quos objugat quod sibi proterve rescripsissent, et quod ad synodum quam ipsimet postulassent accedere renuissent: purgatque Athanasium a jamdiu objectis criminationibus, necnon Marcellum Ancyranum, Asclepam Gazensem, aliosque episcopos ab Eusebianis dire vexatos, quos a tota synodo ad communionem jure receptos ait. Sed complura in hac epistola habentur, quæ ingentes controversias apud nostri ævi scriptores excitarunt. Quæritur enim: quo anno Romana synodus sit celebrata, et hæc epistola conscripta: an synodi duæ Athanasii causa Romæ coactæ sint: an Athanasius post suum ex Galliis reditum his Romam petierit, et an octodecim menses, quos eum Romæ commoratum Julius testatur, ab ejus primo Romam adventu ducendi sint: quonam tempore Elpidius et Philoxenus presbyteri ab Julio pontifice ad Eusebianos Antiochiam missi sint. Omissis variis recentiorum sententiis, ex Athanasio ipso, a quo solo lux in tantis tenebris oriri queat, rectam historiæ seriem et temporum rationem statuere conabimur.

V. Presbyteros ab Athanasio et a synodo Alexandrina Romam missos cum Eusebii legatis coram Julio pontifice anno 340 congressos esse jam diximus, neque res in dubium verti posse videtur. Utrisque autem legatis id petentibus, synodus Romæ a summo pontifice indicitur, ut testatur Julius in hac epistola, num. 33. Eusebiani vero rerum a se improbe gestarum conscientia 95 exagitati, ut Romanæ synodi decretum præverterent, Antiochiæ conveniunt initio anni 341, ibique synodum celebrant, de qua pluribus in libro *De synodis* agemus; hinc Gregorium Arianum militari manu stipatum Alexandriam episcopum mittunt, cujus furorem ut vitaret Athanasius, Romam se contulit, post festum Paschæ ejusdem anni 341. De duplici autem ejus Romam profectioe ne verbum quidem apud Athanasium reperias, licet pluries ille de suo Romam adventu mentionem faciat et maxime in *Apologia ad Constantium*, ubi res a se tunc temporis gestas ordine recenset; ut mirum sit eruditos viros, eum his Romam venisse nulla cogente necessitate existimasse. Nec est quod Socratis testimonio moveamur, qui duplicem Athanasii Romam profectioem memorat: is enim tantam rebus hujusce temporis affert perturbationem, ut vix quidquam certi ex ejus Historia statui possit, quod infra pluribus demonstratur. Octodecim autem mensium, quos Athanasium Romæ versatum memorat Julius, initium rectissime ducitur ab ejus post Gregorii invasionem Romam adventu, ut ex sequentibus palam erit.

VI. Cum Romam advenisset Athanasius, Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum presbyteros, ad Eusebianos Antiochiæ coactos, quibus diem dicebat ut sese ad synodum Romæ celebrandam conferrent, de rebus contra Athanasium gestis rationem reddiduri. Porro legationem Elpidii et Philoxeni, post Gregorii intrusionem et post Athanasii Romam adventum factam esse, testatur ipse Athanasius in *Epistola ad solitarios*, non longe ab initio. Legati Julii, qui circa mensem Maium anni 341 Roma profecti sunt, ultra conductum diem ab Eusebianis detenti, mense tantum Januario anni 342 sunt dimissi. Quos media hieme profectos verisimile est diutius in itinere fuisse. Romam cum advenissent et Eusebianorum litteras arrogantis et querelarum plenas Julio obtulissent, Romanus pontifex, ne Patres ibi numero 50 coacti Eusebianorum proterviam ægre ferrent, litteras aliquantum temporis apud se servavit, ut ipse in epistola sua testatur, sperans ex Eusebianis quosdam tandem venturos esse et ad meliorem frugem se recepturos. Sed cum nullus accederet, litteras tandem Patribus eo congregatis aperuit. Hinc synodus, examinatis Athanasii, Marcelli, Asclepæ aliorumque episcoporum causis, eos nulli ex objectis criminibus obnoxios declaravit, et ad communionem admisit, Julioque episcopo curam reliquit Eusebianis rescribendi. Porro legatorum mora in tanto itinere adversa tempestate conficiendo; haud modicum illud tempus quo litteras a legatis oblatas apud se Julius retinuit; tempus item a synodo Romana insumptum in examinandis Athanasii aliorumque multorum causis, nos facile deducunt a mense Januario anni 342, quo legati Antiochia profecti sunt, ad Octobrem vel Novembrem ejusdem anni. Eoque pacto conficiuntur octodecim menses quos Athanasius Romæ commoratus est, nempe a mense circiter Maio anni 341, quo tempore eum illuc advenisse certum est, ad Octobrem vel Novembrem anni 342, quo Julius Eusebianis rescribens Athanasium per annum et dimidium Romæ commoratum testatur. Quæ item fuit Valesii sententia.

VII. Neque minus certum videtur unicam tantum pro Athanasii causa synodum Romæ coactam fuisse. Quam enim celebratam nonnulli volunt anno 340, postquam Macarius, Martyrius et Hesychius ab Eusebio legati Romam venissent, nullam fuisse ex ipsis Julii verbis palam est. Objurgat enim Julius Eusebianos, quod ad synodum Romanam accedere renuissent, quam ipsimet sui legati postulassent. De qua, quæso, synodo hic agit Julius, nisi de ea quam Eusebianisulantibus, ipse per legatos suos ad annum 341 indixerat, quæ ob Eusebianorum contumaciam ad 342 dilata est? quod ex Julii verbis num. 30 liquido constat; conqueritur enim ille quod Eusebiani judicium a se indictæ synodi prævertissent; præverterunt autem, ut in confesso apud omnes est, in synodo Antiochena initio anni 341, quando Gregorium Alexandriam episcopum miserunt. Hinc palam est, synodum quam Julius anno 340 indixerat, non eodem, sed sequenti anno celebrandam fuisse, quæ tamen ob Eusebianorum proterviam ad annum 342 dilata est

Certe ne verbum quidem vel in epistola Julii vel apud Athanasium de illa priori synodo habetur. Ex prædictis autem liquet synodum Romanam bis indictam fuisse : primum anno 340, post Macarii et sociorum Eusebianorum legationem ; sed cum Eusebiani iudicium Romanæ synodi Antiochiæ antevertissent, ea ipsa tunc dilata fuit ; dehinc post Gregorii intrusionem iterum indicta, ac demum anno 342 celebrata, uti supra diximus.

VIII. Post Julii epistolam subsequitur Sardicensis synodi historia paucis enarrata : dehinc tres ejusdem synodi epistolæ. Prima ad clerum et populum Alexandrinum, quem de Athanasii innocentia in synodo comprobata certiore facit, monetque ut Athanasium cæterosque qui ejus causa exsulant redeuntes libenter recipiant. Secunda, hactenus inedita, ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ cum esset præcedenti simillima, ex manuscriptis pene omnibus exciderat, amanuensium nempe negligentia, qui etiam clausulas nonnullas quæ ad hanc pertinebant præcedenti adjecerant. Tertia et encyclica ad omnes episcopos, in qua narratur calumniæ ab Eusebiano Athanasio, Marcello, et Asclepæ impositæ : homin vero innocentia declaratur, Arianique episcopi damnantur et deponuntur. Tum sequuntur nomina episcoporum qui Sardicensi synodo subscribere.

IX. Occurrunt deinde tres Constantii Augusti epistolæ ad Athanasium, quem hortatur ut se adeat, quo cum pace ad patriam et Ecclesiam suam transmittatur. Tum epistola Julii ad clerum et ad populum Alexandrinum, quibus de Athanasii reditu gratulatur. Hinc epistola encyclica Constantii Augusti ad omnes episcopos et presbyteros, qua declarat Athanasium patriæ et Ecclesiæ suæ restitutum et pristina qua olim cum clero suo fruebatur immunitate fuisse donatum. Altera item ejusdem Constantii ad populum Alexandrinum, quem hortatur ut redeuntem Athanasium libenti animo suscipiat. Tertia ejusdem ad Nestorium Ægypti præfectum, qua jubet omnia hactenus adversus Athanasium scripta deleri, ipsique ac clero ejus pristinam immunitatem restitui. Has excipit epistola synodi Hierosolymitanæ ipsi Athanasio transeunti tradita, ad episcopos Ægypti et Libyæ et ad clerum ac populum Alexandrinum, quibus de reditu Athanasii summopere gratulantur præsenles illuc coacti. Demum epistola Ursacii et Valentis ad Julium papam, qua fatentur, quæcunque hactenus de Athanasio dixissent, meras fuisse calumnias, roganque ut ad ejus communionem **96** admittantur. Tum altera eorundem ad Athanasium, quem rogant ut se ad pacem et ad communionem admittat. Et sic terminatur prima hujus *Apologiae* pars.

X. In secunda parte, quo se jure merito absolutum et Ecclesiæ suæ restitutum demonstrat, rein altius repetit et ab ipso Meletii schismate historiam orditur. Hinc ad Arianæ hæreseos ortum progressus de Nicæna synodo breviter agit, deque Eusebii cura ut Arius damnatus in Ecclesiam admitteretur. Quare Constantini ab ipso Eusebio circumventi epistolæ fragmentum affert, qua Athanasio existimatum interminatur ni Arium cum suis recipiat. Postea calumnias enarrat ab Arianis et Meletianis adversum se structas, ac refert epistolam a Constantino Alexandrinis scriptam, qua ejusmodi criminum auctores vehementer exagitat. Sequitur deinde historia Ischyre et Arsenii, tum rescriptum Ischyre, qui se fatetur a Meletianis coactum, ut mensam subversam et calicem confractum mentiretur.

XI. Subsequuntur quædam epistolæ. Prima, Pinnis monasterii Ptemencyrceos presbyteri ad Joannem Meletianum, cui refert Arsenium apud se latentem ab Athanasii diacono deprehensum et Alexandriam deductum fuisse : monetque ut ne ultra Athanasium de Arsenio interempto audeat insimulare. Secunda, Constantini ad Athanasium, qua tantarum calumniarum auctores vehementer exagitantur. Tertia Arsenii ad Athanasium, quem rogat ut se ad communionem recipiat, seque nunquam cum schismaticis communicaturum pollicetur. Quarta, Constantini ad Joannem Meletianum, quem hortatur ut se adeat, laudatque quod depositis altercationibus cum Athanasio jam communicaret. Has omnes in secunda parte relatas epistolas ab anno 325 ad 335 scriptas fuisse certum est ; sed unicuique suum tempus assignare non valemus.

XII. Narrat postea res in Tyriensi synodo gestas, ubi calumniæ de calice fracto deque Arsenii necedenuc objectæ sunt. Ut probet autem Athanasius Ischyram nunquam presbyterum fuisse, atque adeo non potuisse, eo sacrificium offerente, mensam subverti calicemque confringi, ait eum ne a Meletio quidem schismatico, nedum a legitimo episcopo, ordinatum fuisse. Profert deinde *Breviarium* Meletii, seu *Catalcgum*, quem post Nicænam synodum Alexandro præsuli Alexandrino obtulit Meletius, in quo episcopos, presbyteros diaconosque a se ordinatos recenset, ubi nusquam comparet Ischyras. Post hæc agit Athanasius de legatione ad Mareoten, epistolæque profert hac de re conscriptas. Prima, cleri Alexandrini ad Theognium, Marim, Macelonium, Theodorum, Ursacium et Valentem legatos, apud quos de rebus contra jus fasque gestis conqueruntur. Secunda, cleri Mareotici ad synodum Tyriam, quæ eadem ipsa continet. Tertia, ejusdem Mareotici cleri ad Philagrium, ejusdem argumenti. Quarta, episcoporum Ægypti qui Tyriensi synodo intererant ad reliquos in eadem synodo episcopos, ejusdem item argumenti.

Quinta, hactenus inedita, eorundem ad Dionysium comitem, quæ quod præcedenti simillima esset ex compluribus mss. exciderat. Sexta, eorundem eadem de re ad Dionysium comitem. Septima, Alexandri Thessalonicensis ad eundem Dionysium, qua testatur se conspirationem adversus Athanasium structam deprehendisse. Octava Dionysii comitis ad Eusebianos, quos de litteris ab Alexandro Thessalonicensi ad se missis certiores facit.

XIII. Deinde ubi suam Tyro fugam enarravit, refert epistolam pseudosynodi Hierosolymitanæ, qua Arium a se ad communionem receptum testantur episcopi Eusebiani: utrum autem Arius hæresiarcha, vel alter Arius tunc ad communionem sit admissus, ibidem disputamus. Exinde, cum in mercedem sycophantiæ Eusebiani episcopatum Ischyrae in quodam vico constituissent, epistolam subjicit Flavii Hinerii Catholici ad exactorem Marentes, cui curam Ecclesiæ pro Ischyra ædificandæ mandat. Hanc excipit epistola Constantini Magni ad episcopos Tyriensis synodi, quos accersit rerum a se contra Athanasium gestarum rationem reddituros. Hinc, paucis de suo in Gallias exsilio enarratis, refert ultimo epistolam Constantini Junioris, quam is in gratiam Athanasii ab exsilio redeuntis ad Alexandrinum misit. Demum paucis *Apologiam* suam claudit, quæ 36 vel epistolas vel alia monumenta complectitur.

XIV. Ex hac igitur *Apologia* velut ex purissimo fonte vera sæculi quarti historia ecclesiastica ab anno 300 usque ad 350 est haurienda. Siquidem Athanasius omnibus aliis hujus historiæ scriptoribus longe præcellit; tum quod ipse oculus plerumque testis fuerit, tum quod accuratissime res gestas enarret, et ipsa monumenta, quibus nihil tutius, sæpe afferat. E contra vero alii auctores, Rufinus nempe, Socrates, Sozomenus et Theodoretus cautissime sunt adhibendi, nisi cum ipsi quoque rerum gestarum monumenta afferunt, quod rarius contingit. Nam præterquam quod interdum historias minus certas enarrant, res gestas sæpissime confundunt, tempora autem præpostere ordinant: exemplum hujus rei luculentissimum suppeditat Socrates, qui res in prima hujus *Apologiæ* parte comprehensas ita refert.

XV. Ait Gregorium ab Eusebiansi Syriani ducis et quinque millium militum præsidio fultum Alexandriam missum fuisse, eodemque Syriano ecclesiam obsidente, Athanasium in media psallentium turba evasisse. Eusebium postea legationem Romam misisse, qua totum negotium Julio committeret; Eusebio tamen morte præoccupato haud licuisse tanti negotii finem videre. Dehinc Arianos, Gregorio ab Alexandria sede amoto, ejus loco Georgium substituisse. Interim vero Athanasium, cum post multos labores Romam pervenisset, a Julio pontifice fuisse restitutum. Dehinc Athanasio Alexandria ingrediente, Georgii Ariani sequaces seditionem excitasse. Post hæc Athanasium ab Arianis accusatum quod frumentum alendis pauperibus destinatum in suam rem divertisset, minas imperatoris veritum Romam aufugisse. Tum episcopus Ægypti pro Athanasio litteras Romam misisse. His ita narratis, vix tandem ad Sardicensis synodi historiam advenit, cui etiam multa præposuit decem post annis gesta.

XVI. In hac certe Socratis historia vix quidquam sanum reperire est: nam quæ de Syriano, de quinque millium millibus, deque ecclesia obsessa dicuntur, Georgii non autem Gregorii intrusionem spectant. Eusebii legationem perperam post Gregorii Alexandria ingressum refert, cum eam antea contigisse testetur ipse Athanasius. Hinc Athanasii in sedem restitutionem quæ a Julio pontifice nunquam reapse facta est, ipse perperam enarrat. Nec magis vera sunt quæ de ingressu Athanasii Alexandria, Georgio sedente, post hæc occurrunt. Quæ sequuntur autem de calumnia Arianorum, deque epistola Ægyptiorum præsulum ad Julium papam præpostere omnino recensentur. Hinc animadvertas quam caute scriptor ille sit adhibendus. Neque vero solus Socrates, sed etiam Theodoretus, multoque magis Rufinus et Sozomenus, res frequentissime vel secus quam 97 gestæ sunt, vel præpostere enarrant. Quod tamen absit ut ad horum auctorum contumeliam vergat. Vitium namque ætati potius quam scriptoribus est ascribendum: quippe non solebant illo ævo res tam intricatas tanto studio indagare, ac in primis temporum rationes negligebant.

XVII. Restat ut de historia a Rufino primum, dehinc ab aliis quibusdam relatæ aliquid disputemus: de muliercula scilicet ad Tyriensem synodum ab Arianis producta, quæ de illato stupro Athanasium accusavit. Quæ calumnia Timothei presbyteri se Athanasium esse simulantis solertia, elusa sit. Hanc, inquam, historiam admodum suspectam esse nemo est inficias, quippe quæ nec apud Athanasium, qui plerumque res in synodo Tyriensi gestas, calumniasque adversum se structas memorat; nec in epistola synodi Alexandrinæ; nec in Julii papæ epistola; nec in Sardicensis synodi epistolis, in quibus tamen res Tyri gestæ fuse expenduntur, et quod maxime urgeat, ne in encyclica quidem Sardicensis synodi epistola, qua Ariani episcopi damnati et depositi nuntiantur, afferunturque hujus damnationis causæ; calumniæ scilicet adversus Athanasium structæ, cum aliis Arianorum sceleribus. Enimvero in mentem venire nequit, cur tam atrox sycophantia illic sit omissa. Nec dici potest eam ex actis Sardicensibus excidisse, cum testo-

tur Sozomenus illam suo ævo nusquam ibi comparuisse. Neque valet quod ipse ait, rem utpote turpem et ridiculam silentio prætermissem fuisse: quo turpior enim, eo magis ad synodi in deponendis ejus auctoribus æquitatem commonstrandam contulisset. Exstant sane permultæ apud Rufinum ejusmodi historiarum, admodum dubiæ fidei. Hæc autem ipsi Socrati qui Rufinum alias fere sequitur, suspecta fuisse videtur, quippe qui de illa ne verbum quidem fecerit. Hac de re etiam in Athanasii *Vita* actum est.

XVIII. Quædam de Marcelli causa dicenda supererant, sed res commodius in *Epistola ad solitarios* expenditur: ubi etiam de Paulo Constantinopolitano et de Lucio Adrianopolitano multa disputanda erunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ (63).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

APOLOGIA CONTRA ARIANOS.

1. Arbitrabar equidem post tot argumenta pro A nostra defensione allata, adversarios nostros præ verecundia sese abdituros, atque ex calumniarum suarum conscientia sese damnaturos. At, quando ne ita convicti quidem erubescunt, sed ob mentis stuporem obtreccionibus nos impetunt, rati omnia denuo in judicium vocanda fore; non ut ipsi judicentur, illud enim refugiunt, sed ut nos et sincerorum animas molestia afficiant; necessarium existimavi apud vos meipsum purgare, ne ultra illos obmurmurantes toleretis, imo potius eorum malignitatem et calumnias dignoscatis. Vobis siquidem sinceris hominibus rationem reddo: adversus litigiosos autem loquendi fiduciam mihi præbent argumenta quibus illi convincuntur. Enimvero quod ad nos spectat, judicio nullo opus est; judicatum enim jam est, non semel, neque bis, sed sæpenu-mero. Primum quidem in nostra provincia in unum coacta, ab episcopis prope centum. Secundo Romæ, cum post missas illuc ab Eusebio litteras, cum ipsi tum nos etiam in judicium vocati sumus, congregatique sunt ibi episcopi plus quinquaginta.

(63) Scripta anno circiter 350. — In titulo illud κατὰ Ἀρειανῶν deest in Regio, qui cum omnibus aliis tum editis tum mss. Ἀπολογητικὸς δευτέρως habet, sed perperam, cum nulla ante hanc apologia scripta sit, ut jam monuimus. Sed ideo vocatur secunda, quia post *Apologiam de fuga* in editis et in manuscriptis collocatur, quæ tamen non est ejus propria sedes, uti supra dictum est.

1. Ἐγὼ μὲν ἤμην μετὰ τὰς τοσαύτας ὑπὲρ ἡμῶν γενομένης ἀποδείξεις καταδύεσθαι λοιπὸν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων καταγινώσκειν (64; ἑαυτῶν, ἐφ' οἷς καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυκοφάντησαν· ἐπειδὴ δὲ οὐδ' οὕτω καταγνωσθέντες ἐρυθριῶσιν, ἀλλ' ὑπ' ἀναισθησίας ἔρπουσι ταῖς καταλαλαιαῖς, νομίζοντες ἀνάδικα πάντα γίνεσθαι, οὐχ ἵνα κριθῶσι (φεύγουσι γὰρ), ἀλλ' ἵν' ἡμᾶς καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκραιῶν σκύλλωσιν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην ὑμῖν ἀπολογησασθαι, ἵνα μηκέτι μὲν αὐτῶν ἀνέχησθε (65) γογγυζόντων, καταγνῶτε δὲ τῆς πονηρίας καὶ συκοφαντίας αὐτῶν. Ὑμῖν μὲν γὰρ τοῖς γνησίοις ἀπολογουμαι· πρὸς δὲ τοὺς φιλονεικοῦντας παρρησιάζομαι τοῖς κατ' αὐτῶν ἐλέγχοις. Οὐκέτι γὰρ κρίσεως δεῖται: τὰ καθ' ἡμᾶς κέκριται γὰρ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον (66), ἀλλὰ καὶ πολλάκις· πρῶτον μὲν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ συναγομένη ὑπὸ ἐπισκόπων ἑγγυὸς ἑκατὸν· δεύτερον δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ, γραψαντος Εὐσεβίου, καὶ κληθέντων αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, καὶ συναχθέντων ἐπιτόκων, κάκει πλέον πεντήκοντα· καὶ τρίτον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Σαρδικῇ συναχθείσῃ κατὰ πρόσταξιν τῶν θεοφιλεστάτων βασιλείων Κωνσταντίου

(64) Vox καταγινώσκειν apud Athanasium, deprehendere, convincere, falsi arguere, imo damnare significat, sed pro condemnatione juridica vix apud eundem usivenit, sed prout damnare idem significat ac improbare.

(65) Reg. ἀνάγκησθε. Infra idem, τῆς συκοφαντίας.

(66) Reg. οὐ δεύτερον.

καὶ Κόνσταντὸς ἐν ἧ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν γενόμενοι καθηρέθησαν ὡς συκοφάνται, τοῖς τε κριθεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν συνεψηφίσαντο μὲν ἐπίσκοποι πλείους τριακοσίων (67), ἐξ ἐπαρχῶν Αἰγύπτου, Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, Ἰσαυρίας, Κύπρου, Παμφυλίας, Λυκίας, Γαλατίας, Δακίας, Μυσίας, Θράκης, Δαρδανίας, Μακεδονίας, Ἡπείρων, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Κρήτης, Δαλματίας, Σισκίας, Πανωνίων, Νωρικουῦ, Ἰταλίας, Πικηνοῦ, Τρουσκίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, Βρουτίας (68), Σικελίας, Ἀφρικῆς πάσης, Σαρδανίας, Σπανῶν, Γαλιῶν, Βρεττανῶν. Ἐπεμαρτύρησαν δὲ τούτοις Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, οἱ πρότερον μὲν διαβάλλοντες, ὑστερον δὲ μεταγνόντες· οὐ γὰρ μόνον ἀπεδέξαντο τὰ κριθέντα ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ (69) συκοφάντας ἐαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καθ' ἡμῶν γενομένους ὠμολόγησαν. Οἱ γὰρ οὕτως μεταγνόντες καὶ οὕτως γράψαντες δῆλοι εἰσι καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐλέγχοντες, μετὰ γὰρ αὐτῶν κοινῆ τὴν καθ' ἡμῶν ἐμμηνήσαντο συσκευῆν. Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσούτων (70) καὶ τηλικούτων ἐπισκόπων δοκιμασθέντα καὶ κριθέντα, ἀποδειχθέντα τε λευκῶς, περιττὸν εἶναι πάλιν ἀνακρίνεσθαι· πᾶς ὅστισόν ὁμολογήσειεν, ἵνα μὴ, κἂν νῦν ἐξετασθῆ, πάλιν ἀνακριθῆ, καὶ αὖθις ἐξετασθῆ, καὶ οὕτως (71) εἰς ἀπέραντον τὰ τῶν περιεργαζομένων γένηται.

2. Ἦρκει μὲν γὰρ καὶ ἡ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων ψῆφος εὐσωπῆσαι τοὺς ἐτι κἂν προσποιεῖσθαι καθ' ἡμῶν βουλομένους· ὅτε δὲ καὶ ἐχθροὶ μαρτυροῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ καθ' ἐαυτῶν, φάσκοντες τὰ καθ' ἡμῶν εἶναι συσκευῆν, τίς ἐτι λοιπὸν ἀμφιβάλλων οὐκ αἰσχύνεται; Τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι τὰς κρίσεις, ἰδοὺ τοσούτον πλῆθος ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι μαρτύρων, ἔχον προσθήκην καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀποδείξιν· ὥστε καὶ τοὺς ὑπολειπομένους μηκέτι προσέειν οἷς, ὡς ἠθέλησαν, ἐδίκασαν, ἀλλὰ βιάζεσθαι λοιπὸν, καὶ ἀντι τῶν εὐλόγων ἀδικεῖν τοὺς ἐλέγχοντας αὐτοὺς. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα λυπεῖ, ἐπειδήπερ ἄπερ ἔκρυψαν αὐτοὶ πράξαντες, καὶ καθ' ἐαυτοὺς ἐν γωνίᾳ συνέθεντο, ταῦτα Οὐάλης (72) καὶ Οὐρσάκιος ἐξήγαγον, καὶ ἀπεκάλυψαν· καὶ ἴσασι ἀκριβῶς, ὡς ἡ πούτων μετάνοια κατακρίνει μὲν ἐκείνους, δικαιοὶ δὲ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σάρδικην συνόδῳ καθηρέθησαν, ὥσπερ ἔμπροσθεν εἶπον, καὶ εἰκότως γε· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Φαρισαῖοι, ἀπολογοῦμενοι ὑπὲρ τοῦ Παύλου, διήλεγγον τὴν ἐαυτῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ γενομένην συνωμοσίαν· οὕτως ὁ μακάριος Δαβὶδ

(67) Ducenti octoginta quinque episcopi huic synodo subscripsisse dicuntur infra post subscriptiones Sardicensis, ubi res fusius expenditur. Paulo post, Ἀραβίας deerat in editis, sed legitur in Reg. Basil. et Felckm. 7 anon.

(68) Reg. Βρεττίας. Paulo infra Reg. et Basil. ἐπεμαρτύρησαν, alii cum editis ἐμαρτύρησαν.

(69) In editis καὶ deest, nos ex Reg. supplivimus.

(70) Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσούτων. Sic Reg. et ita legit

A Tertio in magna synodo Sardice coacta, jussu religiosissimorum imperatorum Constantii et Constantii: ubi adversarii nostri quasi sycophantæ damnati depositique sunt. Iis vero quæ nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti episcopi, ex provinciis Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinæ, Arabiæ, Isauriæ, Cypri, Pamphyliz, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, 98 Macedoniæ, Epirorum, Thessaliæ, Achaïæ, Cretæ, Dalmatiæ, Sisciæ, Pannoniarum, Norici, Italiæ, Piceni, Tuscis, Campaniæ, Calabriæ, Apuliæ, Bruttis, Siciliæ, totius Africae, Sardinis, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum. Horum sententiam testimonio suo comprobaverunt Ursacius et Valens, qui antea quidem me calumniati fuerant, sed postea resipuerunt. Non solum enim quæ pro nobis decreta fuerant approbaverunt; sed etiam se cæterosque qui nobis adversarii fuerant sycophantas fuisse confessi sunt. Nam ii quos ita factorum pœnituit, et qui eo modo scripsere, Eusebium cum suis aperte arguunt, quibuscum conspirationem contra nos moliti fuerant. Quæ igitur a tot talibusque episcopis explorata, decreta ac liquido declarata sunt, supervacaneum esse in iudicium revocare nemo non fatebitur; ne si nunc quoque examinetur, rursum postea iudicetur, ac res denuo in disquisitionem vocetur, et sic in infinitum inaniter inquirendo procedatur.

2. Sat quidem essent tot episcoporum suffragia, ad confundendos eos qui etiamnum aliquid contra nos comminisci exoptant. Ubi vero ipsi adversarii pro nobis et contra seipsos testimonium ferunt, fatenturque quæ contra nos delata sunt esse conspirationem, quis postea hac de re vel ambigere non erubuerit? Lege enim iubente in ore duorum vel trium testium iudicia constituenda esse, ecce tanta testium pro nobis adest multitudo, cui ipsa inimicorum declaratio additamento est; ita ut reliqui ex adversariis nihil ultra attendant iis quæ ipsimet pro libidine iudicaverunt, sed eo demum compellantur ut, vice consentaneorum rationum, eos qui se convincunt injuriis afficiant. Illud enim ipsis maxime molestum est, quod quæ a se clam gesta et in angulo structa sunt, hæc Valens et Ursacius palam fecerint ac revelarint: et apprine norunt se quidem illorum pœnitentia damnari, eos autem qui a se injuria affecti fuerant innoxios declarari. Idcirco in Sardicensi synodo depositi sunt, uti superius dixi, et jure quidem: nam sic olim Pharisæi, dum Paulum defenderent, suam Judæorumque adversus illum conjurationem patefecerunt. Ita hæc

Nan. Basil. τὰ νῦν ὑπὸ τοσούτων. Editi vero τὰ νῦν περὶ τοσούτων. Quæ lectio τὰ νῦν, si genuina esset, novum argumentum suppeditaret ad probandum hanc Apologiam paulo post Sardicensis synodum fuisse conscriptam, sed magis arridet Regii lectio.

(71) Ἐξετασθῆ, καὶ οὕτως. Hæc quæ in editis deerat ex. mss. Reg. et Basil. mutuati sumus. In Basil. legitur αὖθις pro οὕτως.

(72) Reg. Βάλης.

tum Daviđ injuste persecutionem passum esse palam fuit, ubi ipse persecutor veritatem his verbis confessus est: *Peccati, fili mi David* ⁶⁷. Sic et isti ab ipsa veritate devicti, veniam rogarunt, ac rescriptum hac de re Julio Romæ episcopo tradiderunt. Scripserunt autem et nobis postulantes ut pacem nobiscum haberent, qui tot tantaque de nobis per- vulgarant. Et quidem fortassis jam erubescunt; quia quos de medio tollere studuerant, hos Domini gratia superstites cernunt. Arium autem ejusque hæresim anathemate damnarunt, id consequenter agentes: cum enim scirent, ob nullam aliam causam nobis Eusebium cum suis insidias paravisse, quam ob suam impietatem; cum tandem statuisent calumniam adversum nos structam confiteri, statim Christo inimicam hæresim, cujus gratia facti nobis crimina imposuerant, abnegarunt. Quæ autem ab episcopis pro nobis in diversis synodis scripta sunt; et primo quæ ab Ægyptiis, hæc sunt:

99 SANCTA SYNODUS

Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya et Pentapoli, omnibus ubique Ecclesiæ catholicæ episcopis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino, salutem.

3. Poteramus quidem, dilecti fratres, etiam statim ab initio conflatae in Athanasium comini- strum nostrum conspiracy, aut post ejus Alexan- driam ingressum, crimina diluere quæ Eusebiani in illum malitiose confluerant, ac cum illis de calamitatibus quas ipsi intulerant expostulare, ne- quon calumnias omnes adversus eum structas pate- facere. Sed quia tunc temporis id negotia non per- mittebant, ut vos ipsi scitis: nunc vero post redi- tum Athanasii episcopi existimamus illos de tam apertis suis injustitiis pudore suffundi ac erubescere, idcirco silendum rati sumus. Cum vero post tantas viri calamitates, post ejus in Gallias profe- ctionem, post vitam, relicta patria, apud extraneos ac peregre actam; postquam ob ipsorum calumnias vix mortem effugisset, nisi humanum nactus fuisset imperatorem; quibus sane inimicus quilibet quan- tumvis crudelissimus exsatiatus esset; illi tamen non erubescant, sed rursus in Ecclesiam et in Atha- nasium sæviant, ac illius liberationem ægre feren- tes, atrociora denno moliantur: promptique sint ad illum accusandum, nec timeant illud quod in sacris litteris scriptum est: *Testis falsus non erit impuni- tus* ⁶⁸, et, *Os quod mentitur, occidit animam* ⁶⁹; ideo silere ultra nequimus, adinframurque illorum ma- lignitatem, ac insatiabilem in calumniis struendis contentionem. Ecce enim nullatenus cessant denuo

⁶⁷ I Reg. xxvi, 21. ⁶⁸ Prov. xix, 5. ⁶⁹ Sap. i, 11.

(73) Erasmus cum hujus *Apologiæ* initium huc usque vertisset, hæc ait: *Sequebantur hic diversæ diversarum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum, de actis adversus Athanasium, quas quoniam et multæ erant et prolixæ, quædam etiam supposititiæ, piguit vertere.* Hinc cernas quam oscitan- ter ista pertractavit vir alioqui eruditissimus, qui

ἔδειχθη μάτην διωκόμενος, ὁπρηνίκα ὁ διώκων ὀμολό- γησε λέγων· Ἰμαρτον, τέκνον Δαβίδ· οὕτω καὶ οὗτοι νικηθέντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἤξιωσαν, καὶ γράψαντες ἐπιδεδύκασιν Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώ- μης. Ἐγράψαν δὲ καὶ ἡμῖν ἀξιῶντες ἔχειν τὴν πρὸς ἡμᾶς εἰρήνην, οἱ τοσαῦτα θρυλλήσαντες· καὶ τάχα καὶ νῦν ἐρυθριῶντες διότι οὐδὲ ἐζήτησαν ἀνελεῖν, τοῦ- τους τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ζῶντας ὀρώσι. Καὶ Ἄρειον δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν, ἀκολουθῶς τοῦτο ποιοῦντες· εἰδότες γὰρ, ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἡμῖν ἐπεδοῦλεον ἢ διὰ τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν ἀσέβειαν· ἀπαξ κρίναντες ὁμολογήσαι τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐθὺς ἠρνήσαντο καὶ τὴν Χριστομάχον αἵρεσιν, δι' ἣν καὶ τὰ καθ' ἡμῶν ὑπε- κρίναντο. Τὰ μὲν οὖν γραφέντα παρὰ τῶν ἐπισκό- πων ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ διαφόρους συνόδους, καὶ πρῶτα τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἔστι τάδε· (73)

H AGIA SYNODOS

Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συναχθεῖσα ἀπὸ τε τῆς Αἰγύ- πτου, καὶ τῆς Θεβαίδος, καὶ Λιβύης, καὶ Πεν- ταπόλεως, τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκ- κλησίας ἐπισκόποις, ἀγαπητοῖς καὶ πιστευο- τάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ, χαίρειν (74).

3. Ἰδυνάμεθα μὲν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἅμα τὸ συσκευασθῆναι τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, ἢ καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀπολογησασθαι περὶ ὧν συσκευάσαντο αὐτῷ οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ αἰτιά- σασθαι περὶ ὧν πέπονθε παρ' αὐτῶν, καὶ δεῖξαι πά- σας τὰς γεγεννημένας (75) κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας. Ἐπειδὴ δὲ τότε μὲν οὐκ ἐπέτρεπε τὰ πράγματα, ὡς ἔστε καὶ ὑμεῖς· νῦν δὲ νομιζόμεν μετὰ τὴν ἐπάνοδον Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου δυσωπεισθαι, καὶ ἐρυ- θριᾶν αὐτοῦς ἐπὶ οὕτω φανεροῖς αὐτῶν ἀδικήμασι, τοῦτου ἕνεκεν σιγᾶν ἐαυτοῦς ἐπέισαμεν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ (76) τὸ παθεῖν τοσαῦτα τὸν ἄνδρα, μετὰ τὴν εἰς Γαλλίας ἀποδημίαν, μετὰ τὴν ἐπὶ ξένης ἀντὶ τῆς οικείας καὶ πορρωτάτω διατριβῆν, μετὰ τὸ ὄλιγου δεῖν αὐτὸν ἀποθανεῖν ἐκ τῶν διαβολῶν αὐτῶν, εἰ μὴ βασιλέως ἔτυχε φιλανθρώπου, ἐφ' οἷς ἂν καὶ πᾶς ἐχθρὸς ἐκορέσθη κἂν τὸν θυμὸν ὀμότατο; οὐκ ἐρυ- θριῶσιν, ἀλλὰ πάλιν ἐπιπεανειύονται κατὰ τῆς Ἐκ- κλησίας καὶ τοῦ ἀνδρός (77), καὶ πρὸς τὴν ἀρεσιν ἀγανακτοῦντες αὐτοῦ, χεῖροσιν ἐπιτολμῶσι δευτέροις· καὶ κατηγοροῦσι μὲν εὐχερῶς, οὐ φοβοῦνται δὲ τὸ ἐν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς γεγραμμένον· *Μάρτυς ψευδῆς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, καὶ στόμα καταψευδόμενον ἀναίρει ψυχὴν*· διὰ τοι τοῦτο οὐκέτι μὲν δυνάμεθα σιγᾶν, θαυμάζομεν δὲ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀκόρεστον ἐπὶ συσκευαῖς φιλονεικίαν. Ἴδου γὰρ οὗ

egregia hæc et nunquam sat æstimanda monumenta eo usque neglexerit.

(74) Scripta anno 340.

(75) Sic Reg. et Basil. Editi vero, γεγεννημένας.

(76) Reg., Τότε δὲ μετὰ, perperam.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi autem, τοῦ Ἀθανασίου.

παύονται πάλιν βασιλικὰς ἀκοὰς κινῶντες καθ' ἡμῶν. οὐ παύονται γράφοντες ἄλλθρου γράμματα, πρὸς ἀναίρεσιν ἐπισκόπου τοῦ τῆς ἀσθείας αὐτῶν ἐχθροῦ. Πάλιν γὰρ ἔγραψαν τοῖς βασιλεῦσι κατ' αὐτοῦ, πάλιν αὐτὸν συσκευάσασθαι βούλονται, σφαγὰς αἰτιώμενοι μὴ γενομένης· πάλιν αὐτὸν φονεῦσαι βούλονται (78), φόνους αἰτιώμενοι μὴ γενομένους· καὶ τότε γὰρ ἂν ἐφόνευσαν διαβάλλοντες, εἰ μὴ φιλανθρώπου βασιλέως ἐτύχμεν· πάλιν αὐτὸν, ἵνα τὸ ἔλαττον εἴπωμεν, ἐπ' ἐξοριστίαν (79) ἀπελθεῖν ἐπειγόνται, συμφορὰς ἐξορίστων ὡς παρ' αὐτοῦ γενομένων προσποιούμενοι θρηγεῖν. Καὶ θρηγοῦσι μὲν παρ' ἡμῖν τὰ μὴ γενομένα, οὐκ ἀρκοῦνται δὲ τοῖς γενομένοις κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ δεῦτερα καὶ χεῖρονα (80) προσάφαι βούλονται, οὕτως εἰσι πρῶοι καὶ φιλάνθρωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικεῖς· μᾶλλον δὲ (εἰρήσεται γὰρ τὰ ληθῆς) πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόβου καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπιεικειᾶς, ἃ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. Οὐκ γὰρ μηδὲ τῶν ἔξω τις φιλοπραγμόνων φθέγγεται, τοιαῦτα ῥήματα καταχέαι τετολημῆσιν, ὧν πρὸς τοὺς βασιλέας ἔγραψαν. Καὶ τοσούτων φόνων καὶ σφαγῶν κατηγορήσαν οὐκ ἐπὶ ἡγεμόνος, οὐκ ἐπ' ἄλλου τινὸς μείζονος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Αὐγούστων τῶν τριῶν· οὐδὲ πρὸς τὰ διαστήματα τῶν ὁδῶν ἀποκνήσαντες, μόνον ἵνα πάντα μείζονα δικαστήρια τῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐμπλησθῆ. Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοί, τὰ παρ' αὐτῶν γενομένα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία· ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια. Τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος;

4. Οὐκοῦν οὐ τὰ παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα, θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἄξια. Οὐκοῦν αὐτοὺς μᾶλλον ἂν τις δικαίως θρηγήσειεν· ἐπὶ τούτοις γὰρ δῶρεσθαι χρὴ· ἐπεὶ καὶ γέγραπται· *Μὴ κλαίετε τὸν θεοηκότα, μήτε θρηγεῖτε αὐτόν· κλαύσατε κλαυθμῶ τὸν ἔκποιν ἐνέμενον, ὅτι οὐκ ἐπιστρέψει ἐτι.* Πᾶσα γὰρ αὐτῶν ἢ ἐπιστολὴ οὐδὲν ἄλλο ἢ πρὸς θάνατον ὄρα· καὶ φονεῦσιν ἐπιχειροῦσιν, ἐὼν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους. Συνεχωρήθησαν γὰρ, τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων, ἀνεὶ θανάτου, τῆ μεταθέσει τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Ταῦτα γὰρ (81) ὅτι μηδὲ ψιλῶν Χριστιανῶν ἔργα, σπανίως δὲ καὶ ἔθνικῶν, μήτι γε ἐπισκόπων, δοκούντων καὶ τοὺς ἄλλους τὰ δίκαια διδάσκειν, συνορᾶν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ συνειδησιν ἡγούμεθα· πῶς γὰρ οἱ τοὺς ἄλλους κωλύοντες κατηγορεῖν, αὐτοὶ κατήγοροι καὶ μέχρι βασιλέων γίνονται; πῶς οἱ συμφορὰς ἔλεειν διδάσκοντες, οὐδὲ μετὰ τὴν (82) ἐξοριστίαν ἡμῶν ἡσυχάζουσι; Κοινὸς γὰρ γέγονεν ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ὁμολογουμένως ἐξορισμὸς· καὶ πάντες ἑαυτοὺς ἐξορίστους εἶχομεν, καὶ νῦν ὡς οὐν Ἀθανασίῳ ταῖς πατρῴσι ἀποδοθέντας, πάλιν

A imperatoris aures adversum nos exasperare, nec desinunt sanguinarias litteras scribere, ut episcopum impietatis suae inimicum de medio tollant. Nam rursus litteras adversus illum ad imperatores misere, rursus in illum conspirare volunt, homicidia ei obijcientes nunquam perpetrata; rursus illum occidere satagunt, caedes illi imputantes, quae nunquam factae sunt. Tunc enim illum calumniis suis interfecissent, nisi humanam imperatorem nacti fuissent: rursus illum, ut quod minus est referamus, in exilium agere student, exsulum calamitates, quasi ipse earum auctor esset, se deslere simulantes. Et ea quidem deplorant quae a nobis nunquam patrata sunt: nec tamen ipsis satis sunt, quas viro intulere calamitates; sed nova et atrociora iis addere exoptant, eoque mansueti sunt, humani et aequis moribus: imo potius, ut vere dicatur, improbi et immanes, qui terroribus et minis, magis quam pietate et aequitate, quae episcopus decent, student honorari. Talia quippe verba in suis ad imperatores epistolis effari ausi sunt, qualia ne exterorum quispiam litigator locutus fuerit. Et tot caedium homicidiorumque eum accusarunt, non apud praesidem, nec apud aliquem illo superiorem, sed apud tres Augustos. Nec illos deterruere viarum longitudines, eo solum ut omnia majora tribunalia criminacionibus suis implerent. Criminaciones enim vera sunt, dilecti nostri, quae ipsi proferunt: imo gravissima omnium criminatio: quippe omnium humanorum suprema sunt illa tribunalia; quorsum enim ejusmodi disquisitiones, nisi ut quis a commoto imperatore morte mulctetur?

100 4. Itaque non Athanasii, sed illorum facta luctu ac gemitu digna sunt. Quapropter illos potius jure quis deplorarit; ipsos quippe deslere convenit, cum scriptum sit: *Nolite flere mortuum, neque lugeatis eum; sed plangite eum qui egreditur, quia non revertetur ultra*⁷⁰. Tota enim illorum epistola nihil aliud quam necem spectat; ac si liceat, interficere, aut saltem exsules facere conantur, quod et a religiosissimo imperatorum patre impetrarunt, qui pro nece quam postulabant, ejus exsilio eorum iram satiarvit. Haec vel simpliciter Christianorum non esse, raro gentilium, nedum episcoporum, quibus incumbit justitiam alios edocere; vestram in Christo conscientiam perspicere arbitramur. Quomodo enim qui alios ab obtrectando deterrent, ipsi obtrectatores, etiam apud imperatores sese exhibeant? quomodo enim qui alienarum calamitatum misereri docent, ne post nostrum quidem exilium quiescunt? Nam commune omnium nostrum episcoporum plane fuit exilium: nosque universos quasi exsules reputavimus, et nunc nos cum Athanasio quasi patriae restitutos arbitramur; ac loco priorum lacrymarum

⁷⁰ Jerem. xxii, 10.

(78) Reg., βουλευόνται. Editi, βούλονται.

(79) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἐπ' ἐξορίστων.

(80) In Reg. καὶ deest ante χεῖρονα.

(81) Reg., οὐν pro γὰρ

(82) *Μετὰ τὴν*. Sic Reg. et Basil. et ita legendum, nou ut editi κατὰ τὴν.

gemitu. nque quibus eum prosequeremur, magnam animi lætitiā gratiamque accepimus, quam Dominus conservavit, nec sinat eam ab Eusebianis everti. Ac licet quidem vera fuissent quæ illi objecere crimina, illud tamen culpa non vacaret, quod contra Christianorum statuta, etiam post exsilii ærumnas, rursus eundem aggressi, illum de cædibus, homicidiis aliisque criminibus accusent, et hæc ad imperatorias aures adversus episcopos obloquentur. Jam cum nihil nisi mendacia, nihil nisi calumnias afferant, nec quidquam veri vel ore proferant, vel scripto tradant, quonam malitiæ illi devenere? aut quales illos esse existimatis? Ipsas itaque res modo aggrediamur, ipsorumque calumniis jamjam objectis, occurramus. Hinc enim evincetur priora quæ illi in synodo et in judicio jactitarunt, nec recte gesta, nec vere dicta fuisse, et in his quoque quæ nunc objiciunt, mendacii convincentur.

5. Pudet nos certe ad hanc defensionem adducios esse: verum, quia temerarii nostri obtrectatores ad omnia sese ingerunt; et post Athanasii reditum, cædes et homicidia facta esse insimulant, rogamus ut nostram apologiam, longiusculam licet, nam ita exigunt negotia, patienter audiat. Cædes nulla nec ab Athanasio, nec Athanasii causa perpetrata est (quandoquidem nos ad hanc turpem apologiam, uti supra diximus, accusatores impellunt); cædes vero et vincula ab ecclesiis nostris sunt aliena. Carnifici nullum Athanasius tradidit: et carcer, quantum in ipso fuit, nunquam commotus est. Sacrarum vestra, ut semper fuere, sic in præsentia pura sunt, solo Christi sanguine ejusque cultu ornata. Nullus presbyter, vel diaconus ab Athanasio interfectus est: nec cædem vir ille perpetravit, nec exsilio quemquam multavit. Sed utinam illi nihil hujusmodi adversus eum perpetrassent, nec eum coegissent ad talia experiunda. Nullus enim hic ejus causa exsulavit, præter ipsum Athanasium Alexandriæ episcopum qui ab illis pulsus est, quem patriæ restitutum iisdem imo gravioribus criminibus implicare conantur, dum ad omnia vana et mortifera verba linguam suam concitant. Nam en illi deinceps judicium acta ascribunt: et cum in epistola sua palam fateantur præfectum Ægypti contra quosdam **101** sententiam tulisse, nihil tamen erubescunt easdem sententias Athanasio imputare: tametsi cum hæc agerentur, nondum ille Alexandriam ingressus esset, sed adhuc ab exsilio revertens, in Syria esset, si tamen opus sit longinquam peregrinationem pro defensione afferre, ut ne quis eorum rationes reddere debeat, quæ vel dux, vel præfectus Ægypti perpetrarint. Nam licet Alexandriæ fuisset Athanasius, quid ad eum, quæso, præfecti

ἀντι τῶν προτέρων ὀδυρμῶν ἐπ' αὐτῷ καὶ θρήνων μεγίστην (83) εὐθυμίαν ἀπολαβόντας καὶ χάριν, ἣν ὁ Κύριος διαφυλάξει, καὶ ἀνατρέψαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον μὴ ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα μὲν, εἰ καὶ ἀληθῆ ἦν ἃ κατηγοροῦν αὐτὸν, ἦν τινα κατηγορήματα, ὅτι παρὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μετὰ τὸν τοῦ (84) πειρασμοῦ ἐξορισμὸν ἐπεμβαίνοντες πάλιν, φόνων καὶ σφαγῶν καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων κατηγοροῦσι, καὶ βασιλικαῖς ἀκοαῖς ταῦτα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπηγοῦσιν. Ὅτε δὲ πάντα ψεύδονται, καὶ πάντα συκοφαντοῦσι, καὶ μὴ πρόσεστιν αὐτῶν ἀληθεια τοῖς στόμασι, μηδὲ τοῖς γράμμασι, ποσαπλοῦν τὸ κακὸν παρ' αὐτοῖς; Ἡ ποταποῦς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε; Ἡδὴ τοίνυν ἐπ' αὐτὰ (85) χωρήσωμεν, καὶ πρὸς τὰς κατηγορίας αὐτῶν τὰς νῦν γινομένας ἀπαντήσωμεν. Καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων οὐδὲ τὰ πρότερα παρ' αὐτῶν ἐπὶ συνόδῳ καὶ κρίσει θρυλούμενα, καλῶς πεπραγμένα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀληθῆ λεγόμενα ἐλεγχθήσεται, καὶ πάλιν ἐπὶ τούτοις καταγνωσθήσονται.

5. Δυσωπούμεθα μὲν οὖν περὶ τοιούτων ἀπολογούμενοι· πλὴν ἐπειδήπερ πρὸς πάντα ἑαυτοὺς οἱ προπετεῖς ἐπάγουσι κατηγοροῦν, καὶ μετὰ τὴν εἰσοδὸν Ἀθανασίου φόνους καὶ σφαγὰς αἰτιῶνται γεγενῆσθαι, παρακαλοῦμεν ἀνασχέσθαι τῆς ἀπολογίας, κἄν διὰ πλειόνων ἢ τὰ γὰρ πράγματα ἀναγκάζει. Φόνος μὲν οὔτε παρὰ Ἀθανασίου γέγονεν, οὔτε δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν ἀδοξον ἀπολογία, ὡς προείπομεν, ἐμυδιάζουσιν οἱ κατηγοροῦντες· σφαγὰς δὲ καὶ δεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἀλλότρια· δημῶ παραδέδωκεν Ἀθανάσιος οὐδένα· καὶ τὸ δεσμοτήριον, ὅσον ἐπ' αὐτῷ, οὐδέπώποτε ἐνοχληθὲν παρ' αὐτοῦ. Τὰ παρ' ἡμῖν ἱερατεία, ὡς περ ἀεὶ, καὶ νῦν καθαρὰ, μόνῳ σεμνυνόμενα τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν εὐσεβείᾳ. Οὐ προσβύτερος, οὐ διάκονος ἀνηρέθη παρὰ Ἀθανασίου, οὐ φόνων, οὐκ ἐξοριστῶν ἔδρασαν ὁ ἀνθρώπος. Ἄλλ' εἶθε μηδὲ ἐκεῖνοι κατ' αὐτοῦ τοῦτ' ἔδρασαν ἀληθεῖα τὴν πείραν ἐπαγαγόντες. Οὐδεὶς γὰρ ἐξόριστος ἐνταῦθα γέγονε δι' αὐτὸν, πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου (86) τῆς Ἀλεξανδρείας παρ' αὐτῶν, ὃν ἀφεθέντα, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἢ καὶ χεῖροσι περιβάλλειν ἐπιζητοῦσι, πάντα πρὸς ψεῦδη καὶ θανατηφόρα βήματα τὴν γλῶτταν ἑαυτῶν ὀτρύνοντες. Ἴδοὺ γὰρ λοιπὸν καὶ τὰς τῶν δικαστῶν πράξεις ἐπ' αὐτὸν μεταφέρουσι· καὶ τὸν μὲν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου φανερώως ὁμολογοῦσιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατὰ τινῶν ἀποπεφάνθαι· πάλιν δὲ οὐ δυσωποῦνται καὶ ταύτας τὰς ἀποφάσεις Ἀθανασίῳ προσάπτοντες· καὶ ταῦτα μηδέπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιθάνει, ἀλλ' ἐτι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τῆς ἐξοριστίας ἐχομένῃ, καὶ κατὰ τὴν Συρίαν ὄντι· εἴ γε δεῖ καὶ μακρὰν ἀποδημίαν εἰς ἀπολογία φέρειν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲ ὑπεύθυνον εἶναι τινα, οἷς ἐὰν ἡγεμῶν ἢ ἔπαρχος Αἰγύπτου πράξῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν, τί πρὸς Ἀθανάσιον αἰ τοῦ ἐπάρ-

(83) Ita Reg. Editi vero, καὶ θρήνων ἐπ' αὐτῷ μεγίστην.

(84) Τοῦ δεest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur

(85) Sic Reg. et Basil. Editi vero ἐπ' αὐτό.

(86) Τῆς Ἀλεξ. Reg. τῆς in editis desinens Paulο infra idem Reg. ζητοῦσι, ubi editi ἐπιζητοῦσι.

χου (87) πράξεις; Ἄλλ' ὁμως οὐδὲ ἐπεδήμει τοῖς τόποις· καὶ τὰ πραχθέντα οὐ διὰ προφάσεις ἐκκλησιαστικὰς πέπρακται παρὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τινὰς ἀς ἐκ τῶν ὑπομημάτων εἰσεσθε (88)· ἄπαρ, μετὰ τὸ γινῶναι τὰ παρὰ τούτων γραφέντα, πολυπραγμονήσαντες ἀπεστειλαμεν ὑμῖν. Οὐκοῦν ὅτε καὶ νῦν τὰ μὴ γενόμενα μήτε παρ' αὐτοῦ μήτε δι' αὐτὸν βῶσιν ὡς γενόμενα, καὶ τοσοῦτοις μαρτυροῦσιν ὡς πληροφορηθέντες κακοῖς, εἰπάτωσαν ἐκ ποίας συνόδου καὶ ταῦτα ἔγνωσαν; ἐκ ποίων ἀποδείξεων; ἐκ ποίας χρίσεως; Εἰ δὲ μὴδὲν ἔχοντες τοιοῦτον ἀπλῶς διαδεδαιούνται, καὶ τὰ πρότερα πῶς γέγονεν, ἢ πῶς λέγουσιν, ὑμῖν κατελίπομεν σκοπεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἢ συκοφαντία καὶ ἐχθρῶν ἐπιβουλὴ, καὶ θυμὸς ἀσχετα φρονῶν, καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἢ ὑπὲρ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀσεβεία λυτῶσα, ἢ ἐκποδῶν μὲν οἱ ὀρθόδοξοι γένωνται, μετ' ἀδείας δὲ λοιπῶν, ἃ βούλονται, κηρύττωσιν (89) οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει.

6. Ἀρείου τοῦ ἀσεβήσαντος, ἀφ' οὗ καὶ ἡ Ἀρειομανιτῶν δι' αὐτὸν αἵρεσις κέκληται, τῆς Ἐκκλησίας ἐκβληθέντος ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, οἱ περὶ Εὐσέβιον μαθητὰ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ καὶ κοινῶν τυγχάνοντες, ἐαυτούς ἐκβεβλήσθαι νομίζοντες, ἔγραφον πολλὰ παρακαλοῦντες Ἀλεξάνδρον τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἀφεῖναι τὸν αἰρετικὸν Ἀρειον ἔξω τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλεξάνδρου δὲ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν μὴ δεχομένου τὸν ἀσεβῆ, εἰς Ἀθανάσιον τότε διάκονον ὄντα ἐλυποῦντο· ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα συνόντα Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ, πολυπραγμονοῦντες αὐτὸν ἤκουον, καὶ τιμώμενον παρ' αὐτοῦ. Πείραν δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν λαθόντες ἐκ τῆς συνόδου τῆς κατὰ Νίκαιαν (90) συγκροτηθείσης, ἐν οἷς ἐπαβήσασθαι κατὰ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν, μειζόνως τὸ μῖσος ἔβησαν. Ὡς δὲ ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτὸν ὁ θεὸς ἤγαγε, τὴν ἐκ παλαιῦ τρεφομένην αὐτοῖς κακίαν ἀναζωπυρήσαντες, καὶ φοβούμενοι τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας παράστασιν, Εὐσέβιος δὲ πλεῖον καὶ ἀπὸ (91) τῆς συνειδήσεως ὧν οἶδε πληττόμενος, πάντα τρόπον ἐπεβούλευον καὶ συνεσκευάζοντο τῷ ἀνδρὶ. Ἐκίουν βασιλέα κατ' αὐτοῦ, συνόδους ἠπέλιον πολλάκις· καὶ τέλος ἐν Τύρῳ συνήλθον, καὶ μέχρι νῦν οὐκ ἀφίστανται κατ' αὐτοῦ γράφοντες, καὶ οὕτως εἰσὶν ἀπαραίτητοι, ὡς καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ μέμφεσθαι (92), πανταχοῦ δεικνύοντες ἐαυτούς ἐχθροὺς, καὶ μισοῦντας τὸν ἄνδρα, καὶ ψευδῆ λέγοντες, μόνον ἵνα ἐκφραλίωσιν αὐτὸν ἐν ταῖς ψευδολογίαις. Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων ὧν ψεύδονται, τὰ πρότερα διελέγουσι ψευδῆ καὶ συσκευῆς μετὰ. Μετὰ γὰρ τὴν τελευταίαν, φασὶν (93), Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὀλίγων τινῶν Ἀθανασίου μὴ μὴν ποιουμένων, ἕξ ἢ ἑπτὰ ἐπισκόπων ἄδρα

A gesta? Attamen in his locis non debebat: neque res ecclesiasticæ occasionem dederunt iis quæ ab Ægypti præfecto acta sunt; sed aliæ quædam quas ediscet is ex monumentis, quæ nos, cognitis eorum scriptis, diligenter perquisita ad vos misimus. Cum igitur, quæ nec eo auctore, nec ejus causa gesta sunt, quasi gesta proclamant; et cum, ac si de tot tantisque malis certiores facti essent, testimonium ferant, dicant a quanam synodo hæc didicere? ex quibusnam argumentis? ex quonam judicio? Quod si nihil ejusmodi habentes, hoc temere affirmant; certe priora quomodo gesta sint, aut cur sic loquantur, vobis sane considerandum relinquimus. Nihil enim aliud illud est quam calumnia, et inimicorum insidiæ, animusque intoleranda sentiens, ac impietas contra pietatem pro Ariomanitis furens; ut Orthodoxi quidem de medio tollantur, impietatis veſtræ patroni, quod libuerit cum securitate prædicent. Etenim res ita se habet.

B 6. Cum Arius impietatis auctor, a quo Ariomanitarum hæresis nuncupata est, ab Ecclesia ejectus fuisset a beatæ memoriæ Alexandro episcopo, Eusebius cum suis qui ejus impietatis discipuli et participes erant, se ejectos fuisse arbitrantes, multa scripsere, quibus Alexandrum episcopum rogarent, ne hæreticum Arium extra Ecclesiam relinqueret. Alexandro autem, ob suam in Christum pietatem, impium illum, non recipiente, Athanasio tunc diacono succensebant: quod curiose sciscitantes ipsum frequentissime cum Alexandro versari, et ab ipso in prædicatione haberi audivissent. Cum autem ex iis quæ in synodo Nicæna contra Ariomanitarum impietatem confiderent locutus est, ejus in Christum pietatem essent experti, in majus odium exarserunt. Ubi vero ad episcopatum illum Dominus evexit, quam jamdiu lovebant malitiam denuo accendentes, rectam ejus doctrinam, necnon ejus adversus impietatem resistendi animum veriti (maximeque Eusebius a conscientia rerum quas noverat percussus), omnibus modis viro insidiati sunt, et adversus illum conspirarunt; imperatorem quoque in illum concitaverunt, ac synodos plerumque se coacturos interminati, demum Tyri convenere, et hactenus adversus eum scribere non desinunt. Atque ita implacabiles sunt, ut ejus etiam in episcopatum promotionem reprehendant, ac sese undique viro inimicos et inſensus exhibeant; eo solum mendacia loquentes, ut eum suis calumniis infamem reddant. Sed ex his ipsis suis mendaciis, priora illa falsa atque conspirationem esse deprehenduntur. Aiunt enim: Post obitum Alexandri episcopi, cum pauci quidam Athanasii mentionem facerent, sex aut septem episcopi, clam et in obscuro loco ipsum ordinarunt. Hæc illi

(87) Reg., ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου.

(88) In grave historię ecclesiasticę detrimentum, monumenta hic memorata excidere.

(89) Sic Reg. et Basil.; editi vero, κηρύττουσι.

(90) Νίκαιαν sic accentu in prima Reg. et Basil. Editi vero, Νικαίαν.

(91) Reg., δὲ καὶ κατὰ πλεῖον ὑπό. Basil., δὲ καὶ πλεῖον ἀπό. Mox in Basil., ὡς οἶδε deest. Ibid. Reg. et Basil. quos sequimur, πληττόμενος, editi πλαττόμενος.

(92) Hæc item apud Socratem, l. 1, c. 23.

(93) Sic Reg. Editi vero φησὶν.

imperatoribus ipsis rescribere recusant. Nos autem cum tota civitate, et universa provincia testes sumus, totam multitudinem omnemque catholicæ Ecclesiæ populum, quasi uno corpore, **102** uno animo congregatum, exclamasse, vociteratum esse, ac Athanasium suæ Ecclesiæ episcopum petiisse. Hoc publicis votis Christum rogabant : hoc nos diebus noctibusque plurimis facere adjurabant, nec ipsi ecclesia discedentes, nec nos abire permittent. Ac nihil quidem mali (ut isti scripsere), de illo proferebant : sed optima quæque prædicantes, probum, pium, Christianum, ex ascetis unum ac verum episcopum nuncupabant. Quod autem ex nobis quamplurimi sub omnium conspectu et omnibus præ gaudio acclamantibus ipsum ordinaverint ; nos testes sumus, qui ordinavimus, et fide quidem digniores iis qui tunc aberant et jam talia mentiuntur. Verumtamen Eusebius Athanasii ordinationem reprehendit, homo qui nunquam forte ipse ordinatus est : quod si unquam fuerit, ipse ordinationem suam irritam fecit. Beryti enim ab initio episcopus fuit : relictaque Beryto Nicomediam se transtulit : illam quidem contra legem dimittens, istam item contra legem invadens : et cum suam, quam nullatenus amavit, reliquerit, alienam nullo jure occupat : ac prioris quidem amorem præ alienæ desiderio contempsit : nec tamen secundam quam tanta aviditate invaderat, retinuit. Ecce enim illinc quoque discedens, alienam rursus occupat. Ubique enim alienis urbibus cupiditatis oculos adjicit, ratus in opibus et amplitudine urbium pietatem esse istam, Deique sortem in qua quispiam constitutus est, nihili facit : ignorans illud, ubi duo vel tres congregati sunt in nomine Domini, illic esse Dominum in medio eorum. Nec secum reputat quod ab Apostolo dictum est, *Non in alienis laboribus gloriabor*⁷¹ : neque animadvertit ejus præceptum : *Alligatus es uxori, noli querere solutionem*⁷². Quod si hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso episcopatu, cui alligatus quispiam, alium quærere non debet, ne adulter ex sacris Litteris deprehendatur.

7. Horum sibi conscius cum esset, nihilominus ausus est Athanasii promotionem, quæ bono omnium testimonio comprobabatur, calumniari : ac depositionem ipsi exprobrare non veretur, cum ipse depositus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco suffectus sit. Quomodo igitur vel ipse, vel Theognius, alium deponere potuerunt,

⁷¹ II Cor. x, 15. ⁷² I Cor. vii, 27.

(94) Eo forte Athanas. vocabant, ένα τῶν ἀσκητῶν, quod is in eremo cum Antonio haud modicum temporis spatium commoratus esset, quod ex restituto in *Vita Antonii* loco palam erit.

(95) Paulo, ob structas ab Eusebianis calumnias, Constantii jussu, solum vertere coacto, sedem ejus invasit Eusebius Nicomediensis. De qua re fusius in Epistola ad solitarios agemus.

(96) Έν, deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur. Locus sic habet II Cor. x, 15, οὐκ εἰς τὰ

A καὶ ἐν παραβύσῳ χειροτονοῦσιν αὐτόν. Ταῦτα ἔγραψαν καὶ βασιλεῦσιν, οἱ μὴδὲν ψευδὲς γράψαιν παραιτούμενοι. Ὅτι δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡσπερ ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ σώματος συνελθούσες, ἀνεβδών, ἔκραζον, αἰτοῦντες Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον τῆ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο ἤρχοντο δημοσίᾳ τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὠρκίζον ποιεῖν ἐπὶ πλείστας ἡμέρας καὶ νύκτας, μῆτε αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀφίστάμενοι, μῆτε ἡμᾶς ἐπιτρέποντες ἀφίστασθαι τοῦτο. Καὶ ἡμεῖς μάρτυρες τοῦτου, καὶ ἡ πόλις πᾶσα, καὶ ἡ ἐπαρχία οὐδὲν μὲν ἐναντίον, ὡς ἔγραψαν ἐκεῖνοι, κατ' αὐτοῦ λέγοντες· πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, Χριστιανὸν ἕνα τῶν ἀσκητῶν (94), ἀληθῶς ἐπίσκοπον ἑνομάζοντες. Ὅτι δὲ οἱ πλείονες ἡμῶν αὐτὸν ἔχειροτόνησαν ὑπὸ ταῖς τῶν πάντων βῆσιν καὶ βολαῖς, μάρτυρες πάλιν ἡμεῖς ἀξιοπιστότεροι τῶν ἀπόντων καὶ ψευδομένων, οἱ χειροτονήσαντες. Ἄλλ' ὁμῶς Εὐσέβιος τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου μέμψεται, ἄνθρωπος τάχα μὴδὲ κατάστασιν ὅλως ἐσχηκός· εἰ δὲ που καὶ ἔσχεν, αὐτὸς ἀκυρώσας αὐτὴν ἐν Βηρυτῷ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, Βηρυτὸν δὲ ἀφελς, εἰς Νικομήδειαν ἦλθε, τὴν μὲν παρὰ νόμον ἀφελς, εἰς ἣν δὲ παρὰ νόμον ἐπιβαίνων· καὶ τὴν μὲν οικίαν ἀστόργως καταλειπώς, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν ἀλόγως κατέχων· καὶ τῆς μὲν πρώτης τὴν στοργὴν ὑπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἐπιθυμίας παριδών, τῆ δὲ δευτέρᾳ (95), μὴδὲ ἦν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἐσχε τηρήσας. Ἰδοὺ γὰρ κάκειθεν ἀποστάς ἀλλοτρίαν πάλιν κατέχει, πανταχοῦ ταῖς ἀλλοτρίαις ἐποφθαλιμῶν πόλεις, καὶ ἐν πλοῦτῳ καὶ ἐν μεγέθει πόλεων νομίζων εἶναι τὴν εὐσέθειαν, καὶ τὸν κληρον τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν ἐτάχθη τις, μὴδὲν ἠγούμενος· οὐκ εἰδώς, ὅτι καὶ ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ἐστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Οὐκ ἐνθυμούμενος τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεχθὲν, ὅτι οὐκ ἐν (96) ἀλλοτρίοις καμάτοις καυχῆσομαι· οὐ συνορῶν τὸ παρ' αὐτοῦ παράγγελμα· Δέδεσαι γυναίκα, μὴ ζῆτει λύσιν. Εἰ δὲ ἐπὶ γυναικὸς τὸ ῥητὸν, πόσω μᾶλλον ἐπὶ Ἐκκλησίας καὶ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς (97). ἢ ὁ συνδεθεὶς ἄλλην οὐκ ὀφείλει ζητεῖν, ἵνα μὴ καὶ μοιχὸς παρὰ ταῖς θεαῖς εὐρίσκηται· Γραφαῖς.

7. Ἄλλὰ καὶ τοιαῦτα ἑαυτῷ συνειδώς, τετόλημχε τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου, τὴν ὑπὸ πάντων ἐπὶ καλοῖς μαρτυρουμένην, διαβάλλειν· καὶ καθαιρέσιν ἐνειδίξειν αὐτῷ τολμᾷ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (98) κατάστασιν. Πῶς οὖν ἢ αὐτὸς ἢ Θεόγνιος ἠδύναντο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρεθέντες, καὶ ταῖς ἀντ'

ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, non in im-mensum gloriantes in alienis laboribus.

(97) Sic Basil. et Reg. Editi vero mendose, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἀντ' αὐτῶν. Præstare videtur Regii lectio. Hunc locum perperam intellexit Nannius qui vertit, ut qui suæ exauctorationis testimonium et argumentum, in ipsa sui constitutione ostendat. Nec melius infra.

αὐτῶν καταστάσειν ἐλεγχόμενοι; Οἴδατε γὰρ ἀκρι-
 δῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν Νικομηδείᾳ, Χρηστός (99)
 δὲ ἐν Νικαίᾳ καταστάθησαν ἀνε' αὐτῶν διὰ τὴν οἰκείαν
 αἰτίαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας κοινωνίαν,
 τοὺς ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς οἰκουμένης ἀποδοκιμα-
 σθέντας. Κάκεινην τὴν τῷ ἡντι: σύνοδον ἀναίρειν
 θέλοντες, τὴν αὐτῶν ἄδικον-σύστασιν ὀνομάζουσιν σύν-
 οδον ἐπιχειροῦσι, καὶ τὰ παρ' ἐκείνη (1) κρατεῖν
 μὴ θέλοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς κρατεῖν βούλονται· καὶ
 σύνοδον ὀνομάζουσιν οἱ συνόδῳ τηλικαύτῃ μὴ πειθό-
 μνοι. Οὕτως οὐ συνόδου (2) πεφροντίσασιν, ἀλλὰ
 σηματοῖνται φροντίσειν, ἴνα, ἀνελέντες τοὺς ὀρθο-
 δόξους, τὰ δόξαντα τῇ ἀληθείᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ
 κατὰ (3) τῶν Ἀρειανῶν, λύσωσιν ὧν προϊστάμενοι
 καὶ αἰεὶ καὶ νῦν, ψεύδεσθαι τολμῶσι κατὰ Ἀθανασίου
 τοῦ ἐπισκόπου. Ὅμοια γὰρ κάκεινα τοῖς νῦν, ἃ
 ψεύδονται, ὅτι πρὸς τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ στάσεις καὶ
 θρήνοι καὶ ὄδυρμοι γεγόνασι, τῶν λαῶν πρὸς τὴν
 ὑποδοχὴν αὐτοῦ δυσανασχετούτων. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦ-
 τον γέγονεν, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, χαρὰ καὶ εὐθυμία,
 καὶ ἔρμος τῶν λαῶν, πρὸς τὴν εὐχταίαν αὐτοῦ
 θέαν (4) ἐπιγεγομένῃ· εὐφροσύνης δὲ αἰ' Ἐκκλησιαί
 μισταί, καὶ εὐχαρισταί πρὸς τὸν Κύριον ἀναφερόμε-
 ναι πανταχοῦ. Λειτουργοὶ δὲ καὶ κληρικοὶ πάντες
 οὕτως αὐτὸν ἐπράξασιν, ὡς εὐφρανθῆναι τὰς ψυχὰς,
 κάκεινην τὴν ἡμέραν πασῶν εὐθυμοτέραν ἐσχηκέναι
 πιστεύειν. Τὴν γὰρ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἀνεκλάλη-
 τουχαρὰν τί χρῆ γράφειν; προλαβόντες γὰρ εἰρήκα-
 μεν, ὡς σὺν αὐτῷ πάσχειν ἐνομιζόμεν.

8. Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογουμένων, καὶ παρ'
 αὐτῶν ἐναντίας προφερομένων, ποίαν ἔχει πίστιν ἢ
 παρ' αὐτῶν θρυλουμένην σύνοδος ἢ χριστός; Οἱ γὰρ
 οὕτως ἐπιβαίνειν τολμῶντες, οἷς οὐκ εἶδον, οἷς οὐκ
 εἰδίκασαν, ἐφ' (5) οἷς οὐ συνῆλθον, καὶ γράφειν ὡς
 κληροδοθέντες, πῶς ἐφ' οἷς συνεληλυθέναι λέγουσι
 πιστευθῆναι δύναται; Ἄλλ' οὐ κατ' ἐχθρὰν κάκεινα
 πεποιθέναι καὶ ταῦτα πιστευθήσονται; Ποία γὰρ
 καὶ σύνοδος ἐπισκόπων ἦν τότε; ποίον συνέδριον ἀλη-
 θείας ἐχόμενον; τίς τῶν πλείονων ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐχ-
 θρὸς ἡμέτερος ἦν; Οὐ διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν οἱ
 περὶ Εὐσέβιον καθ' ἡμῶν ὤρμησαν; Οὐ τοὺς ἄλλους
 συμφρονούντας αὐτοῖς ἐπήγοντο; Οὐκ αἰεὶ κατ' αὐτῶν
 ἐγράφοντο ὡς τὰ Ἀρείου φρονούντων; (6) Οὐκ Εὐ-
 σέβιος ὁ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ θυσίᾳ
 κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν σὺν ἡμῖν ὁμολογητῶν; Οὐ
 Γεώργιος, ὡς καθαυρεθείς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μα-
 καρίου ἠλέγγετο; Οὐκ ἐπ' ἄλλοις ἄλλοι καὶ διαφόροις
 ἠθύνοντο; Πῶς οὖν οὗτοι συνιέναι καθ' ἡμῶν
 ἔβηλον; Πῶς δὲ σύνοδον ὀνομάζουσιν τολμῶσιν, ἥς
 κήρης προύκασθητο, καὶ παρῆν σπεκουλάτωρ (7), καὶ

(99) Ita Reg. Editi, Χρηστός. Reliqui mss., Χρι-
 στός.

(1) Ita Regius, et recte quidem. Alii, cum editi
 tum mss., παρ' ἐκείνων.

(2) Sic Regius. Reliqui vero, οὐ σύνοδον, minus
 bene.

(3) In Editis κατὰ δεest. Nos sumus ex Regio
 minati.

(4) Editi θέαν mendose. Reg. et Basil., θέαν.

A cum ipsi depositi sint: ut vel hinc arguitur, quod
 alii eorum loco sint constituti? Probe etenim nostis,
 Amphionem Nicomediae, Chrestum Nicææ ipsorum
 loco fuisse ordinatos, propter eorum impietatem
 et communionem cum Ariomanitis ab œcumenica
 synodo reprobatis. Hanc veram synodum dum de-
 lere cupiunt, iniuquum suum conventum synodum
 vocare conantur: et dum ejus decreta irrita esse
 volunt, sua obtinere cupiunt; et synodi vocabulo
 utuntur, qui tantæ synodo nolunt obtemperare. Sic
 illi synodum non curant, licet se curare simulent;
 ut orthodoxis de medio sublati, quæ a magna et
 vera synodo contra Arianos statuta sunt, ipsi irrita
 faciant: quibus Arianis cum illi et semper, ac in
 præsentī patrocinentur, contra Athanasium episco-
 pum mentiri nihil verentur. Nam quæ jam olim illi
 mentiti sunt, præsentī eorum mendacio sunt consi-
 milia, 103 quo dicunt ad ejus ingressum seditio-
 nes, luctus et lamentationes populis ejus receptio-
 nem ægre ferentibus exstitisse. Nihil enim contigit
 ejusmodi; sed econtra gaudium, lætitia et concursus
 populorum ejus videndi desiderio festinantium.
 Ecclesiæ lætitia plenæ ac ubique gratiarum actiones
 ad Dominum referebantur. Ministri autem et clerici
 omnes ita eum videre, ut animis oblectarentur ac
 diem illam omnium suarum lætissimam existima-
 rent. Nostrum autem episcoporum ineffabile gau-
 dium, quid opus est describere, cum superius dixi-
 rimus nos omnes ejus calamitates perpassos
 existimasse?

C 8. Hæc igitur la confesso cum sint, ac ipsi tamen
 opposito modo enarrent, quæ fides habenda concilio
 et decreto quod ipsi jactitant? Qui enim ita sese
 ingerere audent iis quæ nec viderunt nec judica-
 runt, quibus neque interfuerunt, ac scribere non ve-
 rentur quasi rem certissime comperissent, quomodo
 in rebus quarum causa se convenisse dicunt, fide
 digni erunt? An non potius cum illa tum hæc per
 inimicitiam egisse existimabuntur? Quænam enim
 tunc episcoporum synodus? quisnam consensus veri
 studiosus? quis ex plerisque saltem eorum inimi-
 cus noster non erat? nonne Arii furoris causa Eu-
 seabiani contra nos impetum fecere? Nonne item
 alios qui suæ sententiæ erant ad idipsam agendum
 induxere? Nonne semper adversum illos, ut cum
 Ario sentientes, scripsimus? Nonne Eusebius Cæ-
 sareæ Palæstinæ episcopus a confessoribus qui no-
 biscum erant accusatus est quod idolis sacrificasset?
 Nonne Georgius a beato Alexandro depositus fuisse
 convictus est? Nonne alii de aliis et diversis cri-
 minibus d'serebantur? Quo ergo jure adversum nos

(5) Sic Reg. quem sequimur. In aliis et In editis
 ἐφ' δεest.

(6) Epiphanius, hæresi 69, ait Eusebium Cæsariensem a Potamone Ægyptio objurgatum fuisse, quod stante Athanasio ipse Eusebius, qui idolis immolarat, quasi judex sedere nihil vereretur. Quæ fusiis in Athanasii Vita egimus.

(7) Σπεκουλάτωρ, ubique cum in Glossis, tum alias apud Auctores, ἀποκεφαλίστης, et δημιος, carnifex,

convenire voluerunt? Quomodo synodum vocare audent, in qua comes præsidebat, et cui speculator aderat, ac in quam Comentarius, vice diaconorum ecclesiae nos introduxit? Ille loquebatur, et qui aderant silebant, imo potius comiti obtemperabant. Tum ne amoverentur qui amovendi videbantur episcopi, ab ejus consilio impediebatur. Ille jubebat: nos a militibus trahebamur; imo potius jubentibus Eusebio cum sociis, ille eorum sententiis obsequabatur. In summa, dilecti, cujusmodi illa synodus, ejus exitus erat exsilium et caedes, si imperatori placeret? Quales accusationes? In hoc enim illi majore admiratione digni sunt. Arsenium quemdam occisum criminabantur, et poculum mysticum fractum esse calumniabantur. Sed Arsenius quidem vivit, ac nobiscum communione jungi exoptat, nec aliunde testimonia exspectat, ut vivus exhibeatur, sed ipse se vivere fatebitur in suis litteris, quas scripsit ad coepiscopum nostrum Athanasium, quem ejus interfectorem esse affirmabant. Nec pudebat impios, virum tanta distantia itineris sive pedestris sive navigabilis disjunctum, ab illo interfectum insimulare, qui per haec tempora, ubi locorum ageret, nemo noverat. Quin et eum occultare ausi sunt, ac evanidum reddere, cum nihil ille mali passus esset. Et si fieri potuisset, in alium orbem illum transtulissent, imo potius eum occidissent, ut sive veram, sive fictam caedem falso objicientes, Athanasium vere occiderent. Sed divinae Providentiae in hoc quoque gratiae agenda sunt, quae nihil injustum prevalere **104** permisit, sed sub omnium oculos viventem Arsenium produxit, eorumque conspirationem atque calumniam tum palam convicit. Neque enim ille nos ut interfectores aversatur, neque ut sibi nobiscum communione jungi postulat, optatque nostro

9. Atamen Athanasius quidem eorum calumniis impetebatur, quasi qui eum qui tum vivebat occidisset: ab ipsis vero in exsilium missus est. Non enim imperatorum pater illum extorrem fecit, sed illud eorum calumniis est ascribendum. Animadvertite enim num res ita non se habeat: cum nihil criminis contra Athanasium comministrum nostrum inveniretur, comes vero summam vim inferens, studiose adversus eum rem gereret: episcopus quidem Athanasius ut vim sibi illatam effugeret, religiosissimum imperatorem adit, una comitem, et illorum conspirationem deprecans, rogansque ut legitima episcoporum synodus cogeretur, aut ipse imperator de objectis criminibus sese purgantem audiret. Imperator autem rem indigne ferens litteras scripsit quibus illos citavit, sese rem auditurum promittens, quippe qui synodum illam congregari jussisset. Eusebiani autem ubi advenissent, Atha-

de quo fusius Cangii Glossarium. Ibid. Κομεντάριος in Glossis tam editis quam manuscriptis Κομεντάριος vocatur. Huic incumbebat delationum et accusationum monumenta apud se in commentariis servare.

8) Arseniū ad Athanasium Epistolam videsis

Κομεντάριος ἡμᾶς εἰσήγεν ἀντὶ διακόνων τῆς ἐκκλησίας; Ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ οἱ παρόντες ἐσιώπων, μᾶλλον δὲ ὑπήκουον τῷ κόμητι. Καὶ τὸ κινῶν τοὺς δοκοῦντας ἐπισκόπους, ὑπὸ τῆς ἐκεῖνου βουλῆς ἐνεποδίζετο. Ἐκεῖνος ἐκέλευεν, ἡμεῖς ὑπὸ στρατιωτῶν ἡγόμεθα· μᾶλλον δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον κελευόντων, ἐκεῖνος ταῖς τούτων ἐξυπηρετεῖτο γνώμαις. Τὸ δὲ ὄλον, ἀγαπητοί, ποία σύνοδος ἔθνα τὸ τέλος· ἐξοριστία καὶ φόνος εἰς δόξαν ἦν βασιλεῖ; Ποία δὲ καὶ τὰ ἐγκλήματα; Μεῖζον γὰρ ἐπὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτὸν θαῦμα. Ἀρσένιος τις ἦν, ὃν πεφονεῦσθαι ἐμέμφοτον, καὶ πατῆριον διέβαλλον κεκλῆσθαι μυστικόν. Ἄλλ' Ἀρσένιος μὲν ζῆ, καὶ μεθ' ἡμῶν εὐχεται συνάγεσθαι, καὶ οὐκ ἄλλας ἀναμένει μαρτυρίας, ἵνα ζῶν φανῆ, ἀλλ' αὐτὸς ὁμολογεῖ ζῆν, οικείοις (8) γράμμασι πρὸς τὸν συνεπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον γράφων, ὃν αὐτοῦ φονέα διεθεδαίουτο. Καὶ οὐκ ἤδουνο οἱ ἀσεβεῖς ἄνδρα πρὸ τοσούτου διαστήματος, καὶ πλῶ καὶ περὶ πάμπλου μῆκος ἀπέχοντα, παρ' αὐτοῦ πεφονεῦσθαι κατηγοροῦντες, οὐ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους· μὲν τὴν χώραν εἶδεν ἄνθρωπος. Ἄλλὰ καὶ κρύψαι τετολήμικαι, καὶ ἀφανῆ καταστήσαι μηδὲν παθόντα. Καὶ εἰ οἶόν τε ἦν εἰς ἄλλην οἰκουμένην ἂν μετετίθεσαν, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἀληθῶς ἂν ἐξήγαγον, ἵνα εἴτε ἐπαληθεύοντες, εἴτε πλασάμενοι φόνον, ἀληθῶς Ἀθανάσιον ἀποκτείνωσιν. Ἄλλὰ τῇ θεῷ προνοίᾳ καὶ ἐν τούτῳ χάρις, τῇ μηδὲν ἀδικον ἰσχύειν ἐπιτρεπούση, ἀλλ' ὑπὸ τὰς πάντων ὄψεις Ἀρσένιον ὑπαγούση ζῶντα, καὶ φανερώς τὴν τότε συσκευὴν (9) καὶ συκοφαντίαν ἐλέγγοντα· οὐ γὰρ ὡς φονέας ἀποστρέφεται, οὐδὲ ὡς ἡδικηκότας μισεῖ· πέποθε γὰρ ὄλωσ οὐδέν. Ἄλλὰ κοινωνεῖν ἡμῖν ἀξιοῖ, καὶ συναριθμεῖσθαι βούλεται, δι' ὧν ἔγραψε.

injurious odit; nihil enim prorsus mali passus est. Sed caelesti aggregari, ut ejus litterae testantur.

9. Καὶ ὁμοῦς Ἀθανάσιος μὲν συνεσκευάζετο παρ' αὐτῶν, ὡς τὸν ζῶντα πεφονευκῶς, ἐξωρίζετο δὲ παρὰ τῶν αὐτῶν (10). Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ τῶν βασιλέων τούτων ἐξώρισεν, ἀλλ' αἱ τούτων διαβολαί. Σκοπεῖτε γὰρ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει· Ὅς οὐδὲν μὲν εὐρίσκατο κατὰ τοῦ συκοφάνου ἡμῶν Ἀθανασίου, ὁ δὲ κόμης ἐδίάζετο, καὶ πολὺς ἦν σπουδάζων κατ' αὐτοῦ· ὁ μὲν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, φυγὼν τὴν γενομένην βίαν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα, παραιτούμενος ἅμα καὶ τὸν κόμητα καὶ τὰς ἐκεῖνον συσκευὰς, ἀξιῶν δὲ νόμιμον ἐπισκόπων σύνοδον συγκαταστῆναι, ἣ καὶ αὐτὸν δεξασθαι τὴν ἀπολογία, ὧν ἐπήγαγον αὐτῷ. Καὶ γράφει μὲν βασιλεὺς ἀγανακτῶν, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐπαγγελλόμενός τε αὐτὸς ἀκροάσασθαι, καὶ τὴν σύνοδον κελεύσας γενέσθαι· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, ἀελθόντες, διαβάλλουσιν Ἀθανάσιον, οὐκέτι μὲν τὰ ἐν Τύρῳ θρυλούμενα παρ' αὐτῶν, περὶ οἴτου δὲ καὶ πλοίων ἐποχῆς, ὡς Ἀθανασίου ἐπαγγελαμένου δὲ

infra.

(9) Reg. συσκευῆν, et ita legendum. Alii cum editis σκευῆν.

(10) Ita Reg. quem sequimur. Alii et editi, παρ' αὐτῶν. Max idem Reg. Οὐ γὰρ, et paulo post idem αὐτὸν ἐξώρ. Alii, τούτον ἐξώρισεν.

νασθαι καλύειν τὴν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοῦ σίτου μετακομιδὴν ταῦτά (11) πινες τῶν ἐξ ἡμῶν ἔνδον ὄντες μετὰ Ἀθανασίου ἀκηκόασι τοῦ βασιλέως ἀπειλοῦντος. Εἶτα τοῦ Ἀθανασίου ὄδυρομένου ἐπὶ τῇ διαβολῇ, καὶ διαβεβαιουμένου, μὴ εἶναι ταύτην ἀληθῆ· πῶς γὰρ ἂν ἰδιώτης ἄνθρωπος καὶ πένης τηλικαῦτα δύναιτο; Εὐσέβιος, οὐδὲ δημοσίᾳ παραιτησάμενος τὴν διαβολήν, ὤμνυε τὸν Ἀθανάσιον εἶναι πλοῦσιον, καὶ δυνατὸν, καὶ ἰκανὸν πρὸς πάντα, ἵνα ἐκ τούτων κάκεινα εἰρηκῶς Ἀθανάσιος νομισθῇ. Ταῦτα μὲν οἱ σέμνοι κατηγοροῦν ἰπισκοποι· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις κρείττων τῆς πονηρίας αὐτῶν γεγένηται (12). τὴν γὰρ εὐσέβειαν τοῦ βασιλέως εἰς φιλανθρωπίαν κεκίνηχε, καὶ ἀντὶ θανάτου τὴν ἐξοριστίαν παρέσχεν. Οὐκοῦν αἱ διαβολαί, καὶ οὐδὲν ἄλλο, τούτων αἰτίαι. Ὁ μὲν (13) γὰρ βασιλεὺς, πρὸ τούτου γράφων, τὴν συσκευὴν ἐμέμφατο, τὴν ἐπιβουλὴν ἠτιάσατο, τῶν Μελιτιανῶν κατεψήφισατο, ἀθεμίτους, ἀρᾶς ἀξιούς, τὰ δεινότερα αὐτοῦς ἐγγράφως εἰπῶν. Κεκίνηται γὰρ νεκρὸν ἀκηκόως ἄνθρωπον, ἃς ἐν τοῖς ζῶσιν ἦν· κεκίνηται φόνον ἀκούσας ἐπὶ ζῶντι, καὶ τοῦ βίου μὴ στερηθέντι, καὶ τὴν ἐπιστολήν ἀπιστέλλαμεν.

10. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οἱ θαυμαστοί, ἵνα καὶ τὴν ἀληθειαν καὶ τὰ γραφέντα λύειν δόξωσιν, ὄνομα συνόδου σχηματίζονται, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς παρὰ βασιλέως λαμβάνουσι. Καὶ κόμης ἐπὶ τούτῳ καὶ στρατιῶται δορυφόροι τῶν ἐπισκόπων, καὶ βασιλικά γράμματα συνελθεῖν, οὐς ἤτησαν ἐπαναγκάζοντα. Ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν ἐνθυμήθητε, καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν τολμωμένων αὐτοῖς, ἵνα ὅθεν δῆποτε παντὶ τρόπῳ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἡμῶν ἀρπάσωσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπέτρεπον ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν μόνους ὡς ἐπισκοποι, τίς κόμητος καὶ στρατιωτῶν χρεῖα; ἢ πῶς ἰπὸ βασιλικῶς συνήγοντο γράμμασιν; Εἰ δὲ βασιλέως ἐδέοντο, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ κύρος ἔχεν ἤθελον, διὰ τί τὴν κρίσιν αὐτοῦ παρέλθον; Ἡ πῶς ἐκεῖνοῦς μὲν Μελιτιανούς συκοφάντας, ἀθεμίτους, Ἀθανάσιον δὲ καθαρῶτατον δι' ὧν ἔγραψε κρίναντος, καὶ τὸν φόνον ἐκτραγυδοῦντος τὸν ἐπὶ τῷ ζῶντι πεπλασμένον, οὗτοι καὶ Μελιτιανούς ἀληθεύειν, κάκεινον ὑπεύθυνον εἶναι διωρίζοντο; καὶ μὴ αἰδοῦμενοι, τὸν ζῶντα νεκρὸν ἐπόλουν; ζῶντα καὶ μετὰ τὴν κρίσιν τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτε συήεσαν, καὶ ἄχρι νῦν σὺν ἡμῖν ὄντα. Ταῦτα μὲν περὶ Ἀρσενίου.

11. Ποτήριον δὲ μυστικόν, ποῖον, ἢ ποῦ καταγεγῆναι παρὰ Μακαρίου; τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω περιόντες θρυλοῦσι. Καίτοι Ἀθανάσιον μὲν οὐδὲ οἱ κατηγοροὶ τετολμήκασιν αἰτιάσασθαι, εἰ μὴ παρ' αὐτῶν ὑπεβλήθησαν· ἀλλ' ὅμως αὐτοῖς τὸ τέλος τῆς μέμφεως

(11) Episcopi numero quinque infra nominantur, qui Constantini in Athanasium iræ testes fuerunt. Adamantius, Anubion, Agathimmon, Arbethion, et Petrus.

(12) Sic Reg. et Basil. Editi, vero γεγένηται.

A nassium calumniantur, non ultra de objectis a se Tyri criminibus; sed de frumenti naviumque detentione, quasi scilicet Athanasius minatus fuisset, se comneatum Alexandria Constantinopolim euntem impedire posse. Hæc quidam ex nostris qui intus cum Athanasio erant Imperatore minitante audierunt. Deinde cum Athanasius de tanta calumnia ingemisceret, et falsam illam esse affirmaret, qui enim vir privatus et inops tanta facere potuisset? Eusebius ne palam quidem calumniari recusans, juravit Athanasium divitem, potentem et ad omnia idoneum esse, ut hinc Athanasius illa dixisse putaretur. Sic venerandi illi episcopi virum accusabant: sed Dei gratia in hoc negotio plus valuit quam illorum malignitas: imperatoris enim pietatem ad clementiam inclinavit, ut pro morte exsilium irrogaret. Hæc igitur solis eorum calumniis ascribenda sunt. Imperator siquidem prioribus scriptis suis eorum calumnias redarguit, insidias criminatus est, Meletianosque damnavit, quos nefarios, execrandos, et gravissimis illis nominibus, litteris suis appellabat: indigne quippe tulit viri necem objectam fuisse, qui in vivis esset, commotusque est homicidium audiens ejus qui viveret, et superstes esset, cujus epistolam ad vos misimus.

10. Eusebiani autem admirandi illi viri ut et veritatem et litteras abolere videantur, nomen synodi prætexunt, ejusque Acta ab imperatore mutantur. Ad hoc negotii comes aderat, militesque episcoporum satellites, et imperatoris litteræ, quæ quos ipsi postularant illuc convenire compellerent. Jam mihi, quæso, incredibiles eorum insidias facinorumque inæquabilitatem animadvertite; ut quavis ratione nobis hominem prorsus abripiant. Si enim sibi duntaxat, utpote episcopis judicium permisissent, quid opus comite et militibus? aut cur imperatoris diplomatis in unum coacti sunt? Quod si imperatore indigebant, et ab illo auctoritatem accipere cupiebant, cur ejus judicium irritum fecere? 105 Aut cur cum ille litteris suis Meletianos, sycophantas, nefarios, Athanasium vero innocentissimum judicavit, et confictam eadem viri etiamnum viventis, vehementer fuerit insectatus; isti Meletianos vera dicere, Athanasiumque reum esse definire? ac nihil reveritū, viventem hominem mortuum simularunt: qui et post imperatoris decretum, et quo tempore illi conveniebant, et hactenus nobiscum in vivis est. Hæc quidem de Arsenio.

11. Poculum autem mysticum, quale, aut ubinam a Macario contractum est? hoc enim sursum deorsum circumeuntes jactitant. Licet Athanasium, ne accusatores quidem insimulare ausi essent, nisi ab illis submissi fuissent. Attamen criminis hujus

(13) Ita Reg. quem sequimur. Alii cum Editis, ὁ μὲν σὺν. Epistola vero Constantini ad Athanasium, qua se, de calumniis quibus Athanasium Eusebiani cum Meletianis impetiverant, certiorum factum testatur, infra habetur: ubi etiam confictam Arsenii necem vehementer exagitat imperator.

summam in Athanasium referunt quod ne quidem A Macario, quippe qui convictus non est, fuit imputandum. Nec pudet eos coram catechumenis, et, quod pejus est, coram ethnicis mysteria hæc traducere : cum oporteat, ut scriptum est, *Sacramentum regis abscondere* 73; et ut Dominus præcepit : *Nolite sancta dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos* 74. Nefas enim est mysteria apud non initiatos traducere, ne ethnici quidem horum iguari, irrideant; catechumeni vero ad curiositatem deducti scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, ubinam, et apud quosnam confractum est? Meletiani enim sunt qui accusant, quibus nulla fides habenda, utpote qui non jam solum, sed a tempore beati Petri episcopi et martyris, schismatici fuerint et Ecclesiæ inimici; qui ipsi Petro insidiati, Achillam ejus successorem calumniati sunt, et Alexandrum apud ipsum Imperatorem accusarunt. Postquam enim talia moliti sunt, Athanasium tandem adorti, nihil agunt a sua improbitate alienum : ut enim in decessores ejus, sic et in illum calumnias struxerunt. Sed in præsentem, et non antehac, eorum calumniæ et obrectationes invaluerunt : quia Eusebium et socios scelerum conscios et patronos nacti sunt. Qui ut Arianæ impietatis gratia alias contra multos episcopos, sic jam contra Athanasium insidias struxerunt. Et enim locus ille in quo fractum esse poculum aiunt, non erat ecclesia; presbyter non erat qui in illo loco habitabat : dies qua id fecisse Macarium volunt, non erat Dominica. Cum igitur neque ibi Ecclesia esset, neque qui sacra faceret, neque dies hoc ipsum requireret, quale, aut quando, aut ubinam mysticum poculum fractum est? Nam pocula esse multa per domos, et in medio foro, patet; quæ si quis frangat nullatenus imple agit. Mysticum vero poculum, quod si quis sponte fregerit, pro tali ausu impius efficitur, apud solos legitimos Ecclesiæ præsidēs invenitur : hic enim solus hujus poculi usus et non alius est. Hoc vos legitime populo propinatis : hoc vos ab ecclesiastico canone accepistis : hoc ad eos solum spectat, qui catholicæ Ecclesiæ præsentunt. Vestrum enim duntaxat est sanguinem Christi propinare; aliorum vero nullius. Sed ut impius est qui mysticum poculum frangit, ita multo magis impius est, qui sanguinem Christi contumelia afficit. Contumelia enim afficit, qui præter ecclesiasticam legem illud agit. (Hæc autem eo dicimus, non quod vel schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit : quomodo enim adfuisset, cum neque locus esset Dominicus, nec quis 108 illic

73 Tob. xii, 7. 74 Matth. vii, 6.

(14) Ita et Reg. et sic legendum, ut patet. Editi et alii mss., ὅπ' αὐτόν, mendose.

(15) Reg., Ἀγγέλων. Mox idem, διαβάλλοντες. Paulo post idem quem in hoc sequimur, αὐτοῦ τοῦ βασιλ.; in editis τοῦ δεστ.

(16) Reg., οἰκῶν.

(17) Mένν deerat in editis, nos ex Reg. et Basil. sumus mutuati. Mox ante κατὰ Reg. solus

ἐπ' αὐτόν (14) ἀγοῦσιν· ἢ μηδὲ ἐπὶ Μακάριον ἔδει χωρεῖν, οὐκ ἐλεγχθέντα. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται ταῦτα ἐπὶ κατηγουμένων, καὶ τό γε χεῖριστον, ἐπὶ Ἑλλήνων τραγωδοῦντες τὰ μυστήρια· δέον, ὡς γέγραπται, *Μυστήριον βασιλέως καλῶν κρύπτειν*· καὶ ὡς ὁ Κύριος παρήγγειλε· *Μὴ δάτε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων*. Οὐ χρὴ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμυήτοις τραγωδεῖν, ἵνα μὴ Ἕλληνας μὲν ἀγνοοῦντες γελῶσι, κατηγούμενοι δὲ, περιεργοὶ γενόμενοι, σκανδαλίζονται. Ἄλλὰ καὶ ὁμοῦ ποῖον ἦ ποῦ, ἢ παρὰ τίσι κατεσγὲν ποτήριον; Μελετιανοὶ μὲν γὰρ εἰσιν οἱ κατηγοροῦντες καθόλου πιστεύεσθαι μὴ ὀφειλοντες. Σχισματικοὶ γὰρ καὶ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας γεγόνασιν, οὐ νῦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος γενομένου· οἱ καὶ αὐτῷ Πέτρῳ ἐπιβουλεύσαντες, καὶ Ἀγγέλων (15) τὸν μετ' ἐκείνον διαβαλόντες, καὶ Ἀλεξάνδρου κατηγορήσαντες μέχρις αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Οὕτω γὰρ δὴ μελετήσαντες, λοιπὸν καὶ εἰς Ἀθανάσιον διέβησαν, οὐδὲν ξένον τῆς πονηρίας αὐτῶν ποιοῦντες· καὶ γὰρ ὡσπερ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, οὕτω καὶ τοῦτον εὐσχοφάντησαν. Ἄλλὰ νῦν αὐτῶν καὶ οὐ πρότερον ἢ συκοφαντία καὶ αἱ διαβολαὶ κεκρατήμασιν· ὅτι τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἔσχον συνεργοὺς καὶ προστάτας διὰ τὴν οἰκίαν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν, δι' ἣν ὡσπερ πολλοὶ ἐπισκόποις, οὕτω καὶ Ἀθανασίῳ συνεσκευάσαντο. Καὶ γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐν ᾧ κεκλῆσθαι τὸ ποτήριον φησιν, οὐκ ἦν ἐκκλησία· πρεσβύτερος οὐκ ἦν ὁ τὸν τόπον παροικῶν (16) ἡμέρα, καθ' ἣν Μακάριον τοῦτο πεποιηκέναι φασιν, οὐκ ἦν Κυριακή. Μῆτε τοίνυν ἐκκλησίας οὐσῆ; ἐκεῖ, μῆτε τοῦ ἱεροουργούντος, μῆτε τῆς ἡμέρας ἀπαιτούσης. ποῖον ἦ ποτε, ἢ ποῦ τὸ ποτήριον κέκλασται μυστικόν; Ποτήρια μὲν (17) γὰρ εἶναι πολλὰ καὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ ἐν ἀγορᾷ μέσῃ δῆλον, καὶ τούτων οὐδὲν ἔθραυον ἀσέβει· τὸ δὲ μυστικὸν ποτήριον, ὃ, κὰν θραυσθῆ παρ' ἐκόντος, ἀσεβῆ (18) ποιεῖ τὸν ἐπιχειρηκόντα, παρὰ μόνους τοῖς νομίμως προσετώσιν εὐρίσκειται· οὗτος ὁ τρόπος τοῦτο τοῦ ποτηρίου μόνος, ἄλλος οὐδεὶς. Τοῦτο ὑμεῖς νομίμως προπίνετε τοῖς λαοῖς· τοῦτο ὑμῖς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος παρελάβετε· τοῦτο μόνον ἐστὶ τῶν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας προσετώτων. Μόνον γὰρ ὁμῶν ἐστὶ προπίνειν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἄλλων οὐδενός. Ἄλλ' ὅσον τὸ μυστικὸν ὁ θλάων (19) ἀσέβης, τοσοῦτον ἀσέβηστερος ὁ ἐνυβρίζων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ἐνυβρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμόν τοῦτο ποιῶν. Καὶ ταῦτά φαμεν (19') οὐχ ὅτι κὰν σχισματικῶν ποτήριον κέκλασται παρὰ Μακαρίου, ἀλλ' ὅτι μηδὲν ἦν ὄλιγος ἐκεῖ· πῶς γὰρ; ὅπου μῆτε τόπος Κυριακῆς, μῆτε τις ἐκεῖ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μῆτε ὁ καιρὸς μν-

καὶ habet.

(18) Ita Reg., et quidem recte. Basil. vero ὁ κὰν θραῦσθαι ἄρ' ἐκόντος, ἀσεβῆ. Editi, ὅτι ἂν θραῦσαι ἄρ' ἐκόν τις, ἀσεβῆ.

(19) Reg., θλάων.

(19') Ita Reg., cæteri vero cum editi tum mss. pro φάμεν, μὲν tantum habent.

στηρίων ἦν ; Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος (20) Ἰσχύρας, ὁ μῆτε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας χειροτονηθείς, καὶ ὅτε τοὺς ὑπὸ Μελετίου κατασταθέντας πρεσβυτέρους Ἀλέξανδρος ἐδέχετο, μὴδὲ ἐκείνοις συναριθμηθείς· οὕτως οὐδὲ ἐκεῖθεν κατεστάθη.

12. Πόθεν οὖν πρεσβύτερος Ἰσχύρας ; τίνας καταστήσαντος ; ἄρα Κολλούθου ; (21) τοῦτο γὰρ λοιπόν. Ἄλλ' ὅτι Κόλλουθος πρεσβύτερος ὦν ἐτελεύτησε, καὶ πᾶσα χεὶρ αὐτοῦ γέγονεν ἄκυρος, καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ κατασταθέντες ἐν τῷ σχίσματι (22) λαϊκοὶ γέγονασιν, καὶ οὕτω συνάγονται, δῆλον, καὶ οὐδενὶ καθίστηκεν ἀμφίβολον. Πῶς οὖν ἰδιώτης ἄνθρωπος, καὶ οἰκίσκον οἰκῶν ἰδιωτικόν, ποτήριον ἔχειν μυστικόν πιστευθεῖη ; ἀλλὰ τότε τὸν ἰδιώτην πρεσβύτερον ὠνόμαζον, καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ταύτην διὰ τὴν καθ' ἡμῶν ἀδικίαν ἐχαρίζοντο, καὶ νῦν μισθὸν τῆς κατηγορίας ἐκκλησίας οἰκοδομῆν προξενούσιν. Οὕτως οὐκ εἶχεν ἐκκλησίαν ἄνθρωπος, ἀλλὰ μισθὸν τῆς κακοθρασίας καὶ τῆς πρὸς τὴν κατηγορίαν ὑπακοῆς· νῦν ἦν οὐκ εἴγε λαμβάνει, καὶ τάχα καὶ ἐπισκοπὴν ἀνέβδωσαν αὐτῷ (23)· ταῦτα γὰρ θρυλεῖ περιμῶν, καὶ οὕτω καθ' ἡμῶν βρενθύεται. Οὕτω λοιπὸν τηλικαῦτα ἐπαθλα παρὰ τῶν ἐπισκόπων τοῖς κατηγοροῦσι καὶ συκοφάνταις προστίθεται· εἰκότως, οἱ γὰρ συνεργῶν εἰς ἃ ἠθέλον αὐτὸν ἐσχηκότες, ὡς τῶν πραγμάτων κοινωνῶν, οὕτω καὶ τῆς ὁμοίας ἐπισκοπῆς ἤξιωσαν. Ἄλλὰ μὴπω ταῦτα, ἔτι δὲ τὰς ἀκοὰς τοῖς τότε πράχθεισι παρ' αὐτῶν ἔνδοτε.

13. Μὴ δυνηθέντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καίτοι κατ' αὐτῆς παρεσκευασμένοι, καὶ ἐν Τύρῳ μὴδὲν ἀποδείξαντος Ἰσχύρα, ἀλλὰ συκοφάντου δεικνυμένου, καὶ τὴν συσκευὴν αὐτῶν τῆς συκοφαντίας λυούσης, εἰς ἀποδείξεις (24) ὑπερτίθενται, καὶ ἐπαγγέλλονται πέμψειν ἐξ ἑαυτῶν τοὺς κατὰ Μαρεώτην πολυπραγμονήσαντας. Καὶ οὐδὲ ἡμεῖς παρητούμεθα φανερώς διὰ πολλὰ, καὶ ὡς τὰ Ἀρείου φρονούντας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμῶν ἐχθροὺς, ἀπέστειλαν αὐτοὶ κρύφα, χρώμενοι τῇ δυναστείᾳ, Διογνίον (25), Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόنيον, δύο νεωτέρους τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν τρόπον, Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλην ἀπὸ Παννονίας· καὶ οὗτοι μετὰ τὴν τσαούτην ὁδὸν, ἣν ὑπέμειναν, ἵνα δικάσωσι τῷ ἐχθρῷ, πάλιν ἀπὸ Τύρου καὶ εἰς Ἀλεξ-

ecclesiasticus, sed neque tempus mysteriorum esset ?) Is autem est famosus ille Ischyras, qui nec ab Ecclesia ordinatus est, neque, cum presbyterorum a Meletio ordinatorum Alexander catalogum recepit, iis ille annumeratus est ; et sic neque hinc ordinationem habuisse potuit.

12. Unde igitur presbyter Ischyras ? quo ordinatione ? num Collutho ? id enim solum restat. Atqui Colluthum, presbyterum obiisse, ambasque ejus manus sine auctoritate fuisse, ac omnes qui ab eo schismatis tempore ordinati sunt, ad laicorum statum redactos ita conventibus interesse, omnibus notum, ac nulli dubium est. Quomodo igitur privatus homo, in privata domo habitans, poculum mysticum habere credatur ? Sed tunc illi privatum hominem presbyterum appellabant, et hoc vocabulum, ut hinc injuste nos vexarent, ipsi tribuebant, et nunc in accusationis mercedem, eidem ipsi ecclesiae constructionem concedunt. Ergo ecclesiam vit ille non habuit ; sed jam in mercedem malignitatis, ac suæ in accusando obsequentia quam non habebat accipit, et fortasse illi etiam episcopatus præmium contulere : id enim ille circumquaque jactitat et ita adversum nos arroganter agit. Tanta nimirum præmia obtrectatoribus et sycophantibus ab episcopis deferuntur, et merito quidem ; quem enim illi adiutorem sui propositi nacti sunt, eum utpote negotiorum socium, consimili episcopatu donavere. Sed non eo res desinit ; aurem adhuc præbete iis quæ ab illis tunc gesta sunt.

13. Cum igitur in veritatem prævalere non possent, quamquam adversus illam sese adornarant : et cum Tyri nihil Ischyras probare potuisset, sed sycophanta deprehenderetur, ac ipsamet ejus calumnia eorum conspirationem everteret ; ut nova argumenta comparant, negotium suspendunt, ac pollicentur se ex suis aliquot qui rem diligentius explorarent in Mareotem missuros. Quos autem nos multis de causis palam recusavimus, et quod cum Ario sentirent, ac proinde inimici nostri essent ; hos illi, tyrannica usi potestate, clam misere Diognium, Marin, Theodorum, Macedonium, duosque ætate et moribus juniores Ursacium et Valentem in Pannonia episcopos, qui post tanti itineris labores, inimici sui ju-

D an vero indiscriminatim ab antiquis, Μελέτιος et Μελέτιος dictum sit.

(21) Κολλούθου et infra Κόλλουθος. Sic omnes mss. cod. et edit. Commel. Edit. autem Paris. male Κολούθου et Κόλουθος habet. Erat is Colluthus presbyter Alexandrinus, qui tanta fuit superbia, ut adversus Alexandrum episcopum insurgere ausus, presbyteros ordinandi auctoritatem sibi arrogavit, de quo fusius alias.

(22) Reg., ἐν τῷ σχίσματι· alii omnes editi et manuscripti, ἐν τῷ σχίσματι, quam lectionem sequi visum est.

(23) De collato Ischyra episcopatu in mercedem calumnie suæ, infra agit Athanasius.

(24) Ita Reg. et Basil. Editi vero, εἰς ἀπόδειξιν.

(25) De Diognio, sive Theognio vide quæ dicimus paulo infra ad initium Epistolæ Julii.

(20) Reg. πολυθρύλλητος, et ita passim θρυλέω cum derivatis cum unico λ in eodem codice scribuntur. Existimat Felckmannus hæc cum præcedentibus non coherere, atque adeo contextum esse mutilum, sed immerito ; hæc enim : Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος, superioribus sunt referenda. Ἐνυβρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦτο ποίων, Intermedia vero parenthesi claudenda.

Paulo post Μελετίου, ita mss. omnes et edit. Commel. Editio autem Parisiensis, Μελετίου habet : putarunt nempe editores cum alias fere Μελέτιος legatur, ita hic quoque legendum esse. Nos vero lectionem manuscriptorum retinemus, et Meletium semper Latine scribimus, in hoc Auctores Latinos Athanasio cœvos imitati. Evagrius certe qui Antonii vitam ab Athanasio conscriptam Latine verbi, semper Meletius, non Melitius, habet. Et sane cum aliquando Μελέτιος cum ε scribatur, incertum an ἀπὸ τοῦ Μελετίου, Μελετίου sensum factum sit,

dicandi causa susceptos, rursus Tyro Alexandriam sunt profecti. Nec recusarunt, licet iudices essent, testes fieri, sed omnem insidiarum rationem aperte amplexi, quosvis labores itineraque subiere, ut constatam conspirationem ad effectum deducerent. Et episcopum quidem Athanasium in extranea regione detentum reliquere : ipsi vero in adversarii sui urbem ingressi sunt, quasi in Ecclesiam et in populum debacchiarentur. Imo, quod absurdus est, cum Ischyran accusatorem secum adducerent, Macarium qui accusabatur sequi non permisere, sed eum 107 Tyri in custodia reliquere ; ipse enim Macarius presbyter Alexandrinus sursum deorsum ab ipsis in crimen vocabatur.

14. Soli igitur cum accusatore Alexandriam ingressi, ipsum domus ejusdem mensæque consortem, ac comptorem habuere, assumptoque una Philargio Ægypti præfecto, in Mareotem se contulerunt : atque illic scilicet soli pro sua libidine cum prædicto viro inquisitionem fecere. Neque permisere, ut presbyteri illuc interessent, licet id illi impense rogarent. Ideo autem presbyteri urbis et totius regionis, ut sibi illi adesse liceret, postulabant, ut submissos ab Ischyra testes convincerent, quinam et undenam essent. At illi sacros quidem ministros adesse non concessere ; sed coram ethnicis de ecclesia, de calice, de mensa, de sacris rebus inquisitionem fecerunt. Et quod gravius est, ethnicos in testes, cum de mystico poculo disquirerent, advocarunt : in quo quos ab Athanasio Catholici accitus raptos esse affirmaverant, quosque ubinam terrarum essent, se nescire profitebantur, ipsos ad se et ad præfectum privatim introducere. Nec puduit, ab Athanasio episcopo de medio sublatis dicere eos, quorum cernebantur testimoniis uti. Sed cum eo solum spectent ut eum occidant, eos qui adhuc in vivis sunt mortuos rursus simulant, uti de Arsenio fecere. Nam homines qui adhuc supersunt, et qui palam degunt in sua regione, apud vos longe semotos quasi de medio sublatis miserabiliter deplorant ; ut cum procul petendæ sint probationes, comministrum nostrum valeant calumniari, quasi vi et potestate usus sit ; cum tamen omnia ipsi, vi et aliorum patrocinio freti, agant. Eumvero quæ in Mareote perpetrarunt, rebus Tyri gestis sunt consimillima : ut enim illic comes aderat cum militari manu, nulli permittens præter eorum sententiam aliquid dicere vel agere ; ita quoque et hic Ægypti præfectus cum militari manu aderat, qui omnes ecclesiasticos terreret, nec ullum de veritate testimonium ferre permitteret : et quod absurdus est, eo-

(26) Ita Reg. et Basil. At editi, περί ξένης. Mox Reg., τοῦ ἔχθρου. Reliqui omnes cum editi tum miss. τοῦ ἔχθρου mendose. Paulo post editi, ὡς περ ἐπικωμάζοντες τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ λαῷ. Nos Regium sequimur.

(27) Reg., κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

(28) Sic Reg. et Basil. Editi autem, πρὸ Ἰσχύρα.

(29) Edit. Commel. mendose, ἤπασαι. Reg. ἤπασαι cum acuto. Alii omnes, ἤπασαι. Mox, τοῦ Κρη-

ἀνδρειαν ἠπαίγοντο· μηδὲ τὸ μάρτυρες οἱ δικασταὶ γενέσθαι παραιτησάμενοι, ἀλλὰ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἀναδεξάμενοι φανερώς, καὶ πάντα κάματον καὶ πᾶσαν ὁδὸν ὑποστάντες, ἵνα τὴν κατασκευαζομένην συσκευὴν πληρώσωσι. Καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον κατεχόμενον ἐπὶ ξένης (26) ἤφισαν· αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν τοῦ ἔχθρου πόλιν εἰσῆσαν, ὡς περ ἐπικωμάζοντες, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ καὶ τὸ παραλογώτερον, Ἰσχύραν τὸν κατηγοροῦν μεθ' ἑαυτῶν ἐπαγόμενοι, Μακάριον τὸν κατηγορούμενον οὐκ ἐπέτρεψαν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐμφρουρον ἀφήκαν ἐν Τύρῳ. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω Μακάριος ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπήγετο παρ' αὐτῶν τῷ ἐγκλήματι.

14. Μόνοι τοίνυν μετὰ τοῦ κατηγοροῦ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (27) εἰσελθόντες, σύνικον αὐτὸν, καὶ συνέστιον, καὶ συμπότην ἔχοντες, καὶ τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Φιλάργιον παραλαβόντες, ἐπὶ τὴν Μαρεώτην ἀπῆλθον· κάκει δὴθεν ἐποιούνο τὴν ἐξέτασιν μόνοι, ὡς ἤθελον, μετὰ τοῦ προειρημένου· πολλὰ τοὺς πρεσβυτέρους παρῆναι παρακαλέσαντας οὐκ ἐπατρέψαντες. Ἠξίου δὲ παρῆναι οἱ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας πάσης πρεσβύτεροι, ἵνα τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπὸ Ἰσχύρα (28) διελέγξωσι τίνες καὶ πόθεν εἰσὶ. Καὶ τοὺς μὲν λειτουργοὺς ἐκώλυον παρῆναι· ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν ἐξήταζον περὶ ἐκκλησίας, περὶ ποτηρίου, περὶ τραπέζης, καὶ τῶν ἀγίων· καὶ τὸ δεινότερον, ἐθνικοὺς ἐκάλουν μάρτυρας περὶ ποτηρίου μυστικοῦ ζητοῦντες· καὶ οὗς ἠρπάσαι (29) παρὰ Ἀθανασίου διωρίζοντο, ἐκ μετακλήσεως τοῦ καθολικοῦ, καὶ μηδὲ ὅποι γῆς εἰσι γινώσκειν, τοὺτους εἰσήγον ἐφ' ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἐπαρχοῦ μόνον. Καὶ οὐκ ἠδούνο τοὺτους ἠφανίσθαι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου λέγοντες, ὧν ταῖς μαρτυρίαις συγχρῆσθαι δοκοῦσιν· Ἀλλὰ κἀνταῦθα μόνον φονεῦσαι βουλόμενοι, πάλιν τοὺς ζῶντας, ὡς ἀποθανόντας, τὸν ἐπὶ Ἀρσενίου τρόπον μιμούμενοι πλάττονται. Ὅντας (30) γὰρ τοὺς ἀνθρώπους καὶ φαινομένους ἐπὶ τῆς Ἰδίας, ὅμιν τοῖς μακρὰν ὡς ἀφανεῖς ἐτραψιδούσιν, ἵνα, μακρὰν ὄντων τῶν ἐλέγχων, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν διαβάλλωσιν, ὡς βία καὶ δυναστεία χρώμενον, καίτοι πάντα αὐτοὶ μετὰ δυναστείας καὶ προστασίας πράττοντες. Καὶ γὰρ ὁμοία πάλιν τὰ κατὰ Μαρεώτην τοῖς κατὰ Τύρον ἐγένετο· ὡς περ γὰρ ἐκεῖ κόμης ἦν μετὰ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, οὐδὲν ἐπιτρέπων παρὰ τὰ ἐκεῖνοις δοκοῦντα, ἢ λέγεσθαι, ἢ πράττεσθαι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχὸς μετὰ τῆς τάξεως ἦν, πάντας μὲν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐκφοβῶν, μηδένα δὲ μετὰ ἀληθείας ἐπιτρέπων μαρτυρεῖν· καὶ τὸ παραδοξότερον ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ κατηγοροῦ, καὶ ἴσικον, καὶ ἐξετάζειν ἐδόκουν ἃ ἠβούλοντο,

εἰλικῶ. Καθολικοὶ in singulis diocesisibus officiales erant, qui negotia, rationesque nomine imperatoris tractabant, unde lidem logothetai, id est rationales et procuratores dicti sunt. Hæc vox frequenter apud Athanasium occurrit. Vide Cangii et Suiceri Lexica. Mox Reg. quem sequimur, ὅποι γῆς εἰσιν, alii et editi ἐστὶ.

(30) Sic Reg. et Basil. Alii vero cum editis ὄντων γὰρ τοῦ. Infra Reg. διαβάλλωσι.

αι εἶτε δικασταί, εἶτε μάρτυρες, εἶτε τῆς ἑαυτῶν καὶ Α dem in loco et in ipsis accusatoris œdibus habitabant et rem disquirebant pro sua libidine, qui sive iudices, sive testes, sive, quod verius est, suæ Eusebiique voluntatis ministri luc se contulerant.

15. Καὶ τίνα τὰ παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοιμηθέντα, νομίζομεν ὑμᾶς μὴ ἀγνοεῖν· πανταχοῦ γὰρ διαδέδοται. Ἐἶψη γυμνά κατὰ τῶν (31) ἁγίων παρθένων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἐχώρει, καὶ μάστιγες κατὰ τῶν ἐντίμων παρὰ Θεῷ σωμάτων, καὶ τοὺς πόδας ἐχώλευον ὑπὸ τῶν πληγῶν, αἱ τὴν ψυχὴν ἐν ἀνείᾳ καὶ πᾶσιν ὀλόκληροι τοῖς καλοῖς. Ἐργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπεσεύοντο· καὶ ἐθνικοὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπτειν, ἀσελγαίνειν κατ' αὐτῶν, βωμοὺς τε καὶ θυσίας ἐπαπειλεῖν αὐταῖς. Καὶ τις ἀσελγῆς ἀνὴρ, ὡς ἐξουσίας λοιπὸν δοθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπάργου πρὸς χάριν τῶν ἐπισκόπων, χεῖρα παρθένου κατεῖχε, καὶ πρὸς τυχόντα (32) βωμῶν εἶλκεν, ἀνάγκην θυσίας καὶ θωγμοῦ μιμούμενος. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ φυγὴ τῶν παρθένων ἦν, καὶ γέλωδες τῶν ἐθνικῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐπισκόπων ἔνδον ὄντων, καὶ ταύτην τὴν οἰκίαν οἰκοῦντων, ἐν ἧ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ ἀφ' ἧς διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς χάριν, ξιφῶν αἱ παρθένοι γυμνῶν, καὶ παντὸς κινδύνου, καὶ ὕδρων, καὶ παροινίας πεπείρανται. Καὶ ταῦτα ἔπασχον ἐν νηστείᾳ παρὰ τῶν τοῖς ἐπισκόποις ἔνδον συνεστωμένων.

16. Ταῦτα προειδότες, ὡς ἐχθρῶν εἰσοδος οὐχ ἡ τοχούσα βλάβη, τὴν παραίτησιν ἐποιήσαμεθα. Ταῦτα καὶ Ἀλέξανδρος (33) ἐν νῷ λαβὼν ὁ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπίσκοπος, γράφει πρὸς τοὺς ἐκεῖ μέναντας τὴν συσκευὴν ἐλέγχων, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν μαρτυρούμενος· ὃν ἂν συναριθμῶσιν ἑαυτοῖς, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς μετρώσιν ἕνα, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατ' ἐκείνου τὴν βίαν θεικύνουσι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παμπόνηρος Ἰσχύρας, οὐδὲ αὐτὸς ἄνευ φόβου καὶ βίας ἐπ' (34) αὐτὸ ὤρμησεν, ἀλλ' ἀνάγκη τὴν κατηγορίαν ὑπέδω. Τούτου τεκμήριον, ἀντὶς ἔγραψεν Ἰσχύρας πρὸς τὸν συνεπίσκοπον Ἀθανάσιον, ὅτι μὴδὲν ἐκεῖ πέπρακται τοιοῦτον, ἀλλ' ὑπεβλήθη πλάσασθαι. Καὶ ταῦτα ἔγραψεν οὐ δεχθεὶς παρ' αὐτοῦ ὡς πρεσβύτερος, οὐ τοιαύτην χάριτος προσηγορίαν λαβὼν, οὐκ οἰκοδομὴν ἐκκλησίας εἰς ἀμοιβὴν τυχῶν, οὐ μισθὸν ἐπισκοπῆς προσδοκήσας· ὡν πάντων ἔτυχε παρ' αὐτῶν διὰ τὴν κατηγορίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γένος αὐτοῦ πᾶν μεθ' ἡμῶν συνήγето· οὐκ ἂν (35) συναχθέντες, εἶγε τὸ τυχὸν ἡδίκητο.

nis præmium obtinuit. Quin et omnes ejus cognati nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuissent, si vel tantillum injuriæ a nobis accepissent.

17. Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι μὴ λόγος, ἀλλ' ἔργον, μάρτυρες μὲν οἱ τοῦ Μαρειώτου πρεσβύτεροι πάντες, οἱ αἱ συνόντες ἐν ταῖς περιόδοις τῶ ἐπισκόπων. Οἱ καὶ τότε γράψαντες κατὰ Ἰσχύρα· καὶ μήτε ἐν Τύρῳ οἱ ἐλθόντες ἐξ αὐτῶν ἐπιτραπέντες εἰπεῖν τὴν ἀλή-

(31) Tōn deest in editis et mss., Regio ex-
terio.

(32) Reg. et Basil. παρατυχόντα.

(33) Epistolam Alexandri hac de re conscrip-
tam ad Dionysium comitem infra videsis. Paul-
ic post Reg. μαρτυρούμενος. Alii cum editis μαρτυ-

dem in loco et in ipsis accusatoris œdibus habitabant et rem disquirebant pro sua libidine, qui sive iudices, sive testes, sive, quod verius est, suæ Eusebiique voluntatis ministri luc se contulerant.

15. Quæ vero Alexandriæ facinora commiserint vobis non ignota esse arbitramur, nam ea ubique sunt pervulgata. Gladji adversus sacras virgines et fratres districti: flagella honorabilibus apud Deum corporibus incussa, ita ut vi plagarum pedibus claudicarent, quæ mente sua castitati tantum piisque operibus incumbabant. Hinc flagitia adversus illas commissa, populi nempe ethnici, ipsas nudare, verberare, petulanter adversum illas agere, idolorum aras et sacrificia minitari: adeo ut petulans quidam vir, quasi potestatem a præfecto in gratiam episcoporum accepisset, virginem manu arreptam ad altare, quod forte obvium erat, pertraxerit, vim olim ad sacrificandum allatam ac persecutionis furorē imitatus. Inter hæc facinora, virgines fugiebant, ethnici Ecclesiam irridebant, cum interim episcopi intus essent, et in illa ipsa domo in qua hæc perpetrabantur habitarent. Ex ea ipsa domo, ut cum episcopis gratia iniretur, virgines, strictos gladios **108** omneque periculorum, injuriarum, et contumeliarum genus expertæ sunt. Et hæc illæ jejunii tempore ab iis qui cum episcopis intus epulabantur, sunt perpessæ.

16. Hæc cum prævidissemus, quod scilicet ab hostili incursu haud leve nocumentum emergeret, ejusmodi legatos recusavimus. Hæc Alexander quoque Thessalonicae episcopus cum animadverteret, ad eos qui illic commorabantur litteras misit, quibus con-
spirationem argueret, ac de eorum insidiis testimonium ferret: quem tametsi inter suos annumerant, suæque conspirationis socium jactitant, nihil aliud demonstrant, quam se illi vim intulisse. Et enim nec Ischyras ille sceleratissimus, absque metu et illata vi ad hanc rem animum appulsi, sed coactus, accusandi Athanasii munus suscepit. Cujus rei argumentum illud est quod ipse Ischyras coepiscopo Athanasio litteris suis declaravit nihil ejusmodi ibi gestum fuisse; sed se subornatum ista confinxisse. Et hæc scripsit, cum nec ab ipso velut presbyter receptus esset, nec ejusmodi appellationis munus consecutus, neque ecclesiae constructionem in præmium nactus esset, nec pro mercede episcopatum exspectaret. Quæ tamen omnia ab illis in accusatione nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuissent.

17. Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ, testes sunt omnes Mareotæ presbyteri, qui episcopum circumeuntem semper comitantur, qui que tunc adversus Ischyram scripsere. Qui vero ex illis Tyrum venerunt, veritatem dicere permissi

ρούμενος.

(34) Reg. ἐπὶ τοῦτο.

(35) Ante οὐκ ἂν, in editis καὶ legitur. Sed cum a Reg. et Basil. absit, et alioqui superfluum, expunctum est; epistola vero cleri Mareotæ, de qua post hæc agitur, infra habetur.

non sunt : neque iis qui in Mareote remansere, Ischyram sycophantam arguere concessum est. Huic item rei testimonio sunt exemplaria ipsa litterarum Alexandri, presbyterorum, et Ischyrae. Misimus quoque epistolam patris imperatorum, in qua testatur se non solum indigne ferre, quod de Arsenii, qui in vivis esset, nece eum accusarent; sed mirari quoque varietatem inconstantiamque accusationis de poculo factae; quod nempe modo Macarium presbyterum, modo Athanasium episcopum, de poculo manibus confracto insimularent. Ac Meletianos quidem sycophantas, e contra vero Athanasium innocentissimum pronuntiat. Qui enim non sycophantae Meletiani, ac prae omnibus Joannes, qui cum in ecclesiam ingressus esset, nobiscum communicasset, sua gesta improbasset, cum nondum quidquam de calice fracto movisset; ubi vidit Eusebianos Ariomanitarum res curare, non audere tamen palam illis opem ferre, sed alias personas quibus uterentur quaerere; seipsum, ut sit in saecularibus theatris, histrionem subinstitit. Argumentum autem erat, Arianorum certamen; primae partes ut illi rem bene gerant; submissa persona et appendix, Joannes cum sociis. Ut Arianorum fautores, horum obtentu, sub iudicium habitu impietatis inimicos profligent, ipsamque impietatem stabiliant, et Arianos in ecclesiam introducant: et qui pietatem eliminare volebant, per impietatem superare nituntur: qui vero impietatem in Christum amplexi sunt, impietatis hostes velut impios e medio tollere sunt aggressi. Ac poculum nobis confractum proferunt, ut una cum ipsis Athanasius in Christum agere videatur. At quorsum illa apud eos mystici poculi mentio? undenam impietatis in Christum patronis mens illa erga poculum **109** religiosa? undenam Christum ignorantibus Christi poculum notum est? cur qui se poculum venerari simulant, poculi Deum dedecore afficiunt? aut cur qui poculum lugent, episcopum qui in illo mysteria celebrat occidere satagunt, imo quantum in ipsis fuit occiderunt? quare qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, episcopum in illo sedentem interficere conantur, ut et thronus episcopum quaerant, et populi pia doctrina priventur? Itaque nec poculum confractum, nec caedes, nec quidpiam inauditorum facinorum quae ipsi objecere ad haec agendum illos compulit; sed praedicta Arianorum impietas. Cujus gratia postquam Athanasio aliisque episcopis insidiati sunt, etiamnum Ecclesiae bellum inferunt. Etenim quinam caedium exsiliorumque auctores? nonne isti? Quinam saecularium patrocinio usi, episcopis insidiantur? nonne Eusebiani, et nequaquam, ut ipsi scribunt, Athanasius? quin potius ab ipsis ille et alii quoque vexati sunt. Nam eo tem-

(36) Basil., καὶ τοῦ Ἰσχύρα. Editi vero καὶ τὰ Ἰσχύρα.

(37) Reg., ante ἐθαύμαζε, habet πάλιν.

(38) Reg., τὴν ἀσέβειαν, perperam. Caeteri cum editis τὴν εὐσεβειαν. Mox Reg. quem sequimur, δι' ἀσέβειας νικήσαι. Basil., δι' ἀσέβειαν νικήσαι. Editi

θεϊαν, μήτε ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἀπομείναντες, συγχωρηθέντες ἐλέγξει τὸν Ἰσχύραν συκοφάντην· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀλεξάνδρου γραμμάτων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τὰ (36) Ἰσχύρα. Ἀπαστελλόμεν δὲ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐπιστολήν· ἐνθα οὐ μόνον ἐπ' Ἀρσενίῳ δυσχεραίνει, ὅτι ζῶντος ἀνθρώπου φόνος ἐνεκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ποτηρίῳ ἐθαύμαζε (37) τὸ ποικίλον τῆς κατηγορίας καὶ πεπαισνημένον, ὅτι τῇ μὲν Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, τῇ δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου κατηγοροῦν, ὡς κλάσαντος ταῖς χεῖρας τὸ ποτήριον· καὶ πάλιν συκοφάντας τοὺς Μελετιανούς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιον καθαρώτατον ἀποφαίνεται. Πῶς γὰρ οὐ συκοφάνται Μελετιανοί, καὶ πρό γε πάντων Ἰωάννης; Ὁ εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κοινωνήσας ἡμῖν, καταγνοῦς ἑαυτοῦ, μηδὲν ἔτι περὶ τοῦ ποτηρίου κινήσας· ἐπειδὴ τοὺς περὶ Εὐσέβιον εἶδεν σπουδάζοντας τοῖς Ἀρειομανίταις, οὐκ ἀποτολμῶντας δὲ φανερῶς αὐτοῖς συνεργεῖν, ἀλλὰ ζητοῦντας ἄλλοις χρῆσθαι προσώποις· ἑαυτὸν ὑποδέβληκεν, ὥσπερ τῶν ἔξω θεάτρων, ὑποκριτὴν. Καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν Ἀρειανῶν ἀγών· καὶ τὸ πρωτότυπον ἐκείνους κατορθοῦν, ὑποβολὴ δὲ καὶ παράρτημα τούτων Ἰωάννης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· ἵνα οἱ τῶν Ἀρειανῶν σπουδασταὶ διὰ τῆς τούτων προφάσεως, δικαστῶν σχήματι, τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀσέβειας ἀπόσωνται, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐγκαταπέψωσι, καὶ τοὺς Ἀρειανούς εἰσαγάγῃσι τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ οἱ τὴν εὐσεβειαν (38) ἐξωθήσασθαι θέλοντες δι' ἀσέβειας νικήσαι βιάζονται· καὶ οἱ τὴν ἀσέβειαν τὴν κατὰ Χριστὸν προελομένους, τοὺς τῆς ἀσέβειας ἐχθροὺς ὡς ἀσέβεις ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν· καὶ ποτήριον ἡμῖν προφέρουσι εκκλασμένον, ἵνα δόξῃ καὶ Ἀθανάσιος κατὰ Χριστοῦ συνασεβεῖν αὐτοῖς. Ποία γὰρ καὶ μνήμη παρ' αὐτοῖς ὀφείλεται ποτηρίου μυστικοῦ; πῶθεν ἀσέβειας τῆς εἰς Χριστὸν προστάταις περὶ ποτηρίου νοῦς εὐσεβῆς; πῶθεν τοῖς τὸν Χριστὸν μὴ γνωρίζουσι ποτήριον Χριστοῦ γινώριμον; πῶς οἱ ποτήριον τιμᾶν προσποιούμενοι τὸν τοῦ ποτηρίου Θεὸν ἀτιμάζουσιν; ἢ πῶς οἱ ποτήριον ὀδυρόμενοι τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐν αὐτῷ μυσταγωγούντα φονεῦσαι ζητοῦσι; καὶ ἐφόνευσαν ἂν τὸ ἔσον ἐν ἑαυτοῖς. Πῶς δὲ οἱ τὸν θρόνον τὸν ἐστολισμένον ἐπισκοπικῶς ὀδυρόμενοι, τὸν ἐν αὐτῷ καθήμενον ἐπίσκοπον ἀνελεῖν ζητοῦσιν; ἵνα καὶ ὁ θρόνος τὸν ἐπίσκοπον ζητῇ, καὶ οἱ λαοὶ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας στερηθῶσιν. Οὔτε οὖν ποτήριον, οὔτε φόνος, οὔτε τι τῶν ὑπ' αὐτῶν τερατολογηθέντων εἰς τοῦτο αὐτοῖς προήγαγεν, ἀλλ' ἡ προειρημένη τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια· δι' ἣν καὶ Ἀθανάσιος καὶ ἄλλοις ἐπίσκοποις ἐπιβουλεύσαντες, ἔτι καὶ νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμοῦσιν. Ἄρα γὰρ τίνες οἱ φόνους καὶ ἐξοριστίας ἀληθῶς (39) ποιήσαντες; οὐχ οὗτοι; Ἄρα τίνες, ταῖς ἐξωθεν προστασίαις χρώμενοι, τοῖς ἐπισκόποις ἐπιβουλεύουσιν; οὐχ οἱ περὶ Εὐσέβιον μάλλον, καὶ οὐκ Ἀθανάσιος, ὡς αὐτοὶ γράφουσι; παρ' αὐτῶν γὰρ αὐτὸς καὶ ἄλλοι πεπόνθασιν (40). Καὶ γὰρ δι' ἀσέβειαν κινήσας.

(39) Sic Reg. lu aliis et editis ἀληθῶς desideratur.

(40) Hi quatuor presbyteri nominantur in epistola synodi Sardicensis ad Aegyptios episcopos; suntque Aphthonius, Athanasius, Paulus, Plution.

καὶ πρῶτον τῆς Ἀλεξανδρείας τέσσαρες κατ' ἑκείνων τὸν καιρὸν, καίτοι μὴ εἰς Τύρον ἐξελθόντες, ὑπερβίωσαν παρ' αὐτῶν γεγονάσιν. Ἄρα τίνες οἱ θρήνων καὶ δακρῶν ἀξιοί; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ δεύτερα συνάπτειν μὴ παραιτούμενοι, καὶ πάντα συκοφαντοῦντες, ἵνα ἐπίσκοπον ἀπολέσωσι μὴ ὑπεύχοντα τῇ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν αἰρέσει; Διὰ τοῦτο ἡ ἔχθρα τῶν περὶ Εὐσέβιον· διὰ τοῦτο τὰ ἐν Τύρῳ κινήθηκα· διὰ τοῦτο αἱ προσποιήτοι χρίσεις· διὰ τοῦτο νῦν καὶ χωρὶς κρίσεως παρ' αὐτῶν, ὡς πεπληροφορημένον, γράμματα· διὰ τοῦτο αἱ πρὸς τὸν πατέρα τῶν βασιλέων καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς εὐσεβεστάτους βασιλεῖς διαβολαί.

18. Οἷα γὰρ καὶ νῦν καταίρηται· ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀναγκαῖον ὑμᾶς εἰδέναί, ἵνα καὶ ἐκ τούτου καταγῶντε τῆς πονηρίας αὐτῶν, καὶ γινώσκῃτε ὅτι μὴδὲν ἄλλο ἢ φονεῦσαι ζητοῦσι τὸν ἄνδρα. Σίτος παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐδίδωτο (41) πρὸς τὰς τῶν χηρῶν διατροφὰς ἰδίᾳ μὲν Λιδύας, ἰδίᾳ δὲ τισιν ἐξ Αἰγύπτου. Τοῦτον πάντες λαμβάνουσαν ἔχρι νῦν, Ἀθανασίου μὴδὲν ἐξ αὐτοῦ κομιζόμενον πλὴν μόνου τοῦ συγκαμνεῖν αὐτοῖς. Ἀλλὰ νῦν ἐκείνων λαμβανόντων μὴ μεμψαμένων, ἐμολογούντων λαμβάνειν, διαβέβληται Ἀθανάσιος ὡς ὄλον τὸν σίτον πιπράσκων, καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀποφερόμενος· καὶ τοῦτο ἔγραψε βασιλεῖς, αἰτιώμενος ἐκ τῶν γεγενημένων διαβολῶν. Τίνες τοίνυν οἱ διαβεβληκότες; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ τὰ δεύτερα κινεῖν μὴ παραιτούμενοι; Τίνες οἱ τῶν γραμμάτων τούτων αἴτιοι; τῶν (42) παρὰ τοῦ βασιλέως λεγομένων; οὐχ οἱ Ἀρειανοὶ σπουδάζοντες, καὶ μὴδὲν κατὰ τὸ ἀνεῖχον παραιτησόμενοι μήτε λέγειν, μήτε γράφειν; Ὅθελ; γὰρ, τοὺς τοσαῦτα ποιήσαντας ἀφελ; ἄλλους ὑποπέτυσε. Καὶ γὰρ ἐναργέστατον αὐτῶν τὸ δαίγμα τῆς διαβολῆς φαίνεται· σπουδάουσι γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ἀφελ; τὸν σίτον τῇ προφάσει τῆς διαβολῆς καὶ Ἀρειανούς παρασχεῖν. Ὁ πάντων μάλιστα εἰς τοὺς αἰτίους τῆς σπουδῆς καὶ τοὺς ἐξάρχους αὐτῶν ἀνατρέχει, τοὺς μήτε φόνους κατὰ τοῦ ἀνδρὸς κινήσει παραιτησάμενους, δι' ἃν ψευδῆ διαβεβλήκασι βασιλεῖ, μήτε τῶν κληρῶν (43) τῆς Ἐκκλησίας ἀφελ; τὰς τροφὰς, ἵνα τῷ ὄντι κέρδος αἰρετικῶς παρασχωται.

19. Ἀπεστολαμεν δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν κατὰ Διδύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τῶν ἐξ Αἰγύπτου συλλειτουργῶν ἡμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γινώτε τὴν κατὰ Ἀθανασίου γεγενημένην συκοφαντίαν. Ταῦτα δὲ ποιῶσιν, ἵνα, φόβῳ λοιπῶν ἡσυχάζοντων τῶν τὰ τῆς εὐσεβείας φρονούντων, ἢ τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν αἰρέσει ἀντεισαχθῇ. Ἀλλὰ καὶ τῇ μὲν ὁμῶν εὐλαβείᾳ χάρις, ἀγαπητοί, ὅτι πολλὰκις τοὺς Ἀρειανούς ἀναθεματίζοντες ἐγράψατε, καὶ χώραν αὐτοῖς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οὐ δεδώκατε· τῶν δὲ περὶ Εὐσέβιον ὁ ἐλεγχος ἐγγύς. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὰ πρότερα παρ' αὐ-

A p̄ore quatuor Alexandrini presbyteri, quanquam Tyrum non venerant, ab ipsis in exsilium acti sunt. Quinam ergo luctu et lacrymis digni? nonne qui et priora illa perpetrarunt, et secunda addere non recusant, quique omni calumniarum genere utuntur; ut episcopum de medio tollant, quod impie hæresi suæ non cesserit? Hæc causa odii Eusebianorum: hæc eorum quæ Tyri acta sunt origo: hinc simulata illa iudicia: hinc illæ eorum litteræ, quas, citra prævium iudicium, quasi qui de rebus certiores sint, perscribunt; hinc illæ eorum apud imperatorum patrem et apud ipsos piissimos imperatores calumniæ.

18. Qualia enim nunc quoque adversus comministrum nostrum Athanasium delata sint, vos non ignorare par est; ut hinc etiam eorum malitiam deprehendatis et agnoscatis, nihil aliud illos nisi eadem viri querere. Frumentum ab imperatorum patre erogabatur pro viduis partim Libyis, partim Ægyptiis quibusdam alendis. Quod omnes hactenus perceperunt, Athanasio nihil præter laborem et operam hinc referente. At nunc licet qui illud recipere solent non conquerantur, imo se percipere fateantur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi qui frumentum totum vendat et in propriam rem divertat: et hac de re imperator, ipsorum calumniis inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa perpetrarunt, et secunda movere non abnuerunt? Quinam litterarum quæ ab imperatore missæ dicuntur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime student, et nihil contra virum, vel dicere vel scribere recusant? Nemo enim, omissis tot tantorumque scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Et enim manifestissimum illud est eorum calumniæ argumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiæ frumento privare, ad Arianosque illud transferre satagant. Quod maxime huius consilii auctoribus et eorum principibus ascribendum est. Qui nec veriti sunt perpetratas cædes in odium viri publicare, quarum causa falsa illi crimina apud imperatorem imponere: nec metuerunt clerum Ecclesiæ alimentis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum cederent.

19. Misimus quoque ad vos testimonia comministrorum nostrorum Libyæ, Pentapolis et Ægypti; ut hinc eorum in Athanasium calumpnia **II** vobis innotescat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pie sentiunt præ metu deinceps quiescentibus, impiorum Arianorum hæresis veræ fidei loco introducatur. Sed vestræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod sæpius Arianos scriptis vestris anathemate damnaveritis, et locum ipsis in Ecclesia non dederitis. Eusebii autem et suorum malitia facile coarguitur: nam post priores illas suas pro Arianis litteras,

(41) Reg., ἐδίδωτο.

(42) In editis τῶν deest, nos sumus ex Basil. et Reg. mutuati. Infra Reg., Οὐδεὶς γὰρ ἔ.

(43) Vix dubitarim legendum esse τῶν χηρῶν, licet omnes tum editi, tum mss., τῶν κληρῶν habeant. At τῶν χηρῶν legendum esse præcedentia quoque evadent.

Quarum vobis exemplaria misimus, aperte jam Ariomanitas, ab universa Ecclesia catholica damnatos, adversus Ecclesiam concitant; quibus etiam episcopum constituere, ac minis terroribusque Ecclesiam dividunt, ut ubique impietatis suae adjutores habeant. Siquidem et diaconos ad Ariomanitas mittunt, qui palam eorum conventibus intersunt, litterasque scribunt, ac exemplaria ab illis recipiunt, sicque Ecclesiam in schisma conjiciunt: cum illis quoque communicant, ac eorum haeresim ubique litteris suis commendant: Ecclesiam autem repudiant, ut ex litteris quas ipsi Romano episcopo, fortasse et vobis scripsere, ediscere poteritis. Quod autem haec inulta esse non debeant, etiam vos, dilectissimi, animadvertitis; atrociam enim sunt et a Christi doctrina aliena. Hac igitur de causa in unum coacti, has ad vos litteras misimus, rogantes vestram in Christo prudentiam ut hanc quidem confessionem recipiatis, Athanasii vero coepiscopi nostri vicem doceatis, ac Eusebianis talia molientibus succenseatis; ut ne amplius istiusmodi pravitas et malitia adversus Ecclesiam vim obtineat. Vos enim ejusmodi injustitiae vindices imploramus, illud Apostoli vobis commemorantes: *Auferte malum ex vobis ipsis* 72-76. Mala enim vera sunt, et communiōe nostra indigna, quae illi perpetrarunt. Ne igitur illis aurem praebatis, si denuo ad vos scribant contra episcopum Athanasium; (quidquid enim ab illis proficiscitur falsum est;) imo etiamsi Aegyptiorum episcoporum nomina in litteris suis exararent. Palam enim est non nos talia scribere, sed Meletianos semper schismaticos, qui huc usque Ecclesias perturbant et seditiones commovent. Ordinationes enim absurdas faciunt, ac virorum qui propensum ethnici sunt: et ejusmodi facinora perpetrant, quae scribere quidem erubescimus, sed vobis id a legatis nostris, qui epistolam vobis tradent, discere licebit (47).

20. Haec quidem Aegyptii ad omnes episcopos et ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus cogere-
 tur, et ipse Julius, si vellet, iudex foret. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de nostro adventu audire, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere
 72-76 I Cor. v, 13.

(44) Pistum scilicet Arianum presbyterum, a Secundo Pentapollita Eusebianorum jussu, Alexandriae episcopum ordinatum.

(45) Inducant episc. Aegyptii litteras ab Euseb. ad Julium missas, de quibus saepe in hac Apologia. Mox in Regio *πρὸς ἡμᾶς* prima manu positum videtur, sed eadem manu correctum *πρὸς ὑμᾶς* legitur, et haec est vera lectio; licet omnes alii tum editi tum mss. *πρὸς ἡμᾶς* habeant. Mox οὐκ ἔστι οὖν de rat in editis. Sed in Regio et Basil. ha-

α τῶν περὶ τῶν Ἀρειανῶν γράμματα, ὧν καὶ ἀπεστεί-
 λαμεν τὰ ἀντίγραφα, φανερώς λοιπὸν τοὺς παρὰ πάντας
 τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀναθεματισθέντας Ἀρειο-
 μανίτας ἐπιγεύρουσι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐπί-
 σκοπον (44) αὐτοῖς κατέστησαν, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς
 καὶ τοῖς φόβοις διαίρουσι τὰς Ἐκκλησίας, ἵνα παν-
 ταχοῦ συνεργοὺς ἔχωσι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ γὰρ
 καὶ διακόνους πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας ἀποστέλλου-
 σιν, οἱ φανερώς συνάγονται παρ' αὐτοῖς καὶ γράφου-
 σιν αὐτοῖς, καὶ ἀντίγραφα παρ' αὐτῶν κομίζονται,
 τὴν Ἐκκλησίαν κατασχίζοντες, καὶ κοινωνοῦντες
 αὐτοῖς, καὶ γράμματα ἀποστέλλοντες πανταχοῦ, τὴν
 αἵρεσιν αὐτῶν συνιστῶντα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν
 ἀποκηρύττοντα, ὡς δυνήσεσθε μαθεῖν, ἀφ' ὧν αὐτοὶ
 τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ (45), καὶ τάχα καὶ πρὸς
 ὑμᾶς ἔγραψαν. Ὡς οὖν οὐκ ἀνεκδέχτητα ταῦτά ἐστι,
 συνοράτε καὶ ὑμεῖς, ἀγαπητοί. Δεινὰ γὰρ καὶ ἀλλό-
 τρια τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐστὶ. Τοῦτου
 γοῦν ἕνεκεν κοινῇ συνελθόντες ἐγράψαμεν ὑμῖν,
 ἀξιοῦντες ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ σύνοσιν ἀποδέξασθαι
 μὲν τὴν ὁμολογίαν ταύτην, καὶ συναληθῆσαι τῷ συν-
 επισκόπῳ ἡμῶν Ἀθανασίῳ, ἀνανακτῆσαι δὲ κατὰ
 τῶν περὶ Εὐσέβιον, τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειροῦντων,
 πρὸς τὸ μηκέτι τοιαύτην κακίαν καὶ πονηρίαν κατὰ
 τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύειν· ὑμᾶς γὰρ ἐκδικοὺς κατὰ
 τῆς τοιαύτης ἀδικίας ἐπικαλοῦμεθα, ὑπομιμνήσκον-
 τες τὸ ἀποστολικόν· *Ἐξάρσατε τὸν ποτηρὸν ἐξ
 ὑμῶν αὐτῶν*. Πονηρὰ γὰρ ἀληθῶς καὶ οὐκ ἀξία
 κοινωνίας τὰ παρ' αὐτῶν παραχθέντα. Οὐκοῦν μη-
 κέτι προσέχετε, κἂν πάλιν ὑμῖν γράψωσι κατὰ τοῦ
 ἐπισκόπου Ἀθανασίου· (πάντα γὰρ ψευδῆ τὰ παρ'
 αὐτῶν)· μηδ' ἂν ὀνόματα δὲ ἐπισκόπων Αἰγυπτίων
 (46) ἐγχαράττωσιν ἐπιστολαῖς. Δῆλον γὰρ, ὅτι οὐχ
 ἡμεῖς ἐσμεν οἱ γράφοντες, ἀλλὰ Μελετιανοί, οἱ αἰεὶ
 σχισματικοί, οἱ καὶ μέχρι νῦν τὰς Ἐκκλησίας ταρατ-
 τόντες, καὶ στάσεις κινούντες. Καταστάσεις γὰρ ἀλό-
 γους καὶ σχεδὸν ἐθνικῶν ποιοῦνται· καὶ τοιαῦτα
 πράττουσιν, ἃ δυσωπούμεθα μὲν γράφειν, δύνασθε
 δὲ μαθεῖν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παρ' ἡμῶν, τῶν
 καὶ τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν ἀποδιδόντων (48).

20. Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς πάν-
 τας, καὶ πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης
 καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν· καὶ
 νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν, ἤξιωσαν σύνοδον κηλέσαι,
 καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιο, κριτὴν γενέσθαι.
 Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν
 εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀπο-
 στελλας καὶ δύο πρεσβυτέρους ἑαυτοῦ, Ἐλπίδιον καὶ
 Φιλῶξενον. Ἐκείνοι δὲ, ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐτα-
 ράχθησαν, οὐ προσδοκῆσαντες ἡμᾶς ἀνέρχεσθαι·

betur, Nanniusque expressit.

(46) Meletianorum episcoporum nomina adhibere mos erat Eusebianis, ut Aegyptum secum consentire mentirentur. Quod in Philippopolitani apud Hilariū subscriptionibus animadvertas.

(47) Haec ab anno 340 ad 342 gesta sunt.

(48) Ita Reg. Editi vero et alii mss. ἐπιδιδόντων. Mox οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου. Ita Reg. In editis autem et aliis mss. τῆς deest.

καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι, μῆλλον δὲ φοβηθέντες, μὴ ἄπερ εἰ περὶ Οὐράλιον καὶ Οὐρσάκιον ὠμολόγησαν (49), ταῦτα κατ' αὐτῶν ἐλεγχθῆ. Λοιπὸν οὖν συνελθόντες ἐπίσκοποι πλέον πενήκοντα, ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνήγειν (50), ἡμᾶς μὲν ἀπολογουμένους ἀπεδέξαντο, καὶ ἐκύρωσαν εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Ἐνανάκτησαν δὲ κατ' ἐκείνων, καὶ ἤξιωσαν Ἰούλιον γράψαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα, τοῖς καὶ γράψασιν αὐτῷ· καὶ ἔγραψεν αὐτὸς, καὶ ἀπέστειλε διὰ Γαβιανοῦ τοῦ κόμητος (51).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ (52).

Ἰούλιος Δανίῳ (53), καὶ Φλακίλλῳ, Ναρκίσσῳ, Εὐσεβίῳ, Μάρτι, Μακεδονίῳ, Θεοδώρῳ, καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀπὸ Ἀντιοχείας γράψασιν ἡμῖν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

21. Ἀνέγνων τὰ γράμματα τὰ διὰ τῶν πρεσβυτέρων μου Ἐλπίδιου καὶ Φιλοξένου ἀποκομισθέντα (54), καὶ ἐθαύμασα, πῶς ἡμεῖς μὲν ἀγάπῃ καὶ συνειδήσει ἀληθείας ἐγράψαμεν, ὑμεῖς δὲ μετὰ φιλονεικίας, καὶ οὐχ ὡς ἔπρεπεν, ἐπεστείλατε. Ὑπεροψία γὰρ καὶ ἀλαζονεία τῶν γραφάντων διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἰδεῖν οὐκ ἔστιν. Ταῦτα δὲ ἀλλότρια τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἔστιν. Ἐδεῖ γάρ τὰ μετὰ ἀγάπης γραφέντα ἀμοιβῆς τῆς ἰσῆς μετὰ ἀγάπης τυχεῖν, καὶ μὴ μετὰ φιλονεικίας. Ἡ οὐχὶ ἀγάπης ἔστι γνώρισμα πρεσβυτέρους

(49) Romanæ synodi tempore nondum Ursacius et Valens calumnias suas confessi fuerant : sed Athanasii hæc est sententia : *ne de his Eusebiani convincerentur, quæ Ursacius et Valens postea confessi sunt*. Hoc μου intellexit vetus interpretes, qui verit, *confessi erant*.

(50) *Ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνήγειν*, quo loco Vito presbyter conventus agebat. Hic usus vocis συνάγειν, alias sæpe occurrit apud Athanasium. Sic epistola Encyclica, olim ad Orthodoxos inscripta, num. 2, συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ, nobis de more in pace conventus agentibus. Et alibi passim. Eusebius item *Hist. eccles. lib. vii, cap. 41, pag. 257* : Αἰμιλιανὸς, οὐχ εἰπέ μοι προηγουμένως, μή συναγε, Ἄμιλιανος nequaquam dixit mihi prima fronte ne conventus agas. Quæ vox συνάγειν sæpe apud Eusebium et alios ecclesiasticos auctores eadem sententia usuenit. Hæc ideo adiutamus, quod nonnulli eruditi viri dubitarint, an hic locus Athanasii sic intelligatur : quo loco Vito presbyter eos (scilicet episcopos) congregabat, quo fere modo Nannius verterat. At extra dubium est sic vertendum esse : quo loco Vito presbyter conventus agere solebat. Is ipse Vito presbyter esse creditur qui cum Vincentio Nicænæ synodo vice Sylvestri Romani pont. interfuerat. Quos etiam tunc in vivis fuisse testatur infra Julius.

(51) Reg. et Basil., αὐτῷ. Egit vero, αὐτοῦ male. Paulo post Reg. κόμητος, qui sic fere semper habet in casibus obliquis.

(52) Scripta anno 342, mense circiter Octobri vel Novembri.

(53) Δανίῳ. Nannius legit Διακόνῳ, diacono, ut habent omnes Latine editiones, sed perperam utrobique legi videtur. Hunc Danium Διάνοιον, Dianœum Cæsareæ episcopum, existimant omnes ferme recentiores, cum ob nominum similitudinem, tum quod ex Sozomeno, l. iii, c. 5, Dianœus hic Antiochenæ synodi adfuerit. At ne iis assentiar multa me debortantur ; nam Dianœus ille ne semel quidem inter Arianos vel Eusebianos apud Athanasium vel apud alios *eccl. Historiæ* auctores computatur. Quid

A renuerunt, absurdas causas commentari, sed revera timentes, ne de iis illi convincerentur, quæ Valens et Ursacius postea confessi sunt. Congregati denum episcopi plus quinquaginta, III quo loco Vito presbyter conventus agebat, nos, cum nostram defensionem audivissent, ad communionem et agapen admittendos statuerunt. Tum adversus illos vehementer indignati, Julium rogarunt ut hæc quæ sequuntur, Eusebianis, qui ad se litteras miserant, rescriberet. Scripsit igitur Julius, et epistolam per Gabianum comitem misit.

EPISTOLA JULII.

Julius Danio, Flaccillo, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, et sociis eorum, qui Antiochia nobis scripsere, dilectis fratribus, in Domino salutem.

21. Legi litteras a presbyteris meis Elpidio et Philoxeno mihi allatas, miratusque sum, cum nos ex dilectione et veritatis conscientia scripsissemus, a vobis contentiose et citra decorum rescriptum esse. Superbia enim et arrogantia scribentium per epistolam sese prodebat : hæc autem a Christiana fide aliena sunt. Decebat enim quæ cum dilectione scripta erant, parem cum dilectione et non cum contentione responsum obtinere. Annon charitatis indicium est presbyteros misisse, qui afflictos con-

causæ igitur est, ut hic inter septem præcipuos Arianorum patronos primas teneat ? Non enim quicumque Antiochenæ synodo adfuerit inter Eusebianos recensiti sunt, cum ex iis multi catholici viri et sanctissimi memorentur. Ad hæc, Basilii epist. ad Bosporium episcopum, cum hujus Dianœi virtutes prædixisset, hoc unum tamen in ejus vita reprehensione dignum affert, quod fidei confessioni novendecim ante annos Constantinopoli editæ subscripserit : quam tamen maculam eum jamjam moriturum diluisse testatur. At nonne illud magis vituperandum fuisset, si sese adversus Julium papam et Athanasium Eusebianis sociasset ? quod hunc Danium fecisse nemo est illicias. Existimo igitur illum qui corrupte in editis vel Danius, vel Dianœus dicitur, eum esse qui passim apud Athanasium ἀδύγνωτος, quandoque apud Hilarium Diognius, communis apud utrumque Θεόγνωτος, et Theognis vocatur, id est Theognidem Nicænum, qui cum secundas ubique inter Arianorum patronos tenuisset, primas hic habet, quia cum episcopi Antiochiæ coacti apud Julium conquesti essent quod soli Eusebio epistolam direxisset, is, ut omnem querelam causam levaret, non solum ei hanc epistolam soli non scripsit, sed ne primum quidem eum nuncupavit, sed Diognium, qui secundas fere semper inter Eusebianos tenuit. Et quidem absente Eusebio primas fere habet Theognis, vel Diognis, quod maxime in Mareoticis monumentis infra animadvertas. Porro Theognidem in vivis etiamnum fuisse certum est, cum teste Sozomeno, ipsi Eusebio superstes fuerit. Vix est igitur quod dubitemus virum Arianis addictissimum, et Athanas. infensissimum, huic Arianorum synodo in primis adfuisse, ac primum hoc loco nominari.

Sequens vero Flaccillus, male Πλάκηντος dicitur apud Sozom., l. iii, c. 6.

Quæ autem ab Julio memoratur Eusebianorum epistola nusquam exstat, eam enim quæ in conciliorum collectionibus circumfertur supposititiam esse omnes consentiunt.

(54) Reg. κομισθέντα.

solarentur, et eos qui scripserant adhortarentur ut venirent; quo quam primum omnibus tandem compositis, nec diutius fratres nostri vexarentur, nec vos quidam calumniarentur? Sed nescio quid vos ita affectos exhibuit, ut nos induxeritis ad suspicandum, quæ vos verba nos honorandi causa dicere videbamini, hæc ipsa cum quadam dissimulatione dixisse. Presbyteri namque qui missi sunt, quos cum gaudio rediisse decuit, econtra mœsti rediere ob ea quæ illic geri conspexerant. Ego vero postquam litteras legi, cum multa mecum reputassem, epistolam apud me retinui, sperans vestrum saltem aliquos esse venturos, nec epistola opus fore; ne si illa palam prodiret, multos hic dolore afficeret. Quandoquidem autem nullo adveniente necesse fuit illam proferre, fateor vobis, omnes admiratione captos vix induci potuisse ut crederent res hujusmodi a vobis esse scriptas: contentio enim magis quam charitas in illa epistola sese probebat. Quod si eloquentiæ ostentandæ causa, quæ epistolam dictavit ita scripserit, hujusmodi sane studium ad alios spectat. In rebus enim ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ querendum est, sed canones apostolici; ac studendum, ut ne unus quidem ex pusillis qui in Ecclesia sunt scandalizetur⁷⁷. Expediit enim juxta ecclesiasticam sententiam, **112** molam asinariam suspendi a collo, et ita demergi, potius quam vel unum ex pusillis scandalizare. Quod si aliquibus quadam invicem similitate ductis (non enim omnium talem mentem fuisse dixerim) istiusmodi epistolam scribi placuit: decebat quidem vel omnino non offendi, aut solem non occidere super offensam⁷⁸: aut saltem eo progredi non oportuit, ut ea scripto declararetur.

22. Quid enim actum est dignum querela, aut quibusnam epistolæ meæ dictis vobis succensendum fuit? An quia hortati sumus ut ad synodum accederetis? atqui illud cum gaudio potius excipiendum fuit. Qui enim rebus a se gestis aut, ut ipsi alunt, judicatis non diffidunt, non indigne ferunt si ab aliis judicium suum examinatur; sed fiduciam habent, quod quæ ipsi juste judicantur, injusta nunquam fieri valeant. Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi Acta in alia synodo disquiri permisérunt; ut qui judicarent, præ oculis habentes, secundum futurum esse judicium, cum omni cautela rem expenderent; et qui judicarentur, crederent se non ex priorum judicium odio et inimicitia, sed juste judicatos esse. Quod si hujusmodi consuetudinem, antiquam sane, in magna synodo memoratam descriptamque, apud vos valere nolitis, indecora fuerit ejusmodi recusatio. Morem namque qui semel in Ecclesia obtinuit, et a synodis confirmatus est,

⁷⁷ Matth. xviii, 6. ⁷⁸ Ephes. iv, 26.

(55) Reg. σχηματισάμενοι.

(56) Nicænum hoc decretum inter viginti canones Nicææ editos non habetur. Sed præter illos canones quædam alia disciplinam spectantia in

A αποστειλα συμπαθεῖν τοῖς πάσχουσι; προτρέψασθαι τοὺς γράψαντας ἔλθειν, ἵνα πάντα θάπτον λύσιν λαβόντα διορθωθῆναι δυναθῆ, καὶ μήκετι μήτε οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν πάσχωσι, μήτε ὑμᾶς τινες διαβάλλωσιν; Ἄλλ' οὐκ οἶδα, τί τὸ δόξαν οὕτως ὑμᾶς διατεθῆναι, ὥστε καὶ ἡμᾶς ποιῆσαι λογιζέσθαι, ὅτι καὶ ἐν οἷς ἐδόξατε βήμασιν ἡμᾶς τιμᾶν, ταῦτα μετασχηματιζόμενοι (55) μετὰ εἰρωνείας τινὸς εἰρήκατε. Καὶ γὰρ καὶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ ἀποσταλέντες, οὓς ἔδει μετὰ χαρᾶς ἐπανελθεῖν τοῦναντίον λυπούμενοι ἐπανῆλθον, ἐφ' οἷς ἐωράκασιν ἐκεῖ γινομένους. Καὶ ἐγωγε τοῖς γράμμασιν ἐντυχῶν, πολλὰ λογισάμενος, κατέσχον παρ' ἐμαυτῷ τὴν ἐπιστολὴν, νομίζων ἕως ἤξειν τινὰς, καὶ μὴ χρεῖαν εἶναι τῆς ἐπιστολῆς, ἵνα μὴ καὶ, ἐς φανερόν ἔλθοῦσα, πολλοὺς τῶν ἐνταῦθα λυπήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ μηδενὸς ἐλθόντος, ἀνάγκη γέγονεν αὐτὴν προκομισθῆναι, ὁμολογῶ ὑμῖν, πάντες ἐθαύμασαν, καὶ ἐγγὺς ἀπίστειας γεγόνασιν, εἰ ὅλως παρ' ὑμῶν τοιαῦτα ἐγράφη· φιλονεικίας γὰρ μάλλον καὶ οὐκ ἀγάπης ἦν ἡ ἐπιστολή. Εἰ μὲν οὖν φιλοτιμίας λόγων ἔνεκεν ὁ ὑπαγορεύσας ἐγραψεν, ἄλλων τὸ τοιοῦτον ἐπιτήδευμα. Ἐν γὰρ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς οὐ λόγων ἐπιδείξις ἐστίν, ἀλλὰ κανόνες ἀποστολικοὶ, καὶ σπουδὴ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν ἕνα τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Συμφέρει γὰρ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον, μύλον ὄνικόν κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον καὶ καταποντισθῆναι, ἢ σκανδαλίσαι κἄν ἕνα τῶν μικρῶν. Εἰ δὲ ὡς τινῶν λελυπημένων διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους μικροψυχίαν, (οὐ γὰρ ἀνεῖποιμι πάντων εἶναι ταύτην γνώμην·) τοιαύτη γέγονεν ἡ ἐπιστολή, ἔπρεπε μὲν μηδὲ ὅλως λυπηθῆναι, μηδὲ ἐπιδύναται τὸν ἦλιον ἐπὶ τῇ λύπῃ· ἔδει δὲ ὅμως μὴ εἰς τοσοῦτον παραχθῆναι, ὥστε καὶ ἐγγραφον αὐτὴν ἐπιδείξασθαι.

22. Τί γὰρ καὶ γέγονεν ἄξιον λύπης, ἢ ἐν τίνι ἦν ἄξιον λυπηθῆναι ὑμᾶς οἷς καὶ ἐγράψαμεν; Ἥ ὅτι προετραψάμεθα εἰς σύνδον ἀπαντῆσαι; ἀλλὰ τοῦτο μάλλον ἔδει μετὰ χαρᾶς δέξασθαι. Οἱ γὰρ παρῆρσιαν ἔχοντες, ἐφ' οἷς πεποιθήκασι, καὶ, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κεχρίκασιν, οὐκ ἀγανακτοῦσιν, εἰ παρ' ἐτέρων ἐξετάζοιτο ἡ κρίσις· ἀλλὰ θαρβύουσιν, ὅτι ἂ δικαίως ἐκρίναν, ταῦτα ἄδικοι οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Διὰ τούτου (56) καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν μεγάλῃ συνόδῳ συνελθόντες ἐπισκοποὶ οὐκ ἄνευ Θεοῦ βουλήσεως συνέχωρησαν ἐν ἐτέρῃ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, ἵνα καὶ οἱ κρίνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν ἐσομένην δευτέραν κρίσιν μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐξετάζωσι, καὶ οἱ κρίνόμενοι πιστεύωσι, μὴ κατ' ἔχθραν τῶν προτέρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον ἑαυτούς κρίνεσθαι (57). Εἰ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔθος παλαιὸν τυγχάνον, μνημονευθὲν δὲ καὶ γραφὴν ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ, ὑμεῖς τοῦτο παρ' ὑμῖν ἰσχύειν οὐ θέλετε, ἀπρεπὴς μὲν ἡ τοιαύτη παραίτησις· τὸ γὰρ ἅπαξ συνήθειαν ἐσχληκὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ συνόδων βεβαι-

hac synodo statuta esse certum est. Post dià τούτου in Reg. καὶ legitur. In aliis deest.

(57) Reg. et Basil., κρίνεσθαι. Editi vero, κρίνασθαι.

ωθεν, οὐκ εὐλογον ὑπὸ ὀλίγων παραλύεσθαι. Ἄλλως A τε οὐδὲ ἐν τούτῳ δικαίως ἂν φανεῖεν λυπηθέντες. Οἱ γὰρ παρ' ὑμῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀποσταλέντες (58) μετὰ γραμμάτων, λέγω δὴ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Μαρτύριος καὶ Ἡσύχιος οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, ὡς οὐκ ἠδυνήθησαν πρὸς τοὺς ἐλθόντας Ἀθανασίου πρεσβυτέρους ἀντιστήναι, ἀλλ' ἐν πανί διετρέποντο καὶ διελέγχοντο, τὸ τηρικαῦτα ἠξίωσαν ἡμᾶς, ὥστε σύνοδον συγχροτῆσαι, καὶ γράψαι καὶ Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, γράψαι δὲ καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων, ἡ δικαία κρίσις ἐξενεχθῆται δυνηθῆ. Τότε γὰρ καὶ ἀποδεικνύναι πάντα τὰ κατὰ Ἀθανάσιον ἐπιηγεῖαντο· κοινῇ γὰρ ὑφ' ἡμῶν διελέγχθησαν οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, καὶ οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι (59), μετὰ πεποιθήσεως ἀνθίσταντο· οἱ δὲ περὶ Μαρτύριον, εἰ δεῖ τάληθές εἰπεῖν, ἐν πανί διετρέποντο, ὅθεν καὶ ἠξίωσαν σύνοδον γενέσθαι. Εἰ τοίνυν, μὴδὲ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον ἀξιωσάντων γενέσθαι σύνοδον, προτρεψάμενος ἡμῖν ἐγὼ σκύλαι τοὺς γράψαντας, ἔνεκεν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰτιωμένων ἀδικίαν πεπονηθέναι, καὶ οὕτως εὐλογος ἦν καὶ δικαία ἡ προτροπή, ἔστι γὰρ ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεῖα ἀρέσκουσα· ὅτε δὲ οὐς ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀξιοπίστους ἠγγήσαθε, καὶ εὐτοὶ ἠξίωσαν ἡμᾶς συγκαλέσαι, ἀκόλουθον ἦν τοὺς κληθέντας μὴ λυπηθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον προθύμως ἀπαντῆσαι. Οὐκοῦν ἡ μὲν δόξασα ἀγανάκτησις τῶν λυπηθέντων προπετής, ἡ δὲ παραίτησις τῶν μὴ θελωσάντων ἀπαντῆσαι ἀπρητής, καὶ ὑποπτώς· ἐκ τούτων δείκνυται. Αἰτιάται τις ἃ πράττων αὐτὸς ἀποδέχεται, εἰ παρ' ἑτέρου γινόμενα βλέπει; Εἰ γὰρ, ὡς γράφετε, ἀσάλευτον ἔχει τὴν ἰσχὴν ἐκάστη σύνοδος, καὶ ἀτιμάζεται ὁ κρίνας, ἔὰν παρ' ἑτέρων ἡ κρίσις ἐξετάζεται (60), σκοπεῖτε, ἀγαπητοὶ, τίνες εἰσὶν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες, καὶ τίνες τὰ τῶν φθασάντων κρίναι διαλύουσι. Καὶ ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον νῦν ἐξετάζων ἐπιβαρεῖν τινὰς δοκῶ, ἀλλὰ τό γε (61) τελευταῖον γενόμενον, ἐφ' ᾧ καὶ φρίξειεν ἂν τις ἀκούων, ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν πάντων τῶν παραλειφθέντων.

23. Οἱ Ἀρειανοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐκβληθέντες, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστην πόλιν ἀπεκηρύχθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κοινῇ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλης συνόδῳ ἀνεθεματίσθησαν. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῶν τὸ τυχεῖν πλημμέλημα, οὐδὲ εἰς ἀνθρωπον ἦσαν ἀμαρτήσαντες, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ ὁμοίως οἱ ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀποκηρυχθέντες, καὶ κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν στηλιτευθέντες, νῦν λέγονται δεδῶχθαι, ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς ἀκούσαντες χαλεπαίνεμεν δίκαιον ἠγοῦμαι. Τίνες οὖν εἰσὶν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες; οὐχὶ οἱ τῶν τριακοσίων τὰς ψήφους παρ' οὐδὲν θέμενοι, καὶ ἀσεβείαν εὐσεβείας προκρίναντες;

(58) Ita Reg. et Basil. Editi autem, ἀποσταλέντας mendose.

(59) Reg., ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας.

A minime consentaneum est a paucis abrogari. Alias tamen in hoc jure indignati nequaquam videantur : nam qui a vobis Eusebianis cum litteris missi sunt Macarius presbyter, Martyrius et Hesy chius diaconi qui huc advenere, cum non valerent presbyteris Athanasii, qui huc se contulerant, obsistere ; sed in omnibus refutarentur ac convincerentur ; tum a nobis postularunt ut synodus indiceretur, litteræque ad Athanasium episcopum Alexandriam, itemque ad Eusebianos mitterentur, ut coram omnibus justum posset proferri judicium. Tum se omnia contra Athanasium allata crimina probaturos, promissere : publice enim a nobis Martyrius et Hesy chius convicti sunt, presbyteris Athanasii Alexandriæ episcopi, cum fiducia obsistentibus. Martyrius vero et socii, ut vere dicam, in omnibus refutabantur, hincque factum est ut synodum coacti sint postulare. Si igitur Martyrio et Hesy chio nullam synodum postulantibus, auctor ego fuisssem, ut qui scripserant defatigarentur, fratrum nostrorum gratia qui se injuriam passos conquererentur, eo etiam casu æqua et justa fuisset adhortatio, quippe quæ cum ecclesiastica sit, tum Deo grata ; jam vero cum iidem ipsi quos vos Eusebiani, fide dignos censuistis, nos rogarunt ut synodus convocaretur, decuit vocatos non indigne ferre, sed potius alacriter occurrere. Quapropter indignatio eorum qui hoc ægre ferunt proterva est : detrectatio vero eorum qui venire nolere inhonesta et suspecta hinc deprehenditur. An quis conqueritur, si quæ a se recte facta existimat, ab aliis fieri videat ? Si enim, ut scribitis, quælibet synodus firmam habet auctoritatem, et contumeliose agitur cum iudice si ejus judicium ab alio examinetur, considerate, quæso, dilecti, quinam sunt qui synodum inhonorant, et quinam aliorum judicata rescindunt. Et ne singulorum acta expendens, quosdam gravare videar : sane quod postremo gestum est, cum sit horrendum 113 auditu, sufficit ad cætera, quæ a me omituntur, comurobanda.

23. Ariani a beatæ memoriæ Alexandro quondam Alexandriæ episcopo ob impietatem ejecti, non solum a singulis civitatibus expulsi sunt, sed et ab omnibus pariter qui ad Nicænam magnam synodum convenerant, anathemate sunt damnati. Neque enim leve erat eorum scelus, nec in hominem duntaxat, sed in ipsum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei viventis peccaverant. Attamen qui a toto terrarum orbe rejecti fuerant, et apud universam Ecclesiam infamati, nunc recepti dicuntur, quod vobis audientibus indigne ferendum existimo. Quinam igitur sunt qui synodum dedecore afficiunt ? nonne qui trecentorum episcoporum suffragia pro nihilo habent, et impietatem pietati anteponunt ? Siquidem Ariomanitarum hæresis ab omnibus ubi-

(60) Reg., ἐξετάζεται, rectius quam editi et alii mss. ἐργάζεται.

(61) Reg., τό γε. Alii et editi, τό τε.

que episcopis convicta et condemnata est : Athanasius vero et Marcellus episcopi, plurimos habent qui se verbis scriptisque defendant. Nam de Marcello nobis testimonium perhibere, quod in Nicæna synodo Arianis obstiterit. De Athanasio autem, dicitur quod nec Tyri convictus, nec in Mareote, ubi monumenta adversus illum adornata sunt, præsens fuerit. Scitis autem, dilecti, quæ una solum parte præsentis aguntur, nullam vim habere, sed suspecta esse. Nos tamen quanquam sic actum esset, accuratioris disquisitionis causa, nec vos illis, nec eos qui pro illis scripserant vobis, anteponebant, hortati sumus eos qui litteras miserant, ut huc se conferrent, ut quandoquidem plures sunt qui pro illis scripsere, in synodo omnia examinarentur, quo nec damnetur, innoxius, nec qui reus est, ut purus habeatur. Non igitur a nobis vilipenditur synodus, sed ab iis qui temere et levissime Arianos ab omnibus damnatos etiam contra iudicium sententiam recipiunt ; quorum plerique jam resoluti cum Christo sunt, alii vero etiamnum superstititales indigne ferunt quod suum iudicium quidam resciderent.

24. Hoc autem ita se habere deprehendimus ex iis quæ Alexandriæ acta sunt. Nam Carpones quidam ab Alexandro ob Arianam hæresim pulsus, cum nonnullis ejusdem hæresis causa ejectis, a quodam Gregorio missi, huc venire. Idipsum tamen a Macario presbytero, Martyrio et Hesychio diaconis, didicimus : antequam enim presbyteri Athanasii advenirent, auctores nobis erant ut Alexandriam Pisto cuidam litteras mitteremus, quo tempore Athanasius quoque episcopus Alexandriæ degebat. Quem Pistum Athanasii presbyteri supervenientes, Arianum esse declararunt, expulsam olim ab Alexandro episcopo et a Nicæna synodo ; postea vero ordinatum a quodam Secundo quem magna synodus eiecerat, utpote Arianum. Hoc autem nec ipse Martyrius, aut socii inficiabantur, neque negabant Pistum a Secundo fuisse ordinatum. Hinc igitur perpendatis velim, quinam jure in culpa habendi sint : nosne qui persuaderi non potuimus ut Pisto Arianum scriberemus, an qui au-

(62) In hoc loco explanando plerique hujus ævi auctores nequicquam desudarunt. Nannii enim versionem secuti, illud : μηδὲ ἐν Τύρῳ καταγνωσθεῖς, sic intellexerunt : neque Tyri condemnatus est. Et hæc cum synodi Tyriensis historia conciliari conati, in qua Athanasium damnatum fuisse certissimum est, mirum in quantum et quam diversas abierint sententias. Hæc vero dum recte explicentur nihil negotii facient : nam vox καταγνωσκειν sæpissime apud Athanasium et apud alios auctores, convincere, vel deprehendere significat ; atque adeo sic vertendus hic locus, neque Tyri convictus est. Quod utique indubitatum habetur, nullum quippe ex objectis Athanasio sceleribus probare potuerunt Eusebiani Tyri congregati. Ex innumeris quæ apud Athanasium occurrunt exemplis, hic pauca afferamus. Paulo infra : Εἰ μὲν γὰρ, ἐλθόντων ὑμῶν, ἤσαν

A Ἡ μὲν γὰρ τῶν Ἀρειομανιτῶν αἵρεσις ὑπὸ πάντων τῶν ἀπανταχοῦ ἐπισκόπων καταγνώσθη καὶ ἀπεκηρύχθη· Ἀθανάσιος δὲ καὶ Μάρκελλος οἱ ἐπίσκοποι, πλείονας ἔχουσι τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσιν ἀντειρηκώς· Ἀθανάσιος δὲ ἐμαρτυρήθη, μηδὲ ἐν Τύρῳ καταγνωσθεῖς (62), ἐν δὲ τῷ Μαρεώτῃ μὴ παρῆναι, ἐνθα τὰ ὑπομνήματα κατ' αὐτοῦ γεγενησθαι λέγεται. Οἴδατε δὲ, ἀγαπητοί, ὅτι τὰ κατὰ μονομέρειαν ἰσχύον οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὑποπτα τυγχάνει καὶ ὁμοῦ, τούτων ὄντων, ἡμεῖς ὑπὲρ ἀκριβείας, οὔτε ὑμῖν, οὔτε τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γράψασι πρόκριμα ποιῶντες προετρεψάμεθα τοὺς γράψαντας ἐλθεῖν, ἐν' ἐπειδὴ πλείους εἰσὶν οἱ ὑπὲρ αὐτῶν γράψαντες, ἐπὶ συνόδου πάντες B ἐξετασθῆ, πρὸς τὸ μηδὲ τὸν ἀναίτιον κατακριθῆναι, μήτε τὸν ὑπεύθυνον ὡς καθαρὸν λογισθῆναι. Οὐκοῦν οὐ παρ' ἡμῶν ἀτιμάζεται σύνοδος, ἀλλὰ παρ' ἐκείνων τῶν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τοὺς παρὰ πάντων κατακριθέντας Ἀρειανούς, καὶ παρὰ γνώμην τῶν κρινάντων δεξαμένους. Οἱ γὰρ πλείονες ἤδη ἀναλύσαντες εἰσι σὺν Χριστῷ· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξετάζονται, ἀγανακτοῦντες, ὅτι τὴν αὐτῶν κρίσιν ἔλυσαν τινες.

24. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν γενομένων μὲν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἔγνωμεν. Καὶ γὰρ καὶ Καρπῶνης (63) τις ἐκδηθείς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν μετὰ τῶν, καὶ αὐτῶν ἐκδηθέντων διὰ τὴν αὐτὴν αἵρεσιν, ἐληλύθασιν ἐνταῦθα, ἀποσταλέντες παρὰ Γρηγορίου τινός· ὁμοῦ δὲ ἐμάθομεν καὶ παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ Μαρτυρίου, καὶ Ἡσυχίου τῶν διακόνων. Πρὸ τοῦ γὰρ ἀπαντῆσαι τοὺς Ἀθανασίου πρεσβυτέρους, προετρέποντο ἡμᾶς γράφειν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πιστῷ τινι, ἡλικα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν. Τοῦτον δὲ τὸν Πιστὸν οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι παραγενόμενοι ἀπέδειξαν εἶναι Ἀρειανὸν, ἐκδηθέντα μὲν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου (64), κατασταθέντα δὲ ὑπὸ Σεκούδου τινός, ὃν ἡ μεγάλη σύνοδος Ἀρειανὸν ὄντα ἐξέβαλε. Τοῦτο δὲ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ περὶ Μαρτύριον ἀντέλεγον, οὐδὲ ἠρῶντο τὸν Πιστὸν ὑπὸ Σεκούδου ἐσχηκέναι τὴν κατάστασιν. Σκοπεῖτε τοίνυν καὶ ἐκ τούτων, τίνες ἂν ὑπὸ μέμψιν δικαίως γένοιοντο, οἱ μὴ D καταγνωσθέντες, εἰ vobis accedentibus convicti fuissent. Cujus loci hanc esse sententiam ex contextu liquet. Et num. 35, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνώστας βούλονται συμφήφους εἶναι, nos qui de scelere (scilicet Athanasii) certiores facti non sumus, sibi suffragari volunt. Athanasii sententia liquidius apparet infra num. 29, ubi vide sis ; et alias sexcenties. Paulo infra Reg. μονομέριαν. Ediliti, μονομέρειαν, sed alibi semper μονομέρειαν.

(63) De hoc Carpone vide infra in epistola Alexandri, et apud Epiphanium, hæresi 69, qui ait hunc Carponem unam ex Alexandrinis Ecclesiis administrasse.

(64) Pistus inter Mareoticos presbyteros ab Alexandro damnatos memoratur in epistola ejusdem Alexandri ad calcem operum Athanasii cusa.

πισθόντες ἡμεῖς, ὡςτε Πιστῶ τῷ Ἀρειανῷ (65) γρά-
φαι, ἢ οἱ συμβουλευόντες ἀτιμάσαι τὴν μεγάλην σύν-
οδον, καὶ τοῖς ἀσεβέσι ὡς εὐσεβέσι γράψαι; Καὶ
γὰρ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ παρὰ Εὐσεβίου
μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον ἀποσταλεις, ὡς ἤκουσεν
ἐπιστάντας τοὺς πρεσβυτέρους Ἀθανασίου, ἐκδεχο-
μένων ἡμῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ μετὰ τῶν περὶ
Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἀπεδήμησε νυκτὸς καίτοι
ποσῶν τῷ σώματι· ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἡμᾶς ἀκολού-
θως στοχάζεσθαι (66), ὅτι, ἀσχυρόν ἐστιν τὸν κατὰ
Πιστῶ ἐλεγχοῦν, ἀνεχώρησεν. Ἀδύνατον γὰρ τὴν κα-
τάστασιν Σκευθῶν τοῦ Ἀρειανοῦ ἐν τῇ καθολικῇ
Ἐκκλησίᾳ ἰσχυῖσθαι. Ἀτιμία γὰρ ἀληθῶς αὕτη κατὰ
τῆς συνόδου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων ἐπισκό-
πων, ἐὰν τὰ μετὰ τὸσαύτης σπουδῆς καὶ εὐλαβείας,
ὡς Θεοῦ παρόντος, γενόμενα, ἀντὶ μηδενὸς λυθῇ.

25. Εἴπερ οὖν, ὡς γράφετε, ἐκ τοῦ κατὰ Νοβάτου
καὶ τὸν Σαμοσατία Παύλου παραδείγματος τὰ τῶν
συνόδων ἰσχυροῦν δόγματα χρῆ, ἔδει μᾶλλον μὴ λυθῆ-
ναι τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον, ἔδει τὴν καθολικὴν
σύνοδον ὑπὸ τῶν ὀλίγων μὴ ἀτιμασθῆναι. Αἰρετικοὶ
γὰρ οἱ Ἀρειανοί, ὡςπερ κἀκεῖνοι, καὶ ὅμοιοι αἱ κατὰ
τούτων ψῆφοι ταῖς κατ' ἐκείνων. Τούτων δὲ τολμη-
θέντων, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες;
ἡμᾶς γὰρ τοῦτο πεποιηκέναι γράψαντες ἐμέμφασθε.
Ἄρ' οὖν ἡμεῖς διχονοίας εἰργασάμεθα οἱ συναλοῦν-
τες τοῖς πάσχοι ἀδελφοῖς, καὶ κατὰ κανόνα πάντα
πεποιηκότες; ἢ οἱ φιλονεικῶς καὶ παρὰ κανόνα τῶν
τριακοσίων τὴν ψῆφον λύσαντες, καὶ κατὰ πάντα
τὴν σύνοδον ἀτιμάσαντες; Οὐ γὰρ μόνον οἱ Ἀρειανοί
ἐλέθθησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεμελετή-
κασιν ἐπίσκοποι διαβαίνειν (67). Εἰ οὖν ἀληθῶς ἴσῃ
καὶ τὴν αὐτὴν ἡγεῖσθε τιμὴν τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ
ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν πόλεων, ὡς γράφετε, κρίνετε
τοὺς ἐπισκόπους, ἔδει τὸν πεπιστευμένον μικρὰν μέ-
νειν ἐν τῇ πιστευθείσῃ καὶ μὴ ἐξουθενεῖν μὲν τὸ
πεπιστευμένον (68), μεταβαίνειν δὲ εἰς τὴν μὴ ἔγχε-
ρθεῖσαν, ἵνα τῆς μὲν παρὰ Θεοῦ δοθείσης κατα-
γραφῆς, τῆς δὲ τῶν ἀνθρώπων κενοδοξίαν ἀγαπήσῃ.
Οὐκοῦν, ἀγαπητοί, ἔδει ἀπαντῆσαι, καὶ μὴ παραίτη-
σασθαι, ἵνα καὶ τέλος λάβῃ τὸ πρῶγμα· τοῦτο γὰρ ὁ
λόγος ἀπαιτεῖ. Ἄλλ' ἴσως ἡ προθεσμία ἀνεπόδισε·
ἱστάσαντες γὰρ ἐμέμφασθε, ὅτι στενήν τὴν προθε-
σίαν τῆς συνόδου ὤρισάμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἀγαπη-
τοί, πρόφρασίς ἐστιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐρχομένους τινὰς
συνέκλεισεν ἡ ἡμέρα, στενὸν ἂν τὸ διάστημα τῆς
προθεσμίας ἡλέγχθη· εἰ δὲ οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι,
κατεσχῆκασιν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ
Ἰανουαρίου (69) μηνός, μὴ θαρβρόντων ἐστὶν ἡ πρό-
φρασις· ἤλθον γὰρ ἂν, ὡς προεῖπον, εἰ ἐθάρβρουν, οὐ
πρὸς τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ σκοποῦντες, οὐδὲ πρὸς
τὴν προθεσίαν ὀρώντες, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς δικαίοις καὶ

(65) Sic Reg. et Basil. Editi vero mendose, Πιστῶ
τῷ Ἀρειῶ.

(66) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἀποστοχάζε-
σθαι.

(67) Eusebium carpit qui relicta Berytensi sede
Nicomediensem occuparat, ac demum hanc quoque
repudians, Constantinopolitanam invaserat. Quæ de
sede in sedem translatio canone Nicæno decimo
quinto prohibetur.

ctores 114 erant, ut magnam synodum villipendere-
mus, et impiis, quasi pii fuissent, litteras mitteremus?
Nam Macarius ipse presbyter, qui cum Martyrio ab
Eusebio missus est, ut audivit instare presbyteros
Athanasii, cum nos exspectaremus ut una cum Mar-
tyrio et Hesychio coram nobis se sisteret, corpore
licet æger, noctu abscessit; ut hinc nos merito con-
jiceremus, eum ideo discessisse, quod se puderet
Pistum convictum iri: cum impossibile esset ordi-
nationem Secundi Ariani in Ecclesia valere. Illud
enim revera synodo et episcopis qui in ea conve-
nere contumeliosum esset, si quæ illi tanto studio
ac pietate, quasi Deo præsentē egissent, tanquam
nulli pretii abrogarentur.

25. Si igitur, uti scribitis, ex Novati et Pauli
Samosatensis exemplo, synodorum dogmata vigere
oportet: cæte multo magis decuit trecentorum
episcoporum decreta non irrita fieri, nec univer-
salem synodum a paucis contemni. Hæretici enim
sunt Ariani æque ac illi, pariaque contra hos ac
contra illos decreta prodire. Cum tales ausus vi-
derimus, quinam discordiæ flammam accendere?
nos enim ut qui hæc fecerimus arguistis in litteris
vestris. Nosne discordiam induximus, qui effictio-
rum fratrum vicem dolemus, et omnia secundum
canonem egimus? annon potius qui contentiose et
contra canonem, trecentorum decreta violarunt, et
in omnibus synodum contempserunt? Non solum
enim Ariani admissi, sed et a loco in locum episcopi
sese transferre moliti sunt. Si igitur vere parem
eumdemque existimatis episcoporum honorem: nec
ex magnitudine civitatum, uti scribitis, episcopo-
rum dignitatem metimini, oportuit eum cui parva
civitas concedita fuerat, in illa manere, nec contem-
pta illa quæ sibi credita erat, ad aliam sibi non com-
missam transire; ita ut eam quæ sibi a Deo tradita
est despiceret, inanem vero hominum gloriam ex-
optaret. Ergo, dilectissimi, oportuit vos huc accedere,
et non abnuere, quo negotium ad finem deducere-
tur: id enim ratio postulat. Sed fortasse præfinitum
tempus id vobis non permisit; in litteris enim ve-
stris conquesti estis ad synodum cogendam, angus-
tum temporis spatium nos defliviisse: sed hoc,
dilecti, mera cavillatio est. Nam si quos jam pro-
fectos dies ille prævertisset, angustum sane fuisse
præfinitum temporis spatium palam esset. Cum autem
ii quibus accedere non libuit, presbyteros quoque
usque ad mensem Januarium detinuerint, mera sane
cavillatio fuerit hominum suis rebus diffidentium:
venissent enim, ut prius dixi, si de sua causa beno-

(68) Editi male, τὸν πεπιστευμένον, nos Reg. et
Basil. sequimur.

(69) Edit. Commel., Ἰουαννουαρίου. Paris., Ἰουα-
νουαρίου, sed mss. Reg. et Basil. Ἰαννουαρίου habet.
Sunt qui Ἰουνοῦ legendum existiment: sed recla-
mant omnes cum editi tum mss., quorum lectionem
veræ historiæ congruere in Monito ad hanc Apologiam
demonstravimus.

sperassent; non itineris intervallum considerassent, nec ad præfinitum tempus respexissent, sed justitiæ et æquitati suæ causæ confidissent. At fortassis ob temporis rationem non venere; hoc enim sursum scripto significastis; oportuisse scilicet nos, animadvertentes præsentem rerum Orientalium statum, non vos hortari ad veniendum. Si igitur ob talem temporum conditionem profecti non estis, ut dicitis, decuit vos in prinis, qui temporis hujuscæ rationem spectatis, non auctores schismatis, luctus et lacrymarum in Ecclesiis vos exhibere. Jam qui talia egerunt, indicarunt, non temporis conditionem hujuscæ

115 26. Miror autem hanc epistolæ vestræ partem, qua vel scribere ausi estis, me solum solis Eusebianis, et non omnibus vobis scripsisse. Levitatem enim potius quam veritatem in expostulantibus invenire est. Mihi enim qui non aliunde literas contra Athanasium acceperissem, quam a Martyrio et Hesychio, necesse fuit illis qui contra eum scripserant respondere. Oportuit igitur aut Eusebianos non solos, absque vobis omnibus, scribere; aut vos, quibus non scripsi, non moleste ferre si illis rescriptum sit qui mihi scripserant. Nam si decuit epistolas ad vos omnes mitti, par fuit etiam vos una cum illis scripsisse. Nunc autem quod congruum erat spectantes, illis scripsimus qui nos certiores reddiderant, et litteras ad nos miserant. Quod si illud vos commovit quod solus scripserim; par est vos etiam indignari, quod illi mihi soli scripserint. Sed in hoc quoque adest probabilis et justa causa, dilectissimi. Attamen necessum est vobis significare, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed et omnium qui in Italia sunt, et qui in his partibus degunt episcoporum. Et ego quidem non omnes volui ad scribendum inducere, ne complurimis id importunum foret. Certe jam ad præfinitum tempus episcopi convenere, et ejusdem sententiæ fuerunt, quam denuo his litteris vobis significo: quapropter, dilecti, etiamsi solus scribo, omnium tamen hanc esse sententiam agnoscite. Et hæc quidem satis sint ad demonstrandum, quosdam ex vobis, non æquas, sed injustas et suspectas causas afferre.

27. Quod autem non temere vel injuste coepiscopos nostros Athanasium et Marcellum ad communionem susceperimus, tametsi ex supradietis id satis planum est: operæ pretium tamen fuerit ut paucis verbis illud vobis demonstretur. Scripserat jam antea Eusebius contra Athanasium; vos quo-

(70) Sic Reg. et Bas. Editi vero præter Col., proterou, mendose.

(71) De solo Eusebio Julium hic sermonem habere forte quis putarit, nam is solus scripsisse dicitur supra num. 1. Sane illud of περί Εὐσέβιον, quod passim de Eusebio cum sociis, vel de Eusebianis dicitur, nonnunquam de solo Eusebio intelligi videtur. Res hic in dubio versatur.

(72) Sic omnes cum editi tum mss., sed haud usive legendum οὐκ ἄλογος, quo item modo legisse

τοῖς εὐλόγοις παρήρησζόμενοι. Ἄλλ' ἴσως διὰ τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήντησαν· τοῦτο γὰρ γράφοντες πάλιν ἐδηλώσατε, ὡς ἄρα ἔδει ἡμᾶς, σκοπήσαντας τὸν ἐπὶ τῆς ἐψᾶς καιρὸν, μὴ προτρέψασθαι ὑμᾶς ἀπαντῆσαι. Εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήντησατε, ὡς φατέ, ἔδει προτέρους (70) ὑμᾶς, τὸν καιρὸν τοῦτον σκοπήσαντας, μὴ αἰτίους σχίσματος, μηδὲ ὀλολυγῆς καὶ θρήνων ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Νῦν δὲ οἱ ταῦτα πεποιηκότες ἔδειξαν μὴ τὸν καιρὸν αἶτιον, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι.

rei causam esse, sed accedere nolentium consilium. **B** 26. Θαυμάζω δὲ κακείνο τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς, πῶς ὅλως κἀν ἐγράφη παρ' ὑμῶν, ὅτι δὴ τοῖς περὶ Εὐσέβιον μόνοις (71), καὶ οὐ πᾶσιν ὑμῖν μόνος ἔγραψα. Εὐχέριαν γὰρ τῶν μεμψαμένων μᾶλλον ἂν τις εὔροι ἢ περ ἀλήθειαν. Ἐγὼ γὰρ, οὐκ ἄλλοθεν λαβὼν κατὰ Ἀθανασίου γράμματα ἢ διὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἐκείνοις ἀνάγκη ἔγραψα τοῖς καὶ γράψασιν κατ' αὐτοῦ. Ἐδει τοίνυν ἢ τοὺς περὶ Εὐσέβιον μὴ μόνους χωρὶς πάντων ὑμῶν γράψαι, ἢ ὑμᾶς, οἷς μὴ ἔγραψα, μὴ λυπεῖσθαι, εἰ ἐκείνοις ἐγράφη τοῖς καὶ γράψασιν. Εἰ γὰρ ἐχρῆν καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, ἔδει καὶ ὑμᾶς σὺν ἐκείνοις γράψαι. Νῦν δὲ, τὸ ἀκόλουθον σκοποῦντες, ἐκείνοις ἐγράψαμεν τοῖς καὶ δηλώσαμεν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀποστελέασιν πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὲ καὶ τὸ μόνον ἐμὲ γεγραφέναι ἐκείνοις ἐκίνησεν ὑμᾶς, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑμᾶς ἀγανακτεῖν, ὅτι καὶ μόνω ἐμοὶ ἔγραψαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πιθανὴ μὲν καὶ οὐκ εὐλογος (72) ἡ πρόφασις, ἀγαπητοί· ὅμως δὲ γνωρίζαι ὑμῖν ἀναγκαῖον, ὅτι, εἰ καὶ μόνος ἔγραψα, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ μόνου ἐστὶν αὕτη ἡ γνώμη, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τῶν ἐν τοῦτοις τοῖς μέρεσιν ἐπισκόπων. Καὶ ἔγωγε τοὺς πάντας οὐκ ἠθέλησα ποιῆσαι γράψαι, ἵνα μὴ παρὰ πολλῶν τὸ βᾶρος ἔχωσιν. Ἀμέλει καὶ νῦν τῇ ὀρισεῖσθαι προβεσμίξ συνήλων ἐπίσκοποι, καὶ ταύτης τῆς γνώμης γεγόνασιν, ἦν πάλιν γράφων ὑμῖν σημαίνω· ὥστε, ἀγαπητοί, εἰ καὶ μόνος ἐπιστέλλω, ἀλλὰ πάντων γνώμην (73) ταύτην εἶναι γινώσκετε. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μὴ εὐλόγως τινὰς ἐξ ὑμῶν προφάσεις, ἀλλὰ ἀδίκους καὶ ὑπόπτους, πορίσασθαι.

27. Περὶ δὲ τοῦ μὴ εὐχερῶς μηδὲ ἀδίκως ἡμᾶς ὑποδεδέχθαι εἰς κοινωνίαν τοὺς συνεπισκόπους ἡμῶν Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον, εἰ καὶ τὰ προλεχθέντα ἱκανά, ὅμως διὰ βραχέων εὐλογον ὑμῖν δεῖξαι. Ἐγράψαν (74) οἱ περὶ Εὐσέβιον πρότερον κατὰ τῶν περὶ Ἀθανάσιον· ἐγράψατε δὲ καὶ νῦν ὑμεῖς· ἔγραψαν

videtur Nannius qui vertit, verum in hoc ipsa justa et rationabilis causa est. Quæ τοῦ ἄ in εὐ commutatio apud Athanasium alias reperitur, amanuensium nempe vitio inducta. Sic Epist. ad Solit. εὐσεβέστατος quandoque pro ἀσεβέστατος legitur. Paulo post, ἢ ante γνώμιν deest in Reg.

(73) Sic Reg. Alii vero cum editis, εἶναι γνώμην, omisso ταύτην. Mox fortasse legendum εὐλόγους.

(74) Reg. et Basil., ἐγράψατε.

ὁ καὶ πλείστοι ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν ὑπὲρ Ἀθανασίου. Πρῶτον μὲν οὖν τὰ κατ' αὐτοῦ γράμματα παρ' ὑμῶν μάχεται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδεμίαν συμφωνίαν ἔχει τὰ δευτέρα πρὸς τὰ πρῶτα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τὰ πρῶτα ὑπὸ τῶν δευτέρων λύεται, καὶ τὰ δευτέρα ὑπὸ τῶν πρῶτων διαβάλλεται· ἀσυμφώνων δὲ ὄντων τῶν γραμμάτων, οὐδεμία πίστις περὶ τῶν λεγομένων ἐστίν· ἔπειτα, εἰ τοῖς παρ' ὑμῶν γραφεῖσιν ἀξιούτε πιστεύειν, ἀκλόουθόν ἐστι καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ γράψασιν μὴ ἀπιστῆσαι· καὶ μάλιστα ὅτι ὑμεῖς μὲν πόρρωθεν, ἐκείνοι δὲ ἐν τοῖς τόποις ὄντες, καὶ εἰδότες τὸν ἄνδρα, καὶ τὰ ἐκεῖ γινώμενα πράγματα μαρτυροῦντες αὐτοῦ τῷ βίῳ (75), καὶ διαβεβαιούμενοι ἐν πᾶσιν αὐτὸν συσκευὴν πεπονημένοι. Καὶ πάλιν Ἀρσενίος (76) τις ἐπίσκοπος ἐλέχθη ποτὲ ὡς ἀναίρεθεις παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τοῦτον ἐμάθομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ φίλαν ἔχει πρὸς αὐτόν. Τὰ ὑπομνήματα τὰ ἐν Μαρεώτῃ γινώμενα διεβεβαιώσατο κατὰ μονομέρειαν γεγενῆσθαι· μήτε γὰρ ἐκεῖ παρεῖναι Μακάριον τὸν πρεσβύτερον τὸν κατηγορούμενον, μήτε αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ Ἀθανασίου· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν (77) ὑπομνημάτων, ὧν ἐκόμισαν ἡμῖν οἱ περὶ Μαρτύρου καὶ Ἡσύχιον, ἔγνωμεν· ἀναγνόντες γὰρ εὐρομεν, ὅτι ὁ μὲν κατήγορος Ἰσχύρας ἐκεῖ παρῆν, οὔτε δὲ Μακάριος, οὔτε ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος· ἀλλὰ καὶ τοὺς (78) πρεσβυτέρους Ἀθανασίου ἀξιούοντας παρεῖναι, καὶ μὴ συγχωρηθέντας. Ἐδει δὲ, ἀγαπητοί, εἴπερ μετὰ ἀληθείας ἐγένετο τὸ κριτήριον, μὴ μόνον τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον παρεῖναι. Ὡς περ γὰρ ἐν τῇ Τύρῳ Μακάριος παρῆν ὁ κατηγορούμενος, καὶ Ἰσχύρας ὁ κατήγορος, καὶ οὐδὲν ἐδείχθη· οὕτως ἐδει καὶ ἐν τῷ Μαρεώτῃ μὴ μόνον ἀπελθεῖν τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον, ἵνα παρῶν ἢ ἐλεγχθῆ, ἢ, μὴ ἐλεγχθείς, δείξῃ τὴν συκοφαντίαν. Νῦν δὲ, τοῦτο μὴ γινώμενον, ἀλλὰ μόνον ἀπελθόντος τοῦ κατηγόρου, μὲθ' ὧν παρητήσατο Ἀθανάσιος (79), ὑποπτα τὰ πράγματα φαίνεται.

28. Ἦτι δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας εἰς τὸν Μαρεώτην παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀπεληλυθέναι. Ἔλεγε γὰρ, ὅτι Θεόγιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μακεδόνιον, ὑπόπτους ὄντας, ἀπέστειλαν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Θεσσαλονίκης ἐδείκνυε (80). Προηγέγε γὰρ ἐπιστολὴν αὐτοῦ γραφεῖσαν πρὸς Διονύσιον, τὸν ἐν τῇ συνόδῳ κόμητα (81), ἐν ἣ ὁλοῖ φανεράν συσκευὴν γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου. Καὶ

(75) Notat præcedentem epistolam episcoporum Ægyptiorum.

(76) Ille Arsenius qui certissime episcopus erat, ut passim in his monumentis dicitur, a Rufino et ab aliis presbyter Cleri Alexandrini, a nonnullis vero æquioris ævi auctoribus lector fuisse memoratur. Sed quam caute Rufino et Athanasii vitæ auctoribus Græcis fides sit habenda jam diximus.

(77) Τῶν δεest in editis. Nos sumus ex Reg. et Basil. mutuati.

A que jam litteras misistis : scripsere quoque complures episcopi ex Ægypto et ex aliis provinciis pro Athanasio. Primo igitur observandum vestras adversus illum litteras, inter se pugnare, et priores cum secundis nullatenus consentire : sed in multis primæ a secundis confutantur, et secundæ a primis falsi arguuntur. Cum autem litteræ inter se non consentiant, nulla sane fides earum dictis habetur. Dehinc si vestris litteris fidem haberi postulatis, consentaneum est et iis quæ pro illo scripta sunt fidem non abnegare : maxime quia vos quidem e longinquo scribitis ; illi vero in ipsis locis cum sint, ubi et virum ipsum et negotia illic gesta viderunt, scripto vitæ ejus probitatem testantur, et affirmant eum calumniam in omnibus passum esse.

B Ac rursus Arsenius quidam episcopus, dictus est aliquando interfectus ab Athanasio, sed hunc vivere, imo ejus amicum esse didicimus. Ille igitur (Athanasius) monumenta in Mareote adornata, altera solum e partibus præsentis, facta fuisse affirmavit. Nam nec illic adfuisse Macarium presbyterum, qui accusabatur, nec ipsum episcopum ejus Athanasium : et hoc, non solum ex verbis ejus, sed ex ipsi inquisitionis monumentis, quæ Martyrius et Hesychius nobis attulerunt, agnovimus. Legendo quippe comperimus, accusatorem 116 quidem Ischyram illic adfuisse ; Macarium autem et episcopum Athanasium minime. Quin et Athanasii presbyteris postulantiibus, uti sibi interesse liceret, illud negatum esse. Oportuit autem, dilectissimi, si modo judicium illud sincere actum fuisset, non accusatorem duntaxat, sed et accusatum adesse. Sicut enim Tyri aderat Macarius qui accusabatur, et Ischyras accusator, et nihil ibi probatum est ; sic et in Mareoten oportuit, non accusatorem solum, sed et accusatum accedere, ut is præsens vel vinceretur, vel si convinci non potuisset, calumniam palam faceret. Jam vero cum hoc factum non sit, sed solus accusator, cum iis quos Athanasius recusabat, eo concesserit, suspecta sane acta illa videntur.

28. Conquestus est etiam ipse (Athanasius) qui ad Mareoten profecti essent, se recusante, illuc concessisse. Dicebat enim Theognium, Marin, Theodorum, Ursacium, Valentem, et Macedonium, sibi suspectos, illuc missos fuisse. Hoc autem non suis verbis tantum, sed etiam ex epistola Alexandri quondam Thessalonicæ episcopi demonstrat. Protulit enim ejus epistolam, ad Dionysium in ea synodo comitem, scriptam : qua significabat manifestam adversus Athanasium conspirationem esse

(78) In editis τούς δεest. In Reg. legitur. Infra, pro ἐγένετο, Reg., ἐγένετο.

(79) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἀθανάσιον.

(80) Hæc Alexandri ad Dionysium comitem epistola infra habetur.

(81) Reg., κόμητα. Ischyra quoque declaratio, de qua mox agitur infra videatis. Similiter Cleri Alexandrini et Mareotici obstationes infra habentur.

constatam. Imo ipsius accusatoris Ischyrae rescriptum protulit authenticum, quod totum erat ejus manu exaratum, in quo Deum omnipotentem testem invocans, neque calicem fuisse confractum, neque mensam eversam declarabat: sed se a quibusdam, ut hanc accusationem confingeret, subornatum esse. Cum advenissent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt, neque Ischyram esse catholicæ Ecclesiæ presbyterum, neque tale facinus perpetrasse Macarium, quale is illi imputabat. Presbyteri vero et diaconi qui huc accessere, non pauca, sed quamplurima de Athanasii innocentia testabantur, affirmantes nihil eorum quæ illi objiciebantur verum esse, sed conspirationem adversus eum fuisse constatam. Quin Ægypti quoque, ac Libyæ episcopi omnes, litteris suis testati sunt, cum ejus ordinationem liberam et ecclesiasticam fuisse, tum quæ a vobis adversus illum delata sunt omnia esse falsa: neque enim cædem factam, nec ullos ejus causa occisos, neque calicem confractum fuisse; sed a vero abhorreere omnia. Imo vero ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ in Mareote, una tantum ex partibus præsentate, facta fuerant, comprobavit episcopus Athanasius, catechumenum quemdam interrogatum dixisse, se intus cum Ischyra fuisse, quo tempore aiunt Macarium Athanasii presbyterum se in eum locum immisisse: ex aliis item interrogatis dixisse quemdam, quod in parva cellula, alium, quod pone januam jaceret Ischyras tunc ægrotus, quo tempore illi Macarium aiunt eo advenisse. Ex ejus autem dictis hoc nos consequenter colligimus: qui fieri potuit eum, qui pone januam æger decumberet, tunc stetit, liturgiam celebrasse, ac oblationem fecisse? aut qui potuit oblatio apposita esse, cum intus essent catechumeni? Si enim intus erant catechumeni, nondum oblationis tempus erat. Hæc, ut dictum est, aiebat episcopus Athanasius: hæc ex ipsis monumentis palam faciebat: iis qui cum eo erant affirmantibus, nec Ischyram unquam in Ecclesia catholica fuisse presbyterum, nec in ecclesiasticis conventibus presbyteri locum habuisse. Quin 117 quo tempore Alexander, magna synodo per indulgentiam id concedente, eos qui erant ex schismate Meletii, recepit, Ischyram a Meletio in numero presbyterorum suorum nominatum non fuisse affirmabant. Quod maximum argumentum est, ipsum ne ex Meletianis quidem presbyteris esse: nam si ex illis exstitisset, iis sane et ipse annumeratus fuisset. Præter hæc alia quoque Ischyrae mendacia Athanasius ex monumentis illis coarguebat: quippe qui in accusatione sua de libris, quando Macarius, ut ipsi adhibuit falsi convictus est.

29. Hæc cum ita dicerentur, et tot testes pro illo starent, totique ipse afferret innocentia suæ ar-

αὐτοῦ δὲ τοῦ κατηγοροῦ Ἰσχύρα προεκόμισε χεῖρα ὀλόγραφον αὐθεντικὴν, ἐν ἧ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐὶν παντοκράτορα ἐπικαλούμενος, μήτε ποτηρίου κλάσιν, μήτε τραπέζης ἀνατροπὴν γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' ὑποβεβλήσθαι ἑαυτὸν ὑπὸ τιῶν πλάσασθαι ταύτην τὴν κατηγορίαν. Ἀπαντήσαντες δὲ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Μαρεώτου, διεβεδαίωσαντο μήτε τὸν Ἰσχύραν πρεσβύτερον εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, μήτε τι τοιοῦτον πεπλημμελημένα Μακάριον, ὅποιον κείνους κατηγοροῦσεν. Οἱ πρεσβύτεροι δὲ καὶ οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, οὐκ ὀλίγα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου, διαβεδαίουμενοι μὴδὲν ἀληθὲς εἶναι τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων, συσκευὴν δὲ αὐτὸν πεπονημένοι. Καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου δὲ καὶ Λιβύης πάντες ἐπίσκοποι, γράφοντες διεβεδαίωσαντο καὶ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἔννομον καὶ ἐκκλησιαστικὴν γεγονέναι, καὶ πάντα τὰ κατ' ὑμῶν λεγόμενα κατ' αὐτοῦ εἶναι ψευδῆ· οὔτε γὰρ φόνον γεγενῆσθαι, οὔτε τινὰς ἀνααιρεθῆναι δι' αὐτὸν, οὔτε κλάσιν ποτηρίου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ πάντα εἶναι ψευδῆ. Καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων δὲ τῶν ἐν Μαρεώτῃ κατὰ μονομέλειαν γεγενημένων (82), ἐδείκνυεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος ἕνα κατηγορούμενον ἐξετασθέντα, καὶ εἰπόντα ἔνδον εἶναι μετὰ Ἰσχύρα, ὅτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος Ἀθανασίου, ὡς λέγουσιν, ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἄλλους δὲ ἐξετασθέντας καὶ εἰπόντας τὸν μὲν ἐν κελλίῳ μικρῷ, τὸν δὲ ὄπισθεν τῆς θύρας κατακεῖσθαι τὸν Ἰσχύραν, τότε νοσοῦντα, ὅτε Μακάριον λέγουσιν ἀπηγηθέντα ἐκεῖ. Ἀπὸ δὲ τούτων ὧν ἔλεγε καὶ ἡμεῖς ἀκολουθῶς στοχαζόμεθα, ὅτι πῶς οἶόν τε τὸν ὄπισθεν τῆς θύρας νόσφ' ἀποκειμένον τότε ἐστηκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν; ἢ πῶς οἶόν τε τὴν προσφορὰν προκεῖσθαι, ἔνδον ὄντων τῶν κατηγορουμένων; Εἰ γὰρ ἔνδον ἦσαν οἱ κατηγορούμενοι, οὕτω ἦν ὁ καιρὸς τῆς προσφορᾶς. Ταῦτα, ὡς περ εἰρηται, ἔλεγεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυεν, διαβεδαίουμένων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μὴδὲ ὅλως αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαι ποτε ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, μὴδὲ συνῆσθαι αὐτὸν ποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς πρεσβύτερον· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὅτε (83) Ἀλέξανδρος ἐδέχετο μετὰ φιλοφροσύνης τῆς μεγάλης συνόδου τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος Μελετίου, ὀνομάσθαι αὐτὸν ὑπὸ Μελετίου μετὰ τῶν αὐτοῦ διεβεδαίουντων· ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον μὴ εἶναι αὐτὸν μήτε Μελετίου. Εἰ γὰρ ἦν, πάντως καὶ αὐτὸς αὐτοῖς συνηριθμεῖτο. Ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις ὁ Ἰσχύρας ψευδόμενος ἐδείκνυτο ὑπὸ Ἀθανασίου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων· κατηγορησας γὰρ ὡς βιδίλων κεκαυμένων, ὅτε, ὡς λέγουσι, Μακάριος ἐπέστη, ἠλέγχθη ὑφ' ὧν αὐτὸς ἠνεγκε μαρτύρων ψευδόμενος.

aiunt, irrupit, combustis, ab iis ipsis quos ille testes

29. Τούτων τοίνυν οὕτως λεγομένων, καὶ τοσούτων μὲν ὄντων τῶν μαρτύρων τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ,

(82) Reg., μονομέλειαν γενομένων.

(83) Editi male, ὅτι. Reg. vero, ὅτε. Paulo post τῷ ante σχίσματος deest in editis. Nos sumus

ex Reg. mutati. Mox Reg., ὀνομάσθαι, cum acuto.

τοσούτων δὲ δικαιωμάτων προφερομένων ὑπ' αὐτοῦ, A τί ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς; ἢ τί ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἀπαιτεῖ, ἢ ῥῆ καταγνώσαι τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ μάλλον ἀποδέξασθαι καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὡσπερ καὶ ἔχομεν; Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτοις πᾶσι παρέμεινεν ἐν ταῦθα ἐνιαυτὸν (84) καὶ ἔξ μηνῶν, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν ἢ τῶν βουλομένων ἔλθειν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἔδυσώπει πάντας, ὅτι οὐκ ἂν παρῆν εἰ μὴ ἐθάρρει. Καὶ γὰρ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐλήλυθεν, ἀλλὰ κληθεὶς καὶ λαβὼν γράμματα παρ' ἡμῶν, καθάπερ καὶ ὑμῖν ἐγράφαμεν. Καὶ ὁμοῦ μετὰ τσοσάυτα ὑμεῖς ὡς παρὰ κανόνας ποιήσαντας ἡμᾶς ἐμέμφασθε. Ἐσποεῖτε τοίνυν, τίνας εἰσὶν οἱ παρὰ κανόνας (85) πράξαντες, ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσούτων ἀποδείξεων τὸν ἀνδρα δεξάμενοι, ἢ οἱ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἔξ μονῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀνομάσαντες τινα ὡς ἐπίσκοπον ξένον (86), καὶ ἀποστειλάντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας; ὅπερ οὐ γέγονεν, οὐδὲ εἰς Γαλλίας αὐτοῦ ἀποσταλέντος· ἐγεγόνει γὰρ ἂν καὶ τότε, εἰ ὅπως ἦν καταγνωσθεὶς (87). Ἀμέλει ἐπανελεύων σχολάζουσαν καὶ ἐκδεχομένην αὐτὸν τὴν Ἐκκλησίαν εὔρεν.

30. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδα, ποίῳ τρόπῳ γέγονε τὰ γινόμενα. Πρῶτον μὲν γὰρ, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, οὐκ ἔδει, γραψάντων ἡμῶν σύνοδον γενέσθαι, προλαβεῖν τινὰς τὴν ἐκ τῆς συνόδου κρίσιν· ἔπειτα οὐκ ἔδει τοιαύτην καινοτομίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γενέσθαι. Ποῶς γὰρ κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ἢ ποῖα παρὰ βόσις ἀποστολικὴ τοιαύτη, ὥστε, εἰρηνευούσης Ἐκκλησίας, καὶ ἐπισκόπων τοσούτων ὁμόνοιαν ἐχόντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ἀποσταλῆναι Γρηγόριον, ξένον μὲν τῆς πόλεως, μήτε ἐκεῖ βαπτισθέντα, μήτε γινωσκόμενον τοῖς πολλοῖς, μὴ αἰτηθέντα παρὰ πρεσβυτέρων, μὴ παρ' ἐπισκόπων, μὴ παρὰ λαῶν, ἀλλὰ κατασταθῆναι (88) μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀποσταλῆναι δὲ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, οὐ μετὰ πρεσβυτέρων, οὐ μετὰ διακόνων τῆς πόλεως, οὐ μετὰ ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ μετὰ στρατιωτῶν; Τοῦτο γὰρ ἔλεγον καὶ ἠτιῶντο οἱ ἐν-

(84) Horum octodecim mensium initium a primo Athanasii Romam adveniu ante Gregorii intrusionem ducendum esse existimant nonnulli eruditissimi viri. Sed Athanasium, nonnisi post Gregorii intrusionem Romam venisse supra monuimus.

(85) Reg., κανῶνα.

(86) Hunc locum ita verterat Nannius : *an qui solum ad triginta sex suffragia eorum qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum salutarunt?* Non adverterat enim μονῶν cum accentu circumflexo, hujus vocis μονή, mansio, non autem illius, μόνος, solus, casum esse. Hæc prava interpretatio quæ in postremis editionibus correctæ fuit, in errorem deduxerat Baronium aliosque, qui a triginta sex solis episcopis Gregorium Alexandriam missum fuisse ex hoc loco prave intellecto autamarunt. Et vero non est jam quæstio quot episcopi Gregorium Alexandriam miserint, quod alibi commodius disquirendum veniet. Mansiones autem illæ quæ Antiochia Alexandriam intercedunt in *Itinerario Anthonini* lotidem, num. 36 nempe, memorantur. Quas

gumenta, quid, quæso, nobis agendum fuit? aut quidnam aliud postulabat ecclesiasticus canon, quam ut virum non damnarem, sed potius ipsum reciperemus, ac pro vero episcopo haberemus, quemadmodum et habuimus? Etenim præter hæc omnia annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum aut eorum qui huc se conferre vellent, exspectaret: suaque præsentia omnes pudore afficiebat, non adfuturus quippe, nisi suæ causæ confidisset. Non enim suo motu, sed accersitus ac litteris nostris acceptis, huc accessit, quemadmodum et vobis litteris nostris indicavimus. At tamen post tot tantaque a nobis gesta nos criminati estis quasi contra canones egerimus. Perpendite igitur quinam contra canones agunt: nosne qui post tanta innocentiae argumenta virum recipimus, an qui triginta sex mansionibus distantes Antiochiæ extraneum quemdam episcopum nominarunt, eumque Alexandriam miserunt militari manu stipatum? Quod ne tunc quidem factum est, cum is in Galliam relegatus esset, futurum autem erat tunc temporis, si revera ille convictus fuisset. Certe in reditu suo vacantem seque exspectantem Ecclesiam invenit.

30. At nunc ignoro qua ratione hæc facta sint. Primum enim, si vere dicendum est, non oportuit, cum ad cogendam synodum litteras misissemus, aliquis judicium synodi prævertere: deinde non decuit hoc adversus Ecclesiam innovari. Qualis enim canon ecclesiasticus, aut qualis apostolica traditio hoc præfert, ut pace agente Ecclesia, ac tot episcopis cum Athanasio Alexandriæ episcopo consentientibus, Gregorius mittatur, externus homo, qui non illic est baptizatus, qui complurimis ignotus est, nec a presbyteris, vel ab episcopis, vel a plebe postulatus; sed is Antiochiæ ordinetur, Alexandriam vero, non cum presbyteris vel diaconis urbis, non cum episcopis Ægypti, sed cum militibus transmittatur? hoc namque haud sine querela aiebant qui huc venire. Etiam enim post synodum reus deprehensus fuisset Athanasius, non

in tabella geographica in fronte Athanasii Operum a nobis adornata dispicere licet.

(87) Vide quæ de significatione vocis καταγνώσκειν supra diximus. Hunc autem locum sic vertendum esse, si revera convictus fuisset, cum ea quæ diximus supra, tum hoc item suadet, quod hæc interpretatio historię hujus temporis recte convenet. Certum enim est Athanasium non propter objectas Tyri criminationes, ob quas ibi damnatus fuerat, in Galliis exsulasse, eas enim ne quidem in medium proferre coram Constantino ausi sunt Eusebiani; sed ob novam ab illis structam calumniam, quod scilicet frumenti commeatum quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum, se prohibitorum comminatus esset Athanasius. Hæc sola causa fuit ejus exsilii, quæ cum mere civilis esset, noluit imperator Constantius Eusebians morem gerere, qui exsilii pœnæ omnium ecclesiasticarum gravissimam, nempe depositionem, addere exoptabant.

(88) Ita Reg. et Basil. Editi vero, καταστῆναι.

decurt sic præter jus fasque, et contra ecclesiasticum canonem, ordinari quempiam: **118** sed in ipsa ecclesia, ex ipso sacerdotali ordine, ex ipso clero, ab episcopis provinciæ illius constitui oportuit, et nequaquam nunc apostolorum canones violari. Si enim in quemquam vestrum tale quidpiam commissum esset, nonne clamassetis, nonne violatorum canonum vindictam postulassetis? Certe, dilecti, hoc quasi Deo præsentem cum veritate loquimur, ac vobis dicimus: non est hoc pium, nec legitimum, non ecclesiastici juris. Ipsa namque Gregorii in suo ingressu gesta, ordinationis ejus modum indicant. In hisce enim pacis temporibus, ut narrarunt ii qui Alexandria venerunt, et quemadmodum episcopi quoque litteris suis significarunt, ecclesia incendium passa est, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et ex plebe multi laniati ac vim perpassi, episcopi in carcerem trusi, multi circum circa raptati: sancta mysteria de quibus violatis Macarium presbyterum accusabant, ab ethnicis direpta sunt, et in terram projecta: eoque solum hæc omnia ut Gregorii ordinationem aliqui admitterent; hæc autem significant quinam sint qui canones violant. Nam si legitima fuisset ordinatio, nequaquam præter jus fasque eos cogisset qui sibi obtemperare legitime negabant. Verumtamen, iis ita gestis, scribitis, magnam tum pacem Alexandriæ et in Ægypto fuisse: nisi forte pacis ratio mutata sit, et jam hæc pacem appellatis.

31. Illud quoque vobis necessario indicandum putavi, Athanasium nempe affirmasse, Macarium Tyri sub custodia militum remansisse; accusatoremque solum abiisse cum iis qui in Mareoten proficiscebantur, presbyterisque rogantibus ut sibi inquisitioni adesse liceret, id negatum fuisse; interrogationem autem de calice, et de mensa factam esse coram præfecto et ejus cohorte, præsentibus quoque ethnicis et Judæis. Videbatur illud initio incredibile, nisi fuisset ex ipsis actorum monumentis demonstratum, quod nobis admirationi fuit, ut etiam vobis, dilecti, fore existimo. Ac cum presbyteris huic negotio interesse non permetteretur, licet ii mysteriorum ministri sint, apud externum tamen iudicem, præsentibus catechumenis, et quod indignius est, coram ethnicis et Judæis, qui propter odium in christianismum male audiunt (92), interrogatio de sanguine et corpore Christi habita est. Nam si omnino scelus perpetratum est, oportuit hoc negotii in Ecclesia a clericis secundum leges examinari, et

(89) His similia vide epist. encyclica supra.

(90) Particula καί deest in editis, sed eam legit Nannius, et Regius codex habet. Hunc locum sic exprimit Athanasius in epistola encyclica præcedenti: πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ ἐξέστησαν. Hanc rerum Alexandriæ in Gregorii intrusionem descriptionem gestarum confer sodes cum eadem epistola. De sacerdotibus autem mysteriis quæ gentiles indignissime tractarunt, nihil habet Athanasius in epistola encyclica,

A ταῦθα ἐλθόντες· εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ὑπεύθυνος ἦν εὐρεθεὶς ὁ Ἀθανάσιος (89), οὐκ ἔδει τὴν κατάστασιν οὕτω παρανόμως, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα γενέσθαι· ἀλλ' ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κλήρου, τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπους ἔδει καταστῆσαι, καὶ μὴ νῦν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κανόνας παραλύεσθαι. Ἄρα γὰρ, εἰ καθ' ἐνὸς ὑμῶν ἐγεγόνει τοιοῦτον, οὐκ ἂν ἐδοῦσατε, οὐκ ἂν ἠξιώσατε, ὡς παραλελυμένων τῶν κανόνων, ἐκδικηθῆναι; Ἄγαπητοι, ὡς Θεοῦ παρόντος, μετὰ ἀληθείας φεγγόμεθα καὶ λέγομεν, οὐκ ἔστι τοῦτο εὐσεβὲς, οὐδὲ νόμιμον, οὐδὲ ἐκκλησιαστικόν. Καὶ γὰρ καὶ τὰ λεγόμενα γεγενῆσθαι παρὰ Γρηγορίου ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ δείκνυσι τὴν τῆς καταστάσεως τάξιν. Ἐν γὰρ τοιοῦτοις εἰρηνηκοῖς καιροῖς, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐλθόντες ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπήγγειλαν, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησθὲν ὑπέμεινε, παρθένου ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ (90) πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠξίωθησαν, καὶ βίαν πεπόνθησαν, ἐπίσκοποι ἐφυλακίσθησαν, περιεσύρησαν πολλοί· τὰ ἅγια μυστήρια, ἐφ' οἷς ἡτιῶντο Μακάριον τὸν πρεσβύτερον, ὑπὸ ἐθνικῶν διεπράζετο, καὶ εἰς γῆν κατεβάλλετο, ἔνα τὴν Γρηγορίου τινὲς καταστασιν δέξονται· τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυσι τοὺς παραλύοντας τοὺς κανόνας. Εἰ γὰρ νομίμῃ ἦν ἡ κατάστασις, οὐκ ἂν διὰ παρανομίας ἠνάγκαζε πείθεσθαι τοὺς νομίμως ἀπειθούσας αὐτῷ. Καὶ ὁμοίως, τοιοῦτων γενομένων, γράφετε εἰρήνην μεγάλην γεγενῆσθαι ἐν τῇ Ἀλεξανδίᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ· ἐκτὸς εἰ μὴ ἀντιμεταβέβληται τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ τοιαῦτα εἰρήνην ὀνομάζετε.

31. Κάκεινο δὲ ὑμῖν ἀναγκαῖον ἐνόμισα δηλῶσαι, ὅτι Ἀθανάσιος διεβεβαίωτο Μακάριον ἐν Τύρῳ ὑπὸ στρατιωτικῶς γεγενῆσθαι, καὶ μόνον τὸν κατήγορον ἀπεληλυθέναι μετὰ τῶν ἀπελθόντων εἰς τὸν Μαρωνίτην, καὶ τοὺς μὲν πρεσβυτέρους ἀξιοῦντας παρῆναι ἐν τῇ ἐξετάσει μὴ συγκεχωρηθῆναι· τὴν δὲ ἐξέτασιν γεγενῆσθαι περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπάρχου καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, παρόντων ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων. Τοῦτο δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἀπίστον ἦν, εἰ μὴ καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἔδεικνυτο, ἐφ' ᾧ καὶ ἐθαυμάσαμεν, νομίμῳ δὲ καὶ ὑμᾶς ἐπιθαυμάζειν, ἀγαπητοί. Πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ἐπιτρέπονται παρῆναι, οἱ καὶ τῶν μυστηρίων λειτουργοὶ τυγχάνοντες, ἐπὶ δὲ ἐξωτικῷ δικαστοῦ, παρόντων κατηγουμένων, καὶ τὸ γε (91) χεῖριστον, ἐπὶ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων τῶν διαβεβλημένων περὶ τὸν χριστιανισμόν, ἐξέτασις περὶ αἵματος Χριστοῦ καὶ σώματος Χριστοῦ γίνεται. Εἰ γὰρ καὶ ὅπως ἐγεγόνει τι πλημμέλημα, ἔδει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ κληρικῶν νομίμως (93) ἐξετάζεσθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ quia cum statim post fugam eam conscripserit, nondum omnia rescivisse potuit.

(91) Reg., τὸ γε, editi, τὸ τε.

(92) Vel apud Christianos diffamatis.

(93) Reg., νομίμων, quæ vero sequuntur post τὰ τοιαῦτα, illa nempe, καὶ μὴ ὑπὸ ἐθνικῶν, etc., usque ad τοιαῦτα sequens, in editis deerant, et ex manuscriptis, Regio excepto, exciderant, quod phrases eodem modo in τοιαῦτα desinerent.

μη ὑπὸ ἐθνικῶν τῶν τὸν Λόγον βδελυσομένων καὶ ἂν μη εἰδόντων τὴν ἀλήθειαν. Τοῦτο δὲ τὸ ἀμάρτημα ἡλικὸν καὶ ἀποιόν ἐστι, συναρῶν καὶ ὑμᾶς καὶ πάντας πεπίστευκα. Περὶ μὲν Ἀθανασίου τοιαῦτα.

32. Περὶ δὲ Μαρκελλίου (94), ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράψατε, δηλώσαι ὑμῖν ἐσπούδασα, ὅτι ἐνταῦθα γενόμενος, διεβεδαίωσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ τὰ περὶ αὐτοῦ γράφοντα παρ' ὑμῶν· ὁμοῦς δὲ ἀπαιτούμενος παρ' ἡμῶν (95) εἶπεν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγυῖναι μὲν ἡμᾶς, ὅτι μηδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ· οὕτως γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὠμολόγησε φρονεῖν, ὥσπερ καὶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία φρονεῖ· καὶ οὐ νῦν ταῦτα πεφρονῆναι διεβεδαίωσατο, ἀλλὰ καὶ ἔκπαλαι· ὥσπερ οὖν καὶ οἱ ἡμέτεροι πρεσβύτεροι, τότε ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γενόμενοι, ἐμαρτύρησαν (96) αὐτοῦ τῇ ὀρθοδοξίᾳ· καὶ γὰρ καὶ τότε καὶ νῦν κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πεφρονῆναι δισχυρίζομαι· ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ὑπομνηθεὶς δικαίον ἐστιν, ἵνα μηδὲς τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἀποδέχηται, ἀλλὰ βδελύττηται ὡς ἄλλοτριαν τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας. Ὅρθά τοίνυν αὐτὸν φρονοῦντα, καὶ ἐπὶ ὀρθοδοξίᾳ μαρτυρούμενον, τί πάλιν καὶ ἐπὶ τούτου ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς, ἢ ἔχειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ εἶχομεν, ἐπίσκοπον, καὶ μὴ ἀποβάλλειν τῆς κοινωνίας; Ταῦτα μὲν οὖν ἐγώ, οὐχ ὡς ὑπεραπολογούμενος αὐτῶν γέγραφα, ἀλλ' ἐνεκα τοῦ πιστεῦσαι ὑμᾶς, ὅτι δικαίως καὶ κανονικῶς ἔδεξάμεθα τοὺς ἀνδρας, καὶ μάτην φιλονεικεῖτε· ὑμᾶς δὲ δίκαιόν ἐστι σπουδάσαι, καὶ πάντα τρέπον καμεῖν, ἵνα τὰ μὲν παρὰ κανόνα γενόμενα ὀρθώσωμεν τύχη, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι εἰρήνην ἔχωσι, πρὸς τὸ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παραμεῖναι, καὶ μὴ σχιζέσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι (97). Ὅμολογῶ γὰρ ὑμῖν, τὰ γενόμενα οὐκ εἰρήνης, ἀλλὰ σχίσματος προφάσεις εἶσιν.

33. Οὐ γὰρ μόνον οἱ περὶ Ἀθανάσιον καὶ Μαρκελλίου οἱ ἐπίσκοποι· ἐληλύθασι ἐνταῦθα, αἰτιώμενοι κατ' αὐτῶν ἀδικίαν γενομένην (98), ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐπίσκοποι ἀπὸ Θράκης, ἀπὸ Κοίλης Συρίας, ἀπὸ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, καὶ πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ὀλίγοι, ἄλλοι δὲ τινες ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν, ἀπήγγησαν εἰς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον, διὰ πάντων τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, πρὸς τοὺς ἄλλοις, οἷς ἔλεγον, ὅτι (99) καὶ ἀπωδύσσοντο, βίαι

non ab ethnicis qui Verbum detestantur et veritatem ignorant. Hoc autem flagitium, quantum et cuiusmodi sit, vos et omnes animadversuros existimo. Hæc quidem de Athanasio.

32. Quod autem ad Marcellum spectat, postquam de illo, ut impio erga Christum scripsistis; vobis significandum putavi, eum cum huc venisset, affirmasse falsa esse quæ vos de se scripsissetis: sed cum nihilominus nos postulassemus ut fidem suam exponeret, tanta cum fiducia per se ipse respondit, ut nobis exploratum fuerit eum nihil a veritate alienum profiteri. Siquidem æque pie de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo se sentire confessus est, ac Ecclesia ipsa catholica sentit: nec tantummodo nunc, sed jam olim ita sensit. (Cujus rectam fidem testimonio suo confirmarunt presbyteri quoque nostri qui Nicææ synodo adfuerant.) Etenim se tunc temporis et etiamnum adversum Arianorum hæresim sensit affirmabat. (Quocirca vos admonitos velim, ut nullus ejusmodi hæresim recipiat; sed abominetur, ut a sana doctrina alienam.) Cum ergo, inquam, ille recte sentiret, et de recta ejus fide testimonium proferretur; quid, quæso, de illo nobis faciendum fuit, nisi ut eum pro episcopo haberemus, ut et habuimus, et eum a nostra communione non abjiceremus? Hæc quidem ego, non ut qui eorum causam agam, scribo; sed ut vobis fidem faciam, nos jure et canonice viros illos suscepisse, et vos frustra disceptationes movere. Æquum est autem, ut vos studeatis et omnibus modis id contendatis, ut quæ contra canonem acta sunt, corrigantur, et ut Ecclesiæ pace fruatur; ut pax Domini, quæ data est nobis, permaneat, et Ecclesiæ non scindantur: ac ne vobis, ut schismatis auctoribus, id crimini detur. Fateor enim vobis, quæ gesta sunt, non pacis, sed schismatis occasiones esse.

33. Non enim Athanasius duntaxat et Marcellus episcopi, huc se contulere, ac secum injuste actum esse conquesti sunt; sed etiam complurimi alii ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia et Palæstina, et una presbyteri non pauci: atque alii quidam Alexandria, aliique ex aliis partibus, ad synodum huc coactam accessere, qui coram omnibus episcopis congregatis, præter alia in medium prolata, conquesti sunt insuper, Ecclesias vim injuriamque esse

(94) De Marcelli causa in epistola ad solitarios acturi sumus.

(95) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ὑμῶν, mendose.

(96) Id est Vincentius et Vito qui etiam tunc in visis erant.

(97) Hæc, καὶ μὴ σχιζέσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι, in editis deerant, ob voces παραμεῖναι et ὑπομείναι, similiter desinentes, ommissa. Nos vero ex Reg. et Basil. sumus mutuati.

(98) Reg., γενομένην. Episcopos in variis regionibus ab Ariani vexatos sæpe nominat Athanasius. Quibus vero ex iis Romam petierint, non nisi conjec-

etando dici queat. Et quidem Asclepam Cæzæ in Palæstina ab Eusebianis vexatum Romanæ synodo interfuisse ait Socrates; cujus causa iterum in Sardicis synodo acta est. Ex Thracia vero testatur idem auctor Lucium Adrianopolitanum, Paulumque Constantinopolitanum pariter adfuisse. At de illis minime convenit inter recentiores, ex quibus nonnulli Paulum Luciumve Romanæ synodo interfuisse negant. Sed de iis commodius in epist. ad Solit. agemus. Ex Thracia item pulsi sunt Olympius Anorum et Theodulus Trajanopolitanus, teste Athanasio in epist. ad Solit. sed an Romam venerint, igno-ratur.

(99) Ἴσως ἐστὶ.

perpassas : ac in suis aliisque Ecclesiis paria iis quæ Alexandria gesta esse affirmarunt, non solum verbo, sed et rebus ipsis. Ex Ægypto quoque et Alexandria nuper cum litteris advenientes presbyteri, haud sine querela et gemitu testati sunt, episcopus complures ac presbyteros, qui ad synodum se conferre vellent, prohibitos fuisse. Aiebant enim post Athanasii discessum, etiam usque ad præsens tempus, episcopos, eosque confessores, plagis laniari, alios in carcere detineri : jamque antiquos præsules, qui multos annos in episcopatu transegerant, ad ministeria publica tradi : et omnes fere Ecclesiæ catholicæ clericos, et populos, insidiis appeti ac persecutionem sustinere. Nonnullos enim episcoporum, et quosdam fratres, extorres factos dicebant, nulla alia de causa, nisi ut vel inviti cogerebantur, cum Gregorio, et ejus sectatoribus Ariani, communicare. Ancyrae autem in Galatia, non pauca, sed et iis quæ Alexandria gesta sunt paria commissa audivimus, cum ab aliis, tum a Marcello qui illud testimonio suo confirmabat. Ad hæc, tanta tamque atrocía scelera nonnullorum ex vobis, ut nomina eorum taceam, ab accedentibus delata sunt ; ut ego illa scribere veritus sim : quæ vos fortasse didiceritis ab aliis. Etenim hæc potissima mihi scribendi causa fuit, et vos adhortandi, ut huc veniretis : quo et coram hæc audiat, et omnia corrigi 120 et sanari queant. Propterea alacrius accersitos occurrere oportuit, et non recusare : ne si non occurrerent, de jam dictis suspecti haberentur, utpote qui res a se scriptas probare non potuerint.

34. Hæc cum ita delata sint, et Ecclesiæ adeo gravibus premantur malis, ac insidiis appetantur, ut affirmare qui hæc renuntiabant; quinam sunt qui flammam discordiæ accendunt? nosne qui ista dolemus, et vexatos fratres miseramur, an qui talia perpetrant facinora? Miror enim, cum talis ac tanta rerum perturbatio fuerit in singulis Ecclesiis, quæ causa illis fuit huc properandi, vos tamen scribere, concordiam in Ecclesiis exstitisse. Hæc autem non ad ædificationem Ecclesiæ, sed ad ejus ruinam vergunt : et qui his gaudent, non

(1) Editi, τῆς, mendose. Reg. vero, τὰς Ἐκκλη-

(2) In epistola ad solitarios inter episcopos Ægyptios qui, Ariani auctoribus, calamitatibus variis sunt affecti, Serapammon confessor in exsilium missus dicitur. Potamon vero item confessor cui in persecutione oculus effossus fuerat, tot plagis est laniatus, ut paucis post diebus extinctus sit. Nullus tamen ibi ad ministeria publica traditus memoratur, quia non potuit Athanasius qui hæc ibidem paucis enarrat, singula recensere.

(3) Flagitiorum Ancyrae gestorum invidiam Marcello imponere conantur Ariani episcopi in epistola pseudosynodi Sardicensis, ubi hæc leguntur : *Fuere namque et in Ancyra provinciæ Galatiæ post reditum Marcelli hæretici, domorum incendia, et genera diversa bellorum, nudi ab ipso ad forum trahebantur*

καὶ ἀδικίαν τὰς (1) Ἐκκλησίας πεπονθέναι, καὶ ὁμοίως τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὰς ἑαυτῶν, καὶ ἐν ἄλλαις Ἐκκλησίαις γεγενῆσθαι διεβεβαίουτο, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγμασι. Καὶ ἐξ Αἰγύπτου δὲ καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, πάλιν ἔλθόντες νῦν πρεσβύτεροι μετὰ γραμμάτων, ἀπωδύροντο, ὅτι πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι, θέλοντες ἔλθειν εἰς τὴν σύνοδον, ἐκωλύθησαν. Μέχρι γὰρ νῦν καὶ μετὰ τῆν τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου ἀποδημίαν, ἔλεγον ἐπίσκοπους (2) ὁμολογητὰς κατακόπτεσθαι πληγαῖς, καὶ ἄλλους φυλακίζεσθαι, ἤδη δὲ καὶ ἀρχαίους, πλείστον ὅσον χρόνον ἔχοντας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, εἰς λειτουργίας δημοσίας παραδίδοσθαι, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κληρικούς, καὶ λαοὺς, ἐπιβουλεύεσθαι καὶ διώκεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ τινὰς ἐπίσκοπους, καὶ τινὰς ἀδελφοὺς ὑπερορίους ἔλεγον γεγενῆσθαι δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα καὶ ἀκοντες ἀναγκάζωνται κοινωνεῖν Γρηγορίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Ἀρειανοῖς. Καὶ ἐν Ἀγκυρᾷ δὲ τῆς Γαλατίας (3) οὐκ ὀλίγα γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ πάλιν τοὺς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν γενομένους ἠκούσαμεν καὶ παρ' ἑτέρων, καὶ Μάρκελλος δὲ ὁ ἐπίσκοπος διεμαρτύρατο. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τοιαύτας κατηγορίας, καὶ οὕτω δεινὰς κατὰ τῶν ἐξ ὑμῶν, ἵνα μὴ λέγω τὰ ὄνόματα, οἱ ἀπαντήσαντες εἰρήκασιν, ἃς ἐγὼ μὲν γράψαι παρητησάμην· ἴσως δὲ (4) καὶ ὑμεῖς παρ' ἑτέρων ἀκηκόατε. Διὰ τοῦτο γὰρ μάλιστα καὶ ἔγραψα προτροπόμενος ὑμᾶς ἔλθειν, ἵνα καὶ παρόντες ἀκούσητε, καὶ πάντα διορθωθῆναι καὶ θεραπευθῆναι δυναθῆ. Ἐπὶ δὲ τούτων (5) προθυμότερος ἔδει τοὺς κληθέντας ἀπαντῆσαι καὶ μὴ παραιτηθῆσθαι, ἵνα μὴ τέως ὑποπτοὶ περὶ τὰ λεχθέντα, ἐὰν μὴ ἀπαντήσωσι νομισθῶσιν, ὡς μὴ (6) δυνάμενοι ἐλέγξαι ἃ ἔγραψαν.

34. Τούτων τοίνυν οὕτω λεγομένων, καὶ οὕτως τῶν Ἐκκλησιῶν πασχουσῶν, καὶ ἐπιβουλεωμένων, ὡς οἱ ἀπαγγέλλοντες διεβεβαίουτο, τίνας εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες; ἡμεῖς οἱ λυπούμενοι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, καὶ συμπάσχοντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, ἢ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐργασάμενοι; θαυμάζω γὰρ πῶς, τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐκεῖ ἀκαταστασίας καθ' ἑκάστην Ἐκκλησίαν οὐσης, δι' ἣν καὶ οἱ ἀπαντήσαντες ἦλθον ἐνταῦθα, γράφετε ὑμεῖς ὁμόνοιαν γεγενῆσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐκ ἐπὶ οἰχοδομῇ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐπὶ καθαιρέσει ταύτης γίνεται· καὶ οἱ

presbyteri, et quod cum lacrymis luctuque est dicendum, consecratum Domini corpus ad sacerdotum colla suspensum palam publiceque profanabat, virginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in foro mediaque in civitate, concurrentibus populis, abstractis vestibus, harrenda sæditate nudabat. Hæc si revera gesta sint, ab ipsis Ariani perpetrata esse vix est quod dubitemus : quippe quibus solemne erat ejusmodi facinora committere, deque rebus a se gestis episcopos sibi adversantes insimulare.

(4) Particula δέ, quæ in editis deerat, ex Reg. desumpta est.

(5) Editi minus recte, Ἐπὶ δὲ τοῦ. Reg., quem sequimur, Ἐπὶ δὲ τούτων.

(6) Reg., μήτε ὡς.

ἐν τούτοις δὲ χαίροντες οὐκ εἰσὶν εἰρήνης υἱοὶ, ἀλλὰ ἀκαταστασίας· ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης. Διόπερ, ὡς οἶδεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κηδόμενος μὲν καὶ τῆς ὑμῶν (7) ὑπολήψεως, εὐχόμενος δὲ καὶ τὰς Ἐκκλησίας μὴ ἐν ἀκαταστασίᾳ εἶναι, ἀλλὰ διαμένειν ὡσπερ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἑκανόνισθη, γράφαι ὑμῖν ταῦτα ἀναγκαῖον ἡγήσαμην, ἵνα ἡδὴ κατ' ἐπισημασίαν τοὺς διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπέχθειαν (8) οὕτως διαθεμένους τὰς Ἐκκλησίας. Ἦκουσα γάρ, ὅτι τινὲς εἰσὶν ἄλλοι οἱ τούτων πάντων αἵτιοι τυγχάνοντες. Σπουδάσατε (9) ὡς σπλάγγνα ἔχοντες οἰκτιρμῶν διορθώσασθαι, ὡς προεῖπον, τὰ παρὰ κανόνα γενόμενα, ἵνα, εἰ καὶ τι προελήφθη, τοῦτο τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ θεραπευθῇ. Καὶ μὴ γράφητε, ὅτι τὴν Μαρκελλοῦ καὶ Ἀθανασίου, ἢ τὴν ἡμῶν ἐλοῦσθαι κοινωσίαν· οὐ γὰρ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας καὶ μισοῦ ἀδελφίας, τὰ τοιαῦτα γνωρίσματα. Διὰ τοῦτο οὖν κατὰ τὰ προειρημένα ἔγραψα, ἵνα, μαθόντες, ὅτι οὐκ ἀδίκως ἰδεξάμεθα αὐτούς, παύσησθε τῆς τοιαύτης ἐριδος. Εἰ μὲν γὰρ ἐλθόντων ὑμῶν ἦσαν καταγνωσθέντες, εἰ μὴ εὐλόγους ἀποδείξει εἶχει ἐφαινοντο ὑπὲρ ἑαυτῶν, καλῶς ἂν τὰ τοιαῦτα γεγραφήκατε· ἐπιβὴ δὲ, ὡς προεῖπον, κανονικῶς καὶ οὐκ ἀδίκως τὴν πρὸς αὐτούς ἔσχομεν κοινωσίαν, παρακαλῶ ὑπὲρ Χριστοῦ, μὴ ἐπιτρέψητε διασχισθῆναι τὰ μέλη (10) τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῖς προλήμμασι πιστευσθῆναι, ἀλλὰ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην προτιμήσατε· οὐ γὰρ ὅσιον οὐδὲ δίκαιον δι' ἄλλων μικροψυχίαν τοὺς μὴ καταγνωσθέντας ἀποβρίπτειν καὶ λυπεῖν ἐν τούτῳ τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ νομιζετε δύνασθαι τινα κατ' αὐτῶν ἀποδείξει, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγξει, ἐλθέτωσαν οἱ (11) βουλόμενοι. Ἐτοιμοὺς γὰρ ἑαυτούς καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐπηγγειλαντο, ὥστε καὶ ἀποδείξει καὶ διελέγξει, περὶ ὧν ἡμῖν ἀπηγγείλαν.

35. Σημάνετε οὖν ἡμῖν, ἀγαπητοὶ, περὶ τούτου, ἵνα κάκεῖνοις γράψωμεν, καὶ τοὺς ὀφειλοῦσι πάλιν συνελθεῖν ἐπισκόποις· πρὸς τὸ πάντων παρόντων τοὺς ὀφειλομένους καταγνωσθῆναι, καὶ μηκέτι ἀκαταστασίαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Ἄρκει γὰρ τὰ γενόμενα· ἀρκεῖ, ὅτι παρόντων ἐπισκόπων ἐπισκοποὶ ἐξωρίζοντο. Περὶ οὗ οὐδὲ μακρογορεῖν δεῖ, ἵνα μὴ βαρεῖσθαι οἱ παρόντες τότε δοκῶσιν. Εἰ γὰρ δεῖ (12) τάληθες εἰπεῖν, οὐκ ἔδει μέχρι τούτων φθάσαι, οἷός ἐστιν εἰς τοσοῦτον ἐλθεῖν τὰς μικροψυχίας. Ἔστω δὲ Ἀθανάσιος καὶ Μαρκελλος, ὡς γράφετε, μετετέθησαν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων, τί καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἂν τις εἴποι τῶν ἐκ διαφόρων τόπων, ὡς προεῖπον, ἐλθόντων ἐνταῦθα ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων; Καὶ αὐτοὶ γὰρ πάλιν ἠρπάσθαι ἑαυτούς καὶ τοιαῦτα πεπονημένοι ἔλεγον. Ὡ ἀγαπητοί! οὐκέτι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ λοιπὸν ἐπὶ ἔξορισμῶν καὶ θανάτῳ αἱ χρισταὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν. Εἰ γὰρ καὶ ὅλως, ὡς φατέ, γέγονέ τι

A pacis, sed confusionis filii sunt : Deus vero noster non est Deus confusionis, sed pacis. Quapropter, ut mihi conscius est Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, vestrae existimationis curam gerens, exoptans quoque Ecclesias non in perturbatione degere, sed eas ut ab apostolis statutum est permanere; hæc ad vos scribere necessarium duxi; ut nunc tandem illos confundatis, qui ob mutuum inter se odium, Ecclesias eo redigunt. Audivi enim, nonnullos esse, paucos numero, qui horum omnium essent auctores. Operam date ut viscera misericordiae habentes, ea corrigantur, uti supra dixi, quæ contra canonem gesta sunt, ut si quid mali anteverterit, id vestro studio emendetur. Nec mihi scribatis : Marcelli et Athanasii communionem potius quam nostram cooptasti; nam hæc non pacis, sed contentionis et odii fraterni sunt argumenta. Quapropter superiora scripsi, ut certiores facti, eos non injuste a nobis receptos esse, hujusmodi jurgio finem imponeretis. Qui si, vobis huc concedentibus, convicti fuissent, et si non consentaneas rationes pro sua defensione protulissent, jure merito talia scripsissetis. Quandoquidem autem, ut supra dixi, juxta canones et non injuste, cum illis communione jungimur, obsecro vos per Christum, ne sinatis discindi membra Christi, neu præviis rumoribus fidem habeatis, sed Domini pacem pluris faciatis. Non enim æquum justumque fuerit ob paucorum simultatem, eos qui convicti non sunt, abjicere, et in hoc Spiritum contristare. Quod si arbitramini posse quædam adversus illos probari, ac coram eos conviuci; veniant quibus id placuerit. Nam se paratos fore polliciti sunt, ad ea quæ nobis denuntiarent liquido comprobanda.

35. Certiores igitur nos, dilectissimi, de ea re facite, quo et illis, et episcopis huc conventuris rescribamus; ut præsentibus omnibus qui rei sunt convincantur; ut ne ulterius perturbatio in Ecclesiis existat. Sat sunt enim res hæcenus gestæ; sufficit quoque, in præsentia episcoporum episcopos in exsilium actos esse. Qua de re non est prolixior sermo habendus, ne gravari videantur qui tum adfuerunt. Nam si vere dicendum, minime decuit ad hæc usque facinora procedere, aut eousque has dissensiones progredi. Esto, sint Athanasius et Marcellus, uti scribitis, a suis sedibus translati; sed quid de aliis dicatur, cum episcopis tum presbyteris, qui ex diversis locis, quemadmodum dixi, huc se contulere? Nam isti quoque se abreptos, et istiusmodi calamitatibus afflictos esse testati sunt: O dilecti! Non jam ulterius **121** Ecclesiæ judicia secundum Evangelium instituuntur, sed vel ad ex-

(7) Reg., ὑμῶν. Editi vero cum aliis mss., ἡμῶν. Magis aridet Regii lectio.

(8) Ita Reg. Editi vero, ἀπέχθεισαν, mendose.

(9) Reg., καὶ σπουδάσατε. Mox editi, οἰκτιρμῶν. Reg., οἰκτιρμῶν. Infra editi male, τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ. Reg., ὑμετέρᾳ.

(10) Ita Reg. Editi autem, τὰ μέρη, mendose.

(11) Oī in editis deest, sed in Reg. legitur.

(12) Reg., Εἰ γὰρ δεῖ. Paulo infra, vox μικροψυχία non animi demissionem, vel pusillanimitatem significat, ut vertit Nannius, sed simultatem, dissensionem. Eadem sententia hæc vox usu venit infra.

silium, vel ad mortem dantur. Nam si omnino, ut dicitis, aliqua fuit eorum culpa, oportuit iuxta ecclesiasticum canonem, et non eo pacto, rem judicari: oportuit omnibus nobis rescripsisse, ut ita ab omnibus, quod justum esset decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesie vexatae sunt, sed quas ipsi apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum Ecclesia, nihil nobis scriptum est? An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc, quod justum est, decernatur? Sane si qua hujusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud rescribendum fuit. Nunc autem illi, re nobis non indicata, posteaquam quod libuit egere, nos quibus ea crimina explorata non sunt, sibi suffragatores esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, non haec Patres tradiderunt: sed aliena est ista forma, novum hoc institutum. Obsecro alacriter toleretis; quae enim scribo ad publicum bonum conferunt. Nam quae accipimus a beato Petro apostolo, ea vobis significo; non scripturus tamen, quod nota apud omnes ea esse existimem, nisi quae gesta sunt nos conturbassent. Episcopi abripiuntur et e suis sedibus pelluntur: alii aliunde eorum vice constituuntur: alii vero insidiis appetuntur: ita ut populi de abreptis doleant, submissos recipere cogantur; ut quos exoptant non requirant, quos autem nolunt, inviti recipiant. Rogo vos ne ultra hujusmodi res agantur: imo potius contra eos scribite qui talia moliantur, ne deinceps ita vexentur Ecclesiae, neve quis episcopus aut presbyter contumeliam patiat: aut contra animi sui sententiam (ut nobis indicatum est), quis facere cogatur; ne apud ethnicos risum moveamus, ac in primis, ne Deum ad iram concitemus. Unusquisque enim nostrum in die iudicii rationem suorum in hac vita operum est redditurus. Utinam omnes secundum Deum sentiant, ut et Ecclesiae episcopis suis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Jesu Domino nostro, per quem gloria Patri in saecula saeculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, clarissimi ac desideratissimi fratres.

36. Haec postquam synodus Romae congregata per Julium Romanum episcopum scripsisset, cum rursus Eusebiani impudenter se gererent, Ecclesiae perturbarent, ac multis pararent insidias, religiosissimi imperatores Constantius et Constans de iis certiores facti, jusserunt Occidentis et Orientis episcopos Sardicam convenire. Interim Eusebius mortem obiit. Porro plurimis undique convenienti-

(13) Quod ait Julius eas Ecclesias ab Arianis vexatas fuisse quas ipsi apostoli per se gubernassent, ad solam Alexandrinam referri videtur: quippe quae a Marco primum, ut vulgaris fert opinio, Petro ordinante, administrata fuit. Viros autem apostolicos, et apostolorum discipulos, apostolos interdum ab antiquis vocari omnibus compertum est. Unde conjectare liceat ipsum Marcum a Julio pontifice apostoli nomine subindicari, quod eruditorum iudicio permittatur.

εις αὐτοὺς ἀμάρτημα, ἔδει κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, καὶ μὴ οὕτως γεγενησθαι τὴν κρίσιν· ἔδει γραφῆναι πᾶσιν ἡμῖν, ἵνα οὕτως παρὰ πάντων ὀρίσθῃ τὸ δίκαιον. Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν οἱ πάσχοντες, καὶ οὐχ αἱ τυχοῦσαι Ἐκκλησίαι αἱ πάσχουσαι (13), ἀλλ' ὡν αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι δι' ἐαυτῶν καθηγήσαντο. Διὰ τί δὲ περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας (14) μάλιστα οὐκ ἐγράφετο ἡμῖν; Ἡ ἀγνοεῖτε, ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἐθελῶν ὀρίζεσθαι τὰ δίκαια; Εἰ μὲν οὖν τι τοιοῦτον ἦν ὑποπτευθὲν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ, ἔδει πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἐκκλησίαν γραφῆναι· νῦν δὲ οἱ ἡμᾶς μὴ πληροφορήσαντες, πράξαντες δὲ αὐτοὶ ὡς ἠθέλησαν, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνόντας βούλονται συμφύλους εἶναι. Οὐχ οὕτως αἱ Παύλου διατάξεις, οὐχ οὕτως οἱ πατέρες παραδεδώκασιν· ἄλλος τύπος ἐστὶν οὗτος, καὶ καινὸν τὸ ἐπιτήδευμα. Παρακαλῶ, μετὰ προθυμίας ἐνέγκατε· ὑπὲρ τοῦ κοινῆ (15) συμφέροντός ἐστιν ἡ γράφω· ἡ γὰρ παρελήφασιν παρὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ταῦτα καὶ ὑμῖν δηλῶ· καὶ οὐκ ἂν ἔγραψα, φανερὰ ἡγούμενος εἶναι ταῦτα παρὰ πᾶσιν, εἰ μὴ τὰ γενόμενα ἡμᾶς ἐτάραξεν. Ἐπίσκοποι ἀρπάζονται καὶ ἐκτοπίζονται· ἄλλοι δὲ ἀλλαχόθεν ἀντιτίθενται, καὶ ἄλλοι ἐπιβουλεύονται· ὥστε ἐπὶ μὲν τοῖς ἀρπασθεῖσιν αὐτοὺς πειθεῖν, ἐπὶ δὲ τοῖς πεμπομένοις ἀναγκάζεσθαι, ἵνα, ὡς μὲν θέλουσι, μὴ ἐπιζητήσωσιν, ὡς δὲ μὴ βούλονται, δέχωνται. Ἀξιῶ ὑμᾶς μηκέτι τοιαῦτα γίνεσθαι, γράφατε δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, ἵνα μηκέτι τοιαῦτα πάσχωσιν αἱ Ἐκκλησίαι, μηδέ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ὑβρίν πάσχη, ἢ παρὰ γνώμην, ὥσπερ ἐδήλωσαν ἡμῖν, ἀναγκάζεται τις ποιεῖν, ἵνα μὴ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι γέλωτα ὀφλήσωμεν, καὶ πρὸ γε πάντων, ἵνα μὴ (16) τὸν Θεὸν παροξύνωμεν. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν ἀποδώσει λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως περὶ ὧν ἐνταῦθα ἔπραξε. Γένοιτο δὲ πάντας κατὰ Θεὸν φρονήσαι, ἵνα καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἀπολαβοῦσαι, χαίρωσι εἰς πάντας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότεστοι ἀδελφοί (17).

36. Ταῦτα τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου γραφάσης διὰ Ἰουλίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπειδὴ πάλιν ἠναισχύνοντο οἱ περὶ Εὐσέβιον, τὰς τε Ἐκκλησίας ἐτάρατον, καὶ πολλοὺς ἐπεβούλευον, μαθόντες οἱ θεοφιλέστατοι βασιλεῖς Κωνσταντῖος καὶ Κωνσταντῖνος, ἐκέλευσαν τοὺς τε ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους συνελθεῖν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν. Ὁ μὲν οὖν Εὐσέβιος (18) ἐν τῷ μεταξύ τετελεύτηκε· πλείστων δὲ

(14) Ita Reg. Editi vero, Ἀλεξανδρέων πόλεως.

(15) Reg., κοινῶ.

(16) Ἴνα μὴ in editis deest. Nos ex Reg. sumpsimus.

(17) Haec, τέλος τῆς ἐπιστολῆς Ἰουλίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, finis epistolae Julii episcopi Romani, quae in editis legebantur, a Reg. et Basil. absunt.

(18) Socrate l. ii, c. 12, et Sozomeno l. iii, c. 2, auctoribus, obiit Eusebius Julii litteris nondum acceptis, atque adeo anno 342, sed iis refragari

πανταχόθεν συνελθόντων, ἡμεῖς μὲν προκαλούμεθα τοὺς κοινωνοὺς (19) τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς κρίσιν. Ἐκείνοι δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἃ ἔπραξαν, καὶ βλέποντες τοὺς ἀνελθόντας κατηγοροῦσιν αὐτῶν, ἐφοβοῦντο τὴν κρίσιν· καὶ γὰρ πάντων καθαρῶς ἀπαντησάντων, αὐτοὶ πάλιν ἐπήγοντο μεθ' ἑαυτῶν κόμητας (20), Μουσωνιανόν, καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, ἵν' ὡσπερ εἰώθεισαν, τῇ ἐκείνων ἐξουσίᾳ, ταῦθ' ἄπερ εἰδούλοντο πράξωσιν. Ἐπειδὴ δὲ χωρὶς κομητῶν ἡ σύνοδος ἦν, καὶ στρατιώτης οὐδεὶς ἐγένετο μέσος, ἐπαράχθησαν πληγέντες ὑπὸ τοῦ συνειδότος. Οὐκέτι γὰρ ὡς ἤθελον ἐκρίνοντο, ἀλλ' ὡς ὁ (21) τῆς ἀληθείας ἀπῆται λόγος. Ἐπὶ πολὺ τοῖνυν ἡμῶν προκαλουμένων, καὶ τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων προκαλούσης αὐτοῦς (22), καὶ λεγούσης· « Ἦλθετε κριθῆναι, διὰ τί τοῖνυν ἐλθόντες ὑποποδίζετε; Ἐχρῆν γὰρ ὑμᾶς ἢ μὴ ἔλθειν, ἢ ἐλθόντας μὴ κρύπτεσθαι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν φέρεται μεγίστην κατάγνωσιν. Ἰδοὺ, πάρεσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον, οὓς ἀπόντας διεβάλλετε, ἵν', εἴ τι νομίζετε (23) ἔχειν, διελέγητε τοὺς παρόντας· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, προσποιεῖσθε δὲ μὴ βούλεσθαι, δῆλοι ἔστε συκοφάνται, καὶ ταύτην ὑμῖν ἡ σύνοδος δώσει τὴν κρίσιν. » Οἱ δὲ ταῦτα ἀκούσαντες, καὶ καταγινώσκοντες ἑαυτῶν (ἤδεισαν γὰρ ἃ ἔπραξαν, καὶ ἐπλάσαντο καθ' ἡμῶν), ἡσχύνθησαν ἀπαντῆσαι, πολλὴν καὶ ἀπρεπῆ καθ' ἑαυτῶν τὴν συκοφαντίαν ἐλέγξαντες. Ἡ τοῖνυν ἀγία σύνοδος, καταγνοῦσα τῆς ἀπρεπούς καὶ ὑπόπτου φυγῆς ἐκείνων, ἐδέξατο ἡμᾶς εἰς ἀπολογία. Διηγησαμένων δὲ ἡμῶν διὰ μαρτύρων καὶ ἀποδείξεων τὰ πραχθέντα καθ' ἡμῶν, ἰθαύμασαν καὶ ἅπαντες ἐπέγνωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο εἰκότως ἐφοβήθησαν τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ εἰς πρόσωπον ἐλεγχθῶσιν· Ἐλεγόν τε· Ἴσως νομίζοντες μὴ παραγίνεσθαι τοὺς περὶ Ἀθανάσιον, ἀπήντησαν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ἔπουγε, ἰδόντες αὐτοὺς παρῆρσιζομένους, καὶ προκαλωμένους τὴν κρίσιν, φεύγουσιν. Ἡμᾶς μὲν οὖν ἀπέδειξαντο ὡς ἀδικηθέντας καὶ μάτην διαβληθέντας, καὶ ἐκύρωσαν ἐτι μᾶλλον εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ ἀγάπην (24)· τοὺς δὲ κοινωνοὺς καὶ ἀναιδεστέρους γενομένους τῆς Εὐσέβιου κακοουργίας καθελόν, Θεόδωρον ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσον ἀπὸ Νερωνιάδος (25), Ἀκάκιον ἀπὸ Καισαρείας, Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Πανωνίας, καὶ Μηνόφαντον ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον ἀπὸ Λαοδικείας. Καὶ ἔγραψαν τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπισκόποις, καὶ τῇ ἐκάστου τῶν ἀδικηθέντων παροικίᾳ (26), ταῦτα·

videtur Athanasius. Hanc rein alias fusius agemus.

(19) Sic Reg., et ita legendum suadet similis locus infra. Editi, κοινωνικοῦς.

(20) Reg., κόμητας. Mox idem, Καστρήσιον. Paulo post Reg., ἄπερ βούλονται. Mox idem de more, χωρὶς κομητῶν.

(21) In editis artic. ὁ δεest. In Reg. vero legitur.

(22) Editi, προκαλούσης αὐτοῦς, et ita legisse videtur Nannius qui vertit eos... accerseret. At Reg. ἀποστελλούσης πρὸς αὐτοῦς, non incommode.

(23) Reg., νομίζετε.

bus, Eusebii socios provocavimus ad iudicium. Illi vero quibus præ oculis essent sua facinora, conspectis quoque suis accusatoribus qui advenerant, iudicium reformidabant. Etenim cum omnes sinceramente accederent; illi rursus comites Musonianum, et Hesygium Castrensium secum adduxere, ut pro sua consuetudine, illorum potestate freti, quod liberet perficerent. Cum autem absque comitibus synodus celebraretur, ac nullus ibi miles interesset, percussi a sua conscientia consternati sunt. Non enim amplius pro sua libidine iudicabantur, sed ut veritatis ratio postulabat. Nobis igitur iterum atque iterum provocantibus et episcoporum synodo eos his verbis accersente: « Huc accessistis ut ad iudicium vos sisteretis, cur itaque postquam venistis, vos subducitis? Oportuit enim aut non accedere, aut postquam accessistis, non subterfugere; hoc enim maximum est contra vos argumentum. En adsunt Athanasius et socii quos absentes calumniati estis; ut si quid dicendum habere putetis, præsentibus coarguat. Sin, cum non possitis, vos nolite simulatis, aperte sycophantæ estis, et hanc vobis synodus feret sententiam. » Quibus auditis illi, sua se damnante conscientia (sciebant enim quæ fecerant, et quæ adversum nos confinxerant), accedere veriti sunt; sicque ingentem ac fœdam calumniam suam palam fecere. Sancta ergo synodus animadversa eorum turpi atque suspecta fuga, nos admisit ad defensionem. Cum autem, testibus firmisque probationibus adhibitis, quæ contra nos gesta fuerant, retulissemus, admiratione capti sunt: omnibusque palam fuit, jure merito eos synodum reformidasse, ut ne coram convincerent. Tum aiebant: Eo fortasse ex Oriente venerunt, quod Athanasium cum suis putarent non accessurum: siquidem cernentes eos rebus suis confidere ac in jus provocare, fugam faciunt. Nos igitur, utpote injuria affectos ac de falsis criminibus accusatos, receperunt: firmiorique sententia nos ad communionem et agapen admittendos decreverunt. Illos autem qui Eusebii scelerum sese consortes etiam illo impudentiores exhibuerant, condemnarunt, Theodorum nempe Heracleæ episcopum, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium et Valentem in Pannonia episcopos, Menophantum Ephesi, et Georgium Laodiceæ. Scripseruntque omnibus ubique terrarum episcopis, et ad singulas eorum parœcias qui injuriam passi fuerant, his verbis:

(24) Ad agapen, id est ad convivium fidelium. De qua voce fusius pertractant Suicerus, Cangius et alii complurimi.

(25) *Neporιδος*. In Hilarii fragmentis legitur, *Narcissus Irenopolis*, sed mendose pro *Nepopolis*.

(26) *Παροικία*. Hæc vox interdum sumitur pro diœcesi, ut hoc loco et alias sæpiissime apud Athanasium, interdum pro quadam Ecclesia peculiari, ut infra cernere est, ubi Mareotes *παροικία* nuncupatur. Vide Valesium in Notis ad Euseb., p. 4, et Sirmundum. Hujus vocis frequens est usus apud Patres.

EPISTOLA SYNODI SARDICÆ CONGREGATÆ. Α ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΕΝ ΣΑΡΔΙΚΗ ΣΥΝΑΧΘΕΙΣΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, ex urbe Roma, ex Hispaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Bardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, ex Epiris, Thracia, Rhodope, Palestina, Arabia, Creta et Ægypto; presbyteris et diaconis, et universæ sanctæ Dei Ecclesiæ Alexandriæ commoranti, dilectis fratribus in Domino salutem.

37. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ 123 doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imponere, alios in exsilium misere, alios in ipsis suppliciis consecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt: quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere: imo animadvertentes, se non vera posse eorum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium episcoporum accedere. Atque hinc æquitas iudicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit: qui non temerario consilio, sed cum debita accuratione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communionem fratris nostri Athanasii relictum; quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque vestra charitas animadvertat; cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se iudicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus iudicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communionem ejiceremus: non advertentes

(27) Reg., *Δακίας*, et recte quidem. Editi, *Δακίων*. Mox, *Σισκίας*. Sunt qui *Θουσκίας* legendum existiment: sed omnes cum editi tum mss. *Σισκίας* habent, et ita legendum esse constat; nam initio hujus Apologiæ Athanasius in numero provinciarum quarum episcopi Sardicam conveuerant, Sisciam reponit.

(28) Κατ̄ deest in Reg. In aliis vero legitur.

(29) Reg., πάντας, rectius quam editi, qui πάν-

Ἡ ἉΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἢ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα ἀπὸ Ῥώμης, καὶ Σπανίων, Γαλιλιῶν, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, Ἀφρικῆς, Σαρδινίας, Παννονίων, Μυσίων, Δακίας (27), Νωρρίων, Σισκίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Ἠπειρώων, Θράκης καὶ Ῥοδόπης, καὶ Παλαιστίνης, καὶ Ἀραβίας, καὶ Κρήτης, καὶ Αἰγύπτου· πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, καὶ πάσης τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικούσῃ, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

37. Καὶ πρὶν μὲν λαθεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς ἐδλαβείας ὑμῶν, οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἦμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἵρέσεως προστάται πολλὰ καὶ δεινὰ, μᾶλλον δὲ καὶ (28) ἐπ' ὀλέθρου τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς ἢ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμχανῶντο. Ἀδύνη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγόνασι προθέσεως, ὅπως πάντας (29) τοὺς ὁποῖδήποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων αὐτοῖς παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπέμνον. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν (29) Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐπιμελής, οὔτε μετὰ πίστεως, οὐδ' ὅλως δικαία γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις. Διόπερ οὐδὲ θαρρόντες, οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρῦλῆσαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδείξειν ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν (30) πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι. Ἐκ δὲ τούτου φανερὰ καὶ δικαία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἰουλίου· οὐ γὰρ ἀσκεπτε βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὄρισεν, ὥστε μηδὲ ὅλως διστάσαι (31) περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. Εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀγδοήκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας· εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων ἐαυτοῦ καὶ διὰ γραμμάτων μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπεριειδομένους. Ὅθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπισκοποι, τὴν κρινόντων Ἀθανασίου ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ ὑμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὲ, καθὰ προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων ἐντολῶν (32) ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἐφῆας, καὶ ἐκλήθησαν τως habent.

(29) Vulg., ὑμῶν. EDIT.

(30) Basil., Σερδῶν, quo item modo alias legitur. Reg., Σαρδῶν, cum gravi accentu.

(31) Reg., διστάξαι.

(32) Reg., δι' ἀγράφων ἐντολῶν. Mox idem ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρὲναι. In editis παρ' ἡμῶν ὥστε desunt.

παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ὑπὸ τῆς Α
 σκευῆσεως καταγιωσκόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι
 προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἐξίουν γὰρ τὸν
 ἀδύον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας
 ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες, ὡς ἀπρεπές, μᾶλλον δὲ
 ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ
 Μαρτυρῆ γενόμενα ὑπὸ πᾶμπονήρων καὶ ἐξωλεσάτων
 τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευεν οὐδὲ τὸν
 τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μόνομέ-
 ρειαν πεπράχθαι (33). Οὕτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν
 Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὔτε Μακάριος ὁ πρεσβύτε-
 ρος ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὁμοίως
 ἡ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενο-
 μένη, πάσης αἰσχύνῃς ἦν μαστῆ· πῆ μὲν γὰρ ἔθνηκοι,
 πῆ δὲ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἄπερ Ἰσασί-
 ν, εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἄπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασιν, B
 ψεύσονται. Καὶ γὰρ καὶ ὑμῶν (34) τῶν πρεσβυτέρων
 φροντισόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου,
 καὶ βουλομένων παρῆναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν
 ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λόγος
 γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὑμᾶς παρῆναι, ἀλλὰ
 καὶ μεθ' ὑβρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φα-
 νερά πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία,
 ὅμως, ἀναγιγνωσκόμενων τῶν ὑπομνημάτων, εὐρῶμεν
 εὐθὺς τὸν παμπόνηρον Ἰσχυραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκο-
 φαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα
 τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν.
 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχυράς ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι
 διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ἧ Μακάριον
 οὖντα τότε κατακτεῖσθαι ἑαυτὸν· καίτοι τῶν περὶ
 Ἰσχυραν καὶ προσφῆρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

38. Κάκεινη δὲ πᾶσι φανερά καθέστηκεν ἡ συκο- C
 φαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφα-
 σαν γὰρ καὶ κατεβόησαν, φρόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθα-
 νάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινα Μελετιανὸν ἐπίσκοπον
 ἀνῆρηκέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῶ στενάγμῳ καὶ πεπλα-
 σμένους δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιουν τοῦ ζῶντος
 ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. Ἄλλ' οὐκ ἄγνωστα
 γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων. Ἐγκωσαν γὰρ ἅπαν-
 τες (35), ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξ-
 ετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα
 εὐχερεῖς διελεγχόμενους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις
 (αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος εἰδείκνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀν-
 ῆρηθῆναι μηδὲ τεθνηκέναι), ὁμοίως οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ'
 ἐτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέρας συκοφαντίας
 ἐπεζήτουν, ἵνα πάλιν μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι (36)
 τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη ὁ
 ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρρη-
 σίᾳ χρώμενος, προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοῦς·
 καὶ ἡμεῖς δὲ ἠυχόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἔλθειν
 αὐτοὺς εἰς τὴν κρίσιν, καὶ, ἔπερ δύνανται, διελέγξαι.
 Ὡς τῆς πολλῆς πλεονεξίας! Ὡς τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας!
 μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τάληθές εἰπεῖν, ὦ κακῆς καὶ ὑπευ-

quam indecens, imo potius quam impossibile illud
 esset. Quin et monumenta in Mareote edita, a sce-
 leratissimis et perditissimis quibusdam adolescen-
 tibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum
 quispiam contulisset, una solum e partibus præsentē
 facta fuisse constabat : nam neque frater noster
 Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accu-
 satus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio
 seu potius fraudulenta subjectio, omni turpitudinē
 plena erat ; nam cum ethnici, tum catechameni
 interrogabantur, non ut quæ scirent dicerent, sed
 ut quæ ab illis didicerant falso proferrent. Siquidem
 et vestrum presbyterorum, qui absente ἐπί-
 σκοπο rei curam gerebatis, ac voluistis quæstioni
 interesse, et veritatem patefacere, mendacique
 B refutare, nulla est habita ratio : neque enim vos
 adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt.
 Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus
 comperta sit, attamen dum monumenta illa lege-
 rentur, deprehendimus ipsam sceleratissimum
 Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in mer-
 cedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus, cal-
 lumniam suam coarguere. In iisdem enim monu-
 mentis narrabat ipse Ischyras, se qua hora Maca-
 rium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum
 jacuisse : licet e contra Eusebiani scribere ausi sint,
 Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et
 oblationem fecisse.

ἐηλυθέναι εἰς τὸ κελλίον ἑαυτοῦ διεβεβαίουτο, νο-
 Εὐσέβιον γράψαι τολμησάντων ἑστάναι τότε τὸν

38. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia
 et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim,
 et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athana-
 sium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-
 num episcopum occidisse, quam rem simulato ge-
 mitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes
 viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi.
 Sed non latuit 124 eorum vafrities : omnibus
 enim compertum fuit hominem vivere, et inter vi-
 vos numerari : et cum conspicerent illi ad omne
 scelus prompti viri, se mendacii convictos : ipse
 enim Arsenius vivus, se minime occisum aut mor-
 tuum esse palam fecit ; nihilo tamen magis quieve-
 runt, sed alias sycophantias prioribus addendas
 quæsiere, ut quibusvis machinis adhibitis, homi-
 nem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti ?
 Nequaquam perterritus est frater noster Athana-
 sius, sed iterum magna usi fiducia, eos in jus pro-
 vocabat : nos quoque rogavimus hortatique sumus,
 ut iudicio se sisterent et, si possent, hominem con-
 vincerent. O magnam arrogantiam ! o ingentem
 superbiam ! aut potius, si vere dicendum est, o ma-

(33) Reg., μονομερίαν πεπράχθαι.

(34) Reg., ὑμῶν. Alii cum editis, ἡμῶν, perperam.
 Nannii versio sic habet : *Nulla enim nostri ratio ha-
 bita est, qui presbyteri sumus Athanasii.* Quasi vero
 omnes episcopi Sardicæ coacti Athanasii presbyteri
 fuerint.

(35) Reg., πάντες. Mox, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετά-

ζεσθαι, quæ loquendi formula infra quoque usuve-
 nit. Cicero pro Quintio : *ne numeretur inter vi-
 vos.*

(36) Idem Reg., διαβάλλωσι. Alias sycophantias ab
 Eusebianis objectas vide supra in epistola Alexan-
 drine synodi.

Iam, et crimine obnoxiam conscientiam! quod sane nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrociora tolerastis, multas quoque contumelias et injurias sustinuit catholica Ecclesia: sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit⁷⁹. Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco sit; nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et huiusmodi vestræ confessiones et tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertate, necnon pro innocentia Athanasii episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vestræ securitati conducebant: sed ea curavimus, ea egimus, quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictionum vicem dolemus, et illorum afflictiones nostras arbitramur.

39. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei amanatissimos imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis iudicum, quorum officium est popularia solum curare, clericos judicet, aut ullatenus in posterum, occasione curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis molitur: sed ut quisque citra persecutionem aut vim vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram unanimiorem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi iudicio damnatum depositumque fuisse, tamen si revera nunquam is ut episcopus sit habitus. Vestrum igitur episcopum Athanasium redeuntem, cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti, et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communionem desistant, ac deinceps sese Ecclesiæ catholicæ conjungant.

⁷⁹ Matth. x, 22.

(37) Quæ in editis sequebantur post ἴδια ἡγούμεθα, pertinent ad sequentem epistolam, ut infra monemus.

(38) Hæc, χωρὶς τινος διωγμοῦ, in editis deerant, notum sumus ex Reg. et Basil. inuati.

(39) Reg., ὑπὸ τῶν.

(40) Οὐδέ πώποτε uno verbo. In Reg. melius quam editi, οὐδέ πώποτε.

(41) Quæ sequuntur post τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ, ad hanc epistolam pertinere, nec sequenti addenda esse, monet Regii codicis scriptor, qui præposito asterisco, et inferius deinde altera nota apposita, sic habet, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τούτου ἔχει κατὰ προσθήκην αὐτῆ ἢ ἐπιστολῆ τῆς μετ' αὐτῆς, ἧγουν τῆς πρὸς πάντας ἐπισκόπους, id est,

θίνου συνεδήσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. Ὅθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομνησκομεν καὶ προτροπόμεθα ὑμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ καὶ χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὕτως σωθήσεται. Διὸ περ καὶ ἐπι ποιεῖν τοιμήσασθε καθ' ὑμῶν, ἢ θλίψεις ἀντιχαρᾶς ὑμῖν ἔστω· τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου, καὶ αἱ τοιαῦτα ὑμῶν ὁμολογίαι καὶ αἱ βάσανοι οὐκ ἀμισθοὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἔπαθλα. Διὸ μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως καὶ τῆς καθαρῆτος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιθήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμπάσχομεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα ἴδια ἡγούμεθα (37).

39. Διὸ περ ἀνηγάχαμεν, καὶ ἠξιώσαμεν τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλέας, ὅπως ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἐπι κάμοντας καὶ πιεζομένους ἀνεθῆναι κελύσῃ, καὶ προστάξωσι μηδένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικούς, μήτε ὅλως τοῦ λοιποῦ, προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος διωγμοῦ (38), χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐχεται καὶ βούλεται, ζῆ, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχηται. Γρηγόριος μέντοι ὁ παρανόμως παρὰ τῶν (39) αἵρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο γὰρ γινωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοφυλία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς πάσης συνόδου καθηρέθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδέ πώποτε (40) οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὅλως γενόμενος ἐνομήσθη. Χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Ὅθεν καὶ παραινόμεν πᾶσι τοῖς, ἢ διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομήν τινων, κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μυσαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (41).

quæ ab hac nota usque ad sequentem habentur, ad hanc epistolam pertinent, nec in subsequenti ad omnes episcopos leguntur. Nimirum amanuensis cum eas epistolas fere similes adverteret, priorem tantum descripsit, quibusdam quæ in secunda duntaxat legebantur ad marginem additis, ne exciderent, monetque vicissim, ea quæ sequuntur post τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ, priori solui, et nequaquam subsequenti esse ascribenda. Subodorari tamen licet quædam verba quæ ad sequentem epistolam pertinent, eorumdem negligentia in priori remansisse nullo discrimine distincta: itemque nonnulla hanc primam spectantia, subsequenti falso ascribi; sed levioris momenti res est.

40. (Ἐπειδὴ δὲ ἐγνωμεν (42), ὅτι καὶ Ἀφρόνιος, καὶ Ἀθανάσιος ὁ Καπιτωῦνος, καὶ Παῦλος, καὶ Πλουτίων, οἱ συμπρεσβύτεροι ἡμῶν, συσκευτῆν καὶ αὐτοὶ πεπὸνθασιν ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ὥστε τοὺς μὲν ἐξορισμῷ πειραθῆναι, τοὺς δὲ καὶ θανάτων ἀπειλὰς ἀπαφευγῆναι· τούτου ἕνεκεν καὶ περὶ τούτου δηλώσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον ἤγησάμεθα, καὶ ἀθῶους ἀπελύσαμεν, εἰδότες, ὅτι πάντα τὰ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον κατὰ τῶν συσκευασθέντων ὑπ' αὐτῶν γέγονεν. Ἐπρεπε μὲν (43) οὖν τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἰδίου ἰδίου ὑμῖν δηλώσαι· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ πλείονος μαρτυρίας καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον ἠθέλησεν ὑμῖν γράψαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεβαλλόμεθα, ἀλλὰ καὶ σημάδιαι ὑμῖν ἐποιδάσαμεν, ἵν', ὡσπερ ἡμεῖς, οὕτω καὶ ὑμεῖς αὐτοὺς ἀποδέξησθε· ἄξιοι γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐπαίνου, ὅτι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ αὐτοὶ ἠξιώθησαν παρὰ τῶν αἱρετικῶν ὕβριν ὑπομείναι.) Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ τῶν προϊσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, γινώσκεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων ἀπεστείλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα (44) καὶ ἐκ τούτων γινώτε, ὅτι ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας (45).

H AGIA SYNODOS

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

41. Καὶ πρὶν μὲν λαθεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαβείας ὑμῶν (46), οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερόν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἵρέσεως προστάται, πολλὰ καὶ δεινὰ, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπ' ἀλέθρῳ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἢ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. Αὕτη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πουργία, ταύτης αἰετῆς θανατηφόρου γεγονάσι προθέσεως, ὅπως πάντας τοὺς ὁποῖδήποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς τιμωρίας κατεπόνουν. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελ-

40. (Cæterum quia cognovimus Eusebianos in Aphthonium, 125 Athanasium quoque Capitonis filium, Paulum et Plutionem compresbyteros nostros, conspirationem fecisse, ita ut alii quidem in exsilium missi sint, quidam mortis minis perterriti aufugerint; idcirco vobis declarandum duximus, etiam illos a nobis receptos, et innocios esse declaratos; quod probe sciremus, omnia quæ ab Eusebianis adversus orthodoxos geata sunt, ad gloriam et commendationem eorum quos illi calumniati sunt vergere. Decebat quidem episcopum vestrum, ministrumque nostrum Athanasium, de iis, ut de propriis proprios, vos certiores facere, sed quoniam firmioris testimonii causa, ipsam sanctam synodum vobis scribere exoptavit; ideo nihil super sedendum rati, hæc vobis quam primum significare curavimus; ut quemadmodum nos, ita vos quoque illos recipiatis; laudem enim ipsi merentur, quoniam propter suam in Christum pietatem digni habitusunt ab hæreticis contumeliam pati.) Quænam autem a sancta synodo decreta sint contra Arianae hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ sub juncta sunt, cognoscetis; ea enim ad vos misimus, ut hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, iis qui in Ægypto et Libya sunt episcopis et ministris, dilectis fratribus in Domino salutem.

41. Etiam vestrae pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, exsecrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiae catholice doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exsilium misere, alios in ipsius suppliciiis confecerunt. Certo fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt, quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo

(42) Reg., quem sequimur, Ἐπειδὴ δὲ. Basil., Ἐπι δὲ. Editi vero, ἐπι δὲ καί.

(43) Mên abest ab editis, nos sumus ex Regio mutuat. Paulo infra Reg., ἰδίων ἰδίοις, sed ἰδίοις deest in editis. Basil. vero hunc locum sic corrupte habet, ὡς περὶ ἰδίων ὑμῖν ὑμῖν δηλώσει, spatio vacuo inter duo ὑμῖν relicto, quasi aliquid deficiat. Paulo infra Reg., ἀνεβαλλόμεθα. Mox idem, σημάδιαι cuius acuto.

(44) Post ἵνα, hæc, καὶ ὑμέτερα θεοσέβεια σύμφηφος τοῖς παρ' ἡμῶν ὀρισθεῖσι γένηται, quæ in editis legebantur, ad subsequentem epistolam pertinent, ut monet ad marginem Regii codicis scriptor.

(45) Hæc ad modum tituli sequentur in editis. Ἡ αὐτῆ οὖν ἐπιστολῆ ἀπαρράλλακτως κατὰ πάντα

ἐγγράφῃ πρὸς τοὺς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόπους. Hæc ipsa epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ absque ullo discrimine scripta est. Sed non modicum inter utramque intercedit discrimen, ut cuique licet advertere ambas inter se conferenti.

(46) Post hæc verba τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, hæc Regii codicis scriptor apposuit: καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἴσην κατὰ πάντα τῆς πρὸ αὐτῆς, ἥτοι τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρέων, πλὴν τῶν πρὸς τὸ τέλος σεσημειωμένων, κατελείφθη ἀγραφος, διὰ τὸ μὴ δευτερωθῆναι: καὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὰ χαρτία, cum hæc epistola præcedenti ad Alexandrinorum Ecclesiam missæ omnino similis sit, iis exceptis quæ sub finem annotavimus, eam non descripsimus, ne bis labor et charta inumeretur; quod superius explicatum est.

judicando sunt usi. Ideo diffusi iis quas lusere fa-
hulis, atque rumoribus quos de illo sparsere : imo
animadvertentes, se non vera posse earum rerum pro-
ferre argumenta ; cum essent in urbe Sardica, no-
luerunt ad synodum sanctorum omnium episcopo-
rum accedere. Atque hinc æquitas iudicii fratris et
coepiscopi nostri Julii liquido apparuit, qui non
temerario consilio, sed cum debita accurate
sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de commu-
nitione fratris nostri Athanasii relictum : quippe qui
octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes.
A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod
per dilectos fratres nostros presbyteros suos, 126
et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio
sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes
ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, com-
munionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque
vestra charitas animadvertat : Cum ad sanctam
synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc,
uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis
litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos
vocosque fuisse, ut se iudicio sisterent. At illi
sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergi-
versationibus iudicium subterfugere cœperunt. Po-
stulabant enim ut innocentem quasi reum a nostra
communione ejiceremus, non advertentes quam
indécens, imo potius quam impossibile illud esset.
Quin et monumenta in Mareote edita a sceleratis-
simis et perditissimis quibusdam adolescentibus,
quibus ne minimum quidem clericatus gradum quis-
piam contulisset, una solum e partibus præsentis,
facta esse constabat : nam neque frater noster Athana-
sius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus illic
adsuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius frau-
dulenta subjectio, omni turpitudine plena erat : nam
cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non
ut quæ scirent dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant,
falso proferrent. Siquidem et vestrum presbytero-
rum, qui absente episcopo, rei curam gerebatis, ac
voluistis quæstioni interesse, et veritatem patefacere,
mendaciaque refutare, nulla est habita ratio ; neque
enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose
ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia
omnibus comperta sit, attamen dum monumenta
illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissi-
mum Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in
mercedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus,
calumniam suam coarguere. In iisdem enim mo-
numentis narrabat ipse Ischyras, se, qua hora Ma-
carium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum
jacuisse : licet e contra Eusebiani scribere ausi
sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse
et oblationem fecisse.

ἐληλυθέναι εἰς τὸ κελλῖον ἑαυτοῦ διεβεβαιωτο, νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἑαυτόν· καίτοι τῶν περὶ Εὐσεβίου
γράφαι τολμησάντων, ἐστάναι τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ

42. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia
et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim,
et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athana-
sium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-

φοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου τὴν καθαρῆ-
τητα βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ
διὰ τοῦτο οὐτε μετὰ πίστεως, οὐθ' ὄλως δικαία γέγο-
νεν ἢ παρ' ἐκείνων κρίσει· διόπερ οὐδὲ θαρρόυντες,
οἷς ἐδραμάτεργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρόλυσαν κατ' αὐτοῦ,
ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων
ἀποδείξει εἶχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν
πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων
ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι· ἐκ δὲ τούτου φανερὰ καὶ δι-
καία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκό-
που ἡμῶν Ἰουλίου· οὐ γὰρ ἀσκεπτι βεβούλευται, ἀλλὰ
καὶ μετ' ἐπιμελείας ὤρισεν, ὥστε μηδὲ ὄλως διστάσαι
περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου.
Εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀγδοήκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας·
εἶχε καὶ τοῦτο δικαίον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων ἑαυτοῦ, καὶ διὰ γραμμάτων
μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσεβίον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει,
ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπερειδομένους. Ὅθεν οἱ παντα-
χοῦ πάντες ἐπίσκοποι τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου
ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ
ἡμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον
τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὲ, καθά
προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων
ἐντολῶν ὑπεμνήθησαν οἱ τῆς ἐψῆς, καὶ ἐκλήθησαν
παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι, ὑπὸ τῆς
συνειδήσεως καταγινωσθόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι
προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἡξίου γὰρ τὸν
ἀθῶν, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας
ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες ὡς ἀπρεπὲς, μᾶλλον δὲ
ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ
Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπόνηρων καὶ ἐξωλεστά-
των τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευσεν οὐδὲ
τὸν τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μο-
νομέριαν πεπράχθαι. Οὐτε γὰρ ὁ ἀδελφός ἡμῶν
Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὐτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος
ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὁμοῦς ἡ
παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενομένη,
πάσης αἰσχύνῃς ἦν μεστὴ· πῆ μὲν γὰρ ἔθνικοι, πῆ
δὲ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἴνα, ἅπερ Ἰσασιν,
εἰπωσιν, ἀλλ' ἴνα, ἅπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι,
ψεύσωσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων
φροντιζόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου,
καὶ βουλομένων παρῆναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν
ἀληθεῖαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέξαι, οὐδεὶς λό-
γος γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ἡμᾶς παρῆναι, ἀλλὰ
καὶ μεθ' ὕβρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα
φανερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία,
ὁμοῦς, ἀναγινωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὐρομεν
αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκο-
φαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα
τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν.
Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι
διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ἣ Μακάριον
προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

42. Κάκεινη δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκο-
φαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐρα-
σαν γὰρ καὶ κατεδῆσαν φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθα-
νάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινα, Μελιτιανὸν ἐπίσκοπον,

ἀνηρηθέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῶ στεναγμῶ καὶ πει-
 νασμένοις δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιον τοῦ
 ζῆντος ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδιδόναι. Ἄλλ' οὐκ
 ἄγνωστα γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων· ἔγνωσαν γὰρ
 ἅπαντες ζῆν τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξ-
 ετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα
 εὐχερεῖς διελεγχόμενοι ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις·
 αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείκνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀνη-
 ρῆσθαι μηδὲ τεθνηκέναι· ὅμως οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ'
 ἑτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέρας συκοφανταίαις
 ἐπέζητουν, ἵνα πάλιν, μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι τὸν
 ἀνθρώπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη ὁ ἀδεελφὸς
 ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρρησίᾳ χρω-
 μένος προσκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοὺς. Καὶ ἡμεῖς
 δὲ τυχόμεθα καὶ προσετρέψμεθα ἑλθεῖν αὐτοὺς εἰς
 τὴν κρίσιν, καὶ εἴπερ δύναται, διελέγξαι. Ὡ τῆς
 πολλῆς πλεονεξίας! ὦ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας! μάλ-
 λον δὲ, εἰ δεῖ τάληθές εἰπεῖν, ὦ κακῆς καὶ ὑπευθύνου
 συνειδήσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. Ὅθεν,
 ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομνησόμενοι καὶ προσετρέψμεθα
 ἡμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὁρθὴν πίστιν τῆς Καθολικῆς
 Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ καὶ
 χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὑβρεῖς καὶ ἀδικίας
 ὑπέμεινεν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας
 εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Διόπερ, κἂν ἐτι ποιεῖν
 τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω
 τὰ γὰρ ταῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου· καὶ
 αἱ ταῦτα· ὑμῶν ὁμολογίαι καὶ αἱ βάσανοι οὐκ ἀμι-
 σθοὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ θεοῦ
 τὰ ἐπαύλα. Διότι μέγιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὀγιαι-
 νούσης πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου
 ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ
 οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς
 ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ
 πεποιθήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμ-
 πάσομεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ
 ἐκείνων παθήματα ἴδια ἠγούμεθα, καὶ τοῖς δάκρυσιν
 ὑμῶν τὰ ὑμέτερα δάκρυα συνεμίξαμεν. Οὐκ ὑμεῖς
 δὲ μόνοι πεπόνθατε, ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλ-
 λοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν ταῦτα ἐλθόντες ἀπωδύρον-
 το (47).

45. Διόπερ ἀνηνέγκαμεν καὶ ἠξιώσαμεν τοὺς
 εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλέας, ὅπως
 ἡ φιλάνθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἐτι κάμνοντας καὶ
 πειζομένους ἀνεθῆναι κελύσῃ, καὶ προσταξέωσι μηδ-
 ἑνα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων
 μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικοὺς, μήτε
 ὄντως τοῦ λοιποῦ προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιχειρεῖν
 τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος
 διωγμοῦ, χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐ-
 χρεταὶ καὶ βούλεται, ζῆ, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρή-
 νης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρ-
 χηται. Γρηγόριος μέντοι ὁ παρανόμως παρὰ τῶν
 αἵρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμέ-
 τεραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλαίς· καὶ τοῦτο γὰρ
 γνωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοψυχία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς

⁴⁵ Matth. x, 22.

(47) Reg. ἀπωδύραντο. Mox idem post ἀνηνέγκαμεν, habet τοῖνον, et paulo post θεοσεβεστάτους, ubi
 in editis et caeteris cod. θεοφιλεστάτους.

A num episcopum occidisse : quam rem similito ge-
 mitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantē
 viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradī.
 Sed non latuit eorum vafrities : omnibus enim
 compertum fuit hominem vivere, et inter vivos
 numerari : et cum conspicerent illi, ad omne scelus
 prompti viri, se mendacii convictos : ipse enim Arse-
 nius vivus se minime occisum aut mortuum esse
 palam fecit ; nihilo tamen magis quieverunt, sed
 alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut,
 quibusvis machinis adhibitis, hominem denovo ca-
 lumniarentur. Quid igitur, dilecti ? Nequaquam per-
 territus est frater noster Athanasius, sed iterum
 magna usus fiducia eos in jus provocabat. Nos
 quoque rogavimus hortatique sumus, ut iudicio as-
 sisterent, et si possent, hominem convincerent. O
 magnam arrogantiam ! o ingentem superbiam ! aut
 potius si vere dicendum est, o malam, et crimino-
 obnoxiam conscientiam ! quod sane nulli non ex-
 ploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus
 vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ
 Catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et
 atrocia tolerastis, multas quoque contumelias et in-
 juriassustinuit Catholica Ecclesia : sed qui persevera-
 verit usque in finem, hic salvus erit ⁴⁵. Quare si quid
 iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii
 vobis loco sit : nam istiusmodi vestræ **127** confessiones et
 tormenta sua mercede non carebunt : sed certaminis
 præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide
 potissimum decertate, necnon pro innocentia Athana-
 sii episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque
 rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ ve-
 stræ securitati conducebant : sed ea curavimus, ea egi-
 mus quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe
 nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum
 afflictiones, nostras arbitramur, et nostras lacrymas
 cum vestris commiscuimus. Neque vos dumtaxat lægi
 estis, fratres, sed de iisdem ipsis complures alii ex
 comministris nostris, huc cum venissent, fuis
 lacrymis conquesti sunt.

45. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei
 amantissimos imperatores, rogantes eorum huma-
 nitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur,
 dimitti jubeant, decernantque ut, ne quis iudicium,
 quorum officium est popularia solum curare, cleri-
 cos iudicet, aut ullatenus in posterum, occasione
 curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis
 moliat : sed ut quisque citra persecutionem, aut
 vim, vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam
 agat, ac cum quiete et pace catholicam et aposto-
 licam sectetur fidem. Porro vestram unanimitem
 monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter
 jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram
 urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi iudi-
 cio damnatum depositumque fuisse ; tametsi revera

nunquam is ut episcopus sit habitus. Vestrum igitur episcopum Athanasium redeuntem cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communiione desistant, ac deinceps sese Ecclesie catholice jungant. Quenam autem a sancta synodo decreta sint contra Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Menophantum, Ursacium, Valentem et Georgium, Arianæ hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis. Ea enim ad vos misimus, ut vestra pietas decretis nostris suffragetur, et hinc notum sit vobis Ecclesiam catholicam non dissimulante

agere cum iis qui in se scelera perpetrarint. B
 ὁμητέρα θεοσέβεια σύμφηρος τοῖς παρ' ἡμῶν ὀρθοίται γένηται, καὶ ἐκ τούτων γινώτε, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

SANCTA SYNODUS

Per Dei gratiam Sardicæ congregata, omnibus ubique episcopis et comministris Ecclesie catholice, dilectis fratribus in Domino salutem.

44. Multa quidem plerumque contra Dei servos, rectæ fidei inhærentes, moliri ausi sunt Ariomanitæ: dum enim spuriam doctrinam subjicerent, orthodoxos ejicere conati sunt. Tanta autem vi jam contra fidem insurrexerunt, ut id ne pietatem quidem religiosissimorum imperatorum latuerit. 128 Itaque, Dei gratia opitulante, ipsi religiosissimi imperatores nos ex diversis provinciis ac civitatibus in unum coegerunt, et sanctam hanc synodum in civitate Sardica celebrari concesserunt; ut, amoto quovis dissidio ac omni prava fide eliminata, sola erga Christum pietas apud omnes servetur. Venerunt enim Orientales quoque episcopi, hortantibus piissimis imperatoribus, ad ea potissimum quæ pluries jactitarent de dilectis fratribus et commi-

(48) Editi, Μονοφάντου, Ναννίου versio, Demophantes, sed perperam, est enim Menophantes Ephesinus. Athanasius infra, epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ hactenus oratio prima contra Arianos perperam inscribatur, ait Ursacium, Valentem, Acacium, Patrophilum et Narcissum in Sardicensi synodo fuisse damnatos, quod de cæteris quidem certum est, de Patrophilo vero nusquam reperitur. Putamus Athanasium generatim tantum hos Arianicæ sectæ fautores damnatos dicere, quod vulgo verum habetur dum pars maxima damnata sit.

Quæ vero subjuncta huic epistolæ memorantur, nihil aliud esse queat, quam epistola encyclica mox sequens, ubi Sardicensis synodi gesta fusius enarrantur.

(49) Post ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα hæc habet Theodoretus, apud quem hæc epistola habetur, lib. II, c. 8: Ἀπὸ τε Ῥώμης καὶ Σπανίας, καὶ Γαλλίας, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀφρικῆς, Σαρδονίας, Παννονίας, Μυσίας, Δακίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαίας, Ἠπείρων, Θράκης, Ῥοδόπης, Ἀσίας, Καρίας, Βιθυνίας, Ἐλλησπόντου, Φρυγίας, Πισιδίας, Καππαδοκίας, Πόντου, Φρυγίας ἄλλης, Κιλικίας, Παμφυλίας,

πάσης συνόδου καθήρηθη, εἰ καὶ τὰ μέγιστα οὐδὲ πώποτε οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὄλωσ γενόμενος ἐνομισθῆ· χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Ὅθεν καὶ παραινόμεν πᾶσι τοῖς διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομήν τινων κοινωήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες, καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μισαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ Θεοδῶρου, καὶ Ναρκίσσου, καὶ Στεφάνου, καὶ Ἀκακίου, καὶ Μηνοφάντου (48), καὶ Ὑρρακίου, καὶ Οὐάλεντος, καὶ Γεωργίου τῶν προισταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν γινώσεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων. Ἀπεστελλομεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ ὁμητέρα θεοσέβεια σύμφηρος τοῖς παρ' ἡμῶν ὀρθοίται γένηται, καὶ ἐκ τούτων γινώτε, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

H AGIA SYNODOS

H κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα (49) τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

44. Πολλὰ μὲν καὶ πολλὰκις ἐτόλμησαν οἱ Ἀρειομανῖται κατὰ τῶν (50) δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν τὴν πίστιν φυλαττόντων τὴν ὀρθὴν νόθον γὰρ ὑποβάλλοντες διδασκαλίαν, τοὺς ὀρθοδόξους ἐλαύνειν ἐπειράθησαν· τοσοῦτον δὲ λοιπὸν κατεπανέστησαν κατὰ τῆς πίστεως, ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαθεστάτων βασιλέων λαθεῖν. Τοιγαροῦν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ συνεργούσης, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐσεβέστατοι βασιλεῖς συνήγαγον ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην σύνοδον ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει (51) γενέσθαι δεδώκασιν, ἵνα πάσα μὲν διχόνοια περιαρεθῇ, πάσης δὲ κακοπιστίας ἐξελαθεῖσθαι, ἢ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια μόνη παρὰ πάντων φυλάττηται. Ἦλθον γὰρ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ἐφᾶς ἐπίσκοποι (52), προτραπέντες καὶ αὐτοὶ παρὰ τῶν εὐ-

Λυδίας, νήσων Κυκλάδων, Αἰγύπτου, Θηβαΐδος, Λιθύης, Γαλατίας, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Οὗτε forte ideo apud Athanasium desiderantur, quod jam initio primæ Sardicensis synodi epistolæ descripta haberentur, cum multa tamen discrepantia.

Hæc epistola apud Hilarium in Fragmentis Latine habetur ex Græco translata.

(50) Sic Reg. et Theodoretus. Editi vero mendose καὶ τῶν. Paulo post, νόθον γὰρ, Reg. et Theod. Editi νόθην γὰρ. Infra Theod. ὡς μηδὲ τὴν ἀσὴν τῶν θεοφιλεστάτων. At omnes editi et iuss. ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαθεστάτων. Sed Reg. τῶν εὐσεβεστάτων. Hilarium, *ut non religiosam pietatem clementissimorum*, etc. Paulo post Theod. θεοφιλέστατοι βασιλεῖς.

(51) Basil. ἐν τῇ Σερδῶν πόλει. Theod. vero, ἐπὶ τὴν Σαρδικησίαν πόλιν.

(52) Theod. Ἦλθον γὰρ ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς ἐφᾶς. Mox Reg. ἐθρῦλον, uti solet cum λ unico. Infra post Ἀγκυρογαλατίας, Theod. αἰδίτ καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης, et postea ἴσως καὶ εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς ἐφθασαν αἱ διαβολαί, et ita Hilarium legit, *arbitrari ad vos ipsos*.

εβσεστάτων βασιλέων, μάλιστα δι' ἄπερ ἐθρόλλουν A
πολλάκις περὶ τῶν ἀγαπῆτων ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ
συλλειτουργῶν, Ἀθανασίου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, καὶ Μαρκελλοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀγκυρογα-
λατίας. Ἰσως γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς ἐφθασαν αὐτῶν αἱ
διαβολαί· καὶ ἰσως (53), καὶ τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς
ἐπεχείρησαν παρασαλεύσαι, ἵνα κατὰ μὲν τῶν ἀθῶων
ἔ λέγουσι πιστεύσητε, τὴν δὲ τῆς μοχθηρᾶς αὐτῶν
αἰρέσεως ὑπόνοιαν ἐπικρύψωσιν. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ
ταῦτα ποιεῖν συνεχωρήθησαν. Ἔστι γὰρ ὁ προϊστά-
μενος τῶν Ἐκκλησιῶν Κύριος, ὁ ὑπὲρ τούτων καὶ πάν-
των (54) ἡμῶν θάνατον ὑπομείνας, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν εἰς
θεράπονδον ἄνοδον πᾶσιν ἡμῖν δεδωκώς. Πάλαι μὲν οὖν
γραφάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ
ἡμῶν τῷ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ κατὰ
τῶν προειρημένων συλλειτουργῶν ἡμῶν, λέγομεν δὲ B
Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἔγραψαν
καὶ οἱ (55) ἀπὸ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπίσκοποι, μαρ-
τυροῦντες μὲν τῇ καθαρότητι τοῦ συλλειτουργοῦ
ἡμῶν Ἀθανασίου, τὰ δὲ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον
γενόμενα μὴδὲν ἕτερον ἢ ψευδῆ καὶ συκοφαντίας
εἶναι μεστά· καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκ τοῦ κλη-
θέντα (56) αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν καὶ
συλλειτουργοῦ Ἰουλοῦ μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν
γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλοῦ φανερὰ τούτων
ἢ συκοφαντία πέφηεν· ἦλθον γὰρ ἂν, εἴπερ ἐθάρ-
βουσι οἱς ἔπραξαν καὶ πεποιθήκασιν κατὰ τῶν συλλε-
τουργῶν ἡμῶν· ὁμῶς καὶ ἐξ ὧν πεποιθήκασιν ἐν
ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ φανερωτέραν τὴν
ἑαυτῶν συσκευὴν ἀπέδειξαν. Ἀπαντήσαντες γὰρ εἰς C
τὴν (57) Σαρδῶν πόλιν, ἰδόντες τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν
Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκληπᾶν, καὶ
τοὺς ἄλλους, ἐφοδῆθησαν εἰς χρίσιν ἐλθεῖν, καὶ οὐχ
ἄπαξ. οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κληθέντες,
ὡς ἐπήκουσαν (58) ταῖς κλήσεσι· καίτοι πάντων
ἡμῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ εὐ-
γηρηστάτου Ὁσίου, τοῦ καὶ διὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν
ὁμοιογίαν καὶ διὰ τὸ τοσοῦτον κάματον ὑπομεμε-
νηκῆναι πάσης αἰδοῦς ἄξιον τυγχάνοντος, ἀναμενόν-
των καὶ προτρεπομένων αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς τὴν
χρίσιν, ἐν ᾧ ἄπερ ἀπόντων τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν
ἐθρόλλησαν (59) καὶ ἔγραψαν κατ' αὐτῶν, ταῦτα

(53) In Reg., καὶ deest. In editis legitur. Theod. vero hunc locum sic habet, ὡς καὶ τὰς, minus recte. Paulo post Theod. πιστεύητε.

(54) Theod., καὶ ὑπὲρ πάντων. Mox omnes Theodoretii editi mendose, καὶ δι' αὐτὰς τὴν εἰς οὐρ. Postea editi ὑμῖν δεδωκώς. Reg. Basil. et Theod., ἡμῖν δεδωκώς.

Quæ sequuntur autem sic habet Theod. : Πάλαι μὲν οὖν ἔγραψαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Μάριον, καὶ Θεόδωρον καὶ Θεόγνιον, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηρόφαντον καὶ Στέφανον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ, quæ sic ab Hilario versa sunt : *Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio consacerdoti, etc.* Hos Arianos præsules consulto ab Athanasio omisso fuisse putamus, qui alias nonnumquam nomina provinciaram prætermittit, quod parvi ad rem quæ agitur sint momenti. Menophantus vero et Stephanus apud Theodoretum irrepsisse videntur, amanuensius imperitia, qui hos episcopos quod infra nominentur, huc quoque putavit inserendos. Alias

nistris nostris Athanasio episcopo Alexandria, et Marcello episcopo Ancyrogalatia, disquirenda. Fortasse enim ad vos quoque pervenerunt eorum calumniæ : fortasse et vestras aures commovere conati sunt, quo suis adversus innoxios calumniis vos fidem haberetis, ipsique interim nefariæ suæ hæresis suspicionem dissimularent. Sed non diu licuit id agere : est enim qui Ecclesiis patrocinatur Dominus, qui pro iis et pro nobis omnibus mortem subiit, ac per seipsum omnibus nobis aditum dedit ad cælum. Cum igitur jam pridem Eusebiani Julio comministro nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo litteras scripsissent contra prædictos comministros nostros, nempe Athanasium, Marcellum et Asclepam ; scripserunt quoque alii ex aliis partibus episcopi, qui litteris suis de Athanasii ministri nostri innocentia ferrent testimonium : quæ autem ab Eusebianis gesta essent, mendacis et calumniis plena esse affirmarent ; tametsi hinc præsertim eorum sycophantia propalam fuit, quod vocati a dilecto et comministro nostro Julio, non accessissent, quod item ex ipsis Julii scriptis perspicuum erat. Venissent enim si iis quæ contra comministros nostros egerant, fiduciam habuissent. Conspirationem tamen suam manifestius declararunt ex iis quæ in illa sancta et magna synodo gessere. Cum enim Sardicam advenissent, conspectis ibi fratribus nostris Athanasio, Marcello et Asclepa aliisque, iudicio se sistere reformidarunt : nec semel aut bis, sed plurimumque in suis vocati non obtemperarunt ; quamvis nos omnes episcopi convenissemus, inque primis felicissimæ vir senectutis flosius, qui ob ætatem et confessionem et ob tantum a se susceptum laborem, omni est reverentia dignus. Expectantibus igitur nobis atque hortantibus ut iudicio se sisterent, quo ea quæ contra comministros nostros absentes sparserant, et litteris significarant, hæc ipsa coram probare possent : illi utique quantumvis vocati, nequaquam accessere, uti supra diximus, hincque calumiam prodidere suam : ac ipsa recusatione sycophantias ac insidias suas tantum non proclamarunt. Qui enim dictis suis habent

enim certum est Stephanum vivente Eusebio nondum episcopum Antiochiæ fuisse, sed Flacillum.

(55) Theod., λέγομεν δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρκελλοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης. Ἐγραψαν δὲ καὶ οἱ.

(56) Κληθέντας Reg. et Theod. Editi vero κληθῆναι. Mox post, συλλειτουργοῦ Ἰουλοῦ, hæc μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλοῦ, quæ in editis deerant, in Reg. et Theod. habentur, et ab Hilario lecta sunt. Paulo post Theod. καὶ οἱς πεποιθήκασιν.

(57) Theod., Σαρδέων. Reg. Σερδῶν.

(58) Theod., ὑπήκουσαν.

(59) Reg. de more, ἐθρόλλησαν. Mox Theod. ταῦτα παρόντων, quæ lectio præstare videtur Athanasiana, quam tamen, quia in omnibus editis et mss. Athanasii, et in quibusdam Theodoretii habetur, rejiciendam iudicavimus. Paulo post, loco καθάπερ Theod. καθῶς habet.

fiduciam, ii sane non recusant coram adversariis consistere. Quandoquidem autem accedere renuerunt, arbitramur neminem latere, eos (quanquam malis de more velint artibus uti), cum nihil habebant quod adversum comministros nostros probare

129 possint, absentes quidem calumniari, præsentes vero refugere.

κὼν ἐκεῖνοι πάλιν κακουργεῖν ἐθέλωσιν (60), ὅτι ξαί, τούτους μὲν διαβάλλουσιν ἀπόντας, παρόντας δὲ

45. Non solum autem, charissimi fratres, ob suam adversus illos sycophantiam fugam fecere; sed etiam quod præsto viderent qui se de variis criminibus accusarent. Illic enim vincula et ferrum: illic viri ab exilio reversi comparebant. Ab iis autem qui adhuc in exilio detinebantur missi sunt quidam e comministris nostris eorum cognati: accesserunt itidem amici quorumdam, qui fuerant iis auctoribus interempti. Quodque gravissimum est, aderant episcopi, quorum unus ferrum et catenas protulit, quibus oneratus ab illis fuerat: alii caedem eorum calumnia perpetratam testabantur. Eo enim devenerant insaniam, ut tentarent etiam episcopos perimere, et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret, ob eorum quippe criminationem capitis fuerat damnatus. Alii inflicta gladiis vulnera exhibuere: alii se eorum opera famem pertulisse conquesti sunt. Horumque facinorum non vulgares homines, sed integræ ecclesiæ testes erant, quarum legati, nos, de militibus gladio instructis, de turbis clavas gestantibus, de iudicium minis, de supposititiis epistolis certiores fecerunt. Lectæ sunt enim litteræ a Theognio adversum comministros nostros Athanasium, Marcellum et Asclepam confictæ, ut imperatores in illos concitaret, quod verum esse comprobarunt qui tunc temporis fuerant Theognii diaconi. His adijciendæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, ministrorum in carcere in mancipationes: hæcque om-

Α παρόντες ἐλέγξαι δυναθῶσιν· ἀλλ' οὐκ ἤλθον κληθέντες, καθάπερ προείπομεν, δεικνύντες καὶ ἐκ τούτων τὴν συκοφαντίαν ἐαυτῶν, καὶ μονοουχί τὴν ἐπιβουλήν καὶ συσκευήν, ἣν πεποιθήκασι, βοῶντες διὰ τῆς παρατιθήσεως. Οἱ γὰρ θαρβρῶντες οἷς λέγουσι, τούτοις καὶ εἰς πρόσωπον συστήναι δύνανται. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀπήνησαν, νομίζομεν λοιπὸν μηδένα ἀγνοεῖν, μηδὲν ἔχοντες κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν ἐλέγ-φεύγουσιν.

45. Ἐφυγον γὰρ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, οὐ μόνον διὰ τὴν τούτων συκοφαντίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοὺς ἐπὶ διαφόροις ἐγκαλοῦντας αὐτοῖς ἐθεώρουν ἀπαντήσαντας· δεσμὰ γὰρ ἦν καὶ σιδηρὰ προφερόμενα, ἀπ' ἐξορστίας ἐπανεληθόντες ἄνθρωποι, καὶ παρὰ τῶν ἐπικατεχομένων εἰς ἐξοριστίαν, ἐλθόντες ἦσαν συλλεiturγοὶ συγγενεῖς· καὶ φίλοι δὲ τῶν δι' αὐτῶν ἀποθανόντων παρεγένοντο· καὶ τὸ μέγιστον, ἐπίσκοποι παρήσαν, ὧν ὁ μὲν τὰ σιδηρὰ καὶ τὰς ἀλύσεις προέφερον (61), ἃς δι' αὐτοὺς ἐφόρσεον, οἱ δὲ τὸν ἐκ τῆς διαβολῆς αὐτῶν θάνατον ἐμαρτύραντο. Εἰς τοσούτον γὰρ ἐρθασαν ἀπονοίας, ὥς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνελεῖν αὐν, εἰ μὴ ἐξέφυγον (62) τὰς χεῖρας αὐτῶν· ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργγός ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολήν, κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Ἄλλοι δὲ πληγὰς ξιφῶν ἐπεδείκνυντο· ἄλλοι δὲ λιμὸν ὑπομεμνηχένοι παρ' αὐτῶν ἀπαυδύροντο· καὶ ταῦτα οὐχ οἱ τυχόντες ἐμαρτύρουν ἄνθρωποι, ἀλλ' Ἐκκλησῖαι ὅλαι ἦσαν, ὑπὲρ ὧν οἱ ἀπαντήσαντες καὶ πρεσβεύοντες ἐδίδασκον, στρατιώτας ξιφῆρεις, βχλοῦς μετὰ ροπαλῶν, δικαστῶν ἀπειλὰς, πλαστῶν γραμμάτων ὑποβολὰς. Ἀνεγνώσθη γὰρ γράμματα τῶν περὶ Θεόγνιον πλαττομένων (63) κατὰ τῶν συλλεiturγῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἵνα καὶ βασιλέας κατ' αὐτῶν κινήσωσι· καὶ ταῦτα ἤλεγξαν οἱ γενόμενοι τότε διάκονοι Θεογνίου. Πρὸς τούτων, παρθένων γυμνώσεις, ἐμπρησμοὺς Ἐκκλησιῶν, φυλακὰς κατὰ τῶν λειτουργῶν, καὶ ταῦτα πάντα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διὰ τὴν δυσῶνον μὸν αἴρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν· οἱ γὰρ παραι-

(60) Theod., ἐθελήσωσιν. Paulo infra idem, παρόντας δὲ διαφεύγουσιν. Mox Theod., διὰ τὴν κατὰ τούτων non male, sed ultima Theodoretii editio κατὰ τοῦτον mendose habet. Et post pauca idem Theod., ἐπὶ διαφόροις ἐγκλήμασιν ἐγκλ. Mox idem, προφερόμενα, καὶ ἀπ' ἐξορίας ἐπανεληθόντες ἄνθρωποι καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ κατεχομένων ἐν ἐξορίαις ἐλθόντες ἦσαν συλλεiturγοὶ, συγγενεῖς δέ, etc., sed longe præstat Athanasii lectio. Hilarius ita vertit, ut vix cui magis faveat, augurari possimus, habet tamen ille adhuc, quo lectio ἐπι firmatur.

(61) Theod., τὰ σιδηρὰ καὶ τὰς κατήνας προέφερον. Editi, περιέφερον. Nos Reg. sequimur qui itidem ut Theodoretus proέφερον habet. Episcopum autem qui catenas quibus, Arianis auctoribus, constructus fuerat in synodo exhibuit, conjectamus esse Lucium Adrianopolitanum, τὸν πολλάκις παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, ait Athanasius *Apol. de fuga*, id est, qui, ipsis auctoribus, sæpenuero catenis onustus fuit.

(62) Theod., ἐξέφυγε, minus recte. Mox Theod., ἀνέτη γοῦν ὁ συλλεiturγός. Editi Athanasii, ὁ οὖν

συλλεiturγός, sed mutila est sententia, ut statim advertas. Nos Reg. sequimur, cuius lectio firmatur tum voce μακαρίτης quæ de vita functo tantum dicitur, tum ex Hilario qui habet, *decessit enim copis episcopus noster beatissimus Theodorus*, mendose, pro Theodulus. Si lectio Theodoretii genuina esset, vertendum foret, *extorris factus est comminister*, etc. De Theodulo hæc ipsa dicuntur infra *Epist. ad solit.* paulo post initium. De eodem quædam in *Apol. de fuga*. Hallucinantur autem qui ex aliis Athanasii locis comprobati putant Theodulum post Sardicensem synodum obiisse: hac de re disputabitur infra.

(63) Πλαττομένων deest in Theod. Sic tamen legit Hilarius qui habet: *lectæ sunt enim litteræ factæ a Theognito falsæ*, etc. Item Hilarius, adversus Athanasium et Marcellum confictas dicit, omisso Asclepa. Paulo post Reg., διάκονοι Διογνίου, quo item nomine Theognius apud Athanasium sæpe nuncupatur. Infra Theod., κατὰ τῶν συλλεiturγῶν. Hilarius vero cum Athanasio *adversus ministros Dei*.

τούμενοι τὴν πρὸς τοὺτους κοινωνίαν ἀνάγκην εἶχον A
 πρᾶσθαι (64) τούτων. Ταῦτα τοῖνον συνορῶντες, εἰς στενὴν εἶχον τὰ τῆς προαιρέσεως ἢ ἰσχύοντο μὲν γὰρ ὁμολογεῖν ἃ δεδράκασι (65). Διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι λοιπὸν εἶτι ταῦτα κρύπτεσθαι, ἀπήντησαν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀφίξεως ὑπόνοιαν ὡς μὴ πλημμελήσαντες δόξωσιν ἀποφύγεσθαι. Ἰδόντες δὲ τοὺς παρ' αὐτῶν συκοφαντηθέντας, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν παθόντας, τοὺς κατηγοροῦς, τοὺς ἐλέγχους πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἔλθειν οὐκ ἐβούλοντο κληθέντες (66), καίτοι τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπᾶ, πολλῇ τῇ παρῆρησιν χρωμένων, ἀποδυρομένων, καὶ ἐπιχειμένων, καὶ προκαλουμένων (67) αὐτοὺς, καὶ ἐπαγγελλομένων μὴ μόνον ἐλέγγειν τὴν συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ δεικνύναι ὅσα κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἐπλημμέλησαν (68). Οἱ δὲ τοσοῦτω φόβῳ τοῦ συνεϊδότητος κατεσχέθησαν, ὡς φυγεῖν αὐτοὺς, καὶ διὰ τῆς φυγῆς τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν ἐλέγξαι, καὶ ἅπερ ἐπλημμέλησαν, διὰ τὸν δρασμὸν ὁμολογήσαι (69).

46. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοῖνον οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, αὐτῶν ἢ κακοτροπία δεικνύται καὶ συκοφαντία, ὅμως ἵνα μὴδὲ ἐκ τῆς φυγῆς πρόσφασιν τινα ἑτέρας κακοουρίας πορίσασθαι δυνήθωσιν, ἐσκεψάμεθα κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὰ παρ' ἐκείνων δραματοποιηθέντα ἐξετάσαι· καὶ τοῦτο προθέμενοι, εὐρομεν αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν παρῆρητων συκοφάντας, καὶ μὴδὲν ἕτερον ἢ ἐπιβουλήν κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν πεποιηκότας· ὃν γὰρ C
 εἶχον παρὰ Ἀθανασίου πεφονεῦσθαι Ἀρσένιον, οὗτος ζῆ, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεται. Ἀπὸ δὲ τούτου (70) καὶ τὰ περὶ τῶν ἄλλων θρυλληθέντα παρ' αὐτῶν φαίνεται πλάσματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ ποτηρίου ἐθρύλου, ὡς κλασθέντος παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου Ἀθανασίου, ἐμαρτύρησαν μὲν οἱ παραγενόμενοι ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρεῶτου καὶ τῶν λοιπῶν τόπων (71), ὅτι μὴδὲν τούτων πειραχταί· καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲ γράφοντες οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν ἱκανῶς διεθεβαίουσιντο μὴδὲ ὑπόνοιαν ὅπως τοιαύτην ἐκεῖ γεγενῆσθαι. Ἄλλως τε ἃ λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ κατὰ μονομέρειαν συνέστηκε γεγενῆσθαι· καὶ ὅμως καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τούτοις, ἐθνικοὶ καὶ κατηγούμενοι ἠρωτῶντο· ἐξ ὧν εἰς κατηγούμενος ἐρωτῶμενος ἔφασκεν ἔνδον εἶναι, ὅτι ὁ D

nia nulla alia de causa quam abominandae Ariarum haereses gratia; qui enim eorum communione recusabant haec experiri coacti sunt. Haec igitur dum animadverterent, quid consilii caperent ignorabant; erubescabant enim facinora confiteri sua. Quod autem haec ultra latere non valeret, Sardiniam venerant, ut adventu suo suspicionem flagitiorum levare viderentur. At ubi eos quos vel calumniis vel calamitatibus afflixerant, accusatores debitis documentis instructos conspexere; vocati licet, se sistere noluerunt; quamvis comministri nostri Athanasius, Marcellus et Asclepas, magna cum fiducia conquererentur, instarent, provocarent et pollicerentur se non solum sycophantiam refutatos, sed etiam ostensuros quanta illi scelera perpetrassent adversus Ecclesias suas. At illi tanto conscientiae terrore correpti sunt, ut fugam facerent, et fuga calumniam suam proderent, ac scelera sua fugiendo faterentur.

46. Porro quamvis eorum improbitas et sycophantia non modo ex prioribus, sed ex istis quoque sit explorata; attamen, ne ex fuga sua novi cujusdam doli occasionem captare valeant, visum fuit nobis improba eorum facinora juxta veritatis normam disquirere. Re sic proposita, 130 eos ex suis actis sycophantas esse, et revera insidias adversum comministros nostros struxisse deprehendimus. Arsenius enim, quem ab Athanasio necatum aiebant, etiamnum superstes est et inter vivos numeratur: hincque ea etiam quae de aliis sparserunt liquet esse conficta. Quandoquidem autem illi de calice a Macario presbytero Athanasii confracto insurrabant; qui Alexandria et ex Maereote, necnon ex aliis locis huc concesserant, testati sunt nihil ejusmodi commissum fuisse. Imo episcopi Aegyptii litteris suis ad Julium comministrum nostrum testimonium ferunt, ne suspitionem quidem hujus rei ibi exstitisse. Porro ea quae se contra illum habere dicunt monumenta, constat altera solum parte praesente fuisse edita: et alioqui in his monumentis efficiendis, ethnici et catechumeni interrogati fuere. Quidam autem ex catechumenis illis, interrogatus, aiebat se intus fuisse quando Macarius in eum locum se immisit: alius item interrogatus dicebat Ischyram illum ab ipsis decantatum

(64) Reg., πειρᾶσθαι. Editi vero, πειρασθῆναι.

(65) Theod., αἰσχυρόμενοι γὰρ ἃ δεδράκασι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι εἶτι. Reg. λοιπὸν εἶτι, in editis vero εἶτι deest. Mox idem, εἰς τὴν Σάρδεων. Reg., εἰς τὴν Σερδῶν.

(66) Theod., εἰσελθεῖν οὐκ ἔδυναντο κληθέντες. Similiter Hilarius: *venire vocati non potuerunt*.

(67) Theod., προσκαλουμένων.

(68) Ἐκοινωνήσαν. Sic omnes cum ed. tunc mss., sed praestant Theodoretus lectio ἐπλημμέλησαν, quicum Hilarius commiserant.

(69) Theod., διὰ τῶν δρασμῶν.

(70) Ἀπὸ δὲ τούτου. Sic Reg. et Theod. Editi vero περὶ δὲ τούτου. Mox θρυλληθέντα Reg. de more cum unico λ, et infra ἐθρύλου. Et post haec κλασθέντος;

Reg. et Theod. At editi Ολασθέντος.

(71) Reg. et edit. Commel., καὶ τῶν τόπων. Edit. Paris., καὶ τῶν λοιπῶν τόπων, et sic veteres Theodoretus editiones, unde haec lectio desumpta videtur. Nova Theodoretus editio, καὶ τῶν ἄλλων τόπων. Paulo post Theod. γράψαντες. Infra Theod. Ἄλλως τε λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ, ἃ κατὰ μονομέρειαν συνέβη γεγενῆσθαι. Hilarius vero proprius ad Athanasium lectionem accedit: *Dicunt autem acta etiam se habere adversus ipsum: quae habent autem, absente parte altera constat fuisse confecta*. Ibidem Reg. κατὰ μονομέρειαν συνέστη.

(72) Art. ὁ deest in Reg. et Theod. Paulo post edit. Comm. et Reg. θρυλούμενον.

tunc ægrotum in cellula decubuisse; ita ut hinc liquido constet nihil omnino mysteriorum tunc celebratum fuisse, cum catechumeni intus essent, et Ischyras non adesset, sed æger decumberet. Quin et ipse sceleratissimus Ischyras, qui mentitus fuerat dicendo Athanasium sacrum quemdam librum combussisse, et ea de re convictum fuisse, confessus est se per id temporis ægrotasse et decubuisse, cum Macarius adfuit, ut vel hinc vere sycophanta ille sit habendus. Certe in hujus calumnie mercedem ipsum Ischyram episcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat. Duo enim presbyteri, qui Meletii quondam sequaces, demum a beatæ memoriæ Alexandro olim Alexandriæ episcopo recepti sunt, iidemque nunc cum Athanasio versantur, huc advenientes testati sunt illum nunquam Meletii presbyterum fuisse, nec Meletium in Mareote ecclesiam vel ministrum unquam habuisse. Nihilominus eum qui presbyter non erat, nunc quasi episcopum producerunt, ut hoc nomine usi, per sycophantiam ejus auditores percellant.

τυγχάνοντα νῦν ὡς ἐπίσκοπον ἤγαγον (75), ἕνα τῶ ἀκούοντας.

47. Lectus est quoque liber comministri nostri Marcelli, et deprehensa est Eusebianorum dolosa vafrities. Nam quæ per interrogationem Marcellus dixerat, ea quasi ex professo dicta, sunt calumniati. Lectis igitur subsequentibus ac iis quæ ante quæstiones illas posita erant, recta viri fides inventa est. Neque enim ex sancta Maria, ut illi affirmabant, Verbo Dei initium tribuebat: neque regnum ejus finem habiturum; sed regnum ejus initio et sine carere scripserat. Asclepas autem comminister monumenta protulit Antiochiæ, præsentibus accusatoribus, et Eusebio Cæsareæ episcopo edita, et ex sententiis episcoporum qui eum judicabant, se innocentem esse demonstravit. Non sine causa igitur, dilectissimi fratres, sæpius vocati non obtinuerunt, sed fuga sibi consuluerunt. Nam impellente conscientia, se revera calumnias struxisse **131** aufugiendo confirmarunt, hincque contigit ut iis quæ ab eorum accusatoribus præsentibus objicerentur ac demonstrarentur, fides sit habita. Jam vero super hæc omnia, eos qui olim ob Arii hæresim damnati et ejecti fuerant, non solum receperunt, sed et ad altiorem gradum promoverunt; diaconos quidem ad presbyteratum, et ex presbyteris ad episcopatum, nulla alia de causa, quam ut impietatem dis-

(75) Theod., Καὶ γὰρ αὐτός. Paulo post τῶν θείων βιβλίων καὶ διαψεύσασθαι, sunt qui malint legere, καὶ διελεγχθεῖς, quam lectionem firmare videtur Hilarius, qui habet, *ac de hoc convictus*.

(74) Theod., προσδεχθέντες.

(75) Theod., νῦν ἐπίσκοπον προήγαγον. Mox idem δόξωσι ἐπὶ τῆς συκοφαντίας.

(76) Μαρκέλλου. De Marcelli causa agemus in Admonitione in Epistolam ad solitarios. Paulo infra, Theod., ὡς ὠμολογημένον. Mox idem ἀνεγνώθη ὡς ταῦτα καὶ τὰ ἐξῆς, sed Hilarius nobiscum: *lecta sunt enim quæ sequebantur*.

(77) Theod., τῶ Θεῷ Λόγῳ. Reg., τῶ τοῦ Θεοῦ Λό-

Α Μακάριος ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἕτερος ἐρωτώμενος ἔλεγε τὸν θρυλλούμενον παρ' αὐτῶν Ἰσχύραν νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἐν κελλίῳ· ὡς ἀπὸ τοῦτου φαίνεσθαι μηδὲως γεγενῆσθαι τι τῶν μυστηρίων, διὰ τὸ τοὺς κατηγουμένους ἔνδον εἶναι, καὶ τὸν Ἰσχύραν μὴ παρεῖναι, ἀλλὰ νοσοῦντα κατακεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτός (73) ὁ παμπόνηρος Ἰσχύρας, ψευδάμενος ἐπὶ τῷ εἰρηκέναι κεκαυκέναι τὸν Ἀθανάσιόν τινα τῶν θείων βιβλίων καὶ διηλέγχεσθαι, ὠμολόγησεν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ νοσεῖν ὅτε Μακάριος παρῆν, καὶ κατακεῖσθαι, ὡς καὶ ἐκ τούτου συκοφάντην αὐτὸν εἶναι. Ἀμέλει τῆς συκοφαντίας ταύτης μισθὸν αὐτῷ τῷ Ἰσχύρῳ δεδώκασιν ἐπισκοπῆς ὄνομα, τῷ μὴδὲ πρεσβυτέρῳ τυγχάνοντι. Ἀπαντήσαντες γὰρ δύο πρεσβύτεροι σὺν Μελιτίῳ ποτὲ γενόμενοι, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας δεχθέντες (74), καὶ νῦν σὺν Ἀθανασίῳ ὄντες, ἐμαρτύρησαν μηδεπώποτε τοῦτον πρεσβύτερον Μελιτίου γεγενῆσθαι, μηδὲ ὄλως ἐσηκέναι Μελίτιον εἰς τὸν Μαρεώτην Ἐκκλησίαν ἢ λειτουργόν· καὶ ὁμῶς τὸν μὴδὲ πρεσβύτερον ὀνόματι τούτῳ δόξωσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήττεσθαι.

47. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκέλλου (76), καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσέβιον ἡ κακοτεχνία. Ἄ γὰρ ὡς ζητῶν ὁ Μάρκελλος εἶρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβλήκασιν. Ἀνεγνώσθη γοῦν τὰ ἐξῆς, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ζητημάτων, καὶ ὀρθὴ ἡ πίστις τοῦ ἀνδρὸς εὐρέθη· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς ἁγίας Μαρίας, ὡς αὐτοὶ διεδουλοῦσαντο, ἀρχὴν ἐίδου τῷ Θεῷ Λόγῳ (77), οὔτε τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν ἀναρχὸν καὶ ἀτελετέτητον εἶναι τὴν τούτου ἔγραψε. Καὶ Ἀσκληπᾶς δὲ ὁ συλλειτουργὸς προήνεγκεν ὑπομνήματα γενόμενα (78) ἐν Ἀντιοχείᾳ, παρόντων τῶν κατηγόρων, καὶ Εὐσεβίου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας· καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικασάντων ἐπισκόπων ἔδειξεν ἑαυτὸν ἄθωον εἶναι. Εἰκότως οὖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καλούμενοι πολλάκις οὐχ ὑπήκουσαν (78), εἰκότως ἐφυγον. Ἵπὸ γὰρ τοῦ συνειδότης ἐλαυνόμενοι, φυγῆ τὰς συκοφαντίας ἑαυτῶν ἐξεβαίωσαν, καὶ πιστευθῆναι κατ' αὐτῶν πεποιθήκασιν, ἃ παρόντες οἱ κατηγοροῦντες ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυντο (80). Ἐπεὶ τοίνυν πρὸς τοῦτοις πᾶσι καὶ τοὺς πάλαι καθαιρεθέντας (81) καὶ ἐκκληθέντας διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν οὐ μόνον ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ εἰς μείζονα βαθμὴν προήγαγον, διακόνους μὲν εἰς πρεσβυτέριον, ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκόπους (82),

γῶ. In editis τοῦ δεστ.

(78) Theod., προήνεγκεν ὑπομνήματα γεγενημένα.

(79) Theod., ὑπακούουσιν.

(80) Theod., ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυντο. Ἔτι τοίνυν. Hilarius autem legisse videtur, Τί τοίνυν; vertit enim, *quid igitur?*

(81) Theod., κατηγορήθέντας. Sed Hilarius nobiscum, *depositos*.

(82) Theod., ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκοπὴν, Hilarius autem, *de presbyterio in episcopatum*. Sunt qui vertendum existiment *presbyteros depositos in episcopatum*; quod, tametsi verum esse con-

δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα τὴν ἀπίθειαν διασπείραι καὶ πλῆ-
τῶναι δυνηθῶσι, καὶ τὴν εὐσεβῆ διαφθείρωσι πίστεϊν.

A seminare et latius propagare, ac piam fidem cor-
rumpere valerent.

48. Εἰσὶ δὲ τούτων μετὰ τοὺς περὶ Εὐσεβίου νῦν
ἑταροὶ Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Ἑρακλείας, Νάρκισσος ὁ
ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Στέφανος ὁ ἀπὸ Ἀν-
τιοχείας, Γεώργιος ὁ ἀπὸ Λαοδικείας, Ἀκάκιος ὁ
ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Μηνόφαντος ἀπὸ
Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, Οὐρσάκιος ὁ ἀπὸ Σιγγιδόνου
τῆς Μυσίας, Οὐάλης ἀπὸ Μουρσῶν (83) τῆς Παννο-
νίας· καὶ γὰρ οὗτοι τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθόντας ἀπὸ
τῆς ἑφῆς, οὐκ ἐπέτρεπον οὔτε εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον
εἰσελθεῖν, οὔτε ὄλως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
παρεβάλλειν. Καὶ ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὴν Σαρδικίην,
κατὰ τόπους συνόδους ἐποιοῦντο πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ
συνθήκας μετὰ ἀπειλῶν· ὥστε ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς
τὴν Σαρδικίην, μηδὲ ὄλως εἰς τὴν κρίσιν ἐλθεῖν, μηδ'
ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθεῖν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ (14), ἀλλὰ
μόνον ἐλθόντας, καὶ ἀφοσιώσει τὴν ἐπιδημίαν ἑαυτῶν
ἐπιδειξαμένους, ταχέως φυγεῖν. Ταῦτα γὰρ γινώμαι
δεδυνήμεθα παρὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Μακα-
ρίου ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ Ἀστερίου ἀπὸ Ἀραβίας,
τῶν ἐλθόντων σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀναχωρησάντων
ἀπὸ τῆς ἀπιστίας αὐτῶν. Οὗτοι γὰρ, ἐλθόντες εἰς τὴν
ἁγίαν σύνοδον, τὴν μὲν βίαν ἦν ἔπαθον, ἀπωδύ-
ραντο (85), οὐδὲν δὲ παρ' αὐτοῖς ὀρθὸν ἔλεγον πράτ-
τεσθαι, προστιθέντες καὶ τοῦτο, ὡς ἄρα εἶεν ἐκεῖ
πολλοὶ τῆς ὀρθῆς ἀντιποιοῦμενοι δόξης, καὶ κωλύο-
μενοι παρ' αὐτῶν ἐλθεῖν ἐνταῦθα, διὰ τὸ ἀπειλεῖν καὶ
ἐπαγγέλλεσθαι κατὰ τῶν βουλομένων ἀναχωρεῖν ἀπ'
αὐτῶν. Τούτου γοῦν ἕνεκα καὶ ἐν ἐνὶ οἴκῳ πάντας μῆναι ἐσπούδασαν, μηδὲ τὸ βραχύτατον ἰδιάζειν αὐτοὺς
ἐπιτρέψαντες.

48. Horum autem principes post Eusebium hi
sunt : Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis
in Cilicia, Stephanus Antiochiæ, Georgius Laodi-
cææ, Acacius Cæsareæ in Palæstina, Menophantus
Ephesi in Asia, Ursacius Singidoni in Mysia, Valens
Mursiæ in Pannonia. Isti enim eos qui secum ab
Oriente venerant, non permittebant ad sacram sy-
nodum accedere, nec ullo modo ad Ecclesiam Dei
se conferre. Et cum Sardicam venirent, per diversa
loca synodos privatim agebant, adhibitisque minis
fœdera inibant, ut cum Sardicam advenissent,
nullatenus sese iudicio sisterent, neque una cum
sancta synodo convenirent : sed perfunctorie dua-
taxat adventu suo significato, statim aufugerent.
Hæc enim ediscere licuit a comministris nostris
Macario in Palæstina episcopo, et Asterio in Ara-
bia, qui, postquam cum illis venerant, ab eorum im-
fidelitate recessere. Hi enim cum ad sanctam sy-
nodum advenissent, de vi sibi illata conquesti
sunt, dicebantque nihil ab illis recte ac sincere
agi. Addebant insuper multos cum illis esse rec-
tæ fidei cultores, qui ab illis quominus huc ac-
cederent impedirentur; eos enim qui se deserere
vellent minis absterrebant. Quocirca curarunt ut
in una domo omnes manerent, ac nulli conce-
debant vel minimum quidem temporis seorsum de-
gere.

49. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔδει παρασιωπῆσαι, οὐδὲ ἀνεκ-
διηγῆτους ἔδει τοὺς συκοφαντίας, τὰ δεσμὰ, τοὺς
φόνους, τὰς πληγὰς, τὰς περὶ τῶν πλαστῶν ἐπιστο-
λῶν συσκευὰς, τὰς αἰκίας, τὰς γυμνώσεις τῶν παρ-
θένων, τὰς ἐξοριστίας, τὰς καταλύσεις τῶν Ἐκκλη-
σιῶν, τοὺς ἐμπρησμούς, τὰς μεταθέσεις ἀπὸ μικρῶν
πόλεων εἰς μείζονας παροικίας, καὶ πρὸ γε πάντων,
τὴν κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως (86) ἐπιναστώσαν δυσ-
ῶνυμον Ἀρειανὴν αἵρεσιν δι' αὐτῶν· τούτῳ ἕνε-
κεν, τοὺς μὲν ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συλλει-
τουργοὺς Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκλη-
πῆν (87), καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς συλλειτουργούντας τῷ
Κυρίῳ, ἀθώους καὶ καθαροὺς εἶναι ἀπεφηγάμεθα,
γράφαντες καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, ὥστε
γινώσκειν ἐκάστης Ἐκκλησίας τοὺς λαοὺς τοῦ ἰδίου

49. Quandoquidem igitur par non esset silentio
prætermittere eorum sycophantias, vincula, cædes,
plagas, conspirationes supposititiis epistolis stru-
ctas, vulnera, virginum denudationes, exsilia, ec-
clesiarum desolationes, incendia, translationes a
minoribus civitatibus ad majores diœceses, ac præ
omnibus, execrandam hæresim Arianam, quæ iis
auctoribus contra rectam fidem insurrexit; idcirco
dilectos quidem fratres et comministros nostros
Athanasium, Marcellum et Asclepam, et qui cum
illis ministri sunt Domini, innocentes et puros esse
declaravimus; missis ad singulas diœceses litteris,
ut eujusque Ecclesiæ populi sui episcopi innocen-
tiam agnoscant, cumque pro episcopo habeant ac
despectent redeuntem. Illos autem qui, instar lupō-

stat ex præcedentibus, ab Athanasio nequaquam
indicatum arbitramur.

(83) Theod. Μουρσῶν. Hilar. a Mursa. Mox Theod.,
τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθοῦσιν. Paulo post idem σύνοδον
ἐλθεῖν. Mox παραβαλεῖν συνεχώρησαν. Infra ἐποιοῦν-
το πρὸς ἑαυτοὺς. Theod. et Reg. Editi καθ' ἑαυ-
τοὺς.

(84) Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ Theod. Mox
Reg., ἀποδημίαν ἑαυτῶν. Paulo post, Μακαρίου ἀπὸ
Παλ. Sic Theodoretus. Hilarius vero et ipse Atha-
nasius alias semper, Ἀρειον, Arium, non vero Ma-
narium vocant.

(85) Reg. ἀπωδύραντο. Infra idem ὡς ἄρα. Post
hæc Theod. ἀπειλεῖν καὶ ἐντέλλεσθαι. Valesius le-
gendum putat ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀπειλεῖν. Sed
quorsum illa verborum transmutatio, cum ἐπαγ-
γέλλεσθαι idipsum sit quod ἀπειλεῖν, ut alias sæpe
animadvertimus. Paulo post Theod. ἐν ἐνὶ οἴκῳ
πάντες, sed melius πάντας, ut habet Athan. Infra
ἀνεκδιηγῆτους. Felckmannus putat legendum ἀνεκ-
δικήτους, et sane Hilarius ita legit, qui habet : quia
ergo non oportuit conticescere, nec inulta retinere.

(86) Theod. l. post πίστεως addit νῦν.

rum, eorum Ecclesias invasere, Gregorium Alexandriæ, Basilium Ancyrae, Quintianum Gazæ, ne episcopus appellent, nec aliquam cum illis communionem habeant, neve litteras ab iis accipiant vel ad eos scribant. **132** Theodorum autem, Narcissum, Acacium, Stephanum, Ursacium, Valentem, et Menophantum, necnon Georgium, tametsi is, praemetu, ab Oriente hinc non accesserit; quia tamen a beatæ memoriæ Alexandro damnatus depositusque est, et quia is ut cæteri illi Arii vesanix sectator est; hos, inquam, ob delata crimina communi calculo sancta synodus episcopatu abdicavit. Decrevimusque illos non solum episcopos non esse, sed etiam, utpote indignos, fidelium communionem privandos: nam eos qui Filium separant, et Verbum a Patre suo abalienant, a catholica Ecclesia separari, et Christianorum nomine indignos haberi æquum est: Sint igitur vobis anathema, eo quod verbum veritatis adulteraverint; apostolicum enim præceptum est, *Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit* ⁸¹. Cum his jubete ne quis communicet, nihil enim commune luci cum tenebris; hos omnes procul arcete, nulla enim concordia Christo cum Belial. Et cavete, dilecti, ne litteras vel ad illos scribatis, vel ab eis accipiat; Quin potius studete, fratres et comministri, ut spiritu nostræ synodo præsentem, suffragium vestrum per vestram subscriptionem ipsi adjiciatis, ut ab omnibus ubique comministris nostris concordia servetur. Divina providentia vos sanctificatos et lætos custodiat, dilecti fratres. Hosius episcopus subscripsit, et sic omnes. Hoc suum rescriptum Sardicenis synodus ad illos misit quibus accedendi facultas non esset, qui et ipsi suffragiis suis decreta synodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo scriperunt aliorumque episcoporum nomina, hæc sunt:

⁸¹ Gal. 1, 8.

(87) Theod., Ἀθανάσιον τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, καὶ Μάρκελλον τὸν τῆς Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶν τὸν Γάζης, et sic Hilarius legit.

(88) Theod., Κυντιανόν. Mox idem post ὀνομάζειν. habet μηδὲ Χριστιανούς, quod apud Hilarium non legitur.

(89) Theod., τοὺς δὲ περὶ Θεόδωρον τὸν ἀπὸ Ἡρακλείας τῆς Εὐρώπης, καὶ Νάρκισσον τὸν ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Ἀκάκιον τὸν ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον ἀπὸ Συγγιδούνου τῆς Μυσίας, καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Μυρσῶν τῆς Πανονίας, καὶ Μηνόφαντον τὸν ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον τὸν ἀπὸ Λαοδικείας. Ibidem etiam καὶ φοβηθέντες μὴ παρεγένοντο in plurali: sed solum Georgium metus impelivit ne Sardicam peteret, cæteri autem hic nominati, eo concessere. Hunc locum sic habet Hilarius, et Georgium, etsi timens, ut dictum est, non adfuit, cum Athanasio videlicet: Theodoretum tamen lectio dum recte intelligatur, bene habet: nam illud, τοὺς περὶ ante Θεόδωρον positum, in reliquis etiam subintelligi debet, ac si legeretur τοὺς περὶ Νάρκισσον..... τοὺς περὶ Γεώργιον, et ita illud φοβηθέντες de solo Georgio in singulari intelligitur; quæ loquendi formula sexcenties apud Athanasium occurrit. Infra καθῆρθῆσθαι, ita Reg. et Theod. Editi vero

ἐπίσκοπου τὴν καθαρότητα, καὶ τοῦτον μὲν ἔχειν ἐπίσκοπον καὶ προσδοκᾶν· τοὺς δὲ εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπαλθόντας δίκην λύκων, Γρηγόριον τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Βασίλειον τὸν ἐν Ἀγκύρᾳ, καὶ Κυντιανὸν (88) τὸν ἐν Γάζῃ, τοὺτους μὴδὲ ἐπισκόπους ὀνομάζειν, μηδὲ ὅλως κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτοὺς ἔχειν, μηδὲ δέχεσθαι τίνα παρὰ τούτων γράμματα, μηδὲ γράφειν πρὸς αὐτούς· τοὺς δὲ γε περὶ Θεόδωρον (89), καὶ Νάρκισσον, καὶ Ἀκάκιον, καὶ Στέφανον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον, καὶ Γεώργιον, εἰ καὶ φοβηθεὶς μὴ παρεγένετο ἀπὸ τῆς ἐφίας, ὁμοῦς διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου καθῆρθῆσθαι αὐτὸν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ τοὺτους τῆς Ἀρείου μανίας, καὶ διὰ τὰ ἐπενεχθέντα αὐτοῖς ἐγκλήματα, τοὺτους παμφηφί καθέλειν ἢ ἀγία ^B σύνοδος ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς. Καὶ ἐκρίναμεν μὴ μόνον αὐτοὺς ἐπισκόπους μὴ εἶναι, ἀλλὰ μηδὲ κοινωνίας μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοὺς καταξιοῦσθαι. Τοὺς γὰρ (90) χωρίζοντας τὸν Υἱὸν, καὶ ἀπαλλοτριούντας τὴν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, χωρίζεσθαι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας προσήκει, καὶ ἀλλοτρίους εἶναι τοῦ Χριστιανῶν ὀνόματος. Ἔστωσαν τοίνυν ὑμῖν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀποστολικὸν ἔστι τὸ παράγγελμα· *Εἰ τις ὑμᾶς ἐδαγγελίῃται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω*. Τοῦτοις μηδένα κοινωνεῖν παραγγέλλετε· οὐδεμίαν γὰρ κοινωνίαν φωτὶ πρὸς σκότος· τοὺτους πάντας (91) μακρὰν ποιεῖτε· οὐδεμίαν γὰρ συμφωνίαν Χριστῷ πρὸς Βελλάρ. Καὶ φυλάξαθε, ἀγαπητοί, μήτε γράφειν ^C πρὸς αὐτούς, μήτε γράμματα παρ' αὐτῶν δέχεσθαι. Σπουδάσατε δὲ μᾶλλον καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί καὶ συλλειτουργοί, ὡς τῷ πνεύματι παρόντες (92) τῇ συνόδῳ ἡμῶν, συνεπιψηφίσασθαι δι' ὑπογραφῆς ὑμετέρας, ὑπὲρ τοῦ παρὰ πάντων τῶν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι. Ἡ θεία πρόνοια καθωσιωμένους (93) ὑμᾶς καὶ εὐθυμοῦντας διαφυλάττει,

καθαίρεθῆναι. Mox Theod. παμφηφί.

(90) Τοὺς γὰρ Reg. et Theodoret. Editi vero τοὺς δὲ. Hunc locum sic habet Theodor., τοὺς γὰρ χωρίζοντας τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ θεότητος τὸν Υἱόν. Hilarius cum Athanasio legit, *separantes enim filium*. Paulo post Theodoretus, Οὐ ἔστωσαν ὑμῖν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἀποστολικὸν γὰρ ἔστι παράγγελμα. Ibidem τὸ ante παράγγελμα deest in Reg.

(91) Reg. τούτων πάντας. Edit. Commel. τούτων πάντες. Edit. Paris. ex Theodoro correcto, τούτους πάντας. Hilarius, *hos omnes longe facite*, etc.

(92) Παρόντες, Reg. et Theod. Editi vero συνόντες. Ibidem Theod. τῇ συνόδῳ ὑμῶν συναίνεσαι καὶ ψηφίσασθαι. Ibid. veteres Theodoretii editiones habent διὰ γραφῆς ὑμετέρας, novæ cum Athanasio δι' ὑπογραφῆς. Priorem lectionem secutus Hilarius, *per litteras vestras vertit*.

(93) Quæ vero sequitur fidei confessio apud Theodoretum, post hæc verba τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι, spuria est, et in vitis sacræ synodi Patribus, a quibusdam confecta, ut in epistola ad Antioche nos testatur Athanasius, quod illic susus agemus. Hilarius cum Athanasio epistolam claudit, ad lita salutatione: *Optamus, fratres, vos in Domino bene valere*,

ἐπισητοὶ ὀδοῦ. Ὅσιος ἐπίσκοπος ὑπέγραψα (94), καὶ οὕτω πάντες. Ταῦτα γράψασα ἢ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυνηθέντας ἀπαντῆσαι· καὶ γεγονάσι καὶ αὐτοὶ σύμψηφοι τῶς κριθῆσαι. Τῶν δὲ ἐν τῇ συνόδῳ γραφάντων καὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὰ ὀνόματά ἐστι τάδε (95)·

50. Ὅσιος ἀπὸ Σπανίας, Ἰούλιος Ῥώμης δι' Ἀρχιδάμου καὶ Φιλοξένου πρεσβυτέρων, Πρωτογένης Σαρδικῆς (96), Γαυδέντιος, Μακεδόσιος, Σευήριος, Πραϊτέστατος, Οὐρσίσιος, Λούκιλλος, Εὐγένιος, Βιτάλιος, Καλεπόδιος, Φλωρέντιος, Βάσσος, Οὐίνκέντιος, Στερκόριος, Παλλάδιος, Δομιτιανός, Χαλβίς, Γερόντιος, Προτάσιος, Εὐλόγος, Πορφύριος, Διόσκορος, Ζώσιμος, Ἰανουάριος, Ζώσιμος, Ἀλέξανδρος, Εὐτύχιος, Σωκράτης, Διδώωρος, Μαρτύριος, Εὐθήριος, Εὐχαρπός, Ἀθηνώδωρος, Εἰρηναῖος, Ἰουλιανός, Ἀλύπιος, Ἰωνᾶς, Ἄστιος, Ῥεστιτούτος, Μαρκελλίνος, Ἀπριανός, Βιτάλιος, Οὐάλης, Ἐρμογένης, Κάστος, Δομιτιανός, Φορτουνάτιος, Μάρκος, Ἀννιανός, Ἡλιόδωρος, Μουσαῖος, Ἀστέριος, Παρηγόριος, Πλούταρχος, Ὑμέναιος, Ἀθανάσιος, Λούκιος, Ἀμάντιος, Ἄρειος, Ἀσκληπιάδης, Διονύσιος, Μάξιμος, Τρύφων, Ἀλέξανδρος, Ἀντίγονος, Αἰλιανός, Πέτρος, Σύμφωρος, Μουσώνιος, Εὐτυχός, Φιλολόγιος, Σπουδάσιος, Ζώσιμος, Πατρίκιος (97), Ἀδόλιος, Σαπρίκιος·

Γαλλίας, Μαξιμιανός, Βηρίσιμος, Βήκτουρος, Βαλεντίνος, Δισιδέριος, Εὐλόγιος, Σαρβάτιος, Δυσκόλιος, Σουπερίωρ, Μερκούριος, Δηκλοπετός, Εὐσέβιος, Σεδριένος, Σάτυρος, Μαρτίνος, Παῦλος, Ὀππατιανός, Νικάσιος, Βίκτωρ, Σεμπρόνιος, Βαλερίνος, Παχτός, Ἰεσσηός, Ἀρίστην, Σιμπλικίος, Μετιανός, Ἀμαντός, Ἀμιλλιανός, Ἰουστινιανός, Βικτωρίνος, Σατορνίλιος, Ἀβουνδάντιος, Δωνατιανός, Μάξιμος·

Ἀφρικῆς (98), Νέσσος, Γράτος, Μεγάσιος, Κολδαῖος, Ῥογατιανός, Κονσόρτιος, Ῥουφίνος, Μαννίνος, Κεσσηλιανός, Ἐρηνιανός, Μαρριανός, Οὐαλέριος, Δυνάμιος, Μιζόνιος, Ἰούστος, Κελεστίνος, Κυπριανός, Βίκτωρ, Ὀνοράτος, Μαρτίνος, Παντάγαθος, Φήλιξ, Βαῦδιος, Αἰβέρ, Καπίτων, Μινερβάλιος (99), Κόσμος, Βίκτωρ, Ἐσπερίων, Φήλιξ, Σεδριανός, Ὑππάντιος, Ἐσπερος, Φιδέντιος, Σαλούστιος, Πασχάσιος·

Αἰγύπτου (1), Λιθούριος, Ἀμάντιος, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων, Ῥωμύλος, Τιθερίνος, Κονσόρτιος, Ἡρακλειδής, Φορτουνάτιος (2), Διόσκορος, Φορτουνα-

50. Hosius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum et Philoxenum presbyteros, Protogenes Sardicæ, Gaudentius, Macedonius, Severus, Praxetatus, Ursicius, Lucillus, Eugenius, Vitalius, Caledodius, Florentius, Bassus, Vincentius, Stercorius, Palladius, Domitianus, Chalvis, Gerontius, Protasius, Eulogus, Porphyrius, Dioscorus, Zosimus, Januarius, Zosimus, Alexander, Eutychius, Socrates, Diodorus, Martyrius, Eutherius, Encarpus, Atheodorus, Irenæus, Julianus, Alypius, Jonas, Aetius, Restitutus, Marcellinus, Aprianus, Vitalius, Valens, Hermogenes, Castus, Domitianus, Fortunatius, Marcus, Annianus, Heliodorus, Musæus, Asterius, Paregorius, Plutarchus, Hymenæus, Athanasius, Lucius, Amantius, Arius, Asclepius, Dionysius, Maximus, Tryphon, Alexander, Antigonus, 133 Ælianus, Petrus, Symphorus, Musonius, Eutychus, Philologus, Spudasius, Zosimus, Patricius, Adolius, Sapricius;

Galliæ, Maximianus, Verissimus, Victorius, Valentinus, Desiderius, Eulogius, Sarrhatus, Dyscolius, Superior, Mercurius, Declopetus, Eusebius, Severinus, Satyrus, Martinus, Paulus, Optatianus, Nicasius, Victor, Sempronius, Valerinus, Pacatus, Jesses, Ariston, Simplicius, Metianus, Amantus, Amillianus, Justinianus, Victorinus, Saturnilus, Abundantius, Donatianus, Maximus;

Africæ, Nessus, Gratus, Megasius, Coldæus, Rogatianus, Consortius, Rufinus, Manninus, Cessilianus, Herennianus, Marianus, Valerius, Dynamius, Mizonius, Justus, Celestinus, Cyprianus, Victor, Honoratus, Marinus, Pantagathus, Felix, Baudius, Liber, Capito, Minervalis, Cosmus, Victor, Hesperio, Felix, Severianus, Optantius, Hesperus, Fidentius, Salustius, Paschasius;

Ægypti, Liburnius, Amantius, Felix, Ischyrammon, Romulus, Tiberinus, Consortius, Heraclides, Fortunatius, Dioscorus, Fortunatianus, Bastamon,

(94) Reg. ὑπέγραψα, quæ vera lectio esse videtur. Editi ὑπέγραψε.

(95) Reg. ἐστὶ ταῦτα. Subscriptiones Sardicenses leguntur quoque apud Hilarium, post epistolam ejus synodi ad Julium, sed longe inferiores numero. Athanasius quippe, non solum eos qui synodo interfuerint, sed etiam alios qui postea ipsi subscripsere memorat. Hilarius vero ne quidem omnes qui Sardicæ congregati fuerant recenset.

(96) Reg. Σεβδίκης. Paulo post edit. Paris. Οὐρσάκιος, et ita legerat Nannius. Reliqui omnes Οὐρσίσιος. Paulo post Reg. Βικέντιος. Infra Χαλβίς, is videtur esse qui apud Hilarium dicitur *Calvus ab Achaia Ripensis de Castro Martii*. Postea Reg. Ἰαννουάριος. Post Μαρτύριος, edit. Paris. Ἐλευθήριος, sed nescio unde; nam edit. Commel. et omnes mss. Εὐθήριος habent, qui ab Hilario dicitur, *Euterius a Procia de Caido*. Paulo post Reg. et edit. Commel. Ῥεσιτούτος, pro Ῥεστιτούτος. Infra editi Φορτουνάτιος. Post Ἀθανάσιος Reg. et Basil. Λούκιος, et ita legerat Nannius. editi vero Δούκιλλος. Ibidem, Ἀμάντιος Reg. et Basil.

(97) Sic Reg. et Basil. At editi Πρίκιος, errore hinc orto, quod sicuti πατρός, πατρὶ, πατέρες, ab amanuensibus πρὸς, πρι, πρες, brevitatis causa scribuntur; ita, Πατρίκιος, Πρίκιος, hinc et infra scriptum habebatur. Quod abbreviationis genus sæpe apud Athanasium erroris causa fuit. Mox Reg. Γαλλίας rubris litteris. Idem paulo post Βηρίσιος.

(98) Reg. Ἀφρικῆς ad marginem rubris litteris. Infra Reg. Μαννίνος, Κεσσηλιανός.

(99) Ita Reg. At alii et editi Μινερσάλης. Paulo post Regius, Φήλιξ, Σεδριανός. Editi Φήλιξ, Σεδριανός.

(1) Reg. Αἰγύπτου rubris litteris ad marg. Mox Reg. Φήλιξ, Ἰσχυράμμων. Alii et editi, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων.

(2) Ita Reg. quem sequimur. Editi Φορτουνάτιος, Φορτουναῖος, Διόσκορος. Nannius vero, Fortunatius, Hermeas, Fortunianus, Dioscurus. Sed Hermeas ille cum in nullo codice, vel Græca editione legitur, hæc irrepsisse creditur. Paulo post Reg. Σαρῆ-

Datyllus, Andreas, Serenus, Arius, Theodorus, A Evagoras, Helias, Timotheus. Orion, Andronicus, Paphnutius, Hermias, Arabion, Psenosiris, Apollonius, Muis, Sarapampon, Philon, Philippus, Apollonius, Paphnutius, Paulus, Dioscorus, Nilammon, Serenus, Aquila, Aotas, Harpocration, Isac, Theodorus, Apollon, Ammonianus, Nilus, Heraclius, Arion, Athas, Arsenius, Agathammon, Theon, Apollonius, Hellas, Paninuthius, Andragathius, Nemesion, Serapion, Ammonius, Ammonius, Xenon, Gerontius, Quintus, Leonides, Sempronianus, Philon, Heraclides, Hieracys, Rufus, Pasophius, Macedonius, Apollodoros, Flavianus, Psies, Syrus, Apphus, Serapion, Isaias, Paphnutius, Timotheus, Elurion, Gaius, Musæus, Pistus, Heraclammon, Hero, Helias, Anagamphus, Apollonius, Gaius, Philotas, Paulus, Tithoes, Eudæmon, Julius;

In Canali Italiæ, Probatius, Viator, Facundinus, Joseph, Numedius, Sperantius, Severus, Heraclianus, Faustinus, Antoninus, Heraclius, Vitalius, Felix, Crispinus, Paulianus;

Cypri, Auxibius, Photius, Gerasius, Aphrodisius, Irenicus, Nunechius, Athanasius, Macedonius, Triphyllius, Spyridon, Norbanus, Sosicrates;

Palæstinæ, Maximus, Aetius, Arius, Theodosius, Germanus, Silvanus, Paulus, Claudius, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Petrus.

134 Hi sunt igitur qui synodi decretis suscripserunt. Exstantque alii permulti, qui etiam ante hanc synodum nostri gratia scripsere, ex Asia sci-

νος. Editi vero Σεργίος. Infra Reg. Ἐρμίας, Ἀραβ. Σαραπάμπων autem mox sequens sic in omnibus mss. et editis habetur, sed mendose pro Σαραπάμπων, nomine scilicet ex Serapide et Ammone composito, ut mos erat Ægyptiis. Videtur is ipse Serapammon esse qui Gregorio Alexandriae pseudoepiscopo auctore in exsilium pulsus fertur in *Epist. ad solitarios*.

(3) Reg. quem sequimur, Ἀρποκρατίων. Editi Ἀποκρατίων. Mox edit. Comm. et omnes mss. Ἰσαάχ. Edit. Paris. Ἰσαάχ. Paulo post Reg. Ἀμμωνιανός, editi vero Ἀμμωνάδος. Infra editi Ἀγαπάμπων, Reg. Ἀγαθάμπων. Paulo post Reg. Παννουθίος; edit. Comm. Παννουθίος, Paris. Παννουθίος. Post pauca omnes mss. post Σαραπίων, his Ἀμμώνιος habent: editi vero semel tantum. Duo Ammonii Ægyptii episcopi ab Arianis vexati memorantur infra *Epist. ad solit.*, paulo ante finem. Mox omnes mss. et edit. Comm. Κόιντος. Edit. Paris. Κόιντος.

Ex his episcopis multi pro catholica fide et pro Athanasii causa extorres facti et varie vexati recensentur infra *Epist. ad solit.*

(4) Οἱ ἐν τῷ Καναλίῳ τῆς Ἰταλίας. Sic omnes mss. et editi præter Reg. qui habet, οἱ ἐν τῷ Καλίῳ, rubris litteris ad marg., sed mendose. Κανάλιος autem Latine *Canalis*, idem est ac *πάροδος*, *transversa via*, id est, non regia. Canon xx. synodi Sardicensis, ἐὰν ἕκαστος ἡμῶν τῶν ἐν ταῖς παρόδοις ἦτοι Καναλίῳ καθεστῶτων ἐπισκόπων. Si unusquisque nostrum qui in transversa via sive in Canali constituiti sumus episcopi.

(5) Reg. Κύπρου ad marg. rubris litteris. Mox idem Αὐξιβίος, Editi Αὐξιβίος. Infra Reg. Τριφύ-

τιανός, Βαστάμων, Δάτυλλος, Ἀνδρέας, Σεργίος, Ἄρειος, Θεόδωρος, Εὐαγόρας, Ἡλίας, Τιμόθεος, Ὀρίων, Ἀνδρόνικος, Παφνούτιος, Ἐρμίας, Ἀραβίων, Ψενσίρις, Ἀπολλώνιος, Μοῦσις, Σαραπάμπων, Φίλων, Φίλιππος, Ἀπολλώνιος, Παφνούτιος, Παῦλος, Διόσκορος, Νειλάμμων, Σεργίος, Ἀκύλας, Ἀωτάς, Ἀρποκρατίων (3), Ἰσαάχ, Θεόδωρος, Ἀπολλῶς, Ἀμμωνιανός, Νεῖλος, Ἡράκλειος, Ἄρειων, Ἀθάς, Ἀρσένιος, Ἀγαθάμμων, Θέων, Ἀπολλώνιος, Ἡλίας, Παννουθίος, Ἀνδραγάθιος, Νεμεσίων, Σαραπίων, Ἀμμώνιος, Ἀμμώνιος, Ξένων, Γερόντιος, Κόιντος, Λεωνίδης, Σεμπρωνιανός, Φίλων, Ἡρακλείδης, Ἰερακός, Ροῦφος, Πασόφιος, Μακεδόσιος, Ἀπολλόδορος, Φλαβιανός, Ψάης, Σύρους, Ἀπφοῦς, Σαραπίων, Ἡσαίας, Παφνούτιος, Τιμόθεος, Ἐλουρίων, Γάιος, Μουσαῖος, Κιστός, Ἡρακλάμμων, Ἡρων, Ἡλίας, Ἀνάγαμπος, Ἀπολλώνιος, Γάιος, Φιλωτάς, Παῦλας, Τιθέης, Εὐδαίμων, Ἰούλιος.

Οἱ ἐν τῷ Καναλίῳ τῆς Ἰταλίας (4), Προβάτιος, Βιάτωρ, Φακουνδῖος, Ἰωσής, Νουμήδιος, Σπηράντιος, Σεβήρος, Ἡρακλειανός, Φαυστίνος, Ἀντωνίνος, Ἡράκλειος, Οὐϊτάλιος, Φήλιξ, Κρησπίνος, Παυλιανός.

Κύπρου (5), Αὐξίβιος, Φώτιος, Γηράσιος, Ἀφροδίσιος, Εἰρηνικός, Νουνέγιος, Ἀθανάσιος, Μακεδόσιος, Τριφύλλιος, Σπυρίδων, Νορβανός, Σωσιχράτης.

Παλαιστίνης (6), Μάξιμος, Ἄετιος, Ἄρειος, Θεοδόσιος, Γερμανός, Σιλουανός, Παῦλος, Κλαύδιος, Πατρικίος, Ἐλπίδιος, Γερμανός, Εὐσέβιος, Ζηνώδιος, Παῦλος, Πέτρος.

(7) Οἱ μὲν οὖν τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφείοις ὑπογράψαντες οὗτοι. Ἐτεροὶ δὲ πλείστοι εἰσιν, οἱ καὶ πρὸ ταύτης τῆς συνόδου γράψαντες ὑπὲρ ἡμῶν, ἀπὸ

λιος, editi vero Τριφύλλιος.

(6) Reg. Παλαιστίνης ad marg. rubris litteris. Mox Θεοδόσιος, is forte est qui infra in subscriptionibus synodi Hierosolymitanæ dicitur Θεόδωρος. Paulo post Reg. et Basil., Πατρικίος, ubi editi Πρῆχιος mendose habebant. Erroris causam vide supra, n. 97.

(7) Hi episcopi numero 284 non omnes synodo Sardicensi interfuerunt, ut supra testatur ipse Athanasius, sed synodi Sardicensis actis suscripsere. Ipse tamen Athanasius initio hujus *Apologias* plusquam trecentos episcopos Sardicensi synodo suscripsisse ait: quod argumentum sane fuerit non omnes hic recensitos fuisse. Et vero inter hos episcopos minime comparant Ephratas Coloniensis, et Marcellus Ancyranus, quos synodo interfuisse extra dubium est. Desiderantur item Olympius in xvii canone Sardicensi memoratus, et quidam alii qui in Hilarii subscriptionibus leguntur: nisi forte scriptorum errore varie iidem nominentur, quod supra de Eutherio et de aliis notatum est. Hinc palam est nonnullos in Athanasianis subscriptionibus omissos fuisse, quod in tanto numero fieri solet. Ex Athanasii loco hujus *Apol.* num. 4, male intellecto, Socrates et Sozomenus ccc circiter episcopos ex Occidente Sardicensi adfuisse synodo referunt, cum tamen Athanasius solum dicat, plusquam trecentos synodo suscripsisse, ccl episcopos synodo adfuisse testatur Theodoretus, lxx in Hilarii subscriptionibus leguntur. Sed Athanasius cum Orientales, tum Occidentales clxx vel circiter in Sardicensi synodo coactos ait in *Epist. ad solit.* Ex quibus si demas lxxx Orientales qui Sardica augumentes Philippopolii convenere, xc

τε τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας, καὶ Ἰσαυρίας, καὶ τὰ ἄνωματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐμφέρεται, ἕγγυς ξγ', ὁμοῦ τμδ'.

51. (8) Ταῦτα μαθὼν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Κωνσταντῖος, μετεπέμψατο ἡμᾶς, γράψας ἰδίᾳ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν μακαρίτην Κωνσταντα, πρὸς δὲ ἡμᾶς καὶ ἄπαξ (9) καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον, ταῦτα.

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΝΙΚΗΤΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΩ (10).**

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμᾶζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν οὐκ ἀγῆκεν ἡ τῆς ἡμέτερας ἡμερότητας φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις οὐ παρεῖδεν (11) ἡ ἀκάματος ἡμῶν εὐσέβεια. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπιπολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν προθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν θεραπείαν· ὅμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς προθέσεως (12) ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεᾶς πληρέστατα γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερεότητα διεπεμψάμεθα, ἵνα ἀφόδως ταῖς ἡμετέραις προσήλπει ταχεῖαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν παραστῆναι σπουδάσης, ὑπὲρ τοῦ τῆς (13) σαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαύσας, καὶ πειραθεὶς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίαις ἀποκατασταθῆς· τοῦτου γὰρ ἕνεκα καὶ τὸν δεσπότην μου καὶ ἀδελφόν μου Κωνσταντα τὸν Νικητὴν Αὐγούστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἐπὶ τῷ ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινευόντων (14), τῇ πατρὶδι ἀποκατασταθῆς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐν ἑμῶν.

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων ἰδηλώσαμεν, ὅπως ἀμερίμμως εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτῶν παραγένῃ, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστελεῖσθαι σε εἰς τὰ ἴδια· ὅμως καὶ νῦν καὶ ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερεότητα δεδώκαμεν, ἐὼν προτροπόμεθα, χωρὶς τινος ἀπιστίας καὶ φόβου, ἐπιθῆναι σε δημοσίοις ὀχθήμασι, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὦν ἐπιθυμοὶς ἀπολαῦσαι δυηθῆς.

Ἐπιστολὴ τρίτη.

Ἦνίκα ἐν τῇ Ἐδέσῃ (15) διετρίβομεν. παρόντων τῶν ὧν πρεσβυτέρων, ἤρρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος

tantum supererunt, qui Sardicensi synodo interfuerint. Sed nihil certum in tanta auctiorum varietate statui potest. Porro si LXIII episcopi qui ante synodum pro Athanasio scripsere, illis cccxxxiii qui synodo subscripsere annumerentur, cccxlvii confident, cum tamen Athanasius cccxliii tantum numeret. Sed vox ἕγγυς ante LXIII adhibita, minus accurate computatum denotat.

(8) Quae hic enarrantur duobus post celebratam synodum annis acta sunt, anno scilicet 349, resque interim gestas praetermittit Athanasius.

Tres epistolae sequentes apud Socratem et apud Nicephorum habentur. Secunda tantum apud Theodoretum: omnes in *Histor. tripart.* lib. iv.

(9) Reg. καὶ ἄπαξ.

(10) Socrates, *Ἀθανασίω ἐπισκόπῳ* Paulo post

A licet, Phrygia et Isauria, quorum nomina in propriis eorum epistolis circumferuntur, prope sexaginta tres, una omnes, trecenti quadraginta quatuor.

51. Horum certior factus Deo charissimus imperator Constantius, nos accersivit, litterasque ad fratrem suum beatæ memoriæ Constantem misit, nobisque item semel, iterum atque tertio scripsit: his verbis.

**CONSTANTIUS VICTOR AUGUSTUS
ATHANASIO.**

Ditius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari nostræ clementiæ humanitas non permisit; te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli mentis meæ propositum litteris tibi significare, eo quod te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspectarem; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exsequerere tuum, ideo litteras munificentiae nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus; ut absque metu quamprimum conspectui nostro te praesentem sistere cures. quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ nostræ pignus assequare.

Epistola secunda.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres; quod summopere cupimus te ad propria remittere, tamen etiam nunc has litteras ad tuam constantiam misimus: quibus adhortamur ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula inscendas, et ad nos properes ut optatis frui valeas.

Epistola tertia.

Cum Edessæ degeremus, praesentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero ad no-

D Socr. ὁμοίως κύμασιν ἀγρίοις.

(11) Socr. et Reg. οὐ παρεῖδεν. Editi vero οὐ παρήκεν.

(12) Socr. τῆς σῆς προθέσεως. Mox Socr. Reg. Basil. δωρεᾶς. Editi, δωριάς. Paulo post Socr. et Basil. στερεότητα. Reg. vero et editi στερότητα.

(13) Ita Reg. Socr. et Niceph. Editi ἐπὶ τῷ τῆς.

(14) Socr. et Nic. ἐπινευσάντων. Initio sequentis epistolae Socr. et καὶ μάλιστα. Infra Socr. διὰ τὸ βουλεύεσθαι. Mox idem νῦν ταῦτα, omisso καὶ. Paulo post Socr. Theod. Nic. στερεότητα. Reg. στερότητα, editi στερεότητα. Ib. Socr. Nic. διεδηλώκαμεν. Διό.

(15) Socr. Ἐδέση. Infra idem. πρὸς τὸ ἡμέτερον. Paulo post idem, ὀδεῦσαι.

strum comitatum properares, ut, ubi vultum nostrum contempseris, **135** quamprimum Alexandriam proficiscerere: sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter: e jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Achitam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum et te quæ optas assequi posse.

Hæc igitur litteras scripsit imperator: quibus acceptis, Romam rediit, Ecclesiæ et episcopo vale dicturus: nam Aquileiæ degebam, quo tempore mihi hæc scripta sunt. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa est; episcopus vero Julius reducti nostro congratulans, ad Ecclesiam litteras misit. Nos autem deinceps quacunquē transivimus, episcopi cum pace deduxere. Litteræ autem istiusmodi sunt.

JULIUS

Presbyteris, diaconis et populo Alexandriam incolenti.

52. Gratulor vobis, dilectissimi fratres, quod fructum fidei vestræ ob oculos demum conspicitis: illud enim ita revera se habere cuivis palam est in fratre et coepiscopo meo Athanasio, quem propter vitæ puritatem precesque vestras vobis Deus restituit. Ex quo sane animadvertere licet, vos semper puras et charitate plenas orationes Deo obtulisse. Memores quippe cœlestium promissionum, necnon disciplinæ ad illas ducentis, in qua per doctrinam prædicti fratris mei instituti estis, revera nostis et per rectam vestram fidem comprehendistis, nequaquam illum a vobis perpetuo sejunctum fore, quem in piissimis vestris animabus semper quasi præsentem habuistis. Mihi itaque ad vos scribenti non multis opus est sermonibus: quæcunque enim vobis a me dicta fuerint, hæc vestra fides præoccupavit, perque Dei gratiam omnium nostrum explevit votum. Gratulor itaque vobis, libet enim repetere, quod in fide invictas servaveritis animas vestras. Nec minus ipsi Athanasio fratri meo gratulor, quod, multas licet passus ærumnas, nulla tamen hora

A πρεσβυτέρου πρὸς σὲ, ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον σπουδάσης, ἐπὶ τῷ, ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσφιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁδεύσης. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλείστος χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήντησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνήσαι σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχέειν ποιῆσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδάσης, καὶ οὕτω δυνήθῃς τῇ τε πατρὶδι σου ἀποκατασταθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν· πρὸς δὲ πληρεστέραν διήγησιν, Ἀχιτᾶν (16) τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν, παρ' οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων ὧν εὐχῇ τυχεῖν δυνήσῃ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τοιαῦτα γράφει· ἐγὼ δὲ δεξάμενος (17) ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην συντάξασθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ· ἐν τῇ Ἀκυληίᾳ γὰρ ἤμην, ὅτε ταῦτα ἐγράφη. Καὶ ἡ μὲν Ἐκκλησία πάσης χαρᾶς πεπλήρωτο· ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἰούλιος, συγκαίρων τῇ ἐπανόδῳ, γράφει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ διερχομένους ἡμᾶς οἱ ἐπίσκοποι καθεξῆς μετ' εἰρήνης προέπεμψαν. Καὶ ἐστὶ τὰ γραφέντα ταῦτα.

ΙΟΥΛΙΟΣ

Πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις (18), καὶ λαῷ παροικούντι Ἀλεξάνδρειαν.

52. Συγκαίρω καὶ γὰρ ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι τὸν καρπὸν τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπ' ὀφθαλμῶν λοιπὸν ὁρᾶτε· τοῦτο γὰρ καὶ (19) ἀληθῶς ἂν τις ἴδοι γενόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου, ὃν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχάς, Θεὸς ὑμῖν ἀποδίδωσιν. Ἐκ δὲ τούτου συνορθῶν ἐστὶ καθαράς ὁμᾶς (20) καὶ μεστὰς ἀγάπης ἀεὶ τὰς εὐχὰς ἀνενηνοχέαι πρὸς τὸν Θεόν. Μνήμονες γὰρ ὄντες τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς, ἣν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ προειρημένου ἀδελφοῦ μου ἐπαυδαίθητε, ἐγνωτε ἀληθῶς καὶ κατὰ τὴν προσοῦσαν ὑμῖν ὀρθὴν πίστιν κατελήφατε (21), ὡς οὐκ ἂν εἰς τέλος ἀφ' ὧμῶν ἀποσχοινισθῆσεται οὗτος, ὃν ταῖς θεοσεβεστάταις ὑμῶν ψυχαῖς ἀεὶ ὡς παρόντα ἐσχέκατε. Οὐκοῦν οὐ πολλῶν μοι χρεῖα λόγων πρὸς ὑμᾶς ἐπιστέλλοντι. Ὅσα γὰρ ὑμῖν ἂν λεχθῆ παρ' ἐμοῦ, ταῦτα ἡ ὑμέτερα (22) πίστις προῦλαβε, καὶ πεπλήρωκε κατὰ Θεοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς πάντων ἡμῶν εὐχῆς. Συγκαίρω τοίνυν ὑμῖν, πάλιν γὰρ ἐρῶ, ὅτι τὰς ψυχὰς ἀκαταμαχίτους ἐν τῇ D πίστει τετηρήκατε, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθα-

(16) Soc., πληρεστάτην διήγησιν, Ἀχιτᾶν.

(17) Ἐγὼ δὲ δεξάμενος. In Apologia ad Constantium testatur Athanasius se litteris ejus acceptis in Gallias ad Constantem Imperatorem iter instituisse; indeque Romam profectus videtur. Sed cum paucis res gestas enarret, multa silentio præterit, quod in præcedentibus licet animadvertere. Ibidem vox συντάξασθαι, salutare, valedicere significat. Hesyechius συντάξασθαι, ἀσπάσασθαι, et sæpe hæc sententia apud ecclesiasticos usu venit.

(18) Reg. Ἰούλιος πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, et sic legit Nannius. In editis vero καὶ διακόνοις desideratur. Socrates Ἰούλιος ἐπισκόπος καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ λαῷ παροικούντι Ἀλεξάνδρειαν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Eriphanius Scholasticus: Julius archiepiscopus pre-

sbyteris et diaconibus et plebi, habitantibus in Alexandria, dilectissimis fratribus in Domino salutem. Exstat hæc epistola II tomo Conciliorum. Ib. Reg. Ἀλεξάνδρειαν, editi vero Ἀλεξανδρεία.

(19) Καὶ deest in Socr. Infra idem, ὃν διὰ τὰς τῆν.

(20) Socr., ὧμῶν. Infra Reg. quem sequimur, καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς. Editi πρὸς αὐτούς. Socr. καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγάπης. Eriph. Schol. et dilectionis quam, etc. Præstare videtur Regii lectio.

(21) Socr., κατελήφατε τοῦτο. Mox· idem ὃν ἐν τοῖς θεοσεβέσιν.

(22) Sic Reg. Editi vero ταῦθ' ὑμέτερα. Infra Reg. πάντων ἡμῶν, Editi cum Socr., πάντων ὧμῶν.

νασίῳ οὐκ ἔλαττον συγκαίρω, ὅτι, καίπερ πολλὰ πάσῳ λυπηρὰ, οὐδεμίαν ὥραν ἐπιλήσμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τοῦ ὑμετέρου πόθου. Εἰ γάρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀφ' ὑμῶν ἀφελκυσθῆναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διαπαντὸς ὡς συνὸν ὑμῖν διήγεν (23).

53. Ἐπανέρχεται τοίνυν πρὸς ὑμᾶς λιμπρότερος ὢν, ἢ ὅτε παρ' ὑμῶν ἀπεδήμησεν. Εἰ γάρ καὶ τὰς τιμίας ὕλας, χρυσὸν δὴ καὶ (24) ἀργυρον, εἰς καθαρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει, τί ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσοῦτου ἀνδρὸς, ὃς, κινδύνους τοσοῦτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδοται ὑμῖν ἀθῶος οὐ παρ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθεὶς; Ὑποδέξασθε τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσης τῆς κατὰ θεὸν δόξης καὶ χαρᾶς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν (25) τοσοῦτων καμάτων κοινωνοὶ γεγονάσι· καὶ χαίrete τῶν εὐχῶν ἑαυτῶν ἀπολαύοντες, οἱ τὸν ποιμένα τὸν ὑμέτερον, ἢ οὕτως εἶπω, ποθοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμέτεραν θεοσέβειαν, σωτηρίους γραφαῖς ἐθρέψατε καὶ ἐποτέσατε. Καὶ γὰρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγονάτε, καὶ διωκόμενον (26) ἐθάψατε ταῖς πιστοτάταις ἑαυτῶν ψυχαῖς καὶ διαβολαῖς. Ἐμὲ δὲ ἦδη εὐφραίνει ἐννοούμενον καὶ προφύοντα τῷ λογισμῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ ἐκάστου ὑμῶν χαρὰν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς θεοσεβειάτας ἀπαντήσεις, καὶ τὸ ἔνδοξον τῆς τῶν συντρεχόντων ἑορτῆς (27). Καὶ τίς ἐκεῖνη ἡ ἡμέρα ὑμῖν καὶ ποία ἔσται, ἐπανερχομένου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυομένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτιμῆτου καὶ κατ' εὐχὴν ἐπανόδου εἰς εὐφροσύνην τινὰ πληρεστάτης χαρᾶς συναπτώσης τοὺς πάντας; Ἡ τοιαύτη δὲ χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάσει, εἰ θεῶθεν καὶ τοῦτο συγχαρεῖσθαι (28) συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνώσιν τοῦ θλικυμένου ἀνδρὸς ἐλθεῖν δυνηθῶμεν. Εἰς εὐχὴν δὴ (29) οὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειώσωσι καλῶν. Ὁ θεὸς δὲ παντοκράτωρ, καὶ ὁ τοῦτου Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηνεκῆ τὴν χάριν ὑμῖν παρασχέ, διδοὺς ἔπαθλον τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, ἣν περὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ἐνδόξῳ μαρτυρίᾳ ἐνεδείξασθε· ἵνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ὑμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ βελτίονα νέμοι (30), ἀ ὀφθαλ-

fuerit vestrae charitatis vestrique desiderii immemor. Nam tametsi corpore ad tempus abstrahi a vobis visus est, spiritu tamen indesinenter est vobiscum versatus.

53. Redit igitur ad vos jam multo clarior, quam cum a vobis proficisceretur. Si enim pretiosa metalla aurum et argentum ad puritatem ignis probat, quid quis pro tanti viri dignitate dixerit, qui tot calamitatum periculis nonfunctus vobis restituitur, purus innocensque, non nostro tantum, sed et totius synodi iudicio declaratus? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni secundum Deum gloria et lætitia, **136** episcopum vestrum Athanasium, cum iis qui tot ejus laborum fuere consortes: et votorum compotes effecti, gaudete qui pastorem vestram pietatem (ut ita dicam) desiderantem sitientemque, salutaribus scriptis nutritistis et potastis. Vos enim illi in extranea regione commoranti, consolationi fuistis: vos eum fidelissimis animabus mentibusque vestris in persecutione fovistis. Mihi certe jam volupe est, cogitanti et animo prævidenti, uniuscujusque vestrum in ejus reditu lætitiæ, multitudinis piissimum occursum, gloriosamque concurrentium festivitatem. Quanta et qualis vobis illa futura dies est, qua et frater noster revertetur, et præcedentia mala cessabunt; cumque pretiosus ille optatissimusque reditus omnes coarctabit in quamdam plenissimi gaudii alacritatem? Hujusmodi sane gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus a Deo id muneris concessum est, ut in tanti viri cognitionem veniremus. Par est igitur precando claudi epistolam. Deus omnipotens, et filius ejus Dominus et Salvator noster Jesus Christus perpetuam vobis conferat gratiam, præmiisque donet admirandam vestram fidem, quam erga episcopum vestram præclaro testimonio exhibuistis; ut vobis vestrisque posteris, hic et in futuro sæculo, optima impertiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligenti-

(23) Post ὡς συνὸν ὑμῖν διήγεν exstant permultæ apud Socratem Athanasii laudes, quas ipse præ animi modestia videtur omisisse. Sed a loco integro referendo, prolixitatis vitandæ causa, superse-demus. Consulat Socratem cui visum fuerit.

(24) Socr., χρυσὸν δὴ λέγω καὶ. Infra idem ἕξ τοσοῦτων θλίψεων πυρὰν καὶ τοσοῦτους κινδύνους νικήσας. Epiphanius vero Scholasticus: *qui cum tantis tribulationibus et periculis devicisset, redditur vobis immaculatus*. Teste Valesio in codice quodam Florentino et in Sfortiano deest τοσοῦτους. Codex vero Leonis Allatii sic habet, ὃς διὰ κινδύνων τοσοῦτων καὶ θλίψεων νικήσας. Paulo post Socr. et Reg. ἀποδειχθεὶς; ὑποδέξασθε. Edit. Paris. ἀποδειχθεὶς; ἀποδέξασθε. Edit. Comm. ἀποδειχθεὶς; ἀποδέξασθε.

(25) Reg. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν. Editi Ἀθανάσιον, καὶ μετὰ τούτων, οἵτινες αὐτῷ τῶν. Soc. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῶν κοινωνοὶ γεγονάσι, omissis interpositis. Epi-

phanus vero Scholasticus totum hunc locum sic habet: *Suscipite siquidem nunc, fratres charissimi, cum omni divina gratia pastorem vestrum ac presulem, tanquam vere Athanasium, cum his qui tantis laboribus ejus participes sunt effecti*. Quæ mox sequuntur autem ποθοῦντα καὶ διψῶντα, vel alio modo legisse, vel male intellexisse videtur Epiphanius Schol. qui sic habet: *qui esuritis atque sitiitis*.

(26) Socrates, καὶ διωκόμενον, καὶ ἐπιβουλεύομενον.

(27) Socr., καὶ τὴν ἔνδοξον τῶν συντρεχόντων ἑορτῆν. Paulo post idem, παυσαμένων δέ.

(28) Socr., οἷς θεῶθεν καὶ τοῦτο συγχαρωρῆσθαι. Epiphanius Schol. ex Socrate vertit: *quibus divinitus hoc etiam constat esse concessum*.

(29) Δὴ, quod in editis deest, ex Reg. sumptum est.

(30) Editi. Paris. νῆμον. Socr. μένοι, mendose in utroque; alii νέμοι.

hus se, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem omnipotenti Deo gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, fratres dilecti.

τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Εὐρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί.

54. Cum his advenientem me imperator perhumaniter intuitus, ad patriam Ecclesiamque misit; cum his ad episcopos, presbyteros, et populos literis.

VICTOR CONSTANTIUS

Maximus Augustus
Episcopis et presbyteris catholicæ Ecclesiæ.

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus Athanasius; sed licet ad breve tempus humanæ probationi subjectus fuerit, debitum tamen a providentia omnium rerum inspectrice retulit calculum, ac Dei voluntate nostroque iudicio patriæ simul et Ecclesiæ, cui divino nutu præsidebat, est restitutus. Hunc ipsum quæ consentanea erant par fuit a nostra humanitate consequi; ita ut quæcunque antehac contra illos qui cum eo communicabant decreta sunt, jam oblivioni tradantur, omnisque adversus illos suspicio in posterum desinat: et immunitas, qua clerici qui cum eo sunt olim fruebantur, illis ut decet confirmetur. Quin et illud gratiæ adjiciendum arbitrati sumus, ut omnes qui in sacro catalogo descripti sunt certiores fiant, securitatem esse datam cunctis sive episcopis sive clericis, qui ipsi adhæserint. Recti namque uniuscujusque propositi idoneum illud erit argumentum, si Athanasio junctus fuerit. Quicumque enim meliori iudicio et sorte ejus communionem cooptarint, hos omnes ad similitudinem superioris providentiæ jussimus 137 ut gratia a nobis, juxta Dei voluntatem, impertita fruantur. Deus vos conservet.

Epistola secunda.

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrino catholicæ Ecclesiæ populo.

55. Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas, et probe sciamus vos diu fuisse episcopi vestri providentia destitutos, Athanasium episcopum virum apud omnes ob insitam æquitatem morumque probitatem notum, rursus ad vos mittere æquum censuimus. Hunc cum vestro more et prout convenit receperitis, vestrarumque ad Deum precum auxiliatorem constitueritis, concordiam et pacem perpetuam vobis congruentem nobisque gratissimam, juxta Ecclesiæ legem, curetis perpetuo servare. Neque enim par est discordiam apud vos

(51) Hæc item epistolæ Constantii, apud Socratem lib. II et apud Niceph. habentur, necnon in *Historia tripartita*.

(52) Hæc δὲ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττοι desunt in Socrate.

(55) Epiphanius Scholast. in *Historia trip.* ἡμετέραν legit; habet enim: *nostræ æquitate*. Et sic na-

μὲς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέθη & ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ παντοκράτορι Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας

54. Μετὰ τούτων ἐλθόντα με γνησίως ἐδράκεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, γράψας τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ λαοῖς ταῦτα.

ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ

Μέγιστος σεβαστὸς
Ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(51) Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος Ἀθανάσιος, ἀλλ' εἰ καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τῇ κατὰ ἀνθρώπους δοκιμασίᾳ ὑπεβλήθη, ὁμῶς τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς παντεξούρου Προνοίας ἀπηνέγκτο ψῆφον, ἀπολαθῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος καὶ κρίσει ἡμετέρας τῆς πατρίδα ὁμοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡς θεῖον νεύματι προστάτης ἐτύγχανε. Τοῦτω τὰ ἀκόλουθα ἔδει παρὰ τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεαι πράσσειν· ὥστε πάντα τὰ πρὸ τούτου κατὰ τῶν αὐτῶ κοινωνηκότων ὠρισμένα νῦν ἀμνηστία παραδοθῆναι, πᾶσαν τε ὑπόψιν τὴν κατ' αὐτῶν σχολάζαι τοῦ λοιποῦ, τὴν ἀτέλειαν, ἧς ἔτυγον πάλαι οἱ ἅμα αὐτῶ κληρικοί, τούτοις βεβαιωθῆναι προσηκόντως. Ἄλλ' ἂ μὴν καὶ τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστιθέμεναι ἐδικαιώσαμεν, ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ἱεροῦ καταλόγου γινώσκειν ἐνδεδῶσθαι τὸ ἄζωον πᾶσι τοῖς αὐτῶ προστιθεμένοις, εἴτε ἐπισκόποις, εἴτε κληρικοῖς. Ἰκανὸν δὲ γνώρισμα τῆς ἐκάστου ὀρθῆς προαιρέσεως εἶναι ἢ πρὸς τοῦτον ἔνωσις. Ὅσοι γὰρ ἂν, τῆς καλλίωνος ὁμοῦ κρίσεως τε καὶ μόρας γινόμενοι, τὴν τοῦτο ἔλονται κοινωνίαν, τούτους πάντα ἐκελεύσαμεν καθ' ὁμοίότητα τῆς φθανοσύνης προνοίας καὶ νῦν τῆς ὑφ' ἡμῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος παρασχεθείσης χάριτος ἀπολαύειν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττοι (52).

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ λαῷ τῆς κατὰ Ἀλεξανδρείαν Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

55. Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ἡμετέραν ἐν ἅπασιν εὐνομίαν, εἰδότες τε, ὡς ἐπὶ πολλῷ τῆς τοῦ ἐπισκοποῦντος προνοίας ἐστέρησθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον, ἄνδρα τοῖς πᾶσι διὰ τε τὴν προσοῦσαν ὀρθότητα καὶ διὰ τὴν τῶν οἰκείων ἡθῶν εὐτροπίαν γινώριμον (54), πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἀποστεῖλαι ἐδικαιώσαμεν. Τοῦτον συνήθως καὶ προσηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν εὐχαῖς βοηθὸν προστεσάμενοι, τὴν ὑμῖν τε πρέπουσαν, καὶ ἡμῖν ἀρίστην ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν διαρκῆ φυλάττειν σπουδάσατε. Οὐδὲ γὰρ εὐλογόν ἐστι δεχ-

betur in edit. Comm., sed omnes mss., edit. Paris. et Socr. ἡμετέραν, et ita legit Nannius.

(54) Socr. in ultima edit., τὴν οὐσίαν εὐτροπίαν γινώριμον. Sed rectius in veteri τὴν τῶν οἰκείων (mendose, pro οἰκείων) ἡθῶν εὐτροπίαν γινώριμον. Quo item modo legit Epiph. Schol. *suorumque morum probitatem cum is innotuit*.

νοιάν τινα ἢ στάσιν ἐν ὑμῖν κινήθῃναι, ὕπεναντιον (35) ἢ τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπειναι ἀφ' ὑμῶν παντελῶς βουλόμεθα, τὸ δὲ ταῖς εὐχαῖς ὑμᾶς διαρκῶς αὐτῷ, ὡς προεῖρηται, προστάτη καὶ ἐπικούρω χρωμένους πρὸς τὸ Θεῖον, ἐμμένειν συνήθως παραινοῦμεν· ὡς ἂν τῆς τοιαύτης ὑμῶν προθέσεως, εἰς τὰς ἀπάντων εὐχὰς (36) διαβαίνουσης, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἔθνων τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ ἔτι καὶ νῦν προσανέγοντες ἐπὶ τὴν τῆς ἱερᾶς θρησκείας ἐκίγνωσιν προθυμότατα σπεύδουεν, ἀγαπητοί. Καὶ αὐτὸς ἢ ἂν παραινοῦμεν ταῖς προεῖρημένους ἐμμένειν, τὸν δὲ ἐπίσκοπον ψήφῳ τοῦ κρείττονος, καὶ ἡμετέρας γνώμῃ ἀπεσταλμένον, ἡδέως δέξασθε, καὶ πάσῃ ψυχῇ καὶ γνώμῃ ἀσπαστὸν ἡγήσασθε· τοῦτο γὰρ καὶ ὑμῖν πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πραότητι προσήκειν συνέστηκεν. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ πάσαν ἀνασοθῆς καὶ (37) στάσεως πρόφρασιν περιαιρεθῆναι τῶν ἐθελοκλιτῶν χρωμένων, τοῖς παρ' ὑμῖν δικασταῖς διὰ γραμμάτων προσετάξαμεν, ἅπαντας οὓς ἂν στασιώδεις καταμάθουεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικίξ. Ἀμφοτέρω τῶν συννορῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ τοῦ κρείττονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὁμοιοῦς λόγον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν, τὰ πρόποια καὶ ἀρμόζοντα τῷ τῆς ἱερᾶς θρησκείας θεσμῷ διαφυλάττοντες (38), τὸν προεῖρημένον διὰ πάσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ἅμα αὐτῷ ὑπὲρ τε αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας, τῷ τῶν ὄλων Πατρὶ Θεῷ ἀναπέμπειν σπουδάσατε.

56. Ταῦτα γράψας, ἐκέλευσε καὶ τὰ πρότερον παρ' αὐτοῦ γραφέντα κατ' ἐμοῦ ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀναιρεθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι ἀπὸ τῶν τάξεων τοῦ τε δουκὸς καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου (39), καὶ ἀποσταλεῖς Εὐσέβιος ὁ δεκουρίων, ἔλαβεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν τάξεων, καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα·

(40) **ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ**
ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Τῷ δὲ αὐτῷ τύφῳ, καὶ τοῖς ἐν Αὐγουσταμνίῃ καὶ Θεβαΐδι καὶ Λιβύαις ἡγεμόσιν.

Εἰ τί ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωνοῦντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταχθὲν εὑρίσκεται, ταῦτα (41) ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλειτουρησίαν, ἣν εἶχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν εἶχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ εἶχειν τὴν ἀλει-

(35) Socr., ὕπεναντιον.

(36) Valesius legendum existimat εἰς τὰς ἀπάντων ἀποδῆς. Sed omnes cum editi, tum miss. Athanasii et Socratis, εὐχὰς, habent, nec necesse videtur ἀποδῆς legere: Eriphanus certe Schol. ad omnium vota habet. Mox τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ. Sic Socrates et Reg. νελεῖο σ prius posito. Editi vero minus recte τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης. Paulo post, loco ἀγαπητοί Socrates Ἀλεξανδρεῖς προσφιλίστατοι.

(37) Socr., πάσαν ἀνασοθῆναι καὶ. Mox Socr. et Reg. περιαιρεθῆναι. Editi προαιρεθῆναι. Paulo post παρ' ὑμῖν. Sic Socr. et Eriph. Schol. apud vos. Quo item modo legit Nannius. Editi et Reg. παρ' ἡμῖν, perperam.

A aut seditionem quampiam moveri, quod alienum est a nostrorum temporum felicitate. Hoc sane vitii a vobis prorsus abesse volumus, cohortamurque ut illo patrono adiutoreque in consuetis orationibus vestris, uti supra diximus, perpetuo apud Deum utamini; quo scilicet huiusmodi proposito vestro ex omnium votis procedente, gentiles illi qui idolorum erroribus etiamnum inhærent, ad sacræ religionis cognitionem, dilecti mei, alacrius propereant. Quamobrem vos iterum monemus, ut in prædictis perseveretis; episcopum vero qui Dei sententia nostraque decreto ad vos missus est, libenter recipiatis, et tota anima, tota mente amplectendum existimetis: illud enim et vos decet, et clementiæ nostræ convenire constat. Nam ut omnis perturbationis et seditionis occasio malitiosis hominibus auferatur, iudicibus qui apud vos sunt litteris nostris præcepimus, ut quotquot seditiosos esse compererint, legum subjiciant ultioni. Utrumque igitur præ oculis habentes, cum nostram Deique sententiam, tum curam vestri vestræque concordiæ, necnon pœnam improbis constitutam; date operam ut quæ sunt sacræ religionis legibus congrua et accommodata custodientes, supra dictum virum omni reverentia et honore prosequamini, vestrasque preces una cum illo, pro vobis et pro recta totius vitæ institutione, universorum Patri Deo offerre curetis.

56. Hæc cum scripsisset, jussit quæcumque a se, Eusebii calumniis inducto, adversum me dudum scripta essent, abrogari et ex commentariis ducis et præfecti Ægypti aboleri; missusque Eusebius decurio ea abrasit ex tabulis. Rescriptum autem sic habet:

138 VICTOR CONSTANTIIUS AUGUSTUS
NESTORIO.

Ac sub eadem forma, Augustamnica, Thebaidis et Libyarum præfectis.

Si quid hactenus ad damnatum contumeliamve eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem nostrum decretum observari, jubemus ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper ha-

(38) Sic Reg. et Socr. Editi vero φυλάττοντες.

(39) Sic Reg. Editi καὶ Αἰγύπτου, mendose.

(40) Reg. ante epistolam habet ἐρμηνεῖα τούτων, quibus innuit hanc epistolam Latine primum scriptam Græce fuisse translata. Mox editi et Reg. Αὐγουσταμνίῃ. Quo item modo legitur apud Codinum de patriarchatibus. Alias apud auctores, Αὐγουστομνίῃ, Αὐγουστονίῃ, Αὐγουστανίῃ scriptum habetur. Quæ appellatio ex Augusti victoria petitur. Mox Socr. Λιβύῃ.

(41) Socr., πραχθὲν εὑρίσκεται, τοῦτο νῦν. Infra idem οἱ αὐτοῦ κληρικοί, rectius quam Athanasii editi et miss. οἱ αὐτοὶ κληρικοί. Ibidem Socr. τὴν αὐτὴν πάλιν θέλομεν εἶχειν, omisso τοὺς αὐτοὺς.

buere, et quæ cæteri fruuntur clerici; ut idipsium A
consecuti gaudeant.

57. Sic igitur dimissis, dum Syriam peragrarem, episcopos Palestinæ offendi, qui synodo Hierosolymis coacta nos perhumaniter exceperunt, et cum pace dimiserunt: datis ad Ecclesiam et episcopos litteris huiusmodi.

SANCTA SYNODUS

Hierosolymis congregata, omnibus Ægypti et Libyæ comministris, ac presbyteris, diaconis, populoque Alexandria, dilectis et desideratissimis fratribus in Domino salutem.

Dignas universorum Deo gratias agere non valemus, dilecti, de miraculis quæ ubique operatus est, et jam potissimum erga vestram Ecclesiam, quando pastorem et Dominum vestrum comministrumque nostrum Athanasium vobis restituit. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ jam vos reipsa consequimini? Certe preces vestræ exauditæ sunt a rerum omnium Deo, qui Ecclesiam curat suam, qui vestras lacrymas respicit vestrosque gemitus; ideoque vestras exaudivit obsecrationes. Eratis enim instar ovium abjectarum vexatarumque nec habentium pastorem: idcirco ad vos de cælo respexit verus pastor, qui suarum ovium sollicitudinem gerit, virumque vobis restituit peroptatissimum. Ecce enim nos qui nihil ecclesiasticæ pacis causa non agimus, quippe cum vestra dilectione conspiramus, priores illum amplexi sumus, perque illum vobiscum communicantes, has ad vos mittimus salutationes, nostrasque gratiarum actionis orationes; ut cognoscatis nos charitatis vinculo illi esse conjunctos. Vestri autem officii est pro pietate religiosissimorum imperatorum orare, qui et ipsi compertum habentes cum vestrum erga illum amorem, tum ejus innocentiam, ipsum vobis omni cum honore restitui voluerunt. Supinis igitur eorum manibus excipientes, gratiarum actionis preces Deo horum vobis bonorum auctore studeatis offerre, ut semper cum Deo gaudeatis, ac celeberris Dominum nostrum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria in sæcula. Amen.

139 Eorum autem qui subscribere nomina, tam-

(42) Auctor est Socrates Maximus Hierosolymitanum quosdam episcopos accivisse, quorum suffragio Athanasius ad communionem et ad pristinam dignitatem restitueretur. Ipse vero Athanasius *Epist. ad colit.* ait se a Palestinis et Syriis episcopis receptum esse, duobus vel tribus exceptis. Subindicare videtur Acacium Cæsariensem, et Patrophilum Scythopolitanum episcopos Arianis additissimos.

(43) Sozom. apud quem hæc epistola legitur καὶ Αὐτῶν habet.

(44) Sozom. ἀλλ' ἀληθῶς.

(45) Sozom. ὃν ἐποθεῖτε.

(46) L. ἡμῶν.

(47) Sic Reg. et Soz. At ed. τῷ συνδέσμῳ τῆς πρὸς

τουρησίαν, ἣν αἱ εἶχον, ἣν καὶ οἱ λοιποὶ κληρικὸι ἔχουσιν, ἐν' οὕτως ἔχοντες καὶ αὐτοὶ χαίρωσιν.

57. Προσπεμφθεὶς οὕτω καὶ διερχόμενος τὴν Συρίαν, συνέντευχον τοῖς μετὰ τὴν Παλαιστίνην ἐπισκόποις (42), καὶ σύνοδον ποιήσαντες ἐν Ἱερουσαλήμ, γνησίως ἡμᾶς ἀπεδέξαντο, καὶ αὐτοὶ μετ' εἰρήνης προέπεμψαν, καὶ ἔγραψαν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους ταῦτα.

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις συναχθεῖσα, τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις (43) συλλειτουργοῖς, καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ λαῷ, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Κατ' ἄξιαν τῷ τῶν ὄλων Θεῷ εὐχαριστεῖν οὐκ ἄρκεῖται, ἀγαπητοὶ, ἐφ' οἷς θαυμασίως ἐποίησε πάντοτε, ἐποίησε δὲ καὶ νῦν μετὰ τῆς ὑμετέρας Ἐκκλησίας, τὸν ποιμένα ὑμῶν καὶ κύριον, καὶ συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον ἀποδοῦς ὑμῖν. Τίς γὰρ ἠλιθίᾳ ποτε ταῦτα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἃ νῦν ὑμεῖς ἔργῳ ἀπολαμβάνετε; Ἀληθῶς (44) αἱ προσευχαῖαι ὑμῶν εἰσηκούσθησαν παρὰ τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, τῷ κτηδόμενῳ τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἐπιδόντῃ ὑμῶν τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀδυρμοὺς, καὶ διὰ τοῦτο τῶν δεήσεων ὑμῶν ἐπακούσαντι. Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα ἐρρίμμένα καὶ ἐσχυλμένα μὴ ἔχοντα ποιμένα· διὰ τοῦτο ἐπεσέψατο ὑμᾶς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν οὐρανῶθεν, ὁ τῶν ἰδίων προβάτων κτηδόμενος, ἀποδοῦς ὑμῖν ὃν ἐπιθυμεῖτε (45). Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πράττοντες, καὶ τῇ ὑμετέρᾳ συμπνέοντες ἀγάπῃ, προλαβόντες αὐτὸν ἠσπασάμεθα, καὶ κοινωήσαντες δι' αὐτοῦ ὑμῖν, ταύτας τὰς προσήσεις διακμπόμεθα καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ὑμῶν (46) εὐχὰς, ἐν εἰδῆτε τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν καὶ ἡμᾶς ἠνώσθαι (47). Ὀφείλετε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων εὐχεσθαι, οἵτινες, καὶ αὐτοὶ γνόντες τὸν πόθον ὑμῶν τὸν περὶ αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ καθαρότητα, ἀποκαταστήσει αὐτὸν ὑμῖν μετὰ πάσης τιμῆς κατηξίωσαν. Ὑπῆλαις οὖν ὑποδεξάμενοι αὐτὸν χερσὶ, καὶ τὰς ὀφειλομένας περὶ τοῦτου (48) εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀναπέμψαι τῷ ταῦτα ὑμῖν χαρισάμενῳ Θεῷ σπουδάσατε, ὑπὲρ τοῦ διαπαντὸς ὑμᾶς χαίρειν σὺν Θεῷ καὶ δοξάζειν ἡμῶν τὸν Κύριον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. 3. ὃ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (49).

(50) Τῶν δὲ ὑπογραψάντων τὰ ὄνόματα, εἰ καὶ

αὐτὸν κοινωῖας.

(48) Sozom. ὑπὲρ αὐτοῦ.

(49) Soz. εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(50) Hæc nomina habentur supra in subscriptionibus Sardicensibus, sed qui hic Θεόδωρος, illic Θεόδωτος forsan nuncupatur. Desuntque ibidem Marcinus et Claudius. De Aetio autem Lyddensi, qui secundus hic legitur, ait Philostorgius, Aetium episcopum Palestinæ, qui fornicationis reus delatus fuerat, cum per communionem cum Athanasio illud probrum occultare vellet, ad ejus sententiam se transtulisse, eundem tamen brevi pœnas dedit, labefactus ac vermes emittentibus genitalibus: et ita obiisse. Quæ cum a Philostorgio solum enarrantur, sint penes fidem auctoris.

οθάσας ἐδήλωσα, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔγραψα· εἰσὶ γὰρ Ἀ Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἀρειος, Θεόδωρος, Γερμανός, Σιλβανός, Παῦλος, Πατρικίος, Ἐλπίδιος, Γερμανός, Εὐσέβιος, Ζηνόβιος, Παῦλος, Μακρίνος, Πέτρος, Κλαύδιος.

58. Ταῦτα βλέποντες Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, κατήρωςαν λοιπὸν ἑαυτῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὴν Ῥώμην, ἐξωμολογήσαντο καὶ αὐτοὶ μεταγινώσκοντες, συγγνώμην τε ἤτησαντο, καὶ ἔγραψαν πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ πρὸς ἡμᾶς ταῦτα. Τὰ μέντοι ἀντίγραφα ἀπεστάλη μὲν παρὰ Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου Τριβέρων.

[(51) EPMHNEIA

ἀπὸ τοῦ Ῥωμαικοῦ τῆς πρὸς Ἰούλιον ἐπιστολῆς
περὶ τῆς μεταβολῆς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλετος.

Κιριλῶ μακαριωτάτῳ πάπῃ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Β Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸς τούτου πολλὰ τε καὶ ἐνὰ περὶ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ γραμμάτων ὑποδεικνέσθαι, γράμμασί τε τῆς σῆς χρηστότητος μεθοδευθέντες, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὗ ἐδηλώσαμεν, οὐκ ἠδυνήθημεν λόγον ἀποδοῦναι· ὁμολογούμεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι πάντα τὰ πρὸς τούτου ἐλθόντα εἰς ἀκοῆς ὑμῶν (52) περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προσηρμένου Ἀθανασίου ψευδῆ καὶ πλαστά ἐστὶ, πᾶσι τε δυνάμει ἀλλότρια αὐτοῦ τυγχάνει· ἐκί τε τούτου ἠδέως ἀντιποιούμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ προσηρμένου Ἀθανασίου, μάλιστα ὅτι ἡ θεοσέβειά σου, κατὰ τὴν ἔμφυτον ἑαυτῆς (53) καλοκάγαθίαν, τῇ πλάνῃ ἡμῶν κατηξίωσε συγγνώμην δοῦναι. Ὁμολογούμεν δὲ καὶ τούτο, ὅτι ἂν ποτε ἡμᾶς οἱ Ἀνατολικοὶ θελήσωσιν, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος (54) κικροτέρως περὶ τούτου εἰς κρίσιν καλέσαι, μὴ ἀπέχεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως· τὸν δὲ αἰρετικὸν Ἀρειὸν καὶ τοὺς ὑπερασπίζοντας αὐτοῦ (55) τοὺς λέγοντας, « Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ μη ὄντος ὁ Υἱός ἐστι, » καὶ τοὺς ἀρνούμενους τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι Θεοῦ Υἱὸν πρὸ αἰώνων, καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ λιθέλλῳ (56) ἑαυτῶν ἐν τῇ Μεδιολάνῳ ἐπιβεδῶκαμεν, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ἀναθεματίζομεν. Ταῦτα δὲ τῇ χειρὶ ἑαυτῶν γράψαντες, ὁμολογούμεν πάλιν, ὅτι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, καθὰ προείπομεν, καὶ τοὺς ταύτης αὐθέντας κατεκρίναμεν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου ταύτῃ παρῶν ὑπέγραψα· ὁμοίως καὶ Οὐάλης (57). D

etsi supra retuli, hic quoque scribenda duxi : sunt enim Maximus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus, Claudius.

58. Hæc cum viderent Ursacius et Valens, sua se damnante conscientia, Romam sunt profecti, peccalumque suum pœnitentia ducti confessi sunt, ac veniam postularunt, Julioque Romæ veteris episcopo, itemque nobis hæc scripserunt : quorum exemplaria mihi sunt a Paulino Trevirorum episcopo transmissa.

INTERPRETATIO

ex Latino textu epistolæ ad Julium papam de pœnitentia Ursacii et Valentis.

Domino beatissimo papæ Julio Valens et Ursacius.

(58) Quoniam constat nos antehac multa gravia de nomine Athanasii episcopi litteris nostris insinuasse, atque litteris Sanctitatis Tuæ conventi, ejus rei de qua significavimus, non præstitisse rationem : profitemur apud Sanctitatem Tuam, cunctis præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de nomine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque omnibus viribus carere : atque ideo nos libentissime amplecti communionem prædicti Athanasii, maxime cum Sanctitas Tua, pro insita sibi benevolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adfuturos ; hæreticum vero Arium sed et satellites ejus, qui dicunt : « Erat tempus quando non erat Filius, et qui dicunt ex nihilo Filium, » et qui negant Dei Filium ante sæcula fuisse (59), sicut per priorem libellum nostrum quem apud Mediolanum porreximus, et nunc et semper anathematizasse. Hæc manu nostra quæ scripsimus ; profitemur, et iterum dicimus hæresim Arianam, ut superius diximus, et ejus auctores in perpetuum damnasse. Et manu Ursacii : Ego Ursacius episcopus huic professioni nostræ subscripsi. (Similiter et Valens.)

Εγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου ταύτῃ παρῶν ὑπέγραψα· ὁμοίως καὶ Οὐάλης (57). D

(51) Cum duæ epistolæ sequentes Latine primum editæ sint ut habentur apud Hilarium, eas inde transcribere visum est.

(52) Ita omnes mss. et editi.

(53) Sic Reg. Soz., αὐτῆς. Editi vero, αὐτοῦ.

(54) Ita Reg. Soz. et Hilarium : in editis autem, Εὐσέβιος, sed mendose, jamdiu enim fato functus erat Eusebius uterque. Hæc autem eo aiunt Ursacius et Valens, quia cum Athanasii erga se animum nondum exploratum haberent, vererantur ne, vel ab Athanasio, vel ab aliis Orientalibus de structis a se calumniis in judicium vocarentur.

(55) Soer., ὑπερασπίζοντας αὐτῶν.

(56) Hic libellus ab Ursacio et Valente in synodo Mediolanensi anni 349 est oblatus. Quod ad synodum

Mediolanensem anni 347 adversus Photinum coactam referre nequidquam conati sunt eruditi quidam viri. Eo enim anno potiore loco Ursacii, Valentiset Arianorum res fuere, quam ut ad hanc necessitatem sint adacti, quippe qui eo ipso anno synodum Philippopolii celebrarint, qua soluta ingentem in Catholicos persecutionem Constantii ope freti excitarunt. Quæ res quia in Hilarii editione a nostris adornata fuisse pertractata fuit, non ulterius hic indagabitur.

(57) Ὁμολογία καὶ Οὐάλης. Hæc apud Hilarium desiderantur.

(58) Contextus Latinus ex Hilarii fragmentis desumptus.

(59) Legisse videtur Athanasius : et qui negant Christum Deum esse Dei Filium ante sæcula.

DOMINO ET FRATRI ATHANASIO
Ursacius et Valens.

(60) Dedit se occasio fratris et compresbyteri nostri Moysetis venientis ad Tuam Dilectionem, frater charissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquileiensium civitate, et optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam si tu quoque rescribendo vicem nobis rependas. Sane habere 140 nos locum tecum et communionem ecclesiasticam his litteris scito. Divina pietas te custodiat, frater.

Hæ sunt illæ littere : hoc fuit episcoporum suffragium iudiciumque nostri causa datum. Quo autem palam fiat eos non gratia quadam, non necessitate aut vi inductos esse ad hæc agendum, libet cum vestra bona venia rem altius ab exordio enarrare ; ut cognoscatis episcopos æqui bonique studio talia conscripsisse, Valentem vero Ursaciumque, quantumvis sero, veritatem tamen esse confessos.

59. Petrus apud nos ante persecutionem episcopus, in persecutione martyr occubuit. Hic Meletium qui episcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum scelerum, ac potissimum quod immolasset idolis, in communi episcoporum synodo deposuit. Meletius vero neque ad aliam confugit synodum, neque curavit apud posteros sese purgare : sed schismatis auctor fuit. Hincque factum ut ejus sectatores hactenus pro Christianis Meletiani audiant. Statimque ille episcopos maledictis cœpit incessere; primo quidem ipsum Petrum, dehinc Achillam calumniatus est, et post Achillam, Alexandrum. Hoc autem Absalonis imitatus exemplum, callide est aggressus, eo nempe animo, ut quandoquidem depositio ignominiam inurebat, calumniis saltem suis simpliciores posset circumvenire. Interim, Meletio hæc agente, Ariana exorta est hæresis : sed in Nicæna synodo, ipsa quidem hæresis anathemate damnata, Arianique rejecti, Meletiani vero aliquo modo recepti sunt : neque jam necessum est ejus

(60) Contextus ex Hilario desumptus.

(61) Soz. Ἀκυλίας.

(62) Hæc, ἡ θεία πρόνοια, etc., apud Theodoretum non habentur.

(63) Reg., ταῦτα. Editi, τοιαῦτα.

(64) Ita Reg. Editi vero, ἡ κρίσις καὶ κρίσις, perperam.

(65) Cadit juxta Athanasium Meletiani exordium schismatis in annum 301 vel 302 : ait enim ipse in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ anno 356 conscripta, Meletianos ante annos 55 schismaticos evasisse. Secus tamen existimarunt Baronius alique, qui cum eam epistolam ad annum 361 referant, Meletiani schismatis initio annum 306 consequenter assignant. Sed eam ipsam epistolam certissime ad annum 356 pertinere in Monito ad eandem palam faciemus. Nonnihil tamen negotii faciunt Socratis verba, qui ait Meletium persecutionis tempore idolis immolasse : cum enim persecutio anno 303 grassari cœperit, non potuit Meletius ob illud flagitium, persecutionis hujus tempore commissi, anno 301, abdicari,

A ΚΥΡΙΑ ΑΔΕΛΦΟ ΑΘΑΝΑΣΙΟ ΕΠΙΣΚΟΠΩ
Θύρσάκιος καὶ Ουάλης ἐπίσκοποι.

Ἀφορμὴν εὐρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ἀδελφὲ ἀγαπητὲ, δι' αὐτοῦ σε καὶ πάντων προσαγορευόμεν ἀπὸ τῆς Ἀκυλίας (61), καὶ εὐχόμεθα ὑγιαίνοντά σε τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι· δώσεις γὰρ καὶ ἡμῖν θαρρεῖν, ἐὰν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν τὴν ἀμοιδὴν ἡμῖν ἀποδῶς. Γίνωσκε γὰρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν μετὰ σοῦ, καὶ κοινωνίαν ἔχειν ἐκκλησιαστικὴν, καὶ τούτου γνώρισμα ἢ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προσηγορία. Ἡ θεία πρόνοιά σε διαφυλάττει (62), κύριε, ἀγαπητὲ ἀδελφέ.

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα (63), καὶ αὕτη τῶν ἐπισκόπων ἡ ψήφος καὶ κρίσις (64) ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅτι δὲ οὐ κεχαρισμένα πεποιθήσασιν, οὐδὲ ἀναγκαζόμενοι παρὰ τινος, βούλομαι, συγχωρούντων ὑμῶν, ἄνωθεν ἐξ ἀρχῆς διεγῆσασθαι τὸ πρᾶγμα, ἵνα γῶντε, ὡς οἱ μὲν ἐπίσκοποι ὀρθῶς καὶ δικαίως βουλόμενοι τοιαῦτα ἔγραψαν· ὁ δὲ Ουάλης καὶ Θύρσάκιος κἂν ὅψε ποτε τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν.

59. Πέτρος παρ' ἡμῖν πρὸ μὲν τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν. Οὗτος Μελέτιον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπίσκοπον, ἐπὶ πολλαῖς ἐλεγχθέντα παρανομίαις καὶ θυσίᾳ (65), ἐν κοινῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων καθέλειεν. Ἀλλὰ Μελέτιος οὐ πρὸς ἑτέραν σύνοδον κατέφυγεν, οὐδὲ ἐσπούδασεν ἀπολογῆσασθαι τοῖς μετὰ ταῦτα σχίσματι δὲ πεποίηκε. Καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν Μελετιανῶν μέχρι νῦν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὀνομάζονται, εὐθύς τε τοὺς ἐπισκόπους λοιδορεῖν ἤρξατο, καὶ πρῶτον αὐτὸν Πέτρον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀχιλλᾶν διέβαλε, καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν (66) Ἀλέξανδρον. Τοῦτο δὲ πανούργως ἔπραττε, μαθὼν καὶ παρὰ τοῦ Ἀβεσσαλώμ, ἐν, ἔπειθ' ἐκ τὴν καθαιρεῖν ἠσχύνετο, κἂν τᾶς διαβολαῖς ἀπατήσῃ (67) πῶς τοὺς ἀκραίους δυνήθη. Ταῦτα δὲ πρᾶττοντος τοῦ Μελετίου, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανῆ ἀίρεσις· ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν ἡ μὲν αἵρεσις ἀνεθεματίσθη, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐξεδόθησαν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ ὅπωσδήποτε ἐδέχθησαν (68)· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομά-

et schisma efficere. Verum cum Socrates hanc historiam ex Athanasio fere ad verbum sit mutuatus, videtur sane illud, ἐν τῷ διωγμῷ quod ille de Meletio loquens ait, suo in parte addidisse : alias enim sæpissime Athanasii sententiam referens, ab Athanasii scopo non parum aberrat. Nihil tamen repugnat Meletium ante annum 301 idolis immolasse ; licet enim ingens illa persecutio nondum cœpisset, attamen quavis minima data occasione, certis in locis, persecutio in quosdam concitabatur.

Quæ autem Epiphanius enarrat de Meletiani schismatis origine hæresis 68, a Meletiano quodam mutuatus creditur ; Meletii enim magis quam Petri partibus addictus videtur, et ab Athanasii historia penitus abhorret : hincque minoris est fidei.

(66) Διέβαλε καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν. Sic Reg. et Basil. qui ultimus habet διέβαλλε. In editis hæc decant.

(67) Ita Reg. Editi vero, ἀπαντήσῃ, mendose.

(68) Ὅπωσδήποτε ἐδέχθησαν. Quibusnam conditionibus Meletiani sint in Ecclesiæ communionem ad-

ζεν. Οὐπω γὰρ πέντε μῆνες παρήλθον, καὶ ὁ μὲν **A** μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκε· οἱ δὲ Μελιτιανοὶ, δέον ἡρεμεῖν καὶ χάριν ἔχειν, ὅτι κἀν ὄλως ἐβέβησαν, οἱ δὲ, κατὰ τοὺς κύνας οὐκ ἐπιλαθόμενοι ὦν ἐξήρασαν, πάλιν τὰς Ἐκκλησίας ἐτάραττον. Εὐσέβιος τοίνυν, τοῦτο μαθὼν, καὶ προϊστάμενος τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, πέμπει καὶ ὠνεῖται τοὺς Μελιτιανούς ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις· καὶ γίνεται μὲν αὐτῶν κρύφα φίλος, συντάττεται δὲ αὐτοῖς εἰς θν ἐβούλετο καιρὸν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν προσέπεμπε πρότερον δέξασθαι με τοὺς περὶ Ἄρειον (69), καὶ ἀγράφους μὲν ἤπειλει, γράφων δὲ ἤξiou. Ἐπειδὴ δὲ ἀντέλεγον, μὴ χρῆναι φάσκων δεχθῆναι τοὺς αἵρεσιν ἐφευρόντας κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ποιεῖ καὶ βασιλέα **B** μοι γράψαι τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνον, ἀπειλὴν ἔχοντα, εἰ μὴ λάβοιμι τοὺς περὶ Ἄρειον, ταῦτά με παθεῖν, ἃ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα (70). Τὸ τοίνυν μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἐστὶ τοῦτο, καὶ Παλατῖνιος Συγκλητικός καὶ Γαυδέντιος ἦσαν οἱ κομίσαντες τὰ γράμματα·

(71) *Μέρους ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου.*

Ἔχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆσεως τὸ γνώρισμα, ἅπασι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσόδον· ἐὰν γὰρ γνῶ, ὡς (72) κεκώλυκάς τις αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπεῖρας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραντίκα τὸν καὶ καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα.

60. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ βασιλέα γράφων ἐπειθον **C** μηδεμίαν εἶναι κοινωνίαν τῇ Χριστομάχῳ αἱρέσει πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, τότε λοιπὸν Εὐσέβιος, τὸν καιρὸν ὃν συνεφώνησε μετὰ τῶν Μελιτιανῶν προφέρων, γράφει καὶ πείθει τούτους πλάσασθαι πρότρασιν, ἴν', ὡς περὶ κατὰ Πέτρον καὶ Ἀχιλλὰ καὶ Ἀλέξανδρον μεμελετήχασιν, οὕτω καὶ καθ' ἡμῶν ἐπινοήσωσι καὶ θρυλλησῶσι. Πολλὰ μὲν οὖν ζητήσαντες καὶ μὴ εὐρόντες, ὕστερον μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συντιθέασι, καὶ πλάττονται πρώτην κατηγορίαν διὰ Ἰσίωνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου (73) περὶ στιχαρίων λινῶν, ὡς ἐμοῦ κανόνα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιβαλόντος, καὶ πρώτους αὐτοὺς ἀπαίτησαντος. Ἀλλὰ πρεσβυτέρων ἡμετέρων εὐρεθέντων ἐκεῖ, καὶ βασιλέως ἀκούοντος, κατεγνώσθησαν. Οἱ μὲν

missi, narrat epistola Nicænae synodi apud Socratem l. 1, c. 9 : Meletio scilicet episcopi nomen fuit concessum, ita tamen ut is omnibus episcopi functionibus sit interdictus. Qui vero a Meletio ordinati fuerant, ad communionem et ad reliqua sui ordinis ministeria obeunda recepti sunt, ea lege, ut in unaquaque parœcia, vel ecclesia, secundo loco essent ab iis quos Alexander ordinasset ; adeo tamen ut episcopi Alexandro subjecti injussu nullam ordinationem, aut aliud quodcumque ad ecclesiam regimen spectans aggredierentur.

(69) Sic Reg. Editi vero, δέξασθαι τε τὸν Ἄρειον.

(70) Ἄ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα. His indicat Athanasius primum sui exsilium in Galliis, ac secundum quo post Gregorii intrusionem septem annos extorris fuit. Vocaque nūn innuit se non diu post suum ex œcωνόω exsilium reditum hanc apologiam

rei proferre causam. Mensibus quinque nondum exactis, obiit beatæ memoriæ Alexander : Meletiani vero quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere, quod aliqua saltem ratione in Ecclesiam essent admissi, more canum non oblitum vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias. Quapropter Eusebius, re cognita, cum esset ipse Arianae hæreseos ; patronus, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit ; inique cum illis clanculum amicitia, negotium constituit sibi opportuno tempore gerendum. Principio quidem, missis ad me litteris cobortabatur, ut reciperem Arianos, ita tamen ut verbis non scriptis minaretur, scripto rogaret. Me autem repugnante, ac respondente minime recipiendos esse hæreseos inventores, ac veritati infensos homines, anathemateque damnatos ab œcumenica synodo ; imperatori beatæ memoriæ Constantino auctor fuit, ut mihi rescriberet, interminatus ni Arianos admitterem ad communionem, me iis affectum iri malis, quibus et jam olim et haud ita pridem sum affectus. Ecce partem epistolæ, quam detulere Syncretius et Gaudentius Palatini :

141 *Pars epistolæ imperatoris Constantini.*

Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti expetant, absque impedimento ingressum præbeto. Si quos autem Ecclesiæ sociari cupientes te prohibuisse, aut illis aditum interclusisse didicero, mittam quamprimum qui te jussu meo abdicet, et e sedibus transferat tuis.

60. Cum tamen litteris meis imperatori suasissem, nullam debere hæresi Christo adversanti cum catholica Ecclesia esse communionem, tum demum tempus de quo cum Meletianis convenerat se nactum ostendens Eusebius, missis ad eos litteris, auctor fuit, ut novo commento usi, paria iis quæ olim fuerant contra Petrum, Achillam, et Alexandrum moliti, jam adversum nos excogitarent et undique pervulgarent. Multis igitur conquisitis, cum nihil invenissent, Eusebii tandem consilio hanc priorem, Isionis, Eudæmonis et Callinici opera, conflungunt criminationem ; de lineis nempe stichariis, quasi ego legem Ægyptiis dedissem, ac ea primus excogissem ab illis. At cum ex presbyteris nostris illic tum repertis rei veritatem didicisset imperator,

scripsisse ; ut in Admonitione diximus.

(71) Hoc epistolæ Constantini fragmentum habetur item apud Socr. lib. 1, cap. 27, et apud Sozomenum lib. 11, c. 22, qui ex Athanasio complurima quæ ibidem afferunt acceperunt.

(72) Editi, ὡς εἰ, sed et cum apud Socr. et Soz. non tegatur, in Reg. deletum sit, et aliqui superfluum, expunctum est. Paulo post Reg. et Sozom. post ἀποστελῶ habent παραρρήμα.

(73) In Meletii Breviario nominantur Ision Athribeos, Eudæmon Tancus, et Callinicus Pelusii episcopi Meletiani, qui videntur iidem ipsi esse qui hic memorantur. Paulo post, στιχαρίων λινῶν. Στιχάρια, vestes quæ episcopis, presbyteris, diaconis et subdiaconis usui erant. Lineas fuisse cum Athanasio aiunt Socrates et Sozomenus. De his fuse Canguin in *Gloss. mediæ et inf. Græc.*

eorum deprehensa calumnia est, erantque presbyteri illi Apis et Macarius. Porro imperator litteras misit, quibus Isonis factum damnans, nos præcepit sese adire. Hæc sunt autem illæ litteræ.

Eusebius re comperta suadet illis, ut ne isthinc secedant. Cumque advenissem, Macarium denuo de confracto calice insimulant: mihique haud levem, imo omnium atrocissimam imposuere calumniam; quod scilicet imperatori adversatus, scrinium missisem auri plenum cuidam Philumeno. Verum ubi nos imperator hanc quoque calumniam confutantes Psammathia audisset, illi de more falsi convicti, expulsi sunt. Nobis autem redentibus, has imperator ad populos dedit litteras:

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS
populo Alexandrino catholicæ Ecclesiæ.

61. Dilecti fratres, saluto vos, Deum invocans maximum voluntatis meæ testem, nostræque legis unigenitum creatorem, qui in omnium vitam dominatum obtinet, et discordias odit. Verrum quid dicam? an scilicet nos bene valere? sed multo feliciori sanitate frui liceret, si vos mutuo depositis odiis amaretis: quo factum est ut contentiosorum hominum procellis dilectionis reliquerimus portum. O rem absurdam! quanti quotidie casus per tumultuosam invidiam excitantur! Sic est ad Dei populum infamia translata. Quorsum igitur justitiæ recessit fides, cum tanta tenebrarum caligine involvamus; non solum per varie implicatum errorem, sed etiam per ingratorum hominum vitia, dum et stultitiæ fautores toleramus et eos qui æquitatem veritatemque profligant animadvertentes, negligimus tamen? Quænam illa tanta perversitas nostra? Inimicos non confutamus, sed latrocinium sectamur: quo perniciosissima fraus, nemine repugante, sibi facillime viam paravit. Nullusne tandem sensus est, ne saltem communis omnium naturæ gratia, si quidem legis præcepta contempsimus? Sed dicet quispiam, illa saltem dilectio quæ secundum naturam est invenitur. Quid ergo, nosne qui et Dei lege, et bona indole instructi sumus, tumultum et perturbationem inimicorum tolerabimus, qui quasi facibus omnia incendunt? nec tamen videmus licet oculis præditi, neque sentimus, licet legis sensibus undique circumsepti. Quantus igitur stupor vitam nostram apprehendit, quando nos ipsos ita negligimus, licet hæc nos Deus moneat? Nonne malum illud intolerabile est? nonne hostes hi sunt existimandi, potius quam domus et populus Dei? In nos debacchantur sceleratissimi illi,

(74) Hic Apis, Ἀλύσιος a Socrate vocatur, lib. 1, c. 27.

(75) Hæc Constantini epistola amanuensium negligentia excidit.

(76) Reg., Ψαμμαθία. Psammathia vero erat suburbium Nicomediæ. Theodoretus hæc Constantinopolin gesta enarrat, lib. 1, cap. 26, sed fide dignior

ων πρεσβύτεροι ἦσαν, Ἄπις (74) καὶ Μακάριος· ὁ δὲ βασιλεὺς γράφει καταγιγνώσκων μὲν Ἰσίωνος, κελεύων δὲ ἐμὲ ἀπαντῆσαι πρὸς αὐτόν. Καὶ τὰ μὲν γραφέντα ἐστὶ ταῦτα (75).

Ὁ δὲ Εὐσέβιος μαθὼν, πείθει περιμένειν αὐτούς. Καὶ ἐλθόντος μου, κατηγοροῦσι πάλιν Μακαρίου μὲν περὶ ποτηρίου, ἐμὲ δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν διαβολὴν, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω πασῶν, ὅτι δὴ, κατὰ βασιλείως γενόμενος, ἔπεμψα γλωσσόκομον χρυσοῦ Φιλουμένῳ τινί. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς καὶ περὶ ταύτης ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ (76) ἤκουσεν ἡμῶν, αὐτοὶ δὲ συνήθως καταγνωσθέντες ἐβρίβησαν· καὶ γράφει τοῖς λαοῖς, ἐπανερχομένων ἡμῶν, ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ
τῷ λαῷ τῷ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς Ἐκκλησίᾳς.

61. Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, προσαγορεύω ὑμᾶς, ἐπικαλούμενος τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἐμῆς βουλῆσεως μεγίστον μάρτυρα, καὶ τὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου Μονογενῆ δημιουργόν, ὃς καὶ τῆς ζωῆς προκαθέξεται τῶν ἀπάντων, καὶ τὰς διχονοίας μισεῖ. Πλὴν τί ἂν εἴποιμι; ὅτι καλῶς ὑγαίνομεν; Ἄλλ' ἐξῆν καλλίονος ἀπολαῦσαι τῆς εὐρωστίας, εἰ ὑμᾶς αὐτοὺς ἀμοιβαδῖς (77) ἠγαπάτε, ἀποσεισάμενοι τὰ μίσση, δι' ὧν ταῖς τῶν ἐρεσχελούντων τρικυμῖαις τὸν λιμένα τῆς ἀγάπης ἐγκατελίπομεν. Φεῦ τῆς ἀτοπίας ταύτης! Ὅσα καθ' ἑκάστην ἡμέραν συμπτώματα (78) τοῦ συγκυμμένου φθόνου κινεῖται! Οὕτω πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ μετῴκηθησαν αἱ δυσφημίαι. Ποῦ τοίνυν τῆς δικαιοσύνης ἡ πίστις ἀνακχώρησεν, ὅπου γε εἰς τοσοῦτον τῆ τοῦ σκότους ἀχλύϊ περιβεβλήμεθα οὐ μόνον διὰ τὴν πολυπλοκὸν πλάνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ τῶν ἀχαρίστων ἐλαττώματα, τῶν μὲν τὴν θνοιαν βραβευόντων ἀνεχόμεθα, τῶν δὲ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν διακρουομένων ἀισθανόμενοι παρενθυμούμεθα; Τί τὸ δεῖνόν τοῦτο τῆς ἡμετέρας κακίας; Τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἐλέγχομεν, ἀλλ' ἐπόμμεθα τῷ ληστῆρι, δι' οὗ ὁδὸν τινὰ ἑαυτῆ, ἐν οὕτως εἶπω, ἡ τῆς ἀπωλείας ἀπάτη, μηδενὸς ἀντικειμένου, βρῆδως εἰργάσατο. Ἄρα οὐδεμία ἐστὶν αἴσθησις, οὐδὲ κατὰ χάριν τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως, εἰ γε τῶν τοῦ νόμου προσταγμάτων ἡμελήσαμεν; Ἄλλ' ἐρεῖ τις, κατὰ φύσιν ἡ ἀγάπη ἐξευρίσκειται. Τί οὖν, ὅτι ἡμεῖς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον πρὸς τῆ εὐφυῆ σχόντες, ἀνεχόμεθα τῆς ὀχλήσεως καὶ τοῦ θορύβου τῶν ἐχθρῶν, πυρσοῖς τισιν, ὡς εἰσικεν, ἐξαπτομένων; Καὶ οὐχ ὀρώμεν ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, οὐδὲ ἀισθανόμεθα, καίτοι ταῖς τοῦ νόμου αἰσθήσεσιν ὄντες πεφραγμένοι. Ὅπως ἄρα πτόησις τὴν ἡμετέραν ζωὴν κατεῖληφεν, ὅπου γε ἡμῶν αὐτῶν (79) οὕτως ἀμε-

Athanasius.

(77) Reg., ἀμοιβαδῖς. Editi, ἀμοιβαδεῖς. Paulo post Reg., ἐρισχελούντων.

(78) Συμπτώματα Reg. Editi vero, συμπτώματος, menduse.

(79) Ita Reg. Editi vero, ἡμῶν ἑαυτῶν.

λῶμεν, καὶ ταῦτα ὑπομιμνήσκοντος τοῦ Θεοῦ; Εἶτα A nosque insimulant atque ex adversis partibus nos
οὐκ ἔστιν ἀφόρητον τὸ κακόν; οὐ πολέμιους ἤγεισθαι insectantur.
προσῆκει τούτους, οὐ τὸν οἶκον καὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ; Ἐμπαροινούσιν ἡμῖν καὶ ἐγκαλοῦσι γε οἱ παν-
ώλειαι ἔκείνοι, καὶ ἐπιπλήσσουσιν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἡμῖν.

62. Μεθ' ὅσης δὲ ἀπονοίας τοῦτο πράττουσιν, ὑμᾶς
αὐτοὺς ἐννοεῖν ἀξιώ. Οἱ γὰρ μωροὶ ἐπὶ τῆς γλώττης
κειμένην ἔχουσι τὴν κακίαν. Οὗτοι γοῦν μολυβδίνας
τινάς ὄργας περιφέρονται, ὡς ἑαυτοὺς μὲν κατ' ἀν-
τιδόσιν πλήττειν, ἡμᾶς δὲ πρὸς κέρδος τῆς οἰκείας
κολάσεως ἀπάγειν· καὶ ὁ μὲν καλῶς διδάξας πολέ-
μιος κρίνεται· ὁ δὲ τὴν φθόου κακίαν προβεβλημέ-
νος, ἔκείνος τὴν τοῦ λαοῦ ἡμερότητα οὐ δεόντως (80)
καταλαμβάνει, πορθεῖ, καταναλίσκει, καὶ ἑαυτὸν
κακοθελεῖ, ἐγκωμίῃ κοσμεῖ καὶ συντίθησι· τὴν δὲ
ἀλήθειαν ἀνατρέπει καὶ τὴν πίστιν ἀπατᾷ, μέχρις
οὗ τῷ οἰκείῳ (81) συνειδότε φωλῶν καὶ κρυπτηρίαν
ἐπιζητήσας εὐρη. Ἀβτη γοῦν αὐτοῦς ἡ σκαιότης
ἀλλοίως ποιεῖ, ὅταν προπετῶς ἑαυτοὺς ἀναξίους ὄντας
ἀποδέχωνται, λέγοντες· Φεῦ τῶν κακῶν! Ἐκεῖνος B
προσβύτερός ἐστι· καὶ ἔκείνος παῖς, ἐμοῦ ἀπτεται
ἡ τιμὴ, ἐμοὶ ὀφείλεται, ἔκείνου ἀφηρέθη (82)· ἐπεὶ
αὐτός, ἐμαυτῷ ἀφαρπάσας ἅπαντας, ἐπ' ἐξουσίας
ἀπολέσαι πειράσομαι. Λαμπρά τις ἡ τῆς μανίας
ἐκδόσης (83)· τάγματα καὶ συλλόγους, ἦ, ἴν' οὕτως
εἶπω, ἀρχιφροσῖαν τῶν ἀτόπων τούτων συστημάτων
ἰδεῖν. Ὡ τῆς ἀτοπίας ἡμῶν, ἴν' οὕτως εἶπω! Ἐπὶ
τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀνοίας ἐστὶν ἐπίδειξις;
Εἶτα οὐκ αἰδοῦνται; Οὐκ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ψέγουσιν;
Οὐδὲ τὰς ψυχὰς δάκνονται, ἵνα νῦν γόδον καταντικρῶ
τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἐρεσχελίας (84) ἀξίον τι φρονεῖν
ὀφείψωσι; Βία μόνη ἐστὶ τοῦ φθόου τοῖς ἰδίους ἐπ-
εριομένη φαρμάκοις. Οὐδὲν ἴσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ
τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν. Ἐμοὶ πιστεύσατε, ἀδελφοί,
ὡδὲν ἕτερον ἐσπουδάκασι, ἢ ἵνα, κατατριψάντες C
τοὺς ἡμετέρους χρόνους, μηδεμίαν χώραν ἐν τῇ ζωῇ
ταύτῃ μεταμελείας ἔχωσιν. Ἐπικουρήσατε τοῖσιν
ὑμῖν αὐτοῖς, παρακαλῶ, τὸ φίλτρον τὸ ἡμέτερον (85)
ἀγαπήσατε, καὶ παντὶ σθένει διώξατε τοὺς τὴν τῆς
ἡμετέρας ὁμοιότητος χάριν ἀφινῆζειν ἐπιθυμοῦντας·
καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιδόντες, ὑμᾶς αὐτοὺς ἀγαπάτε.
Ἐγὼ γὰρ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμέ-
νως προσηγάμην, οὕτως τε προσεφθεγξάμην, ὡς
ἄνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ ὄντα πεπεισμένον. Ὑμέτερόν
ἐστὶ ταῦτα συνέναι, οὐκ ἐμὸν κρίνειν. Τὴν γὰρ
παρ' ἐμοῦ πρόσρησιν αὐτὸν Ἀθανάσιον ὑμῖν διακο-
νήσαι τὸν αἰδεσιμώτατον ἀναγκαῖον ἠγησάμην, ἐννοῶν
τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐπικεικίας αὐτοῦ, ἥτις οὐκ ἀν-
αξίως τῆς εἰρηνικῆς μου πίστεως, εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς D
σωτηριώδους γνώμης κατέχεται διαπαντός, καὶ ἔξει
τὸν προτρέποντα λογισμὸν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξοι,
ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντι-
νός (86).

62. Quanta autem cum amentia hoc agant, vos
ipsos cogitare rogo. Stulti enim in lingua sua sitam
habent malitiam. Hi ergo plumbeas iras circumfe-
runt, ut se invicem feriant, nosque secum abducant
ad supplicii sui auctarium. Interim qui recta docet,
hostis judicatur: qui autem invidiæ vitium præ se
fert, is populum mansuetum contra jus fasque in-
vadit, devastat, absuntit ac sibi ipsi in malis com-
placet, sese laudibus ornat et concinnat: veritatem
autem subvertit, fidemque fallit donec conscientia
sua antrum et latibulum conquisitum nactus sit.
Ipsa igitur ingenii pravitas illos miseros efficit, dum
petulanter, indigni licet, seipsos laudibus efferunt,
ajuntque: proh facinus! Ille senior est, et ille puer;
ad me honor attinet, mihi debetur, ab illo ablatum
est: ego quippe, omnibus ad meas partes abreptis,
cum potestate disperdere aggrediar. Præclara sane
insanix exclamatio: cohortes utique, conventus,
ut ita dicam, remigum principatus, apud improbo-
rum illorum cætus videre est. O nostram absurdi-
tatem, si ita fari liceat! In Ecclesiane Dei stultitiæ
habetur spectaculum? num non erubescunt? num
seipsi non objurgant, nec mordentur animis, ut
nunc saltem contra fraudem et contentionem dig-
num aliquid sentire videantur? At illi sola invidiæ
vi utuntur suis veneficiis subnixæ. Sed nihil sce-
lerati illi adversus episcopum vestrum potuerunt
perficere. Mihi credite, fratres, nihil aliud satagunt,
quam ut cum nostra tempora malis oppresserint,
nullum sibi in hac vita relinquunt pœnitentiæ lo-
cum. Vobis igitur ipsis ferte opem; obtestor vos,
amorem nostrum diligite, totisque viribus eos abi-
gite qui nostræ concordia gratiam cupiunt abolere;
Deumque præ oculis habentes, vos invicem diligite.
Ego enim episcopum vestrum Athanasium excepi
perhumaniter, eumque sic sum allocutus, ut qui
illum Dei hominem esse persuasum haberem. Ve-
strum est hæc intelligere, nec meum est ea de re
ferre judicium. Meam autem salutationem ut ipse
reverendissimus Athanasius vobis renuntiaret con-
sentaneum duxi: æquitatis illius sedulitatem animo
perpendens, quæ modo pacificæ fidei meæ non in-
digno, in salutaris doctrinæ bono semper continetur,
quæque ad vos de officio moneandos erit com-
parata. Deus 143 vos conservet, dilecti fratres.
Hæc Constantinus.

(80) Reg., οὐ δεόντως. Editi, male, οὐδὲ ὄντως.

(81) Reg., μέχρις ὅδ' ἄν, minus forte.

(82) Reg., περιαιρεθῆ. E. iii. ἀφηρέθη.

(83) Ita Reg. Editi vero, ἐκδόσης. Mux Reg., ἀρ-
χιφροσῖα, in neutro plurali.

(84) Reg., ἐρισχελίας. Quæ post pauca sequuntur,
οὐδὲν ἴσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου

ὑμῶν, etc., etiam apud Theodoretum habentur, lib.
1, c. 27.

(85) Editi, Paris. et Theodor., ὑμέτερον. At Comm.
cum mss., ἡμέτερον.

(86) Hæc, Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖνος, desunt
in Reg.

63. His ita gestis, cum aliquanto tempore quiescentibus Meletiani, denuo concitantur : curantesque ut iis qui se mercede conduxerant pergratum facerent, hoc demum ineunt consilium. Mareotes regio quædam Alexandrina est, quam Meletius in schisma deducere nequidquam tentavit. Cum igitur Ecclesiæ definitis in locis essent, presbyteris omnibus conventus in iisdem Ecclesiis agentibus populisque in pace degentibus : quidam Ischyras nomine, non clericus, sed et moribus improbus, sui pagi incolas in errorem impellere conabatur, dum sese jactitaret esse clericum. Id cum comperisset locorum presbyter mihi Ecclesias perlustranti rem denuntiat : quæ causa fuit ut una cum illo Macarium presbyterum mitterem ad Ischyram accersendum : quem cum ægrum inque cubiculo decumbentem reperissent, patri ejus injunxere, ut filium a tali facinore prohiberet, quale adversus eum fuerat delatum. At ille morbo levatus cum esset, a suis et a patre ipso, quominus id ageret, prohibitus confugit ad Meletianos : qui inita cum Eusebianis societate, hanc una omnes confinxere criminationem ; quod scilicet Macarius calicem confregisset, Arseniusque episcopus a nobis esset interemptus. Quin etiam Arsenium occultarunt, ut qui nusquam compareret, crederetur interfectus. Truncam item manum circumferebant, quasi is fuisset membratim concisus. Ischyram vero, quem ne norant quidem, presbyterum circumquaque prædicare cœperunt, ut de calice loquenti decipiendi esset facultas. Ischyras igitur a suis objurgatus, ad nos collacrymans accessit, nihil tale iniquiens a Macario commissum, quale illi pervulgarent, sed se subornatum a Meletianis fuisse, ad illam criminationem comminiscendam. Hoc autem rescriptum dedit :

BEATO PAPÆ ATHANASIO

Ischyras in Domino salutem.

64. Quandoquidem me, domine episcope, te adeuntem, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti ob res antehac a me delatas, quasi id essem meo te consilio aggressus ; idcirco mei purgandi causa hoc tibi trado rescriptum ; ut compertum habeas, vim mihi illatam plagasque ab Isaaco, Heraclide, Isaaco Letus eorumque sociis, inflictas esse. Ego sane, Deo in testem adhibito, hoc ad tui defensionem declaro, me probe scire te nihil eorum perpetrasse, quæ illi a te commissa jactitant. Nulla enim calicis confractio, nulla exstitit sacræ mensæ subversio : sed me iisdem, vi illata, ad hæc omnia dicenda compulere. Porro hæc ideo ad defensionem protuli, ac scripto mandavi ; quod summopere expetam postulemque, ut mihi conventibus liceat interesse tuis. Te in Domino valere exopto. Hoc autem chirographum meum tibi Athanasio episcopo tradidi coram

(87) Ita Reg. Editi vero, *Μαρεώτις*, sed *Μαρεώτης* alias semper legitur.

(88) Reg., *θρυλλείν*, de more, quod ultimo sit monitum.

(89) Sic Reg. Editi vero, *τῷ Μακαρίῳ*. Mox Reg.

63. Τούτων οὕτως πραχθέντων, πρὸς ὀλίγον ἡσυχάσαντες οἱ Μελετιανοί, παροξύνονται πάλιν, καὶ ταύτην ὑστερον τίθενται βουλήν, σπουδάζοντες ἀρῆσαι τοὺς μισθωσαμένους αὐτούς. Μαρεώτης (87) χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστίν· ἐν ταύτῃ σχίσμα Μελετίου οὐκ ἔδυσθη ποιῆσαι. Τῶν τοίνυν Ἐκκλησιῶν ἐν ὠρισμένοις τόποις οὐσῶν, καὶ τῶν πρεσβυτέρων πάντων ἐν αὐταῖς συναγόντων, τῶν τε λαῶν εἰρηνεύοντων, Ἰσχύρας τις οὕτω λεγόμενος, οὐ κληρικὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον πονηρὸς, ἐπεχειρεῖ τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ κώμῃ πλανῆν, λέγων εἶναι τινα ἑαυτὸν κληρικόν. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν τόπων πρεσβύτερος περιερχομένῳ μοι τὰς Ἐκκλησίας ἀναγγέλλει· καὶ ἀποστέλλω σὺν αὐτῷ Μακάριον πρεσβύτερον καλεῖσαι τὸν Ἰσχύραν. Εὐρόντες δὲ αὐτὸν νοσοῦντα καὶ κατακείμενον ἐν κελλήῳ, ἐντέλλονται τῷ πατρὶ αὐτοῦ παραγγεῖλαι τῷ υἱῷ μὴ δέν τι τοιοῦτον ἐπιχειρεῖν, οἷον εἰρηται κατ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ἀναστάς ἀπὸ τῆς νόσου, καὶ κωλυόμενος ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ τοῦ πατρὸς, καταφεύγει πρὸς τοὺς Μελετιανούς· κἀκεῖνοι κοινοῦνται τοὺς περὶ Εὐσέβιον, καὶ λοιπὸν συντίθεται παρ' αὐτῶν ἡ συκοφαντία, ὅτι δὴ ποτήριον μὲν Μακάριος κατέαξεν, Ἀρσένιος δὲ τις ἐπίσκοπος ἐφονεύθη παρ' ἡμῶν. Καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον κρύπτουσιν, ὑπὲρ τοῦ, μὴ φαινόμενον αὐτὸν, ὡς ἀναιρεθέντα νομίζεσθαι· καὶ χεῖρα, φησὶν, ὡς συγκοπέντος αὐτοῦ, περιέφερον. Τὸν δὲ Ἰσχύραν, ὃν οὐκ ἤδεισαν, ἀρχονται θρυλλεῖν (88) ὡς πρεσβύτερον, ἵνα καὶ περὶ ποτηρίου λέγων πλανῆν δύνηται. Ὁ μὲν οὖν Ἰσχύρας, μεμφομένον αὐτὸν τῶν ἰδίων, ἤθεε πρὸς ἡμᾶς ἀποδυσρόμενος, καὶ λέγων μὴ δέν με γεγενῆσθαι παρὰ Μακαρίου, οἷον ἐθρύλλησαν, ὑποβλήσθαι δὲ ἑαυτὸν παρὰ τῶν Μελετιανῶν πλάσασθαι τοιαύτην λοιδορίαν. Καὶ γράφει ταῦτα·

ΜΑΚΑΡΙῷ (89) ΠΑΠΑῖ ΑΘΑΝΑΣΙῷ

Ἰσχύρας ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

64. Ἐπειδὴ προσῆλθόν σοι, κύριε ἐπίσκοπε, βουλόμενος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ἠτιάσω δέ με, ἐφ' οἷς πρότερον ἐφθεγγάμην, ὡς ἐμοῦ ἀπὸ προαιρέσεως εἰς τοῦτο παρελθόντος, τούτου ἔνεκεν ταύτην τὴν ἀπολογίαν ἐγγράφως σοι ἐπιδίδωμι, ἵν' εἰδέναι ἔχῃς, ὅτι, βίαις μοι γενομένης, καὶ πληγῶν ἐπιτεθεισῶν ἀπὸ Ἰσαάκ καὶ Ἡρακλείδου, καὶ Ἰσαάκ τοῦ τῆς Λητούς, καὶ ὑπὸ τῶν σὺν αὐτοῖς. Ἐγὼ δὲ, μάρτυρα τὸν Θεὸν εἰς τοῦτο λαμβάνων, ἀπολογούμαι, ὅτι οὐδὲν ὧν ἐκεῖνοι εἰρήχασι, σύννοιά σε πεποιημένα. Οὐτε γὰρ ποτηρίου κλάσις γέγονεν, οὔτε τῆς ἁγίας τραπέζης καταστροφή γεγένηται· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκείνοι βίαν ἐπιθέντες μοι, εἰς τοῦτο παρώρμησάν με. Ταῦτα δὲ ἀπελογησάμην σοι, καὶ ἐγγράφως ἐπιδέδωκα, αἰρούμενος καὶ ἐπιδιχαζόμενος εἶναι (90) τῶν ἐπὶ σὲ συναγομένων. Ἐρρώσθαι σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ. Ἐπιδέδωκα δὲ τῆνδε μου τὴν χεῖρά σοι τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθα-

et Basil., προσῆλθόν σοι, et ita legendum. Editi vero, προσῆλθόν μοι.

(90) Εἶναι deerat in editis. Ex Reg. sumpsimus.

νασίω ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρεσβυτέρων Ἀμμωνᾶ Δικελίης, Ἡρακλείου Φάσκω, Βόκκωνος Χενεβρί, Ἀχιλλᾶ Μυρσίνης (91), Διδύμου Ταφοσίρεως, καὶ Ἰούστου ἀπὸ Βωμοθέου· καὶ διακόνων ἀπὸ μὲν Ἀλεξανδρείας Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Ὀλυμπίου· ἀπὸ δὲ Μαρεώτου Ἀμμωνίου καὶ Πιστοῦ, καὶ Δημητρίου, καὶ Γάτου (92).

65. Ταῦτα γράψαντος καὶ Ἰσχυρά, ὅμως πάλιν τὴν τοιαύτην κατηγορίαν θρυλλοῦσι (93) μὲν πανταχοῦ, ἀναφέρουσι δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ. Κάκεινος περὶ μὲν τοῦ ποτηρίου φθάσας ἦν ἀκούσας αὐτὸς ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ, παρόντων ἡμῶν, καὶ καταγνοῦς τῆς συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν· γράφει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν Δαλματίῳ τῷ κήνωρι (94), ἀκοῦσαι τῆς περὶ τοῦ φόνου δίκης. Ὁ τοίνυν κήνωρ ἐπιστέλλει μοι παρασκευάσασθαι πρὸς ἀπολογίαν τοῦ ἐγκλήματος. Ἐγὼ δὲ, δεξάμενος τὰ τοιαῦτα γράμματα, καίτοι τὴν ἀρχὴν μὴδὲ προσποιούμενος, διὰ τὸ εἶδέναι μὴδὲν αὐτοὺς λέγειν ἀληθές, ὅμως, ἐπειθὴ βασιλεὺς κεκίνητο, γράφω τοῖς συλλειτουργοῖς εἰς Αἴγυπτον, καὶ πέμπω διάκονον, βουλόμενος μαθεῖν περὶ Ἀρσένιου· οὐ γὰρ θεωρεῖται τὸν ἀνθρώπον ἔτσι που εἶναι ἢ ἕξ. Καὶ τί γάρ; Ἰνα μὴ τελείως τὰ τοιαῦτα λέγω, ἐγκώσθη κρυπτόμενος ὁ Ἀρσένιος· τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐν Τύρῳ πάλιν κρυπτόμενον αὐτὸν εὔρον οἱ ἡμέτεροι. Καὶ τὸ γε θαυμάσιον, οὐδὲ εὐρεθεὶς ὠμολόγει αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀρσένιος (95), ἕως ἐν δικαστηρίῳ ἐπὶ Παύλου τοῦ τμηκαῦτα ἐπισκόπου τῆς Τύρου ἠλέγχθη· καὶ καταισχυρθεὶς λοιπὸν οὐκ ἠρνήσατο. Τοῦτο δὲ ἐποίει φυλάττων πρὸς τοὺς περὶ Εὐσέβιον συνθήκην, ἵνα μὴ, ὡς εὐρεθέντος, λοιπὸν ἐκείνων τὸ δρᾶμα διαλυθῆ (96), ὅπερ καὶ γέγονε. Γράψαντος γάρ μου τῷ βασιλεῖ, ὅτι Ἀρσένιος εὐρέθη, καὶ ὑπομνήσαντος αὐτὸν περὶ ὧν ἤκουσεν ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου χάριν, ἔπαυσε μὲν τὸ δικαστήριον τοῦ κήνωρος, ἔγραψε δὲ καταγινώσκων τὴν συκοφαντίαν τῶν καθ' ἡμῶν γενομένων, καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐρχομένους εἰς τὴν Ἀνατολὴν καθ' ἡμῶν, ἐκέλευσεν ὑποσπρέψαι. Ὅτι (97) μὲν οὖν κατηγόρησαν ὡς ἀναιρεθέντος Ἀρσένιου, ἵνα μὴ ταῖς παρὰ τῶν πολλῶν γραφείσιν ἐπιστολαῖς χρῆσθαι, ἀρκεῖ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης παραθέσθαι· ἀπὸ γὰρ αὐτῆς καὶ τὰς τῶν ἄλλων γυνῶνα δυνατὸν. Ἐκεῖνος τοίνυν εἰδὼς, ὅσα μὲν ἐθρύλλησε καθ' ἡμῶν Ἀρχάφ (98), ὃ καὶ Ἰωάννης περὶ φόνου, καὶ μαθὼν, ὅτι ζῆ Ἀρσένιος, γράφει ταῦτα·

(91) Sic Reg. Editi vero, Μυρσίνης.

(92) In editis hæc legebantur, Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἰσχυράς, quæ quod in Reg. et Basil. desint, visum est omittere.

(95) Reg. et edit. Comm., Ψαμμαθίᾳ.

(94) Reg., Δαλματίῳ τῷ κήνωρι. Hunc autem Dalmatium censorem Constantii patrualem adelfidoux fuisse ait Socrates lib. 1, c. 27, filium scilicet Dalmatii fratris Constantini Magni. Sed errasse Socratem contendit Valesius, qui hunc Dalmatium patrem fuisse autumat. Dalmatium enim filium qui postea Cæsar appellatus est, tenera tunc ætate fuisse,

A presbyteris Ammona Dicoletæ, Heraclio Phasci, Boccone Chenebri, Achilla Myrsines, Didymo Taphosi-reos, et Justo a Bomotheo : et diaconis Alexandrinis, Paulo, Petro et Olympio : Mareoticis, Ammonio, Pisto, Demetrio et Gaio.

144. 65. Hoc ubi rescriptum Ischyra dedisset, nihilo tamen minus eam denuo ubique pervulgant criminationem, ad ipsumque detulerunt imperatorem Constantinum, qui jam pridem accusationem de confracto calice Psammathix nobis presentibus audierat, et inimicorum deprehenderat calumniam. Tum vero litteras Antiochiam ad Dalmatium censorem misit : cui homicidii causam audendam committebat. Censor autem scripto mihi significavit ut me adornarem ad eam depellendam criminationem. Hujus ego litteris acceptis, licet initio rem nihil curarem, quod eos in nullo vere dicere mihi conscius essem; attamen cum imperator commotus esset, ad comministros meos Ægyptios rescripti, diaconumque misit, ut certior fierem de Arsenio, quem a quinque vel sex annis non videram. Arsenium, ne fusius illa prosequar, delitescere comperitum est : eum namque primo quidem in Ægyptio, dehinc Tyri latentem nostri invenere. Quodque permirum habeatur, ne deprehensus quidem se Arsenium esse fassus est, donec in jus vocatus, a Paulo, tunc Tyri episcopo, convinceretur : dehinc enim præ pudore idipsum negare non est ausus. Hoc autem pacti cum Eusebio initi servandi causa agebat, ne se deprehendo, tota evanesceret fabula, quod et accidit. Imperatori enim cum litteris indicassem repertum Arsenium fuisse, in memoriamque revocassem quæ de Macario presbytero ipse Psammathix audisset; iudicio ille censoris inhibito, litteras misit, quibus damnata adversariorum nostrorum syncophantia, Eusebium et assecclas in Orientem nobis adversandi studio propèntes, retrogredi jussit. Porro quod me de perempto Arsenio insimularint, ut ne multorum epistolis hujus rei fidem facientibus utar, unam sufficit Alexandri Thessalonice episcopi proferre : ex qua de aliorum item epistolis quisque valeat dijudicare. Is ergo cum probe sciret quam multa Archaph, qui et Joannes, adversum nos sparsisset, didicissetque in vivis esse Arsenium, hæc scripsit :

ac Narbonæ humanis litteris operam dedisse probat ex Ansonio lib. De professoribus Burdigalensis. Ibi dem editi, περὶ τῆς τοῦ φόνου. Nos Reg. cod. sequimur.

(95) Ita Reg. In editis, ὁ Ἀρσένιος.

(96) Reg., διαλυθῆ. Infra idem et edit. Comm., Ψαμμαθίᾳ. Paulo post in editis τοῦ deest ante κήνωρος.

(97) Ita Reg. Editi vero, ὅτις minus recte.

(98) Joannes Archaph. Is est qui episcopus Menophitanus dicitur in Breviario Meletii infra.

DOMINO DILECTO FILIO

et unanimi comministro Athanasio, Alexander episcopus in Domino salutem.

66. Congratulor optimo Sarapioni qui tanto studio contendit sese sacris ornare moribus, quippe patris memoriae laudem in dies conciliat. *Mortuus est enim*, ait quodam in loco sacra Scriptura, *pater ejus, et quasi non est mortuus*⁹⁹, vitæ namque suæ monumentum reliquit. Quo autem affecti fuerimus animo erga Sozontem, memoriae dignum virum, non ignoras, domine, qui cum sacram ejusdem viri memoriam, tum insitam adolescentis animo modestiam probe noscis. Unam hanc a Tua Reverentia epistolam, adolescentis ipsius manu accepi. Hoc ipsum igitur tibi indicandum putavi, ut notum tibi esset, domine. Dilectus noster, condiaconusque Macarius me summopere oblectavit, cum, litteris suis mihi Constantinopoli transmissis significavit, quam turpiter Archaph sycophanta sit deprehensus: quod virum qui in vivis esset, quasi interfectum ubique pervulgasset. Illum autem condigna suis sceleribus poena a justo iudice cum socia sibi cohorte multatum iri, 145 Scripturæ prædicant mentiri nesciæ. Universorum Dominus te quam diutissime conservet, domine erga omnes mansuetissime.

67. Idcirco autem delituisse Arsenium, ut illæ necatum insimularent, testes sunt qui cum eo tum versabantur. Perquisitum enim illum cum tandem reperissemus, ea de re Pinnes ad Joannem hujusmodi sycophantiæ histrionem rescripsit, his verbis:

DILECTO FRATRI JOANNI

Pinnes presbyter monasterii Ptemencyrceos in Antiepolite nomo salutem.

Scire te volo Athanasium in Thebaidem diaconum misisse suum, qui omnia Arsenii conquirendi causa persectaretur. Ii vero quos primum offendit, Pecysius nempe presbyter, Silvanus Helix frater, Tapenacerameus et Paulus Hypseles monachus, apud nos Arsenium esse confessi sunt. Nos autem re comperta, illum in naviculam conjici curavimus, ut ad inferiores partes una cum Helia monacho averteretur. Post hæc diaconus cum quibusdam reversus, derepente in monasterium nostrum quaerendi Arsenii causa sese immisit: quem quod, uti supra diximus, in inferiores partes transmissemus, nequaquam invenere. Me autem cum Helia monacho qui illum secum assumpserat, Alexandriam deportatum duci obtulere: ibi cum nulla negandi esset facultas, confessus sum illum vivere, ac minime fuisse peremptum: quod item fassus est monachus

⁹⁹ Eccli. xxx, 4.

(99) Editi, αὐτόν, Reg. vero, ἐαυτόν.

(1) Ὡς deerat in editis. Sed in Reg. Basil. et in textu Græco Sirac. legitur. Paulo post Σώζοντα nomen proprium esse liquet.

(2) Ita Reg. Editi vero, ἐχης.

(3) Soz. Πατρῖνης, in codicibus Fuketii et Allatii Πρίνης. Mox Nannius μονῆς hoc loco vertit *domicilii*: sunt qui vertendum putent *mansionis*; sed *monasterii* vertendum esse patet ex verbis infra positis, Παφνούτιος μοναχός τῆς αὐτῆς μονῆς, Παφνούτιος μοναχός τῆς αὐτῆς μονῆς. Quæ vox μονῆ usu sæpe

A KYRIQ AGAPHQ YIQ

καὶ ἐμοψύχῳ συλλειτουργῷ Ἀθανασίῳ Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

66. Συγχαίρω τῷ βελτίστῳ Σαραπίωνι, οὕτως ἱεροῖς ἐαυτὸν (99) ἤθεσι κοσμεῖν ἀγωνιζομένῳ, καὶ τὴν τε τοῦ πατρὸς μνήμην ἐγκωμιαστικώτερον ἐπαύζοντι. Ἐτελεῦτησε γάρ, ὡς που ἡ ἱερά φησι Γραφή, ὁ πατήρ αὐτοῦ, καὶ ὡς (1) οὐκ ἀπέθανε κατέλιπε γάρ τῷ βίῳ μνημόσυνον. Ὅπως μὲν οὖν διεκεῖμεθα περὶ τὸν μνήμης ἄξιον Σώζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, δέσποτα. τὴν περὶ ἐκεῖνον ἱερὰν μνήμην καὶ τὴν προσοῦσαν τῷ νεωτέρῳ ἐπιείκειαν. Μίαν μόνην τὴν διὰ τοῦ νεωτέρου τούτου ἐδεξάμην παρὰ τῆς σεμνότητός σου ἐπιστολῆν. Ἐδῆλωσα οὖν σοι αὐτὸ τοῦτο, ἵνα εἰδέναι ἔχοις (2), δέσποτα. Ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν καὶ συνδιάκονος Μακάριος εὐφρανέ με ἀπὸ τῆς Κωνσταντινίου πόλεως γράφας, ὅπως Ἀρχάφ ὁ συκοφάντης ἠσχημόνησε, τὸν ζῶντα ὡς φονευθέντα παρὰ πᾶσι κηρύξας. Ὅτι γάρ τὴν ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν αὐτῷ ἄξιαν εἰσπραξίν κομίζειται παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ μετὰ τοῦ ὁμοτρόπου στίφους, αἱ ἀψευδεῖς ἀναφωνοῦσι Γραφαί. Ὁ τῶν ὄλων διατηροῖη σε ἐπὶ μάλιστα δеспότης, κύριε πάντων χάριν χρηστότατε.

67. Ὅτι δὲ ἐκρύπτετο Ἀρσένιος, διὰ τοῦτο, ἵνα θάνατον οὔτοι πλάσωνται, τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ σὺν αὐτῷ διατρέψαντες. Ζητούντες γάρ αὐτὸν, εὑρομεν τοῦτον, καὶ ἔγραψε πρὸς Ἰωάννην τὸν ὑποκρινόμενον τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν, ταῦτα:

Τῷ ΑΓΑΠΗΤῶ ΑΔΕΛΦῶ ΙΩΑΝΝΗ

Πίννης (3) πρεσβύτερος μονῆς Πτεμγκύρκεως τῆς Ἀντεσπολίτου νομοῦ χαίρειν.

Γινώσκεις σε θέλω, ὅτι ἀπέστειλεν Ἀθανάσιος εἰς τὴν Θηβαῖδα διάκονον αὐτοῦ, ἐρευνῆσαι πάντα ἔνεκεν Ἀρσενίου. Καὶ πρῶτον μὲν, εὑρεθέντες Πεκύσιος πρεσβύτερος, καὶ Σιλβανός, ὁ ἀδελφός Ἠλία, καὶ Ταπενακεραμεύς, καὶ Παῦλος, μοναχὸς ἀπὸ Ὑψηλῆς, ὡμολόγησαν, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐστὶν Ἀρσένιος· ἡμεῖς δὲ, μαθόντες, πεποιήκαμεν αὐτὸν ἐμδληθῆναι εἰς πλοῖον, καὶ πλεῦσαι εἰς τὰ κάτω μέρη μετὰ Ἠλία μοναχοῦ. Καὶ ἐξαίφνης μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνελθὼν ὁ διάκονος μετὰ τινων, ἐπιστάς ἐν τῇ μονῇ ἡμῶν ἔνεκεν τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίου, αὐτὸν μὲν οὐκ εὔρηκαν, διὰ τὸ ἀπεσταλκέναι ἡμᾶς αὐτὸν, ὡς προείπομεν, ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦ μοναχοῦ τοῦ αὐτὸν παραλαβόντος Ἠλία (4) κατήνεγκαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ προσήνεγκαν μὲν τῷ Δουκί, καὶ οὐδὲ Ἰσχυσα ἀρνήσασθαι, ἀλλ' ὡμολόγησα, ὅτι ζῆ καὶ οὐκ ἀνήρέθη· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ παραλαβὼν αὐτὸν

venit pro monasterio, quandoque etiam pro mansione seu statione itinerantium: sed non ea sententia hic monachum accipi conspicuum est. Mox Reg. τοῦ Ἀντεσπολίτου. Soz., τοῦ Ἀντεσπολίτου. Editi, τῆς Ἀντεσπολίτου.

(4) Dubitant quidam an hic Helias is ipse sit qui supra cum Arsenio aufugisse memoratur: sed quid, quæso, hac de re dubii relinquatur, Pinne ejusdem monasterii presbytero eundem ipsum esse testante?

μοναχὸς ὠμολόγησε. Διὰ τοῦτο ταῦτα σοι γνωρίζω, ἅτιναι κατ' ἐπισημοσύνην ἔχουσιν, ἵνα μὴ δόξη σοι κατηγορηθῆσαι Ἀθανασίου· εἰπον γὰρ ὅτι ζῆ, καὶ παρ' ἡμῖν ἦν κρυπτόμενος· καὶ ἐγνωρίσθη πάντα ταῦτα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ οὐκέτι δύναται κρυθῆναι τοῦτο. Παφνούτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν πολλὰ σε ἀσπάζομαι, ἐβρώσθαι σε εὐχομαι.

Ἄ δὲ καὶ βασιλεὺς ἔγραψε, μαθὼν, ὅτι εὐρέθη Ἀρσένιος ζῶν, ἔστι ταῦτα·

NIKHITHS KONSTANTINOS

Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ πάπῳ Ἀθανασίῳ.

68. Τοῖς παρὰ τῆς σῆς συνέσεως ἐντυχῶν γράμμασι, ταύτης γνώμης αὐτὸς ἐγενόμην (5), ὡς ἀντιγράφων τῇ σῇ στερέβότητι, προτρέψασθαι σε, ὅπως πρὸς εὐταξίαν καὶ οἶκτον τὸν τοῦ Θεοῦ λαβὼν ἀγειρῶσθαι. Ταῦτα γὰρ μάλιστα προηγούμενα ἐν τῇ ἐμαυτοῦ ψυχῇ κατέχω, ὡς ἀλήθειάν τε ἀσχεῖν, καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ δικαιοσύνην ἀεὶ φυλάττειν, καὶ τούτοις μάλιστα χαίρειν, τοῖς ὀρθῶν ὁδῶν τοῦ βίου πορευομένοις. Περὶ δὲ ἐκείνων τῶν πάσης ἀρεῆς ἀξίων, τῶν Μελετιανῶν δηλαδὴ τῶν σκαιωτάτων καὶ ἀθεμίτων, οἵτινες τῇ ἐμπληξίᾳ λοιπὸν ἀπονεναρκήχασιν, καὶ μόνον φθῶν καὶ ζῆλον καὶ θυροῦσι τὰ ἄτοπα κινουσι, τὴν ἀθέμιτον αὐτῶν διάνοιαν ἐπιδεικνύοντες, ταῦτα φθέγγομαι· Ὅρξιν γὰρ ὅπως οἱ ἄνδρες οὐδὲ ἐκείνοι ζῆσει ἀνηρῆσθαι ἐφασκον, ἐν μέσοις νῦν εἶσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀπολαύουσι. Πρὸς δὲ ταῦτα τίς ἂν γένοιτο πρόκριμα χεῖρον, οὕτω φανερώς καὶ σαφῶς ἐπιπεριμένον τῇ ἐκείνων δίκῃ, ἢ τὸ τούτους, οὐδὲ ἀνηρῆσθαι ἔλεγον, ζῆν τε καὶ τοῦ βίου ἀπολαύειν, οἵτινες δηλονότι καὶ ὑπὲρ ἐαυτῶν φθέγγασθαι δυνήσονται; Προσέκειτο δὲ τοῖς παρὰ τῶν Μελετιανῶν ἐκείνων καὶ τοῦτο· διεθεβαιούτων γὰρ ἀθεμίτῳ ὄρμῃ (6) ἐπεισελθόντα σε καὶ ἀρπάσαντα ποτήριον ἐν τῷ ἀγιωτάτῳ ἀποκείμενον τόπῳ κελκακίαι, οὐ πράγματος ἀληθῶς οὐδὲν μείζον ἦν ἐγκλημα, οὕτε τηλικούτον ἀτόπημα, εἰ τοῦτο οὕτως πεπράχθη τε (7) καὶ ἡμαρτηθῆσαι συνέβαιεν. Ἄλλὰ γὰρ τίς ἡ κατηγορία αὕτη; Τίς δὲ ἡ μετάβασις καὶ ποικιλία καὶ διαφορὰ τοῦ πράγματος, ὡς νῦν εἰς ἕτερον πρόσωπον τὴν κατηγορίαν τοῦ ἐγκλήματος τούτου μετάγειν; Ὅπερ δηλονότι πρᾶγμα αὐτοῦ τοῦ φωτῶς, ὡς εἰπεῖν, ἔστι τηλαγέστερον, ὅτι τῇ σῇ συνέσει ἐπιβουλεύουσαι ἐσπούδαζον. Μετὰ δὲ ταῦτα τίς ἂν ἐκείνοις τοῖς ἀνθρώποις τοῖς τσαυτά εἰς βλάβην ἀναπλασμαμένους ἀκολουθῆσαι ἐθέλησειεν; ὅταν μάλιστα αὐτοὶ ἐαυτοὺς εἰς ἄλλοθεν ἀγούσι (8), καὶ συνορῶσιν, ὅτι πεπλάσμενων καὶ ψευδῶν πραγμάτων εἰσὶ κατήγοροι; Ὡς ἔφην τοίνυν, τίς ἂν ἐκείνοις ἐξακολουθήσει, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας πρηνῆς ἀπέλθοι; Εἰς ἐκείνην δηλαδὴ, εἰς ἣν ἐκείνοι μόνον τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπικουρίας ἔχειν οἴονται. Εἰ γὰρ βούλοιντο ἐπὶ καθαρὰν ἐλθεῖν συνείδησιν, καὶ ἐπὶ τὴν ὑγιαινούσαν ἐλθεῖν διάνοιαν· βράδιως γνώσκονται οὐδεμίαν αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐπικουρίαν παρὰ τῆς Προνοίας, ἐπειδὴ περ τοσούτων εἰσὶ ζηλωταὶ καὶ ἐπὶ τῷ

A qui Arsenium avehendum susceperat. Hæc te monitum volui, Pater, ne Athanasium accusare aggressus fuisset. Dixi enim illum vivere et apud nos delituisse; resque tota in Ægypto preceperat, ut de ultra celeri queat. Paphnutius ejusdem monasterii monachus, qui hanc epistolam scripsi, plurimum te salutans valere exopto.

Litteræ autem quas imperator scripsit, certior factus Arsenium in vivis esse, hujusmodi sunt :

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus papæ Athanasio.

68. Litteris Tuæ Prudentiæ perlectis, id animi fuit, ut vicissim litteris ad Tuam Constantiam missis, te cohortarer, ut populum Dei ad tranquillitatem et misericordiam traducere cures. Hæc enim cum primis animo inhærent meo, veritatem colere, in mente justitiam semper conservare, iisque potissimum gaudere qui recta vitæ gradiuntur via. De illis autem omni execratione dignis, Meletianis scilicet improbissimis ac nefariis hominibus, qui stupore demum percussi obtorpuere, quique per invidiam, perturbationem atque tumultum absurdas res movent, nefariaque suam mentem demonstrant, hæc eloquar : Vides enim quos illi viros gladio interemptos, jactitabant, eosdem in medio nunc versari ac vita perfrui. Et vero quod ita perspicuum manifestumque in eorum causa asserat præjudicium, quam quod illi vivant vitæ fruantur, quos illi interfectos aiebant : quibus scilicet pro seipsis loquendi facultas erit? Præter hæc, ea quoque fuit eorumdem Meletianorum **146** calumnia, ut affirmarent te nefario impetu irruisse, ac poculum in sanctissimo loco positum raptum confregisse : quo facinore nullum revera gravius crimen esset, nec tam ingens flagitium ; si tamen sic actum et peccatum fuisset. Sed quænam illa accusatio? Quæ isthæc transitio et rei varietas, ut nunc ad aliam personam hanc ipsam accusationem transferant? Res ipsa luce, ut ita dicam, lucidior est, ipsos nimirum prudentiæ tuæ insidias paravisse. Quis postea istos homines, qui tanta ad damnum aliorum confingere non dubitarunt, consecrari voluerit ; cum maxime semetipsi in ruinam deducant, et probe noscant se conflictas mendacesque accusationes proferre? Quisnam illos sectatus fuerit, uti jam dictum est, in exitiique viam præceps abierit, in quam scilicet illi soli totam salutis auxiliique spem constituere videntur? si enim velint ad puram conscientiam accedere, optimæ sententiæ meminisse, ad sanamque mentem reduci ; facile intelligent nullam sibi opem a Providentia expectandam esse, ejusmodi rerum æmulatores cum sint, et ad perniciem hæc moliantur suam. Hoc igitur non duritiam quamdam, sed veritatem esse jure dixerim. Postremo illud quoque adjiciendum, velle nos plerumque a Tua Prudentia hæc palam legi ; ut hinc notum omnibus sit ac po-

(5) Editi, ἐγὼ ἐγενόμην : præstat Regil codicis lectio, αὐτὸς ἐγενόμην.

(6) Sic Reg. Editi vero, ἀθεμίτως ὄρμῃ.

(7) Ita Reg. In editis, τέ δεest.

(8) Ita Reg. Editi vero ἀγῶσι.

issimum hujusmodi facinorum motuumque auctoribus; quæ nos ad æquitatis normam eloquimur, ab ipsa veritate declarari. Tanta ergo cum sit hoc in negotio indignitas, certo sciant me ita judicasse, et hujus esse sententiæ: si quid ejusmodi ultra moverint, non juxta ecclesiasticas, sed secundum publicas leges, meipsum meamet opera causam auditurum; quo futurum est ut deprehendam eos non solum generis humani, sed divinæ quoque doctrinæ prædatōres esse. Deus te conservet, frater dilecte.

καὶ ταύτης εἶναι τῆς προαιρέσεως· εἴ τι τοιοῦτον ἀλλὰ κατὰ τοὺς δημοσίους νόμους αὐτόν με δι' ἑμαυτοῦ τῶν πραγμάτων ἀκροασόμενον (11), καὶ λοιπὸν εὐρήσονται αὐτοὺς, ὅτι μὴ μόνον κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους λησται τινες ὄντες, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Ὁ Θεός σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

69. Quo autem liquidius innotescat sycophantiarum malignitas, en ipsas Arsenii litteras quas, ubi latens deprehensus esset, conscripsit. Quo enim pacto suam Ischyras calumniam litteris confessus est, sic Arsenius epistola sua eorum perversitatem magis couarguit.

ATHANASIO BEATO PAPA

Arsenius episcopus: cipitatis Hypselitarum, qui quondam sub Meletio fuere, una cum presbyteris et diaconis, in Domino salutem plurimam.

Nos quoque pacem amplectentes societatemque cum catholica Ecclesia, cui tu, Dei gratia, præfectus es: exoptantesque ecclesiastico canoni juxta veterem formam subijci, litteras tibi, dilecte papa, mittimus, pollicemurque in nomine Domini, nos deinceps minime communicaturos cum iis qui sunt etiamnum schismatici, et qui nondum cum catholica Ecclesia pacem habent, sive episcopis, sive presbyteris vel diaconis: neque cum illis consensuros, si quidpiam velint in synodo statuere: neque pacis litteras vel missuros, vel accepturos ab illis, nec rursum citra tuam metropolitani episcopi sententiam, decretum ullum edituros vel episcopos spectans, vel dogma quodpiam commune ecclesiasticum; sed cessuros omnibus ante statutis canonibus, adinstar 147 episcoporum Ammoniani, Tyranni, Plusiani, reliquorumque. Præterea Mansuetudinem Tuam obsecramus, ut quamprimum nobis rescribas, pariterque comministros nostros litteris moneas, nos supra dictis jam stare decretis, pacem habere cum catholica Ecclesia, junctosque esse comministris nostratibus. Credimus porro tuas preces, utpote probatas acceptasque, impetraturas ut pax hujusmodi firma et indissolubilis perpetuo perseveret, secundum voluntatem Dei omnium Domini, per Jesum Christum Dominum nostrum. Totum cætum sacrorum sub te ministrorum nos et qui nobiscum sunt salutamus. Brevi, si Deus permiserit, ad Tuam

οἰκίαν ὀλέθρῳ πειράζονται. Ταύτην δὴ οὐν οὐ τραχύτητά τινα, ἀλλὰ ἀλήθειαν δικαίως ἀν εἰποιμι. Τὸ τελευταῖον δὲ καὶ τοῦτο προστίθωμι, ὅτι περ (9) βουλόμεθα δημοσίᾳ παρὰ τῆς σῆς συνέσεως πολλάκις ἀναγνωσθῆναι ταῦτα, ὡς ἀν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀπάντων γῶσιν ἔλθοι, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐκείνων ἀφικέσθαι δυναθῆναι, οἷτινες οὕτω πράττουσιν, οὕτως ἀναστρέφουσιν, ὡς ταῦτα ἄπερ παρ' ἡμῶν εὐθείας λέγεται λόγῳ, τῇ τῆς ἀληθείας εἰρησθαι πράξει. Ἐπεὶ τοίνυν (10) ἐν τοῦτῳ τῷ πράγματι τριλοκοῦτόν ἐστιν ἀτόπημα, γινωσκέτωσαν οὕτω με κεκριμέναι, κινεῖν, μηκέτι λοιπὸν κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λοιπὸν πραγμάτων ἀκροασόμενον (11), καὶ λοιπὸν γένους λησται τινες ὄντες, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Ὁ Θεός σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

69. Ὑπὲρ δὲ (12) τοῦ καὶ πλέον δειχθῆναι τὴν πονηρίαν τῶν συκοφαντῶν, ἰδοὺ καὶ ἔγραψεν Ἀρσένιος μετὰ τὸ εὐρεθῆναι κρυπτόμενον αὐτόν. Ὡς γὰρ Ἰσχύρας ἔγραψεν ὁμολογῶν τὴν συκοφαντίαν, οὕτως Ἀρσένιος γράφων ἐλέγχει πλέον ἐκείνων τὴν κακοήθειαν.

ATHANASIO MAKAPIO PAPA

Ἀρσένιος ἐπίσκοπος τῶν ποτε ὑπὸ Μελλίτιον τῆς Ὑψηλιτῶν πόλεως ἅμια πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐν Κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν.

Καὶ ἡμεῖς ἀσπαζόμενοι τὴν εἰρήνην καὶ ἔνωσιν πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἥς σὺ κατὰ χάριν Θεοῦ προΐστασαι, προηρημένοι τε τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον (13) ὑποτάσσεσθαι, γράφομέν σοι, ἀγαπητέ πάπα, ὁμολογοῦντες ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ λοιποῦ μὴ κοινωνήσῃν τοῖς ἐπισκόποις, καὶ μηδέπω εἰρηνεύουσι πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκόποις τε καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, μήτε συνθέσθαι αὐτοῖς βουλομένοις τι (14) ἐν συνόδῳ, μήτε γράμματα εἰρηνικὰ ἀποστέλλειν, μήτε δέξασθαι παρ' αὐτῶν, μηδ' αὐ δόξα γνῶμης σου τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου ὄρον τινὰ ἐκφέρειν περὶ ἐπισκόπων, ἢ περὶ δόγματος ἐτέρου κοινῶ ἐκκλησιαστικῷ· ἀλλ' εἰκεν πᾶσι τοῖς προτετυπωμένοις κανόσι καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐπισκόπων Ἀμμωνιανῶ, καὶ Τυράννου, καὶ Πλουσιανῶ, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων. Πρὸς ταῦτα οὐν ἀξιούμεν τὴν σὴν χρηστότητα ἀντιγράψαι μὲν ἡμῖν διὰ τάχους, ὡσαύτως τε καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς περὶ ὑμῶν, ὅτι εἴημεν ἤδη ἐπὶ τοῖς προειρημέτοις ὅροις, εἰρηνεύσαντες πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐνωθέντες τοῖς συλλειτουργοῖς ἐπὶ τῶν τόπων· πιστεύομεν δὲ, ὡς εὐχαῖ σου ἐνεργήσουσιν εὐπρόσδεκτοι οὖσαι, ὥστε τὴν τοιαύτην εἰρήνην βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον εἶναι μέχρι τέλους, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δεσπότου τῶν ἀπάντων Θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τὸ ὑπὸ σὲ ἱερατεῖον ἡμεῖς καὶ οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορευόμεν. Ὅσον δὲ οὐδέπω (15), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἀπαντήσο-

bentur.

(13) Reg., παλαιὸν τόπον. Editi, παλαιὸν νόμον.

(14) Reg., βουλομένοις τι. Editi vero, βουλομένους τε.

(15) Reg., οὐδέπω. Editi, οὐπω.

(9) Reg., ὅτι περ. Editi, ὅπερ.

(10) Ita Reg. Editi vero, Ἐπειδὴ τοίνυν.

(11) Reg., ἀκροασόμενον, minus recte. Infra idem, διαφυλάξει.

(12) Ὑπὲρ δὲ, etc. Hæc usque ad sequentem epistolam in editis Latinis antiquioribus deerant. In Græcis autem omnibus cum editis tum mss. ha-

μεν πρὸς τὴν σὴν χρηστότητα. Ἀρσένιος ἐβρῶσθαι ἅ
σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ πολλοῖς χρόνοις, μακαριώτατε
πάπα.

70. Μείζων δὲ καὶ φανερώτερος ἑλεγχος τῆς καθ'
ἡμῶν συκοφαντίας ἢ μετάνοια Ἰωάννου· καὶ τούτου
μάρτυς ὁ θεοφιλέστατος καὶ μακαρίας μνήμης βασι-
λεὺς Κωνσταντῖνος· εἰδὼς γὰρ ἅπερ Ἰωάννης καθ'
αὐτοῦ κατηγορήσε, καὶ δεξάμενος γράμματα μετα-
γινώσκοντος αὐτοῦ, ἔγραψε ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

Ἰωάννη.

Πάνυ μοι καταθύμια γέγονε τὰ παρὰ τῆς σῆς
φρονήσεως γράμματα· ἔγων γὰρ ἐξ αὐτῶν ἅ μάλ-
ιστα γινῶναι ἐπόθουν, πᾶσαν μὲν μικροψυχίαν ἀπο-
θεῖσθαι σε, τῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ, ὡς προσήκον ἦν,
κεκοινωνηκέναι, καὶ Ἀθανασίῳ τῷ αἰδεσιμωτάτῳ Β
ἐπισκόπῳ ἐς τὰ μάλιστα εἰς ὁμόνοιαν ἔλθεῖν. Εὖ ἴσθι
τοίνυν, ὡς ἕνεκά γε τούτων πάνυ σε ἐπαινέσας ἔχω,
οἱ πᾶσαν ἀφελὲς ἀψιμαχίαν, ὃ τῷ Θεῷ φίλον ἦν πε-
ποίηκας, τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐνώσεως ἀντι-
λαμβανόμενος. Ἵνα τοίνυν καὶ ὡν ἐπιθυμεῖς τετυχη-
κέναι δοκοῖς, ἐπιτρέψαι σοι δεῖν ὥφθη ὀχλήματος
ἐπιθῆναι δημοσίου, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἐμῆς
ἡμερότητος σπουδάσαι. Σὺν λοιποῖν ἔστω μηδὲν μελ-
λῆσαι (16), ἀλλὰ τῆς ἐπιστολῆς σοι ταύτης ὀχλήματος
δημοσίου ἐξουσίαν χορηγούσης, εὐθέως πρὸς ἡμᾶς
ἀφικέσθαι, ἵνα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσης τὴν
σαυτοῦ, καὶ θεασάμενος ἡμᾶς, τῆς προσηκούσης ἀπολαύσης εὐφροσύνης. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξῃ (17),
ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

71. Οὕτω μὲν οὖν τέλος ἔσχεν ἡ συσκευή, καὶ οἱ C
Μελιτιανοὶ καταισχυθέντες ἀπεστράφησαν· οἱ δὲ
περὶ Εὐσέβιον οὐδ' οὕτως ἠρέμησαν· ἐμελλε γὰρ αὐ-
τοῖς οὐ τῶν Μελιτιανῶν, ἀλλὰ τῶν περὶ Ἀρειῶν, καὶ
ἐφοβοῦντο μὴ, παυσάμενων ἐκεῖνων, μηκέτι τοὺς
ὑποκρινομένους εὐρωσι, δι' ὧν τούτο εἰσαγαγεῖν δύ-
κωνται. Παροξύνουσι τοίνυν πάλιν τοὺς Μελιτιανούς,
καὶ πείθουσι τὸν βασιλέα σύνδοκον αὐτοῖς ἐν Τύρῳ
κελεῦσαι γενέσθαι. Καὶ κόμης Διονύσιος ἀποστέλλε-
ται, καὶ στρατιώται δορυφόροι δίδονται τοῖς περὶ
Εὐσέβιον. Καὶ ὁ μὲν Μακάριος δέσμιος διὰ στρατιω-
τῶν πέμπεται εἰς Τύρον· ἐμοὶ δὲ γράφει καὶ ἀνάγκη
ἐπιτιθῆσθαι· ὥστε καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἀποστέλλε-
σθαι (18). Τὴν μὲν οὖν πᾶσαν συσκευὴν γινῶναι
δυνατὸν, ἐξ ὧν ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου.
Πῶς δὲ παρ' αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς συνετέθη, ἀναγκαῖον ἀν
εἶη λέγειν· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν θεωρεῖν τὴν κακοή-
θειαν καὶ τὴν πανουργίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην
ἐξεστίν. Ἐπίσκοποι εἰσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ,
καὶ Πενταπόλει ἐγγὺς ἑκατόν· οὐδεὶς τούτων ἡμᾶς
ἠπίετο, οὐ πρεσβύτερος ἐμέμφετο, οὐ τῶν λαῶν τις
κατελάλει· ἀλλ' οἱ Μελιτιανοὶ οἱ ἀπὸ Πέτρου ἐκδη-
θέντες καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν οἱ τὴν ἐπιβουλὴν με-
ρισάμενοι· καὶ οἱ μὲν τὸ κατηγορεῖν, οἱ δὲ τὸ δικά-
ζειν ἑαυτοῖς ἐξεδίδουσαν. Ἡμεῖς μὲν οὖν παρητούμεθα
τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς διὰ τὴν αἵρεσιν
δυνατῶν· ἔπειτα τὸν λεγόμενον κατήγορον μὴ εἶναι

Mansuetudinem accedemus. Arsenius te multis an-
nis valere in Domino exopto, beatissime papa.

70. Porro calumniæ in nos structæ majores et li-
quidius argumentum est Joannis poenitentia, cujus
rei testis fuit Deo charissimus et beatæ memoriæ
imperator Constantinus, qui cum sciret quæ Joannes
contra se ipse detulisset, illiusque poenitentis litte-
ras accepisset, hæc scripsit :

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS

Joanni.

Admodum gratæ mihi fuere Prudentiæ Tuæ li-
teræ, ex quibus quæ peroptabam scire didici, te
scilicet omni deposita simulate, cum Ecclesia, ut
par erat, communicasse, et cum Athanasio episcopo
reverendissimo in plenam concordiam venisse. Scito
igitur te eo nomine a nobis summopere laudari,
quod relicto omni jurgio, rem Deo gratam perfecere,
societatemque requisieris cum Ecclesia. Quo
igitur optata assequare, tibi permittendum putavi,
ut incenso publico vehiculo, ad exercitum meæ
clementiæ properes. Tuum deinceps erit nihil cun-
ctari. Sed cum hæc tibi epistola publici vehiculi co-
piam faciat, ad nos quamprimum accedas, ut et
voti compos efficiare, et postquam nos inviseris,
congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, fratrem
dilecte.

ἀπολαύσης εὐφροσύνης. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξῃ (17),

71. Hic ille fuit conspirationis exitus, quo per-
acto, Meletiani a proposito sunt aversi : at Euse-
biani ne ita quidem cessavere ; illis siquidem non
Meletiani, sed Ariani curæ erant, veriti scilicet ne,
illorum deficiente opera, histriones, rei quam indu-
cere volebant artifices, non suppeterent. Quare Me-
letianis iterum concitatis, auctores sunt imperatori,
ut synodum denuo Tyri jubeat congregari. Tum co-
mes Dionysius mittitur, satellitium militare Euse-
bianis datur, Macarius vincetus sub militum custo-
dia Tyrum adducitur, meque imperator litteris
compulit suis, ut vel invitus isthuc me conferrem.
Sed totam conspirationis seriem cognoscere licitum
est ex episcoporum Ægyptiorum litteris. Hujus au-
tem ordiendæ consilium enarrare operæ pretium
fuerit, ut hinc eorum adversum nos malignitatem
vafritiemque animadvertere quisque valeat. In
Ægypto, Libya et Pentapoli episcopi sunt prope
centum ; quorum nullus nos accusavit, nullus nos
presbyter criminatus est, nullus e populo oblocutus :
sed Meletiani jam olim a Petro ejecti, Ariani que
insidias inter se diviserant ; ita ut illi accusandi, hi
judicandi sibi partes vindicarent. Verum nos Euse-
bium sociisque recusavimus, 148 quod essent nobis
hæreseos causa inimici : dehinc eum qui accusator
ferebatur, nequaquam presbyterum esse planissi-
mum fecimus hoc argumento. Quando ad Ecclesiæ

(16) Ita Reg. Editi vero, μελλῆσαι, male.

(17) Reg., διαφυλάξει.

(18) Ita Reg. Editi autem, ἐπιστέλλεσθαι, minus
recte.

communione admissus est Meletius (quod utinam a nunquam factum fuisset) beatæ vir memorizæ Alexander ejus exploratam habens calliditatem, catalogum ab eo postulavit eorum episcoporum, quos se aiebat in Ægypto habere: necnon pre-byterorum et diaconorum Alexandrinorum qui e suis essent, aut si quos haberet in Alexandriano agro: quod eo egit consilio Alexander Papa, ut ne Meletius, Ecclesiæ potestate confidenter assumpta, multas venderet ordinationes, neu quotidie mendaciis suis novos pro libidine subiceret. Eorum igitur qui in Ægypto essent e suis, hoc breviarium edidit:

BREVIARIUM

A Meletio datum Alexandro episcopo.

Ego Meletius Lycopoli, Lucius Antinoopoli, Phasileus Hermopoli, Achilles Cusis, Ammonius Diospoli.

In Ptolemaide: Pachymes Tentyris

In Maximianopoli: Theodorus in Copto.

In Thebaide: Cæles Hermeti, Colluthus in superiore Cyno, Pelagius Oxyrinchi, Petrus Heracleopoli, Theon Nilopoli, Isaac Letopoli, Heraclides in Nicius, Isaac Cleopatride, Melas in Arsenoite.

In Heliopoli: Amos Leontopoli, Isiou Athribi

In Pharbetho: Harpocraton Bubasti, Moses Phasusis, Callinicus Pelusii, Eudæmon Tani, Ephraim Thmui.

In Sai: Hermæon in Cyno et Busiri, Soterichus in Sebenyto, Piniuthes Phthenegy, Cronius C

προσβύτερον ὄντως ἐδείκνυμεν οὕτως. Ὅτε Μελέτιος ὑπεδέχθη, ὡς μήποτε ὤφελον, γινώσκων αὐτοῦ τὴν πανουργίαν ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀπήτησεν αὐτὸν βρεβλίον (19) ὃν ἔλεγεν ἔχειν ἐπισκόπων ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ προσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ εἰ ἔχει τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς. Τοῦτο δὲ πεποιήκεν ὁ πάπας Ἀλέξανδρος, ἵνα μὴ Μελέτιος, λαβὼν τὴν τῆς Ἐκκλησίας παρέρχεται, πωλήσῃ πολλοὺς, καὶ ψεύσῃται καθημέραν ὑποβάλλων οὐδὲ βούλεται. Τῶν μὲν οὖν ἐν Αἰγύπτῳ πεποιήκε τὸ βρεβλίον τοῦτο.

BREBION

Δοθέν παρὰ Μελετίου Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ.

Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκῷ (20), Λούκιος ἐν Ἀντινόου, Φασιλεὺς ἐν Ἐρμουπόλει, Ἀχιλλεὺς ἐν Κουσαῖς, Ἀμμώνιος ἐν Διοσπόλει.

Ἐν Πτολεμαίδι, Παχύμης (21) ἐν Τεντύραις.

Ἐν Μαξιανουπόλει, Θεόδωρος ἐν Κόπτῳ.

Ἐν Θεβαίδι, Κάλῃς ἐν Ἐρμέθῃ (22), Κόλλουθος ἐν τῇ ἀνω Κυνώ, Πελάγιος ἐν Ὀξυρύγχῳ, Πέτρος ἐν Ἡρακλεοῦς, Θέων ἐν Νειλουπόλει, Ἰσαὰκ ἐν Λητοῦς, Ἡρακλείδης ἐν Νικίους, Ἰσαὰκ ἐν Κλεοπατρίδι, Μέλας ἐν Ἀρσενότῃ.

Ἐν Ἠλιοῦς (23), Ἀμῶς ἐν Λεόντων, Ἰσιῶν ἐν Ἀθριβί.

Ἐν Φαρβεθῷ, Ἀρποκρατίων ἐν Βουβάστῳ, Μωσῆς ἐν Φακουσαῖς, Καλλίνικος ἐν Πηλουσίῳ, Εὐδαίμων ἐν Τάνει, Ἐφραῖμ ἐν Θμουί.

Ἐν Σαί· Ἐρμαῖων ἐν Κυνώ καὶ Βούσιρι, Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ (24), Πινιούθης ἐν Φθενεγῷ, Κρό-

(19) Reg., βρευλον. Id est catalogum: S. P. Benedictus Regulæ c. 52, ex quibus abbas breve tenet, id est, catalogum. Infra item βρευλον in eodem ms.; communius tamen scribitur βρεβλίον.

(20) Reg., Λυκῷ. De his autem provinciis, nomis et episcopatibus vide in Tabella nostra.

(21) Reg., Παχύμης. Ibidem Reg., Τεντύραις, recte. Editi, Τενύραις. Mox omnes mss. et editi, ἐν Μαξιανουπόλει. Sed procul dubio Μαξιανουπόλει legendum.

(22) Ἐρμέθει, Κόλλουθος. Editi Ἐρμέθῃ, Κάλουθος. Mox Reg., Κυνώ: et postea Ἡρακλεοῦς..... Λητοῦς, cum acuto.

(23) Reg., ἐν Ἠλιοῦς, recte. Editi vero, ἐν Ἰσιῶς. Mox post Ἀθριβί, Reg. ἐν Φαρβεθῷ, quod dverat in editis. In Basiliensi vero post Ἀθριβί spatium vacuum relictum fuerat, quasi aliquo deficiente.

(24) Reg., Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ. Editi, Σεβεννύτῳ. Mox ed., Μετόλη. Reg., Μετήλι. Qui vero mox dicitur episcopus ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, is ipse est qui in subscriptionibus epistolæ ad Antiochenos Hermopolis parva dicitur. Nam Dracontius qui illic Hermopoleos parvæ episcopus vocatur, in epistola ad eundem Dracontium dicitur electus in episcopum agrî Alexandrini, ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ... καὶ ἡ ἐπισκοπή δὲ τῆς χώρας αὐτῆς, et episcopus hujus agrî, etc. Ptolemæus lib. 17: Ἀπὸ μὲν δύσεως τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἀπὸ θαλάσσης ἀρχομένων, Ἀλεξανδρέων χώρας νομῆς, καὶ μητρόπολις, Ἐρμούπολις μικρὰ. Ab occasu magni fluvii, a mari incipientibus occurrit Alexandrini agrî nomus, et metropolis ejus Hermopolis parva. Hoc cum non advertisset vir quidam eruditissimus, existimavit a Meletio Agathammonem Alexandriæ episcopum ordinatum fuisse, quod neutquam fuit.

Mox, Ἐν Μέμφῃ Ἰωάννης. Hic Joannes is esse videtur qui Archaph cognominatus est, quique post defunctum Meletium Meletianorum primas habuit. Quæ sequuntur autem, κελουθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, jussus ab imperatore ut archiepiscopo cœcilicet Meletio adesset, ex his Epiphaniî verbis hæresi LXVIII lucem accipiunt, ubi Meletius dicitur δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπήν, qui secundus post Petrum (Alexandrinum) archiepiscopatus dignitatem obtinebat. Utrum autem jam ante Meletium Lycopolitani presules nomen archiepiscopi habuerint, an Meletius primum hanc dignitatem sibi arrogarit, incertum: sed huic postremo libentius assentimur, cum alias exploratum sit Epiphanium suam de Meletiano schismate historiam, a quodam ejusdem sectæ homine mutuatam esse. Non desunt tamen qui existiment hæc verba, κελουθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, esse Athanasii: non autem Meletii, ac vertendum esse, jussus ab imperatore ut cum archiepiscopo suo concordaret, relerique illud ad superiorem Constantini ad Joannem epistolam. At præterquam quod haud genuina illa est hujus loci interpretatio, nusquam reperies Athanasium sese archiepiscopi nuncupatione ornare. Et alioqui in superius relata ad Joannem epistola, nequaquam jubet Constantinus Joanni ut vel cum Athanasio degat vel cum eo concordet. Sed eidem gratulatur quod communicet cum Athanasio, quem ille ibidem non archiepiscopum, sed episcopum tantum nuncupat, jubetque ut inscensu publico vehiculo, ad imperatorium comitatum se transferat: unde priori sententiæ standum videtur. Archiepiscopi nomen non antelac usurpatum reoeriri existimatur.

νας ἐν Μετῆλι, Ἀγαθάμμων ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ A Meteli, Agathammon in Alexandrinorum territorio.

Ἐν Μέμφι Ἰωάννης κελουθεὶς παρὰ τοῦ βασιλῶς εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ οὗτοι.

Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶχε κληρικῶν Ἀπολλῶνιος πρεσβύτερος, Εἰρηναῖος πρεσβύτερος, Διδόσκορος πρεσβύτερος, Τύραννος πρεσβύτερος.

Διάκονοι, Τιμόθεος διάκονος, Ἀντίνοος (25) διάκονος, Ἡφαιστῖων διάκονος, καὶ Μακάριος πρεσβύτερος τῆς Παρεμβολῆς.

72. Τούτους Μελέτιος καὶ παρόντας παρέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ. Τοῦ δὲ λεγομένου Ἰσχυράου ἐμνημόνευσεν, οὔτε ὄλω; ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἐσηγῆναι πώποτε ὠμολόγησε· καὶ ὁμοῦ καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐκ ἀφίσταντο, καὶ ὁ μὴ πρεσβύτερος ὡς πρεσβύτερος ἐπλάττετο· κόμης γὰρ ἦν ὁ (26) ἀναγκάζων, καὶ στρατιώται εἶλον ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ νενίκηκεν· οὔτε γὰρ Μακάριον ἤλεγξαν περὶ τοῦ ποτηρίου· ἀλλὰ καὶ Ἀρσένιος, ἐν ἐθρῦλλησαν ἀνηρῆσθαι παρ' ἡμῶν, εἰστέχει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἐκείνων συκοφαντίαν. Μὴ δυνηθέντων τοίνυν ἐκείνων ἐλέ, ξι τὸν Μακάριον, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐχαλέπαινον, ὡς ἀπολέσαντες ἔπερ ἐθήρευον, καὶ πείθουσι τὸν κόμητα τὸν σὺν αὐτοῖς Διονύσιον, ἵν' εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποστελεῖται, μὴ ἄρα τι δυνηθῶσιν εὐρεῖν ἐκεῖ κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου· μᾶλλον δὲ ἵνα ἀπελθόντες καττύσωσιν, ἀπόντων ἡμῶν, ὡς βούλονται· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς. Ἀμέλει λεγόντων ἡμῶν περιττὴν μὲν εἶναι τὴν εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποδημίαν· ἃ γὰρ ἐκ πολλοῦ χρόνου μεμελετήκασι, μὴ προφασίζέσθωσαν ἐνδεῶς εἰρηκῆναι, μηδὲ ὑπεριθέσθωσαν· ἃ γὰρ ἐνόμιζον ἔχειν εἰρήκασιν, καὶ λοιπὸν ἀποροῦντες προφασίζονται· ἢ εἰ χρεῖα καὶ τοῦ Μαρεώτου, τοὺς γούιν ὑπόπτους μὴ πέμπεσθαι. Ὁ μὲν κόμης (27) περὶ τῶν ὑπόπτων ἐπέθετο, ἐκείνοι δὲ πάντα μᾶλλον ἢ τοῦτο πεποιήκασιν· οὐς γὰρ παρητούμεθα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὗτοι σπουδαίως ἀπῆλθον, Διδόγιος, Μάρις, Θεόδωρος, Μακεδόνιος, Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης. Πάλιν τε γράμματα πρὸς τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου, καὶ στρατιωτικῆς ἁρμυρίας, καὶ τό γε θαυμαστὸν καὶ πάσης ὑπερφίας γέμον, Μακάριον μὲν τὸν κατηγορούμενον πεποιήκασιν διὰ στρατιωτῶν ἀπομείναι, τὸν δὲ κατηγοροῦν μεθ' ἑαυτῶν ἀπήγαγον. Τίς οὖν λοιπὸν ἐκ τούτων οὐ θεωρεῖ τὴν συσκευῆν; Τίς οὐ συνορᾷ λευκῶς τὸν περὶ Εὐσέβιον τὴν πονηρίαν; Εἰ γὰρ κρίσεως ἦν ἐν τῷ Μαρεώτῃ χρεῖα, εἶδει καὶ τὸν κατηγορούμενον ἀποστέλλεσθαι· εἰ δὲ μὴ κρίσεως ἔνεκεν ἀπήρχοντο, διὰ τί τὸν κατηγοροῦν ἐπήγοντο; Καὶ γὰρ ἤρκει, ὅτι μὴ ἀπέδειξεν. Ἀλλὰ τοῦτο πεποιήκασιν, ἵν' ἐπειδὴ παρόντα τὸν πρεσβύτερον οὐκ ἤλεγξαν, τοῦτον ἀπόντα συσκευάσωσιν, καὶ τυρεύσωσιν (28)

Memphi Joannes jussus ab imperatore ut archiepiscopo adesset : et hi quidem in Ægypto.

Clerici autem quos Alexandriae habuit : Apollonius presbyter, Irenæus presbyter, Dioscorus presbyter, Tyrannus presbyter.

Diaconi : Timotheus diaconus, Antinous diaconus, Hephæstion diaconus, et Macarius Castrorum presbyter.

72. Hos Meletius coram adductos Alexandro tradidit episcopo : ejus autem quem vocant Ischyram ne mentionem quidem fecit, nec professus unquam est se quempiam in Mareote habuisse clericum. Nihil tamen destitere adversarii nostri, ita ut 149 eum qui presbyter non esset, presbyterum simularent : comes enim aderat qui nos cogeret, militesque qui nos raptatos pertraherent. Vicit tamen Dei gratia, Macarium siquidem contracti calicis convincere non potuerunt. Quin ipse Arsenius, quem a nobis interemptum pervulgarant, incolumis coramque consistens eorum palam faciebat calumniam. Cum itaque Macarium convincere non valerent Eusebiani, rem ægre ferentes, utpote præda sua quam venabantur amissa, auctores sunt Dionysio comiti ex eorum partibus stanti, ut quosdam in Mareotem mitteret, scrutaturos num quidpiam criminis possent illic adversus presbyterum deprehendere. Imo, si vere dicatur, ut profecti, nobis absentibus, pro libidine in nos conspirarent : hoc enim illis studio erat. At nos e converso affirmabamus supervacaneum esse in Mareotem proficisci : nec sibi simulandum esse, quasi quæ jamdiu meditati fuerant nondum satis declarassent, neque comprehendendum ; quippe qui cum omnia in medium protulissent quæ sibi dicenda suppeterent, jam hærentes tergiversarentur : quod si omnino legatione in Mareotem opus esset, ne saltem suspecti viri eo mitterentur. Et sane comes quantum ad suspectos attingeret nobis annuebat : illi vero e contrario omnia egere ; nam quos Arianae hæreseos causa recusabamus, illi ipsi quam primum sunt profecti, Diognius scilicet, Maris, Theodorus, Macedonius, Ursacius et Valens. Hinc litteræ ad præfectum Ægypti : hinc militare satellitium missum : quodque admirandum est ac suspiciosissimum, Macario qui accusabatur sub militia custodia derelicto, accusatorem secum abduxere. Quis jam inde conspirationem non animadvertit? Quis malitiam non liquido conspicit Eusebianorum? Si enim judicium in Mareote opus erat, accusatum quoque eo missum oportuit. Quod si non judicii causa iter instituerint, cur accusato-

(25) Reg., Ἀντίνοος.

(26) Κόμης γὰρ ἦν ὁ, Reg. In editis ἦν deerat. Regius tamen codex aliquando κόμης habet in nominativo ; in casibus autem obliquis κόμιτος, κόμιτι, κόμιτα semper.

(27) Reg., κόμης. Quæ vero de Mareotica legatione

hic habentur, pluries supra memorata sunt, et repetuntur in *Epist. ad solit.*

(28) Sic Reg. et Colon. Editi alii, τυρεύσωσιν, mendose. Nannius legisse videtur θηρεύσωσιν, qui veritas *aucupentur*.

rem adduxere? sat quippe erat quod ille rem comprobare non potuisset. Verum id eo actum est, ut quandoquidem presbyterum coram convincere non valebant, in illum absentem conspirarent, et quod sibi visum foret adversus eum struerent. Etenim, Alexandrinis totiusque territorii presbyteris ipsos arguentibus, quod soli accessissent, postulantiisque ut sibi saltem eorum actis interesse liceret (se quippe et totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent, conscios asserebant) hoc ipsis minime concessum est. Sed præfecto Ægypti Philagrio apostata, ethnicisque militibus admissis, ad ea disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspicerent decuit; clericos tamen huic interesse rei non permisit: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat, illic homines reperirent qui se falsi convincerent.

73. Sed ne ita quidem latere potuerunt: presbyteri enim urbis et Mareotæ, animadversa illorum malignitate, ad hunc modum scripserunt, et hæc contestati sunt:

THEOGNIO, MARI ET MACEDONIO,

Theodoro, Ursacio et Valenti episcopis qui Tyro venere, presbyteri et diaconi catholice Ecclesie Alexandrinæ sub reverendissimo episcopo Athanasio.

Accedentes huc vos, accusatoremque vobiscum adducentes, consentanem esset et Macarium adduxisse presbyterum: judicia quippe ex Scripturis sacris sic constituenda, ut accusator coram accusato sistatur. At vero cum nec Macarium adduxeritis, nec vobiscum huc concesserit **150** reverendissimus episcopus noster Athanasius, rogavimus ut nobis saltem iudicio interesse vestro licitum esset: quo præsentibus nobis lita foret perquisitio, nobisque rei veritas innotesceret. Verum quia, re nobis denegata, soli cum præfecto Ægypti et cum accusatore arbitrato vestro rem gessistis; profitemur nos certam hoc in negotio male suspicandi causam cernere, animadvertereque ingressum vestrum conspirationem et insidias duntaxat esse. Quapropter hanc vobis tradimus epistolam, in vera synodo testimonio futuram, ut compertum sit omnibus vos altera absente parte pro libidine rem gessisse, unumque vobis conflandæ in nos conspirationis fuisse propositum. Horum autem exemplaria, ne abderentur a vobis, Palladio quoque Augusti curioso tradidimus. Res enim a vobis gestæ suspicandi nobis taliaque cogitandi locum præbent.

Dionysius presbyter hæc tradidi, Alexander presbyter, Nilaras presbyter, Longus presbyter, Aphthonius presbyter, Athanasius presbyter, Amyntius presbyter, Pistus presbyter, Plution presbyter, Dio-

(29) Reg., *ἔπερ.*

(30) Ita Reg. Edit. Paris., mendose, *ἐπιδιδωμεν.* Paulo post Reg., *μονομερίαν.*

(31) Sic Regius. Editi vero, *κουριώδω*, mendose. Curiosos autem erant quibus cura incumbat crimina et quilibet perpetrata facinora indagandi, reosque ad imperatorem deferendi ac denunciandi: de quibus fuse Cangius in utroque Glossario, et Gottho-

ἄπερ αὐτοῖς ἐδόκει. Καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς χώρας πάσης μεμφαμένους, οἱ μόνου παρεγένοντο, καὶ ἀξιούοντας κἄν αὐτοὺς παρεῖναι οἷς ἐπραττον (εἰδέναι γὰρ ἔλεγον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ κατὰ τὸν λεγόμενον Ἰσχύραν), οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ τὸν μὲν Ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Φιλάγγριον παραβάτην, καὶ στρατιώτας ἐθνικοὺς εἶχον μεθ' ἐαυτῶν ἐξετάζοντας ἀ μὴδὲ κατηγουμένους ἔπρεπε θεωρεῖν· τοὺς δὲ κληρικοὺς οὐ συνεχώρησαν, ἵνα μὴ χάκει, ὡσπερ ἐν τῇ Τύρῳ, τοὺς διελέγοντας αὐτοὺς ἔχωσιν.

disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspicerent permisit: ut ne, quemadmodum Tyri contige-

73. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως λαθεῖν ἠδυνήθησαν· συνωρῶντες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι τῆς πόλεως καὶ τοῦ Μαρσώτου τὰς κακουργίας αὐτῶν, ἔγραψαν καὶ διεμαρτύραντο ταῦτα·

ΘΕΟΓΝΙΩ, ΜΑΡΙ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΩ,

Θεοδώρῳ, καὶ Οὐρσακίῳ, καὶ Οὐάλεντι, τοῖς ἀπὸ Τύρου ἐλθοῦσιν ἐπισκόποις, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον.

Ἐπρεπεν ὑμᾶς, ἐρχομένους καὶ ἄγοντας μεθ' ἐαυτῶν τὸν κατήγορον, ἀγαγεῖν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον· αἱ γὰρ κρίσεις οὕτω συνίστανται κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς, ὥστε τὸν κατήγορον μετὰ τοῦ κατηγορουμένου ἐστάναι. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε Μακάριον ἠγάγετε, οὔτε ὁ αἰδεσιμώτατος ἡμῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος μεθ' ὑμῶν εἰσήλθεν, ἤξιώσαμεν κἄν αὐτοὶ παρεῖναι ἐν τῇ κρίσει, ἵνα παρόντων ἡμῶν ἀσφαλῆς ἡ ἐξέτασις γένηται, καὶ πεισθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῦτο συνεχώρησατε, ἀλλὰ μόνου μετὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ κατήγορου ἠθελήσατε πράττειν ἀ (29) βούλεσθε· ὁμολογούμεν, ὅτι ὑποψίαν εἶδομεν ἐν τῷ πράγματι πονηρὰν, καὶ ἐθεωρήσαμεν ὅτι συσκευὴ καὶ ἐπιβουλή μόνον ἐστὶν ἡ εἴσοδος ὑμῶν. Διὰ τοῦτο ταύτην ὑμῖν ἐπιδιδόμεν (30) τὴν ἐπιστολήν, μαρτύριον ἐσομένην εἰς ἀληθινήν σύνθεσιν, ἵνα γνωσθῇ πᾶσιν, ὅτι κατὰ μονομερίαν ἄπερ ἠθελήσατε ἐπράξατε, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ συσκευὴν ἠθελήσατε συνθεῖναι καθ' ἡμῶν. Τούτων δὲ τὰ ἴσα ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ τῷ κουριώσῳ τοῦ Αὐγούστου (31), ἵνα μὴ κρυβῆ παρ' ὑμῶν. Ἄ γὰρ ἐπράξατε, τοιαῦτα λοιπὸν ἡμᾶς ὑποπτεῦειν καὶ λογίζεσθαι ποιεῖ περὶ ὑμῶν.

Διονύσιος πρεσβύτερος ἐπιδεδώκα, Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, Νειλαράς (32) πρεσβύτερος, Λόγγος πρεσβύτερος, Ἀφθόνιος πρεσβύτερος, Ἀθανάσιος πρεσβύτερος, Ἀμύντιος (33) πρεσβύτερος, Πιστός

fredus in notis ad Cod. Theodos. lib. vi, tit. 29, De curiosis, tom. II, pag. 93 et 194, qui curiosos a frumentariis distingui contendit. Joannes tamen Lydus a Cangio in Gloss. Gr. citatus, frumentarios ac curiosos eosdem esse ait, οἱ φρουμεντάριοι καὶ κορίσιοι προσσηγοροῦντο.

(32) Reg., Νειλαράς. Editi, Νειλᾶς.

(33) Reg., Ἀμύτιος.

πρεσβύτερος, Πλουτίων πρεσβύτερος, Διόσκορος A presbyter, Apollonius presbyter, Satapiou presbyter, Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Ἀμμώνιος πρεσβύτερος, Γάιος πρεσβύτερος, Ῥίνος πρεσβύτερος, Αἰθαλῆς πρεσβύτερος.

Διάκονοι (34), Μαρκελλίνος διάκονος, Ἀππιανὸς διάκονος, Θεὸν διάκονος, Τιμόθεος διάκονος, καὶ Τιμόθεος ἄλλος διάκονος.

74. Τὰ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως κληρικῶν γράμματά τε καὶ ὀνόματα ταῦτα · ἃ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου κληρικοὶ ἔγραψαν γινώσκοντες τὸν τρόπον τοῦ κατηγοροῦ, καὶ ἐν τῇ περιοδείᾳ σὺν ἑμοὶ ὄντες, ἔστι ταῦτα ·

Τῆς ἁγίας συνόδου

τῶν μακαρίων ἐπισκόπων (35) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ κατὰ Μαρεώτην πάντες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Εἰδότες τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ἄ εἶδον ὁ ὀφθαλμοὶ σου λέγει, καὶ ὅτι Μάρτυς ψευδοῦς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, ἃ εἰδομεν (36) μαρτυροῦμεν, μάλιστα, ὅτι ἀναγκαίαν ἡμῶν ἐποίησεν εἶναι τὴν μαρτυρίαν ἡ γενομένη συσκευή κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου. Θαυμάζομεν γὰρ πῶς ὄλωσεν Ἰσχυράς κἀν εἰς μέτρον τῆς Ἐκκλησίας ἐμετρήθη (37), περὶ οὗ πρῶτον διηγήσασθαι ἀναγκαῖον ἡγοῦμεθα. Ἰσχυράς οὐδέποτε λειτουργῶς τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν · ἀλλ' ἑαυτὸν μὲν πρὸ τούτου ἐφήμισεν Κολλοῦθου πρεσβύτερον, οὐκ ἔσχε δὲ τὸν παιθόμενον αὐτῷ, εἰ μὴ μόνον τοὺς συγγενεῖς ἑαυτοῦ · οὔτε γὰρ ἐκκλησίαν ἔσχε ποτὲ, οὔτε ὄλωσεν κληρικὸς ἐνομισθὴ παρὰ τοῖς ὀλίγον διεστῶσιν ἀπὸ τῆς κώμης αὐτοῦ, πλὴν μόνους, ὡς προείπομεν, τοῖς συγγενεῦσιν (38) ἑαυτοῦ · ἀλλὰ καὶ ὁμῶς τοιαύτην ἑαυτῷ προσηγορίαν ἐπιφημίσας, ἐπὶ τῆς συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ὁσίου καθηρέθη, καὶ λαϊκὸς συνήχθη, καὶ οὕτως ἔμεινε τὸν ἕξτερον χρόνον, ἐκπεσὼν καὶ τῆς ψευδοῦς ὑπονομίας τοῦ πρεσβυτέρου. Περὶ γὰρ τῶν ἡθῶν αὐτοῦ περιττὸν ἡγοῦμεθα λέγειν, δυναμένων πάντων εἰδέναι τὰ τοιαῦτα. Ἐπιθετὴ δὲ περὶ κλάσεως ποτηρίου καὶ τραπέζης ἐσυκοφάντησεν ἡμῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, καὶ περὶ τούτου διηγήσασθαι ὑμῖν (39) ἀναγκαῖον ἠτέληθημεν. Φθάσαντες γὰρ εἴπομεν ἐκκλησίαν αὐτὸν μηδέποτε ἐσχικμέναι ἐν τῷ Μαρεώτῃ · ὡς δὲ ἐπὶ Θεοῦ μάρτυρος, οὐδὲ ποτήριον κέκλασται, οὐδὲ τράπεζα ἀνετράπη παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν, οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν συνόντων αὐτῷ · ἀλλὰ πάντα ἔστι τὰ λεγόμενα συκοφαντία · καὶ ταῦτα λέγομεν, οὐ μακρὰν τοῦ ἐπισκόπου ἀπόντες (40) · πάντες γὰρ σὺν αὐτῷ ἴσμεν, ὅταν περιοδεύῃ τὸν Μαρεώτην · καὶ οὐδέποτε μόνος περιέρχεται, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ λαῶν ἱκανῶν. Δὴ καὶ ὡς συμπρόντες αὐτῷ ἐν πάσῃ περιοδείᾳ, ἢ πεποιήται πρὸς ἡμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι οὔτε ποτήριον κατέαγεν, οὔτε τράπεζα ἀν-

³⁵ Ppov. xxv, 8. ³⁶ ibid. xix, 5.

(34) Διάκονοι deest in Editis, in Reg. legitur.

(35) Ita Reg. Basil. Et sic legit Nannius. Editi vero, τῶν ἁγίων ἐπισκόπων.

(36) Reg., οἶδαμεν.

(37) Reg., ἐμετρήθη. Editi vero ἐπεκλήθη.

scorus presbyter, Apollonius presbyter, Satapiou presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Æthales presbyter.

Diaconi : Marcellinus diaconus, Appianus diaconus, Theon diaconus, Timotheus diaconus et Timotheus alter diaconus.

74. Eorum itaque qui in urbe erant clericorum hæc fuere litteræ, et hæc eorum nomina. Mareotici autem clerici, quibus explorati erant accusatoris mores, quique mihi loca perlustranti adesse solebant, has et ipsi dedere litteras :

SANCTÆ SYNODO

beatorum episcoporum catholicae Ecclesiae, omnes qui in Mareote sunt presbyteri et diaconi, in Domino salutem.

Quari ejus Scripturæ quæ ait, Quæ viderunt oculi tui loquere ³⁵, et, Testis falsus non erit impunitus ³⁶; quæ vidimus testamur : quando potissimum structa in episcopum nostrum Athanasium conspiratio hujus ferendi testimonii necessitatem nobis imponit. Miramur enim qua tandem ratione Ischyras ad mensuram Ecclesiæ mensus fuerit, de quo primum quædam enarranda arbitramur. Ischyras minister Ecclesiæ nunquam exstitit ; sed cum sese jam pridem jactitaret Collutii esse presbyterum, cognatis exceptis, ejus nemo verbis fidem adhibuit : quippe qui neque ecclesiam habuerit unquam, neque omnino clericus fuerit a sui pagi finitimis existinatus ; cognatis duntaxat, uti jamjam diximus, exceptis. Sed tamen cum talem sibi titulum vindicasset, in synodo Alexandriæ congregata, presente Patre nostro Hosio depositus, ad laicorum communionem redactus est : quo etiam in loco subsequenti tempore permansit, a falsa quoque presbyteratus suspitione lapsus. De cujus moribus, quod facile ab omnibus dignosci queant, nihil est quod loquamur. Cæterum quia de calice fracto deque mensa subversa episcopum nostrum Athanasium ausus est insimulare, **151** res hæc nobis incumbit necessario pertractanda. Et quidem jam supra dictum est nunquam illum ecclesiam in Mareote habuisse. Hoc item ipso teste Deo declaramus, nec calicem contractum esse, nec mensam subversam vel ab episcopo nostro, vel ab alio quopiam ipsum comitante ; sed quæcunque delata sunt meram esse calumniam. Nos scilicet hoc testamur qui non procul episcopo sumus, sed Mareotem perlustrantem omnes comitamur : neque enim solus unquam est, sed nos omnes presbyteri, diaconi populusque frequens loca visitanti adsumus. Quocirca nos, utpote episcopi circumcirca in hac regione peragrantis comites, hæc dicimus, hæc testamur, nec fractum poculum, neque mensam esse

(38) Συγγενεῶσιν Reg. Editi vero, συγγενέσι.

(39) Editi. Paris., ἡμῖν, male. Editi. vero Commel. et mss. ὑμῖν.

(40) Reg., ἀπόντες. Editi vero, ἀπόντος.

subversam, sed hæc omnia mentitum Ischyram, A quod et ipse rescripto propria manu dato testatur. Post secessum namque suum ad Meletianos, iis jam calumniis in episcopum nostrum Athanasium evulgatis; cum ecclesiasticis conventibus admitti peroptaret, id ipsi minime concessum est, tametsi ille rescripto suo propriaque manu confessus esset, nihil eorum revera gestum fuisse, sed se a quibusdam ad ea dicenda subornatum.

Quamobrem ad Mareotem cum pervenissent Theognius, Theodorus, Maris, Macedonius, Ursacius et Valens, nihilque ejusmodi revera gestum comperissent; cum mox futurum esset ut totum structæ in Athanasium episcopum nostrum calumniæ artificium deprehenderetur, tum Theognius et asseclæ, Athanasio omnes infensissimi, Ischyrae B cognatos Ariomanitasque nonnullos induxerant ad ea dicenda quæ sibi maxime placerent: popularis enim nullus quidpiam protulit in episcopum. At illi terrore Philagrii Ægypti præfecti, minisque ac patrocinio Ariomanitarum freti, arbitrato suo rem gessere. Nobis quippe ad eam detegendam sycophantiam accedentibus nequaquam admissis, imo expulsis, quos libuit ad calumniam prius adornatos, Philagrii præfecti formidine, consilii sui participes effecere. Cujus item præfecti opera, permisum nobis non est huic interesse negotii, quo saltem a se subornatos testes internoscere possemus ex Ecclesiane essent, an ex Ariomanitis. Non ignari autem estis, dilecti Patres, rei quam ipsi nos edocetis, nullam scilicet vim habere inimicorum testimonia. Cæterum hæc a nobis vere dici, testis ipsa Ischyrae manus, testes ipsæ res gestæ; nobis nimirum nihil consilii hac ratione actum fuisse: Philagrium secum assumpsere, ut gladii formidine minisque adhibitis, pro libidine in Athanasium conspirarent. Hæc quasi præsentem Deo testificamur: hæc loquimur, ut qui certo sciamus a Deo futurum esse judicium: cupidi quidem ut omnibus nobis ad vos accedendi facultas esset; satantur, ut litteræ non accedentium vices suppleant.

Ingenius presbyter vos valere in Domino exopto, D dilecti Patres: Theon presbyter, Ammonas presbyter, Heraclius presbyter, Bocco presbyter, Trypho presbyter, Petrus presbyter, Hierax presbyter, Sarapion presbyter, Marcus presbyter, Ptoliarion presbyter, Gaius presbyter, Dioscorus presbyter, Demetrius presbyter, Thyrsus presbyter.

Diaconi: Pistus diaconus, Apollus diaconus, Seras diaconus, Pistus diaconus, Polynicus diaconus, 152 Ammonius diaconus, Maurus diaconus, Hephæstus diaconus, Apollus diaconus, Metopas diaconus, Serapas diaconus, Meliphthongus diaconus, Lucius diaconus, Gregoras diaconus.

(41) Reg., Ἀρειομανίται. Οἴδατε δέ. Editi, Οἴδατε ἄρ.

(42) Καί in Reg. habetur, sed deest in editis.

ετραπή, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ χειρὸς μαρτυρεῖ. Θελήσαντα γὰρ αὐτὸν συναχθῆναι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν μετὰ Μελετιτιανῶν, καὶ τοιαῦτα φημίσαι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, καίτοι γράψαντα, καὶ ἰδίᾳ χειρὶ ὁμολογήσαντα μηδὲν τούτων γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὑποβεβῆσθαι ὑπὸ τινων ταῦτα εἰπεῖν.

Διὸ καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ Θεόγνιον καὶ Θεόδωρον, καὶ Μάριν, καὶ Μακεδόνιον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, εἰς τὸν Μαρεώτην, οὐδὲν εὐρόντες ἀληθές, ἀλλὰ μέλλοντος τοῦ πράγματος ἐλέγχου, ὅτι συκοφαντίαν ἐργάσαντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, αὐτοὶ οἱ περὶ Θεόγνιον, ἐχθροὶ τυγχάνοντες, τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τινας Ἀρειομανίτας πεποιθήκασιν εἰπεῖν ἅπερ ἤθελον. Οὐ γὰρ τις τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰρηκεν, ἀλλ' αὐτοὶ τῷ φόβῳ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου Φιλαγρίου, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τῇ προστασίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἅπερ ἠθέλησαν πεποιθήκασιν. Καὶ γὰρ ἐλθόντας ἡμᾶς ἐλέγξει τὴν συκοφαντίαν οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλ' ἀπέβριπτον μὲν ἡμᾶς, οὐς δὲ ἤθελον συσκευαζόμενοι, προσεδέχοντο, καὶ συνετίθεντο αὐτοῖς διὰ τὸν φόβον τοῦ ἐπάρχου Φιλαγρίου· δι' οὐ οὔτε παρεῖναι ἡμᾶς ἐπέτρεψαν, ἵνα κἄν τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπ' αὐτῶν δυνηθῶμεν ἐλέγξει εἰ τῆς Ἐκκλησίας εἰσιν, ἢ Ἀρειομανίται. Οἴδατε δὲ (41), ἀγαπητοὶ Πατέρες, καὶ ἡμεῖς, ὡς διδάσκετε ἡμᾶς, ὅτι ἐχθρῶν οὐκ ἰσχύει μαρτυρία. Καὶ ὅτι μὲν ἀληθεύομεν, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ χεὶρ Ἰσχυρά, μαρτυρεῖ δὲ καὶ (42) τὰ πράγματα αὐτὰ, ὅτι, ἡμῶν μηδὲν συνεϊδῶτων τοιούτων τι γεγενῆσθαι, Φιλαγρίου παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ ξίφους καὶ ταῖς ἀπειλαῖς ἃ βούλονται συσκευάσωνται. Ταῦτα ὡς ἐπὶ Θεοῦ μαρτυροῦμεν, ταῦτα ὡς εἰδότες καὶ ἐσομένην κρίσιν παρὰ Θεοῦ λέγομεν, θέλοντες μὲν ἐλθεῖν πάντες πρὸς ὑμᾶς, ἀρκεσθέντες δὲ τοῖς ἐξ ἡμῶν, ἵνα τὰ γράμματα τῆν τῶν μὴ παραγενομένων παρουσίαν ἀποπληρώσῃ.

esse rati tamen, si ex nobis quidam isthuc mit-

Ἰγγένιος πρεσβύτερος ἐββῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοὶ Πατέρες, Θέων πρεσβύτερος, Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος, Ἡράκλειος πρεσβύτερος, Βάκων πρεσβύτερος, Τρύφων πρεσβύτερος, Πέτρος πρεσβύτερος, Ἰεραξ πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Μάρκος πρεσβύτερος, Πτολλαρίων (43) πρεσβύτερος, Γάιος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Δημήτριος πρεσβύτερος, Θύρσος πρεσβύτερος.

Διάκονοι· Πιστὸς διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Σέρβας (44) διάκονος, Πιστὸς διάκονος, Πολύνικος διάκονος, Ἀμμώνιος διάκονος, Μαῦρος διάκονος, Ἡφαιστός διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Μετωπᾶς διάκονος, Σεραπᾶς διάκονος, Μελλίφθογγος διάκονος, Λούκιος διάκονος, Γρηγορᾶς διάκονος.

Mox editi, ἡμῶν μὲν, sed μὲν deest in Reg.

(43) Reg., Πτολλαρίων. Editi, Πολλαρίων.

(44) Reg., Σέρρας.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ

A

IIDEM

Πρὸς τὸν Κουριώσωρ καὶ Φιλάγγριον, τότε λεγόμενον Ἐπαρχον Αἰγύπτου.

Φλαβίῳ Φιλαγγίῳ, καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσωρ (46), καὶ Φλαβίῳ Ἀντωνίνῳ (47) βιάρχῳ κεντηναρίῳ τῶν κυρίων μου τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων τοῦ ἱεροῦ πραιτωρίου, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τοῦ Μαρεώτου, νομοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ὑπὸ τὸν αἰδεσιμύτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, διὰ τῶν ἐξῆς ὑπογραφόντων, τάδε μαρτυρούμενοι (48) ἐπιδιδόμεν·

75. Ἐπειδὴ Θεόγνιος, καὶ Μάρις, καὶ Μακεδόσιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, ὡς ἀποσταλέντες ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῶν συνελθόντων ἐν τῇ Τύρῳ, ἀπήνησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροικίᾳ, φάσκοντες ἐντολὰς εἰληφέναι, ὡς ζητῆσαι τινα ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἐν οἷς ἔλεγον καὶ περὶ ποτηρίου κυριακοῦ κεκλασμένου, ὑποδληθέντος· αὐτοὶς ὑπὸ Ἰσχύρα, ὃν ἤγαγον μεθ' ἑαυτῶν, λέγοντος ἑαυτὸν εἶναι πρεσβύτερον, ὅς οὐκ ἔστι πρεσβύτερος. Ἰπὸ γὰρ Κολλούθου (49) τοῦ πρεσβυτέρου φαντασθέντος ἐπισκοπῆν, καὶ ὕστερον ὑπὸ κοινῆς συνόδου Ὀσίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων κελευσθέντος πρεσβυτέρου εἶναι, καθὼ καὶ πρότερον ἦν, κατεστάθη· καὶ κατὰ ἀκολουθίαν πάντες οἱ ὑπὸ Κολλούθου κατασταθέντες ἀνέδραμον εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς ὃν καὶ πρότερον ἦσαν, ὡς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας λαϊκὸς ὤφθη. Ἦν τε λέγει εἶχειν ἐκκλησίαν, μηδὲ πώποτε ἐκκλησίαν γεγενῆσθαι, ἀλλ' οἰκητικὸν οἰκημάτιον μικρὸν ὄρφανὸν παιδίον Ἰσίου (50) τοῦνομα. Καὶ διὰ τοῦτο τῆδε τῇ διαμαρτυρίᾳ (51) ἐχρησάμεθα, ἐπορκίζοντες σε κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων Καισάρων παίδων αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὰ εἰς γῶσιν ἀνενεγκεῖν τῇ εὐσεβείᾳ αὐτῶν. Οὐτε γὰρ πρεσβύτερός ἐστι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐτε ἐκκλησίαν ἔχει, οὐτε ποτὲ ποτήριον ἐκλάσθη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, καὶ πλάττεται. Ἰπατεία (52) Ἰουλίῳ Κωνσταντίῳ τοῦ λαμπροτάτου πατρικίου, ἀδελφοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ρουφίνῳ Ἀλβίνῳ, τῶν λαμπροτάτων, Θῶθ δεκάτῃ. Οἱ μὲν οὖν πρεσβύτεροι ταῦτα.

77. Ἄ δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐλθόντες εἰς τὴν Τύρον, συνορῶντες τὴν συσκευὴν καὶ τὴν ἱκευὴν, ἔγραψαν καὶ διεμαρτύραντο, ἔστι ταῦτα·

ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΥΡῳ ΣΥΝΕΛΘΟΥΣΙΝ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ,

Κυριοὶς τιμωτάτοις, οἱ ἀπ' Αἰγύπτου σὺν Ἀθα-

(46) Reg. Φλαυῖ. Mox καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ Δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσωρ, hæc desunt in eodem Regio codice. Is ipse Palladius Curiosus supra memoratur in epistola ad legatos Mæreoticos.

Παλατίνῳ. Palatini generatim erant officiales palatii quorum varia officia videsis in Codice Theodosiano.

(47) Reg. Φλαυῖ Ἀντωνίνῳ. In edit. Paris. Ἀντωνίτῳ, mendose.

Ad Curiosum, et ad Philagrimum, tunc Ægypti præfectum.]

Flavio Philagrilo, et Flavio Palladio ducenario Palatino, Curioso, et Flavio Antonino commeatuum præfecto centenario dominorum meorum illustrissimorum præfectorum sacri prætorii : presbyteri et diaconi Mæreotæ, nomi catholicæ Ecclesiæ, quæ subest reverendissimo episcopo Athanasio, per eos qui post hæc subscribunt, hoc damus testimonium :

75. Quandoquidem Theognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens, quasi ab omnibus Tyri coactis episcopis legati, ad nostram se contulere paræciam, sibi-jussum alentes, ut ecclesiastica quædam disquirerent negotia, interque alia de confracto Dominico calice : quod scelus conflictum delatumque fuerat a quodam, quem secum adducebant, Ischyra, qui se presbyterum jactitabat, tametsi non presbyter. Ordinatus quippe fuit a Collutho presbytero qui falso episcopi nomine gloriabatur, demumque in communi synodo ab Hosio et sociis ejus episcopis celebrata ad priorem presbyteri ordinem redactus est. Ac consequenter quotquot a Collutho fuerant ordinati, ii sunt ad priorem reversi conditionem ; ita ut ipse quoque Ischyras inter laicos visus fuerit. Ea autem quam se habere jactitat ecclesia, nunquam ecclesia revera exstitit, sed parva domus pueri cujusdam orphani Isionis nomine. Quapropter hoc testimonium proferimus : te adjurantes per omnipotentem Deum, perque dominos nostros Constantinum Augustum, ac illustrissimos Cæsares ejus filios, eorum ut pietati hujusce rei notitiam præbeas. Ille namque nec catholicæ Ecclesiæ presbyter est, nec habet ecclesiam, nec confractum fuit poculum : sed hæc omnia mentitur, omnia comminiscitur. Consulibus Julio Constantio, clarissimo patricio, fratre piissimi imperatoris Constantini Augusti, et Rufino Albino, clarissimis viris, decima mensis Thoth (53). Hæc presbyteri.

77. Episcopi vero qui nobiscum Tyrum concesserant, eorum conspiratione insidiisque animadversis, litteris suis hæc contestati sunt :

EPISCOPIS TYRI CONGREGATIS

Honoratissimis dominis, qui ex Ægypto cum Athanasio

(48) Reg. μαρτυρόμενοι.

(49) Ita edit. Commel. et mss. hic et infra. Editi vero Paris. καθολικῶ, perperam. De Colluthio alias agemus.

(50) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἰσίου.

(51) Reg. διαμαρτυρία. Editi μαρτυρία. Mox Reg. ἐπορκίζοντες, ubi editi ἐφορκίζοντες.

(52) Sic Reg. Editi ὑπατία.

(53) Id est Septembris septima.

huc accedere, catholicae Ecclesiae episcopi, in Domino salutem.

Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflatam conspirationem. Et principio quidem omnes, per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus quominus iis **153** praesentibus interrogatio haberetur; quod probe sciremus vel unius inimici praesentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac laedere posse. Non ignari quippe estis quanto non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habeant: Arii namque furoris impiæque ejus doctrinae causa, in omnes insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos, veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam repudiare totis viribus nisi sunt; dum sinceros judices minis, alios contumeliis lacesserent: eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse divina vestra pietas, domini honoratissimi, eorum ignorabat conspirationem: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi suam ipsi providere conjurationem: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus et hic remanentibus, populos turbare, et arbitrato suo agere valeant. Norunt enim Ariomanitas, Colluthianos et Meletianos Ecclesiae hostes esse: quamobrem hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in praesentia inimicorum quæ voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere: imo quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, veredarios sub vesperam viæ commisere, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos deferendis ante monerent. Probe namque meministis ipsum coram vobis confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitrato suo hæc sunt machinati, postquam suspectos isthuc misere viros, comperimus eos singulorum vestrum circumcirca subscriptiones postulare, ut omnium vestrum consensu res gesta videatur: ea sane nobis causa fuit litteras vobis quamprimum hocque testimonium tradendi. Contestamur enim nos conspirationibus insidiisque illorum opera, illorumque causa appeti: rogamusque, ut Dei timore in mente suscepto, improbantibus quod clam nobis quos liberuit miserint, non subscribatis;

(54) Editi mendose, Θεόφιλον. Sed Reg. hic et in sequente epistola Θεόδωρον. Mox Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ Reg. et ita in sequenti epist. In editis γὰρ deest. Ibidem Reg. in hac epistola διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, cum editis. In sequenti vero epistola, εἶχα τοῦ συλλειτουργοῦ, mendose.

νασιφ ἐλθόντες τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Οὐκέτι νομιζομεν τὴν συσκευὴν ἀδύλον εἶναι, τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον (54), καὶ Πατρόφιλον ἡμῶν γινομένην. Καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρητούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν τὴν ἀκράσιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνὸς μόνου ἔχθρου παρουσία, μή τιγε πολλῶν, ταραττεῖν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκράσιν. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἔχθραν αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχήκασι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους, ὅτι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν, καὶ τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν ἐκείνου κατὰ πάντων ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται. Ἐπειδὴ δὲ θαρρόντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελετιανῶν γινομένην ἠθέλησαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς οἱ περὶ Εὐσέβιον ταραττεῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρώντο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπούδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκραιῶς δικάζουσι ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑβρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἴσως ἡ ἔνθεος ὑμῶν εὐλάβεια, κύριοι τιμώτατοι, ἠγνόει τὴν γινομένην παρ' αὐτῶν συσκευὴν· ἀλλὰ νῦν νομιζομεν φανεράν γεγενῆσθαι αὐτῆν. Ἰδοὺ γὰρ φανερώς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ αὐτῶν ὑποπτευομένους ἀποστελεῖται ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην, ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς λαοὺς (55) ταραξέωσιν, ἃ δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἶδον γὰρ, ὅτι οἱ Ἀρειομανῖται, καὶ Κολλουθιανοὶ καὶ Μελετιανοὶ, ἔχθροὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ· διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστελεῖται τούτους, ἵνα, παρόντων ἔχθρων, καττύσωσι καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. Καὶ γὰρ οἱ ἐνταῦθα τῶν Μελετιανῶν ἀπέστειλαν ἐξ ἑαυτῶν (56) τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὡσπερ εἰδότες τούτο τὸ σκέμμα γιγνόμενον ἐσεσθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ βηριδαρίους (57) πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελετιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολλουθιανούς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπὸ ἄλλων τόπων, καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς, ὅτι αὐτὸς Ἰσχύρας ὠμολόγησεν ἐφ' ὑμῶν οὐ πλέον ἐπιτὰ συναγομένων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστελεῖται τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν, ὅτι καθ' ἕκαστον ὑμῶν περιερχόμενοι ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων ὑμῶν σκέψει γεγενῆσθαι· τούτου ἕνεκεν γράψαι ὑμῖν ἠπειθήμεν, καὶ ἐπιδοῦναι τὸδε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, ὅτι συσκευαζόμεθα καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιδοῦλην, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως ἐν νῷ λαβόντες τὸν

(55) In sequenti epistola, τοὺς μὲν λαοὺς.

(56) Reg. ἐξ ἑαυτῶν. In sequenti vero idem ἐξ αὐτῶν.

(57) Reg. in sequenti epist. δὲ δύο βηριδαρίους. Mox edit. Comm. et mss. πρὸς τὸ. Edit. Paris. πρὸς τε.

τοῦ Θεοῦ φόδον, καὶ καταγνόντες, ὅτι χωρὶς ἡμῶν ἀπέστειλαν οὐδὲ θήβησαν, μὴ ὑπογράψητε, ἵνα μὴ, ἄπερ εἶπτε καθ' ἑαυτοὺς καττύουσι, ταῦτα ὡς παρ' ὑμῶν γιγνόμενα λέγωσι. Καὶ γὰρ πρέπει τοὺς ἐν Χριστῷ ἀνθρώπους μὴ εἰς ἀνθρώπινα βλέπειν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πάντων προκρίνειν (58). Καὶ μήτε ἀπειλὴν ἢ χρωῖνται πρὸς πάντας, μήτε συσκευὴν φοβηθῆτε, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Θεόν. Ἔδει γὰρ, εἴπερ ἦν ὁμῶς ἀκόλουθον εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποσταλῆναι, καὶ ἡμᾶς συμπαρεῖναι, ἵνα τοὺς μὲν ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας ἐλέγξωμεν, τοὺς δὲ ξένους ἀποδείξωμεν, καὶ καθαρὰ τοῦ πράγματος ἡ ἔρευνα γένηται. Οἴδατε γὰρ, ὅτι οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐκάττυσαν ἐπιστολὴν ἐπιδοθῆναι, ὡς ἀπὸ Κολλουθιανῶν, καὶ Μελιτιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, γραφεῖσαν καθ' ἡμῶν· καὶ δῆλον, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ (59) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν ἀληθὲς περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα καθ' ἡμῶν λέγουσιν. Ὁ δὲ νόμος τοῦ Θεοῦ οὔτε ἐχθρὸν μάρτυρα, οὔτε κριτὴν εἶναι βούλεται. Λοιπὸν ὡς ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως λόγον μέλλοντες διδόναι, λαθόντες τὸ μαρτύριον αὐτοῦ, καὶ γνόντες συσκευὴν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην, παρακληθέντες φυλάξαθε μηδὲν τι καθ' ἡμῶν πρᾶξαι, μηδὲ συνάρασθαι τῇ τῶν περὶ Εὐσέβιον σκέψει. Καὶ γὰρ πάλιν οἴδατε, ὡς προείπομεν, ὡς ἐχθροὶ εἰσιν ἡμῶν, καὶ διὰ τὴν Εὐσέβιος ὁ τῆς Καισαρείας ἐχθρὸς γέγονεν ἀπὸ πέρυσιν. Ἐβῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, κύριοι ποθεινότετοι.

(60) ΦΛΑΒΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐλθόντων εἰς Τύρον.

Οὐκ εἶτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἀδελφον εἶναι τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γιγνομένην. Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρητούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν, τὴν ἀκρόασιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνός μόνου ἐχθροῦ παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταραττεῖν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρόασιν. Φανερὰ γὰρ ἐστὶν ἡ ἐχθρα αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχῆκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους· ὅτι κατὰ πάντας ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται· ἐπειθὲ δὲ θαρβροῦντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γενομένην θηβήσαμεν, οὐκ οἶδαμεν πῶς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ταραττεῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο· καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσποῦδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως διακρίσειν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὀβριζόντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἴσως ἡ χρηστότης ὑμῶν (61) ἠγνοεῖ τὴν καθ' ἡμῶν γινομένην παρ' αὐτῶν συσκευὴν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανεράν αὐτὴν γεγενῆσθαι. Ἴδου γὰρ φανερώς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ ἑαυτῶν ἀποστείλαι θηβήσαν εἰς τὸν Μαρεώτην· ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν, καὶ ἐνταῦθα μερόντων, τοὺς μὲν λαοὺς

(58) Ita Reg. hic et in sequenti epist. Editi mendose, ἀποκρίνειν.

(59) Reg. αὐτοὶ οἱ ἐχθροί. In editis, αὐτοὶ desal.

(60) Hæc epistola, quod excepto titulo præcedenti

A ut ne quæ illi inter se machinantur, hæc quasi a vobis gesta prædicent. Etenim decet Christianos homines non humana respicere, sed veritatem omnibus anteferre. Ne metuite quas illi minas omnibus intentant, neve eorum conspirationem, sed potius Deum timete. Par erat enim, si quidem omnino fuere legati in Mareotem mittendi, nos etiam huic interesse negotio; ut inimicos Ecclesiæ confutare, extraneosque indicare possemus: ac eo modo sincere causæ disquisitio haberetur. Scitis enim Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Coluthianis, Meletianis et Arianis adversum nos scriptam. Palamque est illos, utpote Ecclesiæ catholicæ hostes, nihil vere de nobis, sed omnia adversa deferre. Lex autem Dei inimicum vetat vel testem esse vel iudicem. Reliquum est, ut tanquam in die iudicii rationem reddituri, hoc accepto testimonio, agnitaque conspiratione in nos conflata, quantumvis rogati, quidvis contra nos agere caveatis: nec Eusebianorum consilio sociemini. Non ignari quippe estis, uti supra diximus, insensos nobis illos esse: nec vos latet cur Eusebius Cæsareæ ab anno præterito inimicus nobis factus sit. Valere vos optamus, domini desideratissimi.

ἔχθρὸς γέγονεν ἀπὸ πέρυσιν. Ἐβῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, κύριοι ποθεινότετοι.

FLAVIO DIONYSIO

Clarissimo comiti, episcopi Ægyptii catholicæ Ecclesiæ, qui Tyrum venire.

154 Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflata conspirationem. Principio enim omnes per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus, quominus iis præsentibus interrogatio haberetur: quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Palam enim est eos, non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habere: in omnes quippe insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio iidem Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam nostra repudiare totis viribus nisi sunt, dum sinceros iudices minis, alios contumeliis lacesserent; eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse humanitas tua eorum ignorabat conspirationem in nos structam: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi ipsi eam palam fecere: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem, ut nobis absentibus atque hic remanentibus, et populos turbare, et arbitrari suo agere valeant. Cum noverint enim Ariomanitas, Col-

fere similis esset, in editis ommissa est. Sed visum est eam integram, prout in manuscripto Regio legitur, huc transferre, quod in nonnullis a præcedenti discrepet, et longe sit illa brevior.

(61) L. σοῦ, ut infra.

Iuthianos et Meletianos Ecclesiae hostes esse, ideo hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in praesentia inimicorum quae ipsi voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere : et quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, duos veredarios sub vesperam miserunt, qui Meletianos ex Aegypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogèrent ; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos proferendis ante instruerent. Meminit autem humanitas tua, ipsum coram te confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitrato suo haec sunt machinati, postquam suspectos eo misere viros, comperimus eos singulorum episcoporum circumcirca subscriptiones postulare, ut eorum omnium consensu res gesta videatur ; ea sane de causa maturandum duximus haec ad tuam claritatem deferre, hocque testimonium tibi tradere : contestamur enim nos conspirationibus insidiisque, illorum opera illorumque causa, appeti. Rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, necnon piis mandatis religiosissimi imperatoris, improbansque quod citra consensum nostrum, quos libuit eo miserint, ne tolere eos.

79. Adamantius episcopus has litteras dedi, Ischyras, Animon, Petrus, Ammonianus, Tyrannus, Taurinus, Sarapammon, Aelurion, Harpocraton, Moses, Optatus, Anubion, Sapriion, Apollonius, Ischyron, Arbathion, Potamon, Paphnutius, Heraclides, Theodorus, Agathammon, Gaius, Pistus, Athas, Nicon, Pelagius, Theon, Paninuthius, Nonnus, Ariston, Theodorus, Irenaeus, Blastammon, Philippus, Apollo, 155 Dioscorus, Timotheus Diospolitanus, Macarius, Heraclammon, Cronius, Muis, Jacobus, Ariston, Artemidorus, Phinees, Psais, Heraclides.

Et secundo iidem

FLAVIO DIONYSIO

Comiti illustrissimo, episcopi catholicae Ecclesiae qui Tyrum ex Aegypto concessere.

Cum plurimas videamus in nos conflatas conjurationes, insidiasque structas ex conspiratione Eusebii, Narcissi, Flacilli, Theognii, Maris, Theodori et Patrophili : quos cum a principio recusare vellemus, id minime nobis concessum est, ad hanc contestationem venire cogimur. Etenim hinc magnam de Meletianis geri sollicitudinem, hinc structas in catholicam Aegypti Ecclesiam nostri causa insidias cernimus. Quapropter hanc tibi tradimus epistolam, rogantes ut in mente habens Deum omnipotentem,

(62) Reg. παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Sed in praecedenti παρόντων ἐχθρῶν, quae vera est lectio.

(63) Suspiciamus hunc Adamantium eum esse qui in subscriptionibus Sardicenis Amantius vocatur, estque ibi ordine secundus. Mox Reg. ἴνα Ἰσχυράς, Ἄμμων. Sed vox ἴνα est supervacanea. Porro haec duo Ἰσχυράς, Ἄμμων forte facta ex hoc uno nomine Ἰσχυράμμων, qui in iisdem subscriptionibus

ταράξωσιν, & δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἰδότες γάρ, ὅτι Ἀρειομανῖται καὶ Κολλουθιανοί, καὶ Μελιτιανοί, ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστεῖλαι τοὺτους ἵνα, παρόντων ἐχθρῶν, (62) καττύσῃσι καθ' ἡμῶν & βούλονται. Καὶ γὰρ ἤδη οἱ ἐναυῦθα Μελιτιανοὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὡς περ εἰδότες τοῦτο τὸ σκέμμα γενόμενον ἔσεσθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ δύο βηριδαρίους πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελιτιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρειώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολλουθιανούς καὶ Ἀρειομανῖτας ἀπ' ἄλλων τόπων· καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἶδε δὲ σου ἡ χρηστότης, ὅτι αὐτὸς ὠμολόγησεν ἐπὶ σοῦ μὴ πλέον ἑπτὰ συναγομένων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστεῖλαι τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν, ὅτι καθ' ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων περιερχόμενοι, ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων αὐτῶν σκέψει γενέσθαι· τοῦτου ἕνεκεν ἀνενεγκεῖν ἐπὶ τὴν σὴν λαμπρότητα ἠπειχθημεν, καὶ ἐπιδοῦναι τὸδε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, ὅτι σσκευασθέντα, καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλήν, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως, ἐν νῦν λαβῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐντολάς τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, ὡς καταγνοῦς, ὅτι χωρὶς ἡμῶν οὐδὲν ἠθέλησαν ἀπέστειλαν, μὴ ἀνάσχη αὐτῶν.

(63) Ἀδαμάντιος ἐπίσκοπος ἐπέδεδωκα, Ἰσχυράς, Ἄμμων, Πέτρος, Ἄμμωνιανός, Τύραννος, Ταυρίνος, Σαραπάμμων, Αἰλουρίων, Ἀρποκρατίων, Μωσῆς, Ὀπίδατος, Ἀνουβίων, Σαπρίων, Ἀπολλώνιος, Ἰσχυρίων, Ἀρβαθίων, Ποτάμων, Παφνούτιος, Ἡρακλείδης, Θεόδωρος, Ἀγαθάμμων, Γάτιος, Πιστός, Ἄθας, Νίκων, Πελάγιος, Θέων, Πανινούθιος, Νόννος, Ἀρίστων, Θεόδωρος, Εἰρηναῖος, Βλαστάμμων, Φίλιππος, Ἀπολλῶς, Διόσκορος, Τιμόθεος Διοσπόλεως, Μακάριος, Ἡρακλάμμων, Κρόνιος, Μῦτις (64), Ἰάκωβος, Ἀρίστων, Ἀρτεμίδωρος, Φινεὲς, Ψάις, Ἡρακλείδης.

Καὶ δευτέρου οἱ αὐτοί

ΦΛΑΥΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

Τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι (65), οἱ ἐν Τύρῳ ἀπ' Αἰγύπτου ἐλθόντες ἐπίσκοποι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Πολλὰς ὁρῶντες συσκευὰς καθ' ἡμῶν γινομένας, καὶ ἐπιβουλὰς ἐκ (66) συσκευῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Νάρκισσον, καὶ Φλάκιλλον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάρριν, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον, οὐς κατὰ τὴν ἀρχὴν θελήσαντες παραιτήσασθαι, οὐκ ἐπετρέπημεν, ἀνάγκην ἔχομεν ἐπὶ τῆνδε τὴν διαμαρτυρίαν εἰσεῖν. Καὶ γὰρ πολλὴν ὑπὲρ Μελιτιανῶν ὁρῶμεν σπουδὴν γινομένην, κατὰ δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δι' ἡμῶν ἐπιβουλήν. Ὅθεν ἐπιδιδόμενοι σοὶ τῆνδε τὴν ἐπιστολήν, ἀξιοῦντες ἐν νῦν σε λαβῆν

inter primos recensentur. Reliqua nomina fere omnia ibidem : sed suspicari licet nonnihil mutationis contigisse : v. g. Ταυρίνος pro Τιβερίνος forte positum. Paulo post Reg. Μωύσις.

(64) Reg. Μοῦτις. Editi Μοῦτις.

(65) Reg. κόμητι.

(66) Ex deest in editis. Ex Regio desumptum est.

τὴν Θεὸν τὴν παντοκράτορα, τὸν τὴν βασιλείαν τοῦ Α εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως (67) Κωνσταντίνου διαφυλάττοντα, τηρῆσαι τὴν ἀκρόασιν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων αὐτῷ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ. Καὶ γὰρ εὐλογον ἀποσταλέντα σε παρὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσεβειαν αὐτοῦ (68) αὐτῷ τηρῆσαι τὸ πρᾶγμα. Οὐκέτι γὰρ φέρομεν συσχευαζόμενοι καὶ ἐπιβουλευόμενοι διὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον τῶν προειρημένων· καὶ διὰ τοῦτο τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ (69) βασιλεῖ τηρηθῆναι τὸ πρᾶγμα ἀξιούμεν παρ' ᾧ δυνάμεθα καὶ τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἑαυτῶν παραθέσθαι. Πιστεύομεν γὰρ, ὅτι ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀκούσασα, οὐ καταγνώσεται ἡμῶν. Καὶ πάλιν οὖν ὀρκιζόμεν σε τὸν παντοκράτορα Θεὸν, οὕτω τὸν εὐσεβεστάτον βασιλέα ἀεὶ εἰς πολλὰς ἐτῶν περιόδους νικῶντα καὶ ὑγιαίνοντα, μετὰ τῶν παιδῶν τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ, μηδὲν πλέον πράξει, μηδὲ ἐπιτρέψαι τι σεαυτῷ ἐν τῇ συνόδῳ κινήσαι περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ἀλλὰ τηρῆσαι τῇ εὐσεβείᾳ αὐτοῦ τὴν ἀκρόασιν. Περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς κυρίοις μου ἐπισκόποις τοῖς ὀρθοδόξοις ἐδηλώσαμεν.

80. Ταῦτα δεξάμενος Ἀλέξανδρος ὁ ἐπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψε Διονυσίῳ τῷ κόμητι ταῦτα·

Τῷ ΔΕΣΠΟΤῇ ΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙῳ

Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος.

Φανερὰν ὀρῶ κατὰ Ἀθανασίου συσχευὴν γενομένην· πάντας γὰρ οὓς παρητήσατο, τοὺτους (70) οὐκ οἶδα τί πεπονθότες ἀποστελεῖται ἠθέλησαν, μηδὲ σημάναςτες ἡμῖν. Ἦν γὰρ δόξαν κατὰ τὸ αὐτὸ σκέψασθαι, τίνας δεήσει ἀποσταλῆναι. Συμβούλευσον (71) οὖν μή τι προπετὲς γενέσθαι (ἐληλύθαι γὰρ πρὸς μὲ τεθορυγημένοι, λέγοντες ἤδη τὰ θηρία ἐσφριχθαι, καὶ μέλλειν ἐφορμῆν· περιηχθήσονται γὰρ ὡς Ἰωάννου τινὲς ἀποστελιαντος), μὴ προλαθόντες καττύσωσιν (72) ὡς ἂν ἐθέλοιεν. Οἶδας γὰρ, ὅτι καὶ Κολλουθιανὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐχθρὸς ὄντες, καὶ Ἀρειανοί, καὶ Μελιτιανοί, οὗτοι πάντες, ἀλλήλοισι σύμφηφοι γενόμενοι, δύνανται μεγάλα κακὰ ἐργάσασθαι. Σκέψαι οὖν τὸ συμφέρον (73), ἵνα μὴ ἀνακύψῃ τι σκυθρωπὸν, καὶ ἀκτῖα ὑποβληθῶμεν, ὡς οὐ κατὰ τὸ δίκαιον κρίναντες. Κάκεινοι μάλιστα ὑφορῶνται, μὴ διοδεύοντες τὰς Ἐκκλησίας, ὧν οἱ ἐπίσκοποι εἰσὶν ἐνταῦθα, φόβον ἐμπόησαντες, ταράξωσι πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς τοῖς Μελιτιανοῖς παραδοθέντες. Ἐκ τοῦ πλείστου (74) γὰρ τοῦτο συνορώσι γινόμενον.

Πρὸς ταῦτα Διονύσιος ὁ κόμης ἔγραψε τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα·

Ταῦτα ἦν ἃ νῦν διελεγόμεν τοῖς κυρίοις μου τοῖς περὶ Φλάκιλλον, ὅτι Ἀθανάσιος ἐπιστὰς ἠτιάσατο, οὓς παρητησάμην, λέγων τοὺτους ἀποστελέσθαι, καὶ βῶν ὡς ἀδικούμενος καὶ περιγραφόμενος· ταῦτα καὶ ὁ κύριός μου τῆς ψυχῆς Ἀλέξανδρος ἀπέστειλε. Καὶ

(67) Βασιλέως deest in Reg.

(68) Hæc, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσεβειαν αὐτοῦ, deerant in editis. Ex Regio mutuatū sumus.

(69) Reg. θεοσεβεστάτῳ.

(70) Ita Reg. In editis vero, τοὺτους deest.

(71) Sic Reg. et Basil. Editi male, συμβούλευον.

A qui imperium tutatur piissimi et religiosissimi Constantini, eidem imperatori piissimo rerum nostrarum cognitionem reserves. Æquum enim est te ab imperatoria majestate missum, nobis ejus pietatem appellantis, totum ipsi reservare negotium. Non enim ultra tolerare possumus conjurationes insidiasque, quibus nos prædicti Eusebiani adoriuntur: ideoque rem piissimo ac religiosissimo imperatori reservari postulamus, apud quem licebit Ecclesiæ jura nostraque exponere. Confidimus enim pietatem ejus, ubi rem audierit, nos non damnaturam. Itaque te iterum adjuramus per omnipotentem Deum, perque piissimum imperatorem qui multis annorum circulis victor semper incolumisque cum filiis pietatis suæ perseverat, ut nihil aggrediare, neve quidpiam in synodo circa negotia nostra moveas: sed rei cognitionem ejus pietati reserves. Hæc ipsa significavimus dominis nostris episcopis orthodoxis.

Περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς κυρίοις μου ἐπισκόποις

80. Horum certior factus Alexander episcopus Thessalonicensis Dionysio comiti hæc scripsit:

DOMINO MEO DIONYSIO

Alexander episcopus.

Aperite video contra Athanasium confatam conspirationem: quos enim ille recusavit, hos omnes, nescio quo consilio, illi re nobis non indicata, leguntur: tametsi decretum erat, ut in unum coacti delibereamus, quinam essent eo mittendi. Consule igitur et cave ne quid temere fiat (consternati quippe nonnulli me convenere, sientes jam exhoruisse belluas, et jamjam impetum facturas: ex sparsis quippe rumoribus compererant Joannem eo misisse quosdam), neve antevertentes quæ libuerit machinentur. Nosti enim Colluthianos Ecclesiæ hostes, Arianos item Meletianosque, qui omnes in eamdem convenere sententiam, ingentia posse mala perpetrare. Perpendas velim quidnam e re fuerit, ut ne quid detrimenti emergat, ne nobis crimini detur ut qui secundum justitiam non judicaverimus. Et sane maxime suspicantur iidem, ne illi Ecclesias, quarum hic adsunt episcopi, peragrantes, et ne metum populis incutientes, totam 156 perturbent Ægyptum, utpote qui Meletianis sint addicti. Ex maxima enim parte hoc jam fieri cernunt.

Ad hæc Dionysius comes Eusebians rescripsit his verbis:

Hæc ipsa erant quæ nuper enarrabam domino meo Flacillo, insurrexisse scilicet Athanasium, conquesum fuisse, quod ii ipsi legati fuerint, quos recusasset ipse: exclamasseque se injuria afflci ac circumveniri. Hæc eadem dominus animæ meæ

(72) Editi, καττύσωσιν. Reg., καττύσωσιν, recte.

(73) Reg. quem sequimur, τὸ συμφέρον. Editi, τί συμφέρον.

(74) Ἐκ τοῦ πλείστου, alias jamdiu verti possent, aut forte ex multo intervallo. Mox Reg. συνορών.

Alexander per epistolam mihi suam indicavit. Utque notum vobis sit ex æquo et bono esse quæ mihi ab ejus mansuetudine scripta sunt, ea ipsa a vobis legenda subjunxi. Meministis autem priorum litterarum mearum, quibus mansuetudini vestræ significavi, legatos communi calculo ac decreto esse mittendos. Cavete igitur ne quæ gesta sunt accusationi sint obnoxia, neve justæ querelæ ansam demus iis qui nos accusare voluerint. Ut enim accusantium partem gravari non decet, sic nec accusatorum. Existimo autem haud levem fore nos culpandi occasionem, si dominus meus Alexander rebus gestis non consentire videatur.

82. Hæc dum ita gererentur, ab illis tanquam a synodo prævicatorum⁸⁵ secessimus: ea quippe solum agebant, quæ sibi placerent. Negotia autem quæ altera absente parte geruntur, ne minimam quidem vim habere, nullus hominum ignorat. Hoc enim et divina lege præcipitur: hoc et beatus Apostolus, dum similibus appeteretur insidiis, staretque coram iudice, postulabat his verbis: *Oportebat Judæos ex Asia apud te præsto esse et accusare si quid haberent*⁸⁶. Quo tempore et Festus, Judæis tales insidias machinantibus, quales jam in nos isti struxerunt, aiebat: *Non est Romanis consuetudo aliquem hominem per gratiam tradere, priusquam is qui accusatur præsentibus habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina*⁸⁷. Sed Eusebii et legem adulterare ausi, et iniquis illis iniquiores sunt effecti: non enim ab ipso rei initio seorsum agere aggressi sunt; sed cum præsentibus nobis se longe inferiores esse senserunt, tum demum egressi, quemadmodum Judæi, consilium soli iniere, quomodo, nobis de medio sublatis, ita hæresim introducerent, ut olim illi Barabbam postularent: hac enim de causa se hæc omnia fecisse ultro ipsi confessi sunt.

83. Hæc quanquam satis sunt ad integram defensionem, attamen ut et eorum malignitas et veritatis libertas magis magisque innotescat, nihil molestum erit ea denuo memorare, palamque facere quæ ratione suis ipsi rebus adversantia egerint, et quasi in tenebris consilia agitassent, in propria gesta impegierint, ac dum nos interficere peroptarent, seipsum quasi furentes confoderint. De mysteriis namque perquirentes, cum Judæos interrogarent, catechumenosque examinarent: « Ubinam, aientes, eratis quando Macarius accedens mensam subvertit? » Respondere illi: « Intus eramus. » Non ergo fieri tum poterat oblatio, si quidem catechumeni intus

⁸⁵ Jerem. ix, 2. ⁸⁶ Act. xxiv, 19. ⁸⁷ Act. xxv, 16.

(75) Editi sequentibus hæc præmittunt: *Διήγησις πῶς ἀπὸ Τύρου ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ὁ πάππας Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος · Narratio quomodo Tyro in Ægyptum concesserit papa Athanasius Alexandriæ episcopus. Sed perperam; non enim in Ægyptum se contulit Athanasius Tyro secedens, sed Constantinopolim petiit, ut Constantino se sisteret. Basilienensis codex loco præcedentium hæc habet: Ἀπὸ Τύρου εἰς τὸν βασιλέα ὁ πάππας Ἀθανάσιος, rectius quam editi. In Regio quem sequimur eorum nihil*

ἵνα γινώτε, ὅτι κατὰ λόγον ἔχει τὰ γραφέντα μοι παρὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ὑπέταξα αὐτὰ ἀναγνωσθήσμενα ὑμῖν. Μέννησθε δὲ καὶ τῶν ἀνωθεν παρ' ἐμοῦ γραφέντων · ἐπέστειλα γὰρ ὑμῶν τῇ χρηστότητι, κύριοι, ὅτι χρὴ τοὺς ἀποστελλομένους κοινῇ κρίσει καὶ δόγματι ἀποσταλῆναι. Ὅρατε τοίνυν μὴ ἐγκλήματι ὑποπέσῃ τὰ γινόμενα, μηδὲ δικαίας μέμφεως ἀφορμὴν τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς αἰτιάσασθαι δῶμεν. Ὡς περ γὰρ βαρεῖσθαι τὸ μέρος τῶν κατηγορῶν οὐ προσήκει, οὕτως οὐδὲ τὸ τῶν φευγόντων. Νομίζω δὲ οὐ μικρὰν εἶναι ἀφορμὴν καθ' ἡμῶν μέμφεως, ὅταν φαίνηται ὁ κύριός μου Ἀλέξανδρος μὴ συναινῶν τοῖς πραττομένοις.

82. (75) Τούτων οὕτω πραττομένων, ἀνεχωρήσαμεν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπὸ συνόδου τῶν ἀθετούτων · ἃ γὰρ ἐβούλοντο, ταῦτα καὶ ἐπραττον. Ὅτι μὲν οὖν τὰ πραττόμενα κατὰ μονομέριαν (76) οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν, οὐδεὶς ἐστὶν ὃς ἀγνοεῖ τῶν πάντων ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς νόμος κελεύει· τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος πάσῃν τοιαύτην ἐπιβουλήν καὶ κρινόμενος ἤξιοι, λέγων· Ἔδει τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίους ἐπὶ σοῦ παρῆναι, καὶ κατηγορεῖν εἰ τι ἔχουσιν· ὅτε καὶ ὁ Φῆστος, θελόντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτην ἐπιβουλήν ἐργάσασθαι, ὁλοκρῶν καθ' ἡμῶν πεποιθήσασιν, ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τινα ἀνθρώπων, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχῃ τοὺς κατηγοροῦντας, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ τὸν νόμον παραποιεῖν ἐτόλμησαν, καὶ πλεον τῶν ἀδικούντων ἀδικώτεροι γέγονασιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καταμόνας ἐπραξαν, ἀλλ' ὅτε παρόντων ἡμῶν ἠσθένησαν, τότε λοιπὸν ἐξεληθόντες, ὡς Ἰουδαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον καταμόνας, ὅπως ἡμᾶς μὲν ἀπολέσωσι, τὴν δὲ αἵρεσιν εἰσαγάγωσιν, ὡς ἐκεῖνοι τὸν Βαραββᾶν ἤτησαντο· τοῦτου χάριν αὐτοὶ ταῦτα πάντα πεποιηθένται δι' ἑαυτῶν ὠμολόγησαν.

83. Καὶ εἰ ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς πᾶσαν ἀπολογία, ὅμως ὑπὲρ τοῦ καὶ πλεον τούτων μὲν τὴν πονηρίαν δειχθῆναι, τῆς δὲ ἀληθείας τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲν ἐλύπει καὶ πάλιν ὑπομνησαί, καὶ δεῖξαι, ὡς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐναντία ἐπραξαν, καὶ ὡς, ἐν σκότῳ βουλευόμενοι, τοῖς ἑαυτῶν προσέκοπτον, καὶ θέλοντες ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἑαυτοὺς ἔτρωσαν ὡς μαινόμενοι. Περὶ μυστηρίων γὰρ ἐρευνῶντες, Ἰουδαίους ἀνέκρινον, καὶ κατηγορούμενους ἐξήταζον· « Πῶς ἦτε, ὅτε Μακάριος ἦλθε, καὶ ἀνέτρεψε τὴν τράπεζαν; » Κάκεινοι ἀπεκρίναντο, ὅτι « Ἐνδον ὄντες ἐτυγχάνομεν. » Οὐκοῦν οὐκ ἦν προσφορά εἰ κατηγορούμενοι ἐνδον ἦσαν. Ἐπειτα γράψαντες πανταχοῦ, ὡς, ἐστῶτος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπι-

habetur. Porro de Athanasii Tyro discessu, de quo ingentes controversiæ, in Athanasii Vita disputavimus.

Ibidem Reg., πραχθέντων. Editi vero, πραττομένων, quo item modo legit Nannius qui vertit, *Cum res ita ogeretur*, quæ postrema lectio præstare videtur. Athanasius quippe rebus nondum confectis aufugit.

(76) Reg., μονομερίαν. Mox idem, ὅστις ἀγνοεῖ. Editi, ὃς ἀγνοεῖ.

τειούτος, εισελθὼν Μακάριος ἀνέτρεψε πάντα, ἀνέκρινον οὓς ἠθούλοντο, τοῦ ἦν Ἰσχύρας ὅτε Μακάριος ἐπίστη. Κάκεινοι πάλιν ἀπεκρίναντο, ὅτι ἐν κελλίῳ νοσῶν κατακαίμενος, οὐδὲ προσέφερον ὃ ἐν κελλίῳ νοσῶν καὶ κατακαίμενος. Πρὸς τούτους, λέγοντος τοῦ Ἰσχύρα κακῶσθαι βιβλία παρὰ Μακαρίου, οἱ ὑποβληθέντες μάρτυρες ἔλεγον μηδὲν τι τοιοῦτον γεγενῆσθαι, ἀλλὰ ψεῦδεσθαι τὸν Ἰσχύραν. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, γράψαντες πάλιν πανταχοῦ ἠφανίσθαι παρ' ἡμῶν τοὺς δυναμένους μαρτυρεῖν, τούτους φαινομένους ἀνέκρινον, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο βλέποντες ἑαυτοὺς συκοφάντας πανταχόθεν δεικνυμένους, καὶ ταῦτα καταμόνας πράττοντας ὡς ἠθούλοντο. Ἐνευον μὲν γὰρ τοῖς μάρτυσι, καὶ ὁ Ἐπαρχος ἠπειλεῖ, καὶ οἱ στρατιῶται ἔντυον· ὁ δὲ Κύριος τὴν ἀλήθειαν ἐξεκάλυπτε, καὶ συκοφάντας αὐτοὺς ἐδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὑπομνήματα ἔκρυψαν, καὶ αὐτοὶ μὲν ἔσχον αὐτὰ, παρήγγειλαν δὲ τοῖς γράψασιν ἀφανίσθαι καὶ μηδὲν τὸ σύνολον ἐκδοῦναι. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· ὁ μὲν γὰρ γράψας αὐτὰ Ρουφός ἐστιν, ὁ νῦν ἐν τῇ Αὐγουσταλιανῇ (77) σπεκουλάτωρ, καὶ δύναται μαρτυρησαί· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον εἰς Ῥώμην αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἀπέστειλαν, καὶ Ἰούλιος ὁ ἐπίσκοπος αὐτὰ μοι διέπεμψατο. Καὶ μαίνονται νῦν, ὅτι ἂ ἐκεῖνοι ἀπακρύπτειν ἐθούλοντο, ἡμεῖς ἔσχομεν, καὶ ἀνέγνωμεν (78).

84. (73) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἔπραξαν ἐφανέρωσαν. Ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κάκει τούτους εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο, γράψαντες ἐπιστολὴν περὶ αὐτῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ μέρος ἐστὶ τοῦτο·

(80) Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ (81) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχῶν διαφόρων πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ ἀριερώσει τοῦ Σωτηρίου Μαρτυρίου σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλείονα θυμηδίαν ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν· αὐτός τε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκείων, τοῦθ' ὅπερ ἔχρην παρορμήσας, πάντα μὲν ἐξορίσας (82) τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι'

(77) Αὐγουσταλιανῇ. In edicto xiii Justiniani, ἡ ἀρχὴ ἦπερ ἐφέστηκεν τοῖς Αἰγύπτου πράγμασι, φαιμὲν δὲ τὴν Αὐγουσταλίαν, *praefectura rerum Aegyptiacarum quae Augustaliorum vocatur*. Hinc factum Αὐγουσταλιανῇ quae pro ea ipsa praefectura sumi videtur. De speculatoris officio actum supra num. 8.

(78) Reg., ἔσχομεν καὶ ἔγνωμεν.

(79) Haec confer cum iis quae in *Epistola ad solitatis* habentur, infra num. 1. Perro quae de Ario hic

A erant. Hinc cum litteris suis undique pervulgarint, stante presbytero et sacra 157 faciente, ingressum Macarium omnia evertisse, ea quoque de re quos libuit interrogarunt, ubinam esset Ischyra quo tempore Macarium irrupit. Responderunt iterum illi in cellula aegrum decubuisse. Non stabat, igitur qui decumberet, neque offerobat qui in cellula aegrotus jaceret. Ad haec testante Ischyra libros a Macario fuisse combustos, ipsi etiam subornati testes fassi sunt, nihil ejusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Quodque permirum habeatur, cum ubique litteris significarint, eos qui testimonium ferre possent abditos a nobis fuisse, eosdem coram interrogarunt. Nec pudore affecti sunt etsi adverterent se undique sycophantas ostendi, et palam esse eos arbitrato suo clam haec omnia egisse. Etenim testes nutibus monebat. Praefectus minabatur, milites cedebant : sed Dominus veritatem patefecit, eosque sycophantas demonstravit. Quamobrem monumenta occulta apud se serva runt, scriptoribus jubentes, ut illa occultarent ac nemini prorsus traderent. Sed cessit res contra ac rati erant : nam qui illa conscripsit Rufus, nunc in Augustaliana speculator, hujusce rei testimonium ferre potest : Eusebiani quoque ea per legatos suos Romam miserunt, mihique sunt eaj ipsa a Julio episcopo transmissa. Et nunc insaniunt, quod videlicet quae illi occultare peroptabant ea nos habuimus, ea legimus.

84. Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere : inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, iisque illic ad communionem admissis, epistolam scripsere, cujus haec est pars ab initio :

SANCTA SYNODUS

Dei gratia Hierosolymis congregata, Ecclesiae Dei quae est Alexandriae, omnibusque per Aegyptum, Thebaidem, Libyam et Pentapolim, et ubique terrarum episcopis, presbyteris et diaconis, in Domino salutem.

Nobis omnibus eundem in locum ex diversis provinciis ad magnam solemnitatem congregatis, quam celebravimus in dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo imperatore Constantino in honorem omnium Imperatoris Dei et Christi ejus excitati, ingentem laetitiam Dei gratia attulit. Ipse quoque religiosissimus imperator suis nos litteris ad officium hortatus est (ejecto ab Ecclesia odio quocunque, omnique invidia per quam Dei membra antehac dissidebant procul abacta), ut simplici ac

enarrantur, non ad haeresiarcham, sed ad haeresiarchae cognominem ejusque sodalem nequidquam referre conatur postremus Socratis editor. Enimvero de ipso haeresiarcha hic agi certissimum est, ut in *Epist. ad solit.* probabitur.

(80) Haec epistola habetur infra de synodis Arimini et Seleucia.

(81) Ita Reg. Editi vero, Ἐκκλησία Θεοῦ ἐν τῇ, etc.

(82) Reg., ἐξορίσας. Editi male, ἐξορίας.

pacato e. imo, Arianos ad communionem admitteremus, quos ad quoddam temporis spatium omni infesta bono invidia foris Ecclesiam deiinuit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam huiusmodi virorum rectam esse fidem testatus est : quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes eum audisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam eorum fidei formulam subiunxit.

85. Quis huiusmodi auditis verbis conspirationem non animadvertit? gesta namque sua non dissimularunt: aut fortasse vel inviti veritatem sunt confessi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesiae ingressu arcerem: 158 et illi post confatam in me conspirationem ad communionem sunt admissi; quid aliud dicendum, quam et haec et universa eorum in nos facinora, Arianorum gratia perpetrata esse: et eo solum calicis fractionem Arseniique eadem esse confictam, ut impietatem in Ecclesiam introducerent, et ipsi minime deprehenderentur haeretici? ideo enim mihi antea imperator litteris suis interminatus est. Nec puduit eos talia dicere, affirmareque recte sentire viros a tota oecumenica synodo anathemate damnatos: neque sunt veriti tantam synodum quantum licuit clam evertere: homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro merces aycophantiae concessa multo magis eorum malignitatem impiumque propositum eoarguit. Marcotes, uti supra dictum est, regio est Alexandria, in qua nunquam episcopus fuit, aut chorepiscopus: sed universae illius regionis Ecclesiae Alexandrino parent episcopo. Presbyteri autem singuli suos vicos habent maximos, qui decem circiter sunt, imo plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyrae omnium est minimus, et paucorum hominum, adeo ut non Isthic, sed in proximo pago exstet ecclesia. Attamen virum qui presbyter non esset, in huiusmodi vico episcopum contra antiquam traditionem statuere decreverunt: gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumniam mercedem eo adducti sunt, ne si ingratis cum sceleratissimo illo ageretur, veritatem ipse enuntiaret, Eusebianorumque palam faceret malignitatem. Certissimum tamen est eum non ecclesiam, non obse-

(83) In editis post εἰργάσατο, haec habentur, καὶ ταῦτα μὲν ἡ ἀγία σύνοδος. Et hic perperam terminatur epistola ad quam sequentia ἐμαρτύρει δὲ τοῖς, etc., pertinere liquet, tum ex contextu, tum ex libro *De synod.*, ubi haec consequenter adiunguntur.

(84) Reg., αὐτῶν. Quae vox deerat in editis.

(85) Reg., καὶ ἀριθμῶ δέκα που καὶ πλέων. Hunc porro locum ita intellectum vult Valesius in notis ad Socratem, p. 45, ut singuli Mareotici presbyteri decem aut plures maximos pagos administrandos haberent. Sed vix suaderi queat tot tantosque vicos unicuique presbytero commissos fuisse. Et alioqui huic interpretationi repugnare videtur ipse Athanasius dum ait, Ischyrae pagum ita parvum fuisse, ut nulla in eo fuerit ecclesia: quo innuit in au-

τῆς τὰ τοῦ Θεοῦ μέλη πρότερον διειστήκει, ἠπλωμένη δὲ καὶ εἰρηναία ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἄρειον, οὗς πρὸς τινα καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο· (83) ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος αὐτὸς τε δι' αὐτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν (84) ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανεράν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς αὐτοῦ γράμμασιν ἐγγραφὸν τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν.

85. Τίς τούτων ἀκούων οὐ συνοῦρὰ τὴν συσκευῆν; Οὐ γὰρ ἔκρυψαν ἀ ἐπραξαν ἢ τάχα καὶ μὴ βουλόμενοι τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν. Εἰ γὰρ ἐγὼ ἤμην ὁ κωλύων τοὺς περὶ Ἄρειον εἰσελθεῖν, κάμου συσκευῆ παθόντος, ἐδέχθησαν· τί ἑτερόν ἐστίν, ἢ ὅτι ταῦτε δι' ἐκείνων γέγονε, καὶ πάντα καθ' ἡμῶν ἐπραξαν, καὶ πέπλασται ποτηρίου κλάσις, καὶ Ἀρσειοῦ φόνος, ἵνα μόνον τὴν ἀσέθειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγάγωσι, καὶ μὴ ὡς αἰρετικοὶ καταγνωσθῶσι· τοῦτο γὰρ ἦν ὁ καὶ πρὸ τούτου γράφων ἐμοὶ βασιλεὺς ἠπέλησε. Καὶ οὐκ ἠδέθησαν τοιαῦτα γράφοντες καὶ λέγοντες τούτους ὀρθῶς φρονεῖν, οὗς πᾶσα ἡ οἰκουμένη σύνοδος ἀνεθεμάτισε· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν τηλικαύτην σύνοδον ἐν γωνίᾳ λύοντες τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, οἱ πάντα λέγοντες καὶ πράττοντες εὐχερῶς. Καὶ ὁ μισθὸς δὲ τῆς συκοφαντίας ἐστὶ πλέον αὐτῶν τὴν ποτηρίαν καὶ τὴν ἀσέθην πρόθεσιν δείκνυσιν. Ὁ Μαρσώτης, καθὰ προελπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ ἐν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπων αἱ Ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται. Ἐκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, καὶ ἀριθμῶ δέκα που καὶ πλέονας (85). Ἡ δὲ κώμη, ἐνθα οἰκεῖ ὁ Ἰσχύρας, βραχυτάτη καὶ ὀλίγων ἀνθρώπων ἐστίν, οὕτως ὡς μηδὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐκεῖ γεγενησθαι, ἀλλ' ἐν τῇ πλησίον κώμῃ. Καὶ ὁμως τὸν μηδὲ πρεσβύτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ κώμῃ παρὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν ἔδοξαν δῆθεν ὀνομάζειν ἐπίσκοπον, εἰδότες μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ ἄτοπον, ἀναγκαζόμενοι δὲ ὁμως διὰ τὴν τῆς συκοφαντίας ὑπόσχεσιν, ὑπέμειναν καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀγνωμονηθῆς ὁ παμπόνηρος ἐκείνος ἐξέστη τὴν ἀλήθειαν, καὶ δεῖξῃ τὴν ποτηρίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον. Ἀμέλει οὔτε ἐκκλησίαν, οὔτε λαοὺς πειθόμενους ἔχει, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων (86), ὡς κύων δῶκεται· καὶ ὁμως πεποιήκασι καὶ βασιλέα γράψαι

D plioribus quibusque ecclesiam, atque adeo presbyterum exstitisse; vide num. 65. Quare decem tantum vicos, aut plures in tota regione recensere Athanasium existimamus. Et sane vox χώρα, quam usurpat Athanasius de Mareote loquens, non amplam regionem significare videtur; sed haud magnum terrae spatium: haud exigua tamen regio fuisse Mareotes, si presbyteri Mareotici qui novemdecim numerantur in subscriptionibus epistolae Alexandri, decem maximos pagos, imo plures singuli administrandos habuissent. Ptolemaeus octo urbes aut pagos recenset.

(86) Sic Reg. Editi, παρὰ τῶν πάντων. Paulò post editi Κολλούθω mendose habent, ubi omnes mss. καθολικῶ. De catholici officio supra, num. 44.

τῷ καθολικῷ (πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν), ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα, ταύτην ἔχων, ἀξιώπιστος φαίνεται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Καὶ γὰρ εὐθύς πεποιήκασιν αὐτὸν ὀνομασθῆναι καὶ ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ, μὴ ἔχων ἐκκλησίαν, μηδὲ πρεσβύτερος ὢλος ὢν, ἐδείκνυτο συκοφάντης, καὶ πάντα πλαττόμενος. Ἄμελει μὴ ἔχων λαὸς, μηδὲ τοὺς ἰδίους πιθομένους αὐτῷ, ὡσπερ κενὸν (87) τὸ ὄνομα, οὕτως καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀπρακτον κατέχει, ἔλεγχον τῆς παμπονήρου προαιρέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐπιδεικνύμενος ταύτην·

ut vacuum nomen, ita inefficacem (87) servat epistolam : quam in argumentum teterrimi sui Eusebianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis :

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ.

B

Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάκτορι (88) Μαρσώτου χαιρῶν.

Ἰσχύρα τοῦ πρεσβυτέρου δεηθέντος τῆς εὐσεβείας τῶν δεσποτῶν ἡμῶν σεβαστῶν καὶ Καισάρων ἐν τόπῳ Εἰρήνης Σεκονταρούρου ἀνοικοδομηθῆναι ἐκκλησίαν, προσέταξεν ἡ θεϊότης αὐτῶν ἢ τάχος τεύτοπραχθῆναι. Φρόντισον τοίνυν προστυχῶν καὶ τῷ ἀντιτύπῳ τοῦ θείου γράμματος, ὃ μετὰ τοῦ οικείου σεβάσματος προτέτακται, καὶ τοῖς πραχθεῖσιν ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως ὑπομνήμασιν, ἐν τάχει τὴν σύνοψιν ποιησάμενος, εἰς τὴν τάξιν ἀνεγκεῖν (89), ἵνα τὰ θειωδῶς προσταχθέντα ἐπὶ πέρας ἀχθῆναι δυναθῇ.

88. Ἐκεῖνοι μὲν αὖν οὕτως ἐτύρευον (90), καὶ τὰς συσκευὰς ἐπλαττον· ἡμεῖς δὲ ἀνελθόντες ἐδείξαμεν βασιλεῖ τὰς ἀδικίας τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν σύνοδον γενέσθαι κελεύσας, καὶ κόμησιν αὐτοῦ καθηγεῖτο ταύτης. Ἐκεῖνος τοίνυν ἀκούσας καὶ κινήθεις, ἔγραψε ταῦτα·

(91) NIKHTE KONSTANTINOS

Μέγιστος Σεβαστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τινος ἀταξίας παραχῶδους ἡ ἀλήθεια διετραφῆσθαι, ὑμῶν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχέλιαν, ἣν ἀήτητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορόντων. Ἄλλ' ἐστὶ τῆς θείας προνοίας ἔργον καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερῶς ἀλόντα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρήδην ἐπιδείξαι, εἴ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτοῦ συνελθόντες ἐπιήσασθε φροντίδα, καὶ εἴ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦν ἡπειγμένως πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν συνελθεῖν (92) εὐσέβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν (93) παραστήσητε. Τίνος δὲ ἕνεκεν ταῦτα γράψαι πρὸς ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς

(87) Reg., καινόν.

(87) Legerit interpres, ἀπρακτον. Edit. Patrol.

(88) Ita Reg. Basil. vero. Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάκτωρ, male. Sed pejus editi, Φλαύιος Ἡμέριος, ἔξαρχος Μαρσώτου, omisso χαιρῶν. Ex supra dictis enim constat epistolam non esse exarchi sive præfecti, sed catholici.

(89) Sic Reg. Editi, ἀνεγκεῖν, men'ose.

(90) Reg., ἐτύρευον, optime. Edit. Commel., ἐτύρευον. Edit. Paris., ἐθήρευον.

A quentem populum habere, imo quasi canem a' omnibus expelli: nihilo tamen minus imperatori auctores fuere, ut litteris ad catholicum missis (illis quippe omnia licent), juberet ecclesiam Ischyrae aedificari; ut ea potius, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Siquidem ideo hominem quamprimum episcopum nominari curarunt, quod, quia ecclesiam non habebat, nec presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia confinxisse deprehenderetur. Sane cum populus nullus, ac ne quidem propinqui ejus ipsi pareant; ut vacuum nomen, ita inefficacem (87) servat epistolam: quam in argumentum teterrimi sui Eusebianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis:

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Marceotæ salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Pacis Secontaruri construi ecclesiam, jussit eorum divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita veneratione priore loco positum est, necnon monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito (94) in compendium relata in commentarium reponas; ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

159 86. Hæc igitur illi machinabantur, talesque conflabant conspirationes. Nos autem imperatorem advenientes, injurias ab Eusebianis illatas ipsi renuntiavimus, utpote qui synodum cogi jussisset, cui præsidebat ejus comes. Iis auditis ille, graviter commotus, has scripsit litteras:

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus episcopis qui Tyrum convenere.

Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose jndicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur, vobis scilicet ob mutuam contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit illic congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros. Porro quæ causa mihi fuerit hæc ad vos scribendi, vosque per litteras meas accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredienti

(91) Hanc epistolam integram refert Socr. lib. 1, cap. 34; Sozom. lib. II, cap. 28; Niceph. lib. VIII, cap. 50; Historia tripart., lib. III, cap. 7.

(92) Socr., ἀνελθεῖν. Soz. et Niceph. ἐλθεῖν. Epiphanius Scholasticus, concurrere, cum Athanasio nempe.

(93) Sozom. καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν.

(94) Vel perustrata.

pacato a. imo, Arianos ad communionem admitte-
remus, quos ad quotidianum temporis spatium omni
infesta bono invidia foris Ecclesiam detinuit. Imo
ipse religiosissimus imperator per epistolam suam
hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est :
quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes
cum audisset, a se approbatam nobis indicavit,
litterisque suis sanam eorum fidei formulam sub-
juxit.

85. Quis hujusmodi auditis verbis conspirationem
non animadverterit? gesta namque sua non dissi-
mularunt: aut fortasse vel inviti veritatem sunt
confessi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesie
ingressu arcerem: **158** et illi post conflatum in
me conspirationem ad communionem sunt admissi;
quid aliud dicendum, quam et hæc et universa eor-
um in nos facinora, Arianorum gratia perpetrata
esse: et eo solum calicis fractionem Arseniique
eodem esse conflictam, ut impietatem in Ecclesiam
introducerent, et ipsi minime deprehenderentur
hæretici? ideo enim mihi antea imperator litteris
suis interminatus est. Nec puduit eos talia dicere,
affirmareque recte sentire viros a tota œcumenica
synodo anathemate damnatos: neque sunt veriti
tantam synodum quantum licuit clam evertere:
homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro
merces sycophantiæ concessa multo magis eorum
malignitatem impiumque propositum coarguit. Ma-
reotes, ut supra dictum est, regio est Alexandrina,
in qua nunquam episcopus fuit, aut chorepiscopus:
sed universæ illius regionis Ecclesie Alexandrino
parent episcopo. Presbyteri autem singuli suos vi-
cos habent maximos, qui decem circiter sunt, imo
plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyras
omnium est minimus, et paucorum hominum, adeo
ut non Isthic, sed in proximo pago exstet ecclesia.
Attamen virum qui presbyter non esset, in hujus-
modi vico episcopum contra antiquam traditionem
statuere decreverunt: gnari sane quam indignum
illud esset, sed coacti ob pactam calumniæ merce-
dem eo adducti sunt, ne si ingratis cum sceleratis-
simo illo ageretur, veritatem ipse enuntiare, Euse-
bianorumque palam faceret malignitatem. Certissi-
mum tamen est eum non ecclesiam, non obse-

(83) In editis post εἰργάσατο, hæc habentur, καὶ
ταῦτα μὲν ἡ ἀγία σύνοδος. Et hic perperam termi-
natur epistola ad quam sequentia ἐμαρτύρει δὲ
τοῖς, etc., pertinere liquet, tum ex contextu, tum
ex libro *De synod.*, ubi hæc consequenter adji-
ciuntur.

(84) Reg., αὐτῶν. Quæ vox deerat in editis.

(85) Reg., καὶ ἀριθμῶν δέκα που καὶ πλέων. Hunc
porro locum ita intellectum vult Valesius in notis
ad Socratem, p. 15, ut singuli Mareotici presbyteri
decem aut plures maximos pagos administrandos
haberent. Sed vix suaderi queat tot tantosque vicos
unicuique presbytero commissos fuisse. Et alioqui
huic interpretationi repugnare videtur ipse Atha-
nasius dum ait, Ischyrae pagum ita parvum fuisse,
ut nulla in eo fuerit ecclesia: quo innuit in au-

A ἤς τὰ τοῦ Θεοῦ μέλη πρότερον διειστήκει, ἡ πλωμένη
δὲ καὶ εἰρηναία ψυχὴ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἄρειον, οὓς
πρὸς τινὰ καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς
Ἐκκλησίας εἰργάσατο· (83) ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδρά-
σιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πί-
στεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος αὐτὸς τε
δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν (84) ἀκούσας
ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανεράν κατεστήσατο, ὑποτάξας
τοῖς ἑαυτοῦ γράμμασιν ἔγγραφον τὴν τῶν ἀνδρῶν
ὀρθοδοξίαν.

85. Τίς τούτων ἀκούων οὐ συνορᾷ τὴν συσκευὴν;
Οὐ γὰρ ἐκρυψάν δ' ἐπραξαν ἢ τάχα καὶ μὴ βουλόμε-
νοι τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν. Εἰ γὰρ ἐγὼ ἤμην ὁ
καλύων τοὺς περὶ Ἄρειον εἰσελθεῖν, κάμου συσκευὴ
παθόντος, ἐδέχθησαν· τί ἕτερόν ἐστιν, ἢ ὅτι ταῦτα
δι' ἐκείνους γέγονε, καὶ πάντα καθ' ἡμῶν ἐπραξαν,
καὶ πέπλασται ποτηρίου κλάσις, καὶ Ἀρσενίου φό-
νος, ἵνα μόνον τὴν ἀσέβειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰ-
σαγάγῃ, καὶ μὴ ὡς αἰρετικοὶ καταγνωσθῶσι· τοῦτο
γὰρ ἦν ὁ καὶ πρὸ τούτου γράφων ἐμὸν βασιλεὺς ἠπει-
λησε. Καὶ οὐκ ἠδέσθησαν τοιαῦτα γράφοντες καὶ λέ-
γοντες τούτους ὀρθῶς φρονεῖν, οὓς πᾶσα ἡ οἰκουμ-
νικὴ σύνοδος ἀνεθεμάτισε· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν
τῆλικαύτην σύνοδον ἐν γωνίᾳ λύοντες τὸ ὅσον ἐπ' αὐ-
τοῖς, οἱ πάντα λέγοντες καὶ πράττοντες εὐχερῶς.
Καὶ ὁ μισθὸς δὲ τῆς συκοφαντίας ἐστὶ πλέον αὐτῶν
τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀσεβῆ πρόθεσιν δείκνυσιν. Ὁ
Μαρεώτης, καθὰ προείπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας
ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χωρᾷ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ
χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ
αἱ Ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται. Ἐκαστος
δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας,
καὶ ἀριθμῶν δέκα που καὶ πλέονας (85). Ἡ δὲ κώμη,
ἐνθα οἰκεῖ ὁ Ἰσχύρας, βραχυτάτη καὶ ὀλίγων ἀνθρώ-
πων ἐστίν, οὕτως ὡς μηδὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐκεῖ γεγε-
νησθαι, ἀλλ' ἐν τῇ πλησίον κώμῃ. Καὶ ὁμως τὸν μῆτε
πρεσβύτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ κώμῃ παρὰ τὴν παλαιὰν
παράδοσιν ἔδοξαν δῆθεν ὀνομάζειν ἐπίσκοπον, εἰδότες
μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ ἀτοπὸν, ἀναγκαζόμενοι δὲ ὁμως διὰ
τὴν τῆς συκοφαντίας ὑπόσχεσιν, ὑπέμειναν καὶ τοῦ-
το, ἵνα μὴ ἀγνωμονηθεὶς ὁ παμπόνηρος ἐκεῖνος ἐξεί-
πη τὴν ἀλήθειαν, καὶ δείξῃ τὴν πονηρίαν τῶν περὶ
Εὐσέβιον. Ἀμέλει οὐτε ἐκκλησίαν, οὐτε λαοὺς πειθο-
μένους ἔχει, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων (86), ὡς κύνων
διώκεται· καὶ ὁμως πεποιθήσασιν καὶ βασιλεῖα ἠράξαι

D plioribus quibusque ecclesiam, atque adeo presby-
terum exstitisse; vide num. 63. Quare decem tan-
tum vicos, aut plures in tota regione recensere
Athanasium existimamus. Et sane vox χώρα, quam
usurpat Athanasius de Mareote loquens, non am-
plam regionem significare videtur; sed haud ma-
gnam terræ spatium: haud exigua tamen regio
fuisse Mareotes, si presbyteri Mareotici qui no-
vemdecim numerantur in subscriptionibus epistolæ
Alexandri, decem maximos pagos, imo plures sin-
guli administrandos habuissent. Ptolemæus octo
urbes aut pagos recenset.

(86) Sic Reg. Editi, παρὰ τῶν πάντων. Paulo
post editi Κολλούθῳ mendose habent, ubi omnes
mss. καθολικῶ. De catholici officio supra, num.
14.

τῷ καθολικῷ (πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν), ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα, ταύτην ἔχων, ἀξιώσιμος φαίνεται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Καὶ γὰρ εὐθὺς πεποιθήκασι αὐτὸν ὀνομασθῆναι καὶ ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ, μὴ ἔχων ἐκκλησίαν, μηδὲ πρεσβύτερος ὧς ὢν, ἐδείκνυτο συκοφάντης, καὶ πάντα πλαττόμενος. Ἀμέλει μὴ ἔχων λαοὺς, μηδὲ τοὺς ἰδίους πειθόμενους αὐτῷ, ὡσπερ κενὸν (87) τὸ ὄνομα, οὕτως καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀπρακτον κατέχει, ἔλεγχον τῆς παμπονήρου προαιρέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐπιδεικνύμενος ταύτην· ut vacuum nomen, ita inefficacem (87) servat epistolam : quam in argumentum teterrimi sui Eusebianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis :

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ.

B

Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάχτορι (88) Μαρῶτου χαιρεῖν.

Τοῦρα τοῦ πρεσβυτέρου δεηθέντος τῆς εὐσεβείας τῶν δεσποτῶν ἡμῶν σεβαστῶν καὶ Καισάρων ἐν τόπῳ Εἰρήνης Σεκονταρούρου ἀνοικοδομηθῆναι ἐκκλησίαν, προσέταξεν ἡ θεϊότης αὐτῶν ἢ τάχος τοῦτο παραθῆναι. Φρόντισον τοίνυν προστυχῶν καὶ τῷ ἀντιτύπῳ τοῦ θείου γράμματος, ὃ μετὰ τοῦ οικείου σεβάσματος προτέτακται, καὶ τοῖς παραθεῖσιν ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως ὑπομνήμασιν, ἐν τάξει τὴν σύνοψιν ποιησάμενος, εἰς τὴν τάξιν ἀνεργεῖν (89), ἵνα τὰ θεωδῶς προσταχθέντα ἐπὶ πέρας ἀχθῆναι δυναθῆ.

86. Ἐκεῖνοι μὲν αὖν οὕτως ἐτύρευον (90), καὶ τὰς συσκευὰς ἐπλαττον· ἡμεῖς δὲ ἀνελθόντες ἐδείξαμεν βασιλεῖ τὰς ἀδικίας τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν σύνοδον γενέσθαι κελεύσας, καὶ κόμης αὐτοῦ καθηγεῖτο ταύτης. Ἐκεῖνος τοίνυν ἀκούσας καὶ κινήθεις, ἔγραψε ταῦτα·

(91) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβαστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ ἐξ ὧς ὑπὸ τινος ἀταξίας ταραχῶδους ἢ ἀλήθεια διετράφηται, ὑμῶν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχλίαν, ἣν ἀήτητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορόντων. Ἄλλ' ἐστὶ τῆς θείας προνοίας ἔργον καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερώς ἀλόντα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρήδην ἐπιδείξαι, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποίησασθε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦν ἡπειγμένως πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν συνελθεῖν (92) εὐσέβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν (93) παραστήσητε. Τίνος δὲ ἔνεκεν ταῦτα γράψαι πρὸς ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς

(87) Reg., καινόν.

(87) Legerit interpres, ἀπρακτον. Edit. Patrol.

(88) Ita Reg. Basil. vero, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάχτωρ, male. Sed pejus editi, Φλαύιος Ἡμέριος; ἔξαρχος Μαρῶτου, omisso χαιρεῖν. Ex supra dictis enim constat epistolam non esse exarchi sive præfecti, sed catholici.

(89) Sic Reg. Editi, ἀνεργεῖν, mendose.

(90) Reg., ἐτύρευον, optime. Edit. Commel., ἐθύρευον. Edit. Paris., ἐθήρευον.

A quentem populum habere, imo quasi canem a' omnibus expelli: nihilo tamen minus imperatori auctores fuere, ut litteris ad catholicum missis (illis quippe omnia licent), juberet ecclesiam Ischyrae ædificari; ut ea potius, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Siquidem ideo hominem quamprimum episcopum nominari curarunt, quod, quia ecclesiam non habebat, nec presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia conflixisse deprehenderetur. Sane cum populus nullus, ac ne quidem propinqui ejus ipsi pareant; ut vacuum nomen, ita inefficacem (87) servat epistolam: quam in argumentum teterrimi sui Eusebianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis:

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Mareotæ salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Pacis Secontaruri construi ecclesiam, jussit eorum divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur: ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita veneratione priore loco positum est, necnon monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito (94) in compendium relata in commentarium reponas; ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

159 86. Hæc igitur illi machinabantur, talesque conflabant conspirationes. Nos autem imperatorem adeuntes, injurias ab Eusebianis illatas ipsi renuntiavimus, utpote qui synodum cogi jussisset, cui præsidebat ejus comes. Iis auditis ille, graviter commotus, has scripsit litteras:

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus episcopis qui Tyrum convenerunt.

Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur, vobis scilicet ob mutnam contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit illic congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros. Porro quæ causa mihi fuerit hæc ad vos scribendi, vosque per litteras meas accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredientibus

(91) Hanc epistolam integram refert Socr. lib. 1, cap. 34; Sozom. lib. II, cap. 28; Niceph. lib. VIII, cap. 50; Historia tripart., lib. III, cap. 7.

(92) Socr., ἀνελθῆν. Soz. et Niceph. ἔλθῆν. Epiphanius Scholasticus, concurrere, cum Athanasio nempe.

(93) Sozom. καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν.

(94) Vel perustrata.

mihī cognominem ac felicissimam patriam meam Constantinopolim, et equo tum insidenti, derepente Athanasius episcopus media in via cum nonnullis aliis se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem mihi attulerit. Testis mihi est omnium spectator Deus, me primo aspectu non agnovisse hominem: sed e nostris quidam et virum quis esset, et quibus affectus esset injuriis, nobis sciscitantibus, ut fieri solet, indicarunt. Tunc temporis igitur hominem non sum alloentus, nec vel minimum cum eo sermonem feci. Rogante autem illo ut sibi aurem præberem, meque e converso id abnente ac propemodum jubente amoveri virum, majore cum fiducia ille nihil se postulare dixit, quam ut vos huc concedere juberem, quo præsentibus vobis de illatis sibi injuriis posset conqueri. Quod cum mihi æquum temporique congruum visum sit, hæc libenti animo ad vos scribenda jussi; ut quoiquot Tyri congregatam synodum composuistis, quam macturrine ad exercitum meæ clementiæ properetis, sinceritatem integritatemque judicii vestri ex operibus ipsis comprobaturi, coram me scilicet quem sincerum Dei esse famulum ne vos quidem ipsi inficias ire potestis. Et sane mea erga Deum religio causa est cur ubique terrarum pax habeatur, ipsis etiam barbaris qui hactenus veritatis ignari erant nomen Dei sincere laudantibus: planum est autem veritatis ignarem etiam Deum ignorare. Attamen, uti supra dixi, ipsi barbari, mea sinceri Dei famuli opera, Deum agnoverunt ac colere didicerunt: quem mihi ubique propugnatores esse, meisque rehus providere reapse sunt experti: unde ad Dei notitiam devenere: quem illi quidem metu nostri venerantur, nos autem qui sancta mysteria clementiæ ejus 160 præ nobis ferre videmur, nequaquam enim dixerim custodire, nos, inquam, nihil agimus quam quæ discordiam odiumque spectant, Imo, ut apertius loquar, quæ ad humani generis perniciem vergunt. Verum, uti jam dictum est, maturate et ad nos quam celerrime properate: certumque habetote me toto virium conatu nisurum, ut illa potissimum in Dei lege firma et immota serventur, quibus nec vituperium nec infamia quæpiam possit inhære: dissipatis scilicet, penitus oppressis, ac funditis deletis legis inimicis, qui specie sancti nominis, multiplices ac diversas proferunt blasphemias.

(95) Sozom., συνέβαινε δὲ με. Socrat. vero, με post εφ' ἵππου. Paulo post Socr., μετὰ ἱερῶν τινῶν, cui lectioni favet Epiphanius Scholasticus: cum quibusdam sacerdotibus. Sozom. vero et Niceph. cum Athanasio, μετὰ ἐτέρων τινῶν.

(96) Socr., ἔθεν.

(97) Reg. et Socr., ἀνεπληρώσατε. Editi vero et Sozom., ἐπληρώσατε. Infra Reg. Basil. Socr. Sozom., ἐπιδείξοντες, et ita legendum. Editi mendose, ἐπιδείξαντες.

(98) Socr., καὶ ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν, etc. Sozom. et Niceph., καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογούντων. Utraque lectio quadrat, Athanasiana vero vitiosa videtur, licet

ἑμαυτὸν διὰ τοῦ γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἐπομένων γνώσεσθε. Ἐπιβαίνοντι μοι λοιπὸν τῆς ἐπιωνύμου ἡμῶν καὶ πανευδαίμονος πατρίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (συνέβαινε (95) δὲ τῆνικαῦτα ἐφ' ἵππου ὄχεισθαι), ἐξαίφνης Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν μέσῃ τῇ λεωφόρῳ μετὰ ἐτέρων τινῶν, οὐς περὶ αὐτὸν εἶχεν, ἀπροσδόκητος οὕτως προσήλθεν, ὡς καὶ παρέχειν ἐκπλήξεως ἀφορμὴν. Μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἑφορος Θεὸς, ὡς οὐδὲ ἐπιγνώωναι αὐτὸν, ὅστις ἦν, παρὰ τὴν πρώτην ἔψιν ἡδυνήθη, εἰ μὴ τῶν ἡμετέρων τινές, καὶ ὅστις ἦν καὶ τὴν ἀδικίαν ἦν πέπονθε, διηγῆσθαι πυνθανομένοις, ὡς περ εἰκός, ἀπήγγειλαν ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐτε διηλέχθην αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, οὐτε ὁμιλίαν ἐκοινωνήσα. Ὡς δὲ ἐκεῖνος μὲν ἀκουσθῆναι ἤξῃ, ἐγὼ δὲ παρητούμην, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπελαύνεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλείονος παρῆρησίας οὐδὲν ἕτερον ἑαυτῷ παρ' ἡμῶν ἢ τὴν ὑμετέραν ἀφίξειν ἤξιωσεν ὑπάρξαι, ἴνα, ὡμῶν παρόντων, ἀπέπονθε ἀναγκασθῆ, ἀποδύρασθαι δυνήθη. Ὅπερ (96) ἐπειδὴ εὐλογον εἶναι μοι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον κατεφαίνετο, ἀσμένως ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς ἔταξα, ἵνα πάντες ὅσοι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομένην ἀνεπληρώσατε (97), ἀνυπερθέτως εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἐμῆς ἡμερότητας ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδείξοντες τὸ τῆς ὑμετέρας κρίσεως καθαρὸν τε καὶ ἀδιάστροφον ἐπ' ἐμοῦ δηλαδὴ, ὃν τοῦ Θεοῦ εἶναι γνησίον θεράποντα οὐδ' ἂν ὑμεῖς ἀρνηθῆίητε. Τοιγαροῦν διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ εἰρηνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν (98) τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογοῦμενον, ὃ μὲχρι νῦν τὴν ἀλήθειαν ἠγνόουν δῆλον δὲ, ὅτι ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει. Πλὴν ὅμως, καθὰ προελεῖρηται, καὶ οἱ βαρβάροι νῦν, δι' ἐμὲ τὸν Θεοῦ θεράποντα γνησίον, ἐπέγνωσαν τὸν Θεὸν, καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμάθησαν, ὃν ὑπερασπίζειν μοι (99) πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἤσθοντο· ἔθεν μάλιστα καὶ ἴσασι τὸν Θεόν· ὃν ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόβον εὐλαβοῦνται, ἡμεῖς (1) δὲ οἱ τὰ ἅγια μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτοῦ δοκοῦντες προβάλλεσθαι (οὐ γὰρ ἂν ἐπικριμι φυλάττειν), ἡμεῖς, φημι, οὐδὲν πράττομεν ἢ τὰ πρὸς διχνοίαν καὶ μῖσος (2) συντείνοντα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς δλεθρον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν. Ἄλλ' ἐπειχθῆτε, καθὰ προελεῖρηται, πρὸς ἡμᾶς σπουδάσατε πάντες ἢ τάχος, πεπεισμένοι, ὡς παντὶ σθένει κατορθῶσαι πειράσομαι, ὅπως ἐν τῷ νόμῳ Θεοῦ ταῦτα ἐξαιρέτως ἀδιάπτωτα φυλάττηται, οἷς οὐτε ψόγος, οὐτε κακοδοξία

eadem in omnibus editis et mss. exstet. Epiphanius Scholast. totum hunc locum sic habet: *Igitur ubique pacificator Dei nomen, et integre benedicitur per meam in Deo culturam etiam apud ipsos barbaros, qui veritatem hactenus ignorabant.*

(99) Sic Reg. Socr. et Soz. Editi, με, mendose.

(1) Epiphanius Scholast. ὑμεῖς λέγῃ, habet enim vos. Mox Socr., μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, sed τῆς εὐμενείας legitur in omnibus Athanasii editis et mss., ut apud Soz. et Niceph. Epiphanius etiam Scholasticus habet, *clementia*.

(2) Editi, μῖσος. Reg., secunda manu, μῖσος, et sic Socr. et Niceph. Epiph. Schol. *odia*.

τις δυνήσεται προσπλακῆναι· διασκεδασθέντων δηλαδὴ καὶ συντριβέντων ἄρδην, καὶ παντελῶς ἀφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσχήματι τοῦ ἁγίου ὀνόματος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχουσιν.

87. Ταῦτα μαθόντες οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ εἰδότες ἅ ἔπεποιθήκασι, τοὺς μὲν ἄλλους ἐπισκόπους ἐκώλυσαν ἀνελθεῖν, αὐτοὶ δὲ μόνοι, Εὐσέβιος, Θεόγνιος, Πατρόφιλος. Ἄλλος (3) Εὐσέβιος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἀνελθόντες, οὐκέτι περὶ ποτηρίου καὶ Ἀρσενίου ἔλεγον· παρῆρσιαν γὰρ οὐκ εἶχον· ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν τὴν εἰς βασιλέα φθάνουσαν, εἰρήκασι αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἠπελιθῆεν Ἀθανάσιος κωλύσει τὸν οἶτον τὸν εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀδαμάντιος, καὶ Ἀνουβίων (4), Ἀγαθάμμων, Ἀρβεθίων, Πέτρος, οἱ ἐπίσκοποι, ἤκουσαν· ἔδειξε δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ γὰρ τοιαῦτα γράψας, καὶ καταγιώσκων τῆς ἀδικίας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τὴν τοιαύτην διαβολὴν, εὐθὺς ἐπιρῶθη, καὶ ἀντὶ τῆς ἀπροάσκειας εἰς τὰς Γαλλίας ἡμᾶς ἀπέστειλεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον αὐτῶν δείκνυσι τὴν πονηρίαν· ὁ γὰρ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος, ἀποστέλλων ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μεμνημένος, ὡς ἔγραψεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔγραψε καὶ αὐτὸς ταῦτα·

(5) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

Τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲ τὴν τῆς (6) ὑμετέρας ἱερᾶς ἐνοίας ἀποπεφυγῆναι γινώσκω οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι, ἐν ᾧ ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμεινε, μὴ ἄρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστή. Πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοῖσιν ταύτην, ἀφαιρεθεὶς τῶν φαρύγγων τῶν ἐπιχειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, ὑπ' ἐμοὶ διάγειν κεκέλευσται (7), οὕτως ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ἐν ἣ διέτριβε, πᾶσι τοῖς ἀναγκαίοις ἐμπλεονάζειν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτοῦ ἡ ἀλοδῖμος ἀρετὴ, ταῖς θείαις πεποιθὺς βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς τραχυτέρας τύχης ἀχθῆ ἐξουθενεῖ. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προσφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν ὁ δεσπότης ἡμῶν Κωνσταντῖνος (8) ὁ Σεβαστὸς, ὁ ἐμὸς πατὴρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχέιν προήρητο, ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπαύσατο, ἀκόλουθον ἡγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχοι προσόψεως, ὅτις αἰ-

87. His acceptis Eusebiani conscii suorum facinorum, cæteris episcopis quominus imperatorem adirent prohibitis, ipsi soli, Eusebius scilicet, Theognius, Patrophilus, alter Eusebius, Ursacius et Valens cum advenissent, nullam amplius fecere de calice vel de Arsenio mentionem: hæc quippe ultra movere ausi non sunt; sed aliud crimen ipsum spectans imperatorem commenti, aiebant: Minatus est Athanasius se impediturum quominus solitum frumentum Alexandria in patriam tuam transvehatur. Hoc etiam audire qui tum aderant Adamantius, Anubion, Agathammon, Arbethion, et Petrus episcopi: quod item ipsa probavit Imperatoris ira; nam qui ejusmodi litteras ante scripserat, illorumque iniquitatem damnarat, hæc audita calumnia statim excanduit, ac nostra non expectata defensione, nos relegavit in Gallias. Attamen illud ipsum eorum malignitatem magis coarguit: nam beatæ memoriæ Constantinus junior cum nos in patriam remitteret, memor eorum quæ pater suus scripsisset, has et ipse misit litteras:

CONSTANTINUS CÆSAR

[Populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandriæ.

Nec sacræ mentis vestræ notiitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, e faucibus adorientium se virorum ereptus, ac sub me degero jussus, in hac urbe ubi commoratus est, omnibus necessariis abundavit: tametsi ejus præclara virtus, divinis freta auxiliis, durioris fortunæ vilipendit ærumnas. Proinde etsi dominus noster Constantinus Augustus, pater meus, vestræ dilectissimæ pietati eundem episcopum restituere, ac in pristinum reducere locum decreverat; quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum impleisset suum ex hac vita migravit, consentaneum mihi existimavi divæ memoriæ imperatoris propositum hæreditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ nobis venerationi fuerit, cum ad conspectum vestrum venerit, agnoscetis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim et desiderii vestri

καὶ. In editis δὲ deest.

(5) Habetur apud Socratem l. ii, c. 5; Sozomeno l. iii, c. 2; Theod. pag. 69; Nicephorum et in Historia tripart. l. iv, c. 2.

(6) Theod. et Soz., οὐδὲν τὴν τῆς.

(7) Κελευσθεὶς Socr. Infra idem, ἐκπλεονάζειν.

(8) Socrat. Sozom. et Theodoretus ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῖνος, et ita legit Epiphanius Scholast. Paulo post, ὅμως ἐπειδὴ, sic Reg. Socr. Soz. Theod., sed in editis Athanasii ἐπειδὴ deerat.

(3) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ ἄλλοι.

(4) In Reg. καὶ deest ante Ἀνουβίων. Mox Ἀρβεθίων. Supra num. 78, legitur Ἀρβαθίων, et ad calcem Epistolæ ad solii. Ἀρβαθίωνος. Errat Socrates qui hos episcopos quos quatuor tantum ille nominat, Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse refert l. i. c. 35, cujus errorem secutus est Baronius. Enimvero constat eos Athanasii partibus addictos fuisse. Vide supra in subscriptionibus epistolæ ad Dionysium comitem ubi illi quinque episcopi recensentur. Mox Reg. et Basil., ἔδειξε δὲ

imago, et tanti viri species nos movit atque concitavit. Divina **161** providentia vos servet, dilecti fratres. Datum Treviris, decimo quinto calendis Julias.

έτρεπεν. Ἡ θεία πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξει (10), Ἰουλιῶν ἐν Τριβέροις (11).

88. Cum igitur hac de causa in Gallias simus relegati, quisnam imperatoris propositum, sanguinariumque Eusebianorum animum hinc non animadvertat? quis non videat imperatorem illud eo egisse, ut ne majorem illi in nos conflarent conspirationem? Nam simplici animo aurem illis præbuit. Hoc fuit Eusebianorum opus: hæc ipsa suæ in nos conspirationis molimina. Quis hæc advertens non fateatur nullam indulgentiam aut gratiam in causa nostra locum habuisse, sed jure et merito tantam episcoporum turbam et privatim singulos, et congregatos talia in nostram defensionem conscripsisse, inimicorumque sycophantiam demansasse? Quis conspectis hujusmodi rebus non fateatur Valentem et Ursacium jure sese reos declarasse, ac resipiscentes, ejusmodi litteras adversum se conscripsisse, quod mallent aliquantisper pudore suffundi quam æternum sycophantarum supplicium luere?

89. Idcirco recte et juxta ecclesiasticas leges beati comministri nostri, cum nonnulli dubias esse res nostras affirmarent, niterenturque judicia pro nobis lata abrogare, ærumnas quaslibet suscinere, in exsiliumque pelli maluerunt, quam tot tanto-

(9) Socr. Soz. Theod., τύχη προσόψεως, ὅσης παρ' C

ἑμοῦ αἰδοῦς.

(10) Reg. διαφυλάξει. Socr. Sozom. Theod., δια-

φυλάξει.

(11) Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν Ἰουλιῶν ἐν Τριβέροις. Datum Treviris xv calendis Julias, id est, 17 Junii. De anno autem disputant recentiores. Valesius 337, alii vero sequentem assignant: litem resolvunt Athanasius et Theodoretus. Ille in *Epistola ad solit.* paulo post initium: Ταῦτα συνορῶντες, αἱ, οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντῖνος, Κωνσταντῖος, καὶ Κώνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἐκάστου Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα. *Hæc cum animadvertent tres fratres, Constantinus, Constantius et Constans, post patris obitum, omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jussuerunt: scribentes quidem de singulis ad proprias Ecclesias, de Athanasio autem ad hunc modum.* Post hæc subjicitur initium epistolæ Constantini junioris. Hinc sane liquet ex trium fratrum consensu exsules omnes revocatos fuisse; atque adeo non anno 337 sed sequente, 17 Junii scriptam fuisse hanc epistolam, Athanasiumque ex Galliis rediisse. Cum enim anno 337 Maii vicesima secunda Constantinus obierit, vix 17 Junii ejusdem anni nuntium obitus Constantinopoli Treviros pervenisse credatur. Nec tam modico temporis intervallo, fratres Cæsares tanto itinere disjuncti, ac tam gravibus alias negotiis implicati, communi consensu exsules revocare ac litteras exsilibus tradere potuerunt. Quæ sententia validissime firmatur Theodoretii testimonio qui l. II, c. 4, ait Athanasium biennio et quatuor menses Treviris commoratum. Cum enim Athanasius initio anni 336 Treviros advenit, non potuit nisi anno 338 duos annos et quatuor menses ibidem confe-

δοῦς (9) τετύχηκε, γνώσεσθε. Οὐ γὰρ θαυμαστὸν εἶ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποιήκα· καὶ γὰρ τὴν-ἐμὴν ψυχὴν ἢ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκῶν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προ-ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν

88. Ταύτης τῆς αἰτίας οὕσης, δι' ἣν ἀπεστάλημεν εἰς τὰς Γαλλίας, τίς πάλιν οὐ συνορᾷ τὴν μὲν τοῦ βασιλέως προαίρεσιν, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον φονικὴν ψυχὴν, καὶ ὅτι τοῦτο πεποιήκα βασιλεὺς, ἵνα μὴ τινα μερίζονα σκευὴν βουλευσῶνται; Ἐπήκουσε γὰρ ἀπλῶς· Αὕτη τῶν περὶ Εὐσέβιον ἢ πρᾶξις, αὕτη τῆς καθ' ἡμῶν συσκευῆς ἢ μηχανῆς. Τίς ταῦτα συνορῶν οὐκ ἂν εἴποι μηδὲν κατὰ χάριν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι δικαίως καὶ ἀκολούθως τὸ τοσοῦτον πλῆθος τῶν ἐπισκόπων καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τοιαῦτα μὲν ὑπὲρ ἡμῶν ἔγραψε, τῆς δὲ συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν κατέγνωσαν; Τίς τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα (12) θεωρήσας οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι καὶ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος εἰκότως κατέγνωσαν ἑαυτῶν, καὶ μετα-γινώσκοντες τοιαῦτα καθ' ἑαυτῶν ἔγραψαν, μᾶλλον ἐλόμενοι πρὸς ὄλιγον αἰσχυνθῆναι, ἢ αἰωνίως τῆν τῶν συκοφαντῶν ὑπομείναι τιμωρίαν (13);

89. Διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως καὶ ἐκκλησιαστικῶς ποιοῦντες καὶ οἱ μακάριοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν, ἐπειδὴ τινες ἀμφίβολα τὰ καθ' ἡμᾶς ἔλεγον, καὶ ἀκουοῦν ἐβιάζοντο τὰ ὑπὲρ ἡμῶν κριθέντα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν νῦν, καὶ ἐξορισθῆναι εἶλοντο, ἢ λυομένας

Cisse

(12) Καὶ τοσαῦτα deest in edit. Paris., sed in edit. Commel. et in mss. legitur. Paulo post Reg., κατέγνωσαν ἑαυτῶν. Editi, κατέγνωσαν αὐτῶν.

(13) His, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομείναι τιμωρίαν, terminatur secunda pars *Apologię*. Siquidem antequam illam ordiatur, ait Athanasius num. 58 se illam ideo conscripsisse, ut palam faceret episcopos non gratia quadam, sed jure et merito litteras innocentię suæ testes scripsisse: ut item ostenderet Ursacium et Valentem veritatem esse confessos. Quamobrem *Apologiam* claudens ait se utrumque exploratum fecisse, episcopos scilicet jure et merito, et non gratia quadam pro sua defensione scripsisse: Ursacium vero et Valentem jure se reos declarasse, maluisseque aliquantisper pudore suffundi, quam in æternum sycophantarum supplicium luere. His autem postremis verbis innuit Ursacium et Valentem nondum in Arianam impietatem recidisse, quando Athanasius hanc edidit *Apologiam*: atque adeo eam ante annum 352 scriptam fuisse, ut initio monuimus. Et vero si Ursacius et Valens Athanasii accusatoribus sese jam denuo sociassent, uti fecere circa annum 351 vel 352, an credibile est illud ab Athanasio præmittendum fuisse? an eorum resipiscentiam ex metu æterni supplicii provenisse Athanasius dixisset, si Ursacius ipse cum Valente jam declarassent se solo Constantis imperatoris metu eo adductos fuisse, ut accusationes suas falsas esse faterentur quæ tamen veræ fuissent; quod illos postea fecisse Athanasius testatur in *Epist. ad solitarios*? Hinc sane liquet ea quæ subsequuntur, διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως, etc., usque ad finem, diu post scriptam *Apologiam* hic addita fuisse, post lapsum scilicet Liberii et Hosii, qui in annum cadit 357.

ἔειν τὰς τοσοῦτων (14) ἐπισκόπων κρίσεις. Εἰ μὲν ἂν πρὸς τοὺς βουλευσαμένους καθ' ἡμῶν, καὶ ἐθε-
 λήσαντας ἀνατρέψαι τὰ ὑπὲρ ἡμῶν, ἀχρι λόγων
 ἦσαν ἐνστάντες οἱ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, ἡτυχόντες (15)
 ἦσαν ἄνδρες, ἀλλὰ μὴ ἐπισήμων πόλεων, καὶ κε-
 φαλαὶ τοσοῦτων Ἐκκλησιῶν· ἦν ἂν ὑποπτεύειν μὴ
 ἔρα κεχαρισμένα πάλιν ποιῶντες ἐφιλονείκησαν καὶ
 νῦν αὐτοί· ὅτε δὲ καὶ λογισμοῖς ἐπειθον καὶ ἐξ-
 ορισμὸν ὑπέμειναν, καὶ Λιθέριος ἐστὶν ὁ τῆς Ῥώ-
 μης ἐπίσκοπος· εἰ γὰρ καὶ εἰς τέλος οὐχ ὑπέμεινε
 τοῦ ἐξορισμοῦ τὴν θλίψιν, ὅμως διετίαν ἔμεινε ἐν
 τῇ μετοικίᾳ, γινώσκων τὴν καθ' ἡμῶν συσκευὴν καὶ
 ἐπειδὴ καὶ Ὅσιος ὁ μέγας ἐστὶ, καὶ οἱ τῆς Ἰταλίας,
 καὶ οἱ τῶν Γαλιῶν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ Σπανιῶν, καὶ
 ἀπ' Αἰγύπτου, καὶ Λιθύης, καὶ οἱ τῆς Πενταπόλεως
 πάντες· εἰ γὰρ καὶ, πρὸς ὀλίγον φοβηθεὶς τὰς ἀπει-
 λὰς Κωνσταντίου, ἔδοξεν ἐκείνοις μὴ ἀντιλέγειν,
 ἀλλ' ἡ πολλὴ βία καὶ τυραννικὴ ἐξουσία Κωνσταντίου,
 καὶ αἱ πλείστα ὑβρεῖς καὶ πληγαὶ (16) δεικνῦσιν,
 οὐ μὴ καταγνοῦς ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ
 γήραος οὐ φέρων τὰς πληγὰς, πρὸς καιρὸν εἰξεν αὐ-
 τοῖς· δίκαιόν ἐστι πλέον πάντας, ὡς πληροφορηθέν-
 τας, μισεῖν καὶ ἀποστρέφασθαι τὴν ἀδικίαν, καὶ τὴν
 βίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην· διὰ τὸ μάλιστα δι'
 οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέθειαν συνέστη-
 κεν ἡμᾶς ταῦτα πεπονημένοι.

illatum magis ac magis odisse ac perhorrescere : ideo maxime quod planissimum sit nos nulla alia
 de causa quam propter Arianam impietatem, huiusmodi mala esse perpessos.

90. Εἰ τις τοίνυν βούλεται τὰ τε καθ' ἡμᾶς μα-
 εῖν καὶ τὴν περὶ Εὐσέβιον συκοφαντίαν, ἐντυγα-
 νέντω τοῖς γραφεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ μάρτυρας
 ἔχτω, οὐχ ἓνα, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἀλλὰ τοσοῦτον πλῆθος
 ἐπισκόπων καὶ τούτων μάρτυρας πάλιν λαμβανέντω
 τοὺς περὶ Λιθέριον καὶ Ὅσιον, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς,
 οἵτινες, ὀρῶντες τὰ καθ' ἡμῶν γινόμενα, πάντα
 παθεῖν ὑπέμειναν, ἢ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν
 ὑπὲρ ἡμῶν κρίσιν· τούτο δὲ καλῶς (17) καὶ ὁσίως
 βουλευόμενοι πεποιήκασιν· ἃ γὰρ οὗτοι πεπόνθασι,
 δείκνυσι μὲν τὴν ἀνάγκην, ἣν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι
 πεπόνθασιν. Ἔστι δὲ ὑπομνήματα μὲν καὶ στηλογρα-
 φία κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως καὶ τῆς πονηρίας
 τῶν συκοφαντῶν, ὑπογραμμοὶ δὲ καὶ τύπος τοῖς μετὰ
 ταῦτα γιγνομένοις, ἀγωνίζεσθαι μὲν ὑπὲρ τῆς ἀλη-
 θείας μέχρι θανάτου, ἀποστρέφασθαι δὲ τὴν Ἀρειανὴν
 αἵρεσιν, Χριστομάχον οὔσαν, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου
 πρόδρομον, μὴ πιστεύειν δὲ τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπιχει-
 ρούσι λέγειν. Ἀξιόπιστος γὰρ καὶ ἱκανὴ μαρτυρία
 τῶν τοιούτων καὶ τοσοῦτων ἐπισκόπων ἢ ὑπὲρ ἡμῶν
 ἀπολογία καὶ ψῆφος.

(14) Reg., τῶν τοσοῦτων.

(15) Reg., ἢ οἱ τυχόντες. Paulo post Reg., ἦν ἂν
 ὑποπτεύειν. Editi vero minus recte, ἦν οὖν ὑπο-
 πτεύειν.

rumque episcoporum iudicia abrogata cernere. Si
 itaque veri episcopi nostris insidiatoribus, qui ea
 quæ pro nobis gesta essent subvertere conabantur,
 verborum tantum tenus obstitissent : aut si vulga-
 res fuissent homines, et non eximiarum urbium
 episcopi et capita tantarum ecclesiarum ; suspi-
 candum sane foret, ne gratia quadam aut favore
 ducti, nostri causa jam contenderent. Cum autem
 non solum verbis mihi patrocinati fuerint, sed
 etiam exsilium sustinuerint, ex eorumque numero
 sit Liberius Romæ episcopus ; nam etsi exsilii
 ærumnas ad finem usque non toleraverit, attamen
 quod conflatum in nos conspirationem probe nos-
 set, biennio in exsilii loco est commoratus : cum
 etiam ex eorum numero sit magnus ille Hosius,
 cum episcopis Italiæ, Galliæ, et aliis ex Hispa-
 niis, ex Ægypto, et ex Libya omnibusque Penta-
 poleos episcopis : nam licet ille ad breve tempus
 Constantii minis perterritus, iis non obsistere vi-
 deretur, attamen ingens illa vis, atque tyrannica
 Constantii potestas, necnon plurimæ illæ contu-
 meliæ et plagæ palam faciunt eum, non quod reos
 nos existimaret, sed quod propter senectutis infir-
 mitatem plagas non **162** ferret, ad tempus illis
 cessisse ; æquum sane fuerit omnes, utpote rei
 certiores factos, injustitiam illam, et vim nobis
 ideo maxime quod planissimum sit nos nulla alia

C 90. Si quis igitur quæ nos spectant, simulque
 Eusebianoꝝ sycophantiam ediscere cupiat, is
 quæ nostri gratia scripta sunt legat, testesque ac-
 cipiat, non unum aut duos, vel tres, sed tantam
 episcoporum multitudinem ; testes iterum sumat,
 Liberium et Hosium, eorumque socios, qui cum
 adversum nos gesta facinora conspicerent, ex-
 trema pati maluerunt, quam aut veritatem, aut
 iudicium nostri gratia datum prodere : idque ex
 bono et sancto consilio egerunt ; mala enim quæ
 isti perpessi sunt, quam vim alii quoque episcopi
 pertulerint, indicant. Sunt autem ea ipsa monu-
 menta et cippi contra Arianam hæresim, et contra
 sycophantarum malitiam erecta : sunt etiam forma
 et exemplar posteris nostris, ut pro veritate usque
 ad mortem decertent, Arianamque hæresim, Chri-
 sto inimicam, et Antichristi prodromum perhor-
 rescant, neque illis adversum nos loquentibus fi-
 dem habeant. Apologia enim suffragiumque tot ac
 talium episcoporum pro fide digno sufficientique
 innocentia nostræ testimonio habenda sunt.

(16) Reg., πληγαί. Editi vero, απειλαί, quam sit
 vera lectio, dubium.

(17) Reg., τούτο δὲ καλῶς. Editi, τούτο καὶ
 καλῶς.

ADMONITIO

In epistolam *De decretis Nicænae synodi* contra Arianos.

I. Quæ sequitur epistola, responsum est S. Athanasii ad amicum. Hic nimirum cum in disputatione quam cum nonnullis Arianae hæresis propugnatoribus habuerat, impia Arii dogmata plene confutasset : illi contra quos disputabat, quid responderent anxii, postremo se converterunt ad criminandum sanctam synodum Nicænam, quod vocabula non scripta, id est quæ in sacris Scripturis non exstant, in fidei definitione adhibuerit, nempe voces ex substantia et consubstantialis : quos tametsi ita rixantes et nugantes penitus compescuit, tamen ut accuratius quæ in synodo Nicæna contra Arium et Arianos gesta essent resciret, rogavit S. Athanasium, ut qui ipse concilio adfuerat, rem totam, prout acta fuerat, sibi vellet narrare : quod hac in epistola abunde præstat Athanasius.

II. Ac primo quidem exagitat Arianorum inconstantiam in sentiis mutandis, quod pravæ doctrinæ signum evidens esse ait, cum constantia sit veræ indicium certum. Tum breviter commemorat quomodo synodus se erga Eusebianos initio gesserit : ac postquam ipse in Eusebianos Arianamque impietatem prolixè satis invectus est, varique illorum refellit argumenta : ut depellat criminationem qua Arii fautores in synodum Nicænam utebantur, quod scilicet nova excogitaverit vocabula, dilucide exponit, quoniam pacto dolus astutiaque Eusebianorum Patres compulerit ad declarandum Filium esse ex substantia Patris et Patri consubstantialem. Quod idem etiam refert epistola ad Afros.

III. Quamvis autem concedat Athanasius dictiones ex substantia et consubstantialis in Scripturis sacris non legi, tamen rem ipsam in eis contineri ostendit, nec eas a synodo fuisse inventas, sed longe antea ab antiquioribus usurpatas ; Theognostum enim olim docuisse substantiam Filii esse ex substantia Patris absque ulla divisione natam. Dionysii quoque Alexandrini affert auctoritatem asserentis Filium esse Patri consubstantialem. Nam cum eum quidam criminarentur negasse Filium esse Patri consubstantialem, ipse Dionysio Romæ episcopo, cui se purgat, scribit se tantum dixisse dictionem illam nusquam reperiri in sacris Scripturis, non autem rem ipsam reprobare, sed potius amplecti. Quod sane illustre argumentum est hujus vocis antiquitatis.

IV. Insigne etiam ibidem monumentum catholicæ fidei circa SS. Trinitatem adducit, fragmentum videlicet libri Dionysii Romæ episcopi adversus Sabellianos. Erant enim hujus ætate qui, ut Sabellium refellerent, locebant tres SS. Trinitatis hypostases esse a se invicem diversas, ac proinde tres quasi deos prædicabant : stii autem aiebant Verbum opus et rem factam esse. Utrosque jure coarguit Dionysius, docetque contra illos tres SS. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, nec Filium esse factum sed genitum.

V. Origenis quoque testimonio utitur Athanasius docentis Verbum æternum esse ejusdemque ac Patrem substantiæ. Nam quæ in ejus operibus videntur huic catholicæ sententiæ esse contraria, ait Athanasius illum non ex propria mente proponere, sed ex eorum quibuscum disputabat. Nec vero aliquibus mirum videri debet ea, quæ postmodum dictitabant Ariani, hic ab Origene aperte condemnari, hæc nimirum verba, Fuit aliquando, cum non esset Filius : siquidem id necessario sequitur ex 163 illorum sententia qui Filium non semper fuisse arbitrabantur. Hinc Dionysius Romanus in loco cujus mox meminimus, sic loquitur : Si factus est Filius, fuit aliquando cum non esset ; quam impietatem Origenes eodem modo ac ille impugnat. Quapropter cum Origenis temporibus essent qui idem sentirent, quod postea Ariani : nil profecto mirum, si eosdem quoque loquendi modos adhiberent. Sed ex his satis fuerit observare fuisse longe ante Arium, Arianae impietatis præcursores.

VI. Postremo S. Athanasius de voce ἀγένητον disputat. Hanc Arianos a profanis auctoribus mutuatos esse ait, ut, post explosas alias eorum voculas, suam impietatem novo hoc vocabulo tegerent. Nam cum solum Patrem ἀγένητον, non factum, dicendum esse vellent, concludebant Filium γενητόν, factum, debere dici. Verum fraudem istam aperit et repellit Athanasius, docetque Deum non factum appellari, quatenus τοῖς γενητοῖς, rebus factis, opponitur, sed appellari Patrem cum refertur ad Filium. De voce ἀγένητον disserit quoque Orat. 1 contra Arianos, et in epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, in qua circa finem locum affert epistolæ S. Ignatii ad Ephesios scribentis Dominum esse simul γενητόν, factum, et ἀγένητον, non factum. Scilicet, ut explicat S. Doctor, Dominus γενητός, factus, dicitur, quatenus homo, et ἀγένητος, non factus, quatenus Deus. Ibidem quoque non negat aliquos post Ignatium doctores solum Patrem dixisse ἀγένητον, non factum : at respondet eos ita locutos, non quod Filium γενητόν, factum, pu-

ταρπν, sed ut Patrem nullam sui causam habere significarent, esseque Patrem Sapientiæ, per quam omnia γενητά, facta, fecit.

VII. Ex his porro aliisque infra ad num. 28 dicendis, liquet ἀγέννητον legendum esse, non vero ἀγέννητον. Nam ἀγέννητον Athanasius semper opponit τῷ γεννητῷ. [At ἀγέννητον significat non genitum, opponiturque τῷ γεννητῷ, genito, quo sane modo verum est solum Patrem esse ἀγέννητον, et Filium γεννητόν, utpote a Patre genitum, uti luculenter docet S. Joannes Domascenus, lib. 1 Orthodoxæ fidei, cap. 9, his verbis: Χρῆ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον, δι' ἐνδὸς ἢ γραφόμενον, τὸ ἀκτιστον ἦτοι μὴ γενόμενον σημαίνει. Τὸ δὲ ἀγεννητον, διὰ τῶν δύο ἢ γραφόμενον δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν..... Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἁγίας Θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἀκτιστοὶ ὑπάρχουσι· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον οὐδαμῶς· μόνος γὰρ ὁ Πατὴρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. Id est: Sciendum est vocem ἀγέννητον, per unum ἢ scriptam, significare quod increatum est, sive quod non est factum. At vox ἀγέννητον, per duo ἢ scripta, significat quod non est genitum..... Ea vox secundum primam significationem communis est tribus sanctæ divinitatis hypostasibus divinis; nam consubstantialia sunt et increata: sed juxta secundam significationem non est communis, siquidem solus Pater est ἀγέννητος, non genitus, quippe qui non sit ex alia hypostasi. Eadem totidem verbis exstant in libro De SS. Trinitate, cap. 8, in fine tomi VI Operum S. Cyrilli Alexandrini.

VIII. Videtur tamen antiquis scriptoribus ignota fuisse hujusmodi distinctio. Namque Cicero, Tusculan. 1, τὸ ἀγέννητον vertit, id cuius nulla est origo, et, quod non oritur vel nascitur: sic enim hæc Platonis in Phædro verba reddit, ἀρχὴ δὲ ἀγέννητον, principii autem nulla est origo: Ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητόν ἐστι, quod si nusquam oritur, ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη, natura animi neque nata certe est, et æterna est. Verum nec illi etiam videntur posuisse discrimen inter non nasci sive non gigni, et non fieri. S. Hilarius libro Contra Constantium, num. 16, eandem vocem reddit innascibilem, nisi forte legerit ἀγέννητον Novitates vocum, inquit ille ad Constantium, sed profanas devitari jubet Apostolus. Tu cur pias excludis, cum præsertim ab eo dictum sit: « Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est? » Innascibilem scriptum nusquam legis, nunquid et hoc negandum erit, quia novum est? Notanda quoque Tertulliani verba, qui libro De anima, cap. 4, vocem ἀγέννητον ex Platonis loco paulo ante citato simul innatam et infectam reddit. Consequens enim est, inquit, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputemus. Hoc Plato excludit, innatam et infectam animam volens: et natam autem docemus et factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem, sua habendo loca et tempora, habent aliquando et passivæ commercia. Capit itaque et facturam pro nasci poni, siquidem omne, quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici: sic et Plato utitur. Hæc ille.

IX. De tempore quo hæc data fuit epistola dicendum restat. Constat compositam fuisse post Eusebii Cæsariensis mortem: nam Acacio ejus successore scripta est, ut patet num. 3. Certum quoque est scriptam fuisse mortuo Eusebio Nicomediensi, quandoquidem de eo, tanquam qui non amplius esset superstes, passim loquitur Athanasius. Denique pacis tempore nullaque in Athanasium grassante persecutione editam esse innuunt hæc verba quæ num. 2 habentur: Ne mireris, si nunc ita se gerant (Ariani), siquidem haud multo post futurum est, ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis mitabuntur: his enim tota innititur perversa illorum doctrina. Ex quibus perspicuum fuerit hæc tunc scripsisse S. Athanasium, cum quiescerent Ariani, nihilque contra ipsum palam molirentur. Quocirca statuendum videtur scriptam esse hanc epistolam ab anno 350 ad annum 354, nempe post reditum Athanasii Alexandriam occiso Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo, antequam eum iterum vexare cœperit Constantius.

X. In fine subjecimus epistolam Eusebii Cæsariensis ad suæ paræciæ homines, quemadmodum se subjecisse ait S. Athanasius num. 3, ut et exstat in manuscripto Regio ac in Basiliensi Felckmanni, eaque in tomo II editionis Commelianæ inserta est, cum sero nimis animadversa suo loco amplius reponi jam non posset, ut ibidem dicitur. In aliis autem editionibus penitus omissa fuit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ⁽²²⁾.

Ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐωρακῦία τὴν πικρουργίαν τῶν περὶ Εὐσεβίου, ἐξέθετο προεπόντως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως τὰ ὀρθόθεντα.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA

Quod Nicæna synodus, perspecta Eusebianorum calliditate, congruenter et pie quæ adversus Arianam hæresim decreta sunt ediderit.

164 1. Recte quidem tu fecisti, qui tuam cum Arianæ hæresis propugnatoribus disputationem mihi significaveris, adfuisseque inter eos, nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus qui fidem Ecclesiæ sequuntur. Tua igitur, quæ vero Christi amore ardet, vigilantia mihi valde placuit, eaque impiam hæresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit Arianorum rationes luitiles admodum et inanæ esse, ipsique ab omnibus omnium nequitiae condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Judæorum mormurent ac identidem dicant: Quare qui Nicææ convenerunt, vocabula non scripta, nempe *ex substantia et consubstantiale* scripsere? Tu quidem, ut vir disertus, illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutire demonstrasti: at illi nihil alienum a pravitate suæ mentis committunt, cum varias comminiscuntur difficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam chamæleontes in mutando colore. Hinc cum convincuntur, erubescunt: hærent autem cum examinantur, ac tandem vana impudenter prætexunt, quæ si quis refellerit, non defatigantur donec ea quæ nulla sunt excogitaverint, et inania, ut scriptum est²², fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant. Id autem nihil aliud sane est, quam propriæ ipsorum insipientiæ

²² Psal. II, 1.

(18) Scripta ab anno 350 ad annum 354. — Regius mss., τοῦ αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, etc. In editis post τὰ ὀρθόθεντα, additur, ἐπιστολὴ: sed

(18) Καλῶς ἐποίησας, δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρὰ σοῦ ζήτησιν πρὸς τοὺς τὰ Ἀρείου πρεσβεύοντας, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τῶν Εὐσεβίου τινὲς ἐταίρων, καὶ πλείστοι δὲ τῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας φρονούντων ἀδελφῶν. Τὴν μὲν οὖν σὴν φιλόχριστον νῆψιν ἀπέδεξάμην, καλῶς διελέγξασαν τὴν τῆς αἰρέσεως ἀσέβειαν· τὴν δ' ἐκείνων ἀναισχυντὴν θεθαύμακα, ὅτι, καίτοι καὶ Ἀρειανῶν λογισμῶν δειχθέντων σαθρῶν τε καὶ ματαίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων αὐτοὶ καταγνωσθέντες ἐπὶ πάσῃ κακοφροσύνῃ, ἔμως καὶ μετὰ ταῦτα διεγόγγυζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες· Διὰ τί οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἔγραφαν ἀγράφους λέξεις, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον; Σὺ μὲν οὖν (19), ὡς λόγιος ἄνθρωπος, καὶ οὕτως αὐτοὺς σχηματιζομένους οὐδὲν ἤττον ἀπέδειξας κενολογούντας· ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲν ξένον τῆς ἑαυτῶν κενωτικῆς πράττουσι, πλαττόμενοι προφάσεις. Εἶσι γὰρ ποικίλοι καὶ παλιμβολοὶ τὰς γνώμας, ὡς οἱ χαμαιλέοντες ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἐλεγχόμενοι μὲν ἐρυθρῶσιν, ἀνακρινόμενοι δὲ ἀποροῦσι, καὶ λοιπὸν ἀναιδευόμενοι προφασίζονται. Ἄν δέ τις αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις διελέγξῃ, κάμνουσιν ἕως ἂν ἐπινοήσωσι τὰ μὴ ὄντα, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον λογίζονται μάταια, ἵνα μόνον διαμείνωσιν ἀσεδοῦντες. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἐπιχείρημα οὐδὲν ἑτερόν ἢ γνώρισμα μὲν ἀντικρὺς τῆς ἀλογίας αὐτῶν, μίμησις δὲ, καθὰ προεῖπον, τῆς Ἰουδαϊκῆς κακοηθείας. Καὶ γὰρ ἐλεγχόμε-

aptius collocatur ante ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ, etc.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis οὖν deest.

νοι κάκεινοι παρὰ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς αὐτὴν ἀντιθέλειν, ἐπροφασίζοντο λέγοντες· **Τι ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν σοι; Τι ἐργάζῃ;** Καίτοι σημεῖων τοσούτων γενομένων, ὥστε λέγειν καὶ αὐτούς· **Τι ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα;** Νεκροὶ γὰρ ἤγειροντο, χωλοὶ περιπάτου, τυφλοὶ ἀνέβλεπον, λεπροὶ ἐκάθαρίζοντο, καὶ τὸ ὕδωρ οἴνος ἐγένετο, καὶ ἀπὸ πέντε ἄρτων ἐχορέσθησαν πεντακισχίλιοι. Καὶ οἱ μὲν πάντες ἐθαύμαζον καὶ προσεκύουν τὸν Κύριον, ὁμολογούντες ἐν αὐτῷ πληροῦσθαι τὰς προφητείας, καὶ αὐτὸν εἶναι Θεὸν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν· **μόνοι δὲ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ καὶ λαμπρότερα (20) ἡλίου φαινόμενα ἦν τὰ σημεῖα, ὅμως πάλιν ἐγόγγυζον, ὡς ἀμαθεῖς, καὶ ἔλεγον·** Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; ἀφρονες καὶ τῷ ὄντι τυφλοὶ τὴν διάνοιαν· **δέον τὸ ἔμπαινον αὐτοὺς λέγειν·** Διὰ τί σὺ, Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονας; **Τὰ γὰρ ἔργα Θεοῦ αὐτὸν ἐδείκνυνεν, ἵνα τὴν μὲν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς προσηκονήσωσι, τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ βίονονομιαν θαυμάσωσι. Τοῦτο μὲν οὐτε ἔλεγον, ἀλλ' οὕτε τὰ γινόμενα βλέπειν ἐβούλοντο· ἢ ἔβλεπον μὲν (ἐξ ἀνάγκης γὰρ ἦν ὁρᾶν αὐτά)· πάλιν δὲ ἐγόγγυζον μεταβαλλόμενοι·** Διὰ τί ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπεύεις τὸν παραλυτικόν, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλόν τότε ποιεῖς ἀνέβλεπειν; **Τοῦτο δὲ πρόφασις πάλιν ἦν, καὶ μόνον γογγυσμός. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις θεραπεύοντος τοῦ Κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐκεῖνοι συνήθως ἐμέμνοντο, καὶ μᾶλλον ἠθελον ἀθεότητος ἔχειν ὑπόνοιαν, Βεελζεβούλ (21) ὀνομάζοντες, ἢ ἀρνῆσασθαι τὴν ἰδίαν πονηρίαν. Ἄλλὰ καὶ οὕτως, τοῦ Σωτῆρος πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως δεικνύοντος ἑαυτοῦ (22) τὴν θεότητα, καὶ εὐαγγελιζομένου πᾶσι Πατέρα, οὐδὲν ἤττον, ὥσπερ εἰς κέντρα λακτιζόντες, ἀντέλεγον ἐκεῖνοι μωρολογούντες, ἵνα μόνον κατὰ τὴν θέαν παροιμίαν προφάσεις ἐφευρίσκοντες χωρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας (23). velut in stimulos calcitrantes stulte blaterantes**

A evidens argumentum, nec non Judicæ, uti jam dixi, nequitie imitatio. Siquidem Judæi, cum a veritate convicti, oculos contra eam atollere non valerent, hujusmodi interrogatiunculis se obtegebant: *Quod tu facis signum ut videamus et credamus tibi? Quid operaris* ²⁰? Quanquam tot signa fierent, ut etiam ipsi cogereutur dicere: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit* ²⁰? Nam mortui excitabantur, claudi ambulabant, videbantur cæci, leprosi purgabantur, aqua mutabatur in vinum, et quinque panibus quinque millia hominum sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admirabantur et adorabant, fatebanturque in ipso impleri prophetias, eumque Deum et Filium Dei esse. Soli autem Pharisei, tametsi sole clariora erant signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant et aiebant: *Quare tu homo cum sis, facis teipsum Deum* ²¹? Stulti profecto vereque mente cæci, quos scilicet potius ita loqui decuisset: *Quare, tu Deus cum sis, homo factus es?* siquidem Deum illum esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi et Patris benignitatem fruisent venerati, et illius factam nostri causa dispensationem non potuissent non admirari. Verum tantum aberat ut id dicerent, ut etiam nec quæ fiebant vellent videre; vel, si videbant (nec enim ista poterant non videre), rursus ad aliam confugiebant querelam. Cur Sabbato, in quiebant, paralyticum sanas, et visum cæco nato restituis ²²? Hæc autem speciosæ duntaxat causæ erant, nihilque aliud, nisi merum murmur. Illi enim etiam cum aliis diebus Dominus omnem morbum et infirmitatem sanaret, more solito conquirebantur, malebantque, Beelzebub enim appellantes, in impietatis suspicionem venire, quam propriam abjicere nequitiam. Hinc licet Salvator variis multisque modis suam ipse divinitatem patefaceret, **105** Patrisque cognitionem omnes edoceret, illi contradicebant, idque tantummodo ut juxta divina veritate separarent.

2. Ἰουδαῖοι μὲν (24) οὖν οἱ τότε τοιαῦτα πονηρῶμενοι, καὶ ἀρνούμενοι τὸν Κύριον, εἰκότως τῶν τέκνων καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἔξω γέγονοσι· καὶ Ἀρειανοὶ δὲ νῦν Ἰουδαίζοντες, ταῦτόν μοι δοκοῦσι πάσχειν τῷ Καίῳ καὶ τοῖς τότε Φαρισαίοις· οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες ἕλογον ἔχουσαν αὐτῶν τὴν ἀρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι· **Διὰ τί τοῦτο, καὶ μὴ τοῦτο γέγραπται; Καὶ μὴ τοι θαυμάσης, εἰ τοιαῦτα νῦν μηχανῶνται· μετ' ὀλίγον γὰρ καὶ εἰς ὕβρεις ἐκτραπήσονται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν σπεῖραν καὶ τὸν (25) χιλιάρχον ἀπειλήσουσιν· ἐν τούτοις γὰρ ἔστιν αὐτῶν ἡ δοκοῦσα σύστασις τῆς κακοδοξίας. Τὸν γὰρ**

D 2. Itaque Judæi, qui tam improbe Dominum negabant, jure merito et legum et omnium quæ Patribus promissa fuere expertes facti sunt. Ariani vero, qui Judæos hodie imitantur, Caiphas et Pharisæorum mihi videntur esse haud dissimiles. Cum enim suam hæresin nihil quod rationi sit consentaneum continere videant, occasiones pariter confingunt, cum hoc pacto interrogant: *Cur hoc potius quam illud scriptum est? Verum ne mireris si nunc ita se gerant, siquidem haud multo post futurum est ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis munitabuntur:*

²⁰ Joan. vi, 30. ²¹ Joan. xi, 47. ²² Joan. x, 33.

(20) Reg. λαμπρότερον.

(21) Ita reg. et Basil. Editi vero mendose addunt τὴν.

(22) Sic Reg. Alii vero et editi, αὐτοῦ.

(23) Hic alludit S. Athanasius ad Prov. xviii, 4: Προφάσεις ζητεῖ ἄνθρωπος βουλομένος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων. Id est, ut habet Vulgata, *occasionem querit*,

PATROL. GR. XXV.

²⁴ Joan. v, 10; ix, 16.

qui vult recedere ab amico. Sic nempe Ariani vanis suis querelis occasiones quærebant ut a veritate recederent.

(24) Sic Regius ms. Editi vero et alii, μὲν γὰρ.

(25) Sic ex ms. Regio emendavimus. Alii autem et editi, τὴν, mend. e.

his enim tota innitur perversa illorum doctrina. Nampe postquam Dei Verbum sive rationem rejecerunt, meritissimo omni prorsus ratione sunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondi. Verum quia tua Charitas ea quæ in synodo acta sunt scire ex me voluit, rem diutius nolui differre, sed confestim quæ tunc gesta sunt nota feci, paucisque demonstravi quam a recta fide procul sit Ariana hæresis, nihilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, charissime, vide annon ita se res habeat. Nam si his ipsi confidunt quæ auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus propter quos hæretici sunt declarati, ac deinde quæ contra se decreta sunt, si possint criminentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, post iudicium, sententiam iudicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius ejus culpa hujusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati, convicti sunt, cum nihil antea essent conquesti: æquum autem est eos qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant. Vel si sordidata convicti conscientia, suam impietatem agnoscunt, ne igitur culpent quæ ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantia merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quæ prius nesciebant, cognitis, impietas suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis Eusebianos actum est.

3. Ut erant in sua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipso Deo pugnare, ita quæ ab eis dicebantur plena erant impietatis. Episcopi autem, qui trecenti plus minus convenerant, mansuete ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his quæ dicebantur rationem redderent, piasque afferrent demonstrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnarentur; ipsi enim inter se altercabantur, agnitaque sæ hæresis inutilitate muti permanebant, et suo silentio perversæ sententiæ turpitudinem fatebantur. Itaque episcopi, vocabulis quæ illi commenti erant rescissis, sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscripsissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis quæ nunc reprehendunt subscripsere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris, eique consubstantialis, et **166** quod neque res creata, nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Imo quod mirum est, ipse Eusebius Cæsareæ in Palestina episcopus, qui pridie restiterat, postea subscripsit, hancque Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem esse,

(26) Ex ms. Reg. particulam &v addidimus, quam alii et editi omittunt.

(27) Καθόν abest a Reg. ms.

(28) Reg. τῆς αἰρέσεως αὐτῶν.

(29) Sic Reg., atque ita etiam legit Nannius. Cæteri et editi, κενοδοξία: ut et legit Ambrosius Ca-

α τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀρνούμενοι, εἰκότως καὶ λόγου παντός εἰσιν ἔρημοι. Ταῦτα γοῦν εἰδὼς, οὐδὲν ἂν (26) ἀπεκρινάμην ἔρωτώσιν ἐκείνοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ Διάθεσις ἀπήτησε γίνωμαι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεθέμην, ἀλλ' εὐθύς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δεῖξας δι' ὀλίγων ὅσον εὐσεβοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστέρηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. Σκόπει δὲ καὶ σὺ, ἀγαπητὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ θαρρόουσιν οἷς ἐφεύρον αὐτοὶ κακοῖς, ἐπισπείραντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογεῖσθωσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεδείχθησαν αἰρετικοὶ, καὶ τότε λοιπὸν αἰτιάσθωσαν, εἰ δύναται, τὰ κατ' αὐτῶν ὀρισθέντα· οὐδεὶς γὰρ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ φόνῳ καὶ μοιχείᾳ μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κρινάσθαι αἰτιάσθαι, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνους ἐλάλησε. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐλευθεροὶ τὸν κρινέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἐγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. Οὐκοῦν καὶ οὗτοι ἢ δεικνύτωσαν τὸ φρόνημα ἐαυτῶν εὐσεβῆς· κατηγορηθέντες γὰρ ἠλέγχθησαν, οὐ μεμψόμενοι πρότερον· καὶ δίκαιόν ἐστι τοὺς αἰτιαθέντας μὴδὲν ἕτερον ποιεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι· ἢ εἰ τὸ συνειδὸς ἔχουσι ῥυπαρὸν, καὶ συνορῶσιν ἐζυτοῖς ἀσεβοῦντας, μὴ αἰτιάσθωσαν ἃ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν κακὸν (27), ἀσεβείας ἐγκλημα καὶ ἀπαιδευσίας ἀπενέγκωνται μέμψιν. Ἐξεταζέτωσαν δὲ μᾶλλον φιλομαθῶς, ἵν' ἐπιγινώσκτες ἃ πρότερον ἠγνόουν, ἀπονίσκωνται τὰς ἐαυτῶν ἀσεβεῖς ἀκοὰς τῷ τῆς ἀληθείας νόματι καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

possint abluere. Sic igitur in Nicæna synodo erga

3. Ὡς ἐφιλονεῖσκον ἀσεβοῦντες, καὶ θεομαχεῖν ἐπεχείρουν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀσεβείας ἦν μετὰ· οἱ δὲ συνελθόντες ἐπίσκοποι (ἦσαν δὲ πλεόν ἢ ἑκασσον τριακῶσιτοι) πρῶως καὶ φιλοανθρώπως ἀπήτουν αὐτοὺς περὶ ὧν ἔλεγον διδόναι λόγον καὶ ἀποδείξει εὐσεβεῖς. Ὡς δὲ καὶ μόνον φθεγγόμενοι κατηγοινώσκοντο, καὶ πρὸς ἐαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν ὀρώντες τῆς ἐαυτῶν αἰρέσεως (28) τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἔμενον οὗτοι, καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ὠμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ κακοδοξίᾳ (29) αὐτῶν αἰσχύνην. Οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι, λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντα ῥήματα, οὕτως ἐξέθεντο κατ' αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραψάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν, οἷς αἰτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ ὅτι μετὰ κτίσμα, ἢ ποιήμα, μήτε τῶν γενητῶν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἀλλὰ γέννημα ἐκ τῆς οὐσίας (30) τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Καὶ τὸ γὰρ παράδοξον, Εὐσέβιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ τι πρὸ μιᾶς ἀρνούμενος, ὅμως ὑπὲρ ὑπογράφας, ἐπέστειλε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐαυτοῦ, λέγων ταύτην (31) εἶναι τῆς Ἐκ-

(31) Ταύτην restituumus ex ms. Reg.

maldulensis, qui nempe vertit, ipsoque silentio confitebatur turpitudinem inaniter captatae gloriæ.

(30) Sic Reg. At alii et editi, γέννημα καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας.

κλησίας τὴν πίστιν καὶ τῶν Πατέρων τὴν παράδοσιν· πᾶσι τε φανερώς ἔδειξεν, ὅτι πρότερον ἐσφάλλοντο, καὶ μάτην ἐφιλονεικοῦν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ ἠσχύνθη τότε ταύταις ταῖς λέξεσι γράψαι, καὶ ὡς ἠθέλησεν αὐτὸς ἀπελογήσατο τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ γε διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερώς τοῦτο σημάζει βούλεται. Καὶ πέπονθέ τι δεινόν· (32) ὡς γὰρ ἀπολογούμενος, κατηγορήσῃ λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι, γράψαντες, οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦβηλον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται, καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα (33) γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γῶγῃ τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἐκτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην.

4. Πῶς τοίνυν οὐκ ἀδικοῦσιν οὗτοι, καὶ ἐνθυμούμενοι μόνον (34) ἀντιλέγειν τῇ τοσαύτῃ καὶ οἰκουμένη συνόδῳ; Πῶς οὐ παρανομοῦσι τολμῶντες ἀντιβλέπειν τοῖς καλῶς ὀρίσθεϊσι κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, καὶ μαρτυρούμενοις ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πρότερον ἀσθεῖν διδασκάντων; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεβάλλοντο οἱ περὶ Εὐσεβίου, καὶ ὡς κύνες εἰς τὸ ἴδιον ἐξέφαμα τῆς ἀσεβείας ἐπέστρεψαν· πῶς οὐκ καὶ μᾶλλον ἄξιοι μίσους οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, ὅτι, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἄλλοις προπίνοντες, τοῦτους καὶ καθηγεμόνας τῆς αἵρέσεως ἔχειν ἐθέλουσιν (35); ἀνθρώπους, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, διψόχους καὶ ἀκαταστάτους ὄντας ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας δὲ λέγουσι, μετ' ὀλίγον δὲ ψέγοντας ὅπερ εἰρήκασιν, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὅπερ πρὸ μικροῦ διέβαλλον. Τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἶρηκεν (36), ἐκγονόν ἐστι διαβόλου, καὶ καπῆλων δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων ἐστὶ γνώρισμα. Ἔστι γὰρ, ὡς οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν, ὅντων διδασκαλίᾳ, καὶ διδασκάλων ἀληθῶς τοῦτο τεκμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ὁμολογεῖν, καὶ μὴ ἀμφισθετεῖν μήτε πρὸς ἑαυτοὺς, μήτε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακείμενοι τὸν τρόπον μογηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς ἂν (38) καλοῖντο διδασκαλοί. Ἕλληνες γοῦν, οὐκ ὁμολογοῦντες τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθετοῦντες, οὐκ ἀληθῆ ἐν διδασκαλίᾳ ἔχουσιν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τῷ ὄντι τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀλλήλους τε συμφωνοῦσι, καὶ οὐ διαφέρονται πρὸς ἑαυτοὺς. Εἰ γὰρ καὶ διαφόροις χρόνοις γεγονάσιν, ἀλλ' εἰς ταῦτ' ἄλλήλοις ὁρμῶσιν, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ προφήται, καὶ τὸν αὐτὸν συμφῶνως εὐαγγελιζόμενοι Λόγον.

91. Jac. 1, 8.

(32) Hæc sunt ipsa Eusebii verba ex ejus epistola quam in fine hujus operis subjeci curavimus: Ἔτι τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, Πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἀτοπὸν ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Id est: Nec item absurdum visum est his vocibus, Non erat antequam genitus est, anathema dicere, cum omnes fateantur esse Dei Filium, priusquam secundum carnem gigneretur.

(33) Sic Reg. At alii et editio Commel., ὑπέταξε,

A missis ad suam Ecclesiam litteris, significavit, omnibusque aperte declaravit illos prius errasse frustra que adversus veritatem contendisse. Licet enim tunc eum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se Ecclesie excusaverit, tamen cum in epistola voces *consubstantialis* et *ex substantia* non repudiaverit, illud certe quod diximus palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam, cum se veluti purgaret, Arianos demum accusavit quod, cum scriberent Filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur exstitisse voverint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc presentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac insignem præcipue Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

4. Annon igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali concilio reclamare? Annon scelerati habendi sunt qui adversis oculis contueri audent ea quæ recte contra Arianam hæresim decreta fuere, et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani, postquam subscripserunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipsos duces hæresis habere velint? homines, ut ait Jacobus⁹¹, duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quæ dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes (38). Id vero, ut ait Pastor, non nisi a diabolo ortum habet, cauponumque potius quam magistrorum est insigne. Siquidem vera illa doctrina est, uti Patres tradiderunt, verumque doctorum indicium, cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi, non veri doctores sunt appellandi. Hinc gentiles qui inter se non consentiunt, sed dissident, vera privantur doctrinâ. Sancti autem et qui veritatis revera sunt præcones, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent prophetæ et idem summo consensu nuntiarent Verbum.

sed mendose, ut optime observat Felckmannus.

(34) Sic Reg. Alii et editi μόνον omittunt.

(35) Reg. θέλουσιν, qui idem mox, ὁ Ἰάκωβος. E. liti ὁ omittunt.

(36) Verba Pastoris ex homilia 85 Antiochi hæc sunt: Ἡ γὰρ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου. Versio antiqua Latina: *Etenim hæc dubitatio filia est diaboli.*

(37) Sic Reg. At editi et alii ἄν. omittunt.

(38) Lib. II, mand. 9.

his enim tota innitur perversa illorum doctrina. Nempe postquam Dei Verbum sive rationem rejecerunt, meritissimo omni prorsus ratione sunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondi. Verum quia tua Caritas ea quæ in synodo acta sunt scire ex me voluit, rem diutius nolui differre, sed confestim quæ tunc gesta sunt nota feci, paucisque demonstravi quam a recta fide procul sit Ariana hæresis, nihilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, charissime, vide annon ita se res habeat. Nam si his ipsi confidunt quæ auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus propter quos hæretici sunt declarati, ac deinde quæ contra se decreta sunt, si possint crimentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, post judicium, sententiam judicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius ejus culpa hujusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati, convicti sunt, cum nihil antea essent conquesti: æquum autem est eos qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant. Vel si sordidata convicti conscientia, suam impietatem agnoscunt, ne igitur culpæ quæ ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantie merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quæ prius nesciebant, cognitis, impias suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis Eusebianos actum est.

3. Ut erant in sua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipso Deo pugnare, ita quæ ab eis dicebantur plena erant impietatis. Episcopi autem, qui trecenti plus minus convenerant, mansuete ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his quæ dicebantur rationem redderent, piasque afferrent demonstrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnantur; ipsi enim inter se altercabantur, agnitaque suæ hæresis inutilitate muti permanebant, et suo silentio perversæ sententiæ turpitudinem fatebantur. Itaque episcopi, vocabulis quæ illi commenti erant rescissis, sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscripsissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis quæ nunc reprehendunt subscripsere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris, eique consubstantialis, et **166** quod neque res creata, nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Imo quod mirum est, ipse Eusebius Cæsareæ in Palestina episcopus, qui pridie restiterat, postea subscripsit, hancque Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem esse,

(26) Ex ms. Reg. particulam *ἄν* addidimus, quam alii et editi omittunt.

(27) Κακόν abest a Reg. ms.

(28) Reg. τῆς αἰρέσεως αὐτῶν.

(29) Sic Reg., atque ita etiam legit Nannius. Cæteri et editi, *κενοδοξία*: ut et legit Ambrosius Ca-

τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀρνούμενοι, εἰκότως καὶ λόγου παντός εἰσιν ἔρημοι. Ταῦτα γοῦν εἰδώς, οὐδὲν ἄν (26) ἀπεκρινάμην ἐρωτώσιν ἐκείνοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ Διάθεσις ἀπήτησε γινῶναι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεθέμην, ἀλλ' εὐθύς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δειξας δι' ὀλίγων ὅσον εὐσεβοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστέρηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. Σκόπει δὲ καὶ σὺ, ἀγαπητὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ θαρβρόσιν οἷς ἐφεύρον αὐτοὶ κακοίς, ἐπισπειραντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογείσθωσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τότε λοιπὸν αἰτιάσθωσαν, εἰ δύνανται, τὰ κατ' αὐτῶν ὀρισθέντα· οὐδεὶς γὰρ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ φόνῳ καὶ μοιχείᾳ μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κρινάσθαι αἰτιᾶσθαι, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνως ἐλάλησε. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐλευθεροὶ τὸν κριθέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἔγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. Οὐκοῦν καὶ οὗτοι ἢ δεικνύτωσαν τὸ φρόνημα ἐαυτῶν εὐσεβές· κατηγορηθέντες γὰρ ἠλεγχθησαν, οὐ μεμψόμενοι πρότερον· καὶ δίκαιόν ἐστι τοὺς αἰτιαθέντας μὴ ἐν ἕτερον ποιεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι· ἢ εἰ τὸ συνέδριον ἔχουσι ῥυπαρὸν, καὶ συνορῶσιν ἐαυτοὺς ἀσεβοῦντας, μὴ αἰτιάσθωσαν ἃ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν κακὸν (27), ἀσεβείας ἔγκλημα καὶ ἀπαιδευσίας ἀπενέγκωνται μέμψιν. Ἐξεταζέτωσαν δὲ μᾶλλον *εἰλομαθῶς*, ἴν' ἐπιγινώσκοντες ἄ πρότερον ἠγνόουν, ἀποψίφονται τὰς ἐαυτῶν ἀσεβείας ἀκόως τῷ τῆς ἀληθείας νόματι καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

possint abluere. Sic igitur in Nicæna synodo erga

3. Ὡς ἐφιλονεῖχον ἀσεβοῦντες, καὶ θεομαχεῖν ἐπεχείρουν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀσεβείας ἦν μεστά· οἱ δὲ συνελοθόντες ἐπίσκοποι (ἦσαν δὲ πλεον ἢ ἑλᾶσσον τριακόσιοι) πρῶως καὶ φιλιανθρώπως ἀπήτησαν αὐτοὺς περὶ ὧν ἔλεγον διδόναι λόγον καὶ ἀποδείξει εὐσεβεῖς. Ὡς δὲ καὶ μόνον φβεγγόμενοι κατεγινώσκοντο, καὶ πρὸς ἐαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν ὀρώντες τῆς ἐαυτῶν αἰρέσεως (28) τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἔμενον οὗτοι, καὶ διὰ τῆς σωπῆς ὠμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ κακοδοξίᾳ (29) αὐτῶν αἰσχύνην. Οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι, λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντα ῥήματα, οὕτως ἐξέθεντο κατ' αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραψάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν, οἷς αἰτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ ὅτι *μετὰ* κτίσμα, ἢ ποίημα, μήτε τῶν γενητῶν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἀλλὰ γέννημα ἐκ τῆς οὐσίας (30) τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Καὶ τό γε παράδοξον, Εὐσέβιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ τι πρὸ μῆδς ἀρνούμενος, ὅμως ὑστερον ὑπογράφας, ἐπέστειλε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐαυτοῦ, λέγων ταύτην (31) εἶναι τῆς Ἐκ-

(31) Ταύτην restituimus ex ms. Reg.

malidulensis, qui nempe vertit, *ipsoque silentio confitebantur turpitudinem inaniter captivæ gloriæ*.

(30) Sic Reg. At alii et editi, *γέννημα καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας*.

κλησίας τὴν πίστιν καὶ τῶν Πατέρων τὴν παράδοσιν· καὶ μάτην ἐφιλονεύουσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ ἠσχύνθη τότε ταύταις ταῖς λέξεσι γράψαι, καὶ ὡς ἠθέλησεν αὐτὸς ἀπελογήσατο τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ γε διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερώς τοῦτο σημαίνει βούλεται. Καὶ πέπονθέ τι δεινόν· (32) ὡς γὰρ ἀπολογούμενος, κατηγόρησε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι, γράψαντες, Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἤθελον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται, καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα (33) γοῦν ἐν τῷ τέλει τῆν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γῶσθ τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἐκτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην.

4. Πῶς τοίνυν οὐκ ἀδοκῶσιν οὗτοι, καὶ ἐνθυμούμενοι μόνον (34) ἀντιλέγειν τῇ τοσαύτῃ καὶ οἰκουμένη συνόδῳ; Πῶς οὐ παρενομοῦσι τολμῶντες ἀντιθέλπειν τοῖς καλῶς ὀρίσθεσιν κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, καὶ μαρτυρούμενοις ὑπὸ τῶν αὐτῶν προτέρων ἀσεθεῖν διδασκάντων; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεβάλοντο οἱ περὶ Εὐσεβίου, καὶ ὡς κύνας εἰς τὸ ἴδιον ἐξέγραμα τῆς ἀσεβείας ἐπέστρεψαν· πῶς σὴν καὶ μᾶλλον ἄξιοι μίσους οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, ὅτι, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἄλλοις προπίνοντες, τοὺτους καὶ καθηγεμόνας τῆς αἵρέσεως ἔχειν ἐθέλουσιν (35); ἀνθρώπους, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, διψόχους καὶ ἀκαταστάτους ὄντας ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας ὁ λέγουσι, μετ' ὀλίγον δὲ ψέγοντας ὅπερ εἰρήκασιν, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὅπερ πρὸ μικροῦ διέβαλλον. Τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἶρηκεν (36), ἔκγονόν ἐστι διαβόλου, καὶ κατῆλθον δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων ἐστὶ γνώρισμα. Ἔστι γὰρ, ὡς οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν, ὄντως διδασκαλῆα, καὶ διδασκάλων ἀληθῶς τοῦτο τεκμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ὁμολογεῖν, καὶ μὴ ἀμφισθετεῖν μήτε πρὸς ἑαυτοὺς, μήτε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακείμενοι τὸν τρόπον μοθηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς ἂν (38) καλοῖντο διδάσκαλοι. Ἐλληνες γοῦν, οὐκ ὁμολογοῦντες τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθετοῦντες, οὐκ ἀληθῆς τὴν διδασκαλίαν ἔχουσιν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τῷ ὄντι τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀλλήλοις τε συμφωνοῦσι, καὶ οὐ διαφέρονται πρὸς ἑαυτοὺς. Ἐτὶ γὰρ καὶ διαφοροῖς χρόνοις γεγονάσιν, ἀλλ' εἰς ταύτην ἀλλήλοις ὁρμῶσιν, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ προσφῆται, καὶ τὸν αὐτὸν συμφῶως εὐαγγελιζόμενοι Λόγον.

*** Jac. 1, 8.

(32) Hæc sunt ipsa Eusebii verba ex ejus epistola quam in fine hujus operis subjeci curavimus: "Ἐτι τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, Πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἀποπον ἐνομισθῆ τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενήσεως. Id est: Nec item absurdum visum est his vocibus, Non erat antequam genitus est, anathema dicere, cum omnes fateantur esse Dei Filium, priusquam secundum carnem gigneretur.

(33) Sic Reg. At alii et editio Commel., ὑπέταξε,

A missis ad suam Ecclesiam litteris, significavit, omnibusque aperte declaravit illos prius errasse frustra que adversus veritatem contendisse. Licet enim tunc eum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se Ecclesie excusaverit, tamen cum in epistola voces *consubstantialis* et *ex substantia* non repudiaverit, illud certe quod diximus palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam, cum se veluti purgaret, Arianos demum accusavit quod, cum scriberent Filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur exstillas voluerint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc presentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac insignem præcipue Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

4. Annon igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali concilio reclamare? Annon scelerati habendi sunt qui adversis oculis contueri audent ea quæ recte contra Arianam hæresim decreta fuere, et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani, postquam subacripserunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipsos duces hæresis habere velint? homines, ut ait Jacobus***, duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quæ dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes (38). Id vero, ut ait Pastor, non nisi a diabolo ortum habet, cauponumque potius quam magistrorum est insigne. Si quidem vera illa doctrina est, uti Patres tradidere, verumque doctorum indicium, cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi, non veri doctores sunt appellandi. Hinc gentiles qui inter se non consentiunt, sed dissident, vera privantur doctrina. Sancti autem et qui veritatis revera sunt præcones, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent prophetæ et idem summo consensu nuntiarent Verbum.

sed mendose, ut optime observat Felckmannus.

(34) Sic Reg. Alii et editi μόνον omittunt.

(35) Reg. θέλουσιν, qui idem mox, ὁ Ἰάκωβος. E. liti ὁ omittunt.

(36) Verba Pastoris ex homilia 85 Antiochi hæc sunt: Ἡ γὰρ διψόχια θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου. Versio antiqua Latina: *Etenim hæc dubitatio filia est diaboli.*

(37) Sic Reg. At editi et alii ἄν. omittunt.

(38) Lib. II, mand. 9.

5. Hinc ergo quæ Moyses docuit, hæc custodivit Abraham : quæ vero custodivit Abraham, hæc Noe et Enoch perspecta habuerunt, qui munda et immunda noverant discernere, ac Deo grati facti sunt. Eadem quoque instructus doctrina Abel martyrium est passus : qui quidem ipse ea ab Adam didicerat ; Adamus autem ab ipso Domino, qui cum in fine sæculorum ad destruendum peccatum venisset, ait ³⁹⁻⁴⁰ : *Non mandatum novum do vobis, sed mandatum vetus, quod ab 167 initio audistis* (40°). Idcirco eadem ab eo edoctus beatus apostolus Paulus, cum munia ecclesiastica præscriberet, noluit diaconos multoque minus episcopos bilingues esse ⁴¹. Cum autem idem Galatas objurgaret, generatim rem hoc modo definiit : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, sicut prædixi et iterum dico. Sed licet nos, aut angelus de caelo evangelizet vobis præter id quod accepistis, anathema sit* ⁴². Quæ cum ita denuntiet apostolus, vel illi igitur Eusebianos qui, mutata sententia, alia nunc docent quam quibus subscripsere, anathemate percutiant : aut si agnoscat recte illos subscripsisse, adversus tantam synodum desinant tandem obgaunire. Quod si neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento et fluctu circumferri, neque propriis sed alienis duci sententiis : qui si tales fuerint, neque etiam nunc cum hujusmodi opponunt rationes ulla fide digni sunt habendi. Quin ergo potius ea quæ ignorant cessent criminari : forte enim quid verum sit, nesciunt discernere, sed malum imperitæ ac temere appellant bonum, et bonum malum : amarum dulce esse arbitrantur, et dulce amarum ⁴³. Hinc certe quæ ut mala judicata sunt et reprobata, ea illi vim habere videntur : quæ autem recte sunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid amplius a nobis esset addendum, vel ad illa defendenda, vel ad vanis eorum rationibus respondendum ; nec illi quoque adhuc deberent contendere, sed potius his assentiri quibus suæ hæresis duces subscripsere, utpote qui non ignorent, eam quæ secuta est Eusebiano- rum mutationem, suspectam ac fraudulentam esse. Quod enim subscripserint postquam saltem se breviter potuerunt defendere, hoc ipsum plane testatur quam impia sit Ariana hæresis. Nec enim subscripsissent, nisi prius illam hæresim condemnassent, nec condemnassent, nisi eos undique hæsitantes pudor ad id agendum coegisset. Quocirca illorum commutatio, evidens est indicium suæ in impietate defendenda pertinaciæ. Illos igitur, sicuti dictum est, præstaret quiescere : verum quandoqui-

5. Ἐὰν γοῦν Μωσῆς ἐδίδασκει, ταῦθ' Ἀβραὰμ ἐφύλαττεν· ἃ δὲ Ἀβραὰμ ἐφύλαττε, ταῦτα Νῶε καὶ Ἐνὼχ ἐγίνωσκον, διακρίνοντες (39) κριθὰ καὶ ἀκρίθαρτα, καὶ εὐάρεστοι γινόμενοι τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ καὶ Ἀβελ οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἐπιστάμενος ταῦτα, ἅπερ ἦν μαθὼν παρὰ (40) τοῦ Ἀδάμ, τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ Κυρίου, ὃς καὶ, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἔλθων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας, ἔλεγεν· Οὐκ ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς (40). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ μαθὼν ὁ μακίριος ἀπόστολος Παῦλος, τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ διατηρῶν, οὐδὲ διακόνους ἠθέλησεν εἶναι διλόγους, μήτιγε (41) ἐπισκόπους· τοὺς δὲ Γαλάταις ἐπιπλήττω, ἀπεφῆνατο καθόλου λέγων· Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, καθὼς προεβλήκα, καὶ πάλιν λέγω. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῆται ὑμῖς παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Τοῦ τοίνυν Ἀποστόλου ταῦτα λέγοντος, ἡ καὶ οὗτοι τοὺς περὶ Εὐσέβιον μεταβαλλομένους καὶ λέγοντας ἕτερα παρὰ τὰ ὑπέγραψαν, ἀνάθεμα ποιείτωσαν ἢ εἰ γινώσκουσιν αὐτοὺς καλῶς ὑπογράφαντας, μὴ γογγυζέτωσαν κατὰ τῆς τηλικαύτης συνόδου. Εἰ δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἕκκειν ποιούσι, ὅθλοι εἰσι καὶ αὐτοὶ παντὶ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι περιφερόμενοι, καὶ μὴ ταῖς ἰδίαις, ἀλλὰ ἀλλοτρίαις ἐλκόμενοι γνώμασι· τοιοῦτοι δὲ ὄντες, οὐδὲ νῦν, τοιαύτας προβαλλόμενοι προσάσεις, ἀξιοπίστοι εἰσιν. Ἀλλὰ καὶ παυέσθωσαν αἰτιώμενοι ἃ μὴ γινώσκουσιν· τάχα δὲ οὐδὲ διακρίνειν εἰδότες, ἀπλῶς τὸ μὲν πικρὸν λέγουσι καλὸν, τὸ δὲ καλὸν πικρὸν· καὶ νομίζουσι τὸ μὲν πικρὸν εἶναι γλυκὺ, τὸ δὲ γλυκὺ πικρὸν. Ἀμέλει τὰ μὲν κριθέντα κακὰ καὶ ἀποδοκιμασθέντα κρατεῖν ἐθέλουσι, τὰ δὲ καλῶς ὀρισθέντα βιάζονται διαβάλλειν. Ἐδει μὲν (42) ὄν μὴθ' ἡμᾶς ἐτι τινα τούτων ἀπόλογον ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὰς καταλας αὐτῶν προφάσεις ἀποκρίνεσθαι, μὴτ' ἐκείνους εἰ φιλονεικεῖν, ἀλλὰ συντίθεσθαι οἷς ὑπέγραψαν οἱ ἡγεμόνες τῆς αἰρέσεως αὐτῶν, εἰδότες, ὡς ἡ μὲν μετὰ ταῦτα μεταβολὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον ὑποπότις ἐστὶ καὶ κακοφθῆς· τὸ δὲ ὑπογράψαι μετὰ τὸ δυνηθῆναι κἄν τὸ βραχυτάτον ἀπολογησασθαι, τοῦτο δείκνυσιν ἀληθῶς ἀσεβῆ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν. Καὶ γὰρ οὐ (43) πρότερον ὑπέγραψαν, εἰ μὴ κατέγνωσαν αὐτῆς· καὶ οὐ πρότερον κατέγνωσαν, εἰ μὴ πανταχοῦθεν ἀπορήσαντες ἠσχύνθησαν. Ὅστε τὸ μεταβάλλεσθαι τῆς εἰς ἀθέτηαν φιλονεικίας ἐλεγχὸς ἐστὶ. Διὸ ἔδει μὲν, καθάπερ εἰρηται, καὶ τούτους ἠρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ δεῖνοι πρὸς ἀναίσχυντας εἶσι, καὶ νομίζουσιν ἴσως αὐτοὶ μᾶλλον ἐκείνων δύνασθαι προστῆναι τῆς διαβολικῆς ταύτης ἀσεβείας· εἰ καὶ φθάσας διὰ τῆς προτέρας· ἐπιστολῆς (44) τῆς πρὸς αὐ-

^{39, 40} I Joan. II, 7. ⁴¹ I Tim. III, 8. ⁴² Gal. I, 9, 8. ⁴³ Isa. V, 20.

(39) Reg., διακρίναντες.

(40) Ita hic et mox Reg., ubi alii et editi, ἀπό.

(40°) Hæc a Joanne scripta S. Athanasius Christo accommodat. Verba Joannis sunt Ep. I, cap. II, 7 : Οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν ἣν ἔχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ἐστὶν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. Non mandatum novum

scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio : mandatum vetus est verbum quod audistis.

(41) Sic Reg. Editi vero et alii, μήτιγε.

(42) Sic Reg. At cæteri et editi μὲν omittunt

(43) Deest ut in editi. Conmel. et in septimo Felekmanni manuscripto codice.

(44) Non jam exstat hæc epistola.

γραφεισῶν πλατυτέρῳ τῷ κατ' αὐτῶν (45) ἐλέγχῳ κεχρημένος· ὁμοῦς φέρεται καὶ νῦν τούτους, ὡς περ ἐκελευσεν· καθ' ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων ἐξετάσασμεν Δειχθήσεται γὰρ οὐδὲν ἦσθον καὶ νῦν οὐχ ὕγιης, ἀλλὰ τις δαιμονιώδης αὐτῶν ἢ αἰρεσις.

6. Φασὶ τοίνυν, ὡς περ κάκεινοις ἐδόκει, καὶ τετομήχασιν λέγειν· « Οὐκ ἀεὶ Πατὴρ, οὐκ ἀεὶ Υἱὸς· οὐκ ἦν γὰρ ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε καὶ αὐτός· διὸ καὶ οὐκ ἀεὶ Πατὴρ ὁ Θεὸς γέγονε τοῦ Υἱοῦ (46)· ἀλλ' ὅτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη ὁ Υἱός, τότε καὶ ὁ Θεὸς ἐκλήθη Πατὴρ αὐτοῦ· κτίσμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποίημα ὁ Λόγος, καὶ ξένος καὶ ἀνόμιος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἐστίν· οὕτε δὲ φύσις καὶ ἀληθινὸς Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐστίν ὁ Υἱός, οὕτε ἡ μόνη καὶ ἀληθινή Σοφία αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλὰ

κτίσμα καὶ εἰς τῶν ποιημάτων ὢν καταχρηστικῶς λέγεται Λόγος καὶ Σοφία. Λόγῳ (47) γὰρ τῷ ὄντι ἐν τῷ Θεῷ γέγονε καὶ αὐτός, ὡς περ καὶ τὰ πάντα. Διὸ οὐδὲ ἀληθινὸς Θεός (48) ἐστίν ὁ Υἱός. » Ἐγὼ δὲ τοῦτο πρῶτον καὶ τούτους ἐρωτήσας· βούλομαι τί ἐστὶν ὄνομα Υἱός, καὶ τίνας ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαντικόν, ἢ οὕτως αὐτοὶ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν κἀν οὕτω νοῆσαι δυνηθῶσιν. Ἡ μὲν γὰρ θεία Γραφή διπλὴν τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦτου διάνοιαν ἡμῖν σημαίνει, μίαν μὲν περὶ ὧν Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ φησὶν· Ἐὰν εἰσακούσῃς τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, φυλάσσειν πάσας τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐπέτελλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱοὶ ἐστε Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν (49)· καὶ ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Ἰωάννης· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἑτέραν δὲ διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστὶν υἱός, καὶ ὁ Ἰακώβ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ οἱ πατριάρχαι τοῦ Ἰακώβ. Αὐτοὶ δὲ κατὰ πόλιν ἄρα τούτων νομίσαντες εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μυθολογοῦσιν· εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν ἀπέδειξαν εὐ' οἷδ' ὅτι συνδραμοῦνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Εἰ μὲν ὅν κατὰ τὴν πρώτην, οἷοί εἰσι καὶ (50) οἱ ἐκ βελτιώσεως τρόπων ἐκπαιζόμενοι τὴν τοῦ ὀνόματος χάριν, καὶ λαμβάνοντες ἐξουσίαν, ἵνα υἱοὶ Θεοῦ γένωνται· τοῦτο γὰρ ἔλεγον κάκεινοι· οὐδὲν διαφέρειν ἡμῶν δόξαιεν, οὐδὲ μονογενῆς ἂν εἴη, ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτὸς ἐσχηκώς τὴν τοῦ Υἱός προσσηγορίαν. Κἀν γὰρ, ὡς φασὶ, προγνωσθεὶς ἔσεσθαι τοιοῦτος, προλαμβάνη, καὶ ἅμα τῷ

⁴⁵ Deuter. xiii, 18; xiv, 1. ⁴⁶ Joan. i, 12.

(45) Sic Regius. Alii et editi mendose κατ' αὐτῷ.

(46) Sic Reg. Alii vero et editi, γέγονεν ὁ Θεός τοῦ Υἱοῦ.

(47) Sic Reg. Cæteri et editi, λέγω, mendose. At hinc autem locum in ms. Felckm. hæc notat: Δοξιαπατῆρης. Ση. πρὸς τοὺς καὶ νῦν δύο σοφίας ἔχειν φέροντας τὴν Θεὸν καὶ Πατέρα· μίαν μὲν τὴν Υἱόν, ἑτέραν δὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ, καθ' ἣν ἐστὶ σοφός. Id est, Nota hæc ad illos esse dicta qui etiam nunc Deum et Patrem duas sapientias habere contendunt, nam quæ Filius sit, alteram quæ sit in sua substantia, secundum quam est sapiens.

(48) Sic Reg. At alii et editi Θεός omittunt.

A dem insigni sunt impudentia præditi, arbitranturque se posse feliciter quam illos diabolicam hanc impietatem propugnare: etiamsi in priore epistola quam ad te misi, fusius contra eos disputarim, istorum tamen, ut antea illorum, dicta singula examinare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim haud sanam, sed

B 6. Aiunt itaque, quemadmodum et illi dicere audebant: « Non semper Pater, non semper Filius: Nam non erat Filius antequam esset genitus: sed ipse quoque ex nihilo fuit factus. Hinc non semper Deus fuit Filii Pater; sed cum factus et creatus est Filius, tunc etiam Deus, ejus Pater est appellatus. Namque res creata et facta est Verbum, quod et substantia Patri dissimile est ac externum: non autem natura aut verus est Patris Filius, neque sola et vera ejus est Sapientia, sed creatum est et una ex rebus creatis, Verbumque et Sapientia non nisi abusione dicitur. Per Verbum enim quod est in Patre et ipsum quoque factum est ut et cætera omnia: ac proinde nec Filius verus est Deus.» Ego vero hoc primum ab illis velim sciscitari, quidnam prorsus sit Filius, **168** quidve eo nomine significetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelligere. Equidem ex divina Scriptura discimus duplicem hujus nominis esse significationem, unam, eujus Moyses in lege meminit: Si audieritis, inquit, vocem Domini Dei vestri, ut custodiatis omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum et quod acceptum est Domino Deo tuo; filii estis Domini Dei nostri ⁴⁵. Quo etiam sensu Joannes in Evangelio ait: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri ⁴⁶. Alia vero ejusdem vocis significatio est, qua Isaac Abrahæ dicitur filius; et Jacob, Isaac; et patriarchæ, Jacob. Respondeant igitur, quo sensu Dei Filium esse intelligentes, ista de illo audent effutire? Nullus enim dubito quin ad eamdem devolvantur impietatem atque Eusebiani. Quod si vocem Filii secundum priorem significationem Verbo attribuant, quo nempe sensu his etiam convenit qui ob mores in melius mutatos hoc nomine dignantur, et potestatem filios Dei fieri accipiunt; quæ etiam illorum erat doctrina: si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Verbum differre videbitur, nec Unigenitus dicendus erit, quippe qui et ipse propter virtutem, Filii nomen sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmo-

(49) Sic Reg. ut et versio LXX. Cæteri et editi τὸ omittunt et pro ἐναντίον, habent ἐνώπιον. Hic porro locus qui finis est c. xiii, et initium c. xiv, Deuter. sic exstat: Ἐὰν ἀκούσῃς τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐπέτελλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱοὶ ἐστε Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν. Si audieris vocem Domini Dei tui, ut custodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum, et quod placitum est in conspectu Domini Dei tui, filii estis Domini Dei vestri.

(50) Καὶ deest in Reg.

dnm dicitant, talis fore præcognitus, simul ut natus est, Filii nomen huiusque nominis decus acceperit: tamen nihil inter eum et illos intererit qui post ipsa opera eodem nomine sunt dignati, quando scilicet ipse eam duntaxat ob causam filius esse existimabitur. Etenim Adam, qui gratiam initio acceperat, simulque ac natus est in paradiso fuit collocatus, nihil differebat ab Enoch, qui nonnisi aliquo postquam natus est tempore, cum Deo placuisset, translatus fuit, neque item ab Apostolo qui et ipse post recte facta in paradysum est raptus; imo nec etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum est ipsum continuo in paradiso futurum.

7. Verum his illi vehementer pressi, item forte responsuri sunt, quod sæpe erubescences dictitarunt: « Ita intelligimus Filium rebus cæteris antecellere, et ideo Unigenitum dici, quod ipse solo a solo Deo factus sit, cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. » Quis, quæso, stultam hanc et novam cogitationem vobis suggessit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, cætera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta? Si enim præ lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis: hæc de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Isaiam dicentem audierimus: *Deus sempiternus, Deus qui construxit terminos terræ, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus* ²¹. Siquidem ipse potius robur impertit esurientibus, et per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavit, ea se efficere quæ post Filium sunt producta, id etiam absque impietate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui et ipse cum Jacob in Ægyptum profectus est, et propter Abraham Saræ causa Abimelech castigavit, qui idem cum Moyse, tametsi homine, os ad os loquebatur, et in montem Sina descendit: ac denique occulta gratia qua populum adjuvit, devicit Amalec. Verum falsa hæc sunt quæ propugnatis: siquidem ipse fecit nos et non ipsi nos ²². Ipse est qui per suum Verbum omnia et parva et magna fecit: nec res creatas fas est dividere ita ut dicatur, hoc Patris, illud Filii esse: verum omnia sunt unius ¹⁶⁹ Dei, qui proprio Verbo tanquam manu utitur, atque omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet: *Manus mea fecit hæc omnia* ²³. Idem etiam didicit et docuit Paulus: *Unus, inquit, Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* ²⁴. Ipse igitur et semper et nunc imperat soli, et exoritur: nubibus præcipit, et in unam terræ partem effunduntur: quæ autem non irrigatur, siccatur. Jubet similiter terram fructus edere, et Jeremiam in utero format. Si porro hæc nunc ipse efficit, dubium certe non est quin ipse etiam ab initio indignum se non putaverit omnia per Verbum

²¹ Isa. xl, 28. ²² Psal. cxix, 3. ²³ Isa. lxvi, 2.

(51) Οὐδὲ κοπιᾷσει abest a Felckm. septimo codice anonymo, et ab edit. Commel.

γενέσθαι δέχεται τό τε ὄνομα καί τήν τοῦ ὀνόματος δόξαν· ἀλλ' οὐδὲν διοίσει τῶν μετὰ τὰς πράξεις λαμβανόντων τὸ ὄνομα, ἕως οὕτω καὶ αὐτὸς υἱὸς εἶναι μαμαρτύρηται. Καὶ γὰρ Ἀδάμ, προλαμβάνων τὴν γάρην, καὶ ἅμα τῷ γενέσθαι τεθεὶς ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδὲν διήνεγκεν οὔτε τοῦ Ἐνώχ, ὃς μετὰ χρόνον τῆς γενέσεως εὐαρεστήσας μετέθη. οὔτε τοῦ Ἀποστόλου καὶ αὐτοῦ μετὰ τὰς πράξεις ἀρπαγέντος εἰς τὸν παράδεισον, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ποτε ληστοῦ, ὃς διὰ τὴν ὁμολογίαν ἐπαγγέλλαν ἔλαθεν εὐθὺς εἰς τὸν παράδεισον ἕσσεσθαι.

7. Ἀλλ' ἐν τούτοις διωκόμενοι λέξουσιν ἴσως ὁποῖα πολλὰ λέγοντες ἠσχύνθησαν· « Οὕτω νομίζομεν τὸν Υἱὸν πλεόν ἔχειν παρὰ τὰ ἄλλα, καὶ διὰ τοῦτο μονογενῆ λέγουσιν, ὅτι μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθη. » Τίς ἄρα ταύτην ὑμῖν τὴν μωρὰν καὶ καινὴν ἐπίνοιαν ὑπέβαλεν, ἵνα εἴπητε· Τὸν μὲν Υἱὸν μόνον μόνος ὁ Πατὴρ αὐτοῦργησε, τὰ δ' ἄλλα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονε ὡς δι' ὑπουργοῦ; Εἰ μὲν γὰρ διὰ τοῦ κάμειν ἠρξέσθη μόνον αὐτοῦργῆσαι τὸν Υἱὸν ὁ Θεός, τὰ δ' ἄλλα οὐκέτι· ἀσεβὲς τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι, μάλιστα τοὺς ἀκούσαντας Ἡσαίου λέγοντος· Θεός αἰώνιος, Θεός ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ κινᾷσσει, οὐδὲ κοπιᾷσει (51), οὐδὲ ἐστὶν ἐξεύρεσις τῆς προηγήσεως αὐτοῦ. Καὶ γὰρ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πεινώσι δίδωσιν ἰσχύν, καὶ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (52) τοὺς κάμνοντας ἀναπαύει. Εἰ δὲ ὡς ταπεινὸν ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ μετὰ τὸν Υἱὸν αὐτοῦργῆσαι, καὶ τοῦτο μὲν ἀσεβὲς. Οὐκ ἐστὶ γὰρ τύφος ἐν τῷ Θεῷ, ὃς γε μετὰ τοῦ Ἰακώβ εἰς Ἀίγυπτον κατέρχεται καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀβραὰμ διορθοῦται τὸν Ἀβιμελεχ χάριν τῆς Σάρρας, τῷ δὲ Μωϋσῆ ἀνθρώπῳ ὄντι στόμα κατὰ στόμα λαλεῖ, καὶ εἰς μὲν τὸ Σινᾶ ὄρος κατέρχεται, τῷ δὲ λαῷ συνεπιλέμει κρυφαῖα χάριτι τὸν Ἀμαλήκ. Ψεύδεσθε δὲ ὅμως καὶ τοῦτο λέγοντες· Αὐτὸς γὰρ ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς· αὐτὸς τὸ ἐστὶν ὁ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα ποιήσας· καὶ οὐκ ἐστὶ διελεῖν τὴν κρίσιν, ὥστε εἰπεῖν τοῦτο μὲν τοῦ Πατρὸς, τοῦτο δὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' ἐνός ἐστὶ Θεοῦ ὡς χειρὶ χρωμένου τῷ ἰδίῳ Λόγῳ, καὶ ἐν αὐτῷ ποιούντος τὰ πάντα. Καὶ τοῦτ' αὐτὸς μὲν ὁ Θεός δεικνύς ἔλεγεν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· ὁ δὲ Παῦλος τοῦτο μαθὼν ἐδίδασκεν· Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Αὐτὸς γούναζει καὶ νῦν λέγει τῷ μὲν ἡλίῳ, καὶ ἀνατέλλει, ταῖς δὲ νεφέλαις ἐντέλλεται, καὶ βρέχει ἐπὶ μίαν μερίδα· ἐφ' ἣν δὲ οὐ βρέχει, ζηραίνεται. Καὶ τὴν μὲν γῆν κελεύει τοὺς καρποὺς ἀποδιδόναι, τὸν δὲ Ἱερεμίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ πλάττει. Εἰ δὲ ταῦτα νῦν αὐτὸς ποιεῖ, οὐκ ἐστὶν ἀμφίβολον, ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ

²⁴ I Cor. viii, 6.

(52) Reg. διὰ τοῦ Λόγου ἑαυτοῦ, ut et infra ante τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ, etc.

πάντα διὰ τοῦ Λόγου ποιῆσαι· μέρη γὰρ τῶν ὄλων ἄσκη ταῦτα.

8. Εἰ δὲ ὅτι μὴ ἐδύνατο τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς ἀκράτου χειρὸς τοῦ ἀγενήτου (53) τὴν ἐργασίαν βαστάζει, μόνος ὁ Υἱὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα ὡς δι' ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ Υἱοῦ γέγονε· καὶ τοῦτο γὰρ Ἀστέριος ὁ θύσας ἔγραψεν· ὁ δὲ Ἄρειος μεταγράφας δέδωκε (54) τοῖς ἰδίους· καὶ λοιπὸν ὡς καλὰ μὲν τεθραυσμένῃ χρωῖνται τῷ ρηματικῷ τούτῳ, ἀγνωστοὺς τὸ ἐν αὐτῷ σαθρὸν οἱ παράφρονες. Εἰ γὰρ ἀδύνατον ἦν τὰ γενητὰ βαστάζει τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ· ἔστι δὲ καθ' ὑμᾶς ὁ Υἱὸς εἰς τῶν γενητῶν· πῶς αὐτὸς ἠδυνήθη γενέσθαι παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ; Καὶ εἰ ἴνα τὰ γενητὰ γένηται, μεσίτου γέγονε χρεία, γενητὸς δὲ καθ' ὑμᾶς ἔστιν ὁ Υἱός· ἔδει καὶ πρὸ αὐτοῦ μέσον τινὰ εἶναι, ἵνα κτισθῇ· τοῦ δὲ μεσίτου πάλιν καὶ αὐτοῦ κτίσματος τυγχάνοντος, ἄραρεν, ὅτι κἀκείνος ἐδέετο μεσίτου ἐτέρου πρὸς τὴν ἰδίαν σύστασιν. Κἄν τις ἄλλον ἐπινοήσῃ, προσπινοήσῃ τὸν ἐκείνου μεσίτην, ὥστε καλεῖς ἄπειρον ἐκπεσεῖν. Οὕτω δὲ αἰεὶ τοῦ μεσίτου ζητούμενος, οὐδὲ ἡ κτίσις συστήναι ἐπινοήσεται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ὡς λέγεται, μηδένα τῶν γενητῶν βαστάζει τὴν ἀκράτου χεῖρα τοῦ ἀγενήτου (55). Εἰ δὲ, τὸ ἀτοπον τοῦτο συνωρῶντες, ἀρχεσθε λέγειν, ὅτι ὁ Υἱὸς, κτίσμα ὢν, ἰκανὸς γέγονεν ὥστε ὑπὸ τοῦ ἀγενήτου (56) γενέσθαι· ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα, γενητὰ ὄντα, δυνατὰ ἦν παρὰ τοῦ ἀγενήτου αὐτουργηθῆναι (57)· κτίσμα γὰρ καθ' ὑμᾶς κἀκεῖνος, ὥσπερ οὖν καὶ ταῦτα πάντα, ἔστι· καὶ περιττὴ λοιπὸν τοῦ Λόγου ἡ γένεσις κατὰ τὴν ἀσθεῖ καὶ μωρὴν ὁμῶν ἐπίνοιαν, αὐτάρκους ὄντος τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα αὐτουργεῖν, πάντων τε τῶν γενητῶν δυναμένων τὴν ἀκράτου χεῖρα βαστάζει τοῦ Θεοῦ. Ἀνοήτου δὲ οὖσης αὐτῶν τῆς τοιαύτης φρενοβλαβείας, ἰδόμεν εἰ μὴ καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο τῶν ἀσθεῶν τὸ σόφισμα πλεόν τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀλογώτερον ἀναφανείη. Ἄδὰμ μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ πάλιν τὸν Ἄδὰμ πλεόν τι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἔχειν, ἢ διαφέρειν τῶν μετ' αὐτὸν ἂν τις φήσειεν, εἰ μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ κτισθῆται καὶ κέπλασται, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ τοῦ Ἄδὰμ γεννώμεθα, καὶ κατὰ διαδοχὴν τοῦ γένους συνιστάμεθα, ἕως μόνον καὶ αὐτὸς ἐκ γῆς ἐπλάσθη, καὶ μὴ ὢν πρότερον, ὕστερον γέγονεν.

9. Εἰ δὲ καὶ πλεόν τις τῷ πρωτοπλάστῳ δοίη διὰ τὸ κατηξιῶσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς αὐτὸν· ἀλλ' ἐν τιμῇ καὶ μὴ τῇ φύσει τὸ πλεόν εἰς αὐτὸν ὁ τοιοῦτος λογιζέσθω. Ἐκ γῆς γὰρ γέγονεν, ὥσπερ καὶ πάντες· καὶ ἡ χεῖρ δὲ ἡ πλάσασα τότε τὸν Ἄδὰμ, καὶ (58) αὕτη καὶ νῦν καὶ αἰεὶ τοὺς μετ' ἐκείνον πάλιν

(53) Sic omnes mss. et editi : sed legendum est ἀγενήτου, ut deinceps habet Regius codex. Vide quæ in admonitione hac de re diximus, et quæ infra notantur ad num. 28.

(54) Reg., μεταδέδωκε. Porro Asterius de quo hic agitur, ex sophista Christianus factus, persecutionis tempore idolis immolavit, idemque postea multos libros pro confirmanda Ariana hæresi composuit.

facere : quippe cum ista rerum universarum sint partes.

8. Sin autem quia res aliæ creatæ actionem invictæ non facti manus ferre non valerent, solus Filius a solo Deo est factus, res vero aliæ per Filium tanquam ministrum et adiutorem factæ sunt, ut scripsit Asterius qui idolis immolavit, quod idem transcriptum Arius suis tradidit, quo utique vocabulo tanquam calamo quassato utuntur, nec stulti ejus agnoscunt futilitatem. Si enim res factæ manum Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una est, ut sentitis, ex rebus factis ; quomodo ipse a solo Deo fieri potuit ? Si item ut res factæ fierent, intermedio adiutore opus fuit, et Filius, ut putatis, factus quoque ipse est : profecto necesse etiam fuit intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur, qui ipse intermedius, cum res creata quoque esset, alio item intermedio ad sui procreationem opus habuisse non immerito videbitur. Si quis autem alium excogitaverit intermedium, alius rursus intermedius propter illum alium erit fingendus, atque ita infinitum delabemur. Porro, dum ita intermedius aliquis semper requiretur, certe res creatæ constitui non poterunt, quandoquidem, ut dicitis, nulla res facta ferre valet invictam non facti manum. Quod si id absurdum esse intelligentes, respondeatis Filium licet creatum potuisse a non facto fieri, necesse est etiam concedatis alias res omnes quæ factæ sunt, potuisse a non facto procreari, quippe cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creata, ut et res omnes cæteræ. Præterea ex impio et stulto hujusmodi vestro commento sequitur inutilem esse Verbi generationem, cum et Deus omnia per seipsum potuerit efficere, et res omnes factæ invictam Dei manum ferre potuerint. Itaque, cum inepta ac futilis sit hæc illorum ratio, expendamus an non aliud impiorum sophisma etiam magis quam cæteræ ipsorum argutiæ absurdum videbitur. Adam solus a solo Deo per Verbum factus est : verum nemo idcirco dixerit Adamum aliquid amplius cæteris hominibus habere, vel a posteris differre, quod ipse quidem solus a solo Deo factus et formatus sit, nos autem omnes ex Adamo, perpetua generis continuatione, nascamur et procreemur : quandiu scilicet certum erit ipsum etiam ex terra formatum esse, et qui antea non esset, postea fuisse.

9. Quod si primo parenti aliquid cæteris amplius tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit ut Dei manu formaretur : verum istud amplius in honore non in natura consistere intelligendum est. Namque ex terra factus est, ut alii omnes : et manus quæ tunc Adamum formavit, ipsa et nunc et semper omnes

Vide Socrat. *Histor. eccles.* lib. 1, c. 36 et Philostorg. lib. 11, num. 15.

(55) Reg., ἀγενήτου. Cæteri et editi, ἀγενήτου.

(56) Reg. et Basil., ἀγενήτου. Editi et Felckm. 7, ἀγενήτου.

(57) Reg., ἀγενήτου, et, ὑπουργηθῆναι. Editi et alii, ἀγενήτου, et, αὐτουργηθῆναι.

(58) Καὶ ἀβὲστ ἡ Regio.

ejus posteros format ac componit. Id ipse Deus ad A Jeremiam, ut prius monui, dixit : *Priusquam te formarem in utero, novi te* ²⁰. De omnibus autem aliis ait : *Manus mea fecit hæc omnia* ²¹. Et rursus per Isaiam : *Hæc dicit Dominus 170 qui redemit te et format te in utero. Ego Dominus qui omnia perficio : extendi cælum solus et stabilivi terram* ²². David quoque cui ista non latebant, canebat : *Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me* ²³. Et is cuius hæc apud Isaiam leguntur verba : *Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi* ²⁴, idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differet, licet nos tempore antecesserit, quandiu constabit nos omnes eadem manu constitui et formari. Si igitur, o Ariani, vestra hæc est de Filio Dei sententia, illum nempe sic etiam productum et factum fuisse : nihil B secundum vos inter eum et alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet contendetis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque nonnisi ob virtutem hujus nominis gratiam in sui procreatione obtinuisse, siquidem ille unus quoque ex his est de quibus, ut quidem putatis, Spiritus sanctus in Psalmis ait : *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt* ²⁵. Quis itaque ille est cui Deus mandavit ut et ipse crearetur? Nam esse oportet Verbum cui Deus mandat, et in quo res factæ creantur. Atqui aliud Verbum indicare non potestis, præter illud quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, inquit, invenimus (idem nimirum quod olim ab Eusebianis usurpatum adivi). « Idcirco nempe Dei Filium aliquid aliis amplius habere et Unigenitum dici arbitramur, quia solus ipse Patris est participes, res autem aliæ omnes Filii sunt participes. » Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impedit quominus ostendamus illos vere inania ex terra loqui ²⁶, suisque cogitationibus tanquam in luto volutari.

10. Enimvero si ille Dei Filius et nos Filii ipsius filii appellaremur, probabile esset illorum commentum : sed, si nos etiam ipsius Dei, cuius ille est Filius, filii dicimur, certe liquet nos etiam Patris participes esse, quippe qui dicat : *Filios genui et exaltavi* ²⁷. Si enim ipsius participes non essemus, non diceret, *genui* : si autem ipse genuit, non alius D utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert si amplius ille aliquid habeat, et primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes ejusdem fuerimus participes, et filii ejusdem Patris nuncupemur. Nam plus vel minus diversam naturam minime significat : id enim sibi singuli recte factis

²⁰ Jerem. i, 5. ²¹ Isa. lxxvi, 2. ²² Isa. xlii, 24.
²³ Joan. iii, 31. ²⁴ Isa. i, 2.

(59) Reg., λέγεται.

(60) Reg., παρὰ τὸν ἀρνεῖσθε. Id. paulo post, ἦν ποτε, mendose.

(61) Reg., οὕτως ὡς οἱ. Alii et editi ὡς omittunt.
(62) Bas'il., καλοῦμεθα.

πλάττει καὶ διασυνίστησι. Καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτῶν τῶν μὲν Ἰερειμῆα, ὡς προεῖπον, φησὶ· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε· περὶ δὲ τῶν πάντων ἔλεγεν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. Καὶ πάλιν διὰ Ἠσαίου φησὶν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρώμενός σε καὶ πλάσσων σε ἐν κοιλίᾳ· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελών πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν. Ὁ δὲ Δαβὶδ τοῦτο γινώσκων ἐψάλλον· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με. Καὶ ὁ ἐν τῷ Ἠσαίᾳ λέγων· Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἐαυτοῦ, τοῦτο σημαίνει. Οὐκοῦν κατὰ τὴν φύσιν οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει, κἂν προάγῃ τῷ χρόνῳ, ἕως καὶ τῇ αὐτῇ χειρὶ συνιστάμεθα καὶ κτιζόμεθα πάντες. Εἰ τοίνυν οὕτως, ὡ Ἀρειανοί, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φρονεῖτε, ὅτι οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ γέγονεν, οὐδὲν καθ' ὑμᾶς τῶν ἄλλων κατὰ τὴν φύσιν διοίσει, ἕως καὶ αὐτὸς οὐκ ἦν, καὶ γέγονε, καὶ ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτῆς συνεκτίσθη τοῦ ὀνόματος ἢ χάρις. Εἰς γὰρ ἔστι καὶ αὐτὸς ἀφ' ὧν λέγετε (59), περὶ ὧν ἐν Ψαλμοῦς τὸ Πνεῦμά φησιν· Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Τίς τοίνυν ἐστὶν ὃ ὁ Θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῇ; εἶναι γὰρ δεῖ λόγον, ἢ ἐντέλλεται ὁ Θεὸς, καὶ ἐν ᾧ τὰ ποιήματα κτιζέται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχετε δεῖξαι ἕτερον παρ' ὃν ἀρνεῖσθε (60) λόγον, εἰ μὴ ἄρα τινὰ πάλιν ἔννοιαν ἐπινοήσητε. Καὶ γὰρ, φησούσιν, εὐφρομεν· ἦν ποτε λεγόντων καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἤκουσα· « Διὰ τοῦτο πλέον τῶν ἄλλων ἔχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, καὶ λέγεσθαι Μονογενῆ τοῦτον νομίζομεν, ἕπειδὴ ὁ μόνος μὲν αὐτὸς μετέχει τοῦ Πατρὸς, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ Υἱοῦ μετέχει. » Κεκμηχασί μὲν οὖν ἤδη μεταβαλλόμενοι καὶ μεταλλάσσοντες τὰ ῥήματα ὡς τὰ χρώματα· δειχθήσονται δὲ ὁμοῦ καὶ οὕτως, ὡς οἱ (61) ἐκ τῆς γῆς κενολογοῦντες, καὶ κυλιόμενοι ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἰδίαις ἐννοίαις.

10. Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνος μὴ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἡμεῖς δὲ τοῦ Υἱοῦ υἱοὶ καλούμεθα (62), πιθανὸν ἦν αὐτῶν τὸ πλάσμα· εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς υἱοὶ λεγόμεθα, οὐ καὶ αὐτὸς ἐστὶν Υἱός· δηλον (63), ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦ Πατρὸς μετέχομεν τοῦ λόγοντος· Υἱὸς ἐγέννησά, καὶ ὄψωσα. Εἰ μὴ γὰρ μετείχομεν αὐτοῦ, οὐκ ἔτερον, ἐγέννησα· εἰ δὲ αὐτὸς ἐγέννησεν, οὐκ ἔτερος, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῶν ἐστὶ Πατὴρ. Καὶ οὐ διαφέρει πάλιν, εἰ πλέον ἐκεῖνος ἔχει, καὶ πρῶτον γέγονεν· ἡμεῖς δὲ εἰ ἔλαττον, καὶ ὑστερον γεγόναμεν, ἕως τοῦ αὐτοῦ πάντες μετέχομεν, καὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς υἱοὶ λεγόμεθα· τὸ γὰρ πλέον καὶ ἔλαττον οὐ τὴν φύσιν ἀλλὰ δεικνύσιν· ἐκάστῳ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἢ πρᾶξις τοῦτο παρασθῆσι· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ δέκα πό-

²⁵ Psal. cxviii, 75. ²⁶ Isa. xlix, 5. ²⁷ Psal. xxxii, 9.

(63) Sic scribendum putamus, ut et videtur Nannius legisse, qui vertit *certum est*. Reg. ms. habet δηλον ὅτι, sed absque illo accentu in δηλον. Caeteri et editi, δηλονότι, ut et legit Ambros. Camaldul.

λων, ὁ δὲ ἐπὶ πάντε καθίσταται· καὶ οἱ μὲν καθ-
 ἕξονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυ-
 λὰς τοῦ Ἰσραὴλ· οἱ δὲ ἀκούουσι· *Ἀεῦτε, οἱ εὐλογη-
 μένοι τοῦ Πατρὸς μου· καὶ, Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ
 πιστέ.* Τοιαῦτα μὲν οὖν ἔκείνοι φρονούντες, εἰκό-
 τως φαντάζονται τοιοῦτου Υἱοῦ ἀεὶ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν
 Πατέρα, μηδὲ τὸν τοιοῦτον Υἱὸν ἀεὶ εἶναι, ἀλλ' ἐξ
οὐκ ὄντων κτίσμα γενεῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι πρὶν
 γεννηθῆ· ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ἀληθινὸν
 τοῦ Θεοῦ Υἱόν· Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγειν ἐστὶ τούτους
 οὐκ ἔστιν εὐαγέ· μάλλον γάρ Σαδδουκαίων καὶ τοῦ
 Σαμοσατέως ἐστὶ τοῦτο τὸ φρόνημα· λείπει ἄρα κατὰ
 τὴν ἐτέραν διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ
 ἐστὶν υἱός, λέγειν εἶναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· τὸ
 γὰρ ἐκ τινος φύσει γεννώμενον, καὶ μὴ ἐξωθεν ἐπι-
 κτώμενον, οὐδὲν οἶδεν ἢ φύσις, καὶ τοῦτο τοῦ ὀνόματος
 ἐστὶ τὸ σημαινόμενον· Ἄρ' οὖν ἀνθρωποπαθὴς ἡ
 τοῦ Υἱοῦ γέννησις; (τοῦτο γὰρ ἰσως κατ' ἐκείνους
 καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν ἀντιθεῖναι μὴ γινώσκοντες.)
 Ὀυδαμῶς. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἐπεὶ μηδὲ οἱ
 ἄνθρωποι (64) ὡς ὁ Θεός· οἱ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ
 ταύτης οὐσης παθητικῆς ἐκτίσθησαν· ὁ δὲ Θεὸς ἀψύ-
 λος καὶ ἀσώματος. Εἰ δὲ αἱ αὐτὰ λέξεις ἐπὶ Θεοῦ
 καὶ ἀνθρώπων ἐν ταῖς θείαις ποτὲ κείνται Γραφαῖς,
 ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶ διορατικῶν, ὡς παρήγγειλεν
 ὁ Παῦλος, προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, καὶ οὕτω διακρί-
 νειν, καὶ κατὰ τὴν ἐκάστου τῶν σημαινόμενων φύσιν
 τὰ γεγραμμένα διαγινώσκειν, καὶ μὴ συγγέειν τὴν
 διάνοιαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ μὴ ἀνθρώπων νοεῖν,
 μηδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς περὶ Θεοῦ ποτὲ λογίζε-
 σθαι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸν οἶνον ὕδατι μίξαι, καὶ πῦρ
 ἄλλοτριον ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ θεῷ
 πυρὶ.

11. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς κτίζει, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων
 καὶ τὸ κτίζειν εἴρηται· καὶ ὁ μὲν Θεὸς ὢν ἐστὶ· λέ-
 γονται δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι, παρὰ Θεοῦ καὶ τοῦ-
 το λαβόντες ἔχειν. Ἄρ' οὖν οὕτως ὁ Θεὸς κτίζει ὡς
 ἄνθρωποι; Ἡ οὕτως ὢν ἐστὶν ὡς ἄνθρωπος; Μὴ γέ-
 νοιτο! ἄλλως ἐπὶ Θεοῦ τὰς λέξεις λαμβάνομεν, καὶ
 ἐτέρως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταύτας διανοούμεθα. Ὁ μὲν
 γὰρ Θεὸς κτίζει, καλῶν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, οὐδέ-
 ναις ἐπιδεόμενος· οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν ὑποκειμένην
 ὕλην ἐργάζονται, εὐξάμενοι πρότερον, καὶ τὴν ἐπι-
 στήμη τοῦ ποιεῖν λαβόντες παρὰ τοῦ πάντα δημιουργή-
 σαντος Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Πάλιν τε οἱ μὲν
 ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι καθ' ἑαυτοὺς (65) εἶναι, ἐν
 τῷ τυγχάνοντές εἰσι περιεχόμενοι, καὶ συνεστώτες
 ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ καθ' ἑαυτὸν,
 περιέχων τὰ πάντα, καὶ ὑπ' οὐδενός περιεχόμενος·
 καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καὶ
 δύναμιν, ἐξω δὲ τῶν πάντων πάλιν ἐστὶ κατὰ τὴν
 ἰδίαν φύσιν. Ὡσπερ οὖν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἄν-
 θρωποι κτίζουσιν ὄνπερ τρόπον ὁ Θεὸς κτίζει, οὐδ'
 οὕτως εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι ὡσπερ ἐστὶν ὁ Θεός· οὕτως
 ἄλλως ἐστὶν ἢ τῶν ἀνθρώπων γένεσις, καὶ ἄλλως

A comparant : atque alius quidem decem civitatibus
 præficiunt, alius quinque³⁶; alii sedent super sedes
 duodecim, judicantes duodecim tribus Israel³⁷; alii
 audiunt : *Venite, benedicti Patris mei*³⁸; et : *Euge,
 serve bone et fidelis*³⁹. Cum hæc igitur illorum sit
 sententia, jure merito existimant hujusmodi Filii
 Deum non semper fuisse Patrem, neque talem Fi-
 lium semper fuisse, sed ex nihilo esse creatum et
 factum, nec fuisse antequam genitus esset, siqui-
 dem ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum
 cum hæc illos dicere fas jam non sit, utpote cum
 ista Sadducæorum potius et Samosatensium sint pro-
 pria, restat ut alio sensu, quo nimirum Isaac Abrahæ
 est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex
 aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, filium
 esse agnoscit natura, eaque est propria hujus no-
 minis significatio. Num ergo Filii generatio humano
 more est intelligenda? (Forte enim id ipsi, ut et illi
 olim, ignari reponent.) Nequaquam. Nec enim Deus
 hominis similis est, uti nec homines, Dei. Illi enim
 ex materia eaque patibili **171** sunt creati : at Deus
 expers est materiæ et corporis. Quod si eadem di-
 ctiones Deo et hominibus in divinis Scripturis in-
 terdum attribuuntur, hominum est perspicacium,
 ut admonet Paulus⁴⁰, attendere ad lectionem, remque
 perpendere, ac pro natura rerum significatarum
 quæ scripta sunt dijudicare, nec sensum confunde-
 re, ita ut quæ ad Deum spectant, humano modo non
 intelligantur, nec vicissim quæ ad homines perti-
 nent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est
 vinum cum aqua miscere⁴¹, alienumque ignem ad
 divinum ignem in altari admovere.

11. Scilicet et Deus creat, et de hominibus idem
 quoque dicitur : Deus item is est qui est : homines
 similiter dicuntur esse, quod ipsum quidem a Deo
 acceperunt. Ergo ita Deus creat, ut homo? An
 eodem modo est, quo homo? Minime certe : sed ali-
 ter has voces de Deo intelligimus, aliter de homi-
 nibus. Nam Deus quidem creat, ea quæ non erant
 vocans ut sint⁴², nullaque re ad creandum indigens ;
 homines vero non nisi subjecta utuntur materia,
 postquam a Deo qui omnia per proprium Verbum
 creavit, scientiam artemve agendi precibus obtine-
 rint. Præterea homines, qui per se ipsi esse non pos-
 sunt, loco circumscribuntur, atque in Dei Verbo
 consistunt : at Deus qui per se vere est, omnia con-
 tinet, et a nulla re ipse continetur : in omnibus est
 sua bonitate et potentia ; at extra omnia est propria
 natura. Quemadmodum ergo non eodem modo
 creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo
 sunt quo ille : ita aliter procreantur homines, et
 aliter Filius ex Patre nascitur. Fetus enim homi-
 num, partes quodammodo sunt gignentium, quippe
 cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed flu-

³⁶ Luc. xix, 17, 19. ³⁷ Matth. xix, 28. ³⁸ Matth. xxv, 34. ³⁹ ibid. 25. ⁴⁰ I Cor. ii, 15. ⁴¹ Isa. i, 22. ⁴² Rom. iv, 17.

(64) Sic Reg. Alii vero et editi, μὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι. (65) Reg., καθ' αὐτούς, et paulo post, καθ' αὐτόν.

xa atque ex partibus composita. Nam homines gignendo emittunt ex se aliquid, quædamque rursus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quæ quidem causa est cur multorum liberorum pro tempore parentes fiant. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiendi Filii est Pater. Nihil enim ex re incorporea effluere, nihilve in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca, cum Deus sit natura simplex, unius quoque ac solius Filii est Pater. Idcirco enim et unigenitus est, et solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*⁶². Ipse est Verbum Patris, quem proinde ut Patrem nec quid pati nec dividi posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum citra divisionem ac nihil patiendi producant: multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiendi. Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet; nam ubi est Pater, illic et ejus Verbum est: nos autem, tanquam res factæ, coram eo stamus judicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius: nos vero adoramus, Dominum eum et Deum confitentem, quia scilicet creati, diversaque ab illo sumus.

12. Quæ cum ita sint, attendat, quæso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis qui ut eos pudore afficiat, ab iisdem sciscitetur, utrum fas sit id, quod ex Deo est, et proprius ejus est fetus, ex nihilo esse dicere? An item possit vel solum in mentem alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, Filium non semper esse? Nempe hic rursus hominum cogitationes superat et transcendit Filii generatio. Nos enim propriorum filiorum certo tantum tempore patres efficiuntur, quippe qui cum antea non essemus, postea facti fuerimus: at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filii Pater. Sane rerum creaturarum generatio 172 ex similitudine cognoscitur: quia vero *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit*⁶³: idcirco sancti quibus id Filius revelavit, imaginem quamdam ex rebus aspectabilibus nobis hujusmodi verbis reliquerunt: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*⁶⁴; et iterum: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*⁶⁵. Verbum item Israellem objurgans, ait: *Dereliquisti fontem sapientiæ*⁶⁶; ipse porro est fons qui dicit: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁶⁷. Hæc autem exempla licet levia sint admodum et obscura ad id quod cupimus exprimendum: ex his tamen intelligi potest aliquid quod sit supra hominum naturam, nec Filii

A ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων τὰ γεννήματα, μέρη πως τῶν γεννώντων εἰσὶν, ἐπεὶ καὶ αὐτὴ (66) τῶν σωμάτων ἡ φύσις οὐχ ἀπλὴ τις ἐστὶν, ἀλλὰ βευστή, καὶ ἐκ μερῶν ἔχει τὴν σύνθεσιν· ἀπορρέουσι τε ἀνθρώποι γεννῶντες, καὶ πάλιν ἐπιβρεῖ τὰ ἐκ τῶν τροφῶν εἰς αὐτοὺς εἰσαγόμενα· δι' ἣν αἰτίαν. καὶ πολλῶν κατὰ καιρὸν τέκνων γίνονται πατέρες οἱ ἀνθρώποι. ὁ δὲ Θεὸς, ἀμερῆς ὢν, ἀμερίστως ἐστὶ καὶ ἀπαθὴς τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς. Οὐτε γὰρ ἀπορροή τοῦ σώματος ἐστὶν, οὐτ' ἐπιρροή τις εἰς αὐτὸν γίνεται, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων. Ἀπλοῦς δὲ ὢν τὴν φύσιν, ἐνὸς καὶ μόνοῦ τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μονογενὴς ἐστὶ, καὶ μόνος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, μόνον τε αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ δείκνυσιν ὁ Πατὴρ λέγων· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα*. Λόγος δὲ ἐστὶν οὗτος τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὰ ἀπαθὴς καὶ ἀμερῆς τοῦ Πατρὸς νοεῖν δυνατόν. Λόγος γὰρ οὐδὲ ὁ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται· μήτι γε ὁ τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ καθέζεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὡς Λόγος· ἐνθα γὰρ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ἐκεῖ καὶ ὁ τοῦτου Λόγος ἐστὶν· ἡμεῖς δὲ στήκομεν κρινόμενοι παρ' αὐτῶν, ὡς ποιήματα· καὶ προσκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ προσκυνητοῦ Πατρὸς· ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν, Κύριον καὶ Θεὸν αὐτὸν (67) ὁμολογοῦντες, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς κτίσματα, καὶ ἄλλους παρ' ἐκεῖνον.

C 12. Τούτων δὲ οὕτως ὄντων, σκοπεῖτω λοιπὸν ὁ βουλόμενος αὐτῶν, καὶ γενέσθω τις αὐτοὺς ἐντρέπων· εἰ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα θέμις εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ λόγον ἔχει καὶν εἰς ἐνθύμησίν τινος ὅπως ἔλθειν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπισυμβέθηκεν αὐτῶν, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἐστὶν αἰὶ ὁ Υἱός; καὶ γὰρ ἐν τούτῳ πάλιν τὰς ἀνθρώπων ἐνοίας ὑπερέβηκε καὶ ὑπερανάβηκεν ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων τέκνων ἐν χρόνῳ γινόμεθα πατέρες, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ, οὐκ ὄντες πρότερον, ὑστερον γεγονάμεν· ὁ δὲ Θεὸς, αἰὶ ὢν, αἰὶ τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ. Καὶ τῶν μὲν ἡ γένεσις, ἐκ τῶν ὁμοίως ὄντων ἔχει τὴν πίστιν· ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ὄν (68) ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· διὰ τοῦτο οἱ ἅγιοι οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ Υἱός, εἰκόνα τινὰ δέδωκασιν ἡμῖν ἐκ τῶν ὁρωμένων, λέγοντες· *Ὁς ὡν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*· καὶ πάλιν· *Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα φῶς*· ὅτε καὶ μεφομένους τὸν Ἰσραὴλ ὁ Λόγος φησὶν· *Ἐγκατέλιπες (69) τὴν πηγὴν τῆς σοφίας*· αὕτη δὲ ἐστὶν πηγὴ ἡ λέγουσα· *Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος*. Καὶ μικρὸν μὲν ἐστὶ τὸ παράδειγμα καὶ λίαν ἀμυδρὸν πρὸς τὸ ποθεύμενον· δυνατόν δὲ ὅμως ἐξ αὐτοῦ πλέον τῆς ἀνθρώπου φύσεως κατανοεῖν, καὶ μὴ νομίζειν ἴσῃ τὴν ἡμῶν εἶναι καὶ τὴν

⁶² Matth. iii, 17. ⁶³ Matth. xi, 27. ⁶⁴ Hebr. i, 3. ⁶⁵ Psal. xxxv, 10. ⁶⁶ Baruch. iii, 12. ⁶⁷ Jerem. ii, 13.

(66) Reg., αὐτῶν.

(67) Sic Reg. Alti vero et editi αὐτὸν omittunt.

(68) Reg., ᾧ τῶν. Mox id., ἡμῖν, ut et legerunt

interpretes. Cæteri et editi, ὁμῶν.

69 Sic mss. et Scriptura. Editi, ἐγκατέλιπετε.

τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Τίς γὰρ δύναται καὶ λογισασθαι ἅ
μὴ εἶναι ποτε τὸ ἀπαύγασμα, ἵνα καὶ τοιμήσας εἴπη
μὴ εἶναι ἀεὶ τὸν Υἱὸν, ἢ ὅτι οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεν-
νηθῆ; ἢ τίς ἱκανὸς ἐπιλεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγα-
σμα, ἢ τὴν πηγὴν ἐπινοῆσαι ποτε τῆς ζωῆς ἔρημον,
ἵνα καὶ μανεῖς εἴπη, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέ-
γων, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, ἢ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς
οὐσίας, ὁ λέγων, Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πα-
τέρα; Οὕτω γὰρ ἡμᾶς οἱ ἅγιοι βουλόμενοι νοεῖν, τοι-
αῦτα καὶ παραδείγματα δεδώκασιν· καὶ ἔστιν ἄστοπον
καὶ ἄλαν ἀσεβῆς, τοιαύτας ἐχούσης τῆς Γραφῆς τὰς
εἰκόνας, ἐξ ἄλλων ἡμᾶς περὶ τοῦ Κυρίου διανοεῖσθαι
τῶν μήτε γεγραμμένων, μήτε τινα διάνοιαν εἰς εὐ-
σέβειαν ἐχόντων.

13. Οὐκοῦν λοιπὸν λεγέτωσαν, πόθεν ἄρα καὶ οὗτοι
μαθόντες, ἢ τίνας αὐτοῖς παραδεδωκότος (70), τοιαῦ-
τα περὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπονοεῖν ἤρξαντο; Ἀνεγνωμεν,
φῆσουσιν, ἐν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἐκτίσέ με
ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ
περὶ Εὐσέβιον τοῦτο λέγειν ἐδόκουν, καὶ σὺ δὲ γρά-
φων ἐδήλωσας, ὅτι διὰ πολλῶν μὲν ἀποδείξεων ἀνα-
τρέπόμενοι καὶ οὗτοι κατεγινώσκοντο, τοῦτο δὲ ὅμως
αὐτοὶ τὸ ῥητὸν ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, ἐν τῶν
κτισμάτων τὸν Υἱὸν εἶναι ἔλεγον, καὶ τοὺς γεννητοὺς αὐ-
τὸν συνηριθμοῦν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δοκοῦσι μοι μὴ
νενοημένοι καλῶς· ἔχει γὰρ τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ καὶ
λίαν ὀρθήν, ἣν εἰ καὶ αὐτοὶ νενοήκεισαν, οὐκ ἂν τὸν
Κύριον τῆς δόξης ἐβάλασφῆμιον. Τὰ γὰρ προειρημέ-
να πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν (71), καὶ
ἔφονται πολλῆν ἐν αὐτοῖς οὖσαν τὴν διαφορὰν. Τίς
γὰρ οὐ συνορθῶ διάνοιαν ἔχων ὀρθήν, ὅτι τὰ μὲν κτι-
ζόμενα καὶ ποιούμενα ἐξῶθεν τοῦ ποιούντος, ὁ δὲ
Υἱὸς, ὡς ἐν ταῖς ἐμπροσθεν εἰδείξεν ὁ λόγος, οὐκ ἐξῶ-
θεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος πατρὸς ὑπάργει (72); Καὶ
γὰρ ἄνθρωπος κτίζει μὲν οἰκίαν, γεννᾷ δὲ υἱὸν, καὶ
οὐκ ἂν τις ἀναστρέφων εἴποι· τὴν μὲν οἰκίαν καὶ τὴν
ναῦν γεννᾷσθαι παρὰ τὸν κατασκευάζοντα, τὸν δὲ
υἱὸν κτίζεσθαι καὶ ποιῆσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ· οὐδὲ
πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτιζόντος, τὸν
δὲ υἱὸν (73) ἀνόμοιον τοῦ γεννῶντος· ἀλλὰ μᾶλλον τὸν
(74) μὲν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσει, τὴν δὲ
οἰκίαν τέχνης εἶναι δημιουργήμα, εἰ μὴ τις ἄρα τὴν
διάνοιαν νοσοῖ καὶ τὰς φρένας παρεξοστήκως τυγχά-
νοι (75). Ἄμελει πάντων μᾶλλον ἢ θεία Γραφή γινώ-
σκουσα τὴν ἐκάστου φύσιν, περὶ μὲν τῶν κτιζομέ-
νων διὰ Μωϋσέως φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ
θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ
οὐκ ἔτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Πατέρα σημαίνει λέγοντα·
Ἐκ γαστρὸς προῦ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ πάλ-
ιν· Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε·
αὐτὸς τε περὶ αὐτοῦ ὁ Κύριος ἐν Παροιμίαις λέγει·

⁷⁰ Joan. xiv, 6. ⁷¹ ibid. 9. ⁷² Prov. viii, 22.
⁷³ Prov. viii, 25. ⁷⁴ Joan. i, 3.

(70) Sic Reg. codex. Alii et editi omittunt ἢ τίνας
αὐτοῖς παραδεδωκότος. Mox idem Reg. ὑπονοεῖν, ubi
alii et editi νοεῖν.

(71) Sic Reg. Alii vero et editi, εἰς τὸ ῥητὸν τοῦτο
συμβαλλέτωσαν.

(72) Sic Reg. At alii et editi, πατρὸς ἐστι.

A generationem nostræ esse similem. Quis enim vel
cogitatione fingat non esse aliquando splendorem,
ut audeat contendere, non semper fuisse Filium,
vel non fuisse priusquam esset genitus? Aut quis a
sole splendorem separabit, aut fontem vitæ aliquan-
do destitutum cogitabit, ut insanens dicat ex nihilo
esse Filium, qui ipse ait, *Ego sum vitæ* ⁷⁰, vel eum
a substantia Patris esse diversum, qui idem dicit:
Qui me videt, videt et Patrem ⁷¹? Nimirum cum san-
cti hæc nos ita intelligere vellent, nobis hujusmodi
exempla tradidere. Annon igitur absurdum proinde
valdeque impium fuerit, cum has imagines et exem-
pla Scriptura contineat, nos ex aliis, quæ neque
scripta sunt, neque ad pietatem ullo modo spec-
tant, Domini notitiam inquirere?

B 13. Jam itaque respondeant undenam edocti, vel
quo tandem illis tradente ista de Salvatore suspi-
cari cœperunt? Legimus, inquit, in Proverbiis:
*Dominus creavit me initium viarum suarum in opera
sua* ⁷². Scilicet id etiam videbantur objectare Euse-
biani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti istos
quoque multis licet argumentis prostratos et convi-
ctos, ad illa Scripturæ verba profugisse, eaque sar-
sum deorsumve circumforentes asseverare Filium
unam e rebus creatis esse, eumque inter res factas
annumerare. Verum hunc Scripturæ locum non recte
mihi videntur intellexisse: siquidem pium et
valde rectum continet sensum, quem si ipsi intel-
lexissent, Dominum gloriæ blasphemis non offendis-
sent. Nam quæ supra sunt dicta cum hac sententia
conferant, cognoscentique multum in illis esse dis-
criminis. Quis enim sanæ mentis non intelligit res
creatas et factas extra effectorem esse, filium autem,
ut supra ostendimus, non extra, sed ex gigante
patre existere? Nempe homo domum quidem con-
dit, sed filium gignit, ita ut nemo inverse ordine
ausit dicere domum et navem ab ædificatore gigni,
filium autem ab eodem condi et fieri; nec item do-
mum, ædificatoris imaginem esse, filium vero esse
genitoris dissimilem: sed potius filium esse patris
imaginem, et domum artis opus fatēbitur, nisi forte
quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina
Scriptura, quæ rerum omnium naturam longe mel-
lius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysen
D hæc ait: *In principio fecit Deus caelum et terram* ⁷³.
De Filio autem non alium quam ipsum Patrem de-
clarat dicere: *Ex utero ante luciferam genui te* ⁷⁴.
Et rursus: *Filius meus es tu: Ego hodie genui te* ⁷⁵.
Ipse quoque Dominus de seipso in Proverbiis ait:
Ante omnes colles generat me ⁷⁶. Joannes item de
factis et creatis rebus sic loquitur: *Omnia per ipsum
facta sunt* ⁷⁷; de Domino autem dicit: *Unigenitus*

⁷³ Genes. i, 1. ⁷⁴ Psal. cix, 3. ⁷⁵ Psal. ii, 7.

(73) Hæc verba, κτίζεσθαι καὶ ποιῆσθαι παρὰ
τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτι-
ζόντος, τὸν δὲ υἱὸν, omissa sunt in Reg.

(74) Sic Reg. Cæteri autem et editi τὸν omittunt.

(75) Reg., τυγχάνει.

*Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit*¹⁷³. Itaque, si filius est, non est res creata; si contra res creata est, non est certa filius; siquidem plurimum res illæ inter se differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

ἐν αὐτοῖς ἢ διαφορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομίζηται.

14. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti calicum examen murrurant. Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturæ sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scripturarum causam investigabit, ac proinde quæ legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine sæculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex Virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens¹⁷⁴, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii eramus. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, cum jam corpore accepto hæc ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹⁷⁵. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et æternum esse, et in sinu Patris esse: ita homini facto recte congruunt hæc verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, et esurivit, et sitiivit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus: et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominus et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse; sic cum illa audimus: *creavit, servus, et passus est*, hæc ejus divinitati tribuere æquum non est; utpote quæ ab eadem sint aliena; sed carni quam propter nos accepit, cujus ista nimirum sunt propria: quæ quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum inle emolumentum discere velit, id etiam est reperturus. Nam Verbum caro factum est, ut et eam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset; sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incipimus. Sed ut nos, Spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus, postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

15. Et hæc quidem satis esse videntur ad Ariam¹⁷⁶ Joan. i, 18. ¹⁷⁷ Hebr. ii, 15. ¹⁷⁸ Prov. viii, 22.

(76) Sic Reg. Cæteri et editi omittunt τούτου.

Ἀπὸ δὲ πάντων βουρῶν γεννᾷ με· καὶ περὶ μὲν τῶν γεννητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησὶ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· περὶ δὲ τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμενος λέγει· Ὁ μονογετὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Εἰ τοίνυν υἱὸς, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐχ υἱὸς· πολλὴ γὰρ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξωθεν τοῦ Θεοῦ

14. Ἄρ' οὖν μάτην γέγραπται τούτο τὸ ῥητόν; Τούτο γὰρ πάλιν ἐκείνοι περιβομβοῦσιν, ὡς ἀγγέλι κωνώπων. Οὐχί γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτιζέσθαι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τοῦτο. Τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὐρήσει καλῶς ἐν τοῖς λογίοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἠγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρείαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνων καὶ διανοοῦμενος. Τὸν μὲν οὖν καιρὸν τοῦ (76) ῥητοῦ τούτου εὐρήσει καὶ γνώσεται, ὅτι αἶψα ὢν ὁ Κύριος, ὕστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· τὴν δὲ χρείαν νοήσειεν, ὅτι, τὴν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα τούτο προσενέγκας· θυσιᾶν ὑπὲρ πάντων τῶν Πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβου θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἤμεν δουλείας. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν Σωτῆρός ἐστι· τότε δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ὡς γὰρ Υἱὸς Θεοῦ ὄντι ἀρμόζει καλῶς τὸ αἰδίως εἶναι, καὶ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς· οὕτω καὶ ἀνθρώπων γενομένην πρόπουσα φωνὴ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με. Τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπέβησεν, καὶ ἐδίδραμεν, καὶ ἐπυθάνετο τοῦ Λάζαρος κείτου, καὶ πέποιθε, καὶ ἀνέστη. Καὶ ὡς περ ἀκούοντες αὐτὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ φῶς ἀληθινὸν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δίκαιόν ἐστιν, ἀκούοντας τὸ, ἔκτισέ με καὶ τὸ, δουλόσθε, καὶ τὸ, πέποιθε, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοικεῖον γὰρ· ἀλλὰ τῇ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε· ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὐτῇ ἡ σὰρξ οὐχ ἑτέρου· ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρησιμον, ἐθέλοι (77) τις μαθεῖν, εὐρήσει καὶ τούτο· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τούτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, ἄλλως οὐκ ἂν τούτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι Θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζεον ἡρεξάμεθα. Ἄλλ' ὡς περ ἡμεῖς, τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν ἴδιαν ἑαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ Κύριος, γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ σῶμα φορέσας, οὐδὲν ἤττον ἦν Θεός· οὐ γὰρ ἤλαττοῦτο τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔθεοποιεῖτο τούτο, καὶ ἀθάνατον ἀπετέλει.

15. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεύσαι τὴν αἵρεσιν

(77) Reg., ἐθέλει.

τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ γὰρ, ὡς ὁ Κύριος δέδωκεν, ἐξ ὧν λέγον αὐτοὶ διηλέγχθησαν ἀσεβοῦντες. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς προτείνωμεν, καὶ ἀπαιτήσωμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γὰρ ἐστίν, ἀπορήσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τίνα καὶ οὕτως ἐντραπέντες ἀναδλέψωσιν θόρον κατέπεσαν οἱ κακόφρονες. Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς προϊπόμεν (78), αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολὸς φησὶ· *Χριστὸς Θεοῦ δὲν ἄμιμος, καὶ Θεοῦ σοφία*· ὁ δὲ Ἰωάννης, εἰρηκῶς· *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εὐθύς· Καὶ θεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μογραφεοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*· ὡς, τοῦ Λόγου ὄντος μονογενοῦς Υἱοῦ, ἐν τε τούτῳ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Σοφίᾳ γεγενῆσθαι τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Καὶ ταύτης τῆς σοφίας πηγὴ εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τῷ Βαροῦχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Εἰ μὲν οὖν ἀρνοῦνται τὰ γεγραμμένα, αὐτόθεν ἀλλότριον· καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντες, οἰκείως ἂν καλοῦντο καὶ παρὰ πάντων θεοὶ καὶ χριστομάχοι· ἐὼς γὰρ ἐκυτοῦς ἐπαυνόμασαν καὶ αὐτοί· εἰ δὲ συνομολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερώς εἰπεῖν ἃ κειρωμένως φρονοῦσιν, ὅτι ἄλογος καὶ ἄσοφος (79) ἦν ὁ Θεός· ποτε, καὶ μανέντες εἶπωσιν· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν ὁ Χριστός·· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ εἶς αὐτῆς γεγεννηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἐξωθεν ἐκυτῆς κεκτῆσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμήσωσιν εἰπεῖν· Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι πηγὴν ταύτην δεῖκνυσιν, ἀλλ' ἄτινα λάκκον ὥσπερ ἐξωθεν ὕδωρ λαβόντα, κειρωμένον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅσης μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μεστὸν, οὐδένα τῶν καὶν βραχεῖαν ἀσθησὶν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν ἠγοῦμαι· ἐπειδὴ δὲ τονθορύζοντες λέγουσιν ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ Υἱοῦ Λόγος καὶ Σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τοὺτους· Εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ, ἄλλος ἂν αὐτὸς εἴη παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐχ ὅσον ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιτῆς καλλίον προσηγορίας. Τοῦτο δὲ πάλιν προκοπὴν αὐτοῦ σημαίνει καὶ οὐ μεῖον ἐστὶ τῶν προτέρων καὶ τοῦτο τὸ ἀσέβημα. Τὸν γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατήρ ἐστι, τὸν λέγοντα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν, ὃν καὶ ὁ ἑωρακῶς ἑώρακε τὸν Πατέρα, ὀνομάζειν (80) ὑπὸ τίνος ἐξωθεν βελτιοῦσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. Ἀλλὰ τούτων ἐκπίπτοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ πολλῆς συνεχόμενοι τῆς ἀπορίας, ἐκείνο λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολειπόμενον, ὃ καὶ ἐν ἁσματίοις Ἀρειοῦ καὶ ἐν τῇ

A nam hæresim proseribendam : siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppeditavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hærent argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogentur : forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et sapientiam Patris : nam hæc sunt quidem Apostoli verba : *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ⁶⁰. Joannes vero postquam dixisset : *Et Verbum caro factum est* ⁶¹, mox subdidit : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* ⁶². Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cæli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientiæ dereliquisse ⁶³. Si **174** igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint, profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni sunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant : Fuit aliquando eum non esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant : Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dictitant, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit : Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor : siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit : *Ego et Pater unum sumus* ⁶⁴, quem item qui videt, videt et Patrem ⁶⁵ ; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, næ ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque dejecti, atque in summis, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo

⁶⁰ I Cor. i, 24. ⁶¹ Joan. i, 14. ⁶² ibid. 15. ⁶³ Baruch. iii, 12. ⁶⁴ Joan. x, 30. ⁶⁵ Joan. xiv, 9.

(78) Reg., προϊπόμεν.

(79) Sic Reg. At editi et alii vocem ἄσοφος omit-

tunt, quam tamen interpretes legerant.

(80) Reg., ὀνομάζων.

argumentum confugiant, quod ipse Arius suis in A
 continuentalis et *Thalia* velut desperans effutivit.
 Multa, inquit, verba loquitur Deus. Quale ergo
 horum Filium Dei et Verbum unigenitum Patris
 esse dicimus? Stolidi certe illi et quidvis potius
 quam Christiani! Præmo enim hæc de Deo lo-
 quuntur, parum abest quin hominem Deum esse
 existiment, quippe qui sic loquatur et priora verba
 novis immolet, quasi unum Verbum a Deo prola-
 tum non satis sit ad omnia creanda quæ Pater de-
 creverit, et ad ejus providentiam exsequendam.
 Multa enim illum loqui verba, signum est verbo-
 rum omnium imbecillitatis, cum singula alterius
 auxilio indigeant. Deum autem uno uti Verbo, ut
 revera est, Dei virtutis et Verbi ab eo profecti per-
 fectionis indicium atque argumentum est, nec non
 illorum pietatis qui ita sentiunt.

47. Utinam vero saltem ex his quæ nunc profe-
 rent, veritatem fateri velint. Nam, si semel conce-
 dant Deum verba proferre, illum Patrem esse om-
 nino ignorare non possunt. Quo dato attendant se,
 quam unum esse Dei Verbum nolent fateri, multo-
 rum patrem cum facere. Verum Dei quidem Ver-
 bum esse nolent inficiari: sed illud esse Dei Filium
 non consentiant, quod profecto ex veritatis igno-
 rantia et divinarum Scripturarum incititia provenit.
 Nam, si vere Deus Pater est Verbi, cur qui gigni-
 tur Filius non sit? Quis autem rursus Dei Filius
 possit esse præter ejus Verbum? Etenim non multa
 sunt verba, ne singula imperfecta et egena sint, C
 sed unum est Verbum, tum et ipsum solum sit 175
 perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quo-
 que ejus imago, quæ ipsa Filius est, debet esse.
 Namque Dei Filius, ut ex ipsis Scripturis licet di-
 scere, idem est Dei Verbum, sapientia, imago,
 manus et virtus. Unus enim est Dei fetus, hæcque
 sunt indicia eum ex Patre esse genitum. Sive enim
 Filium dixeris: id quod ex ipso natura exoritur
 significasti. Sive Verbum esse cogitaveris: rursus
 id quod ex illo nascitur et ab eodem nequit separari
 cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas,
 nihil sane externum, sed id quod ex illo et in illo
 est, denotas: similiter si virtutem et manum eum
 dixeris, quod proprium est naturæ significas. Deni-
 que cum imaginem illum nominas, Filium esse iu-
 dicasti. Quid enim simile Deo fuerit præter id quod
 ex illo gignitur? Certe quæ per Verbum facta sunt,
 hæc eadem sapientia sunt fundata. Et quæ in sa-

αυτου (81) θαλια ω; επαπορων μυθολογια; παλιος;
 λαλει λογους ο θεός. Ποιον αυτων δρα λεγουμεν φησ;
 Υιον και Λογον μονογενη του Πατρος; Ανοηται και
 παντα μαλλον η Χριστιανοι. Πρωτον μεν γαρ, ταυτα
 λαλουντες περι θεου, μικρου δειν ανθρωπον τον θεον
 υπολαμβδινουσιν. ουτω λαλουντα και παραμεινοντα
 τους προτερους τοις δευτεροις λογοις, ωσπερ ουκ αρ-
 κουντος ενδς εκ του θεου Λογου πασαν την εκ του
 βουληματος του Πατρος δημιουργιαν και την τουτου
 προνοιαν κληρουσαι. το μεν γαρ πολλοις αυτων λα-
 λειν λογους, ασθενεια των παντων εστιν, εκαστου
 λειπομενου της του ετερου χρειας. το δε ενι κερη-
 σθαι Λογην τον θεον, ως και εστιν αληθως, τουτο και
 του θεου την δυναμιν δεικνυσι, και του εξ αυτου Λο-
 γου την τελειότητα, και των (82) ουτω φρονοντων
 την ευσεβη συνεσιον.

47. Εθε δε και ούτοι κων εξ ων λεγουσι νυν, εθε-
 λησουσιν ομολογειν την αληθειαν! Ει γαρ απαξ διδα-
 σι τον θεον προφεροντα λογους, Ισασιν ολωσ αυτων
 Πατερα. τουτο δε γινωσκοντες, σκοπειτωσαν, οτι, μη
 θελοντες ενα διδεναι του θεου Λογον, πολλων αυτων
 ειναι Πατερα φανταζονται. Και το μεν ολωσ ειναι του
 θεου Λογον ου θελουσιν αρνεισθαι, το δε ειναι τουτον
 του θεου Υιον ουχ ομολογουσιν. εστι δε τουτο της αλη-
 θειας αγνωσια, και των θελων Γραφων απειρια. Ει γαρ
 ολωσ ο θεός Πατηρ εστι Λογον, δια τι μη και ο γεννωμι-
 νος Υιός (83) εστιν; Υιός δε παλιν του θεου τις αν ειη η
 ο Λογος αυτου; Και γαρ ου πολλοι λογοι, ινα μη εκασ-
 τος ενδεης η (84), αλλα εις ο Λογος, ινα τελειος μονος
 αυτος, και οτι, ενδς οντος του θεου, μιαν ιδει και
 την εικονα ειναι αυτου, ητις εστιν ο Υιός. Και γαρ
 ο του θεου Υιός, ως εξ αυτων των λογιων εστι μαθειν,
 αυτος εστιν ο του θεου Λογος, και η σοφια, και η εικων,
 και η χειρ, και η δυναμις. εν γαρ εστι το του θεου
 γεννημα, και ταυτα της εκ του Πατρος γεννησεως
 ετσι (85) γνωρισματα. Αν τε γαρ τον Υιον ειπης,
 το εξ αυτου φύσει δεδηλωκας. αν τε τον Λογον εν-
 θυμηθης, το εξ αυτου παλιν και το αδιαφρετον αυτου
 λογικη και την Σοφιαν δε λεγων, ουδεν ηττον το
 μη εφησεν, αλλα το εξ αυτου και εν αυτω παλιν
 φρονει; αν δε και την δυναμιν και την χειρα ονομα-
 σης, το ιδιον παλιν της ουσιας λεγεις. και την εικονα
 δε λεγων, τον Υιον σημαίνει; τι γαρ αν ειη ομοιον
 τω θεω, η το εξ αυτου γεννημα; Αμελει απερ (86)
 δια του Λογου γεγνε, ταυτα τη σοφια τεθεμελιωται.
 και α εν τη σοφια τεθεμελιωται, ταυτα παντα εν τη
 χειρι πεποηται, και δια του Υιου γεγνε. και του-

(81) Hujus Arii operis meminit Socrates *Eccle-
 siastica historiae* lib. 1, cap. 6, his verbis: 'Ιστέον
 δὲ, ὅτι Ἀρειος βιβλίον συνέγραψε περὶ τῆς αὐτοῦ
 δόξης, ὃ ἐπέγραψε *Θάλειαν*. Ἔστι δὲ ἡ *ἰσακτὴρ* τοῦ
 βιβλίου χαῦνος καὶ διαλελυμένος, τοῖς *Σωταδειοῖς*
ἄσμασι παραπλήσιος· ὅπερ καὶ αὐτὸ τότε ἡ σύνοδος
 ἀπεκέρηξεν. Id est: *Sciendum est Arium librum de*
sua opinione composuisse, quem Thalian inscripsit,
cujus libri stylus mollis est et dissolutus, ac Sotadeis
cautilenis persimilis, quem tunc synodus (Nicæna)
condemnavit. Hæc ibi. Scribit quoque Philostorgius
 lib. II, cap. 2. Arium, quo errorem facilius dissemi-
 naret, ἄσκατὰ τε ναυτικὰ καὶ ἐπιμύλια καὶ ὀδοιπο-

ρικὰ γράφαι, καίτοι αὐτοῖς ἕτερα συνθεθέντα εἰς
 μελωδίας ἔκτειναι, ἃς ἐνόμιζεν ἐκάστος ἀρμόζειν.
 Id est: *Cantilenas nauticas, molarias et iustitias*
composuisse, aliasque rursus editas in numeros re-
degisse, quos cuique convenire existimabat.

(82) Reg. τῶν ομιλλῶν, maxime habet εὐσεβῆ συν-
 εσιν. Alii autem et editi, ἀσεβῆ συνεσιν, ut et Nan-
 nius legit.

(83) Reg., γεννῶν ἐνός, mendose.

(84) Ἢ abest a Reg. et Basiliensi

(85) Reg., ἐστὶ.

(86) Sic Reg. Cæteri vero et editi, ὅπερ.

των οὐκ ἔξωθεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχομεν τὴν πίστιν· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς αὐτὸς διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγει· Ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· καὶ πάλιν· Καὶ ὑπὸ τῆν σκιάν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. Ὁ δὲ Δαβὶδ, τοῦτο μαθὼν, καὶ εἰδὼς τὴν χεῖρα αὐτῆν οὖσαν τὴν σοφίαν, ἔφαλλε· Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου· ὡς καὶ Σολομὼν παρὰ Θεοῦ λαβὼν ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· Ἰωάννης τε γινώσκων τὴν χεῖρα καὶ τὴν σοφίαν εἶναι τὸν Λόγον, εὐηγγελίζετο· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, βλέπων τὴν χεῖρα, τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον αὐτὸν ἴσα τὸν Υἱόν, φησὶ· Πολιμοίεως καὶ πολυτρόπως πάσαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐκ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκεν κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· καὶ πάλιν· Ἐὶς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Εἰδὼς δὲ πάλιν τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν Υἱόν, αὐτὸν ὄντα τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς Ἐπιστολῇ· Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ ἰκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἀγγέλων ἐν τῷ φωτὶ, ὃς ἐβρύσασα ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν (87) βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφρασιν τῶν ἀμαρτιῶν· ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ἑρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Ὡς γὰρ διὰ τοῦ Λόγου, οὕτως εἰκόνας αὐτοῦ ὄντος, ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Οὕτω δὲ τις περὶ τοῦ Κυρίου διανοούμενος, οὐ προσκόψει τῷ λίθῳ τοῦ προσκύμματος, ἀλλὰ μᾶλλον πορεύεται πρὸς τὴν λάμπιν κατέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας· τοῦτο γὰρ ὄντως ἐστὶ τῆς ἀληθείας (88) τὸ φρόνημα, καὶ διαβραγῶσιν οὗτοι φιλονεικοῦντες, μήτε τὸν Θεὸν σεβόμενοι, μήτε τοὺς ἐκ τῶν ἀποδείξεων ἐλέγχους ἐντρέπομενοι.

18. Οἱ μὲν οὖν περὶ Εὐσέβιον, οὕτως ἔξεταζόμενοι τότε διὰ πολλῶν, καὶ καταγόντες ἑαυτῶν, καθὰ προεῖπον, ὑπέγραψαν, καὶ μεταγόντες, ἤρεμψαν καὶ ἀνεχώρησαν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι νεανειούμενοι ταῖς ἀσεβείαις καὶ σκοτοδινώντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲν ἕτερον ἢ κτηγγορεῖν τὴν σύνοδον

⁸⁶ Isa. XLVIII, 13. ⁸⁷ Isa. LI, 16. ⁸⁸ Psal. CIII, 24. ⁸⁹ I Cor. VIII, 6. ⁹⁰ Colos. I, 12-16. ⁹¹ Rom. IX, 32.

(87) Sic Reg., ut et habet Scripturæ textus. In aliis et editis tñ deest.

A pientia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, ac per Filium condita sunt. Nec vero, ut hæc probemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Isaiam prophetam dixit : *Manus mea fundavit terram et dextera mea firmavit caelos* ⁸⁶. Et rursus : *Et sub umbra manus meæ protegam te, in qua caelos constitui, et terram fundavi* ⁸⁷. David autem, qui eadem edoctus, manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat : *Omnia in sapientia fecisti : impleta est terra creatione tua* ⁸⁸. Salomonis quoque, qui idem a Deo acceperat, hæc sunt verba : *Deus sapientia fundavit terram* ⁸⁹. Joannes item non ignorans Verbum manum et sapientiam esse, Evangelium ita orditur : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil* ⁹⁰. Apostolus denique, cui perspectrum quoque erat manum, sapientiam et Verbum ipsum esse Filium, sic loquitur : *Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis : in extremo dierum istorum locutus est nobis in Filio quem constituit hæredem universorum, per quem etiam fecit sæcula* ⁹¹. Et iterum : *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ⁹². Cum autem idem Apostolus non ignoraret Verbum, Sapientiam et Filium ipsam esse Patris imaginem, hæc habet Epistola ad Colossenses : *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit annumerari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, in qua habemus redemptionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ : quoniam in ipso condita sunt universa quæ in caelis et in terra sunt, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt ; et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant* ⁹³. Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cum idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino senserit, non offendet in lapidem offensivum ⁹⁴, sed potius ad splendorem in conspectu lucis ipsius veritatis accedet. Hæc est enim veritatis doctrina, disrumpantur licet illi pertinaces, qui nec Deum reverentur, nec argumentorum vi et auctoritate victi erubescunt.

18. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati, eo postremum redacti sunt ut seipsos condemnarent, tandemque subscribere, uti supra diximus, atque adeo mutata sententia siluerunt ac recesserunt. Cum autem isti impietate feroces, et a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes, omne

⁸⁹ Prov. III, 19. ⁹⁰ Joan. I, 1-3. ⁹¹ Hæbr. I, 2.

(88) Reg., εὐσεβείας.

studium in calumnianda synodo ponant : respondeant nobis ex quibusnam Scripturis ipsi hausere, vel a quibusnam Patribus audivere **176** hujusmodi voculas, quas sibi visum est congerere : *Ex non existentibus, non erat antequam genius est, fuit aliquando cum non esset, necnon sequentes voces, mutabilis, praeexistere, et voluntate*, quibus utique vocabulis impie adversus Dominum negantur. Enimvero beatus quidem Paulus Epistola ad Hebraeos ait : *Fide intelligimus perfecta esse saecula Verbo Dei, ut id quod non cernitur ex rebus apparentibus fieret*⁷⁵. Verum nihil Verbo commune est cum saeculis ; ipse enim ante saecula existit, per quem et saecula facta sunt. In Pastore autem scriptum est (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canone) : *Primum omnium crede unum esse Deum, qui omnia creavit, et perfecit, omniaque ex nihilo, ut essent, fecit*. Sed nec illud quoque ad Filium pertinet : siquidem de omnibus loquitur quae per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri ut opifex his quae ipse efferit annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque aedificia ab eo constructa. Quid igitur illi eos, qui recte ac pie sentiunt, vocibus non scriptis uti ac cusant, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem fingere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiamsi variis verbis speciosive sophismatis suam impietatem quis tentet obtegere : at nemo non fateatur rem sanctam ac justam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis vocibus quis utatur, dummodo is qui loquitur, pie sentiat, et per illas voces id, quod ipse cogitaverit, pie velit significare. Illae itaque Christi hostium, quas supra retulimus, futes et vanae voculae omni prorsus sunt impietate plenae, uti antea et modo nostra oratione ostendimus. Si quis autem ea, quae contra illos a synodo scripta et decreta sunt, diligenter perpenderit, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuit.

19. Cum vellet synodus impia Arianorum vocabula abrogare, et certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit et Sapiencia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris fetus : Eusebiani prava sua inveterata opinione impulsus, istud *ex Deo*, nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet quod scri-

⁷⁵ Hebr. xi, 3.

(89) Nempe Ariani docebant Verbum esse mutabilis naturae, ita ut se ad bonum vel malum posset convertere ; Patrem item prius eo existere, ac denique a Patre non natura sed voluntate esse productum, idque illis vocibus significatur.

(90) Sic Reg. ut et supra *Orat. de Incarnatione Verbi* pag. 39, habetur. Caeteri et editi ex *μη φαινομένων*, ut et legisse videtur versionis vulgatae auctor.

A ἐπιχειροῦσιν, ἐπιτίωσαν ἡμῖν ἐκ ποίων αὐτοὶ Γραφῶν μαθόντες. ἢ παρὰ τίνος τῶν ἁγίων ἀκούσαντες, συμπεφορήκασιν ἑαυτοῖς ῥημάτια, τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι καὶ τὸ, Ἦν ποτε, ὄτε οὐκ ἦν καὶ τὸ (89) *πρεπτόν* καὶ τὸ, *προεπαρχεῖν* καὶ τὸ *θελήματι* ἐν ὅςις κατὰ τοῦ Κυρίου παίζοντες μυθολογοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶ· Πίστει νοοῦμεν κατηγορηθῆσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων (90) τὸ βλεπόμενον γεγονέναι. Ἄλλ' οὐδὲν κοινὸν τῷ Λόγῳ πρὸς τοὺς αἰῶνας· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ προεπαρχῶν πρὸ (91) τῶν αἰώνων, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. Ἐν δὲ τῷ *Ποιμένι* γέγραπται (92) (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ ὄν ἐκ τοῦ κανόνος, προσφέρουσι)· *Πρώτον πάντων κτιστῶν, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τὴ πάντων κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ κοίησας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα* (93). Ἄλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν οὐδὲν πρὸς τὸν Ἰδὸν ἐστὶ· περὶ γὰρ τῶν πάντων λέγει τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ὧν καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτός· οὐ γὰρ οἶδόν τε τὸν δημιουργοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συγκαταριθμεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις οἰκοδομήμασι τὸν αὐτὸν ἂν τις παραφρονῶν λέγοι. Διὰ τί τοίνυν, ἀγράφους αὐτοὶ λέξεις πρὸς ἀσέθειαν ἐφευρόντες, αἰτιῶνται τοὺς ἀγράφους (94) λέξεσιν εὐσεβοῦντας ; Τὸ μὲν γὰρ ἀσθεῖν παντελῶς κεχώλυται, κἂν ποικίλοις ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτὸ τις ἐπιχειρῆ· τὸ δὲ εὐσεβεῖν ὅσιον παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται, κἂν ξενίζούσαις λέξεσι τις χρῆσθῃται, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβὲς ἔχοι (95) τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν, ὃ νεώτερον, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. Τὰ μὲν οὖν προειρημένα τῶν Χριστομάχων χαμαιζήλα ῥημάτια προαπέδειξεν ὁ λόγος καὶ τότε καὶ νῦν πάσης ἀσθεῖας ὄντα μετὰ· τὰ δὲ παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα καὶ ὀρισθέντα κατ' αὐτῶν, ἐὰν ἐρευνησῃ τις ἀκριβῶς, εὐρήσει πάντως ἐν αὐτοῖς τὸν τῆς ἀληθείας νοῦν περιεχόμενον, ἂν μάλιστα καὶ τὴν πρόφασιν τῶν τοιούτων λέξεων ἔχουσαν τὸ εὐλογον, φιλομαθῶς ἐρευτήσας, ἀκούσῃ· ἐστὶ γὰρ αὕτη.

fuerit causa has voces adhibendi, quae quidem haec

D 19. Τῆς συνόδου βουλομένης τὰς μὲν τῶν Ἀρειανῶν τῆς ἀσθεῖας λέξεις ἀνελεῖν, τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογουμένας ζωνὰς γράψαι, (96) ὅτι τε ὅς ἐστιν οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ἀλλ' οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα, ἴδιον δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα· οἱ περὶ Εὐσέβιον, ὑπὸ τῆς πολυχρονίου κακοδοξίας ἑαυτῶν ἐλχόμενοι, ἐβούλοντο τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, κοινὸν εἶναι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον μὴδὲν τε ἐν τούτῳ διαφέρειν ἡμῶν αὐ-

(91) Πρό δεest in Reg.

(92) Lib. II, mand. 1.

(93) Vide *Orationsm*] *de Incarnatione Verbi*, p. 39, n. 3.

(94) Reg., ἔγγραφοις, mendose.

(95) Reg., ἔχη.

(96) Videsis item *Epist. ad Africanos* ubi eadem habentur.

τὸν, διὰ τὸ γεγράφθαι· *Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα*· καὶ πάλιν· *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά*. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οἱ Πατέρες, θεωρήσαντες ἐκείνων τὴν πανουργίαν καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, ἠναγκασθήσαν λοιπὸν λευκότερον εἰπεῖν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ γράψαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ κοινὸν καὶ ἴσον τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τῶν γεννητῶν νομίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κτίσμα, τὸν δὲ Λόγον μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεσθαι. Κἀν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα λέγεται (97), ἀλλ' ἄλλως ἢ ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς, εἴρηται. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι εἰκὴ καὶ ἐκ ταυτομάτου, μηδὲ κατὰ τύχην ἔχειν τὴν γένεσιν, κατὰ τοὺς λέγοντας ἐξ ἀτόμων συμπλοκῆς καὶ ὁμοιομερῶν· ἢ ὡς τινες τῶν αἰρετικῶν ἄλλον δημιουργὸν λέγουσιν· ἢ ὡς πάλιν ἄλλοι ὑπὸ τινων ἀγγέλων λέγουσιν εἶναι τὴν τῶν πάντων σύστασιν· ἀλλ' ὅτι, τοῦ Θεοῦ ὄντος, τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Λόγου οὐκ ὄντα πρότερον εἰς τὸ εἶναι γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ Λόγος, ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἔστιν, εἴρηται καὶ ἔστι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς· τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (98)· οὐδενὶ γὰρ τῶν γεννητῶν ὑπάρχει τοῦτο. Ἀμέλει τὰ πάντα λέγων ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, εὐθύς ἐπήγαγε· *Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα*· Ἰνα δείξῃ πᾶσιν, ὅτι ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ Υἱὸς τῶν πάντων τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένων· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ γενόμενα διὰ Υἱοῦ γέγονε· τῆς δὲ δημιουργίας χάριν τῆς παρὰ Θεοῦ γενομένης ταῦτ' εἴρηκε, καὶ οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὰ πάντα, ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὐτε γὰρ τὰ πάντα, ὡς ὁ Υἱὸς, οὔτε ὁ Λόγος εἰς τῶν πάντων ἔστι· τῶν γὰρ πάντων Κύριος καὶ δημιουργός ἔστι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀγία σύνοδος λευκότερον εἴρηκεν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, Ἰνα καὶ ἄλλος παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν ὁ Λόγος εἶναι πιστευθῆ, μόνος ὢν ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηκέτι πρόβουσι πρὸς ἀπάτην ὑπολειφθῆσθαι (99) τοῖς ἀσεβοῦσι. Περὶ μὲν οὖν τοῦ γεγράφθαι, ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ πρόφασιν αὕτη.

20. Τῶν δὲ ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων δεῖν γραφῆναι δύναμιν ἀληθινήν, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, ὁμοίον τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, καὶ ἀτρεπτον, καὶ ἀεὶ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως· οὐδέποτε γὰρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἦν ὁ Λόγος ἀεὶ, ὑπάρχων ἀίδιως παρὰ τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα φωτός· οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠνείχοντο μὲν μὴ τολμῶντες ἀντιλέγειν, διὰ τὴν αἰσχύνην ἣν εἶχον ἐφ' οἷς ἠλέγχθησαν· κατελήφθησαν δὲ πάλιν πρὸς ταυτοῦς τονθορύζοντες καὶ διανεύοντες τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὸ *ὁμοιον*, καὶ τὸ *ἀεὶ*, καὶ τὸ *τῆς δυτάμειως θνομα*, καὶ τὸ *ἐν αὐτῷ*, κοινὰ πάλιν ἔστι πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ οὐδὲν λυπεῖν τοῦτοις ἡμᾶς

aptum sit : *Unus Deus, ex quo omnia* 76. Et iterum : *Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo* 77. Qua illorum astutia et impia calliditate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt quid per vocem *ex Deo* intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud *ex Deo*, non commune Filii et rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur cætera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatæ non casu et sponte seu ex seipsis existunt, nec fortuitum ortum habere, ut quidem putabant qui ex atomorum conjunctione et ex consimilibus omnia esse effecta docebant : quia etiam alium non habent creatorem, ut quidam sensere hæretici : denique quia nec, ut aliis placebat, ab angelis quibusdam omnia facta sunt et constituta ; sed quia omnia a Deo qui vere est, cum antea 177 non essent, per Verbum facta sunt ut essent : idcirco *ex Deo* illa esse dictum est. At Verbum, quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et revera est ex Patre ; atque idipsum significatur, cum dicitur Filium esse ex substantia Patris : id enim nulli rei factæ potest congruere. Sane Paulus qui omnia ex Deo esse dicit, mox subjicit : *Et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* 78 : nempe ut cunctos doceret Filium alium esse ab omnibus quæ ex Deo facta sunt. Nam quæ ex Deo facta sunt, per Filium sunt facta. Ob creationem igitur, cujus Deus auctor est, hæc ille dixit, non vero quod omnia sint ex Patre, ut est Filius. Nec enim omnia sunt ut Filius, nec Verbum unum est ex omnibus, sed omnium est Dominus et opifex. Siquidem idcirco sancta synodus apertius dixit illum ex substantia Patris esse, ut Verbum aliud esse a natura rerum factarum crederetur, cum solum vere sit ex Deo, atque ut etiam nullus jam locus dolose agendi impiis relinquere-tur. Hæc ergo fuit causa cur *ex substantia* scriptum sit.

20. Cum autem rursus episcopi dicerent scribendum esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prorsus varietate esse simillimum, denique immutabile, semperque esse, ac sine divisione in ipso esse : nec enim unquam non fuit, sed fuit semper Verbum, quod et ab æternitate apud Patrem exstitit, tanquam lucis splendor : his autem cum Eusebiani repugnare non auderent, utpote quos suppudebat convictos et confutatos fuisse : tamen deprehensi sunt inter se iterum murmurare oculisque innuere istas voces, *simile, semper, virtutem, et in ipso*, nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum vi-

76 I Cor. viii, 6. 77 II Cor. v, 17, 18. 78 I Cor. viii, 6.

(97) Sic Reg. Alii vero et editi, λέγεται.

(98) Hæc verba, τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, desunt in edit. Commel. et 7 mss. Felckm. In aliis

vero habentur, eaque regeunt Nannius et Ambros. Camald.

(99) Reg. ὑπολίπηται.

decri, si hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem *similis* spectat, ea, inquebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit : *Homo imago et gloria Dei est* ⁷⁹. Vox semper nobis item convenit; nam scriptum est : *Semper enim nos viventes* ⁸⁰. Nec hæc verba, in ipso, a nobis sunt aliena, quia in ipso vivimus et movemur et sumus ⁸¹. Immutabiles quoque dicimur, ubi scriptum est : *Nihil nos separabit a charitate Dei* ⁸². Denique nomen virtutis aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca et bruchus virtus et quidem virtus magna dicuntur ⁸³. Idem etiam sæpe de populo scriptum est, ut : *Egressa est omnis virtus Domini ex terra Ægypti* ⁸⁴. Aliæ item cælestes sunt virtutes : nam, inquit, *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob* ⁸⁵. Similia enim etiam Asterius Sophista dictus scripsit, quæ nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipse quoque, quemadmodum supra dictum est. Verum ubi episcopi illorum simulationem hac in re animadverterunt, dolumque esse in cordibus impiorum mala cogitantium, ut ait Scriptura ⁸⁶ : sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere sunt coacti, et quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere Filium Patri esse consubstantialiam, ut scilicet significarent Filium non tantum similem, sed eandem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem et immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quæ in nobis esse dicitur, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora quæ inter se sunt similia, illa certe distare et procul a se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam et Seth quem ille genuit, scriptum est ⁸⁷, nempe similem **178** illi fuisse secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantiæ Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item unum ipse et Pater sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, et Pater in Verbo ⁸⁸, eo modo quo splendor se habet ad lucem; id enim dictio ipsa significat : idcirco synodus, ea re perspecta, eum esse consubstantialiam recte scripsit, ut et hæreticorum perversitatem everteret, et Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta statim Patres subjungunt : « Ilis vero qui dicunt Filium Dei ex nihilo sive ex non existentibus esse, vel creatum, vel mutabilem, vel factum, vel ex alia substantia, anathema dicit sancta et catholica Ecclesia. » Quibus utique dictis aperte declaratur his vocabulis *ex substantia*, et *consubstantialis* decri impietatis vobulas, quibus aiunt Filium esse rem creatam, conditam, factam et mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eadem, quæ synodus sentire et intelli-

συνθέσθαι· τὸ μὲν ὁμοιον, ὅτι καὶ περὶ ἡμῶν ἐγράφη· *Εἰκὼν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει*· τὸ δὲ αἰεὶ, ὅτι γέγραπται· *Ἄει γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες*· τὸ δὲ ἐν αὐτῷ, ὅτι *Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν*· καὶ τὸ ἀτρέπτον δὲ, ὅτι γέγραπται· *Οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*· περὶ δὲ τῆς δυνάμεως, ὅτι καὶ ἡ κάμπη καὶ ὁ βροῦχος μὲν λέγονται δυνάμεις, καὶ δυνάμεις μεγάλη· πολλάκις δὲ περὶ τοῦ λαοῦ γέγραπται, ὡσπερ· *Ἐξῆλθε πᾶσα ἡ δύναμις Κυρίου ἐκ τῆς Αἰγύπτου*· καὶ ἄλλαι δὲ οὐράναι δυνάμεις εἰσὶ· Κύριος γὰρ, φησὶ, τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Τοιαῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ λεγόμενος Σοριστὴς παρ' αὐτῶν μαθῶν ἐγράψε, καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲ Ἀρειοὺ μαθῶν, ὡσπερ εἰρηται. Ἄλλ' οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἐν τούτῳ θεωρήσαντες τὴν ὑπόκρισιν ἐκείνων, καὶ ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐκ καρδίαις τῶν ἀσεβῶν δόλος ἐστὶ τεκταινόμενων κακῶν, ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ αὐθις συναγαγεῖν ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἄπερ πρότερον ἔλεγον, ταῦτα πάλιν λευκότερον εἰπεῖν, καὶ γράψαι, ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ἵνα μὴ μόνον ὁμοιον τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ταῦτόν τῃ ὁμοιώσει ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι σημαίνωσι, καὶ ἄλλην οὐδὲν τῆν τοῦ Υἱοῦ ὁμοίωσιν καὶ ἀτρέψαν δεξιῶσι παρὰ τὴν ἐν ἡμῖν λεγομένην μίμησιν; ἦν ἔξ ἀρετῆς διὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἡμεῖς προσλαβάνομεν· τὰ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὅμοια πρὸς ἑαυτὰ τυγχάνοντα δυνατὸν πως διίστασθαι καὶ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, οἳ οἱ εἰσὶν οἱ τῶν ἀνθρώπων υἱοὶ πρὸς τοὺς γεννησάστας, ὡς γέγραπται περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος Σῆθ, ὡς ἦν ὁμοῖος αὐτῷ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησις ἄλλη παρὰ τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἐστὶ, καὶ οὐ μόνον ὁμοῖος, ἀλλὰ καὶ ἀδιαιρετός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, καὶ ἐν μὲν εἰσὶν αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, αἰεὶ δὲ ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει· διὰ τοῦτο ἡ συνόδος, τοῦτο νοοῦσα, καλῶς ὁμοούσιον ἐγράψεν, ἵνα τὴν τῶν αἰρετικῶν κακοῦθειαν ἀνατρέψωσι, καὶ δεξιῶσιν ἄλλον εἶναι τῶν γεννητῶν τὸν Λόγον. Καὶ γὰρ τοῦτο γράψαντες, εὐθὺς ἐπήγαγον· « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, ἢ κτίστον, ἢ τρεπτόν, ἢ ποιήμα, ἢ ἐξ ἐτέρας οὐσίας, τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. » Ταῦτα δὲ εἰρηκότες, ἐδήλωσαν φανερώς, ὅτι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀναιρετικὰ τῶν τῆς ἀσεβείας λογαρίων εἰσὶν, ἄπερ ἐστὶ, κτίσμα, καὶ ποιήμα, καὶ γεννητόν, καὶ τρεπτόν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ. Ὁ γὰρ ταῦτα φρονῶν ἀντιλέγει τῇ συνόδῳ· ὁ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ φρονῶν ἐξ ἀνάγκης τὰ τῆς συνόδου ταῦτα φρονεῖ καὶ διανοεῖται, καλῶς αὐτὰ βλέπων ὅπως ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας λαμβάνων.

⁷⁹ I Cor. xi, 7. ⁸⁰ II Cor. iv, 11. ⁸¹ Act. xvii, 29. ⁸² Rom. viii, 35. ⁸³ Joel ii, 25. ⁸⁴ Exod. ii, 44. ⁸⁵ Psal. xlv, 8. ⁸⁶ Prov. xii, 20. ⁸⁷ Genes. v, 3. ⁸⁸ Joan. x, 30.

gere, ita ut recte percipiat hæc eo fere modo esse quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

21. Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα καὶ οὗτοι ὡς ζῆνα προ-
 φασίζονται, φρονεῖτωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύν-
 ὁδος οὕτως ἔγραψεν, ἀναθεματίζοντας ἄπερ ἀναθεμά-
 σεν ἡ σύνοδος, καὶ λοιπὸν, εἰδύνανται, μεμφέσθωσαν τὰς
 λέξεις. Εὐ δὲ οἶδα, ὅτι, φρονήσαντες τὴν διάνοιαν τῆς
 συνόδου, καὶ τὰ ῥήματα τῆς διανοίας πάντως ἀποδέ-
 ζονται. Ἄν δὲ καὶ ταύτην αἰτιάσθαι θελήσωσι, δῆλοι
 πᾶσιν εἰσι μᾶτην καὶ περὶ ἐκείνων λέγοντες, καὶ
 μόνον ἀφορμὰς ἑαυτοῖς εἰς ἀσέβειαν ἐπινοοῦντες. Ἡ
 μὲν οὖν πρόφασις τῶν τοιούτων λέξεων αὕτη· εἰ δ'
 ὅτι καὶ μὴ ἔγγραφοί εἰσι, πάλιν γογγύζουσιν, αὐτόθεν
 μὲν αὐτοὶ ἐκβαλλέσθωσαν ὡς κενολογοῦντες καὶ τὸν
 νόνον οὐχ ὑγιαίνοντες· ἑαυτοῦς (1) δὲ καὶ ἐν τούτοις
 αἰτιάσθωσαν, ὅτι, πρῶτοι παρασχόντες τὴν τοιαύτην
 πρόφασιν, ἐξ ἀγράφων θεομαχεῖν ἤρξαντο. Γνωσκέ-
 τω δὲ ὁμως, εἰ τίς ἐστι φιλομαθής, ὅτι, εἰ καὶ μὴ
 οὕτως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθ-
 ἄπερ εἴρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν
 ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφρανοῦμεναι σημαίνουσι τοῖς
 ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν ἀλόκληρον. Σκοπεῖν
 δὲ τοῦτό σε μὲν ἔξεστιν, ἐκείνους δὲ κατακοῦειν τοὺς
 ἀπαιδεύτους. Δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτ'
 ἐστὶν ἀληθὲς πιστεύειν, τὸν Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς
 εἶναι, καὶ μόνον ἴδιον αὐτοῦ καὶ φύσει γέννημα. Πό-
 θεν γὰρ ἄλλοθεν νοησεῖ τις τὸν Υἱόν, ὃς ἐστὶν ἡ
 σοφία καὶ ὁ Λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονεν, ἢ ἐξ αὐ-
 τοῦ τοῦ Θεοῦ; Ὅμως δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν Γρα-
 φῶν μαμαθήκαμεν, τοῦ μὲν Πατρὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ
 λέγοντος· Ἐξηρεύεζατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀμη-
 θῶν καὶ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά
 σε· τοῦ δὲ Υἱοῦ περὶ ἑαυτοῦ δεικνύοντος τοῖς Ἰου-
 δαίοις· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἡγαπᾶτε ἀν-
 ἑμὲ· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον· καὶ πάλιν
 θύχῃ οἱ τὸν (2) Πατέρα τις ἔώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν
 παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἔώρακε τὸν Πατέρα· καὶ
 μὴν καὶ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν, καὶ, Ἐγὼ
 ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ἴσον ἐστὶ τῷ
 λέγειν· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰμι, καὶ ἀδιάρητος αὐ-
 τοῦ. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ λέγων· Ὁ μορογενῆς Υἱός,
 ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκείνος ἐξ-
 ηγήσατο, μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτῆρος (3) εἶρηκε.
 Τί γὰρ ἄλλο τὸ ἐν κόλποις σημαίνει, ἢ τὴν γνησίαν
 ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησιν;

22. Εἰ μὲν οὖν τὸν Θεὸν ἡγεῖται τις εἶναι σύνθε-
 τον, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεθεκός, ἢ ἔξωθεν τινα
 περιβολὴν ἔχειν καὶ καλύπτεσθαι, ἢ εἶναι τινα περὶ
 αὐτὸν τὰ συμπληροῦντα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὥστε
 ἔγοντας ἡμᾶς Θεὸν, ἢ ὀνομάζοντας Πατέρα, μὴ
 εἶπὴν τὴν ἀόρατον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν
 σημαίνειν, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτὴν (4) μεμφέσθωσαν

21. Itaque si illi verba ista velut nova ac per-
 egrina admittere recusant, sententiam ipsam admit-
 tant quam synodus his indicare voluit : et quibus
 illa anathema dixit, ipsi similiter dicant anathema,
 ac de cætero, si possint, voces ipsas reprehendant.
 Ego vero nullus dubito quin sententia synodi re-
 cepta, verba quoque ipsa approhent. Sin autem sen-
 tentiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit
 frustra illos nullaque de causa verba reprehendere,
 sed solum occasiones impietatis confirmandæ sibi
 ipsis fingere. Hæc igitur causa fuit cur hujusmodi
 voces fuerint institutæ. Quod si rursus murmurent,
 quod illæ in Scripturis non exsistent, hoc ipso, tan-
 quam futiles et mente non sani, sunt rejiciendi.
 Seipsos porro hic etiam potissimum accuset, quod
 B primi huic rei locum dederint, qui ipsi excogitatis
 vocibus quæ in Scripturis non habentur, bellum
 Deo cœperint inferre (5). Noverit tamen quisquis
 studiosus fuerit, etiamsi ipsæ voces ita in Scriptu-
 ris non exsistent, sententiam tamen, quam continent,
 vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra
 dictum est, quam quidem sententiam, cum profe-
 runtur, his indicant quibus aures sanæ et integræ
 sunt in pietate. Id sane et tibi inspicere, et impe-
 ritis illis licet audire. Nimirum supra ostensum est
 vereque creditur Verbum esse ex Patre, illudque
 solum proprium ejus et natura fetum esse. Ex quo
 enim alio Filium, qui et sapientia est et Verbum, in
 quo omnia sunt facta, quam ex ipso Deo esse intel-
 ligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didici-
 mus. Pater enim per Davidem dicit : *Eructavit cor
 meum Verbum bonum* 66; et, *Ex utero ante luciferum
 genui te* 67. Filius item de seipso ita ad Judæos loqui-
 tur : *Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique
 me. Ego enim ex Patre exivi* 68; et iterum : *Non quia
 Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit
 Patrem* 69. Item illud : *Ego et Pater unum sumus* 70,
 et, *Ego in Patre et Pater in me* 71, idem est ac si di-
 ceret, *Ego ex Patre sum, nec ab eo possum dividi*.
 Joannes quoque dicit : *Unigenitus Filius, qui est in
 sinu Patris, ipse enarravit* 72. Scilicet hæc ipse a
 Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud, *in sinu*,
 significat, quam veram Filii ex Patre generationem?

179 22. Si quis ergo Deum compositum esse
 existimat, ut in substantia accidens, vel ita ut ali-
 quem extrinsecus amictum habeat quo contegatur,
 aut quædam circum eum sint quæ ejus substantiam
 compleant, adeo ut cum Deum dicimus vel Patrem
 nominamus, non ejus substantiam quæ nec videri
 nec comprehendi potest, sed aliquid eorum quæ

66 Psal. XLIV, 2. 67 Psal. CIX, 3. 68 Joan. VIII, 42. 69 Joan. VI, 46. 70 Joan. X, 30. 71 Joan. XIV, 10.
 72 Joan. I, 18.

(1) Reg. ἑαυτοῖς.
 (2) Sic Reg. ut et legitur Joan. VI, 46. Alii et editi
 ὡν omittunt.

(3) Sic Reg. Editi vero et alii, Πατρός.

(4) Reg. αὐτόν.

(5) Licet voces *ex substantia et consubstantialis*
 non exsistent in Scripturis, sententia tamen ipsa
 quam significant, ex Scripturis habetur. Vide item
 Theodor. *Histor. eccles.*, lib. 1, c. 8.

circum ipsam sunt, significemus; synodum per me licet incusent, quæ Dei Filium ex ejus substantia esse scripserit. Intelligent tamen se ita sentiendo, duplicem impietatem committere. Nam quemdam Deum corporeum inducunt, et Dominum, non sui Patris, sed rerum quæ circum ipsum sunt Filium esse mentiuntur. Sed si Deus aliquid simplex est, uti revera est, liquet nihil nos quod veluti circum ipsum sit nominare, cum Deum dicimus et Patrem nominamus, sed ipsam ejus substantiam significare. Quamvis enim comprehendi non possit quid tandem sit Dei substantia: attamen si solum intelligamus Deum esse, cumque Scriptura illum hujusmodi vocibus indicet; sic nos etiam cum Deum et Patrem et Dominum dicimus, non alium profecto aliquem quam ipsum solum volumus significari. Cum igitur dicit: *Ego sum qui sum*⁹⁶; et, *Ego sum Dominus Deus*⁹⁷, ac ubicunque Scriptura dicit, *Deus*; cum nos ista legimus, nihil aliud intelligimus significari quam ipsam ejus incomprehensam substantiam, et quod ille sit quem esse testantur. Nemo igitur obstupescat cum audit Filium Dei ex substantia Dei esse, sed Patribus potius assentiat qui videlicet ut ipsam rei notionem perpurarent, majoris perspicuitatis gratia verbisque veluti synonymis has voces, *ex Deo*, istis, *ex Dei substantia*, explicaverunt. Idem enim esse arbitrati sunt dicere Verbum *ex Deo* esse, ac dicere ipsum esse *ex Dei substantia*, quandoquidem ista vox, *Deus*, ut dixi, nihil aliud significat quam substantiam ejus qui est. Si igitur Verbum non ita est ex Deo, ut verus ex Patre natura sit Filius; sed si eo tantum modo ex Deo esse dicitur, quo res omnes creatæ, quia nempe a Deo factæ sunt: sane neque ex substantia Patris est, neque ipse Filius, substantia est Filius, sed solum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem solus ex Deo est, tanquam verus Filius, Filius dicendus est.

23. Certe rem ita se habere patet ex exemplo lucis et splendoris. Non enim instar ignis, qui ex calore solis accenditur ac postea solet exstingui, Verbum se ad Deum habere sancti censere: ita quippe externum et creatum effectoris opus esset. Verum Filium omnes splendorem esse dixere, ut eum proprie ac sine divisione ex substantia esse, ejusque cum Patre unitatem significarent. Namque hoc pacto constat vere eum immutabilem varietatisque expertem esse. Quomodo enim aliter talis esse posset, nisi Patris proprius esset fetus? Sic enim necesse est eum eandem rem esse ac suum Patrem. Quæ cum pietati valde consentanea esse ostensum fuerit, profecto Christi hostes voce *consubstantialis* minime debent offendi, cum hæc sanam omnino contineat sententiam, rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex substantia Dei esse

⁹⁶ Exod. iii, 14. ⁹⁷ Exod. xx, 2.

(6) Sic Reg. Basil. ut et legit Nannius. Cæteri et editi. Commel. omittunt ut: Υἱὸς γνήσιος, etc., usque ad καὶ γὰρ

μὲν τὴν σύνοδον γράψασαν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν· κατανοοῦμενοι· τὸν τε γὰρ Θεὸν σωματικόν τινα εἰσαγάσσει, καὶ τὸν Κύριον οὐκ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι Υἱὸν καταψεύδονται· εἰ δὲ ἀπλοῦν τί ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, δῆλον ὅτι λέγοντες τὸν Θεόν, καὶ ὀνομάζοντες τὸν Πατέρα, οὐδὲν τι ὡς περὶ αὐτὸν ὀνομάζομεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνομεν. Κἀν γὰρ καταλαβεῖν ὁ τι ποτὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία μὴ ἢ δυνατόν· ἀλλὰ μόνον νοοῦντες εἶναι τὸν Θεόν, καὶ τῆς Γραφῆς ἐν τούτοις αὐτὸν σημαίνουσας, οὐκ ἄλλον τινὰ καὶ ἡμεῖς ἢ αὐτὸν σημαίνει θέλοντες, λέγομεν Θεὸν καὶ Πατέρα καὶ Κύριον. Ὅταν γοῦν λέγῃ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· καὶ τὸ, Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός· καὶ ὅπου ποτὲ λέγει ἡ Γραφή, ὁ Θεός, ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὴν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ οὐσίαν σημαίνουμένην νοοῦμεν, καὶ ὅτι ἐστὶν ὅνπερ λέγουσιν. Οὐκοῦν μὴ ξενίζέσθω τις ἀκούων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδεχέσθω τοὺς Πατέρας διακαθάραντας τὸν νοῦν, λευκότερον καὶ ὡς ἐκ παρ-αλλήλου, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ γράψαντας, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. Ταῦτ' οὖν γὰρ ἠγγήσαντο λέγειν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ λέγειν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Λόγον· ἐπεὶ καὶ τὸ, Θεός, καθὰ προείπον, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ὄντος σημαίνει. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος, ὡς ἂν Υἱὸς εἴη φύσει γνήσιος ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα διὰ τὸ δεδημιουργῆσθαι, λέγεται καὶ αὐτὸς ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὅτε ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτε αὐτὸς ὁ Υἱὸς, κατ' οὐσίαν ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλ' ἐξ ἄρετῆς, ὡς ἡμεῖς οἱ κατὰ χάριν καλούμενοι μισοῦμεν· εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μόνος, ὡς Υἱὸς γνήσιος (6), ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, λεχθεῖν ἂν εἰκότως καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός.

uti revera est: jure ac merito ex substantia Dei

23. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. Οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἐξαπτάμενον ἐκ τῆς θερμῆς τοῦ ἡλίου πύρ, ὅπερ καὶ σβέννυσθαι πάλιν εἴσθαι, εἰρήκασιν οἱ ἅγιοι εἶναι τὸν Λόγον πρὸς τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ ἔργον ἐξέσθαι καὶ κτίσμα τοῦ ποιοῦντος ἦν· ἀλλὰ ἀπαύγασμα αὐτὸν ἐγγελλίσαντο πάντες, ἵνα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα δηλώσωσι. Καὶ γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἀρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι σωθήσεται· πῶς γὰρ ἂν ἄλλως (7) εἴη τοιοῦτος, εἰ μὴ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστι γέννημα; Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τὴν ταυτότητα πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα οὐδεῖν. Οὕτω δὲ τοῦ Λόγου φανέντος εὐσεβοῦς, ἀκούσθω ἂν εἴη μὴδὲ ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ ξενίζεσθαι τοὺς Χριστομάχους, ἐχούσης καὶ τῆς λέξεως ταύτης ὑγιῆ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ γὰρ δὴ φαμεν ἐκ

(7) Sic Reg. Cæteri vero et editi, πῶς γὰρ ἄλλως.

τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον· λοιπὸν γὰρ ἡ λέξις ὁμολογείσθω καὶ παρ' αὐτῶν· τί ἂν εἴη τοῦτο, ἢ τὸ ἀληθῶς καὶ ἀίδιον τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ γεγέννηται; Οὐ γὰρ ἑτεροειδῆς, ἵνα μὴ ξένον καὶ ἀνόμοιον τῆ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐπιμυγνύηται· οὐδὲ ἐξωθεν ἀπλῶς ὁμοίος, ἵνα μὴ καθ' ἑτερον ἢ ὅλως ἑτεροούσιος φαίνεται, ὡς περ χαλκὸς στιβῶν καὶ χρυσοῦς, καὶ ἄργυρος καὶ κασσίτερος. Ταῦτα γὰρ ξένα καὶ ἑτεροφυῆ ἀλλήλων, καὶ ἀπεσοχονισμένα τῇ φύσει καὶ τῇ δυνάμει τυγχάνουσι· καὶ οὕτε ὁ χαλκὸς ἴδιος τοῦ χρυσοῦ, οὕτε ἡ φάσσα ἐκ τῆς περιστερᾶς· ἀλλὰ ὁμοία μὲν νομίζεται εἶναι, ἑτεροούσια δὲ ἀλλήλων εἰσὶν. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ (8) Υἱὸς οὕτως ἐστίν, ἔστω κτίσμα ὡς περ καὶ ἡμεῖς, καὶ μὴ ὁμοούσιος· εἰ δὲ Υἱὸς ἐστὶ Λόγος, σοφία, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, ἀπαύγασμα· εἰκότως ὁμοούσιος ἂν εἴη. Εἰ (9) γὰρ τὸ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὄργανον ἑτεροφυῆς καὶ ἑτεροούσιον δείκνυται, καλῶς ἄρα ἡ σύνοδος ἔγραψε καὶ νενόηκεν ὁρθῶς.

24. Ἐξηρήσθω δὲ πάλιν ἐν τούτοις πᾶς (10) λογισμὸς σωματικὸς· φαντασίαν τε πάσης αἰσθήσεως ὑπερβάντες, καθαρᾶ τῇ νοήσει καὶ μόνῃ τῷ νῦν νοούμεν Ἰοῦ πρὸς Πατέρα τὸ γνήσιον, καὶ Λόγου τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἰδιότητα, καὶ τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τοῦ ἀπαύγαματος πρὸς τὸ φῶς· ὡς γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς Θεῷ πρέπον ἐστίν, εἴρηται τε καὶ ἐστὶ· τὸν αὐτὸν τρόπον, τὴν λέξιν (11) τοῦ ὁμοουσίου ἀκούοντες, μὴ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις πίπτοντες, μερισμοὺς καὶ διαιρέσεις τῆς θεότητος λογισώμεθα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἀσωμάτων διανοούμενοι, τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαιρῶμεν· τοῦτο γὰρ ἴδιον Ἰοῦ πρὸς Πατέρα, καὶ τοῦτο δείκνυσι τὸν Θεὸν ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ Λόγου. Πάλιν γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαύγαματος ἀναγκάζον εἰς τοῦτο. Τίς τολμήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα ξένον καὶ ἀνόμοιον εἶναι τοῦ ἡλίου; Ἡ τίς μᾶλλον ἐνορῶν οὕτω τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἡλίον, καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς, οὐκ ἂν εἴποι θαρρῆσας· Ὅπως τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἓν εἰσι, καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ δείκνυται, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ἡλίῳ τυγχάνει ὄν, ὥστε τὸν ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν ἀκείνο. Τὴν δὲ τοιαύτην ἐνότητα καὶ φυσικὴν ἰδιότητα πῶς ἂν οἱ πιστεύοντες καὶ βλέποντες ὁρθῶς καλέσαιεν ἢ ὁμοούσιον γέννημα; Τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ γέννημά τι ἂν τίς οἰκείως καὶ πρεπόντως νοήσειεν ἢ Λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ δύναν, ἦν περ οὕτε (12) τοῦ Πατρὸς λέγειν ξένην ὄσιν ἐστὼ, οὕτε μὴ ἀίδιως εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ κἄν φαντάζεσθαι θέμις ἐστί; Τούτῳ γὰρ τῷ γενήματι τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ Πατήρ, καὶ τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν ἐκτείνων δι' αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται· καὶ οὕτως ἐν αὐτῷ καὶ ὁ Πατήρ εἰσιν, ὡς περ εἴρηται· εἰ μὴ ἄρα οἱ κακόφρονες τολμήσαντες πάλιν

A dicimus (jam enim et ipsi dictionem hanc admittant), quid aliud significamus quam veram et æternam substantiam ex qua ipsum genitum est? Nec enim diversa est specie, ne quid externum ac dissimile cum Patris substantia misceatur: nec extrinsecus duntaxat simile est, ne alia ex parte vel omnino diversæ substantiæ esse appareat, veluti æs fulgens et aurum, argentum et stannum. Hæc siquidem diversa et alia atque separata sunt tum natura **180** tum virtute; nec æs proprium auri est, nec palumbæ ex columba nascitur: sed quamvis hæc putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendorve: merito utique consubstantialis. Nisi enim ostendatur illum non ex Deo, sed tanquam organum natura et substantia diversum esse, fatendum sane est recte synodum et scripsisse et cogitasse.

24. Procul autem hinc absit omnis cogitatio corporea; sed sensus omnes prætergressi, pura intelligentia et sola mente percipiamus quam vere sit Filius Patris, quam proprie Dei sit Verbum, et quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim fetus et Filius, non hominum more, sed ut Deum decet, et dictus est et vere est: ita cum vocem *consubstantialis* audimus, humanos sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones fingendæ sunt ullæ: sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes, unam naturam et eandem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis et splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat splendorem soli externum et dissimile esse? Vel potius quis, si adverterit quoniam modo splendor se ad solem habeat eandemque esse lucem, non audacter dicat: Vere lux et splendor una res est, hicque in illa ostenditur, et splendor in sole existit, ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat. Hæc porro unitas et naturalis proprietas quomodo a credentibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fetus? Quis autem proprie digneque alium Dei fetum esse concipiet præter Verbum, sapientiam et virtutem, quam sane nec Patri externam fas est dicere, nec vel cogitare licet non super apud Patrem fuisse? Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse et Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi iterum audeant contendere aliam esse Verbi substantiam et aliam lucem quæ ex Patre in illo est, ita ut

(8) Sic Reg. At in aliis et editis ὁ δεest.

(9) Particula μὴ videtur addenda post εἰ, vel certe subaudienda. Ibid. Reg. δείκνυτε.

(10) Sic Reg. Editi vero, πῶς, mendose.

(11) Sic Reg. At alii et editi τὴν λέξιν omitunt.

(12) Sic Reg. Alii vero et editi, ἦν οὕτε.

lux quidem, quæ est in Filio, unum sit cum Patre, A ipse vero tanquam res creata, sit Patri externus. Verum hæc profecto Caiphæ et Samosatensis est doctrina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam et astute nunc tuentur; hancque ob causam ipsi, veritate relicta, hæretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quæ est ex Patre, participes ille est, cur non potius ipse is est cujus res aliæ fiunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum et Patrem reperiat? Nam nisi id concedatur, non amplius ostendi poterit omnia per Filium facta esse, sed per illum cujus et ipse est participes. At si ipse est Verbum et sapientia Patris, in quo se Pater patefacit, cognoscitur, creat, et sine quo nihil omnino facit, manifestum utique fuerit ipsum illum esse qui est ex Patre. Si quidem res universæ ejus sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, uti nec res esse creata, sed potius verus et proprius est ex Patre fetus, non secus ac splendor ex luce.

25. Itaque cum Patres Nicænx synodi ita sentirent, hujusmodi dictiones (15) illis scribere visum est. Quod vero ipsi eas non sibi **181** excogitaverint, ut illi quidem objiciunt, sed ab aliis se antiquioribus acceperint, æge, id quoque ostendamus, ne vel hæc ipsa incusatio illis supersit. Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione *ex substantia*. Nam in secundo *Hypotyposeon* hæc de Filio C scribit: « Non extrinsecus adinventum est Filii substantia, neque ex nihiloeducta, sed ex Patris substantia nata est, ut lucis splendor et aquæ vapor: neque enim splendor aut vapor ipsa aqua vel ipse sol est; neque rursus aliquid est alienum, sed est aliquid emanans ex Patris substantia, ita tamen ut nullam divisionem eadem Patris substantia sit perpessa. Ut enim sol idem manens radiis ab ipso profluentibus non minuitur; ita neque Patris substantia mutationem ullam patitur, cum Filium sui ipsius imaginem habet. » Sic igitur Theognostus suam ipse mentem his verbis aperuit, cum ea quæ antea proposuerat, non nisi exercitationis gratia expendisset. Cum item Dionysius Alexandriæ episcopus ex his

(13) *Ex substantia et consubstantialis.*

(14) Reg. ἀτέχνως.

(15) Sic Reg. At alii et editi, δηλονότι.

(16) Ut ista intelligantur, notandum est Theognostum, teste Photio *Biblioth. cod. 106*, septem composuisse orationes, in quarum prioribus ac præcipue in secunda minus orthodoxe videtur sentire de Dei Filio, quem scilicet rem creatam esse docet: at in septima et postrema oratione orthodoxe sentit de Filio, de quo nempe hæc habet quæ hic profert S. Athanasius, qui per hæc verba tā πρότερα non aliud certe intelligit quam priores ejus orationes, in quibus minus recte de Filio videtur disserere; sed id cum exercitationis tantum gratia scripsisse ait S. Athanasius, non vero ex propria mente, quam ipse in ultima oratione exposuit. Eodem item modo eum defendi posse ait Photius, cujus hæc sunt verba: Ὑῖὸν δὲ λέγων κτίσμα, αὐτὸν ἀποφαίνει καὶ τῶν λογικῶν μόνον ἐπισταταί,

εἴποιεν ἄλλῃν εἶναι τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ φῶς, ἐν ᾧ τὸ μὲν ἐν τῷ Ὑῖῳ φῶς ἐν πρὸς τὸν Πατέρα, αὐτὸς δὲ ξένος κατ' οὐσίαν ὡς κτίσμα. Ἀλλὰ τοῦτο τοῦ Καίφα καὶ τοῦ Σαμοσατέως ἀτεχνῶς (14) ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὅπερ ἡ μὲν Ἐκκλησία ἐξέβαλεν, οὗτοι δὲ νῦν ὑποκρίνονται· διὸ καὶ αὐτοὶ, τῆς ἀληθείας ἐκπεσόντες, ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί. Εἰ γὰρ ὅλως μετέχει τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς φωτὸς, διὰ τί μὴ μᾶλλον αὐτὸς ἐστὶ τὸ μετεχόμενον, ἵνα μὴ μέσον αὐτοῦ τι καὶ τοῦ Πατρὸς εὐρίσκηται: Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶν, οὐκέτι δείκνυται διὰ τοῦ Ὑῖου γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, οὗ καὶ αὐτὸς μετέχει. Εἰ δὲ οὕτως ἐστὶν ὁ Λόγος, ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ ἀποκαλύπτεται, καὶ γινώσκειται, καὶ δημιουργεῖ, καὶ οὐ ἄνευ οὐδὲν ὁ Πατὴρ ποιεῖ, δηλον (15), οὗ αὐτὸς ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς· αὐτοῦ γὰρ καὶ πάντα τὰ γενητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτω δὲ ὢν, οὐκ ἐστὶ ἐξ οὐκ ὄντων, οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἴδιον γέννημα, ὡς ἐκ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα.

25. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες, ταύτην ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τοιαύτας καὶ τὰς λέξεις ἐγραψαν. Ὅτι δὲ οὐχ ἑαυτοῖς πλάσαντες ἐπενόησαν ταύτας· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προφασίζονται· ἀλλ' ἄνωθεν παρὰ τῶν πρὸ αὐτῶν παραλαβόντες εἰρήχασι, φέρε καὶ τοῦτο διελέγξωμεν, ἵνα μηδὲ αὕτη αὐτοῖς ἡ πρόσφασις περιλείπηται. Μάθετε τοίνυν, ὦ Χριστομάχοι Ἀρειανοὶ, ὅτι Θεόγνωστος μὲν, ἀνήρ λόγιος, οὐ παρητήσατο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. Γράφων γὰρ περὶ Ὑῖου ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ὑποτυπώσεων, οὕτως εἴρηκεν· « Οὐκ ἐξωθέν τις ἐστὶν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ Ὑῖου οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπειστήχθη, ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμῆς· οὔτε γὰρ τὸ ἀπαύγασμα οὔτε ἡ ἀτμῆς αὐτὸ τὸ ὕδωρ ἐστὶν, ἢ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὔτε ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομεινάσης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ὡς γὰρ μένων ὁ ἥλιος ὁ αὐτὸς οὐ μειοῦται ταῖς ἐκχεομέναις ὑπ' αὐτοῦ ἀγχαῖς, οὕτως οὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἀλλοίωσιν ὑπέμεινε, εἰκόνα ἑαυτῆς ἔχουσα τὸν Ὑῖον. » Ὁ μὲν οὖν Θεόγνωστος (16) τὰ πρότερα ὡς ἐν γυμνασίᾳ ἐξετάσας, ὑστερον τὴν ἑαυτοῦ δόξαν τιθεὶς, οὕτως εἴρηκε. Διονύσιος δὲ ὁ

D καὶ ἄλλ' ἄττα, ὡς περ Ἀριγιένης, ἐπιφέρει τῷ Ὑῖῳ, εἴτε ὁμοίως ἐκεῖνῳ δυσσεβεῖα ἐαλωκῶς, εἴτε, ὡς ἂν τις εἴποι ἐκδιασάμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογία, ἐν γυμνασίας λόγῳ καὶ οὐ δόξῃ ταῦτα προτιθεῖς, id est, *Cum de Filio disserit, eum rem creatam esse declarat, solisque rebus ratione præditis præsidere, et alia quædam, ut Origenes, Filio affingit, sive eadem ac ille impietate infectus, sive, ut quis forte dixerit ad illum utcumque defendendum, hæc exercitationis gratia, non autem ex propria sententia proposerit.* Εἰ in fine: Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, ὃν καὶ περὶ Θεοῦ δημιουργίας ἐπιγράφει, εὐσεβέστερόν πως περὶ τῶν ἄλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ τοῦ Ὑῖου. *In septima autem oratione, quam de Dei officio inscribit, magis pie cum de aliis rebus, tum præcipue in fine orationis de Filio disputat.* Quis porro fuerit iste Theognostus, ex inscriptione ejusdem Operis apud Photium habemus, ubi hæc leguntur: Ἀνεγνώσθη Θεογνώστου

γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ Ἀ
 Σαβελλίου γράφων, τὴν τε κατὰ σάρκα οἰκονομίαν
 τοῦ Σωτῆρος διὰ πλειόνων ἐξηγούμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς
 διελέγων τοὺς Σαβελλίζοντας, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐστὶν
 ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ
 Ἰωάννης· ἐπειδὴ ὑπενοήθη ὡς ποίημα καὶ γεννητὸν
 λέγων τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, γράφει
 πρὸς τὸν ὁμώθυμον αὐτῷ Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον
 Ῥώμης, ἀπολογούμενος συκοφαντίαν εἶναι ταύτην
 κατ' αὐτοῦ. Μῆτε γὰρ ποιητὸν εἰρηκέναι τὸν Υἱὸν,
 ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον αὐτὸν ὁμολογεῖν διαθεβαίωσατο.
 Ἔχει δὲ αὐτοῦ ἡ λέξις οὕτω· « Καὶ δι' ἄλλης ἐπι-
 στολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἠλεγξα καὶ ὁ προφέρουσιν
 ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψευδὸς ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν
 Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ
 ὄνομα τοῦτο φῆμι μὴ εὐρηκέναι πού τῶν ἁγίων
 Γραφῶν, ἀλλὰ γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἀ
 σεσωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ
 γὰρ ἀνθρωπίνην γοντὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν
 ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους
 εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ
 μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχον εἶναι μήτε τέκνα.
 Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολήν, ὡς προεἶπον, διὰ τὰς περι-
 στάσεις οὐκ ἔχω προκομίσει· εἰ δ' οὖν (17), αὐτὰ σοὶ
 τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης (18) ἂν ἔπεμψα
 τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ, ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
 δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν
 ὁμωώματα· καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος
 ἢ ἀπὸ ρίζης ἀνελεθὸν ἕτερον εἶναι τοῦ ὄθεν ἐδλά-
 σθησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές· καὶ
 ποταμὸν εἶπον ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα ἕτερον ὄνομα μετ-
 εληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν ἐπι-
 τελεῖν, καὶ τὸν ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς
 ὕδωρ. »

26. Ὅτι δὲ οὐ ποίημα οὐδὲ κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, ἀλλὰ ἴδιον τῆς (18) τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα
 ἀδιαιρετὸν ἐστὶν, ὡς ἔγραψεν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἴδου
 καὶ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος, γράφων κατὰ
 τὸν τὲ τοῦ (19) Σαβελλίου φρονούντων, σχετίζεται
 κατὰ τῶν ταῦτα τολμώντων λέγειν, καὶ φησὶν οὕτως·
 « Ἐξῆς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς διαιρούν-
 τας (20) καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιροῦντας τὸ
 σεμνότερον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν
 μοναρχίαν εἰς τρεῖς δυνάμεις τινὰς καὶ μεμερισμένας
 ὑποστάσεις καὶ θεότητας τρεῖς· πέπυσμαί γὰρ εἶναι
 τινὰς τῶν παρ' ὑμῖν κατηγούτων καὶ διδασκόντων
 τὸν θεῖον Λόγον ταύτης ὑψηλῆς τῆς φρονήσεως, οἱ
 κατὰ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σα-

quæ adversus Sabellium scripserat, quibus nempe
 Salvatoris dispensationem secundum carnem per-
 multis explanabat, ac inde confutabat Sabellianum,
 ostendebatque non Patrem factum esse carnem, sed
 Verbum, uti Joannes dicit²⁶: cum, inquam, in au-
 spicionem venisset dixisse Filium rem factam et
 creatam esse, non vero Patri consubstantialem, li-
 teras dedit ad Romæ episcopum Dionysium quoque
 appellatum: in quibus se expurgans asseverabat
 calumniam hanc esse adversus se conflictam; nun-
 quam enim se Filium factum dixisse, sed illum Pa-
 tri consubstantialem confiteri se affirmabat. Hæc
 autem sunt ejus verba: « Et aliam epistolam scri-
 psi, ubi ostendi falsam esse qua illi in me utuntur
 criminatione, quasi scilicet qui negassem Christum
 Deo esse consubstantialem. Etsi enim fateor me id
 nominis nullo in loco sanctarum Scripturarum in-
 venisse, tamen quæ subsequuntur argumentationum
 meæ, quas quidem illi reticuerunt, ab hac sententia
 non discrepant. Quin etiam humani partus exem-
 plum in medium protuli, quem nempe perspicuum
 est ejusdem esse naturæ, addidique eo solum paren-
 tes alios esse a suis liberis, quod ipsi non sint libe-
 ri, nec item necesse esse aut parentes esse aut
 liberos. Et hanc quidem epistolam, ut dixi, ob præ-
 sentem rerum statum exhibendam non habeo: alio-
 quin, ipsa quæ tunc scripsi verba vel potius integræ
 epistolæ exemplar misissem, quod, ubi potero, facere
 non omitam. Memini vero probeque scio me plurima
 rerum quæ ejusdem sint generis exempla proposuisse.
 Namque dixi plantam ex semine vel ex radice ex-
 ortam, aliam esse ab eo unde producta est, esse
 tamen ejusdem naturæ; fluvium similiter ex fonte
 emanantem aliud nomen habere, neque enim fontem
 dici fluvium, neque fluvium, fontem, utrumque ni-
 hilonminus existere, ita ut fluvius sit aqua ex fonte
 profluens. »

26. Quod autem Dei Verbum nec factum nec
 creatum sit, sed proprius et individuus Patris
 substantiæ fetus, ut scripsit magna synodus: ecce
 Dionysius quoque Romæ episcopus scribens contra
 Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur
 qui talia audent dicere. « Jam vero, inquit, æquum
 fuerit adversus illos disputare, qui augustissimam
 Dei Ecclesiæ prædicationem, monarchiam in tres
 quasdam virtutes ac separatas hypostases tresque
 divinitates dividunt, discindunt, destruuntque. Au-
 divi enim quosdam ex his, qui apud vos divinum
 Verbum prædicant et docent, hujus opinionis magi-
 stros esse, qui quidem ex diametro, ut ita loquar,
 Sabellii sententiæ adversantur. Illius enim in eo

²⁶ Joan. I, 14.

Ἀλεξανδρέως λόγοι ἑπτὰ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, Τοῦ μακα-
 ρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ Ἰπο-
 τυπώσεως. *Lectæ sunt Theognosti Alexandrini ora-
 tiones septem, cujus operis hæc est inscriptio, Beati
 Theognosti Alexandrini et interpretis Hypotyposes.*

(17) Εἰ δ' οὖν, supple εἶχον, commodè redditur
 per vocem alioquin, ut palei, quod quia videntur

non animadvertisse interpretes, perperam hunc lo-
 cum verterunt.

(18) Sic Reg. Cæteri autem et editi, πᾶσιν, ut
 et legit Ambr. Camald.

(18') Reg. τῆς omitit.

(19) Τοῦ abest a Reg.

(20) Reg. τοὺς καταδιαροῦντας.

consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, et vicissim : illi autem tres Deos quodammodo prædicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se omnino separatas dividunt. Necessesse est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem (Deum universorum omnipotentem dico), reduci et colligi. Nam futilis Marcionis doctrina quæ monarchiam in tria principia secat et dividit, diabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim Trinitatem quidem non ignorant in divina Scriptura prædicari, tres autem esse Deos nec in Veteri nec in Novo Testamento doceri. Non minus etiam illi culpandi sunt qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his quæ vere facta sunt, cum divina Scriptura illum genitum esse, ut eidem convenit congruitque, non autem formatum et factum esse testetur. Non levis igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, fuit aliquando, cum non esset : atqui fuit semper, si utique sit in Patre, ut ipse declarat¹⁹, et si Christus ipsum sit Verbum, sapientia et virtus. Hæc si quidem Christum esse divinæ litteræ docent, ut vobis certe non latet : hæc autem eadem, virtutes Dei sunt ; ac proinde si factus est Filius, fuit ergo aliquando, cum hæc non essent. Igitur tempus fuit, cum sine his esset Deus ; quod perabsurdum est. Sed quid pluribus de his apud vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique explorata sunt quæ absurda sequuntur ex illorum sententiâ, qui Filium factum esse contendunt, ad quæ sane non attendisse mihi videntur hujus opinionis duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui scilicet contra mentem divinæ et prophetice Scripturæ hæc verba explicant : *Dominus creavit me principium viarum suarum*¹. Nec enim, ut scitis, una est significatio verbi, *creavit*. Nam hoc *creo*, *creavit*, idem est ac præcæcit operibus ab ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. Hoc autem verbum, *creavit*, hic intelligendum non est pro, *fecit* : siquidem facere et creare inter se differunt. Hinc Moyses in magno Deuteronomii carmine ait : *Nunquid non ipse est Pater tuus, qui possedit te, et fecit te, et creavit te*²? Sic etiam illos recte quis possit coarguere : O præcipientes temerariique homines ! Ergone facta res est primogenitus omnis creaturæ³, qui ex utero ante luciferum genitus est⁴, qui ut Sapientia dicit : *Ante omnes colles me gignit*⁵? Denique Scripturæ divinæ

βελλίου γνώμη. Ὁ μὲν γὰρ βλασφημεῖ αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι λέγων τὸν Πατέρα, καὶ ἑμπαλιν· οἱ δὲ τρεῖς Θεοὺς τρόπον τινὰ κηρύττουσιν, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ξένας ἀλλήλων παντάπασι κεχωρισμένας διαιρούντες τὴν ἀγίαν μονάδα· ἠνώσθαι γὰρ ἀνάγκη τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὸν θεῖον Λόγον· ἐμφιλογωρεῖν δὲ τῷ Θεῷ καὶ ἐνδιαυτῶσαι δεῖ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἤδη καὶ τὴν θεῖαν Τριάδα εἰς ἓνα, ὡς περ εἰς κορυφὴν τινα (τὸν Θεὸν τῶν ὄλων τὸν παντοκράτορα λέγω [21]) συγκεφαλαιουθῆναι τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα ἀνάγκη. Μαρκίωνος γὰρ τοῦ ματαιόφρονος δίδαγμα, εἰς τρεῖς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας τομὴν καὶ διαίρεσιν, παιδεύμα δὲ διαβολικὸν, οὐχὶ δὲ τῶν ὄντως μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ Σωτῆρος μαθήμασιν. Οὗτοι γὰρ Τριάδα μὲν κηρυττομένην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς σαφῶς ἐπίστανται, τρεῖς δὲ θεοὺς οὔτε Παλαιὰν οὔτε Καινὴν Διαθήκην κηρύττουσιν. Οὐ μείον δ' ἂν τις καταμέμφοιτο καὶ τοὺς ποιήματα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάζοντας (22), καὶ γενομένοι τὸν Κύριον, ὡς περ ἐν τι ὄντως γενομένων νομίζοντας, τῶν θεῶν λογίων γέννησιν αὐτῷ τὴν ἀρμόστουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάσιν τινα καὶ ποιήσιν προσμαρτυρούτων. Βλασφημον οὖν οὐ τὸ τυχόν, μέγιστον μὲν οὖν, χειροποίητον τρόπον τινὰ λέγειν τὸν Κύριον. Εἰ γὰρ γέγονεν Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· αἰεὶ δὲ ἦν, εἰ γε (23) ἐν τῷ Πατρὶ ἔστιν, ὡς αὐτὸς φησι, καὶ εἰ Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ Χριστός· ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἰ θεαὶ λέγουσι· Γραφαί, ὡς περ ἐπίστασθε· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὐσαι τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν. Εἰ τοίνυν γεγονεν ὁ Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα· ἦν ἄρα καιρὸς, ὅτε χωρὶς τούτων ἦν ὁ Θεός. Ἀτοπώτατον δὲ τοῦτο. Καὶ τί ἂν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγόμεν, πρὸς ἄνδρας πνευματοφόρους καὶ σαφῶς ἐπισταμένους τὰς ἀτοπίας τὰς ἐκ τοῦ ποιήμα λέγειν τὸν Υἱὸν ἀνακοπτοῦσας ; αἷς μοι δοκοῦσι μὴ προσεσχηκέναι τὸν νοῦν· οἱ καθηγησάμενοι τῆς δόξης ταύτης (24), καὶ διὰ τοῦτο κομιδῇ τοῦ ἀληθοῦς διημαρτηκέναι, ἐτέρως ἢ βούλεται ταῦτη ἡ θεία καὶ προφητικὴ Γραφή τὸ, Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐκδέξάμενοι. Οὐ μίαν γὰρ ἡ τοῦ ἐκτίσειν, ὡς ἴστε, σημασία· ἐκτίσει γὰρ ἐνταῦθα ἀκουστός ἀντὶ τοῦ, ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγονόσιν ἔργοις, γεγονόσι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· οὐχὶ δὲ γε τὸ ἐκτίσει νῦν λέγοιτ' ἂν (25) ἐπὶ τοῦ ἐποίησε· διαφέρει γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κτίσαι. Οὐκ αὐτὸς οὐτός σου Πατὴρ ἐκτίσαστά σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἐκτίσέ σε ; τῆ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ μεγάλη ψῆθ' ὁ Μωσῆς φησι. Πρὸς οὓς καὶ εἴποι ἂν τις ; Ὡ μψοκίνδυνοι ἄνθρωποι ! ποιήματα ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὁ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεννηθεὶς, ὁ εἰπὼν ὡς Σοφία· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με ; Καὶ πολλαχῶς δὲ τῶν

¹⁹ Joan. xiv, 10. ¹ Prov. viii, 22. ² Deut. xxxii, 6. ³ Coloss. i, 15. ⁴ Psal. cix, 3. ⁵ Prov. viii, 25.

(21) Reg. λέγων, ut et legit Ambros. Camald.

(22) Reg. δοξάσαντας. Basil. δοξάζοντας, et alia mami, γρ. δοξάσαντας.

(23) Sic Reg. ut et exigit sensus. Editi et alii, et εἰ

(24) Sic Reg. Alii νεο et editi omittunt ταύ-

της. Mox Reg. pro ἡ habet ἦ.

(25) Sic mss. et ed. Commel. At edit. Parisiensis, ἀντί. Cæterum ἂν ἐπὶ idem hic significat ac ἀντί. Mox τὸ κτίσαι quod abest ab ed. Commel. restitutum ex mss. Reg. et Basil. hancque vocem legerunt Nannius et Ambros. Camald.

θείων λογίων γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐ γεγονέναι τὸν Υἱὸν λεγόμενον εὐροι τις ἂν ὑφ' ὧν καταφανῶς ἐλέγχονται τὰ ψευδῆ (26) περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γενήσεως ὑπολαμβάνοντες οἱ ποιῆσιν αὐτοῦ τὴν θείαν καὶ ἀρρήτων γενήσιν λέγειν τολμῶντες. Οὐτ' οὖν καταμερίζειν χρὴ εἰς τρεῖς θεότητας τὴν θαυμαστὴν καὶ θείαν μονάδα· οὐτε ποιήσει κωλύειν τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ πεπιστευκέναι εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἠνώσθαι δὲ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὸν Λόγον· Ἐγὼ γάρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν· καὶ, Ἐγὼ ἓν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐμοί. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ θεία Τριάς, καὶ τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας διασώζοιτο. »

27. Περὶ δὲ τοῦ αἰδίου συνελθὲν τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ ἐτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδίον αὐτὸν εἶναι, ὡς εἰρηκάσιν οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, ἐξέστω πάλιν ὑμᾶς ἀκοῦσαι καὶ παρὰ τοῦ φιλοπόνου Ὀριγένους. Ἄ μὲν γὰρ ὡς ζητῶν καὶ γυμνάζων ἔγραψε, ταῦτα μὴ ὡς αὐτοῦ φρονούντος δεχέσθω τις· ἀλλὰ (27) τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων ἐν τῷ ζητεῖν, ἀδελῶς ὀρίζων ἀποφαίνεται, τοῦτο (28) τοῦ φιλοπόνου τὸ φρόνημά ἐστι. Μετὰ γοῦν τὰ ὡς ἐν γυμνασίῳ λεγόμενα πρὸς τοὺς αἰρετικούς εὐθύς αὐτὸς ἐπιφέρει τὰ ἴδια, λέγων οὕτως· « Εἰ ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀόρατος εἰκὼν ἐγὼ δὲ τολμήσας προσθεῖην ἀνάσσει καὶ ὁμοίτης συγγάνου τοῦ Πατρὸς· οὐκ ἐστὶν ὅτε οὐκ ἦν. Πότε γὰρ ὁ Θεός, ὁ κατὰ τὸν Ἰωάννην πῶς λεγόμενος (Ὁ Θεός γὰρ ὡς ἐστίν), ἀπαύγασμα οὐκ εἶχε τῆς ἰδίας δόξης, ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν εἶναι Υἱοῦ (29) πρότερον οὐκ ἔντος; Πότε δὲ ἡ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀκατονομάστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς εἰκὼν (30), ὁ χαρακτήρ, Λόγος, ὁ γινώσκων τὸν Πατέρα, οὐκ ἦν; Κατανοεῖτω γὰρ ὁ τολμῶν καὶ λέγων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός, ὅτι ἐρεῖ καὶ τὸ· Σοφία ποτὲ οὐκ ἦν, καὶ Λόγος οὐκ ἦν, καὶ, Ζωὴ οὐκ ἦν. » Καὶ πάλιν ἐν ἐτέροις οὕτω λέγει· « Ἄλλ' οὐ θέμις ἐστὶν οὐδὲ ἀκίνδυνον διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τὸ, ὅσον ἐφ' ἡμῖν (31), ἀποστερεῖσθαι τὸν Θεὸν τοῦ ἀεὶ συνόντος αὐτῷ Λόγου μονογενοῦς, σοφίας ἔντος ἢ προσέχαιρεν· οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀεὶ χαίρων νοηθήσεται. » Ἰδοὺ ἡμεῖς μὲν ἐκ Πατέρων εἰς Πατέρας διαβεβηκέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀποδεικνύομεν· ὑμεῖς δὲ, ὡς νέοι Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ Καϊάφα μαθηταί, τίνας ἄρα τῶν βημάτων ὑμῶν ἔχετε δεῖξαι Πατέρας; Ἄλλ' οὐδένα τῶν φρονιμῶν καὶ σοφῶν ἂν εἰποιτε· πάντες γὰρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται πλὴν μόνου τοῦ διαβόλου· μόνος γὰρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης ἀποστασίας πατὴρ γέγονεν, ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἐπισπείρας τὴν ἀσέθειαν ταύτην, καὶ νῦν λοιδορεῖν τὴν οἰκουμένην σύνοδον πείσας ὑμᾶς, ὅτι μὴ τὰ

A multis in locis genitum enim dicunt, nusquam vero factum : ex quibus aperte convincuntur falsa de Domini generatione opinari, hi qui divinam ejus atque inexplicabilem generationem, factionem audent dicere. Itaque admirabilis divinaque unitas in tres divinitates non est separanda, neque factionis vocabulo dignitas summaque Domini magnitudo est diminuenda ; sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium, et in Spiritum sanctum, ac Verbum Deo universorum esse unitum. *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus* ; et, *Ego in Patre, et Pater in me est* . Ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchiæ prædicatio integra servabitur. »

B 27. Quod autem Verbum ab æternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiæ vel hypostasis proprius sit, ut declaravit synodus, liceat vos iterum a laborioso Origene audire. Nam quæ ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscum disputat : at quæ fidenter definit et affirmat, hæc vera est viri hujus perquam studiosi sententia. Itaque post ea quæ exercitationis gratia ad hæreticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit : « Si est imago D·i invisibilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quin etiam addere ausim cum sit similitudo Patris, non posse fieri ut aliquando non fuerit. Quando enim Deus, quem Joannes lucem appellat (nam *Deus lux est*), propriæ gloriæ splendore caruit, ut quis audeat principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? Quandonam vero non erat Verbum, Verbum, inquam, quod et Patrem cognoscit, et est character ac imago ejusdem substantiæ, quæ digne nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit? Intelligent enim qui dicere audent, Fuit aliquando cum non esset Filius, idem esse ac si diceret, Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, et, Vita non erat. » Idem rursus ita alibi loquitur : « Verum nefas est, nec periculum vacat, propter nostram infirmitatem, Deum, quantum in nobis est, unigenito privare Verbo quod semper cum illo fuit, et illa erat sapientia qua doctabatur. Alioquin eum non semper fuisse delectatum intelligendum erit. » En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus : vos vero, o novi Judæi et Caiphæ discipuli, quos Patres qui vestris voculis faverint exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis ; omnes enim a vobis abhorrent præter unum diabolum, qui nempe solus hujus vestræ defectionis pater et auctor exstitit, vo-

* Joan. x, 30. † Joan. xiv, 10. ‡ I Joan. i, 5. § Hebr. i, 3. ¶ Prov. viii, 30.

(26) Reg. et Basil. ψευδῆ.

(27) Certè legendum ἀλλ' ἔ, idque omnino exigit sensus.

(28) Sic Reg. Alii et editi, τούτου. Mox Reg. Μετὰ γοῦν, ubi alii et editi Μετὰ οὖν.

(29) Editio Parisiensis particulam ὡς addit ante πρότερον, sed abest a mss. et edit. Commel.; eam tamen nihil vetat in Latino exprimi.

(30) Reg. εἰκὼν omittit.

(31) Sic Regius. Editi autem et alii, ἡμῶν.

Itaque primum impietatem hanc insemavit, ac etiam nunc suadet ut œcumenicam synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa defnierit quæ ab initio tradidere testes oculati qui et ministri Verbi fuere. Nam fides quam synodus scripto confessæ est, ipsa vere est catholicæ Ecclesiæ, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere, Arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam synodum calumniari conantur. Nam non tam hujusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde etiam hæreticis audaciores.

28. Itaque cum suas illas voculas fuites esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem **ἄγενήτου**, id est, non facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuati, ut hujusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas et creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent: tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemis adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia hujus vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, ediscendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, et animam quam ex mente esse aiunt, quamvis unde illæ sint eis non lateat, tamen non-factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, inquam, illos quoque loqui debebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, disserere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quoque sensu

(32) Editio Parisiensis, ἀρειτικῶν. At mss. et editio Commel. ἀρείσεων. Nihilominus commode redditur per vocem *hæreticis*.

(33) Sic Reg. et Basil. hic et deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Græcam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplici v fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse ἀγενήτου patet, quia hæc vox opponitur voci γενητού, ut in Admonitione observatum est. Præterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in *Thesaurō*, assertionem primam, eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum v scribit. Hinc etiam editio Commeliniana et Parisiensis paulo post ἀγενήτα per unicum v habent; licet aliis in locis hoc vocabulum per duplex v scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Ariani: is enim in *Phædro* animam ait esse ἀγενήτον, quæ vox quoque per unum v ibidem scribitur. Hæc sunt Platonis verba: Πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινουόν, καὶ ὅπ' ἄλλου κινούμενον, παύσαν ἔχον κινήσεως, παύσαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινουόν, ἅτε οὐκ ἀπολείπον ἑαυτὸν, οὐποτε λήγει κινούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγενήτον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἐνός. Et γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆς γίνονται,

ὁμότερα, ἀλλὰ ταῦτα γεγράφασιν, ἅπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπὴρταί τοῦ Λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. Ἦν γὰρ ἡ σύνοδος ἐγγράφως ὠμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστίν. Ταύτην ἐκδικουόντες οἱ μαχάριοι Πατέρες οὕτως ἐγραψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐταῖς ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων (32) τολμηρότεροι.

convicti sunt non solum hæretici esse, sed aliis

28. Ἀμέλει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δευχθέντων τότε φαύλων, καὶ αἰεὶ δὲ εὐελέγκτων ὄντων ὡς ἀσεβῶν, ἐχρήσαντο παρ' Ἑλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ ἀγενήτου (33), ἵνα προφάσει καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, δι' οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσι πρὸς ἀσέβειαν ἀνάσχυντοι, καὶ πρὸς τὰς τοῦ Κυρίου βλασφημίας φιλόνοιχοι. Εἰ μὲν οὖν, ἀγνοοῦντες τὸ ὄνομα, οὕτως ἀναίσχυνοῦσιν, εἶδει μαθεῖν αὐτοὺς παρὰ τῶν αὐτοῖς δεδωκότων αὐτὸ, ὅτι (34) καὶ ὅν λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχὴν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἐξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοβήθησαν ὁμοῦ καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγενήτα, εἰδότες, ὅτι, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ καὶ ταῦτα πέφυκε· καὶ ἡ καὶ αὐτοὺς οὕτω λέγειν, ἡ μηδὲως λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν· εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ οὐκ (35) ἐστὶν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. Ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ συνδῶς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον συμφώνως τοῖς ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένους, καὶ ὅσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο Πατέρες καὶ Ἐγραφαί,

οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίνονται. Ἐπειδὴ δὲ ἀγενήτὸν ἐστὶ, καὶ ἀδιάρθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. Et paucis interjertis: Et δ' ἐστὶ τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ αὐτὸ κινουόν ἢ ψυχὴν, ἐξ ἀνάγκης ἀγενήτὸν τὸ καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. Id est: *Omnia anima est immortalis. Quod enim semper movetur, immortale est: quod autem movet aliud, et ab alio movetur, quomodoquidem finem habet motus, vitæ quoque finem habet. Solum igitur illud quod seipsum movet, quia seipsum non deserit, ne moveri quidem unquam desinit: quin etiam cæteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est motus. Principium autem est non-factum. Ex principio enim necesse est fieri omne quod fit, ipsum autem ex nullo fit: nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non-factum est, nec idem posse corrumpi necesse est. Et paulo post: Porro si ita est non aliud esse id quod seipsum movet quam animam, necesse profecto fuerit animam esse et non-factam et immortalem.* Hactenus Plato, qui tametsi hoc in loco animam non-factam esse asserit, alibi tamen, in *Timæo* videlicet, a summo Deo creatam fuisse diserite docet.

(34) Sic Reg. et Basil. At editio Commel. αὐτὰ ὅτι.

(35) Οὐκ δεest in editioe Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. et Basil. atque ita legerunt Ambr. Camald. et Nannius.

διηγησάμην· καὶ αὐτοὶ δὲ, εἴπερ ἄρα δύνανται, ἀποκρινέσθωσαν πῶς εὗρον τὴν ἄγραφον ταύτην λέξιν, ἢ ποῖς διανοήσῃ τὸν Θεὸν ἀγέννητον λέγουσι· διαφόρους· γὰρ σημασίας ἔχειν τὸ ὄνομα ἀκήκοα. Λέγεσθαι γὰρ φασιν (36) ἀγέννητον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι· καὶ πάλιν τὸ μήτε ὑπάρχον, μήτε δυνάμενον εἰς τὸ εἶναι γενέσθαι· καὶ τρίτον ἐστὶν αὐτοῦ σημαίνωμενον, τὸ ὑπάρχον μὲν, μήτε δὲ γενητὸν, μήτε ἀρχὴν ἐσχηκὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' ἀίδιον ὄν καὶ ἀδιάφθορον. Ἰσως μὲν οὖν τὰς πρώτας δύο διανοίας παρελθεῖν ἐβελήσουσι, διὰ τὸ ἐκείθεν (57) ἄσπον· κατὰ γὰρ τὴν πρώτην, ἔσται τὰ τε ἤδη γενόμενα καὶ τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι ἀγέννητα· τὸ γὰρ δεύτερον πλεόν ἔχει τούτου τὸ ἄσπον. Ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιούνται, κατ' αὐτὴν ὀνομάζοντες τὸ ἀγέννητον. Ἀλλὰ καὶ τούτο λέγοντες, οὐδὲν ἤτιόν εἰσιν ἀσβεῖς. Εἰ γὰρ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γενητὸν ἢ κτιστὸν, ἀλλ' ἀίδιον ὄν, τούτο λέγουσιν ἀγέννητον, τούναντίον δὲ τούτου (58) εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον· τίς οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν τῶν Θεομάχων; Τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω μαινομένους καταλιθώσειεν; Ἐπειδὴ γὰρ αἰσχύνονται προφέρειν ἔτι τὰ πρῶτα τῶν μύθων ἑαυτῶν λογάρια, ἐφ' οἷς κατεγνώσθησαν, ἀλλως πάλιν αὐτὰ σημαίνειν ἐπενόησαν οἱ δεῖλαιοι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀγέννητον. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστὶ, θηλονότι ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς γέγονε· καὶ εἰ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ ἔν ἄρα πρὶν γεννηθῆ· καὶ εἰ μὴ ἐστὶν ἀίδιος, ἦν ποτε ἦτε οὐκ ἦν.

rursus alio modo, nomine non facti, ut ipsi loquuntur, inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex

26. Ἐδει οὖν, ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονούντας, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις αὐτῶν (39) ῥήμασι σημαίνειν ἑαυτῶν τὴν ἑτεροδοξίαν, καὶ μὴ τῇ λέξει δῆθεν τοῦ ἀγέννητου σκέπειν ἑαυτῶν τὴν κακόνοιαν. Ἀλλ' οὐ ποιῶσι τούτο οἱ κακοῦθεις, πάντα δὲ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράττουσιν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος μετὰ ἄλλοτρίων ἐνδουμάτων ἀπατᾷ ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὗτοι τὸ ἀγέννητον ὀνομάζειν ἐπενόησαν, ἵνα, προσποιούμενοι τὸν Θεὸν εὐφημεῖν, κεκρυμμένην ἔχωσι τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βλασφημίαν, καὶ μετὰ καλύμματος αὐτὴν ἄλλοις σημαίνωσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ σοφίσματος αὐτῶν (40) γνωσθέντος, τί ἄρα πάλιν αὐτοῖς ἕτερον περιλείπεται, λεγέτωσαν. Εὐρομεν, φασὶν οἱ κακοῦργοι, καὶ προστιθέντες τοῖς προτέροις· λέγουσιν ἀγέννητον εἶναι τούτου, τὸ μὴ ἔχον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγχάνοντα. Ἀχάριστοι καὶ τῷ ὄντι τῶν Γραφῶν ἀνήκοοι, οἱ μὴ διὰ τιμὴν τὴν εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν ἀτιμίαν πάντα καὶ ποιῶντες καὶ λαλοῦντες, οὐκ εἰδότες, ὅτι ὁ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Πρῶτον μὲν γὰρ, κἄν οὕτω τὸν Θεὸν ὀνομάζωσιν, οὐ δείκνυται τῶν γενητῶν ὁ Λόγος. Τῆς γὰρ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτω

A synodus has voces *ex substantia et consubstantialis* congruenter his, quæ ex Scripturis de Salvatore dicta sunt, ediderit : qui item Patres ante synodum iisdem usi fuerint : ipsi autem, si utique possint, respondeant, quonam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exstat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant : siquidem multas huic voci inesse significationes audivi. Aiunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri : item, quod nec existit, nec fieri potest ut sit : tertio, quod existit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurda. Si enim prima admittatur significatio, certe quæ jam facta sunt, et quæ fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, *non-factum*, intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id non-factum appellent, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui, quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum voculas, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius æternus non est, fuit aliquando cum non esset.

185 29. Profecto illos ita denuo sentiente^s æquum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subtile ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulant, occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum hujusmodi involucro aliis innuerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondeant. Invenimus, inquit improbi, qui nimirum præter priores significationes aiunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit et Patrem. Namque primo, etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantiæ Patris, sic apud illum perpetuo existit. Nec enim hoc

(36) Sic Regius. Editi vero, φησιν.

(37) Ita Reg. et Basil. Editio autem Commel. διὰ τε ἐκείθεν.

(58) Lege τούτων.

(59) Reg. ἑαυτῶν.

(40) Sic Reg. At alii et editi, αὐτοῖς.

Itaque primum impietatem hanc insemnavit, ac etiam nunc suadet ut œcumenicam synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa defnierit quæ ab initio tradidere testes oculati qui et ministri Verbi fuere. Nam fides quam synodus scripto confessa est, ipsa vere est catholicæ Ecclesiæ, quam ut luertentur, placuit beatis Patribus ita scribere, Arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam synodum calumniari conantur. Nam non tam hujusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde etiam hæreticis audaciores.

28. Itaque cum suas illas voculas futes esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem **184** ἀγενήτου, id est, non facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuati, ut hujusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas et creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent: tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemis adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia hujus vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, ediscendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, et animam quam ex mente esse aiunt, quamvis unde illæ sint eis non lateat, tamen non-factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, Inquam, illos quoque loqui debebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, disserere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quoque sensu

(32) Editio Parisiensis, αἰρετικῶν. At mss. et editio Commel. αἰρέσεων. Nihilominus commode redditur per vocem *hæreticis*.

(33) Sic Reg. et Basil. hic et deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Græcam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplici v fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse ἀγενήτου patet, quia hæc vox opponitur voci γενητού, ut in Admonitione observatum est. Præterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in *Thesaurō*, assertionem primam, eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum v scribit. Hinc etiam editio Commeliniana et Parisiensis paulo post ἀγένητα per unicum v habent; licet aliis in locis hoc vocabulum per duplex v scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Ariani: is enim in *Phædro* animam ait esse ἀγένητον, quæ vox quoque per unum v ibidem scribitur. Hæc sunt Platonis verba: Πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινουὶν, καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παύσαν ἔχον κινήσεως, παύσαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινουὶν, ἅτε οὐκ ἀπολείπειν ἑαυτὸν, οὐποτε λήγει κινούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μὴδ' ἐξ ἐνός. Et γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆς γίνοντο,

ὁμότερα, ἀλλὰ ταῦτα γεγράφασιν, ἅπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπὲρταὶ τοῦ Λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. Ἦν γὰρ ἡ σύνοδος ἐγγράφως ὠμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ. Ταύτην ἐκδικουῦντες οἱ μαχάριοι Πατέρες οὕτως ἐγραψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐταῖς ἀπεδείχθησαν αἰρετικοὶ, καὶ τῶν ἄλλων αἰρέσεων (32) τολμηρότεροι.

convicti sunt non solum hæretici esse, sed aliis

28. Ἀμέλει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δευχθέντων τότε φαύλων, καὶ αἱ δὲ εὐελέγκτων ὄντων ὡς ἀσεβῶν, ἐχρήσαντο παρ' Ἑλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ ἀγενήτου (33), ἵνα προφάσει καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, δι' οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσι πρὸς ἀσέβειαν ἀναίσχυντοι, καὶ πρὸς τὰς τοῦ Κυρίου βλασφημίας φιλόνηκοι. Εἰ μὲν οὖν, ἀγνοοῦντες τὸ ὄνομα, οὕτως ἀναίσχυντοῦσιν, ἔδει μαθεῖν αὐτοὺς παρὰ τῶν αὐτοῖς δωδωκῶτων αὐτὸ, ὅτι (34) καὶ δι' λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχὴν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἐξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοδῆθησαν ὁμως καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγένητα, εἰδότες, ὅτι, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ καὶ ταῦτα πῶφυκε· καὶ ἡ καὶ αὐτοὺς οὕτω λέγειν, ἢ μηδὲως λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν· εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ οὐκ (35) ἐστὶν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. Ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ συνδὸς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον συμφώνως τοῖς ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένους, καὶ ὅσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο Πατέρες καὶ ἔγραψαν,

οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίνοντο. Ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιόφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. Et paucis interjertis: Et δ' ἐστὶ τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ αὐτὸ κινουὶν ἢ ψυχὴν, ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. Id est: *Omnia anima est immortalis. Quod enim semper movetur, immortale est: quod autem movet aliud, et ab alio movetur, quandoquidem finem habet motus, vitæ quoque finem habet. Solum igitur illud quod seipsum movet, quia seipsum non deserit, ne moveri quidem nunquam desinit: quin etiam cæteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est motus. Principium autem est non-factum. Ex principio enim necesse est fieri omne quod fit, ipsum autem ex nullo fit: nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non-factum est, nec idem posse corrumpi necesse est.* Et paulo post: *Porro si ita est non aliud esse id quod seipsum movet quam animam, necesse profecto fuerit animam esse et non-factam et immortalem.* Hactenus Plato, qui tametsi hoc in loco animam non-factam esse asserit, alibi tamen, in *Timæo* videlicet, a summo Deo creatam fuisse diserte docet.

(34) Sic Reg. et Basil. At editio Commel. αὐτὰ ὅτι.

(35) Οὐκ δεest in editioe Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. et Basil. atque ita legerunt Ambr. Camald. et Nannius.

διηγησάμεν· και αὐτοὶ δὲ, εἴπερ ἄρα δύνανται, ἀπο-
κρινέσθωσαν πῶς εὔρον τὴν ἄγραφον ταύτην λέξιν,
ἢ ποῖα διανοία τὸν Θεὸν ἀγένητον λέγουσι· διαφύ-
ρους· γὰρ σημασίας ἔχειν τὸ ὄνομα ἀκήκοα. Λέ-
γεσθαι γὰρ φασιν (36) ἀγένητον τὸ μήπω μὲν γενό-
μενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι· και πάλιν τὸ μήτε
ὑπάρχον, μήτε δυνάμενον εἰς τὸ εἶναι γενέσθαι· και
εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦ σημαίνονμενον, τὸ ὑπάρχον μὲν,
μήτε δὲ γενητὸν, μήτε ἀρχὴν ἐσχηκὸς εἰς τὸ εἶναι,
ἀλλ' ἀίδιον ὄν και ἀδιάφθορον. Ἰσως μὲν οὖν τὰς
πρώτας δύο διανοίας παρελθεῖν ἐβελήσουσι, διὰ τὸ
ἐκείθεν (37) ἀποπον· κατὰ γὰρ τὴν πρώτην, ἔσται
τὰ τε ἤδη γενόμενα και τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι
ἀγένητα· τὸ γὰρ δεύτερον πλέον ἔχει τούτου τὸ
ἀποπον. Ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιοῦνται, κατ'
αὐτὴν ὀνομάζοντες τὸ ἀγένητον. Ἀλλὰ και τοῦτο
λέγοντες, οὐδὲν ἤττον εἰσιν ἀσεβεῖς. Εἰ γὰρ τὸ μὴ
ἔχον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γενητὸν ἢ κτιστὸν,
ἀλλ' ἀίδιον ὄν, τοῦτο λέγουσιν ἀγένητον, τοῦναντίον δὲ
τούτων (38) εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον· τίς οὐ συνορᾷ τὴν
πανουργίαν τῶν Θεομάχων; Τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω
μεινομένους καταλιθώσειεν; Ἐπειδὴ γὰρ αἰσχύνονται
προφέρειν ἔτι τὰ πρῶτα τῶν μύθων ἑαυτῶν λογάρια,
ἐφ' οἷς κατεγνώσθησαν, ἀλλως πάλιν αὐτὰ σημαίνειν
ἐπενόησαν οἱ δεῖλαι οἱ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ, ὡς αὐτοὶ
λέγουσιν, ἀγένητου. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστίν,
δηλονότι ἐξ οὐκ ὄντων και αὐτὸς γέγονε· και εἰ ἀρ-
χὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ ἦν ἄρα πρὶν γεννηθῆ· και
εἰ μὴ ἐστὶν ἀίδιος, ἦν ποτε ἄτε οὐκ ἦν.

rursus alio modo, nomine non facti, ut ipsi loquuntur, excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus: si item principium existendi ha-

bet, sane non erat ante quam genitus est: denique si æternus non est, fuit aliquando cum non esset.

29. Ἐδεῖ οὖν, ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονούντας, C
ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις αὐτῶν (39) ῥήμασι σημαίνειν
ἑαυτῶν τὴν ἑτεροδοξίαν, και μὴ τῇ λέξει δῆθεν τοῦ
ἀγενήτου σκέπειν ἑαυτῶν τὴν κακόνειαν. Ἀλλ' οὐ
ποιοῦσι τοῦτο οἱ κακοήθεις, πάντα δὲ κατὰ τὸν πα-
τέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράτ-
τουσιν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος μετὰ ἀλλοτριῶν ἐνδυμάτων
ἀπατᾷ ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὕτοι τὸ ἀγένητον ὀνομάζειν
ἐπενόησαν, ἵνα, προσποιούμενοι τὸν Θεὸν εὐφημεῖν,
κεκρυμμένην ἔχουσαν τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βλασφημίαν,
και μετὰ καλύμματος αὐτὴν ἄλλοις σημαίνωσιν.
Ἀλλὰ και τούτου τοῦ σοφίσματος αὐτῶν (40) γνω-
σθέντος, τί ἄρα πάλιν αὐτοῖς ἕτερον περιλείπεται,
λεγέτωσαν. Εὐρομεν, φασίν οἱ κακοῦργοι, και προσ-
τιθέντες τοῖς προτέροις· λέγουσιν ἀγένητον εἶναι
τοῦτο, τὸ μὴ ἔχον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ και D
τοῖς γενητοῖς αὐτὸν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγγά-
νοντα. Ἀχάριστοι και τῷ ὄντι τῶν Γραφῶν ἀνήκοοι,
οἱ μὴ διὰ τιμὴν τὴν εἰς τὸν Θεὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς
τὸν Υἱὸν ἀτιμίαν πάντα και ποιοῦντες και λαλοῦντες,
οὐκ εἰδότες, ὅτι ὁ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν
Πατέρα. Πρῶτον μὲν γὰρ, κἂν οὕτω τὸν Θεὸν ὀνο-
μάζωσιν, οὐ δείκνυται τῶν γενητῶν ὁ Λόγος. Τῆς
γὰρ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτω

A synodus has voces *ex substantia et consubstantialis* congruenter his, quæ ex Scripturis de Salvatore dicta sunt, ediderit: qui item Patres ante synodum iisdem usi fuerint: ipsi autem, si utique possint, respondeant, quonam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exstat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant: siquidem multas huic voci inesse significationes audivi. Aiunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri: item, quod nec existit, nec fieri potest ut sit: tertio, quod existit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurda. Si enim prima admittatur significatio, certe quæ jam facta sunt, et quæ fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, *non-factum*, intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id non-factum appellent, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui, quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum vocolas, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem

si æternus non est, fuit aliquando cum non esset.

185 29. Profecto illos ita denuo sentiente^s æquum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulantes, occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum hujusmodi involucro aliis innuerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondeant. Invenimus, inquit improbi, qui nimirum præter priores significationes aiunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit et Patrem. Namque primo, etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantiæ Patris, sic apud illum perpetuo existit. Nec enim hoc

(36) Sic Regius. Editi vero, φησιν.

(37) Ita Reg. et Basil. Editio autem Commel. διὰ τε ἐκείθεν.

(38) Lege τούτων.

(39) Reg. ἑαυτῶν.

(40) Sic Reg. At alii et editi, αὐτοῖς.

nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non-facti refertur ad Filium, sed ad ea quæ per Filium facta sunt: ac quemadmodum qui architectum, domus vel urbis ædificatorem appellat, non huiusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in ædificiis construendis artem et scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his quæ ab ipso facta sunt: cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis ædificiis: ac proinde propter filium, ipsum patrem vocat; et propter opera, creatorem et effectorem: eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat, significatque illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris fetum esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

30. Nec enim ipsi quoque prophetæ, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent Verbum unum esse ex omnibus; quippe cum illis perspectum esset Filium alium esse a factis rebus; eumque ob suam cum Patre similitudinem, omnium quoque esse Dominum: sed quia omnium quæ per Filium fecit, ipse Dominus est, eorumque potestatem Filio dedit, qua data, ipse rursus omnibus per Verbum dominatur: similiter Deum, Dominum virtutum dixere, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia et Filii Pater, et virtutum per Filium factarum Dominus est. Nam et ipsum etiam Verbum quod est in Patre, horum omnium Dominus est, omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia quæ Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictionum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane si prorsus ita ipsi videtur: verum non eo utatur nomine ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse; sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed et rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, **186** nihilominus Verbum et imago Patris et eidem consubstantiale est, ac proinde cum ejus sit imago, aliud certe a rebus factis et ab omnibus esse dicendum est. Cujus enim est imago, ejus et proprietatem et similitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum et omnipotentem appellat, is in non-facto et omnipotente huius Verbum et sapientiam, quæ ipse est Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitavere non ut Deum honorarent, sed ut signum suæ erga Salvatorem malevolentis exhiberent. Si enim Dei honor et veneratio illis curæ fuisset, satius sane

A παρ' αὐτῶν ἐστὶν αἰδίως. Οὐ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο παραιρεῖ τὴν τοῦ Λόγου φύσιν, οὐδὲ πάλιν τὸ ἀγένητον πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει τὸ σημαίνουµενον, ἀλλὰ πρὸς τὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενόμενα· καὶ ὡσπερ ὁ τὸν ἀρχιτέκτονα πρῶτων καὶ λέγων δημιουργὸν οἰκίας ἢ πόλεως οὐ συναριθμεῖ τῷ ὀνόματι τοῦτω τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱὸν, ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν εἰς τὰ ἔργα τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, σημαίνων μὴ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα, δημιουργὸν αὐτὸν καλεῖ· τὴν δὲ φύσιν τοῦ ποιησαντος εἰδὼς, οἶδεν ἄλλον εἶναι παρὰ ταῦτα τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα· καὶ διὰ μὲν τὸν υἱὸν, πατέρα αὐτὸν καλεῖ, διὰ δὲ τὰ ἔργα κτιστὴν καὶ ποιητὴν· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ λέγων οὕτω τὸν Θεὸν ἀγένητον ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν (41) ὀνοµάζει, σημαίνων μὴ µόνον μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν γενητῶν (42) ποιητὴς ἐστίν· οἶδεν µέντοι τὸν Λόγον ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ µόνον ἴδιον τοῦ Πατρὸς γέννηµα, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε καὶ συνέστηκε.

30. Καὶ γὰρ καὶ παντοκράτορα τὸν Θεὸν οἱ προφήται λέγοντες, οὐ διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον ἓνα τῶν πάντων, οὕτως αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο, ἤδεισαν γὰρ τὸν Υἱὸν ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ πάντων καὶ αὐτὸν κρατοῦντα, κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ὁμοίτητα· ἀλλ' ὅτι πάντων, ὧν διὰ τοῦ Υἱοῦ πεποιήκεν, αὐτὸς κρατεῖ, τούτων τε τὴν ἐξουσίαν τῷ Υἱῷ δέδωκε, καὶ δεικνύς, πάλιν αὐτὸς τῶν πάντων διὰ τοῦ Λόγου κυριεύει· πάλιν τε Κύριον τῶν δυνάμεων λέγοντες τὸν Θεὸν, οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Λόγον ἓνα τούτων τῶν δυνάμεων, τοῦτ' ἔλεγον (43), ἀλλ' ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατὴρ ἐστίν, τῶν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενοµένων δυνάμεων Κύριός ἐστι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (44) πάλιν ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, πάντων τούτων ἐστὶ Κύριος, καὶ πάντων κρατεῖ· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ὡσπερ οὖν τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν (45), οὕτως ὁ βουλόµενος λέγειν τὸν Θεὸν ἀγένητον λεγέτω µὴν, εἰ ἅπασι οὕτως αὐτῷ δοκεῖ, μὴ µέντοι διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον τῶν γενητῶν, ἀλλ' ὅτι, καθὰ προεῖπον, ὁ Θεὸς οὐ µόνον οὐκ ἐστὶ γενητὸς, ἀλλὰ καὶ τῶν γενητῶν ποιητὴς ἐστὶ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Καὶ γὰρ καὶ οὕτω λεγοµένου τοῦ Πατρὸς, πάλιν εἰκὼν ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς· εἰκὼν δὲ ὧν αὐτοῦ, ἄλλος ἂν εἴη τῶν γενητῶν καὶ τῶν πάντων· οὐ γὰρ ἐστὶν εἰκὼν, τούτου καὶ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ὁμοίωσιν ἔχει, ὥστε τὸν λέγοντα ἀγένητον καὶ παντοκράτορα τὸν Πατέρα, νοεῖν ἐν τῷ ἀγένητῳ καὶ τῷ (46) παντοκράτορι καὶ τὸν τούτου Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄλλ' οἱ θαυµαστοὶ καὶ εἰς ἀσέβειαν εὐχερεῖς, οὐ τῆς εἰς τὸν Θεὸν τιμῆς φροντίζοντες, ἐφεύρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγενήτου, τῆς δὲ κατὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν κακονόλας· εἰ γὰρ ἐμελλεν αὐτοῖς τιμῆς καὶ εὐφηµίας, εἶδει µᾶλλον καὶ τοῦτο βέλτιον ἢν Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτοῦς, ἢ ἐκεῖνος ὀνοµάζειν

(41) Basil. αὐτόν.

(42) Sic Reg. At alii et editio Commel. γεννημάτων.

(43) Sic Reg. et Basil. Alii vero et editi, τοῦτ'

ἔλεγον.

(44) Sic Reg. At alii et editi, Καὶ γὰρ αὐτός.

(45) Reg. τὸν τοιοῦτον ἔχει νοῦν.

(46) Sic Reg. Alii autem et editi τῷ omitunt.

αὐτοὺς· λέγοντες μὲν γὰρ ἐκαίνοι τὸν Θεὸν ἀγέννητον, ἐκ τῶν γενομένων αὐτῶν, καθὰ προείπον, ποιητὴν μόνον λέγουσιν, ἵνα καὶ τὸν Λόγον ποιήματα σημανῶσι κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονὴν· ὁ δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα λέγων εὐθὺς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν σημαίνει, καὶ οὐκ ἀγνοῆσει, ὅτι, Υἱοῦ ὄντος, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ γενόμενα ἐκτίσθη πάντα.

Filium quoque intelligit, nec dubitare potest quin, si Filius exsistat, res factæ omnes per Filium sint creatæ.

31. Οὐκοῦν καὶ μᾶλλον ἢ (47) ἀληθέστερον ἂν εἴη τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνειν καὶ Πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγέννητον· τοῦτο μὲν γὰρ τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γενόμενα ἔργα σημαίνει· τὸ δὲ τοῦ Πατρὸς ὄνομα τὸ ἴδιον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα γνωρίζει. Ὅσαυ δὲ ὁ Λόγος τῶν γεννητῶν διαφέρει, τοσούτον καὶ πλεόν τὸ λέγειν τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ λέγειν ἀγέννητον διαφέρει ἂν· καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἄγραφον καὶ ὑποπτον, ποικίλην ἔχον τὴν σημασίαν ἐστίν· ἐκεῖνο (48) δὲ ἀπλοῦν καὶ ἔγγραφον, καὶ ἀληθέστερον, καὶ μόνον σημαίνει τὸν Υἱόν. Καὶ τὸ μὲν ἀγέννητον παρ' Ἑλλήνων εὐρηται τῶν μὴ γνωσκόντων τὸν Υἱόν· τὸ δὲ Πατὴρ παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐγνωσθῆ καὶ κεχάρισται· καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτὸς τίνοσ ἐστὶν Υἱός, ἔλεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγέννητον αὐτός· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὐχεσθαι διδασκῶν οὐκ εἶπεν· Ὅταν δὲ προσεύχησθε, λέγετε· Θεὸς ἀγέννητε (49)· ἀλλὰ μᾶλλον· Ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησεν. Ἐκέλευσε γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα ἀγενήτου καὶ γενητοῦ, οὐδὲ εἰς ὄνομα ἀκτίστου καὶ κτισματοσ, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ τελειούμενοι υἱοποιούμεθα καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς δὲ ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον. Εἰ δὲ καὶ Πατέρα θέλει λέγειν ἡμῶν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ Πατέρα, οὐ χρὴ διὰ τοῦτο συνεκτείνειν ἑαυτοὺς τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο γὰρ δι' αὐτὸν λέγεται παρ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἡμέτερον ὁ Λόγος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονεν ἐν ἡμῖν· ἀκολούθως διὰ τὸν ἐν ἡμῖν Λόγον καὶ ἡμῶν ὁ Θεὸς λέγεται Πατὴρ. Τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν Πνεῦμα τοῦ Λόγου δι' ἡμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὡς ἡμῶν ὀνομάζει· οὕτως δὲ (50) τοῦ Ἀποστόλου νοῦς ἐστὶ λέγοντος· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κράζον· Ἀββὰ ὁ Πατὴρ.

32. Ἄλλ' ἴσως καὶ διὰ τὸ ὄνομα τὸ ἀγέννητον ἐλεγχθέντες, πονηροὶ τὸν τρόπον ὄντες, ἐθελήσουσι καὶ αὐτοὶ λέγειν· Ἐδεῖ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν Γραφῶν τὰ

A erat præstabatque illos Deum, Patrem agnoscere et dicere, quam eum hujusmodi nomine vocare. Cum enim illi Deum non-factum appellant, illum ex rebus factis, ut supra dixi, effectorem tantum dicunt, ut scilicet Verbum quoque factum esse significant, quod quidem plurimum ipsis arridet. Qui vero Deum, Patrem nominat, statim in illo si Filius exsistat, res factæ omnes per Filium sint creatæ.

31. Itaque melius veriusve fuerit Deum ex Filio significare Patremque dicere, quam eum ex solis operibus non-factum appellare. Nam id quidem nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta indicat: Patris autem nomen proprium ex ejus substantia fetum significat. Quantum autem est discriminis Verbum inter et res factas, tantum et amplius differt Deum, Patrem dicere, et non-factum appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non existat suspectumque est, ac variam habet significationem. At simplex est aliud nomen, habeturque in Scripturis, ac veritati magis est consentaneum, eoque solus Filius significatur. Præterea, nomen non-facti a gentilibus qui Filium non cognoscunt inventum est: at Patris nomen ab ipso Domino nostro probatum et datum est. Ipse enim, qui certe cujus Filius esset, non nesciebat, ait: *Ego in Patre, et Pater in me est*¹¹, et: *Qui videt me, videt et Patrem*¹², et: *Ego et Pater unum sumus*¹³. Nullo autem in loco Patrem ipse non-factum vocat. Quin etiam cum nos orare docuit, non dixit: Cum oratis, dicite: Deus non-factus. Sed potius: Cum oraveritis, dicite: *Pater noster qui es in cælis*¹⁴. Nostræ quoque fidei caput eodem voluit spectare. Nec enim nos in nomine non-facti et facti, vel in nomine non-creati et creati baptizari jussit, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ita enim nos initiati vere efflicimur filii Dei, et Patris nomen pronuntiantes, ex hoc nomine Verbum, quod in Patre est, cognoscimus. Licet porro proprium sui ipsius Patrem, nostrum quoque Patrem appellari concedat, non tamen idcirco nos cum Filio secundum naturam exæquare debemus. Nempe is ipse causa est cur ita etiam a nobis appelletur. Quia enim Verum corpus nostrum assumpsit, et inter nos versari voluit; convenienter ob Verbum quod apud nos est, noster quoque Pater Deus ipse dicitur. Nam Verbi Spiritus qui in nobis est, per nos suum ipsius Patrem tanquam nostrum appellat. Ea sane mens est Apostoli dicentis: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater*¹⁵.

32. Verum fortassis ipsi tandem convicti nomen non-facti inepte usurpasse, hæc nobis pro sua improbitate velint reponere: Decuisset igitur nihil de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo dicere,

¹¹ Joan. xiv, 10. ¹² ibid. 9. ¹³ Joan. x, 30. ¹⁴ Matth. vi, 9. ¹⁵ Galat. iv, 6.

(47) Ἡ deletum est in Regio codice.

(48) Sic Reg. Alii autem et editi, ἐκεῖ.

(49) Sic Reg. At alii et editi, Θεὸς ἀγέννητε.

(50) Sic Reg. In aliis vero et editis δὲ δεσῖ.

nisi quæ de illo in Scripturis habentur, non vero vocabula, quæ in Scripturis non exsunt, inducere. Ita sane oportuisse ego quoque consenserim : siquidem longe aptiora sunt veritatis argumenta quæ ex Scripturis eruuntur, **187** quam quæ aliunde. Verum, uti jam dixi, perversitas astutiaque et versatilis Eusebianorum impietas episcopos impulit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, quidius exponerent. Itaque probavimus ea, quæ a synodo scripta sunt, rectum sensum continere : at contra ostensum est et fuites admodum Arianorum voculas, et pravos mores esse. Nam et ipsum non-facti vocabulum quod propriam habet significationem et pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo ut veluti gigantes cum Deo pugnent. Verum neque cum illas voculas proponerent, damnationem potuerunt effugere; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte et pie adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt : sed semper cum rubore fuerunt victi, eorumque hæresis ubique est proscripta. Hæc quidem quæ tunc in synodo acta esse memini, ut potui, memoravi : nec tamen me fugit pertinaces Christi hostes neque his auditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros, istisque alias rursus addituros. Nam, ut proprietæ verbis utar, *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas*¹⁶, sane illi quoque qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, charissime, hæc ut acceperis, tecum, quæso, perlege : quæ si tibi recta esse videntur, ea fratribus qui tunc forte aderunt legas velim, ut illi, his auditis, zelum quidem synodi in tuenda veritate, et in explicanda sententia accusationem approbent; Arianorum autem Christi hostium condemnent perveraciam et vanas rationes, quas impiæ suæ hæresis propugnandæ causa sibi ipsis sunt commenti : quoniam Deum et Patrem decet gloria, honor et adoratio, una cum principii experte ejusdem Filio et Verbo, necnon sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

¹⁶ Jerem. XIII, 23.

(51) Sic Reg. et Basil. At alii et editi et omitunt.

(52) Sic Reg. et Basil., quæ et legit Ambros. Ca-

περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα λέγεσθαι, καὶ (51) μὴ ἀγράφους ἐπεισάγεσθαι λέξεις. Ναὶ ἔδει, φαίην ἂν καὶ ἔγωγε· ἀκριβέστερα γὰρ ἐκ τῶν Γραφῶν μᾶλλον ἢ ἐξ ἐτέρων ἐστὶ τὰ τῆς ἀληθείας γνωρίσματα. Ἄλλ' ἡ κακότηθεια καὶ μετὰ πανουργίας παλιμβολοῦσθε βία τῶν περὶ Εὐσέβιον ἠγάχασε, καθὰ προείπον, τοὺς ἐπισκόπους λευκότερον ἐκθέσθαι τὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀνατρέποντα ῥήματα· καὶ τὰ μὲν παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα διάνοιαν ὀρθὴν ἔχοντα δέδεικται· τῶν δ' Ἀρειανῶν καὶ τὰ λογάρια σαθρὰ, καὶ ἐτρόπος πονηρὸς ἐφάνη. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγέννητον ὄνομα ἴδιαν ἔχον διάνοιαν, καὶ δυνάμενον εὐσεβῶς προφέρεισθαι, αὐτοὶ πάλιν κατὰ τὴν ἴδιαν ἐνθύμησιν, ὡς ἠθέλησαν, ὀνομάζουσιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ Σωτῆρος, ἵνα μόνον ὡς γίγαντες θεομαχεῖν φιλονεικῶσιν. Ἄλλ' οὕτε ἐκείνα τὰ λογάρια προφέροντες ἔμειναν ἀκατάγνωστοι, οὕτε τὸ ἀγέννητον καλῶς καὶ εὐσεβῶς δυνάμενον ὀνομάζεσθαι, ὅμως, κακῶς αὐτοὶ φρονούντες, λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν· κατησχύνθησαν γὰρ ἐν πᾶσι, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἐσθητικῶς πανταχοῦ. Ταῦτα μὲν, ὡς ἠδυνήθη, ἀπομνημονεύσας τὰ ἐν τῇ συνόδῳ τότε πραχθέντα δεδήλωκα· οἶδα δὲ, ὅτι τῶν Χριστομάχων οἱ φιλέριδες οὐδὲ τούτων ἀκούσαντες μεταβάλλεσθαι θελήσουσιν, ἀλλὰ περιδραμοῦνται πάλιν ἐτέρας ζητοῦντες προφάσεις, καὶ μετὰ ταύτας πάλιν ἐτέρας ἐπινοήσουσι. Κατὰ γὰρ τὸ προφητικόν· *Εἰ ἀλλάξεται Αἰθιοῦ τὸ δέριμα αὐτοῦ, καὶ κάρδαλις τὰ ποικίλλματα αὐτῆς*, καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν εὐσεβῶς φρονεῖν. μεμαθηκότες ἀσεβεῖν. Σὺ μέντοι, ἀγαπητὲ, δεξιόμενος, ἐντυχὲ κατὰ σαυτόν· καὶ εἰ δοκιμάσειας καλῶς ἔχειν, ἀνάγνωθε καὶ τοῖς τότε παροῦσιν ἀδελφοῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ, ταῦτα μαθόντες, ἀποδέξωνται μὲν τῆς συνόδου τὸν ζῆλον τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν τῆς διανοίας ἀκριβείαν· καταγνώσι δὲ τῆς τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν, καὶ τῶν ματαίων προφάσεων αὐτῶν, ὅς (52) τῆς ἀσεβοῦς αὐτῶν χάριν αἰρέσεως ἀναπλάττειν ἐν αὐτοῖς μεμελετήκασιν· ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ Υἱῷ καὶ Λόγῳ, ὅμα τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

malid. Hæc vero usque ad ὅτι desunt in aliis et edit. Commel.

EUSEBII CÆSARIENSIS

EPISTOLA

AD SUÆ PAROECIÆ HOMINES

Vide in Eusebio Cæsariensi, tom. XX hujus editionis Patrum Græcorum.

ADMONITIO

IN EPISTOLAM DE SENTENTIA DIONYSII.

I. *Quam hactenus sectati sumus temporis rationem, haud certis notis in hac epistola deprehendere valemus; solo quippe Dionysii vindicandi studio incensus Athanasius nullatenus fere attingit illorum temporum conditionem. Non desunt tamen conjecturae quae nos moveant ad eam post tractatum seu epistolam de Nicænis decretis reponendam. Nam eodem ferme tempore conscriptam indicant quæ num. 19 leguntur, Arianos scilicet adversus Nicænam synodum tum passim et ubique obmurmurasse, quod præcedentis epistolæ tempori apprime congruit. Item ex modo hujus epistolæ ordiendæ haud leve ducitur argumentum: etenim iisdem fere verbis initio adhibitis, hanc perinde atque præcellentem, ad virum dirigit controversiis Catholicos inter Arianosque habitis interesse solitum, unde augurari licet ad eundem ipsum utramque fuisse missam. Imo subodoramur hujus scribendæ occasionem ex præcedenti obortam esse: quippe cum ibi Dionysii locum pro tuenda adversus Arianos τοῦ ἁμοούσιου voce attulisset Athanasius; hæc causa fuisse videtur cur Ariani Dionysii scripta ad suam sententiam detorquere nequidquam tentarent. Sed hæc conjecturae non omnem prorsus amoveant dubitandi locum.*

II. *Ariani itaque Catholicorum argumentis passim confutati, suam hæresim Dionysii Alexandrini episcopi auctoritate fulcire nisi sunt, prolatio ejusdem litteris anno 265 conscriptis: ubi dum Sabellianorum confutaret errorem, in similitudines quasdam inciderat, quibus, licet præter auctoris mentem, læsa videretur Verbi divinitas. Verum ea de re postea apud gentilem suum Dionysium Romanum accusatus libros quosdam Apologiamque conscripsit ad eam propulsandam criminationem. Ex his autem postremis decessoris sui scriptis Athanasius luculenta quædam excerpit loca, quibus peropportune Arianicam relundit impudentiam, Catholicumque Dionysium plane commonstrat, et ab Arii sententia alienissimum.*

III. *Eximia porro hic obvia Dionysii loca, quibus tertio sæculo Dionysii adversariorum depulsa criminatione; quarto, Arianorum culumnia simul et prava doctrina confutata est; pari hodieque vi polleant ad novos refellendos Arianos, qui Verbi divinitatem haud minore quam prisci illi impietate oppugnant: quique suam sententiam venditant ut prioribus Ecclesiæ sæculis vulgo 188-191 receptam. Namque, ut cætera taceam, ex iis quæ num. 19 habentur planum est voces illas, ἐκ τῆς οὐσίας, et ἁμοούσιον, jam tum usitatas vulgatasque fuisse; ita ut de Filio loquentem ea verba impugnasse erroneum haberetur; omisisse, suspiciosum. Eminet vero omnibus aliis Dionysii dictis, hæc præclara, aureisque apicibus exaranda sententia, qua omnes prostigantur adversus Trinitatem obortæ hæreses, num. 17: Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν Μονάδα πλάτυνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμειωτον εἰς τὴν Μονάδα συγκεφαλαίουμεθα. Sic nos quidem Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, ac vicissim Trinitatem, quæ iuminui nequit, in Unitatem contrahimus. Hæc, inquam, sententia quæ in omnibus Græcis Athanasii editis hactenus desiderabatur, jam primo Græce prodit omnium fide manuscriptorum restituta. Collapsa quippe fuit, quod voces Τοῖάδα et Μονάδα similiter omnino desinerent.*

IV. *Et vero non hæc una ex Græco textu exciderat sententia: multæ quippe aliæ sunt in hac epistola amanuensium vitio omissæ, quod videlicet duæ consequenter positæ clausulæ, vel eadem vel similiter desinente voce caderent: quæ omnes optimorum manuscriptorum ope jam sunt feliciter restitutæ. Et sane nihil frequentius in toto Athanasii operum decursu videre est, quam clausulus integras hoc lapsus genere prætermissas. Ut vel hinc palam omnibus sit quam necessaria fuerit nova ejusdem sancti doctoris operum editio.*

V. *Quod autem Eusebius, qui Dionysii gesta fuscè satis prosequitur, ne verbum quidem de hac historia fecerit; hinc sane augetur jam vulgata de ipso, nimisque firma Arianismi suspicio. Callide profecto tacuit hæresi suæ exitiosum historiam: quam incautius, ut ait Athanasius, alii Ariani, in suamque perniciem evulgarunt. Apparet autem ex quibusdam hujus epistolæ locis ipsum Arium de Dionysio rumorem illum sparsisse: nisi forte tropice Arium pro Arianis Athanasius significet: quem item Arium quasi superstitem aliquando loquentem inducit; tametsi hanc epistolam post defunctum Arium scriptam fuisse vix quispiam sit dubitandi locus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας· βεβαιῶν κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως ἐφρόνη, ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος· καὶ μάτηρ αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν (53).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

Quod Dionysius Alexandrinus episcopus adversum Arianam hæresim senserit, ut et Nicæna synodus: et quod fulso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

4. Sero significasti non ita pridem apud vos habitam contra Christi hostes disputationem; etenim antequam tua id mihi charitas scriberet, diligenter aciscitatus hæc didiceram, libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summopere probavi, quæ ita recte sentiat de beatis Patribus nostris; dementiamque Arianorum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum hæresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio; impudentibus illi cavillationibus, sophismatibusque callidis hactenus semper sunt usi; nunc vero eo audaciæ processerunt, ut etiam Patres calumnientur: quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim *adversus Dominum, et adversus Christum ejus meditari* ausi sunt¹⁷, quid mirum si beatæ memoriæ virum Dionysium episcopum Alexandrinum, ut doctrina secum consentientem criminentur? Quem enim ipsi ad commendationem suæ hæreseos laudibus ornare videntur, quanquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed et omnium gravissima calumnia vellicant: haud secus quam prædones et infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frugi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati ascribunt.

192 2. Si quam igitur sententiæ dictisve suis

¹⁷ Psal. II, 2.

(53) Reg. quem sequimur, ἑαυτῶν. Editi et reliqui mss. αὐτῶν. In editis post titulum legitur, ἐπιστολῆ, quæ vox in nullo codice habetur: tametsi certum est epistolam esse. Felckmanni tertius anonymus hunc habet titulum: Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν Ἀπολογία ὑπὲρ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. *Ejusdem contra Arianos Apologia pro Dionysio episcopo Alexandriæ.*

(54) Σὺν in editis deest: omnes mss. habent.

(55) Sic Taurinensis, Colbertinus, Jesuit. et Felckmanni qui notatur Fr. 1, et ita legit Nannius.

1. Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως, τῆς γενομένης παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς Χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράφαι τὴν σὴν διάβεισιν, ἔμαθον φιλοπευστῶν καὶ ἡδέως ἀκούων περὶ τῶν τοιούτων. Τὴν μὲν οὖν σὴν (54) εὐλόβειαν ἀπεδεξάμην καλῶς φρονούσαν περὶ τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν· τῶν δ' Ἀρειομανιτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνω· οὐδὲν γὰρ οὐτ' εὐλογον, οὔτε πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς ῥητὸν ἐχούσης τῆς αἵρέσεως (55) αὐτῶν, ἀλλ' μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφίσματα πιθανά· νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς Πατέρας τετολμήχασι· καὶ οὐκ ἀλλότριόν γε, ἀλλὰ καὶ οἰκτεῖον τοῦτο τῆς κακολοίας ἐστὶν αὐτῶν. Οἱ γὰρ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ μελετᾶν ἐπιχειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μακαρίτην Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας (56) ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν καὶ ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν; Ὅν γὰρ ἐάν οὔτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν αἵρέσεως δόξωσιν εὐφημεῖν, καὶ μακάριον αὐτὸν ὀνομάζωσι, τοῦτον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν· ὡσπερ λησταὶ τινες καὶ τὸν τρόπον ἀσεμνοὶ, οἱ, ἐπειδὴν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἐπιτηδεύμασιν οὐκ ἐπιδύονται, τοὺς σώφρονας συναριθμοῦσιν (57) ἑαυτοῖς, καταψευδόμενοι τῆς ἐκείνων σωφροσύνης.

2. Εἰ μὲν οὖν θαρρόουσιν οἱς φρονούσι καὶ λέγουσι,

Sed Regius, et Basil. cum omnibus editis τῆς διαίρεσεως. Præstat prior lectio: quod suadet etiam ex simili sententia quæ in superiore epistola ita legitur num. 2. Οὐδὲν γὰρ ὀρώντες εὐλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι.

(56) Τῆς Ἀλεξανδρείας Taurin. Colbert. Jesuit. Mox Reg. Taurin. Colbert. et Fr. 1, ὁμόδοξον ἑαυτῶν. Sed Basil. cum editis omnibus, ὁμόδοξον αὐτῶν.

(57) Sic Reg. Taurin. Colbert. Jes. At editi συναριθμῶσιν.

προσφερέτωσαν (58) γυμνήν τὴν αἵρεσιν, καὶ δεικνύ-
 τωσαν ἐξ αὐτῆς εἰ τινα νομιζοῦσιν ἢ ἐκ τῶν Γραφῶν
 ἔχειν, ἢ καὶ ἀνθρώπων τινα λογισμὸν εὐσεβῆ πρὸς
 ἀπολογία· εἰ δὲ μηδὲν (59) τι τοιοῦτον ἔχουσι, σιω-
 πατώσαν· οὐδαμῶθεν γὰρ εὐρήσουσιν εἰ μὴ μᾶλλον
 ἐλεγχον καθ' ἑαυτῶν· ἀπὸ μὲν τῶν Γραφῶν τοῦ μὲν
 Ἰωάννου λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ὃν οὗτοι
 λέγουσιν, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλ-
 λοντος ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Ἐξηρεύετο ἡ
 καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὃν οὗτοι λέγουσι κατ'
 ἐπίνοιαν εἶναι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι (60)·
 εἶτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελιζομένου, ὅτι
 Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένε-
 το οὐδὲ ἕρ· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Εἰς Κύ-
 ριον Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν
 ἑτέροις· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· ποίαν B
 παρήγιασαν ἔξουσιν οὗτοι, καὶ οὐ μᾶλλον αἰσχύνῃ
 ὀφλήσουσιν (61), ἐναντιούμενοι τοῖς τῶν ἁγίων ῥή-
 ματι, ὅταν λέγωσι ποίημα εἶναι τῶν πάντων Δη-
 μουργόν, καὶ κτίσμα τοῦτον ἐν ᾧ τὰ κτίσματα
 γέγονε καὶ συνέστηκεν; Οὐδὲ ἀνθρώπινος δὲ τις αὐ-
 τοῖς λογισμὸς εὐσεβῆς εἰς ἀπολογία περιλείπε-
 ται (62). Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἢ Ἕλληνας, ἢ βάρβαρος,
 ὃν ὁμολογεῖ Θεόν, τοῦτον ἐπιχειρήσει λέγειν κτίσμα,
 ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γέννηται; ἢ τίς ἀνθρώπων, ἀκού-
 σας παρὰ τούτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι Θεόν,
 λέγοντος· Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός·
 καὶ, Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν,
 τολμήσει καὶ εἰπεῖν (63) ὅτι, Ὁ ἐκ καρδίας τοῦ Θεοῦ
 Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἢ Ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστίν, C
 καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; Πάλιν δὲ τίς
 ἀκούων τούτου, ὃν ἐπίστευσε εἶναι Κύριον καὶ Σω-
 τῆρα, λέγοντος· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν
 ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἕρ ἕμεν, ἐπιχειρή-
 σαι διαφεῖν & ἐκείνος ἤνωσεν καὶ ἀμέριστα τετή-
 ρηεν (64);

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες, καὶ παρή-
 γιαν οὐκ ἔχοντες ἐν τοῖς ἰδίοις, καταφεύδονται τῶν
 εὐσεβῶν. Ἄλλ' ἔδει, πάντων αὐτοῦς (65) ἐρήμους
 ὄντας, καὶ συνορῶντας ἑαυτοῦς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι
 πανταχόθεν ἀποροῦντας καὶ χασμωμένους, μεταγι-
 νώσκειν μᾶλλον ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς
 πλάτης, καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὓς οὐκ ἴσασιν, D
 ἵνα μὴ καὶ παρ' αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν
 αἰσχύνῃ ἀπενέγκωνται. Ἴσως δὲ τῆς τοιαύτης παγ-
 ωργίας οὐ θελήσουσιν (66) ἀποστῆναι ποτε· καὶ

A fiduciam habent, nudam nobis hæresim suam pro-
 ferant, hincque liquido ostendant nobis si quod se
 putant habere, vel ex Scripturis sumptum, aut sal-
 tem humanum, sed piium tamen, pro sua defensione
 argumentum : sin vero ejusmodi nihil habent, si-
 leant : nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi
 ex quo magis magisque coarguantur. Nam in Scri-
 pturis sacris Joannes ait : *In principio erat Ver-
 bum* ¹⁸, quod (ajunt ipsi) non erat antequam gigne-
 retur : David vero ex Patris persona ita psallit :
Eructavit cor meum Verbum bonum ¹⁹, quod ipsi
 asserunt secundum cogitationem duntaxat esse, et
 ex non exstantibus factum : fuisse ; Joannesque ite-
 rum in Evangelio dicit : *Omnia per ipsum facta
 sunt, et sine ipso factum est nihil* ²⁰ ; Paulusque ita
 B scribit : *Unus Dominus Jesus Christus per quem
 omnia* ²¹ ; et alibi : *Quoniam in ipso creata sunt
 omnia* ²². Quid igitur illis fiduciæ supererit, imo
 potius, qua non digni erunt ignominia, quandoqui-
 dem sanctorum sententiis adversatur, cum dicant
 omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam
 esse eum in quo omnia creata sunt et consistunt ?
 Ne humana quidem ulla ratio quæ pietatem sapiat,
 illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim ho-
 minum, sive Græcus, sive barbarus, quem Deum
 constituet, eundem creaturam esse dixerit, aut non
 fuisse antequam fieret ? Aut quis hominum, cum il-
 lum audierit quem unum credit esse Deum, dicen-
 tem : *Hic est Filius meus dilectus* ²³, et, *Eructavit
 cor meum Verbum bonum* ²⁴, ausit dicere : Verbum
 quod ex Dei corde progressum est, ex non exstan-
 tibus factum est; aut : Filius creata res est, non pro-
 pria loquentis proles ? Ac rursus, quis si eum quem
 Dominum et Salvatorem esse credit, audiat dicen-
 tem : *Ego in Patre et Pater in me* ²⁵, et, *Ego et Pa-
 ter unum sumus* ²⁶, ea dividere conetur, quæ illo
 C conjunxit et indivisa conservavit ?

3. Ilæc igitur cum et ipsi animadvertant, rebus
 suis diffidentes, piis viris conflictas ascribunt sen-
 tentias. Atqui magis decuit eos, omnium inopes, et
 advertentes se interrogatos, passim hæsitare ac
 hiant ore obmutescere, sententiam commutare, po-
 tiusque sese avertere a via erroris, quam homines
 quos ignorant inter suos recensere : ne ab iisdem
 confutati plus dedecoris referant. Verum illi for-
 tasse ab hujusmodi dolis nunquam absistere volent
 Caiphæ enim sociorumque hac in parte æmulatores

¹⁸ Joan. 1, 1. ¹⁹ Psal. XLIV, 1. ²⁰ Joan. 1, 5. ²¹ I Cor. viii, 6. ²² Coloss. 1, 16. ²³ Matth. iii, 17.
²⁴ Psal. XLIV, 1. ²⁵ Joan. xiv, 10. ²⁶ Joan. x, 30.

(58) Taurin. et Colbert. soli, προσφερέτωσαν.
 (59) Editi, οἱ δὲ καὶ μηδέν. Sed in Reg. Taur.
 Colb. et Fr. 1 καὶ δεστ. Paulo post Colb., μᾶλλον
 ἐλέγχους. Max Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, ἀπὸ μὲν
 γὰρ τῶν.
 (60) Taurin. Colb., γεγενῆσθαι, minus recte.
 (61) Sic Reg. Basil. et editi. Commel. Edit. vero
 Parisiensis et Colon., ὀφειλήσουσιν. Taurin. Colb.
 Jes. Fr. 1, ὀφείλουσιν.
 (62) Taurin. Colb. Jes., παραλείπεται. Paulo post
 Fr. 1, ἐπιχειρήσοι.
 (63) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶν εἰπεῖν.

Editi, ἄν.

(64) Taurin. Colb. Jes., ἀμέριστα πεποίηκε.
 (65) Taurin., Ἄλλ' ἐπειδὴν τούτων αὐτοῦς. Colb.,
 Ἐπειδὴν δὲ τούτων αὐτοῦς. Infra edit. Paris. et
 Colon., χασμαμένους. Edit. vero Commelin. cum
 omnibus inss., χασμωμένους. Ibidem Taurin. et Col-
 bert., μεταγινώσκειν ἔχρη μᾶλλον.
 (66) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, οὐ θελοῦσιν. Max
 Colb. Καίρων. Ibidem post ὡσπερ καὶ in Colbert.
 τό δεστ. Paulo post edit. Paris. et Colon., ἐγνώρι-
 ζον αὐτόν. Edit. Commel. et omnes inss., ἐγνώριζεν
 ἑαυτόν, recte, excepto Felckmanni 3 anonymo, qui

sunt, a quibus etiam Christum abnegare didicerunt. Illi siquidem postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam faceret se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicentque, nec valerent argumenta quibus confutabantur vel paulisper obtueri, ad patriarcham confugerunt dicentes: *Nos patrem habemus Abraham⁷⁷*: rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam ejusmodi verba profuere, neque hi Dionysium nominando, ejusdem criminis notam effugere valebunt. Nam **193** et illos ex ipsis suis sceleribus coarguit Dominus, his verbis: *Hoc Abraham non fecit⁷⁸*: et hos rursus impietatis mendacique ipsa veritas convincet, ostendetque Dionysium episcopum nec eadem quæ Arius sensit, nec ignorasse veritatem. Sed cum antiqui illi, tum novi isti Judæi, a patre suo diabolo hujusmodi in Christum furorem hæresitate accepere. Magis certe argumenti est in hoc illos vere non dicere, sed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis episcopis deprehensæ impietatis damnatus, episcopatu pulsus sit ut illi e clero ejecti sunt, neque hæresis propugnandæ causa secesserit ab Ecclesia, sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum Patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem, quæ illi, sensisset, aut si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium quin eadem fuisset qua illi pœna plectendus.

4. Et hæc quidem satis erant ad integram novorum Judæorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniantur, omnesque Christianos decipere conantur. Cæterum quia occasiones calumniandi episcopi ex quibusdam ejus epistolæ partibus se habere arbitrantur, age et illas inspiciamus, ut inde eorum vaniloquentia commonstratur, utque vel sero tandem blasphemandi Dominum finem faciant, et cum militibus saltem, conspecto creaturarum testimonio, fateantur vere hunc esse Filium Dei, et non creaturam. Aiunt igitur beatæ

⁷⁷ Joan. viii, 39. ⁷⁸ ibid. 40.

totum hunc locum sic habet: Καὶ γὰρ οἱ πάσαι Ἰουδαῖοι, τσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιτηκότος ἔργων (lege ἔργα), δι' ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχομένοι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀντ. Qui codex hic incipit, nam initio mutilus est.

Mox idem, κατέφευγον. Paulo post in Taurin. et Felckm. 3 anon. καὶ ante νομίζοντες deest. Ibidem Taurin. Colb. Jes. et Felckm. 3 anon., τὴν ἀλογίαν αὐτῶν. Editi et Reg., ἀλογίαν αὐτῶν. Mox Colb. et Fr. 1, λέγοντες ἤνυσάν τι. Ibidem Taur. Colbert. Jes., οὕτε αὐτοί. Felckm. vero 3 anon., οὕτε οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν, etc.

(67) Felckm. 3 anon., διελέγχει, solus. Infra, post ἠγγόησεν. Ἄλλά, Felckm. 3 anon. deficit.

(68) Taurin. Colb. Jes., ἐκληρονόμησαν. Paulo post Taurin. Colb. Fr. 1, ἀλλὰ καὶ τὸν. Mox Colb., οὕτε μήτε. Post καταγνωσθεῖς, ἡμερ, ἀπεβλήθη τῆς

γὰρ καὶ τοῦτο τῶν περὶ Καίᾶφαν ἐξήλωσαν, ὡσπερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι. Καὶ γὰρ κάκεινοι, τσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιτηκότος ἔργα, δι' ὧν ἐγνώριζεν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχομένοι τε παρ' αὐτοῦ, πάντα παρὰ τὰς Γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονούντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι κἄν πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιδλεῖν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέφευγον, λέγοντες: Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν αὐτῶν ἐπικαλύπτειν. Ἄλλ' οὕτε ἐκείνοι τοῦτο λέγοντες ὠνησάν τι, οὕτε οὗτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται: καὶ γὰρ κάκεινους ἐφ' οἷς παρηγόμουν ἤλεγξεν ὁ Κύριος λέγων· Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησε· καὶ τοὺτους ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἢ αὐτῆ πάλιν ἀλήθεια διελέγξει (67)· ὅτι τὰ Ἀρειοῦ Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὕτ' ἐφρόνησεν, οὕτε τὴν ἀλήθειαν ἠγγόησεν. Ἄλλὰ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ νῦν παρὰ τὸν πατέρα αὐτῶν τοῦ διαβόλου τὴν Χριστομάχον ἐκληρώσαντο (68) μανίαν. Μέγα μὲν οὖν τεκμήριον τοῦ μηδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθῆς, ἀλλὰ τὸν ἀνδρα συκοφαντεῖν, ὅτι μήτε παρ' ἐτέρων ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβείᾳ καταγνωσθεῖς ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς, ὡσπερ οὗτοι τοῦ κλήρου, μήτε αὐτὸς ὡς αἴρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐν αὐτῇ κεκοίμηται καλῶς, καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων ἐστὶ καὶ γέγραπται. Εἰ γὰρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας, ἢ περὶ ὧν ἔγραψε μὴ ἦν ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, ὅτι πάντως τὰ

αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεπόνθει.

4. Καὶ ἤρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀρνούμενων (69), καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων, καὶ πάντας Χριστιανούς ἐπιχειρούντων ἀπατᾶν· ἐπειδὴ δὲ προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβολῆς, μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταῦτα ἰδόμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιολογία δειχθῆ, καὶ παύσωνται (70) μὲν κἄν ὅψε ποτε βλασφημοῦντες παρ' ἑαυτοῖς τὸν Κύριον, ὁμολογήσασιν δὲ κἄν μετὰ τῶν στρατιωτῶν, βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν κτίσιν, ὅτι ἀληθῶς οὗτος (71) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ

ἐπισκοπῆς ὡσπερ οὗτοι τοῦ κλήρου, quæ in editis deerant, in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 habentur: sed in hoc ultimo υπεβλήθη mendose legitur. Mox Taurin. et Colbert., ἐξῆλθε τὴν Ἐκκλησίαν.

(69) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ἀρνησαμένων.

(70) Reg. Taurin., παύσονται.

(71) Sic Reg. Taurin. Colbert. Fr. 1. Editi vero, οὗτος Υἱός, omisso articulo. Paulo post editi. Paris. Colon. et Felckm. 3 anon. qui hic resumit, post τούτων habent οἱ ἔχθροί τῆς ἀληθείας, quæ verba, cum desint in omnibus aliis codicibus et in editi. Commelin., exprunximus. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, μακαρίτην. Alii cum editis μακάριον. Mox Taurin. et Colb., γεννητόν. Felckm. 3 anon., γέννημα, perperam. Ibid. in Taurin. Colb. et Fr. 1, δὲ post μήτε deest. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon., κατ' οὐσίαν αὐτόν. Sed αὐτόν deerat in editis.

ἴσθι, καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. Φασὶ τοίνυν ἐν Α' ἐπιστολῇ τὸν μακαρίτην Διονύσιον εἰρηκέναι, *ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μήτε δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ἔξενον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς· ὡσπερ ἔστιν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἀμπελον, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ γὰρ ὡς *ποίημα ὦν, οὐκ ἦν πρὶν γένηται*. Καὶ ἔγραψεν (72), ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ὡσπερ ταύτην ἔγραψεν, οὕτω καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολάς ἔγραψε, καὶ ἔδει καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτοῦς· ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ μόνης ἐκ τῆς μιᾶς ἢ πίστις δευχθῆ (73) τοῦ ἀνδρός. Καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευάσαντος, οὐκ ἐκ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ πασῶν ἢ τούτου τέχνη κρινεται. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἦν λέγουσιν ἐπιστολὴν, ἢ ταύτην μόνην ἔγραψε. κατηγορεῖται ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἰλικυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράφαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπολογοῦμενος περὶ ὧν ὑπωπτεῦθη (74), ἔδει πάλιν αὐτοῦς, μὴ ἀφέντας τὰ αἴτια, φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶς· ἵνα μὴ δόξωσι λεξείδια μὲν μόνον θηρᾶν, παραπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀλήθειαν. Καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμψαιτο ἂν τις αὐτὸν (75), ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἐγκεντρίζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ ἐκτίλλει· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, μαθὼν τὴν αἰτίαν, θαυμάσει τὸ ποικίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. Οὐκοῦν εἰ μὴ παρέργως ἐνέτυχον τοῖς γράμμασιν, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς· ἴσθω γὰρ αὐτῶν ἢ τε συκοφαντία καὶ ἢ ἢ οὐκ ἴσασιν, ἢ αἰσχύνονται, λέγειν (76) ἀναγκαῖον ἡμᾶς.*

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἄνω Λιβυῆς τηλικαῦτά τινας τῶν ἐπιφοκῶπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίου· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσαν ταῖς ἐπινοίαις (77), ὡς ὀλίγῳ δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς Ἐκκλησιαῖς κηρύττεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέριμναν τῶν Ἐκκλησιῶν (78) ἐκείνων, πέμπει καὶ συμβουλεύει τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας· ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἤσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναίδειαν ἐκείνων γράφαι τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ

memoriae Dionysium in epistola sua dixisse, *opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vi'e, et faber a scapha: et etenim cum sit res facta, non erat antequam fieret*. Etiam scripsit: ejusmodi illius epistolam esse et nos ultro fatemur. Sed ut hanc scripsit, ita et alias plurimas conscripsit epistolas, quas etiam ab illis lectas oportuit, ut ex omnibus, non ex unica duntaxat, explorata viri fides esset. Fabri namque peritiam, qui multas triremes exstruxit, non ex unica, sed ex omnibus simul aestimanda. Si igitur simpliciter ut fidem suam exponens, hanc, quam dicunt, scripsit epistolam, aut si hanc unam scripsit, accusent eum pro libidine: verum quippe eo casu suppetit accusandi argumentum. Quod si temporis et personae ratio eum ad talia scribenda compulit, aliasque postmodum scripsit epistolas ad eam suspicionem amovendam; non decuit, omissis scribendi causis, viro temere invidiam conflare, ut ne videantur nil nisi vuculas aucupari, veritatem autem quae in aliis ejus epistolis sese prodit praetermittere. Nam et agricola ejusdem generis arbores alias alio modo pro praesentis soli ratione colit; nec quis illum eo nomine arguet, quod hanc amputet, illi vero surculum inserat, istam plantet, aliam evellat; sed potius cum causam didicerit, variam hominis peritiam mirabitur. Itaque nisi obiter 194 ejus scripta legerint, epistolae argumentum indicent mihi: hinc enim eorum calumnia propositique pravitatis comperta erit. Caeterum, quia vel ignorant, vel indicare erubescunt; nos enarrare necessum est.

5. In Pentapoli superioris Libyae quidam episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tantumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesiis praedicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incumberebat, mitit, suadetque rei auctoribus ut a pravis opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus, imo impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua epistola coercere, humanaque Salvatoris ex Evan-

(72) Sic Reg. et Taurin. et ita habuisse videntur Basil. et Fr. 1, licet Felckm. memoria lapsus eandem ex iis codicibus notet lectionem, quae in editi. Commeliniana. Editi, καὶ ἔγραψεν. Felckmanni vero 3 anon. totum hunc locum sic habet: πρὶν γενῆται τοῦτο μαθὼν Διονύσιος· αὐτὸς γὰρ εἶχε μέριμναν. Ἄλλ' ὡσπερ ταύτην. Nimirum verba quaedam inferius posita imperite huc transtulit. Infra Felckm. 3 anon., ἑτέρας ἄλλας... καὶ δεῖ καὶ ταύταις. Mox idem, καὶ μὴ μόνον.

(75) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἢ πίστις γνωσθῆ. Felckm. 3 anon., γνωρισθῆ. Infra idem, ἢ τούτου τέχνη γνωρίζεται. Paulo post idem, ἢ μόνον ταύτην.

(76) Felckm. 3 anon., περὶ ὧν ὑπωπτεῦθη, τί καινόν: καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς· omissis intermediis.

(75) Felckm. 3 anon., ἂν τις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, omissis interpositis. Infra post ποικίλον deest αὐτοῦ in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., qui postremus sic habet, τὸ πολυποίκιλον τῆς ἐπιστήμης. Ἐν Πενταπόλει, omissis multis, de more. Mox Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, τοῖς γράμμασιν. Editi vero, τοῖς συγγράμμασιν.

(76) Sic Reg. et editi; sed Taurin. Jes. et Fr. 1, λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς εἰπεῖν.

(77) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., κακονοίαις. Sed editi et codices Reg. et Basil., ἐπινοίαις, quos sequi visum est, quia aliis praestant.

(78) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., καὶ habent ante τῶν Ἐκκλησιῶν. Infra Taurin. Colb. Jes., ἀλλὰ μᾶλλον, omissis καί. Ibidem Felckm. 3 anon., ἀναιδέστερον διετέθεισαν, ἠναγκάσθη.

geliis exponere : ut cum audacius illi Filium negarent et humana ejus Patri ascriberent, ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitiis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem credendam, et ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc vero causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram imutare fidem.

6. Quid igitur similitudinis habent Arii hæresis et Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Hæc namque catholice Ecclesiæ magister est, hic novæ hæresis inventor existit. Certe Arius pravæ sæe doctrinæ exponendæ causa *Thaliam* conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, *Ægyptium* nempe Sotadem imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolas, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sin cum scripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius levandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutarit, palam est illam, quæ suspecta fuere, per quamdam dispensationem conscripsisse : scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem delorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congrua non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet, non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam duxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatæ memoriæ virum criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutuuntur vere criminationes sunt), quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos et beatos apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis : *Viri Israelitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis :*

(79) Οὕτως deest in Felckm. 3 anon.

(80) Taurin. Colb. Jes., τοῦ Χριστοῦ. Reg. cum editis et Felckmanni codicibus, τοῦ Υἱοῦ, præter 3 anon. qui habet τοῦ Λόγου.

(81) Taurin. et Jes., ἀνασχύντως.

(82) Felckm. 3 anon., ὡς Ἀρειανὸς νομίζεται. Mox Taurin. et Jes., οὕτως αὐτῶ. Infra, τὴν οἰκείαν κακοδοξίαν. Taurin. Colb. Jes.

(83) Reg. et edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni, Θαλίαν. Alii, Θαλίαν. Felckm. vero 3 anon., ἔγραψε λίαν ἐκτεθλυμένους καὶ γελοίους ἐνθεσι.

(84) Reg. et edit. Commel., Σωσάτην. Alii cum

Α Σωτήρος ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παραθέσθαι· ἴν', ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν Υἱὸν ἔρνούοντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ Πατρὶ ἀντιθέσαν, οὕτως (79) οὗτος, δείξας ὅτι οὐχ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Υἱός ἐστιν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν Πατέρα Υἱὸν, καὶ οὕτω λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγῃ θεότητι τοῦ Υἱοῦ (80), καὶ τὴν γνώσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς. Αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως ἀναισχύντως (81) θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

6. Τί τοίνυν ὁμοίον ἢ Ἀρείου αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διὰ τί Διονύσιος ὡς Ἀρειὸς ὀνομάζεται (82), πολλῆς οὕτης αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; Ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλός ἐστιν ὁ δὲ καινῆς αἵρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Ἀρειὸς, τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος, ἔγραψε *Θαλίαν* (83) ἐκτεθλυμένους καὶ γελοίους ἦθεσι, κατὰ τὸν Ἀλύπτιον Σωσάτην (84)· ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἐλκέτωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτούς· οὐ γὰρ ἀξίωπιτος κατὰ τοῦτο· εἰ ἐλ, γράψας τὴν πρὸς Ἀμμωνίον (85) ἐπιστολήν, ὑπωπεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταδέδληται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐδεὶς δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἔλκειν ἕκαστον (86) βούλησιν. Καὶ γὰρ καὶ ἱατρὸς πολλῶν, τὰ δοκούντα τισὶ μὴ εἶναι κατάλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς αἶδεν αὐτὸς, ἐπιτίθησιν (87), οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπὸν· καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος εἶτος, πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἦθη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.

7. Εἰ δὲ, ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης (88), αἰτιῶνται αὐτὸν· αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμῶν δυνάμει, καὶ τέρασι, καὶ σημεῖοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐ-

edit. Paris., Σωσάτην. Ibid. Felckm. 3 anon., ὁ μὲντοι Διονύσιος ἔγραψε καὶ. Paulo post Taurin. et Colb., καὶ δι' ὧν, ubi alii cum editis, καὶ περὶ ὧν.

(85) Felckm. 3 anon., Ἀμμωνίον.

(86) Colb. et Fr. 1, τρέπειν ἕκαστον. Mox Felckm. 3 anon., δοκούντα εἶναι τισὶ ἀκατάλληλα, eadem omnino sententia.

(87) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon. Editi minus recte, ὑποτίθησιν.

(88) Felckm. 3 anon., οὕτως ὁ μακάριος. Paulo post idem, κατ' αὐτοῦ γεγονάσι. Et hic desinit codex iste.

τοῦ ἐν μέσῳ ἑμῶν, καθὼς οἰδατε· τοῦτον τῆ A
 δριμύνην Βουλῆν καὶ προηρώσει τοῦ Θεοῦ (89)
 ἐδοτεν, διὰ χειρῶν ἀνδρῶν προσπήξαντες,
 ἀνείλατε· καὶ πάλιν· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ἐν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε,
 ἐν ὃ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος
 καρέστηκεν ἐνώπιον ἑμῶν ὑγιῆς· τοῦ δὲ Παύλου
 ἐξηγουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας (90), ὅτι,
 Μεταστήσας ὁ Θεὸς τὸν Σαοῦλ, ἤγειρε τὸν Δαβὶδ
 εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· Εὗρον Δα-
 βὶδ τὸν τοῦ Ἰεσοῦ, ἀνδρα (91) κατὰ τὴν καρδίαν
 μου, ὃς ποιήσει τὰ θελήματά μου. Τούτου ὁ Θεὸς
 ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐκαγγέλλαν ἤγαγε τῷ
 Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν· καὶ πάλιν ἐν ταῖς
 Ἀθήναις· Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγροίας
 παριδὼν ὁ Θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει (92) τοῖς
 ἀνθρώποις πάντας πανταχοῦ μετανοεῖν· καθὼς
 ἐποίησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρῖνειν τὴν οἰκου-
 μένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε κλισίην
 παρασχόν πᾶσιν, ἀναστῆσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν·
 ἢ Στεφάνου τοῦ μεγάλου μάρτυρος (93) ὅταν λέγῃ·
 Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διηνοημένους, καὶ
 τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ
 Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ (94) λοιπὸν αὐτοὺς καὶ νῦν ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν· οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον·
 ἐτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρείου ἐφρόνου· ἀνθρωπον γὰρ ἀπὸ Ναζαρέτ (95), καὶ παθητὸν τὸν
 Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8. Ἐκεῖνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' C
 ἐπειδὴ τοῖς ῥήμασι (96) τούτοις ἐχρήσαντο, μόναν
 ἀνθρωπίνην ἤδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι, καὶ
 πλὴν οὐδέν; Μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νοῦν
 τούτου λαθεῖν ποτε· ἀλλὰ καὶ τούτο, ὡς ἀρχιτέκτονες
 σοφοὶ καὶ οἰκονόμοι μυστηρίων τοῦ (97) Θεοῦ, πε-
 ποιήκασι· καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὐλογον· ἐπειδὴ
 γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, πλανηθέντες τε (98) καὶ πλανη-
 σάντες Ἕλληνας, ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἀν-
 θρωπον μόνον, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐρχεσθαι καθ'
 ὁμοίωσιν τῶν ἐκ (99) τοῦ Δαβὶδ ἄλλων γενομένων
 τέκνων· οὕτως δὲ Θεὸν αὐτὸν, οὐδὲ ἐτι ὁ Λόγος σὰρξ
 ἐγένετο ἐπίστευσον· τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς
 συνέσεως οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα τοῦ
 Σωτῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἔν' (1)
 ὧν πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενο-

A hunc definito consilio et præscientia Dei traditum
 per manus iniquorum affigentes 195 interemiois⁹⁰;
 et rursus : In nomine Jesu Christi Nazareni, quem
 vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in
 hoc iste sanus coram vobis astat⁹¹; Paulum vero
 Antiochiæ in Pisidia hæc narrantem : Amoto Saule
 Deus suscitavit illis David in regem, cui testimonium
 perhibens dixit : Inveni David filium Jesse, virum
 secundum cor meum, qui faciet voluntates meas.
 Hujus Deus ex semine, secundum promissionem,
 eduxit Israeli Salvatorem Jesum⁹²; et rursus Athe-
 nis : Et tempora quidem hujus ignorantie despiciens
 Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique
 pœnitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judi-
 caturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit,
 B fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis⁹³;
 aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant
 dicentem : Ecce video cœlos apertos, et Filium homi-
 nis stantem a dextris Dei⁹⁴. Restat ut jam audacius
 insurgant dicantque (nihil enim illis iuausium),
 etiam ipsos apostolos cum Ario sensisse, quando-
 quidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et
 passibilem esse prædicant.

8. Hæc illis ita somniantibus, num quis apostoli
 his verbis sunt usi, ideo Christum existimarunt
 hominem duntaxat esse, et nihil præterea? Absit!
 Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi, ut architecti
 periti et dispensatores mysteriorum Dei, non absque
 legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi
 namque illius temporis, cum errarent atque ethni-
 cos in errorem indacerent, rati Jesum hominem
 duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde
 ac cæteros Davidis filios, non Deum illum, neque
 Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter
 beati apostoli, prudenti admodum consilio,
 primum humana Salvatoris Judæis enarrare, ut
 eos, ex editis conspicuisque miraculis jam adve-
 nisse Christum plane persuasos, hinc ad credendam
 D ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera

⁹⁰ Act. II, 22, 25. ⁹¹ Act. IV, 10. ⁹² Act. XIII, 22, 23. ⁹³ Act. XVII, 30, 31. ⁹⁴ Act. VII, 55.

(89) Τοῦ in editis desideratur : sed legitur in omnibus codicibus et in Græco Scripturæ textu. Ibidem Taurin. Jes. et Græcus Scripturæ textus, διὰ χειρῶν, alii et editi, διὰ χειρῶς.

(90) Taurin. et Fr. 1, Πισιδίας.
 (91) Ἄνδρα deest in Taurin. Colb. Jes. Sed in reliquis mss., in omnibus editis, et in Græco Scripturæ textu habetur. Mox πάντα in Taurin. Jes. Fr. 1 et in Græco Script. textu legitur : in reliquis mss. et in editis desideratur.

(92) Sic omnes editi et Græcus Scripturæ textus. Reg., ἀπαγγέλλει, Taurin. Colb. Jes., ἐπαγγέλλει. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐν ᾗ μέλλει. In editis ἐν deest.

(93) Editi, τοῦ μεγαλομάρτυρος. Reg., τοῦ μεγάλου μάρτυρος. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, τοῦ μάρτυρος.

(94) Γὰρ post ὧρα deest in Felck. 3 anon. qui nunc denuo incipit. Mox Reg. Taurin. Fr. 1 καὶ νῦν habent : sed deest in editis et in reliquis mss.

(95) Editi, γὰρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, sed vox αὐτόν, quod desit in Reg. Taur. et Colb., expuncta est. Ibidem Reg., ἀποναζαρά.

(96) Felck. 3 anon., χροῖμασι. Mox idem, καὶ πλὴν μηδέν.

(97) Τοῦ in editis deest, sed in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 legitur.

(98) Τέ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, in Reg. vero et in editis habetur.

(99) Ἐξ deest in Felck. 3 anon. Mox post αὐτόν Taurin. οὐθ' ἐτι ὁ Λόγος. Colb., οὐθ' ἐτι Λόγος. Artic. ὁ in omnibus aliis mss. præter Reg. legitur : in omnibus editis desideratur.

(1) Felck. 3 anon., ἔν' οὕτως.

geliis exponere : ut cum audacius illi Filium negarent et humana ejus Patri ascriberent, ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem erendam, et ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc vero causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem.

6. Quid igitur similitudinis habent Arii hæresis et Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Hæc namque catholica Ecclesiæ magister est, hic novæ hæresis inventor exstitit. Certe Arius pravæ suæ doctrinæ exponendæ causa *Thaliam* conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, *Ægyptium* nempe Sotadem imitatus. At Dionysius alias quidem conscripsit epistolas, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sia cum conscripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius levandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutavit, palam est illum, quæ suspecta fuere, per quamdam dispensationem conscripsisse : scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congrua non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet, non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam duxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatæ memoriæ virum criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutuuntur vere criminationes sunt), quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos et beatos apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis : *Viri Israelitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis :*

(79) Οὕτως δεest in Felckm. 3 anon.

(80) Taurin. Colb. Jes., τοῦ Χριστοῦ. Reg. cum editis et Felckmanni codicibus, τοῦ Υἱοῦ, præter 3 anon. qui habet τοῦ Λόγου.

(81) Taurin. et Jes., ἀνασχύντως.

(82) Felckm. 3 anon., ὡς Ἀρειανὸς νομίζετα· Mox Taurin. et Jes., οὕτως αὐτῶ. Infra, τὴν οἰκίαν κακοδοξίαν. Taurin. Colb. Jes.

(83) Reg. et edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni, Θαλίαν. Alii, Θαλίαν. Felckm. vero 3 anon., ἔγραψε λίαν ἐκτεθλυμένους καὶ γελοίους ἔνθεσι.

(84) Reg. et edit. Commel., Σωσάτην. Alii cum

Σωτήρος ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παραθέσθαι· ἔν', ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν Υἱὸν ἠρουοῦντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ Πατρὶ ἀντιθέσαν, οὕτως (79) οὕτως, δείξας ὅτι οὐχ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν Πατέρα Υἱὸν, καὶ οὕτω λοιπὸν κατὰ τὸν Υἱοῦ (80), καὶ τὴν γνώσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς. Αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως ἀνασχύντως (81) θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

6. Τί τοίνυν ὁμοίον ἢ Ἀρείου αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διὰ τί Διονύσιος ὡς Ἀρειος ὀνομάζεται (82), πολλῆς οὕτης αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; Ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλός ἐστιν ὁ δὲ καυχῆς αἰρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Ἀρειος, τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος, ἔγραψε *Θαλίαν* (83) ἐκτεθλυμένους καὶ γελοίους ἔθεσι, κατὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωτάδην (84)· ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἐλκείτωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτούς· οὐ γὰρ ἀξιώπιστος κατὰ τοῦτο· εἰ δὲ γράφας τὴν πρὸς Ἀμμωνίον (85) ἐπιστολήν, ὑπωπεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπέων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέβηται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐδεὶς δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἔλκειν ἕκαστον (86) βούλησιν. Καὶ γὰρ καὶ ἱατρὸς πολλὰκις, τὰ δοκούντα τισὶ μὴ εἶναι κατάλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς αἶδεν αὐτὸς, ἐπιτίθησιν (87), οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπὸν· καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος εἶναι, πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἦθι διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ὥς ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.

7. Εἰ δὲ, ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης (88), αἰτιῶνται αὐτὸν· αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· τί ποιήσουσιν ἀκούοντες αἱ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς δυνάμεσι, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐ-

edit. Paris., Σωτάδην. Ibid. Felckm. 3 anon., ὁ μόνος Διονύσιος ἔγραψε καὶ. Paulo post Taurin. et Colb., καὶ δι' ὧν, ubi alii cum editis, καὶ κερὶ ὧν.

(85) Felckm. 3 anon., Ἀμμωνῶν.

(86) Colb. et Fr. 1, τρέπειν ἕκαστον. Mox Felckm. 3 anon., δοκούντα εἶναι τισὶ ἀκατάλληλα, eadem omnino sententia.

(87) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon. Editi minus recte, ὑποτίθησιν.

(88) Felckm. 3 anon., οὕτως ὁ μακάριος. Paulo post idem, κατ' αὐτοῦ γεγονάσι. Et hic desistit codex iste.

τοῦ ἐν μέσῳ ἡμῶν, καθὼς οἰδατε· τοῦτον τῆ A
 ὀρισμένη βουλῇ καὶ προηρώσει τοῦ Θεοῦ (89)
 ἐδοῦν, διὰ χειρῶν ἀνδρῶν προσήξατες,
 ἀνείλατε· καὶ πάλιν· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε,
 ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος
 παρέστηκεν ἐνώπιον ἡμῶν ὑγιής· τοῦ δὲ Παύλου
 ἐξηγουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας (90), ὅτι,
 Μεταστῆσας ὁ Θεὸς τὸν Σαούλ, ἤγειρε τὸν Δαβὶδ
 εἰς βασιλέα, ὃ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· Ἐδρον Δα-
 βὶδ τὸν τοῦ Ἰεσοῦ, ἀνδρα (91) κατὰ τὴν καρδίαν
 μου, ὃς ποιήσει τὰ θελήματά μου. Τοῦτου ὁ Θεὸς
 ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐκαγγέλιαν ἤγαγε τῷ
 Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν· καὶ πάλιν ἐν ταῖς
 Ἀθήναις· Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγροίας
 ἐπαριδῶν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει (92) τοῖς
 ἀνθρώποις πάντας πανταχοῦ μετανοεῖν· καθὼς
 ἐστησεν ἡμέραν, ἐν ἣ μέλλει κρῖνει τὴν οἰκου-
 μένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισεν κλισίαν
 παρασχῶν πᾶσιν, ἀναστῆσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν·
 ἢ Στεφάνου τοῦ μεγάλου μάρτυρος (93) ὅταν λέγῃ·
 Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διηνοημένους, καὶ
 τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ
 Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ (94) λοιπὸν αὐτοὺς καὶ νῦν ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν· οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον·
 ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρείου ἐφρόνου· ἀνθρώπου γὰρ ἀπὸ Ναζαρέτ (95), καὶ παθητὸν τὸν
 Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8. Ἐκεῖνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' C
 ἐπειδὴ τοῖς ῥήμασι (96) τούτοις ἐχρήσαντο, μόναν
 ἀνθρώπων ἤδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι, καὶ
 πλεον οὐδέν; Μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νοῦν
 τοῦτο λαθεῖν ποτε· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς ἀρχιτέκτονες
 σοφοὶ καὶ οἰκονόμοι μουστηρίων τοῦ (97) Θεοῦ, πε-
 ποιήκασι· καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὐλογον· ἐπειδὴ
 γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, πλανηθέντες τε (98) καὶ πλα-
 νησαντες Ἕλληνας, ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἀν-
 θρώπων μόνον, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐρχεσθαι καθ'
 ὁμοίωτα τῶν ἐκ (99) τοῦ Δαβὶδ ἄλλων γενομένων
 τέκνων· οὕτε δὲ Θεὸν αὐτὸν, οὐδὲ ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ
 ἐγένετο ἐπίστευον· τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς
 συνέσεως οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα τοῦ
 Σωτῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἐν' (1)
 ὧς πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενο-

A hunc definito consilio et præscientia Dei traditum
 per manus iniquorum affigentes 195 interemiois 20;
 et rursum : In nomine Jesu Christi Nazareni, quem
 vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in
 hoc iste sanus coram vobis astat 20; Paulum vero
 Antiochiæ in Pisidia hæc narrantem : Amoto Saule
 Deus suscitavit illis David in regem, cui testimonium
 perhibens dixit : Inveni David filium Jesse, virum
 secundum cor meum, qui faciet voluntates meas.
 Hujus Deus ex semine, secundum promissionem,
 eduxit Israeli Salvatorem Jesum 21; et rursus Athē-
 nis : Et tempora quidem hujus ignorantia despiciens
 Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique
 pœnitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judi-
 caturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit,
 B fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis 22;
 aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant
 dicentem : Ecce video cœlos apertos, et Filium homi-
 nis stantem a dextris Dei 22. Restat ut jam audacius
 insurgant dicantem (nihil enim illis inausum),
 etiam ipsos apostolos cum Ario sensisse, quando-
 quidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et
 passibilem esse prædicant.

8. Hæc illis ita somniantibus, num quis apostoli
 his verbis sunt usi, ideo Christum existimarunt
 hominem duntaxat esse, et nihil præterea? Absit!
 Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi, ut architecti
 peritii et dispensatores mysteriorum Dei, non abs-
 que legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi
 namque illius temporis, cum errarent atque ethni-
 cos in errorem indocerent, rati Jesum hominem
 duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde
 ac cæteros Davidis filios, non Deum illum, neque
 Verbum carnem factam esse credebant. Quapro-
 pter beati apostoli, prudenti admodum consilio,
 primum humana Salvatoris Judæis enarravere, ut
 eos, ex editis conspicuisque miraculis jam adve-
 nisse Christum plane persuasos, hinc ad credendam
 D ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera

20 Act. II, 22, 25. 20 Act. IV, 10. 21 Act. XIII, 22, 23. 22 Act. XVII, 30, 34. 22 Act. VII, 55.

(89) Τοῦ in editis desideratur : sed legitur in omnibus codicibus et in Græco Scripturæ textu. Ibidem Taurin. Jes. et Græcus Scripturæ textus, διὰ χειρῶν, alii et editi, διὰ χειρῶν.

(90) Taurin. et Fr. 1, Πισιδίας.

(91) Ἄνδρα deest in Taurin. Colb. Jes. Sed in reliquis mss., in omnibus editis, et in Græco Scripturæ textu habetur. Mox πάντα in Taurin. Jes. Fr. 1 et in Græco Script. textu legitur : in reliquis mss. et in editis desideratur.

(92) Sic omnes editi et Græcus Scripturæ textus. Reg., ἀπαγγέλλει, Taurin. Colb. Jes., ἐπαγγέλλει. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐν ἣ μέλλει. In editis ἐν deest.

(93) Editi, τοῦ μεγαλομάρτυρος. Reg., τοῦ μεγάλου μάρτυρος. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, τοῦ μάρτυρος.

(94) Γὰρ post ὥρα deest in Felck. 3 anon. qui hic denuo incipit. Mox Reg. Taurin. Fr. 1 καὶ νῦν habent : sed deest in editis et in reliquis mss.

(95) Editi, γὰρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, sed vox αὐτὸν, quod desit in Reg. Taur. et Colb., expuncta est. Ibidem Reg., ἀποναζαρά.

(96) Felck. 3 anon., χρήμασι. Mox idem, καὶ πλεον μηδέν.

(97) Τοῦ in editis deest, sed in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 legitur.

(98) Τέ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, in Reg. vero et in editis habetur.

(99) Ἐκ deest in Felck. 3 anon. Mox post αὐτὸν Taurin. οὐδ' ὅτι ὁ Λόγος. Colb., οὐδ' ὅτι ὁ Λόγος. Artic. ὁ in omnibus aliis mss. præter Reg. legitur : in omnibus editis desideratur.

(1) Felck. 3 anon., ἐν' οὕτως.

quæ edita fuerant, non hominis, sed Dei esse. Certe Petrus cum dixisset virum passibilem Christum esse, illico subjunxit : *Hic auctor vitæ est* ²⁴, ipseque in Evangelio confitetur : *Tu es Christus Filius Dei vivi* ²⁵; et in Epistola sua ait ipsum, episcopum animarum, atque Dominum suum nec non angelorum et potestatum esse. Paulus item, qui ait Christum esse virum ex semine David, in Epistola ad Hebræos hæc habet : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* ²⁶; ad Philippenses vero : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* ²⁷. Hæc porro, *auctor vitæ, Filius Dei, splendor, figura, æqualis Deo, Dominus, episcopus animarum*, quid aliud sibi velint, quam in corpore fuisse Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, illudque indivisum esse a Patre, quemadmodum splendor a luce?

καὶ ἐπίσκοπος ψυχῶν, τί ἄν εἴη ἕτερον (6), ἢ ὅτι ἐν ἔστιν ἀδιαίρετος τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα

9. Idipsum egit Dionysius ab apostolis edoctus : cum enim jam irrepsisset Sabellii hæresis, coactus est hujusmodi epistolam, ut dixi, scribere, ac verba quæ humili et humano more de 196 Salvatore dicta sunt, illis objicere, ut per humana illos absterret a dicendo, Filium esse Patrem, sicque faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret, ubi in subsequentibus epistolis illum ex Scripturis sacris appellaret Verbum, sapientiam, virtutem, vaporem, et splendorem Patris. In epistolis itaque ad sui defensionem scriptis, palam de fide loquitur, pietatemque erga Christum profitetur. Ut igitur apostoli accusandi non sunt ob verba de Domini humanitate prolata (nam Dominus homo factus est), quin potius admiratione digni sunt ob prudentem dispensationem et doctrinam temporari accommodatam; sic Dionysius pro Ariano habendus non est, propter epistolam ad Euphranorem et Ammonium contra Sabellium scriptam. Tametsi enim humilibus verbis et exemplis est usus, at illa sunt ex Evangelii deprompta, adesque illi legitima hæc conscribendi causa, Salvatoris scilicet in carne adventus, propter quem hæc et similia scripta sunt. Nam ut ipse Verbum est Dei, ita postea *Verbum caro factum est* ²⁸; et *In principio quidem erat*

²⁴ Act. iii, 15. ²⁵ Matth. xvi, 16. ²⁶ Hebr. i, 3.

(2) Αὐτοῦ δεεστ in Taurin.

(3) Taurin. Colb. Fr. 4, συνεῖπεν. Jes., συνῆψεν. Reg. et editi, συνῆπτεν. Mox Taurin., ὠμολόγει. Ibidem τοῦ ante ζῶντος in editis deest : in codicibus vero omnibus legitur.

(4) Felck. 3 anon., καὶ δαιμόνων.

(5) In Reg. et in editis τῆς deest : sed habetur in Taurin. Colb. Jes. et Felck. 3 anon. Mox Felck. 3 anon., ἴσον Θεῷ.

(6) Taurin. Colb. Jes. Felck. 3 anon., τί ἄν ἦ ἕτερον, qui ultimus sequenti sic habet : ἢ ὅτι ἐν σώματι ἐστὶ Λόγος ὢν Θεοῦ, etc. Mox idem, διαίρετος τῷ Πατρὶ ὡς ἐστὶ, mendose. Taurin. Colb. Jes. ante ὡς ἐστὶ habent καί.

(7) Taurin. Colb. Jes., πρὸς, id est Πατρός, pronon quippe lapsu ex αὐτός, id est Σωτῆρος factum est

μένων σημείων ἐληλυθῆναι τὸν Χριστὸν, λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περι τῆς θεότητος αὐτοῦ (2) πίστιν αὐτοῦ ἀναγάγουσι : δεικνύντες, ὅτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ Θεοῦ. Ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα παθῆναι τὸν Χριστὸν, εὐθύς συνῆπτεν (3)· Ὁὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστίν· ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὁμολογεῖ· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ φησὶν αὐτὸν ἐπίσκοπον ψυχῶν, καὶ Κύριον ἑαυτοῦ τε καὶ ἀγγέλων καὶ δυνάμεων (4) εἶναι. Πάλιν τε Παῦλος ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸν Χριστὸν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἑβραίοις μὲν· Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· Φιλιππησίοις δὲ· Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν τῆς (5) ζωῆς, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρα, καὶ Ἰσα Θεῷ, καὶ Κύριον, σώματι Λόγος ἦν Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ πρὸς τὸ φῶς;

9. Καὶ Διονύσιος τοῖνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτον μαθὼν πεποίηκεν· ἐπειδὴ γὰρ εἶρπεν ἡ Σαβελλίου αἵρεσις, ἠναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προεῖπον, ἐπιστολὴν γράψαι, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος (7) εἰρημένα βίβαι κατ' αὐτῶν· ἵνα, τοῦτους ἀποσχονίσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μὴ λέγειν Υἱὸν εἶναι· τὸν Πατέρα, εὐκολωτέρα αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέγῃ, Λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀτίμια, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς. Ἐν γοῦν ταῖς (8) ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων, παρῆρησάεταί ἐν τῇ πίστει, καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. Ὅσπερ οὖν οὐ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ Κυρίου (καὶ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος), ἀλλὰ καὶ (9) μᾶλλον θαύματος ἄξια διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν· οὕτως οὐκ Ἀρειανὸς ὁ Διονύσιος (10), διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνον καὶ Ἀμμωνίων κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν. Εἰ γὰρ καὶ ταπεινοὶς ἐχρήσατο λόγους καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἐστὶ καὶ ταῦτα· καὶ πρόφασιν ἔχει τοῦτον, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν, δι' ἣν (11) καὶ ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. Καὶ γὰρ ὡσπερ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, οὕτω μετὰ ταῦτα Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο (12)· καί, Ἐν

²⁷ Philipp. ii, 6. ²⁸ Joan. i, 14.

D πρὸς Πατρός. Mox Felck. 3 anon.: ἵνα τοῖς τοιαύτους ὁ ἀποσχονίσας. Paulo post idem, εὐκολώτερον.

(8) Felck. 3 anon., Ἐν γὰρ ταῖς.

(9) Καὶ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 4. In reliquis editis et mss. legitur. Mox, οἰκονομίαν καὶ τὴν. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 4. In editis καὶ deest.

(10) Felck. 3 anon., οὐκ Ἀρειανὸς Διονύσιος πρὸς Εὐσέβιον καὶ Σαμμωνῶν (sic hoc loco, supra tamen Ἀμμωνῶν) κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν γράφων. Οἱ γὰρ· sic ille mendose.

(11) Reg. solus, δι' ὃν.

(12) Felck. 3 anon., post ἐγένετο, addit, καὶ ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε. Quod itidem paulo infra addit post ἐγένετο.

ἀρχὴ μὲν ἦν ὁ Λόγος· ἡ δὲ Παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ γέγονεν ὁ Κύριος ἄνθρωπος. Καὶ εἷς μὲν ἔστιν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαίνωμενος· Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα ἴδιαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων τὴν ἐρμηνείαν· καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα (13) τοῦ Λόγου γράφων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγουόμενος οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια τῆς ἐνσάρκου (14) παρουσίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διακρίνων, κατ' ὀρθὴν τῆς εὐσεβείας βαδιεῖται. Ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν, ὅτι, ἄνθρωπος γεγνημένος ὁ Κύριος, δείκνυσι τὸ μὲν κλαίνειν τοῦ ἀνθρωπίνου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς Θεὸς· καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεϊκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους· καὶ κείμενον μὲν οἶδεν ἐν μνημείῳ σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς Θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου (15).

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων, ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἔγραψεν· ἀνθρωπίνως γὰρ ἔστιν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ, Ἐγὼ ἡ ἄμπελος (16), ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός· καὶ τὸ, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιῆσαντι αὐτόν· καὶ τὸ, Ἐκτίσσε, καὶ, Τσοῦτῳ κρεῖττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων. Οὐκ ἠγνοεῖ δὲ τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἑωρακίως ἑώρακε τὸν Πατέρα· ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γὰρ κάκει ταῦτα γράφων, ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ Κυρίου. Ὅσπερ γὰρ, Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὢν οὐχ (17) ἀρπαγμὸν ἡρῆσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ, ἀλλ' ἐκένωσεν, μορφὴν δούλου λαβὼν· καὶ, Πλουσίος ὢν, ἐπτώχυσσε δι' ἡμᾶς· οὕτως, ὄντων ὑψηλῶν καὶ πλουσίων τῶν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγων, εἰσι καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ ταπειναὶ καὶ πτωχαὶ λέξεις (18). Ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἴρηται ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει· ὁ μὲν γεωργός ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα, ὁμοουσία καὶ συγγενή, καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει ὄντα, καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτά τε καὶ ἡ ἄμπελος (19). Ἔστι δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, αὐτὸς ἡ ἄμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα. Εἰ μὲν οὖν ὁμοουσίως ἔστιν ἡμῖν ὁ Υἱός (20), καὶ τὴν

A *Verbum* ³⁹ : *Virgo autem circa consummationem saeculorum in utero habuit* ⁴⁰, *Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est qui duabus illis sententiis indicatur, nam Verbum caro factum est. Quæ porro de divinitate et de humanitate ejus dicta sunt, propriam et unicuique de quo agitur congruentem habent interpretationem : ita ut qui humana Verbi scribit, ejus quoque divinitatem agnoscat ; et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum quæ ad carnalem ejus adventum spectant : sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profunderere ; ut Deum vero, Lazarum a mortuis suscitare : novit quoque illum esurire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare : corpus itidem humanum in sepulcro jacere novit, nec ignorat illud ipsum a Verbo, ut Dei corpus suscitari.*

B
C
D
10. Hæc ipsa docens Dionysius, in epistola quidem ad Euphranorem et Ammonium, quæ de Salvatore secundum humanitatem dicta sunt, refellendi Sabellii causa scripsit. Secundum humanitatem enim hæc de illo sunt prolata : *Ego vitis, et Pater meus agricola* ⁴¹ ; et : *Fidelem ei qui fecit ipsum* ⁴², nec non illud : *Creavit* ⁴³ ; et : *Tanto melior angelis factus* ⁴⁴. Nec ignorabat tamen illud : *Ego in Patre et Pater in me* ⁴⁵ ; et : *Qui videt me, videt et Patrem* ⁴⁶ ; hæc enim illum novimus in aliis scripsisse epistolis, ubi dum ista pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim, *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum ezinavit formam servi accipiens* ⁴⁷ ; et, *Cum esset dives, propter nos egenus factus est* ⁴⁸ ; sic cum verba de divinitate ejus dicta magna sint et excelsa, e contrario humilia et egena sunt quæ de carnali ejus adventu enarrantur. Quod autem hæc ipsa de humanitate Salvatoris dicta sint, hinc animadvertere licet, quod agricola quoad substantiam a vite alienus sit, **197** palmites vero ejusdem substantiæ et generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullulant palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, et eandem quam nos

³⁹ Joan. 1, 1. ⁴⁰ Matth. 1, 23. ⁴¹ Joan. xv, 1. ⁴² Hebr. iii, 2. ⁴³ Prov. viii, 22. ⁴⁴ Hebr. i, 4. ⁴⁵ Joan. xiv, 10, 11. ⁴⁶ ibid. 9. ⁴⁷ Phillp. ii, 6, 7. ⁴⁸ II Cor. viii, 9.

(13) Felck. 3 anon., τὴν σημασίαν, καὶ ὅταν ἀνθρώπινα.

(14) Reg. Taurin. Colb. Jes. quos sequimur, τῆς ἐνσάρκου, ut infra legitur. Editi, τῆς ἐν σαρκί. Mox, δόκιμος τραπεζίτης. Clemens Alex. hunc locum ex Paulo affert : Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπεζίται, τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες. Sed hæc clausula non jam exstat apud Paulum, iisdem saltem verbis expressa : legitur quidem Thess. v, 21, Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Sed illud δόκιμοι τραπεζίται in nullis jam exemplaribus exstat. Familiare tamen Athanasio est, et antiquis Patribus, quorum alii ex Pauli Epistolis, alii ex Evange-

lio illud desumptum aiunt. Felck. 3 anon., διακρίνων τὴν εὐσέβειαν βαδιεῖται. Mox idem, λέγη.

(15) Felck. 3 anonym., τοῦ Λόγου οὗ καὶ γέγονε σὰρξ. Et hic rursum desinit.

(16) Jes., Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος.

(17) Taurin. Jes. Fr. 1, ὢν ὁ Κύριος οὐχ.

(18) Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, quos sequi visum est, λέξεις. Reg. et editi, διαλέξεις.

(19) Illic denuo resumit Felck. 3 anon., qui paulo post sic habet : τῆς ἀμπέλου τυγχάνουσι, καὶ μίαν. Mox idem, αὐτὰ τε καί.

(20) Ὁ ante Υἱός in editis deest, sed in mss. Reg. Taurin. Colb. et Jes. habetur. Paulo post κατὰ τοῦ

habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam, eo modo quo vitis ab agricola : si vero aliud est Filius præter illud quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus, non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum ejus adventum : quandoquidem ita Salvator ait : *Ego sum vitis, vos palmites, et Pater agricola*⁴⁹. Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit : *Narrabo nomen tuum fratribus meis*⁵⁰. Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt, sic et nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agricola dictus est : ipse enim vitem, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

11. Hæc igitur germana cum sit hujus sententiæ interpretatio, peropportune de hac vite scriptum est : *Qui fidelis est et qui fecit illum*⁵¹; et : *Tanto melior angelis factus*⁵²; et : *Creavit*⁵³. Quo enim tempore illud accepit quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virgine ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum conditumque fuisse; siquidem hujusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamen post corpus assumptum angelis præstantior effectus est, ne antea minor illis, aut par fuisse existimetur : sed cum ad Judæos Paulus scribat, humanumque Domini ministerium cum Moysis ministerio conferat, ait : *Tanto melior angelis factus*; per angelos enim lex enuntiata est, quia lex quidem per Moysen data est, gratia autem per Jesum Christum facta est⁵⁴, necnon Spiritus donum. Et eo quidem tempore a Dan usque Bersabee lex enuntiabatur; jam vero in omnem terram exiit sonus eorum⁵⁵, et gentes Christum adorant, per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

⁴⁹ Joan. xv, 1, 5. ⁵⁰ Psal. xxi, 23. ⁵¹ Hebr. iii, 2. ⁵² Hebr. i, 4. ⁵³ Prov. viii, 22. ⁵⁴ Joan. i, 18. ⁵⁵ Psal. xviii, 3.

το καὶ ὁ. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. et Felck. 3 anon. In editis καὶ deest. Fr. 1 vero sic habet, κατὰ τοῦτο ὅμιν ὁ Υἱός.

(21) Felck. 3 anon., τοῦ Χριστοῦ· ἀλλά.

(22) Hunc locum Theodoretus affert Dialogo 1, τῷ Ἀτρέπτω, p. 39, qui ibidem habet ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός. Ibidem Felck. 3 anon., κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς, etc. Mox idem, διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ δὲ Πατήρ ὁ γεωργός, omisissis intermediis.

(23) Theodoretus, ἥτις ἐστὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα, quæ est Dominicum corpus. Sic etiam Felck. 3 an., qui post hæc quædam omittit, de more.

(24) Reg., κρείττω.

αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἀλλότριος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ καὶ ἡ ἀμπέλος τοῦ γεωργοῦ· εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρ' ὃ ἐσμὲν ἡμεῖς, κἀκεῖνος μὲν Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γεγόναμεν, καὶ τὸ Ἀδάμ ἐσμὲν ἔκγονοι· οὐκ ὀφείλει τὸ βῆθαι εἰς τὴν θεοθεῖαν ἀναφέρεσθαι τοῦ Λόγου, ἀλλὰ (21) λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ καὶ οὕτως εἰρηκεν ὁ Σωτήρ· Ἐγὼ ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλημματα, ὁ Πατήρ ὁ γεωργός (22). Ἡμεῖς γάρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἐσμὲν· καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἀπαγγεῖλω τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Καὶ ὡσπερ ἐστὶ τὰ κλημματα ὁμοῦσα τῆς ἀμπέλου, καὶ ἐξ αὐτῆς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ Κυρίου, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κἀκεῖνο βίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Πατήρ εἰρηκεῖ ὁ γεωργός· αὐτὸς γάρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἀμπέλον, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος (23), καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ἔδωκεν ἡμῖν ἡτοιμάσας· καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον, εἰ μὴ ὁ Πατήρ αὐτὸν ἐκλύσει πρὸς αὐτόν.

11. Ταύτην δὲ τοῦ βῆτου τὴν ἐριμνησίαν ἔχοντος, ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτω λεγομένης ἀμπέλου γράφεσθαι· *Πιστὸν διὰ τῷ ποιησάντι αὐτόν· καὶ, ὡσπερ κρείττω (24) γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τὸ, Ἐκτίσεν*. Ὅτε γάρ ἔλαβεν ὅπερ εἶχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν· ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου σῶμα· τότε καὶ ἐκτίσθαι (25), καὶ πεποιθῆσθαι, καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἀρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις. Ἄλλως τε οὐ μετὰ τὸ σῶμα γέγονε κρείττων (26) τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττω, ἢ ἴσος αὐτῶν φαίνεται· ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀρχαίους γράφων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Κυρίου διακονίαν συγκρίνων τῇ Μωϋσέως, ἔφησε· *Τοσοῦτω κρείττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων*· διὰ γὰρ ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη· διότι ὁ μὲν νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐφένετο, καὶ τοῦ Πνεύματος (27) ἡ χορηγία. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν (28) καὶ μέχρι Βερσαβῆ ὁ νόμος κατήγγελλετο· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξηθέλει ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ τὰ ἔθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα γινώσκουσιν. Ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐκεῖνα γέγραπται, καὶ ὁ οὐκ ἐστὶν ἄλλος.

(25) Taurin. Jes., ἐκτίθεσθαι.

(26) Reg., κρείττω, et sic paulo inferius. Mox Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, ἐλάττων ἴσος.

(27) Reg. et omnes editi, τοῦ Πατρὸς, et ita legit Nannius. At Taurin. Jes. et Fr. 1, τοῦ Πνεύματος. Ultra sit vera lectio vix statui potest, cum utraque quadret. Proclivis sane est transmutatio. In mss. enim hæc voces sic scribuntur, πρὸς, πρὸς, ita ut unius litteræ mutatione confundantur. Postremâ lectio præstare videtur.

(28) Taurin. Colbert. Jes., Δάν. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, μέχρι Βερσαβῆ. Quatuor postremi cum articulo τῆς; editi vero, μέχρι Βερσαβῆ.

12. (29) Ἐρ' οὖν, ὡς οἱ Χριστομάχοι θρυλλοῦσι, ἅ
 Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Υἱοῦ γράφων, καὶ λέγων
 οὕτω ποίημα αὐτὸν, ἓνα τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν ἐλέ-
 γεν εἶναι (30); Ἡ λέγων μὴ εἶναι τὸν Λόγον ἴδιον
 τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἐφρόνει τοῦτον ὁμοούσιον
 ἡμῶν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; Καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγρα-
 φεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς· ἀλλὰ καὶ ὀρθῶς φρο-
 νῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται, καὶ δύναται δι' αὐτῶν βοῆσαι
 κατὰ τοῦτων (31), λέγων· Οὐκ εἰμι τῆς αὐτῆς ὑμῖν
 διζῆς, ὦ Θεομάχοι· οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν
 Ἄρειῳ παρέσχεν εἰς ἀσέθειάν· ἀλλὰ πρὸς Ἀμ-
 μωνα (32) καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλιζοντας
 γράφων, ἐμνησθῆν τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου,
 καὶ τῶν τοιούτων ἄλλων ῥητῶν (33)· ἵνα, τὰ ἀνθρώ-
 πινα τοῦ Κυρίου δεῖξας, πείσω μὴ λέγειν ἐκεῖνους,
 ὅτι ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Ὡς γὰρ ὁ
 γεωργὸς οὐκ ἐστὶν ἀμπέλος, (34), οὕτως οὐκ ἐστὶν ὁ
 ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Λόγος· καὶ
 ὁ Λόγος (35) δὲ, ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος, ἀμπέλος
 ἐκλήθη διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμέν ἡμεῖς,
 σωματικῆν συγγενειάν. Ταύτη μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ
 τῆν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἔγραψα· πρὸς
 δὲ τὴν (36) ὕμῶν ἀναίθειαν τὰς ἐτέρας ἐπιστολάς
 εἰς παρ' ἐμοῦ γραφείσας ἀντιτίθημι (37), ἵνα γνώσιν οἱ
 φρόνιμοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογίαν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ
 πίστεως τὴν ὀρθὴν μὴ φρόνησιν. Ἔδει μὲν οὖν καὶ
 τοὺς Ἀρειανούς, ἔκπερ εἶχον ὑγιαίνοντα τὸν νοῦν,
 τοιαῦτά λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπισκόπου·
 Πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιούσιν ἐστι, καὶ ὀρθὰ
 τοῖς εὐρίσκουσι γνώσιν· ἐπειδὴ δὲ, μὴ μαθόντες
 τὴν (38) πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πεπτώ-
 κασιν εἰς ἀσέθειάν, καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμέ-
 νου, νομίζουσιν εἶναι καὶ (39) τὰ ὀρθὰ στρεβλά, καὶ
 λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν
 εἶναι φῶς (40) ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπι-
 στολῶν τοῦ Διονυσίου παραθέσθαι, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν,
 πρὸς πλεονα κατάγνωσιν τῶν αἰρετικῶν· ἐξ αὐτῶν
 γὰρ καὶ ἡμεῖς μαθόντες, οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρο-
 νοῦμεν καὶ γράφομεν.

13. (41) Ἡ δὲ πρόφασις, δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας

⁶⁶ Prov. vi. 1, 9.

(29) Hic resumit Fel. 3 an. Mox Reg., de more, θρυ-
 λουσι. Paulo post Felck. 3 anon., ἀνθρώπινα τοῦ
 Χριστοῦ.

(30) Felck. 3 anon., αὐτὸν, ἢ ἓνα τῶν ἀνθρώπων
 εἶναι, καὶ μὴν οὐχ οὕτως, omissis intermediis.

(31) Taurin., κατ' αὐτῶν.

(32) Reg., πρὸς Ἀμμωνα. Jes. Fr. 1, πρὸς μὲν
 Ἀμμωνα. Taurin. Colb. et Felck. 3 anon., πρὸς μὲν
 Ἀμμωνῶν· sed Taurin. recentiore manu suprascriptum
 habet ἰον, id est Ἀμμώνιον. Edit. Commel.
 item, πρὸς Ἀμμωνα. Cum igitur omnes mss. et
 editio Commelin., Ἀμμωνα vel Ἀμμωνῶν habeant,
 videntur Parisienses editores nulla auctoritate ducti
 Ἀμμώνιον posuisse, quia scilicet sic infra habe-
 tur.

(33) Felck. 3 anon., ἄλλων ῥημάτων. Mox idem,
 τοῦ Χριστοῦ δεῖξας.

(34) Felckman. 3 anon., οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀμ-
 πέλῳ.

(35) Hæc, καὶ ὁ Λόγος, desunt in editis; sed in
 omnibus mss. leguntur. Mox Felck. 3 anon., ἀν-
 θρωπος ἐκλήθη. Ἀμπέλος δὲ ἐκλήθη ὁ Υἱὸς διὰ τὴν

12. Ergo Dionysius, ut Christi hostes jacitant,
 cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem fa-
 ctam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse
 indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium
 substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consub-
 stantiale esse existimavit? At in aliis epistolis ne-
 quaquam ita scripsit, sed conspicuum est in iis illum
 recte sentire, quibus sane epistolis adversum hæ-
 reticos quodam modo exclamat his verbis: Vestræ
 non sum sententiæ, o Dei hostes, neque scripta
 nostra Ariō fuisse impietatis occasio: sed quando
 Sabelliariorum causa in meis ad Ammonium et Euphranorem
 litteris, 198 de agricola et vite, de-
 que aliis ejusmodi dictis mentionem feci, eo dictum
 illud est ut, humanis Domini demonstratis, persua-
 derem illis ut ne dicerent, Patrem esse qui homo
 factus est. Quemadmodum enim agricola non est vitis,
 ita qui in corpore fuit, non est Pater, sed Ver-
 bum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum
 est, ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum,
 cognitionem. Hac mente ad Ammonium et Euphranorem
 scripsi: alias autem quas nisi epistolas, vestræ
 impudentiæ oppono, ut hinc sapientibus nota
 sit mea defensio, necnon recta mea in fide Christi
 sententia. Par itaque erat Arianos, si sanæ quidem
 mentis fuissent, talem de episcopo habere existima-
 tionem: *Omnia enim clara sunt intelligentibus, et
 recta invenientibus scientiam* ⁶⁴. Quandoquidem au-
 tem catholicæ Ecclesiæ fide non eruditi, in imple-
 talem sunt collapsi, ac mente denique excaecati,
 quæ recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem
 tenebras, tenebrasque lucem arbitrantur; operæ
 pretium fuerit ut aliarum Dionysii epistolarum verba
 adhibeamus, allatis ad majorem hæreticorum con-
 futationem earum scribendarum causis; quarum
 lectio nos ad talia de viro sentienda atque loquenda
 induxit.

13. Hæc verò causa illi fuit alias conscribendi

D πρὸς τὰ κλήματα. Theodoretus vero hunc locum
 citans Dial. 1, sic habet: Ἀμπέλος δὲ ἐκλήθη ὁ Κύ-
 ριος διὰ τὴν περὶ τὰ κλήματα.

(36) Felck. 3 anon., καὶ Σαμωνῶν ἔγραψα ἐπιστο-
 λην. Πρὸς δὲ τὴν.

(37) Taurin. et Jes., ἀνατίθημι. Ibidem Felck. 3
 anon., ἵνα καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἥς θρυλλεῖτε γνώ-
 σιν οἱ φρόνιμοι. Qui codex mox desinit in voce
 φρόνησιν. Statimque in eodem subjungitur Epist. ad
 Joannem et Antiochum.

(38) Τὴν deest in Reg. et in editis desideratur:
 habetur autem in Taurin. Jes. et Fr. 1.

(39) Καὶ ante τὰ deest in Taurin. Colb. Jes. Sed
 legitur in omnibus editis et in Reg.

(40) Taurin. Colbert. Jesuit. Fr. 1, τὸ δὲ σκότος
 φῶς, omissis intermediis.

(41) Hæc verba, Ἡ δὲ πρόφασις δι' ἣν ἔγραψε
 τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἐστὶν αὕτη, ad modum tituli
 jacent in omnibus editis et manuscriptis, quasi quæ
 subsequuntur alium constituerent tractatum. Tau-
 rin. vero sic ad marginem habet: Λόγος ὁ τοῦ με-
 γάλου Ἀθανασίου. *Magni Athanasii liber secundus.*

epistolas. Cum Dionysius episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti jam dixi, contra Sabellii hæresim, ad Ammonium et Euphranorem, studio religionis permotus, scripsisset; quidam ex Ecclesia fratres, sanæ quidem doctrinæ homines, non sciscitati tamen eum qua de causa ita scripsisset, Romam se contulere, illumque apud cognominem Dionysium Romanum episcopum accusarunt. Quibus ille auditis, una scripsit et contra Sabellii sectatores et contra eos qui ejus essent sententiæ, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus: æqualem aïens, licet ex diametro oppositam, Sabellii impietatem, eorum blasphemiam qui dicunt, Verbum Dei creaturam, opificium et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset. Ille vero quamprimum sui purgandi causa libros edidit, quos inscripsit, *Elenchus*, et *Apologia*. Hic animadvertas velim execrandam Christi hostium officinam, et quo pacto ad suam ipsi ignominiam hæc moverint: cum enim Dionysius Romanus episcopus adversus eos etiam scripserit, qui dicunt Filium Dei creaturam et rem factam esse, liquido constat, non jamprimum, sed olim quoque ab omnibus anathemate damnatam fuisse Christi hostium Arianorum hæresim. Deinde cum Dionysius Alexandrinus episcopus de epistola sua sese purgavit, palam est illum, nec ejus fuisse sententiæ quam ei ascribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse.

14. Et sane satis esset ad integram Arianorum confutationem, et ad demonstrandam eorum calumniam, quod Dionysius de iis etiam quæ isti jactitant, sese purgaverit: non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque amovendæ causa: cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit quam quod omnem criminis suspicionem levat, et in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis quæ sui defendendi causa scripsit magis confundantur, age, ejus tibi verba proponam: ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis homines esse, Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit, *Apologiam* et *Elenchum*. Quid sibi vult illud, nisi quod et obrectatores suos arguit, et scripta sua propugnat, ostendens se, non ea mente qua suspicatus est Arius, scripsisse, sed licet eorum meminerit quæ de Domino secundum humanitatem

Colb. et Jes., τοῦ αὐτοῦ λόγος β'. Sed consequenter ea ponenda esse patet ex præcedentibus.

(42) Ἐστὶν αὕτη deest in Colb.

(43) Taurin. Jes., ἀδελφοί. Infra Taurin. Colb., εἰς τὴν Ῥώμην. Editi et Reg., πρὸς τὴν Ῥώμην. Porro epistolæ Dionysii Romani infra memoratæ haud exigua pars affertur in præcedenti tractatu, num. 26.

(44) Καὶ deest in Taurin. et Jes. Ibidem Taurin. et Colb., γεννητόν, mendose. Mox Reg. Taurin. Colb. et Jesuit. et Fr. 1, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. In Oditiis τὸν deest.

Ἐπιστολὰς, ἔστιν αὕτη (42). Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει, καὶ ζήλων τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὰ προεῖπον, κατὰ τῆς αἰρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμωνίων ἐπιστολὴν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀδελφῶν (43), φρονούντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτὸν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνήλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ κατειρήκασιν αὐτοῦ παρὰ τῷ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης· κἀκεῖνος ἀκούσας, ἔγραψεν ὁμοῦ κατὰ τε τῶν τὰ Σαβελλίου δοξαζόντων, καὶ κατὰ τῶν φρονούντων ταῦτα, ἅπερ καὶ Ἀρειος λέγων ἐξεδήληθη τῆς Ἐκκλησίας· ἴσῃν καὶ κατὰ διάμετρον ἀσεβείαν εἶναι λέγων, τὴν τε Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα καὶ (44) γεννητὸν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπέστειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλώσαι περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτῶς, καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Ἐνταῦθα τὸ μυσαρὸν ἐργαστήριον τῶν Χριστομάχων (45) κατανοεῖ, καὶ πῶς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησαν· Διονυσίου γὰρ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεῖκνυται μὴ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἔκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν Χριστομάχων (46) Ἀρειανῶν ἡ αἵρεσις. Ἐπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ ἧς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μῆτε οὕτω φρονήσας ὡς αὐτοὶ (47) λέγουσι, μῆτε ὅπως τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν ἐσχχῶς.

14. Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν, τὸ καὶ μόνον ἀπολογησασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι θεθρυλλήκασιν· οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπωπεύθη (48)· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη, τί ἕτερον ποιεῖ, ἢ λύει μὲν πᾶν ὑποπευθὲν ἔγκλημα κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ συκοφάντας (49) τοὺς Ἀρειομανίτας; Ἴνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος ἔγραψε, πλέον αἰσχυρθῶσιν οὗτοι, φέρε σοι καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ παράθωμαι (50)· γνῶσθι γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακοφρονεῖς εἰσιν· ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἑτεροδοξίας ἐστίν. Πρῶτον μὲν οὖν Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας ἔγραψεν (51) ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολὴν. Τοῦτο δὲ τί ἐστίν, ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται; δεῖκνυς, ὅτι μὴ ὡς Ἀρειος ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτῶς· ἀλλ' ὅτι, τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Κυρίου

(45) Reg. Taurin. Colb. Jes., Χριστομάχων. Editi, Θεομάχων.

(46) Χριστομάχων deest in Taurin. Colb. Jes.

(47) Taurin. Colb. Jes., ὡς οὗτοι.

(48) Taurin. Colb. Jes., περὶ ὧν κατηγορήθη. Et infra, περὶ ὧν ὑπωπεύθη, transmutatis vocibus.

(49) Reg., συκοφάντας. Editi et alii mss., συκοφαντούντας.

(50) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, παραθῶμεν. Reg. et editi, παραθῶμαι.

(51) Omnes mss. et editi ἔγραψεν, sed videtur legendum ἐπέγραψεν, ut supra legitur. Mox Taurin. Jes. Fr. 1, ἢ ὅτι τούτους.

μνησθείς, οὐκ ἠγνόει τοῦτον εἶναι Λόγον καὶ Σοφίαν ἀδιαίρετον τοῦ Πατρὸς; Ἐπειτα αἰτιάται τοὺς κατειπόντας αὐτοῦ ὡς μὴ ὀλοκλήρους λέγοντας, ἀλλὰ περικόποντας αὐτοῦ τὰς λέξεις, καὶ ὡς μὴ καλῆ συνειδήσει, ἀλλὰ πονηρᾶ λαλοῦντας ὡς θέλουσι· τοὺτους τε τοῦτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν Ἐπιστολάς. Ἡ δὲ τοιαύτη μίμψις αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. Εἰ γὰρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἠγείται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν, ἢ ὅτι τὰ τοῦ Παύλου (52) φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. Ἀμέλει καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγορῶν εἰρημένων ἀπαντῶν, πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει· καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν τοῦτοις δὲ δείκνυσιν ὀλοκλήρον ἐκαστοῦ τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Φασκόντων τοίνυν ἐκεῖνων φρονεῖν τὸν Διόνυσον· « Οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Θεὸς Πατὴρ, οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐ γὰρ ἀϊδιὸς ἔστιν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγέγονεν· » ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων ἄπερ ἢ ζητῶν ἐξετάζει, ἢ συλλογισζόμενος συνάγει, ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει, ἢ τοὺς κατειρηκῶτας αἰτιάται, ταῦτα παρὲς διὰ τὴ μῆκος τῶν λόγων, μόνον τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. Ἀπολογούμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα, γράφει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίαις, μεθ' ἕτερα οὕτως·

15. « Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ (53) Θεὸς οὐκ ἦν Πατὴρ. » Καὶ τοῦτο οἶδεν ἐν τοῖς ἐξῆς, « ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι, Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν καὶ δύναμιν. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτων ἄγονος ὢν ὁ Θεός, εἶτα ἐπαιδοποιήσατο. Ἄλλ' ὅτι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φησιν· « Ἀπαύασμα δὲ ὢν φωτὸς αἰδίου, πάντως καὶ αὐτὸς ἀϊδιὸς ἔστιν· ὄντος γὰρ ἀεὶ τοῦ φωτὸς, δῆλον ὡς ἔστιν ἀεὶ τὸ ἀπαύασμα· τούτῳ γὰρ καὶ ὅτι φῶς ἔστι τῷ καταυάξιν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ φωτίζον εἶναι. Πάλιν γὰρ ἐλωμεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα. Εἰ ἔστιν ἥλιος (54), ἔστιν αὐγὴ, ἔστιν ἡμέρα· εἰ τοιοῦτων μηδὲν ἔστι, πολὺ γὰρ δεῖ παρεῖναι ἥλιον. Εἰ μὲν οὖν αἰδιὸς ὁ ἥλιος, ἀπαυστος ἂν ἦν καὶ ἡ ἡμέρα· νῦν δὲ, οὐ γὰρ ἔστιν, ἀρξάμενου τε, ἤρξατο, καὶ παυομένου, παύεται. Ὁ δὲ γὰρ Θεὸς αἰώνιον ἔστι φῶς, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε ληξόν ποτε (55)· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύασμα ἀναρχον καὶ ἀειγενές, προφαινόμενον (56) αὐτοῦ, ὅπερ ἔστιν ἡ λέγουσα Σοφία· Ἐγὼ ἡμῆρ ἢ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνεται ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. » Καὶ αὐθις ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· « ὄντος (57) οὖν αἰωνίου τοῦ

⁵⁷ Prov. III, 30.

(52) Taurin. Colb. Jes., τὰ Παύλου.

(53) Sic Taurin. Colb. Fr. 1. In Reg. et in editis deest ὁ. Paulo post, Reg. Taurin. Jes., ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι· Λόγον ὄντα. In editis εἶναι deest.

(54) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. In editis, ὁ ἥλιος. Mox editi et Reg., πολὺ γὰρ δεῖ (Reg. δὲ) καὶ παρεῖναι. Taurin. Colb. Jes., πολλοῦ γὰρ δεῖ παρεῖναι. Fr.

dicta sunt, non ignorasse tamen ipsum esse Verbum et Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur deinde quod accusatores sententias suas non integras referant, sed truncatas, et quod non bona conscientia, sed mala, pro libidine loquantur: quos similes ait beati Apostoli Epistolarum calumniatoribus. Hæc porro viri expostulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores sui similes arbitratur, nihil sane aliud declarat quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrens, omnibus eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sabellium prioribus illis scriptis planissime confutarit, his posterioribus fidem suam omnino piam declarat. Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii sententiam: « Deus non fuit semper Pater; Filius semper non fuit, sed Deus aliquando Verbo caruit, ipse vero Filius non erat antequam gigneretur, sed fuit aliquando cum non esset: non enim æternus est, sed postmodum esse incepit: » animadvertite quomodo ad hæc ille respondeat. Verba autem ejus quamplurima, quibus res in quæstionem adductas expendit, aut ex allatis ratiociniis quædam colligit, aut interrogatos adversarios coarguit, vel obrectatores suos criminatur, ob librorum prolixitatem omittens, ea solum proponam quæ eorum spectant accusationem. Itaque sui purgandi causa, in primo libro cui titulus, *Elenchus et Apologia*, quibusdam præmissis, sic ad verbum scripsit:

15. « Nunquam enim fuit quando Deus non erat Pater. » Et in sequentibus profitetur, « Christum semper fuisse, ac Verbum, sapientiam, et virtutem exstitisse. Neque enim Deus cum his antea caruisset, postea Filium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre habet esse. » Et paucis interjectis, eadem de re iterum dicit: « Cum sit splendor lucis æternæ, et ipse omnino æternus est. Luce enim semper existente, manifestum est et splendorem semper existere; eo enim ipso lucem esse intelligitur quod splendeat, ac fieri nequit ut lux non luceat. Rursum enim ad exempla veniamus. Si sol est, est quoque splendor, est et dies: si vero horum nihil est, multum abest adesse solem. Quod si æternus sol esset, dies etiam nunquam cessaret: nunc autem (neque enim ita se res habet) incipiente sole incipit et dies, ac desinente desinit. Deus autem æterna lux est quæ nunquam incepit, nunquam desinet. Æternus ergo splendor ipsi præluceat ac coexistat, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat, **200** qui quæ ipsamet est Sapientia quæ dicit: *Ego eram qua gaudebat, et delectabar quotidie ante faciem ejus, omni tempore* ⁵⁷. » Pauloque

1, πολλοῦ γὰρ καὶ δεῖ παρεῖναι.

(55) Taurin. Colb. Jes., λῆξαν.

(56) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, προφερόμενον. Paulo post Taurin, ἐν τῷ προσώπῳ.

(57) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, ὄντος οὖν, perperam. Mox, καὶ ante αἰώνιος deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis vero legitur.

postea de eodem resumit his verbis : « Cum igitur æternus sit Pater, æternus est et Filius, factum de lumine. Nam, si genitor est, est et Filius : quod si Filius non est, qua ratione et cujus potest esse genitor? Atqui ambo sunt, et semper sunt. » Deinde hæc addit : « Cum igitur Deus sit lux, Christus est splendor; cum autem ipse Spiritus quoque sit (nam Spiritus, inquit, est Deus⁵⁵), congruenter rursus Christus vapor dictus est : Est enim, inquit, vapor virtutis Dei⁵⁶. » Et iterum ait : « Solus autem Filius qui Patri semper coexistit, et illo qui est, plenus, ipse quoque est ex Patre. »

16. Hæc si ambigue dicta fuissent, intérprete opus haberent : at cum palam et plerumque hæc in scriptis suis pertractavit, Arius quidem dentibus stridat, quod suam hæresin cernat a Dionysio eversum, audiatque vel invitus hæc illius verba : « Semper Deus Pater fuit, et Filius non absque causa æternus dicitur; sed quia æternus est Pater, æternus est et Filius, illique coexistit, quemadmodum splendor luci. » Ii vero qui vel leviter suspicantur Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de eo existimationem deponant. Quid, quæso, illi inter se affinitatis habent, Ario dicente : Filius non erat priusquam gigneretur, sed fuit aliquando cum non erat; Dionysio contra hæc docente : « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam inceperit, nunquam desinet : æternus ergo splendor ipsi præluet ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum enitescit. » Potro ad alteram quorundam suspitionem qui aiunt : Cum Patrem dicit Dionysius, Filium non nominat, et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non memorat, sed dividit, amovel et separat Filium a Patre; ita respondet Dionysius, hominesque pudore suffundit in secundo libro, his verbis :

17. « Singula nomina a me prolata a se invicem nec separari nec dividi queunt : Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significatam : Filium adjunxi, ac etiamsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat : Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit adjunxi. Illi vero ignorant neque Patrem qua Pater est a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo conjunctionis; neque Filium a Patre separari, nam-

⁵⁵ Joan. iv, 24. ⁵⁶ Sap. vii, 25.

(55) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ἀνάλογος. Mox Reg. et Basil. prima manu, ἀτμὶς λέγεται. Taurin. Colb. Jes., ἀτμὶς εἶναι λέγεται. Editi, ἀτμὶς λέγεται.

(59) Taurin. Jes., εἰρητο.

(60) Taurin. Jes., εαυτοῦ.

(61) Taurin. Jes., καταθέσθωσαν.

(62) Taurin. Colb. Jes., λήξαν.

(63) Editi, ἀναρχόν τε. Sed τε deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Ibidem Taurin. Colb. Jes. Basil. Fr. 1, προφερόμενον. Sed præstat Regii et editorum lectio, προφαινόμενον. Prona autem est commutatio vocis προφαινόμενον in προφερόμενον primum enim προφαινόμενον scribi petuit, ut fere sit. Hinc προφερό-

Πατρός, αἰώνιος ὁ Υἱός ἐστι, φῶς ἐκ φωτός ὄν· ὄντος γὰρ γονέως, ἐστὶ καὶ τέκνον· εἰ δὲ μὴ τέκνον εἴη, πῶς καὶ τίνος εἶναι δύναται γονεὺς; Ἄλλ' εἰσὶν ἀμφω, καὶ εἰσὶν ἀεὶ. » Εἶτα πάλιν προστίθεται ταῦτα : « Φωτὸς μὲν ὄν ὄντος τοῦ Θεοῦ, ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα. Πνεύματος δὲ ὄντος· Πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· ἀναλόγως (58) πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέγεται· Ἄτμὶς γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. » Καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησὶ : « Μόνος δὲ ὁ Υἱός ἀεὶ συνὼν τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦ ὄντος πληρούμενος, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὢν ἐκ τοῦ Πατρὸς. »

16. Ταῦτα, εἰ μὲν ἀμφιθῶλως εἰρηται (59), χρεῖαν εἶχε τοῦ ἐρμηνεύοντος· ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἐγραφε, ὁ μὲν Ἄρειος τριζέτω τοὺς ὁδόντας, ὁρῶν τὴν αἴρεσιν αὐτοῦ (60) κατάστρεφόμενην ὑπὸ Διονυσίου· καὶ ἀκούων, ἅπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· « Ἄεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, καὶ ὁ Υἱὸς οὐκ ἀπλῶς ἀθίως ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ἀίδιου ὄντος, ἀθίως ἂν εἴη καὶ ὁ Υἱός, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. » Οἱ δὲ, πᾶν μόνον ὑπονοήσαντες Διονυσίου τὰ Ἄρειου φρονεῖν, κατατιθέσθωσαν (61) τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσφημίαν. Ποία γὰρ κοινωμία τούτοις ἐστὶ, τοῦ μὲν Ἄρειου λέγοντος· Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ Διονυσίου διδάσκοντος· « Ὁ δὲ θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε λήξον (62) ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχον καὶ (63) ἀειγενές προφαινόμενον αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην ὑπόψιν τῶν λέγοντων, ὅτι, Πατέρα λέγων Διονύσιος, οὐκ ὀνομάζει τὸν Υἱόν· καὶ πάλιν Υἱὸν λέγων, οὐκ ὀνομάζει τὸν Πατέρα· ἀλλὰ διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν Υἱὸν ἀπὸ (64) τοῦ Πατρὸς, ἀποκρίνεται (65) καὶ δυσωπεῖ τούτους, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ·

17. « Τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἕκαστον ἀχώριστον ἐστὶ καὶ ἀδιαιρέτον τοῦ πλησίον· Πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἐπαγάγω τὸν Υἱόν, ἐσθίματα (66) καὶ τοῦτον ἐν τῷ Πατρὶ· Υἱὸν ἐπιγαγον, εἰ καὶ μὴ προεῖρηκα τὸν Πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ Υἱῷ προεἰληπτο· ἄγων (67) Πνεῦμα προσέθηκα; ἀλλ' ἅμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνος ἔχεν ἐφηρμοσα. Οἱ δὲ οὐκ ἴσασιν, ὅτι μῆτε ἀπηλοστρωται Πατὴρ Υἱοῦ ἢ Πατὴρ προσκαταρχτικὸν γὰρ ἐστὶ τῆς συναφείας τὸ ὄνομα· οὔτε ὁ (68) Υἱὸς ἀπύχισται τοῦ Πατρὸς· ἡ γὰρ Πατὴρ

μενον facili lapsu factum fuerit.

(64) Ἄπο deest in Taurin. Colb. Jes.

(65) In editis, ἀποκρίνεται deest : sed habetur in omnibus codicibus.

(66) Taurin. Colb., ἐσθίματα.

(67) Ἄγων deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. In aliis vero et in editis habetur. Paulo post Taurin. et Jes., ἐφήμησα, πτο ἐφηρμοσα. Fr. 1, ἐφήμησα.

(68) Art. ὁ in Reg. habetur : in editis vero et in Taurin. Colb. Jes. desideratur. Paulo post Colb., ἐν δὲ ταῖς. Hæc porro confer sodes cum his quæ habentur supra in Expositione fidei versus Anem.

προσηγορία δηλοῖ τὴν κοινωνίαν· ἔν τε ταῖς χειρ-
σὶν αὐτῶν ἔστι τὸ Πνεῦμα, μήτε τοῦ πέμπτοντος, μήτε
τοῦ φέροντος δυνάμενον στέρεσθαι (69). Πῶς οὖν ὁ
τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι μεμερίσθαι ταῦτα καὶ
ἀφωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων ὀλομαι; » Καὶ μετ' ὀλίγα
ἐπάγει λέγων· « Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα
τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον (70), καὶ τὴν
Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιού-
μεθα. »

18. Ἐἴτα καὶ αἰτιασσάμενων αὐτὴν, ὡς ἓνα λέγοντα
τῶν γενητῶν εἶναι τὸν Ὑῖον, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ,
αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τριούτους
διελέγχει λέγων· « Πλὴν ἐγὼ γενητὰ τινα καὶ ποιητὰ
τινα (71) φήσας νοεῖσθαι, τῶν μὲν τοιούτων ὡς
ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα· ἐπεὶ
μήτε τὸ φυτόν ἔφην τῷ γεωργῷ, μήτε τῷ ναυπηγῷ
τὸ σκάφος (72)· εἴτα τοῖς ἰκνουμένοις καὶ προσφυσ-
στέροις ἐνδιέτριψα· καὶ πλεόν διεξῆλθον περὶ τῶν
ἐληθεστέρων, παίκλια προσεπεξευρών (73) τεχμήρια,
ἄπερ καὶ σοὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα· ἐν οἷς
ἤλεγξα καὶ ὁ προσφέρουσι ἐγκλήμα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος
ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ
Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκέναι,
μὴδ' ἀνεγκωκέναι ποῦ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γε
τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἀ σσειωπήχασαι, τῆς
διανοίας ταύτης οὐκ ἀπέδδει. Καὶ γὰρ (74) ἀνθρωπιαν
γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὐσαν ὁμογενῆ· φήσας
πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων,
οἱ μὴ αὐτοὶ εἶναι τὰ τέκνα, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγα-
καῖον ὑπάρχειν εἶναι μὴτε τέκνα (75)· καὶ τὴν
μὲν ἐπιστολήν, ὡς προείπον, δὲ τὰς περιστάσεις
οὐκ ἔχω προκομίσει· εἰ δ' οὖν, αὐτὰ σοὶ πὰ τότε
βήματα, μᾶλλον δὲ καὶ (76) πάσης ἀν ἔπεμψα
τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ, ἀν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
δὲ καὶ μέμνημαι, πλεονα προσθεῖς τῶν συγγε-
νῶν ὁμοκώματα. Καὶ γὰρ καὶ φυτόν εἶπον ἀπὸ σπέρ-
ματος, ἢ ἀπὸ ρίζης ἀνελθόν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὄθεν
ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ (77) κατέσθηκεν ὁμο-
φυές, καὶ παταμὸν ἀπὸ πηγῆς βέοντα, ἕτερον σχῆμα
καὶ ὄνομα μετεληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποτα-
μὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέ-
ρα ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν ὀνομα Πατέρα (78)

(69) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, στερεῖσθαι.

(70) Eximia hæc clausula, τὴν μονάδα πλατύνομεν
ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν
μονάδα, quæ in editis desideratur, in omnibus mss.
habetur, et a veteri interprete versa est : ut nihil
dubium sit eam typographi mendo omisam fuisse,
quod hæc verba, τριάδα et μονάδα, similiter desine-
rent : quod item pliam est ex iis quæ habentur in-
fra num. 19. Isidorus Pel. l. II, ep. 144 : Τὸ δὲ πλατύ-
νοντα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τὰς ὑποστάσεις εἰς μίαν
οὐσίαν συνάγειν ὀρθότατόν ἐστι καὶ ἀληθέστατον δόγμα.
Id est : At personas in sanctam Trinitatem dilatare
atque in unam essentiam colligere, rectissimum ac
verissimum dogma est. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes.
Fr. 1, αἰτιασσάμενων· editi, αἰτωμένων. Ib. editi men-
dose, λεγόντων· sed Reg. Taurin. Colb. et Basil.
secunda manu, λέγοντα.

(71) Tiva deest in Taurin. Colb. Fr. 1, et in Jes.
secunda manu deletum est. Mox in iisdem sic, τῶν
μὲν ἀχρειοτέρων πρότερον ἐξ, etc. Ibid. Colb. et
Fr. 1, ἐπεὶ μήτε τῷ γεωργῷ ἔφην τὸ φυτόν.
Quorum postremus post τὸ σκάφος addit συγγενές.

que Patris vocabulum commune quidpiam indicat.
In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a
mittente, neque a ferente separari potest. Quomodo
igitur ego qui talibus utor nominibus, illa a se in-
vicem separata et omnino divisa existimem? » Et
paucis interjectis hæc addit : « Sic quidem nos
indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et
Trinitatem iterum, quæ immixta nequit, in unitatem
contrahimus.

201 18. Hinc accusatores suos qui eum men-
tiebantur dixisse, Filium inter res factas computari,
et nequaquam esse Patri consubstantialem, iterum
in primo libro coarguit his verbis : « Cæterum ubi res
factas, et officia quædam consideranda dixi, eorum
exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi :
Neque planta idem est quod agricola, neque scapha
idem quod navium faber : deinde in congruis et na-
tura rei accommodatioribus magis sum immoratus ;
ac pluribus ea quæ certioris fidei erant exposui, variis
excogitatis exemplis quæ tibi in alia epistola scripsi,
quibus criminationem eorum depuli mendacemque
ostendi, qua aiebant me Christum negare esse Deo
consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vo-
cabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse
vel legisse, attamen argumenta mea, quæ subse-
quuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententiâ
nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exem-
plum attuli, quam patet esse ejusdem generis ac ge-
nitorem : dixique revera in hoc solum parentes dif-
ferre a filiis, quod ipsi non sint filii : alias necesse
fore neque parentes existere, neque filios. Episto-
lam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum con-
ditionem, penes me non habeo ; alioquin ipsa tibi
quæ tunc scripsi verba, imo epistolæ totius exem-
plar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia
fuerit. Memini porro me plurimas ex rebus inter se
cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam
sive ex semine sive ex radice succrescentem, aliam
dixi esse ab eo unde pullulavit, etsi ejusdem omnino
sit naturæ : fluviumque a fonte fluentem, aliam
formam et nomen accipere : neque enim aut fontem
fluvium, aut fluvium fontem dici ; sed utrumque

(72) Hic quidpiam omisum videtur.

(73) Sic Reg. Colb. Jes. Fr. 1. Taurinensis vero
cum editis, προσεξευρών.

(74) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, Καὶ
γὰρ καί.

(75) Tota hæc sententiâ, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον
ὑπάρχειν εἶναι μὴτε τέκνα, quod duæ clausule in
hanc vocem τέκνα terminarentur, in editis omisa
fuerat : sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr.
1, itemque præcedenti Tract. (ubi legitur ὑπάρ-
χον) et infra in libro *De synodis*. Mox Taurin. Colb.
Jes., προσκομίσει.

(76) Καὶ deest in Taurin. Jes., et Colb. qui
ultimus idem habet τᾶσιν. Basil. secunda manu,
τᾶσιν.

(77) Sic Reg. Taurin. et Fr. 1. Editi vero, ἐκείνο.
Mox. Reg. Taurin. Colb. Jes., ὁμοφυές. Et ita le-
git Nannius qui vertit, *ejusdem naturæ*. Editi, ὁμοιο-
φύές. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ σχῆ-
μα καί.

(78) Τὸν ante Πατέρα, et mox τὸ ante ἐκ

existere : ac fontem quasi Patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manantem. Sed hæc quidem et similia scripta se non videre quasi cæcutientes dissimulant : duabus autem oculis inconnexis, quasi lapidibus eminus me impetere conantur : non advertentes, perobscuris rebus quæ ut intelligantur additione indigent, plerumque non modo aliena, sed et contraria exempla lucem afferre. » In tertio autem libro ait : « Vita ex vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, et a luce inextincta splendida lux accensa est. »

49. His auditis, quis non insanix deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Næ ille, his argumentis ab ipsa veritate profectis, totam Arii proterit hæresim. Nam illud, Non erat priusquam gigneretur, et, Erat quando non erat *splendoris* vocabulo confutat, necnon his verbis : Pater ejus nunquam absque prole fuit. Illud autem quod aiunt, ex non exstantibus, refellit, dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine, et vitam ex vita. Quod autem illi separant et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in unitatem 202 contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit cum dicit, consubstantialem Patri esse Filium. Hic sane summopere miranda impiorum hominum impudentia. Dionysio namque, quem doctrinæ suæ paria sensisse affirmant, dicente, consubstantialem esse Filium, ipsi tamen haud secus quam calices circumquaque susurrant, quasi synodus *consubstantialis* vocem haud recte scripto mandarit. Si enim sibi amicum Dionysium existimant, ne doctrinam negent viri secum sentientis. Quod si putant id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui id ipsum ait, quasi secum sentientem jactitant? cum præsertim is non obiter hoc dicat, sed aliis antea missis epistolis, eos qui se insimulabant quasi diceret Filium non esse Patri consubstantialem, mendacii coarguat : illos vero qui putabant se dixisse, Verbum esse factum, refellat, negans se prout illi existimant sentire. sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet non Patrem sed Filium esse qui conditum, creatum, et factum corpus induit : quocirca Filius conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

τῆς, quæ in editis legebantur, desunt in Reg. Taurin. Colb. Jes., sed habentur in lib. *De synodis*, ubi hæc verba referuntur.

(79) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, τοῖς δυσὶ. Paulo post Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, με βάλλειν, et ita legit vetus interpr. Editi vero cum Regio, ἐμβάλλειν.

(80) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi, ἐν τῷ. Mox Jes. ἐγενήθη.

(81) Sic Reg. Taurin. Jes., Basil. Fr. 1. Editi vero mendose, τοῦ δὲ. Ἐξ οὐκ ὄντων αὐτόν.

εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδαρ. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μηδὲ ὄραν γεγραμμένα, ἀλλ' οἰονεὶ τυφλώττειν ὑποκρίνονται· τοῖς δὲ δυσὶ (79) ῥηματίοις ἀσυνθέτοις, καθάπερ λίθοις, μακρόθεν ἐπιχειροῦσιν με βάλλειν, ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοουμένων, καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δεομένων, οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνεται τῶν ἐπιζητουμένων δηλώματα. » Ἐν δὲ τῷ (80) τρίτῳ βιβλίῳ φησὶ· « Ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγενήθη· καὶ ὡσπερ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ἐβρέυσε· καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσβέστου λαμπρὸν φῶς ἀνήφθη. »

19. Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταψήφισεται τῶν ὑπονοούτων τὸν Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν; Ἰδοὺ γὰρ διὰ τούτων φανερώς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἰρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. Τὸ μὲν γὰρ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, καὶ τὸ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαυρίσματος λόγῳ· καὶ λέγων, ὅτι Τούτου ὁ Πατὴρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος· τὸ δὲ, Ἐξ οὐκ ὄντων (81), αὐτῶν, ἀναιρεῖ ἐν τῷ λέγειν, τὸν Λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ βλαστὸν ἀπὸ βίβης, καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσοινίζειν καὶ δαιρειν αὐτούς (82) τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναιρεῖ λέγων αὐτὸς ἀδαιρέτων καὶ ἀμειώτων τὴν Τριάδα εἰς μονάδα συγκεφαλαιούσθαι. Τὸ δὲ λέγειν αὐτοὺς ἀλλότριον εἶναι τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἀντικρυσ πατεῖ λέγων, ὁμοούσιον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν· πῶς Διονυσίου, ὃν λέγουσιν ὁμόδοξον ἑαυτῶν (83) εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱόν, αὐτοὶ περιέρχονται ὡς κώνωπες περιβομβοῦντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς γραψάσης τῆς συνόδου τὸ ὁμοούσιον· εἰ γὰρ Διονυσίος ἔστιν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὰ τοῦ ὁμόφρονος. Εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρησθῆναι, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύσιον θυλλοῦσιν (84), ὡς τὰ αὐτῶν φρονούντα; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρεργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστολάς γράψας, τοὺς μὲν (85) κατειρηκότας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ διελέγχει ψευδομένου· τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν γεννητὸν (86) τὸν Λόγον, παρακρούεται· ὅτι μὴ οὕτως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἴρηκε, διὰ τυτὸ φησιν εἰρηκέναι, πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἔστιν, ἀλλ' ὁ Υἱός, ὁ τὸ γεννητὸν, καὶ πιστὸν, καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος ὄμμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι, καὶ πεποιῆσθαι, καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ Υἱός.

(82) Colb., αὐτούς. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἀναιρεῖ λέγων. Reg. Basil. et editi, διαβάλλει λέγων.

(83) Taurin. Colb. Jes., αὐτῶν.

(84) Reg., de more, θυλλοῦσιν. Ibidem Taurin. Jes. Fr. 1, τὰ αὐτά. Mox Fr. 1, μάλιστα ὅτι.

(85) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, τοὺς μὲν οὖν.

(86) Taurin. Colb. Jes., γεννητὸν, mendose. Taurin. item infra, ὁ τὸ γεννητὸν.

20. Ἀμέλει ἐπειδὴ προελήφθη (87) γράψαι τὰς Α τοιαύτας λέξεις, τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χαιρεῖν, παρὰ δὲ τῶν ἀκούοντων συνειδησὶν ἀγαθὴν ἀπαιτεῖ· τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπεριδρακτὸν τῶν ζητωμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος (88) κρίνωσι· καὶ μάλισθ' ὅταν τὰ πλείστα μαρτυρῇ τῇ τοῦτου φρονήσει. Ἐφῆσε γοῦν καὶ αὐτὸς, ὅτι· « Τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειστέρων, ἐξ ἐπιδρομῆς, εἶπον τὰ παραδείγματα, τὸ φῶν καὶ τὸν γεωργόν· τοῖς δὲ προσφυστέροις (89) ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεξήλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων. » Ὁ δὲ τοῦτο λέγων δεικνυσὶν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν ἄϊδιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἢ ἵπὲρ γενητόν· ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σωματικὸν τοῦ Κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ ἄϊδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τὸς ἐγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς, διαθεβαιοῦται οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς, λέγων· « Εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὔρον ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν τὸν νοῦν συναγαγόν, ἔγωγ, ὅτι, Υἱὸς ὢν καὶ Λόγος, οὐ ξένος ἂν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. » Ὅτι γὰρ οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποίημα φρονεῖ τὸν Υἱὸν εἶναι· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τεθρῦλλήκασι αὐτόν· οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησὶν· « Ἐάν δέ τις τῶν συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν ἀπάντων ποιητὴν τὸν Θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶπον, οἴηται με καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν, ἀκουσάτω μου πρότερον Πατέρα φήσαντος αὐτόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσγέγραπται (90)· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν Πατέρα ποιητὴν, ἐπαγήχοι· Καὶ οὔτε πατὴρ ἐστὶν ὢν ποιητὴς (91), εἰ κυρίως ὁ γεννητὸς πατὴρ ἀκούοιτο· τὴν γὰρ πλατύτητα τῆς οὐ πατρὸς προσηγορίας ἐν τοῖς ἐξῆς· ἐπεξεργασόμεθα (92)· οὔτε ποιητὴς ὁ πατὴρ, εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης ποιητὴς λέγοιτο. Παρ' Ἑλλήσι γὰρ ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων καλοῦνται λόγων οἱ σοφοί· καὶ Ποιητὴς, ὁ Ἀπόστολος· εἶπε, νόμου (93)· καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ ἀρετῆς ἢ κακίας ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ Θεός· Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι κρίσις, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν. »

21. Ἐστὶν ἀληθῶς, ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ Θεοῦ λογίου λέγοντος· Ὁ ἔἰν στραφῆ ὁ ἀσεβής, ἀφανίζεσθαι (94). Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἐκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, μὴ ἔχοντες μηδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. Φανερώς μὲν γὰρ διδάσκει, μὴ εἶναι ποίημα, μηδὲ κτί-

20. Certe cum illa verba prius scripserit, Arianis quidem facessere jussis, benevolam animam ab iis postulat, ad quorum aures hæc pervenerint; ut animadversa harum questionum difficultate, imo potius incomprehensibilitate, non verba, sed scriptoris animum judicarent, cum potissimum alia complurima veram ejus mentem aperiant. Ait igitur ipse: « Ejusmodi exempla ut minus utilia cursim protuli, nimirum de planta et agricola: natura accommodatiora fusius pertractavi, ac veriora pluribus exposui. » Jam qui hæc loquitur, ostendit, verius dici Filium æternum et ex Patre esse, quam esse factum: nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum est in Domino indicatur; illis vero, æternitas divinitatis ejus. Eos igitur qui se accusabant, ut qui negaret Filium esse Patri consubstantialem, his argumentis a se confutatos declarat, haud levi modo, sed sapientissime, et cum vera demonstratione, dum hæc ait: « Etsi hanc vocem in Scripturis non inveni, attamen earundem Scripturarum mentem colligens, agnovi, ipsum, cum Filium et Verbum sit, non posse a Patris substantia esse alienum. » Quod autem Filium non senserit esse rem creatam aut factam, ut illi pervulgarant, in secundo libro testatur his verbis: « Si quis autem ex sycophantibus, eo quod Deum, omnium dixi factorem et creatorem, existimat me etiam Christi creatorem dixisse, advertat me prius Patrem ipsum appellasse, in quo vocabulo Filius ascriptus est. Postquam enim dixi Patrem factorem esse, subdidi: Neque Patre eorum esse quorum factor est, si proprie Pater intelligatur esse is qui genuit (latitudinem enim vocabuli hujus, Pater, in sequentibus inquiremus): neque factor Pater est, si solus opifex factor dicatur: apud Græcos enim ii qui sapientes sunt, suorum librorum factores vocantur: Apostolusque ait, *Factor legis*⁹⁰: nam rerum etiam intrinsecarum, cujusmodi sunt virtus et vitium, factores sunt homines, ut dixit Deus: *Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem*⁹¹. »

21. Qui hæc audit, divini sane oraculi 203 meminerit, dicentis: *Quocunque se vertat impius, evanescit*⁹². Etenim quam se eunque in partem quotidie convertant impii illi, evanescent, ne in hoc quidem ullam rationem invenientes Dionysii sibi conciliandi: quippe qui aperte doceat, Filium nec

⁹⁰ Rom. II, 15. ⁹¹ Isa. V, 7. ⁹² Prov. XII 7.

(87) Taurin. Colb. Jes., ἐλήφθη. Mox Reg. Taurin. Jes., μακρὰ· editi vero, μακράν.

(88) Colb., τοῦ φράζοντος. Mox idem cum Taurin. et Jes., μάλιστα ὅταν.

(89) Colb., προσφυστέροις. Mox Taurin. Colb. Jes., πλέον ἐξήλθον.

(90) Taurin. Colb. Jes., προγέγραπται.

(91) Sic Reg. Taurin. Jes., et ita legit Nannius. Editi, ὢν ποιητὴς, longe diverso sensu. Mox in Taurin. Colb. Jes., πατὴρ desideratur.

(92) Taurin. Colb. Jes., ἐπεργασόμεθα. Reg. et editi, ἐπεξεργασόμεθα. Mox Colb. Jes., οὔτε ποιητὴς

οὐ Πατὴρ ἢν μόνος. Taurin., οὔτε ποιητὴς οὐ Πατὴρ μόνος ἦν. Reg. ut editi.

(93) In Taurin. Colb. Jes. illud, ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων, usque ad sequens ποιηταὶ τῆς κακίας, omissa sunt.

(94) Articulus deest in Taurin. Colb. Jes. Ibidem hæc, Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἐκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, in editis desiderantur, ob similitudinem vocum ἀφανίζεσθαι et ἀφανίζονται, omissa: sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Ibidem Taurin. Colb. Jes., μηδ' εἰς τοῦτο πρόφασιν παρὰ Διονυσίου.

factam nec creatam rem esse; carpit autem appositive refellit eos qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius ascriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, et Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem imperite (vel mala conscientia) ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta: neque sic, aiens, reprehendenda esse sua verba: se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem quam Verbum assumpserat, utique factam. « Quod si quis illud de Verbo dictum fuisse suspicetur, eo etiam modo absque contentionis studio audisse oportuit: ut enim Verbum rem factam esse non sentio, et Deum non factorem, sed Patrem ejus dico; si quando de Filio disserens Deum obiter dixero factorem ejus, etiam tunc res defensione non caruerit: nam sapientes Græci se suorum librorum factores appellant, tametsi iidem propriorum librorum patres sunt: divina autem Scriptura nos cordis motuum factores nuncupat, cum nos dicit, factores legis et iudicii et justitiæ. » Itaque quacunque ex parte res spectetur, probe commonstrat Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

22. Verum, ne quis Arianorum eum suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohaereant, res autem a se invicem plurimum distent, et, neque Filium semper Patri coexistisse: ex quo autem Filius esse cepit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et debinc illi coexistere, ut sit apud homines. Sed meminerit eorum quæ supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscat. Nam cum dicat: « Non enim erat cum Deus non esset pater; » et iterum: « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet: æternus ergo splendor ipsi præluet et coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat: » par sane fuit peninens talia de illo suspicari. Exemplum quoque fontis ac fluvii, radices et germinis, spiritus et vaporis, Christi hostes qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt.

(95) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero male, μηδὲ καὶ κτίσμα.

(96) Πᾶς, ὅτι μὴ συνειδὼν εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν, in Colb. desiderantur, ommissa lapsu amanuensis, ideo decepti, quod præcedens phrasid per τὸν Θεόν similiter desineret. Infra idem, προεγγράπται.

(97) Taurin. Colb. Jes., ἦν ἔλαβε.

(98) Reg. et Taurin., ὑπονοήσεται. Editi, ὑπονοήσεται. Mox καὶ ante οὕτως deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, sed in Reg. et in editis habetur, et opportune quidem.

(99) Taurin. Colb. Jes., ἕως γὰρ. Iidem infra, καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς.

(1) In Colb. et Fr. 1, γὰρ ommissum, et in eodem paulo infra ὄντα item ommissum. Quod autem ait sa-

σμα (95) τὸν Υἱὸν· αἰτιαται δὲ καὶ θεραπεύει τοὺς διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς εἰπόντα ποιητὴν τὸν Θεόν, ὅτι μὴ συνειδὼν εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν (96), ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσεγγράπται. Τοῦτο δὲ λέγων, δείκνυσσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν Υἱὸν μηδὲ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου τὸν Θεὸν εἶναι. Καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἶπε τὸν Θεόν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ποικίλως ἀπολογούμενος, φησὶ μηδ' οὕτως ἐπιλήψιμον εἶναι τὸν λόγον· εἰρηκέναι γὰρ ποιητὴν φησ., διὰ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέλαβε (97), γεννητὴν οὖσαν αὐτὴν, ὁ Λόγος. « Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Λόγου τις ὑπονοήσεται (98) τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἐπρεπεῖν αὐτοῦ ἀφιλονεικῶς ἀκούσαι· ὡς γὰρ (99) οὐ ποίημα φρονῶν τὸν Λόγον, καὶ οὐ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τὸν Θεόν αὐτοῦ λέγων· κἂν ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπω ποιητὴν τὸν Θεόν, διηγούμενος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπολογησασθαι δυνατόν· ποιητὴς γὰρ (1) τῶν ἰδίων λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοὶ φασι, καίτοι πατέρας ἑαυτοῦς ὄντας τῶν ἰδίων λόγων· ἡ δὲ θεία Γραφή καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινήματων ποιητὴς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὴς νόμου καὶ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα. Ὡστε πανταχόθεν τὸν μὲν Υἱὸν μὴ εἶναι κτίσμα, μηδὲ ποίημα, ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς Ἀρειανῆς (2) κακοδοξίας ἀποδείκνυσσι.

22. Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς, μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖτω κατ' αὐτοῦ ὡς οὕτω λέγοντος, Σύνεστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνῆφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διεστάναι· καὶ μὴ ἀεὶ μὲν συνεῖναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· ἀφ' οὗ δὲ γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἐξ ἐκεῖνου καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰρησθαι· καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὡς περὶ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. Ἄλλ' ἐνθυμείσθω καὶ μνημονεύετω τῶν προειρημένων (3), καὶ ἔψεται Διονυσίου τὴν πίστιν ὀρθήν. Λέγων γὰρ· « Οὐ γὰρ ἦν ἔτε ὁ Θεὸς οὐκ ἦν Πατήρ· » καὶ πάλιν· « Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἔστι φῶς, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε ληξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται (4), καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχὸν καὶ ἀειγενὲς, προφανόμενον αὐτοῦ· » ἐχρῆν μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ. (5) Καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῆς ῥίζης, καὶ τοῦ

D pientes suorum librorum patres esse, Clemens item Alexandrinus, initio Stromatum, ψυχῆς ἔγγονοι αἱ λόγοι, animæ liberi sunt libri.

(2) Jes. Fr. 1, Ἀρειανικῆς. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes., ἀποδείκνυσσι. Editi, ἐπιδείκνυσσι.

(3) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, πρόσθεν εἰρημένων. Reg. et editi, προειρημένων.

(4) Reg. Taurin. Colb. Jes., πρόκειται, et sic legendum ut supra. Editi, πρόκειται. Mox Taurin. Colb. Fr. 1, προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλίνει μηδένα. Jes., προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλείει μηδένα. Melius Reg. et editi quos sequimur. Vide supra num. 15.

(5) Tertullianus adversus Praxeam hæc ipsa profert exempla: Nec frutex, ait, a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut a Deo Sermo.

βλαστοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ἀτιμίδος καταισχύνει τοὺς Χριστομάχους τάναντία θρυλλοῦντας (6) κατ' αὐτοῦ.

25. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἀρεῖος καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ ῥημάτιον, ὡς ἐκ κοπρίας, καὶ προστίθησιν, ὡς ἄρα ἔοικε ὁ Λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος· οὗτος δὲ ὁ Κύριος ξένος μὲν καὶ ἀλλοτριὸς ἔστι (7) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· κατ' ἐπίνοιαν δὲ μόνον λέγεται Λόγος, καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Υἱός, κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ οὗτος (8-9) Υἱός, ὡς κτίσμα· καὶ τοιαῦτα λέγων αὐχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ ἐν τοῦτοις ἔχων ἠμάρτησιν τὸν Διονύσιον· ὅρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου, καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἀρείου κακονομίαις. Γράφει γὰρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως· Ἐπισημαίνεται μὲν οὖν, ὅτι πηγή τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων (10) ἔστιν ὁ Θεός· ποταμὸς δὲ ὑπ' αὐτοῦ προγεόμενος ὁ Υἱὸς ἀναγέγραπται· ἀπόρροια γὰρ νοῦ λόγος· καὶ ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν, ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχετεύεται (11), ἕτερος γενόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου, ὁ διὰ γλώσσης νοῦς προπηδῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἐμμεναι προπέμφας, καὶ ἔστιν ὁσος ἦν· ὁ δὲ ἐξέπειτα προπεμφθεὶς, καὶ φέρεται πανταχοῦ· καὶ οὕτως ἔστιν ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ, ἕτερος ὡν θατέρου· καὶ ἐν εἰσιν, ὄντες δύο· οὕτως γὰρ καὶ (12) ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν, καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέγχθησαν εἶναι. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ, οὕτως λέγει· Ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρεύγεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ Προφήτης· Ἐξηρεύσατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· καὶ ἔστι μὲν ἑκάτερος ἕτερος θατέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κειχωρισμένον εὐληχῶς τόπον, ὁ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οὐκ ὄντων τε καὶ κινουμένων· οὐ μὴν διεστηχασιν, οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων στέρονται (13), οὐδὲ ἔστιν οὔτε ὁ νοῦς ἀλογος, οὔτε ἄνοος ὁ λόγος· ἀλλ' ὁ γε νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ (14) φανεῖς· καὶ ὁ λόγος δεικνυσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος· καὶ ὁ μὲν νοῦς ἔστιν, ὅσον λόγος ἐγκείμενος· ὁ δὲ λόγος νοῦς (15) προπηδῶν· καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. Καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς ἐνδρῦεται (16), συνεισιῶν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν ὁ μὲν ὅσον πατὴρ ὁ νοῦς τοῦ λόγου, ὡν ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ

25. Cum autem Arius ad cætera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi consarcinavit, et hæc adjecerit : « Verbum non est proprium Patri, sed aliud est in Deo Verbum : hic vero Dominus, extraneus quidem et alienus est a Patris substantia, et duntaxat secundum cogitandi modum, dicitur Verbum, et non est secundum naturam 204 ac verus Dei Filius ; sed per adoptionem hic quoque filius dicitur, utpote creatura ; » et dum hæc ait, apud eos qui rei veritatem ignorant gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat : tute quæso videas quæ de iis fuerit Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores ; in primo enim libro sic scribit : « Dictum est superius Deum esse fontem omnium bonorum, Filius vero dictus est fluvius ab ipso emanans : verbum quippe est mentis emanatio, et (ut humano more loquamur) ex corde per os emittitur. Mens vero quæ per linguam prosilit, diversa est a verbo quod in corde existit : istud enim postquam illud præmiserit, remanet, et est quale antea erat : illud vero præmissum evolat et circumquaque fertur : et sic est utrumque in altero, tametsi diversum est ab altero : et unum sunt, licet duo sint. Sic namque Pater et Filius unum sunt, et in se invicem illos esse comprobatum est. » In secundo autem libro hæc habet : « Ut enim mens nostra eructat a seipsa verbum, ut ait Propheta : Eructavit cor meum verbum bonum 63 : estque utrumque alterum ab altero, proprium et ab altero distinctum obtinens locum, cum illud quidem in corde, istud in lingua et ore commoretur et moveatur : non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur : neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente : sed mens verbum facit, et in ipso apparet, et verbum mentem exhibet, in qua factum est : mensque est quasi verbum immanens, verbum autem quasi mens prosiliens : mens in verbum transit, verbum mentem in circumstantes auditores insinuat : et sic mens per verbum in auditorum animis collocatur, et una cum verbo intrat. Ac mens quidem est quasi pater verbi, in seipsa existens : verbum autem quasi filius men-

63 Psal. XLIV, 2

(5) Reg., de more, θρυλλοῦντας. Mox Taurin. Jes., πρὸ πᾶσι. Ibidem, ὁ αὐτὸς Ἀρείος deest in editis, sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes.

(7) Hæc, καὶ ἀλλοτριὸς ἔστι, desunt, in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Sed habentur in Reg. et in editis.

(8-9) Taurin. Colb. Jes., αὐτός.

(10) Taurin. Colb. Jes., καὶ ἀπάντων. Mox δὲ, post ποταμὸς, deest in Colb.

(11) Sic Reg. Basil. et editi, Taurin. et Jes., εἶπεν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχεύεται. Fr. 1, εἶπεν, ὑπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξέρχεται. Colb. item ἐξέρχεται.

(12) Καὶ deest in Taurin. Colb. Jes., sed in aliis etar. Mox Reg., ἐλέγχθησαν, quem sequi visum

est. Alii et editi, ἐλέχθησαν. Ibidem omnes mss., ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ. Editi, Ἐν δὲ τῷ β. Mox λέγει, post οὕτως, deest in Taurin. Colb. Jes.

(13) Taurin. Jes., στερόνται.

(14) Taurin. Colb. Jes., mendose, ἑαυτῷ. Mox Jes. solus, ἑαυτῷ, mendose.

(15) Reg. solus, ὁ δὲ νοῦς λόγος, male. Mox, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ, genus loquendi a Clemente Alexandrino frequentatum. Sic Προτροπετ. p. 50 : Ἐγκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ τοὺς θεοῦς. Deos in theatrum inducit. Alias, ἐγκυκλεῖν τοῖς θεαταῖς, spectatoribus insinuat. Apud ipsum Clementem quandoque legitur ἐγκυκλεῖν.

(16) Reg. Basil. et editi, ἐνδρῦεται. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνδρῦται.

tis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum ipsa existit, et ab ipsa germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Verbum, interpretem et angelum suum. »

24. Hæc vel nunquam audivit Arius, vel si audivit non intellexit homo indoctus : nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo pervulgasset ; imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persecuetur illos, qui quæ Christi sunt sapiunt, ut ipse prædixit Dominus : *Si me persecuti sunt, et vos persequentur* ⁶⁴. Aut si putant impietatis patroni secum sentire Dionysium, eadem quæ ille scribant, eadem profiteantur ; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro ; et una consiteantur quæ ipse consubstantialitatis propugnandæ causa tradidit : sententiam item qua dicit, Filium esse ex substantia Patris, necnon æternitatem ejus, cognitionem mentis cum verbo, fontis cum fluvio et cætera ; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint quomodo priora quidem illa per œconomiam dixerit ; hæc vero, ut piæ fidei postulat ratio. Ac deinceps hæc profitentes, 205 suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit Arianæ malignitati Dionysii fides ? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse ? Nunc Verbum Patri extraneum dicit : hic docet esse proprium et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente, et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare, et quasi muro exstructo dirimere ; vel ausit dicere fluvium diversæ substantiæ a fonte, ac diversam ab eo aquam commensurare ; vel splendorem a luce dirimere, et affirmare ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insanit : ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est ; nequis igitur deinceps cum Ario sentiat, aut Dionysium calumniari ausit ; sed magis hinc ejus cum sermonis persucuitatem, tum rectam fidem admiretur.

⁶⁴ Joan. xv, 20.

(17) Taurin. Colb. Jes. soli, ὁ ante μέγιστος D Paulo post καί, ante ἄγγελον, deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Opportune tamen positum videtur.

(18) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐννόησεν.

(19) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis καὶ desideratur. Ibidem Jes., ὁμολογούμενος, pro ἀπολογούμενος.

(20) Taurin. Colb. Jes., ἴκανά κἀν.

(21) Taurin. Jes., ἀναιρούσιν. Mox iidem cum Colb. et Fr. 1, κατ' αὐτὸν τοῦτον. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, ἔχη. Editi, ἔχει. Mox Taurin. Colb. Jes., ἡ Διονυσίου ἔδξα.

A δὲ καθάπερ υἱός, ὁ λόγος, τοῦ νοῦ · πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον, ἀλλ' οὐδὲ ἐξωθέν ποθεν ἴσιν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἀπ' αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Πατὴρ ὁ μέγιστος (17) καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν Υἱὸν λόγον ἐρμηνεῖα καὶ ἄγγελον ἑαυτοῦ ἔχει. »

24. Τούτων ἡ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἄρειος, ἡ ἀκούσας οὐκ ἐνόησεν (18) ὁ ἀμαθής · οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦν νοήσας, κατεψεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου · ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλυιδόρει διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μίσος. Χριστομάχος γὰρ ὢν, οὐκ ὀκνήσει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονοῦντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος προεῖρηκεν · *Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν*. Ἡ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διονύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραψάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογεῖτωσαν · γραψάτωσαν B τὴν ἄμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν. Καὶ ἅμα ὁμολογεῖτωσαν καὶ ἄπερ εἶπεν ἀπολογούμενος (19) τὸ ὁμοούσιον · καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἀίδιον, καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον, τὴν τε πηγὴν, καὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὰ ἄλλα · ἴνα κἀν (20) ἐκ τῆς διαφορᾶς γῶσι, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ' οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ, ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος, εἴρηκε. Καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες ἀναιρώσιν (21) ἄπερ κατ' αὐτῶν τούτων ἐφρόνησαν. Τί γὰρ κἀν ἐγγὺς ἔχει τῶν Ἄρειου κακῶν ἡ Διονυσίου πίστις ; Οὐχ ὁ μὲν Ἄρειος κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὸν λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει λόγον τοῦ θεοῦ ; Καὶ ὁ μὲν ἀποξενοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς · ὁ δὲ ἴδιον καὶ ἀδιαιρέτον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει · ὡς ἔστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγὴν. Εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται, ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι, καὶ τειχίσας διελεῖν · ἢ τὸν ποταμὸν ἑτεροῦσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγὴν, καὶ ξένον τὸ ὕδωρ δεῖξαι, ἢ τὸ ἀπαύγασμα τολμᾷ (22) διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, μαινέσθω μετὰ Ἄρειου · ὁ γὰρ τοιοῦτος μὴδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων ἔτι (23) φανήσεται · εἰ δὲ ἀδιαιρέτα ταῦτα οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τὸ τούτων (24) γέννημα ἴδιον, μῆτε τὰ Ἄρειου τις ἔτι λοιπὸν φρονεῖτω, μῆτε Διονύσιον διαβαλλέτω · ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐκ τούτων (25) αὐτοῦ θαυμάζετω τὴν τε τοῦ λόγου λευκότητα, καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα. !

(22) Reg., τὸ ἄμα, mendose. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, τολμᾷ, recte. Editi, ἄμα. Mox hæc, καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, in editis ommissa fuerant, quod phrasis esset præcedenti ὁμοσιόλητος. Sed habentur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1.

(23) Sic Reg. Taurin. Jes. In editis ἔτι desideratur.

(24) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes., τούτου. Editi et Felckmanni codices, τούτων.

(25) Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐκ τούτων, rectius quam editi, ἐκ τούτου.

25. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος ἄλλον εἶναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, καὶ ἄλλον περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἰωάννης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ἄλλην (26) μὲν ἴδιαν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλην δὲ περὶ ἧς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Χριστὸς Θεοῦ Δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία· πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνθίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν· ὄρα πάλιν πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (27) γράφει περὶ τούτων οὕτως· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἀλλ' οὐκ ἦν Λόγος (28) ὁ τὸν Λόγον προέμενος· ἦν γὰρ ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν. Σοφία γεγένηται ὁ Κύριος· οὐκ ἦν οὐν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνεῖς· Ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησὶν, ἢ προσέχαιμεν. Ἀληθεία ἐστὶν ὁ Χριστὸς· Εὐλογητὸς δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. » Ἐν ταῦθα καὶ Σαβέλλιον καὶ Ἀρείου ἀνατρέπει, καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἱρέσεις Ἰσακ ἐν ἀσθεῖα δεικνύσιν· οὕτε γὰρ Λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ Λόγου Πατὴρ, οὕτε ποιημὰ ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα. Πάλιν τε οὐκ ἐστὶ Πατὴρ ὁ προελθὼν Λόγος· οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἰς ἐστὶν οὗτος Λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος, ὁ καὶ νῦν ὢν (29) ἐν αὐτῷ, καὶ ἀϊδίως καὶ ἀδιαιρέτως ὢν ἐξ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀληθεία ἐστὶν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλης σοφίας δεύτερος· ἀλλὰ μόνος οὗτός ἐστι δι' οὗ τὰ πάντα πεποιήκεν ὁ Πατὴρ, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν γεννητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας· δι' αὐτοῦ τε γνωρίζεται οἷς ἀν ἐθέλοι (30)· καὶ ἐν αὐτῷ τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. Μόνον γὰρ τοῦτον οἶτε τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ Διονύσιος. Αὕτη τοῦ Διονυσίου ἡ πίστις· ὀλίγα γὰρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ συναγαγὼν ἔγραψα, δυνάμενα παρασχεῖν σοι μὲν ἀφορμὴν εἰς τὸ πλεῖον προστιθεῖναι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς μέγιστην αἰσχύνην διὰ τὴν κατὰ (31) τοῦ ἐπισκόπου συκοφαντίαν. Ἐν πᾶσι γὰρ καὶ καθ' ἕναστων δι' ὧν ἔγραψεν, ἤλεγξεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην, καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δεικνύται καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀρμώνιον ἐπιστολή, διανοίᾳ ἄλλῃ (32) κατ' οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ' αὐτοῦ· τούτο γὰρ καὶ ἡ ἀπολογία αὐτοῦ δεικνύσι. Καὶ ἐστὶν ἀληθῶς τυπος οὗτος πειθανδὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβέλλίου μανίας, ὥστε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιούτους μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι τὴν ἀρχὴν· ὅτι Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Δύναμις ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· ἵνα μὴ, τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι ἐκεῖνοι, πρόφασιν τῆς ἀναισχύντου φιλονεικίας ἑαυτῶν, τὰ τοιαῦτα πορίσωνται, ἀκούοντες, ὅτι (33) Ἐγὼ

²⁵ Joan. i. ²⁶ I Cor. i, 24. ²⁷ Prov. viii, 30. ²⁸ III Esdr. iv, 4. ²⁹ Joan. x, 30.

(26) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἄλλην, et sic infra ubi quatuor postremi codices καὶ addunt ante ἄλλην. Mox iidem ὁ Παῦλος, ubi Reg. Basil. et editi, ὁ Ἀπόστολος.

(27) Sic Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In Reg. et in editis βιβλίῳ deest.

(28) In Taurin. Colb. Jes. ὁ ante Λόγος. Sed in reliquis et in editis deest articulus. Paulo post Taurin. et Jes., γεγέννηται. Alii omnes, γεγέννηται. Mox Colb. Fr. 1, οὐν ἡ σοφία.

(29) Ὦν deest in Colb.

25. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, et aliud de quo locutus est Joannes : *In principio erat Verbum*²⁵ : et aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero quam his verbis indicat Apostolus : *Christus Dei Virtus et Dei Sapientia*²⁶ ; illud summa vi impugnat Dionysius, pravamque illam sententiam strenue insectatur : vide, quaeso, quo pacto in secundo libro his de rebus verba faciat : « *In principio erat Verbum* : sed non erat Verbum quod Verbum protulerit ; erat enim Verbum apud Deum : Dominus sapientia est ; non erat igitur sapientia qui sapientiam produxit : nam, *Ego eram*, inquit, *qua delectabatur*²⁷. Veritas est Christus : *Benedictus autem*, ait, *Deus veritatis*²⁸. » Ibi una Sabellium et Arium evertit, ambasque hæreses paris impietatis declarat : neque enim Verbum est Verbi pater, neque factum est quod ex Patre procedit, sed propria ejus substantiæ proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater : nec Verbum istud, unum ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus et natura genuinus, qui et nunc in ipso existit, et in æternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sapientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia sapientia secundus ; sed aolus hic est per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiples rerum constituit substantias ; per quem etiam quibus vult innovescit : In ipso item omnium providentiam gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnovit et Dionysius. Hæc est Dionysii fides. Pauca enim ex ejus epistolis collecta conscripsi ; quæ tamen plura addendi tibi occasionem præbeant : Arianos vero maximo pudore suffundant, ob suam adversus episcopum calumniam. In omnibus quippe scriptis suis eorum malitiam coarguit et hæresim traduxit.

26. Ex his itaque patet epistolam ad Euphranorem et Ammonium alia mente et ex œconomia quadam ab ipso scriptam esse : quod item ex ejus apologia comprobatur. Et est vere apta persuadendi forma, ad insaniam Sabellii evertendam, ut qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab argumentis ejus divinitatem indicantibus initium ducat ; nempe Filium esse Verbum, Sapientiam, et Virtutem, nec ab illo : *Ego et Pater unum sumus*²⁹ ; ne illi quæ recte dicta sunt ad pravum sensum detorquentes, impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt : *Ego et Pa-*

(30) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, ἐθέλη.

(31) Κατὰ deest in editis : sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, et a Nannio item lectum est.

(32) Sic Reg. Basil. et editi, atque ita Nannium legisse patet, qui vertit, *alia mente*. Sed Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, sic, ἐπιστολή μὴ φάσῃ διανοίᾳ ἄλλὰ χάν.

(33) Ὅτι deest in Taurin. Jes. Fr. 1.

ter unum sumus, et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum⁷⁰ : sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur : cujusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit : quanto enim hæc dictu sunt humiliora, tantoliquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare : et cum oret, esse qui exaudiat ; cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit : alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant ; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena : ideo cum caro opificium sit, Verbum, quod, ut ait Joannes, caro factum est⁷¹⁻⁷², licet secundum naturam propriam sit Patri, et ab eo indivisibile ; at tamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus : quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur ; quo hinc palam fiat, non alterius, sed sui proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur non esse Patrem qui caro factus est ; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit : ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere ; Sapientia cum sit, ejus parentem esse ; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

27. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit : his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda ; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insaniam sua perseverent. Qui si de divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabit : cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguant ab

⁷⁰ Joan. xiv, 9. ⁷¹⁻⁷² Joan. i, 14.

(34) Reg. Taurin. Jes., πεινήν. Mox Taurinensis Colbert. Jes., καὶ ὅτι ἤγχετο.

(35) Taurin. Colb. Jes., τόσῳ. Mox Reg., καὶ ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Jes., καὶ δεest.

(36) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούοντα. Editi et Reg., ὑπακούοντα. Mox Reg., διδόντα.

(37) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi, ὀπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς δεest. Ibidem, λέγεται ῥήματα.

καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακίος ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρώπινως εἰρημίνα περὶ τοῦ Σωτῆρος προβάλλειν, ὡσπερ αὐτὸς πεποίηκεν· οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν (34), τὸ κοπιᾶν, καὶ, ὅτι ἀμπελος, καὶ ἤγχετο, καὶ πέπονθεν· ὅσῳ γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, τοσοῦτω (35) δεικνύται μὴ ὁ Πατὴρ γενόμενος ἀνθρώπος. Ἀνάγκη γὰρ, καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ Κυρίου, εἶναι καὶ γεωργόν· καὶ εὐχομένου αὐτοῦ, εἶναι τὸν ἐπακούοντα (36)· καὶ αἰτοῦντος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δεικνύουσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ ἐπακούων (37), καὶ ἄλλος ἢ ἀμπελος, καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. Ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενούοντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται ῥητά, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται

περὶ αὐτοῦ. Ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς οὐσης γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ Λόγος σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος ὢν τοῦ Πατρὸς, ὅμως δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ Πατὴρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται (38) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· ἵνα δειχθῆ, ὅτι οὐκ ἄλλο, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὐσης, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μὴ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τοῦτου Λόγος (39), ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ Πατρί. Οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας, λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμότερον διδάξει· ὅτι Λόγος (40) καὶ Σοφία, Υἱὸς καὶ Δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐνταῦθα (41) πάλιν νοεῖν, ὅτι, τοῦ Λόγου ὄντος, εἶναι δεῖ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου· καὶ σοφίας οὐσης, εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα· καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος, εἶναι καὶ τὸ φῶς· καὶ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἕν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε· καὶ ἐν ἐπεινοῖς μὲν Σαβέλλιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε (42). Καὶ γὰρ ὡσπερ ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαίνοντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ἵνα μὴ καὶ οὗτοι, τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι, νομίσωσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἷοι ἔσμεν ἡμεῖς οἱ ἀνθρώποι, καὶ λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἐαυτῶν μανίᾳ. Ἄν δὲ διδαχθῶσι καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσονται μὲν τῆς ἐαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ Λόγος

(38) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀναδέχεται.

(39) Taurin. Jes., τούτου τοῦ Λόγου, mendose.

(40) Sic Taurin. Colb. Jes. At Reg. et editi, ὁ Λόγος, minus recte. Mox καὶ ante χαρακτήρ δεest iu Reg. Taur. Colb. Jes.

(41) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ταῦτα, perperam.

(42) Taurin., ἔγραψε καὶ γὰρ ὡσπερ ἀνέστρεψε, omissis intermediis. Ibidem Colb. Jes. Fr. 1, Ἀρεϊανικὴν.

σὲρξ ἐγένετο, διακρινούσι (43) λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ A ἀνθρώπινα, καὶ τὰ τῆ θεότητι ἀρμύζοντα. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δευθέντος, ἐξ ὧν ἔγραψεν, εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; Τίνος ἄρα πάλιν, ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων, καταφεύσονται; Ἀνάγκη γὰρ αὐτοῦς, ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν, ζητεῖν ἔρεισμα, καὶ μὴ εὐρίσκοντας, καταφεύδασθαι λοιπὸν τῶν Πατέρων. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἐτι πιστεύσει, κἂν βιάσωνται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις παρὰ πᾶσιν (44)· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν φθέγγονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. Τίς οὖν ἐτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγεμῶν, Χριστιανούς ὀνομάσει, καὶ μὴ μᾶλλον B διαβολικούς, ἵνα μὴ μόνον Χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλλονται (45), καὶ ἦν μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνώσι; τοῦτο γὰρ αὐτοῦς μὲν ὠφελήσαι (46)· ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὐχεσθαι.

(43) Reg. et Basil., διακρινούσιν, in præsentī. Sed melius alii cum editis, διακρινούσι. Mox Reg. Basil. et editi, οὗτοι. Alii, αὐτοί. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, Τούτων δὲ οὕτως ὄντων. Reg. cum editis, Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων.

(44) Taur. Colb. Jes. Fr. 1, παρὰ πάντων. Reg.

A iis quæ ad divinitatem attinent. Hæc cum ita se habeant, Dionysiusque episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit, quid jam acturi sint Ariomanitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necesse enim est illos a fundamento apostolorum lapsos, fluctuantique mente præditos sustentaculum quærere, et cum non inveniant, Patres in posterum falso accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere: ab omnibus 207 enim eorum hæresis damnata est: nisi forte de diabolo deinceps loquantur, is enim solus cum illis consentit, imo potius ipse est qui hæresim illis suggestit. Quis igitur etiamnum eos quorum diabolus dux est, Christianos nominarit, et non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabolici audiant? Nisi forte mutata sententia, quam excogitaverunt impietatem abnegent, veritatemque agnoscant: hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

Basil. et editi, παρὰ πᾶσιν.

(45) Reg., μεταβάλλονται καὶ τὴν.

(46) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὠφελήσει. Editi, ὠφελεί. Mox iidem, πλανωμένων. Editi, πεπλανημένων.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM MONITUM.

I. Dracontius monachus monachorumque præfectus in episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis partæ cooptatus, tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertimesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum affert exempla Moisi, Eliæ, Elisæi et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuerant. Monachos item recenset qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persecutionis ab Georgio Ariano concitatur, episcopus cum esset, exsulare coactus est. Ac in exsilio sui loco, Clysma nomine, aliquot annis commoratus, demum post obitum Constantii, data Ecclesiæ pace, synodo interfuit Alexandrinæ. Sed hæc alias.

II. Imminente autem Constantii postrema persecutione, instanteque Paschatis solemnitate, scriptam fuisse hanc epistolam suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur. Nequii enim ultra annum 355 hujus epistolæ tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam grassari cœpit immanis illa Ariatorum persecutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta fuisse: quippe sub finem duntaxat anni 353 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasium in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum pertineat, incertum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΙΟΝ ⁽⁴⁷⁾.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD DRACONTIUM.

1. Hæsito quid ad te scribam; tene quod episcopatium recuses vituperem, an quod temporis spectes conditionem, Judæorumque metu te occultes? Quocunque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, charissime Draconti. Non decuit enim te cum gratiam accepisses, latebras quærere: nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalo fuisti: non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum periclitere. Si enim ei qui unum de pusillis scandalizaverit, optabilius sit ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris⁷³; quid de te futurum est, qui tam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri in te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividetur factiones: estque hujus loci episcopatus a multis invadendus; iisque non **208** probis viris, sed quos tute probe nosti. Dehinc Ethnici qui in tua ordinatione se Christianos fore polliciti sunt, in gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam sibi datam vilipendente.

⁷³ Matth. xviii, 6

(47) Scripta anno 354 vel 355. In Anglic. 'titulus sic habet: 'Επιστολή πρὸς Δρακόντιον ἡγούμενον καταστάνα ἐπίσκοπον, καὶ ἀποφυγόντα τῆς ἐπισκοπῆς λάθρᾳ. Id est, *Epistola ad Dracontium Hegumenum, seu monasterii præfectum, qui episcopus ordinatus, ab episcopatu clam aufugerat*. In Reg., ἐπιστολή πρὸς Δρακόντιον. Editi addunt τὴν ἐπισκοπὴν φεύγοντα.

(48) Anglic., δίδόντα. Mox Felck. 3 auron., πρό-

1. Ἀπορῶ τί γράψω. Ἄρα γὰρ ὡς παραιτούμενον μέμψομαι σε, ἢ ὡς τὸν καιρὸν ὀρώντα, καὶ κρυπτόμενον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων; Πλὴν εἴτε ἄλλως, εἴτε οὕτως, ἄξιον μέμψεως τὸ παρὰ σοῦ γεγενημένον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε. Οὐ γὰρ ἔπρεπε λαβόντα σε τὴν χάριν κρύπτεσθαι, οὐδὲ φρόνιμον ὄντα, δίδόναι (48) τοῖς ἄλλοις προφάσεις φυγῆς. Πολλοὶ γὰρ ἀκούσαντες σκανδαλίζονται· οὐχ ὡς ἀπλῶς τοῦτό σου ποιοῦντος, ἀλλὰ συνορώντος τὸν καιρὸν, καὶ τὰς ἐπικειμένας θλίψεις τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ φοβοῦμαι μὴ, διὰ σαυτῶν φεύγων, δι' ἄλλους εὐρεθῆς κινδυνεύων παρὰ τῷ Κυρίῳ. Εἰ γὰρ ὁ ἔνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζων, ἔλοιτ' ἂν μύλον ὀνίκων περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καὶ καταποτισθῆναι· τί ἂν πάθῃς (49) σὺ τοσοῦτοις γινόμενος σκάνδαλον; Καὶ γὰρ ἡ ἐκ παραδόξου γενομένη συμφωνία ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, ἐν τῇ σῇ καταστάσει, ἐξ ἀνάγκης σχισθῆσεται διὰ τὴν σὴν ἀναχώρησιν· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ πολλῶν ἀρπαγῆσεται· καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός (50). Καὶ ἔθνικοι δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῇ σῇ καταστάσει, ἀπομενοῦσιν Ἑλληνας, τῆς σῆς εὐλαθείας ἐξουθενούσης τὴν δοθεῖσαν χάριν.

C φασιν.

(49) Anglic., αὐτοῦ κυτασθῆναι, καταποτισθῆναι, τί ἂν πάθῃς.

(50) Hæc, καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός, desunt in Anglic. solo codice, et ab interprete veteri lecta non sunt. Paulo post Felck. 3 auron., ἀπομενοῦσι.

2. Ποία οὖν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀπολογία παρὰ σοῦ. Α
δοθῆσεται; Ποίους ἂν ἀπονίψασθαι καὶ ἀπομάξασθαι
λόγοις τὰς τοιαύτας αἰτίας δυνήσῃ; Πῶς θεραπεύσεις
τοὺς διὰ σὲ πεσόντας καὶ σκανδαλιζομένους; Ἡ πῶς,
μετὰ τὸ σχισθῆναι τὴν εἰρήνην, συβράβησαι ταύτην
δυνήσῃ; Ὡ ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ἀντὶ χαρᾶς λύπην
ἡμῖν (51) πεποίηκας, ἀντὶ παραμυθίας στεναγμόν.
Προσεδοκοῦμεν γὰρ παραμυθίαν ἔχειν σε μεθ' ἡμῶν,
καὶ νῦν βλέπομεν φεύγοντά σε, καὶ ὀρώμεν, ὅτι κρι-
νόμενος μὲν ἐλεγχθήσῃ, κινδυνεύων δὲ μεταμεληθήσῃ.
Καὶ τίς φείσεται, ὡς ὁ προφήτης εἶρηκεν, ἐπὶ σοί;
Τίς ἀνακάμψει ἐπὶ σὲ εἰς εἰρήνην, ὁρῶν τοὺς ἀδελ-
φούς, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε, βλαβέντας ἐπὶ τῇ σῆ
φυγῇ (52); Δεῖ γὰρ εἰδέναι σε καὶ μὴ ἀμφιβάλλειν,
ὅτι πρὶν μὲν κατασταθῆς σαυτῷ ἕξῃς, κατασταθεὶς
δὲ, οἷς κατεστάθης. Καὶ πρὶν μὲν λάθῃς τὴν τῆς Β
ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκέ σε· γενόμενον δὲ
λοιπὸν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε (53) τροφήν
αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· ἔταν τοίνυν
οἱ προσδοκῶντες λιμώττωσι, σὺ δὲ σαυτὸν (54) μόνον
τρέφῃς, καὶ ἔλθῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς,
ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν σχολίης ἀπολογίαν,
ὄρωντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβατα λιμώττοντα; Εἰ μὲν
γὰρ μὴ εἰλήφεις τὰ δηνάρια, οὐκ ἂν ἐμέμφατό σε·
λαβόντα δὲ καὶ χῶσαντα (55) καὶ κρύψαντα, μέμφαιτ'
ἂν εἰκότως, λέγων ἑκεῖνα τὰ ῥήματα, ἃ μὴ γένοιτο,
κἂν ἀκοῦσαι τὴν σὴν εὐλόγειαν· Ἔδει σε βαλεῖν
τὰ δηνάρια μου τοῖς τραπεζῖταις, ἵνα ἐλθῶν κἀγὼ
παρ' ἐκεῖνων ἀπαιτήσω.

audiat : *Opportuit te projicere denarios meos trapezitis, ut ego veniens ab illis repeterem* ⁷⁵.

3. Παρακαλῶ φείσαι σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν· σαυτοῦ C
μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃς· ἡμῶν δὲ, ἵνα μὴ λυπηθῶ-
μεν ἐπὶ σοί. Φρόντιζε τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ διὰ σὲ
πολλοὶ τῶν μικρῶν βλαθῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πρόφα-
σιν λάθωσιν εἰς τὸ ἀναχωρεῖν. Εἰ μὲν οὖν τὸν και-
ρὸν ἐφοβήθῃς, καὶ καταπτῆξας τοῦτο ἐποίησας, οὐκ
ἀνδρικὸν τὸ φρόνημα· ἔδει γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν
ζῆλον ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐπιδείκνυσθαι (56), καὶ μᾶλ-
λον ἐν ταῖς περιστάσεσι παρρησιάζεσθαι, λέγειν τε
τὸ τοῦ μακαρίου Παύλου ῥήματα· Ἐν τούτοις πᾶσιν
ὑπερρικῶμεν· καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ πρέπει τῷ καιρῷ
δουλεύειν, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· εἰ δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ
διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ τῆς ἐπισκο-
πῆς λειτουργήμα μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ (57) καταφρονεῖν
τοῦ ταῦτα διαταξαμένου Σωτῆρος πεποίηκας σαυτὸν·
παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν
ταῦτα συμβουλευόντων· οὐ γὰρ ἄξια Δρακοντίου ταῦτα.
Ἄ γὰρ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπωκε, ταῦτα
καλὰ καὶ βέλτεια μένει· ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν δειλία
παύσεται.

autem modo futurum est ut fratrum formido compescatur.

⁷⁵ J. rem. xv, 5. ⁷⁶ Matth. xxv, 27; Luc. xix, 23 *eadem sententia, sed non iisdem verbis.* ⁷⁶ Rom. viii, 57.

(51) Sic Reg. Angl. et Felck. 7 anon. Editi cum aliis, ἡμᾶς. Mox Felck. 3 anon., προσεδοκῶμεν. Alii omnes, προσεδοκοῦμεν.

(52) Anglic., διὰ τὴν σὴν φυγῆν. Mox editi mendose, μὲν κατασταθεὶς. Reg. Angl. Felck. 3 anon. κατασταθῆς.

(53) Sic deest in Reg.

2. Quamnam igitur es pro istis excusationem al-
laturus? Quibus verbis istiusmodi culpas abluere
vel abstergere poteris? Quod illis es remedium ad-
hibiturus, qui te auctore lapsi sunt et scandalizati?
Aut quomodo ruptam pacem denuo componas?
Charissime Draconti, pro gaudio mœrorem nobis,
pro consolatione luctum attulisti. Sperabamus enim
te nobis consolationi futurum: at nunc te fugien-
tem conspicimus; futurumque prævidemus ut in
judicium vocatus, convincare, inque periculo con-
stitutus, te facti pœniteat. Ecquis tibi, ut ait pro-
pheta ⁷⁵, veniam tribuat? Quis ad pacem tibi con-
cedendam animum inducat, cum fratres videat,
pro quibus mortuus est Christus gravi ob fugam
tuam detrimento affectos? Nosse te ac nihil ambi-
gere convenit, te antequam ordinare tibi ipsi vi-
xisse; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac prius-
quam gratiam episcopatus accepisses, nulli notus
eras: jam vero, ordinatus cum sis, te populi ex-
spectant, ut cibum illis subministres, Scripturarum
nempe doctrinam. Qui si dum exspectant fame la-
borent, teque solum ipse alas, ac interim veniat
Dominus noster Jesus Christus, nosque ejus con-
spectui sistamus; quam, quæso, invenias tui pur-
gandi rationem, cum ipse esurientes suas oves
conspiciat? Si denarios non accepisses, nequaquam
te ille objurgasset: cum autem acceptos suffoderis
atque occularis, jure ac merito te increpaturus
est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas

3. Obsecro, tibi nobisque parcas; tibi, ut ne in
periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum
compellamur. Ecclesiæ curam habeto, ne tui causa
multi ex pusillis damno afficiantur: neu alii tuo
exemplo captent occasionem secedendi. Si tempo-
ris calamitatem pertimescens, ac metu percussus id
egeris, nequaquam generosi animi illud fuerit: par
fuit enim tuum pro Christo studium, in his calami-
tibus exhibere, ac potissimum in hujusmodi tem-
poribus assumpta fiducia, hæc Pauli verba proferre,
in his omnibus superamus ⁷⁶, cum maxime nos de-
ceat non tempori sed Domino servire. Sin tibi mi-
nime placet Ecclesiarum constitutio, nec arbitrare
episcopatus ministerium sua mercede donandum:
sed eo usque animum appulisti ut Salvatorem qui
hujusmodi res constituit, vilipendas. Obsecro ne res
hujusmodi animo verses, neu toleres eos qui tibi
hujus consilii auctores sunt: non enim hæc digna
sunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per apostolos
constituit, hæc bona, hæc firma perseverant. Eo

(54) Reg., σαυτὸν. Ibid. Anglic., τρέφεις.

(55) Reg., ψυχώσαντα, mendose. Ibid. Reg. et Felck. 3 anon., καὶ κρύψαντα μέμφαιτ' ἂν. Editi, καὶ κατακρύψαντα μέμφαιτ' ἂν.

(56) Felck. 3 anon., δείκνυσθαι.

(57) Reg., ἀλλὰ καί. Mox Anglic., πέπεικας σαυτὸν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΙΟΝ (47).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD DRACONTIUM.

1. Hæsito quid ad te scribam; tene quod episcopatium recuses vituperem, an quod temporis aspectes conditionem, Judæorumque metu te occultes? Quocunque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, charissime Draconti. Non decuit enim te cum gratiam accepisses, latebras querere: nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalo fuisti: non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum periclitere. Si enim ei qui unum de pusillis scandalisaverit, optabilius sit ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris⁷³; quid de te futurum est, qui tam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri in te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividetur factiones: estque hujus loci episcopatus a multis invadendus; iisque non 208 probis viris, sed quos tute probe nosti. Dehinc Ethnici qui in tua ordinatione se Christianos fore polliciti sunt, in gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam sibi datam vilipendente.

⁷³ Math. xviii, 6

(47) Scripta anno 354 vel 355. In Anglic. 'titulus sic habet: 'Επιστολή πρὸς Δρακόντιον ἡγούμενον καταστάνα ἐπίσκοπον, καὶ ἀποφυγόντα τῆς ἐπισκοπῆς λάβρα. Id est, *Epistola ad Dracontium Hegumenum, seu monasterii præfectum, qui episcopus ordinatus, ab episcopatu clam aufugerat.* In Reg., ἐπιστολή πρὸς Δρακόντιον. Editi addunt τὴν ἐπισκοπὴν φεύγοντα.

(48) Anglic., διδόντα. Mux Felck. 3 auron., πρό-

1. Ἀπορῶ τί γράψω. Ἄρα γὰρ ὡς παραιτούμενον μέμφομαι σε, ἢ ὡς τὸν καιρὸν ὀρώντα, καὶ κρυπτόμενον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων; Πλὴν εἴτε ἄλλως, εἴτε οὕτως, ἄξιον μέμψεως τὸ παρὰ σοῦ γεγενημένον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε. Οὐ γὰρ ἔπρεπε λαβόντα σε τὴν χάριν κρύπτεσθαι, οὐδὲ φρόνιμον ὄντα, διδόναι (48) τοῖς ἄλλοις προφάσεις φυγῆς. Πολλοὶ γὰρ ἀκούσαντες σκανδαλίζονται· οὐχ ὡς ἀπλῶς τοῦτό σου ποιούντος, ἀλλὰ συνορῶντος τὸν καιρὸν, καὶ τὰς ἐπιχειρέμενας θλίψεις τῆ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ φοβοῦμαι μὴ, διὰ σαυτὸν φεύγων, δι' ἄλλους εὐρεθῆς κινδυνεύων παρὰ τῷ Κυρίῳ. Εἰ γὰρ ὁ ἕνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζων, ἔλοιτ' ἂν μύλον ὀνικὸν περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καὶ καταποντισθῆναι· τί ἂν πάθῃς (49) σὺ τοσοῦτοις γινόμενοι σκάνδαλον; Καὶ γὰρ ἡ ἐκ παραδόξου γενομένη συμφωνία ἐν τῇ Ἀλεξανδρῶν χώρα, ἐν τῇ σῇ καταστάσει, ἐξ ἀνάγκης σχισθῆσεται διὰ τὴν σὴν ἀναχώρησιν· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ πολλῶν ἀρπαγῆσεται· καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός (50). Καὶ ἔθνικοι δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῇ σῇ καταστάσει, ἀπομενούσιν Ἕλληνας, τῆς σῆς εὐλαβείας ἐξουθενούσης τὴν δοθείσαν χάριν.

φασιν.

(49) Anglic., αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καταποντισθῆναι, τί ἂν πάθῃς.

(50) Hæc, καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός, desunt in Anglic. solo codice, et ab interprete veteri lecta non sunt. Paulo post Felck. 3 auron., ἀπομένονσι.

2. Ποία οὖν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀπολογία παρά σου ἂν δοθῆσεται; Ποίους ἂν ἀπονίστασθαι καὶ ἀπομάξασθαι λόγοις τὰς τοιαύτας αἰτίας δυνήσῃ; Πῶς θεραπεύσεις τοὺς διὰ σὲ πεσόντας καὶ σκανδαλιζομένους; Ἡ πῶς, μετὰ τὸ σχισθῆναι τὴν εἰρήνην, συββάσαι ταύτην δυνήσῃ; Ὡ ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ἀντὶ χαρᾶς λύπην ἡμῖν (51) πεποίηκας, ἀντὶ παραμυθίας στεναγμόν. Προσεδοκοῦμεν γὰρ παραμυθίαν ἔχειν σε μεθ' ἡμῶν, καὶ νῦν βλέπομεν φεύγοντά σε, καὶ ὀρώμεν, ὅτι κριόμενος μὲν ἐλεγχθήσῃ, κινδυνεύων δὲ μεταμεληθήσῃ. Καὶ τίς φείσεται, ὡς ὁ προφήτης εἰρηνεν, ἐπὶ σοί; Τίς ἀνακάμψει ἐπὶ σὲ εἰς εἰρήνην, ὁρῶν τοὺς ἀδελφούς, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε, βλαβέντας ἐπὶ τῇ σῇ φυγῇ (52); Δεῖ γὰρ εἶδέναι σε καὶ μὴ ἀμφιδάλλειν, ὅτι πρὶν μὲν κατασταθῆς σαυτῷ ἕξῃς, κατασταθεὶς δὲ, οἷς κατεστάθης. Καὶ πρὶν μὲν λάθῃς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκέ σε· γενόμενον δὲ λαίπν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε (53) τροφήν αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· ὅταν τοίνυν οἱ προσδοκῶντες λιμῶνται, σὺ δὲ σαυτὸν (54) μόνον τρέφῃς, καὶ ἔλθῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν σχολῆς ἀπολογίαν, ὁρῶντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβια λιμῶντοντα; Εἰ μὲν γὰρ μὴ εἰλήφεις τὰ δηνάρια, οὐκ ἂν ἐμέμφατό σε· λαβόντα δὲ καὶ χύσαντα (55) καὶ κρύψαντα, μέμψαιτ' ἂν εἰκότως, λέγων ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἃ μὴ γένοιτο, κἂν ἀκούσαι τὴν σὴν εὐλόθειαν· Ἔδει σε βαλεῖν τὰ δηνάριά μου τοῖς τραπεζίταις, ἵνα ἐλθῶν κἀγὼ παρ' ἐκείνων ἀπειτήσω.

audial: *Oportuit te projicere denarios meos trapezitis, ut ego veniens ab illis repeterem* ⁷⁵.

3. Παρακαλῶ φεῖσαι σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν· σαυτοῦ ἂν μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύῃς· ἡμῶν δὲ, ἵνα μὴ λυπηθῶμεν ἐπὶ σοί. Φρόντιζε τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ διὰ σὲ πολλοὶ τῶν μικρῶν βλαθῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πρόφασιν λάθωσιν εἰς τὸ ἀναχωρεῖν. Εἰ μὲν οὖν τὸν καιρὸν ἐφοβήθῃς, καὶ καταπτήξας τοῦτο ἐποίησας, οὐκ ἀνδρικὸν τὸ φρόνημα· ἔδει γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν ζῆλον ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐπιδεικνυσθαι (56), καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς περιστάσεσι παρῆρσιάζεσθαι, λέγειν τε τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου ῥήματα· Ἐν τούτοις πᾶσιν θραερνικῶμεν· καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ πρέπει τῷ καιρῷ δουλεύειν, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· εἰ δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργήματα μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ (57) καταφρονεῖν τοῦ ταῦτα διαταξαμένου Σωτῆρος πεποίηκας σαυτὸν παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων· οὐ γὰρ ἔξια Δρακοντίου ταῦτα. Ἄ γὰρ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπωκε, ταῦτα καλὰ καὶ βέβαια μένει· ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν δειλία παύσεται.

autem modo futurum est ut fratrum fornido compescatur.

⁷⁵ J. rem. xv, 5. ⁷⁶ Matth. xxv, 27; Luc. xix, 25 *eodem sententia, sed non iisdem verbis.* ⁷⁷ Rom. viii, 37.

(51) Sic Reg. Angl. et Felck. 7 anon. Editi cum aliis, ἡμᾶς. Mox Felck. 3 anon., προσεδοκῶμεν. Alii omnes, προσεδοκοῦμεν.

(52) Anglic., διὰ τὴν σὴν φυγῆν. Mox editi mendose, μὲν κατασταθεὶς. Reg. Angl. Felck. 3 anon. κατασταθῆς.

(53) Σέ deest in Reg.

2. Quamnam igitur es pro istis excusationem alaturus? Quibus verbis istiusmodi culpas abluere vel abstergere poteris? Quod illis es remedium adhibiturus, qui te auctore lapsi sunt et scandalizati? Aut quomodo ruptam pacem denuo componas? Charissime Draconti, pro gaudio mœrorem nobis, pro consolatione luctum attulisti. Sperabamus enim te nobis consolationi futurum: at nunc te fugientem conspicimus; futurumque prævidemus ut in iudicium vocatus, convincere, inque periculo constitutus, te facti pœniteat. Equis tibi, ut ait propheta ⁷⁵, veniam tribuat? Quis ad pacem tibi concedendam animum inducat, cum fratres videat, pro quibus mortuus est Christus gravi ob fugam tuam detrimento affectos? Nosse te ac nihil ambigere convenit, te antequam ordinare tibi ipsi vixisse; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac priusquam gratiam episcopatus accepisses, nulli notus eras: jam vero, ordinatus cum sis, te populi expectant, ut cibum illis subministres, Scripturarum nempe doctrinam. Qui si dum expectant fame laborent, teque solum ipse alas, ac interim veniat Dominus noster Jesus Christus, nosque ejus conspectui sistamus; quam, quæso, invenias tui purgandi rationem, cum ipse esurientes suas oves conspiciat? Si denarios non accepisses, nequaquam te ille objurgasset: cum autem acceptos suffoderis atque occultaris, jure ac merito te increpaturus est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas

audial: *Oportuit te projicere denarios meos trapezitis, ut ego veniens ab illis repeterem* ⁷⁵.

3. Obsecro, tibi nobisque parcas; tibi, ut ne in periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum compellamur. Ecclesie curam habeto, ne tui causa multi ex pusillis damno afficiantur: neu alii tuo exemplo captent occasionem secedendi. Si temporis calamitatem pertimescens, ac metu percussus id eris, nequaquam generosi animi illud fuerit: par fuit enim tuum pro Christo studium, in his calamitatibus exhibere, ac potissimum in hujusmodi temporibus assumpta fiducia, hæc Pauli verba proferre, *in his omnibus superamus* ⁷⁶, cum maxime nos deceat non temporari sed Domino servire. Sin tibi minime placet Ecclesiarum constitutio, nec arbitrare episcopatus ministerium sua mercede donandum: sed eo usque animum appulisti ut Salvatore qui hujusmodi res constituit, vilipendas. Obsecro ne res hujusmodi animo versos, neu toleres eos qui tibi hujus consilii auctores sunt: non enim hæc digna sunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per apostolos constituit, hæc bona, hæc firma perseverant. Eo

autem modo futurum est ut fratrum fornido compescatur.

⁷⁵ J. rem. xv, 5. ⁷⁶ Matth. xxv, 27; Luc. xix, 25 *eodem sententia, sed non iisdem verbis.* ⁷⁷ Rom. viii, 37.

(54) Reg., σεαυτόν. Ibid. Anglic., τρέφεις.

(55) Reg., ψυχώσαντα, mendose. Ibid. Reg. et Felck. 3 anon., καὶ κρύψαντα μέμψαιτ' ἂν. Editi, καὶ κρύψαντα μέμψαιτ' ἂν.

(56) Felck. 3 anon., δεῖκνυσθαι.

(57) Reg., ἀλλὰ καί. Mox Anglic., πέπεικας σαυτόν.

4. Si enim omnes eodem semper mente fuissent, A qua nunc consiliiarii tui sunt, qua ratione Christianus tu fuisses, non exstantibus episcopis? Si etiam qui postmodum futuri sunt, ejusdem animi fuerint, qua ratione constare poterunt Ecclesiae? An arbitrantur consiliiarii tui te nihil accepisse, qui contemnere videantur? Sed hallucinantur sane. Restat enim ut baptismi gratiam nihili pendant, si quidam reperiantur qui eam despiciant. Sed revera accepisti, dilectissime Draconti. Ne toleres hujusmodi consiliiarios, neu temetipse decipias. 209 Est quippe illud a Deo, qui dedit, repetendum. Annon audisti Apostolum hæc loquentem, *Noli negligere gratiam quæ est in te*? An non legisti, quomodo eum qui pecuniam duplicasset, cum laude suscepit; qui abscondisset, condemnavit? Utinam quamprimum revertare, ut ex eorum numero sis qui laudabuntur. Aut dicito mihi, cujus te esse imitorem volunt hujus consilii auctores? Oportet quippe nos juxta sanctorum et Patrum scopum vitam nostram moderari, illosque imitari. Nec ignorandum, si ab illis secedamus, fore nos ab eorum communione alienos. Cujusnam te imitorem esse suadent illi? Ejusne qui hæsitat, et sequi optat, sed rem differt, et ob propinquos suos consilia agit; an beati Pauli qui accepto dispensandi munere, non ultra adhæsit carni et sanguini? Nam tametsi dixisset, *Non sum dignus vocari Apostolus* 78, cum nosset tamen quod acceperat, nec ignarus datoris esset, hæc scripsit: *Væ enim mihi est, si non evangelizavero* 79. Ut autem væ illi fuisset si non evangelizasset, sic docenti ac prædicanti gaudium et corona discipuli fuere. Hinc illa sancto viro cura fuit usque ad Illyricum prædicandi 80, nec dubitavit vel Romam proficisci, vel usque ad Hispanias properare, ut quo magis laborasset, eo amplio mercedem consequeretur. Gloriabatur ergo se bonum certamen certasse, sperabatque magnam se coronam accepturum. Itaque, charissime Draconti, quemnam hoc agendo imitare? Illumne, an eos qui ipsi sunt dissimiles? Ego sane te et meipsum omnium sanctorum imitatores esse peroptarim.

5. An forte quidam tui occultandi ideo auctores fuere, quod non solum verbo sed etiam juramento affirmaris, te si ordinariis nequaquam remansurum? Hæc enim illos audio tuis auribus obmurmurare, imo in ea re se religiosos existimare: sed si vere religiosi essent, Deum in primis qui hoc tibi ministerium contulit, timerent. Quod si divinas legis-

77 I Tim. iv, 14. 78 I Cor. xv, 9. 79 I Cor. ix, 16. 80 Rom. xv, 19.

(58) Reg., *δυνήσονται*.
 (59) In Anglic. hæc, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς, *considerantur*. Paulo post Reg., ἀπαιτηθήσῃ.
 (60) Anglic. et Felck. 2 anon., *διαπλάσαντα*.
 (61) *Mén deest* in Felck. 3 anon.
 (62) *Ἔστιν deest* in Felck. 3 anon.
 (63) Vitiatu hic locus est in omnibus editis, manuscriptisque Græcis. Editi namque omnes habent, διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν, inepte sane. Reg., διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρι-

4. Εἰ γὰρ τὸν αὐτὸν νοῦν εἶχον πάντες, οἷον νῦν ἔχουσιν οἱ συμβουλευόντές σοι, πῶς ἂν ἐγένου σὺ Χριστιανός, ἐπισκόπων μὴ ὄντων; Ἐάν δὲ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς ἀναλάβωσι τὸν τοιοῦτον νοῦν, πῶς ἂν συστήναι δυνήσονται (58) αἱ Ἐκκλησίαι; Ἡ νομίζουσιν οἱ συμβουλευόντές σοι μὴδὲν εἰληφέναι σε, ὅτι καταφρονοῦσιν; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς (59). Ὅρα γὰρ αὐτοὺς νομίζειν μὴδὲν εἶναι μὴδὲ τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν, ἐάν τινες τοῦτο καταφρονῶσι. Ἀλλ' εἰληφας, ὡ ἀγαπητὲ Δρακόντι· μὴ ἀνέχου τῶν συμβουλευόντων σοι, μὴδὲ ἀπάτα σαυτὸν. Ἀπαιτηθήσεται γὰρ τοῦτο παρὰ τοῦ δεδωκότος Θεοῦ. Ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος*; Ἡ οὐκ ἀνέγνως, πῶς μὲν τὸν διπλάσαντα (60) ἀποδέχεται, τὸν δὲ κρύψαντα καταέδικασε; Γένοιτο δὲ ταχέως ἐπανελθεῖν σε, ἵνα καὶ σὺ τῶν ἐπαινουμένων γένη· Ἡ εἶπε, τίνας σε θέλουσιν εἶναι μιμητὴν οἱ συμβουλευόντές σοι; Δεῖ γὰρ ἡμᾶς κατὰ σκοπὸν τῶν ἁγίων καὶ τῶν Πατέρων πολιτεῦσθαι, καὶ τοῦτους μιμεῖσθαι· εἶδέναι δὲ, ὅτι, τούτων ἀφιστάμενοι, ἀλλότριον καὶ τῆς τούτων κοινωνίας γενόμεθα. Τίνα μὲν (61) μιμεῖσθαι σε θέλουσιν ἐκείνους; Τὸν διστάζοντα καὶ θέλοντα μὲν ἀκολουθεῖν, ὑπερτιθέμενον δὲ καὶ συμβουλευόμενον διὰ τοὺς ἰδίους· ἢ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸν ἅμα τῷ τῆν οἰκονομίαν ἐχειρισθῆναι, μὴ προσαναθέμενον σαρκὶ καὶ αἵματι; Εἰ γὰρ καὶ ἔλεγεν, *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος*, ὅμως γινώσκων ὃ ἔλαβε, καὶ οὐκ ἄγνοῦν τὸν δεδωκότα, Ἐγραφεν· *Οὐαὶ γὰρ μοι ἔστιν* (62), *ἐάν μὴ εὐαγγελίζωμαι*· ὥσπερ δὲ τὸ οὐαὶ μοι οὐκ εὐαγγελιζόμενος, οὕτως διδάσκων καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον, χαρὰν καὶ στέφανον εἶχε τοὺς μαθητευόμενος· διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν (63), καὶ μὴ ὀκνεῖν μὴδὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἀπελθεῖν, μὴδὲ εἰς τὰς Σπανίας ἀναβῆναι, ἵνα ὅσον κοπιᾷ, τοσοῦτον καὶ τοῦ κόπου τὸν μισθὸν μείζονα ἀπολάβῃ (64). Ἐκαυχᾶτο οὖν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ ἐθάρρει τὸν μέγαν στέφανον ἀποληφόμενος. Οὐκοῦν, ἀγαπητὲ Δρακόντι, τίνα μιμούμενος τοῦτο ποιεῖς; τοῦτον, ἢ τοὺς μὴ τοιοῦτους; Ἐγὼ μὲν εὐχομαί σε καὶ ἐμυτὸν πάντων τῶν ἁγίων μιμητὴν γενέσθαι.

5. Ἡ τάχα τινὲς οἱ διὰ τοῦτο συμβουλευόντές σοι κρύπτεσθαι, ὡς λόγον καὶ ὄρκον σου δεδωκότος μὴ στήναι, ἐάν κατασταθῆς; Τοιαῦτα (65) γὰρ αὐτοὺς ἀκούω περιβορθεῖν ταῖς ἀκοαῖς, καὶ δοκεῖν ἐν τούτοις εὐλαβεῖσθαι· ἀλλ' εἰ ἦσαν ἀληθῶς εὐλαβεῖς, ἠλαβήθησαν ἂν μάλιστα τὸν ἐπιθέντα σοι Θεὸν τὸ λειτούργημα. Εἰ δὲ ἀναγόντες ἦσαν (66) τὰς θείας

κοῦ κηρύττει, καὶ μὴ ὀκνεῖν. Et sic fere alii codices, qui tamen habent σπουδῇ. Anglic. autem, κηρύττειν καὶ μὴ ὀκνεῖ. Optime legisse videtur Nannius qui habet: *Quapropter studium fuit sancto viro (τῷ ἁγίῳ) usque ad Illyricum illud prædicare, neque se quiescere, neque omittere. Juxta cujus lectionem hunc locum vertimus.*

(64) Anglic., ἀπολαύθῃ.

(65) Felck. 3 anon., τοιαύτας.

(66) Sic Reg. Anglic. et Felck. 3 anon. Editi vero, *Εἰ δὲ μὴ ἀγνοήσαντες ἦσαν*, minus recte. Paulo post

Γραφάς, οὐκ ἀν'παρὰ ταύτας συνεβούλευον. Ὅρα γάρ αὐτοὺς καὶ τὸν Ἱερεμίαν καταμέμφεσθαι, καὶ τὸν μέγαν αἰτιάζεσθαι· Μωσῆν, ὅτι τὴν τούτων συμβουλὴν οὐκ ἤκουσαν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν φοβηθέντες, τὴν διακονίαν ἐτέλεσαν, καὶ προφητεύοντες ἐτελειώθησαν. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀποσταλέντες, καὶ λαβόντες ἤδη τὴν τῆς προφητείας χάριν, παρητήσαντο μὲν, ἐφοβήθησαν δὲ μετὰ ταῦτα, καὶ οὐκ (67) ἐξουδένωσαν τὸν ἀποστείλαντα. Ἐἴτε τοίνυν ἰσχνόφωμος εἶ, καὶ βραδύγλωσσος, ἀλλὰ φοβήθητι τὸν πλάσαντά σε Θεόν· εἴτε νεώτερον αὐτὸν λέγεις πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλ' εὐλαβοῦ τὸν γινώσκοντά σε πρὸ τοῦ πλασθῆναι· εἴτε λόγον δέδωκας (ὁ δὲ λόγος τοῖς ἀγίοις ὡς ὄρκος ἦν), ἀλλὰ ἀνάγκωθι τὸν Ἱερεμίαν, πῶς καὶ αὐτὸς εἰρηκῶς, *Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου*, ὑστερον δὲ φοβηθεὶς τὸ ἐν αὐτῷ (68) πῦρ γενόμενον, οὐκέτι, ὡς εἰρηκε, πεποίηκεν, οὐδὲ ὡς προληφθεὶς τῷ ὄρκῳ ἐκρύβη· ἀλλὰ τὸν ἐγχειρίσαντα εὐλαδοῦμενος, τετελειώκε τὴν προφητείαν. Ἥ οὐκ οἶδας, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ Ἰωνάς φεύγων (69), γέγονε μὲν, ὡς γέγονε, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν προσητεύσει;

6. Μὴ τοίνυν ἄλλα παρὰ ταῦτα συμβουλεύου. Μᾶλλον γὰρ ἡμῶν οἶδεν ὁ Κύριος τὰ ἡμῶν, καὶ οἶδε τίσιν ἐγχειρίζει τὰς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας. Κἂν γὰρ μὴ ἀξίος τις τυγχάνῃ, ἀλλὰ μὴ (70) πρὸς τὸν πρότερον βίον ἀποβλεπέτω, ἀλλὰ τὴν διακονίαν ἐκτελείτω· ἵνα μὴ πρὸς τῷ βίῳ καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμελείας κατάραν ἀπενέγκηται. Ἄρα γὰρ, ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ταῦτα γινώσκων καὶ συνετὸς τυγχάνων, οὐ κατανύττει τὴν ψυχὴν; Οὐ φροντίζεις μὴ ἀπόληταί τις τῶν ἐγχειρισθέντων σοι; Οὐ φλέγῃ ὡς ἀπὸ (71) πυρὸς τοῦ συνειδήτος; Οὐ φοβῆ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ἣ οὐδεις τῶν συμβουλευόντων νῦν ἐκεῖ γενήσεται βοηθός; Ἐκαστος γὰρ τῶν ἐγχειρισθέντων αὐτῷ καὶ λόγον ἀποδώσει. Τί γὰρ ὤνησε τὸν κρύψαντα τὸ δηνάριον ἢ πρόφασις; Ἥ τί ὠφέλησε τὸν Ἀδάμ εἰρηκότα, Ἥ *ἡ γυνὴ με ἠπάτησεν*; Ἄγαπητὲ Δρακόντιε, εἰ καὶ ἀληθῶς ἀσθενὴς τυγχάνεις, ἀλλὰ ἀναλαβεῖν (72) σε τὴν φροντίδα πρέπει, ἵνα μὴ, τῆς Ἐκκλησίας ἐρήμου τυγχανούσης, οἱ ἐχθροὶ ταύτην βλάψωσι, πρόφασιν εὐρόντες τὴν σὴν φυγὴν. Πρέπει σε ἀναζώσασθαι, ἵνα μὴ μόνους ἡμᾶς ἀφῆς ἐν τῷ ἀγῶνι· πρέπει σε συγκαμῆν (73), ἵνα μετὰ πάντων καὶ τὸν μισθὸν ἀπολάβῃς.

7. Σπεῦδε τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, μηκέτι βραδύνων, μηδὲ ἀνέχου τῶν σε κωλυόντων, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος μνησθητι· καὶ δεῦρο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀγαπῶντάς σε, τοὺς συμβουλεύοντάς σοι τὰ τῶν Γραφῶν (74), ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν προπεμφθῆς, καὶ λειτουργῶν ἐν ταῖς

⁶¹ Exod. iv, 10. ⁶² Jer. xx, 9. ⁶³ Genes. iii, 12.

Felckm. 3 anon., τῷ Ἱερεμίᾳ.

(67) Sic Reg. Basil. Anglic. Felck. 3 anon. Editi vero, μή.

(68) Felck. 3 anon., τὸν ἐν αὐτῷ.

(69) Anglic., φυγῶν.

(70) Sic edit. Commelin. et omnes mss. Sed Parisiensis edit., οὗτος μή, ne scimus qua auctoritate. Mox Reg. Basil. Angl. et Felck. 3 anon., ἐκτελείτω. Editi vero, ἐκλεγείτω, perperam. Ibid. Anglic.,

sent Scripturas, non adversus illas id consilii darent. Restat autem illos ipsum Hieremiam coarguere, magnumque Moysen insimulare, quod consilio suo non obtemperarint, sed Deum veritii, ministerium suum impleverint, atque prophetantes sint consummati. Illi siquidem missi, acceptaque prophetiæ gratia, recusabant statim: at præ timore postea, mittentem se vilipendere, abnuereque ausi non sunt. Sive igitur es gracili voce, sive tardiore lingua ⁶¹, at tui conditorem Deum metuito: si te juniorem ad prædicandum dicas, at time eum qui te noverat antequam formareris: si verbum adversum protuleris, estque verbum sanctis pro jramento; lege Jeremiam, qui cum dixisset, *Non nominabo nomen Domini* ⁶², at postea cum intra se accensum ignem reformidaret, nequaquam dictis suis sese abdidit; sed eum qui sibi ministerium tradiderat veritus, prophetandi munus implevit. An ignoras, dilecte, fugienti Jonæ ea quæ tute probe nosti accidisse, sed eum postea nihilominus prophetasse?

6. Ne igitur diversa ab istis consilia sequare. Melius enim quam nosipsi quæ nos spectant, novit Dominus: nec ignorat quibusnam suas committat Ecclesias. Nam **210** si quis dignus non fuerit, is ne præteritam spectet vitæ rationem, sed officium impleat suum ne juxta vitæ suæ atque negligentiae maledictionem referat. Hæc cum scias, charissime Draconti, prudensque cum sis, num animo non compungeris? Non curas ne quis eorum qui tibi commissi sunt pereat? Non ardes quasi conscientiæ igne? Annon diem judicii reformidas, in qua nullus horum consiliatorum opitulator aderit? Singuli namque de sibi concreditis rationem reddituri sunt. Quid enim profuit ei qui denarium occultaverat sua excusatio? Aut quid profuerunt Adamo verba illa, *Mulier me decepit* ⁶³? Tametsi revera infirmus es, dilectissime Draconti; sed te hanc curam suscipere convenit, ne deserta Ecclesia, ab inimicis, occasionem ex fuga tua nactis, lædatur. Par est ut te accingas, ne nos solos in certamine deseras: decet te una cum aliis laborare, ut cum omnibus debita mercede doneris.

7. Matura igitur, dilecte, ne ultra moreris, neve eos qui tibi impedimento sunt, toleres: sed memento ejus qui hoc tibi ministerium tradidit. Et huc propera ad nos qui te diligimus, qui tibi quæ Scripturarum sunt suademus; ut a nobis cum ho-

τὴν τῆς, omisso ἐκ. Felck. 3 anon. ibid. κατάρεταιν habet.

(71) Reg. solus, καὶ οὐ φλέγῃ ὡς ὄπῳ.

(72) Sic Reg. Angl. et Felck. 3 anon. Alii et editi, λαβεῖν.

(73) Anglic., συγκαμῆν. Mox idem., ἀπολαύης.

(74) Felck. 3 anon., σοὶ τὴν τῶν Γραφῶν ὠφέλειαν ἵνα καὶ. Mox Anglic., προπεμφθείς.

nore deducare, et dum in ecclesiis sacra facies nostri memoriam agas. Neque enim tu solus ex monachi es ordinatus : neque tu tantum monasterio præfuit, vel solus a monachis dilectus es : sed nosti Serapionem monachum esse, et tam multis præfuisse monachis. Nec te præterit quot monachorum pater fuerit Apollon. Nosti Agathonem, nec ignoras Aristonem, ac meministi Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortassis etiam ad te pervenit fama Mutili in superiori Thebaide commorantis, atque discere potuisti quid Paulus qui Lati debebat, egerit : ac similiter alii complurimi, qui tamen ordinati, non repugnarunt ; sed Elisæi exemplo ducti, nec ignorantes quid egerit Elias, gnari quoque rerum ab apostolis gestarum, hanc suscipere curam, nec ministerium aspernati sunt, vel propterea seipsis deteriores facti sunt ; sed potius cum laboris mercedem expectent, ipsi in melius proficiunt, dum alios ad profectum exhortantur. Quot illi quantosque ab idolorum cultu revocarunt ? Quot a dæmoniaca consuetudine monitis suis averterunt ? Quot Domino adduxere serros, adeo ut qui ista signa vident, admiratione capti sint ? Annon ingens signum, puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatram ad Christi cognitionem deducere ?

8. Ne tibi igitur monachi impedimento sint, quasi vero solus ex monachis ordineris : neque ipse excusationem afferas, quod hinc sis deterior evasurus : potes enim etiam melior fieri, si Paulum imiteris, et Sanctorum æmulare gesta. Nosti enim illos, ubi dispensatores mysteriorum constituti vere, rectiore via ad supernæ vocationis bravium contendisse. Quandonam Paulus martyrismum subiit, et coronam se accepturum expectavit, nisi cum fuisset ad docendum missus ? Quandonam Petrus confessus est, nisi cum Evangelium prædicaret, ac ubi piscator hominum factus est ? Elias quando assumptus est, nisi cum universam prophetiam suam adimpleret ? **211** Quandonam Elisæus in spiritu dupla obtinuit, nisi postquam, omnibus relictis, Eliam secutus est ? Cur discipulos elegit Salvator, nisi ut illos mitteret ?

9. Quapropter, cum tales tibi viri in exemplum sint propositi, dilecte Draconti, ne dicas, neu credas iis qui dicunt episcopatum esse peccati causam, atque hinc peccandi occasiones oboriri. Licet tibi

(75) Anglic., *μνημονεύσης*.

(76) Anglic., *Σαραπίων*. Ibid. Anglic. et Felck. 3 anon., *καὶ πύων*.

(77) Anglic., *Ἀγάθωνα*. Rectius quam alii qui habent *Ἀγαθόν*. Agathonem legimus in subscriptionibus Ægyptiorum episcoporum, cum Sardicensibus, tum Tyriensibus. Paulo post Felck. 3 anon., *Σαραπίωνος*.

(78) Felck. 3 anon. solus, *περὶ Κουεῖ*. Et ita legit Nannius qui habet, *de Cus*. Proclivis est transmutatio τοῦ μ in κ, in codicibus. Μουτς legitur in subscriptionibus.

(79) Reg., τοῦ ἐν τῷ. In editis, τοῦ δεστ Ibid. An-

Ἐκκλησίαις μνημονεύσης (75) καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐ γὰρ σὺ μόνος ἐκ μοναχῶν κατεστάθης, οὐδὲ σὺ μόνος προέστης μοναστηρίου, ἢ μόνος ὑπὸ μοναχῶν ἡγαπήθης· ἀλλ' οἶδας, ὅτι καὶ Σαραπίων (76) μοναχός ἐστι, καὶ τόσων μοναχῶν προέστη· οὐκ ἔλαθέ σε, πόσων μοναχῶν πατὴρ γέγονεν Ἀπολλῶς. Οἶδας Ἀγάθωνα (77), καὶ οὐκ ἀγνοεῖς Ἀρίστωνα· μνημονεύεις Ἀμμωνίου, τοῦ μετὰ Σαραπίωνος ἀποδημήσαντος· ἴσως δὲ ἤκουσας καὶ περὶ Μουττου (78) ἐν τῇ ἄνω Θηβαίδι, καὶ δύνασαι μαθεῖν περὶ Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λατῷ (79), καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν. Καὶ ὅμως οὗτοι, κατασταθέντες, οὐκ ἀντιετήκασιν, ἀλλ' ἔχοντες τύπον τὸν Ἐλισσαίου, καὶ εἰδότες τὰ κατὰ Ἥλιαν, μαθόντες τε τὰ κατὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους, ἀντελάβοντο τῆς φροντίδος, καὶ οὐ κατεφρόνησαν τῆς λειτουργίας, καὶ οὐτε χεῖρους ἐαυτῶν γέρονται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τοῦ καμάτου τὸν μισθὸν προσδοκῶσι, προκόπτοντες καὶ προκόπτειν ἄλλους νοουθετοῦντες. Πόσους ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπέστρεψαν ; Πόσους ἀπὸ τῆς δαιμονιώδους συνηθείας ἐπαύσαν νοουθετοῦντες ; Πόσους παρέστησαν τῷ Κυρίῳ δούλους, ὥστε καὶ τοὺς ὄρωντας τὰ σημεῖα αὐτὰ βλέποντας (80) θαυμάζειν ; Ἡ οὐχὶ μέγα σημεῖον κόρην ποιῆσαι παρθενεύειν, καὶ νεώτερον ἐγκρατεῦσθαι, καὶ εἰδωλωτάτην ἐπιγῶναι τὸν Χριστόν (81) ;

8. Μὴ τοίνυν κωλυέτωσάν σε μοναχοί, ὡς μόνον ἐκ μοναχῶν κατασταθέντα, μηδὲ σὺ προφασίζου (82), ὡς χεῖρων σεαυτοῦ ἐσόμενος· δύνασαι γὰρ καὶ κελίων γενέσθαι μιμούμενος τὸν Παῦλον, ζηλῶν (83) τῶν ἁγίων τὰς πράξεις. Οἶδας γὰρ, ὅτι οἱ τοιοῦτοι, οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων κατασταθέντες, μᾶλλον κατὰ σκοπὸν ἐδίωκον εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. Πότε Παῦλος ἐμαρτύρησε, καὶ τὸν στέφανον λαβεῖν (84) προσέδοκῆσεν, εἰ μὴ ὅτε ἀπεστάλη διδάσκειν ; Πότε Πέτρος ὠμολόγησεν, εἰ μὴ ὅτε εὐηγγελίζετο, καὶ ἀλιεὺς (85) ἀνθρώπων γέγονε ; Πότε Ἥλιος ἀνελήφθη, εἰ μὴ ὅτε πᾶσαν τὴν προφητείαν ἐπλήρωσε ; Πότε Ἐλισσαῖος ἐν πνεύματι ἔσχε διπλά, εἰ μὴ ὅτε πάντα καταλιπὼν ἠκολούθησε τῷ Ἥλιῳ ; Διὰ τί δὲ καὶ ἐξελέξατο μαθητὰς ὁ Σωτὴρ, εἰ μὴ ἵνα καὶ ἀποστείλῃ ;

9. Ὅθεν, τούτους ἔχων τύπον (86), ἀγαπητὲ Δρακόντιε, μὴ λέγε, μηδὲ πείθου τοῖς λέγουσιν ἁμαρτίας εἶναι πρόφασιν τὴν ἐπισκοπήν, μηδὲ ὅτι ἐκ ταύτης ἀφορμὴ τοῦ ἁμαρτάνειν ἐστίν. Ἐξεστὶ γὰρ καὶ ἐπί-

glic., *Λατῶν*.

(80) Sic Reg. et Basil. Editi vero male, *βλέποντες*. Hæc vox desideratur in Anglicano codice.

(81) Anglic., τὸν Κύριον, et ita legerat Nannius.

(82) Anglic., μηδὲ συμπροφασίζου.

(83) Felck. 3 anon., *ζηλοῦ*.

(84) Λαβεῖν deest in Basil.

(85) Sic edit. Comnelin. et omnes mss. In editione Paris., *ἀλιεὺς*.

(86) Sic edit. Comnel. et omnes mss. Editores vero Parisienses perperam posuere τύπου. Mox Anglic., μηδὲ λέγε.

σκοπον ὄντα σε πεινῶν, καὶ διψῶν, ὡς ὁ Παῦλος· δύνασαι μὴ πιεῖν οἶνον, ὡς ὁ Τιμόθεος· καὶ νηστεύειν καὶ αὐτὸς συνεχῶς (87), ὡς ὁ Παῦλος ἐπολεῖ· ἵνα κατ' ἐκεῖνον οὕτως νηστεύων, χορτάζῃς ἄλλους ἐν τοῖς λόγοις, καὶ διψῶν ἐν τῷ μὴ πιεῖν, ποτίζῃς ἄλλους διδάσκων. Μὴ οὖν ταῦτα προβαλλέτωσαν οἱ συμβουλευόντές σοι. Οἴδαμεν γὰρ καὶ ἐπισκόπους νηστεύοντας, καὶ μοναχοὺς ἐσθιοντας. Οἴδαμεν (88) καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον, μοναχοὺς δὲ πίνοντας· οἴδαμεν καὶ σημεῖα ποιῶντας ἐπισκόπους, μοναχοὺς δὲ μὴ ποιῶντας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὐδὲ γεγαμηχασί, μοναχοὶ δὲ πατέρες τέκνων γεγόνασιν· ὡσπερ καὶ ἐπισκόπους πατέρας τέκνων, καὶ μοναχοὺς ἐξ ὀλοκλήρου γένους τυγχάνοντας. Καὶ πάλιν οἴδαμεν (89) κληρικούς πεινῶντας, μοναχοὺς δὲ νηστεύοντας. Ἐξεστὶ γὰρ καὶ οὕτως, καὶ ἐκείνως οὐ κεκάλυται (90). Ἄλλὰ πανταχοῦ τις ἀγωνιᾷ ἐσθῶ· καὶ γὰρ ὁ στέφανος οὐ κατὰ τόπον, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀποδίδεται.

10. Οὐκοῦν μὴ ἀνέχου τῶν ἕτερα παρὰ ταῦτα συμβουλευόντων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπείγου, καὶ μὴ μέλλε· μάλιστα ὅτι καὶ ἡ ἀγία ἑορτὴ ἐγγίζει, ἵνα μὴ χωρὶς σοῦ οἱ λαοὶ τὴν ἑορτὴν ποιήσωσι, καὶ μέγαν κίνδυνον ἐπιστάσῃ κατὰ σαυτοῦ. Τίς γὰρ αὐτοῖς εὐαγγελίζεται (91) τὸ Πάσχα μὴ παρόντος σου; Τίς αὐτοῖς τὴν ἡμέραν ἀναγγελεῖ τῆς ἀναστάσεως, κρυπτομένου σου; Τίς αὐτοῖς συμβουλεύσει δεόντως ἑορτάζειν, φεύγοντός σου; Ὡ πόσοι μὲν ὠφελήθησονται (92) παραγενομένου σου, πόσοι δὲ βλαθῆσονται φεύγοντός σου! Καὶ τίς ἐπὶ τούτοις ἀποδέξεται σε; Καὶ διὰ τί συμβουλεύουσί σοι μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι σε τῆς ἐπισκοπῆς, αὐτοὶ θέλοντες ἔχειν πρεσβυτέρους; Εἰ γὰρ φαῦλος τυγχάνεις, μὴ συνέστωσάν σοι· εἰ δὲ ἐπιτήδειον εἶναι σε ἐπιγινώσκουσι, μὴ φοβηθῶσάν τοις ἄλλοις· εἰ γὰρ τὸ διδάσκειν καὶ προῖστασθαι πρόφασις ἐστὶν ἀμαρτίας κατ' ἐκεῖνους, μὴ διδασκέσθωσαν αὐτοὶ, μηδὲ πρεσβυτέρους ἐχέτωσαν, ἵνα μὴ χείρους ἑαυτῶν γένωνται αὐτοὶ τε καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτούς. Ἄλλὰ μὴ πρόσχε τούτοις τοῖς ἀνθρωπίνους ῥήμασι, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων, καθὰ πολλάκις προεῖπον· σπεῦδε δὲ μᾶλλον καὶ ἐπίστρεφε πρὸς τὸν (93) Κύριον, ἵνα, τῶν προβάτων αὐτοῦ φροντίζων, μνημονεύσῃς καὶ ἡμῶν. Τούτου δὲ χάριν προετρεψάμην ἔλθειν τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἰέρακα τὸν πρεσβύτερον, καὶ Μάξιμον τὸν ἀναγνώστην· ἵνα καὶ διὰ λόγων σε προτρέψωνται, καὶ μαθεῖν δυναθῆς ἐκ τούτου τὴν τε διάθεσιν ἣν ἔχων ἔγραψα, καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀντιλέγειν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διατάξει κίνδυνον.

(87) Anglic., συγχῶς.

(88) Edit. Paris., εἶδαμεν. Commelin., εἶδομεν. Reg., ἴδομεν. Felck. 3 anon., οἶδαμεν. Mox edit. Commel. et Paris., εἶδομεν. Reg., ἴδομεν. Felck. 3 anon., οἶδαμεν.

(89) Reg., ἴδομεν. Edit. Commel. et Paris., εἶδαμεν, quæ vox deest in Felck. 3 anon. Ibid. Anglic., οἶδαμεν καὶ μοναχοὺς νηστεύοντας. Ibid. Nannius legerat, κληρικούς πίνοντας, qui vertit, clericos bibisse. Mox γὰρ deest in Anglic. Ibid. Felck. 3 anon.,

A etiam in episcopatu esurire et sitire, quemadmodum egit Paulus. Potes vinum non bibere, ut Timotheus : frequentissime jejunare, ut solebat Paulus : ut dum ejus exemplo jejunas, alios doctrina tua satiare valeas : et dum abstinendo a potu sitim toleras, aliis docendo potum præbeas. Ne tibi igitur talia obijciant consiliarii tui. Novimus enim et episcopos qui jejuent, et monachos qui comedant. Novimus episcopos qui vino abstineant, ut et monachos qui bibant ; episcopos etiam novimus qui signa edant, et monachos qui id minime præsent. Sunt quoque ex episcopis multi qui nunquam nupserint, monachi autem reperuntur qui filios susceperere, quemadmodum vicissim episcopos filiorum parentes, monachos vero nullam posteritatem habuisse cernimus. Vidimus rursum clericos qui famem tolerarent, et monachos qui jejuarent. Hoc enim modo licet agere, et alio nihil vetat. Sed omnes ubique decertent : corona quippe non pro loci sed pro factorum ratione tribuitur.

10. Ne audias itaque eos qui his adversa tibi dant consilia, imo potius matura, neve comperendimes, cum potissimum instet sacra solemnitas, ne in tui absentia hunc festum diem populi concelebrent, in maximum sane tui capitis periculum. Quis enim te absente Paschatis festum prædicabit ? Quis illis resurrectionis diem te latente annuntiaturus est ? Quis te fugiente hortaturus ut congrua pietate festum agant ? O quam multis utilis adventus tuus ! quam multis noxia fuga tua futura est ! Equis te hæc agentem approbarit ? Cur tibi auctores sunt, ut ne episcopatum acceptes, cum peroptent ipsi presbyteros habere ? Si enim malus es, ne tecum versentur ; sin te idoneum agnoscunt, ne aliis invident. Nam si ex illorum sententia docere ac præesse occasio peccandi fuerit ; ne doceantur ipsi, neque presbyteros habeant ; ne cum ipsi tum eorum doctores deteriores evadant. Verum tu ne humanis hujusmodi verbis animum adhibeas, neque hujus consilii auctoribus aurem præbeas, uti sæpius dixi : sed potius festina, ad Dominumque revertere, ut, dum ovium ejus curam geres, nostri quoque memoriam facias. Hac de causa dilectos nostros Hieracem presbyterum, et Maximum lectorem monui, ut D te adeant, qui te verbis etiam cohortentur, ut ediscere valeas quo hæc scripserim affectu : et quod sit illud periculum ecclesiasticæ obsistere ordinationi.

οὗτος καὶ ἐκεῖνος.

(90) Sic Reg. Editi vero mendose, οὐκ ἐκάλυται.

(91) Reg., εὐαγγελίζεται. Anglic., εὐαγγελίζεται. Paulo post Reg. Basil. Anglic., συμβουλεύσει. Editi, συμβουλεύει.

(92) Anglic., ὠφθήσονται, male. Hinc Nannius vertit apparebunt.

(93) In Reg. et Felck. 3 anon. τὸν deest.

ADMONITIO IN EPISTOLAM ENCYCLICAM

SEU CIRCULAREM

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ CONTRA ARIANOS.

2121. *Hæc epistola in aliquot Græcis manuscriptis codicibus, ut in editis Latinis, inscribitur Oratio prima contra Arianos: sed perperam, ut jam doctis omnibus est persuasum. Hæc enim distincta penitus est a quatuor Orationibus contra Arianos, nihilque eam inter et illas est connexionis; sed et hæc epistola per se est omnino absoluta, et quatuor illæ Orationes ita sibi cohærent, ut nec prima aliam indicet præpositam, sed novi sit operis initium, et quarta duntaxat trium aliarum sit finis ac conclusio. Verum fusius hac de re disseretur in Admonitione in eadem quatuor Orationes.*

II. *De tempore quæ hæc scripta est epistola, nullus plane est ambigendi locus. Nam certum est ex numero 7 missam fuisse, cum jamjam in sedem Alexandrinam intrudendus esset Georgius Cappadox, quod contigit anno 356, tempore Quadragesimæ, ac proinde ante diem 7 Aprilis, in quem diem eo anno Pascha incidebat. Constat item conscriptam fuisse post diem 9 mensis Februarii, postquam nempe S. Athanasius, Syriano in ecclesiam S. Theonæ hostiliter irruente, Arianorum manus atque insidias divinitus effugerat recesseratque Alexandria, ac cum jam in alienis peregrinaretur regionibus, ut ipse scribit num. 5 et 20.*

III. *Nec vero ignoramus Baronium ad annum Christi 306, num. 44 ex hac epistola schisma Meletianum ad annum 306 revocare, ipsamque anno 361 scriptam esse concludere ex his S. Athanasii verbis num. 22: Οὐ μὲν (Μελετιανὸν) πρὸ πεντήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικὸν γεγονῶσιν· οἱ δὲ (Ἀρειανὸν) πρὸ τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ χρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est: Meletiani ante quinque et quinquaginta annos facti sunt schismatici: et Ariani ante sex et triginta annos hæretici sunt declarati, iidemque ab Ecclesia totius generalis synodi judicio, rejecti sunt. At cum ipse Baronius ex Testificatione populi Alexandrini, quæ pridie Idus mensis Februarii post consulatum Arbæthionis et Ioliani, hoc est post annum 355, edita est, recte colligat Georgium anno 356 intrusum fuisse: cumque ex numero 7, ut jam diximus, exploratissimum sit scriptam fuisse hanc epistolam, cum nondum sedem Alexandriae Georgius occuparet, sed cum brevi in eam esset invasurus, fatendum necessario est illam hoc ipso anno 356 esse compositam.*

IV. *Nun dubium autem quin errandi causa Baronio fuerit hæc Nannii versio: Illi (Meletiani) abhinc ante quinquagesimum quintum annum schismatici facti sunt: isti (Ariani) vero ante trigesimum sextum annum hæretici declarati, et ab Ecclesia submoti, idque judicio synodi universalis. Ex his enim concludit Baronius triginta sex fuisse annos a concilio Nicæno, cum ista scriberet Athanasius, ac proinde hanc epistolam esse anni 361. Verum hunc locum par est ita distinguere, ut verbum, ἀπεδείχθησαν, sunt declarati, ad Alexandrum Alexandrinum referatur, qui nimirum in synodo Alexandrina Arium hæreticum primus declaravit; cætera autem quæ sequuntur Nicænæ attribuantur synodo. Sic nempe num. 12 et 13 Arius blasphemias proferens dicitur hæreticus declaratus esse ab Alexandro, αἰρετικὸς ἀπεβλήθη. Oratione item prima contra Arianos num. 3 sanctus præsul testatur, postquam ab Alexandro damnatus Arius est, ejus assecras non amplius Christianos fuisse appellatos, sed Arianos.*

V. *Porro hoc est epistolæ argumentum. S. Athanasius episcopos Ægypti et Libyæ vehementer obsecrat, ut Arianorum conatibus et fraudibus validissime animoseque obsistant, præsertim cum audierit aliquos ex illis simul convenisse, ut de fide scriberent, eo animo ut ad ipsos mitterent litteras, quibus si vellent subscribere, securi degerent; sin auferent contradicere, mitterentur in exilium. Arianorum item mire exagitat inconstantiam, qui scilicet singulis annis conveniebant ut de fide decernerent, ipsique nihilominus ea rescindebant quæ antea defecerant. Variis quoque argumentis impietatem eorumdem necnon Meletianorum, dolumque ac vim reteggit ac repellit. Monet insuper cavendum maxime esse ab illorum scriptis, quæ idcirco verbis Scripturæ solebant exornare, quo facilius incautos deciperent. Paulo ante finem, mortem Arii enarrat: ac postremo ardore vere apostolico illos episcopos ad invictam animi fortitudinem hortatur, et ad quidvis potius constanter tolerandum, quam ut a Nicæna fide et veritate propugnanda desistant.*

(94) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ

EPISTOLA ENCYCLICA

CONTRA ARIANOS

1. Πάντα μὲν ὅσα ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰη-
σοῦς Χριστὸς (95), ὡς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς, πεποηκέ-
τε καὶ ἐδίδαξεν, εἰς τὴν ἡμετέραν φανεῖς σωτηρίαν
(96) διεπράξατο· ἦλθε γάρ, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν,
οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι'
αὐτοῦ. Ἔστι δὲ μετὰ (97) πάντων καὶ τοῦτο θαυμά-
σαι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὅτι καὶ περὶ τῶν πρὸς
ἡμᾶς μαχομένων οὐ παρεσώπησεν, ἀλλὰ καὶ μάλα
προεῖρηκεν, ἵνα, ἐπειδὴν ἐκεῖνα παραγένηται, εὐθέως
εὑρεθῶμεν ἡσφαλισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν ἐκ τῆς
ἐκείνου διδασκαλίας, λέγοντος· Ἐγερθήσονται ψευδο-

213 1. Omnia quidem quæ Dominus et Salvator
noster Jesus Christus, ut scripsit Lucas, et fecit et
docuit ⁹⁵, nostræ salutis, propter quam et venerat,
procurandæ causa peregit. Nam, ut ait Joannes ⁹⁶,
venit non ut judicaret mundum, sed ut mundus per
ipsum salvaretur. Inter omnia tamen quæ gessit,
in eo præcipue admiranda est ejus benignitas, quod
de his qui bellum nobis erant indicturi non solum
non siluerit, sed etiam luculenter prædixerit, ut
cum illa evenerint, mentem nostram ejus doctrina
munitam offendant, qui nobis ea his verbis prænun-

⁹⁵ Act. 1, 1. ⁹⁶ Joan. III 17.

(94) Scripta anno 356. Sic inscribitur in mss. Ba-
siliensi, Anglicano, Felckmanni 2 et 5 anonymis, et
in editis Græcis. At in mss. Anglicano et Felckmanni
5 anonymo additur præterea in fine, λόγος πρώ-
τος. Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1
anonymus habent, Τοῦ ἐν ἀγίοις, etc., κατὰ Ἀρειανῶν
λόγος πρῶτος. In codice ms. collegii Parisiensis RR.
PP. Jesuitarum is est titulus, Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου
λόγος Γ' περὶ τῆς πανουργίας καὶ ὑποκρίσεως τῶν
Ἀρειομαντιῶν, καὶ πῶς μετασηματιζόμενοι πλανῶν
ἐπιχειροῦσι τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτοὺς. Magni Athana-
sii Oratio tertia de astutia et simulatione Arianorum,
et quomodo se varie componentes, eos fallere conan-
tur, qui ipsos non cognoscunt. Eadem quoque est in-
scriptio in collectaneis variarum lectionum ex veteri
quodam libro, quas Felckmannus sibi amicam quem-
dam, quem litteris Fr. 1 indicat, communicasse scri-
bit: non ibi tamen leguntur hæc priora verba, Τοῦ
μεγάλου Ἀθανασίου λόγος τρίτος, sed tantum cætera
quæ sequuntur. Idem etiam, qui in Jesuit. codice,

B legitur titulus in ms. Colbertino, et in alio monaste-
rii S. Taurini Ebroicensis. Verum ideo in his co-
dicibus inscribitur λόγος τρίτος, quod tertia ordine
exstet, nempe post tractatum *De sententia Dionysii
Alexandrini*, qui in his codicibus duas in partes di-
viditur, quarum prima λόγος πρῶτος dicitur, altera
λόγος δεύτερος. Apud Omnibonum hæc habetur in-
scriptio, S. Athanasii liber primus contra hæreticos:
quanquam idem postea Orationem, quæ vulgo sec-
unda inscribitur, Sermonem primum contra Ari-
anos inscribit.

(95) Seguer. Jesuit. Colb. et Taurin.. ὁ Κύριος
καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς. At καὶ Σωτὴρ abest a
Gobler. et Felckm. 1 anon. Mox idem Gobler. et
Felckm. 1 anon., ὁ Λουκᾶς φησιν.

(96) Seguer. Gobler. Felckm. 1, Colbert. Taurin.
et Fr. 1, εἰς τὴν ἡμετέραν φθάναι σωτηρίαν. Felck.
2 anon. pro φανεῖς habet εἰς.

(97) Μετὰ abest a Basil. Mox Fr. 1, Colbert. et
Taurin., ἀλλὰ καὶ μᾶλλον προεῖρηκε.

tiavit : *Exsurgent pseudoprophetae et pseudochristi, A et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem incendantur, si fieri possit, etiam electi : ecce praedixi vobis*⁸⁶. Multa sane ac supra hominem sunt praeccepta et beneficia quae illi in nobis placuit recondere ; ea scilicet sunt caelestis vitae forma, potestas adversus daemones, adoptio, et quod omne beneficium superat praecipuumque est, Patris et ipsius Verbi cognitio, atque Spiritus sancti donum. Verum humana mens ad malum valde proclivis est : adversarius quoque noster diabolus tanta nobis bona invidens circuit et vigilat⁸⁷, ut quae in nobis existunt verbi semina auferat. Hinc ergo Dominus sua praeccepta, veluti proprium thesaurum, in nobis praedictione obsignans ait : *Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum : et tempus appropinquavit. Nolite ergo ire post eos*⁸⁸. Magnum sane aliquid nobis praestitit Verbum, ut scilicet ex ipsa rerum specie non deciperemur ; sed potius, licet haec operta sint et obiecta, Spiritus gratia possemus discernere. Quia enim totus per se odio dignus est malitiae inventor et magnus daemon diabolus, statimque ac apparuerit, ab omnibus repellitur, ut serpens, ut draco, ut leo quaerens quos rapiat et devoret : idcirco quod ipse quidem est celat et occultat ; at nomen, quod omnes habent desiderio, **214** astute praesertim fert, ut cum homines falsa specie deluserit, jam deceptos propriis astringat vinculis. Nempe quemadmodum si quis alienos liberos in captivitate attrahere cupiens, absentium parentum similem indueret speciem, eoque artificio filios, utpote parentum desiderio flagrantem, illectos procul abduceret, miserisque interimeret : ita profecto improbus daemon, tortuosusque et malignus diabolus, se per seipsum exhibere quidem non audet ; sed cum non ignoret quam homines sint veritatis amantes, hanc specie tenus in se fingit, atque hoc pacto proprium venenum in sequentes se spargit.

2. Sic ille Evam olim decepit, non propria scilicet

⁸⁶ Matth. xxiv, 24, 25. ⁸⁷ I Petr. v, 8. ⁸⁸ Luc. xxi, 8.

(98) Sic Seguer. Jesuit. Gobler. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Felckm. 1 anon. Alii et editi, *πλανήσαι, μέν paulo post sequens abest a Basil.*

(99) Sic Seguer. Fr. 1, Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero et editi *τέ* omittunt. Mox Seguer., *πολλά τε.*

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, *υιοποίησις* *δέ.*

(2) Fr. 1, Colbert. Taurin., *ἐπιμελῶς ἐπὶ τὸ κακὸν ἐγκείται· καὶ μὴν καὶ ὁ ἀντίδικος, etc.*

(3) Seguer. Jesuit. Colbert. et Taurin. Gobler. et Felck. 1 anon. *οὖν* omittunt.

(4) Seg., *ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ταῦτα καὶ κεκαλυμμένα.* Ibid. Gobler. et Felck. 1 anon., *καὶ ταῦτα κεκαλυμμένα.* Paulo post Fr. 1 habet *ὅλος*, pro *ὄλος*.

(5) Sic Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1, ut et legit Nannius. Alii et editi, *ἄλλεται πρὸς πάντας, insilii in omnes,* atque ita legit Omnibonus. Ibid. Seguer. Colbert.

προφήται καὶ ψευδοχριστοί, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσθαι (98), *εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς· ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν.* Τὰ μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀποτεθέντα μαθήματά τε (99) καὶ χαρίσματα παρ' αὐτοῦ πολλὰ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔστιν· οὐρανοῦ γὰρ πολιτείας τύπος, καὶ δύναμις κατὰ δαιμόνων, υιοποίησις τε (1) καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων χάρισμα καὶ ἐξαιρετόν, ἢ περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσις καὶ αὐτοῦ τοῦ Λόγου, καὶ δωρεὰ Πνεύματος ἁγίου. Ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων διάνοια ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐγκείται (2)· καὶ μὴν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος, φρονῶν ἐπὶ τοῖς τοσοῦτοις ἡμῖν ἀγαθοῖς γενομένοις, περιέρχεται ζητῶν ἀρπάσαι τὰ εἰς ἡμᾶς τοῦ Λόγου σπέρματα. Διὰ τοῦτο γοῦν, ὥστε οὐδα κειμήλια τὰ μαθήματα σφραγίζων ἐν ἡμῖν διὰ τῆς προρόφησης, ἔλεγεν ὁ Κύριος· *Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὄνοματι μου, λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μὴ οὖν* (3) *πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. Μέγα τι χάρισμα δέδωκεν ἡμῖν ὁ Λόγος, ὥστε μὴ ἐκ τῶν φαινομένων ἀπατάσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, καὶ ταῦτα κεκαλυμμένα* (4) *τυγχάνη, διακρίνειν τῆ τοῦ Πνεύματος χάριτι.* Ἐπειδὴ γὰρ ὄλος ἐστὶ μισητὸς ὁ τῆς κακίας εὐρετῆς καὶ μέγας δαίμων ὁ διάβολος, μόνον τὸ φαινόμενον βάλλεται παρὰ πάντων (5), ὡς ὄφις, ὡς δράκων, ὡς λέων ζητῶν τινὰς ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν· διὰ τοῦτο δὲ μὲν ἔστιν αὐτὸς, ὑποκρύπτει καὶ σκέπει, τὸ δὲ παρὰ πάντων ποθοῦμενον ὄνομα ὑποκρίνεται πανούργως (6), ἵνα, ἀπατήσας τῆ φαντασίᾳ, λοιπὸν τοὺς πλανηθέντας τοῖς ἰδίοις περιπελερῆ δεσμοῖς. Καὶ ὥστερ ἔν (7) *εἰ τις, ἀνδραποδίσασθαι θέλων ἄλλοτριους παῖδας, ἀποδημούντων τῶν γονέων, ὑποκρίνηται* (8) *τὰς ἐκείνων ὄψεις, καὶ ποθοῦντας τοὺς υἱοὺς ἀπατήσῃ, καὶ λοιπὸν ἀπαγαγὼν αὐτοὺς μακρὰν, ἀπολέσῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ κακοδαίμων καὶ σκολιδὸς διάβολος, οὐκ ἔχων μὲν αὐτὸς παρῆρησιαν, εἰδὼς δὲ τὸν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτα τῶν ἀνθρώπων, ὑποκρίνεται μὲν ταύτην τῆ φαντασίᾳ (9), τὸν δὲ ἴδιον ἰδὼν ἐπιβάλλει τοῖς ἐπακολουθήσασιν αὐτῷ.*

2. Οὕτως καὶ τὴν Εὐαν ἠπάτησεν, οὐ τὰ ἴδια λα-

D Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, *τινὰς ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν.* Alii autem et editi, *τίνα ἀρπάσῃ καὶ καταπίη.* Felckm. 5 anon., *καὶ τίνα καταπίη.* Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., *περὶ πάντων pro παρὰ πάντων.*

(6) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii et editi, *ὁ πανούργος.*

(7) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Caeteri autem et editi *ἀν* omittunt. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., *ἀποδημούντων ἀπὸ τῶν γονέων.*

(8) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, *qui et mox ἀπατήσῃ, et (excepto Fr. 1) ἀπολέσῃ.* At alii et editi, *ὑποκρίνεται, ἀπατήσει, et ἀπολέσει.* Ibid., *καὶ κακοδαίμων καὶ desunt in Gobler. et Felckm. 1 et 5 anon.*

(9) Sic Seguer. At Felckm. 5 anon., *ταύτην τὴν φαντασίαν.* Caeteri et editi, *ταύτη τῆ φαντασίᾳ.* Τῇ tamen abest ab Anglicano.

λῶν, ἀλλ' ὑποκρινόμενος μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, τὴν δὲ διάνοιαν αὐτῶν παραποιῶν· οὕτω καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Ἰωβ ὑπέβαλε (10), πείσας αὐτὴν ὑποκρίσασθαι μὲν φιλάνδριαν, διδάξας δὲ βλασφημεῖν εἰς τὸν Θεόν· οὕτως τοὺς ἀνθρώπους ὁ δόλιος παίζει ταῖς φαντασίαις, ὑποκλέπτων καὶ σύρων ἕκαστον εἰς τὸν ἴσον τῆς κακίας βόθρον. Πάλαι μὲν οὖν ἀπατήσας τὸν πρῶτον ἀνθρώπον τὸν (11) Ἀδὰμ, καὶ νομίσας δι' ἐκείνου ὑποχείριους ἐσχηκέναι τοὺς πάντας (12), ἐνήλλετο θρασυόμενος καὶ λέγων· *Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι ἐν τῇ χειρὶ ὡς νοσσοῖαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διασφύξεταί με, ἢ ἀντελπίη μοι.* Ὅτε δὲ ὁ Κύριος ἐπέδημψε, καὶ πείραν ἔσχεν ὁ ἐχθρὸς (13) τῆς ἀνθρωπίνης οἰκονομίας αὐτοῦ, μὴ δυνηθεὶς ἀπατήσασθαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ φορομένην σάρκα, τότε δὴ ὁ τῆν οἰκουμένην ὅλην ἐπαγγελλόμενος καταλαμβάνειν λοιπὸν (14) ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκείνου παίζεται καὶ ὑπὸ παιδίων, ὡς στρουθίον, ὁ ὑπερήφανος. Παιδίον γὰρ νῦν νήπιον εἰς τρώγλην (15) ἀσπίδων βάλλον τὴν χεῖρα, γελᾷ τὸν ἀπατήσαντα τὴν Εὐαν· καὶ πάντες δὲ οἱ ὀρθῶς πιστεύοντες εἰς (16) τὸν Κύριον πατοῦσι τὸν εἰπόντα· *θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἀναθήσομαι, ἕμοιος ἔσομαι τῷ Ὑψίστῳ.* Οὕτω μὲν οὖν πάσχει μετ' αἰσχύνης ἐκείνος· ὁμῶς δὲ, εἰ καὶ τομᾶ πάλιν ὁ ἀναίσχυτος σχηματίζεσθαι, ἀλλὰ γινώσκειται καὶ νῦν μάλλον ὁ τάλας ὑπὸ τῶν τὸ σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ φορούντων (17), καὶ δεινότερον ἀποστρέφεται τεταπεινωμένος καὶ κατησχυμμένος. Κἂν τε γὰρ ὡς ὄφις νῦν ἔρπων μετασχηματίζηται εἰς ἄγγελον φωτός, ἀλλ' οὐκ εἰς θνητὴν ἔξει τὴν ὑπόκρισιν· πεπαιδευμένα γὰρ, ὅτι (18) κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῆται ἡμᾶς παρ' ὃ παρελάβομεν, ἀνάθεμα τοῦτου εἶναι.

3. Ἐὰν δὲ καὶ πάλιν τὸ ἴδιον κρύψη-ψεύδος, καὶ λαλεῖν ὑποκρίνηται διὰ χειλέων τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τὰ νοήματα, δυνάμεθα λέγειν (19) τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς αὐτὸν εἰρημένα· *Τῷ*

A cet loquens, sed verba Dei fecte usurpans, eorumque adulterans sensum. Sic etiam uxorem Job subornavit, illi nempe suadens ut amore viri præ se ferret, at revera eam docens blasphemias in Deum ipsum proferre. Sic denique homines externa rerum specie versutus deludit et decipit, singulosque in proprium malitiæ puteum subripit et trahit. Itaque postquam olim primum hominem circumvenit, omnes per illum in sua potestate et ditione tenere ratus, ferox et superbus huiusmodi verbis insultabat : *Univeraum orbem velut nidum manu comprehendam, et tanquam derelicta ova tollam, nec est qui me effugiat aut contradicat* 99. Verum ubi advenit Dominus, humanamque ejus dispensationem experientia inimicus cognovit, cum non posset carnei decipere, quam gestabat Christus; tunc ille qui universum orbem se comprehensurum pollicitus sibi fuerat, jam inde propter Christum etiam pueris, tanquam passer, superbus cœpit esse ludibrio. Nunc enim pueri infantes, manu in foramen aspidum injecta 99, illum qui Evam sefellit derident, omnesque qui recte in Dominum credunt, conculcant eum qui dixit : *Supra nubes ponam solium meum, ascendam et ero similis Altissimo* 91. Hæc igitur ille non sine rubore patitur, qui si rursus pro ea qua pollet impudentia, formam mutare audeat, nihilominus infelix illis latere nusquam potest, qui signum in fronte gerunt, sed ab eis eo etiam acerbis repellitur cum magno sui dedecore et pudore. Licet enim nunc, instar colubri serpentis, fictam angeli lucis formam induerit, nihil tamen ipsi prodesse poterit huiusmodi simulatio : quippe cum edocti simus, licet angelus e cœlo nobis evangelizet præter iud quod accepimus, anathema illum esse 92

3. Quod si iterum proprium velit tegere mendacium, et veritatem labiis loqui simulet, qua mente id faciat non ignari, quæ a Spiritu sancto in illum dicta sunt merito usurpabimus : *Peccatori autem*

99 Isa. x, 14. 90 Isa. xi, 8. 91 Isa. xiv, 14. 92 Galat. i, 8

(10) Jesuit., τῷ. Id. ibid. et Seguer. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, ὑπέβαλε. Alii vero et editi, ὑπέβαλλε. Mox iidem præter Fr. 1 et Colbert., ὑποκρίνασθε, et præterea Jesuit. Taurin. Colbert. ac Seguer. μὲν addunt. Alii vero et editi habent ὑποκρίνασθε absque μὲν.

(11) Τὸν abest a Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Πάντας quoque habent Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Editi et alii, τοὺς ἀπαντας ἐνήλλετο. Mox Colbert. Taurin. Fr. 1, τῇ χειρὶ μου. Ibid. Basil. cum edit. Commel., νοσσοῖαν.

(13) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi et. ὁ omittunt. Paulo post pro φορομένην, Jesuit. Colbert. et Taurin. habent φρουρούμένην.

(14) Λοιπὸν deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 5 anon. pro δι' ἐκείνου, ut in aliis et editis legitur, habet δι' ἐκείνου. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon., pro παιδίων, habent παίδων.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jes. Gobler. et Felckm.

1 anon. At Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon., ἐπὶ τρώγλης. Editi, ἐπὶ γλώττης, ut et legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Jesuit. Colbert. Taurin., πάντες τε. Ibid. Seguer. δὲ omittit.

(16) Jesuit. Colbert. Taurin. πρὸς. Ibidem mox et Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1, θήσω. Ibidem, post ἀναθήσομαι, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt καί. Item ibid., pro ἐπάνω, Felck. 5 anon. habet ἐπί.

(17) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Felckm. 5 anon., περιφορούντων. Alii et editi, περιφερόντων, qui et omittunt δεινότερον. Mox Anglic. pro κἂν τε habet οὐκ ἂν τε. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit., μετασχηματίζηται. Alii et editi, μετασχηματίζηται, minus bene.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest ὅτι. Ibidem Felckm. 5 anon., ἡμῶν.

(19) Gobler. et Felckm. 1 anon. λέγειν· *Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ*, etc. Mox iidem et Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, ἵνα τί σὺ. Cæteri et editi, Διὰ τί σὺ. Ibid. Jesuit., δηγῆ.

dixit Deus: Quare tu enarras justitias 215 meas ⁹³? *et, Non est speciosa laus in ore peccatoris* ⁹⁴. Nam nec etiamsi veritatem dicat, ulla fide dignus est versipellis, ut ex Scriptura discimus, quæ perversitatem, qua adversus Evam usus est, commemorat. Ejus quoque audaciam repressit Dominus, ac primum quidem in monte, ubi varios ejus pectoris sinus explicavit, ostenditque quisnam esset veterator ille, nempe non eum aliquem e sanctis, sed esse Satanam tentantem, hincque ait: *Abi post me, Satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* ⁹⁵: nec non item, cum dæmones e monumentis vociferantes silere jussit. Verum quidem erat quod illi clamabant, nec mentiebantur tunc aientes: *Tu es Filius Dei et Sanctus Dei* ⁹⁶: at nolebat per os immundum maximeque per illos veritatem proferri, ne hujus occasione propriam suæ inlicitæ voluntatem admiscentes, eam dormientibus hominibus superseminarent ⁹⁷. Idecirco neque ipse eos ita loqui passus est, neque nos hæc ferre permittens, per seipsum bis verbis præmonuit: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* ⁹⁸. Et per sanctos apostolos: *Nolite omni spiritui credere* ⁹⁹. Ea siquidem est indoles adversariæ operationis, nec alia est hæresum cœgmentatio: singulæ enim proprii commenti patrem et auctorem mendacem dæmonem habent, qui ab initio perversus, homicida factus est: cujus cum detestandum nomen ipsas proferre pudeat, præclaro omnibusque præstantiore Salvatoris nomine se falso insigniunt, et verbis Scripturarum se audent adornare. At voces quidem proferunt, verum autem celant sensum: atque hoc pacto singulæ, proprio commento insidiose oblecto, eorum, quos in errorem inducunt fiunt homicidæ.

δὲ τὴν διάνοιαν τὴν ἀληθῆ (29)· καὶ λοιπὸν, ἣν ἀνθρωποκτόνος καὶ αὐτῆ ἵγνεται τῶν πλανωμένων.

4. Enimvero quid Marcioni et Manichæo, qui legem negant, profuerit Evangelium; siquidem ex veteribus nova sunt exorta, et vicissim veteribus nova perhibent testimonium? Qui ergo vetera rejiciunt, quomodo quæ ex illis emanare possunt.

⁹³ Psal. XLIX, 16. ⁹⁴ Eccli. xv, 9. ⁹⁵ Mattn. iv, 10. ⁹⁶ Matth. viii, 29; Marc. i, 24. ⁹⁷ Matth. xiii, 25. ⁹⁸ Matth. vii, 15. ⁹⁹ I Joann. iv, 1.

(20) Τῶ et τοῦ abest a Jesuit. et Taurin. qui et D mox habent Οὐδὲ γὰρ οὐδέ.

(21) Sic Seguer. At alii καὶ omittunt.

(22) Sic Seguer. At Colbert. et Taurin., δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος. Gobler. et Felckm. 1 anon. omittunt ὁ δόλιος. Alii et editi, δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ διάβολος. A Felckm. 5 anon. abest ἐστὶ. Mox pro εἰς Jesuit. et Taurin. habent τίς.

(23) Τότε abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(24) Τὴν ἀλήθειαν deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.

(25) Hæc verba, καθεύδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο, desunt in Jesuit.

(26) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Fr. 1. Editi vero, ἀνέγχεσθαι.

δὲ ἀμαρτωλῶ ἐπεὶ ὁ θεός· Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιοῦμικά μου; καὶ, Οὐχ ὠραῖος αἴτιος ἐν τῷ στόματι τοῦ (20) ἀμαρτωλοῦ. Οὐδὲ γὰρ τὴν ἀλήθειαν λέγων ἀξιοπίιστός ἐστιν ὁ πανούργος. Καὶ τοῦτο ἔδειξε μὲν ἡ Γραφή διηγουμένη τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸς τὴν Εὐαν αὐτοῦ κακοτεχνίαν· ἤλεγξε δὲ αὐτὸν καὶ (21) ὁ Κύριος, πρῶτον μὲν ἐν τῷ δρει, διαιρῶν τὴν πτύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ, καὶ δεικνὺς ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος (22), καὶ ἐλέγχων, ὅτι μὴ τῶν ἁγίων εἰς ἐστὶν, ἀλλὰ Σατανᾶς ἐστὶν ὁ πειράζων, ἐν τῷ λέγειν· Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις· καὶ ὅτε δὲ κρᾶζοντας ἀπὸ τῶν μνημείων ἐφίμωσε τοὺς δαίμονας. Ἦν μὲν γὰρ ἀληθὲς τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον, καὶ οὐκ ἐψεύδοντο τότε (23) λέγοντες, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐκ ἤθελε δι' ἀκαθάρτου στόματος τὴν ἀλήθειαν (24) προφέρεισθαι καὶ μάλιστα δι' ἐκείνων, ἵνα μὴ, προφάσει ταύτης ἐπιμιζαντες τὸ ἴδιον θέλημα τῆς κακίας, ἐπισπείρωσι τοῦτο καθεύδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο (25) οὐτε αὐτοὺς ἔνεσχετο τοιαῦτα λαλοῦντων αὐτῶν, οὐδὲ ἡμᾶς ἀνασχεῖσθαι (26) τῶν τοιοῦτων βουλόμενος, παρήγγειλε δι' ἑαυτοῦ μὲν, Προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες· διὰ δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· Μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε. Τοιοῦτος γὰρ (27) ὁ τρόπος τῆς ἀντικειμένης ἐνεργείας ἐστὶ· τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν αἵρέσεων συγκροτήματα (28) τυγχάνει· πατέρα γὰρ ἐκάστη τῆς ἰδίας ἐπινοίας ἔχουσα τὸν ἐξ ἀρχῆς τραπέντα καὶ γινόμενον ἀνθρωποκτόνον καὶ ψεύστην τὸν διάβολον, καὶ αἰσχυρομένη τὸ τοῦτου μισητὸν ὄνομα προφέρειν, ὑποκρίνεται τὸ καλὸν καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, τὰς τε τῶν Γραφῶν λέξεις περιβάλλεται. Καὶ λέγει μὲν τὰ ῥήματα, κλέπτει Ἐπλάσεν ἰδίαν ἐπινοίαν ὡς ἐν δόλῳ τινὶ σκεπάσασα,

4. Ἐπεὶ πόθεν Μαρκίωνι καὶ Μανιχαίῳ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀρνούμενοι τὸν νόμον (30); ἐκ γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ νέα, καὶ τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς μαρτυρεῖ. Οἱ τοίνυν ἀρνούμενοι ταῦτα πῶς ὁμολογήσουσι τὰ ἐξ ἐκείνων; Παῦλος γὰρ ἀπόστολος (31) Εὐαγγελίου

(27) Γὰρ abest a Seguer.

(28) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Editio autem Commeliniana omittit συγκροτήματα. Mox Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. habent, πατέρα γὰρ αἵρεσις ἐκάστη.

(29) Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit., τὴν ἀληθῆ διάνοιαν.

(30) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At editi et alii, ἀρνούμενοι καὶ τὸν νόμον.

(31) Sic Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. Alii autem et editi, ὁ Ἀπόστολος. Ibid Seguer., τοῦ Εὐαγγελίου. Item ibid., pro οὐ, Jesuit. Colb. et Taurin. irabent ὁ.

γένονεν, ὃν προσηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν A αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς Ἀγίαις. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς ἔλε-
γεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς (32), ὅτι αὐταὶ εἰσὶν
αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Πῶς οὖν ὁμολογήσουσι
τὸν Κύριον, μὴ προερευνῶντες (33) τὰς περὶ αὐτοῦ
Γραφὰς; Ὅν γὰρ ἔγραψε Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται,
τοῦτον εὐρηκέναι λέγουσιν οἱ μαθηταί. Τί δὲ καὶ
Σαδδουχαῖοις ὁ νόμος μὴ δεχομένοις τοὺς προφῆτας;
Ὁ γὰρ τὸν νόμον δεδωκώς Θεός, αὐτὸς ἐγείρειν ἐν
τῷ νόμῳ καὶ προφῆτας ἐπηγγεῖλατο, ὥστε τὸν αὐτὸν
εἶναι Κύριον τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ
τὸν ἀρνούμενον θάτερον αὐτῶν ἀρνεῖσθαι πάντως καὶ
τὸ ἔτερον. Τί δὲ καὶ Ἰουδαῖοι λοιπὸν ἢ Παλαιά, μὴ
ἐπιγινώσκοντες τὸν ἐξ αὐτῆς προσδοκώμενον Κύριον;
Εἰ γὰρ ἐπίστευον τοῖς Μωϋσαῖως γράμμασιν, ἐπί-
στευσαν ἂν τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασι. *Περὶ γὰρ ἐμοῦ,* B
φησὶν, ἐκείνος ἔγραψε. Τί δὲ καὶ τῷ Σαμοσατεῖ τὰ
τῶν Γραφῶν, ἀρνούμενῳ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν
ἐξ ἀμφοτέρων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθή-
κης (34) σημαινομένην καὶ δεικνυμένην ἑσαρχον
τοῦ Λόγου παρουσίαν; Τί δὲ καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς αἱ
Γραφαί, καὶ τί ταύτας οὗτοι προφέρουσιν, ἄνθρωποι
κτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον, καὶ ὡς ἂν (35)
Ἕλληνας, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα
Θεόν; Πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰδίαν τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν
ἐκάστη τούτων τῶν αἰρέσεων οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς
τὰς Γραφὰς· καὶ τοῦτο ἴσασιν καὶ οἱ τὰ τούτων πρε-
σβεύοντες, ὅτι πολὺ, μᾶλλον δὲ τὸ (36) ὅλον εἰσὶν ἐναντία
πρὸς τὸ ἐκάστης ἐκεῖνων φρόνημα· ἀπάτης δὲ χάριν
τῶν ἀπλουστέρων, οἳ οἱ εἰσι περὶ ὧν ἐν Παροιμίαις
γέγραπται· Ἄκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ· σχη- C
ματίζονται μελετᾶν καὶ λέγειν τὰς λέξεις, ὡς ὁ πα-
τήρ αὐτῶν διάβολος (37), ἵνα ἐκ τῶν λέξεων δόξωσιν
ὀρθῶν ἔχειν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ λοιπὸν πείσωσι παρὰ
τὰς Γραφὰς φρονεῖν τοὺς ταλαιπώρους ἀνθρώπους (38).
Ἄμειλε ἐν ἐκάστη, τῶν αἰρέσεων οὕτω σχηματισά-
μενος· ὁ διάβολος (39), λέξεις ὑπέβαλε μεστὰς δολιότη-
τος· περὶ γὰρ τούτων ὁ Κύριος εἶρηκεν (40), ὅτι
Ἐγερθήσορται ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφη-
ται, ὥστε πλανηθοῦν καλλοῦς· τοιαύτου δὲ διάβο-
λος ἦλθε, λέγων δι' ἐκάστης· Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός,
καὶ παρ' ἐμοὶ τὸ ἀληθές ἐστι· καὶ πάσας ἰδίᾳ καὶ
κοινῇ πεποίηκε (41) ψεύδεται ὁ συκοφάντης. Καὶ τὸ

admittere? Nimirum Paulus factus est apostolus
Evangelii Dei, quod ante promiserat per prophetas
suos in Scripturis sanctis ¹. Ipse quoque Dominus
dixit : *Scrutamini Scripturas, quia ipsæ sunt quæ
testimonium perhibent de me* ². Quomodo igitur Do-
minum poterant confiteri, si quæ de illo scripta
sunt non prius scrutentur? Nam de quo Moyses et
prophetæ scripserunt, eum se invenisse affirmant
discipuli ³. Quid etiam legem Sadducæi retinent, qui
ipsi prophetas repudiant? Deus enim qui legem de-
dit, ipse se in lege prophetas excitaturum est polli-
citus, ita ut ipse et legis et prophetarum sit Domi-
nus, atque adeo qui horum unum rejecerit, alterum
quoque rejicere necesse sit. Quid item Judæis emolu-
menti possit esse Vetus Testamentum, qui Domi-
num, cujus adventus in eo prædicitur, non agnove-
runt? Nam si Moyses scriptis crederent, verbis quo-
que Domini credidissent. *De me enim, inquit, ille
scripsit* ⁴. Quid similiter utilitatis e Scripturis per-
cipiat Samosatensis, qui Dei Verbum, corporeum-
que ejus adventum utroque **216** Vetere et Novo
Testamento significatum ac indicatum negare non
veretur? Quid denique Arianos juvant Scripturæ?
quid ipsi illas proponunt; ipsi, inquam, qui Dei
Filium rem creatam esse contendunt, et non secus
ac gentiles, rei creatæ potius quam creatori Deo
serviunt ⁵? Nempe illæ hæreses in sua quæque impi-
etate nihil commune cum Scripturis habent;
quod sane non ignorant illarum patroni, Scripturas
scilicet plurimum, imo vero penitus adversari cujus-
que illarum hæresum doctrinæ. Ipsi nihilominus ut
in fraudem impellant simpliciores, quales illi sunt
de quibus in Proverbiis scriptum est, *Innocens cre-
dit omni verbo* ⁶; Scripturæ voces meditari et usur-
pare simulant, non aliter quam ipsarum pater dia-
bolus, ut scilicet ex verborum sono recte sentire
videantur, deindeque miseros homines inducant ut
sententiæ a Scripturis alienas amplectantur. Certe
sic se dlabolus in singulis hæresibus simulate ge-
rens, voces dolo plenas ipse subministravit, hincque
ait Dominus : *Exsurgenti pseudochristi et pseudopro-
phetæ, ita ut multi in errorem inducantur* ⁷. Itaque
venit diabolus, et per singulas hæreses dixit : Ego

¹ Rom. 1, 2. ² Joan. v, 39. ³ Joan. 1, 45. ⁴ Joan. v, 46 ⁵ Rom. 1, 25. ⁶ Prov. xiv, 15. ⁷ Matth. xxiv, 24.

(32) Sic Seguer. Colbert. et Taurin. At alii et editi, D
Ἐρευνᾶτε τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς. Ibid. Seguer. Taurin.
Jesuit. Gobler. et Felckm. 1 anon. αὐταί. Editi,
αὐται. Mox Felckm. 5 anon. πρὸ Πῶς οὖν, habet
Ἵσπας οὖν.

(33) Jesuit. Colbert. et Taurin. ἐρευνῶντες. Ibid.
Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit. Gobler. Felckm. 4
anon. et Fr. 1, τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς. Alii autem
et editi omittunt περὶ αὐτοῦ.

(34) Gobler. et Felckm. 1 anon. Διαθήκης. Cæteri
et editio Commeliniana, θείας Γραφῆς. Mox Seg-
uō Θεοῦ Λόγου παρουσίαν.

(35) Seguer. ἂν omitit. Idem et Gobler. et Felck.
1 anon. λατρεύουσι. Mox iidem et Jesuit. Colbert.
Taurin. τῆς ἀσεβείας ἐπινοίαν. Alii et editi, τῆς
ἐπινοίας ἀσέβειαν.

(36) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1.

sum Christus, et apud me est veritas; cunctasque A
 prorsus cum separatim tum communiter mentiri
 coegit veterator: et quod profecto mirum est, cum
 omnes hæreses adversus seipsas micent, ut una-
 quæque ea quæ commenta est tueatur, solum in
 mentiendi inter se consentiunt: nimirum unum
 omnes patrem habent, qui mendacium ipsis super-
 seminavit^o. Igitur quisquis fidelis est et Evangelii
 discipulus, ac dono spiritualia discernendi præditus,
 quique suam fidei domum in petra ædificavit^o, stat
 firmus, et tutus ab illorum fraude manet. At qui
 simplex est, ut dixi, nec valde instructus; is ad
 verba duntaxat attendens, nec sensum perspicuus,
 confestim hæreticorum artificiis attrahitur. Quo-
 circa orare et convenit et necesse est, ut gratiam
 discernendi spiritus consequamur, ut unusquisque B
 quemadmodum monet Joannes, cognoscat, quinam
 quidem rejiciendi, quinam vero tanquam amici et
 ejusdem fidei consortes, sint admittendi. Multa sane
 in hanc rem liceret scribere, si cui ista accurate
 tractare esset animus. Nam facile apparebit, quam
 multa variaque sit hæresum impietas ac perversitas,
 quamque metuenda fallentium astutia. Verum quia
 divina Scriptura longe cæteris omnibus præstat,
 idcirco his qui plura hac de re habere voluerint,
 auctor ipse sum ut divinos libros sedulo legant:
 ego vero nunc, quod instat properavi indicare, idque
 potissimum me impulit ut hæc ita scribere-
 rem.

5. In hisce regionibus commorans audivi, uti C
 germani et orthodoxi fratres nuntiarunt, aliquos ex
 Arii sectatoribus simul convenisse, ac de fide, prout
 voluerunt, scripsisse, velleque 217 ad vos litteras
 mittere, ut vel, quemadmodum ipsis placet, seu
 potius ut illis suggestit diabolus, subscribatis; vel
 qui contradixerit, in exilium ejiciatur. Namque
 ipsis etiam episcopis harumce regionum molesti
 jam esse incipiunt: quod utique mores scribentium
 manifeste prodit. Qui enim ita scribunt, ut sua-

^o Matth. xiii, 25. ^o Matth. vii, 24.

(42) Sic Seguer. At Taurin. ἔπλασαν. Alii et editi,
 ἔπλασαν.

(43) Seguer. χάρισμα τό. Jesuit. Colbert. Taurin.
 χαρίσματα τοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit.
 et Fr. 1, καὶ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας, etc. Alii vero
 et editi, καὶ omisso, habent ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσαν
 αὐτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, καὶ ἔστηκεν.

(44) Seguer. ὡς περ εἶπον. Gobler. et Felckm. 1
 anon. ὡς εἶπον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm.
 1 anon. ἰσχυρῶς. Alii autem et editi, ἀσφαλῶς.

(45) Jesuit. Taurin. Colbert. et Fr. 1, omisso ὀφεί-
 λει, addunt δεῖ post πίστεως, ut iidem habent cum
 Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon.
 quo etiam modo legit Omnibonus. Alii vero et editi
 pro πίστεως habent φύσεως. Mox Seguer. Jesuit.
 et Fr. 1, εἰ βούλοτο. Alii et editi, ἀν βούλοτο.

(46) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. At in
 aliis et editis ἡ omittitur. Ibid. pro φανήσεται
 Fr. 1. Taurin. et Colbert. habent φαίνεται, et pro
 ἀπατώντων Anglic. habet ἀπαντώντων, et Felckm. 5
 anon. ἀπάντων. Basil. item pro πανουργία habet
 κακουργία.

(47) Fr. 1 et Taurin. λογίους. Ibid. Seguer. Go-

γε παράδοξον, πᾶσαι πρὸς αὐτὰς αἱ αἱρέσεις μαχό-
 μιναι περὶ ὧν ἔπλασαν (42) ἐκάστη κακῶν, ἐν μόνῃ
 τῷ ψεύδεσθαι συνεδέθησαν ἀλλήλαις. Ἐνα γὰρ ἔχουσι
 πᾶτερα τὸν πᾶσαι ἐπισείραντα τὸ ψεῦδος. Ὁ μὲν
 οὖν πιστὸς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου μαθητῆς, ἔχων χάριν
 τοῦ (43) διακρίνειν τὰ πνευματικὰ, καὶ ἐπὶ τὴν πέ-
 τραν οἰκοδομήσας αὐτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν,
 ἔστηκεν ἐδραῖος καὶ ἀσφαλῆς ἀπὸ τῆς τούτων ἀπάτης
 διαμένων. ὁ δὲ ἀπλοῦς, ὡς προεῖπον (44), καὶ μὴ
 κατηχηθεὶς ἰσχυρῶς, ὁ τοιοῦτος τὰ λεγόμενα μόνον
 σκοπῶν, καὶ μὴ τὴν διάνοιαν θεωρῶν, εὐθὺς ὑποσύ-
 ρεται ταῖς ἐκείνων μεθοδεῖαις. Διὰ τοῦτο καλὸν ἐστὶ
 καὶ ἀναγκαῖον εὐχέσθαι λαμβάνειν χάρισμα διακρι-
 στικῶν πνευμάτων, ἵνα ἕκαστος γινώσκῃ κατὰ τοῦ
 Ἰωάννου παραγγελίαν, τίνας μὲν ἀποβάλλειν ὀφεί-
 λει (45), τίνας δὲ προσλαμβάνεσθαι, ὡς φίλους καὶ
 τῆς αὐτῆς ὄντας πίστεως. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις
 γράψαιεν, εἰ βούλοιοτο περὶ τούτων ἐπεξεργάσασθαι.
 Πολλὴ γὰρ καὶ τοικίλη τῶν αἱρέσεων ἡ (46) ἀσέβεια
 καὶ ἡ κακοφροσύνῃ φανήσεται, καὶ δεινὴ ἴαν ἡ τῶν
 ἀπατώντων πανουργία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θεία Γραφή
 πάντων ἐστὶν ἰκανωτέρα, τούτου χάριν τοῖς βουλομέ-
 νοις τὰ πολλὰ περὶ τούτων γινώσκειν συμβουλεύσας
 ἐντυγχάνειν τοῖς θεοῖς λόγοις (47), αὐτὸς νῦν τὸ
 κατεπεῖγον ἐσπούδασα δηλώσαι, διὸ μάλιστα καὶ οὐ-
 τως ἔγραψα.

5. Ἦκουσα ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις διατρέδων,
 ἀδελφοὶ γὰρ (48) γνήσιοι καὶ τῆς ὀρθῆς δόξης ὄντες
 ἀπήγγειλαν, ὡς ἄρα τινὲς συνεληθόντες τῶν τὰ Ἀρείου
 φρονούντων ἔγραψαν ἄρην περὶ πίστεως, ὡς ἠθέλη-
 σαν (49), καὶ θέλουσιν ἀποστελεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἡ
 ὑπογράψητε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ
 ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος (50) ἢ ὁ ἀντιλέγων (51)
 ὑπερβρίος γένηται. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῶν
 μερῶν τούτων ἤδη διοχεῖν (52) ἀρχονται. Ἐντεῦθεν
 οὖν ὁ τρόπος τῶν γραφόντων δηλὸς γίνεσθαι. Οἱ γὰρ

bler. et Felckm. 1 anon. αὐτὸς νῦν τό. Jesuit. Col-
 bert. Taurin. et Fr. 1, αὐτὸς τοίνυν. Editi et alii,
 αὐτὸς τό.

(48) Γὰρ abest a Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid.
 D Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ὄντες δόξης ἐγνώ-
 ρισαν.

(49) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1. Gobl.
 Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero et editi omittunt ὡς
 ἠθέλησαν.

(50) Sic Seg. Jesuit. Colb. Taur. Gobl. Felc. 1 an.
 et Fr. 1. Cæteri et editi omittunt ἢ. Ibid. hæc verba,
 κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐ-
 τοῖς ὁ διάβολος, desunt in Seg. Jesuit. Gobl. Felc. 1
 anon. Colbert. et Taurin.

(51) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἡ ἀντι-
 λέγων τις.

(52) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1 an. Editi, καὶ γὰρ
 τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διενογχεῖν.
 Jesuit. Colb. et Taur. καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐπισκόποις
 τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχεῖν. Ibid. Seguer. Ἐν-
 τεῦθεν μὲν οὖν. Idem et Jesuit. Colbert. Taurin. et
 Fr. 1 habent γραφόντων. Alii vero et editi, γρα-
 φέντων.

οὕτω γράφοντες, ὥστε τὸ τέλος τῶν γραμμάτων (53) αὐτῶν ἐξορισμὸν καὶ ἄλλας τιμωρίας ἔχειν, τί ἂν εἶεν οἱ τοιοῦτοι ἢ Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριοι, διαβόλου δὲ καὶ τῶν ἐκείνου δαιμόνων φίλοι; μάλιστα ὅτι, τοῦ θεοσεβεστάτου (54) βασιλέως Κωνσταντίου φιλο-ἀνθρώπου ὄντος, παρὰ γνώμην αὐτοῦ θρυλλοῦσιν ἃ θέλουσιν αὐτοί· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ποιοῦσι μετὰ πολλῆς μὲν πανουργίας, δύο δὲ τούτων μάλιστα χάριν, ὡς γέ μοι φαίνεται· ἐνὸς μὲν, ἵνα καὶ, ὑμῶν ὑπογραψάντων, δόξωσι παύειν μὲν τὴν Ἀρείου κακωνυμίαν, λαμβάνειν δὲ αὐτοὶ ὡς μὴ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες· ἐτέρου δὲ (55), ἵνα ταῦτα γράφοντες, δόξωσι πάλιν ἐπικρύπτειν τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην σύνοδον, καὶ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐν αὐτῇ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς (56) αἰρέσεως πίστιν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ἑτεροδοξίαν· εἰ γὰρ ἐπιστευον ὀρθῶς, ἤρκοῦντο τῇ ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθεισῇ πίστει παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου· καὶ εἰ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς συκοφαντεῖσθαι καὶ μάτην λεγομένους Ἀρειανούς, ἔρχην αὐτοὺς (57) μὴ σπουδάζειν ἐναλλάττειν τὰ κατὰ Ἀρείου γραφέντα, ἵνα μὴ ὡς κατ' αὐτῶν ἢ (58) ὀρισθέντα τὰ κατ' ἐκείνου γραφέντα. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσιν, ὡς δὲ αὐτοὶ ὄντες Ἀρειοὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀγωνίζονται. Σκοπεῖτε (59) γὰρ ὡς οὐκ ἀληθείας μέλει τούτοις, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ λέγουσι καὶ πράττουσιν. Οἱ γὰρ τολμῶντες διαβάλλειν τὰ καλῶς ὀρισθέντα, καὶ γράφειν ἐπιχειροῦντες ἄλλα παρ' ἐκεῖνα, τί ἕτερον ποιοῦσιν, ἢ κατηγοροῦσι μὲν (60) τῶν Πατέρων, προστάνται δὲ τῆς αἰρέσεως, καθ' ἣς ἐκεῖνοι γεγονασί τε καὶ ἀπεφῆναντο; Καὶ γὰρ καὶ νῦν ἃ γράφουσιν (61), οὐκ ἀληθείας φροντίζοντες γράφουσι, καθὰ προεῖπον, ἀλλὰ μᾶλλον παίζοντες καὶ τέχνη τοῦτο ποιοῦντες, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων, ἵν' ἐν τῷ διαπέμπεσθαι τὰς ἐπιστολάς, τὰς μὲν τῶν λαῶν ἀκοὰς ἀπασχολεῖσθαι (62) περὶ ταῦτα ποιήσωσι, κερδάνωσι δὲ τὸν χρόνον τοῦ κατηγορεῖσθαι αὐτοὶ, καὶ λαθόντες ὡς ἀσεβοῦντες, ἔχωσι χώραν ἐπεκτείνειν (63) τὴν αἵρεσιν, ὡς γάγγραιναν, ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ.

6. Πάντα γοῦν κινουσί καὶ ταράττουσι, καὶ οὐδὲ οὕτω τοῖς ἑαυτῶν ἀρκοῦνται· κατ' ἐνιαυτὸν γὰρ, ὡς (64) οἱ τὰς διαθήκας γράφοντες, συνερχόμενοι καὶ αὐτοὶ, προσποιῶνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γέλωτα μᾶλλον καὶ αἰσχύνῃν ὀφλήσω-

(53) Seg. Γραφῶν. Mox idem cum Col. Taur. Gob. D Jesuit. Felc. 1 anon. et Fr. 1, ἢ Χριστιανῶν. Alii et editi, οἱ Χριστιανῶν.

(54) Seg. θεοφιλεστάτου. Ibid. Anglic. Colb. Taurin. Felckm. 2 et 5 anon. cum editione Commelin. Κωνσταντινίου, ut et habet Omnibonus. At alii Κωνσταντίου, ut et legit Nannius : eaque vera et germana est lectio.

(55) Gob. et Felc. 1 an. ἕτερον. Mox hæc verba, τὴν ἐν Νικαίᾳ, etc., ad ἐναλλάττειν inclusive, desunt in Gob. et Felckm. 1 anon.

(56) Jesuit. Colbert. Taurin. Ἀρειανικῆς, et infra.

(57) Sic Seg. Jesuit. Colb. et Taurin. Editi vero et alii, ἔρχην μὴ σπεύδειν αὐτούς.

(58) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. ἢν. Ibid. pro ἐκείνου, Auglic. habet Ἀρείου.

A rum litterarum finis sit exsilium aliæve pœnæ : quinam hujusmodi homines censendi sunt quam Christianorum inimici, amici vero diaboli, ejusque demonum, præsertim cum contra mentem Constantii piissimi clementissimique imperatoris, quæ ipsis placent audeant promulgare? Quod et ipsum summa cum calliditate faciunt, duabusque, ut mihi quidem videtur, potissimum de causis. Prima est, ut vobis subscribentibus, ipsi infami Arii nomine notari desinant, nec cum Ario sentire existimentur. Altera est, ut ita scribendo, Nicenam synodum et fidem quæ in ea adversus Arianam hæresim est exposita, videantur obscurare. Verum id etiam evidentius perversitatem illorum pravamque doctrinam arguit : si enim recte crederent, fide, quæ Nicææ ab universa generali, synodo exposita est, essent contenti. Similiter si per calumniam et immerito Arianos se vocari arbitrantur, non tantis conatibus contenderent ea immutare quæ contra Arium sunt decreta, ne videlicet quæ in illum sunt definita, ea tanquam adversus se sancita fuerint. Nunc autem id quidem non agunt, sed quasi ipsi Arius essent, pro seipsis pugnant. Nam, quæso, attendite nihil illos de veritate curare, sed omnia Arianæ hæresis propugnandæ causa et dicere et facere. Qui enim ea quæ recte definita sunt, audent reprehendere, aliaque præter illa statuere conantur, quid aliud agunt quam quod Patres ipsos accusant, et ejus hæresis patrocinium suscipiunt, adversus quam illi steterunt et æquam pronuntiarunt sententiam? Nam quæ modo scribunt, non veritatis studio, uti jam dixi, sed potius astu et dolo scribunt, ut homines in errorem possint inducere, ut scilicet in mittendis epistolis, vulgi aures hisce rebus occupent, interimque temporis prorogatione accusationem ipsi evitent, suaque hoc pacto occultata impietate, hæresis, quæ instar gangrænæ omnia consumit, propagandæ locum habeant.

6. Itaque omnia movent et conturbant, nec tamen suis decretis ipsi sunt contenti : nam singulis annis, velut qui pacta scribunt, ipsi quoque conveniunt, et de fide statuere simulant, ut etiam inde nihil nisi risum et dedecus referant, quippe quo-

(59) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Cæteri et editi, Σκόπει.

(60) Gob. et Felckm. 1 anon. omittunt ἢ κατηγοροῦσι μὲν.

(61) Fr. 1 Colbert. Taurin. καὶ ἃ νῦν γράφουσι.

(62) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gob. Fel. 4 an. et Fr. 1. Alii vero et editi, ἀπασχολεῖσθαι. Ibid. Seg. Colb. Taurin. et Jesuit. ποιήσωσι. Editi, ποιῶσι. Gobler. et Felckm. 1 anon. κερδάνουσι. Idemque mox et Seguer. λαμβάνοντες.

(63) Felckm. 5 anon. ἐπεκτείνειν. Mox Seguer. Jesuit. Anglic. et Fr. 1, Colbert. Taurin. ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ. Alii et editi, ἔχουσαν πανταχοῦ ὀρμήν.

(64) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit. Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest γάρ.

rum decreta non ab aliis sed ab ipsis rescindantur. Si enim his quæ prius definiuntur confiderent, nolent profecto alia definire: nec rursus illis dimissis, ea nunc definirent, quæ, ut ipsi certe meditantur, post aliquod tempus 218 sunt immutaturi, cum novam scilicet ansam insidias, ut assolent, alicui struendi nacti fuerint. Siquidem tunc in primis cum insidias alicui parant, fingunt se de fide scribere, ut, quemadmodum Pilatus manus lavit, sic et illi scribendo, pios Christi cultores interimant, et ut, quod quidem sæpius dixi, tanquam qui in fide definienda sint disenti, hæresis accusationem possint declinare. Verum nec latere, nec fugere poterunt: quoad enim se ipsi sibi dontaxat purgabunt, sui semper erunt accusatores, et merito quidem, cum illis non respondeant a quibus coarguuntur, sed sibi tantum quidquid voluerint persuadeant. Quis igitur nunquam reus absolvitur, qui sui ipsius sit iudex? Hinc ergo nusquam cessant scribere atque ita sua perpetuo mutantes, incertam fidem vel potius certam manifestamque infidelitatem et pravitatem habent, quod quidem haud immerito illis accidere mihi videtur. Quia enim desciscentes a veritate, et fidem, quæ Nicææ recte edita est, abrogare in animo habentes, dilexerunt, quemadmodum scriptum est ¹⁰, *movere pedes suos*; ideo illi non secus ac olim Jerusalem, molientibus mutationibus sudant et laborant, aliasque aliud scribunt, eam tantum ob causam ut tempus lucrerentur, et Christi hostes permaneant, hominesque abducant a veritate.

7. Quis ergo cui veritas maxime cordi est, illos adhuc ferre poterit? Quis eos scribentes non jure aversabitur? Quis illorum non condemnabit temeritatem? Illi nimirum pauci numero, sua plus omnibus valere volunt, qui et suos consessus in angulis habitos suspectosque vim habere exoptantes, nervos omnes contendunt ut generalem, sinceram et puram synodum solvant, ac irritam reddant; illi, inquam,

¹⁰ Jerem. xiv, 10.

(65) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Editi vero, οὐδ' αὖ πάλιν ἔγραψαν νῦν, ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα ἄπερ ἔγραψαν, πάντως, etc.

(66) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Alii autem et editi, ὅτι πάλιν. Mox iidem Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit habent ἐὰν ὀλίγος πᾶνυ. At in aliis et editis deest πᾶνυ. Ibid. Felckm. 5 anon. παρέλθοι. Item ibidem, Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 et 5 anon. καὶ πρόφασιν. Alii autem et editi, καὶ πάλιν πρόφασιν.

(67) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felck. 1 anon. At alii et editi, ἐπιβουλεύωσι.

(68) Anglicanus, ἀσεβοῦντες. Mox editio Commelin. pro περὶ πίστεως, habet περὶ πίστιν.

(69) Seg. Col. Felck. 1 anon. φεύγωσι. Iidem mox φεύγειν.

(70) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1, Felck. 1 et 5 anon. At in aliis et editis, ἀεὶ omittitur.

(71) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 anon. Alii vero et editi, κρίναντος.

(72) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jes. Basil. Go-

sin, ὅτι μὴ παρ' ἐτέρων, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τὰ αὐτῶν ἐκβάλλεται. Εἰ γὰρ ἐθάβρουν οἷς ἔγραψαν προτέροις, οὐκ ἂν δευτέρα γράφειν ἐζήτουν· οὐδὲ πάλιν ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα νῦν ἔγραψαν ἄπερ, πάντως (65) τοῦτο μελετήσαντες, πάλιν (66) ἀλλάξουσιν, ἐὰν ὀλίγος πᾶνυ παρέλθῃ χρόνος, καὶ πρόφασιν λάβωσι τοῦ συνήθως τισὶν ἐπιβουλεύειν. Τότε γὰρ, ὅταν ἐπιβουλεύωσι (67), μάλιστα προσποιούνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα, ὡς ὁ Πιλάτος ἐνήφατο τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ οὗτοι δράκοντες ἀποκτείνωσι τοὺς εἰς Χριστὸν εὐσεβοῦντας (68)· καὶ ἵνα, ὡς περὶ πίστεως ὀρίζοντες δόξωσιν, ὡς πολλὰκις εἶπον, φεύγειν (69) τὸ τῆς ἑτεροδοξίας ἔγκλημα. Ἄλλ' οὔτε λαθεῖν, οὔτε φυγεῖν δυνήσονται· ἕως γὰρ ἑαυτοὺς ἀπολογοῦνται, ἑαυτῶν ἀεὶ (70) κατηγοροὶ γίνονται, καὶ δικαίως γε· οὐ γὰρ τοῖς ἐλέγχουσιν αὐτοὺς ἀποκρίνονται, ἀλλ' ἑαυτοὺς, ὡς βούλονται, πείθουσι. Πότε οὖν, τοῦ ὑπευθύνου κρίναντος (71) ἑαυτὸν, λύσις γίνεται τοῦ ἐγκλήματος; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀεὶ γράφουσι, καὶ ἀεὶ τὰ ἴδια μεταποιούντες, ἄδηλον ἔχουσι τὴν πίστιν, μᾶλλον δὲ φανερὰν ἔχουσι τὴν ἀπιστίαν (72) καὶ τὴν κακοφροσύνην. Πάσχειν δέ μοι τοῦτο δοκοῦσιν εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ἀληθείας ἀποστάντες, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν γραφεῖσαν καλῶς, ἠγάπησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, *κινεῖν πόδας ἑαυτῶν* (73)· διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι, ὡς ἦ ποτε Ἱερουσαλήμ, κεκοπιάζουσι καὶ κάμνουσιν ἐν ταῖς μεταβολαῖς, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, μόνον ἵνα τοὺς χρόνους κερδάσωσι, καὶ διαμείνωσι χριστομάχοι τοὺς ἀνθρώπους πλυνότες.

7. Τίς οὖν, ᾧ μάλιστα μέλει ἀληθείας (74), ἐτι τοῦτων ἀνέχεσθαι θελήσει; Τίς γράφοντας αὐτοὺς οὐκ ἀποστραφήσεται δικαίως; Τίς οὐκ ἂν καταγνώσεται (75) τῆς τόλμης αὐτῶν; Ὅλιγοὶ γὰρ ὄντες τὸν ἀριθμὸν, θέλουσι τὰ ἑαυτῶν ὑπὲρ πάντων ἰσχύειν· τὰ τε ἑαυτῶν συγκροτήματα ἐν γωνίαις γινόμενα (76) καὶ ὑποπτα τυγχάνοντα βουλόμενοι κρατεῖν, βιάζονται λύειν καὶ ἀκυροῦν (77) τὴν οἰκουμένην γενόμε-

bler. Fr. 1 et Felck. 1 anon. At in Jes. Coll. Taurin. et Fr. 1. post φανεράν omittitur ἔχουσι. Anglic. μᾶλλον δὲ τὴν ἀπιστίαν. Felckm. 5 anon. τὴν ἀπιστίαν δὲ καὶ κακοφροσύνην φανεράν ἔχουσι. Ceteri et editi, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπιστίαν καὶ τὴν κακοφροσύνην.

(73) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1 et Felckm. 1 anon. ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν. Ibid. Fr. 1. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. αὐτοὶ pro οὗτοι. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς ὁ ποτε Ἰσραήλ.

(74) Jesuit. Colbert. Taurin. περὶ ἀληθείας. Ibid. Taurin. et Colbert. ἀνασχέσθαι.

(75) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. καταγνώση. Felckm. 5 anon. καταγνώσεται. Mox Seguer. ὑπὲρ τὰ πάντων. Jesuit. Colbert. et Taurin. τὰ ἑαυτῶν ἰσχύειν.

(76) Seguer. γενόμενα.

(77) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi omittunt ἀκυροῦν. Ibid. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἄδολον πίστιν καὶ καθαρὰν σύνοδον. Ibid. καὶ ante ἀνθρώποι deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

νην ἄδολον καὶ καθαρὰν σύνοδον· καὶ ἄνθρωποι, διὰ τὸ συναγορεῖν τῇ χριστομάχῃ αἰρέσει προαχθέντες παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τολμῶσιν ὀρίζειν περὶ πίστει, καὶ ὀφειλοντες ὡς ὑπεύθυνοι κρίνεσθαι, κρίνειν, ὡς οἱ περὶ Καϊάφαν, ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ (78)· καὶ *Θαλλαν* ποιῶσι πιστεῦσθαι θέλοντες, οἱ μὴδὲ πῶς πιστεύουσι γινώσκοντες (79). Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀρείου μανίαν Σεκοῦνδος μὲν ὁ Πενταπολίτης, ὁ πάλαι πολλάκις καθαιρεθεὶς, ἐδέχθη παρ' αὐτῶν, προσβλήθησαν (80) δὲ Γεώργιος, ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, καὶ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, καὶ Θεόδωρος ὁ (81) ἐν Ἡρακλείᾳ; Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου καθαιρεθέντες, ὕστερον διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι Οὐρσάκιος τε καὶ Οὐάλης, οἵτινες καὶ τὴν ἀρχὴν (82), ὡς νεώτεροι, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν· Ἀκάκιος (83) τε καὶ Πατρόφιλος καὶ Νάρκισσος, οἱ πρὸς πᾶσαν ἀσέβειαν τολμηρότατοι (84)· οἷτοι μὲν οὖν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικίην γενομένῃ μεγάλῃ συνόδῳ καθηρέθησαν· Εὐστάθιος τε ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ, Δημόφιλος τε καὶ Γερμίνιος (85), καὶ Εὐδόκιος, καὶ Βασίλειος, συνήγοροι τῆς ἀσέβειας ὄντες, εἰς τοῦτο προήχθησαν. Περὶ γὰρ τῶν νῦν Κεχροπίου (86), καὶ τοῦ λεγομένου Αὔξεντιου, καὶ Ἐπικλήτου τοῦ ὑποκριτοῦ, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος, πῶς καὶ διὰ ποίας προφάσεως (87) καὶ παρὰ τίνων ἐχθρῶν καὶ οἷτοι προσβλήθησαν ὑποκρίνασθαι τὰς κατὰ τῶν ἐπιβουλευθέντων ἐπισκόπων ὀρθοδόξων συκοφαντίας· ὅτι καὶ οἷτοι, καίτοι ἀπὸ ὀγδοήκοντα μόνων (88) τυγχάνοντες, καὶ μὴ γινωσκόμενοι παρὰ τῶν λαῶν, ὁμῶς διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐπραγματεύσαντο ἑαυτοὺς τὸ νομομα τοῦ ἐπισκόπου. Διὰ τοῦτο γοῦν (89) καὶ Γεώργιον ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τινὰ μισθωσάμενοι, θέλουσι νῦν (90) ἀποστῆλαι πρὸς ὑμᾶς. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τούτου λόγος εἰδέει. Φήμη (91) γὰρ ἐν τοῖς μέρεσιν ἐστὶ τούτοις,

(78) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ *Θαλλαν*. Seguer. *Θαλείαν*, etc. Fr. 1. Taurin. Colbert. et Jesuit. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ βίαν ποιῶσι λίαν πιστεῦσθαι. Anglicanus, καὶ ἀπιστά λίαν ποιῶσι πιστεῦσθαι. Alii et editi, ἐπιχειροῦσι. Καὶ αὐτοὶ *Θαλλαν*, etc.

(79) Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. γινώσκοντες. Alii et editi, εἰδότες.

(80) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi προσβλήθη.

(81) Sic Jesuit. Seguer. et Fr. 1. At alii et editi ὁ οὐκ οἶδεν. Seguer. ibidem, Καὶ γὰρ πρότερον. Idem item cum Gobler. et Felck. 1 anon. πρεσβυτερίου. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1 Felckm. 5 anon. πρεσβυτερίου. Alii cum editis, πρεσβυτέρου.

(82) Sic Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 4 anon. et Fr. 1. At alii cum editis, οἷ. Mox Seguer. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 4 anon. et Fr. 1. παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Gobler. tamen cum Felckm. 1 et 2 anon. καταχήθησαν. Jesuit. κατήχθησαν. Alii cum editis, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Ibid. pro Πατρόφιλος, Felckm. 5, Πρόφιλος.

(83) Vide supra pag. 127, not.

(84) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Cæteri autem et editi, τολμηροί. Mox Felckm. 5 anon. κατὰ Σαρδικίην γενομένοι.

(85) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 addunt Δημόφιλος τε καὶ Γερμίνιος. Fr. 1, Γαρμίνιος. At cu

qui quæd hæresis Christo adversariæ patrociniū suscepserint, ab Eusebianis fuerunt promoti, de fide audent decernere; et qui tanquam rei judicari deberent, hi, ut olim Caiphæ, ad judicandum aggrediuntur, sibi quæ *Thaliam* componentibus credi volunt, qui nec ipsi quidem sciunt quomodo credant. Quis enim ignorat Secundum Pentapolitanum, qui olim ob insanam Arii hæresim sæpius fuit depositus, ab ipsis susceptum esse: promotos item Georgium, qui nunc Laodiceæ est episcopus, et Leontium castratum, et ante eum, Stephanum, et Theodorum Heracliensem episcopum? Quinetiam Ursacius et Valens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores, religionis rudimentis imbuit ipse Arius, cum de gradu presbyterii fuissent antea dejecti, postmodum ob impietatem episcopi sunt designati. His adde Acacium Patrophilum et Narcissum, viros ad omnem impietatem audacissimos; qui quidem omnes in magna Sardicensi synodo fuerunt depositi. Eustathius quoque, qui modo Sebastes est **219** episcopus, Eudoxius et Basilius impietatis patrum ad idem munus sunt evecti. Nam de Cecropio, et eo quem vocant Auxentium, et Epicteto histrione dicere supervacaneum fuerit, cum omnibus notum sit, quomodo, quamque ob causam et a quibus hostibus et isti fuerint promoti, ut nimirum calumnias adversus orthodoxos episcopos, quibus tendunt insidias, fingent. Hi enim octoginta licet mansionibus distantes, nec populo noti, tamen suam propter impietatem episcopi nomen sibi sunt lucrati. Hinc ergo etiam quemdam Georgium ex Cappadocia mercede conductum ad vos nunc volumus mittere. Sed nulla hujus ratio haberi debet: siquidem fama est in hisce regionibus, illum ne Christianum quidem esse, sed potius idololatriæ addictum barbarisque esse moribus et carnificis

desunt in aliis et edit. Commelin. nec legit etiam Omnibus.

(86) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi Κεχροπίου. Mox καὶ ante Ἐπικλήτου deest in Felck. 5 anon. Ibidem, τοῦ ὑποκριτοῦ legitur in Seguer. Taur. in Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. At in editione Commelin. art. τοῦ deest. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐστὶ καὶ λέγειν. Jesuit. Colbert. et Taurin. ἀν εἴη λέγειν. Editi et alii, ἐστὶ λέγειν.

(87) Gobler. et Felck. 1 anon. προφάσεως. Mox Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, ὑποκρίνασθαι. Alii et editi, ὑποκρίνασθαι.

(88) Seg. ὀγδοήκοντα μόνων. Colb. ὀγδοήκοντα tantum. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὀγδοήκοντα μόνων. Sed legendum ὀγδοήκοντα μόνων, ut alii et editi habent. Nempe conqueritur S. Athanasius illos Ecclesiarum, unde tot mansionibus distabant, et quibus nec noti erant, factos fuisse episcopos.

(89) Γοῦν abest a Gobler. et Felckm. 4 anon.

(90) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, θέλουσι νῦν. Editi et alii νῦν omittunt. Mox Seg. Jes. Gobler. Felck. 1 anon. Colbert. Taurin. et Fr. 1, Ἄλλ' οὐδέ. Editi et alii, Ἄλλ' οὐ.

(91) Sic Jesuit. Colbert. Taurin. Anglic. et Fr. 1. Alii vero et editi, Φημὶ γάρ. Jesuit. Colbert. Taurin. ibid. post μέρεσιν addunt ἐστὶ, cæteri omittunt.

propriis; quæ sane causa fuit cur huncce hominem sibi acciverint, ut scilicet injuste agere, rapere, occidere possit: in his enim ille se potissimum exercuit: at quæ ad fidem Christi spectant, nullo modo novit.

8. En igitur quæ illi adversus veritatem machinantur: quo autem animo id faciant, omnibus perspicuum futurum est, etiamsi sexcenties, anguillarum instar, variis contortionibus elabi conentur, nihilque non tentent ut Christi hostes non habeantur. Quocirca vos ego præmoneo: nemo vestrum decipiatur, nemo subripiatur; sed potius veluti Judaica impietate in Christi fidem irrumpente, omnes zelo pro Domino ardet, singulique retenta fide quam a Patribus accepimus, quamque hi qui Nicææ convenerunt, scripto comprobavere, eos qui nova contra illam moluntur, ferre nollite. Nam etiamsi voces ex Scripturis mutuuntur, scribentes nihilominus repellite: licet orthodoxæ fidei verba protulerint, nec sic loquentes velitis attendere. Nec enim recta mente loquuntur, sed his verbis velut ovium pelle induti, intus eadem ac Arius sentiunt; qua in re duces hæresum imitantur diabolum. Namque ille quoque vocibus ex Scriptura excerptis utebatur; sed tamen silentium ei a Salvatore est impositum. Si enim vere ita sensisset, ut dicebat, nunquam certe e cælis cecidisset. Jam vero veterator ille qui, eo quod prave sentiret, cecidit, simulate subdoleque loquitur: sæpe etiam improbus profanam adhibet eloquentiam ejusque argutias, quo homines in errorem conetur inducere. Itaque si quæ scribunt, ea scriberent orthodoxi, ut magnus et confessor Hosius, et Maximinus Galliæ aut ejus successor: Philogonius et Eustathius Orientis, vel Julius et Liberius 220 Romæ episcopi, Cyriacus Mysiæ, Pistus et Aristæus Græciæ episcopi, Sylvester et Prologe-

A ὅτι μηδὲως Χριστιανὸς ἐστὶν αὐτός, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν εἰδώλων ἐξήλωσε (92), καὶ τὸν τρόπον ἐστὶ δῆμιος· διὸ καὶ ταυτοῦτον αὐτὸν ὄντα προσελάβοντο, ὥστε ἀδικεῖν, ἀρπάξειν, φονεῦν δύνασθαι· ταῦτα γὰρ πλέον ἤσκησε, καὶ οὐδέως οἶδε τὰ ἴδια τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

8. Ἐκείνοι μὲν οὖν τοιαῦτα μηχανῶνται κατὰ τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ γνώμη τοῦτων ἐκδηλὸς ἐστὶ πᾶσι, κἂν μυριάκις ὡς ἐγγέλους ἐξελεῖν (93) ἐπιχειρῶσι καὶ λανθάνειν ὡς χριστομάχοι. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω (94), μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω· ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς Ἰουδαϊκῆς ἀσεβείας ἐπιβαινούσης κατὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πάντες ζηλώσατε τῷ Κυρίῳ· καὶ κατέχων ἕκαστος τὴν ἐκ Πατέρων πίστιν, ἣν καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ συνεληθόντες B ὑπέμνησαν γραφάντες, μὴ ἀνασχέσθω (95) τῶν κατ' αὐτῆς καινοτομῶν ἐπιχειρούντων. Κἂν γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις γράφωσι, μὴ ἀνέχεσθε τῶν γραφόντων· κἂν τὰ ῥήματα τῆς ὀρθοδοξίας φθέγγωνται, μὴδ' οὕτως τοῖς λαλοῦσι προσέχετε. Οὐ γὰρ ὀρθῆ διανοίᾳ λαλοῦσιν, ἀλλ' ὡς ἔνδυμα προβάτου (96) τὰ ῥήματα περιβαλλόμενοι, ἔνδοθεν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονούσιν, ὡς ὁ τῶν αἰρέσεων καθηγεμῶν διάβολος. Καὶ γὰρ κάκεινος ἐλάλει μὲν τὰ ἐκ (97) τῶν Γραφῶν, ἐφιμύθη δὲ κατὰ τοῦ Σωτῆρος. Εἰ γὰρ ἂ ἐλεγε, καὶ ἐφρόνει, οὐκ ἂν ἐξέπεσεν ἐκ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ, τῷ φρονήματι πεσὼν, ὑποκρίνεται τοῖς ῥήμασιν ὁ πανοῦργος (98)· πολλάκις δὲ καὶ δι' Ἑλληνικῆς κομφολογίας, καὶ τοῖς αὐτῆς σοφίσμασι πειράζει πλανᾶν ὁ κακοθελῆς. Εἰ μὲν οὖν παρὰ ὀρθοδόξων ἦν τὰ γραζόμενα, οἷα ἂν ἐγεγόνει (99) παρὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὁσίου, καὶ Μαξιμίνου τοῦ τῆς Γαλλίας, ἢ τοῦ διαδεξαμένου τοῦτον, ἢ παρὰ Φιλογονίου καὶ Εὐσταθίου τῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἢ Ἰουλίου (1) καὶ Ἀμβροσίου τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης, ἢ Κυριακοῦ τοῦ τῆς Μυσίας, ἢ Πιστοῦ καὶ Ἀρισταίου τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων, ἢ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακτίας, ἢ Λεοντίου καὶ Εὐψυχίου τῶν τῆς

(92) Sic Seguerian. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1, Felckm. 5 anon. Colbert. et Taurin., τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξήλωσε. Cæteri vero et editi, ἐστὶ ζηλῶν καὶ τὸν τρόπον δῆμιος. Mox Colbert. προσελάβοντο.

(93) Anglican. ἐξωλισθαίνειν. Seguer. ἐξελεῖν. Editi et alii, ἐξελεῖν.

(94) Basil. omittit μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω. Mox Seguer. Colbert. Taur. μηδεὶς ὑφαρπαζέσθω. Jesuit. et Basil. μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω. Editi et alii, μηδεὶς ὑμῶν ἀφαρπαζέσθω.

(95) Jesuit. ἀνασχέσθαι. Editi, ἀνέχεσθε. Colb. Taur. et Fr. 1, ἀνασχέσθω; qui iidem paulo post, ἀνάσχεσθε. Ibidem Basil. Anglic. et Felckm. 3 an. κἂν ῥήματα.

(96) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Fr. 1. Gobler. Felckm. 4 et 5 anon. Alii vero omittunt προβάτου. Seguer. habet περιβαλλόμενοι. Editio Commelin., ὡς ἔνδυμα περιβαλλόμενον. Ibid. Gobli. et Felckman. 4 anon. ἔνδον τὰ τοῦ Ἀρείου. Item τοῦ ibidem abest a Seguer. Taurin. Jesuit. et Felck. 4 anon.

(97) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 et 5 anon. At alii cum editis ἐκ omittunt. Mox ibid. pro παρὰ Gobler. et Felckm. 4 an. παρὰ.

(98) Seg. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, κακούργος. Ibid. Colbert. Taurin. Fr. 1, ἐξ Ἑλληνικῆς. Item ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. καὶ τοῖς ταύτης. Felckm. 5 anon. καὶ τοῖς αὐτοῖς.

(99) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anon. At Jesuit. Colb. Taurin. οἷα ἐστὶ τὰ παρὰ, etc. Editi et cæteri, οἷα ἐγεγόνει. Ibid. Gobler. et Felckm. 4 an. παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξιμίνου, τοῦ, etc. Seguer. vero Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, ut hic in textu legitur. Editi et alii particulam καὶ omittunt ante Μαξιμίνου. Mox Seguer. Εὐσταθίου τοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

(1) Colb. Taur. Jesuit. et Fr. 1, ἢ Σιλδέστρου καὶ Ἰουλίου, etc. Editi et alii omittunt Σιλδέστρου καὶ. Mox post vocem Ῥώμης, Seg. Gobli. Felck. 4 an. Colbert. Taurin. et Fr. 1 subdunt ἢ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακτίας, quæ in aliis et editis paulo post habentur. Ib. Seg. Taurin. et Jes. Κυριακοῦ τοῦ τῆς. Alii vero et editi τοῦ omittunt. Item ibid. Πιστοῦ legitur in Colbert. Taur. Seg. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. et Fr. 1; in aliis vero et editis scribitur Πόστου, ut et legit Osiambonus. Fr. 1, ibid. Colbert. et Taurin. Ἀρισταίου. Vox item ἐπισκόπων abest a Colbert. Jesuit. et Taurin.

Καπαδοκίας ἐπισκόπων, ἢ Κεκκιλιανοῦ (2) τοῦ τῆς Ἀφρικῆς, ἢ Εὐστοργίου τοῦ τῆς Ἰταλίας, ἢ Καπίτωνος τοῦ τῆς Σικελίας, ἢ Μακαρίου τοῦ τῆς (3) Ἱερουσαλήμ, ἢ Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ Παϊδέρωτος (4) τοῦ τῆς Ἡρακλείας, ἢ τῶν μεγάλων Μελετίου (5) καὶ Βασιλείου, καὶ Λογριανοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου, ἢ Λούπου (6) καὶ Ἀμφίωνος τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, ἢ Ἰακώβου καὶ τῶν σὺν αὐτῶ τῶν ἀπὸ τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, ἢ τοῦ ἡμετέρου τοῦ μακαρίου (7) Ἀλεξάνδρου, καὶ τῶν ὁμοδόξων αὐτοῖς, οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς γραφομένοις ὑποπτεύειν ἄβολος γὰρ καὶ ἀπλοῦς ἐστὶν ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν τρόπος.

9. Ἐπειδὴ (8) δὲ παρὰ τῶν συνηγορεῖν τῇ αἵρέσει χερίν μισθωθέντων ἐστὶ τὰ γραφέντα, κατὰ δὲ τὴν θέϊαν παροιμίαν, *Οἱ λόγοι τῶν ἀσεβῶν εἰσι δόλιον*, καὶ, *Στόμα ἀσεβῶν ἀποκρίνεται κακὰ*, καὶ, *Κυβερνώσιν (9) ἀσεβεῖς δόλους*· γρηγορεῖν δεῖ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, ἀδελφοί, καὶ νῆφειν, μὴ τις ἐκ τῆς κομφολογίας καὶ πανουργίας ἀπάτη γένηται, μὴ τῷ ὀνόματι (10) τις ἔλθῃ λέγων, ὅτι Κἀγὼ τὸν Χριστὸν καταγγέλλω, καὶ μετ' ὀλίγον Ἀντίχριστος γνωσθῆ. Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν, ὅσοι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς. Τί γὰρ λείπει παρ' ὑμῖν, ἵνα ἐξωθέν τις ὑμῖν ἐπιδημήσῃ; Ἡ τίνος αἰ κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (11) Ἐκκλησίαι χρεῖαν ἔχουσιν, ἵνα, ἀντὶ ξύλων καὶ φορτίων παραγματευόμενοι τὴν ἐπισκοπήν, ἐπιβαίνοσι ταῖς μὴ προσηκούσαις αὐτοῖς Ἐκκλησίαις; Τίς οὐκ οἶδε, τίς οὐ θεωρεῖ λευκῶς, ὅτι ταῦτα πάντα πράττουσι διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σύστασιν; Διὰ τοῦτο, κἂν ἐνεοῦς (12) ἑαυτοὺς ποιῶσι, κἂν μελίζονα κράσπεδα τῶν Φαρισαίων περιβήσωσιν ἑαυτοῖς, καὶ πλατύνωσιν ἑαυτοὺς τοῖς φθέγμασι, καὶ τὸν τόνον ἀσκήσωσι τῆς φωνῆς, οὐκ ὀφείλουσι πιστεῦσθαι· οὐ γὰρ ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ διάνοια καὶ ἡ μετ' εὐσεβείας ἐπιγῆ συνίσταται τὸν πιστόν. Διὰ τοῦτο οἱ Σαδδου-

nes Daciæ, Leontius et Euppsychius Cappadociæ episcopi, Cecilianus Africæ, Eustorgius Italiæ, Capito Siciliæ, Macarius Jerosolymæ, Alexander Constantinopolis, Pæderos Heracleæ, magni Meletius et Basilius, et Longianus, aliique ex Armenia et Ponto; ut item Lupus et Amphio Ciliciæ episcopi; vel Jacobus cæterique ex Mesopotamia; vel denique ut etiam noster beatus Alexander, aliique qui idem ac illi sentiunt: si, inquam, illi his essent similes, nullus profecto in illorum scriptis esset suspicionis locus: simplex enim ac candidum est virorum apostolicorum ingenium.

9. Quia vero scripta illa auctores eos habent qui pro propugnanda hæresis causa mercede sunt conducti, et juxta divinum proverbium, *Sermones impiorum sunt dolosi*¹¹, et: *Os impiorum respondet mala*¹², et: *Impii dolos gubernant*¹³; vigilandum et cavendum est, fratres, ut monuit Dominus, ne qua fraus ex verborum elegantia astutiave oriatur; ne, inquam, quis veniat nomine tenus dicturus: Ego Christum aununtio, et paulo post idem Antichristus agnoscat. Antichristi porro isti sunt habendi, qui ad vos audent accedere ut vesanam Arii hæresim disseminent. Quid enim tandem est quod apud vos desit, ut quis ad vos aliunde adveniat? Vel cujus indigent Ægypti, Libyæ et Alexandriae Ecclesiæ, ut hi qui pro lignis et sarcinis episcopatum mercantur, in Ecclesias, quæ nihil ad se pertinent, irruant? Quis nescit, quis non clare videt hæc omnia illos agere, ut Arianam stabiliant impietatem? Quocirca licet se mutos ipsi præbeant, licet simbrias majores quam Pharisæi sibi alligent, et se sermonibus dilatent, quantumvis voce contendat, nulla tamen illis habenda est fides. Non enim verba, sed recta sententia et pia vita fidelem commendat. Hinc Sadducæos et Herodianos,

¹¹ Prov. xii, 6. ¹² Prov. xv, 28. ¹³ Prov. xii, 5.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Basil. Felckm. 2 an. et editio Commelin. Κελιανου. Anglic., Κατλιανου. Felckman. 5 anonym. Ἐκιλλιανου. Editi, Κικελιανου.

(3) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ ἀπὸ τῆς. Ibid. Felckm. 5 an. Μακαριτου.

(4) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 5 an. et Fr. 1; alii autem cum editis, Πεδέρωτος.

(5) Seguer. Gobler, Fel. 1 anon. Μελετίου. Editi et alii, Μελετίου. Mox pro καὶ τῶν, editi habent καὶ ὧν. Ibid. Seguer. Jesuit. Gobl. et Felckmanni 1 anon. Colbert. Taurin. τῶν ἀπὸ Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

(6) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1. At Felck. 5 anon. Λούπου. Alii vero et editi, Λόππου. Ibidem post Ἀμφίωνος, Colbert. Taurin. Fr. 1, et Jesuit. addunt τοῦ ἠμολογητοῦ καὶ ἐπισκόπου τῆς Κιλικίας. Anglic. Ἀμφίωνος, ἢ ἀπὸ τῆς, etc. Gobler. et Felck. 1 an. Ἀμφίωνος, ut forte legit Nannius, qui in edit. Commel. vertit, *Appiani*. Ibid. ἢ αὐτὸν Ἰακώβου deest in Jesuit. et Colbert.

(7) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At Basil. Angl. et Fel. 5 anon. τοῦ ἡμετέρου μακαριτου. Editi, τοῦ ἡμετέρου μακαριου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(8) Gobl. et Felck. 1 anon. ἐπεὶ. Ibid. Jesuit. Colb. et Taurin. παρὰ τῶν συνηγορεῖν, etc. Cæteri et editi, παρὰ τῶν διὰ τὸ συνηγορεῖν, etc.

(9) Seg. ut et legitur in textu Græco Scripturæ, κυβερνώσιν δέ.

(10) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, καὶ τῷ ὀνόματι. Paulo post Seg. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν. At in aliis et edit. Commel. deest τυγχάνουσιν.

(11) Sic Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, Ἀδύσην καὶ Ἀλεξάνδρειαν.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2. Alii vero et editi, ἐνεοῦς. Ibid. Seg. Colb. Taurin. Jesuit. Anglic. Basil. et Felck. 5, ἑαυτοῦς. Alii vero et editi, αὐτοῦς. Paulo post pro περιβήσωσιν, Anglican. habet περιδίδωσιν. Gobler. et Felck. 1, ἐπιδύσωσιν ἑαυτοῦς. Colbert. Taurin. ibid. καὶ πλατύνωσιν. Mox item Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Felck. 1 et Fr. 1, τὸν τόνον. Ab aliis vero et editis τὸν abest.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his A verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹⁴. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem indoxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁵. Sic enim et Judæos insidiantes ipse confutavit: *Si Deus Pater vester esset, me utique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos*¹⁶. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuuntur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam B attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentiois suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminant quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, seque simulant de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris dissemineret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

κατοι και οι Ἑρωδιανοί, και περ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνετράπησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτῆρος ἀκούσαντες· Πλανῶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δόξαμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι και οἱ δοκούντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν δίκαιον ὄντες αἰρετικοὶ και θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἀνθρώπων οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατῆσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσὶ μάταιοι· οὕτω γὰρ και Ἰουδαίους ὑφαρπάζοντας ἠλεγξε, λέγων· *Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπήκετέ με ἄν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, και ἦκα πρὸς ὑμᾶς. Οὕτω μοι και νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, και λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρῶνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἵν' ἐν αὐταῖς (17) δελεάσωσιν ὑποσύρωσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.*

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ και ἐπιθλαυῆς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὐσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν ἀνασκευάζοντας τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, και παρασπείροντες ἃ μηδὲ εἰς νῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἔδει τῶν φιντων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προανελεῖν, και τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας σπηλιτεῦσαι, και οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερῶς τὰ Ἀρελοῦ, ἵνα μὴ κεχυμένως (20), ἀλλὰ φανερῶς χριστομάχοι δεικνύωνται, και πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως. Νῦν δὲ κάκεινα κρύπτουσι, και περὶ ἄλλων προσποιοῦμενοι γράφουσι· και ὡσπερ ἰατρὸς κληθεὶς πρὸς πληγῆντα και κάμνοντα, και εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μηδὲν λέγει, περὶ δὲ τῶν ὑγιαίνοντων μελῶν διαλέγοιτο, πολλῆς ἂν ἐμβρονησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὦν μὲν χάριν εἰσηῆθε, σιωπᾶ, τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεῖα αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον και οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἵρέσεως αὐτῶν ἀφῆσιν, ἔτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἐδει δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐρρόντιζον, και τὸν Χριστὸν ἠγάτων, πρῶ-

¹⁴ Matth. xii, 29. ¹⁵ Psal. xciii, 11. ¹⁶ Joan. viii, 41.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felc. 1 et 5 anon. Alii autem et editi τοῦ omittunt.

(14) Seguer. οὖν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἀνθρώπων οὐκ ἠδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1, ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατῆσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermediis omisis.

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἠγαπήκετέ με, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1, anon., ἵνα ἐν αὐταῖς. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταῦταις.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσης, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragm. 1, παρέχουσιν. At alii et editi, περιέχουσιν.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragm. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φιντων.

(20) Sic Seg. Gobl. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεχυμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1. τῶν τραυμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent κατακρηθεῖη.

(22) Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1. διαλέγοιτο. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὕτως, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post αἵρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 1, Ἐδει οὖν. Ibidem et Seguer. ibid. et περὶ πίστεως, etc.

τον τὰ κατ' αὐτοῦ βλάσφημα ῥήματα (24) προαν-
ελεῖν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκεῖνων τοὺς ὑγιεινοὺς λέγειν
τε καὶ γράφειν λόγους. Ἄλλ' οὐτε αὐτοὶ τοῦτο ποιού-
σιν, οὐτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνο-
οῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι,
προπειθείας ἂν ἐγκαλοῦντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι,
διαβεβαίουσιν· εἰ δὲ γινώσκοντες ἂ προσποιούνται
(26), μείζων κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν
τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, πάρεργον οὐδὲν τίθενται·
περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γρά-
φοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἀληθεύουσι·
καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἢ ἀίρεσις αὐτῶν ἐγκα-
λεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι
δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντικρυς, καὶ πάσης
ἀδικίας μεστέον· καὶ τοῦτο εὖ (28) οἶδ' ὅτι καὶ ἡ
ὁμηγερέα θεοσπίδια συνοραῖν ἐκ τούτων καλῶς δυνή-
σεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπο-
λογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλημα διώ-
κων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῦντο
λέγοντες, οὐκ ἐπιωρήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακα-
ταθήκην ἐφυλάξαμεν· μᾶλλον γὰρ ἔστι τοῦτο παλ-
γνιον (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπό-
δειξις. Τί γὰρ φόνος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τί
μοιχεία πρὸς κλοπῆν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται
αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ'
ὡς πρὸς τὸ λύσαι τὸ πλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο
πρὸς ἑαυτὰς ἔχουσι τὴν κοινωσίαν. Ὁ οὖν Ἄχαρ,
ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλοῦ-
μενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν
προφέρων ἀπελογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγθεὶς ἐν τῷ κλέμματι
(30), λίθοις ἐβλήθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαοὺλ δὲ ὀλι-
γυρίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὤνησεν
ἐν ἄλλοις (31) προφασίζόμενος. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἐν ἄλλοις
ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ'
εἰ ἔρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν,
προσῆκαι περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ
ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἡ δεικνύειν, ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ
ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχεται, μηκέτι δρᾶν μηδὲ ποιήσιν
(33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

A resim spectant, omittunt, et plane alia scribere
moluntur. Verum si aliqua illis de fide cura
esset, Christumve diligenter, impia in cum vo-
cabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui ne-
que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
ficio utuntur.

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temerita-
tis et inconsiderantiæ sunt accusandi qui ea asse-
verent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simu-
lant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum
cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum
æstimant : cum autem de fide in Dominum nostrum
tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam ve-
rum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ
B illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scriptu-
ris selectas proferunt : quod utique patet esse ve-
ritatis furturn, omnique iniquitate plenum : nec du-
bito quin vestra pietas id ex his recte possit intelli-
gere. Nemo enim de adulterio accusatus, de forto
se purgat : neque qui cædis aliquos accusaverit,
patitur reos in sui defensione respondere Non
pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si-
quidem hoc potius ludus est, quam criminis excu-
satio et veritatis patefactio. Quid enim cæli cum
deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim
vitia ex eodem corde exorta inter se collescescant ;
tamen ad crimen commissum diluendum, nihil habent
commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave
filium scriptum est, furti accusatus, bellicæ indul-
gentiæ excusatione minime usus est ; sed in furto
convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus¹⁷.
Saul quoque de negligentia et de violata lege re-
prehensus, nihil profecit cum alia ~~222~~ prætende-
ret. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius
est absolutio : sed ut omnia juste ac legitime
agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur,
de eadem respondere, atque vel probare se id non
fecisse, vel convictum polliceri se non amplius
facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et
commisserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum
occulet, alia pro aliis responderit ; perspicuum

¹⁷ Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
deest ῥήματα. Ibid. iidem et Gobler. Felckm. 1 et
5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ
omittitur.

(25) Οὖν abest a Seguer.

(26) Sic Seg. Jes. Gobler. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
δὲ γινώσκοντες ἀποπροσποιούνται, etc. Editi vero
et alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἂ προσποιούνται, μείζων ἢ
κατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item et Felck-
manno 1 legitur μείζων ἢ κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνω-
σις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit.
Editi vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colbert. Taurin. Anglic. At εὖ
abest ab aliis et editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest
in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ παλγνιον. Gobler.
et Felck. 1, παλγνια.

(30) Seguer. ἐγκλήματι.

(31) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler.
Fr. 1, Felckm. 1, ὤνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero
et editi, ἤνυσεν, ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque
ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic.
Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iidemque ibidem et Fel. 2 et
5, πράττειν. At Basil. εἰ ἄρα δὴ, etc. Editi et alii,
Εἰ ἄρα δέ... πράττειν. Mox Seguer. Jes. Colbert. Tau-
rin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi,
ἀπολογήσασθαι.

(33) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil.
Anglic. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι
ποιήσιν, μηδὲ δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin.
Jes. Gobler. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg.
δέδρακε καὶ μήτε ὁμολογήη. Jes. Taurin. Gobler. Fel.
1 et Fr. 1, δέδρακε μήθ' ὁμολογήη. Editi vero et
alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὴ μήθ' ὁμο-
λογήη. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἕτερα μήθ'
ἕτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγη.

est eum nihil boni egisse, sed potius violatæ legis sibi conscium esse. Verum quid longa oratione opus est, cum ipsi Arianæ hæresis sint accusatores? Si enim impias illorum voces proferre non audent, sed tegunt, hoc ipso testantur se non ignorare hanc hæresim a veritate alienam remota esse. Quando vero rem celant illi et vulgare verentur, necesse est nos ipsos impietatis velum detrahere, omniumque oculis hæresim exponere: novimus siquidem quæ tunc Ariani responderint, quove modo ex Ecclesia expulsi fuerint, et e clero ejecti. Veniam tamen a vobis ante petimus, si spurca vocabula sumus prolaturi: nec enim hæc divulgamus quod ita sentiamus, sed tantum ut hæreticos refellamus.

12. Itaque beatæ memoriæ episcopus Alexander Arium ab Ecclesia projecit, hæc quæ sequuntur et sentientem et aientem: « Non semper Deus fuit Pater, non semper fuit Filius: sed cum omnia sint ex nihilo, Filius quoque est ex nihilo: cum item res omnes sint creatæ, ita ille creatus et factus est. Præterea ut res omnes, cum antea non essent, sunt postea exortæ: sic ipsum Dei Verbum fuit aliquando cum non esset, nec fuit priusquam genitum est, sed existendi habet initium. Tunc enim factum est, cum illud creare voluit Deus: siquidem ipsum quoque unum est ex omnibus operibus. Est etiam ex sua natura mutabile, proprioque suo arbitrio, perinde ut vult, bonum manet: cum autem voluerit, potest et idem mutari, uti cæteræ res omnes. Namque idcirco Deus ipsum bonum futurum prænoscent, hanc illi gloriam, præveniendo, concessit, quam ex virtute postea habuit. Proinde ex ejus operibus, quæ prænovit Deus, ipsum nunc tale factum est. » Dicunt itaque « Neque verum Deum esse Christum; sed eum, ut et alios omnes, Deum communicatione appellari. » Illud quoque addunt, « Illum non esse natura in Patre, neque proprium ejus naturæ Verbum esse vel propriam Sapientiam, in qua hunc mundum

μήτε ὁμολογήσῃ, ἀλλὰ καὶ κρύπτων, ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων λέγοι· δηλῶς ἐστὶν οὐκ ὀρθῶς πράξας, ἀλλὰ καὶ συνειδῶς αὐτὸς ἐαυτῷ παρανομῶν (34). Τί δὲ δεῖ λόγων μακρῶν, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οὗτοι κατηγοροὶ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεώς εἰσιν; Εἰ γὰρ οὐ θαρροῦσιν εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον κρύπτουσι τὰ ἐκείνων τῆς βλασφημίας ῥήματα, δηλοῖ εἰσι γινώσκοντες ξένην καὶ ἄλλοτριαν τῆς ἀληθείας εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ κρύπτουσι αὐτοὶ καὶ φοβοῦνται λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἀποδῦσαι τὸ κάλυμμα (35) τῆς ἀσέβειας, καὶ δειγματῆσαι τὴν αἵρεσιν, εἰδότες δὲ τότε οἱ περὶ Ἀρειῶν ἔλεγον, καὶ πῶς ἐξεβλήθησαν ἀπὸ (36) τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθηρέθησαν ἀπὸ τοῦ κλήρου· συγγνώμην μέντοι πρότερον αἰτησαμένους, ἐφ' οἷς μέλλομεν (37) προσφέρειν ῥυπαροὺς ῥήμασιν· ὅτι μὴ φρονούντες, ἀλλὰ ἐλέγχοντες τοὺς αἰρετικῶς, λέγομεν ταῦτα.

12. Ὁ τοίνυν μακαρίτης Ἀλέξανδρος ὁ (38) ἐπίσκοπος ἐξέβαλε τὸν Ἀρειῶν τῆς Ἐκκλησίας φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· « Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλὰ πάντων ὄντων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ· καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων, καὶ αὐτὸς κτίσμα καὶ ποιημὰ ἐστὶ· καὶ πάντων οὐκ ὄντων πρότερον, ἀλλ' ἐπιγενομένον, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι (39), ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· τότε γὰρ γέγονεν, ὅτε βεβούληται αὐτὸν ὁ Θεὸς δημιουργῆσαι· ἐν γὰρ τῶν πάντων ἔργων (40) ἐστὶ καὶ αὐτός· καὶ ὅτι τῇ μὲν φύσει τρεπίσῳ ἐστὶ, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ὡς βούλεται, μένει (41) καλός· ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὡς περ καὶ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς, προγεγνώσκων ἔσεσθαι καλὸν αὐτὸν, προλαβὼν ταύτην αὐτῷ τὴν δόξαν δέδωκεν, ἣν ἂν καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔλαβε μετὰ ταῦτα· ὡστε ἐξ ἔργων (42) αὐτοῦ, ὡν προέγνω ὁ Θεὸς, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγονέναι. » Λέγουσι γοῦν, ὅτι (43) « Οὐδὲ Θεὸς ἀληθινός ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτὸς, ὡς περ καὶ οἱ ἄλλοι (44) πάντες, λέγεται Θεός. » Προστιθέασι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, καὶ ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ Λόγος, καὶ ἡ ἰδία Σοφία, ἐν ἧ καὶ τοῦτον (45) πεποίηκε τὸν κόσμον· ἀλλ' ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ ἐν τῷ

(34) Sic Seg. Taur. et Jes. Cæteri vero et editi, παρὰ νομόν.

(35) Sic Seg. Taur. Colb. et Jes. Editi vero, ἀποδύσασθαι κάλυμμα.

(36) Ἀπὸ δεστ in Seguer.

(37) Seguer. μέλλομεν. Ibid. idem et Colb. Taur. Gobler. et Felckm. 1, προσφέρειν. Alii vero et editi, προσφέρειν.

(38) Sic omnes mss. At editi ὁ omittunt. Mox Seg. Taurin. Colb. Jes. Gob. Fel. 1 et Fr. 1, φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν. Editi vero et alii omittunt φρονούντα et ἦν.

(39) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι. Mox Gobler. et Felckm. 1, ὅτε βεβούληται ὁ Θεὸς αὐτὸς δημιουργῆσαι. Seg. Taurin. et Jesuit. ὁ Θεὸς αὐτόν. Editi, αὐτόν ὁ Θεός.

(40) Seguer. ἔργων. Mox idem, ὅτι τὴν μὲν φύσιν. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, ὅτι τῇ μὲν φύσει. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι μὲν φύσιν. Editi et alii, ὅτι

μὲν φύσει.

(41) Sic Seguer. At Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, ὡς βούλεται μένει. Legitur item μένει in Gobler. et Felck. 1. Alii vero et editi habent τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ βεβούληται μένειν καλός.

(42) Felckm. 5, ὡς περ ἐξ ἔργων.

(43) Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, λέγουσι γὰρ ὅτι, etc.

(44) Seguer. καὶ ὡς περ καὶ οἱ ἄλλοι. Jes. Taur. Colb., ὡς περ καὶ οἱ ἄλλοι. Alii et editi, ὡς περ οἱ ἄλλοι. Paulo post Taurin. Colb. Seguer. Jes. et Fr. 1, Προστιθέασι δὲ καὶ τοῦτο. Cæteri et editi καὶ omittunt. Ibid. pro ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1 habent ὁ τοῦ Θεοῦ φύσει.

(45) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 et 5. Fr. 1. Sic etiam Basil. nisi quod καὶ omittit post ἐν ἧ. Alii vero et editi sic habent: ἴδιος οὐσίας καὶ ἡ ἰδία σοφία αὐτοῦ Λόγος, ἐν ἧ τοῦτον, etc.

Πατρὶ ἴδιος αὐτοῦ λόγος, καὶ ἄλλη ἢ ἐν τῷ Πατρὶ ἰδία αὐτοῦ σοφία (46), ἐν ἣ σοφία καὶ τοῦτον τὸν λόγον πεποίηκεν· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κύριος κατ' ἐπίνοιαν λέγεται λόγος διὰ τὰ λογικά, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται σοφία διὰ τὰ σοφίζόμενα. » Ἀμέλει φασίν, ὅτι « Ἐένων πάντων (47) καὶ ἀλλοτρίων ὄντων κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ξένος μὲν καὶ ἀλλότριος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶ, τῶν δὲ γεννητῶν (48) καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἰς τυγχάνει· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα καὶ ἔργον. » Πάλιν τέ φασίν (49), ὅτι « Οὐχ ἡμᾶς ἔκτισε δι' ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐκεῖνον δι' ἡμᾶς. Ἦν γάρ, φασί, μόνος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἦν ὁ λόγος σὺν αὐτῷ· εἶτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε πεποίηκε τοῦτον, καὶ ἀπ' οὗ γέγονεν, ὠνόμασεν αὐτὸν λόγον, καὶ Υἱὸν, καὶ σοφίαν, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δημιουργῆσῃ· καὶ ὡσπερ τὰ πάντα (50) βουλήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ ὄντα πρότερον, ὑπέστη· οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὄν πρότερον, γέγονεν (51). Οὐ γάρ ἐστι τοῦ Πατρὸς ἴδιος καὶ φύσει· γέννημα ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάριτι γέγονεν. Ὁ γὰρ ὢν Θεός τὸν μὴ ὄντα Υἱὸν πεποίηκε τῇ βουλή, ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ ἐδημιούργησε, καὶ ἔκτισε, καὶ γενέσθαι ἠθέλησε. » Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστὸς (52) ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθινὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡσπερ ἡ κάμψη καὶ ὁ βροῦχος λέγονται δύναμις, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται δύναμις τοῦ Πατρὸς. » Πρὸς τοῦτοις ἔλεγεν, ὅτι (53) « Τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀρρήτος ὑπάρχει· καὶ αὐτε ὄρα, οὐτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. Ἀρχὴν γὰρ ἔχων τοῦ εἶναι, οὐ δύναται τὸν ἀναρχὸν γινώσκειν· ἀλλὰ καὶ ὁ γινώσκει καὶ βλέπει, ἀναλόγως οἶδε τοὺς ἰδίους μέτροις, καὶ βλέπει, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς (53') γινώσκομεν καὶ βλέπομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. » Προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Ὁ Υἱὸς οὐ μόνον τὸν Πατέρα τὸν ἴδιον οὐκ οἶδεν ἀκριβῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ (54) οὐσίαν οἶδεν. »

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων μὲν ὁ Ἄρειος, αἰρετικὸς ἀπαδείχθη. Ἐγὼ δὲ καὶ μόνον γράφων, ἐκάθαιρον (55) ἑμαυτὸν ἐνθυμούμενος τὰ κατὰ τοῦ-

¹⁰ Joel II, 25.

(46) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 1. At in editis legitur ἄλλος μὲν λόγος ὁ ἐν Πατρὶ ἴδιος, καὶ ἄλλη ἐν τῷ Πατρὶ ἰδία αὐτοῦ σοφία.

(47) Sic Seguer. Taurin. Colb. Jes. Gobl. Felck. 1 et 5, et Fr. 1. At editi πάντων habent post ὄντων.

(48) Seguer. et Colb. γεννητῶν. Ibid. iidem Taurin. et Jesuit. κτιστῶν.

(49) Seguer. Πάλιν δέ φησι. Paulo post idem pro φασί, habet item φησί.

(50) Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. ὡσπερ πάντα.

(51) Sic Seg. Taurin. Colb. Jes. Gobl. et Felck. 1. In aliis vero et editis legitur ἐγένετο. Ibid. statim post γέγονε, Colb. Taurin. et Felckm. 1, intermedii omittis, subdunt Ὁ γὰρ ὢν Θεός, etc., in Gobl. item et Felckm. 1, desunt ibid. ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε.

(52) Jesuit. ὁ Θεός.

(53) Colb. Taurin. Fr. 1, ἔλεγεν Ἄρειος, ὅτι, etc. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobl. Felckm. 1 et Fr. 1 habent ἀρρήτος: alii vero cum editis,

A effecit, sed aliud esse in Patre proprium ejus verbum, et aliam in Patre esse propriam ejus sapientiam, in qua sapientia hoc quoque Verbum effecerit, ipsum autem istum Dominum cogitatione Verbum sive Rationem dici, propter res ratione præditas; Sapientiam item cogitatione dici propter res sapientia ornatas. » Certe iidem inquit, « Cum res omnes secundum naturam 223 alienæ et diversæ sint a Patre, ita illum esse quoque omnino alienum et diversum a Patris natura, et ad res factas ac creatas pertinere, unamque illarum esse, quippe cum ipse res creata et facta, atque opus sit. » Rursus contendunt « Deum non nos propter illum, sed illum propter nos creasse. Deus enim, aiunt illi, solus erat, nec Verbum eum illo erat: sed cum nos voluit producere tunc illum fecit, quod quidem, a quo factum est, Verbum et Filium ac Sapientiam nominavit, ut nos per ipsum produceret. Insuper, quemadmodum omnia Dei voluntate constituta sunt, cum antea non essent, sic idem cum antea non esset, Patris voluntate factum est. Non enim Verbum proprius et naturalis est Patris fetus, sed gratia id illi quoque est tributum. Deus enim qui semper est, Filium, qui non erat, eadem voluntate fecit, qua cætera omnia fecit, produxit, creavit et exsistere voluit. » Nam et istud addunt, « Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, sed, ut cruce et bruchus potentia dicuntur ¹⁰, sic et ipsum Patris potentiam appellari. » Præterea aiebat « Patrem Filio esse ineffabilem, nec ab eo perfecte et accurate videri aut cognosci posse: nam cum existendi initium habeat, eum qui sine initio est videre non posse; quod autem cognoscit et videt, modo sibi convenienti cognoscere et videre, quemadmodum nos pro nostris viribus cognoscimus et videmus. » Hoc item subjungebat, « Filium non solum proprium Patrem accurate non cognoscere, sed ne propriam quidem sui naturam. »

13. Hæc et similia cum Arius diceret, hæreticus est declaratus. Ego certe vel solum dum hæc scriberem, memetipsum expurgabam, tum contraria

ἀόρατος. Ibid. Felckm. 5, ὅτε ὄρα οὐτε γινώσκει, omisso δύναται, quod mox sequitur, quod etiam abest ab Anglicano.

(53') Sic Jesuit. Colb. Taurin. Seguer. Anglic. et Basili. In aliis autem et edit. Commel. mendose legitur ὡμεῖς. Mox Seguer. Jes. Taurin. Gobl. Felckm. 1 et 5, et Fr. 1, κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Basili. κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Editi, κατὰ τὴν ἰδίαν Θεοῦ δύναμιν. Quæ ibid. sequuntur emendavinus ex mss. Seguer. Colb. Taurin. Gobl. Felckman. et Fr. 1, sed solus Seguer. τὸν ἴδιον habet. Editi cum aliis sic habent, προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον τὸν Πατέρα οὐκ οἶδεν, etc.

(54) Sic Seg. Jes. Gob. et Fel. 1, Fr. 1. At editi, αὐτοῦ. Colb. et Taurin. ἐξουσίαν οἶδεν ἑαυτοῦ. Mox art. ὁ ante Ἄρειος abest a Seguer. Gobl. et Felckmanni 1.

(55) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. In Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, legitur ἐκάθαιρον. Editi et alii habent ἐθρήνουν. Mox Basil. Anglic. et Felck. 5, κατὰ τοῦτον.

cogitando, tum rectam fidem firmissime retinendo. A Et enim ipsi quoque omnes episcopi in Nicæna synodo undique congregati, ad hæc verba aures continebant, omnesque propterea uno consensu hanc hæresim condemnare, atque anathemate percussere, eamque ab ecclesiastica fide alienam et remotam esse sancivere. Nulla autem necessitas iudices ad hanc sententiam adduxit, sed omnes sua sponte veritatem ulii sunt, idque jure et merito. Siquidem ex hujusmodi opinionibus summa impietas vel potius Judaismus adversus Scripturas inducitur, quem propius sequatur gentilitas: adeo ut qui ipsa sentit, ne Christianus quidem amplius debeat appellari. Hæc enim omnia Scripturis sunt contraria. Nam Joannes quidem dicit: *In principio erat Verbum*¹⁰; illi autem dicunt: Non erat antequam genitus est. Idem quoque Joannes scripsit: *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo: ipse est verus Deus et vita æterna*¹¹. Illi vero tanquam reluctantes aiunt Christum non esse verum Deum, sed ut **224** res cæteras ipsum quoque non nisi communicatione Deum vocari. Præterea Apostolus gentiles, quod res creatas venerentur, his verbis reprehendit: *Servierunt creaturæ potius quam Deo creatori*¹². At illi cum Dominum creatum esse pugnant, eique tanquam creato serviunt, quid, quæso, a gentilibus differunt? Qui enim, si ita sentiunt, ad illos non pertinent hæc verba et objurgatio beati Pauli? Dominus præterea dicit: *Ego et Pater unum sumus*¹³; et: *Qui me vidit, vidit Patrem*¹⁴. Ipse quoque Apostolus ab eo ad prædicandum missus scribit: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*¹⁵. At illi contra, eum dividere alienumque a Patris substantia et æternitate dicere, atque mutabilem fingere audent impii, qui non animadvertunt se his verbis eum non unum cum Patre, sed cum rebus creatis facere. Quis enim non videt splendorem a luce non esse separabilem; sed cum illa tanquam ipsius propriam naturam simul existere, nec posterius exoriri? Deinde, cum Pater dicat, *Hic est Filius meus dilectus*¹⁶; cum item Scripturæ declarent ipsum esse

των, καὶ κρατῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διάνοιαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ οἱ συνελθόντες πάντες (56) πανταχόθεν ἐπίσκοποι τὰς μὲν ἀκοὰς ἐπὶ τοῦτοις ἐκράτουν, παμφηρεὶ δὲ πάντες καὶ διὰ ταῦτα κατέκριναν τὴν αἵρεσιν ταύτην, καὶ ἀνεθεμάτισαν (57), εἰπόντες ἀλλοτρίαν εἶναι καὶ ξένην ταύτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως. Οὐκ ἀνάγκη δὲ τοὺς κρίναντας (58) ἦγεν ἐπὶ τοῦτο, ἀλλὰ πάντες προαιρέσει τὴν ἀλήθειαν ἐξεδίκουν· πεποιθήμασι δὲ τοῦτο δικαίως καὶ ὀρθῶς. Ἀθεότης γὰρ ἐκ τούτων εἰσάγεται, καὶ μᾶλλον παρὰ τὰς Γραφὰς Ἰουδαϊσμός, ἔχων ἐγγὺς ἐπακολουθοῦντα τὸν Ἑλληνισμὸν, ὥστε τὸν ταῦτα φρονούντα μηκέτι (59) μηδὲ Χριστιανὸν καλεῖσθαι· ταῦτα γὰρ πάντα τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἐναντία. Ὁ μὲν (59') γὰρ Ἰωάννης φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· οὗτος δὲ φάσκουσι· Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆναι. Καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ἐγραφε· Καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινός (60) Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Οὗτοι δὲ ὡςπερ ἀντιμαχόμενοι φάσκουσι μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν καὶ αὐτὸν ὡς τὰ πάντα (61) λέγεσθαι Θεόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος αἰτιάται τοὺς Ἕλληνας, ὅτι κτίσματα σέβουσι, λέγων· Ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει (62) παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν· οὗτοι δὲ κτίσμα λέγοντες τὸν Κύριον εἶναι (63), καὶ ὡς κτίσματι λατρεύοντες αὐτῷ, τί διαφέρουσιν Ἕλληνας; Πῶς γὰρ, εἰ τοῦτο φρονούσιν, οὐχὶ καὶ κατ' αὐτῶν ἐστὶ τὸ ἀνάγνωσμα, καὶ ὡς αὐτοὺς (64) μεμφόμενός ἐστιν ὁ μακάριος Παῦλος; Καὶ ὁ μὲν Κύριός φησιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ κηρύττειν ἀποσταλεὶς Ἀπόστολος γράφει· Ὅς ὦν ἀπαύρασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· οὗτοι δὲ τολμῶσι διαίρειν, καὶ ἀλλότριον αὐτῶν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ἀιδιότητος λέγειν (65), καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν οἱ ἄθεοι, οὐ βλέποντες, ὅτι, ταῦτα λέγοντες, οὐκέτι ποιοῦσιν αὐτὸν ἐν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μετὰ τῶν κτισμάτων. Τίς γὰρ οὐχ ὀρᾷ, ὅτι ἀδιαίρετόν (66) ἐστὶ τὸ ἀπαύασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἴδιον αὐτοῦ συνυπάρχον τοῦτω ὡσεὶ, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὡστε-

¹⁰ Joan. 1, 1. ¹¹ I Joan. v, 20. ¹² Rom. 1, 25. ¹³ Joan. x, 30. ¹⁴ Joan. xiv, 9. ¹⁵ Hebr. 1, 3. ¹⁶ Matth. xvii, 5.

(56) Πάντες deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.
(57) Καὶ ἀνεθεμάτισαν deest in Jesuit. Colb. et Taurin. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 4, καὶ ξένην αὐτὴν εἶναι τῆς.
(58) Seguer. κρίναντας. Editi et alii, κρίνοντας.
(59) Sic Seg. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi μηδὲ omittunt.
(59') Hæc quæ sequuntur ad numerum 18 in editis tomis II edit. Commel., pag. 30, Paris. pag. 22, iterum habentur sub hoc titulo: Κατὰ Ἀρειανῶν λόγος σύντομος, cujus initium, Ὁ μὲν Ἰωάννης φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, etc., sed ierum fragmentum est hujusce epistolæ, cujus cum nonnullæ sint varix lectiones, eas quoque deinceps referemus.
(60) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Basil. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5, Jesuit. Fr. 1, et Fragmentum, ut et legitur apud Joannem. In aliis et editis δ deest.
(61) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit et Fr. 1.

D At Fragment. ὡςπερ τὰ πάντα. Cæteri et editi, ὡς πάντας. Mox Seguer. et Fragn. habent κτίσματα. Editi vero et alii κτίσμα.
(62) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, et Fragn. ut et exstat apud Paulum. At alii et editi, τὴν κτίσιν.
(63) Τὸν Κύριον εἶναι deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. Mox iidem et Fr. 1, habent αὐτῷ, οὐδὲν διαφέρουσιν.
(64) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fragn. Felck. 5, et Fr. 1. Editi vero et alii, ὡς αὐτός. Ibid. ἐστὶν abest a Felckm. 5.
(65) Fragmentum, καὶ ἀλλοτρίον αὐτῶν τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδιότητος καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν, et eum n Patris proprietate separare, ac mutabilem inducere, etc. Ibid. pro ἀιδιότητος, Taurin. et Colb. ἰδιότητος. Mox οἱ ἄθεοι abest ab Anglicano.
(66) Ἀδιαίρετόν ἐστὶ omittitur in Anglic.

ρον (67); Εἶτα τοῦ Πατρὸς λέγοντος, *Οὗτός ἐστιν ὁ Ἰῶς μου ὁ ἀγαπητός, καὶ τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τούτον εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ οἱ οὐρανοὶ ἐστρεώθησαν, καὶ ἀπλῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. οὗτοι, καινῶν ἐφευρεταὶ δογμάτων καὶ πλασμάτων γενόμενοι (68), ἕτερον ἐπεισάγουσι λόγον, καὶ ἄλλην σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, τούτον δὲ κατ' ἐπίνοιαν διὰ τὰ λογικὰ λέγεσθαι Λόγον (69) καὶ Σοφίαν, οὐχ ὁρῶντες ἐκ τούτου τὸ ἄπονον.

14. Εἰ γὰρ δι' ἡμᾶς λέγεται κατ' ἐπίνοιαν (70) Λόγος καὶ Σοφία, τί ἂν εἴη αὐτὸς, οὐκ ἂν εἴποιεν. Εἰ γὰρ ταῦτα αὐτὸν λέγουσιν εἶναι αἱ Γραφαί, οὗτοι δὲ (71) ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι, φανερώς οὐδὲ ὑπάρχειν αὐτὸν θέλουσιν οἱ ἄθεοι καὶ τῶν Γραφῶν ἐναντίοι. Καὶ τοῦτο οἱ μὲν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς τε τῆς πατρικῆς φωνῆς (72), καὶ παρὰ τῶν προσκυνοῦντων αὐτὸν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραφάντων ἁγίων μαθεῖν· οὗτοι δὲ, ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαρὰν, οὐδὲ δύνανται θείων ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν, δύνανται κἂν παρὰ (73) τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων μαθεῖν, ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ὄντων ἀνεφώνουσι, ἀλλὰ τοῦτον μόνον εἰδότες ἔλεγον· *Σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ*. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ὑποβαλὼν (74), πειράζων ἐν τῷ ὄρει, οὐκ ἔλεγεν· *Εἰ καὶ σὺ Ἰῶς εἶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὄντων ἄλλων*· ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ* (75), ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοὶ, ὡσπερ Ἕλληνας, ἐκπεσόντες τῆς περὶ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐννοίας, εἰς πολυθεότητα κατήλθον, οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πιστεύοντες ἓνα εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, εἰς πολλῶν ἐπίνοιαν πεπτώκασι· καὶ τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν (76) Λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν κἂν ἐνθυμεῖσθαι τετολημάκασιν, οὐ βλέποντες ὅσης ἀσεβείας μεστὸν ἔστι τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ κτίσμα ἔασι, πῶς αὐτὸς τῶν κτισμάτων ἔστι

Patris verbum in quo et *cæli firmati sunt*⁶⁶, *omniaque prorsus per ipsum facta sunt*⁶⁷; illi novorum dogmatum et commentorum inventores aliud inducunt verbum aliamque fingunt esse sapientiam Patris; illum vero nonnisi cogitatione, rerum scilicet ratione præditarum causa, Verbum sive Rationem et Sapientiam appellari. Verum quæ inde oriantur absurda, profecto non perspicunt.

14. Si enim nostri causa, Verbum et Sapientia cogitatione dicitur, quidnam ipse fuerit, nunquam utique sunt dicturi. Nam si hæc illum esse testantur Scripturæ, illi vero hæc eadem Dominum esse nolunt; certe ne existere quidem eum manifeste volunt impii Scripturarumve adversarii. Sane fideles id possunt discere tum ex ipsa paternæ voce, tum ex angelis qui illum adorant, tum etiam ex sanctis qui de eo scripsere. Verum illi quandoquidem puram non habent mentem, nec divinos et theologos viros queunt audire, possunt saltem idem ipsum a sui similibus dæmonibus edoceri, qui nimirum non quasi multi essent filii, sed solum hunc agnoscentes exclamabant: *Tu es sanctus Dei et Filius Dei*⁶⁸. Is enim qui hanc hæresim ipsis suggestit, cum eum in monte tentaret, non dixit: *Si et tu Filius Dei es, quasi nempe alii essent filii: sed, Si tu es Filius Dei*⁶⁹, utpote quem solum esse constaret. Verum egregii illi viri, non secus ac gentiles qui ab unius Dei notitia aberrantes, in deorum multitudinem sunt delapsi, sic et ipsi, dum unum Patris Verbum nolunt credere, in hunc errorem ceciderunt, multa scilicet esse Verba. Eum itaque qui **225** vere Deus et verum Verbum est negant, ipsumque rem creatam esse audent cogitare; quæ sententia quanta sit impietate plena, omnino non at-

⁶⁶ Psal. xxxii, 6. ⁶⁷ Joan. 1, 3. ⁶⁸ Marc. 1, 24; Matth. viii, 29. ⁶⁹ Luc. iv, 3.

(67) Jesuit. Taurin. et Colb. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὕστερον. Fragm. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν, etc. Ibid. Seguer. Basil. Gobler. et Felckman. 1, τούτου φύσει Editi et alii, τούτου φύσει. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1, οὐ γέγονεν ὕστερον· ἀλλὰ Πατρός, etc.

(68) Sic Seguer. Jes. Colb. Taurin. et editio Paris. ut et legit Nannius. Alii cum editione Comnel. xenῶν. Mox Seguer. Fragm. Gobler. et Felckm. 1, πλασμάτων. At Colb. Taurin. Fr. 1, πλασται. Cæleri et editi, πλαστών. Paulo post Colb. Fr. 1, σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τούτον πεποίηκε, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν αὐτὸν διὰ τὰ λογικὰ, etc. Jesuit. vero, Σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τούτον πεποιημέναι, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν, etc.

(69) Seguer. γενέσθαι καὶ Λόγον. Ibid. Fragm. οὐχ ὁρῶντες ἐκάστου.

(70) Κατ' ἐπίνοιαν deest in Fragmento.

(71) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτοὶ δέ. Ibid. Colb. et Taurin. ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι φανερώς, οὐδέ, etc. Paulo post οἱ ἄθεοι abest a Gobler. et Felckm. 1, qui et ibidem habent ἐναντίοι εἰσίν.

(72) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. et Felckm. 5. At Gobler. Felckm. 1, Colbert. et Fr. 1, αὐτῆς τῆς πατρικῆς. Cæteri et editi, αὐτῆς τῆς τε τῆς, etc. Paulo

post, ἁγίων deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. οὐκ ἰσχυρὰ τὴν διάνοιαν οὐ θέλουσι καθαρὰν.

(73) Gobler. et Felckm. 1, δύνανται δὲ παρὰ, etc. Mox Taurin. Jesuit. Fr. 1, ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων. Seguer. ὁμοίων δαιμόνων αὐτοῖς. Editio Comnel. ὁμοίων αὐτῶν δαιμόνων.

(74) Sic Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fragmentum, Fr. 1, item habet ὑποβάλλον. Alii et editi. Καὶ γὰρ ὁ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων. Ibid., οὐκ ἔλεγεν legitur in Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Anglican. et Fragment. Editi vero habent οὐκ ἔλεγον, mendose: at utrumque abest a Gobler. et Felckm. 1. Ibid. quæ sequuntur post hæc verba, σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, usque ad ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ exclusive, desunt in Basiliensi.

(75) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fragm. Editi autem et alii, ἀλλ' ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ. εἰ σὺ εἶ ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ. Mox ἐκπεσόντες abest a Fr. 1, et Taurin. Paulo post Seguer. εἰς πολυθεταν κατήλθον.

(76) Fragm. τὸν μὲν ὄντως ὄντα καὶ ἀληθινόν, etc. Seguer. Colbert. Taurin. et Jes. τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν, etc. Editi et alii, τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν ἀληθινόν, etc. Mox Colbert. Taurin. Seguer. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felckm. 1, κἂν ἐνθυμεῖσθαι. Editi et alii, καὶ ἐνθυμεῖσθαι.

tendant. Nam si creatus ipse est, quomodo rerum A creatarum opifex est? vel quomodo ipse Filius et Sapientia et Verbum est? Nam Verbum non creatur, sed gignitur; quodque creatum est, non filius est, sed opus. Insuper, si res creatæ per ipsum factæ sunt, ipse autem creatus quoque est: per quem, quæso, factus est? Siquidem necesse est ut res creatæ per aliquem fiant, quemadmodum utique per Verbum factæ sunt, quia scilicet non opus sed Verbum Patris est. Præterea, si sapientia quæ in Patre est, alia est præter Dominum, certe Sapientia in sapientia facta est; ac proinde si Sapientia Dei, Verbum est, sequetur Verbum in verbo factum esse; et rursus, si Verbum Dei, Filius est, Filium in filio factum esse intelligetur.

15. Quomodo ergo Dominus dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est*²⁰, cum in Patre sit alius, in quo et ipse Dominus factus est? Qui vero Joannes, illo dimisso, de isto ita loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*²¹? Si porro omnia, quæ voluntate sunt facta, per eum facta sunt, quomodo ipse una est e rebus factis? Quomodo item Apostolo dicente: *Propter quem omnia et per quem omnia*²², ipsi non verentur dicere: Non nos propter ipsum, sed ille propter nos factus est? Si enim ita esset, prorsus illi dicendum fuisset: Propter quos factum est Verbum. Cum autem id minime dicat, sed, *propter quem omnia et per quem omnia*, illos hæreticos et syncophantas esse ostendit. Alioqui si aliud in Deo Verbum esse audeant asseverare; cum clara ex Scripturis argumenta nulla ipsis suppetant, saltem unum ejus opus, vel Patris opus aliquod sine hoc Verbo factum indicent, ut aliqua ratione suum commentum defendere posse videantur. Opera quidem veri Verbi omnibus sunt manifesta, adeo ut

²⁰ Joan. xiv, 10. ²¹ Joan. i, 3. ²² Hebr. ii, 10.

(77) Jes. Colb. Taurin. ἢ πῶς τὰ μὲν πάντα κτίσματα, αὐτὸς δὲ Υἱὸς, etc.

(78) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, οὐ γέννημα, ἀλλὰ ποιήμα. Ἐπειτα εἰ τὰ κτίσματα, etc. Mox Seguer. διὰ τίνος ἄρα καὶ οὕτως γέγονεν, etc.

(79) Colb., Fr. 1, μὴ αὐτὸς ἐστὶ ποιήμα. Paulo post sic in Fragmento legitur, εἰ ἄλλη ἐστὶ σοφία ἢ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον.

(80) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Gobler. Fr. 1, Felckm. 1 et 5, Ἡ δὲ σοφία.

(81) Jes. et Fr. 1, εἴη ἂν κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱὸς, etc. Colb. et Taurin. εἴη κατ' αὐτοὺς, etc. Mox Fr. 1, Colb. et Taurin. ὁ Κύριος λέγει· Ἐγὼ, etc.

(82) Jes., Colb., Taurin. et Fr. 1, Ὅντος γὰρ ἑτέρου, etc. Ibidem mox, ὁ Κύριος γέγονεν, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ νομίζουσιν· οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Πῶς δὲ καί, etc., unde juxta hos mss. is est hujus loci sensus: *Cum enim alius sit in Patre, in quo et ipse Dominus factus est, ut putant Ariani: certe ipse in Patre non erit. Qui vero Joannes, etc.*

(83) Seguer. οὐδὲν Gobler. et Felck. 1, οὐδὲ ἐν ὃ γέγονεν. Ibid. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, Εἰ γὰρ πάντα. Ibid. et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα τὰ βουλήματι γενόμενα, et mox, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς. Editi vero et alii, Εἰ δὲ πάντα βουλήματι τὰ γενόμενα... πῶς αὐτὸς εἰς, etc. Ibid. Jes. Colb. Taurin.

δημιουργός; ἢ πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς (77) καὶ Σοφία, καὶ Λόγος; Λόγος γὰρ οὐ κτίζεται, ἀλλὰ γεννᾶται· καὶ τὸ κτίσμα οὐκ υἱὸς, ἀλλὰ ποιήμα. Καὶ εἰ τὰ κτίσματα (78) δι' αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐτός· διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν; Ἀνάγκη γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τίνος γίνεσθαι, ὡσπερ οὖν καὶ γέγονε διὰ τοῦ Λόγου, ὅτι μὴ αὐτὸς ἦν ποιήμα (79), ἀλλὰ Λόγος τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ἐστὶν ἢ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον, καὶ ἡ Σοφία ἐν σοφίᾳ γέγονεν. Εἰ δὲ Σοφία (80) ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴη ἂν καὶ ὁ Λόγος ἐν λόγῳ γεγονώς· καὶ εἰ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, εἴη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς (81) ἐν τῷ υἱῷ ποιηθείς.

B 15. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὄντος ἑτέρου (82) ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος γέγονε; Πῶς δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀφελὲς ἔκεινον, περὶ τούτου διηγείται λέγων· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (83); Εἰ δὲ πάντα τὰ βουλήματι γενόμενα δι' αὐτοῦ γέγονε, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς τὸν γενομένων ἐστὶ; Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, οὗτοι λέγουσιν· Οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, ἀλλ' ἑκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν; Ἐδει γὰρ, εἴπερ οὕτως ἦν, εἰπεῖν αὐτὸν (84), Δι' οὗ γέγονεν ὁ Λόγος. Νῦν δὲ μὴ τοῦτο λέγων, ἀλλὰ, δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, δεικνύσει τοὺς αἰρετικούς καὶ συκοφάντας. Ἄλλως τε, εἰ θεοπαρρηχασίαν ἄλλον εἶναι Λόγον (85) ἐν τῷ Θεῷ, ἐπεὶ μὴ φανεράς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, κἂν ἐν ἔργον αὐτοῦ δεικνύτωσαν, ἢ τοῦ Πατρὸς ἔργον χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου γεγονὸς (86), ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Τοῦ μὲν γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου πᾶσιν ἐστὶ φανερά τὰ ἔργα, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν (87) ἀναλόγως θεωρεῖσθαι· ὡς

τῶν γεγεννημένων. Item mox iidem et Seguer. Πῶς δὲ καὶ τοῦ, etc. Caeteri autem et editi, πῶς καὶ τοῦ, etc.

(84) Αὐτὸν deest in Fragmento. Paulo post, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα absunt a Seguer. Colb. Jes. et Fragm.

(85) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. At alii et editi, ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felck. 1, κἂν ἐν ἔργον. Alii vero et editi, κἂν ἔργον. Ibid. αὐτοῦ abest a Fr. 1.

(86) Sic Seguer. Fragm. Gobler. et Felck. 1, quorum duo postremi mendose habent γεγονώς. At Jes. Colb. Taurin. ἢ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἄ χωρὶς τοῦ Λόγου γεγόνασιν. Fr. 1, ἢ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἄ χωρὶς, etc. Caeteri vero et editi, εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα χωρὶς τοῦ Λόγου γεγόνασιν. Felck. 5, χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου. Ibid. Seguer., ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Gobler. et Felck. 1, ἵνα τινὰ ἔχων πρόφασιν δοκῶσι. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ὅτι τινὰ δοκοῦσι πρόφασιν ἔχειν. Item ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Felck. 5, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Μᾶλλον οὖν ἐπινοίας. Editi et alii, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Τοῦ μὲν γὰρ, etc.

(87) Sic mss. et Fragm. At editi αὐτὸν omittunt.

γάρ τὴν κτίσιν ὁρῶντες, διανοούμεθα τὸν ταύτην ἄ ex his ipse convenienter conspiciatur. Ut enim res κτίσαντα Θεὸν, οὕτω βλέποντες μὴδὲν ἄτακτον ἐν τοῖς creatas intuites, harum creatorem intelligimus Deum : ita cum in rebus factis nihil inordinatum, γενομένοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προνοίᾳ κινούμενά τε καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα Λόγον εἶναι τοῦ sed omnia certo ordine et providentia moveri et servari cernimus; recte inde colligimus esse Dei Θεοῦ (88) τὸν ἐπὶ πάντων ὄντα τε καὶ ἡγεμονεύοντα. Τοῦτο καὶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ μαρτυροῦσι, λέγουσαι Verbum, quod omnibus præsit et dominetur. Verum id, etiam Scripturæ divinæ testantur, quæ asserunt ipsum esse Dei Verbum, omniaque per ipsum facta esse, et sine illo nihil esse factum. Illius autem verbi, de quo illi loquuntur, nullum sane vel dictum vel factum possunt ostendere. Etenim ipse 226 Pater qui dicit : *Hic est Filius meus dilectus*²², nullum alium præter eum esse significat.

16. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖοις οἱ θαυμαστοὶ λοιπὸν προσετέθησαν. Καὶ γὰρ κάκεινοι μόνον Deum bonum appellant, nullumque ejus opus sive aspectabile sive non aspectabile possunt commonstrare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cæli et terræ, omniumque rerum invisibilem effectorem negant, nihil nisi meras narrant fabulas. Idem profecto maleficis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod et unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque verbum sibi ipsis fingunt, quod neque ex factis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipiant compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones immutet; quem quidem si ita cogitantem et intelligentem suspicentur, vere fingunt commenta, nec animalvertunt quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succedentia sibi verba habeat, næ eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferantur, ac postea evanescent; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existimant a Deo gigni Verbum : melius et religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod et ejus divinitatis plenitudo est, et in quo thesauri

²² Matth. xvii, 5.

(88) Seguer. εἶναι Θεοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragm. καὶ αἱ Γραφαὶ μαρτυροῦσι, etc.

(89) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἐγένετο. Mox pro ἐγένετο, ut habent Seguer. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragmentum; in editione Commel. et aliis legitur γέγονε. Mox Colb. et Taurin. ἔργον ὑπ' αὐτοῦ δείκνυται.

(90) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1, Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Πατήρ, etc. Fragm. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, οὕτως, etc. Ibid. Seguer. Jes. Fr. 1, Colb. Taurin. et Fragm. ὁ Υἱὸς μου. Editi vero et alii μου omittunt. Mox Fragm. οὐδένα δὲ ἕτερον, etc. Jes., οὐδὲν ἕτερον. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖοις, etc. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. οἱ θαυμαστοὶ deest in Jes., Fr. 1, Colb. et Taurin.

(91) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἀγαθὸν τινα Θεόν. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ. At in editis et aliis μὲν omittitur. Mox Jes. Colb. Taurin. et Fr. ἀποδεικνύειν.

(92) Sic mss. et Fragm. At in editis, τῶν ποιεμάτων. Item ibid. Seguer., ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσὶ μυθολόγοι. Alii cum editis, ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσὶ μυθολόγοι.

16. Hinc ergo etiam cum Manichæis jam consociantur egregii isti viri. Illi enim nomine tenent Deum bonum appellant, nullumque ejus opus sive aspectabile sive non aspectabile possunt commonstrare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cæli et terræ, omniumque rerum invisibilem effectorem negant, nihil nisi meras narrant fabulas. Idem profecto maleficis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod et unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque verbum sibi ipsis fingunt, quod neque ex factis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipiant compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones immutet; quem quidem si ita cogitantem et intelligentem suspicentur, vere fingunt commenta, nec animalvertunt quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succedentia sibi verba habeat, næ eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferantur, ac postea evanescent; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existimant a Deo gigni Verbum : melius et religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod et ejus divinitatis plenitudo est, et in quo thesauri

(93) Sic Fragmentum. At editi et alii, ἀναπλάττοντες. Ibid. Fragm. Seguer. Taurin. Colb. et Jesuit. ὃν οὕτε, etc. Alii vero et editi, ὃν omittunt. Mox Fragm. δείκνυται δὲ ἔργον.

(94) Sic Fragm. Seguer. Taurin. Colb. Fr. 1, Jes. Gobler. et Fel. 1. In Basil. scriptum quoque erat, νοοῦντα, sed deletum est. Alii vero et editi, τὸς λόγους τοὺς προτέρους, καὶ πάλιν οὕτω σοφιστῶντες. Ibid. Seguer. Fragm. Anglic. Gobler. Fel. 1 et 5, Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, μυθολογοῦσιν, οὐχ ὁρῶντες, etc., ut jacet in contextu. At alii et editi, εἰς ἐναντιλογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασι. Jes. Fr. 1, ibidem pro ὀνομαζοῦντες, mendose habent οὐ νοοῦντες.

(95) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. At Anglic. Fr. 1, Fel. 5, πολὺ τοῦτο. Ibid. Jes. Colb. Taurin. pro ἀνθρώπων, habent ἄνουν, cum hæc nota in textum inserta hoc modo, πολὺ τοῦτον ἀνθρώπων, οἶμαι, ὡς ἄνουν ὀφείλει γράφασθαι, ἢ ἢ οὕτως : πολὺ τοῦτον ἄνουν νομίζουσι. Mox Fr. 1, ἀφανίζουσιν, ὡς οἱ τῶν ἀνθρώπων, μειζῶνως ἀσεβοῦσιν. Jes. Colb. Taur. ibid. mendose, εὐσεβοῦσιν. Hæc porro, πολὺ τοῦτον, etc., usque ad ἀφανίζονται inclusive desunt in Gobler. et Felck. 1.

(96) Seguer., αὐτὸν γενῶν αὐτόν, etc.

(97) Taurin. Colbert. Fr. 1, ὃς ἐστὶ καὶ τὸ πλή-

οιενis cognitionis sunt absconditi, idemque dicere simul esse et existere cum suo Patre, per quod et omnia facta sunt; quam Deum multorum nusquam apparentium Patrem esse opinari, vel eum, qui natura simplex est, tanquam ex multis compositum, hominum similem variumque comminisci. Præterea cum dicat Apostolus: *Christus Dei virtus et Dei sapientia*²⁴; illi eum aliis multis virtutibus una annumerant, quodque pejus est, illum scelerati cum eruca et aliis bestiis, quas ad homines puniendos ipse misit, non verentur comparare. Insuper cum Dominus dicat: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius*²⁵; et iterum, *Non quod Patrem quis vidit, nisi qui est a Patre*²⁶: qui fieri potest, ut illi Dei hostes non censeantur, qui dicunt Patrem a Filio perfecte nec videri nec cognosci? Nam si Dominus dicit: *Quemadmodum cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem*²⁷: si nec ipse Pater Filium ex parte duntaxat cognoscit; annon illi insani sunt habendi, cum effutiunt Patrem non plene, sed ex parte a Filio cognosci? Deinde si existendi principium habet Filius: si item omnia sui ortus initium habent; quid primum extiterit dicant. Verum nihil profecto est quod queant dicere: nec tale Verbi **227** initium indicare possunt improbi veteratores. Siquidem verus et proprius ipse est Patris fetus, et *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*²⁸. Nam quod aiunt Filium suam ipsius naturam nescire, responsione sane indignum est, sed satis fuerit eos insanæ condemnare. Num enim seipsum non novit Verbum, quod Patris sui que ipsius cognitionem omnibus impertit, illosque reprehendit qui ipsos non cognoscunt?

17. At scriptum est, inquit, *Dominus creavit me initium viarum suarum in operu sua*²⁹. Ineruditi sane vereque stupidi! Scilicet servus quoque in Scripturis et ancillæ filius, et agnus et vis di-

²⁴ I Cor. 1, 24. ²⁵ Matth. 11, 27. ²⁶ Joan. 6, 46. ²⁷ Joan. 1, 15. ²⁸ Joan. 1, 1. ²⁹ Prov. viii, 22.

ρωμα. Mox Seguer. θησαυροί τῆς γνώσεως πάσης εἰσὶν ἀπόκρυφοί. Jesuit. Colbert. Taurin. θησαυροί τῆς γνώσεως πᾶσιν εἰσὶν ἀπόκρυφοί. In Fragm. deest ἀπόκρυφοί. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1, et Fragm. λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν. Alii et editi, εἶναι λέγειν καὶ συνυπάρχειν.

(98) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, ὀνομάζειν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. ἢ ὡς ἐκ πολλῶν. Editi et alii ἢ omitunt. Ibid. Fragm. Colb. Taurin. Jes. et Fr. 1, συγκείμενον ἀνθρωποπαθῆ.

(99) Seguer. Gobler. Fel. 1 et 5, οὔτοι τῇ κάμπῃ καὶ ταῖς πολλαῖς, etc., qui iidem paulo post, τῇ κάμπῃ omitunt.

(1) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Fr. 1, Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, πεμπομένους ζώους δι' αὐτοῦ. Mox, pro εἶτα, Gobler. et Felc. 1 habent καί. Ibid., pro ἐπιγινώσκει, Seguer. Colb. Taurin. et Fragm. γινώσκει.

(2) Sic Seguer. Fragm. Gohl. et Felc. 1. At editi, πλήρης ὁ Υἱὸς γινώσκει τὸν Πατέρα· εἶτα εἰ ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ Υἱός. Ibid. Seguer. Jes. Gobler. et Felc. 1, Ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς

αὐτοῦν λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονεν· ἢ πολλῶν μὴ φαινομένων Πατέρα νομίζειν (98) τὸν Θεὸν, ἢ ὡς ἐκ πολλῶν συγκείμενον, ὡς ἀνθρωποπαθῆ καὶ ποικίλον, τὸν ἀπλοῦν ὄντα τῇ φύσει φαντάζεσθαι. Εἶτα τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία*. οὔτοι ταῖς πολλαῖς (99) δυνάμεσιν ἕνα καὶ τοῦτον συναριθμοῦσι, καὶ τὸ γε χεῖριστον, ὅτι τῇ κάμπῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλόγοις, τοῖς δι' ἐπιτιμῶν πεμπομένοις δι' αὐτοῦ (1), παραβάλλουσιν αὐτὸν οἱ παράνομοι. Εἶτα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός*, καὶ πάλιν, *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς*· πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσιν οὔτοι θεωράμοι, λέγοντες μῆτε ὁρᾶσθαι μῆτε ἐπιγινώσκεισθαι τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τελείως; Εἰ γὰρ ὁ Κύριος λέγει, *Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ γινώσκω τὸν Πατέρα*· οὐκ ἐκ μέρους δὲ γινώσκει ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν· πῶς οὐ μαίνονται φλυαροῦντες, ὅτι ἐκ μέρους καὶ οὐ πλήρης γινώσκει ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα (2); Εἶτα εἰ ἀρχὴν ἔχει ὁ Υἱὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι· τί τίνος ἐστὶ πρῶτον, λεγέτωσαν. Ἄλλ' οὔτε τι εἰπεῖν ἔχουσιν, οὔτε τοῦ Λόγου τοιαύτην ἀρχὴν δεικνύειν δύνανται οἱ πανοῦργοι. Τοῦ γὰρ Πατρὸς ἐστὶν ἀληθινὸν καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα (3), καὶ *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος τῶν Θεῶν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Περὶ γὰρ τοῦ λέγειν αὐτοὺς μὴ εἰδέναι τὸν Υἱὸν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν περιττόν ἐστιν ἀποκρίνασθαι, εἰ μὴ μόνον μανίας (4) αὐτῶν καταγινώσκειν, εἰ γε ἑαυτὸν οὐκ οἶδεν ὁ Λόγος, ὁ τοῖς πᾶσι τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ χαριζόμενος, καὶ μεμφόμενος τοὺς μὴ (5) γινώσκοντας ἑαυτούς.

17. Ἄλλὰ γέγραπται, φασί· *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*· ἀπαίδευτοι καὶ τὰς φρένας ἐμβεβροντημένοι! Καὶ δοῦλος (6) ἐν ταῖς Γραφαῖς ἐλέχθη, καὶ παιδίσκης υἱός, καὶ ἀρνίον καὶ

τὸ γεγενῆσθαι. Editi vero et alii, ἀρχὴν τε ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γενέσθαι. Jes. Coll. et Taurin. totum hunc locum sic habent: Καὶ οὐ πλήρης ὁ Υἱὸς, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι, τί γινώσκει τὸν Πατέρα; Εἶτα ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ Υἱὸς, τίνος ἐστὶ πρῶτον, etc. Fr. 1 habet item τίνος ἐστὶ πρῶτον, τί οὐκ οἶδεν.

(3) Sic Seguer. Fragm. Jesuit., Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, ἴδιον. Ibid. Jes. ἴδιον γέννημα. Mox omnes mss. et Fragm. καὶ ὁ Λόγος. At editi, καὶ Λόγος. Item ibid. καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος desunt in Fragm.

(4) Coll. et Taurin. Fr. 1, ἢ μόνον μανίας. Ibid. Seguer. αὐτόν, mendose. Item ibid. Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, εἰ γε ἑαυτόν, etc. Editi et alii, εἰ αὐτόν.

(5) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, χαριζόμενος· μεμφόμενος δὲ τοὺς μὴ, etc. Ibid. mss. et Fragm. habent ἑαυτούς. Editi vero, ἑαυτόν. Item ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1 et Fragm. γέγραπται, φασί, etc. Fr. 1, Colb. Taurin. ὁ Κύριος. Cæteri et editi, γέγραπται, φασίν· Κύριος, etc.

(6) Fragm. et καὶ δοῦλος.

πρόβατον, καὶ ὅτι κεκοπίασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐτυ-
πιθῆθαι, καὶ πέπονθεν. Ἄλλ' ἔχει τὴν πρόφασιν καὶ
τὸ αἴτιον εὐλογον (7) ἐγγύς τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐκ τῶν
Γραφῶν σημαίνόμενα. Ἔστι (8) δὲ τοῦτο, διότι ἀν-
θρώπος καὶ γῆς ἀνθρώπου γέγονε, λαβὼν τὴν τοῦ
φύλου μορφήν, ἥτις ἦν ἡ ἀνθρωπίνη σὰρξ. Ὁ γὰρ
Λόγος, φησὶν ὁ Ἰωάννης (9), σὰρξ ἐγένετο. Εἰ δὲ
ἀνθρώπος γέγονεν, οὐ δεῖ (10) τινὰς ἐπὶ ταῖς τοιαύ-
ταις φωναῖς σκανδαλίζεσθαι· ἀνθρώπου γὰρ ἰδίον
ἐστὶ τὸ (11) κτερίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι, τὸ πλάττεσθαι, τὸ
κοπιᾶν, τὸ πάσχειν, τὸ ἀποθνήσκειν, τὸ ἐκ νεκρῶν
ἐγείρεσθαι. Καὶ ὡσπερ Λόγος ὢν καὶ σοφία τοῦ Πα-
τρὸς, ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς (12), τὸ αἰδίον, τὸ
ἀτρέπτον, τὸ κατὰ πάντα καὶ ἐν πάντιν ὅμοιον, τὸ μὴ
πρότερον καὶ ὑστερον, ἀλλὰ τὸ συνυπάρχειν (13) τῷ
Πατρὶ, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος εἶδος αὐτῶν εἶναι,
καὶ τὸ δημιουργικὸν (14), καὶ τὸ μὴ κτερίζεσθαι·
ὅμοιος γὰρ ὢν κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν
εἴη κτιστός, ἀλλὰ κτίστης (15), ὡς αὐτὸς εἴρηκεν·
Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐργάζο-
μαι· οὕτως ἀνθρώπος (16) γεγονώς, καὶ σὰρκα φο-
ρέσας, ἐξ ἀνάγκης κτερίζεσθαι λέγεται καὶ ποιεῖσθαι,
καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια, κἄν οὗτοι (17), ὡς
Ἰουδαῖοι κάπηλοι, τὸν εἶνον μίσγωσιν ὕδατι, τα-
πεινῶντες τὸν Λόγον, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ ταῖς
τῶν γεννητῶν (18) ἐνοιαῖς ὑποβάλλοντες. Διὰ τοῦτο
γὰρ εἰκότως καὶ δικαίως οἱ μὲν Πατέρες ἠγανάκτη-
σαν, καὶ ἀνεθεμάτισαν τὴν ἀσεβεστάτην ταύτην (19)
αἵρεσιν, οὗτοι δὲ ὡς εὐέλεγκτον καὶ πανταχόθεν
οὐσαν σαθρὰν φοβοῦνται καὶ χροῦτους. Καὶ γὰρ
βραχέα μὲν (20) ταῦτα πρὸς κατάγνωσιν αὐτῶν ἡμεῖς
ἐγράψαμεν· ἐὰν δὲ τις θελήσῃ πλατυτέρῳ τῷ κατ'
αὐτῶν ἐλέγχῳ χρῆσασθαι, εὐρήσει τὴν αἵρεσιν ταύ-
την Ἑλλήνων μὲν οὐ μακρὰν, τῶν δὲ ἄλλων αἰρέ-
σεων ἐσχάτην καὶ τραγίαν (21) τυγχάνουσαν. Ἐκεί-
ναι μὲν γὰρ ἢ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν

A ctus est, ut et laborasse, sitivisse, vapulasse et
passus esse : sed hæc quæ ex Scripturis memoran-
tur, non sine causa aut ratione dici liquido constat,
quia scilicet homo et Filius hominis factus est,
forma servi accepta, quæ est humana caro. *Verbum*
enim, inquit Joannes, *caro factum est* ⁴⁰. Quod si
homo factus est, nemo hujusmodi vocibus offendi
debet : siquidem hominis proprium est creari,
nasci, formari, laborare, pati, mori, et a mortuis
excitari. Ac quemadmodum ut *Verbum* et sapientia
Patris, omnia quæ sunt Patris habet, nempe æterni-
tatem, immutabilitatem, perfectissimamque cum
illo secundum omnia et in omnibus similitudinem;
ita ut nihil prius vel posterius in illo sit, sed una
cum Patre existat, eademque ipse sit divinitatis
B forma, et vi efficiendi pariter præditus, nec deni-
que creari possit : nam cum Patris secundum natu-
ram sit similis, non creatus sed creator est, ut
ipse dixit : *Pater meus usque ad hoc tempus opera-
tur; et ego operor* ⁴¹ : ita plane homo factus et carne
indutus, necessario et creari et fieri dicitur, ut et
cætera quæ ad carnem proprie pertinent, etiamsi
isti vinum cum aqua ⁴², ut Judaici caupones, commi-
scean, cum *Verbum* deprimunt, et ejus divinitatem
notionibus rerum factarum subjiciunt. Idcirco enim
jure et merito indignati Patres impiissimæ hæresi
anathema dixere, quam illi quia refutatu facilem et
futilem undique esse sentiunt, timent et dissimul-
ant. Namque nos quidem hæc pauca ad illos con-
sulandos scripsimus; si cui vero eosdem placuerit
copiosius refellere, istam hæresim a gentilibus non
procul abesse, aliarumque hæresum extremam et
fæcè esse reperiet. Illæ scilicet varie errant vel
circa corpus et humanam naturam a Domino as-
sumptam, cum aliæ alia mendacia proferunt, vel
cum Dominum advenisse penitus negant, qui

° Joan. 1, 14. ⁴¹ Joan. v, 17. ⁴² Isa. 1, 22.

(7) Sic Seguer. Fragm. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, εὐλογον.

(8) Sic Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, et Fragm. Ibid. Fragm., ὅτι. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, διότι. Alii et editi, σημαίνόμενά ἐστι, διότι ἀνθρώπος. In editis et Jes. et Taurin. est punctum ante ἐγγύς. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἀνθρώπος οὗτος ἀνθρώπου.

(9) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1. At editi et alii omittunt, ὁ Ἰωάννης.

(10) Seguer. Gobler. et Felckm. 4, οὐ χρῆ. Ibid. Fr. 1, τινὰ.

(11) Sic τὸ hic et in sequentibus scribitur in Seg. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. et Felckm. 1. In aliis vero et editione Commel. τῷ, sed mendose. Ibid., πάσχειν habent Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Basili. Anglic. et Felckm. 1 et 2, legitque Nannius. In aliis et editis deest. Item ibidem Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Fragm. Gobler. et Felckm. 1, habent γίνεσθαι. Editi et alii, γενέσθαι. Seguer. Colb. Taurin. ibid., ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ νεκρῶν. Idem ibid. ut et Fragm. Jes. Fr. 1, Basili. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, Colb. Taurin., ἐγείρεσθαι. Editi et alii, ἐγείρασθαι.

(12) Ἐχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς desunt in Fragmento.

PATROL. GR. XXV.

(13) Seguer. Gobler. Felck. 4, ἀλλὰ καὶ τὸ συνυπάρχειν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος, etc. In aliis τὸ deest.

(14) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, δημιουργεῖν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., ὢν καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν. Hæc autem voces, κατὰ τὴν οὐσίαν, desunt in Fragmento.

(15) Sic Seguer. Fragm. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1. Cæteri vero et editi, ἀλλὰ καὶ κτίστης.

(16) Colb. Taurin. Fr. 1, οὕτως ὁ αὐτὸς ἀνθρώπος. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. et Fr., γεγονώς καὶ σὰρκα φορέσας. Alii et editi καὶ omittunt. Ibid. Colb. et Taurin., ἐξ ἀνάγκης καὶ κτερίζεσθαι.

(17) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς ὑπομένειν, κἄν οὗτοι, etc. Mox Jes. Colb. Taurin., σμίγωσιν. Gobler. Felckm. 1 et 5, σμίγουσιν. Seguer. et Fragm., μίσγωσιν.

(18) Anglic. Colb. Taurin. et Felckm. 5, γεννητῶν.

(19) Ταύτην abest a Gobler. et Felckm. 1.

(20) Basil., Καὶ βραχέα μὲν. Felckm. 5, pro μὲν, habet μστὰ, et paulo post αὐτοῖς pro αὐτῶν.

(21) Seguer. Fragm. Colb. Taurin. Fr. 1, et Jesuit., τρύγα. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fragm. Jesuit. Fr. 1, Felckm. 5, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ut et legit Nannius. Editi et alii, ἡ τὴν ἐνανθρώπησιν. Ibid. Felckm. 5, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι.

quidem error fuit Judæorum. Hæc autem sola, majori **228** incitata furore, ausa est ipsam etiam divinitatem aggredi, quatenus nempe contendit Verbum omnino non fuisse, nec Deum semper fuisse Patrem; quocirca non immerito quis dixerit adversus eos scriptum esse hunc psalmum: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus: corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis*⁴³.

διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.

18. Atqui, inquit, valemus et possumus iaculaciis defendere nostram hæresim. Verum melius ipsi se defenderent, si non quodam artificio nec profanis sophismatis, sed simplici fide eam possent propugnare. Itaque, si hanc ecclesiasticam esse confidunt et existimant, suam sententiam aperte declarent. Nemo enim accensam lucernam sub modio ponit, sed supra candelabrum, ut omnibus venientibus luceat⁴⁴. Si ergo suam illi hæresim tueri possunt, scribant quæ supra allata sunt, suamque hæresim nudam omnibus, tanquam lucernam, exhibeant: Alexandrum beatæ memoriæ episcopum aperte criminentur, Arium ea dicentem eiecisse injuste: conquerantur de Nicæna synodo, quæ, impietate rejecta, piam substituit et edidit fidem. Verum id eos non facturos pro certo habeo. Nec enim adeo sunt ignari malorum quæ commenti sunt et spargere nituntur: sed probe sciunt, licet initio simpliciores vano surripuerint artificio, suam tamen sententiam illico tanquam impiorum lumen, extinguentiam, æque ubique velut veritatis hostes ignominia esse notandos. Hinc est igitur quod illi, qui stulte agunt omnia, et ut stulti loquuntur, in eo tantum se prudenter, ut filii sæculi, gerant, quod sub modium lucernam abscondant suam⁴⁵, ut apparere existimetur, et ne, si appareret, cognita et reprobata extingueretur. Namque ipse Arius hujusmodi hæresis, et Eusebii socius, Eusebianorum opera a beatæ memoriæ Constantino Au-

τοῦ Κυρίου πλανῶνται, αἱ μὲν οὕτως, αἱ δὲ ἐκείνως καταφευδόμεναι, ἢ μηδὲως ἐπιβεδημηκέναι τὸν Κύριον, ὡς Ἰουδαῖοι νομίζοντες ἐπικληθήσαν· αὕτη δὲ μόνη μακικώτερον εἰς αὐτὴν τὴν θεότητα (22) κατατέτληκε, λέγουσα μηδὲως εἶναι τὸν Λόγον, μηδὲ τὸν Πατέρα αἰὲ Πατέρα εἶναι. Ὅθεν εὐλόγως ἐν τις κατ' αὐτῶν ἐκείνων (23) εἶποι γεγράφθαι τὸν ψαλμὸν *Εἶπερ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός·*

18. Ἀλλὰ καὶ ἰσχύομεν, φασί (24), καὶ δυνάμεθα ταῖς πανουργίαις προστῆναι τῆς αἰρέσεως. Βελτίων δ' ἂν γένοιτο αὐτῶν ἡ ἀπολογία, ἐὰν μὴ τέχνη τι μὴδὲ σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς, ἀλλ' ἀπλῆ τῇ πίστει ταύτης προστῆναι δύνανται. Οὐκοῦν εἰ τεθαβρήκασι καὶ γινώσκουσιν ἐκκλησιαστικὴν εἶναι ταύτην, λέγέτωσαν φανερώς τὴ φρόνημα· οὐδεὶς γὰρ ἄφρας λύχρον τίθεισιν αὐτὸν (25) ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς εἰσερχομένοις. Εἰ τοίνυν καὶ οὗτοι προστῆναι δύνανται, γράψάτωσαν τὰ προειρημένα, καὶ δεξιάτωσαν πᾶσιν, ὡς λύχρον (26), γυμνήν τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν· φανερώς τε καὶ κατηγορήτωσαν Ἀλεξάνδρου τοῦ μακαρίτου (27) ἐπισκόπου, ὡς ἀδίκως ἐκβαλόντος τὸν Ἄρειον λέγοντα ταῦτα, καὶ μεμψέσθωσαν τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀντὶ τῆς ἀσεβείας ὑπομνήσασαν καὶ γράψασαν τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Ἀλλ' οὐ ποιήσουσιν, εὖ οἶδα, ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶν ἀγνώτες (28) ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπισπεῖραι κακῶν· ἀλλὰ καὶ μάλα γινώσκουσιν, ὅτι, κἂν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀκεραίους διὰ κενῆς (29) ἀπάτης ὑφαρπάσωσιν, ἀλλ' εὐθύς ἡ ἔννοια αὐτῶν ἐπὶ φῶς ἀσεβῶν (30) σβέννυται, καὶ στηλιτεύονται πανταχοῦ, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθροί. Διὰ τοῦτο γοῦν (31) πάντα μωρῶς ποιοῦντες, καὶ ὡς μωροὶ λαλοῦντες, τοῦτο μόνον, ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ὄντες τούτου, φρονίμως πεποιήκασι, κρύπτοντες ὑπὸ τὸν μόδιον τὸν ἑαυτῶν λύχρον, ἵνα νομίζηται φαίνειν, καὶ μὴ φαινόμενος ἀποσβεσθῆ καταγινωσκόμενος. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἄρειος (32) ὁ τῆς μὲν αἰρέσεως ἑξαρχος, εὐ-

⁴³ Psal. lxxi, 1, 2. ⁴⁴ Matth. v, 15. ⁴⁵ Luc. xvi, 8.

(22) Sic Seguer. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felck. 1 et 5. Editi vero et alii, αὕτη θεότητα. Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1, κατατέτληκε. Alii et editi, τετὸλμηκε. Mox Jesuit., Taurin. Colbert. Fr. 1, et Fragm., μηδὲ τὸν Πατέρα αἰὲ Πατέρα. At alii et editi, τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι. Ὅθεν, etc.

(23) Seguer., ἐκείνων. Mox, post οὐκ ἔστι Θεός, denitit Fragmentum.

(24) Seguer., Ἰσχύομεν, φασί. Paulo post Goblerian. et Felck. 1, Βελτίων δ' ἂν γένοιτο, etc. Infra Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, προστῆναι δύνανται.

(25) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi αὐτὸν omittunt.

(26) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Anglic. At Gobler. Felck. 1 et 5, δεξιάτωσαν πρώτον, ὡς λύχρον. Editi, δεξιάτωσαν πρώτον εἰς λύχρον. Ibid. Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felck. 1 et 5, γυμνήν τὴν ἑαυτῶν. Alii vero et editi γυμνήν omittunt. Item Ibid. Seguer. et Jesuit., φανερώς τε

καὶ κατηγορήτωσαν. At in aliis et editis καὶ deest.

(27) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Fr. 1. At Taurin., μακαρίου. Editi et alii, μακαριωτάτου.

(28) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, ἀγνοῦντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Fr. 1, Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5, ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπισπεῖραι κακῶν. Editi vero et alii, ἦν ἐπλάσαντο... κακῶν.

(29) Sic Seguer. Jesuit. et editio Commel. At Taurin., κενῆς, ut et videtur legisse Nannius; nam veritit, recenti impostura. Colbert., κακῆς.

(30) Seguer., ἀσεβῶς.

(31) Jesuit. Colbert. Taurin., διὰ τοῦτο δ' οὖν. Ibid. iidem et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα μωρῶς ποιοῦσιν, ὡς μωροὶ λαλοῦντες. Mox τοῦτου abest a Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. 1, Taurin.

(32) Jesuit. Taurin. Colbert., ἀποσβεσθῆ καταγινωσκόμενος γὰρ καὶ αὐτὸς Ἄρειος. Hic autem locus ex S. Athanasio habetur apud Sozomenum lib. 11, cap. 30, editionis Valesii. Gobler. et Felck. 1, καὶ γὰρ αὐτὸς Ἄρειος.

σεβίου δὲ κοινῶς, κληθεὶς ἐκ σπουδῆς (33) τότε τῶν περὶ Εὐσέβιον παρὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἀπατιούμενος εἰπεῖν ἐγγράφως τὴν ἐκείνου πίστιν, ἔγραψεν ὁ δόλιος, κρύπτων μὲν τὰς ἰδίας (34) τῆς ἀσεβείας λέξεις, ὑποκρινόμενος δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ διδάσκαλος, τὰ τῶν Γραφῶν ῥήματα ἀπλᾶ, καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα (35). Εἶτα λέγοντος τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου· « Εἰ μὴδὲν ἔτερον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ, μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν δός· ἀμύνεται γὰρ ἐπιπορχήσαντά σε ὁ Κύριος (36)· » ὅμοσον ὁ ἄθλιος μῆτε ἔχειν, μῆτε ἄλλα παρὰ (37) τὰ νῦν γραφέντα κἄν εἰρησθαι πώποτε παρ' αὐτοῦ ἢ πεφρονῆσθαι. Ἄλλ' εὐθύς ἐξελεύθω, ἐλάχησε μέτος.

19. (38) Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου (39), καὶ οὐ δεῖ τινὰς ἐπεμβαίνειν ἐπὶ, κἄν ἐχθρὸς ἢ ὁ τελευταῖος, ἀδύλων ἡντος μὴ εἰς ἐσπέρας καὶ αὐτοῦς τοῦτο καταλάβῃ· τὸ δὲ τέλος Ἀρείου, ἐπεὶ μὴ ἀπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ διηγήματος ἄξιόν ἐστι. Τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλούντων εἰσαγαγεῖν (40) αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος ἀντέλεγεν, ὁ δὲ Ἀρείος ἐθάρρει (41) τῇ βίᾳ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσέβιου· σάββατον γὰρ ἦν, καὶ προσεδόξα τῇ ἐξῆς συναγέσθαι (42). Πολλὸς τοίνυν ἦν ἄγων, ἐκείνων μὲν ἀπειλούντων, Ἀλεξάνδρου δὲ εὐχομένου· ἀλλ' ὁ Κύριος κριτὴς γενόμενος ἐβράβεισε κατὰ τῶν ἀδικούντων. Οὐπω γὰρ ὁ φίλιος ἔδω, καὶ χρείας αὐτὸν ἐλυσοῦσθαι εἰς τόπον, ἐκεῖ κατέπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινῆς καὶ τοῦ ζῆν εὐθύς ἐστερήθη. Καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Κωνσταντῖνος εὐθύς ἀκούσας ἐθαύμασεν, ἰδὼν (43) ἐλεγχθέντα τοῦτον ἐπίσκοπον· πᾶσι δὲ γέγονε τότε φανερόν, ὅτι τῶν μὲν περὶ Εὐσέβιον ἠσθένησαν αἱ ἀπειλαί, καὶ ἡ ἑλπίς Ἀρείου ματαία γέγονεν. Ἐδεύχθη δὲ πάλιν,

⁴⁴ Act. 1, 18.

(33) Jesuit. Colbert. Taurin., ἐκ σπουδῆς. Ibid. ibid. et Seguer. Fr. 1 et Sozomenus, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Anglic. Gobler. et Fel. 1, τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου, etc. Editi et alii, παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Ibid. Sozom. omittit conjunctionem καὶ post Αὐγούστου.

(34) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. Editi vero et alii, ἔγραψε μὲν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς ἰδίας, etc. At Sozomenus, ἔγραψεν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς ἀναιδέεις δυσσεβείας λέξεις.

(35) Ἀπλᾶ καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα, desunt in Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Gobler. et Fel. 1, τοῦ Αὐγούστου, εἰ μὴδὲν, etc. Editi et alii, τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου. Mox Seguer., Jesuit., Fr. 1, Colbert., Taurinens. et Sozomen., ἐν τῇ διανοίᾳ. Editi et alii, ἐν τῇ καρδίᾳ.

(36) Jesuit., Colbert., Taurin., ἀμύνεται γὰρ σε ἐπιπορχήσαντα αὐτὸς ὁ Κύριος. Sozomen. editionis Valesii, ἀμύνεται γὰρ ἐπιπορχήσαντά σε αὐτὸς ὁ Κύριος. Seguer. habet ut in textu, sed sine articulo ante Κύριος.

(37) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Sozomen. Fel. 1 et 5, Fr. 1, vero et Colbert., μῆτε ἔχειν ἄλλα παρὰ, etc. Editi et alii, ὁ ἄθλιος μῆτε ἄλλα παρὰ, etc. Ibid. Sozomen., παρὰ τὰ νῦν γραφέντα φρονεῖν, κἄν εἰρησθαι πώποτε εἴη παρ' αὐτοῦ. Ἄλλ' εὐθύς, etc.

A gusto vocatus, suamque fidem jussus scripto exponere, obtemperavit quidem, sed proprias impietatis voces occultavit, sicutque, ut diabolus, nuda Scripturarum vocabula, uti scripta sunt, usurpavit. Deinde dicente beatæ memoriæ Constantino, « Si nihil aliud præter hæc in mente retines, da testem veritatem : te enim, si pejeraveris, ulciscetur Dominus : » juravit miser nihil se aliud in mente habere, nec unquam alia dixisse aut sensisse præter ea quæ modo scripserat. Verum statim ille egressus, tanquam pœnas persolvens decidit, et præceps factus crepuit medius ⁴⁴.

ὡσπερ δικτὴν δούς, κατέπεσε, καὶ πρηγῆς γενόμενος

229 19. Omnibus quidem hominibus mors est communis vitæ finis, nec cuiquam insultare licet, quanvis fuerit inimicus, qui e vita decesserit, cum incertum sit utrumne ad vesperam victuri simus. Attamen cum Arii obitus non consueto more contigerit, idcirco narratione dignus esse videtur. Minitantibus nempe Eusebianis se Arium etiam in ecclesiam introducturos, repugnabat Alexander Constantinopolis episcopus : Arius autem vi et minis Eusebii confidebat : sabbatum quippe erat, et se sequenti die ad communionem admittendum sperabat. Itaque vehemens erat contentio : minabantur illi, Alexander vero orabat. Sed Dominus iudex factus, adversus iniquos sententiam tulit. Nondum enim sol occiderat, cum Arius impellente necessitate in secretum locum digressus, ibidem corruit, et re utraq; communi scilicet et vita continuo privatus est. Quo confestim audito beatæ memoriæ Constantini non sine admiratione vidit illum perjurii fuisse convictum. Tunc profecto omnes intellexerunt fractas esse Eusebianorum minas, inanemque fuisse spem

(38) Vide eadem de re epistolam proximam, ad Serapionem.

(39) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1. At alii et editi articulum omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, οὐ δεῖ τινὰς ἐπεμβαίνειν. Sozomen. Valesii, τινὸς ἐπεμβαίνειν. Editi et alii, τινὰς ἐπιθαίνειν. Mox Sozomen. καὶ αὐτὸν τοῦτο καταλάβῃ. Fr. 1, Colbert. Taur., αὐτοῦς καταλάβοι τοῦτο.

(40) Sic Seguer. Sozomen. Colb. Taur. Jesuit. Fr. 1. At editi et alii, εἰσάγειν. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. Fr. 1 καὶ εἰς ἐκκλησίαν. Alii et editi καὶ omittunt.

(41) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. et Sozomen. Editi vero et alii, θάρρει. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Taur. 1, Gobler. Felckm. 1 et Sozom., σάββατον γὰρ ἦν. Alii et editi, σάββατον δὲ ἦν.

(42) Jesuit. et Taur., συνεισάγεσθαι. Ibid. Seguer., Πολλὸς τοίνυν ἦν ἄγων. Jesuit. Taur. et Fr. 1, Πολλὸς τοίνυν ἄγων ἦν. Sozom. Πολλὸς δὲ ἄγων ἦν. Editi, Πολλὸς τοίνυν ἄγων, ἐκείνων. At in Colb. desunt καὶ προσεδόξα, etc., ad ἐκείνων exclusive.

(43) Sozom., εἰδώς. Mox Jesuit. Colb. et Taur. πᾶσι τε τοῦτο γέγονε φανερόν. Fr. 1, πᾶσι δὲ τοῦτο γέγονε φανερόν. Seguer. πᾶσι τε τότε γέγονε φανερόν.

Arii. Palam item factum est, Arianam hæresim hic et in cœlesti primogenitorum Ecclesia fuisse communionem a Salvatore exclusam. Quis igitur non miretur illos adeo inique litigare, quos Dominus condemnavit, eamque tueri et vindicare hæresim, quam ipse Dominus communionem indignam esse convicit, qui nempe ejus ducem in ecclesiam ingredi noluerit sinere : nec denique quod scriptum est formidare, sed ea aggredi quæ fieri non queunt? *Quis enim possit dissolvere quæ Deus sanctus decreverit* *? vel quis eum audebit defendere quem damnavit Deus? Scribant ergo illi quæ voluerint, ut qui propriis tuendis opinionibus delectantur. Vos vero, fratres, vos qui Domini vasa fertis, et Ecclesiæ dogmata propugnatis, vos, inquam, hortor ut rem perpendatis : et si quidem alias præter supra memoratas Arii voces scripserint, inde illos condemnate tanquam hypocritas, qui nimirum sententiæ suæ venenum occultant, serpentisque exemplo labiorum verbis blandiuntur. Namque etiam dum hæc scribunt, illos secum habent qui cum Ario tunc fuere expulsi, Secundum scilicet Pentapolitanum, et clericos qui quondam in Alexandria ecclesia sunt convicti, iisdemque ipsis apud Alexandriam scribunt : quodque permirum est, nos et eos qui nobiscum sunt vexandos curarunt, quamvis piissimus imperator Constantinus nos **230** ad patriam et ecclesiam cum pace redire jusserit, maximæque curæ haberet populorum concordiam. Iidem ipsi nunc etiam effecere ut istis ecclesiæ traderentur, quo utique facto cunctis probavere omnes insidias quas nobis et aliis ab initio tetenderunt, non nisi illorum gratia paratas fuisse.

20. Qui igitur illi qui ita agunt, hæc scribendo fidem possint facere? Si enim recte scripsissent, *Thaliam* quam composuit Arius delevisent, procul-

* Isa. xiv, 27.

(44) Jesuit., ὅτι καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Ibid. Segner. Gobler. et Felckm. 1 omittunt ἀκοινωνήτος. Ibid. Fr. 1. Colb. et Taurin., Ἀρειανικὴ μανία. Gobler. et Felckm. 1, μανία καινή. Ibid. Jesuit. Taurin. Colb., καὶ ὧδε καὶ τῇ πρωτοτόκων. Segner. et Sozom. ἐν τῇ τῶν πρωτοτόκων. Item, ἐν οὐρανοῖς abest a Sozomeno.

(45) Sic Segner. Jesuit. Colb. Taurinensis, ut et legit Nannius. Sozomenus vero, Τίς οὖν οὐ θαυμάσειεν ὄρων τούτους δικαίως φιλονεικούντας, ὃν Κύριος, etc. Id est : *Quis igitur non jure miretur, cum videat illos eum excusare conari quem Dominus condemnavit?* Editi, Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειε δικαίως ὄρων τούτους φιλονεικούντας, οὓς ὁ Κύριος, etc., ut etiam legisse videtur Omnibonus, qui ita vertit : *Quis non merito stupeat, ubi hos contendere viderit, quos Dominus condemnavit?* Mox Sozom., ἐκδικούντας τὴν αἵρεσιν, οὓς ὁ Κύριος ἀκοινωνήτους ἤλεγξε. Gobler. et Felckm. 1, ἣν ὁ Κύριος κατέκρινε καὶ ἀκοινωνήτων ἤλεγξε. Felckm. 5, ἀκοινωνήτων ἔδειξε, μᾶλλον δὲ ἤλεγξε. Ibid. Sozom., μὴ ἀφείλ τὸν ταύτης ἔξαρχον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔλθειν, ibique demisit.

(46) Ὁ ἄγιος abest a Colb. Jesuit. Fr. 1, Taur. Gobler. Felckm. 1, nec vertit Nannius.

(47) Segner. Gobler. Felckm. 1, ἀβούλονται. Ibid. Segner. et Jesuit., ἡμεῖς. Ibidem ibid. ut et Gobler. Felckm. 1, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, ὡς τοῦ Κυρίου. Editi et alii, ἀδελφοί, τὰ τοῦ

ὅτι παρὰ τοῦ Σωτῆρος (44) ἀκοινωνήτος γέγονεν ἡ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὧδε καὶ ἐν τῇ πρωτοτόκων ἐνοβρανοῖς Ἐκκλησίᾳ. Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειεν ὄρων τούτους ἀδικῶς φιλονεικούντας (45), οὓς ὁ Κύριος κατέκρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐκδικούντας τὴν αἵρεσιν, ἣν ὁ Κύριος ἀκοινωνήτων ἤλεγξε, μὴ ἀφείλ τὸν ταύτης ἔξαρχον εἰσελεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μὴ φοβουμένου τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντας ; Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἄγιος (46) βεβούλευται, τίς διασκεδάσει ; καὶ ὃν ὁ Θεὸς κατέκρινε, τίς ὁ δικαίων ; Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς ἰδίας φαντασίας ἐκδικούντες, γραφέτωσαν ἃ θέλουσιν (47)· ὁμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου σκευὴ φέροντες, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκδικούντες δόγματα, παρακαλῶ, δικίμασταί γίνεσθε (48) τοῦ πράγματος· καὶ εἰ μὲν ἑτέρας παρὰ τὰς προειρημένας Ἀρείου λέξεις γράφουσιν, ἐντεῦθεν (49) ὡς ὑποκριτῶν τούτων κατάγνωτε, κρυπτόντων μὲν τὸν ἴον τοῦ φρονήματος, σαίνόντων δὲ κατὰ τὸν ὄρον τοῖς ἀπὸ χειλέων (50) ῥήμασι. Καὶ γὰρ ταῦτα γράφοντες ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν τοὺς ἐκκληθέντας τότε μετὰ Ἀρείου, Σεκοῦνδον (51) τὸν Πενταπόλιτην, καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ποτὲ ἐλεγχθέντας κληρικούς, τοῦτοις τε γράφουσιν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ἡμεῖς μὲν καὶ τοὺς μεθ' ἡμῶν ἐποίησαν διωχθῆναι, καίτοι τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου μετ' εἰρήνης ἀποστειλαντος ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν (52), καὶ κηδεμένου τῆς ὁμοιοῦς τῶν λαῶν· τοῦτοις δὲ παραδοθῆναι νῦν πεποιθήκασι τὰς ἐκκλησίας, καὶ πᾶσιν ἔδειξεν, ὅτι τούτων χάριν ἡ πᾶσα καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς καὶ κατὰ τῶν ἑτέρων γέγονεν ἐπιβουλὴ.

20. Πῶς οὖν, ταῦτα ποιοῦντες, δύνανται ταῦτα (53) γράφοντες πιστεύεσθαι ; Εἰ γὰρ ἔγραφον ὀρθῶς, ἐξήλειφον ἣν ἔγραψεν ὁ Ἀρειος (54) *Θαλειαν*, καὶ

Κυρίου, etc. Ibid. Segner. Jesuit. Taurin. Colbert. Goblerian. et Felckman. 1, τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα.

(48) Sic Segner. et Jesuit. At Taurin. et Colb., γένεσθε. Gobler. et Felckm. 1, γενέσθαι. Editi et alii, γίνεσθαι.

(49) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., αὐτόθεν. Ibid. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ὑποκριτῶν αὐτῶν.

(50) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 1. At Jesuit. D Colb. Fr. 1, et Taur. τοῖς διὰ χειλέων. Editi, τοῖς ἀπὸ τῶν χειλέων. Mox Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα.

(51) Σεκοῦνδον deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Felckm. 5, τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· καὶ τό γε θαυμαστὸν, etc., omisso intermedium. Segner. ibid., ποτὲ ἐκκληθέντας. Jesuit. et Taurinensis, τότε λεχθέντας. Colbert., ποτὲ λεχθέντας. Goblerian. et Felckm. 1, ποτὲ βληθέντας. Mox Basili., ἐκδιωχθῆναι. Ibid. βασιλέως deest in Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colbert.

(52) Segnerian., καὶ τὴν καλὴν ἐκκλησίαν. Mox Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur., τοῦ λαοῦ. Pro πατρίδα, Colb. mendose habet τριᾶδα.

(53) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1 ταῦτα omittunt.

(54) Segner. et Taur., ἔγραψεν Ἀρειος. Segner. Ibid., Θαλιαν. Idem et Gobler. Felckm. 1 et Fr. 1, καὶ ἀπέβαλον. Taur., καὶ ἐπέβαλλον. Jesuit. et Colb., καὶ ἐπέβαλον. Anglic. et Felckm. 5, ἀπέβαλον sine καὶ. Cæteri et editi, ἀπέβαλλον, καὶ omisso.

ἀπέβαλλον ἂν τὰς τῆς αἰρέσεως παραφύδα· μαθη- A
 ται γὰρ οὗτοι (55) καὶ κοινωνοὶ τῆς τε ἀσεβείας καὶ
 τῆς ἐπιτιμίας γεγόνασιν Ἀρείου· οὐκοῦν, μὴ ἀπο-
 βάλλοντες τούτους, ἔκδηλοι πᾶσιν εἰσι μὴ ἔχοντες
 ὄρθην τὸ φρόνημα (56), καὶ μυριάκις γράψωσι. Διὰ
 τοῦτο γρηγορεῖν προσήκει, μήποτε τῇ περιβολῇ τῶν
 γραμμάτων ἀπάτη τις γένηται, καὶ παρενέγκωσι
 τινὰς ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. Ἐὰν δὲ τολμήσαν-
 τες τὰ Ἀρείου γράψωσιν, ὀρώντες ἑαυτοὺς (57) εὐο-
 δομένους καὶ εὐθηνουμένους, οὐδὲν ἐστι λοιπὸν ἢ
 πολλῇ τῇ (58) παρόρση χρῆσασθαι, μνημονεύοντας
 τῶν ἀποστολικῶν προβόησεων, ἃς διὰ τὰς τοιαύτας
 αἰρέσεις προμηθύων ἔγραψε, καὶ ἡμᾶς (59) εἰπεῖν
 πρέπει· Οἴδαμεν, ὅτι, ὡς γέγραπται, Ἐν ἐσχάτοις
 καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς ὑγιαίνουσας (60)
 πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ δι- B
 δασκαλίαις δαιμόνων, ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλή-
 θειαν· καὶ Ὅσοι μὲν θέλουσιν εὐσεβῶς ζῆν ἐν
 Χριστῷ, διωχθήσονται· πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ
 γήτεροι προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες
 καὶ πλανώμενοι. Ἄλλ' ἡμᾶς οὐδὲν τι (61) πείσει
 τούτων, οὐδὲ χωρήσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 οἱ αἰρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλώσι· Χριστιανοὶ γὰρ
 ἴσμεν, καὶ οὐχὶ Ἀρειανοί. Εἴθε δὲ μηδὲ οἱ ταῦτα
 γράψαντες ἐφρόνουν τὰ Ἀρείου! Ναί, ἀδελφοί, τοι-
 αύτης παρόρσης χρεῖα νῦν· ὅ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα
 δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐπὶ ἐλευθερίᾳ κέκλη-
 κεν ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ ἔστιν ἀληθῶς αἰσχρὸν, καὶ
 λίαν αἰσχρὸν (62), ἐὰν ᾖν παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν
 ἀποστόλων ἔσχομεν πίστιν, ταύτην διὰ Ἀρείου ἢ τοὺς C
 ἐκ Ἀρείου φρονούντας καὶ προσθεύοντας ἀπολέσω-
 μεν. Ἦδη μὲν οὖν πλείστοι καὶ τῶν μερῶν τούτων,
 μαθόντες τὴν τῶν γραφόντων πανουργίαν, ἔτοιμοι
 μέχρις αἵματός εἰσιν ἀντικαταστήναι πρὸς τὰς ἐκε-
 νων μεθοδείας, ἀκούοντες μάλιστα περὶ τῆς (63)
 ὁμῶν στερόβότητος· ἑπειδὴ δὲ ἀφ' ὁμῶν ἐξήχρηται ὁ
 κατὰ τῆς αἰρέσεως ἔλεγχος, καὶ ὡς ἄριστος ἐκ τῶν φω-
 λεῶν ἡ αἰρέσις ἀποκεκάλυπται· παρ' ὁμῶν τετήρη-
 ται (64) τὸ παιδίον, ὅπερ Ἡρώδης ἀνελεῖν ἐξήτει,
 καὶ ζῆ ἐν ὁμῶν ἢ ἀλήθεια, καὶ ὑγιαίνει παρ' ὁμῶν (65)
 ἢ πίστις.

⁵⁵ I Tim. iv, 1. ⁵⁶ II Tim. iii, 12, 13. ⁵⁹ Rom. viii, 15. ⁶¹ Galat. v, 13.

(55) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1. αὐτοί. Ibid. Je- D
 suit., τῆς τότε ἀσεβείας, etc.

(56) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. At editi et
 alii, ὄρθην φρόνημα. Mox Seguer. Jesuit. Taur. Colb.,
 μήποτε τῇ περιβολῇ. Basilii. Anglic. Gobler. Felckm.
 1 habent item τῇ περιβολῇ. Editi et alii, μήπως τῇ
 παραβολῇ.

(57) Sic Seguer. Jesuit. Taur. Gobler. et Felckm.
 1. At editi et alii, αὐτούς. Ibid. Gobler. et Felckm.
 1 omittunt, καὶ εὐθηνουμένους.

(58) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis et
 aliis deest τῇ.

(59) Seguer., καὶ ὁμᾶς. Jes. Fr. 1, Colb. Taur.,
 ὡστε καὶ ἡμᾶς.

(60) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, Jesuit. Colb.
 et Taur. Editi vero et alii τῆς ὑγιῶς. Seguer. ha-
 b. 1, ἀπὸ τῆς ὑγιαίνουσας. Mox Seguer. Jesuit. Tau-
 rin. Fr. 1, πλάνους καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων.

(61) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis

A que surculos hæresis rejecissent. Hi sunt enim di-
 scipuli et consortes cum impietatis tum poenæ Arii :
 ac proinde cum illos non repellant , omnibus est
 perspicuum recte eos non sentire , etiamsi sexcen-
 ties scripserint. Quocirca vigilandum est ne qua
 fraus in litterarum ornatu delitescat , et aliquos a
 pia fide abducant. Quod si prospera se uti fortuna
 videntes , Arii opiniones scriptis defendere ausi
 fuerint , nihil jam amplius restat quam ut multa
 cum libertate agamus , memores prædictionum Apo-
 stoli quas ob hujusmodi hæreses litteris , præmo-
 nendi causa , mandavit. Nobis ergo hæc convenit
 respondere : Scimus scriptum esse : *In extrema
 temporibus discedent quidam a sana fide , attenden-
 tes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum veri-
 tatem refugientium* ⁵⁵ ; et : *Quicumque pie volunt vi-
 vere in Christo , persecutionem patientur. Mali autem
 homines et seductores proficient in pejus , errantes
 et in errorem inducentes* ⁵⁶ . Verum nihil horum nos
 allicere poterit , vel separare a charitate Christi ,
 licet mortem ipsam nobis hæretici munitur :
 nam Christiani , non Ariani sumus. Utinam autem
 qui ista scripserunt , cum Ario non sentirent. Ita
 sane est , fratres : hujusmodi libertate nunc maxi-
 me opus est. Non enim accepimus spiritum servitu-
 tis iterum ad timorem ⁵⁹ : sed in libertatem voca-
 vit nos Deus ⁶¹ : vereque turpe est , et valde turpe , si
 fidem quam a Salvatore per apostolos accepimus ,
 propter Arium aut Arianos Ariique fautores amitta-
 mus. Hinc jam complures harumce regionum ho-
 mines , audita scribentium astutia , parati sunt illo-
 rum artificii usque ad sanguinem resistere , præ-
 sertim postquam de vestra animi firmitate certio-
 res sunt facti. Porro quandoquidem hæresis confu-
 tationem ipsi divulgastis , eamque , tanquam serpen-
 tem , e latebris eduxistis : certe infantem , quem oc-
 cidendum quærebat Herodes , conservastis , vi-
 vitusque in vobis veritas , et apud vos sana perstat
 fides.

vero et aliis deest τι. Paulo post Seguer. Gobler.
 Fel. 1. Colb. Jes. Fr. 1 et Taur., καὶ οἱ αἰρετικοὶ
 θάνατον ἡμῖν ἀπειλώσι, et in margine Anglic., γρ.
 καὶ οἱ αἰρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλώσι. Editi et alii,
 καὶ θάνατόν τις ἀπειλήσῃ. Mox Seguer. Jes. Colb.
 et Taur., καὶ οὐκ Ἀρειανοί. Paulo post, pro Ναί,
 Colb. habet Καί.

(62) Sic Seguer. Jesuit. et Taur. At in editis et
 aliis omittitur, καὶ λίαν αἰσχρὸν.

(63) Fr. 1 et Taur., μάλιστα τὰ περὶ τῆς, etc.
 Mox iidem et Jesuit. cum Colb., ἐφ' ὁμῶν ἐξ-
 ἤχρηται.

(64) Fr. 1, Colb. Taur., παρ' ὁμῶν τετήρηται.

(65) Sic Seguer. Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur. At
 Gobl. et Felckm. 1 παρ' ὁμῶν. Editi et alii, ἐν
 ὁμῶν. Mox Seguer. ἔχοντες μετὰ χεῖρα. Jesuit. Fr.
 1 et Taur., ἔχοντες ἐν διανοίᾳ τὴν παρὰ τῶν πατέ-
 ρων πίστιν.

21. Quamobrem vos oro, ut Nicænam fidem a Patribus editam præ manibus habentes, eamque summa animi alacritate et fortitudine ac constanti in Dominum fiducia propugnantes, omnibus exemplar efficiamini, cunctisque ostendatis nunc pro veritate adversus hæresim esse certandum, 231 variasque artes inimici esse. Nec enim solum ihus aris idolorum non offerre, martyres efficit: verum etiam fidem non negare, illustre est conscientie martyrium. Nec ii tantum qui idola adoravere, ut alieni sunt condemnati, sed etiam qui veritatem prodidere. Hinc Judas ab apostolica dejectus dignitate est, non quod sacrificavit sed quod proditor fuit. Hymenæus quoque et Alexander a Christo defecere non ad idola abeundo, sed facti in fide naufragio⁶⁶. Similiter Abraham patriarcha, tamen si non occisus, coronatus tamen est, quia Deo fidelis fuit. Alii item sancti viri, de quibus Paulus loquitur, Gedeon nimirum, Barac, Samson, Jephthe, David et Samuel⁶⁷, cæterique, non sanguine effuso mortem obierunt, sed per fidem iusti sunt effecti, atque ad hoc usque tempus admirationem movent, quod pro sua in Dominum pietate mortem subire fuerint parati. Si vero id etiam liceat addere quod nostro tempore accidit, nostis quo pacto hæcæ memoriæ Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim certaverit, quotque a ictationes quantosque labores, quamvis senex, toleraverit, quibus perfunctus, in extrema senectute appositus est et ipse ad patres suos. Quot item alii, sese eidem impietati opposentes, quam valde laboravere, qui quidem suæ confessionis glorificationem in Christo habent. Nos igitur similiter, quandoquidem de summa rerum nostrarum agitur, fidesque nunc vel neganda proponitur vel servanda, hoc sinu animo et voluntate, ut quæ accepimus custodiamus, eorumque veluti monumentum fidem Nicææ scriptam teneamus: ita ut repudiatis novitatibus, doceamus populos, ne spiritibus erroris attentos se præbeant, sed ut ab Arianorum impietate et a societate quam cum illis inierunt Meletiani, omnino declinent.

⁶⁶ I Tim. 1, 20. ⁶⁷ Hebr. xi, 32 seqq.

(66) Sic omnes mss. si Felckm. 2 excipias. In quo ut et in editis hæc desunt, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ. Eadem legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Seguer. et Anglic., τύπος γένεσθε. Jesuit. et Taur., τύπος γίνεσθε. Colb., τύποι γίνεσθε. Fr. 1, τύπος γίνεσθαι. Editi et alii, τύπος γενέσθαι.

(67) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, τοῦ διαβόλου.

(68) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., κλίνοντες, et mox (Seguer. excepto) προδιδόντες. Colb. ibid. pro μένον, habet μόνοι.

(69) Jesuit. Colbert. et Taurin., καὶ Ὑμέναιος μὲν καὶ, etc.

(70) Πάλιν τε abest a Gobler. et Felckm. 1, qui mox iidem, Βαράκ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, omissis intermediis.

(71) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taur. Gobler. et Felckm. 4. At editi et alii, ἐφ' ἡμῶν. Mox Seguer., ὁ μακάριος.

21. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ. ἔχοντες μετὰ χεῖρας τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων γραφεῖσαν πίστιν, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ (66), καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον πεποιθήσει, τύπος γένεσθε τοῖς πανταχοῦ, δεικνύντες ἀγῶνα προκεῖσθαι νῦν πρὸς τὴν αἵρσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ποικίλας εἶναι τοῦ ἐχθροῦ (67) τὰς μεθεδείας. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μὴ θῆσθαι λίβανον δεικνύσι μάρτυρας· ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἀρνῆσθαι τὴν πίστιν, ποιεῖ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως λαμπρόν. Καὶ οὐχ οἱ κλίναντες (68) εἰς εἰδῶλα μόνον κατεκρίθησαν ὡς ἀλλότριαι, ἀλλὰ καὶ οἱ προδεδωκότες τὴν ἀλήθειαν. Ἰούδας γοῦν οὐ θύσας ἀπεβλήθη τῆς ἀποστολικῆς τιμῆς, ἀλλὰ προδότης γενόμενος. Καὶ Ὑμέναιος δὲ καὶ (69) Ἀλέξανδρος οὐκ εἰς εἰδῶλα τραπέντες ἀπεπήδησαν, ἀλλ' ὅτι περὶ τὴν πίστιν ἐναύαγησαν. Πάλιν (70) τε Ἀβραάμ, ὁ πατριάρχης οὐκ ἀναίρεθεις ἐσταφανώθη, ἀλλ' ὅτι περὶ τὸ γεγονός τῷ Θεῷ. Οἱ τε ἄλλοι ἅγιοι, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησι, Γεδεών, Βαράκ, Σαμψών, Ἰεφθαῆ, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, οὐχ αἵματος ἐκχυθέντος, ἐτελειώθησαν, ἀλλὰ ἔξ· πίστει· ἐδικαιώθησαν, καὶ μέχρι νῦν θαυμάζονται, ὅτι καὶ θάνατον ὑπομένειν ἤσαν ἔτοιμοι διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον εὐσέβειαν. Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι καὶ τὸ γενόμενον ἐφ' ἡμῖν (71), οἶδα πῶς ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος μέχρι θανάτου κατὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης ἠγωνίσαστο, καὶ ὅσας θλίψεις καὶ πηλικούς πόνους, καίτοι γέροντων, ὑπομείνας (72), ἐν τῇ προσουτικῇ ἠλικίᾳ προσετέθη καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ. Πόσοι δὲ καὶ ἄλλοι πόσους (73) καμάτων ἐσχῆκασιν, κατὰ τῆς ἀσεβείας ταύτης διδάσκοντες, καὶ τὸ καύχημα τῆς ὁμολογίας ἔχουσιν ἐν Χριστῷ. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς (74), ὡς τοῦ περὶ παντὸς ὄντος ἡμῖν ἀγῶνος, καὶ προκειμένου νῦν ἢ ἀρνῆσθαι ἢ τηρῆσαι τὴν πίστιν, σπουδὴν ταύτην καὶ πρόθεσιν ἔχωμεν (75), ἃ μὲν παρελθόμεν φυλάττειν, ἔχοντες πρὸς ὑπόμνησιν τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσαν πίστιν· τὰς δὲ καινοτομίας ἀποστρέφασθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς λαοὺς μὴ προσέχειν πνεύμασι πλάνης (76), ἀλλὰ παντελῶς ἐκκλίνειν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ τῆς τῶν Μελετιανῶν πρὸς αὐτοὺς συνωμοσίας.

(72) Sic Seguer. Colbert. Fr. 1, Jesuit. et Taurin. Editi vero et alii, πόνους ὑπέμεινε, καίτοι γέροντων, καὶ ὑπομείνας, etc. Ibid. Seguer. pro πηλικούς, habet τηλικούτους. Item ibid. Jesuit. Colb. Fr. 1, Taur. αὐτοῦ omittunt post πατέρας.

(73) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Felckm. 1 et 5. At editio Commel., Πόσοι δὲ ἄλλοι καὶ πόσους.

(74) Καὶ ἡμεῖς deest in Taurin. Colbert. et Jesuit. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. et Fr. 1, ὄντος ἡμῖν, Colbert. mendose, οὗτος ἡμῖν. Editi et alii ἡμῖν omittunt. Idem ibid. Jesuit. Colbert. et Taurin., οὐκ ἀρνῆσθαι ἢ τηρῆσαι, etc.

(75) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. et Fr. 1, ut et emendatum est in Taurinensi. Editio vero Commel., ἔχωμεν.

(76) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin., πλάνους. Mox iidem (Seguer. excepto), ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν. Editi et alii, ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν.

22. Ὅρατε γὰρ, ὡς τὸ πρότερον μαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς, νῦν, ὡς Ἡρώδης καὶ Πόντιος, συνεφώνησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημίαν· ἐφ' ᾧ καὶ μισήσειεν ἂν τις αὐτοὺς δικαίως, ὅτι πῶν μὲν ἰδίων χάριν ἀπεχθάνοντο (77) πρὸς ἀλλήλους, εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχθραν καὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀσέβειαν φίλοι γεγονάσι καὶ ἀλλήλους ἐξιοῦνται, πάντα τε παρὰ γνώμην (78) πάσχειν ὑπομένουσι, διὰ τὴν ἰδίαν ἕκαστος τῆς προθέσεως ἦδονῆν· Μαλιτιανοὶ μὲν διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν μανίαν (79) τῆς φιλαργυρίας, Ἀρειομανῖται δὲ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν, ἔν τῇ τοιαύτῃ συνωμοσίᾳ καὶ (80) τὴν ἰδίαν ἀλλήλοις κακόνοιαν προσκιχρᾶν δύνωνται, καὶ αὐτοὶ μὲν (81) τὴν ἀσέβειαν τούτων ὑποκρίνονται, οἳτοι δὲ τῇ πονηρίᾳ συντρέχωσιν ἐκείνων τῇ κακίᾳ, καὶ λοιπὸν κοινῇ τὰ ἴδια ἑαυτῶν πονηρεύματα, ὡσπερ τὸ τῆς Βαβυλῶνος (82) ποτήριον κεράσαντες, ἐπιβουλεύσωσι τοῖς εὐσεβοῦσιν ὀρθῶς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἦν μὲν οὖν ἡ πονηρία καὶ ἡ συκοφαντία (83) τῶν Μελιτιανῶν καὶ πρὸ τούτων πᾶσι φανερά· ἦν δὲ καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ θεομάχος ἄρσις τῶν Ἀρειανῶν πάλαι πανταχοῦ καὶ πᾶσιν ἐκδηλος. Οὐ γὰρ ὀλίγος ἐστὶν ὁ χρόνος· ἀλλ' οἱ μὲν πρὸ πενήτην καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γεγονάσιν· οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα (84) καὶ ἕξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἰρετικοὶ, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Ἐξ ὧν δὲ νῦν (85) ἔβρασαν, δέδεικται λοιπὸν καὶ τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι φανερώς, ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ πάντων τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβουλήν πεποιθήσασιν, ἢ διὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν (86) τῆς ἀσεβείας ἄρσιν. Ἴδού γὰρ τὸ πάλαι σπουδαζόμενον τοῖς περὶ Εὐσέβιον γέγονε νῦν· καὶ ἀφ' ἡμῶν μὲν ἀρπασθῆναι πεποιθήσασιν τὰς ἐκκλησίας, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὴ κοινωνοῦντας αὐτοῖς ἐξώρισαν, ὡς ἠόλησαν, καὶ τοὺς λαοὺς

⁸⁴ Apocal. xviii, 6.

(77) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colb. Alii autem et editi, ἀπεχθάνονται. Mox Seguer., εἰς τὸν Κύριον. Jesuit. Colbert. et Taurin., εἰς τὸν Θεόν. Editi, εἰς Θεόν.

(78) Gohl. et Fel. 1, περὶ γνώμην. Mox ἰδίαν abest a Jes. Fr. 1, Colb. et Taur. Ibid. Seguer., ἕκαστος. Editi et alii, ἐκάστου. Basilii. ibid. Μελιτιανῶν.

(79) Taur. Colb. et Jesuit., τὴν μανίαν. Editi et alii μανίαν. Item et Seguer., τῆς φιλαργυρίας. Fr. 1, Gohl. et Fel. 1, μανίας τῆς φιλαργυρίας. Sic item Fel. 5, τῆς omissionis. Editi aliique, καὶ μανίαν ταῖς φιλαργυρίαις.

(80) Sic Seguer. Gohl. et Fel. 1. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taurin., κακόνοιαν. At editi, κοινωνίαν. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taur., προκίχρᾶν. Gohl. et Fel. 1 ibid., δύνωνται. In Colbert. desunt ἔν τῇ τοιαύτῃ, etc., ad τὴν ἀσέβειαν τούτων incursive.

(81) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Gobler. et Fel. 1, οἳτοι μὲν, etc. Ibid. Seguer., ὑποκρίνονται, et mox, συντρέχωσιν.

(82) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 1, et Taurin. At editi et alii, Βαβυλωνίας. Mox ἐπιβουλεύσωσι legitur in mss. præterquam in Jesuit. et Taurin. qui habent, ἐπιβουλεύουσι. Editi, ἐπιβουλεύωσι.

22. Quæso enim, perspirite, ut ille, qui inter se antea pugnabant, nunc, ut olim Herodes et Pontius, contra Dominum nostrum Jesum Christum consensere: quam certe ob causam meritissimo sunt odio habendi, quippe qui, cum de propriis commodis agitur, inimicitias secum gerant; cum autem est contra veritatem dimicandum, et impietas adversus Deum fovenda, amici flant, seseque invicem comiter tractent, et quidvis præter mentem facile ferant, voluptate scilicet illecti, quam ex suo quique sine consequendo percepturos sperant. Nam Meletiani quidem præsidendi cupiditate et insana avaritia ducuntur: Arianos autem sua sola impellit impietas. Hinc sit ut in hujusmodi conjuratione suam mutuo sibi commodare possint improbitatem; ita ut Meletiani quidem Arianorum simulent impietatem, Ariani vero Meletianorum pravitatem nequitia tutentur; ac denique propria sua simul flagitia, veluti Babylonis poculum, commiscantes, iis parent insidias, qui Dominum nostrum Jesum Christum vera pietate colunt. Erat quidem jam antea omnibus nota perversitas et calumnia Meletianorum: jam diu quoque ubique cunctis manifesta est impietas Deoque infensa Arianorum hæresis. Nec enim parum temporis intercessit, a quo sumpsere exordium: sed Meletiani ante quinquaginta quinque annos facti sunt schismatici; et Ariani ante triginta sex annos hæretici sunt declarati, iidemque sunt ab Ecclesia, totius generalis synodi judicio, rejecti. Ex his autem quæ modo egerunt, etiam ipsis, qui illos aperte fovere videntur, perspicuum jam est eos nullam aliam ob causam nobis omnibusque orthodoxis episcopis tendendis ab initio insidias, quam ut impiam suam hæresim defenderent. Ecce enim nunc tandem factum est, quod olim Eusebiani sunt moliti: nobis ecclesias tolli cu-

(83) Seguer. Jesuit. Taurin., καὶ ἡ συκοφαντία. In editis ἡ deest. Ibid. Basilii. Μελιτιανῶν. Seguer. ibid., καὶ πρὸ τούτου· et mox, καὶ ἡ θεομάχος. Paulo post Seguer. Gobler. et Fel. 1, πανταχοῦ πᾶσιν ἐκδηλος. Ibid. Seguer., ἐστὶν ὁ χρόνος. Editi et alii, ἐστὶ χρόνος.

(84) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Anglic. Gobler. Fel. 1 et ita legit Nannius. At Fel. 5, οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἰρετικοὶ ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est, Ariani vero ante sex et triginta annos declarati sunt hæretici ex judicio totius œcumenicæ synodi. Edit. Commel., οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Sic etiam videtur legisse Omnibonus, qui hunc locum ita vertit: *Hi vero sex ante annos et triginta pronuntiat, judicio totius universalis synodi.* Vide admonitionem.

(85) Seguer., Ἐξ ὧν δὲ καὶ νῦν. Mox Gobler. et Fel. 1, τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. τοῖς δοκοῦσιν ἀποπροσποιεῖσθαι. Editio Commel., αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Fel. 5, αὐτῶν προποιεῖσθαι.

(86) Seguer., ἡ αὐτῶν. Gobler. et Felckman. 1, αὐτῶν.

rarunt; episcopos et presbyteros, qui cum ipsis non communicant, in exsilium pro suo arbitrato miserunt; populos, qui ab illis fugiunt, oeclesiis excluderunt, easque tradiderunt Arianis, qui a tanto tempore fuerunt condemnati; ut scilicet Meletianorum simulatione cum ipsis conspirante, illic secure possint suae impietatis verba evomere, atque Antichristo, qui hanc in illis seminavit haeresim, viam erroris, ut quidem sperant, praeparare.

23. Haec itaque illi dormitantes inaniter cogitant. Nos enim non dubitamus quin benignus imperator, re audita, illorum impietates sit prohibiturus; ac proinde non diu illi perstabunt, sed, ut scriptum est⁸⁸, corda impiorum cito deficient. Nos autem divinarum, ut scriptum est⁸⁹, Scripturarum induti sermonibus, illis non secus ac apostatis qui furorem in domo Domini collocare cupiunt, resistamus, nec pertimescamus corporis mortem, neque vias eorum aemulemur: sed potius pra omnibus valeat veritas. Enimvero nos quoque tunc ab Eusebianis, ut nemo vestrum ignorat, rogati ut vel cum eis impietatem simulate amplecteremur, vel ab ipsis insidias exspectaremus, illis nolimus assentiri, sed potius elegimus ab ipsis vexari quam Judam imitari. Utique praestitere quod fuerant minati, Jezabelemque imitati⁹⁰, sibi paravere Meletianos, quorum fraude uterentur: non ignari scilicet quonam modo illi sese adversus beatum Petrum martyrem, deindeque adversus magnum Achillam, ac denique adversus felicis recordationis Alexandrum gesserint, ut etiam hoc pacto adversum nos, uti meditati sunt, hi quidem quidquid 233 ipsis suggestum fuerit, fingant, illi vero ansam inde arripiant nos persequendi atque ad necem quaerendi. Hoc enim est quod siliunt, neque haec tenens voluntatem abjecerunt nostrum effundendi sanguinem. Verum haec ego minime curo; si quidem exploratum persuasumque mihi est, quod tolerantibus dabitur merces a Salvatore, vosque, ut patres, sustinendo, facti plebi exemplum, eversa-

⁸⁸ Prov. x, 20. ⁸⁹ IV Reg. xvii, 9 juxta LXX. ⁹⁰

(87) Taurin. Fr. 4, Colbert., αὐτοὺς ἐξημίωσαν καὶ ἐξέκλεισαν. Mox Fel. 5, πρὸ τοσοῦτων χρόνων.

(88) Basili., Μελετιανῶν. Paulo post Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Gobl. Fel. 4, ἀσεβείας αὐτῶν. Editi, αὐτῶν ἀσεβείας.

(89) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Fr. 4, Gobl. Editi vero et alii, ἀπωλείας. Mox Seguer., τοιαῦτα προστάξαντες. Jesuit. Taurin. Fr. 4, Colbert., τοιαῦτα προστάξαντες.

(90) Jesuit. Fr. 4, Taurin. Colb. οὐ γὰρ χρόνισουσιν. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Gobl. Fel. 4, καρδία τῶν ἀσεβῶν. Editi et alii, καρδία ἀσεβῶν.

(91) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 4, Colbert. Taurin. At Basili. Anglic. et Fel. 5, τότε ὑπὸ τῶν περὶ, etc. Editi τότε τῶν περὶ, etc. Mox Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 4, Colbert. Gobl. et Fel. 4, σὺν αὐτοῖς. Editi et alii, παρ' αὐτοῖς.

(92) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. At in editis deest παρ' αὐτῶν. Fel. notat in mss. Anglic. Gobl. Fr. 4, et Fel. 4, legi, προσδοχὰ παρ' αὐτῶν, οὐκ ἠθελήσαμεν.

(93) Seguer. Taurin. Colb., ἢ τὸν Ἰούδα μιμησασθαι τρόπον.

ἀποστρεφόμενους αὐτοὺς ἐξέκλεισαν (87) τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τοῖς πρὸ τοσοῦτου χρόνου καταγνωσθεῖσι παραδεδόκασιν αὐτάς, ἵνα, συνούσης αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν Μελετιανῶν (88) ὑποκρίσεως, ἐκ' ἀδείας ἔχωσιν ἐν αὐταῖς τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀποπτύειν ῥήματα, καὶ προκατασκευάζειν, ὡς γε νομιζοῦσι, τῷ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ἐπισπείραντι τῷ Ἀντιχριστῷ, τὴν τῆς ἀπάτης (89) ὁδόν.

23. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοσαῦτα νυστάζοντες φανταζέσθωσαν μάτην· οὐδαμὲν γὰρ, ὅτι καὶ ὁ φιλόδημος βασιλεὺς, ἀκούσας, κωλύσει τὰς πονηρίας αὐτῶν καὶ οὐ χρόνισουσιν (90), ἀλλὰ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καρδία τῶν ἀσεβῶν ταχέως ἐκλείψουσιν· ἡμεῖς δὲ ὡς πρὸς ἀποστάτας καὶ θέλοντας μανίαν ἐν οἴκῳ Κυρίου καταπῆξαι, ἡμφιεσμένοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τοῖς λόγοις τῶν θείων Γραφῶν, ἀντικαταστῶμεν, καὶ μήτε θάνατον πωματικὸν φοβηθῶμεν, μήτε τὰς τούτων ἑδῶς ζηλώσωμεν· ἀλλὰ πάντων μᾶλλον προκρινέσθω τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴδατε πάντες, ἀξιούμενοι τότε παρὰ τῶν περὶ (91) Εὐσέβιον, ἢ ὑποκρίνασθαι σὺν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν, ἢ προσδοχᾶν ἐπιβουλήν παρ' αὐτῶν (92), οὐκ ἠθελήσαμεν αὐτοῖς συγκαταθέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον εἰλόμεθα διώκεσθαι παρ' αὐτῶν, ἢ τὸν τοῦ Ἰούδα μιμησασθαι τρόπον (93). (94) Ἀμείλι πεποιθήκασιν ὅπερ ἠπειλήσαν (95), καὶ μιμησάμενοι τὴν Ἰεζάβελ, ἐγκαθέτους ἐπαυτοῖς τοὺς Μελετιανούς (96) κατασκευάσαν· εἰδότες πῶς κατὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ μάρτυρος, καὶ μετ' αὐτὸν τοῦ μεγάλου Ἀχιλλᾶ, εἶτα κατὰ τοῦ μακαρίου (97) Ἀλεξάνδρου γεγονάσιν, ἴν' οὕτως καὶ καθ' ἡμῶν, ὡσπερ τοῦτο μελετήσαντες, ὑποκρινῶνται μὲν οὕτοι ὅπερ ἀν' αὐτοῖς ὑποβλήθῃ (98), ἐκεῖνοι δὲ πρόσφασι λάβωσι διώξεις καὶ ζητεῖν ἡμᾶς ἀποκτείνει. Τοῦτο γὰρ διψῶσι, καὶ οὐ παύονται γε (99) μέχρι νῦν τὸ αἷμα ἡμῶν θέλοντες ἐκχέειν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμία μοι φροντίς· οἶδα γὰρ καὶ πέπεισμαι ὅτι τοῖς ὑπομένουσιν ἔσται μισθὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι καὶ ἡμεῖς (1) ὑπομεινάντες, ὡς οἱ πατέρες, III Reg. xxi, 7.

(94) Vide Apologiam contra Arianos num. 59.

(95) Sic Segner. Jesuit. Taurin. Colb. et editio Commel. ut et vertit Omnibonus hoc modo: *Ei fecerunt profecto quemadmodum minati sunt*. Gobl. et Fel. 4, ἠθέλησαν καὶ ἠπειλήσαν, ut etiam legit Nannius.

(96) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Taurin. Editi vero, αὐτοὺς Μελετιανούς, etc. Mox Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 4, Taurin., μακαρίου Πέτρου. Colbert. et Taurin., ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος. Mox Taurin. et Fr. 4 et Colbert., Ἀχιλλᾶ.

(97) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 4, Colbert. Taurin. et Gobl. Fel. 4 et 5. At editi et alii, μακαρίου. Mox Seguer. Taur. et Colbert. Jesuit., ἴν' οὕτως, καὶ. In aliis καὶ deest. Colb. ibid., μεθ' ἡμῶν.

(98) Seguerian. Gobl. et Felckman. 4, ὑπεβλήθη.

(99) Sic Seguer. Fr. 4, Jesuit. Colbert. Taurin. In aliis et editis particula γε deest. Paulo post μοι ante φροντίς abest a Seguer.

(1) Colbert. Jesuit. Taurin., καὶ ὅτι ἡμεῖς. Mox Seguerian., τύπος γινόμενος.

τύποι γενόμενοι τοῖς λαοῖς, καὶ ἀνατρέποντες τὴν ξένην καὶ ἄλλοτριαν (2) ταύτην ἐπίνοιαν τῶν ἀσεβῶν, ἔχετε μὲν τὸ καύχημα, λέγοντες· Τὴν πίστιν τετήρηχαμεν· ἀπολήψεσθε δὲ τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγελάτο ὁ Θεός (3) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Γένοιτο δὲ κάμῃ μεθ' ὑμῶν τὰς ἐπαγγελίας κληρονομήσαι, τὰς μὴ μόνον τῷ Παύλῳ βηθείσας, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπητοῖς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου (4), καὶ Σωτήρος, καὶ Θεοῦ, καὶ παμβασιλείως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας (5) αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A hujusmodi externa et aliena impiorum astutia, jure gloriari poteritis, dicentes : Fidem servavimus²⁰; ac postremo vitæ coronam, quam Deus se diligentibus promisit²⁰, estis recepturi. Utinam vero ego quoque vobiscum hæres siam promissionum, quæ non solum Paulo dictæ sunt, sed etiam omnibus qui adventum Domini et Salvatoris, et Dei, summique nostrum imperatoris Jesu Christi dilexere, per quem Patri gloria et imperium in Spiritu sancto nunc et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

²⁰ II Timoth. iv, 7. ²⁰ Jac. i, 12.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. At editi, ἀλλότριον.

(3) Ὁ Θεός deest in Segnerian. Jesuit. Taurin. Colbert. Paulo post κληρονομήσαι abest ab iisdem et Gobler. et Fel. 1. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. Gobler. et Fel. 1, τῷ Παύλῳ. Editi et alii articulum τῷ omittunt. Ibid. Seguerian. Jesuit. Colbert. Taurin., τηρηθείσας.

(4) Colbert. et Taurin., αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

(5) Sic Seguer. At Colbert., νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας, etc. Taurin. Jesuit. Fr. 1, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, etc. Editi ἐν Πνεύματι ἁγίῳ εἰς τοὺς σύμπαντας, etc. Seguer. in fine addit, τέλος τοῦ κατ' Ἀρειανῶν α' λόγου. Colbert., τοῦ τρίτου λόγου τέλος.

IN APOLOGIAM SEQUEMTEM MONITUM.

I. *Apologia ad imperatorem Constantium, si rim argumentorum spectes, validissima : si salem et leporem, elegantissima : si rerum varietatem, jucundissima censenda est, atque inter præcipua Athanasii opera jure computanda. Nam quod eam esset coram Constantio recitaturus Athanasius, ut liquet ex multis ejus locis, elaboravit illam accuratius. Intercluso tamen Arianorum insidiis omni ad Constantium aditu, haud licuit Athanasio sæpius iter instituenti, imperatorem convenire, ut testatur ipse sub finem hujus Apologiæ. Quare ad ipsum Constantium missa, an ad eum usque pervenerit, vel ab Arianis intercepta sit, ignoratur. Porro eam postrema Constantii ineunte persecutione, paulo post fugam Athanasii, perscriptam esse, certissimum est : ideoque ad annum 356 eam haud dubitanter referimus. Prior autem ejus pars ante Paschale ejusdem anni festum scripta est, ut liquet ex ipsis Athanasii verbis, posterior post eam solemnitate.*

II. *Eam vero conscripsit Athanasius ut varias Arianorum calumnias, ad Constantium ab Arianis delatas, depelleret. Implacabiles namque illi Athanasii adversarii, has confinxerant criminationes. 1° Quod Athanasius Constantem imperatorem in Constantium fratrem suum concitasset ; 2° quod Magnentio tyranno cui, niebant, addictissimus erat, litteras misisset ; 3° quod in ecclesia, Κυριακόν, seu Dominicum dicta, conventus egisset, ædificio nondum completo, necdum celebrata ejusdem templi dedicatione ; 4° quod concessa a Constantio se adeundi facultate, obsecutus non esset, atque Alexandria secedere renuisset. Has omnes calumnias validissime propulsat Athanasius, oculatis sæpe testibus in innocentiae testimonium adductis, ut nulla superesset insectorum criminum suspicio.*

III. *Abstinemus porro cum in hac monitione, tum in notis, a gravibus implicatisque questionibus, quæ Athanasii gesta chronologiamque spectant : commodius quippe ea in Athanasii Vita indagantur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΝ
 ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

S. P. N. ATHANASII
 ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
 AD IMPERATOREM CONSTANTIIUM APOLOGIA.

234 1. Cum probe norim te a multis jam annis Christianum, et ab abavis usque tuis religiosum esse, meam alacri animo jam propugno causam. Atque ideo beati Pauli verbis orsus sum⁶⁶, ut eo apud te utar intercessore. Scio quippe, religiosissime Auguste, illum veritatis esse præconem, te illius prædicantis studiosum auditorem. Quod spectat autem cum res ecclesiasticas, tum in me conflam conspirationem, sat per se sunt tot tantorumque episcoporum scripta, ad ea tuæ pietati declaranda: ipsa quoque Ursacii et Valentis pœnitentia sufficit, ut notum sit omnibus, nullam veram esse eorum in nos criminationem. Quod enim aliorum testimonium horum rescripto conferri queat? Mentiti sumus, aiunt, conflavimus, et omnia, quæ sunt contra Athanasium delata, meræ sunt calumniæ. At ecce novam his licet evidentissimis argumentis accessionem (si modo illud etiam eliscere digneris), præsentibus scilicet nobis, nihil probasse accusatores adversus Macarium presbyterum; absentibus, arbitrio suo rein gessisse. Cujusmodi acta minime valere, primo di-

1. Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε Χριστιανὸν, καὶ ἐκ προ- γόνων φιλόθεον ἐπιστάμενος, εὐθύμως τὰ περὶ ἐμαυ- τοῦ νῦν ἀπολογουμαι· τοῖς γὰρ τοῦ μακαρίου Παύλου λόγοις χρώμενος, αὐτὸν σοι πρεσβευτὴν ὑπὲρ ἐμαυ- τοῦ ποιῶμαι· εἰδὼς αὐτὸν μὲν κήρυκα τῆς ἀληθείας, σὲ δὲ τῶν αὐτοῦ ῥημάτων φιλήκοον, θεοφιλέστατε Αὐ- γουστε. Περὶ μὲν οὖν (6) τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης συσκευῆς, αὐτάρκη τὰ γραφέν- τα παρὰ τῶν τοσοῦτων ἐπισκόπων μαρτυρῆσαι τῇ σῇ εὐλαθείᾳ· ἱκανὰ καὶ τὰ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι μηδὲν ὧν ἐπέστησαν καθ' ἡμῶν εἶχεν ἀληθές. Τί γὰρ τοσοῦτον ἄλλοι δύ- νανται μαρτυρεῖν, ὅσον οὗτοι γράφοντες εἰρήκασιν; (7) Ἐψευδάμεθα, ἐπλασάμεθα, καὶ πάντα τὰ κατὰ Ἀθανασίου συκοφαντίας γέμει. Προσθήκη δὲ πρὸς φανεράν ἀπόδειξιν, εἰ καταξιώσεως μαθεῖν, ὅτι, παρόντων μὲν ἡμῶν, οὐδὲν ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦν- τες κατὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου· ἀπόντων δὲ ἡμῶν, κατὰ μόνας ἔπραξαν ἄπερ ἠθέλησαν. Τὰ δὲ τοιαῦτα προηγουμένως μὲν ὁ θεὸς νόμος, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι νόμοι (8) μηδεμίαν ἔχειν δύναμιν

⁶⁶ Act. xxvi, 2.

(6) Οὖν deest in editis. In Reg. vero et Basil. habetur.

(7) Hæc verba quæ ab Ursacio et Valente scripto tradita referuntur, non habentur in eorum litteris quas pœnitentia ducti Julio Romano, et Athanasio misere: videntur autem hæc ipsa verba ex eorumdem libello in concilio Mediolanensi anni 349 tradito, desumpta: qui libellus nusquam exstat. Vide in *Apol. contra Arianos*, num. 58.

(8) Οἱ ἡμέτεροι νόμοι. Hujusmodi lex habetur in *Constitutionibus apostolicis* lib. ii, c. 51, cuius titulus sic habet: Ὅτι οὐ χρὴ μονομερεῖς τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι, dehinc ita incipitur: Ἐπομεν δὲ, ὅτι τὰς κρίσεις οὐ δικαίον μονομερεῖς ποιεῖσθαι. Qui locus

haud recte ab interprete intellectus, ita vertitur ibi, Coteler. *PP. primi sæculi*, p. 197: *Quod non oporteat in iudicando uni parti favere: cum vertendum sit: quod non oporteat altera absente parte iudicia reddi.* Exordium autem capituli ita interpretatur idem: *Diximus jam, æquum non esse, ut ea iudicia exerceantur in quibus altera pars iudicem occupat.* At hæc est sententia: *Diximus autem, æquum non esse, ut iudicia altera absente parte reddantur.* Quod ex sequentibus ipsa luce lucidius est: Ἐὰν γὰρ τοῦ ἐνδὸς προσώπου ἀκούσητε, μὴ παρόντος τοῦ ἐτέρου. *Si enim alteram personam, altera absente, audiat, etc.* Vox μονομέρεια ea sententia sæpissimè usu venit supra in *Apologia contra Arianos*.

ἀπεφθάνωτο. Ἀπὸ μὲν οὖν τούτων οἶδας, ὅτι καὶ ἡ σὴ εὐλάβεια (9), φιλαλήθης οὔσα καὶ φιλόθεος, ἡμᾶς μὲν ἐλευθέρους ἀπὸ πάσης ὑποψίας συνορᾷ, τοὺς δὲ καθ' ἡμῶν γενομένους συκοφάντας ἀποφαίνει.

2. Περὶ δὲ τῆς διαβολῆς τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης παρὰ τῆ σῆ φιλανθρωπία διὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὐγουστον καὶ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου Κωνσταντα τὸν ἀδελφόν σου (τοῦτο γὰρ οἱ ἐχθροὶ θρυλοῦσι, καὶ γράψαι τεταλμῆκασιν), ἱκανὰ τὰ πρῶτα δεῖξαι καὶ ταῦτα μὴ ἀληθῆ. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλοι τινὲς ἦσαν οἱ τοῦτο λέγοντες, δικάσιμον ἦν τὸ πρᾶγμα, χρεῖα τε (10) πολλῆς ἀποδείξεως, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον ἐλέγχων· εἰ δὲ οἱ τὰ πρῶτα πλάσαντες αὐτοὶ καὶ ταῦτα συνέθηκαν, πῶς οὐκ ἐξ ἐκεῖνων εἰκότως καὶ ταῦτα πεπλασμένα δεικνύται; Διὰ τοῦτο γὰρ πάλιν κατὰ μόνας λαλοῦσι, νομίζοντες ὑφαρπάξαι δύνασθαι τὴν σὴν θεοσέβειαν. Ἄλλ' ἐσφάλισαν· οὐ γὰρ ὡς ἠθέλησαν ἤκουσας, ἀλλὰ τῆ μακροθυμῆ δέδωκας καὶ ἡμῖν (11) χῶραν ἀπολογεῖσθαι. Τῆ γὰρ μὴ παραυτίκα κινήθη- ναι, καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῆσαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἤ, ὡς δίκαιον βασιλέα, περιμεῖναι καὶ τὴν τοῦ διαβληθέν- τοῦ ἀπολογίαν· ἥς ἐὰν καταξιώσης ἀκούσαι, τεθάρση- κας, ὡς καὶ ἐν τοῦτοις καταγνώσῃ τῶν προπετευσάμε- νων (12), καὶ μὴ φοβηθέντων τὸν Θεόν, ἐντει- λάμενον μηδὲν ψεῦδος ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέ- γεσθαι.

3. Αἰσχύνομαι μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἀπολογούμενος περὶ τοιούτων, περὶ ὧν οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κατ- ἤγορον εἶτι παρόντων ἡμῶν μνημονεύειν. Οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι τε αὐτὸς ψεύδεται, καὶ οὔτε ἐμάνην ἐγὼ, οὔτε τῶν φρενῶν ἐξέστηκα, ἵνα κἄν ὡς ἐνθυμη- θεῖς τι τοιοῦτον ὑπονοηθῶ. Διὸ οὐδ' ἂν ἄλλοις ἐρω- τῶσιν ἀπεκρινάμην, ἵνα μηδὲ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀπο- λογίας οἱ ἀκούοντες κρεμωμένην (13) ἔχωσι τὴν διά- νοιαν· τῆ δὲ σὴ εὐλαβεία μεγάλη καὶ λαμπρᾷ τῆ φωνῆ ἀπολογοῦμαι, καὶ τὴν χεῖρα ἐκτείνας, ὃ μεμά- θηκα παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, *μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμῆς ψυχῆς*· καὶ, ὡς γέ- γραπται ἐν ταῖς Βασιλικαῖς ἱστορίαις· *μάρτυς Κύ- ριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ* (κἀμοὶ συγ- χῶρήσον εἰπεῖν), οὐδὲ πώποτε περὶ τῆς σῆς εὐσεβείας κακῶς ἐμνημόνευσα παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντι, τῷ (14) εὐσεβεστάτῳ Αὐγούστῳ· οὐ παρώξυνα τοῦτον, ὡς οὔτοι διαβεβλή- κασιν· ἀλλ' εἰ ποτε καὶ εἰτελόντων ἡμῶν πρὸς αὐ- τὸν ἐμνημόνευσεν αὐτὸς τῆς σῆς φιλανθρωπίας, ἐμνη- μόνευσε δὲ καὶ ὅτε οἱ περὶ Θάλασσον (15) ἦλθον εἰς τὴν Πεντιβίωνα, καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Ἀκυλητᾷ διετρίβο- μεν· μάρτυς ὁ Κύριος, ὅπως ἐμνημόνευσον ἐγὼ τῆς σῆς θεοσεβείας, καὶ ταῦτα ἔλεγον, ἅπερ (16) ὁ Θεὸς

⁹ II Cor. 1, 23. ¹⁰ I Reg. xii, 5.

(9) Reg., εὐσέβεια.

(10) Sic Reg. et Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., χρεῖα τό, mendose.

(11) Sic Reg. et Basil. Editi autem, ὕμν, men- dose. Mox Reg., παραυτά.

(12) Editi, πεπευσάμενων. Basil. πετευσάμενων. Reg., προπετευσάμενων, recte. Mox, ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι. Pleonasmus ejusmodi exemplum habes apud Xenophontem l. III Ἀπομνημονευσμα-

A vinis, deinde nostris legibus decernitur. Hinc sane futurum est, ut pietas tua, Dei juxta ac veritatis amatissima, nos omni suspicione liberos deprehendat : adversarios nostros sycophantas esse pronun- tiet.

2. Calumnia autem ab inimicis meis ad tuam pie- tatem delata, 'propter piissimum Augustum ac bea- tæ æternæque memoriæ virum Constantem fratrem tuum, licet ab illis ubique pervulgata ac scripte tradita sit, vana tamen futilisque, vel priorum criminationum falsitate demonstratur. Equidem si ab aliis deferrer, res in jus vocari posset, multaque probatione opus esset, atque coram convincendus essem; sin a priorum calumniarum auctoribus hæc quoque prodiit, qui, quæso, hinc palam non erit, hoc merum eorum esse commentum? Quapropter clam me hæc obloquuntur, rati se tuam posse decipere pietatem. At res secus illis cessit : nequaquam enim pro eorum libidine aurem præbuiisti, sed pro tua animi tolerantia depellendæ criminacionis copiam fecisti. Quod enim non statim commotus es, nec pœnas expetiisti, nihil aliud illud est quam quod ut æquum decet imperatorem, viri injuste delati defensionem expectasti : quam si audire dignatus fue- ris, confido fore ut eorum temeritatem **235** dam- nes, qui Deum non metuunt, prohibentem, ut ne mendacium apud regem ore proferant.

3. Haud sine pu-lore eas depellere calumnias ag- gredior, quas ne ipsum arbitror accusatorem co- ram nobis proferre ultra ausurum. Næ ille probe novit et se mentiri, et me non usque adeo in- sanum ac mente captum fuisse, ut talia vel cogitasse in suspicionem venire possim. Quamobrem aliis sciscitantibus nequaquam respondiissem, ut ne vel ipso defensionis meæ tempore auditores animi penderent. Verum apud tuam pietatem clara et magna voce meam propugno causam : extensa- que manu, ut ab Apostolo didici, *Deum testem advoco in animam meam*⁶¹ : et, ut in historiis Regum scriptum habetur⁶² : *testis est Dominus. testis est et Christus ejus* (quod et mihi, quæso, dicere concedas) me nunquam de tua pietate in malam partem verba fecisse apud fratrem tuum beatæ memoriæ Constantem, piissimum Augustum : neque illum, ut calumniatur isti, in te co-citasse. Imo, si quando nobis ipsum a leuntibus, de tua humanitate mentio- nem ipse f.ceret; tunc autem fecit cum Thalassus Pitybionem se contulit : quo tempore nos Aquileiæ versabamur. Testis est mihi Dominus, eorum quæ tunc de tua humanitate protuli : ac utinam ea Deus animæ tuæ revelare velit, ut hinc explorata

των p. 773 : Οὐκ ἀνέχομ' σοι ὄντως γε ἀπὸ στόμα- τος εἰπεῖν.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, κρεμαμένην. Mox Reg., εὐσεβεία.

(14) Τῷ δεστ in editis, sed in Reg. et Basil. le- gitur.

(15) Edit. Commel., θάλασσαν, mendose. Idem mox. Πεντιβίωνα.

(16) Sic Reg. et Basil. Editi vero, εὔπερ, men-

tibi sit meorum obrectatorum calumnia. Ignosce, quæso, mihi talia dicenti, humanissime Auguste, plurimanque mihi veniam concedito. Non enim ita facilis erat vir ille Christi amatissimus, neque tanti eram ego, ut de rebus hujusmodi colloquia invicem misceremus: utque fratrem apud fratrem suum calumniari auderem: nihilque vererem de imperatore apud imperatorem in malam partem loqui. Nequaquam insanio, imperator, nec fui divinæ vocis ignarus dicentis: *Et in conscientia tua regem ne exsecreris, et in recessibus cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia volucris cæli vocem tuam portabit, et ales annuntiabit sermonem tuum*⁶¹. Quod si ne illa quidem quæ adversum vos imperatores clam proferuntur, celari queunt, annon incredibile erit præsentem imperatore, tantoque astante cœtu, me adversum te verba fecisse? Nunquam enim fratrem tuum solum vidi, nec me ille unquam solum est allocutus; sed semper comite episcopo urbis in qua tunc debebam, aliisque qui tum forte aderant, ipsum adii: iis inquam comitibus accessi, iis comitibus recessi. Hujusce rei testis est Fortunatianus Aquileiæ episcopus: hoc ipsum potest Patris Hosii testimonio confirmari. Testis item Crispinus Patavii, Lucillus Verouæ, Dionysius Leidis, et Vincentius in Campania episcopus. Et quia defuncti sunt Maximus Trevirensis, et Protasius Mediolanensis; potest id ipsum testificari Eugenius tunc magister: qui quoniam ante velum tum temporis stabat, cum postulata nostra, tum quæ nobis ille dignatus est dare responsa, audire potuit. Hæc tametsi satis sunt ad rei demonstrationem, concedito tamen ut peregrinationis meæ rationem ordine tibi recenseam; ut hiæc futiles obrectatorum meorum criminationes deprehendas atque condemnes.

236 4. Alexandria profectus sum, non ut ad exercitum fratris tui vel ad alios quosdam me conferrem; sed ut Romam peterem: atque ibi cum ea quæ mea intererant Ecclesiæ commendassem (quod unum mihi curæ erat), ecclesiasticis conventibus vacabam. Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani missis adversum me litteris, necessitatem mihi attulere cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi: iterumque, cum jubente illo, ut divinarum Scripturarum tabellas adornarem, confectas eas ad ipsum transmissi: par quippe est me qui meam propugno causam, tuæ pietati vera illicere. Triennio exacto, quarto anno missis litteris me accivit, quo tempore ille Mediolani versabatur. Ego vero sciscitabam

⁶¹ Eccle. x, 20.

dose: quæ του εν in α transmutatio, frequentissime occurrit. Paulo post Reg. ἀποκαλύψῃ. Editi ἀποκαλύψει.

(17) Reg., τοιοῦτων ἐκoinολογούμεθα, καὶ ἀδελφῶν ἀδελφῶν διέβαλλον. Editi, τοιοῦτων πρὸς ἀδελφῶν ἀδελφῶν διέβαλλον. In Basil. post τοιοῦτων spatium erasum sic... γόμεθα, lectum initio ἐκoinολογούμεθα. In eodem πρὸς deest.

(18) Sic Basil. et editi. In Reg. ὁ deest. In Græco Scripturæ textu sic, ὁ ἔχων τὰς πτέρυγας. Mox Reg.

ἀποκαλύψῃ τῇ σῇ ψυχῇ, ἵνα καταγνῶς τῆς συκοφαντίας τῶν με διαβαλόντων παρὰ σοῦ. Συγχώρησον εἰπόντι μοι ταῦτα, φιλανθρωπώτατε Αὐγουστε, καὶ πολλὴν μοι συγγνώμην ἴδω. Οὐ γὰρ οὕτως ἦν εὐχερῆς ὁ φιλόχριστος ἐκεῖνος, οὐδὲ τηλικούτος ἦμην ἐγὼ, ἵνα περὶ τοιοῦτων ἐκoinολογούμεθα, καὶ ἀδελφῶν ἀδελφῶν διέβαλλον (17), ἢ παρὰ βασιλεῖ περὶ βασιλέως κακῶς μνημονεύσω. Οὐ μαίνομαι, βασιλεῦ, οὐδὲ ἐπὶ ελαθρόμην τῆς θείας φωνῆς λεγούσης· *Καὶ γὰρ ἐν συνειδήσει σου βασιλεῖα μὴ καταράση, καὶ ἐν ταμείοις κοιτῶνός σου μὴ καταράση πλοῦσιον· ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀπολεῖ σου τὴν φωνήν, καὶ ὁ (18) τὰς πτέρυγας ἀπαγγελεῖ λόγον σου.* Εἰ δὲ τὰ κατιόταν λεγόμενα κατ' ὑμῶν τῶν βασιλέων οὐ κρύπτεται, πῶς οὐκ ἄπιστον εἶ παρόντος βασιλέως, καὶ τοσοῦτων ἐστώτων, ἔλεγον κατὰ σοῦ; Οὐ γὰρ μόνος εὐρακά ποτε τὸν ἀδελφόν σου, οὐδὲ μόνος μοί ποτε ἐκεῖνος ὠμίλησεν· ἀλλ' αἰετὶ μετὰ τὸ ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἐνθα ἦν, καὶ ἄλλων τῶν ἐκεί παρτατυχανόντων εἰσηρχόμεν· κοινή τε αὐτὸν ἐδέλεπομεν, καὶ κοινή πάλιν ἀνεχωροῦμεν· δύναται Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας ἐπίσκοπος μαρτυρῆσαι περὶ τούτου, ἱκανὸς ἐστὶν ὁ Πατήρ Ὅσιος εἰπεῖν, καὶ Κρισπίνος ὁ τῆς Πατάδων, καὶ Λουκίλιος ὁ ἐν Βερωνί, καὶ Διονύσιος ὁ ἐν Ληίδι, καὶ Βικέντιος (19) ὁ ἐν Καμπανίᾳ ἐπίσκοπος. Καὶ ἐπειδὴ τελευτήκασι Μαξιμῖνος ὁ Τριδέρεως, καὶ Προτάσιος ὁ τῆς Μεδιολάνου, δύναται καὶ Εὐγένιος ὁ γενομένος μάγιστρος μαρτυρῆσαι· αὐτὸς γὰρ εἰστίκει πρὸ τοῦ βηλοῦ, καὶ ἤκουεν (20) ἄπερ ἤξιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ἄπερ αὐτὸς κατηξίου λέγειν ἡμῖν. Ταῦτα τοῖνον εἶ καὶ ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν ἐστί, συγχώρησον ὁμοῦς διηγῆσασθαι καὶ (21) τὸν λογισμὸν τῆς ἀποδημίας, ἵνα καὶ ἐκ τούτων καταγνῶς τῶν διαβαλόντων ἡμᾶς μάτην.

4. Ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐκ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὐδὲ πρὸς ἄλλους τινὰς, ἢ μόνον εἰς τὴν Ῥώμην ἀνήλθον· καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν παραθέμενος (τούτου γὰρ μόνου μοι φροντὶς ἦν), ἐσχόλαζον ταῖς συνάξεσι. Τῶ ἀδελφῶ σου οὐκ ἔγραψα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραφαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον εἶ: ὦν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀπολογῆσασθαι· καὶ ὅτε, πυκνία τῶν θείων Γραφῶν κελεύσαντος αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι (22), ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· χρὴ γὰρ ἀπολογούμενόν με ἀληθεύειν τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. Τριῶν τοῖνον ἐτῶν παρελθόντων, τετάρτῃ ἐνταυτῶ γράφει κελεύσας ἀπαντῆσαι με πρὸς αὐτόν· ἦν δὲ ἐν τῇ Μεδιολάνῳ. Ἐγὼ δὲ, διερωτῶν τὴν αἰτίαν (οὐ γὰρ ἐγίνωσκον, μάρτυς ὁ Κύριος), ἔμαθον ὅτι ἐπίσκοποι τινες, ἀνε-

post ei δὲ habet καὶ.

(19) Reg., Κιθέντιον.

(20) Paris. et Colon., mendose, τοῦ ἤκουεν.

(21) Sic Reg. Editi vero ante καὶ habent ὁμοῦς. Basil. ὁμοῦς.

(22) Sunt qui tabellas istas existiment esse Synopsin Scripturæ sacræ. Sed vide sis quæ in Admonitione in Synopsis, ea de re disputamus. Reg. et Basil., τῶ ἐνταυτῶ, omisso τετάρτῳ

ὄντες, ἤξιωσαν αὐτὸν γράψαι τῇ σὴ εὐσεβείᾳ, ὥστε ἅπασαν συνέδοσιν γενέσθαι. Πίστευε, βασιλεῦ, οὕτω γέγονε, καὶ οὐ ψεύδομαι. Κατελθὼν τοίνυν εἰς τὴν Μεδιόλανον, εἶδον πολλὴν φιλανθρωπίαν· κατηξίωσε γὰρ ἰδεῖν με, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔγραψε καὶ ἀπέστειλε πρὸς σὲ, ἀξιῶν συνέδοσιν γενέσθαι. Διὰ γὰρ με ἐν τῇ προσηρημένῃ (23) πόλει, μετεπέμψατο πάλιν εἰς τὰς Γαλλίας, ἐκεῖ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ Ὅσιος ἤρχετο, ἵνα ἐκείθεν εἰς τὴν Σαρδικὴν ὀδεύσωμαι. Μετὰ δὲ τὴν συνέδοσιν, ἐν τῇ Ναισσῷ μοι διαγόνοι γράφει· καὶ ἀνελθὼν ἐν Ἀκυλίτῃ λοιπὸν διέτριβον, ἔνθα με τὰ γράμματα τῆς σῆς (24) θεοσεβείας κατέλαβεν. Κάκειθεν κληθεὶς πάλιν παρὰ τοῦ μακαρίτου, καὶ ἀνελθὼν εἰς τὰς Γαλλίας, οὕτως ἦλθον παρὰ τὴν σὴν εὐσέβειαν. Citius, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde iterum a beatæ memoriæ viro, in Gallias iter

5. Ποῖον τοίνυν τόπον, ἢ τίνα χρόνον φησὶν ὁ κατηγοροῦν, ἐν ᾧ τοιαῦτά με εἰρηκέναι διέβαλλον; ἢ τίνας παρόντας ἐμάνην φθέγγεσθαι τοιαῦτα, ὅσα ὡς εἰπόντος μου κατεψεύσατο; ἢ τίς ἐστὶν ὁ τούτῳ συνηγορῶν καὶ μαρτυρῶν; ἃ γὰρ εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, ταῦτα καὶ λέγειν ὀφείλει, ὡς ἡ θεὰ Γραφὴ παρηγγεῖλεν. Οὐδένα μὲν οὖν οὕτως εὐρήσει μάρτυρα τῶν μὴ γενομένων· ἐγὼ δὲ, ὅτι οὐ ψεύδομαι, μάρτυρα μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σὴν εὐσέβειαν ἔχω. Ἄξιῶ γὰρ, γινώσκων σε μνημονικώτατον, ἀναμνησθῆναι τῶν λόγων, ἃν ἀνέφερον τότε, ὅτε κατηξίωσας ἰδεῖν με· πρῶτον μὲν ἐν Βιμινακίῳ, δεῦτερον δὲ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ τρίτον ἐν Ἀντιοχείᾳ (25)· εἰ ἂν τῶν περὶ Εὐσέβιον τῶν μελυπησάντων κακῶς ἐμνημόνευσα πρὸς σοί, εἰ διέβαλλον τινὰς τῶν ἀδικησάντων με. Εἰ δὲ μηδὲ καὶ ὡς εἶπες με λέγειν τούτους διέβαλον, πολλὰν εἶχον μακρὴν βασιλεῖα βασιλεῖ διαβάλλειν, καὶ ἀδελφῶν ἀδελφῶν συγκροῦσαι; Παρακαλῶ, ἢ παρόντα με ποιήσον ἐλεγχθῆναι, ἢ καταγνώθῃ τῶν διαβολῶν· καὶ μίμησι τὸν Δαβὶδ λέγοντα· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον, τοῦτον ἐξεδίωκον*. Τὸ μὲν γὰρ ὅσον εἰς αὐτοὺς ἤκε ἐφόνευσαν (26)· *στόμα γὰρ (27) καταψευδόμενον ἀπέειπε ψυχὴν*. Ἡ δὲ σὴ μακροθυμία νενίκηκε, παρασχούσα παρρησίαν ἀπολογίας, ἵνα καὶ καταγνωσθῆναι δυνηθῶσιν, ὡς φιλόνεικοι καὶ συκοφάνται. Περὶ μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου σου ἀδελφοῦ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης ταῦτα· δύνασαι γὰρ κατὰ τὴν δοθεῖσάν σοι σοφίαν παρὰ Θεοῦ προλαμβάνειν τὰ πολλὰ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, καὶ γινώσκεις τὴν πλάσθεισαν κατηγορίαν.

6. Περὶ δὲ τῆς ἐτέρας διαβολῆς, εἰ (28) ἔγραψα τῷ τυράννῳ (τοῦνομα γὰρ οὐδὲ λέγειν βούλομαι), παρακαλῶ, ὡς θέλεις καὶ δὲ ὡς ἂν δοκιμάσης, ἐξέταξε καὶ ἀνάκρινε· ἢ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς διαβολῆς ἐξίστησι

²³ Prov. xv, 8. ²⁴ Psal. c, 5. ²⁵ Sap. i, 11.

(23) Sic Reg. et Basil. In editis προσηρημένη δεest.

(24) Σῆς deest in Reg. Mox Reg., κατέλαβεν. Editi, κατέλαβον. Infra editi, mendose, ἦλθεν Reg. ἦλθον.

(25) Reg., ἐν τῇ Ἄντ

A quid causæ esset quod accerserer, non noram enim, testis mihi Dominus est : didicique quosdam episcopos, qui eo concesserant, rogasse illum, ut tuæ pietati pro synodo cogenda scriberet. Crede mihi, Imperator, sic gesta res est, neque mentior. Mediolanum igitur cum accessissem, magnam ejus expertus sum humanitatem : me quippe dignatus est ad conspectum admittere suum : indicavitque mihi se scripsisse, et ad te misisse, rogisque ut synodus convocaretur. Me autem postea in prædicta urbe degentem iterum misit in Gallias, eo enim pater quoque Hosius concesserat, ut una in eam Sardiniam peteremus. Post peractam vero synodum litteras mihi tum Naisso degenti misit : atque hinc profectus, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde iterum a beatæ memoriæ viro, in Gallias iter

B 5. Quo igitur loco, aut quo tempore, me accusator ejusmodi protulisse verba criminatur? aut quo præsentate eo insanix progressus sum, ut ea loquerer quæ me ille dixisse mentitur? Quisnam illi talia dicenti astipulator? quis cum illo adversum me testis adest? Nam quæ oculi ejus viderunt hæc dicere debet, ut divina præcepit Scriptura ²³. Sane rerum nunquam gestarum ne unum quidem ille testem reperiet. Me autem nequaquam mentiri, testis una cum veritate, ipsa quoque pietas tua. Cum enim te memoriæ tenacissimæ norim, recordare, quæso, verborum quæ tum tecum habui, cum me vultum subire tuum dignatus es : primo Viminacii; secundo, Cæsareæ Cappadociæ; tertio, Antiochiæ; an vel de Eusebianis, quanquam me acerbè vexassent, in malam partem apud te verba fecerim : vel si quospiam qui me injuste læsissent, accusarim. Quod si ne illos quidem criminatus sum, quos criminandi causa aderat, quam insaniam ductus imperatorem apud imperatorem accusassem, fratremque concitassem in fratrem suum? Obsecro vel me coram convinci jubeas, aut calumnias agnoscas atque condemnes, Davidemque imiteris qui ait : *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer* ²⁴. Siquidem quoad obrectatoribus licuit, cædem illi perpetrarunt : nam *os quod mentitur occidit animam* ²⁵. At tua vicit patientia, dum mihi fiduciam præbuit ad criminis remotiorem; ut hinc adversarii mei ut contentiosi ac sycofante damnari possint. Hæc de piissimo fratre tuo, beatæ memoriæ viro dicta sint : nam pro sapientia a Deo tibi data, ex paucis istis plurima deprehendere.

237 6. Quod vero attinet ad secundam calumniam, an scilicet litteras tyranno miserim (nomen quippe ejus ne proferre quidem velim), tute, quæso, ut volueris et per quos æquum censueris,

(26) In Reg. ἐφόνευσαν desideratur.

(27) Γὰρ deest in Reg.

(28) Et deest in editi. Paris. et Colon. Sed in Reg. Basil. et edit. Comm. legitur, et recte quidem. Infra Reg., ἀνάκριναι.

rem inquiras ac dijudices : calumniæ enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religiosissime imperator, id sæpe mecum perpendens, vix mihi persuadere valebam, quempiam eo insaniam devenisse, ut rem ejusmodi comminisceretur. At quia id effluiebant Ariani, ac se exemplar epistolæ tradidisse jactitabant, vehementi sum horrore perfusus : insomnesque noctes ducens, cum obtrektoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent : ac de repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum sim divina gratia consecutus, rursus hæsito quodnam apologiæ initium faciam : nam quotiescunque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantis aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus ; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum : quod pro nobis ad fraternum tuum affectum litteras miscrit : quod præsentibus sæpe nos honorarit, absentes acciverit. Diabolum autem Maguentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, me prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quænam igitur consuetudo ignoti cum sibi ignoto ? aut quam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem ? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium ? num illud ? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ; beatam nempe materteram tuam re et nomine Eutropium, id est probis nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines permultos.

7. Annon furibundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur ? Quinam mihi apud scelestum illum fiduciæ locus ? Ecquidnam in ejus animo securitatis adverterim ? Num quod dominum suum obtruncarit ? quod erga amicos suos perfidus fuerit, juramenta violarit, erga Deum impius fuerit ? quod contra Dei jussum veneficis incantatoribusque sit usus ? Quanam conscientia salutem illi dixissem, cujus furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo affectit dolore ? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui ecclesias donis suis cumularat, muneraque miserat, jugularit. Qui homo, sane sceleratissimus, cum hæc ipsa conspiceret, nihil tamen est veritus : nec eum absteruit gratia beatæ memoriæ viro in baptisate data : sed quasi dæmon quidam exitiosus, diabolicusque, furiose illum adortus est : quo factum est,

(29) Reg., δεδοκότες.

(30) Reg., ταύτας. Editi, ταυτα.

(31) In editis γὰρ ἀφειν πρὸς mendose positum pro γράφει πρὸς : deest illud in Reg.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis τὸν deest. Mox Reg. et Basil., ἐπιλαθοίμην. Editi, ἀπολαθοίμην.

με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. Καὶ πιστεύετε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἑμαυτὸν λογιζόμενος ἠπίστουν, εἰ ἄρα τις ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα ψεύσασθαι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτοὶ ἐπιδεδωκότες (29) ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυχῶντο, ἐξισταμένην μειζήτως, καὶ αὐπνοῦς νύκτας διατελών, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμεν· καὶ κραυγὴν ἐξ ἀπιναιῶς ἤφιεν μεγάλην, καὶ τυχόμενῃ εὐθύς, στενάζων μετὰ θαυμάσιων, εὐρεῖν τὰς σὰς ἀκοὰς εὐμενῆς. Ἀλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ταύτας (30) εὐρών, πάλιν ἀπορῶ, ποίαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι· ὁσάκις γὰρ ἂν ἐπιβάλλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐκπληξιν. Ὅπως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ πρόσφατος ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηγεῖομεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξίου γράφειν (31) πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὅπως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τοίνυν συνίθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα ; ποία με πρόσφατος εἶλε γράφαι τῷ τοιοῦτῳ ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον, γράφων αὐτῷ ; Ὅτι· τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν (32) εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φρονεῦσας καλῶς ἐποίησας ; καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστότατους ἀνδρας ἀνελόντα ; καὶ ἀποδέχομαι σε (33) σφάζοντά μου ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους, τὴν μακαρίαν σου θείαν τὴν ἀληθῶς Εὐτρόπιον (34), καὶ Ἀβουτήριον τὸν γνήσιον ἐκεῖνον, καὶ Σπειράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἄλλους πολλοὺς κα-

ornatam moribus, Abuteriumque ingenium illum,

7. Ἄρ' οὐχὶ καὶ τὸ μόνον ὑποπτεύειν περὶ τούτων τὸν κατηγοροῦν, ἐστὶ μακρὸν ; Τί γάρ με πάλιν θαρβεῖν ἐπειθεν αὐτῷ ; Ποίαν αὐτοῦ διάθεσιν ἐβλεπον ἀσφαλῆ ; Ὅτι τὸν ἴδιον δεσπότην ἀνελε, καὶ περὶ τοὺς ἐαυτοῦ φίλους ἀπίστος γέγονε, καὶ ὄρκους μὲν παρέβη, εἰς δὲ τὸν Θεὸν ἠσέθησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαοιδούς ἐπινοῶν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ; Ποῖον δὲ συνειδότι χαίρειν ἔλεγον τούτῳ, οὐ ἡ μανία καὶ ἡ ὠμότης οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐλύπησε ; Μεγάλην γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων ὠφελον (35) τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἀδελφός σου τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστελλόντα πεφρόνευκε. Καὶ οὔτε ταῦτα βλέπων ὁ μιαιφόνος ἠδέσθη, οὔτε τὴν δοθεῖσαν χάριν τῷ μακαρίτῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος πεφρόθηται· ἀλλ' ὡς δαίμων τις ἀλάστορ καὶ διαβολικός, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ. Τῷ μὲν οὖν μακαρίτῳ τούτῳ γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμιος ;

(33) Reg., θαυμάζομεν.

(34) Sic editi. Reg. vero, Εὐτρόπιον. Basil., Εὐτροπιν. Mox Reg. Ἀβουτήριον. Nannius scripsit Abucreon.

(35) Reg., ὠφελον.

κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων ἐδιώκετο, ἵνα καὶ τὸν Ἰούδαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμησῆται, δημῖος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διπλὴν ἐπόσηται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

8. Τοιοῦτῳ με φίλον ὁ διαβαλὼν ἐνόμισε γεγενῆσθαι· ἢ τάχα οὐδὲ (36) νενόμικεν, ἀλλ' ὡς ἐχθρὸς ἀπιθάνως ἐπλάσατο· οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. Ἐβουλόμην δὲ αὐτόν, ὅστις ἐστίν, ἐνταῦθα παρῆναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτῆσαι (ἄ γὰρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλοῦμεν, τοῦτον ὄρον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί) πότερος ἡμῶν ἔχαιρε, τοῦ μακρῆτος Κωνσταντος ζῶντος, καὶ τίς μᾶλλον ἠύχαστο· καὶ ἡ πρώτη διαβολὴ δείκνυσι, καὶ παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν οὕτω διαχειμένων, καὶ εἰ τις ἡγάπα τὸν μακαρίτην Κωνσταντα, οὐκ ἐγένετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ· εἰ δὲ ἄλλως δέκεται ἢ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦμαι, μὴ ἄπερ ὁ μιστῶν ἐκείνων ἐντεθῆμυται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἐμοῦ.

versario amicum fuisse; certe qui alio ac nos Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affinxerit.

9. Ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπὶ τούτῳ ξενιζόμενος, ὅσα χρῆ λέγειν ἀπολογούμενον, ἀπορῶ· καὶ μόνον ἐμαυτοῦ μυρίους καταψηφίζομαι θανάτους, ἐὰν καὶ ὅλως κἂν ὑπόψια τις εἰς ἐμέ περὶ τούτου γένηται· σοὶ δὲ, φιλόδηλος βασιλεῦ, θαρρῶν ἀπολογοῦμαι· παρακαλῶ, καθὰ προείπον, ἐξέταξε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις· εἰσὶ δὲ Σαρβάτιος (37) καὶ Μάξιμος καὶ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος καὶ Βάλης. Μάθε, παρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεκομίχασιν· ταῦτα γὰρ παρεῖχε πρόφασιν κάμολ τοῦ γράφειν ἐκείνῳ. Εἰ δὲ μὴ ἔγραψε, μηδὲ ἐγίνωσκέ με, πῶς ἔγραφον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; Ἐρώτησον εἰ μὴ, ἑωρακῶς τοὺς περὶ Κλημέντιον (38), ἐμνήσθη τῷ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσι μου τὰ ἱμάτια διέβρεχον, ἐνθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχὴν. Μάθε πῶς, ἀκούσας περὶ τῆς ὠμότητος τοῦ θηρίου, καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Λιθύης ἐλθόντας, ἐφοβούμην μὴ κάκεινος πειράσῃ τολμη-

⁶⁷ Psal. vi, 7.

(36) Reg. e. Basil., οὐδέ. Editi, male, οὐδέν. Mox D Reg. εἶδεν pro οἶδεν.

(37) Edit. Comm., Σαρβάτιος. Existimat Baronius ad annum 350, § 28, hunc Sarvatium, seu Servatium episcopum esse Tungrensem: quod sane est vero simillimum: unus quippe Servatius inter Galliae episcopos legitur in subscriptionibus Sardicensibus *Apologia contra Arianos*, n. 50, quem opinamur hunc ipsum esse. Sequentem vero maximum putat Baronius esse Maximum Trevirensis:] at praeterquam quod nomen non omnino consentit; exstat in iisdem subscriptionibus inter Galliae episcopos Maximus qui postremus ibi legitur: quique fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Treverensis, qui cum Trevirorum Galliae metropoleos episcopus esset, eo nomine primas illic habeat

A ut faustae vir memoriae martyrism sit consecutus. At ille deinceps quasi vincus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, sui que ipse carnifex effectus: duplici supplicio hic et in futuro iudicio plecteretur.

238 8. Hujusmodi viro me calumniator amicum arbitratus est: aut forte nequaquam ita arbitratus, sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peroptarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quæcumque enim quasi Deo præsentem loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet: uter impensius pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius adversario amicum fuisse; certe qui alio ac nos Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affinxerit.

9. Equidem atrocitate calumniæ percussus hæreo quid ad eam depellendam afferre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima hujus rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet et Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item et Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est "lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine percussus sim, audita bellæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere con-

Hermantius porro in *Athanasii Vita*, lib. vi, c. 15, putat Paulinum qui Ursacii et Valentis ad Julium litteras Athanasio misisset, circa annum 350 fuisse ep. Trevirensis: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximum Trevirensis fuisse. Sed in omnibus editis et mss. Athanasii, *Apol. contra Arianos*, legitur Τιβέρω, vertiturque Nannius, *Paulino episcopo Tyburis*, quem secutus est Baronius. At Parisienses editores suo Marte *episcopo Trevirensi* posuerunt. Vero sane similis est Tyburensem, quam Trevirensis episcopus litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisset, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermantius ipse. In subscriptionibus Sardicensibus inter Italici episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(38) Reg., Κλημάτιον.

spicerem, veritus scilicet ne quidpiam ille facinoris aggressus, neu quasi latro illos obruncaret, qui beatum virum amore et memoria complecterentur : inter quos me nulli secundum affirmo.

10. Cum reformidarem itaque ne eo illi animo essent, an potui pro tua humanitate ferventius non orare? An parricidae amicus, tibi vero occisi Constantis fratri, ac necis uliori, infesus fucrim? An mihi tam immane facinus cordi cum esset, tua erga me beneficentiae oblitus sum; quam post beatæ memoriæ viri obitum talem erga me fore, qualis illo superstitite fuerat, litteris tuis mihi indicare dignatus es? Quibusnam oculis homicidam illum respexissem? Aut qui fieri queat ut cum pro tua salute vota facio, beatum illum me conspicerem non putarim? Fratres quippe ob naturæ affinitatem mutua sunt specula. Quamobrem, cum te in illo intuerer, nunquam possem te calumniis vellicare: Illumque rursus cum in te conspicerem, nequaquam voluissem ad eum, qui inimicus illi fuerat, litteras mittere, **239** sed potius pro tua salute Dominum precari. Horum mihi testes sunt, primo Dominus, qui exaudivit me, ac totum tibi a majoribus devolutum tradidit imperium: testes quoque qui tum aderant Felicissimus olim dux Ægypti, Rufinus, et Stephanus, quorum ille catholicus, hic magister ibi erat; Asterius item comes, Palladius qui fuit palatii magister, Antiochus et Evagrius, agentes in rebus. Hæc enim solum protuli: Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii. Omnisque populus una voce statim acclamavit, Christe, auxiliare Constantio: et hæc precando diu perseveravit.

11. Quod autem litteras nunquam vel ad illum miscrim, vel ab eo acceperim, Deum et Verbum ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum in testem advoco. Accusatorem, quæso, meum, concede, ut hac de re quoque præcis interrogem: undenam ad hujusce rei notitiam devenit? An epistolæ exemplaria se habere dixerit? hunc enim rancorem ut spargerent Ariani summo conati sunt. Primo quidem litteras saltem nostris similes profertur. At nequaquam tutum illud fuerit, falsifici enim sunt, vestras quippe imperatorum manus sæpe sunt imitati: unde similitudo illa scriptis auctoritatem minime dedit, nisi qui ejusmodi litteras scribere consueverunt, scripta testimonio suo comprobent. Libet rursus ex sycophantis sciscitari: quisnam illas dedit litteras, et undenam illæ sunt deprehensæ? Nam et mihi scriptores fuere, et tyranno ministri, qui a tabellariis litteras acciperent, ipsique traderent. Adsunt nostri; et illos, quæso, arcessas, quos verisimile est adhuc esse superstites: ac de litteris

σαι (39), καὶ ὡς ληστῆς φονεῖση τοὺς ἀγαπῶντας καὶ μνημονεύοντας τοῦ μακαρίου· ὧν ἑμαυτὸν οὐδέως εἶναι δεύτερον τίθημι.

10. Τοῦτο οὖν δεδιὼς φρονῶντας ἐκείνους, καὶ οὐ μᾶλλον ἠυχόμενῃ περὶ τῆς σῆς φιλανθρωπίας; καὶ τὸν μὲν φονεύσαντα ἐκείνον ἠγάπων, εἰς (40) σὲ δὲ τὴν ἀδελφὸν ὄντα, καὶ ἐκδικοῦντα τὸν ἐκείνου θάνατον ἐλυπούμεν; Ἄλλ' ἐκείνου μὲν τῆς παρανομίας ἐμνημόνεον, τῆς δὲ σῆς εὐεργεσίας ἐπελανθανόμεν (41-42), ἣν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίτου τοιαύτην εἶσεσθαι περὶ ἐμὲ, οἷα ἦν καὶ περιόντος ἐκείνου, διὰ γραμμῶν δηλῶσαι κατηξίωσας; Ποιοῖς ὄμμασι τὸν ἀνθρώπον ἐβλεπον; Ἡ πῶς οὐχ, ὑπὲρ σῆς σωτηρίας εὐχόμενος, ἐνόμιζον καὶ τὸν μακαρίτην ἐκείνον ὄραν; Ἄδελφοί γὰρ διὰ τὴν φύσιν ἀλλήλων εἰσὶ κάτοπτρα. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ βλέπων ἐν ἐκείνῳ, οὐ ποτε ἂν διέβαλον· κάκεινον ἐν σοὶ πάλιν ὄρων, οὐ ποτε ἂν ἔγραψα τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σῆς σωτηρίας ἠυχόμεν. Καὶ μάρτυρες τούτων προηγουμένους μὲν ὁ Κύριος, ὁ ἐπακούσας καὶ χαρισάμενος δόλοκληρὸν σοὶ τὴν ἐκ προγόνων βασιλείαν· μάρτυρες δὲ καὶ οἱ τότε παρόντες, Φιλικήσιμος ὁ γενομένος δοῦξ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Ρουφίνος, καὶ Στέφανος, ὧν ὁ μὲν καθολικὸς, ὁ δὲ μάρτυρος ἦν ἐκεῖ· καὶ Ἀστέριος ὁ κόμης, καὶ Παλλάδιος ὁ γενομένος τοῦ παλατίου μάρτυρος, Ἀντιόχος τε καὶ Εὐάγγελος οἱ ἀγεντισηρίβους (43). Μόνον γὰρ εἰργον· Εὐξέμεθα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Ἀγρούστου Κωνσταντίου· καὶ πᾶς ὁ λαὸς εὐθὺς μὲ φωνῇ ἐβόα· Χριστὲ, βόηθαι Κωνσταντίῳ· καὶ διέμενον οὕτως εὐχόμενος.

11. Ὅτι μὲν οὖν μήτε ἔγραψα ποτε ἐκείνῳ, μήτε ἐδεξάμην ποτε παρ' αὐτοῦ, μάρτυρα τὸν Θεὸν, καὶ τὸν τούτου Ἀγρον τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπεκαλεσάμην· τὸν δὲ κατεπιόντα, καὶ περὶ τούτου συγχώρησον ἐρωτηθῆναι δι' ὀλίγων, πόθεν εἰς τοῦτο παρήλθεν; Ἐπιστολῆς ἀντίγραφα φήσειεν ἔχειν; τοῦτο γὰρ ἀπέκαμον οἱ Ἀρειανοὶ θυλοῦντες. Πρῶτον μὲν οὖν καὶ τὰ γράμματα τοῖς ἡμετέροις ὁμοία δεκνύθη. ὁπω τε ἀσφαλὲς ἔχει (44)· πλαστογράφοι γὰρ εἰσὶν ὄντινες καὶ τὰς ὁμῶν τῶν βασιλέων χεῖρας πολλὰς ἐμιμήσαντο· καὶ οὐχ ἡ μίμησις παρέχει τοῖς γράμμασι τὸ κύρος, ἐὰν μὴ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα γράφειν εἰσθόδες μαρτυρῶσι ταῖς ἐπιστολαῖς. Τοῦτο τοίνυν καὶ τοὺς διαβαλόντας πάλιν ἐρωτήσαι βούλομαι, τίς ὁ παρασχὼν ταῦτά ποτε, καὶ πόθεν εὐρέθη ταῦτα· καὶ γὰρ καὶ γὰρ τοὺς γράφοντας εἶχον, κάκεινος πάλιν τοὺς λαμβάνοντας παρὰ τῶν κοιμιζόντων καὶ ἐπειδόντας αὐτῷ. Οἱ μὲν οὖν ἡμέτεροι πάρεισι· καταξίωσον δὲ κάκεινους καλέσαι· ζῆν γὰρ πάντως ἔξ

(39) Sic Reg. Edit. vero Comm. Parisiensis et Basiliensis codex, κάκεινος περιράσαι τολμήση. Editio Colon., κάκεινο περιράσαι τολμήση.

(40) Reg., εἰ.

(41-42) Reg., ἐπελανθανόμεν. Editi vero ἐπελαθόμεν.

(43) Edit. Comin., ἀγεντισηρίβους, Nannius ver-

tit, *praefecti sericorum*, Regius, Basiliensis et edit. Parisiensis, ἀγεντισηρίβους, Et recte quidem, id est, agentes in rebus. Hi erant palatii officiales, quorum munus describitur in *Codice Theodosiano* a Jacobo Gothofredo illustrato, vi Cod., tit. 27. Edit. Colon., ἀγεντισηρίβους, male.

(44) Reg., ὁπω τῷ ἀσφαλὲς ἔχη.

εστιν αὐτούς· καὶ μάθε περὶ τούτων τῶν γραμμῶ-
των, ἐξέτασον ὡς ἀληθείας σοι συμπαραούσης· αὕτη
γὰρ βασιλείων, καὶ μάλιστα Χριστιανῶν, ἐστὶ φυλα-
κτήριον· μετὰ ταύτης βασιλεύειν ὕμᾶς ἐστὶν ἀσφα-
λές, λεγούσης τῆς θείας Γραφῆς· Ἐλεημοσύνη καὶ
ἀλήθεια, φυλακὴ βασιλεῖ, καὶ περικυκλώσει ἐν
δικαιοσύνῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ταύτην προβαλὼν
Ὁροδάβελ (45) ὁ σοφὸς νενίκηκε· καὶ πᾶς ὁ λαὸς
ἐζώνησε· Μεγάλη ἡ ἀλήθεια καὶ ὑπερισχύει.

12. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἄλλοις ἡμῶν διαβληθεὶς, τὴν
σὴν εὐσέβειαν ἐπεκαλούμην· ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐπ-
εκαλέσατο τότε τὸν Καίσαρα, καὶ πέπαιται τῶν
ἐχθρῶν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλή· ἐπειδὴ δὲ παρὰ σοὶ
τετολίμηκας κατειπεῖν, τίνα ἀπὸ σοῦ ἐπικαλέσομαι·
τὸν Πατέρα τοῦ λόγοντος, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ἵνα
σοὺ τὴν καρδίαν εἰς εὐμένειαν κλίνῃ. Δέσποτα
παντοκράτορ, βασιλεῦ τῶν αἰώνων, ὁ Πατὴρ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺ διὰ τοῦ σοῦ Λόγου
τὴν βασιλείαν ταύτην τῷ σὺ θεράποντι Κωνσταντίῳ
δέδωκας· σὺ λάμψον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα,
γνοὺς τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐμένως μὲν αὐ-
τὸς δέξεται τὴν ἀπολογίαν· πάντας (46) δὲ ποιήσῃ
γνώαι, ὅτι αἱ ἀκοαὶ αὐτοῦ ἠσφαλίσθησαν ἐν ἀλη-
θείᾳ. Καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον Μόνα βασιλεῖ δεκτὰ
χειρὴ δίκαιά ἐστιν. Οὕτω γὰρ καὶ κατορθοῦσθαι
τὸν θρόνον τῆς βασιλείας διὰ Σολομῶντος λεχθῆναι
πεποίηκας. Οὐκοῦν ὅπως ἐρώτησον, μαθέτωσαν οἱ
κατειρηκότες, ὅτι σοὶ μέλει περὶ τῆς ἀληθείας μα-
θεῖν. Καὶ εἰ (47) μὴ τῷ χρώματι τοῦ προσώπου
δείξουσι τὴν συκοφαντίαν· τοῦτο γὰρ τοῦ συνειδό-
τος Ἐλεγγίς ἐστι, καὶ γέγραπται· Καρδίας εὐφραι-
νομένης πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύπαις οὐσης
σκυθρωπάζει. Οὕτω τοὺς μὲν (48) ἐπιβουλεύσαντας
τῷ Ἰωσήφ ἢ συνειδίχαις ἠλεγξε· τοῦ δὲ Λάβαν ἢ κατὰ
τοῦ Ἰακώβ πονηρία ἐκ τοῦ προσώπου δέδεικται.
Ὅραξ γοῦν ἐκείνων μὲν τὴν ὑπόψιν, φεγγόντων καὶ
κρυπτομένων, ἡμῶν δὲ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολογουμέ-
νων. Οὐ γὰρ περὶ κτημάτων νῦν ἡ κρίσις, ἀλλὰ περὶ
δόξης τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λίθω κρουόμενος ζητεῖ τὸν
λατῶν· τῶν δὲ λίθων ὀξύτερον τὰ ἐκ τῆς διαβολῆς
ἐστὶ πλῆγματα· Ῥόπαλόν ἐστιν ἡ διαβολή, καὶ
μάχαιρα, καὶ τόξον ἀκιδωτὸν, ὡς εἶπε Σολομών·
καὶ ταῦτα μόνη ἡ ἀλήθεια ἰσθαι δύναται· ταύτης δὲ
παρορωμένης, αὐξάνει δεινότερον τὰ τραύματα.

13. Διὰ ταῦτα πάντα τὰ πανταχοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν
τετάρακται. Καὶ προφάσεις μὲν ἐπενόησαν, ἐπίσκο-
ποι δὲ τηλικούτοι καὶ πολυετεῖς ἐξωρίσθησαν, διὰ
τὴν πρὸς ἐμὲ κοινωνίαν. Καὶ εἰ μὲν μέχρι τοσοῦτου
τοῦτο ἐγίνετο, προσδύκλια τις ἦν ἀγαθὴ· φιλόανθρω-
πος γὰρ εἶ· ἵνα δὲ μὴ καὶ μετὰ ταῦτα διαβῆ τὸ κα-
κόν, κρατεῖτω ἡ ἀλήθεια παρὰ σοὶ· καὶ μὴ ἀφῆς
ὑπόνοιαν κατὰ πάσης Ἐκκλησίας γενέσθαι, ὡς
τοιαῦτα βουλευομένων καὶ γραφόντων τῶν Χριστι-
ανῶν.

A illis sciscitare, ita rem inquiras, ac si tibi ipsa co-
ram adesset veritas. Illa quippe imperatorum, in
primis Christianorum, est praesidium : illa comite
vos imperare tutissimum est, cum divina Scriptura
dicat : *Misericordia et veritas regi custodia est : et
circumdabit in justitia thronum ejus*⁶⁶. Hanc cum
Zorobabel sapiens ille vir caeteris anteferebat, alios
superavit, universusque populus in hanc vocem
prorupit : *Magna est veritas et praevalet*⁶⁷.

12. Si essem itaque apud alios delatus, tuam sane
pietatem appellarem : quemadmodum tunc Aposto-
lus Cæsarem appellavit⁷⁰, sedatæque sunt inimico-
rum ejus insidiæ ; at quando apud te me ausi sunt
insimulare, quem amabo, alium a te appellem, nisi
Patrem ejus qui dixit, *Ego sum veritas*⁷¹, ut cor
ille tuum ad clementiam vertat? Domine omnipotens,
Rex sæculorum, Pater Domini nostri Jesu Christi,
tu per Verbum tuum hoc imperium famulo tuo Con-
stantio contulisti : illumina cor ejus, ut deprehensa
calumnia adversum me structa, perhumaniter ille
defensionem meam excipiat : omnibusque notum
faciat aures suas esse in veritate firmatas. Et ut
scriptum est : *Sola labia justa regi accepta sunt*⁷².
Eo enim modo thronum regni prosperum fieri per
Salomonem nos docuisti⁷³. Quapropter sciscitare,
quaeso ; discant accusatores tibi veritatis indagandæ
esse curam. Et observa, num vel ipso vultus colore
calumniam prodant : est enim illud conscientiae
indicium, scriptum quippe est : *Corde gaudente
exhilaratur facies : dum autem in mærore est deji-
citur*⁷⁴. Sic homines qui Josepho 240 insidiati
fuerant⁷⁵, ipsa conscientia prodidit : Labani vero
præus in Jacobum animus ex vultu deprehensus
est⁷⁶. Tute igitur cernis cum illorum trepidationem,
quippe qui fugiant et latebras quaerant, tum nostram
in depellenda calumnia libertatem. Nulla jam de
fortunis controversia est, sed de Ecclesiae existima-
tione. Qui lapide percuditur quaerit medicum :
ictus calumniae sunt lapidum ictibus acerbiores :
Clava est calumnia, et gladius et jaculum acutum,
ait Salomon⁷⁷ : hisque sola veritas mederi potest :
quæ si negligatur, graviora evadunt vulnera.

D 13. Haec sane sunt quæ tantam rebus ubique ter-
rarum ecclesiasticis afferunt perturbationem. Oc-
casiones illi excogitarunt, hincque factum ut tot et
tam grandævii episcopi, quod necum communica-
rent in exsilium sint acti. Quod si eo usque solum
res processerit, bona spes esset, humanus cum sis.
Ut autem in alium non ulterius pervadat, veritas
apud te vigeat. Ne, quaeso, permittas, huic suspi-
cioni, in grave totius Ecclesiae dedecus, locum esse ;

⁶⁶ Prov. xx, 28. ⁶⁷ III Esdr. iv, 41. ⁷⁰ Act. xxv, 11. ⁷¹ Joan. xiv, 6. ⁷² Prov. xvi, 13. ⁷³ Prov. xxv, 5.

⁷⁴ Prov. xv, 13. ⁷⁵ Gen. xlii, 21. ⁷⁶ Gen. xxxi, 5. ⁷⁷ Prov. xxv, 18.

(45) Lege Ζοροβάβελ. Sic Basil., Felckm. 7 anon.
et omnes editi. Reg., Ζοροβάβελ.

(46) Reg., πάντας. Editi, πάντες.

(47) Reg., Καὶ εἰ μὴ καὶ.

(48) Sic Reg. In editis μὲν deest.

quod scilicet Christiani viri, ac potissimum episcopi, A
iam nefaria machinentur, ejusmodique res scribere
nihil vereantur. Quod si graveris rem indagare,
æquum sane fuerit ut nobis potius qui calumnias
depellimus fidem habeas, quam calumniatoribus.
Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo hæc
movent: nos vero nostri causa concertantes legiti-
tima afferimus argumenta. Per mihi mirum sane
est, ubi nos cum metu ac reverentia scribimus, il-
los eo impudentiæ processisse, ut etiam apud im-
peratorem mentiri ausint. Sed inquire, quæso, ad
veritatem explorandam: et prout scriptum est⁷⁸,
scrutando scrutare coram nobis, undenam isti hæc
quæ dicunt acceperint: aut ubinam sint literæ
reperitæ. Sed neque ex nostris quispiam convince-
tur, neque ex tyranni ministris ullus hæc dixerit: B
res quippe merum est commentum. Ac forte nihil
ulterius indagare par esset, quod ne illis quidem
placeret, veritis scilicet ne earum scriptor litterarum
necessarie deprehendatur. Is quippe solis sy-
cophantis nullique alii notus est.

14. Quod autem mihi in crimen vertunt, in
magna ecclesia habitam fuisse synaxin, priusquam
completum ædificium esset: age, eam quoque apud
tuam pietatem propulsabo criminationem; eo enim
compellunt qui inimicissimo erga nos animo sunt.
Ita se res habet, id fateor: ut enim hactenus nihil
mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio
prorsus modo, quam criminantur illi, gesta res est.
Bona, quæso, venia hæc dicam, nequaquam dedica-
tionis diem festum celebravimus, religiosissime
Auguste: id namque ante jussum tuum agere nefas
fuisset: neque consulto ad id animum appulimus. C
Nullus episcopus, nullus fuit clericus vocatus; ædi-
ficio quippe plurima deerant. Imo vero nulla præ-
via monitione synaxis coacta est; ut ne inde illi
calumniandi occasionem aucupentur. At rem uti
gesta est nullus ignorat: ausculta tamen, rogo te,
pro tua mansuetudine et tolerantia. Festum quidem
erat Paschatis: populi que ingens aderat multitudo,
tantaque Christianorum turba, quantam in singulis
urbibus exstare imperatores Christo addicti peroptare
debeant. Cum igitur ecclesiæ paucæ numero
essent et angustissimæ, ingenti edito tumultu ro-
gabant populi, ut in magna ecclesia conventus age-
retur: ibique omnes preces funderent pro tua sa-
lute. Sicque acta res est. Me contra hortante, ut
rem tantisper differrent, et quolibet modo etiam
cum compressione in aliis ecclesiis cætus agerent,
morem illi non gessere: **241** imo parati erant ex
urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus
celebrarent; satius ducentes itineris perferre labo-
rem, quam cum mœrore festum peragere.

15. Nam crene mihi, imperator, et hujus quoque

⁷⁸ Joel 1, 7.

(49) Reg., Δὶδ καὶ θαυμάζω.

(50) Reg., ἔσχον ἐξουσίαν καὶ ψεύσασθαι.

(51) Hæc, ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ, quæ sunt
in Regio cod. in editis desiderantur. Basil., ἔλειπε
δὲ πολλάκις καὶ τῷ ἔργῳ. Eo item modo scriptum
primo fuerat in Regio, sed emendatum ut supra fuit.

νῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων. Ἡ εἰ μὴ βούλει
ἀνακρίνειν, δίκαιον καὶ ἡμᾶς πιστεύεσθαι μᾶλλον
ἀπολογουμένους ἢ τοὺς διαβάλλοντας. Οὗτοι μὲν
γὰρ, ὡς ἐχθροὶ, πονηρεύονται, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιῶντες
τὰς ἀποδείξεις παρέχομεν. Ἀλλὰ δὲ θαυμάζω (49),
πὺς ἡμεῖς μὲν μετ' εὐλαθείας φθεγγόμεθα, ἐκεῖνοι
δὲ τοσαύτην ἔσχον ἀναισχυντίαν, ὡς καὶ ψεύσασθαι
(50) βασιλεῖ. Ἀλλ' ἐξέτασον διὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ
ὡς περ γέγραπται, ἐρευνῶν ἐρευνήσον παρόντων
ἡμῶν, πόθεν ταῦτα λέγουσιν, ἢ πόθεν ἠύρεθι τὰ
γράμματα. Ἀλλ' οὐτε τῶν ἡμετέρων τις ἐλεγχθή-
σεται, οὐτε τῶν ἐκεῖνων φησεῖ τις· πέπλασται γὰρ.
Καὶ πλέον οὐδὲν τάχα προσήκει ζητεῖν, οὐδὲ γὰρ
βούλονται, ἵνα μὴ καὶ ὁ ταύτας γράφας ἐξ ἀνάγκης
εὐρεθῇ. Ἰσασι γὰρ αὐτὸν οἱ διάβολοι μόνοι, καὶ ἄλλος
οὐδεὶς.

14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας
κατειρήχασιν, ὡς δὴ συνάξεως ἐκεῖ γενομένης, πρὶν
αὐτὴν τελειωθῆναι· φέρε καὶ περὶ τοῦτου πάλιν
ἀπολογησάμενοι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ· εἰς ταῦτα γὰρ ἡμᾶς
ἔλκουσιν οἱ φιλέχθρως διαχειρίμενοι πρὸς ἡμᾶς. Ναὶ
γέγονεν, ὁμολογῶ· καὶ γὰρ καὶ τὰ πρῶτα λέγων οὐκ
ἐψευσάμην, καὶ τοῦτο νῦν οὐκ ἀρνήσομαι. Ἀλλ' ἄλλως
πάλιν ἢ ὡς αὐτοὶ κατειρήχασιν ἔστι τὸ πρῶγμα. Καί
μοι συγχώρησον εἰπεῖν, οὐκ ἐγκαινίων ἡμέραν ἐπ-
ετελέσαμεν, θεοσεβέστατε Αὐγουστε· τοῦτο γὰρ ἀθέ-
μιτον ἦν ἀληθῶς πρὸς τῆς σῆς προσταξέως ποιῆσαι·
οὐδὲ ἐκ παρασκευῆς εἰς τοῦτο παρήλθομεν· οὐδὲ
ἐπίσκοπός τις οὐδὲ ἄλλος κληρικὸς εἰς τοῦτο κέκλη-
ται, ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ (51). Ἀλλ' οὐδὲ ἐκ
παραγγελίας γέγονεν ἡ σύναξις, ἵνα πρόφασιν εὐ-
ρωσιν οὗτοι τοῦ κατειπεῖν. Ἀλλὰ τὸ γενομένον ἴσασι
πάντες· ἀκουσον δὲ ὁμῶς τῇ σαυτοῦ ἐπιεικειᾷ καὶ
μακροθυμίᾳ. Ἐορτὴ μὲν γὰρ ἦν τὸ Πάσχα, ὃ δὲ λαὸς
πάνου πολὺς καὶ τοσοῦτος ἦν, ὅσον ἂν εὐξαιντο κατὰ
πλῆθος εἶναι Χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. Τῶν
ποίνων ἐκκλησιῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν,
θόρυβος ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀξιούντων ἐν τῇ μεγάλῃ
ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, κάκει πάντας εὐχεσθαι ὑπὲρ
(52) τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν. Ἀλλ' ἐμοῦ
παρακαλοῦντος τῶς ἐπισχεῖν, καὶ ὅπως δήποτε μετὰ
θλίψεως ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις συναθῆναι, οὐχ
ὀπήκουσαν, ἀλλ' ἔτοιμοι γεγονάσιν ἐξελθεῖν τὴν πό-
λιν, εἰς τοὺς ἐρημικοὺς τόπους ἐν ἡλίῳ συνελθεῖν,
βέλτιον ἡγούμενοι κάματον ἐνεγκεῖν ὁδοῦ, ἢ μετὰ
λύπης τὴν εορτὴν ποιῆσαι.

15. Πίστευε (53) γὰρ, βασιλεῦ, καὶ περὶ τοῦτου

(52) In editis habetur καὶ ante ὑπὲρ, sed in codice
Regio deest.

(53) Reg., πιστεύω, male. Paulo post Nannius ver-
tit in *synaxibus Pentecostes*: itane legerit, an me-
moriam lapsus sit, incertum.

πάλιν μάρτυρα δέξαι τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐν ταῖς A
 συνάξεσι τῆς Τεσσαρακοστῆς, διὰ τὸ τῶν τόπων
 στενὸν καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν λαῶν, πλείστα παιδία,
 καὶ οὐκ ὀλίγαι νεώτεραι γυναῖκες, πλείστα τε
 γραβδαί, καὶ οὐκ ὀλίγοι νεανίσκοι θλιβέντες ἀπηνέ-
 χθησαν εἰς τοὺς οἴκους· καὶ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος,
 τέθηκε μὲν οὐδεὶς· πάντες δὲ ἐγόγγυσαν, καὶ ἤξιω-
 σαν διὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς
 προεόρτοις (54) τοιαύτη γέγονε θλίψις, τί ἂν ἐγεγόν-
 νει ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ; Πάντως πάντα ἔτι (55) τούτων
 χαλεπώτερα. Ἄλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἀντὶ χαρᾶς λύπην,
 ἀντ' εὐφροσύνης πένθος, ἀντὶ τῆς ἑορτῆς κλαυθμὸν
 τοῖς λαοῖς γενέσθαι· εἰδῶς (56) καὶ μάλιστα τύπον
 ἔχειν τῶν Πατέρων. Ὁ γὰρ μακαρίτης Ἀλέξανδρος,
 στενῶν ὄντων τῶν ἄλλων τόπων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν
 τότε μείζονα νομιζομένην ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην B
 θωνᾶ, συνῆγεν ἕκει διὰ τὸ πλῆθος, καὶ συνάγων
 οὐκ ἡμέλει τῆς οἰκοδομῆς. Τοῦτο καὶ ἐν Τριβέροις,
 καὶ ἐν Ἀκυληῖα γενόμενον ἐώρακα· κάκει γὰρ ἐν
 ταῖς ἑορταῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἔτι τῶν τόπων οἰκοδο-
 μουμένων, συνῆγον ἕκει· καὶ οὐχ εὔρον τοιοῦτον
 κατηγορον. Ἄλλὰ καὶ ὁ μακαρίτης σου ἀδελφός,
 ἐν Ἀκυληῖα, τοιαύτης οὔσης συνάξεως, συνήχθη.
 Οὕτω κἀγὼ πεποίηκα, καὶ γέγονεν οὐκ ἐγκαίνια,
 ἀλλὰ σύναξις εὐχῆς. Σὺ μὲν οὖν, εὖ οἶδα, ὅτι, φιλό-
 θεος ὢν, τῶν μὲν λαῶν ἀποδέχῃ τὴν προθυμίαν, καὶ
 συγγινώσκεις ἔμοι, μὴ κωλύσαντι τοσούτου λαοῦ τὰς
 εὐχάς.
 alacritatem approbare, mihique veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obsti-
 lerim.

16. Ἐγὼ δὲ (57) τὸν κατειπόντα πάλιν περὶ τοῦ C
 ἐρωτῆσαι βούλομαι, πῶς νόμιμον ἦν εὐχεσθαι
 τὸν λαὸν, ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν οἰκοδομουμένῳ τόπῳ τῆς
 εὐχῆς; Ποῦ πρέπον ἦν καὶ ὅσιον ἑπακούσαι (58) τὸν
 λαὸν τὸ Ἄμῃν; ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν τῇ ἡδῇ λεχθέντι
 Κυριακῷ; Σὺ δὲ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πῶς τοὺς
 λαοὺς ἂν ἠθελες ἐκτείνειν τὰς χεῖρας καὶ εὐχασθαι
 περὶ σοῦ; ἔνθα καὶ Ἕλληνας ἴστανται παρεργόμενοι,
 ἢ ἐν τῷ ἐπωνύμῳ σου τόπῳ, ὃν ἡδῇ, μᾶλλον δὲ καὶ
 ὅμα τῷ θεμελίῳ, Κυριακὸν πάντες ὀνομάζουσιν;
 οἶδα, ὅτι τὸν σὸν τόπον προκρίνεις· μειδιάς γάρ, καὶ
 τοῦτο μειδιῶν σημαίνεις. Ἄλλ' ἔδει, φησὶν ὁ κατει-
 πὼν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦτο γενέσθαι. Μικραὶ μὲν
 οὖν καὶ στεναὶ πᾶσαι (59), καθὰ προεῖπον, πρὸς τοὺς
 λαοὺς εἰσιν. Ἐπειτα δὲ πῶς ἔπρεπε γενέσθαι τὰς

A rei testem accipe veritatem; in Quadragesimæ
 synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque
 populi frequentiam, pueri complures, nec paucæ
 juniores mulieres, multæ aniculæ, adolescentes
 plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen
 dante extinctus nullus est. Sed universi haud sine
 murmuratione postularunt ut in magna ecclesia
 conveniretur. Quod si diebus festum præcedenti-
 bus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo
 futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At
 non decebat pro gaudio mœrorem, pro lætitiâ lu-
 ctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum
 maxime non ignorarem Patrum mihi exempla sup-
 petere. Beatæ quippe vir memoriæ Alexander ob
 aliorum locorum angustiam, dum ipse ecclesiam,
 quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ di-
 ctam, exstrueret; in ea tamen ob populi frequen-
 tiam conventus egit, neque interim ob populi con-
 ventum ædificii constructionem intermittebat. Rem
 similem Treviris et Aquileiæ factam vidi: ubi item
 ob populorum frequentiam, dum templa exstrueren-
 tur, in illis nihilominus conventus agebantur: nul-
 lusque tamen exstitit qui factum hujusmodi in cri-
 men vocaret. Quinetiam beatæ vir memoriæ frater
 tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis inter-
 fuit. Idipsum me egisse fateor, ita tamen ut non
 dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit.
 Perspectum itaque habeo te utpote pium, populo-
 rum

16. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophan-
 ta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit,
 in desertisne locis, an in orationis loco, etiam dum
 exstrueretur? Ubinam sanctius condecensiusque po-
 pulus responderet, amen; in desertis, an in templo
 quod jam appellabatur Dominicum? Quonam in loco
 malles, religiosissime imperator, populum manus
 extendere ac pro te orare? Illicne ubi pertranseun-
 tes gentiles gradum sisterent; an in loco cui jam
 tuum inditum esse nomen: quem nunc, imo a jactis
 fundamentis Dominicum omnes vocant? Certum
 sane habeo te tuum anteferre locum: subrides
 enim, ac subridendo assensum significas. Sed ait
 obtrectator, in ecclesiis illud actum oportuit. At
 omnes omnino, uti jam dictum est, pro populi fre-

(54) Reg., Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προεόρτοις, subaudi D
 ἡμέραις. Editi vero, Εἰ δὲ ἐν τοῖς προεόρτοις.

(55) Reg., πάντως που τὰ ἔτι. Basil., πάντως που
 ἔτι. Editi vero, πάντως πάντα ἔτι.

(56) Reg. et Basil., εἰ δ' ὡς, mendose. Paulo post
 Reg., ἔχων.

(57) In editis post δέ legitur καί, sed hæc parti-
 cula abest a Reg.

(58) Legendum nobis videtur ὑπακούσαι, quæ vox
 apud ecclesiasticos significat, respondere. Id patet
 ex iis quæ paulo infra leguntur: Τί, ἐάν τοσοῦτων
 λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ
 Θεῷ τὸ Ἄμῃν; et in Apologia sequenti num. 23:
 Προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν,
 τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν· Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος

αὐτοῦ. Jussi ut diaconus psalmum legeret, populus-
 que responderet: Quoniam in æternum misericordia
 ejus: nam ὑπακούειν sic intellectum oportet, non
 ut Nannius, auscultaret, ut optime observavit Cot-
 telerius in Notis ad Const. apost. lib. viii, cap. 15,
 pag. 354, ubi vocis ὑπακούετω idem usus est. Vide
 eundem Cottelerium ad librum II Const. apost.,
 c. 57, p. 203. Apud ecclesiasticos vox ὑπακούειν ea
 sententia plerumque usu venit. Job xiv, 15: Ἐτα
 καλέσει; ἐγὼ δὲ σοὶ ὑπακούσομαι. Ubi Vulgata,
 vocabis me, et ego respondebo tibi, et alias sæpe.

(59) Particula καί, quæ in editis post στεναὶ ha-
 betur, deleta est in Reg. eamque expungere visum
 est.

quentia erant angustiores. Deinde quo pacto Dominum precari decuit, quidve satius fuit; separatimne populum cum periculosa compressione convenire, an in loco qui totius multitudinis jam capax esset; ut una illic eademque populorum vox cum consonantia audiretur? Præstabat certe istud, hinc enim multitudinis unanimitatem cernere erat, hincque Deus est ad exaudiendum promptior. Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem⁷⁹, duobus ob 242 quamlibet causam convenientibus, quodcumque petierint dabitur illis: quid si tanti populi convenientis una vox proferatur, quia Deo dicunt, Amen? Cuiam hoc ipsum non admirationi fuit? Quis te beatum non prædicavit, cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerneret? Ecquod illud populorum gaudium, qui, cum hactenus in sejunctis locis convenissent, mutuo jam conspectu fruerebantur? Id omnibus lætitiæ causa fuit, soli sycophantæ, mœroris.

17. Restat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc superest occurrat. Siquidem aiet forte obtrectator ille: *Ædificio nondum completo, haud licuit illic orationes fundere. At Dominus ait: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et claude ostium*⁸⁰. Quid ergo dixerit calumniator? Imo potius, quid prudentes ac veri Christiani dixerint? Hos interroga, imperator: nam de illis quidem scriptum est: *Stultus stulta loquetur*⁸¹: de his vero, *Ab omni sapiente consilium accipe*⁸². Cum tam angustæ ecclesiæ, cum tanta esset populi frequentia, ut ad desertia loca proficisci pararent, quid facto opus erat? Solitudo absque januis, ac quibusvis volentibus pervia; Dominicus autem locus muris cinctus est januisque clausus: adestque illic conspicuum pios C in profanosque discrimen. Nonne, imperator, quivis sapiens cum tua pietate hoc eligendum annuit? Quippe norunt hic legitimam esse orationem, illic inconditæ turbæ suspicionem: nisi forte deficientibus locis, solitudinem ii duntaxat qui orant, incolant, ut Israelitis contigit: imo vero illis quoque exstructo tabernaculo, locus orationis circumscriptus in posterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Christe, Fili Dei unigenite, Verbum et Sapientia Patris, in crimen ecce vocor, quod clementiam tuam populus deprecatus sit, ac per te Patrem tuum, qui est super omnia Deus, obsecrarit, pro salute famuli tui piissimi Constantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum observatio. Graviori enim criminatioui D

Α εὐχάς; καὶ πῶς (60) ἦν βέλτιον κατὰ μέρος καὶ διηρημένως τὸν λαὸν μετ' ἐπικινδύου συνοχῆς, ἢ ὅντος ἤδη τόπου τοῦ δυναμένου δέξασθαι πάντας, ἐν αὐτῷ συνελθεῖν καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γενέσθαι τὴν φωνήν; Τοῦτο βέλτιον ἦν· τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ὁμοφυλίαν εἰδείκνυε τοῦ πληθους· οὕτω καὶ ταχέως ὁ Θεὸς ἐπακούει. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, ἐὰν δύο συμφωνήσαιεν περὶ παντός, οὐ ἂν (61) ἀληθῶνται, γενήσεται αὐτοῖς· τί, ἐὰν τοσοῦτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ Θεῷ τὸ Ἄμην; Τίς γοῦν οὐκ ἐθαύμασε; Τίς οὐκ ἐμακάρισέ σε (62), βλέπων τὸν τοσοῦτον λαὸν ἐν ἐνὶ συνελθόντα τόπῳ; Πῶς ἔχαιρον οἱ λαοὶ βλέποντες ἀλλήλους τὸ πρότερον ἐν διηρημένοις συνερχόμενοι τόποις; Τοῦτο πάντας Β ἠύφρανε, καὶ μόνον τὸν διαβαλόντα (63) ἐλύπησε.

17. Τὴν γοῦν ἐτέραν καὶ ὑπολειπομένην ἀντιλογία ἀυτοῦ βούλομαι προλαβεῖν. Ὁ μὲν γὰρ κατειρηκώς (64) φησιν· Οὕτω τετελειωτο τὸ ἔργον, καὶ οὐκ ἔχρη ἐυχάς γενέσθαι· ὁ δὲ Κύριος εἶπε· *Σὺ δὲ, ὅταν προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ ἀπόκλεισον τὰς θύρας*. Τί τοίνυν φήσαιεν ὁ κατηγορός; Μᾶλλον δὲ τί ἂν εἰποιεν οἱ φρόνιμοι καὶ ἀληθῶς (65) Χριστιανοί; Τούτους γὰρ ἐρώτησον, βασιλεῦ· ἐπειδὴ γέγραπται περὶ μὲν ἐκείνων, *ὅτι Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει*· περὶ δὲ τούτων, *Παρὰ παντός φρονίμου συμβουλίαν λάμβανε*. Τῶν ἐκκλησιῶν στενῶν οὐσῶν, καὶ τῶν λαῶν τοσοῦτων ὄντων, καὶ βουλομένων εἰς τὰς ἐρήμους ἀπελθεῖν, τί ποιεῖν ἔχρη; Ἡ μὲν γὰρ ἐρημὸς ἄθυρος, καὶ τῶν βουλομένων διόδός ἐστιν, ὁ δὲ Κυριακὸς τόπος καὶ τετελιχισται καὶ τεθύρωται, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν (66) βεβήλων δείκνυσιν. Ἄρα, βασιλεῦ, οὐ μετὰ τῆς σῆς εὐσεβείας πᾶς ὀπισθοῦν φρόνιμος ἐπινεύει τούτῳ; Ἰσασί γὰρ, ὅτι ὧδε μὲν νόμιμος εὐχή, ἐκεῖ δὲ ἀταξίας ὑπόψια· εἰ μὴ ἄρα, τόπων μὴ ὄντων, μόνον τὴν ἐρημίαν ἂν οἰκοῖεν (67) οἱ εὐχόμενοι, ὡσπερ ἦν ὁ Ἰσραὴλ· ἀλλὰ κάκειναις τῆς σκηπῆς γενομένης περιώριστο λοιπὸν τῆς εὐχῆς ὁ τόπος. Ὡ Δέσποτα καὶ ἀληθῶς βασιλεῦ τῶν (68) βασιλευδόντων Χριστέ, Ὑἱὸς τοῦ Θεοῦ μονογεγῆς, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ὁ λαὸς ἠδύσατο, καὶ διὰ σοῦ τὸν σὸν Πατέρα τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν παρεκάλεσε, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ σοῦ θεράποντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου, κατηγοροῦμαι. Ἄλλὰ τῇ σῇ ἀγαθότητι χάρις, ὅτι δέξ

⁷⁹ Matth. xviii, 2. ⁸⁰ Matth. vi, 6. ⁸¹ Isa. xxxii, 6. ⁸² Tob. iv 19.

(60) In editis, καὶ ἐκεῖ πῶς. Sed ἐκεῖ quod desit in omnibus mss. omissum est.

(61) Reg., οὐ ἂν.

(62) Σε deest in Reg. nec lectum est a Nannio, qui verit, aut non inter felicia prædicet.

(63) Reg. quem sequimur, διαβαλόντα. Edit. Comm., ἐνδιαβαλόντα. Basil. edit. Paris. et Colon., ἐνδιαβαλόντα.

(64) Editi, mendose, κατειρηκώς. Reg, κατειρηκώς.

(65) Reg. et Basil. quos sequimur. ἀληθῶς. Editi, ἀληθεῖς.

(66) Τῶν deest in Reg.

(67) Sic Reg. et Basil. Edit. vero Paris. et Col. οἰκεῖν. Comm., οἰκεῖν, male. Paulo post Reg., περιώριστο, optime. Editi male περιώριστον.

(68) Hæc, βασιλεῦ τῶν, desunt in Reg. Paulo post idem, Λόγε καὶ Σοφία.

τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σοῖς νόμοις διαδέβλημαι. Μειζόνως γὰρ ἂν διεβλήθην, καὶ ἦν ἀληθῶς ἔγκλημα, εἰ δὲν (69) ψυχοδόμησε τόπον ὁ βασιλεὺς παρηργόμεθα, καὶ ἔρημον ἐζητοῦμεν εἰς εὐχὴν. Πῶς ἂν ὁ κατήγορος ἐφυλάρησε τότε! πῶς ἂν ἦν πιθανὸς λέγων· Ἐξουθενήσῃ σου τὸν τόπον· παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτοῦ τὸ γινόμενον· ἐγέλασε παρεργόμενος· ἔδειξε τὴν ἔρημον πληροῦσαν τοῦ τόπου τὴν χρεῖαν· θελοντας εὐξασθαι λαοὺς κεκώλυκε. Ταῦτα ἤθελεν εἰπεῖν, ταῦτα ἐζητεῖ· καὶ μὴ εὐρῶν ἀχθεταί, καὶ λοιπὸν λόγους πλάττει. Ταῦτα γὰρ εἰ ἔλεγεν, ἐδυσώπει (70) καὶ μὲ ὥσπερ νῦν ἀδικεῖ, τὸν διαβόλου τρόπον ἀναλαβὼν, καὶ παρατηρούμενος τοὺς προσευχομένους· διδὲ καὶ ἐσφάλη παραγνοῦς τὸ τοῦ Δανιήλ· ἐνόμισε γὰρ ὁ ἀμαθῆς, ὅτι καὶ ἐπὶ σοῦ τὰ τῶν Βαβυλωνίων κρατεῖ, καὶ οὐκ ἔγνω, ὅτι φίλος εἶ (71) τοῦ μακαρίου Δανιήλ· καὶ τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῶν προσκυνεῖς, καὶ οὐ κωλύεις, ἀλλὰ θέλεις πάντας εὐχέσθαι, εἰδὼς, ὅτι πάντων ἐστὶν εὐχῆ, σῶξέσθαι σε καὶ βασιλεύειν ἐν εἰρήνῃ διαπαντός.

18. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὸν κατειπόντα ἐποδύρομαι· σὺ δὲ, θεοφιλέστατε Ἀβγουστε, ζήσεως πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις, καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐπιτελέσεις. Αἱ γὰρ γενόμεναι παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαὶ οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἐγκαίνιων πανήγυριν. Μὴ τοῦτο ψευδέσθωσαν οἱ ἀμαθεῖς· ἀλλὰ παρὰ μὲν τῶν Πατέρων μαθέτωσαν, ἀναγνώτωσαν δὲ καὶ τὰς Γραφάς· μᾶλλον δὲ παρὰ τοῦ μαθέτωσαν, φιλολόγος γὰρ εἶ, ὅτι καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὁ ἱερεὺς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ Ζοροβάβελ ὁ Σαλαθιήλ ὁ σοφὸς, καὶ Ἐσδρας ὁ ἱερεὺς καὶ τοῦ νόμου γραμματεὺς, τοῦ ἱεροῦ (72) μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομούμενον, καὶ ἐνοστάσης τῆς Σκηνοπηγίας (ἑορτὴ δὲ ἦν αὕτη καὶ πανήγυρις καὶ εὐχὴ μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραήλ), συνήγαγον τὸν λαὸν ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ εὐρύχωρον τοῦ πρώτου πυλῶνος τοῦ πρὸς τῇ ἀνατολῇ, καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ ἠτοίμασαν, κάκει προσήνεγκαν, κάκει τὴν ἑορτὴν ἐπετέλεσαν. Καὶ λοιπὸν οὕτως τὰς κατὰ Σάββατον καὶ νομηνίαν προσέφερον θυσίας, καὶ οἱ λαοὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀνέφερον. Καὶ φανερώς φησιν ἡ Γραφή, ὅτι ταῦτα ἐγίνετο, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ οὐπω ψυχοδόμητο· ἀλλὰ μᾶλλον τούτων οὕτως εὐχομένων ὁ (73) οἶκος προέκοπτεν ὁ οἰκοδομούμενος· καὶ οὕτε διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐγκαίνιων ἐκωλύθησαν αἱ εὐχαί, οὕτε διὰ τὰς γενομένας συνόδους τῶν εὐχῶν ἐμπεπόδισται τὰ ἐγκαίνια· ἀλλὰ καὶ ὁ ναὸς οὕτως ἠύχτο· καὶ ὅτε τετέλεστο πᾶς ὁ οἶκος, ἐπίησαν τὰ ἐγκαίνια, καὶ προσήνεγκαν εἰς τὸν ἐγκαίνισμὸν, καὶ πάντες ἐώρτασαν ἐπὶ τῇ τελεσουργίᾳ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες πεποιήκασι· συναγαγόντες γὰρ καὶ τελειώσαντες τὸ ἔργον,

⁶⁹ Dab. vi. ⁷⁰ I Esdr. iii, 10, 11.

(69) Reg., εἰ τὸν. Mox idem, καὶ τὴν ἔρημον.

(70) Reg., ἐδυσώπει. Editi, ἐδυσώπει. Ibid. Reg., ἀδικεῖ. Editi, male, ἀδικεῖν.

(71) Reg., ἦ. Mox idem τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῷ. Ibidem editi. Commel. sola, καὶ οὐ κελύεις.

A ansam dedissem, ac fuisset legitima accusandi causa, si loco, quem imperator exstruxerat prætermisso, eremum ad orandum petissemus. Quam multum accusator tunc deblaterasset! quam sibi dignus visus fuisset dicendo: Locum tuum contempsit: opus non probat tuum: derisit prætereundo, desertum indicavit quod loci necessitati suppleret: populos orandi cupidus impedit. Hæc ut sibi dicenda suppeterent peroptabat inquirebatque: quod cum assecutus non sit, mœrore affectus criminatioes deinceps comminiscitur. Et sane si illa dicere posset, pudore me suffunderet, ut me jam injuria afficit, cum diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi observat: Danielis quippe historiam⁶⁹ legendo spe falsus est: putavit enim ignarus ille Babyloniorum mores apud te vigere, neque novit esse te beati Danielis studiosissimum, ac eundem quem ille Deum adorare nec impedire, imo potius summopere optare ut omnes orationi incumbant: cum scias omnium orationes et vota ea esse, ut incolumis et cum pace perpetuo imperes.

18. Equidem hæc adversus obtrectatorem conqueror. Tu vero, religiosissime Auguste, utinam multis annorum circulis vixeris, ac 243 dedicationis solemnia celebraveris! Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusæ, nihil obstant dedicationis celebritati. Ne talia imperiti illi homines mendacia proferant: sed a Patribus id ediscant, Scripturasque evolvant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium et fratres ejus, Zorobabelem filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem et legis scribam, cum templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopægia, id est festum Tabernaculorum; magna solemnitas, in qua orationes publicæ in Israel offerebantur; populum in latiori vestibulo primi ostii versus Orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illic obtulerunt: eodemque in loco completa celebritas est⁷⁰. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato et Neomenia solitas offerebant, populusque Domini precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum exstructo Dei templo hæc acta fuisse: imo potius illis ita orantibus exstruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum expectationem intermissæ orationes: neque propter conventus orantium Encæniam sublata sint: sed, licet antea illic populus orasset, nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes, omnes pro consummatione operis solemnitatem egerunt. Idipsum a beatæ memoriæ Alexandro et ab aliis Patribus factum vidi-

(72) Importunam vocem ὅτι ante τοῦ ἱεροῦ, quæ in editis habetur, expungere visum est: estque ipsa in Regio codice deleta.

(73) O deest in editis, in Reg. habetur.

mus, qui cum jam illic populum coegissent, consummato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere convenit, paratus enim locus, præmissisque orationibus expiatus, tuæ pietatis præsentiam postulat: id enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam expleas, ac vota tua Domino reddas, cui hanc domum excitasti! hæc quippe omnium vota sunt.

19. Verum, quæso te, aliam disquiram calumniam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito. Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis tuis, quibus jussum aiunt ut ecclesia excederem, non obtemperarim. Equidem non possum non mirari eos minime defatigari in consurgendis criminibus: nec sic tamen ego deterreor, imo potius ætor in ea depellenda criminatione: quanto enim plures edam apologias, tanto facilius eorum malignitas deprehendi damnarique poterit. Nequaquam obstiti pietatis tuæ mandato, absit! non tanti quippe sum ego ut obsisiam vel quæstori Urbis, nedum tanto imperatori. Neque opus ut hac de re multa verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas. Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enarrem: nam te, si audieris, miraturum arbitror inimicorum meorum temeritatem. Montanus Palatinus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto postulassem ut in Italiam mihi concedere liceret; ut quæ rebar ecclesiasticis rebus deficere instaurari possent. Et sane gratias ago pietati tuæ, quod litteris quas a me profectas arbitratus es perhumaniter annueris, curamque gesseris ut commode ac sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem. At certe miror rursum, quod vel ad aures tuas mentiri nihil sint veriti, cum tamen mendacium diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni sint qui ait: *Ego sum veritas*⁷⁴. Non enim scripsi, nec istiusmodi epistolam accusator unquam proferre poterit. Ac etsi par mihi fuisset litteris a te quotidie postulare, ut benignum vultum tuum conspiceret liceret; **244** verumtamen nec fas est ecclesias deserere, nec me decuit pietati tuæ molestum esse, cum potissimum, nobis etiam absentibus, soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At ipsa sunt...

20. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt obtractatores mei? Nosse velim quisnam ipsis eam tradidit. Jube, quæso, ut respondeant: hinc enim edisces ipsos hanc commentos esse criminationem; quemadmodum illam quæ spectat execrandum Magnentium falso pervulgarunt. Quod si in hoc quoque sycophantæ deprehendantur, ad quam in posterum nos pertrahent defensionem? Hoc curant

⁷⁴ Joan. xiv, 6.

(74) Sic Reg. et Basil. Editi vero, δύνωνται.

(75) Lectio vitiosa.

(76) Sic Reg. Editi autem ἐπιστεῦσαι.

(77) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., mendose, προσέβλον.

(78) Sic Reg., οὖν in editis deest. Epistola vero Montani de qua hic, forte excidit, vel quod vero

ἠγχαρίστησαν τῷ Κυρίῳ, ἐγκαίνια ἐπιτελεσαντες. Τοῦτο καὶ σὲ ποιεῖν πρέπει, φιλομαθέστατε βασιλεῦ· ἔτοιμος γὰρ ὁ τόπος προαγνισθεῖς ταῖς προηνομηναῖς εὐχαῖς, ζητῶν παρουσίαν τῆς σῆς εὐσεβείας· τοῦτο γὰρ αὐτῷ λείπει πρὸς τὸν τέλειον κόσμον. Τοῦτο μὲν οὖν πληρώσεις, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοίης τῷ Κυρίῳ, ᾧ καὶ τὸν οἶκον πεποίηκας· τοῦτο γὰρ πάντων ἐστὶν εὐχὴ.

19. Δὸς δὲ, καὶ τὴν ἄλλην ἔδωκεν διαβολὴν, καὶ συγχώρησον ἀπολογήσασθαι καὶ περὶ αὐτῆς. Τετολμήκασι γὰρ καὶ τοῦτο διαβάλλειν, ὡς ἀντιστάντες ἐμοῦ τοῖς σοῖς προσταγμασιν, ὥστε μὴ ἐξελεῖν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείνους μὲν οὖν θαυμάζω μὴ ἀποκείμενους ταῖς συκοφανταῖς· ἐγὼ δὲ ὁμοῦ οὐδὲ οὕτως ἀποκίμνω, χαίρω δὲ μᾶλλον ἀπολογούμενος. **B** Ὅσα γὰρ ἀπολογίαὶ πολλαὶ, τοσούτω καὶ πλέον ἐκείνοι δύνανται (74) καταγινώσκεισθαι. Οὐκ ἀντέστην προσταγματι τῆς σῆς εὐσεβείας, μὴ γένοιτο! οὐ γὰρ τηλικούτος ἦμην, ἵνα καὶ λογιστῆ πῶλεως ἀντιστῶ, μήτιγε τηλικούτω βασιλεῖ, (75) καὶ περὶ τούτου τοσούτων πλείστων ἐμοῦ λόγων· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις μοι μαρτυρεῖ. Συγχώρησον δὲ ὁμοῦ καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα· καὶ γὰρ ἀκούσας, θαυμάσεις, εὐ οἶδ' ὅτι, τῶν ἐχθρῶν τὴν εὐχέρειαν. Μοντάνος ὁ Παλατινὸς ἤλθε κομίζων ἐπιστολὴν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἵνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλθω· καὶ ἃ νομίζω λείπειν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς, ταῦτα πληρωθῆναι δυνήθη. Τῇ μὲν οὖν σῆ εὐσεβείᾳ χάρις, ὅτι κατηξίωσεν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἐπινεῦσαι (76), καὶ τῆς ὁδοῦ πρόνοιαν πεποίηκεν ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἔλθεῖν, καὶ ἀκμητὶ διανῦσαι με· τοὺς δὲ ψευσαμένους τὰς σὰς ἀκοὰς τεθαύμακα πάλιν μὴ φοβηθέντας, ὅτι τὸ ψεῦδος ἔσθιόν ἐστι τοῦ διαβόλου, καὶ οἱ ψευδόμενοι ἀλλότριον ἐστὶ τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Οὐ γὰρ ἔγραψα, οὐδὲ τιαυτὴν ἐπιστολὴν εὑρεῖν ὁ κατήγορος δυνήσεται. Εἰ καὶ ἔδει με γράφειν καθημέραν, ἵνα τὴν ἀγαθὴν σου πρόσοψιν (77) θεωρῶ· ἀλλ' οὕτε τὰς Ἐκκλησίας καταλιμπάνειν ὄσιον, οὐδὲ δι' ἔχλου τῆ σῆ εὐσεβείᾳ γίνεσθαι δίκαιον ἦν· μάλιστα ὅτι καὶ ἀπόντων ἡμῶν ἐπινεύεις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀξιώσεσιν. Ἄ μὲν οὖν (78) ἐκέλευσε Μοντάνος, κέλευσον ἀναγνῶναι με· ἐστὶ γὰρ ταῦτα...

quæ Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc

D 20. Πόθεν δὲ ἄρα καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὑρον οἱ κατειρηκότες; ἐβουλόμην παρ' αὐτῶν ἀκούσαι, τίς αὐτοῖς καὶ ταύτην ἐπέδεδωκε. Ποίησον αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι. Δυνήση γὰρ ἐκ τούτου μαθεῖν, ὅτι καὶ ταύτην ἐπλασαν, ὡσπερ κάκεινὴν ἐθρύλησαν περὶ τοῦ δυσωύμου Μαγνητίου. Καταγνωσθέντες δὲ καὶ περὶ ταύτης, εἰς ποῖαν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν ἔλκουσιν ἡμᾶς ἀπολογία; Τοῦτο γὰρ μεμελετήκασι, καὶ ταύ-

similius est ab Athanasio nunquam huc adjecta fuit; nam cum coram Constantio sui purgandi causa esset oraturus, potuit hujus epistolæ exemplar ab Apologia sejunctum deferre, ut Constantio perlegeret. Alias quid causæ esset quod ommissa fuisset?

την ἔχουσιν, ὡς ὄρω, σπουδῆν, πάντα κινεῖν καὶ θορυβεῖν. Τάχα λέγοντες πολλὰ παροξύνουσι (79) ποτε καθ' ἡμῶν· ἀλλὰ τοὺς τοιούτους καὶ ἀποστρέφειν καὶ μισεῖν δίκαιόν ἐστιν, ὅτι, οἳοί εἰσι, τοιούτους καὶ τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι, καὶ νομίζουσι δύνασθαι τὰς διαβολὰς ἰσχυεῖν καὶ παρὰ σοί. Ἴσχυσε γάρ ποτε ἡ τοῦ Δαυὶδ κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἀκούσας Σαοὺλ ἦν ὁ δίκαιος. Καὶ Ἰεζάβελ δὲ διαβαλοῦσα ἠδυνήθη βλάψαι τὸν θεοσεβέστατον Ναβουθαί (80)· ἀλλὰ καὶ Ἀχαάβ ὁ πονηρὸς καὶ ἀποστάτης ὁ ἀκούων. Ὁ δὲ ἀγιώτατος Δαβὶδ, οὗ μιμητήν εἶναι σε προσήκει, καὶ πάντες εὐχονται, τοὺς τοιούτους οὕτε προσέται, ἀλλὰ καὶ ὡς λυσσῶντας κύνας ἀπεστρέφετο (81), λέγων· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον.* Ἐφύλαττε γάρ τὴν λέγουσαν ἐντολήν· *Οὐ παραδέξῃ ἀκοήν ματαίαν.* Μάταια δὲ καὶ τὰ τούτων ἐστὶ παρὰ σοί· ἤτησας γάρ, ὡς ὁ Σολομών, καὶ σὺ παρὰ Κυρίου, καὶ εὐλογεῖς πίστευε, τὸ μάταιον λόγον καὶ ψευδῆ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενέσθαι προσήκειν.

21. Διὰ τοῦτο τοίνυν καὶ γὰρ, ἐπειδὴ ἐκ διαβολῆς ἦν ἐπιστολή, καὶ οὐκ εἶχεν οὐδὲ τοῦ ἔλθειν πρόσταξιν, ἔγνων, ὅτι προαίρεσις οὐκ ἦν τῆς σῆς εὐσεβείας ἔλθειν ἡμᾶς παρὰ σέ. Τὸ γὰρ μὴ κελεύσαι πάντως ἔλθειν, ἀλλὰ καὶ γράψαι ὡς ἐμοῦ γράψαντος, καὶ θέλοντος διορθώσασθαι τὰ δοκοῦντα λείπειν, καίτοι μηδενὸς λέγοντος, ἴφανερὸν ἦν παρὰ γνώμην εἶναι τῆς σῆς ἡμερότητος τὴν κομισθεῖσαν ἐπιστολήν. Τοῦτο πάντες ἔγνωσαν· τοῦτο καὶ γράφων ἐδήλωσα· καὶ οἷδε Μοντάνος, ὅτι οὐ τὸ ἔλθειν παρητούμην, ἀλλὰ τὸ ὡς ἐμοῦ γράψαντος ἔλθειν ἀπρεπὲς ἡγούμην, ἵνα μὴ καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὐρωσιν οἱ συκοφάνται· πάλιν, ὡς (82) ὀκλήρου γενομένου μου τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. Ἀμέλει παρεσκευασάμην, καὶ τοῦτο οἶδεν αὐτὸς, ἵνα, ἐὰν γράψαι καταξιώσης, εὐθὺς ἐξέλθω, καὶ φθάσω τῇ προθυμίᾳ τοῦ προσταγθέντος. Οὐ γὰρ ἐμαινόμεν ἀντεπιεῖν τοιούτῳ σου προστάγματι. Μὴ γράψας τὸίνυν ὄντως τῆς σῆς εὐσεβείας, πῶς ἀντέστην μὴ κελευσθεῖς; Ἡ πῶς λέγουσιν, οὐκ ἐπεισθὴν, καίτοι προστάξεως μὴ οὐσης; πῶς οὐ συκοφαντία καὶ τοῦτο τῶν ἐχθρῶν πλατύνων τὸ μὴ γενόμενον ὡς γερόμενον; Φοβοῦμαι μὴ καὶ νῦν, ἀπολογουμένου μου, θρυλῆσωσιν ὡς μὴ ἀξιώσαντος ἀπολογήσασθαι· οὕτως ἐγὼ μὲν εὐχερῆς εἰμι παρ' αὐτοῖς εἰς τὸ κατηγορεῖσθαι παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ταχεῖς εἰς τὸ συκοφανεῖν καὶ καταφρονεῖν τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῆς.*

meam propugnari, ne deblaterent ipsi, quasi non eorum criminacionibus idoneus, illique ad calumniandum parati: adeo ut Scripturam nihili faciant, quæ ait: *Ne ames obloqui ne evellaris*⁹¹.

22. Μοντάνου τοίνυν ἀποδημήσαντος, ἦλθε Διογένης ὁ νοτάριος μετὰ ἕξ καὶ εἴκοσι μῆνας· καὶ οὕτε αὐτὸς ἐπιστολήν ἀπέδιδου, οὕτε ἐωράκαμεν ἀλλήλους,

A enim: hoc, uti perspectum habeo, moliuntur, ut omnia moveant et perturbent. Fortasse plurimis te verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi viros aversari, et odio habere æquum est, quod quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscultant, suasque calumnias etiam apud te valere posse arbitrentur.⁸⁶ Olim certe contra sacerdotes Dei, Doegi calumnia vim habuit; sed Saul erat qui aurem præbuit vir sane iniquus.⁸⁷ Et Jezabel calumniis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed Achab erat, scelestus ille et apostata, qui uxori morem gessit. Sanctissimus autem David, cujus te, ut omnes peroptant, imitatore esse convenit, hujusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabidos aversabatur, dicens: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer*⁸⁸. Præceptum quippe illud observavit: *Vanum rumorem non admittes*⁸⁹. Incassum certe illi apud te mendacia loquuntur, qui velut Salomon a Domino postularis, quod te accepisse credas; ut nimirum verbum vanum et mendax longe sit a te⁹⁰, uti par est.

21. Quapropter cum sola calumniatorum opera data fuisset epistola, nec me ipsa juberet ad te proficisci; perspectum sane habui eam non esse pietatis tuæ voluntatem ut te convenirem. Etenim cum non omnino jusseris ut accederem, sed ita scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut quæ deficere videbantur instaurare liceret; palam fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me epistolam non e sententia mansuetudinis tuæ fuisse scriptam. Hoc nulli notum non est: hoc scripto indicavi: ac novit ipse Montanus non recusasse me ad te accedere; sed ita accedere, ac si ego litteris meis proficiscendi licentiam postulassem, certe id non decere arbitratum sum, ne hinc occasionem iterum captarent sycophantæ, quasi religioni tuæ molestus fuisset. Et sane jam me viæ committere parabam, ut ipse novit Montanus, ut, si ad me scribere tibi placuisset, iter quamprimum instituerem, promptoque animo jussum tuum anteverterem. Nequaquam enim eo insanix deveneram, ut hujusmodi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque ad me litteras miserit pietas tua, qui repugnari cum nihil jussum fuerit? Aut quomodo me non obsecutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum? Quid aliud illud est quam nera sycophantia adversariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta comminiscuntur? Vereor sane etiam si causam sim eam propugnare dignatus: usque adeo sum

22. (85) Cum profectus itaque Montanus esset, accessit post sex et viginti menses Diogenes notarius; qui neque ipse quoque epistolam tradidit, neque

⁸⁶ I Reg. xlii, 9. ⁸⁷ III Reg. xxi, 7, seqq. ⁸⁸ Psal. c, 5. ⁸⁹ Exod. xxii, 1. ⁹⁰ Prov. xxx, 8. ⁹¹ Prov. xx, 15.

(79) Sic Reg. Editi vero, παροξυνόμενά σε καθ' ἡμῶν, παροξ. καθ' ἡμῶν, intermedia crasa.

(80) Reg., Ναβουθέ.

(81) Sic Reg. Editi vero, ἀποστρέφεται.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ὡς ἡ.

(83) Initio anni 356.

... : nec quid-
... . Imo cum
... ingressus est,
... ; sciscitabar ex
... :
... litteras postulasse.
... habere dixisset, rogavi ut vel
... Maximus præfectus Ægypti hoc
... traderent. Hoc autem ideo po-
... mihi humanitas scripsisset, ut a
... : sed in ecclesiis degerem citra ullum
... vel sollicitudinem. Qui autem eam episto-
... sunt Palladius olim palatii magister,
... Asterius qui fuit dux Armeniæ. Exemplar autem
... ut perlegam concede, sic enim habet :

23. Exemplar epistolæ quod sic habet :

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Optasse me semper ut omnia fausta defuncto fra-
tri meo Constanti acciderent, prudentiæ tuæ latere
non arbitror. Quem cum sceleratissimorum virorum
dolo sublatum cognovissem, quo mœrore affectus
sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum
quia hoc tempore nonnulli te tam luctuoso nego-
tiorum decursu terrere conantur, has litteras ad
tuam reverentiam mittendas existimavi. Hortor-
que te, ut, quemadmodum episcopum decet, popu-
lum doceas ad legitimam convenire religionem, et
cum illo de more orationibus incumbas : id enim
nobis placet. Nam quod spectat sententiam nostram,
te omni tempore in tuis sedibus episcopum esse vo-
lumus.

Et alia manu : Divinitas servet te plurimis annis,
Pater dilectissime.

24. De hac epistola illi quidem cum iudicibus
verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem
ejusmodi, nonne jure litteras postulavi, nec temere
eorum machinationibus adhibui animum ? Illi autem
cum jussa tuæ pietatis nequaquam proferrent ; nonne
plane contra hujus epistolæ sententiam agebant ?
Equidem cum litteras illi non darent, haud simile
vero putabam verba sine litteris ad me transmitti :
hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem lit-
teris suis jusserat tua humanitas. Jure igitur illud
egi, religiosissime Auguste : ut sicut cum epistolis
ingressus sum in patriam, sic ex mandato tuo ab illa
discederem : ne utpote qui ab Ecclesia aufugissem,
in iudicium aliquando vocarer : sed jussus, profe-

(84) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero
Paris., male, λέγων.

(85) Hæc Constantii epistola habetur quoque in
Epist. ad solitarios, sed non iisdem verbis. A Con-
stantio enim Latine scripta, bis Græce versa est ab
Athanasio : cujus prima hæc est versio, secunda
vero in *Epistola ad solit.* legitur.

Ait Lucifer Calaritanus lib. 1 pro sancto Atha-
nasio, p. 132, Constantium litteris suis jurasse
Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Atha-
nasio

A οὐτε ὡς προστάξεως οὐσης ἐνετειλατό μοι · ἀλλὰ καὶ
ὅτε Συριανὸς ὁ στρατηλάτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάν-
δρειαν, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρολεύετό τι-
να, καὶ ἄπερ ἐδοῦλοντο, ἐπηγγέλλοντο γίνεσθαι,
ἡρώτων εἰ γράμματα ἔχει περὶ ὧν θρολοῦσι · γράμ-
ματα γὰρ ἀπήτουν, ὁμολογῶ, τῆς προστάξεως.
Ἐπειδὴ δὲ μὴ ἔχειν ἔλεγεν (84), ἤξιον καὶ αὐτὸν
Συριανὸν, ἢ τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον γρά-
ψαι μοι περὶ τούτου. Τούτο δὲ οὕτως ἀπήτουν, ἐπει-
δὴ γράψασά μοι ἦν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ὥστε παρὰ
μηδενὸς με ταράττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελόν-
των ἡμᾶς πτοεῖν, ἀλλὰ μένειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀμε-
ρίμωως. Οἱ μὲν οὖν κομίσαντες τὴν τοιαύτην ἐπιστο-
λὴν εἰσι Παλλάδιος, ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάγι-
στρος, καὶ Ἀστέριος ὁ γενόμενος δούξ Ἀρμενίας. Τὸ
δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς συγχώρησον ἀναγνώλαι
μοι · ἔστι γὰρ τούτο ·

23. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον ·

Κωνσταντίος Νικητῆς Ἀθρουστος Ἀθανασίῳ.

(85) Εὐγεσθαί με αἰεὶ ὥστε πάντα αἴσια ἀποβαίνειν
τῷ ποτε ἀδελφῷ ἐμῷ Κωνσταντί, οὐδὲ τὴν σὴν ὑπερ-
ῆθη σύνεσιν. Ὅντινα ἐπειδὴ ἐξ ἀπάτης ἀτοπιωτάτων
(86) ἀνηρήσθαι ἔγνων, πόση εἰμὶ περιβληθεὶς στυγρῶ
τητι, εὐχερῶς ἡ ὑμετέρα φρόνησις δυνήσεται κρίνειν.
Καὶ ἐπειδὴ τίνεις εἰσιν, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι καιρῷ
τῷ οὕτω δακρυτικῷ δράματι (87) καταπτοεῖν σε
πειράζουσι, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ταῦτα γράμματα
πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα στείλαι ἔκρινα · προτρέπων
σε ἵνα, ὡς περὶ πρέπει ἐπισκόπῳ, εἰς τὴν κεχρωσθη-
μένην θρησκείαν συντρέχειν διδάξειας τὸν ἡ-
μῶν, καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος ταῖς εὐχαῖς
σκολάσειας · ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἀρέσκει τὸ, σὲ κατὰ
τὴν ἡμετέραν βούλησιν, ἐν παντὶ καιρῷ ἐν τῷ σῷ
τόπῳ, ἐπίσκοπον εἶναι βουλόμεθα. Καὶ ἄλλη χειρὶ · Ἡ
θεότης φυλάξει σε πολλοῖς ἐνιαυτοῖς, Πάτερ προσφι-
λέστατε (88).

24. Περὶ ταύτης, ἐκείνοι μὲν καὶ (89) τοῖς δικασταῖς
εἰρήχασιν · ἐγὼ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἔχων, ἄρ'
οὐκ εἰκότως ἀπήτουν γράμματα, καὶ οὐ προσεῖχον
προφάσεσιν ἀπλῶς ; Ἐκεῖνοι δὲ μὴ δεικνύοντες
πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας, οὐκ ἀντικρυς ἐναντία
ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔπραττον ; Ἐγὼ δὲ, ὅτι γράμ-
ματα οὗ (90) παρεῖχον, οὐκ ἀκολούθως ἡγοούμεν ἔχτες
αὐτῶν εἶναι τὰς φάσεις · τοῖς τοιούτοις γὰρ μὴ προσ-
ῆχειν με προσέταττεν ἡ ἐπιστολὴ τῆς σῆς φιλανθρω-
πίας. Δικαίως οὖν τοῦτο ἐποίησαν, θεοφιλέστατε Ἀθ-
ρουστε, ἵνα, ὡς περὶ ἔχων ἐπιστολὰς εἰσῆλθον εἰς τὴν
πατρίδα, οὕτως ἔχων πρόσταξιν ἀπ' αὐτῆς ἐξέλθω ·
καὶ μὴ ὡς φυγῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπεύθυνός ποτε
γένωμαι, ἀλλ' ὡς κελευσθεὶς ἔχω πρόσταξιν τῆς ἀνα-

(86) Ita Reg. et ita legendum videtur. Editi, ἀτο-
πιωτάτης. Paulo post Reg. et Basil., στυγρότητι.
Editi, στυγρότητι, male. Ibidem Reg., ὑμετέρα, recte.
Editi, ἡμετέρα. Mox Reg., δυνήσεται κρίναι.

(87) Reg., δράματι. Editi, δρώματι. Paulo post
Reg., τιμιότητα. Editi, τιμότητα.

(88) Post Πάτερ προσφιλέστατε, editi hæc habent,
τέλος τῆς Κωνσταντίου ἐπιστολῆς, quæ in Reg. et
Basil. desunt, et expunximus.

(89) Καὶ in Reg. legitur. In editis deest

(90) In Reg. οὐ deest, male.

χωρήσεως. Τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ πάντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ πλείστον δὲ τῆς πόλεως μέρος μετ' αὐτῶν, ἵνα μὴ λέγω πλέον, ἀπελθόντες πρὸς Συριανὸν, ἤξιον· ἐκεῖ δὲ ἦν καὶ ὁ ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου Μάξιμος. Ἡ δὲ ἀξίωσις ἦν ἡ γράφαι καὶ ἀποστεῖλαι μοι, ἢ μηκέτι διοχεῖν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἕως ἂν αὐτοὶ οἱ λαοὶ περὶ τούτου πρεσβεύωνται παρὰ σοί. Ἐπὶ πολὺ τοῖνον αὐτῶν ἀξιούντων, συνιδὼν Συριανὸς τὸ εὐλογον, διεβεβαιώσατο μαρτυρούμενος τὴν σὴν σωτηρίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ παρῆν τότε καὶ Ἰλάριος, μηκέτι μὲν διοχεῖν, ἀναφέρειν δὲ ἐπὶ τὴν σὴν θεοσέβειαν. Τοῦτο οἶδεν ἡ τάξις τοῦ δουκὸς, καὶ ἡ τάξις τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ πρύτανις δὲ τῆς πόλεως ἔχει τὰς φωνὰς, καὶ δύνασαι μαθεῖν, ὅτι οὔτε ἐγὼ, οὔτε τις ἕτερος ἀντιλέγων ἦν τῇ σῇ προστάξει.

25. Πάντες δὲ ἤξιον γράμματα δευθῆναι τῆς σῆς εὐσεβείας. Καὶ φάσις μὲν γὰρ μόνη παρὰ βασιλέως τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τοῖς γραφομένοις, ὅταν μάλιστα ταύτην ὁ κομίζων θαρβῆ καὶ γραφῇ προσταθῆν· ἐπειδὴ δὲ οὔτε φανερῶς ἔλεγον (91) εἶναι πρόσταγμα, οὔτε, ὅπερ ἤξιον, ἐγγράφως ἐπέστελλον, ἀλλ' ὡς ἀφ' ἑαυτῶν πάντα πράττοντες ἦσαν· ὁμολογῶ, καὶ τοῦτο λέγω μετὰ παρῆσι, ὑποπτος ἐγενόμην εἰς αὐτούς. Πολλοὶ γὰρ ἦσαν οἱ περὶ αὐτούς Ἀρειανοί, τοῦτους τε συνήθειον, καὶ μετὰ τούτων ἐβουλεύοντο· καὶ οὐδὲν μὲν μετὰ παρῆσι ἐπραττον, ἐνέδρας δὲ καὶ δόλους ἐπιχειρεῖν ἐμελέτων κατ' ἐμοῦ. Καὶ (92) οὐδὲν μὲν ὡς βασιλέως προσταξάντος ἐποίουν, ὡς δὲ παρ' ἑθρῶν ἀξιούμενοι, ἤλεγχον ἑαυτούς. Τοῦτο γὰρ με καὶ μᾶλλον ἀπαιτεῖν (93) γράμματα παρ' αὐτῶν ἠνάγκαζεν, ἐπειδὴ καὶ ὑποπτα ἦν ἄπερ ἐπεχείρουν καὶ ἐσκέπτοντο· καὶ ὅτι ἄρπετες ἦν, μετὰ τοσοῦτων γραμμάτων (94) εἰσελθόντα με, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Συριανοῦ τοῖνον ἐπαγγελαμένου, συνήγοντο πάντες ἐν ταῖς (95) ἐκκλησίαις μετὰ χαρᾶς καὶ ἀμεριμνίας. Ἄλλὰ μετὰ κ' καὶ γ' ἡμέρας τῆς ἐπαγγελίας ἐπέρχεται μετὰ στρατιωτῶν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡμεῖς μὲν ὑχόμεθα συνήθως· οὐτω γὰρ ἐωράκασιν οἱ εἰσελθόντες (96), ἐπειδὴ παννυχίς ἦν ἐσομένης συνάξεως. Τοιαῦτα δὲ γέγονε τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, οἷα ἤθελον καὶ ἐπηγγέλλοντο, πρὶν γενέσθαι, οἱ Ἀρειανοί· αὐτούς γὰρ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ὁ στρατηλάτης· καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἔξαρχοι καὶ σύμβουλοι τῆς τοιαύτης ἐφόδου. Καὶ τοῦτο οὐκ ἄπιστον, θεοφιλέστατε Αὐγουστε· οὐ γὰρ ἔλαθον, ἀλλὰ πανταχοῦ κεκήρυκται. Ἐγὼ τοῖνον θεωρῶν τὴν ἐφοδον, παρακαλέσας πρότερον ἀναχωρῆσαι τοὺς λαοὺς, τότε καὶ γὰρ μετ' αὐτούς, τοῦ Θεοῦ καλύπτοντος καὶ ὀδηγούντος (καὶ τοῦτο γὰρ οἱ τότε μοι συνόντες ἐωράκασιν), ἀνεχώρησα· καὶ (97) ἐξ ἐκεῖνον κατ' ἐμαυτὸν ἔμεινα, ἔχων παρῆσιαν καὶ ἀπολογίαν προηγουμέ-

A ctionis causam proferre possem. Hoc ipsum omnes populi cum presbyteris, et cum illis maxima civitatis pars, ne quid amplius dicam, Syrianum adeuntes postulabant : illicque tum aderat Ægypti præfectus Maximus. Hoc autem impense rogabant, ut vel scriberentur mitterenturque ad me litteræ, vel non amplius illi Ecclesias conturbarent, donec ipsi populi hac de re legatos ad te misissent. Cum igitur vehementer instarent, perspectum habens Syrianus quam æqua esset postulatio, tuam salutem contestatus pollicitus est, præsentem tunc Hilario, se nihil amplius conturbaturum, sed rem ad tuam religionem delaturum. Hoc item probe norunt 246 cohorts ducis, cohorts item præfecti Ægypti. Præfectus autem Urbis hoc monumentum apud se reservat, unde exploratum habeas nec me, nec alium quempiam jussis obstitisse tuis.

25. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuæ pietatis litteræ. Etenim licet sola imperatoris verba, eadem qua scripta ejus sint auctoritate, ubi maxime qui illa defert rem jussam scripto tradere audeat ; at cum illi neque aperte dicerent jussum illud fuisse, neque, ut rogabant, jussionem describere vellent, sed omnia agerent quasi suo nomine ; fautor, et hoc cum fiducia dico, me illos suspectos habuisse. Multi quippe ipsi aderant Ariani comites, quibuscum una epulabantur et consilia inibant : nihilque palam et cum fiducia agebant ; sed adversum me insidias machinabantur et dolos. Nihil egerunt quasi ex imperatoris placito : sed ut ex eorum gestis deprehendere licuit, ea solum quæ adversarii nostri postularent, quæ mihi potissima causa fuit litteras ab illis postulandi ; suspecta quippe mihi erant eorum molimina atque consilia. Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam rediissem, absque litteris ab Ecclesia discedere. Syriano itaque fidem dante, populi omnes cum gaudio in ecclesiis conventus agebant, omni deposito metu ac suspicione. Sed post dies tres et viginti a data fide cum militibus ille in ecclesiam irrumpit, nobis de more orantibus, quod etiam viderunt ii qui in ecclesiam ingressi sunt, sequentis quippe synaxeos tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea gesta sunt quæ Ariani placuere, quæque illi antequam evenirent futura prænuntiarent, iis enim stipatus accessit dux exercitus : erantque illi præfecti et auctores illius invasionis. Quod sane incredibile non est, religiosissime Auguste, cum ipsi minime latuerint, sed undique vulgata res sit. Ego itaque perspecta ejusmodi invasione, populosque ut discederent prius hortatus ; post illos demum Deo occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum aderant conspectus est, isthinc me proripui, extin-

(91) Ita Reg. et Basil. Editi vero, ἐπειδὴ οὔτε φανερῶς πάντα ἔλεγον.

(92) Καὶ deest in Reg. Sed bene positum videtur.

(93) Reg. post ἀπαιτεῖν habet ἐποίησεν. In eodem modo ἠνάγκαζεν deest.

(94) Reg. quem sequimur γραμμάτων, deleto

τυγ. Editi vero, συγγραμμάτων. Hist. sequens enarratur item in Apologia sequenti.

(95) Ἐν ταῖς deest in Reg.

(96) Regius codex et editio Comm., εἰσελθόντες: In edit. Parisiensi οὐ deest.

(97) Sic Reg. ; καὶ deest in editis.

deque occultus mansi, fiduciam, meique purgandi locum habens, primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos desererem aufererim: sed testem persecutionis habeam ipsam ducis irruptionem: quod omnes vehementer mirati sunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dedisse, aut datam non fallere.

26. Quorsum igitur hoc eorum consilium? Aut quid causæ est quod dolis insidiisque nos adorti sunt, quibus et jubendi et jussionem scripto tradendi facultas esset? Imperatoris enim jussio magnam præbet confidentiam. Sed quod ipsi clam rem agere optarent, illud sane suspicionem augebat, ipsos a te nullum accepisse mandatum. Quid absurdi postulabam, veri studiosissime imperator? Quis non fateatur hanc petitionem episcopo esse consentaneam? cum Scripturas legeris, nosti quantum sit illud criminis, episcopum ecclesiam suam deserere, Deique ovilia non curare: pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet. Hoc autem quærebant Ariani, et alii omnes hæretici, ut absentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugissem, qualem apud veros episcopos; imo potius apud eum qui mihi 247 gregem crediderat attulisset excusationem? Est autem ille, qui judicat omnem terram, verus universorum Rex et Dominus noster Jesus Christus, [Filius Dei. Annon merito mihi populorum incuria imputanda fuisset? Nonne me tua ipsa pietas jure objurgasset his verbis, Quare cum litteris reversus ingressusque, absque litteris abscessisti, ac populos deseruisti? Nonne ipse populus, haud injuria, in die judicii, sui incuriam in me conjecisset, dicens, Is qui apud nos episcopi munere fungebatur aufugit, nosque interim neglectui habemur, nullus cum sit qui recta moneat? Quid, quæso, talia loquentibus responderem? Hæc illa est Ezechielis expositulatio cum priscis illis pastoribus⁹⁸. Id cum probe nosset beatus apostolus Paulus, unicuique nostrum per discipulum suum hoc tradit præceptum: *Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi, cum impositione manuum presbyterii*⁹⁹. Id ipsum cum reformidarem, fugere nolebam, sed tuam expectabam jussionem; si tamen illud fuisset pietatis tuæ placitum. At nequaquam id quod juste a me postulatum est, accepi: jamque apud te falso sum delatus, nam pietatis tuæ mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi conabor donec humanitati tuæ id placuerit. Hoc mature denuntio, insinuandæ,

⁹⁸ Ezech. xxxiv, 2. ⁹⁹ I Tim. iv, 14.

(98) Editi, καὶ προηγουμένως. In Reg. καὶ deletum est.

(99) Editi. Parisiensis et Colon., mendose, καὶ λεύσαν. Alii omnes καὶ κελεύσαι.

(1) Καὶ ante λευκοτέραν legitur in editis. Sed

νωσ (98) μὲν πρὸς τὸν Θεὸν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, ὅτι οὐκ ἔφυγον καταλείψας τοὺς λαοὺς, ἀλλὰ μάρτυρα τῆς διώξεως ἔχω τὴν ἐφοδὸν τοῦ στρατηλάτου· ὃ μάλιστα καὶ πάντες ἐθαύμασαν. Ἔδει γὰρ ἢ μὴ ἐπαγγεῖλασθαι, ἢ, ἐπαγγεῖλάμενον, μὴ ψεύσασθαι.

26. Τί τοίνυν οὕτως ἐβουλεύοντο, ἢ διὰ τί μετὰ δόλου ἐνεδρεῦειν ἐπεχείρουν, ἐξὸν καὶ κελεύσαι (99), καὶ γράφαι; Βασιλέως γὰρ πρόσταξις μεγάλην ἔχει παρρησίαν. Ἄλλὰ τὸ βούλεσθαι λαβεῖν λευκοτέραν (1) ἐποιεῖ τὴν ὑπόψιν τοῦ μὴ ἔχειν αὐτοὺς πρόσταγμα. Τί δὲ ἄτοπον ἀπήτουν, βασιλεὺ φιλάληθες; Πῶς οὐκ εὐλογον ἐπισκόπων τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν ἂν τις εἴποι; οἶδας, ἀναγνοὺς τὰς Γραφάς, ἡλίκων ἐστὶ δὴ ἐγκλημα καταλιμπάνειν ἐπίσκοπον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀμελεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιμνίων. Ποιμένων γὰρ ἀπουσία πρόφασιν ἐφόδου τοῖς λύκοις παρέχει κατὰ τῆς ἀγέλης. Τοῦτο δὲ ἐζήτουν οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αἰρετικοὶ, ἵνα τῇ ἡμῶν ἀπουσίᾳ χώραν εὐρωσιν ἀπατῆν τοὺς λαοὺς εἰς ἀσέβειαν. Εἰ τοίνυν ἡμῶν φυγῶν, πῶς ἀπολογίαν εἶχον παρὰ τοῖς ἀληθινοῖς ἐπισκόποις, μᾶλλον δὲ παρὰ τῷ πεπιστευκότῳ τὴν ἀγέλην; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ ἀληθινὸς παμβασιλεὺς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὐκ ἂν τις εὐλόγως τὴν ἀμέλειαν τῶν λαῶν εἰς ἐμὲ μετήνεγκε; Πῶς δὲ οὐκ ἂν ἐπέμψατο καὶ ἡ σὴ εὐσέβεια δικαίως λέγουσα, διὰ τί, μετὰ γραμμάτων εἰσελθὼν, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρεῖς, καὶ καταλείψας τοὺς λαοὺς; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς εἰκότως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὴν ἑαυτῶν ἀμέλειαν ἐβρίψαν εἰς ἐμὲ, λέγοντες, Ὁ ἐπισκεπετόμενος ἡμᾶς ἔφυγε, καὶ ἡμελήθημεν, οὐκ ὄντος τοῦ ὑπομιμνήσκοντος; Εἰ ταῦτα ἔλεγον, τί ἂν ἀπεκρινάμην; Τοιαύτην (2) γὰρ μέμφιν ἔσχον διὰ τοῦ ἰερέως καὶ οἱ ποιμένες τῶν παλαιῶν. Τοῦτο γινώσκων καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἐκάστω ἡμῶν διὰ τοῦ μαθητοῦ παρήγγειλε, λέγων· Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σὴ χάρισματος, ὃ ἐδόθη σοι, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου. Τοῦτο καὶ γὰρ φοβούμενος οὐκ ἤθελον φυγεῖν, ἀλλὰ πρόσταξιν ἔχειν, εἴπερ ἦν βούλημα τῆς σὴς εὐσεβείας. Ἄλλ' οὔτε ἔλαβον ἔπερ εὐλόγως ἀπήτουν, ἀλλὰ καὶ νῦν μάτην κατηγορήθη παρὰ σοὶ· οὔτε γὰρ ἀντέστην προστάγματι τῆς σὴς εὐσεβείας, οὔτε νῦν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν πειράσω, ἕως ἢ σὴ φιλανθρωπία τοῦτο βούληται (3). Καὶ τοῦτο δὲ προλαθὼν εἴρηκα, ἵνα μὴδὲ περὶ τοῦτο πάλιν οἱ συκοφάνται πρόφασιν εὐρωσι κατεπιπεῖν ἡμῶν.

ne hinc rursus sycophantæ occasionem capient nos

cum deletum fuerit in Reg. et superfluum sit, expunctum est.

(2) Reg., τοσαύτην.

(3) Sic Reg., Editi vero βούλεται.

27. Ταῦτα συνῶρων, οὐ κατεγίνωσκον ἑμαυτοῦ, ἄλλα καὶ ταύτην ἔχων τὴν ἀπολογίαν, ἡπειρόμην πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, εἰδὼς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, διὰ μνήμης τε ἔχων τὰς σὰς ἀψευδεῖς ὑποσχέσεις, καὶ θαρρῶν, ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν (4) ταῖς βεβαίαις Παροιμίαις· *Παρὰ φιλανθρώπων βασιλεῖ δεκτοὶ εἰσιν οἱ δίκαιοι λογισμοί.* Ἦδη δὲ τῆς ὁδοῦ μου ἐπιβάντος, καὶ τὴν ἔρημον ἐξελθόντος, ἀκοή τις γέγονεν ἐξαίφνης· ἦτις ἀπιστος μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐδόκει, μετὰ δὲ ταῦτα ἀληθῆς ἐδείχθη. Ἐθρυνετο γὰρ πανταχοῦ, ὅτι Λιβέριος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ ὁ τῶν Σπανῶν Ὅσιος ὁ μέγας, Παυλῆνός τε ὁ τῶν Γαλλῶν, καὶ Διονύσιος καὶ Εὐσέβιος οἱ τῆς Ἰταλίας, Λουκιφερός τε ἀπὸ Σαρδινίας, καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι, καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι ἐξωρίσθησαν, ὅτι μὴ ἠνέσχοντο καθ' ἡμῶν ὑπογράψαι. Καὶ οὗτοι μὲν ἐξωρίσθησαν, Οὐδέκντιος δὲ ὁ τῆς Καπύης, καὶ Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας (5), Ἡρέμιός τε ὁ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν Δύσιν ἐπίσκοποι, βίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πλείστην ἀνάγκην καὶ δεινὰς ὕβρεις πεπόνθησαν, ἕως ἐπαγγελῆναι μὴ κοινωνεῖν ἡμῖν. Εἶτα (6), θαυμαζόντων ἡμῶν καὶ διαπορούντων ἐπὶ τούτοις, ἰδοὺ πάλιν ἑτέρα τις κατέλαβεν ἀκοή περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας (7)· ὅτι οἱ μὲν ἐπίσκοποι ἕγγυς ἐνεμήκοντα ἐδιώχθησαν, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι τοῖς ὁμολογοῦσι τὰ Ἀρείου παρεδόθησαν· καὶ ἐξωρίσθησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγαδεύθησαν, οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. Τοσοῦτος γὰρ ἐλέγετο διωγμὸς ἐκεῖ, ὡς, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐχομένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ Πάσχα καὶ ταῖς Κυριακαῖς ἐν ἐρήμῳ τόπῳ πλησίον τοῦ κοιμητηρίου (8), τὸν στρατηλάτην μετὰ πλήθους στρατιωτῶν πλείον τρισχιλίων, ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά καὶ βέλη φερόντων, ἐπελθεῖν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ λοιπὸν τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα ἂν γένοιτο ἐκ τοιαύτης ἐπιδρομῆς, κατὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν, οὐδὲν πλέον ποιοῦντων ἢ εὐχομένων τῷ Θεῷ. Διηγείσθαι δὲ αὐτὰ νῦν ἰσως ἀπρεπὲς, μὴ ἄρα καὶ μόνον τούτων ἢ μνήμη δάκρυα πᾶσι κινήσῃ. Καὶ γὰρ τοσαύτη ἦν ἡ ὠμότης, ὡς παρθένους μὲν γυμνοῦσθαι, τῶν δὲ ἀποθανόντων ἐκ τῶν πληγῶν μηδὲ τὰ σώματα παρατὰ δοθῆναι εἰς ταφήν, ἀλλ' ἕξω ῥιπτεῖσθαι (9) τοῖς κυσίν, ἕως μετὰ πολλῆς ζημίας κεκρυμμένως κλέψωσιν οἱ οἰκεῖοι τὰ τῶν ἰδίων σώματα, καὶ πολὺς κάματος γένηται τοῦ μηδένα γνῶναι περὶ τούτων.

28. Τὰ δὲ ἄλλα τὰ γενόμενα ἰσως μὲν ἀπιστὰ νομισθήσεται, καὶ πάντας ἐκπλήξει διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσου. Ἀναγκαῖον δὲ ὁμῶς εἰπεῖν, ἵνα ἡ σὴ φιλόχριστος σπουδὴ καὶ θεοσέβεια μάθῃ, ὡς αἱ καθ' ἡμῶν διαβολαὶ καὶ συκοφανταὶ δι' οὐδὲν ἕτερον γέγονασιν ἢ ἵνα ἡμᾶς μὲν ἐκβάλωσι τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν δὲ ἰδίαν ἀσέβειαν ἀντεισενεγκεῖν δυνηθῶσι. Τῶν

⁹⁹ Prov. xvi, 13.

(4) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(5) Reg., τῆς Ἀκυληίας. Editi vero, τῶν Ἀκυληίας.

(6) In editis post Εἶτα legitur καί, sed cum desit in Reg. omissum est.

27. Hæc cum mecum perpenderem, in culpa me esse non arbitrabar : sed cum hac *Apologia* mea ad tuam pietatem properabam, tuam certptam habens clementiam, memorque tuarum certissimæ fidei promissionum, confidens item huic divinorum Proverbiorum sententiæ : *Apud benignum regem accepti sunt justî sermones* ⁹⁹. Jam me iter institute, relictaque eremo, fama quædam repente percubuit : quæ initio quidem supra fidem visa, post vera deprehensa est. Rumor undique pervagabatur, Liberium Romanum episcopum, magnumque illum Hosium in Hispaniis episcopum, Paulinum Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium, Italiæ, Luciferum Sardinia, et alios quosdam episcopos, presbyteros et diaconos, quod adversum nos subscribere renuissent, in exsilium missos. Vincentium vero Capuanum, Fortunatianum Aquileiensem, Heremium Thessalonicensem, omnesque Occidentales episcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibusque injuriis affectos esse, donec pollicerentur se in posterum nobiscum non communicaturos. Hinc nobis stupentibus, ac ea de causa hæsitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos scilicet qui in Ægypto et Libya essent, episcopos prope nonaginta persecutionem passos : Ecclesias Arii sequacibus traditas : in exsilium pulsos sedecim episcopos : alios vel sponte aufugisse, vel ad simulandum adactos esse. Tantam enim illic persecutionem fuisse narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paschali solemnitate et Dominicis in loco deserto prope cœmeterium orationi incumbere, dux cum magna manu plus quam trium millium militum, arma, districtos gladios, telaque ferentium, in Christianos irruerit : ac postea talia illic perpetrata facinora fuisse, qualia solent in ejusmodi invasione : eaque contra mulieres et parvulos gesta, qui nihil aliud mali admisissent, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet ; ne sola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe **248** illa fuit immanitas, ut virgines ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum extincti fuerant, non statim ad sepulturam traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent : qui haud sine magno labore curarunt, ne cuiuspiam nota res esset.

28. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut incredibilia forte videantur, omnibusque ob facinorum atrocitatem stuporem afferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura religioque discat, criminationes calumniasque non alio spectare, quam ut nos ex Ecclesiis deturbent, suamque impietatem introducere valeant. Nam

(7) Hæc enarrantur etiam in sequenti *Apologia*, sedecimque illi episcopi exsules, nominantur.

(8) Πλησίον τοῦ κοιμητηρίου.

(9) Reg., ῥιπτεῖσθαι.

pestiquam veri et grandævi episcopi, alii in exilium pulsī, alii in fugam versi essent, ethnici deinceps, catechumeni, et qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui divitiarum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arianiū fidem ediscere. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum⁹⁰, quærebatur, num quis *irreprehensibilis* esset. Sed, more impiissimi Jeroboami⁹¹, qui plus auri penderet is nominabatur episcopus. Nihil curabant impii, si vel ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsi itaque sunt qui episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, monachi et ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, ecclesiasque contaminaverunt. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis tuis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: *Væ per quos nomen meum blasphematur in genibus*⁹².

29. Itaque hi cum rumores essent, ac sus deque omnia abirent, ne sic quidem ineam minui alacritatem, sed pergebam ad tuam pietatem: eoque diligentius quo considerem ea præter pietatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ compertæ forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse imperatoris, ut episcopus exsulare, virgines nudari, aut ullo modo ecclesias turbari patiatur. Sed hæc nobis animo versantibus, atque iter peragere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos tyrannis esse datas, ut curarent Frumentium Auxumeos episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad barbarorum terras, et ad præfectorum commentaria, ut vocant, transmitterent: populos ac clericos omnes adigerent ad communicandum cum Ariana hæresi: si qui non morem gererent, illos interficiendos satagerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobata esse; cum bona humanitatis tuæ venia, en ipsam profero epistolam, quam illi necem unicuique interminantes frequenter lectitarunt.

30. Exemplar epistolæ:

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrinis.

Urbs quidem vestra, patrio more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, uti solebat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem superaremus, non mediocriter nobis peccare videremur. Sicut enim temperantiæ proprium est, se modestum in omnibus præbere: sic imperatoriæ dignitatis est, virtutem (sinite, quæso, dicere) maxime omnium

⁹⁰ I Tim. III, 2. ⁹¹ III Reg. XI, 31. ⁹² Rom. II, 24.

(10) Edit. Paris. et Colon. mendose ἐζητεῖν. Alii omnes editi et mss. ἐζητεῖτο.

(11) Fortes sic intelligatur: qui a tempore Alexan-

γράφων ἀληθινῶν καὶ πολυετῶν ἐπισκόπων τῶν μὲν ἐξ-
ορισθέντων, τῶν δὲ φυγαδευθέντων, ἐθνικοὶ λοιπὸν,
κατηχούμενοι, καὶ οἱ τὰ πρῶτα τῆς βουλῆς ἔχοντες,
καὶ οἱ ἐν πλοῦτῳ διαβόητοι ἀντὶ Χριστιανῶν εὐσεβῆ
πίστιν παραγγέλλονται παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὁμιλή-
σωσι. Καὶ οὐκέτι μὲν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος,
εἰ τίς ἐστιν ἀνεπίλητος, ἐζητεῖτο (10)· ὡς δὲ ὁ
ἀσεβέστατος Ἰεροβοὰμ πεποιήκεν, ὁ πλεῖον διδούς
χρυσίον ὀνομάσθη ἐπίσκοπος. Καὶ οὐ διέφερεν αὐ-
τοῖς, εἰ καὶ ἐθνικὸς ἐτύγχανε, μόνον εἰ χρυσίον παρ-
εἶχε. Καὶ οἱ (11) μὲν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοποι,
μονάζοντες καὶ ἀσκηταί, ἐξωρίσθησαν· οἱ δὲ σοφοὶ
περὶ τὰς διαβολὰς διέφθειραν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς,
τῆν ἀποστολικὴν διάταξιν, καὶ τὰς ἐκκλησίας
ἐμίαναν. Μεγάλα γὰρ ἐκέρδησαν αὐτῶν αἱ συκοφαν-
ταί, ἵνα ἐξῆ ἀυτοῖς παρανομεῖν, καὶ τοιαῦτα πράτ-
τειν ἐν τοῖς σοῖς καιροῖς· ὥστε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸ
γεγραμμένον· Οὐαὶ δι' οὓς τὸ ὄνομα μου βλασφη-
μεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

29. Τοιούτων οὖν ὄντων τῶν θρυλουμένων, καὶ
τῶν πραγμάτων ἄνω καὶ κάτω πάντων ἀνατετραμ-
μένων, ὁμῶς οὐκ ἀπέστην ἐγὼ τῆς προθυμίας, ἀλλὰ
πάλιν εὐχόμενος τῆς οδοῦ πρὸς τὴν σὴν εὐσεβείαν· καὶ
τοῦτο μᾶλλον σπουδαιότερον ἔπραττον, θαρρῶν, ὅτι
παρὰ γνώμην μὲν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπράττετο
ταῦτα· εἰ μάθοι δὲ ἡ σὴ φιλάνθρωπία τὰ γενόμενα,
κωλύσει τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· μὴ γὰρ εἶναι θεοσε-
βοῦς βασιλεὺς θέλειν ἐξορίζεσθαι ἐπισκόπους, καὶ
γυμνοῦσθαι παρθένους, ἢ ὅλως τὰς ἐκκλησίας τα-
ράττεσθαι. Ἀλλὰ τοιαῦτα λογιζομένους ἡμᾶς καὶ
σπεύδοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἰδοὺ πάλιν τρίτη τις κατ-
έλαθεν ἀκοή, ὅτι γέγραπται τοῖς ἐν Αὐξούμει (12) τυ-
ράννοις, ὥστε φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὐξού-
μειως ἐκείθεν ἀχθῆναι, καὶ ἐμὲ μὲν μέχρι τῆς βαρ-
θάρων ζητεῖσθαι, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια
τῶν ἐπάρχων παραπέμπεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ
τοὺς κληρικοὺς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωνεῖν τῇ
Ἀρειανῇ αἵρεσει· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσιν, ἀποθνή-
σκειν τοὺς τοιούτους. Καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἐθρυ-
λεῖτο ταῦτα, ἀλλὰ δὲ αὐτοῖς ἔργοις ἐδείκνυτο· ἐπειδὴ
συνεχώρησεν ἡ σὴ φιλάνθρωπία, ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπιστολὴ
ταύτην γὰρ ἐκεῖνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλοῦν-
τες ἐκάστῳ θάνατον.

D 30. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς·

Νικητῆς Κωνσταντίου Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀλεξανδρεῦσιν.

Ἡ μὲν πόλις τὸ πάτριον σχῆμα φυλάττουσα, καὶ
τῆς τῶν οἰκιστῶν ἀρετῆς μεμνημένη, πειθηρίαν ἐαυ-
τὴν συνήθως καὶ νῦν παρέστηκεν· ἡμεῖς δὲ, εἰ μὴ
καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀποκρύψαιμεν εὐνοία τῇ περὶ
τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὐ τὰ τυχόντα πλήμμελεῖν
συνεισόμεθα. Ὡς μὲν γὰρ σωφροσύνης ἴδιον, κοσμίαν
ἐαυτῷ διὰ πάντων ἀγειν· βασιλείας δὲ τῆς ἀρετῆς
(ὅτε δὲ εἰπεῖν) τῆς ὑμετέρας πρὸ ἀπάντων ἀσπά-

dri episcopi erant.

(12) Reg., Ἀξιοῦμη.

ζεσθαι· πρώτους μὲν σοφίας ἐξηγητὰς καταστάντας, A πρώτους δὲ Θεὸν τὸν (12*) συνιέντας (13), οἱ καὶ τῶν ἐξηγητῶν τοὺς ἄκρους εἴλεσθε, καὶ τὴν ἡμετέραν φήφον ἐκόντες ἐστέρεξατε, τὸν μὲν, ἀπατεῦνα καὶ φένακα δικαίως ἀποστραφέντες, τοῖς δὲ σεμνοῖς καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος δεόντως προσθέμενοι. Καίτοι τίς ἀγνοεῖ καὶ τῶν τὰς ἐσχάτις οἰκούντων τὴν ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσι φιλοτιμίαν; οἷς οὐκ ἴσμεν καὶ τί δεῖ παραβάλλεσθαι ὧν συμβέβηκεν. Ἐτύφλωττον μὲν γὰρ οἱ πλείστοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν· ἐπεκράτει δὲ ἀνὴρ βαράθρων ἀπὸ ἐσχάτων ὀρμώμενος, ὡσπερ ἐν σκότῳ τοὺς τῆς (14) ἀληθείας ἐφιεμένους πρὸς τὸ ψεῦδος ἀπατῶν, λόγον μὲν ἔγχαρπον οὐδέποτε παρασχόμενος, τερθρίας δὲ καὶ τὴν ἄλλως τὰς ψυχὰς (15) λυμαινόμενος· οἱ μὲν κόλακες ἐβόων καὶ ἐκρότου, ἐξεπλήττοντο, οὐς ἔτι γρύζειν εἰκὸς ὑπὸ ὀδόντα· οἱ B ἐπὶ πλείστοι τῶν ἀφελεστέρων, πρὸς τὸ τούτων ἔξω συνήθημα· τὰ δὲ πράγματα κατὰ ῥοὴν ἐφέρετο ὡσπερ ἐν κατακλισμῷ, πάντων ἄρῃον ὀλιγωρουμένον. Ἦγετο δὲ ἀνὴρ τοῦ πλήθους (πῶς ἂν ἀληθέστερον αὐτὸ εἴποιμι;) οὐδὲν τῶν βαναύσων διαφέρων, τοῦτο μόνον τῇ πόλει συναράμενος, τὸ μὴ κατὰ βαράθρων ὡσαι τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς οὐδὲ κρίσιν ἔμεινε κατ' αὐτοῦ, φυγῆν (16) ἐν δίκῃ καταγνοῦς· ὡς ἔστι γε καὶ ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ὑφελέσθαι, μὴ τινὰς αὐτῶν δυσσεβεῖν ἀναπέιση, καθάπερ ἐν δράματι πρὸς τοὺς πρώτους ἐντυγχάνοντας (17) ὀλοφουόμενος. Τοῦτῳ μὲν οὖν μακρὰν χαίρειν εἰρήσεται· ὑμᾶς δὲ με χρῆ μετ' ὀλίγων τάττειν, μᾶλλον C δὲ μόνους πρὸ τῶν ἄλλων σεμνύνειν, οἷς τοσοῦτον ἀρετῆς καὶ νοῦ περιεστίν, ὅσον αἱ πράξεις κηρύττουσι, μικροῦ πᾶσαν τὴν οὔσαν ὑμνούμεναι. Εὐγε τῆς σωφροσύνης! Εἰ γὰρ ἀγγέλιον ἀκροασαίμην τοσοῦτων καὶ δευτέρων διεξιόντων τὰ ὑμέτερα καὶ σεμνυόντων, ὧ καὶ τοὺς πρότερον ἀποκρύψαντες φιλοτιμίᾳ, καὶ τοῖς νῦν τε καὶ ὕστερον παράδειγμα καλῶν ἐσόμενοι· μόνοι τε καὶ τοῖς ἔθεσι λόγων καὶ ἔργων ἡγεμόνα τὸν τελεῖατο τῶν ὄντων ἐλόμενοι, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ διστάσαντες, ἀλλ' ἀνδρείως μεταβήμενοι καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι (18), ἀπὸ τῶν χαμαὶ τούτων καὶ περιγυῖων πρὸς τὰ κατουράνια (19) ἐπειχθέντες, ξεναγοῦντος ἐπ' αὐτὰ τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου, ἀνδρὸς τοιαῦτα παντὸς μᾶλλον ἡκριωκότος· δι' ὃν καὶ κατὰ τὸν ὕστερον βίον (20), μετὰ καλῆς ἐλπίδος διάξετε, καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι μετὰ D βροστώνης βιώσεσθε. Εἴη δὲ κοινῇ πάντας τοὺς κατὰ τὴν πόλιν, ὡσπερ ἱερὰς ἀγκύρας, τῆς τούτου φωνῆς ἐξηρητῆσθαι, ἵνα μὴ τομῶν ἢ καύσεων δεηθῶμεν, κατὰ τῶν τὰς (21) ψυχὰς λελωθμένων· οἷς ὅτι μάλιστα παραινῶμεν ἀφίστασθαι τῆς Ἀθανασίου σπουδῆς, καὶ μὴδὲ μεμνησθαι τῆς περιττῆς ἐκείνης

vestram amplecti : quod primi sapientiæ magistros constitueritis : primi Deum qui est agnovistis : qui magistros longe præstantissimos elegistis, decretum nostrum libenter excepistis; et ab deceptore quidem illo et impostore jure aversi, iis qui supra miraculum venerabiles et ornati erant, ut decuit, adhæsisistis. Quis enim vel extremi orbis incola contentiosam in rebus nuper gestis similitatem ignoraverit? quibus nescio quid ex iis quæ unquam contigerint comparari possit. Siquidem plerique in urbe cæcutiebant : prævalebat vir ex infimis barathris emersus, qui velut in tenebris, veritatis cupidus ad mendacium abducens, sermonem quidem fructuosum nunquam tribuebat, sed præstigiis temere animas corrumpebat. Assentatores quidem clamare; applaudere, obstupefieri : quos etiamnum verisimile est sub dentibus mussitare. Plurimique e simplicioribus, ipsis consentiebant. Res autem fluxu quodam ferebantur quasi in diluvio, cum omnes id prorsus negligerent. Præerat autem vir e turba (quid verius dicere possim?) qui nihil a sellulariis differebat, quique in hoc solum civitati opem ferebat, quod cives ejus in barathra non impelleret. Sed generosus et præclarus ille vir iudicium de se ferendum non exspectavit : sed in hac causa existimavit sibi fuga consulendum : quem e medio tolli e re barbarorum ipsorum est : ne quibusdam eorum impietatem suadeat, dum quasi in scena apud primum occurrentes vicem suam dolet. Ille igitur facessere jubeatur. Me autem convenit, vos cum paucis sociare; quin et solos præ aliis honorare quibus tanta virtus, tanta mens inest, quantam res gestæ prædicant, quæ per universum fere orbem celebrantur. Macte prudentiam! Quod si denuo tot nuntios audierim qui res a vobis gestas enarrant et laudibus celebrent : O qui majores vestros virtutis studio longe superatis, quique cœvis et posteris præclarum exemplum futuri estis! soli enim in morum, verborum et operum ducem, præstantissimum virorum cooptastis. Nec tantillum quidem temporis hæsitantes, viriliter mutata sententia, reliquo cœtui vos sociastis : et ab infimis istis et terrenis vos erexistis ad cœlestia, antesignano usi præstantissimo Georgio, viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exercitatissimo : cujus opera in futuro cum bona spe degelis; et in præsentī tranquillam agētis vitam. Utinam omnes simul qui in ista urbe degunt, ab ejus voce, tanquam a sacra anchora, pendeant : ne sectionibus et adustionibus indigeamus, adversus eos quorum animæ corruptæ sunt : quos summo opere hortamur ut a studio erga Athanasium absistant,

(12*) Forte, τοὺς. Edit.

(13) Reg., συνιέντας.

(14) Τῆς deerat in editis. In Reg. vero legitur.

(15) Reg., τερθρίας δὲ καὶ τὴν ἄλλως ταῖς ψυχῶν.

(16) Reg., φυγῆν. Mox καὶ ante ὑπὲρ in eodem et in Basil. legitur, in editis desideratur.

(17) Ita Reg. Editi vero, πρὸς πρώτους ἐντυγχάνοντα.

(18) Hæc, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι, deerant in editis propter ἐμοιστολέυτον. Sed in Reg. habentur.

(19) Reg., κατούσια. Idem mox, ξεναγοῦντες, male.

(20) Βίον deerat in editis : sed in Reg. legitur.

(21) Sic Reg., τὰς in editis deest.

nec recordentur superfluae illius garrulitatis, aut sero animadvertent se in extremis versari periculis: ex quibus nescimus an quis ex gravissimis viris seditiosos eripiet! Absurdum quippe est, perditissimum Athanasium, in turpissimis sceleribus deprehensum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum supplicium luat: si tamen id praestari possit, etiamsi quis illum decies occidat: assentatores autem ejus et ministros, praestigiatores, talesque homines, ut eos vel nominare turpe sit, exultantes negligere: quos occidi jamdiu iudicibus praecipium est. Et fortasse morituri 250 non sunt, si a prioribus delictis sero tandem resipiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se duces praebuit, nam et rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris impias et nefarias manus intulit.

31. De Frumentio autem Auxumis episcopo, haec ad ejusdem urbis tyrannos scripta sunt:

Victor Constantius Maximus Augustus Aezanae et Sazanæ.

Maximæ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem gerendam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justis ac veri disquisitionem. Cum tali igitur vos providentia dignos habeamus, pariaque vobis et Romanis praebemus, unam eandemque doctrinam apud utrosque in Ecclesiis vigere praecipimus. Quare Frumentium episcopum quamprimum mittite in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium episcopum et alios Ægypti episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostis enim et meministis, nisi quæ apud omnes in confesso sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nullibi vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtemperet universi rerum status rationes redditurus, compertum omnibus erit eum ab Ecclesiæ legibus, et a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare; cumque judicatus fuerit, totiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur; si tamen verus episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus se-

ἀδολεσχίας, ἢ λήσουςι τοῖς ἐσχάτοις ἔνοχοι ὄντες κινδύνοις, ὧν οὐκ ἴσμεν εἰ τις τῶν πάνυ (22) δεινῶν ἐξαιρήσεται τοὺς στασιάζοντας. Καὶ γὰρ ἄποπον τὸν μὲν βλεβρον Ἀθανάσιον γῆν πρὸ γῆς ἀπεληλασθαι (23), καὶ τοῖς αἰσχίτοις ἀλόντα, ὡς ποτε ἂν ἐκεῖνος τὴν ἀξίαν ἐκτίσειε, καὶ εἰ δέκατόν τις τοῦ ζῆν προσαφέληται· τοὺς δὲ ἐκείνου κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινὰς, καὶ τοιοῦτους ἀνθρώπους, οἷους ὀνομάζειν αἰσχύνῃ, περιορᾶν σφαδάζοντας, οὓς πάλοι τεθνάναι διηγόρευται τοῖς δικασταῖς. Καὶ ἰσως οὐδέπω τεθνήσκονται (24), ἦν μὴ, τῶν φθασάντων ἀποστάντες πλημμελημάτων, ὀφέ ποτε μεταθῶνται ὧν ὁ μοχθηρότατος Ἀθανάσιος ἤγειτο, καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαινόμενος, καὶ τοῖς ἀγιωτάτοις δυσσεβεῖς καὶ ἐναγεῖς προσάγων τὰς χεῖρας.

31. Ἄ δὲ καὶ (25) Φρουμεντίου χάριν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αὐξοῦμεως γέγραπται τοῖς ἐκεῖ τυράννοις, ἔστι ταῦτα·

Νικητῆς Κωνσταντίου Μέγιστος Σεβαστός Αἰζανῶ καὶ Σαζανῶ.

Πάνυ διὰ φροντίδος καὶ διὰ σπουδῆς τῆς μεγίστης ἡμῖν ἐστὶν ἡ τοῦ κρείττονος γνώσις. Δεῖ γὰρ οἶμαι τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς ἰσῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀξιοῦσθαι κηδεμονίας, ὡς ἂν μέχρι τῆς ἐλπίδος τὸν βίον διάγοιεν, τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ θεοῦ γινώσκοντες, καὶ μηδὲν διαφωνοῦντες περὶ τὴν τοῦ δικαίου καὶ ἀληθοῦς ἐξέτασιν. Τῆς αὐτῆς τοίνυν προνοίας ἀξιοῦντες ὑμᾶς, καὶ τῶν ἰσῶν Ῥωμαίοις μεταδιδόντες, ἐν τι μετ' αὐτῶν δόγμα κρατεῖν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κελεύομεν. Οὐκοῦν Φρουμέντιον (26) τὸν ἐπίσκοπον ἐκπέμπετε τὴν ταχίστην εἰς Ἀγυπτὸν παρὰ τὸν σεμνότατον Γεώργιον τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατ' Ἀγυπτὸν, οἱ τοῦ χειροτονεῖν καὶ κρίνειν τὰ τοιαῦτα κύριοι μᾶλλον εἰσὶν. Ἴστε γὰρ δήπου καὶ μέμνησθε, εἰ μὴ ἴλαν τὰ παρὰ πᾶσιν ὁμολογούμενα μόνον ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε, ὅτι τὸν Φρουμέντιον τοῦτον εἰς ταύτην τὴν τάξιν τοῦ βίου κατέστησεν Ἀθανάσιος, μυρίοις ἔνοχος ὢν κακοῖς· ὃς οὐδὲν τῶν ἐπιφερομένων ἐγκλημάτων αὐτῷ δικαίως ἔσχεν ἐπιλύσασθαι, αὐτίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπτωκε, καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντη διαμαρτῶν ἀλλάται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μετανιστάμενος, ὡς περ ἐκ τούτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευξόμενος. Εἰ μὲν οὖν ἐτοίμως ὑπακούσειεν ὁ Φρουμέντιος, εὐθύνας τῆς ὀλης καταστάσεως δώσω, ὅσῳ ἔσται παρὰ πάντων τῶν τῆς Ἐκκλησίας νόμων καὶ τῇ κρατούσῃ πίστει κατ' οὐδὲν διαφωνῶν· κριθεὶς τε καὶ δοὺς πείραν ἑαυτοῦ τοῦ παντὸς βίου, καὶ λόγον τούτου παρασχόμενος παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα κρινόντων. Καὶ καταστήσεται παρ' αὐτῶν, εἰ μέλλοι τῷ ὄντι κατὰ τὸ δίκαιον ἐπίσκοπος εἶναι δοκεῖν. Εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν, εὐθὺς δὴ πούθεν, ὅτι τοῖς Ἀθα-

(22) Ita Reg. et sic legendum. Editi, τῆς πάνυ.

(23) Sic Regius et Basiliens. Editi, mendose, ἀπεληλασθαι, et ἀπετηλασθαι.

(24) Editi, οὐδέποτε θνήσκονται. Reg. et Basil., οὐδέπω τεθνήσκονται, dubia lectio. Mox μὴ post ἦν superfluum videtur.

(25) Hujus Frumentii historiam vide apud Rufin. l. i, c. 19, et Theodor. l. i, c. 23, et in *Athanasii Vita* a nobis adornata; τὸν deest in editis, sed in Reg. legitur.

(26) Post hæc, editi habent, τέλος τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, quæ verba desunt in Reg. et Basil.

νασίου τοῦ πονηροτάτου λόγοις ἠγμένους δυσσεβεῖ A
περὶ τὸ θεῖον, οὕτω προφητημένος ὡς ἐκεῖνος ἀπ-
εδείχθη πονηρὸς ὢν. Καὶ δέος μὴ, διαβάς εἰς Αὐξου-
μιν, διαφθείρῃ τοὺς παρ' ὑμῖν, λόγους ἐναγεῖς καὶ
δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς Ἐκκλησίας
συγγέων καὶ θορυβῶν, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸν κρείτ-
τονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ ἔθνος ἐκ τούτων ἀνατρο-
πὴν καὶ ἀνάστασιν παντελῆ προξενῶν. Ἴσμεν δὲ,
ὅτι, προσμαθῶν τι καὶ μέγα καὶ κοινὸν ὄφελος ἐκ
τῆς τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου συνουσίας ἀπονάμενος,
καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι τὰ τοιαῦτα παιδεύειν ἄκρω
Ἰσασι, τὴν αὐτὴν ἐπανάξει, πάντα τὰ τῶν ἐκκλησια-
στικῶν εἰς ἄκρον ἠκριθῶκώς. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυ-
λάττοι, ἀδελφοὶ τιμωτάτοι.

32. Ταῦτα ἀκούων ἐγὼ, καὶ σχεδὸν βλέπων ἀφ' ὧν
οἱ ἀπαγγέλλοντες ὠδύροντο, ὁμολογῶ, πάλιν εἰς τὴν B
ἐρημον ὑπέστρεψα, τοῦτο λογιζόμενος, ὅπερ καὶ ἡ
σὴ θεοσέβεια συνορᾷ· ὅτι, εἰ ζητούμεθα, ἵνα εὐρε-
θέντες παραπεμφθῶμεν πρὸς τοὺς ἐπάρχους, κώ-
λυσις ἐστὶ τοῦ μὴ παρὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἐλ-
θεῖν. Καὶ εἰ οἱ μὴ θελήσαντες ὑπογράψαι καθ' ἡμῶν,
τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πεπόνθασιν, οἱ τε μὴ θέλοντες
τῶν λαϊκῶν κοινωνεῖν τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκελεύσθησαν
ἀποθνήσκειν· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι πάντως ἐπινοηθῆ-
σονται παρὰ τῶν συκοφαντῶν καινότεροι καὶ μυρῖοι
θάνατοι κατ' ἐμοῦ· καὶ μετὰ θάνατον κινήσουσι λοι-
πὸν οἷς βούλονται καὶ ἂ βούλονται πράγματα οἱ
ἐχθροὶ, ψευδόμενοι καθ' ἡμῶν μειζύως, ὡς μηκέτι
ἔχοντες τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Οὐ γὰρ τὴν σὴν εὐ-
σεβειαν δεδιώς ἐφευγον (οἶδα γὰρ σου τὴν ἀνεξικα-
κίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν), ἀλλ' ὄρων ἐκ τῶν γι- C
νομένων τὸν θυμὸν τῶν ἐχθρῶν, καὶ λογιζόμενος, ὅτι
φοβούμενοι μήποτε ἐλεγθῶσιν ἐφ' οἷς ἐπράξαν παρὰ
γνώμην τῆς σῆς καλοκάγαθίας, πάντα πράξουσιν
ὥστε καὶ ἀποκτεῖναι. Ἰδοὺ γὰρ ἡ μὲν σὴ φιλανθρω-
πία μόνον ἐξω τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐπαρχίας προσ-
έταξεν· ἐκβάλλεσθαι τοὺς ἐπισκόπους· οἱ δὲ θαυ-
μαστοὶ, πλεόν τι τῆς σῆς προστάξεως τολμῶντες,
ὑπερ τρεῖς ἐπαρχίας εἰς ἐρήμους καὶ ἀήθεις καὶ φο-
βερούς τόπους ἐξώρισαν γέροντας ἀνθρώπους καὶ
πολυεταῖς ἐπισκόπους. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Λιβύης
εἰς τὴν μεγάλην Ὀάσιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Θηβαϊδος εἰς
τὴν Ἀμμωνιακὴν τῆς Λιβύης ἀπεστάλησαν. Καὶ οὐ
δεδιώς πάλιν ἀποθανεῖν, ἐφυγον· μὴ δειλίας ἐμοῦ
τις (27) αὐτῶν καταγινωσκέτω· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ
Σωτῆρός ἐστι παράγγελμα, διωκομένους μὲν ἡμᾶς
φεύγειν, ζητούμενους δὲ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ εἰς
προὔπτον κίνδυνον ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι, μηδὲ φαινομέ-
νους πλεόν ἐκκαλεῖν (28) τὸν θυμὸν τῶν διωκόντων.
Ἴσον γὰρ ἐστὶ τὸ φονεῦν ἑαυτὸν, καὶ διδόναι πάλιν
ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς εἰς τὸ φονεῦναι. Τὸ δὲ φεύγειν,
ὡς παρήγγειλεν ὁ Σωτὴρ, γινώσκων ἐστὶ τὸν καιρὸν,
καὶ ἀληθῶς κήδεσθαι τῶν διωκόντων, ἵνα μὴ, καὶ
μέχρις αἵματος φθάσαντες, ὑπεύθυνοι γένωνται τῷ,
Μὴ φονεύσης· εἰ (29) καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸ παθεῖν
ἡμᾶς διαβάλλοντες βούλονται. Ἄ γὰρ καὶ νῦν πάλιν

Exod. ix, 13.

(27) Reg. μου τις.

(28) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. Paris. et

ductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum
ut ille affectus declaratus est, scelestus cum sit.
Verendumque est ne Auxumim' profectus, vestra-
tes nefariis et impiis sermonibus corrumpat; nec so-
lum ecclesias confundat et turbet, in Deumque bla-
sphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vasta-
tionis et excidii auctor sit. Certum quippe habeo
ipsum Frumentium non pauca edoctum, magnam-
que in publicum bonum utilitatem consecutum,
venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon
reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt,
ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis
rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres
honoratissimi.

32. His auditis et propemodum perspectis, per ea
quæ nuntii fuis lacrymis enarrabant, fateor me in
eremum retulisse pedem, id animo perpendens,
quod tuæ quoque religioni perspectum arbitror,
si nos quæreremur, ut deprehensi adduceremur ad
præfectos, fore illud impedimentum ne tuam ad-
iremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos
subscribere recusarunt tot tantisque malis sunt
affecti: si laici qui cum Arianis communicare
noluerunt capitis damnati sunt; nihil dubium
erat recentiora ac sexcenta necis genera a
251 sycophantis adversum me excogitatum iri:
meque obtruncato adversarios nostros quidlibet in
quoslibet machinatos esse, eoque libentius auda-
cissime mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi
arguant. Non enim ob pietatis tuæ formidinem au-
fugi: explorata quippe mihi est tua clementia et
humanitas; sed quodd ex gestis facinoribus inimico-
rum furorem præ oculis haberem: mecumque re-
putarem fore ut veriti illi ne de rebus præter
probitatis tuæ sententiam gestis coarguerentur; mei
interficiendi causa nihil non agerent. Næ illa dun-
taxat fuit tuæ humanitatis jussio, ut episcopi ex
urbibus et ex eparchia ejicerentur: verum illi ad-
mirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres
eparchias, in deserta, inculta et horribilia loca
senes homines et grandævos episcopos expulere.
Nam qui ex Libya erant, in magnam Oasin, et qui
ex Thebaide, in Ammoniacam Libyæ sunt relegati.
Neque rursum formidine mortis effugi, ne quis illo-
rum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Sal-
vatoris præceptum est, ut, cum persecutionem pati-
mur, fugiamus; dum inquirimur, nos abscondam-
us, nec in apertum nos periculum immittamus:
ne, dum nos offerimus, persecutorum iram magis
accendamus. Par quippe crimen est sibi manus in-
ferre, et seipsum inimicis interficiendum tradere.
Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus
agnoscere, ac revera persecutorum curam gerere:
ut ne illi ad sanguinem usque desævientes, rei sicut
violati illius præcepti: Non occides⁹⁰. Tametsi illi
dum nos calumniantur id maxime spectant, ut nos

Colon., ἐγκαλεῖν.

(29) Sic Reg. In editis et deest.

quod scilicet Christiani viri, ac potissimum episcopi, iam nefaria machinentur, ejusmodique res scribere nihil vereantur. Quod si graveris rem indagare, æquum sane fuerit ut nobis potius qui calumnias depellimus fidem habeas, quam calumniatoribus. Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo hæc movent: nos vero nostri causa concertantes legitima afferimus argumenta. Per mihi mirum sane est, ubi nos cum metu ac reverentia scribimus, illos eo impudentiæ processisse, ut etiam apud imperatorem mentiri ausint. Sed inquire, quæso, ad veritatem explorandam: et prout scriptum est⁷⁸, scrutando scrutare coram nobis, undenam isti hæc quæ dicunt acceperint: aut ubinam sint literæ repertæ. Sed neque ex nostris quispiam convincetur, neque ex tyranni ministris ullus hæc dixerit: res quippe merum est commentum. Ac forte nihil placeret, veritis scilicet ne earum scriptor litterarum necessarie deprehendatur. Is quippe solis sy-cophantis nullique alii notus est.

14. Quod autem mihi in crimen vertunt, in magna ecclesia habitam fuisse synaxin, priusquam completum ædificium esset: age, eam quoque apud tuam pietatem propulsabo criminationem; eo enim compellunt qui inimicissimo erga nos animo sunt. Ita se res habet, id fateor: ut enim hactenus nihil mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio prorsus modo, quam criminantur illi, gesta res est. Bona, quæso, venia hæc dicam, nequaquam dedicationis diem festum celebravimus, religiosissime Auguste: id namque ante jussum tuum agere nefas fuisset: neque consulto ad id animum appulimus. Nullus episcopus, nullus fuit clericus vocatus; ædificio quippe plurima deerant. Imo vero nulla prævia inquisitione synaxis coacta est; ut ne inde illi calumniandi occasionem aucupentur. At rem uti gesta est nullus ignorat: ausculta tamen, rogo te, pro tua mansuetudine et tolerantia. Festum quidem erat Paschatis: populi que ingens aderat multitudo, tantaque Christianorum turba, quantum in singulis urbibus exstare imperatores Christo addicti peroptare debeant. Cum igitur ecclesiæ paucæ numero essent et angustissimæ, ingenti edito tumultu rogabant populi, ut in magna ecclesia conventus ageretur: ibique omnes preces funderent pro tua salute. Sicque acta res est. Me contra hortante, ut rem tantisper differrent, et quolibet modo etiam cum compressione in aliis ecclesiis cætus agerent, morem illi non gessere: **241** imo parati erant ex urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus celebrarent; satius ducentes itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere.

15. Nam creng̃ mihi, imperator, et hujus quoque

⁷⁸ Joel 1, 7.

(49) Reg., Διδὸ καὶ θαυμάζω.

(50) Reg., ἔσχον ἐξουσίαν καὶ ψεύσασθαι.

(51) Hæc, ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ, quæ sunt in Regio cod. in editis desiderantur. Basil., ἔλειπε δὲ πολλάκις καὶ τῷ ἔργῳ. Eo item modo scriptum primo fuerat in Regio, sed emendatum ut supra fuit.

ων, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων. Ἡ εἰ μὴ βούλει ἀνακρίνειν, δίκαιον καὶ ἡμᾶς πιστεῦσθαι μᾶλλον ἀπολογουμένους ἢ τοὺς διαβάλλοντας. Οὗτοι μὲν γὰρ, ὡς ἐχθροὶ, πονηρεύονται, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιῶντες τὰς ἀποδείξεις παρέχομεν. Ἀλλὰ δὲ θαυμάζω (49), πῶς ἡμεῖς μὲν μετ' εὐλαθείας φθεγγόμεθα, ἐκείνοι δὲ τοσαύτην ἔσχον ἀναισχυντίαν, ὡς καὶ ψεύσασθαι (50) βασιλεῖ. Ἄλλ' ἐξέτασον διὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὡς περ γέγραπται, ἐρευνῶν ἐρεύνησον παρόντων ἡμῶν, πόθεν ταῦτα λέγουσιν, ἢ πόθεν τῆς γράμματα. Ἄλλ' οὐτε τῶν ἡμετέρων τις ἐλεγχθῆσται, οὐτε τῶν ἐκείνου φησεῖ τις· πέπλασται γάρ. Καὶ πλέον οὐδὲν τάχα προσήκει ζητεῖν, οὐδὲ γὰρ βούλονται, ἵνα μὴ καὶ ὁ ταῦτας γράφας ἐξ ἀνάγκης εὐρεθῆ. Ἰσασι γὰρ αὐτὸν οἱ διάβολοι μόνοι, καὶ ἄλλοι

οὐδεῖς. B ulterius indagare par esset, quod ne illis quidem

14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κατειρήχασιν, ὡς δὴ συνάξεως ἐκεῖ γενομένης, πρὶν αὐτὴν τελειωθῆναι· φέρε καὶ περὶ τοῦτου πάλιν ἀπολογησάμενοι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ· εἰς ταῦτα γὰρ ἡμᾶς ἔλκουσιν οἱ φιλέθρως διακείμενοι πρὸς ἡμᾶς. Ναὶ γέγονεν, ὁμολογῶ· καὶ γὰρ καὶ τὰ πρῶτα λέγων οὐκ ἐψευσάμην, καὶ τοῦτο νῦν οὐκ ἀρνήσομαι. Ἄλλ' ἄλλως πάλιν ἢ ὡς αὐτοὶ κατειρήχασιν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Καὶ μοι συγχώρησον εἰπεῖν, οὐκ ἐγκαινίων ἡμέραν ἐπετελέσαμεν, θεοσεβέστατε Αὐγουστε· τοῦτο γὰρ ἀθέμιτον ἦν ἀληθῶς πρὸ τῆς σῆς προσταξέως ποιῆσαι· οὐδὲ ἐκ παρασκευῆς εἰς τοῦτο παρήλθομεν· οὐδὲ ἐπίσκοπός τις οὐδὲ ἄλλος κληρικὸς εἰς τοῦτο κέκληται, ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ (51). Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ παραγγελίας γέγονεν ἡ συνάξις, ἵνα πρόφασιν εὐρωσιν οὗτοι τοῦ κατειπεῖν. Ἀλλὰ τὸ γεγόμενον ἴσασι πάντες· ἀκουσον δὲ ὁμῶς τῇ σαυτοῦ ἐπεικειῖα καὶ μακροθυμίᾳ. Ἐορτὴ μὲν γὰρ ἦν τὸ Πάσχα, ὃ δὲ λαὸς πᾶν πολὺς καὶ τοσοῦτος ἦν, ὅσον ἂν εὐξαιντο κατὰ πᾶν εἶναι Χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. Τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν, θόρυβος ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀξιοῦντων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, κάκει πάντας εὐχεσθαι ὑπὲρ (52) τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν. Ἄλλ' ἐμοῦ παρακαλοῦντος τῶς ἐπισχεῖν, καὶ ὅπως δῆποτε μετὰ θλίψεως ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις συναχθῆναι, οὐχ ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἔτοιμοι γεγονῶσιν ἐξελθεῖν τὴν πόλιν, εἰς τοὺς ἐρήμους τόπους ἐν ἡλίῳ συνελθεῖν, βέλτιον ἠγούμενοι κάματον ἐνεγκεῖν ὁδοῦ, ἢ μετὰ λύπης τὴν εορτὴν ποιῆσαι.

15. Πίστευε (55) γὰρ, βασιλεῦ, καὶ περὶ τοῦτου

(52) In editis habetur καὶ ante ὑπέρ, sed in codice Regio deest.

(53) Reg., πιστεύω, male. Paulo post Nannius verbit in synaxibus Pentecostes: itane legerit, an memoria lapsus sit, incertum.

πάλιν μάρτυρα δέξαι τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐν ταῖς A
 συνάξεσι τῆς Τεσσαρακοστῆς, διὰ τὸ τῶν τόπων
 στενὸν καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν λαῶν, πλείστα παιδία,
 καὶ οὐκ ὀλίγαι νεώτεραι γυναῖκες, πλείστα τε
 γραβδεσ, καὶ οὐκ ὀλίγοι νεανίσκοι θλιθέντες ἀπηθέ-
 χθησαν εἰς τοὺς οἴκους· καὶ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος,
 τέθηκε μὲν οὐδείς· πάντες δὲ ἐγόγγυσαν, καὶ ἤξιω-
 σαν διὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς
 προεόρτοις (54) τοιαύτη γέγονε θλίψις, τί ἂν ἐγεγόν-
 ην ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ; Πάντως πάντα ἔτι (55) τούτων
 χαλεπώτερα. Ἄλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἀντὶ χαρᾶς λύπην,
 ἀντ' εὐφροσύνης πένθος, ἀντὶ τῆς ἑορτῆς κλαυθμὸν
 τοῖς λαοῖς γενέσθαι· εἰδῶς (56) καὶ μάλιστα τύπον
 ἔχειν τῶν Πατέρων. Ὁ γὰρ μακαρίτης Ἀλέξανδρος,
 στενῶν ὄντων τῶν ἄλλων τόπων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν
 τότε μείζονα νομιζομένην ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην B
 Θεωνᾶ, συνῆγεν ἕκει διὰ τὸ πλῆθος, καὶ συνάγων
 οὐκ ἡμέλει τῆς οἰκοδομῆς. Τοῦτο καὶ ἐν Τριβέροις,
 καὶ ἐν Ἀκυληῖα γενόμενον ἐώρακα· κάκει γὰρ ἐν
 ταῖς ἑορταῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἔτι τῶν τόπων οἰκοδο-
 μουμένων, συνῆγον ἕκει· καὶ οὐχ εὔρον τοιοῦτον
 κατήγορον. Ἄλλὰ καὶ ὁ μακαρίτης σου ἀδελφός,
 ἐν Ἀκυληῖα, τοιαύτης οὐσης συνάξεως, συνήχθη.
 Οὕτω καὶ γὼ πεποίηκα, καὶ γέγονεν οὐκ ἐγκαίνια,
 ἀλλὰ σύναξις εὐχῆς. Σὺ μὲν οὖν, εὖ οἶδα, ὅτι, φιλό-
 θεος ὢν, τῶν μὲν λαῶν ἀποδέχῃ τὴν προθυμίαν, καὶ
 συγγινώσκεις ἔμοι, μὴ κωλύσαντι τοσούτου λαοῦ τὰς
 εὐχάς.
 alacritatem approbare, mihique veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obsti-
 terim.

16. Ἐγὼ δὲ (57) τὸν κατειπόντα πάλιν περὶ τοῦ- C
 του ἐρωτῆσαι βούλομαι, πῶς νόμιμον ἦν εὐχεσθαι
 τὸν λαὸν, ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν οἰκοδομουμένῳ τόπῳ τῆς
 εὐχῆς; Ποῦ πρέπον ἦν καὶ ὄσιον ἑπακούσαι (58) τὸν
 λαὸν τὸ Ἄμῆν; ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν τῷ ἤδη λεχθέντι
 Κυριακῷ; Σὺ δὲ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πῶς τοὺς
 λαοὺς ἂν ἠθελες ἐκτείνειν τὰς χεῖρας καὶ εὐχασθαι
 περὶ σοῦ; ἔνθα καὶ Ἕλληνες ἴστανται παρερχόμενοι,
 ἢ ἐν τῷ ἐπιωνύμῳ σου τόπῳ, ὃν ἤδη, μᾶλλον δὲ καὶ
 ἅμα τῷ θεμελίῳ, Κυριακὸν πάντες ὀνομάζουσιν;
 οἷδα, ὅτι τὸν σὸν τόπον προκρίνεις· μειδιάς γάρ, καὶ
 τοῦτο μειδιῶν σημαίνεις. Ἄλλ' ἔδει, φησὶν ὁ κατει-
 πὼν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦτο γενέσθαι. Μικραὶ μὲν
 οὖν καὶ στεναὶ πάσαι (59), καθὰ προεῖπον, πρὸς τοὺς
 λαοὺς εἰσιν. Ἐπειτα δὲ πῶς ἔπρεπε γενέσθαι τὰς

A rei testem accipe veritatem; in Quadragesimæ
 synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque
 populi frequentiam, pueri complures, nec paucæ
 juniores mulieres, multæ aniculæ, adolescentes
 plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen
 dante extinctus nullus est. Sed universi haud sine
 murmuratione postularunt ut in magna ecclesia
 conveniretur. Quod si diebus festum præcedenti-
 bus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo
 futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At
 non decebat pro gaudio mœrorem, pro lætitia lu-
 ctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum
 maxime non ignorarem Patrum mihi exempla sup-
 petere. Beatæ quippe vir memoriæ Alexander ob
 aliorum locorum angustiam, dum ipse ecclesiam,
 quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ di-
 ctam, extrueret; in ea tamen ob populi frequen-
 tiam conventus egit, neque interim ob populi con-
 ventum ædificii constructionem intermittebat. Rem
 similem Treviris et Aquileiæ factam vidi: ubi item
 ob populorum frequentiam, dum templa exstrueren-
 tur, in illis nihilominus conventus agebantur: nul-
 lusque tamen exstitit qui factum hujusmodi in cri-
 men vocaret. Quinetiam beatæ vir memoriæ frater
 tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis inter-
 fuit. Idipsum me egisse fateor, ita tamen ut non
 dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit.
 Perspectum itaque habeo te utpote pium, populo-
 rum

16. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophan-
 ta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit,
 in desertisne locis, an in orationis loco, etiam dum
 exstrueretur? Ubinam sanctius condcentiusque po-
 pulus responderet, amen; in desertis, an in templo
 quod jam appellabatur Dominicum? Quonam in loco
 malle, religiosissime imperator, populum manus
 extendere ac pro te orare? Illicne ubi pertranseun-
 tes gentiles gradum sisterent; an in loco cui jam
 tuum inditum est nomen: quem nunc, imo a jactis
 fundamentis Dominicum omnes vocant? Certum
 sane habeo te tuum anteferre locum: subrides
 enim, ac subridendo assensum significas. Sed ait
 obtrectator, in ecclesiis illud actum oportuit. At
 omnes omnino, uti jam dictum est, pro populi fre-

(54) Reg., Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προεόρτοις, subaudi D
 ἡμέραις. Editi vero, Εἰ δὲ ἐν τοῖς προεόρτοις.

(55) Reg., πάντως που τὰ ἔτι. Basil., πάντως που
 ἔτι. Editi vero, πάντως πάντα ἔτι.

(56) Reg. et Basil., εἰ δ' ὡς, mendose. Paulo post
 Reg., ἔχων.

(57) In editis post δὲ legitur καὶ, sed hæc parti-
 cula abest a Reg.

(58) Legendum nobis videtur ὑπακούσαι, quæ vox
 apud ecclesiasticos significat, respondere. Id patet
 ex iis quæ paulo infra leguntur: Τί, ἐὰν τοσούτων
 λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ
 Θεῷ τὸ Ἄμῆν; et in Apologia sequenti num. 23:
 Πρόετρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν,
 τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν· Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος

αὐτοῦ. Jussi ut diaconus psalmum legeret, populus-
 que responderet: Quoniam in æternum misericordia
 ejus: nam ὑπακούειν sic intellectum oportet, non
 ut Nannius, auscullaret, ut optime observavit Cot-
 telerius in Notis ad Const. apost. lib. viii, cap. 15,
 pag. 354, ubi vocis ὑπακούέτω idem usus est. Vido
 eundem Cottelerium ad librum 11 Const. apost.,
 c. 57, p. 203. Apud ecclesiasticos vox ὑπακούειν ea
 sententia plerumque usu venit. Job xiv, 15: Εἴτα
 καλέσεις· ἐγὼ δὲ σοὶ ὑπακούσομαι. Ubi Vulgata,
 vocabis me, et ego respondebo tibi, et alias sæpe.

(59) Particula καὶ, quæ in editis post στεναὶ ha-
 betur, deleta est in Reg. eamque expungere visum
 est.

quentia erant angustiores. Deinde quo pacto Dominum precari decuit, quidve satius fuit; separatimne populam cum periculosa compressione convenire, an in loco qui totius multitudinis jam capax esset; ut una illic eademque populorum vox cum consonantia audiretur? Præstabat certe istud, hinc enim multitudinis unanimitatem cernere erat, hincque Deus: est ad exaudiendum promptior. Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem⁷⁹, duobus ob 242 quamlibet causam convenientibus, quodcumque petierint dabitur illis: quid si tanti populi convenientis una vox proferatur, qua Deo dicunt, Amen? Cuinam hoc ipsum non admirationi fuit? Quis te beatum non prædicavit, cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerneret? Ecquod illud populorum gaudium, qui, cum hactenus in se junctis locis convenissent, mutuo jam conspectu fruerebantur? Id omnibus lætitiæ causa fuit, soli sycophantæ, mœroris.

17. Restat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc superest occurrat. Siquidem aiet forte obtrectator ille: *Ædificio nondum completo, haud licuit illic orationes fundere. At Dominus ait: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et claude ostium*⁸⁰. Quid ergo dixerit calumniator? Imo potius, quid prudentes ac veri Christiani dixerint? Hos interroga, imperator: nam de illis quidem scriptum est: *Stultus stultia loquetur*⁸¹: de his vero, *Ab omni sapiente consilium accipe*⁸². Cum tam angustæ ecclesiæ, cum tanta esset populi frequentia, ut ad desertæ loca proficisci pararent, quid facto opus erat? Solitudo absque januis, ac quibusvis volentibus pervia; Dominicus autem locus muris cinctus est januisque clausus: adestque illic conspicuum pios inter profanosque discrimen. Nonne, imperator, quivis sapiens cum tua pietate hoc eligendum annuit? Quippe norunt hic legitimum esse orationem, illic inconditæ turbæ suspicionem: nisi forte deficientibus locis, solitudinem si duntaxat qui orant, incolant, ut Israelitis contigit: imo vero illis quoque exstructo tabernaculo, locus orationis circumscriptus in posterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Christie, Fili Dei unigenite, Verbum et Sapientia Patris, in crimen ecce vocor, quod clementiam tuam populus deprecatus sit, ac per te Patrem tuum, qui est super omnia Deus, obsecrarit, pro salute famuli tui piissimi Constantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum observatio. Graviori enim criminationi

A εὐχάς; καὶ πῶς (60) ἦν βέλτιον κατὰ μέρος καὶ διηρημένως τὸν λαὸν μετ' ἐπικινδύνου συνοχῆς, ἢ ὅντος ἤδη τόπου τοῦ δυναμένου δέξασθαι πάντας, ἐν αὐτῷ συνελθεῖν καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γενέσθαι τὴν φωνήν; Τοῦτο βέλτιον ἦν· τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ὁμοφυλίαν ἐδείκνυε τοῦ πληθους· οὕτω καὶ ταχέως ὁ Θεὸς ἐπακούει. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, ἐὰν δύο συμφωνήσαιεν περὶ παντός, οὐ ἂν (61) αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς· τί, ἐὰν τοσοῦτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ Θεῷ τὸ Ἄμην; Τίς γοῦν οὐκ ἐθαύμασε; Τίς οὐκ ἐμακάρισέ σε (62), βλέπων τὸν τοσοῦτον λαὸν ἐν ἐνὶ συνελθόντα τόπῳ; Πῶς ἔχαιρον οἱ λαοὶ βλέποντες ἀλλήλους τὸ πρότερον ἐν διηρημένοις συνερχόμενοι τόποις; Τοῦτο πάντας B ἠψύρανε, καὶ μόνον τὸν διαβαλόντα (63) ἐλύπησε.

17. Τὴν γοῦν ἐτέραν καὶ ὑπολειπομένην ἀντιλογία ἀυτοῦ βούλομαι προλαβεῖν. Ὁ μὲν γὰρ κατειρηκώς (64) φησιν· Οὕτω τετελειωτο τὸ ἔργον, καὶ οὐκ ἐχρῆν εὐχὰς γενέσθαι· ὁ δὲ Κύριος εἶπε· Σὺ δὲ, ὅταν προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ ἀπόκλεισον τὰς θύρας. Τί τοίνυν φήσαιεν ὁ κατήγορος; Μᾶλλον δὲ τί ἂν εἶποιεν οἱ φρόνιμοι καὶ ἀληθῶς (65) Χριστιανοί; Τούτους γὰρ ἐρώτησον, βασιλεῦ· ἐπειδὴ γέγραπται περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι Ὁ μωρὸς χωρὶς λαλήσει· περὶ δὲ τούτων, Παρὰ παντός φρονίμου συμβουλίαν λάμβανε. Τῶν ἐκκλησιῶν στενῶν οὐσῶν, καὶ τῶν λαῶν τοσοῦτων ὄντων, καὶ βουλομένων εἰς τὰς ἐρήμους ἀπελθεῖν, τί ποιεῖν ἐχρῆν; Ἡ μὲν γὰρ ἐρημὸς ἄθυρος, καὶ τῶν βουλομένων διόδός ἐστιν, ὁ δὲ Κυριακὸς τόπος καὶ τετελειωταὶ καὶ τεθύρωται, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν (66) βεβήλων δείκνυσιν. Ἄρα, βασιλεῦ, οὐ μετὰ τῆς σῆς εὐσεβείας πᾶς ὁστισοῦν φρόνιμος ἐπινεύει τούτῳ; Ἰσασι γὰρ, ὅτι ὧδε μὲν νόμιμος εὐχή, ἐκεῖ δὲ ἀταξίας ὑπόψια· εἰ μὴ ἄρα, τόπων μὴ ὄντων, μόνον τὴν ἐρημίαν ἂν οἰκοῖεν (67) οἱ εὐχόμενοι, ὥσπερ ἦν ὁ Ἰσραὴλ· ἀλλὰ κάκεινους τῆς σκηπῆς γενομένης περιώριστο λοιπὸν τῆς εὐχῆς ὁ τόπος. Ὡ Δέσποτα καὶ ἀληθῶς βασιλεῦ τῶν (68) βασιλευδόντων Χριστῆ, γιὰ τοῦ Θεοῦ μονογενέος, Λόγου καὶ Σοφίας τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ὁ λαὸς ἠδύξατο, καὶ διὰ σοῦ τὸν σὸν Πατέρα τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν παρεκάλεσε, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ σοῦ θεράποντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου, κατηγοροῦμαι. Ἄλλὰ τῇ σῇ ἀγαθότητι χάρις, ὅτι δι

⁷⁹ Matth. xviii, 2. ⁸⁰ Matth. vi, 6. ⁸¹ Isa. xxxii, 6. ⁸² Tob. iv 19.

(60) In editis, καὶ ἐκεῖ πῶς. Sed ἐκεῖ quod desit in omnibus mss. omissum est.

(61) Reg., οὐ ἂν.

(62) Σε deest in Reg. nec lectum est a Nannio, qui veritil, aut non inter felicia prædicet.

(63) Reg. quem sequimur, διαβαλόντα. Edit. Comm., ἐνδιαβαλόντα. Basil. edit. Paris. et Colon., ἐνδιαβαλόντα.

(64) Editi, mendose, κατειρηκώς. Reg, κατειρηκώς.

(65) Reg. et Basil. quos sequimur. ἀληθῶς. Editi, ἀληθεῖς.

(66) Τῶν deest in Reg.

(67) Sic Reg. et Basil. Edit. vero Paris. et Col. οἰκεῖεν. Comm., οἰκεῖον, male. Paulo post Reg., περιώριστο, optime. Editi male περιώριστον.

(68) Hæc, βασιλεῦ τῶν, desunt in Reg. Paulo post idem, Λόγε καὶ Σοφία.

τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σοῖς νόμοις διαδέβλημαι. Μειζόνως γὰρ ἂν διεβλήθην, καὶ ἦν ἀληθῶς ἐγκλημα, εἰ δὲν (69) ψυχοδόμησε τόπον ὁ βασιλεὺς παρηργόμεθα, καὶ ἔρημον ἐζητοῦμεν εἰς εὐχὴν. Πῶς ἂν ὁ κατήγορος ἐφλυάρησε τότε! πῶς ἂν ἦν πιθανὸς λέγων· Ἐξουθενήσέ σου τὸν τόπον· παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτοῦ τὸ γινόμενον· ἐγέλασε παρερχόμενος· ἔδειξε τὴν ἔρημον πληροῦσαν τοῦ τόπου τὴν χρεῖαν· θέλοντας εὐξασθαι λαοὺς κεκώλυκε. Ταῦτα ἤθελεν εἰπεῖν, ταῦτα ἐζητεῖ· καὶ μὴ εὐρῶν ἀχθεταί, καὶ λοιπὸν λόγους πλάττει. Ταῦτα γὰρ εἰ ἔλεγεν, ἐδυσώπει (70) κάμῃ· ὡσπερ νῦν ἀδικεῖ, τὸν διαδόλου τρόπον ἀναλαθῶν, καὶ παρατηρούμενος τοὺς προσεχυμένους· διὸ καὶ ἐσφάλη παραγοὺς τὸ τοῦ Δανιήλ· ἐνόμισε γὰρ ὁ ἀμαθής, ὅτι καὶ ἐπὶ σοῦ τὰ τῶν Βαβυλωνίων κρατεῖ, καὶ οὐκ ἔγνω, ὅτι φίλος εἶ (71) τοῦ μακαρίου Δανιήλ· καὶ τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεὸν προσκυνεῖς, καὶ οὐ κωλύεις, ἀλλὰ θέλεις πάντας εὐχέσθαι, εἰδὼς, ὅτι πάντων ἐστὶν εὐχῆ, σώζεσθαι σε καὶ βασιλεύειν ἐν εἰρήνῃ διαπαντός.

18. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὸν κατειπόντα ἀποδύρομαι· σὺ δὲ, θεοφιλέστατε Ἀβγουστε, ζήσεως πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις, καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐπιτελέσεις. Αἱ γὰρ γενόμεναι παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαὶ οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἐγκαίνιων πανήγυριν. Μὴ τοῦτο ψευδέσθωσαν οἱ ἀμαθεῖς· ἀλλὰ παρὰ μὲν τῶν Πατέρων μαθέτωσαν, ἀναγνώτωσαν δὲ καὶ τὰς Γραφάς· μᾶλλον δὲ παρὰ σοῦ μαθέτωσαν, φιλόλογος γὰρ εἶ, ὅτι καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ ὁ ἱερεὺς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ Ζοροβάβελ ὁ Σαλαθιήλ ὁ σφδρὸς, καὶ Ἐσδρας ὁ ἱερεὺς καὶ τοῦ νόμου γραμματεὺς, τοῦ ἱεροῦ (72) μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομουμένου, καὶ ἐνοστάσης τῆς Σκηνοπηγίας (ἐορτὴ δὲ ἦν αὕτη καὶ πανήγυρις καὶ εὐχὴ μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραήλ), συνήγαγον τὸν λαὸν ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ εὐρύχωρον τοῦ πρώτου πυλῶνος τοῦ πρὸς τῇ ἀνατολῇ, καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ ἠτοίμασαν, κάκει προσήνεγκαν, κάκει τὴν ἐορτὴν ἐπετέλεσαν. Καὶ λοιπὸν οὕτως τὰς κατὰ Σάββατον καὶ νομηνίαν προσέφερον θυσίας, καὶ οἱ λαοὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀνέφερον. Καὶ φανερῶς φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι ταῦτα ἐγίνετο, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ οὐπω ψυχοδόμητο· ἀλλὰ μᾶλλον τούτων οὕτως εὐχομένων ὁ (73) οἶκος προέκοπτεν ὁ οἰκοδομούμενος· καὶ οὕτε διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐγκαίνιων ἐκωλύθησαν αἱ εὐχαί, οὕτε διὰ τὰς γενομένας συνόδους τῶν εὐχῶν ἐμπεπόδισται τὰ ἐγκαίνια· ἀλλὰ καὶ ὁ ναὸς οὕτως ἠύχετο· καὶ ὅτε τετέλεστο πᾶς ὁ οἶκος, ἐποίησαν τὰ ἐγκαίνια, καὶ προσήνεγκαν εἰς τὸν ἐγκαίνισμὸν, καὶ πάντες ἔωρτασαν ἐπὶ τῇ τελεσιουργίᾳ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες πεποιήχασιν· συναγαγόντες γὰρ καὶ τελειώσαντες τὸ ἔργον,

⁶⁹ Dan. vi. ⁷⁰ I Esdr. iii, 40, 41.

(69) Reg., εἰ τὸν. Mox idem, καὶ τὴν ἔρημον.

(70) Reg., ἐδυσώπει. Editi, ἐδυσώπει. Ibid. Reg., ἀδικεῖ. Editi, male, ἀδικεῖν.

(71) Reg., ἦ. Mox idem τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῷ. Ibidem edit. Commel. sola, καὶ οὐ κωλύεις.

A ansam dedissem, ac fuisset legitima accusandi causa, si loco, quem imperator extruxerat prætermisso, eremum ad orandum petissemus. Quam multum accusator tunc debilaterasset! quam fide dignus visus fuisset dicendo: Locum tuum contempsit: opus non probat tuum: derisit prætereundo, desertum indicavit quod loci necessitati suppleret: populos orandi cupidus impedit. Hæc ut sibi dicenda suppeterent peroptabat inquirebatque: quod cum assecutus non sit, mœrore affectus criminatioes deinceps comminiscitur. Et sane si illa dicere posset, pudore me suffunderet, ut me jam injuria afficit, cum diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi observat: Danielis quippe historiam⁶⁹ legendo spe falsus est: putavit enim ignarus ille Babyloniorum mores apud te vigere, neque novit esse te beati Danielis studiosissimum, ac eundem quem ille Deum adorare nec impedire, imo potius summopere optare ut omnes orationi incumbant: cum scias omnium orationes et vota ea esse, ut incolumis et cum pace perpetuo imperes.

18. Equidem hæc adversus obtractatorem conqueror. Tu vero, religiosissime Auguste, utinam multis annorum circulis vixeris, ac 243 dedicationis solemnia celebraveris! Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusæ, nihil obstant dedicationis celebritati. Ne talia imperiti illi homines mendacia proferant: sed a Patribus id ediscant, Scripturasque evolvant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium et fratres ejus, Zorobabelem filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem et legis scribam, cum templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopægia, id est festum Tabernaculorum; magna solemnitas, in qua orationes publicæ in Israel offerebantur; populum in latiori vestibulo primi ostii versus Orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illic obtulerunt: eodemque in loco completa celebritas est⁷⁰. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato et Neomenia solitas offerebant, populusque Domini precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum exstructo Dei templo hæc acta fuisse: imo potius illis ita orantibus exstruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum expectationem intermissæ orationes: neque propter conventum orantium Encænæ sublata sint: sed, licet antea illic populus orasset, nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes, omnes pro consummatione operis solemnitatem egerunt. Idipsum a beatæ memoriæ Alexandro et ab aliis Patribus factum vidi-

(72) Importunam vocem ὅτι ante τοῦ ἱεροῦ, quæ in editis habetur, expungere visum est: estque ipsa in Regio codice deleta.

(73) Ὁ δεest in editis, in Reg. habetur.

mus, qui cum jam illic populum coegissent, con-
summato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac
dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere con-
venit, paratus enim locus, præmissisque orationi-
bus expiatus, tuæ pietatis præsentiam postulat : id
enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam
expleas, ac vota tua Domino reddas, cui hanc do-
mum excitas! hæc quippe omnium vota sunt.

19. Verum, quæso te, aliam disquiramus calum-
niam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito.
Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis
tuis, quibus jussum aiant ut ecclesia excederem,
non obtemperarim. Equidem non possum non mi-
rari eos minime defatigari in confingendis crimini-
bus.: nec sic tamen ego deterreo, imo potius ætor in
ea depellenda criminatione : quanto enim plures
edam apologias, tanto facilius eorum malignitas
deprehendi damnarique poterit. Nequaquam ob-
stiti pietatis tuæ mandato, absit ! non tanti quippe
sum ego ut obsistam vel quæstori Urbis, nedum
tanto imperatori. Neque opus ut hac de re multa
verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas.
Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enar-
rem : nam te, si audieris, miraturum arbitror ini-
micorum meorum temeritatem. Montanus Palati-
nus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto
postulasset ut in Italiam mihi concedere liceret ;
ut quæ rebar ecclesiasticis rebus deficiere instau-
rari possent. Et sane gratias ago pietati tuæ, quod
litteris quas a me profectas arbitratus es perhuman-
iter annueris, curamque gesseris ut commode ac
sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem.
At certe miror rursus, quod vel ad aures tuas
mentiri nihil sint veriti, cum tamen mendacium
diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni
sint qui ait : *Ego sum veritas*⁹⁴. Non enim scripsi,
nec istiusmodi epistolam accusator unquam pro-
ferre poterit. Ac etsi par mihi fuisset litteris a te
quotidie postulare, ut benignum vultum tuum con-
spicere liceret ; **244** verumtamen nec fas est ec-
clesias deserere, nec me decuit pietati tuæ mole-
stum esse, cum potissimum, nobis etiam absentibus,
soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At ipsa sunt...

20. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt
obtretractores mei ? Nosse velim quisnam ipsis eam
tradidit. Jube, quæso, ut respondeant : hinc enim
edisces ipsos hanc commentos esse criminationem ;
quemadmodum illam quæ spectat exsecrandum
Magnentium falso pervulgarunt. Quod si in hoc quo-
que sycophantæ deprehendantur, ad quam in po-
sterum nos pertrahent defensionem ? Hoc curant

⁹⁴ Joan. xiv, 6.

(74) Sic Reg. et Basil. Editi vero, δύνωνται.

(75) Lectio vitiosa.

(76) Sic Reg. Editi autem ἐπιστεῦσαι.

(77) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., mendose, προσέβου.

(78) Sic Reg., οὖν in editis deest. Epistola vero Montani de qua hic, forte excidit, vel quod vero

ἠὺχαρίστησαν τῷ Κυρίῳ, ἐγκαίνια ἐπιτελεσαντες.
Τοῦτο καὶ σὲ ποιεῖν πρέπει, φιλομαθέστατε βασιλεῦ·
ἔτοιμος γὰρ ὁ τόπος προαγινόμεναι ταῖς προηνομηναῖς
εὐχαῖς, ζητῶν παρουσίαν τῆς σῆς εὐσεβείας· τοῦτο
γὰρ αὐτῷ λείπει πρὸς τὸν τέλειον κόσμον. Τοῦτο μὲν
οὖν πληρώσεως, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοίης τῷ Κυρίῳ,
ὧ καὶ τὸν οἶκον πεποίηκας· τοῦτο γὰρ πάντων ἐστὶν
εὐχὴ.

19. Δὲς δὴ, καὶ τὴν ἄλλην ἰδῶμεν διαβολὴν, καὶ
συγχώρησον ἀπολογησασθαι καὶ περὶ αὐτῆς. Τετολ-
μήκασι γὰρ καὶ τοῦτο διαβάλλειν, ὡς ἀντιστάντες
ἐμοῦ τοῖς σοῖς προστάγμασιν, ὥστε μὴ ἐξελεῖν τὴν
ἐκκλησίαν. Ἐκείνους μὲν οὖν θαυμάζω μὴ ἀπο-
κείμενους ταῖς συκοφανταῖς· ἐγὼ δὲ ὁμοῦ οὐδὲ οὐ-
τως ἀποκείμεν, χαίρω δὲ μᾶλλον ἀπολογούμενος.
B Ὅσῳ γὰρ ἀπολογίαὶ πολλαὶ, τοσοῦτῳ καὶ πλεόν ἐκεῖ-
νοι δύναται (74) καταγινώσκεισθαι. Οὐκ ἀντίστην
προστάγματι τῆς σῆς εὐσεβείας, μὴ γένοιτο ! οὐ γὰρ
τῆλικούτος ἤμην, ἵνα καὶ λογιστῆ πῶλεως ἀντιστῶ,
μήτιγε τῆλικούτῳ βασιλεῖ, (75) καὶ περὶ τοῦτου το-
σοῦτων πλεῖστον παρ' ἐμοῦ λόγων· πᾶσα γὰρ ἡ πό-
λις μοι μαρτυρεῖ. Συγχώρησον δὲ ὁμοῦ καὶ τοῦτο πά-
λιν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα· καὶ γὰρ ἀκού-
σας, θαυμάσεις, εὐ οἶδ' ὅτι, τῶν ἐχθρῶν τὴν εὐχέ-
ρειαν. Μοντάνος ὁ Παλατινὸς ἤλθε κομίζων ἐπιστο-
λὴν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἵνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλθω·
καὶ ἃ νομίζω λείπειν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς, ταῦτα
πληρωθῆναι δυνήθη. Τῇ μὲν οὖν σῇ εὐσεβείᾳ χάρις,
ὅτι κατηξέτωσεν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἐπινεύσαι (76),
καὶ τῆς ὁδοῦ πρόνοιαν πεποίηκεν ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἔλ-
θεῖν, καὶ ἀκμητὶ διανύσαι με· τοὺς δὲ ψευσαμένους
C τὰς σὰς ἀκοὰς θεθαύμακα πάλιν μὴ φοβηθέντας, ὅτι
τὸ ψεῦδος ἔβδιν ἐστὶ τοῦ διαβόλου, καὶ οἱ ψευδόμενοι
ἀλλότριον εἶσι τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια.
Οὐ γὰρ ἔγραψα, οὐδὲ τοιαύτην ἐπιστολὴν εὑρεῖν ὁ
κατήγορος δυνήσεται. Εἰ καὶ ἔδει με γράφειν καθ-
ημέραν, ἵνα τὴν ἀγαθὴν σου πρόσοψιν (77) θεωρῶ·
ἀλλ' οὕτε τὰς Ἐκκλησίας καταλιμπάνειν ὄσων, οὐδὲ
δι' ἔχλου τῇ σῇ εὐσεβείᾳ γίνεσθαι δίκαιον ἦν· μάλιστα
ὅτι καὶ ἀπόντων ἡμῶν ἐπινεύεις ταῖς ἐκκλησιαστι-
καῖς ἀξιώσεσιν. Ἄ μὲν οὖν (78) ἐκέλευσε Μοντάνος,
κέλευσον ἀναγνῶναι με· ἐστὶ γὰρ ταῦτα...

quæ Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc

20. Πόθεν δὲ ἄρα καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὑρον
οἱ κατειρηκότες ; ἐβουλόμην παρ' αὐτῶν ἀκοῦσαι, τίς
αὐτοῖς καὶ ταύτην ἐπέδεδωκε. Ποίησον αὐτοὺς ἀπο-
κρίνασθαι. Δυνήση γὰρ ἐκ τοῦτου μαθεῖν, ὅτι καὶ
ταύτην ἔπλασαν, ὡσπερ κάκεινην ἐθρύλησαν περὶ τοῦ
δυσωνύμου Μαγνηντίου. Καταγνωσθέντες δὲ καὶ πε-
ρὶ ταύτης, εἰς ποίαν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν ἔλκουσιν
ἡμᾶς ἀπολογία ; Τοῦτο γὰρ μεμελετήκασι, καὶ ταύ-

similius est ab Athanasio nunquam huc adjecta
fuit ; nam cum coram Constantio sui purgandi causa
esset oraturus, potuit hujus epistolæ exemplar ab
Apologia sejunctum deferre, ut Constantio perlege-
ret. Alias quid causæ esset quod ommissa fuisset ?

την ἔχουσιν, ὡς ὀρῶ, σπουδῆν, πάντα κινεῖν καὶ θορυβεῖν. Τάχα λέγοντες πολλὰ παροξύνουσι (79) ποτε καθ' ἡμῶν· ἀλλὰ τοὺς τοιοῦτους καὶ ἀποστρέφασθαι καὶ μισεῖν δίκαιόν ἐστιν, ὅτι, οἳ εἰσι, τοιοῦτους καὶ τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι, καὶ νομίζουσι δύνασθαι τὰς διαβολὰς ἰσχυεῖν καὶ παρὰ σοί. Ἰσχυσε γάρ ποτε ἡ τοῦ Δαυὶδ κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἀκούσας Σαοὺλ ἦν ὁ ἀδικός. Καὶ Ἰεζάβελ δὲ διαβαλοῦσα ἠδυνήθη βλάψαι τὸν θεοσεβέστατον Ναβουθαί (80)· ἀλλὰ καὶ Ἀχάβ ὁ πονηρὸς καὶ ἀποστάτης ὁ ἀκούων. Ὁ δὲ ἀγιώτατος Δαβὶδ, οὗ μιμητὴν εἶναι σε προσήκει, καὶ πάντες εὐχονται, τοὺς τοιοῦτους οὔτε προσίεται, ἀλλὰ καὶ ὡς λυσσῶντας κύννας ἀπεστρέφετο (81), λέγων· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον.* Ἐφύλαττε γάρ τὴν λέγουσαν ἐντολήν· *Οὐ παραδέξῃ ἀκοήν ματαίαν.* Μάταια δὲ καὶ τὰ τούτων ἐστὶ παρὰ σοί· ἤτησας γάρ, ὡς ὁ Σολομών, καὶ σὺ παρὰ Κυρίου, καὶ εὐλογεῖται πίστευε, τὸ μάταιον λόγον καὶ ψευδῆ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενέσθαι προσήκειν.

21. Διὰ τοῦτο τοίνυν κἀγὼ, ἐπειδὴ ἐκ διαβολῆς ἦν ἐπιστολή, καὶ οὐκ εἶχεν οὐδὲ τοῦ ἔλθειν πρόσταξιν, ἔγνων, ὅτι προαίρεσις οὐκ ἦν τῆς σῆς εὐσεβείας ἔλθειν ἡμᾶς παρὰ σέ. Τὸ γὰρ μὴ κελεῦσαι πάντως ἔλθειν, ἀλλὰ καὶ γράψαι ὡς ἐμοῦ γράψαντος, καὶ θέλοντος διορθώσασθαι τὰ δεκοῦντα λείπειν, καίτοι μηδενὸς λέγοντος, ἴφανερὸν ἦν παρὰ γνώμην εἶναι τῆς σῆς ἡμερότητος τὴν κομισθεῖσαν ἐπιστολήν. Τοῦτο πάντες ἔγνωσαν· τοῦτο καὶ γράφων ἐδήλωσα· καὶ οἷδε Μοντάνος, ὅτι οὐ τὸ ἔλθειν παρητούμην, ἀλλὰ τὸ ὡς ἐμοῦ γράψαντος ἔλθειν ἀπερπετὸς ἡγούμην, ἵνα μὴ καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὐρωσιν οἱ συκοφάνται πάλιν, ὡς (82) ὀκλήρου γενομένου μου τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. Ἀμέλει παρεσκευασάμην, καὶ τοῦτο οἶδεν αὐτὸς, ἵνα, ἐὰν γράψαι καταξιώσης, εὐθὺς ἐξέλθω, καὶ φθάσω τῇ προθυμίᾳ τὸ προσταχθέν. Οὐ γὰρ ἐμαινόμεν ἄνεπιεῖν τοιούτῳ σου προσταγμάτι. Μὴ γράψας τὸίνυν ὄντως τῆς σῆς εὐσεβείας, πῶς ἀντέστην μὴ κελευσθεῖς; Ἡ πῶς λέγουσιν, οὐκ ἐπέισθην, καίτοι προστάξεως μὴ οὐσης; πῶς οὐ συκοφαντία καὶ τοῦτο τῶν ἐχθρῶν πλαττόντων τὸ μὴ γενόμενον ὡς γεόμενον; Φοβοῦμαι μὴ καὶ νῦν, ἀπολογουμένου μου, θρυλῆσωσιν ὡς μὴ ἀξιώσαντος ἀπολογήσασθαι· οὕτως ἐγὼ μὲν εὐχερῆς εἰμι παρ' αὐτοῖς εἰς τὸ κατηγορεῖσθαι παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ταχεῖς εἰς τὸ συκοφαντεῖν καὶ καταφρονεῖν τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῆς.*

meam propugnarim, ne deblaterent ipsi, quasi non eorum criminationibus idoneus, illique ad calumniandum parati: adeo ut Scripturam nihili faciant, quæ ait: *Ne ames obloqui ne evellaris*⁸¹.

22. Μοντάνου τοίνυν ἀποδημήσαντος, ἦλθε Διογένης ὁ νοτάριος μετὰ ἕξ καὶ εἴκοσι μῆνας· καὶ οὔτε αὐτὸς ἐπιστολήν ἀπέδιδου, οὔτε ἐωράκαμεν ἀλλήλους,

A enim: hoc, uti perspectum habeo, moliuntur, ut omnia moveant et perturbent. Fortasse plurimis te verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi viros aversari, et odio habere æquum est, quod quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscultant, suasque calumnias etiam apud te valere posse arbitrentur.⁸⁰ Olim certe contra sacerdotes Dei, Doegi calumnia vim habuit; sed Saul erat qui aurem præbuit vir sane iniquus.⁸⁷ Et Jezabel calumniis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed Achab erat, scelestus ille et apostata, qui uxori morem gessit. Sanctissimus autem David, cujus te, ut omnes peroptant, imitatore esse convenit, hujusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabidos aversabatur, dicens: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer*⁸⁸. Præceptum quippe illud observavit: *Vanum rumorem non admittes*⁸⁹. Incassum certe illi apud te mendacia loquuntur, qui velut Salomon a Domino postularis, quod te accepisse credas; ut nimirum verbum vanum et mendax longe sit a te⁹⁰, uti par est.

21. Quapropter cum sola calumniatorum opera data fuisset epistola, nec me ipsa juberet ad te proficisci; perspectum sane habui eam non esse pietatis tuæ voluntatem ut te convenirem. Etenim cum non omnino jusseris ut accederem, sed ita scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut quæ deficere videbantur instaurare liceret; palam fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me epistolam non e sententia mansuetudinis tuæ fuisse scriptam. Hoc nulli notum non est: hoc scripto indicavi: ac novit ipse Montanus non recusasse me ad te accedere; sed ita accedere, ac si ego litteris meis proficiscendi licentiam postulassem, certe id non decere arbitratus sum, ne hinc occasionem iterum captarent sycophantæ, quasi religioni tuæ molestus fuisset. Et sane jam me viæ committere parabam, ut ipse novit Montanus, ut, si ad me scribere tibi placuisset, iter quamprimum instituerem, promptoque animo jussum tuum anteverterem. Nequaquam enim eo insanix deveneram, ut hujusmodi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque ad me litteras miserit pietas tua, qui repugnarum cum nihil jussum fuerit? Aut quomodo me non obsecutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum? Quid aliud illud est quam mera sycophantia adversariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta comminiscuntur? Vereor sane etiam si causam

sim eam propugnare dignatus: usque adeo sum accessit post sex et viginti menses Diogenes notarius; qui neque ipse quoque epistolam tradidit, neque

⁸⁰ I Reg. xxii, 9. ⁸⁷ III Reg. xxi, 7, seqq. ⁸⁸ Psal. c, 5. ⁸⁹ Exod. xxxi, 1. ⁹⁰ Prov. xxx, 8. ⁹¹ Prov. xx, 13.

(79) Sic Reg. Editi vero, παροξυνόμενά σε καθ' ἡμῶν, intermedia crasa.

(80) Reg., Ναβουθέ.

(81) Sic Reg. Editi vero, ἀποστρέφεται.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ὡς ἡ.

(83) Initio anni 356.

in mutuam venimus 245 conspectum; nec quidpiam a te jussum mihi ille significavit. Imo cum Syrianus dux exercitus Alexandriam ingressus est, Arianis rumores quosdam spargentibus, ac se arbitrato suo acturos denuntiantibus; sciscitabar ex eo num eas quas illi jactitabant litteras haberet: fateor quippe me jussionis tuæ litteras postulasse. Cum autem se non habere dixisset, rogavi ut vel ipse, Syrianus, vel Maximus præfectus Ægypti hoc mihi jussum scripto traderent. Hoc autem ideo postulavi, quod tua mihi humanitas scripsisset, ut a nullo turbarer, neque iis qui me terrere vellet attendere: sed in ecclesiis degerem citra ullum metum vel sollicitudinem. Qui autem eam epistolam detulere, sunt Palladius olim palatii magister, et Asterius qui fuit dux Armeniæ. Exemplar autem epistolæ ut perlegam concede, sic enim habet:

23. Exemplar epistolæ quod sic habet:

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Optasse me semper ut omnia fausta defuncto fratri meo Constanti acciderent, prudentiæ tuæ latere non arbitror. Quem cum sceleratissimorum virorum dolo sublatum cognovissem, quo mœrore affectus sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum quia hoc tempore nonnulli te tam luctuoso negotiorum decursu terrere conantur, has litteras ad tuam reverentiam mittendas existimavi. Hortorque te, ut, quemadmodum episcopum decet, populum doceas ad legitimam convenire religionem, et cum illo de more orationibus incumbas: id enim nobis placet. Nam quod spectat sententiam nostram, te omni tempore in tuis sculis episcopum esse volumus.

Et alia manu: Divinitas servet te plurimis annis, Pater dilectissime.

24. De hac epistola illi quidem cum iudicibus verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem ejusmodi, nonne jure litteras postulavi, nec temere eorum machinationibus adhibui animum? Illi autem cum jussa tuæ pietatis nequaquam proferrent; nonne plane contra hujus epistolæ sententiam agebant? Equidem cum litteras illi non darent, haud simile vero putabam verba sine litteris ad me transmitti: hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem litteris suis jussu tua humanitas. Jure igitur illud egi, religiosissime Auguste: ut sicut cum epistolis ingressus sum in patriam, sic ex mandato tuo ab illa discederem: ne utpote qui ab Ecclesia aufugissem, in iudicium aliquando vocarer: sed jussus, profe-

(84) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris., male, ελεγον.

(85) Hæc Constantii epistola habetur quoque in *Epist. ad solitarios*, sed non iisdem verbis. A Constantio enim Latine scripta, bis Græce versa est ab Athanasio: cujus prima hæc est versio, secunda vero in *Epistola ad solit.* legitur.

Ait Lucifer Calaritanus lib. 1 pro sancto Athanasio, p. 132, Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio

οὐτε ὡς προστάξεως οὐσης ἐνετειλατό μοι· ἀλλὰ καὶ ὅτε Συριανὸς ὁ στρατηλάτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτό τινα, καὶ ἄπερ ἐβούλοντο, ἐπηγγέλλοντο γίνεσθαι, ἡρώτων εἰ γράμματα ἔχει περὶ ὧν θρυλοῦσι· γράμματα γὰρ ἀπήτουν, ὁμολογῶ, τῆς προστάξεως. Ἐπειδὴ δὲ μὴ ἔχειν ἔλεγεν (84), ἤξιον κἀν αὐτὸν Συριανὸν, ἢ τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον γράψαι μοι περὶ τοῦτου. Τοῦτο δὲ οὕτως ἀπήτουν, ἐπειδὴ γράψασά μοι ἦν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ὥστε παρὰ μηδενός με ταράττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελόντων ἡμᾶς πτοεῖν, ἀλλὰ μένειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀμερίμνως. Οἱ μὲν οὖν κομίσαντες τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν εἰσι Παλλάδιος, ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάγιστρος, καὶ Ἀστέριος ὁ γενόμενος δούξ Ἀρμενίας. Τὸ δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς συγχύρησον ἀναγνῶναι με· ἔστι γὰρ τοῦτο·

23. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον·

Κωνσταντῖος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

(85) Εὐχεσθαι με αἰεὶ ὥστε πάντα αἰσια ἀποβαίνειν τῷ ποτε ἀδελφῷ ἐμῷ Κωνσταντῖ, οὐδὲ τὴν σὴν ὑπερέβη σίνεσιν. Ὅντινα ἐπειδὴ ἐξ ἀπάτης ἀποπωτάτων (86) ἀνηρῶσθαι ἔγνων, πόση εἰμὶ περιβληθεὶς συγγνώμητι, εὐχερῶς ἡ ὑμετέρα φρόνησις δυνήσεται κρίνειν. Καὶ ἐπειδὴ τίνες εἰσιν, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι καιρῷ τῷ οὕτω δακρυτικῷ δράματι (87) καταπτοεῖν σε πειράξουσιν, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ταῦτα γράμματα πρὸς τὴν σὴν τιμότητα στείλαι ἔκρινα· προτρέπων σε ἵνα, ὥσπερ πρέπει ἐπισκόπῳ, εἰς τὴν χειρωσθημένην θρησκείαν συντρέχειν διδάξειας τὸν δήμενον, καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος ταῖς εὐχαῖς σχολάζεις· ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἀρέσκει τὸ, σὲ κατὰ τὴν ἡμετέραν βούλησιν, ἐν παντὶ καιρῷ ἐν τῷ σῷ τόπῳ, ἐπίσκοπον εἶναι βουλόμεθα. Καὶ ἄλλη χειρὶ· Ἡ θεότης φυλάξει σε πολλοῖς ἐνιαυτοῖς, Πάτερ προσφιλέστατε (88).

24. Περὶ ταύτης, ἐκείνοι μὲν καὶ (89) τοῖς δικασταῖς εἰρήκασιν· ἐγὼ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἔχων, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἀπήτουν γράμματα, καὶ οὐ προσεῖχον προφάσεις ἀπλῶς; Ἐκείνοι δὲ μὴ δεικνύοντες πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας, οὐκ ἀντικρως ἐναντία ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔπραττον; Ἐγὼ δὲ, ὅτι γράμματα οὐ (90) παρεῖχον, οὐκ ἀκολούθως ἡγοῦμην ἐκτὸς αὐτῶν εἶναι τὰς φάσεις· τοῖς τοιοῦτοις γὰρ μὴ προσέχειν με προσέταττεν ἡ ἐπιστολὴ τῆς σῆς φιλανθρωπίας. Δικαίως οὖν τοῦτο ἐποίησα, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ἵνα, ὥσπερ ἔχων ἐπιστολὰς εἰσῆλθον εἰς τὴν πατρίδα, οὕτως ἔχων πρόσταξιν ἀπ' αὐτῆς ἐξέλθω· καὶ μὴ ὡς φυγῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπεύθυνός ποτε γένομαι, ἀλλ' ὡς κελευσθεὶς ἔχω πρόφασιν τῆς ἀνα-

(86) Ita Reg. et ita legendum videtur. Editi, αποπωτάτης. Paulo post Reg. et Basil., συγγνώμητι. Editi, συγγνώμητι, male. Ibidem Reg., ὑμετέρα, recte. Editi, ἡμετέρα. Mox Reg., δυνήσεται κρίναι.

(87) Reg., δράματι. Editi, δρώματι. Paulo post Reg., τιμότητα. Editi, τιμότητα.

(88) Post Πάτερ προσφιλέστατε, editi hæc habent, τέλος τῆς Κωνσταντίου ἐπιστολῆς, quæ in Reg. et Basil. desunt, et expunximus.

(89) Καὶ in Reg. legitur. In editis deest

(90) In Reg. οὐ deest, male.

χωρήσεως. Τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ πάντες μετὰ τῶν πρεσβυ-
τέρων, καὶ πλείστον δὲ τῆς πόλεως μέρος μετ' αὐ-
τῶν, ἵνα μὴ λέγω πλέον, ἀπελθόντες πρὸς Συριανόν,
ἡξίου· ἐκεῖ δὲ ἦν καὶ ὁ ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου Μάξι-
μος. Ἡ δὲ ἀξιολογία ἦν ἡ γράψαι καὶ ἀποστελεῖν μοι,
ἢ μηκέτι διοχεῖν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἕως ἂν αὐτοὶ οἱ
λαοὶ περὶ τούτου πρεσβεύωνται παρὰ σοί. Ἐπὶ πολὺ
τοῖνον αὐτῶν ἀξιούντων, συνιδὼν Συριανὸς τὸ εὐλο-
γον, διεβεβαίωσατο μαρτυρούμενος τὴν σὴν σωτηρίαν,
καὶ ἐπὶ τούτῳ παρῆν τότε καὶ Ἰλάριος, μηκέτι μὲν
διοχεῖν, ἀναφέρειν δὲ ἐπὶ τὴν σὴν θεοσέβειαν. Τοῦτο
οἶδεν ἡ τάξις τοῦ δουκὸς, καὶ ἡ τάξις τοῦ ἐπαρχοῦ
τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ πρύτανις δὲ τῆς πόλεως ἔχει
τάς φωνάς, καὶ δύνασαι μαθεῖν, ὅτι οὔτε ἐγὼ, οὔτε
τις ἕτερος ἀντιλέγων ἦν τῇ σῇ προστάξει.

25. Πάντες δὲ ἤξιουν γράμματα δειχθῆναι τῆς σῆς
εὐσεβείας. Καὶ φάσις μὲν γὰρ μόνῃ παρὰ βασιλείως τὴν
αὐτὴν ἔχει δύναμιν τοῖς γραφομένοις, ὅταν μάλιστα
ταύτην ὁ κομίζων θαρβῆ καὶ γραφῇ προσταχθέν·
ἐπειδὴ δὲ οὔτε φανερώς ἔλεγον (91) εἶναι πρόσταγμα,
οὔτε, ὅπερ ἡξίου, ἐγγράφως ἐπέστελλον, ἀλλ' ὡς ἀφ'
ἐαυτῶν πάντα πράττοντες ἦσαν· ὁμολογῶ, καὶ τοῦτο
λέγω μετὰ παρῆσι, ὑποποτὸς ἐγενόμην εἰς αὐτούς.
Πολλοὶ γὰρ ἦσαν οἱ περὶ αὐτοῦς Ἀρειανοί, τοῖσι
τε συνήσθιον, καὶ μετὰ τούτων ἐβουλεύοντο· καὶ οὐ-
δὲν μὲν μετὰ παρῆσι ἐπραττον, ἐνέδρας δὲ καὶ
δόλους ἐπιχειρεῖν ἐμελέτων κατ' ἐμοῦ. Καὶ (92) οὐ-
δὲν μὲν ὡς βασιλείως προστάξαντος ἐποίουν, ὡς δὲ
παρ' ἐχθρῶν ἀξιούμενοι, ἤλεγχον ἑαυτούς. Τοῦτο γὰρ
με καὶ μᾶλλον ἀπαιτεῖν (93) γράμματα παρ' αὐτῶν
ἠνάγκαζεν, ἐπειδὴ καὶ ὑποπτα ἦν ἅπερ ἐπεχειροῦν
καὶ ἐσκέπτοντο· καὶ ὅτι ἀπρεπὲς ἦν, μετὰ τοσοῦτῶν
γραμμάτων (94) εἰσελθόντα με, χωρὶς γραμμάτων
ἀναχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Συριανοῦ τοῖνον ἐπαγ-
γελαμένου, συνήγοντο πάντες ἐν ταῖς (95) ἐκκλησίαις
μετὰ χαρᾶς καὶ ἀμεριμνίας. Ἀλλὰ μετὰ κ' καὶ γ'
ἡμέρας τῆς ἐπαγγελίας ἐπέρχεται μετὰ στρατιωτῶν
τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡμεῖς μὲν ἠγόμεθα συνήσθιοι· οὐ-
τω γὰρ ἐωράκασιν οἱ εἰσελθόντες (96), ἐπειδὴ παννυ-
χίς ἦν ἐσομένης συνάξεως. Τοιαῦτα δὲ γέγονε τῇ
νυκτὶ ἐκεῖνη, οἷα ἤθελον καὶ ἐπηγγέλλοντο, πρὶν γε-
νέσθαι, οἱ Ἀρειανοί· αὐτοὺς γὰρ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ
ἦλθεν ὁ στρατηλάτης· καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἔξαρχοι καὶ
σύμβουλοι τῆς τοιαύτης ἐφόδου. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπι-
στον, θεοφιλέστατε Αὐγουστε· οὐ γὰρ ἔλαθον, ἀλλὰ
πανταχοῦ κεκήρυκται. Ἐγὼ τοῖνον θεωρῶν τὴν ἐφ-
οδὸν, παρακαλέσας πρότερον ἀναχωρῆσαι τοὺς λαοὺς,
τότε καὶ μετ' αὐτούς, τοῦ Θεοῦ καλυπτόντος καὶ
δότρουντος (καὶ τοῦτο γὰρ οἱ τότε μοι συνόντες ἐωρά-
κασιν), ἀνεχώρησα· καὶ (97) ἐξ ἐκεῖνον κατ' ἐμαυτὸν
ἔμεινα, ἔχων παρῆσι καὶ ἀπολογίαν προηγουμέ-

ctiois causam proferre possem. Hoc ipsum omnes
populi cum presbyteris, et cum illis maxima civita-
tis pars, ne quid amplius dicam, Syrianum adeuntes
postulabant : illicque tum aderat Ægypti præfectus
Maximus. Hoc autem impense rogabant, ut vel scri-
berentur mitterenturque ad me litteræ, vel non am-
plius illi Ecclesias conturbarent, donec ipsi populi
hac de re legatos ad te misissent. Cum igitur ve-
hementer instarent, perspectum habens Syrianus
quam æqua esset postulatio, tuam salutem conte-
status pollicitus est, præsentem tunc Hilario, se nihil
amplius conturbaturum, sed rem ad tuam religio-
nem delaturum. Hoc item probe norunt 246 co-
hors ducis, cohors item præfecti Ægypti. Præfec-
tus autem Urbis hoc monumentum apud se reser-
vat, unde exploratum habeas nec me, nec alium
quempiam jussis obstitisse tuis.

25. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuæ
pietatis litteræ. Etenim licet sola imperatoris verba,
eadem qua scripta ejus sint auctoritate, ubi ma-
xime qui illa defert rem jussam scripto tradere au-
det ; at cum illi neque aperte dicerent jussum illud
fuisse, neque, ut rogabant, jussionem describere
vellent, sed omnia agerent quasi suo nomine ; fa-
teor, et hoc cum fiducia dico, me illos suspectos
habuisse. Multi quippe ipsis aderant Ariani comites,
quibuscum una epulabantur et consilia inibant :
nihilque palam et cum fiducia agebant ; sed ad-
versum me insidias machinabantur et dolos. Nihil
egerunt quasi ex imperatoris placito : sed ut ex eo-
rum gestis deprehendere licuit, ea solum quæ ad-
versarii nostri postularent, quæ mihi potissima
causa fuit litteras ab illis postulandi ; suspecta
quippe mihi erant eorum molimina atque consilia.
Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam
rediissem, absque litteris ab Ecclesia discedere. Sy-
riano itaque fidem dante, populi omnes cum gaudio
in ecclesiis conventus agebant, omni deposito metu
ac suspitione. Sed post dies tres et viginti a data
fide cum militibus ille in ecclesiam irrumpit, nobis
de more orantibus, quod etiam viderunt ii qui in
ecclesiam ingressi sunt, sequentis quippe synaxeos
tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea
gesta sunt quæ Arianis placuere, quæque illi ante-
quam evenirent futura prænuntiarant, iis enim sti-
patus accessit dux exercitus : erantque illi præfec-
ti et auctores illius invasionis. Quod sane incredi-
bile non est, religiosissime Auguste, cum ipsi
minime latuerint, sed undique vulgata res sit. Ego
itaque perspecta ejusmodi invasione, populosque ut
discederent prius hortatus ; post illos demum Deo
occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum
aderant conspectum est, isthinc me proripui, exin-

(91) Ita Reg. et Basil. Editi vero, ἐπειδὴ οὔτε φανερώς πάντα ἔλεγον.

(92) Καὶ deest in Reg. Sed bene positum vide-
tur.

(93) Reg. post ἀπαιτεῖν habet ἐποιεῖ. In eodem
innox ἠνάγκαζεν deest.

(94) Reg. quem sequimur γραμμάτων, deleteo

τυγ. Editi vero, συγγραμμάτων. Hist. sequens enar-
ratur item in Apologia sequenti.

(95) Ἐν ταῖς deest in Reg.

(96) Regius codex et editio Comm., εἰσελθόντες :
In edit. Parisiensi οὐ deest.

(97) Sic Reg. ; καὶ deest in editis.

deque occultus mansi, fiduciam, meique purgandi A locum habens, primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos desererem aufererim: sed testem persecutionis habeam ipsam ducis irruptionem: quod omnes vehementer mirati sunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dedisse, aut datam non fallere.

26. Quorsum igitur hoc eorum consilium? Aut quid causæ est quod dolis insidiisque nos adorti sunt, quibus et jubendi et jussionem scripto tradendi facultas esset? Imperatoris enim jussio magnam præbet confidentiam. Sed quod ipsi clam rem agere optarent, illud sane suspicionem augebat, ipsos a te nullum accepisse mandatum. Quid absurdi postulabam, veri studiosissime imperator? Quis non fateatur hanc petitionem episcopo esse consentaneam? cum Scripturas legeris, nosti quantum sit illud criminis, episcopum ecclesiam suam deserere, Deique ovilia non curare: pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet. Hoc autem quærebant Ariani, et alii omnes hæretici, ut absentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugissem, qualem apud veros episcopos; imo potius apud eum qui mihi 247 gregem crediderat attulisset excusationem? Est autem ille, qui iudicat omnem terram, verus universorum Rex et Dominus noster Jesus Christus, [Filius Dei. Annon merito mihi populorum incuria imputanda fulset? Nonne me tua ipsa pietas jure objurgasset his verbis, C Quare cum litteris reversus ingressusque, absque litteris abscessisti, ac populos deseruisti? Nonne ipse populus, haud injuria, in die iudicii, sui incuriam in me coniecisset, dicens, Is qui apud nos episcopi munere fungebatur aufugit, nosque interim neglectui habemur, nullus cum sit qui recta moneat? Quid, quæso, talia loquentibus responderem? Hæc illa est Ezechielis expositulatio cum priscis illis pastoribus 22. Id cum probe nosset beatus apostolus Paulus, unicuique nostrum per discipulum suum hoc tradit præceptum: *Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi, cum impositione manuum presbyterii* 23. Id ipsum cum reformidarem, fugere nolebam, sed tuam expectabam jussionem; si tamen illud fuisset pietatis tuæ placitum. At nequaquam id quod juste a me postulatum est, accepi: jamque apud te falso sum delatus, nam pietatis tuæ mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi conabor donec humanitati tuæ id placuerit. Hoc mature denuntio, insimulandi.

22 Ezech. xxxiv, 2. 23 I Tim. iv, 14.

(98) Editi, καὶ προηγουμένως. In Reg. καὶ deletum est.

(99) Editi. Parisiensis et Colon., mendose, καὶ λεῦσαν. Alii omnes καὶ κελεύσαι.

(1) Καὶ ante λευκοτέραν legitur in editis. Sed

νωσ (98) μὲν πρὸς τὸν Θεόν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, ὅτι οὐκ ἐφυγον καταλείψας τοὺς λαούς, ἀλλὰ μάρτυρα τῆς διώξεως ἔχω τὴν ἐφοδὸν τοῦ στρατηλάτου· ὁ μάλιστα καὶ πάντες ἐθαύμασαν. Ἔδει γὰρ ἢ μὴ ἐπαγγεῖλασθαι, ἢ, ἐπαγγεῖλάμενον, μὴ ψεύσασθαι.

26. Τί τοίνυν οὕτως ἐβουλεύοντο, ἢ διὰ τί μετὰ δόλου ἐνεδρεύειν ἐπεχείρουν, ἐξὴν καὶ κελεύσαι (99), καὶ γράψαι; Βασιλέως γὰρ πρόσταξις μεγάλῃν ἔχει παρρησίαν. Ἄλλὰ τὸ βούλεσθαι λαθεῖν λευκοτέραν (1) ἐποιεῖ τὴν ὑπόψιν τοῦ μὴ ἔχειν αὐτοὺς πρόσταγμα. Τί δὲ ἄποπν ἀπήτουν, βασιλεῦ φιλάληθες; Πῶς οὐκ εὐλόγον ἐπισκόπων τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν ἂν τις εἴποι; οἶδας, ἀναγνοῦς τὰς Γραφάς, ἡλίκων ἐστὶ δὴ ἐγκλημα καταλιμπάνειν ἐπίσκοπον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀμελεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιμνίων. Ποιμένων γὰρ ἀπουσία πρόφασιν ἐφόδου τοῖς λύκοις παρέχει κατὰ τῆς ἀγέλης. Τοῦτο δὲ ἐζήτουν οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αἰρετικοὶ, ἵνα τῇ ἡμῶν ἀπουσίᾳ χώραν εὐρωσιν ἀπατῶν τοὺς λαοὺς εἰς ἀσέβειαν. Εἰ τοίνυν ἡμῶν φυγῶν, ποίαν ἀπολογίαν εἶχον παρὰ τοῖς ἀληθινοῖς ἐπισκόποις, μᾶλλον δὲ παρὰ τῶν πεπιστευκότι τὴν ἀγέλην; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ ἀληθινὸς παμβασιλεὺς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὐκ ἂν τις εὐλόγως τὴν ἀμέλειαν τῶν λαῶν εἰς ἐμὲ μετήγεγε; Πῶς δὲ οὐκ ἂν ἐπέμψατο καὶ ἡ σὴ εὐσέβεια δικαίως λέγουσα, διὰ τί, μετὰ γραμμάτων εἰσελθὼν, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρεῖς, καὶ καταλείψας τοὺς λαοὺς; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς εἰκότως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὴν ἑαυτῶν ἀμέλειαν ἐβρίψαν εἰς ἐμὲ, λέγοντες, Ὁ ἐπισκεπτόμενος ἡμᾶς ἐφυγε, καὶ ἡμελήθημεν, οὐκ ὄντος τοῦ ὑπομιμνήσκοντος; Εἰ ταῦτα ἔλεγον, τί ἂν ἀπεκρινάμην; Τοιαύτην (2) γὰρ μέμφιν ἔσχον διὰ τοῦ Ἰεζεχὴλ καὶ οἱ ποιμένες τῶν παλαιῶν. Τοῦτο γινώσκων καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἐκάστω ἡμῶν διὰ τοῦ μαθητοῦ παρηγγεῖλε, λέγων· Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σὴ χάρισματος, ὃ ἐδόθη σοι, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου. Τοῦτο καὶ γὰρ φοβούμενος οὐκ ἤθελον φυγεῖν, ἀλλὰ πρόσταξιν ἔχειν, εἴπερ ἦν βούλημα τῆς σὴς εὐσεβείας. Ἄλλ' οὔτε ἔλαβον ὅπερ εὐλόγως ἀπήτουν, ἀλλὰ καὶ νῦν μάτην κατηγορήθη παρὰ σοί· οὔτε γὰρ ἀντέστην προστάγματι τῆς σὴς εὐσεβείας, οὔτε νῦν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν πειράσω, ἕως ἢ σὴ φιλάνθρωπία τοῦτο βούληται (3). Καὶ τοῦτο δὲ προλαβὼν εἴρηκα, ἵνα μὴδὲ περὶ τοῦτο πάλιν οἱ συκοφάνται πρόφασιν εὐρωσι κατεπιεῖν ἡμῶν.

ne hinc rursum sycophantæ occasionem capiant nos

cum deletum fuerit in Reg. et superfluum aut, expunctum est.

(2) Reg., τοσαύτην.

(3) Sic Reg., Editi vero βούλεται.

27. Ταῦτα συνῳρῶν, οὐ κατεγίνωσκον ἑμαυτοῦ, ἄλλα καὶ ταύτην ἔχων τὴν ἀπολογία, ἡπειρόμην πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, εἰδὼς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, διὰ μνήμης τε ἔχων τὰς σὰς ἀψευδεῖς ὑποσχέσεις, καὶ θαρβῶν, ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν (4) ταῖς θείαις Παροιμίαις· *Παρὰ φιλανθρώπων βασιλεῖ δεκτοὶ εἰσὶν οἱ δίκαιοι λογισμοί.* Ἦδη δὲ τῆς ὁδοῦ μου ἐπιθάντος, καὶ τὴν ἔρημον ἐξελθόντος, ἀκοή τις γέγονεν ἐξαίφνης· ἦτις ἀπιστος μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐδόκει, μετὰ δὲ ταῦτα ἀληθὴς ἐδείχθη. Ἐθρουλεῖτο γὰρ πανταχοῦ, ὅτι Λιβέριος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ ὁ τῶν Σπανῶν Ὅσιος ὁ μέγας, Παυλῆνός τε ὁ τῶν Γαλλῶν, καὶ Διονύσιος καὶ Εὐσέβιος οἱ τῆς Ἰταλίας, Λουκιφερός τε ἀπὸ Σαρδινίας, καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι, καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι ἐξωρίσθησαν, ὅτι μὴ ἠνέσχοντο καθ' ἡμῶν ὑπογράψαι. Καὶ οὗτοι μὲν ἐξωρίσθησαν, Οὐδέκέντιος δὲ ὁ τῆς Καπύης, καὶ Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας (5), Ἡρέμιός τε ὁ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν Δύσιν ἐπίσκοποι, βίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πλείστην ἀνάγκην καὶ δεινὰς ὕβρεις πεπόνθησαν, ἕως ἐπαγγελῆναι μὴ κοινωνεῖν ἡμῖν. Ἔττα (6), θαυμαζόντων ἡμῶν καὶ διαπορούντων ἐπὶ τούτοις, ἰδοὺ πάλιν ἑτέρα τις κατέλαθεν ἀκοή περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας (7)· ὅτι οἱ μὲν ἐπίσκοποι ἕγγυς ἐνενήκοντα ἐδιώχθησαν, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι τοῖς ὁμολογοῦσι τὰ Ἀρείου παρεδόθησαν· καὶ ἐξωρίσθησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγαδεύθησαν, οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. Τοσοῦτος γὰρ ἐλέγετο διωγμὸς ἐκεῖ, ὡς, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κυριακῶν τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ Πάσχα καὶ ταῖς Κυριακαῖς ἐν ἔρημῳ τόπῳ πλησίον τοῦ κοιμητηρίου (8), τὸν στρατηλάτην μετὰ πλήθους στρατιωτῶν πλείον τρισχίλιων, ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά καὶ βέλη φερόντων, ἐπελθεῖν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ λοιπὸν τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα ἂν γένοιτο ἐκ τοιαύτης ἐπιδρομῆς, κατὰ γυναικῶν καὶ παίδων, οὐδὲν πλέον ποιοῦντων ἢ εὐχομένων τῷ Θεῷ. Διηγεῖσθαι δὲ αὐτὰ νῦν ἰσως ἀπρεπὲς, μὴ ἄρα καὶ μόνον τούτων ἢ μνήμη δάκρυα πᾶσι κινήσῃ. Καὶ γὰρ τοσαύτη ἦν ἡ ὀμότης, ὡς παρθένους μὲν γυμνοῦσθαι, τῶν δὲ ἀποθανόντων ἐκ τῶν πληγῶν μηδὲ τὰ σώματα παρατὰ δοθῆναι εἰς ταφήν, ἀλλ' ἔξω ῥίπτεσθαι (9) τοῖς κυσίν, ἕως μετὰ πολλῆς ζημίας κεκρυμμένως κλέψωσιν οἱ οἰκεῖοι τὰ τῶν ἰδίων σώματα, καὶ πολὺς κάματος γένηται τοῦ μηδένα γινῶναι περὶ τούτων.

28. Τὰ δὲ ἄλλα τὰ γενόμενα ἰσως μὲν ἀπιστὰ νομισθήσεται, καὶ πάντας ἐκπλήξει διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσου. Ἀναγκαῖον δὲ ὁμῶς εἰπεῖν, ἵνα ἡ σὴ φιλόχριστος σκουδὴ καὶ θεοσέβεια μάθῃ, ὡς αἱ καθ' ἡμῶν διαβολαὶ καὶ συκοφανταὶ δι' οὐδὲν ἕτερον γέγονασιν ἢ ἵνα ἡμᾶς μὲν ἐκβάλωσι τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν δὲ ἰδίαν ἀσέβειαν ἀντεισενεγκεῖν δυνήθωσι. Τῶν

⁹⁹ Prov. xvi, 13.

(4) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(5) Reg., τῆς Ἀκυληίας. Editi vero, τῶν Ἀκυληίας.

(6) In editis post Ἔττα legitur καί, sed cum desit in Reg. omissum est.

27. Hæc cum mecum perpenderem, in culpa me esse non arbitrabar: sed cum hac Apologia mea ad tuam pietatem properabam, tuam certissimæ fidei promissionum, confidens item huic divinorum Proverbiorum sententiæ: *Apud benignum regem accepti sunt iusti sermones*⁹⁹. Jam me iter institute, relictaque eremo, fama quædam repente percubuit: quæ initio quidem supra fidem visa, post vera deprehensa est. Rumor undique pervagabatur, Liberium Romanum episcopum, magnumque illum Hosium in Hispaniis episcopum, Paulinum Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium, Italiæ, Luciferum Sardinia, et alios quosdam episcopos, presbyteros et diaconos, quod adversum nos subscribere renuissent, in exsilium missos. Vincentium vero Capuanum, Fortunatianum Aquileiensem, Heremium Thessalonicensem, omnesque Occidentales episcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibusque injuriis affectos esse, donec pollicerentur se in posterum nobiscum non communicaturos. Hinc nobis stupentibus, ac ea de causa hæsitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos scilicet qui in Ægypto et Libya essent, episcopos prope nonaginta persecutionem passos: Ecclesias Arii sequacibus traditas: in exsilium pulsos sedecim episcopos: alios vel sponte aufugisse, vel ad simulandum adactos esse. Tantam enim illic persecutionem fuisse narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paschali solemnitate et Dominicis in loco deserto prope cœmeterium orationi incumbere, dux cum magna manu plus quam trium millium militum, arma, districtos gladios, telaque ferentium, in Christianos irruerit: ac postea talia illic perpetrata facinora fuisse, qualia solent in ejusmodi invasione: eaque contra mulieres et parvulos gesta, qui nihil aliud mali admisissent, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet; ne sola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe **248** illa fuit immanitas, ut virgines ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum exstincti fuerant, non statim ad sepulturam traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent: qui haud sine magno labore curarunt, ne cuiquam nota res esset.

28. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut incredibilia forte videantur, omnibusque ob facinorum atrocitatem stuporem afferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura religioque discat, criminationes calumniasque non alio spectare, quam ut nos ex Ecclesiis deturbent, suamque impietatem introducere valeant. Nam

(7) Hæc enarrantur etiam in sequenti Apologia, sedecimque illi episcopi exsules, nominantur.

(8) Πλησίον τοῦ κοιμητηρίου.

(9) Reg., ῥίπτεσθαι.

postquam veri et grandævi episcopi, alii in exilium pulsati, alii in fugam versi essent, ethnici deinceps, catechumeni, et qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui divitiarum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arianis fidem ediscere. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum⁹⁵, quærebatur, num quis *irreprehensibilis* esset. Sed, more impiissimi Jeroboami⁹⁶, qui plus auri penderet is nominabatur episcopus. Nihil curabant impii, si vel ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsi itaque sunt qui episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, monachi et ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, ecclesiasque contaminavere. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis tuis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: *Væ per quos nomen meum blasphematur in genibus*⁹⁷.

29. Itaque hi cum rumores essent, ac sus deque omnia abirent, ne sic quidem ineam minui alicritatem, sed pergebam ad tuam pietatem: eo- que diligentius quo considerem ea præter pietatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ compertæ forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse imperatoris, ut episcopos exsulare, virgines nudari, aut ullo modo ecclesias turbari patiatur. Sed hæc nobis animo versantibus, atque iter peragere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos tyrannis esse datas, ut curarent Frumentium Auxumeos episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad barbarorum terras, et ad præfectorum commentaria, ut vocant, transmitterent: populos ac clericos omnes adigerent ad communicandum cum Ariana hæresi: si qui non morem gererent, illos interficiendos satagerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobata esse; cum bona humanitatis tuæ venia, en ipsam profero epistolam, quam illi necem unicuique interminantes frequenter lectitarunt.

30. Exemplar epistolæ:

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrinis.

Urbs quidem vestra, patrio more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, uti solebat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem superaremus, non mediocriter nobis peccare videremur. Sicut enim temperantiæ proprium est, se modestum in²⁴⁹ omnibus præbere: sic imperatoriæ dignitatis est, virtutem (sinite, quæso, dicere) maxime omnium

⁹⁵ I Tim. III, 2. ⁹⁶ III Reg. XI, 31. ⁹⁷ Rom. II, 24.

(10) Edit. Paris. et Colon. mendose ἐζητεῖν. Alii omnes editi et mss. ἐζητεῖτο.

(11) Forte sic intelligatur: qui a tempore Alexan-

γὰρ ἀληθινῶν καὶ πολυετῶν ἐπισκόπων τῶν μὲν ἐξ-
ορισθέντων, τῶν δὲ φυγαδευθέντων, ἔθνικοι λοιπὸν,
κατηχούμενοι, καὶ οἱ τὰ πρῶτα τῆς βουλῆς ἔχοντες,
καὶ οἱ ἐν πλοῦτι διαβόητοι ἀντὶ Χριστιανῶν εὐσεβῆ
πίστιν παραγγέλλονται παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὁμιλή-
σωσι. Καὶ οὐκέτι μὲν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος,
εἰ τίς ἐστιν ἀνεπιληπτος, ἐζητεῖτο (10)· ὡς δὲ ὁ
ἀσεβέστατος Ἰεροδοῦμ πεποίηκεν, ὁ πλεῖον διδοῦς
χρυσὸν ὠνομάσθη ἐπίσκοπος. Καὶ οὐ διέφερον αὐ-
τοῖς, εἰ καὶ ἔθνικὸς ἐτύχανε, μόνον εἰ χρυσὸν παρ-
εἶχε. Καὶ οἱ (11) μὲν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοποι,
μονάζοντες καὶ ἀσκηταί, ἐξωρίσθησαν· οἱ δὲ σοφοὶ
περὶ τὰς διαβολὰς διέφθειραν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς,
τὴν ἀποστολικὴν διάταξιν, καὶ τὰς ἐκκλησίας
ἔμιλλαν. Μεγάλα γὰρ ἐκέρδησαν αὐτῶν αἱ συκοφαν-
ταίαι, ἵνα ἐξῆ αὐτοῖς παρανομεῖν, καὶ τοιαῦτα πράτ-
τειν ἐν τοῖς σοῖς καιροῖς· ὥστε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸ
γεγραμμένον· *Οὐαὶ δι' οὓς τὸ ὄνομα μου βλασφη-
μεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.*

29. Τοιούτων οὖν ὄντων τῶν θρυλουμένων, καὶ
τῶν πραγμάτων ἄνω καὶ κάτω πάντων ἀνατετραμ-
μένων, ὅμως οὐκ ἀπέστην ἐγὼ τῆς προθυμίας, ἀλλὰ
πάλιν εἰχόμην τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν· καὶ
τοῦτο μᾶλλον σπουδαίωτερον ἔπραττον, θαρρῶν, ὅτι
παρὰ γνώμην μὲν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπράττετο
ταῦτα· εἰ μάθαι δὲ ἡ σὴ φιλανθρωπία τὰ γενόμενα,
κωλύσει τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· μὴ γὰρ εἶναι θεοσε-
βοῦς βασιλεὺς θέλειν ἐξορίζεσθαι ἐπισκόπους, καὶ
γυμνοῦσθαι παρθένους, ἢ ὅλως τὰς ἐκκλησίας τα-
ράττεσθαι. Ἀλλὰ τοιαῦτα λογιζομένους ἡμᾶς καὶ
σπεύδοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἰδοὺ πάλιν τρίτη τις κατέ-
λαβεν ἀκοή, ὅτι γέγραπται τοῖς ἐν Αὐξούμει (12) τυ-
ράννοις, ὥστε Φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὐξού-
μειως ἐκείθεν ἀχθῆναι, καὶ ἐμὲ μὲν μέχρι τῆς βαρ-
θάρων ζητεῖσθαι, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια
τῶν ἐπάργων παραπέμπεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ
τοὺς κληρικὸς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωνεῖν τῇ
Ἀρειανῇ αἵρεσι· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσιν, ἀποθνή-
σκωσιν τοὺς τοιοῦτους. Καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἐθρυ-
λεῖτο ταῦτα, ἀλλὰ δὲ αὐτοῖς ἔργοις ἐδείκνυτο· ἐπειδὴ
συνεχώρησεν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπιστολή
ταύτην γὰρ ἐκεῖνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλοῦν-
τες ἐκάστῳ θάνατον.

D 30. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς·

Νικητῆς Κωνσταντῖος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀλεξανδρεῦσιν.

Ἡ μὲν πόλις τὸ πάτριον σχῆμα φυλάττουσα, καὶ
τῆς τῶν οἰκιστῶν ἀρετῆς μεμνημένη, πειθηνίαν ἑαυ-
τὴν συνήθως καὶ νῦν παρέσχεν· ἡμεῖς δὲ, εἰ μὴ
καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀποκρούψαιμεν εὐνοίᾳ τῇ περὶ
τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὐ τὰ τυχόντα πλημμελεῖν
συνεισόμεθα. Ὡς μὲν γὰρ σωφροσύνης ἴδιον, κοσμίαν
ἑαυτῷ διὰ πάντων ἀγειν· βασιλείας δὲ τῆς ἀρετῆς
(ὅτε δὲ εἰπεῖν) τῆς ὑμετέρας πρὸ πάντων ἀσπά-

dri episcopi erant.

(12) Reg., Ἀξιούμη.

ζῆσαι· πρώτους μὲν σοφίας ἐξηγητὰς καταστάντας, A πρώτους δὲ Θεὸν τὸν (12) συνέντας (13), οἱ καὶ τῶν ἐξηγητῶν τοὺς ἄκρους εἰλεσθε, καὶ τὴν ἡμετέραν φήφον ἐκόντες ἐστέρεξτε, τὸν μὲν, ἀπατεῶνα καὶ φένακα δικαίως ἀποστραφέντες, τοῖς δὲ σεμνοῖς καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος δέοντως προσθέμενοι. Καίτοι τίς ἀγνοεῖ καὶ τῶν τὰς ἐσχατίας οἰκούντων τὴν ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσι φιλοτιμίαν; οἷς οὐκ ἴσμεν καὶ τί δεῖ παραβάλλεσθαι ὧν συμβέβηκεν. Ἐτύφλωττον μὲν γὰρ οἱ πλείστοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν· ἐπεκράτει δὲ ἀνὴρ βαράθρων ἀπὸ ἐσχατίων ὀρμώμενος, ὡσπερ ἐν σκότῳ τοὺς τῆς (14) ἀληθείας ἐφιμεμένους πρὸς τὸ ψεῦδος ἀπατῶν, λόγον μὲν ἔγχαρον οὐδέποτε παρασχόμενος, τερθρείας δὲ καὶ τηνάλλως τὰς ψυχὰς (15) λυμαινόμενος· οἱ μὲν κόλακες ἐδῶν καὶ ἐκρότου, ἐξεπλήττοντο, οὐς ἔτι γρύζειν εἰκὸς ὑπὸ ὀδόντα· οἱ B δὲ πλείστοι τῶν ἀφελεστέρων, πρὸς τὸ τούτων ἔζων σύνθημα· τὰ δὲ πράγματα κατὰ ῥοὴν ἐφέρετο ὡσπερ ἐν κατακλυσμῷ, πάντων ἄρῃον ὀλιγωρουμένον. Ἦγετο δὲ ἀνὴρ τοῦ πλήθους (πῶς ἂν ἀληθέστερον αὐτὸ εἴποιμι;) οὐδὲν τῶν βαναύσων διαφέρων, τοῦτο μόνον τῆ πόλει συναράμενος, τὸ μὴ κατὰ βαράθρων ὦσαι τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς οὐδὲ κρίσιν ἔμεινε κατ' αὐτοῦ, φυγῆν (16) ἐν δίκῃ καταχούσ· ὡς ἔστι γὰρ καὶ ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ὑφελέσθαι, μή τινας αὐτῶν δυσσεβεῖν ἀναπεισῆ, καθάπερ ἐν δράματι πρὸς τοὺς πρώτους ἐντυγχάνοντας (17) ὀλοφυρόμενος. Τούτῳ μὲν οὖν μακρὰν χαίρειν εἰρήσεται· ὑμᾶς δὲ με χρῆ μετ' ὀλίγων τάττειν, μᾶλλον C δὲ μόνους πρὸ τῶν ἄλλων σεμνύνειν, οἷς τοσοῦτον ἀρετῆς καὶ νοῦ περίεστιν, ὅσον αἱ πράξεις κηρύττουσι, μικροῦ πᾶσαν τὴν οὐσαν ὑμνούμεναι. Εὐγε τῆς σωφροσύνης! Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἀκροασαίμην τοσοῦτων καὶ δεύτερον διεξιόντων τὰ ὑμέτερα καὶ σεμνυνόντων, ὧ καὶ τοὺς πρότερον ἀποκρύψαντες φιλοτιμία, καὶ τοῖς νῦν τε καὶ ὕστερον παράδειγμα καλῶν ἐσόμενοι· μόνον τε καὶ τοῖς ἔθεσι λόγων καὶ ἔργων ἡγεμόνα τὸν τελειότατον τῶν ὄντων ἐλόμενοι, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ διστάσαντες, ἀλλ' ἀνδρείως μεταθέμενοι καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι (18), ἀπὸ τῶν χαμαὶ τούτων καὶ περιγίειν πρὸς τὰ κατουράνια (19) ἐπειχθέντες, ξεναγούντος ἐπ' αὐτὰ τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου, ἀνδρὸς τοιαῦτα παντὸς μᾶλλον ἡκριεωκότος· δι' ὃν καὶ κατὰ τὸν ὕστερον βίον (20), μετὰ καλῆς ἐλπίδος διάξετε, καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι μετὰ D βροτώνης βιώσεσθε. Εἴη δὲ κοινῇ πάντας τοὺς κατὰ τὴν πόλιν, ὡσπερ ἱερὰς ἀγκύρας, τῆς τούτου φωνῆς ἐξηρητῆσθαι, ἵνα μὴ τομῶν ἢ καύσεων δεηθῶμεν, κατὰ τῶν τὰς (21) ψυχὰς λελωθμένων· οἷς ὅτι μάλιστα παραινῶμεν ἀφίστασθαι τῆς Ἀθανασίου σπουδῆς, καὶ μηδὲ μεμῆσθαι τῆς περιττῆς ἐκείνης

vestram amplecti : quod primi sapientiæ magistros constitueritis : primi Deum qui est agnoveritis : qui magistros longe præstantissimos elegistis, decretum nostrum libenter excepistis; et ab deceptore quidem illo et impostore jure aversi, iis qui supra miraculum venerabiles et ornati erant, ut decuit, adhæsisistis. Quis enim vel extremi orbis incola contentiosam in rebus nuper gestis simultatem ignoraverit ? quibus nescio quid ex iis quæ unquam contigerint comparari possit. Siquidem plerique in urbe cæcutiebant : prævalebat vir ex infimis barathris emersus, qui velut in tenebris, veritatis cupidus ad mendacium abducens, sermonem quidem fructuosum nunquam tribuebat, sed præstigiis temere animas corrumpibat. Assentatores quidem clamare; applaudere, obstupefieri : quos etiamnum verisimile est sub dentibus mussitare. Plurimique e simplicioribus, ipsis consentiebant. Res autem fluxu quodam ferebantur quasi in diluvio, cum omnes id prorsus negligerent. Præerat autem vir e turba (quid verius dicere possim ?) qui nihil a sellulariis differebat, et quique in hoc solum civitati opem ferebat, quod cives ejus in barathra non impelleret. Sed generosus et præclarus ille vir judicium de se ferendum non exspectavit : sed in hac causa existimavit sibi fuga consulendum : quem e medio tolli e re barbarorum ipsorum est : ne quibusdam eorum impietatem suadeat, dum quasi in scena apud primum occurrentes vicem suam dolet. Ille igitur facessere jubeatur. Me autem convenit, vos cum paucis sociare ; quin et solos præ aliis honorare quibus tanta virtus, tanta mens inest, quantam res gestæ prædicant, quæ per universum fere orbem celebrantur. Macte prudentiam ! Quod si denuo tot nuntios audierim qui res a vobis gestas enarrent et laudibus celebrent : O qui majores vestros virtutis studio longe superatis, quique cœvis et posteris præclarum exemplum futuri estis ! soli enim in morum, verborum et operum ducem, præstantissimum virorum cooptastis. Nec tantillum quidem temporis hæsitantes, viriliter mutata sententia, reliquo cœtui vos sociastis : et ab infimis istis et terrenis vos erexistis ad cœlestia, antesignano usi præstantissimo Georgio, viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exercitatissimo : cujus opera in futuro cum bona spe degentis ; et in præsentī tranquillam agētis vitam. Utinam omnes simul qui in ista urbe degunt, ab ejus voce, tanquam a sacra anchora, pendeant : ne sectionibus et adustionibus indigeamus, adversus eos quorum animæ corruptæ sunt : quos summo opere hortamur ut a studio erga Athanasium absistant,

(12) Forte, τοὺς. Edit.

(13) Reg., συνέντας.

(14) Τῆς deerat in editis. In Reg. vero legitur.

(15) Reg., τερθρείας δὲ καὶ τηνάλλως τὰς ψυχὰς.

(16) Reg., φυγείν. Mox καὶ ante ὑπὲρ in eodem et in Basil. legitur, in editis desideratur.

(17) Ita Reg. Editi vero, πρὸς πρώτους ἐντυγχάνοντα.

(18) Hæc, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι, deerant in editis propter ἐμοιοτέλετον. Sed in Reg. habentur.

(19) Reg., κατούσια. Idem mox, ξεναγούντες, male.

(20) Bion deerat in editis : sed in Reg. legitur.

(21) Sic Reg., τὰς in editis deest.

nec recordentur superfluae illius garrulitatis, aut sero animadvertent se in extremis versari periculis: ex quibus nescimus an quis ex gravissimis viris aeditiosos eripiet! Absurdum quippe est, perditissimum Athanasium, in turpissimis sceleribus deprehensum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum supplicium luat: si tamen id praestari possit, etiamsi quis illum decies occidat: assentatores autem ejus et ministros, praestigiatores, talesque homines, ut eos vel nominare turpe sit, exsultantes negligere: quos occidi jamdiu judicibus praecipuum est. Et fortasse morituri 250 non sunt, si a prioribus delictis sero tandem respiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se duces praebuit, nam et rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris impias et nefarias manus intulit.

31. De Frumentio autem Auxumis episcopo, haec ad ejusdem urbis tyrannos scripta sunt:

Victor Constantius Maximus Augustus Aezanæ et Sazanæ.

Maximæ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem gerendam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justitiam ac veri disquisitionem. Cum tali igitur vos providentia dignos habeamus, pariaque vobis et Romanis praebemus, unam eandemque doctrinam apud utrosque in Ecclesiis vigere praecipimus. Quare Frumentium episcopum quamprimum mittite in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium episcopum et alios Ægypti episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostis enim et meministis, nisi quæ apud omnes in confesso sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nullibi vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtemperet universi rerum status rationes reddiurus, et a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare; cumque judicatus fuerit, totiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur; si tamen verus episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus se-

Α ἀδολεσχίας, ἢ λήσουσι τοὺς ἐσχάτους ἐνοχοὶ ὄντες κινδύνοις, ὧν οὐκ ἴσμεν εἰ τις τῶν πάντων (22) δεινῶν ἐξαιρήσεται τοὺς στασιάζοντας. Καὶ γὰρ ἀποπον τὸν μὲν διελθρον Ἀθανάσιον γῆν πρὸ γῆς ἀπεπληθῆσθαι (23), καὶ τοὺς αἰσχίστους ἀλόγους, ὡς ποτε ἂν ἐκεῖνος τὴν ἀξίαν ἐκπίσειε, καὶ εἰ δέκατόν τις τοῦ ζῆν προσαφέληται· τοὺς δὲ ἐκεῖνον κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινὰς, καὶ τοιοῦτους ἀνθρώπους, οὓς ὀνομάζειν αἰσχύνῃ, περιορᾶν σφαδάζοντας, οὓς πάσαι θενάναι διηγόρευται τοὺς δικασταῖς. Καὶ ἴσως οὐδέπω τεθνήσκοντι (24), ἦν μὴ, τῶν φθασάντων ἀποστάντες πλημμελημάτων, ὅψέ ποτε μεταθῶνται· ὧν ὁ μοχθηρότατος Ἀθανάσιος ἠγεῖτο, καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαινόμενος, καὶ τοὺς ἀγιωτάτους δυσσεβεῖς καὶ ἐναγεῖς προσάγων τὰς χεῖρας.

B 31. "A δὲ καὶ (25) Φρουμεντίου χάριν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αὐξοῦμεως γέγραπται τοῖς ἐκεῖ τυράννοις, ἔστι ταῦτα·

Νικητῆς Κωνσταντίου Μέγιστος Σεβαστὸς Αἰζανῆ καὶ Σαζανῆ.

Πάνου διὰ φροντίδος καὶ διὰ σπουδῆς τῆς μεγίστης ἡμῶν ἐστὶν ἡ τοῦ κρείττονος γνώσις. Δεῖ γὰρ οἶμαι τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς ἰσῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀξιοῦσθαι κηδεμονίας, ὡς ἂν μέχρι τῆς ἐλπίδος τὸν βίον διάγοιεν, τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ γινώσκοντες, καὶ μηδὲν διαφωνοῦντες περὶ τὴν τοῦ δικαίου καὶ ἀληθοῦς ἐξέτασιν. Τῆς αὐτῆς τοίνυν προνοίας ἀξιοῦντες ὑμᾶς, καὶ τῶν ἰσῶν Ῥωμαίοις μεταδιδόντες, ἐν τι μετ' αὐτῶν δόγμα κρατεῖν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κελεύομεν. Οὐκοῦν Φρουμέντιον (26) τὸν ἐπίσκοπον ἐκπέμπετε τὴν ταχίστην εἰς Ἀγρυπτον παρὰ τὸν σεμνότετον Γεώργγιον τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατ' Ἀγρυπτον, οἱ τοῦ χειροτονεῖν καὶ κρίνειν τὰ τοιαῦτα κύριοι μᾶλλον εἰσὶν. Ἵστε γὰρ δῆπου καὶ μέμνησθε, εἰ μὴ λίαν τὰ παρὰ πάντων ὁμολογούμενα μόνον ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε, ὅτι τὸν Φρουμέντιον τοῦτον εἰς ταύτην τὴν τάξιν τοῦ βίου κατέστησεν Ἀθανάσιος, μυριοῖς ἐνοχοῖς ὧν κακοῖς· ὅς οὐδὲν τῶν ἐπιπερομένων ἐγκλημάτων αὐτῷ δικαίως ἔσχεν ἐπιλύσασθαι, αὐτίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπτωκε, καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντη διαμαρτῶν ἀλάται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μετανιστάμενος, ὥσπερ ἐκ τούτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευξόμενος. Εἰ μὲν οὖν ἐτοίμως ὑπακούσειεν ὁ Φρουμέντιος, εὐθύνας τῆς ὅλης καταστάσεως δώσω, δῆλος ἔσται παρὰ πάντων τῷ τῆς Ἐκκλησίας νόμῳ καὶ τῇ κρατούσῃ πίστει κατ' οὐδὲν διαφωνῶν· κριθεῖς τε καὶ δοῦς πείραν ἑαυτοῦ τοῦ παντὸς βίου, καὶ λόγον τούτου παρασχόμενος παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα κρινόντων. Καὶ καταστήσεται παρ' αὐτῶν, εἰ μέλλοι τῷ ὄντι κατὰ τὸ δίκαιον ἐπίσκοπος εἶναι δοκεῖν. Εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν, εὐδῆλον δῆπουθεν, ὅτι τοῖς Ἀθα-

(22) Ita Reg. et sic legendum. Editi, τῆς πάντων.

(23) Sic Regius et Basiliens. Editi, mendose, ἀπεπληθῆσθαι, εἰ ἀπεπληθῆσθαι.

(24) Editi, οὐδέποτε θνήσκοντι. Reg. et Basil., οὐδέπω τεθνήσκοντι, dubia lectio. Mox μὴ post ἦν superfluum videtur.

(25) Hujus Frumentii historiam vide apud Rufin. l. 1, c. 19, et Theodor. l. 1, c. 23, et in *Athanasii Vita* a nobis adornata; τὸν deest in editis, sed in Reg. legitur.

(26) Post hæc, editi habent, τέλος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, quæ verba desunt in Reg. et Basil.

νασιου τοῦ πονηροτάτου λόγους ἡγμένους δυσσεβεῖ A
περὶ τὸ θεῖον, οὕτω προηρημένος ὡς ἐκεῖνος ἀπ-
εδείχθη πονηρὸς ὢν. Καὶ δέος μὴ, διαθὰς εἰς Αὐξου-
μιν, διαφθίρη τοὺς παρ' ὑμῖν, λόγους ἐναγεῖς καὶ
δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς Ἐκκλησίας
συγγέων καὶ θορυβῶν, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸν κρείτ-
τονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ ἔθνος ἐκ τούτων ἀνατρο-
πὴν καὶ ἀνάστασιν παντελῆ προξενῶν. Ἴσμεν δὲ,
ὅτι, προσμαθῶν τι καὶ μέγα καὶ κοινὸν ὄφελος ἐκ
τῆς τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου συνουσίας ἀπονάμενος,
καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι τὰ τοιαῦτα παιδεύειν ἄκρω
ἴσασι, τὴν αὐτὴν ἐπανήξει, πάντα τὰ τῶν ἐκκλησια-
στικῶν εἰς ἄκρον ἡκριθῶκως. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυ-
λάττοι, ἀδελφοὶ τιμώτατοι.

32. Ταῦτα ἀκούων ἐγώ, καὶ σχεδὸν βλέπων ἀφ' ὧν
οἱ ἀπαγγέλλοντες ὠδύροντο, ὁμολογῶ, πάλιν εἰς τὴν B
ἐρημὸν ὑπέστρεψα, τοῦτο λογισάμενος, ὅπερ καὶ ἡ
σὴ θεοσέβεια συνορᾷ· ὅτι, εἰ ζητούμεθα, ἵνα εὐρε-
θέντες παραπεμφθῶμεν πρὸς τοὺς ἐπάρχους, κώ-
λυσις ἐστὶ τοῦ μὴ παρὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἐλ-
θεῖν. Καὶ εἰ οἱ μὴ θελήσαντες ὑπογράψαι καθ' ἡμῶν,
τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πεπόνθασιν, οἳ τε μὴ θέλοντες
τῶν λαϊκῶν κοινωνεῖν τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκελεύσθησαν
ἀποθνήσκειν· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι πάντως ἐπινοηθῆ-
σονται παρὰ τῶν συκοφαντῶν καινότεροι καὶ μυριοὶ
θάνατοι καθ' ἐμοῦ· καὶ μετὰ θάνατον κινήσουσι λοι-
πὸν οἷς βούλονται καὶ ἂ βούλονται πράγματα οἳ
ἐχθροὶ, ψευδόμενοι καθ' ἡμῶν μειζόνως, ὡς μηκέτι
ἔχοντας τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Οὐ γὰρ τὴν σὴν εὐ-
σέβειαν δεδιῶς ἐφευγον (οἶδα γὰρ σου τὴν ἀνεξικα-
κίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν), ἀλλ' ὀρῶν ἐκ τῶν γι- C
νομένων τὸν θυμὸν τῶν ἐχθρῶν, καὶ λογίζόμενος, ὅτι
φοβούμενοι μήποτε ἐλεγχθῶσιν ἐφ' οἷς ἐπράξαν παρὰ
γνώμην τῆς σὴς καλοκάγαθίας, πάντα πράξουσιν
ὥστε καὶ ἀποκτείναι. Ἰδοὺ γὰρ ἡ μὲν σὴ φιλανθρω-
πία μόνον ἔξω τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐπαρχίας προσ-
έταξεν· ἐκβάλλεσθαι τοὺς ἐπισκόπους· οἳ δὲ θαυ-
μαστοὶ, πλέον τι τῆς σὴς προστάξεως τολμῶντες,
ὑπὲρ τρεῖς ἐπαρχίας εἰς ἐρήμους καὶ ἀήθεις καὶ φο-
βερούς τόπους ἐξώρισαν γέροντας ἀνθρώπους καὶ
πολυετείς ἐπισκόπους. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Λιβύης
εἰς τὴν μεγάλην Ὀασιν, οἳ δὲ ἀπὸ τῆς Θεβαϊδος εἰς
τὴν Ἀμμωνιακὴν τῆς Λιβύης ἀπεστῆλησαν. Καὶ οὐ
δεδιῶς πάλιν ἀποθανεῖν, ἐφυγον· μὴ δειλίας ἐμοῦ
τις (27) αὐτῶν καταγινωσκέτω· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ
Σωτῆρός ἐστι παράγγελμα, διωκομένους μὲν ἡμᾶς
φεύγειν, ζητούμενους δὲ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ εἰς
προὔπτον κίνδυνον ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι, μηδὲ φαινομέ-
νους πλέον ἐκκαίειν (28) τὸν θυμὸν τῶν διωκόντων.
Ἴσον γὰρ ἐστὶ τὸ φονεῦν ἑαυτὸν, καὶ διδόναι πάλιν
ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς εἰς τὸ φονεῖν. Τὸ δὲ φεύγειν,
ὡς παρήγγειλεν ὁ Σωτῆρ, γινώσκων ἐστὶ τὸν καιρὸν,
καὶ ἀληθῶς κήδεσθαι τῶν διωκόντων, ἵνα μὴ, καὶ
μέχρις αἵματος φθάσαντες, ὑπέυθυνοι γένωνται τῶν,
Μὴ φονεύσης· εἰ (29) καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸ παθεῖν
ἡμᾶς διαβάλλοντες βούλονται. Ἄ γὰρ καὶ νῦν πάλιν

²⁷ Exod. ix, 13.

(27) Reg., μου τίς.

(28) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. Paris. et

ductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum
ut ille affectus declaratus est, scelestus cum sit.
Verendumque est ne Auxumim' profectus, vestra-
tes nefariis et impiis sermonibus corrumpat; nec so-
lum ecclesias confundat et turbet, in Deumque bla-
sphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vasta-
tionis et excidii auctor sit. Certum quippe habeo
ipsum Frumentium non pauca edoctum, magnam-
que in publicum bonum utilitatem consecutum,
venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon
reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt,
ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis
rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres
honoratissimi.

32. His auditis et propemodum perspectis, per ea
B quæ nuntii fuis lacrymis enarrabant, fateor me in
eremum retulisse pedem, id animo perpendens,
quod tuæ quoque religioni perspectum arbitror,
si nos quæreremur, ut deprehensi adduceremur ad
præfectos, fore illud impedimentum ne tuam ad-
iremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos
subscribere recusarunt tot tantisque malis sunt
affecti: si laici qui cum Arianis communicare
noluerunt capitis damnati sunt; nihil dubium
erat recentiora ac sexcenta necis genera a
251 sycophantis adversum me excogitatum iri:
meque obtruncato adversarios nostros quodlibet in
quoslibet machinatos esse, eoque libentius auda-
ciusque mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi
arguant. Non enim ob pietatis tuæ formidinem au-
fugi: explorata quippe mihi est tua clementia et
C humanitas; sed quodd ex gestis facinoribus inimico-
rum furorem præ oculis haberem: mecumque re-
putarem fore ut veriti illi ne de rebus præter pro-
bitatis tuæ sententiam gestis coarguerentur; mei
interficiendi causa nihil non agerent. Næ illa dun-
taxat fuit tuæ humanitatis jussio, ut episcopi ex
urbibus et ex eparchia ejicerentur: verum illi ad-
mirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres
eparchias, in deserta, inculca et horribilia loca
senes homines et grandævos episcopos expulere.
Nam qui ex Libya erant, in magnam Oasin, et qui
ex Thebaide, in Ammoniacam Libyæ sunt relegati.
Neque rursus formidine mortis effugi, ne quis illo-
rum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Sal-
D vatoris præceptum est, ut, cum persecutionem pati-
mur, fugiamus; dum inquirimur, nos abscondam-
us, nec in apertum nos periculum immittamus:
ne, dum nos offerimus, persecutorum iram magis
accendamus. Par quippe crimen est sibi manus in-
ferre, et seipsum inimicis interficiendum tradere.
Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus
agnoscere, ac revera persecutorum curam gerere:
ut ne illi ad sanguinem usque desævientes, rei sicut
violati illius præcepti: Non occides²⁸. Tametsi illi
dum nos calumniantur id maxime spectant, ut nos

Colon., ἐγκαίειν.

(29) Sic Reg. In editis et deest.

male officiamur. Nam quæ nunc illi denuo gessere, idipsum esse illorum studium, ac sanguinarium propositum ostendit. Quæ si audieris, religiosissime Auguste, te miraturum arbitror : etenim stupore digna est illorum audacia. Quanta autem illa sit, paucis ausculta.

33. Dei Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, propter nos homo factus, qui mortem abrogavit, nostrumque genus a servitute corruptionis liberavit, cum aliis omnibus suis illud quoque nobis impertivit, ut angelorum imaginem in terra haberemus, nempe virginitatem. Eas sane quæ hac virtute præditæ sunt, sponsas Christi vocare consuevit catholica Ecclesia : has ethnici cum vident, ut templum Verbi admirantur : certum quippe est nusquam hanc venerandam ac cœlestem professionem excoli, nisi duntaxat apud nos Christianos. Hoc enim maximum est argumentum, certam ac veram apud nos esse religionem. Has præ aliis beatæ memoriæ piissimus pater tuus Constantinus Augustus honorabat. Has tua quoque pietas in litteris suis venerandas et sanctas plerumque nuncupavit. Verum nunc mirabiles illi Ariani, qui nos calumniari audent, quorum opera multi ex episcopis insidiis circumventi sunt ; iudicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, has nudatas in Hermetariis (ut vocant) suspendi jussere, et sic illarum latera ternis usque vicibus lacerarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Pilatus olim ut Judæis assentiret, lancea unicum Salvatoris latus perforavit ; hi vero ipsum Pilati furorem superavere, non unum quippe latus, sed ambo lacerarunt : membra enim virginum, præ aliis, membra Salvatoris sunt. Omnes certe quibus hujusmodi facinora 252 nuntiantur, ad solum rei auditum, exhorrescunt. Hi vero soli non modo nihil veriti sunt impolluta membra nudare et lancinare, quæ uni Salvatori nostro Christo virgines dedicaverant ; sed, quod nequissimum est, dum ab omnibus, ob tantam suam immanitatem vituperantur, cum erubescendum esset, hoc tuæ pietatis mandatum esse prætexunt : ita sunt in omnibus audaces, pravique consilii. Nihil sane hujusmodi, vel in persecutionibus olim gestum audivimus : ac etiamsi tale quidpiam aliquando gestum fuerit, non decuit tamen, te imperante qui Christianus es, virginitatem tali injuria et dedecore affici, illosque suam crudelitatem tuæ pietati ascribere. Solis enim hæreticis istiusmodi malignitas propria est, erga Dei Filium impie se gerere et in sanctas ejus virgines desævire.

34. Cum itaque tot et talia facinora ab Arianis admessa sint, non mea me sefellit opinio, cum divinæ Scripturæ obtemperavi dicenti : *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat in-*

(30) Καὶ ἀντὶ Σωτῆρ deest in editis, sed in Reg. legitur.

(31) Reg., καθ' ἑαυτῶν.

(32) Sic Reg. Editi, εἰς.

Α πεποικηχαι, δείκνυσιν αὐτῶν ταύτην εἶναι τὴν σπουδὴν, καὶ μαιφρόνον τὴν προαίρεσιν. Ἀκούσας δὲ, εὖ οἶδ' ὅτι, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, θαυμάσεις· καὶ γὰρ ἄξιον ἀληθῶς ἐκπλήξεως τὸ τόλμημα. Ἡλίχων δ' ἐστὶ τοῦτο, ἀκούσον ἐν βραχεῖ λόγῳ.

33. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ (30) Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀνθρώπος γενόμενος δι' ἡμᾶς, καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἐλευθερώσας τε τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἐχαρίσατο πρὸς τοὺς ἄλλους πᾶσι καὶ εἰκόνα τῆς τῶν ἀγγέλων ἀγιότητος ἔχειν ἡμᾶς ἐπὶ γῆς τὴν παρθενίαν. Τὰς γούν ταύτην ἐχούσας τὴν ἀρετὴν νόμφας τοῦ Χριστοῦ καλεῖν εἶωθεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ταύτας δὲ Ἕλληγες ὀρωντες, ὡς ναὸν οὐσας τοῦ Λόγου θαυμάζουσι· παρ' οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο τὸ σεμνὸν καὶ οὐράνιον ἐπάγγελμα κατορθοῦται ἢ παρὰ μόνοις ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς. Μάλιστα γὰρ καὶ τοῦτο μέγα τεκμήριόν ἐστι τοῦ παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ θεοσέβειαν. Ταύτας πρὸ τῶν ἄλλων καὶ ὁ τῆς μακαρίας μνήμης ὁ εὐσεβέστατός σου πατὴρ Κωνσταντῖνος ὁ Αὐγουστὸς ἐτίμα· ταύτας καὶ ἡ σὴ εὐσέβεια γράφουσα πολλάκις τιμίας καὶ ἀγίας ὀνόμασεν. Ἄλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ Ἀρειανοὶ οἱ καὶ ἡμᾶς διαβάλλοντες, δι' οὓς καὶ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἐπεβουλεύθησαν, ὑπουργοὺς ἔχοντες καὶ ὑπακούοντας αὐτοὺς τοὺς δικαστὰς, ταύτας γυμνώσαντες, ἐποίησαν ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐρημηταρίων κρεμασθῆναι, καὶ τοσοῦτον αὐτῶν τρίτον ἔξεσαν τὰς πλευράς, ὅσον οὐδὲ οἱ ἀληθῶς καχοῦργοι πώποτε πεπόνθασι. Πιλάτος μὲν οὖν, καθικετεύων (31) τοῖς τότε Ἰουδαίοις, λόγγῃ μίαν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος ἐνυξεν· οὗτοι δὲ καὶ τὴν μανίαν Πιλάτου νενικήκασιν, ὅτι μὴ μίαν, ἀλλ' ἀμφοτέρας ἔξεσαν· τὰ γὰρ μέλη τῶν παρθένων ἐξαιρέτως ἴδια τοῦ Σωτῆρός ἐστι (32). Πάντες μὲν οὖν, καὶ μόνον ἀπαγγελλόντων τινῶν, φρίττουσιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ· μόνοι οὐ μόνον οὐκ ἐφοδῆθησαν γυμνοῦντες καὶ ξέοντες ἀχραντα μέλη, ἀ μόνῳ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν τῷ Χριστῷ ἀναθεθείκασιν αἱ παρθένοι, ἀλλὰ καὶ τό γε χεῖριστον, ὄνειδιζόμενοι παρὰ πάντων διὰ τὴν τοσαύτην ὠμότητα, ἀντὶ τοῦ ἐρυθριῶν προφασίζονται τοῦτο πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας εἶναι· οὕτως εἰσὶ πρὸς πάντα τόλμητοὶ καὶ τὴν προαίρεσιν πονηροί. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς γενομένοις διωγμοῖς τοιοῦτον ἠκούσθη πραχθέν. Εἰ δὲ καὶ ἐγεγόνει ποτὲ τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἐπὶ σοῦ Χριστιανοῦ βῆτος οὔτε τὴν παρθενίαν τοσαύτην ὕβριν καὶ ἀτιμίαν παθεῖν, οὔτε τοῦτους (33) τὴν ἑαυτῶν ὠμότητα εἰς τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπιβρίπτειν· μόνοις γὰρ αἰρετικοῖς οἰκτεῖον τὸ τοιοῦτον κακὸν, ἀσεβεῖν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ πλημμελεῖν κατὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ παρθένων.

34. Τοιούτων δὲ πάλιν καὶ τοσοῦτων γενομένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, οὐκ ἐσφάλην ἔρα πεισθεὶς τῇ θεῖᾳ Γραφῇ λεγούσῃ· Ἄλλ' ἀποκρύψθη μικρὸν ὅσον ὅσον (34), ἔως παρέλθῃ ἡ ὄρη Κυρίου. Καὶ

(33) Sic Reg. et Basil. Editi, τούτους.

(34) Ὅσον postremum deest in edit. Paris. et Colou. In omnibus aliis habetur.

αὕτη γὰρ μοι πάλιν πρόφασις γέγονε τῆς ἀναχωρή-
σεως, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, καὶ οὐ παρητησάμην
οὔτε εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν, οὔτε, εἰ ἀνάγκη γένοι-
το, διὰ σαργάνης ἀπὸ (35) τείχους χαλασθῆναι. Πάν-
τα γὰρ ὑπέμεινα, καὶ θηρίους συνώκησα, καὶ ὑμᾶς
περιελθεῖν, ἐκδεχόμενος τούτων τῶν λόγων καιρὸν,
καὶ θαρρῶν, ὅτι οἱ μὲν διαβάλλοντες καταγνωσθήσου-
νται, ἡ δὲ σὴ φιλανθρωπία δειχθήσεται. Ὡ μακάριε
καὶ θεοφιλέστατε Αὐγουστε, τί ἐβούλου; ἔλθειν με
φλεγμαινόντων καὶ ζητούντων ἀποκτείνειν τῶν συκο-
φαντούντων ἡμᾶς, ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποκρυ-
θῆναι μικρὸν, ἵνα ἐν τῷ τοσοῦτῳ διαστήματι οἱ μὲν
συκοφάνται καταγνωσθῶσιν αἰρετικοί, ἡ δὲ σὴ φιλαν-
θρωπία δειχθήσεται; Τί δὲ, ὦ βασιλεῦ, ἐβούλου με
ὀφθῆναι τοῖς σοῖς δικασταῖς (36), ἵνα, εἰ καὶ σὺ μέ-
χρι μόνης ἀπειλῆς ἔγραψας, ἐκείνοι μὴ νοοῦντες τὴν
σὴν διάνοιαν, ἔχοντες δὲ τοὺς Ἀρειανούς παροξύνον-
τας αὐτούς, ἐκ τῶν σου γραμμάτων ἀποκτείνωσι, καὶ
εἰς σὲ τὸν φόνον ἀναθῶνται διὰ τὰ γράμματα; Οὐκ
ἔπρεπεν οὔτε ἐμὲ αὐτομολεῖν, καὶ εἰς αἵματα ἑμαντὸν
ἀποδίδοναι (37), οὔτε σε φιλόχριστον ὄντα βασιλέα
ἐπὶ φόνους Χριστιανῶν, καὶ ταῦτα ἐπισκόπων, ἐπι-
γράφεσθαι.

35. Οὐκοῦν βέλτιον γέγονε τὸ κρυθῆναι, καὶ τοῦ-
τον ἐκδέξασθαι τὸν καιρὸν. Ναί (38) οἶδα, ὅτι καὶ σὺ
γινώσκων τὰς θείας Γραφάς, ἐπινεύεις, καὶ ἀποδέχη
με τοῦτο πράξαντα. Ἴδου γοῦν, τῶν παροξυνόντων
πεπαυμένων, πέφηγεν ἡ σὴ θεοσεβῆς ἀνεξικακία, καὶ
ἐδέδεικται πᾶσιν, ὅτι μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἔδωκας σὺ τοὺς
Χριστιανούς· ἀλλ' ἐκείνοι ἦσαν οἱ τὰς ἐκκλησίας ἐρη-
μώσαντες, ἵνα τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ἐπισπεύρωσι καν-
ταχοῦ, δι' ἣν καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἤμεν φυγόντες, πάλαι
ἂν ἐπεβουλεύθημεν παρ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιαύτας δια-
βολὰς εἰπεῖν κατ' ἐμοῦ μὴ παραιτησάμενοι παρὰ τη-
λικούτῳ Αὐγούστῳ, οἱ τοιαῦτα κατ' ἐπισκόπων καὶ
παρθένων ἐπιχειρήσαντες, εὐδηλον ὡς καὶ τὸν ἡμῶν
θάνατον ἐθῆρευον. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ τῆν
βασιλείαν σοι δεδωκότι· πάντες γὰρ ἐπιστώσαντο πε-
ρὶ τε τῆς σῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐκείνων πονη-
ρίας, ἥς ἕνεκα καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφυγον, ἵνα ταῦτα
ἐγὼ μὲν τοι (39) προσφωνήσω, σὺ δὲ εὖρης τίνα φι-
λανθρωπέυση. Παρακαλῶ τοίνυν, ἐπειδὴ καὶ γέγρα-
πται· Ἀπόκρισις ὑποπίπτουσα ἀποστρέφει ἔρ-
γῳ· καὶ, Δεκτοὶ βασιλεῖ λογισμοὶ δίκαιοι· δεξά-
μενος καὶ ταύτην τὴν ἀπολογία, ἀπόδος ταῖς πατρίσι
καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς
ἄλλους κληρικούς, ἵνα τῶν μὲν διαβαλλόντων ἡ πονη-
ρία δειχθῆ, σὺ δὲ καὶ νῦν καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως
ἔχῃς παρῆρησιν εἰπεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν
καὶ παμβασιλεῖ Ἰησοῦ Χριστῷ· Οὐδένα τῶν σῶν
ἀπώλεσα· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιβουλεύσαντες πᾶσιν οὗτοι
εἰσιν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ μὲν τοῖς τετελευτηκόσι, καὶ ταῖς
ξεσθεύσαις παρθένοις, τοῖς τε ἄλλοις τοῖς κατὰ τῶν
Χριστιανῶν γενομένοις ἠχθῆσθην· τοὺς δὲ ἐξορισθέν-
τας ἐπανήγαγον καὶ ἀποδίδωκα ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις.

⁹⁰ Isa. xxvi, 20. ¹ II Cor. xi, 33. ² Prov. xv, 4. ³ Prov. xiv, 35. ⁴ Joan. xviii, 9.

(35) Basil., διὰ.

(36) Reg., τρισσοῖς δικασταῖς.

(37) Reg., ἐπιδιδόναι.

A dignatio Domini⁹⁰. Et hæc mihi quoque secedendi
ocasio fuit, religiosissime Auguste, nec piguit me
vel in desertum proficisci, vel si opus fuisset, in
sporta a mœnibus demitti¹. Omnia enim sustinui,
et cum feris habitavi, donec vos pertransiretis : nam
opportunitum tempus exspectabam, quo hæc verba
facere liceret, confidebamque calumniatores con-
vincendos esse, manifestamque fore tuam humani-
tatem. O beate ac Deo dilectissime Auguste, quid
maluisses? mene ad te accedere ardentibus syco-
phantis meis, ac me occidere quærentibus, an, uti
scriptum est, me tantisper abscondi, ut interim sy-
cophantæ quidem hæretici deprehenderentur, hu-
manitas vero tua innotesceret? Num voluisti, o im-
perator, ut tuis me iudicibus sisterem, ut licet tu
B comminatorie tantum scripseris, illi tamen senten-
tiæ tuæ ignari, et ab Arianis concitati, ex litteris
tuis me interficerent, homicidiumque illud tibi ob
litteras datas imputarent? Non decuit certe, vel me
sponte illos adire, et ad necem memetipsum tra-
dere : vel tibi Christo devoto imperatori, Christiano-
rum, præsertim episcoporum, cædes ascribi.

35. Satius itaque fuit ut me occultarem, et hanc
temporis opportunitatem exspectarem. Certe novi
te, divinarum Scripturarum peritus cum sis, an-
nuere, factumque meum probare. Nam viris qui te
concitabant desistentibus, apparuit religiosa tua
clementia : omnibusque notum fuit, te ne antea qui-
dem Christianos persecutum fuisse, sed illos ipsos
C Ecclesias devastasse, ut suam impietatem ubique
disseminarent : cujus causa etiam nos nisi aufugisse-
mus, jamdiu essemus insidiis eorum circumventi.
Qui enim ejusmodi calumnias apud tantum impera-
torem adversum me proferre non dubitant, qui
tam nefaria adversus episcopos et virgines ausi sunt,
haud dubium quin nostram quoque molirentur necem.
Sed gratia Domino, qui tibi imperium tradidit,
quod omnes certiores facti sint, cum de tua be-
nignitate, tum de illorum malitia, cujus causa ab
initio fugam feci, ut mihi postea te alloquendi fa-
cultas esset, tuque invenires quem humaniter exci-
peres. Obsecro igitur, ut quandoquidem scriptum
est : *Responsio humilis avertit iram*², et : *Acceptæ
sunt regi justæ cogitationes*³, hanc admittas apolo-
giam, omnesque episcopos et alios clericos patriæ
et Ecclesiis suis restituis, ut calumniatorum quidem
malignitas palam fiat, tu vero nunc et in iudicii die
cum fiducia 253 Domino et Salvatore nostro ac
omnium regi Jesu Christo hæc dicas : *Non perdidit
ex tuis quemquam*⁴ ; sed isti omnibus insidiati sunt :
ego autem de iis qui interempti sunt, de laceratis
virginibus, deque aliis quæ adversum Christianos
gesta sunt, dolore sum affectus : pulsos reduxi pro-
priisque Ecclesiis restitui.

(38) Nat deest in Reg.

(39) Editi, ταῦτα μὲν, sed μὲν in Reg. deletum.

ADMONITIO

In Apologiam S. Athanasii de fuga sua,

I. Percelebris est hæc Apologia apud historiarum ecclesiasticarum scriptores, qui haud exiguas ejus partes scriptis suis inseruere : maximeque omnium Theodoretus lib. 11, in quo passim occurrunt excerpta ex hoc opere fragmenta. Laudata ea ipsa fuit in concilio Duziacensi 1, sed mendose ibi nuncupatur Epistola Julii, ut infra monemus.

II. Hujus conscribendæ causam enarrat Athanasius in ipso Apologiæ exordio : nimirum, Leontius Antiochenus, Narcissus Neroniadis, et Georgius Laodicensis, Arianorum antesignani, cum ægre ferrent Athanasium, quem de medio sublatum peroptabant, fuga sese proripuisse, ac cruentas Syriani ducis evasisse manus : fugam ejus criminari aggressi, timiditatis illum arguebant, animumque in periculis pro populo suo subeundis ignavum exprobrabant. Quam ut propulset contumeliam Athanasius, præmissis quibusdam de persecutione adversus Liberium, Hosium et alios, exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, necnon apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum verbo docuit esse in persecutione fugiendum ab una civitate in aliam, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel sese subduxit. Demum S. doctor epistolam claudens enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, Deo optulante, tantum evaserit periculum.

III. Arbitramur porro anno 357 vel 358 eam scriptam fuisse : non potest quippe ante annum 357 edita fuisse, cum eo ipso anno contigerit Hosii lapsus in hoc opere memoratus. Nequit etiam ultra annum differri 358, cum Leontius, qui eo anno diem obiisse creditur, hic haud semel superstes fuisse dicatur. Qua de re fusius in Epistola ad solitarios.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΥΓΗΣ ΑΥΤΟΥ.

ΗΝΙΚΑ ΕΔΙΩΚΕΤΟ ΥΠΟ ΣΥΡΙΑΝΟΥ ΔΟΥΚΟΣ (40).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

APOLOGIA DE FUGA SUA,

CUM A SYRIANO DUCE PERSECUTIONEM PATERETUR.

1. Audio Leontium jam Antiochiæ episcopum, Narcissum Neroniadis, et Georgium nunc Laodiceæ

(40) Scripta anno 357 vel 358. — Anglic. et edit. Paris., Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἡνίκα ἐδιώκετο ὑπὸ Συριανοῦ δουκός, et ita legit Nannius,

1. Ἀκούω Λεοντίου, τὸν νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ Νάρκισσον, τὸν ἀπὸ τῆς πόλεως Νέρωνος, καὶ Γεώργιον

qui vertit : Apologia de fuga sua, cum a Syriano duce persecutionem patiebatur. Reg. et edit. Com-mel., Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν ἐν τῷ

γιν, τὸν νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς Ἀρειανούς πολλά περὶ ἐμοῦ θρυλλοῦντας καὶ λοιδοροῦντας, δειλίαν τε ἐγκαλοῦντας, ὅτι δὴ, ζητούμενος ἀναίρεθῆναι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἐκδοτὸν ἐμαυτὸν αὐτοῖς προσήγαγον. Πρὸς μὲν οὖν τὰς λοιδορίας καὶ τὰς συκοφαντίας αὐτῶν, καίτοι δυνάμενος πολλά γράφειν, ἃ μῆτ' αὐτοῖς ἀρνεῖσθαι δύνανται, ἀλλὰ καὶ (41) πάντες ἐπιγινώσκουσιν οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, ὅμως οὐδὲν προαχθήσομαι λέγειν πρὸς αὐτοὺς ἢ μόνον τὸ τοῦ Κυρίου ῥῆμα, καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, ὅτι· *Τὸ μὲν ψεύδος ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ*· καὶ (42), *Ὅστε δὲ λοιδοροὶ βασιλεῖαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν*. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοὺς ἐκ τούτων δειχθῆναι μὴδὲν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μῆτε φρονούντας μῆτε πράττοντας, κατὰ δὲ τὰς ἰδίας ἡθονὰς οἰομένους εἶναι καλόν, ὅπερ αὐτοὶ βούλονται.

2. Ἐπειδὴ δὲ προσποιούνται δειλίαν ἐγκαλεῖν (43), ἀναγκαῖον ὀλίγα περὶ τούτου γράφαι· δειχθῆσονται γὰρ καὶ ἐκ τούτου πονηροὶ τε τὸν τρόπον, καὶ μὴ ἐντετυχηκότες ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἢ ἐντυχόντες μὲν, μὴ πιστεύοντες δὲ εἶναι θεόπνευστα τὰ λόγια τὰ (44) ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν παρὰ μὲν ταύτας ἐτόλμων, τὴν δὲ κακοθῆϊαν τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων ἐζήλουν. Καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ δεδωκότος ἐντολήν· *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου*· καὶ, *Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω*· ἀντενομοθέτουσιν κάκεινοι (45), τὴν τιμὴν εἰς ἀτιμίαν μεταφέροντες, καὶ ἀργυρίου τὸ πρὸς τοὺς γονεάς καθήκον παρὰ τῶν τέκνων ἀντικαταλλάσσοντες· καὶ ἀναγινώσκοντες δὲ τὰς τοῦ Δαβὶδ πράξεις, ἀντεμελέτων αὐταῖς (46), καὶ ἠτιῶντο τοὺς ἀνατίους, τίλλοντας στάχνας, καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε δὲ αὐτοῖς οὔτε τῶν νόμων, οὔτε διὰ τὸ Σάββατον· ἐν αὐτῷ γὰρ μᾶλλον παρηγόμουν. Ἄλλ' ὅτι τὸν τρόπον ὄντες πονηροὶ, τοῖς τε μαθηταῖς ἐφθόβουν σωζομένοις, καὶ μόνον ἠδοῦλοντο τὰ (47) τῆς ἰδίας γνώμης κρατεῖν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τῆς ἰδίας παρνομίας ἔχουσι τὰ ἐπιχειρεῖν, ἀνέρισι γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἄρνοντες Σοδόμων καὶ λαὸς Γομόρρας χρηματιζόντες. Καὶ οὗτοι (48) δὲ οὐδὲν ἤττον ἐκεῖνων δοκοῦσι μοι τὴν ἐπιτιμίαν ἔχειν ἤδη, τὴν τῆς ἰδίας ἀλογίας ἄγνοιαν. Οὔτε γὰρ νοοῦσιν ἃ λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ νομίζουσιν εἰδέναι ἅπερ ἀγνοοῦσι· μόνῃ δὲ γνώσει ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χεῖρονα χειροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν, οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθήσα-

A episcopum, ceterosque Arianos, multa adversum me spargere, meque probriis insectari, ac timiditatis accusare, quod cum ab ipsis de medio tollendus inquirerer, non dedititium me illis obtulerim. Verum etiamsi multa mihi ad convicia et calumnias eorum depellendas, scribenda suppetant, quæ ne ipsi quidem inficias ire possint, quæque omnibus ad quos horum fama pervenit, comperta sunt: non animum tamen inducam ut quidpiam obloquar, nisi Domini sententiam et Apostoli dictum: *Mendacium ex diabolo est*⁵; et: *Maledici regnum Dei non possidebunt*⁶. Satis quippe est, quod hinc comprobetur, nihil eos juxta Evangelii normam vel sapere, vel agere, sed arbitrato suo quæ placent recta existimare.

B

254 2. At quandoquidem me timiditatis incusare videntur, operæ pretium fuerit pauca hac de re scribere: hinc enim palam erit eos et improbis esse moribus, et Scripturas divinas minime legisse, aut legisse quidem, sed earum eloquia divinitus inspirata non credere: nam si crederent, nunquam adversus earum doctrinam tanta facinora admisissent, neque fuissent Judæorum qui Dominum occiderunt malignitatem æmulati. Etenim cum hoc præceptum delisset Deus: *Honora patrem tuum et matrem tuam*⁷; et: *Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur*⁸: adversam illi inducere legem, versoque in ignominiam honore, pecuniam quæ parentibus a filiis eroganda erat, in suam distraxerunt utilitatem: cumque Davidis gesta legerent, contra tamen illi senserunt, innoxiiisque hominibus vitio vertebant quod in die Sabbati spicas vellerent confricarentque⁹: cum tamen ipsi nec leges curarent nec Sabbatum; in illo enim iniquius sese gerebant. Sed cum pravus essent moribus, discipulorum saluti invidabant, idque solum spectabant ut sua prævaleret sententia. Atque illi quidem injustitiæ suæ præmia nacti sunt, profani jam effecti, in posterumque principes Sodomorum, et populus Gomorrhæ appellati¹⁰. Isti vero non minore quam illi pœna jam multati mihi videntur, vesaniæ nempe suæ ignorantia. Neque enim intelligunt quæ loquuntur: quin etiam quæ ignorant se nosse arbitrantur. Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus commi-

¹ I Joan. II, 21. ² I Cor. VI, 10. ³ Exod. XX, 12. ⁴ Exod. XXI, 17. ⁵ Matth. XII, 1. ⁶ Isa. I, 10.

διωγμῷ φυγὴν αὐτοῦ. *De iis qui suam in persecutione fugam calumniabuntur.* Socrat., lib. II *Hist.* c. 28, sic nuncupat: Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ λόγος. Theodor., I. II *Hist.* c. 13, Ἡ τῆς φυγῆς Ἀπολογία. In concilio autem Duziacensi I, anno VIII Concil., p. 1569, sic perperam legitur: *Ex epistola Julii papæ in Athanasii pro fuga defensione*: locusque ibi affertur qui infra habetur.

(41) Sic Reg. In editis καὶ deest. Mox hæc, οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, desunt in Angl.

(42) Sic Anglic. quem sequimur. Καὶ deest in Reg. et editis. Mox editi post Θεοῦ, habent οὐ· ἡμᾶς particula, cum in Reg. desit, et superflua, expruncta est. Mox Reg. ἐκ τούτων, editi ἐκ τούτου.

(43) Edit. Commel. sola ἐγκαλεῖν. In Angl. paulo post τε deest. Idem infra, καὶ μῆτε ἐντετυχ.

(44) Basil. et Anglic., τὰ θεία λόγια.

(45) Anglic., ἐκεῖνοι.

(46) Reg., ἀντεμελέτων. Mox Anglic., τίλλοντας στάχνας καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε γὰρ αὐτοῖς οὔτε νόμου, οὔτε διὰ, etc. Mox idem, παρενόμουν.

(47) Ita Reg., et recte. In editis τὰ deest.

(48) Sic Basil. Anglic. At Reg. et editi αὐτοί. Mox in editis male, δοκοῦσιν, οἱ· in Reg. sic prima manu positum fuerat, sed secunda οἱ deletum. At rectius Angl. et Basil., δοκοῦσὶ μοι.

nisci. Nostram quippe fagam non eo criminantur A quo velint nos cum virtute ac fortiter agere : nam unde inimicis votum ejusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt : rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convicii aliquando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant : et dum sese amicos simulant, ut inimici tamen pervestigant, quo aliorum sanguine jam satiati, nos quoque tollant de medio : ideo nempe quod adversus eorum impietatem semper senserimus et jam sentiamus, eorumque hæresim confutantes traducamus.

3. Quem enim unquam persecuti, ubi comprehenderunt, contumeliis non oneravere? quemnam, ubi conquisitum deprehenderunt, non ita tractarunt ut vel misere interiret, vel undique male haberet? Nam quæ a iudicibus agi vulgo existimantur, hæc illorum sunt opera : quin ipsi iudices illorum consilii sunt et malitiæ ministri. Quisnam igitur locus qui eorum improbitatis aliquod non præferat vestigium? In quemnam qui adversum se senserit, causas more Jezabelis commenti, non conspirarunt? Quæ Ecclesia non jam in luctu est, propter illorum adversum episcopos suos insidias? Antiochia propter Eustathium confessorum et orthodoxum virum : Balanæ ob Euphrationem, mirabilissimum hominem : Paltus et Antaradus propter Cymatium et Carterium : Adrianopolis ob Eutropium Christi amantissimum, ac deinde ob Lucium, qui ipsorum opera catenas sæpe gestavit et sic interiit : 255 item Ancyra propter Marcellum : Beræa ob Cyrum : Gaza propter Asclepam. Et hos quideam, homines illi sane fraudulentis, contumeliis prius affectos in exilium mit-tendos curarunt : Theodulum vero et Olympium in Thracia episcopos, nos item et presbyteros nostros, undique perquirendos jusserunt, eo scilicet animo ut deprehensos capite plecterent. Atque talis forte nobis vitæ exitus fuisset, nisi præter eorum sententiam tunc aufugissemus. Id enim ferebant litteræ adversus Olympium ad proconsulem Donatum, litteræ item adversum me ad Philagrium datæ. Enimvero Paulum Constantinopolis episcopum persecuti, cum reperissent, Cucusi in Cappadocia palam strangulari curarunt : carnifice usi Philippo olii præfe-

σαι (49), διαβάλλουσι· πόθεν γὰρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς ὑπὲρ τῶν μὴ συντρεχόντων αὐτοῖς ἐν τῇ κακοφροσύνῃ ; Ἄλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιδομεῖν, νομίζοντες, εὐθελῆς ὄντες ἀληθῶς αὐτοὶ (50), ὡς ἄρα δεῖ τῆς παρ' αὐτῶν λαιδωρίας προσάξομεν ἑαυτοὺς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα περιτρέχουσι· καὶ ὑποκρίνονται (51) μὲν ὡς φίλοι, ἐρευνῶσι δὲ ὡς ἐχθροί· ἴνα, αἰμάτων ἐμφορηθέντες, ἐκποδῶν ποιήσωσι καὶ ἡμᾶς, οὗ κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐφρονήσαμεν ἀεὶ καὶ φρονούμεν, καὶ τὴν αἴρεσιν αὐτῶν ἐλέγχοντες στηλιτεύομεν.

3. Τίνα γὰρ ποτε διώκοντες καὶ καταλαβόντες (52), B οὐχ ὕβρισαν ὡς ἠθέλησαν; τίνα ζητούντες, καὶ εὐρόντες, οὐχ οὕτως διέθηκαν, ὡς ἡ τελευτῆσαι κακῶς, ἢ λωβηθῆναι πανταχόθεν; Ἄ γὰρ οἱ δικασταὶ δοκοῦσι ποιεῖν, ταῦτ' ἐκείνων (53) ἐστὶν ἐνεργήματα, καὶ μᾶλλον οὗτοι τῆς ἐκείνων προαιρέσεως καὶ πονηρίας εἰσὶν ὑπέρβηται. Ποῖος τοίνυν τόπος οὐκ ἔχει τῆς κακίας αὐτῶν ὑπόμνημα (54); τίνα φρονούντα κατ' αὐτῶν οὐ συνεσκευάσαντο, πλασάμενοι προφάσεις κατὰ τὴν Ἰεζάβελ; Ποία Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων κατὰ τῶν αὐτῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλὰς; Ἀντιόχεια μὲν δι' Εὐστάθιον τὸν ὁμολογητὴν καὶ ὀρθόδοξον· Βαλανεαὶ δὲ δι' Εὐφρατίωνα τὸν θαυμασιώτατον· καὶ Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον· ἡ δὲ Ἀδριανούπολις δι' Εὐτρόπιον τὸν φιλόχριστον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Λούκιον, τὸν πολ- C λὰκις παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, καὶ οὕτως ἀποθανόντα· καὶ Ἄγκυρα μὲν διὰ Μάρκελλον, Βέρβροια δὲ διὰ Κῦρον, καὶ Γάζα δι' Ἀσκληπᾶν (55). Τούτους μὲν γὰρ πολλὰ πρότερον ὕβρισαντες, ἐξορισθῆναι πεποιθήκασιν οἱ δόλιοι· Θεόδουλον δὲ καὶ Ὀλύμπιον ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους (56), καὶ ἡμᾶς, καὶ πρεσβυτέρους ἡμετέρους, οὕτως ἐπόλησαν ζητηθῆναι, ὥστε, εἰ εὐβέλῆτην, κεφαλῆς ὑποστῆναι τιμωρίαν. Καὶ τάχα ἂν ἀπεθάνομεν οὕτως, εἰ μὴ παρὰ γνώμην αὐτῶν ἐφύγομεν καὶ τότε. Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ μὲν κατὰ τῶν περὶ Ὀλύμπιον πρὸς τὸν ἀνθύπατον Δωνάτον, τὰ δὲ καθ' ἡμῶν πρὸς Φιλάγριον δοθέντα γράμματα. Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (57) ἐπίσκοπον Παῦλον διώξαντες καὶ εὐ- D ρόντες, προφανῶς ἀποπεινῆναι πεποιθήκασιν ἐν τῇ λεγομένῃ Κουκουσῷ τῆς Καππαδοκίας, δῆμιον ἐσχ-

(49) Reg., ἀνδραγαθίσασθαι. Editi, ἀνδραγαθήσασθαι. Anglic., ἀνδραγαθεισθαι.

(50) Sic Reg. Editi, Ἄλλὰ κακοήθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοί, omissis intermediis. Anglic. vero sic : Ἄλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηματίζουσι περιδομεῖν, καὶ διὰ τοῦτο πάντα, multis omissis.

(51) Ita Reg. Basil. Anglic. Editi vero, προτρέχουσι καὶ κρίνονται, minus recte. Mox in Anglic. post ἐρευνῶσι deest δέ.

(52) Hæc habentur apud Theodoretum l. ii Hist. c. 15. Mox Anglic., καὶ λαμβάνοντες οὐχ.

(53) Sic Reg. Editi male, κατ' ἐκείνων.

(54) Angl., ὑπομνήματα. Ποία Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων αὐτῶν ἐπιβουλὰς, omissis multis. Qui sequuntur vero episcopi, memorantur

item sub initium *Epistolæ ad Solitarios* : sed qui dicitur Euphration Balanearum, ibi Euphratium ὁ ἐν Καλιναῖς perperam vocatur. Anglic., Βαλανία, Theodoret., Βαλαναῖα. Mox illud, τὸν θαυμασιώτατον, deest in Anglic., nec lectum est a Nannio. Ibidem Anglic., Βόλτος, Nanniusque vertit *Bultus*. Theodoretus vetus editio Πόντος. Omnes alii rectius Πάλτος, eratque urbs Syriæ.

(55) Anglic., Ἀσκήπαν.

(56) Anglic., Θράκης ὄντας ἐπ. Mox Theodoret., καὶ ἡμᾶς δὴ.

(57) Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, etc. Hæc habentur apud Theodoret. l. ii, c. 5, et apud Niceph. l. ix, c. 30.

κότες εἰς τοῦτο Φίλιππον, τὸν γενόμενον ἑπαρχὸν ἦν γὰρ καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπέρτης.

4. Ἄρ' οὖν διὰ τὰ τοσαῦτα κόρον ἔχουσι (58), καὶ λοιπὸν ἠρέμησαν; οὐδαμῶς. Οὐτε γὰρ ἐπαύσαντο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν ταῖς Παροιμίαις βδέλλαν, μᾶλλον νεανιεύονται τοῖς κακοῖς, ἐπιφυόμενοι κατὰ τῶν μεγάλων παροικιῶν. Οἷα γὰρ καὶ τανῦν ἔδρασαν, τίς ἂν ἀξίως ἐξείποι (59); Τίς τοσοῦτον δύναται μνημονεῦσαι, ὅσον ἐκεῖνοι πεποιθήκασι; Ἄρτι γὰρ εἰρήνην ἔχουσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν λαῶν εὐχομένων ἐν ταῖς συνάξεσιν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Λιθέριος, καὶ Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλιῶν, καὶ Διονύσιος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας (60), καὶ Λουκίφερ ὁ μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδινίαν νήσων, καὶ Εὐσέβιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, οἱ πάντες ἐπίσκοποι ἀγαθοὶ, καὶ τῆς ἀληθείας κήρυκες, ἀρπάζονται, καὶ ἐξορίζονται· πρόφρασι οὐδεμίαν ἔχοντες, ἢ ὅτι μὴ συνθέντο τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει, μηδὲ ὑπέγραψαν αὐτοῖς καθ' ἡμῶν, ἐν αἷς ἐπλάσαντο διαβολαῖς καὶ συκοφανταῖς (61).

5. Περὶ γὰρ τοῦ μεγάλου καὶ εὐγρηστάτου καὶ ὁμολογητοῦ ἀληθῶς Ὁσίου, περιττόν ἐστιν ἐμὲ καὶ (62) λέγειν· ἴσως γὰρ ἐγνώσθη πᾶσιν, ὅτι καὶ τοῦτον ἐξορισθῆναι πεποιθήκασι. Οὐ γὰρ ἄσημος, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα καὶ μᾶλλον ἐπιφανῆς ὁ γέρων. Ποίας γὰρ οὐ καθηγῆσατο συνόδου; Καὶ λέγων ὀρθῶς, οὐ πάντας ἔπεισε; Ποία τις Ἐκκλησία τῆς τούτου προστασίας οὐκ ἔχει μνημεῖα (63) τὰ κάλλιστα; Τίς λυπούμενός ποτε προσῆλθεν αὐτῷ, καὶ οὐ χαίρων ἀπῆλθε παρ' αὐτοῦ (64); τίς ἤτησε δεόμενος, καὶ οὐκ ἀνεχώρησε τυχῶν ὧν ἠθέλησε; Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τούτου τετολήκασι· ὅτι καὶ αὐτὸς, εἰδὼς ἃς ποιούσι διὰ τὴν ἀσέβειαν ἑαυτῶν συκοφαντίας, οὐχ ὑπέγραψε ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλαῖς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὑστερον διὰ τὰς πολλὰς ὑπὲρ μέτρον ἐπιφερομένης αὐτῷ πληγᾶς, καὶ συσκευᾶς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, εἶξεν αὐτοῖς πρὸς ὦραν, ὡς γέρων καὶ ἀσθενῆς τῷ σώματι· ὅμως τούτων ἡ πονηρία καὶ ἐκ τούτων δείκνυται, σπουδασάντων πανταχόθεν ἑαυτοῦς (65) δεῖξαι μὴ εἶναι Χριστιανούς ἀληθῶς.

illis cesserit, attamen illorum mallitia ex iis quoque eorum gestis innoscit: nam id omnino curant, ut se non veros esse Christianos comprobent.

¹¹ Prov. xxx, 15.

(58) Anglic., κόρον ἔχουσι, et ita legit Nannius. Mox Anglic., οὐδὲ γὰρ ἐπαύσαντο.

(59) Anglic., εἴποι. Ibid., τίς τοσοῦτον, etc. Hæc item apud Theodoret. *Hist.* l. II, c. 15.

(60) Sic omnes inss. Theod., et ita legit Nannius: at editi Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, omissis intermediis. Porro Dionysius hic memorandum Sozom. lib. IV, c. 8, ait fuisse episcopum Albæ. Sed haud dubie Mediolanensi præsul fuit ille. Erat tamen in Mediolanensi episcopatu urbs nomine Alba Pompeia, quæ forte causa fuit Sozomeno Dionysium Albæ episcopum nuncupandi. Mox Anglic., Σαρδανίων Theod., Σαρδανίαν Reg., Σαρδινίαν. Paulo post ὁ post Εὐσέβιος in editis habetur, sed in Reg. deest. Ibid., οὐ ἀβαστ ἀβ Anglic.

(61) Anglic., ἐν αἷς ἐπλάσαν· συκοφανταῖς.

A cto: erat quippe ille hæresis eorum patronus, pravorumque minister consiliorum.

4. Num igitur tot tantisque facinoribus satiati, jam quieti se dediderunt? Nullatenus. Non cessarunt enim, sed instar sanguisugæ, de qua in Proverbiis¹¹, magis magisque deserviunt, sceleribusque suis magnas parccias adiurunt. Quis enim pro rei gravitate eorum flagitia enarrarit? Quis eorum res gestas sermone complecti valeat? Ecclesiis enim jam in pace degentibus, orantibusque populis in synaxibus, Liberius Romanus episcopus, Paulinus Galliarum Metropolis episcopus, Dionysius Italiæ metropolis episcopus, Lucifer insularum Sardiniae metropolis episcopus et Eusebius in Italia episcopus, omnes probi episcopi veritatisque præcones, abrepti in exsilium pelluntur: nulla prorsus alia de causa, quam quod Arianæ hæresi non sint astipulati, neque subscripserint calumniis sycophantiisque quas adversum nos illi commenti sunt.

5. Nam de magno ac felicitis senectutis viro et confessore revera Hosio, id est sancto, loqui supervacaneum fuerit: fortasse quippe compertum omnibus est, hunc quoque ipsis auctoribus in exsilium pulsum fuisse. Haud enim obscurus, sed omnium clarissimus senex ille est. Quæ synodus (nim, cui non ille præfuerit? Quandonam sapientibus dictis suis non in suam omnes perduxit sententiam? Quænam Ecclesia illius patrocinii pulcherrima non servat monumenta? Quis illum mæstus adiit, quin lætus ab eo recesserit? Quis aliquo egens ab eo postulavit, optatumque non abiit assecutus? Hunc tamen tantum virum vexare ausi sunt: gnarus quippe cum esset earum quas impietatis suæ causa confingunt calumniarum, insidiosis eorum adversum nos rescriptis subscribere noluit. Quamvis enim tandem ob vim plagarum, quibus eum immanissime et ultra modum lanciarunt, et ob conspirationes adversum cognatos ejus conditas, utpote senex ac corpore imbecillus, ad quoddam temporis spatium eorum gestis innoscit: nam id omnino curant, ut

Περὶ μὲν γὰρ. Theod., ἐν αἷς ἔπραξαν συκοφανταῖς.

(62) Καὶ deest apud Theod. Idem paulo infra, πάντων μάλιστα ἐπιφανῆς ὁ γέρων.

(63) Reg. et Anglic., μνημεῖα, et ita legit Nannius. Editi, σημεῖα. Theod., μνημόσυνα.

(64) Theodoret., τίς ὀδυρόμενός ποτε, προσελθὼν αὐτῷ, οὐ χαίρων ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ; Infra idem ὅτι καὶ οὗτος. Mox Angl., αὐτῶν συκοφανταῖς. Εἰ γὰρ, omissis intermediis. Ibid. Reg., ἑαυτῶν habet, editi αὐτῶν.

(65) Anglicanus codex, σπουδασάντων ὑπὲρ τῶν πανταχόθεν αὐτοῦς. Quæ mox sequuntur, ἐπειδὴ, etc., habentur apud Socratem l. II, cap. 28, et apud Nicephorum lib. IX, cap. 29. Socrat. sic incipit. Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξ., et ita Niceph. Quæ hic

6. Post hæc enim Alexandriam rursus invadunt, A nosque denuo ad necem perquirunt : factaque sunt 256 præsentia prioribus pejora. Milites quippe de repente ecclesiam obsedere : bellicusque tumultus vice precum exortus est. Dehinc Quadragesimæ tempore ingressus Georgius e Cappadocia, mala quæ a magistris illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, virgines in carcerem conjici, episcopus a militibus victos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora : nam hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto junio, orandi causa ad cœmeterium egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrent : re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum duccem, Manichæum hominem, concitat : qui mox cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, ipsa Dominica die in populum irrupit, paucisque illic in oratione repertis (plurimi namque adveniente hora recesserant), talia commisit facinora, qualia virum decebat Arianis obtemperantem. Nam accenso rogo virgines igni admotas adigebat ut dicerent, se Arianicæ fidei esse : ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit ut per aliquantum temporis vix dignosci possent.

τὰς ἔδλεπε, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρός, γυμνώσας λοιπὸν, οὕτως κατέκοψεν εἰς τὰ πρόσωπα, ὡς μετὰ χρόνον μόγις αὐτὰς ἐπιγνώσθηαι.

7. Viros autem quadraginta comprehensos, inso- C lentiore modo verberavit : nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius egerint, imo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro quotquot apprehenderant, una cum virginibus ad magnam relegarunt Oasin. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur ; sed ipsa arbitrato suo occultarunt abieceruntque insepulta : rati sic posse suam latere crudelitatem. Qua in re recordes illi magno mentis errore tenebantur : nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa

enarrantur, habes etiam sub finem *Apologie* præcedentis, et in *Epist. ad Solit.*

(66) Soerat. et Nic., τὰ ὕστερα χεῖρονα τῶν πρώτων. Mox Reg. Socr. et Nic., καὶ τὰ πολέμων. Editi καὶ τὰ τῶν πολέμων.

(67) *Εἰτ' εἰσελθών.* Sic Reg. Socr. et Nic. Editi vero, et Theod. apud quem hæc habentur lib. II, cap. 14, εἶτα ἐλθών.

(68) Sic Socr. Nic. et mss.; in editis τὰ δεest.

(69) In Theod. καὶ ἄρτοι δεest.

(70) Socrates et Nic., τετολημένα.

(71) Ritus orandi in cœmeteris apud ecclesiasticos scriptores sæpe occurrit : sic in *Constitutionibus apostol.*, lib. VIII, c. 30, circa quod vide notas Cotelieri.

6. Ἐκεῖθεν γὰρ καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύσαν, ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτείνειν, καὶ γέγονε χεῖρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων (66). Στρατιωτὶ γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολέμων ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγίνετο. Εἰτ' εἰσελθὼν (67) τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρ' αὐτῶν ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ἠβξησεν ἅ παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακὰ. Μετὰ γὰρ τὰ (68) ἔβδομα τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἤγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι καὶ ἄρτοι (69), ἐφοδοὶ κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ καταφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεῖνὰ μὲν ταῦτα, δεῖνότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα (70).

τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὐξασθαι (71), διὰ τὸ πάντα ἀποστρέφεισθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανόν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν· καὶ ὀλίγους εὐρῶν εὐχομένους (οἱ γὰρ (72) πλείστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν), τοιαῦτα εἰργάσατο, οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε ἀκούσαντα πρᾶξαι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν αὐτὰς (73) τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι· ὡς δὲ νικώσας αὐ-

7. Ἄνδρας δὲ κρατήσας τεσσαράκοντα, καινότερον τρόπον κατέκοψε· βάρδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθύς τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἐχούσας (74) ἔτι τοὺς σκόλοπας τὰ νῦτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἐναποπαγέοντας (75) ἐν αὐτοῖς σκόλοπας, τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας ἀθρόως, καὶ τὴν παρθένον, ἐξώρισαν εἰς τὴν μεγάλην Ὀασιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίους κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποιθήκασιν (76), ἀλλ' ἐκρυψαν ὡς ἠέλησαν, ἄταφα βαλόντες, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὀμότητα. Πρᾶττουσι δὲ τοῦτο πεπλανημένη τῇ διανοίᾳ (77) οἱ παράφρονες· τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων, χαίρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρη-

(72) Theodoretus δὴ post γὰρ. Mox Socrates et Niceph., ἀναχωρήσαντες ἔτυχον. Paulo post idem οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε παραθῆναι. Πυρκαϊὰν γὰρ αἶψας.

(73) Sic Socr. et Nic.; Reg. et Theod., ἑαυτὰς, editi ἑαυτούς. Mox hæc, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρός, desunt in Anglic.

(74) Sic Reg. et Nic. Editi, ἐν αὐταῖς ἐχούσας.

(75) Sic editi. At Regius codex, Socr. et Nic., ἀποπαγέοντας. Paulo post Anglic. Soc. et Nic., περιληφθέντας. Mox Theod., τὰς παρθένους. Hæc item enarrantur in *Epist. ad Solit.*

(76) Socrates et Nic., ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν.

(77) Socrates et Nicephorus, πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ. Theodoret., πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν.

ούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζον ἐξηγεῖτο (78) κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος Ἐλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούτιον (79), Γάτιον, Φίωνα, Ἐρμῆν, Πλήνιον, Ψενσίριν, Νειλάμμωνα, Ἀγαθόν, Ἀνάγαμφον, Μάρκον, Ἀμμώνιον, ἕτερον Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνώδωρον· καὶ πρεσβυτέρους Ἰέρακα καὶ Διδάσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτούς, ὡς τινὰς μὲν αὐτῶν (80) ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῇ τῇ ἐξορισμῷ ἀποθάνειν. Ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα (81)· σπουδῆ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαῶν, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν. (82) Ἰδοὺ ταῦτα τῶν ἀσεβῶν τὰ τολμήματα.

8. Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον (83) καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, ἐτι καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλεον πεποιθήκασι· καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν ὀνειδίξειν, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτούς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῷ χεῖρον τὸ διώκειν· ὁ μὲν γὰρ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, κρύπτεται, ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτείναι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν γέγραπται· ὁ δὲ ζητῶν ἀναιρῆσαι παραβαίνει νόμον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν τοῦ φεύγειν (84) παρέχει. Εἴπερ οὖν τὴν φυγὴν ὀνειδίζουσι, ἐντραπέτωσαν πλέον ἑαυτούς διώκοντας· παύσθωσαν γὰρ ἐπιβουλεύοντες, καὶ παύσονται οἱ φεύγοντες εὐθύς. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ καταλαβεῖν (85) ἕνεκα πάντα πράττουσιν· οὐκ εἰδότες, ὅτι τῶν διωκομένων ἡ φυγὴ μέγας Ἐλεγχός ἐστι κατὰ τῶν διωκόντων. Οὐδεὶς γὰρ τὸν πρῶτον καὶ φιλόνηρον φεύγει, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἄγριον καὶ πονηρὸν ὄντα τὸν τρόπον (86). Πᾶς γοῦν κατώδυνος καὶ ὀπόχρεως ἀπὸ μὲν τοῦ Σαοὺλ ἔφυγε, πρὸς δὲ τὸν Δαυὶδ κατέφυγε. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς κρυπτομένους αὐτούς (87) ἀναιρεῖν σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς αὐτῶν πονηρίας τὸν ἔλεγον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώττειν οἱ αἰεῖ (88)

¹² I Reg. xii, 2.

(78) Sic Regius, Basil. Anglic. Socrat. Theodor. Nic. Editi vero, μείζον ἐξηγεῖτο.

(79) Socrates. Θεμουίν. Anglic., Mout. Ibid. Anglic. et Theodoret., Ψινσίριν. Ibid. Anglic. et Socrat., Νειλάμμωνα, Reg. et editi, Πηλάμμωνα, male. Ibid. Socrat. et Niceph. et Anglic., Ἀγάθωνα. Theod., Ἀγάπιον. Ibid. Anglic., Ἀγαμφον. Mox Socrat. et Theodoret., Ἀμμώνιον ἕτερον καὶ ἕτερον Μάρκον. Apud Socratem legitur tertio Ammonius, sed male: nam septemdecim tunc forent episcopi pulsī, cum tamen sedecim tantum memoret Athanasius sub nomine *Apologiae* præcedentis. Hæc item in *Epist. ad Solit.*

(80) Anglicanus codex, μέντοι.

(81) Mire variat Theodoretus qui habet Ἐφόνευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους ἢ τριάκοντα, ejusque lectionem germanam putat Valesius. Sed mendosam esse arbitramur: nam præterquam quod omnes miss. et editi Athanasii, Socrat. et Niceph. habent ἐφυγάδευσαν, hæc lectio vera comprobatur ex *Apol. ad Constant.* num. 27, ubi sic legitur, Καὶ ἐξορι-

A fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et Libyis in exsilium miserunt episcopos Ammonium, Muium, Gaïum, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirim, Nilammonem, Agalthum, Anagamphum, Marcum, Ammonium, alterum Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum; et presbyteros, Hieracem et Dioscorum, quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsiliū loco interirent. Episcopos vero plura triginta in 257 fugam verterunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent. En illa ipsa sunt impiorum facinora.

8. Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugerimus; imo potius aerbe lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint: ac deinceps simulate timiditatem exprobrant: non intelligentes se dum ita obmurmurant, in se potius ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi: qui fugit enim, mortis vitandæ causa se subducit; hic autem ideo persequitur, ut perimat quem inquit. Quod autem fugere liceat, id Scripturæ testantur: qui autem interficiendi animo inquit, is legem transgreditur, imo ipse est qui fugiendi causam præbet. Si igitur fugam exprobrant, se magis pudeat quod persequantur. Desinant insidias tendere, mox gradum sistent qui fugiunt. Sed nunquam illi suæ finem imponent malitiæ: nihil certe non agunt ut nos comprehendant, non advertentes fugam eorum qui persecutionem patiuntur permagnum esse in persecutores argumentum: nemo enim humanum fugit aut mansuetum hominem, sed immanem et moribus improbum. Idcirco omnes qui erant in angustia constituti et oppressi *ave alieno*¹², Saulem fugientes ad Davidem se conferebant. Illi vero ideo eos qui se occultant interficere satagunt, ut nulla supersint malitiæ suæ vestigia.

θησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγάδευθησαν, οἱ δὲ ἡναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. *Quorum (scilicet episcoporum) sedecim sunt in exsilium acti, ex cæteris vero, alii in fugam versi, alii ad simulandum coacti sunt.*

(82) Hæc habentur apud Socratem, lib. iii, cap. 8, et apud Niceph., lib. x, cap. 16.

(83) Sic Reg. Basil. Socrat. Niceph. Editi vero et Anglicanus, ἐτυράννευσαν, male.

(84) Nicephorus, τοῦ φεύγειν.

(85) Socrat., καταλαβεῖν. Mox οὐκ dicit in Socrat. et Niceph.

(86) Anglic., τοὺς τρόπους. Mox editi male, Πᾶς γοῦν. Reg. et Basil., Πᾶς γοῦν. Socrates et Niceph., Πᾶς γὰρ. Anglic., Καὶ πᾶς μὲν.

(87) Anglicanus et Socrates, αὐτοῖς. Ibidem Anglic., ἀναιρεῖν σπεύδουσι. Mox idem, ἑαυτῶν.

(88) Ἀστ̄ dicit apud Socr. Paulo post Reg. Basil. Anglic. Socr. Nic., γινομένη. Editi, γινομένης. Mox Anglic., περιφανεστέρα.

Verum illi ut semper errant, videntur in hoc etiam cæcutire : quanto enim fuga clarior, tanto etiam liquidius insidiis eorum patratae cædes, irrogataque exsilia explorata erunt. Si namque occidant, ipsa mors gravior in carnifices resonabit ; sin pellant in exsillum, quaquaversum emittunt iniquitatis suæ monumenta.

9. Si igitur sanæ mentis essent, sese adverterent malis hujusmodi complicari, ac in propria impingere consilia. Verum quia mente capti sunt, impetu ad persequendum feruntur, dumque cædes perpetrare student, suam impietatem perspectam non habent. Imo forte ipsam criminari audebunt Providentiam (nihil enim illis inausum) quod viros quos inquirunt sibi non tradat : cum palam tamen sit, testante Salvatore, ne passerulum quidem sine Patre nostro qui in cælis est posse in laqueum incidere. At ubi aliquem apprehenderint sceleratissimi illi, et aliorum et sui in primis statim obliviscuntur, elatisque ex sola arrogantia superciliiis, nec cognoscunt temporis opportunitatem, nec vel minima naturæ reverentia cohibentur ab injuriis inferendis : sed more Babylonici tyranni effertius insurgunt citra ullam in quemlibet misericordiam : sed *senis jugum aggravant*¹³, et *super dolorem vulnerum immit*¹⁴ : es illi *addiderunt*¹⁴. Quod si ejusmodi facinora non admisissent : si eos qui suas calumnias in nos conflatas impugnarent, non loco expulissent, eorum fortasse dictis saltem nonnulli fidem adhibuissent. At cum sint tot tantisque episcopis insidiati, nec magno Hosio confessori, neque episcopo Romano, ac tot **258** Hispaniarum, Galliarum, Ægypti, Libyæ, aliarumque regionum episcopis pepercierint, sed tantis malis affecerint : eos qui ullatenus se nostri causa arguerent ; nonne priusquam alios insidiis nos suis aggressi fuissent ? annon putandum eos id jam peroptare, ut nos immani nece post alios obruncent ? In hoc quippe advigilant, ac secum injuste agi putant, si quos illi vivere nolint, superstites cernant.

10. Cuiam igitur illorum non est perspecta varities ? cuiam id planum non est, ipsos non virtutis studio timiditatem nobis exprobrare ; sed sanguinem sitientes, veluti sagenis, malis suis uti artivus, arbitantes se sic eos quos occidendos perquirunt comprehendere posse ? Eo autem illos animo esse, operibus ipsis comprobatur, arguiturque eorum

¹³ Isa. XLVII, 6. ¹⁴ Psal. LXIX, 26.

(89) Quæ leguntur a voce ἀποκτείνωσι ad πανταχοῦ, deerrant in editis, sed habentur in Reg. Basil. Angl. Socr. et Niceph. Ibi Anglic. habet ἐξήγει pro ἤχησι. Mox idem, αὐτοὶ μνημεῖα τῆς πονηρίας ἀποτέλλ.

(90) Anglicanus codex, λόγους.

(91) Multa hic omittuntur a Socrat. Niceph. Paulo post Reg. et Anglican., οὐδὲν γάρ. In editis γάρ deest.

(92) Anglicanus codex, μόνον

Α πλανώμενοι · ὄσω γὰρ ἡ φυγὴ πρόδηλος, τοσοῦτω καὶ πλέον ἢ ἐξ ἐπιβουλῆς γινομένη παρ' αὐτῶν ἀναρσεις, ἢ καὶ ἐξορία προφανεστέρα γενήσεται · ἂν τε γὰρ ἀποκτείνωσιν, (89) ὁ θάνατος μεῖζον ἤχησει κατ' αὐτῶν · ἂν τε πάλιν ἐξορίσωσι, πανταχοῦ καθ' ἑαυτῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἐξαποστέλλουσιν.

9. Εἰ μὲν οὖν ἑσωζον τὰς φρένας, ἔβλεπον ἑαυτοῦς ἐν τοῦτοις συνεχομένους, καὶ τοῖς ἑαυτῶν προσκόποντας λογισμοῖς (90) · ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπώλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἐξάγονται, καὶ ζητούντες ἀνελεῖν, οὐχ ὁρῶσιν ἑαυτῶν τὴν ἀσέθειαν. Τάχα γὰρ (91) καὶ τὴν Πρόνοιαν αὐτὴν αἰτιᾶσθαι τολμῶσιν (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλητον), ἐφ' οἷς αὐτοῖς οὐ παραδίδωσι, προδήλου τούτου τυγχάνοντος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, ὅτι μὴδὲ στρουθιον ἄνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμπεσεῖν εἰς παγίδα δύναται. Καὶ γὰρ καὶ ὅτε παραλαμβάνουσιν οἱ ἀλάστορες, εὐθύς ἐπιλανθάνονται τῶν τε ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἑαυτῶν · καὶ μόνους (92) ταῖς ἀλαζονεῖαις τὰς ὄφρυς ἀνασπᾶσαντες, οὔτε καιρὸν γινώσκουσιν, οὔτε ἀδικούντες ἀνθρώπους αἰδοῦνται τὴν φύσιν · κατὰ δὲ τὸν τύραννον τῆς Βαβυλῶνος ἀγριώτερον ἐπιφύονται, καὶ οὔτε τινὰς ἐλεοῦσιν (93), ἀλλὰ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐπιβαρύνουσι, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλλο τῶν τραυμάτων, ὡς γέγραπται, προστιθέουσιν οἱ ἀνηλεῖς. Εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα δράσαντες ἦσαν, εἰ μὴ τοὺς κατὰ τῆς συκοφαντίας αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν λέγοντας ἐξορίσαντες ἦσαν, πιθανῶς ἂν λέγοντες παρὰ τισιν ἐνομισθησαν · ἐπειδὴ δὲ ἄλλοις τοσοῦτοις (94) καὶ τηλικούτοις ἐπισκόποις ἐπεθούλευσαν, καὶ οὔτε τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὁσίου, οὔτε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, οὐκ ἄρα τοσοῦτων (95) ἀπὸ τῶν Σπανιῶν, καὶ Γαλιῶν, καὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπισκόπων ἐφέισαντο, ἀλλὰ τοσαῦτα πεποιθήκασιν κατὰ τῶν ὅλων ἐλεγξάντων αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν · πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων ἐβουλεύσαντο, καὶ μετ' ἐκείνους ἐπιθυμοῦσι δὲ κακῶς ἀνελεῖν (96) ; Εἰς τοῦτο γὰρ ἀγρυπνοῦσι, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ἂν βλέπωσι σωζομένους, οὓς οὐκ ἐβούλοντο ζῆν.

10. Τίς τοίνυν οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν (97) αὐτῶν ; τίνοι τοῦτο κατάδηλον οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ δι' ἀρετὴν ὀνειδίζουσι δεῖλαν, ἀλλ' αἵματα διψῶντες, ὡσπερ σαγῆναις χρῶνται ταῖς ἰδίαις κακοτεχνίαις, νομίζοντες ἐν ταύταις συλλαμβάνεσθαι οὓς ἐν ζητῶσιν ἀναιρηῖσαι ; Τοιούτους γὰρ αὐτοὺς αἱ πράξεις ἐδείξαν, καὶ ἤλεγξαν τὸν τρόπον αὐτῶν, θηρίων μὲν ἀγριώτε-

(93) Reg., ἐλεῶσιν. Mox Anglic., τοῖς πρεσβυτέροις.

(94) Τοσοῦτοις deest in Anglic.

(95) Anglic., τοσοῦτον. Paulo post idem, ἐπισκόπους. Idem ibi, ἀλλὰ καί.

(96) Sic Angl. quem sequi visum est. Reg. et editi, κακῶς ἀνελεῖν. Paulo post Reg. et Anglīc., ἂν βλέπωσι. Editi, ἂν βλέπωσι.

(97) Anglicanus codex, κακούργην.

ρον, Βαβυλωνίων δὲ ὠμότερον. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρκης (98) ἐκ τούτων ἐστὶν ὁ κατ' αὐτῶν ἔλεγχος, ὅμως, ἐπειδὴ κατὰ τὸν πατέρα αὐτῶν τὸν διάβολον ἀπαλοῖς τοῖς λογαρίοις σχηματίζονται, ὥστε δειλίαν ἐγκαλεῖν, δειλότεροι λαγῶν ὄντες αὐτοί· φέρε καὶ τὰ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν περὶ τῶν τοιούτων γεγραμμένα θεωρήσωμεν. Δειχθήσονται γὰρ οὐδὲν ἤττον καὶ πρὸς ταύτας μὲν μαχόμενοι, τῶν δὲ ἀγίων τὰς ἀρετὰς διαβάλλοντες. (99) Εἰ γὰρ λοιδοροῦσι τοὺς κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων· τί ποιήσουσιν ὁρῶντες τὸν μὲν Ἰακώβ φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἡσαῦ, τὸν δὲ Μωσῆν εἰς Μαδιάμ ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόβον τοῦ Φαραῶ; Τί δὲ, τοιαῦτα φλυαροῦντες, ἀπολογησονται τῷ Δαβὶδ, φεύγοντι τὸν Σαοὺλ ἀπὸ τῆς οἰκίας, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτὸν ἀναιρεθῆναι, καὶ κρυπτομένῳ μὲν ἑαυτὸν (1) ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἀλλοιοῦντι δὲ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ἕως ἂν παρέλθῃ τὸν Ἀβιμέλεχ (2), καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίνη; Τί δ' ἂν εἰποιεν ἢ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, βλέποντες τὸν μέγαν Ἥλιαν ἐπικαλούμενον μὲν (3) τὸν Θεὸν καὶ νεκρὸν ἐγγείραντα, κρυπτόμενον δὲ διὰ τὸν Ἀχαάθ, καὶ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Ἰεζάβελ; τότε γὰρ ζητούμενοι καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐκρύπτοντο, λανθάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις διὰ τοῦ Ἀβδίου (4).

11. Ἡ τοῦτοις μὲν ὡς παλαιοῖς οὐκ ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ μίαν μνήμην ἔχουσι· καὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἀνεχώρουν κρυπτόμενοι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ, παρὰ τοῦ ἐθνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σαργάνῃ κεχάλασται, καὶ ἐξέφυγε τοῦ ζητούντος τὰς χεῖρας. Τῆς τοίνυν Γραφῆς τοιαῦτα λεγούσης περὶ τῶν ἀγίων, ποίαν ἄρα πρόφασιν τῆς αὐτῶν προπετείας ἐξευρεῖν δύνησονται; Ἄν τε γὰρ δειλίαν ὀνειδίσωσι κατ' αὐτῶν, μαινομένων τὸ τὸλμημα· ἂν δὲ (5) καὶ ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ποιοῦντας αὐτοὺς διαβάλλωσιν, οὐκ εἰδότες εἰσὶ παντελῶς τὰς Γραφάς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ νόμῳ πρόσταξις ἦν ἐκταγῆναι καὶ πόλεις φυγαδευθῆναι (6), ὑπὲρ τοὺς ζητούμενους εἰς θάνατον ὅπως δῆποτε δύνασθαι διασῶζεσθαι· ἐπὶ δὲ συντελεῖα τῶν αἰώνων παραγενόμενος αὐτὸς ὁ τῷ Μωσῆϊ λαλήσας Λόγος τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι, λέγων· Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ (7), φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν· καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ· Ὅταν οὖν ἴδῃτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ Δαυιδ τοῦ προφήτου, ἔστω ἡ τὸ πᾶν ἀγίῳ, ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ

¹⁰ Exod. xxi, 15. ¹¹ Matth. x, 23.

(98) Sic Reg. et Anglic. Editi vero post αὐτάρκης habent αὐτῶν. Mox pro ὁ κατ' αὐτῶν, ut habent Reg. et Anglic., in editis legitur ὁ ἱκανός. Paulo post Anglic., αὐτῶν. Ibid. Anglic., λογαρίοις. In Reg. primo positum fuerat, λογαρίοις, sed postea, erased, λογαρίοις factum est. Editi, λογογαρίοις.

(99) Sic resumunt Socr. et Nic.

(1) Reg., τοῦτον, male.

(2) Sic vocatur Ἄγκωος in textu Græco Scripturæ et Achis in Vulgata, I Reg. xxi, 15.

(3) Mên deest in Anglic.

(4) Regius Codex, παρὰ τῷ Ἀβδίου. Socr., παρὰ

mores feris ipsis efferatioribus Babyloniisque crudeliores esse. Porro quamvis hæc satis sint ad illos confutandos, attamen quia more patris sui diaboli molles voculas simulate proferunt, ut nos timiditatis accusent, ipsi interim leporibus timidiores : age, quæ in Scripturis sacris hac de re scripta habentur perpendamus. Propalam enim hinc erit illos laud minus cum Scripturis quam nobiscum pugnare, ac ipsas sanctorum virtutes calumniari. Nam si vituperant eos qui ab inquirentibus ad necem sese occultant, si calumniantur eos qui fugiunt ut a persecutoribus declinent : quid, quæso, acturi sunt si videant Jacob fratrem suum Esau fugere? Quid si Moysen in terram Madiam metu Pharaonis secedere? Quid illi qui talia effutunt, pro Davide respondebunt, domo fugiente cum Saul sicarios ad eum confodiendum misit, in spelunca latente, vultum suum immutante, quoad Abimelechum ejusque insidias declinaret? Quidnam illi dixerint, homines sane verbis semper suis temerarii, cum magnum Heliam adverterint Deum quidem invocare ac mortuum excitare, sese tamen, ut Achabum declinaret, abscondere, et ob Jezabelis minas aufugere? quo tempore item filii prophetarum absconditi in speluncis, Abdix ope delitescebant.

11. At fortasse hæc utpote antiqua nunquam iegerunt, nec eorum quæ in Evangelio leguntur ullatenus recordantur. Etenim ipsi discipuli metu Judæorum sese occultarunt. Et Paulus Damasci a prefecto quæsitus, per murum in sporta demissus est, atque ita inquirentis se manus effugit. Cum hæc igitur sanctorum exempla Scriptura referat, quem temeritatis suæ obtinuit invenire poterunt? Si namque illis timiditatem exprobrant, furentium sane ausus ille fuerit; sin contra Dei voluntatem illos egisse criminentur, sese Litterarum sacrarum prorsus ignaros exhibebunt. In lege quippe jussum fuit, ut constituerentur refugii urbes, quo hominibus ad necem quæsitis aliquod saltem salutis per-fugium relinqueretur.¹⁰ In consummatione autem sæculorum, cum advenit Verbum Patris quod Moysi olim locutum est, quid sit agendum præcipit dum hæc loquitur : Cum autem persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam.¹¹ Et paulo post ait : Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat : tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes : et qui supra tectum non descendat.²⁵⁹

τῷ Ἀβδίᾳ. Editi, διὰ τοῦ Ἀβδίου. Quæ post hæc sequuntur, citantur in concilio Buziacensi 1, tomo VIII, Conc., p. 1569. Mox Anglic. post παλαιοὺς habet ἰσως. Paulo post Reg. et Socr., μνήμην. Editi vero, μνήμην.

(5) Anglic., ὀνειδίζωσι κατ' αὐτῶν μαίνονται· ἂν δὲ. Mox idem, διαβάλλουσι παντελῶς. omissis intermediis.

(6) Socrates, φυγαδευθῆριους. Mox Anglicanus, δύνασθαι διώξει ταύτας.

(7) Socr. et Niceph., ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

tollere quæ in domo sua sunt : et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam¹⁷. Hæc cum scirent sancti, hujusmodi vitæ rationem sectati sunt. Nam quæ jam præcepit Dominus, hæc ipsa ante suum in carne adventum ore sanctorum præfatus est. Et hæc est norma quæ homines deducit ad perfectionem, ut nempe Dei jussa compleant.

12. Quapropter ipsum Verbum propter nos homo factum, dum inquireretur, ut nos jam agimus, sese occultare, itemque persecutores fugere et insidias declinare voluit. Decebat enim eum, ut esuriendo, sitiendo, patiando, sic et sese occultando ac fugiendo, ostendere se carnem gestare, atque hominem factum esse. Nam ab ipso statim initio quo factus est homo, dum adhuc puer esset, per angelum ipse suum Josepho præcepit : *Surgens, tolle puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum; futurum est enim ut Herodes querat animam pueri*¹⁸. Defuncto autem Herode, ut Archelaum filium ejus declinaret, in Nazaret secedit. In subsequenti vero tempore, ubi sese Deum exhibuit, manumque aridam sanam fecit, cum egressi Pharisei consilium inirent qua ratione perderent eum¹⁹ : id cum Jesu notum esset, secessit inde. Et vero quando Lazarum suscitavit a mortuis, *Ab illo, inquit, die cogitaverunt ut interficerent eum. Jesus ergo jam non in palam ambulabat, sed abiit inde in regionem juxta desertum*²⁰. Deinde postquam dixisset Salvator, *Antequam Abraham fieret ego sum, Judæi quidem lapides tulerunt, ut jacerent in eum, Jesus autem abscondit se, et exivit de templo*²¹; et, *Transiens per medium illorum ibat*²², itaque se subduxit.

τόν· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ καὶ παρῆγεν οὕτως.

· 13. Hæc ergo cum videant, seu potius audiant, nihil quippe vident : quomodo, uti scriptum est, non optant igne comburi, cum gestis doctrinæque Domini adversa ipsi consilia ineant verbaque profundant²³? Etenim cum Joannes martyrium subiisset, et discipuli ejus corpus humassent, his auditis Jesus, *recessit inde in navicula in locum desertum seorsum*²⁴. Hæc erant igitur Domini gesta : hæc ejus doctrina. Utinam illi vel ita saltem erubescerent, et homines solum sua temeritate aggredierentur, nec majore ducti insania ipsum Salvatoretem timiditatis incusarent ! eo enim tandem illi devenere, ut contra illum ausint blasphemare. Sed ita furibundos homines nemo ferat. Quin etiam hinc evincetur Evangelia illos minime capere. Causa autem secessus ac fugæ Salvatoris, quam evangelistæ memorant, ra-

¹⁷ Matth. xxiv, 15-18. ¹⁸ Matth. ii, 13. ¹⁹ Matth. xxvi, 4. ²⁰ Joan. xi, 53, 54. ²¹ Joan. viii, 58, 59. ²² Luc. iv, 30. ²³ Isa. ix, 5. ²⁴ Matth. xiv, 13.

(8) Anglic., εἰς τὰ ὄρη. Καὶ ὁ. Infra idem, ἐπὶ τῆς σκίας.

(9) Anglic., πολιτείας.

(10) Reg., ἐκ τοῦ δείκνυσιν ἑαυτὸν, omissis intermediis. Editi, αὐτός. Angl., οὕτως καὶ ἐκ τούτου δείκνυσιν ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἐξ ἀρχῆς μὲν ἅμα τὸ γεν. Paulo post, ὅτε deest in Angl. Idem ibid.,

ὄρη (8) ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβήτω ἄραι τὰ βατῆς οὐκίας αὐτοῦ· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ μὴ ὑποστρεφάτω ὀπίσω ἄραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ εἶδότες οἱ ἅγιοι, τοιαύτην εἶχον τὴν τῆς πολιτείας ἀγωγὴν. Ἄ γὰρ νῦν προσέταξεν ὁ Κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας (9) ἐν τοῖς ἁγίοις ἐλάλει· καὶ ἔστιν οὗτος ὁρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, ὃ δ' ἂν ὁ Θεὸς προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν.

12. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος, δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος, κατηξίωσε ζητούμενος, ὡς ἡμεῖς, κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἐκκλίνειν. Ἐπρεπε γὰρ αὐτὸν, ὡς ἐκ τοῦ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ τοῦ παθεῖν, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ κρύπτεσθαι καὶ φεύγειν, δεικνύειν ἑαυτὸν (10) φορούντα σάρκα καὶ γενόμενον ἄνθρωπον. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ ἅμα τῷ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐνετελεῖτο τῷ Ἰωσήφ· Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Ἀίγυπτον· μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρώδου, φαίνεται δι' Ἀρχελαόν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ Θεὸν ἑαυτὸν ἐδείκνυε, καὶ τὴν ξηρὰν χεῖρα πεποίηκεν ὑγιᾶ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι, ἐξεληθόντες, συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Καὶ γὰρ ὅτε (11) τὸν Δάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἄπ' ἐκεῖνης, φησὶ, τῆς ἡμέρας ἐβουλεύσατο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκέτι παρήγορα περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου. Εἶτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἤρῃα (12) λίθους, ἵνα βάλλωσιν ἐπ' αὐ-

13. Ἄρα ταῦτα βλέποντες, μᾶλλον δὲ κἂν ἀκούοντες (13), ἐπεὶ μὴ βλέπουσι, πῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον οὐ θελήσουσι γενέσθαι πυρρίκαστοι, ὅτι ἐναντία ὧν ὁ Κύριος ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλευόνται καὶ φθέγονται; Καὶ γὰρ ὅτε Ἰωάννης μεμαρτύρηκε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἔθασαν, ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἐρημον τόπον κατ' ἰδίαν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἐποιοεῖ ταῦτα, καὶ (14) οὕτως ἐδίδασκεν. Εἶθε δὲ οὗτοι κἂν οὕτως αἰσχυνθῶσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν ἑαυτῶν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλέον μανέντες ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ Σωτῆρι δεῖλαν, ἅπαξ κατ' αὐτοῦ βλασφημῆν μελετήσαντες ! Ἄλλ' οὕτε μαινομένων αὐτῶν τις ἀνέξεται· μᾶλλον δὲ καὶ τὰ εὐαγγέλια μὴ νοούντες ἐλεγχθήσονται. Ἔστι γὰρ ἡ πρόφασις τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς εὐλογος καὶ ἀληθῆς, ἣν ἐπὶ καὶ αὐτός.

(11) Sic Regius et Anglican. Editi, Καὶ γὰρ καὶ.
(12) Socr. et Nic., ἔλαβον.
(13) Socr., κατανοούντες. Paulo post Angl., ὃ δ' Θεὸς ἐποιοεῖ καὶ διδάσκει βούλονται.
(14) Καὶ deest in Angl. Infra Regius, στήσωσιν.

τοῦ Σωτῆρος κειμένην οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπεμνημόνευσαν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς ἐκ τούτου καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἁγίων τὴν αὐτὴν λογίζεσθαι (ἃ γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεσθαι προσήκει. Τὸ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἐφόρσε σῶμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν (15) ἐνεδείκνυτο)· ἦν δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· Ἐξήτουν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβηλεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι οὐκ ἔληλυθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ ταύτης (16) ἔλθειν, ἔλεγεν αὐτὸς τῇ μὲν μητρὶ· Οὐπω ἦκε ἡ ὥρα μου· τοῖς δὲ χρηματίσασιν ἀδελφοῖς αὐτοῦ· Ὁ ἐμὸς καιρὸς οὐπω πάρεστι. Πάλιν τε, ἐλθόντος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε (17)· Ἴδὸν γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας Βάμαρτων.

14. Ὅς μὲν οὖν Θεὸς καὶ Λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς, καιρὸν οὐκ εἶχεν· αὐτὸς γὰρ τῶν καιρῶν ἐστὶ δημιουργός· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρημένον· καὶ χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὡς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθολογοῦσιν, ἀλλ' ὃν αὐτὸς δημιουργός ὢν, ὡς ἠθέλησεν ὁ Πατήρ, ὥρισεν ἐκάστῳ. Καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· εἰ γὰρ κέκρυπται, καὶ λανθάνει πάντας ἀνθρώπους τὸ πῶς, καὶ τὸ πόσον ἐκάστῳ μεμέτρηται, ἀλλ' ὅμως πᾶς ὅστισὺν οἶδεν, ὅτι (18) ὡς ἄερος καὶ θέρους, καὶ φθινοπύρου καὶ χειμῶνός ἐστι καιρὸς, οὕτως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ζῆν (19) ἐστὶ. Διὰ τοῦτο τῆς μὲν κατὰ Νῶε γενεᾶς ὁ χρόνος ἀπετμήθη· καὶ ὡς τοῦ καιροῦ πάντων παρόντος, συνεστάλη τὰ ἔτη. Καὶ τῷ Ἐξελίξαι προσετέθησαν ἐτη δέκα καὶ πέντε. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελλομένου τοῖς γνησίως αὐτῷ λατρεύουσιν, ὅτι Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν σου (20) ἀναπληρώσω, ὁ μὲν Ἀβραὰμ πλήρης ἡμερῶν ἀποθνήσκει· ὁ δὲ Δαβὶδ παρεκάλει λέγων· Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου· καὶ ὁ μὲν εἰς τῶν φίλων τοῦ Ἰῶβ, Ἐλιφάζ, τοῦτο καλῶς εἰδὼς, ἔλεγεν· Ἐλεύσῃ δὲ ἐν τάφῳ, ὡς περ σίτος ὄρμος, κατὰ καιρὸν θεριζόμενος, ἢ ὡς περ θημῶντα ἄλωνος καθ' ὥραν συγκομισθεῖσα· ὁ δὲ Σολομὼν, ἐπισφραγίζων τούτου τὴν φωνὴν, φησὶν· Ἀφαιροῦνται ἄωροι ψυχὰι παρανόμων. Διὸ (21) παραινεῖ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ λέγων· Μὴ ἀσεδήσῃς πολὺ, καὶ μὴ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθῶνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου.

15. Ὡς περ δὲ ταῦτα γέγραπται, δείκνυσιν (22) ὁ

¹⁸ Joan. vii, 4-30. ¹⁹ Joan. ii, 4. ²⁰ Joan. vii, 6. ²¹ Matth. xxvi, 45. ²² Eccle. iii, 2. ²³ Gen. xxv, 8. ²⁴ Psal. ci, 25. ²⁵ Job. v, 26. ²⁶ Prov. x, 27. ²⁷ Eccle. vii, 18.

(15) Hæc sic habent Socrat. et Niceph., τὰ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἀνεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐνεδείκνυτο. Ibid. Anglic., ἐνεδείκνυτο. Ἔστι δὲ ἢ πρόφασις ἦν Ἰωάννης ὑπέγραψεν. Infra Socrates, τὰς χεῖρας.

(16) Basilien. Anglican. et Socrat., πρὸ τοῦ ταύτης.

(17) Sic Regius Basil. Anglic. et Socr., καὶ deerat in editis. Mox Reg. Socr. Niceph., ἤγγικεν, ubi editi ἦλθεν.

A tioni consentanea ac legitima est, eamque nos decet omnibus sanctis accommodare (quæ enim de Salvatore secundum humanitatem scripta sunt, ea par est communi hominum generi referre : nostrum quippe corpus ille gestavit, et humanam in se exhibuit infirmitatem); quam fugæ causam ita Joannes descripsit : *Quærebant eum tenere, et nemo misit in illum manum, quia nondum venerat hora jejus* ¹⁸. Etenim antequam illa veniret aiebat ipse matri suæ : *Nondum venit hora mea* ¹⁹ : iisque qui fratres sui vocabantur : *Tempus meum nondum advenit* ²⁰. Ac rursus cum advenisset tempus, discipulis aiebat : *Dormite jam et requiescite : ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum* ²¹.

260 14. Enimvero ut Dens et Verbum Patris, tempus non habuit; ipse enim creator temporum est. Cum autem homo factus hæc cit locutus, ostendit singulis hominibus tempus suum esse dimensum, ac tempus non ex fato, ut quorundam fabulantium Græcorum fert opinio, sed quod ipse qui creator est juxta Patris placitum singulis definivit. Res sane illa et scripta et nulli non explorata est : quamvis enim ignotum sit, omnesque homines lateat, quomodo vita sit claudenda, aut quantum uniuscuiusque temporis spatium sit definitum, attamen unusquisque novit, sicut veris, ætatis, autumnii et hiemis stata sunt tempora, ita quoque, ut scriptum est, tempus moriendi esse pariter ac vivendi ²². Quapropter generationis quæ ætate Noe fuit, vitæ tempus concisum est : et, quasi omnium tempus adfuisset, anni contracti sunt. Ezechie autem annis quindecim sunt superadditi. Cum vero Deus iis qui se legitime coluerint hoc pollicitus sit : Numerum dierum tuorum adimplebo, Abraham plenus dierum moritur ²³ : David autem hoc postulabat : *Ne revoces me in dimidio dierum meorum* ²⁴ : et unus ex amicis Job Eliphaz, hoc cum probe nosset, aiebat : *Venies autem in sepulcrum ut seges matura suo tempore demessa, aut sicut acervus areæ suo tempore comportatus* ²⁵; et Salomon hujus sermonem obsignans, ait : *Tolluntur ante tempus quæ impiorum* ²⁶. Quocirca in Ecclesiaste his verbis admonet : *Ne impie agas multum, et noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo* ²⁷.

15. Hæc cum scripta sint, commonstrat ratio

(18) Sic Regius et Anglicanus codex. Editi, πῶς ὅστισὺν οἶδεν, ὡς, etc.

(19) Anglicanus codex, καὶ τοῦ ζῆν.

(20) Sou deest in Anglic.

(21) Regius codex, Διὸ καὶ.

(22) Anglic., Ὡς περ γὰρ τούτων γεγραμμένων δείκνυσιν. Paulo post Reg., ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων μεμετρημένον. Anglic., ἐκάστῳ μεμετρημένων οὕτως τοῦ ὑπάρχειν. In editis, τῶν ἀνθρώπων deest.

probe scire sanctos, unicuique hominum tempus esse dimensum. Quod autem nemo illius temporis terminum norit, argumento illud est, quod David dicat: *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi*³⁵: rei namque cuius ignarus erat notitiam postulabat. Quamobrem dives ille qui se diu victurum existimabat, hæc audivit: *Stulte, hac nocte repetent animam tuam: quæ autem parasti cuius erunt*³⁶? Ecclesiastes vero cum Spiritui sancto consideret, hanc protulit sententiam: *Et nescit homo tempus suum*³⁷. Ideoque patriarcha Isaac hæc filio suo Esau loquebatur: *Ecce ego senui, et ignoro diem mortis meæ*³⁸. Itaque Dominus, utpote Deus ac Verbum Patris, gnarus quot cuique annos esset ipse dinensus, nec ignorans quodnam proprio corpori ad patiendum tempus præfinivisset: quoniam pro nobis homo factus erat, diebus statum tempus præcurrentibus, more nostro, sese dum quæreretur occultabat, insidiasque declinans, sic præteribat, ac *per medium illorum ibat*³⁹. Cum autem definitum a se tempus adduxisset ipse, quo corporaliter pro omnibus pati decreverat, de hoc ipso tempore Patrem alloquitur, his verbis: *Pater, venit hora: glorifica Filium tuum*⁴⁰: nec sese ultra ab inquiringibus abscondit, sed stabat ut comprehenderetur. Nam dixit, ait Evangelium, iis qui se adibant: *Quem quæritis?* illisque respondentibus: *Jesus Nazarenum*, ait illis: *Ego sum quem quæritis*⁴¹; neque semel duntaxat, sed et iterum illud egit: atque ita deinde adduxerunt eum ad Pilatum. Porro neque ante tempus permisit se apprehendi: neque cum tempus adesset sese occultavit: sed insidiantibus seipsum obtulit, ut palam omnibus faceret, hominum vitam iuxta ac mortem a superno pendere iudicio, et sine Patre nostro qui in cœlis est **261** ne capillum quidem hominis aut album aut nigrum fieri, neque passerulum in laqueum incidere⁴².

πρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὐδὲ θρῖξ ἀνθρώπου εἰς παγίδα ἐμπσεῖν ποτε.

16. Dominus ergo ita se ipse pro omnibus, uti supra dictum est, obtulit. Sancti autem, hac a Salvatore accepta norma (ab ipso enim antehac, Imo semper, omnes edocti fuere), cum adversus persecutores decertarent, aufugiebant, uti fas erat: dumque ab illis perquirerentur, sese abdebant; cumque, utpote homines, definiti sibi a Providentia temporis terminum ignorarent, nolebant seipsos insidiantibus dedititios offerre; cumque item nossent illud quod scriptum est, nempe in manibus Dei esse sortes hominum⁴³, et Dominum mortificare et vivificare⁴⁴, ideo ad finem usque exspectarunt, ut ait

³⁵ Psal. ci, 24. ³⁶ Luc. xii, 20. ³⁷ Eccle. ix, 12. ³⁸ Joan. xviii, 4-6. ³⁹ Matth. v, 36; x, 29. ⁴⁰ Psal.

(23) Anglican., ἀπαιτοῦσί σου τὴν ψυχὴν ἀπὸ σοῦ.

(24) Sic Reg. In editis vero, τὰς δεest. Paulo post Reg. et Angl., ἐφευγε. Editi, ἐφυγε.

(25) Regius, ἐν ᾧ καί. Mox Anglican., τότε μὲν πρ.

λόγος τοὺς ἀγίους εἰδέναι χρόνον ἐκάστῳ μεμετρημένον. Τοῦ δὲ μηδένα γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου γινώρισμα τὸ λέγειν τὸν Δαβὶδ· *Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελόν μοι*. ὁ γὰρ οὐκ ἠπίστατο, τοῦτο μαθεῖν ἡξίου. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ πλούσιος, νομίζων ἐτι πολλὸν ζῆσσεσθαι χρόνον, ἤκουσεν· *Ἄφρον, ταύτη τῇ νυκτὶ ζητοῦσί σου τὴν ψυχὴν* (23)· ὁ δὲ ἠτοίμασας τίνι ἔσται; Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής ἀποφαίνεται θαρρῶν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, καὶ φησι· *Καὶ γὰρ οὐκ ἔγνω ἄνθρωπος τὸν καιρὸν αὐτοῦ*. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ ἔλεγε ἐπὶ υἱῷ αὐτοῦ Ἠσαῦ· *Ἰδοὺ ἐγὼ φεγήρακα, καὶ οὐ γινώσκω τὴν ἡμέραν τῆς τελευταίας μου*. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, καίτοι θεὸς ὢν καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὸν μετρηθέντα τοῖς πᾶσι δι' αὐτοῦ καιρὸν,

καὶ γινώσκων ὃν αὐτὸς ὤρισε καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν· ἐπειθὲ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, τὰς (24) μὲν πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἔλθειν ἡμέρας καὶ αὐτὸς, ὡς ἡμεῖς, ἐκρύπτετο ζητούμενος, διωκόμενος τε ἐφευγε, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλινῶν οὕτω διήρχετο καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο· ὅτε δὲ καὶ τὸν ὀρισθέντα παρ' αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγεν αὐτὸς, ἐν ᾧ (25) παθεῖν σωματικῶς ὑπὲρ πάντων ἤθελε, τοῦτον μὲν προσφωνεῖ τῷ Πατρὶ, λέγων· *Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξα σοῦ τὸν Υἱόν*· οὐκ ἐτι δὲ λοιπὸν (26) τοὺς ζητοῦντας ἐκρύπτετο, ἀλλ' εἰστήκει θέλων κρατηθῆναι ὑπ' αὐτῶν. Εἶπε γὰρ, φησι, τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν· *Τίνα ζητεῖτε;* τῶν δὲ ἀποκριναμένων· *Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον* (27)· ἔλεγεν αὐτοῖς· *Ἐγὼ εἰμι ὃν ζητεῖτε*· καὶ τοῦτο οὐκ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον πεποίηκε· καὶ οὕτως λοιπὸν ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Πιλάτον. Οὔτε δὲ πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἔλθειν ἤφιεν ἑαυτὸν κρατεῖσθαι, οὔτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο, ἀλλὰ καὶ ἐκδοτον ἑαυτὸν ἐδίδου (28) τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἵνα δείξῃ πᾶσι, τῆς ἀνωθεν κρίσεως ἠρτησθαι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀνευ (29) τοῦ Πατρὸς δύναται λευκή, ἢ μέλαινα γενέσθαι, οὐδὲ στρουθίον

16. Ὁ μὲν οὖν Κύριος οὕτως ἑαυτὸν προσῆγεν ὑπὲρ πάντων, ὡς προεῖρηται· οἱ δὲ ἄγιοι, καὶ τοῦτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθόντες (παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ πάντες ἐδιδάσκοντο), πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἐφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ ὀρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν ἀπλῶς ἑαυτοὺς ἐκδότους τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· εἰδότες δὲ πᾶσιν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ εἰσι· ὅτι κληροὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ Κύριος θανατοῖ καὶ Κύριος ζωοποιεῖ (30), μᾶλλον ἕως τέλους ὑπέμενον,

16. Ὁ μὲν οὖν Κύριος οὕτως ἑαυτὸν προσῆγεν ὑπὲρ πάντων, ὡς προεῖρηται· οἱ δὲ ἄγιοι, καὶ τοῦτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθόντες (παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ πάντες ἐδιδάσκοντο), πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἐφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ ὀρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν ἀπλῶς ἑαυτοὺς ἐκδότους τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· εἰδότες δὲ πᾶσιν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ εἰσι· ὅτι κληροὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ Κύριος θανατοῖ καὶ Κύριος ζωοποιεῖ (30), μᾶλλον ἕως τέλους ὑπέμενον,

³⁵ Genes. xxvii, 2. ³⁶ Luc. iv, 30. ⁴⁰ Joan. xvii, i. ⁴¹ Joan. xviii, 4-6. ⁴² Matth. v, 36; x, 29. ⁴³ Psal. xxx, 16. ⁴⁴ I Reg. ii, 6.

(26) Λοιπὸν δεest in Angl. Paulo post Reg. καρ' αὐτῶν, ubi editi, ὑπ' αὐτῶν.

(27) Reg., Ναζωραῖον. Editi, Ναζαραῖον.

(28) Angl., ἀπεδίδου.

(29) Angl., ὅτι ἀνευ. Mox idem, οὔτε θρῖξ.

(30) Angl., ζωογονεῖ.

ὡς εἴρηκεν ὁ Ἀπόστολος, περιερχόμενοι ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, κακουχοῦμενοι, ἐπὶ ἐρημίαις πλατώμενοι, καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς κρυπτόμενοι, ἕως ἂν ᾦ (31) ὁ ὠρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ τὸν χρόνον ὀρίσας Θεὸς λαλήσῃ πρὸς αὐτούς, καὶ παύσῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἢ δηλονότι παραδῶ τοὺς διωκομένους τοῖς διώκουσιν, ὡς ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς ἔχειν. Καὶ τοῦτο περὶ πάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ ἔστι μαθεῖν καλῶς· ὅτε γὰρ κατὰ τοῦ Σαουλ παρῶζυεν αὐτὸν Ἰωάβ, ἐλεγεν αὐτός· Ζῆ Κύριος (32), ἐὰν μὴ ὁ Κύριος αὐτὸν παύσῃ, ἢ ἔλθῃ ἡμέρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἢ καταβῆ εἰς πόλεμον, καὶ προστεθῆ εἰς τοὺς ὑπεραγίτους, οὐ μὴ ἐποίσω χεῖρά μου ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.

17. Εἰ δέ ποτε καὶ φεύγοντες προσήρχοντο τοὺς ζητοῦσιν, οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς ἔπραττον· τοῦ γὰρ Πνεύματος λαλοῦντος αὐτοῖς, οὕτως ἀπήντων ἐκεῖνοις θεοφιλεῖς τυγχάνοντες· καὶ οὕτω πάλιν τὴν ἑαυτῶν ὑπακοὴν καὶ προθυμίαν ἐπιδεικνύμενοι. Οἷος ἦν Ἥλιος, ἀκούων παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ φαινόμενος τῷ Ἀχαάβ, Μιχαῖας τε ὁ προφήτης ἐρχόμενος πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀχαάβ, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος προφήτης ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον (33) τῆς Σαμαρείας, καὶ ἐντρέπων τὸν Ῥοβοἰμ (34), καὶ Παῦλος ἐπικαλούμενος Καίσαρα. Οὐ γὰρ δὴ διὰ δειλίαν ἐφευγον, μὴ γένοιτο! μάλλον γὰρ τὴν φυγὴν εἶχον ἀγῶνα καὶ μελέτην κατὰ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δύο ταῦτ' ἐφύλαττον καὶ ἐβουλεύοντο καλῶς, ὅτι (35) μήτε ἑαυτοὺς ἀπλῶς προσήγον, τοῦτο γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἀποκτείνειν, ὑπεύθυνόν τε θανάτου γενέσθαι, καὶ ἀντιπράξει τῷ Κυρίῳ λέγοντι· Ὁ ὁ Θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· μήτε μέψιν ὀλιγωρίας ἤθειλον ὑπομένειν, ὡς ἀτονήσαντες πρὸς τὰς ἐν τῇ φυγῇ θλίψεις, μείζονα καὶ δεινότερον πόνον ἔχουσας τοῦ θανάτου. Ὁ μὲν γὰρ ἀποθανὼν πέπαιται τοῦ πονεῖν· ὁ δὲ φεύγων προσδοκῶν καθ' ἡμέραν τὰς παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους, κουφότερον ἡγείται τὸν θάνατον· ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ φυγῇ τελειωθέντας μὴ ἀκλεῶς (36) ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ἔχειν καὶ αὐτοὺς τοῦ μαρτυρίου τὸ καύχημα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Ἰωβ ἐν ἀνδρείᾳ μέγας ἐγνώσθη, ἐπειδὴ ζῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ὑπέμεινε πόνους (37), ὧν οὐδεμίαν ἀσθησὶν ἐλάμβανεν, εἰ τελευτήσας ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ μακάριοι Πατέρες τοιαύτην εἶχον τῆς πολιτείας τὴν ἀγωγὴν· διωκόμενοι μὲν γὰρ οὐκ ἐδειλίων, ἀλλὰ καὶ (38) μάλλον ἐδεικνυον ἑαυτῶν τὴν τῆς ψυχῆς ἀνδρείαν, οὕτως ἐν πνιγηροῖς καὶ σκοτεινοῖς τόποις ἑαυτοὺς κατακλείοντες, καὶ σκληρῶς ἑαυτοὺς ἀγοντες· παρόντα δὲ πάλιν τοῦ θανάτου τὸν καιρὸν οὐ παρητούοντο· ἔμελε

A Apostolus, circumeuntes in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, in solitudinibus errantes, in speluncis et in cavernis terræ latentes⁴⁵, donec definitum mortis tempus adveniret, aut qui tempus definierat Deus eos alloqueretur, ac insidiatores sedaret, aut certe persecutoribus persecutionem patientes traderet, ut sibi congruum visum foret. Hoc ex Davide cum primis pulchre ediscere est; cum enim illum Joab adversum Saul concitaret, ait ipse: *Vivit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut venerit dies mortis ejus, vel descenderit in prælium, et obierit apud adversarios, non immittam manum meam in christum Domini*⁴⁶.

17. Si quando vero dum fugerent, conversi deinde quærentibus sese offerrent, non temere hoc agebant; nam religiosi cum essent, jussu Spiritus Sancti occurrebant illis: quo pacto obsequentiam alacritatemque suam commonstrabant. Hujusmodi erat Elias, qui jussu Spiritus Achabo coram astitit⁴⁷: Michæas item propheta qui ipsum adiit Achabum⁴⁸; propheta etiam qui altare Samariæ compellavit, Jeroboamque appellavit⁴⁹: et Paulus qui Cæsarem appellavit⁵⁰. Non enim præformidine fugiebant, absit! imo potius fuga illis pro certamine et meditatione mortis erat. Sed recte sibi consulentes hæc duo servabant, ut scilicet nec seipsi temere offerrent, fuisset enim illud mortem sibi consciscere, propriæque necis reum fieri, ac Domino repugnare dicenti: *Quæ Deus conjunxit, homo non separet*⁵¹; neque in ignaviæ crimen incurrere vellent, quasi se læderet fugæ ærumnas ipsa morte duriores graviioresque perferre. Nam qui mortuus est, miseris levatur: qui vero fugit, cum quotidie anxius inimicorum exspectet incursus, mortem fuga leviolem existimat. Quapropter qui in fuga intereunt, haud inglorii moriuntur, sed ipsi quoque gloriam consequuntur martyrii. Quocirca Job fortitudine animi magnus comprobatus est, quod vivus tot tantasque ærumnas pertulerit, quarum si mortuus fuisset ne minimum quidem sensum percepturus erat. Quamobrem etiam ipsi beati Patres hoc vivendi instituto sunt usi: persequentes enim se nequaquam reformidabant, imo potius cum ita se in angustis et tenebrosis locis includerent, cum aspero vivendi genere uterentur, sui ostendebant animi fortitudinem: ubi vero mortis tempus aderat, eam minime recusabant. Id enim curæ illis erat ut nec præsentem mortem pertimescerent, nec

⁴⁵ Hebr. II, 37. ⁴⁶ I Reg. xxvi, 40, 41. ⁴⁷ III Reg. xviii, 17. ⁴⁸ III Reg. xlii, 15. ⁴⁹ III Reg. xiii, 2. ⁵⁰ Act. xxv, 11. ⁵¹ Matth. xix, 6.

(31) Ἡ deest in Anglic.

(32) Hæc, ζῆ Κύριος, deerant in editis, sed in Anglican. et Reg. habentur. Mox Reg., παύση. Angl., παιδεύση. Editi, παύση, præstat prima lectio.

(33) Anglicanus codex, ἐπὶ τὸν ναόν. Inf. δὴ post γὰρ deest, in eodem codice.

(34) Lege, Ἱεροβοάμ.

(35) Reg., ὅτε. Infra Reg., τῷ Κυρίῳ. Editi, τῷ Θεῷ.

(36) Anglicanus codex, ἀκλεῖς.

(37) Ὑπέστη πόνους, Anglic.

(38) Κατ. deest in Anglic. Infra Reg. et Anglic., ἑαυτοῦς. Editi, σαυτοῦς. Mox Reg., σκληρῶς. Editi, ἀσκληρῶς, male.

definitum a Providentia decretum anteverterent, aut divinae obsisterent dispensationi, ad cuius se nutum reservatos sciebant : ne temere agendo 262 ipsi sibi formidinis essent auctores ; sic enim scriptum est : *Qui praeceps est labiis, seipsam terreat* 263. (40) αἰτιοὶ τοῦ πτοεῖσθαι γέωνται· οὕτω γὰρ ἑαυτόν.

18. Ac revera ad fortitudinis virtutem ita erant comparati, ut nemo, quicumque tandem sit, hac de re ambigere possit. Etenim patriarcha Jacob qui prius a facie Esau fugerat 264, praesentem mortem nequaquam timuit 265 : quin potius eo ipso tempore singulis patriarcharum pro cuiusque meritis benedictionem impertivit. Magnus item Moyses qui se ante a Pharaone occultarat, ac illius formidine in terram Madiam secesserat, his auditis, *Vade in Aegyptum*, absque metu jussum implevit. Atque iterum jussus in montem Abarim conscendere, ut illic obiret 266, nequaquam ex metu substitit, sed libenter eo contendit. David quoque qui antea a Saule fugerat, non praefurmidine recusavit belli periculis pro populo subeundis sese cum primis offerre : sed ubi mortis vel fugae optionem sibi esse audiisset, cum perinde liceret aut fugere aut mori, sapiens ille vir mortem praeraptavit. Magnus autem Elias qui se a Jezabele olim occultarat, minime reformidavit, jubente Spiritu sancto, Achabo occurrere, Ochoziamque redarguere. Petrus vero qui sese metu Judaeorum absconderat, et Paulus apostolus qui in sporta demissus sic evaserat, his auditis verbis, Oportet vos Romae martyrimum subire, profectum non distulere suum, imo potius gaudentes abierunt, et ille quidem ut ad suos properans, de nece sua gaudebat, hic vero cum tempus adesset nequaquam exhorruit, sed gloriabundus ait : *Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meae instat* 267.

19. Haec autem recte declarant, nec priorem illorum fugam ex metu fuisse susceptam, nec quae in praesenti agebant vulgaris cuiusdam facinoris testimonium, sed magnae virtutis, fortitudinis scilicet, argumentum esse. Neque enim per ignaviam secedebant, sed tunc impensius augebant suam in virtute exercitationem. Neque ob fugam improbatum, vel timiditatis accusati sunt ab huiusmodi viris, cuiusmodi sunt isti ad criminandum prompti ; imo vero beati ab ipso Domino praedicati sunt, his verbis : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* 268. Nec iste labor illis fructu vacabat : nam sicut aurum in fornace probatos, ut ait Sapientia, invenit illos Dominus dignos se 269. Et ipsi tum ma-

A γὰρ αὐτοῖς μήτε τοῦτον παρόντα πτήσσειν, μήτε τὴν ὠρισμένην παρὰ τῆς Προνοίας κρίσιν (39) προλαμβάνειν, μήτ' αὖ πρὸς τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς ἀντιπράττειν, εἰς ἣν καὶ φυλαττομένους ἑαυτοὺς ἐγνωσκον· ἵνα μὴ καὶ, προπετῶς πράττοντες, ἑαυτοὺς καὶ γέγραπται· Ὁ προπετῆς χεῖλεσι ποιήσει

18. Ἀμέλει τοσοῦτον ἦσαν παρεσκευασμένοι πρὸς τὴν τῆς ἀνδρείας ἀρετὴν, ὡς μηδὲ τὸν τυχόντα δύνασθαι διατάσαι περὶ τοῦτου. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ, φεύγων πρότερον τὸν Ἡσαῦ, οὐκ ἐφοβήθη παρόντα τὸν θάνατον· μᾶλλον γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ κατ' ἄξιαν ἕκαστον τῶν πατριαρχῶν ἠλόγηι· ὁ δὲ μέγας Μωσῆς, κρυπτόμενος πρὸ τοῦτου τὸν Φαραῶν, καὶ δι' αὐτὸν ἀποδημήσας εἰς Μαιδιάμ, ἀκούσας, *Ἄπελθε εἰς Αἴγυπτον*, οὐκ ἐφοβήθη· πάλιν τε προσταχθεὶς ἀναβῆναι (41) εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἄθαραι καὶ τελευτᾶν, οὐ δευλιάσας ἀπέμεινε, ἀλλὰ καὶ ἄσμενος ὤρμησεν εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ, φεύγων πρότερον τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐφοβεῖτο προκινδυνεύων ἐν τοῖς πολέμοις ὑπὲρ τῶν λαῶν· ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς αἴρεσιν ἀκούσας, ἐξὼν αὐτῷ φεύγειν καὶ ζῆν, μᾶλλον εἴλετο τὸν θάνατον ὁ σοφός· ὁ δὲ μέγας Ἥλιος, κρυπτόμενος πάλαι τὴν Ἰεζάβελ, οὐκ ἐδειλιάσεν, ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀπαντήσαι τῷ Ἀχαῶ, καὶ τὸν Ὅχοζιαν (42) ἐλέγξει. Πέτρος δὲ ὁ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων κρυπτόμενος, καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐν σαργάνῃ χαλασθεὶς καὶ φυγῶν, ἀκούσαντες, εἰς (43-44) Ῥώμην δεῖ ὑμᾶς μαρτυρῆσαι, οὐκ ἀνεβάλλοντο τὴν ἀποδημίαν· χαίροντες δὲ μᾶλλον ἀπῆλθον· καὶ ὁ μὲν, ὡς πρὸς τοὺς ἰδίους σπεύδων, ἐγάνυτο σφαζόμενος, ὁ δὲ καὶ παρόντα τὸν καιρὸν οὐ κατέπεττησεν, ἀλλὰ καὶ ἐκαυχᾶτο λέγων· Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφύεσθηκεν.

19. Ταῦτα δὲ οὐτε τὴν προτέραν αὐτῶν φυγὴν κατὰ δειλίαν γεγενῆσθαι δείκνυσιν, οὐτε τανῦν τὴν τυχοῦσαν αὐτοῖς πρᾶξιν μαρτυρεῖ, μεγάλην δὲ τινα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀνακηρύττει. Οὐδὲ γὰρ ἀντὶ (45) βραθυμίας εἶχον τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα τότε τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως ἐπέτεινον· οὐδὲ κατεγινώσκοντο φεύγοντες, οὐδὲ κατηγοροῦντο δειλίας παρὰ τοιούτων, οἳοι νῦν (46) εἰσιν οὗτοι οἱ φιλαίτιοι· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμακαρίζοντο παρὰ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης*. Ἄλλ' οὐδὲ ἀνωφελῆς αὐτοῖς ὁ τοιοῦτος ἐγένετο (47) κάματος· ὡς γὰρ χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμασθέντας, ὡς εἶπεν ἡ Σοφία, εὕρισκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀξίους ἑαυτοῦ. Καὶ αὐτοὶ (48) τότε μᾶλλον ὡς σπινθήρες ἀνάλαμπον, σωζόμενοι μὲν ἀπὸ τῶν κατα-

262 Prov. xiii, 5. 263 Genes. xlix. 264 Exod. iii, 10. 265 Deut. xxxii, 49. 266 II Tim. iv, 6. 267 Matth. v, 10. 268 Sap. iii, 5.

(39) Regius et Anglic., κρίσιν. Editi, κλήσιν.

(40) Regius codex, ἑαυτῶν. Editi, ἑαυτοῖς, rectius. Infra Anglic., πτοήσει ἑαυτοῦ.

(41) Angl., Ἀνάβηθι. Mox idem, καὶ τελεύτα. Paulo post in Angl. deest ἀλλά, in editis vero καὶ deest. Reg., ἀλλὰ καὶ.

(42) Angl. male, Ὅζιαν.

(43-44) Anglic., ὅτι εἰς. Mox idem, ἀπεβάλλοντο.

Infra Reg. et edit. Commel., πρὸς τοὺς ἰδίους. Angl. et edit. Paris., πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, minus recte, et ita legit Nannius.

(45) Angl., Οὐδὲ γὰρ οὐδέ.

(46) Angl., οἶον οἱ νῦν.

(47) Angl., ἐγινώσκειτο. Mox idem, χρυσίον.

(48) Angl., Αὐτοὶ δέ.

διωκόντων αὐτοὺς, ῥυσθέντες δὲ ἐκ τῶν ἐπιβουλῶν, καὶ διὰ τοῦτο φυλαχθέντες τοῖς λαοῖς εἰς διδασκαλίαν, ὥστε καὶ τὴν φυγὴν αὐτῶν, καὶ τὸ διαδρᾶναι τῶν ζητούντων τὸν θυμὸν, κατ' οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου γεγενῆσθαι· τότε γὰρ οὕτως καὶ θεοφιλεῖς ἐγίνοντο, καὶ καλλίστην εἶχον τῆς ἀνδραγαθίας τὴν μαρτυρίαν.

20. Ὁ γοῦν πατριάρχης Ἰακώβ φεύγων πλειόνων ὀπτασιῶν, καὶ τούτων θείων, κατηξιοῦτο· καὶ μᾶλλον ἡρεμῶν αὐτὸς, ἔσχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κύριον τὸν μὲν Λάβαν ἐντρέποντα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμποδίζοντα· καὶ μετὰ ταῦτα γέγονε τοῦ Ἰούδα πατὴρ, ἐξ οὗ κατὰ σάρκα ἀνέτειλεν ὁ Κύριος, καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς πατριάρχαις διηκόνησε. Μωϋσῆς τε ὁ θεοφιλής, ὅτε ἔφευγε, τότε καὶ τὴν μεγάλην δρασιν εἶδε, καὶ διασωθεὶς ἀπὸ τῶν διωκόντων, προφήτης εἰς Αἴγυπτον ἀπεστέλλετο, διάκονός τε τῶν τοσοῦτων σημεῖων καὶ τοῦ νόμου γενόμενος, κατηγγήσατο τοῦ τοσοῦτου λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διωκόμενος εἰδασκεν· *Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ, Ὁ θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἤξει· ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Καὶ μᾶλλον δὲ ἰσχυε λέγων· Ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέσιδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου· καὶ πάλιν· Ἐπὶ τῷ θεῷ ἠλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Φεύγων τε καὶ ἀποδιδράσκων ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον. Ἐλεγεν· Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με, ἔδωκεν εἰς θνητὸς τοὺς καταπατοῦντάς με. Ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐβρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. Οὕτω δὲ σωθεὶς κατ' οἰκονομίαν καὶ αἰσῶς, γέγονε μετὰ ταῦτα βασιλεὺς, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἔσχεν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνατεῖλαι. Ὁ δὲ μέγας Ἥλιος ἀναχωρῶν εἰς τὸ Καρμῆλιον ὄρος ἐπεκαλεῖτο (49) τὸν Θεόν· καὶ τοὺς μὲν τῆς Βάαλ προφήτας τετρακοσίους ὄντας καὶ πλείους ἀθρόως ἀπήλειψε, τοὺς δὲ πεμψθέντας ἐπ' αὐτὸν δύο πεντηκοντάρχους μετὰ τῶν ἑκατὸν, λέγων, *Καταθήτω πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ*, ἐν τούτῳ καὶ τούτοις ἐπετίμησε, τετήρηται δὲ καὶ αὐτὸς, ὥστε τὸν Ἐλισσαῖον ἀνθ' ἑαυτοῦ χρεῖσαι, καὶ τύπος εἰς ἄσκησιν γενέσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν. Παῦλος δὲ ὁ μακάριος γράφων· *Οἶους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, καὶ ἐκ πάντων με ἐβρύσατο ὁ Κύριος, καὶ ῥύσεται, μᾶλλον ἰσχυε λέγων· Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνωκῶμεν, οὐδὲν γὰρ ἡμᾶς χωρεῖ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*· τότε γὰρ καὶ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἤρπασθη, καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, ἔνθα καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Διὰ τοῦτο (50) τότε πεφύλακται, ὥστε ἀπὸ Εὐαγγελίου.*

21. Οὐ μεμπτέα ἄρα, οὐδὲ ἀργὴ τῶν ἁγίων ἡ φυγὴ· εἰ γὰρ μὴ ἐξέκλινον τοὺς διώκοντας, πῶς ἐγίνετο τὸ (51) ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνατεῖλαι τὸν

gis quasi scintillæ refulgebant : erepti a persecutoribus, ab eorumque insidiis liberati, eoque pacto servati, ut populos edocerent. Itaque quod fugerint, et quod quærentium se furorem evaserint, illud ex Domini dispensatione factum est : eo enim modo tunc Deo cari redditi, et pulcherrimum fortitudinis suæ testimonium sunt consecuti.

20. Patriarcha certe Jacob dum fugeret, pluribus visionibus, ipsisque divinis, dignus est habitus ; imo dum ipse in quiete degeret, Dominum opitulatorem habuit, qui Laban pudore suffudit, et Esau coercoit⁶⁹. Is quoque post hæc pater fuit Judæ ex quo secundum carnem ortus est Dominus : benedictionesque ipse patriarchis dispensavit. Moyses item Deo carus tum magnam illam visionem conspexit cum fugeret, et a persequentibus liberatus, propheta in Ægyptum missus, tantorumque minister signorum effectus, populi tandem in eremo dux fuit. Et David cum persecutionem pateretur hæc docuit : *Eructavit cor meum verbum bonum*⁷⁰ : et, *Deus noster* 263 *manifeste veniet : Deus noster, et non silēbit*⁷¹. Imo magis invaluit cum hæc dixit : *Inimicis meos despexit oculus meus*⁷² : et rursum : *In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo*⁷³. Cum autem fugeret, a facieque Saulis in speluncam declinaret, hæc ait : *Misit de cælo et salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*⁷⁴. Atque ita servatus ipse per Dei providentiam in regem postea fuit cooptatus, promissumque fuit illi ex semine ejus Dominum nostrum oriturum. Magnus autem Elias dum ad Carmelum montem secederet, Deum invocavit. Isque ipse Baalis prophetas numero quadringentos, imo plures, una delevit : duos vero ad se legatos quinqueagenarios cum centum viris, hæc proferendo, *Descendat ignis de cælo*⁷⁵, sic illos ultus, ipse servatus est, ut vice sui Elisæum inungeret, seque ipse in exemplum⁷⁶ ad virtutis exercitationem filii prophetarum exhiberet. Beatus vero Paulus cum hæc scripsisset, *Quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus, et eripiet*⁷⁷, dehinc magis invaluit, hæc aiens : *Sed in his omnibus superamus : nihil enim nos separabit a charitate Christi*⁷⁸. Tunc enim temporis usque ad tertium cælum raptus, et in paradysum delatus, illic audivit arcana verba quæ non licet homini loqui. Ideoque ille tunc servatus est, ut ab Jerusalem usque ad Illyricum Evangelii prædicationem impletet.

21. Nequaquam vituperanda igitur est aut inutilis sanctorum fuga : nam si a persecutoribus non declinassent, quomodo ex semine David ortus esset

⁶⁹ Genes. xxxi, et xxxii. ⁷⁰ Psal. xliiv, 1. ⁷¹ Psal. xliix, 3. ⁷² Psal. xci, 12. ⁷³ Psal. lv, 11, ⁷⁴ Psal. lvi, 4, 5. ⁷⁵ IV Reg. i, 10. ⁷⁶ Tit. ii, 7. ⁷⁷ II Cor. i, 10. ⁷⁸ Rom. viii, 35, 37.

(49) Reg. et Angl., ἐπεκαλεῖτο. Editi, παρεκαλεῖτο. Infrā Anglic., ὑπ' αὐτόν.

(50) Anglic., διὰ τοῦτο καὶ.
(51) Tō decet in Anglic.

Dominus? aut quānam prædicassent verbum veritatis? Persecutores quippe ea de causa sanctos perquirebant, ut nullus superesset doctor veritatis. prout Judæi apostolis præcepere: qui tamen nihil non pertulere, ut Evangelium prædicaretur. Næ illi dum ita decertarent, tempus fugæ suæ haud sine fructu impendebant: nec in persecutione alienæ utilitatis oblitī, imo boni verbi ministri cum essent, eam omnibus impertire non abnucebant: in ipsa quippe fuga sua Evangelium annuntiabant. Cumque futuros insidiatorum dolos prædicerent, fideles nihilominus adhortationibus suis confirmabant. Beatus itaque Paulus id experimento cum didicisset, hoc prænuntiavit: *Quotquot volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur*⁶⁰: statimque eos qui fugerent allocutus, his verbis incitabat: *Per patientiam curramus propositum nobis certamen*⁷⁰. Quamvis enim assidua sint tribulationes, at tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit⁷¹. Propheta item Isaias cum ejusmodi calamitates expectarentur, his verbis alta voce hortatus est: *Vade, populus meus, intra in cubacula tua, claude ostium tuum, abscondere modicum ad momentum, donec pertransseat indignatio*⁷². Ecclesiastes vero non ignarus earum quæ adversus pios tendi solent insidiarum, qui hæc ait: *Si videris calumniam pauperis, et direptionem judicii et justitiæ in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est ad observandum, et illis quoque alii eminentiores, et abundantia terræ*⁷³; patrem habuit David qui persecutionum ærumnas experimento didicerat, et qui afflictionis his verbis confortat: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino*⁷⁴. Nam eos qui talia patiuntur, non homo, sed ipse Dominus, inquit, *adjurabit et liberabit eos, quia speraverunt in eum*⁷⁵. Etenim et ego *expectans expectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit deprecationem meam, et eduxit me de lacu infimo, et de luto fecit*⁷⁶. Utilis ergo populis nec infractuosa sanctorum fuga comprobatur, etiamsi secus Arianis videatur.

22. Sic igitur sancti, ut dictum est, cum fugerent, maxima providentia et cura, quasi medici in usus indigentium servabantur. Aliis autem et plane omnibus nobis hominibus hæc posita lex est, ut fugiamus persecutores, nosque occultemus dum inquirimur, neque ita præcipites et temerarii simus, ut tentemus Dominum: sed expectemus, ut supra dixi, donec definitum mortis tempus adveniat: aut judex ipse id de illis statuat quod sibi visum fue-

⁶⁰ II Tim. III, 12. ⁷⁰ Heb. XII, 1. ⁷¹ Rom. V, 4. ⁷² Psal. XXXVI, 40. ⁷³ Psal. XL, 1-3.

(52) Reg., γούν. Editi, ουν.

(53) Οὐκ ἐφόβουν οὐδὲ τούτου, Anglic.

(54) Anglic., ποῦ λέγει. Infra Reg., ἐπελίησε. Anglic., ἀπήλειψε.

(55) Textus Græcus Script., τρέχουμεν.

Κύριον; ἢ τίνες ἐμελλον εὐαγγελίζεσθαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας; Καὶ γὰρ καὶ οἱ διώκοντες διὰ τοῦτο ἐζήτουν τοὺς ἀγίους, ἵνα μὴ ἦ ὁ διδάσκων ὅποια οἱ Ἰουδαῖοι παρηγγείλαν τοῖς ἀποστόλοις· ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ὑπέμενον, ἵνα τὸ εὐαγγέλιον κηρυχθῇ. Ἰδοὺ γούν (52) καὶ οὕτως ἀγωνιζόμενοι οὐκ ἄργον εἶχον τὸν τῆς φυγῆς καιρὸν, οὐδὲ διωκόμενοι ἐπελανθάνοντο τῆς ἐτέρων ὠφελείας, ἀγαθοῦ δὲ λόγου διάκονοι τυγχάνοντες οὐκ ἐφόβουν οὐδὲ ταύτης (53) μεταδιδῆναι τοῖς πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ φεύγοντες, τὸ εὐαγγέλιον ἐκηρυττον, καὶ προῦλεγον μὲν τῶν ἐπιβουλευόντων τὰς πανουργίας, ἠσφαλίζοντο δὲ τοὺς πιστοὺς ταῖς παραινέσεσιν. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Παῦλος, πείρω μαθῶν, προῦλεγε μὲν (54)· Ὅσοι θέλουσι ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἐπήλειψε δὲ εὐθὺς τοὺς φεύγοντας εἰπὼν· Δι' ὑπομονῆς τρέχουμεν (55) τὸν προκειμενον ἡμῖν ἀγῶνα. Κἂν γὰρ αἱ θλίψεις ὡς συνέχεις, ἀλλ' ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει (56). Ὁ δὲ προφήτης Ἡσαίας, προσδοκωμένης τοιαύτης περιστάσεως, ὑπανεμίμνησσε καὶ ἐβόα· Βάδιζε, ἡδὺς μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον ὄσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄρη. Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής εἰδὼς τὰς κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπιβουλὰς, καὶ λέγων· Ἐὰν συκοφαντίαν πένητος, καὶ ἀρπαγὴν κρῖματος καὶ δικαιοσύνης ἰδῆς ἐν τῇ χώρᾳ, μὴ θυμώσῃς ἐν τῷ πράγματι, δεῖ ὑψηλὸς ἐπάνω ὑψηλοῦ φυλάξαι, καὶ ὑψηλοὶ ἐπ' αὐτῆς, καὶ περισσεῖα γῆς· εἶχε τὸν (57) πατέρα αὐτοῦ τὸν Δαβὶδ, πείρω καὶ αὐτὸν μαθόντα τὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἀσφαλίζόμενον τοὺς πάσχοντας ἐν τῷ λέγειν· Ἀνδρῖζεσθε, καὶ κραταιούσθη ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον· τοῖς γὰρ οὕτως ὑπομένουσιν οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς, φησὶ, Κύριος βοηθήσει, καὶ φύσεται αὐτούς, δεῖ (58) ἡλπισαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ κἀγὼ ὑπομένω φέμενα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου κατωτάτου καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος. Ὀφείμιος ἴδρα τοῖς λαοῖς καὶ οὐκ ἄκαρτος ἡ φυγὴ τῶν ἀγίων δεικνύται, ἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ.

22. Οὕτω μὲν οὖν οἱ ἅγιοι, καθάπερ εἴρηται, φεύγοντες, κατὰ περιττὸν καὶ δι' οἰκονομίαν ἐφυλάττοντο, ὡς περ ἰατροὶ τῶν δεομένων χάριν. Τοῖς δ' ἄλλοις καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις νόμος οὗτος, φεύγειν διωκόμενους καὶ κρύπτεσθαι ζητούμενους· καὶ μὴ προπετεῦσθαι μὲν ἐν τῷ πειράζειν τὸν Κύριον, περιμένειν δὲ αὐτούς, καθὰ προεῖπον, ἕως ἂν ὁ ὠρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ κριτὴς περὶ αὐτῶν βουλευσῆται, ὅπερ ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς

⁷⁴ Isa. xvi, 20. ⁷⁵ Eccle. v, 7. ⁷⁶ Psal. xlii, 24.

(56) Anglic., οὐκ αἰσχύνει. Infra Reg. et Angl. ὑπεμίμνησσε.

(57) Anglic., εἶχε γὰρ τόν.

(58) Anglic., αὐτούς καὶ σώσει αὐτούς, δεῖ.

ἔχειν· εἶναι μέντοι τούτους (59) ἐτοιμούς, ὥστε, καὶ ἁ-
ροῦ καλέσαντος, καὶ κρατηθέντας ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ
τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου. Ταῦτα καὶ οἱ μακάριοι
μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροῦς διωγμοῖς ἐφύλαττον,
καὶ διωκόμενοι μὲν ἐφευγον, καὶ λανθάνοντες (60)
ἐκαρτέρουν, εὐρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν. Εἰ δὲ καί
τινες ἐξ αὐτῶν αὐτοῖς προσήρχοντο τοῖς διώκουσι,
καὶ τοῦτο οὐχ ἅπλως ἔπραττον· ἐμαρτύρουν γὰρ εὐ-
θύς, καὶ πᾶσιν ἐγίνετο φανερόν, ὅτι παρὰ τοῦ Πνεύ-
ματος ἦν καὶ αὐτῶν ἡ προθυμία καὶ ἡ τοσαύτη πρόσ-
δος.

23. Οὐκοῦν ὅτι (61) τοιαῦτα τοῦ Σωτῆρός ἐστὶ τὰ
παραγγέλματα, καὶ τοιαῦται τῶν ἁγίων αἱ πράξεις,
εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ μὴδ' ὅτι οὖν ἂν τις εἰποι κατ' ἀξίαν
ἑαυτῶν (62) ἀκούοντες, πόθεν ἔμαθον αὐτοὶ τὸ διώ-
κειν; Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων, οὐκ ἂν εἰποιεν, ἀπὸ
δὲ τοῦ διαβόλου (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται [63],)
τοῦ λέγοντος· Διώξας καταλήψομαι· καὶ τὸ μὲν
φεύγειν ὁ Κύριος προσέταξε, καὶ οἱ ἅγιοι ἐφυγον· τὸ
δὲ διώκειν διαβολικόν ἐστὶν ἐπιχείρημα, καὶ κατὰ
πάντων αὐτὸς αἰτεῖται τοῦτο. Τίνοι τοίνυν δεῖ προσθέ-
σθαι, πάλιν λεγέτωσαν, τοῖς τοῦ Κυρίου βήμασιν, ἢ
ταῖς αὐτῶν μυθολογίαις; Τίνων δὲ δεῖ μιμνεῖσθαι τὰς
πράξεις; τῶν ἁγίων, ἢ ὧν ἂν ἐπινοήσωσιν αὐτοί;
Ἐπειδὴ δὲ ἴσω; οὐδὲ ταῦτα διακρίνειν αὐτοὶ δύνα-
ται (πεπῆρωνται γὰρ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδη-
σιν, ὡς εἶπεν ὁ Ἡσαίας, καὶ νομίζουσι τὸ πικρὸν
εἶναι γλυκὺ, καὶ τὸ φῶς σκότος), παρελθὼν τις ἐξ
ἡμῶν Χριστιανὸς ἐντρεψάτω τούτους μεγάλη τῆ
φωνῇ λέγων· Ἀγαθὸν πεποιθέναί ἐπὶ Κύριον, ἢ ταῖς
τούτων προσέχειν μυθολογίαις. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Κυ-
ρίου βήματα ζωὴν αἰώνιον ἔχει, τὰ δὲ παρὰ τούτων
προφερόμενα πανουργίας καὶ αἱμάτων ἐστὶ μεστά.

24. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα τὴν μανίαν τῶν ἀσεβῶν
ἀνατρέψαι, καὶ δεῖξαι μὴδὲν ἕτερον αὐτοῦς σπουδά-
ζοντας, ἢ ἓνα μόνον εἰς λοιδορίας καὶ βλασφημίας
φιλονεικῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ Χριστομάχοι τολμή-
σαντες εἶναι, λοιπὸν καὶ φιλοπράγμονες γεγόνασιν (64),
ἐξεταζέτωσαν ὁμῶς καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀναχωρήσεως,
καὶ μανθανέτωσαν παρὰ τῶν ἰδίων. Ἦσαν γὰρ Ἀρσια-
νοὶ συνδραμόντες τοῖς στρατιωταῖς εἰς τὸ παροξύνειν
αὐτοῦς, καὶ ἀγνοοῦσιν αὐτοῖς (65) δεικνύειν ἡμᾶς. Καὶ
εἰ καὶ οὕτως ἀσυμπαθεῖς τυγχάνουσιν, ἀλλὰ κἄν
ἀκούοντες ἠρμεύεωσαν αἰσχυρόμενοι. Νῦν μὲν γὰρ
ἦδη ἦν, καὶ τοῦ λαοῦ τινὲς ἐπαννύχιζον προσδοκώ-
νης συνάξεως· ὁ δὲ στρατηλάτης Συριανὸς (66) ἐξαί-
φνης ἐπέστη μετὰ στρατιωτῶν πλείων πεντακισχιλίων,
ἐχόντων ὅπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη,

¹⁷ Exod. xv, 9. ¹⁸ Isa. v, 20

(59) Anglic. οὕτως. Infra idem ὑπὲρ τῆς Ἐκκλη-
σίας.

(60) Anglic. ἐφύλαττον καὶ λανθάνοντες μὲν. Infra
idem ἐξ αὐτῶν ἑαυτοῦς ἐξεδίδοντο.

(61) Reg. et Anglic. ὅτε. Editi ὅτι. Anglic. ibid.
τοιαῦτα τοῖς τισὶ τὰ.

(62) Anglic. αὐτοῦ.

(63) Reg. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται. Angl.
περιλείπεται. In editis γὰρ deest, legiturque περι-
λείπεται. Infra Anglic. ἐφευγον.

PATROL. GR. XXV.

rit : sintque parati, ut vocante eos statuto tempore,
apprehensi, ad usque mortem decertent pro veritate.
Hæc observarunt beati martyres in persecutionibus
quæ suis occurrere temporibus; in persecutione
scilicet fugere solebant, in latebrisque permanere,
depreheni autem martyrium fortiter subire. Quod
si ex illis quidam persecutoribus sese offerrent;
non temere illud agebant : martyrium quippe sta-
litim perferebant, palamque omnibus erat eam ala-
critatem eumque ad persecutores accessum Spiritu-
m sanctum auctorem habere.

23. Hæc itaque cum sint Salvatoris præcepta,
hujusmodique sanctorum gesta; dicant mihi illi,
quos digne pro factis compellare nequimus, unde-
nam ipsi didicerint persecutiones movere. Illud sane
nequaquam sanctis acceptum referent; restat igitur
ut a diabolo illud acceperint, qui ait, *persequar
et comprehendam*¹⁷ : fugere siquidem Dominus in-
junxit, et sancti ipsi fuga se proripuerunt : persequi
vero diaboli proprium est facinus, qui id postulat
ut sibi omnes persequi liceat. Cuiam igitur obse-
quendum, jam iterum respondeant, Domine ver-
bis, an vanis suis sermocinationibus? Quorum vero
opera sunt imitanda? Sanctorumne, an eorum quos
illi arbitrio suo cooptarint? Quandoquidem autem
ne illi fortasse hoc discernere valent, obsecrati
quippe mente et conscientia, ut ait Isaias¹⁸, arbi-
trantur amarum esse dulce, et dulce amarum; qui-
vis ex nobis Christianus pertransiens pudore illos
suffundat, magna hæc voce clamans : Melius est con-
fidere in Domino, quam illorum stultiloquiis atten-
dere. Domini enim verba vitam æternam habent :
verba autem ab illis prolata doli et sanguinis plena
sunt.

24. Hæc sint igitur satis ad impiorum insaniam
evertendam, et ad demonstrandum nihil aliud curæ
illis esse, quam et conviciis et blasphemis conten-
dere. Sed quia semel Christi hostes effici ausi, deinde
curiosi indagatores effecti sunt; nostri secessus
rationem sciscitentur a suisque ediscant. Ariani
certe sese militibus adjunxerant, ut illos concita-
rent, nosque illis ignotos indicarent. Qui si ita omnis
commiserationis sunt expertes, saltem dum hæc
audiunt, pudore affecti conquiescant. Nox jam erat
et quidam et populo pervigilium agebant sequentis
synaxis : cum dux exercitus Syrianus derepente
cum militibus irrupit plus quinque millibus, qui
armis, strictis gladiis, arcibus, telis et fustibus
instructi erant, uti superius dictum est : ecclesiam-

(64) Hæc referuntur a Theodoret. lib. II *Hist.*,
c. 13.

(65) Αὐτοῖς deest apud Theodor. Mox Reg. et
Theodor. ἀσυμπαθεῖς, et recte quidem. Editi συμ-
παθεῖς. Quæ sequuntur porro enarrantur etiam in
Apologia ad Constantium sub finem, et in *Epistola
ad solitarios*.

(66) Συριανὸς deest apud Theod. Mox Theod.
πλέον ἢ πεντ.

que densis conuocatis militibus circumse-
dit, ne quis posset ab ecclesia egressus evadere. Ego vero
cum non æquum existimarem in tanto tumultu popu-
lum deserere, satiusque ducerem me priorem
periculo offerre; in throno sedens jussi diacono ut
psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quo-
niam in sæculum misericordia ejus*⁹⁹, ac omnes ita
recederent abirentque domum. Verum, cum dux vi
in templum invasisset, militesque sacrarium, ut
nos comprehenderent, obsedissent; quotquot e clero
et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut me
subducerem. Ego contra negare me recessurum,
nisi omnibus singulisque egressis. Surgens itaque,
ac injuncta oratione, id enixe rogabam, ut omnes
prius discederent, satius esse me periclitari, quam
lædi quempiam e populo. Egressis ergo plurimis
cæterisque subsequentibus, qui nobiscum illic ade-
rant monachi et ex clericis quidam ascendentes,
nos pertraxere: atque ita, testor ipsam veritatem,
licet e militibus alii sacrarium cingerent, alii eccle-
siam obsiderent, Domino tamen duce pertransivi-
mus, ipsoque custode clam illos discessimus: Deum
magnopere glorificantes, quod populum non prodi-
dissemus, sed ipso præmisso, inquirentium manus
evadere licuisset.

τοῦ Κυρίου ὁδηγούτος, καὶ αὐτοῦ φυλάττοντος, λαθόντες (72) αὐτοὺς ἀνεχωρήσαμεν, δοξάζοντες μεγά-
λως αὐτὸν τὸν Θεὸν, ὅτι μῆτε προδοῦκαμεν (73) τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ προπέμφσαντες αὐτοὺς, διασωθῆναι
καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων ἡδυνήθημεν.

25. Cum igitur divina providentia nos eo modo
ac mirabiliter liberarit, quis nobis illud jure vitio
vertat, quod in inquirentibus nos ultro non tradideri-
mus, aut reversi non ipsis coram steterimus? Esset
plane illud se Deo ingratum præstare, et præter
ejus mandatum agere, cum actisque sanctorum
pugnare. Aut si quis est qui hoc crimini det, is au-
deat et magnum apostolum Petrum incusare, quod
in carcere reclusus et a militibus custoditus, vocan-
tem se angelum secutus sit: e carcereque egressus
atque liberatus, non seipsum traditurus rodierit,
etsi Herodis facinora comperisset. Illud quoque fu-
riosus Arianus Paulo apostolo vitio vertat, quod e
muro demissus sententiam non mutarit, nec rever-
sus seipse tradiderit: Moysi item quod ex terra
Madian in Ægyptum regressus non sit, ut a quaerenti-
bus se apprehenderetur: Davidi quod dum in spe-
lunca esset, Sauli non venerit obviam: sed et pro-
phetarum filiis quod in speluncis remanentes sese

⁹⁹ Psal. cxxxvi, 4 seqq.

(67) Anglic., ὥστε.

(68) Ὑπακούειν. Minus recte Nannius vertit, *as-
cultaret*, cum sit vertendum, *responderet*. Valesius
in notis ad Theodoretum, ad pag. 88, putat legen-
dum ὑπηρεῖν. Sed recte habet contextus: vocis
quippe ὑπακούειν is usus est apud Græcos, non modo
ecclesiasticos, sed etiam profanos. Exempla multa
videsis in Lexico Constantini, Francisci Porti ad-
ditionibus aucto, excuso anno 1592. Epiphanius
scholasticus hunc locum vertit, *populi responderent*.
Vide quæ supra diximus in *Apologia ad Constantium*
num. 16.

(69) Βίη deest apud Theod. Mox Reg. et Theod.

καὶ ῥόπαλα, καθὰ καὶ πρότερον εἴρηται· καὶ τὴν
μὲν ἐκκλησίαν αὐτὸς περιεκύκλωσε, στήσας τοὺς
στρατιώτας σύγγυς, ὡς (67) μὴ δύνασθαι τινα,
ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐξελεθόντας, παρελθεῖν αὐτοῦ.
Ἐγὼ δὲ ἀλογον ἠγοούμενος ἐν τοσαύτῃ συγχύσει κα-
ταλείψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ μᾶλλον προκινδυνεύειν
αὐτῶν, καθεσθεις ἐπὶ τοῦ θρόνου, πρέτρεπον τὸν
μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν· τοὺς δὲ λαοὺς
ὑπακούειν (68), "Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ,
καὶ πάντας οὕτως ἀναχωρεῖν, καὶ εἰς τοὺς οἴκους
ἀπιέναι. Ἀλλὰ τοῦ στρατηλάτου βίη (69) λοιπὸν ἐπει-
ελθόντος, καὶ τῶν στρατιωτῶν περιλαθόντων τὸ
ἱερατεῖον ἕνεκα τοῦ συλλαθεῖν ἡμᾶς, οἱ μὲν εὐρεθέν-
τες ἐκεῖ κληρικὸι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν λαῶν ἔδωον, ἤξιον
ἀναχωρεῖν ἤδη καὶ ἡμᾶς· ἐγὼ δὲ μᾶλλον ἀντέλεγον
μὴ πρότερον ἀναχωρήσειν, εἰ μὴ πάντες καθ' ἕναστον
ὑπέξελθοιεν. Ἀναστάς γοῦν, καὶ προστάξας εὐχὴν,
οὕτως ἀντήξιον ἀπιέναι πρότερον (70) τοὺς πάντας,
βέλτιον εἶναι λέγων μὲ κινδυνεύειν ἢ βλαβῆναι τι-
νας ἐξ ὑμῶν. Ἐξελεθόντων τοίνυν τῶν πλείστων, καὶ
τῶν λοιπῶν ἐπακολουθούντων, οἱ σὺν ἡμῖν ὄντες ἐκεῖ
μονάχοι καὶ τινες τῶν κληρικῶν, ἀνελεθόντες εἰλκυ-
σαν ἡμᾶς· καὶ οὕτως ἐπὶ μάρτυρι (71) τῇ ἀληθείᾳ,
τῶν στρατιωτῶν τῶν μὲν περιεστηκότων τὸ ἱερατεῖον,
τῶν δὲ περιερχομένων τὴν ἐκκλησίαν, διήλθομεν,

25. Τῆς τοίνυν Προνοίας οὕτως καὶ (74) παραδόξως
ῥυσαμένης, τίς ἂν δικαίως μέμψιν ἐπαγάγοι, ὅτι μὴ
τοῖς ζητοῦσιν αὐτοὺς ἐκδότους δεδώκαμεν, ἢ ὑπο-
στρέψαντες ἐνεφανίσσαμεν αὐτούς; Τοῦτο γάρ ἐστιν
ἀντικρυς ἀχαριστήσια: τῷ Κυρίῳ, παρ' ἐντολὴν (75)
τε αὐτοῦ πρᾶξαι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων μάχεσθαι πρᾶ-
ξεσιν. Ἡ δὲ τοῦτο μεμφόμενος τολμησάτω καὶ τὸν
μέγαν ἀπόστολον Πέτρον αἰτιάσασθαι, ὅτι, καίτοι
συγκλεισθεὶς καὶ τρησόμενος ὑπὸ στρατιωτῶν, ἠκω-
λόυθησε τῷ καλοῦντι ἀγγέλω, καὶ ἐξελεθὼν ἀπὸ τῆς
φυλακῆς καὶ διασωθεὶς, οὐχ ὑπέστρεψε καὶ παρέδω-
κεν (76) ἑαυτὸν, καίπερ ἀκούσας ἃ πεποίηκεν Ἡρώ-
δης· μεμρῆσθω δὲ μανεὶς ὁ Ἀρειανὸς (77), ὅτι μῆτε
Παῦλος ὁ ἀπόστολος, χαλασθεὶς ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ
διασωθεὶς, μετέγνω, καὶ ὑποστρέψας ἐκδοτον ἑαυτὸν
δέδωκε· μῆτε ὅτι Μωσῆς ὑπέστρεψεν ἀπὸ Μαδιὰμ
εἰς Ἀἴγυπτον, ἵνα κρατηθῆ ὑπὸ τῶν ζητούντων· μῆτε
ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔδειξεν ἑαυτὸν τῷ Σαούλ·
ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἔμειναν ἐν τοῖς σπη-

στρατιωτῶν. Editi male στρατῶν.

(70) In Anglic. et Theod. πρότερον deest.

(71) Reg. et Theod. ἐπὶ μάρτυρι, recte. Editi vero
ἐπὶ μάρτυρος.

(72) Theod., λαθόντες.

(73) Anglic., προῦδώκαμεν. Paulo post Theod.
δεσφυγεῖν.

(74) Καὶ deest in Anglic.

(75) Anglic., καὶ παρ'. Infra idem ὁ τοῦτω μεμφόμε-
μενος.

(76) Reg. παραδέδωκεν.

(77) Anglic., Ἀρειος. Infra idem Μωϋσῆς. Paulo
post Reg. παρὰ τῶν ζητ.

injuste Jgi existiment, quod, ut dixi, illos superstites videant, quos ipsi cuperent enectos. Utinam ita cum illis injuste agatur, ut ipsi in irrogandis injuriis infirmi evadant : qui vero persecutionem illorum patiuntur Domino gratias agant, et hæc vicesimi sexti psalmi dicant : *Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas : qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt*⁹¹. Et rursum in tricesimo psalmo : *Sa'vastî de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici : statuisti in loco spatioso pedes meos*⁹². In Christo Jesu Domino nostro per quem Patri et Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Psal. xxvi, 1, 2. ² Psal. xxx, 7-9.

(91) Reg. quem sequimur βούλονται. Editi βούλωνται.

(92) Anglic. quem sequitur Nannius, ἡσθένησαν καὶ ἔπεσαν. Ἐάν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδιά μου. Ἐάν ἐπανεστῇ (sic)

καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ὅταν, καθὰ προεῖπον, βίβωσι ζῶντας, οὐς ἀποθνήσκειν βούλονται (91). Εἴη δὲ τούτους οὕτως ἀδικεῖσθαι, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, τοὺς δὲ διωκομένους παρ' αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ λέγειν τὰ ἐν τῷ κς' ψαλμῷ· Κύριος φωτισμός μου καὶ Σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; Ἐν τῷ ἐγγίξῃ ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου· οἱ θλίβοντές με καὶ οἱ ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἡσθένησαν καὶ ἔπεσαν (92)· καὶ πάλιν ἐν τῷ λ' ψαλμῷ· Ἐσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου (93), καὶ οὐ σινέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἡ
B δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας· τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν τῇ ἀμάχῳ τοῦ Θεοῦ δεξιᾷ ἐλπίσω καὶ πάλιν ἐν τῷ, quæ omnia a contextu Scripture discrepant.

* (93) Angl. et Nann., τὴν ψυχὴν μου ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ.

ADMONITIO IN EPISTOLAM AD SERAPIONEM

DE MORTE ARII,

ET IN EPISTOLAM AD MONACHOS.

267 I. Epistola ad Serapionem de morte Arii, tametsi scripta est post Epistolam ad monachos, priorem tamen hic locum occupat, perinde atque in antiquioribus manuscriptis, veroque simile est illas eo ad nos ordine pervenisse, quo ad Serapionem missæ sunt. Rogatus quippe ab ipso Serapione Athanasius, ut rerum suo tempore gestarum historiam, Arianicæ impietatis confutationem, Ariique obitus rationem ad se transmitteret, priora duo postulata, subnexis scriptis suis ad monachos nuncupatis, explevit : tertium vero in sua ad eundem Serapionem Epistola, quam cæteris præposuit, exsecutus est. Mortem igitur Arii, quam paucis in Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ attigerat, hic fusius prosequitur S. Doctor, prout eum a Macario presbytero, oculato teste, didicerat. Hac absoluta narratione, rogat Serapionem, ut perlectis suis adversus Arianos scriptis, illa ad se quamprimum curet transmittenda; sicque hanc claudit epistolam.

II. Epistola ad monachos (94) est veluti prologus ad historiam rerum gestarum ab initio Arianismi ad annum 357 et ad Arianicorum dogmatum confutationem, quod utrumque opus postulantibus monachis conscripsit Athanasius. In hac autem epistola enarrat S. Doctor, quantum in iis quæ Verbi divinitatem spectant conscribendis, ob argumenti sublimitatem, elaboravit : rogatque monachos ut ne aliis illa communicent, neque sibi transcribant, non tutum esse aiens, ut balbutientis et imperiti hominis scripta ad posteros perveniant; ita sobrie et moderate de se ipse sentiebat : quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

III. Ista porro quæ ad consulendam Arianam hæresim, et ad Verbi divinitatem propugnandam scripta sunt, an jam supersint, incertum. Quod aiunt enim nonnulli, idipsum esse quod quatuor Orationes contra Arianos, id difficultate non vacat. Nam in eo quod ad monachos missum est rescripto, paucis Arianorum hæresis impugnabatur, ut ipse testatur Athanasius num. 1. Orationes autem contra Arianos adeo prolixæ sunt, ut vix credatur, eas Athanasium paucis conscriptas dixisse, qui nullum tantæ prolixitatis opus, quæd sciamus, unquam edidit. Quod vero putant quidam viri eruditissimi, Epistolam ad Serapionem, quæ prima habetur in superioribus editis, quæque jam suo ordine restituta secundum obtinet locum, quasi synopsis re-

(94) Athanasium secuti hanc epistolam inscripsimus, ad monachos. Vide infra in *Evist. ad Serapionem de morte Arii*, num. 1 et 3.

scripti ad monachos missi, quod eorumdem rogatu fuerit in epitomen redactum; illud, inquam, verum non esse patet ex ea ipsa et ex sequenti ad Serapionem epistola: ubi hoc unum ait Athanasius, postulasse fratres ut ea quæ fusius in prima sua ad Serapionem de Spiritu sancto disputarat, paucis ad commodiorem fratrum usum perscriberet. Quod antequam ageret S. Doctor, primo quæ Filii divinitatem spectant brevissime pertractavit; ut illis præmissis, facilius exinde de Spiritu sancto in tertia sua ad Serapionem epistola, breviusque dissereret. Nec ullatenus ibi meminit Athanasius prolixioris tractatus de Verbi divinitate ad monachos missi. Itaque supersitne, an penitus interierit illa Arianismi consutatio ad monachos data, valde dubium. Postremum sane Athanasius suadere videtur, dum monachos et ipsum Serapionem impense rogat nulli ut tradant rescriptum suum, neque transcribant sibi: sed post lectum opus, continuo ad se transmittant, ne imperiti hominis (sic ille) scripta tum altis de rebus ad posteros perveniant. Quo sorte innuitur ab Athanasio ipso suppressum opusculum fuisse.

IV. Historiam Arianismi quod spectat, quæ item monachorum rogatu scripta est, ad illosque missa, initio inutilam esse, res ipsa per se clamat; sic enim inchoatur: Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμνησθήσαντο χάριν, ubi particula adversativa δὲ innuitur, præmissa quedam fuisse. Imo vero ex subsequentibus palam est longe altius ductam fuisse narrationem. Cur autem totum omissum sit initium, haud difficile est augurari. Nempe amanuenses cum cernerent illam priorem historiæ partem, eandem aut fere similem esse posteriori Apologiæ contra Arianos parti, num. 59, ubi ab exodio Arianismi res gestas recenset Athanasius, editaque monumenta refert, ab ea describenda supersederunt: quia nempe iisdem aut fere similibus verbis conscripta erat. Illud enim perpetuo observarunt, ut quod jam in superioribus descriptum haberetur, non iterum transcriberent. Fatemur tamen solere illos initium repetitarum epistolarum apponere monereque haberi illas superius descriptas: sed quandoque nihil adnotent, ac ne verbo quidem apposito, totum opus prætermittant. Quod in fine hujus historiæ advertere est, ubi Athanasius se Sardicensis synodi epistolas conscripsisse testatur, quarum tamen ne vestigium ibi comparet, quia scilicet superius, nempe in Apologia contra Arianos, descriptæ fuerant.

V. Opinamur itaque a secunda Apologiæ parte initium hujus historiæ duxisse Athanasium: seriemque narrationis eandem prorsus cum servasset usque ad synodum Hierosolymitanam anni 335, ibi diversam narrandi viam iniisse. In hac quippe historia sic habet: Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμνησθήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἄρειον εἰς κοινωλίαν ἐδέξαντο. Id est: Illi vero ea, quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt: statim enim post paratas ejusmodi insidias, Arium cum suis ad communionem receperunt; in Apologia vero sic num. 81: Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθὺς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἐπραξαν, ἐφανέρωσαν· ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ κατὰ τούτους εἰς κοινωλίαν ἐδέξαντο. Id est, Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, eosque illic ad communionem aduiscere. His accinunt quæ in libro De synodis, post epistolam ejusdem Hierosolymitanæ synodi, leguntur: ubi dicitur Arium cum sociis, 268 Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, admissum ad communionem fuisse. Notandum autem, licet apertissimum sit, truncatam ab initio esse hanc ad monachos missam historiam; attamen cum eorum quæ jam supersunt initium a re percelebri ducatur, integraque prorsus sit sententia, certum videri, non casu sed consilio prætermissa priora fuisse. Nulla autem sese offert hæc omittendi causa, quam quæ a nobis superius allata est.

VI. Unum tamen est quod quidpiam negotii facessere possit; nempe, paulo post medium hujus historiæ, ubi agit Athanasius de secunda persecutione Alexandrina sub Constantio, ait, ἀ μικρῷ πρόσθεν δι' ὀλίγων εἰρηται, quæ paulo ante paucis pertractata sunt, quo innuit se jam ante in hac historia de illa persecutione verba fecisse: unde infert Felckmannus, cum in iis quæ jam exstant persecutionem illam non enarrarit, in iis quæ ab initio amissa sunt, enarratam illam fuisse: unde forte quis colligat, cum in secunda Apologiæ parte ne verbum quidem de illa persecutione compareat, non fuisse illam huic historiæ ab Athanasio adnexam, sed aliud ab illa diversum initium adtextum fuisse. At etiamsi secundæ Apologiæ parti de secunda persecutione Alexandrina nonnihil addidisset Athanasius, non obstitisset illud quin amanuenses hæc cum cæteris omittèrent; exempla enim hujusmodi omissionum videsis in Apologia contra Arianos, num. 44 et 78, ubi amanuenses non modo epistolas ante descriptas omittunt, sed et si quid posteriores a prioribus discrepent, plerumque nihil monendo, id cum aliis prætermittunt. Observandumque notas omissionum quæ a prioribus amanuensibus appositæ fuerant, fuisse a posterioribus prætermittas: quod haud semel apud Athanasium animadvertimus. Arbitramur tamen illud μικρῷ πρόσθεν referri non posse ad eam historiæ partem que initio omissa est. Num qui, quæso, paulo ante enarrata illa diceret, quæ plus quam quadraginta ante paginis haberentur. Itaque illud paulo ante referendum videtur ad ea quæ media ante pagina de Alexandrina persecutione, δι' ὀλίγων, paucis scilicet, memorat Athanasius, et ad ea quæ num. 32 de Syriani irruptione leviter attingit.

VII. Circa superius allatum hujusce historiæ initium, prout scilicet jam exstat, ingentes inducere controversias viri quidam eruditissimi, qui cum Alexandri Constantinopolitani obitum ad annum 331 referant, hinc

consequenter colligunt non Arium hæresiarcham admissum fuisse in Hierosolymitana synodo, anno 335 celebrata, sed alium hæresiarchæ cognominem ejusque sequacem. Alibi autem Arium dicunt pro Arianis eo loci ab Athanasio nominari. Sed utraque illa sententia ne minimum quidem probabilitatis habet. Nam primum quod spectat, quis unquam sibi persuaserit, Athanasium in Apologia contra Arianos, et in libro De synodis, postquam in serie narrationis sexcenties hæresiarcham Arium nominavit, ubi ad synodi Hierosolymitanæ narrationem pervenit, derepente alium substituere Arium; ita ut nec monent, nec vel minimo signo indicet esse illum alium ab hæresiarcha; ut omnes omnino in errorem inducat. Quid vero absimilius? Quid alienius a sapiente accuratoque scriptore, qualem fuisse Athanasium nemo eat inficias? Ruit sane illud vel primo prudentis lectoris aspectu. Nec plus habet firmitatis quod aiunt, Arianos ibi Arii nomine indicatos esse: testatur quippe Athanasius libro De synodis, receptum illic fuisse Ἀρειον καὶ τοῦς σὺν αὐτῷ, quasi diceret Arium et Arianos: ubi cum aperte distinguat Arium a sequacibus, manifestum est Arium ipsum, tum superstitem, cum Arianis admissum ad communionem fuisse.

VIII. Quod eruditos viros ad eam amplectendam sententiam compulit, verba sunt Philippopolitanæ synodi ab Arianis celebratæ anno 347, cujus epistola habetur in Fragmentis Hilarii. Ibi aiunt hæretici, num. 13, Paulum Constantinopolitanum Athanasii expositioni seu depositioni intersuisse, illumque damnasse. Unde arguunt illi, jam tempore Tyriæ synodi ubi damnatus Athanasius fuit, Paulum fuisse Constantinopolis episcopum: atque adeo tempore synodi Tyriæ, ac consequenter Hierosolymitanæ quæ post Tyriam celebrata est, defunctum Arium fuisse, quippe qui ante Alexandrum Pauli decessorem obierit. Sed quæ fides habenda huic hæreticorum epistolæ, quæ calumniis et mendacis respersa est? cum præsertim eodem loci dicatur, Asclepam ab Athanasio damnatum fuisse, quod falsissimum est, impudenterque sub ipsum epistolæ initium dicant hæretici, se Sardicæ synodum celebrasse, quod a vero abhorre, nulli notum non erat. De his iterum in Vita Athanasii.

IX. Aliud autem afferunt argumentum, Arium scilicet hæresiarcham diu ante celebratam synodum Hierosolymitanam fuisse ad communionem admissum; atque adeo non eundem receptum fuisse in prædicta synodo. Sed omnino repugnat illud Athanasio, qui Apologia contra Arianos, num. 59, ait, Eusebio instigante jussisse sibi Constantinum ut Arium reciperet; idque denegante Athanasio, atque sibi fas; non esse imperatori suadente, ideo Eusebianos in Athanasium calumnias struxisse. Postea vero num. 84 ait, eos in synodo Hierosolymitana palam fecisse, se hæc omnia esse machinatos Arii cum suis recipiendi causa, atque eum ibi revera ad communionem fuisse admissum, ut testatur etiam ipse in libro De synodis post epistolam ejusdem synodi Hierosolymitanæ. Ex his Athanasii locis ipsa luce clarius est ipsum hæresiarcham in synodo Hierosolymitana anni 335 ad communionem fuisse admissum. Mirum sane ejusmodi loco inmixtos eruditos viros, incredibilem et Athanasio adversantem statuissent sententiam. Cætera quæ afferunt nullius sunt momenti, nec consutatione egent. Duo tamen monitu digna supersunt: 1° Alium revera fuisse Arium hæresiarchæ sequacem, qui una cum illo ab Alexandro Alexandrino damnatus fertur in epistola ejusdem Alexandri inferius edenda; sed nullius nominis hominem, qui ne semel quidem apud Athanasium memoratur; 2° Hilarium duos Arios nominasse fragm. 2, n. 26; sed solet Hilarius Arianos Arios nuncupare, ut observant nostri in postrema Hilarii editone: ubi item aiunt hoc Hilarii loco deceptos Severum Sulpicium et Vigilium Tapsensem duos induxisse Arios. Ibid. videsis.

X. Postquam Hierosolymitanæ synodi gesta leviter attigit Athanasius, recenset episcopos ab Arianis divexatos, extorresque factos. Hinc enarrat res gestas ab anno 338 ad annum 357, ac intermissa plerumque narrationis serie, acriter in Constantium et in Arianos invehitur. Huic historiæ sese Acta Sardicensis synodi, obtestationesque populi Alexandrini circa Syriani irruptionem, subjunxisse memorat S. Doctor. Sed ibi ob superius allatam rationem, Sardicensis synodi epistolæ minime comparent. Ex obtestationibus vero secunda tantum ibi subnectitur: prima vero vel ab Athanasio 269 nunquam illic apposita est, quia cum in eremum versaretur cum hæc scripsit, illam fortasse nancisci nequiverit: aut forte cum subsequenti omnino similis esset, eademque Syriani irruptio ibi enarraretur, ut palam est ex secunda quæ jam superest, ab amœnensibus de more omissa fuit.

XI. Restat ut annum statuamus quo hæc scripta sunt. Vaesius in notis ad Socratem, Baronium secutus, Leontium Antiochenum existimat obiisse anno 356, illisque favet Socrates, qui ait lib. 11, cap. 37, Eudoxius Germanicæ episcopum mortem Leontii didicisse dum Romæ degeret cum Constantio; sub initium scilicet, aut saltem ante mensem Maium anni 357. Nam initio Maii, ut tardius, Roma profectus est Constantius ut Sirmium se conferret. Quare cum Historia ad monachos missa Leontium ut superstitem memoret, si Socratem sequamur, scripta fuerit anno 356, aut ad summum sub initium anni 357. Sed evidentissime repugnat huic sententiæ Athanasius, qui de Hosii obitu in ea loquitur. Obiit certe Hosius ut citius sub finem anni 357, nec videtur eo ipso anno fama mortis ejus ex Hispania ad Ægypti deserta usque pervenisse. Quare ad annum 358 hæc Athanasii scripta referenda sunt, cum aliqui certum sit labi sapissime Socratem, ut aliis monuimus. De Marcello Ancyrano agimus infra num. 4.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ⁽⁹⁵⁾ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ,

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA ⁽⁹⁶⁾ AD SERAPIONEM FRATREM.

Ἀθανάσιος Σεραπίωνι ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ, A Athanasius Serapioni [fratri et comministro, in Dominum salutem.

1. Ἐνέτυχον τοῖς παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας γραφεῖσιν, ἐν οἷς προέτρεπες ἡμᾶς τὰ τε καθ' ἡμᾶς (97) καὶ νῦν γενόμενα δηλῶσαι σοι, καὶ περὶ τῆς ἀσεβειστάτης αἵρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, δι' ἣν καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, καὶ ὅποσον ἔσχε τὸ τέλος τοῦ βίου Ἀρειος. Τριῶν τοίνυν ἔντων τῶν ἐπιταγμάτων, τὰ μὲν δύο προθύμως ἐποίησα, καὶ ἀπέστειλα τῇ σῇ θεοσεβεῖ ἀπερ ἔγραψα τοῖς μοναχοῖς· ἐκ γὰρ τούτων τὰ τε καθ' ἡμᾶς καὶ τὰ κατὰ τὴν αἵρεσιν δύνασαι μαθεῖν· τὸ δὲ ἕτερον, φημί δὴ περὶ τοῦ θανάτου, πολλὰ μὲν ἐλογισάμην, εὐλαβοῦμενος μὴ ὡς ἐπιμεβαίνοντά μέ τις τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου λογίσσεται· ὁμῶς δὲ, ἐπειδὴ, διαλέξεως γενομένης παρ' ὑμῖν περὶ τῆς αἵρέσεως, εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἔληξεν ἡ ζήτησις, εἰ κοινωνήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀρειος ἐτελεύτησε, διὰ τοῦτο, ὡς διαλουμένης τῆς ζητήσεως ἐκ τοῦ περὶ τοῦ θανάτου (98) διηγήματος, ἀναγκαίως δηλῶσαι ἐσπούδασα· ἴσον ἡγοῦμενος τὸ σημεῖοναί τοῦτο, καὶ τὸ παῦσαι λοιπὸν τοὺς φιλονεικοῦντας. Ἥγοῦμαι γὰρ, ὅτι, γνωσθέντος τοῦ περὶ τοῦ θανάτου θαύματος, μηκέτι μηδὲ αὐτοὺς τοὺς πρότερον ζητήσαντας τολμᾶν ἀμφιβάλλειν, ὡς θεοστυχῆς ἐστὶν ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις.

2. Ἐγὼ (99) μὲν οὐ παρήμην ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος· Μακάριος δὲ ὁ πρεσβύτερος παρῆν, κάκεινον λέγοντος ἤκουσα. Ἐκκλητὸ μὲν παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως Ἀρειος ἐκ σπουδῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον (98) εἰσελθόντα δὲ τὸν Ἀρειον ἀνέκρινε βασιλεὺς, εἰ τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἔχει· αὐτὸς τε (1) ὡμοσε πιστεύειν

1. Legi pietatis tuæ litteras, quibus hortaris nos, ut tibi quæ nos spectant, quæque hoc tempore gesta sunt, enarremus : et una scribamus de impiissima Ariana hæresi, cujus causa hæc mala pertulimus : nec non quisnam fuerit vitæ Arii exitus. Cum tria igitur postulata fuerint, duo quidem libenter exsecutus sum, misique ad tuam pietatem mea ad monachos scripta : ex his enim poteris cum res nostras, tum eas quæ ad hæresim attinent, ediscere. Tertium vero quod spectat, nempe Arii mortem, multa mecum perpendi, veritus ne me quis hominis interitui insultare arbitretur ; verumtamen cum, disputatione apud vos circa hæresim habita, huc quæstio desierit, num Ecclesiæ communionem junctus obierit Arius ; idcirco, cum ex obitus illius historia quæstio solvatur, necesse duxi accurate rem vobis enarrare : ratus perinde esse hoc indicare, atque disputantes compescere. Existimo enim, cognito illius mortis miraculo, ne eos quidem qui ante hac de re quæstiones movebant, ausuros ultra ambigere, Deo odiosa sit Ariana hæresis.

2. Equidem Constantinopoli non aderam, cum ille vita functus est : sed aderat Macarius presbyter, a quo narrante rem comperi. Ab imperatore Constantino, Eusebianorum opera, accitus Arius fuerat : ingressum autem Arium imperator interrogavit num Ecclesiæ catholicæ fidem servaret : is vero se recte credere jurejurando affirmavit, ac rescriptum

(95) Theodoretus habet, πρὸς Ἀπίωνα.

(96) Scripta anno 358.

(97) Sic Reg. Editi vero, καθ' ὑμᾶς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἐκ τοῦ θανάτου.

(99) Hæc habentur apud Theodoret., lib. 1. Hanc item Historiam refert Socrates, sed multum variat ab Athanasii narratione.

(1) Sic Reg. Editi non habent τε.

fidei suæ tradidit, quo iis occultatis quorum causa ab Alexandro episcopo Ecclesia pulsus fuerat, Scripturarum verba dolose proferebat. Cum jurasset itaque se non eam tenuisse sententiam cuius causa ab Alexandro exactus fuerat; illum imperator dimittens, si recta, ait, est fides tua, bene jurasti; sin impia, et tamen jurasti, Deus ex juramento causam tuam iudicet. Illum igitur ab 270 imperatore ita digressum Eusebiani, solita usi violentia, in ecclesiam introducere voluerunt: obsistebat Constantinopolitanus episcopus beatæ vir memorix Alexander, non debere, aien, hæresis auctorem in ecclesiam recipi. At Eusebiant, minis adhibitis, aiebant: Ut, repugnantibus licet vobis, obtinuimus ut illum imperator accesseret; sic die crastina, etiamsi id non e sententia sit tua, Arius in hac ecclesia nobiscum synaxi aderit. Sabbatum autem erat cum hæc illi effutirent.

3. Quibus auditis episcopus Alexander, magno numerore perfusus, in ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrymans in vultum procidit in sacrario: humique jacens orabat. Aderat Macarius, qui et ipse orabat, orantisque vocem audivit. Alterutrum autem his verbis enixe rogabat episcopus: Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac vita dimitte, et ne pium cum impio perdidideris; sin Ecclesiam tuam miserearis, misereberis autem, hoc bene novi, respice in Eusebianorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hæreditatem tuam; ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis cum illo introire videatur: neve deinceps impietas pro pietate habeatur. Hæc precatus episcopus, multum anxius recessit: et res mira incredibilisque contigit. Eusebiant quippe minitantes, episcopus orabat, Arius vero Eusebiant fretus, ac multa nugatus, ingressus in latrinam quasi alvi exonerandæ causa, der repente, uti scriptum est, pronus factus crepuit medius⁸³, prolapsusque statim exspiravit, utroque simul, vita scilicet et communionis privatus. κησε (8) μέσος, και πεσών εύθους απέψυξεν. ήμφοτέρων τε, τής τε κοινωνίας και του ζήν, εύθους έστερήθη.

4. Ejusmodi fuit Arij exitus: Eusebiantique ingenti pudore suffusi, conjurationis suæ socium sepe liere. Beatæ vero vir memorix Alexander, gaudente Ecclesia synaxin cum pietate et sana fide celebravit, precesque fudit pro fratribus omnibus, ac Deum magnopere glorificavit: non quo gauderet de illius interitu, absit! nam statutum est omnibus hominibus semel mori⁸⁴; sed quod ea res humana judicia visa fuerit superare. Ipse namque Dominus

⁸³ Act. 1, 18. ⁸⁴ Hebr. ix, 27.

(2) Sic Reg. Editi, όμόσοντα.

(3) Theodoret., εκ του ούρανοϋ, rectius fortasse.

(4) Reg., παρά βασιλεία.

(5) Sic Reg. Editi, αυτόν.

(6) Sic Reg. Editi maie, "Αρειος άβριος άβριον.

(7) Theodoret., εις καθέδρας.

(8) Sic Reg. Editi vero, έλάχιστε. Mox Reg., άπ-

δρόωσ, και έγγραφον επιδέδωκε πίστεις, κρύφας μὲν έφ' οίς έξεβλήθη τής Έκκλησίας παρά 'Αλέξανδρου του επισκόπου, ύποκρινόμενος δὲ τὰς από των Γραφών λέξεις. 'Ομόσαντα (2) τοίνυν αυτόν μη πεφρονηκέναι έφ' οίς έξεβαλεν 'Αλέξανδρος αυτόν, απέλυσεν ειρηκώς. Ει όρθή σου έστιν ή πίστις, καλώς ήμωσας: ει δὲ άσεβής έστιν ή πίστις σου, και ήμωσας, ό θεός εκ του όρκου (3) κρίναι τὰ κατά σέ. Ούτω δη ούν αυτόν έξελθόντα παρά του βασιλέως ήθελήσαν εισαγαγεin εις την εκκλησίαν οι περι Εύσέβιον τή συνήθει έαυτών βίφ. 'Αλλ' ό τής Κωνσταντινουπόλεως επίσκοπος, ό μακαρίτης 'Αλέξανδρος, άντέλεγε, φάσκων μη δεin εις κοινωνίαν δεχθηvαι τον τής αίρέσεως εύρετην. Και λοιπόν οι περι Εύσέβιον ήπειλησαν, ότι, ώσπερ μη θελότων ήμών, B έποιήσαμεν αυτόν κληθηvαι παρά βασιλέως (4), ούτως άβριον, κών μη κατά γνώμην σοι τυγχάνη, συναχθήσεται "Αρειος μεθ' ήμών εν τή εκκλησία ταύτη. Σάββατον δὲ ήν οτε ταύτα έλεγον.

3. 'Ο τοίνυν επίσκοπος 'Αλέξανδρος, ακούσας ταύτα, και πάνυ λυπηθείς, εισελθών εις την εκκλησίαν, τὰς τε χείρας εκτεινας προς τον Θεόν, άπυδύρετο, και βίψας έαυτον (5) επί πρόσωπον εν τώ Ιερατειώ, κείμενος επί του έδάφους, ηύχετο. Παρήν δὲ και Μακαρίου εύχόμενος ούν αυτόν, και ακούσας τής φωνής αυτού. Παρεκάλει δὲ δύο ταύτα, λέγων. Ει "Αρειος άβριον (6) συναγεται, άπόλυσον έμὲ τον δουλον σου, και μη συναπολέτης εύσεβή μετὰ άσεβούς: ει δὲ φείδη τής Έκκλησίας σου, οίδα δὲ, ότι φείδη, έπιδε επί τὰ ρήματα των περι Εύσέβιον, και μη δῶς εις άφανισμόν και θνεδος την κληρονομίαν σου. και άρον "Αρειον, ίνα μη, εισελθόντος αυτού εις την εκκλησίαν, δόξη και ή αίρεσις συνεισερχεσθαι αυτόν, και λοιπόν ή άσέβεια ως εύσέβεια νομισθη. Ταύτα εύθάμενος ό επίσκοπος, άνεχώρησε πάνυ φροντίζων. Και γεγονός τι θαυμαστον και παράδοξον. των γάρ περι Εύσέβιον άπειλησάντων, ό μὲν επίσκοπος ηήδατο, ό δὲ "Αρειος έθάρρει τοίς περι Εύσέβιον, πολλά τε φλυαρών, εισήλθεν εις θάκας (7), ως διά χρείαν τής γαστρός, και εξαίφνης, κατά τὸ γεγραμμένον, πρηνης γενόμενος έλάκησε (8) μέσος, και πεσών εύθους απέψυξεν. ήμφοτέρων τε, τής τε κοινωνίας και του ζήν, εύθους έστερήθη.

4. Τὸ μὲν ούν τέλος του 'Αρειου τοιούτον γέγονε και οι περι Εύσέβιον μεγάλως αίσχυνθέντες, έθαλαν τον συνομότην (9) έαυτών: ό δὲ μακαρίτης 'Αλέξανδρος χαιρούσης τής Έκκλησίας την σύναξιν επτέλεσε ούν εύσεβεία και όρθοδοξία, πάσι τοίς αδελφοίς εύχόμενος, και δοξάζων μεγάλως τον Θεόν, ώς εν τή αιχαρων τῷ θανάτω, μη γένοιτο πάσι γάρ άπόκειται τοίς ανθρώποις (10) άπαξ άποθανεin: άλλ' ότι τουτο ύπερ τὰς ανθρώπων κρίσεις έδεί-

έψυξεν. Basil., απέψυχεν. Editi, άπένυξεν. Mox εύθους post ζήν in Reg. legiur, in editis deest.

(9) Reg. prima manu συνομώτην. Editi συνομότην cum o.

(10) Sic Reg. et Basiliensis. In editis vero ανθρώπων deest.

χθῆ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος, δικάσας ταῖς ἀπειλαῖς τῶν περὶ Εὐσέβιον καὶ τῆ εὐχῆ Ἀλεξάνδρου, κατέκρινε τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, δείξας αὐτὴν ἀνάξιον εἶναι τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· καὶ πᾶσι φανερώσας, ὅτι, καὶ παρὰ βασιλέως καὶ πάντων ἀνθρώπων ἔχη τὴν προστασίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας κατεκρίθη. Δέδεικται οὖν οὐ θεοφιλὲς, ἀλλ' ἀσεβὲς τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον τῶν Ἀρειομανιτῶν. Καὶ πολλοὶ τῶν πρότερον ἀπατηθέντων μετέθεντο. Οὐ γὰρ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ βλασφημούμενος παρ' αὐτῶν Κύριος κατέκρινε τὴν κατ' αὐτοῦ συστάσαν αἵρεσιν· καὶ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι, καὶ νῦν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖος βιάζεται τοὺς ἐπισκόπους ὑπὲρ αὐτῆς (11), ἀλλ' ἀκοινωνήτος ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἀλλοτρία. Οὐκοῦν καὶ ἡ παρ' ὑμῖν λοιπὸν πεπαύσθω ζήτησις· αὕτη γὰρ ἦν ἡ γενομένη συνθήκη· καὶ μηδεὶς προστιθέσθω τῆ αἵρεσει, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπατηθέντες μεταγινώσκουσιν. Ἦν γὰρ ὁ Κύριος κατέκρινε, τίς ἀποδέξεται; καὶ ἦν ἀκοινωνήτων αὐτὸς θεωροῖτο, πῶς ὁ παραλαβόμενος (12) οὐ μεγάλως ἀσεβεῖ, καὶ φανερώς ἐστὶ Χριστομάχος;

5. Ἰκανὸν μὲν οὖν καὶ τοῦτο δυσωπῆσαι τοὺς ἐριστικούς· ἀνάγνωθι οὖν τοὺς τότε ζητήσασιν, καὶ τὰ κατὰ τῆς αἵρέσεως δι' ὀλίγων γραφέντα πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἵνα καὶ ἐξ αὐτῶν εἴη μάλλον καταγινώσκωσι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς πονηρίας τῶν Ἀρειομανιτῶν. Μηδὲν μὲντοι θελήσης ἐκδοῦναι τούτων ἀντίγραφον, μηδὲ σαυτῷ μεταγράψαι· καὶ γὰρ καὶ τοὺς (13) μοναχοὺς τοῦτο δεδήλωκα· ἀλλ' ὡς γνήσιος, εἰ μὲν τι λείπει τοὺς γραφεῖσι, πρόσθε· εὐθύς δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀντιπεμψόν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, ἧς ἔγραψα τοῖς ἀδελφοῖς, δύνασαι μαθεῖν ὃ πέπονθα γράφων, καὶ γινῶναι εἶτι· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀσφαλὲς ἐκδίδοσθαι γράμματα ἰδιώτου, καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀνωτάτων καὶ κορυφαιότητων δογματῶν, μήποτε τὸ διὰ ἀσθένειαν, ἢ τὸ ἀδιατράνωτον τῆς γλώττης ἐνδεῶς εἰρημένον βλάβην τοὺς ἀναγινώσκουσιν ἐμποιήσῃ. Οἱ γὰρ πολλοὶ οὐ τὴν πίστιν, οὐδὲ τὸν σκοπὸν τοῦ γράψαντος σκοποῦσιν, ἀλλ' ἢ διὰ φθόνον, ἢ δι' ἔριν, ἧς προελήφθησαν κατὰ δίκαιον δόξης, ὡς ἐὰν θελήσωσιν αὐτοὶ, δέχονται, καὶ μεταποιοῦσι τὰ γραφέντα κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν. Δὴν δὲ ὁ Κύριος παρὰ πᾶσι, καὶ μάλιστα οἷς ἀναγινώσκεις ταῦτα, κρατεῖν τὴν τε ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑγιαίνουσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν

inter Eusebianorum minas et Alexandri preces iudicem sese constituens, hæresim damnavit Arianam, declaravitque esse illam Ecclesiæ communione indignam. Palam item fecit omnibus, licet imperator universique homines ejus patrocinium suscipiant, ab Ecclesia tamen illam condemnatam fuisse. Exploratum itaque est, Christo adversariam Arianorum officinam, non Deo charam, sed impiam esse. Certe plerique illorum qui ante circumventi fuerant, sententiam commutarunt. Non enim quisvis alius, sed ipse Dominus, in quem illi blasphemabant, adversum se insurgentem hæresim condemnavit. Propalamque fecit, licet etiamnum imperator Constantius illius gratia episcopis vim inferat, esse nihilominus eam et a communione Ecclesiæ segregatam, et a caelo alienam. Quamobrem cesset in posterum hujusmodi vestra quæstio, sic enim inter vos pactum fuit; ne moque hæresi adjungatur: sed respiciant qui decipi sunt. Quam enim Dominus damnavit, quis recipit? et cujus 271 ille communicæm prohibuit, quomodo qui admittet non maximæ impietatis reus, et palam Christi hostis erit?

5. Hæc sint igitur ad contentiosos confunden-dos satis: hæc legito iis qui hujus quæstionis auctores fuerunt, necnon ea quæ adversus hæresim paucis ad monachos conscripta sunt; ut Ariano-rum inde impietatem malitiamque magis impro-bent. Cave nemini horum exemplar edas, aut tibi ipse transcribas: nam id ipsum monachis quoque significavi: sed pro tua ingenuitate, si quidpiam scriptis deerit, id addas, statimque illa ad nos remittas velle. Ex mea quippe ad fratres epistola, poteris quidnam scribendo passus sim ediscere: atque hinc noveris, ideo tutum non esse imperiti scripta edere, præsertim de supremis ac præcipuis dogmatibus, ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus absolute dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Plerique enim nec fidem, nec scopum scriptoris attendunt: sed aut ex invidia, aut contentionis studio, pro sua jam in mente recepta sententia, arbitrato suo verba accipiunt, et scripta pro libidine detorquent. Faxit Dominus ut in omnibus, ac potissimum quibus hæc legis, veritas et sana in Dominum nostrum Jesum Christum fides obtineat. Amen.

(11) Sic Reg. Editi vero, περὶ αὐτῆς. Mox Reg. ἀλλὰ κοινωνήτος male.

(12) Reg., προσλαμβάνομενος. Mox idem, φανε-

ρός. Paulo post idem, Ἀνάγνωθι δὲ ὁμοῦς.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ γὰρ ἐν τοῖς.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ⁽¹⁴⁾.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA.

Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, et in fide Dei firmatis, sanctificatisque in Christo, ac dicentibus, Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te⁸⁸, dilectis ac desideratissimis fratribus, in Domino salutem plurimam.

1. Ut vestrae charitati morem gererem, postquam me frequenter hortati estis, demum nostras Ecclesiarumque calamitates paucis conscripsi, et quoad facultas tulit execranda Ariomanitarum haeresim confutavi, ostendique quam sit illa a veritate aliena. Quid autem in scribendo perpeccatus sim, vestrae pietati indicandum putavi, ut hinc ediscatis, quam vere beatus Apostolus dixerit: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei⁸⁹*, mihi quae homini natura imbecillo, ignoscatis. Quo enim magis scribere aggrediebar, mihi quae ipse ad intelligendam Verbi divinitatem vim inferebam, eo longius cognitio a me recedebat: agnoscebamque me tanto magis rei assequendae imparem esse, quanto magis eam attingere mihi videbar. Etenim ne hoc ipsum quod me intelligere putabam scribere poteram; imo quod scribebam minus erat quam concepta, licet pusilla, veritatis umbra.

2. Cum adverterem itaque in Ecclesiaste scriptum esse⁹⁰: *Dixi, Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat; et: Alta profunditas, quis inveniet eam; et illud in Psalmis: Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam⁹¹*; et quod Salomon ait: *Gloria Dei est celare verbum⁹²*, saepe volui subsistere, atque a 272 scribendo desinere: ita

Α Τοῖς ἀπάρταχού κατά τόπον τὸν μονήρη βίον ἀσκούσι, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἰδρυμένοις, ἡγιασμένοι τε ἐν Χριστῷ, καὶ λέγουσιν, Ἴδού ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν Κνωίῳ πλείστα χαίρειν

1. Τῇ μὲν ὑμετέρᾳ διαθέσει πεισθεὶς, καὶ πολυλάκις παρ' ὑμῶν προτραπεὶς, ἔγραψα δι' ὀλίγων περὶ ὧν πεπόνθαμεν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὡς δύναμις μοι διελέγχων τὴν μυσαρὰν αἴρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἄλλοτρία τῆς ἀληθείας αὕτη. Ὅ δὲ πέπονθα γράφων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην δηλώσαι τῇ εὐσεβεῖα ὑμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθητε, πῶς ἀληθῶς ἐφρκεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος: *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ!* καὶ συγκώτε κάμολ ἀνθρώπων ἀσθενεὶ τὴν φύσιν ὄντι· ὅσον γὰρ ἐβουλόμην γράφειν, καὶ νοεῖν ἐβιαζόμην ἑμαυτὸν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, τοσοῦτον ἢ (15) γνώσις ἐξανεχώρει μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἐγίνωσκον ἑμαυτὸν τοσοῦτον ἀπολιμπανόμενον, ὅσον ἐδόκουν καταλαμβάνειν. Καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ ἐδόκουν νοεῖν, ἡδυνάμην γράφειν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἔγραφον, ἐλαττον ἐγίνετο τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ γενομένης κἂν βραχείας τῆς ἀληθείας σκιάς.

2. Ὅρων τοίνυν, ὡς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῇ γέγραπται, ὅτι *Εἶπα· Σοφισθήσομαι, καὶ αὕτη ἑμακρύθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν· καὶ, Βαθὺ βάθος, τίς εὐρήσει αὐτό;* καὶ τὸ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς: *Ἐθανμαστῶθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν· καὶ ὁ Σολομῶν φησι· Δόξα Θεοῦ, κρύπτειν (16) λόγον· πολυλάκις ἐβουλεύσάμην ἐπισχεῖν καὶ παύσασθαι τῷ*

⁸⁸ Matth. xix, 27. ⁸⁹ Rom. xi, 33. ⁹⁰ Eccle. vii, 24, 25. ⁹¹ Psal. cxxxviii, 6. ⁹² Prov. xiv, 2.

(14) Scripta anno 358.

(15) Sic Reg. et Basil.; in editis articulus deest.

(16) Reg., κρύπτειν. Editi, κρύπτει.

γράφειν· ναί πιστεύσατε. Ἴνα δὲ μὴ δόξω μὴδὲ ἅμα λυπεῖν, μῆτε ἐκείνους τοὺς παρ' ὑμῶν ζητήσαντας καὶ φιλονεικῆσαντας ἐπιτρέθειν εἰς τὴν ἀσέβειαν ἐκ τοῦ σωτηρίου, ἐδιασάμην ἑμαυτὸν ὀλίγα γράψαι· καὶ ταῦτα ἀπέστειλα τῇ ὑμετέρᾳ (16*) θεοσεβείᾳ. Εἰ γὰρ καὶ, ὡς ἐστὶν ἡ τῆς ἀληθείας κατάληψις, μακρὰν ἐστὶ νῦν (17) ἀφ' ἡμῶν διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν, ἀλλὰ δυνατὸν, ὡς εἶπεν αὐτὸς ὁ Ἐκκλησιαστής, γυνῶνα τῶν ἀσεβῶν τὴν ἀφορσύνην, καὶ εὐρόντα αὐτήν, εἰπεῖν πικροτέρην ὑπὲρ θάνατον εἶναι. Τοῦτου γοῦν χάριν, ὡς τοῦτο γινώσκων καὶ δυνάμενος εὐρεῖν, ἔγραψα· εἰδὼς, ὡς τοῖς πιστοῖς ἡ τῆς ἀσεβείας κατάγνωσις, αὐτάρκῃς πρὸς εὐσεβείαν ἐστὶ γνώσις. Καὶ γὰρ εἰ μὴ δυνατὸν καταλαβέσθαι τί ἐστὶ θεός, ἀλλὰ δυνατὸν εἰπεῖν, τί οὐκ ἐστὶν· οἶδαμεν δὲ, ὅτι οὐκ ὡς ἀνθρώπος ἐστὶ, καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν γενητῶν θέμις ἐπινοεῖν ἐν (18) αὐτῷ. Οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πολὺ τοῦ καταλαβεῖν μακρὰν ἐσμεν τῇ φύσει, ἀλλὰ δυνατὸν καὶ εὐκολον καταγῶναι τῶν προσφερομένων παρὰ τῶν αἱρετικῶν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἐστὶ ταῦτα Υἱὸς ὁ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ θέμις περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τοιαῦτα κἂν ἐννοεῖν, οἷα λέγουσιν ἐκεῖνοι, μῆτιγε καὶ φθέγγεσθαι διὰ χειλέων.

3. Οὕτω τοίνυν, ὅσον ἔδωκέν μοι ἐγὼ μὲν ἔγραψα· ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, δέξασθε ταῦτα μὴ ὡς τελείαν ἔχοντα τὴν ἐρμηνείαν περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλλ' ὡς μόνον ἐλέγχοντα μὲν (19) τὴν ἀσέβειαν τῶν Χριστομάχων, ἔχοντα δὲ καὶ διδόντα τοῖς βουλομένοις ἀφορμὴν εἰς εὐσεβείαν τῆς ὑγιαίνουσας ἐν Χριστῷ πίστεως. Εἰ δὲ τι παραλείπεται (πάντα δὲ νομίζω παραλελειφθαι), συγγινώσκετε μετὰ συνειδήσεως καθαρᾶς, καὶ μόνον ἀποδέξασθε τὸ τολμηρὸν τῆς πρὸς εὐσεβείαν (20) προθέσεως. Εἰς γὰρ τελείαν κατάγνωσιν τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, αὐτάρκῃς ἡ περὶ τοῦ θανάτου Ἀρείου γενομένη (21) παρὰ τοῦ Κυρίου κρίσις· ἦν ἤδη φθάσαντες καὶ παρ' ἐτέρων ἔγνωτε. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; καὶ ὃν ὁ Κύριος (22) κατέκρινε, τίς ὁ δίκαιων; Τίς γὰρ ἐκ τοῦ τοιοῦτου γενομένου σημείου οὐ γινώσκει λοιπὸν, ὅτι θεομισητός ἐστὶν ἡ αἵρεσις, κἂν ἀνθρώπους ἐξη προστάτας; Ἐντυχόντες μέντοι, εὐχεσθε μὲν, καὶ ἀλλήλους εἰς τοῦτο προτρέπεσθε ποιεῖν, ὑπὲρ ἡμῶν εὐθύς δὲ ἀντιπέμψατε ταῦτα πρὸς ἡμᾶς· καὶ μηδὲν τὸ σύνολον ἀντίγραφον ἔχοντες, μὴδὲ ἑαυτοῖς μεταγράψατε (23), ἀλλ' ἀρκέσθητε ὡς δίκαιοι τραπεζῖται τῇ ἐντεύξει, κἂν πολλάκις ἐντυχεῖν θελήσητε. Οὐ γὰρ ἀσφαλὲς τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ παρ' ἡμῶν τῶν ψελλίζόντων καὶ ἰδιωτῶν ἐστὶ γράμματα. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ, καὶ πάντας τοὺς ἐρχομένους πρὸς ὑμᾶς· ἐν εὐσεβείᾳ καὶ πίστει. *Εἰ γὰρ τις, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον, ἦτω ἀνάθεμα. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.*

A credite. Ne autem videar aut vobis molestus esse, aut eos qui illud a vobis postulant, iisque de rebus disceptant, per silentium meum in impietate delinere, mihi ipse ad hæc pauca scribenda vim intuli : et hæc nisi vestræ pietati. Etsi enim comprehensio veritatis ut in se est, nunc ob carnis infirmitatem procul a nobis sit, at potest agnosci, ut ait Ecclesiastes⁹⁰, impiorum stultitia, quam qui invenerit, dicere potest ipsa morte amariorem eam esse. Quamobrem id cum nossem et assequi valerem, hæc scripsi : gnarus impietatis confutationem fidelibus esse ad pietatis cognitionem satis. Etenim, tametsi comprehendi nequeat quid sit Deus, dici tamen potest quid non sit; scimus autem eum non esse ut hominem, nec fas esse quidquam e rebus factis illi ascribere. Eo prorsus modo etiam de Filio Dei cogitandum : etsi multo longius natura ab eo sumus, quam ut eum comprehendere valeamus; possumus tamen, imo facile est ea confutare quæ ab hæreticis proferuntur, ac dicere, non esse illa Filium Dei : neque fas esse qualia ipsi loquuntur de ejus divinitate vel cogitare, nedum labiis proferre.

3. Sic equidem pro facultate scripsi : vos autem, dilecti, hæc accipite, non quasi perfectam de divinitate Verbi explicationem complectantur : sed ut quæ duntaxat Christi hostium impietatem arguant, et quæ volentibus occasionem præbeant ad piam sanamque in Christo fidem assequendam. Quod si quid omissum est (puto autem omnia omissa esse) cum conscientia, quæso, pura veniam mihi tribuite, tantumque velini audax meum pro pietate propositum approbetis. Ad perfectam enim Arianorum hæreseos confutationem, sufficit latum de Arianorum morte a Domino iudicium, quod jam ab aliis antea didicistis. Quæ enim sancti Dei iudicio statuta sunt, quis irrita faciet? Et quem Dominus condemnavit, quis justificabit⁹¹? Nam quis ex hujusmodi signo non agnoscit Deo odiosam esse illam hæresim, etiamsi homines patronos nacta sit. Cum igitur hæc legeritis, orate pro nobis, et invicem vos ad illud cohortantini. Et quamprimum hæc ipsa ad nos remittite : nulli prorsus hujus exemplar tradatis, nec vobis ipsis transcribatis, sed ut vobis trapezitis sat vobis sit horum lectio, sæpius repetita si libeat. Non enim tutum est nostrum balbutientium et indoctorum litteras ad posteros pervenire. Salutate vos invicem in charitate, et omnes qui ad vos in pietate et fide accesserint. Si quis enim, ut ait Apostolus, non amat Dominum, anathema sit. *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum. Amen⁹².*

⁹⁰ Eccle. vii, 26. ⁹¹ Isa. xiv, 27. ⁹² I Cor. xvi, 22, 23.

(16*) Reg., τῇ ὑμετέρᾳ.

(17) Sic Reg., νῦν deest in editis.

(18) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(19) Μὲν deest in editis, sed in Reg. legitur.

(20) Reg., εἰς εὐσεβείαν.

(21) Sic Reg. et Basil. Editi, γενομένου.

(22) Sic Reg. Editi vero, Θεός.

(23) Reg., μεταγράψατε.

HISTORIA ARIANORUM

USQUE AD ANNUM 357, INITIO MUTILA.

1. Illi vero ea quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt. Nam statim a structis ejusmodi insidiis, Arium in communionem receperunt. Et cum judicia tam multa contra se lata villipenderent, imperatoriam potestatem pro se obtendebant (24) : nec veriti sunt in litteris suis dicere : Athanasio afflicto, invidia cessavit, Arianos autem jam recipiamus : hoc ad terrorem auditorum addentes : Hoc enim jussit imperator. 273 Dehinc non puluit homines illos hoc adjicere : Ariani quippe recte sentiunt : non metuentes quod scriptum est : *Vae qui dicitis amarum, dulce : ponentes tenebras lucem*²⁴. Ad omnia enim pro hæresi toleranda parati sunt. Nonne hinc omnibus plaue perspicuum est, non ecclesiastico judicio, sed imperatoris minis, et nos tunc ob pietatem erga Christum hujusmodi malis affectos fuisse, et vos jam persecutionem excitasse? Nam alios quoque episcopos insidiis, conflictisque criminibus aggressi sunt : quorum alii quidem in exsilio obdormierunt, Christi confessionis gloriam adepti : alii etiamnum exsulant, fortiusque contra eorum hæresim decertant, et aiunt : *Nihil nos separabit a charitate Christi*²⁵.

2. Hac item nota eam hæresim dignoscere, imo potius confutare licet, quod quisquis ipsis amicus est, et impietate socius, etiamsi aliis sceleribus et sexcentis criminibus obnoxius sit, quamvis reus et convictus, licet probationes evidentissimæ adversus eum suppetant ; hic tamen apud illos probus, statimque imperatoris amicus efficitur, ex sua scilicet impietate commendatus : magnoque hinc pecuniarum quaestu facto, a iudicibus etiam facultatem obtinet quidvis ad suum placitum agendi. Qui autem impietatem eorum consulat, et sincere Christi causam agit, is tametsi purus in omnibus, tametsi nihil sibi conscius sit, quamvis a nemine accusetur, attamen, illis causas comminiscens, statim abripitur, et imperatoris judicio, in exsilium mittitur, quasi obnoxius iis quæ ipsi voluerint criminibus : vel quasi imperatori contumeliam dixerit, ut Naboth²⁶. Qui autem hæresi patrocinatur, inquiritur, et statim in illius Ecclesiam mittitur. Hinc bonorum proscriptiones, contumeliæ, omneque vexationis genus in eos qui invasorem non recipiunt.

²⁴ Isa. v, 20. ²⁵ Rom. viii, 35. ²⁶ III Reg. xxi, 10.

(24) Hæc gesta sunt anno 335.

(25) Sic Reg. Editi vero οὐκ οὐκ ἔχ.

(26) In editis post πάλιν καὶ legitur, sed in Reg. non habetur.

(27) Ita Reg. et Basil. Editi male κυρτοίς. Paulo

1. Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμπεψήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἄρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Καὶ τὰς μὲν τοσαύτας κατ' αὐτῶν κρίσεις παρεωράκασι, βασιλικὴν δὲ πάλιν ἐξουσίαν ὑπὲρ αὐτῶν προεφασίστατο (24)· γράφοντές τε οὐκ ἠσχύνθησαν εἰπεῖν, ὅτι Ἀθανασίου παθόντος, ὁ μὲν φόβος πέπαυται, τοὺς δὲ περὶ Ἄρειον λοιπὸν δεξιόμεθα, προστιθέντες πρὸς φόβον τῶν ἀκούοντων, ὅτι τοῦτο γὰρ βασιλεὺς προσέταξεν. Ἔπειτα οὐκ ἠσχύνθησαν προσθεῖναι, ὅτι καὶ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· μὴ φοβηθέντες τὸ γεγραμμένον· *Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺν, οἱ τιθέντες τὸ σκοτεινὸν φῶς*. Πάντα γὰρ ὑπὲρ τῆς αἵρέσεως ὑπομένειν εἰσὶν ἔτοιμοι. Ἄρ' οὖν οὐχὶ (25) καὶ ἐκ τούτου πᾶσιν ἀντικρυς δεικνύται, ὡς οὐκ ἐκκλησιαστικῆ κρίσει, ἀλλ' ἐκ βασιλέως ἀπειλῆς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ τότε πεπόνθαμεν, καὶ νῦν διώκετε ; Καὶ γὰρ καὶ ἑτέροις οὕτως ἐπεβούλευσαν ἐπισκόποις, πλασόμενοι καὶ κατ' ἐκείνων πάλιν προφάσεις· ὧν οἱ μὲν ἐν τοῖς ἐξορισμοῖς ἐκοιμήθησαν, ἔχοντες τὸ καύχημα τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ὑπερόριοι τυγχάνουσιν, ἀνδριζόμενοι μᾶλλον κατὰ τῆς αἵρέσεως ἐκείνων, καὶ λέγοντες· *Οὐδὲν ἡμῶς χωρῖσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*.

2. Ἐξεσι δὲ καὶ ἐκ τούτου πάλιν (26) αὐτὴν καταμαθεῖν, καὶ μᾶλλον αὐτῆς καταγινῶναι. Ὁ μὲν γὰρ φίλος καὶ συνασεθῶν ἐκεῖνοις, κἂν ἐν ἄλλοις πλημμελήμασι καὶ μυρίοις (27) ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος τυγχάνῃ, κἂν ἔχη τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις λευκοτάτας, οὗτος δόκιμος παρ' αὐτοῖς, καὶ βασιλέως εὐθὺς γίνεται φίλος, ἔχων τὴν σύστασιν ἐκ τῆς ἀσεβείας· σχηματισθεὶς τε πλείστα, λαμβάνει καὶ παρρησίαν ποιεῖν ἃ βούλεται παρὰ τοῖς δικασταῖς· ὁ δὲ τὴν ἀσέβειαν ἐκείνων ἐλέγχων, καὶ τὰ Χριστοῦ γνησίως πρεσβεῶν, οὗτος, κἂν καθαρὸς ἐν πᾶσι τυγχάνῃ (28), κἂν μηδὲν ἑαυτῷ συγγινώσκῃ, κἂν μὴ κατηγοροῦν ἔχη, ἀλλ' ἐκείνων προφάσεις πλασασμένων, εὐθὺς ἀρπάζεται, καὶ κρίσει βασιλέως αὐτὸς μὲν ὑπερόριος γίνεται ὡς ὑπεύθυνος οἷς ἂν ἐκεῖνοι θελήσωσιν, ἢ ὡς βασιλέα ὑβρίσας, ὡς ὁ Ναβουθέ (29)· ὁ δὲ πρεσβεῶν τὰ τῆς αἵρέσεως ἐκείνων ζητεῖται, καὶ εὐθὺς ἀποστέλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνου, καὶ λοιπὸν δημεύσεις, καὶ ὑβρίεις, καὶ πάντα τὰ δεινὰ κατὰ τῶν μὴ δεχομένων ἐκείνων. Καὶ τὸ παραδοξότατον, ὅν μὲν οἱ λαοὶ βούλονται, καὶ γινώσκουσιν ἀνεπίλη-

post Reg. ἔχοι.

(28) Reg. ὑπάρχη.

(29) Sic Reg. quicm sequimur. Basil. ἢ ὡς ὁ Ναβουθέ Editi minus recte, ἢ ὡς ὄνομα Θεοῦ.

πτον, τοῦτον ἀφαιρεῖται καὶ ἐξορίζει βασιλεύς· ὃν δὲ ἄ μῆτε βούλονται, μῆτε γινώσκουσι, τοῦτον μακρόθεν μετὰ στρατιωτῶν ἀποστέλλει καὶ γραμμάτων (30) ἑαυτοῦ· καὶ λοιπὴν ἀνάγκη πολλὴ μισεῖν μὲν ὃν ἀγαπῶσι τὸν κατηχήσαντα, καὶ πατέρα γενόμενον ἐν θεοσεβείᾳ· ἀγαπᾶν δὲ ὃν οὐ βούλονται, καὶ πιστεύειν ἑαυτῶν τὰ τέκνα, οὐ τὸν βίον, καὶ τὴν ἀνατροφήν, καὶ τίς ἐστὶν οὐ γινώσκουσιν· ἢ δηλονότι τιμωρίαν ὑπομένειν, ἣν (31) μὴ πεῖθονται βασιλεῖ.

3. Ταῦτα καὶ νῦν δρῶσι, καὶ πάσαι πεποιθήσασιν οἱ δυσσεβεῖς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, γινώσκοντες τῆς ἑαυτῶν κακοηθείας καὶ ἀσεβείας πανταχοῦ παρὰ πᾶσι παρασχοίντες. Ἔστω γάρ, Ἀθανάσιον ἠτιόσαντο, τί καὶ οἱ ἄλλοι πεποιθήσασιν ἐπίσκοποι; Ποῖος ἄρα προφάσεις εἶχον, ἢ ποῖος ἄρα κάκει νεκρὸς Ἀρσένιος εὐρέθη; ποῖος παρ' αὐτοῖς Μακάριος πρεσβύτερος, καὶ ποτήριον κέκλασται; ποῖος Μελιτιανὸς ὑπεκρίνετο; Ἄλλ' ὡς εἴκεν ἐξ ἐκείνων, καὶ τὰ κατὰ Ἀθανάσιον (32) δείκνυται ψευδῆ· καὶ ἐξ ὧν δὲ Ἀθανάσιος ἐπεχειρήσαν, ὅπλα καὶ τὰ κατ' ἐκείνων ἐστὶ πεπλασμένα. Μέγα τι θηρίον ἐξηλθεν ἐπὶ γῆς, ἢ ἀερίσις αὕτη· οὐ γὰρ μόνον τοῖς ῥήμασι ὡς τοῖς ὁδοῦσι βλάπτει τοὺς ἀκεραιοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωθεν ἐξουσίαν ἐμισθώσατο πρὸς ἐπιβουλήν. Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι, καθὰ προείπον, οὐδεὶς ἐκείνων κατηγορεῖται· ἀνδὲ κατηγορηθῆ, οὐ κρίνεται, ἢ ὁξας ἀκούεσθαι, δικαιοῦται κατὰ τῶν ἐλεγχόντων· καὶ μᾶλλον ὁ ἐλέγχων ἐπιβουλεύεται, ἢ ὁ ὑπεύθυνος ὅλως ἐν-ῤ:πεται. Πάντες οὖν (33) οἱ παρ' αὐτοῖς μεστοὶ ῥύπου τυγχάνουσι· καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς κατάσκοποι, οὐ γὰρ ἐπίσκοποι, μᾶλλον εἰσι πάντων ῥυπαρώτεροι. Καὶ εἰ τις παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος θέλει γενέσθαι, οὐκ ἀκούει· Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι· ἀλλὰ μόνον· φρόνει κατὰ Χριστοῦ, καὶ μὴ φρόντιζε περὶ τρόπων (34)· ἀρκεῖ γὰρ ἐκείνῳ σοι πρὸς σύστασιν, καὶ πρὸς βασιλέως φιλίαν. Ταῦτα (35) μὲν περὶ τῶν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονούντων· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ζηλωταί, καὶ ἄγιοι καὶ καθαροὶ φαίνονται, καθὰ προείπον, ἀλλ' ὑπεύθυνοι γίνονται, ὅταν οὗτοι θέλωσι, καὶ ὡς ἂν αὐτοῖς δοκῆ, πρόφασιν πλασαμένους· καὶ τοῦτο ἐξεστὶ, καθὰ προείπον, ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν πραχθέντων συνιδεῖν.

tratu suo crimina comminiscuntibus: eamque rem, ut

4. (36) Εὐστάθιος τις ἦν ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας, ἀνὴρ ὁμολογητῆς, καὶ τὴν πίστιν εὐσεβῆς. Οὗτος, ἐπειδὴ πολλὸς ἦν ζηλῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τὴν τε Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐμίσει, καὶ τοὺς φρονούντας τὰ ἐκείνης οὐκ ἔδεχετο, διαβάλλεται Κωνσταντίνῳ (37)

** I Tim. III, 2

(30) Sic Reg. Editi, μετὰ γραμμάτων.

(31) *Hy deest in Basil.

(32) Forte κατὰ Ἀθανασίου.

(33) Reg. γούν.

(34) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris., περὶ τρόπων.

(35) Reg. τοιαῦτα.

(36) Aliam depositionis Eustathii causam afferunt Hieronymus, Socrates, Sozomenus et Theodo-

Et quod maximum stuporem afferat, quem populi cupiunt, et irreprehensibilem agnoscent, hunc tollit imperator, in exsiliumque mittit; quem vero nec volunt nec norunt, hunc e longinquo cum militibus et litteris suis mittit. Ac debinc magna vi coguntur populi eum odio habere, quem utpote suam in religione magistrum et Patrem diligunt: illum vero diligere, quem nolunt: ac ei liberos suos concredere, cuius mores et vitæ institutum, imo quem quisnam sit ignorant: aut denique pœnas luere si imperatori non obtemperant.

3. Hæc nunc sunt impiorum gesta, hæc olim etiam contra orthodoxos perpetrarunt: suæque malitiæ ac impietatis argumenta apud omnes ubique pervulgant. Nam esto Athanasium accusaverint, sed quid mali admisere alii episcopi? quis adversus illos obtentus? quis apud illos Arsenius mortuus repertus est? quisnam apud illos Macarius presbyter, aut calix confractus? quis Meletianus insimulavit? Sed, ut ex eorum gestis liquet et quæ contra Athanasium dixere falsa ostenduntur: et ex iis quæ contra Athanasium moliti sunt patet, quæ aliis imputavere similiter esse conflictæ. Iugens quædam bellua in terram exivit, hæc nempe hæresis: quæ non solum verbis quasi dentibus innocentes lædit; sed et ad insidias parandas externam potentiam mercede conduxit. Et quod stupendum est, uti jam dixi, nullus eorum accusatur, aut si accusatur, non judicatur, vel si interrogari videatur, damnatis iis qui se convincebant, ipse declaratur innoxius. Potiusque accusator qui reum convincit insidiis petitur, quam ipse reus pudore aliquo suffundatur. Apud illos itaque nemo est quin sordibus sateat: eorumque catacopi, id est exploratores, haud enim episcopi nuncupandi, omnium sordidissimi sunt. Si quis apud illos optat episcopus esse, is hæc non audit: Oportet episcopum, irreprehensibilem esse: sed solum: Contra Christum sentias, nec de moribus cures: est enim illud tibi satis, ut commendatus imperatorisque amicus evadas. Hæc de his qui cum Ario sentiunt. Veritatis autem sectatores, quantumvis sancti, quantumvis puri videantur, uti supra dixi, rei habentur, illis arbitrium est, ex eorum gestis deprehendere licet.

4. Eustathius quidam fuit Antiochenus episcopus, confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo studio tueretur, essetque Arianæ hæresi infensissimus, hæreticosque illos non admitteret, apud Constantinum imperatorem insimulatur, conflictæ cri-

retus, quod nempe a muliercula delatus fuerit, quæ se filium ex Eustathio suscepisse mentiebatur. Annus item Socr. et Sozom. illum Sabellianismi fuisse accusatum. Sed nihil repugnat varia crimina sancto præsulæ ab hæreticis imposita fuisse. Hac de re fusi in Athanasii Vita. Chrysost. t. I homiliam integram in hunc Eustathium habuit.

(37) Editi Κωνσταντίνῳ. At Reg. prima manu Κωνσταντίνῳ, hinc deleto v factum est Κωνσταντίνῳ. Sed

minatione, quod scilicet matri ejus contumeliam fecisset : statimque ipse cum multa presbyterorum diaconorumque turba extorris factus est, ac demum quos ille impietatis causa in clerum non admittebat, hos postquam episcopus in exsilium est actus, non solum in Ecclesiam introducere, sed plerosque ex illis ordinaverunt episcopos, ut eos suar pro impietate conjugationis socios haberent. Ex quorum numero est Leontius castratus, qui nunc Antiochiæ episcopus est, et qui ante ipsum ibidem episcopus fuit Stephanus, Georgius Laodiceæ, Theodosius olim Tripolitanus episcopus, Eudoxius Germaniciæ, Eustathius nunc Sebastes.

5. An hic saltem substituerunt? Nequaquam : Eutropius enim olim Adrianopolitanus episcopus, vir bonus, ac omni ex parte perfectus, quod pluries Eusebium coarguisset, et illac transeuntibus auctor fuisset, ne impiis Eusebii verbis obtemperarent, easdem quas Eustathius calamitates patitur, et civitate Ecclesie sue pellitur : Basilina enim contra illum summopere urgebat. Euphrasion item Balnearum, Cymatius Palti, alter Cymatius Taradi, Asclepas Gazæ, Cyrus Berœæ in Syria, Dioscorus in Asia, Domnion Sirmii, et Hellenicus Tripolis, statim atque hæresim odisse comperti sunt, alii ob confecta crimina, alii nulla allata causa, imperatoriarum litterarum auctoritate translati, et ab illis civitate pulsi sunt : aliosque illi eorum vice, quos impios noverant, in ipsorum Ecclesiis constituere.

6. De Marcello autem Galatiæ episcopo, 275 superfluum fortasse fuerit mentionem facere : omnibus enim compertum est, Eusebianos ab eo antea impietatis accusatos, eum vicissim accusasse, eorumque opera senem illum exulasse. Ille autem Roman profectus sese purgavit, fidemque suam illis exigentibus scripto tradidit, quam Sardicensis ipsa

prior lectio germana est ; nam Constantino imperatore gesta sunt. Paulo post Reg. πρόφασις, recte. Editti male πρόφασιν.

(38) Reg. Γερμανικίτζ. Editti Γερμανικία.

(39) Uxor Julii Constantii, mater Juliani Apostatae.

(40) Legendum haud dubie Βαλανείας, uti supra Apolog. de fuga, num. 3, eratque illa urbs Syriæ. Mox δ̄ ἐν Ταράδω, legendum ἐν Ἀράδω, putant Coteler. in Notis ad Patres primi sæculi, p. 383, et Hermantius in Vita Athanasii, l. v, c. 18. Vide Valesium in notis ad Socratem, a l p 59. In Apol. de fuga legitur Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον.

(41) Sic Reg. et Basil., et ita legendum. Editti male Σιεμίω.

(42) Sic Reg. Editti ἐκβάλλοντες.

(43) Exstant adhuc libri Eusebii Cæsariensis adversus Marcellum Ancyranum, ubi confutatur ejus hæresis de Verbo a Maria originem ducente. Sed in synodis Romana anni 342, et Sardicensi anni 347, examinatis ejus scriptis, illum recte sentire declaratum est : Athanasius autem honorifice semper Marcellum memorat in iis quæ supersunt ejus

τῶ βασιλεῖ, πρόφασις τε ἐπινοεῖται, ὡς τῇ μητρὶ αὐτοῦ ποιήσας ὕβριν· καὶ εὐθὺς ἐξοριστος αὐτὸς τε γίνεται, καὶ πολὺς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἀριθμὸς· καὶ λοιπὸν οὐκ εἰδέχτο διὰ τὴν ἀσέβειαν εἰς κλῆρον, τούτους μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν ἐπίσκοπον οὐ μόνον εἰσῆγαγον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους ἐπισκόπους κατέστησαν, ἐν ἔγῳσι συνωμότας αὐτῶν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Ἐκ τούτων ἐστὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὁ νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, Γεώργιος τε ὁ ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὁ γενόμενος ἐν Τριπόλει Θεοδόσιος, Εὐδόξιός τε ὁ ἐν Γερμανικείᾳ (38), καὶ Εὐστάθιος ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ

5. Ἄρ' οὖν μέχρι τούτων ἔστησαν ; Οὐχί· καὶ γὰρ καὶ Εὐτρόπιος ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει γενόμενος ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἀγαθός, καὶ ἐν πᾶσι τέλειος, ἐπειθὴ πολλάκις τὸν Εὐσέβιον ἤλεγξε, τοῖς τε διοδεύουσι συμβούλευε μὴ πειθεσθαι τοῖς ἀσέβεισιν Εὐσέβιου βήμασι, τὰ αὐτὰ τῷ Εὐσταθίῳ πάσχει, καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται· Βασιλίνα (39) γὰρ ἦν ἡ πάνυ κατ' αὐτοῦ σπουδάζουσα. Εὐφρατίων γὰρ ὁ ἐν Καλαναῖς (40), καὶ Κυμάτιος ὁ ἐν Παλτῷ, καὶ Κυμάτιος ἕτερος ὁ ἐν Ταράδω, καὶ ὁ ἐν Γάζῃ Ἀσκληπᾶς, καὶ Κύρος ὁ ἐν Βεροῖᾳ τῆς Συρίας, καὶ Διόδωρος ὁ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ Δομνίων ἐν Σιρμίῳ (41), καὶ Ἑλλάνικος ὁ ἐν Τριπόλει, μόνον ἐγνώσθησαν μισσοῦντες τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς μὲν μετὰ προφάσεως, τοὺς δὲ χωρὶς ταύτης, βασιλικαῖς γράμμασι μεταστήσαντες, τῆς τε πόλεως ἐκβαλόντες (42), ἐτέρους ἀν' αὐτῶν, οὓς ἐγίνωσκον ἀσθεβούντας, εἰς τὰς ἐκείνων Ἐκκλησίας κατέστησαν.

6. (43) Καὶ περὶ Μαρκέλλου τοῦ τῆς Γαλατίας ἐπισκόπου, περιττὸν ἴσως ἐστὶ λέγειν· πάντες γὰρ ἔγνωσαν ὡς πρότερον ἐγκαλούμενοι παρ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀσέβειας, ἀντενεκάλεσαν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ, καὶ πεποιθήσασιν ἐξορισθῆναι τὸν γέροντα. Καὶ αὐτὸς μὲν, ἀνελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀπελογήσατο. καὶ ἀπαιτούμενος (44) παρ' αὐτῶν, δέδωκεν ἔγγραφον τὴν

operibus. At secus reliqui Patres, qui Marcellum ut hæreticum vehementer exagitant, illumque Photiniae hæreseos auctorem agnoscunt : erat quippe Photinus patria Ancyranus, Marcellique discipulus. Ait autem Eriphanus hæresi 72, fuisse suo tempore qui Marcellum pro hæretico haberent, alios qui eidem patrocinaerentur, ut probò et orthodoxo viro. Libet tamen hic apponere quæ se ipse ab Athanasio audivisse testatur, memoratu sane digna : Ἡρόμην δὲ αὐτὸς ἐγὼ χρόνῳ τινὶ τὸν μακαρίτην πάπαν Ἀθανάσιον περὶ τούτου τοῦ Μαρκέλλου, πῶς ἂν ἔχοι περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ οὔτε ὑπεραπελογήσατο, οὔτε πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς ἠγέθη· μόνον δὲ διὰ τοῦ προσώπου μειδιάσας, ὑπέφηνε μοχθηρίας μὴ μακρὰν αὐτὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε. Sciscitatus ego aliquando beuice memorie varani Athanasium, quid de hoc ipso Marcello sentiret : ille neque purgavit hominem, neque asperè insectatus est ; sed subridens non procul ab impietate fuisse significavit ; agnoscere tamen sese purgasse virum.

(44) Sic Reg. Editti vero, ἀπελογήσατο καὶ ἀπαιτούμενος. Infra item editti ἀπελογήσαντο. Reg. ἀπελογήσαντο.

ταυτοῦ πίστιν, ἦν καὶ ἡ κατὰ Σαρδικὴν σύνοδος ἀπέδξατο· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὐτε ἀπελογήσαντο, οὐτε, ἐλεγχόμενοι ἐξ ὧν ἔγραφαν ἀσεβεῖς, ἐνετράπησαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο κατὰ πάντων· εἶχον γὰρ τὴν πρὸς βασιλέα παρὰ τῶν γυναικῶν σύστασιν, καὶ πᾶσιν ἦσαν φοβεροί.

7. Περὶ δὲ Παύλου τοῦ τῆς Κωνσταντινίου πόλεως ἐπισκόπου, νομίζω μὴδένα ἀγνοεῖν· ὅσω γὰρ ἐπιφανὴς ἡ πόλις, τοσοῦτω καὶ τὸ γενόμενον οὐ κέκρυπται. (45) Καὶ κατὰ τοῦτου τοίνυν πρόφασις ἐπλάσθη. Καὶ γὰρ ὁ κατηγορήσας αὐτοῦ Μακεδόνιος, ὁ νῦν ἐπίσκοπος ἀντ' αὐτοῦ γενόμενος, παρόντων ἡμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν, κεκοινώνηκεν αὐτῷ, καὶ πρεσβύτερος ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν Παῦλον. Καὶ ὁμοῦ, ἐπειδὴ Εὐσέβιος ἐπωφθαλμία, θέλων ἀρπάσαι τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως (οὗτω γὰρ καὶ ἀπὸ Βηρυτοῦ εἰς τὴν Νικομήδειαν μετῆλθεν), ἔμεινε ἡ πρόφασις κατὰ Παύλου, καὶ οὐκ ἠμέλησαν τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ἔμειναν διαβάλλοντες. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τὸν Πόντον ἐξωρίσθη παρὰ Κωνσταντίου (46)· τὸ δὲ δεύτερον παρὰ Κωνσταντίου, δεθείς ἀλύσει σιδηραῖς, εἰς Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας ἐξωρίσθη, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἐμισαν μετηνέσθη, καὶ τὸ τέταρτον εἰς Κούκουσον τῆς Καππαδοκίας περὶ τὰ ἔρημα τοῦ Ταύρου· ἐνθα καὶ ὡς οἱ συνόντες ἀπήγγειλαν, ἀποπνιγὲς παρ' αὐτῶν, ἐτελεύτησε. Τοῦτο μέντοι δρᾶσαντες, οὐκ ἠσχύνθησαν καὶ μετὰ θάνατον, οἱ μὴδὲν ἀληθεύοντες, πλάσασθαι πάλιν πρόφασιν, ὡς ἀπὸ νόσου τελευτήσαντος αὐτοῦ, καίτοι τοῦτο γινωσκόντων πάντων τῶν κατοικοῦντων τὸν τόπον ἐκείνον. Καὶ γὰρ καὶ Φιλάργιος, βικάριος ὧν τότε τῶν τόπων ἐκείνων, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων ὑποκρινόμενος ὡς ἂν αὐτοὶ θέλωσιν, ὁμοῦ ἐπὶ τούτῳ θαυμάζων, καὶ λυπηθεὶς ἴσως, ὅτι μὴ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος εἰργάσατο τὸ κακὸν, ἀπήγγειλε πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ γνωρίμοις ἡμῶν, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Σαραπῶνι, ὡς Παῦλος ἀποκλεισθεὶς παρ' ἐκείνων εἰς τόπον τινὰ βραχύτατον καὶ σκοτεινὸν, ἀφελθὴ (47) λιμῷ διαφθάρῃαι· εἶτα μεθ' ἡμέρας ἕξ, ὡς εἰσελθόντες εὗρον αὐτὸν ἔτι πνέοντα, λοιπὸν ἐπελθόντες ἀπέπνιξαν τὸν ἀνθρώπον· καὶ οὕτω τέλος ἔσχε τοῦ βίου τούτου. Τοῦ δὲ τοιοῦτου θανάτου διάκονον ἔλεγον γεννηθεῖσαι Φλιπιπὸν τὸν γενόμενον Ἐπαρχον. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο (48) παρεῖδεν ἡ θεία δίκη· οὐδὲ γὰρ παρήλθεν

(45) In hoc loco explanando desudarunt viri doctri-
na celeberrimi, quorum nonnulli vitium in con-
textu suspicati sunt, sed immerito: nam locus bene
habet, dum recte explanetur. Ecce, nostro quidem
iudicio, veram Athanasii sententiam. Ait, a Macedo-
nio delatum fuisse Paulum, se praesente, id est
anno 338, cum ab exsilio revertens Athanasius Con-
stantinopoli pertransiret: sed nihilominus postea
ipsam Macedonium cum Paulo communicasse, ac
sub ipso presbyterum fuisse. Verum cum Constanti-
nopolitanæ sedis invadendæ cupiditate Eusebium in-
cessisset, redintegratam fuisse criminationem. Quod
autem subsequitur, καὶ τὸ μὲν πρῶτον, etc., illud,
inquam, non innuit primum exsilium ob supra me-
moratam Macedonii accusationem irrogatum fuisse:
accusatio quippe illa post mortem Constantini facta
fuit; cum tamen, ut hic enarratur, primo exsularit
Paulus tempore Constantini Magni. Sed occasione
secundi exsilii quod illam Macedonii accusationem

A synodus approbavit. Eusebiani vero neque se pur-
garunt, neque puduit eos ex scriptis suis impietatis
fuisse convictos: sed audacius adversus omnes in-
surrexerunt. Nam apud imperatorem mulierum
commendatione plurimum valebant, omnibusque
formidini erant.

7. Quod Paulum vero spectat Constantinopolis
episcopum, nevinem ignorare arbitror, quo enim
clarior urbs, eo minus obscuræ fuerint res ibi ge-
stæ. Itaque adversus hunc etiam causas commentii
sunt. Etenim Macedonius, qui nobis presentibus
eum accusavit, quique jam episcopus ejus loco
creatus est, cum eo communicavit et sub eodem
Paulo presbyter fuit. Attamen, cum Eusebium illius
urbis episcopatus invadendi (ita enim jam Beryto
B Nicomediam se transtulerat) cupiditate incessisset;
illa in Pæulum accusatio perduravit, nec illi insi-
dias suas neglexere, sed in calumniis suis perstite-
re. Et primo quidem Paulus a Constantino in Pon-
tu perlegatus est: secundo autem a Constantio fer-
reis catenis vinculus, Singaris Mesopotamiæ exsula-
vit: illinc postea Emesam translatus: quarto Cucu-
sum Cappadociæ, ad deserta Tauri, et isthuc, ut re-
nuntiarunt qui cum eo erant, ab ipsis strangulatus,
obiit. His ita gestis, nihil veriti sunt, homines illi
in nullo veraces, post mortem ejus falso ac subdole
pervulgare, illum morbo extinctum fuisse, licet
res omnibus qui eum locum involunt comperta sit.
Etenim Philagrius qui tunc temporis eorum loco-
rum vicarius erat, et omnium fabularum, arbitrate
eorum, histrio, cum tamen ideo fortasse stupore
perculsus ac mæstus esset, quod non ipse sed alius
id sceleris perpetrasset, permultis, ac quibusdam
ex notis nostris, imo ipsi episcopo Serapioni renun-
tiavit Paulum ab illis in angusto et tenebroso quo-
dam loco inclusum fuisse, ut fame illic interiret:
deinde post sex dies, cum eo ingressi, illum adhuc
spirantem invenissent, demum irruentes hominem
strangulasse: talemque revera illius exitum fuisse.
Illius autem carnificem fuisse aiebant Philippum
olim præfectum. At hoc facinus divina vindicta in-
ultum non præterivit; anno quippe nondum elapso,
cum multo dedecore Philippus a præfectura detur-

D subsecutum est, primum ibi memorat Athanasius.
Et sane non insolens illud est apud Athanasium, sic
paulo infra: Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Αἰώνων, καὶ Θεόδου-
λον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως . . . ἐπιτὴν ἐπὶ ῥά-
κασι μισούντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον τὸ πρῶτον μὲν
οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταν-
τίος· τὸ δεύτερον καί, etc. *Olympium vero Aenorum,
Theodulumque Trajanopolitanum . . . cum hæresi
infensos cernerent, calumniati sunt, primo quidem
Eusebius cum suis, litterasque dedit imperator Con-
stantius: secundo autem, etc.* Ibi patet priorem ca-
lumniam non ad seriem historię pertinere, sed oc-
casionem secunde memorari: quod item de superiore
loco dicendum.

(46) Sic Reg. Editi vero, ὅπῃ Κωνσταντινίου. Mox
Reg. εἰς Σίγγαρα. Editi εἰς Σίγγαρα. Basil. εἰς Σύγ-
γαρα. Mox Reg. εἶτα ἐκεῖθεν.

(47) Sic Reg. Editi ἀφελθῆ.

(48) Sic Reg. Editi τοῦτον.

batus est : ita ut tanquam privatus, quibus minime volebat ludibrio esset. Itaque admodum tristis, ac velut Cain gemebundus ac tremens, cum in dies expectaret qui se procul patria suisque confoderet, veluti attonitus, quod hæc minime placerent, interiiit. Cæterum illi ne ipsis quidem mortuis parcunt, quos dum viverent conflictis criminationibus adoriebantur. **276** Ita enim sese omnibus terribiles exhibere satagunt, ut viventes in exsilium agant, et nulla erga defunctos misericordia moveantur : sed etiam præter hominum omnium morem, defunctos odio habent, eorumque affinibus insidiantur, inhumani illi ac bonorum iniurici homines vel immanissimis hostibus effertiores : eaque omnia impietatis suæ causa agunt, non enim veris, sed conflictis criminationibus, nobis aliisque omnibus insidiantur. **B** πλασμένων προφάσεων ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἑτέροις πᾶσιν

8. (ANNO 338.) Hoc cum adverterent tres fratres, Constantinus, Constantius, et Constans, post obitum patris sui omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jusserunt : qui de aliis episcopis ad singulorum Ecclesias rescripere : de Athanasio autem ista, quæ et vim hoc in negotio allatam comprobant, et Eusebianorum sanguinarium animum arguunt.

Exemplar epistolæ Constantini Cæsaris populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandrinæ.

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium venerandæ legis interpretem, etc. (*Scripta supra in Tractatu septuagesimo quinto absque ullo discrimine.*) Vide p. 160.

Hæc sunt illæ litteræ. Conjuratæ autem eorum quis alius illo fide dignior extiterit? ita quippe ille scripsit, cum rem exploratam haberet.

9. Itaque, cum adverterent Eusebiani frangi hæresis suæ vires, litteras Romam, litteras item ad imperatores Constantinum et Constantem mittunt adversus Athanasium. Ut autem Athanasii legati eorum scripta falsi arguerunt, cum maximo pudore ab imperatoribus illi repulsam tulere. Romanus vero episcopus Julius litteris suis indicavit, quo vellemus loco, cogendam synodum esse ; ut accusationes illi suas veras comprobarent, sibi vero illatas cum fiducia depellerent. Idipsum presbyteri ab illis missi rogarant, cum sese falsi convictos adverterent. His ita gestis (ANNO 340), cum perspectum haberent illi in omnibus suspecti homines, se nequaquam ecclesiastico iudicio superiores fore, Constantium seorsim adeunt, apud quem, utpote hæreseos patronum vetus gemitusque profundant, Miserrare, aientes, hæresim : cernis a nobis omnes defecisse : pauci demum relicti sumus : age, persecutionem incipe, quandoquidem vel a paucis illis re-

ἐνιαυτὸς, καὶ μετὰ πολλῆς ἀτιμίας καθήρεθῃ τῆς ἀρχῆς ὁ Φιλιππος, οὕτως ὡς ἰδιώτην γενομένον, ὑφ' ὧν οὐκ ἤθελε καταπαλῆσθαι. Πάνυ γοῦν καὶ αὐτὸς λυπούμενος, καὶ κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων, καὶ καθ' ἡμέραν προσδοκῶν τὸν ἀναιροῦντα ἔξω τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ αὐτὸς καὶ τῶν ἰδίων, ὡς περ ἐκπλαγεῖς, ἐπεὶ μὴ οὕτως ἤθελεν, ἀπέθανε. Πλὴν ὅτι καὶ κατὰ νεκρῶν οὐ φείδονται, καθ' ὧν καὶ ζῶων ἐπλάσαντο προφάσεις· οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς πρὸς πάντας φοβεροὺς ἐπιδεικνύειν ἐσπούδασαν, καὶ ζῶντας μὲν ἐξορίζουσιν, ἀποθανόντας δὲ οὐκ ἐλεοῦσιν· ἀλλὰ καὶ τότε μόνον παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους μισοῦσι τοὺς ἀπελθόντας, καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἐπιβουλεύουσιν, οἱ τῷ ὄντι ἀπάνθρωποι καὶ μισόκαλοι, καὶ πλέον ἐχθρῶν τὸν τρόπον ἀγριον ἔχοντες, διὰ τὴν ἑαυτῶν (49) ἀσέβειαν. οἱ μὴ ἐξ ἀληθείας, ἀλλ' ἐκ πεπιβουλεύειν σπούδασαντες.

8. Ταῦτα συνορῶντες οἱ-τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντῖνος, Κωνσταντῖος, καὶ Κώνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἑκάστου Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα, ἃ πάλιν τὴν μὲν τοῦ πράγματος βίαν δεικνύσι, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀνδροφρόνον προαιρεσιν ἐλέγγει.

Ἀντίγραφον Κωνσταντίνου Καίσαρος τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρῶν (50).

Οὐδὲ τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐνοίας διαπεφευγῆναι γνώσιν οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην. (*Ἐργάριον (51) ἐπίσω εἰς τὸν οὐδ' λόγον (52) ἀπαρῶντα.*)

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα· τῆς δὲ συσκευῆς αὐτῶν τίς ἕτερος ἀξιόπιστος τούτου μάρτυς ἂν γένοιτο : ταῦτα γὰρ εἰδὼς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔγραψεν

9. Οἱ μέντοι περὶ Εὐσέβιον, βλέποντες ἐλαττωμένην αὐτὸν τὴν αἵρεσιν, γράφουσιν εἰς Ῥώμην, γράφουσι δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι Κωνσταντῖνῳ καὶ Κώνσταντι κατὰ Ἀθανασίου. Ὡς δὲ καὶ οἱ παρὰ Ἀθανασίου ἀποσταλέντες διηλέξαν τὰ παρ' ἐκείνων γραφέντα, παρὰ μὲν τῶν βασιλέων ἐνετράπησαν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ἰούλιος ἔγραψε χρῆναι γενέσθαι σύνοδον, ἐνθα ἂν ἐβελήσωμεν, ἵνα ἃ μὲν κατηγοροῦσι δείξωσι, περὶ δὲ ὧν κατηγοροῦνται καὶ αὐτοὶ, θαρροῦντες ἀπολογησώμεθα. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ παρ' αὐτῶν ἀποσταλέντες πρεσβύτεροι, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐλεγχόμενους, ἠέλιωσαν γενέσθαι. Τούτων τοίνυν γενομένων, ὁρῶντες ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα τυγχάνοντες ὑποπτοὶ μὴ περιγινόμενους ἐν ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, προσέρχονται μόνῳ Κωνσταντῖνῳ, καὶ λοιπὸν ἀποθύρονται, ὡς πρὸς τὸν τῆς αἵρέσεως προστάτην, φεῖσθαι, λέγοντες, τῆς αἵρέσεως· ὁρᾶς πάντας ἀποστάντας ἀφ' ἡμῶν· ὀλίγοι λοιπὸν ἀπελείφθημεν (53). Ἄρξει διώκειν, ἐπεὶ καὶ παρὰ τῶν ὀλίγων ἀφίμεθα,

(49) Sic Reg. et Basil. Editi vero, αὐτῶν.

(50) Reg. h. s. omnibus omissis sic habet, Κωνσταντῖνος Καίσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρῶν.

(51) Hoc ordine habetur in Basilensi codice : Τὰ μὲν οὖν γραφέντα, etc.

(52) Basil. εἰς τὸν οὐδ' λόγον. In editis οὐδ' deest.

(53) Reg. ὑπελείφθημεν.

καὶ μένομεν ἔρημοι. Οὐδὲ γὰρ ἐβιασάμεθα, τούτων ἐξ-
ορισθέντων, τούτους ἐπανελθόντες ἐπεισαν πάλιν φρο-
νεῖν καθ' ἡμῶν. Γράφον οὖν κατὰ πάντων, καὶ πέμ-
φον Φιλάγγριον δεύτερον ἑπαρχον τῆς Αἰγύπτου· αὐ-
τὸς γὰρ ἐπιτηδείως δύναται διώκειν, ἤδη μὲν τῇ περὶ
ρζ δειξας, μάλιστα δὲ καὶ παραδάτης ὄν. Πέμφον δὲ
καὶ Γρηγόριον ἐπίσκοπον εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ οὗ-
τος γὰρ δύναται συστήσαι τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν.

10. Γράφει τοίνυν τότε Κωνσταντίος, πάντας δὲ
διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγγριον ἑπαρχον, καὶ Ἀρσά-
κιόν τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ
στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Καὶ τοιαῦτα γέγονεν, οἷα καὶ
πρότερον (54). Συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων
καὶ ποιμένων, ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεω-
τέρων, μετὰ ξιφῶν καὶ ροπλῶν, ἐπῆλθον ἀθρόως (55)
τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίνου· καὶ τοὺς μὲν
ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς
κατακόψαντες εἰς δεσμοτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώρι-
ζον· πολλὰς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἰλον εἰς τὸ
δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριχῶν ἔλκοντες ὑβρι-
ζον· ἄλλους ἐδήμιεον, ἄλλων ἄρτους ἀφῆρυντο, δι'
οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ
Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλείως ἀποσταλέντα.

11. Ἀθανάσιος μὲν οὖν, πρὶν (56) γενέσθαι ταῦτα,
καὶ μόνον ἀκούσας, ἐπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς
τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ
σύνδοδος γένηται· ὁ δὲ Ἰούλιος γράφει καὶ πέμπει
πρεσβυτέρους, Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὀρίσας καὶ
προθεσμίαν, ἵνα ἡ ἔλθωσιν, ἢ γινώσκουσιν ἑαυτοὺς
ὑπόπτους εἶναι κατὰ πάντα. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον,
ὡς μόνον ἤκουσαν ἐκκλησιαστικὴν ἔσεσθαι κρίσιν, ἐν
ἣ κόμῃ οὐ παραγίγνεται, οὐ στρατιώται πρὸ τῶν
θυρῶν, οὐ βασιλικῶ προστάγματι τὰ τῆς συνόδου τε-
λειοῦται (ἐν τούτοις γὰρ αἶε κατὰ τῶν ἐπισκόπων
ἴσχυσαν, καὶ ἀνευ τούτων οὐδόλως λαλῆσαι θαρρόυ-
σιν), οὕτω κατέπηξαν, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους
κατασχεῖν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν, πλάσασθαι δὲ
προφάσιν ἀπρεπῆ, ὅτι μὴ δυνάμεθα νῦν ἐλθεῖν διὰ
τοὺς παρὰ Περσῶν γιγνομένους πολέμους. Τοῦτο δὲ
οὐκ ἦν ἀληθές, ἀλλὰ φόβος τοῦ συνειδότος. Τί γὰρ κοι-
νὸν πόλεμος πρὸς ἐπισκόπους; Ἥ διατί μὴ δυνάμενοι
διὰ τοὺς Πέρσας εἰς Ῥώμην ἐλθεῖν, καίτοι μακρὰν
ἀπέχουσαν, καὶ πέραν θαλάττης οὖσαν, τοὺς τῆς Ἀνα-
τολῆς τόπους καὶ τοὺς ἐγγύς ἐκείνων περιήρχοντο ὡς
λέοντες, ζητοῦντες τίς αὐτοῖς ἐναντιοῦται, ἵνα δια-
βάλλοντες ἐξορίσωσιν;

12. Ἀμέλει, τοὺς πρεσβυτέρους ἀπολύσαντες ἐπὶ
τῇ ἀπιθάνῳ ταύτῃ προφάσει, συνελάλουν ἀλλήλοις·
Ἐπεὶ μὴ δυνάμεθα ἐκκλησιαστικῇ κρίσει κρατεῖν, τὴν
συνήθη τόλμαν ἐπιδειξώμεθα. Γράφουσι τοίνυν Φιλα-

(54) Reg., τὸ πρότερον. Quæ sequuntur, enarran-
tur item per totam epistolam encyclicam anno 341
conscriptam, et in epist. Julii, num. 43.

(55) Sic Reg. Ἀθρόως deest in editis.

A linquimur, desertique manemus. Iis enim, quos
(post fugatos in exsiliumque missos episcopos illos)
ad nostras partes vi pertraximus, reversi illi ab
exsilio, persuaserunt ut adversum nos sentirent.
Litteras igitur scribe adversus omnes, Philagrium-
que secundo Ægypti præfectum mittito, qui stre-
nuissimus est in persequendo, ut experientia com-
pertum est, cum maxime sit apostata. Mitte etiam
Gregorium Alexandriam episcopum, idoneum sane
hominem ad nostram stabilendam hæresim.

10. (ANNO 341.) Litteras itaque scribit Constan-
tius, ac in omnes movet persecutionem, Philagrium-
que mittit, cum Arsacio quodam eunucho. Mittit
item Gregorium cum militari manu: resque supe-
rioribus similes gestæ sunt; coacta quippe illi bu-
bulcorum, ovilionum, aliorum forensium ac petu-
lantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavis
in ecclesiam Cyriini dictam irrupere: ibique alios
occiderunt, alios pedibus calcarunt, alios plagis lau-
natis in carcerem truserunt in exsiliumque 277
expulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribu-
nal palam pertraxere, crinibusque raptatas contu-
meliis æffecere: alios proscriptere, aliorum panes
abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos
Arianis adhærere, Gregoriumque ab imperatore
missum recipere cogèrent.

11. Athanasius porro his nondum actis, ad pri-
mum rei auditum Romam navigavit, quod hæreti-
corum furorem probe perspectum haberet: ut
etiam, prout statutum fuerat, synodus ibi celebra-
retur. Julius autem presbyteros Elpidium et Phi-
loxenum cum litteris mittit, tempusque illis præsti-
tuit, ut intra illud Romam se conferrent, aut sci-
rent se in omnibus suspectos haberi. At Eusebiani,
ubi solum audiere, ecclesiasticum illic fore judi-
cium, ubi nec comes adesset, nec milites pro fo-
ribus stantes: ubi nec synodi acta ex imperatoris
jussu ederentur (hoc enim solum modo in epi-
scopos semper prævaluerunt: iis deficientibus, ne
mutire quidem audent), tanto sunt terrore perculsi,
ut presbyteros ultra præfinitum tempus detinerent,
futilemque excusationem commenti: Ob Persarum
bellum nequimus, aiebant, jam accedere. Haud
verus autem obtentus ille erat, sed conscientiarum
metu detinebantur. Quid enim ad episcopos bel-
lum? Et quare Persarum bello præpedirentur,
quin Romam peterent, longinquam et transmari-
nam urbem; illi, inquam, qui Orientis loca, etiam
Persis finitima, tum temporis instar leonum circu-
ibant, inquirendo quisnam ipsis adversaretur, ut
calumniis eum suis in exsilium pellerent?

12. (ANNO 342.) Et sane postquam presbyteros
cum absurda illa excusatione dimisissent, hæc mutuo
collocuti sunt: Cum ecclesiastico iudicio prævalere
nequeamus, solita audacia rem geramus. Litteris

(56) Ita Reg. In editis vero καὶ legitur ante
πρὶν. Quæ autem hic referuntur nonnihil difficul-
tatis habent, quam in Athanasii Vita nos levasse
speramus.

itaque Philagrio missis, auctores sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragret. Hinc episcopi flagellantur, vinculisque acerbè constinguntur: Sarapammonem igitur episcopum et confessorem pellunt in exsilium: Potammonem item episcopum confessoremque, cui oculus fuerat in persecutione effossus, tot plagis in cervicem ceciderunt, ut non ante finem facerent, quam hominem extinctum putarent. Eo igitur modo abjectus, vix post aliquas horas, curatione adhibita flabellique ope, Deo vitam concedente, respiravit: ita tamen ut, modico elapso tempore, plagarum dolore interierit, iteratque martyrii gloriam in Christo obtinuerit. Quot alii monachi flagellis cæsi sunt, sedente Gregorio cum Balacio duce nuncupato! Quot episcopi plagis concisi! Quot virgines verberatæ!

13. Post hæc improbus Gregorius omnes cohortatus est ut secum communicarent. Atqui si communionem eorum postulabas, non digni plagis erant illi; sin ut improbos lancinasti, quid ut sanctos eosdem hortabare? At nihil ille in proposito habuit, quam ut virorum qui se miserant res perageret, hæresimque stabiliret. Propterea homicida, carnifex, contumeliosus, fraudulentus, profanus, unoque verbo, Christi hostis stultus ille effectus est. Episcopi materteram ita acerbè persecutus est, ut ne defunctam quidem sineret sepeliri, quod sane futurum erat, abjectaque fuisset insepulta, nisi qui eam sustulere, quasi proprium sibi cadaver asportassent: ita impiis hac in re moribus fuit. Præterea cum viduæ 278 cæterique mendici elemosynam accipere consuissent, iussit ea diripi quæ erogabantur, confringique vasa quibus oleum vinumque deferabatur; ut non solum rapiendo illa impie ageret, verum etiam gestis suis Dominam probro afficeret, brevi ab illo auditurus: Quantum hos inhonorasti, et me inhonorasti.

14. Multa quoque alia fecit quæ omnem loquendi facultatem superant, quibus, qui audiret, fidem negaret. Talia autem agendi hæc illi causa fuit, quod scilicet neque juxta ecclesjasticum canonem ordinatus fuisset, neque juxta apostolicam traditionem vocatus fuisset episcopus: sed ex palatio cum militari manu et pompa missus fuisset, quasi sæcularis sibi magistratus traditus esset. Quapropter magistratum potius amicus optabat esse, quam episcoporum et monachorum. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est; sic ille sancti viri litteras execrabatur. Sin vero imperator, aut dux exercitus, aut alius quispiam iudex, litteras ad eum mitteret, tanta perfusus erat læti-

γρίω, καὶ ποιῶσιν αὐτὸν μετὰ Γρηγορίου κατ' ὀλίγον ἐξελεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι μαστίζονται καὶ ἐδεσμοῦντο πικρῶς. Σαραπάμμωνα γοῦν ἐπίσκοπον ὁμολογητὴν ἐξορίζουσι, Ποτάμμωνα (57) δὲ ἐπίσκοπον ὁμολογητὴν, ἀπολέσαντα καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν ἐν τῷ διωγμῷ, οὕτω κατέκοψαν ταῖς καταυγενίαις πληγαῖς, ὡς μὴ πρότερον παύσασθαι πρὶν ἂν νομισθῆναι τὸν ἄνθρωπον νεκρὸν. Οὕτω γοῦν ἐβρίφη, καὶ μόγις μετὰ ὥρας θεραπευόμενος καὶ διαβριπιζόμενος ἀνέπνευσε, τοῦ Θεοῦ δεδωκότος τὸ ζῆν· ἀλλὰ μετὰ χρόνον ὀλίγον ἐκ τοῦ πόνου τῶν πληγῶν ἀπέθανεν, ἔχων ἐν Χριστῷ τὸ καύχημα δευτέρου μαρτυρίου. Πόσοι τε ἄλλοι μονάζοντες ἐμαρτύζοντο, καθεζομένου Γρηγορίου μετὰ Βαλακίου, τοῦ λεγομένου δουκὸς! πόσοι ἐπίσκοποι ἐκόπτοντο! πόσοι παρθένοι ἐτύπτοντο (58)!

13. Εἶτα ὁ ἄθλιος Γρηγόριος μετὰ ταῦτα παρεκάλει πάντας κοινωεῖν αὐτῷ· καίτοι εἰ κοινωεῖν ἤξιους (59) παρ' αὐτῶν ἔχειν, οὐκ ἦσαν ἄξιοι πληγῶν· εἰ δὲ ὡς φαύλους ἔκοπτες, τί ὡς ἀγίους παρεκάλει; Ἄλλ' οὐδὲν ἦν αὐτῷ προκειμένον, ἢ τὰ τῶν ἀποστειλάντων πληρῶσαι, καὶ τὴν αἴρεσιν συστήσαι. Διὰ τοῦτο καὶ (60) ἀνδροφόνος γέγονε καὶ δῆμιος, καὶ ὕβριστής, καὶ δόλιος, καὶ βέβηλος, καὶ τὸ ὅλον Χριστομάχος ὁ ἀνόητος. Τὴν γοῦν τοῦ ἐπισκόπου θέλαν οὕτως ἐδίωξεν, ὡς μηδὲ ἀποθανοῦσαν ἀφεῖναι ταφῆναι· καὶ τοῦτ' ἂν ἐγεγόνει, καὶ ἀταφος ἐβρίφη, εἰ μὴ οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὴν ὡς ἴδιον νεκρὸν ἐξήνεγκαν· οὕτω καὶ ἐν τούτοις ἔχεν ἀνόσιον τὸν τρόπον. Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν (61) καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαθόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον, κατεσάγασθαι (62), ἵνα μὴ μόνον λαθῶν ἀσεβήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἔργοις ἀτιμάξῃ τὸν Κύριον, ἀκουσόμενος ὅσων οὐδέπω παρ' αὐτοῦ· Ἐφρόσον ἠτίμασας τούτους, ἐμὲ τίτιμασας.

14. Πολλὰ τε ἕτερα ἐποίησε, ἃ καὶ λόγου φράσιν ὑπεραίρει, καὶ ἀκούσας τις ἀπιστὰ νομίσειε. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦθ' οὕτως ἐπραττεν, ἐπεὶ μήτε ἐκκλησιαστικῷ κανόνι τὴν κατάστασιν εἶχε, μήτε ἀποστολικῇ παραδόσει κληθεὶς ἦν ἐπίσκοπος· ἀλλ' ἐκ παλατίου μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ φαντασίας ἀπέσταλτο, ὡσπερ ἀρχὴν κοσμικὴν ἐγκεχειρισμένος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόντων μᾶλλον ἠῦχετο φίλος εἶναι ἢ ἐπισκόπων καὶ μοναζόντων. Εἰ ποτε οὖν καὶ ὁ Πατήρ Ἀντώνιος ἐκ τοῦ θρόνου ἔγραψεν, ὡσπερ βδέλυγμα ἁμαρτωλῶν θεοσεβεία, οὕτως ἐβδελύσσετο τὰ τοῦ ἀγίου γράμματα. Εἰ ποτε δὲ βασιλεὺς, ἢ στρατηγὰς, ἢ ἄλλος δικαστὴς ἐπέστελλεν, οὕτω περιχαρῆς ἐγίνετο, ὡς οἱ ἐν ταῖς Παροιμίαις, καθὼς σχετλιάζων ἔλεγεν ὁ λόγος· Ὡς οἱ ἐγκαταλείποντες ὁδοὺς εὐθείας, οἱ

(57) Reg., Ποτάμμωνα cum unico μ. Mox Reg. et Basil., ἀπολέσαντα. Editi vero, ἀπολέσοντα, male. Paulo post Reg., κατέκοψε, perperam.

(58) Hæc, πόσοι παρθένοι ἐτύπτοντο, desunt in editis, sed in Reg. leguntur.

(59) Sic Reg., Basil. et edit. Commeliniana. Edit. vero Paris., ἤξιου, male.

(60) Καὶ post τοῦτο deest in editis, sed in Reg.

habetur.

(61) Sic Reg. In editis vero καὶ χηρῶν deest. Ibid., ἀνεξόδους, hæc vox significat mendicos, ita vocatos, quod eant ἀνὰ τὰς ἐξόδους per vias: at longe alio sensu accepta est a quibusdam, sed male, ut infra videbitur.

(62) Sic editi. Reg., κατεσάσασθαι.

ὄφρα γινόμενοι ἐπὶ κακοῖς, καὶ χαίροντες ἐπὶ A διαστροφῇ κακῶν. Ἀμέλει τοὺς μὲν ταῦτα κομιζοντας ἐτίμα χρήμασιν (63). Ἀντωνίου δὲ ποτε γράψαντος, πεποίηκε τὸν δοῦκα Βαλάκιον καταπτῦσαι τῆς ἐπιστολῆς, καὶ ταύτην ἀπορρῆψαι. Ἄλλ' οὐ παρεῖδεν ἡ θεία δίκη· μετ' οὐ πολὺ γὰρ τὸν λεγόμενον δοῦκα ἐπικαθήμενον ἵππῳ, καὶ ἀπερχόμενον εἰς τὴν πρώτην μονήν, ἐπιστραφεὶς ὁ ἵππος, καὶ θακῶν εἰς τὸν μηρὸν. κατέβαλε, καὶ τριῶν ἡμερῶν ἀπέθανεν.

15. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως ἐπράττον κατα παντων· ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ, συνελθόντες ἐπίσκοποι πῶν πενήκοντα, τοὺς μὲν περὶ Εὐσέβιον, ὡς ὑπόπτους καὶ φοβηθέντας ἐλθεῖν, οὐκ ἀπεδέξαντο, ἀλλὰ καὶ τὰ γραφέντα παρ' αὐτῶν ἠκύρωσαν· ἡμᾶς δὲ ἀπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς κοινωνίαν ἠγάπησαν. Ἔως δὲ ταῦτα ἐγγίνετο, ἦλθεν εἰς γῶσιν τοῦ βασιλέως Κώνσταντος, ἣ τε ἐν Ῥώμῃ γενομένη σύνοδος, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν γεγενημένα· καὶ γράφει τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ, καὶ λοιπὸν ἀμφοτέροις ἀρέσκει σύνοδον γενέσθαι, καὶ διαγνωσθῆναι τὰ πράγματα. Ἴν' οἱ μὲν ἀδικηθέντες μηκέτι πάσχωσιν, οἱ δὲ ἀδικοῦντες μηκέτι τοιαῦτα τολμᾶν δύνωνται (64). Συνέρχονται τοίνυν ἀπὸ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει πλέον ἢ ἑξακτῶν ῥσ' τὸν ἀριθμὸν ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Δύσεως μόνον ἦσαν ἐπίσκοποι, ἔχοντες Πατέρα τὸν Ὅσιον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπήγοντο μεθ' ἑαυτῶν παιδαγωγούς καὶ συνηγρούς, Μουσουλανὸν κόμητα (65), καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, δι' οὓς καὶ προθύμως ἦλθον, νομίζοντες μετ' ἐξουσίας αὐτῶν πάντα πράττεσθαι. Οὕτω γὰρ αἰεὶ διὰ τούτων φοβερούς ἑαυτοὺς ἐδείκνυσον οἷς ἐβούλοντο, καὶ ἐπεβούλευον οἷς ἂν (66) αὐτοῖς ἐδόκει. Ὡς δὲ ἀπαντήσαντες ἐωράκασιν ἐκκλησιαστικὴν δίκην μόνην γενομένην χωρὶς κόμιτος καὶ στρατιωτῶν (67), ὡς ἐωράκασι τοὺς ἀφ' ἐκάστης Ἐκκλησίας καὶ πόλεως κατηγορούς, καὶ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ὡς ἐωράκασιν Ἄρειον καὶ Ἀστέριον, τιμίους ἐπισκόπους, ἀνελθόντας μὲν σὺν αὐτοῖς, ἀποδημήσαντας δὲ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλθόντας μεθ' ἡμῶν, διηγουμένους τε τὴν πανουργίαν ἐκεῖνων, ὡς ὑποπτοὶ εἶεν ἐν (68) τοῖς πράγμασι, καὶ φοβοῦνται κρίσιν γενέσθαι, μὴ ἐλεγχθῶσι παρ' ἡμῶν μὲν συκοφάνται, παρὰ δὲ τῶν ἐπλάσαντο κατηγορῶν, ὡς αὐτοὶ πάντα ὑποβαλόντες (69), καὶ τὰ τοιαῦτα μηχανήσανται· ταῦτα συνορῶντες, καίτοι μετὰ σπουδῆς ἐλθόντες, νομίσαντες μηδὲ ἡμᾶς ἀπαντᾶν ὡς φοβούμενους· ὡς ἐωράκασι καὶ τὴν ἡμῶν προθυμίαν, ἀποκλείουσιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ παλατίῳ· ἐκεῖ γὰρ ὄκουν.

77 Prov. II, 13.

(63) Hæc item enarrantur in Vita Antonii, sed cum non nulla discrepantia. Ibi videsis.

(64) Reg., δύνανται.

(65) Reg., κόμητα, prima manu; secunda, κόμητα. Max Reg., Καστρήσιον, recte. Editi, Καστρήσιον.

(66) Reg., οἷς ἐάν.

tia, quanta illi de quibus in Proverbiis haud sine indignatione dicitur: *Vae qui derelinquunt vias rectas, qui lætantur in malis, et qui gaudent in conversatione malorum* 77. Eos certe qui hujusmodi sibi litteras deferebant pecuniarum dono remunerabat. Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque proficeret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem ducem, et ad proximam mansionem iter momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum illc obiret.

15. Hæc erant illorum adversum omnes facinora. Romæ vero coacti episcopi plus minus quinquaginta, Eusebium et socios utpote suspectos ac meuentes accedere, nequaquam receperunt, imo eorum rescripta irrita fecerunt: nos autem admisere nostramque communionem amplexi sunt. Hæc dum agerentur, ad notitiam Constantis imperatoris devenere, cum Romana synodus, tum res Alexandriæ in universo Oriente adversus Ecclesiastæ: scripsitque ille fratri suo Constantio, ac de eorum placuit utriusque ut synodus celebraretur, expenderenturque negotia: ut ne ultra vexarentur qui læsi fuissent, ac qui alios læserant, ne ejusmodi res perpetrare auderent. Conveniunt (ANNO 347) cum ex Oriente tunc ex Occidente in Sardica urbe episcopi plus minus centum septuaginta. Occidentales autem episcopi soli erant, secum habentes Patrem Hosium: Orientales vero pædagogos advocatosque secum adducebant, Musonianum comitem et Hesychiium Castrensem: quorum ope freti alacri animo accessere, rati se omnia deinceps eorum potentia acturos. Eo enim modo ac ejusmodi opitulatibus subnixi, sese quibus libuit terribiles exhibuere, ac quibus placuit insidiati sunt. At ubi accedentes adverterunt ecclesiasticum ibi fore iudicium absque comite vel militibus: ubi ex singulis Ecclesiis urbibusque accusatores viderunt, cum paratis adversum se documentis: ubi Arium conspexerunt et Asterium, venerabiles episcopos, qui, cum secum accessissent, a se recesserant, ad partesque nostras se contulerant, quique eorum vafritiem enarrabant; quantum scilicet in gestis suis 279 suspecti essent, quam timerent illi ne iudicium ferretur, neve a nobis sycophantæ deprehenderentur, ab iisque quos subornarant accusatoribus proderentur, quod ipsi scilicet omnia suggestissent, ejusmodique res moliti essent; hæc animadvertentes, tametsi alacri animo isthuc se contulerant, rati nos præ formidine sui ne accedere quidem ausuros: ubi fiduciam conspexere

(67) Hæc, χωρὶς κόμιτος καὶ στρατιωτῶν, desunt in editis, sed in Reg. habentur, in quo secunda manu legitur κόμητος, prima κόμιτος, et sic infra et alias semper. Qui infra Ἄρειος dicitur, Macarius vocatur in postrema Sardicensi epistola.

(68) Sic Reg. In editis vero ἐν δεξι.

(69) Ita Reg. Editi, ὑποβάλλοντες.

nostram, sese recludunt intra palatium, illic enim habitabant. Tum invicem colloquebantur : Ad alia venimus, alia conspiciamus : accessimus cum comitibus, et absque comitibus iudicium redditur : damnabimur hand dubie. Nostis omnes quænam iussa fuerint : habet Athanasius rerum in Mareote gestarum monumenta, quibus ille purgatur, nos dedecore afficimur. Quid moramur? quid comperendinamur? causas comminiscamur ad secedendum, ne hic manentes damnemur. Satius est fugientes erubescere, quam sycophantas deprehensos affici pudore. Si fugiamus, qualicumque modo possumus hæresi patrocinari : quod si nos fugientes damnarent, haud deerit patronus, imperator scilicet, qui non sinet nos ex Ecclesiis a populis exturbari.

16. Hoc illi modo invicem colloquebantur. Hosius vero cæterique omnes episcopi, frequentius illis Athanasii et sociorum fiduciam significabant, declarabantque quam parati illi essent ad depellenda crimina, promittentes se probaturos sycophantas illos esse. Aiebant item : Si iudicium pertimescitis, cur accessistis? oportuit enim aut non accessisse, aut postquam venistis non aufugere. His auditis illi, graviore percussis terrore, cum absurdiorum, quam dudum Antiochiæ, attulissent excusationem; quod scilicet ipsis imperator litteris suis victoriam de Persis reportatam significasset, fugam fecerunt. Eiusmodique excusationem citra ullum pudorem miserunt per Eustathium Sardicensis Ecclesiæ presbyterum. Verum ne ita quidem illis fuga ex sententia cessit : statim namque sacra synodus cuius præses erat magnus Hosius, hæc aperte illis rescripsit : Aut occurrite vos purgaturi de quibus accusati estis, deque calumniis quas struxistis, aut notum sit vobis, ut noxios a synodo vos esse damnandos, Athanasium vero et socios insontes ab omnique crimine puros declarandos. At illi conscientia metu exterriti, magis ad fugam impellebantur, quam litteris obtemperarent : cum enim viros a se læsos coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu velocius fugiebant.

17. Ita igitur illi turpiter et indecore fugam fecere. Sacra vero synodus, ex plus triginta quinque provinciis coacta, animadversa Arianorum malignitate, Athanasium sociosque admisit, ut sese purgarent de allatis criminationibus, quarum causa tot fuerant calamitatibus afflicti. Postquam autem illas depulissent eo quo supra retulimus modo, a synodo admissi ac summæ admirationi habiti sunt, adeo ut eorum communionem amplecterentur : ac missis ubique litteris, missis item in unamquamque parœciam, maximeque Alexandriam, in Ægyptum, et in Libyas, Athanasium et socios, puros omnisque criminis expertes esse, declararunt : adversarios autem illorum, sycophantas, facinorosos, ac quidvis potius quam Christianos. Illos igitur cum pace

(70) Ita Reg. Editi, κατακρίνεσθαι. Utraque lectio quadrat.

(71) Reg., ἄν δέ.

Καὶ λοιπὸν ἀλλήλοις συνελάλουν· ἠλθομεν ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἄλλα βλέπομεν· ἀπηντήσαμεν μετὰ κομητῶν, καὶ χωρὶς κομητῶν ἡ κρίσις γίνεται· κατακρινόμεθα πάντως. Οἴδατε πάντες τὰ προστάγματα· ἔχουσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ ὑπομνήματα, ἐξ ὧν αὐτὸς μὲν καθαρίζεται, ἡμεῖς δὲ κατακρινόμεθα. Τί δὴ οὖν μέλλομεν; Τί βραδύνομεν; πλασώμεθα προφάσεις, καὶ ἀπέλθωμεν, μὴ μένοντες κατακρινώμεν. Βέλτιον φεύγοντας ἐρρυθρίαν, ἢ ἐλεγχθέντας συκοφάντας κατακρινέσθαι (70). Ἐὰν φύγωμεν, δυνάμεθά πως καὶ τῆς αἰρέσεως προστασθαι· ἐὰν δὲ (71) καὶ φεύγοντας ἡμᾶς κατακρίνωσιν, ἀλλ' ἔχομεν βασιλεῖα προστατήν, τὸν μὴ ἀφίενα ἡμᾶς ὑπὸ τῶν λαῶν ἐκδάλεσθαι ἀπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν.

16. Τοιαῦτα μὲν οὖν (72) ἐκεῖνοι διελογίζοντο· Ὅστις δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπίσκοποι πυκνότερον αὐτοῖς ἐσήμαινον τὴν προθυμίαν τῶν περὶ Ἀθανάσιον, καὶ ὡς ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν εἶσιν, ἐπαγγελλόμενοι διελέγγει ὑμᾶς συκοφάντας· Ἐλεγόν τε· Εἰ φοβεῖσθε τὴν κρίσιν, τί ἀπηντᾶτε; ἔδει γὰρ ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἐλθόντας μὴ φεύγειν. Ἐκεῖνοι ταῦτα ἀκούοντες, καὶ μᾶλλον καταπλήξαντες, ἀπρεπεστέρῃ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προφάσεως ἄλλη προφάσει χρησάμενοι, ὡς βασιλεῖς αὐτοῖς ἐπινίκια κατὰ Περσῶν γράψαντος, ἐπεχείρησαν φεύγειν. Καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν οὐκ αἰδεσθέντες ἐπεμφάν δι' Εὐσταθίου πρεσβυτέρου τῆς κατὰ Σαρδικὴν Ἐκκλησίας. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτοῖς ἡ φυγὴ καταθυμῶς ἀπέθη (73)· εὐθύς γὰρ ἡ ἀγία σύνοδος, ἥς προήγορος ἦν ὁ μέγας Ὅσιος, ἔγραψεν αὐτοῖς φανερώς· ἢ ἀπαντήσατε ἀπολογησόμενοι πρὸς τὰς ἐπιφερομένας καθ' ὑμῶν κατηγορίας, καὶ ἂς εἰργάσασθε συκοφαντίας, ἢ γινώσχετε, ὅτι ὑμᾶς μὲν ὡς ὑπευθύνους ἡ σύνοδος κατακρίνει· τοὺς δὲ περὶ Ἀθανάσιον ἐλευθέρους καὶ καθαρὸς ἀπὸ πάσης αἰτίας ἀποφαίνεται. Ἐκτίνα τοίνυν ὑπὸ φόβου τοῦ συνειδότες ἠλαύνοντο μᾶλλον, ἢ τοῖς γράμμασιν ἐπέιθοντο· καὶ γὰρ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν ὀρῶντες, οὐδὲ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπεστρέφοντο, ἀλλ' ὀξύτερον ἐφευγον.

17. Ἐκεῖνων μὲν οὖν οὕτως αἰσχροῦς καὶ ἀπρεπῶς γέγονεν ἡ φυγὴ· ἡ δὲ ἀγία σύνοδος ἡ ἀπὸ λε' καὶ πλέον ἐπαρχιῶν συναχθεῖσα, ἐπιγνοῦσα τὴν τῶν Ἀρειανῶν κακοθήθειαν, ἐδέξατο τοὺς περὶ Ἀθανάσιον εἰς ἀπολογίαν περὶ ὧν πεπόνθασιν, κάκεινοι κατηγορήσαν· καὶ οὕτως ἀπολογησαμένους, ἅπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ἀπέδέξατο καὶ ὑπερθαύμασεν, ὥστε αὐτοὺς τε καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν ἀγαπήσαι, καὶ γράφαι πανταχῶ, γράφαι τε καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ εἰς τὰς Λιβύας, Ἀθανάσιον μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καθαρὸς καὶ πάσης μέμψους ἐκτὸς εἶναι, τοὺς δὲ κατ' αὐτῶν γενομένους συκοφάντας, καχοῦργους, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανῶς τυγχάνειν. Ἀπέλυσαν γοῦν αὐτοὺς μετ' εἰρήνης·

(72) Sic Reg. In editis οὖν deest.

(73) Ita Reg. Editi vero, ἐπέθη.

καθελόν δε Στέφανον καὶ Μηνόφαντον, Ἀκάκιον καὶ Γεώργιον τὸν ἐν Λαοδικείᾳ, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Θεόδωρον καὶ Νάρκισσον· Γρηγόριον γάρ τὸν ἀπὸ βασιλείως εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποσταλέντα οὕτως ἀπεκήρυξαν, ὡς μηδὲ ὄλωσ ἐπίσκοπον γενόμενον, μηδὲ (74) ὀφειλοντα Χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι· ἠκύρωσαν γοῦν καὶ ἃς ἔδοξε καταστάσεις ποιῆσθαι, προστάξαντες μηδὲ αὐτάς ὄλωσ ἐν Ἐκκλησίᾳ (75) ὀνομάζεσθαι διὰ τὴν καινὴν τῆς παρανομίας. Οὕτω μὲν οὖν Ἀθανάσιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης. Τὰ τε γράμματα (76) ἐν τῷ τέλει γέγραπται (77) διὰ τὸ μῆκος τῆς ἐπιστολῆς· καὶ ἡ σύνοδος διαλέλυται.

18. Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον καὶ οὕτως ἡρεμῆν, οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἔδρασαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δειχθῆναι πράξεις. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠθέλησαν αὐτοῖς οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει κοινωνῆσαι, ὡς φυγοῦσιν ἀπὸ τῆς συνόδου καὶ ὑπευθύνους γενομένοις, ἀνήνεγκαν βασιλεῖ Κωνσταντίῳ, καὶ πεποιθήκασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ καλουμένης Φάβρικος δέκα (78) λαϊκῶν ἀποσηθῆναι τὰς κεφαλὰς, ὑπουργοῦντος αὐτοῖς καὶ εἰς τοῦτο Φιλαγρίου, πάλιν ἐκεῖ κόμητος (79) γενομένου. Καὶ τούτων τὰ μνήματα πρὸ τῆς πόλεως ἔστιν, ἅπερ πάρερχόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Ἐἴτα ὡσπερ (80) κατορθώσαντες, ὅτι διὰ τοῦτ' ἐφυγον, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσι συκοφάνται, ἅπερ ἐδούλοντο, ταῦτα καὶ βασιλεὺς ἐκέλευε. Πεποιθήκασιν γοῦν καὶ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐξορισθῆναι πρεσβυτέρους δύο, καὶ διακόνους τρεῖς· καὶ Ἀρειὸν μὲν καὶ Ἀστέριον, τὸν μὲν ἀπὸ Πετρῶν τῆς Παλαιστίνης, τὸν δὲ ἀπὸ τῆς Ἀραβίας, ἐπισκόπους, τοὺς ἀποπηθήσαντας ἀπ' αὐτῶν, οὐ μόνον ἐξώρισαν εἰς τὴν ἄνω Λιβύην, ἀλλὰ καὶ ὕβρων μετασχεῖν αὐτοὺς πεποιθήκασιν.

19. Λούκιον δὲ τὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ (81) ἔδλεπον πολλῇ τῇ κατ' αὐτῶν παρρησίᾳ χρώμενον, καὶ ἐλέγχοντα αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, πεποιθήκασιν πάλιν, ὡσπερ καὶ πρότερον, ἀλύσεισι σιδηραῖς δεθῆναι τὸν τράχηλον καὶ τὰς χεῖρας, καὶ οὕτως ἐξώρισαν, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησεν, ὡς ἐκεῖνοι γινώσκουσι. Καὶ Διόδωρον μὲν ἐπίσκοπον ἐκτοπίζουσιν, Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Αἰῶνων, Θεόδουλον (83)

dimisere; Stephanum vero, Menophantum, Acaemium, Georgium Laodicenum, Ursaeium, Valentem, Theodorum et Narcissum deposuere. Nam Gregorium ab imperatore Alexandriam missum, ita proscripserunt, ut qui nunquam episcopus fuisset, nec vel Christianus esset vocandus. 280 Ordinationes etiam quas fecisse putabatur irritas declararunt, jusseruntque, ut ne nominarentur quidem in Ecclesiis, ob pravariationis insolentiam. Ita cum pace Athanasius et socii dimissi sunt. Litteræ vero eorum ob epistolæ prolixitatem in fine sunt adjunctæ. Sic porro soluta synodus est.

8. Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par fuit, post adeo turpem fugam, digressi, talia perpetrarunt scelera, ut levia priora facinora iis collata viderentur. Nam cum Adrianopolitani communicare cum ipsis nollent, quod scilicet a synodo aufugissent flagitiisque obnoxii essent, illos ad imperatorem detulere, effeceruntque ut ex Fabrica, ita dicta scilicet, decem laici capite truncarentur: hac in re ministro usi Philagrio, illic tum comite. Horum monumenta ante urbem sita, nos illac transeuntes vidimus. Deinde quasi rem præclaræ gessissent, quod scilicet propterea aufugissent ne sycophantæ deprehenderentur, quodcumque placuit ipsis, id ab imperatore jussu est. Duos igitur presbyteros, diaconosque tres in Armeniam relegari curarunt: Arium vero et Asterium, illum Petrarum in Palæstina, hunc in Arabia episcopum, quod abs se resiliissent, non modo in superioriæ Libyam relegarunt, sed et operam dederunt ut contumeliis afficerentur.

19. Lucium vero Adrianopolis episcopum, cum magna adversum se loquendi fiducia utentem, suanique impietatem coarguentem cernerent, catenis ferreis iterum, quod jam prius egerant, collo et manibus vinciri curarunt: itaque illum in exsilium miserunt: atque illic, ut ipsi probe norunt, defunctus est (82). Diodorum item episcopum loco pellunt. Olympium autem Ænorum, Theodulumque

(74) Sic Reg. In editis vero, καὶ ante μηδέ. Mox Reg., ἠκύρωσαν γοῦν. Editi, ἠκύρωσαν γάρ.

(75) Sic Reg. Editi, ἐν Ἐκκλησίαις.

(76) Epistolæ hic memoratæ habentur in *Apol. contra Arian.*, num. 41, ideoque non sunt ab amanuensibus ad calcem hujus operis appositæ.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ἐν εἰρήνῃ γέγραπται.

(78) Sic Regius, et Basiliensis codex, et ita legit Nannius qui vertit *decem*. Et hæc vera lectio est. Male igitur quidam Nannium haud sine convitio emendare voluerunt. Editi, Φάβρικος δέκα λαϊκῶν, perperam. De Fabrica Ammianus Marcellinus, l. xxxi. c. 6: *Omnem plebem cum Fabricensibus, quorum illic (Adrianopoli scilicet) ampla est multitudo*, etc.

(79) Sic Basil. Reg., ἐκεῖ κόμητος, de more. Editi non habent, ἐκεῖ.

(80) Ita Regius et Basil. Editi vero, εἶναι ὡσπερ.

(81) Sic Reg. Editi, ἐπειδὴ. Mox Reg., καὶ ἐλέγ-

χοντα. Editi, καταλέγχοντα. Quæ Lucium porro Adrianopolitanum spectant, nonnihil implicatas sunt: D putant quidam eum jam ante Romanam synodum anni 342 bis catenis vinctum fuisse; unde colligatur illud jam tertio, anno scilicet 347, contigisse. Sed minime certa res est: imo ex his Athanasii verbis, ὡσπερ καὶ πρότερον, indicari videtur semel tantum eum antea vinctum fuisse. Licet enim in *Apologia de Fuga*, num. 3, legamus τὸν πολλαῖς τὰς ἀλύσεις φορέσαντα, qui *catenas pluries gestavit*; at illud *pluries* actum dici potest, quod bis contigerit. Admodum dubia res est.

(82) Obiisse putatur Lucius ante annum 350.

(83) Quæ de Theodulo hic habentur, putant aliqui non cohærere cum *Encyclica Sardicensis* synodi Epistola, ubi Theodulus jam obiisse fertur, num. 45; qui enim, sicut, post Sardicensem synodum vexari ab Arianis potuit, qui jam ante synodum extinctus esset? Verum nihil hic difficultatis erit, si dicamus Theodulum, statim atque Ariani Sardica aufugientes in Thraciam pervenissent, lu-

Trajanopolis, ambos Thraciæ episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverte-
rent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat imperator Constantius; secundo ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant, ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur: sed ut capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur. Hoc autem tametsi stupendum est, nequaquam alienum tamen ab eorum proposito; nam ipsum cum ab Eusebianis didicerint, hæredesque sint illorum impietatis, atque propositi; ut patres sui in Thracia, sic et illi Alexandria sese terribiles exhibere conati sunt: litterasque obtinuerunt quibus jussum erat ut ad portus ingressusque urbium custodiae agerentur, ne ii quibus id concessum a synodo fuerat, ad suas Ecclesias remigrarent. Auctores quoque fuerunt ut scripto significaretur Alexandrinis iudiciis, circa Athanasium, et quosdam nominatim recensitos presbyteros; ut sive episcopus, sive quispiam ex illis, vel in urbem vel in fines ejus ingressus deprehenderetur, iudici liceret istis repertos **281** capite truncare. Ita scilicet Judaica nova illa hæresis non modo Christum abnegat, sed etiam interficere didicit.

20. Verum ne ita quidem conquieverunt illi. Sed sicut ipsorum hæreseos pater tanquam leo circuit quærens quem devoret; sic et illi accepta publici curriculi facultate, circumeuntes, si quos offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Ariamque aversarentur hæresim, hos flagris cœdunt, vinciunt, patria cogunt exulare. Tantusque terror hominum illorum fuit, ut multi ad simulandum adacti fuerint: multi in solitudinem fugere mallent, quam ullo modo cum illis communicare. Hæc post fugam erant furentium hominum facinora. Imo vero novum quoddam scelus aggrediuntur, eorum sane hæresi consentaneum: verum quod nec ante auditum, neque forte unquam futurum sit, ne vel apud gentiliū petulantissimos, neque apud Christianos. Nam cum sacra synodus legatos episcopos misisset (ANNO 348), Vicentium Capuæ, quæ metropolis est Campaniæ, episcopum, et Euphratem Agrippinæ, quæ metropolis est Galliæ Superioris: ut, prout decretum a synodo fuerat, imperator episcopos in suas reverti ecclesias concederet, quos nempe expulisset ipse, etsi commendatitias pro episcopis litteras misisset fratri suo piissimus Constans; at admirandi homines, ad omneque scelus audacissimi, ubi illos Antiochiæ conspexere, una consilium ineunt, solus tamen Stephanus, utpote ad res hujusmodi probe compa-

gatum ab Arianis, interiisse antequam soluta Sardicensis synodus esset. Res certa videtur: nam hic Athanasius res statim a fuga gestas ab Arianis enarrat. Certumque est cœpisse synodum post Arianorum fugam, et aliquantum temporis durasse. Licet autem quædam superius enarrarit Athanasius quæ non nisi post solutam synodum contigisse videntur, videlicet quæ paulo ante refert de Ario et Asterio episcopis, hoc, inquam, nihil negotii faciat: non ordine quippe res gestas recenset ipse, sed

τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς καὶ ὀρθοδόξους ἀνδράς, ἐπειδὴ ἐωράκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ Ἐγραφε βασιλεὺς Κωνσταντίος, τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι. Ἦν δὲ τὰ γραφέντα μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικὴν διδόναι δίχην, εἰ που εὐρεθεῖεν οὗτοι. Τοῦτο δὲ εἰ καὶ θαυμαστὸν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον τῆς προαιρέσεως αὐτῶν· ὡς γὰρ μαθόντες τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ ὡς περ κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν τυγχάνοντες, ἠθέλησαν, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Θράκῃ, οὕτω καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ φοβεροῦς ἑαυτοὺς δεῖξαι· καὶ ποιοῦσι γραφῆναι, ὥστε τοὺς λιμένας καὶ (84) τὰς εἰσόδους τῶν πόλεων τηρεῖσθαι, μή πως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συνόδου συγχώρησιν ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ποιοῦσι δὲ γραφῆναι καὶ τοῖς [ἐν] Ἀλεξανδρείᾳ δικασταῖς, περὶ Ἀθανασίου καὶ πρεσβυτέρων τινῶν ἐξ ὀνόματος, ἵνα, εἴτε ἐπίσκοπος, εἴτε τις ἐξ ἐκείνων εὐρεθεῖ τῆς πόλεως ἢ τῶν ὄρων αὐτῆς ἐπιβάς, ἐξῆ τῷ δικαστῇ τῶν εὐρισκομένων τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνειν. Οὕτως ἡ Ἰουδαϊκὴ νέα αἵρεσις οὐ μόνον ἀρνεῖται τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ φονεῦει μεμάρτηκεν.

20. Οὐδὲ οὕτω δὲ ἡρέμουν, ἀλλ' ὡς περ ὁ πατὴρ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν περιέρχεται ὡς λέων, ζητῶν τίνα καταπίη, οὕτως οὗτοι δημοσίου δρόμου τὴν ἐξουσίαν λαδόντες καὶ περιερχόμενοι, ὃν ἂν τῦρισκον ἀνείδιζοντα τοῦτοις τὴν φυγὴν, καὶ μισοῦντα τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τούτους ἐμάστιζον, ἐδέσμευον, ἐποιοῦν ἐξορίζεσθαι τῆς ἰδίας πατρίδος· φοβεροῦς τε ἑαυτοὺς οὕτως ἐποιοῦν, ὡς πολλοὺς μὲν ὑποκριτὰς ποιῆσαι, πολλοὺς δὲ εἰς ἐρημίας φεύγειν, ἢ τούτοις βούλεσθαι κἂν ὅλως συντυγχάνειν (85). Τοιαῦτα ἦν αὐτῶν μετὰ τὴν φυγὴν τῆς μανίας τὰ τολμήματα. Καὶ γὰρ καὶ ὄρωσιν ἄλλο τι καινὸν, ὅπερ τῆς μὲν αἵρέσεως αὐτῶν ἐστὶ κατάλληλον, οἷω δὲ πρότερον ἠκούσθη, ἀλλ' οὐδὲ τάχα γενήσεται ποτε οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀσελεγεστέροις τῶν Ἑλλήνων, μή τιγε παρὰ (86) Χριστιανοῖς. Τῆς γὰρ ἀγίας συνόδου πρεσβευτὰς ἀποστειλάσης ἐπισκόπους, Βικέντιον μὲν τὸν ἀπὸ Καπύης (ἐστὶ δὲ αὕτη μητρόπολις τῆς Καμπανίας), Εὐφράτην δὲ τὸν ἀπὸ Ἀγριππίνης (ἐστὶ δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς ἄνω Γαλλίας), ἵνα, ὡς ἡ συνὸδος ἔκρινε, συγχωρήσῃ βασιλεὺς εἰς τὰς ἐκκλησίας τοὺς ἐπισκόπους ἐπανελθεῖν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐξέβαλε· γράψαντός τε καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντοῦ τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ, καὶ συστήσαντος τοὺς ἐπισκόπους· οἱ θαυμαστοὶ καὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ, ὡς ἐωράκασι αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, βουλευόμενοι μὲν κοι-

prout memoriæ sese offerebant.

(84) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ deest.

(85) Sic Reg. Editi, τυγχάνειν, minus recte.

(86) Sic Regius codex. In editis vero παρὰ ἀρεσι. Mox Reg. et edit. Comm., Βικέντιον. Editi. Paris.. Οὐτὴν κέντιον. Paulo post editi, Ἀπογριππίνης, una voce. Reg., ἀπὸ Ἀγριππίνης. Quæ hic de Vicentio et Euphrate narratur, fusius habentur apud Theodoret., lib. II, cap. 9, et in Vita Athanasii supra.

νῆ, μόνος δὲ Στέφανος ἀναδέχεται τὸ δράμα, ὡς ἂν ἐπιτηδείως ἔχων περὶ τὰ τοιαῦτα. Μισθοῦνται τοίνυν πόρνην δημοσίαν ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τοῦ ἁγιωτάτου Πάσχα, καὶ γυμνῶσαντες ταύτην ἐπαφίξει νυκτὸς Εὐφράτῃ τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἡ μὲν πόρνη τὸ πρῶτον, νομίσασα νεώτερον εἶναι τὸν καλέσαντα, προθύμως ἠκολούθει· ὡς δὲ ριφείσα παρ' ἐκείνων, εἶδε κοιμώμενον τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ εἰδὸτα τὸ γιγνόμενον, εἶτα ὡς κατενόησε καὶ εἶδε πρεσβύτου πρόσωπον, καὶ ἐπισκόπου κατάστασιν, εὐθὺς ἀναβοήσασα τὴν βίαν ἐβόα. Ἐκείνοι τε ἠξίουσαν σιωπᾶν, καὶ καταψεύδεσθαι τοῦ ἐπισκόπου. Ἡμέρας τοίνυν γενομένης, διατεθρόλητο τὸ πρᾶγμα, καὶ πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν· οἱ τε ἀπὸ τοῦ παλατίου ἐκινουῦντο, θαυμάζοντες τὸ θρυλούμενον, καὶ ἀξιοῦντες μὴ σιωπηθῆναι τοῦτο. Γέγονε τοίνυν κρίσις, καὶ ὁ μὲν (87) ἐταροτρόφος ἤλεγξε τοὺς ἐλθόντας ἐπὶ τὴν πόρνην, ἐκείνοι δὲ τὸν Στέφανον· ἦσαν γὰρ αὐτοῦ κληρικοί. Ὁ μὲν οὖν Στέφανος καθαιρεῖται, καὶ γίγνεται ἀντ' αὐτοῦ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ἵνα μόνον μὴ λείπῃ τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει προστάτης.

21. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντῖος ὀλίγον τι κατανυγεῖς, εἰς ἑαυτὸν ἤλθε· λογιζάμενός τε, ἐξ ὧν ἔδρασαν τῷ Εὐφράτῃ, ὅτι καὶ τὰ κατὰ τῶν ἄλλων (88) ἐπιχειρήματα τοιαῦτά ἐστι, τοὺς μὲν ἐξορισθέντας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, εὐθὺς ἀπολυθῆναι κελεύει. Γράφει τε εἰς Ἀλεξάνδρειαν φανερώς, μηκέτι διώκεσθαι τοὺς μετὰ Ἀθανασίου κληρικούς τε καὶ λαούς (89). Εἶτα μετὰ μῆνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου (90), μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δευτέρον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράφας αὐτῷ μὲν φιλικὰ, δι' ὧν θαρρῆεν καὶ ἐλθεῖν προέτρεπε. Πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' ἔτι μᾶλλον θαρρῶν ἐπανεέλθῃ. Ἐνόμιζε γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπίδοτον. Γράφει δὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ Κίωσταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανελθεῖν με προτρέψῃται. Διεβδαιούτο (91) γὰρ ἐνιαυτὸν ὅλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐπιτρέψαι γενέσθαι τινὰ καινοτομίαν, ἢ καὶ κατάστασιν, φυλάττων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ τὰς Ἐκκλησίας.

22. Οὕτω δὴ οὖν γράψαντος αὐτοῦ, καὶ προτρεψαμένου διὰ πολλῶν (καὶ γὰρ καὶ τοὺς κόμητας (92) αὐτοῦ πεποίηκε γράφαι, Πολέμιον, Δατιανὸν, Βαρδίωναν, Θάλασσον, Ταῦρον, καὶ Φλωρέντιον (93), οἷς καὶ μᾶλλον πιστεύειν ἦν), τὸ δὲ ὅλον δεδωκώς τῷ Θεῷ, τῷ καὶ εἰς τοῦτο κατανύξαντι τὸν Κωνσταντίον, ἦλθεν Ἀθανάσιος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρὸς αὐτὸν, γνησίως τε αὐτὸν εὐραχεῖ, καὶ ἀπέλυσεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὰς Ἐκκλησίας, γράφας καὶ τοῖς κατὰ τόπον δικασταῖς, ἐπειδὴ πρότερον προστάξας ἦν φυλάττεσθαι τὰς διόδους, ἵνα ἀκώλυτον ἔχῃ τὴν ἐπίδοτον. Εἶτα τοῦ ἐπισκόπου ἀποδουρομένου περὶ ὧν

ratus, fabulam peragendam suscipit. Publicam itaque meretricem, ipsis sanctissimi Paschatis diebus mercede conductam, noctu ad Euphratem episcopum nudatam immittunt. Meretrix quæ se initio a juvene accitam existimabat, prompte sequebatur; ubi autem intromissa ab illis, dormientem vidit hominem, ac rei quæ agebatur ignarum, debinc senem hominem, ac episcopi formam conspicata, clamore statim edito vim sibi inferri conquirebatur. Rogare illi ut taceret, conflictamque criminationem episcopo imponeret. Die igitur illuscescente pervulgata res est, accurritque universa civitas. At qui e palatio erant, tanti rumoris stupore commoti, rogabant ut ne illud silentio tegetetur. In jus itaque res vocatur, hominesque qui meretricem acciverant leno prodidit: illi Stephanum; erant enim ejus clerici. Stephanus ergo episcopatu abdicatur, in ejusque locum Leonotius castratus sufficitur, idque eo solum ne Arianæ hæresi patronus deesset.

21. Porro imperator Constantius, paulisper compunctus, ad se rediit: remque in Euphratem gestam secum reputans, ejusmodi esse illorum adversum cæteros molimina suspicatus est. Ac eos qui Alexandria in Armeniam relegati fuerant presbyteros diaconosque continuo liberos dimitti jubet: publicasque Alexandriam litteras mittit, ut ne ultra vexarentur Athanasii clerici vel populi. Hinc post decem circiter menses defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore accivit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitiae plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit item presbyterum diaconumque ut majore animi securitate rediret: ratus me ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium exspectasse, neque concessisse ut quidpiam novi aut ordinatio aliqua fieret quod Athanasio episcopo suas Ecclesias servare vellet.

22. (ANNO 349.) Cum eo itaque modo scripsisset ipse, multis illum verbis cohortatus (nam comites quoque suos jussit ad illum scribere, Polemionem, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Florentium, quibus præcipue habenda fides erat), Athanasium rem totam Deo acceptam referens, qui cum Constantii compunxerat, ut eam rem ageret, cum suis illum adiit; quem placido vultu imperator intuitus est, dimisitque ut in patriam et in Ecclesias suas ingrederetur, missis litteris ad varios per diversa loca iudices, quibus ante præceperat aditus custodire, ut liberum jam præberent transitum.

(87) Ita Reg. Editi, ἡ μὲν, etc.

(88) Sic Reg. Editi vero, ὅτι τὰ κατὰ ἄλλων.

(89) Ita Reg. Editi autem, λαϊκούς.

(90) Sub initium anni 349.

(91) Ita Reg. et Basil. Editi omnes, male, διεβδαιούτο.

δαιούτο. Mox, post ἐπιτρέψαι, editi habent με, quæ vox importuna in Reg. deleta est, a nobisque ommissa.

(92) Regius codex, κόμητας.

(93) Regius codex, Φλωρέντιον.

Deinde cum episcopus de sibi illatis malis conquereretur, deque litteris ab ipso imperatore adversum se scriptis, rogaret insuper, ut ne calumnias adversariorum post discessum suum auscultaret: Arcesse, aiens, homines si lubet: per nos licet ut coram astent, quo illos confutemus; hoc ille noluit, sed quotquot per calumniam scripta fuerant, auferri abradique jussit, fidemque dedit se calumniis postea minime aurem præbiturum, sed firmum innotumque fore hoc suum propositum. Hoc non tantum verbis protulit, sed etiam juramenti sermonem obsignavit, Deo super hac re teste advocato. Virum insuper multis aliis cohortatus, ut fiduciam haberet, has ad episcopos et ad iudices mittit litteras:

23. *Victor Constantius Maximus Augustus episcopis et clericis catholicæ Ecclesiæ.*

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus. (*Descripta superius habetur in sexagesimo quinto tractatu, ubi huic prorsus similis est.*) Vide pag. 136.

Alia epistola.

Constantii ad populum Alexandrinum.

Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas. (*Descripta est hæc etiam in sexagesimo quinto tractatu.*) Vide pag. 137.

Alia epistola.

Victor Constantius Augustus, Nestorio Ægypti præfecto.

Certum est datum ante a nobis decretum fuisse, rescriptaque reperiri contra Athanasii reverendissimi episcopi existimationem, quæ in sanctitatis tuæ commentario habentur. Placet itaque ut tua nobis spectata sobrietas, omnes epistolas circa prædicti viri nomen in 283 commentario tibi commissio reperitas, secundum præsens nostrum decretum, ad eumtatum nostrum transmittat.

24. Litteræ autem ab eo post beati Constantii obitum perscriptæ, hujusmodi sunt, Latine primum editæ, Græcæque translatae.

Victor Constantius Augustus, Athanasio.

Votum meum semper fuisse ut omnia fratri

A πέπονθε, και περι τῶν κατ' αὐτὸν γραφέντων παρ' αὐτοῦ, παρατιθεμένου τε μὴ πάλιν μετὰ τὴν ἀποδημίαν διαβολαὶ γένωνται παρὰ τῶν ἐχθρῶν, και λέγοντος· Κἀλλε τοῦτους, εἰ βούλει (Ἔξεστι γὰρ ἐστῆναι τοῦτους δι' ἡμᾶς), και διελέγγυμεν αὐτούς. Τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε· πάντα δὲ ὅσα πρότερον ἐκ διαβολῆς ἦν (94) γραφέντα κατ' αὐτοῦ, ἀναίρεθῆναι ταῦτα και ἀπαλιφῆναι κελεύει, διαβεβαιωσάμενος μηκέτι τοῦ λοιποῦ διαβολῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' εἶναι βεβαίαν και ἀμετάβλητον τὴν προαίρεσιν. Και τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἔλεγεν, ἀλλ' (95) ὄρκους ἐπεσφράγισε τοὺς λόγους, τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις καλῶν μάρτυρα. Πολλοὶς γοῦν και ἐτέροις λόγοις προτρειψάμενος αὐτὸν, και θαρρῆν παρακελευσάμενος, γράφει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, και τοὺς δικαστὰς ταῦτα·

B 23. *Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόποις και κληρικῶσι (96) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.*

Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμωτάτος. (97) Ἐγράφη ὁπίσω εἰς τὸν 96 λόγον και ἔστιν ἐξ ὁλοκλήρου ὁμοίω ταύτης.)

Ἐτέρα ἐπιστολή.

Κωνσταντίου (98) πρὸς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας λαόν.

Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ὑμετέραν ἐν ἅπασιν εὐνομίαν. (Ἐγράφη και αὕτη ὁμοίως εἰς τὸν αὐτὸν 97 λόγον [99].)

Ἐτέρα ἐπιστολή.

Νικητῆς Κωνσταντίας Αὔγουστος, Νεστορίῳ ἐξάρχῳ Αἰγύπτου.

C Φανερόν ἐστι πρὸς τοῦτο πρόταξιν ἡμετέραν γενῆσθαι, ὥστε κατὰ τῆς ὑπολήψεως Ἀθανασίου, τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου, γράμματά τινα εὐρίσκεισθαι· ταῦτά τε συνέστηκεν ἐν τῇ τάξει τῆς σῆς καθοσιώσεως εἶναι. Βουλόμεθα τοιγαροῦν ἵνα ἡ δεδοκιμασμένη ἡμῖν νηφαλιότης (1) σου πάσας τὰς ἐπιστολάς, ὅσας ἂν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προειρημένου γενομένης ἐν τῇ ὑπὸ σὲ τάξει, ἀκολούθως τῇ ἡμετέρῃ ταύτῃ κελεύσει, εἰς τὸ ἡμέτερον κομητάτον (2) ἀποστελλῇ.

24. Ἐὰν δὲ και μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου Κωνσταντος ἔγραψεν (3), ἔστι ταῦτα, Ῥωμαιοὶ μὲν γραφέντα, ἐρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί.

Νικητῆς Κωνσταντίας Αὔγουστος, Ἀθανασίῳ (4).

Εὐχὴν αἰεὶ μοι ταύτην γεγενῆσθαι, ὥστε πάντα κα-

(94) Ita Reg., editi vero, ἦσαν. Mox Reg., διαβεβαιωσάμενος. Editi, βεβαιωσάμενος.

(95) Lucifer Calaritanus, uti monitum est in *Apol. ad Const.*, ad n. 23, ait Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio, lib. 1 pro S. Athanasio, p. 132.

(96) In *Apol. contra Arianos*, num. 54, ubi hæc habetur epistola, legitur, και πρεσβυτέρους.

(97) Amanuenses quod hæc duæ epistolæ superius essent descriptæ, eas prætermiserunt, primis tantum appositis verbis, ut ipsi monent. Reg. ibid. habet, εἰς τὸν μζ' λόγον, quia nimirum eo ordine ibi ambæ rescriptæ sunt.

(98) Ita Regius codex et Basil. Editi vero, Κόνσταντος, perperam. Hæc item epistola habetur in

Apologia contra Arianos, num. 55.

(99) Regius codex, εἰς τὸν μζ' λόγον. Idem postea hæc subdit: και διὰ τὸ μηδὲν παραλλάσειν κατελείφθησαν νῦν ἄγραφοι. *Ei quia nihil ab illis discrepabant, non hic iterum descriptæ sunt.*

(1) In editis habetur articulus ἡ ante νηφαλιότης, sed in Reg. deest.

(2) Reg., κομητάτον prima manu, secunda vero κομητάτον.

(3) Sic Reg. In editis ἔγραψεν desinenteratur.

(4) Hujus epistolæ Latine primum editæ duplex exstat versio Græcæ apud Athanasium, prima in *Apologia ad imperatorem Constantinum*, num. 23, secunda hæc ipsa est.

ταθυμῶς ἀποβαίνειν τῆ ποτὲ μου ἀδελφῷ Κωνσταντι, οὐδὲ τὴν σὴν σύνεσιν ἔλαθεν· ἐν ὅσῃ τε λύπη διετέθη, μαθὼν τοῦτον ἀνηρῆσθαι παρά τινων ἀνοσιωτάτων, στοχάζεσθαι· πάλιν δύναται ἢ σὴ φρόνησις. Ἐπεὶ οὖν τινὲς εἰσιν οἱ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, τῷ οὕτως πενθικῷ, πειρώμενοι σε ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα πρὸς τὴν σὴν στερέωσιν δοθῆναι τὰ γράμματα ἐδικαίωσα, προτρπεύμενός σε ἵνα, ὡς πρέπει ἐπίσκοπον, τοὺς λαοὺς τὰ ὑφειλόμενα τῇ θείᾳ θρησκείᾳ διδασκῆς, καὶ μετ' αὐτῶν συνήθως εὐχαῖς σχολάζῃς, (5) καὶ μὴ ματαίως θρούλοις, οἵτινες ἂν γένοιτο, πιστεύσῃς. Ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ πέπηγεν, ὥστε σε ἀκολούθως τῇ ἡμετέρᾳ προαίρεσει διαπαντὸς ἐν τῷ τόπῳ σου θέλειν ἐπίσκοπον εἶναι (6).

Ἡ θεία πρόνοια πολλοῖς ἔτεσι σε διατηροῖ, γονεῦ B προσφιλέστατε.

25. Τοῦτων οὕτωπραχθέντων, οὕτω τε συνταξαμένων, καὶ τῆς ὁδοῦ λοιπὸν ἐπιβάντων, οἱ μὲν φίλοι φίλον ὁρῶντες ἔχαιρον· τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐδυσωποῦντο βλέποντες αὐτόν· οἱ δὲ καὶ παρήρσιαν οὐκ ἔχοντες, ἐκρύπτοντο· οἱ δὲ καὶ μετεγίνωσκον ἐφ' οἷς ἔγραψαν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου. Πάντες οὖν (7) οἱ ἀπὸ Παλαιστίνης ἐπίσκοποι, χωρὶς δύο πού τῃ τριῶν (8), καὶ αὐτῶν ὑπόπτων τυγχάνοντων, οὕτω τὸν Ἀθανάσιον ὑπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἡσπασάντο κοινωνίαν, ὡς καὶ γράφαι καὶ ἀπολογησασθαι, ὅτι ἂ πρότερον ἔγραψαν, οὐ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ βιαζόμενοι πεποιθήκασιν. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λαῶν, περιττόν ἐστι C καὶ λέγειν· πάντων συντρεχόντων, καὶ ἀνεκλάλητον ἐχόντων τὴν χαρὰν· οὐχ ὅτι μόνον τοὺς ἰδίους παρ' ἐλπίδα ζῶντας ἀπελάμβανον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν αἰρετικῶν ὡς τυράννων καὶ λυτῶντων κυνῶν ἀπηλλάττοντο. Μεγάλῃ γοῦν ἦν εὐφροσύνη, τῶν λαῶν ἐν ταῖς συνάξεσι παροξυνόντων ἀλλήλους εἰς ἀρετὴν. Πόσαι τῶν ἀγάμων, πρότερον οὐσαι πρὸς γάμον ἐτοιμοί, ἔμειναν παρθένοι τῷ Χριστῷ! πόσοι νεώτεροι βλέποντες ἐτέρους, τὸν μονήρην βίον ἠγάπησαν! πόσοι πατέρες πρότερον τέκνα! πόσοι δὲ καὶ παρὰ τέκνων ἠξιώθησαν, μὴ ἐμποδίσασθαι τῆς ἐν Χριστῷ ἀσκήσεως! πόσοι γυναῖκες ἔπεισαν ἀνδρας, πόσοι δὲ παρὰ ἀνδρῶν ἐπέισθησαν σχολάζειν τῇ προσευχῇ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος! πόσαι χῆραι, πόσοι δὲ καὶ ὄρφανοί, τὸ πρότερον πεινῶντες καὶ γυμνοὶ τυγχάνοντες, ἐκ πολλῆς τῆς τῶν λαῶν προθυμίας, οὔτε λοιπὸν ἐπείνων, ἀλλὰ καὶ ἐνδεδυμένοι προήρχοντο! Καὶ ὅπως τοσαύτη ἦν ἄμιλλα περὶ ἀρετῆν, ὡς ἐκάστην οἰκίαν, καὶ οἶκον ἕκαστον (9) νομίζειν ἐκκλησίαν εἶναι, διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων φιλοκαλίαν τε καὶ τὴν

⁹⁰ I Cor. vii, 5.

(5) Hæc verba usque ad ἡμῖν sequens non exprimuntur in *Apol. ad Const.*, num. 25. Ibid. editi, male, θύλοις. Reg., θρούλοις. Ibid. R. g., εἰ τινες. Editi, ὅτινες, quæ genuina videtur lectio.

(6) In *Apol. ad Constantium*, num. 25, post illud, ἐπίσκοπον εἶναι, legitur, καὶ ἄλλῃ χειρῇ, ut indicetur sequentia alia manu scripta fuisse. nec imperatoris nomine. Mox post illud, προσφιλέστατε, editi hæc

A quondam meo Constanti ex sententia cæderent, neque prudentiæ tuæ latere arbitror. Quem ubi a quibusdam sceleratissimis sublatum cognovissem, quanto mærore affectus sim, tua item prudentia æstimare valet. Cæterum quia nonnulli sunt qui te tam Inlucoso temporis decursu terrere conantur; ideo hasce litteras ad tuam constantiam mittere æquum existimavi: hortorque te ut, quemadmodum episcopum decet, quæ ad divinam religionem pertinent populos doceas, ac cum illis de more precibus vaces, neque vanis rumoribus, quicumque tandem illi sint, fidem adhibeas. Hoc enim firmum in animo propositum habemus, ut, juxta placitum et voluntatem nostram, in tuis semper sedibus episcopus sis.

B Divina te providentia multis annis conservet, Pater dilectissime.

25. His ita gestis, postquam vale dixisset Athanasius, seseque viæ commisisset, amici amicum videntes, læti: ex aliis vero quidam ad ejus conspectum pudore affecti sunt: nonnulli coram se sistere non ausi, sese abdebant: alii pœnitentia ducti, scripta adversus episcopum sua repudiabant. Omnes itaque Palæstinæ episcopi, duobus vel tribus exceptis, iisque suspectis viris, ita Athanasium susceperunt, ita ejus communionem amplexi sunt, ut etiam litteris sese excusarent, testarenturque se ea quæ ante scripserant, non motu proprio, sed vi adactos scripsisse. Nam quod spectat Ægypti et Libyarum episcopos, necnon earum regionum Alexandriæque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit: accurrebant quippe omnes, erantque ineffabili gaudio perfusi: non tantum quod suos præter spem incolumes reciperent, sed etiam quod ab hæreticis quasi a tyrannis et rabidis canibus eriperentur. Ingens itaque fuit lætitia populorum sese invicem in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, ad nubendum tamen paratæ, virgines Christo dicatæ permanserunt! quot adolescentes aliorum exemplo concitati, vitam monasticam amplexi sunt! quot patres filios suos hortabantur! quot patres a filiis rogati sunt, ut ne suam in Christo exercitationem interpellarent! quot uxores viris suis, quot viri uxoribus suis persuaserunt, ut orationi incumbere, quemadmodum ait Apostolus ⁹⁰! quot viduæ, quot orphanæ, qui prius esuriebant, nudique erant, ex ardenti populorum ad virtutem studio, non ultra esuriere, imo etiam induti proliere! Tanta demum de virtute contentio fuit, ut singulas familias, singulas domos, ob probitatem inhabitantium, precesque ad

habent, καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖος, quæ cum in Reg. desint, a contextu expuimus.

(7) Reg., γοῦν. Quæ mox sequuntur videsis in *Apol. contra Arianos*, num. 57, ubi synodi Hierosolymitanæ epistola legitur.

(8) Acacius scilicet Cæsariensis et Patrophilus Scythopolitanus excipiendi. Vide pag. 133.

(9) Regius codex, ἐκάστου.

Deum suas, tot ecclesias existimasses. Pax profunda admirandaque erat in Ecclesiis, cum episcopi undique Athanasio scriberent, 284 ab eoque mutuo acciperent consuetas pacis litteras.

26. (ANNO 349 VEL 350.) Quin etiam Ursacius et Valens quasi a conscientia percussi, poenitentiam egerunt, ac eidem ipsi episcopo amicam pacificamque epistolam scripsere, tametsi nullas ab eo litteras acceperant. Romamque profecti poenitentiam egerunt, confitentes, quaecunque adversus eum fecissent dixissent, falsa ac meram esse sycophantiam. Neque sat illis fuit ita egisse: nam Ariana hæresi anathemate damnata, poenitentiam suam scripto tradidere, per hasce litteras, quas Julio episcopo Latine scriptas misere, quæque Græce translatae sunt. Quarum exemplar Latine nobis a Paulo Trevirensi episcopo transmissum est.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo beatissimo patre Julio Ursacius et Valens.

Quoniam constat nos antehac multa gravia, etc. (*Descripta est supra in tractatu 68, estque huic omnino ad verbum similis.*) Vide pag. 159.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo fratri Athanasio episcopo, Ursacius et Valens episcopi.

Dedit se occasio fratris et compresbyteri, etc. (*Descripta est supra in eodem tractatu 68, estque tota et ad verbum huic similis.*) Vide pag. 159.

His datis epistolis, pacificis etiam litteris oblatis a Petro et Irenæo Athanasii presbyteris, et Ammonio laico, subscribere, cum tamen nullas Athanasii litteras ad illos directas afferrent ipsi.

27. Quis igitur his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta, admiratus non est? Quis gavisus non est cernens illam tot tantorumque episcoporum concordiam? Quis Domino gloriam non retulit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quot ex inimicis poenitentiam egerunt! quot prius calumniati, sese excusarunt! quot cum eum ante oderant, postea dilexerunt! quot cum adversus illum scripsissent, palinodiam cecinerunt! quot qui non proprio motu, sed vi ex Arianorum partibus stabant, noctu accedentes sese excusabant, hæresisque anathemate damnata, rogabant sibi veniam dari, quod nempe ob conspirationes calumniasque ab illis structas, corpore tantum eorum conventibus interessent, cum tamen corde cum Athanasio convenirent, semperque cum illo essent! Ita rem se habere credite.

28. At his auditis visisque, hæredes sententiæ

(10) Sic Reg. Editi vero, τὰ παρ' αὐτοῦ

(11) Ita Reg. In editis καὶ δρεστ.

(12) Hæc, τὸ ἀντίγραφον, usque ad Ῥωμαῖσι inclusive, desunt in Nanniana versione. In *Apol. contra Arianos*, num. 58, legitur, παρὰ Παυλίῳ ἐπισκόπου Τιβέρων, ubi Nannius vertit a *Paulino episcopo Tyburis*. Circa quod vide quæ supra diximus in *Apologia ad Constantium*, num. 9. Ea de re item

πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὴν. Εἰρήνη τε ἦν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις βαθεῖα καὶ θαυμαστὴ, γραφόντων τῶν πανταχόθεν ἐπισκόπων, καὶ δεχομένων παρὰ Ἀθανασίου τὰ συνήθη τῆς εἰρήνης γράμματα.

26. Καὶ γὰρ καὶ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, ὡσπερ ὑπὸ τοῦ συνειδήτος μαστιζόμενοι, μετέγνωσαν· καὶ γράφουσι μὲν αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ φιλικὴν καὶ εἰρηλικὴν ἐπιστολήν, καίτοι μὴ λαβόντες παρ' αὐτοῦ (10) γράμματα. Ἀνελθόντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ῥώμην μετενόουν, ὁμολογοῦντες ὅτι πάντα, ὅσα πεποιήκασι καὶ εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ, ταῦτα εἶναι πάντα ψευδῆ, καὶ μόνον συκοφαντίαν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο οὐδ' αὐτοῦ πεποιήκασιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ (11) ἀναθεματίζαντες τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἐγγράφον τὴν μετάνοιαν αὐτῶν δεδώκασι, γράψαντες Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ, Ῥωμαῖσι μὲν, μεταδληθέντα δὲ Ἑλληνιστί, ταῦτα. Τὸ γὰρ (12) ἀντίγραφον ἀπεστάλη ἡμῖν παρὰ Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων Ῥωμαῖσι.

Ἐρμηνεῖα ἀπὸ Ῥωμαῖκοῦ.

Κυρίῳ μου μακαριωτάτῳ Πάτρῳ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμῶς πρὸς τοῦτου πολλὰ τε καὶ θεινά. (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς ξη' λόγον (13), καὶ ἐστὶ κατὰ πάντα ὁμοία καὶ ἴση.)

Ἐρμηνεῖα ἀπὸ Ῥωμαῖκοῦ.

Κυρίῳ μου ἀδελφῷ Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ, Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἐπισκοποι.

Ἀφορμὴ ἡμῖν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου. (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς τὸν αὐτὸν ξη' (14) λόγον, καὶ ἐστὶν ὁμοία καὶ ἴση ἐξ ὁλοκλήρου.)

Ταῦτα γράψαντες, ὑπέγραψαν καὶ τοῖς εἰρηνοῖς, παρερχομένοιον πρεσβυτέρων Ἀθανασίου, Πέτρου τε καὶ Εἰρηναίου, καὶ Ἀμμωνίου λαϊκοῦ· καίτοι μηδὲ δι' αὐτῶν γράψαντος αὐτοῖς

27. Τίς τοίνυν οὐκ ἐθαύμαζε βλέπων ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην; Τίς οὐκ ἔχαιρεν, ὄρων τῶν τοσούτων ἐπισκόπων τὴν ὁμόνοιαν; Τίς οὐκ ἐδόξασε τὸν Κύριον, θεωρῶν τῶν λαῶν τὴν ἐν ταῖς συνάξεσιν εὐφροσύνην; Πόσοι τῶν ἐθρῶν μετενόουν! πόσοι τῶν πρότερον διαβαλλόντων ἀπελογοῦντο! πόσοι πρότερον μισοῦντες αὐτὸν, ὑστερον ἠγάπησαν! πόσοι τῶν γραψάντων κατ' αὐτοῦ, παλινῶδαν ἤσαν! πολλοὶ καὶ τῶν μὴ προαιρέσει, ἀλλ' ἀνάγκῃ μετὰ τῶν Ἀρειανῶν ὄντες, ἐρχόμενοι νυκτὸς ἀπελογοῦντο· καὶ τὴν μὲν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζον, ἠξίουσαν δὲ συγγνώμην ἔχειν, ὅτι διὰ τὰς συσκευὰς (15), καὶ τὰς διαβολὰς, τὰς παρ' αὐτῶν γιγνομένας, τοῖς μὲν σώμασιν ἐκεῖ φαίνονται, τῇ δὲ καρδίᾳ μετὰ Ἀθανασίου συνάγονται, καὶ αἰεὶ μετ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· καὶ πιστεύσατε.

28. Ἀλλὰ ταῦτα ἀκούοντες καὶ βλέποντες οἱ κλη-

αἱτῶνται in Athanasii Vita. Sequentes Ursacii et Valentis epistolas integras habes in *Apol. contra Arian.*, n. 58, cum Hilarii contextu Latino.

(13) Reg., εἰς τὸν ν' λόγον. Vide paulo superius, num. 25.

(14) Reg., εἰς τὸν ν'.

(15) Sic Regius codex et Basil. Editi vero, ὅτι καὶ τὰς συσκευὰς.

ρονόμοι τῆς γνώμης καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν περὶ Εὐσέβιον, Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὃν οὐδὲ ὡς λαϊκὸν κοινωνεῖν ἐχρῆν, διότι ἑαυτὸν ἀπέκοψεν ὑπὲρ τοῦ μετ' ἐξουσίας λοιπὸν κοιμᾶσθαι μετὰ Εὐστολίου τινὸς, γυναικὸς μὲν δὲ αὐτὸν, λεγομένης δὲ παρθένου· Γεώργιος τε καὶ Ἀκάκιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νάρκισσος, οἵτινες καὶ ἐν τῇ συνόδῳ καθηρέθησαν, μεγάλως ἠσχύνοντο. Ἔτα βλέποντες τὴν (16) πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων συμφωνίαν τε καὶ εἰρήνην, πλείους δὲ ἦσαν ὕ, ἀπὸ τε τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, Καλαβρίας τε καὶ Ἀπουλίας καὶ Καμπανίας, Βρετανίας τε καὶ Σικελίας, Σαρδινίας τε καὶ Κορσικῆς καὶ πάσης τῆς Ἀφρικῆς· τοὺς τε ἀπὸ Γαλλῶν, καὶ Βρετανίας, καὶ Σπανῶν, μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὁσίου· ἔπειτα τοὺς ἀπὸ τῶν Παννονίων, καὶ Νωρικῶν, καὶ Σισκίας, Δαλματίας τε καὶ Δαρδανίας (17), Δακίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, καὶ πάσης τῆς (18) Ἀχαΐας, καὶ Κρήτης, Κύπρου τε καὶ Λυκίας, καὶ πλείστους τῆς Παλαιστίνης τε καὶ Ἰσαυρίας, Αἰγύπτου, καὶ Θηβαΐδος, καὶ πάσης Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως· ταῦτα βλέποντες ἐκεῖνοι, φόβῳ καὶ φόβῳ συνεσχέθησαν· φόβῳ μὲν διὰ τὴν τοσούτων κοινωνίαν (19), φόβῳ δὲ μὴ οἱ παρ' αὐτῶν ἀπατηθέντες προστεθῶσι τῇ τῶν τοσούτων ὁμοψυχία, καὶ λοιπὸν ἢ αἴρεσις αὐτῶν παραδειγματισθεῖσα θριαμβευθῆ καὶ στηλιτευθῆ πανταχοῦ.

29. Πρῶτον μὲν τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, ὡς τοὺς κύνας μεταπειθῶσι μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέφειν, καὶ ὡς τοὺς χοίρους εἰς τὸν πρῶτον βόρβορον τῆς ἀσεβείας πάλιν κυλισθῆναι, πρόσθεν τε τῆς μετανοίας πλάσασθαι, ὡς διὰ φόβον τοῦ θεοσεβεστάτου Κωνσταντος εἶεν τοῦτο πεποιηότες· καίτοι, εἰ καὶ φόβος ἦν, ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν, εἴπερ ἐθάρρουν οἷς ἐπραξαν, προδότες τούτων γίνεσθαι. Ὅτε δὲ οὐδὲ φόβος, ἀλλ' ἐψεύδοντο, πῶς οὐκ ἄξιοι πάσης καταγνώσεώς εἰσιν; Οὔτε γὰρ στρατιώτου παρόντος, οὐ παλατιῶν, ἢ νοταρίων ἀποσταλόντων, ὅποια νῦν αὐτοὶ ποιοῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ βασιλέως παρόντος, οὐδὲ ὅλως κληθέντες παρὰ τινος ἔγραψαν· ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνθα φόβος μὲν ἐξῆθεν οὐκ ἦν, μόνος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἐστὶ, καὶ ἐλευθέραν ἕκαστος ἔχει τὴν προαίρεσιν, δι' ἑαυτῶν μετενόησαν καὶ ἔγραψαν. Καὶ ὁμως Ἀρειανὸν δεῦτερον γενόμενον, τοιαύτην πάλιν ἀπρεπῆ πρόφασιν ἐπινοήσαντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν.

30. Ἐπειτα κοινῇ προσελθόντες παρεκάλουν τὸν βασιλέα Κωνσταντίον, λέγοντες· Καὶ τὸ πρῶτον ἀξιοῦντες, οὐκ ἐπιστεύθημεν· ἐλέγομεν (20) γὰρ, ὅτε μετεπέμψου τὸν Ἀθανάσιον, ὅτι, τοῦτον προκαλούμενος, τὴν ἡμετέραν αἴρεσιν ἐκβάλλεις. Οὗτος γὰρ ἐξ ἀρχῆς κατ' αὐτῆς γέγονε, καὶ οὐ παύεται ταύτην

⁹⁹ II Petr. II, 22.

(16) Ita Reg. et Basil., τὴν δεστ in editis.

(17) Sic Edit. Parisiens., et ita legendum. Edit. Comm. et mss., Σαρδανίας, male, nam Sardinia jam supra memorata est. Dardania vero item memoratur in *Apoloogia contra Arianos*, num. 4 et 56.

A impietatisque Eusebii, Leontius castratus, qui ne laici quidem nomine ad communionem admittendus erat, quod sese ipse castrasset, ut sibi deinceps copia foret dormiendi cum quadam Eustolio, quæ cum mulier ejus opera esset, virgo tamen vocabatur : Georgius item, Acacius, Theodorus et Narcissus, qui depositi in synodo fuerant, 'ingenti sunt pudore suffusi. Deinde cum animadvertierent cum Athanasio concordiam et pacem servare episcopos plusquam quadringentos, ex 285 magna Roma, ex universa Italia, Calabria, Apulia, Campania, Bruttia, Sicilia, Sardinia, Corsica, ex tota Africa, ex Galliis, ex Britannia, ex Hispaniis, cum magno et confessore Hosio : episcopos etiam Pannoniarum, Norici, Siscie, Dalmatie, Dardanie, Dacie, Mysie, Macedonie, Thessalie, totiusque Achaie, Crete, Cypri et Lycie, plurimos item Palestine, Isaurie, Ægypti, Thebaidis, totius Libye, et Pentapoleos. Hæc, inquam, cum viderent illi, invidia ac metu correpti sunt : invidia, quod tam multi tantique episcopi cum illo communicarent ; metu, ne qui a se decepti fuerant, tantæ tamque concordie multitudini sese adjungerent : neve in posterum sua hæresis infamata quasi in triumphum ubique duceretur.

29. Primo quidem Ursacio et Valenti persuadent ut mutata sententia, quasi canes ad proprium vomitum revertantur ⁹⁹, et tanquam porci in pristino impietatis luto volutentur, ac simulantes, hanc poenitentiae suæ causam comminiscuntur, quod scilicet piissimi Constantis formidine ad id agendum compulsi essent. Atqui, etsi formidinis causa erat, non decuit certe, si tamen gestis suis confidissent, illorum proditores esse. At quandoquidem metus nullus fuit, qui, quæso, non omni damnatione digni sunt? Nullo quippe milite præsentē, nullis missis palatiis vel notariis, ut jam illi agunt, non coram imperatore, a nulloque acciti hæc scripsere; sed ultro ipsi Romam profecti in ecclesia, ubi nulla extranea formido, sed solus Dei timor est : ubi liberam quisque habet voluntatem, sua sponte poenitentiam illi egerunt, scriptoque tradiderunt. Atamen Ariani iterum effecti, absurdum ejusmodi obtentum comminisci non erubescunt.

30. Deinde imperatorem una omnes conveniunt, hisque verbis rogant : Cum primum te deprecemur, fides nobis habita non est. Aiebamus quidem, ubi Athanasium accivisti, te nostram expellere hæresim : ab initio quippe ille adversarius ejus fuit, quam non cessat anathemate condemnare. Namque

(18) Ita Reg. In editis τῆς δεστ.

(19) Ita Reg. et Basiliensis. Editi vero, διὰ τὴν τοσούτων ὁμοψυχίαν, omissis intermediis.

(20) Ita Reg. et Basil. Editi autem, λέγομεν. Mox Reg. et Basil., μετέπεμψες.

ille omnia ubique loca suis adversum nos litteris implevit : plurimique cum eo communione juncti sunt. Imo ex iis qui nostrarum esse partium putabantur, alii sese jam illi sociarunt, alii idipsum acturi sunt : nosque soli remansimus. Periculumque est ne dignoscatur hæresis, neve nos deinceps tuque similiter hæretici appellemur. Illud si accidat, tute, quæso, videas ne cum Manichæis computemur. Age itaque, persecutionem denuo incipe, hæresisque patrocinare : nam te illa quoque imperatorem habet. Hæc ipsa erant subdola eorum verba. Ille vero cum contra Magnentium properans pertransiret, conspecta episcoporum cum Athanasio communione, quasi igne inflammatus, sententiam commutavit, juramentorumque immemor, suorum quoque scriptorum oblitus est, debiti item fratri suo officii ingratus ille recordatus non est. Nam in suis ad eum litteris, et cum Athanasium conspexit, juramento affirmavit, sese nihil acturum, quam quod populo et episcopo in optatis esset. Sed studium erga impietatem omnium oblivionem adduxit. Neque mirum si post tam multas scriptas litteras, tam multa data juramenta, mutatus sit Constantius : nam ille olim Ægypti tyrannus Pharo plerumque pollicitus, atque 286 hinc pœnarum remissionem consecutus, sententiam mutabat, donec tandem cum sibi consciis hominibus interiret.

31. (Anno 355.) Hos igitur in singulis urbibus ad sententiam commutandam adigebat : cum autem Arelatem et Mediolanum advenisset, ibi ex hæreticorum consilio et cohortatu omnia agebantur, imo potius ipsi res gerebant, acceptaque potestate iruebant in omnes. Hinc statim jussa ac litteræ ad præfectum, ut continuo frumentum Athanasio auferretur, dareturque iis qui Arianice sentirent : ac cuique volenti facultas esset, contumelias inferendi iis qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque iudicibus intentatæ, nisi cum Arianis communicarent. Erant autem hæc præludia rerum a Syriano duce postea gestarum. In exteriores autem partes iterum jussa, notarii item per singulas urbes et palatini nivas deferentes ad episcopos et ad iudices mittuntur, ut iudices concitent, episcopi que vel Arianorum communionem amplexi contra Athanasium subscribant, aut exsilii pœnam sustineant, ac qui cum illis conveniunt populi, certo sciant se vincula, contumelias, plagas, bonorumque direptiones experturos. Neque mandatam neglectui habitum est ; legatis quippe corrites dati sunt, Ursacii et Valentis clerici, qui concitarent illos, remissionesque iudices ad imperatorem deferrent. Cumque reliquas hæreses, utpote minores suas sorores, concederent in Dominum blasphemare, solis Christianis parabant insidias, quod indigne ferrent pios de Christo sermones audire. Quot igitur episcopi, uti scriptum est¹, ad duces et reges ducti

¹ Marc. XIII, 9.

(21) Sic. Reg. cod. quem sequimur. Editi vero, αἰρετικῶν.

οὗτος ἀναθεματίζων. Αὐτὸς μὲν οὖν ἦδη πεπληρωκὰ τὰ πανταχοῦ γράφων καθ' ἡμῶν· καὶ οἱ μὲν πλείστοι τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν ἔχουσι· τῶν δὲ καὶ δοξάντων μεθ' ἡμῶν εἶναι οἱ μὲν προστέθησαν αὐτῷ, οἱ δὲ μέλλουσι· ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν μόνοι. Καὶ φόβος μὴ καὶ ἡ αἵρεσις γνωσθῆ, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς καὶ σύ χρηματίζωμεν αἰρετικοί· κἄν τοῦτο γένηται, σκόπει μὴ μετὰ Μανιχαίων λογισθῶμεν. Ἄρξαι πάλιν οὖν διώκειν, καὶ πρόστα τῆς αἵρέσεως· καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ σὲ βασιλεῖα ἔχει. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἦν τούτων τὰ τῆς πανουργίας βήματα. Καὶ αὐτὸς δὲ διερχόμενος, ὅτε πρὸς Μαγνέντιον ἔσπευδε, καὶ βλέπων τὴν πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων κοινωνίαν, ὡς ὑπὸ πύρρος ἀναφθεῖς μετεβάλλετο τὴν γνώμην, καὶ οὕτε τῶν ὄρκων ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὧν ἔγραψεν ἐπέελάθετο, καὶ τῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν καθηκόντων ἀγνώμων γέγονε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτῷ γράφων, καὶ Ἀθανάσιον ἑωρακῶς, ὄρκους δέδωκε μὴ ἄλλως ποιήσειν, ἢ ὡς ἂν ὁ λαὸς βούληται, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καταθυμῶς τυγχάνοι. Ἄλλ' ἡ πρὸς τὴν ἀσέβειαν σπουδὴ πάντων ἀθρώως αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι πεποίηκεν. Οὐδεὶς δὲ θαυμάζειν εἰ μετὰ τοσαῦτα γράμματα καὶ τοσοῦτους ὄρκους ἠλλοιώθη Κωνσταντίος, ὅπουγε καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου τότε τύραννος Φαραὼ, πολλάκις ἐπαγγελόμενος, καὶ διὰ τοῦτο λαμβάνων τῶν βασιάνων ἀνεσιτ, μετετίθετο, ἕως εἰς τέλος ἀπίλετο οὖν αὐτοῖς τοῖς ὁμονοήσασιν αὐτῷ.

31. Τούτους μὲν οὖν κατὰ πόλιν πρῶτον ἐβιάζετο μετατίθεσθαι· γενόμενος δὲ ἐν τῇ Ἀρελατῷ καὶ τῇ Μεδιολάνῳ, λοιπὸν ὡς οἱ αἰρετικοὶ συνεβούλευσαν καὶ ὑπέθεντο, οὕτως αὐτὸς ἔπραττε, μᾶλλον δὲ οὕτως καὶ αὐτοὶ διεπράττοντο, καὶ ἐνήλλοντο κατὰ πάντων ἔχοντες τὴν ἐξουσίαν. Καὶ εὐθὺς ὡδε μὲν ἐντολαὶ καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἑπαρχον, ἵνα τέως ὁ σίτος ἀφαιρηθῆ παρὰ Ἀθανασίου, καὶ δοθῆ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσι, καὶ ἵνα ἐξῆ ὑβρίζειν τοῖς βουλομένοις τοὺς μετ' αὐτοῦ συναγομένους. Ἀπειλὴ τε ἦν τοῖς δικασταῖς, εἰ μὴ συνάγοντο μετὰ τῶν Ἀρειανῶν (21). Ἦν δὲ ταῦτα προοίμια τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων διὰ τοῦ δευκῆς Συριανοῦ. Εἰς δὲ τὰ ἔξω μέρη προστάγματα πάλιν, καὶ νοτάριοι κατὰ πόλιν καὶ παλατινοὶ φέροντες ἀπειλὰς ἀπεστέλλοντο πρὸς τε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς δικαστὰς· ἵνα οἱ μὲν δικασταὶ ἐπέλθωσιν, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἢ ἵνα κατὰ Ἀθανασίου γράψωσι, κοινωνίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, ἢ τιμωρίαν αὐτοὶ μὲν ὑπομένωσιν ἐξουστίας, οἱ δὲ τούτοις συνεργήμενοι λαοὶ δεσμῆ, καὶ ὑβρεῖς, καὶ πληγὰς κατ' αὐτῶν, καὶ ἀφαιρέσιν τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἔσσεσθαι γινώσκουσιν. Οὐκ ἡμελεῖτο δὲ τὸ πρόσταγμα· καὶ γὰρ εἶχον οἱ ἀποσταλέντες μεθ' ἑαυτῶν κληρικὸς Οὐρσακίος καὶ Οὐάλεντος, ἵνα καὶ παροξύνωσι, καὶ ἀμελοῦντας τοὺς δικαστὰς κατενέγκωσι τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὰς μὲν αἵρέσεις ὡς μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς συνεχώρουσαν βλασφημεῖν εἰς τὸν Κύριον, μόνοις δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἐπεβούλευον, οὐ φέροντες ἀκούειν περὶ Χριστοῦ λόγων εὐσεβῶν. Πόσοι τοιγαρ-

οὐν ἐπίσκοποι, κατὰ το γεγραμμένον, ἐπὶ ἡγεμόνας A καὶ βασιλέας ἤχθησαν, καὶ παρὰ δικαστῶν ἤκουσαν· Ἡ ὑπογράψατε, ἢ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀναχωρεῖτε· καθαιρεθῆναι γὰρ ὑμᾶς βασιλεὺς προσέταξε; πόσοι δι- εσείσθησαν παρ' αὐτῶν κατὰ πόλιν, ἵνα μὴ ὡς φίλους τῶν ἐπισκόπων αὐτοὺς καταμémωνται! Καὶ γὰρ καὶ πολιτευταῖς ἐγράφετο. Καὶ ἦν ἀπειλή, ζημίαι χρημά- των, εἰ μὴ ἀναγκάζοι ἕκαστος τὸν τῆς ἰδίας πόλεως ἐπίσκοπον ὑπογράψαι· καὶ ὅλως πᾶς τόπος, καὶ πᾶσα πόλις ἐπεπλήρωτο φόβου καὶ ταραχῆς, τῶν μὲν ἐπισκόπων ἐλκομένων, τῶν δὲ δικαστῶν ὁρώντων τοὺς ὄδυρμους καὶ στεναγμοὺς τῶν λαῶν.

32. Ταῦτα μὲν παρὰ τῶν ἀποσταλέτων παλατιῶν ἐπράττετο· οἱ δὲ θαυμαστοὶ (22) θαρρόντες αἰς ἔχουσι προστασίαις, σπουδῆν εἴδενται· καὶ οὕτως τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν βασιλέα καλοῦσι, τοὺς B δὲ πάλιν διὰ γραμμάτων μεθοδεύουσι, πλάττοντες κατ' αὐτῶν προφάσεις· ἴν' οἱ μὲν παρόντα Κωνσταντῖον καταπτῆξωσιν, οἱ δὲ, τοὺς ἀποσταλέντας καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς ἐκ προφάσεως συκοφαντίας φοβηθέντες, μεταθῶνται τῆς ἑαυτῶν ὀρθῆς καὶ εὐσεβοῦς μῆ- μης (25). Οὕτω γοῦν ἐβιάσατο βασιλεὺς τὸ τοσούτον τῶν ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν ἀπειλῶν, τὰ δὲ ἐπαγ- γελλόμενος, εἰπεῖν· Οὐκέτι κοινωνοῦμεν Ἀθανασίῳ. Οἱ γὰρ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν οὐ πρότερον ἐβλεπον αὐτὸν (24), οὐθ' ὅλως ἀνεσιν ἔχριν τινα, ἢ προῖέναί τῆς ἰδίας οἰκίσεως ἐπετρέποντο, πρὶν ἂν ἦ (25) ὑπογρά- ψωσιν, ἢ ἀνανεύοντες ἐξορισθῶσιν. Ἐπολεῖ δὲ τοῦτο διὰ τὸ συνορᾶν ἀπὸ πάντων μισεῖσθαι τὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ ἠνάγκασε τοὺς τοσούτους τοῖς ὀλίγοις συναριθμηθῆναι. Καὶ ἐσπούδασαν ἕχλον ὀνομάτων C συναγαγεῖν, πρὸς φθόνον μὲν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, φαντασίας δὲ χάριν τῆς Ἀρειανῆς ἀσεβείας, ἧς αὐτὸς προίσταται (26), οἰόμενος, ὅτι, ὡς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταστρέψαι δυνήσεται· οὐκ εἰδῶς, οὐδὲ ἀναγνοῦς, ὅτι οὐδὲ Σαδδουκαῖοι καὶ Ἡρω- διανοὶ, προσλαβόμενοι τοὺς Φαρισαίους, ἴσχυσαν ἐπι- κρῦψαι τὴν ἀλήθειαν· μάλλον· γὰρ καὶ οὕτως αὐτῆ μὲν καθημέραν λαμπρὰ δέικνυται, οὕτοι δὲ καὶ κρά- ξαντες, *Ὅτι ἐχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα*, καὶ ἔχοντες τὴν Πλάτου κρίσιν, οὐδὲν ἤττον εἶσιν ἔρημοι, καὶ πάσης αἰσχύνης, πάσης (27) προσδοκῶντες ὅσον οὐδέπω μένειν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν πέρδικα γυμνοὶ, ὅταν ἴδωσι καὶ τὸν προστάτην ἑαυτῶν ἀποθνήσκοντα.

33. Εἰ δὲ καὶ ἀπρεπὲς τὸ ὅλως ἐπὶ τοῦτοις φοβη- θέντας τινὰς τῶν ἐπισκόπων μεταθέσθαι, ἀλλὰ μάλ- D λον ἀπρεπέστερον, καὶ οὐ θαρρόντων οἷς πεπιστεύ- κασι (28), τὸ βιάζεσθαι, καὶ ἀναγκάζειν τοὺς μὴ βουλομένους. Οὕτως ὁ μὲν διάβολος ἐπεὶ μὴδὲν ἀλη-

• Joan. xix, 25. • Jerem. xvii, 41.

(22) Sic Reg. In editis vero θαυμαστοὶ deest.

(23) Sic editi et ins. Sed Nannius legit γνώ- μης, venitque, *sententia*, et ita legendum.

(24) Reg. et Basil., ἐβλεπον αὐτούς. Ibidem Reg., οὐδ' ὅλως.

(25) Reg. ita. In editis ἦ deest.

(26) Reg., *προίσταται*. Editi, *προίστατο*.

(27) Importuna vox πάσης hic repetita, videtur supervacanea. Forte leg. μετὰ πάσης. Alludit autem hic Athanasius ad perdicem illum de quo apud Ieremiam, c. xvii, 41, hæc leguntur: Ἐφώνησε

sunt, a iudicibusque hæc audire: Ant subscribite, aut ab Ecclesiis recedite, nam jussit imperator ut abdicemini! quot ab illis per singulas urbes extur- bati sunt, ne illi ut episcoporum amici accusarentur! Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, multa pecuniarum indicta, nisi singuli suæ urbis episcopum adigerent ad sub- scribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum episcopi trahe- rentur, iudicesque conspicerent luctum gemitum- que populorum.

32. Hæc erant missorum Palatinorum gesta. Ad- mirandi autem illi homines, iis quæ nacti sunt pat- rocinii freti, hoc curarunt ut ex episcopis alios ad imperatorem accerserent, alios litteris suis fictis- que criminationibus circumvenirent: ut illi præ- sentem Constantium reformidarent, hi legatos in- tentatasque ex conficta calumnia minas pertime- scentes, a recta piaque sua sententia desciscerent. Eo pacto itaque imperator tantum episcoporum nu- merum, cum minis tum promissis conpulit ut dice- rent: Non ultra cum Athanasio communicamus. Illos enim qui se adibant, non ante ad conspectum admittebat suum, neque remissius tractabat, vel domo egredi sinebat, quam vel subscriberent, vel abnentes pellerentur in exsilium. Id autem age- bat, quod probe nosset invisam omnibus hæresim esse: eaque maxime de causa tam multos vi adigit ut paucis annumerarentur. Curaque illi fuit, vim nominum una cogere, cum ut invidiam episcopo confaret, tum ut Arianæ hæresi, cui ille patrocinat- ur, aliquam afferret dignitatis speciem; ratus se veritatem, perinde atque homines, subvertere posse. Ignorabat scilicet, neque legerat, Sadduceos He- rodianosque, etiamsi sibi Phariseos ascivissent, veritatem tamen offundere nequivisse: imo hinc illa 287 in dies clarius elucet. Illi vero etsi clamant: *Non habemus regem nisi Cæsarem**, ac Pilati de- cretum impetrarint, nihilominus deserti sunt, ex- spectantque se cum omni turpitudine, instar perdicis illius*, tantum non nudatos fore, ubi patronum suum morte sublato viderint.

33. Quod si indecorum omnino fuerit, episco- pos quosdam horum formidine sententiam mutasse; multo sane indecentius, hominumque suæ senten- tiæ dissidentium est, vim inferre, ac invitos co- gere. Sic diabolus cum nihil veri habeat, in se-

πέρδικε, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκε, ποιῶν πλοῦτον αὐ- τοῦ οὐ μετὰ κρίσεως. Ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγ- καταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων. *Clamavit perdis, congregavit quæ non pepe- rit, parans sibi divitias absque iudicio. In medio dierum ejus deserent eum, et in novissimis suis erit insipiens.* Deserendus ait Arianos, instar perdicis il- lius, post obitum Constantii sui patroni. Reg. ibi, male, πέρδικαν.

(28) Forte πεποιήκασι.

curi et ascia irruens confringit portas eorum qui se recipiunt⁴. Salvator autem ea est mansuetudine, ut his verbis doceat quidem : *Si quis vult post me venire*⁵, et, *Qui vult meus esse discipulus*⁶; sed ubi quempiam adierit, nullam inferat vim, sed potius pulsando hæc loquatur : *Aperi mihi, soror mea sponsa*⁷. Tunc si aperiant, ingreditur : sin negligant abnuantque, secedit. Non enim gladiis aut telis, non militum manu, veritas prædicatur, sed suasionem et consilio. Quænam autem ibi suasio, ubi imperatoris fornido? Aut quodnam consilium, ubi qui abnuvit, exsilio tandem vel morte multatur? David certe, rex quanvis esset, cum hostem præmanibus haberet, milites ejus interficiendi cupidos, nequaquam potentia sua vetuit, sed, ut ait Scriptura⁸, viris suis David verbo persuasit, neque Saulis obtruncandi facultatem dedit. Hic vero nulla ratione præditus, potestateque usus omnibus vim infert : ut nulli non palam sit, illorum prudentiam, non secundum Deum, sed humanam esse, Ariique sectatores reapse non habere regem nisi Cæsarem. Ejus enim auctoritate freti Christi adversarii quæ placent omnia arbitrati suo perficiunt. Porro cum sese putant plurimis ejus opera insidias parare, non advertunt sane se multos efficere confessores. E quorum numero sunt viri qui jam claram edidere confessionem, ipsique religiosi ac probi episcopi, Paulinus Trevirorum Galliarum metropolis episcopus, Lucifer metropolis Sardinie episcopus, Eusebius Vercellorum Italiae urbis, Dionysius Mediolani; est autem et ipsa metropolis Italiae. Accitis enim illis præcepit imperator, ut contra Athanasium subscriberent, ac cum hæreticis communicarent. Quibus rei insolentia stupentibus ac dicentibus, id ecclesiastici non esse canonis; statim ille, At quod ego volo, id pro canone, inquit, habeatur : me quippe ita loquentem Syri episcopi tolerant. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque extorres futuri estis.

34. His auditis episcopi reinque summopere mirati, manibus ad Deum tensis, compellere virum docereque non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset : rogare ut eum timeret, ne derepente datum adimeret : interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessundaret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, vel Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque audivit, nec eos plura dicere permisit; quin et acrius districto adversum illos gladio commina-

θες έχει, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ ἐπιθαίνων κατεάσσει (29) τὰς θύρας τῶν δεχομένων αὐτόν. Ὁ δὲ Σωτὴρ οὕτως ἐστὶ πρῶτος, ὡς διδάσκει μὲν, *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν* καὶ, *Ὁ θέλων εἶναι μου μαθητὴς*· ἐρχόμενον δὲ πρὸς ἑκαστον μὴ βιάζεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κρούειν τε καὶ λέγειν· *Ἄνοιξόν μοι, ἀρελφὴ μου νύμφη*· καὶ ἀνοιγόντων μὲν, εἰσέρχεται, ὀκνοῦντων δὲ καὶ μὴ θελόντων ἐκείνων, ἀναχωρεῖ. Οὐ γὰρ ξίφεσιν, ἢ βέλεσιν, οὐδὲ διὰ στρατιωτῶν ἢ ἀλήθεια καταγγέλλεται, ἀλλὰ πειθοῖ καὶ συμβουλίᾳ. Ποία οὖν πειθῶ, ἐνθα βασιλεύς φόβος; Ἡ ποία συμβουλία, ἐν ἣ ὁ ἀντιλέγων τὸ τέλος ἐξορισμὸν ἔχει καὶ θάνατον; Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ καίτοι βασιλεὺς ὢν, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ χεῖρας ἔχων, θέλοντάς τε τοὺς στρατιώτας ἀποκτείνει τὸν ἐχθρὸν, οὐ τῇ ἐξουσίᾳ κεκώλυκεν, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφὴ φησιν, ἔπεισε Δαβὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἀναστάντας θανατώσαι τὸν Σαοὺλ. Αὐτὸς δὲ τὸν λόγον οὐκ ἔχων, μετ' ἐξουσίας πάντας βιάζεται· ἵνα δειχθῇ πᾶσιν, ὅτι ἡ φρόνησις αὐτῶν οὐκ ἐστὶ κατὰ Θεὸν, ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ, καὶ ὅτι οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες οὐκ ἔχουσιν ἀληθῶς βασιλεῖα, εἰ μὴ Καίσαρα· δι' αὐτοῦ γὰρ πάντα μὲν ὅσαπερ (30) βούλονται καὶ πράττουσιν οἱ Χριστομάχοι. Δόξαντες δὲ δι' αὐτοῦ πολλοῖς ἐπιβουλεύειν, ἠγνόησαν πολλοὺς ποιήσαντες ὁμολογητάς γενέσθαι, ἐξ ὧν εἰσιν οἱ νῦν λαμπρῆ χρησάμενοι τῇ ὁμολογίᾳ, ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐπίσκοποι ἀγαθοί, Παυλῖνος ὁ ἀπὸ Τριβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλιῶν ἐπίσκοπος, καὶ Λουκίφερ ὁ ἀπὸ μητροπόλεως τῆς Σαρδινίας ἐπίσκοπος, Εὐσέβιος τε ὁ ἀπὸ Βερκελλῶν (31) τῆς Ἰταλίας, καὶ Διονύσιος ὁ ἀπὸ Μεδιωλάνων· ἐστὶ δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας. Τούτους γὰρ βασιλεὺς καλέσας ἐκέλευσε κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψαι, τοῖς δὲ αἵρετικοῖς κοινωνεῖν. Εἶτα ἐκείνων θαυμαζόντων τὸ καινὸν ἐπιτηδεῦμα τοῦτο, καὶ λέγοντων μὴ εἶναι τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, εὐθύς ἐκείνος, Ἄλλ' ὅπερ ἐγὼ βούλομαι, τοῦτο κανὼν, ἔλεγε, νομιζέσθω· οὕτω γὰρ μου λέγοντος ἀνέχονται οἱ τῆς Συρίας λεγόμενοι ἐπίσκοποι. Ἡ τοίνυν πείσθητε, ἢ καὶ ὑμεῖς ὑπερόριοι γενήσεσθε.

34. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι, πάνυ γε θαυμάσαντες, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείναντες πρὸς τὸν Θεόν, πολλῇ τῇ κατ' αὐτοῦ παρρησίᾳ μετὰ λόγων ἐχρήσαντο, διδάσκοντες μὴ εἶναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ δωδωκῶτος Θεοῦ, ὃν καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν ἤξιον, μὴ ἐξαίφνης αὐτὴν ἀφέλῃται· ἠπέλουν τε τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ συνεβούλευον αὐτῶ μὴ διαφθεῖρειν τὰ ἐκκλησιαστικά, μηδὲ ἐγκαταμίσειν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν τῇ τῆς Ἐκκλησίας διαταγῇ, μηδὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν εἰσάγειν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὕτε ἤκουεν ἐκεῖνος, οὕτε τι πλέον αὐτοὺς λέ-

⁴ Psal. lxxiv, 6. ⁵ Matth. xvi, 24. ⁶ Luc. viii, 20. ⁷ Cant. v, 2. ⁸ I Reg. xxvi, 9.

(29) Reg., κατεάσσει : editi, κατεασσει. Quæ vox apud Athanasium sub hac forma aliquando occurrit. Psalmo lxxiv, 6, legitur, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέρραξαν.

(30) Sic Reg. Editi vero, ὅσα.

(31) Sic Reg. codex. Edit. vero Comm., Μαρκέλλων. Edit. Paris., Βερκελλῶν.

γαι· ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἠπειλεῖ, καὶ ξίφος ἐγύμνου κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπάγεσθαι δέ τινας ἐξ αὐτῶν ἐκέλευσε· καὶ πάλιν, ὡς ὁ Φαραὼ, μετεγίνωσκεν. Ἐκτινάξαντες τοίνυν οἱ ἄγιοι τὸν κοινορτόν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβλέψαντες, οὕτε ἀπειλήν βασιλέως ἐφώθησαν, οὕτε ξίφους γυμνουμένου (32) προδεδώκασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξορισμὸν, ὡς λειτούργημα διακονίας, ἐσχήκασιν· διερχόμενοι γὰρ κατὰ τόπον καὶ κατὰ πόλιν (33), καίπερ ἐν δεσμοῖς ὄντες, εὐηγγελίζοντο, τὴν μὲν εὐσεβῆ πίστιν κηρύττοντες, τὴν δὲ Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζοντες, καὶ τὴν μετάνοιαν Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος στηλιτεύοντες. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πρὸς ἐναντίου (34) τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ὅσῳ γὰρ πολὺ τὸ διάστημα τῆς ἐξοριστίας, τοσοῦτ' αὖ μείζον τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος ἠύξανε, καὶ κήρυγμα ἦν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἢ τούτων ἀποδημία. Τίς γὰρ, βλέπων τούτους διερχομένους, οὐκ αὐτοὺς μὲν ὡς ὁμολογητὰς ὑπερεθαύμαζεν, ἐκείνους δὲ οὐκ ἀπεστρέφετο καὶ ἐβδελύττετο, οὐκέτι μόνον ὡς ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς δημίους καὶ ὡς φονεῦτὰς, καὶ πάντα μάλλον ἢ Χριστιανούς ὀνομάζων;

35. Βέλτιον μὲν οὖν ἦν κατα τὴν ἀρχὴν Κωνσταντῶν μηδὲν τῆς αἵρέσεως ταύτης γενέσθαι, ἢ γενόμενον, μὴ τοσοῦτον ἐνδοῦναι τοῖς ἀσεβέσιν, ἢ ἐνδόνα μέχρι τούτων στήναι μετ' αὐτῶν, ἵνα καὶ ἕως τούτων ἔχωσι τῶν τολμηθέντων (35) κοινὴν τὴν κρίσιν. Ὡς δὲ εἴκει, κατὰ τοὺς ἄφρονας δεσμοὺς τῆς ἀσεβείας ἑαυτοὺς περιπεύροντες, μείζονα καθ' ἑαυτῶν τὴν κρίσιν ἐπισπῶνται. Καὶ γὰρ οὐδὲ Λιβερίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφέσαντο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ τὴν μανίαν ἐξέτειναν· καὶ οὐχ ὅτι ἀποστολικὸς ἐστὶ θρόνος ἡδέσθησαν, οὐδ' ὅτι (36) μητρὸς πόλις ἢ Ῥώμη τῆς Ῥωμανίας ἐστίν, εὐλαβήθησαν, οὐδ' ὅτι πρότερον ἀποστολικὸς αὐτοὺς ἄνδρας γράφοντες εἰρήκασιν, ἐμνημόνευσαν. Ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ φέροντες, πάντων ἄθρῶς ἐπελάθοντο, καὶ μόνῃ τῆς ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σπουδῆς ἐφρόντισαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐωράκασιν αὐτὸν ὀρθοδοξοῦντα, καὶ μισοῦντα μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, σπουδάζοντα δὲ πάντας πείθειν ἀποστρέφεσθαι καὶ ἀναχωρεῖν ἀπ' αὐτῆς, ἐλογίσαντο οἱ δυσσεβεῖς, ὅτι εἰ τὸν Λιβέριον πείσαιμεν, πάντων ταχέως κρατήσομεν· καὶ διαβάλλουσι βασιλεῖ. Κάκεινος ταχέως, προσδοχῆσας διὰ Λιβερίου πάντας ἔλκειν πρὸς ἑαυτὸν, γράφει, καὶ πέμπει σπάδοντα Εὐσέβιον τινὰ καλούμενον μετὰ γραμμάτων καὶ δωρεῶν, ἵνα αὐτῷ μὲν δώροις κολακεύσῃ, τοῖς δὲ γράμμασιν ἀπειλήσῃ. Ἀπελθὼν τοίνυν ὁ σπάδων εἰς τὴν Ῥώμην, πρῶτον παρεκάλει τὸν Λιβέριον κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψαι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς κοινωῆσαι, λέγων· Τοῦτο βασιλεὺς βούλεται, καὶ κελεύει σε ποιῆσαι· εἶτα, ἐπιδεικνύς τὰ δῶρα, παρεκάλει· καὶ χειρῶν ἤπτετο, λέγων· Πείσθητι βασιλεῖ, καὶ ταῦτα δέξαι.

36. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος λόγῳ πείθων εἰδίδασκε· Πῶς οἶόν τε τοῦτο γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου; ὃν γὰρ οὐ μόνον μία (37), ἀλλὰ καὶ δευτέρα σύνοδος πανταχόθεν

(32) Sic Reg. et edit. Comm., recte. Edit. Paris. et Colon., γυμνουμένους, male.

(33) Ita Reg. Editi, καὶ πόλιν, omisso κατὰ.

(34) Sic Regius et Basiliens. Editi, πρὸς ἐναντίους.

A batur, imo ex iis nonnullis ad supplicium abduci jusserat : sed postea, uti Pharao, sententiam mutavit. Excusso itaque pulvere sancti illi, erectisque ad Deum oculis, neque minas imperatoris reformidarunt, neque stricti gladii metu veritatem prodidere, sed exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim per loca perque civitates transirent, etsi vinculis constricti, nihilominus evangelizabant, ac piam fidem prædicantes, Arianam hæresim anathemate damnabant, traducebantque Ursacii atque Valentis penitentiam. Quod contra quam rati erant cessit insidiatoribus : nam quanto longiore intervallo distabat exsilius locus, tanto majus in illos odium concitabatur. Sanctorumque virorum commigratio vera fuit prædicationis adversus illorum impietatem. Quis enim dum peragrantes cerneret, non admiratus illos ut confessores, Arianos non tantum ut impios, sed etiam ut carnifices et homicidas non aversatus execratusque est, et non quovis potius quam Christianorum nomine appellavit?

35. Satius certe esset Constantium a principio hujus hæresis sectatorem non fuisse : aut si fuisset, non tantum impiis concessisse facultatis : aut si concessurus erat, hic saltem una cum illis substituisse, ut facinorum duntaxat hactenus gestorum commune subirent judicium. Sed, uti palam est, dum sese, amentium instar, impietatis vinculis constringunt, gravius in se judicium attrahunt. Nam neque Liberio Romano episcopo ab ipso initio pepercere, sed usque ad ejus urbis cives suum propagarunt furorem, nihil reveriti, quod apostolicus thronus ille sit, nihil quod Roma sit metropolis Romanæ : nec recordati sunt, se antea illos apostolicos viros in litteris suis nuncupasse. Sed omnia simul commiscentes, omnium una obliviscuntur, nec quidpiam illis nisi impietas cordi fuit. Cum enim illum cernerent sanæ fidei cultorem, Arianæque hæresis adversarium, auctoremque omnibus esse ut eam aversarentur, ab eaque declinarent, arbitrati sunt impii homines, se, si Liberium seducere possint, omnes illico superaturos : quare illum apud imperatorem calumniantur. Ille sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quendam Eusebium nomine mittit, dona ferentem, ut blandiretur donis, litteris vero minaretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat Liberio ut contra Athanasium subscriberet, cum Arianisque communicaret : illud, aiens, imperator exoptat, hoc te facere jubet. Hinc ostensis muneribus hortabatur : manusque Liberii contrectans aiebat : Imperatori obtempera, et hæc accipe.

36. Episcopus contra monebat, hisque verbis docebat hominem : Qui, quæso, adversus Athanasium id agatur? Nam quem non una solum, sed

(35) Ita Reg. In editis τῶν τολμηθέντων deest.

(36) Reg. hic et infra, οὐδ' ὅτι.

(37) Regius codex, ἢ μία.

et altera synodus ex toto orbe coacta purum innoxiumque jure declaravit, quem Romana synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem presentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? Non ecclesiastici canonis illud est, nec talem unquam a Patribus accepimus traditionem: quas videlicet traditiones ipsi a beato et magno apostolo Petro accepere. Sed si imperator ecclesiasticam curat pacem; si jubet abrogari quæ apud nos pro Athanasio scripta sunt; abrogentur item quæcumque ab illis adversus eum gesta fuerint; abrogentur quæ adversus alios sunt acta: ac demum ecclesiastica synodus procul Palatio cogatur, ubi nec imperator compareat, nec comes accedat, nec judex comminetur, sed Dei timor sufficiat cum apostolica constitutione: ut eo modo cum primis ecclesiastica servetur fides, prout a Patribus in Nicæna synodo 289 definita est. Ejiciantur Arianæ sectatores, anathemateque damnentur eorum hæresis. Ac demum judicio reddito de criminibus in Athanasium, vel in alium quempiam allatis: de criminibus item quibus accusantur illi; tunc demum rei expellantur, innoxii cum fiducia et securitate degant. Neque enim fas est eos synodo adnumerari, qui fide impii sunt: neque convenit fidei inquisitioni alterius cujusque negotii inquisitionem anteferri. Primum quippe omnis de fide dissensio abscindenda, ac tum demum de aliis queratur negotiis. Nam Dominus noster Jesus Christus non ante curavit ægrotos, quam ostenderent declararentque, quam erga se haberent fidem. Hæc a Patribus didicimus; hæc imperatori renuntia; hæc et illi et Ecclesiæ ædificationi conducunt. Ne audiantur Ursacius et Valens: qui cum de rebus a se ante gestis pœnitentiam egerint, jam minime fide digni sunt.

37. Hæc episcopus Liberius. At eunuchus indignatus, non tam quod subscribere renueret, quam quod illum hæresi adversarium comperisset, oblitusque se coram episcopo stare, acriter interminatus cum donis abiit, nefariamque rem aggreditur, quæ a Christianis quidem abhorreat, majorisque sit audaciæ quam quæ spadonem deceat. Saulis quippe prævaricationem imitatus, profectusque ad Martyrium Petri apostoli, ibi dona illa apposuit. Re comperta, Liberius adversus loci custodem graviter succensuit, quod non prohibuisset hominem: ipsaque dona ut illicitum sacrificium abjecit: quæ res castratum ad iram magis concitavit. Imperatorem igitur ille his commovet dictis: Non id jam nobis sollicitudini est, ut Liberius subscribat: sed illud magis nos angit, quod contra hæresim ita sentiat, ut nominatim Arianos feriat anathemate. Ad ipsum

(38) Sic Basil. et editi. Reg., ἐκβάλλονται. Quæ sequuntur autem post hanc vocem, usque ad ἐκβάλλονται sequens, deerant in editi. sed habentur in Reg. et Basil. in quibus vox ἐχκελεύονται mendose

A συναχθεῖσα καλῶς ἐκάθαρσε, καὶ ἡ Ῥωμαίων δὲ Ἐκκλησία μετ' εἰρήνης ἀπέλυσε, πῶς δυνάμεθα κατακρίνα; Ἡ τίς ἡμᾶς ἀποδέξεται, εἰ ὄν παρόντα ἠγαπήσαμεν, καὶ εἰχομεν τῇ κοινῶνι, τοῦτον ἐν ἀποστραφῶμεν ἀπόντα; Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκκλησιαστικὸς κανὼν, οὔτε τοιαύτην πώποτε παράδοσιν ἔσχομεν παρὰ τῶν Πατέρων, τῶν καὶ αὐτῶν παραλαβόντων παρὰ τοῦ μακαρίου καὶ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου. Ἄλλ' εἴπερ ἄρα μέλει τῷ βασιλεὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, εἰ κελεύει λυθῆναι τὰ παρ' ἡμῖν περὶ Ἀθανασίου γραφόμενα· λυέσθω καὶ τὰ παρ' ἐκείνων κατ' αὐτοῦ γεγόμενα, λυέσθω δὲ καὶ τὰ κατὰ πάντων καὶ γενέσθω λοιπὸν ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος μακρὰν τοῦ παλατίου, ἐν ἧ βασιλεὺς οὐ πάρεστιν, οὐ κόμης παραγίνεται, οὐ δικαστὴς ἀπειλεῖ, ἀλλὰ μόνον ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀρκεῖ καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων διάταξις· ἴν' οὕτως προηγουμένως ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ πίστις σώζεται, καθὼς οἱ Πατέρες ὤρισαν ἐν τῇ κατὰ Νίκειαν συνόδῳ· οἱ δὲ τὰ Ἀρείου φρονούντες ἐκβάλλονται (38), καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἀναθεματισθῆ· καὶ τότε λοιπὸν κρίσεως γενομένης περὶ ὧν Ἀθανάσιος, καὶ εἰ τις ἕτερος ἐγκαλεῖται, καὶ περὶ ὧν ἐγκελεύονται καὶ αὐτοί, οἱ μὲν ὑπεύθυνοι ἐκβάλλονται, οἱ δὲ καθαροὶ παρησιαίαν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ οἶόν τε συνόδῳ συναριθμηθῆναι τοὺς περὶ πίστιν ἀσεβοῦντας· οὐδὲ πρέπει προκρίνεσθαι πράγματος ἐξέτασιν τῆς περὶ πίστεως ἐξέτασεως. Χρὴ γὰρ πρῶτον πᾶσαν περὶ τῆς πίστεως διαφωνίαν ἐκκόπτεσθαι, καὶ τότε τὴν περὶ τῶν πραγμάτων ἔρευναν ποιεῖσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ (39) Χριστὸς οὐ πρότερον θεράπευε τοὺς πάσχοντας, πρὶν ἂν δειξῶσι καὶ εἴπωσιν, ὅποιαν πίστιν εἶχον εἰς αὐτόν. Ταῦτα παρὰ τῶν Πατέρων ἐμάθεμεν· ταῦτα ἐπάγγειλον τῷ βασιλεὶ· ταῦτα γὰρ καὶ αὐτῷ συμφέροι, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Μὴ ἀκουέτω (40) δὲ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης· καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς προτέροις μετενόησαν, καὶ, νῦν λέγοντες, οὐκ εἰσι πιστοί.

37. Ὁ μὲν οὖν ἐπίσκοπος Λιθέριος τοιαῦτα· ὁ δὲ εὐνοῦχος, λυπηθεὶς, οὐ τοσοῦτον ἔτι μὴ ὑπέγραψεν, ἀλλ' ὅτι τῆς αἰρέσεως ἐχθρὸν αὐτὸν εὔρεν, ἐπιλαθόμενός τε, ὅτι πρὸς ἐπίσκοπον ἦν, μεγάλως ἀπειλήσας ἐξήρχετο μετὰ τῶν δώρων· πράττει δὲ τι παράνομον, Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, σπαδόντων δὲ τολμηρότερον. Τὴν γὰρ παράθεσιν τοῦ Σαοῦλ μμησάμενος, ἀπελθὼν εἰς τὸ μαρτύριον Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, τὰ δῶρα αὐτῷ ἀνέθηκεν. Ἀλλὰ μαθὼν ὁ Λιθέριος, πρὸς μὲν τὸν τηροῦντα τὸν τόπον, καὶ μὴ κωλύσαντα, μεγάλως ἠγανάκτησεν· αὐτὰ δὲ ὡς ἄβυτον θυσιαν ἀπέβριψε, καὶ τοῦτο μᾶλλον εἰς ὄργην· ἐκίνει τὸν θαλάμιον. Παροξύνει τοῖνον βασιλέα, λέγων· Οὐκέτι περὶ τοῦ γραφάρι Λιθερίων ἔστιν ἡμῖν ἡ φροντίς, ἀλλ' ὅτι κατὰ τῆς αἰρέσεως οὕτω φρονεῖ, ὡς ἐξ ὀνόματος τοὺς Ἀρειανούς ἀναθεματίζειν. Εἰς τοῦτο δὲ κινεῖ καὶ τοὺς ἐτέρους σπαδόντας (41)· πολλοὶ δὲ,

videtur posita pro ἐγκαλοῦντα.

(39) Ita Reg. In editis articulus deest.

(40) Forte ἀκουέσθω.

(41) Quanta apud Constantium fuerit euncho-

μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον εἰσὶν εὐνοῦχοι παρὰ Κωνσταντίῳ, καὶ πάντα δύνανται παρ' αὐτῷ, χωρὶς τε τούτων οὐδὲν ἔστιν ἐκεῖ γενέσθαι. Γράφει δὴ οὖν βασιλεὺς εἰς Ῥώμην, καὶ πάλιν παλατινοί, καὶ νοτάριοι, καὶ κόμητες (42) ἀποστέλλονται, καὶ γράμματα πρὸς τὸν Ἐπαρχόν, ἵνα ἢ πληθήσαντες δόλω τὸν Λιβέριον ἐξαγάγωσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ πέμψωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτὸν, ἢ βίᾳ τοῦτον διώξωσιν.

38. Τοιούτων δὲ ὄντων τῶν γραφέντων, λοιπὸν κακεὶ φόβος καὶ ἐπιβουλὴ κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἤκμαζε. Κατὰ πόσων γοῦν οἰκῶν ἀπειλὴ γέγονε; πόσοι πόσας ἐπαγγελίας εἰλήφαι κατὰ Λιβέριου; πόσοι ταῦτα βλέποντες ἐκρύβησαν ἐπίσκοποι; πόσοι τῶν ἐλευθέρων ἀνεχώρησαν εἰς χωρία διὰ τὰς διαβολὰς τῶν Χριστομάχων; πόσοι ἀσκηταὶς ἐπεβούλευσαν; πόσους ἐκεῖ διατριβοντας καὶ λοιπὸν τὸ ἐφέστιον ἔχοντας ἐκεῖ διωχθῆναι πεποιθήκασι; ποσάκις καὶ ὅπως ἐφύλαξαν τὸν λιμένα καὶ τὰς εἰσόδους τῶν πυλῶν, ἵνα μὴ τις ὀρθόδοξος εἰσελθὼν θεωρήσῃ Λιβέριον; Ἔσχε καὶ Ῥώμῃ πείρην τῶν Χριστομάχων, καὶ ἔγνω λοιπὸν ὅπερ οὐκ ἐπίστευεν ἀκούουσα πρότερον, πῶς καὶ αἱ ἔσπεραι Ἐκκλησίαι κατὰ πᾶσιν ἐπορθήθησαν παρ' αὐτῶν. Εὐνοῦχοι δὲ ἦσαν οἱ καὶ ταῦτα καὶ τὰ κατὰ πάντων κινεῦντες. Καὶ τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς τοῦτο ἔστιν, ὅτι ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἀρνούμενη τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐξ εὐνοῦχων ἔχει τὴν βοήθειαν, οἵτινες, ὡς τῇ φύσει, οὕτως καὶ τὴν ψυχὴν ἀρετῆς ἀγονοὶ τυγχάνοντες, οὐ φέρουσιν ἀκούειν ὄλω; περὶ Υἱοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἐκ τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχος, μὴ νοῶν ἂ ἀνεγίνωσκων, ἐπέισθη τῷ Φιλίππῳ, διδάσκοντι περὶ τοῦ Σωτῆρος· οἱ δὲ τοῦ Κωνσταντίου ἐπάδοντες οὕτε τοῦ Πέτρου ὁμολογούντων ἀνέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα δεικνύοντα τὸν Υἱὸν ἀποστρέφονται, καὶ μαίνονται κατὰ τῶν λεγόντων γνήσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐκδικεῦντες σπαδόντων αἵρεσιν, μηδὲν εἶναι γνήσιον καὶ ἀληθινὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἀὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος εἰσργεῖ τούτους εἰς ἐκκλησιαστικὴν συμβουλίαν προσλαμβάνεσθαι· καὶ ὁμῶς τούτους νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους ἐλογίσαντο· καὶ ὅπερ ἂν αὐτοῖς δόξη, τοῦτο Κωνσταντίος κρίνει, καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπίσκοποι ὑποκρίνονται. Ἡ τίς ἂν γένοιτο τούτων λογογράφος; τίς ἀπαγγεῖλη ταῦτα εἰς γενεὰν ἐτέραν; τίς ἄρα πιστεύσειεν ἀκούων, ὅτι σπάδοντες οἱ οικειακὰς (43) ὑπηρεσιᾶς μόγις πιστευόμενοι (φιλήθονον γὰρ τὸ τούτων εἶδος, καὶ οὐδὲν ἄλλο μεριμνῶσιν, ὡς τοῦθ', ὅπερ αὐτοὺς ἡ φύσις ἀφειλατο, ἐμποδίζειν), οὗτοι νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν (44) κατάρχουσι, καὶ τούτοις ὑποπίπτων Κωνσταντίος, πᾶσιν ἐπεβούλευσε, καὶ Λιβέριον ἐξώρισεν;

39. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν εἰς Ῥώμην γράφων,

° Act. viii, 27. ° Matth. xvii, 5.

rum potestas, hand sine querimoniis testantur scriptores plurimi. Eusebius autem istum praefectum cubiculi memorat Ammianus Marcellinus, lib. xiv, cap. 11, lib. xv, cap. 3, et alibi. Atque ipse Ammianus eum a Juliano imperatore morti addictum, atque ab Adrastia muliere praecipitatum fuisse, li-

PATROL. GR. XXV.

loquendum caeteros spadones provocat, plerique etenim imo omnes apud Constantium eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit imperator: iterumque palatini, notarii et comites, litteraeque ad praefectum mittuntur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitterent, aut vi hominem persequerentur.

38. (ANNO 355.) His itaque et ejusmodi missis litteris, metus exortus est, insidiarumque per totam urbem paratarum. Quot igitur domibus insidiati sunt? quot viris quantarum pollicitationes factae, ut adversus Liberium rem gererent? quot episcopi his perspetis rebus sese abdebant? quot liberae mulieres obstructas a Christi inimicis calumniis, per pagos secesserunt? quot ascetis insidiati sunt? quot illic commorantes homines, qui statum ibi domicilium nacti erant, expelli curarunt? quoties et quo studio portuum exitusque portarum custodierunt, ut ne quis ingressus orthodoxorum, Liberium inviseret? Tum Roma quoque Christi hostium immanitatem experta est, novitque demum, quae ante non credidit, cum audiret, quantam caeteris Ecclesiis, singulisque urbibus vastitatem intulissent illi. Eunuchi porro erant qui haec et alia in universos gesta movebant. Et quod in ejusmodi insidiis mirandum est, Ariana haeresis quae Filium Dei abnegat, auxilium nititur eunuchorum, qui ut natura, sic et anima ad gignendas virtutes steriles sunt, nec prorsus de Filio audire verba sustinent. Aethiops certe eunuchus cum non intelligeret quae legebat, 290 Philippo de Salvatore docenti credidit: at Constantii spadones, ne Petrum quidem constantem tolerant, imo Patrem qui Filium suum declarat¹⁰ aversantur, suruntque in eos qui aiunt genuinum esse Dei Filium: atque ita spadonum ulciscuntur haeresim, quae ait, nihil ex Patre genuinum ac verum esse. Quocirca vetat lex illos ad ecclesiasticorum consilium admitti. Attamen hos nunc ecclesiasticorum judiciorum dominos reputant: eorumque arbitrium judicat Constantius, dissimulantibus illis qui episcopi nomine vocantur. Heu quis res ejusmodi scripto traditurus est? quis narraturus generationi alteri? quis narranti fidem habeat, spadones scilicet quibus domestica vix ministeria concedantur (voluptarium enim genus est, qui nihil aliud curant, quam ut quod sibi a natura negatum est, hoc illi in aliis impedian), illos inquam, ecclesiasticis jam rebus imperare, Constantiumque illis subditum, insidias in omnes parasse, atque Liberium in exsilium misisse?

39. Nam, cum multus esset ille in scribendo Ro-

bro xxi, capite 4.

(42) Reg., κόμητες, de more.

(43) Reg., οικειακὰς.

(44) Editi, Ἐκκλησιῶν. Reg., ἐκκλησιαστικῶν, quam esse veram lectionem suadent haec paulo ante dicta ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους.

nam, cum minas intentaret, legatos mitteret, insidiasque pararet, demum facta est Alexandrina persecutio: Liberiusque ad imperatorem trahitur: multaque ille usus loquendi fiducia, Desine, inquit, Christianos persequi: ne nostra opera coneris impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati, potiusquam Arionianitæ audiamus: ne nos, qui Christiani sumus, cogas Christomachos, id est, Christo inimicos effici. Hujus quoque tibi consilii auctores sumus, ne pugnes cum eo qui hoc tibi imperium tradidit: neu pro gratiarum actione impietatem illi referas: ne persequare illos qui credunt in eum, ne tu quoque audias: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*¹¹. Sed utinam auscultes, ut tu quoque, quemadmodum beatus Paulus obtemperes. Ecce adsumus, accessimus priusquam illi criminationem comminiscantur. Ideo properavimus, gnari nobis a te exspectandum exsilium esse, ut ante confictam criminationem patiamur, omnibusque propalam sit, alios omnes eadem qua nos ratione perpressos esse, allatasque adversus illos criminationes, confictas ab inimicis fuisse: quorum omnia dicta, nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuerunt.

40. Ita locutus Liberius omnibus admirationi fuit; at ille nullum aliud responsum dedit, quam quod jussit illum mitti in exsilium: singulosque, ut antea fecerat, ab invicem disjunxit. Quam exsilii rationem adinvenit ipse; ut in pœnis irrogandis prioribus crudelior tyrannis et persecutoribus esset. Nam in superiori persecutione, plures una confessores relegari jussit Maximianus, ac per consortii consolationem pœnam mitigavit. At hic longe illo crudelior, viros in loquendi libertate, atque in confessione socios ab invicem semovit, illos disjunxit qui fide copulati erant, ut ne vel in morte mutuo fruerentur aspectu, ratus corporis segregationem, animæ quoque affectum disjungere, aut illos invicem sejunctos concordia et unanimi oblituros. Ignorat scilicet, etiamsi singuli seorsum degant, adesse tamen unicuique Dominum quem una omnes confessi sunt, qui illud ager, ut multo plures singulis adsint (ut olim Elisæo propheta præstitit¹²) quam sint cum Constantio milites. Cæca plane res est malitia: 291 dum enim se putant confessores contristare, ubi illos invicem segregant, in hoc præcipue sese ipse valde læserunt. Nam si una illi et in eodem loco fuissent, ex uno tantum loco in priorum scelus evulgatum fuisset: jam vero cum illos segregarint, illud

¹¹ Act. ix, 5. ¹² IV Reg. vi, 16.

(45) Hæc Ammianus refert lib. xv, cap. 7, p. 91. Theodoretus item lib. ii, cap. 16, colloquium affert Liberii cum Constantio. Qua de re in *Vita Athanasii*.

(46) Ita Reg. Editi vero, κέκτηται, male.

(47) Sic Reg. Editi vero Paris. hic, γενέσθαι, et infra post Χριστομάχους, habet κληθῆναι, transmutatis vocibus. Editi. Comm. κληθῆναι utrobique habet, et ita Bæsil. codex, prima manu; sed secunda,

A ἀπειλῶν, ἀποπέλλων, ἐπιβουλεύων, λοιπὸν δὲ ἐγγόνει καὶ ὁ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν διωγμὸς· (45) ἔλκεται καὶ Λιβέριος πρὸς βασιλέα, καὶ πρὸς πολλῆ καὶ αὐτὸς κέχρηται (46) τῇ παρῆρησι, Παῦσαι, λέγων, διώκων Χριστιανούς· μὴ πείραζε δι' ἡμῶν εἰσάξει τὴν ἀσέβειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πάντα ὑπομένειν ἔσμεν ἔτοιμοι, ἢ Ἀρειομανίται κληθῆναι (47). Χριστιανούς ὄντας ἡμᾶς μὴ ἀνάγκαζε Χριστομάχους γενέσθαι. Τοῦτο καὶ σοὶ συμβουλεύομεν· μὴ μάχου πρὸς τὸν δεδωκότα σοὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην· μὴ ἀν' εὐχαριστίας ἀσέδησης εἰς αὐτόν· μὴ δίνωκε τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, μὴ ἀκούσης καὶ σὺ· Σκληρόν σοι πρὸς κέττερα λακτίζειν. Ἄλλ' εἰθε κἄν ἀκούσης, ἵνα καὶ σὺ πεισθῆς, ὡς ὁ ἅγιος Παῦλος. Ἰδοὺ πάρεσμεν, ἤλθομεν πρὶν πλάσωνται πρόφασιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπεύσαμεν, εἰδότες, ὅτι ἐξορισμὸς ἡμᾶς μένει παρὰ σοῦ, ἵνα, πρὶν (48) προφάσεως πάθωμεν, καὶ πᾶσι δειχθῆ φανερώς, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτω πεπόνθασιν, ὡς ἡμεῖς, καὶ αἱ λεχθεῖσαι κατ' αὐτῶν προφάσεις ἐπλάσθησαν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτούς ἐστὶ συκοφαντία καὶ ψευδῆ.

40. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Λιβέριος τότε λέγων, ἐθαυμάζετο παρὰ πάντων· ὁ δὲ, ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι, μόνον ἐκέλευσε καὶ ἐξώρισεν, ἕκαστον διαστήσας; ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων πεποίηκε. Τοῦτον γὰρ, ἐξορίζων, τὸν τύπον αὐτὸς ἐποίησεν, ἵνα καὶ ἐν ταῖς τιμωραῖς ὠμότερος τῶν πρὸ αὐτοῦ τυράννων καὶ ἐωκτιῶν γένηται. Τῷ μὲν γὰρ προτέρῳ διωγμῷ κοινῆ καὶ πολλοῦς ἅμα κελεύων ὁ τότε Μαξιμιανὸς ἐξώριζεν ὁμολογητὰς καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπεκουφίριζε, παραμυθούμενος αὐτούς (49) τῇ συνουσίᾳ· οὗτος δὲ κἀκεῖνου γέγονεν ὠμότερος, καὶ διέστησε τοὺς κοινῆ παρῆρησιασαμένους καὶ ὁμολογήσαντας, καὶ διεχώρισε (50) τοὺς συνδεθέντας τῇ πίστει, ἵνα καὶ ἀποθνήσκοντες ἀλλήλους μὴ βλέπωσι, νομίζων, ὡς ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος πάντως καὶ τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν δίστησιν, ἢ χωρισθέντες ἀφ' ἑαυτῶν, ἐπιλάθωνται (51) τῆς ἀλλήλων ὁμοφροσύνης τε καὶ ὁμοφυχίας· οὐκ εἰδὼς, ὅτι, κἄν ἕκαστος ἀπομείνη, ἀλλ' ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ πάλιν ὃν κοινῆ συνόντες ὁμολογήσαν Κύριον, ὃς καὶ πλείους εἶναι ποιήσει μεθ' ἐκάστου (ὡς πεποίηκεν ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου), ἤπερ εἰσὶ μετὰ Κωνσταντίου στρατιῶται. Τυφλὸν ἀλήθως ἡ κακία· ἐν ᾧ γὰρ ἔδοξαν λυπεῖν τοὺς ὁμολογητὰς, διαχωρίζοντες αὐτούς ἀπ' ἀλλήλων, ἐν τούτῳ μᾶλλον ἑαυτούς μεγάλως ἤδικησαν. Ὅλως μὲν γὰρ εἰ συνῆσαν ἀλλήλοις, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐτύγχανον,

εἶραο κληθῆναι, postremo γενέσθαι habet.

(48) Editi. Parisiens., πρὶνῆ. Editi. Comm. et mss. πρὶν.

(49) Ita Reg.; sed αὐτούς deest in editis.

(50) Ita Reg. Editi, διεχώρισε. Mox Reg., ἀποθνήσκοντας. Editi, ἀποθνήσκοντες, utraque lectio quadrat.

(51) Editi, ἐπιλάθωνται. Reg., ἐπιλάθονται.

ἐξ ἐνδὸς τόπου τῶν ἀσεδῶν ἐγνωρίζετο τὸ μῦθος (52)· ἄλλοι δὲ, διαστῆσαντες αὐτοὺς, πεποιήκασιν εἰς πάντα τόπον διαδραμεῖν ἑαυτῶν καὶ γνωσθῆναι τὴν ἀσεβῆ ἀίρεσιν καὶ πονηρίαν.

41. Οἷα γὰρ καὶ ταῦτα πράττοντες ἔδρασαν, τίς ἀκούσας οὐχ ἠγῆσεται πάντα μάλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς εἶναι; Λιβερίου γὰρ ἀποστειλαντος πρὸς βασιλέα Εὐτρόπιον (53) πρεσβύτερον, καὶ διάκονον Ἰλάριον μετὰ γραμμάτων, ὅτε καὶ οἱ περὶ Λουκίφερον (54) ὠμολόγουν, τὸν μὲν πρεσβύτερον εὐθὺς ἐξώρισαν, τὸν δὲ διάκονον Ἰλάριον γυμνώσαντες, καὶ τὰ νῶτα μαστίξαντες, ἐξώρισαν, ἐπιφωνοῦντες· Διὰ τί μὴ ἀντίστης Λιβερίῳ, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ κεκόμικας γράμματα; ἐποιοῦν δὲ τοῦτο Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς σπάδοντες. Καὶ ὁ μὲν διάκονος μαστιζόμενος ἠλόγει τὸν Κύριον, μνησθεὶς αὐτοῦ λέγοντος· *Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μαστίγας*. Οἱ δὲ καὶ μαστιζόντες ἐγέλων καὶ ἐχλεύαζον αὐτὸν, οὐκ ἐρυθριῶντες, ὅτι Λευτέην ὑβρίζον· πρέποντα δὲ ἑαυτοῖς καὶ οὗτοι γελῶντες ἐφρόνουν, κάκεῖνος εὐλογῶν ὑπέμενε. Τὸ μὲν γὰρ τύπτεσθαι Χριστιανῶν ἴδιόν ἐστι, τὸ δὲ μαστίζειν Χριστιανούς Πιλάτου καὶ Καϊάφα τὸ τόλμημα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεχειρήσαν διαφθεῖραι (55), θελήσαντες ἐγκαταμίξει καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἀσεβίαν· ὁ δὲ Λιβερίος, ἐξορισθεὶς, ὕστερον μετὰ διετῆ χρόνον ὠκλασε, καὶ φοβηθεὶς τὸν ἀπειλούμενον θάνατον, ὑπέγραψεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐκείνων μὲν τὴν βίαν, Λιβερίου δὲ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μῖσος, καὶ τὴν ὑπὲρ Ἀθανασίου ψῆφον, ὅτε τὴν προαίρεσιν εἶχεν ἐλευθέραν. Τὰ γὰρ ἐκ βασιάνων παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γνώμην γινώμενα, ταῦτα οὐ τῶν φοβηθέντων, ἀλλὰ τῶν βασανιζόντων ἐστὶ βουλήματα. Πάντα μέντοι ποιεῖν ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ἐπεχειρήσαν· καθ' ἑκάστην δὲ Ἐκκλησίαν, τηροῦντες ἦν ἔμαθον πίστιν, τοὺς μὲν διδασκάλους προσδοκῶσι, τὴν δὲ Χριστομάχον αἵρεσιν κατέλαβον (56), καὶ πάντες, ὡς ὄφιν, ἐκτρέπονται.

42. Τοιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ποιήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, οὐδὲν ἐνόμιζον πεποιηκέναι, ἕως ὁ μέγας Ὁσίος ἀπείρατος ἦν αὐτῶν τῆς πονηρίας. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦ τηλικούτου γέροντος ἐκτεῖναι τὴν μανίαν ἑαυτῶν ἐσκέψαντο· καὶ οὐθ' ὅτι πατήρ ἐστι τῶν ἐπισκόπων ἠσχύνθησαν, οὐθ' ὅτι γέγονεν ὀμολογητῆς ἠλασθήθησαν, οὔτε τὸν χρόνον τῆς ἐπισκοπῆς, ὅτι ἐξήκοντα ἔτη καὶ πλεον ἔχει ἐν αὐτῇ, ἠδέσθησαν· ἀλλὰ πάντα ἐξουθένουν, καὶ πρὸς μόνην τὴν αἵρεσιν ἔβλεπον· ἄνθρωποι ἀληθῶς μῆτε τὸν θεὸν φοβοῦμενοι, μῆτε ἀνθρώπων ἐντροπέμενοι. Προσελθόντες τοῖνον Κωνσταντίῳ, τοιοῦτοις πάλιν ἐχρήσαντο ῥήμασι· Πάντα μὲν πεποιήκαμεν, καὶ ἐξώρισαμεν τὸν Ῥωμαίων (57) ἐπίσκοπον· ἐξωρίσαμεν δὲ καὶ πρὸ αὐτοῦ πλειστοὺς ὄσους ἐπισκόπους· πάντα τε τῶν φόβου πεπληρω-

⁵² Isa. L, 6.

(52) Ita Reg. et Basil. Editi vero, μῖσος.

(53) Eutropium hunc, Hilarius Pancratium appellat Fragment. 5, num. 6, postremæ editionis

(54) Vide supra num. 33.

A effecere, ut impiæ suæ hæresis malitiæque fama omnem in locum pervaderet, ac ubique perspecta esset.

41. Hæc item illorum facinora quis si audiat, non arbitretur illos quidvis potius quam Christianos esse? Cum Liberius Eutropium presbyterum, et Hilarium diaconum cum litteris misisset ad imperatorem, quo tempore item Luciferum ad sociis confitebatur; presbyterum statim illi in exsilium ablegarunt: diaconum vero Hilarium, postquam nudasset, atque dorso flagris cæcidissent, in exsilium item miserunt. Dum flagellarent autem hæc vociferabantur: Quare Liberio non obstitisti, sed ejus detulisti litteras? Illud facinoris admisere Ursacius et Valens cum spadonibus. Diaconus porro dum verberaretur benedicebat Domino, memor illius dicentis: *Dorsum meum dedi ad flagella*⁵². Illi vero verberantes, irridebant illudebantque viro: neque erubere quod levitam afficerent contumeliis: dumque cachinnos profunderent, rem sibi consentaneam agebant: illeque benedicendo perseverabat. Verberari nempe, Christianorum, Christianos autem verberare, Pilati et Caiaphæ facinus est. Sic itaque a principio ipsam Romanam Ecclesiam labefactare conati sunt, optantes suam illi admiscere impietatem. Porro Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscripsit (ANNO 357). Verum ea ipsa re comprobatur cum violentia eorum, tum Liberii in hæresim illam odium, ejusque pro Athanasio suffragium, quoad scilicet libere arbitrioque suo agere licuit. Nam quæ tormentorum vi præter priorem sententiam elicuntur, ea non reformidantium, sed vexantium sunt placita. Nihil itaque hæresis suæ gratia non aggressi sunt. Populi vero per singulas Ecclesias quam didiceret fidem retinentes, magistros exspectant suos, ac Christo adversariam hæresim, quam coacti receperet, omnes veluti serpentem aversantur.

42. Post talia tamque multa facinora, nihil se perfecisse rati impii, quandiu magnus Hosius eorum malignitatem expertus non esset; ad tam venerabilem senem furorem suum propagare studuerunt: non patrem episcoporum, non confessorem virum reveriti sunt, non episcopatus tempus in quo plus sexaginta annos exegerat, erubere: sed posthabitis despectisque cæteris omnibus, sola hæresis cordi fuit: homines sane qui nec Deum timent, neque hominem reverentur. Constantium igitur adeuntes, his sermonibus alloquuntur: Nihil non egimus: Romanorum episcopum in exsilium ablegavimus, et ante illum permultos alios episcopos: omnia loca formidine replevimus. Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, nihildum a nobis recte factum,

(55) Regius codex, διαφραστῆναι, male.

(56) Forte, κατέβαλον.

(57) Sic Reg. prima manu, secunda vero idem cum edit., τῶν Ῥωμαίων.

quandiu Hosius illæsus remanserit. Nam dum apud suos ipse degit, omnes in suis Ecclesiis remanent; potest quippe ille verbo fideque sua omnes adversum nos inducere. Hic et synodis præesse solet; ejusque litteris ubique omnes obtemperant. Hic Nicænam fidem edidit, Arianosque ut hæreticos ubique traduxit. Si igitur remanserit ille, inutile nobis fuerit aliorum exsilium: mox enim de medio tollenda nostra hæresis est. Et hunc ergo persequi incipias: nec virum quamvis grandævum miserare, nescit quippe nostra hæresis vel senum canitiem venerari.

292 43. His auditis imperator, nihil cunctatus cum virum senisque gravitatem probe nosset, litteris illi suis præcepit ut se conveniret, quo tempore (60) Liberium pertentare incipiebat. Accedentem illum rogabat, solitisque verbis, quibus scilicet alios decipere consueverat, hortabatur, ut adversum nos scriberet, et cum Arianis communicaret. Senex, qui rei hujusce vel auditum ægre ferret, indignatus quod hujusmodi quidpiam vel proferre ausus fuisset; imperatorem verbis suis perculsum de sententia deduxit, atque ita in patriam et in Ecclesiam suam remigravit. Sed, cum hæretici haud sine querelis et lamentis denuo instigarent, hortarentur eunuchi, ac magis magisque concitarent, litteras demum imperator mittit, interminaturque: hinc Hosius afficitur contumeliis, neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur. Sed, cum perstaret firmus in proposito suo: cum fidei suæ domum supra petram ædificasset, nihiloque validiores quam stillas, ventorumque flatus, epistolarum minas reputaret, cum fiducia adversus hæresim locutus est. Plerisque igitur a Constantio missis epistolis, ubi modo virum adulabatur quasi patrem, modo minabatur, exsulesque nominabat, hæc aiens: Tunc solus etiamnum hæresi infestus permanebis? Obsequere, ac scribe contra Athanasium: quicumque enim adversus illum scripserit, hic plane Arianice nobiscum sentiet; nihil reformidavit Hosius, sed, tametsi contumeliis lacessitus, hæc scripsit. Ejusque nos epistolam legimus, et ad calcem ea ipsa descripta est.

Hosius Constantio imperatori in Domino salutem.

44. Ego jam pridem confessus sum, cum sub avo tuo Maximiano persecutio grassaretur. Quod si tu quoque me persequere, etiamnum ad quidvis potius tolerandum paratus sum, quod ut innoxium effundam sanguinem, veritatemque prodam: teque eo modo scribentem ac interminantem minime approbo. Desine itaque talia scribere, ac cum Ario ne sentias, nec Orientales audias, neu Ursacio et Valenti habeas fidem. Nam quæ effluunt illi, non Athanasii causa, sed hæresis suæ gratia loquuntur. Crede

(58) Ita Reg. et Basil. Editi, περιλειπται.

(59) Sic Reg. Editi, πάντας τάς, mendosus.

(60) Nannius forte aliter legit, nam vertit, quemadmodum.

καμεν· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἡμῖν ἐστὶ τὰ τηλικαῦτά σου ἔργα, οὐδὲ κατώρθωται ὅτιοῦν ἡμῖν, ἕως ὅστις περιλείπεται (58). Ἐκείνου γὰρ ὄντος ἐν τοῖς ἰδίαις, καὶ πάντες ἐν ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις εἰσὶν ἱκανὸς ἔστιν ἐν λόγῳ καὶ πίστει περὶ τὴν πάντας καθ' (59) ἡμῶν. Οὗτος καὶ συνόδων καθήγεται, καὶ γράφων ἀκούεται πανταχοῦ· οὗτος καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐξέθετο, καὶ τοὺς Ἀρειανούς ἐκήρυξεν αἰρετικούς εἶναι πανταχοῦ. Ἄν τοῖνυν οὗτος μείνη, περιττὸς ὁ τῶν ἐτέρων ἐξορισμὸς γέγονεν· ἡ γὰρ αἵρεσις ἡμῶν ἐκποδῶν γίγνεται. Ἄρξαι τοῖνυν καὶ τοῦτον διώκειν, καὶ μὴ φείσῃ, κἂν ἀρχαῖος ᾖ· καὶ γὰρ ἡ αἵρεσις ἡμῶν οὐκ οἶδεν οὐδὲ γερόντων τιμῆν πολιάν.

43. Ταῦτα ἀκούων, οὐκ ἐμέλλησε βασιλεὺς, ἀλλ' εἰδὼς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ ἱκανὸν τοῦ γέροντος, γράφει καὶ κελεύει τοῦτον ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν, ἡνῆκα (60) καὶ Λιδέριον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπειραξεν. Ἐλθόντα δὲ οὖν αὐτὸν ἤξίου, καὶ προέτρεπε τὰ συνήθη λέγων, οἷς δὴ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπατῶν ἐνόμιζεν, ἴνα καθ' ἡμῶν μὲν γράψῃ, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανούς ἔχη τὴν κοινωνίαν. Ὁ δὲ γέρων, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀτῶς ἐνέγκας, καὶ λυπηθεὶς, ὅτι κἂν ὅλως ἐφθέγγατο τι τοιοῦτον, ἐπιπλήξας, καὶ πείσας αὐτὸν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τῶν αἰρετικῶν ἀποδουρομένων, καὶ πάλιν παροξυνόντων, εἶχε δὲ καὶ τοὺς εὐνούχους ὑπομιμνήσκοντας, καὶ μᾶλλον παροξύνοντας, γράφει λοιπὸν βασιλεὺς μετὰ ἀπειλῆς· καὶ ὑβρίζεται μὲν ὁ Ὅσιος, οὐ κινεῖται δὲ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἐστηκὼς τῷ φρονήματι, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἐπαβήρησάετο κατὰ τῆς αἰρέσεως, βανίδας καὶ πνοὰς ἀνέμων ἐγούμενος· τὰς ἐκ τῶν γραμμάτων ἀπειλάς. Πολλὰκις γοῦν γράψαντος Κωνσταντίου, καὶ τὰ μὲν κολακεύοντας ὡς πατέρα, τὰ δὲ ἀπειλοῦντος, καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ὀνομάζοντας, καὶ λέγοντος· Ἐτι σὺ μόνος τυγχάνεις ὁ κατὰ τῆς αἰρέσεως· Πείσθητι, καὶ γράψον κατὰ Ἀθανασίου· ὁ γὰρ κατ' ἐκείνου γράφων πάντως τὰ Ἀρειανῶν μεθ' ἡμῶν φρονήσει· οὐ κατοβρώδης ὁ Ὅσιος, ἀλλὰ καὶ πάσχων ὕβρεις, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τοιαῦτα, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀνέγνωμεν, καὶ ἔστιν ἐν τῷ τέλει γεγραμμένη (61).

Ὅσιος Κωνσταντίῳ βασιλεῖ ἐν Κυρίῳ χαίρειν (62).

44. Ἐγὼ μὲν ὡμολόγησα κατὰ πρῶτον, ὅτε διωγμὸς γέγονεν ἐπὶ τῷ πάππῳ σου Μαξιμιανῷ. Εἰ καὶ σὺ με διώκεις, ἐτοιμὸς καὶ νῦν πᾶν ὅτιοῦν ὑπομένειν, ἢ ἐκκενοῦν ἀθῶον αἷμα, καὶ προδιδόναι τὴν ἀλήθειαν· σὲ δὲ οὐκ ἀποδέχομαι τοιαῦτα γράφοντα καὶ ἀπειλοῦντα. Παῦσαι τοῦ τοιαῦτα γράφειν, καὶ μὴ φρόνει τὰ Ἀρείου, μηδὲ ἀκουε τῶν ἀνατολικῶν, μηδὲ πίστευε τοῖς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα. Ἄ γὰρ ἐκεῖνοι λέγουσιν, οὐ δι' Ἀθανάσιον φθέγγονται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν. Πίστευέ μοι, Κωνσταντιέ,

(61) Hanc epistolam ad calcem conscriptam, huc transtulerunt amanuenses.

(62) Titulus epistolæ non habetur in Reg.

πάππος εἰμι σου καθ' ἡλικίαν· ἐγεωμόμην αὐτός ἐν τῇ
 κ' τὰ Σαρδικὴν (63) συνόδῳ, ὅτε σὺ τε καὶ ὁ μακα-
 ρίτης ἀδελφός σου Κώνστας ἡμᾶς συνήγαγε.
 Καὶ δι' ἑμαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς Ἀθανασίου προσεκα-
 λεσάμην, ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ
 ἔκουν ἐγὼ, ἢ, εἰ τι ἔχοιεν κατ' αὐτοῦ, λέγωσιν·
 ἐπαγγειλάμενος αὐτοῖς θαρβεῖν, καὶ μὴ ἄλλο τι προσ-
 δοκᾶν, ἢ ὀρθὸν τὸ κριτήριον ἐπὶ πᾶσιν ἔσεσθαι.
 Τοῦτο δὲ οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δευτέρον ἐποίησα, προ-
 τρέπων, εἰ μὴ θέλοιν ἐπὶ πάσης τῆς συνόδου, κἂν
 ἐπ' ἐμοῦ μόνου· ἐπαγγειλάμενος πάλιν, ὅτι, ἂν μὲν
 ὑπεύθυνος δειχθῆ, πάντως ἀποβληθήσεται καὶ παρ'
 ἡμῶν· ἂν δὲ ἀνάτιος εὐρεθῆ, καὶ ἐλέγῃ συκοφάν-
 τας ὑμᾶς, εἰ παραιτεῖσθε τὸν ἀνθρώπον, ἐγὼ μετ'
 ἑμαυτοῦ πείθω τὸν Ἀθανάσιον ἐλθεῖν εἰς τὰς Σπα-
 νίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἐπὶ τοῦτοις ἐπειθετο,
 καὶ οὐκ ἀντέλεγεν· ἐκεῖνοι δὲ, πρὸς πάντα μὴ θαρ-
 ρούντες, ἴσως ἀνένευον. Ἐγένετο δὲ πάλιν ὁ Ἀθα-
 νάσιος εἰς τὸ σὸν στρατόπεδον, ἥνικα μετεπέμψω
 γράφας αὐτῷ, καὶ παρόντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἀντιοχείᾳ
 τοὺς ἐχθροὺς κληθῆναι πάντας ἢ ἕκαστον αὐτῶν
 ἤξιωσεν, ἢ ἢ ἐλέγξωσιν, ἢ ἐλεγχθῶσι· καὶ ἵνα ἢ
 παρόντα δείξωσιν ὅσον λέγουσιν, ἢ ἀπόντα μὴ διαβάλ-
 λωσι. Καὶ οὕτε σὺ λέγοντος ἡνέσχου (64), ἀλλὰ κάκει-
 νοι παρητήσαντο. Τί τοίνυν ἀκούεις ἐτι τῶν κακολο-
 γούντων αὐτόν; Πῶς ἀνέχη Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου,
 καίτοι μετανοησάντων αὐτῶν, καὶ ἐγγράφως αὐτῶν
 ὁμολογησάντων τὴν συκοφαντίαν; Ὁμολόγησαν γὰρ
 οὐ βίαν παθόντες, ὡς αὐτοὶ προφασίζονται, οὐ στρα-
 τιωτῶν ἐπικειμένων, οὐκ εἰδότες τοῦ ἀδελφοῦ σου
 (οὐκ ἐγίνετο γὰρ παρ' αὐτῷ τοιαῦτα, ὅσα νῦν γίνε-
 ται, μὴ γένοιτο!). ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἑαυτοῖς ἀνῆλ-
 θον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρε-
 σβυτέρων παρόντων ἔγραψαν· γράψαντες πρότερον
 (63) καὶ Ἀθανασίῳ φιλικὴν καὶ εἰρηνικὴν ἐπιστολήν.
 Εἰ δὲ βίαν προφασίζονται, καὶ τοῦτο γινώσκουσι κα-
 κόν, οὐκ ἀποδέχη δὲ οὐδὲ σὺ· παῦσαι τοῦ βιάζεσθαι,
 καὶ μήτε γράφε, μήτε πέμπε κόμητας (66)· ἀλλὰ
 καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ἀπόλυσον, ἵνα μὴ, βίαν αιτιω-
 μένου σου, μείζονας βίας ἐκεῖνοι ποιῶσι. Τί γὰρ
 τοιοῦτον γέγονε παρὰ Κώνσταντος; τίς ἐπίσκοπος
 ἐξουρίσθη; πότε κρίσεως ἐκκλησιαστικῆς μέσος γέ-
 γονε; ποῖος αὐτοῦ Παλατίνος ἠνάγκασε κατὰ τινος
 ὑπογράψαι, ἵνα οἱ περὶ Οὐάλεντα τοιαῦτα λέγωσι;
 Παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ μνησθήσῃ, ὅτι θνητὸς ἀνθρω-
 πος τυγχάνεις· φοβήθητι τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως·
 εὐλαξὼν σεαυτὸν εἰς ἐκείνην καθαρὸν. Μὴ τίθει
 σεαυτὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά· μηδὲ σὺ περὶ τούτων
 ἡμῖν παρακελεύου· ἀλλὰ μᾶλλον παρ' ἡμῶν σὺ μάν-
 θανε ταῦτα. Σοὶ βασιλεῖαν ὁ Θεὸς ἐνεχείρισεν· ἡμῖν
 τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευσε. Καὶ ὡσπερ ὁ τὴν σὴν
 ἀρχὴν ὑποκλέπτων ἀντιλέγει τῷ διαταξαμένῳ Θεῷ,
 ὅτω φοβήθητι μὴ καὶ σὺ, τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς
 ἐαυτὸν ἔλκων, ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλῳ γένη·
 Ἀπόδοτε, γέγραπται, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ
 τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Οὕτε τοίνυν ἡμῖν δεῖται ἐπὶ

A mihi, Constanti, qui per ætatem avus tuus esse pos-
 sim : Sardicensi interfui synodo, quo tempore tute
 ac beato vir memorie frater tuus Constans, nos
 omnes convocastis. Ipseque inimicos Athanasii pro-
 vocavi, cum in Ecclesiam, ubi commorabar ego,
 advenissent, ut si quid in Athanasio culpandum ha-
 berent, id renuntiarent. Fidem dedi, securitatemque
 promisi, ut nihil nisi rectum in omnibus iudicium
 exspectarent. Id non semel tantum, sed et bis præ-
 stiti, hortatus, si nollent coram tota synodo, mihi
 saltem soli rem deferrent. Id quoque pollicitus sum :
 Si reus deprehendatur homo, a nobis plane abjicie-
 tur ; sin innocuus, vosque sycophantas proharit : si
 nihilominus illum recusaveritis, Athanasio persua-
 debo, ut mecum in Hispanias proficiscatur. Hisque
 B conditionibus citra repugnantiam obtemperabat Atha-
 nasius. Illi vero rebus omnino suis diffisi, æque id ab-
 nuerunt. Iterumque ubi Athanasius ad tuum exerci-
 tum se contulit ; cum tu illum litteris tuis acclivisti,
 inimicos ille suos qui tum ibi, Antiochiæ videlicet,
 versabantur, vel omnes una, vel singulos advocari ro-
 gavit, ut aut se convincerent, aut convincerentur ipsi ;
 et se vel coram qualem esse dicebant comprobarent,
 vel absentem non calumniarentur. Verum nec tu hæc
 dicenti morem gessisti, imo illi abnuerunt. Cur itaque
 etiamnum obtrectatores ejus audis ? Cur Ursacium Va-
 lentemque toleras, tametsi illi poenitentiam egerunt,
 calumniamque suam scripto confessi sunt ? Confessi
 sunt, inquam, non 293 vi coacti, ut obtendunt illi :
 non urgentibus militibus, non tempore fratre tuo : non
 C talia quippe sub illo, qualia his temporibus, ageban-
 tur, absit ! sed ultro ipsi Romam profecti, coram epis-
 copo et presbyteris hæc scripsere, cum antea amici-
 cam et pacificam epistolam ad Athanasium misis-
 sent. Quod si vim sibi illatam obtendunt, quam
 illicitam agnoscant : sique vim tute non approbes,
 desine vim inferre, nec litteras, nec comites mise-
 ris ; sed exsules remitte, ne cum tu vim redarguas,
 majorem illi vim exercent. Quidnam ejusmodi a
 Constante actum est ? quis episcopus exsulavit ?
 quandonam ille ecclesiasticis iudiciis medius inter-
 fuit ? quis sub illo palatinus contra quem subscribere
 coegit, ut Valens cum socio talia effutiat ? Desine,
 quaeso te, et memento te mortalem hominem esse :
 D time iudicii diem, teque ipse innocuum ad eam diem
 custodias. Ne te rebus misceas ecclesiasticis ; neu
 nobis his de rebus præcepta mandes ; sed a nobis
 potius hæc ediscas. Tibi Deus imperium tradidit,
 nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum
 qui tibi imperium subripit, Deo ordinanti repugnat ;
 ita metue ne, si ad te ecclesiastica pertrahas, magni
 criminis reus fias : *Reddite, scriptum est, quæ sunt
 Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* 14. Neque
 nobis igitur terræ imperare licet, neque tu adolendi
 habes potestatem. Hæc quod tuam curem salutem
 scribo : quod vero res spectat de quibus scripsisti,

14 Matth. xxi, 21.

(63) Regius codex, Σαρδικήν.

(64) Ita Regius et sic legendum. Editi, ἡνέσχον.

(65) Sic Reg. Editi, πρότερον.

(66) Reg., κόμιτας, de more.

ecce meam sententiam : Ariani minime alijungor, imo eam hæresim serio anathemate : nec contra Athanasium scribam, quem nos et Romana Ecclesia, imo tota synodus insontem declaravit. Nam tute hæc cum perspecta haberes, hominem accivisti, ac concessisti ut cum honore in patriam ille et in Ecclesiam suam remigraret. Quænam existit tantæ mutationis causa? lidem enim ipsi sunt ejus inimici qui jam ante fœre : et quæ jam susurrant (non enim ea coram illo proferunt), hæc prius etiam quam Athanasium accires obloquebantur : hæc cum ad synodum adveissent obmurmurabant : meque, uti supra dixi, probationes postulante, proferre ipsi nequiverunt : nam, si habuissent, non ita turpiter aufugissent. Quis te induxit, ut post tantum temporis, litterarum juxta ac verborum tuorum obliviscerere? Cohibe te, quæso, et ne improbis hominibus morem geras, ut ne mutai commodi causa te ipse reum constituas. Quod enim jam illis indulges, de hoc in die judicii solus rationem es redditurus. Adversarium illi suum auspiciis tuis hædere optant, teque voluat esse malitiæ suæ ministrum, ut tua ope execrandam hæresim in Ecclesia disseminent. Non est prudentis, ob aliorum libidinem sese in manifestum conjicere periculum. Desine, quæso te, et mihi obtempera, Constanti. Hæc enim et me decet scribere, et te non vilipendere.

ἂν φρόνιμον δι' ἄλλων ἤδον ἑαυτὸν εἰς προὔπτον κίνδυνον ἐμβάλλειν. Παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ πείσθητι μοι, Κωνσταντίς. Ταῦτα γὰρ πρέπει καὶ ἐμὲ γράφειν, καὶ αὐτῶν μὴ καταφρονεῖν.

45. Hæc illa fuit Abrahamici senis vere Hosii, C 45. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀβραμῆος γέρον, ὁ ἀληθῶς ὅστις ἐφρόνησέ τε καὶ ἔγραψεν, ὁ δὲ οὔτε τοῦ ἐπιβουλεύειν ἀνεχώρει (71), οὔτε πρόφασιν κατ' αὐτοῦ ζητῶν πέπυται· ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν ἐπέμενε δεινῶς, ἵνα ἢ βιαζόμενος μεταγάγη, ἢ μὴ πειθόμενον ἐξορίσῃ. Πρόφασιν μὲν οὖν, ὡς περὶ οἱ τακτικοὶ καὶ σατράπαι τῆς Βαβυλῶνος, ζητοῦντες, οὐχ εὕρισκον κατὰ τοῦ Δανιὴλ εἰ μὴ ἐν νόμοις Θεοῦ αὐτοῦ· οὕτω καὶ οἱ νῦν σατράπαι τῆς ἀσεβείας οὐδὲ κλάσασθαι κατὰ τοῦ γέροντος ἄλλην ἔδυνήθησαν. Πᾶσι γὰρ γνῶριμος ἦν ὁ ἀληθῶς Ὅσιος, καὶ ὁ τούτου βίος ἀνεπλήρητος, εἰ μὴ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μῖσος. Διαβάλλουσι τοίνυν καὶ αὐτὸν, οὐκέτι ὡς ἐκείνον Δαρεῖω (ἀηδῶς γὰρ ἤκουσεν ὁ Δαρεῖος κατὰ τοῦ Δανιὴλ), ἀλλ' ὡς Ἰεζάβελ κατὰ τοῦ Ναβουθαὶ, καὶ ὡς οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Ἡρώδῃ, λέγοντες· Οὐ μόνον οὐχ ὑπογράφει κατὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν κατακρίνει· καὶ τὴν αἶρεσιν οὕτω μισεῖ, ὡς καὶ ἄλλοις γράφειν θάνατον μᾶλλον ὑπομένειν, ἢ προδοτὰς γίνεσθαι τῆς ἀληθείας. Δι' αὐτὴν γὰρ καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος διώκεται, καὶ Λιθέριος ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπιβουλεύονται. Ταῦτα ἀκούσας ὁ τῆς ἀσεβείας προστάτης, καὶ τῆς αἰρέσεως βασιλεὺς Κωνσταντίος, καὶ ἔτι μάλιστα καὶ ἕτεροὶ εἰσι κατὰ

¹⁵ Dan. vi, 14. ¹⁶ III Reg. xxi, 7. ¹⁷ Luc. xxiii, 10.

(67) In Reg. οὖν deest.

(68) Reg., ἀπελθεῖν, minus recte.

(69) Ita Reg. Editi vero, πέμψη. Mox Reg., διεθρῶλου, de more cum unico λ.

ἂν τῆς γῆς ἔξεστιν, οὔτε σὺ τοῦ θυμῶν ἐξουσίαν ἔχεις, βασιλεῦ. Ταῦτα μὲν οὖν (67) κηδόμενος τῆς σῆς σωτηρίας γράζω· περὶ δὲ ὧν ἐπέστειλας, ταύτης εἰρή τῆς γνώμης· Ἐγὼ οὔτε Ἀρειανὸς συγκατατίθεμαι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἶρεσιν αὐτῶν ἀναθεματίζω· οὔτε κατὰ Ἀθανασίου γράζω, ὃν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ῥωμαίων Ἐκκλησία, καὶ πᾶσα ἡ σύνοδος ἐκαθάρισε. Καὶ γὰρ ταῦτα καὶ σὺ συνορῶν μετεπέμψω τὸν ἀνδρωπῶν, καὶ συνεχώρησας αὐτῷ μετὰ τιμῆς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπανελθεῖν (68). Τίς τοίνυν γέγονε πρόφασις τῆς τοσαύτης μεταβολῆς; Οἱ αὐτοὶ γὰρ ἔχθροὶ οἱ καὶ πρότερον ὄντες καὶ νῦν εἰσιν αὐτοῦ· καὶ ἂ νῦν ψευδίζουσιν (οὐ γὰρ παρὸντος αὐτοῦ φθίσγονται), ταῦτα, καὶ πρὶν μεταπέμψη (69) τὸν Ἀθανάσιον, καταλάλου· ταῦτα καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν

Β σύνοδον διεθρῶλου· καὶ ἀπαιτούμενοι παρ' ἐμοῦ, καθὰ προείπον, τὰς ἀποδείξεις οὐκ ἴσχυσαν παρασχεῖν· εἰ γὰρ εἶχον, οὐκ ἂν ἐφυγον οὕτως αἰσχρῶς. Τίς οὖν ἐπεισέ σε μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐπιλαθέσθαι τῶν σαυτοῦ γραμμάτων καὶ ῥημάτων; Ἐπίσχες, καὶ μὴ παῖθου κακοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους καθῆκον σαυτὸν ὑπεύθυνον ποιήσῃς. Ἄδε γὰρ τοῦτοισι καθηκετεύεις (70), ἐν δὲ τῇ κρίσει μόνος μέλλεις ἀπολογεῖσθαι. Οὗτοι τὸν ἴδιον ἐχθρὸν διὰ σὺ θέλουσιν ἀδικεῖν, καὶ βούλονταί σε διάκονον τῆς ἐαυτῶν πονηρίας γενέσθαι, ἵνα διὰ σοῦ καὶ τὴν μισαρὰν αἶρεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισπεύρωσιν. Οὐκ ἔστι

(70) Sic editi. Reg., καθηκετεύεις. Alias idem Reg., καθηκεύειν. In editis vero καθηκετεύειν vulgo scribitur.

(71) Ita Reg. Editi, ἐνεχέρεται.

τῆς Σπανίας (72) ταυτὰ τῷ Ὅσιω φρονούντες, πειράσας ἅκείνους ὑπογράψαι, καὶ μὴ δυναθεὶς ἀναγκάσαι, μεταπέμπεται τὸν Ὅσιον· καὶ ἀντὶ ἐξορισμοῦ κατέχει τοῦτον ὄλον ἐνιαυτὸν ἐν τῷ Σιρμίῳ (73), οὕτε τὸν θεὸν φοβηθεὶς ὁ ἄθεος, οὕτε τοῦ πατρὸς τὴν διάθεσιν, ἣν εἶχε πρὸς τὸν Ὅσιον, αἰδεσθεὶς ὁ ἀνόσιος, οὕτε τὸ γῆρας (ἑκατονταέτης γὰρ λοιπὸν ἦν) αἰσχυνθεὶς ὁ ἄστοργος. Πάντα γὰρ ταῦτα παρσίδῃ διὰ τὴν ἀσέβειαν ὁ νέος Ἀχάθ, καὶ ἄλλος Βαλθασάρ ἐφ' ἡμῶν γενομένου. Τοσαύτην γὰρ βίαν πεποίηκε τῷ γέροντι, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν συνέσχεν, ὥς θλιβέντα αὐτὸν, μόγις κοινωνῆσαι μὲν τοῖς περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον, μὴ ὑπογράψαι δὲ κατὰ Ἀθανασίου. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐκ ἠμέλησεν ὁ γέρον· μέλλων γὰρ ἀποθνήσκειν, ὥσπερ διατιθέμενος ἔμαρτύρατο τὴν βίαν, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζε, καὶ παρήγγελλε μηδένα ταύτην ἀποδέχεσθαι.

Ariananisque hæresim feriit anathemate, vetuitque ne quis illam reciperet.

46. Τίς ταῦτα βλέπων, ἢ καὶ μόνον ἀκούων, οὐκ ἐξίσταται καὶ αὐτὸς, καὶ καταβοῆσει πρὸς Κύριον, λέγων (74)· *Μὴ ἄρα εἰς ἐξάλειψιν σὺ ποιήσης τὸν Ἰσραὴλ*; Τίς, ταῦτα κατανοῶν, οὐκ εὐκαίρως καὶ αὐτὸς καταβοῆσει, λέγων· *Ἐκστασις καὶ φρικτὰ ἐγενήθη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ, Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τοῦ ὄψου, καὶ ἡ γῆ ἐπὶ πλεῖον ἐφριξε σφόδρα*; Οἱ (75) πατέρες τῶν λαῶν, καὶ διδάσκαλοι τῆς πίστεως ἀφρονταί, καὶ οἱ ἀσεβεῖς εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάγονται. Τίς, ὅτε λιβερίος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐξωρίσθη, καὶ ὁ πατὴρ τῶν ἐπισκόπων ὁ μέγας Ὅσιος, οὕτω πάσχοντα, ἢ τίς ὁρῶν τοσοῦτους ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς Σπανίας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐξοριζομένους, οὐκ ἐπέγνω, κἂν ὀλίγην αἰσθησιν ἔχη, ὅτι καὶ τὰ κατὰ Ἀθανασίου καὶ τοὺς ἄλλους προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ πάντα συκοφαντίας μεστά; Τοῦτου γὰρ χάριν ἅκείνοι πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, συνορῶντες τὴν γενομένην ἐκ συκοφαντίας ἐκείνων ἐπιβουλὴν. Ἐπεὶ ποῖον ἐγκλήμα καὶ λιβερίῳ; ἢ ποῖα κατηγορία κατὰ τοῦ γέροντος Ὅσιου; τίς κἂν ἐψεύσατο κατὰ Παυλί-
νου, καὶ Λουκιφῆρου, καὶ Διονυσίου, καὶ Εὐσεβίου; ἢ ποῖον ἀμάρτημα κατὰ τῶν ἄλλων ἐξορισθέντων ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων; οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ δι' ἐγκλήματα γεγονόσιν αἱ συσκευαί, οὐδὲ διὰ κατηγορίαν ἕκαστος ἐξ-

Hæc cum audisset impietatis patronus hæresisque imperator Constantius, maximeque cum comperisset alios esse in Hispaniis qui ejusdem atque Hosius sententiæ essent, tentatos illos ut subscriberent, cum non valuisset eo vi adducere, accessit Hosium : quem, exsilii vice, anno integro Sirmii detinet, nec Deum metuens impius homo, neque patris erga Hosium affectum reveritus, improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus. Hæc namque omnia, hæreseos gratia, nihil fecit novus ille Achab, aliusque nostri ævi Balthasar. Tantam enim seni vim intoluit, tandiuque illum detinuit, ut malis oppressus vix tandem cum Valente et Ursacio communicaret (ANNO 357), neque tamen subscriberet contra Athanasium. Sed eam rem minime neglexit senex : instante quippe B morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit, ut quis illam reciperet.

46. Quis hæc si videat, vel solum audiat, non obstupescet, ad Dominumque clamabit : *Num ad internecionem dabis Israel* ¹⁸ ? Quis hæc animadvertens non opportune ad Dominum exclamabit : *Stupor et horribilia facta sunt super terram* ¹⁹ ; et : *Obstupuit cælum super hęc, et terra vehementer exhorruit* ²⁰ ? Patres populorum et fidei magistri tolluntur, impiique in Ecclesias intruduntur. Quisnam, ubi vidit Liberium Romanum episcopum in exsilium ejici, aut patrem episcoporum magnum Hosium tantis affici malis : quis cum cerneret tam multos episcopos ex Hispania et ex aliis partibus extorres fieri, non exploratum habuit, etiamsi modico sensu præditus esset, criminationes in Athanasium in aliosque allatas, confictas fuisse, omniaque calumniæ plena ? Ideo enim illi omnia mala perferenda putarunt, quod insidias ex eorum sycophantia structas compertas haberent. Quod enim Liberii crimen ? quæ adversus senem Hosium criminatione ? quis Paulino, Lucifero, Dionysio et Eusebio, vel falsum scelus imposuit ? aut quæ culpa aliorum exsulium, episcoporum, presbyterorum, et diaconorum ? nulla sane fuit, absit. Non enim criminis cujuspiam causa conspirationes conflatae sunt, neque ob allatas criminationes singuli extor-

¹⁸ Ezech. xi, 13. ¹⁹ Jerem. v, 30. ²⁰ Jerem. ii, 12.

(72) Sic Reg. probe; editi male, τῆς Σπανίας. Mox D in Reg., τῷ deest ante Ὅσιω.

(73) Basil., Σερμίω. Paulo post Reg., optime, τοῦ πατρὸς τὴν. Editi perperam, τοῦ πρὸς τὴν. Ortus error ex amanuensium abbreviandi ratione; ji namque fere semper, πατὴρ, πατρί, πατέρες, ita scribunt, πρὸς, πρὶ, πρὲς. Quod editores sæpissime fellit, maxime apud Athanasium, ubi similes infra errores passim animadvertas. Non solum autem in casibus obliquis vocis πατὴρ lapsus ille obtinuit; sed etiam in nominibus propriis ab ea derivatis. Sic duo episcopi quibus nomen Πατριχίος erat, mendose Πρίχιος in superioribus editis nuncupabantur: ut animadvertimus in *Apologia contra Arianos*, n. 50. Caveant itaque sibi ab ejusmodi vitio qui scriptoribus quibuslibet Græcis edendis operam navant, similes quippe alibi errores vidimus. Sic Xenophon-

tis lib. vii *Hist. Græc.*, p. 613, Προκλῆς vocatur idem qui Πατροκλῆς, lib. vi, pag. 610, nuncupatus fuerat.

Quæ Hosium vero spectant fuse in *Athanasii Vita* pertractamus.

(74) Putamus hunc locum Ezechielis esse, qui longe diversis verbis exprimitur apud LXX, licet eadem fere sententia. Ὁμοί, ὁμοί, Κύριε· εἰς συντέλειαν ποιεῖς σὺ τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραὴλ. Hicdem Reg., ποιήσεις, recte. Editi vero, ποιήσης.

(75) Sic Reg. et Basil. recte, et ita legerat interpres vetus. Editi, οἱ πρεσβύτεροι. Nimirum cum in codicibus mss. πρεσ legeretur, amanenses aut editores, mancam vocem esse, ac πρεσβύτεροι legendum putarunt. Hic lapsus infra item occurrit. Quæ sequuntur porro habentur item in fine *Apologiae contra Arianos*.

res se-1 facti : sed nihil aliud illud est quam eruptio impietatis adversus pietatem, studiumque erga haeresim Arianam, praeludique aduentus Antichristi, cui viam praeparat Constantius.

47. (ANNO 356.) Nam postquam quae libuit omnia adversus Ecclesias Italiae aliarumque regionum peregrisset : postquam hos in exilium misisset, illos vi coegisset, ac omnia ubique formidine impleisset, furorē denique suum, instar cujusdam morbi, vertit in urbem Alexandriam. Callide autem Christi hostes eam rem aggressi sunt : namque ut multorum episcoporum subscriptionem ostendiare possent, vexatusque Athanasius nullum haberet episcopum apud quem conquereretur, omnia ubique terrore impleverunt : huncque terrorem succenturiatum in insidiis servarunt : non advertentes insani homines, se non episcoporum propositum pro se obtendere : sed vim a se illatam exhibere : ac licet fratres deserant, licet amici et noti procul recedant, quanquam inveniatur nemo qui condoleat et consoletur, Dominum tamen idoneum majusque ceteris omnibus esse perfugium. Solum namque Elias erat in persecutione¹¹, sancto tamen viro Deus in omnibus omnia erat. Hanc item formam nobis tradidit Salvator, qui solus relictus, inimicorum insiliis appetebatur²², ut si nos quoque in persecutione deseramur ab hominibus, ne despondeamus animum, sed in illo spem habeamus, neque prodamus veritatem : quae licet initio videatur opprimi, at demum ipsi persecutores eam sunt agniture.

48. Imperatorem itaque concitant, qui primum litteras mittit, minasque ad ducem et ad milites. Legantur item notarii Diogenius, et Hilarius, et una cum illis palatini : tumque gravia et immania adversus Ecclesiam edita sunt facinora, quae paulo ante paucis perstricta sunt, omnibusque comperta ex iis quas populi edidere contestationibus, quas ad calcem hujus Operis perscriptas, cuique volenti legere licebit. Hinc post illa Syriani gesta, post tanta admisa facinora, post illatas virginibus contumelias ; cum ejusmodi scelera ille probaret, litteras rursus mittit ad senatum et populum Alexandrinum, juvenes sollicitans, ut vel una coacti Athanasium persequerentur, vel notum haberent ipsos sibi inimicos fore. At ille vel antequam haec contingerent, ex quo Syriani in ecclesiam irrupit, abscesserat (ANNO 356), cum sciret illud quod scriptum est : *Sed abscondere modicum ad momentum, donec transeat indignatio*²³. Harum autem

¹¹ III Reg. xix, 3, 4. ²² Matth. xxvi, 56. ²³ Isa. xxvi, 20.

(76) Reg., δὲ τῆς Ἀντιχρίστου.

(77) Ita Reg. Editi, ἐπεδείκνυτο.

(78) Sic omnes inss. et editi. Sed videtur legendum καταλειφθεὶς, et ita legit vetus interpret, qui vertit, *derelictus*.

(79) Basil., ἡμῖν, male.

(80) Ita Reg. Editi vero, μικρῶ πρότερον. Paulo post Basil. quem sequimur, διαμαρτυριῶν. Reg., διὰ μαρτυριῶν, male divisit vocibus. Editi perpetuam διαμαρτυριῶντες. Ex duabus itaque Contesta-

ωρίσθη· ἀλλ' ἐκανάστασις ἐστὶ τῆς ἀσεβείας κατὰ τῆς εὐσεβείας· καὶ σπουδὴ μὲν ὑπὲρ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, προοίμια δὲ καὶ τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου (76) κερύλλου, Κωνσταντίου ταύτην προκατασκευάζοντος ἐκείνῃ.

47. Μετὰ γὰρ τὸ διαπράξασθαι πάντα, ὅσα περ ἠθέλησεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἄλλα μέρη· μετὰ τὸ τοὺς μὲν ἐξορίσαι, τοὺς δὲ ἀναγκάσαι, καὶ πλῆρωσαι φόβου τὰ πανταχοῦ, λοιπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡς περ τι νόσημα τὸν ἑαυτοῦ θυμὸν ἐστρέψεν. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πανούργως παρὰ τῶν Χριστομάχων· ἵνα γὰρ φαντασίαν ἔχωσιν υπογραφῆς πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ ἵνα διωχθεὶς Ἀθανάσιος μὴ ἔχη κἄν ἀποδύρεσθαι πρὸς ἐπίσκοπον, διὰ τοῦτο, προλαμβάνοντες, τὰ πανταχοῦ πεπληρώκασι φόβου· καὶ τοῦτον ἐφεδρον εἰς τὴν ἐπιβουλήν ἐτήρησαν· οὐκ εἰδότες οἱ ἄφρονες, ὅτι οὐ προαίρεσιν ἐπισκόπων, ἀλλὰ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην βίαν ἐπεδείκνυτο (77)· καὶ ὅτι, κἄν ἀδελφοὶ καταλειφῶσι, κἄν φίλοι καὶ γῶριμοὶ μακρὰν ἀποστῶσι, καὶ μηδεὶς εὐρεθῆ, συλλυπούμενος καὶ παρακαλῶν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα μάλλον ἢ πρὸς Θεὸν ἐξαρκεῖ καταφυγῆ. Μόνος γὰρ ἦν καὶ Ἥλλας διωκόμενος, καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἦν ὁ Θεὸς τῷ ἁγίῳ. Καὶ τοῦτον δὲ τύπον ἡμῖν δέδωκεν ὁ Σωτὴρ, καὶ μόνος καταληφθεὶς (78), ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπεβουλεύετο· ἵνα κἄν ἡμεῖς (79) διωκόμενοι καταλειφθῶμεν ὑπὸ ἀνθρώπων, μὴ ἐκκακῶμεν, ἀλλ' ἔχωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ προδίωμεν τὴν ἀληθειαν· ἦτις, κἄν κατὰ τὴν ἀρχὴν θλίβεσθαι δόξῃ, ἀλλ' ὕστερον καὶ οἱ διώκοντες αὐτὴν ἐπιγνώσονται.

48. Παροξύνουσι τοίνυν, καὶ γράφει τὸ πρῶτον βασιλεὺς, καὶ πέμπει πρὸς τε τὸν δούκα καὶ τοὺς στρατιώτας ἀπειλήν. Νοτάριοι τε Διογένης τε καὶ Ἰλάριος, καὶ παλατινοὶ σὺν αὐτοῖς ἀποστελλονται· καὶ γέγονε τὰ τοσαῦτα δεινὰ καὶ ὠμὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἃ μικρῶ πρόσθεν δι' (80) ὀλίγων εἰρήσεται, καὶ πάντες ἔγνωσαν, ἐξ ὧν ἔθηξαν οἱ λαοὶ διαμαρτυριῶν, ἃς καὶ ἀναγνῶναι δύναται τις γραφείσας ἐν τῷ τέλει τούτων (81). Εἶτα μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ παρὰ Συριανοῦ, μετὰ τὸ γενέσθαι τοσαῦτα (82), καὶ τὰς κατὰ τῶν παρθένων ὕβρεις, ἀποδεξάμενος τὰ οὕτω καὶ τὰ (83) τοιαῦτα κακὰ, γράφει πάλιν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, παροξύνων τοὺς νεωτέρους, ἵνα πάντες συνελθόντες ἢ διώξουσιν (84) Ἀθανάσιον, ἢ γινώσκουσιν ἐχθροὺς αὐτοῦ τυγχάνειν αὐτούς. Αὐτὸς μὲν οὖν, καὶ πρὶν ἔλθειν ταῦτα, ἐξ οὗ τῆς Ἐκκλησίας Συριανὸς ἐπήλθεν, ἀναχωρήσας ἦν, εἰδὸς τὸ γεγραμμένον· Ἀλλ' ἀποκριθήτω μικρὸν ὄσον ὄσον (85), ἕως ἄν παρέλθῃ ἡ ὄργη.

tionibus quae ab Athanasio huic operi adnexae fuerant, prior ob allatam in Adjunctione causam ommissa videtur : secunda tantum superest.

(81) Haec facinora narrantur in Contestatione populi Alexandrini, infra.

(82) Reg., τὰ τοσαῦτα.

(83) In Reg., τὰ deletum est.

(84) Reg., διώξουσιν.

(85) Ita Reg. prohe. In editis semel ὄσον. Mox editi male, τῇ ὄργῃ. Reg. et Basil., ἡ ὄργη.

τῶν δὲ γραμμάτων τούτων γίνεται διάκονος Ἡράκλειός τις τῷ ἀξιωματικῷ κόμης, προοδεύων τινός Γεωργίου τοῦ ἀποστελλομένου παρὰ τοῦ βασιλέως κατασκόπου· οὐ γὰρ ἂν εἴη (86) ἐπίσκοπος ὁ παρ' ἐκείνου πεμπόμενος, μὴ γένοιτο! ὡς καὶ αὐτὰ τὰ γενόμενα, καὶ τὰ προοίμια τῆς εἰσόδου δείκνυσιν.

49-50. Τὰ μὲν οὖν γράμματα προῦθηκε (87) δημοσίᾳ, καὶ πολλὴν ἀσχύνην ἐδείκνυον τοῦ γράφοντος· Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ἔγραψεν ὁ μέγας Ὅσιος, οὐχ εὐρίσκει πιθανὴν πρόφασιν τῆς ἑαυτοῦ μεταβολῆς, ἐπενόησε πολλῶ καὶ μᾶλλον ἀπρεπεσιτέραν ἑαυτῷ· καὶ τοῖς τούτῳ συμβουλεύσασιν· ἔφησε γὰρ· Τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αἰδοῦμενος φιλίαν, τὸν τῆς θείας καὶ εὐσεβοῦς μνήμης, ἐπὶ καιρὸν αὐτῷ τὴν ὡς ὑμᾶς γενέσθαι πάροδον ἠνεσχόμεν. Τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ψευδάμενον, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν μετὰ θανάτου ἀγνώμονα δείκνυσιν. Εἴτα θείας καὶ εὐσεβοῦς αὐτὸν μνήμης, ὡςπεροῦν καὶ ἔστιν, ἄξιον ὀνομάζει, οὐ τὴν ἐντολὴν καὶ τὴν φιλίαν, ὡς αὐτὸς ἔγραψε, καίτοι, εἰ καὶ διὰ τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνον συγχωρήσας ἦν, ὥφειλε μὴ ἀκαθάρτων περὶ τὸν ἀδελφὸν γενέσθαι, ἴν', ὡςπερ τῆς βασιλείας, οὕτω καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ κληρονόμος γένηται. Ἄλλὰ τὸν μὲν Βρετανίωνα καθέλειν, ἐθελήσας τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖν, λέγων· Τίνι μετὰ θάνατον ἀδελφῶν ἡ κληρονομία γίνεται; διὰ δὲ τὴν μυστράν ἀίρεισιν τῶν Χριστομάχων οὕτε τὸ δίκαιον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀκαθάρτων γίνεται· δι' ἣν αἰρεσιν (88) οὐδὲ τοῦ πατρὸς δλόκληρον τὴν γνώμην φυλάττειν ἐνενόησεν· ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ ἀρέσκον τοῖς ἀσεβέσι, τοῦτο τηρεῖν ὑποκρίνεται· εἰς δὲ τὸ λυποῦν ἐκείνους, οὐκ οἶδεν οὐδὲ τὸ πρὸς τὸν πατέρα σέβας φυλάξει. Ἀπέστειλε μὲν γὰρ ἐκεῖνος τὸν ἐπίσκοπον ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς τὰς Γαλλίας ἐπὶ καιρὸν διὰ τὴν τῶν ἐπιβουλεύοντων ὁμότητα (τοῦτο γὰρ ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ τούτου ἀδελφὸς μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐδήλωσεν, ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων (89) αὐτοῦ δείκνυσται)· οὐκ ἐπέισθη δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἀποστειλαί, ὃν ἤθειλον ἐπίσκοπον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θέλοντας ἐκόλυσε, καὶ ἐπιχειρήσαντας ἐπέσχε μετὰ δεινῆς ἀπειλῆς.

51. Πῶς οὖν, εἰ τὰ τοῦ ἑαυτοῦ γεννήτορος, ὡς γράφει, φυλάττειν ἤθελεν, ἀπέστειλε τὸ μὲν πρῶτον Γρηγόριον, καὶ νῦν δὲ τὸν ταμειοφάγον Γεώργιον; ἢ (90) διὰ τί τοὺς Ἀρειανούς, οὓς ἐκεῖνος Πορφυριανούς ὠνόμασε, τούτους οὕτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγαγεῖν σπουδάζει, καὶ τούτων προϊστάμενος, ἄλλους ἐξορίζει; Εἰ δὲ καὶ ἐώρακεν Ἄρειον ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιორκήσας Ἄρειος καὶ ῥαγεῖς, ἔλυσε τὴν τοῦ πατρὸς φιλανθρωπίαν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς, μαθὼν, ὡς αἰρετικοῦ (91) κατέγνω λοιπόν. Πῶς δὲ καὶ, προφασισόμενος φροντίζειν τοῦ ἐκκλη-

(86) Ita Reg., Editi vero, ἂν ἔτι εἴη.

(87) Ita Reg. et Basil. Editi, ἔθηκε.

(88) Ita Reg. In editis, αἰρεσιν deest. Mox Reg., ἐνενόησεν; editi, ἐνόησεν.

(89) Eas litteras vide sub finem *Apologiae contra Arianos*.

(90) Ita Reg. et edit. Comm. In edit. ve: o Paris.

A litterarum tabellarius fuit Heraclius quidam dignitate comes, qui praecursor fuit cujusdam Georgii, quem imperator catascopum, id est exploratorem, mittebat, haud enim episcopus is fuerit qui ab illo mittitur, absit! ut et res gestae, et ipsa ingressus ejus praeludia comprobant.

49-50. Litteras itaque promulgavit, quae ingentem scribentis turpitudinem praeferebant. Cum enim, prout magnus scripserat Hosius, veri similem nullam mutationis suae causam reperire posset, longe indecentiorem sibi et consiliariis suis comminiscitur: Fratris mei, aiebat, divinae ac patris memoriae, amicitiam reveritus, Athanasium ad quoddam spatium temporis vos 296 adire permisi. Illud autem eum et in promissis fallacem, et erga fratrem suum post obitum ejus ingratum comprobant. Deinde, divinae ac patris memoriae (ut revera se habet), dignum appellat, cujus mandatum et amicitiam (licet *Athanasii reditum*, in gratiam tantum beatae memoriae Constantis permisisset) servasse oportuit, nec sese inofficiosum erga fratrem exhibuisse, ut sicut imperii, sic et sententiae illius haeres foret. Sed ille cum jus suum repetere vellet, Vetricionem imperio abdicavit, haec aiebat: Ad quemnam post fratrum obitum pertinet haereditas? quanquam abominandae Christi hostium haereseos causa, nec quid juris sit novit; imo vero sese erga fratres suos ingratum praebet. Cujus item haereseos gratia, ne patris quidem sententiam integram servare in animum induxit: sed quantum haereticis libet, sese servare simulat; sin displiceat illis, debitam patri suo reverentiam servare nescit. Ille siquidem Eusebii et sociorum calunnia inductus, episcopum amandavit in Gallias, ad tempus scilicet, ac ut insidiatorum inmanitate deviare (id enim post patris obitum declaravit beatæ vir memoriae Constantinus hujus frater, ut in ejus epistola cernere est): at nequaquam iisdem Eusebianis morem gessit, neque misit quem illi episcopum eo mittere peroptabant; imo id volentes coercuit, atque rem aggressos, gravibus minis deterruit.

51. Cur itaque si patris sui, uti scribit, placita servare voluit, primo Gregorium, jam vero depeculatorum Georgium misit? aut cur Arianos, quos Porphyrianos ille nuncupavit, hic studet in Ecclesiam introducere, ac dum patrocinatur illis, alios pellit in exilium? Nam etiamsi Arius pater ejus ad conspectum admiserit suum, at ubi post perjurium Arius disruptus est, patris ejus amisit benevolentiam: etenim re comperta ille Arius deinceps ut haereticum reprobavit. Quare, dum se simulat ecclesiasticum curare canonem, omnia contra

hæ deest. In epistola Constantini ad episcopos et populos quæ habetur apud Socrat., p. 32, jubet imperator ut Ariani Porphyriani vocentur, nomine Porphyrii philosophi, Christianæ religioni infensissimi.

(91) Reg., ὡς αἰρετικούς.

canonem agere molitus est? Quis canon præcipit ut e palatio mittatur episcopus? Quis canon jubet milites invadere ecclesias? Quis tradidit comites inconsideratosque spadones ecclesiasticis præesse rebus, aut edito iudicia eorum qui episcopi vocantur promulgare? Nullo mendacio non utitur ille impiæ hæresis causa: nam et tum præter patris sententiam Philagrium secundo misit præfectum et jam hæc facinora gesta sunt. Neque vera sunt quæ de fratre loquitur: siquidem post fratris obitum, non semel, neque secundo, sed ter litteras misit ad episcopum, fidemque dedit se nunquam sententiam mutaturum: jussitque ut consideret se a nullo unquam conturbandum fore; sed cum magna tranquillitate in Ecclesia mansurum: missisque Asterio comite et Palladio notario, jussit Felicissimo tunc temporis duci, et Nestorio præfecto; ut sive Philippus præfectus, sive alius quispiam ausus esset Athanasio insidiari, arcerent ipsi.

52. Quapropter cum advenit Diogenes, insidiasque paravit Syrianus, tunc ille, nos item atque populi litteras postulabamus imperatoris, rati, quoniam scriptum est, *Nullum mendacium apud regem ore profertur*²², sic neque imperatorem qui fidem dederit, eam violatum unquam, aut sententiam mutaturum esse. Cur 297 itaque, si fratris tantum gratia nos remigrare concessit, post ejus obitum litteras misit? Quod si illius memoriæ gratia ea scripserit; cur tandem postea sese fratri ingrati præstitit, ubi hominem persecutus est, ac dum in litteris suis iudicium obtendit episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit? licet minime lateat, sed in proximo sint vafricitiei illius argumenta? Si namque illud episcoporum decretum est, quid illud attinet ad imperatorem? sin imperatoriæ minæ sunt, quid opus hominibus nuncupatis episcopis? Quandonam a sæculo res hujusmodi audita est? quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multæ antehac synodi coactæ sunt: multa prodiere Ecclesiæ decreta; sed nunquam Patres res hujusmodi imperatori suasere, nunquam imperator ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Cæsaris domesticis quidam Paulo apostolo amici fuere, quorum nomine Philippenses ille in Epistola sua salutavit²³; sed nequaquam illos iudiciorum consortes admisit. Jam vero spectaculum novum, quod Arianæ hæresis inventum est:

²² Eccli. vii, 13, 14. ²³ Philipp. iv, 22.

(92) Ita Reg. et Basil. Editi vero γὰρ κανόν, perperam. Paulo post editi, Ἡ ποίος γὰρ κανόν, scilicet γὰρ expunximus, quod desit in Reg.

(93) Reg., κόμιτας, de more. Mox Reg. et Basil., σπάδοντας. Editi, σπεύδοντας, n.ale.

(94) Ita Reg. Editi vero, ἀνόητον.

(95) Ὡστε μή editi, sed μή quod desit in Reg. et superfluat, omissum: fuit.

(96) Reg., κόμιτος Ibid. vox, νοταρίου deest in editis, sed legitur in Reg. Mox idem Regius, Φιλικισσίμ.

Ασιατικοῦ κανόνος, πάντα παρὰ τοῦτον ἐπένησε πράττειν; Ποίος γὰρ κανόν (92) ἀπὸ παλατίου πέμπεσθαι τὴν ἐπίσκοπον; Ἡ ποίος κανόν στρατιώτας ἐπιβαίνειν ἐκκλησιαίς; Ἡ τίς παραδίδωκε κόμητας (93) καὶ τοὺς ἀλογίστους σπάδοντας κατάρχειν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διατάγματι τὴν κρίσιν τῶν λεγομένων ἐπισκόπων δηλοῦσθαι; Πάντα ψεύδεται διὰ τὴν ἀνόητον (94) αἵρεσιν· καὶ γὰρ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς καὶ τότε Φιλάγριον τὸ δεύτερον ἐπεμψεν Ἐπαρχον, καὶ τὰ νῦν γενόμενα γέγονε. Καὶ διὰ τὸν ἀδελφὸν δὲ οὐκ ἀληθεύει· καὶ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου θάνατον οὐχ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔγραψε τῷ ἐπίσκοπῳ· καὶ πάλιν ἐπηγγελάτο μὴ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ καὶ θαρρῆν παρεκλεύσατο, ὥστε (95) παρὰ μηδεὶς αὐτὸν ταράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ μένειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ πάσης ἀμεριμνίας· καὶ ἐντολὰς δὲ δι' Ἀστερίου κόμητος (96) καὶ Παλλαδίου νοταρίου ἐπεμψε Φηλικισσίμῳ τῷ τότε δουκί, καὶ Νεστορίῳ τῷ ἐπάρχῳ, ἵνα εἴτε Φηλιππος ὁ Ἐπαρχος, εἴτε τις ἄλλος ἐπιβουλεύειν Ἀθανασίῳ τολμήσῃ, τοῦτον ἐκείνοι κωλύωσιν.

52. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὅτε Διογένης ἦλθε, καὶ Συριανὸς ἐνήδρευεν, αὐτὸς τε (97) καὶ ἡμεῖς, καὶ ὁ λαὸς ἀπηρτοῦμεν γράμματα τοῦ βασιλέως, νομίζοντες, ὅτι, ὡς περ γέγραπται, *Μηδὲν ψεῦδος ἀπὸ στόματος λεγέσθω βασιλῆς*, οὕτως καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγελάμενος, οὕτε ψεύσεται, οὕτε μεταβληθήσεται. Πῶς οὖν, εἰ διὰ τὸν ἀδελφὸν συνεχώρησεν, ἔγραψε καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ; Εἰ δὲ καὶ τότε διὰ τὴν ἐκείνου μνήμην ἔγραψε, διὰ τί μετὰ ταῦτα τὸ δλον ἠγωνώμησεν αὐτὸν, διώκων τὸν ἀνθρώπον, καὶ τοιαῦτα γράφων, ἐν οἷς προφασίζεται μὲν κρίσιν ἐπισκόπων, πράττει δὲ αὐτὸς ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, οὐ λανθάνων ὅμως, ἀλλὰ καὶ ἐγγὺς ἔχων τὸν ἔλεγχον τῆς πανουργίας; Εἰ γὰρ ἐπισκόπων ἐστὶ κρίσις, τί κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην βασιλεὺς; εἰ δὲ βασιλεὺς ἐστὶν ἀπειλὴ, τίς ἐνταῦθα χρεῖα τῶν λεγομένων ἐπισκόπων; Πότε γὰρ ἐκ τοῦ αἰώνου ἠκούσθη τοιαῦτα; πότε κρίσις Ἐκκλησίας παρὰ βασιλέως (98) ἔσχε τὸ κύρος, ἢ ὅλως ἐγνώσθη τὸ κρίμα; Πολλὰ σύνοδοι πρὸ τούτου γέγοναν· πολλὰ κρίματα τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' οὕτε οἱ Πατέρες (99) ἐπιστάν ποτε περὶ τούτων βασιλέα, οὕτε βασιλεὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας περιεργάσατο. Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος (1) οἰκίας, καὶ γράφων ἠσπάζετο τοὺς Φιλιππησίους ἀπὸ τούτων· ἀλλ' οὐκ εἰς κρίματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. Νῦν δὲ θέαμα καινὸν, καὶ τοῦτο τῆς Ἀρειανῆς αἵρεσεώς ἐστιν εὐρημα· συνῆλθον γὰρ αἱρετικοὶ καὶ βασιλεὺς Κων-

(97) Αὐτὸς τε, quinam hic ab Athanasio memoretur, haud facile est conjectare: nisi forte, αὐτὸς τε, mendum sit pro τότε, quod vox ὅτε paulo superiora posita suadere videtur. Paulo post τοῦ ante βασιλέως deest in Reg.

(98) Ita Reg. cod. quem sequi visum est. Editi, παρὰ τοῦ βασιλέως.

(99) Sic Reg. Editi vero, πρεσβύτεροι, cujus mendii causam vide supra.

(1) Editi, τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος. Τοὺς deest in Reg.

στάντιος, ἵνα κάκεινος, τὴν ἐπισκόπων ἔχων πρόφα-
 σιν, τῇ ἐξουσίᾳ καθ' ὧν ἂν ἐθέλοι (2), πράττη, καὶ
 διώκων μὴ λέγοιτο διώκτης· καὶ οὗτοι δὲ, τὴν βασι-
 λέως ἔχοντες δυναστείαν, ἐπιβουλεύωσιν οἷς ἂν ἐθέ-
 λωσι· θέλωσι δὲ τοῖς μὴ ἀσεβοῦσιν, ὡς αὐτοί.
 Τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ σπηγῆς ἂν τις ἴδοι κωμωδούμενον
 παρ' αὐτοῖς· καὶ τοὺς μὲν λεγομένους ἐπισκόπους
 ὑποκρινομένους, τὸν δὲ Κωνστάντιον τὰ ἐκείνων
 ἐνεργούντα, καὶ πάλιν ἐπαγγελλόμενον τοῦτον, ὡς
 Ἡρώδης τῆς Ἡρωιδιάδος· τοὺτους δὲ πάλιν ὀρχου-
 μένους τὰς διαβολὰς ἐπὶ ἐξορισμῷ καὶ θανάτῳ τῶν
 εἰς τὸν Κύριον εὐσεβούντων.

53. Τίνα οὖν οὐκ ἐβλαψαν διαβάλλοντες; τίνων οὐ
 γέγονασιν ἐπίβουλοι οἱ Χριστομάχοι; τίνα Κωνσταν-
 τῶς οὐκ ἐξώρισε κατενεχθέντα παρ' αὐτῶν; πότε κατα-
 θυμῶς αὐτῶν οὐκ ἤκουσε; καὶ τὸ παράδοξον, τίνα
 πώποτε λέγοντα κατ' ἐκείνων ἐδέξατο, καὶ οὐ μᾶλλον
 λέγοντας ἐκείνους οἷα κἂν εἰπωσιν ἀπεδέξατο; ποῖα
 Ἐκκλησία νῦν τὸν Χριστὸν μετ' ἐλευθερίας προσκυ-
 νεῖ; ἂν τε γὰρ εὐσεβὴς ᾖ, κινδυνεύει· ἂν τε (3) ὑπο-
 κρίνηται, φοβεῖται. Πάντα ὑποκρίσεως καὶ ἀσεβείας,
 ὅσον εἰς αὐτὸν ἤκε, πεπλήρωκεν. Εἰ γὰρ καὶ πού τις
 ἐστὶν εὐσεβὴς καὶ φιλόχριστος (εἰπὶ δὲ πανταχοῦ
 πολλοὶ τοιοῦτοι, ὡς οἱ προφῆται καὶ Ἡλίας ὁ μέγας),
 κρύπτονται, ἂν που (4) καὶ αὐτοί, ὡς τὸν Ἀβδίου,
 πιστὸν ἄνθρωπον εὐρωσι, καὶ ἡ εἰς σπήλαιον καὶ τὰς
 ὄπας τῆς γῆς ἀπέλθωσιν, ἡ ἐπ' ἐρημίαις (5) περιε-
 χόμενοι διατρίψωσι. Τοιαῦτα γὰρ διαβάλλουσιν οἱ
 ἄρρονες, οἷα καὶ ἡ Ἰεζάβελ ἐπλάσαστο κατὰ τοῦ Να-
 βουθαί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτήρος· καὶ λοι-
 πὸν ἐκείνος, προστάτης τῆς αἰρέσεως ὤν, τὴν τε (6)
 ἀλήθειαν μεταστρέψαι θέλων, ὡς ὁ Ἀγαθὸς τὸν ἀμ-
 πελώνα εἰς κῆπον λαχανίας, ἀ θέλωσιν ἐκείνοι, πράτ-
 τει, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς (7) ἄπερ ἤθελεν ἤκουσε παρ' αὐ-
 τῶν.

54. Οὕτω, καθὰ προεῖπον, τοὺς ἀληθινούς ἐπισκό-
 πους, ἐπεὶ μὴ ἤσέβουν, ὡς ἤθελεν αὐτὸς, ἐξώρισεν·
 οὕτως καὶ κατὰ Ἀθανασίου νῦν ἀπέστειλεν Ἡρά-
 κλειον τὸν κόμητα (8), καὶ τὰ μὲν διατάγματα προ-
 ἔθηκε δημοσίᾳ, ἐντολάς δὲ βασιλέως ἀπήγγειλεν, εἰ
 μὴ πεισθεῖεν τοῖς γράμμασιν, ἀφαίρειν τοῦ ἄρτου, D
 καὶ τῶν εἰδώλων ἔσεσθαι καταστροφὴν, πολλῶν τε
 πολιτευτῶν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου πάντως (9) αἰ-
 χμαλωσάν γενήσεσθαι. Εἶτα ταῦτα ἀπειλῶν, οὐκ
 ἡγχύνθη δημοσίᾳ μεγάλη τῇ φωνῇ λέγειν· Τὸν μὲν
 Ἀθανάσιον παραιτεῖται βασιλεὺς· τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς
 τὰς Ἐκκλησίας παραδοθῆναι ἐκέλευσε. Πάντων τε ἐπὶ
 τούτῳ θαυμαζόντων, καὶ πρὸς ἀλλήλους νευδόντων τε

⁵⁵ III Reg. xviii, 10. ⁵⁷ III Reg. xxi, 7.

(2) Reg., ἐθέλη. Infra idem, λέγηται.

(3) Ita Reg. Editi vero, ἂν τε.

(4) Ita Regius codex, editi vero, ἄχρι που, male. Mox Reg. et Basil., Ἀβδίου, cum accentu in postrema. Editi, Ἀβδίου. Estque nomen illud vulgo indefinabile apud Athanasium, ex Hebræo expressum ἡ τῶν

(5) Ita Reg. Editi vero, ἐπ' ἐρημίας.

(6) Reg., προστάτης τῆς αἰρέσεως ὧν, τὴν τε: si-

A hæretici cum imperatore Constantio una convenere, ut ille episcoporum obtentu, quos libuerit adoriatur, ac licet persequatur, persecutor tamen minime audiat; hæretici vero imperatoris auctoritate freti, quibus voluerint insidias tendant: tendunt autem illis qui non secum impie sentiunt. Porro hanc ab illis quasi in scena comœdiam agi videre est: ubi qui episcopi nomine vocantur, histrionum partes gerunt: Constantius vero eorum res agit, qui quasi Herodes Herodiadi promissa dat. Hos rursus cernere est calumniis suis quasi salitantes, idque ad exsilium et cædem virorum qui pie de Domino sentiunt.

53. Quemnam igitur non calumniis læsere suis? cuius illi oppugnatōres Christi, insidias non pararunt? quem Constantius ab illis delatum non ablegavit in exsilium? quandonam non libentissime illis aurem præbuit? et quod prorsus stupendum est, quem unquam qui hæreticos deferret auscultavit, annon potius loquentes illos, quidquid tandem afferrent, libenter admisit? quænam Ecclesia est quæ jam libere Christum adoret? nam si pia quidem sit, in periculo versatur: sin simulet, reformidat. Omnia simulatione impietateque, quoad facultas tulit, replevit. Si quis ubivis pius homo Christianique amans reperitur (exstant sane ubique tales permulti, sicut prophetæ, magusque Elias), ejusmodi, inquam, homines delitescunt, sicubi tamen C ipsi fidum hominem, veluti Abdiam⁵⁶, invenient: vel si liceat in cavernas et in foramina terræ secedere, aut denum in desertis locis aberrantes commorari. Eas enim calumnias deferunt amentes illi, quales Jezabel adversus Nabothum⁵⁷, et Judæi in Salvatorem confinxere: ac denique patronus ille hæresis, cum veritatem immutare velit, haud secus quam Achab vineam convertit in hortum olerum, omnia pro eorum libidine agit, quia nempe ille quæ optavit ab illis audivi.

54. Sic, uti supra dixi, veros episcopos, quod nolent impia profiteri, arbitrato suo, relegavit: ita adversus ipsum Athanasium, Heraclium misit comitem, qui mandata publice 298 proposuit, ac jussu imperatoris denunciavit, si non litteris obtemperarent, auferendum panem, subvertenda idola, plurimisque magistratibus, popularibusque captivitatem plane exspectandam fore. Deinde his denunciatis minis, non puduit hominem hæc palam altaque voce proferre: Athanasium imperator repudiat, Ecclesiasque Arianis tradi jussit. Hinc mirari super hac re omnes, nutus invicem dare, ac dicere: Num Constantius factus est hæreticus? ille autem, ubi

militar Basil. mutatis tamen vocibus, τῆς αἰρέσεως προστάτης, τὴν τε. Editi minus recte, προστάτης τῆς αἰρέσεως Κωνσταντίος, τὴν τε.

(7) Ita Reg. Editi vero, ἐπεὶ ὁ αὐτός.

(8) Reg., κόμητα. Mox editi Commel., διατάγματι; alii omnes, διατάγματα. Ibidem Reg. et Basil., ἐντολάς. Editi, ἐντολαίς.

(9) Sic Reg. Editi vero, πάντας.

erubescendum erat, senatores contra, ethnicorum-que magistratus idolorum ædituos urgebat ut iis subscriberent, profiterenturque se illum recipere episcopum, quem mitteret imperator. In hoc certe agendo Constantius canones ecclesiasticos egregie vindicabat : namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras, pro populorum scriptis, ædituorum scripta reposcebat ; gnarus scilicet se non episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mittere.

55. Ethnici itaque qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quodam misso iudice ageretur, licet invito, ejus tamen minas veriti, subscripsere : nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret ? Populis autem in magna ecclesia congregatis, quarta quippe Sabbati erat, postridie Heraclius comes secum assumpsit Cataphronium Ægypti præfectum, Faustinum Catholicum, Bithynumque hæreticum hominem, ac illi una forensium juniores eosque idolorum cultores concitant, aientes eam esse imperatoris jussionem, ut in ecclesiam irruerent, populosque lapilarent. Cum itaque jam e populo plerimi post dimissionem egressi essent, remanentibus paucis mulieribus : tunc uti præceperant gesta res est. Eratque miserabile spectaculum : nam cum pace, finita oratione, jamjam sedissent, der repente juvenes illi, cum lapidibus, et sustibus, nudi irruentes, alias lapidare, sacra vero virginum corpora plagis impii concidere, detractisque velaminibus earum capita nudare, ex adversoque trahentes illas pedibus improbi percutere. Gravia certe illa et admodum atrocita : sed quæ consecuta sunt graviora, ac omni contumelia intolerabiliora. Cum enim virginum modestiam, auriumque puritatem perspectam haberent, gnari libentius illas lapides, gladiosque, quam obscena verba perferre, dum irrumperent talia proferebant, Arianique hæc adolescentibus suggerebant, quippe qui talia dicta, ejusmodique facinora cernentes cachinnos effunderent. Sacræ porro virgines, alizque honestæ matronæ, ab iisdem verbis, quasi a morsibus aspidum fugiebant. At Christi hostes, opem ferebant adolescentibus, imo forte ea ipsa cum illis verba proferebant : obscena quippe dicta voluptati ipsis erant.

16. Hinc quo prorsus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat. hoc item comes, Catholicusque præcipiebant), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiæ ac cætera quæ potuere direpta et asportata, ante ostium in magna platea combusserunt, thusque injecerunt in ignem. Heu ! quis hæc audiens lacrymas non fuderit, imo aures non obturavit, ne alium narrante ferat,

(9*) Forte, εργατων, vel εργατων. Edit.

(10) Ita Reg. Editi vero, perperam, η του Θεου επερ δοκει.

(11) Sic Regius et Basilicnsis. Editi, male, της

A και λεγοντων· Ει Κωνσταντιος αιρετικος γεγωνε· δεον ερυθριζειν, ο δε μαλλον ηναγκαζε βουλευτας και δημωτας εθνικους νεωκωρους των ειδωλων επι τουτους υπογραφειν και ομολογειν, δεχεσθαι δυ αν αποστειη βασιλευς επισκοπον. Πάνυ γε κανονας Έκκλησίας εκδικων, επιλοι τουτο γενεσθαι Κωνσταντιος· ανι γαρ Έκκλησίας την αγοραν, ανει των λαων τους νεωκωρους απητει γραμματα· εγιγνωσκε γαρ οικ επισκοπον αυτον Χριστιανοις, αλλα τινα φιλοπραγμα πεμπειν αυτοις τοις γραφουσιν.

55. Έλληνες μεν ουν, ωσπερ ωνουμενοι τη υπογραφη την των ειδωλων αυτων ασυλιαν, και τινες των εργασιων (9*), ακοντες μεν, εργασαν δε ομως, ως περι ηγεμονος, η αλλου τινος αποστειλλομενου δικαστου, δις τας παρ' εκεινου λεγομενας απειλας· τι γαρ B Εμελλον Έλληνες δυτες ποιειν, η τουθ' οπερ δοκει (10) τω βασιλει; Των δε λαων εν τη μεγάλη εκκλησια συναλθοντων (τεταρτη γαρ ην Σαββατου), λαμβανει μεθ' αυτου τη εξης (11) Ηρακλειος ο κομης τον επαρχον της Αιγυπτου Καταφρονιον, και Φαυστιν τον Καθολικον, τον τε Βιθυνον αιρετικον δυτα, και παροξυνουσι των αγοραων τους νεωτερους και σεβομενους ειδωλα, ταυτην εντολην ειναι βασιλευς λεγοντες, ινα επελθωσιν εκκλησις, και λιθασωσι τους λαους. Ηδη μεν ουν ησαν οι πλειστοι του λαου, γενομενης απολυσεως, εξελθοντες, γυναικων δε ολιγων απομεινωσων (12), γεγονεν ως προσεταξαν. Και θεαμα οκτρων ην· αρει γαρ ησαν απδ της ευχης ολιγαι καθεζόμεναι, και γυμνοι μετα λιθων ευθυς και ζυλων επηλθον οι νεωτεροι· και τας μεν ελιθαζον, τα δε των παρθενων αγια σωματα κατεκοπτον πληγαις οι θεοι, ειλακον τε τα σκεπασματα, και τας κεφαλαις αυτων εγυμνουσιν, και ανηλεκνωστας ελακτιζον τοις ποσιν οι δελαιτοι. Δεινα μεν ουν ταυτα και λιαν εστι δεινα· αλλα τα μετα ταυτα δεινοτερα, και πασης υβρεως αφορητοτερα γεγονεν. Ειδότες γαρ το σεμνον των παρθενων, και το της ακοης αγραντον, και οτι μαλλον λιθουσι και ξιφη η τα της αισχροβητισμωσνης (13) φερειν δυνανται ρηματα, τουτοις εχρωντο κατ' αυτων επερχόμενοι· Αρειανοι δε ταυτα τοις νεωτεροις υπεβαλλον· και γαρ εγγελων τουτων λεγομενων και γιγνομενων. Και αι μεν αγιαι παρθενοι και αλλαι σεμναι γυναικες ως ασπιδων δηγματα τα τοιαυτα φθεγματα εφευγον· οι δε Χριστομαχοι συνηργουν, D ταχα δε και συνεφθεγγοντο τοις νεωτεροις· και γαρ ηδοντο τοις παρ' εκεινων εκβαλλομενοις μετα απεργειας ρημασιν.

56. Εϊτα, ως το όλον της εντολης πληρουντες (τουτο γαρ ην το σπουδαζόμενον, τουτο και κομης και ο Καθολικος παρηγγελον), αρπασαντες τα συμφέλλια, και τον θρόνον, και την τράπεζαν (ζυλίνη γαρ ην), και τα βηλα της εκκλησίας, τά τε άλλα, οσα ηδονηθησαν, εξενεγκαντες, εκασαν εμπροσθεν του πυλωνος εν τη πλατει τη μεγάλη, και λιθανον επεβαλον. Ω ! τις ακουσας ου δακρυσει, ταχα και την ακοην

εξης.

(12) Ita Reg. Editi vero, απομεινουσων.

(13) Reg., αισχρορημοσνης. Editi, αισχροβητισμωσνης. Basilicnsis., αισχρορημοσνης.

κλεισειεν, ἵνα μηδὲ ἑτέρου λέγοντος ἀνέχηται, βλά-
θην ἠγοούμενος καὶ τὸ μόνον ἀκούσαι τι τοιοῦτον; Τὰ
τε γὰρ εἰδῶλα ἑαυτῶν εὐφήμου, καὶ ἔλεγον· Ἕλλη-
ν γέγονε Κωνσταντίος, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τὰ ἡμῶν ἐπ-
έγνωσαν· οὐ φροντίζουσι γὰρ οὐδὲ Ἑλληνισμὸν ὑπο-
κρίνασθαι, ἵνα μόνον ἡ ἀρεῖσις ἔχη τὴν εὐστάσιν. Καὶ
γὰρ βοιδίον ἐπαντλοῦν τοὺς κηπευομένους ἐν τῷ Και-
σαρείῳ (14) τόπους ἐπεχείρησαν θῦσαι, καὶ ἔθυσαν
ἄν, εἰ μὴ θῆλυ τοῦτο ἦν· τὰ τοιαῦτα γὰρ ἔλεγον μὴ
ἐξεῖναι παρ' αὐτοῖς θύεσθαι.

57. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ (15) δυσσεβεῖς Ἀρειανοί, νομίζοντες εἰς ἡμῶν ὕβριν ταῦτα φθάσειν, μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἔπραττον. Θεοὶ δὲ δίκην τὴν πονηρίαν τούτων ἠλεγεῖε, καὶ σημεῖόν τι μέγα καὶ ἐξαιρετικὸν εἰργάσατο, δεικνύουσα καὶ διὰ τούτου πᾶσι φανερώς, ὅτι, ὡσπερ ἀσεβοῦντες, οὐκ εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὸν Κύριον τολμῶσιν· οὕτω, ταῦτα ποιούντες, εἰς αὐτοῦ πάλιν ὕβριν ἐπεχείρησαν πράξειαι· καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐκ τοῦ γενομένου θαύματος φανερωτέραν ἔσχε (16) τὴν ἀπόδειξιν. Τῶν ἀσελγῶν γὰρ τις νεώτερος εἰσδραμῶν, καὶ τολμήσας ἐπεκάθισε τῷ θρόνῳ. Καὶ καθίσας διὰ τῶν βινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ ἄθλιος· εἶτα ἀναστὰς ἐδιέταξε τὸν θρόνον ἀποσπᾶν καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκειν· ἠγνόει δὲ καθ' ἑαυτοῦ τὴν δίκην ἐπισπῶμενος. Ὡς γὰρ οἱ τότε τὴν Ἀζωτων κατοικοῦντες, τολμήσαντες ἄσασθαι τῆς Κιθωτοῦ, ἦ καὶ (17) προσβλέψαι θέμις οὐκ ἦν αὐτοῖς, παρ' αὐτῆς εὐθύς ἀπώλλυτο, πρῶτον διαφθειρόμενοι ταῖς βασάνοις τὰς ἔδρας· οὕτως καὶ οὗτος ὁ ἄθλιος μόνον ἐτόλμησεν ἔλκειν, καὶ ὅπερ ἔλκεν, εἰς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο, καὶ ὡς ἀντιπεμπούσης τῆς δίκης τὸ ξύλον, ἐν αὐτῷ τὴν ἰδίαν κοιλίαν ἐπληξε· καὶ ἀντὶ τοῦ θρόνου τῆ πληγῆ τὰ ἴβια ἐξήνεγκεν ἔντερα· καὶ μᾶλλον ὁ θρόνος ἐκείνου τὸ ζῆν ἀπέσπασεν, ἢ αὐτὸς (18) ἀπεσπάσθη παρ' ἐκείνου. Ἐξεχύθη γοῦν, ὡς γέγραπται κατὰ τὸν Ἰουδαν, τοῖς σπλάγχθοις, καὶ κατατεσῶν ἐβαστάθη, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπώλετο. Καὶ ἕτερος δὲ μετὰ θαλλῶν εἰσελθὼν, καὶ ὡς Ἕλληνας κινῶν αὐτὰ τῇ χειρὶ καὶ χλευάζων, εὐθύς ἐσκοτώθη, καὶ οὐκ ἐβλεπεν, οὐδὲ ἐγίνωσκεν ἔτι (19) λοιπὸν ὅποι γῆς ἐτύγγανε· μέλιον τε καὶ αὐτὸς καταπίπτειν, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων, καὶ ὑποβασταζόμενος ἐξήρχετο αὐτὸς (20), μόγις μεθ' ἡμέραν διανήψας, καὶ οὐ γινώσκων οὔτε τί πεποίηκεν, οὔτε τί πέπονθεν ὁ τολμηρὸς.

58. Ταῦτα βλέποντες, Ἕλληνας μὲν ἐφοβήθησαν, καὶ οὐδὲν πλέον ἐτόλμησαν· Ἀρειανοὶ δὲ οὐδὲ οὕτως ἠσχύνθησαν, ἀλλ' ὡς Ἰουδαῖοι σημεῖα βλέποντες, οὐκ ἐπίστευον οἱ ἄπιστοι· μᾶλλον γὰρ ἐσκληρύνοντο κατὰ τὸν Φαραῶν, τὰς ἐλπίδας ἔχοντες καὶ αὐτοὶ

²⁰ I Reg. v, 6. ²¹ Act. 1, 18.

(14) Reg., Καισαρείῳ. Editi vero, Καισαρίῳ. Mox Reg., ἐπιθύσαι.

(15) Ita Reg. Editi male, οἱ δὲ ἀσεβείας οἱ Ἀρειανοί.

(16) Ita Reg. Editi vero, ἔχει. Infra, διὰ τῶν βινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ ἄθλιος, etc. Clemens Alexandrinus *Pædagog.*, lib. III, cap. 14, pag. 230, de ciuicibus quibusdam et intemperantibus, hæc habet, μοιχείας διάκονοι, κηλίζοντες καὶ ψιθυρίζοντες, καὶ τὸ πορνικὸν ἀναθῆναι εἰς ἀσέλγειαν διὰ βινῶν ἐπιψο-

A ratns ejusmodi rerum vel auditum damno sibi fore? Nam ethnici idola sua laudibus celebrabant, dicebantque : Gentilis Constantius effectus est ; Arianique nostra approbant : nihil curant enim vel sese ethnicos immolare, dummodo sua hæresis stabiliat. Enimvero luculam, quæ hortos in Cæsareo situs irrigabat, immolare sunt aggressi **299** atque immolassent, nisi femina ea fuisset, quas sacrificare sibi nefas esse aiebant.

57. Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis admisere, rati ea in nostram vertere contumeliam. At divina ultio eorum coarguit improbitatem, magnumque ac præclarissimum signum edidit, quo palam fecit omnibus, eos ut impietate sua non alium quam Dominum oppugnant, sic jam suis facinoribus, ipsi Domino ignominiam inurere tentasse ; quæ res ex miraculo tum edito liquidius commonstratur. Nam juvenis quidam ex petulantioribus, irruens ausus est in throno sedere. Sedensque scelestus meretricium quoddam naribus personabat. Inde cum surrexisset, thronum convellere ad seque trahere conatus est, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam. Quemadmodum enim Azoti quondam incolæ, Arcam tangere ausi, quam ne obtueri quidem sibi licebat, ab illa continuo, prius tamen anorum cruciatibus confecti, perimebantur ²⁰ ; ita et ille miser, thronum avellere ausus, quod pertraxit, in suam traxit perniciem, et quasi ipsa divina ultio lignum immitteret illo avulso ventrem suum percussit : et cum thronum avellere optaret, ictu sua ipse intestina foras emisit : magisque thronus vitam illi avulsit, quam ab illo avulsus sit. Effusa sunt igitur, uti de Juda scriptum est ²¹, viscera ejus, collapsusque asportatus est, et post unam diem interiit. Ingressus item alius qui thallos gestabat, cum, utpote ethnicus, manu illos agitaret, cachinnosque profunderet, derepente tenebris offusus, nihil videbat, nec ultra sciebat ubi terrarum esset : qui jamjam collapsurus, a comitibusque suis manu adductus ac sustentatus exivit : vixque postridie mentis compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui immemor sceleratus ille.

D 58. His conspectis, ethnici perterriti sunt, nihilque ultra agere sunt ausi : Arianos autem ne tum quidem gestorum puduit ; sed, quemadmodum Judæi, cum signa viderent, non credebant tamen, adeo increduli erant ; imo potius inftar Pharaonis

φούντες, ἐπικινάδισμα : adulterii ministri, qui lascive cachinnos effundunt, susurrantque et fornicarium ac cinædicum sonum per nares ad lascivium edunt. Quo significatur, juvenem illum, more jamdiu apud impudicos obtinente, ejusmodi sonos per nares edidisse.

(17) Sic Reg. et Basil. Editi, ἦν καὶν.

(18) Regius codex, εἰς αὐτόν.

(19) Ita Reg. : in editis ἔτι deest.

(20) R g., καὶ αὐτός.

indurabantur : speram quippe suam in infimis sitam habebant, in imperatore scilicet et in eunuchis ejus. Ethnicos igitur, imo potius ethnicorum petulantissimos, supra dicta facinora perpetrare sinebant. Aderat quippe illis in his agendis histrio quidam qui ethnicos concitabat, Faustinus, qui Catholicus dicebatur, moribus tamen circumforaneus et animo petulanti. Ariani vero per se ipsi ejusmodi res aggressi sunt, ut sicut suam hæresim ex aliis hæresibus expresserant, sic et jam nefaria gesta cum petulantioribus dividerent. Cætera igitur, uti supra dixi, illorum opera perpetrarunt : quæ vero ipsi facinora per se admisere, qui non omnem exsuperant malignitatem, qui non cujusvis carnificis malitiam vincunt ? Quam non diripere domum ? quas ædes pervestigandi causa non devastarunt ? quem hortum non conculcarunt ? quod sepulcrum non aperire, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen curarent quam diripere, et obvios spoliare ? quam multorum domus obsignatæ sunt ? quam multa quæ in hospitalibus erant, ministris suis militibus dederunt ? quis illorum improbitatem expertus non est ? quis illis obvius non sese in foro occultavit ? quis non, eorum metu relicta domo, in deserto pernoctavit ? quis dum sua ab illis servare 300 studeret, non plurima amisit ? quis maris imperitus, non maluit illud ejusque pericula experiri, quam hos interminantes cernere ? Multi namque domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia translati sunt. Quam multis quantæ multæ sunt irrogatæ, et cum nihil suppeteret, ab aliis ipsi fenerabantur, eo solum ut eorum insidias effugerent ?

59. O mnibus quippe terrori erant : Imperatorisque nomen proferentes, apud omnes sese venditabant, interminantes illius iram : nacti malitiæ suæ ministros duces Sebastianum, Manichæum hominem, petulantemque juvenem, præfectum item et comitem, hisirionemque Catholicum. Multas certe virgines quæ illorum impietatem damnabant, veritatemque profitebantur, ex ædibus suis dejecerunt, alias quæ ambulabant affecere contumeliis, earumque capita a junioribus qui secum erant nudari jusserunt, mulieribusque suis facultatem dedere contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ itaque fidelesque matronæ declinabant. Illæ autem quasi bacchæ ac furæ, circumcursantes detrimentum putabant, si quam non offenderent, cui inferrent injuriam : eamque diem cum incertore agebant, in qua nullam lædere possent. Demum ita efferati acerbique in omnes erant, ut carnifices, homicidæ, nefarii, litigatores, matitiosi, nihilque non potius quam Christiani ab omnibus vocarentur.

(21) Reg., ἀπεμάχοντο.

(22) Ita Reg. E. ita vero, καὶ τοῦ δημίου.

(23) Reg., Ἀθανάσιον ὡς ζητούντες.

κάτω που κειμένους ἐν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐν τοῖς εὐνούχοις αὐτοῦ. Τοὺς μὲν οὖν Ἕλληνας, μᾶλλον δὲ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐκδηλοτέρους, τὰ προειρημένα ποιεῖν ἐπέτρεπον· εἶχον γὰρ τὸν ὑποκρινόμενον αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, καὶ παροξύνοντα τοὺς Ἕλληνας, Φαυστίνον, τὸν Καθολικὸν μὲν λεγόμενον, ἀγοραῖον δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀσελγῆ τὴν ψυχὴν. Αὐτοὶ δὲ τὰ ὅμοια τούτοις ἀνεδέξαντο δι' ἑαυτῶν ποιεῖν ἴν', ὡς περ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῶν ἄλλων αἱρέσεων ἀπεμάχοντο (21), οὕτω καὶ τὴν πονηρίαν μετὰ τῶν ἀσελγεστέρων ἔχουσι μεμερισμένην. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα δι' ἐκείνων, καθὰ προεῖπον, ἔπραττον· ἃ δὲ δι' ἑαυτῶν ἐπήγμηλουν, πῶς οὐ πάσαν ὑπερβάλλει πονηρίαν, καὶ παντὸς δημίου (22) νικᾷ κακίαν ; Ποῖον γὰρ οἶκον οὐκ ἐπόρθησαν ; ποῖαν οἰκίαν, προφάσει τοῦ ἐρευνᾶν, οὐ διήρπασαν ; ποῖον κῆπον οὐ κατεπάτησαν, καὶ τάφον οὐκ ἐπήνοισαν ; πρόσφασιν μὲν ὡς Ἀθανάσιον (23) ἐπιζητούντες προβαλλόμενοι, τὸ δ' ὄλον ἦν αὐτοῖς σπουδαζόμενον διαρπάξαι καὶ σκυλεύειν τοὺς ἀπαντῶντας. Πόσων ἐπεσφραγίσθησαν οἶκοι ; πόσων τὰ ἐν ταῖς ξενίαις ἐκδεδώκασιν τοῖς ὑπουργοῦσιν αὐτοῖς στρατιώταις ; τίς τούτων ἀπειρατος τῆς κακίας γέγονε ; τίς, τοῦτοις ἀπαντήσας, οὐκ ἐκρύβη κατὰ τὴν ἀγοράν ; τίς διὰ τοῦτους οὐ, καταλείψας τὴν οἰκίαν, ἐπὶ τῆς ἐρημίας διήγε τὴν νύκτα ; τίς, τούτων χάριν φυλάξει τὰ ἴδια σπείδων, οὐκ ἀπώλεσε τὰ πλεῖστα ; τίς ἀπειρος θαλάττης οὐ μᾶλλον εἴλετο ταύτην, καὶ τῶν ταύτης κινδύνων πείραν λαβεῖν, ἢ τοῦτους ὄρᾶν ἀπειλοῦντας ; Πολλοὶ καὶ οἶκους μετήθρον καὶ μετέστησαν ἀπὸ λαύρας εἰς λαύραν (24), καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ πρόαστεια. Πόσοι τε ζημίας πόσας ὑπέστησαν, καὶ μὴ ἔχοντες ἐδανείσαντο παρ' ἐτέρων, ἵνα μόνον τὰς ἐπιβουλὰς τούτων ἐκφύγωσιν ;

59. Πᾶσι γὰρ φοβεροὺς ἑαυτοὺς ἐδείκνυον, καὶ πρὸς πάντας ἠλαζονεύοντο, βασιλεῖα πᾶσιν ὀνομάζοντες· καὶ ἀπειλοῦντες μὲν τὸν ἐκείνου φόβον, ἔχοντες δὲ ὑπουργοὺς εἰς τὴν πονηρίαν τὸν δοῦκα Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ ἀσελγῆ νεώτερον, καὶ τὸν ἑπαρχον, καὶ τὸν κόμητα (25), καὶ ὑποκριτὴν τὸν Καθολικόν. Πολλὰς γοῦν παρθένους καταγνούσας αὐτῶν τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνούσας, κατήνεγκαν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἄλλας περιπατούσας ὑβρίζον, καὶ ἐποίουν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς νεωτέρων γυμνοῦσθαι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν· καὶ γυναιξὶ δὲ ταῖς παρ' αὐτῶν δεδώκασιν ἐξουσίαν ὑβρίζειν ἢν θέλουσι. Καὶ αἱ μὲν σεμναὶ καὶ πισταὶ γυναῖκες ἐξέκλινον καὶ παρεχώρουν ἐκείναις τὴν ὁδόν· αἱ δὲ ὡς περ μινιάδες καὶ ἐριννύες (26) περιερχόμεναι, συμφορὰν ἠγοῦντο τὸ μὴ εὐρίσκειν ἀδικεῖν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ λύπης διήγον, ἐν ἧ μὴ ἠδύναντο κακοποιεῖν. Καὶ ὅπως οὕτως ἦσαν πᾶσιν ἄγριοι καὶ πικροί, ὡς τε δημίους, φονεῦται, ἀθεμίτους, φιλοπράγμονας, κακούργους, καὶ πάντας μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς παρὰ πάντων καλεῖσθαι.

(24) Reg., λαύραν cum acuto.

(25) Reg., κόμητα.

(26) Reg., male, ἐριννύαις.

60. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Σκύθας μιμουμένοι, ἤρπασαν Εὐτύχιον ὑποδιάκονον, ἄνδρα καλῶς ὄντην τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ποιήσαντες εἰς τὰ νῦνα ταυρέαις ἴσα θανάτῳ κατακοπήναι, ἤξλωσαν εἰς μέταλλον ἀποσταλῆναι, καὶ μέταλλον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς Φαινῶ (27), ἔνθα καὶ φονεὺς καταδικαζόμενος ὀλίγας ἡμέρας μόγις (28) δύναται ζῆσαι. Καὶ τὸ παράδοξον, οὐδὲ κἂν ὀλίγας ὥρας ἐπέτρεψαν αὐτὸν θεραπευθῆναι διὰ τὰς πληγὰς· ἀλλ' εὐθύς ἐπολιῆσαν ἀποσταλῆναι, φάσκοντες· Εἰ τοῦτο γένηται, πάντες φοβηθήσονται, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσονται λοιπόν. Οὐ πολὺ δὲ διέστη, καὶ μὴ δυναθεὶς εἰς τὸ μέταλλον φθάσαι διὰ τὸν πόνον τῶν πληγῶν, ἀπέθανεν ἐν τῇ ὁδῷ. Καὶ ὁ μὲν ἐτελευταίος χαίρων, ἔχων τὸ καύχημα τοῦ μαρτυρίου· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδὲ οὕτως ἠσχύνοντο, κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἀνελεήμονα σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ τοῦτο μελετήσαντες, σατανικοὶ τι πάλιν πεποιθήκασιν. Ἀξιούνητον γὰρ τῶν λαῶν διὰ τὸν Εὐτύχιον, καὶ δεομένων περὶ αὐτοῦ, πεποιθήκασιν ἀρπασθῆναι (29) καλοῦς καὶ ἐλευθέρους ἄνδρας τέσσαρας, Ἑρμείαν (30), λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, καὶ πάνυ γε τούτους πληγαῖς κατακόψας ἐπέβαλεν εἰς τὸ δεσμοτήριον ὁ δοῦξ. Ἄλλ' οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ Σκυθῶν ὠμότεροι τυγχάνοντες, ἐπεὶ ἐώρακασιν μὴ τελευτήσαντας ἐκείνους ἀπὸ τῶν πληγῶν, ἐμέμφοτο καὶ ἠπελοῦν· Γράφομεν, λέγοντες, τοῖς εὐνοχοῖς, ὅτι μὴ μαστίζει ὡς ἐθέλομεν ἡμεῖς. Ἐκείνος δὲ (31) ἀκούσας καὶ φοβηθεὶς, ἠγακάσθη καὶ δεύτερον τύψαι τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οἱ μὲν τυπτόμενοι, εἰδότες διὰ τί τύπτονται, καὶ παρὰ τίνων διεβλήθησαν, οὐδὲν ἕτερον ἔλεγον ἢ· Διὰ μὲν τὴν ἀλήθειαν τυπτόμεθα, οὐ κοινωνοῦμεν δὲ τοῖς αἰρετικοῖς· τύπτει λοιπὸν, ὡς θέλεις, καὶ σε μέλλει διὰ τοῦτο κρίνειν ὁ Θεός. Οἱ μὲν οὖν ἀσεβεῖς ἠθέλον αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ κινδυνεύσαι καὶ ἀποθανεῖν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαός, εἰδὸς τὸν καιρὸν, ἤξλωσαν, καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ που ἦ καὶ πλεόν ἀπελύθησαν.

61. Οἱ δὲ, ὡς περ λυπηθέντες, ἑτερόν (32) τι πάλιν ὠμότερον καὶ ἀνόσιον ποιεῖν ἐπεχείρησαν, ὠμὸν μὲν πρὸς πάντας, ἀρμόζον δὲ τῇ Χριστομάχῳ αὐτῶν αἰρέσει. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἐνετείλατο τῶν πτωχῶν μνημονεῖν, καὶ πωλήσατε, λέγων, τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε ἐλεημοσύνην· καὶ, Ἐπιστῶν, καὶ

60. Enimvero Scythas imitati, Eutychium subdiaconum, virum probe Ecclesiae ministrantem, rapuere: quem ubi taurinis scuticis a dorso ad necem ferme caedi curassent, rogarunt ad metalla mitti, ad metalla certe non quaelibet, sed ad ea quae Phæno appellantur, ubi homicida condemnatus, vix paucis diebus vivere queat. Et quod prorsus stupendum est, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concessere: sed continuo illum viae commiserunt, aientes: Si res ita fiat, reformidabunt omnes, ac nobis deinceps sociabuntur. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore ad metalla pervenire non valeret, in via interiiit. Ac laetus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem viri, ne ita quidem affecti sunt pudore, sed, ut scriptum est, crudelia habentes viscera³⁰, postquam id sceleris moliti essent, satanicum quoddam facinus rursus designarunt. Nam cum supplices populi pro Eutychio deprecarentur, jusserunt illi ut quatuor probi liberique viri arriperentur, inter quos Hermias erat, qui mendicorum pedes abluebat, quos gravibus ante plagis concisos dux conjecit in carcerem. At Ariani vel ipsis Scythis immaniores, ubi illos plagarum dolore non extinctos viderunt, expostulare, ac comminari: eunuchs, aientes, scribemus, indicabimusque eum non arbitrio nostro flagellare. His auditis perterritus ille, coactus est denuo verlerare homines. At hi dum caederentur, gnari cur ita vapularent, et a quibusnam insimulati essent, haec tantum loquebantur: Propter veritatem vapulamur, nec communicamus cum haereticis: 301 verbera pro libidine, a Deo hac de re judicandus es. Impii porro optabant illos in carcere periclitari, atque interire: sed populus Dei cum nosset temporis opportunitatem, pro illis deprecatus est: atque post septem circiter aut plures dies, dimissi homines sunt.

61. At illi quasi eam rem indigne ferrent, aliud facinus illo immanius, nefariumque sunt aggressi: quod quidem crudelissimum apud omnes habeatur, eorum tamen haeresi Christo inimicae consentaneum. Enimvero praecipit Dominus ut pauperum cura habeatur, Vendite, aients, quae possidetis, et date ele-

³⁰ Prov. x, 12.

(27) *Eis τὸ τῆς Φαινῶ*. Eusebius *Hist. de martyribus Palaestinae*, p. 528, de praeside Censurae haec ait: Ὁμολογητὰς τοὺς κατὰ Φαινῶ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μέταλλοις τοὺς πάντα παραδίδωσιν. *Confessores omnes ad aris metalla quae sunt apud Phænon in Palaestinae damnantur*. Epirhanius vero ea nuncupat haer. 68, Φαινῶσι μέταλλα. Theodoretus, *Histor.*, lib. iv. cap. 22, τοὺς κατὰ Φέννης παρεδόθη μέταλλοις. Eusebius *De locis Hebraicis*: Φινῶν ἦν κατώκησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Ἦν δὲ καὶ πόλις Ἐδῶμ. Αὕτη ἐστὶ Φαινῶν, ἔνθα τὰ μέταλλα τοῦ χαλκοῦ, μεταξὺ κειμένη Πέτρας πόλεως καὶ Ζοορίων: *Phinon in qua habitavit Israel in deserto, eratque illa urbs Idumaea. Estque ipsa Phanon, ubi metalla aris, sita inter Petram urbem et Zooros*. In Hebr. textu legitur פִּינֹן, Vulgata similiter, *Phinon*,

D LXX, Φίνω. Numer. xxxiii, 43.

(28) Reg., μόης, male.

(29) Regius, ἀρπασθῆναι. Editi, ἀναρπασθῆναι.

(30) Reg., male, Ἑρμηνεῖαν. Alii habent, Ἑρμείαν. Mox, ἀνεξόδους quidam putavit esse, *angiportus non pervios*. Sed haud genuinam esse eam interpretationem, palam est, ex superiore loco, unde vera significatio elicitur, num. 13, ubi legitur: Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, id est, *enimvero cum viduae caeterique mendici eleemosynam acciperent*. Patet ibi ἀνεξόδους esse non vicos, sed homines qui mendicant: si causa ἀνὰ τὰς ἐξόδους vagabantur.

(31) Regius codex, τε.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis πάλιν δεεί.

mosynam ³³; et, *Esurivi, et dedistis mihi manducare: sitti vi, et potastis me. Quantum enim fecistis uni ex his minimis, mihi fecistis* ³⁴. Hi autem, utpote qui revera contra Christum sentiant, in his quoque ejus voluntati obsistere ausi sunt. Nam cum egenos conspicerent, et viduas (quæ, cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat: cum cernerent fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, viduisque alimenta præbere; eas pedibus pulsantes (35) insequerentur, largioresque deferebant ad ducem. Illudque a Dynamio (36) quodam milite agebatur, eratque Sebastiano gratissimum: apud Manichæos enim nulla est commiseratio, resque illis odiosa est pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus erat, novumque tribunal ab illis jam primum excogitatum est. De beneficio quippe collato in jus vocabantur homines: et qui eleemosynam darent, deferebantur: qui beneficium acciperet, vapulabat: malebantque pauperem esurire, quam erogare qui vellet. Hoc item ab antiquis illis Judæis didicerant novi isti Judæi. Illi namque cum cernerent cæcum a nativitate, visum recepisse ³⁵, eumque qui jamdiu paralyticus erat, sanatum fuisse ³⁶, beneficiorum auctorem Dominum criminabantur: beneficium affectos damnabant ut prævaricatores.

62. Quisnam hæc miratus non est? Quis non est hæresim ejusque vindices execratus? Quis non novit feris ipsis effratioribus Arianos esse? Neque tamen scelesti ea nacti sunt quæ id agendo assequi peroptabant, imo vero in gravius universorum odium incurrerunt. Sperabant certe insidiis atque terrore quosdam eo adduci posse, ut hæresim amplecterentur, atque conventibus interessent suis. Sed cessit res contra quam rati erant: nam quos illi affligebant, ii ærumnas sibi illatas quasi martyrium perferebant: neque prodebant vel abnegabant piæ in Christum fidem. Extranei autem qui hæc conspiciebant, imo ethnici hæc dum cernerent, eos velut antichristos et carnifices execrabantur: est quippe genus humanum pauperum amans, ad misericordiamque pronum. Hi vero vel humanum ratiocinium amiserant: nam qui, si passi essent, peroptassent ab aliis beneficium accipere, non sinebant alios idipsum consequi; judicium scilicet, præsertimque ducis immanitate potestateque freti.

63. Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt; quo pacto illos ducis judiciumque auctoritate in fugam verterint, affinesque illorum domibus deturbarint, militum scilicet opera, Gorgoniique ducis, qui plagis eos lancinabat; quo pacto illorum (rem sane omnium crudelissimam) eo-

³³ Luc. xii, 33. ³⁴ Matth. xxv, 35, 40. ³⁵ Joan. xi, 9. ³⁶ Matth. ix, 7.

(33) Sic Reg. Editi, παρέδωκεν.

(34) Ita Reg. Editi, πιστευόμενοι.

(35) Forte eorum pedes pulsantes.

Α ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψωρ, καὶ ἐποτίσατέ με. Ἐφ' ὅσον γὰρ ἐποιήσατε ἐν τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Οὗτοι δὲ, ὡς τῷ ὄντι κατὰ Χριστοῦ φρονούντες, καὶ ἐν τούτοις ἀντιπράξαι τῷ βουλήματι αὐτοῦ τετολιμῆκασιν. Τοὺς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας, ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδέδωκεν (33) ὁ δοῦς τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ ἐν αὐταῖς διατρέβειν οὐκ ἠδύναντο, καθεζομένους ἐν οἷς ὤρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι (34) τὰς χήρας κληρικοί, ἐπειδὴ ἐβλεπον τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιδιδόντας αὐταῖς, καὶ τρέφοντας τὰς χήρας, αὐτὰς τε κατὰ τῶν ποδῶν τύπτοντες ἐδίωκον (35), καὶ τοὺς παρέχοντας διέβαλλον τῷ δουκί. Καὶ τοῦτο ἐγίνετο διὰ Δυναμίου (36) τινὸς στρατιώτου· φίλον δὲ ἦν τοῦτο (37) Σεβαστιανῷ· παρὰ Μανιχαίοις γὰρ ἔλεος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἐχθρόν ἐστι παρ' αὐτοῖς τὸ ἐλεεῖν πένητα. Ἦν τοίνυν καιρὴ μέρμερος, καὶ δικαστήριον νῦν πρῶτον ἐπινοηθὲν παρ' αὐτῶν. Ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τις ἐκρίνετο· καὶ ὁ μὲν ἐλεῶν κατηγορεῖτο, ὁ δὲ εὐεργετούμενος ἐτύπτετο· καὶ μᾶλλον ἤθελον πεινᾶν τὸν πένητα, ἢ τὸν βουλόμενον ἐλεεῖν, παρέχιν. Καὶ τοῦτο δὲ παρὰ τῶν παλαιῶν πάλιν Ἰουδαίων ἔμαθον, νέοι ὄντες Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοί· καὶ γὰρ κάκεινοι βλέποντες τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν λοιπὸν βλέποντα, καὶ τὸν πολλῷ τῷ χρόνῳ παραλυτικὸν γενόμενον ὕγιη· τὸν μὲν εὐεργετήσαντα Κύριον ἠτιῶντο, τοὺς δὲ εὐ παθόντας ὡς παραβάτας ἐκρίνον.

62. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐθαύμαζε; Τίς οὐκ κατηγορεῖτο τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ἐδικουῦντας αὐτήν; Τίς οὐκ ἐγίνωσκεν, ὅτι καὶ θηρίων ἀγριώτεροι τυγχάνουσιν οἱ Ἀρειανοί; οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὧν ἕνεκα ταῦτα ἐποιοῦν ἐκέκράδιον οἱ μισοῖ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὸ καθ' ἑαυτῶν μίσος παρὰ πᾶσιν ἠύξανον. Ἐνόμιζον ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φόβου βιάζεσθαι τινὰς εἰς τὴν αἵρεσιν, ὥστε καὶ συνάγεσθαι μετ' αὐτῶν. Ἀπέβαινε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐναντία· οἱ μὲν γὰρ πάσχοντες ὡς μαρτύριον ὕπερον τὰ παρ' ἐκείνων γιγνόμενα, καὶ οὕτε προεδίδουν, οὕτε ἠρνοῦντο τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν· οἱ δὲ θεωροῦντες ἔξωθεν αὐτοὺς, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας βλέποντες, ὡς ἀντιχριστοὺς, ὡς δημίους κατηγορῶντο· φιλόπτωχον γὰρ καὶ συμπαθὲς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Οὗτοι δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπων λογισμὸν ἀπώλεσαν· καὶ οἱ πάσχοντες ἀν ἠύξαντο παρ' ἐτέρων εὐ παθεῖν, αὐτοὶ τοῦτο παθεῖν τοὺς ἄλλους οὐκ ἐπέτρεπον, ἔχοντες τὴν τῶν δικαστῶν, καὶ μάλιστα τὴν παρὰ τοῦ δουκὸς ἐπιτρέβην καὶ ἐξουσίαν

63. Ἄ γὰρ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις πεποιθήκασιν, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκῶν τοὺς οἰκίους αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ στρατηγῶν Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν (τό γε πάντων ὠμότερον) καὶ τῶν

(36) De Dynamio infra in Contestatione populi Alexandrini.

(37) Ita Reg., optime. Editi, δὲ νῦν τοῦτο.

ἥδη τετελευτηκότων τούσ ἀρτους (38) μεθ' ὄσης ὕδρευς διήρπασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικύσσης τῆς ὠμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν. Τί γάρ ἄν τις εἰπὼν εἰρηκέναι δόξειεν; Ἡ ποίου πρώτου μνημονεύσας, οὐχ εὐρίσκει τὰ δεύτερα δεινότερα, τῶν δευτέρων τὰ μετὰ ταῦτα; Πάντα γὰρ αὐτῶν τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ ἀσεβήματα φόνου καὶ ἀσθελείας πεπλήρωται· καὶ οὕτως εἰσὶ πανούργοι τὴν γνώμην, καὶ ποικίλοι τὸν τρόπον, ὡς καὶ ἐπαγγελίᾳ προστασίας, καὶ δόσει χρημάτων ἐπιχειρεῖν ἀπατᾶν ἔν', ἐπεὶ μὴ ἐξ εὐλόγων ἔχουσι τὴν σύστασιν, καὶ ἐκ τούτων δόξωσι φαντασίαν τινὰ τοῖς ἀκεραίοις ἐμποιεῖν.

64. Τίς οὖν ἐτι τούτους καὶ ἐθνικούς καλέσειεν ἀπλῶς, μήτιγε Χριστιανούς; τίς τούτων τὸν τρόπον ἀνθρώπινον, καὶ μὴ μᾶλλον τοῦτον θηριώδη ὑπολάβοι, διὰ τε τὸ ὠμὸν καὶ τὸ ἄγριον τῆς πράξεως; Καὶ γὰρ καὶ δημίων εἰσὶ πονηρότεροι, καὶ τῶν ἄλλων αἰρέσεων τολμηρότεροι. Ἑλλήνων γὰρ πολὺ δεύτεροι, μᾶλλον δὲ καὶ μακρὰν αὐτῶν τυγχάνουσιν. Ἐγὼ γὰρ ἤκουσα τῶν πατέρων, καὶ πιστὸν ἠγοῦμαι τὸν ἐκείνων λόγον, ὅτι τὸ πρῶτον, ὅτε γέγονε καὶ ἐπὶ Μαξιμιανῷ τῷ πάπῳ Κωνσταντίου διωγμὸς, Ἕλληνας ἐκρῦπτον τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν, τοὺς Χριστιανούς ζητούμενους· καὶ πολλάκις ἀπέωλεσαν αὐτοὶ χρήματα, δεσμωτηρίων τε ἐπεπράσθησαν, ἵνα μόνων τῶν φευγόντων μὴ γένωνται προδοταί· ὡς γὰρ ἑαυτοὺς ἐφύλαττον τοὺς προσφεύγοντας, καὶ κινδυνεύειν πρὸ αὐτῶν ἐβουλεύοντο. Ἄλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι, οἱ τῆς νέας αἰρέσεως ἐφευρεταί, ἐκ μηδεὸς ἑτέρου ἢ ἐκ τοῦ ἐπιβουλεύειν ἐπιγιγνωσκόμενοι, πάντα τὰναντία πράττουσιν. Αὐτοὶ τε γὰρ, δι' ἑαυτῶν δῆμιοι γιγνώμενοι, πάντας ζητοῦσι παραδίδόναι· καὶ τοὺς κρύπτοντας ἐπιβουλεύεσθαι ποιῶσιν, ἴσον ἔχθρὸν ἠγοῦμενοι τὸν τε κρύπτοντα καὶ τὸν κρυπτόμενον· οὕτως εἰσὶ φονευταί, καὶ τὴν Ἰούδα πονηρίαν ἐξήλωσαν οἱ κκοῦργοι.

65. Καὶ οὐκ ἔστι κατ' ἀξίαν ὧν διαπράττονται κακῶν εἰπεῖν ἢ τοῦτο μόνον, ὅτι γράφοντά με καὶ θέλοντα καταλέγειν τῆς πονηρίας ἐκείνων τὰς πράξεις, ὑπεισέρχεται νοσὶν, μὴ ἄρα τῆς ἐν ταῖς Παροιμίαις βδέλλης ἢ τετάρτη θυγάτηρ ἐστὶν ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις μετὰ τὰς τοσαύτας ἀδικίας καὶ τοὺς τοσοῦτους φόνους οὐκ εἶπεν, Ἄρχε. Ἐτι γὰρ νεανιεύεται· καὶ τοὺς μὲν μηδέπω γνωσθέντας αὐτῇ περιέρχεται ζητούσα, οὗς δὲ ἐφθασεν ἀδικῆσαι, πάλιν ἐπαδικεῖν σπουδάζει. Ἴδου γὰρ μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἐφοδὸν, μετὰ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα κακά, μετὰ τὸν δι' Ἡρακλείου γενόμενον διωγμὸν, πάλιν οὐ παύονται διαβάλλοντες βασιλεῖ· θαρρόυσι γὰρ ὡς ἀσεβοῦντες ἀκούονται· ἵνα πλέον τι τοῦ ἐξορισμοῦ γένηται, καὶ τὸ λοιπὸν αἱ μὴ πειθόμενοι ταῖς ἀσθελείαις αὐτῶν ἀναιρῶνται. Οὕτω γὰρ καὶ νῦν καταθρασυόμενοι Σεκοῦνδος μὲν ὁ παγκράχιστος Πενταπολίτης, καὶ ὁ τοῦ-

²⁰ Prov. xxx, 15.

(38) Ἄρτους, veritimus panes, non artus, ut Nannius est interpretatus. Et verò non semel panes ἀρτοι ab Arianis Arianorumve ministris rapti memo-

rumque qui jam obicrant panes, quantaque petulantia, diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest: eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Quidnam quis pro rei gravitate dicere queat? Aut cujusnam primum mentionem faciat, ut non inveniatur secunda primis, posteriora secundis atrociora? Omnia quippe eorum facinora, et nefaria gesta cædis et impietatis plena sunt. Eaque sunt illi vafritie mentis, et morum calliditate, ut patrocini pollicitatione, pecuniarumque erogatione, decipere satagant; ut quandoquidem non ex æquo et bono commendationem habent, vel hinc saltem simplicioribus obtendant speciem quamdam dignitatis.

64. Quis itaque illos vel ethnicos ultra nuncuparit, uedum Christianos? quis horum mores, humanos, et non potius ferinos arbitretur, conspecta facinorum crudelitate ferocitateque? Etenim ipsia carnificibus immaniores, aliisque hæreticis audaciores sunt: imo, ethnicis ipsis multo deteriores, ab illisque, ut vere dicatur, longissime distant. Audivi enim a patribus (veramque rem arbitror) in superiore sub Maximiano Constantii avo persecutione, ethnicos occultasse fratres nostros Christianos, dum inquirerentur: ac plerumque pecunia multatos, carcerique mancipatos fuisse, eo solum ut ne profugorum proditores essent. Profugos enim eadem qua seipsos fide servabant, neque dubitabant sese illorum causa periculis offerre. At nunc admirandi illi novæ hæresis inventores nulla alia re, quam insidiis celebres, secus omnia agunt; nam ipsi ultro carnifices effecti, omnes prodere quarunt: occultantibusque insidias parant, rati occultantem perinde atque occultatum sibi inimicum esse: ita sanguinarii et homicidæ sunt, ita vel ipsam Judæ malignitatem æmulantur sceleratissimi.

65. Nec pro rei gravitate possent eorum facinora narrari, nisi hoc solum molo, quod mihi scribenti, eorumque nefaria gesta recensere volenti, in mentem subit; anæ sanguisugæ, de qua in Proverbiis²⁰, quarta filia sit hæresis, quæ post tot illatas injurias, post tot patratas cædes, nondum dixit, Sufficit. Etiamnum quippe ferocit, homines nondum sibi notos perquirendo circumcursat: quos vero jampridem injuriis affecit, novis jam injuriis aggreditur. Næ illi post nocturnam invasionem, post mala quæ inde consecuta sunt, post persecutionem ab Herælio factam, non cessant apud imperatorem calumniari. Confidunt enim, cum impiis suis consiliis semper aurem ille præbeat, gravius quidpiam exsilio futurum, ac deinceps qui suis impietatibus non obtemperarint, obtruncandos esse. Certe jam summæ viri aulicæ Secundus Pentapolitanus ace-

rantur: sic in *Apol. de signa*, p. 256. Et in *Epist. encyclic.*, p. 91. Vide in *Athanasii Vita suora*.

lerrissimus, ejusque conjurationis socius Stephanus, gnari se, quantumvis injurias inferant, hæresim semper pro defensione sua habituros; cum presbyterum non sibi obsequentem in Barca cernerent, Secundum nomine, gentilem quidem hæretici, sed non ejusdem fidei, calcitrando virum occiderunt. Ille vero dum necaretur, sanctum imitatus aiebat: Nemo me apud iudices ulciscatur, ultorem habeo Dominum, cujus causa hæc ab illis patior. At illi neque hæc dicentem miserati sunt, neque ullam eorum dierum reverentiam habuerunt, in ipsa quippe Quadragesima hominem calcitrando interfecerunt.

66. O novam hæresim quæ impietate et gestis suis totum induit diabolum! nam nunc primum illud mali excogitatum est: quod si qui antehac eam mente concepisse viderentur, at sententiam illi suam occultabant. Eusebius autem et Arius, veluti serpentes e cavernis egressi, virus impietatis hujusce evomere: Arius aperte blasphemandi audaciam suscepit, Eusebius hæresis patrociniū; sed non ante valuit hæresi patrociniari, quam, uti supra dixi, imperatorem patronum ejus nactus sit. Patres itaque nostri œcumenicam synodum celebrarunt, 303 coactique plus minus trecenti numero, Arianam damnarunt hæresim, declararuntque peregrinam et alienam eam esse ab ecclesiastica fide. Patroni autem illius cum sese conspicerent in magna turpitudine versari, nullumque suppeteret legitimum argumentum, aliam viam excogitarunt, ac per externam auctoritatem hæresim vindicare conati sunt. Qua in re magis magisque admirere eorum propositi insolentiam malitiamque, et quantopere illi alias superent hæreses. Aliarum quippe hæresum commenta, earumque insaniam in calliditate verborum sita est, ad simpliciores decipiendos. Et Græci quidem, ut ait Apostolus³⁴, sublimitate, et suadela verborum, sophismatibusque verosimilibus suadere curant: Judæi vero dimissis divinis Scripturis, *fabulis et genealogiis interminatis* contendunt³⁵: Manichæi et Valentiniiani, aliique cum illis divinas Scripturas adulterantes, suis confictis sermocinationibus fabulas narrant: Ariani vero aliis omnibus hæresibus sunt audaciores, easque minores suas esse sorores declarant, majoreque quam illæ sunt impletate, uti supra dictum est: omniumque, in primis tamen Judæorum, malitiam æmulantur. Ut enim illi Paulum objectorum criminum reum convincere non valentes, eum continuo ad tribunal et ad præsidem adduxere: sic et isti plura quam illi excogitantes, sola judicium potestate sunt usi: ac statim atque quispiam contradixerit, is raptatus ad præsidem adducitur, vel ad ducem.

³⁴ I Cor. II, 4. ³⁵ I Tim. I, 4.

(39) Sic Reg., με δεest in editis.

(40) Editi, τριακωσίων, Reg. sic, τ, id est, τρια-

A του συνωμότης Στέφανος, εἰδότες, ὅτι, καὶ ἀδικῶσιν ἔχουσι πρὸς ἀπολογίαὶν τὴν αἵρεσιν· ἐπειδὴ μὴ πιθόμενον αὐτοῖς ἐν Βάρκῃ πρεσβύτερον ἐωράκασι· Σακούδος δὲ ἐκαλεῖτο, ὁμώνυμος μὲν, οὐχ ὁμόπιστος δὲ τῷ αἱρετικῷ· ἀπέκτειναν λακτίσμασιν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν ἀναιρούμενος ἐμιμείτο τὸν ἅγιον, λέγων· Μηδεὶς με παρὰ δικασταῖς ἐκδικεῖτω· ἔχω τὸν ἐκδικούντά με Κύριον (39), δι' ὃν καὶ ταῦτα πάσχω παρ' αὐτῶν. Οἱ δὲ οὔτε λέγοντα ἤλθουν, οὔτε τὰς ἡμέρας ἐδυσωποῦντο· ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ Τεσσαρακοστῇ λακτίζοντες ἀπέκτειναν τὸν ἀνθρώπον.

66. Ὁ κινήτης αἵρέσεως, ὅλον ἐνδυσασμένης τὸν διάβολον ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πράξει! ἄρτι γὰρ πρῶτον ἐπ' ἐνοήθῃ τούτῳ τὸ κακόν. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐδόκουν ποτὶ περὶ αὐτῆς λογίζεσθαι, ἀλλ' ἐκρυπτον καὶ ἐλάτθανον ταῦτα φρονούντες. Εὐσέβιος δὲ καὶ Ἄρειος, ὡς ὄφει ἐξεληθόντες ἀπὸ φωλεοῦ, τὸν ἰδὸν τῆς ἀσεβείας ταύτης ἐξήμεσαν· καὶ ὁ μὲν Ἄρειος τὴν τοῦ βλασφημῆν ἐκ φανεροῦ τὸλμην ἀνεδέξατο· ὁ δὲ Εὐσέβιος τὴν ταύτης προστασίαν! ἀλλ' οὐ πρότερον ἰσχυος προστῆναι τῆς αἵρέσεως, εἰ μὴ, καθὰ προείπον, βασιλεῖα εὖρε προστατῆν ταύτης. Οἱ μὲν οὖν Πατέρες ἡμῶν οἰκουμένην συνόδον πεποιθήκασι, καὶ τριακῶσιοι (40) πλείον ἢ ἑλαττον συνελθόντες κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, καὶ ἀπεφῆναντο πάντες ἄλλοτριαν αὐτῆν καὶ ξένην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως εἶναι. Οἱ δὲ προστάται ταύτης, ὀρώντες ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀσχημονούντας, καὶ μηδὲν εὐλογον ἔχοντας, ἄλλην ὁδὸν ἐπ' ἐνόησαν, καὶ διὰ (41) τῆς ἐξωθεν ἐξουσίας ἐκδικεῖν ταύτην ἐπεχείρησαν. Ἐφ' ᾧ μᾶλλον ἂν τις αὐτῶν θαυμάσειε τὸ καινὸν καὶ πονηρὸν ἐπιτηδεύμα, καὶ πῶς ὑπερβάλλουσι τὰς ἄλλας αἵρέσεις. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων αἵρέσεων τὰ ἐφευρηματα ἐν πιθανότητι ῥημάτων ἔχει τὴν μανίαν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων. Καὶ Ἕλληνες μὲν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπεροχῇ καὶ πειθοῖ λόγων καὶ σοφίσμασι πιθανοῖς ἐπιχειροῦσιν· Ἰουδαῖοι δὲ, ἀφέντες τὰς θείας Γραφάς, λοιπὸν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις ἔχουσι τὴν ἔριν· Μανιχαῖοι γὰρ καὶ Οὐαλεντινοὶ σὺν αὐτοῖς, καὶ ἄλλοι, καπηλεύοντες τὰς θείας Γραφάς, τοῖς ἑαυτῶν ἐπιπλάστοις λόγοις μυθολογοῦσιν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ τῶν μὲν ἄλλων αἵρέσεων εἰσι τολμηρότεροι, καὶ μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς ἀπέδειξαν ἐκεῖνας, πλεον αὐτῶν ἀσεβοῦντες, καθάπερ εἴρηται, καὶ πάντας, μάλιστα δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ζηλώσαντες ἐν πονηρίᾳ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, μὴ δυνάμενοι τὸν Παῦλον ἐλέγχειν περὶ ὧν ἐπροφασίζοντο, εὐθὺς ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν χιλιάρχον καὶ τὸν ἡγεμόνα· οὕτως οἱ, καὶ πλεον ἐκεῖνων ἐπινοοῦντες, τῇ ἐξουσίᾳ μόνῃ τῶν δικαστῶν κέχρηται· καὶ μόνον τὴν αὐτοῖς ἀντεῖρηκεν, ἔλκεται πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ἢ τὸν στρατηλάτην.

κῶσιοι: nam nominativum casum postulat series.

(41) In Reg. καὶ δεest.

67. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις, ἐλεγγόμεναι ταῖς Α ἀποδείξεσιν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας (42), σιωπῶσι, μηδὲν πλέον ἢ ἐντροπέμεναι τοῖς ἐλέγχοις· ἡ δὲ νέα καὶ μυσαρὰ τούτων αἱρέσεις, ὅταν ἀνατραπῆ τοῖς λόγοις, ὅταν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀσχυρθεῖσα πέση, λοιπὸν οὐδὲ μὴ δεδύνηται πείσασθαι λόγοις, τούτους τῆ βίβλ., καὶ πληγαῖς, καὶ δεσμωτηρίοις ἔλκειν ἐπιχειρεῖ, γυερίζουσα ἑαυτὴν καὶ οὕτως, ὡς πάντα μᾶλλον ἔστιν ἢ θεοσεβής. Θεοσεβείας μὲν γὰρ ἴδιον, μὴ ἀναγκάζειν, ἀλλὰ πείθειν, ὡσπερ εἶπαμεν. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος αὐτὸς οὐ βιαζόμενος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει διδοὺς ἔλεγε πᾶσι μὲν· *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν· τοῖς δὲ μαθηταῖς· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀπελθεῖν;* Αὕτη παντελῶς ἀλλοτρία τῆς θεοσεβείας ἐστὶ. Τί ποιεῖν αὐτὴν ἐχρῆν ἢ τάναντία (43) τοῦ Σωτῆρος, ὡς χριστομάχον ἠγεμόνα τῆς ἀσεβείας ἐπιγραφομένην Β Κωνσταντίνου, ὡς αὐτὸν τὸν Ἀντίχριστον; Αὐτὸς γὰρ δὲ τὴν αἵρεσιν ἐσπούδασε πρῶτον καὶ τὸν Σαοὺλ ἐν ὠμότητι ζηλώσαι· ἐκεῖνος μὲν γὰρ, ἐπειδὴ δεδύκασι οἱ ἱερεῖς ἐπισιτισμὸν τῷ Δαβὶδ, κελεύει, καὶ ἀναρροῦνται πάντες, τὸν ἀριθμὸν ὄντας τριακόσιοι καὶ πάντε (44)· οὗτος δὲ, ἐπειδὴ τὴν μὲν αἵρεσιν πάντες φεύγουσιν, ἡ δὲ ὑγιαίνουσα πίστις ἢ εἰς τὸν Κύριον ὠμολογήθη, τριακοσίων ὄλων σύνοδον ἐπισκόπων ἀναίρει· καὶ τοὺς μὲν ἐπισκόπους αὐτοὺς ἐξορίζει, τοὺς δὲ λαοὺς ἐμποδίζει μελετᾶν τὴν εὐσέβειαν καὶ εὑχεσθαι τῷ Θεῷ, κωλύων αὐτῶν τὰς συναγωγὰς. Καὶ ὡσπερ Σαοὺλ κατέσκαψε τὴν Νομβὰ (45) τὴν πόλιν τῶν ἱερέων, οὕτως οὗτος κατὰ πλέον τὸ κακὸν αὐξάνων, τὰς Ἐκκλησίας τοῖς ἀσθεοῦσι παραδέδωκε· καὶ ὡς C ἐκεῖνος Δαὶχ τὸν διαβαλόντα προτετίμηκε τῶν ἀληθῶς ἱερέων, τὸν τε Δαβὶδ ἰδίως προσέχων τοῖς Ζιφαλοῖς· οὕτως οὗτος τοὺς μὲν αἱρετικούς προκρίνει τῶν εὐσεβῶν, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὸν ἐτι διώκει, προσέχων τοῖς θλαδίαις ἑαυτοῦ, τοῖς καὶ διαβάλλουσι τοὺς ὀρθοδόξους· μὴ συνορών, ὡς ὅσα δ' ἂν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πράττη τε καὶ γράψῃ (46), ταῦτα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἔχει τὴν ἐπιχειρήσιν.

68. Οὐχ οὕτως (47) Ἀχαάβ κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ὡς οὗτος κατὰ τῶν ἐπισκόπων τετόλμηκεν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος καὶ, φονευθέντος τοῦ Ναβουθαί, κατενύγη, καὶ τὸν Ἥλιαν ἑωρακῶς ἐφοβήθη· οὗτος δὲ οὐδὲ (48) τὸν τηλικούτου Ὅσιον ἠδέσθη, οὐδὲ τοὺς τοσοῦτους ἐπισκόπους ἐξορίσας, ἐνάρκησεν, ἢ κἄν (49) κατενύγη· ἀλλ' ὡς ἄλλος Φαραὼ, D μᾶλλον ἐπιτριβόμενος, σκληρύνεται, καὶ χεῖρονα καθήμεραν ἐπενόει. Καὶ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο παράδοξον τῆς πονηρίας· τῶν γὰρ ἐπισκόπων ἐξοριζομένων, συνέβαινε καὶ ἄλλους τινας δι' ἐγκλήματα φόνου (50), ἢ ἐπάσεως, ἢ κλοπῆς, κατὰ τὴν τοῦ ἐγκλήματος ποῦσθητα, λαμβάνειν τὴν καταδίκην· καὶ τούτους

67. Et aliae quidem haereses dum sese vident demonstrationibus ab ipsa veritate convictas, silent; ideo scilicet quod sese veris argumentis confutatas erubescant: at nova et abominanda eorum haeresis, ubi rationibus confutatur, ubi ab ipsa veritate suffusa pudore, collabitur; tum quos verbis nequit ad suam adducere sententiam, hos vi, hos plagis et carceribus ad se trahere nititur: propalamque facit se quidvis potius quam religiosam esse. Religionis quippe proprium est, non cogere, sed persuadere, uti diximus. Namque Dominus non vim inferens, sed cujusque voluntati facultatem relinquens, ait caeteris quidem omnibus: *Si quis vult post me venire*⁴³; discipulis vero suis: *Num et vos abire vultis*⁴⁴? Haec cum a pia religione prorsus sint aliena, quid eam agere par fuit, quam quae Salvatori adversantur, quippe quae sibi Constantium Christo adversarium, impietatis ducem ascripserit, veluti ipsum Antichristum? Haeresis quippe gratia id primum curavit ut Saulis crudelitatem aemularetur: ille namque cum sacerdotes Davidi alimenta praebuissent, jussit omnes numero trecentos et quinque obtruncari⁴⁵: hic vero, cum haeresim omnes fugiant, sanaeque in Dominum fides promulgata sit, trecentorum synodum episcoporum irritam facit: ipsosque episcopos pellit in exilium, populos vero cohibet ne pietati vacent, nec Deum precentur, praepeditque ne conventus agant. Ac quemadmodum Saul Nohbam sacerdotum urbem diruit, sic iste multo graviori scelere ecclesias impiis tradidit. Et sicut ille Doegum calumniatorem veris sacerdotibus antetulit, sic et iste haereticos praefert piis hominibus, eos autem qui ab illo fugiunt, etiamnum insequitur: anremque praebet eunuchis calumniantibus orthodoxos. Nec advertit sua omnia pro Ariana haeresi gesta atque scripta in ipsum vertere Salvatorem.

68. Ne Achab quidem in sacerdotes Dei tam immanis fuit, quam hic in episcopos: ille si quidem occiso Nabotho, compunctus est, visoque Elia pertimuit⁴⁷. At hic neque tam eximium illum Hosium reveritus est, neque tot pulsus episcopis defatigatus, aut compunctus est: sed ut alter Pharaon, quo magis atteritur, eo magis obduratur, peioraque molitur in dies⁴⁸. At ecce improbitatem plane stupendam: dum episcopi ablegarentur in exilium, accidit quosdam alios, caedis vel seditio- nis, vel furti, pro sceleris modo condemnari: quos quidem post menses paucos rogatus ille, quemadmodum Barabbam Pilatus, a poena absolvit; scri-

⁴² Matth. xvi, 24. ⁴³ Joan. vi, 68. ⁴⁴ I Reg. xxi, 22. ⁴⁵ III Reg. xxi, 20. ⁴⁶ Exod. ix, 35.

(42) Ita Reg. Editi, male, τὰς ἀληθείας.

(43) Ita Reg. Editi vero, ἐναντία.

(44) Sic Reg. Basil. et edit. Paris., et ita legitur I Reg. xviii, 22. Edit. Commel. male, ὀδοήκοντα (sic) κέντα.

(45) Ita Reg., et sic legitur I Reg. xii, 19. Editi Νοββά. Mox καὶ post οὕτως deest in Reg., in editis

vero legitur. Paulo post Basil. διαβάλλοντα.

(46) Reg. γράφει.

(47) Sic Reg. et Basil. Editi, male, οὐκ ὄντας.

(48) Οὐδὲ deest in Reg.

(49) Ita Reg. In editis κἄν desideratur.

(50) Regius codex φόνον.

vos autem Christi nedum dimiserit, in ipsis etiam exsiliis gravius immaniusque condemnavit, ac immortale sepe illis malum exhibuit. Illis quippe ob morum consonantiam amicus, orthodoxis vero ob pietatem erga Christum inimicus fuit. Annon hinc palam fecit omnibus, Judæos olim qui postulato Barabba, Dominum cruci affixere⁶⁹, iis moribus fuisse, quibus isti qui jam cum Constantio adversus Christum decertant? Et fortasse ipso Pilato acerbior iste est: ille quippe visa ejusmodi iniquitate, manus abluit⁷⁰; at hic dum sanctos in exsilium pellit, magis magisque dentibus stridet.

τὴν ἀδικίαν· οὗτος δὲ καὶ μᾶλλον τρίζει τοὺς ὀδόντας, ἐξορίζων τοὺς ἀγίους.

69. Quid mirum autem si devius in impietatem adductus, ita in episcopos sæviat, cum ne cognatis quidem suis pro more hominum pepercerit? Patruos enim occidit, patruelis sustulit: socerumque cujus jam filiam duxerat, cognatos item suos afflictos minime miseratus est: sed etiam erga omnes perjurus semper fuit. Sic jam erga fratrem sese impie gerere ausus est, cujus sepulcrum excitare se simulat: nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille usque ad mortem apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Ejus item sententiam abrogare tentavit, cujus se hæredem esse gloriatur: eaque edit scripta, quæ vel modico sensu præditus homo edidisse eruerit. Equidem ejus epistolis invicem collatis, comperi eum non proprio et naturali sibi animo præditum esse, sed sola suggerentium voluntate moveri: propriam vero mentem nullatenus habere. Salomon itaque ait: *Rege auscultante verbum iniquum, omnes subditi ejus prævaricatores erunt*⁷¹. Hic vero suis se factis declarat illum esse iniquum, clientemque suos legis esse prævaricatores.

70. Hic itaque qui talis est, quicque talibus dellectatur, quandouam quid justum aut rationi consentaneum sapere valebit? Homo nequitia illigatus familiarium, incantatorum scilicet, qui revera cerebrum pedibus conculcatum habent. Ideoque modo scribit, mox eum scriptorum pœnitit: hinc, mutata sententia, concitatur, lamentatur postea, ac quid sit agendum cum ignoret, sese animo menteque destitutum declarat. Ejusmodi hominem jure quis deploret, quod sub libero habitu nomineque servus sit virorum qui illum ad impiam suam trahunt libidinem. Næ ille, quod insani levissimique hominis est, ut ait Scriptura⁷², dum aliis cupit adulari, sese in damnationem futuri judicii, ignique absumendum tradidit: cum jæn eorum arbitrato omnia agat, insidiasque episcopis parandi faculta-

τὴν μετὰ μῆνας ὀλίγους ἀξιούμενος, ὡς τὸν Βαραββᾶν (51) Πιλάτος, ἀπέλυε· τοὺς δὲ τοῦ Χριστοῦ δούλους οὐ μόνον οὐκ ἤφιει, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀνηλιεύς καταδικάζειν ἐν τοῖς ἐξορισμοῖς, ἀθάνατον κακὸν γιγνώμενος εἰς αὐτούς. Τῶν μὲν γὰρ διὰ τὸν τρόπον φίλος ἦν, τῶν ἐρβοδόξων δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν ἐχθρὸς ἐτύγγανεν. Ἄρ' οὖν οὐ πᾶσιν ἐκ τοῦτου λευκῶς ἐδείκνυεν, ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν μὲν Βαραββᾶν αἰτησάμενοι, τὸν δὲ Κύριον σταυρώσαντες, τοιοῦτοι ἦσαν, οἳ καὶ νῦν εἰσιν (52) οἱ μετὰ Κωνσταντίου χριστομάχοι; Καὶ τάχα πικρότερος ὅστος ἢ Πιλάτος· ὁ μὲν γὰρ κἄν ἐνέβητο συνορῶν

69. Τί δὲ θαυμαστὸν εἶ, πλανηθεὶς εἰς ἀσέθειαν, οὕτω κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐστὶν ὡμὸς, ὅπου γε οὐδὲ τῆς ἰδίας συγγενείας ὡς ἀνθρώπος ἐφείσατο; Τοῖς μὲν γὰρ θεοῦς κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἀνεψίους ἀνεῖλε· καὶ πενθεροῦ (Ἰσῶς, πενθερόν) μὲν, ἐτι τὴν θυγατέρα γαμῶν αὐτοῦ, συγγενεὶς δὲ (53) πάσχοντας οὐκ ἐλήτησεν· ἀλλὰ καὶ ὄρκων ἀεὶ πρὸς πάντας παραβάτης γέγονεν. Οὕτω γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀσεθεῖν τετόλμηκε. Καὶ προσποιεῖται μὲν οἰκοδομεῖν αὐτῷ μημεῖον, τὴν δὲ μνηστῆρῶν αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιάδα βαρβάρους ἐκδέδωκεν, ἣν ἐκεῖνος μέχρι τελευτῆς ἐφύλαττε, καὶ ὡς ἰδίαν ἀνέτρεφεν ἑαυτῷ γυναῖκα. Καὶ τὴν γνώμην δὲ αὐτοῦ παραλύειν ἐπεχείρησεν, οὗ καὶ κληρονόμος εὐχεται εἶναι, γράφων τοιαῦτα, ἐφ' οἷς καὶ (54) ὀλίγην αἰσθησὶν ἔχων ἂν τις ἤσχυθη. Ἐγὼ δὲ, συμβάλλων αὐτοῦ τὰς ἐπιστολάς, εὐρίσκω τοῦτον μὴ κατὰ φύσιν ἔχοντα τὰς φρένας, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς ὑποβάλλοντας κινούμενον, ἴδιον δὲ νοῦν καθόλου μὴ ἔχοντα. Ὁ μὲν οὖν Σολομῶν φησὶ· Βασιλέως ὑπακούοντος λόγον ἀδικῶν, πάντες οἱ ὑπ' αὐτὸν παράνομοι. Οὗτος δὲ ἐξ ὧν ποιεῖ, δείκνυσιν ἑαυτὸν ἐκείνον εἶναι τὸν ἄδικον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν παρανόμους.

70. Πότε οὖν οὗτος, τοιοῦτος ὢν, καὶ τοιοῦτοις χαίρων, δύναται τι δίκαιον ἢ κατὰ λόγον φρονῆσαι; ἄνθρωπος δεδεμένος τῇ τῶν συνόντων παρανομίᾳ καὶ τούτων ὄντων ἐπαδόντων, οἵτινες τὸν ἐγκέφαλον μᾶλλον (55) ἐν ταῖς πτέρναις καταπεπατημένον ἔχουσι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ γράφει, καὶ γράφων μεταμελεῖται, καὶ μεταμελόμενος παροξύνεται, πάλιν τε ὀδύρεται (56), καὶ οὐκ ἔχων ὃ πράξει, δείκνυσιν ἑαυτοῦ τῆς ψυχῆς τὸ ἐρημον τῶν φρενῶν. Οὕτω δὲ τοῦτον δεῖνα τοιοῦτον οἰκτεῖρειν ἂν τις μᾶλλον δικαίως, ὅτι μετ' ἐλευθέρου σχήματος καὶ ὀνόματος δούλος ἐστὶ τῶν ἐλκόντων αὐτὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἡδονὴν τῆς ἀσεθείας. Ἀμέλει τὸ ἀνόητον καὶ κέπρον, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, καθηκεῖν (57) θέλων ἄλλοις, ἑαυτὸν εἰς καταδίκην τῇ μελλούσῃ κρίσει τοῦ πυρὸς παρανώημα δέδωκεν· ἤδη πράττων ἂ θέλουσιν ἐκεῖνο, καὶ πο-

⁶⁹ Matth. xxvii, 15. ⁷⁰ ibid. 21. ⁷¹ Prov. xix, 12. ⁷² Prov. vii, 22.

(51) Reg. Βαραββᾶν. Paulo post Reg. οὐκ ἤφιει. Editi, οὐκ ἀφῆκεν.

(52) Ita Reg. In editis εἰσιν δεεστ.

(53) Ita Reg. et Basil. Editi συγγενεὶς τε. De occisis Constantii consanguineis, deque Olympiade Arsaci Armeniæ regi tradita, agimus in *Vita Athanasii*. Notarum quippe harumce brevitatis, res tantas,

ac nonnihil implicatas, capere nequit.

(54) Ita Reg. In editis vero, καὶ δεεστ.

(55) Ita Reg. In editis μᾶλλον δεεστ.

(56) Regius codex, ὀδύρετο.

(57) Sic edit., sed alibi iidem καθηκεῖν: Reg. semper καθηκεῖν.

πίνων αὐτοῖς τὴν τε κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλὴν, καὶ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξουσίαν. Ἴδου γὰρ καὶ νῦν πάλιν ἐτάραξε τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις πάσαις· καὶ φανερωῶς προσέταξε τοὺς μὲν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς (58) εὐσεβείας ἐπισκόπους ἐκβάλλεσθαι τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ τὰ Ἀρείου φρονοῦσι πάσας αὐτὰς παραδίδοσθαι. Τοῦτο τε (59) πριεῖν ὁ στρατηλάτης ἤρξατο· καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι δέσποιοι, πρεσβύτεροί τε καὶ μονάζοντες σεισιδρωμένοι, καὶ πληγαῖς κατακοπέντες ἴσα θανάτῳ, παρεπέμφθησαν. Πάντα τε κατὰ τὸπον τετάρακται· καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ Λιβύη πᾶσα κινδυνεύει, τῶν λαῶν δυσανασχετούτων ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τοῦτῳ (60), καὶ βλεπόντων τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου παρασκευὴν, καὶ τὰ ἴδια ἀπ' αὐτῶν ταῦτα.

71. Πότε οὖν ἠκούσθη τοσαύτη παρανομία; πότε τι τοιοῦτο κἄν ἐν διωγμῷ γέγονε κακόν; Ἕλληνες γέγονασιν οἱ πρότερον διώξαντες· ἀλλ' οὐκ εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσήνεγκαν τὰ εἰδῶλα. Ἰουδαία ἦν Ζηνοβία, καὶ Παύλου προέστη τοῦ Σαμοσατέως· ἀλλ' οὐ δέδωκε τὰς ἐκκλησίας τοῖς Ἰουδαίοις εἰς συναγωγὰς. Καινόν ἐστὶ τοῦτο μύθος (62)· οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς διωγμὸς, ἀλλὰ διωγμοῦ μὲν πλέον· προσιμῶν δὲ καὶ παρασκευῆ τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἔστω γὰρ, καὶ κατὰ Ἀθανασίου, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὐς ἐξῴρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς· τί πρὸς τὴν καινὴν ἐπιτήδευμα τοῦτο; ποίαν ἄρα πρόφασιν ἔχουσι κατὰ πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλειως εἰπεῖν; Οὐδὲ γὰρ καθ' ἕναστον ἐπιβουλεύειν ἤρξαντο, ἵνα κἄν ψεύσασθαι δυναθῶσιν· ἀλλ' ἀθρόως πᾶσιν ἐπέθεντο, ἵνα, κἄν θέλῃσι πλάσασθαι, καταγινωσθῶσιν. Ἐτύφλωσε γοῦν αὐτῶν ἐν τούτοις τὴν διάνοιαν ἡ κακία, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ἐπισκόπους ἀπροφασίστως ἤξιωσαν ἐκβάλλεσθαι· ἵνα δειξῶσιν, ὅτι κατὰ Ἀθανασίου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὐς ἐξῴρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν μιανὴν αἵρεσιν τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν. Τοῦτο γὰρ λοιπὸν οὐ κέκρυπται (63), ἀλλὰ πᾶσι μάλιστα νῦν γέγονε φανερόν. Ἀθανάσιον μὲν γὰρ προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τῆς πόλειως, ἐκαίνοις δὲ παραδέδωκε τὰς ἐκκλησίας. Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι· καὶ οἱ διάκονοι, οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἀλεξάνδρου τυγχάνοντες, ἐκβάλλονται καὶ φυγαδεύονται· οἱ δὲ ἀληθῶς Ἀρειανοί, οἱ μὴ ἐξῴθεν ἀληθῶς ὑπονοούμενοι (64), ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν αἵρεσιν ἐκδηθέντες μετ' αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ἐν μὲν τῇ ἀνὰ Λιβύην Σεκοῦνδος, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Εὐζότιος ὁ Χαναναῖος, καὶ Ἰούλιος, καὶ Ἀμμων, Μάρκος τε, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Ζώσιμος, καὶ Σαραπίων ἐπίκλην Πελύκων (65), καὶ ἐν Λιβύῃ Σισίνιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ νεώτεροι συνασεβούντες αὐτοῖς· οὗτοι τὰς ἐκκλησίας παρελήφασιν.

⁴⁷ Sap. II, 21.

(58) Sic Reg. Editi vero καὶ τοὺς τῆς.

(59) Ita Reg. Editi autem, Τοῦτο δέ.

(60) Sic Reg. et Basil. Editi vero, παραγομένῳ.

(61) Mēn deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

tem illis propinet, nec non potestatem in Ecclesiis. Enimvero jam denuo Alexandrinas perturbavit Ecclesias, atque eas quæ in Ægypto in Libyisquo **305** habentur. Edixitque palam, catholicæ Ecclesiæ pietatisque sectatores episcopos exturbandos ex ecclesiis, illasque tradendas omnes iis qui Ariance sentirent. Illud agere jam cœpit dux exercitus: ac deinceps episcopi vinculis constricti, presbyteri et monachi ferreis catenis ligati, ad necemque fere plagis concisi, relegati sunt. Mista ubique omnia: in periculo versatur Ægyptus ac Libya tota, populis edictum ejusmodi indignissime ferentibus, et Antichristi apparatus cernentibus, idemque sua bona ab aliis direpta hæreticisque tradita.

71. Quandonam tanta audita est iniquitas? quandonam, vel tempore persecutionis, malum ejusmodi admissum est? Ethnici erant qui antehac persecuebantur: at nequaquam idola illi in ecclesias introduxere. Judæa erat Zenobia, et Pauli Samosatensis patrona; at nequaquam Judæis ecclesias tradidit, ut eas in synagogas converterent. Insolens sane est hæc abominatio, nec tantum persecutio, sed plus quam persecutio habenda, præmiumque et apparatus Antichristi. Esto contra Athanasium, aliosque episcopos in exsilium missos, falsas confluxerint criminationes, cur novum id factioris admittitur? quam comminiscerent causam adversus totam Ægyptum, Libyam et Pentapolim? Non singulos quippe insidiis suis aggressi sunt, ut hinc mentendi locum habeant; sed una omnes adorti sunt, ut si mentiri ausint, falsi arguantur. In his itaque eorum mentem excæcavit malitia ⁴⁷: episcopus namque omnes nulla de causa ejici postularunt: ut palam hinc facerent, se in Athanasium in aliosque episcopos, quos fecerunt extorres, falsa confluxisse crimina, nulla alia de causa quam ob execrandam Christi hostium Arianorum hæresim. Hæc quippe res non occulta, sed jam omnibus exploratissima est. Enimvero Athanasium jussit ex urbe ejici, illisque tradidit ecclesias. Ac presbyteri quidem diaconique ejus, qui a Petro et Alexandro ordinati fuerant, pelluntur profliganturque: veri autem Ariani, qui non ob externam quamdam suspicionem, sed qui ab initio cum Ario hæreseos causa ab Alexandro episcopo pulsi sunt, in superiore quidem Libya Secundus, Alexandriæ vero Euzoius Chananzæus, Julius, Ammon, Marcus, Irenæus, Zosimus, et Sarapion cognomento Pelycon, et in Libya Sisinnius, et juniores quidam qui una cum illo impie sentiunt; hi, inquam, ecclesias occuparunt.

(62) Ita Reg. Editi vero μέθος.

(63) Reg. οὐκέτι κέκρυπται.

(64) Sic Reg. Editi vero, ἐπινοούμενοι.

(65) Ita Reg. et Basil. Editi, Πελέκων, vertitur Nannius, securicula. Hi autem presbyteri et diaconi memorantur in damnatione Arit et in Epistola en-

72. Porro Sebastianus dux exercitus litteras misit ad omnes ubique locorum præpositos militaresque præfectos : tum veri episcopi pulsati ; ii vero qui in pie sentirent eorum vice intrusi sunt. Episcopus certe extorres fecerunt qui in clero consenserant, quique multos annos in episcopatu, ab Alexandro nimirum episcopo ordinati, transegerant : Ammonium scilicet, Hermen, Anagamphum et Marcum in superiorem Oasin : Muim, Psenosirin, Nilammone, Plenem, Marcum et Athenodorum, in Ammoniacam, non alia mente, **306** quam ut per deserta loca transeuntes interirent. Etenim ne infirmorum quidem miserti sunt ; sed dum ægre illos ob infirmitatem asportarent, impellebant tamen : sellisque deferebantur illi, funeralibus ob vim ægritudinis a tergo subsequentibus. Exstinctus itaque est unus ex illis, cujus cadaver suis auferendum non concesserunt. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca, circa Clysmia relegarunt : Philonem, Babylonem : Adelpium in Psinabla Thebaidis : Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium, Gaium, et Flavius, antiquos episcopos, Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psaim, item episcopos, in fugam verterunt : quorum alios ad lapidinas tradiderunt, alios ad necem insecuti sunt, alios multos diripere. Laicos quadraginta, virginesque igni ante admotas in exilium miserunt : quas palmarum virgis ita conciderant, ut aliæ post quinque dies interirent, aliæ ob palmarum aculeos membris infixos medici opera egerent, mortemque graviore perferrent cruciatus. Quodque atrocius,

cyclicæ Alexandri, infra edendis, præter Ammonem et Marcum, qui post eam datam epistolam Ariani deprehensi et damnati videntur. Euzoios autem tunc diaconus tantum erat, vocaturque hic Chanæus, forte ob morum improbitatem qua cæteros longe superabat. Exstant in iis Alexandri scriptis alii multi, qui forsitan iam obierant cum hæc Athanasius scripsit. Erantque alii ex urbe Alexandria, alii ex Mæreute. Alexandria diæcesis portione.

(66) Hæc, mên καὶ Ἐρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ Μάρκον, in editis deerant, sed leguntur in Reg. Episcopus qui in magnam Oasin relegati sunt ex Libya fuisse ait Athanasius *Apol. ad Constant.* num. 52, sed an de omnibus, vel de quibusdam tantum loquatur, incertum : qui autem in Ammoniacam relegati sunt ait ex Thebade fuisse. Non omnes autem exsules episcopos hic recenset ; nam tredecim tantum memorantur, cum sedecim numeret ipse *Apol. ad Constant.* num. 27, et *Apol. de fuga sua*, num. 7, ubi præter istos, Gaium, Agathum et Ammonium alterum refert. Dracontium vero et Philonem invisit Hilarion dum pergeret in Ægyptum, priorem in Castro Thebato, exsilio loco : Philonem vero Babylonem, quem Philonem suspicantur quidam Luciferianis sese postea adjunxisse, quod verumne sit, disquirimus in *Athanasii Vita*.

(67) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ deest.

(68) Reg. Σοήνην. Editi Σοῦνην. Regii lectionem so-

72. Καὶ ὁ μὲν στρατηλάτης Σεβαστιανὸς ἐγράψατο τοὺς κατὰ τόπον πραιποσίτους καὶ στρατιωτικὰς ἐξουσίας· καὶ οἱ μὲν ἀληθῶς ἐπίσκοποι ἐδιώθησαν, οἱ δὲ τὰ τῆς ἀπειθείας φρονούντες ἀντ' ἐκείνων εἰσῆχθησαν. Καὶ ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους γράσαντας ἐν τῷ κλήρῳ, καὶ πολυετέας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ὄντας τοῦ ἐπισκόπου· Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἐρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ Μάρκον (66), εἰς τὴν ἄνω ἡσιν· Μοῦϊν δὲ καὶ Ψενόσιριν, καὶ Νειλάμμωνα, καὶ Πλήνην, καὶ Μάρκον, καὶ Ἀθηνόδωρον, εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα διὰ τῶν ἐρήμων διερχόμενοι τελευτήσωσι. Καὶ γὰρ οὐδὲ νοσοῦντας αὐτοὺς ἤλεθησαν· ἀλλὰ καὶ βαρέως διὰ τὴν ἀσθένειαν φέροντες ἤλαυον, ὥστε φορεῖοις αὐτοὺς ἀποφέρεσθαι, καὶ διὰ τὴν νόσον ἐπακολουθεῖν αὐτοὺς τὰ ἐντάφια. Ἀπέθανε γοῦν εἰς ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐδὲ τὸ σῶμα συνεχώρησαν ἀποφέρεσθαι τοῖς ἰδίοις. Διὰ τοῦτο καὶ Δρακόντιον μὲν ἐπίσκοπον εἰς τὰ ἔρημα περὶ τὸ Κλύσμα ἐξώρισαν, Φίλωνα δὲ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ (67) Ἀδέλφιον εἰς Ψίναβλα τῆς Θεβαίδος, Ἰερακά τε καὶ Διδόσκορον τοὺς πρεσβυτέρους εἰς Σοήνην (68) ἐξώρισαν· καὶ Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἀγαθὸν, καὶ Ἀγαθοδαίμονα, καὶ Ἀπολλώνιον, καὶ Εὐλόγιον, καὶ Ἀπολλῶν, καὶ Παφνούτιον, καὶ Γάϊον, καὶ Φλάβιον, ἀρχαίους ἐπισκόπους, καὶ Διδόσκορον, καὶ Ἀμμώνιον, καὶ Ἡρακλείδην, καὶ Ψάϊν, πάλιν ἐπισκόπους, ἐφυγάδευσαν· καὶ τοὺς μὲν εἰς λιθορῦγαν (69) παραδίδωκασι, τοὺς δὲ ἐδίωξαν ἀναιρῆσαι θέλοντες, ἄλλους τε πολλοὺς διήρπαζαν. Καὶ λαϊκοὺς μὲν μ' καὶ (70) παρθένους, πρότερον περὶ πῦρ στήσαντες αὐτὰς, ἐξώρισαν· οὕτω κήφαντες πηγάταις ταῖς ἀπὸ φοινίκων ῥάβδοις, ὡς μετὰ ἡμέρας πέντε τὰς μὲν αὐτῶν ἀποθανεῖν, τὰς δὲ χειρουργεῖσθαι διὰ τοὺς ἐμπαγένας

quimur, arbitramurque esse Syenem extremam Romani imperii urbem ad Nili fluentem, Æthiopiæ finitimam. Eam Σοήνην ter vocat item Orig. in *Mauh.* p. 352, et alias. Communis tamen Σοήνη vocatur. Proclivis est transmutatio vocalium o et u.

Episcopus plus triginta in fugam versos ait Athanasius in *Apologia de fuga sua* : quare cum tredecim tantum hic memoret, multos haud dubie omisit. Ex episcopis hic et superius nominatis permulti synodo Alexandriae anni 362 adfuerunt, ibi videsis. Quærant nonnulli num Paphnutius hic memoratus, is ipse sit qui in persecutione Maximiliani oculum amiserat, et synodo Nicænae postea adfuit : sed veri non est simile eum ipsum esse, nam id indicaturus fuisset Athanasius : et alioqui vulgare admodum est Paphnutii nomen apud Ægyptios. Duo certe leguntur ejus nominis inter episcopos Ægyptios supra p. 469.

(69) Ita edit. Paris., et sic legit Nannius qui vertit, *lapicidinam*. Reg. et edit. *Comm. λιθορῦγαν*.

(70) Ita Reg., editi διήρπαζαν· λαϊκοὺς μὲν μ' καὶ, etc. Hæc vero fusius enarrantur in *Apol. de fuga*, num. 8. Sed quæ de virginibus virgis palmarum cæsis hic habentur, ea de viris quadraginta comprehensibus enarrat iisdem fere verbis Athanasius. At potuerunt tum viri illi, tum virgines eodem cruciatus genere lancinari.

ἐν τοῖς μέλεσι σκόλοπας, καὶ μείζονας θανάτου τὰς Ἀβυσσίνους ὑπομένειν. Καὶ τό γε δεινότερον, παντὶ μὲν ἰσχύοντι, οἰκείον δὲ τῶν ἀσεβῶν· ἐπειδὴ κοπτόμεναι τὸν Χριστὸν ἐπεκαλοῦντο, μείζονας ἔτριζον κατ' αὐτῶν τοὺς ὀδόντας. Ἀμέλει οὐδὲ τὰ σώματα τῶν ἀπογιγνομένων ἀπέδιδον τοῖς ἰδίοις εἰς ταφὴν· ἀλλ' ἔκρυπτον, ἵνα δόξωσι λαθάνειν τὴν ἀνδροφονίαν. Ἄλλ' οὐκ ἔλαθον· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις ἐώρακε, καὶ πάντες ὡς δημίους, ὡς κακούργους καὶ ληστὰς ἀπεστρέφοντο. Καὶ γὰρ καὶ μοναστήρια κατέστρεψαν, καὶ εἰς πῦρ ἐμβαλεῖν μοναχοὺς ἐπέειραν· καὶ διήρπασαν οἴκους, καὶ παραθήκας τεθείσας παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς οἶκον ἐλευθέρων ἐπεισελθόντες ἤρπασαν, καὶ ἀπεστέρησαν τὰς χήρας κατὰ πελμάτων (71) ἔκοπτον, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐκώλυον.

73. Τοιαῦτα μὲν οὖν τὰ πονηρέματα τῶν Ἀρειανῶν. Οἷα δὲ αὐτῶν καὶ τὰ τῆς ἀθεότητος ἐπιχειρήματα, τίς ἀκούσας οὐ φρίξει; Τοὺς μὲν γὰρ τηλικούτους γέροντας καὶ πολυτελεῖς ἐπισκόπους ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν· ἀντὶ δὲ τούτων νεωτέρους ἀσελεῖς Ἕλληνας, μήτε κατηχηθέντας, δόξαντες εὐθὺς παραινέειν· καὶ ἄλλους διγυναλοῦς, καὶ ἐπὶ μείζονσι αἰτίαις ἐγκαλουμένους, διὰ τὸν περὶ αὐτοῦ πλοῦτον, καὶ τὴν ἐκ τῆς πολιτείας δυναστείαν, χρυσίον διδόντας, ὡς ἀπὸ πωλητηρίου ἀπέστελλον αὐτοὺς ὀνομάσαντες ἐπισκόπους. Καὶ λοιπὸν τοῖς λαοῖς δεινότερα ἐγίγνετο ἡ συμφορὰ· ἀποστρεφόμενοι γὰρ τοὺς μισθωτοὺς ἐκείνων, καὶ ἄλλοτρίους ἑαυτῶν, ἐμαστίζοντο, ἐδημεύοντο, εἰς τὰ δεσμητήρια κατεκλείοντο παρὰ τοῦ στρατηλάτου. Ἐποίει γὰρ τοῦτο προθύμως Μανιχαῖος ὧν· ἵνα τοὺς μὲν ἰδίους μὴ ἐπιζητήσῃ, οὓς δὲ ἀπεστρέφοντο, δέχωνται (72), ἀνθρώπους τοιαῦτα πράττοντας, οἷα καὶ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις ἐπαιζόν.

74. Τίς οὖν ταῦτα βλέπων ἢ ἀκούων, τίς ὀρῶν τὴν ἀλαζονείαν τῶν ἀσεβῶν, καὶ τὸσαύτην ἀδικίαν, εἰ δίκαιός ἐστιν, οὐ στενάξειεν; Ἐν τόποις γὰρ ἀσεβῶν στένοισι δίκαιοι. Τίς, τούτων γιγνομένων καὶ τῆς ἀσεθείας τὸσαύτην ἀναισχυντίαν λαβούσης, ἔτι τολμᾷ λέγειν Κοστύλιον Χριστιανὸν (73), καὶ οὐ μᾶλλον Ἀντιχριστοῦ τὴν εἰκόνα; Τί γὰρ τῶν τούτου ὀνυρισμάτων παραλείπειν; ἢ πῶς οὐ πανταχόθεν αὐτὸς ἐκείνος εἶναι νομισθήσεται, -κακείνος τοιοῦτος ἂν ὑπονοηθεῖ, οἷός ἐστιν οὗτος (74); Οὐ τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ἐν τῷ Καισαρείῳ, γινομένης θυσίας, καὶ κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ὡς ἐξ ἐντολῆς αὐτοῦ πεποιήκασιν Ἀρειανοὶ τε καὶ Ἕλληνες; οὐχ ἡ δρασις τοῦ Δανιὴλ οὕτω σημαίνει τὸν Ἀντιχριστόν, ὅτι ποιήσει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἰσχύσει πρὸς αὐτούς, καὶ ὑπεροίσει ἐν κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ λόγους πρὸς τὸν Ἰψίστον λαλήσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ

⁴⁰ Prov. xxviii, 28, in Gr. textu. ⁴¹ Dan. vii, 25.

(71) Regius codex καταπελμάτων, unica voce. Editi κατὰ πελμάτων.

(72) Reg. δέχονται. Ibidem Reg. ἀνθρώπους. Editi, ἀνθρώποις, perperam.

(73) Ita Reg. et sic infra vocat Constantium deridentis scilicet: editi, Κωνσταντίας, prior lectio editi-

apud eos saltem qui mentis compotes sunt, existimetur, impiis tamen consentaneum, dum illæ inter verbera Christum invocarent, magis stridebant dentibus adversus illas. Næ illi neque corpora defunctorum ad humanum tradidere, sed, ut sua laterent homicidia, occultarunt. At nequaquam latere, rem quippe vidit tota civitas, universique illos ut homicidas, improbos furesque aversabantur. Enimvero monasteria subverterunt, monachosque in ignem injicere tentarunt: domos diripere: deposita ab episcopo in liberorum domum delata, irrumpentes abstulerunt: viduas calcibus percusserunt, elemosynæ ne darentur cohibuerunt.

73. Ejusmodi sunt Arianorum scelera. Quana autem sint eorum impietatis facinora, quis si audiat non exhorrescat? Siquidem tam graves senes, tam annosos episcopos in exsilium pelli curarunt, eorum autem vice juniores petulantesque etibnicos, ne catechumenos quidem, ad summum statim gradum transire jussos: alios bigamos, majorumque criminum accusatos, quia nempe pecuniosi erant, ac civili potentia valebant, aurum modo penderent; eos, inquam, quasi a venalium foro mittebant, nominabantque episcopos. Hinc populis gravior emersit calamitas; cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a duce exercitus mancipati sunt. Quod ille utpote Manichæus libentissime agebat: ne illi suos perquirerent episcopos, et ut reciperent quos aversabantur, homines sane qui talia agunt, qualia non ita pridem inter idola luserant.

74. Quisnam his conspectis vel auditis, quis, animadversa impiorum petulantia tantaque injuria, si æquus ipse sit, non ingemiscat? nam in locis impiorum 307 just. lamentantur⁴⁰. Quis cum ejusmodi gesta sint, cum impietas tantam sibi impudentiam arrogarit, Costyllum Christianum ultra vocare ausus fuerit, et non potius Antichristi imaginem? Quænam ex Antichristi notis ipsi deest? Aut quid est, cur non hunc illum ipsam esse arbitremur, illumque huic similem existinemus? Nonne in magna ecclesia, quæ in Cæsareo sita est, ex ejus jussu sacrificia oblata, blasphemiarumque in Christum dictæ sunt ab Arianis et gentilibus? Nonne visio Danielis his indicis Antichristum significat⁴¹: quod scilicet bellum sanctis illaturus est, adversusque illos prævalebit: omnes qui ante se fuerint malignitate superabit: tres reges humiliabit: contra Altissimum verba proferet: putabit se

toribus mendosa visa fuit, idemque immutata, sed recte habere putamus: nam eodem ille modo nuncupatur infra num. 80.

(74) Reg. ἢ ὡς ἐστιν. Ibidem Reg. οὐ τὰς editi, οὔτε.

tempus atque legem mutare posse? Quis unquam alius ejusmodi res agere ausus est, præter solum Constantium? Ejusmodi quippe hic est qualis unquam ille fuerit. Verba namque profert adversus Altissimum, dum impiæ hæresi patrociniatur: adversus sanctos bellum gerit, dum episcopos pellit in exsilium; tametsi ad breve tempus in suamque perniciem ea fruitur potestate. Nam ille omnes qui antehac exsistere mahtia superavit, nova excogitata persecutionis ratione: et cum tres reges Vetricanionem, Magnentium et Gallum imperio abdicasset, continuo impietatis patrociniatum suscepit: ac velut gigas adversus Altissimum arroganter insurgere est ausus. Hic existimavit se legem immutaturum, dum statuta Domini per apostolos tradita violavit: Ecclesie mores invertit, novumque adinvenit ordinationum genus. Ex aliis quippe locis, etiam quinquaginta mansionibus dissitis, episcopos militibus stipatos ad invitos populos transmittit: qui et populis commendantur, ipsisque noti sicut minas afferunt litterasque ad judices. Ita Gregorium ex Cappadocia misit Alexandriam: ita Germinium Cyzico Sirmium transmisit: sic Cæcropsium Laodicea Nicomediam.

75. Auxentium vero quemdam litigatorem magis quam Christianum, ex Cappadocia Mediolanum transmisit, ut postquam Dionysium episcopum, religiosum hominem, ob suam erga Christum pietatem relegaverat, hunc ibi constitueret, hominem necdum Latine linguæ, sed solius impietatis peritum. Nunc autem Georgium quemdam Cappadocem hominem, qui Constantinopoli pœnuariorum exceptor erat, quique pecunias omnes depeculatus, repetundarum reus, aufugerat, jussit cum militari pompa, ducisque auctoritate Alexandriam ingredi. Deinde repertum quemdam Episcietium neophytum, audacemque adolescentem, quod ad omnia scelera paratum cerneret, in amicis habuit: cujus opera quibus optat episcopis insidiatur: promptus quippe est ille ad omnia quæ placent imperatori peragenda. Hoc itaque usus ministro, rem plane stupendam Romæ perpetravit, quæ revera Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesie locum palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse jussisset, demum improbos tres catascopos, id est exploratores, haud enim episcopi nuncupandi, adegit ut Felicem quemdam ipsorum moribus dignum hominem, episcopum ordinarent in palatio. Populi enim animadversa hæreticorum prævaricatione, 308 non concesserunt ut in ecclesias illi ingrederentur, sed procul illis abscesserunt.

(75) Ita Reg. Editi άλλοτριώσαι.

(76) Sic Reg., γὰρ δεest in editis.

(77) Ita Reg. Editi vero αὐτοῦ.

(78) Πρὸ πενήτηντα μονῶν, vertit Nannius: et quinquaginta sedium episcopos: sed vera sententia est quam exprimus. Vide in *Apol. contra Arianos* pag. 117.

(79) Hunc Georgium Gregorius Nazianz. in

ἀλλοιωῶσαι (75) καιρὸν καὶ νόμον; Τίς οὖν ἄλλος τότε τοιαῦτα ἐπεχείρησε πράξει ἢ μόνος Κωνσταντίας; Οὗτος γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος ἂν ἐκεῖνος γένοιτο. Λαλεῖ γὰρ (76) λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον, προϊστάμενος τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως· καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους ποιεῖ πόλεμον, ἐξορίζων τοὺς ἐπισκόπους· εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐπὶ τῆ ἑαυτοῦ (77) ἀπωλείᾳ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Καὶ γὰρ οὗτος τοὺς πρὸ αὐτοῦ νενίκηκεν ἐν κακίᾳ, καινὸν ἐπινοήσας τρόπον τοῦ διωγμοῦ· καὶ τρεῖς βασιλεῖς, Βρετανίωνα, καὶ Μαγνέντιον, καὶ Γάλλον καθελὼν, εὐθύς προέστη τῆς ἀσεβείας· καὶ ὡς γίγας πρὸς τὸν Ὑψίστον ἐτόλμησεν ἐπαρθῆναι τῇ ἀλαζονείᾳ. Οὗτος ὑπενόησεν ἀλλοιωῶσαι νόμον, παραλῶν τὴν μὲν τοῦ Κυρίου διὰ τῶν ἀποστόλων διάταξιν, τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλάττων ἔθῃ, καὶ καινὸν αὐτὸς ἐπινοῶν τρόπον τῶν καταστάσεων. Ἐξ ἄλλων γὰρ τόπων καὶ πρὸ πενήτηντα (78) μονῶν μετὰ στρατιωτικῶν ἐπισκόπους ἀποστέλλει πρὸς τοὺς μὴ θέλοντας λαοὺς· καὶ ἀντὶ γνώσεως τῆς πρὸς τοὺς λαοὺς, ἐκεῖνοι φέρουσι τὰς ἀπειλάς, καὶ τὰ πρὸς τοὺς δικαστὰς γράμματα. Οὕτω Γρηγόριον ἀπὸ Καππαδοκίας ἐπεμψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ εἰς μὲν τὸ Σίρμιον ἀπὸ Κυζίκου μετεπέμφατο Γερμίνιον· ἀπὸ δὲ τῆς Λαοδικείας Κεκρόπιον εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀπέστειλεν.

75. Καὶ Αὐξέντιον μὲν τινα φιλοπράγμονα μᾶλλον ἢ Χριστιανὸν ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Μεδιολανὸν μετεστεύλατο· Ἰν, ἐπειδὴ τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ Διονύσιον, ἀνθρωπὸν εὐλαθεῖ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐξόρισε, τοῦτον ἐκεῖ κελεύσῃ εἶναι· ἀνθρωπὸν μῆπω μὴδὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν εἰδὸς γλώτταν, ἢ μόνον ἀσεβεῖν· νῦν δὲ πάλιν Γεωργίον τινα Καππαδόκην ἀνθρωπὸν, ὑποδέκτην ἐν Κωνσταντινουπόλει ταμιακῶν γενόμενον (79), καὶ σφετερισάμενον πάντα, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο φυγόντα, προσέταξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν μετὰ στρατιωτικῆς φαντασίας, καὶ τῆς τοῦ στρατηλάτου ἐξουσίας. Εἶτα εὐρών Ἐπίκτητόν τινα νεόφυτον, καὶ νεώτερον θρασὺν, ἠγάπησεν, ὁρῶν αὐτὸν ἔτοιμον εἰς κακίαν (80)· καὶ δι' αὐτοῦ οἷς ἐθέλοι λοιπὸν ἐπισκόποις ἐπιβουλεύει· ἔτοιμος γὰρ ἐκεῖνός ἐστι πάντα ποιεῖν ἃ βούλεται βασιλεὺς. Τοῦτω γοῦν ὑπηρέτῃ χρώμενος, καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ πεποίηκε παράδοξον, καὶ ἀληθῶς ἠμολίμα τῆς Ἀντιχρίστου κακονοίας· ἀντὶ γὰρ τῆς ἐκκλησίας τὸ παλάτιον παρασκευάσας, καὶ ἀντὶ τῶν λαῶν τρεῖς ποὺ θαλάσσης αὐτοῦ πεποίηκε παρεῖναι· καὶ λοιπὸν ἠνάγκασε τρεῖς κακοῦθεις κατασκόπους (οὗ γὰρ ἂν τις ἐπισκόπος εἴποι) καταστῆσαι δῆθεν ἐπίσκοπον ἐν τῷ παλατίῳ Φηλικά (81) τινα ἄξιον αὐτῶν. Οἱ γὰρ λαοὶ πάντες, εἰδότες τὴν παρανομίαν τῶν αἰρετικῶν, οὔτε συνχώρησαν αὐτοῖς εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσελθεῖν, ἀλλὰ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀνεχώρησαν.

orat. 21, ait fuisse ὕλειον κρεῶν ὑποδοχέα, *exceptorem suillum carniam*, quibus alebantur milites. De Georgii hujus genere, patria, moribusque, fuisse in *Athanasii Vita*.

(80) Reg. μανίαν. Mox idem Reg. ἐθέλει. Editi ἐθέλοι.

(81) Reg. Φηλικα. De Felice actum jam est in *Athanasii Vita*.

76. Τί οὖν οὗτος τοῦ Ἀντιχρίστου παραλέλοιπεν; ἢ τί πλέον ἐκεῖνος ἐλθὼν τούτου ποιήσειεν; ἢ πῶς ἐμείνος ἐλθὼν οὐχ εὐρήσει πρὸς ἀπάτην εὐκολον προστοιμασθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τούτου τὴν ὁδόν; Καὶ γὰρ πάλιν ἀντὶ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ παλάτια πρὸς αὐτὸν τὰς κρίσεις προκαλεῖται. Καὶ τούτων μὲν αὐτὸς ἐξάρχει· τὸ δὲ θαυμαστὸν, ὅτι, κὰν θεωρήσῃ τοὺς κατηγοροὺς ἀποροῦντας, αὐτὸς ἀναδέχεται τὴν κατηγορίαν· ἵνα μὴδὲ ἀπολογεῖσθαι (82) λοιπὸν ἐξῆ τοῖς ἀδικουμένοις διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ βίαν. Καὶ τοῦτο πεποίηκεν ἐν τοῖς κατὰ Ἀθανασίου· τὴν γὰρ Παυλί- νου, καὶ Λουκιφῆρου, καὶ Εὐσεβίου, καὶ Διονυσίου τῶν ἐπισκόπων παρήγοσαν βλέπων, καὶ ὡς ἐκ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος (85) διήλεγχον τοὺς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου λέγοντας, καὶ συνεβούλευον μὴκέτι χρῆναι πιστεῦσθαι τοὺς περὶ Οὐάλεντα με- τριγόντας ἐφ' οἷς λέγουσι νῦν, εὐθύς ἀναστὰς εἶπεν· Ἐγὼ κατηγορὸς εἰμι νῦν Ἀθανασίου, δι' ἐμὲ πιστεύ- σατε ὡς ἐὰν λέγωσιν οὗτοι. Εἶτα, ἐκεῖνων λεγόντων, πῶς δύνασαι κατηγορὸς εἶναι, μὴ παρόντος τοῦ κα- τηγορουμένου; εἰ γὰρ σὺ κατηγορὸς εἶ, ἀλλ' ἐκεῖνος μὴ παρὼν, οὐ δύναται κρίνεσθαι. Οὐ γὰρ Ῥωμαϊκῆ ἐστὶν ἡ κρίσις, ἢ ὡς βασιλεὺς πιστευθῆς, ἀλλὰ περὶ ἐπισκόπου ἐστὶ τὸ κρίμα· καὶ δεῖ τὴν κρίσιν ἴσθην εἶναι τῷ κατηγοροῦντι καὶ τῷ κρινομένῳ. Πῶς δὲ καὶ κατηγορεῖς; συνεῖναι γὰρ οὐκ ἠδύνασο τῷ μακράν σου τυγχάνοντι· εἰ δὲ παρὰ τούτων ἀκούσας λέγεις, δίκαιόν ἐστι σε καὶ τὰ παρ' ἐκείνου λεγόμενα πι- στεύειν· εἰ δὲ μὴ πιστεύεις ἐκεῖνον, πιστεύεις δὲ τού- τοις, φαίνονται μᾶλλον οὗτοι διὰ σὲ λέγοντες ταῦτα, καὶ εἰς τὴν χάριν κατηγοροῦντες Ἀθανασίου. Ταῦτα ἀκούσας, καὶ νομίσας ὕβριν εἶναι τὸ λεγθὲν ὀρθῶς, ἐκεῖνος μὲν ἐξώρισε· κινήσεις δὲ κατὰ Ἀθανασίου, ἀγριώτερον ἔγραψεν αὐτόν τε παθεῖν τὰ γενόμενα, καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς παραδοθῆναι τὰς ἐκκλησίας, καὶ τούτοις ἐξεῖναι πράττειν & βούλονται.

77. Δεινὰ μὲν οὖν καὶ πέρα δεινῶν τὰ τοιαῦτα· πρέπουσα δὲ πρᾶξις ὁμοῦ τῷ σχηματιζομένῳ τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου. Τίς γὰρ, βλέπων αὐτὸν ἐξάρχοντα τῶν νομιζομένων ἐπισκόπων καὶ προκαθήμενον τῶν ἐκ- κλησιαστικῶν κρίσεων, οὐκ ἀκολούθως ἂν εἶποι τοῦτ' εἶναι τὸ διὰ τοῦ Δανιὴλ εἰρημένον βδέλυγμα τῆς ἐρη- μώσεως; Τὸν γὰρ Χριστιανισμὸν περιβεβλημένος, καὶ εἰς τοὺς ἁγίους τόπους εἰσερχόμενος, ἐστηκώς τε ἐν αὐτοῖς, ἐρημοὶ τὰς ἐκκλησίας, παραλύων τοὺς τούτων κανόνας, καὶ τὰ ἴδια κρατεῖν βιαζόμενος. Ἄρα τίς ἐτι τολμᾷ λέγειν τὸν καιρὸν τούτου εἰρηγι- κὸν εἶναι Χριστιανῶν, καὶ οὐ μᾶλλον διωγμὸν; καὶ διωγμὸν, οἷος οὕτε πώποτε γέγονεν, οὕτε τάχα τις ποιήσει ποτὲ τοιοῦτον, εἰ μὴ ἄρα ὁ υἱὸς τῆς ἀνομίας, οἱ Χριστομάχοι· δεικνύουσιν (84), ἀναζωγραφοῦντες ἐν αὐτοῖς ἡδῆ. Διὸ καὶ μάλιστα προσήκει νῆφειν,

⁸⁰ Dan. ix, 27.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi ἀπολεῖσθαι: per- neram.

(83) Quæ sequuntur post Οὐάλεντος, usque ad περὶ Οὐάλεντα, desunt in editis prioribus, eratque

76. Quid igitur iste quod Antichristo congruat prætermisit: aut quid amplius ille, cum veniet, acturus est? Imo potius nonne ille in suo adventu, præparatam sibi a Constantio viam inveniet? Namque ille, ecclesiarum vice, in palatium judicia ad se transfert ecclesiastica, quibus ipse præsidet. Quodque permirum habeatur, si quando hærentes conspexerit accusatores, accusandi munus excipit ille, ut ne injuria affectis liceat criminationes depellere, ejus nempe violentia prohibitis. Idipsum egit adversus Athanasium: conspecta quippe Paulini, Lucife- ri, Eusebii et Dionysii episcoporum loquendi fiducia, et qua ratione illi ex Ursacii et Valentis pœnitentia, viros qui episcopum insimulabant, falsi argue- rent, suaderentque non ultra fidem Valenti sociove habendam esse, quos ante pœnituisset eorum quæ jam dicerent: ille statim exurgens, Ego, inquit, jam sum Athanasii accusator, mei gratia eorum dictis fidem habetote. Illis respondentibus, Quo pacto accusator esse potes absente reo: nam etiamsi tute sis accusator, judicandus tamen non est ille in sui absentia? Non judicium quippe Romanum jam instituitur, ut tibi, quamvis imperator sis, fides habeatur; sed de episcopo judicium agitur, et pari jure cum accusatore et accusato agi oportet. Qui autem accusare tu potes? non enim præsens tibi fuit vir qui procul te versabatur: quod si ea dicis quæ didicisti ab illis, æquum sane fuerit te ejus quoque dictis fidem adhibere: sin illi fidem non adhibens, his adhibes, videntur certe illi hæc in tui gratiam proferre, in tui gratiam item Athanasium accusare. His ille auditis, ratus hæc verba, quæ recta sane erant, in suam vertere contumeliam, viros misit in exilium: commotusque in Athana- sium, effertas misit litteras, jubens illum iis afflic- tibus quibus affectus revera est: Arianisque tradi

77. Gravia quidem et plus quam gravia sunt ista, consentanea tamen ei qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videns illum iis qui episcopi putantur præfeci, in ecclesiasticisque judiciis præsidere, non jure dicat hanc esse illam a Daniele prædictam abo- minationem desolationis⁸⁰? Christianismo quippe amictus ille, et in loca sancta ingressus, ibique consistens, ecclesias vastat: earumque abrogatis cano- nibus, vi cogit ut sua obtineant decreta. Num quis ausit dicere tempus pacis Christianis adesse, nonne potius persecutionem? Annon persecutionem qualis unquam existit, et fortasse qualem nemo unquam excitaturus est, nisi filius iniquitatis, Christi oppugnatores exhibent, in suisque actis expriment? Quapropter nobis summiopere vigilandum est, ne hæresis isthæc quæ tanta est impudentia, quæ vel-

prorsus mutila sententia: quam ex Reg. et Basil. restitimus.

(84) Sic Regius codex. Edit. Comm. δείκνουςιν. Basilicenus. et edit. Paris. δείκνυσιν.

uti crastæ virus diffunditur, ut in Proverbiis scriptum habetur⁸¹, quæque sententiam docet Christo adversantem, ea ipsa sit apostasia, post quam ille, scilicet Antichristus, revelabitur, præmissa suo præcursore Constantio. Alioqui cur ita contra pios viros furit? quare quasi pro sua hæresi decertat, eamque suam dicit inimicem qui Arii insanix non obtemperat. Quare quæ a Christi hostibus dicuntur libentissime admittit, talesque ac tantas vilipendit synodos? quare jussit ecclesias tradi Arianis, nonne ut ille cum venerit, facultatem habeat in illas **309** introcundi : amplectaturque Constantium qui illa sibi loca præparavit? li namque qui ab Alexandro et decessore ejus Achilla, imo hujus decessore Petro ordinati fuerant, senes episcopi pulsati sunt, intrusique li quos indicabant qui milites sequebantur : indicarunt autem illos qui suæ fore sententix pollicerentur.

79. Facillima res erat Meletianis : quorum plurimi, imo omnes, nequaquam religiosa institutione educati sunt, neque sanam norunt erga Christum fidem, nec quid sit Christianismus, aut quæ nobis Christianis sint Scripturæ. Nam quidam eorum, ex idolis, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad nos accessere, idque ut miseram immunitatem et patrociniū assequerentur : ac antiquioribus ac Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem prius quam instituerentur (85) : sed etiam si instituti essent, qualis, quæso, doctriua apud Meletianos? attamen ne specie quidem instituti, derepente accesserunt : ac statim, accepto, quasi infantes, nomine, episcopi appellati sunt. Ideoque ejusmodi cum sint, rem illam nihili facere, neque putarant pietatem ab impietate discrepare. Libenter igitur protinusque ex Meletianis Ariani effecti sunt. Quod si quidpiam aliud jusserit imperator, in illud esse vertere sunt parati. Pietatis quippe ignorantia quam citissime illos ad consuetam et priorem, quam edocti fuere, stultitiam conjicit. Enimvero pro nihilo est illis omni vento et fluctu circumferri, dum immunes sint et humano fruuntur patrociniū : pro nihilo illis est sese immutare, talesque fieri quales antea erant, imo quales erant dum ethnici essent. Næ illi cum ita moribus versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum : cumque cultum idolorum sæperent, utpote ethnici, usurpato tamen præclaro Salvatore nomine, totam contaminaverunt Ægyptum, ubi Ariacam hæresim vel nominari in illa curarunt. Hæc enim in sola Ægypto libera ubique fuit sanæ fidei professio : quapropter invidiam ei quoque confare impii illi conati sunt : imo, ut verius dicatur, non illi, sed qui eos concitavit diabolus ; ut cum venerit ejus præco Antichristus, in-

⁸¹ Prov. xxiii, 32.

(85) Id est, priusquam catechumeni essent.

(86) Sic Reg. una voce. Editi vero διὰ τί.

(87) Ita Reg. Editi τίς ἐστι.

μήπως ἡ αἵρεσις αὕτη, πολλὴν ἀναισχυντίαν ἔχουσα, καὶ διαχυνομένη ὡς ἰὸς κεράστου, καθὼς ἐν ταῖς Παροιμίαις γέγραπται, διδάσκουσά τε κατὰ τοῦ Σωτήρος φρονεῖν, αὕτη ἂν εἴη ἡ ἀποστασία μεθ' ἣν ἐκεῖνος ἀποκαλυφθήσεται, πάντως ἔχων τὴν πρόδρομον ἐαυτοῦ Κωνσταντίνου. Ἐπὶ διὰ τί οὕτως μαίνεται κατὰ τῶν εὐσεβῶν ; διὰ τί ὡς ὑπὲρ ἰδίας αἰρέσεως ἀγωνίζεται ; καὶ ἐχθρὸν μὲν ἴδιον λέγει τὸν μὴ κειθόμενον τῇ Ἀρείου μανίᾳ, τὰ δὲ παρὰ τῶν Χριστομάχων λεγόμενα καταθυμῶς δέχεται, καὶ τοιαύτας καὶ τοσαύτας συνόδους ἀτιμάζει ; διὰ τί (86) τοῖς Ἀρειανῶσι ἐκείλευσε τὰς ἐκκλησίας παραδίδοσθαι ; οὐχ ἵνα ἐκεῖνος ἐλθὼν εὐρῆ, πῶς εἰς αὐτὰς εἰσέλθῃ, καὶ ἀποδέξῃται τοῦτον ἐτοιμάσαντα τοὺς τόπους αὐτῶ ; Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ἀχιλλῆ, καὶ πάλιν τοῦ πρὸ τούτου Πέτρου, γέροντες ἐπίσκοποι ἐξεβάλλοντο· ἐκεῖνοι δὲ εἰσῆγοντο, οὓς ἂν εἰεγον οἱ ἀκολουθοῦντες τοῖς στρατιώταις· εἰεγον δὲ τοὺς ἐκ αὐτῶν φρονεῖν ἐπαγγελλομένους.

78. Εὐκόλον δὲ τοῦτο Μελιτιανῶσι ἦν τὸ πρόβλημα· οἱ γὰρ πλείστοι, μᾶλλον δὲ οἱ πάντες, οὐκ ἀπὸ θεοσεβοῦς ἀγωγῆς εἰσιν, οὐδὲ γνώσκουσι τὴν εἰς Χριστὸν ὑγιαίνουσαν πίστιν, οὐδ' ὅλως τί ἐστι (87) Χριστιανισμὸς, ἢ ποίας ἔχουσι ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ Γραφάς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐξ εἰδώλων ἐλθόντες, οἱ δὲ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς πρώτης πολιτείας διὰ τὴν ταλαίπωρον ἀλειτουργίαν καὶ προστασίαν· κείσιντες τε χρήμασι τοὺς πρὸ αὐτῶν Μελιτιανούς, εἰς τοῦτο παρήλθον, καὶ πρὶν κατηχηθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ ἐδοξάν, ποία κατήχησις παρὰ Μελιτιανῶσι ἐστίν ; ἡμεῖς οὐδὲ δίζαντες κατηχεῖσθαι, ἦλθον ἅμα· καὶ εὐθύς, ὡσπερ παῖδες ὄνομα λαβόντες, ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι. Καὶ διὰ τοῦτο, τοιοῦτοι ὄντες, οὐδὲν ἤγγισαν τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ διαφέρειν εὐσεβείαν ἀσεβείας ἐνόμισαν. Προθύμως γοῦν καὶ ταχέως ἐκ Μελιτιανῶν Ἀρειανῶν γεγόνασιν. Ἄν δὲ καὶ ἕτερόν τι προσάξῃ βασιλεὺς, καὶ εἰς τοῦτο πάλιν εἰσὶν ἐτοιμοὶ μεταβάλλεσθαι. Ἡ γὰρ τῆς εὐσεβείας ἀγνοία ταχέως ἐπὶ τὴν συνήθη καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς, ἦν μεμαθήκασιν (88), ἀφροσύνην καταφέρει τοῦτους. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐστὶν αὐτοῖς ἀνέμω παντὶ καὶ κλύδωνι περιφέρεσθαι, ἕως μόνον εἰσὶν ἀλειτουργητοί, καὶ προστασίαν ἀνθρωπίνην ἔχουσι (89)· τάχα δὲ οὐδὲ μεταβάλλεσθαι, οἷοι καὶ πρὸ τούτου ἦσαν, καὶ οἷοι ἦσαν ὅτε πάλιν Ἕλληνας ἐτύγχανον. Ἀμέλει, τοιοῦτοι τὸν τρόπον ὄντες εὐκόλοι, καὶ νομίζοντες πολιτείαν βουλῆς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ τῶν εἰδώλων φρονούντες, ὡσπερ ἔθνη, εἰσελθόντες εἰς τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ Σωτήρος, ἐμίαναν τὴν Αἰγύπτου πᾶσαν· ποιήσαντες πᾶν ὅλως ὀνομασθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐν αὐτῇ. Ἐτι γὰρ ἐν ὀλοκλήρῳ μόνῃ τῇ Αἰγύπτῳ παρήρῃσα τῆς ὀρθοδοξίας ἦν· καὶ διὰ τοῦτ' ἐσπούδασαν καὶ ταύτῃ φθόνον ἐπαγαγεῖν οἱ δυσσεβεῖς, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτοί, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτοὺς διάβολος· ἵν' ἐλθὼν ὁ τούτου κῆρυξ Ἀντίχριστος εὐρῆ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τὰς ἐκκλησίας ἐαυτοῦ (90)

(88) Ita Reg. Editi omnes, μεμαθήκασαν.

(89) Regius codex, ἔχουσι.

(90) Ita Reg. Editi vero, αὐτοῦ.

γενομένης, τοὺς τε Μελιτιανούς προκατηχηθέντας ἤδη τὰ ἐκείνου, καὶ ἐπιγῶ ἑαυτὸν ἐν ἐκείνοις ἤδη μορρωθέντα.

79. Τοιοῦτον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐξελεθὼν παρὰ Κωνσταντίου παράνομον πρόσταγμα· τῶν δὲ λαῶν προθυμία μὲν ἦν εἰς μαρτύριον, καὶ μᾶλλον μίσος κατὰ τῆς ἀσεβοστάτης αἰρέσεως, πένθος δὲ ὅμως διὰ τὰς Ἐκκλησίας, καὶ στεναγμοὺς παρὰ πάντων, βούοντων πρὸς τὸν Κύριον· *Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς θρῆνός τοῖς ἐχθροῖς σου*· ἀλλὰ καὶ τάχυνον τοῦ ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς ἀνόμων. Ἰδοὺ γάρ τῶν μὲν σου θεραπεύοντων οὐκ ἐφεύσαντο, τῷ δὲ Ἀντιχρίστῳ τὴν ὁδὸν παρασκευάζουσιν. Οὐ γὰρ ἀντιστήσονται ποτε Μελιτιανὸί τούτου, οὐδὲ φροντίσουσι περὶ ἀληθείας, οὐδὲ ἀρνήσασθαι τὸν Χριστὸν φαῦλον ἠγῆσονται· ἀνθρωποὶ μηδὲως γενήσονται προσελθόντες τῷ Λόγῳ, πρὸς πάντα κατὰ τὸν χαμαιλέοντα σχηματιζόμενοι, καὶ μισθῶτοι τῶν ἀνύοντων αὐτῶν τὴν χρεῖαν γινόμενοι. Οὐ γὰρ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχουσι τὸν σκοπὸν, ἀλλὰ ταύτης τὴν παρατύχησιν προκρίνουσιν ἠδονὴν· καὶ μόνον λέγουσι· *Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αἵριον γὰρ ἀποθηήσκομεν*. Τῶν μὲν οὖν ὑποκριτῶν(91) Ἐπικριτιανῶν ἀντὶ Μελιτιανῶν ἢ πρόθεσις τοιαύτη, καὶ ὁ τρόπος ἀπιστος· οἱ δὲ πιστοὶ δοῦλοὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, οἱ γενήσονται πιστεύσαντες, καὶ μὴ ἑαυτοῖς, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ ζῶντες, οὗτοι, πιστῶς εὐσεβοῦντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ γινώσκοντες, καθὰ προείπον, ὡς κατὰ τῆς ἀληθείας προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ φανερῶς ἐπλάσθησαν διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· καὶ γὰρ ἐκ τῆς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος μετανοίας κατεμάθησαν τὴν κατὰ Ἀθανασίου συνταθεῖσαν συκοφαντίαν· ἵνα αὐτὸν μὲν ἐκποδῶν ἄρωσι, τὴν δὲ ἀσέβειαν τῶν Χριστομάχων εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάξωσι· ταῦτα συνορῶντες, ὡς ἀληθείας ἄντι ἐπέρμαχοι καὶ κήρυκες, ὕβρισθῆναι καὶ ἐξορισθῆναι μᾶλλον εἶλοντο, καὶ ὑπέμειναν, ἢ κατ' αὐτοῦ ὑπογράφαι, καὶ τοὺς Ἀρειομανταῖς κοινωνῆσαι. Οὐ γὰρ ἐπελάθοντο, ἀ ἐδίδαξαν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον(92) γινώσκουσιν, ὡς τοῖς μὲν προδόταις ἀτιμία πολλή, τοῖς δὲ ὁμολογοῦσι τὴν ἀλήθειαν, βασιλεία οὐρανῶν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγύροις καὶ φοβηθεῖσι Κωνσταντίου οὐδὲν ἔσται ἀγαθόν· τοῖς δὲ ὑπομείνασι τὰς ὤδε θλίψεις, ὡς ἐκ(93) χειμῶνος ναύταις εὐδίου λιμῆν, ὡς ἀθληταῖς μετὰ τὸν ἀγῶνα στέφανος, οὕτω καὶ αὐτοῖς μεγάλῃ καὶ αἰώνιῳ χαρᾷ καὶ εὐφροσύνῃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς γενήσεται· οἳαν ἔσχεν Ἰωσήφ μετὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας· οἳαν ὁ μέγας Δανιὴλ μετὰ τοὺς πειρασμούς καὶ τὰς πολλὰς ἐπιβουλὰς τῶν βασιλικῶν· οἳαν ἔχει νῦν ὁ Παῦλος στεφανούμενος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· οἳαν προσδοκῶντες καὶ οἱ πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ λαοὶ, ταῦτα βλέποντες, οὐκ ἠσθῆθησαν τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεδυναμώθησαν τῇ πίστει, καὶ πλέον ἠδύσησαν τὴν προθυμίαν. Πληροφορηθέντες γὰρ ὑπὲρ τῆς συ-

A veniat in Ægypto ecclesias jam suas, Meletianos sua doctrina institutos, seque in illis jam delinquentum agnoscat.

79. Ejusmodi est inipium nec edictum a Constantio datum: sed populorum magna erat alacritas martyrii subeundi, graviusque in impiissimam heresim odium incendebatur: luctus tamen ubique in Ecclesiis, gementibus omnibus ad Dominumque clamantibus: *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium inimicis tuis*⁹¹: sed festina, ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, viamque muniunt Antichristo. Huic enim nunquam obsistent Meletiani, nulla erit eis veritatis cura, neque nefariani rem putabunt Christum abnegare: homines sane qui non sincero animo ad verbum accesserunt, nullam non, instar chamæleonis, induti formam, mercenarii que eorum qui sua utuntur opera. Nequaquam enim veritatem spectant illi, sed ei præsentem anteponunt voluptatem, et hæc solum aiunt: *Comedamus et bibamus: cras enim moriemur*⁹². Histrionum igitur Epicritianorum, magis quam Meletianorum, est hujusmodi propositum, perfidiique mores. Fideles autem Salvatoris famuli, ac veri episcopi, qui sincere credunt, et non sibi sed Domino vivunt, **310** qui piam in Dominum nostrum Jesum Christum fidem servant, probeque noscunt falsas esse illas contra veritatem criminationes, aperteque confictas in gratiam Arianæ hereseos (nam ex Ursacii et Valentis pœnitentia, confictam deprehenderunt adversus Athanasium sycophantiam, ut eum de medio tollerent, et Christi hostium impietatem introducerent in Ecclesias): illi, inquam, hæc animadvertentes, utpote veritatis propugnatores atque præcones, contumelias et exsilium pati maluerunt, et pertulere reipsa, quam adversus Athanasium subscribere, et cum Arianis communicare. Eorum enim quæ docuerant laud immemores fuerunt, quinimo probè norunt, proditoribus multum dedecus, veritatem autem constantibus, regnum cœlorum obveniturum esse: incuriosis item et Constantium reformidantibus, nihil fore boni; iis autem qui ærumnas pertulerint, ut nautis post tempestatem, tranquilus portus, ac sicut athleticis post certamen, corona datur; ita et illis magnum æternumque in cœlis fore gaudium lætitiâque, qualem Joseph habuit post illas calamitates: qualem magnus Daniel post tentationes, multasque aulicorum insidias: qualem nunc Paulus habet a Salvatore coronatus: qualem exspectantes omnes ubique populi Dei, hæc cum viderent animo fracti non sunt, quin potius in fide roborati, suam magis auxere alacritatem. Deprehensa quippe hæreti

⁹¹ Joel II, 17. ⁹² Isa. XLII, 9; I Cor. XV, 32.

(91) Reg. Πικριτιανῶν; Basil. Κριτιανῶν, editi, Ἐπικριτιανῶν. Mox Reg. τοιαύτη. Editi, αὐτή.

(92) Reg. μᾶλλα. Basil. μάλα γινώσκουσιν.

(93) Ἐκ δεστ in Reg.

corum sycophantia atque impietate, persecutorum damnant, cum vexatis autem, animo sententiaque concurrunt, ut et ipsi confessionis corona donentur.

80. Plura dici possent adversus hanc execrandam, Christoque adversariam hæresim: plura animadverti possent Constantii facinora, quæ sint Antichristi proemia; at cum, ut ait propheta⁸⁴, a pedibus usque ad caput nihil in ea lugesit sanum sit; sed sordibus illa seateat et impietate, ita ut vel ex solo auditu, fugientia illa sit ut vomitus canis, et draconum virus: cum Costyllius adversarii imaginem palam præferat; ut ne longius percurrat oratio, sola nobis sit divina Scriptura satis, ipsique obtemperemus omnes, hoc præceptum tradenti de aliis hæresibus, ac præsertim de ista: *Recedite, recedite, exite inde, et pollutum nolite tangere: exite de medio eorum, et segregamini qui fertis vasa Domini*⁸⁵. Omnibus quippe sufficit hæc doctrina, ut si quis ab illis seductus fuerit, is quasi e Sodomis egressus, ne sese ultra ad illos convertat, ne forte idem ei accidat quod uxori Lot. Quod si quis ab hac impia hæresi sese ab initio purum conservavit, is in Christo gloriatur hæc aïens: *Non expandimus manus nostras ad Deum alienum*⁸⁶: neque adoravimus opera manuum nostrarum, neque creaturam coluimus loci tui omnium Creatoris Dei, per Verbum tuum unigenitum Filium Dominum nostrum Jesum Christum, per quem tibi Patri, et eum ipso Verbo, in Spiritu sancto, gloria et imperium in secula sæculorum. Amen.

αὐτῷ τῷ λόγῳ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος

(Athanasii episcopi ad omnes ubique monachos, de rebus gestis ab Arianis sub Constantio. Hic totus liber adversus Constantium a papa compositus est.)

311 81. CONTESTATIO SECUNDA.

Hæc palam contestatur per eos qui postea subscribent, populus Alexandrinus catholicæ Ecclesiæ, quæ est sub Athanasio reverendissimo episcopo.

Contestati jam sumus de nocturna in nos et in Cyriacum facta invasione: tametsi contestatione opus minime erat, circa rem universæ civitati notam exploratamque. Cæsorum namque inventa corpora palam exposita sunt: arma item et tela in Cyriaco reperta scelus proclamarunt. Quia tamen post factam contestationem clarissimus dux Syrianus omnes vi compellit ut secum fateantur, nullum exstitisse lu-

⁸⁴ Isa. 1, 6. ⁸⁵ Isa. LI, 11. ⁸⁶ Psal. XLIII, 21.

(94) Sic Reg. Editi vero καὶ μὴ μόνον. Ibid. Reg. φευκτάων.

(95) Sic Reg. et Basil., et ita legitur Nannius qui vertit *Costyllius*. Videnturque editores suo Marte eam vocem immutasse, mendum esse rati.

(96) Ita Reg. et Græcus Scriptura: textus. Editi ἀπτεσθε. Paulo post editi τοῦ Κυρίου. In Reg. et G. S. T. τοῦ δεστ.

(97) Ita Reg. et Basil. In editis ὡς δεστ.

Α κοφαντίας καὶ ἀσεβείας τῶν αἰρετικῶν, καταγινώσκουσι μὲν τοῦ διώκοντος, συντρέχουσι δὲ τοῖς διωκόμενοις τῇ γνώμῃ καὶ τῇ ὁμοφροσύνῃ· ἵνα καὶ αὐτοὶ τὸν τῆς ὁμολογίας ἀπολάβωσι στέφανον.

80. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις δύναίτο λέγειν κατὰ τῆς μυσαρᾶς καὶ Χριστομάχου ταύτης αἰρέσεως· πολλὰ δὲ καὶ ἀποδείξειεν ἂν τις εἶναι προοίμια τοῦ Ἀντιχρίστου, τὰ ἐπιτηδεύματα Κωνσταντίου· ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης, ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐδὲν ἔστιν εὐλογον ἐν αὐτῇ, παντὸς δὲ ῥύπου καὶ πάσης ἀσεβείας πεπλήρωται, ὥστε καὶ μόνον (94) ἐξ ἀκῶς φευκτέαν αὐτὴν εἶναι, ὡς ἐξέραμα κυνὸς, καὶ δρακόντων ἰόν· ἔστι δὲ καὶ Κοστύλλιος (95) ἐκ φανεροῦ τὴν εἰκόνα φέρων τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα μὴ μακρὸς ὁ λόγος γένηται, διὰ τοῦτο καλὸν ἀρκεσθῆναι τῇ θείᾳ Γραφῇ, καὶ πάντας αὐτῇ πεισθῆναι παραγγελλούσῃ διὰ τε τὰς ἄλλας αἰρέσεις, καὶ μάλιστα διὰ ταύτην· ἔστι δὲ αὐτῆς τὸ παράγγελμα τοῦτο· Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκείθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄψησθε (96). ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀγορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκευὴ Κυρίου. Τοῦτο γὰρ πρὸς διδασκαλίαν ἀρκεῖ πᾶσιν· ἴν', εἰ μὲν τις ἠπατήθη παρ' αὐτῶν, ἐξέλθῃ ὡς (97) ἀπὸ Σοδόμων, μὴκέτι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ (98), μῆποτε πάθῃ τὰ τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ· εἰ δὲ τις καθαρὸς ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τῆς ἀσεβοῦς ταύτης αἰρέσεως διέμεινεν, ἔχη τὸ καύχημα ἐν Χριστῷ λέγων· Οὐκ ἐξεπετάσαμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἄλλότριον, οὐδὲ προσεκυνήσαμεν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ἡμῶν, οὐδὲ ἐλατρεύσαμεν τῇ κτίσει παρὰ σὲ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν, διὰ τοῦ σου Λόγου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ τῷ Πατρὶ, καὶ οὖν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(99) (Ἀθανασίου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ μοναχοὺς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐπὶ Κωνσταντίου. Οὗτος ὁλόγος διόλου κατὰ Κωνσταντίου συνέταχται τῷ πάτρ.)

81. (1) ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Τάδε δημοσίᾳ διαμαρτύρεται διὰ τῶν ἐξῆς ὑπογραφότων ὁ λαὸς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἧτις ἐστὶν ὑπὸ Ἀθανασίου τὸν αἰδοσιμώτατον ἐπίσκοπον.

Ἦδη μὲν διεμαρτυράμεθα, περὶ τῆς πεπόνθαμεν νυκτερινῆς ἐφθόου, ἡμεῖς τε καὶ τὸ Κυριακόν· εἰ καὶ διαμαρτυρίας χρεῖα οὐκ ἦν ἐφ' οἷς πᾶσα ἡ πόλις ἔργωκέ τε καὶ γινώσκει. Τὰ τε γὰρ εὐρεθέντα σώματα τῶν ἀναίρεθέντων δημοσίᾳ προετέθη, καὶ τὰ ἐν τῷ Κυριακῷ ὅπλα τε καὶ τόξα κέκραγε τὴν παρανομίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν ὁ λαμπρότατος δοῦς Συριανὸς βιάζεται πάντας συνθέσαι

(98) Sic Reg. Editi vero ὑποστρέψῃ.

(99) Solent amanuensēs titulum tractatum ad calcem subnectere. Hinc est quod hæc verba reperiuntur in omnibus cum editis, tum manuscriptis: sed male in editis sic posita sunt, ut subsequēntis contestationis titulus esse videantur.

(1) Prima contestatio interiit, ob causam supra allatam in *Monito* et num. 49.

αὐτῶ, ὡς ὅτε θορύβου γενομένου, ὅτε τινὸς ἀποθα-
 νόντος· Ἐλεγχος δὲ οὕτως οὐκ ὀλίγος μὴ γεγενῆσθαι
 ταῦτα κατὰ γνώμην τοῦ φιλανθρωποτάτου Αὐγού-
 στου Κωνσταντίου. Οὐκ ἂν γὰρ ἐφροβήθη ἐπὶ τοῖς ὑπὸ
 γενομένοις, εἰ ἐκ προστάξεως ταῦτα ἐπιποιήκει.
 Καὶ γὰρ καὶ ἀπελθόντας ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ
 ἀξιούοντας μηδεὶν βίαν ποιεῖν, μηδὲ ἀρνεῖσθαι τὰ
 γενόμενα, ἐκέλευσε, Χριστιανούς ἡμᾶς ὄντας, κατα-
 κοπήναι βροπάλους· δεικνύς καὶ ἐκ τούτων τὸν γενό-
 μενον νυκτὸς πόλεμον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ
 τοῦτο καὶ νῦν ταῦτα διαμαρτυρούμεθα, ἤδη καὶ μελ-
 λόντων τινῶν ἐξ ἡμῶν ἀποδημεῖν παρὰ τὴν εὐσεβέ-
 στατον Αὐγούστου. Ὅρκιζομεν δὲ κατὰ τοῦ παντο-
 κράτορος Θεοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστά-
 του Αὐγούστου Κωνσταντίου, τὸν τε ἑπαρχον τῆς
 Αἰγύπτου Μάξιμον καὶ τοὺς κουριώσους ἀνενεγκεῖν
 πάντα ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ Αὐγούστου, καὶ τὴν
 ἐξουσίαν τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν. Ὅρκιζομεν δὲ
 καὶ τοὺς ναυκλήρους πάντας κηρύξαι ταῦτα πανταχοῦ,
 καὶ εἰς ἀκοὰς τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου ἀνενεγκεῖν,
 καὶ εἰς τοὺς ἐπαρχοὺς, καὶ εἰς τοὺς κατὰ τόπον δικα-
 στάς· ἵνα γνωσθῇ ὁ γενομένος πόλεμος κατὰ τῆς Ἐκκλη-
 σίας, καὶ ὅτι ἐν καιροῖς τοῦ Αὐγούστου Κωνσταντίου
 ἐποίησε Συριανὸς γενέσθαι μάρτυρας παρθένους τε
 καὶ ἄλλους πολλοὺς (2). Ἐπιφωσκούσης γὰρ τῇ πρὸ
 πέντε εἰδῶν Φεβρουαρίων, τούτεστι τῆς ἰδ' τοῦ Μεχίρ
 μηνός, ἀγρυπνοῦντων ἡμῶν ἐν τῷ Κυριακῷ, καὶ ταῖς
 ἐρχαῖς σχολαζόντων (συναχῆς γὰρ ἔμελλε τῇ παρα-
 σκευῇ γίνεσθαι), ἐξαίφνης περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπιήλ-
 θεν ἡμῖν τε καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ λαμπρότατος δοῦξ
 Συριανὸς μετὰ πολλῶν λεγεῶνων στρατιωτῶν, ἐχόν-
 των ὄπλα, καὶ ξίφη γυμνά, καὶ βέλη, καὶ ἄλλα πολε-
 μικά σκεύη, καὶ τὰς περικεφαλαίας ἐπὶ τῶν κεφα-
 λῶν. Καὶ ἀληθῶς εὐχομένων ἡμῶν καὶ ἀναγνώσεως
 γινομένης, τὰς μὲν θύρας κατέαξαν· ὡς δὲ τῇ βίᾳ
 τοῦ πλήθους ἠνεύγεισαν αἱ θύραι, ἐκέλευσε· καὶ
 οἱ μὲν ἐτόξευον, οἱ δὲ ἠλάλαζον, καὶ κτύπος ἐγίγνετο
 τῶν ὄπλων, καὶ τὰ ξίφη ἀντέλαμπον τῷ ἐκ τῶν λύ-
 χνων φωτί. Καὶ λοιπὸν τὰ ἐκ τούτων, παρθένοι ἀν-
 ηροῦντο, καὶ πολλοὶ κατεπατοῦντο, καὶ συνέπιπτον
 ἀλλήλοις, ἐπερχομένων τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἄνδρες
 τοξευόμενοι ἐθανατοῦντο· ἔνοιοι δὲ τῶν στρατιωτῶν
 καὶ ἐπὶ τὸ διαρπάζειν ἐτρέποντο, καὶ γυμνάς
 ἴστων (3) τὰς παρθένους, ὁπότε φόβος ἦν αὐταῖς
 μείζων τοῦ θανάτου, τὸ καὶν ὄλωσ' ἄπτεσθαι τινὰς
 αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρό-
 νου, προτρέπων πάντας εὐχεσθαι· ὁ δὲ δοῦξ ἐστρα-
 τήγει, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ (4) καὶ Ἰλάριον τὸν νοτά-
 ριον, ἐνεργοῦντα τοιαῦτα, οἷα καὶ τὸ τέλος ἔδειξεν.
 Ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος, ἐλκόμενος, παρ' ὀλίγον δι-
 εσπάσθη. Παραλυθεὶς γοῦν μεγάλως, καὶ ὡς νεκρὸς
 γενομένος, οὐκ οἶδαμεν ποῦ γέγονεν ἀφανῆς παρ'
 αὐτῶν· ἀποκτεῖναι γὰρ αὐτὸν ἐσπούδαζον. Οἱ δὲ, ὡς

A multum, nullum occisum fuisse : quod sane haud
 leve argumentum est hæc præter sententiam huma-
 nissimi Augusti Constantii admissa fuisse. Nequa-
 quam enim ob talia gesta metueret, si jussus illa
 egisset. Namque ille nos se adeuntes rogantesque
 nulli ut vim inferret, neve gesta negaret, jussit nos,
 licet Christianos, concidi sustibus : ea re declarans
 nocturnum bellum contra Ecclesiam gestum fuisse.
 Quapropter hæc jam iterum contestamur, quibus-
 dam ex nobis ad piissimum Augustum proficisci
 jam parantibus. Adjuramus autem per omnipotentem
 Deum pro salute piissimi Augusti Constantii, præ-
 fectum Ægypti Maximum, et curiosos, ut omnia
 Augusti pietati et clarissimorum præfectorum pote-
 stati referant. Adjuramus item naucleros omnes, ut
 hæc ubique renuntient, et ad aures piissimi Augusti
 referant, ad præfectos etiam et ad omnes per singula
 loca judices, ut bellum adversus Ecclesias gestum
 compertum sit, nemoque ignoret, temporibus Au-
 gusti Constantii, Syrianum, virgines aliosque multos
 effecisse martyres. Illucescente namque quinto Idus
 Februarii die, id est decimo quarto mensis Mechir,
 nobis in Cyriaco vigiliis agentibus, et orationi vacan-
 tibus (synaxis enim die parasceves futura erat),
 circa mediam noctem repente in nos et in eccle-
 siam irrupit præclarissimus dux Syriacus cum mul-
 tis legionibus militum, armis, strictis gladiis, telis
 galeisque instructorum. Nobis autem orantibus,
 peractaque lectione, januas illi confregere. Foribus-
 que vi multitudinis patefactis, ejus jussu alii sagit-
 tas emittere, alii bellicum clamare, hinc armorum
 strepitus insonare, enses ad lampadum splendorem
 emicare. Post hæc virgines occisæ, multi conculcati
 confertim, irrupentibus militibus, corruere, viri
 sagittis confossi cadere : nonnulli ex militibus ad
 prædam versi, virgines nudarunt, quibus vel minimus
 aliorum contactus ipsa morte acerbior erat. Porro
 episcopus in throno tunc sedens, omnes cohortaba-
 tur ad orandum. Dux autem agmen agebat comite
 sibi Hilario notario, qui illa machinabatur quæ rerum
 exitum declaravit. Episcopus namque raptatus,
 tantum non discerptus est. In magnum itaque animi
 deliquium lapsus, ac fere extinctus, nescimus
 quorsum se illorum oculis subduxerit : nam eum
 interficere tentabant. Deinde ubi cæsos permultos
 conspexerit, militibus jusserunt ut defunctorum cor-
 pora amolirentur occultarentque. Sanctissimæ porro
 virgines quæ mortuæ relictæ 312 fuerant, in mo-
 numentis sepultæ sunt, eam gloriam adeptæ, ut ipsis
 piissimi Constantii temporibus martyres fuerint.
 Diaconi autem in ipso Cyriaco plagis concisi, ac
 conclusi sunt. Neque tamen hic constitit eorum faci-
 us : nam post ea gesta quivis arbitrata suo, quam

(2) Sic Reg. Basil. et Felck. 7. In editis πολλοὺς δεεσι. Quod sequitur autem, πρὸ πέντε εἰδῶν (Reg. ἰδῶν) φεβρουαρίων, Nannius vertit, *quinto Kalendas Februarias*, sed perperam; nam, teste Felckmanno, in Græcis codicibus, quibus usus Nannius est, eadem quæ supra lectio habetur, ut similiter pau-

lo infra. Ibid. Reg. et Basil. μεχίρ· editi vero, με-
 χήρ. Syriani irruptio equarratur item pag. 246 et
 pag. 264.

(3) Sic Reg. et Basil. Editi, ἔστων.

(4) Sic Reg. Editi, αὐτοῦ.

posset Januam confringebat, ut aperiret, ac quæ intus erant perscrutaretur atque diriperet : imo ad ea usque loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. Hæc novit ipse dux civitatis Gorgonius, qui illic aderat. Certe haud leve indicium illud est hostilis ejusmodi incursus, quod arma, tela, ensesque eorum qui irruerant, in Cyriaco relicta sint : etiamnum enim in ecclesia suspensa sunt, ut ne id illi inficias ire valeant. Nam sæpe exercitus Dynamium atque ducem misit qui ea auferrent : quod nondum concessimus, donec res omnibus sit explorata. Si itaque edictum illud sit, ut nos persecutionem patiamur, parati sumus omnes ad martyrium subeundum : sin hoc Augusti placitum non sit, rogamus Ægypti præfectum Maximum, magistratusque omnes, ut eum deprecantur, ne talia in posterum illi aggrediantur. Rogamus item ut hæc nostra supplicatio offeratur illi : ut ne scilicet alium episcopum huc intrudere conentur : ad necem enim usque obstitimus ob desiderium reverendissimi Athanasii, quem ab initio nobis Deus dedit secundum successionem Patrum nostrorum : quem ipse piasinus Constantius cum litteris et juramentis huc transmisit. Speramus enim si id ejus pietati allatum fuerit, res eum gestas indigne laturum, nihilque contra Juramenta admissurum, sed jussurum nobiscum ut maneat episcopus noster Athanasius. Consulibus post consulatum clarissimorum Arbæthionis et Colliani designandis, Mechir 17, quæ est pridie Idus Februarii.

ὅν καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος Ἀβγούστος Κωνσταντίος γάρ, ὅτι, ἂν μάθῃ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀγανακτήσει μὲν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐδὲν δὲ παρὰ τοὺς ὄρους ποιήσει· ἀλλὰ καὶ πάλιν κελύσει τὸν ἐπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον μένειν μεθ' ἡμῶν. Τοῖς μετὰ τὴν ὑπατελίαν Ἀρβαθίωνος καὶ Κολλιανῶ (8) τῶν λαμπροτάτων ἀποδειχθησομένοις ὑπάτοις, Μεχίρ ιζ', ἥτις ἐστὶ τῆ πρὸ μιᾶς εἰδῶν Φεβρουαρίων (9).

(Epistola porro superius scripta ad omnes ubique monachos desinit ad ea quæ Alexandriæ gesta sunt in ordinatione Georgii Cappadocis Ariani, olim scorum exceptoris. Sequens autem epistola, quæ res in synodis Arimini et Seleuciæ in Cappadocia gestas enarrat, prædictum Georgium ait Seleuciæ fuisse damnatum. Itaque epistola ad monachos rectius prior posita est, quæ tamen in exemplari secunda habetur.)

(5) Sic Reg. et edit. Comm. Editi Paris. male, ἐστὶ. Mox edit. Par. οὐ βουλόμενος, perperam. Reg. et edit. Comm. recte, ὁ βουλόμενος. Mox Reg., ἦν ἡδύνατο. Editi ἦν ἡδούλοτο.

(6) Reg. et Basiliens. μηδέ. Mox edit. Paris. δήμιον, et ita legit Nannius qui vertit, *carnificem*. Edit. Basil. et Reg. Δυνάμιον. Erat Dynamius militaris præfectus : quæ vox memoratur item supra n. 61.

(7) Sic Reg., γάρ deest in editis.

(8) Apud Ammianum Marcell. l. xv, c. 8, p. 95, legitur *Lollianus*.

Α εἶδον πολλοὺς ἀποθανόντας, προσέταττον τοῖς στρατιώταις ἀφανῆ τὰ σώματα καταστῆσαι τῶν τεταλευτηκότων. Αἱ δὲ καταλειφθεῖσαι νεκρὰ ἀγιώτατα παρθένοι ἐτάφησαν ἐν τοῖς μνήμασιν, ἔχουσαι καύχημα, ὅτι ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου γεγονάσι μάρτυρες. Διάκονοι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ Κυριακῷ κατεκόπτογο πληγαῖς, καὶ συνεκλείοντο. Οὐκ ἄχρι δὲ τούτων ἐστὶ (5) τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὸ ταῦτα γενέσθαι, ὁ βουλόμενος λοιπὸν ἦν ἡδύνατο θύραν κατεάσσωσιν ἦνοιγε, καὶ ἡρεῦνα, καὶ ἔρπαζε τὰ ἔνδον· καὶ εἰς τοιοῦτους τόπους εἰσέρχοντο, εἰς οὓς οὐδὲ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς ἐξεστὶν εἰσελθεῖν. Οἶδε ταῦτα καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς πόλεως Γοργόνιος· ἐκεῖ γὰρ ἦν. Οὐ μικρὸς γὰρ ἐλεγχὸς τῆς τοιαύτης πολεμικῆς ἐφόδου τὸ ἐν τῷ Κυριακῷ καταλειπεῖν τὰ παρὰ τῶν εἰσελθόντων ὄπλα καὶ βέλη, καὶ ξίφη· μέχρι γὰρ νῦν ἐκρεμάσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἵνα μὴ (6) ἀρνήσασθαι δυνηθῶσι. Καὶ γὰρ πολλάκις ἀπέστειλε τὸν τῆς τάξεως Δυνάμιον καὶ τὸν στρατηγὸν, θέλων αὐτὰ ἄραι· καὶ τέως οὐ συνεχωρήσαμεν, ἕως πᾶσι γνωσθῆ. Εἰ μὲν οὖν πρόσταγμά ἐστι διώκεσθαι ἡμᾶς, ἔτοιμοι πάντες μαρτυρησάμεν· εἰ δὲ μὴ ἐστὶ τοῦ Αὐγούστου πρόσταγμα, ἀξιοῦμεν τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον, καὶ τοὺς πολιτευτὰς πάντας, ἀξιώσασαι αὐτὸν μηκέτι τοιαῦτα ἐπιχειρησάμεν. Ἀξιοῦμεν δὲ καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν δέησιν ἀνευχεθῆναι· ἵνα μὴ ἄλλον τινὰ ἐπίσκοπον ἐπιχειρήσωσιν εἰσαγαγεῖν ὧδε· μέχρι γὰρ (7) θανάτου ἐστήκαμεν, αὐτὸν ἐπιθυμοῦντες τὸν αἰδισιμώτατον Ἀθανάσιον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἡμῖν δέδωκε κατὰ διαδοχὴν τῶν Πατέρων ἡμῶν· μετὰ γραμμάτων καὶ ὄρκων ἀπέστειλε. Πιστεύομεν

μετὰ γραμμάτων καὶ ὄρκων ἀπέστειλε. Πιστεύομεν αὐτὸν μηκέτι τοιαῦτα ἐπιχειρησάμεν. Ἀξιοῦμεν δὲ καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν δέησιν ἀνευχεθῆναι· ἵνα μὴ ἄλλον τινὰ ἐπίσκοπον ἐπιχειρήσωσιν εἰσαγαγεῖν ὧδε· μέχρι γὰρ (7) θανάτου ἐστήκαμεν, αὐτὸν ἐπιθυμοῦντες τὸν αἰδισιμώτατον Ἀθανάσιον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἡμῖν δέδωκε κατὰ διαδοχὴν τῶν Πατέρων ἡμῶν· μετὰ γραμμάτων καὶ ὄρκων ἀπέστειλε. Πιστεύομεν

(Ἡ μὲν προγεγραμμένη πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ μοναχοὺς ἐπιστολὴ τελευτᾷ εἰς τὰ γεγενημένα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ Γεωργίου τοῦ Καππάδοκος ἀπὸ ὑποδεκτῶν (10), τοῦ Ἀρειανοῦ· ἡ δὲ ἐξῆς ἐπιστολὴ, περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀριμίνῳ καὶ ἐν Σελευκίᾳ τῆς Ἰσαυρίας γεγενημένων συνόδων διηγουμένη, τὸν προειρημένον Γεώργιον ἐν τῇ Σελευκίᾳ (11) καθηρηθῆσθαι φησιν. Ὅστε καλῶς πρώτη τέταται ἢ πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ δευτέρα καὶ μὲνη.)

(9) Reg. ἰδῶν Φεβρουαρίων. Nannius, *pridie Calendarum Februarii*. Vide paulo ante. Quæ sequuntur autem sunt amanuensiū scholion, quod in Reg. ductu calami separatur a præcedentibus.

(10) Ἀπὸ ὁδοδεκτῶν. Vide supra num. 75. Ibid. Reg. ἐν Ἀριμίνῳ.

(11) Regius codex, Σελευκίᾳ. Post καθηρηθῆσθαι Reg. Basil. habent, φησιν. Quæ sequuntur autem post φησιν, in solo Reg. habentur.

ADMONITIO

In duo sequentia Alexandri archiepiscopi Alexandrini opuscula.

313-317 1. Placuit ad calcem hujusce Arianorum Historiæ opuscula duo attexere, quæ Arianismi spectant initium. Primo edimus *Katholischer* seu Depositionem Arii et sociorum : ita scilicet nuncupatam in codice Regio, unde ea desumpta est, licet proprie nihil illa sit aliud, nisi oratio, qua Alexander archiepiscopus accitos Alexandrinos Maresicosque presbyteros atque diaconos coram hortatur ut Encyclicam suam epistolam, qua narratur Arii sociorumque damnatio, muniant suffragio suo, atque subscriptione. Hoc opusculum antea ineditum vir cl. Cotelerius suis ad PP. primi sæculi notis inseruit, pag. 317, ne scilicet prorsus interiret. Sed cum extra proprium locum ibi positum sit, et alioqui laudata Cotelerii editio, absumptis incendio exemplaribus prope omnibus, rarissima evaserit, huc visum est adjicere : cum præsertim implicatissimis Arianorum exordiis haud parum lucis afferat. 2. Huic adjungimus Encyclicam Alexandri epistolam, quæ ita præcedenti Depositioni cohæret, ut nullatenus debeat ab ea segregari, quare operæ pretium fuit illas invicem sejunctas hic copulare, prout jacent in eodem Regio codice. Habetur hæc Epistola apud Socratem, lib. 1, c. 6, sed multis mendis respersa : desideranturque ibi Alexandrini cleri subscriptiones. Item legitur illa apud Gelasium, lib. 11, c. 3, cum subscriptionibus, sed mendis etiam obsita : subscriptionesque adeo mutilæ ibi sunt, ut necessum prorsus fuerit novam ejus editionem parare, ut insipienti cuique palam erit. Narrat hic Alexander res gestas in exortu Arianæ hæresis, inque Arii et sectatorum damnationem : monetque episcopos ne Eusebio Nicomediensi, Arii patrono, morem gerant, siquidem in hærestarchæ gratiam litteras ille scripserit.

Opuscula Alexandri supra recensita jam edidimus in tomo XVIII
nostræ Collectionis, quem videsis. EDIT.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

PROLEGOMENA.	
Epistola nuncupatoria editioni Venetæ præfixa.	v
Monitum ad lectorem.	vi
Præfatio altera editionis Venetæ.	vii
Præfatio altera ejusdem editionis.	x
Epistola nuncupatoria editioni Benedictinorum præfixa.	xiv
Præfatio editionis Benedictinæ in universa S. Athanasii opera.	xv
I. — De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.	xvi
II. — De stylo Athanasii.	xxiii
III. — De amissis Athanasii operibus.	xxv
IV. — De doctrina Athanasii.	xxviii
V. — De hæreticis ab Athanasio impugnatis et memoratis.	xxxii
VI. — De disciplina Ecclesiæ Athanasii ævo, ex ejus scriptis synopsis.	xxxvi
VII. — Varia explicantur.	xxxix
Excerptum ex præfatione Petri Nannii Alcmariani.	xlii
Præfatio ad lectorem in editione Commeliniana.	xliii
Præfationes veteres.	xlv
Monitum in tabellam geographicam.	xli

Tabella geographicæ.	xliii
VITA S. ATHANASII.	xlv
ANNO 296. — Athanasii ortus, patria, parentes.	lix
ANNO 301. — Exortus Meletiani schismatis.	lix
ANNO 305. — Maximiani furor in Christianos.	lx
Ab ANNO 305 ad 311. — 1. Ariani mores et gesta. —	lx
2. Athanasii institutio.	lx
ANNO 311. — 1. Petri martyrium. — 2. Achilles Alex. episcopus.	lx
ANNO 312. — Achille succedit Alexander.	lx
ANNO 313. — De pueris ab Athanasio baptizatis.	lxi
ANNO circiter 313. — Antonium adit Athanasius.	lxi
ANTE ANNUM 319. — 1. Scribit contra gentes. — 2. Ariana hæreseos exordium.	lxi
3. Arius Alexandro infestus. Arii impietas. — 4. — Arius doctrinam spargit suam.	lxii
ANNO circiter 320. — Alexander tentat Arium a cepto revocare.	lxii
ANNO 321. — 1. Alexander synodum cogit. — 2. Multi ad Ariam desciscunt.	lxii
3. Alexandri litteræ de Arianismo. — 4. Alii Ario adjuncti.	lxiii
ANNO circiter 322. — 1. Colluthi defectio. — 2. Arius demigrat in Palestinam.	lxiii
3. Gesta Alexandri contra Arium. — 4. Arius Nic-	lxiii

mediam petit. Initium odii Arianorum in Athanasium.

LXIV

ANNO CIRCIER 325. — 1. Arius et assecle mittunt ad Alexandrum litteras. *Thalia* Arii.

LXIV

2. Arius sibi Constantium conciliat. — 3. Epistolæ Alexandri. — 4. Arianorum principes

LXV

ANNO 324. — 1. Constantinus de dissidio Orientalium certior factus. — 2. Alexandrina synodus. — 3. Ariani Constantini status lapidibus impetunt. — 4. Litteræ Arii ad Constantium, et Constantini ad Arium.

LXVI

ANNO 325. — 1, 2, 3 Synodus Nicæna convocatur. LXVI
4. Qui episcopi Arianis faverent. — 5. Libelli Constantino oblati. — 6. Imperator synodo interest. — 7. Arius suos propugnât errores Athanasius contra Arium disputat.

LXVII

8. Eusebiani libellum fidei offerunt. — 9. Quid pro

voce statuenda actum.

LXVIII

10. Hostius Nicenum Symbolum adornat. — 11. Eusebianorum protervia. — 12. Demum simulate subscribunt. — 13. Arius damnatus et in exilium pulsus. — 14. *Thalia* damnata. — 15. Theonas et Secundus cum Ario damnati. — 16. Meletiani qua conditione recepit.

LXIX

17. De Paschate decretum. — 18. Canones Nicæni. — 19. Epistolæ Constantini et Nicænæ synodi. — 20. Celebritas Nicænæ magna. — 21. Constantini pietas. — 22. Ariani et Meletiani non quiescunt.

LXX

23, 24. Eusebius et Theognius exsulant.

LXXI

ANNO 326. — 1. Alexandri Alexandrini obitus. — 2. Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexandrinum. — 3. Athanasius deligitur.

LXXI

ANNO CIRCIER 327. — Initia episcopatus. Athanasii in Thebaïdem iter.

LXXIII

ANNO CIRCIER 328. — Arius ab exsilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius

LXXIII

ANNO CIRCIER 329. — Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur.

LXXIII

ANNO CIRCIER 330. — 1, 2. Seditio Antiochiæ. — 3. Gesta Eusebianorum in Asc epam Gazensem et Eutropium.

LXXIV

4. Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur. — 5, 6, 7. Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Eusebii in Arianos.

LXXV

ANNO CIRCIER 331. — 1. Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.

LXXVI

2. Eusebii calumniæ in Athanasiam. Arius et Euzolus libellum fidei offerunt Constantino.

LXXVII

ANNO CIRCIER 332. — 1. Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.

LXXVII

2. Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit. — 3. Ischyrae historia.

LXXVIII

4. Arsenii historia.

LXXIX

ANNO 333. — 1. Synodus Casareæ instituitur. Arsenii fabula apprehenditur.

LXXIX

2. Calumniæ detectæ. — 3. Arsenius delicti veniam petit.

LXXX

ANNO CIRCIER 334. — Antonius Alexandriam venit. LXXX
2. Antonius curat dæmoniacam. — 3. Eusebius Casariensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios.

LXXXI

ANNO 335. — 1. Synodus Tyria. — 2. Eusebium arguit Potanmon.

LXXXI

3, 4. Quæ crimina Athanasio offeruntur. — 5, 6, 7. Calumniæ deteguntur.

LXXXII

8, 9, 10. Historia mulierculæ suspecta. — 11. Legatio Mareotica.

LXXXIII

12. Conquestio Athanasii et Ægyptiorum. — 13. Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum. — 14. Ægyptii appellant imperatorem. — 15, 16. Fuga Athanasii.

LXXXIV

17, 18, 19. Legatorum gesta Alexandriæ et in Mareote.

LXXXV

20. Athanasius damnatur. — 21. Ischyra episcopus constituitur. — 22, 23. Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam. Synodus Hierosolymitana.

LXXXVI

24, 25. Arius admittitur ad communionem. — 26. Eusebiani Marcellum Ancyranum impetunt.

LXXXVII

27, 28. Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Hierosolymitanos præsules. Nova calumniæ Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur.

LXXXVIII

29, 30. Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur.

LXXXIX

ANNO 336. — 1. Athanasius Treviros concedit. — 2. Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert.

LXXXIX

3, 4. Mors Arii. — 5, 6. Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum.

XC

7. Eusebius et Theognius fidei formulam edunt. — Alexandri Constantinopolitani mors. Paulus in ejus locum

subrogatur.

XC

ANNO 337. — 1. Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini. — 2. Constantius cognatos trucidat. — 3. Eusebiani Constantium ad suas partes alliciunt.

XCI

ANNO 338. — Athanasii reditus.

XCII

ANNO 339. — 1. Eusebiani nova molliuntur in Athanasium.

XCII

2. Eusebii, pulso Paulo, Constantiopolitanam sedem invadit. — 3, 4. Eusebiani Pistum deliquit in Alexandrinum episcopum.

XCIII

ANNO 340. — 1, 2. Synodus Alexandrina.

XCIV

3. Legati Athanasii cum Eusebianis congregiuntur. — 4. Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad Constantem. — 5. Constantinus junior obit.

XCV

ANNO 341. — 1. Synodus Antiochena. Eusebius Emisene episcopus Alexandrinus constituitur: negat subire munus. — 2. Gregorio munus defertur. — 3. Antonius Paulum adit.

XCV

4. Fidei formulæ Antiochiæ editæ. — 5, 6. Gregorii invasio truculenta. — 7, 8. Athanasius se fuga proripit.

XCVI

9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romanam transmittit. — 10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo.

XCVI

11. Oratores ad Julium mittit Gregorius. — 12. Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem. — 13. Alii episcopi ab Eusebianis pulsati.

XCVI

ANNO 342. — 1. Eusebianorum ad Julium litteræ.

XCVII

2. Immania Gregorii in Ægypto facinora. — 3. Mors Balacii.

XCVII

4. Synodus Romana. — 5. Epistola Julii synodica ad Eusebianos. — 6. Mors Eusebii. — 7. Seditio Constantiopolitana.

C

ANNO 343. — Photinus.

CI

ANNO 344. — Ariani episcopi novam edunt fidei formulam.

CII

ANNO 345. — Synodus Mediolanensis.

CII

ANNIS 346, 347. — 1. Synodus Sardicensis. — 2. Orientales reformidant judicium Occidentalium. — 3. Fuga Orientalium.

CIII

4. Exsules depulsi criminibus restituantur. — 5. Ariani episcopi damnantur. — 6. Epistolæ synodicae. — 7. Nichil de fide Sardicæ actum. — 8. Synodus oratores ad Constantium mittit.

CIV

9. Orientalium facinora. — 10. Synodus Philippopolitana. — 11. Decem laici capite truncati, alii vexati.

CV

12. — Alexandrinis et Ægyptiis illata mala. — 13. Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.

CVI

ANNO 348. — 1. Stephani Antiocheni factum in legatos. — 2. Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.

CVI

3. Constantius revocat exsules.

CVII

ANNO 349. — 1. Gregorius ab Alexandrinis obtruncatur. — 2. Athanasius Constantem convenit. — 3. Constantius Athanasium hortatur ad reditum.

CVII

4. Athanasii reditus. — 5, 6. Constantium convenit Athanasius. — 7. Epistola Constantii in gratiam Athanasii.

CVIII

8. Excipitur Athanasius a synodo Hierosolymitana. — 9, 10, 11. Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.

CIX

12. Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio. — 13, 14. Ursacii et Valentii pœnitentia.

CX

15. Damnatur Photinus.

CXI

ANNO 350. — 1. Athanasii reducis gesta in Arianos. — 2. Constans occiditur.

CXII

3. Constantius bello Persico exproditos. Magnentius oratores mittit ad Constantium. — 4. Ariani crimina reintegrant in Athanasium. — 5. Constantii litteræ ad Athanasium. — 6. Vetrano abdicatus.

CXIII

ANNO 351. — 1. Sirmiensis synodus. Photinus ablegatur in exilium. — 2. Mursina clade accisæ res Magnentii.

CXIII

ANNO 352. — 1. Librum scribit Athanasius de Nicænæ decretis, et de sententia Dionysii. — 2. Julii mors et Liberii exordium pontificatus.

CXIV

3. Livor Arianorum præsulum in Athanasium. — 4. Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.

CXV

ANNO 353. — 1. Magnentii mors. — 2, 3. Frans Arianorum insignis.

CXV

4. Calumniæ Arianorum in Athanasium. — 5. Synodus Arelatensis. Lapsus Vincentii Capuani.

CXVI

6. Paulini Trevirensis constantia et exilium.

CXVI

ANNO 354. — 1, 2. Liberii gesta Athanasii causa. — 3. Synodus Mediolanensis indicitur. — 4. Galli mors. — 5. Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe.

CXVII

ANNO 355. — 1. Synodus Mediolanensis.

CXVIII

2. Edictum Constantii offertur subscribendum. —

CXVIII

5. Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exilium ablegati. cxix
 4, 5, 6. Liberii litteræ ad confessores. — 7. Maximus sede pellitur. — 8. Martyrium Rufiniani. — 9, 10. Vexatio Catholicis per orbem illata. cxxi
 11, 12. Sylvani defectio. — 13. Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio. — 14, 15. Constantius Liberium a proposito dimovere tentat. cxxii
 16. Liberius ad imperatorem trahitur. — 17, 18. Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii. cxxiii
 19. Felix in Liberii locum adlegitur. — 20. Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium. cxxv
 21. Profligatis aliis Constantius Athanasium aggreditur. cxxvi
 ANNO 356. — 1. Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt. cxxvii
 2. Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetrata. Athanasius se subducit. — 3. Contestatio Alexandrinorum. cxxviii
 4. Georgius Antiochiæ deligitur. — 5. Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit. — 6. Alia Christianorum calamitas. cxxviiii
 7, 8, 9. Uitio divina in petulantes ethnicos. — 10. Quo se prout Athanasius. cxxix
 11. Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit. — 12. Martyrium Eutychii. — 13. Eleemosynam erogare Ariani vetant. cxxx
 14. Presbyteri et diaconi fugati. — 15. Martyrium Secundi. Ariani formam fidei edunt. Epistola Athanasii. — 16. Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio. cxxxii
 17, 18. Consolatoria Athanasii epistola. — 19. Ecclesiam jussu Constantii Arianis traduntur. Episcopi vexati et pu'si. cxxxiii
 20. Monasteria eversa. — 21. Qui fuerint episcopi ab Arianis constituti. cxxxiiii
 22. Pia populi Christiani studia. — 23. Oxyrinchi laus — 24. Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem. cxxxv
 25, 26, 27. Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restituitur. cxxxvi
 ANNO 357. — 1. Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti. — 2. Liberii redditum Romanæ senatoriæ impetrant. — 3. Blasphemia fidei formula Sirmii edita. cxxxvii
 4. Hosii lapsus. — 5. Liberii lapsus. cxxxviii
 ANNO 358. — 1. Athanasii Apologia de fuga sua. — 2. Epistola item et Historia ad monachos. — 3. Epistola ad Serapionem de morte Arianorum. cxxxviiii
 4. Libri contra Arianos. — 5. Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto. — 6, 7. Liberius Romam redit. cxxxviiii
 8. Athanasius ad desertum usque perquiritur. Artemius dux ad monasteria venit. — 9, 10. Athanasii iter ad monasteria Thebaidis. cxxxix
 11. Ariani in varias divisi sectas. cxli
 ANNO 359. — 1, 2. Synodus Sirmiensis. cxli
 3. Synodus Ariminensis. — 4. Synodus Seleuciana. Acaciani damnantur. cxlii
 5. Athanasius epistolam scribit de synodis. cxliii
 ANNO 360. — 1. Synodus Constantinopolitana. — 2. Lucifer pro Athanasii defensione libros edit. Epistola Athanasii ad Luciferum. cxliiii
 ANNO 361. — 1. Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Arianis. — 2. Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus. cxliiiii
 ANNO 362. — 1. Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium. — 2, 3. Georgii et multorum Christianorum cædes. cxliiiii
 4. Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre simulat. — 5. Georgii bibliothecam transmitti sibi curat. — 6, 7. Athanasius Alexandriam regreditur. cxlv
 8. Alexandrina synodus. — 9. Acta synodi de lapsis. — 10. De hypostasibus. — 11. De Apollinari sententia. cxlvi
 12. De rebus Antiochenis. — 13. Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat. — 14. Athanasius partem reliquiarum S. Joannis Baptistæ recipit. cxlvii
 15. Ethnici Julianum concitant in Athanasium. Epistola Juliani contra Athanasium. — 16. Athanasius se subducit. In desertum se recipit. cxlviii
 ANNO 363. — 1, 2. Quid Athanasio contigit quâ die cæsus Julianus est. — 3. Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum. cxlviiii
 4, 3, 6, 7. Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam.

Arianorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani. cxlix
 8, 9. Luctus alloquitur imperatorem. — 10. Athanasius quaerit gratiam inire Meletii Antiocheni. cl
 ANNO 364. — Mors Joviani. In cujus locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. cl
 ANNO 365. — 1. Mors Theodori abbatis. — 2. Athanasius scribit Vitam Antonii. cli
 3. Athanasius scribit librum de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto. clii
 ANNO 366. — 1. Mors Liberii, in cujus locum subrogatur Damasus. — 2. Epistola Athanasii ad Rufinianum. clii
 ANNO 367. — 1. Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pellit Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit. clii
 2, 3. Valens Athanasium revocat. cliii
 ANNO 368. — Synodus Romana prior sub Damaso. cliii
 ANNO 369. — Synodus Alexandrina. cliii
 ANNO 370. — Synodus Romana altera. cliii
 ANNO 371. — 1, 2, 3. Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communionem interdicat. cliii
 4. Athanasius cum Meletio reconciliatur. — 5. Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum, et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia. — 6. Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasium. — 7. Apollinarii errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum. cliii
 8. Athanasii epistola ad Adelphiium. — 9. Ad Maximum. cliii
 ANNO 372. — 1. Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula. — 2. Melanis iter Alexandriam. cliii
 ANNO 373. — Mors Athanasii. cliii
 ANIMADVERSIONES NOVE IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII.
 Proœmium. cliii
 Animadversio I. — Num Athanasius a martyribus institutus sit. cliii
 Animadversio II. — De titulo in *Vitam Antonii*, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit. cliii
 Animadversio III. — Libri *Contra gentes et De incarnatione* quo tempore scripti. cliii
 Animadversio IV. — Quæ sit *hæc Narratio* ab Athanasio memorata. cliii
 Animadversio V. — De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus. cliii
 Animadversio VI. — Quid sit *τῆς*, sive tomus illis quem episcopi per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit. cliii
 Animadversio VII. — Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viderit. cliii
 Animadversio VIII. — Quo tempore Antonius Alexandriam venerit. cliii
 Animadversio IX. — An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insinulaverit. cliii
 Animadversio X. — De significato vocis *ἀπολογία*. cliii
 Animadversio XI. — Ad quem missa Flavii Hemerri epistola. cliii
 Animadversio XII. — An epistola Eusebii Cæsariensis libro *De Nicænis decretis* recte subjungatur. cliii
 Animadversio XIII. — Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 359, an 340. cliii
 Animadversio XIV. — Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 312. cliii
 Animadversio XV. — An *ἐπιτομή τῆς βίβλου τῆς ἱστορίας*, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod *Synopsis Scripturæ sacræ*; et an synopsis illa sit vere Athanasii. cliii
 Animadversio XVI. — An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laice fuerint. cliii
 Animadversio XVII. — Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur. cliii
 Animadversio XVIII. — De significato vocis *ἀπολογία*. cliii
 Animadversio XIX. — Num in *Historia Arianorum ad monachos*, τοῖς ἀπὸ τῶν, artus sive membra, vel panes expriment. cliii
 Animadversio XX. — An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne. cliii
 Animadversio XXI. — An epistola catholica Athanasii sit, necne. cliii
 Animadversio XXII. — De illis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis. cliii
 Romanorum et Alexandrinorum sacerdotum et antistitum nomina. cliii

VITÆ ATHANASII SCRIPTORES VARI.			
Vita et conversatio S. Athanasii auctore incerto.	CLXXXV	Monitum in sequentem Tractatum.	207
Vita S. Athanasii ex Photio.	CCXI	TRACTATUS in illud, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, » etc.	207
Vita S. Athanasii ex Metaphraste.	CCXXIII	Monitum in sequentem Encyclicam.	219
Vita S. Athanasii ex Arabico versa, interprete D. Renaudotio.	CCXLVI	EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS:	222
DISSERTATIO J. FONTANINI de anno emortuali S. Athanasii.	CCLIH	Admonitio in Apologiam contra Arianos.	239
DE CULTU S. ATHANASII.		APOLOGIA CONTRA ARIANOS.	247
Annus et dies mortis atque cultus: Vitæ scriptores posteriores.	CCCLIX	Admonitio in Epistolam sequentem.	411
De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetias translato et ejus ibidem cultu.	CCCLXIII	EPISTOLA DE DECRETIS SYNODI NICÆNÆ.	415
Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus.	CCCLXV	Monitum in Epistolam sequentem.	477
Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemniter ad ecclesiam Sanctæ Crucis.	CCCLXVIII	EPISTOLA DE SENTENTIA DIONYSII.	479
Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.	CCCLXX	Monitum in Epistolam ad Dracontium.	521
De cultu sacri capitis in Hispania et Gallia.	CCCLXXII	EPISTOLA AD DRACONTIUM.	523
ELOGIA VETERUM.	CCCLXXIII	Admonitio in Epistolam sequentem.	535
		EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ.	538
S. ATHANASII OPERA.		Monitum in sequentem Apologiam.	535
Monitum in duos Contra gentes et De Incarnatione libros.	1	APOLOGIA AD IMPERATOREM CONSTANTINUM.	595
ORATIO CONTRA GENTES.	3	Admonitio in opus sequens.	615
ORATIO DE INCARNATIONE VERBI.		APOLOGIA DE FUGA SUA.	615
Admonitio in sequentem fidei Expositionem.	197	Admonitio in duas sequentes epistolas.	679
EXPOSITIO FIDEI.	200	EPISTOLA AD SERAPIONEM DE MORTE ANI.	685
		EPISTOLA AD MONACHOS DE HISTORIA ARIANORUM.	691
		HISTORIA ARIANORUM.	695
		Admonitio in duo opuscula sequentia.	797
		OPUSCULA DUO ALEXANDRI archiep. Alexandrii de Arianis, quæ hic tantum memorantur, utpote tom. XII jam edita.	797

FINIS TOMI VICESIMI QUINTI.

3 2044 004 972 428

A FINE IS INCURRED IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW.

3928559

APR 25 1992

MAY 20 1973

BOOK DUE

